

421

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

SANCTI IERONIMI EPISCOPI
ADVERSUS IUDAEOS
LIBER PRIMUS

OPUS
IN
HOC
LIBRO
CONTINETUR
SERMO
DE
IUDAEIS
ET
CHRISTIANIS

CHICAGO
PUBLISHED
BY THE
UNIVERSITY OF CHICAGO
PRESS
1900

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΕΙΡΗΝΑΙΟΥ
ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΛΟΥΓΔΟΥΝΟΥ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

SANCTI IRENAEI EPISCOPI LUGDUNENSIS

QUAE

SUPERSUNT OMNIA.

ACCEDIT

APPARATUS CONTINENS EX IIS, QUAE AB ALIIS EDITORIBUS AUT DE
IRENAEO IPSO AUT DE SCRIPTIS EIUS SUNT DISPUTATA, MELIORA
ET ITERATIONE HAUD INDIGNA.

EDIDIT

ADOLPHUS STIEREN,

THEOLOGIAE ET PHILOSOPHIAE DOCTOR,
IN UNIVERSITATE LITTERARUM IENENSI ANTEHAC THEOL. PROFESSOR, NUNC DIOECESEOS
ISENACENIS ANTISTES, SOCIETATIS HISTORICAE LIPSIENSIS SODALIS ORDINARIUS.

Tomus I.

Ὅσοι οὖν βλέποντες τὸ φῶς ἐντός· εἰσι τοῦ φωτός, καὶ τῇ
λαμπρότητι αὐτοῦ μετέχουσι· οὕτως οὖν βλέποντες τὸν Θεὸν
ἐντός· εἰσι τοῦ Θεοῦ, μετέχοντες αὐτοῦ τῇ λαμπρότητι.

Iren. IV. 20, 5.

LIPSIAE,

T. O. WEIGEL.

MDCCCLIII.

Vol. 1
ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΕΙΡΗΝΑΙΟΥ
ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΛΟΥΓΔΟΥΝΟΥ

ΕΛΕΓΧΟΥ ΚΑΙ ΑΝΑΤΡΟΠΗΣ ΤΗΣ ΨΕΥΔΩ-
ΝΥΜΟΥ ΓΝΩΣΕΩΣ ΒΙΒΛΙΑ ΠΕΝΤΕ.

SANCTI IRENAEI EPISCOPI LUGDUNENSIS
DETECTIONIS ET EVERSIONIS FALSO COGNOMINATAE AGNITIONIS
SEU
CONTRA OMNES HAERESES LIBRI QUINQUE.

ACCEDUNT
ET IRENAEI ET GNOTICORUM FRAGMENTA.

TEXTUM GRAECUM ET LATINUM

NOVA CODICUM COLLATIONE RECOGNOVIT ET ANNOTATIONIBUS ALIORUM ET SUIS
ILLUSTRAVIT

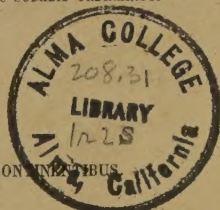
PRAETEREA INDICES ET PROLEGOMENA ADIECIT

ADOLPHUS STIEREN,

THEOLOGIAE ET PHILOSOPHIAE DOCTOR,
IN UNIVERSITATE LITTERARUM IENENSI ANTEHAC THEOL. PROFESSOR, NUNC DIOCESEOS
ISENACENSIS ANTISTES, SOCIETATIS HISTORICAE LIPSIENSIS SODALIS ORDINARIUS.

Tomus I.

CUM DUABUS TABULIS SPECIMINA CODICUM CONTINENTIBUS

Property of

CLgA

Please return to

Graduate Theological
Union Library

LIPSIAE,
T. O. WEIGEL.
MDCCCLIII.

24657

208.31

Ir 25

v. 1

1884

Graduate Theological
Union Library

AUGUSTISSIMO ET POTENTISSIMO

BORUSSORUM REGI

FRIDERICO GUILIELMO IV

PIO AC SUMMO ECCLESIAE EVANGELICAE
PATRONO

D. D. D.

ADOLPHUS STIEREN
s. Theol. Doctor.

Postquam Ioannes Ernestus Grabius, vir Germanicus in Anglia quondam otians, libros s. Irenaei episcopi Lugdunensis, quos ediderat, summo nomini Serenissimi Turproavi, Friderici, Borussiae Regis, anno MDCCII inscripserat: in votis erat, ut hanc novam editionem operum viri, qui per s. Polycarpum divinam theologiam Ioanneam penitus cognoverat, ea qua par est observantia et pietate TUAE MAIESTATI, REX AUGUSTISSIME, dedicare mihi liceret. Sed etiam Irenaei ipsius indoles caussa fuit, cur eius opus TIBI sacrum esse vellem.

Nostro quoque aevo fuere, qui ecclesiam christianam funditus evertere, eius divinam auctoritatem minuere et veritatis per Dominum Iesum Christum patefactae splendori tenebras humanae philosophiae offundere studerent. In tali damnoso conamine iisdem pravis artibus atque Gnostici saeculi secundi usi sunt, quos Irenaeus, pius fidei christianae propugnator, opere adversus haereses composito fortiter

aggressus est. Nunc vero Summum Numen piis laudibus extollendum est, quod e caligine humanae sapientiae Christianismi splendor denuo eluxit atque Dominus ecclesiae christianae, de hostibus Dei triumphum agens, in patriam nostram rediit, ut bearet pia hominum corda, bearet Germanos ob insignem pietatem honestatemque etiam paganis scriptoribus olim venerandos. Nonne Tibi inprimis, REX AUGUSTISSIME, ecclesiae nostrae salus debetur, qui mitissimo, pacifico, pio ac constante animo „viam Domini“ nostro tempore „parasti“? Quidni ergo optaverim, ut Irenaeum meum Tibi gratissimo animo offerre possim, qui inter principes et reges terrae *Εὐφραῖος* nominandus videris?

ISENACI m. Novembr.
MDCCCLII.

Dr. Adolphus Stieren.

P R A E F A T I O.

Quum de ratione, quam in adornanda nova hac editione secutus sum, in Prolegomenis disputaverim, pauca mihi praefanda restant. Primum Deum O. M. laudibus celebrari eique gratias a nobis persolvi oportet, quod vires et otium benigne concessit ad perficiendum opus arduum. Ex quo tempore alma academia Ienensi et cathedra relictis, ut — quod dudum optaveram — suggestum sacrum adscendere possem, sacro munere functus eram, modico tantum otio frui licebat. Inde factum est, ut interiecto satis magno temporis spatio ultimae plagulae operis Irenaeani foras ederentur. Quod quo magis mihi ipsi dolendum fuit, eo maiore voluptate animus perfunditur, quum viris doctis ecclesiae christianae historiam perscrutantibus librum meum ad finem perductum tradiderim.

Interea partes huius libri antea editas non solum in Germania, sed etiam in Anglia et Francogallia a viris eruditis benevole esse receptas, tam ex epistolis ad me scriptis quam e censuris cognovi. Gratias ago Ioanni Barrow Oxoniensi, viro clarissimo, qui primus me certiore fecit de libro insigni nuper reperto: „Origenis Philosophumena. Oxonii 1851.“ Quem librum quum accuratius perlustrassem, eum dolui tamdiu in bibliothecae latebris latuisse mihi-que primum Irenaei librum edenti ad manus non fuisse. Sed est mihi in animo, peculiari commentatione editioni meae facile addenda exponere, quomodo Irenaeus, de Gnosticorum placitis disputans, e dicto libro Origeni vulgo adscripto emendari queat.

De censuris novae editionis nonnulla addere liceat. D. Gue-
rickius Halensis, conquestus de magno pretio libri mei, plura cen-
set in Apparatum nostrum recepta omitti potuisse; uti etiam D. Thilo
Feuardentii annotationes non repetendas fuisse mihi ipsi quondam
dixit. Sed certam firmamque rationem secutus sum in adornanda
editione. Quidquid boni prioribus exemplaribus Irenaei continetur,

id nobis non repudiandum est. Praeterea quum optarem, ut et viri docti ecclesiae catholicae libro meo uterentur, meliora e Feuardentino commentario eligenda atque recipienda erant. Quicumque non ignorat, quanto pretio Massueti editio vendi soleat, is meam parvo emendam illaque multo parabiliorē esse concedet. Sed censores meos inter se dissidere cognovi. Hilgenfeldius enim, vir doctissimus, in ephemeridibus Halensibus a. 1849 n. 166. 167 me quidem laude dignum aestimat, quod quae iteratione non indigna visa sunt, ex prioribus editionibus typis iterum exprimenda curavi. Ceterum huic docto censori, eique, qui in ephemeridibus: *Theologisches Literaturblatt zur Allg. Kirchenzeitung* inscriptis Irenaeum meum humano indicio subiecit, gratum hīc testor animum.

Sed ingratus viderer, nisi hoc loco etiam nomina virorum doctorum commemorassem, qui mihi Irenaei libros edituro subsidia tulerunt. Inter quos grato animo nominandi sunt DD. Kistius et Geelius, Lugduno-Batavi, qui de Manuscriptis Lugduni Batavorum adservatis me certiorē fecerunt; DD. Goettlingius et Schwarzius, Ienenses, qui, quum Angliam visitarent, de Codicibus Irenaei quae-siverunt; D. Hasius, Parisiensis, et D. Reussius, Argentoratensis, qui ad me scripserunt, quae Bibliothecae Gallicae Irenaei editori suppeditarent auxilia; DD. Menzelius et Haasius, Vratislavienses, qui Codicem Epiphaniae, in Bibliotheca Rhedigeriana servatum, cum textu graeco Irenaei religiose conferendum curaverunt; DD. ab Eichenfeld et Poeschlius, Vindobonenses, qui nonnulla fragmenta graeca in Codicibus reperta mecum communicaverunt accuratissime exscripta. Praeter hos viris clarissimis DD. Gersdorffio et Naumanno Lipsiensibus, Peter, Bibliothecae Zitzensi praefecto, Petersen Hamburgensi, Hoeckhio Gottingensi, Schmellero et Krabingero Monacensibus, Spikero Berolinensi, quorum animi humani atque faciles a me cogniti sunt, maximas gratias hīc actas esse volui.

Quamvis Irenaeum meum dimisisse videar, ut migraret per varias terras, eius libris tamen operam dare non desinam. Peculiari enim libro de vita et doctrina inclyti episcopi Lugdunensis vernacula lingua disputaturus, Te, benevole lector, valere nunc iubeo optoque, ut opere meo laete fruaris.

ISENACI mēns. Novembr. MDCCCLII.

ADOLPHUS STIEREN

s. Theol. Doctor.

PROLEGOMENA.

CAPUT I.

DE CODICIBUS, QUIBUS IRENAEI OPUS ADV. HAERESES CONTINETUR.

I. DE TRIBUS CODICIBUS ERASMIANIS.

Codices Erasmiānos eos dico, quibus Desiderius Erasmus, qui opus Irenaei adv. haer. e bibliothecarum latebris in lucem protractum prelo primus subdidit, in adornanda editione principe adutus est. Ipse enim in epistola nuncupatoria (v. Appar. nōst. pag. 3.) prodit, se tribus Manuscriptis usum esse. Unum Codicem Romae adservatum Ioannes Faber „egregius studiorum patronus“ describendum curavit in usum doctissimi editoris; alteri autem e bibliothecis monasteriorum, nescio quorum, sunt praebiti. Dolemus, Erasmus de Codicum illorum aetate, indole ac dignitate nihil commemorasse. Id tamen nobis persuasissimum est, dictos Codices non adeo bonae fuisse notae. Etenim editiones Erasmiānae innumeris mendis, lacunis, mutilis ac depravatis periodis scatent. Neque vero sententiam nonnullorum amplecti possumus, Manuscripta illa eadem fuisse, quae a Iosua Mercero nomen habent. Quamvis enim Dodd. Mercerianos et Erasmiānos inter se differre concessurus sit, quicumque lectionem varietatem a nobis adnotatam paullo accuratius perlustraverit, eos tamen ad eandem familiam pertinere negare non ausim.

II. DE VETERE CODICE, QUO USUS EST FRANCISCUS FEUARDENTIUS

Signatus est in hac edit. Cod. Vet.

In Commonitione ad lectores editioni ipsius praemissa (v. Appar. nostrum p. 22.) Feuardentius haec scripsit: „Accessit quoque editioni cum Vaticano manuscripto Codice nova collatio cuius, praesertim vero per illustrem ac eruditum D. Ioannem Sant-Andreanum ecclesiae Parisiensis canonicum, nobis pridem commo-
dati Codicis veteris attentiore lectione et meditatione adhuc supra sexcentos locos emendatiores reddidimus.“ Qui inter optimos hucusque nobis cognitos Irenaei Codices numerandus est. Quae-ri po-
test, num idem sit atque ille, ex quo Latinus Latinus nonnulla lectiones excerp-
sit in Bibliotheca sacra et profana eiusdem (Romae 1677) typis expressa. Si iudicare licet ex paucis a Latino Latinio adnotatis lectionibus, quae nonnunquam adeo differunt ab aliis, quae in Codice Vetere Feuardentii leguntur: nobis dicendum videtur, Latinii Codicem non eundem fuisse atque eum, quo usus est Feuardentius. Quum Latinus Latinus, uti ipse ait, Codicem Vaticanum cum exemplari editionis Erasmianae a. 1548 conferens paucas tantum varias lectiones adnotaverit: idem Vaticanus Codex ante oculos ei fuisse videtur, cuius descriptionem Ioannes Faber cum Erasmo communicavit.

Fuere, qui dicerent, veterem hunc Codicem postea fuisse Isaac Vossio. De ea sententia vide, quae infra disputavi de Cod. Vossiano. Mirum sane videtur, Vaticanum Codicem Massueti (vide eius praefationem) et nostro tempore Romae frustra quaeri.

III. DE CODICE OTTOBONIANO.

Signatus est in hac edit. Ottobon.

Codex Ottobonianus Massueto dicente (Appar. n. p. 48) Romae asservatus est in bibliotheca eminentissimi cardinalis Ottoboni; character taceus fuit, saeculo XIII, ni fallitur Massuetus, scriptus. Posterior libri quinti capita in hoc Ms. deerant. Variarum lectionum, e dicto Codice descriptarum, Roma ad Massuetum transmissae sunt. Ubi nunc delitescat Codex, nescio. Eius lectiones fere easdem esse Massuetus dixit, quas Gravius ex duobus Merceri Codicibus allegat. Sed fides et auctoritas Codicis exigua nobis visa est.

IV. DE CODICE PASSERATIANO.

Sub signo Pass. in hac edit.

Massuetus prodit, (Appar. n. p. 48) se usum esse variis lectionibus, quas Passeratii manus per totum librum primum et octo libri secundi capita ad oram exemplaris Erasmianae editionis scripsit. Non dubitandum cum Massueto censeo, „quin variae illae lectiones e MS. Codice, eoque perantiquo ac bonae notae excerptae sint.“ Sed nec docto monacho nec mihi contigit, ut Codicem ipsum reperiremus, cuius non omnes lectiones adnotatas esse docemus.

V. DE CODICE CLAROMONTANO.

Signum habet Clarom.

In praefatione editionis ipsius Massuetus ita scribit: „Primum Codicem, e bibliotheca Claromontani collegii Soc. Iesu acceptum, intendum mihi praeiit vir doctissimus, cuius humanitatem nunquam non experti sumus, R. P. Ioannes Harduinus, eidem bibliothecae praefectus. Is optimae notae Codex, quum ante annos ut minimum 800 scriptus sit, teste eruditissimo piae memoriae D. Joanne Mabillonio, perito, si quis unquam, talium rerum aestimatore, omnium, ad quos priores editiones factae sunt, videtur antiquissimus. Mutilus tamen est; avulsis enim postremis foliis pluribus, extremis fere decem capitibus decurtatus manet liber quintus. An casu, an improvido scioli cuiuspiam (cui forte displicuerit milenariorum error ab Irenaeo propugnatus) zelo id acciderit, obscurum est. Certum est, integrum olim fuisse Codicem, quum pars vigesimi sexti capitis adhuc supersit. Cetera deinceps ad libri finem interierunt. Hinc Claromontanum Codicem diversum esse a Feuarentiano manifestum videtur: hic enim integer fuit, ille vero multo emendatior.“ Hactenus Massuetus. Quaerenti mihi, ubinam nunc antiquissimus iste Codex servetur, in manus venerunt notissimus Catalogus bibliothecae Meermani et Catalogi librorum manuscriptorum, quos Gust. Haenel edidit. Quibus libris perspectis de fati Codicis Claromontani edoctus sum. Quum Iesuitis e Gallia expulsis bibliotheca Collegii Claromontani publice venderetur, antiquus Irenaei Codex in manus Meermani transiit a. 1764 aut 1765; post mortem vero Meermani a. 1824 in Angliam migravit. Ibi enim in bibliotheca illustri, quam Excellentissimus Thomas Phillips in villa Middlehill prope urbem Broadway sita instituit, Codicem Claromontanum nunc asservari citatus Haenelii liber me docuit.

D. Schwarzius, Ienensis, collega antea mecum coniunctissimus, etiam nunc amicus dilectissimus, quum ante nonnullos annos visitaret Angliam, a me rogatus est, ut adiret Illustrissimum Thomam Phillips et perantiquum Irenaei Codicem inspiciendi veniam ab eo peteret. Qua venia a nobilissimo Manuscripti possessore comiter data D. Schwarzius nonnulla de Codicis indole litteris mandavit, quae redux in patriam mecum communicavit. Codex est membranaeus, e catalogo Meermanniano saec. XI (sed ex sententia perillustris Thomae Philips saec. X) scriptus, folia habet 246, neque vero 232, uti in Catalogo legitur; in fine mutilus ac tribus prioribus foliis sordidus formam habet mediam. Exceptis nonnullis paginis Codex purus intaminatusque est. Luculenter et paucis siglis exaratus esse videtur a pluribus librariis. Rubro atramento his verbis inscriptus est: „Hireneus lugdunensis episcopus contra omnes hereses;“ atque desinit in haec: — „significavit Ioannes Domini discipulus in Apocalypsi, edisserens quae fuerint decem cornua, quae a Daniele visa sunt, dicens sic dictum esse: Et decem cornua quae vidisti“ — quae lib. V, 26, 1 leguntur.

Illustrissimus Thomas Phillips quamquam promiserat, sese Codicis specimen ad me transmissurum esse, id tamen ad hunc usque diem non accepi.

VI. DE CODICIBUS MERCERI.

Ultima Prolegomenorum suorum paragrapho Grabius scribit, sibi a celeberrimo Dodwello apographum variantium lectionum, quas a Iosua Mercero olim e duobus MSS. Codicibus erutas Isaacus Vossius Dodwello describendas dedisset, libentissime communicatum esse. Me quidem non fugit, quod Harlesius in Fabricii Bibl. Graec. T. VII p. 71 adnotat: „In bibl. Leidensi est edit. Erasmi Paris. collata cum msstis.“ Inde suspicio mihi orta est, hanc Erasmi editionem lectiones variantes a Iosua Mercero adnotatas continere. D. Kistio, Theologo Lugduno-Batavo, accuratiorem notitiam de libro illo debui, quem D. Geelius, Vir clarissimus, ad me misit. Quod suspicatus eram, id mihi libro perspecto certum fuit: eundem librum fuisse, cuius in margine Iosuas Mercerus adscripserat satis multas lectiones, procul dubio ex duobus Codicibus erutas. Singulis enim variantibus numerus vel 1 vel 2 additus est, qui numeri non interpretandi sunt „Cod. primus et secundus,“ ita ut accurate distinguatur inter duos Codices. Sed numero 1 id exprimitur, unum ex duobus Codicibus, atque numero 2 utrumque Codicem lectionem aliquam offerre. Ubi enim scriptor in utroque Manuscripto novam

lectionem reperiit, ibi non scripsit 1 et 2, sed ita 1 et 1. Ex his
 ector benevolus signa Codicum in mea editione ita explicet: Merc. I
 = unus ex Codicibus Mercerianis (sed incertum est, uter); Merc. II
 = duo Codd. Merceriani.

Quinam sint Codices, ex quibus vir criticus transcripserit
 ectiones, ipse non prodidit. Qui quamvis a MSS. Erasmianis longe
 iversi sint, ad eandem tamen cum his pertinere videntur familiam,
 ti supra iam monuimus. Apographum cum Grabio communicatum
 non accurate scriptum erat. Novo huius libri usu factum est, ut
 ectiones Codd. Merceri integras adnotare innumerosque errores
 Grabii, etiam in Massueti editionem irreptos emendare possemus.

VII. DE CODICE ARUNDELIANO.

Sub sign. Arund.

„Codicem Arundelianum, ait Grabius, in bibliotheca regiae so-
 cietatis Londini iam asservatum, quem quadringentorum annorum
 esse arbitror, ipsemet quidem ante triennium cum Feuarentii edi-
 tione diligenter contuli; utpote cuius usum vir supra modum hu-
 manus Dn. D. Woodward, dictae societatis sodalis, mihi benignis-
 sime impetraverat. Attamen quum Reverendus D. Battely, Canonicus
 antiuariensis, postea suum Irenaei exemplar, in quo magnam varian-
 tum dicti Codicis lectionum copiam annotaverat, sponte mihi trans-
 miserit, hanc eius benevolentiam tacere nolui, praesertim quod una
 etque altera ad oram adscripta eius observatione usus fuerim.“
 actenus Grabius. Quem Codicem quum per D. Spikerum, virum
 arissimum, Londini in Museo Britanno asservari comperissem,
 Goettlingium, quem olim collegam ob sincerum animum diligo
 aximique aestimo, in Angliam profecturum rogavi, ut Manuscri-
 ptum Arundelianum perlustraturus esset. Is membranaceum hunc
 codicem dixit inter Manuscripta Arundeliana numerum 87 habere;
 indem duabus, quas dicunt, columnis, quarum utraque 36 versus
 contineat, optime scriptum esse saeculo XIV. Prologum, quem
 Goettlingius prima Codicis pagina animadvertit, eundem esse su-
 picatus sum, quem Magnus Crusius memorat epistola, qua in nova
 Irenaei editione, quam molitus erat, et prologum Codicis Arunde-
 liani typis exprimendum esse scribit. Prologus, quem Londini ex-
 cribendum curavi, hic est:

Hyreneus, episcopus Lugdunensis instructus a Polycarpo disci-
 polo Iohannis apostoli, scripsit V libros cuidam episcopo rogatus
 eo contra haereticos valde necessarios. In quibus ut sapiens

architectus et providus medicus perfecte nos instruit de haeresibus et haeresiarchis, primum detegens eorum prava dogmata et per-versa opera, ne quis incidat in id ipsum incredulitatis exemplum. Nam sicut medicus aegrum curare non potest, nisi causam morbi prius agnoscat, sic necesse fuit eum haereticas pestes cum suis causis prius agnoscere, ut postmodum competenti medicina posset eis [melius ei legendum] efficaciter — [hic mederi aut simile verbum legendum: nam quod in Codice comparet contraire, aperte falsum est]. In primis ergo ipsas haereses explicat, singulis assignans suas originales causas, scilicet a quibus acceperunt materiam existendi. Inter quod agendum ponit et ignota nomina fictarum rerum, quas ipsi virtutes appellabant et quasi deos venerati sunt. De quorum scilicet nominum multitudine illatum tibi, o lector, taedium patienter sustine, tandem philosophicarum rationum et divinarum auctoritatum copiosa dulcedine compensandum. Postea ipsos haeresiarchas nominatim commemorat, et quid et quantum uniuscuiusque discipuli suorum magistrorum adinventionibus addiderint, consequenter annectit. Deinde singulas haereses aggrediens, et probatissimi more philosophi assumtis de rerum naturis peremptoriis rationibus vero a falso discernit, sanctitatis amictum pravitati superductum violenter abstrahit; ubi in melle venenum, ubi in columbae specie vulpes lateat curiosa discussione perquirat. Hoc itaque modo sordidissimis phantasiis haereticae dolositatis sollicitissime deprehensis et fidelium oculis patenter expositis ad ultimum venenosos surculos salutiferis radicibus adulterina plantatione insertos multiplici [hic deest verbum per mutilationem; fortasse supplendum usu aut simile quid] . . . . . [di]vinarum auctoritatem extirpat, abiicit et conculcat. Eiusdem quoque intentionis occasione non solum quae ab haeticis corrupta sunt corrigit; sed insuper multa de veteri, multa de novo testamento ad momentum verae fidei fideliter et luculenter exponit. Sunt autem quinque causae, quae sumtum et laborem huius libri transscribendi non sinunt, ut putamus, aestimari superfluum. Prima, quod perrarus est, haeresium silentio, quod nunc solito vehementius interruptum est, ad eius usum paene neminem impellente. Secunda, quod auctor eius antiquus et apostolorum temporibus vicinus exstitit et ideo fide dignus. Tertia, quod quae de haeticis scribit, non omnia per famam didicit; sed plurima de his praesenter ab eis audivit doceri et vidit exerceri utpote eorum σύγχρονος i. e. contemporaneus ei comprovincialis. Quarta quod de haeresibus illius temporis nemo plenius sive planius noscitur disputasse. Quinta, quod arma militantis ecclesiae aliquatenus

facis occasione neglecta resarciri plus solito necesse est, quia de-
fensore iam raro tyrannis haeretica in eam tanto crudelius quanto
impunius incipit efferari.

Hactenus prologus.

VIII. DE CODICE VOSSIANO SEU BURELLIANO.

Sub sign. Voss. in hac edit. comparet. Vide specimina eius Codicis in tabulis
pictis nostrae edit. adiectis.

Ubi de Codicibus Irenaei agit, Grabius Dodwellum, qui iam
videm novam operum Irenaei editionem meditatus sit, isto con-
silio ait optimum Isaaci Vossii Codicem accuratissime cum Feu-
arantii exemplari contulisse indeque collectas varias lectiones omnes
cum Grabio libentissime communicasse. Massuetus hunc Codicem
et alios, quibus Grabius usus est, non inspexit.

Ioannes Albertus Fabricius memoriae prodidit¹⁾, in Bibliotheca
Lugduno-Batava asservari Irenaei Codicem MS., qui olim ex libris
Isaaci Vossii Canonici Windesoriensis fuerit. Quum me non fugerit,
quod notaverat Fabricius, inter Codices Vossianos latinos Irenaeum
esse commemorari: per litteras a Kistio, Theologo Lugduno-Batavo
inter nostrates aestumatissimo, ea qua par est observantia petii, ut
de indole illius Codicis certiore me faceret. Vir Ven. litteris me-
am communicavit haec: Codicem Vossianum esse eundem, quem
olim Henricus Dodwellus cum textu edito contulerit. Lectiones varias
ex illo Codice collectas Grabianae editioni insertas esse constat.
Quid igitur novi inde sperare licuit? A Dodwello Codicem accu-
ratissime pertractatum et a Grabio lectionis varietatem diligentissime
notatam esse nemini dubium esse poterat, cui sollertia et peritia
utriusque viri nota et perspecta erat.

Sed Kistius, cui maximas gratias in praefatione iam testatus
sum, litteris suis addidit schedulas, quibus notaverat varias lectio-
nes ab ipso observatas nonnullis Codicis capitibus cum editione
Massuetiana denuo collatis. Inde cognovi, haud pauca, in quibus
lectione recepta Codex dissentit, aut Dodwellum fugisse aut a

1) Bibliotheca Graec. T. VII. p. 78. Memorantur notante Fabricio inter Codd.
Vossii duo Irenaei Latini Codd. Msti. Catalogum, ad quem provocat Fabricius, non
habet. Sed Catalogi librorum Mstorum Angliae et Hiberniae, qui prodit Oxoniae
1797 fol., Tomo II. recensentur Codd. Msti Is. Vossii, ibique p. 69 commemoratur
lib. nro. 2660 „Irenaei Codex antiquissimus“. Praeterea „Catalogus librorum tam
pressorum quam manuscriptorum Bibliothecae publicae universitatis Lugduno-
Batavae, cura et opera Wolfredi Senguerdii, Jacobi Gronovii, Ioannis Heymann
Lugduni apud Bat. 1716 fol.“ nominatur p. 317 „Irenaei op. Lugd. libb. V contra
haereses haer. Cod. Ms.“

Grabio sive consulto sive inconsulto esse praetermissa. Itaque speciminis illius a Kistio mecum communicati ratione habita, operae pretium existimavi Codicem Vossianum iterum cum textu vulgato religiosissime conferre.

Quae quum ita essent, quam maxime mihi in votis erat, ut mihi Codicis inspiciendi facultas daretur. Admodum laetatus sum, quod Geelius, Vir Amplissimus, Codicem curis meis commendatum Ienam transmitteret. Egregii viri, cuius nomen clarissimum etiam in terris nostris celebratur, humanitatem et benevolentiam splendide mihi esse comprobata aperte profiteor eique ut publicas persolvam gratias gratus impellit animus.

Ex quo Codice quos fructus perceperim, paucis de eius indole praemissis, indicare et quae inter eum et Feuardentianum Codicem veterem intercedat ratio investigare in animo est.

Codex Vossianus duplici numero vel 33 vel „ex Bibliotheca Viri Illustris Isaaci Vossii 63“ notatus membranaceus est in folio minori exaratus. Quum is, qui singulis foliis numeros adscripsit, errore lapsus illi folio, quod folium numero 76 notatum excipit, numerum 79 dederit, accidit, ut Codex non, uti folium ultimum prodit, 113, sed tantummodo 111 folia complectatur, quamquam in orationis contextu nihil desideratur. Unaquaeque pagina in duas quas dicunt columnas divisa est, quarum utraque 49 constat versiculis. Singuli versus singulis lineis subtilioribus atramento pictis praesignati sunt. Totus vero Codex luculenter et pulchre scriptus est litteris minusculis. Ubi litterae initiales scribendae fuissent, ibi a Codicis auctore spatium vacuum relictum est postea pictura explendum. Sed solae litterae initiales praefationis et libri I sunt picturis ornatae; ceterae omnes etiamnum pictorem desiderant. Quamvis interdum atramentum paululum palluerit ita, ut aliquae voces difficulter explicari possint: nullos tamen me invenisse memini locos, de quorum interpretatione prorsus desperandum fuisset.

Quum is qui Codicem exaravit plerumque insolitam scribendi methodum secutus esse videtur: haud alienum ab re esse censui sigla quae dicunt sive scribendi compendia, quibus Codicis auctorem constanter usum esse cognovi, in commentatione mea de Codice Vossiano scripta (Lips. 1847.) recensere.

Quatuor priores libri in capita accurate sunt divisi; cuiusque capiti et numerus et titulus atramento rubro praescriptus est. Libros II, III et IV praecedunt tabulae, quibus argumenta seu inscriptiones capitum recensentur. Librum V is, qui Codicem scripsi

in capita non divisit; quo fit, ut textus sine intervallo et distinctione inde ab initio ad finem usque procedat. Sed in margine libri V capitum numeri notati sunt — nescio a quo, certe non ab eo, cuius manus Codicem exaravit — numeris Arabicis, quum per priores IV libros numerorum notis latinis capita a librario sint indicata. Sed ea, quam posterior manus libro V dedit, capitum divisio lectoribus non satisfecit. Tertius enim — nescio quis — in spatio inter duas columnas intermisso alteram divisionem secundum capita proposuit a priori longe diversam.

Deprehenduntur in Codice haud raro lacunae, scribae negligentia plerumque ortae. Quas animadvertimus maiores lacunas inde exortas esse non dubitamus, quod is, qui Codicem scripsit, voces commutavit ob similitudinem syllabarum finalium, quod dicunt *ῥμοιοτέλευτον*. Quae quidem maiores lacunae plerumque non sunt expletae. Interdum factum est, ut scriba ipse vel secunda manus, quantum ex scribendi ratione et atramento pallidiori patet, in margine vuculas male praetermissas adderet.

Quaecunque praeterea in margine leguntur aut ad argumentum eorum, quae textu continentur, spectant, aut explicationis causa addita sunt. Quae quum haud magni pretii mihi viderentur, ea omnino negligenda putavi.

Praeterea inesse vidimus Codici vitia haud pauca, quae homini docto, qui Irenaei mentem ubicunque assequeretur, vitanda erant. Sed quoquo modo illa vitia irrepserint in Codicem, auctoritas illius neutiquam est diminuta. Gravius et Massuetus eum ob multas quas offert egregias lectiones magni aestimaverunt. Plerumque enim contentit Vossianus Codex cum Codd. optimae notae; memorabilem eius cum vetere Feuardentii consensum, de quo infra plura disputaturus sum, hoc loco tantummodo attingam. Inde vero concludere licet, illud Irenaei exemplar manuscriptum, quod scriba Codicis Vossiani secutus est, bonae notae fuisse. Confiteor equidem, nos omnino nescire, ubi et quale fuerit Codicis Vossiani archetypum, neque accurate statui posse, quando illud scriptum fuerit. Liceat tamen hac de re coniecturam proponere.

Ubi Irenaeus Marciorum systema describit eorumque morem ex litteris et numeris computandi acriter perstringit, leguntur litterae graecae, quas etiam in Codicibus versionis latinae graecae scribere consueverunt librarii. At vero is, qui Codicem Vossianum exaravit, linguae graecae ignarus illas graecas litteras in latinas commutavit ita, ut graecarum litterarum formam magis, quam earum

significatum secutus esse videatur. Ita enim litterae utriusque linguae sibi invicem respondent in Codice nostro:¹⁾

ψ	=	y	Σ	=	c
Γ	=	t aut f	P	=	p
Δ	=	a	Π	=	n
Y	=	v	Λ	=	a
H	=	h			

Ex qua scribendi ratione patet, in exemplari manuscripto, quod ante oculos Codicis Vossiani librario fuit, litteras graecas forma unciali scriptas fuisse. Quod ei dubium non erit, qui, quomodo duos locos, quos ex Homero et Hesiodo citavit Irenaeus, scripserit librarius, accurate comparaverit cum textu graeco.

Quodsi vero certum est, graecos locos in archetypo Codicis Vossiani litteris maiusculis scriptos esse: inde apparet Codicem illum, quem secutus est Vossiani Codicis librarius, perantiquum fuisse. Constat enim, vetustissimos tantum Codices graecos litteris maioribus esse exaratos. Qua de causa egregia Codicis Vossiani indoles nititur antiquissimo, ex quo exscriptus est, Codice et meliores illae, quas exhibet lectiones, manaverunt ex libro neque scribarum ignorantia neque sciorum temeritate pessumdato. Vitia enim quae insunt Codici scribae culpa esse orta cuique certum erit, qui quanta eius ignorantia fuerit Codicis inspectione intellexerit.

Iam vero nobis quaerendum est, num Grabius Codice nostro accurate usus sit necne. Grabio ipsi Codicem saepe dictum nunquam ob oculos fuisse inde patet, quod collationem a Dodwello accuratissime factam esse dicit. Etenim si Grabius unam tantummodo Codicis plagulam comparasset cum collatione sibi a Dodwello commodata, tam negligenter et leviter collatum esse Codicem perspexisset, ut ne Dodwellum quidem, virum inter philologos etiamnum laudatum, lectionis varietatem collegisse opinari potuisset. Suspicio enim, Henricum Dodwellum Codicem illum viro non adeo perito conferendum tradidisse neque vero curasse, ut accurate pertractaretur.

Grabius enim suae editioni eas lectiones inserere noluit, quae omnino nullum sensum praeberent atque librariorum errori aut ignorantiae deberentur. Qua de re profecto non est vituperandus. Sed omisit multas lectiones, quae commodo commendantur sensu. Huic accedit, quod Grabius haud raro lectiones tanquam in Codice Vossiano obvias attulit, quae ibi omnino non inveniuntur. Eae vero

1) Vide specimina, quae in altera tabula sub n^{ris} I et II exhibuimus.

quas falsissime inde haustas, etiam a Massueto fere omnes editioni suae insertas, nemo hucusque correxit, in editione nostra sunt emendatae.

Denique Grabius aut potius is, qui Ms. Vossianum cum exemplari Feuardentiano contulit, optimas quas offert Codex lectiones laud raro praetermisit. Quo factum est, ut Grabii ingenium nonnunquam quid legendum sit sagaciter divinaret. Itaque meliores Codicis Vossiani lectiones coniecturarum locum in Grabiana editione modesto obtinent. Evenit tamen interdum Massueto, ut lectiones ab illo, qui pertractavit Codicem Vossianum, prorsus neglectas in Codice Claromontano, quo ipse usus est, reperiret. Ideoque mirum non videtur, a celeberrimo monacho Codicem in Bibliotheca Iesuitarum Claromontana servatum laudibus extolli, quippe qui optimas lectiones saepenumero solus suppeditare videatur. Perpaucas eiusmodi lectiones proponam.

Editio Grabii.

Cod. Voss.

p. 40. l. 30. <i>quasi erat unigeniti</i>	<i>qualis erat unigeniti</i> ¹⁾
p. 83. <i>propter quaternationem dicunt</i>	<i>propter quaternationem ipsorum dicunt</i> ²⁾
p. 93. l. 4. <i>quum autem discrepant</i> ³⁾	<i>quum autem discrepent</i>
p. 103. l. 9. <i>Cerdon autem quidem</i>	<i>Cerdon autem quidam</i> ⁴⁾
p. 110. l. 34. <i>stultitiam et audaciam</i>	<i>in stultitiam et audaciam</i> ⁵⁾
p. 124. (cap. IV.) l. 23. <i>praeterit</i>	<i>praeterit</i> ⁶⁾
p. 140. l. 11. <i>aquam dixisse</i>	<i>aquam dixit esse</i> ⁷⁾
p. 237. l. 4. 5. <i>plurima evangelia</i>	<i>plurima evangelii</i> ⁸⁾ .

1) Massuetus, qui pag. 42 hanc lectionem habet, not. d ita autumat: „Sic recte Claromont. Cod. iuxta Graeca *ὅτι ἦν ἡ τοῦ μονογενοῦς*.“

2) Massuetus pag. 88 hanc lectionem exhibet et not. d: „Sic, ait, ex graeco et Antonis Duc. iudicio restituimus“; sed nullam secutus est Codicis auctoritatem.

3) Habent Erasmus, Feuardentius omnesque ad Massuetianam usque editiones discrepant. Massuetus vero mutavit lectionem in *discrepent*, nec tamen citat, cuius Codicis auctoritate hoc fecerit.

4) Hanc lectionem etiam Feuardentius habet, sed, uti videtur, ex graeco contextu. Quapropter Grabius eam omisit. Massuetus p. 105 not. k ita disputat: *quidam*] Ita Erasm. Gall. Clarom. et Pass. iuxta Graecum. At in Feuard. (?) non. et Valesiana Eusebii versione perperam *quidem*: quod erratum cum animadvertit Grabius, mirum cur ex Erasm. saltem et Gallas. non correxerit.“ Corrigere potuit Grabius ex Cod. Voss.

5) Nihil notavit Grabius ad hunc locum, nisi hoc: „in Erasm. et Gallas. *quod exstare stultitia et audacia*.“ Atque Massuetus p. 111 not. b in solis libris ipse usus sit Codicibus, veram lectionem reperiri gloriatur.

6) Haec lectio a nemine notatur.

7) Massuetus p. 113 not. g: „genuinam, inquit, hanc lectionem solus suppeditat Cod. Claromont., in aliis omnibus cum Edit. tum Mss. corrupte: *aquam dixisse*.“

8) „Ita solus“, autumat Massuetus, „Claromont. Cod.“

At vero sufficiant haecce, quibus, si opus fuisset, multa alia adiicere poteram. Apparet igitur, Codicem Vossianum hucusque non ita esse pervestigatum, ut mihi dignus quidem videretur, cui novas curas adhiberem. Neque vero infitabor, illa, quae ex Ms. Vossiano hausta dedit Grabius, ex schedis meis multimodis aut correctum aut suppletum, praeterea nova quoque saepissime additum iri.

Quum id inprimis spectandum videretur, ut quaecunque de Codice saepe dicto quaeri possunt, de iis accurate disputaretur: non negligenda erat quaestio explicatu difficillima. Fuerunt enim qui dicerent, Codice Vossiano ante Grabium usum esse Feuardentium. Inter Vossianum, aiunt, et Codicem veterem a Feuardentio saepissime laudatum tantam intercedere similitudinem, ut pro uno eodemque habendi sint. Cuius sententiae memor est Massuetus praefatione (pag. VII.) ita disserens: „Et quidem veterem illum Codicem, quo Feuardentius usus est, frustra quaesivimus, neque utrum perierit, an in alicuius bibliothecae forulis delitescat, scire potuimus. Sunt qui existimant eum in Vossii manus devenisse: sed utriusque lectiones conferenti diversos esse statim apparebit.“ Sed velim, rem accuratiori examine satis dignam a Massueto non esse neglectam. Etenim negari nequit, duos illos Codices persaepe easdem lectiones suppeditare, saepissime etiam easdem in contextu lacunas habere. Huc accedit, quod libri V. quinque posteriora capita a Feuardentio ex veterè Codice primum evulgata, quae, quod equidem scio, in ceteris Irenaei Codicibus desiderantur, adeo in Codice Arundeliano et in vetustissimo Claromontano, in Codice Vossiano leguntur.

Quid igitur dicendum? Profecto non esset, quod conquereremur de difficultate iudicium hac de re ferendi, si, quod Feuardentius et Grabius omiserunt, editionibus suis accuratam Codicum Mss. quibus usi sunt descriptionem praemisissent. Sed Feuardentii vetus Codex Romae in bibliotheca Vaticana adservatus est, dum Vossii Codicem in Gallia scriptum exeunte saeculo XVII. inter libros Isaaci Vossii Canonici Windesoriensi in Anglia fuisse scimus.

Qua occasione Vossius Codicem sibi comparaverit, aut quis eum antea habuerit plane nescimus. Sed de primo Codicis possessore certi aliquid prodi potest. Etenim ad calcem eius scripta sunt haecce:

„hos quinque libros quos contra hereses scripsit hyreneus lugduni pontifex et martir apostolis contemporaneus dono dedit in suorum peccatorum remissionem frater laurentius Burelli a divione [hodie: Dijon] paris. doctor theologus provincialis narbone sacri ordinis matris dei de monte carmeli librarie

conventus parisiensis eo anno quo ipse vicarius generalis angliam et convictum parisiensem visitavit qui fuit millesimus CCCC nonagesimus quartus teste suo cyrographo hic appposito pridie Kalendas novembres. Itaque Burelli."

In margine primae Codicis paginae bellae conspiciuntur picturae extum a tribus lateribus cingentes. Inter frondium et imaginum intertexta ornamenta pictor insigne gentilicium pinxit, quo, ni fallor, tria fulmina deorsum missa et tres flammae sursum flagrantem adumbrata sunt. Circa quod insigne gentilicium scripta leguntur haec: „frater laurentius doctor provincialis narbone conventus ditionis ordinis carmeli.“ Haec verba ab eadem manu, quae Codicem ipsum scripsit, exarata esse dubitari nequit. Inde concludendum videtur, Laurentium Burellium primum Codicis possessorem fuisse eiusque impensis Codicem scriptum esse eo consilio, ut splendidissimus liber Bibliothecae conventus Parisiensis Carmelitatum dono daretur. Neque vero est, quod de tempore, quo Codex scriptus sit, dubitemus. Patet enim librum exaratum esse exeunte saeculo XV.

Dici quidem nequit, num Codex Vossianus eo tempore, quo suam editionem paravit Feuardentius i. e. sub finem saeculi XVI. in Bibliotheca Vaticana asservatus fuerit, annon. Attamen valde mirum fuisset, si Feuardentius hunc Codicem, qui vix quindecim annis ante scriptus fuit, veterem seu vetustissimum nominasset.¹⁾ Nonne vir doctissimus, quum vera Codicis aetas dubia non esse posset, is esse videretur, qui fraude fefellisset lectores?

Sed accedit summum inter lectiones Codicum discrimen, quod non negandum esse etiam Massuetus censet. Gravius quoque, multas lectiones adnotavit, quibus duos Codices longe differre intelligitur, multasque ex Vossiano excerptas proposuit, quae in vetere Feuardentii Codice non comparuerunt. Quibus largam novarum lectionum copiam in mea editione addidi. Differt praeterea capitum divisio, qualem Feuardentius in vetere Codice cognitam notavit, ab ea, quam Codicis Vossiani librarium secutum esse cognovi. Quae quum ita sint, equidem Feuardentianum Codicem prorsus diversum esse censeo a Vossiano Manuscripto.

Certum indubitatumque est, Vossianum Codicem optimis Mss. numerandum esse et cum Codd. vetere Feuardentii et Claromontano ad eandem familiam pertinere.

1) Ita appellat Codicem in annotationibus atque in titulo, quo inscripsit editionem suam.

IX. CODEX VRATISLAVIENSIS.

Vide specimen eius in tab. II sub nro IV.

Postquam de indole ac fatis latinorum Irenaei Codicum satis disputatum est: graecum Epiphanii Manuscriptum, quo usus sum ad corrigendum textum Irenaei libri I, silentio praetermittere non possum. Qui Codex in bibliotheca Rhedigeriana, quae Vratislaviae est, reperitur. D. Menzelius vir clarissimus de eodem haec ad me scripsit: „Codex noster membranaceus est forma maxima et exhibet ab initio Acacii et Pauli presbyterorum et archimandritarum epistolam, qua eundem (Epiphanium) ad scribendum contra haereses hortantur, adiuncta responsoria Epiphanii prolixiori; tum ipsum Panarium sive opus adversus octoginta haereses integrum, eique in fine subnectitur Ancoratus seu sermo de Fide., quo Epiphanius a Palladio Suedrorum Pamphiliae urbis praesule et presbyteris eiusdem, quorum etiam epistolae praemittuntur, rogatus, doctrinam de ss. Trinitate, imprimis de spiritu s. contra haeresin Macedonianam asseruit et explicavit.“ D. Haasius Vratislaviensis vir clarissimus, qui, quae Epiphanius ex opere Irenaeo exscripserat, accurate cum dicto Manuscripto conferenda curavit, in Catalogo bibliothecae Rhedigerianae haec adnotata esse scripsit: „Cod. memb. 326 folior. in Fol. unius hominis manu non ineleganter saec. XV scriptus est. Involucrum Graecorum more factum et crenulis in extremitatibus ornatum a Graeco itidem artifice elaboratum videtur.“ Quamvis Codex nonnulla nobis suppeditaverit, quibus textus Irenaei emendaretur: critica tamen auctoritas eius non adeo gravis nobis visa est, ut eum ubique sequi possemus.

CAPUT II.

DE EDITIONIBUS IRENAEI OPERIS ADV. HAERESSES.

I. DE EDITIONIBUS ERASMIANIS.

1526.

Opus eruditissimum divi Irenaei episcopi Lugdunensis in quinque libros digestum, in quibus mire reteggit et confutat veterum haereseon impias ac portentosas opiniones, ex vetustissimorum

*codicum collatione, quantum licuit, emendatum opera Des. Erasmi
oterodami, ac nunc primum in lucem editum opera Io. Frobenii.
additus est index rerum scitu dignarum. Apud inclytam Basileam
anno M. D. XXVI. Cum gratia et privilegio Caesareo. Fol.*

Haec est editio princeps, quam Des. Erasmus Bernardo de
loss, tunc temporis episcopo Tridentino, praemissa epistola nuncu-
atoria dedicavit. Litteras excipit s. Irenaei obtestatio ad scri-
as, quam reperis in nostra edit. pag. 821; ubi inter Irenaei frag-
ienta primum locum obtinet. Singulis libris praemisit Erasmus
tulos quibus capitula sunt inscripta. Tum textus Irenaei sequitur.
i margine editor ex Codicibus tribus, quibus usus est, adnotavit
onnullas varias lectiones et coniecturas et vocum inusitatorum
interpretationes. Argumenta, uti vocat, libris II—V praemissa
in Appar. nostro p. 6 seqq. Ceterum edit. princeps, eaque quae
uobis annis post in lucem prodiit, multo emendatiores sunt iis,
uae inde ab anno 1534 typis expressae sub nomine Des. Erasmi
ublice vendebantur.

Editionem principem reperi in bibliothecis Universitatis Lipsien-
s et Zitzensi.

1528.

Biennio post alia ex officina Frobeniana prodiit editio in fol.,
cuius titulo post verba: emendatum opera Des. Erasmi
oterodami leguntur haec: ac nunc eiusdem opera re-
ognitum, correctis iis, quae prius suffugerant. Ipsius
rasmi manus quaedam menda sustulit. Argumentum in librum V
riptum paullo auctius in nova edit. legitur, uti in Appar. nostro
8 iterum expressum est. Ceterum pauca sunt, quibus haec edit.
fiert ab edit. principe.

In bibliothecis academica Ienensi et Erfordiensis haec edit. re-
eritur.

1534.

Dupinius in Bibliotheca nova ecclesiasticorum auctorum memo-
t editionem Erasmianam, quae a. 1534 Parisiis in lucem prodierit.
rabius eam videre sibi non contigisse scribit. Massuetus praeter
rimam Erasmi editionem nullam commemorat. Dupinius ipse postea
bitasse videtur, num haec editio revera unquam exstitisset. Do-
us enim censor edit. Massueti in Deutsche Acta eruditorum
1712 ita scribit: „Wir thun hier mit Fleiss der Parisi-
schen Edition von 1534, welche Grabius bei Du Pin ge-
unden, aber selbst nicht gesehen, keine Meldung,

weil Du Pin selbst in der andern Edition seiner Bibliothecae ecclesiasticae selbige weggelassen, und also diessfalls seinen Fehler erkannt zu haben scheint.“

Errorem Dupinii emendare nobis licet. Prodiit enim 1534 Basileae ex officina Frobeniana nova Erasmi editio; eandem formam eundemque titulum ac priores edit. habet, nisi quod in titulo legitur: ac nunc eiusdem opera denuo recognitum, correctis iis, quae prius suffugerant. Inde liquet, Erasmus ipsum novis curis Irenaei textum recognovisse. Sed quum viro doctissimo meliores Codices ad manus non fuissent, ex variis lectionibus aut coniecturis in margine priorum editionum adnotatis plures in contextum Irenaei recepit. Quo factum est, ut textus magis corrumpere, quam emendare; quod cuique concedendum est, qui lectionem varietatem a me adnotatam accuratius perspexerit.

In bibliotheca Universitatis Gottingensis haec editio adservatur.

Desiderius Erasmus m. Iul. a. 1536 Basileae mortem obiit. Quoniam igitur edit. 1534 ultima fuit, quam editor ipse novis curis adornaverat, ceterae omnes editiones; quae Erasmi celeberrimum nomen ferunt, ad rationem illius typis expressae videntur.

1545.

Contra haereses, Divi Irenaei episcopi Lugdunensis in quinque libros digestum, in quibus mire retegat et confutat veterum haereseon impias ac portentosas opiniones, ac vetustissimorum codicum collatione quantum licuit emendatum opera Des. Erasmi Roterodami, ac nunc eiusdem denuo recognitum, et quae quam antea hac longe castigatiores in lucem dantur. Quibus adcessit rerum et nominum insignium index locupletissimus. Parisiis apud Martinum Dupuy, Sub signo hominis silvestris, via ad D. Iacobum 1545. 8.

Editio perrara, Grabio prorsus ignota, elegantibus typis expressa. De eius auctoritate critica nil addendum est ex iis, quae de proximo antecedente libro disputavimus; ei enim simillima est

Editio rarissima meae bibliothecae ornamento est.

1545.

Doctus censor Massuetianae edit. in Deutsche Acta eruditorum memorat editionem, quam 1545 Basileae in forma maximae in lucem prodierit. Sed eam neque Grabius neque ego vidimus

1548.

Opus eruditissimum Divi Irenaei episcopi Lugdunensis in quinque libros digestum, in quibus mire reteggit et confutat veterum haereseon impias et portentosas opiniones, ex vetustissimorum codicum collatione quantum licuit Des. Erasmi Roterodami opera emendatum. Additus est index rerum observatu dignarum. Jacoben. Basileae. 1548. Fol.

Neque hunc librum Grabius vidit. Ex bibliotheca Urbis Lipsiensis ad me transmissus est. V. quae disputavi de edit. 1534.

1554.

Quam sub hoc anno Fabricius in Bibliotheca graeca et censor editionis Massueti memorant editionem Erasmi Basileensem, in bibliothecis reperire mihi non contigit. Etiam Grabius eandem frustra aevit.

1560.

Opus eruditissimum — — — (titulus idem est atque editio- nis 1548) Basileae 1560. Fol.

Grabius de hoc libro ita agit: „In nullo (editio haec) praestantibus praestantior, nisi quod loco nuda adiurationis Irenaei, scribas obtestatus est, integra habeat Hieronymi in Catalogo scriptorum ecclesiasticorum de Irenaeo verba, quodque Index rerum locupletior, ut vel ex prima littera A patet.“ Indicem locupletrem iam in edit. a. 1548 reperimus; nil igitur novi liber a. 1560 habet, nisi locum Hieronymi de Irenaeo. Vide disputata a me de edit. a. 1534.

Ad oram eius editionis e bibliotheca academiae Gottingensis cum communicatae D. Heumanni coniecturae scriptae sunt, de quibus infra vide quae scripsimus.

1563.

Opus eruditissimum divi Irenaei episcopi Lugdunensis, in quinque libros digestum, in quibus mire reteggit et confutat veterum haereseon impias ac portentosas opiniones, ex vetustissimorum codicum collatione quantum licuit Des. Erasmi Roterodami opera emendatum. Additus est Index rerum observatu dignarum. Parisiis, Apud Audoënum Parvum, sub intersignio lilij aurei, via divum Iacobum. 1563. 8.

Haec editio, qua eadem continentur atque antecedente, maiori- s typis quam Parisina 1545 eleganter expressa est; textus idem

est atque in editt. 1545 et 1563. Reperis hunc librum in bibliotheca Hamburgica.

1567.

Opus eruditissimum — — (titulus idem atque in edit. proxime antecedente) *Parisiis. Apud Audoënum parvum, sub intersignio lilii aurei, via ad divum Iacobum.* 1567.

Hic liber eadem eodem modo continet atque edit. a. 1563.

Eius exemplar ad me missum est e bibliotheca Lugduno-Batavo, in quo scriptum erat: „ex biblioth. viri illustris Isaaci Vossii 191.“ In margine manus Iosuae Merceri varias lectiones e duobus Codd. erutas adscripsit.

1570.

II. EDITIO NICOLAI GALLASII.

Divi Irenaei Graeci scriptoris eruditissimi, episcopi Lugdunensis, libri quinque adversus portentosas haereses Valentini et aliorum, accuratius quam antehac emendati, additis Graecis quae reperiri potuerunt; opera et diligentia Nicolai Gallasii, s. Theologiae professoris, una cum eiusdem annotationibus. Additus est etiam index locupletissimus. Apud Ioannem le Preux et Ioannem Parvum. (Genevae) MDCCLXX.

„In hoc opere continentur: epistola ad D. Edmundum Grindalum, episcopum Londinensem, qua huius editionis atque missionis ratio redditur; praefatio ad lectorem de instituto totius operis, et de utilitate colligenda ex lectione veterum Doctorum; Graecae dictiones, quae passim apud Irenaeum occurrunt ordine Alphabeti; de vita et scriptis Irenaei ex Eusebio et Hieronymo; vetus interpretatio collatis exemplaribus accurate emendata; Graeca eiusdem Irenaei quae hactenus reperiri potuerant, uti Epiphanius scriptis suis inseruerat, inde excerpta et conversa in linguam Latinam, ut cum vetere interpretatione conferri possint, summae singulis capitibus praefixae, quibus plenissime declaratur quidquid in iis praecipuum est; loci Scripturae, quorum in iis mentio fit, ad marginem notati additae sunt in fine annotationes, quibus obscura pleraque declarantur; explicantur etiam nonnulli Scripturae loci, ac respondentur iis, qui, adversus piam doctrinam, huius sancti viri auctoritati abusi sunt.“

Quodsi comparaveris hoc Gallasii opus cum Erasmi editt., concedes id esse multo praestantius illis. Sed textus latinus non e Codicibus est emendatus, et graecus saepissime corruptus. Expli

tionibus satis quidem prolixae res obscuras non satis illustrant. Primaeque haud magni sunt momenti nihilque ad textum emendandum conferunt. Quintum librum, a nemine antea in sectiones divisum, editor in capita distinxit,

1571.

III. EDITIO IOANNIS IACOBI GRYNAEI.

Uno tantum anno postquam Gallasius libros Irenaei in publicum ediderat, Ioannes Iacobus Grynæus, pastor Basileensis, Opus v. haereses, quod vocat eruditissimum, nova libri primi conversione, singulorum capitum argumentis, et variae sectionis observatione illustratum et recognitum foras edidit. Pro translatione veteris Interpretis novam, et, ut dicit in praefatione, multo meliorem substituit; quod male ab eo factum esse, alii ante me iam iudicarunt. Quod dixit, opus variis lectionis observatione illustratum et recognitum esse, certe falsum est: nullae enim in margine variae lectiones reperiuntur. Qua de causa Grynæi librum minus utilem censemus, quam Erasmianas editiones.

IV. EDITIONIS FRANCISCI FEUARDENTII.

1575 et 1576.

Massuetus praefatione prodit, primam a Franc. Feuardentio ornata editionem typis Nivellii a. 1575 et 1576 expressam, eamque a priorum editionum vitiis nondum satis expurgatam esse. Idem Dupinii nova ecclesiasticorum auctorum Bibliotheca didicimus. Sed nec Grabio nec mihi contigit, ut hanc editionem in bibliothecis inveniremus. Quod parum refert, quum meliores Feuardentii editiones nobis non defuerint.

1596.

Divi Irenaei, Lugdunensis episcopi et martyris, adversus Valentini et similium Gnosticorum haereses libri V, iam secundo diligentiori editorum codicum collatione, vetustissimi magnaeque fidei manuscripti Codicis atque alterius Vaticani ab innumeris mendis purgati et aliquot capitibus aucti; praeterea omnibus, quae apud veteres exstant, fragmentis Graecis ac Latinis, item quibusdam s. Polycarpi, episcopi Smyrnenensis et martyris, scriptis, nunquam antea editis, denique universis aliorum eiusdem D. Irenaei operum, quae perire licuit, partibus locupletati. — Additae sunt ad singula

capita variae adnotationes, quibus emendationum ratio redditur, obscura multa illustrantur, et quidquid ad antiquitatem ecclesiasticam, ac tam veterum quam recentium haereseon confutationem pertinet, quod ex his libris erui potuit, copiose traditur. — Accessit quoque Arnobii catholici et Serapionis Aegyptii conflictus ad Deo trino et uno et duabus in Christo naturis, nunquam typis excusus. Ad illustriss. principem et reverendissimum Cardinalem Carolum Lotharingum, Metensi et Argentinensi episcopo etc. — Omnia studio et opera F. Francisci Feuardentii, Ordinis F. Minorum, in s. facultate Parisiensi Doctoris theologi. Accessit index scripturarum et rerum magis memorabilium. Reliqua vide, lector, magis speciatim pagina sequente. Coloniae Agrippinae, in officina Birckmannica sumtibus Arnoldi Mylii. Anno 1596. Cum gratia et privilegio Sac. Caes. Maiestatis.

Alteram hanc Feuardentii editionem, duorum Codicum¹⁾ opere adornatam, alterius Vaticani, alterius inter libros Ioannis San-Andreani ecclesiae Parisiensis Canonici adservati, priori Feuardentiano multo esse meliorem Dupinius iam observavit; praeter alia etiam Graecos Irenaei locos ex variis scriptoribus insertos habet. Sequitur Feuardentius ipse in Commonitione ad lectores exposuerit, quid in editione ipsius praestitum esset: lectores rogatorum velim, ut Appar. nostrum p. 22 adeant, mihi quoque de ratione editionis tacere liceat. Attamen ne Feuardentio quidem contigit, ut textum satis bene restitueret, et notis doctrina conspicuis, sed prolixitate laborantibus res obscuras collustraret.

Reperitur haec editio in bibliothecis Vimariensi et Ienensi.

1625.

Teste Ioan. Alberto Fabricio (Bibl. graec. pag. 79.) Feuardentii editio 1625 recusa est, quam nec Grabius aut Massuetus memorant nec ego quidem reperi.

---

1) In Commonitione sua ad lectores Feuardentius de Codicibus, quorum usus ipsi concessus erat, non solum nimis breviter, se etiam obscure scripsit ita ut aliquamdiu dubitarem, num Codex vetus (*Vel.* in nostra edit. signatus) idem sit ac Vaticanus. Ubi de Codicibus disputavi, me errore lapsum esse nunc fateor. Certum est, Feuardentium Codice Vaticano alioque, uti videtur, Parisiis ad servandum esse. Vaticanum Manuscriptum, quod perraro allegat, fortasse idem fuisse quod Erasmus et postea Latinus Latinius consulere. Quamvis vetus Feuardentii Codex exeunte saec. XVI Parisiis servatus, Vossii vero exeunte saec. XV in Gallia scriptus esse videatur: mihi tamen cum Massueto ex dictorum Codicum variis editionibus censendum est, Codices illos diversos esse, neque Feuardentium Vossii Manuscriptum inspexisse.

1639.

In titulo, quo nova editio inscripta est, post verba: Paris. doctoris theologi leguntur haec: Adiecta sunt ad hanc novam editionem alia quaedam fragmenta Irenaei ex eminentissimi Cardinalis Rupifucaldi bibliotheca de-romta graece et latine edita. Lutetiae Parisiorum. 1639. Cum privilegio christianissimi regis.

Praeter id in titulo nominatum editioni nil novi additum eaque priore non est emendatior. Ex bibliotheca Urbis Lipsiensis hic ber ad me transmissus est.

1675.

Post voces: quae reperiri licuit, partibus locupletati haec in titulo sunt addita: Cum scholiis et adnotationibus ac. Billii, Front. Ducaeii, et Franc. Feuarentii, quibus commendationum ratio redditur, obscura illustrantur, et quidquid ad antiquitatem ecclesiasticam pertinet, copiose explicatur. Lutetiae Parisiorum 1675.

Ceterum titulus eadem habet, quae in edit. 1596 et 1639 videntur. Editio haec typis minus elegantibus expressa, quam priores, ceteris alioquin simillima reperitur in bibliotheca Vimariensi.

1677.

Feuarentii editio omissis quidem omnibus adnotationibus et contextu graeco recusa est in Bibliothecae Patrum Lugdunensis Tomo secundo 1766.

V. EDITIO AB IOANNE ERNESTO GRABIO ADORNATA.

1702.

Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Εἰρηναίου ἐπισκόπου Λουγδούνου λέγοντος καὶ ἀνατροπῆς τῆς ψευδωνύμου γνώσεως βιβλία πέντε. Irenaei episcopi Lugdunensis contra omnes haereses libri quinque. contextus graeci partem haud exiguam restituit; latinam versionem antiquissimam e quatuor MSS. codicibus emendavit; fragmenta reliqua tractatuum deperditorum subiunxit; omnia notis variorum suis illustravit Ioannes Ernestus Grabe. Quid ultra in hac editione praestitum sit, ostendunt Prolegomena. Oxoniae e theatro Sheldoniano, impensis Thomae Bennet, ad insigne lunae falcatae coemeterio S. Pauli Londini anno Dom. 1702.

Dupinius Feuarentii editionem ita collaudat, ut nova Irenaei editione opus esse neget, nisi forte, quod vix sperari queat, graecus

operis adv. haer. textus diu et graviter desideratus aliquando inventus fuerit. Sed Grabius Irenaeum multa cura atque incredibili industria a se emaculatum denuo in lucem emisit. Textum graecum ac latinum ad exemplar Feuarentii editionis recusum emendavit: latinam interpretationem e Codicibus duobus Merceri, Arundelian et Vossiano recognovit; multaque fragmenta graeca et ex scriptis aliorum excusis et ex MSS. hausta adiecit; lectionis varietatem summa diligentia adnotavit nec infelici successu admirandaque doctrina multos locos obscuros explanavit. Qui quid editor in hoc libro praestiterit accuratius velit discere, is adeat ipsius Grabii Prolegomena in Appar. nost. pag. 43 seqq. et censuram editionis in Actis eruditorum a. 1702 publicatis pag. 309.

1712.

Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Εἰρηναίου ἐπισκόπου Λουγδούρου καὶ μάρτυρος ἐλέγχου καὶ ἀνατροπῆς τῆς ψευδωνύμου γνώσεως βιβλία πέντε. *S. Irenaei episcopi Lugdunensis et martyris detectionis et eversionis falso cognominatae agnitionis seu contra haereses libri quinque. Post Francisci Feuarentii et Ioannis Ernesti Grabii recensionem castigati denuo ad MSS. Romanos, Gallicanos et Anglicanos, nec non ad antiquiores editiones, et a multis quibus adhuc scatebant, mendis expurgati; aucti novis fragmentis graecis; observationibus ac notis, copiosissimisque glossariis et indicibus illustrati et locupletati; quibus omnibus adduntur tres dissertationes, in quibus haereses ab Irenaeo memoratae et loci difficiles explicantur, eiusque vitae ac gestorum historia discutitur. — Studio ac labore D. Renati Massuet, presbyteri et monachi Benedictini e Congregatione S. Mauri. Parisiis, typis et sumtibus Ioannis Baptistae Coignard, regis architypographi ac bibliopolae ordinarii, via s. Iacobi, ad insigne liliorum aureorum. 1712. Cum privilegio regis.*

Renatus Massuetus ex meritissimo Ordine Benedictinorum Congreg. S. Mauri Irenaeum de integro ad priores editiones et tres Codices, Romanum nempe Cardinalis Ottoboni, Passeratianum, quem diximus, et Claromontanum recensuit, novis fragmentis auxit, doctissimis observationibus ac notis instruxit uberrimosque indices subiunxit. Commendatur haec editio tum collectione fragmentorum et reliquiarum Gnosticorum, cum tribus Massueti dissertationibus in hac nova editione denuo recensis. De ratione editionis ipsum Massuetum Praefatione (v. Appar. nost. pag. 44 seqq.) disputante audi.

1734.

Anno 1734 editio Massuetiana Venetiis iterum in lucem prodiiit. Praeter fragmenta graeca a Pfaffio in bibliotheca Taurinensi reperta et plura scripta polemica de fragmentis istis nil novi habet; sed multa insunt novae editioni errata typographica.¹⁾

Teste Ioan. Drusio Centuria I Miscell. cap. 44 Matthias Lauo-
sius, senator olim Antverpiensis, emendatiorem Irenaei editionem
solitus est. Sed nobis non contigit, ut de consilio eius accuratius
doceremur.

Novam Irenaei editionem, auctiorem novis fragmentis e Co-
dicibus depromptis et notis ineditis promiserat Magnus Crusius.
Quamquam consilium huius libri aliorumque, quos promiserat, suc-
cessu caruit felici, ipsius Crusii verba de nova Irenaei editione
se repetere liceat.

Is enim libello, qui inscribitur: *Dissertatio epistolica ad Emi-
nentissimum atque Rev. Dn. Christianum Wormium, dioecesis Sia-
ndicae in Dania episcopum, de scriptis quibusdam integris frag-
mentisque hactenus ineditis, quae in itinere Gallico, Anglico atque
Germanico reperire contigit, et nunc in lucem publicam edenda
curat, virosque eruditos insimul ad conferendas symbolas huma-
nissime invitat Magnus Crusius, Slesvicensis, v. d. m. Lipsiae 1728:*
conatum, ait, recudendi Irenaei opera, omnibus historiam ecclesiae
Christianae primitivae amantibus maxime necessaria, audacem qui-
em esse; sed suaderi hoc institutum magna raritate et defectu
exemplarium utriusque editionis tum Anglicanae Io. Ern. Grabii tum
Gallicanae Renati Massueti, quae caro nimis pretio etiam in ipsis
libris, ubi impressae sint, venduntur et frustra tamen saepius de-
derentur. Suadent id (institutum) plurimae accessiones, quibus
nova quaedam editio insignem in modum locupletari poterit: quippe
et ac tanta supersunt fragmenta graeci textus ex Codicibus Vati-
canis (quorum copia Laurentio Alexandro Zacagnio Praefecto olim
bibliothecae Vaticanae dignissimo debetur), Gallicanis et Anglicanis

1) Collectio selecta ss. ecclesiae Patrum, complectens ex-
celsissima opera tum dogmatica et moralia, tum apologetica
et oratoria, accurantibus D. A. B. Caillon una cum D. M. N. S. Guil-
lin. Tom. II. Parisiis et Bruxellis apud Méquignon-Havard,
Lithorem. (Lipsiae apud F. Fleischer.) 1829. In hoc libro reperiuntur loca
cerpta ex Irenaei libris adv. haer. iterum recusa ex recensione Massueti.

descripta, ut plurima inde loca vel suppleri vel emendari queant. Suadet industrius labor saepius laudati Grabii, qui paulo ante mortem Irenaeum suum curis secundis recognitum, a plurimis mendis vindicatum novisque annotationibus auctum luci publicae destinaverat; licet Vindiciae ipsius contra Renatum Massuetum, quas Casimirus Oudinus in Commentario de scriptoribus ecclesiasticis memorat, inter Manuscripta Grabiana neutiquam reperiantur. Suadent denique eruditissimae observationes ineditae Thomae Aisleri, Eduardi Bernardi, Francisci Iunii, Danielis Heinsii aliorumque, quas propria ipsorum manu adnotatas inveni et, ne sterili labore amplius delitescerent, in usum publicum selegi. Prologum etiam Manuscripto Codici Arundeliano Operum S. Irenaei praefixum et in Grabii atque Massueti editionibus omissum ex Bibliotheca Regiae Societatis Londinensis, ubi iste Codex adservatur, descripsi.“

CAPUT III.

DE APPARATIBUS CRITICIS ALIORUM, IN EDITIONES RECEPTIS.

I. DE SCHOLIIS FRONTONIS DUCAEI ET IAC. BILLII.

Fronto Ducaeus et Iacobus Billius (in sacris observationibus I, 33 sqq. et II, 5. Paris. 1585 ad calcem epistolarum Isidori Pelusitae editis) scholia plura ad Irenaeum ediderant, quibus aut textum latinum cum graeco collatum emendarunt, aut plerumque feliciter obscuros locos collustrarunt. Praesertim Billius nobis laudandus videtur ob summam doctrinam, criticum ingenii acumen, elegantem scribendi rationem, observationibus ipsius conspicua. Quorum Duumvirorum scholia Feuardentius primus in editionem Irenaei recepit; neque a Grabio, Massueto et nobis neglecta sunt: eorum plurima in Apparatu typis expressa reperis.

II. DE OBSERVATIONIBUS HEUMANNI ET FRANCISCI IUNII IN HANC NOVAM EDITIONEM RECEPTIS.

E bibliotheca Academiae Gottingensis ad me perlata est editio Erasmi Basileensis a. 1560, quae olim fuit e libris Casp. A. Heu-

anni, professoris theol. Gottingensis. Vir doctissimus per multas emendationes in marginem dictae editionis adscripsit, inter quas eas reperi, quas in Hamburg. vermischte Bibl. T. I. p. 144 sqq. publici iuris fecit. Aliae coniecturae ingenium sagacissimum prouident; sed provido editori, cui fides et auctoritas Codicum omnimodo tuenda et servanda est, plerumque respuendae fuerunt; aliae vero omnino nihil valere potuerunt ei, qui mentem Irenaei assecutus erat et scribendi eius rationem penitus cognoverat.

Denique nobis commemorandus est criticus apparatus Francisci Iunii, professoris olim theol. Lugduno-Batavi. Reperi enim in bibliotheca magniducali Vimariensi editionem Gallasii, in cuius margine tum magna copia emendationum, tum multa graeca fragmenta scripta sunt. Haec editio transiit quondam in bibliothecam Marquardi Gudii, qui sub titulo libri de istis adnotationibus manu scriptis haec scripsit: „Lectionum varietates e vetere Codice, supplementa etiam et fragmenta graeca ad huius libri marginem adscripsit propria sua manu Franciscus Iunius, theol. prof. Lugdunatorum.“ Sed est quod Gudium errore deceptum esse censeam. Qui veteris Interpretis scribendi rationem callet, necum dubitare aequit, emendationes Iunii non e Codice, sed e sagacissimo iudicio refluxisse. Nonnunquam enim factum est, ut Iunius elegante eruditione adiutus Interpretem barbare scribentem corrigeret e ratione scribendi, qua scriptores classici, quos dicunt, uti sunt. Multa, quae coniecit Iunius et in charta per aquam glutinosam non densa pulcherrime et nitidissime scripsit, tam ingeniosum tamque eruditum et sagacem virum produnt, ut eius coniecturas in notas recipiendi opportunitas iucundissima mihi fuerit. Doleo, adnotationes Franc. Iunii finem libri I non supergredi. Fragmenta graeca a Iunio ex antiquissima Epiphanii editione exscripta sunt.

In Theoph. Christ. Harlesii supplementis ad introductionem in historiam linguae graecae T. II. p. 203 legi haec: Variarum lectionum sunt margini (editionis Grynaei) adscriptae, et Reinesius exemplari suo, quod servatur in bibliotheca Zitzensi, multas manu adiecit emendationes.“ Sperabam, fore ut ex adnotationibus Reinesii, alioquin viri sagacissimi, aliquot fructus percipere possem. Sed spes me fefellit. Tenim plurima, quae Reinesius ad marginem scripsit, pertinent

ad capitum inscriptiones. Cetera tremante, uti videtur, manu tam pessime sunt scripta, ut vix legi queant. Quae intentis oculis explicare potui, ea non satis digna visa sunt, quae in meam editionem reciperem.

CAPUT IV.

DE RATIONE EDITIONIS NOVAE.

Quum omnes hucusque Irenaei editores notitiam de Manuscriptorum et editionum indole, ratione et dignitate lectoribus non suppeditassent: ante omnia Prolegomenis nostris de Codicibus et editionibus, quantum potuimus, accuratissime disputandum nobis visum est. Prologum Manuscripti Arundeliani a Magno Crusio iam laudatum, sed hactenus ineditum typis excudendum curavimus.

Quid in textu edendo a nobis sit praestitum, paucis indicare liceat.

Constat, graeca libri I ab interitu servata esse ab Epiphanio. Ut igitur emendare possem textum graecum, illos locos Haeresium Epiphanii, quos exscripsit ex Irenaeo, cum Codice Epiphanii in bibliotheca Rhedigeriana quae Vratislaviae est, quam accuratissime conferendos curavi. Lectiones ex illo Manuscripto haustas in notis meis adnotatas reperis sub signo VRATISLAV. Nonnunquam textus fide istius Codicis a nobis emendatus est.

Textum antiquissimae versionis emendavi secundum Codicem Vossianum seu Burellianum, qui in bibliotheca academica Lugduno-Batava nunc adservatur. Ille Codex optimae notae ad me missus eiusque usus per sex menses mihi concessus est. De fructibus inde perceptis uberius supra disputavi. Praeterea peto ab lectoribus, ut adeant commentationem meam de *Codice Vossiano seu Burelliano*, Lipsiae 1847. Id unum commemorabo: collatione a nobis quam religiosissime facta multas lectiones, quas falso allegat Grabius, emendatas innumerasque, quas omnino neglexit, in nostra editione adiectas esse.

Praeterea usus sum exemplari editionis Erasmianae a. 1657 in eadem bibliotheca Lugduno-Batava adservato, in cuius margine manu Iosuae Merceri adscriptae sunt lectiones duorum Codd., qu

Mercuriani vulgo nominantur. Quas quum lectiones, quarum apographum cum Grabio communicavit H. Dodwellus, accuratius perstraxerem, cognovi, illud apographum haud maiore diligentia coniectum fuisse, quam Codicis Vossiani collationem Grabio ab eodem Dodwello concessam. Unde factum est, ut novis curis etiam Codicem Merceri (quorum alter bonae notae est) lectiones emendarem missasque adderem.

Sub textu graeco et versionis antiquae expressa est versio Iacobi Billii, multis locis a me emendata.

Capita eodem modo divisa sunt in nostra, atque in Massueti editione. Titulos, quibus singula capita inscripsit Massuetus, omisi, sed novas inscriptiones cuique paginae dedi. In margine adscripti sunt numeri paginarum editionum Grabianae et Massuetianae, capitulumque numeri, quos Grabius sequitur.

Quod ad adnotationes attinet, consilium erat primum lectionis varietatem diligentius et accuratius indicandi, quam priores editores fecerunt. Cui consilio favebat usus tum Codicum supra laudatorum tum editionum hactenus divulgatarum. Cognovi enim, Grabium et Massuetum parum habuisse rationem editionum Erasmi et Feuardentii; adeoque certum nobis est, Duumviros illos — ut eam alia — ne principe quidem editione usos esse. Mihi vero lecto editiones Erasmi ad manus fuere (1526. 1528. 1534. 1545. 1548. 1560. 1563. 1567.); atque tribus Feuardentii editionibus usus sum (1596. 1639. 1675.).

Praeterea textum graecum cum latino versionis antiquae diligenter contuli — id quod et Grabius et Massuetus saepissime neglexerunt — et lectiones, quas secutus esse videtur vetus Interpres, quantum potui, integras adnotavi. Persaepe enim factum esse intelliges, graeca, qualia legit Epiphanius, differre ab eo exemplari, ut puto, longe antiquiore, quod Interpreti ob oculos fuit.

Deinde inserendae fuere editioni nostrae aliorum emendationes, quae pertinent, quae docti viri, qui de Gnosticorum rebus scribere, de Irenaei dictis disputaverunt, eaeque emendationes, quas Beumannus, le Clerc et alii proposuerunt. Sed insuper contigit nobis, e bibliothecarum latebris in lucem protrahere emendationes Beumanni et Franc. Iunii manu exaratas, quas recepimus.

Praeterea vero e Münsteri fragmentis Patrum, e Cates editis, imprimis Crameri, multa fragmenta operi adhaeruerunt.

Ad calcem editionis Irenaei fragmenta reperiuntur, quibus adiecimus tum celeberrima a Matth. Pfaffio in bibliotheca Taurinensi reperta, tum nonnulla hactenus inedita, quae e bibliotheca Vindobonensi eruimus.

In Appendice reliquiae scriptorum Gnosticorum typis sunt expressae, ex quibus praesertim Ptolemaei ad Floram epistolae operam dedimus.

Sub finem lector reperiet IV locupletissimos indices.

1844

[illegible]

122. Burelli

Elizabeth

SANCTI IRENAEI

PISCOPI LUGDUNENSIS

DETECTIONIS ET EVERSIONIS FALSO COGNOMINATAE AGNITIONIS

SEU

CONTRA HAERESSES

LIBRI QUINQUE.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΕΙΡΗΝΑΙΟΥ

ΕΛΕΓΧΟΥ ΚΑΙ ΑΝΑΤΡΟΠΗΣ ΤΗΣ ΨΕΥΔΩ-
ΝΥΜΟΥ ΓΝΩΣΕΩΣ ΒΙΒΛΙΑ ΠΕΝΤΕ.^a

ΒΙΒΛΙΟΝ α'.

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ.

^bἘπὶ ^cτὴν ἀλήθειαν ^dπαραπεμπόμενοί τινες ἐπεισάγουσι λόγους ^eψευδεῖς καὶ γενεαλογίας ματαιάς, αἵτινες ζητήσεις μᾶλλον παρέχουσι, καθὼς ὁ ἀπόστολός φησιν, ἢ οἰκοδομὴν Θεοῦ τὴν ἐν πίστει· καὶ διὰ τῆς πανούργως †συγκεκορπημένης πιθανότητος παράγουσι τὸν νοῦν τῶν ἀπειροτέρων καὶ αἰχμαλωτίζουσιν αὐτούς, ῥαδιουργοῦντες τὰ λόγια Κυρίου, ἐξηγηταί

Quoniam nonnulli repudiata veritate sermones et genealogias vanas inducunt, quae quidem quaestiones potius, ut apostolus ait, praestant quam aedificationem Dei, quae in fide est, ac per proba-

a. Hanc operis inscriptionem graecam, quae legitur apud Eusebium h. e. V. 7, viri docti genuinam esse censent. Vides Apparatum nostrum p. 221. et quae ipse disputavi in Encyclopaedia Erschii et Gruberi sub voce „Irenaeus“ Sect. II. Tom XXIII. pag. 368. Praeterea cf. praefationes lib. II. et IV. adv. haer.

b. Graeca huius libri ad medium usque cap. XI. ὁλοσχερῶς, ut ipse fatetur, exscripsit itaque ab interitu servavit Epiphanius Haer. XXXI. 9—32.

c. Ἐπὶ Sic habent Codd. Sed ἐπεὶ legendum esse probat vetus interpretatio, in qua legitur quatenus pro quandoquidem sive quoniam, et censuerunt duumviri artis criticae periti BILLIUS et FRONTO DUCAEUS omnesque editores praeter GR-

NAEUM et GALLASIVM. Posterior enim frustra defendit lectionem ἐπὶ, putans hic eorum mentionem factam esse, qui falso praetextu in veritatem praeter rationem et ordinem a Salana et eius assellis emissi sint. Frustra provocat GALLASIUS ad vocem παραπροσβεβητα falsa impieque acta legatio, qualem Demosthenes or. 19 et, quod addere omisit, Aeschines or. 2 memoraverunt.

d. παραπεμπόμενοι] Recte explicat hanc vocem FRANCISCUS IUNIUS per παρωθοῦντες.

e. ψευδεῖς] Hanc vocem, quae deest in editione principe Basileensi Sancti Epiphanii, auctoritate Codd. PETAVIUS contextui inseruit.

f. ῥαδιουργοῦντες] Agit de gno ti-

SANCTI IRENAEI

EPISCOPI LUGDUNENSIS

CONTRA OMNES HAERETICOS LIBRI NUMERO QUINQUE. ¹

LIBER I.

PRAEFATIO.

Quatenus veritatem ²refutantes quidam inducunt verba falsa et genealogias ³infinitas, quae quaestiones magis praestant, quemadmodum apostolus ait, *quam aedificationem Dei, quae est in fide*; ^{1. Timoth. 1. 4.} et per eam, quae est subdole ⁴exercitata verisimilitudo, ⁵transducunt ^{+ Mass. 2.} sensum eorum, qui sunt inexpertiores et in captivitatem ducunt eos falsantes ⁶verba Domini, interpretores mali eorum, quae bene dicta

bilitatem subdole comparatam seducunt mentem imperitiorum, eosque captivos trahunt depravandis oraculis divinis, ipsi perfidi eorum quae

cis, qui effata Iesu interpretationibus contortis male impieque exponentes eorum sensum adulteraverunt.

1. In Cod. Voss. versioni antiquissimae hic titulus praefixus est, uti videre licet ex specimine Codicis nostrae editioni addito. Pro *haereticos* a secunda manu scriptum *haereses*.

2. *refutantes*] Melius vertisset Interpretēs praetermittentes, repudiantes, spernentes. Eodem sensu *refutare* ap. Ciceronem Rab. Post. 16 § 44 occurrit; ubi: *quam bonitatem, inquit, non modo non aspernari ac refutare, sed complecti etiam et augere debetis*. Atque apud Arnobium IV. 16 (Edit. Hildebrandianae pag. 360) arrogantiam *refutatura* legitur.

3. *infinitas*] Deest haec vox in Cod.

MERC. I. Textus graecus habet *καταλας* *vanas*. Interpres reddit ea, quae in epistola ad Timoth. leguntur: *γεν. ἀπεράντοις*.

4. *exercitata*] Codd. ARUND. MERC. I. II. OTTOBON. et editt. ERASM. et GAL- LAS. habent *exercita*; Codd. autem VET. VOSS. CLAROMONT. et PASS. suppeditant meliorem lectionem *exercitata*, FEUARDENTIO et MASSUETO satis probatam. GRABIGS vero et FRANC. JUNIUS Interpretem scripsisse coniecerunt *excila* sive *excitata*, quod magis convenire aiunt cum voce *συγκροτεῖν*. Sed ipso GRABIO et MASSUETO notantibus melius vertisset Interpretēs *composita, adornata, comparata*.

5. *transducunt*] *Ἰλαρόγους* accuratius vertendum erat *seducunt*.

6. *verba Domini*] ERASM. et GALLAS.

κακοὶ τῶν καλῶς εἰρημένων γινόμενοι· καὶ πολλοὺς ἀνατρέπου-
σιν, ἀπάγοντες αὐτοὺς *προφάσει γνώσεως ἀπὸ τοῦ τότε τὸ
πᾶν συστησάμενου καὶ κεκοσμηκότος, ὡς ὑψηλότερόν τι καὶ
μεῖζον ἔχοντες ἐπιδείξαι τοῦ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ
πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς πεποιηκότος ^a Θεοῦ· πιθανῶς μὲν ἐπα-
γόμενοι διὰ λόγων τέχνης τοὺς ^b ἀκεραίους εἰς τὸν τοῦ ζητεῖν
τρόπον, ἀπιθάνως δὲ ἀπολλύντες αὐτοὺς ἐν τῷ βλάσφημον καὶ
ἀσεβῇ τὴν γνώμην αὐτῶν κατασκευάζειν εἰς τὸν Δημιουργόν, ἢ μηδὲ
ἐν τῷ διακρίνειν δυναμένων τὸ ψεῦδος ^d ἀπὸ τοῦ ἀληθοῦς·

2. (Ἡ γὰρ πλάνη καὶ αὐτὴν μὲν οὐκ ἐπιδείκνυνται, ἵνα μὴ
γυμνωθεῖσα γένηται κατάφωρος, πιθανῶς δὲ περιβλήματι πα-
νούργως κοσμουμένη, καὶ αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἀληθεστέραν ἑαν-
τὴν ^e παρέχειν φαίνεσθαι διὰ τῆς ἕξωθεν φαντασίας τοῖς ἀπει-

recte dicta sunt interpretes; et scientiae praetextu multos evertunt,
atque ab eo, qui universitatem hanc condidit et exornavit, abducunt,
perinde videlicet ac sublimius aliquid et praestantius ostendere pos-
sint, quam Deum, qui caelum et terram et omnia, quae eorum com-
plexu continentur, fecit: scito quidem illi, atque ad persuadendum
apposito verborum artificio eos, quorum simplex ingenium est, ad

verbum. Codd. VET. et Voss. verba, uti
iam FEUARD. correxit.

a. Θεοῦ] Mundi creator (Δημιουργῷ)
maiores superioremque esse Βυθὸν seu
Προπάτορα autumabant gnostici.

b. ἀκεραίους]. Int. legit ἀκεραιο-
τέρους.

c. μηδὲ ἐν τῷ διακρίνειν] Textui
depravato editores variis coniecturis me-
deri conati sunt. Expungi volunt BIL-
LIUS et FEUARD. δὲ ἐν τῷ. GRABIIUS Ire-
nacum scripsisse coniecit: μὴ θεόντως
διακρίνειν δυναμένων non debile dis-
cernere valentium; MASSUETUS μηδέτι
διακρίνειν δυν. nullatenus discernere
valentium. A sciolo quodpiam hic duas
lectiones commistas puto; alteram: μὴ
διακρίνειν δυναμένων; quae auctori-
tate veteris versionis commendatur; al-
teram: μηδὲ ἐν τῷ διακρίνειν, omissa
voce δυναμένων. Utraque lectio aptum et
apertum sensum praebet; posterior tamen
nobis propterea valde arrisit, quod ele-
gantem antithesin (πιθανῶς μὲν ἐπα-
γόμενοι — ἀπιθάνως δὲ ἀπολλύντες)
ab Interprete prorsus neglectam ulterius
producit. Hanc alteram antithesin voci
ἀπολλύντες subiectam (ἐν τῷ κατα-
σκευάζειν — μηδὲ ἐν τῷ διακρίνειν)
ita solvendam puto: iis, quorum inge-
nium est integrum, perniciem afferunt

eo, quod pias eorum de Deo sententias
accessa quaerendi rabie in impias com-
mittant Dei calumnias; neque vero (per-
niciem iis afferunt) eo quod discernunt
verum a falso atque de discrimine veri
falsique recte edocent homines. Gloria-
bantur enim gnostici, verum a falsi spe-
cie denudatum sibi solis esse cognitum.
Quod negat Irenaeus ob detrimentum
iis illatum, qui gnosticorum rationem
sequuntur.

d. ἀπὸ τοῦ ἀληθοῦς] Mirum profecto,
omnes editores, adeo GRABIIUS et MAS-
SUETUS maiori distinctionis signo post
ἀληθοῦς posito periodo finem fecisse;
quod miror quum adhuc desit apodosis.
Quae quidem interiecta hyperbatice pa-
renthesi incipit § sequenti ab his verbis:
ἀναγκαῖον ἡγησάμην.

e. παρέχειν φαίνεσθαι] Aut lege
cum BILLIO παρέχειν φαίνεται, aut cum
MASSUETO παρέχει φαίνεσθαι. Quae
addit Interpres in textu graeco per ne-
gligentiam scribarum forte omitta ridi-
culum est et dicere ita supple: γελοῖον
καὶ εἰπεῖν.

1. evertunt] CLAROM. PASS. et Voss.
vertunt.

2. attrahentes] Ita omnes Codd. Verum
enim verò GRABIIUS MASSUETUS et IUNIUS

unt, effecti; et multos ¹evertunt, ²attractantes * eos ³sub occasione * *Grab.* 2. gnitionis ab eo, qui ⁴hanc universitatem constituit et ⁵ordinavit, quasi altius aliquid et maius ⁶habentes ostendere, ⁷quam eum, qui aelum et terram et omnia, quae in eis sunt, fecit; ⁸suadenter quidem illi illiciunt ⁹per verborum artem simpliciores ad requirendi nodum, male autem ¹⁰perdunt eos, ¹¹in eo quod blasphemam et impiam ipsorum sententiam faciant in Fabricatorem, non discernere veritatum falsum a vero;

2. (Error enim secundum semetipsum non ostenditur, ne denudatus fiat comprehensibilis, suasio autem cooperimento subdole adornatus, et ipsa veritate (ridiculum est ¹²et dicere) ¹³veriorem semetipsum praefert, ut decipiat exteriori phantasmate rudiores,

perducendi modum adducentes, ceterum inscite ac praepostere perniciem eis afferentes hoc nimirum nomine, quod contumeliosam et impiam eorum sententiam in summum illum rerum omnium Conditionem efficiunt, ut qui falsum a vero discernere nequeant;

2. (Neque enim error seorsim ostenditur, ne aliqui velut detractis vestibis perspicue se prodant, verum illecebroso amictu callide adornatus id assequitur, ut per externam speciem apud imperitiores veritate quoque verior ipse esse videatur, quemadmodum de huius-

ex graeco legendum censent abstrahentes.

3. sub occasione agnitionis] Sub specie, sub praetextu agnitionis vertere debuisset interpretes. Tert. adv. Val. cap. 1: ex divinae copiae occasione.

4. hanc universitatem] Cod. Voss. perperam hanc in veritate.

5. ordinavit] Iunius legi vult adornavit.

6. habentes ostendere] Id est possint ostendere. Non enim abs re erit hic monere, saepius in Irenaeo hanc loquendi formam, quae plane graeca est, occurrere, habere pro posse. MASSUETUS.

7. quam eum] Iunio observante iuxta graecum legendum est quam Deum.

8. suadenter] CLAROM. suadentes; MERC. I. suadent.

9. per verborum artem] Ita Codd. VET. VOSS. et CLAROMONT. ERASM. vero et GALLAS. per bonorum morem. Codd. ARUND. et MERC. II. pro morem habent mortem. Iunius verborum more.

10. perdunt] Voss. perducunt.

11. in eo quod blasphemam] In Codd. ARUND. MERC. I. et H. OTTOBON. et edit. ERASM. et GALLAS. legitur ita; iniqui et impiam sententiam ipsorum factam non

ostendunt, ne denudatus cett. Iunius ait: desunt ista, confirmando contra opificem, ut qui ne hac quidem in re possint mendacium a veritate discernere. Errorem enim per se non ostendunt. FEUARDENTIIUS autem locum, qualis supra est, emendavit ex VET. Codice, cui VOSSII et PASS. Codd. assentiunt, praeterquam quod habent: blasphemant pro blasphemam et falsum a vero pro verum a falso.

12. et dicere] Et GRABIIUS auctoritate Codd. MERC. II. ARUND. et VOSS. addidit.

13. ipsa veritate — — veriorem semetipsum praefert] ERASM. et GALLAS. in ipsa veritate veriorem semetipsam praestat. VOSS. et PASS. semetipsam et praefert habent. FEUARD. lectionem praestat retinuit, quamvis in VET. Cod. praefert legeretur. Recte MASSUETUS: Sed haec, ait, graecis non satis accurate respondent. Si cum BILLIO legas *καλύτεραι* pro *καλύτεραι*, sic verte: Ipsa etiam veritate veriorem semetipsum externa quadam specie exhibere videtur imperitioribus. Vel si retinens *καλύτεραι* legero malis *παρέχει*, vertendum est: ipsa etiam veritate veriorem semetipsum externa quadam specie conspiciendum exhibet imperitioribus.

ροτέροις, καθὼς ὑπὸ τοῦ κρείττονος ἡμῶν εἶρηται ἐπὶ τῶν τοιοῦτων, ὅτι λίθον τὸν τίμιον σμάραγδον ὄντα καὶ πολυτίμη-
τόν τισιν ἕαλος ἐνυβρίζει διὰ τέχνης παρομοιουμένη, ὁπόταν
μὴ παρῇ ὁ σθένων δοκιμάσαι καὶ τέχνη διελέγξαι τὴν πανούρ-
γως γενομένην· ὅταν δὲ ἐπιμιγῇ ὁ χαλκὸς εἰς τὸν ἄργυρον, τίς
εὐκόλως δυνήσεται τοῦτον ἁκεραίως δοκιμάσαι;) ἵνα οὖν μὴ
παρὰ τὴν ἡμετέραν αἰτίαν συναρπάζωνται τινες ὡς πρόβατα
ὑπὸ λύκων ἀγροοῦντες αὐτοὺς διὰ τὴν ἔξωθεν τῆς προβατείου
δορᾶς ἐπιβουλὴν, οὓς φιλάσσειν παρίγγελκεν ἡμῖν Κύριος
* ὅμοια μὲν ἡ λαλοῦντας, ἀνόμοια δὲ φρονοῦντας· ἀναγκαῖον ἡγη-
σάμην, ἐντιχὼν τοῖς ἑπομνήμασι τῶν, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν,
Οὐαλεντίνου μαθητῶν, ἐνίοις δ' αὐτῶν καὶ συμβαλὼν καὶ κα-
ταλαβόμενος τὴν γνώμην αὐτῶν, μνησάί σοι, ἀγαπητέ, τὰ τε-
ρατώδη καὶ βαθέα μυστήρια, ἃ οὐ πάντες χωροῦσιν, ἐπεὶ ἡμῖν
πάντες τὸν ἐγκέφαλον ἐξεπτύκασιν, ὅπως καὶ σὺ μαθὼν αὐτὰ

modi hominibus a quodam me praestantior dictum est, quod smar-
ragdo, praeclaro alioqui lapidi, ingentisque apud quosdam pretii, vi-
trum artis industria ad eius similitudinem elaboratum, dedecus in-
fert, quum haudquaquam praesto est, qui explorare atque artis sol-
lertia id, quod versute factum est, deprehendere queat; quum autem
aes argento immixtum fuerit, quis tandem erit, qui facile atque in-
corrupte id explorare possit?) quocirca ne culpa nostra nonnulli

a. ὑπὸ τοῦ κρείττονος ἡμῶν εἶρηται] Observavit pridem Eusebius h. e. V, 8. Irenaeum viri apostolici, cuius nomen reticet, sermonum frequenter meminisse, quod ex lib. I, 15. III, 17 et 23. IV. 27 clarum est. Quis autem ille sit, quum acerrimum Eusebii iudicium sugerit, non a me expectes. FEUARD. Eusebius loco citato haec scripsit: ὑπομνημάτων ἀποστολικῶν τινὸς πρεσβυτέρου, οὗ τοῦ νομα σιωπῇ παρέδωκε (Irenaeus), μνημονεύει· ἐξηγήσεις τε αὐτοῦ θείων γραφῶν παρατίθεται.

b. ἁκεραίως] Ita habent Epiphani Codd., sed cum Interprete legendum cen-
seo ἁκεραῖος ὢν.

c. παρὰ] Hanc praepositionem in editionibus Epiphani desideratam ex Codice, qui adservatur etiam nunc in Bibliotheca Parisiensi regia, MASSUETUS addidit. Ean-
dem habet Epiphani Cod. VRATISLAVIENSIS, quem nos primum conferendum curavimus. Sed Interpres ante παρὰ legit καί.

d. ἐπιβουλὴν] Vocem ἐπιβουλὴν, quam offerunt Codd. Epiphani, quamvis retineri posse atque cum Cornario propter aeternas ovillae pellis insidias

explicandam autamarit MASSUETUS: hanc tamen lectionem, nisi nimium ex mente nostra supplere iubeamur, sensu omnino carere puto. Quare ex versione antiqua melius legitur ἐπιβολήν.

e. λαλοῦντας] Interpres ἡμῖν λα-
λοῦντας.

f. ὑπομνήμασι τῶν] Interpres ὑπο-
μνήμασιν αὐτῶν.

g. μὴ πάντες τὸν ἐγκέφαλον ἐξε-
πτύκασι] Ita legitur in Codd. Rec. et VRATISLAV. itaque in edit. Interpres vero perperam legit ἔχουσι seu ἐσχήκασι. Locus ab interpretibus admodum vexatus. Sunt enim, qui locum obsecurum duplici modo explicari posse existimarint. Dicunt, τὸν ἐγκέφαλον ἐκπτύειν hoc sibi velle: cerebrum gravedine vexatum humoribusque praeclusum atque stupens purgare sternutatione et emunctione, itaque meditationi aditum aperire. Hanc interpretationem FR. LUNII verbis illustrare liceat. Simplex, ait, interpretatio est, non commode levaverunt cerebrum sternutationibus, sed illis praeclusum manet atque stupens, adeo ut sensu privati sint prae cerebri angustia. Nam ante sternutationem brevis est cerebri

quemadmodum a meliore nobis ¹dictum est de huiusmodi: ²Quo-
iam lapidem pretiosum ³smaragdum, magni pretii apud quos-
am, ⁴vitreum in eius contumeliam per artem assimilatum, quoad-
sque non adest qui potest probare et ⁵artificium †arguere, quod † *Mass. 3.*
ubdole sit factum: quum ⁶enim ⁷commixtum fuerit aeramentum
argento, quis facile poterit, ⁸rudis quum sit, hoc probare? igitur
ne forte et cum nostro delicto abripiantur quidam quasi oves a
lupis ignorantes eos propter exterius ⁹ovilis pellis superindumentum,
quibus cavere denuntiavit nobis Dominus, similia quidem nobis
loquentes, dissimilia vero sentientes: necessarium duxi, quum lege-
im commentarios ipsorum, quemadmodum ipsi dicunt, Valentini
discipulorum, quibusdam autem ipsorum et congressus et appre-
hendens sententiam ipsorum, manifestare tibi, dilectissime, porten-
uosissima et altissima ¹⁰mysteria, quae non omnes capiunt, quia
non omnes cerebrum ¹¹habent, ut et tu cognoscens ea, omnibus

Matth. VII.

15.

* Grab. 3.

anquam oves a lupis abripiantur, eos nimirum ob externum ovillae
pellis integumentum haudquaquam agnoscentes, quos nobis vitandos
esse Dominus praecepit, ut qui eadem quidem loquantur, sed non
eadem sentiant: necessarium duxi, quum in Valentini discipulorum,
ut ipsi aiunt, commentarios incidissem, atque etiam cum nonnullis
ipsorum pedem contulissem, quidque sentirent percepissem, prodi-
tiosa et profunda eorum mysteria, quae non omnes capiunt, quia
non omnes cerebrum expuerunt, tibi, vir mihi carissime, indicare,

epilepsia, sternutatio vero nihil est aliud,
quam epilepsiae istius solutio. Est au-
tem epilepsia *ἀναίσθητος*. Quapropter
sternutantibus bene precamur. Est autem
ἐκπύειν, exscreando vel expuendo ex-
cernendoque purgare, ut *ἐκπνεῖν*, la-
borando exhaurire et conficere Xeno-
phonti, et sexcenta alic. Hactenus Iunius.
Irenaeus hoc loco affert caussam, cur
multi τὰ τετραώδη καὶ βαθέα μυστή-
ρια intelligere nequiverint. Cerebrum
enim iis est non satis purgatum, ideo-
que hebes atque stupens. Habes hic
procul dubio Valentinianorum superbia
quadam inflatorum ipsissima verba, quae
Irenaeus ironice repetit. Ex altera ex-
plicatione loci sensus hic est: gnosti-
corum mysteria a multis non capiuntur
neque iis locus datur, quia non omnes
cerebrum expuerunt, ita ut cerebro
omnino carcant indeque dementes facti
sint. Iis, qui hanc interpretationem se-
qui volunt, GALLASIO et GRABIO observan-
tibus proverbium: *ἐν ζέγαλον οὐκ ἔχει*
auxilio erit. Sed quum GALLASIUS, BIL-
LIUS, FRONTO Duc. duplici hoc modo
locum explicari posse censuerint, ita

tamen ut priorem illam interpretationem
sequi maluerint; GRABIVS, locum dupli-
citer exponi posse concedens, posteriorem
defendit. Quod FRONTO Duc. dicit, ex
versionis verbis: *non omnes cerebrum*
habent priorem explicationem veram pro-
bari, id tantum abest ut concedam, ut
Interpretem graecae *ἐήσεως* sensum haud
assecutum esse censuerim. MASSUETUS
locum ex Plaute illustrari arbitrat. Et-
enim in Mostellaria (MASS. locum citare
omisit) Act. V. scen. I. v. 61 leguntur
haec:

Immo etiam cerebrum quoque omnem o
capite emunxli meum,

Nam omnia malefacta vestra repperi ra-
dicitus.

Patet hic cerebrum emungere Plauto idem
valere ac callidiorem seu astutiorum eva-
dere; effci. Quod quamvis recte ob-
servaverit MASSUETUS, neque is neque
ullus aliorum editorum quidquam attu-
lerunt ad illustrandum genoinum graecae
phrasis sensum. Liceat igitur ex phy-
siologicis veterum sententiis de cerebri
indole obscurae phrasi lucis aliquantu-
lum dare. Putabant enim veteres, cere-

- πᾶσι τοῖς μετὰ σοῦ φανερά ποιήσης καὶ παραινέσης αὐτοῖς φυλάσασθαι τὸν βυθὸν τῆς ἀνοίας καὶ τῆς εἰς ^aΧριστὸν βλασφημίας. Καί, καθὼς δύναμις ἡμῖν, τὴν τε γνώμην αὐτῶν τῶν νῦν παραδιδασκόντων, ^bλέγω δὲ τῶν περὶ Πτολεμαῖον, ^cἁπάνθισμα οὖσαν τῆς Οὐαλεντίνου σχολῆς, συντόμως καὶ σαφῶς ἀπαγγελοῦμεν ^dκαὶ ἀφορμὰς δώσομεν κατὰ τὴν ἡμετέραν μετριότητα πρὸς τὸ ἀνατρέπειν αὐτήν, ἀλλόκοτα καὶ ἀνάρμοστα τῇ ἀληθείᾳ ἐπιδεικνύντες τὰ ὑπ' αὐτῶν λεγόμενα, μήτε συγγράφειν εἰθισμένοι, μήτε λόγων τέχνην ἡσκηκότες· ἀγάπης δὲ ἡμᾶς προτρεπομένης σοί τε καὶ πᾶσι τοῖς μετὰ σοῦ μνηῦσαι τὰ μέχρι μὲν νῦν κεκριμμένα, τῇ δὲ κατὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ εἰς φανερόν ἐκκληθότα ^eδιδάγματα. Οὐδὲν γάρ ἐστι κεκαλυμμένον, ὃ οὐκ ἀποκαλυφθήσεται, καὶ κρυπτόν, ὃ οὐ γνωσθήσεται.

3. Οὐκ ἐπιζητήσεις δὲ παρ' ἡμῶν, τῶν ἐν ^fΚελτοῖς δια-

ut ea tu quoque, quum ex me didiceris, omnibus iis, qui tecum versantur, patefacias, eosque moneas, ut ab amentiae blasphemiae-que in Christum voragine sibi caveant. Atque pro virili nostra parte tum eorum, qui nunc perperam docent, Ptolemaei dico adseclas, sententiam, quae Valentini scholae velut flosculus est, breviter ac

brum esse materiem liquidam et frigidam, quae calorem animalium corporum a sanguine calido ortum mitigaret et refrigeraret. Apollod. 3, 6, 8, 5: ὁ δὲ διελὼν (caput Melanippi) τὸν ἐγκέφαλον ἐξεῤῥόφησεν αὐτόν. Plat. Phaed. p. 96 B. Praeterea ex sententia veterum necesse est, cerebri molem ita semper minui, ut id, quod abundat, per nares defluat. Supra nares enim lamina quaedam reperitur cribro haud absimilis eamque ob causam a recentioribus physiologis *lamina cribrosa* dicta. Veteres opinabantur, per foramina illius laminae, quibus nervo dicto *olfactorio* in cerebrum introitum aperiri nunc scimus, emitti id cerebri, quod ut exstillet sani corporis indoles postulet. cf. Aristot. hist. anim. I, 13, 2: Idem de part. anim. II, 7. Plinius h. nat. XI, 49 et alibi. Inde patet, τὸ ἐκπύειν τὸν ἐγκέφαλον in corpore sano ipsa animalium natura fieri, eosque, qui non emanxere cerebrum, mala corporis et spiritus valetudine laborare.

1. dictum est] Voss. dicendum est.

2. Quoniam] MERC. I. et ERASM. habent quem; GALLAS. et FEUARD. quomodo. Codd. VET. ARUND. VOSS. CLAROM. quoniam, qua voce Interpres hic nec haud raro alias utitur pro coniunctione quod.

3. smaragdum magni] Ex graeco intrudendum et inter has voces.

4. vitreum] FRONTO DUC. hic commemorat proverbium natum ex consuetudine adulterandi gemmas, quo utitur Tertullianus lib. ad Mart. cap. 4: Tanti vitreum, quanti verum margaritum. TERTULLIANI et aliorum auctoritate fretus Interpres vitreum pro vitrum scribit.

5. artificium quod] Patet Interpretem non τέχνην, uti est in textu graeco, sed τέχνην legisse.

6 enim] Ex graeco legendum esse aulem observat IUNIUS.

7. oommixtum] MERC. II. et OTTOBON. mixtum.

8. rudis quum sit] Vide notata ad text. graec.

9. ovilis] Sic optimi Codices. Quamvis ovilis inusitatio forma sit pro ovillus seu ovinus; equidem tamen cum FEUARDENTIO et GRABIO hic non video solecismum.

10. mysteria] Eorum, quod addunt ERASM. GALLAS. et FEUARD., non comparet in Codd. VET. VOSS. et CLAROM. nec in graeco ideoque expunctum est a GRABIO et MASSUETO.

11. habent] Interpres legit ἔχουσιν seu ἐσχήκασιν pro ἐξεπτόκασιν, ni forte, uti MASSUETUS observat, graecae phraeos sensum haud assecutus hanc vertendo immutavit.

his qui sunt tecum manifesta facias et praecipias eis, observare e a profundo insensationis et eius, quae est in Deum, blasphemationis. Et quantum nobis virtutis ²adest, sententiam ipsorum, qui nunc ³aliud docent, dico autem eorum, qui sunt circa ⁴Ptolemaeum, quae est velut ⁶flosculum Valentini scholae, compendiose et manifeste ⁷ostendemus et aliis occasiones dabimus secundum nostram mediocritatem ad ⁸evertendum eam, ⁹non stantia ¹⁰neque apta veritati ostendentes ea, quae ab iis dicuntur, neque conscribere consueti, neque qui sermonum arti studuerimus; dilectione autem nos adhortante, et tibi et omnibus, qui sunt tecum, manifestare, quae usque †adhuc erant ¹¹absconsae, iam autem secundum gratiam Dei † Mass. 4. n manifestum venerunt doctrinae ipsorum. *Nihil enim est* ¹²coopertum, Matth.X.26. *quod non* ¹³manifestabitur, et nihil absconsum, quod non cognoscetur.

3. Non autem exquires a nobis, qui apud Celtas commoramur

dilucide referemus, tum pro facultatis nostrae mediocritate ansam tibi ad eam evertendam porrigemus, absurda atque a veritate absona esse demonstrantes ea, quae ab illis disputantur; non quod scribendi usu exerciti simus, aut dicendi artem coluerimus, sed quod nos caritas hortetur, ut tibi, omnibusque qui tecum sunt, doctrinas eas indicemus, quae, quum hactenus in abstruso delituerint, nunc Dei beneficio in lucem venerunt. *Nihil enim opertum est, quod non reveletur, neque absconditum, quod non sciatur.*

3. Nec vero facies, ut a nobis, qui inter Gallos degimus, at-

a. Χριστόν] Interpres melius Θεόν.
b. λέγω δὴ] Int. δέ.
c. ἀπάνθισμα] Ante hanc vocem Interpres legit ὡσπερ.
d. καὶ ἀφορμὰς] Int. καὶ ἐτέροις ἀφ. IUNIUS.
e. διδάγματα] Interpres legit διδάγματα αὐτῶν.
f. Κελτοῖς] Cod. VRATISLAV. et edit. princeps Epiphanii Δελφοῖς.

1. his qui] In Cod. Voss. deest his.
2. adest] Cod. Voss. est.
3. aliud docent] Παραδιδασκόντων perperam seu falsa docent. MASS.

4. Ptolemaeum] Observante MASSUETO scriptum est in Cod. CLAROM. Ptolomaeum; in Voss. plerumque legi Ptholomaeus.

5. quae est] ERASM. GALLAS. et FEUARD. perperam legerunt qui est, quod FRANC. IUNIUS ex graeco atque GRABIUS ex Codd. ARUND. et MERC. II. corrigere. Patet enim ex contextu graeco, hic non ipsum Ptolemaeum, sed τὴν γνώμην τῶν περὶ Πτολ. flosculum Valentini scholae nominari.

6. flosculum] Ita scribendum cum

Codd. ARUND. MERC. II. et Voss. Interpres enim, uti solet, hic imitatus est genus graecae vocis ἀπάνθισμα. ERASM. et GALLAS. perperam habent flosculus.

7. ostendemus] ERASM. et GALLAS. ostendimus, quod IUNIUS ex graeco ἀπαγγελοῦμεν correxit. Codd. ARUND. MERC. I. Voss. et, uti videtur, etiam Codices MASSUETI habent ostendemus.

8. evertendum] Codd. Voss. PASS. devastandum; CLAROM. vertendum.

9. non stantia] Ita legitur in Codd. ARUND. MERC. II. VAT. et Voss.; ERASM. GALLAS. FEUARD. non constantia. Sed melius vertisset Int. monstrosa.

10. neque apta] Cod. Voss. male acta. Sed vertendum erat neque consona.

11. absconsae] Hanc lectionem MASSUETUS pro vulgari absconsa, ex Codd. CLAROMONT. et PASS. restituit, quibuscum, quod GRABIUS neglexit, Voss. consentit.

12. coopertum] Ita ARUND. Voss. MERC. I. II. et edit. ERASM. et GALLAS.; FEUARD. vero opertum.

13. manifestabitur] OTTOBON. et MERC. II. manifestetur.

τριβόντων καὶ περὶ βάρβαρον διάλεκτον τὸ πλεῖστον ἀσχολου-
μένων, λόγων τέχνην ἣν οὐκ ἐμάθομεν, οὔτε δύναμιν συγγρα-
φῆως ἣν οὐκ ἤσκησαμεν, οὔτε καλλωπισμὸν λέξεων, οὔτε *πιθα-
νότητα ἣν οὐκ οἶδαμεν· ἀλλὰ ἀπλῶς καὶ ἀληθῶς καὶ ἰδιωτικῶς
τὰ μετὰ ἀγάπης σοὶ γραφέντα μετὰ ἀγάπης σὺ προσδέξῃ, καὶ
αὐτὸς αὐξήσεις αὐτὰ παρὰ σεαυτῷ, ἅτε ἰκανότερος ἡμῶν τυγ-
χάνων, οἷονεὶ ὁσπέρματα καὶ ἀρχὰς λαβὼν παρ' ἡμῶν, καὶ ἐν
τῷ πλάτει σου τοῦ κοῦ ἐπὶ πολὺ καρποφορήσεις τὰ δι' ὀλίγων
ἐφ' ἡμῶν εἰρημένα, καὶ δυνατῶς παραστήσεις τοῖς μετὰ σοῦ τὰ
ἄσθενῶς ἐφ' ἡμῶν ἀπηγγελλμένα. Καὶ ὥς ἡμεῖς ἐφιλοτιμηθήμεν,
πάσαι ζητοῦντός σου μαθεῖν τὴν γνώμην αὐτῶν, μὴ μόνον σοι
ποιῆσαι φανεράν, ἀλλὰ καὶ ἐφόδια δοῦναι πρὸς τὸ ἐπιδει-
κνύναι αὐτὴν ψευδῇ· οὕτω δὲ καὶ σὺ φιλοτίμως τοῖς λοιποῖς
διακονήσεις, κατὰ τὴν χάριν τὴν ὑπὸ τοῦ Κυρίου σοὶ δεδομέ-
νην, εἰς τὸ μηκέτι παραστρέσθαι τοὺς ἀνθρώπους ὑπὸ τῆς
ἐκείνων πιθανολογίας, οὔσης τοιαύτης·

Κ Ε Φ. α'.

1. † Λέγουσι γὰρ τινα εἶναι ἐν ἀοξάτοις καὶ ἀκατονο-
μάστοις ὑψώμασι ὁ τέλειον Αἰῶνα προόντα· ὁ τοῦτον δὲ καὶ .....

que in barbara lingua ut plurimum operam ponimus, verborum
artificium, quod non didicimus, exposcas, nec vim conscriptoris, in
qua comparanda non elaboravimus, nec dictionum ornamentum, nec
persuadendi facultatem, cuius expertes et ignari sumus; verum ea
quae simpliciter et vere ac vulgari sermone, benevolo tamen animo
ad te scripta sunt, tu quoque pari animi benevolentia accipies, ea-
que ipse, utpote nobis eruditior, quasi semina quaedam et initia a
nobis accepta, apud te amplificabis, atque in mentis tuae latifundio,
quae breviter a nobis dicta sunt, uberius efferes, quaeque nos im-

a. ἰδιωτικῶς] Hanc vocem FEUAR-
DENTIUS ad „σοι“ referre vult hoc sensu:
ea quae tibi *privatim*, tibi soli scripta
sunt. Melius vero GRABIVS et MASSUE-
TUS id ad praecedentia referunt, ut sit
vulgariter, rudi et simplici stilo scripta.

b. σπέρματα] Int. σπέρμα.

c. ἄσθενῶς] Cod. Epiphaniī VRATIS-
LAVIENSIS et ed. princ. Basileensis per-
peram habent ἄσθενές.

d. ἐφόδια δοῦναι] Hic idem quod
praebere opululationem, auxilium, subsi-
dium significat. FEUARD.

e. οὔτω δέ] In versione vetere deest δέ.

f. γάρ] Haec vox desuisse videtur in
exemplari, quod Interpreti ob oculos fuit.

g. τέλειον Αἰῶνα] Tertull. lib. adv.
Val. cap. 7 ingeniose distinguit duplex

numinis supremi nomen, quod Valenti-
niani ei imposuerint, ita: *substantialiter*
quidem αἰῶνα τέλειον appellant, person-
aliter vero προαρχὴν et τὴν ἀρχήν,
etiam Bylthon.

h. τοῦτον δὲ καὶ] Adde ex versione
antiqua Προαρχήν.

1. vacamus] Editiones praeter MAS-
SUETIANAM habent *avocamur*. Cod. MERC.
i. *advocamur*; VOSS. et CLAROMONT. *va-*
camur, quod MASSUETUS ex graeco mu-
tavit in *vacamus*.

2. neque vim conscriptoris, quam] Cod.
VOSS. *neque enim conscriptoris, quem*.

3. percipies] Haec vox non accurate
respondet graecae προσδέξῃ; *accipies*
seu *excipies* Interpreti scribendum fuisset.

4. auges] Secundum graecum αὐξή-

in barbarum sermonem plerumque ¹vacamus, orationis artem, iam non didicimus, ²neque vim conscriptoris, quam non affectamus, neque ornamentum verborum, neque suadelam *quam nesci- * Grab. 4.
us; sed simpliciter et vere et idiotice ea, quae tibi cum dilectione scripta sunt, cum dilectione ³percipies, et ipse ⁴auges ea penes te, et magis idoneus quam nos, quasi semen et initia accipiens a nobis; et ⁵in latitudine sensus tui in multum fructificabis ea, quae in paucis a nobis dicta sunt, ⁶et potenter asseres iis, qui tecum sunt, ⁷ea quae invalide a nobis relata sunt. Et quemadmodum ⁸nos laboravimus, olim ⁹quaerenti tibi discere sententiam eorum, non solum facere tibi manifestam, sed et subministrationem dare, ut stenderemus eam falsam: sic et tu efficaciter reliquis ministrabis secundum gratiam, quae tibi a Domino data est, ut iam non abstrahantur homines ab illorum suadela, quae est talis:

C A P. I

1. + ¹⁰Dicunt esse quendam in invisibilibus et inenarrabilibus + Mass. 5.
multitudinibus perfectum Aeonem, qui ante fuit; hunc autem et Pro-

ecille narravimus, ea tu iis, quibuscum tibi consuetudo est, non sine robore declarabis. Et quemadmodum nos, flagitante te iam pridem, ut quaenam ipsorum sententia esset intelligeres, studuimus edulo non modo eam tibi perspicuam reddere, sed ad ipsius falsitatem commonstrandam facultates suppeditare: eodem modo tu quoque pro ea gratia, quam a Domino consecutus es, promte atque obliquo studio ceteris inservies: ut homines non iam amplius eorum oratione ad persuadendum comparata distrahantur. Est autem ea huiusmodi:

1. Aiunt enim esse quendam in sublimitatibus illis, quae nec oculis cerni, nec nominari possunt, perfectum Aeonem praecessisten-

teris legendum esset *augebis*, quod LUNIVS substitui vult. Sed quum omnes Codd. habeant *auges*, GRABIVS et MASSVETIVS iugere iis verbis adnumerandum, quae ratione secundae et tertiae coniugationis simul flecti possint, et *auges* hoc loco pro futuro habendum esse censent. ERASMI editiones contra Codicum auctoritatem habent *augeas*.

5. *in latitudine sensus tui* cett.] Haec ab Interprete magis ad verbum, quam satis perspicue translata, FEUARDENTIVS *περαυραστίζω* ita explicavit: pro ingenii tui fecunditate, quae paucis a nobis dicta sunt, longe uberiora facies.

6. *et potenter asseres iis*] Codd. VET. Voss. et PASS. ut *potenter asseras hiis*.

7. *ea quae invalide*] In MERC. II. deest *ea*.

8. *nos elaboravimus*] MS. MERC. II. *ea laboravimus*.

9. *quaerenti tibi*] Ita Codices. Recte monet GRABIVS, legendum esse *quaerente te*, quod est secundum BILLIVM *flagitante te iam pridem*. Nam si, quod MASSVETIVS proposuit, voces illae *quaerenti tibi* referrentur ad sequentia: non solum *facere tibi manifestam*, et posterius *tibi*, Codicum auctoritate firmatum, utpote supervacaneum expungeretur: verborum ordinem non nativum planeque contortum esse censeremus.

10. *dicunt esse*] In Cod. Voss. *dicunt etiam*, neque vero comparet *esse*.

Προπάτορα, καὶ Βυθὸν ^aκαλοῦσιν. .... Ὑπάρχοντα δ' αὐτὸν ἀχώρητον καὶ ἀόρατον, αὐδιὸν τε καὶ ἀγέννητον ἐν ἡσυχίᾳ καὶ ἡρεμίᾳ πολλῇ γεγονέναι ἐν ἀπειροῖς αἰῶσι ^b χρόνων. Συνυπάρχειν δ' αὐτῷ καὶ Ἐννοϊαν, ἣν δὴ καὶ Χάριν καὶ Σιγὴν ὀνομαζοῦσι. Καὶ ἐννοηθῆναι ποτε ἀφ' ἑαυτοῦ προβαλέσθαι τὸν Βυθὸν τοῦτον ἀρχὴν τῶν πάντων, καὶ ^cκαθάπερ σπέρμα τὴν προβολὴν ταύτην (ἣν προβαλέσθαι ἐνενοήθη) καὶ ^dκαταθέσθαι, ὡς ἐν μήτρᾳ, τῇ συνυπαρχούσῃ ἑαυτῷ Σιγῇ. Ταύτην δὲ ὑποδεξαμένην τὸ σπέρμα τοῦτο καὶ ἐγκύμονα γενομένην ἀποκυνῆσαι Νοῦν ὁμοίον τε καὶ ἴσον τῷ προβαλόντι καὶ μόνον χωροῦντα τὸ μέγεθος τοῦ Πατρὸς. Τὸν δὲ Νοῦν τοῦτον καὶ Μονογενῆ καλοῦσι, ^eΠατέρα καὶ Ἀρχὴν τῶν πάντων. Συμπροβεβλήσθαι *δὲ αὐτῷ Ἀλήθειαν. Καὶ εἶναι ταύτην πρώτην καὶ ἀρχέγονον ^fΠυθαγορικὴν Τετρακτίν, ἣν καὶ ῥίζαν † τῶν πάντων καλοῦσιν. Ἔστι γὰρ Βυθὸς καὶ Σιγὴ,

tem, quem et Proarchen et Propatorem et Bythum vocant. Eum autem, quum incomprehensibilis et invisibilis, sempiternus item et ingenuitus esset, infinitis temporum saeculis in summa quiete ac tranquillitate fuisse. Una etiam cum eo Ennoeam exstitisse, quam et Charin et Sigen nuncupant. Hunc porro Bythum in animum aliquando induxisse rerum omnium initium proferre, atque hanc, quam in animum induxerat, productionem in Sigen, quae una cum eo erat,

a. καλοῦσιν] Quae desunt hoc loco a FRONTONE DUCAEIO ita suppleuntur: ὑπάρχοντα δ' αὐτὸν ἀόρατον καὶ ἀχώρητον.

b. χρόνων] Ita Epiphanius Codices. Sed expungenda est haec vox, utpote quae, uti GRABIVS et MASSVETUS recte censent, a sciolo quopiam addita sit eo consilio, ut vocem αἰῶν hoc loco aevum significare indicaret. Eam vero neque latinus Interpres, neque Tertullianus aut Theodoretus legerunt.

c. καθάπερ σπέρμα, ἣν προβαλέσθαι ἐνενοήθη cett.] BILLIVS illa καθάπερ σπέρμα delenda censet, neque vero respicit Tertulliani verba: Hoc vice seminis in Sigae suae velut in genitalibus vulvae locis collocat. FRONTO DUC. voculam καί, quae comparet ante κατέσθαι, deletam vult. GRABIVS pronomen ἣν, quod redundet, neque a Codd. MSS. antiquae versionis agnoscatur, omittendum et ista: καὶ καθάπερ — ἐνενοήθη parenthesi includenda esse dicit. MASSVETUS, nulla deleta voce, verbum ἐννοηθῆναι per ellipsin omissum subintellectum vult ante vel post κατέσθαι; ista ἣν προβαλέσθαι ἐνενοήθη intra parenthe-

sin includit; atque illud καί ante κατέσθαι explicandum arbitratur etiam. Profecto ita fit, ut omnia apte cohaereant. At vero mihi illa: ἣν προβαλέσθαι ἐνενοήθη, non ab ipso Irenaeo scripta videntur, quippe in quibus molesta et prorsus supervacanea iteratio verborum appareat.

d. κατέσθαι] Ita auctoritate Codd. REG. Parisiensis et VRATISLAVIENSIS, a me primum collati, legendum existimo pro κατέσθαι, quod non accurate respondet voci deposuisse, quam habet Interpres.

e. Πατέρα] Ante hanc vocem Interpres legit καί.

f. Πυθαγορικὴν Τετρακτίν] In edit. principe Epiphanius Basileensis et in GALL. FEUARD. et GRABII edit. perperam legitur Τετρακτίν, quod emendaverunt IUN. et MASS. Nomen Τετρακτίς derivandum a τέτταρα et ἄγω. Constat enim, quanto in honore habuerint Pythagorei quaternarium numerum, quem perfectum dixerunt, utpote qui in se contineat denarium numerum: $1+2+3+4=10$. Qua de caussa Τετρακτίν τὸν λόγον universi

chen et Propatora et Bython vocant. ¹Esse autem illum invisibilem et quem nulla res capere possit. Quum autem a nullo capetur et esset invisibilis, sempiternus et ingenuus, in silentio et in tenebris multa fuisse in immensis ²aeonibus. Cum ipso autem fuisse Ennoeam, quam etiam Charin et Sigen vocant. Et aliquando voluisse semetipso emitte hunc Bythum initium omnium, (³et velut semen prolationem hanc praemittere voluit) et eam deposuisse quasi in vulva, quae cum eo erat, Sige. Hanc autem suscepisse semen hoc praegnantem factam ⁴generasse Nun, similem et aequalem ei, qui miserat, et solum capientem magnitudinem Patris. ⁵Nun autem me ⁶et Unigenitum vocant et Patrem et Initium omnium. Una item *cum eo emissam Veritatem. Et hanc esse primam et primigenitam Pythagoricam quaternationem, quam et radicem omnium dicunt. Est + enim Bythus et Sige, deinde Nus et Alethia. +

* Grab. 5.

+ Mass. 6.

non secus atque in vulvam demississe. Hanc vero suscepto hoc semine praegnantem factam peperisse Nun, parenti suo parem et aequalem atque ita comparatum, ut solus paternae magnitudinis capax esset. Atque hunc Nun et Monogenem et Patrem et Principium omnium rerum appellant. Cum eo autem Veritatem quoque ortum abuisse aiunt. Atque hanc esse primam ac primigenam Pythagoricam quaternitatem, quam etiam rerum omnium stirpem ac radicem vocant. Est enim Bythus et Sige, ac deinde Nus et Veritas. Quum-

undi rerumque corporalium et spiritalium nominabant. Sext. Emp. adv. Math. I, § 3; VII, § 94—85. Atque in formula iurisiurandi a Pythagoreis servati τετρακτύς appellatur — fons aeternae aeternae, in quo latent vitae per universum mundum effusae radices.

Ὁδὸν μὲν τὸν ἀμετέραν ψυχῆ παραδόντα τετρακτύν, Παντὸν ἀενάου φύσεως ὁρίζοματ' ἔχουσαν.

Pythagorae Poetarum opera, Vol. I. Pythagorae aureum carmen ed. GLANVILLE: Fragm. I, v. 47 et 48. Praeterea κλειδοῦχος ornatur, quoniam aedes, quibus secreta vita in rerum natura conspicua recluditur, tenet et servat. Iren. II, 14, 6; Boeckhii diss. über die Weltseele in Timaeus.

1. Esse autem illum invisibilem et quem nulla res capere possit] Haec ex sententia Irenaei redundant et glossema redolent. Hanc fortasse ob causam desiderantur la in contextu graeco.

2. aeonibus] Hic vertendum fuisset immensis aeternis, seu saeculis.

3. et velut semen prolationem hanc cett.] Locus aut ab Interprete perperam translatus, aut a librariis leviter pessumdatus. Ex graecis citra Codicum auctoritatem restituerim: et velut semen prolationem hanc (quam emitte voluit) etiam deposuisse quasi in vulva eius. Falso habent ERASM. et GALLAS. praemittere volunt pro praemittere voluit, quod ex graeco et Codicum auctoritate restituit FEUARDENTIIUS. Plura de hoc loco vide sub textu graeco.

4. generasse Nun] In MS. Voss. legitur generasse unum.

5. Nun autem hunc] MERC. II. Hunc autem, deest Nun.

6. et Unigenitum] Et Gravius addidit ex Codd. ARUND. et MERC. II. MASSUETUS Tertulliani locum adv. Val. cap. 7 allegat: Ita et ipse pater dicitur et initium omnium et proprie Monogenes. Atqui non proprie, siquidem non solus agnoscitur: nam cum illo processit et femina, cui Veritas nomen est. Quanto congruentius Protophenes vocaretur?

ἔπειτα Νοῦς καὶ Ἀλήθεια. Αἰσθόμενόν τε τὸν Μονογενῆ τοῦτον ἐφ' οἷς προεβλήθη, "προβαλεῖν καὶ αὐτὸν Λόγον καὶ Ζωὴν, πατέρα πάντων τῶν μετ' αὐτὸν ἐσομένων, καὶ ἀρχὴν καὶ μόρφωσιν παντὸς τοῦ Πληρώματος. Ἐκ ὁδὸ τοῦ Λόγου καὶ τῆς Ζωῆς προεβλήσθαι κατὰ συζυγίαν Ἀνθρωπον καὶ Ἐκκλησίαν καὶ εἶναι ταύτην ἀρχέγονον Ὀγδοάδα ῥίζαν καὶ ἐπόστασιν τῶν πάντων, τέτρασιν ὀνόμασι παρ' αὐτοῖς καλουμένων, Βυθῆ καὶ Νῦ καὶ Λόγῳ καὶ Ἀνθρώπῳ. Εἶναι γὰρ αὐτῶν ἕκαστον ἀδδενό-θην, οὕτως· πρῶτον τὸν Προπάτορα ἰνῶσθαι κατὰ συζυγίαν τῇ ἑαυτοῦ Ἐννοίᾳ· τὸν δὲ Μονογενῆ, τουτέστι τὸν Νοῦν, τῇ Ἀληθείᾳ· τὸν δὲ Λόγον τῇ Ζωῇ, καὶ τὸν Ἀνθρωπον τῇ Ἐκκλησίᾳ.

2. Τούτους δὲ τοὺς Αἰῶνας εἰς δόξαν τοῦ Πατρὸς προβεβλημένους, βουληθέντας καὶ αὐτοὺς διὰ τοῦ ἰδίου δοξάσαι τὸν Πατέρα, προβαλεῖν προβολὰς ἐν συζυγίᾳ τὸν μὲν Λόγον καὶ τὴν Ζωὴν μετὰ τὸ προβαλέσθαι τὸν Ἀνθρωπον καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, ἄλλους δέκα Αἰῶνας, ὧν τὰ ὀνόματα λέγουσι ταῦτα· Βύθιος καὶ Μίξις, Ἀγήρατος καὶ Ἐνωσις, Ἀυτοφυῆς καὶ Ἡδονή, Ἀκίνητος καὶ Σύγκρασις, Μονογενὴς καὶ Μακαρία. Οὗτοι δέκα Αἰῶνες, οἷς καὶ φάσκουσιν ἐκ Λόγου καὶ Ζωῆς προεβλήσθαι. Τὸν δὲ Ἀνθρωπον καὶ αὐτὸν προβαλεῖν μετὰ τῆς Ἐκκλησίας Αἰῶ-

que Monogenes hic persensisset, quam ob causam productus fuisset, edidisse et ipsum Sermonem et Vitam, patrem omnium qui post se futuri essent, ac principium et formationem totius Pleromatis. Iam vero ex Sermone et Vita per coniugationem ortos esse Hominem et Ecclesiam. Atque hanc esse primigenam Ogdoada, ex qua, tanquam ex radice ac parente, omnes exstiterunt, quatuor nominibus apud ipsos appellatam, Bythum nimirum et Nun et Sermonem et Hominem. Esse quippe eorum quemlibet masculo-feminam ad hunc modum: Primum enim Propatorem coniugii nexu cum sua Ennoea, quam et Charin et Sigen vocant, copulatum fuisse:

a. προβαλεῖν] Cod. REG. ὑποβαλεῖν.

b. δῆ] Interpres δέ.

c. καλουμένων] Iam FRONTO DUC. et FR. IUNIUS observarunt, id quod cuique liquet, καλουμένην cum Interprete legendum esse.

1. Sentientem autem Unigenitum] Codex Voss. Et sentientem cett. MASSUETUS: Clarior, inquit, Indiculus a COTELERIO restitutus; Intelligens autem sensus (Nus) ad quid esset emissus. Et Tertull. c. 7:

Nus simul accepit (id est percepit, seu intellexit) prolationis suae officium.

2. prolatus est] IUNIUS latini sermonis genium secutus legi vult prolatus esset.

3. emissum secundum coniugationem] Ita quidem ERASMI editiones a. 1526 et 1545. Perperam vero in editt. GALLASII et FEGARDENTII emissam secundum coniug., quod GRABIVS primus correxit. Cod. Voss. habet emissum secundam; MERC. II. et ARUND. emissam secundum. CLAROM. PASS. et OTTOBON. suppeditant optimam lectionem.

Sentientem autem Unigenitum hunc, in quae² prolatus est, emisisse et
sum Logon et Zoën, patrem omnium eorum, qui post se futuri
essent, et initium et formationem universi Pleromatis. De Logo
item et Zoë³ emissum secundum coniugationem Hominem et Ec-
clesiam, et esse hanc primogenitam Octonationem, radicem et sub-
stantiam omnium, quatuor nominibus⁴ apud eos nuncupatam, ⁵Bython
Nun et Logon et Anthropon. Esse enim illorum unumquem
que⁶ masculo-feminam, sic: initio ⁷Propatorem illum coisse secun-
dam coniugationem suae Ennocae, ⁸id est, cogitationi, quam Gratiam
et Silentium vocant: Unigenitum autem, hoc est, Nun Alethiae, id
est, Veritati: Logon autem Zoae, id est, Vitae: et Anthropon cum
ecclesia.

2. Hos autem Aeonas, in gloriam Patris emissos, volentes et
ipsos de suo clarificare Patrem, emisisse emissiones⁹ in coniugatio-
ne; Logon quidem et Zoën, posteaquam emissus est Homo et Ec-
clesia, alteros decem Aeonas, quorum nomina dicunt haec: Bythius
et Mixis, Ageratos et Henosis, Autophyes et Hedone, Acinetos et
Synocrasis, Monogenes et Macaria. Hi decem Aeones, quos dicunt
ex Logo et Zoë emissos. Anthropon autem et ipsum¹⁰ emisisse
cum Ecclesia Aeonas duodecim, quibus nomina haec¹¹ donant: Pa-

Monogenem deinde, hoc est Nun, cum Veritate; Sermonem cum
Vita; ac denique Hominem cum Ecclesia.

2. Hos autem Aeones ad parentis sui gloriam productos, quod
ipsi de suo quoque paternam gloriam illustrare vellent, fetus con-
iugales edidisse; Sermonem nempe et Vitam, posteaquam Hominem
et Ecclesiam produxissent, alios insuper decem Aeones in ortum
produxisse, quorum nomina haec esse dicunt: Bythius et Mixis, Age-
ratos et Henosis, Autophyes et Hedone, Acinetos et Synocrasis, Mo-
nogenes et Macaria. Hi sunt decem Aeones, quos ex Sermone et
Vita ortos esse asserunt. Hominem autem etiam ipsum una cum
ecclesia decem Aeones produxisse, quibus haec ab ipsis nomina tri-

4. apud eos] Voss. apud Deos.

5. Bython et Nun cett.] Scribendum
misset Bytho; No, Logo, Anthropo.

6. masculo-feminam] MERC. II. et Voss.
masculo-femineum, quod etiam IUNIUS
arguit vult.

7. Propatorem illum] MS. Voss. Propa-
torem illorum.

8. id est cogitationi, quam Gratiam et
Silentium vocant] Glossema delendum ex
plicationis causa fortasse ad marginem
scriptum, in graeco deficiens.

9. in coniugatione] ERASM. GALLAS.

FEUARD. in coniugationem. FRONTO DUC.
et FRANC. IUNIUS ex graeco in coniuga-
tione legendum coniecere, quod GRABIVS
et MASSUETUS, auctoritatem CODD. ARUND.
VOSS. MERC. II. et CLAROMONT. seculi,
in contextum receperunt.

10. emisisse] MS. Voss. misisse.

11. donant] Donavit, quod comparat
in edit. ERASM. et GALLAS, ex graeco
recte emendavit IUN.; FEUARD. autem ex
VET. COD. meliorem lectionem in con-
textum recepit. In MSS. MERC. II. et
Voss. legitur donant.

νας δώδεκα, οἱς ταῦτα τὰ ὀνόματα χαρίζονται· † Παράκλητος καὶ Πίστις, Πατρικὸς καὶ Ἐλπίς, Μητρικὸς καὶ Ἀγάπη, Ἀείνους καὶ Σύνεσις, Ἐκκλησιαστικὸς καὶ Μακαριότης, Θελητὸς καὶ Σοφία.

3. * Οὗτοί εἰσιν οἱ τριάκοντα Αἰῶνες τῆς πλάνης αὐτῶν, οἱ ᾠσεσχημένοι καὶ μὴ γνωσκόμενοι. Τοῦτο τὸ ἄόρατον καὶ πνευματικὸν κατ' αὐτοὺς Πλήρωμα, τριχῇ διεσταμένον εἰς ὀγδοάδα καὶ δεκάδα καὶ δωδεκάδα. Καὶ διὰ τοῦτο τὸν Σωτῆρα λέγουσιν (οὐδὲ γὰρ Κέριον ὀνομάζειν αὐτὸν θέλουσι) τριάκοντα ἔτεσι κατὰ τὸ φανερὸν μηδὲν πεποιηθέναι, ἐπιδεικνύντα τὸ μυστήριον τούτων τῶν Αἰώνων. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς παραβολῆς ἡτῶν εἰς τὸν ἀμπελῶνα πεμπομένων ἐργατῶν φασὶ φανερώτατα τοὺς τριάκοντα τούτους Αἰῶνας μεμνηῦσθαι. Πέμπονται γὰρ οἱ μὲν περὶ πρώτην ὥραν, οἱ δὲ περὶ τρίτην, οἱ δὲ περὶ ἕκτην, οἱ δὲ περὶ ἑννάτην, ἄλλοι δὲ περὶ ἑνδεκάτην. Συντιθέμεναι οὖν αἱ προεξηρημένοι ὄραι εἰς ἑαυτὰς τὸν τῶν τριάκοντα ἀριθμὸν ἀναπληροῦσι. Μία γὰρ καὶ τρεῖς καὶ ἕξ καὶ ἑννέα καὶ ἑνδεκα τριάκοντα γίνονται. Διὰ δὲ τῶν ὥρῶν τοὺς Αἰῶνας μεμνηῦσθαι θέλουσι. Καὶ ἰατ' εἶναι τὰ μεγάλα καὶ θαυμαστά καὶ ἀπόρρητα μυστήρια, ἃ καρποφοροῦσιν αὐτοί, καὶ εἰπὸς τιτῶν ἐν πλῆθει εἰρημένων ἐν ταῖς γραφαῖς δυνηθεῖη προσαρμόσαι καὶ εἰκάσαι τῷ πλάσματι αὐτῶν.

Κ Ε Φ. β'.

1. * Τὸν μὲν οὖν Προπάτορα αὐτῶν ᾠγνώσκεσθαι μόνῳ λέ-

buntur: Paracletus et Pistis, Patrieus et Elpis, Metricus et Agape, Aeinus et Phronesis, Ecclesiasticus et Macariotes, Theletus et Sophia.

3. Illi sunt errantium hominum Aeoncs triginta, qui silentio velut obvoluti sunt, nec a quoquam cognoscuntur. Hoc invisibile ac spiritale eorum Pleroma trifariam divisum in ogdoadem, decadem et duodecadem. Atque ob eam causam Salvatorem, (neque enim eum Dominum appellare ipsis placet) 30 annis palam atque in hominum luce nihil fecisse, ut videlicet Aeonum horum mysterium ostenderet. Quin in ea quoque parabola, quae est de opera-

a. ᾠσεσχημένοι] Alludero videtur Irenaeus ad Σιγὴν Aeonum matrem. Sed alia ratione ᾠσεσχημένους καὶ μὴ γνωσχομένους dicit, quia, ut observat Theodoretus, τοὺτους φασὶ τοὺς ἑ Αἰῶνας τοῖς μὲν ἄλλοις ἀπασιν ἀδελφοῖς εἶναι, οὗτοις δὲ μόνοις γνωρίμους. Mass.

b. τῶν] Massuetο observante in Cod. Reg. et edit. Feuard. a. 1596 τῆς.

c. ᾠγνώσκεσθαι μόνῳ κ. τ. λ.] Synesius Hymn. V. v. 10 seq. Ἀ δ' ἄόρητος εὐβλάστα Αἰώνων οἶδεν ῥίζαν. Haec ineffabilis propago Saeculorum novit radicem. Reliquis autem angelis incogni-

tum esse, ita effatur Hymno III. 123 seqq. Ἀιενὸς δὲ δρακεῖν Ἐπὶ σοῖς πυρσοῦς Θέμις οὐδὲ θεοῖς, Intentis enim oculis intueri In tuas faces Licet ne diis quidem. GRAB.

1. Aenos] Aeonum nomina in omnibus Codicibus plerumque falsissime scripta ex graeco emendanda putavi. Supersedeo enim varias nominum illorum recensere lectiones. Pro Aeoncs legitur in Codd. haud raro enones; pro Auto-phyes, Antophie; pro Henosis, Henonis; pro Aeinus, Aenos celt. Apparet igitur, librariorum res de gnosticis narratas non satis intellexisse.

clatus et Pistis, Patricos et Elpis, †Metricos et Agape, ¹Aenos et † Mass. 7. nesis, Ecclesiasticos et Macariotes, Theletos et Sophia.

3. *Hi sunt triginta erroris eorum Acones, qui tacentur et non * Grab. 9. noscuntur. Hoc invisibile et spiritale secundum eos Pleroma, tri-rtite divisum in octonationem et decada et duodecada: et propter e Salvatorem dicunt, (nec enim ²Dominum eum nominare volunt) riginta annis in manifesto nihil fecisse, ostendentem mysterium eorum Aeonum. Sed et in parabola eorum operariorum, qui in eam mittuntur, dicunt manifestissime triginta hos Aeonas decla-tos. Mittuntur enim alii quidem circa primam horam, alii circa ^{Matth. XX. 1.} tertiam, alii circa sextam, alii circa nonam, alii circa undecimam. Impositae igitur praedictae horae in semetipsas triginta numerum implent. Una enim et tres et sex et novem et undecim triginta iunt. Per horas autem Aeonas ⁵manifestari volunt. Et haec esse magna et admirabilia et abscondita mysteria, quae ipsi fructificant; sicubi ⁶quid eorum, quae dicuntur in Scripturis, poterunt ada-re et adsimilare figmento suo.

C A P. II.

1. *Et Propatorem quidem eorum ⁷cognosci soli dicunt ei, qui * Grab. 10.

s ad vineam missis, hos 30 Aeonas apertissime indicatos esse intendunt. Mittuntur enim partim circa horam primam, partim circa tertiam, partim circa sextam, partim circa nonam, partim circa decimam. Omnes porro hae horae in unum conflatae tricenarium numerum explent. Una enim et tres et sex et novem et undecim cenarium efficiunt. Per horas autem Aeonas significari volunt. quae et esse ingentia illa et admiranda atque in vulgus non effe-nda mysteria, quae ipsi proferunt: et si quid usquam est in litteris cris, quod eorum commento accommodari atque comparari possit.

1. Ac Propatorem quidem suum Monogeni soli ex se orto,

2. Dominum] MERC. II. Salvatorem.

3. triginta annis] Ita iure suo legi t GRABIUS secutus Codicem Voss. Quod illi habent per triginta annos, graecis nus respondet.

4. sunt] Hanc lectionem GRABIUS ex edd. ARUND. MERC. I. et Voss. hausit. illi habent sunt.

5. manifestari] CLAROMONT. manifestare.

6. quid eorum, quae dicuntur in Scri- ris] Haec cum graeco comparanti mo obtutu liquet, Interpretem illud πλῆθει praetermisisse. Bene expli-

cuit FRONTO DUC. sensum horum verbo- rum: Si quid in Scripturis dictum esset numero aliquo multitudinis expresso, ut post 30 annos baptizari, duodecim apo- stolos eligi cett., id arreptum statim gno- sticos ad suos errores adumbrandos traduxisse. Scite satisque breviter vertit IUNIUS: quae numeris pluribus dicuntur.

7. cognosci soli] cognosci legitur in ARUND. CLAROM. et Voss., in editt. vero cognitum. Pro soli, quod est in editt., legitur in CLAROM. ARUND. MERC. II et Voss. solo.

γοισι τῇ ἐξ αὐτοῦ γεγονότι Μονογενεῖ, † τουτέστι τῷ Νῷ, τοῖς δὲ λοιποῖς πᾶσιν ἄορατον καὶ ἀκατάληπτον ὑπάρχειν. μόνος δὲ ὁ Νοῦς κατ' αὐτοὺς ἐτέρπετο θεωρῶν τὸν Πατέρα, καὶ τὸ μέγεθος τὸ ἀμέτρητον αὐτοῦ κατανοῶν ἡγάλλετο, καὶ διανοεῖτο καὶ τοῖς λοιποῖς Αἰῶσιν ἀνακοινώσασθαι τὸ μέγεθος τοῦ Πατρὸς, ἡλικὸς τε καὶ ὅσος ὑπῆρχε, καὶ ὡς ἦν ἀναρχὸς τε καὶ ἀχώρητος καὶ οὐ καταληπτὸς ἰδεῖν. Κατέσχε δὲ αὐτὸν ἡ Σίγη βουλήσει τοῦ Πατρὸς, διὰ τὸ θάλειν πάντας αὐτοὺς εἰς ἔννοιαν καὶ πόθον ζητήσεως τοῦ προειρημένου Προπάτορος αὐτῶν ἀγαγεῖν. Καὶ οἱ μὲν λοιποὶ ὁμοίως Αἰῶνες ἡσυχῇ πως ἐπεπόθουν τὸν προβολέα τοῦ σπέρματος αὐτῶν ἰδεῖν καὶ τὴν ἀναρχον ὄξιν ἱστορησαί.

2. Προήλατο δὲ πολὺ ὁ τελευταῖος καὶ νεώτατος τῆς δωδεκάδος, τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀνθρώπου καὶ τῆς Ἐκκλησίας^b προβεβλημένος Αἰὼν, τουτέστιν ἡ Σοφία, καὶ ἔπαθε πάθος ἄνευ τῆς ἐπιπλοκῆς τοῦ ζυγοῦ τοῦ Θελητοῦ, ὃ ἐνήρξατο μὲν ἐν τοῖς περὶ τὸν Νοῦν καὶ τὴν Ἀλήθειαν, ἀπέσκηψε δὲ εἰς τοῦτον τὸν παρατραπέντα, *^d πρόφασιν μὲν ἀγάπης, τόλμης δέ, διὰ τὸ μὴ

hoc est, No cognitum esse dicunt, a ceteris omnibus nec cerni nec comprehendi posse. Itaque Nus solus, de eorum sententia, Patrem contemplans in magna voluptate versabatur, atque immensam ipsius magnitudinem considerans exultabat, ac reliquis etiam Aeonibus amplitudinem Patris exponere cogitabat, nempe quantus, quamquam ingens is esset, quodque et principio careret et omnem mentis comprehensionem atque oculorum obtutum fugeret. Verum Sige d. Patris consilio eum inhibuit, quod omnes ipsos ad cogitationem et desiderium investigandi praedicti sui Propatoris adducere cuperet. Quocirca ceteri quidem omnes Aeonēs taciti quodammodo semini

a. ὁμοίως] Haec vox in graeco Interpretis exemplari desiderata videtur.

b. προβεβλημένος] Mallem cum Interprete et Tertulliano cit. legi προβεβλημένης scil. δωδεκάδος. Hic enim: Ex illis duodecim Aeonibus, quos Homo et Ecclesia ediderant, novissima natus Aeon.

c. ἄνευ τῆς ἐπιπλοκῆς τοῦ ζυγοῦ] Συζύγου cum Int. legendum iam monuit FRONTO DUC. cf. II, 12, 3. Tertullianus cap. 9. sine coniugis Phileti societate.

d. πρόφασιν] Interpretes melius προφάσει.

1. omnibus] Ita Codd. meliores. In edit. ERASM. et GALLAS. perperam hominibus.

2. reliquis quoque Aeonibus participare] Sic MSS. MERC. II. ARUND. VOSS. CLAROM. PASS. Verum in ERASM. et GALLAS. edit. reliquos quoque Aeonēs participare,

quod IUNIUS recte interpretatur, participes efficere, ut viderent magnitudinem Patris. Lectionem ERASMI et GALLASII estigans FEUARDENTIUS, qui exemplar MS. esse secutum dicit, legi voluit: reliquis quoque Aeonibus communicare. At vel dubitant GRABIVS et MASSUETUS, num illud communicare revera in exempla MS. FEUARDENTII comparuerit. Const. enim, vocem participare significationi communicandi saepius ab Interprete usurpatam.

3. essisteret, et quemadmodum erat] Interpretes Graecum textum anxie secuti peccavit hic, uti haud raro alibi, in grammaticam latinam.

4. incapabilis] In OTTOBON. invisibilis.

5. incomprehensibilis] MERC. II. invisibilis.

6. ad videndum] Haec deleri vult IUNIUS. Ex eius enim sententia ἰδεῖν r

eo natus est, † Monogeni, hoc est, No, reliquis vero ¹ omnibus in- † Mass. 8.
 sibilem et incomprehensibilem esse. Solus autem Nus secundum
 s delectabatur videns Patrem, et magnitudinem immensam eius
 nsiderans exultabat et excogitabat, ² reliquis quoque Aeonibus par-
 ipare magnitudinem Patris: quantus et quam magnus ³ existeret,
 quemadmodum erat sine initio, et ⁴ incapabilis, et ⁵ incomprehen-
 bilis ⁶ ad videndum. Continuit autem cum Sige voluntate Patris, *restrain*
 oniam ⁷ vellet omnes hos in intellectum et desiderium exquisitio-
 s ⁸ Patris sui adducere. Et reliqui quidem Aeones omnes tacite
 odammodo desiderabant prolatorem seminis sui videre, et eam,
 ae sine initio est, radicem contemplari.

2. Praesiliit autem valde ultimus et iunior de duodecade ea,
 ae ab Anthrope et Ecclesia ⁹ emissa fuerat, Aeon, hoc est, Sophia,
 passa est passionem sine complexu coniugis Theleti, quae ¹⁰ ex-
 sa quidem fuerat ¹¹ in iis, qui sunt erga Nun et Alethiam, ¹² de-
 ravavit autem in hunc ¹³ Aeonem, id est Sophiam, ¹⁴ demutatam
¹⁵ sub occasione quidem ¹⁶ dilectionis, temeritatis autem, ¹⁷ quoniam * Grab. 11.

in productorem intueri gestiebant ac radicem illam principii ex-
 ptem contemplari.

2. At ultimus ille Aeon minimusque natu ex ea duodecade,
 ae ab Homine et Ecclesia orta fuerat, hoc est Sophia, longe
 praesiliit, passionemque sine complexu coniugis sui Theleti contra-
 t; quae quidem quum initium cepisset in iis, qui circa Nun et
 eritatem erant, tandem in hunc Aeonem depravatam decubuit, prae-
 xtu quidem amoris, sed revera temeritate impulsam, quod videli-

rendum est ad τὸ μέγεθος τοῦ Πατρὸς
 ic sensu: participes efficere, ut viderent
 gnitudinem Patris. Quae sequuntur:
 ζος τε καὶ ὅσος ὑπῆρχε καὶ ὥς
 ti. delineant magnitudinem Patris.

7. vellet] ERASM. et GALLAS. nollet.
 od. VET. ARUND. et VOSS. vellet.

8. Patris sui] Sic omnes Codd. et editi.
 im Tert., sed ex graeco legendum prae-
 cti Propatoris eorum.

9. emissa] MERC. 1. missa.

10. exorsa] Ita restituerunt LUXIUS et
 EUARDENTIUS pro exors, quod legitur
 omnibus Codd. Lectionem illam con-
 mat textus graecus et Tertullianus,
 ii adv. Val. cap. 9 ita disputat: Genus
 intrahit vitii, quod exorsum quidem
 erat.

11. in iis qui] Sic legendum esse
 ele censent MASSUETUS et GRABIUS pro
 lgari lectione: in iis quae. Sermo
 im est de illis Aeonibus, qui a Nu et
 lethia originem habuere. Neque vero

omnium Codicum auctoritas meliori le-
 ctioni obstat. In Cod. Voss. scriptum
 est q', quod pro more librarii esse pot-
 est qui apt quae. In GALLASII ed. per-
 peram pro erga Nun legitur viterga.

12. derivavit] Haec vox non respondet
 graecae ἀπέσχηψε. Vertendum erat
 irrupit sen incidit. GRABIUS qui deriva-
 vit scriptum esse censet pro derivata est,
 Tertullianum allegat explicantem: In
 hunc autem id est Sophiam derivarat, ut
 solent vitia in corpore alibi connata in
 aliud membrum perniciem suam efflare.

13. Aeonem id est Sophiam] Glossema
 delendum.

14. demutatam] Melius verterunt PE-
 TAVIUS aberrantem, BILLIUS depravatam.

15. sub occasione] cf. Praef. hui. lib. § 1.

16. dilectionis] VET. Cod., cuius lecti-
 ones in margine nonnunquam notavit
 EUARDENTIUS, et PASS. perperam habent
 delectationis.

17. quoniam non communicaverat Patri]

κεκοινωνῆσθαι τῷ Πατρὶ τῷ τελείῳ, καθὼς καὶ ὁ Νοῦς. Τὸ δὲ πάθος εἶναι ζήτησιν τοῦ Πατρὸς· ἤθελε γάρ, ὡς λέγουσι, τὸ μέγεθος αὐτοῦ καταλαβεῖν. Ἐπειτα μὴ ἂ δυνήθῃ διὰ τὸ ἀδυνάτω ἐπιβαλεῖν πράγματι, καὶ ἐν πολλῷ πάνυ † ἀγωνι γενόμενον διὰ τε τὸ μέγεθος τοῦ βάρους καὶ τὸ ἀνεξιχνίαστον τοῦ Πατρὸς καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν στοργήν, ἐκτεινόμενον αἰεὶ ἐπὶ τὸ πρόσθεν, ἐπὶ τῆς γλυκύτητος αὐτοῦ τελευταῖον ἂν καταπεπόσθαι, καὶ ἂ ἀναλεῖσθαι εἰς τὴν ὅλην οὐσίαν, εἰ μὴ τῇ στήριζούσῃ καὶ ἐκτὸς τοῦ ἀρχήτου μεγέθους φυλασσούσῃ τὰ ὅλα συνέτυχε δυνάμει. Ταύτην δὲ τὴν δύναμιν καὶ Ὅρον καλοῦσιν, ἐφ' ἧς ἐπεσχῆσθαι καὶ ἐστηρίχθαι καὶ μόγις ἐπιστρέψαντα εἰς ἑαυτὸν καὶ πεισθέντα, ὅτι ἀκατάληπτός ἐστιν ὁ Πατήρ, ἀποθέσθαι τὴν προτέραν ἐνθύμησιν σὺν τῷ ἐπιγινομένῳ πάθει ἐκ τοῦ ἐκπλήκτου ἐκείνου θαύματος.

3. Ἐνιοὶ δὲ αὐτῶν πῶς τὸ πάθος τῆς Σοφίας, καὶ τὴν ἐπιστροφὴν μυθολογοῦσιν· ἀδυνάτω καὶ ἀκατάληπτο πράγματι

cet in interiorē perfecti Patris familiaritatem venire non potuit quemadmodum Nus. Haec autem passio nihil aliud erat, quam Patris investigatio. Perceptam enim, ut dicunt, ipsius magnitudinem habere cupiebat. Quod quum consequi nequivisset, propterea quod rem impossibilem aggressus erat, quumque in extrema quadam anxietate versaretur, ac tum ob profunditatis magnitudinem et impervestigabilem Patris naturam, tum ob singularem suam erga eum benevolentiam, ad ulteriora semper prae ipsius dulcedine sese extenderet, ad extremum absorptus atque in universam immensi Patri

Neque Interpres neque Billius hunc locum satis perspicue verterunt. Sensus hic est: Sophiam non amore in Propatorem, sicuti videbatur, sed temerario conamine plectam esse perspicendi infinitam Propatoris naturam. Quod conamen revera temerarium esse censet auctor, quoniam Propatoris indoles a natura Sophiae adeo differat, ut ne ullam quidem societatem et consuetudinem cum Patre illo perfecto inire ei licuerit. Etenim soli Nu in intimam Propatoris familiaritatem venire contigit.

a. δυνήθῃ] Mallem scripsisset δυνθέντα, uti legisse videtur Interpres, qui ne καὶ quidem ante verba ἐν πολλῷ πάνυ agnoscit.

b. ἀναλεῖσθαι εἰς τὴν ὅλην οὐσίαν] Quid hoc loco sit ὅλην οὐσίαν disceptari potest. Fuerunt enim qui dicerent, ὅλην οὐσίαν esse illam materiem, quae inde ab aeterno praeter numen, supremum exstiterit, illud χάος, ex quo postea mundum formatum esse autumaverunt

Valentius eiusque discipuli. In quo χάος Sophiam, temeraria Patrem supremum cognoscendi libidine vinctam, paen delectam esse. Ea vero interpretatio adversatur nexui sententiarum. Neque enim liquet, cur Sophia ἐκτεινόμενη αἰεὶ ἐπὶ τὸ πρόσθεν fere in Chaos submersa datur, quod κατὰ τὸν τοῦ Πληρώματος ex sententia Valentinianorum situm fuit. Quare NEANDRO adstipulandum esse cerseo, qui libro *genetische Entwicklung d. gnost. Systeme* pag. 211 ὅλην οὐσίαν esse dicit universam infinitamque Propatoris seu Βυθοῦ naturam et indolent in quam Sophia, sibi servandos terminos supergressa, fere fuisset dissoluta. Neque Tertullianus haec recte intellexit, qui habet: Modico absuit prae vi dulcedinis et laboris devorari et in reliquam sustantiam dissolvi.

c. ἐπεσχῆσθαι] Interpres ἀπεσχῆσθαι legisse videtur.

d. καὶ μόγις] Particulam καὶ in versione deesse patet.

non communicaverat Patri perfecto, quemadmodum et Nus. Passionem autem esse exquisitionem Patris: ¹voluit enim, ut dicunt, magnitudinem eius comprehendere. Dehinc quum non posset, quoniam impossibilem rem aggredieretur, in magna agonia constitutum propter [†]magnitudinem altitudinis et propter quod investigabile Passio est, et propter eam, quae erat erga eum dilectionem, quum tenderetur semper in priora, ²a dulcedine eius novissime ³forte absorptum fuisse et resolutum in universam substantiam, nisi ei, quae confirmat ⁴et extra inenarrabilem magnitudinem custodit omnia, currisset virtutibus. Hanc autem virtutem et Horon vocant, a qua abstentum et confirmatum, vix reversum in semetipsum et credendum iam, quoniam incomprehensibilis est ⁶Pater, deposuisse pristinum intentionem cum ea, quae acciderat, passione ex illa stuporis miratione.

3. Quidam autem ipsorum ⁷huiusmodi passionem et reversionem Sophiae ⁸velut fabulam narrant: impossibilem et incomprehen-

sibilem resolutus fuisset, nisi in vim eam et facultatem, quae omnia continet, atque extra ineffabilem magnitudinem custodit, incidisset. Hanc vim Horon appellant, a quo repressum eum et suffultum se dicunt: ac tandem aliquando ad sese redeuntem, sibi quae Patrem incomprehensibilem esse persuadentem, priorem cogitationem simul cum ea passione, quae ex stupendo illo miraculo orta erat, abiicisse.

3. Nonnulli autem ipsorum hanc Sophiae passionem et reversionem ita quodammodo fabulantur. Eam enim impossibilem

1. voluit enim] CLAROM. PASS. et VOSS. autem.

2. a dulcedine] ERASM. et GALL. ad passionem, sed FEUARD. ex MSS. restituit dulcedine. Consentit Cod. VOSS.

3. forte absorptum fuisse] In MS. VET. VOSS. pro forte male legitur vero; ASM. GALLAS. et Cod. VOSS. fuisset pro esse. Meliorem lectionem suppeditavit CLAROM. MERC. II. GRAB. et MASSUETUS verbis Tertulliani (adv. Val. c. 9.) dico absuit devorari coniecerunt cum MELIO pro forte legendum esse fere, sed in Codd. non comparet.

4. et extra] Voculam et, quae in edit. ASM. et GALLAS. ante custodit legitur, cum in locum restituit GRAB. motus claritate Cod. VOSS., cui assentiunt Codd. AROM. et PASS. In ARUND. et MERC. II. deest. Et ante Horon GRAB. ex MS. SS. restituit.

5. abstentum] Edit. ERASMI et GALLAS. absentem; in ARUND. et MERC. II. absentem. Codd. VET. VOSS. et, uti videtur, quibus MASS. usus est, habent abstentum. IUNIUS pro absentem legi vult re-

tentum. Infra lib. III, 4, 3. haec occurrunt: abstentus est a religiosorum hominum conventu; atque Cyprianus (Ep. 38.) abstentum, qui ecclesia et convictu Christianorum abstinet, posuit pro excommunicato. Sed hoc loco abstentum idem est quod retentum, a temerario conamine revocatum.

6. Pater] In ERASM. GALL. et Codd. OTTOB. et MERC. I. II. deest. Restituerunt ex graeco IUNIUS et FEUARD. illam vocem, quae in Codd. ARUND. VOSS. CLAROM. et PASS. comparuit.

7. huiusmodi] Ita male vertit Int. voculam πῶς, quam PETAVIUS interrogative accipit: Sed istorum quidam illum sapientiae perturbationem ac restitutionem quibus nugis involvunt? GRAB. et MASSUETUS πῶς hoc modo, ita, sive quodam modo vertendum censent.

8. velut fabulam narrant] Gr. μῦθο-λογοῦσιν, quod male ab Interprete redditum. Fabulam quidem narrabant illi, sed non velut fabulam habebant. Vertere igitur debuisset Interpres comminiscuntur, vel cum Tertull. somniaverunt. MASS.

αὐτὴν ἐπιχειρήσασαν, τεκεῖν οὐσίαν ἄμορφον, οἷαν φύσιν εἶχε, ἠθελίαν τεκεῖν. ἢ καὶ κατανοήσασαν πρῶτον μὲν λυπηθῆναι, διὰ τὸ ἀτελὲς τῆς γενέσεως, ἔπειτα φοβηθῆναι ἢ μὴδὲ αὐτὸ τὸ εἶναι τελείως ἔχειν· εἴτα ἐκστῆναι καὶ ἀπορῆσαι, ζητοῦσαν τὴν αἰτίαν, καὶ *ὄντινα τρόπον ἀποκρύψει τὸ γεγονός. Ἐγκαταγενομένην δὲ τοῖς πάθεσι, † λαβεῖν ἐπισιροφίην καὶ ἐπὶ τὸν Πατέρα ἀναδραμεῖν πειρασθῆναι. Καὶ μέχρι τινὸς τολμήσασαν ἐξασθενῆσαι, καὶ ἰκέτιν τοῦ Πατρὸς γενέσθαι. Συνδεηθῆναι δὲ αὐτῇ καὶ τοὺς λοιποὺς Αἰῶνας, μάλιστα δὲ τὸν Νοῦν. Ἐντεῦθεν λέγουσι πρῶτην ἀρχὴν ἐσχηκέναι τὴν οὐσίαν, ἐκ τῆς ἀγνοίας καὶ τῆς λύπης καὶ τοῦ φόβου καὶ τῆς ἐκπλήξεως.

4. Ὁ δὲ Πατὴρ τὸν προειρημένον Ὅρον ἐπὶ τούτοις διὰ τοῦ Μονογενοῦς προβάλλεται ἐν εἰκόνι ἰδίᾳ, ἁσύνυγον, ἠθελίαν

atque incomprehensibilem rem aggressam, informem essentiam, qualem naturam ipsa habebat, femineam scilicet, peperisse. Quam etiam posteaquam conspexisset, primo quidem ob inchoatum fetum molestitia affectam fuisse, deinde autem extimuisse, ne ipsum etiam esse non plene ac perfecte haberet; ac postea velut de potestate exiisse atque in summa perplexitate haesisse, causam huiusce rei indagantem, et quonam modo id, quod acciderat, occultaret. In iis autem

e. ἠθελίαν] Ita Codd. praeter VRATISLAVIENSEM, qui vitiose habet γήλειαν.

b. ἢ καὶ] In versione deest καὶ.

c. μὴδὲ αὐτὸ τὸ εἶναι τελείως ἔχειν] Hanc lectionem apud Epiphanium obviam defendit GRABIVS, Irenaeum sic interpretatus: Sophiam primo contristatam esse, quod imperfectum pepererit foetum nempe femineum, quem in comparatione cum masculino sexu imperfectum semper indicarunt naturae scrutatores; postea timuisse ac anxiam animo haesisse, utrum et imperfectioris huius sexus natura in deformi ista prole esset integra, an omnino ullum esse perfecte haberet. At vero vocem μὴδὲ hoc loco non esse satis aptam atque melius cum BILLIO, PETAVIO, MASSUETO et JUNIO μὴ καὶ legi negari nequit. Utrum τελείως an τέλος legatur, parum refert. Sensus enim idem est: Primum moerore affecta est Sophia, videns foetum femineum ideoque minus perfectum; deinde timuit, ne imbecilliori huic proli adeo integra existendi et vivendi facultas (τὸ εἶναι) deesset.

d. τὸ γεγονός] Ita legi voluit BILLIVS; sicque pro vulgari lectione γένος, a GRABIO contra BILLIVM frustra defensa, restituit MASSUETUS ex Codice REGIO, suffragante etiam Codice VRATISLAVIENSI.

e. τὴν οὐσίαν] BILLIVS primus monuit, cum Interprete hic legendum esse τὴν οὐσίαν τῆς ὕλης, sicuti paullo inferius legitur οὐσίαν τῆς ὕλης γεγενῆσθαι λέγουσιν.

f. ἁσύνυγον] Cod. VRATISLAV. perperam σύζυγον.

1. qualem naturam habebat femina parere] Interpres et cum eo BILLIVS et CORNARIUS, Epiphaniū interpres, legerunt ἠθελία non ἠθελίαν, hoc quidem sensu informem substantiam, qualem scilicet naturam femina sine complexu maris parere poterat, a Sophia procreata fuisse. MASSUETUS vero, illos nodum in scripto quaesivisse recte observans, cum GRABIO graecum sequitur textum itaque vertit: qualem naturam ipsa habebat, femineam scilicet, peperisse. Neque ver necesse est prius τεκεῖν expungi, ut FRONTO DUC. voluit. FR. IUN. ex graeco correxit feminam peperisse.

2. timuisse, ne hoc ipsum finem habeat MASSUETUS: legisse videtur, inquit, Interpres μὴ καὶ αὐτὸ τέλος ἔχει, nec malum quidem, si vertisset: ne hoc ipsum (ἀτελὲς videlicet, inconsummatus fetus) perfectio nem (sibi debitam) non habeat. Interpretem secutus Tertullianus scripsit: melius postremo, ne finis quoque insistere

bilem rem eam aggressam peperisse substantiam informem, ¹qualem naturam habebat femina parere; in quam quum intendisset, primo eandem contristatam, propter inconsummationem generationis: post inde ²timuisse, ne hoc ipsum finem habeat: dehinc expavisse et aporiatam, id est confusam, quaerentem *causam et quemadmodum * *Grab. 12.* absconderet [†]id, quod erat natum. In iis autem passionibus factam, [†] *Mass. 10.* cepisse regressionem et in Patrem regredi conari: et aliquamdiu usam, ⁵tamen defecisse et supplicem ⁶Patris factam. Una autem cum ea rogasse et reliquos Aeonas, ⁷maxime autem et Nun. Hinc eunt primum initium habuisse substantiam materiae, de ignorantia taedio et timore et stupore.

4. Pater autem praedictum Horon ⁸super haec per Monogenem ⁹praemittit in imagine sua, ¹⁰sine coniuge masculo-femina.

fectionibus diu multumque versatam, tandem meliorem mentem induisse atque ad Patrem ascendere tentasse. Sed quum aliquansper conata esset, elanguisse, Patrique supplicem exstitisse. Cum et reliquos quoque Aeones obsecrasse, ac Nun praesertim. Atque tunc demum materiae essentiam ortum traxisse narrant, nempe ex ignorantia et moerore et metu ac stupore.

4. At vero Pater Horon cum, de quo superius verba fecimus, per Monogenem postea in imagine sua coniugis experte, ac masculo-

eo lapsus est uterque, quod τέλος nem verterunt: quum hic significet perfectionem, consummationem. Vide notata ad graecum textum.

3. aporiatam, id est confusam] Postea ora explicationis causa esse addita patet. Iunius legi vult aporiatam fuisse quaerentem.

4. absconderet] Ita in Codd. VET. et MSS. In edit. ERASM. GALLAS. nec non in MSS. ARUND. MERC. I. et II. absconderat.

5. tamen defecisse] Tamen deest in MSS. MERC. II., neque compareret in textu graeco.

6. Patris] Sic omnes Codd. In edit. ERASM. GALL. et FEUARD. perperam legitur Patri.

7. maxime autem et Nun] Et ex Codd. CLAROM. et VOSS. in textum recepi. Voulam Nun, quam omiserunt ERASMUS et GALLASII, ex graeco addiderunt FEUARD. et IUNIUS.

8. super haec] Tertull. cap. 10 habet in haec. Recte notante GRABIO vertendum erat post haec seu postea. ΠΕΤΑΙΟΥΣ τοῦτοις male ad Aeones retulit.

9. praemittit] Interpres verbum προβάλλειν plerumque melius vertit emittere.

10. sine coniuge masculo-femina] Pro

sive, quod legerunt ERASM. et GALLAS., FEUARDENTIUS restituit sine, consentientibus Codd. ARUND. MERC. I. PASS. CLAROM. et VOSS. Interpres in textu graeco pro ἀσύνζυγον et ἀθήλυντον legisse videtur ἀσύνζυγον καὶ ἀρδεννοθήλει. Similiter etiam Tertullianus, qui habet: in imagine femina-mare. Quam lectionem commendarunt BILLIUS et FRONTO DUC., illa adiectiva ad vocem εἰκόνι referentes hoc sensu: Horon ad imaginem masculo-femineam coniugisque expertem effectum esse. Sed, uti MASSUETUS ait, mirandum, id imagini tribui, quod personis duntaxat conveniat. GRABIIUS et MASSUETUS praeterea latinum potius Interpretem, quam textum graecum emendandum esse censent. Legi enim volunt ἀσύνζυγον, ἀθήλυντον, eaque adiectiva ad Horon referentes, qui secundum imaginem Propatoris creatus nullo cum femina coniugii vinculo copulatus nullaque uxoris consuetudine emollitus non effeminatus fuerit. Falso enim Interpres et GRABIIUS vocem ἀθήλυντος verterunt masculo-femineus. Ἀθήλυντον hic potius est, uti Massuetus scite observavit, prioris vocis ἀσύνζυγον distinctior duntaxat explicatio huiusque sonat feminae non illigatum, neque matrimonio effeminatum.

λυτον. Τὸν γὰρ ^aΠατέρα ποτὲ μὲν μετὰ ^aσυζυγίας τῆς Σιγῆς, ποτὲ δὲ καὶ ὑπὲρ ἄρρεν καὶ ὑπὲρ θῆλυ εἶναι θέλουσι. Τὸν δὲ Ὅρον τοῦτον καὶ ^bΣυλλυτρωτὴν καὶ ^cΚαρπιστὴν καὶ Ὁρο-
δέτην ^dκαὶ Μεταγωγέα καλοῦσι. διὰ δὲ τοῦ Ὁρου τούτου φασὶ
κεκαθάρθαι †καὶ ἐστηρίχθαι τὴν Σοφίαν καὶ ἀποκατασταθῆναι

Io-semina producit. Patrem etenim interdum coniugii vinculo cum Sige mancipatum esse volunt, interdum supra marem ac feminam esse. Porro Horum et Crucem et Lytrotē et Carpisten et Horo-

a. Πατέρα] Haec vox, quae deest in edit. principe Epiphani, restituta est ex MSS. a PETAVIO.

b. Συλλυτρωτὴν] Ex versione pro Συλλυτρωτὴν legendum esse patet Σταν-
ρόν καὶ Λυτρωτὴν. Quoniam Horos Aeonas certis terminis includit eosque ita στήριζει καὶ ἐδράζει, Στανρός a Valentinianis dicitur i. e. vallus.

c. Καρπιστὴν] Hoc Hori nomen GRAB-
TIUS explicat vindicem sive assertorem li-
bertatis. Provocat vir doctissimus ad Ar-
rianum de Epict. disputationibus III. 26.
MASSUETUS iam concessit GRABIO, vindicem
servitutis peraeque ac libertatis dici
posse; negat vero, utramvis significatio-
nem in Valentinianorum καρπιστὴν ca-
dere. Sed a iure romano interpretationem
petens, eandem, quam Grabius primus
ingressus est, viam persequitur. Censet
igitur eruditus monachus, ἀπὸ καρπι-
στίας, a vindiciis Καρπιστὴν dici; et
ad Auli Gellii verba: vindicia correpta
manu (seu καρπῶ) in re atque loco praesenti
apud praetorem ex XII Tabl. fiebat
(lib. 20. cap. 9 vel 10) provocans, putat,
praetorem seu iudicem vindicias decernentem
appellari potuisse vindicem. Al-
legat insuper Arnobium adv. gentes lib.
IV, 16. pag. 361 edit. Hildebrandi dicen-
tem: quis quaesitor quis arbiter cervicibus
tantis erit, qui inter personas huiusmodi
aut vindicias iustas dare, aut sacramenta
conetur pronuntiare non iusta? Horos,
ait MASSUETUS, velut politicam universi
Pleromatis disciplinam tuebatur, omnia
fulciebat, proprii muneris oblitus coërcebat,
a Pleromate digressos revocabat etc.
Videsis Apparatum nostrum. Quamvis
negari non possit, hanc cognominis
explicationem omnino quadrare in Hori
officia: dubitavi tamen, num MASSUETUS
interpretationem suam e iure romano
recte hauserit. Sed hac de re iudicium pro-
ferre liceat viri me quidem iuris romani
longe peritioris, amici dilectissimi ADO-
LPHI SCHMIDTI iuris romani Professoris

Ienensis. Qui, quum res Valentinianorum
a me ei essent expositae, haec ad me
scripsit: Quae placuit viris doctis a iure
romano petita huius cognominis inter-
pretatio, quamvis turbulenter facta, non
omni tamen sensu caret. Καρπιστὴν
vindicem significare non dubium. Homo si
vindicator, aut in libertatem aut in ser-
vitutem sit vindicatio. (Duplex hoc vin-
dicationis genus res notissima apud iu-
risperitos. Cfr. v. c. totus titulus Pande-
ctarum de liberali causa inscriptus. Quod
l. 1. D. de remissionibus et l. 14. D. de
operis novi nuntiatione laudavit, ut vin-
dicationem in servitutem probaret, ridi-
cule fecit GRABIO; quippe quae leges
omnino non de hominum libertate et
servitute agant, sed de iure praedii
imposito, quod Romani eodem servitutum
nomine appellant sensu quam maxime
contrario.) Iis, qui cum GRABIO Hori
in libertatem vindicantis partes tribuunt,
adversatur, ut de iure taceam, ipsorum
Valentinianorum fabula. Quam enim Σο-
φία ex illo Aeonum domicilio, quo quasi
captiva tenebatur, in libertatem se ipsa
recepisset, sequitur, ut Horos qui eam
in illum locum reducit, siquidem vindex
est, nonnisi servitutis vindex dici possit.
Quae praeterea alia a MASSUETO additur
interpretatio, vindicem hoc loco ipsum
iudicem esse, quantum a veritate abhor-
reat, nemo non intelligit. Romani enim
nunquam eo perversitatis processerunt,
ut quo nomine vel actorem vel reum,
eodem etiam iudicem appellarent, neque
Aulo Gellio unquam talis omnium rerum
perturbatio in mentem venit, neque Ar-
nobio. Quamquam negari non potest,
totam hanc a iure desuntam compara-
tionem perquam claudicare. Nam vindicis
nomen quum ex ordine iudiciorum
derivetur, desunt omnia, quae ad indi-
cium constituendum requiruntur; deest
in vindicatione necessarius Σοφίας in
libertatem vindex seu assertor (ipsa enim
se in libertatem vindicare minime poterat

patrem enim aliquando quidem ¹cum coniuge Sige, modo vero et pro ²masculo et pro femina esse volunt. Horon vero hunc et Stau-
ron et Lytrotē et Carpisten et Horotheten et Metagoea vocant.
per Horon [†] autem hunc dicunt ³mundatam et confirmatam Sophiam [†] Mass. 11.
et ⁴restitutam coniugi. Separata enim ⁵intentione ab ea cum ap-

heten et Metagoea vocant. Atque huius Hori opera purgatam ac
uffultam coniugioque restitutam fuisse Sophiam asserunt. Submota
nim ab ea Enthymesi una cum ea passione, quae accesserat, ipsam

1. D. de liberali causa), deest, apud
rem res transigatur, magistratus, ut, si
e Sophia inter Horon et alium quem-
iam apud Deum fortasse lis esset, tum
emum sana foret comparatio. At talis
controversiae nec nota, quod sciam, ex-
at nec vestigium. Haec illi. Ce-
rum a verisimilitudine abhorret, grae-
um hominem vocabulo graeco in tran-
ta posito ius Romanorum significasse.
namobrem Neandrum sequor, qui libro
e gnosticorum systematis scripto pag.
11 *Καρπιστήν* idem esse ait ac *Θερί-
την*, atque hoc loco subintelligendam
se iudicii novissimi comparationem cum
esse. Sicuti enim in iudicio novissimo
cunquē malus terrenaēque nequitiae
editas separatur ab honestis, uti aera a
tritico; quicunque vero bonus tritico haud
similis, quod a messoribus purgatus,
iudice purior discedit: ita Horos Aeonēs
parandi atque ad sublimius salutis fa-
igium evehendi provinciam administrat.
d. *Μεταγωγή*] Tertullianus circum-
uctorem; CORNARIUS Epiphaniū interpres
ritit traductorem; GRABIOUS et MASSUETUS
terere malunt deductorem. Sed quae,
t GRABIOUS, huius cognominis ratio? In-
dit mihi hac de re cogitanti, *ἀναγωγήν*
ci, ubi ab obvio sensu ad sublimiora
μυστικώτερα adscendimus. Quid si
itor Horos dictus sit *μεταγωγεύς*, quia
niorem Aeonem reduxit atque repulit,
e ulterius in altissimi Bythi mysterium
enetrare contenderet. MASSUETUS, spre-
rabiana coniectura, vocis huius signifi-
tionem iterum a iurisconsultis petit,
impe a frequenti apud eos *ῥῆσι*, rem
iudicium deducere. Deductorem putat
oron rominari a Valentinianis, quippe
i tutoris seu defensoris partes egerit,
niorem Aeonem ab interitu cohibens.
e lis tamen, quae SCHMIDTIUS meus de
terpretatione MASSUETI scribit, est quod
rear, ne bonus monachus ius romanum
rum intellexerit. SCHMIDTIUS: ea, in-
it, quae de hoc cognomine explicantur,

tanquam idem ex iure romano repetitum
tutorem significet, aperte falsa sunt. Quasi
quicunque ducit, in ius ducat; quasi
quicunque in ius ducunt, tutores sint;
quippe res nostras ipsi in ius deducere
solemus, ut si quis rem in ius deduxisse
dicatur, nemo sanus tutorem hunc eam
ob rem esse intelligat. Ita ille. *Με-
ταγωγεύς* dicitur Horos, utpote qui Ae-
ones in eos terminos traducat, quos na-
tura ipsis servandos esse praecepit; seu,
ut verbis Neandri utar, *der die Wesen
zu der Stufe des Daseins überführt, wo-
für sie bestimmt sind*.

1. cum coniuge Sige] Vertendum fuis-
set cum coniugio seu coniugatione Siges
iuxta graecum *μετὰ σύζυγας τῆς Σίγης*.
Et in fratrō *ἀποκατασταθῆναι τῇ σύζυγῃ*
reddi debuisset cum Tert. cap. 10. *re-
stitutam coniugio*, non *coniugi*; vel quem-
admodum paullo post eadem omnino
verba reddidit ipsem et Interpres, *redinte-
gratam suae coniugationi*. MASSUETUS.

2. masculo et pro] Haec in edit. ERASMI
et GALLAS. nec non in Codd. ARUND. et
MERC. II. non compauerunt. Duas pri-
ores voces FEUARD. ex Cod. VET., tertiam
GRABIOUS ex Cod. Voss. et graeco addide-
runt. GRABIOUS recte observante Interpres
non *pro masc.* et *pro fem.*, sed *super
masc.* et *super fem.* vertere debuisset.
IUNIUS *pro viro* et *pro fem.*

3. mundatam] Ita Codd. VET. ARUND.
MERC. II. Voss. CLAROM. Apud Tertulli-
anum legitur *purgatam a malis*. At vero
ERASM. et GALLAS. legerunt *mandatam*,
quod FEUARDENTIUS emendavit.

4. restitutam coniugi] Int. legit *ἀπο-
κατασταθῆναι τῇ σύζυγῃ*, quod liben-
tius in textu graeco vidissem, quia se-
quenti paragrapho iterum comparat:
ἀποκατασταθῆναι τῇ ἰδίῃ σύζυγῃ.

5. intentione] MASSUETO observante In-
terpres vocem *ἐνθύμησις* inferius vertit
concupiscentia.

τῇ συζυγίᾳ. Χωρισθείσης γὰρ τῆς Ἐνθυμήσεως ἀπ' αὐτῆς, σὺν τῇ ἐπιγινομένῳ πάθει, * αὐτὴν μὲν ἐντὸς Πληρώματος ^α εἶναι· τὴν δὲ ἐνθύμησιν αὐτῆς σὺν τῇ πάθει ὑπὸ τοῦ Ὁροῦ ἀφορισθῆναι καὶ ^β ἀποστερηθῆναι, καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ γενομένην εἶναι μὲν πνευματικὴν οὐσίαν, φυσικὴν τινὰ Αἰῶνος ὁρμὴν τυγχάνουσαν, ἄμορφον δὲ καὶ ἀνείδεον διὰ τὸ μηδὲν καταλαβεῖν. Καὶ διὰ τοῦτο καρπὸν ἀσθενῆ καὶ θῆλυν αὐτὸν λέγουσι.

5. Μετὰ δὲ τὸ ἀφορισθῆναι ταύτην ἐκτὸς τοῦ Πληρώματος τῶν Αἰώνων, τὴν τε Μητέρα αὐτῆς ἀποκατασταθῆναι τῇ ἰδίᾳ συζυγίᾳ, τὸν Μονογενῆ πάλιν ἑτέραν προβαλέσθαι συζυγίαν κατὰ προμήθειαν τοῦ Πατρὸς, ἵνα μὴ ὁμοίως ταύτῃ πάθῃ τις τῶν Αἰώνων, Χριστὸν καὶ Πνεῦμα ἅγιον, εἰς πῆξιν καὶ στριγμὸν τοῦ Πληρώματος, ὑφ' ὧν καταρτισθῆναι τοὺς Αἰῶνας. Τὸν μὲν γὰρ Χριστὸν διδάξαι αὐτοὺς συζυγίας φύσιν, ^γ ἀγεννήτου κατάληψιν γινώσκοντας, ἱκανοὺς εἶναι ἀναγορεῦσαι τε ἐν

quidem intra Pleroma esse: ceterum ipsius Enthymesis una cum passione ab Horo secretam et (Pleromate) privatam fuisse, atque extra illud sitam, esse quidem eam spirituales essentiam ac naturalem quendam Aeonis impetum, verum formae ac figurae expertem, quod videlicet nihil comprehenderit. Eaque ratione fructum ipsius imbecillum et femineum esse tradunt.

a. εἶναι] Aut cum Grabio lege μεῖναι, aut διαμεῖναι, quia Interpres habet perseverasse et Tertullianus remansisse.

b. ἀποστερηθῆναι] Haec lectio, quae ex Interprete et Tertulliano in ἀποστανωθῆναι mutari possit, in rem quadrat: Enthymesis Pleromate privatam esse dicunt gnostici.

c. ἀγεννήτου κατάληψιν γινώσκοντας] Locus ab interpretibus satis vexatus. Primum enim TERTULLIANUS Codice mendoso fortasse usus locum vertendo pervertit ita: Christi erat inducere (ex coniectura Pameliū docere) Aeonas naturam coniugiorum et innati coniectionem (καὶ ἀγεννήτου κατάληψιν, sed deerat in Cod. Tert. γινώσκοντας) et idoneos efficere generandi in se agnitionem Patris (καὶ ἱκανοὺς ποιεῖν ἀναγεννησθαι). BILLIUS ante ἀγεννήτου, καὶ et ante ἱκανοὺς intrudi vult ἑαυτοῖς itaque vertit: quodque ii, quibus ingenti comprehensione nota esset, sibi ipsis sufficerent: praedicasse cett. GRABIVS id a Valentiniānis per Irenaeum dictum coniecat: Christum docuisse Aeonas naturam coniugationum, ita scilicet comparatam, ut satis sciant, si cognoscant Ingeniti comprehensionem, id est Filium, utpote in quo ingentis Pater in se incomprehen-

sibilis comprehendi queat. Sed vix credendum, Irenaeum hic *concreti* loco abstractum posuisse, pro Filio seu Monogene, quippe cui soli liceat ingentem Patrem penitus cognoscere, dicentem ἀγεννήτου κατάληψιν. MASSUETUS denique ex verbis, qualia sunt in textu graeco, Valentiniānos sibi met ipsis repugnasse arbitratur, utpote qui hoc loco Aeonem ingenti Patris indolem perspectam habere, paullo inferius vero Patris comprehensionem Aeonum captum superare autumaverint. Quam ob rem cum GRABIO in eo consentit, quod non Patrem ingentem ipsum, sed eum, per quem infinitam eius naturam cognoscere liceat, Monogenem Aeonum cognitionis, ut ita dicam, obiectum fuisse contendit. Sed adversabatur MASSUETI sententiae vox ἀγεννήτου ad ingentem Propatorem referenda. Quapropter pro ἀγεννήτου legatur suadet γεννητοῦ i. e. Monogenis seu Filii. Haec enim, ait MASSUETUS, opponere videtur Irenaeus, hinc γεννητοῦ κατάληψιν γινώσκειν, illinc τὴν τοῦ Πατρὸς ἐπίγνωσιν, ὅτι τε ἀχώρητός ἐστι καὶ ἀκατάληπτος. Priori contentos esse debere reliquos Aeonas docuit Christus utpote sat eruditos, si Filii seu Monogenis comprehensionem noverint; eam

endice ¹passione ipsam quidem *²infra Pleroma perseverasse; con- * *Grab. 13.*
upiscentiam vero eius cum passione ab Horo separatam et ³cruci-
xam et ⁴extra eum factam, esse ⁵quidem spiritalem substantiam,
ut naturalem quendam Aeonis impetum, informem vero et sine spe-
cie, quoniam nihil apprehendisset. Et propter hoc ⁷fructum eius
invalidum et femineum dicunt.

5. Postea vero quam separata sit haec extra Pleroma Aeomum, et mater eius redintegrata suae coniugationi, Monogenem iterum alteram emisisse coniugationem secundum providentiam Patris, ⁸Christum et Spiritum sanctum, a quibus consummatos esse dicunt Aeonas. Christum enim docuisse eos coniugationis naturam, innati comprehensionem ¹⁰cognoscentes, ¹¹sufficientes sive idoneos esse: declarasse quoque in eis Patris agnitionem, quoniam incapa-

5. Posteaquam autem ipsa extra Aeonum Pleroma relegata fuisset, materque ipsius ad coniugium suum quasi postliminio rediisset, Monogenem rursus de Patris consilio ac providentia, (id videlicet gentis ne quisquam Aeonum in eandem, quam ipsa, calamitatem incideret) ut fixum firmumque redderetur Pleroma, par alterum protulisse, hoc est, Christum et Spiritum sanctum, a quibus Aeonas ordini officiisque restituti sint. Christum enim coniugii naturam eos docuisse, quodque ii, quibus ingenti comprehensio nota esset, si ipsi sufficerent; praedicasse quoque apud eos Patris agnitionem,

nam esse coniugationis naturam, ut Firmus solus ab iis comprehendivaleat: at vero Patris comprehensionem frustra ab iis exquiri. At vero quisque Aeon ex Valentinianorum sententia γεννητός dici potest; Monogenem vero κατ' ἐξοχήν hoc epitheto esse ornatum non constat. Id quidem GRABIVS et MASSUETUS probe edicarunt, locum hunc referendum esse ad Monogenem, qui Patrem prae ceteris Aeonibus penitus perspexit. Quodsi textum graecum mutari vellem, variarum actionum, quas ex ERASMI editione allegavi, ratione habita haud sine ulla Collicum auctoritate mutassem vocem innati in initiati et in graeco posuisssem προγεννητός, μεμνημένος. Reperitur infra cap. 6, 1 vox initiati. Monogenem μεμνημένος dici posse, quis est quin videat? Nam ea re praecellit, quod mysteriis supremi Dei initiatus eum penitus novit. Attamen ex mea sententia nulla opus est textus mutatione. Hoc enim exprimere vult Irenaeus: Christum edocuisse Aeonas coniugii naturam, eosque inde cognovisse κατάληψιν ἀγεννητού, quod non idem est, ac: cognovisse im-

mensam numinis supremi naturam, uti opinatus est MASSUETUS) h. e. comprehensionem infiniti seu quid sibi velit mente comprehendere Deum infinitum, ita ut comprehensionem Dei eam esse intelligerent Aeonas, cuius tantummodo sublimior Monogenis natura particeps fieri posset. Aeonas vero satis habuere (ἐκαστος εἶναι) gloriari de Deo sibimetipsis per Monogenem cognito.

1. cum appendice passione] Haec etiam apud Tertullianum reperimus. Ex MASSUETI sententia Interpres et Tertullianus melius reddidissent cum ea passione, quae supervenerat, aut in quam inciderat. Sed quamvis dure et barbaramente, tamen archetypi graeci sensum melius ab Interprete, quam a MASSUETO expressum putarim. Valentiniani enim ἐνθυμήσιν seu Propatorum perscrutandi concupiscentiam Sophiae adhaerere putaverunt una cum illo πάθει, quod postea accessit, quod ortum est ex ἐνθυμήσει ideoque eius appendix nominari potest. Itaque Interpretem legisse conicio σὺν τῷ προσηρητημένῳ πάθει.

2. infra Pleroma] Ita Codices. Iuxta

† αὐτοῖς τὴν τοῦ Πατρὸς ἐπίγνωσιν, ὅτι τε ἀχώρητός ἐστι καὶ ἀκατάληπτος καὶ οὐκ ἔστιν οὔτε ἰδεῖν, οὔτε ἀκοῦσαι αὐτόν, ἢ διὰ μόνου τοῦ Μονογενοῦς ^aγινώσκεται. Καὶ τὸ μὲν αἷτιον τῆς αἰωνίου διαμοῆς *τοῖς λοιποῖς τὸ πρῶτον ^bκαταληπτὸν ὑπάρχειν τοῦ Πατρὸς, τῆς δὲ γενέσεως αὐτοῦ καὶ μορφώσεως, τὸ καταληπτὸν αὐτοῦ, ᾧ δὲ ἴσος ἐστί. Καὶ ταῦτα μὲν ὁ ἄρτι προβληθεὶς Χριστὸς ἐν αὐτοῖς ἐδημιούργησε.

nempe quod nec percipi, nec intelligi, nec denique cerni, aut audiri queat, nisi Monogenis beneficio. Ac caussam quidem, cur ceteri temperatis in aeternum sint animis, sitam esse in comprehensibili

legi vult intra. Sed scriptores posterioris aevi hand raro voce *infra* pro *intra* usi sunt, ut Dufresne in Glossario ad Scriptores mediae et infimae Latinitatis bene adnotavit.

3. crucifixam] Ἀποσταυρωθῆναι hic potius reddendum fuisset, quasi *vallo cinctam* et a Pleromate disinctam esse. Sic apud Thucydidem IV, 59 ἀπεσταύρου Scholiastes explicat χαρακώματα ἐποίουν. Neque enim alibi in Irenaei opere legitur, Enthymesia cruci affixam esse. GRABIVS.

4. extra eum] LUXIUS emendavit illud. MASSUETUS vero: *eum*, inquit, hic neutraliter positum pro *id*; quod barbaris scriptoribus haud insuetum. Tertull. *extra aevum*.

5. quidem] Sic secundum Codd. ARUND. CLAROM. VOSS. et textum graecum, ubi legitur *μὲν*, emendavit GRABIVS pro vitiosa lectione *quandam*, quam secuti sunt ERASM. GALLAS. et FEUARD.

6. ut naturalem quandam Aeonis impetum] Haec ad litteram apud Tertullianum leguntur. Pro *ut*, quod est in Codd. ARUND. et MERC. II., habent MS. VOSS. cur et ERASM. GALLAS. et FEUARD. et. Pro *impetum* reperi in Cod. VOSS. *imperium*.

7. fructum eius] In exemplari, quo usus est Int., καρπὸν αὐτῆς (scil. Sophiae) legebatur; deerat vero αὐτόν, nec ita male.

8. Christum et Spiritum sanctum] Quisque videt, ante et post haec verba ab Interprete nonnulla esse praetermissa; quae quomodo ex graeco sint supplenda videsis in nostra versione. Sed ea, quae desunt in textu latino, esse genuina patet ex Tertulliano, qui cap. 11 sic habet: Nus de Patris cura atque prospectu solidandis rebus et Pleromati muniendo iamque figendo, ne qua eiusmodi rursus concussio incurreret (SEMI. incuteret), novam excludit copulationem, Ch. et Spir. s.

9. innati comprehensionem] In margine Basileensis edit. a. 1526 scribit Erasmus, pro *innati* legi etiam *lunati*, aut *initiat*.

10. cognoscentes] Ita restituit FEUARD. ex Cod. VET. et graeca lectione pro *cognoscentem*, quod legitur in Parisina ERASMI (Basileensis a. 1526 iam habet meliorem lectionem), praeterea in GALLASII edit. Praeter alios et Codd. MERC. II. et VOSS. adstipulantur FEUARDENTIO.

11. sufficientes sive idoneos] In editis invenitur: *sufficientes* si illos *idoneos* (ERASM. BAS. 1526 et Cod. MERC. II.) aut *sufficienter* sibi illos *idoneos* (ERASM. BAS. 1548. GALLAS.). FEUARD. ex VET. Cod. *sufficientes* sibi illos *idoneos*. Dissentit igitur VET. Cod. a Cod. VOSS., ex quo GRABIVS optimam lectionem hausit et quocum CLAROM. consentit. Neque vero dubitandum, duas voces *sive idoneos* a scriba esse adiectas.

a. γινώσκεται] Expungendum censet BILLIUS hoc verbum revera supervacaneum b. καταληπτόν] GALLAS. et FEUARD. ἀκατάληπτον, quod in Codd. non compareret.

1. et caussam quidem seqq.] Apparet, Interpretem pro καταληπτόν τοῦ Πατρὸς legisse ἀκατάληπτον τοῦ Πατρὸς, pro ᾧ δὲ ἴσος ἐστί — ὁ δὲ υἱὸς ἐστί, pro τοῖς λοιποῖς — παπὶ τοῖς αὐτοῖς. Non habuit praeterea Interpretes τὸ πρῶτον ac prius αὐτοῦ. Iamquam quaeritur, num Interpretis, an Epiphanii lectio sit praefenda. Cum Interprete consentit Tertullianus, qui cap. 11 adv. Val. ita habet: Doctrinae denotabo perversitatem, quod docebantur, incomprehensibile quidem patris, caussam esse perpetuitatis ipsorum. Comprehensibile vero eius generationis illorum et formationis esse rationem. — Filium autem constituunt apprehensibilem Patris. Ex recentioribus a parte Interpretis stant BILLIUS, FRONTO DUC., PE-

ilis † est et incomprehensibilis et non est neque videre, neque au- † Mass. 12-
dire eum, nisi per solum Monogenem. ¹Et causam quidem ²aeter-
nae perseverationis iis omnibus * ³incomprehensibile Patris esse; * Grab 14.
generationis autem et formationis comprehensibile eius, quod quidem
Filius est. Et haec quidem, ⁴qui nunc emissus erat, Christus in
ipsis operatus est.

Patris natura, ortus autem eorum ac formationis, in comprehensibili
Patris, quod est Filius. Atque haec quidem ille recens editus Chri-
stus in ipsis fabricatus est.

GRAB. At vero CORNARIUS, GALLASIVS
et F. IUNIUS retineri volunt illud ὅ δὲ
ὅσος ἐστὶ. IUNIUS vertit: quo quidem
similis est. (pro aequalis), et τὸ πρῶτον
ad αἰώνιον refert. GRABIVS sine ullius
litterae mutatione ita interpretatur, ut τὸ
αἰώνιον τῆς αἰωνίου διαμονῆς eam
causam esse velit, cur Aeonēs non simi-
les hominibus immortales existant, atque
sub Patre, ab Aeonibus comprehenso,
non Propatorem unigenitum intelligat,
sed Monogenem, quem Patrem et prin-
cipium omnium vocaverint Valentiniani.
Sed cum MASSUETO dubito, num Patris
nomine hic Unigenitus designetur, quum
vox τοῦ Πατρὸς in antecedentibus et
sequentibus de solo Propatore usurpata
sit. Praeterea vero ἡ αἰώνιος διαμονή
non, uti GRABIVS vult, ad Aeonum im-
mortalitatem referenda videtur. Causa
enim, cur Aeonēs immortalitate praediti
sint, minime latet in comprehensione
Patris, sed in ipsa Aeonum natura et
substantia. Pleromate ex sententia Val-
entinianorum continetur quidquid est
spiritalē — πᾶν τὸ πνευματικόν quod-
cunque vero ad spiritalem substantiam
pertineat, etiamsi mixtum cum materia
necessario interitura nullo modo interi-
tui obnoxium esse Irenaeus ex Valenti-
nianorum placitis in sequentibus docet.
Αἰώνος διαμονή ea potius esse vide-
tur Aeonum perseverans et constans ani-
mi conditio, qua sese certis Pleromatis
et suae ipsorum naturae terminis cir-
cumscriptos esse cognoverunt neque ipso-
rum saluti contrarium egerunt. Διαμονή
vernacule verterem Beständigkeit. Causa-
sam, cur salutarem naturae ordinem tu-
eri perseverarint, Patris incomprehensibile
fuisse Irenaeus propterea dicit, quod Aeoni-
bus a Christo et Spiritu sancto edoctis
persuasum fuit, Patrem non ab Aeonibus,
sed tantummodo a Monogene cognosci
posse. Haec enim cum MASSUETO con-
sentio. Sed in sequentibus MASSUETUS
textum graecum servans, Monogenem hic

γένεσιν καὶ μόρφωσιν τοῦ Πατρὸς
dici putat, quum sit productio, soboles,
proles Patris. Itaque explicat: Prolis au-
tem eius ac formae, Monogenis videlicet,
perseverationis aeternae causam esse
comprehensibile illius, cui utique aequa-
lis est; nempe quod Patrem, cui aequalis
est, comprehendat. Sed Monogenem a
Valentinianis γένεσιν et μόρφωσιν τοῦ
Πατρὸς appellatum esse non puto. Quare
mibi quidem placet Interpretem sequi.
Voces generationis et formationis ad Aeone-
s refero atque comprehensibile Patris
Filiū sive Monogenem dictum puto,
quippe in quo Aeonēs, ipsam immensam
Patris naturam non capientes, occultam
magnitudinem et maiestatem intuerentur.
Monogenēs Aeonibus generationis causa
fuisse dicitur, quoniam ex hoc primo
Aeone ceteri ortum habuerunt. Aeonēs
vero formatos esse puto per Christum,
qui de natura et indole supremi Dei recte
edoctos Aeonēs simul docebat, ordinem
et quietem in Pleromate iis servandum
esse. Cuius ad mores Aeonum spectan-
tis formationis causa ex Valentinianorum
sententia iterum Monogenēs fuit, quippe
qui novam illam Christi et Spiritus sancti
συζυγίαν emisit. Haec μορφώ-
σεως explicatio iis probatur, quae §
sequenti leguntur: οὕτως τε μορφῇ καὶ
γνώμῃ ἰσοῦς κατασταθῆναι τοὺς Αἰ-
ῶνας λέγουσιν cell.

2. aeternae perseverationis] Voss. MS.
maternae pers.

3. incomprehensibile Patris — compre-
hensibile] ERASM. et GALL. perperam ha-
bent incomprehensibilem et comprehensi-
bilia, quod etiam in Codd. ARUND. et MERC.
II. comparat. FEUARDENTIUS ex Tertul-
liano, Epiphanio et VET. Cod. meliorem
lectionem hausit. Voss. incomprehensibi-
lem, comprehensibile.

4. qui nunc emissus — est] In edit.
ERASM. et GALL. desunt qui et est; has
voces restituit FEUARDENTIUS; posteriorem
habet Cod. MERC. II., utramque Voss.

6. Τὸ δὲ ἐν Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐξισωθέντας αὐτοὺς πάντας εὐχαριστεῖν ἐδίδαξε καὶ τὴν ἀληθινὴν ἀνάπαισιν ἡγήσατο. Οὕτως τε μορφῇ καὶ γνώμῃ ἴσους κατασταθῆναι τοὺς Αἰῶνας λέγουσι, πάντας γενομένους Νόας καὶ πάντας Λόγους καὶ πάντας Ἀνθρώπους καὶ πάντας Χριστοὺς, καὶ τὰς θηλείας ὁμοίως πάσας Ἀληθείας καὶ πάσας Ζωὰς καὶ Πνεύματα καὶ Ἐκκλησίας. Στηριχθέντα δὲ ἐπὶ τοίτῳ τὰ ὅλα καὶ ἀναπαισάμενα τελείως μετὰ μεγάλης χαρᾶς φησὶν ὑμνῆσαι τὸν Προπάτορα, πολλῆς εὐφρασίας μετασχόντα. Καὶ ὑπὲρ τῆς εὐποιίας ταύτης βουλῇ μιᾷ καὶ γνώμῃ τὸ πᾶν Πλήρωμα τῶν Αἰώνων, σινευδοκοῦντος τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, τοῦ δὲ Πατρὸς αὐτῶν συνεπισφραγιζομένον, ἓνα ἕκαστον τῶν Αἰώνων ὅπερ εἶχεν ἐν ἑαυτῷ κάλλιστον καὶ ἀνθηρότατον συνενεγκαμένους καὶ ἐρανισμένους, καὶ ταῦτα ἀρμοδίως πλέξαντας καὶ ἐμμελῶς ἐνώσαντας, † προβαλέσθαι ^aπροβλήματα εἰς τιμὴν καὶ δόξαν τοῦ Βυθοῦ, τελειότατον κάλλος τε καὶ ἄστρον τοῦ Πληρώματος, τέλειον καρπὸν τὸν Ἰησοῦν, ὃν καὶ Σωτῆρα προσαγορευθῆναι καὶ Χριστὸν καὶ Λόγον πατρωνυμικῶς ^bκαὶ (κατὰ) * Πάντα, διὰ τὸ ἀπὸ πάντων

6. Sanctus autem Spiritus eos omnes inter se exaequatos gratias agere docuit ac veram requiem induxit. Ad hunc scilicet modum Aeonas tum forma tum sententia pares constitutos fuisse commemorant, omnes nimirum Noas, omnes Sermones, omnes Homines, omnes denique Christos effectos: feminasque item omnes Veritates, omnes Vitas, omnes Spiritus et Ecclesias. Confirmato autem hinc et ad summam quietem adducto universo Pleromate, Aeonas non sine magna laetitia Propatorem laudibus extulisse dicunt, magna et ipsum voluptate perfruentem. Atque beneficii huiusce nomine

a. *προβλήματα*] Sermo hic est tantummodo de Iesu. Quare *πρόβλημα* cum interprete legendum esse censuerunt PETAVIUS et BILLIUS.

b. *καὶ (κατὰ) πάντα*] Praepositionem *κατὰ*, Interpreti et Tertulliano non comprobata, PETAVIUS tanquam abundantem unciis includit, BILLIUS et IUNIUS expungendam esse censent.

1. *Spiritus vero sanctus*] Quum Interpres nec non Tertullianus et Theodoretus *ἐν*, quod habet textus graecus, omiserint, non dubito, quin illud *ἐν* postea sit additum. GRABIVS autem voculam *ἐν* hic genuinam ac Valentinianos apostoli verba (1 Cor. 12, 11) imitatos esse existimans, *ἐν* ideo adiectum suspicatur, ut,

ait, innueretur ratio, quare Spiritus sanctus Aeonas omnes aequales reddiderit ac unitatem Pleromati induxerit, quod nempe ipse esset unus; vel ut insinuetur, Christos quidem duos esse, superiorem alium, alium inferiorem, de quo mox; Spiritum s. vero unum.

2. *induxit*] Interpres legisse videtur εἰσηγήσατο.

3. *et sic*] Ex graeco hae voculae melius inverso ordine leguntur.

4. *sententia similes*] Cod. MERC. II. c. Tertullianus *scientia* nec ita male.

5. *et Logos*] Et omnes Log. ex graeco legendum.

6. *et omnes Christos*] Haec, quae e Vet. Cod. et Epiphanio adiecit FEUAR-

6. ¹Spiritus vero sanctus adaequatos eos omnes gratias agere
 ocnit et veram requiem ²induxit. ³Et sic forma et ⁴sententia si-
 miles factos Aeonas dicunt, universos factos Noas ⁵et Logos et
 omnes Anthropos ⁶et omnes Christos, et feminas similiter omnes
 Elethias ⁷et Zoas et Spiritus et Ecclesias. ⁸Confirmata quoque in
 hoc omnia et requiescentia ad perfectum cum magno gaudio di-
 cunt hymnizare Propatorem, magnae exsultationis participantem. Et
 propter hoc beneficium una voluntate et sententia universum Ple-
 oma Aeonum, consentiente Christo ⁹et Spiritu, ¹⁰unumquemque Ae-
 onum quod habebat in se optimum ¹¹et florentissimum conferentes,
 collationem fecisse, et haec apte compingentes et diligenter in unum
 adaptantes, emisisse ¹²problema, † ¹³et in honorem et gloriam Bythi † *Mass. 13.*
 perfectissimum ¹⁴decorem quandam et sidus Pleromatis, perfectum
 fructum Iesum, quem et Salvatorem vocari et Christum et Logon
 atronymice ac Omnia, quoniam * ab omnibus esset. Satellites * *Grab. 15.*

oetum omnem Aeonum communi consilio ac sententia, con-
 sentientibus etiam Christo et Spiritu sancto, atque eorum quoque
 apte calculum suum adiiciente, quidquid pulcherrimum ac praestan-
 tissimum quisque in se habebat in medium contulisse, atque haec
 apte coniungentes ac concinne copulantes, ad honorem et gloriam
 Bythi, perfectissimam quandam pulchritudinem et sidus Pleromatis
 et perfectum fructum produxisse, hoc est, Iesum, quem etiam Sal-
 vatorem appellatum esse et Christum et paterno nomine Sermonem
 et denique Omnia, eo quod ex omnibus ortus esset; ad eorumque

ENTIUS, desiderantur in ERASM. et GALL.
 Bitt., comparent etiam in Voss.

7. et Zoas] In graeco πάσας Ζωάς.

8. confirmata quoque in hoc(?) omnia]
 Interpreti accuratius vertendum fuisse:
 ed confirmata seu (cum Tertulliano)
 instabilita praeterea omnia.

9. et Spiritu] Interpres nec non Ter-
 tullianus omiserunt haec: τοῦ δὲ Πατρὸς
 ὑπὸ τῶν συνεπιστογραφουμένων, quae
 Iulius Iunius minus feliciter vertit: et
 alre eorum obsignante unumquemque Ae-
 onum de eo, quod cett.

10. unumquemque Aeonum] Ita FEUARD.
 et VET. Cod., quocum consentiunt ARUND.
 MERC. II. et Voss., pro unumquemque eo,
 ut legitur apud ERASM. et GALL.

11. et florentissimum] Et, quod in
 ERASM. et GALL. editt. deerat, FEUARD-
 DENTIUS inseruit.

12. problema] i. e. foetus.

13. et in honorem et gloriam Bythi]
 Particulam in, quae in editt. ERASM. GALL.
 et GRABII deest, ex Cod. CLAROM. PASS.
 restituit MASSUETUS; VET. Cod. eandem
 habuit ante gloriam. Sed GRABIIUS prae-
 positionem in ex MS. Voss. suo loco
 vindicare potuisset. Pro Bythi, quod
 FEUARD. ex VET. Cod. sumsit, habent
 ERASM. GALL. Hori, ARUND. et MERC. II.
 Codd. Horthi.

14. decorem quandam] Interpres pro-
 cul dubio legit κάλλος τι.

εἶναι· ὁδοιφόρους τε αὐτῶν εἰς τιμὴν τὴν αὐτῶν ὁμογενεῖς ἀγγέλους συμπροβεβλήσθαι.

Κ Ε Φ. γ'.

Αὕτη μὲν οὖν ἐστὶν ἡ ἐντὸς Πληρώματος ἑπ' αὐτῶν λεγομένη πραγματεία, καὶ ἡ τοῦ πεπονθότος Αἰῶνος καὶ μετὰ μικρὸν ἀπολωλότος, ὡς ἐν πολλῇ ὕλῃ, διὰ ζήτησιν τοῦ Πατρὸς συμφορά, καὶ ἡ τοῦ Ὁροῦ καὶ Στέλου καὶ Αὐτρωτοῦ καὶ Καρπιστοῦ καὶ Ὁροθέτου καὶ Μεταγωγέως ἐξ ἀγῶνος σύμπηξις καὶ ἡ τοῦ πρώτου Χριστοῦ σὺν τῷ Πνεύματι τῷ ἀγίῳ ἐκ με-

honorem satellites ipsi angelos, quorum idem cum eo genus esset, una editos fuisse.

I. Atque haec est illa, quae ab iis commemoratur, intra Pleroma negotiatio, et affecti Aeonis ac paene, ut in multa materia,

a. *δοιφόρους τε αὐτῶν*] Pro αὐτῶν, quod est in Codd. MSS., cum Interprete et Tertulliano (qui habet: *satellites ei angelos proferunt*) legendum esse αὐτῷ BILLIUS et FRONTO DUC. existimant. Consentit Theodoretus, qui lib. I. haer. fabb. c. 7 *δοιφόρους αὐτοῦ* scripsit.

b. *ὁμογενεῖς ἀγγέλους*] Eiusdem generis angelos; sed an eiusdem inter se, ait GRABIUS, an cum Salvatore? Si inter se, respondet Tertullianus, potest fieri: si vero Soteri consubstantivos — quae erit eminentia eius inter satellites coaequales? At vero mihi cum MASSETO certum est, angelos hic ὁμογενεῖς τῷ Χριστῷ nominari; Ex duplici vocis ὁμογενεῖς significatione quaeri potest, num eos cogitaverit Valentinus eiusdem naturae ideoque consanguineos cum Christo, an una cum eo genitos eique coaevos. Apud Athanasium, qui, quod equidem scio, primus est huius Irenaei loci interpres, duplicem explicationem exsignificatu verbi ὁμογενεῖς petitam reperimus. Is enim Orat. II. contra Arianos (T. I. p. 363 Ed. Colon. 1686) eos, qui Filium eiusdem cum angelis naturae esse (τὸν υἱὸν τῆς τῶν ἀγγέλων εἶναι φύσεως) dicant, Valentini imitatores appellat, qui τοὺς ἀγγέλους ὁμογενεῖς τῷ Χριστῷ εἶρηκε. Epistola autem ad Serapionem data Athanasius (T. I. p. 185) haec ex Irenaeo citat: *ὅτι πεμψθέντος τοῦ Παρακλήτου* (Iesus enim ex Valentinianorum placitis appellabatur etiam Paracletus) *συναπεστάλησαν αὐτῷ οἱ ἡλικιώται*. Congeniti igitur seu coaevi Christo angeli hic dicuntur.

c. *μετά*] PETAVIUS coniecit κατὰ, BILLIUS κατὰ aut παρὰ legendum.

d. *Στέλου*] Legendum esse cum Interprete Σταυροῦ, quod nomen Horon supra impositum, bene observavit FRONTO DUC. Columna enim Horos nusquam nominatur.

e. *ἐξάγωνος σύμπηξις*] Ita legitur in omnibus MSS. et Epiphanius editit. FRONTO DUC. et FEUARD. haud impediti difficillimi loci angustius neque suam interpretationem neque Irenaei sensum lectori prodiderunt. BILLIUS vocem ἐξάγωνος ad sex praecedentia Hori nomina referendam esse censet. Igitur necesse est legatur ἐξαγωνίος, quod in Codd. non comparat. Praeterea vero GRABIUS quaerit: quis appellationem sex nominibus expressam dicit sexangularem compaginem? Placuit igitur BILLIO spreta illa lectione ex versione legere καὶ Αἰῶνων, atque IUNIO ita placet. PETAVIUS in notis ad Epiphanium: forte, inquit, ἐξω τῶν Αἰῶνων σύμπηξις. nam de Aeonibus paullo ante dictum est. Quid haec sibi velint, me quidem nescire confiteor. Quodsi putaret vir doctus, Horon sedem fixisse extra Aeonum locum i. e. extra Pleroma, falsam sententiam Irenaeo supposituisse videretur. GRABIUS ex una voce ἐξάγωνος duae fiantur suadens ἐξ ἀγῶνος, quod vertit post agonem, hoc loco τῆς ἁνῶ Σοφίας calamitatem respici putat ab Irenaeo, cui ne quid gravius accideret Horos opem tulit, qui, tanquam στήριζονσα δύναμις in Pleromate, Aeonnes intra certos terminos coërcet. Optat quidem ipse GRABIUS, ut legatur ἡ δὲ τοῦ Ὁροῦ ἐξ ἀγῶνος σύμπηξις. Tres illae voces quum desint, tantum abest, ut Sophia per Horon ex gravissimo periculo servata et in integrum restituta

roque ¹ei in honorem ipsorum eiusdem generis angelos cum eo colatos.

C A P. III.

1. Haec igitur est, quae intra Pleroma ²ipsorum dicitur, ³negotatio, et passi Aeonis et paene perditī, ⁴(et) quasi in multa materia, propter inquisitionem Patris calamitas; et Hori et Crucis ipsorum et Redemptoris et Carpistae et Horothetae et Metagogeī ⁵et eorum compago; et primi Christi cum Spiritu sancto de poeni-

extincti propter investigationem Patris nata calamitas; et Hori et rucis et Lytrotae et Carpistae et Horothetae et Metagogeos et Aeonum coagmentatio; et primi Christi ac Spiritus sancti ex Patris vi-

catur, ut Hori ipsius ἐξ ἁγῶνος σύμ-
νην hoc loco commemoratū esse appa-
at. MASSUETUS non dubitat quin legen-
um sit in graeco ἐξ αἰώνιος σύμπηξις, in
tino *hexaetonia compago*, quod posterius
peris in MASSUETIANAE editionis textu,
tamvis, uti ex notatis ad textum lat.
paret, Codicum nullus istam lectionem
appeditaverit. Hori *hexaetonia com-*
paginem eam ob causam ab Irenaeo no-
minatum dicit doctus monachus, quia,
tum unus et idem Aeon sex nominibus
videat, quibus totidem proprietates re-
spondent, sex Aeonum personam susti-
t. Unde — ita pergit Mass. — sex
eorum nominum coagmentatio ingeniose
Irenaeo vocatur *hexaetonia compago*,
casi sex Aeonum in unum et eundem
eonem conflatus. Sed eruditi Benedi-
ctini sententiam amplecti nequeo. Errat
nim MASSUETUS opinans, unumquodque
ex illorum nominum cuiusdam proprietati
aturae Hori respondere. Quomodo differt
omen 'Ogos a nomine 'Ogoθέτης? Ce-
rum causam non cognovi, cur illud
hexaetonia compago ingeniose ab Irenaeo
ictum putet. Si ita scripsisset haere-
corum adversarius, mihi putandus esset
s, qui obscurius et artificiosius scribe-
t, quam scriptorem elegantem et in-
geniosum deceret. Huc accedit, quod
ctio *hexaetonia compago* MSS. auctoritati
imium adversatur. Quam ob causam
mibi placuit, lectionem et *Aeonum* aperto
ensu et Codd. fide aequae commendatam,
ILLIO et IUNIO comprobata, recipere.
renaeus hoc loco ea breviter repetit,
nibus ἡ ἐν τῷ Πληρώματι πραγμα-
εἶα, negotiatio et motus inter Aeonēs
coriebatur. Etenim dum plurimi Ae-
onum ἐν ἡσυχίᾳ πολλῇ perseverabant,
quatuor erant res, quibus totum Pleroma

omnesque Aeonēs excitarentur et agita-
rentur: primum superioris Sophiae cala-
mitas, tum Hori et Aeonum compago,
deinde totius Pleromatis πῆξις καὶ σι-
γηγμός (v. cap. II, 5), denique ἡ τοῦ
δευτέρου Χριστοῦ κατασκευή. Ex his
Hori et Aeonum compaginem putarim
eam, quam 'Ogos ceterique Aeonēs ine-
unt, intimam societatem (*feste Verbindung*),
qua Aeonum quisque, arctissime cum
Horo coniunctus, quominus naturae ter-
minos supergrediatur impeditus, pacem
requiemque intra Pleroma servare omni-
que modo lueri quasi iussus videtur.

1. *satellites quoque ei*] Interpretem
legisse patet non αὐτῶν, sed αὐτῷ ita-
que recte. In MS. Voss. pro ei scrip-
tum et.

2. *ipsorum*] In exemplari Interpretis
defuit praepositio ὑπ' ante αὐτῶν.

3. *negotatio*] In ERASM. et GALL. falso
legitur *negatio*.

4. *et quasi*] Delendum et, quia deest in
graeco et sensum turbat. GRABIUS.

5. *et Aeonum compago*] ERASM. GALL.
FEUARD. quidem ita. GRABIUS autem le-
ctiones Codicum Voss. et MERC. II. fal-
sissime adnotavit ideoque una cum MAS-
SUETO eo perductus est, ut uterque con-
iecturas falsis lectionibus superstructas
in suam editionem reciperet. OTTOBON.
PASS. et MERC. II. habent et *aeonum*
comp., quamvis GRABIUS contendat, hanc
lectionem nusquam reperiri. MERC. I.
non habet, uti Grabinus adnotavit, *ex ae-*
onia, sed duplicem lectionem offert *ey*
aeonia et *eyaeona*. In MS. Voss. non
legitur, uti Grabinus allegat, *lex Aeonum*,
sed *lex Aeona*, quod etiam MASSUETO ob-
servante in CLARON. comparet. Praeterea
Cod. ARUND. *ex Aeone*. Videsis quae
notavi ad textum graecum.

τανοίας ὑπὸ τοῦ Πατρὸς αὐτῶν μεταγενεστέρα τῶν Αἰώνων
† γένεσις· καὶ ἡ τοῦ δευτέρου Χριστοῦ, ὃν καὶ Σωτῆρα λέγουσιν,
ἐξ ἐράνου σὺνθετος κατασκευή. Ταῦτα δὲ φανερώς μὲν μὴ εἰ-
ρησθαι, διὰ τὸ μὴ πάντας χωρεῖν τὴν γνῶσιν, μυστηριωδῶς δὲ
ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος διὰ παραβολῶν μεμνηῖσθαι τοῖς συνιεῖν δυνα-
μένοις οὕτως· τοὺς μὲν γὰρ τριάκοντα Αἰῶνας μεμνηῖσθαι διὰ
τῶν τριάκοντα ἐτῶν, ὡς προέφραμεν, ἐν οἷς οὐδὲν ἐν φανερῇ
φάσκουσιν πεποιηκέναι τὸν Σωτῆρα καὶ διὰ τῆς παραβολῆς τῶν
ἐργατῶν τοῦ ἀμπελῶνος. Καὶ τὸν Παῦλον * φανερώτατα ὁ λέγουσι
τούςδε Αἰῶνας ὀνομάζειν πολλάκις, ἔτι δὲ καὶ τὴν τάξιν αὐτῶν
τετηρηκέναι οὕτως εἰπόντα, εἰς πάσας τὰς γενεὰς τῶν αἰώνων τοῦ
αἰῶνος. Ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς ὁ ἐπὶ τῆς εὐχαριστίας λέγοντας εἰς τοὺς αἰῶ-
νας τῶν αἰώνων, ἐκείνους τοὺς Αἰῶνας σημαίνειν καὶ ὅπου ἂν αἰὼν
ἢ αἰῶνες ὀνομάζονται, τὴν ἀναφορὰν εἰς ἐκείνους εἶναι θέλουσι.

2. Τὴν δὲ τῆς δωδεκάδος τῶν Αἰώνων προβολὴν μνησθῆναι
διὰ τοῦ δωδεκαετῆ ὄντα τὸν Κύριον διαλεχθῆναι τοῖς νομοδι-
δασκάλοις καὶ διὰ τῆς τῶν ἀποστόλων ἐκλογῆς· ὁ δώδεκα γὰρ
ἀπόστολοι. Καὶ τοὺς λοιποὺς δεκαοκτὼ Αἰῶνας φανεροῦσθαι
διὰ τοῦ μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν δεκαοκτὼ μηνὶ λέγειν διατε-
τριφέναι αὐτὸν σὺν τοῖς μαθηταῖς. Ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν προηγουμένων
τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ δύο γραμμῶν, τοῦ τε ἰῶτα καὶ τοῦ ἦτα, τοὺς

delicet poenitentia, Aeonum ortu posterior nativitas: et secundi
Christi, quem etiam Salvatorem appellant, velut ex aere collatio
structura. Haec autem non quidem perspicue declarata esse, pro-
pterea quod huiusmodi rerum cognitio non in omnium captum ca-
deret; verum tecte ac mystice a Salvatore iis ostensa esse, qui in-
telligendi facultate praediti sint, idque hoc modo: triginta enim
Aeones per eos triginta annos subindicari, de quibus superius locuti
sumus, in quibus nihil a Salvatore palam ac publice actum esse
dicunt, atque item per operariorum vineae parabolam. Quin Paulum
quoque saepenumero hos Aeones apertissime nominare asserunt,
atque insuper eorum ordinem servasse, quum his verbis uteretur:
In omnes generationes saeculorum saeculi. Atque adeo nos quoque

a. ὃν καὶ Σωτῆρα] Καὶ deest in
versione.

b. λέγουσι τοὺςδε Αἰῶνας] Τούσδε
desideratur in vers. lat.

c. τῶν αἰώνων τοῦ αἰῶνος] Lege
haec inverso ordine: nam hoc suadet
locus Scripturae sacrae, suadetque ipsa
Valentinianorum sententia. Il enim, ut
GRABUS et MASSUETUS ingeniose obser-
varunt, his apostoli verbis ordinem Ae-
onum indicari putabant: ex primo Aeone,
κατ' ἐξοχὴν sic dicto, ortos esse cete-
ros omnes Aeones.

d. ἐπὶ τῆς εὐχαριστίας] Int. ἐπὶ
ταῖς εὐχαριστίαις.

e. ὅπου ἂν αἰὼν] Particulam ἂν,
a PETAVIO et GRABIO omissam, a Cod.
REG. et VRATISLAV. agnitam cum MAS-
SUETO retinui.

f. δώδεκα γὰρ ἀπόστολοι] Secundum
versionem legendum fuisset: δώδεκα γὰρ
ἀποστόλους ἐξελέξατο.

g. τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ] Ἰησοῦ sci-
licet, cuius prima littera I Graecis est X,
secunda η VIII. MASSUETUS.

entia a Patre ipsorum ¹postrema Aeonum genesis; et secundi Christi, quem Soterem dicunt, [†]ex collatione composita fabricatio. [†] *Mass. 14.* Haec autem manifeste quidem non esse dicta, quoniam non omnes capiunt agnitionem ipsorum; mysterialiter autem a Salvatore ³per parabolas ostensa iis, qui possunt intelligere, sic: triginta Aeonas significari per triginta annos, sicut praediximus, ^{*} in quibus nihil ^{*Sup. cap. 1.} manifestum dicunt fecisse Salvatorem et per parabolam operariorum *Matth. XX.* vineae. ⁴Et Paulum ^{*}manifestissime dicunt Aeonas nominare saeculorum. ^{2.} ^{* Grab. 16.} Et adhuc etiam et ordinem ipsorum servare, ⁵sic dicentem: *in universas generationes saeculi saeculorum.* Sed et ⁶nos ipsos *Eph. III. 21.* denique in gratiarum actionibus dicentes *aeonas aeonum*, illos aeonas significare; et ubicunque aeon aut aeonos nominantur, in illos id referri volunt.

2. Duodecadis autem Aeonum emissionem significatam per id, quod duodecim annorum existens Dominus disputaverit cum legis doctoribus, et per apostolorum electionem: duodecim enim apostolos elegit. Et reliquos octodecim Aeonas manifestari per id, quod post resurrectionem a mortuis, ⁷octodecim mensibus dicant convertitum eum cum discipulis. ⁸Sed et per praecedentes nominis eius litteras, Iota et Eta, octodecim Aeonas significanter manifestari. *Luc. II. 42*
seqq.
Luc. VI. 13.

quum in gratiarum actione dicimus *in saecula saeculorum*, Aeonos illos significare. Denique ubi saeculi vel saeculorum vocabulum usurpatur, id ad illos referri volunt.

2. Iam vero duodecadis Aeonum productionem ex eo indicari, quod Dominus, quum duodecimum aetatis annum ageret, cum legis doctoribus disseruit, atque item per apostolorum electionem: duodecim enim apostolos esse. Postremo reliquos duodeviginti Aeonos in declarari, quod eum, postquam a morte ad vitam redierit, decem et octo menses cum discipulis versatum esse dicunt. Ad haec et duas primas nominis ipsius litteras, hoc est, *ι* et *η*, octodecim

1. *postrema Aeonum genesis*] Quid haec verba ex graeco anxie translata sibi veniunt, ostendit locus II, 19, 9: *Christum item posteriorem reliquis Aeonibus cum viritu sancto factum esse dicunt.*

2. *capiunt*] Ita Codd. CLAROM. OTTONON. et MERC. II., in ceteris legitur *capiant*.

3. *per parabolas*] Cod. Voss. et PASS. *per parabolam*.

4. *Et Paulum*] Voss. et PASS. et *Paulum autem*.

5. *sic dicentem*] In Voss. MS. deest *c.*

6. *nos ipsos denique in gratiarum*] Voss. MERC. II. et edit. princ. *nos ipsos*

in eum qui in grat. Nonne denique, quod in his MSS. uti in textu graeco deest, expungendum est?

7. *octodecim mensibus — conversatum eum*] Inter gnosticos vulgaris opinio (cf. I, 30), ex apocrypho quodam evangelio hausta.

8. *sed et per praecedentes — manifestari*] ERASM. GALL. FEUARD. et, quod miror, GRABIVS legi volunt: *sed et praecedentes — manifestare*. MASSUETUS vero per ex Cod. PASS. et *manifestari* ex MS. CLAROM. depromsit. Etiam duo MERCERI Codd. *suppeditant manifestari*; Voss. autem, quod nullus praeter eum Codex, *per et manifestari* simul offert.

δεκαοκτὼ Αἰῶνας ^a εὐσήμεως μηνέσθαι. Καὶ τοὺς δέκα Αἰῶνας ὡσαύτως διὰ τοῦ ἰῶτα γραμματός, ο προηγείται τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, ^b σημαίνουσι λέγεσθαι. Καὶ διὰ τοῦτο εἰρηκέναι τὸν Σωτῆρα, ἰῶτα ἐν ἧ μία κεραία οὐ μὴ παρέλθῃ, ἕως ἂν πάντα γένηται.

3. †^c Τὸ δὲ περὶ τὸν δωδέκατον Αἰῶνα γεγονὸς πάθος (ὑποσημαίνεσθαι λέγουσι) τῆς ἀποστασίας διὰ Ἰούδαν, ὃς δωδέκατος ἦν τῶν ἀποστόλων, γενομένης προδοσίας δείκνυσθαι λέγουσι καὶ ^dὅτι τῷ δωδεκάτῳ μηνὶ ἔπαθεν ἐνιαυτῷ γὰρ ἐνὶ βούλονται αὐτὸν μετὰ τὸ ^eβάπτισμα αὐτοῦ κεκηρυγμέναι. Ἔτι τε ἐπὶ τῆς αἰμορροούσης σαφέστατα τοῦτο δηλοῦσθαι· δώδεκα γὰρ ἔτη παθοῦσαν αὐτὴν ὑπὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος *παρουσίας τεθερατεῖσθαι, ἁψαμένην τοῦ κρασπέδου αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο εἰρηκέναι τὸν Σωτῆρα, τίς μου ἤψατο; διδάσκοντα τοὺς μαθητάς τὸ γεγονὸς ἐν τοῖς Αἰῶσι μιστήριον ^gκαὶ τὴν ἴασιν τοῦ πεπονθότος Αἰῶνος. Ἡ γὰρ παθοῦσα δώδεκα ἔτη ^hἔκεινῃ ἢ δύναιμι, ⁱἐκτειρομένης αὐτῆς καὶ εἰς ἀπειρον ῥεοῦσης τῆς οὐσίας, ὡς λέγουσιν,

Aeones significanter indicari. Atque eodem modo decem Aeones per litteram ι, quae in ipsius nomine principem locum tenet, significari vasserunt. Atque huc spectasse Salvatorem, quum diceret *Iota unum aut apex unus non praeteribit, donec omnia fiant.*

3. At vero calamitalem eam, quae duodecimo Aeonī accidit, per Iudae, qui apostolorum duodecimus erat, defectionem innui dicunt, atque hinc etiam, quod Christus duodecimo mense passus sit.

a. εὐσήμεως] Cod. REG. ἐν σήμερ.

b. σημαίνουσι λέγεσθαι] Lege cum Interprete σημαίνεσθαι λέγουσι.

c. Τὸ δὲ περὶ τὸν δωδέκατον Αἰῶνα seqq.] Quum latinus huius loci textus integer esse videatur, dummodo ante *duodecimo mense* adieceris vocem *Salvator*: graeca periodus, in qua nonnulla desunt, nonnulla supersunt, a sciolo quodam mutilata atque interpolata ex textu latino facili restitui potest ita: Τὸ δὲ περὶ τὸν δωδέκατον Αἰῶνα γεγονὸς πάθος ὑποσημαίνεσθαι λέγουσι διὰ τῆς ἀποστασίας τοῦ Ἰούδα, ὃς δωδέκατος ἦν τῶν ἀποστόλων· καὶ ὅτι ὁ Σωτὴρ τῷ δωδεκάτῳ μηνὶ ἔπαθεν etc. Itaque MASSUETI ambagibus non opus est, qui ex loco Irenaei II, 20, 1, ubi paullo fusius repetuntur quae hic legimus, graecam periodum ita integram reddit, ut ea a textu latino, maiori simplicitate satis commendato, longe differat. Verba illa: γενομένης προδοσίας δείκνυσθαι λέ-

γουσι e margine in textum irrepsisse putarim. GRABIIUS, cui verba illa ὑποσημαίνεσθαι λέγουσι reicienda videntur, hanc periodum iuxta graecam lectionem ita latine reddit: *Istam autem, quae duodecimo Aeonī accidit, passionem apostasiae (id est ex apostasia ortam) per Iudam, qui duodecimus apostolorum erat, facta prodictione significari dicunt.* Ceterum Codices graeci nihil ad emendandum textum praebent. Pro ὑποσημαίνεσθαι, quod est in PETAVII, GRABII et MASSUETI edit., legunt GALLAS. et FEUARD. ὑπερσημαίνεσθαι; in Cod. REG. et VRATISLAV. nec non in editione princ. Epiphaniī exstat pessima lectio ὑπερσημαίνεσθαι.

d. ὅτι τῷ δωδεκάτῳ μηνὶ ἔπαθεν] In eundem errorem lapsos fuisse complures clarissimos patres bene adnotavit FEUARDENIUS. Inter quos numerandi Clemens Alex. (Strom. lib. I. pag. 407 edit. Potteri), Origenes (περὶ ἀρχῶν lib.

Et ¹decem autem Aeonas similiter per Iota ²litteram, quod praecedat
i nomine eius, significari dicunt. Et propter hoc dixisse Salvato-
rem: *Iota unum aut unus apex non* ³*praeteribit*, ⁴*quoadusque* *Math. V. 18.*
omnia fiant.

3. † Hanc autem passionem, quae circa duodecimum Aeonem † *Mass. 15.*
acta est, significari dicunt per apostasiam Iudae, qui duodecimus
erat apostolorum ⁵et quoniam duodecimo mense passus est: uno
nim anno volunt eum post baptismum praedicasse. Adhuc etiam in
a, quae profluvium sanguinis patiebatur, manifestissime hoc signi-
ficari: duodecim enim annis passam eam, *per Domini adventum esse * *Grab. 17.*
curatam, quum tetigisset simbriam vestimenti eius; et propter hoc
dixisse Salvatorem: *Quis me tetigit?* docentem discipulos ⁶quod fa-
ctum esset inter Aeonas mysterium, et curationem passi Aeonis. *Math. IX.*
per illam enim, quae passa est duodecim annis, illa virtus signifi-
catur, eo quod extenderetur et in immensum fluere eius substantia, *20 ss.*
Mr. V. 31.

um enim unum duntaxat a baptismo annum praedicationis munus
habuisse volunt. Insuper etiam hoc in muliere illa, quae sanguinis
profluvio laborabat, apertissime declarari. Hanc enim, quum duo-
decim annos aegrotasset, Salvatoris adventu ac praesentia curatam
esse, contacta nimirum ipsius simbria. Atque ob eam causam di-
xisse Salvatorem: *Quis me tetigit?* His scilicet verbis mysterium
Iudae, quod inter Aeonas contigerat, affectique Aeonis curationem,
apostolis tradentem. Hanc enim, quae duodecim annos adversa va-
litudine laboraverat, Aeonis illius figuram exstitisse, cuius essentia,

1. c. 1), Tertullianus (adv. Iud. c. 8.
edit. Semleri II. pag. 299).

c. βάντισμα αὐτοῦ] Αὐτοῦ redun-
ans Interpres non agnovit.

f. ἀπαμένην] Cod. VRATISLAV. et
edit. princ. ἀπαμένης.

g. καὶ τὴν ἱασιν] Καί, quod com-
paret etiam in versione latina, addidi ex
Cod. VRATISLAV. et edit. princ. Epiphani.

h. ἐξέτην ἡ δύναμις] Sophia scilicet
eum passus Aeon, qui ab Irenaeo II, 18,
3 ex Valentinianorum sententia vocatur
virtus extensa, duodecima virtus passa,
est, inquit, duodecimus Aeon. MAS-
JETUS. Si cum Interprete hanc perio-
num in duas divellere libet, post δύνα-
μις supple ex versione latina δείκνυται
et καὶ ante εἰ μή.

i. ἐκτεινόμενης αὐτῆς καὶ εἰς ἀπει-
ρον ἡρώσεως τῆς οὐσίας] Haec expli-
antur iis, quae supra (c. 2. § 2.) de

Sophia leguntur: ἐκτεινόμενον δὲ ἐπὶ
τὸ πρόσθεν et ἀναελύσθαι εἰς τὴν
ὅλην οὐσίαν, quod recte a nobis expli-
catum esse hic locus probat.

1. decem autem] Autem deest in textu
graeco.

2. litteram quod praecedat] Voss. Cod.
litteram quod praedixit. Quod scripsit
Interpres γράμματος in animo habens.

3. praeteribit] Ita Codd. VET. PASS.
Voss. et edit. MASS. In ceteris Codd.
et edit. praeteriet.

4. quoadusque] Voss. quousque.

5. et quoniam duodecimo mense passus
est] Supple hic Salvator.

6. quod factum esset inter] Sic in VET.
PASS. VOSS. et CLAROM., quorum postremus
praeterea ante inter habet et. Ceteri
Codd. quod factum est.

^a εἰ μὴ ἔψανσε τοῦ φορήματος αὐτοῦ, τουτέστι τῆς Ἀληθείας τῆς πρώτης τετραδός, ἣτις διὰ τοῦ κρασπέδου μεμήνται, ἢ ἀνελύθη ἂν εἰς τὴν οὐσίαν αὐτῆς· ἀλλὰ ἔστη καὶ ἐπαύσατο τοῦ πάθους· † ἡ γὰρ ἐξεληθοῦσα δύναμις τούτου, (εἶναι δὲ ταύτης τὸν Ὅρον θέλουσιν) ἐθεράπευσεν αὐτὴν καὶ τὸ πάθος ἔχάρισεν ἅπ' αὐτῆς.

4. ° Τὸ δὲ Σωτῆρα τὸν ἐκ πάντων ὄντα τὸ πᾶν εἶναι διὰ τοῦ λόγου τοῦ, πᾶν ἄρξεν διανοῖγον μήτραν, δηλοῦσθαι λέγουσιν. Ὅς τὸ πᾶν ὢν ὁδηγοῖξε τὴν μήτραν τῆς Ἐνθυμίσεως τοῦ πεπονθότος Αἰῶνος καὶ ἐξορισθείσης ἐκτὸς τοῦ Πληρώματος,

quemadmodum ipsi aiunt, sese extendebat atque in infinitum fluebat; ac nisi vestem ipsius contigisset, hoc est, primae quaternitatis Veritatem, quae per limbriam significatur, in totam ipsius essentiam resoluta fuisset; verum stetit, ac morbo conflictari desiit. Etenim

a. εἰ μὴ ἔψανσε τοῦ φορήματος αὐτοῦ] Ex nostra sententia hoc loco nihil desideratur, uti infra ad textum latinum notavi. Quaerendum igitur, ad quem referamus vocem αὐτοῦ. MASSUETUS enim putat, illam ad Σωτῆρα referri non posse, qui nec primae tetradis Aeon fuerit, nec cum Veritate eiusdem tetradis Aeone ullam affinitatem habuerit. Quam ob causam αὐτοῦ de Monogene eiusque coniuge Alethia intelligatur necesse est ex MASSUETI sententia. Loci sensum ita explicat: passus Aeon in omnem substantiam suam resolutus fuisset, nisi Filii seu Monogenis vestimentum tetigisset: id est, nisi errorem agnoscens, Veritatem primae tetradis Monogenis coniugem (per limbriam vestimenti mystice significatam, quia Veritas ultima est in prima tetrade Pleromatis) tetigisset seu apprehendisset, cuius luce collustratus in semetipsum reversus credidit iam, quoniam incomprehensibilis est Pater. Hactenus eruditus monachus. Sed quum nihil legatur de vestimentis Aeonum, me nescire confiteor, quid sit φορημα Monogenis. Neque vero dixerunt Valentiniiani, Sophiam Monogenis vestimentum tetigisse, neque, quod equidem scio, Monogenes ex gnosticis nominatur Filius, uti MASSUETUS supponit. Quare ita explicandus videtur locus. Narrationem de muliere profluvio laborante ita explicat Irenaeus ex Valentiniianorum opinionibus, ut singulas illius fabulae partes transferat ad supra de Sophiae passione narrata. Primum dicit, subintelligendam esse ex Valentiniianorum opinione sub illa femina decem annos valetudine laborante (sequitur verba N. T.) Sophiam. Quae — ita pergit —

sicuti mulier profluvio laborans perisset, nisi — uti illa vestimentum Salvatoris (ἔψανσε τοῦ φορήματος αὐτοῦ — liberiori modo citat verba Scripturae, supra accuratius allegata), sic Sophia tetigisset Veritatem.

b. ἀνελύθη ἂν εἰς τὴν οὐσίαν αὐτῆς] Interpres male vertit advenisse pro dissolutam fuisse. In textu graeco expungendum censeo αὐτῆς, uti in textu latino suam; sensum enim turbat haec vox, cf. quae notavi supra ad cap. II, 2. Praeterea patet, Interpretem legisse εἰς τὴν ὅλην οὐσίαν vel simile quid.

c. ἡ γὰρ ἐξεληθοῦσα celt.] Textum graecum latino ita adaptari vult Iulius: διὰ τῆς ἐξεληθοῦσης δυνάμεως τοῦ υἱοῦ (εἶναι δὲ τοῦτον τὸν Ὅρον θέλουσιν) ὃς ἐθεράπευσεν, et hanc lectionem approbat. Vide quae adnotavi ad textum latinum. Pro ταύτης lego ταύτην.

d. ἐχώρισεν] Ita PETAVIUS MASS. et GRABIVS. Codd. REG. VRATISLAV. et edidit princeps Epiphaniū ἐχώρησεν, quod receperunt GALLAS. et FEUARD.

e. τὸ δέ] Cod. REG. τὸν δέ.

f. διὰ τοῦ λόγου τοῦ] Fortasse δ. τ. λόγον τούτου.

g. διήνοιξε τὴν μήτραν τῆς Ἐνθ.] Non quod ex ea prognatus sit, sed quia eam fecundavit et per ipsam variam peperit prolem, ut inferius explicat Irenaeus. MASSUETUS.

h. καὶ ἐξορισθείσης — ὑστερον ἐροῦμεν] Haec delenda censet BILLIUS. Nec enim, ait, quidquam ad rem faciunt, nec sententiam absolutam reddunt. Recte monuerunt GRABIVS et MASSUETUS, hic ea quam brevissime comprehendit, quae postea se uberius explicaturum Ire-

uenadmodum dicunt. Et nisi tetigisset ¹vestimentum, hoc est, illius Filii, qui est Veritatis primae tetradis, quae per fimbriam manifestata est, ²advenisse in omnem substantiam; sed stetit, et quievit a passione ³per egressam virtutem Filii. ⁴Esse autem + Mass. 16. tunc Horon volunt, qui curavit eam et passionem separavit ab ea.

4. ⁵Quod autem Salvatorem ex omnibus existentem ⁶Omne esse, per hoc responsum, *Omne masculinum aperiens vulvam*, manifestari Exod. XIII. 2. et Luc. II. 23. dicunt. Qui quum omnia sit, aperuit vulvam Excogitationis passi Aeonis,

gressa a Filio virtus (hanc autem Horon esse volunt) medicinam ei fecit, morbumque ab ea depulit.

4. Quod autem Salvator, qui ex omnibus ortus est, Omnia sit, per haec Scripturae verba ostendi asserunt: *Omne masculinum aperiens vulvam*. Ipsum enim, quum Omne sit, aperuisse vulvam Enthymesis Aeonis illius affecti atque extra Pleroma eieci,

aeus promittit; recteque uterque monet, falli BILLIUM, dicentem: falsum esse, Valentinianos Enthymesis secundam ogdoadem appellare. Leguntur enim cap. 1. haecce: τὴν δὲ μητέρα τὴν Ἀχαμώθου (οὐδὲν) Ὀγδοάδα (§ 2), quae repetuntur iisdem fere verbis § 3. Atque lib. II, 14, 1 exstant haec: eam, quae est extra Pleroma, matris ipsorum enarant dispositionem, (seu affectionem, vel Enthymesis, uti recte observavit MASSUETUS) secundam ogdoadem vocantes eam. Et nomen ogdoadis Enthymesi tribuunt Valentiniani, haec produunt Irenaei verba: Hanc enim Enthymesis volentem in Aeonum honorem omnia facere, imagines facit fecisse ipsorum (cap. V, 1); et paulo inferius: Achamoth (vocat) ogdoadem, servantem numerum primogenitae et rimariae Pleromatis ogdoadis (l. I. § 2).

1. vestimentum, hoc est illius Filii, qui est Veritatis] Haec lectio auctoritate Codicum maxime probata est, quippe quae operiatur in CLAROM. PASS. ARUND. VOSS., RAETEREA in MSS. ERASMI; eandem habent GALLASIUS et FEUARDENTIUS priora editione. Sed quod FEUARDENTIUS a posterioribus edit. legit: hoc est, illius Filius, qui est Veritas; et quod GRAIUS recepit: illius Filii, hoc est Veritatis — utrumque, uti MASSUETUS recte notavit, contra omnium Codicum fidem a textum irrepsit. Doctissimus vero benedictinus hanc lectionem speciosius commendavit: hoc est, illius Filii, Veritatis primae, expungens voces qui est auctoritate Codd. OTTOBON. et MERC. II. MASSUETO enim ita explicandus videtur locus: nisi tetigisset vestimentum, hoc

est, illius Filii vestimentum, Veritatem scilicet primae tetradis. At vero obstat MASSUETIANAE lectioni primum auctoritas Codicum, quorum duo tantummodo iique ne optimi quidem suadent, ut voces qui est expungantur. Mihi quidem ex textu graeco locus ita restituendus videtur: Et nisi tetigisset vestimentum illius (hoc est Filii — glossema delendum, in versione latina non inusitatum) quod est (quod pro qui ex MS. VOSS. legere licet) Veritatis seqq. Ceterum MASSUETUS bene observavit: vertere debuisset Interpres Veritatem, non Veritatis: quum verbum tango accusativum regat apud Latinos, non genitivum, ut apud Graecos. Lege ergo Veritatem hancque vocem per appositionem accipe, quasi explicationem vocis vestimentum. Neque enim passus Aeon vestimentum Veritatis tetigisse dicitur, sed Veritatem ipsam (quae vestimentum Filii dicebatur a Valentinianis) per fimbriam mystice significatam: quod respectu primae tetradis idem est, quod fimbria respectu vestimenti, infima pars scilicet.

2. advenisse in omnem substantiam] Dicunt hic supplendum esse monet MASSUETUS. Suam, quod est in edit., expunxi auctoritate Cod. VOSS. Vide notata ad textum graecum.

3. per egressam virtutem Filii] Patet hic pro Filii legendum esse Monogenis, qui emisit Horon. Quum ex systemate Valentinianorum non liceat nomen Monogenis pro ludibrio commutare cum nomine Filii, Irenaeum puto secutum morem Christianorum καταχρηστικῶς pro Monogenis scripsisse Filii.

4. Esse autem hunc] Lege hanc.

ἦν δὲ καὶ δευτέραν ὁδοῦ καλοῦσι, *περὶ ἧς μικρὸν ὕστερον ἐροῦμεν. Καὶ ἐπὶ τοῦ Παύλου δὲ φανερώς διὰ τοῦτο εἰρησθαι λέγουσι. ^aκαὶ αὐτός ἐστι τὰ πάντα καὶ πάλιν, ^bπάντα εἰς αὐτὸν καὶ ἐξ αὐτοῦ τὰ πάντα καὶ πάλιν, ἐν αὐτῷ ^cκατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα ^dτῆς θεότητος καὶ τὸ, ^eἀνακεφαλαιώσασθαι δὲ τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ διὰ τοῦ Θεοῦ, ^fἐξημερεύουσιν εἰρησθαι, καὶ εἴ τινα ἄλλα τοιαῦτα.

5. Ἐπειτα περὶ τοῦ Ὄρου αὐτῶν, ὃν δὲ καὶ πλείοσιν ὀνόμασι καλοῦσι, δύο ἐνεργείας ἔχειν αὐτὸν ἀποφαινόμενοι, τὴν ἐδραστικὴν καὶ τὴν μερίζιν· καὶ ^gκαθὸ μὲν ἐδράζει καὶ στηρίζει, Σταυρὸν εἶναι, ^hκαθὸ δὲ μερίζει ⁱκαὶ διορίζει, Ὄρον· τὸν μὲν ^kΣταυρὸν οὕτως λέγουσι μεμνηνένοι τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ· καὶ πρῶτον μὲν τὴν ἐδραστικὴν ἐν τῷ εἰπεῖν· ὃς οὐ βαστάζει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καὶ ^lἀκολουθεῖ μοι, μαθητὴς ἐμὸς οὐ δύναται γενέσθαι καί, ἄρας τὸν ^mσταυρὸν αὐτοῦ ἀκολουθεῖ μοι. Τὴν δὲ διοριστικὴν αὐτοῦ, ἐν τῷ εἰπεῖν, οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην,

quam etiam secundam ogdoadem appellant: de qua paullo post verba faciemus. Atque eam ob causam diserte a Paulo dictum esse aiunt: *Et ipse est omnia*. Et iterum: *Omnia in eum, et ex ipso omnia*. Ac rursus: *In ipso habitat omnis plenitudo divinitatis*. Itemque illud: *Instaurare omnia in Christo per Deum*. Ad hunc modum haec, et si quae alia huiusmodi sunt, interpretantur.

5. Postea de Horo suo, quem etiam pluribus nominibus appellant, verba facientes, duplici eum facultate praeditum esse sta-

5. Quod autem Salvatorem] Aut Tò perperam vertit Interpres quod pro istud autem; aut omissum est post Salvatore, allinet (GRABUS et MASSUETUS), aut post omne esse supplendum dicunt (FR. IUNIUS).

6. Omne esse] ERASM. et GALL. omnem esse. Codd. VET. ARUND. VOSS. MERC II. et, uti videtur, ii quibus usus est MASSUETUS, secundum textum graecum omne esse.

a. καὶ αὐτός ἐστι τὰ πάντα] Col. III, 11 haec leguntur: τὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσι Χριστός.

b. πάντα εἰς αὐτὸν κ. τ. λ.] Aliquantulum immutata sunt apostoli verba. MASS.

c. κατοικεῖ πᾶν] Cod. VRAT. κατοικεῖν.

d. τῆς θεότητος] Adverbium σωματικῶς, quod comparet in Codd. N. T., Valentiniani erroribus doctarum dediti fortasse non agnoverunt. Deest vero illa vox, uti observat GRABUS, etiam apud Cyprianum initio lib. de bono patient. et in Archelai disputatione cum Manete § 25.

e. ἀνακεφαλαιώσασθαι δέ] Voculam δέ, quae ne in N. T. quidem legitur, non habuit Interpres.

f. ἐξημερεύουσιν εἰρησθαι] Ex versione adde οὕτως ante ἐξημερεύουσιν, atque εἰρησθαι muta in εἰρημένα.

g. καθὸ μὲν] Sic Cod. REC. Sed Cod. VRATISLAV. cum omnibus edit. praeter MASS. καθὰ μὲν.

h. καθὸ δέ] Cod. VRATISLAV. cum edit. principe καὶ καθὸ δέ, nec ita male.

i. καὶ διορίζει] Haec verba Interpres in suo exemplari non reperisse videtur, nec glossamenti sunt absimilia.

k. Σταυρὸν] Legendum ex sententia BILLII cum vetere Interprete Σωτήρα, quod sensus omnino requirit.

l. ἀκολουθεῖ μοι] In Codd. N. T. legitur ἔρχεται ὀπίσω μου, aut ἀκολουθεῖ ὀπίσω μου.

m. σταυρὸν αὐτοῦ] Αὐτοῦ (PET. et ed. princ. αὐτοῦ, expectare possis σαυτοῦ) desideratur in Codd. N. T. et in versione Irenaei latina. Marc. X, 21 leguntur haec inverso ordine: ἀκολουθεῖ μοι ἄρας τὸν σταυρὸν. IUN. pro ἀκολουθεῖ legit ἀκολουθεῖτω.

et separata ea extra Pleroma, ²quam etiam *secundam ogdoadem *Grab. 18. vocant, ³de qua paullo post dicemus. Et a Paulo autem manifeste propter hoc dictum dicunt: *Et ipse est omnia*. Et rursus: *Omnia* Coloss. III. 11. *ipsum et ex ipso omnia*. Et iterum: *In ipso habitat omnis plenitudo divinitatis*. Et illud: *Recapitulata esse omnia in Christo* Rom. XI. 36. *per Deum*. ⁶Sic interpretantur dicta, et quaecunque alia Ephes. I. 10. sunt talia.

5. ⁸Adhuc etiam de Horo suo (quem etiam ⁹plurimis nominibus vocant) duas operationes habere eum ostendunt, confirmativam separativam: et secundum id quidem, quod firmat et constabit, crucem esse; ¹⁰secundum id vero, quod dividit, Horon. ¹¹Salvatorem autem sic manifestasse operationes eius: et primo quidem confirmativam, in eo † quod dicit: *Qui non tollit crucem suam et sequitur me, discipulus meus esse non potest*. ¹²Et iterum: *Tollens* ¹³*crucem sequere me*. Separativam autem in eo quod dicit: *Non veni mittere pacem, sed gladium*. Et Ioannem dicunt hoc Matth. X. 34.

unt, altera fulcimente, altera dividente: et quatenus constabiliat ac firmet, Crucem esse; qua autem ratione dividat ac distinguat, Horon. Salvatore porro ipsius facultates ita indicasse. Ac primo quidem eam, qua fulcit et confirmat, in his verbis: *Qui non tollit crucem suam et sequitur me, non potest meus esse discipulus*. Et rursus: *Tollens crucem sequere me*. Deinde autem eam qua secernit, quum his verbis uteretur: *Non veni mittere pacem, sed gladium*. Atque

[1. et separata ea] Sic Codd. omnes praeter Pass. et Voss., qui habent *et separata ea*. Sed utraque lectio falsa videtur. Locum igitur ex graeco corrigendum, eque in graeco copulam καί, quippe hae hic gradationem belle indicet, cum assueto delendam esse puto. Scribendum erat Interpreti: *passi Aeonis, adeo paratae extra Pleroma*. GRABII temere cedens a textu graeco corrigi vult: *si separatae, licet separata esset*.

2. *quam etiam*] ERASM. GALL. quod iam. IUNIUS ex graeco et FEUARD. ex od. VET. primi emendarunt *quam etiam*. consentiunt Codd. ARUND. VOSS. MERC. II., uti videtur, MASSUETI MSS.

3. *de qua*] PASS. et VOSS. de quo.

4. *plenitudo divinitatis*] MERC. I. plenitudo divinitarum.

5. *per Deum*] MERC. II. per Dominum.

6. *Sic interpretantur dicta*] In edit. ERASM. GALL. et FEUARD. post sic legitur et, quod primus delevit IUNIUS. Deest et ip Codd. VOSS. et CLAROMONT. GRABII frustra suadet, ut pro dicta legatur dictum: dicta enim ad omnia testimonia

citata referenda recte observavit MASSUETUS.

7. *sunt talia*] Ed. ERASMI. a. 1526 *sunt alia*, uti legitur etiam in Cod. MERC. II.

8. *Adhuc etiam*] Etiam, quod redundare videtur, non compareret in textu graeco.

9. *plurimis nominibus*] Edit. GRABII pluribus, fortasse ex graeco πληροισιν. Codd. VOSS. MERC. II. plurimis.

10. *secundum id vero, quod dividit*] Sic recte ERASMI edit. a. 1526 et 1528, consentiunt Codd. ARUND. CLAROM. MERC. II. et VOSS. Falsissime in ERASMI (a. 1567) et GALLASII edit. legitur *secundum id quod vero dividit*.

11. *Salvatorem — manifestasse*] Adde dicunt ex textu graeco.

12. *Et iterum*] Sic ARUND. MERC. I. II. VOSS. atque edit. omnes praeter FEUARDENTIUM, qui legit *et item*. Sed desideratur in textu graeco quod expectare possis πάλιν.

13. *crucem, sequere me*] IUNIUS legi vult: *crucem suam sequatur me*.

ἀλλὰ μάχαιραν. Καὶ τὸν Ἰωάννην ^a δὲ λέγουσιν αὐτὸ τοῦτο μεμηνυκέναι, εἰπόντα· τὸ πτόν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ διακαθαριεῖ τὴν ἄλωνα, καὶ συνάξει τὸν σῖτον εἰς τὴν ἀποθήκην αὐτοῦ, τὸ δὲ ἄχυρον κατακαίσει πῦρ· καὶ διὰ τοῦτον, τὴν ἐνέργειαν τοῦ Ὁροῦ μεμηνυκέναι. Πτόν γάρ ^b ἐκείνον τὸν Σταυρόν ἐρμηνεύουσιν εἶναι, ὃν δὴ ^c καὶ ἀναλίσκειν τὰ ὑλικά πάντα, ὡς ἄχυρα πῦρ· καθαίρειν δὲ τοὺς σωζομένους, ὡς τὸ πτόν τὸν σῖτον. Παῦλον δὲ τὸν ἀπόστολον καὶ αὐτὸν ἐπιμινύσκεισθαι τοῦτον τοῦ Σταυροῦ λέγουσιν οὕτως· ὁ λόγος γὰρ ὁ τοῦ σταυροῦ τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις μωρία ἐστὶ, τοῖς δὲ σωζομένοις ^d ἡμῖν δύναμις Θεοῦ. Καὶ πάλιν· ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο ^e ἐν μηδενὶ καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ ^f τοῦ Ἰησοῦ, δι' οὗ ^g ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται καὶ γὰρ τῷ κόσμῳ.

6. Τοιαῦτα μὲν οὖν ^h περὶ τοῦ Πληρώματος αὐτῶν καὶ τοῦ πλάσματος ⁱ πάντες λέγουσιν, ἐφορμίζειν βιαζόμενοι τὰ καλῶς εἰρημένα τοῖς κακῶς ἐπινενοημένοις ὑπ' αὐτῶν. Καὶ οὐ μόνον ἐκ τῶν εὐαγγελικῶν καὶ τῶν ἀποστολικῶν πειρῶνται τὰς ἀποδείξεις ποιεῖσθαι, παρατρέποντες τὰς ἐρμηνείας καὶ ῥαδιουργοῦντες τὰς ἐξηγήσεις· ἀλλὰ καὶ ἐκ νόμου καὶ προφητῶν, ἵατε πολλῶν

Ioannem hoc ipsum significasse aiunt, quum diceret: *Ventilabrum in manu eius, et purgabit aream et colliget triticum in horreum suum; paleam autem comburet igne inexstinguibili.* His enim verbis Hori vim ac facultatem declarasse. Ventilabrum enim istud Crucem esse interpretantur, quae quidem ea omnia, quae materia constant, absumat, non secus ac paleas ignis; purgat autem eos, qui salutem consequuntur, perinde ac ventilabro triticum purgatur. Quin

a. δὲ λέγουσιν] *Δέ*, quod redundat, non legit Interpres.

b. ἐκείνον] BILLIUS cum Interprete legere mavult *ἐκεῖνο*, quam *ἐκείνον* referre ad Σταυρόν.

c. καὶ ἀναλίσκειν] *Καί*, quod supervacaneum videtur, omisit aut non legit Interpres.

d. ἡμῖν δύναμις] *Ἡμῖν*, quod est in Codd. N. T., deest in versione.

e. ἐν μηδενὶ] Haec in nostris N. T. exemplaribus cum graecis tum vulgatis latinis non exstant. MASS.

f. τοῦ Ἰησοῦ] MASSUETUS ex Cod. REG. τοῦ Χριστοῦ; sed in edit. princ. et PETAVIANA, praeterea in Cod. VRATISLAV. comparet τοῦ Ἰησοῦ. In N. T. Ἰησοῦ Χριστοῦ legitur.

g. περὶ τοῦ Πληρώματος] Τοῦ, quod deest in MASS. GRABII et PETAVII edit. addidi ex Cod. VRATISLAV. et edit. princ. Epiphani.

h. πάντες—ἐφορμίζειν βιαζόμενοι] Lege cum veteri Interprete πάντων—ἐφαρμόζειν. Βιαζόμενοι male vertit Interpres cupientes; sensus enim hic est: gnostici contortis interpretationibus operam dederunt, ut ea, quae simpliciter recteque in Scripturis s. sunt disputata, detorquerent in ea, quae ipsi male finxerant.

i. ἵατε πολλῶν παραβολῶν—δολῶς ἐφαρμόζοντες] In hoc commate cum BILLIO voces ἕτεροι δὲ ab Interprete omissas non genuinas esse existimo, neque vero cum MASSUETO voculam καὶ ante εἰς πολλά, quae deest in solo Cod. REG., expungendam censeo. IUNIUS, qui pro ἕτεροι δὲ δεινῶς legi vult ἕτερα δεινῶς, in latino textu hoc comma ita restituere conatus est: sed etiam ex lege et prophetis (quando multae parabolae et allegoriae sint dictae et in multa trahere possint ambiguum per expositionem)

sum manifestasse dicentem: *Ventilabrum in manu eius*, ¹*emundare aream, et colliget frumentum in horreum suum, paleas autem comburet igni inextinguibili*; et ²per hoc operationem Hori significasse. Ventilabrum enim illud Crucem interpretantur esse, quae scilicet consumit materialia omnia quemadmodum ³paleas ignis; mundat autem eos, qui salvantur, sicut ventilabrum triticum. Paulum autem apostolum et ipsum reminisci huius Crucis dicunt, sic: *Verbum enim crucis iis, qui pereunt, stultitia est*, ⁴*iis autem, qui salvantur, virtus Dei*. Et iterum: *Mihi autem non eveniat in ullo gloriari, nisi in cruce Christi, per quem mihi mundus crucifixus est et ego mundo*. ⁵

* Grab. 19.

6. ⁶Talia igitur de Pleromate ipsorum et plasmate universorum dicunt, adaptare cupientes ea, quae bene dicta sunt, iis quae male adinventata sunt ab ipsis. ⁷Et non solum autem ex evangelicis et apostolicis tentant ostensiones facere, convertentes interpretationes et adulterantes expositiones; sed etiam ex lege et prophetis,

Paulum quoque Paulum apostolum Crucis huiusce mentionem facere dicunt, quum ita loquatur: *Verbum enim crucis pereuntibus quidem stultitia est, iis autem, qui salvi sunt, hoc est nobis, virtus Dei*. Et rursus: *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est et ego mundo*.

6. Itaque talia quidem de Pleromate ipsorum rerumque universitate cuncti dicunt, detorquentes videlicet ea, quae recte dicta sunt, ad ea, quae improbe ac scelerate ab ipsis sunt ficta. Neque enim ex evangelicis tantum et apostolicis libris, quos perverse interpretantur ac mala fide exponunt, haec probare conantur; verum etiam

alia propensius ad figmentum suum et dolo (ita legi vult pro *dolos*, uti habet RASM. et GALLAS.) adaptantes. Cod. RASISLAV. habet *ἔτεροι δὲ καὶ δεινῶς*. eū textum graecum ita restituendum arbitror: *ἄτε πολλῶν παραβολῶν καὶ ἀληγοριῶν εἰρημένων καὶ εἰς πολλὰ λυεσθαι δυναμένου (δυναμένον ἐμμένον) τοῦ ἀμφιβόλου, διὰ τῆς ἐξηγήσεως δεινῶς τῷ πλάσμι. αὐτῶν καὶ δολίως ἐφαρμόζοντες. Δεινῶς* interpres male vertit propensius; supra iudum, plus quam fas est, impudice, ostendendum erat, neque vero cum Grabio iugurandum, in archetypo fuisse *ἔτερον*.

1. *emundare*] Ita omnes Codd. et ditores praeter FEUARDENTIUM. Is enim equitur FRONTONEM DUC., qui secundum graecum legere mavult: et *emundabit*.

Sed addit FRONTO DUC.: *nisi forte hellenismum esse voluit, τοῦ καθάρειν τὴν ἑλῶνα*.

2. *per hoc*] Ita Voss. Cod., quem secuti sunt GRAB. et MASS. Priores editt. per haec.

3. *paleas ignis*] MERC. II. igni.

4. *iis autem, qui salvantur*] Antiquam Italicam versionem eodem modo habuisse GRABIVS ex Cypriani Testimon. adv. Iud. III, 69 et Ambrosiastri Comm. in hunc locum demonstrat. IUNIUS legi vult ex graeco: *qui salvantur nobis*; melius fortasse: *nobis qui salvamur*.

5. *in cruce Christi*] Ita voces se excipiunt in Codd. MERC. II. et Voss.

6. *Talia igitur de Pleromate*] Codd. ARUND. CLAROM. VOSS. et MERC. II., editt. ERASMI a. 1526 et 1528, et GRAB. habent *talia igitur tam de Pl.* Illud tam,

παρὰβολῶν καὶ ἀλληγοριῶν εἰρημένων καὶ εἰς πολλὰ ἔλκειν δυναμένων τὸ ἀμφίβολον διὰ τῆς ἐξηγήσεως, ἕτεροι δὲ δεινῶς τῇ πλάσματι αὐτῶν καὶ δολίως †ἐφαρμόζοντες αἰχμαλωτίζουσιν ἀπὸ τῆς ἀληθείας τοὺς μὴ ἐδραΐαν τὴν πίστιν εἰς ἓνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα καὶ εἰς ἓνα κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν ἁτὴν νύην τοῦ Θεοῦ διαφυλάσσοντας.

Κ Ε Φ. δ.

1. Τὰ δὲ ἐκτὸς τοῦ Πληρώματος λεγόμενα ἐπ' αὐτῶν ἐστὶ τοιαῦτα· τὴν Ἐνθήμεσιν τῆς Ἄνω Σοφίας, ἣν καὶ Ἀχαμὼθ καλοῦσιν, ἀφορισθεῖσαν ὁ τοῦ Πληρώματος σὺν τῷ πάθει, λέγουσιν ἐν ὁσκιᾷ καὶ σκηνώματος τόποις ἐκβεβρᾶσθαι κατὰ ἀνάγκην· ἔξω γὰρ φωτὸς ἐγένετο καὶ Πληρώματος, ἄμορφος καὶ ἀνείδεος, ὥσπερ ἔκτρομα, διὰ τὸ μηδὲν κατελιγμέναι. Οἰκτεῖραντά τε αὐ-

ex lege ac prophetis. Nam quum multae in iis parabola et allegoriae sint dictae et quidquid ambiguum est in varios sensus trahi queat callida et versuta interpretatione, commento suo (eiusmodi dicta) impudice et dolose accommodantes, a veritate abstractos eos in captivitatem abducunt, qui parum firmam in Deum Patrem omnipotentem et in unum Dominum Iesum Christum Filium Dei fidem tumentur.

1. At vero quae extra Pleroma ab iis dicuntur, sunt huiusmodi. Enthymesin superioris illius Sophiae, quam et Achamoth nuncupant, una cum passione e Pleromate submotam, in umbrae et vacuitatis

quod in graeco non comparet et omnino supervacaneum est, cum Mass. expunxi.

7. Et non solum] Et, quod est in duobus prioribus ERASMI editi., deest vero in posterioribus et in GALL. et FEUARD., restituit ex Codd. MERC. II. et VOSS. GRAB.

a. τὸν νύην τοῦ Θεοῦ] Cum MASSUETO recepi articulum τὸν, quem supeditat praeter Cod. REGIUM et VRATISLAVIENSIS.

b. Ἀχαμὼθ] Hoc nomen, quod Tertullianus ininterpretabile nominat, derivandum esse constat a radice hebraica כֶּחֶם, חֶמֶם, חֶמֶת. Admodum miror, SCHLEIERMACHERUM in libro *Geschichte der Phil.* p. 161 nomen Achamoth voluisse derivari a rad. חֶמֶם, calere, calidum esse. Addit quidem haec: Wärme als Naturprincip, zugleich als Temperament; sed non est, quod SCHLEIERMACHERI sententiam falsam esse probem.

c. τοῦ Πληρώματος] V. notata ad text. lat.

d. ἐν ὁσκιᾷ καὶ σκηνώματος τό-

ποις] Legendum esse cum GRABIO: ἐν ὁσκιᾷ καὶ κενώματος τόποις probant Interpretes, Theodoretus et Tertullianus. Theodor. haeret. fabb. lib. I. c. 7 scribit: Achamoth ἐν ὁσκιᾷ τινι καὶ κενώματι διάγειν; atque Tertullianus: (Achamoth) explosa est, inquit, in vacuum et inane illud Epicuri.

1. quum quando multae] Ita legitur in editi. ERASMI, GALLASII; equidem nescio. quorum Codd. auctoritate fretus FEUARDENTIIUS quando omiserit, quem GRABIO et MASSUETUS tēmere secuti esse videntur. Etenim quum quando reperitur in Codd. CLAROM. MERC. II. et VOSS. Interpres graeci sermonis parum peritus hoc loco coniunctiones cumulasse videtur quoniam genitivos absolutos recte solvendo, simulque vocem ἄτε reddendam opinatus est. IUN. delet quum, nam, ait glossema est interpretantis quando.

2. et in multa trahi possit ambiguum. Ita lego cum MASSUETO, quum haec lectio non solum in Cod. CLAROM., sed

num quando multae parabolae et allegoriae sint dictae ² et in multa
 thi possit ambiguum, per expositionem propensius ad figmentum
 um, et dolose adaptantes, † in captivitatem ducunt a veritate eos, † *Mass. 18.*
 i non firmam fidem ³ in unum Deum Patrem omnipotentem et in
 um Iesum Christum Filium Dei conservant.

C A P. IV.

1. Ea verò, quae extra Pleroma dicuntur ab iis, sunt talia:
 nthymesin illius superioris Sophiae, quam et Achamoth vocant,
 paratam ⁴ a superiore Pleromate cum passione, dicunt ⁵ in umbrae
 cuitatis locis defervisse per necessitatem: extra enim lumen facta
 t ⁶ et extra Pleroma, informis et sine specie, ⁷ quasi abortus, ideo
 ia nihil apprehendit. Misertum autem eius ⁸ superiorem Christum

ea necessario velut aestu quodam abreptam esse aiunt. Eam enim
 tra lucem et Pleroma exstitisse, formae ac figurae expertem, non
 cus ac fetum aliquem abortu egestum, eo quod nihil comprehen-
 sset. Superiorem autem Christum ipsius calamitate commotum ac

nam in VOSSIANO et MERC. II. et in
 it. principe a me sit reperta. Alii
 ssint pro. possit. Iun. legi vult: tra-
 re possint ambiguum per expositionem,
 a propensius celt.

3. in unum Deum] MERC. I. in unum
 minum.

4. a superiore Pleromate] Interpres le-
 τοῦ ἄνω Πληρώματος.

5. in umbrae vacuitatis locis defervisse]
 ne lectionem habent Codd. VET. ARUND.
 RC. II. VOSS. CLAROM. OTTOBON. PASS.,
 orum in nonnullis manifesto scribarum
 io pro defervisse scriptum est deserv-
 e. Cod. ARUND. praeterea pro um-
 ze habet umbra. Verum ERASMUS et
 ILLASIUS legerunt: in umbratae vani-
 is locis deservisse, quod IUNIUS ex grae-
 is emendavit: umbra et inanitatis locis
 fervisse. FEUARD. vitiosam ERASMI le-
 onem, uti ait, ex graeca littera et FRON-
 NIS DUC. iudicio, nec non auctoritate
 dicis VET. ita restituit: in umbrae et
 cuitatis locis deservuisse. Sed est,
 od verear, ne FEUARDENTIUS voculam
 ex graeco, neque vero ex Codice MS.
 tui latino intruserit. Quamobrem illud
 in Codicibus a librariis male omissum,
 n recepi. GRABIUS autem excudi iussit:
 umbrae et vanitatis locis deservisse.
 io iure vir doctus vocem vanitatis sub-
 luerit, difficile dictu, utpote quae in

nullo, quod sciam, Codice reperiatur.
Umbra enim seu *vacuum* (Irenaeus latinus
 haud raro etiam scribit *cenoma*) gnosticis
 dictum est quidquid extra Pleroma fuit,
 antequam in illis locis vastis et desertis
 medietatis regnum sub Demiurgo subter-
 que illud mundus constitueretur, cf. in-
 fra II, 8. 3. Praeterea notandum, Inter-
 pretem vocem *ἐκβεβρῶσθαι* minus felici-
 ter reddidisse *deservisse*, quod idem est
 MASSUETO scite observante ac *fervescere*
desuisse. Quum vero Achamoth in umbrae
 locis ac solitudine derelicta animi motibus
 et affectibus vehementer sit agitata et
 concussa, uti Irenaeus in proxime se-
 quentibus narrat: infelix Aeon *ἐκβεβρῶ-
 σθαι* i. e. *servisse*, aestuasse dicitur.

6. et extra Pleroma] Et in nonnullis
 ERASMI editi (Basileensis a. 1526 habet et)
 nec non a GALL. omissum restituit FEU-
 ARDENTIUS, consentientibus ARUND. VOSS.
 et MERC. II. In VOSS. MS. insuper le-
 gitur: *extrema pleroma*.

7. quasi abortus] Abortum habent ERAS-
 MI ed. Basileensis a. 1526 et Codd. VOSS.
 et MERC. II., nec non verisimile est, In-
 terpretem graecum *ἐπιτρωμα* imitatum
 esse. Ideo quod pro recepta lectione
 ideo quia reperi in MS. VOSSII.

8. superiorem Christum] In antiqua ver-
 sione melius, quam est in textu Epipha-
 nii hodierno, τὸν ἄνω Χριστόν.

τὴν ἁ τὸν Χριστὸν καὶ ἡ διὰ τοῦ Σταυροῦ ἐπεκταθέντα τῇ ἰδίᾳ
 δυνάμει μορφῶσαι μόρφωσιν τὴν κατ' οὐσίαν μόνον, ἀλλ' οὐ
 τὴν κατὰ γνῶσιν· καὶ ἡ πράξαντα τοῦτο ἀναδραμεῖν, συστείλанта
 αὐτοῦ τὴν δύνανιν, καὶ ἡ καταλιπεῖν, ὅπως ἡ αἰσθημένη τοῦ περὶ
 αὐτὴν πάθους διὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ Πληρώματος, ὁρεχθῇ τῶ
 διαφερόντων, ἔχουσά τινα ὁδὸν ἀφ' ἀφάρσεως ἐγκαταλείψαν
 αὐτὴν τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Αἰὸ καὶ αὐτὴν
 τοῖς ἀμφοτέροις ὀνόμασι καλεῖσθαι * Σοφίαν τε πατρωνμικῶς,
 (ὁ γὰρ πατὴρ αὐτῆς Σοφία κληῖται) καὶ Πνεῦμα ἅγιον ἀπὸ
 τοῦ περὶ τὸν Χριστὸν πνεύματος. † ἡ Μορφωθεῖσάν τε αὐτὴν καὶ
 ἔμφορνα γενηθεῖσαν, παραντίκα δὲ κενωθεῖσαν ἡ ἀοράτου αὐτῇ
 συνόντος Λόγου, τουτέστι τοῦ Χριστοῦ, ἐπὶ ζήτησιν ὁρμῆσαι τοῦ
 καταλιπόντος αὐτὴν φωτός καὶ μὴ δυνηθῆναι καταλαβεῖν αὐτὸ διὰ
 τὸ κωλυθῆναι ὑπὸ τοῦ Ὁρου. Καὶ ἐνταῦθα τὸν Ὁρον κωλύοντα
 αὐτὴν τῆς εἰς τοῦ ἔμπροσθεν ὁρμῆς εἰπεῖν, Ἰαώ· ὅθεν τὸ Ἰαὼ ὄνομα
 γεγενῆσθαι φάσκουσι. Μὴ δυνηθεῖσαν δὲ διωδεῦσαι τὸν Ὁρον, διὰ
 τὸ συμπεπλέχεσθαι τῷ πάθει, καὶ μόνην ἀπολειφθεῖσαν ἔξω, παντὶ
 μέρει τοῦ πάθους ἵποπεσεῖν πολυμεροῦς καὶ πολυποικίλου ὑπάρ-
 χοντος, καὶ ἡ παθεῖν, λέπην μὲν, ὅτι οὐ κατέλαβε· φόβον δὲ

per Crucem extensum, vi sua formam quidem ei indidisse, sed es-
 sentiae duntaxat, non item scientiae. Eoque negotio perfunctum
 contracta virtute sua ad supera sese recepisse, eamque deseruisse
 quo videlicet ea, calamitatem suam persentiscens, ut quae a Plero-
 mate submota esset, praestantiorum desiderio inflammaretur, habens
 interim nonnullum incorruptibilitatis odorem a Christo et Spiritu
 sancto in se relictum. Qua etiam de causa duobus eam nominibus
 appellant, Sophiam nempe paterno nomine (pater enim ipsius So-
 phia nuncupatur) et Spiritum sanctum, ab eo scilicet Spiritu, quo

a. τὸν Χριστόν] Iure suo addit ἄνω
 ex vetere Interprete BILLIUS.

b. διὰ τοῦ Σταυροῦ] Σταυρόν hic
 Horon esse, probant Theodoretī verba l. l.
 — Χριστὸν ἐπεκτανθῆναι διὰ τοῦ
 Ὁρου καὶ Σταυροῦ καλουμένου. Ter-
 tullianus: educitur, ait, per Horon. cf.
 infra III, 18, 3.

c. πράξαντα τοῦτο] Interpres legisse
 videtur ταῦτα.

d. καταλιπεῖν] Ex versione adde
 αὐτήν.

e. αἰσθημένη] Editio princ. Epiphaniī
 ἐσθημένη.

f. αὐτὴν τοῦ Χριστοῦ] Cum BILLIO
 ex vetere Interprete emenda ἐν αὐτῇ
 ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ.

g. Μορφωθεῖσάν τε] Interpres δέ.

h. ἀοράτου] Interpr. melius ἀοράτως.

i. παθεῖν] Interpres, ni fallor, πα-
 θεῖν αὐτήν.

1. per Crucem extensum] Codd. Voss
 per crucem ostensum.

2. formam quae esset] Cod. Voss. pr
 esset habet est.

3. recurrere] Recurrisset potius poner
 debuisset Interpres. GRABIUS.

4. passionem quae erga illam esset
 Hellenismus Interpreti familiaris. Id es
 passionem propriam seu quae illi acci
 disset. MASSUETUS.

5. odorationem] Ita ex Cod. VET. FEU
 ARDENTIUS emendavit pro adorationem
 uti in nonnullis ERASM. et GALLASII editi
 legitur. Editio princ. habet odorationem
 Consentit praeter plurimos Codd. MSS
 Tertullianus, cuius verba haec sunt
 iteratur (ita SEM. relinquitur interim RI
 GALT.) odor incorruptibilitatis etc.

per Crucem extensum sua virtute formasse ²formam, quae
 et secundum substantiam tantum, sed non secundum agnitionem;
 haec operatum ³recurrere, subtrahentem suam virtutem, et re-
 luisse illam: uti sentiens ⁴passionem, quae erga illam esset, per
 operationem Pleromatis, concupiscat eorum, quae meliora essent,
 libens aliquam ⁵odorationem immortalitatis relictam in semetipsa
 Christo et Spiritu sancto. Quapropter et ipsam duobus nomini-
 bus *vocari Sophiam paternaliter (pater enim eius Sophia vocatur) * *Grab. 20.*
 Spiritum sanctum ab eo, ⁶qui est erga Christum Spiritus. † For- † *Mass. 19.*
 matam autem eam et sensatam factam, statim autem evacuatam ab
 eo, qui invisibiliter cum ea erat, Verbo, hoc est Christo, in exqui-
 sitionem ⁷egressam eius luminis, quod se dereliquisset, et non po-
 tuisse apprehendere illud, quoniam ⁸coërcebatur ab Horo. ⁹Et sic
 Horon coërcentem eam, ne ¹⁰antius irrueret, dixisse ¹¹*Iao*: unde
Iao nomen factum dicunt. ¹²Quum non posset pertransire Ho-
 ra, quoniam ¹³complexa fuerat passionem, et sola fuisset derelicta
 foris, ¹⁴omni parti passionis succubuisse multifariae et variae exis-
 tentis: et passam eam tristitiam quidem, quoniam non apprehendit;

Christus est praeditus. Formatam autem eam ac mentis compotem
 et electam, moxque Sermone eo, qui invisibiliter cum ipsa erat, hoc
 est, Christo, spoliata et orbatam, ad investigandum illud lumen,
 quod eam deseruerat, sese contulisse; verum obstitisse Horon, quo-
 minus id consequi posset. Atque hic Horon coërcentem eam, ne
 prius progrediretur, *Iao* clamasse: hincque vocem hanc *Iao* ori-
 nem duxisse tradunt. Quum vero ob eam, cui implicita erat,
 passionem Horon praetergredi nequivisset, solaque foris relict
 esset, omni perturbationis generi succubuisse: multiplex enim haec
 passio erat ac compluribus partibus constabat. Nam et moerore

6. qui est erga Christum] i. e., inquit
 ss., qui est cum Christo.

7. egressam] ERASM. edit. Basil. a.
 26 et Codd. MERC. II. et Voss. egressa.

8. coërcebatur] Cod. Voss. cohaere-
 ur.

9. Et sic] Procul dubio Interpres pro
 scripsit hic iuxta graecum *ἐνταῦθα*,
 quod GRABIVS coniecit.

10. antius] ERASM. GALL. et Codd.
 RC. adversarius, quod FEUARD. primus
 endavit. JUNIUS legi voluit adversum se.

11. Iao] Ita legendum esse, probant
 Iulianus, Theodoretus et Epiphanius.
 Iam Iao, derivandum ab hebraico
 יא, varie scriptum est in Codd. Ia-
 s: VET. PASS. et Voss. Ioth; ARUND.
 CLAROM. Iaoth; MERC. I. Iaoth et Ia-

toth; MERC. II. Iam ioth; ERASM. et GAL-
 LAS. Iaioth.

12. Quum non posset] In posterioribus
 ERASM. editionibus ante quum legitur et,
 in nullo Codicum comparsens ideoque a
 MASSUETO in notis, neque vero in textu
 expunctum. Bene vero in græco legitur
 δε, particulam adversativam exigente sen-
 tentiarum nexu.

13. complexa fuerat passionem] JUNIUS
 legi vult passioni.

14. omni parti passionis — existentis]
 Ita FEUARDENTIUS locum restituit ex VET.
 Cod., cui consentiant Voss. et MERC. II.,
 nisi quod posterior pro passionis habet
 passioni. In ERASM. et GALL. editi. lo-
 cus ita legitur: omni parte passioni suc-
 cubuisse multifariae et variae existentis.
 Sed in edit. princ. iam exstat existentis.

ἢ μὴ καθάπερ αὐτὴν τὸ φῶς, οἷτω καὶ τὸ ζῆν ἐπιλήπῃ, ἢ ἀπορίαν τε ἐπὶ τούτοις· ἐν ἀγνοίᾳ δὲ τὰ πάντα. Καὶ οὐ καθάπερ ἡ μήτηρ αὐτῆς ἢ πρώτη Σοφία καὶ Αἰὼν ἑτεροίωσιν ἐν τοῖς πάθεσιν εἶχεν, ἀλλὰ ἐναντιότητα. Ἐπισυμβεβηκέναι δ' αὐτῇ καὶ ἑτέραν διάθεσιν, τὴν τῆς ἐπιστροφῆς ἐπὶ τὸν ζωοποιήσαντο.

2. Ταύτην σύστασιν καὶ οὐσίαν τῆς ὕλης γεγενῆσθαι *λέγουσιν, ἐξ ἧς ὅδε ὁ κόσμος συνέστηκεν. Ἐκ μὲν γὰρ τῆς ἐπιστροφῆς τὴν τοῦ κόσμου καὶ τοῦ Δημιουργοῦ πᾶσαν ψυχὴν τὴν γένεσιν εἰληφέναι, ἐκ δὲ τοῦ φόβου καὶ τῆς λέπης τὰ λοιπὰ τὴν ἀρετὴν ἐσχηκέναι. Ἀπὸ γὰρ τῶν δακρύων αὐτῆς γεγονέναι πᾶσαν ἐνγυρον οὐσίαν· ἀπὸ δὲ τοῦ γέλωτος τὴν φωτεινὴν· ἀπὸ δὲ τῆς λέπης καὶ τῆς ἐκπλήξεως τὰ σωματικά τοῦ κόσμου στοιχεῖα. Ποτὲ μὲν γὰρ ἔκλειε καὶ ἐλυπεῖτο, ὡς λέγουσι, διὰ τὸ καταλελειγθαι μόνην ἐν τῇ σκότει καὶ τῷ κενώματι· ποτὲ δὲ εἰς ἐννοιαν ἦνοισα τοῦ καταλιπόντος αὐτὴν φωτός, διεχέιτο καὶ ἐγάλα. Ποτὲ δ' αὖ πάλιν ἐφοβεῖτο· ἄλλοτε δὲ διηπόρει καὶ ἐξίστατο.

affectam fuisse, quod minime comprehendisset, et metu, ne quemadmodum eam lux, ita etiam vita deficeret; ob eas res autem animi anxietate; et haec omnia perpessam esse in ignorantia versantem Neque vero eam, quemadmodum ipsius matrem primam Sophiam et Aeonem, varietatem in turbidis illis animi motibus, sed repugnantiam habuisse. Accidisse autem ei alterum quoque passionis genus nimirum conversionem ad eum, qui huic coagmentationi vitam impertiverat.

2. Inde materiae congeriem et essentiam, ex qua hic mundus

a. μὴ καθάπερ αὐτὴν] Edit. princ. Cod. VRATISLAV. et GALLAS. αὐτῇ, nec ita male: Sophia enim regnum spiritale, in quo inclusum cogitabatur quidquid ad divinum lumen pertinebat, deseruerat.

b. ἀπορίαν τε] Int. δέ.

c. ἐν ἀγνοίᾳ δὲ τὰ πάντα. Καὶ οὐ καθάπερ] Cod. VRATISLAV. ἐν ἀνοίᾳ. BILLIUS ex vetere Interprete legendum censet: ἀγνοοῦσα δὲ τὰ πάντα, οὐ καθάπερ. Etenim verisimile est quod GRABIO dicit, virum doctum deceptum esse lectione falsa et MSS. auctoritate non satis probata, quam receperunt ERASMUS et GALLASIUS. Videsis notata ad textum latinum. Atque cum MASSUETO GRABIO adstipulor, qui ἐν ἀγνοίᾳ δὲ τὰ πάντα refert ad praecedentia, tristitiam, timorem et consternationem. Tum sensus hic erit: omnes illas passiones Enthymeseos in ignorantia, seu cum ignorantia coniunctas fuisse. Quod Irenaeus ipse cap. IV, § 4 sub fin. ita explicat:

καὶ τὴν ἀγνοίαν τοῖς πάθεσιν ἐγκλωροῦσθαι διδάσκουσι.

d. καὶ Αἰὼν] Καὶ non agnoscit Int.

e. πᾶσαν ψυχὴν] BILLIUS et PETAV. ante πᾶσαν intradunt καί, neque ull auctoritate agnitum neque sensus causae necessarium. MASSUETUS enim bene observavit, verba πᾶσαν ψυχὴν referend esse ad mundum et Demiurgum, ita ut dicat Valentiniāni, a conversione omnem mundum et Demiurgi animam genesin accepisse.

f. διεχέιτο] In MASSUETI edit. Vene- tiana falsissime legitur διηχέιτο.

1. ne quemadmodum — consternatione] Decem haec verba desiderantur in edit. ERASMI et GALLASII, nec no in Codd. ARUND. et MERC. I. II. IUNII quae desunt ita supplēt: timorem vero, in quemadmodum ipsa (legit αὐτῇ) lucem sic vita ipsam desereret; dubitatio autem super h. FEUARDENTIUS ex VET. Cod. quocum Voss. MS. consentit, decem quae deerant, voces adiecit. Voss. M: pro eam lumen habet illam lumen. I

norem autem, ¹ne quemadmodum eam lumen, sic et vita relin-
eret; consternationem autem ²super haec: ³ignorantia autem omnia.
non, quemadmodum mater eius prima Sophia Aeon, demutationem
passionibus habuit, sed contrarietatem. Super haec autem eve-
sse ei et alteram affectionem ⁴conversionis ad eum, qui ⁵vivificavit.

2. Eam ⁶collectionem *et substantiam fuisse materiae dicunt, * *Grab. 21.*
qua ⁷hic mundus constat. De conversione enim ⁸mundi et De-
iurgi omnem animam genesin accepisse, de timore autem et tri-
stia reliqua initium habuisse. A lacrimis enim eius factam uni-
versam humidam substantiam: a risu autem lucidam; a tristitia au-
tem et pavore †corporalia mundi elementa. Aliquando enim plorabat † *Mass. 20.*
tristis erat, quomodo dicunt, quod derelicta sola esset in tenebris
in vacuo: aliquando autem in cogitationem veniens eius, quod
reliquerat eam lumen, ⁹diffundebatur et ridebat: aliquando autem
rursus et timebat: aliquando ¹¹consternabatur et ecstasin pa-
batur.

inflatus est, ortam esse tradunt. Ex conversione enim omnem
mundi et Demiurgi animam ortum accepisse; ex metu autem ac
moerore reliqua initium habuisse. Etenim ex ipsius lacrimis liqui-
m omnem essentiam exstitisse, ex risu autem lucem, ex moerore
nique et stupore corporea mundi elementa. Nonnunquam enim
bat et in moerore versabatur, ut ipsi aiunt, ob id nempe quod
la in tenebris et vacuo relictam esset; nonnunquam autem lumen
nd, quod eam deseruerat, secum ipsa considerans laetitia diffun-
batur ac ridebat. Interdum rursus metuebat, interdum item per-
exo et anxio animo erat, atque etiam mentis errore afficiebatur.

TERTULLIANO legitur: *ne sicut luce, ita
vita orbaretur.*

2. *super haec*] Ita ARUND. VOSS. et
MERC. II.; in edit. ERASM. GALL. et FEU-
D. *super hoc.*

3. *ignorantia autem omnia. Et non*
CLAROM. OTTOB. ARUND. VOSS. et
MERC. II. Sed addendum puto ex graeco
ante ignorantia. In posterioribus
ERASM. deinde in GALLAS. et FEUARD.
ut. sine ulla, quod equidem scio, au-
toritate Codd. legitur: *ignorans autem
anima, non cett.* Quod miror, quum
it. ERASM. Basileensis a. 1526 iam
beat meliorem lectionem.

4. *conversionis*] In edit. ERASM. et
GALL. legitur *conversationis.* FEUARD. ex
MERC. Cod. et Tertulliano emendavit *con-
versionis*, quod reperitur etiam in ARUND.
VOSS. et MERC. II.

5. *vivificavit*] Subintellige ipsam, nempe
Anthyem, sive matrem Achamoth. Ter-
tullianus c. 14 habet: *a quo vivificata*

fuerat. MERC. I. pro *vivificavit* habet *in-
stificat.* GRABRIUS.

6. *collectionem*] Sub *collectione* seu
συναγωγή congeriem passionum intelli-
gendam puto, quibus oppressa Enthyme-
sis narratur, *tristitia* scilicet, *timor*, *con-
sternatio*, *conversio* ad eum, qui vitam
ipsi donavit. Constat enim, secundum
Valentinianorum placita ex illa congerie
mundi substantiam ortum cepisse, uti
infra Irenaeus explicat.

7. *hic mundus constat*] Cod. Voss. *hic
mundus stat.*

8. *mundi et Demiurgi omnem animam*] Graecorum verborum constructionem ver-
tendo retinuit Interpres. Ita lege: *omnem
mundi et Demiurgi animam.* Demiurgus
enim ex Valentinianis ipse *ψυχικός* nec
non regni *ψυχικός* summus arbiter co-
gitabatur. Illustrantur haec iis, quae
Tertullianus disputat c. 15: *ex hac (con-
versione) omnis anima huius mundi dici-
tur constituisse, etiam ipsius Demiurgi.*

3. Καὶ τί γάρ; Τραγωδία πολλὴ λοιπὸν ἦν ἐνθάδε καὶ φαντασία ἐνὸς ἐκάστου αἰτῶν, ἄλλως καὶ ἄλλως σοβαρῶς ἐκδηγούμενου, ἐκ ποταποῦ πάθους, ἐκ ποίου στοιχείου ἢ οὐσίας τὴν γένεσιν εἴληφεν· ἃ καὶ εἰκότως δοκοῦσί μοι μὴ ἅπαντας θάλειν ἐν φανερώ διδάσκειν, ἄλλ' ἢ μόνους ἐκείνους τοὺς καὶ μεγάλους μισθοὺς ὑπὲρ τηλικούτων μυστηρίων τελεῖν δυναμένους. Οὐκέτι γὰρ ταῦτα ὅμοια ἐκείνοις, περὶ ὧν ὁ Κύριος ἡμῶν εἶρηκε, δωρεὰν ἐλάβετε, δωρεὰν δότε· ἀλλὰ ἀνακεχωρηκότα καὶ τερατώδη καὶ βαθέα μυστήρια μετὰ πολλοῦ καμάτου περιγινόμενα τοῖς φιλοψευδέσι. Τίς γὰρ οἶκ' ἂν ἐκδραπνήσειε πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ, ἵνα μάθῃ, ὅτι ἀπὸ τῶν δακρύων τῆς Ἐνθυμήσεως τοῦ πεπονθότος Αἰῶνος θάλασσαι¹ καὶ πηγαὶ καὶ ποταμοὶ καὶ πᾶσα ἔνδρος οὐσία τὴν γένεσιν εἴληφεν, ἐκ δὲ τοῦ γέλωτος αὐτῆς τὸ φῶς, καὶ ἐκ τῆς ἐκπλήξεως καὶ τῆς ἀμηχανίας τὰ σωματικὰ τοῦ κόσμου στοιχεῖα;

4. Βούλομαι δὲ καὶ αὐτὸς συνεισενεγκεῖν τι τῇ καρποφορίᾳ αὐτῶν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁρῶ τὰ μὲν γλυκέα ὕδατα ὄντα, οἷον πηγὰς *καὶ ποταμοὺς καὶ ὄμβρους καὶ τὰ τοιαῦτα, τὰ δὲ ἐπὶ ταῖς θαλάσσαις ἄλμυρά· ἐπινοῶ μὴ πάντα ἀπὸ τῶν δακρύων αὐτῆς προβεβλῆσθαι, διότι τὸ δάκρυον ἄλμυρόν τῇ ποιότητι ὑπάρχει. Φανερόν οὖν, ὅτι τὰ ἄλμυρά ὕδατα ταῦτά ἐστι τὰ ἀπὸ τῶν δα

3. Quid igitur? Hic iam non levis tragoedia et imaginatio existit, singulis nimirum eorum alio atque alio modo, quonam ex affectu et ex cuiusmodi elemento orta sit, non sine fastu et arrogantia exponentibus. Quae etiam ipsi non abs re mihi videntur nolle omnibus palam tradere, verum iis solis, qui ingentem pro talibus mysteriis mercedem pendere queant. Nec enim iam haec accedunt, de quibus Dominus noster dixit: *Gratis accepistis, gratis date*: sed semota sunt ac prodigiosa et profunda mysteria, quae que non sine magno labore ab hominibus mentiendi studiosis comparentur. Equis enim facultates omnes suas non expendat, ut di

9. diffundebatur] Id est, inquit GRABBIUS, perfundebatur laetitia.

10. rursus et timebat] Et ex Cod. Voss. textui inserui, quod postulatur graecis vocalis αὐ πάλιν.

11. consternabatur] Sic quidem cum plurimis Codd. editio princeps. Sed ERASMI ed. a. 1528 habet consternebatur, quod legitur et in Cod. MERC. I.

a. ἀλλ' ἢ μόνους ἐκείνους] Ed. princ. ἀλλ' εἰ. In Cod. REG. deest ἐκείνους.

b. καὶ πηγὰς] Desunt haec in edit. princ. et Cod. VRATISLAV.

1. Et quid enim?] Edit. omnes habent et quidem enim: sed quum in graeco

legatur καὶ τί γάρ; atque in Cod. Voss. scriptum repererim et quid enim, haec mulumque voci quid librarii errore additum esse putarim, haud dubitavi meliorem lectionem recipere.

2. graviter] Σοβαρῶς, arroganter, cum fastu.

3. in manifesto docere] Ita ARUND. et Voss. alii manifesto, uti MERC. I. et II., alii manifeste. MERC. II. pro docere habet dicer.

4. dicunt] Hoc ab Interprete additum esse patet. Iunius pro dicunt legi vult haec sunt, itaque recte.

5. separata] Separata i. e., inquit GRABBIUS, semota a vulgari hominum notitia

3. ¹Et quid enim? Tragoedia multa est iam hic et phantasia iusculisque illorum, aliter et aliter ²graviter exponentis, ex quali ssione et ex quali elemento substantia generationem accepit. Quae am convenienter videntur mihi non omnes velle ³in manifesto cere, sed solos illos, qui etiam grandes mercedes pro talibus ysteriis praestare possunt. Non enim iam ⁴dicunt similia illis, quibus Dominus noster dixit: *Gratis accepistis, gratis date*: sed Matth. X. 8. reparata et portentuosae et alta mysteria cum magno labore exquisita fallacibus. Quis enim non eroget omnia, quae sunt eius, uti scat, quoniam a lacrimis Enthymeseos, ⁶quae est ex passione Aeonis, maria et fontes et flumina et universa humida materia generationem acceperunt: de risu autem eius lumen, de pavore autem ⁷inconstabilitate corporalia mundi elementa?

4. Volo autem aliquid et ego conferre fructificationi eorum. Quoniam enim video ⁸dulces quidem quasdam aquas, ⁹ut fontes *et * * Grab. 22. amina et imbres ¹⁰et talia; quae autem sunt in mari salsae: advenio non omnia a lacrimis eius emissa, quoniam lacrimae saltae sunt qualitate. ¹¹Manifestum igitur, quoniam salsae aquae haec sunt a lacrimis. Opinor autem, eam in agonia et in ¹²inconstantia

et quemadmodum ex lacrimis Enthymesis, calamitosi illius Aeonis, maria et flumina, atque omnis aquarum substantia ortum acceperit: ipsius autem risu lux, ex stupore et anxietate corporea mundi elementa?

4. Enimvero gestit animus ad eorum fructificationem aliquid mihi conferre. Quoniam enim aquas partim dulces, ut fontes et rivos et imbres, ceteraque id generis, partim salsas, ut in mari, perspicio: ita necum reputo, non omnes eas ex ipsius lacrimis emanasse, quandoquidem lacrima qualitate sua salsa est. Perspicuum est itaque salsas aquas eas esse, quae ex lacrimis ortae sunt.

ERASMIUS recte vertit *abstrusa*. Apud Hebraeos, I, 12 memoratur τόπος ἀναξερώνος, apud Dion. Halic. ὄψμα ἀναξερώνος.

[*quae est ex passione Aeonis*] Editores praeter MASSUETUM non habent est, sed legitur in CLAROM. et Voss. Enthesis progressa erat ex passo Aeonis, ex Sophia. Edit. ERASMI. a. 1526 Codd. MERC. II. et Voss. pro quae est qui; atque IUNII qui ex passione Aeonis legendum esse coniecit, *qui* e qui adverbii sensu sumens.

[*inconstabilitate*] Ex graeco ἀνστασία, consilii inopia, animi perturbatione.

8. *dulces quidem*] In MERC. II. deest quidem.

9. *ut fontes*] Ita quidem recte iam ERASMI edit. a. 1526; in posterioribus eiusdem, nec non in edit. GALLASII et FEVARD. pro ut male legitur et. Ut est in Codd. ARUND. Voss. MERC. II. CLAROM. et PASS.

10. *et talia*] Ita Voss. Codd. et IUNII ex graeco. Al. alia.

11. *manifestum*] Est cum GRABIO expunxi, quia neque in Cod. Voss. neque in textu graeco comparat.

12. *inconstantia*] Supra vertit Interpres vocem ἀνστασία, *inconstabilitas*.

κρύων. Εἰκὸς δέ, αὐτὴν ^aἐν ἀγωνίᾳ πολλῇ καὶ ἀμηχανίᾳ γε-
γονῆσαν καὶ ἰδρωκένας. Ἐντεῦθεν δὲ, ^bκατὰ τὴν ὑπόθεσιν αὐ-
τῶν, ὑπολαμβάνειν δεῖ, πηγὰς καὶ ποταμοὺς καὶ εἴ τινα ἄλλα
γλυκέα ὕδατα ὑπάρχει ^cτὴν γένεσιν μὴ ἐσχηκέναι ἀπὸ τῶν δα-
κρύων αὐτῆς. Ἀπίθανον γάρ, μιᾶς ποιότητος οὐσης τῶν δακρύων
τὰ μὲν ἄλμυρά, τὰ δὲ γλυκέα ὕδατα ἐξ αὐτῶν προελθεῖν. Τοῦτο
δὲ πιθανώτερον, τὰ μὲν εἶναι ἀπὸ τῶν δακρύων, τὰ δὲ ἀπὸ
τῶν ἰδρώτων. ^dἘπειδὴ καὶ θεορὰ καὶ δοριμέα τινὰ ὕδατά ἐστι
ἐν τῷ κόσμῳ, νοεῖν ὀφείλεις, τί ποιήσασα καὶ ἐκ ποίου μορίου προ-
ήκατο ταῦτα. Ἀρμόζουσιν γὰρ τοιοῦτοι καρποὶ τῇ ὑποθέσει αὐτῶν

5. Διοδεύσασαν οὖν πᾶν πάθος τὴν Μητέρα αὐτῶν καὶ μόγῳ
ὑπερκύψασαν, ἐπὶ ἱκεσίᾳ τραπῆναι τοῦ καταλιπόντος αὐτὴν φωτός
τοῦτέστι τοῦ Χριστοῦ, λέγουσιν· ὃς ἀνελθὼν μὲν εἰς τὸ Πλήρωμα
αὐτὸς μὲν, εἰκὸς ὅτι ὤκνησεν ἐκ δευτέρου ^eκατελθεῖν, τὸν Πατέρα
κλητον δὲ ἐξέπεμψεν αὐτήν, τοῦτέστι τὸν Σωτῆρα, ἐνδόντος αὐτῇ
πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ Πατρὸς καὶ πᾶν ὑπ' ἐξουσίαν παραδόντος
^fκαὶ τῶν Αἰώνων δεόμενος, ὅπως ἐν αὐτῇ τὰ πάντα *κτισθῇ

At vero credibile est eam in magna anxietate atque consilii-inopi-
constitutam sudorem etiam emisisse. Atque hinc iuxta ipsorum
figmentum existimare par est fontes et amnes, et si quae aliae aquae
dulces sunt, ab ipsius sudoribus originem habuisse. Neque enim
probabile est, quum una eademque qualitate lacrimae praeditae sint
ex ipsis tamen partim dulces, partim salsas aquas prodiisse. Illu-
autem ad similitudinem veri propius accedit, eas partim ex lacrimis
partim ex sudoribus fluxisse. Quoniam autem in mundo et calida

a. ἐν ἀγωνίᾳ πολλῇ] Vocem πολλῇ
cum Interprete post ἀμηχανίᾳ legerim.

* b. κατὰ τὴν ὑπόθεσιν] Τὴν deest
in Cod. VRATISLAVIENSI.

c. τὴν γένεσιν μὴ ἐσχηκέναι ἀπὸ
τῶν δακρύων αὐτῆς] GALL. et FEUAR-
DENTIUS habent ἀπὸ τῶν αὐτῆς: vox
δακρύων enim deest tum in editione
principis Epiphanii tum in Codd. REC. et
VRATISL.; neque me nescire infitior,
quā auctoritate critica motus PETAVIUS
istam vocem textui inseruerit. Sed graeca
ex versione latina cum BILLIO et IUNIO
ita restituenda esse arbitror: γένεσιν
ἐσχηκέναι ἀπὸ τῶν ἰδρώτων αὐτῆς.
Haec Interpretis lectio melius quadrat
in totum sententiarum nexum, quamvis
GRABIO concedam, graeca qualia leguntur
in PETAVII editione perfectum sensum
fundere. Atque Interpretem recte legisse
apparet ex loco, quem allegat MASSUETUS
ex Nili Ascetae Lib. I. ep. 234. (Ed. LEO AL-
LATIUS) ad Carpionem Valentinianum. Car-

prio enim a catholico homine rogatus, num
aquae dulces et salsae e lacrimis Achame-
thae profluxerint, quum responsionem mo-
raretur, a Nilo eodem fere modo, quo hic a
Iren., Valentinianorum placita in risum su-
versa. Ἐχοῦν, σε, αἰτ Nilus, ἀπαντῆσθαι
λέγοντα, ὅτι τὰ μὲν πικρὰ τῆς ἀνυ-
πάρχοντος Ἀχαμεθὲ δάκρυα τὰς ἄλμυ-
ρας θαλάσσης ὑπέστησεν, ὡς ἐξ ὁδο-
νης καὶ δορυμνημοῦϊκανοῦ προχυθέντι.
Ὁ δὲ ἰδρώς τῆς ταλαιπώρου γυναικὸς
πηγὰς ἐξηρεῦσάτο καὶ ποταμοὺς κα-
τέχευε, ἄλμυρας τε καὶ τὰ ἐξ ἑῆς γλυ-
κέα· ταῦτα πρὸς τὸν σὸν λῆρον γι-
λωιδῶδες λέγομεν.

d. Ἐπειδὴ καὶ] BILLIUS cum Interpre-
legendum monet ἐπεὶ δὲ καὶ.

e. κατελθεῖν] Theodoretus Fabb. hac
l. 1, 7. edit. Schulzianae p. 299: τὸν
(Χριστόν), αἰτ, δεῖσθαι μὲν τὴν ἐκ-
τείαν, μὴ μετελθεῖν δέ, ἀλλ'
πέμψαι τὸν Ἰησοῦν. Ex sententi-
BILLII Theodoretus ex Irenaeo corrige

randi constitutam et sudasse. Unde etiam secundum argumentationem ipsorum suspicari oportet, fontes et flumina, et si quae sunt ^{† Muss. 21.} iae aquae dulces, generationem habuisse a sudoribus eius. Non enim suadibile, quum sint unius qualitatis lacrimae, alteras quidem salsas, alteras dulces aquas ex iis exisse. Hoc autem magis credibile, alteras quidem esse a lacrimis, alteras vero a sudoribus. Quoniam autem et calidae et austerae quaedam sunt aquae in mundo, intelligere debes, quid faciens et ex quo membro emisit has. Apti sunt enim ²huiusmodi fructus argumento ipsorum.

5. Quum igitur peragrasset omnem passionem mater ipsorum, ³vix quum elata esset, ad obsecrationem conversa est eius luminis, quod dereliquerat eam, hoc est Christi, dicunt; qui regressus in Pleroma, ipse quidem, ut datur intelligi, pigritatus est secundo descendere; Paracletum autem misit ad eam, hoc est Salvatorem, praestante ei virtutem omnem ⁴Patre et omnia sub potestate tradente: et ⁵Aeonibus similiter, uti *in eo omnia* ^{* Grab. 23.} conderentur, visibi- ^{Coloss. I. 16.}

quaedam et acres aquae sunt, tuum est cogitare, quoniam modo et quoniam ex parte eas emisit. Tales enim fructus eorum commensuris conveniunt.

5. Quum ergo mater eorum per omne perturbationum genus transacta esset ac tandem aliquando ex iis emersisset, aiunt eam ad lumen illud, a quo deserta fuerat, hoc est ad Christum rogandum et obsecrandum sese convertisse. Hunc porro, quum ad Pleroma eam reversus esset, atque, uti probabile est, rursus descendere pigresceret, Paracletum, hoc est Salvatorem, ad eam emisisse, Patre ei potentiam omnem concedente omnemque adeo Aeonum potestatem ei tradente, ut in ipso omnia conderentur, tam quae in adspe-

us atque pro μετελθεῖν legendum est μεταλθεῖν.

f. αὐτὴν] Αὐτῇ, vel πρὸς αὐτὴν legendum cum BILLIO.

g. καὶ τῶν Αἰώνων δεόμενος] BILLIUS et PETAVIUS observarunt, cum interprete legendum esse: καὶ τῶν Αἰώνων δὲ ὁμοίως hoc sensu: Aeonēs una cum Patre Salvatori omnem potentiam concessisse. Verum enim vero Tertullianus, inquit GRABIVS, haec verba ita accepit, quasi Iesu Paracletō supremā potestas omnium, etiam Aeonum, non autem ab Aeonibus data fuerit; unde cap. 16 reddidit: largito ei Patre universorum Aeonum summam potestatem, subilciendis cis (ei MASSUETUS legi vult) omnibus, ut in ipso cett.

f. intelligere debes] Ita in Codd. CLA-

ROM. PASS. VOSS. VET. atque secundum illos GRABIVS, MASSUETUS et FEUARD. in margine. ERASMI et GALLASII debemus, quod legitur in duobus MERCERI MSS. Observandum enim, Irenaeum hic alloqui eum, cui opus suum sacrum esse voluit.

2. huiusmodi] Ita scripsi cum MS. VOSS.

3. vix quum elata esset] IUNIUS vixum legi vult. Cod. VOSS. vix cumulata esset. PETAVIUS vertit: aegre tandem emersa.

4. Patre] Ita bene restituerunt FEUARDENTIUS et IUNIUS pro patris, uti est in ERASMI et GALLASII edit. Patre legitur in CLAROM., patris vero in duobus MERCERI Codd., VOSS. ARUND. et OTTOBON.

5. Aeonibus] Autem, quod addunt omnes editi., quum sit supervacaneum et desit in VOSS. expunxi.

τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, θρόνοι, ^α θεότητες, κυριότητες. Ἐκπέμπεται δὲ πρὸς αὐτὴν μετὰ τῶν ἡλικιωτῶν αὐτοῦ τῶν ἀγγέλων. Τὴν δὲ Ἀχαμῶθ ἐντραπέισαν αὐτὸν λέγουσι πρῶτον μὲν κάλυμμα ἐπιθέσθαι δι' αἰδῶ, μετέπειτα δὲ ἰδοῦσαν αὐτὸν σὺν ὅλῃ τῇ καρποφορίᾳ τῆς αὐτοῦ προσδραμεῖν αὐτῇ δύναμιν λαβοῦσαν ἐκ τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ. Κακέινον μορφῶσαι αὐτὴν μόρφωσιν τὴν κατὰ γένεσιν καὶ ἴσιν τῶν παθῶν ποιήσασθαι αὐτῆς. Χωρίσαντα δ' αὐτὰ αὐτῆς, μὴ ἀμειλίχιστα δὲ αὐτῶν (οὐ γὰρ ἦν δυνατὰ ἀφανισθῆναι, ὥς τὰ τῆς προτέρας, διὰ τὸ ἐκτικὰ ἦδ' καὶ δυνατὰ εἶναι) ἀλλ' ἀποκρίναντα ^β χωρήσει τοῦ συγχέαι καὶ πῆξαι, καὶ ἐξ ἁσώματος πάθους εἰς ἁσώματος τὴν ἕλιν μεταβαλεῖν αὐτά· εἶθ' οὕτως

cum cadunt, quam quae oculorum obtutum fugiunt, hoc est throni, deitates, dominationes. Quum mitteretur ad eam, comites etiam ei adiuncti erant angeli, ipsius coetanei. At vero Achamoth, quemadmodum ipsi narrant, eum reverita, primo quidem velum prae pudore sibi obduxit, posteaquam autem ipsum cum omnibus suis dotibus conspicata est, viribus ex ipsius praesentia collectis, ad eum

a. θεότητες] Hanc vocem de suis addidisse Valentinianos apostoli dicto patet, ut explicari posset de Demiurgo cum agmine archangelorum et angelorum. Theodoretus, ut verbum θεότητες a Valentinianis intrusum esse innuat, ei adiecit ὡς αὐτοὶ λέγουσιν.

b. χωρήσει τοῦ συγχέαι] Monente Billio cum Interprete legendum χωρὶς συγχέαι. Emendationem BILLII confirmat Tertullianus, qui c. 16 ita scribit: *massaliter solidata defecit seorsum*. GRABIVS non simpliciter χωρὶς, sed χωρὶς αὐτῆς legi vult.

c. ἁσώματος τὴν ἕλιν] Sic Codd. Epiphanii; consentiunt optimi Irenaei Codd. V. quae observavi ad veterem versionem. Temere igitur coniecit BILLIUS, pro ἁσώματος legendum esse ἐνσώματος. Frustra provocat ad Interpretem. Tertullianum autem a parte BILLII stare ex eius verbis apparet: *in materiae corporealem paraturam*. Lectionem a nobis receptam confirmat sententiarum nexus, confirmantque quae Irenaeus cap. seq. § 2 narrat: Demiurgum separatis duabus illis essentiis ante confusis (δύο οὐσίας συγκεχυμένας) atque ex incorporeis in corporeas immutatis tam res caelestes quam terrestres condidisse (ἐξ ἁσώματων σωματοποιήσαντα). Consentit praeterea Tractatus ad cognoscendas Valentinianorum res profecto gravissimus, quem ad calcem operum

Clementis Alexandrini legimus, ista nimirum Excerpta ex scriptis Theodoti et doctrina, quae orientalis vocatur. Uti in plurimis, quae refert Irenaeus de gnosi valentiniana, sic hoc in loco Excerpta mire cum narratione Irenaeana consentiunt. Pag. 980 § 46 editionis Potterianae operum Clementis Al. haec leguntur: *πρῶτον οὖν ἐξ ἁσώματος πάθους καὶ συμβεβηκότος εἰς ἁσώματος ἐπὶ (deleatur haec vox ex sententia GRABII et MASSUETI) τὴν ἕλιν αὐτὰ μετήντησεν καὶ μετέβαλεν*. GRABIVS allegat Diogenem Laërtium, qui ex sententia Platonis ait (lib. III, pag. 86): *εἶναι δὲ τὴν ἕλιν ἀσχημάτιστον καὶ ἄπειρον, ἐξ ἧς γίνεσθαι τὰ συγχρόματα, materiam figurarum expertem atque immensam fuisse, ex ea vero facta esse concreta sive composita corpora*. MASSUETUS insuper probavit, hanc doctrinam de ἁσώματῳ ἕλῃ a Valentinianis haustam esse ophiologia platonica. Adi Apparatum nostrum. Illustrant hunc locum paullo obscuriorem ea, quae disputavit BAURIUS libro suo *die christl. Gnosis* p. 134: *Er (scil. Salvator) gab ihr nun die Gestalt des Bewusstseins, und heilte sie von ihrem Leiden, nur konnte er sie nicht ganz von ihr trennen und hinwegnehmen, wie bei der obtern Sophia geschehen war, weil sie bei ihr zu tiefe Wurzeln gefasst hatten. Doch erfolgte auch bei ihr eine Aussonderung: das unkörperliche Leiden ging in*

et invisibilia, throni, divinitates, dominationes. ¹Mittitur autem
 eam cum coetaneis suis angelis. Hanc autem Achamoth ²re-
 veritatem eum, dicunt primo quidem coopertionem ³imposuisse pro-
 pter reverentiam: deinde autem quum vidisset eum cum universa
 fructificatione sua, accurrisse ei, virtute accepta de visu eius. Et [†]Mass. 22.
 um formasse eam, formationem quae est secundum agnitionem,
 curationem passionum fecisse eius, separantem eas ab ea, et
 on ⁴eum neglexisse; (nec enim erat possibile eas exterminari,
 remadmodum ⁵prioris, ⁶eo quod iam habilia et possibilia essent)
 d ⁷segregantem separatim commiscuisse et coagulasse et de incor-
 porali passione ⁸in incorporalem materiam transtulisse eas: et sic

occurrit. Ac tum ille scientiae formam ei indidit, camque pertur-
 bationibus liberavit. Nec tamen has ab ea ita secrevit ac depulit,
 t curam omnem earum abiiceret; (neque enim perturbationes de-
 ri poterant, quemadmodum prioris Sophiae affectiones, quod ra-
 ces iam egissent ac robur contraxissent) verum secretas eas con-
 dit et condensavit, atque ex incorporea affectione in corpoream

ne unkörperliche Materie über. Diese
 rdichtete sich in Körper, und es ent-
 anden zwei Substanzen, eine böse aus
 m Leiden und eine leidensfähige aus der
 hnsucht (Πιστοποιή). Dies bewirkte
 ie bildende Macht des Soter.

1. mittitur] MERC. I. mittetur.

2. reveritam eum — coopertionem] Ita
 t textu graeco legere suadebant FRONTO
 CC. et IUNIUS pro reveritam eam — coo-
 rationem, uti habuere ERASMUS et GAL-
 ASIUS. Emendationem priorem agnoscit
 od. PASS., posteriorem ARUND. utramque
 CLAROM. et VOSS., in quo praeterea le-
 gitur coopertione.

3. imposuisse] Quod addunt ERASMUS
 XLL. et FEUARD. ei, neque textu graeco
 eque Codd. CLAROMONT. VOSS. et MERC.
 . confirmatur, adversaturque Valentini-
 orum placitis. Qui quum, uti ex Ter-
 tulliani cap. 16 verbis: *Protinus velamen*
ibi obduxit ex officio primo venerationis
et verecundiae satis liquet, Achamotham
 elamen sibi metipsi imposuisse dixerint,
 oe loco supplendum videtur sibi.

4. eum neglexisse] FEUARD. et GRABIUS
 racum textum potius quam Codicum
 auctoritatem secuti excudi iusserunt eas ne-
 glexisse. Sed eum comparat in omnibus
 ISS. et ERASMI et GALLASII editionibus.
 atet vero, ut cum MASSUETO loquar,
 ive αὐτόν, sive αὐτῶν legerit Interpres,
 ubi intelligendum esse eas. IUNIUS locum
 ta emendat: *separantem autem eas ab*

illa, non etiam eas neglexisse.

5. prioris] Ita CLAROM. ARUND. MERC.
 I. et II. et edit. ERASM. GALL. et GRAB.
 secundum textum graecum. Sed in Codd.
 VET. PASS. et VOSS. legitur *prioris*, quod
 FEUARDENTIS (nescio cur?) in textum
 recepit. Graeca enim τὰ τῆς προτέρας
 clara et perspicua sunt: *passiones ma-*
tris Σοφίας intelligit, quam τὴν ἀνω
 seu τὴν προτέραν Σοφίαν dicebant Val-
 entiniani. Achamoth ἡ κάτω seu δευ-
 τέρα Σοφία nuncupabatur. Recte Ter-
 tullianus Ab omnibus, ait, iniuriis passio-
 nis expumical, non eadem negligentia in
 exterminium discretis, quae acciderat in
 casibus matris. (cap. 16.)

6. eo quod iam habilia et possibilia
 essent] GRABIUS observat: si habiles et
 possibiles (scil. *passiones*) posuisset, non
 peccasset contra grammaticam; nec tamen
 officio boni interpretis defunctus esset,
 qui sic reddidisset: eo quod iam habitum
 et robur contraxissent.

7. segregantem separatim] ERASM. et
 GALL. segregantem separavit. IUNIUS se-
 gregantem quod separavit. FEUARD. procul
 dubio ex Cod. VET. restituit *separa-*
tim, suffragantibus Codd. ARUND. VOSS.
 et MERC. II. et, uti videtur, etiam MAS-
 SUETIANIS.

8. in incorporalem] Sic GRABIUS et
 MASSUETUS restituerunt ex textu graeco
 et Codd. ARUND. et CLAROM., quibus addo
 MS. VOSS. Ceterae edit. in *corporealem*.

ἐπιτηδειότητα καὶ φύσιν *ἐμπεποιηκέναι αὐτοῖς, ἅστε εἰς συγκρίματα καὶ σώματα ἐλθεῖν, πρὸς τὸ γενέσθαι δύο οὐσίας, τὴν φαύλην ^a τῶν παθῶν, τὴν τε τῆς ἐπιστροφῆς ἐμπαθῆ· καὶ διὰ τοῦτο δυνάμει τὸν Σωτῆρα ^b δεδημιουργηκέναι φάσκουσι. ^c Τὴν τε Ἀχαμῶθ ἐκτὸς πάθους γενομένην καὶ συλλαβοῦσαν τῇ χαρᾷ τῶν ^d ἐν αὐτῷ + φώτων τὴν θεωρίαν, τουτέστι τῶν ἀγγέλων τῶν μετ' αὐτοῦ, καὶ ἐγκισσῆσάσαν αὐτοῖς, κεκνηκέναι καρποὺς κατὰ τὴν εἰκόνα διδάσκουσι, κῆμα πνευματικὸν καθ' ὁμοίωσιν ^e γεγονότων τῶν δορυφόρων τοῦ Σωτῆρος.

Κ Ε Φ. ε'.

1. Ἐν τῶν οὖν ἤδη τούτων ὑποκειμένων κατ' αὐτούς, τοῦ μὲν ἐκ τοῦ πάθους, ὃ ἦν ὕλη· τοῦ δὲ ἐκ τῆς ἐπιστροφῆς, ὃ ἦν τὸ ψυχικόν· τοῦ δὲ ὁ ἀπεκύρσε, τουτέστι τὸ πνευματικόν, οὕτως ἐτράπη ἐπὶ τὴν μόρφωσιν αὐτῶν. Ἀλλὰ τὸ μὲν πνευματικόν ^e μὴ δεδυνῆσθαι αὐτῇ μορφῶσαι, ἐπειδὴ ὁμοούσιον ὑπῆρχεν αὐτῇ.

materiam immutavit; deinde eam illis aptitudinem et naturam attulit, ut in concretiones et corpora venirent, efficerenturque duae essentiae, altera mala, quae ex passionibus exstisset, altera autem passionibus obnoxia, quae ex conversione orta esset. Quae etiam ipsa caussa est, cur Salvatorem potentia fabricasse dicant. Achamoth autem affectu suo liberatam, prae laetitia contemplationem luminum eorum, quae cum ipso erant, hoc est angelorum, quos ipse comites habebat, arripuisse, cumque ipsis congressam, fructus secundum

a. τῶν παθῶν] Interpres ἐκ τῶν παθῶν, itaque recte. Praepositionem ἐκ ante τῆς ἐπιστροφῆς saltem subintellectam vult MASSUETUS.

b. δεδημιουργηκέναι] Subintellige τὰ πάντα vel similem vocem. GRABIVS.

c. τὴν τε] Int. τὴν δέ.

d. ἐν αὐτῷ] Int. σὺν αὐτῷ.

e. γεγονότων] Sic MASSUETO observante editio princeps Epiphaniae et Cod. REG., cui assentit Cod. VRATISLAV. Iure igitur miratus est MASSUETUS, a PETAVIO et GRABIO scriptum esse γεγονότως. Satis patet ex versione legendum esse γεγονός, quod, quum in MSS. non legatur, in textum non recepi.

f. τριῶν οὖν ἤδη] Ἡδη in exemplari Interpretis defuisse videtur.

g. μὴ δεδυνῆσθαι αὐτῇ] PETAVIUS et IUNIUS cum Interprete legi volunt αὐτῇ.

1. congregationes] BILLIUS συγκρίματα melius vertit concretiones: σύγκριμα enim est corpus compositum.

2. ut fierent] Voss. ut hi fierent.

3. passibile] Ita omnes Codices et edit.

ERASM. et GALL. "At FEUARDENTIUS, observante FRONT. DUC., excudi iussit passibilis. Ita quidem legendum esse ex textu graeco cuique patet; neque tamen a me impetrare potui, ut meliorem lectionem contra omnium Codicum auctoritatem cum GRABIO et MASSUETO textui insererem. Docente FRONTONE DUC. Interpres melius vertisset: una quidem mala ex passionibus; altera autem ex conversione passibilis i. e. obnoxia passione. Nec male haec Irenaei reddita sunt a Tertulliano c. 17: ut duplex substantiarum conditio ordinaretur, de vitiis pessima, de conversione passionalis.

4. et propter hoc virtutem] Ita omnes Codd. et ERASMUS et GALL. Pro virtutem legendum esse virtute quisque intelligit ex textu graeco. At iterum vituperandi FEUARDENTIUS, GRABIVS et MASSUETUS, quod moniti a FRONTONE DUC. virtute, quod ne in uno quidem Codice exstat, textui inseruerunt.

5. concepisse de gratulatione] FEUARDENTIUS ante de inseruerat, nescio quia ductus auctoritate, et, quod sensum omnino

ptabilitatem et naturam fecisse in eis, *ut in ¹congregationes et *Grab. 24.
 corpora venirent, ²uti fierent duae substantiae, una quidem mala
 ex passionibus, altera autem conversionis *³passibile: ⁴et propter *passibilis.
 hoc *virtutem Salvatorem fabricasse dicunt. Hanc autem Acha- *virtute.
 noth extra passionem factam ⁵concepisse de gratulatione eorum,
 quae +cum [eo] sunt, ⁷luminum visionem, id est, angelorum, + Mass. 23.
 qui erant cum eo, - et ⁸delectatam in conceptu eorum peperisse
 ructus ⁹secundum illius imaginem docent, partum spiritualemente
 secundum similitudinem factum satellitum Salvatoris.

C A P. V.

1. Tria igitur haec quum subsistant secundum eos, unum quidem ex passione, quod erat materia, alterum vero de conversione, ¹⁰quod erat animale; alterum vero ¹¹quod enixa est, quod est spirituale, sic conversa est in formationem ipsorum. Sed spirituale quidem non potuisse eam formare, ¹²quoniam eiusdem substantiae

imaginem peperisse docent, partum videlicet spiritualemente ad similitudinem effectum satellitum Salvatoris.

1. Tribus igitur his ex eorum sententia in ortum productis, uno nimirum ex passione, quod erat materia, altero ex conversione, quod erat animale, tertio, quod ipsa in lucem ediderat, hoc est, spirituali, ad formam ipsis afferendam postea se convertisse. Verum id, quod spirituale erat, haudquaquam ab ipsa formari potuisse, quo-

torbat. GRABIVS ideo, fretus Codicibus ARUND. VOSS. MERC. II. et editionibus ERASMI et GALLASII, expunxit illud et. Locum, qui adeo BILLIUM, virum linguae graecae peritissimum, magnopere torsit, Interpretes non satis dilucide reddidit. Optime observat BILLIUS, συλλαβεῖν τὴν θεωρίαν idem valere ac θεωρεῖν, ac MASSUETUS loci sensum feliciter ita adumbrat: Hanc autem Achamoth a perturbatione liberam prae gaudio (ita Tertulianus melius, quam barbarum istud Interpretis de gratulatione) lumina ea, quae cum ipso erant, hoc est angelos, quos ipse comites habebat, contemplatam, seu visu apprehendentem.

6. quae cum [eo] sunt] In edit. ERASMI GALLASII FEUARDENTII et GRABII quaecumque sunt sicque plerique Codices. IUNIUS: quae in eo sunt. Cod. CLAROM. et ARUND. habent quae cum sunt. MASSUETUS igitur voculam eo incuria scribarum omissam ex graeco restituit.

7. luminum visionem] Codd. CLAROM. PASS. et VOSS. luminum visione.

8. delectatam in conceptu] Ita lego ex MS. VOSS. CLAROM. PASS. et cum FR.

IUNIO. Nam quod habent omnes editiones et Codices ERASMI ARUND. MERC. I. II. delectatam in conspectu parum respondet graecae voci ἐγκριστά. Quae vox rarior apud LXX Gen. 30, 38 et 39, occurrit, eiusque sensum Tertulianus accuratius quam Interpretes reddit, c. 17 dicens: prae gaudio enim tanti ex infelicitate successus concalescentia simulque contemplatione ipsa angelicorum luminum, ut ita dixerim, subfermentata (pudet, sed aliter exprimere non est) quodammodo subavit intra se ipsa in illos, et conceptu statim intumuit spirituali.

9. secundum illius imaginem] Loco illius legendum esse illorum, apparet ex verbis: κίνημα πνευματικὸν κατ' ὁμοίωσιν γεγονὸς τῶν δορυφόρων τοῦ Σωτήρος.

10. quod erat animale] In MERC. II. deest erat.

11. quod enixa est] Haec sunt latine dicta pro usitatiori: quod partu edidit.

12. quoniam eiusdem substantiae ei erat] Fere enim paria et consubstantiva in alterutrum valere societas naturae negavit. Tertull. c. 18.

Τετράσθαι δὲ ἐπὶ τὴν μόρφωσιν τῆς γενομένης ἐκ τῆς ἐπιστροφῆς αὐτῆς ψυχικῆς οὐσίας, ^aπροβαλεῖν τε τὰ παρὰ τοῦ Σωτῆρος μαθήματα. ^bΚαὶ πρῶτον μεμορφωκέναι αὐτὴν ἐκ τῆς ψυχικῆς οὐσίας λέγουσι τὸν Πατέρα καὶ βασιλέα πάντων, τῶν τε ὁμοουσίων αὐτῷ, τουτέστι τῶν ψυχικῶν, ἃ δὴ δεξιὰ καλοῦσι, καὶ τῶν ἐκ τοῦ πάθους καὶ τῆς ἕλης, ἃ δὴ ἀριστερὰ καλοῦσι. Πάντα γὰρ ^cτὰ κατ' αὐτὸν φάσκουσι ^dμεμορφωκέναι, λεληθότως κινούμενον ὑπὸ τῆς Μητροῦς· ὅθεν καὶ Μητροπάτορα † καὶ Ἀπάτορα καὶ ^eΔημιουργὸν * αὐτὸν καὶ Πατέρα καλοῦσι. Τῶν μὲν δεξιῶν πατέρα λέγοντες αὐτόν, τουτέστι τῶν ψυχικῶν· τῶν δὲ ἀριστερῶν, τουτέστι τῶν ἑλικῶν, δημιουργόν, συμπάντων δὲ βασιλέα. Τὴν γὰρ Ἐνθίμησιν ταύτην βουληθεῖσαν εἰς τιμὴν τῶν Αἰώνων τὰ πάντα ποιῆσαι, εἰκόνας λέγουσι πεποιηκέναι αὐτῶν, μᾶλλον δὲ τὸν Σωτῆρα δι' αὐτῆς. Καὶ αὐτὴν μὲν ^fἐν εἰκόνι

niam eiusdem cum ea essentiae erat. Itaque ad animalis essentiae, quae de ipsius conversione ortum habuerat, formationem se contulisse, ac disciplinas eas, quae a Salvatore profectae sunt, in lucem edidisse. Ac primum eam ex animali substantia formasse dicunt Parentem et Regem omnium, tam quae eandem cum ipso essentiam habent, hoc est psychicorum, quae etiam dextra appellant, quam quae ex passione et materia procreata sunt, quae quidem sinistra vocant. Hunc enim omnia, quae post eum exstiterunt, ita formasse

a. προβαλεῖν τε τὰ παρὰ τοῦ Σωτῆρος] Ut scilicet haec formatio non esset tantum κατ' οὐσίαν, sed et κατὰ γνώσιν, ut supra formatio matris Achamoth distinguebatur. GRABIVS.

b. καὶ πρῶτον] Int. καὶ πρῶτον μὲν, quod facile praetermitti potuit ob sequentem μεμορφωκέναι.

c. τὰ κατ' αὐτόν] BILLIVS et PETAVIVS cum Interprete et Tertulliano legendum censent τὰ μετ' αὐτόν, GRABIVS τὰ κάτω αὐτόν [sic pro αὐτοῦ].

d. μεμορφωκέναι] Hinc mendum irrepsisse putat BILLIVS in ea Theodoreti verba (Edit. Schulzii IV, p. 300): πάντα γὰρ αὐτόν τὰ ὁρώμενα ἰδιοποιῆσαι φασί, ac pro ἰδιοποιῆσαι legendum esse εἰδοποιῆσαι. At non repugnat vox ἰδιοποιῆσαι Valentianorum hypothese, qui paullo post apud Irenaeum dicunt, Demiurgum existimantem omnia se a semetipso in totum fabricasse, sibi finxisse se solum omnia esse; quod est πάντα ἰδιοποιῆσαι, omnia sibi vindicasse, seu omnium creationem sibi tribuisse. Mass. Ante μεμορφωκέναι ex versione antiqua supple αὐτόν.

e. Δημιουργὸν αὐτόν καὶ] In Cod.

VRATISLAV. deest αὐτόν.

f. ἐν εἰκόνι] FRONTO DUC. secutus PAMELII annotationem ad cap. 19 Tertull. hic εἰκόνα legendum esse monet, quum apud Tertullianum legatur haec: Quī (Soter) per illam (Achamotham) sit operatus, ut ipsam quidem imaginem Patris invisibilis et incogniti daret, incognitam scilicet et invisibilem Demiurgo: eundem autem Demiurgum Noῦν filium effingeret; archangelī vero, Demiurgi opus, reliquos Aeonas exprimerent. Sed GRABIVS non opus esse textus Irenaeani correctione recte dicit, quum graeca consonent ex omnibus praeter MERC. II. MSS. cum latina versione. Neque enim de sensu dubitari potest, dummodo in priori commate cum MASSUETO suppleas: καὶ αὐτὴν μὲν ἑαυτὴν ἐν εἰκ. Πατρ. τετηρηκέναι, et in sequentibus ἐν εἰκόνι τετηρηκέναι. BAURIUS (die christl. Gnosis pag. 145) haec ita explanat: Was im Pleroma der unsichtbare Vater ist, ist in der Welt ausserhalb des Pleroma die dem Demiurg völlig unbekannte Enthymesis-Achamoth. Dem Monogenes entspricht der das Bild desselben repräsentirende Demiurg, und was die übrigen Aeonen im Ple-

ei erat. Conversam autem in formationem eius, quae facta erat de conversione eius, animalis substantiae, ¹emisisse quoque a Salvatore doctrinas. Et primo quidem formasse eam de ²animali substantia sicut ³Deum Patrem et Salvatorem et ⁴Regem omnium eiusdem substantiae ei, id est, animalium, ⁵quas dexteris vocant; et eorum quae ex passione et ex materia, quas sinistras dicunt. ⁶Ea enim, quae post eum sunt, eum dicunt formasse †latenter motum a matre † *Mass. 24.* sua. ⁷Unde et Metropatorem ⁸et Apatorem et Demiurgum *eum et * *Grab. 25.* ⁹Patrem vocant: dextrorum quidem Patrem dicentes eum, id est psychicorum; sinistrorum vero, id est hylicorum, Demiurgum, omnium autem Regem. Hanc enim Enthymesin volentem in Aeonum honorem omnia facere, ¹⁰imaginem dicunt fecisse ipsorum, magis autem Salvatorem per ipsam. Et ipsam quidem in imagine

asserunt, ut occulte ac nihil eiusmodi sentiens a matre impelleretur. Quocirca et Metropatorem et Apatorem et Demiurgum ac Patrem eum nuncupant; dextrorum quidem, hoc est psychicorum, Patrem eum dictitantes: sinistrorum autem, hoc est hylicorum, opificem, omnium vero Regem. Hanc enim Enthymesin, ad Aeonum honorem cuncta efficere cupientem, imagines eorum effecisse tradunt, vel potius Salvatorem operā ipsius. Ab eo enim ipsam quidem in invi-

roma sind, sind in der Welt des Demiurgie von diesem geschaffenen Erzengel und Engel. Obscurius illud: καὶ αὐτὴν μὲν (ἐαυτήν) ἐν εἰκότι τοῦ ἀσφατοῦ Πατρὸς περιποιηθεί, BAURIUS optime ita explicat: sie (Enthymesis) habe sich unter dem Bilde des unsichtbaren Vaters, sofern sie das Nachbild desselben war, verborgen gehalten.

1. emisisse quoque a Salvatore doctrinas] Verba graeca anxie secutus male reddidit sensum. Scribendum ei fuisset: emisisse doctrinas a Salvatore cum ea communicatas.

2. animalis] Ita Codd. omnesque editores praeter FEUARDENTIUM, qui legit animalis.

3. Deum Patrem] Vox Deum, cuius loco tantummodo MERC. I. habet deinde, atque paullo post et Salvatorem, quae desunt in graeco, mihi quidem ab orthodoxo quodam intrusa ideoque expungenda videntur. In aliis Tertulliani exemplaribus Deum comparat, in aliis deest.

4. regem omnium eiusdem substantiae] ERASM. et GALLAS. eius substantiae, uti legitur in duobus MERCERI Codicibus. FEUARDENTIUS meliorem lectionem ex VET. Cod. hausit, cui assentiunt Voss. et, uti puto, ii, quibus usus est MASSUETUS.

5. quas dexteris — quas sinistras] Ita MSS. CLAROM. ARUND. VOSS. et MERC. I. II. et editi. ERASM. GALLAS. GRAB. et MASS. Sed FEUARD. contra Codicum fidem quas dextra — quas sinistra legendum proposuit. Aut retine nostram lectionem et supple cum MASSUETO substantias vel res; aut lege ex graeco quae dextra — quae sinistra.

6. Ea enim quae post eum sunt] Lège ex graeco omnia enim quae post eum sunt. Tertullianus: regem universorum, quae post illum.

7. Unde et Metropatorem] Et, quod deest in editi. ERASMI et GALLASII, restituit FEUARD. Comparat haec vox in MERC. I. et Voss.

8. et Apatorem] Desunt haec in CLAROM. et VOSS., nec Tertullianus memor est Apatoris.

9. Patrem] Ita GRABIUS et MASS. ex Codd. VOSS. et CLAROM. Sed in editi. ERASM. GALL. et FEUARD. fratrem.

10. imaginem] Ita lego ex MERC. I. II. Voss. ceterisque omnibus Codicibus. GRABIUS et MASSUETUS secuti sunt FEUARDENTIUM, qui ex graeco et Tertulliano (Achamoth, ait, in honorem Aeonum imagines commentatam) excudi iussit imagines, sed sine ullius Codicis auctoritate.

τοῦ ἀοράτου Πατρὸς τετηρηκέναι, μὴ γνωσκομένην ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ. Τοῦτον δὲ τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ, τῶν δὲ λοιπῶν Αἰώνων τοὺς ὑπὸ ^aτούτων γεγονότας ^bἀρχαγγέλους τε καὶ ἄγγέλους.

2. Πατέρα οὖν καὶ Θεὸν λέγουσιν αὐτὸν γεγονέναι τῶν ἐκτὸς τοῦ Πληρώματος, ποιητὴν ὄντα πάντων ψυχικῶν τε καὶ ὑλικῶν. Διακρίναντα γὰρ τὰς δύο οὐσίας συγκεχυμένας καὶ ἐξ ἁσωμάτων ^cσωματοποιήσαντα, δεδημιουργηκέναι τὰ τε οὐράνια καὶ τὰ γήινα, καὶ γεγονέναι ὑλικῶν καὶ ψυχικῶν, δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν δημιουργόν, κούφων καὶ βαρέων, ἀνωφερῶν καὶ κατωφερῶν. Ἑπτὰ γὰρ οὐρανούς κατεσκευακέναι, ὧν ἐπάνω τὸν Δημιουργὸν εἶναι λέγουσι. Καὶ διὰ τοῦτο Ἑβδομάδα καλοῦσιν αὐτόν, τὴν δὲ μητέρα τὴν Ἀχαμῶθ Ὀγδοάδα, ἀποσώζουσιν τὸν ἀριθμὸν ^dτοῦ ἀρχεγόνου, καὶ πρώτης τοῦ Πληρώματος Ὀγδοάδος. Τοὺς δὲ ἑπτὰ οὐρανούς ^eοὐκ εἶναι νοητοὺς φασιν, ἄγγέλους δὲ αὐτοὺς ὑποτίθενται, καὶ τὸν Δημιουργὸν δὲ καὶ αὐτὸν ἄγγελον Θεῷ ὁμοκῶτα, ὥς καὶ τὸν Παράδεισον ὑπὲρ τρίτον οὐρανὸν ἔχοντα, τέταρτον ἄγγελον λέγουσι δυνάμει ἐπάρχειν, καὶ ἀπὸ τούτου τι εἰληφέναι τὸν Ἀδάμ διατετριφὸτα ἐν αὐτῷ.

sibilis Patris imagine ita conservatam esse, ut Demiurgo prorsus ignota esset; hunc autem in Monogenis filii imagine, in reliquorum vero Aeonum, Archangelos et Angelos ex ipso procreatos.

2. Haec Patrem eum ac Deum eorum, quae extra Pleroma sunt, existisse dicunt, utpote omnium tam psychicorum, quam hylicorum effectorem. Distinctis enim duabus illis essentiis ante confusis, atque ex incorporeis in corporeas immutatis, tam caelestia quam terrestria condidisse, et hylicorum et psychicorum, et dextrorum et sinistrorum,

a. τούτων] Τούτου legendum ex versione patet.

b. ἀρχαγγέλους τε καὶ ἄγγέλους] Haec verba leguntur apud Interpretem inverso ordine.

c. σωματοποιήσαντα] Sic Codices et edit. Epiphani. GALL. vero σώματα ποιήσαντα, quae leguntur apud FEUARD. in margine. IUN. ἐνσώματα π.

d. τοῦ ἀρχεγόνου καὶ πρώτης] Pro τοῦ ἀρχεγόνου, uti est in Codd. et edit., recte legebat Interpres τῆς ἀρχεγόνου; PETAV. in margine male τοὺς ἀρχεγόνους. Πρώτης receperunt GALL. et FEUARD. ex versione et MASS. in Cod. REG. repertum dicit; sed Basileensis et PETAV. edit. nec non Cod. VRATISL. habent πρὸ τῆς.

e. οὐκ εἶναι νοητοὺς] BILLIUS et IUNIUS οὐκ expungendum putant priore pro νοητοὺς legi vult νοερούς.

Profecto Tertullianus particulam negativam non agnoscit, uti Iunius observat; sed Interpres pro οὐκ habet οὐς itaque legendum. Num νοητούς, (uti legitur in MSS.) an νοερούς scriptum fuerit in archetypo Irenzei, ex Tertulliano saltem non liquet: duplex enim lectio, νοετός et νοερός, cap. 20 Tert. reperitur, uti Parisiensis et SEMLERI edit. probant. Attamen cum MASSUETO BILLIO concedendum, lectionem νοερούς melius quadrare in totum Valentinianorum systema, ex quo caeli sensu et intelligentia praediti cogitabantur, utpote quibus angeli praessent.

1. hunc autem unigeniti Filii] Edit. ERASM. GALL. perperam habent: hanc autem unigenitum filium. FEUARD. meliorem lectionem ex graeco et Cod. VET. petiit. Consentiant ARUND. MERC. II. VOSS. iique, quibus MASSUETUS usus est, nisi quod pro filii habent filium.

invisibilis Patris conservasse incognitam a Demiurgo; ¹hunc autem unigeniti Filii; reliquorum vero Aeonum eos, qui ab hoc facti sunt Angeli et Archangeli.

2. Patrem itaque et Deum ²dicunt factum eorum quae sunt ³extra Pleroma, ⁴fabricatorem esse omnium psychicorum et hylicorum. Separantem enim duas substantias confusas, et de incorporalibus corporalia facientem, fabricasse quae sunt caelestia et terrena, et factum hylicorum et psychicorum, dextrorum et sinistrorum fabricatorem, levium et gravium, sursum advolantium et deorsum ⁵devergentium. ⁶Septem quoque caelos fecisse, super quos Demiurgum esse dicunt. Et propter hoc Hebdomada vocant eum, matrem autem Achamoth Ogdoada, servantem numerum primogenitae et primariae Pleromatis Ogdoadis. Septem autem caelos, quos intellectuales esse dicunt, angelos autem eos tradunt, et Demiurgum et ipsum angelum, ⁷Deo autem similem, quemadmodum † et Paradisum supra tertium caelum existentem ⁸virtutem archangelum quartum dicunt esse, et ab hoc aliquid accepisse Adam conversatum in eo. † Mass. 25.

et levium et gravium, et sursum tendentium ac deorsum vergentium architectum existisse. Septem enim caelos ab eo conditos fuisse, supra quos eum esse aiunt. Ob idque Hebdomadem eum appellant: matrem autem illam Achamoth Ogdoadem, servantem videlicet numerum primigenae ac principis illius, quae in Pleromate est, Ogdoadis. Septem porro hos caelos spirituales esse aiunt, angelosque ipsos statuunt, atque item Demiurgum ipsum angelum Deo similem, quemadmodum et Paradisum, qui supra tertium caelum situs est, potentia quartum angelum esse adstruunt: Adamumque ab eo aliquid sumsisse, quum in eo versaretur.

2. dicunt] Post hanc vocem ex graeco supple eum. Dicunt deest in Parisina ERASMI edit. 1567.

3. extra Pleroma] Omnes Codd. et editi. ERASM. GALL. extra pleromata. FEUARDENTIUS et IUNIUS ex graeco emendarunt atque GRABIUS et MASSUETUS emendatum Pleroma in textum recepere.

4. fabricatorem esse] Bene observat GRABIUS, melius vertendum fuisse: utpote fabricatorem omnium psychicorum.

5. devergentium] ERASM. et GALL. divergentium. FEUARD. ex graeco et Tertulliano (vergentia habet) meliorem lectionem petiit, quam suppeditavit VET. Cod. Consentit Voss.

6. Septem quoque] MERC. I. septem vero. IUN. septem enim.

7. Deo autem] MASSUETUS autem, quippe cui nihil in textu graeco respondeat, prorsus expungendum esse censet. IUN. Deo item sim. Sed equidem particulam autem post Demiurgum poni volderim, quia graeca leguntur: τὸν Ἀχιουοργὸν δέ.

8. virtutem archangelum] ERASMI MSS. habuere virtutem archangeli Nun. Vocem Nun aut ab ERASMO falso lectam aut a librariis perperam scriptam esse pro IYum seu IYum coniecit GALLASIUS, ex graeco exemplari et quartum legi voluit. FEUARDENTIUS: virtutem archangelum quartum, uti MASSUETO indicante scriptum est etiam in Cod. PASS. Quam lectionem retinuit GRABIUS. MASSUETUS ex graeco, sine Codicum auctoritate restituit: virtute archangelum quartum. Sed in optimis MSS. CLAROM. VOSS. ARUND. et MERC. II. ha-

3. Ταῦτα δὲ τὸν Δημιουργὸν φάσκουσιν ἀφ' ἑαυτοῦ μὲν ᾗσθαι *κατασκευάζειν, πεποιημένα δ' αὐτὰ τῆς Ἀχαμῶθ προβαλλούσης. ^a Οὐρανὸν πεποιημένα, ^b μὴ εἰδὸτα τὸν οὐρανόν· καὶ ἄνθρωπον πεπλακέναι, μὴ εἰδὸτα τὸν ἄνθρωπον· ^c γῆν τε δεδειχέναι, μὴ ἐπιστάμενον τὴν γῆν· καὶ ἐπὶ πάντων οὕτως λέγουσιν ^d ἡγνοημένα αὐτῶν τὰς ἰδέας ὧν ἐποίει καὶ αὐτὴν τὴν μητέρα· αὐτὸν δὲ μόνον ᾗσθαι πάντα εἶναι. Αἰτίαν δ' αὐτῷ γεγονέναι ^e τὴν μητέρα τῆς οὐήσεως ταύτης φάσκουσι, ^f τὴν οὕτω βουληθεῖσαν προαγαγεῖν αὐτόν, κεφαλὴν μὲν καὶ ἀρχὴν τῆς ἰδίας οὐσίας, κύριον δὲ τῆς ὅλης πραγματείας. Ταύτην δὲ τὴν μητέρα καὶ Ὀγδοάδα καλοῦσι καὶ Σοφίαν καὶ Γῆν καὶ Ἰερουσαλὴμ καὶ ἅγιον Πνεῦμα καὶ Κύριον ἀρσενικῶς. Ἔχειν δὲ τὸν τῆς μεσότητος τόπον αὐτὴν καὶ εἶναι ὑπεράνω μὲν τοῦ Δημιουργοῦ. ὑποκάτω δὲ ᾗ ἕξω τοῦ Πληρώματος μέχρι συντελείας.

4. Ἐπεὶ οὖν τὴν ὑλικὴν οὐσίαν ἐκ τριῶν παθῶν συστήναι λέγουσι, φόβου τε καὶ λύπης καὶ ἀπορίας· ἐκ μὲν τοῦ φόβου καὶ

3. Atque ita quidem Demiurgum in ea opinione versatum fuisse, ut se haec omnia ex se ipso construxisse existimaret: ceterum ea fecisse producente Achamoth. Caelum enim condidisse, quum caelum ignoraret; et hominem effinxisse, quum hominem nesciret: et terram patefecisse, quum terram haudquaquam nosset. atque eodem modo in omnibus rebus aiunt eum rerum earum, quas efficiebat. ideas atque adeo ipsam quoque matrem ignorasse: atque opinionis errore hoc sibi finxisse, se solum omnia esse. Caussam autem huiusce opinionis ipsi matrem exstitisse ferunt, quod eum ita ad agen-

betur virtutem archangelum, deest quartum. Verumtamen nescio, cur MASSETES, qui versionem hic ex textu graeco emendandam putavit, non scripserit angelum pro archangelum? Quum Interpretem hunc locum in suo Irenaei exemplari graeco aliter legisse inde conficiam, quod verba versionis aliter se excipiunt (sed archotypi verba accuratissime plerumque sequitur Interpres), quam apud Epiphanium; redeundum censeo ad lectionem Codicibus maxime probatam, quae sensu simpliciori commendatur. Legit Interpres ita: ὡς καὶ τὸν Παράδεισον ὑπὲρ τοῦτον οὐρανὸν ὄντα δύναμιν Ἀρχάγγελον λέγουσιν ἐπλάθειν καὶ ἀπὸ ζ. τ. λ. Vox δύναμις hic, uti non raro in gnosticorum systematibus, fere idem significat atque αἰὼν, scilicet sublimiorem personam ad spiritale regnum pertinentem. Prorsus aliter hunc locum Tertullianus legit, qui cap. 20: interdum, inquit, angelos eos (caelos) fa-

ciunt, sicut et ipsum Demiurgum sicut et Paradisum Archangelum quartum, quoniam et hunc supra caelum tertium pangunt, ex cuius virtute sumserit Adam etc.

a. Οὐρανὸν πεποιημένα] Ex versione lege οὐρανὸν γὰρ πεπ.

b. μὴ εἰδὸτα τὸν οὐρ.] In Cod. VRA-TISLAV. deest. τόν.

c. γῆν τε] Cum Interprete melius γῆν δέ.

d. ἡγνοημένα αὐτῶν] Quamvis haec lectio sensu non careat, tamen cum Interprete ex sententia FRONTOIS DUC. et PEGAVII legerim ἡγνοημένα αὐτῶν.

e. τὴν μητέρα] Ex latino adde αὐτοῦ.

f. τὴν οὕτω βουληθεῖσαν προαγαγεῖν αὐτόν] Προάγειν, quod Interpres et BILLIUS minus accurate verterunt producere, ita explicandum videtur: Achamoth, quae Demiurgum hoc modo, illa nimirum opinione, semetipsum omnia creaturam esse, commovere, incitare voluit ad mundum condendum.

3. ¹Haec autem Demiurgum dicunt a semetipso quidem p-
uisse ²in *totum fabricasse; fecisse autem ea ³Achamoth. Caelum **Grab. 26.*
nim fecisse nescientem caelum, et hominem plasmasse ignoran-
em hominem, terram autem ostendisse ⁴non scientem terram, et
omnibus sic dicunt ignorasse eum figuras eorum, quae faciebat,
et ipsam matrem; ⁵semetipsum autem putasse omnia esse. Caus-
am autem ei fuisse matrem eius talis ⁶operationis dicunt, quae
ic voluerit producere eum: caput quidem et initium suae substan-
ae, dominum autem universae operationis. Hanc autem matrem
et Ogdoadem vocant et Sophiam et Terram et Hierusalem et Spi-
ritum sanctum et Dominum masculiniter. Habere autem medietatis
locum eam et esse quidem super Demiurgum, subius autem sive
extra Pleroma ⁸usque ad finem.

4. ⁹Quoniam quidem materialem substantiam ex tribus pas-
sionibus constare dicunt, timore et tristitia et aporia; de timore

um impellere voluerit, caput quidem et principium essentiae suae,
ominum autem et arbitrum totius negotii. Hanc porro matrem et
Ogdoadem et Sophiam et Terram et Hierusalem et sanctum Spiri-
um et masculino genere Dominum vocant. Versari autem in me-
diate ac supra Demiurgum quidem esse, infra autem aut extra
Pleroma usque ad consummationem.

4. Quoniam igitur materialem essentiam ex tribus affectibus
onflatam esse dicunt, nempe ex metu et moerore et anxietate,

1. Haec autem] Voss. hoc autem.

2. in totum] Vel has voces de suo ad-
didit Interpres, vel quidpiam iis respon-
dens in textu graeco omissum est. Mass.

3. Achamoth] Adde hic aut cum BILLIO
roducente, aut cum JUNIO emittente, ut
eddatur graecum προβαλλούσης.

4. non scientem] CLAROM. nescientem.

5. semetipsum autem putasse] ERASM.
GALL. FEUARD. et semetipsum. ERASMUS
utem in margine duarum priorum editt.
1526 et 1528) notavit lectionem nobis
robaram, quam GRABII auctoritate Codd.
RUND. et Voss. recepit et MASSUETUS
onscientibus CLAROM. et PASS. agno-
it, nisi quod addi voluit unum ante pu-
isse, quoniam graece audiuntur μόνον
ἡσθαι.

6. operationis] Sic Codd. omnesque
ditt. praeter MASS. BILLIUS interpretem
egisse arbitratur ποιήσεως, quamvis
raeca lectio οίήσεως magis convenire

videatur. JUNIUS ex graeco emendavit
opinationis; et MASS. in textu ita habet
contra Codd. fidem. Quum utraque le-
ctio et graeca et latina sensu non careat,
atque ποιήσεως ab oscitantibus libra-
riis facilius mutari potuerit in οίήσεως,
quam opinationis in operationis, genuinam
fideque Codicum unice probatam lectio-
nem textui latino reddendam esse censui.

7. locum eam] ERASM. GALL. locum
eam; emendavit IUN. eam, quod FEUARD.
ex graeco et VET. Cod. in textum rece-
pit. Consentiant ARUND. Voss. et MERC.
II. et, ut puto, etiam Codd. MASS.

8. usque ad finem] In consummatione
enim dicebant, ipsorum matrem, relicto
medietatis loco, Pleroma subitam, ut
ait Irenaeus infra cap. 7 et lib. II, c.
29. MASS.

9. Quoniam quidem] Legisse videtur
Int. ἐπεὶ μὲν, quae lectio non adeo
bona est.

τῆς ἐπιστροφῆς τὰ ψυχικὰ τὴν σύστασιν εἰληγεῖναι· ^aἐκ μὲν τῆς ἐπιστροφῆς τὸν Δημιουργὸν βούλονται τὴν γένεσιν ἐσχηκέναι· ἐκ δὲ τοῦ φόβου τὴν λοιπὴν πᾶσαν ψυχικὴν ^bὑπόστασιν, ὡς ψυχὰς ἀλόγων ζώων καὶ θηρίων καὶ ἀνθρώπων. ^cΔιὰ τοῦτο ἀτονώτερον αὐτὸν ὑπάρχοντα πρὸς τὸ γινώσκειν τινὰ πνευματικά, αὐτὸν νενομικέναι μόνον ^dεἶναι Θεὸν καὶ διὰ τῶν προφητῶν εἰρηκέναι· ἐγὼ Θεός, πλὴν ἐμοῦ οὐδεὶς. ^eἘκ δὲ τῆς λύπης τὰ πνευματικά τῆς πονηρίας διδάσκουσι γεγονέναι· ^fᾧθεν τὸν Διάβολον τὴν γένεσιν ἐσχηκέναι, ὃν καὶ Κοσμοκράτορα καλοῦσι, καὶ τὰ δαιμόνια ^gκαὶ τοὺς ἀγγέλους καὶ πᾶσαν τὴν πνευματικὴν τῆς πονηρίας ὑπόστασιν. Ἀλλὰ τὸν μὲν Δημιουργὸν ^hυἷὸν τῆς μητρὸς αὐτῶν λέγουσι, τὸν δὲ Κοσμοκράτορα κτίσμα τοῦ Δημιουργοῦ. *Καὶ τὸν μὲν Κοσμοκράτορα γινώσκειν τὰ ὑπὲρ αὐτόν, ὅτι ⁱπνεῦμά ἐστι τῆς πονηρίας· τὸν δὲ Δημιουργὸν ἀγνοεῖν, ^kἕτε ψυχικὸν ὑπάρχοντα. Οἰκεῖν δὲ τὴν μητέρα αὐτῶν εἰς τὸν ὑπερουράνιον τόπον, τουτέστιν ἐν τῇ μεσότητι. Τὸν Δημιουργὸν δὲ ^lεἰς

hanc rationem ineunt, ut ex metu quidem et conversione ea omnia, quae anima praedita sunt, coagmentata esse velint: Demiurgum nempe ex conversione ortum esse; ex metu autem quidquid reliquum est animalis substantiae, ut animae brutorum animantium, et ferarum, et hominum. Ac propterea cum, quia imbecillior sit, quam ut quae spiritalia sunt cognoscere queat, se solum esse Deum existimasse ac per prophetas dixisse: *Ego Deus, ac praeter me non est alius.* Ex moestitia autem quidquid spirituale ad nequitiam pertinet factum

a. ἐκ μὲν τῆς ἐπιστροφῆς] Ante has voces Iunius legit καί, nec ita msle.

b. ὑπόστασιν ὡς κ. τ. λ.] Int. ὑπόστασιν ἀλόγων ζώων καὶ ἀνθρώπων.

c. Διὰ τοῦτο] Int. καὶ διὰ τ.

d. εἶναι] Haec vox defuisse videtur in exemplari Interpretis.

e. ἐκ δὲ τῆς λύπης] Cod. VRATISLAV. cum editt. Basil. Paris. et Coloniensi Epiphani pro λύπης habent λοιπῆς. Falsam hanc lectionem emendaverunt GALL. et FEUARD. ex versione lat. Irenaei.

f. ᾧθεν τὸν Διάβολον] Int. melius ᾧθεν καὶ τὸν Διάβ.

g. καὶ τοὺς ἀγγέλους] Haec desiderantur in versione.

h. υἷόν] Int. ψυχικὸν υἷόν.

i. πνεῦμά ἐστι τῆς πονηρίας] Int. ὅτι πνευματικὴ ἐστὶ πονηρία.

k. ἕτε ψυχικὸν ὑπάρχοντα] In editt. Epiphani legitur ψυχικά; sed in Codd. REG. et VRATISLAV. ψυχικόν atque in posteriori cum Basileensi editione ὄντα pro ὑπάρχοντα.

l. εἰς τὸν ὑπερουράνιον τόπον] Τό-

πον addidit Mass. ex Cod. REG., sed hac voce non opus est, cum paullo ante legatur. Patet librariorum hic falso scripsisse ὑπερουράνιον. Etenim ex Valentinianorum placitis summum nomen cum Aeonibus in Pleromate seu regno spiritali sedem habet, Achamoth cum Demiurgo ἐν τόπῳ τῆς μεσότητος et Diabolus cum daemoniis ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς κόσμῳ. Sed dum Demiurgus cum angelis septem caelis praeest, Achamoth in supercaelesti loco commoratur, quippe quae natura spiritalis longe superior sit Demiurgo cum angelis psychicis. Inde apparet Demiurgum in loco ὑπερουρανίῳ aut, uti volunt BILLIUS et IUNIUS, ὑπουρανίῳ habitare dici non posse. Frustra defendit GRABIUS (v. Appar. nostrum) vocem ὑπερουράνιος. Nam ex sententia Valentinianorum non solum locus ille, in quo sedet Achamoth, τόπος τῆς μεσότητος nominatur, sed totum illud regnum Demiurgi, quod erat infra Pleroma et supra hanc terram. Quam sedes Demiurgi in septem caelis (subes

quidem et de conversione animalia subsistentiam accepisse; ¹de conversione quidem Demiurgum volunt genesin habuisse; de timore utem reliquam omnem animalem ²substantiam mutorum animalium et hominum. Et propter hoc ³superiorem eum existentem praescire quae sunt spiritalia, et se putasse solum Deum et ⁴per prophetas dixisse: *Ego Deus, et praeter me nemo*. De tristitia autem spiritalia malitiae docent facta: unde et Diabolum genesin habuisse, quem et Cosmocratorem vocant, ⁵et daemonia et omnem spiritalem malitiae substantiam. Sed ⁶Demiurgum quidem psychicum filium matris suae dicunt, Cosmocratorem vero ⁸creaturam Demiurgi. Et ⁷Cosmocratorem quidem intelligere ea, quae sunt supra eum, ⁹quoniam sit spiritalis malitia; Demiurgum vero ignorare, quum sit animalis. ¹⁰Habitare matrem quidem ipsorum in eo qui sit ¹¹caelestis locus, hoc est in medietate; Demiurgum vero in eo, qui sit

Esai. XLV.

6. et XLVI.

9,

* Grab. 27.

esse docent. Hinc enim et Diabolum, quem et mundi principem vocant, et daemones et angelos ac spirituales omnem nequitiae substantiam ortum duxisse. At vero Demiurgum quidem psychicum matris suae filium esse dicunt; Cosmocratorem autem Demiurgi opus. Et Cosmocratorem quidem, quae supra ipsum sunt, perspecta habere, quia nequitiae spiritus est; Demiurgum autem ignorare, quia psychicus sit. Porro matrem ipsorum in supercaelesti loco, hoc est in medietate, domicilium habere. Demiurgum autem in caelesti, hoc

quidem, ait Tertullianus, in hebdomade sua (cap. 23.) ex systemate Valentiniano fuerit, hoc loco cum Interprete, FRONTO DUC. et MASSUETO legendum puto εἰς τὸν οὐράνιον seu ἐπουράνιον τόπον.

1. de conversione quidem] Ed. princ. e conv. quidam.

2. substantiam mutorum animalium] Aut liter legit Interpres, aut, quum latineerberet, nonnulla praetermisit. Vide not. d text. graec.

3. superiorem eum existentem praescire] Ἰνώτερον αὐτὸν ὑπάρχοντα προγινώσκειν (προειδέναι) legit Interpres, li BILL. monet. Melius enim sensui renasci vel potius Valentinianorum contenti graeca apud Epiphanium lectio ita eddenda: et propter hoc imbecillio rem eum existentem ad sciendum quae sunt spiritalia, se putasse solum Deum. Ideoque idem, an apud Tertullianum cap. 21. commodius legi possit: Adeo rerum non rat compos, de animali scilicet censu, invalidus spiritalia accedere, ut se solum alius concionaretur: *Ego Deus et absque me non est*. Ita FRONTO DUC. IUN. pro superiorem legatur suadet infirmio rem.

4. per prophetas dixisse] ERASM. GALL.

nec non Codd. MERC. per prophetas se dixisse.

5. et daemonia] Adde ex graeco: et angelos, malos scil. GRAB.

6. Demiurgum quidem psychicum filium matris] ERASM. GALL. nec non Codd. MERC. Demiurgum quidem psychicum filium, filium matris. IUNIVS graeci textus auctoritate fretus psychicum filium glossema delendum putat. In ceteris editionibus vox filium semel tantummodo legitur.

7. matris suae] Melius vertisset matris ipsorum scil. Valentinianorum.

8. creaturam Demiurgi] Codd. quod equidem scio omnes habent creatorem Demiurgi, itaque ERASM. et GALL. Quum autem in graeco κτίσμα atque apud Tertullianum opus Demiurgi legatur, FEUARD. GRAB. et MASS. meliorem lectionem optimo iure in textum receperunt.

9. Habitare matrem] Ita ERASM. edit. 1526. 1528. 1545. et MASS. Sed ERASM. 1548 et 1567, GALL. FEUARD. et GRAB. habent post habitare autem, quod deest in MERC. II. et Voss. Vereor, ne illud autem ex graeco in textum lat. receptum sit.

10. caelestis locus] Lege supercaelestis locus.

τὸν ὑπερουράνιον τόπον, τουτέστιν ἐν τῇ ἑβδομάδι· τὸν δὲ ^a Παντοκράτορα ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς κόσμῳ. Ἐκ δὲ τῆς ἐκπλήξεως καὶ τῆς ^b ἀμνηχανίας ὡς ἐκ τοῦ ἀσημοτέρου τὰ σωματικά, καθὼς προείπαμεν, τοῦ κόσμου στοιχεῖα γεγονέναι· ^c τὴν μὲν κατὰ τῆς ἐκπλήξεως στάσιν, ἴδωρ δὲ κατὰ τὴν ^d τοῦ φόβου (τῶν δακρύων) κίνησιν, ^e ἄερα τε κατὰ τὴν λύπης πῆξιν· τὸ δὲ πῦρ ἅπασιν αὐτοῖς ^f ἐκπεφυκέναι † θάνατον καὶ φθοράν, ὡς καὶ τὴν ἄγνοιαν ^g τοῖς τρισὶ πάθεσιν ἐγκεκρέφθαι διδάσκουσι.

5. Δημιουργήσαντα δὴ τὸν κόσμον ^h πεποιηκέναι καὶ τὸν ἄνθρωπον τὸν χοϊκόν, ⁱ οὐκ ἀπὸ ταύτης δὲ τῆς ξηρᾶς γῆς, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀοράτου οὐσίας ^k ἀπὸ τοῦ κεχυμένου καὶ ρευστοῦ τῆς ὕλης λαβόντα· καὶ ^l εἰς τοῦτον ἐμφυσῆσαι τὸν ψυχικὸν διορίζονται. Καὶ τοῦτον εἶναι τὸν κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν γεγονότα κατ' εἰκόνα μὲν τὸν ὕλικὸν ὑπάρχειν παραπλήσιον μὲν, ἀλλ' οὐκ ὁμοούσιον τῇ Θεῷ· καθ' ὁμοίωσιν δὲ τὸν ψυχικόν, ὅθεν καὶ πνεῦμα ζωῆς τὴν οὐσίαν αὐτοῦ εἰρῆσθαι ἐκ πνευματικῆς ἀπορροίας οὔσαν. *^m Ὑστε-

est in hebdomade; Cosmocratorem vero in nostro hoc mundo. Postremo ex stupore et anxietate velut ex ignobiliore stirpe corporea, uti ante diximus, mundi elementa prodiisse: terram nimirum secundum stuporis statum, aquam secundum metus motionem, aërem secundum moeroris concretionem, ignem denique omnibus iis insitum esse mortiferum et exitiosum, quemadmodum etiam ignorantiam hisce tribus perturbationibus abditam et occultatam esse tradunt.

a. Παντοκράτορα] Lege cum vetere Interprete et Tertull. Κοσμοκράτορα: Diabolum intelligit Irenaeus. Ex BILL. MASS. b. ἀμνηχανίας] Interpretes ἀπορίας. Clem. Alex. in Exc. Theod. ita habet: ἐκ τῆς πλήξεως καὶ ἀπορίας τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου.

c. τὴν μὲν] Pro τὴν legendum ex interpretatione latina et Tertulliano γῆν δέ.

d. τοῦ φόβου τῶν δακρύων] Dum BILL. et PET. τῶν δακρύων expungi volunt, IUNIO haec retinenda esse existimat. GRABIOUS τοῦ φόβου delendum putat, quoniam supra cap. IV quidquid in mundo humidi sit ex lacrimis Achamothae originem cepisse narratum est. Sed systematis Valentiniiani expositio ab Irenaeo ita contexta esse videtur, ut varia Valentinianorum fragmenta suae narrationi insereret auctor. Ita factum est, ut supra cap. IV, 2, qui locus ex alio scripto gnostico desumptus videtur, genesis τῶν στοιχείων τοῦ κόσμου aliter explicetur, quam hoc loco. Operam igitur perdi-

derit, qui duos locos plenissime inter se conciliare studebit. Talis fuit, qui glossema illud τῶν δακρύων fortasse in margine scripsit. Praeterea MASSUETUM recte locutum censeo, hic de meta sermonem fieri, non quatenus passio sit a tristitia et conversione distincta, sed quatenus ipsius ἐκπλήξεως καὶ ἀπορίας, consternationis affectio sit. Atque his de causis cum Interprete glossema istud non agnoscō.

e. ἄερα τε] Int. legit ἄερα δέ.

f. ἐκπεφυκέναι] Int. versione lat. lege ἐμπεφυκέναι, quam lectionem agnoscunt Tertull. et Clem. Al. l. c. Prior: his omnibus, ait, elementis atque corporibus ignis inflabellatus est. Hic ita habet. ἐν δὲ τοῖς τρισὶ στοιχείοις τὸ πῦρ ἐναιωρεῖται καὶ ἐνέσπικραι καὶ ἐμφωλεῖται κ. τ. λ.

g. τοῖς τρισὶ πάθεσιν] Int. πᾶσι τοῖς τρ. πάθ.

h. πεποιηκέναι] Int. quamvis verterit fecit, non legit πεποίηκε, sed errore

in caelo locus, hoc est hebdomade; Cosmocratorem vero in eo, qui sit secundum nos, mundo. De expavescentia vero et aporia quasi de ¹vesaniori corporalia, quemadmodum praediximus, mundi elementa facta esse: terram vero secundum expavescentiae statum, aquam vero secundum timoris motum, aërem vero secundum ²materiae fixationem; ignem vero omnibus iis inesse † mortem et corruptelam, quemadmodum et ignorantiam ³omnibus tribus passionibus inabsconsam docent. † Mass. 27.

5. Quum fabricasset igitur mundum, fecit et hominem choicum, non autem ab hac arida terra, sed ab invisibili substantia et ⁴ab effusibili et fluida materia accipientem; et in hunc insufflasse psychicum definiunt. ⁵Et hunc esse secundum imaginem et similitudinem factum: secundum imaginem quidem hylicum esse proximum quidem, sed non eiusdem substantiae esse Deo; secundum similitudinem vero psychicum; unde et spiritum vitae substantiam eius dictam, quum sit ex spiritali ⁶defluxione. *Post deinde * Grab. 28.

5. Condito autem mundo hylicum etiam hominem effecisse, quem quidem non ex hac arida terra, sed ab invisibili essentia et fusili ac fluida materia sumsit; atque in eum postea psychicum insufflasse statuunt. Huncque eum esse, qui ad imaginem et similitudinem factus sit. Hylicum enim iuxta imaginem esse Deo quidem persimilem, verum non eiusdem cum eo essentiae; psychicum autem iuxta similitudinem; unde etiam vitae spiritum essentiam eius dictam esse, ut quae ex spiritali defluvio existat. Postea autem

lapsus est, constructionem graecam relinquens, quam paullo post (accipientem — insufflasse) uti solet accurate sequitur. Frustra suadet Iun., ut legatur *fecisse*.

[I. οὐκ ἀπό] Int. οὐδ' ἀπό.

k. ἀπὸ τοῦ κεχυμένου καὶ ῥευστοῦ τῆς ὕλης] Interpres melius ἀπὸ τῆς κεχυμένης καὶ ῥευστῆς ὕλης. Sic in Dialogo cont. Marcionitas Sect. V, p. 131 dicitur: ῥευστῆς οὐσίας ὃν τὸ σῶμα.

l. εἰς τοῦτον ἐμφυσησάι τὸν ψυχικόν] Addit Clemens ex orientali Valentinianorum Didasc. p. 797. col. 1. animale illum hominem a Demingro insufflatum, animam fuisse γεώδη καὶ ὑλικήν, ἄλογον καὶ τῶν θηρίων ὁμοούσιον. Quae consonae sunt mox dicendis ab Irenaeo. MASS.

m. Ὑστερον δέ] Particulam δὲ Interpres non agnoscit.

1. vesaniori] Melius Interpres vertisset rudiori.

2. materiae fixationem] Sic omnes Codd. et editt. praeter MASS. Ant Int. perpe-

ram legit ὕλης pro λύπης, uti BILL. existimat, aut. librarii falso scripsere. Iunius emendavit ex graeco tristitiae fixationem ac MASSUETUS, Tertullianei loci (cap. 23.) memòr: si non et istum (aërem) Sophiae moestitia colasset; vocem moestitiae adeo in textum recepit, quod contra MSS. fidem a me impetrare non potui.

3. omnibus tribus passionibus] Voss. Cod. in omnibus tribus passionibus.

4. ab effusibili] Sic Codd. et editt. omnes praeter Cod. ARUND. et GRADIUM, qui habent effusili.

5. Et hunc esse secundum imaginem cett.] Non attendit Interpres ad articulum τὸν, qui in graeco legitur ante καὶ ἐλκόντα. Vertendum igitur erat: et hunc esse eum, qui ad imaginem et similitudinem factus sit. MASS.

6. defluxione] Ita auctoritate Codd. VET. et Voss. cum FEUARD. restitui; ceteri Codd., quos secuti sunt GRABUS et MASS. habent deflutione. ERASM. et GALL. definitione.

ρον δὲ περιτεθεῖσθαι λέγουσιν αὐτῷ τὸν δερμάτινον χιτῶνα· τοῦτο δὲ τὸ αἰσθητὸν σαρκίον εἶναι λέγουσι.

6. Τὸ δὲ κήμα τῆς ἁ μητρὸς αὐτῆς τῆς Ἀχαμῶθ (ἡ δὲ κατὰ τὴν θεωρίαν τῶν περὶ τὸν Σωτῆρα ἀγγέλων ἀπεκύησεν) ὁμοούσιον ὑπάρχον τῇ μητρί, πνευματικόν, καὶ αὐτὸν ἡγνοηκέναι τὸν Δημιουργὸν λέγουσι· καὶ λεληθότως κατατεθεῖσθαι εἰς αὐτόν, μὴ εἰδότος αὐτοῦ, ἵνα δι' αὐτοῦ εἰς τὴν ἀπ' αὐτοῦ ψυχὴν σπαρὲν καὶ εἰς τὸ ὑλικὸν τοῦτο σῶμα, κνοφορηθὲν ἐν τούτοις καὶ αὐξηθὲν ἑτοιμον γένηται εἰς ὑποδοχὴν τοῦ ἑτελείου. Ἐλαθεν οὖν, ὡς φασί, τὸν Δημιουργὸν ὁ συγκατασπαρεῖς τῷ ἐμφυσήματι αὐτοῦ ὑπὸ τῆς Σοφίας πνευματικὸς ἁ ἀνθρώπων ἀρρήτῳ προνοίᾳ. Ὡς γὰρ τὴν μητέρα ἡγνοηκέναι, οὕτω καὶ τὸ σπέρμα αὐτῆς· ὃ δὴ καὶ αὐτὸ Ἐκκλησίαν εἶναι λέγουσιν, ἀντίτυπον τῆς ἁνῶ Ἐκκλησίας. Ἐκαὶ τότε εἶναι τὸν ἐν αὐτοῖς ἀξιούσιν, ὥστε ἔχειν αὐτοὺς τὴν μὲν ψυχὴν ἀπὸ τοῦ Δημιουργοῦ, τὸ δὲ σῶμα ἀπὸ τοῦ χοῦς καὶ τὸ σαρκικὸν ἀπὸ τῆς ὕλης, τὸν δὲ πνευματικὸν ἁνθρωπον ἀπὸ τῆς μητρὸς τῆς Ἀχαμῶθ.

intextam ipsi pelliceam tunicam fuisse aiunt, hoc est, corpus hoc, quod in sensum cadit.

6. At vero partum matris ipsius Achamoth (quem ex angelorum eorum, qui Salvatorem comitabantur, contemplatione protulit) eiusdem cum matre essentiae ac spiritualement esse, ne ipsum quidem Demiurgum cognitum habuisse dicunt; sed furtim in eum nescientem depositum fuisse, ut per eum in animam ab eo conditam fusus et in hoc materia constanti corpore, velut utero, gestatus et amplificatus ad perfectae rationis susceptionem aptus redderetur. Ergo

a. μητρὸς αὐτῆς] Lege cum Interprete μητρὸς αὐτῶν scil. Valentinianorum.

b. ἡ δὲ κατὰ τὴν θεωρίαν κτλ.] Apud Clementem in Excerptis pag. 789: οἱ δὲ ἀπὸ Οὐαλεντίνου πλασθέντος φασὶ τοῦ ψυχικοῦ σώματος τῇ ἐκλεκτῇ ψυχῇ οὕση ἐν ὕλῃ ἐντεθῆναι ὑπὸ τοῦ λόγου σπέρμα ἀρρήτικόν· ὅπερ ἐστὶν ἀπόρρητον τοῦ ἀγγελικοῦ. Et mox: τὸ σπέρμα ἀπόρρητον ἦν τοῦ ἀρρήτου καὶ ἀγγελικοῦ. Et pag. 797 haec habes: δι' ἀγγέλων οὖν τῶν ἀρρήτων τὰ σπέρματα ὑπηρετεῖται, τὰ εἰς γένεσιν προβληθέντα ὑπὸ τῆς Σοφίας, καθὼς ἐγγραφεῖ γίνεσθαι. GRAB.

c. τελείου] Ex versione vetere et Tertulliano, qui pro rationis habet sermonem, hic legendum esse τελείου λόγου editores observarunt.

d. ἀνθρώπων ἀρρήτῳ προνοίᾳ] Ἁνθρωπος ἀρρήτῳ δυνάμει καὶ προνοίᾳ

legendum esse ex vetere Interprete monuit BILLIUS.

e. Καὶ τότε εἶναι κ. τ. λ.] Haec ex versione antiqua sic emenda: καὶ τότε (scil. ἀντίτυπον, sic scribendum esse puto pro τότε, neque vero τοῦτον cum BILLIO) εἶναι τὸν ἐν αὐτοῖς ἁνθρωπον ἀξιούσιν.

1. adamantinam tunicam] Sic scriptum est in omnibus Codd. nec non in ERASMI et GALLASII edit. FEUARDENTIUS, qui ex graeco et Tertulliano (cap. 24 reddidit pelliceam tunicam) coniecit dermatinam tunicam legendum esse, hanc lectionem in textum recepit.

2. matris ipsorum] Cod. Voss. matris eorum.

3. inspectionem] Edit. ERASMIANAE, Basileens. a. 1548 et Parisiensis a. 1567 habent inspectionem, itaque legitur ex iis in GALL. et FEUARD. Sed in ERASMIANIS edit. Basileensib. a. 1526 et 1528 et

circumdatam dicunt ei ¹adamantinam tunicam; hanc autem sensibilem carnem esse volunt.

6. Partum vero ²matris ipsorum, quae est Achamoth (quem secundum ³inspectionem eorum angelorum, qui sunt ⁴erga Salvatorem, generavit) existentem eiusdem substantiae ⁵matris suae, spiritalem, ⁶et ipsum (enim) ignorasse Demiurgum dicunt; et latenter depositum esse in eum nesciente eo, uti per eum in eam, quae ab eo esset, animam seminatum et in materiale hoc corpus, gestatum quoque velut in utero in iis ⁷et amplificatum paratum fiat ad susceptionem ⁸perfectae rationis. Latuit igitur, quemadmodum dicunt, Demiurgum ⁹conseminatus ¹⁰insufflationi eius a Sophia spiritalis homo inenarrabili ¹¹virtute et providentia. ¹²Quemadmodum enim matrem suam ignoravit, sic et semen eius. Quod etiam [†]¹³ipsum ^{+ Mass. 29.} Ecclesiam esse dicunt, exemplum superioris ¹⁴Ecclesiae. ¹⁵Et hunc esse in semetipsis hominem volunt, uti ¹⁶habeant animam quidem a Demiurgo, corpus autem a limo, et ¹⁷carneum a materia, spiritalem vero hominem a matre Achamoth.

ineffabili, ut ipsi aiunt, virtute ac providentia factum est, ut spiritalis homo nesciente Demiurgo una cum ipsius insufflatione a Sophia inspersus sit. Ut enim ille matrem suam, ita ipsius quoque semen ignoravit: quod etiam ipsum Ecclesiam esse dicunt, supernae illius Ecclesiae imaginem. Atque eum hominem, quem fingunt, hanc imaginem esse volunt, ita ut ipsi habeant animam a Demiurgo, corpus a terra, carnem a materia ac denique spiritualement hominem a matre Achamoth.

Parisiensi a. 1545 nostra reperitur lectio, quae est in Codd. CLAROM. PASS. ARUND. VOSS. et MERC. II.

4. erga Salvatorem] Erga haud raro
scribit Interpres pro circa.

5. *matris suae spiritalis*] Codd. CLAROM. PASS. ARUND. MERC. II. et editi. ERASMI et GALL. *perperam matris suae spiritalis*; Voss. pro *spiritalis* habet *spiritalem*. FEUARDENTIIUS monente FRONTE DUCAEO loco *matris* scripsit *matrī*, sed, uti videtur, sine ulla MSS. auctoritate.

6. et ipsum (enim)] Enim, quod in omnibus Codd. et editt. compareret, ascribis falso additum esse conicio. Iux. etiam legi vult.

7. et amplificatum] Voss. et in ampli-
ficatum.

8. *perfectae rationis*] Ita Codd. MSS.
et excusi omnes. MERC. 1. *perfectionis*,
itaque legit Iun. iuxta graecum.

9. *conseminatus*] Voss. cum *seminatus*.

10. *insufflationi*] Ita CLAROM. PASS. ARUND. et VOSS.; MERC. II. *insubflationi eius*. ERASM. GALL. et FEUARD. male in *subflatione eius*.

11. virtute et] Haec delenda censet
lux. secundum graecum textum.

12. *quemadmodum enim*] In MS. Voss.
deest enim.

13. ipsum ecclesiam] *Ipsum et ecclesiam*
habet MERC. II.

14. *Ecclesiae*] In Cod. Voss. additur *suae*, in Pass. *site*; sed utrumque sine auctoritate textus graeci.

15. *Et hunc esse cett.*] Pamelius in cap. 25 Tertull. legi vult: *et hunc esse ex semetipsis* — *uti habeat*; sed frustra, repugnat enim textus graecus. Mass.

16. *habeant*] *Ipsi habeant ex graeco*
expectare possis.

17. *carneum*] ERASM. GALL. et FEUARD.
carnem. GRABIUS et MASS. *carneum*; con-
sentiunt MSS. CLAROM. VOSS. et MERC. II.

Κ Ε Φ. ε'.

1. * Τριῶν οὖν ὄντων, τὸ μὲν ὑλικόν, ὃ καὶ ἀριστερόν καλοῦσι, κατὰ ἀνάγκην ἀπόλλυσθαι λέγουσιν, ἅτε μηδεμίαν ^α ἐπιδείξασθαι πνοὴν ἀφθαρσίας δυνάμενον· τὸ δὲ ψυχικόν, ὃ καὶ δεξιὸν προσαγορεύουσιν, ἅτε μέσον ὃν τοῦ τε πνευματικοῦ καὶ ὑλικοῦ, ἐκεῖσε χωρεῖν, ὅπου ἂν καὶ τὴν ^β πρόσκλισιν ποιήσεται· τὸ δὲ πνευματικὸν ἐκπεπέμφθαι, ὅπως ἐνθάδε τῷ ψυχικῷ συζυγὲν μορφωθῇ, συμπαιδευθὲν αὐτῷ ἐν τῇ ^γ ἀναστροφῇ. Καὶ τοῦτ' εἶναι λέγουσι τὸ ἅλας καὶ τὸ φῶς τοῦ κόσμου. ^δ Ἐδεῖ γάρ τῶν ψυχικῶν καὶ αἰσθητῶν παιδευμάτων. ^ε Αἱ ὧν καὶ κόσμον κατεσκευάσθαι λέγουσι, καὶ τὸν ^ς Σωτῆρα δὲ ἐπὶ τοῦτο παραγεγονέναι ^ς τὸ ψυχικόν, ἐπεὶ καὶ αὐτεξούσιόν ἐστιν, ὅπως αὐτὸ σώσῃ. Ὡν γὰρ ἡμελλε σώξειν, τὰς ἀπαρχὰς αὐτῶν ^β εἰληφέναι φάσκουσιν, ἀπὸ μὲν τῆς Ἀχαμῶθ τὸ πνευματικόν, ἀπὸ δὲ τοῦ Δημιουργοῦ ἐνδεδύσθαι τὸν ψυχικὸν Χριστόν, ἀπὸ δὲ τῆς οἰκονομίας περιτεθεῖσθαι σῶμα ψυχικὴν ἔχον οὐσίαν, κατεσκευ-

1. Tria igitur quum sint, hylicum quidem, quod etiam sinistrum vocant, natura ita esse comparatum, ut necessario ipsi pereundum sit, quippe quod nullum incorruptibilitatis afflatum recipere queat; psychicum autem, quod item dextrum appellant, velut inter spirituale et hylicum interiectum, eo abire, quocumque sese inflexerit; spirituale denique ob eam causam emissum esse, ut hic psychico coniunctum formetur, una videlicet cum eo eruditum dum in hoc mundo commoretur. Atque hoc salem esse dicunt et mundi lucem. Psychicum etenim sensilibus disciplinis opus habuisse. Ob eam

a. ἐπιδείξασθαι] Int. melius legit ἐπιδέξασθαι.

b. πρόσκλισιν] Ed. princ. Epiphanii et Cod. VRATISLAV. προσκλησιν. Καὶ ante τὴν πρόσκλισιν cum Int. expungendum videtur.

c. ἀναστροφῇ] Illustrantur haec iis, quae cap. VII, 5 leguntur: τὰ δὲ πνευματικά, αὐτὰν κατασπεύρη ἢ Ἀχαμῶθ, ἔκτοτε ἕως τοῦ νῦν δικαίαις ψυχαῖς παιδευθέντα ἐνθάδε καὶ ἐκτραφέντα διὰ τὸ νῆπια ἐκπεπέμφθαι, ὕστερον τελειότητος ἀξιοθέντα, νόμους ἀποδοθήσεσθαι τοῖς τοῦ Σωτῆρος ἀγγέλοις δογματίζουσιν.

d. Ἐδεῖ γάρ τῶν ψυχικῶν καὶ] Patet Interpretem legisse τῷ ψυχικῷ. Tert. cap. 26: indiguiss, ait, enim animalem etiam sensibilibus disciplinarum. Voculam καὶ, quam Tertullianus quoque in Irenaeo legit, Interpres non agnoscit.

e. Αἱ ὧν] BILL. PETAV. et tunc. διὸ legi suadent. Sed δι' ὧν idem significare observarunt GRABIVS et MASS.

f. Σωτῆρα δέ] Voces δὲ et καὶ ante αὐτεξούσιον Interpreti haud probatae omnino supervacaneae videntur.

g. τὸ ψυχικόν] IUNIVS delet τό.

h. εἰληφέναι] Ante hanc vocem Int. legit αὐτόν.

1. Quum sint igitur tria] ERASM. quum sunt; sint, quod iam GALLAS. scripsit, reperitur in Codd. MERC. II. et VOSS. Unde sumserit FEUARD. vocem tria, quae MASSUETO dicente etiam in OTTOBON. legitur, ipso FEUARD. tacente dicere nequeo. Optimi Codd. CLAROM. PASS. ARUND. VOSS. et MERC. II. malam quidem, sed stilo Interpretis haud indignam lectionem habent tres.

2. quippe quum nullam spirationem] MS. VOSS. qui peccatum in illam spirationem. Aliae ERASMI edit. (princ. 1526 1528. 1545.) habent pro spirationem in textu separationem, in margine vero meliorem lectionem; aliae (1548. 1567.) in textu inspirationem, in margine nihil. In GALL. edit. et Codd. VET. PASS. OT-

C. A. P. VI.

1. *¹Quum sint igitur tria, alterum materiale, quod etiam si- * *Grab. 29.*
 istrum vocant, ex necessitate perire dicunt, ²quippe quum nullam
 spirationem incorruptelae recipere possit; animale vero, quod etiam
 lextum appellant, quum sit medium spiritualis et materialis, ³illuc
 redigi, quocunque declinaverit; ⁴spiritali vero emissum esse, uti
 nic animali coniunctum formetur, coërudum ei ⁵in conversatione.
 Et hoc esse dicunt ⁶*sal* et *lumen mundi*. ⁷Opus erat enim ani- *Matth. V.*
 mali sensibilibus disciplinis. Ob quam caussam et mundum ⁸fabri- *13. 14.*
 catum dicunt, et Salvatorem ad hoc venisse ⁹animale, quia suae po-
 testatis est, ¹⁰ut id salvet. Quae enim salvaturus erat, eorum ¹¹pri-
 mitias eum suscepisse dicunt: ab Achamoth quidem spiritale, a Demi-
 urgo autem indutum psychicum (¹²id est, animalem) Christum, ¹³a
 dispensatione autem circumdatum corpus, animalem habens substantiam,

caussam et mundum fabricatum esse aiunt, et Salvatorem ipsum ad
 hoc psychicum, utpote arbitrii libertate praeditum, venisse, ut ipsi
 salutem afferret. Quibus enim salutem allaturus erat, eorum primitias
 ipsum assumpsisse tradunt: nimirum ab Achamoth id quod spirituale
 est accepisse, a Demiurgo autem psychico Christo vestitum, a dis-
 pensatione vero eum amictum fuisse corpore, animali essentia prae-

BOBON. MERC. I. pro spirationem exstat
 inspirationem; in MERC. II. sperationem.
 GRAB. et MASS. auctoritate Codd. ARUND.
 et CLAROM., quibus addo Voss., melio-
 rem lectionem receperunt.

3. illuc redigi] Pro illuc, quod deest
 in Voss., in FEUARD. edit. perperam legi-
 tur illud. Χωρεῖν minus accurate Int.
 vertit redigi.

4. spiritale vero] ERASM. et GALL. nec
 non MERCERI M^S. in spiritalem vero,
 quod emendavit FEUARD.

5. in conversatione] ERASM. (1545) et
 MS. MERC. II. in conversione, quod hand
 alienum a voce ἀναστροφῇ ita expli-
 candum videtur: τὸ πνευματικὸν ab
 Achamoth e Pleromate in hunc mundum
 per Demiurgum demissum esse, ut in
 singulis hominibus, coniunctum cum ψυ-
 χῆς, certam formam indueret i. e. uti
 BAURIUS (Gnosis p. 187) ait, zum selbst-
 bewussten Leben sich gestalte, et in con-
 versione, in reditu i. e. illo tempore, quo
 spiritale in Pleroma et psychicum in me-
 dietatis regnum reditura sint, una cum
 eo eruditum ab omni parte perfectum
 discederet. Sed vulgaris lectio in con-
 versatione i. e. consuetudine, familiaritate
 magis nobis placuit, quamvis non accu-
 rate respondeat voci ἀναστροφῇ.

6. sal] Sic Voss. MERC. II. et Codd.

Massueti: ERASM. GALL. et MS. ARUND.
 solem; FEUARD. et IUN. salem.

7. Opus enim erat] Hunc vocum ordi-
 nem animadverti in Codd. Voss. et MERC. II.

8. fabricatum] ERASM. GALL. et FEU-
 ARD. addunt esse, quod in optimis MSS.
 deest.

9. animale] ERASM. GALL. FEUARD. ani-
 malem i. e. Salvatorem. GRABIMUM ex
 ARUND. et MERC. II. recte legisse animale
 demonstrant sequentia ἐπεὶ καὶ αὐτε-
 ξούσιόν ἐστιν, quae ad τὸ ψυχικὸν
 spectant. Docebant enim Valentiniani,
 salutem per Christum recuperatam per-
 tinere ad solos homines psychicos, qui-
 bus, quum soli libero arbitrio essent
 praediti, in bonum aut malum declina-
 re liceret.

10. ut id salvet] Voss. ut idem salvet.

11. primitias] Apud Tert. c. 26 (SEML.
 II, 175) legitur prospicias; alii prospici-
 entias, alii prosicias, quod idem est ac
 τῶν θυμάτων ἀπαρχαί, aut ἀρχοθῖνα
 (RIC. IUN.). Alii cum Irenaeo lat. in
 Tert. legi volunt primitias.

12. id est animalem] Glossema de-
 lendum.

13. a dispensatione] Observantibus MAS-
 SUETO et IUNIO Interpres vocem οἰχο-
 νομία hic et alibi melius vertere debuit
 dispensatio.

ασμένον δὲ ἀρρήτων τέχνη, πρὸς τὸ καὶ ^a ἄόρατον καὶ ἀψηλάφητον καὶ παθητὸν γεγενῆσθαι. Καὶ ὑλικὸν δὲ οὐδ' ὅτι οὖν ^b εἰληφέναι λέγουσιν αὐτόν· μὴ γὰρ εἶναι ^c τὴν ὕλην δεκτικὴν σωτηρίας. Τὴν δὲ συντέλειαν ἔσσεσθαι, ὅταν μορφωθῇ καὶ τελειωθῇ γνώσει πᾶν τὸ πνευματικόν, τουτέστιν οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι, οἱ τὴν τελείαν γνώσιν ἔχοντες περὶ Θεοῦ ^d καὶ τῆς Ἀχαμώθ. Μемуημένους δὲ μυστήρια εἶναι τούτους ὑποτίθενται.

2. Ἐπαιδεύθησαν γὰρ τὰ ψυχικὰ οἱ ψυχικοὶ ἄνθρωποι, οἱ δὲ ἔργον καὶ πίστεως ψιλῆς βεβαιούμενοι καὶ μὴ τὴν τελείαν γνώσιν ἔχοντες. Εἶναι δὲ τούτους ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας ἡμῶς λέγουσι. Διὸ καὶ ἡμῖν μὲν ἀναγκαῖον εἶναι *τὴν ἁγαθὴν προᾶξιν ἀποφαίνονται· ^b ἄλλως γὰρ ἀδύνατον σωθῆναι. Αὐτοὺς δὲ μὴ διὰ πράξεως, ἀλλὰ διὰ τὸ φήσει πνευματικὸς εἶναι πάντῃ τε καὶ πάντως σωθήσεσθαι δογματίζουσιν. Ὡς γὰρ τὸ χοικὸν ἀδύνατον σωτηρίας μετασχεῖν· (οὐ γὰρ εἶναι λέγουσιν αὐτοὶ δεκτικὸν αὐτῆς) οὕτως πάλιν τὸ πνευματικόν (ⁱ θέλουσιν οἱ αὐτοὶ εἶναι) ἀδύνατον φθορὰν καταδέξασθαι, κἂν ὁποίαις συγκα-

dito atque ineffabili arte ita constructo, ut et oculis cerni et tractari ac denique pati posset. Neque vero hylici quidquam, hoc est materiale, ab eo assumptum fuisse aiunt: nam materiam salutis capacem non esse dicunt. Consummationem porro tum demum fore, quum scientia informatum atque perfectum fuerit quidquid spirituale est, hoc est spirituales homines, qui perfectam de Deo cognitionem habent et ab Achamoth mysteria didicerunt. Hos autem se esse statuunt.

2. Animalibus enim disciplinis imbuti sunt animales homines,

a. ἄόρατον καὶ ἀψηλάφητον καὶ παθητὸν] GALL. et FEUARD. ἀπάθητον legunt pro παθητόν, quod PETAVIUS ex Cod. REG. et principe Epiphaniī editione restituit. Ceterum IUNIO omnibusque editoribus observantibus cum Interprete legi necesse est ὁρατὸν καὶ ψηλάφητόν. GRABIUS enim et MASSUETUS ipsum Irenaeum cap. IX. n. 3. scripsisse observant: πρὸς τὸ ὁρατὸν γενέσθαι καὶ ψηλάφητόν. Praeterea allegant Tertulianum cap. 26. corpus Salvatoris ita comparatum dicentem, quo congressui et conspectui et contactui et defunctui ingratiss (i. e. passioni et morti nolens) subiaceret; et Theodoretum, qui haec. fabb. I, 7 ita scribit: ἀπὸ δὲ τῆς οἰκονομίας περιδέσθαι σῶμα ψυχικὴν ἔχον οὐσίαν, ἀρρήτων δὲ σοφίᾳ πεποιημένον, πρὸς τὸ ἅπτον καὶ ὁρατὸν γενέσθαι καὶ παθητόν.

b. εἰληφέναι λέγουσιν αὐτόν] Int. εἴληφε.

c. τὴν ὕλην] Int. τὸ ὑλικόν.

d. καὶ τῆς Ἀχαμώθ etc.] Haec assentior GRABIO, qui hoc loco graecum textum genuinum Irenaei sententiam exprimere ideoque latina ex graecis emendanda esse putat. Sed cum IUNIO graeca ex latinis ita restituo: καὶ ὑπὸ τῆς Ἀχαμώθ μεμνημένοι μυστήρια· τούτους δὲ εἶναι ἑαυτοὺς ὑποτίθενται. Haec enim, uti MASSUETUS quoque censet, omnino quadrant in Valentinianorum sententias de nexu inter spirituales homines atque matrem eorum Achamoth intercedente. Isti enim, ait Mass., sese iactabant perfectos et semina electionis, ut paullo inferius Irenaeus, ut qui a matre Achamoth spiritale semen participassent, καὶ ἰδιόκτιστον ἄνωθεν ἀπὸ τῆς ἀρρήτου καὶ ἀνονομάστου συζυγίας συγκατεληλυθυῖαν ἔχειν τὴν χάριν, qua scilicet a matre sua accepta, mysteriis initiati fuerant. Hinc subditur: διὸ καὶ ἐκ παντὸς τρόπου δεῖν αὐτοὺς αἰεὶ τὸ τῆς συζυγίας μελετᾶν μυστήριον.

aratum vero inenarrabili arte, ut et visibile † et palpabile et passi- † *Mass.* 29.
 ile fieret. Et hylicum autem nihil omnino suscepit: non enim esse
 lylicum capacem salutis. Consummationem vero futuram, quum for-
 matum et perfectum fuerit scientia omne spiritale, ¹ hoc est homines
 ui perfectam agnitionem habent de Deo et hi, qui ab Achamoth ini-
 tiati sunt mysteria: ² esse autem hos semetipsos dicunt.

2. ³ Erudiuntur autem psychica (id est animalia) psychici (id
 est animales) homines, qui per operationem et fidem nudam fir-
 mantur, et non perfectam agnitionem habent. Esse autem hos nos,
 qui sumus ab ecclesia, dicunt. Quapropter et nobis quidem ne-
 cessariam esse ⁴ bonam * conversationem respondent: aliter enim im- * *Grab.* 30.
 possibile esse salvari. Semetipsos autem non per operationem,
 sed eo quod sint naturaliter spiritales, ⁶ omnimodo salvari dicunt.
 Quemadmodum enim choicum impossibile est salutem percipere
 non enim esse illum capacem salutis dicunt), sic iterum ⁷ quod
 spiritale (quod semetipsos esse volunt) impossibile esse corrupte-

qui per opera et nudam fidem confirmantur, nec perfecta cognitione
 praediti sunt. Quales nos, qui ecclesiae fidem profitemur, esse
 aiunt. Ex quo etiam nobis hoc necesse esse pronuntiant, ut probas
 actiones adhibeamus: nec enim alioqui fieri posse, ut salutem con-
 sequamur. At se ipsos non per actionem, sed quod natura spiri-
 tuales sint, omnino ac sine ulla dubitatione salvos fore affirmant.
 Ut enim hylicum nullo modo salutis particeps esse posse dicunt,
 quod eius capax minime sit: sic rursus spirituale (quod ipsi se esse
 volunt) ea conditione esse, ut nullo prorsus modo interitum atque

e. Ἐπαιδεύθησαν γάρ] Int. pro γάρ
 legit δέ.

f. ἡμᾶς λέγουσι] * Illustrantur haec
 is, quae apud Clementem Al. Strom. II.
 p. 433 et 434 edit. Potter. leguntur: οἱ
 δὲ ἀπὸ Οὐαλεντίνου τὴν μὲν πίστιν
 τοῖς ἀπλοῖς ἀπονεύσαντες ἡμῖν, αὐ-
 τοῖς δὲ τὴν γνώσιν, τοῖς φύσει σωζο-
 μένοις κατὰ τὴν τοῦ διαφέροντος
 πλεονεξίαν σπέρματος ἐνυπάρχειν
 βούλονται. Atque in Excerptis p. 798
 leguntur haec: τὸ μὲν πνευματικὸν
 φύσει σωζόμενον.

g. ἀγαθὴν] Deest haec vox in Codd.
 REG. et VRATISLAV.

h. ἄλλως γάρ] In GALL. ed. perpe-
 ram ἄλλους γάρ.

i. θέλουσιν οἱ αὐτοὶ εἶναι] Int. me-
 lius ὁ θέλουσιν κ. τ. λ.

1. hoc est, homines] Ex graeco adde
 spirituales.

2. esse autem hos] CLAROM. PASS. VOSS.
 et MERC. II. esse autem hoc.

3. Erudiuntur autem psychica] Interpres
 graeca ad litteram vertit et verbum eru-
 dire, uti graecum παιδεύειν, cum du-
 plici accusativo construi posse putavit.
 Quae constructio quum sit admodum
 inusitata (cf. Forcellini lex.): minus bene
 scripsit erudiuntur psychica psychici pro
 e. psychicis psychici.

4. bonam conversationem] IUNIUS legi
 mavult operationem, uti initio huius pa-
 ragraphi.

5. sed eo quod sint] ERASM. GALL.
 FEUARD. sed eo quod sunt; GRABIVS vero
 emendavit sint ex Codd. VOSS. et MERC. II.

6. omnimodo] Sic restituit GRABIVS ex
 VOSS. et ARUND., in qua omnimodo su-
 perscriptum legitur voci omnino. ERASM.
 GALL. FEUARD. omnino.

7. quod spiritale] Quod expungendum
 videtur.

ταγένωνται πράξειςιν. Ὅν γὰρ τρόπῳ χρυσὸς ἐν βορβόρῳ κατα-
τεθείς οὐκ ἀποβάλλει τὴν καλλονὴν αὐτοῦ, ἀλλὰ τὴν ἰδίαν φύ-
σιν διαφυλάττει, τοῦ βορβόρου μηδὲν ^a ἀδικῆσαι δυναμένου τὸν
χρυσόν· οὕτω δὲ καὶ αὐτοὺς λέγουσι, καὶ ^b ἐν ὁποίαις ὑλικάις
πράξεσι καταγένωνται, μηδὲν αὐτοὺς παραβλάπτεσθαι, †μηδὲ
ἀποβάλλειν τὴν πνευματικὴν ὑπόστασιν.

3. Διὸ δὴ καὶ τὰ ἀπειρημένα πάντα ἀδεῶς ^c οἱ τελειότατοι
πράττουσιν αὐτῶν, ^d περὶ ὧν αἱ γραφαὶ διαβεβαιοῦνται, τοὺς
ποιοῦντας αὐτὰ βασιλείαν Θεοῦ μὴ κληρονομήσειν. Καὶ γὰρ
εἰδωλόθιντα ^e διαφόρως ἐσθίουσι, ^f μηδὲ μολύνεσθαι ὑπ' αὐτῶν
ἡγούμενοι· καὶ ἐπὶ πᾶσαν ἐορτάσιμον τῶν ἐθνῶν τέρεψιν εἰς
τιμὴν τῶν εἰδώλων γινομένην πρῶτοι συνίασιν, *ὥς μηδὲ τῆς
παρὰ Θεοῦ καὶ ἀνθρώποις μεμισσημένης τῆς τῶν θηριομάχων καὶ
μονομαχίας ἀνδροφόνου θέας ἀπέχεσθαι ^g ἐνίοις αὐτῶν. Οἱ δὲ
καὶ ταῖς τῆς σαρκὸς ἡδοναῖς ^h κατακόρως δουλεύοντες, τὰ σαρ-
κικὰ τοῖς σαρκικοῖς καὶ τὰ πνευματικὰ τοῖς πνευματικοῖς ἀπο-
δίδοσθαι λέγουσι. Καὶ οἱ μὲν αὐτῶν λάθρα τὰς διδασκομένας
ὑπ' αὐτῶν τὴν διδαχὴν ταύτην γυναικας διαφθείρουσιν, ἵως
πολλάκις ὑπ' ἐνίων αὐτῶν ἐξαπατηθεῖσαι, ἔπειτα ἐπιστρέψασαι

corruptionem recipere queat, quibuscunque ipsi in flagitiis sceleri-
busque versentur. Quemadmodum enim aurum in coeno positum
pulchritudinem suam haud amittit, verum naturam suam incolumem
servat, nec detrimenti quidquam ei a coeno afferri potest: eodem
modo et sese, quibuslibet tandem in materialibus actionibus versen-
tur, nihil hinc laedi nec spiritualis essentiae iacturam facere.

3. Quo etiam fit, ut eorum perfectissimi quique omnia ea,
quae legis interdicto prohibentur, et de quibus affirmat Scriptura,
quod qui haec faciunt regni Dei hereditatem minime consequentur,

a. ἀδικῆσαι δυναμένου] *Δυναμένου*
deest in Cod. VRATISLAV. et edit. princ.
Basileensi.

b. ἐν ὁποίαις] Ita MASS. edit. VEN.
Ed. princ. et Colon. Epiph., praeterea
Cod. VRATISLAV. ἐν ποίαις.

c. οἱ τελειότατοι] Int. οἱ τέλειοι.

d. περὶ ὧν αἱ γραφαὶ] In GRABII et
MASSUETI edit. pro αἱ perperam legitur
καί. Etenim αἱ habent Codd: nec non
Basileensis et Petavii edit.

e. διαφόρως] Lege cum Interprete
ἀδιαφόρως.

f. μηδὲ μολύνεσθαι] GRABIIUS et
IUNIUS recte observant, Interpretem me-
lius legisse *μηδὲν μολύνεσθαι*.

g. ἐνίοις αὐτῶν] Haec verba, quae
non agnoscit Interp., supervacanea vi-
dentur.

h. κατακόρως] Ex IUNII sententia In-
terp. legit *ἀκόρως*, sed *κατακόρως* etiam
significat immodice, intemperanter.

i. ὥς πολλάκις ὑπ' ἐνίων αὐτῶν
ἐξαπ.] Discrepant haec ab iis, quae In-
terp. legit: ὥς πολλὰι *πολλάκις* ὑπ'
αὐτῶν *ἐξαπ*.

1. quum coenum nihil] Voss. quum
coenum enim nihil.

2. pro voluntate in honore eorum] Ita
habent Codd. CLAROM. OTTOBON. Voss.
MERC. i. ii. omnesque ERASMI edit. et
GALL. Pro *eorum* ex graeco scripsit
FEUARDENTIUS *idolorum*, quam vocem
sine ulla Codd. auctoritate agnoverunt
GRABIIUS et MASSUETUS. Fortasse in hono-
rem *Deorum* Int. scripsit, uti FRONTO DUC.
et IUN. suspicati sunt. Primo obtutu
patet, lectionem pro *voluntate* falsam le-

in percipere, licet in quibuscunque fuerint factis. Quemadmodum
nim aurum in coeno depositum non amittit decorem suum, sed
eam naturam custodit, ¹quum coenum nihil nocere auro possit:
c et semetipsos dicunt, licet in quibuscunque materialibus operi-
us [†]sint, nihil semetipsos noceri neque amittere spiritalem sub- [†]Mass. 30.
stantiam.

3. Quapropter et intimorate omnia, quae vetantur, hi qui
ant ipsorum perfecti operantur, de quibus Scripturae confirmant,
uoniam qui faciunt ea, regnum Dei non hereditabunt. Etenim Gal. V. 21.
lolothyta indifferenter manducant, nihil inquinari ab iis putantes,
t in omnem diem festum ethnicorum, ²pro *voluntate in honore* voluptate.
Deorum factum, primi *conveniunt; ³uti in nihilo quidem abstine- *Grab. 31.
nt, quod est apud Deum et apud homines odiosum, muneris ho-
nificiale spectaculum. Quidam autem et carnis voluptatibus insa-
abiliter inservientes, carnalia carnalibus, spiritualia spiritualibus reddi
icunt. Et quidam quidem ex ipsis clam eas mulieres, quae di-
cunt ab eis doctrinam hanc, corrumpunt, ⁴quemadmodum multae
aepe ab iis suasae, post conversae mulieres ad ecclesiam Dei

ine ullo metu perpetrent. Nam et ea, quae idolis immolata sunt,
bere ac sine ullo discrimine edunt, nec iis inquinari se arbitrantur;
tque ad omnia gentilium solemnia oblectamenta, quae ad idolorum
onorem cultumque celebrantur, primi confluunt, adeo ut nonnulli
orum ne a sanguinario quidem et funesto, Deo et hominibus invisio
pectaculo, in quo cum feris dimicatur vel gladiatores inter se pu-
nant, abstinendum sibi esse putent. Sunt etiam qui carnis vo-
luptatibus ad satietatem usque obsequentes, carnalia carnalibus et
piritualia spiritualibus persolvi aiunt. Quin etiam ipsi partim oc-
ulte cum mulierculis iis, quas in doctrina sua erudiunt, stupri
ommercium habent, quemadmodum ipsae saepe, a quibusdam ipso-

endumque esse, quod primus COTELERIUS
i notis ad Const. Apost. lib. II., c. 61.
bservavit, pro voluptate. Interpretem
uto eam ob causam non adeo bene
ertisse, quod in verbis ἐν τῇ πᾶσι
ορτάσιμον vocem ἡμέραν supplendam
t τέρας accusativi absoluti ratione
criptam esse opinabatur.

3. uti in nihilo quidem abstineant cett.]-
oss. pro in nihilo simpliciter nihilo.
X COTELERI sententia post verbum ab-
stineant addi necesse est ab eo. IONIUS
ic legi vult: ne ab illo quidem abstine-
nt, quod est apud Deum et apud homi-
es odiosum (MERC. I. II. VOSS. ERASM.
BALL. otiosum) muneris gladiatorum cum
vestiis et singulari certamine inter se

pugnantium homicidiale spectaculum. Sed
MASSUETUS ait: quod autem graecae vo-
ces duas θηριομαχων καὶ μονομαχίας,
bestiariorum, et gladiatorum unica voce
muneris reddiderit Interpres, latinos au-
ctores secutus est, quibus munus non
raro significat spectaculum gladiatorium,
aut bestiarum, quibuscum homines depu-
gnarent. Sic Sueton. in Caesare: be-
stias quoque ad munus populi comparatas
trucidaverant. Et ibid.: edidit spectacula
varii generis, munus gladiatorum, ludos
etiam regionalim urbe tota. Hinc mune-
rarii dicebantur, qui eiusmodi spectacula
exhibebant.

4. quemadmodum multae] Prior vox
deest in MERC. II.

γυναῖκες εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ σὺν τῇ λοιπῇ πλάνῃ καὶ τοῦτο ἐξωμολογήσαντο· οἱ δὲ καὶ κατὰ τὸ φανερόν ἀπερυσθίασαντες, ὧν ἂν ἐρασθῶσι γυναικῶν, ταύτας ἀπ' ἀνδρῶν ἀποσπάσαντες, ἰδίας γαμετὰς ἡγήσαντο. ^a Ἄλλοι δὲ αὖ πάλιν σεμνῶς κατ' ἀρχάς, ὡς μετὰ ἀδελφῶν προσποιούμενοι συνοικεῖν, προϊόντος τοῦ χρόνου ἡλέγχθησαν, ἐγκύμονος τῆς ἀδελφῆς ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ γενηθείσης.

4. ^b Καὶ ἄλλα δὲ πολλὰ μυστὰ καὶ ἄθεα πράσσοντες, ἡμῶν μὲν διὰ τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ φυλασσομένων καὶ μέχρις ἐννοίας καὶ λόγον ἀμαρτεῖν, κατατρέχουσιν, ὡς ἰδιωτῶν † καὶ μηδὲν ἐπισταμένων· ἐαυτοὺς δὲ ὑπερψοῦσι, τελείους ἀποκαλοῦντες καὶ σπέρματα ἐκλογίς. Ἡμᾶς μὲν γὰρ ^c ἐν χρήσει τὴν χάριν λαμβάνειν λέγουσι, διὸ καὶ ^d ἀφαιρεθήσεσθαι αὐτῆς· αὐτοὺς δὲ ἰδιόκτητον ἄνθρωπον ἀπὸ τῆς ἀρρήτου καὶ ἀνονομάστου συζυγίας συγκατεληλυθυῖαν ἔχειν τὴν χάριν· καὶ διὰ τοῦτο προστεθήσεσθαι αὐτοῖς. ^e Διὸ καὶ ἐκ παντὸς τρόπου δεῖν αὐτοὺς αἰετὸ τῆς συζυγίας μελετᾶν μυστήριον. Καὶ τοῦτο πείθουσι τοὺς ἀνοήτους, αὐταῖς λέξεσι λέγοντες οὕτως· ὅς ἂν ^f ἐν κόσμῳ γενόμενος γυναικαὶ οὐκ ἐφίλησεν, ὥστε αὐτὴν κρατηθῆναι, οὐκ ἔστιν ἐξ ἀληθείας καὶ οὐ χωρήσει εἰς ἀλήθειαν· ὁ δὲ ἀπὸ κόσμου γενόμενος, ^g (μὴ) κρατηθεὶς γυναικί, οὐ χωρήσει εἰς ἀλήθειαν

rum circumventae atque in fraudem impulsae ac postea ad Dei ecclesiam reversae, cum reliquo suo errore hoc quoque confessae sunt; partim aperte perfrictaque fronte quascunque adamarint mulieres, eas a viris avulsas matrimonio sibi copulant. Alii rursus quum honeste primum velut cum sororibus habitare se finxissent, progrediente tempore deprehensa fraus est, gravis nimirum a fratre facta sorore.

4. Ac pleraque alia impia et execranda flagitia perpetrantes, nos quidem, qui Dei metu cavemus, ne vel cogitatione tenuis et sermone peccemus, ut indoctos ac prorsus ignaros insectantur; seipsos

a. Ἄλλοι δὲ αὖ πάλιν σεμνῶς] Interp. pro αὖ πάλιν legisse videtur πάντῃ σεμνῶς, valde modeste.

b. Καὶ ἄλλα δέ] Δέ in versione desideratur.

c. ἐν χρήσει] Opponitur τῇ κτήσει. BILL. d. ἀφαιρεθήσεσθαι αὐτῆς] Alluditur ex sententia BILLII ad verba Luc. XIX. 26: τῷ ἔχοντι δοθήσεται — καὶ ὃ ἔχει ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ. GRABIVS recte censet loco αὐτῆς legendum esse αὐτήν. Interpres legisse videtur ἀφαιρεθήσεσθαι ἀφ' ἡμῶν.

e. Διὸ καὶ] Καὶ non habet Int.

f. ἐν κόσμῳ γενόμενος] Haec verba petita videntur, uti BILLIVS censet, ex

Ioannis evang. c. 17. Ibi enim Christus discipulos suos ἐν τῷ κόσμῳ, neque ἐκ τοῦ κόσμου εἶναι dicit.

g. (μὴ) κρατηθεὶς γυναικί — διὰ τὸ (αὐτὴν) ἐν ἐπιθυμίᾳ] Quamvis voculam μὴ a nobis uncinis inclusam omnino expungendam esse apparet et sensu et versione: contra omnium Codd. auctoritatem eandem omittere non conatus sum. GALLAS. FEUARD. et MASS. particulam illam negativam expunxerunt, PETAV. et GRAB. in textu retinere. Negabant enim Valentiniani, se, quamquam libidinibus et illicitis voluptatibus deditos, concupiscentia oppressos eiusque servos esse: etenim, quum sibi metipsi insi[de]r spέρμα πνευματικόν, ne stupro quidem sibi

in reliquo errore et hoc confessae sunt; alii vero et manifeste e quidem erubescences quascunque adamaverint mulieres, has a ris suis abstrahentes suas nuptas fecerunt. Alii vero valde moeste initio, quasi cum sororibus fingentes habitare, procedente tempore manifestati sunt, gravida sorore a fratre facta.

4. Et alia multa odiosa et irreligiosa facientes, nos quidem, qui per timorem Dei timemus etiam usque in mentibus nostris et sermonibus peccare, arguunt quasi [†]idiotas et nihil scientes; ¹semetipsos extollunt, perfectos vocantes et semina electionis. Nos enim in usu gratiam accipere dicunt, quapropter et auferri a nobis; semetipsos autem ²proprie possidere, desursum ab inenarrabili et nominabili syzygia descendente ³habere gratiam, et propterea adiici eis. Quapropter ex omni modo oportere eos semper syzygiae ⁵meditari mysterium. Et hoc suadent ⁶insensibilibus, ⁷his sermonibus dicentes sic: Quicumque in saeculo est et uxorem non habet, ⁸ut ei coniungatur, non est de veritate et non transiet in veritatem. Qui autem de saeculo est mixtus mulieri, non transit in

veritatem mirifice extollunt ac perfectos appellant et semina electionis. Nos enim in usu tantummodo gratiam accipere dicunt, ob idque fore ut ea nobis adimatur; se autem eam ab ineffabili et omni nomine praestantiori coniugatione caelitus delectam proprie possidere, ob idque causam fore ut ipsis accrescat. Quam ob causam sibi novis modo faciendum esse, ut coniugii mysterium exerceant. Atque ut hoc stolidis hominibus persuadeant, his ipsis verbis utuntur: Quisquis in mundo existens mulierem non amavit, ita ut ea possideretur, non est ex veritate, nec ad veritatem perveniet; quisquis autem de mundo existens cum muliere rem habuit, non perveniet ad

veritatem ad veritatem intercludi autumant. Quos vero psychicos atque e mundo esse dicebant, eos, siquidem cum mulieribus rem haberent, concupiscentia vincti proque inquinatos ad veritatem pervenire non posse opinabantur. Quam ob causam *ἐγκρατείας* et *ἀγαθῆς πράξεως* studium, quo ipsi supersedebant, psychicis hominibus suadebant (Valentiniani).

1. *semetipsos extollunt*] *Seemetipsos autem ext.* requirit sensus et habet textus raecus.

2. *proprie possidere, desursum*] IUNIUS *de desursum* intrudi vult ab. GRABIUS *de proprio possidere* legi mavult: *tantum peculium*.

3. *habere gratiam*] In Voss. MS. *de gratiam*.

4. *adiici*] FEUARD. in marg. *adiici*, itaque Voss.

5. *meditari mysterium*] Voss. *emendare myst.* Meditari aliquid uti graeca vox *μελετᾶν* non solum significat cogitando persequi, sed etiam agendo, idemque valet atque exercere. Virg. Ecl. 5, 60: Nec lupus insidias pecori, nec retia cervis Ulla dolum meditantur. Id. Aen. 4, 171: Nec iam furtivum Dido meditatur amorem.

6. *insensibilibus*] Suppl. *hominibus*. Sed vertendum erat *stolidis*, vel *rudioribus hominibus*. MASS.

7. *his sermonibus*] Ita lego ex Codd. *pro iis serm.*, quod est in edit.

8. *ut ei coniungatur*] Bene observat GRABIUS, Interpretem hic et paullo infra, ubi habet *mixtus mulieri* et in concupi-

διὰ τὸ (μὴ) ἐν ἐπιθυμίᾳ κρατηθῆναι *γυναικός. ^a Διὰ τοῦτο οὖν ἡμᾶς καλοὺς ψυχικοὺς ὀνομάζουσι καὶ ἐκ κόσμου εἶναι λέγουσι, καὶ ἀναγκαίαν ἡμῖν τὴν ἐγκράτειαν καὶ ἀγαθὴν πράξιν, ἵνα δι' αὐτῆς ἔλθωμεν εἰς τὸν τῆς μεσότητος τόπον· αὐτοῖς δὲ πνευματικοῖς τε καὶ τελείοις καλουμένοις μηδαμῶς. Οὐ γὰρ πράξις εἰς Πλήρωμα εἰσάγει, ἀλλὰ τὸ σπέρμα τὸ ἐκεῖθεν ^b νήπιον ἐκπεμπόμενον, ^c ἐνθα δὲ τελειούμενον.

Κ Ε Φ. ζ.

1. †Όταν δὲ πᾶν τὸ σπέρμα τελειωθῇ, τὴν μὲν Ἀχαμῶθ τὴν μητέρα αὐτῶν ^d μεταβῆναι τοῦ τῆς μεσότητος τόπου λέγουσι καὶ ἐντὸς Πληρώματος εἰσελθεῖν, καὶ ἀπολαβεῖν τὸν νυμφῖον αὐτῆς τὸν Σωτῆρα, ^e τὸν ἐκ πάντων γεγονότα, ἵνα συνῆγά γένηται τοῦ Σωτῆρος καὶ τῆς Σοφίας τῆς Ἀχαμῶθ. ^f Καὶ τοῦτο εἶναι νυμφῖον καὶ νύμφην, νυμφῶνα δὲ τὸ πᾶν Πλήρωμα. Τοὺς δὲ πνευματικοὺς ἀποδυσσμένους τὰς ψυχὰς καὶ πνεύματα νοερὰ γενομένους, ἀκρατίως καὶ ἀοράτως ἐντὸς Πληρώματος ^g εἰσελθόντας, νύμφας ἀποδοθήσεσθαι τοῖς περὶ τὸν Σωτῆρα ἀγγέλοις. Τὸν δὲ Δημιουργὸν μεταβῆναι καὶ αὐτὸν εἰς τὸν ^h τῆς μητρὸς Σοφίας τόπον, τουτέστιν ἐν τῇ μεσότητι. Τὰς τε τῶν δικαίων

veritatem, quoniam in concupiscentia mulieri succubuit. Propterea nobis quidem, quos psychicos vocant ac de mundo esse statuunt, necessarium esse continentiae ac bonarum actionum studium, ut per eas ad medietatis locum perveniamus; sibi autem, hoc est, ut ipsi se vocant, spiritualibus et perfectis, nullo modo. Neque enim actionem aditum ad Pleroma munire, sed semen, quod pusillum quidem illinc emititur, hic autem adolescit ac perficitur.

1. Quum autem universum semen perfectam fuerit, tum demum Achamoth, matrem ipsorum, ex medietatis loco migraturam

scientia mixtus est mulieri, aut in archetypo aliter legisse aut in legendo Irenaei textu, neque vero in intelligendo errasse. Videtur enim legisse αὐτῇ κερασθῆναι et κερασθεὶς iterumque κερασθῆναι pro κρατηθῆναι et κρατηθεὶς.

a. Διὰ τοῦτο οὖν ἡμᾶς καλοὺς ψυχικοὺς — καὶ ἀναγκαίαν ἡμῖν] Haec BILLIUS et IULIUS ex versione antiqua ita emendant: ἡμῖν μὲν (οὓς ψυχικοὺς ὀνομάζουσι καὶ ἐκ κόσμου εἶναι λέγουσιν) ἀναγκαίαν τὴν ἐγκράτειαν. GRABIUS vero graeca, ut ut sunt, nulla emendatione indigere putat, excepto verbo καλοὺς, quod sit omittendum. Atvero equidem Interpretem sequi malo.

b. νήπιον] Νήπιον μὲν legit Int.

c. ἐνθα δέ] Sic lego cum vetere In-

terprete. Codd. et editi. habent ἐνθάδε, GRABIUS ἐκθάδε.

d. μεταβῆναι] Codd. REG. et VRATISLAV. μεταστῆναι. Edit. princeps Basileens. μεταθῆναι. Nonne cum Int. legendum μεταβῆναι ἐκ τοῦ — τόπου?

e. τὸν ἐκ πάντων γεγονότα] Vide supra pag. 30.

f. Καὶ τοῦτο εἶναι νυμφῖον καὶ νύμφην] Ex BILLII sententia Valentini-ani hoc loco rationem habuere loci Matth. 25, 6: ὁ νυμφίος ἔρχεται, ἔξελθε εἰς ἀπάντησιν αὐτοῦ.

g. εἰσελθόντας, νύμφας] Cod. REG. εἰσελθεῖν τὰς νύμφας.

h. τῆς μητρὸς Σοφίας] Lege cum Interprete τῆς μητρὸς αὐτοῦ Σοφ. et intellige τὴν κατὰ Σοφίαν, inferiorem Sophiam.

ritatem, quoniam in concupiscentia mixtus *est mulieri. Quapropter nobis quidem, quos psychicos vocant et de saeculo esse dicunt, necessariam continentiam et bonam operationem, uti per eam veniamus in medietatis locum; sibi autem spiritualibus et perfectis locatis nullo modo. Non enim operatio in Pleroma inducit, sed semen, quod est inde pusillum quidem ¹emissum, hic autem perfectum factum.

C A P. VII.

1. † Quum autem universum semen perfectum fuerit, Achamoth ^{† Mass. 32.} quidem matrem ipsorum transire de medietatis loco dicunt et intra Pleroma introire, et recipere sponsum suum Salvatorem, qui est ex omnibus factus, uti syzygia fiat Salvatoris et Sophiae, quae est Achamoth. Et hoc esse sponsum et sponsam; ²nymphonem vero universum Pleroma. Spiritales vero, ³exspoliatos animas et spiritus intellectuales factos, ⁴inapprehensibiliter et invisibiliter ⁵intra Pleroma ingressos, sponsas reddi iis, qui circa Salvatorem sunt angelis. Demiurgum vero transire et ipsum in matris suae Sophiae locum, hoc est in medietatem. Iustorum quoque animas ⁶refrige-

atque in Pleroma ingressuram, ac sponsum suum, hoc est Salvatorem ex omnibus ortum, accepturam esse, ut coniugium existat Salvatoris et Achamoth. Et hoc esse, quod per sponsum et sponsam significetur, quemadmodum et Pleroma per cubiculum nuptiale. At vero spirituales, animis exutos ac spiritus intelligentes factos, incomprehensibili et invisibili modo in Pleroma ingressos, in sponsas assignatum iri angelis iis, qui Salvatorem comitantur. Demiurgum porro itidem ipsum ad matris Sophiae locum, hoc est ad medietatis locum, transiturum esse, atque in eadem regione fore, ut

1. *emissum*] Ita ARUND. VOSS. et, ut videtur, FEUARD. et MASSUETI Codd. MERC. II. qui *demissum*. ERASM. GALL. quidem *demissum*.

2. *nymphonem*] Codd. MERC. I. et II. et ERASM. GALL. *Symphonem*. ERASM. in margine scribit *συμφωνή concentus*, neque dicit, quis sit loci sensus. FEUARD. meliorem lectionem ex Cod. VET. hausit, ut assentiunt Voss. MS. et, ut puto, MASSUETI Codd. Tertull. cap. 31: *hic tril in Scripturis sponsus: et sponsalis Pleroma*.

3. *exspoliatos animas*] MERC. II. *spoliatos animas*. MASSUETUS bene observat: animas) animales scilicet a Demiurgo animalium insufflatas, ut superius dictum est. cf. Tert. l. I. c. 32.

4. *inapprehensibiliter*] Id est, ita ut a

superioribus potestatibus nec detineri, nec videri queant, ut inferius explicabitur. MASS.

5. *intra Pleroma*] Sic IUNIUS legi vult itaque habet VOSS. VET. et MASSUETI Codd. Sed MERC. II. et ERASM. et GALL. inter II. Ed. ERASM. a. 1567: *invisibiliter Pleroma ingressos*.

6. *refrigerare*] Ita CLAROM. ARUND. VOSS. MERC. II. cum ERASM. GALL. et GRABIO. Verum FEUARD. et IUNIUS legunt *refrigerari*. GRABIO bene observat, Interpretem *refrigerare* passive accipere, uti ex iis patet, quae paullo inferius leguntur: *Hominem animale, si meliora elegerit, in loco medietatis refrigeraturum*. Dum hic praesenti utitur pro graeco futuro, infra futurum loco praesentis habet. IUN. putat, Interpretem legisse *ἀναψύξεσθαι*.

ψυχὰς ἀναπαίσεσθαι καὶ αὐτὰς ἐν τῷ τῆς μεσότητος τόπῳ. Μηδὲν γὰρ ψυχικὸν ἐντὸς Πληρώματος ἁχωρεῖν. Τούτων δὲ γενομένων οὕτως, τὸ ἐμφωλεῦν τῷ κόσμῳ πῦρ ἐκλάμψαν καὶ ἐξαφθὲν καὶ κατεργασάμενον πᾶσαν ὕλην, συναναλωθήσεσθαι αὐτῇ καὶ εἰς τὸ μηκέτ' εἶναι χωρήσειν διδάσκουσι. Τὸν δὲ Δημιουργὸν μηδὲν τούτων ἐγνωκέναι ἀποφαίνονται πρὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος παρουσίας.

2. Εἰσὶ δὲ οἱ λέγοντες προβαλέσθαι αὐτὸν καὶ Χριστὸν υἱὸν ἴδιον, ἀλλὰ καὶ ψυχικόν· ^b περὶ τούτου διὰ τῶν *προφητῶν λελαληκέναι. Εἶναι δὲ τοῦτον τὸν διὰ Μαρίας διοδεύσαντα, καθάπερ ὕδωρ διὰ σωλῆρος ὁδεύει, καὶ εἰς τοῦτον ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος κατελθεῖν ἐκείνον, τὸν ἀπὸ τοῦ Πληρώματος ἐκ πάντων Σωτῆρα, ἐν εἵδει περιστερᾶς· γεγονέναι δὲ ἐν αὐτῷ καὶ ^c τὸ αὐτὸ τῆς Ἀχαμῶθ σπέρμα πνευματικόν. Τὸν οὖν Κύριον ἡμῶν ἐκ τεσσάρων τούτων σύνθετον γεγονέναι φάσκουσιν, ἀποσώζοντα τὸν τύπον τῆς ἀρχηγόνου καὶ πρώτης τετρακτύος ἐκ τοῦ πνευματικοῦ, ὃ ἦν ἀπὸ τῆς Ἀχαμῶθ, καὶ ἐκ τοῦ ψυχικοῦ, ὃ ἦν ἀπὸ τοῦ Δημιουργοῦ καὶ ἐκ τῆς οἰκονομίας, ^d ὃ ἦν κατεσκευασμένον ἀρχῇ τέχνῃ, καὶ ἐκ τοῦ Σωτῆρος, ^e ὃ ἦν κατελθοῦσα εἰς αὐτὸν περιστερὰ. ^f Καὶ τοῦτο μὲν ἀπαθῇ διαμεμενηκέναι· (οὐ γὰρ ἐνεδέχετο παθεῖν αὐτόν, ἀκράτητον καὶ ἀόρατον ὑπάρχοντα) ^g καὶ διὰ τοῦτο ἡρθαι, προσαγομένου αὐτοῦ

ipsae animae eorum, qui iustitiam coluerint, quiete perfruantur. Neque enim psychici quidquam intra Pleroma admitti. Quae quum ad hunc modum contigerint, tum vero futurum esse, ut ignis ille, qui in mundo delitescit, effulgeat et accendatur, confectaque universa materia, simul cum ea consumatur atque in nihilum redigatur. Verum enim vero Demiurgum nihil horum exploratum habuisse asserunt, antequam Salvator advenisset.

2. Sunt etiam qui dicant, eum etiam Christum filium suum produxisse, sed animale: ac de hoc per prophetas locutum esse. Hunc autem eum esse, qui per Mariam transmearit, perinde atque aqua per tubum manat: atque in ipsum, quum baptismi aqua tinge-

a. χωρεῖν] Int. legisse videtur μεταβαίνειν vel simile quid.

b. περὶ τούτου] Interpres καὶ περὶ τούτου.

c. τὸ αὐτὸ τῆς Ἀχαμῶθ] Interpres legisse videtur τὸ ἀπὸ τῆς Ἀχαμῶθ, uti paullo post scripsit.

d. ὃ ἦν κατεσκευασμένον] Ex GRABII sententia subintelligendum σῶμα, ex MASSUETI πρᾶγμα.

e. ὃ ἦν κατελθοῦσα] In Cod. REG. deest ὃ ἦν.

f. Καὶ τοῦτο μὲν ἀπαθῇ] Lege cum Interprete καὶ τοῦτον scil. Σωτῆρα.

g. καὶ διὰ τοῦτο ἡρθαι] In Excerptis Theodoti § 51 pag. 984 (edit. Potter. Clem. Alex.) haec leguntur: ἀπέθανε δέ, ἀποστάντος τοῦ καταβάντος ἐπ' αὐτῷ ἐπὶ τῷ Ισοδάνῃ πνεύματος, οὐκ ἰδίᾳ γενομένου, ἀλλὰ συσταλέντος, ἵνα καὶ ἐνεργήσῃ ὁ θάνατος· ἐπεὶ πῶς τῆς ζωῆς παρούσης ἐν αὐτῷ, ἀπέθανε τὸ σῶμα;

1. Nihil enim psychicum] MERC. II. nihil enim physicum.

2. et comprehendens] Et, quod deerat in ERASM. GALL. et FEUARENTII editi., GRABII ex VOSS. addidit. GRABIO scite

are et ipsas in medietatis loco. ¹Nihil enim psychicum intra Pleroma transire. His autem factis ita, is qui latet in mundo ignis xardescens ²et comprehendens universam materiam consumit, et ipsum simul consumtum ³abire in id, ⁴ut iam non sit. Demiurgum autem nihil horum cognovisse ostendunt ante Salvatoris adventum.

2. Sunt autem qui dicunt emisisse eum ⁵et Christum filium suum, sed et animale, et de hoc per prophetas [†]locutum ^{*}esse. [†]Mass. 33. ^{*}Grab. 33. Misisse autem hunc, qui per Mariam transierit, quemadmodum aqua per tubum transit, et in hunc in baptismo ⁶descendisse illum, qui esset de Pleromate ex omnibus, Salvatorem in figura columbae; fuisse autem in eo et illud, quod est ab Achamoth, semen spiritale. Dominum igitur nostrum ex quatuor iis compositum fuisse dicunt, servantem typum primigenitae et ⁷primae quaternationis: de spiritali, ⁸quod erat ab Achamoth; et de animali, quod erat de Demiurgo; ⁹et de dispositione, quod erat factum inenarrabili arte; et de Salvatore, quod erat illa, quae descendit in eum, columba. Et hunc quidem impassibilem perseverasse: (non enim possibile erat pati eum, quum esset incomprehensibilis et invisibilis) et propter hoc ablatum esse, ¹⁰quum

retur, Salvatorem illum, qui de Pleromate erat, atque ex omnibus partem traxerat, in columbae forma descendisse. In eo et spirituale illud semen, ab Achamoth acceptum; exstitisse. Ac proinde Dominum nostrum, primigenae videlicet illius quaternitatis typum retinentem, ex quatuor hisce conflatum fuisse tradunt, nimirum ex spiritali, quod ab Achamoth erat: ex animali, quod a Demiurgo; ex dispensatione, quod ineffabili arte constructum erat; ac denique ex Salvatore, quod erat columba illa, quae in eum descenderat. Atque hunc quidem ab omni perpeffione immunem permansisse. Neque enim fieri poterat, ut is pateretur, qui comprehensionem omnem et oculorum obtutum fugebat. Ob eamque causam subla-

observante, Interpres *ἐξαγθὲν* male vertit comprehendens, quasi derivandum sit ab *ἐξάντρομαι* attingo; sed descendit ab *ἐξάντω* succendo.

3. abire] Notandum, Interpretem in hoc commate constructionem mutasse. Pro abire scribendum erat (*χωρήσειν διδάσκειν*) abiturum docent.

4. ut iam non sit] Cod. Voss. utinam non sinit.

5. et Christum — sed et animale] Prius et comparet in Cod. CLAROM., posterius in CLAROM. et Voss. Duplex illud et omiserant omnes editi. praeter MASS.

6. descendisse] Voss. descendere.

7. primae quaternationis] ERASM. GALL.

FEUARD. et GRABIUS primae quaternationis. Legendum esse primae quaternationis datum coniecerant FRONTO DUC. et JUNIUS. Meliorem hanc lectionem in Cod. CLAROM. repertam MASS. restituit.

8. quod erat ab Achamoth] ERASM. GALL. quod erat in Ach. Voculam ab suppeditant Codd. VET. ARUND. VOSS. et MERC. II.

9. et de dispositione] AL. dispensatione, sic paullo post. JUNIUS.

10. quum traheretur] ERASM. GALL. et GRAB. cum Codd. VOSS. et MERC. II. quum traderetur. FEUARD. MASS. cum Cod. OTTOB. et ex textu graeco meliorem lectionem dederunt.

τῷ Πιλάτῳ, τὸ εἰς αὐτὸν κατατεθὲν πνεῦμα Χριστοῦ. Ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἀπὸ τῆς μητρὸς σπέρμα πεπονθέναι λέγουσιν. Ἀπαθὲς γὰρ ^aκαὶ αὐτό, τὸ πνευματικόν, καὶ ἄόρατον καὶ αὐτῷ τῷ Δημιουργῷ. Ἐπαθε δὲ λοιπὸν κατ' αὐτοὺς ὁ ψυχικὸς Χριστὸς καὶ ὁ ἐκ τῆς οἰκονομίας κατεσκευασμένος μυστηριωδῶς, ἵν' ^bἐπιδείξῃ αὐτοῦ ἡ μήτηρ τὸν τύπον τοῦ ἄνω Χριστοῦ, ἐκείνου τοῦ ἐπεκταθέντος τῷ Σταυρῷ καὶ μορφώσαντος τὴν Ἀχαμῶθ μόρφωσιν τὴν κατ' οὐσίαν· πάντα γὰρ ταῦτα τύπους ἐκείνων εἶναι λέγουσι.

3. Τὰς δὲ ἐσχηκίας τὸ σπέρμα τῆς Ἀχαμῶθ ψυχὰς ^aἀμείνους λέγουσι γεγονέναι τῶν λοιπῶν· διὸ καὶ πλεῖον τῶν ἄλλων ἠγαπήσθαι ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ, μὴ εἰδότος τὴν αἰτίαν, ἀλλὰ παρ' αὐτοῦ λογιζομένου εἶναι τοιαύτας. Διὸ καὶ εἰς προφήτας, φασίν, [†]ἔτασεν αὐτοὺς καὶ ἱερεῖς καὶ *βασιλεῖς. Καὶ πολλὰ ὑπὸ τοῦ σπέρματος τούτου εἰρῆσθαι διὰ τῶν προφητῶν ἐξηγούνται, ὅτε ὑψηλοτέρας φύσεως ὑπαρχούσας. Πολλὰ δὲ καὶ τὴν μητέρα περὶ τῶν ἀνωτέρω εἰρηκέναι λέγουσιν, ἀλλὰ καὶ διὰ

tum fuisse Christi spiritum, qui in eum conditus fuerat, quum ad Pilatum adduceretur. Quin ne semen quidem illud, quod a matre profectum fuerat, perpersum esse dicunt: etenim id quoque omni perpeffione praestantius esse, utpote spirituale ac ne in ipsius etiam Demiurgi adspectum cadens. Restat igitur, ut psychicus demum Christus perpersum sit, et is qui ex dispensatione mystico modo constructus fuerat: ut per eum mater superioris illius Christi, qui ultra Crucem extentus essentiae formam Achamothae impresserat, typum exprimeret. Haec enim omnia figuras illorum esse tradunt.

a. καὶ αὐτὸ τὸ πνευματικόν] Interpretes melius: ἀπαθὲς γὰρ ἐκεῖνο, ὅτε τὸ πνευματικόν.

b. ἐπιδείξῃ αὐτοῦ — τύπον] Δι' αὐτοῦ legendum esse cum Interprete monuerunt BILL. PETAVIUS et IUNIUS. Edit. princ. ἐπέδειξε. In Venetiana MASSUETI edit. falso τόπον.

c. ἐπεκταθέντος τῷ Σταυρῷ] Haec explicantur iis, quae supra de Christo calamitate Achamothae commoto eique auxilium ferente leguntur; cf. supra p. 46 et quae ibidem not. b. allegavimus Theodoretī verba. Cf. de Valentinianorum ad Christologiam spectantibus sentiis BAURII librum *die christl. Lehre von der Dreieinigkeit* I. p. 139 ss. et DORNERI libr. *die Lehre von der Person Christi* I. p. 377 ss.

d. ἀμείνους λέγουσι] Ἀμείνους εἶναι λέγ. habet edit. princ. Epiphaniī Basileensis.

e. ἔτασεν αὐτούς] FRONTO DUC. GRAB. et MASS. cum Tertull. c. 29 legere malunt αὐτὰς pro αὐτοῖς.

f. ὑπὸ τοῦ σπέρματος τούτου] Ὑπὲρ legi vult PETAVIUS ad marginē Epiphaniī prout etiam GALLAS. ac FEUARD. in Irenaeο posuerunt, seducti vetere versione. Ast genuinam esse lectionem ὑπὸ, mox sequentia Irenaei verba: *dividunt prophetias, docentes aliquid quidem a matre dictum (per prophetas) aliquid a semine, τὸ δὲ τι ἀπὸ τοῦ σπέρματος, aliquid autem ab ipso Demiurgo*. Hic obiter notandum, Valentinianos esse, qui ab Origene Tom. XX Comment. in Ezech. T. I pag. 200 (edit. Huetii) reprehenduntur: οἱ τῶν παλαιῶν γραμμάτων τὰ μὲν ἀπὸ θειοτέρας λέγοντες εἶναι δυνάμειος καὶ τῆς ἀνωτάτω, τὰ δὲ ἀπὸ ὑποδεστέρας. GRABIUS.

g. ὑπαρχούσας] Ὑπάρχοντος legi volunt BILLIUS et PETAVIUS nec dissentit

traheretur ad Pilatum, illum qui ¹depositus erat in eum spiritus Christi. Sed ne id quidem, quod a matre erat semen, passum esse dicunt. Impassibile enim et illud, quippe spiritale, et invisibile etiam ipsi Demiurgo. ²Passus est autem secundum hos animalis Christus et ille qui ex dispositione fabricatus in mysterio, ut ostendat per eum mater typum superioris Christi, illius qui extensus est Cruci et formavit Achamoth ³formationem secundum substantiam: omnia enim haec exempla illorum esse dicunt.

3. Eas vero, quae habuerunt ⁴semen id, quod est ab Achamoth, animas, meliores dicunt fuisse quam reliquas: quapropter et plus eas dilectas a Demiurgo, non sciente caussam, sed a semetipso putante esse tales. Quapropter et in prophetas, † aiunt, ⁵distribuebat † *Mass. 34.* eas et sacerdotes *et reges. Et multa ⁶de hoc semine dicta per * *Grab. 34.* prophetas exponunt: quippe ⁷quum altioris naturae esset. Multa autem et matrem de superioribus dixisse dicunt; ⁸sed et per hunc

3. Animas porro eas, quae Achamothae semen habuerunt, reliquis meliores ac praestantiores esse aiunt: eoque nomine praeter ceteris adamatas esse a Demiurgo, qui rei huiusce caussam haudquaquam perspectam habebat, verum beneficio suo tales eas esse existimabat. Quocirca eas in prophetas, ut ipsi inquirunt, et sacerdotes et reges constituisse, ac multa de hoc semine, tanquam sublimiore natura praedito, verba a prophetis habita fuisse interpretantur. Verum et multa matrem de sublimioribus rebus locutam esse, atque

FRONTO DUC. Hic tamen suspicatur scriptum ab Irenaeo fuisse, αὐτὴ ἐψηλοτέρας φύσεως ὑπαρχούσας, ut referatur ad animas spiritali semine imbutas, quae idem in prophetas et sacerdotes et reges constituiebantur, quod essent naturae sublimioris, et quae de dictis a semine adduntur, inserta fuisse per parenthesin. Quae quidem doctissimi viri coniectura aliis forsitan certa ratio videbitur. *Mass.*

1. depositus] Sic ERASM. GALL. et Codd. ARUND. VOSS. et MERC. II. itaque GRABIUS et *Mass.* cum suis, uti puto, Codd. In FEUARD. edit. perperam legitur *dispositus*.
2. Passus est autem] Vocem λοιπὸν ab Interprete praetermissam PETAVIUS in versione Epiphaniī bene expressit: *Restat igitur, ut passus sit. GRABIUS.*

3. formationem] IUN. legi vult *formatione*. Sed Interpres secutus est phrasin prorsus graecam.

4. semen id, quod est ab Acham.] Interpres fortasse legit: τὸ σπέρμα τὸ ἀπὸ τῆς Ἀχαμ.

5. distribuebat eas] BILLIUS ἔτασεν melius vertit *constituebat*. Eas legant omnes editores praeter GALLASIUM, qui legit *eos*. MS. codex a FRONTO DUC. citatus nec non PASS. et VOSS. habent *eos*, uti est in graeco. Sed utut legis, sensus idem est.

6. de hoc semine] Lege ab hoc semine. *Mass.*

7. quum altioris naturae esset] ERASM. GALLAS. et FEUARD. cum altioris naturae esse. FRONTO DUC. legi vult quippe id (scil. semen) aut quippe eas (scil. animas, itaque IUN. supplendum censet) *alt. nat. esse*. GRABIUS meliorem lectionem ex Codd. ARUNDEL: VOSS. et MERC. II. restituit.

8. sed et per hunc] Subintellige Demiurgum, per quem multa esse dicta putant de rebus superioribus, uti ab ipso Irenaeo mox explicatur. Iunius vero aliter locum interpretatus est: legi enim vult: *sed et de iis, quae per hunc et per eas quae cett.*

τούτου καὶ τῶν ὑπὸ τούτου γενομένων ψυχῶν. Καὶ λοιπὸν τέμνουσι τὰς προφητείας, τὸ μὲν τι ἀπὸ τῆς μητρὸς εἰρησθαι θέλοντες, τὸ δὲ τι ἀπὸ τοῦ σπέρματος, τὸ δὲ τι ἀπὸ τοῦ Δημιουργοῦ. Ἀλλὰ καὶ ^aτὸν Ἰησοῦν ὡσαύτως, τὸ μὲν τι ἀπὸ τοῦ Σωτῆρος εἰρηκέναι, τὸ δὲ τι ἀπὸ τῆς μητρὸς, τὸ δὲ τι ἀπὸ τοῦ Δημιουργοῦ, καθὼς ^bἐπιδείξομεν προϊόντος ἡμῖν τοῦ λόγου.

4. Τὸν δὲ Δημιουργόν, ἅτε ἀγνοοῦντα τὰ ὑπὲρ αὐτόν, κινεῖσθαι μὲν ἐπὶ τοῖς λεγομένοις, καταπεφρονηκέναι δὲ αὐτῶν, ἄλλοτε ἄλλην αἰτίαν νομίσαντα, ἢ τὸ πνεῦμα τὸ προφητεῦον, (ἔχον καὶ αὐτὸ ἰδίαν τινὰ κίνησιν) ἢ τὸν ἄνθρωπον, ἢ τὴν προσπλοκὴν τῶν ^cχειρῶν καὶ οὕτως ἀγνοοῦντα ^dδιατετελεκέναι ἄχρι τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου. Ἐλθόντος δὲ τοῦ Σωτῆρος, μαθεῖν αὐτὸν παρ' αὐτοῦ πάντα λέγονσι, καὶ ἄσμενον αὐτῷ ^eπροσχωρήσαντα μετὰ πάσης τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, καὶ αὐτὸν εἶναι τὸν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ἐκατόνταρχον, λέγοντα τῷ Σωτῆρι· ^fκαὶ γὰρ ἐγὼ ὑπὸ τὴν ἑμαντοῦ ἐξουσίαν ἔχω στρατιώτας καὶ δούλους, καὶ ^gὃ ἐὰν προστάξω, ποιοῦσι. Τελέσειν δὲ αὐτὸν ^hτὴν κατὰ τὸν κόσμον οἰκονομίαν μέχρι τοῦ δέοντος καιροῦ, μάλιστα δὲ διὰ τὴν τῆς ἐκκλησίας ⁱἐπιμέλειαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ ἐτοιμασθέντος ^kαὐτῷ ἐπάθλου, ὅτι εἰς τὸν τῆς μητρὸς τόπον χωρήσει.

5. Ἀνθρώπων δὲ τρία γένη ἐφίστανται, πνευματικόν, ^lχοϊ-

etiam per hunc et per animas ab eo procreatas. Ac porro prophetarum vaticinia scindunt, alia nempe a matre dicta esse volentes, alia a semine, alia a Demiurgo. Eodemque modo Iesum alia Salvatoris, alia matris, alia Demiurgi instinctu dixisse, quemadmodum nos altius progredientes ostendemus.

4. Demiurgum autem, utpote ea, quae ipso superiora erant, ignorantem, commotum quidem esse iis, quae dicebantur; ceterum ea tandem pro nihilo duxisse, alias nempe aliam causam existimantem, hoc est, vel spiritum vaticinantem, qui et ipse peculiarem motum habeat, vel hominem, vel denique complexionem deteriorum:

a. τὸν Ἰησοῦν] Articulum τόν, qui deest in Venetiana MASSUETI editione, auctoritate editionis princ. et Codd. restitui.

b. ἐπιδείξομεν] Cod. VRATISLAV. ἀποδείξομεν.

c. χειρῶν] Ex versione lege χειρόνων.

d. διατετελεκέναι] Observante MASSUETO Interp. legisse videtur διατετηρηκέναι.

e. προσχωρήσαντα] FRONTONE DUCAEO existimante commodius legeretur προσχωρήσαι.

f. καὶ γὰρ ἐγὼ κτλ.] Haec non ad litteram allegata sunt ab Irenaeo.

g. ο ἐὰν προστάξω] Cod. VRATISLAV. ὃ ἐὰν πράξω.

h. τὴν κατὰ τὸν κόσμον οἰκονομίαν] Int. male quidem τὴν κατὰ αὐτὸν κόσμον οἰκονομίαν.

i. ἐπιμέλειαν, ἀλλὰ καὶ] Interpres legisse videtur ἐπιμέλειαν καὶ σπουδὴν (seu πρόνοιαν) καὶ. Ἀλλὰ enim deest in versione.

k. αὐτῷ] Int. non habet αὐτῷ.

l. χοϊκόν, ψυχικόν] Has voces cum Interprete inverso ordine legere malim.

1. aliquid a semine] Ex graeco post aliquid adde vero.

et per eas, quae ab hoc factae sunt animae. Ac deinceps dividunt prophetias, aliquid quidem a matre dictum docentes, ¹aliquid a semine, aliquid autem ²ab ipso Demiurgo, ³et Iesum tantundem aliquid quidem ⁴[per] Salvatorem dixisse, aliquid a matre, aliquid a Demiurgo, quemadmodum ostendemus procedente nobis sermone.

4. Demiurgum autem, quippe ignorantem quae essent super eum, moveri quidem in iis ⁵quae dicuntur, contempsisse vero ea, aliam atque aliam causam putantem, ⁶quam spiritus qui prophetat, (habens et ipse suam aliquam motionem) sive hominem, sive perplexionem peiorum; et ⁷sic ignorantem conservasse usque ad adventum Salvatoris. Quum venisset autem Salvator, didicisse eum ab eo omnia dicunt, et ⁸in gaudium ei cessisse cum omni virtute sua, et eum esse illum in evangelio centurionem, dicentem Salvatori: *Et ego enim sub potestate mea habeo milites et servos, et quod iussero, faciunt.* Perfecturum autem eum eam, quae secundum ipsum est, ⁹mundi creationem, †usque ad id tempus quod oportet, maxime autem propter ecclesiae diligentiam atque curam et propter agnitionem ¹⁰praeparati praemii, quoniam in locum matris transibit.

Matth. VIII.

9. et Luc.

VII. 8.

† Mass. 35.

5. Hominum autem tria genera dicunt, ¹¹spiritale, psychicum,

atque ita tantisper in ignoratōne perseverasse, quoad Salvator accessisset. Quum enim ille venisset, ex eo ipsum cuncta didicisse, libentique animo ad eum cum omni sua potentia accessisse, eumque esse centurionem illum, de quo in evangelio fit mentio, his verbis ad Salvatorem utentem: *Nam et ego sub potestate mea habeo milites et servos, et quod eis impero, faciunt.* Eum autem in mundi administrandi munere, quamdiu par erit, versaturum, idque praesertim, ut ecclesiae commodis cura sua ac diligentia consulat, atque ob id etiam quod, quidnam sibi praemii paratum sit, perspectum et exploratum habeat, hoc est, ut ad matris regionem perveniat.

5. Iam vero hominum tria genera constituunt, spirituale, hy-

2. ab ipso Demiurgo] Int. legisse videtur ἀπὸ αὐτοῦ τοῦ Δημ.

3. et Iesum] Ἀλλά, quod est in textu graeco, in exemplari Interpretis defuisse videtur.

4. [per] Salvatorem] Voculam per, quae in MSS. non comparere, MASSUETUS ex graeco addidit.

5. quae dicuntur] Ita omnes Codd. et edit. Sola Erasiana editio 1567 habet quae dicunt.

6. quam spiritus sqq.] Int. voculam ἧ male vertit quam. V. recentiore versione.

7. sic ignorantem] Ita MSS. et edit. praeter GRABIANAM, in qua, nescio an typographorum culpa, legitur sic ignorantem.

8. in gaudium ei cessisse] Melius cum FRONTONE DUC. legeretur: in gaudio ei accessisse.

9. mundi creationem] Mundi procuratorem legi vult LUNIVS; neque dubium est, Interpretem falso vertisse.

10. praeparati] Ex graeco sibi praeparati. LUNIVS.

11. spiritale] Codd. falso spiritalem.

κόν, ψυχικόν, καθὼς ^a ἐγένοντο Κάϊν, Ἀβελ, Σήθ· ^b καὶ ἐκ τούτων τὰς τρεῖς φύσεις, οὐκέτι καθ' ἓν, ἀλλὰ κατὰ γένος. Καὶ τὸ μὲν χοῖκόν εἰς φθορὰν χωρεῖν· ^c καὶ τὸ ψυχικόν, ἐὰν τὰ βελτίονα ἔληται, ἐν τῷ τῆς μεσότητος τόπῳ ^d ἀναπαύεσθαι· ἐὰν δὲ τὰ χείρω, ^e χωρήσειν καὶ αὐτὸ πρὸς τὰ ὅμοια· *^f τὰ δὲ πνευματικά, ἃ ἂν κατασπείρῃ ἡ Ἀχαμώθ, ἔκτοτε ἕως τοῦ νῦν δικαίαις ψυχαῖς παιδευθέντα ἐνθάδε καὶ ἐκτραφέντα, διὰ τὸ νήπια ἐκπεπήμεναι, ὕστερον τελειότητος ἀξιωθέντα, νύμφας ἀποδοθήσεσθαι τοῖς τοῦ Σωτῆρος ἀγγέλοις δογματίζουσι, τῶν ψυχῶν αὐτῶν ἐν μεσότητι κατ' ἀνάγκην, (ἔν μεσότητι) μετὰ τοῦ Ἀημιουργοῦ ἀναπαντασμένων εἰς τὸ παντελές. ^h Καὶ αὐτὰς μὲν τὰς ψυχικὰς πάλιν ὑπομερίζοντες λέγουσιν, ἃς μὲν φύσει ἀγαθὰς, ἃς δὲ φύσει πονηράς. Καὶ τὰς μὲν ἀγαθὰς ταύτας εἶναι, τὰς δεκτικὰς τοῦ σπέρματος γινομένας· τὰς δὲ φύσει πονηράς, μηδέποτε ἂν ἐπιδέξασθαι ἐκείνο τὸ σπέρμα.

Κ Ε Φ. η'.

1. ⁱ Τοιαύτης δὲ τῆς ὑποθέσεως αὐτῶν οὔσης, ἣν οὔτε προφῆται ἐκήρυξαν, οὔτε ὁ Κύριος ἐδίδασκεν, † οὔτε ἀπόστολοι παρέ-

licum, psychicum, quemadmodum fuerunt Cain, Abel et Seth, ut videlicet ex his etiam tres naturas, non iam sigillatim, sed in genere demonstrant. Atque hylicum quidem ad interitum tendere; psychicum autem, si quidem meliorum rerum studium amplectatur, in medietatis loco conquieturum; sin vero deteriora consecretur, ad similia quoque profecturum. At spiritualia, quae ab Achamothe sata sunt, ex eo tempore huc usque in iustorum hominum animis hic erudita et educata, quod videlicet pusilla adhuc et tenera emissa sint, post tandem, ubi omnes perfectionis numeros impleverint, in

a. ἐγένοντο] Interpr. ἐγένετο.

b. καὶ ἐκ τούτων] Si Interpretem recte legisse constet, quod ego puto, Iulius vero negat, lege ante haec verba ἵν' ἐπιδέξωσι.

c. καὶ τὸ ψυχικόν] Int. τὸ δὲ ψυχ.

d. ἀναπαύεσθαι] Iulius cum versione legi vult ἀναψύξεσθαι.

e. χωρήσειν] Int. legit χωρεῖν.

f. τὰ δὲ πνευματικά κτλ.] Vide notata ad textum latinum.

g. ἐν μεσότητι] Duae hae voces, a scribis frustra repetitae, defendendae sunt.

h. Καὶ αὐτὰς μὲν τὰς ψυχικὰς] Lege ex versione δὲ pro μὲν atque ψυχὰς pro ψυχικὰς.

i. Τοιαύτης δὲ τῆς ὑποθέσεως] Observante GRABIO haec prior sectio exce-

ptis ultimis verbis καὶ ὅσα μὲν ἐν τοῖς κτλ. ab Ephraemo Syro capiti VIII tractatus de virtute inserta fuit. Irenaei nomen tacens Ephraemus haec ita allegat: καλῶς καὶ μεγάλως ἀπεφάνητό τις τῶν ἁγίων, οὕτω διδάσας καὶ φησι. GRABIO graecum Irenaei textum, illo tempore typis nondum editum, cum bibliothecae Bodleianae Cod. Laud. C. 97 contulit, quo plures Ephraemi tractatus graece continentur. Lectionibus inde excerptis MASSUETUS eas adiecit, quas MS. Codici bibliothecae Colbertinae optimaee notae debuit. Equidem vero, quum egregia splendidaque ab ASSEMANNO parata editio operum Ephraemi Syri pluribus in locis meliores praebeat lectiones, earum nonnullas recipere non dubitavi. Nam ex

choicum, quemadmodum fuit Cain, Abel, Seth: ¹ut ostendant ²et ex his tres naturas, ³iam non secundum unumquemque, sed secundum genus. Et choicum quidem in corruptelam abire; animale vero, si meliora elegerit, in loco medietatis refrigeraturum; si vero peiora, transire et ipsum ad similia. *⁴Spirititalia vero inseminat Achamoth, ⁵ex * *Grab. 35.* illo tempore usque nunc, propter quod et animae erudiantur quidem hic; et ⁶semina enutrita, quia pusilla ⁷emittantur, post deinde perfectione digna habita, sponsas reddi Salvatoris angelis respondent, animabus eorum ex necessitate in medietate cum Demiurgo refrigeraturis in aeternum. Et ipsas autem animas rursus subdividentes, dicunt quasdam quidem natura bonas, quasdam autem natura malas. ⁸Et bonas quidem has esse, quae capaces seminis fiunt; alias vero natura nequam, nunquam capere illud semen.

C A P. VIII.

1. Quum sit igitur tale illorum argumentum, quod neque prophetae praedicaverunt, neque Dominus docuit, †neque apostoli † *Mass. 36.*

sponsas angelis Salvatoris attributum iri tradunt, eorumque animos in media regione, una cum Demiurgo, sempiterna quiete fruituros. Atque has ipsas animas rursus distinguentes, aiunt eas partim natura bonas esse, partim natura malas. Et bonas quidem eas esse, quae seminis capaces effectae sint; eas autem, quae natura malae sunt, ita esse comparatas, ut semen illud nunquam omnino recipiant.

1. His ita ab eis positis, quemadmodum nec prophetae unquam praedicarunt, nec Christus docuit, nec apostoli tradiderunt, se prae

Prolegomenis editionis Assemanianae (pag. 192) patet, textum sermonis de virtute ex novem MSS. recognitum esse.

1. ut ostendant] Haec delenda putat Iunius; sed iis assentior, qui Interpretem recte legisse censent.

2. et ex his] MERC. II. et ii nec ita male.

3. iam non secundum unumquemque] Nam supra cap. V. tres has naturas, spiritalem, animale et terrestrem in Adamo et consequenter in singulis hominibus reperiri, ex Valentinianorum sententia dixerat Irenaeus. Ita quidem GRAB. Illustrantur haec iis, quae apud Clementem Alex. pag. 797 col. 1 leguntur: ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ τρεῖς φύσεις γεννῶνται· πρώτη μὲν ἡ ἀλογος, ἥς ἦν Κάϊν· δεύτερα δὲ ἡ λογικὴ καὶ ἡ δικαία, ἥς ἦν Ἀβελ· τρίτη δὲ ἡ πνευ-

ματική, ἥς ἦν Σήθ. Cf. Tert. adv. Val. cap. 29 pag. 178 ed. Semleri.

4. Spirititalia vero] Sic MSS. et editores praeter FEUARDENTIIUM, qui recepit spiritalem. Ceterum Interpres malam hanc lectionem secutus esse videtur: τὰ δὲ πνευματικὰ κατασπείρει ἡ Ἀχαμὼθ ἐκ τὸς ἑως τοῦ νῦν διὰ τὸ καὶ τὰς ψυχὰς παιδεύθησεν ἐνθάδε καὶ τὰ σπέρματα ἐκτραφέντα. Veterem versionem IUNII ex graeco ita emendat: Spirititalia vero, quae inseminat Achamoth ex illo tempore usque nunc iustis animis, erudiri et semina enutriti, quia cell.

5. ex illo tempore] Voss. in illo tempore.

6. semina enutrita quia] Voss. semine nutrita quoniam.

7. emittantur] Voss. mittantur.

8. Et bonas quidem] Editio princeps et malas quidem.

δωκαν, ἣν περὶ τῶν ὄλων ἀγχοῦσι πλεῖον τῶν ἄλλων ἐγνωκέναι, ἐξ ἀγράφων ἀναγινώσκοντες, καὶ τὸ δὴ λεγόμενον, ^a ἐξ ἁμιον σχοινία πλέκειν ἐπιτηδεύοντες, ^b ἀξιόπιστα προσαρμόζειν πειρῶνται τοῖς εἰρημένοις, ἥτοι παραβολὰς κυριακάς, ἢ ὀήσεις προφητικάς, ἢ λόγους ἀποστολικούς, ἵνα τὸ πλάσμα αὐτῶν μὴ ἀμάρτυρον εἶναι δοκῇ· ^c τὴν μὲν τάξιν καὶ τὸν εἰρμόν τῶν γραφῶν ἐπερβαίνοντες, καί, ὅσον ἐφ' ἑαυτοῖς, λύνοντες τὰ μέλη ^d τῆς ἀληθείας. Μεταφέρουσι δὲ καὶ μεταπλάττουσι καὶ ἄλλο ἐξ ἄλλου ποιοῦντες ἐξαπατῶσι πολλοὺς τῇ τῶν ἐφαρμοζομένων κυριακῶν ^e λογίων κακοσυνθέτῳ ^f φαντασίᾳ. "Ονπερ τρόπον εἴ τις βασιλέως ^g εἰκόνας καλῆς κατεσκευασμένης ἐκ ψηφίδων ^h ἐπισήμων ἐπὶ σοφοῦ τεχνίτου, λίσσας τὴν ἐποκειμένην τοῦ ἀνθρώπου ⁱ ἰδέαν, ^j μετενέγκοι τὰς ψηφίδας ἐκείνας καὶ ^k μεθαρμόσοι καὶ ^l ποιήσει μορφὴν κυνὸς ἢ ἀλώπεκος, καὶ ^m ταύτην φανύως κατεσκευασμένην, ἔπειτα διορίζοιτο καὶ λέγοι, ταύτην εἶναι τὴν τοῦ βασιλέως ἐκείνην εἰκόνα τὴν καλὴν, ἣν ὁ σοφὸς τεχνίτης κατεσκεύασε, δεικνὺς τὰς ψηφίδας τὰς καλῶς ἐπὶ τοῦ τεχνίτου

ceteris mortalibus rerum omnium scientiam perceptam habere gloriantur, quaedam videlicet de iis, quae litterarum sacrarum monumentis haudquaquam prodita sunt, lectitantes, et quod dici solet, funem ex arena nectere studentes, ea quae fide sunt digna scripta, dominicas scilicet parabolas, vel propheticas voces, vel apostolica verba iis, quae ab ipsis dicta sunt, accommodare conantur, ut ne commentum suum nullius testimonii auctoritate niti videatur: ita tamen ut Scripturarum ordinem et seriem transsiliant, ac, quantum in ipsis est, veritatis membra dissolvant. Transferentes enim ac

a. ἐξ ἁμιον σχοινία πλέκειν] Vulgare proverbium est in eos dictum, qui contrarias neque cohaerentes res coniungere student. ASSEMANN. σχοινίον.

b. ἀξιόπιστα προσαρμόζειν] Ita recte legit ASSEMANN. Irenaei editores perperam ἀξιοπύστως.

c. τὴν μὲν τάξιν] Codd. Ephraemi Syri λέξιν.

d. τῆς ἀληθείας] Cod. COLBERT. ἐκκλησίας.

e. λογίων] Cod. COLBERT. λόγων.

f. φαντασίᾳ] Ita COLBERT. BODLEI. et ASSEMANNI Codices, sicque Iunius legi vult. Nec prorsus dissentit Interpres, qui procul dubio legit φαντάσματος, quae lectio a Billio comprobatur. Quod vocabulum, ait, optime quadrat in hos detestiorum scripturae locorum consarnatores, qui non solidum quoddam utilis doctrinae corpus afferunt, sed velut spe-

ctrum inane consingunt. GRAB. MASS. ex Epiphania legunt σοφία.

g. εἰκόνας καλῆς κατεσκευασμένης] Cod. BODLEI. εἰκόνα καλὴν κατεσκευασμένην. Consentit, ait MASS., Cod. COLBERT. nisi quod pro καλῆς habet καλῶς. Itaque Cod. ASSEMANNI.

h. ἰδέαν] ASSEM. εἰδέαν.

i. μετενέγκοι] Editio princeps Epiphaniae, GALL. Cod. VRATISLAV. Ephraemi Codd. BODLEI. et ASSEMANNI. perperam μετενέγκει. Codd. REG. COLBERT. et FEUARD. μετενέγκοι. PETAV. GRAB. et MASS. μετενέγκη.

k. μεθαρμόσοι] Codd. BODLEI. COLBERT. et ASSEM. lectionem μεθαρμόσει praebent. Epiphaniae et Irenaei editores μεθαρμόσοι.

l. ποιήσει] Ephr. COLBERT. BODLEI. et ASSEMANNI. ποιήσας. Quum coniunctio εἰ ex grammatices regulis hoc loco

tradiderunt, quod ¹abundantius gloriantur plus quam ceteri cognovisse, de iis quae non sunt scripta legentes, et, quod solet dici, de arena resticulas nectere affectantes, ²fide digna aptare conantur iis quae dicta sunt, vel parabolas dominicas, vel dictiones propheticas, aut sermones apostolicos, ut figmentum illorum non sine teste esse videatur; ordinem quidem et textum Scripturarum ³supergradientes, et, quantum in ipsis est, solventes membra veritatis. Transferunt autem et ⁴transfigunt et alterum ex altero facientes, ⁵seducunt multos, ex iis, quae aptant ex dominicis eloquiis male-composito-phantasmati. Quomodo si quis regis ⁶imaginem bonam, fabricatam *diligenter ex gemmis pretiosis a sapiente * *Grab. 36.* artifice, solvens subiacentem hominis figuram, transferat gemmas illas, et reformans faciat ex iis ⁷formam canis, vel vulpeculae, et hanc male dispositam; dehinc ⁸confirmet et dicat, hanc esse regis illam imaginem bonam, quam sapiens artifex fabricavit, ostendens gemmas, quae bene quidem a primo artifice ⁹in regis imaginem

refringentes atque aliud ex alio facientes, plerosque per divinorum oraculorum, quae figmentis suis adaptant, prave consarcinatam argutiam in fraudem inducunt. Perinde scilicet, ac si quis regis imagine ex insignibus gemmis ab industrio quodam artifice pulchre et eleganter elaborata, subiectam hominis formam deleat ac gemmas illas transferat, atque tesserulis aliter collocatis, canis aut vulpis formam efficiat, et quidem male constructam, ac deinde serio affirmet, hanc esse pulchram illam regis imaginem, quam peritus ille artifex condiderat; (ostendens nimirum gemmas illas, quae a priori quidem

poscat optativum, pro μετενέγκη, ut legunt GRAB. et MASS., excudi iussi μετενέγκοι et pro ποιήσει legendum coniicio ποιήσσει.

m. ταύτην φανύως κατεσκευασμένην] BODLEI. COLBERT. et ASSEMANI. ταύτης φανύως κατεσκευασμένης.

1. abundantius] Ita Interpres male quidem reddit περί τῶν ὄλων. IUNIIUS de universis.

2. fide digna] CLAROM. PASS. VOSS. et editi. MASS. et GRABIUS habent quidem fide digne. Sed praeferenda lectio ceterorum fide digna, Ephraemi Syri auctoritate probata. Loci sensus hic est: Effata fide omnino digna v. c. parabolas Domini, sermones prophetarum aut apostolorum interpretationibus contortis accommodare student iis, quae ab ipsis sunt dicta. MS. ARUND. fide dignas.

3. supergradientes] Ita MASS. ex Codd. PASS. et CLAROM., ceteri Codd. et editores supergradientes.

4. transfigunt] ERASM. in editi. prioribus transfigunt.

5. seducunt multos — phantasmati] Cum GRABIO haec ita construe: seducunt multos phantasmati (lege phantasmate) male composito ex iis, quae aptant ex divinis eloquiis, suae scil. hypothesi.

6. imaginem bonam fabricatam] GRABIUS supplet accipiens; MASSUETUS et IUNIIUS hic ablativum absolutum legi volunt.

7. formam canis] Editio ERASMI a. 1528 typographorum culpa carnis.

8. confirmet] Ita Codd. VET. VOSS. alii. ERASM. et GALL. conformet.

9. in regis imaginem] Ita GRABIUS auctoritate Cod. VOSS. restituit. ERASM. GALL. et FEUARD. imagine.

τοῦ πρώτου εἰς τὴν τοῦ βασιλέως εἰκόνα ^ασυντεθείσας, ^βκακῶς δὲ ὑπὸ τοῦ ὑστερίου εἰς κινὸς μορφήν μετενεχθείσας, καὶ διὰ τῆς τῶν ψηφίδων φαντασίας μεθοδεύου τοὺς ἀπειροτέρους, τοὺς κατάληψιν ^γμορφῆς βασιλικῆς οὐκ ἔχοντας, καὶ πείθοι, ὅτι αὕτη ἡ σαπρὰ τῆς ἀλώπεκος ^δἰδέα ἐστὶν ἐκείνη ἡ καλὴ τοῦ βασιλέως εἰκὼν· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ οὗτοι γραῶν μύθους ^εσυγκατιύσαντες, ^ςἔπειτα ῥήματα καὶ λέξεις καὶ παραβολὰς ὁθεν καὶ πόθεν ἀποσπῶντες, ^εἐφαρμόξιν βούλονται τοῖς ^μμύθοις ἐαυτῶν τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὅσα μὲν ^ιἐν τοῖς τοῦ Πληρώματος ἐφαρμόζουσιν, εἰρήκαμεν.

2. Ὅσα δὲ καὶ τοῖς ἐκτὸς τοῦ Πληρώματος αὐτῶν προσοικειοῦν πειρῶνται ἐκ τῶν γραφῶν, ἔστι τοιαῦτα· τὸν Κύριον ἐν τοῖς ἐσχάτοις τοῦ κόσμου χρόνοις διὰ τοῦτο ἐληλυθέναι ἐπὶ τὸ πάθος λέγουσιν, ἵν' ἐπιδείξῃ τὸ περὶ τὸν ἐσχάτον τῶν Αἰώνων γεγονὸς πάθος, καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ τέλους ἐμψήνῃ τὸ τέλος τῆς περὶ τοὺς Αἰῶνας ^κπραγματείας. Τὴν δὲ δωδεκαετῇ παρθένον ἐκείνην, τὴν τοῦ ἀρχισυναγώγου θυγατέρα, ἣν ἐπιστὰς ὁ Κύριος ἐκ νεκρῶν ἤγειρε, τύπον εἶναι διηγοῦνται τῆς Ἀραμῶθ, ἣν ἐπεκτα-

artifice ad regis imaginem praeclare compositae fuerant, verum a posteriore ad canis formam improbe translatae) atque per lapillorum speciem imperitiores homines, quique regiam formam haudquaquam norint, circumscribat, fidemque ipsis faciat, putidum hoc vulpis simulacrum pulchram illam regis imaginem esse. Ad eundem enim isti quoque modum anilibus quibusdam fabulis consutis, ac deinde verbis et vocibus et parabolis hinc atque hinc avulsis, oracula divina fabulis suis accommodare student. Atque ea quidem omnia, quae interno Pleromatis coetui adaptant, iam commemoravimus.

α. συντεθείσας] Cod. BODL. συν-τελεθείσας.

β. κακῶς δὲ ὑπὸ τοῦ ὑστερίου] Sic Cod. VRATISLAV. editio princ. Epiphaniī omnesque Irenaei editt. Sed PETAVIUS καλῶς δὲ κτλ. Codd. BODL. COLBERT. et ASSEMANN. ὑπὸ τοῦ δευτέρου.

γ. μορφῆς βασιλικῆς] Ita posita sunt verba in editione ASSEMANNI. Inverso ordine leguntur in edit. Irenaei.

δ. ἰδέα ἐστὶν ἐκείνη] Hunc meliorem ordinem verborum vides in editione ASSEMANNI.

ε. συγκατιύσαντες] ASSEM. συγκατιύουσι.

ς. ἔπειτα ῥήματα κτλ.] BODL. COLBERT. et ASSEM. διὰ τὰ ῥημάτων καὶ λέξεων καὶ παραβολῶν. Cod. VRATISLAV. ῥήματα.

ε. ἐφαρμόξιν] ASSEM. μεθαρμόξιν.

μ. μύθοις ἐαυτῶν] Ita quidem recte BODL. COLB. et ASSEM. cum vetere Interprete.

ι. ἐν τοῖς τοῦ Πληρώματος] Legas cum versione antiqua τοῖς ἐντὸς τοῦ Πληρώματος.

κ. πραγματείας] Int. οἰκονομίας. LUN.

1. decipiat — suadeat] ERASMI editt. priores nec non Codd. MERC. II. et Voss. decipiant — suadeant. FEUARD. male suadet.

2. adsuentes] ERASM. GALL. FEUARD. et GRAB. habent adsumentes; IUNIVS et GRAB. coniecerunt, scripsisse Interpretem adsuentes, quod MASS. in textum recepit sine ulla Codicis auctoritate. Equidem

compositae erant, male vero a posteriore in canis figuram translatae sunt; et per gemmarum phantasiam ¹decipiat idiotas, qui comprehensionem regalis formae non habeant, et suadeat quoniam haec turpis vulpeculae figura illa est bona regis imago: eodem modo et hi incularum fabulas ²adsuentes, post deinde sermones ³Mass. 37. et dictiones et parabolas hinc inde ³auferentes ⁴adaptare volunt fabulis suis eloquia Dei. Et quanta quidem ⁵iis, qui sunt intra Pleroma, aptant, diximus.

2. Quanta autem ⁶de iis, qui extra Pleroma sunt ipsorum, ad suos insinuare conantur ex Scripturis, sunt talia: Dominum in novissimis mundi temporibus propter hoc venisse ad passionem dicunt, ut ostendat, quae circa ⁷novissimum Aeonum facta est, passionem, ⁸et per hunc finem manifestet finem eius, quae est circa Aeonas, dispositionis. Duodecim autem annorum virginem ⁹Luc. VIII. 41. illam, archisynagogi filiam, quam ⁹insistens Dominus a mortuis liberavit, ¹⁰typum esse narrant ¹¹Achamoth, quam extensus Chri-

2. Quaecunque autem iis etiam, quae a Pleromate remota sunt, ex Scripturis accommodare nituntur, sunt huiusmodi: Dominum extremis mundi temporibus hac de caussa ad subeundos cruciatus venisse aiunt, ut passionem eam, quae postremo Aeonis contigerat, indicaret, ac per ipsum finem, quis negotii illius, quod Aeonibus contigit, finis exstiterit, declararet. Virginem autem illam, archisynagogi filiam, annos duodecim natam, quam accedens Dominus a morte ad vitam revocavit, figuram esse Achamoth aiunt, quam

meliorem lectionem *adsuentes* in MS. Voss. reperi.

3. *auferentes*] ERASM. GALL. et FEUARD. *afferentes*. CLAROM. PASS. ARUND. VOSS. et editt. GRAB. et MASS. *auferentes*.

4. *adaptare volunt*] Ita restituit MASSUTUS ex Cod. CLAROM. Eandem lectionem, quam GRAB. praetermisit, habet MS. VOSS. Ceteri editt. praeter MASS. *perperam ut aptare volunt*.

5. *iis qui sunt intra Pleroma*] Mallem, *iis quae sunt intra Pl. MASS.*

6. *de iis, qui sunt — ad suos insinuare conantur*] Haec in omnibus MSS. ita corrupte leguntur. Pro *de iis, qui lege ex graeco et iis, quae*; dele verba *ad suos* (Cod. CLAROM. habet *ad suas*), quae turbant sensum. GRAB. et MASS. pro *insinuare* legere malunt *adaptare*. At vero Interpres voce *insinuare* haud male usus esse videtur hoc sensu: gnostici effata

Scripturae sacrae ipsorum sententias quasi commendant suadendo, itaque accommodant. Eodem fere sensu in Aurel. Vict. gent. R. 3. legitur: *vitam moresque feris etiam tum mentibus insinuans*.

7. *novissimum Aeonum*] ERASM. 1526 et 28. praeterea Codd. CLAROM. PASS. OTTOB. et MERC. II. *novissimum Aeonem*. ERASMI editt. posteriores (1545 cell.) cum GALL. FEUARD. GRAB. et MASS. *nov. Aeonum*. Ita MS. VOSS. cum ceteris.

8. *et per hunc finem*] Exitum scilicet vitae Salvatoris. MASS.

9. *insistens — liberavit*] Non satis accurate vertit Interpres.

10. *typum esse*] VOSS. *typum autem esse*.

11. *Achamoth, quam*] Ita MSS. CLAROM. ARUND. VOSS. et editt. GRAB. et MASS. Male ceteri habent *quem*.

Θαῖς ὁ Χριστὸς αὐτὸν ἐμόρφωσε, καὶ εἰς αἴσθησιν ἤγαγε τοῦ
^bκαταλιπόντος αὐτὴν φωτός. Ὅτι δὲ αὐτῇ ἑπέφανεν ὁ Σωτὴρ,
^dἐκτὸς οὔσης τοῦ Πληρώματος, ἐν ἐκτρώματι μοίρα, τὸν Παῦ-
 λον λέγουσιν εἰρηκέναι ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους· ἔσχατον δὲ
 πάντων, ὥσπερ ἐν τῷ ἐκτρώματι, ὤφθη καί μοι. Τὴν τε μετὰ
 τῶν ἡλικιωτῶν τοῦ Σωτῆρος παρουσίαν πρὸς τὴν Ἀχαμώθ, ὁμοίως
 πεφανερωκέναι αὐτὸν ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ εἰπόντα· Ἰδεὶ τὴν
 γυναῖκα κάλυμμα ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς διὰ τοὺς ἀγγέλους.
 Ἐκείνη δὲ ὅτι ἤκουσεν τοῦ Σωτῆρος ἑπὶ αὐτὴν, δι' αἰδῶ κάλυμμα
 ἐπέθετο ἢ Ἀχαμώθ, Μωσέα πεποιηκέναι φανερόν, κάλυμμα
 φέμενον ἐπὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. Καὶ τὰ πάθη δὲ αὐτῆς, ἃ
 ἔπαθεν, ἐπίσεσημειῶσθαι τὸν Κύριον φάσκουσιν ἐν τῇ σταυρῷ.
 Καὶ ἐν μὲν τῷ εἰπεῖν, ὁ + Θεὸς μου, εἰς τί ἐγκατέλιπές με;
 μεμνηκέναι αὐτόν, ὅτι ἀπελείφθη ἀπὸ τοῦ φωτός ἢ Σοφία
 καὶ ἐκωλύθη ὑπὸ τοῦ Ὁροῦ τῆς εἰς τοῦ ἔμπροσθεν ὁρμῆς. Τὴν
 δὲ λύπην αὐτῆς, ἐν τῷ εἰπεῖν· ἡ περίλυπός ἐστιν ἡ ψυχὴ μου
 ἕως θανάτου. Τὸν δὲ φόβον ἐν τῷ εἰπεῖν· Πάτερ, εἰ δυνατόν,

extensus ipsorum Christus informavit, luminisque, quod eam dese-
 ruerat, sensum ei restituit. Quod autem ipsi, quum abortus cuius-
 piam instar esset, Salvator apparuerit, Paulum in ea epistola, quam
 ad Corinthios scripsit, in haec verba commemorasse: *Postremo au-*
tem omnium, tanquam abortivo, visus est mihi. Quin Salvatoris
 quoque una cum aequalibus suis adventum ad Achamothe eodem
 modo ipsum in eadem epistola declarasse, his verbis utentem: *Mu-*
lierem oportet velamen habere in capite propter angelos. Quod

a. ὁ Χριστὸς αὐτόν] Emenda ex ver-
 sione ὁ X. αὐτῶν.

b. καταλιπόντος αὐτὴν] Edit. princ.
 et Cod. VRATISLAV. perperam habent
 καταλιπόντος αὐτῇ.

c. ἐπέφανεν ὁ Σ.] Int. melius legit
 ἐπέφανεν ἑαυτὸν ὁ Σ.

d. ἐκτὸς οὔσης] Exemplar Interpretis
 ἐκτὸς οὔση.

e. ἐν τῇ πρὸς Κορ.] In exemplari
 Interpretis accuratius legebatur ἐν τῇ
 πρώτῃ πρὸς Κορ.

f. Ἰδεὶ τὴν γυναῖκα κάλυμμα ἔχειν]
 GRIESBACHIUS Irenaeum κάλυμμα pro
 ἐξουσίαν coniecisse arbitratur; cf. N. T.
 a Griesbachio editum. Irenaeus vero
 nec coniecturam proponere, nec illam
 lectionem in suo epistolarum Paulinarum
 exemplari reperisse videtur. Cum GRABIO

potius dicendum, Pauli locum hic non
 ad litteras, sed ad sensum allegatum esse.

g. Καὶ ἔτι] IUNIUS hic delet καὶ et
 transfert ad membram sequens, καὶ
 Μωσέα.

h. ὁ Θεὸς μου] Haec repetenda esse
 ex versione et e Scriptura sacra apparet.

i. ἐγκατέλιπες] Edit. princ. Epiphanii
 ἐγκατέλειπες.

k. περίλυπος — ἕως θανάτου] Scri-
 psisse videtur Irenaeus ὅτι περίλυπος,
 quod Interpres vertit quoniam tristis. Ex
 siglo qm̄, quo exprimitur vox quoniam,
 perperam explicato orta est lectio quam.
 Illa vero ἕως θανάτου Interpres procul
 dubio non legit.

l. Πάτερ] Μου, quod addit evange-
 lista, complures omittunt patres.

stus eorum figuravit et ad sensibilitatem adduxit eius, quod dere-
 iquerat eam, luminis. Quoniam autem ei manifestavit semetipsum
¹Salvator existenti extra Pleroma ²in abortionis partu, ³Paulum
 licent dixisse in prima ad Corinthios epistola: ⁴*Novissime autem* 1. Cor. XV. 8.
tanquam abortivo visus est et mihi. Et illam, quae est cum co-
 aetaneis Salvatoris adventationem ad Achamoth, similiter manife-
 stasse eum in eadem epistola dicentem: ⁵*Oportere mulierem ve-* Ibid. XI. 10.
lamen habere in capite propter angelos. ⁶Et quoniam adven-
 tante Salvatore ad eam, *propter verecundiam ⁷velamen imposuit * Grab. 37.
 Achamoth in faciem suam. Et passiones autem, quas passa est,
⁸significasse Dominum dicunt † (in hoc quidem, quod ⁹derelicta est † Mass. 38.
 a lumine) in eo, quum dicit in cruce: *Deus meus, Deus meus, ut* Matth.
quid me dereliquisti? manifestasse eum, quoniam derelicta est a XXVII. 46.
 lumine Sophia, et prohibita est ab Horo in priora impetum facere.
 Taedium autem eius, in eo quod dixisset: ¹⁰*Quam tristis est ani-* Matth.
ma mea! Timorem autem, in eo ¹¹quod dixerit: *Pater, si possi-* XXVI. 38.
Ibid. v. 39.

autem veniente ad eam Salvatore ipsa prae pudore velamen sibi
 obduxerit, perspicuum id fecisse Mosem, quum velamine vultum
 suum obtexisset. Quin etiam passiones, quas ipsa subiit, a Salva-
 tore in cruce significatas esse dicunt. Et quidem in his verbis:
Deus meus, quare me dereliquisti? nihil aliud indicasse, quam quod
 Sophia a lumine deserta fuisset atque ab Horo prohibita, quominus
 porro progrediretur. Moerorem autem ipsius, quum clamaverit:
Tristis est anima mea usque ad mortem: metum vero, quum his
 verbis usus sit: *Pater, si fieri potest, transeat a me calix iste:*

1. *Salvator*] ERASM. et GALL. *Salva-*
lorem.

2. *in abortionis partu*] Cum FRONTONE
 DUC. lego *parte*, ex voce *μοῖρα*, quae
 ἀπό τοῦ μεμερίσθαι deducitur, sortem
 significans sive felicem sive miseram, ut
 hoc loco; ubi Achamoth in *abortionis*
parte id est instar abortivi foetus, sine
 perfecta forma exstitisse dicitur. Supra
 vocabatur ἀμορρος καὶ ἀρείδεος ὄντερ
 ἐκ τῶνα. GRABICUS.

3. *Paulum dicunt*] Post Paulum MERC. II.
 et priores ERASMI editt. habent autem;
 GALL. FEUARD. et ERASM. 1545 etiam,
 quod delevit GRABICUS.

4. *Novissime*] ERASM. GALL. cum Codd.
 CLAROM. et VOSS. *novissimo.*

5. *Oportere*] Ita ERASM. GALL. GRAB.
 MASS. et MSS. VOSS. MERC. II. iique Co-

dicēs, quibus usus est MASSUETUS. Sed
 FEUARD. ex graeco posuit *oportet*.

6. *Et quoniam*] Sic recte ARUND. VOSS.
 MERC. II. edit. princ. GRAB. et MASS.
 Ceteri haec verba inverso ordine habent.

7. *velamen imposuit Achamoth*] Hoc
 loco in omnibus Codicibus praetermissa
 sunt nonnulla a scribis ὁμοιοτελεῦτο,
 quod dicunt, in errorem deductis.

8. *significasse Dominum* sqq.] Scri-
 bae hoc loco transposuerunt nonnulla.
 Lege ita: *significasse Dominum dicunt in*
cruce: et in hoc quidem quod dicit, Deus
meus cett.

9. *derelicta est*] Ita GRABICUS bene re-
 posuit ex MS. VOSS. Consentit MASS.
 Ceteri *derelicta esset*.

10. *quam tristis*] Vide notata ad tex-
 tum graec.

11. *quod dixerit*] Cod. VOSS. *quod dixit*.

παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον. Καὶ τὴν ἀπορίαν δὲ ὡσαύτως, ἐν τῷ εἰρηκέναι· καὶ τί εἶπω, ^a οὐκ οἶδα.

3. Τρία δὲ γένη ἀνθρώπων ^b οὕτως δεδειχέναι διδάσκουσιν αὐτόν· τὸ μὲν ὑλικόν, ἐν τῷ εἰπεῖν τῷ ἐρωτήσαντι· ἀκολουθήσω σοι; οὐκ ἔχει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνει. Τὸ δὲ ψυχικόν, ἐν τῷ εἰρηκέναι τῷ εἰπόντι, ἀκολουθήσω σοι, ἐπίτρεψον δέ μοι πρῶτον ἀποταξάσθαι τοῖς ^d ἐν τῷ οἴκῳ μου· οὐδεὶς ἐπ' ἄροτρον τὴν χεῖρα ἐπιβαλὼν, καὶ εἰς τὰ ὀπίσω βλέπων, εὖθετός ἐστιν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. ^e Τοῦτον γὰρ λέγουσι τὸν μέσον εἶναι. Κάκεινον δὲ ὡσαύτως τὸν τὰ πλεῖστα μέρη τῆς δικαιοσύνης ὁμολογήσαντα πεποιτηκέναι, ἔπειτα μὴ θελήσαντα ἀκολουθήσαι, ἀλλὰ ὑπὸ πλούτου ἴττηθέντα, πρὸς τὸ μὴ τέλειον γενέσθαι, καὶ τοῦτον τοῦ ψυχικοῦ γένους γεγονέναι θέλουσι. Τὸ δὲ πνευματικόν, ἐν τῷ εἰπεῖν, ἄφες τοὺς νεκροὺς θάψαι τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς· σὺ δὲ πορευθεὶς διάγγελλε τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἐπὶ Ζακχαίου τοῦ τελώνου εἰπὼν· σπεύσας κατὰβηθι, ὅτι σήμερον ἐν τῷ οἴκῳ σου δεῖ με μεῖναι. ^g Τούτους γὰρ πνευματικοῦ γένους καταγγέλλουσι γεγονέναι. Καὶ τὴν τῆς ζύμης παραβολήν, ἣν ἡ γυνὴ ἐγκεκρυφέναι λέγεται εἰς ἀλεύρου ^h σάατα τρία, τὰ τρία γένη δηλοῦν λέ-

atque item anxietatem animique perplexitatem, quum dixerit: *Et quid dicam, ignoro.*

3. Iam triplex hominum genus ita eum demonstrasse docent: hylicum nempe, ei, qui dicebat, *Sequar te*, hoc respondens: *Non habet Filius hominis ubi caput reclinet.* Psychicum autem, in eo quod ei, qui dixerat: *Sequar te*, sed permitte mihi prius renunciare his qui in domo mea sunt, ad hunc modum respondit: *Nemo mittens manum ad aratrum et respiciens retro aptus est ad regnum caelorum.* Hunc enim mediae classis esse asserunt, quemad-

a. οὐκ οἶδα] Haec quae desiderantur in evang. Ioannis, GRABUS et MASSUETUS forte addita esse censent a Valentinianis ad confirmandos ipsorum errores.

b. οὕτως δεδειχέναι] Οὕτως non legit Interpres.

c. κλίνει] N. T. textus κλίνη.

d. ἐν τῷ οἴκῳ μου] N. T. εἰς τὸν οἶκόν μου, et in proxime sequentibus εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Quum haec citarentur ex memoria, nonnulla addita sunt, quae in nostris N. T. exemplaribus desiderantur. Vide observata ad versionem.

e. Τοῦτον γάρ] Int. τοῦτον δέ.

f. τὸν μέσον εἶναι] FRONTONE DUC.

observante legas fortasse melius cum Interprete τῶν μέσων, seu ἐκ τῶν μέσων.

g. Τούτους γάρ κτλ.] Hoc comma deest in versione.

h. σάατα τρία] Τρία non legitur apud GALL. et GRABUM; sed agnoscunt illam vocem MSS. et edit. princ. Epiphanii.

1. calix] Iste addunt ERASM. GALL. FEUARD. nec non Cod. MERC. II. Delent iste GRAB. et MASS. quoniam non comparet in CLAROM. ARUND. VOSS. et MERC. I. et deest in graeco textu.

2. id est consternationem] Haec procul dubio a scribis addita sunt.

3. Et quid dicam, nescio] Sic MSS. et editores praeter GRABUM, qui male quidem scripsit: et quid faciam nescio.

bile est, transeat a me ¹calix. Et aporiam autem (²id est consternationem) similiter in eo, quod dixerit: ³*Et quid dicam, nescio.* Ioann. XII. 27.

3. Tria autem genera hominum ostendisse docent eum: hylicum quidem, in eo quod responderit dicenti: ⁴*Sequar te?* *Non* Luc. IX. 57.
habet filius hominis ubi caput reclinat. Animale autem, in eo quod dixerit dicenti: *Sequar te, permitte autem mihi* ⁵*ire et renunciare* ⁶*domesticis: Nemo super aratrum* ⁷*manum imponens et* Ibid. v. 61. 62.
in posteriora respiciens aptus est regno caelorum. Hunc autem Matth. XIX. 16 sqq.
dicunt de mediis esse. Et illum autem similiter, qui multas partes iustitiae confitebatur se fecisse, post deinde ⁸*noluisse sequi*, sed a divitiis victum, ut ne fieret perfectus, et hunc de psychico genere fuisse volunt. ⁹*Spiritale vero*, in eo quod dicit: *Remitte* Luc. IX. 60.
mortuos sepelire mortuos suos, tu autem vade et annuncia regnum Dei. Et Zacchaeo publicano dicens: ¹⁰*Descende, quoniam* Luc. XIX. 5.
hodie in domo tua oportet me ¹¹*manere.* ¹²*Et fermenti parabolam*, quod mulier abscondisse dicitur in farinae sata tria, tria Matth. XIII. 33.
genera manifestare dicunt. Mulierem quidem Sophiam dici do-

modum et illum, qui, quum multas iustitiae partes a se impletas esse profiteretur, postea tamen eum sequi detrectavit, opibusque victus est et a perfectione retardatus. Nam et hunc de psychico genere fuisse illis placet. Denique spirituale in his verbis eum indicasse: *Sine mortuos sepelire mortuos suos; tu vero profectus annuncia regnum Dei.* Et quum Zacchaeo publicano dixerit: *Festinus descende, quia hodie in domo tua oportet me manere.* Namque hos spiritualis generis fuisse tradunt. Atque etiam parabola ea, qua de fermento agitur, quod mulier in tribus farinae satis abscondisse dicitur, tria haec genera declarari dicunt. Per mulie-

4. *Sequar te?*] Haec quidem interrogando non proferuntur, neque Luc. 9, 57 neque Matth. 8, 19. Sed, ut observat FRONTO DUC. perperam ista citare poterunt haeretici, ex quorum myrotheiis proferuntur. MASS.

5. *ire et renunciare*] *Ire* et non est in graeco sive Epiphaniï sive s. Lucae textu; sed in hoc legitur πρῶτον ἀποτάξασθαι. GRAB.

6. *domesticis*] *Meis* addendum erat ex graeco.

7. *manum imponens*] Cod. Voss. manus imponens.

8. *noluisse sequi*] Observante MASSUETO verendum erat nolentem sequi, ut graecus textus et constructio requirunt.

9. *Spiritale vero*] ERASM. edit. princ.

spiritalem; posterioribus edit. vero spiritale, uti habent GALL. et FEUARD. Codd. et GRABE spiritalem, MASS. ex graeco spiritale.

10. *Descende quoniam hodie*] *Proferans*, quod ante *descende* in FEUARDENTH. edit. primum legitur uncis inclusum, quum in Codd. non compareat, expungendum censui. IUN. *festinans descende* ex graeco legi volt. Pro *quoniam* MERC. II. quia habet. *Hodie* deest in Voss.

11. *manere*] Post hanc vocem adde haec: hos enim spiritualis generis fuisse denunciant.

12. *Et fermenti parabolam*] Ita recte MSS. ARUND. MERC. II. et Voss. Sed ERASM. GALL. et FEUARD. male legunt: et in fermenti parabola.

γοισι. Γυναικα μὲν γὰρ τὴν Σοφίαν λέγεσθαι † διδάσκουσιν.
^a ἀλεύρου σάτα, τὰ τρία γένη τῶν ἀνθρώπων, πνευματικόν, ψυ-
 χικόν, χοϊκόν. Ζύμην δὲ αὐτὸν τὸν Σωτῆρα εἰρῆσθαι διδάσκουσιν.
 Καὶ τὸν Παῦλον ^b διαρρήδην εἰρηκέναι χοϊκούς, ψυχικούς, πνευ-
 ματικούς. * Ὅπου μὲν, οἷος ὁ χοϊκός, τοιοῦτοι καὶ οἱ χοϊκοί.
 ὅπου δέ, ^c ψυχικός δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος.
 ὅπου δέ, πνευματικός ^d ἀνακρίνει πάντα. Τὸ δέ, ψυχικός οὐ
 δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος, ἐπὶ τοῦ Δημιουργοῦ φασὶν εἰρῆσθαι,
 ὃν ψυχικὸν ὄντα μὴ ἐγνωκέναι μήτε τὴν μητέρα πνευματικὴν
 οὖσαν, μήτε τὸ σπέρμα αὐτῆς, μήτε τοὺς ἐν τῷ Πληρώματι
 Αἰῶνας. ^e Ὅτι ἰδὼν ἡμελλε σῶζειν ὁ Σωτῆρ, τούτων τὰς ἀπαρ-
 χὰς ἀνέλαβε, τὸν Παῦλον εἰρηκέναι· καὶ ἦν ἡ ἀπαρχὴ ἁγία,
 καὶ τὸ φύραμα. Ἀπαρχὴν μὲν τὸ πνευματικὸν εἰρῆσθαι διδά-
 σκοντες· φύραμα δὲ ἡμᾶς, τουτέστι τὴν ψυχικὴν ἐκκλησίαν, ἧς
 τὸ φύραμα ἀνεληφέναι λέγουσιν αὐτὸν καὶ ἐν αὐτῷ ^f συνεσταλ-
 κέναι, ἐπειδὴ ἦν αὐτὸς ζύμη.

4. Καὶ ὅτι ἐπλανήθη ἡ Ἀχαμιώθ ἐκτὸς τοῦ Πληρώματος
 καὶ ἐμορφώθη ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀνεζητήθη ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος,
 μηνύειν αὐτὸν λέγουσιν ἐν τῷ εἰπεῖν, αὐτὸν ἐληλυθέναι ἐπὶ τὸ
^h πεπλανημένον. Πρόβατον μὲν γὰρ πεπλανημένον τὴν μητέρα

rem enim Sophiam intelligendam esse docent: per farinae sata, triplex hominum genus, spirituale, psychicum, hylicum. Fermentum autem Salvatorem ipsum dictum esse. Paulum item choicos, psychicos et spirituales dixisse. Exempli caussa quum dixerit: *Qualis terrenus, tales et terreni*. Et rursus: *Animalis homo non percipit ea quae sunt spiritus*. Et alio loco: *Spiritualis omnia diiudicat*. Illud autem: *Animalis non percipit ea quae sunt spiritus*, de Demiurgo usurpatum esse aiunt, qui, quum animalis esset, nec matrem, quae spiritualis erat, nec ipsius semen, nec denique Aeones, qui in

a. ἀλεύρου σάτα] Ex versione patet, legendum esse ἀλεύρου δὲ σάτα τρία.

b. διαρρήδην] Haec vox non compareret in edit. princ. Epiphaniū et Codice VRATISLAV.

c. ψυχικός δὲ — τὰ τοῦ πνεύματος] Δὲ non agnoscit Interpres. N. T. MSS. habent τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ. Quoniam hic et apud Clementem Alex. verba τοῦ Θεοῦ non leguntur, cum GRABIO concludendum esse non puto, illa a recentiore esse addita. Fieri enim potuit, ut Irenaeus et Clemens memoriter citarent apostoli verba. Hoc loco autem Irenaeus repetit verba Scripturae, qualia legebantur in scriptis Valentinianorum,

quorum peculiaribus sententiis inest causa, cur omissa sint illa.

d. ἀνακρίνει πάντα] Cod. VRATISLAV. ἀνακρίνει τὰ πάντα.

e. Ὅτι ἰδὼν] Lege aut cum BILLIO ὅτι δ' ὦν, aut cum IUNIO ὅτι δὲ οὖς.

f. ἦν ἡ ἀπαρχή] Ita recte legitur in edit. PETAV. GRAB. et MASS., male vero in edit. Epiphaniū princ. et GALL. ἦν ἡ ἀπ., quae GALL. vertit: *et erant primitiae*. MSS. N. T. pro ἦν habent εἰ.

g. συνεσταλκέναι] BILLIO, qui uti etiam IUNIO versionem e graeco emendans pro *erezisse* legi vult *contraxisse*, non assentiunt GRABIO et MASS. Duumviri enim eruditissimi censent, ex veteris

cent; farinae vero †sata tria, tria genera hominum, spiritale, ani- † Mass. 39.
male, choïcum. Fermentum vero, ipsum Salvatorem dictum dicunt.
Et Paulum ¹autem manifeste dixisse choïcos, animales, spiritales. * Grab. 38.
* ²Alibi quidem: *Qualis choïcus, tales et choïci.* Alibi autem: 1. Cor. XV.
Animalis homo non percipit quae sunt spiritus. Alibi autem: 48.
Spiritualis examinat omnia. ³*Animalis autem non percipit quae* Ibid. II. 14.
sunt spiritus, ⁴de Demiurgo dictum dicunt, qui quum psychicus
sit, non cognoverit neque matrem spiritalem existentem, neque
semen eius, neque eos, qui sunt in Pleromate, Aeones. Quoniam
autem ⁵eorum, quos salvaturus erat Salvator, ⁶initia accepit, Pau-
lum dixisse: *Et si delibatio sancta, et massa.* Delibationem qui- Rom. XI. 16.
dem, quod est spiritale dictum docentes: conspersionem autem
nos, id est, psychicam ecclesiam, cuius substantiam assumpsisse
dicunt eum et cum semetipso crexisse, quoniam erat ipse fer-
mentum.

4. Et quoniam erravit Achamoth extra Pleroma et formata
est a Christo et quaesita est a Salvatore, manifestare eum dicunt
in eo quod dixit, semetipsum ¹venisse ad eam quae errasset ovem. Luc. XV. 4.
Ovem enim errantem matrem suam referunt dici, ex qua eam,

Pleromate sunt, cognoverit. Iam quod eorum, quibus salutem alla-
turus erat, primitias Salvator assumserit, Paulum his verbis testa-
tum esse: *Si primitiae sanctae, utique et massa.* Quo loco per
primitias id, quod spirituale est, significari docent: per massam
autem nos, hoc est, psychicam ecclesiam, cuius eum massam assum-
psisse atque in se sursum tulisse dicunt, quoniam ipse fermentum erat.

4. Quod autem Achamoth extra Pleroma oberraverit atque a
Christo formata et a Salvatore quaesita sit, indicare eum, quum se
ad ovem eam, quae a grege aberraverat, venisse dicat. Etenim per
ovem aberrantem matrem suam significari aiunt, ex qua ecclesiam

Interpretis lectione crexisse genuinam le-
ctionem συναεστικέναι elucere. Et-
enim haec ratio subiuncta est: ἐπειδὴ
ἦν αὐτὸς ζύμη. Fermentum enim, ait
GRABIUS, massam facit assurgere atque
in altum moveri.

h. πεπλανημένον] Ex versione adde
πρόβατον, omissum a scribis, quod his
hoc loco legebatur.

1. autem] Non legitur in graeco textu.

2. Alibi quidem: qualis choïcus] Voces
alibi quidem: qualis desiderantur in an-
tiquioribus ERASMI editi. et GALL. nec
non in Codd. MERC. Restituit illas FEU-
ARDENTIUS consentientibus MSS.

3. Animalis autem] Lege ex graeco
textu: Illud autem, Animalis non perc.

4. de Demiurgo] In Cod. Voss. deest
de.

5. eorum quos salvaturus] ERASM. et
GALL. pro quos male quidem legunt qui,
ut etiam MSS. MERCERI et VOSSII.

6. initia] Hanc lectionem iam reperi
in edit. principe anni 1526. Ceterae
vero ERASMI editi. inde ab a. 1528 omnes
cum GALLASIO habent initio, quod FEU-
ARD. mutavit in initia. Consentunt Codd.
MERC. et VOSS. Notante GRABIO verten-
dum fuisset primitias.

7. venisse ad eam] Cod. Voss. venisse
ob eam.

αὐτῶν ἐξηγοῦνται λέγεσθαι, ἐξ ἧς τὴν ὥδε θέλουσιν ἐσπάρθαι ἐκκλησίαν· πλάνην δέ, ^aτὴν ἐκτὸς Πληρώματος ἐν ^bτοῖς πάθεσι διατριβήν, ἐξ ὧν γεγονέναι τὴν ἕλην ὑποτίθενται. Τὴν δὲ γυναικα τὴν σαροῦσαν τὴν οἰκταν καὶ ^cεὐρίσκουσαν τὴν δραχμὴν, τὴν ἄνω Σοφίαν διηγοῦνται λέγεσθαι, ἣτις ἀπολέσασα τὴν ἐν-θύμησιν αὐτῆς, ὕστερον καθαρισθέντων πάντων διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος παρουσίας, εὐρίσκει αὐτήν. Διὸ καὶ ταύτην ἀποκαθίστασθαι κατ' αὐτοὺς ἐντὸς Πληρώματος. ^dΣυμεῶνα † τὸν εἰς τὰς ἀγκάλας λαβόντα τὸν Χριστὸν καὶ εὐχαριστίσασα ^eαὐτῷ καὶ εἰπόντα· νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, δέσποτα, κατὰ τὸ ῥῆμά σου ἐν εἰρήνῃ, τύπον εἶναι τοῦ Δημιουργοῦ λέγουσιν, ^fὡς ἐλθόντος τοῦ Σωτῆρος ἔμαθε τὴν μετὰθesis αὐτοῦ καὶ ἠὲ χαρίστησε τῷ Βυθῷ. ^gΚαὶ διὰ τῆς Ἀννης τῆς ἐν τῷ εὐαγγελίῳ κηρυττομένης προφήτιδος, ἑπτὰ ἔτη μετὰ ἀνδρὸς ἐξηκτίας, τὸν δὲ λοιπὸν ἅπαντα χρόνον χήρας μενούσης, ^hἄχρις οὗ τὸν Σωτῆρα ἰδοῦσα ἐπέγνω αὐτὸν καὶ ἐλάλει περὶ αὐτοῦ πᾶσι, φανερώτατα τὴν Ἀχαμῶθ μὲνῃσθαι διορίζονται, ἣτις πρὸς ὀλίγον ἰδοῦσα τὸν Σωτῆρα ⁱμετὰ τῶν ἡλικιωτῶν αὐτοῦ, ^kτῷ λοιπῷ χρόνῳ παντὶ μὲν οὐσα ἐν τῇ μεσότητι προσεδέχετο αὐτόν, πότε πάλιν ἐλεύσεται καὶ ἀποκαταστήσει αὐτὴν τῇ αὐτῆς συζυγίᾳ. Καὶ τὸ ὄνομα δὲ αὐτῆς μεμνηῖσθαι ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἐν τῷ εἰρηκέναι· ^lκαὶ ἐδικαιώθη ἡ σοφία ἀπὸ

hanc satam esse volunt; per aberrationem autem intelligi eius extra Pleroma in passionibus commorationem, ex quibus materiam ortam esse fingunt. Per eam mulierem, quae domum suam everrit et drachmam invenit, superiorem Sophiam intelligendam esse censent, quae quidem, perdita sua enthymesi, postea omnibus per Salvatoris adventum perpurgatis, eam invenit. Unde etiam hanc ex eorum sententia Pleromati restitutam fuisse. Symeonem porro, qui in ulnas suas Christum accepit ac Deo gratias egit et dixit: Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace, Demiurgi figuram esse tradunt, qui veniente Salvatore, translationem

a. τὴν ἐκτὸς Πλ. — διατριβήν] Cod. VRATISLAV. τὸ ἐκτ. Πλ. — διατρίβειν.

b. τοῖς πάθεσι] Int. πᾶσι τοῖς πάθεσι.

c. εὐρίσκουσαν] Cod. VRATISLAV. τὴν εὐρίσκουσαν.

d. Συμεῶνα τόν] Interpres Συμεῶνα δὲ τόν.

e. αὐτῷ] Int. τῷ Θεῷ. In N. T. legitur καὶ ἐλόγησε τὸν Θεόν.

f. ὡς ἐλθόντος] Ὅς legendum, non ὡς. BILL.

g. Καὶ διὰ τῆς Ἀννης τῆς ἐν τῷ εὐαγγελίῳ] Ita Cod. REG. et VRATISLAV.

cum editione princ. Epiphani, GALLASIO et FEUARD. Sed PETAV. et GRAB. τῆς Ἀννης omiserunt.

h. ἄχρις οὗ] In MASSUETI edit. Venetiana perperam legitur ἄχρις τοῦ.

i. μετὰ τῶν ἡλικιωτῶν] Scil. ἀγγέλων, qui ἡλικιωτῶν τοῦ Σωτῆρος dicuntur a Valentinianis. Cf. supra pag. 32 not. b.

k. τῷ λοιπῷ χρόνῳ — μὲν οὐσα] Int. τῷ ὑστέρῳ χρόνῳ — μένουσα.

l. καὶ ἐδικαιώθη] Καί, quod est in Codd. N. T.; deest etiam in versione.

quae sit hic, volunt esse seminatam ecclesiam; errorem autem, eam, quae est extra Pleroma, in omnibus passionibus immorationem, ex quibus factam materiam tradunt. *Mulierem* autem illam, *Ibid. v. 8.* quae mundat domum et invenit drachmam, superiorem Sophiam narrant dici, quae quum perdidisset intentionem suam, post deinde mundatis omnibus per Salvatoris adventum, ¹invenit eam; ²quoniam et haec [†]³restituatur secundum eos intra Pleroma. ⁴Symeon [†] *Mass. 40.* autem eum, qui ⁵in manus suas accepit Christum, et gratias egit *Ibid. II. 28.* Deo et dixit: Nunc ⁶remittis servum tuum, Domine, secundum sermonem tuum in pace, ⁷typum esse Demiurgi dicunt, qui veniente Salvatore didicit transpositionem suam et gratias egit Bytho. Et per Annam, ⁸quae in evangelio dicitur septem annis cum viro *Ibid. v. 36.* vixisse, reliquum autem omne tempus vidua perseverasse, donec vidisset Salvatorem et agnovisset eum et loqueretur de eo omnibus, manifestissime Achamoth significari dicunt; ⁹quae quum ^{*}ad modi- ^{*}*Grab. 39.* cum vidisset tunc Salvatorem cum coaetaneis suis, postero omni tempore perseverans in medietate, sustinebat eum, quando iterum veniat et reponat eam suae coniugationi. Et nomen autem eius significatum a Salvatore in eo quod dixerit: *Iustificata est sapientia* *Ibid. VII. 35.*

sui didicit et Bytho gratias egit. Consimilem etiam in modum per Annam illam, quae in evangelio prophetissa dicitur, septemque annis cum viro transactis, reliquum omne vitae tempus in viduitate confecit, quousque Salvatorem vidit, eumque agnovit atque apud omnes de eo verba faciebat, perspicue Achamoth significari asserunt, quae quidem quum exiguo tempore Salvatorem, una cum ipsius aequalibus conspexisset, per omne reliquum tempus in medietate sedem figens, opperiebatur eum, ecquando rursus veniret, eamque suo coniugio restitueret. Quin ipsius quoque nomen proditum fuisse a Salvatore, quum diceret: *Et iustificata est sapientia a filiis suis.*

1. invenit] Perperam legitur in ERASM. et GALL. pro invenit sola vocula in.

2. quoniam et haec] ERASM. et GALL. quoniam et hoc, quae a IUNIO et FEUARD. iam sunt emendata. Emendatio probatur Codicibus ARUND. VOSS. MERC. II.

3. restituatur — intra Pleroma] Sermo est de τῇ χάριτι Σοφίας, quae consummatis omnibus e τῷ πνεύματι ἁγίῳ, in quo post reditum τῆς ἀνω Σοφίας in Pleroma inclusa tenebatur, ipsa cum συνύψω Σωτηρι in Pleroma reversura erat.

4. Symeon] Legendum Symeonem.

5. in manus suas] Cod. VOSS. in manu sua.

6. remittis] Sic ARUND. CLAROM. PASS. OTTOBON. MERC. II. et VOSS. cum edit. principe a. 1526. Plures ERASMI edit. GALL. et FEUARD. cum textu Vulgatae dimittis, quod GRAB. et MASS. ex MSS. emendarunt.

7. typum esse] Esse deest in FEUARD. edit.

8. quae in evangelio dicitur] Ex graeco ita lego: quae in evangelio prophetissa dicitur et septem annis — vixit.

9. quae quum] ERASMI edit. priores quem quum. Ita etiam MERC. II.

τῶν τέκνων αὐτῆς. Καὶ ὑπὸ Παύλον δὲ οὕτως· σοφίαν δὲ ἁλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις. Καὶ τὰς συζυγίας δὲ τὰς ἐντὸς Πληρώματος τὸν Παῦλον εἰρηκεῖν φάσκουσιν ἐπὶ ἐνὸς δείξαντα. Περὶ γὰρ τῆς ἡπερὶ τὸν βίον συζυγίας γραφῶν ἔφη· ὁ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν, ἐγὼ δὲ λέγω εἰς Χριστὸν καὶ τὴν ἐκκλησίαν.

5. Ἔτι τε Ἰωάννην τὸν μαθητὴν τοῦ Κυρίου διδάσκουσι τὴν πρώτην ὁγδοάδα μεμνηκέναι αὐταῖς λέξεσι, λέγοντες οὕτως· Ἰωάννης ὁ μαθητὴς τοῦ Κυρίου βουλόμενος εἰπεῖν τὴν τῶν ὅλων γένεσιν, καθ' ἣν τὰ πάντα προέβαλεν ὁ Πατήρ, ἀρχὴν τινα ὑποτίθεται, τὸ πρῶτον γεννηθὲν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὃν δὴ καὶ υἱὸν Μονογενῆ καὶ Θεὸν κέκληκεν, ἐν ᾧ τὰ πάντα ὁ Πατήρ προέβαλε σπερματικῶς. Ὑπὸ δὲ τούτου φησὶ τὸν Λόγον προβεβλήσθαι καὶ ἐν αὐτῷ τὴν ὅλην τῶν Αἰώνων οὐσίαν, ἣν αὐτὸς ὕστερον ἐμόρφωσεν ὁ Λόγος. Ἐπεὶ οὖν περὶ πρώτης γενέσεως λέγει, καλῶς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἐκτετέστι τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Λόγου τὴν διδασκαλίαν ποιῆται. Λέγει δὲ οὕτως· ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν. Πρῶτον διαστείλας τὰ τρία, Θεὸν

Itemque a Paulo in his verbis: *Sapientiam autem loquimur inter perfectos*. Sed et coniugia ea, quae in Pleromate sunt, Paulum commemorasse, in uno ostendentem. Nam quum de vitae huiusce coniugio scriberet, hunc in modum est locutus: *Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in Christo et ecclesia*.

5. Praeterea Iohannem Domini discipulum primam ogdoada indicasse docent, hismet verbis utentes: Iohannes Domini discipulus rerum omnium ortum exponere cupiens, iuxta quem Pater omnia

a. ἁλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις] Cod. VRATISLAV. καλοῦμεν celt. Interpres ἐν non legisse videtur.

b. περὶ τὸν βίον] Int. περὶ τοῦτον τὸν βίον.

c. τὸ μυστήριον τοῦτο] Int. τὸ γὰρ μυστήριον.

d. Ἔτι τε] Int. ἔτι δέ, itaque melius legit.

e. Ἰωάννης κ. τ. λ.] Cf. de hoc fragmento, quod Irenaeus ex libro Valentiniano procul dubio excerpsit, NEANDRI librum *genetische Entw. der gnost. Syst.* pag. 101 ss.

f. ὑποτίθεται] Sic edit. princ. Epiphani Cod. VRATISLAV. et GALL. FEUARD. et MASS.; sed PETAV. et GRAB. προτίθεται.

g. ἐκτετέστι τοῦ Θεοῦ] Observarunt editores, melius legi cum interprete ἐκτετέστι τοῦ Υἱοῦ. „Mox dictum est,

ait MASSUETUS, Filium ex Valentinianorum hypothesis esse *principium illud*, de quo loquitur Iohannes ipso evang. initio; quia in Filio Pater omnia seminali ratione procreavit: ab eo autem productum esse Verbum, a quo omnium Aeonum efformata sit essentia. Filius igitur et Verbum, sua quisque ratione, rerum omnium *principium* erant.“

b. Οὗτος] Sic Codd. REG. et VRATISLAV. cum versione et Scriptura sacra. Verum edit. princ., quam secutus est GALL., et PETAVIANA habent οὕτως.

i. τὰ τρία] Int. εἰς τὰ τρία.
1. a Paulo autem] ION. legi vult a Paulo item.

2. loquimur] Cod. Voss. loquitur.

3. in uno ostendentem] Id est, unico coniugii mundani exemplo indigitantem coniugationes, ex quibus supremum consistit Pleroma.

a filiis eius: et ¹a Paulo autem sic: *Sapientiam autem* ²*loquimur* ^{1. Cor. II. 6.} *perfectis.* Et coniugationes autem, quae sunt intra Pleroma, Paulum dixisse dicunt, ³in uno ostendentem. De ea enim coniugatione, quae est secundum hanc vitam, scribens ait: *Hoc enim mysterium* ^{Ephes. V. 32.} *magnum est; dico autem in Christo et ecclesia.*

5. Adhuc autem Ioannem discipulum Domini docent, primam ogdoadem, ⁴et omnium generationem significasse ipsis dictionibus: ⁵Itaque principium quoddam subiecit, quod primum factum est a Deo, ⁶quod etiam Nun vocat et Filium et unigenitum Domini vocat, in quo omnia Pater ⁷praemisit seminaliter. ⁸*Adhuc autem * *Ab hoc.* [†]aiunt Verbum emissum et in eo ⁹omnem Aeonum substantiam, [†] *Mass. 41.* quam ipsum postea formavit Verbum. Quoniam igitur de prima genesi dicit, bene a principio hoc est a Filio et Verbo ¹⁰doctrinam facit. Dicit autem sic: *In principio erat Verbum, et Verbum erat* ^{Ioann. I. 1. 2.} *apud Deum, et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum.* Prius ¹¹distinguens in tria, Deum et Principium et Ver-

produxit, principium quoddam ponit, id nempe quod primum a Deo genitum est, quem (et Nun) et unigenitum Filium ac Deum appellavit, in quo Pater omnia seminali ratione procreavit. Ab eo autem Sermonem productum esse et in eo omnem Aeonum essentiam, quam postea Sermo ipse formavit. Quoniam igitur de primo rerum ortu verba facit, recte a principio hoc est a Deo et Sermone doctrinam suam instituit. Ad hunc porro modum loquitur: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum.* In quibus verbis quum primo

4. et omnium generationem] Dele has voces.

5. Itaque principium] Cod. Voss. ita qui et principium. Quomodo locus a librariis fortasse depravatus, ex graecis restitui possit, patet ex recentiore versione.

6. quod etiam Nun vocat sq.] Editio princeps ERASMI ita habet: quod etiam me vocat et filium et unigenitum Domini vocat. In margine addit ERASM. lectionem nunc pro me, quam mutandam esse coniecit in Nun. Quam ERASMI coniecturam in editt. 1545 et ss. in textum receptam vides. Lectionem nunc reperis etiam in Codd. CLAROM. VOSS. et MERC. II. Sed vox vovs desideratur et in textu graeco et in Ioannis evangelio. Pro unigenitum Domini legitur in Codd: ARUND. et Voss. Deum. Sed emendatione ex graecis eget locus. Ista, Domini vocat, Iunius delenda censet.

7. praemisit] Ita CLAROM. PASS. VOSS. FEUARD. in margine, GRAB. et MASS. pro dimisit, quod est in ceteris editt. Sed emisit IUNIUS legi mavult.

8. Adhuc autem] Quod IUNIUS legendum recte coniecit et FEUARDENTIVS primum in textum recepit *ab hoc*, expunxi, quoniam in omnibus MSS. legitur adhuc.

9. omnem Aeonum substantiam] ERASM. et GALL. communem Aeonum subst. Lectionem omnem, a FEUARDENTIO ex Cod. VET. receptam, ERASMUS in margine editionis principis notavit. Consentit Codici VET. ARUNDELIANUS. — VOSS. omnes. — MERC. I. et II. communem.

10. doctrinam facit] Pro facit, quod deest in sola GALLASH edit, IUNIUS substituit proponit. VET. et Voss. facti pro facit.

11. distinguens in tria] IUNIUS legendum coniecit dist. ista tria.

καὶ Ἀρχὴν καὶ Λόγον, πάλιν αὐτὰ ἐνοῦ, ἵνα καὶ τὴν προβολὴν ἐκατέρων αὐτῶν δείξῃ, τοῦ τε Υἱοῦ καὶ τοῦ Λόγου καὶ τὴν πρὸς ἀλλήλους ἁμία καὶ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἔνωσιν. Ἐν γὰρ τῷ Πατρὶ καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἡ ἀρχή, ^aκαὶ ἐκ τῆς ἀρχῆς ὁ Λόγος. Καλῶς οὖν εἶπεν· ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· ἦν γὰρ ἐν τῷ Υἱῷ. Καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν· καὶ γὰρ ἡ Ἀρχή· καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, ἀκολουθῶς. Τὸ γὰρ ἐκ Θεοῦ γεννηθὲν Θεὸς ἐστίν. ^bΟὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν· ἔδειξε τὴν τῆς προβολῆς τάξιν. * Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο· οὐδὲ ἓν· πᾶσι γὰρ τοῖς μετ' αὐτὸν Αἰῶσι μορφῆς καὶ γενέσεως αἴτιος ὁ Λόγος ἐγένετο. Ἀλλὰ ὃ γέγονεν ἐν αὐτῷ, φησί, ζωὴ ἐστίν. ^dἘνθάδε καὶ συζυγίαν ἐμήνυσε. Τὰ μὲν γὰρ ὅλα ἔφη· δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι, ^eτὴν δὲ ζωὴν ἐν αὐτῷ. Αὕτη οὖν ἡ ἐν αὐτῷ γενομένη ^fοἰκειότερα ἐστὶν ἐν αὐτῷ τῶν δι' αὐτοῦ γενομένων· σύν-εστι γὰρ αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ καρποφορεῖ· ^hἐπειδὴ γὰρ ἐπιφέρει, καὶ ἡ ζωὴ ⁱἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων, ^kἈνθρώπον εἰπὼν ἄρτι, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ^lὁμωνύμως τῷ Ἀνθρώπῳ ἐμήνυσεν, ὅπως διὰ τοῦ ἐνὸς ὀνόματος δηλώσῃ τὴν τῆς συζυγίας κοινωνίαν. Ἐκ γὰρ

haec tria distinxisset, Deum, Principium et Verbum, rursus ea copulat, ut et horum utriusque productionem ostendat, hoc est Filii et Verbi, ac simul et horum inter se et cum Patre coniunctionem. In Patre enim et ex Patre est principium; in principio autem et ex principio Verbum. Recte itaque dixit: *In principio erat Verbum*; erat enim in Filio. *Et Verbum erat apud Deum*, principium etenim; *et Deus erat Verbum*, hoc enim consequitur. Id quippe Deus est, quod de Deo genitum est. *Hoc erat in principio apud*

a. καὶ ἐκ τῆς ἀρχῆς] BILLIUS, PETAVIUS et IUNIUS scite monuere, ex versione supplenda esse haec: ἐν ἀρχῇ δὲ καὶ ἐκ τ. ἀ.

b. Οὗτος ἦν] Int. οὗτος γὰρ ἦν.

c. οὐδὲ ἓν] His verbis periodum in textu s. Ioannis clausurunt non modo haeretici Valentiniiani, sed et catholici quidam, interque hos auctor noster I, 22. II, 1. et III, 8. GRABIVS.

d. Ἐνθάδε καὶ συζυγίαν] Int. ἐνθάδε γὰρ συζυγίας, neque vero ita bene legit: nam sermo est tantummodo de συζυγίᾳ inter Λόγον et Ζωὴν.

e. δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι] Omnes Epiphani et Irenaei editt. praeter Mass. legunt δι' ἑαυτοῦ γ., Mass. ex Cod. Reg. scripsit δι' αὐτοῦ γ., uti etiam MS. VRATISLAV. habet.

f. τὴν δὲ ζωὴν ἐν αὐτῷ] Hanc Valentiniianorum interpretationem perstrin-

git Origenes in Comment. in Ioannem his verbis: πρὸς δὲ τοὺς τὴν περὶ Αἰώνων ἀναπλάσαντας ἐν συζυγίᾳ μυθολογίαν καὶ οἰομένους ὑπὸ Νοῦ καὶ Ἀληθείας προβεβληθῆναι Λόγον καὶ Ζωὴν, οὐκ ἀπίθανον καὶ ταῦτα ἀπόρησαι. Πῶς γὰρ ἡ κατ' αὐτοὺς σύζυγος τοῦ λόγου ζωὴ τὸ γεγονέναι ἐν τῷ συζύγῳ λαμβάνει; Ὁ γέγονε γὰρ, φησὶν, ἐν αὐτῷ, δηλοῦσι τῷ προειρημένῳ λόγῳ, ζωὴ ἦν. Eundem loci Ioannei sensum MASSUETO bene observante amplexi sunt etiam Macedoniani seu Pneumatomachi, qui dicuntur. Ii enim, Spiritum sanctum vitam dicentes, eum rebus crealis non esse praestantiorē ex hoc loco concludebant.

g. οἰκειότερα ἐστὶν ἐν αὐτῷ] Cum BILLIO dele. praep. ἐν.

h. ἐπειδὴ γὰρ ἐπιφέρει] IUNIUS delet γὰρ ex versione antiqua.

i. ἦν τὸ φῶς] PETAVII edit. non ha-

bum, iterum ea univit, uti et emissionem ipsorum utrorumque ostendat id est Filii et Verbi et eam quae est ad invicem simul et ad Patrem unionem. In Patre enim et ex Patre principium, in principio autem et ex principio Verbum. Bene igitur dixit: *In principio erat Verbum*; erat enim in Filio: *et Verbum erat apud Deum*; ¹etenim principium: *et Deus erat Verbum*, consequenter; quod enim ex Deo natum est, Deus est. ²*Hic enim erat in principio apud Deum*, ostendit emissionis *ordinem. *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil*: omnibus enim iis, qui post eum sunt, Aeonibus ³formationis et generationis caussa Verbum factum est. *Sed quod factum est in eo*, inquit, *vita est*: hic enim syzygias manifestavit: *omnia enim*, ait, *per ipsum facta sunt*, vita autem in ipso. Haec ergo quae ⁴in eo facta est, ⁵proximior est, quam ea quae per ipsum facta sunt; cum ipso est enim, et per ipsum fructificat. Quoniam infert: *Et vita erat lux hominum*; ⁶Homines autem nunc et Ecclesiam simili † nomine significavit, ut † per unum nomen manifestet syzygiae communionem. ⁷Ex Logo

* Grab. 40.
Ioann. 1. 3.

Ibid. v. 4.

† Mass. 42.

Deum: productionis ordinem demonstrat. *Omnia per ipsum facta sunt et sine ipso factum est nihil*: Verbum etenim Aeonibus omnibus, qui post se exstiterunt, formae atque ortus auctor fuit. *Quod factum est in ipso vita erat*. Hic et coniugium indicavit: omnia enim per ipsum facta esse dixit, vitam autem in ipso. Haec quippe, quae in eo facta est, coniunctior ei est, quam ea quae per ipsum facta sunt: cum eo namque existit ac per eum frugescit. Quandoquidem subdit: *Et vita erat lux hominum*: Hominis nimirum vocabulo Ecclesiam quoque aequivoce significavit, ut per unam vocem coniugii commercium declara-

bet ἢ, quod est in princ. et Cod. VRATISLAV.

k. Ἀνθρώπων ἐπὶ τῶν] Int. ἄνθρωπον δὲ ἐπ.

1. ὁμωνύμως τῷ ἀνθρώπῳ] BILLIUS τῷ ἀνθρώπῳ delendum censet; sed parum refert, num retineatur annon.

1. etenim principium] ERASM. et GALL. prout Codd. AREND. et MERC. II. perperam habent etenim in principio. FEUARDENTIUS ex Cod. VET., quocum consentiunt CLAROM. PASS. et VOSS., pro vitiosa illa nostram lectionem recepit; sed in eo vituperandus FEUARD., quod haec etenim principium cum sequentibus coniungi voluit. MASSUETUS enim, qui in his etenim principium supplenda consuit Deus est, sensum ita explicat: „Subiiciunt rationem Valentiniiani, cur Verbum esset apud Deum: quia nimirum Verbum erat apud principium, Filium videlicet; etenim principium Deus est. Ex eo enim,

quod Verbum esset in principio et ex principio, concludebant Verbum esse apud Deum, quia principium, i. e. Filius Deus est.“

2. Hic enim erat] Ita omnes Codd. et editt. Tantummodo in Veneta MASSUETI edit. legitur hoc enim erat.

3. formationis et generationis caussa] In MS. VOSS. desunt ista et generationis.

4. in eo facta] ERASM. et GALL. in ea facta, quod FEUARD. e Cod. VET. emendavit.

5. proximior est, quam] IUNIUS ex graeco legit, proximior est et, quam iis quae. Quod non satis accurate respondet graecis.

6. Homines autem] Ita omnes Codd. GRAB. et MASS. ex graeco legunt hominem: nam quod GRAB. dicit, in Cod. VOSS. scriptum esse hominem, falsum est. VOSSI MS. vulgarem lectionem habet.

7. Ex Logo enim] VOSS. ex Logo autem.

τοῦ Λόγου καὶ τῆς Ζωῆς Ἐκκλησία. Φῶς δὲ εἶπε τῶν ἀνθρώπων τὴν Ζωήν, διὰ τὸ πεφωτισθαι αὐτοὺς ὑπ' αὐτῆς, ὃ δὴ ἐστὶ μεμορφῶσθαι καὶ πεφανερωθῆναι. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ Παῦλος λέγει· πᾶν γὰρ τὸ φανερούμενον, φῶς ἐστίν. Ἐπεὶ τοίνυν ἐφανερώσε καὶ ἐγέννησε τὸν τε Ἀνθρώπον καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἢ Ζωήν, φῶς ^aεἰρήσθαι αὐτῶν. Σαρῶς οὖν δεδήλωκεν ὁ Ἰωάννης διὰ τῶν λόγων τούτων τὰ τε ἄλλα καὶ τὴν τετράδα τὴν δευτέραν, Λόγον καὶ Ζωήν, Ἀνθρώπον καὶ Ἐκκλησίαν. Ἀλλὰ μὴν καὶ τὴν πρώτην ἐμίμνησε τετράδα. Διηγούμενος γὰρ περὶ τοῦ Σωτῆρος καὶ λέγων πάντα τὰ ἐκτὸς τοῦ Πληρώματος δι' αὐτοῦ μεμορφῶσθαι, ^bκαρπὸν εἶναι φησιν αὐτὸν ^cπαντὸς τοῦ Πληρώματος. Καὶ γὰρ φῶς εἶρηκεν αὐτὸν τὸ ἐν τῇ σκοτίᾳ φαινόμενον καὶ μὴ καταληφθῆν ὑπ' αὐτῆς, ἐπειδὴ ^dπάντα τὰ γενόμενα ἐκ τοῦ πάθους ^eἀρμόσας ^fἡγνοήθη ὑπ' αὐτῆς. ^gΚαὶ υἱὸν δὲ καὶ ἀλήθειαν καὶ ζωὴν λέγει αὐτόν, καὶ λόγον σάρκα γενόμενον· οὗ τὴν δόξαν ἐθεασάμεθα, φησί, καὶ ἦν ἡ δόξα αὐτοῦ, οἷα ἦν ἡ τοῦ μονογενοῦς, ἢ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς δοθεῖσα αὐτῷ,

ret. Ex Verbo enim et Vita Homo et Ecclesia orti sunt. Porro hominum lucem Vitam appellavit, quod ipsi ab ea illuminati sint, hoc est, formati ac patefacti. Quod etiam Paulus his verbis ait: *Omne autem id quod manifestatur, lux est.* Quoniam itaque Vita et Hominem et Ecclesiam genuit ac patefecit, ipsorum proinde lux dicta est. Perspicue igitur per haec verba Ioannes tum alia, tum secundam quaternitatem, hoc est, Sermonem et Vitam, Hominem et Ecclesiam declaravit. Quin prima quoque ab eo quaternitas indicata est. Nam

a. εἰρήσθαι αὐτῶν] Int. melius εἰρηται αὐτῶν. Cod. VRATISLAV. εἰρήσθαι αὐτῶν.

b. καρπὸν] Int. haud male legit καὶ καρπὸν.

c. παντὸς τοῦ Πληρώματος] JUNIUS ex versione antiqua legi vult ἐντὸς τοῦ Πλ. Sed BILL. GRAB. et MASS. lectionem graecam praeferendam recte censent. Salvatorem enim, aiunt, totius Pleromatis fructum esse non semel dixerunt Valentiniani.

d. πάντα τὰ γενόμενα] In edit. princ. et Cod. VRATISLAV. deest τὰ.

e. ἀρμόσας] Μορφώσας legere mavult BILLIUS, quia Interpres formandi verbo usus est. Sed et ἀρμόζειν ad eundem quadrat sensum. GRAB.

f. ἡγνοήθη ὑπ' αὐτῆς] GRABIUS, qui ex versionis verbis ab eis concludit, Interpretem recte legisse ὑπ' αὐτῶν, vituperatur a MASSUETO dicente: „sed ea-

dem ratione legisset Interpres linea praeced. ὑπ' αὐτῶν, quia vertit etiam ab eis; non attendebat vir doctus, ab eis utrobique referri ad tenebras, et ὑπ' αὐτῆς ad τὴν σκοτίαν.“ Sed frustra notavit MASS. GRABIUM. Illud ab eis, priore loco positum, ad vocem tenebris referendum esse quisque videt, nec GRAB. negavit. Sed quod in commatis fine legitur ab eis cum MASS. ad vocem tenebris trahendum esse, ex mente non solum GRABII, sed auctoris negare ausim. Neque enim attendebat MASS., illa quoniam omnia sqq. ἐπεξηγητικῶς addita esse, ut sensum illorum μὴ καταληφθῆν ὑπὸ τῆς σκοτίας explicarent gnostici. Sub voce σκοτία ab apostolo indicata esse putarunt τὰ γενόμενα ἐκ τοῦ πάθους (scil. τῆς Σοφίας) i. e. substantiam materiae (cf. supra 2, 3 sub fin. ἐντεῦθεν λέγουσιν πρώτην ἀρχὴν ἐσχηκέναι τὴν οὐσίαν cett.) et quae ex

enim et Zoë Homo generatur et Ecclesia. Lumen autem dixit hominum Vitam, quoniam illuminati sunt ab ea, ¹quod est formatum et manifestatum. Hoc autem et Paulus dicit: *Omne enim* ²*quod* Ephes.V.13. *manifestatur, lumen est.* Quoniam igitur Vita manifestavit et generavit Hominem et Ecclesiam, lumen dicta est eorum. Aperte igitur manifestavit Ioannes per sermones hos et alia et ³quaternationem secundam, Logon et Zoën, Anthropon et Ecclesiam. Sed et primam significavit tetradem. Narrans enim de Salvatore ⁴et docens omnia, quae extra Pleroma sunt, per eum formata, ⁵fructum quoque eum esse ⁶dicens intra Pleroma. Etenim *lumen* dixit *illum*, *quod in tenebris lucet et non comprehenditur* ab eis, quoniam omnia, quae facta sunt ex passione, formans ignoratus est ab eis. Et Filium ⁷et Veritatem et Vitam dicit eum, et *Verbum carnem factum* (cuius gloriam vidimus, ait, et gloria eius, ⁸*qualis erat unigeniti, quae a Patre data est ei*), ⁹*plenum gratia et ve-*

de Salvatore verba faciens, dicensque omnia, quae extra Pleroma sunt, per eum formata fuisse, fructum eum esse ait totius Pleromatis. Etenim lucem eum appellavit in tenebris lucentem nec ab iis comprehensam, quandoquidem, ipsis inscientibus, omnia quae ex passione facta sunt, informavit. Ad haec et Filium et Veritatem et Vitam eum dicit, et Verbum carnem effectum: *cuius gloriam*, inquit, *perspeximus, et erat gloria ipsius quasi gloria unigeniti, quae a Patre ipsi concessa fuerat, plenum gratia et veritate.*

materie formata sunt; et illud μή καταληφθέν explicari voluerunt ἡγνοήθη ὑπ' αὐτῶν (scil. τῶν γενομένων ἐκ τοῦ πάθους) i. e. ab iis, qui sunt ex materie, ab hominibus ὀλιγοῖς et σαρκοῖς Salvator non est cognitus.

g. Καὶ εἶδόν δέ] Particula δὲ cum Int. delenda.

1. *formatum et manifestatum*] Cum IUN. adde esse; ita scripsit Int. pro *formati et manifestati* sunt.

2. *quod manifestatus*] Φανερούμενον quasi participium verbi mediī significatione activa accepisse Valentinianos immediate sequentia clare ostendunt. Unde potius, *quod manifestat*, quam *quod manifestatur* ab Int. reddi debuisset. GRAB. Ceterum lectionem Interpretis reperis etiam in Vulgata.

3. *quaternationem*] Ita FEUARD. primum ex Codd. Sed ERASM. et GALL. *quaternionem*.

4. *et docens*] IUN. emendat et dicens.

5. *fructum quoque*] Quoque deest in graeco.

6. *dicens intra Pleroma*] Vide ad graecum textum notata. Sed ubi Ioannes dixerit Salvatore fructum totius Pleromatis, Irenaeus ex Valentinianorum scriptis non affert. IUN. pro *dicens* legi vult *dicat*.

7. *et Veritatem*] ERASM. et GALL. et Verbum. Sed nostram lectionem a FEUARD. ex VET. restitutam tuentur ARUND. VOSS. MERC. II.

8. *qualis erat unigeniti*] ERASM. GALL. FEUARD. *quasi unigeniti*; GRAB., qui ex VOSS. Cod. tantummodo vocem *erat* addidit, neglexit vocem *qualis* etiam a VOSSI MS. suppeditatam, a MASS. ex CLAROM. additam.

9. *plenum gratia*] Sic Cod. ARUND. et MASS., ceteri Codd. et editt. *plena gr.*

^a πλήρης χάριτος * καὶ ἀληθείας. Λέγει δὲ οὕτως· καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ Πατρὸς, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας. Ἀκριβῶς οὖν καὶ τὴν πρώτην ἐμήνυσε † τετράδα, Πατέρα εἰπὼν καὶ Χάριν καὶ τὸν Μονογενῆ καὶ Ἀλήθειαν. Οὕτως ὁ Ἰωάννης περὶ τῆς πρώτης καὶ μητρὸς τῶν ὅλων Αἰώνων ὀγδοάδος εἶρηκε. Πατέρα γὰρ εἶρηκε καὶ Χάριν καὶ Μονογενῆ καὶ Ἀλήθειαν καὶ Λόγον καὶ Ζωὴν καὶ Ἀνθρωπον καὶ ^b Ἐκκλησίαν.

Κ Ε Φ. θ'.

1. Ὁρᾷς, ἀγαπητέ, τὴν μέθοδον, ἥ οἱ χρώμενοι ^d φρεναπατοῦσιν ἑαυτοὺς, ἐπηρεάζοντες τὰς γραφάς, τὸ πλάσμα αὐτῶν ἐξ αὐτῶν συνιστάνειν πειρώμενοι. Διὰ τοῦτο γὰρ ^e καὶ αὐτοὺς παρεθέμην αὐτῶν ἑτάς λέξεις, ἵνα ἐξ αὐτῶν κατανοήσῃς τὴν πανουργίαν τῆς ^e μεθοδείας καὶ τὴν πονηρίαν τῆς πλάνης. Πρῶτον μὲν γὰρ εἰ προέκειτο ^b Ἰωάννη τὴν ἄνω ὀγδοάδα μνηύειν, τὴν τάξιν ἃν τετηρήκει τῆς ¹ προβολῆς, καὶ τὴν πρώτην τετράδα σεβασμιωτάτην οὖσαν, καθὼς λέγουσιν, ἐν πρώτοις ἃν θεαίει τοῖς ὀνόμασι, καὶ οὕτως ^k ἐπεξεύχθη ¹ τὴν δευτέραν, ἵνα διὰ τῆς τάξεως τῶν ὀνομάτων ἡ τάξις δειχθῇ τῆς ὀγδοάδος· καὶ οὐκ ἂν μετὰ τοσοῦτον διάστημα, ὡς ἐκλελησμένος, ἔπειτα ἀναμνη-

Dicit autem sic: et verbum caro factum est et habitavit in nobis et contemplati vidimus gloriam eius, gloriam ut unigeniti a Patre, plenum gratia et veritate. Plane igitur et accurate primam quoque quaternitatem ostendit, quum Patrem et Charin, Monogenem item et Veritatem dixit. Atque ad hunc modum Ioannes de principe atque omnium Aeonum parente Ogdoade locutus est. Patrem enim et Charin dixit, Monogenem et Veritatem, Sermonem et Vitam, Hominem et Ecclesiam. Atque in hunc modum Ptolemaeus.

a. πλήρης χάριτος κτλ.] Haec ne ex Valentinianorum quidem mente ad δόξαν (quod putant GRAB. BILL. PETAV.; legendum esset, si illuc referretur, πλήρη), sed ad λόγον referenda esse cum Int. et MASS. censeo. Locus Ioaenaeus ab Irenaeo memoriter quidem citatus est, eamque ob causam multa hic leguntur, quae desunt in Scriptura sacra. Πλήρης χάρις, scripsit Irenaeus pro πλήρη aut πλήρει, quod utrumque expectare possis ex antecedente λόγον aut αὐτῷ, repetens textus sacri verba memoria accuratissime servata. Sed mirum videtur, eundem locum ipsis apostoli verbis iterum decantatum esse. Unde coniicio, verba Ioaenae, qualia leguntur priori loco, allegata esse ex Valentinianorum scriptis, quibus

se usum esse dixit Irenaeus. Apostoli verba quum a Valentinianis variata esse cognoverit Irenaeus, ex textu sacro in ecclesia vulgato locum repetit dicens: λέγει δὲ οὕτως i. e. non, uti Valentiniani apostolum dicentem inferunt, sed potius ita loquitur.

b. Ἐκκλησίαν] Desunt fortasse haec: καὶ ὁ μὲν Ἱερολεμῆτις οὕτως.

c. Ὁρᾷς] Int. ὁρᾷς οὖν.

d. φρεναπατοῦσιν] In MASSUETI edit. Veneta procul dubio errore typographi legitur φρεναπατωσιν.

e. καὶ αὐτός] Lege cum Interprete αὐτάς.

f. τὰς λέξεις] Int. τέχνας καὶ λέξεις.
g. μεθοδείας καὶ τὴν πονηρίαν τῆς]

ritate. *Dicit autem sic: *Et Verbum caro factum est, et habita-* *Grab. 41.
vit in nobis, et vidimus gloriam eius, gloriam quasi unigeniti a Ioan. I. 14.
Patre, ¹plenum gratia et veritate. Diligenter igitur ostendit pri-
 mam quaternationem, Patrem dicens et Gratiam et Monogenem et
 † Veritatem. Sic Ioannes de prima et matre omnium Aeonum ogdo- † Mass. 43.
 ade dixit. Patrem enim dixit et Gratiam et Monogenem et Veri-
 tatem et Verbum et Vitam et Hominem et Ecclesiam. Et Ptole-
 maeus quidem ita.

C A P. IX.

1. Vides igitur, dilectissime, adinventionem, qua utentes
 seducunt semetipsos, calumniantes Scripturis, fictionem suam ex eis
²constare adnitentes. Propter hoc enim et ipsas eorum apposui
 astutias et dictiones, ut ex eis consideres malitiam inventionis et
 nequitiam erroris. Primo enim si propositum esset Ioanni, illam,
 quae sursum est, octonationem ostendere, ordinem custodisset uti-
 que emissionis, et primam quaternationem, quum sit venerabilior
 (quemadmodum dicunt) in primis utique posuisset nominibus, et
 sic adiunxisset secundam, ut per ordinem nominum ordo ostende-
 retur octonationis; et non utique post tantum intervallum, quasi
 oblitus, ³deinde commemoratus, in novissimo primae memoratus fu-

vafex = vafex

1. Cernis, vir carissime, qua illi vafritie utentes sibimetipsis
 imposturam faciant, Scripturas nimirum vexantes, dum per eas fidem
 commentis suis adstruere conantur. Ob id enim ipsas quoque eo-
 rum voces apposui, ut ex iis artificii versutem atque erroris im-
 probitatem animadvertas. Primum enim, si hoc Ioanni propositum
 fuisset, ut supernam illam ogdoadem declararet, productionis utique
 ordinem servasset, ac primam quaternitatem, utpote augustissimam,
 velut ipsi dicunt, summeque venerandam in primis nominibus collo-
 casset, atque ita secundam adnexuisset, ut per nominum ordinem et
 seriem ogdoadis ordo demonstraretur; neque vero tanto post inter-
 vallo velut oblivione captus ac postea in memoriam rediens ultimo

Haec desunt, nescio quam ob causam,
 in Mass. edit. Veneta.

b. *Ἰωάννη*] Sic PETAV. GRAB. MASS.
 Sed edit. princ. Epiphani, GALL. FEUARD.
 et Cod. VRATISLAV. *Ἰωάννην*.

i. *προβολῆς*] Edit. princ. et Cod. VRA-
 TISLAV. *προσβολῆς*.

k. *ἐπέχειθῃ*] Mallem *ἐπέξευξε*. Sed
 forte verbum *ἐπιτεύγνυμαι* in activa
 significatione accepit Irenaeus. ¹ MASS.

l. *τὴν δευτέραν*] Edit. MASS. Veneta
 omittit *τὴν*.

1. *plenum gratia*] Ita cum MASS. scribo,

quamvis in edit. et MS. legatur *plena*.
 Cf. lib. V, 18, 2, ubi Interpres haec
 Scripturae s. verba recte reddidit.

2. *constare*] GRAB. et MASS. Interpreti
 vertendum fuisse putant *commendare*, quod
 non accurate respondet voci *συνιστάνειν*.
 IUNIVS melius suadet ut legatur *constituere*.

3. *deinde commemoratus*] ERASM. GALL.
 et Codd. OTTOB. MERC. I. H. de re *com-*
memoratus. IUN. ex graeco et FEUARD.
 ex Cod. VET. emendarunt *deinde comm.*
 Consentit Voss. Sed in CLAROM. legitur
dein recommemoratus.

σθεῖς ἐπ' ἐσχάτῳ ^aτῆς πρώτης ἐμέμνητο τετραδος. Ἐπειτα δὲ καὶ τὰς συζυγίας σημᾶναι θέλων καὶ τὸ τῆς Ἐκκλησίας οὐκ ἂν παρέλιπεν ὄνομα· ἀλλ' ἢ καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν συζυγιῶν ἤρκεσθαι τῇ τῶν ἀρρένων προσηγορίᾳ, ὁμοίως δυναμένων καὶ κείνων συν-πακούεσθαι, ἵνα τὴν ἐνότητα διὰ πάντων ἢ πεφυλακῶς· ^bεἰ τῶν λοιπῶν τὰς συζυγίας κατέλεγε, καὶ τὴν τοῦ Ἀνθρώπου ἂν μεμνήκει σύζυγον, καὶ οὐκ ἂν ἀφῆκεν ἐκ μαρτείας ἡμᾶς λαμβάνειν τὸ ὄνομα αὐτῆς.

2. Φανερὰ οὖν ἡ τῆς ἐξηγήσεως παραποίησις. Τοῦ γὰρ Ἰωάννου ἓνα Θεὸν ^cπαντοκράτορα καὶ ἓνα μονογενῆ Χριστὸν Ἰησοῦν κηρύσσοντος, δι' οὗ τὰ πάντα [†]γεγονέναι λέγει, τοῦτον ^dυῖὸν Θεοῦ, τοῦτον μονογενῆ, τοῦτον πάντων ποιητὴν, τοῦτον φῶς ἀληθινὸν φωτίζοντα πάντα ἄνθρωπον, τοῦτον κόσμον ποιητὴν, τοῦτον εἰς τὰ ἴδια ἐληλυθότα, ^eτοῦτον σάρκα γεγονότα καὶ ἐσκηνωκότα ἐν ἡμῖν· οὗτοι παρατρέποντες κατὰ τὸ πιθανὸν τὴν ἐξήγησιν, ἄλλον μὲν τὸν Μονογενῆ θέλουσιν εἶναι κατὰ τὴν προβολήν, ὃν δὴ καὶ ἀρχὴν καλοῦσιν· ἄλλον δὲ τὸν Σωτῆρα γεγονέναι θέλουσι καὶ ἄλλον τὸν Λόγον υῖὸν τοῦ Μονογενοῦς, καὶ ἄλλον τὸν Χριστὸν εἰς ἐπανόρθωσιν ^{*}τοῦ Πληρώματος προβεβλημένον· καὶ ἐν ἑκάστῳ τῶν εἰρημένων ἄραντες ἀπὸ τῆς ἀληθείας, ^fκαταχρησάμενοι τοῖς ὀνόμασιν, εἰς τὴν ἰδίαν ὑπόθεσιν μετένεγκαν, ὥστε ^gκατ' αὐτοὺς ἐν τοῖς τοσοῦτοις τὸν Ἰω-

loco quaternitatis primae mentionem fecisset. Deinde, si coniugia quoque indicare voluisset, profecto Ecclesiae nomen haudquaquam ab eo praeteritum fuisset; verum aut in reliquis etiam coniugationibus masculos appellare satis habuisset (quippe quum aeque illae una subaudiri possent), ut hac ratione unitatem prorsus servaret, aut si reliquorum coniuges recensebat, Hominis quoque coniugem declarasset nec nobis ipsius nomen ex coniectura et divinatione capiendum reliquisset.

2. Plana est itaque expositionis huiusce falsitas. Nam quum Ioannes unum Deum omnipotentem et unum unigenitum Iesum Christum, per quem omnia facta sunt, praedicet, hunc filium Dei, hunc unigenitum, hunc omnium rerum effectorem, hunc veram lucem illu-

a. τῆς πρώτης] Articulum, qui in omnibus edit. deest, addidi ex Cod. VRATISLAV.

b. εἰ τῶν λοιπῶν τὰς συζυγίας] Recte censuerunt BILL. IUN. et PETAV., cum Interprete legendum esse ἢ εἰ τῶν λοιπῶν. Frustra autem suadent BILL. et FRONTO DUC. ut pro τὰς συζυγίας cum Int. legatur τὰς συζυγίας.

c. παντοκράτορα] Hanc vocem su-

spicor in exemplari Interpretis defuisse et ab alio ex cap. 10, 1 additum esse.

d. υῖὸν Θεοῦ] Int. λόγον Θεοῦ.

e. τοῦτον σάρκα] Int. melius legit τοῦτον αὐτὸν σάρκα.

f. καταχρησάμενοι] Ante hanc vocem ex versione legendum καί, uti BILLIUS monuit.

g. κατ' αὐτοὺς] Cod. VRATISLAV. cum edit. princ. καθ' αὐτούς.

isset ¹quaternationis. Deinde autem et coniugationes significare volens et Ecclesiae non praetermisisset nomen; ²sed aut et in reliquis coniugationibus contentus fuisset masculorum appellatione, similiter quum possent ³et illa simul subaudiri, ut unitatem per omnia esset custodiens; aut si reliquorum coniugationes enumerabat, et Anthropi (id est Hominis) utique manifestasset coniugem, et utique ⁴non remisisset de divinatione nos accipere nomen ipsius.

2. Manifesta igitur expositionis eorum transfectio. Ioanne enim unum Deum exponente et unum unigenitum Christum Iesum annunciante, per †quem omnia facta esse dicit, hunc Verbum Dei, † *Mass. 44.* hunc unigenitum, hunc factorem omnium, hunc lumen verum illuminans omnem hominem, hunc mundi fabricatorem, hunc in sua venisse, hunc eundem carnem factum et ⁵inhabitasse in nobis; hi transvertentes ⁶secundum verisimile expositionem, alterum quidem Monogenem volunt esse secundum emissionem, ⁷quem scilicet et Principium vocant, alterum autem Soterem (id est Salvatorem) fuisse volunt, et alterum Logon, (id est Verbum) filium Monogenis (id est unigeniti) et ⁸alterum Christum ad emendationem *Pleromatis emissum; et unumquodque eorum, quae dicta sunt, auferentes a veritate et abutentes nominibus, in suam argumentationem transtulerunt, ut secundum eos in tantis Ioannes Domini Christi Iesu

minantem omnem hominem, hunc mundi conditorem, hunc qui ad sua venerit, et caro factus sit et in nobis habitaverit; hi speciosae orationis lenocinio expositionem detorquentes, alium Unigenitum esse secundum productionem, quem etiam Principium nuncupant, alium Salvatorem fuisse volunt, alium Sermonem filium Monogenis, alium denique Christum ad Pleromatis instaurationem in lucem editum; atque unumquodque eorum, quae dicta sunt, a veritate dimoventes ac nominibus abutentes, ad institutum suum transtulerunt, adeo ut de eorum sententia Ioannes in tot verbis Domini Iesu Christi men-

1. quaternationis] MERC. II. et ERASM. 1526 et 1528 quaternionis.

2. sed aut et in] In Voss. deest et.

3. et illa] Haud temere coniecit MASS. legendum esse illae, nimirum feminae coniuges seu Aeones femineae.

4. non remisisset] Vertendum erat per-misisset, reliquisset. ERASM. 1526 1528. in textu reminisset, in margine lectionem habent remisisset.

5. inhabitasse in nobis] Voss. in nobis habitasse.

6. secundum verisimile] Sic ex graeco, ita exigente sensu, restituo pro secundum verisimilem, ut habent omnes Codd. manifesto scribarum lapsu: male scilicet apice notata littera e, quod frequens in MSS. occurrit. MASS.

7. quem scilicet] ERASM. GALL. FEUARD. quam scil. contra meliores Codd.

8. alterum Christum] Quae in ERASM. GALL. FEUARD. editi. leguntur post Christum, id est, delent IUN. GRAB. et MASS. Non comparent istae voces in Codd. ARUND. VOSS. et CLAROM.

άννην τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ ^aμνείαν ποιεῖσθαι. Εἰ γὰρ Πατέρα εἶρηκε καὶ Χάριν καὶ Μονογενῆ καὶ Ἀλήθειαν καὶ Λόγον καὶ Ζωὴν καὶ Ἀνθρώπον καὶ Ἐκκλησίαν, κατὰ τὴν ἐκείνων ὑπόθεσιν περὶ τῆς πρώτης ὁδοῦ εἶρηκεν, ἐν ᾗ οὐδέπω Ἰησοῦς, οὐδέπω Χριστὸς ὁ τοῦ Ἰωάννου διδάσκαλος. Ὅτι δὲ οὐ περὶ τῶν συζυγιῶν αὐτῶν ὁ ἀπόστολος εἶρηκεν, ἀλλὰ περὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃν καὶ Λόγον οἶδε τοῦ Θεοῦ, αὐτὸς πεποίηκε φανερόν. Ἀνακεφαλαιούμενος γὰρ ^bπερὶ τοῦ εἰρημένου αὐτῷ ἄνω ἐν ἀρχῇ Λόγον, ἐπεξηγεῖται. Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. Κατὰ δὲ τὴν ἐκείνων ὑπόθεσιν οὐχ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ὅς γε οὐδὲ ἤλθε ποτε ἐκτὸς Πληρώματος· ἀλλὰ ^cὁ τῆς οἰκονομίας, μεταγενέστερος τοῦ Λόγου, Σωτὴρ.

tionem nullam fecerit. Si enim Patrem dixit et Gratiam et Unigenitum et Veritatem et Verbum et Vitam et Hominem et Ecclesiam, iuxta illorum sententiam de prima ogdoade haec dixit, in qua necdum est Iesus, necdum Christus Ioannis praeceptor. Quod autem apostolus non de ipsorum coniugiis, sed de Domino nostro Iesu Christo, quem et Dei Verbum agnoscit, verba fecerit, ipsemet aperte declaravit. Sermonem enim

a. *μνείαν ποιεῖσθαι*] Cum Int. hic adde *μή*, quod BILL. et PETAV. iam requirunt.

b. *περὶ τοῦ εἰρημένου κτλ.*] Int. voculam *ἄνω* non legerisse videtur. Quam si legerit, FRONTONE DUC. observante graecis hic sensus subesse potest: *recapitulans enim de eo Verbo, quod ab eo supra dictum est in principio fuisse.* Ex hac interpretatione GRABIVS arbitratur opus esse vocem *εἶναι*, quam dicente MASS. subintelligere licet.

c. *ὁ τῆς οἰκονομίας*] IUN. ex versione legendum censet ὁ ἐκ πάντων γερόμενος καὶ μεταγ., itaque BILL., qui, uti ipse ait, hoc loco illum fictitium Valentiniānorum Soterem intelligit, qui ex omnibus Aeonibus ortum traxit ac proinde Sermonem illo, qui primae Aeonum classis est, natu posterior est. GRABIVS Epiphānii lectionem genuinam esse censet, quae paullo obscurior ab Interprete liberiori modo explicata sit. In memoriam revocat GRAB., quae supra VI, 1 pag. 70 leguntur: *ἀπὸ δὲ τῆς οἰκονομίας περιτεθεῖσθαι σῶμα ψυχικὴν ἔχον οὐσίαν, κατεσκευασμένον δὲ ἀόρατῇ τέχνῃ*, quae IX, 3 repetuntur. MASSUTUS, qui Interpretem tantam sibi arrogantiam arrogasse recte negat, ut liberiori modo explicaverit, quam Interpretem archetypi verba anxie reddentem decuerit, graecum et latinum textum mutilum esse et alterum ex altero emen-

dandum ratus, ita legendum censet: *ὁ ἐκ πάντων γερόνως καὶ τῆς οἰκονομίας, μεταγ. κτλ.* Ratio (MASS. suam sententiam rationibus probare supersedit), cur ea, quae in versione et apud Epiphānium leguntur, coniungantur necesse sit, in eo latet, quod Valentiniāni non dixerunt aut solum Iesum ex omnibus factum aut solum Salvatorem τῆς οἰκονομίας carnem factum esse. Nam si comparaverimus, quae supra VI, 1 et VII, 2 de Sotere leguntur, certum nobis erit, Salvatori, qui in mundum descendit, ex Valentiniānorum placitis infuisse primum spiritalem divinamque naturam, quae e Pleromate devenit, Iesum scilicet seu Soterem ab omnibus Aeonibus productum (cf. I, 2, 6. pag. 30.); deinde naturam psychicam, psychicum nimirum Christum a Demiurgo factum, qui, antequam mundum intraret, semen spiritale ex Achamoth in se contraxit. Et enim Christum psychicus in mundum descendens secundum Valentiniānos per Mariam transiit *καθ' ἃπερ ὕδωρ διὰ σωλῆνος ὁδεύει*, spiritalis vero Soter in psychicum Christum descendit in baptismum sub specie columbae (VII, 2). Duae illae Salvatoris naturae, quibus accesserat ex Achamoth *πνευματικὸν* aliquantum, inclusae cogitabantur corpore ineffabili arte constructo. Quod corpus psychicae substantiae (nihil enim *ὕλικον* Soteri fuit, quia quidquid ad τὴν ὕλην spectat, sal-

memoriam non fecerit. Si enim Patrem ¹dixit et Charin et Monogenem et Alethian et Logon et Zoën et Anthropon et Ecclesiam, secundum illorum argumentationem de prima ogdoade dixit, in qua nondum Iesus, nondum Christus Ioannis magister. Quia autem non de syzygiis ipsorum ²apostolus dixit, sed de Domino nostro Iesu Christo, quem et Verbum scit esse Dei, idem ipse ³fecit manifestum. Recapitulans enim de eo Verbo, quod ei in principio dictum est, insuper exponit: ⁴*Et Verbum caro factum est* ⁵*et inhabitavit in nobis*. Secundum autem illorum argumentationem, non Verbum caro factum est, quod quidem nec venit unquam extra Pleroma: sed qui ⁶ex omnibus factus, ⁷et sit posterior Verbo, ⁸Salvator.

de eo Verbo, de quo supra in principio locutus fuerat, in summam redigens, exponens deinde subiungit: *Et Verbum caro factum est et habitavit in nobis*. Atqui si verum est quod ipsi ponunt, haudquaquam Verbum caro factum est, utpote quod ne ex Pleromate quidem unquam excesserit, sed Salvator ille, qui ex omnibus ortus est, natuque minor Sermone.

vari nequit] ἀπὸ τῆς οἰκονομίας Christum accepisse dicunt. Quid sibi velint illa ἀπὸ τῆς οἰκονομίας, explicandum videtur. MASSUETUS enim dicens: Salvator dicitur τῆς οἰκονομίας Σωτήρ, „quia humanae salutis procurandae causa (quae Graecis οἰκονομία est) animale corpus induit,“ — re vera locum non explicuit. Οἰκονομία patribus ecclesiae est in universum opus redemptorium (Clem. Alex. Strom. II. p. 367 οἰκονομία σωτήριος), aut σαρκοποιήσις Christi, aut humana natura Christi, uti divina nominari solet Θεολογία (Theodor. in Ep. ad Hebr. 4, 14 et Ioann. Dam. de fide orthod. 3, 15. cf. DANIEL; Tatian d. Apol. p. 159 ss.). Qui specialis vocis significatus ad hunc locum pertinere non videtur. Saepissime tamen occurrit οἰκονομία sensu magis generali usurpata, ubi numinis supremi providentiam significat, qua omnia adducit ad eum exitum, quem sibi proposuit. Ex hac significatione, ratione habita locorum illorum (c. VI, 1 et c. VII, 2) hoc loco docet Irenaeus: ex sententia Valentinianorum non λόγον humanam naturam induisse, sed potius illum Iesum, qui ab omnibus Aeonibus factus fuerit, et ὁ ἐκ τῆς οἰκονομίας Σωτήρ i. e. ille Salvator, quem Demiurgus rerum ad Pleroma spectantium nescius e psychica substantia formavit ex voluntate et providentia numinis supremi. Constat enim, ex Valenti-

nianorum sententiis Demiurgum, quamvis se ipsum libere agere putet, re vera sequi placita Dei supremi et servire τῇ τοῦ Θεοῦ προνοίᾳ καὶ οἰκονομίᾳ. Quapropter Valentiniani Salvatorem psychicum recte nominant τὸν ἐκ τῆς οἰκονομίας Σωτήρα et corpus illud psychicum singulari arte constructum non a Demiurgo, sed ἀπὸ τῆς οἰκονομίας accepisse dicunt.

1. dixit] Sic CLAROM. VOSS. CODD. et LUN. GRAB. MASS. Sed in ERASM. GALL. et FEUARD. perperam legitur dixisset.

2. apostolus dixit] Voss. ap. dixerit.

3. fecit manifestum] Voss. fecit esse manifestum.

4. Et verbum] Voss. quod verbum.

5. et inhabitavit] Sic CLAROM. PASS. VOSS. CODD. et MASSUETI edit. Ceteri et habitavit. Duae lectiones reperiuntur in CODD. antiquissimae versionis N. T. ADI BLANCHINI Evangeliarium quadruplex latinae versionis antiquae seu veteris Italicae. Tom. II.

6. ex omnibus factus] Est, quod legunt ERASM. GALL. FEUARD. et GRABUS, omisi cum MASS., quum desit in CLAROM. et VOSS.

7. et sit] Ita recte legitur ERASM. 1526. 1528. 1545., GRAB. MASS. secundum CODD. CLAROM. PASS. ARUND. VOSS. At ERASM. 1548., GALL. et FEUARD. vitiose et sic.

8. Salvator] Vide not. ad text. graec.

3. † Μάθετε οὖν, ἀνόητοι, ὅτι Ἰησοῦς ὁ παθὼν ὑπὲρ ἡμῶν, ὁ κατασκηνώσας ἐν ἡμῖν, οὗτος αὐτός ἐστιν ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ. Εἰ μὲν γὰρ ἄλλος τις τῶν Αἰώνων ὑπὲρ πῆς ἡμῶν αὐτῶν σωτηρίας σὰρξ ἐγένετο, εἰκὸς ἦν περὶ ἄλλον εἰρηκέναι τὸν ἀπόστολον. Εἰ δὲ ὁ Λόγος ὁ τοῦ Πατρὸς ὁ καταβάς αὐτός ἐστι καὶ ὁ ἀναβάς, ὁ τοῦ μόνου Θεοῦ μονογενὴς υἱός, κατὰ τὴν τοῦ Πατρὸς ἐκδοκίαν σαρκωθείς ὑπὲρ ἀνθρώπων, οὐ περὶ ἄλλου τινός, οὐδὲ περὶ ὀγδοάδος τὸν λόγον ἐμπεποιήται, ἀλλ' ἢ περὶ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Οὐδὲ γὰρ ὁ Λόγος κατ' αὐτοὺς προηγουμένως σὰρξ γέγονε. ὁ Λέγουσι δὲ τὸν Σωτῆρα ἐνδύσασθαι σῶμα ψυχικὸν ἐκ τῆς οἰκονομίας κατεσκευασμένον ἀρρήτιν προνοίαν, πρὸς τὸ ὁρατὸν γενέσθαι καὶ ψηλαφητόν. Σὰρξ δὲ ἐστὶν ἡ ἀρχαία ἐκ τοῦ χοῦ κατὰ τὸν Ἀδὰμ ἡ γεγονῖα πλάσις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἣν ἀληθῶς γεγενῆναι τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ ἐμήνυσεν ὁ Ἰωάννης. Καὶ λέλνται αὐτῶν ἡ πρώτη καὶ ἀρχέγονος ὀγδοάς. Ἐνὸς γὰρ καὶ τοῦ αὐτοῦ δεικνυμένου Λόγου καὶ Μονογενοῦς καὶ Ζωῆς καὶ Φωτὸς καὶ Σωτῆρος καὶ Χριστοῦ καὶ Υἱοῦ Θεοῦ καὶ τούτου αὐτοῦ σαρκωθέντος ὑπὲρ ἡμῶν, λέλνται ἡ τῆς ὀγδοάδος ἱσκηνοπηγία. Ταύτης δὲ λελημένης * διαπέπτωκεν αὐτῶν πᾶσα ἡ ὑπόθεσις, ἣν ψευδῶς ὀνειρώττοντες κατατρέχουσι τῶν γραφῶν, ἰδίαν ὑπόθεσιν ἀναπλασάμενοι.

4. Ἐπειτα λέξεις καὶ ὀνόματα σποράδην κείμενα συλλέγοντες, μεταφέρουσι, καθὼς προειρῆκαμεν, ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν

3. Discite igitur, vecordes homines, Iesum, qui nostra caussa passus est, atque apud nos habitavit, eum ipsum esse Dei Verbum. Etenim si alius quisquam ex Aeonibus pro salute nostra carnem assumsisset, probabile fuisset apostolum de alio verba fecisse. Quum autem Verbum Patris, quod descendit, idem sit etiam quod adscendit, ille, inquam, unius Dei unigenitus filius, benigna Patris voluntate hominum caussa incarnatus, profecto non de quoquam alio nec de ogdoade verba fecit; verum de Domino Iesu Christo. Neque enim, ut ipsi sentiunt, Verbum praecipue caro factum est. Aiunt enim Salvatorem animale corpus induisse, ineffabili providentia ex dispensatione ad hoc fabricatum, ut et oculis cerni et manibus tractari

a. ἡμῶν αὐτῶν] Int. αὐτῶν non agnoscit.

b. ὁ τοῦ μόνου Θεοῦ] Int. ἀπὸ τοῦ ἐνὸς Θεοῦ, quae mihi eam ob causam arident, quod opposita sunt opinioni gnosticorum, Iesum ex omnibus Aeonibus factum esse. Irenaeus hoc loco disertè pronunciat, Logon esse unius Dei filium.

c. ἐμπεποιήται] BILL. legatur suadet πεποιήται, quod saltem Interpreti ob

oculos fuisse videtur. Ex versione addendum est Ἰωάννης.

d. Λέγουσι δέ] Int. λέγ. γάρ.

e. πρὸς τὸ ὁρατόν] Cf. supra VI, 1 et emendationem pag. 72 not. a.

f. σκηνοπηγία] Iun. legi vult σύμπηξις, quoniam, ut puto, voci compago in versione respondet graeca σύμπηξις. Cf. supra c. III, 1. pag. 32 et 33.

1. ipse est et Verbum] Et, quod deest

3. † Discite igitur, insensati, quoniam Iesus, qui passus est pro nobis, qui inhabitavit in nobis, idem ¹ipse est et Verbum Dei. Si enim alius ex Aeonibus pro nostra salute caro factus est, aestimandum erat de altero dixisse apostolum. Si autem Verbum Patris, qui descendit, ipse est et qui ascendit, ab uno Deo unigenitus Filius, secundum Patris placitum incarnatus ²pro hominibus, non de alio aliquo, ³neque de ogdoade Ioannes sermonem fecit, sed de Domino Christo Iesu. Neque enim Verbum secundum eos principaliter caro factum est. Dicunt enim Sotera induisse corpus animale, de dispositione aptatum inenarrabili providentia, ut visibile et palpabile fieret. Caro est autem illa vetus de limo secundum Adam facta plasmatio a Deo, quam ⁴vere factum Verbum Dei manifestavit Ioannes. Et soluta est illorum prima et primogenita octonatio. Quum enim unus et idem ⁵ostendatur Logos et Monogenes et Zoë et Phos et Soter et Christus ⁶filius Dei et hic idem incarnatus pro nobis, soluta est octonationis illorum compago. Hac autem soluta, decedit illorum omnis ^{*}argumentatio, quam ⁷falso ^{* Grab. 43.} nomine somniantes ⁸infamant Scripturas ⁹ad propriam argumentationem confingendam. *infamant*

4. Post deinde dictiones et nomina dispersim posita colligentes transferunt, sicut praediximus, ex eo quod est secundum na-

posset. Atqui caro est antiqua illa Adami e limo a Deo effictio, quam Dei Verbum vere factum esse Ioannes indicavit. Atque ita princeps eorum ac primigena ogdoas deleta et exstincta est. Ex eo enim quod et Verbum et Unigenitus et Vita et Lux et Salvator et Christus et Filius Dei isque ipse salutis nostrae causa incarnatus unus et idem esse demonstratur; ruit ogdoadis eorum compago. Hac porro diruta, concidit omnis illorum hypothesis, quam falso velut somniantes Scripturas exagitant, ut hypothesin suam effingant.

4. Ac deinde vculas quasdam et nomina, quae variis locis sparsa sunt, in unum collecta ex genuino, uti iam diximus, sensu

in graeco et omnibus edit., Mass. addit, non dicens, unde sumserit. Equidem reperi et, quod sensus exigit, in Vossii Cod.

2. pro hominibus] ERASM. GALL. pro omnibus, itaque MERC. I. et II. FEUARD. ceterique editores cum optimis Codd. et textu graeco habent nostram lectionem.

3. neque de ogdoade] Sola editio ERASMI Parisiensis 1567 atque de ogd., quod in GALL. edit. transiit, a FEUARD. autem deletum est.

4. quam vere factum] ERASM. 1526. 1528. 1545. qua cett.

5. ostendatur] Sic auctoritate Cod. Voss. scripsi pro ostenditur, quod legitur in omnibus edit.

6. filius Dei] Ex graeco lege et fil. D.

7. falso nomine] Int. legisse videtur *ψευδωνύμους*, neque ita bene.

8. infamant Scripturas] Melius vertisset Int. depravant Scr. *κατατρέχειν* enim proprie est hostiliter excurrere, excursiones facere: quod Valentinianis apprime convenit, qui in Scripturas excurrabant, ut quidpiam ex iis corraderent, quod ad hypothesin concinnandam faceret. Mass.

9. ad propriam] MERC. I. ad primam.

εἰς τὸ παρὰ φύσιν· ὅμοια ποιοῦντες τοῖς ὑποθέσεις τὰς τεχούσας αὐτοῖς προβαλλομένοις, ἔπειτα πειρωμένοις ἐκ τῶν Ὅμηρον ποιημάτων μελετᾶν αὐτάς, ὥστε τοῖς ἀπειροτέροις δοκεῖν, ἐπ' ἐκείνης τῆς ἐξ ὑπογυίου μεμελετημένης ὑποθέσεως Ὅμηρον τὰ ἔπη πεποιηκέναι, καὶ πολλοὺς συναρπάζεσθαι διὰ τῆς τῶν ἐπῶν συνθέτου ἀκολονθίας, μὴ ἄρα ταῦθ' οὕτως Ὅμηρος εἴη πεποιηκώς. Ὡς ὁ τὸν Ἡρακλέα † ἐπὶ Εὐρισθέως ἐπὶ τὸν ἐν τῷ ἄδῃ κῆνα πεμπόμενον διὰ τῶν Ὀμηρικῶν στίχων γράφων οὕτως· (οὐδὲν γὰρ κωλύει παραδείγματος χάριν ἐπιμνησθῆναι καὶ τούτων, ὁμοίας καὶ τῆς αὐτῆς οὔσης ἐπιχειρήσεως τοῖς ἀμφοτέροις.)

Ὡς εἰπὼν, ἀπέπεμπε δόμων βαρέα στενάχοντα

Φῶθ' Ἡρακλῆα, μεγάλων ἐπιῖστορα ἔργων,

Εὐρισθεῖς, Σθενέλοιο πάϊς Περσηϊάδαο

Ἐξ Ἐρέβειν ἀξοντα κῆνα στνγεροῦ Ἀΐδαο.

Βῆ δ' ἔμεν, ὥστε λέων ὀρεσίτροφος ἀλλκὶ πεποιθώς,

Καρπαλίμως ^a ἀνὰ ἄστυ. Φίλοι δ' ^b ἅμα πάντες ἔποντο,

Νύμφαι τ' ἡῖθεοί τε, πολίτλητοί τε γέροντες,

^c Οἴκτ' ὀλοφνρόμενοι, ὥσει ^d θάνατόνδε κιόντα.

Ἐρμείας δ' ^e ἀπέπεμπεν, ἰδὲ γλανκῶπις Ἀθήνη.

Ἦιδεε γὰρ κατὰ θυμὸν ἀδελφεόν, ὥς ἐπονείτο.

Τίς οὐκ ἂν τῶν ἀπανούργων συναρπαγείῃ ἐπὶ τῶν ἐπῶν τούτων, καὶ νομίσειεν οὕτως αὐτὰ Ὅμηρον ἐπὶ ταύτης τῆς ὑποθέσεως

ad adulterinum traducunt, perinde utique facientes, atque illi, qui argumenta quaelibet sibi proponunt ac tum dant operam, ut Homeri versibus ea contexant, adeo ut imperitissimi quique Homerum de illo ex tempore elaborato argumento versus huiusmodi condidisse putent, ac multi per rite compactam versuum seriem eo adducantur, ut ambigant, num Homerus ita haec elucubraverit. Quo in genere illud est, quod quidam Herculem ab Eurystheo ad Inferorum canem missum Homericis versibus describens ad hunc modum cecinit: (ne enim quidquam prohibet, quominus exempli gratia haec commemoremus, quum similis idemque sit utrisque conatus)

a. ἀνὰ ἄστυ] Homerus κατὰ ἄστυ.

b. ἅμα πάντες] Sic Cod. REG. cum Homero. In edit. perperam ἅνα πάντες. MASS.

c. Οἴκτ'] Hom. πόλλ'.

d. θάνατόνδε] Ita Cod. VRATISLAV. GRAB. secutus est PETAVII edit. COLON., in qua perperam legitur θάνατόν τε.

e. ἀπέπεμπεν] MASSUETI ed. VENTIANA vitiose ἀπέμπεν. Hom. μ' ἔπεμψεν.

f. ἰδέ] Cod. VRATISLAV. ἡδέ.

1. controversias — meditari] Melius vertisset argumenta — exercere. V. pag. 77 not. 5. Nam quod MASSUETUS dicit μελετᾶν hic esse sollerter concinnare, id nimis remotum esse videtur a significatione vocis graecae.

2. et Homericis v.] Lego secundum graeca ex Hom. v.

3. adducuntur] Legendum abducantur MERC. I. adducuntur. MASS. bene interpretatur: per rite compactam versuum seriem eo abducantur, ut ambigant, num haec ita digesserit Homerus.

turam, in id quod est contra naturam, similia facientes iis, qui¹ controversias sibimetipsis quaslibet proponunt, post deinde conantur² et Homericis versibus meditari eas: ita ut idiotae putent, ex illa temporali declamata controversia Homerum versus fecisse, et multi³ abducuntur per compositam consequentiam versuum, ⁴ne forte haec sic Homerus fecerit. Quemadmodum Herculem ab Eurystheo ad eum, qui apud inferos est, canem missum ex Homericis versibus scribens ita: (nihil enim prohibet exempli gratia⁵ commemorari et horum, quum sit similis et eadem utrisque argumentatio.)

Haec ubi dicta dedit, emisit limine flentem

Od. x. 76.

⁶*Herculem invictum, magnarum non inscium rerum,*

Od. q. 26.

Eurystheus natus Sthenelo, prosapia Persei,

Il. τ. 123.

Ducturum ex Erebo canem atri Ditis ad auras.

Il. θ. 368.

Vadit at ille, ⁷velut leo nutritus montibus acer,

Od. ζ. 130,

Urbem per mediam: noti simul omnes abibant,

Il. ω. 327.

Et senes et pueri ⁸et nondum nuptae puellae,

Od. λ. 38.

Plorantes multum, ac si mortem ⁹iret ad ipsam.

Il. ω. 328.

Mercurius ¹⁰praemittit et caesia Pallas euntem:

Od. λ. 625.

Fratrem etenim sciebat quatenus dolor exagitaret.

Il. β. 409.

¹¹Quis non ex simplicibus abripiatur ab huiusmodi versibus et putet sic illos Homerum in hoc argumento fecisse? Qui autem scit Ho-

Haec ait, atque alto suspiria corde trahentem

Armis egregium Alcidem Stheneleia proles

Confestim ad Stygii descendere tecta tyranni

Iussit, ut inde canem superas efferret ad oras.

Ergo ille intrepidus, furibundi more leonis,

Egreditur. Iuvenes illum, innuptaeque puellae,

Grandaevoque senes, moesti lacrimisque madentes,

Exitium velut ad certum comitantur euntem.

At ductabat eum Cyllenius atque Minerva:

Norat enim aerumnas fratris duosque labores.

Eqvis, quaeso, ex iis, qui simplici ac minus vafro animo sunt,

hisce versibus non abripiatur, in eaque sit opinione, ut Homerum

4. ne forte] IUN. num forte.

5. commemorari et horum] Hoc verbum sensu activi sumere amat IUN., uti GRAB. et MASS. observarunt. Et horum scribit, imitans graeca καὶ τούτων.

6. Herculem] IUN. hunc versum sic reddit: Herclem magnarum cui mens non inscia rerum.

7. velut leo nutritus] IUN. leo ut nutritus.

8. et nondum nuptae] IUN. nondum nuptaeque.

9. iret ad ipsam] ERASM. et GALLAS. irent, at ipse. IUN. emendat tenderet ipse. MERC. II. et ARUND. iret at ipse. Nostram lectionem, a FEUARDENTIO restitutam, reperis in VOSS.

10. praemittit] IUN. mittit.

11. Quis non — abripiatur] VOSS. quis nos arripiatur.

πεποιηκέναι; ὁ δ' ἔμπειρος τῆς Ὀμηρικῆς ὑποθέσεως ἐπιγνώσεται, εἰδώς, ὅτι τὸ μὲν τι αὐτῶν ἐστὶ περὶ Ὀδυσσεύως εἰρημένον, τὸ δὲ περὶ αὐτοῦ τοῦ Ἡρακλέους, τὸ δὲ περὶ Πριάμου, τὸ δὲ περὶ Μενελάου καὶ Ἀγαμέμνονος. Ἄρας δὲ αὐτὰ καὶ ἐν ἑκαστον *ἀποδοὺς ἡ τῇ ἰδίᾳ, ἐκποδὼν ποιήσει τὴν ὑπόθεσιν. Οὕτω δὲ καὶ ὁ ὁ τὸν κανόνα τῆς ἀληθείας ἀκλινῇ ἐν ἑαυτῷ κατέχων, ὃν διὰ τοῦ βαπτίσματος εἴληφε, τὰ μὲν ἐκ τῶν †γραφῶν ὀνόματα καὶ τὰς λέξεις καὶ τὰς παραβολὰς ἐπιγνώσεται, τὴν δὲ βλάσφημον ὑπόθεσιν ταύτην οὐκ ἐπιγνώσεται. Καὶ γὰρ εἰ τὰς ψηφίδας γνωρίσει, ἀλλὰ τὴν ἀλώπεκα ἀντὶ τῆς βασιλικῆς εἰκόνης οὐ παραδέξεται. ἐν ἑκαστον δὲ τῶν εἰρημένων ἀποδοὺς τῇ ἰδίᾳ τάξει καὶ προσαρμόσας τῇ τῆς ἀληθείας ἰσωματείῳ, γυμνώσει καὶ ἀνυπόστατον ἐπιδείξει τὸ πλάσμα αὐτῶν.

5. Ἐπεὶ δὴ τῇ σκηρῇ ταύτῃ λείπει ἡ ἀπολύτρωσις, ἵνα τις τὸν ἡμίμον αὐτὸν περαιώσας, τὸν ἀνασκευάζοντα λόγον ἱεπενεγ-

in eiusmodi argumento versibus ita lusisse putet? At qui Homericae poësis argumentum callet, versus quidem agnoscet, materiam autem haudquaquam agnoscet, utpote qui compertum et exploratum habeat aliquid ex iis de Ulysse, aliquid de ipso Hercule, aliquid de Priamo, aliquid de Menelao et Agamemnone dictum esse. Quo fit, ut si ea dimoverit ac suo quodque libro reddiderit, praesentem materiam de medio sublaturus sit. Ad eundem modum, qui veritatis normam, quam per baptismum accepit, firmam in se atque constantem retinet, vocabula quidem e Scripturis petita et dictiones et parabolas agnoscet, at nefarium hoc et impium argumentum haud

a. ὁ δ' ἔμπειρος] Int. haec ita legisse videtur: ὁ δ' ἔμπειρος τῶν Ὀμηρικῶν, ἐπιγνώσεται μὲν τὰ ἐπη, ὑπόθεσιν δὲ οὐκ ἐπιγνώσεται εἰδώς κτλ.

b. τῇ ἰδίᾳ] Adde vel βίβλῳ, vel τάξει. Prius legisse videtur Int., posteriori mox. utitur Irenaeus. Mass.

c. τὴν ὑπόθεσιν] Int. legit τὴν ὑπόθεσιν παροῦσαν vel simile quid.

d. τὸν κανόνα τῆς ἀληθείας ἀκλινῇ] Regulam fidei, cuius argumentum initio capitis sequentis memoriae proditum est, tempore Irenaei in baptismatis ritu acceptam et iuratam esse a catechumenis ex hoc et aliis Patrum locis apparet. Cf. Tert. lib. de velandis virginibus c. 1 scribens: Regula quidem fidei una omnino est, sola immobilis et irreformabilis, credendi scilicet in unicum Deum omnipotentem mundi conditorem et in filium eius Iesum Christum natum ex virgine Maria cett. Tert. de praescr. haer. c. 43. adv. Prax. c. 2. Hilarius ad Constant. Aug. lib. II. § 7.

e. ὑπόθεσιν ταύτην] Int. ὑπ. αὐτῶν.

f. σωματείῳ] PETAVIUS legi vult σώματι, GRABIVS cum Int. σωματίῳ.

g. Ἐπεὶ δὴ] Int. ἐπεὶ δέ.

h. ἡμίμον αὐτόν] Int. μ. αὐτῶν.

i. ἐπενεγκεῖν] Lege cum BILL. MASS. et IUN. ἐπενέγκη.

1. est de Ulysse dictum] ERASM. GALL. FEUARD. etiam de Ulysse dictum. GRABIVS est restituit ex Codd. ARUND. VOSS. MERC. II., quibus consentiunt CLAROM. PASS. et textus graecus. In VOSS. praeterea legitur *Ulyze edictum*.

2. auferet] CLAROM. PASS. MERC. I. auferit.

3. accepit] Sic Codd. FEUARD. perpetram accipit.

4. agnosce] VOSS. cognosce.

5. sed vulpem] - Subtiliter observatum est a LUNIO, pro sed Interpreti vertendum fuisse at. Etenim inter latini sermonis peritos constat, vocem si in protasi positam, in apodosi tantummodo at, neque vero sed excipere. Cic. p. Quint. 31 ita scribit: Quintius Naevium obsecravit, ut aliquam, si non propinquitatis, at actatis; si non hominis, at humanitatis

merica, cognoscet quidem versus, argumentum autem non cognoscet, sciens quoniam aliquid quidem eorum ¹est de Ulysse dictum, aliud vero de Hercule, aliud vero de Priamo, aliud de Menelao et Agamemnone. Si autem tulerit illos et unumquemque ^{*}suo libro red- ^{* Grab. 44.} diderit, ²auferet de medio praesens argumentum. Sic autem et qui regulam veritatis immobilem apud se habet, quam per baptismum [†]³accepit, haec quidem, quae sunt ex Scripturis nomina et [‡]^{Mass. 47.} dictiones et parabolas cognoscet, blasphemum autem illorum argumentum non cognoscet. Etenim si gemmas ⁴agnoscet, ⁵sed vulpem pro regali imagine non recipiet. Unumquemque autem sermonum reddens suo ordini et aptans veritatis corpusculo ⁶denudabit, et ⁷insubstantivum ostendet figmentum ipsorum.

5. Quoniam autem scenae huic deest ⁸redemptio, ut quis ⁹minum ipsorum ¹⁰explicans, ¹¹destructorem sermonem inferat,

agnoscet. Nam etsi gemmas agniturus est, interim tamen vulpem pro regia imagine non admittet; verum ubi singula eorum, quae dicta sunt, in classem suam retulerit, ac veritatis corpori accommodaverit, ita demum eorum figmentum deleget, ac tale esse ostendet, ut nullo modo subsistere queat.

5. Quoniam autem huic scenae solutio et spectatorum dimissio adhuc deest, ut quispiam eorum minum ad finem perducens

rationem haberet. Cf. ZUMPTII lat. Gramm. § 349. De voce ἀλλὰ in apodosi posita v. KÜHNERII Gramm. der griech. Sprache II, § 738. Vernaculo sermone haec ita redderem: denn wenn er auch die Edelsteine anerkennt, so wird er aber dagegen den Fuchs nicht für ein Königsbild annehmen.

6. denudabit — ostendit] ERASM. 1526. 1528. 1545. denudavit, ostendit; hoc in MERC. II., illud in MERC. I. legitur. Sed apud ERASM. 1548 et 1567 nostram lectionem reperies, ab omnibus editoribus receptam.

7. insubstantivum] Ἀνυπόστατον i. e. quod esse, consistere non potest, substantiae expers. V. infra cap. 14, 1.

8. redemptio] GALLASIUS graeca sic reddens: quum autem, ut ab hac scena liberemur, tantum supersit, Irenaeum melius intellexit, quam barbarus Interpres. Mirum igitur, quod BILL. flagitiosae oscillantiae culpam in GALL. contulit, dum vir aliquis graeca satis doctus sibimetipsi informavit sententiam, hoc loco de redemptione, qualem Valentiniani confessi erant (v. infra c. 21) sermonem fieri. Sed quomodo redemptio in hunc locum quadret, nec BILL. dixit, nec mihi liquet.

PETAVIUS ἀπολύτρωσιν exordium fabulae explicans nihil addidit, quo sententiam illustraret. GRAB. assentitur PETAVIO. Sed MASS. vestigia GALLASII premissis rem acu tetigit. „Irenaeus, ait, quippe fusius enarratis Valentinianorum deliriis, subdit, peracta iam fabula completaque scena nihil superesse, nisi ἀπολύτρωσιν“ (quam vocem hic idem vocem dicit MASS. atque ἀπόλυσιν) „dimissionem i. e. ut spectatores dimittantur, abire permittantur. Id ipsum est quod Tertullianus explicatis pariter Valentinianorum commentis, si non iisdem verbis, saltem eodem sensu scripsit c. 13. Quod superest, inquit, vos valete et plaudite. Hac nimirum solenni formula vos valete et plaudite claudiebantur veteres comoediae, ut videre est apud Plantum et Terentium. Eodem sensu Chrysost. Hom. V de poenit. T. VI. p. 792 θεάτρον ἀπόλυσιν theatri solutionem seu dimissionem dixit: οὐκ ἔστι μετὰ τὴν τοῦ θεάτρον ἀπόλυσιν στείφανω θῆραι.“

9. minum] Minus aut actor aut poema seu fabula, qua mimus aliorum mores imitatur. Eo tamen differt a comoedia, quod mimi non sunt certae partes seu actus, quibus divisae sunt comoediae.

κεῖν, καλῶς ἔχειν ὑπελάβομεν ἐπιδείξαι πρότερον, ἐν οἷς οἱ πατέρες αὐτοὶ τοῦδε τοῦ ὁθιμοῦ διαφέρονται πρὸς ἀλλήλους, ὡς ἐκ διαφόρων πνευμάτων τῆς πλάνης ὄντες. Καὶ ἐκ τούτου γὰρ ἀκριβῶς συνιδεῖν ἔσται, καὶ ἐπὶ τῆς ἀποδείξεως, βεβαίαν τὴν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας κηρυττομένην ἀλήθειαν, καὶ τὴν ὑπὸ τούτων παραπεποιημένην ψευδηγορίαν.

Κ Ε Φ. ι.

1. †* Ἡ μὲν γὰρ ἐκκλησία, καίπερ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἕως περάτων τῆς γῆς διεσπαρμένη, παρὰ δὲ τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν ἐκείνων μαθητῶν παραλαβοῦσα τὴν εἰς ἓνα Θεόν, Πατέρα παντοκράτορα, τὸν πεποιηκότα τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὰς θαλάσσας καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, πίστιν· καὶ εἰς ἓνα Χριστὸν Ἰησοῦν, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν σαρκιωθέντα ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας σωτηρίας· καὶ εἰς Πνεῦμα ἅγιον, τὸ διὰ τῶν προφητῶν κηρυχθὲς τὰς οἰκονομίας, καὶ τὰς ἐλεύσεις καὶ τὴν ἐκ παρθένου γέννησιν καὶ τὸ πάθος καὶ τὴν ἔγερσιν ἐκ νεκρῶν

orationem mox subiungat, qua hunc evertat, operae pretium esse duximus, in quibus ipsi huiusce fabulae patres, utpote diversis erroris spiritibus afflati, inter se dissentiant, prius demonstrare. Etenim hinc quoque certo perspicere licebit, nullisdum etiam allatis argumentis, et firmam eam, quae ab ecclesia praedicatur, veritatem et falsos eorum atque adulterinos sermones.

10. explicans] Errat BILL. dicens, explicans a significatione graecae vocis περαιώσας longe recedere. Nam, uti GRAB. recte observavit, περαιῶν non solum significat transmeo, traicio, sed etiam termino, ad finem perduco, quae significatio saepissime occurrit apud patres eccl. Sic Iustinus Dial. c. Tryph. p. 228 edit. Sylburgii scripsit: διὰ τῶν ἀνερωτήσεων τούτων καὶ περαιωθῆναι σὺν τάχει τὸν λόγον ἀγωνιοῦμαι — disputationem ad finem perducere, absolute; et ibid. p. 236: περαιώσον οὖν καὶ αὐτὸν ἡμῖν κτλ. et hunc (locum Esaiae) itaque explicando absolute. Apud Clementem Alex. pluries eadem significatio occurrit v. e. Strom. lib. VI, p. 810 (edit. Pottor.) ἥτε γὰρ κοσμογένεια ἐν ἑξ περαιούται ἡμέραις. Constat, vocem explicare haud raro legi pro absolute, ad finem perducere, expedire. Cic. Fam. 13, 26. et Att. 5, 12. Ut eius negotia explices et expedias cett. Ulp. in Dig. 1, 16, 10. Proconsul, per quem provinciales negotia sua explicant. Plin. ep.

8, 1. Iter commodè explicui cett. Apparet igitur, minime explicare idem esse ac fabulam absolute, ad finem perducere.

11. destructorem sermonem] Id est confutationem seu argumenta, quibus refelluntur commenta Valentinianorum. MASS.

a. θυμοῦ] Int. μύθου, itaque recte legit.

b. ἔσται] Int. ἐστί.

c. πρὸ τῆς ἀπ.] Int. ἐκ vel ἀπὸ τῆς ἀπ., quae lectio minus bona est, quam graeci textus. Vertendum enim erat Interpreti ante demonstrationem seu argumentationem, quod est, ut MASSUETI verbis utar, vel ipsa Valentinianorum dissidia haereticae doctrinae falsitatem, catholicae sibi semper constantis veritatem perspicue demonstrant.

d. καίπερ] Haec vox perperam omissa videtur ab Interprete.

e. παρὰ δέ] Int. melius legit καὶ παρὰ.

f. παραλαβοῦσα] Int. παρέλαβε.

g. τὴν εἰς ἓνα Θεόν — πίστιν] Sum-

bene habere putavimus, ostendere primo, in quibus ipsi patres huius fabulae discrepant adversus se invicem, quasi qui sint ex variis spiritibus erroris. Et ex hoc enim diligenter cognoscere est, et ex ostensione, eam firmam, quae ab ecclesia praedicatur, veritatem, et ab iis id, quod fingitur, falsiloquium.

C A P. X.

1. † * Ecclesia enim per universum orbem usque ad fines * Grab. 45. terrae ²seminata et ab apostolis et ³discipulis eorum accepit eam † Mass. 48. fidem, quae est in ⁴unum Deum, Patrem omnipotentem, qui fecit Cap. II. caelum et terram et mare et omnia, quae in eis sunt; et in Psal. CXLV. unum Iesum Christum Filium Dei, incarnatum pro nostra salute; 6. Act. IV. et in Spiritum sanctum, qui per prophetas praedicavit dispositiones 24. et XIV. Dei, et adventum et eam, quae est ex virgine, generationem et pas-

1. Etenim ecclesia, quanquam per universum orbem usque ad extremos terrae fines dispersa, postquam fidem eam ab apostolis eorumque discipulis accepit, quae est in unum Deum Patrem omnipotentem, qui fecit caelum et terram et maria et omnia quae in eis sunt, et in unum Iesum Christum Filium Dei, nostrae salutis caussa incarnatum, et in Spiritum sanctum, qui per prophetas Dei dispensationes et adventus praedicavit et ortum ex virgine et passio-

mam eorum, quae ab apostolis eorumque discipulis tradita Christianorum memoria et conscientia pure intaminataque custodiebantur, vocat Irenaeus τὸν καρόνα τῆς ἀληθείας, regulam fidei seu veritatis (I, 9, 4. 22, 1) τὴν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας κηρυττομένην ἀλήθειαν (I, 9, 5), τὸ κήρυγμα τῆς ἀληθείας (I, 10, 2), τὴν παράδοσιν (ibidem), veterem traditionem (III, 2 et 3.). Symbola, qualia Irenaeus, Tertullianus et Origenes tradiderunt, comparata vides a Stockio in Studien der Würtemb. Geistlichk. T. XVII. fasc. 2. Cf. praesertim LESSINGII soggennante Briefe an verschiedene Gottesgelehrte in eiusdem sämml. Schriften (Berl. 1825.) Tom. VII, p. 39 ss. MÜSCHERII Lehrb. der Dogmengesch. Ed. a COELIN I, p. 15. HAGENBACHII Dogmengesch. I, p. 35. 36.

b. τὰς θαλάσσας] Int. legit τὴν θαλάσσαν, uti habet Scriptura s. locis citatis.

i. οἰκονομία] Int. οἶκ. Θεοῦ, quam vocem explicationis gratia ab Int. additam esse non puto.

k. τὰς ἐλεύσεις] Aut lege cum Int.

τὴν ἔλευσιν, aut, si graecum textum sequi mavis, de duplici Christi adventu cogita, quam lib. IV, 33, 1 memorat in hunc modum: duos adventus eius omnes annuntiaverant prophetae, unum quidem, in quo homo in plaga factus est, sciens ferre imbecillitatem; — secundum autem, in quo super nubes veniet, superducens diem, quae est sicut clibanus ardens celi.

1. et ex ostensione] Graece καὶ πρὸ τῆς ἀποδείξεως i. e. vel ante demonstrationem contra haereticos prolatam ex ipsis eorum dissidiis falsitatem doctrinae colligere licebit. Una quippe et simplex veritas; mendacium diversum et multiplex, ut Irenaeus per sequentia capita latius edisserit. GRAB.

2. seminata] Melius disseminata, uti sequente §.

3. discipulis] ERASM. GALL FEUARD. Mass. a discip. Praepositionem nec in Voss. nec in graeco textu comparentem expunxit GRABIVS.

4. unum Deum, Patrem] In Voss. deest Deum.

καὶ τὴν ἔνσαρκον εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἀνάληψιν τοῦ ἡγαπημένου Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν, καὶ τὴν ἐκ τῶν οὐρανῶν ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς παρουσίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα, καὶ ἀναστῆσαι πᾶσαν σάρκα ^aπάσης ἀνθρωπότητος, ἵνα Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν καὶ Θεῷ καὶ Σωτῆρι καὶ βασιλεῖ κατὰ τὴν εὐδοκίαν τοῦ Πατρὸς τοῦ ἀοράτου πᾶν γόνι κάμψῃ ἐποικτανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταθρόνιων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται αὐτῷ καὶ κρίσιν δικαίαν ^bἐν τοῖς πᾶσι ποιήσεται, τὰ μὲν πνευματικὰ τῆς πονηρίας καὶ ἀγέλου ^cτοὺς παραβεβηκότας καὶ ἐν ἀποστασίᾳ γεγονότας καὶ τοὺς ἀσεβεῖς καὶ ἀδίκους καὶ ἀνόμους καὶ βλασφήμες τῶν ἀνθρώπων εἰς τὸ αἰώνιον πῦρ πέμψῃ· τοῖς δὲ δικαίοις καὶ ὁσίοις καὶ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ τετηρηκόσι καὶ ἐν τῇ ἀγάπῃ αὐτοῦ διαμεμενηκόσι, ^dτοῖς ἀπ' ἀρχῆς, ^e† τοῖς δὲ ἐκ μετανοίας ζῶνι χαρισάμενος ἀφ' ὧν εὐδοκίαν δωρήσεται καὶ δόξαν αἰώνιαν περιποιήσῃ.

2. ^{*d} Τοῦτο τὸ κήρυγμα παρεληφνῆα καὶ ταύτην τὴν πίστιν, ὡς προέφραμεν, ἡ ἐκκλησία, καίπερ ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ διεσπαρμένη, ἐπιμελῶς φυλάσσει, ὡς ἓνα οἶκον οἰκοῦσα· καὶ ὁμοίως πιστεύει τοῦτοις, ὡς μίαν ψυχὴν καὶ τὴν αὐτὴν ἔχουσα καρδίαν, καὶ συμφώνως ταῦτα κηρύσσει καὶ διδάσκει καὶ παραδίδωσιν, ὡς ἐν στόμα κεκτημένη. ^e Καὶ γὰρ αἱ κατὰ τὸν κόσμον διάλεκτοι ἀνόμοιαι, ἀλλ' ἡ δύναμις τῆς παραδόσεως μία καὶ ἡ αὐτή. Καὶ οὔτε αἱ ἐν Γερμανίαις ἰδομένηαι ἐκκλησίαι ἄλλως πεπιστεύκασιν,

nem et resurrectionem a mortuis, et cum carne in caelos ascensum dilecti Domini nostri Iesu Christi, et e caelo in gloria Patris adventum ipsius ad instauranda omnia, et a morte ad vitam revocandam omnem mortalium omnium carnem, ut Christo Iesu Domino nostro et Deo et Salvatori et Regi de benigna Patris invisibilis voluntate omne genu flectatur caelestium, terrestrium et inferorum, et omnis lingua ei confiteatur, atque ipse iustam de omnibus sententiam ferat, spiritualia videlicet nequitiae et angelos transgressores, quique perfide defecerant, impiosque item homines et iniustos et flagitiosos et blasphemos in ignem aeternum mittens, iustis contra et pietate praeditis, quique ipsius praecepta servaverunt atque in ipsius cari-

a. πάσης ἀνθρωπότητος] Iun. cum Int. legi vult τῆς ἀνθρωπότητος.

b. τοὺς παραβεβηκότας] Sic omnes Epiphani Codd., edit. et GALL. cum FEUARD. Miror in edit. GRABII et MASS. articulum omissum esse nulla addita causa.

c. τοῖς ἀπ' ἀρχῆς] Cum Int. τοῖς μὲν ἀπ' ἀρχῆς legi volunt BILL. et IUN.; haecque prior recte refert ad ἐν τῇ

ἀγάπῃ διαμεμενηκόσι, neque vero ad sequentia ζῶνι χαρισάμενος.

d. Τοῦτο τὸ κήρυγμα] His verbis Irenaeus ad priora capitula verba revertitur ac periodum ad finem perducit. MASS. igitur maiori distinctionis signo post vocem περιποιήσῃ posito non minus temere egit, quam FEUARD. et GRAB., qui ab his verbis novi cap. initium faciunt.

sionem et resurrectionem a mortuis, et in carne in caelos ascensionem dilecti Iesu Christi Domini nostri, et de caelis in gloria Patris adventum eius ad *recapitulanda universa*, et resuscitandam omnem carnem humani generis, ut Christo Iesu Domino nostro et Deo et Salvatori et regi secundum placitum Patris invisibilis *omne genu* ¹*curvet caelestium* ²*et terrestrium et infernorum, et omnis lingua confiteatur ei* et iudicium iustum in omnibus faciat: *spiritalia* quidem *nequitiae* et angelos ³transgressos atque apostatas factos et impios et iniustos et iniquos et blasphemos homines in aeternum ignem mittat: iustis autem et aequis et praecepta eius servantibus, ⁴*et in dilectione eius perseverantibus*, quibusdam quidem ab initio, quibusdam [†]autem ex poenitentia vitam donans, in [†]Mass. 49. corruptelam loco muneris conferat et claritatem aeternam circumdet.

Ephes. I. 10.

Philip. II.
10 sqq.Ephes. VI.
12.

2. *Hanc praedicationem quum acceperit, et hanc fidem, quem- ^{*}Grab. 46. admodum praediximus, ecclesia, ⁵et quidem in universum mundum ^{Cap. III.}disseminata, diligenter custodit, quasi unam domum inhabitans, et similiter credit iis, videlicet quasi unam animam habens et unum cor, et consonanter haec praedicat et docet et ⁶tradit, quasi unum possidens os. Nam etsi ⁷in mundo loquelae dissimiles sunt, sed tamen virtus traditionis una et eadem est. Et neque hae, quae in Germania sunt fundatae, ecclesiae aliter credunt, aut aliter tra-

tate partim iam inde ab initio, partim ex poenitentia perstiterunt, vitam donet atque incorruptibilitatem largiatur, gloriāque sempiternam afferat:

2. Acceptam, inquam, hanc praedicationem ac fidem, uti ante diximus, ecclesia, quamquam per totum terrarum orbem sparsa, summo studio et cura, perinde atque unam domum incolens, conservat, ac velut animam unam, atque unum idemque cor habens, his aequae fidem accommodat, et miro consensu, quasi uno ore praedita, haec praedicat, docet ac tradit. Quamquam enim dispares inter se mundi linguae sunt, una tamen et eadem est traditionis vis. Ac neque hae, quae in Germaniis conditae sunt, ecclesiae aliter credunt aut aliter tra-

e. καὶ γὰρ] *Kān γὰρ* aut simile quid Interpretem legisse cum GRABIO arbitror. Sed MASS. vult, particulam *elsi* ab Interprete additam esse „maioris connexionis causa“, quod quidem contrarium est solito Interpretis mori.

1. *curvet*] ERASM. GALL. FEUARD. *curvetur*. GRAB. et MASS. *curvet* cum Codd. ARUND. MERC. II. VOSS.

2. *et terrestrium*] ERASM. GALL. FEUARD.

omittunt *et*, quod est in MSS. ARUND. et VOSS.

3. *transgressos*] ARUND. *transgressores*.

4. *et in dilectione eius perseverantibus*] Deficiunt haec in CLAROM. PASS. MERC. II. et VOSS.

5. *et quidem*] Melius vertisset *tametsi*.

6. *tradit*] MERC. II. *tradet*.

7. *in mundo loquelae*] ERASM. 1567 *in modo loquelae*.

ἢ ἄλλως παραδιδόασιν, οὔτε ἐν ταῖς Ἰβηρίαις, οὔτε ἐν Κελτοῖς, οὔτε κατὰ τὰς ἀνατολάς, οὔτε ἐν Αἰγύπτῳ, οὔτε ἐν Λιβύῃ, οὔτε αἱ ἀκατὰ μέσα τοῦ κόσμου ἰδρυμέναι· ἀλλ' ὥσπερ ὁ ἥλιος, τὸ κτίσμα τοῦ Θεοῦ, ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ εἷς καὶ ὁ αὐτός, οὕτως καὶ τὸ κήρυγμα τῆς ἀληθείας πανταχῇ φαίνει καὶ φωτίζει πάντας ἀνθρώπους τοὺς βουλομένους εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἔλθεῖν. Καὶ οὔτε ὁ πᾶν δυνατός ἐν λόγῳ τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις προεστώτων, ἕτερα τούτων † ἐρεῖ· * (οὐδεὶς γὰρ ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον) οὔτε ὁ ἀσθενὴς ἐν τῷ λόγῳ ἑλαττώσει τὴν παράδοσιν. Μιᾶς γὰρ καὶ τῆς αὐτῆς πίστεως οὔσης, ὅτε ὁ πολὺ περὶ αὐτῆς δυνάμενος εἰπεῖν ἐπλεόνασεν, οὔτε ὁ τὸ ὀλίγον, ἡλαττόνησε.

3. Τὸ δὲ πλεῖον ἢ ἑλαττον κατὰ σύνεσιν εἰδέναι τινάς, οὐκ ἐν τῷ τὴν ὑπόθεσιν αὐτὴν ἀλλάσσειν γίνεται, καὶ ἄλλον Θεὸν παρεπινοεῖν παρὰ τὸν δημιουργὸν καὶ ποιητὴν καὶ τροφέα τοῦδε τοῦ παντός, ὡς μὴ ἄρκουμένους τούτους, ἢ ἄλλον Χριστόν, ἢ ἄλλον Μονογενῆ· ἀλλ' ἐν τῷ τά, ὅσα ἐν παραβολαῖς ἐῴρηται, προσεπεργάζεσθαι καὶ οἰκιοῦν τῇ τῆς πίστεως ὑποθέσει· καὶ ἐν τῷ τὴν τε πραγματείαν καὶ οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ, τὴν ἐπὶ

dunt, nec quae in Hispaniis aut Galliis aut in Oriente aut in Aegypto aut in Africa aut in mediterraneis orbis regionibus sedem habent. Verum ut sol hic a Deo conditus in universo mundo unus atque idem est: ita etiam veritatis praedicatio passim lucet omnique homines, qui ad veritatis agnitionem venire cupiunt, illustrat. Nec vero aut is ex ecclesiae antistitibus, qui dicendi facultate pollet, ab his diversa dicturus est: (nemo enim supra magistrum assurgit) aut is rursus, qui parum dicendo valet, traditioni detrimentum afferet. Nam quum una atque eadem fides sit, nec qui de ea uberrimam orationem habere potest, exuberat, nec qui pauca habet quae dicat, eam imminuit.

a. κατὰ μέσα τοῦ κόσμου] Ecclesiae Hierosolymitanae, aliaeque in Palaestina constitutae hic intelliguntur. Iudaeam enim in medio mundi sitam esse censebant veteres Christiani. MASS.

b. οὔτε ὁ πολὺ] BILLIO et FRONTONE Duc. monentibus Irenaeus hoc loco imitatus est Exod. XVI, 18 et 2 Cor. VIII, 15. Verba τῶν ὁ sunt haec: οὐκ ἐπλεόνασεν ὁ τὸ πολὺ καὶ ὁ τὸ ἑλαττον (Paulus ὁ τὸ ὀλίγον) οὐκ ἡλαττόνησεν.

c. ἄρκουμένους τούτους] GALL. et FEUARD. sine Codicis ullius auctoritate ἄρκουμένου τούτου. BILL. legendum arbitratur ἄρκουμένους τούτῳ vel ἄρκουμένου τούτου, quamvis hoc minus probet. Ἀρκοῦντος enim, inquit, potius dixisset, si significationem activam expri-

mere voluisset. GRABUS graecam lectionem retineri vult, τούτους ad τινὰς referens atque supplens τούτῳ. Mihi quidem placuit ex versione antiqua ita legere: ὡς μὴ ἄρκουμένων ἡμῶν αὐτῷ, wie wenn wir uns an ihm (mundi creatori) nicht könnten genügen lassen.

1. Hiberis] Hiberiis legendum puto iuxta graecum Ἰβηρίαις. GRAB.

2. in Oriente] Gr. κατὰ τὰς ἀνατολάς, in partibus vel regionibus orientalibus. Neque enim hic Orientem strictè sumtum, cuius caput erat Antiochia, intelligit Irenaeus; sed totam eam plagam, quae a Tigri fluvio usque ad Cyprum et Thracias versus Occidentem et a Ponto septentrionali usque ad Arabiam versus meridiem porrigitur. Sic enim veteres

dunt: neque hae quae in ¹Hiberis sunt, neque hae quae in Celtis, neque hae quae ²in Oriente, neque hae quae in Aegypto, neque hae quae in Libya, neque hae quae in medio mundi constitutae; sed sicut sol, creatura Dei, in universo mundo unus et idem est, sic et ³lumen, praedicatio veritatis, ubique lucet, et illuminat omnes homines, qui volunt ad ⁴cognitionem veritatis venire. Et neque is, qui valde praevallet in sermone ex iis qui praesunt ecclesiis, † alia quam haec sunt dicet: * (nemo enim super magistrum est) neque infirmus in dicendo ⁵deminorabit traditionem. Quum enim una et eadem fides sit, neque is qui multum de ea potest dicere, ⁶ampliat, neque is qui minus, deminorat.

† Mass. 50.

* Grab. 47.

3. Plus ⁷autem aut minus ⁸secundum prudentiam nosse quosdam intelligentiam, non in eo quod argumentum ⁹immutetur, efficitur, et alius Deus excogitetur, praeter fabricatorem et factorem et nutritorem huius universitatis, quasi non ipse sufficiat nobis, aut alius Christus, aut alius Monogenes; sed ¹⁰in eo, quod omnia, quae in parabolis dicta sunt, exquirere et adiungere ¹¹veritatis argumento, et in eo ut ¹²instrumentum et dispositionem Dei in

Cap. IV.

3. Ut autem quidam ingenio ac scientia praestare aut inferiores esse dicantur, non eo fit, quod argumentum ipsum mutant, ac praeter eum, qui huiusce universitatis architectus et conservator et altor est, (quasi non in eo nobis satis praesidii sit) alium quendam Deum, aut alium Christum, aut alium unigenitum excogitant: verum in eo demum consistit, quod quis ea omnia, quae in parabolis dicta sunt, accuratius pertractat, fideique argumento accommodat, in eo-

Orientem accipiebant. Videsis Ammian. lib. XIV. c. 8. MASS.

3. lumen, praedicatio] Vox lumen, re vera abundans, procul dubio a librario quodam addita est, ut illustraret comparisonem.

4. cognitionem] MERC. II. cogitationem.

5. deminorabil] ERASM. 1526. 1528. 1545. deminoravit (itaque MERC. II.) 1548 et 1567 deminorabit (ita Voss. aliique Codd.). MERC. postea pro deminorat habet deminoravit.

6. ampliat] ERASM. GALL. amplius, quod comparat et in Cod. MERC. II. Meliorem lectionem a IUNIO postulatam ex VET. Cod. restituit FEUARD. consentiente Voss.

7. autem aut] Aut, quod in nonnullis ERASMI edit. (1526. 1528. 1548.) est, deest vero ERASM. 1567. et GALL., restituit FEUARD. consentientibus ARUND. MERC. II. et Voss.

8. secundum prudentiam — intelligentiam] FRONTO DUC. graecum textum e versione

emendans legi vult: κατὰ φρόνησιν εἰδέναι τινὰς τὴν σύνεσιν, subdit causam, intelligentiam nosse phrasin esse obviam Esaiæ cap. 56, 11 οὐκ εἰδότες σύνεσιν (Hieron. nescientes intelligentiam). Sed frustra haec proponit FRONTO DUC. Cuique liquet, vocem intelligentiam redundare, quae, uti suspicatur MASS., e margine in textum irrepsit. IUN. ita legit: aut minus nosse quosdam secundum intelligentiam.

9. immutetur] Ita recte ARUND. GRAB. et MASS. Ceteri edit. mutetur. MERC. II. imiletur, Voss. minuitur.

10. in eo quod — exquirere] Ἐλλήνίζει Int. hic et in proxime sequentibus pro in eo ut — exquirat et adiungat etc. IUN. emendat in eo quod — norunt excolere.

11. veritatis] Aut legit ἀληθείας loco πίστεως, aut minus accurate vertit Int.

12. instrumentum] Lectio graeca genuina videtur. Int. πραγματεία supra melius vertit negotiatio (1, 3, 1).

τῇ ἀνθρωπότητι ^aγενομένην, ἐκδιηγῆσθαι· καὶ ὅτι ἐμακροθύμησεν ὁ Θεὸς ἐπὶ τε τῇ τῶν παραβεβηκότων ἀγγέλων ἀποστασία καὶ ἐπὶ τῇ παρακοῇ τῶν ἀνθρώπων, σαφηνίζειν· καὶ διὰ τί τὰ μὲν πρόσκαιρα, τὰ δὲ αἰώνια, καὶ τὰ μὲν οὐράνια, τὰ δὲ ἐπίγεια εἰς καὶ ὁ αὐτὸς Θεὸς πεποίηκεν, ἀπαγγέλλειν· καὶ διὰ τί ἀόρατος ὢν, ἐφάνη τοῖς προφήταις ὁ Θεός, οὐκ ἐν μιᾷ ἰδέᾳ, ἀλλὰ ἕλλως ἄλλοις, συνιεῖν· καὶ διὰ τί διαθῆκαι πλείονος γέγονασι τῇ ἀνθρωπότητι, μὴνύειν, καὶ τίς ἐκάστης τῶν διαθηκῶν ὁ χαρακτήρ, διδάσκειν· καὶ διὰ τί συνέκλεισε ^bπάντα εἰς ἀπειθειαν ὁ Θεός, ἵνα τοὺς πάντας ἐλεήσῃ, ἔξερυνξῇ· καὶ διὰ τί ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ σὰρξ ἐγένετο καὶ ἔπαθεν, ^cεὐχαριστεῖν· καὶ διὰ τί ^dἐπ' ἐσχάτων τῶν καιρῶν ἡ παρουσία τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τουτέστιν ἐν τῷ τέλει ἐφάνη ^eἡ ἀρχή, ἀπαγγέλλειν· καὶ περὶ τοῦ τέλους καὶ τῶν μελλόντων, ὅσα τε κεῖται ἐν ταῖς γραφαῖς, ἀναπτύσσειν· καὶ τί ὅτι ^fτὰ ἀπεγνώσμενα ἔθνη συγκληρονομία καὶ σύσσωμα καὶ συμμετοχα τῶν ἀγίων πεποίηκεν ὁ Θεός, μὴ σιωπᾶν· καὶ πῶς ^gτὸ θνητὸν τοῦτο σαρκίον ἐνδύσεται ἀθανασία, καὶ τὸ φθαρτὸν ἀφθαρσίαν, διαγγέλλειν· ^hπῶς τε ἔρεϊ, ὃ οὐ λαός, λαός, καὶ ἡ οὐκ ἡγαπημένη, ἡγαπημένη, καὶ πῶς πλεί-

que etiam, quod Dei molitionem ac dispensationem ob humani generis salutem factam exponit, seque diuturna animi lenitate tum angelorum, qui ab eo recesserunt, defectionem, tum hominum inobedientiam tulisse explanat: quidque caussae sit, cur alia caduca et alia aeterna. alia caelestia et alia terrena unus et idem Deus procrearit, enarrat: quaque de caussa Deus, quum invisibilis esset, prophetis tamen non in una forma, sed aliter aliis atque aliis conspicandum se praebuerit, intelligit: qui etiam factum sit, ut plura testamenta hominum generi contigerint, indicat, quisque cuiusque testamenti character sit, edocet: quid item caussae fuerit, quam ob rem *Deus omnia in incredulitate conclu-*

a. γενομένην] Sic restituit MASS. e Cod. REC. pro γινομένην, quod habent omnes editi.

b. πάντα] Sic legisse Irenaeum patet ex versione vetere huius loci et lib. III, 20, 2 pro vulgari lectione πάντας.

c. εὐχαριστεῖν] Hoc verbum BILLIO suspectum visum est, quippe quod praecedentibus διδάσκειν, μὴνύειν etc. parum respondeat. Sed ex versione εὐχαριστεῖν genuinum esse apparet, eique sensus est *grato animo reputare, vel recolere*. Non est, quod negemus id, quod MASSUETUS dixit, alludere Irenaeum ad eucharistiam, passionis Christi memoriale a patribus vocatam, utpote quo Domini mors, uti ait Paulus 1 Cor. XI, 26, annuntiatur et grata mente celebretur.

d. ἡ ἀρχή] Int. καὶ οὐκ ἐν ἀρχῇ, itaque recte legit. Etenim quod GRAB. et MASS. dicunt, lectionem graecam de filio Dei, in Apocalypsi Ioannis ἀρχὴ et τέλος saepius nominato, esse explicandam, id nescio quomodo cum simplici et perspicua Irenaei scribendi ratione concinat. Neque vero memini, aliis locis Christum ab Irenaeo dictum esse ἀρχήν.

e. τὰ ἀπεγνώσμενα ἔθνη] Eas nimirum gentes, quas Deus, quum Abrahae salutem promitteret populoque Iudaico iudicia sua manifestaret, non prohibuit, quominus peccato deditae viverent; quae eam ob caussam a Deo spretae et reprobatae videbantur.

f. τὸ θνητόν] Haec sunt memoriter citata.

genere humano factam enarret: et quoniam ¹magnanimus exstitit Deus, et in transgressorum angelorum apostasia, et in inobedientia hominum, edisserere: et quare alia quidem temporalia, alia vero aeterna, et quaedam caelestia, quaedam terrena unus et idem ²fecit, annuntiare: et quare quum ³invisibilis sit, apparuit prophetis ⁴Dei, non in una forma, sed aliis aliter, ⁵adesse: et quare testamenta multa tradita humano generi, annuntiare, et quis sit uniuscuiusque testamentorum character, docere: et quare *conclussit* Rom. XI. 32. *omnia in incredulitatem Deus, ut universis misereatur*, exquirere: et quare ⁶*Verbum Dei* caro factum est, et ⁷passus † est, *gratias † Mass. 51. * Grab. 48. agere: et quare in novissimis temporibus adventus Filii Dei, hoc est, in fine ⁸apparuerit, et non in initio, annuntiare: et de fine et de futuris, quaecunque posita sunt in Scripturis, revolvere: et quare desperatas gentes coheredes et ⁹concorporatas et participes sanctorum fecit Deus, non tacere: et quemadmodum *mortalis haec caro induet immortalitatem et corruptibile incorruptelam*, annuntiare: et quemadmodum factus est, *qui non erat populus, populus*: ¹⁰*et non dilecta, dilecta*; ¹¹*et quemadmodum plures*

serit, ut omnium misereatur, investigat: quam etiam ob causam *Verbum Dei caro factum sit cruciatusque subierit*, grata oratione complectitur: cur praeterea extremis temporibus, hoc est, in fine potius quam in initio, adventus Filii Dei exstiterit, commemorat: de fine quoque ipso et rebus futuris, quidquid in Scriptura situm est, explicat: tum etiam quamobrem Deus gentes, quarum salus depolarata erat, coheredes et concorporeas et participes sanctorum effecerit, non tacet: quoque pacto *mortale hoc corpus immortalitate et corruptibile hoc incorruptibilitate induendum sit*, edisserit, denique *qui populus factus sit, qui populus non erat, et dilecta, quae di-*

g. πῶς τε ἔρεϊ, ὅ ὃν λαὸς κτλ.] Int. hic non liberius vertit, uti opinatur Mass., sed aliter legit: πῶς τε γέγονε ὃ ὃν λαὸς λαός. Quam lectionem a sciolo quodam ex versione τῶν ὃ mutata arbitror, qui habent: ἐρῶ τῷ ὃν λαῷ μου, λαός μου εἰ σύ. Ita factum est, ut ex ἐρῶ hic legamus futurum ἔρεϊ, quod huic loco haud satis aptum videtur.

1. magnanimus exstitit in] Sic scripsit graecisans Int. pro: diuturna patientia angelorum defectionem tulit.

2. fecit] Adde ex graeco Deus.

3. invisibilis sit] Sit deest in ERASM. et GALL. edit. FEUARD., qui legit sit, non dixit, unde sumserit. Equidem vidi, voculam istam esse in Cod. Voss., deesse vero in MERC. L. et II.

4. Dei] Legendum Deus.

5. adesse] Int. perperam legit συνεϊναι. Haud male coniicit IUN. legendum addiscere pro adesse.

6. Verbum Dei] In CLAROM. deest Dei.

7. passus est] Pro more Int. verbum cum masculino coniungit, λόγου genus servans.

8. apparuerit] CLAROM. apparuit.

9. concorporatas] Ita restituit FEUARD. consentiente Voss. MS. pro corporatas, quod est in ERASM. et GALL. edit.

10. et non dilecta] Non deest in MERC.

11. ERASM. ed. Parisina 1567 pro dilecta bis habet delicta.

11. et quemadmodum] MERC. II. et quem adunavit.

ονα τῆς ἐρήμου τὰ τέκνα, μᾶλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα, ἀκροῦσιν· (ἐπὶ τούτων γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν ὁμοίων αὐτοῖς ἐπεβόησεν ὁ ἀπόστολος· ὃ βάθος πλούτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ· ὡς ἀνεξερευνήτα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ) ἀλλὰ οὐκ ἐν τῷ ὑπὲρ τὸν κτίστην καὶ δημιουργὸν ἡ μητέρα τούτων καὶ αὐτοῦ Ἐνθύμησιν Αἰῶνος πεπλανημένον παρεπινοεῖν καὶ εἰς τοσοῦτον ἥκειν βλασφημίας· οὐδὲ τὸ ὑπὲρ ταύτην πάλιν Πλήρωμα, τὸν μὲν ἕνα, νῦν δὲ ἀνήριθμον φύλον Αἰῶνων ἐπιπρὸςδεσθαι, καθὼς λέγουσιν οὗτοι οἱ ἀληθῶς ἐρημοὶ Θείας συνέσεως διδάσκαλοι, τῆς οὔσης ἑκκλησίας πάσης μίαν καὶ τὴν αὐτὴν πίστιν ἐχούσης εἰς πάντα τὸν κόσμον, καθὼς προέφραμεν.

Κ Ε Φ. ια'.

1. *† Ἰδωμεν νῦν καὶ τὴν τούτων ἄστατον γνώμην, δύο που καὶ τριῶν ὄντων, πῶς περὶ τῶν αὐτῶν οὐ τὰ αὐτὰ λέγουσιν, ἀλλὰ τοῖς πράγμασι καὶ τοῖς ὀνόμασιν ἐναντία ἀποφαίνονται. Ὁ μὲν

lecta non erat; et qui plures filii desertae, quam eius, quae virum habebat, praedicat; (in his enim aliisque id genus exclamavit apostolus: O altitudo divitiarum sapientiae et scientiae Dei! quam inscrutabilia sunt iudicia eius, et impervestigabiles viae eius!) in hoc, inquam, doctorum industria posita est, nec in eo, ut quispiam ultra creatorem et opificem Enthymesin errantis Aeonis, quae ipsius parens sit, praeterea comminiscatur eoque blasphemiae prorumpat; aut rursus in eo, quod supra eam sit, Pleromate nunc triginta

a. ἀκροῦσιν] Editores omnes periodum hic finem habere putarunt. Sed interposita parenthesi verbis ἀλλὰ οὐκ redit auctor ad initium periodi, quae ulterius extensa Irenaei animum et gnosticorum fastidium vehementer motum esse prodit.

b. μητέρα τούτων καὶ αὐτοῦ] Cum Int. legendum μητέρα τούτου καὶ αὐτῶν. De Achamoth sermo est, utpote quae ex Valentinianorum placitis mater Demiurgi (τούτου pronomen demonstrativum ad proxime praecedentia refertur) et ipsorum Valentinianorum (αὐτῶν) cogitabatur, qui se solos σπέρματι πνευματικῷ praeditos esse gloriabantur.

c. οὐδὲ τό] Lege cum Int. οὐδὲ ἐν τῷ, τό.

d. τὸν μὲν ἕνα κτλ.] Certum indubitatumque est, hunc locum ex versione emendandum parumque refert, num cum BILL. corrigere velis νῦν μὲν τριάκοντα, νῦν δὲ κτλ., an cum PETAVIO τότε μὲν

τριάκοντα, νῦν δέ. Sine ullius Codicis auctoritate GALL. locum ita excudi iussit: ὥστε τὸ ὑπὲρ ταύτην πάλιν Πλήρωμα, τὸν μὲν, ἕνα, τὸν δέ, ἀνήριθμον κτλ., quae LUN. ita vertit: adeo ut in eo, quod est super hanc rursus Pleroma alius quidem XXX, alius vero innumerabiles multitudines Aeonum mentiretur. Mutatio vocis τριάκοντα in ἕνα inde facta est ex subtili FRONTONIS DUC. et GRABII conjectura, quod scribae tricenarii numeri notae λ lineolam transversam addiderint itaque eam mutarint in monadis signum α. Constat formas litterarum λ et α in MSS. haud adeo inter se differre.

e. τοῖς πράγμ. καὶ τοῖς ὀνόμ.] Int. melius καὶ τοῖς ὀνόμ. καὶ τοῖς πράγμ.

f. Ὁ μὲν γὰρ πρῶτος] Ὁ μὲν γὰρ πρῶτος scil. τούτων (τῶν ἐρημῶν Θείας συνέσεως διδασκάλων sub finem capituli antecedentis memoratorum) δύο που καὶ τριῶν ὄντων — Οὐαλεντινὸς κτλ. Valentinus ex iis duobus aut tribus ma-

filii eius, quae deserta est, magis quam eius quae habet virum, Esai. LIV. 1.
¹praeconare (in talibus enim, et ²in similibus eis exclamavit apostolus: *O altitudo divitiarum* ³et sapientiae et agnitionis Dei! Rom. XI. 33.
quam inscrutabilia iudicia eius, et investigabiles viae eius!) sed non in eo, ut supra creatorem et fabricatorem, ⁴matrem eius et illorum, Enthymesis Aeonis ⁵errantis adinvenires, et ad tantam ⁶pervenires blasphemiam; neque in eo, quod est super hanc rursus Pleroma, aliquando quidem XXX aliquando vero innumerabiles multitudines Aeonum ⁷mentiri, quemadmodum dicunt hi, qui vere sunt deserti a divina ⁸sententia magistri; quum ea, quae est ecclesia universa, unam et eandem fidem habeat in universo mundo, quemadmodum praediximus.

C A P. XI.

1. *† Videamus nunc et ⁹horum inconstantem sententiam, quum ^{*}Grab. 49.
sint duo vel tres, quemadmodum de eisdem non eadem dicunt, [†]Mass. 52.
sed et nominibus et rebus contraria respondent. Qui enim est ^{Cap. V.}

Aeones, nunc innumerabile Aeonum examen confingat, quemadmodum aiunt isti divinae sapientiae vere expertes magistri: quum interim vera et universa ecclesia unam et eandem toto terrarum orbe fidem teneat, ut ante diximus.

1. Videamus nunc et horum, quum vix duo aut tres sint, inconstantem sententiam, ut qui de iisdem non eadem dicant, verum et rebus et verbis inter se pugnantia pronuntient. Valentinus enim,

gistris, quos divina sapientia destitutos dixit, quorumque inconstantem contrariamque sententiam probaturus est, primus fuit, qui gnosticae haereseos principia ad suam peculiarem doctrinam accommodavit, sic dixit. Verborum nexu ita restituto prohibetur, quominus vocem *πρωτος* cum sequentibus *ἀπὸ τῆς λεγομένης γνωστικῆς αἰρέσεως* coniungamus, opinantes Valentinum primum fuisse, qui de Bythi et Sigis copulatione fabulatus sit. Qua loci interpretatione Ignatiomastiges BLONDELLUS et DALLAEUS usi sunt ad evertendam Ignatianae epistolae ad Magnesios authenticam, cuius capite VIII *Σιγῆν* gnosticorum memoratam esse censuerunt. Quodsi Aeonis *Σιγῆς* Valentinus primus memor fuisset, auctor istius epistolae Ignatio iunioris sese prodidisset. Sed qui locum Ignatianum de gnostica *Σιγῇ* interpretati sunt, eos errore deceptos esse, non est quod accuratius explicem, quum iam optime probatum sit a COTELERIO, HEFELIO (ad lo-

cum Ignatii) et ROTHIO (*Anfänge der christl. Kirche* p. 726).

1. *praeconare*] ERASM. GALL. *praeconare*. ARUND. MERC. II. et Voss. *praeconare*, pro *promulgare*.

2. *in similibus eis*] *Eis* non legitur in ERASM. et GALL., comparet in Voss., deest in MERC. II.

3. *et sapientiae*] Et GRAB. ex Voss. sumsit.

4. *matrem eius*] Duas has voces, quae desiderantur in ERASM. et GALL., procul dubio ex graeco restituit FEUARD., easdem habet MS. Voss.

5. *errantis adinvenires*] Voss. *erratis advenires*.

6. *pervenires*] ERASM. GALL. *pervenire*.

7. *mentiri*] *Pone ut mentireris*.

8. *sententia*] *Σύνεσις, scientia*.

9. *horum*] Ita ex Codd. CLAROM. ARUND. et Voss. cum MASS. et GRAB. excudi iussi pro *eorum*, quod legitur apud ceteros. *Horum* referendum est ad magistros, sub finem capituli antecedentis memoratos.

γὰρ πρῶτος ἀπὸ τῆς λεγομένης γνωστικῆς αἵρέσεως τὰς ἀρχὰς εἰς ἴδιον χαρακτῆρα διδασκαλεῖον ^hμεταρμούσας Οὐαλεντίνος οὕτως ἐξηροφόρησεν· ὁρισάμενος εἶναι ^dδυσάδα ἀνονόμαστον, ἥς τὸ μὲν τι καλεῖσθαι Ἀρρόητον, τὸ δὲ Σιγήν. Ἐπειτα ἐκ ταύτης τῆς δυνάδος δευτέραν δυνάδα *προβεβλήσθαι, ἥς τὸ μὲν τι Πατέρα ὀνομάζει, τὸ δὲ Ἀλήθειαν. Ἐκ δὲ τῆς τετράδος ταύτης καρποφορεῖσθαι Λόγον καὶ Ζωήν, Ἀνθρώπον καὶ Ἐκκλησίαν· εἶναι τε ταύτην ὀγδοάδα πρῶτην. Καὶ ἀπὸ μὲν τοῦ Λόγου καὶ τῆς Ζωῆς δέκα δυνάμεις λέγει προβεβλήσθαι, καθὼς προειρήκαμεν· ἀπὸ δὲ τοῦ Ἀνθρώπου καὶ τῆς Ἐκκλησίας δώδεκα, [†] ὧν μίαν ἀποστᾶσαν καὶ ὑστερήσασαν, ^hτὴν λοιπὴν πραγματεῖαν πεποιῆσθαι. ⁱ Ὅρους τε δύο ἐπέθετο, ἓνα μὲν μεταξὺ τοῦ Βιθοῦ καὶ ^hτοῦ λοιποῦ Πληρώματος, διορίζοντα τοὺς γεννητοὺς Αἰῶνας ἀπὸ τοῦ ἀγεννήτου Πατρός· ἕτερον δὲ τὸν ἀφορίζοντα ¹ αὐτῷ τὴν μητέρα ἀπὸ τοῦ Πληρώματος. Καὶ τὸν Χριστὸν δὲ οὐκ ἀπὸ τῶν ἐν τῷ Πληρώματι Αἰώνων προβεβλήσθαι, ἀλλὰ

qui primus ex ea secta, quae gnostica nuncupatur, veteres doctrinas ad characterem suum et institutum accommodavit, ad hunc modum docet. Statuit binarium quoddam esse, quod nullo nomine exprimi possit: cuius altera pars Arrhetus vocetur, altera Sige. Postea ex hoc binario alterum binarium ortum esse, cuius partem alteram Patrem, alteram Veritatem appellat. Ex hoc porro quaternario Verbum et Vitam, Hominem et Ecclesiam editos esse; atque hanc esse primam ogdoadem. Et quidem ex Verbo et Vita decem virtutes

a. ἀρχὰς εἰς ἴδιον χαρακτῆρα διδασκαλεῖον] BILL. et IUN. cum Int. legi volunt εἰς ἀρχαίας διδασκαλίας. Hanc lectionem quamvis genuinam arbitremur, DODWELLO (Diss. in Ir. IV, § 13) una cum GRAB. et MASS. concedimus, Epiphanius enim dixit, τὰς ἀρχὰς, principia e gnostica haeresi sumta a Valentino in peculiarem scholae suae rationem et characterem translata esse. DODWELLUS probavit, Irenaeum phrasi ἰδίου χαρακτῆρος διδασκαλεῖον usum esse cap. XXIV, 7. cap. XXVIII, quibus in locis Int. διδασκαλεῖον falso vertit doctrina. —

b. μεταρμούσας] De sensu huius vocis non admodum obscuro v. Dodw. l. c. § 12.

c. ἐξηροφόρησεν] Barbara vox ab Irenaeo procul dubio non scripta. Quid scripserit, difficile dictu. Permultas coniecturas viri docti proposuere. HAMMONDUS et USSERIUS legi volunt ἐξεφόρησεν, ISAACUS VOSSIUS et IUN. ἐληφόρησεν, COTELERIUS ἐψηροφόρησεν, quod sensu

non differre putat a sequente ὁρισάμενος, utrumque igitur uno verbo definitum Interpres vertit; BILLIUS ἐφη, PEARSONIUS ἐξηροφόρησεν putat genuinam esse lectionem eamque explicat aliquid enarrare scriptis λέξεσιν. GRABIUS aut retinet ἐξηροφόρησεν, aut cum VOSSIO legit ἐληροφόρησεν. Provocat ad voces, quae sub finem huius cap. leguntur: ὧν ληρολόγοι σοφισταί! MASS. proponit lectionem ἐκενοφώνησεν vel ἐληροφώνησεν, „haec siquidem voces paullo magis graecae mihi videntur.“

d. δυνάδα] Int. τινὰ δυνάδα.

e. ἐκ ταύτης τῆς δυνάδος] Ex Cod. VRATISLAV. et edit. princ. GALL. et FEUARD. articulum reposui, qui in PET. MASS. et GRAB. edit. omittitur.

f. εἶναι τε] Int. εἶναι δέ.

g. ὧν μίαν] Sophiam scilicet, quae intempestiva curiositate ducta, paene periit. MASS.

h. τὴν λοιπὴν πραγματεῖαν] Eam, quae extra Pleroma est. GRAB.

i. Ὅρους τε] Int. Ὅρους δέ.

primus ab ea, quae dicitur gnostica haeresis, antiquas in suum characterem doctrinas transferens Valentinus sic ¹definit: ²dualitatem quandam innominabilem, cuius quidem ³aliquid vocari Inenarrabile, aliud autem Sigen. Post deinde ex hac dualitate ⁴secundam dualitatem emissam, cuius aliud quidem ⁵Patrem vocat, aliud autem Aletheian. Ex hac autem ⁶quaternatione fructificari Logon et Zoën, Anthropon et Ecclesiam; esse autem hanc octonationem primam. Et a Logo quidem et Zoë decem virtutes dicit ⁷emissas, sicut praediximus. Ab Anthropon autem et Ecclesia XII, ex quibus unam ⁸discedentem et destitutam, reliquam dispositionem fecisse. ⁹Terminos autem duos adhibet: unum quidem inter Bythum ¹⁰et Pleroma, ¹¹determinantem natos Aeonas ab infecto Patre; alterum vero separantem ¹²illorum matrem a Pleromate. Et Christum autem non ab his, qui sunt in Pleromate, Aeonibus emissum, ¹³sed ma-

*Grab. 50.

†Mass. 53.

profluxisse, quemadmodum supra diximus: ex Homine autem et Ecclesia duodecim, e quibus unam, quam ab aliorum coetu sese removisset, reliquum negotium effecisse. Horos insuper duos finxit, unum inter Bythum et reliquum Pleroma interiectum, progenitos Aeonas ab ingenito Patre distinguentem: alterum autem, illorum matrem a Pleromate dirimentem. Quin Christum etiam non ab iis Aeonibus, qui in Pleromate sedem habent, productum fuisse; verum

k. τοῦ λοιποῦ Πλ.] Vox λοιποῦ prae-
termissa videtur ab Int.

l. αὐτῶν] Cum Int. lege αὐτῶν.

1. definit] ERASM. diffinit (ita MERC. Codd.), GALL. défini, FEUARD. et GRAB. diffinit (ita VET. Cod. et VOSS.), MASS. défini, quam lectionem num hauserit ex MSS. dubito.

2. dualitatem quandam] Sic Codd. VET. VOSS. et FEUARD. GRAB. MASS. Sed ERASM. GALL. dual. secundam, quod reperis in MERC. II.; MERC. I. facundam.

3. aliquid vocari] IUN. legi vult aliud voc. ERASM. 1526 et 1528 vocare, sic et Cod. MERC. II.

4. Patrem vocat, aliud] ERASM. GALL. vocant aliquid, quod emendavit FEUARD. ex Cod. VET., consentit VOSS.

5. quaternatione] ARUND. et MERC. II. quaternione, quod est in edit. princ.

6. emissas] ERASM. GALL. demissas (ita MERC. II.), quod emendavit FEUARD. ex Cod. VET., cui consentit VOSS.

7. et Pleroma] Ex graec. lege et reliquum Pleroma: nam et Bythos ad Pleroma numerandum esse constat.

8. determinantem natos Aeonēs ab-inf.] Ita primi IUN. ex graec. et FEUARD. ex VET. Cod. legi voluerunt. Reperis hanc lectionem in Codd. ARUND. MERC. II. et VOSS. Pro determinantem MASS. legi maluisset disternantem. In edit. ERASM. et GALL. perperam de termino autem natos Aeonas et inf.

9. illorum matrem] Codd. VET. et VOSS. quidem ita. Sed ARUND. MERC. II. cum ERASM. et GALL. illum Nus matre.

10. sed matrem foris factam — enizam esse] Hanc lectionem repertam in Cod. VOSS., qui post matrem supervacaneam voculam autem habet, cum MASS. genuinam existimo, quod enitior persaepe occurrere constat significatione parere, partu in lucem edere, qua significatione part. enizus magis est in usu, quam enizum. Liv. 40, 4. Supple igitur eum. Quodsi vero cum GRABIO ceterisque editoribus et Codd. legis sed a matre foris facta — enizam esse, emenda cum IUN. enizum et passive intellige haec in lucem editum esse. Cod. MERC. II. pro enizam habet emissam.

ὑπὸ τῆς μητρὸς ἔξω γενομένης κατὰ τὴν ^a γνώμην τῶν κρειττόνων ἀποκεκνησθαι μετὰ σκιᾶς τινός. Καὶ τοῦτον μὲν, ἅτε ἄρρενα ὑπάρχοντα, ἀποκόψαντα ἀφ' ἑαυτοῦ τὴν σκιὰν ἀναδραμεῖν εἰς τὸ Πλήρωμα. Τὴν δὲ μητέρα ὑπολειφθεῖσαν ^b μετὰ τῆς σκιᾶς, ^c κεκενωμένην τε τῆς πνευματικῆς ὑποστάσεως, ἕτερον υἱὸν προ-ενέγκασθαι· καὶ τοῦτον εἶναι τὸν Δημιουργόν, ὃν καὶ παντοκράτορα λέγει τῶν ^d ὑποκειμένων. Συμπροβεβλήσθαι δὲ αὐτῷ καὶ ^e ἄριστον ἄρχοντα ^f ἔδογματίσεν, ^g ὁμοίως τοῖς ῥηθησομένοις ὑφ' ἡμῶν ψευδωνύμως Γνωστικοῖς. ^h Καὶ τὸν Ἰησοῦν ποτὲ μὲν ἀπὸ τοῦ συσταλέντος ἀπὸ τῆς μητρὸς αὐτῶν, ⁱ συναναχυθέντος τοῖς ὅλοις, ^k προβεβλήσθαι φησι, τουτέστι τοῦ Θελητοῦ· ποτὲ δὲ ἀπὸ τοῦ ἀναδραμόντος εἰς τὸ Πλήρωμα, τουτέστι τοῦ Χριστοῦ· ποτὲ δὲ ἀπὸ τοῦ Ἀνθρώπου καὶ τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον ^l ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας φησὶ προβεβλήσθαι εἰς ἀνάκρισιν καὶ καρποφορίαν τῶν Αἰώνων, ἀοράτως εἰς αὐτοὺς εἰσιόν· δι' οὗ τοὺς Αἰῶνας καρποφορεῖν τὰ φυτὰ τῆς ἀληθείας.

2. ^m Σεκοῦνδος λέγει εἶναι τὴν πρῶτην ὀγδοάδα τετράδα δεξιὰν καὶ τετράδα ἀριστεράν, οὕτως παραδιδούς *καλεῖσθαι †τὴν

a matre illinc exclusa, secundum meliorum sententiam, non sine quadam umbra, procreatum. Atque hunc quidem, ut qui masculus esset, excisa a se umbra ad Pleroma recurrisse, matrem autem una cum umbra relictam ac spirituali substantia orbatam alterum filium extulisse; atque hunc esse Demiurgum, quem etiam eorum, quae ipsi subiecta sunt, principem ac velut imperatorem esse dicit. Cum eo porro productum etiam fuisse sinistrum principem tradit: in quo nimirum ei cum illis convenit, qui Gnostici falso nuncupantur, de quibus postea disseremus. At vero Iesum interdum quidem

a. γνώμην] *Μνήμην* lego cum vetere Int., non γνώμην, ut sit sensus, eam in recordatione beati illius status, quo non sine magno dolore carebat, eiusmodi foetum edidisse. BILLIUS. Dubito, num γνώμην eundem habeat sensum, quod MASS. putat.

b. μετὰ τῆς σκιᾶς] Int. ὑπὸ τῇ σκιᾷ, itaque non male.

c. κεκενωμένην τε] Int. κεκ. δέ.

d. ὑποκειμένων] Int. melius ὑποκειμένων αὐτῷ.

e. ἄριστον] Int. recte legit ἀριστερόν.

f. ἔδογματίσεν] Hanc vocem non agnoscit Int.

g. ὁμοίως] Int. ὁμοῖον.

h. Καὶ τὸν Ἰησοῦν] Int. καὶ τὸν Ἰησ. δέ.

i. συναναχυθέντος] Int. καὶ συναναχ.

k. προβεβλήσθαι φησι] Sic Codd. REG. et VRATISLAV. cum edit. princ. GALL. et FEUARD. Sed PET. et GRAB. perpetuam legunt φασί.

l. ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας] BILL. et IUN. cum Int. legere malunt ὑπὸ τῆς Ἀληθείας, quod melius conveniat cum sequentibus καρποφορεῖν τὰ φυτὰ τῆς ἀληθείας.

m. Σεκοῦνδος] Graeca §§ 2—4 servavit Epiphanius Haer. XXXII, 1., haud quidem citans Irenaeum. Interpres graeca sic legit: Σεκοῦνδος δὲ τὴν πρῶτην ὀγδοάδα οὕτως ἐξηγείται, λέγων εἶναι τετράδα δεξιὰν κτλ.

1. in Pleroma] In legunt GRAB. et MASS. ex Codd. CLAROM. et VOSS. Ceteri ad Pl.

2. evacuatam autem spirituali subst.]

trem foris factam, secundum memoriam meliorum, enixam esse cum quadam umbra. Et hunc quidem, quippe quum esset masculus, abscidisse a semetipso umbram et regressum ¹in Pleroma. Matrem autem subrelictam sub umbra, ²evacuata[m] autem spiritali substantia, alterum filium emisisse; et hunc esse Demiurgum, quem et omnipotentem dicit eorum, quae ei subiacent. Coëmissum autem ei et sinistrum principem, ³similem iis qui dicentur a nobis falsi nominis Gnostici. Et Iesum autem aliquando quidem ab eo, qui separatus a matre eorum et coadunatus est cum reliquis, emissum dicit, id est, a Theleto, aliquando autem ab eo, qui ⁴recurrat ⁵sursum in Pleroma, hoc est, a Christo, aliquando autem ab Anthrope et Ecclesia. Et Spiritum autem sanctum a Veritate dicit emissum, in examinationem et fructificationem Aeonum, invisibiliter in eos introeuntem, per quem Aeones fructificarent ⁶folia veritatis. ⁷Haec quidem ille.

2. Secundus autem primam ogdoadem sic ⁸tradidit, dicens: Quaternationem esse dextram, et quaternationem sinistram, ⁹et †lumen

* Grab. 51.
† Mass. 54.

ex eo, qui ab eorum matre sese contraxit, et cum rebus universis refudit, hoc est, ex Theleto ortum fuisse ait; interdum autem ex eo, qui ad Pleroma sese retulerat, hoc est a Christo; nonnunquam rursus ab Homine et Ecclesia. Denique Spiritum sanctum ab Ecclesia productum fuisse, ad Aeonum examinationem et fecunditatem, ut qui invisibili modo in eos ingrediatur, efficiatque ut illi veritatis plantas proferant.

2. Secundus autem ogdoadem ita distinguit, ut alter quaternarius sit dexter, alter sinister, traditque illum lucem appellari,

Sic Mass., non dicens, unde sumserit *evacuata[m]*; in ceteris editt. legitur *vacua[m]*. Solus Cod. Voss. habet *evacuata[m] autem q[ue] spiritali s.*

3. *similem iis*] Int. aut malam lectionem ὁμοιον secutus est, aut perperam vertit pro: *similiter iis qui dicentur*.

4. *recurrat*] Ita Mass. et Grab. restituerunt ex MSS. ARUND. VOSS. MERC. I. pro *recurrat*, quod est in ceteris editt. Nam perf. cum hac reduplicatione formare amat Irenaeus latinus.

5. *sursum in Pl.*] Sursum deest in MERC. II. et deesse potest.

6. *folia veritatis*] Int. pro φύλλα legit φύλλα, quam lectionem non approbo.

7. *Haec quidem ille*] Int. fortasse haec addidit.

8. *tradidit*] Ita cum ERASM. 1526. 1528 GRAB. MASS. et Codd. ARUND. VOSS. et MERC. II. lego pro *tradit*, quod est in ERASM. 1548 GALL. et FEUARD.

9. *et lumen et tenebras*] MASS. notavit, haec paullo obscurius reddita esse ab Int. Sed de sententia Secundi, ogdoadem scilicet divisam esse in duas tetradas, dextram et sinistram, earumque priorem nominari *φῶς*, posteriorem *σκότος*, nemo dubitare potest, dummodo cum IUNIO et ante lumen expanxeris. Consentit Tertull. c. 38 scribens: *humaniorem iam Secundus, ut brevior, ogdoadem in duas tetradas dividens, in dextram et sinistram, in lumen et tenebras.*

μὲν μίαν φῶς, τὴν δὲ ἄλλην σκότος. Τὴν δὲ ἀποστᾶσαν τε καὶ ὑστερήσασαν δύναιμι μὴ εἶναι ἀπὸ τῶν τριάκοντα Αἰώνων, ἂν ἀλλὰ . . . . .

3. Ὁ Ἄλλος . . . . . ἐπὶ τὸ ὑψηλότερον καὶ γνωστικώτερον ἐπεκτεινόμενος τὴν πρώτην τετράδα [λέγει] οὕτως. Ἔστι τις πρὸ πάντων Προαρχή, προανεγνώτος, ἀδόκητος τε καὶ ἀνονόμαστος, ἣν ἐγὼ μονότητα ἄριθμῶ. Ταύτῃ τῇ μονότητι συνπαύρει δύναμις, ἣν καὶ αὐτὴν ὀνομάζω ἐνότητα. Αὕτη ἡ ἐνότης ἢ τε μονότης, τὸ ἐν οὖσαι, προήκοντο, μὴ προέμεναι, ἀρχὴν ἐπὶ πάντων νοητὴν, ἀγέννητόν τε καὶ ἀόρατον, ἣν ἀρχὴν ὁ λόγος ἑμονάδα καλεῖ. Ταύτῃ τῇ μονάδι συνπαύρει δύναμις ὁμοούσιος αὐτῇ, ἣν καὶ αὐτὴν ὀνομάζω τὸ ἐν. Αὗται αἱ δυνάμεις, ἢ τε μονότης καὶ ἐνότης, μονάς τε καὶ τὸ ἐν, προήκοντο τὰς *λοιπὰς προβολὰς τῶν Αἰώνων.

4. Ἰοὺ ἰοῦ, καὶ φεῦ φεῦ. Τὸ τραγικὸν γὰρ ὡς ἀληθῶς

hunc tenebras. Virtutem autem illam, quae abscessit atque ab aliis sese removit, non esse e numero triginta Aeonum, sed post triginta Aeones . . . . .

3. . . . .

. . . Est quaedam ante omnia Proarche, cogitationem omnem, et orationem ac nomenclaturam superans, quam ego solitatem appello. Una cum hac solitate vis alia exsistit, quam item ipsam unitatem

a. ἀλλὰ] Scripsisse videtur Irenaeus ἀλλὰ ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν. Habet vero Epiphanius: ἀλλὰ μεῖα τοὺς τριάκοντα Αἰῶνας. Sed quum Epiphanius hic Irenaei verba ex professo referre se non dicat, haec forte addidit explicationis gratia. Eadem pariter sic explicat Tert. lib. adv. Val. c. 38 sed a fructibus de substantia eorum venientibus. MASS.

b. Ἄλλος] Hic intelligendum esse Epiphaniem ex Theodoro et Epiphanio discimus. Graeca haec leguntur Epiph. Haer. XXXII. §. 5.

c. ἐπὶ τὸ ὑψηλότερον] Sic restitui ex edit. Epiphani. Nam quod legunt GRAB. et MASS. εἰς ὑψηλότερον auctoritate Codd. caret.

d. ἀριθμῶ] IUN. legi vult καλῶ.

e. ἐπὶ πάντων] Praepositionem ἐπὶ neque ab Interprete neque a Tertull. agnitam BILLIUS et IUN. expungendam recte censent.

f. μονάδα] Haec vox deest in edit. princ. et Cod. VRATISLAV.

1. discedentem] Ita recte FEUARD. GRAB. MASS. ex graeco ἀποστᾶσαν, quod alias

reddere amat Int. discedentem. Non multum abest, quin consentiat Cod. CLAROM., in quo manifesto librarii errore scriptum est discedentem. ERASM. GALL. cum omnibus MSS. descendantem; Tertull. c. 28 desultricem. IUN. deficientem.

2. autem [et] Particulam et in Codd. et edit. omissam addiderunt MASS. et IUN. ex graeco.

3. destitutam] Haec vox deest in Cod. CLAROM.

4. a fructibus eorum] Tert. l. l. a fructibus de substantia eorum venientibus.

5. Alius vero quidam, qui et clarus est magister] DEDWELLUS. Diss. IV. § 25 haec scribit: „Secundo proximum Epiphaniem noster quoque recenset Irenaeus, si tamen graeca eius recte constituentur. Sic habet locus in vetere Interprete: alius vero quidam celt. Huius ἀποσπασματίου graeca omisit Epiphanius. Sic autem reddit in Codicis sui margine cl. PEARSONIUS: Ἄλλος δὲ τις, ὁ καὶ Ἐπιφανὴς διδάσκαλος αὐτῶν. Acutissime simul et, ut puto, verissime. Ad hominis nomen alludit Irenaeus in voce ἐπι-

et tenebras; et ¹discedentem ²autem [et] ³destitutam virtutem non a triginta Aeonibus dicit fuisse, sed ⁴a fructibus eorum.

3. ⁵Alius vero quidam, qui et clarus est magister ipsorum in ⁶maius sublime et quasi in maiorem agnitionem extensus, primam quaternationem dixit sic: ⁷Est quidem ⁸ante omnes Proarche proanennoëtos et inenarrabilis et innominabilis, quam ego monotetem voco. Cum hac monotete est virtus, quam et ipsam voco henotetem. ⁹Haec henotes et monotes, quum sint unum, emis(er)unt, ¹⁰quum nihil emis(er)int, principium omnium noëton et agenmeton et aoraton, quam Archen sermo monada vocat. Cum hac monade est virtus, ¹¹eiusdem substantiae ei, quam et eam voco hen. Hae autem virtutes, id est, monotes et henotes et monas et hen, emis(er)unt reliquas *emissiones Aeonum.

* Grab. 52.

4. Iu iu! et pheu pheu! Tragicum ¹²vere dicere oportet

voco. Unitas porro haec et solitas, unum quum essent, non proferendo protulerunt initium omnium rerum intellectuale, ingenitum et invisibile: quod quidem initium monas appellatur. Cum hac porro monade simul existit vis eiusdem cum ea essentiae, quam et ipsam unum voco. Hae denique virtutes, hoc est, solitas et unitas, monas et unum, reliquum Aeonum gregem produxerunt.

4. Iu iu! heu heu! Tragicam enim exclamationem subdere

γανῆς, quam tamen allusionem quum non intelligeret Interpres, nomen hominis ita obscuravit, ut nullum possit ex hoc loco colligi. Quid hoc in eo miremur, quum eodem etiam lapsus fuerit errore Tertullianus l. l. c. 37., quo loco nostri (Irenaei) hunc ipsum etiam locum excerpsit? Sic enim reddidit: *insignioris apud eos magistri*, corrupto nimirum similiter proprio hominis nomine in appellativum. Ita quidem DODWELLUS. ERASMI editi. cum MERC. II. pro quidam habent quidem, Voss. quidam.

6. *maius sublime*] Lubentius legissem *magis sublime*.

7. *Est quidem*] Cum IUN. ex graeco *ἔστι τις* mallem est quaedam.

8. *ante omnes*] Cum Tert. verterem *ante omnia*.

9. *Haec henotes*] Haec MASS. restituit ex Cod. CLAROM. Reperi pronomen illud a GRABIO neglectum etiam in MERC. II. et Voss., in quorum priore scriptum est *hec enotes*, posteriore *hec hemotes*.

10. *quum nihil emis(er)int*] Interpres graeca *μη προέμειναι* haud penitus perspecta absurde reddidit. Patet enim, ex sententia Epiphani ab unitate et solitate

emissum esse principium omnium. Quo sensu Interpres dictum putarit, eas simul nihil emisisse, equidem non intelligo. Tertullianus Irenaeum melius explicans vertit: *protulerunt, non proferentes, initium omnium*. Quid haec sibi velint, GRABIVS primus bene exposuit, quem MASSIETUS secutus est. Etenim verisimile est, Epiphaneum inter *τὴν ἀρχὴν πάντων* seu *μονάδα* ceterosque Aeones id discriminis posuisse, ut illam cogitaverit *ἐνέργειαν* seu *δύναμιν ἀνυπόστατον τῆς προαρχῆς* seu ita ex Proarche prolatam, ut non sit ab illa separata; Aeones vero hypostatica indole praeditos atque ab iis, qui emis(er)unt, prorsus separatas naturas putarit. Qua de causa Epiphanes *μονάδα* sic emissam ait, ut sit *ἀγέννητος*, i. e. ut non sit persona per se subsistens. Fere eodem sensu Tertull. adv. Prax. c. prolatum dicit Filium a Patre, sed non separatum.

11. *eiusdem substantiae ei*] In Voss. deest *ei*.

12. *vere*] Sic GRAB. ex ARUND. Voss. reposuit pro vero, quod est in ERASM. GALL. et FEUARD. IUN. legi vult: Nam illud *tragicum vere dic.*

^aἐπειπεῖν ἔστιν, ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ ^bσυμφορᾷ τῶν τὰ γελοιώδη ταῦτα γεγραφότων τῆς τοιαύτης ὀνοματοποιίας, καὶ τῇ τοσαύτῃ τόλμῃ, ὡς ἀπερὸν θριάσας τῷ ψεύσματι αὐτοῦ ^cὄνομα τέθεικεν· ἐν γὰρ τῷ λέγειν, ἔστι τις προαρχὴ πρὸ πάντων προανεγνώστος, ἣν ἐγὼ ^dμονάδα καλῶ· καὶ [†]πάλιν, ταύτῃ τῇ μονάδι συννύπτει δυνάμεις, ἣν καὶ αὐτὴν ἐνότητά ὀνομάζω· σαφέστατα, ὅτι τὰ ^eπλάσματα αὐτοῦ ἐστὶ τὰ εἰρημένα, ὡμολόγηκε, καὶ ὅτι αὐτὸς ὀνόματα τέθεικε τῷ πλάσματι ὑπὸ μηδενὸς πρότερον ἄλλου τεθειμένα. ^fΚαὶ σαφές ἐστιν, ὅτι αὐτὸς ταῦτα τετόλμηκεν ὀνοματοποιῆσαι· καὶ εἰ μὴ παρῇν τῷ βίῳ αὐτός, οὐκ ἂν ^gἀλήθεια εἶχεν ὄνομα. Οὐδὲν οὖν κωλύει, καὶ ἄλλον τινὰ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως οὕτως ὀρίσασθαι ^hὀνόματα.

sane convenit, ob tantam in fingendis nominibus audaciam: quemadmodum ille, absterso omni pudore, nomina commento suo imposuit. In eo enim quod ait: Est quaedam ante omnia Proarche, cogitationem omnem excedens, quam ego solitatem voco; et rursus: cum hac solitate vis alia existit, quam et ipsam unitatem nuncupo; manifestissime a se ea, quae dixit, ficta esse confessus est, quandoquidem figmento suo eiusmodi nomina imposuit, quae ante ab alio nemine imposita fuerant. Et manifestum est, ipsum haec nomina fingere ausum esse; et nisi adfuisset in vita, veritas nominibus careret. Nihil igitur impedit, quin alius etiam quispiam in

a. ἐπειπεῖν ἔστιν] Haec omisit GRAB., quam ob causam nescio.

b. συμφορᾷ τῶν τὰ γελ. κτλ.] Hoc loco restitui textum, qualis legitur apud Epiphanium. Quisque videbit, Interpretem legisse: ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ ὀνοματοποιίᾳ καὶ τῇ τοσαύτῃ τόλμῃ. GRAB. et MASS. mutilarunt Epiphanii verba, nescio quo iure, neque quidquam de mutilatione et mutatione textus ab ipsis facta dixerunt.

c. ὄνομα] Cum Interprete lege ὀνόματα.

d. μονάδα — μονάδι] BILL. observavit, cum Interprete et Tertull. legendum esse, μονότητά et μονότητι. Ita recte legit Iun., qui hoc fragmentum fortasse

ex Cod. MS. in margine editionis GAL. LASII scripsit.

e. πλάσμα] Int. πλάσματα.

f. Καὶ σαφές ἐστιν — οὐκ ἂν ἡ ἀλήθεια] Graeca haec, quamvis a versione latina aliquantulum discrepent, GRABIVS temere omisit. MASS. pro αὐτὸς οὐκ ἂν ἡ ἀλήθεια, uti habent MSS. et editi. Epiphanii, posuit οὐχ ἡ ἀλήθεια.

g. ὀνόματα] Quae sequuntur in versione, Epiphanius non ad verbum repetit; summam tamen eorum sic expressit: εἶτα λοιπὸν εἰς ταῦτα αὐτὸς ὁ μακάριος ἐπίσκοπος Εἰρηναῖος, ὡς γε προείλαμεν, γελοιώδη ῥήματα καὶ αὐτὸς προεῖπεν, ἑτερονυμίαν ἀφ' ἑαυτοῦ, ὡς ἀντάξια τῆς αὐτῶν ληρωδίας χα-

super hanc nominum ¹factionem, et tantam audaciam, quemadmodum sine rubore mendacio suo nomina posuit. ²In eo enim quod dicit: Est ante omnia Proarche, proanenkoetos, quam ego monoteta voco; et iterum: Cum hac monotete est virtus, quam [†]et ipsam [†] Mass. 55. voco henotetem, ³manifestum, quoniam figmenta sunt quaecunque ab eo dicta sunt, confessus est, ⁴quoniam ipse nomina posuit figmento, quae a nemine altero ⁵posita sunt: ⁶qui nisi haec auderet, hodie veritas secundum eum non habuisset nomina. Nihil igitur prohibet et alterum quendam in tali argumento sic praefinire nomina: Est quaedam Proarche regalis, proanenkoetos, proanypostatos virtus, proprocyliodomene. Cum illa autem est virtus, quam ego cucurbitam voco; cum hac ⁷cucurbita autem est virtus, quam et ipsam voco perinane. Haec cucurbita et perinane, quum ⁸sint unum, emiserunt, quum non emisissent, fructum, in omnibus visibilem, manducabilem et dulcem, quem fructum sermo cucumerem vocat. Cum hoc cucumere est virtus eiusdem potestatis ei, quam et ipsam peponem voco. Hae virtutes cucurbita et perinane et ⁹cucumis et pepo emiserunt reliquam multitudinem Valentini deliriosorum peponum. Si enim eum sermonem, qui de universis ¹⁰fit, transfigurari in primam quaternationem oportet, et quemadmodum

eodem argumento nomina statuat hoc pacto. . . . .

ριεντιζόμενος, πεπόνων γένη καὶ συ-
χίων καὶ κολοκύνθων, ὡς ἐπὶ ὑποκει-
μένων τινῶν ἐπιπλασάμενος, ὡς τοῖς
φιλόλογοις σαφεὲς ἂν εἴη, ἀφ' ὧν
προανέγγινυται.

1. *fictionem*] Sic GRAB. et MASS. ex MSS. ARUND. MERC. II. et CLAROM. Verum ERASM. GALL. FEUARD. et COD. VOSS. (GRAB. *lectionem* falsum attulit) PASS. MERC. I. OTTOBON. *fictionem*. Quae hic desunt LUN. ita vertit: super hac miseria eorum, qui res huiusmodi ridiculas scripserunt propter hanc n. f.

2. In co enim] ERASM. et GALL. Nemo enim, quod emendavit FEUARD.

3. manifestum] Est, quod addit FEUARD.
et CLAROM. PASS. VOSS. agnoscunt; sed
merito omittunt ERASM. GALL. et MASS.,

quum *manifestum* hic adverbialiter intelligendum sit. Neque *comparat est* in Codd. ARUND. et MERC. I. et II.

4. *quoniam*] Cum MASS. GRAB. ION.
lege et *quoniam*.

5. *posita sunt*] Graec. *antea posita sunt*.

6. *qui nisi cett.*] Versionis textum perspicuum ideoque genuinum censeo: brevis enim ea exprimit, quae apud Epiphaniū amplificata leguntur. *Auderet*, quod est in edit., reperis in CLAROM. PASS. et VOSS. (GRAB. erravit); sed in ARUND. et MERC. II. legitur *audiret*.

7. *Cucurbita aurea*] In Voss. *deest aurea*.

8. sint] FEUARD. male sit.

9. *cucumis*] MERC. II. VOSS. et ERASM.

1526 *cucumeris.*

10. *fil* FEUARD. perperam *sil*.

5. *^a Ἄλλοι δὲ πάλιν αὐτῶν τὴν πρώτην καὶ ἀρχέγονον ὀγδοάδα τοῖτοις τοῖς ὀνόμασι κεκλήκασιν· πρώτην προαρχήν, ἔπειτα ἀνεννόητον, ^b τὴν δὲ τρίτην ἀρρήτον καὶ τὴν τετάρτην ἀόρατον· καὶ ἐκ μὲν τῆς πρώτης προαρχῆς προβεβλήσθαι ^c πρώτην καὶ πέμπτην ^d ἀρχήν· ἐκ δὲ (^e τῆς ἀρχῆς) τῆς ἀνεννοήτου δευτέρου καὶ ἑκτοῦ τόπου ἀκατάληπτον, ἐκ δὲ τῆς ἀρρήτου τρίτου καὶ ἑβδόμου τόπου ἀνονόμαστον, ^f ἐκ δὲ τῆς ἀοράτου ἀγέννητον, ^g Πλήρωμα τῆς πρώτης ὀγδοάδος. Ταύτας βούλονται τὰς δυνάμεις προϋπάρχειν τοῦ Βυθοῦ καὶ τῆς Σιγῆς, ἵνα τελειῶν τελειότεροι φανῶσιν ὄντες καὶ ^h Γνωστικῶν γνωστικώτεροι, πρὸς οὓς δικαίως ἂν τις ἐπιφωνήσειεν· ⁱ ὧ ληρολόγοι σοφισταί. Καὶ γὰρ περὶ αὐτοῦ τοῦ Βυθοῦ ^j πολλαὶ καὶ διάφοροι γνώμαι παρ' αὐτοῖς. Οἱ μὲν γὰρ αὐτὸν ^k ἄζυγον λέγουσι μήτε ἄρρενα μήτε θήλειαν μήτε ὅλως ὄντα τι. Ἄλλοι δὲ ^l ἀρρhenόθηλυν αὐτὸν ^m λέγουσιν εἶναι, ἐρμαφροδίτου ⁿ γένει αὐτῷ περιάπτοντες. Σιγὴν δὲ πάλιν ἄλλοι συνεχενέτιν αὐτῷ προσάπτουσιν, ἵνα γένηται πρώτη συζυγία.

5. Alii rursus ex ipsis primam ac primigeniam ogdoadem his nominibus appellandam dixerunt: primum Proarchen, deinde Anenoëtum, tertiam Arrhetum, quartam Aoratum. Atque ex prima Proarche ortam esse primo et quinto loco Archē; ex Anenoëto autem secundo et sexto loco Acataleptum: ex Arrheto tertio et septimo loco Anonomastum: ex Aorato denique quarto et octavo loco Agenetum, primae ogdoadis complementum. Atque has virtutes Bytho etiam et Sige antiquiores esse volunt, quo videlicet perfectis perfe-

a. Ἄλλοι δέ] Textum graecum usque ad finem huius capitis Epiphanius servavit Haer. XXXII, 7.

b. τὴν δὲ τρίτην] Supple δύναμιν.

c. πρώτην καὶ πέμπτην] BILL. recte censet addendum τόπων ex Int. et Tertull., qui adv. Val. c. 35 haec addit: quae ratio dispensat (al. dispōnat), ut singula binis locis et quidem tam intercisis nascantur, malo ignorare quam discere. Quid enim recti habeant, quae tam perverse proferuntur. Duplicem enim tetradem, quae inest Aeonum ogdoadi, ex ipsa Proarche originem habuisse exprimunt ita, ut primum secundae tetradis Aeonem non minus ex ipsa Proarche emissum dicant, quam secundum prioris tetradis. Qui quintum in Aeonum ogdoade locum obtinet, is in secunda tetrade princeps est atque sic ceteros Aeonēs deinceps numerare licet duplici modo.

d. (τῆς ἀρχῆς)] Expungendae sunt haec voces, quas nec Int. nec Tert. agnoscunt.

e. ἐκ δὲ τῆς ἀοράτου] Int. et Tert. hic addunt τετάρτου καὶ ὀγδοῦ τόπων.

f. Πλήρωμα] Int. meliorem lectionem offert hanc: τοῦτο τὸ Πλήρωμα τῆς πρώτης ὀγδοάδος. MASS. et LUN. haec verba ad praecedentem periodum trahi nolunt, uti ceteri omnes, existimantes ἀγέννητον complementum seu Πλήρωμα primae ogdoadis dici; sed recte duumviri isti censent, peculiari periodo contineri haec verba. Pleroma primae ogdoadis quum nihil aliud sit ex sententia MASSUETI, quam Pleroma, quatenus constat prima ogdoade, seu prima ogdoas Pleromatis, sensus hic est: primam Pleromatis illius ogdoadem ita assignant. Etenim de aliis Pleromatis partibus cum ceteris Valentini asseclis consensiebant.

vult aliquis ipse, ponere nomina; quis prohibet his nominibus, ¹utique multo credibilioribus et in usu positis et ²ab omnibus cognitis?

5. *Alii autem rursus ipsorum primam et archegonon octo- * *Grab. 53.*
nationem his nominibus nominaverunt: primum Proarchen, deinde Anennoëton, tertiam autem Arrheton et quartam Aoraton. Et de prima quidem Proarche emissum esse primo et quinto loco Archen, † ex Anennoëto secundo et sexto loco Acatalepton, et de Arrheto † *Mass. 56.*
tertio et septimo loco Anonomaston, de Aorato autem quarto et octavo loco Agenneton. ³Pleroma hoc primae ogdoadis. Has volunt virtutes fuisse ante Bython et Sigen, ut ⁴perfectorum perfectiores appareant et Gnosticorum magis gnostici ⁵veri, ad quos iuste quis hoc dicat: O pepones, sophistae vituperabiles et non veri! Etenim de ipso Bytho variae sunt sententiae apud eos. Quidam enim sine coniugatione dicunt eum neque masculum neque feminam neque omnino aliquid esse. Alii autem et masculum et feminam eum ⁶dicentes esse, hermaphroditi genesin ei donant. Sigen autem ⁷rursus alii coniugem ei addunt, ut fiat prima coniugatio.

ctiores, et Gnosticis eruditiores esse videantur. Ad quos merito quispiam haec verba usurpare queat: O nugatores Sophistae! Etenim de ipsomet Bytho multae variaeque apud eos sunt sententiae. Alii enim coniugis expertem eum esse dicunt ac nec marem nec feminam nec omnino quidquam esse. Alii autem marem simul ac feminam esse asserunt, hermaphroditi videlicet naturam ipsi tribuentes. Alii rursus Sigen ei coniugem adiungunt, ut fiat prima coniugatio.

g. Γνωστικῶν γνωστικώτεροι] Int. in super legisse ἀληθεῖς non puto. V. not. 5.

h. ὡς ληρολόγοι σοφισταί] Int. legisse videtur: ὡς πέπονες, σοφισταί ἐπονεῖδιστοι (sen ἐπιλήρημοι) καὶ οὐκ ἀληθεῖς. Verisimile non est, interpretem allusisse ad Homer. Iliad. II, v. 235, quod conieciarunt BILL. et FEUARD. Gnostici apte nominantur πέπονες, qui libidinibus et voluptatibus dediti ideoque viribus fracti et effeminati fuere.

i. πολλαὶ καὶ] Int. haec omisit.

k. ἄζυγον] Cf. Tert. adv. Val. c. 34.

l. ἀρρενόθην] Synesius Hymn. II, v. 63 ss. haec cecinit: σὺ πατήρ, σὺ δ' ἑσὶ μάτηρ, σὺ δ' ἄρρην, σὺ δὲ θῆλυ. Σὺ δὲ φωνά, σὺ δὲ σιγά. Hymn. III, v. 186: Θῆλυ καὶ ἄρρεν. Μίστας δὲ νόος τὰ τε καὶ τὰ λέγει Μυθὸν ἄρρητον. GRAB.

m. λέγουσιν — περιάπτοντες] Int. λέγοντες — περιάπτονσιν.

n. γύνει] Int. minus bene γένεισιν.

1. utique multo] Ita lego cum MASS. ex Codd. CLAROM. PASS. et VOSS. Sed GRAB. cum MERC. II. et ARUND. ut multo habet. ERASM. GALL. FEUARD. et multo.

2. ab omnibus] FEUARD. in margine et Cod. VOSS. ab hominibus.

3. Pleroma hoc primae] Vide notata ad text. graec.

4. perfectorum perfectiores — Gnosticorum magis gnostici] More Graecorum ita scripsit Int. pro perfectis perfectiores cell. MERC. II. perfectorum et perf.

5. veri] Sic MSS. CLAROM. ARUND. OTTOBON. MERC. I. et postea MERC. II. Editores praeter MASS. viri. Expungenda videtur vox veri: Irenaeus enim alioquin graece doctus, male scripsisset Γνωστικῶν γνωστικώτεροι ἀληθεῖς pro Γν. γνωστικώτεροι καὶ ἀληθέστεροι vel simili quo. Quam ob causam librorum errore illud veri hic scriptum esse, quod versu sequente legebatur.

6. dicentes esse] Sic ERASM. GALL.

Κ Ε Φ. ιβ'.

1. ^aὉ Πτολεμαῖος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ, ἔτι ^bἐμπειρότερος ἡμῖν τοῦ ἑαυτῶν διδασκάλου . . . . δύο συζύγους τῇ Θεῷ, τῇ παρ' αὐτοῖς Βυθῷ καλουμένῳ, ἐπενόησέ τε καὶ ἐχαρίσατο. Ταύτας δὲ καὶ ^cδιάθεσιν ἐκάλεσεν, Ἐννοίαν τε καὶ ^dΘέλημα. * Πρωτον γὰρ ἐνενοήθη ^eπροβαλεῖν, φησὶν, εἴτα ἠθέλησε. † Διὸ καὶ τῶν δύο διαθέσεων τούτων ἢ καὶ δυνάμεων, τῆς Ἐννοίας καὶ τῆς Θελήσεως, ὥστε συγκραθεισῶν εἰς ἀλλήλας, τῇ προβολῇ τοῦ Μονογενοῦς καὶ τῆς Ἀληθείας κατὰ συζυγίαν ἐγένετο. Οὕς-τινας τύπους καὶ εἰκόνας τῶν δύο διαθέσεων τοῦ Πατρὸς προελθεῖν, τῶν ἀοράτων ὁρατάς· ^fτοῦ μὲν Θελήματος τὴν Ἀλήθειαν, τῆς δὲ Ἐννοίας τὸν Νοῦν, καὶ ^hδιὰ τούτου τοῦ Θελήματος, ὁ μὲν ἄρδην εἰκὼν τῆς ἀγεννήτου Ἐννοίας γέγονεν, ὁ δὲ θῆλυς τοῦ Θελήματος· τὸ Θέλημα ^kτοίνυν δύναιμι ἐγένετο τῆς Ἐννοίας. ^lἘνενόει μὲν γὰρ ἡ Ἐννοια τὴν προβολήν· οὐ μέντοι ^mπροβαλεῖν αὐτὴ κατ' ἑαυτὴν ἠδύνατο ἂ ἐνενόει. Ὅτε δὲ ἡ τοῦ Θελήματος δύναιμι ἐπεγένετο, τότε ὁ ἐνενόει προέβαλε.

2. . . . .

1. Ptolemaeus cum suis sapientior iis, quos praeceptores habuit, ... Deo, quem illi Bythum nuncupant, coniuges duas a se excogitatas attribuit. Has et affectiones vocat, cogitationem videlicet et voluntatem. Primum enim in animum induxit aliquid proferre, ac deinde Voluntas, ut ipse inquit, secuta est. Quare duabus hisce affectionibus vel etiam virtutibus, hoc est Cogitatione et Voluntate velut inter se copulatis, Monogenis et Veritatis ortus ex coniugio exstitit, quos quidem visibiles duarum invisibilium Patris affectionum typos et imagines prodiisse ait, hoc est Veritatem Vo-

FEUARD. MASS. cum Codd. OTTOB. ARUND. MERC. H. Sed GRAB. cum MSS. CLAROM. PASS. VOSS. dicunt.

7. rursus] Hanc vocem GRAB. ex VOSS. et graeco textu addidit; eandem habet Cod. CLAROM.

a. Ὁ Πτολεμαῖος] Haec leguntur apud Epiphanium Haer. XXXIII, § 1. Cum MASS. omisi ea, quae cum latina versione non conveniunt. Brevius scripsit Irenaeus ita: οἱ δὲ περὶ Πτολ. ἐμπειρότεροι δύο συζύγους ἔχειν τὸν Βυθὸν λέγουσι (ταύτας δὲ καὶ διαθέσεις καλοῦσιν) Ἐννοίαν τε καὶ Θέλησιν. Quae hic commemorantur sententiae, ab Epiphanio falso adscribuntur Ptolemaeo eiusque discipulis, ab Irenaeo et Tertulliano vero recte solis discipulis. Cum MASS. consentio arbitrante, genuinum Ptolemaei magistri systema prioribus huius libri capp.

esse expositum. Cf. STIEREN de Ptolemaei gnostici ad Floram epistola. Ienae 1843.

b. ἐμπειρότερος] Sola editio Veneta, nescio qua auctoritate, legit ἐμπειρότεροι. c. διάθεσιν] Sic Cod. REG. Edit. praeter MASS. male διαθέσεις. Int. melius διαθέσεις.

d. Θέλημα] Int. Θέλησιν. Epiphanius nonnulla addit, quae in versione latina non leguntur: καὶ τὴν μὲν Ἐννοίαν αἰεὶ συνυπάρχουσαν ἐν αὐτῷ, ἐννοούμενην αἰεὶ τὸ τί προβαλέσθαι, τὸ δὲ Θέλημα ἐν αὐτῷ ἐπιγινόμενον.

e. προβαλεῖν, φησὶν] MS. VRATISLAV. et edit. princ. προσβαλεῖν. Int. προβαλεῖν τι, ὥς φασιν, itaque recte: nam sermo est de discipulis Ptolemaei.

f. τῇ προβολῇ] Lego cum Int. ἡ προβολή.

g. τοῦ μὲν Θελήματος κτλ.] Int. melius ita: τοῦ μὲν Θελήματος τὸν Νοῦν,

C A P. XII.

1. Hi vero qui sunt circa Ptolemaeum scientiores duas con- Cap. VI.
iuges habere ¹eum Bython dicunt, quas et ²dispositiones ³vocant, ⁴* *Grab.* 54.
Ennoean et Thelesin. Primo enim mente concepit ³quid emit-
tere, sicut dicunt, post deinde voluit. Quapropter duobus his af-
fectibus et [†]virtutibus, id est ⁴Ennoeas et Theleseos, velut ⁵com- † *Mass.* 57.
mixtis in invicem, emissio Monogenis et Aletheiae secundum con-
iugationem facta est. Quos typos et imagines duorum affectuum
Patris ⁶egressas esse, invisibilium visibiles; Thelematis quidem
Nun, Ennoeas autem Aletheian; et propter hoc adventitiae Volun-
tatis masculus est imago, innatae vero Ennoeae femininus, quoniam
Voluntas velut virtus facta est Ennoeae. Cogitabat enim Ennoea
semper emissionem, non tamen et emittere ipsa per semetipsam
poterat quae cogitabat. Quum autem Voluntatis virtus advenit,
tunc quod cogitabat emisit.

2. ⁷Non videntur tibi hi, o dilectissime, ⁸Homerici Iovis pro-

luntatis et Nun Cogitationis; ac propterea adveniente Voluntate ma-
sculus quidem ingenitae Cogitationis imago exstitit, femina autem
Voluntatis. Itaque Voluntas Cogitationis facultas effecta est. Cogitatio
etenim productionem illam quidem sibi proponebat: ceterum
per se ipsa producere nequibat, quae cogitabat. Quum autem Vo-
luntatis facultas accessit, tum denum quod cogitabat in ortum produxit.

2. . . . .

τῆς δὲ Ἐννοίας τὴν Ἀληθείαν. Cete-
rum BILL. hoc loco Νοῦν eundem esse
censet, atque Μονογενῆ.

h. διὰ τούτου] Int. διὰ τοῦτο.

i. τοῦ Θελήματος κτλ.] Ed. princ. et
Cod. VRATISLAV. τῆς ἀγεννήτου οὐσίας.
Cum Int. sic lege: τῆς μὲν Θελήσεως
ἐπιγιννομένης ὁ μὲν ἀβόρην εἰκὼν γέ-
γονεν, τῆς δὲ ἀγεννήτου Ἐννοίας ὁ
Θῆλυς, ὅτι ἡ θελήσις ὥσπερ δύναμις
ἐγένετο τῆς Ἐννοίας. Locum sic re-
stituendum esse probat Tert., qui l. c.
cap. 33 ait: ad imaginem quidem cogi-
tationis femininam Veritatem, ad imaginem
voluntatis marem Monogenem. Voluntas
enim vis utique effectum praestit cogita-
tioni, maris obtinet censum.

k. τοῖνυν] Int. ὡς seu ὥσπερ.

i. Ἐνενοίει μὲν γάρ] Int. addit ἀελ.

m. προβαλεῖν] Int. καὶ προβ. Ed.

Col. Epiphanii falso οὐ μὲν τι προβ.

1. eum Bython] GRAB. eum ex Cod.
Voss. addidit.

2. dispositiones] Vocem διαθέσεις po-
stea melius vertit affectus.

3. quid emittere] Sic restitui cum omni-
bus MSS. et editoribus praeter MASS., qui
ex MS. PASS. legit quiddam. Enimvero
Int. uti amat verbis quis, quid, ubi grae-
cus textus habet τίς, τί. Cf. cap. ante-
cedentis § 5: ad quos iuste quis hoc dicat,

4. Ennoeas et] Et deest apud ERASM.
et GALL.

5. commixtis in invicem] Sic GRABIVS
MASS., uti videtur, ex solo MS. ARUND.
Sed Cod. Voss. commixtis invicem, itaque
ceterae editt.

6. egressas] Sic primum secundum
meliores Codd. FEUARD. Codd. Voss.
MERC. II. et GALL. adgressas; IUN. pro-
gressas.

7. Non videntur cett.] Sensus quidem
huius commatis Epiphanius expressit,
neque vero Irenaei verba servavit. Vo-
cula hi deest in Voss.

8. Homerici Iovis] Cf. Hom. II. 2, 1—4
ἄλλοι μὲν ἦα θεοὶ τε καὶ ἀνέρες ἐπ-
ποχορυσταὶ
εὖδον παννύχιοι, Δία δ' οὐκ ἔχε νή-
δυμος ὕπνος.

pter sollicitudinem non dormientis, sed curae habentis, ¹quando poterit honorare Achillem et multos ²perdere Graecorum, apprehensionem habuisse magis, quam eius qui est universorum Deus. Qui simul ut cogitavit, ³perficit id quod cogitavit; et simul ac voluit, et cogitat hoc quod voluit; tunc cogitans quum vult, et tunc volens quum cogitat; quum sit totus cogitatus, et totus sensus et totus oculus et totus auditus et totus fons omnium bonorum.

3. Qui autem ⁴prudenteriores putantur illorum esse, primam octonationem non gradatim alterum ⁵ab altero Aeonem emissum dicunt, sed simul et ⁶in [†]unum ⁷Aeonum emissionem a Propatore [†]Mass. 58. et Ennoea eius, ⁸quum crearentur, ⁹ipsi se obstetricasse affirmant. ^{*}Grab. 55. Et iam non ex Logo et Zoë Anthropon et Ecclesiam, sed ex Anthropon et Ecclesia Logon et Zoën dicunt generatos, in hunc ¹⁰modum dicentes. ¹¹Quando cogitavit aliquid emittere Propator, ¹²hoc Pater vocatus est; at ubi quae emisit vera fuerunt, hoc Alethia vo-

et confertim sex Aeones a Propatore et Cogitatione sua procreatos esse non minus certo asseverat, quam si ipse obstetricis munere functus fuisset. Ac iam non ex Sermone et Vita Hominem et Ecclesiam, nec ex Homine et Ecclesia, ut aliis placet, Sermonem et Vitam procreatos esse ipse cum suis ait, verum alio modo id ita refert. Quod Propator emittere cogitavit, hoc Patris nomen accepit. Quoniam autem id, quod produxit, verum erat, hoc Veritas

k. Καὶ οὐδέτι ἐκ Λόγου κτλ.] Corruptum esse hunc locum patet ex versione. Int. sic legit: Καὶ οὐδέτι ἐκ Λόγου καὶ Ζωῆς Ἀνθρώπων καὶ Ἐκκλησίαν, ἀλλ' ἐξ Ἀνθρώπου καὶ Ἐκκλησίας Λόγον καὶ Ζωὴν φασὶ τελέσθαι, οὕτως λέγοντες

i. Οἱ ὅπερ ἐνενοήθη κτλ.] Int. ita legisse videtur: ὅτε ἐνενοήθη προβαλεῖν τι ὁ Προπάτωρ.

m. ὁ προεβάλετο ἀλήθεια ἤν] FRONTO DUCAEUS recte censet, Interpretem et Tert. c. 36 legisse: ἃ προεβάλετο ἀληθῆ ἤν.

1. quando poterit] IUN. legi vult quomodo pot.

2. perdere] Ita ex Homero legendum. Codd. CLAROM. PASS. et VOSS. prodere.

3. perficit id quod cogitavit] GRAB. nescio qua motus auctoritate perfecit.

4. prudenteriores illorum] Hellenismus, ab Int. baud raro servatus.

5. ab altero Aeonem] VOSS. Aëone neque ita male.

6. in unum] In VOSS. MS. deest in.

7. Aeonum] Recte censet FRONTO DUC. legendum esse sex Aeonum. Tert. c. 36 commemorat octoiugem; id ideo factum est, quod Tert. parentes numerat cum liberis. Post Ennoea eius IUNIVS inserendum esse existimat factam, nisi ex emissum aptam vocem supplere mavis.

8. quum crearentur] FEUARD. quumque crearentur.

9. ipse se obstetricasse affirmant] In ERASM. et GALL. edit. deest se, quod FEUARD. addidit; reperitur in ARUND. VOSS. MERC. II.

10. modum] ERASM. GALL. mundum. Codd. VET. ARUND. VOSS. MERC. I. modum.

11. Quando cogitavit] Sic CLAROM. PASS. et VOSS. In ceteris Codd. et in edit. ERASMI deest cogitavit; sed in margine ERASMUS scripsit voluit, quod GALL. et FEUARD. in textum receperunt.

12. hoc Pater] MERC. I. hic Pater; itaque in sequentibus hic Alethia et hic Anthropos.

τοῦτο Ἀλήθεια ὠνομάσθη. Ὅτε οὖν ἠθέλησεν ἐπιδειῖν αὐτόν, τοῦτο Ἄνθρωπος ἐλέχθη. Οὗς δὲ προελογίσαστο ὅτε προέβαλε, τοῦτο Ἐκκλησία ὠνομάσθη. ^b Καὶ ὁ Ἄνθρωπος τὸν Λόγον, οὗτός ἐστιν ὁ πρωτότοκος υἱός. Ἐπακολουθεῖ δὲ τῷ Λόγῳ ^c καὶ ἡ Ζωή· καὶ οὕτως πρώτη ὁδοὺς συνετελέσθη.

4. Πολλὴ δὲ μάχη παρ' αὐτοῖς καὶ περὶ τοῦ Σωτῆρος. Οἱ μὲν γὰρ αὐτόν ἐκ πάντων γεγενῆναι λέγουσι· ^d διὸ καὶ Εὐδόκητον καλεῖσθαι, ὅτι πᾶν τὸ Πλήρωμά ^e ἠϋδόκησεν (δι' αὐτοῦ δοξάσαι τὸν Πατέρα). Οἱ δὲ ἐκ μόνων τῶν δέκα Αἰώνων, τῶν ἀπὸ Λόγου καὶ Ζωῆς, προβεβλήσθαι ^f αὐτόν λέγουσι, τὰ προγονικά ^g ὀνόματα (τὰ) διασώζοντα. Οἱ δὲ ἐκ τῶν δεκαδύο Αἰώνων, τῶν ἐκ τοῦ Ἀνθρώπου καὶ ^h Ζωῆς γενομένων· καὶ διὰ τοῦτο υἱὸν ἀνθρώπου ὁμολογεῖ ὡσανεὶ ἀπόγονον Ἀνθρώπου. Οἱ δὲ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ^k εἰς στήριγμα τοῦ Πληρώματος γεγενῆναι λέγουσιν αὐτόν· καὶ διὰ τοῦτο Χριστὸν ^l λέγεσθαι αὐτόν, ^m τὴν τοῦ πατρὸς, ἀφ' οὗ προεβλήθη, διασώζοντα *προσηγορίαν. Ἄλλοι δέ, ⁿ ὡς εἰπεῖν, τινὲς ἐξ αὐ-

appellatum est. Porro quum seipsum ostendere voluit, hoc Homo dictum est. Denique postquam eos, quos ante cogitaverat, protulit, hoc Ecclesia nuncupatum est. (Locutus est) Homo Sermonem; hic est primogenitus filius. Sermonem Vita consecuta est; ita ogdoas prima confecta et absoluta est.

4. Magnum autem est inter eos de Salvatore quoque certamen. Sunt enim, qui eum ex omnibus ortum esse dicant, eaque ratione Eudocetum ipsum nuncupant, quod videlicet universo Pleromati Patris gloriam per eum illustrare placuerit. Sunt item, qui eum ex

a. αὐτόν] Ἐαυτὸν lego cum vetere. Tert. autem: quum voluit semelipsum probari. BILL.

b. Καὶ ὁ Ἄνθρωπος] Int. addit ἐφώνησε, ἐλάλησε vel simile quid; Tert. qui habet sonuit Homo Sermonem, fortasse legit ἤχησε. Καὶ in versione deest.

c. καὶ ἡ Ζωή] Καὶ deest in versione.

d. διὸ καὶ] Int. καὶ non legit.

e. ἠϋδόκησεν] Quae addidi parenthesi inclusa non leguntur apud Epiphanium, sed apud Theodoretum haer. fabb. I, c. 12.

f. αὐτόν λέγουσι] Int. hic legit: καὶ διὰ τοῦτο Λόγον καὶ Ζωὴν λέγεσθαι αὐτόν.

g. ὀνόματα (τὰ)] Τὰ expungendum.

h. Ζωῆς] Ex versione et Tert. lege Ἐκκλησίας.

i. ὁμολογεῖ] Int. melius legit ἑαυτὸν ὁμολογεῖ.

k. εἰς στήριγμα κτλ.] Observantibus

BILLIO et FRONTONE DUC. cum Int. legendum est τῶν εἰς στήριγμα τοῦ Πληρώματος προβεβλημένων. Eandem lectionem secutus est Tert., qui c. 39 scribit: alii a Christo et Spiritu sancto constabiliendae universitati provisus confectum. Cf. supra c. 2, 5. pag. 26. Mirum sane — id quod bene observavit MASS. — illud προβεβλημένων etiam in exemplari, quo Theodoretus usus est, defuisse. Cf. Theodoret. haer. fabb. I, 13 (Ed. SCHULZII T. IV, p. 304). Cum MASS. inde coniciendum, Epiphanium et Theodoretum mendosis Irenaei Codicibus usum esse.

l. λέγεσθαι αὐτόν] Int. hic iterum legisse videtur λέγουσιν.

m. τὴν τοῦ πατρὸς κτλ.] Clarius Theodoretus: τῇ τοῦ πατρὸς αὐτόν προσηγορίᾳ καλεῖσθαι Χριστόν. MASS.

n. ὡς εἰπεῖν — ὅρα φησὶ] Haec ab Epiphanio sunt addita, quae ne Tert.

catur est. ¹Quum ergo voluit semetipsum ostendere, hoc Anthro-
pos dictus est. ²Quos autem praecogitaverat, posteaquam emisit,
hoc Ecclesia vocata est. ³Locutus est Anthropos Logon, ⁴hic est
primogenitus filius. ⁵Subsequitur autem Logon Zoë, et sic prima
octonatio completa est.

4. Multa autem pugna apud eos etiam de Salvatore. Qui- Cap. VII.
dam enim eum ex omnibus generatum dicunt, quapropter Benepla-
citum vocari, quoniam universum Pleroma ⁶bene sensit per eum
glorificare Patrem. Alii autem ex solis ⁷decem Aeonibus, qui sunt
a Logo et Zoë ⁸emissi; † et propter hoc Logon et Zoën dici eum † Mass. 59.
parentum nomina custodientem. Alii autem ex duodecim ⁹Aeonibus
his, qui sunt ab Anthrope et Ecclesia facti, et propter hoc filium
hominis se confiteri velut postgenitum Anthrope. Alii a Christo et
Spiritu sancto, ¹⁰eorum qui ad firmamentum Pleromatis emissi sunt,
factum eum dicunt, et propter hoc Christum vocari eum dicunt, Pa-
tris sui, a *quo ¹¹emissus est, custodientem appellationem. Alii * Grab. 56.

solis iis decem Aeonibus, quos Sermo et Vita in lucem ediderunt,
productum fuisse tradant; ob eamque causam Sermonem et Vitam
ipsum appellari, avita videlicet nomina retinentem. Alii rursus eum
ex duodecim illis Aeonibus, qui ex Homine et Ecclesia exstiterunt,
ortum esse malunt: hincque fieri, ut ipsemet sese filium hominis
confiteatur, tanquam Hominis nepotem. Alii praeterea eum Christi
et Spiritus sancti, qui fulciendi Pleromatis causa producti sunt; so-
bolem esse malunt; ob idque Christum eum dici, parentis nimirum
illius, ex quo productus est, nomen servantem. Neque desunt, qui

quidem agnoscit. Patet, Interpretem ita
legisse; ἄλλοι δὲ εἰσιν, οἱ αὐτὸν τὸν
Προπάτορα κτλ.

1. Quum ergo] Sic CLAROM. PASS. VOSS.
et. edit. MASS. secundum graecum οὗτε
οὐν. In ceteris quum autem.

2. Quos autem praecogitaverat] Verten-
dum erat: quos autem praecogitavit, quum
emisit. Sic Tertull. quos autem praeco-
gitavit, quum protulit. MASS.

3. Locutus est] In Codd. CLAROM. et VOSS.
desunt haec. Suspiciatur idcirco GRAB.,
Interpretem in textu graeco nullum le-
gisse verbum. Sed quum in ceteris MSS.
legatur locutus est, atque Tertull. c. 36
scripserit: sonuit homo sermonem: veri-
simile est, in duobus illis Codd. scriba-
rum negligentia verbum omissum esse.

4. hic est primogenitus] CLAROM. et
VOSS. hoc est primogenitus.

5. Subsequitur autem] Autem non le-
gitur in VOSS.

6. bene sensit] Melius placuit Pleromati.

7. decem] Deest haec vox in ERASM.
et GALL., eam addidit FEUARD. conser-
vante VOSS. MS.

8. emissi] Hic mutila versio. Adde
ex graeco: illum productum esse dicunt.

9. Aeonibus his] Sic FEUARD. IUN. et
Cod. VOSS. — ERASM. GALL. Aeonibus ii.

10. eorum] Sic omnes Codices nec non
ERASM. et GALL. — FEUARDENTIUS, a PAME-
LIO in Tert. et FRONTONE DUC. monitus,
et GRAB. cum MASS. pro eorum legerunt
iis. Ita recte legendum esse, quis est
quin videat? Sed obstat MSS. auctori-
tas, obstat Interpretis mos interdum re-
linquendi latinam sequendique graecam
constructionem. Ita hoc loco factum esse
apparet, quum τῶν προβεβλημένων ver-
tat eorum qui pro iis qui. Illam lectionem
genuinam et Codd. auctoritate probatam
restituendam esse arbitratus sum.

11. emissus] MERC. 1. missus.

τῶν ῥαψφοδοῖ τὸν Προπάτορα τῶν ὅλων καὶ Προαρχὴν καὶ Προ-
ανεννόητον ^a Ἄνθρωπον λέγουσι καλεῖσθαι· καὶ τοῦτ' εἶναι τὸ
μέγα καὶ ἀπόκρυφον μυστήριον, ὅτι ἡ ὑπὲρ τὰ ὅλα δύναμις
καὶ ἐμπεριεκτικὴ τῶν πάντων Ἄνθρωπος καλεῖται· καὶ διὰ
τοῦτο τὸν ἀνθρώπου ἑαυτὸν λέγειν τὸν Σωτῆρα.

Κ Ε Φ. ιγ'.

1. ^b Μάρκος δέ τις . . . . γύναια καὶ ἄνδρας ὑπ' αὐτοῦ
πεπλανημένα τε καὶ πεπλανημένους ἐπηγάγετο, ὑποληφθεὶς ὁ
ἐλεεινὸς διορθωτὴς εἶναι τῶν προειρημένων ἀπατεώνων, μαγικῆς
ἐπάρχων κυβείας ἐμπειρότατος. Ἀπατήσας δὲ τοὺς προειρημένους
πάντας καὶ τὰς προειρημένας ^c προσέχειν αὐτῷ, ὥς γνωστικῶ-
τάτῳ, καὶ δύναιμι τὴν †μεγίστην ἀπὸ τῶν ἀοράτων καὶ ἀκα-
τονομάστων τόπων ἔχοντι, ὥς πρόδρομος ὢν ἀληθῶς τοῦ Ἀν-
τιχρίστου ἀποδέδεικται. Τὰ γὰρ Ἀναξιλᾶου παίγνια τῇ τῶν
λεγομένων μάγων πανουργίᾳ συμμίξας, δι' αὐτῶν φαντάζων τε
καὶ μαγεύων, εἰς ἔκκληξιν τοὺς ὁρῶντάς τε καὶ πειθομένους
αὐτῷ περιέβαλεν . . . . Οἱ δὲ τὰ ἀπὸ περιεργίας ὁρῶντες
δοκοῦσι δυνάμεις τινὰς ἐν χερσὶν αὐτοῦ ἐπιτελεῖσθαι . . . Τὸν
γὰρ νοῦν καὶ αὐτοὶ ἀπολέσαντες οὐχ ὁρῶσι μὴ γινώσκοντες δο-
κιμάσαι, ὅτι ἀπὸ μαγείας ἢ σύστασις τοῦ παρ' αὐτοῦ παιγνίου,
ὥς ἔπος εἰπεῖν, ἐπιτελεῖται.

omnium Propatorem et Proarchen et Proanenoëton vocari asserant
Hominem; et hoc esse magnum illud et abstrusum mysterium,
nempe quod vis illa, quae omnia superat, complexuque suo continet.
Homo appellatur; eamque esse causam, cur Salvator filium Homi-
nis se dicat.

1. Marcus vero quidam mulierculas, virosque fraudibus suis
circumventos ad se illexit, superiorum impostorum emendator ha-
bitus, quum magicarum artium apprime esset peritus. Compluribus
igitur utriusque sexus se ut potissimum audirent persuasit, ut sci-

a. Ἄνθρωπον] GRABIVS: „fallor, in-
quit, an Anthropiani inde dicti sint, quo-
rum solus, quod ego sciam, s. Cypria-
nus epist. 73 meminit, eos cum Patri-
passianis et Valentinianis iungens.“— „At,
ait MASS., doctissimo viro procul dubio
exceiderat, Lactantium sub finem lib. IV.
de vera sapientia (Ed. Bipont. p. 323) me-
minisse Anthropianorum, quos Novatianis,
Valentinianis et Marcionitis subnectit. Ex
Cypriani vero verbis id unum colligi pot-
est, Anthropianos fuisse haereticos, qui
nec eundem Patrem, nec eundem Filium
nobiscum confiterentur; ex Lactantio vero,

eos Iesum Christum merum hominem esse
sensisse: quae si GRABII coniecturam non
firmant, saltem non infirmant.“

b. Μάρκος κτλ.] Haec reperis Epiph.
Haer. XXXIV, 1. Epiphanius quidem li-
beriori modo Irenaei verba transcribentem
non pauca aliter expressit, atque episco-
pus Lugdunensis. Sed eam ob causam
hic textum graecum, a GRABIO omissum
omnino deesse noluimus.

c. προσέχειν αὐτῷ] MASS. recte exi-
stimat, hic desiderari aliquod verbum
fortasse ἐποίησε, quod respondeat ver-
sioni ad se converti fecit.

autem sunt, qui ipsum Propatorem omnium et Proarchen et Pro-
 mennoëton Anthropon dicunt vocari: et hoc esse magnum et abs-
 conditum mysterium, quoniam, quae est super omnia virtus et con-
 inct omnia, Anthropos vocatur; ¹et ideo hoc filium hominis se-
 licere Salvatorem.

C A P. XIII.

1. Alius vero quidam ex iis, ²qui sunt apud eos, magistri *Cap. VIII.*
³emendatorem se esse glorians, (Marcus est autem illi nomen) ma-
 gicae imposturae peritissimus, per quam et viros multos et non
 paucas feminas seducens, ad se ⁴converti(t) velut ad scientissimum
⁵et perfectissimum †et virtutem maximam ab invisibilibus ⁶et ab † *Mass. 60.*
 inenarrabilibus locis habentem, fecit, praecursor quasi vere existens
 Antichristi. ⁷Anaxilai enim ludicra cum nequitia eorum, qui di-
 cuntur magi, commiscens, per haec virtutes perficere putatur apud
 eos, qui sensum non habent et a mente sua excesserunt.

entissimum, maximaque ex nomine carentibus visumque fugientibus
 ocis potestate praeditum; ex quo re vera se Antichristi praecurso-
 rem ostendit. Anaxilai enim ludicra, cum magorum (sic enim ap-
 pellantur) versutia coniungens atque his praestigiis et artibus illu-
 lens, spectatores et adsecras in stuporem et admirationem convertit.

. . Cuiusmodi magicæ artis fallacias qui vident miracula eius ma-
 nibus perfici arbitrantur. Quum enim mente etiam ipsi capti sint,
 ut isti discernere omnino nequeant, magicis cantionibus ludicra, ut
 uno verbo dicam, eiusmodi tribuenda non vident.

1. et ideo hoc] Hoc revera supervaca-
 neum delere nequeo, quum sit in omni-
 bus Codd.

2. qui sunt — magistri] Desunt haec
 in MS. Voss.

3. emendatorem] CLAROM. et Voss.
 commendatorem, quae vox non respondet
 graecae διορθωτής.

4. converti(t)] FRONTO DUC. ex graeco
 ἀποστέλλειν recte coniecit, legendum esse
 converti fecit. MSS. quidem habent con-
 vertit, quod etiam editores omnes praeter
 MASS. excudi iusserunt.

5. et perfectissimum] In Codd. CLAROM.
 et Voss. desunt haec verba, quibus in
 extu graeco nihil respondet.

6. et ab inenarrabilibus locis] Sic FEU-
 ARD. ex Cod. VET., cui consentiunt CLA-
 ROM. PASS. Voss. et Epiph. In ARUND.
 et duobus MERC. Codd. tria priora verba
 missa sunt ac pro locis legitur logis.
 un. legi vult et innominabilibus locis.

7. Anaxilai enim ludicra] Constat, plu-
 res Anaxilai nomen tulisse. Quem hoc loco
 Irenaeus innat, definire non ausim; sed
 FEUARDENTII coniecturam hac de re mihi
 valde arisuisse fateor. Scribit enim vir
 doctus ita: „Epiphanius de eodem (Ana-
 xilao) loquens, ex Irenaeo arbitror, graecae
 παύρια eius nominat, quae Interpres
 ludicra transtulit. Quae vox latae signi-
 ficationis nihil hic tamen aliud, quam ea,
 quibus nostris oculis illudant praestigi-
 atores, si ad Irenaei et Epiphanius verba
 attendas, significare videtur. Eum ergo
 ipsum esse suspicor, de quo ita Plinius
 lib. XXXV, c. 15: *lulit et Anaxilaus eo*
(sulphure, de quo ibi sermo est) candens
in calice novo, prunaque subdita circum-
ferens, excandescens repercussu pallorem
dirum velut defunctorum effundente con-
viviis (vel ex alia lectione, offundente con-
viviis). Ludendi verbum, unde ludicra,
ut a παύρειν παύρια deducas, Plinius

2. *^a Ποτήρια οἶνω κεκραμένα προσποιούμενος ^b εὐχαριστεῖν καὶ ἐπὶ πλέον ἐκτείνων τὸν λόγον τῆς ^c ἐπικλήσεως, πορφύρεα καὶ ἐρυθρὰ ἀναφαινεσθαι ποιεῖ. Ὡς δοκεῖν τὴν ἀπὸ τῶν ὑπὲρ τὰ ὅλα ^d Χάριν τὸ αἶμα τὸ ἐαυτῆς στάζειν ^e ἐν ἐκείνῳ τῷ ποτηρίῳ διὰ τῆς ἐπικλήσεως αὐτοῦ, καὶ ὑπεριμείρεσθαι τοὺς παρόντας ἐξ ἐκείνου γέυσασθαι τοῦ πόματος, ἵνα καὶ εἰς αὐτοὺς ἐπομβρόσῃ ἢ διὰ τοῦ μάγου τούτου κληϊζομένη χάρις. ^f Πάλιν δὲ γυναιξὶν ἐπιδοὺς ἐκπώματα κεκραμένα, αὐτὰς εὐχαριστεῖν ἐγκλείεται, παρεστῶτος αὐτοῦ. Καὶ τούτου γενομένου, αὐτὸς *ἄλλο ποτήριον πολλῷ μείζον ἐκείνου, οὗ ἡ ἐξηπατημένη εὐχαρίστησε, ^g προσενεγκὼν καὶ μετακενώσας ἀπὸ τοῦ μικροτέρου, τοῦ ὑπὸ τῆς γυναικὸς ἡγχαριστημένου, εἰς τὸ ὑπ' αὐτοῦ ^h κεκοσμημένον, ἐπιλέγων αἶμα οὕτως· ἡ πρὸ τῶν ὅλων, ἡ ἀνεγνώητος †καὶ ἄρρητος χάρις πληρῶσαι σου τὸν ἔσω ἄνθρωπον, καὶ πληθύναι ἐν σοὶ τὴν γνῶσιν αὐτῆς ⁱ ἐγκατασπείρουσα τὸν κόκκον τοῦ σινάπεως εἰς τὴν ἀγαθὴν γῆν. Καὶ τοιαῦτά τινα εἰπὼν καὶ ἐξοιστρήσας τὴν ταλαίπωρον θαυματοποιὸς ἀνεφάνη, τοῦ μεγάλου πληρωθέντος ^k ἐκ τοῦ μικροῦ ποτηρίου, ὥστε καὶ ὑπερ-

2. Pocula vino mixta fingens se consecrare atque invocationis verba in longius protendens efficit, ut purpurea et rubicunda appareant, existimeturque Gratia ab iis, quae supra omnia sunt, sanguinem suum per ipsius invocationem in poculum illud stillare; gestiantque ii, qui adsunt, ex ea potione gustare, ut etiam in ipsos Gratia ea, quae per hunc magum praedicatur, influat. Rursus mulieribus pocula mixta porrigens, ipsas adstante se consecrare iubet. Quod quum factum fuerit, ipse aliud poculum longe maius eo, quod

usurpavit. Deinde Anaxilam poculo usum sicut et Marcum haereticum praestigiarum Anaxilai imitorem, idem Plinius et proximo capite Irenaeus aperte docent." GRABIVS addit, scripsisse illum Anaxilam de arcanis quibusdam naturae ac miris operibus, ut ex eodem Plinio (lib. XIX, 1. lib. XXVIII, 11. lib. XXXIII, 10.) licet colligere. Miror, M^{rs}-S^{UETUM}, qui hanc sententiam amplectitur, tacuisse FEUARDENTII et GRABII nomina.

a. Ποτήρια] Quae hic leguntur Epiphanius Haer. XXXIV, 2 ss., uti ipse ait, πρὸς ἔπος exscripsit ex Irenaei opere. Int. procul dubio meliorem lectionem secutus est ποτήριον γὰρ οἶνω κεκραμένον.

b. εὐχαριστεῖν] Errat PETAVIUS, qui εὐχαριστεῖν cum Int. de gratiarum actione intelligit, atque voces ποτήρια οἶνω κεκραμένα construi vult cum sequenti ἀναφαινεσθαι. Constat enim, ποτήρια

εὐχαριστεῖν esse hoc: precibus super calice pronunciatis consecrare. Quae significatio firmatur iis, quae hac ipsa et leguntur: μικροτέρου τοῦ ὑπὸ τῆς γυναικὸς ἡγχαριστημένου, firmatur praesertim notissima sacrae coenae descriptione, quae legitur apud Iustinum M. Apol. I, 65 (Edit. OTTONIS pag. 266) εὐχαριστήσαντος δὲ τοῦ προσεστῶτος καὶ ἐπενεφημήσαντος παντὸς τοῦ λαοῦ οἱ καλούμενοι παρ' ἡμῶν διάκονοι διδόασιν ἑκάστῳ τῶν παρόντων μεταλαβεῖν ἀπὸ τοῦ εὐχαριστήθεν τοῦ ἄρτου καὶ οἶνου καὶ ὕδατος καὶ τοῖς οὐ παροῦσιν ἀποφέρουσι. Atque Clem. Alex. Strom. lib. I, pag. 37 (edit. POTTERI) de Ὑδροπραξιαῖς Aquariis, qui dicuntur, scribit: εἰσὶ γὰρ οὗ καὶ ὕδωρ ψιλὸν εὐχαριστοῦσιν.

c. ἐπικλήσεως] Cod. VRATISLAV. et edit. princ. ἐπικλύσεως.

d. Χάριν] Cum GRAB. et MASS. Χάρι

2. *¹Pro calice enim vino mixto fingens se gratias agere et *Cap. IX.*
in multum extendens sermonem invocationis purpureum et rubi- **Grab. 57.*
cundum ²apparere facit; ³ut putetur ea Gratia ab iis, quae sunt
super omnia, suum sanguinem stillare in illius calicem per invoca-
tionem eius; et valde ⁴concupiscere praesentes ex illo gustare po-
culo, ut et in eos stillet quae per magum hunc ⁵vocatur Gratia.
Rursus mulieribus dans calices mixtos, ipsas gratias agere iubet
praesente se. Et ubi hoc factum est, ipse **Grab. 59.* ⁶aliud calicem multo
maiores quam est ille, in quo illa seducta eucharistiam ⁶facit, pro-
ferens et transfundens a minori, qui est a muliere eucharistia fa-
ctus, in illum, qui est ab eo allatus, multo maiorem, statim dicens
ita: *Illā, quae †est ante omnia, inexcogitabilis et inenarrabilis † Mass. 61*
gratia, adimpleat tuum intus hominem et multiplicet in te agniti-
onem suam, inseminans granum sinapis in bonam terram. ⁷Et
taliter quaedam dicens et in insaniam mittens illam infelicem, ad-
mirabilia faciens apparuit, quando maior calix adimpletus est de

a muliercula seducta consecratum est, proferens, atque ex minore
illo a muliere consecrato, in id, quod a se allatum est, transfun-
dens, ac simul haec verba subiungens: *Gratia ea, quae supra*
omnia est, cogitationemque omnem et sermonem excedit, interiorē
tuum hominem impleat, atque insperso in terram bonam sinapis
grano, cognitionem suam in te amplifiet; aliaque nonnulla huius-
modi verba pronuntians, quibus miseram illam velut oestro quodam
pungit, tum demum praestigatoris hominis specimen edit, magno
videlicet poculo ex parvo usque adeo impleto, ut etiam redundet.

eandem esse censeo atque Sigen, coniun-
gem Bythi, quae ab aliis Valentini disci-
pulis *Χάρις* nominabatur. Cf. lib. I, 1, 1.
e. *ἐν ἐκείνῳ τῷ ποτ.*] Int. *ἐν τῷ*
ἐκείνου ποτ.

f. *Πάλιν δέ*] Int. δὲ non legit.
g. *προσενεγκών*] BILL. cum Int. legi
vult *προενεγκών*.

h. *κεκοσμημένον*] BILL. et PETAV. cum
Int. legendum censent *κεκομισμένον*,
sensu a *κεκοσμημένον* diversum; IUN.
πεφορημένον. Praeterea Int. hic legit
πολλῷ μείζον, nisi, uti GRAB. ait, multo
maiores ipse ex praecedentibus repeti-
verit, aut librarias.

i. *ἐγκατασπείρουσα*] Alludit ad pa-
rabolam de grano sinapis Matth. IV, 31.

k. *ἐκ τοῦ μικροῦ*] Cod. VRATISLAV. et
edit. princ. perperam *ἐκ τοῦ μεγάλου*.
1. *Pro calice*] V. quae observavi ad
ext. graec.

2. *apparere facit*] FEUARP. sine ulla

Codicum auctoritate addit poculum, quod
subintelligendum esse apparet.

3. *ut putetur ea Gratia*] NEANDER libro
genet. Entw. der gnost. Systeme, p. 183
haec disputat: die Abendmahlsfeier ver-
banden sie (Marcosii) mit symbolischen,
auf ihre Lehre von der Erlösung sich be-
ziehenden Gebräuchen. Wie der Wein
Allen mitgetheilt wird, so verbreitet sich
in Alle das verborgene göttliche Leben.
Diese Vorstellung wurde missverstanden
und veranlasste das Gerücht, dass sie vor-
geben, der Wein würde durch das Blut
der Charis roth gefärbt.

4. *concupiscere*] Int. ita falso vertit
pro *concupiscant*.

5. *vocatur*] Vertendum erat *praedicatur*
vel simile quid.

6. *facit*] FRONTO DUC. recte existimat,
graecum textum exigere, ut *legatur fecit*.

7. *Et talia*] CLAROM. et VOSS. et alia,
itaque ERASM. et GALL.

εκχεῖσθαι ἐξ αὐτοῦ. Καὶ ἄλλα τινὰ τοῖτοις παραπλήσια ποιῶν ἐξηπάτησε πολλοὺς καὶ ἀπαγέροχεν ὀπίσω αὐτοῦ.

3. Εἰκὸς δὲ αὐτὸν καὶ ἰδαίμονά τινα πάρεδρον ἔχειν, δι' οὗ αὐτός τε προφητεύειν δοκεῖ, καὶ ὅσας ἀξίας ἡγείται μετόχους τῆς χάριτος αὐτοῦ, προφητεύειν ποιεῖ. Μάλιστα γὰρ περιγναῖκας ἀσχολεῖται, καὶ τούτων τὰς εὐπαρέφους καὶ περιτορφεύρους καὶ πλουσιωτάτας, ἃς πολλάκις ἐπάγεσθαι πειρώμενος κολακεύων γρησὶν αὐταῖς· μεταδοῖναι σοι θέλω τῆς ἐμῆς χάριτος. ἐπειδὴ ὁ Πατὴρ τῶν ὅλων τὸν ἄγγελόν σου διαπαντὸς βλέπει πρὸ προσώπου αὐτοῦ. Ὁ δὲ τόπος ἡ τοῦ μεγέθους ἐν ἡμῖν ἐστὶ δι' ἡμᾶς ἐγκαταστῆσαι. Λάμβανέ πρῶτον ἀπ' ἐμοῦ καὶ δι' ἐμοῦ τὴν χάριν. Εὐτρέπισον σεαυτήν, ὥς ῥύμην ἐκδεχομένη τὸν νυμφίον ἑαυτῆς, ἵνα ἔσῃ ὁ ἐγὼ καὶ ἐγὼ ὁ σὺ. Καθίδρυσον ἐν τῇ νυμφῶνί σου τὸ σπέρμα τοῦ φωτός. Λάβε παρ' ἐμοῦ τὸν

Atque alia quaedam consimilia faciens, permultos fefellit ac post se abduxit.

3. Quin illud quoque a vero non abhorret, habere eum daemonem quendam assessorem, cuius opera tum ipse vaticinia edere videtur, tum etiam efficit, ut eae omnes, quas dignas censet, quibus gratiam suam impertiat, vaticinentur: potissimum enim circa mulieres studium suum et operam impendit, easque praesertim, quae eleganter cultae sunt ac purpuratae, maximisque opibus praeditae, quas

a. *δαίμονά τινα πάρεδρον*] Notissimum est, ecclesiae Patres putare, quidquid christianae fidei propagandae atque ecclesiae salutis fuit adversarium, e daemonum efficacia ortum esse. Quid ergo mirum, quod Irenaeus putat, Marcum magum usum esse auxilio invisibilis cuiusdam daemonis, cuius ope miraculosas res perpetraret? Cf. Tert. Apolog. c. 28 et Iren. huius libri c. 23, 4.

b. *τοῦ μεγέθους*] Int. τοῦ μεγέθους σου. GRAB. putat, vocem *μεγέθους* significare Sigen seu Charin. Ego quidem amplector sententiam MASSUETI dicentis: „*μεγέθους* angelus est, de quo mox dixit Marcus, quod ὁ Πατὴρ τῶν ὅλων τὸν ἄγγελόν σου διαπαντὸς βλέπει πρὸ προσώπου αὐτοῦ. Sic enim angelos paullo inferius describit hic haereticus: τὰ μεγέθη διαπαντὸς βλέποντα τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς. Quod de angelis intelligi fatetur ipse GRABIVS. — Horum igitur: locus tuae magnitudinis in nobis est — sensus est: locus angeli tui in nobis est. Effutiebat enim veterator, ut paullo post refert Irenaeus, se suosque imagines angelorum id est spiritales homines esse, quos mater Achamoth ex

inspectione angelorum Salvatoris conceperat, iisque similes pepererat.“

c. *δι' ἡμᾶς ἐγκαταστῆσαι*] Legendum δεῖ (quod contra Codd. fidem habent GALL. et FEUARD) *ἡμᾶς εἰς ἐν καταστῆσαι*.

1. *his similia*] ERASM. et GALL. perperam dissimilia.

2. *exterminari*] MASSUETUS qui GRABIVM sequens scripsit: id est *extra terminos abduxit, seduxit* — notatus est ab HEUMANNO, Professore quondam Gottlingensi. Is enim in ephemeridibus *Hamburgische vermischte Bibliothek*, 1743 Tom. I. p. 145 haec scripsit: „*Exterminare* debebat MASSUETUS hoc *exterminari* non, quod male scripserat librarius, interpretatione violenta reddere obscurius. Scilicet prima scriptura haec erat: *exterminari* vel, ut quidam scribunt, *externari*. *Externare* est gravissimum in modum consternare aliquem et in stuporem conicere. Ovidius *Metam.* I, 641: *ut conspezit in unda corpora* (miraculo addit: capiti suo) *perminuit* seque *externata* refugit illa mulier. Catull. in Argonaut. v. 71: *Ah miseram, assiduis quam luctibus Venus externavit*. Tertull. initio libri de anima: *Quid liquido saperet animo*

minori calice, ut et superessunderet ex eo. Et alia quaedam ¹his similia faciens, ²exterminavit multos et abstraxit post se.

3. Datur autem intelligi, eum et daemonem quendam paredrum habere, per quem ipse quoque prophetare videtur, et quotquot dignas putat fieri participes suae gratiae, ³prophetare facit. Maxime enim circa mulieres vacat, ⁴et hoc ⁵circa eas, quae sunt ⁶honestae et circumpurpuratae et ditissimae, quas saepe ⁷abducere tentans, sicut blandiens eis: *Participare te volo ex mea gratia, quoniam Pater omnium angelum tuum semper videt ante faciem suam. Locus autem tuae Magnitudinis in nobis est; oportet nos in unum convenire. Sume primum a me et per me gratiam. ⁸Adapta te ut sponsa sustinens sponsum suum, ut sis quod ego, et ego quod tu. Constitue in thalamo tuo semen luminis. Sume a me spon-*

persaepe ad se allicere studens, assentabundus ita alloquitur: *Libet tibi gratiam meam impertire, quandoquidem universorum Pater angelum tuum perpetuo cernit ante faciem suam. Locus autem tuae Magnitudinis in nobis situs est. Oportet nos unum effici. Accipe primum ex me et per me gratiam. Adorna te ipsam, ut sponsa sponsum suum expectans, ut sis quod ego, et ego vicissim quod tu. Luminis semen in thalamo tuo colloca. Sponsum a me*

unc Socratis, iam sacro navigio regresso, iam ciculis damnationis exhaustis, iam morte praesente ulique consternata ad aliquem motum secundum naturam, aut existens, si non secundum naturam. Apuleius Metam. lib. III. p. 138. Sic exsternatus atque attonitus (miraculo scilicet magico) vigilans somniabam." Praeterea putat HEUMANNUS, Irenaeum imitatum esse locum Act. VIII, 9 et 11 *ἐξίστῶν τὸ ἔθνος ἐν ταῖς μαγείαις ἐξοστᾶναι αὐτοῦς*. Ex hac coniectura viri docti (id quod ipse quidem dicere supersedit) in textu graeco pro *ἐξηπάτησε* legendum esset *ἐξέστρησε*, mutatio admodum facilis ideoque ferenda. Accedit, quod Interpres vocem *ἐξαπατῶν* plerumque solet vertere *seducere*, uti patet ex § sequente. Sed ob quam causam HEUMANNUS putarit, hoc loco corrigendam esse vocem *exterminare*, mihi quidem non satis liquet. Dicit, librarium id falso scripsisse; quod non probavit. An putavit, vocem *exterminare* non esse usitatam bonis scriptoribus? Erravit, si hanc sibi informaverit sententiam. An putavit, *exterminare* totius loci sensui esse contrarium? Vide explicationem GRABII satis aptam. — Duos alios locos HEUMANNUS affert, in quibus emendanda sit vox *exterminare* in *externare* § 5 huius cap., cap. XXV, 6. Vir doctus praecon-

cepta opinione abreptus videtur, vocem illam, ubicunque in Irenaeo occurrit, exterminandam esse; sed nesciebat, adamare Interpretem vocis illius usum, quae ideo a critico potius tuenda atque defendenda quam tollenda est. Addam duo alia loca, quae HEUMANNUM procul dubio fugerunt, nimirum supra pag. 55 vox *ἀφανισθῆναι* vertitur *exterminari*; et sub finem totius operis cap. XXXVI, ubi *ἐξαγαγῆται* Int. vertit *exterminatur*; § 5 huius cap. *κατὰ σῶμα ἡχοειῶσθαι* vertitur *secundum corpus exterminatus*. Unde patet, Interpreti illam vocem adeo esse usitatam, ut varias graecas voces redderet *exterminare*.

3. prophetare facit] Voss. prophetare fecit.

4. et hoc] Int. sensum magis quam verba reddens et hoc scripsit pro et praesertim, dum vertendum erat earumque — dilissimas cet.

5. circa eas] MERC. I. circa mulieres eas.

6. honestae] i. e. in honore habitae, praetextatae.

7. abducere] Sic GRAB. ex Cod. ARUND. In ceteris MSS. et edit. perperam legitur *adducere*.

8. Adapta te ut sponsa] Ita FEUARD. Consentunt ARUND. et MERC. II. Voss. cum ceteris Codd. *adaptare*. MERC. II. et Voss. ut sponsam.

νυμφίον καὶ χώρησον αὐτὸν καὶ χωρήθητι ἐν αὐτῷ. Ἰδοὺ ἡ χάρις κατέλθεν ἐπὶ σέ· ἀνοιξὼν τὸ στόμα σου, καὶ προφήτευσον. Τῆς δὲ γυναικὸς ἀποκρινομένης· οὐ προεφήτευσα πώποτε, καὶ οὐκ οἶδα προφητεύειν· ἐπικλήσεις τινὰς ποιούμενος ἐκ δευτέρου, εἰς κατάπληξιν τῆς ἀπατωμένης, φησὶν αὐτῇ· ἀνοιξὼν τὸ στόμα σου, ^aλάλησον ὅ, τι δῆποτε, καὶ προφητεύσεις. Ἡ δὲ ^bχαννωθεῖσα καὶ κεπρωθεῖσα ὑπὸ τῶν προειρημένων, διαθερμανθεῖσα τὴν † ψυχὴν ὑπὸ τῆς προσδοκίας ^c τοῦ μέλλειν αὐτὴν προφητεύειν, ^d τῆς καρδίας πλέον τοῦ δέοντος παλλούσης, ^e ἀποτολμᾷ λαλεῖν ληρώδη, καὶ *τὰ τυχόντα πάντα κεῶς καὶ τολμηρῶς, ἅτε ὑπὸ κενοῦ τεθερμαμένη πνεύματος· (καθὼς ὁ ^f κρείσσων ἡμῶν ἔφη ^g περὶ τῶν τοιούτων, ὅτι τολμηρὸν καὶ ἀναιδὲς ψυχὴ κενοῦ ἀέρι θερμαινομένη) καὶ ἀπὸ τούτου λοιπὸν προφήτιδα ἑαυτὴν ^h μεταλαμβάνει, καὶ εὐχαριστεῖ Μάρκῳ, τῷ ἐπιδιδόντι τῆς ἰδίας χάριτος αὐτῇ· καὶ ἀμείβεσθαι αὐτὸν ⁱ πειρᾶται, οὐ μόνον κατὰ τὴν τῶν ὑπαρχόντων δόσιν, (ὅθεν καὶ χρημάτων πλήθος πολὺ συνενήνοχεν) ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν τοῦ σώματος κοινωνίαν, ^k κατὰ πάντα ἐνοῦσθαι αὐτῷ προθυμουμένη, ἵνα σὺν αὐτῷ κατέλθῃ εἰς τὸ ἐν.

4. Ἦδη δὲ τῶν ^l προτέρων τινὲς γυναικῶν, τῶν ἔχουσῶν τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ καὶ μὴ ^m ἐξαπατηθεῖσῶν, ἃς ὁμοίως ταῖς

sume et capax ipsius esto, atque in ipso facito ut capiaris. En gratia in te descendit; aperi os tuum et vaticinare. Respondente autem muliere: Nunquam vates fui, nec vaticinandi artem calleo; rursus ille invocationes quasdam faciens, ut seductam illam in admirationem ac stuporem trahat, his eam verbis affatur: Aperi os tuum; loquere quidquid libet, et prophetabis. His igitur verbis illa stulte elata ac tumida atque ob vaticinandi spem et expectationem, in qua versatur, effervescens animo, corde plus quam par est subsultante, audacia effertur ac meras nugas, et quidquid temere occurrerit, inaniter et impudenter, utpote inani spiritu concalefacta,

a. λάλησον] Int. καὶ λάλησον.

b. χαννωθεῖσα] Int. legisse videtur ἐξαπατηθεῖσα.

c. τοῦ μέλλειν αὐτὴν προφητεύειν] Interpres, nisi falso vertit, legisse videtur τοῦ ἀρχεσθαι αὐτὴν προφητεύειν.

d. τῆς καρδίας] Int. τῆς καρδίας αὐτῆς.

e. ἀποτολμᾷ λαλεῖν] Int. ἀποτολμᾷ καὶ λαλεῖ. FRONTO DUC. censet, Interpretēm imitatum 'esse phrasin Scripturae Rom. X, 20 Ἡσαΐας δὲ ἀποτολμᾷ καὶ λαλεῖ.

f. κρείσσων ἡμῶν] Cf. pag. 6, not. a.

g. περὶ τῶν τοιούτων] Int. προφητῶν additum legit.

h. μεταλαμβάνει] BILL. PETAV. et IUN. haud temere coniciunt, legendum esse ὑπολαμβάνει.

i. πειρᾶται] Ex versione, quae habet *gestit*, legendum esse putarim *ἐπιθυμεῖ*, quod melius respondet sequenti *προθυμουμένη*.

k. κατὰ πάντα] Int. ante has voces legit *καί*.

l. προτέρων] Cum Int. lege *πιστοτέρων*.

m. ἐξαπατηθεῖσῶν] Interpretēm legisse *εὐεξαπατήτων* ex voce *seducibiles*, qua utitur, conicere ausim.

sum et cape eum et capere in eo. Ecce gratia descendit in te, aperi os tuum et propheta. Quum autem mulier responderit: Nunquam prophetavi et nescio prophetare; invocationes quasdam faciens denuo, ad stuporem eius quae seducitur, dicit ei: Aperi os tuum et loquere ¹quodcunque et prophetabis. Illa autem seducta et elata ab iis quae praedicta sunt, ²concalefaciens † animam a † Mass. 62. ³suspicionem quod incipiat prophetare, quum cor eius multo plus quam oporteat palpitet, audet et loquitur deliriosa, et ⁴quaecunque * Grab. 59. ⁵evenerint omnia, vacue et ⁶audaciter, quippe ⁶calefacta spiritu, (sicut ⁷melior nobis de talibus prophetis ⁸exsequitur, ⁹quod audax et inverecunda est anima, ¹⁰quae vacuo aëre excalefacta est) et exinde prophetidem semetipsam putat et gratias agit Marco ei, qui ¹¹participavit ei suam gratiam; et remunerare eum gestit, non solum secundum substantiae suae ¹²dationem, (unde et divitiarum copiam magnam collegit) sed et secundum corporis copulationem et secundum ¹³omnia uniri ei cupit, ut cum eo descendat in unum.

4. Iam vero quaedam ex fidelissimis mulieribus, quae ¹⁴habent timorem Dei, et non sunt seducibiles, quas similiter ut reli-

(quemadmodum quidam nobis praestantior de huiusmodi mulieribus ait, audax et impudens res est anima inani aëre concalefacta) ac deinceps prophetissam sese arbitratur, gratiasque Marco agit, qui gratiae suae participem eam fecerit, eumque non modo facultatum suarum largitione, (unde ille ingentem pecuniae vin coëgit) sed etiam corporis sui communicatione remunerari conatur, per omnia nimirum ei copulari studens, ut cum eo in unum veniat.

4. Enimvero mulieres quaedam fideliores ac timore Dei praeditae, nec ab eo in fraudem inductae, (quas aequae ac reliquas se-

1. *quodcunque*] Sic ARUND. et VOSS. Editores praeter MASS. *quaecunque*.

2. *concalefaciens animam*] CLAROM. *concalefaciens animum*.

3. *suspicionem*] Cod. ARUND. *suspensione*; melius vertisset *expectatione*.

4. *quaecunque evenerint omnia*] In MERC. II. deest *omnia*.

5. *audaciter*] MERC. II. *audacter*.

6. *calefacta spiritu*] Ex graeco legendum cum IUNIO CAL. a vacuo spiritu.

7. *melior nobis*] Sic emendavit FEUARD., quamvis MSS. et ERASM. et GALL. perperam legant *meliora nobis*.

8. *exsequitur*] Forte scripsit Int. eloquitur. MASS.

9. *quod audax et inverecunda*] Ita FEUARD. emendavit fortasse ex Cod. VET. In edit. ERASM. et GALL. omnibusque Codd. legitur *eo quod audax et verecunda anima*.

10. *quae vacuo aëre excalefacta est*] ERASM. GALL. et GRAB. cum Codd. duobus MERC. et ARUND. quasi vacuo aëre cett. FEUARD. cum MSS. CLAROM. PASS. et VOSS. quasi e vacuo cett. MASS. voces quasi e mutavit in quae. IUN. legi vult: *inverecunda anima est vacuo aëre excalefacta*.

11. *participavit ei*] VOSS. *particip. te*.

12. *dationem*] ARUND. *donationem*.

13. *omnia uniri*] VOSS. *omnia unire*.

14. *habent*] VOSS. *habebant*.

λοιπαῖς ἐπετήδευσε παραπεῖθειν, κελεύων αὐταῖς προφητεύειν, καὶ καταφροσῆσαι καὶ ^aκαταθεματίσασαι αὐτόν, ἐχωρίσθησαν τοῦ τοιοῦτου θιάσου· ἀκριβῶς εἰδυῖαι, ὅτι προφητεύειν οὐχ ὑπὸ Μάρκου τοῦ μάγου ἐγγίνεται τοῖς ἀνθρώποις· ἀλλ' οἷς ἂν ὁ Θεὸς ἄνωθεν ἐπιπέμψῃ τὴν χάριν αὐτοῦ, οὗτοι Θεόδοτον ἔχουσι τὴν προφητείαν, καὶ τότε λαλοῦσιν ἔνθα καὶ ὁπότε Θεὸς βούλεται, ἀλλ' οὐχ ὅτε Μάρκος κελεύει. Τὸ γὰρ κελεῦον τοῦ κελευομένου μεῖζόν τε καὶ κυριώτερον, ἐπεὶ τὸ μὲν προηγῖται, τὸ δὲ ^bὑποτέτακται· εἰ ^cοὐν Μάρκος μὲν κελεύει, ἢ ἄλλος τις, ὥς εἰώθασιν ἐπὶ τοῖς δείπνοις ^eτοῦ κλήρου οὗτοι πάντοτε παίζουσιν ^dκαὶ ἀλλήλοις ἐγκελεύεσθαι τὸ προφητεύειν, καὶ πρὸς τὰς ἰδίας ἐπιθυμίας ἑαυτοῖς μαντεύεσθαι, ἔσται ὁ κελεύων μεῖζων τε καὶ κυριώτερος τοῦ προφητικοῦ πνεύματος, ἄνθρωπος ὢν, ὅπερ ἀδύνατον. Ἀλλὰ τοιαῦτα κελευόμενα ὑπ' αὐτῶν πνεύματα καὶ λαλοῦντα, ὁπότε βούλονται αὐτοί, ^eἐπίσασθρα καὶ ἀδρανῆ ἐστί, τολμηρὰ δὲ καὶ ἀναιδῆ, ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ ἐκπεμπόμενα πρὸς ἐξαπάτησιν καὶ ἀπώλειαν τῶν μὴ εὐτονον τὴν πίστιν, ἣν ἀπ' ἀρχῆς διὰ τῆς ἐκκλησίας παρέλαβον, φυλασσόντων.

5. *^fὍτι δὲ φίλτρα καὶ ἀγώγμια πρὸς τὸ καὶ τοῖς σώμασιν αὐτῶν ἐνυβρίζειν ἐμποιεῖ οὗτος ὁ Μάρκος ^gἐνταῖς τῶν

ducere instituerat, iubens eas prophetare,) exsufflantes eum ac diris omnibus devoventes ab huiusmodi choro sese abstraxerunt; ut quibus hoc exploratum esset, vaticinandi munus non Marci beneficio hominibus contingere, verum eos demum, quibus Deus gratiam suam superne immiserit, divinitus datam prophetiam habere, ac tum ubi et quando Deus voluerit, loqui, non autem quum Marcus iusserit. Etenim is, qui iubet, eo cui imperatur maior est atque auctoritate praestantior, quippe quum ille praesit, hic subsit. Quocirca si Marcus, aut alius quispiam est qui iubet, ut consueverunt isti in coenis illis, quas sortibus ineunt, semper ludere atque alii aliis

a. καταθεματίσασαι] IUN. legi vult καταναθεματίσασαι, sed utraque verbi forma in usu est.

b. ὑποτέτακται] GRAB. nescio qua auctoritate motus προτέτακται.

c. τοῦ κλήρου οὗτοι κτλ.] INT. legisse videtur τοὺς κλήρους οἱ τοὶ πάντες παίζειν. Haec referenda sunt ad notissimum morem, in conviviis eligendi regem seu arbitrum bibendi. HOR. OD. LIB. II, 7. LIB. I, OD. 4.

d. καὶ ἀλλήλοις] INT. καὶ ἑαυτοῖς ἄλλ.

e. ἐπίσασθρα] Suspisor, Interpretem legisse ἐπύγεια.

f. Ὅτι δέ] INT. perperam legit ἔτι δέ. Unde factum est, ut periodi ab INT. aliter distinguantur.

g. ἐνταῖς τῶν γυναικῶν] Hieron. haec ex Irenaeo narrat Ep. 53 al. 29.

1. iubens eis] Sic GRAB. ex VOSS. MS. — ERASM. GALL. et FEUARD. pro eis legunt eas.

2. catathematizantes] Sic CLAROM. et VOSS. Vide infra c. 16, 3. ERASM. GALL. et GRAB. anathematizantes.

3. insano, qui se divinum sperare simulabat] GRAB. et MASS. recte observant, his non respondere unicam vocem θιάσου, quae significat coetum hominum, in honorem alicuius dei praesertim Bacchi sacrificia, choros aut pompas agentium, — generaliter coetum seu societatem. Cum GRABIO suspisor, Interpre-

quas affectavit seducere, ¹iubens eis prophetare, exsufflantes et ²catathematizantes eum, separaverunt se ab huiusmodi ³insano, qui se divinum spirare simulabat: pro certo scientes, quoniam prophetare non a Marco mago inditur hominibus, sed quibuscunque Deus desuper immiserit ⁴gratiam suam, ⁵hi a Deo traditam habent prophetiam, et tunc loquuntur ⁶ubi, et quando Deus vult; sed non quando Marcus iubet. ⁷Quod enim iubet, eo quod iubetur maius est et ⁸dominatius, quoniam illud quidem †principatur, illud autem † *Mass. 63.* subiectum est. ⁹Si ergo Marcus quidem iubet vel alius quis, sicut solent in coenis sortibus ¹⁰hi omnes ludere, et sibimetipsis invicem imperare ut prophetent, et secundum suas concupiscentias eos sibi prophetare, erit ille, qui iubet, et maior et dominatior prophético spiritu, quum sit homo; quod est impossibile. Sed tales quidem, qui iubentur ab ipsis, spiritus, et loquuntur quando volunt ipsi, terreni et infirmi sunt, audaces autem et impudentes, a Satana ¹¹immissi ad seductionem et perditionem eorum, qui non firmam fidem, quam ab initio per ecclesiam acceperunt, ¹²custodiunt.

5. * ¹³Adhuc etiam et amatoria et ¹⁴adlectantia efficit, ut et * *Grab. 60.* corporibus ipsarum contumeliam irroget, hic idem Marcus quibus-

ut prophetent imperare, consentaneaeque cupiditatibus suis vaticinia sibi ipsis edere, nimirum is qui iubet, homo quum sit, maiore auctoritate praeditus erit, quam Spiritus sanctus; quod quidem fieri non potest. Verum huiusmodi spiritus, quibus illi imperant, quique ad eorum nutum arbitriumque loquuntur, infirmi illi quidem et imbecilles sunt; ceterum audaces et impudentes, a Satana missi ad eos in fraudem et exitium impellendos, qui fidem eam, quam ab ecclesia primum acceperunt, firmam ac vegetam haudquaquam tuentur.

5. Marcum autem amatoria quaedam et illectantia pharmaca (quo videlicet earum quoque corporibus probrum et contume-

tem legisse non *διασώτων*, uti arbitrat^r BILL., sed aliud verbum a *θεύζειν* derivatum.

4. gratiam suam] In Voss. deest suam.

5. hi a Deo] Sic FEUARD. ION. GRAB.

MASS. Sed ERASM. et GALL. cum Codd. duobus MERCERI hi ab eo; Voss. hi adeo.

6. ubi ei] In ERASM. GALL. et Codd.

MERC. desunt haec, quae agnoscit Voss.

7. Quod enim iubet] Sic omnes edit.

praeter ERASM. 1526. 1528, quae cum

Codd. ARUND. CLAROM. PASS. OTTOB.

MERC. I. Voss. habent qui enim iubet.

MERC. II. editionum lectionem offert.

8. dominatius — dominatior] Sic GRAB.

et MASS. cum Codd. CLAROM. ARUND.

MERC. II. et Voss., quae lectio iam repe-

ritur in ERASM. edit. a. 1526 et 1528.

Sed plurimae ERASMI edit. GALL. et FEUARD. *dominantius* et *dominantior* habent.

9. Si ergo Marcus] Vox ergo Codd. satis probata deest in sola GRABII edit.

10. hi omnes] Hanc lectionem editionum et Codd. fide restitui. Nam quod MASS. recepit *hi homines* et graeco textui et MSS. adversatur. Alii Codd. habent *homines*, alii *hi omnes*; nullus vero, quod equidem sciam, *hi homines*.

11. immissi] Maluerim *emissi*.

12. custodiunt] Voss. *custodiant*.

13. Adhuc etiam et] ERASM. et GALL. *adhuc etiam ut*. Pro *ut* IUN. legi vult quod.

14. adlectantia] Edit. ERASM. 1526 et 1528 *ad letantia*; in margine legitur: forte *adlectantia*.

γυναικῶν, εἰ καὶ μὴ πάσαις, αὗται πολλάκις ἐπιστρέψασαι εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ ἐξωμολογήσαντο, καὶ κατὰ τὸ σῶμα ^a ἡχρειῶσθαι ὑπ' αὐτοῦ, ^b καὶ ἐρωτικῶς πᾶν αὐτὸν πεφληκέναι· ὥστε καὶ διάκονόν τινα, τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ τῶν ἡμετέρων, ὑποδεξάμενον αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, περιπεσεῖν ταύτῃ τῇ συμφορᾷ, ^c τῆς γυναικὸς αὐτοῦ εὐειδοῦς ὑπαρχούσης, καὶ τὴν γνώμην καὶ τὸ σῶμα διαφθαρείσης ὑπὸ τοῦ μάγου τούτου, καὶ ἐξακολουθησάσης αὐτῷ πολλῷ τῷ χρόνῳ· ἔπειτα μετὰ πολλοῦ κόπου τῶν ἀδελφῶν ^d ἐπιστρεψάντων, αὐτὴ τὸν ἅπαντα χρόνον ^e ἐξομολογουμένη διετέλεσε, πενθοῦσα καὶ θρηνοῦσα ἐφ' ἧ ἔπαθεν ὑπὸ τοῦ μάγου διαφθορᾷ.

6. Καὶ μαθηταὶ δὲ αὐτοῦ τινὲς ^f περιπολιζόντες ἐν τοῖς αὐτοῖς, [†] ἐξαπατῶντες γυναικάρια πολλὰ διέφθειραν, τελείους ἑαυτοὺς ἀναγορεύοντες· ὥς μηδενὸς δυναμένου ἐξισωθῆναι τῷ μεγέθει τῆς γνώσεως αὐτῶν, μηδ' ἂν Παῦλον, *μηδ' ἂν Πέτρον εὔπης, μηδ' ἄλλον τινὰ τῶν ἀποστόλων· ἀλλὰ πλείω πάντων ^g ἐγνώκенаи καὶ τὸ μέγεθος τῆς γνώσεως τῆς ἀρρήτου δυνάμεως μόνους καταπεπωκέναι. ^h Εἶναι τε αὐτοὺς ἐν ὕψει ὑπὲρ πᾶσαν δύναμιν· διὸ καὶ ἑλενθέρως πάντα πράσσειν, μηδένα ἐν μηδενὶ φόβον ἔχοντας. Διὰ γὰρ τὴν ἀπολύτρωσιν ἀκρατήτους καὶ

liam inferat) si non omnibus, at certe nonnullis adhibere solere, ipsaemet saepe, quum ad Dei ecclesiam rediissent, confessae sunt, seque corpore ab eo contaminatas fuisse, miroque ipsius amore exarsisse, adeo ut Asianus etiam quidam ex nostris diaconus, quum eum hospitio excepisset, in hanc calamitatem incidere. Ipsius enim uxor, singulari pulchritudine femina, tum animo tum corpore ab hoc mago corrupta est, eumque quum per diu secuta esset, postea non sine magno labore a fratribus conversa, per omne reliquum vitae

a. ἡχρειῶσθαι] Int. post hoc verbum bene legit ἑαυτᾶς.

b. καὶ ἐρωτικῶς] Interpretem ita scripsisse: et velut cupidine inflammataς, ideoque graeca legisse conicio καὶ ὡς ἐπιθυμία φλεγόμενας. Haec, quae fortasse alicui duriora visa sunt, postea illi lectioni καὶ ἐρωτικῶς locum dederunt.

c. τῆς γυναικός] Int. τῆς γὰρ γυν.

d. ἐπιστρεψάντων, αὐτῇ] Cum Int. legi velim ἐπιστρεψάντων αὐτήν, τὸν ἅπαντα κτλ.

e. ἐξομολογουμένη] Haec vox synecdochice ἀντὶ τοῦ μετανοοῦσα hoc loco usurpatur. BILL.

f. περιπολιζόντες] MASS. legendum censet περιπολεῖντες vel περιπολοῦντες. Addit enim: „vertit Int. circumvagati, id est, ni fallor, circumcuntes,

circumvagati vel potius circuitorum more explorantes, insidias captantes. At περιπολιζῶ (sicubi scriptum legatur) significat urbem circumaedificare, circumstruere etc. quod significati genus nihil habet cum eo Irenaei loco commune.“ Sed frustra commendat vir doctissimus novam lectionem, neque recte intellexit sensum verbi περιπολιζειν. Quod apud Strabonem et alias legitur hoc sensu per urbes vagari, urbes oboeo. Sic apud Strabonem 14, p. 675 legitur: τῶν περιπολιζόντων καὶ σχολὰς διατιθεμένων. g. ἐγνώκенаи] Int. ἑαυτοὺς ἐγνώκенаи.

h. Εἶναι τε] Int. εἶναι δέ.

i. ἀπολύτρωσιν] IAC. RHENFERDUS disputatione de redemptione Marciosiorum et Heracleonitarum (Iac. RHENFERDII opera philologica, p. 200 ss.) probare conatus

dam mulieribus, etsi non universis. Hae saepissime conversae ad ecclesiam Dei, confessae sunt, et secundum corpus ¹exterminatas se ab eo, velut cupidine et inflammatas, valde illum se dilexisse; ut et diaconus quidam eorum, qui sunt in Asia ²nostri, suscipiens eum in domum suam, inciderit in huiusmodi calamitatem. Nam quum esset uxor eius speciosa, et sententia et corpore corrupta esset a mago isto et secuta eum esset multo tempore, post deinde cum magno labore fratres eam convertissent, omne tempus in exhomologesi consummavit, plangens et lamentans ob hanc, quam passa est ab hoc mago, corruptelam.

6. Et discipuli autem eius ³quidam circumobversati in [†]iis- ^{+ Mass. 64.} dem, seducentes mulierculas multas corruerunt, perfectos semetipsos vocantes, quasi nemo possit exaequari magnitudini agnitionis ipsorum, nec si Paulum aut Petrum dicas, ^{*}vel alterum quendam ^{* Grab. 61.} apostolorum; sed plus omnibus se cognovisse et magnitudinem agnitionis illius, quae est inenarrabilis virtutis, solos ebibisse. Esse autem se in altitudine super omnem virtutem; quapropter et libere omnia agere, nullum in nullo timorem habentes. Propter enim

tempus admissum scelus confiteri non destitit, labem eam, quae ei a mago acciderat, lugens ac lacrimis prosequens.

6. Quin ipsius etiam discipuli, in iisdem studiis versantes, mulierculas multas in fraudem impulsas corruerunt, perfectos interim se appellantes atque ea scientiae magnitudine praeditos, ut nemo ad eam adspirare posset, etiamsi Paulum dixeris, etiamsi Petrum, aut alium quenquam apostolorum: verum se scientia mortales omnes antecellere, solosque ingentem illam ineffabilis potentiae magnitudinem ebibisse ac supra omnem virtutem in summo fastigio collocatos esse: ob idque etiam libere quidvis perpetrare, nullo rei ullius metu affectos. Redemptionis enim beneficio effici, ut a iudice nec prehendi,

est, voce ἀπολύτρωσις hic designari certas orationes, quibus Marcosii quasdam apud Iudaeos usitatas precationis seu confessionis formulas, precibus quotidianis insertas et ad laudem Dei redemptoris celebratas imitati sint. Quam RHEINFERDII sententiam GRABIUS quoque tuetur. Sed varias Marcosiorum redemptiones ipse Irenaeus cap. 21 describit; indeque patet, universam eorum rationem mysticis signis, ritibus, certisque precibus homines a se deceptos non solum mysteriis suis initiandi, sed etiam ad summam morum contentionem evchendi, nominatam esse ab ipsis redemptionem.

1. *exterminatas se ab eo*] HEUMANNUS hic iterum pro *exterminatas* legi vult *externalas se ab eo velut cupidine quod explicat „amoris deo, furorem immittendi amantibus.“* Sed frustra haec HEUMANNUS monuit. Cf. supra pag. 149 not. 2.

2. *nostri*] GRAB. hanc vocem addidit ex Codd. ARUND. MERC. II. et Voss. Agnoscit pronomen illud CLAROM. IUN. legi vult *e nostris*.

3. *quidam circumobversati*] ERASM. *quidem circumobversati*. GALL. *quidem circumobversati*. GRABIUS primus scripsit *quidam*, quod legitur in CLAROM. Voss. et MERC. II. V. notata ad text. graec.

ἀοράτους γίνεσθαι τῷ κριτῇ. Εἰ δὲ καὶ ἐπιλάβοιτο αὐτῶν, παραστάντες αὐτῇ μετὰ τῆς ἀπολυτρώσεως τάδε εἵποιεν· ὦ πάρεδρε Θεοῦ, καὶ ἡ μυστικῆς ἐπὶ αἰῶνος Σιγῆς, ἣν ἅτα μέγεθ διαπαντὸς βλέποντα τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς, ὁδηγῶ σοι καὶ προσαγωγῇ ἐχρῶμεθα, ἵνα σπῶσιν ἄνω τὰς αὐτῶν μορφάς, ἃς ἡ μεγαλότολμος ἐκείνη φαντασιασθεῖσα, διὰ τὸ ἀγαθὸν τοῦ Προπάτορος προεβάλετο ἡμῶς ἡ τὰς εἰκόνας, τότε ἐνθήμεον τῶν ἄνω ὡς ἐνέπνιον ἔχουσα· ἰδοὺ ὁ κριτὴς ἐγγὺς καὶ ὁ κῆρυξ με κελεύει ἀπολογεῖσθαι· σὺ δέ, ὡς ἐπισταμένη τὰ ἀμφοτέρων, τὸν ὑπὲρ ἀμφοτέρων ἡμῶν λόγον, ὡς ἕνα ὄντα τῷ †κριτῇ παραστήσον, ἡ δὲ μήτηρ ταχέως *ἀκούσασα τούτων, ἡ τὴν Ὀμηρικὴν Ἀΐδος κυνέην αὐτοῖς περιέθρηκε, πρὸς τὸ ἀοράτως ἐκφνεῖν τὸν κριτὴν· καὶ παραχρῆμα ἀνασπάσασα αὐτοὺς, εἰς τὸν νυμφῶνα εἰσήγαγε, καὶ ἀπέδωκε τοῖς ἑαυτῶν νυμφίοις.

nec conspici possint. Quod si etiam ille manum ipsis iniecerit, adstantes ei una cum redemptione his ad eum verbis utentur: *O quae Deo assides, et mysticae ante saecula Sigae, quam Magnitudines Patris faciem semper intuentes, duce te ac conciliatrice utentes, sursum formas suas abstrahunt, quas illa magnopere audaci animo infor-*mans, ob Propatoris bonum nos earum imagines produxit, quum tunc superarum rerum cogitationem [angelorum ideam] somnii

a. ὦ πάρεδρε Θεοῦ] Alloquitur Marcus his verbis Sophiam, a gnosticis matrem ipsorum plerumque dictam.

b. μυστικῆς] Int. μυστικῆς ἐκείνης.

c. πρὸ αἰῶνος] Cod. Reg. προαιῶνος, Int. πρὸ αἰώνων. Quomodo cum legatur, parum referre recte dicunt GRAB. et MASS., dummodo vocem αἰών ita explicaveris, ut sensus sit, Sigen ante saecula exstitisse.

d. τὰ μέγεθ] i. e. angelos.

e. ἐχρῶμεθα] Int. ἐχρῶμεθα itaque recte.

f. ἀνασπῶσιν ἄνω τὰς αὐτῶν μορφάς] Μορφάς i. e. species, ideas seu formas, (non vultus, ut perperam vertit PETAVIUS) quas Achamoth μεγαλότολμος ex audaciore angelorum Salvatoris satellitum inspectione ἐφαντασίασε, animo informavit, et ad quarum imaginem ἐκίνησε καρπούς, κύημα πνευματικὸν καὶ ὁμοίωσιν γεγονότων δορυφόρων τοῦ Σωτῆρος, ut habetur cap. 4. Id est, peperit spirituales homines; προεβάλετο ἡμῶς αὐτῶν εἰκόνας, emisit nos angelorum illorum mente conceptorum imagines, effutiebant Marcosii. Has igitur

angelorum imagines, spirituales nimium homines ad angelorum imagines effictos, existimabant, Sophia duce et sequestra, iisdemque angelis opem ferentibus, sursum retrahi, ita ut iudices conspectum, superiorumque potestatum manus effugientes, a Sophia excepti et in thalamum inducti sponsis suis angelis redderentur, ut explicatur paullo post et cap. 7 nec non cap. 21 sub finem. Ita interpretatur MASS. secutus GRABIUM.

g. φαντασιασθεῖσα] Codd. Reg. et VRATISLAV. φαντασθεῖσα.

h. τὰς εἰκόνας] Int. τὰς αὐτῶν εἰκόνας.

i. ἀμφοτέρων ἡμῶν] Aliquantum difficile est dicere, quatenam ambo ista sint, pro quibus communem apud iudicem expedit defensionem. Vix tamen dubito, matrem Achamoth, quam μεγαλότολμον antea dixerat, et spirituales homines intelligendos esse; ambo enim in thalamum Pleromatis, ubi omnia consummata fuerint, admissum iri docebant supra. GRABIUS.

k. τὴν Ὀμηρικὴν Ἀΐδος κυνέην] Observant editores, haec explicanda esse ex Homeri Il. V, v. 844. 845,

redemptionem, et incomprehensibiles et invisibiles fieri ¹iudici. Si autem et apprehenderit eos, adistentes ei cum redemptione haec ²dicent: *O assessor Dei, et mysticae illius* ³pro aeonon Siges, quam ⁴Magnitudines semper videntes ⁵faciem Patris, te viae duce et adductore utentes, abstrahunt sursum suas formas, quas valde audax illa ducta phantasmate, propter bonum Propatoris emisit nos ⁶imagines illorum, tunc intentionem illorum quae sunt sursum, quasi somnium habens: Ecce iudex in proximo, et praeco me iubet meae defensionem adesse. ⁷Tu autem, quasi quae scias utrorumque nostrorum rationem, tanquam unum (te) [†]existentem, [†]Mass. 65. iudici assiste. Mater autem cito, audiens haec, ^{*}Homericam inferorum galeam eis superimposuit, ut ⁸invisibiliter effluerent iudicem, ^{*}Grab. 62. et statim eripiens eos in thalamum duxit et ⁹reddidit suis sponsis.

cuiusdam instar mente volveret: en iudex imminet ac praeco causam dicere me iubet. Tu vero, ut res utriusque notas et exploratas habens, pro utroque nostrum rationem, ut quae una sit, iudici exhibe. Protinus autem ut mater haec verba acceperit, Homericam Orci galeam illis imponit, ut prospectum eorum iudici eripiat, statimque ipsos sursum tractos in thalamum inducit, sponsisque suis attribuit.

δὲν Ἄϊδος χυρῆν, μὴ μιν ἴδοι ὄβρι-
μος Ἀφρῆς
quo loco Pallas cum Marte dimicans, Platonis galea se contexisse narratur, ne conspiceretur a Marte. Qui illam galeam gestabat, quomvis omnes conspiceret, ipse tamen omnium conspectum effugere putabatur.

1. iudici] Iudicem hic intellige Demiurgum, qui quam sit θεὸς δίκαιός, iudicabit eos, qui ex suis operibus aut regni mercedis bonis aut interitu digni declarandi sunt. Sed animae spiritalium hominum, quam redeuntes in Pleroma perneaturi sint regnum Demiurgi, ab hoc iudice et a principibus, qui circa Demiurgum sunt, liberandae sunt. Invocantes opem τῆς ἀγῆστον Σοφίας, Aeonis in Pleromate ultimum tenentis locum, quae est mater matris Gnosticorum, Achamothae, efficiunt, ut neque a Demiurgo neque ab eius principibus aut potestatibus animae prehendi aut conspici possint. Varias ad Sophiam (ad hanc referenda sunt verba: o assessor Dei) directae preces leguntur cap. 21, 5.

2. dicent] Pass. dicerent.

3. pro aeonon] Sic Int. ex graeco scripsit pro arte saecula.

4. Magnitudines] Cod. MERC. II. magnitudinem.

5. faciem Patris te viae duce et adductore] GALL. faciem matris sui a te et adductore; ERASM. loco matris recte legit Patris et ERASMO assentiunt Codd. MERC. At nostram lectionem FEUARD. ex VET. Cod. restituit. Quod GRAB. dicit, eandem reperiri et in Voss. falsum est, in quo legi: faciem Patris via te et adductore.

6. imagines illorum] Legendum illarum scil. Magnitudinum.

7. Tu autem cett.] Haec periodus aut Interpretis aut librorum culpa mutila est. MASSUETUS locum ita emendavit in notis: Tu igitur, quasi (utpote) quae scias res utrorumque nostrorum: utrorumque nostrorum rationem tanquam unam (non unum, ut vertit Int. attendens ad λόγον) existentem (i. e. ut quae una sit) iudici exhibe (non assiste). Omnes Codd. inter verba unum existentem insertum legunt te, sed ERASM. et GALL. te ex te, quae lectiones graeco textu non sunt probatae et a FEUARD. emendatae.

8. invisibiliter] MERC. I. invisibilem.

9. reddidit] MERC. I. reddidit.

7. ^a Τοιαῦτα δὲ λέγοντες καὶ πράττοντες, καὶ ^b ἐν τοῖς καθ' ἑμᾶς κλίμασι τῆς Ῥοδανουσίας, πολλὰς ἐξηπατήκασιν γυναῖκας, αἵτινες ^c κεκατηριασμένοι τὴν συνείδησιν, αἱ μὲν καὶ εἰς φανερόν ἐξομολογοῦνται, αἱ δὲ δυσωπούμεναι τοῦτο, ἡσυχῇ δὲ πῶς ἑαυτὰς ^d ἀπὴλπικυῖαι τῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ, ἔναι μὲν εἰς τὸ παντελὲς ἀπέστησαν, ἔναι δὲ ἐπαμφοτερίζουσι, καὶ τὸ τῆς παροιμίας πεπόνθασιν, ^e μήτε ἔξω, μήτε ἔσω οὔσαι, ταύτην ἔχουσαι τὴν ἐπικαρτίαν τοῦ σπέρματος τῶν τέκνων τῆς γνώσεως.

Κ Ε Φ. ιδ'.

1. *^f Οὕτως Μάρκος μήτραν καὶ ἐκδοχεῖον ^g τῆς Κολορβάσου εἰσγῆγαστο αὐτὸν μονώτατον γεγονέναι λέγων, ἅτε μονογενὲς

7. His verbis et actionibus multas quoque in Rhodanensi nostra regione mulieres in fraudem impulerunt; quae quidem velut cauterio quodam inustam conscientiam habentes, partim publice poenitentiam egerunt, partim quum id facere prae pudore non sustinerent ac tacite quodammodo de vita Dei desperarent, vel prorsus a

a. Τοιαῦτα δέ] Cod. VRATISLAV. pro δὲ habet δῆ.

b. ἐν τοῖς—κλίμασι τῆς Ῥοδανουσίας] Lugdunensem regionem intellexisse Irenaeum indubium. V. Appar. nostrum.

c. κεκατηριασμένοι] Imitatus est Irenaeus locum 1 Tim. 4, 2 κεκατηριασμένων τὴν ἰδὴν συνείδησιν, quibus est conscientia cauterio seu candenti ferro inusta i. e. depravata ac perditā.

d. ἀπὴλπικυῖαι] Quod observant BILL. et FRONTO DUC., Irenaeum alludere ad Eph. IV, 18 ἀπὴλλοτριωμένοι τῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ, id non nego. Praeterea Interpretem censeo ante verbum ἀπὴλπικυῖαι legisse χωρίζουσιν, quamvis graecum textum satis perspicuum esse PETAVIO lubenter concedam.

e. μήτε ἔξω μήτε ἔσω] Proverbium de iis dictum, qui ancipitis ac incerti animi haesitant, quid potissimum eligant. MASS.

f. Οὕτως Μ.] Int. perperam legit οὕτως οὖν ὁ Μ.

g. τῆς Κολορβάσου κτλ.] Cum Int. legendum arbitror τῆς Κολορβάσου Σιγῆς ἑαυτὸν μόνον γεγονέναι λέγων.

1. cauterizatas] Sic Cod. Voss. et MASS. Alii editores cauterizatas.

2. reverentes] FEUARDENTIUM et IUNIUM sequor, ex graeco sic emendantes. ERASM. GALL. cum MSS. omnibus legunt reverentes.

3. quaedam quidem] IUN. ante haec verba et inseri vult.

4. inter] Sic ARUND. MERC. II. et VOSS. Sed ERASM. et GALL. habent intra.

5. dubitant] Sic CLAROM. PASS. OTTON. VOSS. GRAB. et MASS. At in ERASM. GALL. et FEUARD. legitur dubitantes, in Cod. MERC. II. dubitantem.

6. proverbii] CLAROM. verbi; Voss. verbum.

7. Hic igitur Marcus cett.] Periodus ab editoribus et criticis admodum vexata. Primum variam Codd. et edit. lectionem notare iuvabit: pro hic igitur Marc. — in Cod. Voss. reperitur haec igitur matris; pro susceptorium Codd. ERASMI exceptorium; post semet solum addunt ERASM. GALL. lumen, quod est tantummodo in ERASMI et MERCERI Codd.; pro unigenitus CLAROM. et Voss. unius, PASS. unctus (MASS. coniecit unicus); defectus, quod FEUARD. GRAB. et MASS. legunt post unigenitus existens, desideratur in omnibus MSS.; pro sic enixus est, quod ex FEUARD. receperunt GRAB. et MASS., omnes Codd. habent hic enixus est. — IUNIUS pro semet solum legi vult se et solum; post existens addit ei. HEUMANNUS disputatione supra laudata etiam hunc locum conjecturis speciosius commendatis emendare conatus est. Vir doctus textum ERASMIANUM recipiens illud lumen retineri vult contra fidem optimorum Codd. Ultimam syllabam vocis Colorbasi (meliores Codd. scribunt Colorbasi) relicciendam putat. Quoniam enim sequitur silentii, hoc si librarii errore bis scriptum,

7. Talia autem dicentes et operantes et in iis quoque, quae sunt secundum nos regiones Rhodanenses, multas seduxerunt mulieres, quae ¹cauterizatas conscientias habentes, quaedam quidem etiam in manifesto exhomologesin faciunt; quaedam autem ²reverentes hoc ipsum, in silentio sensim semetipsas retrahunt, desperantes a vita Dei, ³quaedam quidem in totum abscesserunt; quaedam autem ⁴inter utrumque ⁵dubitant, et quod est ⁶proverbii passae sunt, neque intus, neque foris existentes, hunc fructum habentes seminis filiorum agnitionis.

C A P. XIV.

Cap. X.

1. *⁷Hic igitur Marcus vulvam et susceptorium Colorbasi *Grab. 63. Silentii semet solum fuisse dicens, quippe unigenitus existens,

fide desciverunt, vel certe in utramque partem propendunt, quodque proverbio dici solet, nec foris, nec intus sunt; hunc videlicet ex scientiae filiorum semine fructum percipientes.

1. Hic Marcus Colorbasicae Sigis vulvam et conceptaculum se unum fuisse dicens, ut qui unigenitus ipsi esset, defectus semen

et quod restat *Colarba* nomen Hebraicum esse putat, compositum ex כּל et אֶרְבֶּעַ quatuor. Hoc enim nomine *Colarba* tempore sectae Valentinianae designatam esse conicit superiorem *tetrada* seu *tetractyn*. Praeterea de interpretatione vocis *unigenitus* haec disputat: „Illud facile cognoscitur, non Marcum haereticum hic de semetipso loquentem induci. Lege, amabo, totum hoc caput et videbis certissime, *unigenitum* hic esse Christum, non quae GRABII et MASSUETI est sententia, Marcum haereticum. *Unigenitum* enim et Nun Valentinianis esse filium Dei, qui postea *Verbum* sit factus — manifestissimum esse.“ Haec aperte falsa sunt: unigenitus enim et Christus ex Valentinianorum systemate non idem est neque Nun postea *Verbum* factum, sed e No emissum esse dicunt Valentiniani Logon. Locum HEUMANNUS ita legit: *Hic igitur (est) Marcus, vulvam et susceptorium Colarba, Silentii semen solum lumen fuisse dicens (quippe unigenitus existens semen, quod depositum est in eum, hic entis est:) illamque, quae est a summis et ab invisibilibus locis, quaternationem descendisse figura muliebri ad eum. Sed patet, ex hac emendatione locum ipsum obscuriorem evadere neque quadrare in systema Valentinianorum. In eo vituperandus HEUMANNUS, quod iusto magis MSS. fidem neglexit. Praeterea virum doctissimum spes fefellit, fore ut importunus haereticus Colorbasus ex historia evanitus*

sit, cum testis ipsi eripiator Irenaeus. Etenim Ch. Guil. Franc. WALCHII in libro *Entwurf einer Historie der Ketzereien*. T. I, p. 401 seqq. recte monuit haec: „Wenn der Name *Colarbasus* ein Schreibfehler sein sollte, so müsste derselbe schon im vierten Jahrhundert in allen Handschriften gestanden haben, welche die Schriftsteller an so verschiedenen Orten gebraucht haben. Es kommt aber noch hinzu, dass eben diese allen ziemlich einstimmig Dinge von *Colarbaso* berichten, welche sie nicht aus dem Irenaeo geschöpft haben.“ Quae quum ita sint, vituperandus non videor, quod Codicibus maiorem habui fidem, quam coniecturis. Id mihi quidem mirum non videtur, Marcum, qui intima necessitudine cum superiore tetrade se coniunctum esse gloriabatur, se ipsum *susceptorium Sigis* nominasse. Feminam illam, quae superiorem *tetrada* repraesentans ad Marcum descendit, Sigen fuisse procul dubio putabat, quae, coram Diis et hominibus taciturna, tantummodo in Marci ingenium altissima mysteria tanquam semen gnosticae sapientiae deposuit. Sed cur Sigen nominaverit Irenaeus *Colorbasi Silentium*, dicere nequeo, quum parum sciamus de rebus istius haeretici. Colorbasus vestigia Marci premens fortasse multa de Sige eiusque cum ipso nexu fabulatus est. Explicatu difficilia sunt verba: *quippe unigenitus existens*. Si locus detur coniecturae, cum Codd. CLAROM. et Voss.

ὑπάρχων † αὐτῷ, ^a τὸ τοῦ ὑστερήματος κατατεθὲν εἰς αὐτὸν ὥδέ πως ἀπεκύρσεν. Αὐτὴν τὴν πανυπερτάτην ἀπὸ τῶν ἀοράτων καὶ ἀκατονομάστων ^b τούτων τετράδα κατεληλυθῆναι ^c σχήματι γυναικίῳ πρὸς αὐτόν (ἐπειδὴ, φησί, τὸ ἄρρην αὐτῆς ὁ κόσμος φέρειν οὐκ ἠδύνατο), καὶ μνηῦσαι, ^d αὐτὴ τί ἦν, καὶ τὴν τῶν πάντων γένεσιν, ἣν οὐδενὶ πώποτε οὐδὲ Θεῶν οὐδὲ ἀνθρώπων ἀπεκάλυψε, τούτῳ μονοτάτῳ διηγήσασθαι οὕτως εἰποῦσαν· ὅτε τὸ πρῶτον ὁ Πατὴρ ^e ὠδινὲν ὁ ἀνεννόητος καὶ ἀνούσιος, ὁ μήτε ἄρρην μήτε θῆλυ, ἡθέλῃσεν αὐτοῦ ^f τὸ ἄρρῆτον γεννηθῆναι καὶ ^g τὸ ἀόρατον μορφωθῆναι, ἥνοιξε τὸ στόμα καὶ προήκατο λόγον ὅμοιον αὐτῷ· ὃς παραστὰς ὑπέδειξεν αὐτῷ ὃ ἦν, αὐτὸς τοῦ ἀοράτου μορφῇ φανείς. Ἡ δὲ ἐκφώνησις τοῦ ὀνόματος ἐγένετο ^h τοιαύτη· ἐλάλησε λόγον τὸν πρῶτον τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, ἔτις ἦν ἀρχή, καὶ ἦν ἡ συλλαβὴ αὐτοῦ στοιχείων τεσσάρων. Ἐπισυνῆψε ⁱ τὴν δευτέραν, καὶ ἦν καὶ αὐτὴ στοιχείων τεσσάρων. Ἐξῆς ἐλάλησε ^j τὴν τρίτην, καὶ ἦν ^k καὶ αὐτὴ στοιχείων δέκα. Καὶ ^l τὴν μετὰ ταῦτα ἐλάλησε, καὶ ἦν ^m καὶ αὐτὴ στοιχείων δεκαδύο. Ἐγένετο οὖν ἡ ἐκφώνησις τοῦ ὅλου ὀνόματος στοιχείων μὲν τριά-

in se conditum ad hunc fere modum peperit. Ipsam enim summam quaternitatem ex iis locis, quae nec in aspectum cadunt, nec ullo nomine appellari possunt, muliebri forma ad eum descendisse (neque enim mundus, ait, masculam eius vim ferre poterat,) atque et quatenam esset indicasse, et rerum omnium ortum, quem nemini unquam nec Deorum nec hominum declaraverat, ei soli in haec verba exposuisse: Quando primum is, qui Patris expers est, quique nec in cogitationem cadit, nec substantia ulla praeditus est, nec mas denique nec femina est, id quod in eo inenarrabile est, gigni, et quod invisibile

pro unigenitus legerim unitus et in graeco pro μονογενὴς scripserim συγγενής. Quum constet, duos illos haereticos familiaritate arctissime coniunctos fuisse, ex hac lectione planus evadet sensus. GRABIVS Marcum Colorbasi unigenitum dici putans iis veterum scriptorum adversatur, qui Colorbasum Marci discipulum fuisse narrant. Quodsi legi vis μονογενής, cum MASS. corrige αὐτῇ pro αὐτῷ itaque locum explica: affert Irenaeus caussam, cur magus ille socius et particeps arcanorum Siges fuerit, nempe quoniam velut unigenitus ei erat. Sige enim ita adamabat Marcum, ut eum velut unicum filium mysteriorum socium habere vellet.

a. τὸ τοῦ ὑστερήματος] Ex versione addendum σπέρμα.

b. τούτων] Int. recte legit τόπων.

c. σχήματι γυναικίῳ] Cod. VRATIS-

LAV. et edit. princ. γυναικεῖον. Cod. REG. γυναικίον.

d. αὐτῇ] Int. ἐαυτήν, itaque melius.

e. ὠδινεν] Int. legit: ὃ πατὴρ οὐδέ τις ἔστιν. Verbum ὠδινεν in exemplari Interpretis non comparuit.

f. τὸ ἄρρῆτον γεννηθῆναι] Int. τὸ ἄρρῆτ. ἐπὶ τὸν γεννηθῆναι aut γενέσθαι.

g. τὸ ἀόρατον] Ex versione adde ἐαυτῷ.

h. τὴν δευτέραν] Int. καὶ τὴν δευτ., sed ante αὐτὴ non legit καὶ, quod exigiti sensus.

i. τὴν τρίτην] Int. καὶ τὴν τρ.

k. καὶ αὐτῇ] Cum Int. dele καὶ.

l. τὴν μετὰ ταῦτα] Cum Int. legerim τὴν μετὰ ταῦτα οὖσαν.

m. καὶ αὐτῇ] Cum Int. expunge καὶ.

1. [defectus] Non solum in edit. ERAMM. et GALL, sed etiam in omnibus Codd.

+¹[defectus] semen, quod depositum est in eum, sic enixus est. + *Mass. 66.*
²Illam quae est a summis et ab invisibilibus ³et innominabilibus locis quaternationem descendisse ⁴figura muliebri ad eum (quoniam, inquit, eius masculinum mundus ferre non poterat,) et ostendisse quoque semetipsam, quae esset, et universorum genesin, quam nemini unquam neque Deorum neque hominum revelavit, huic solo enarrasse, ita dicentem: quando primum Pater, cuius Pater nemo est, qui est ⁵inexcogitabilis et insubstantivus, qui neque masculus neque femina est, voluit suum ⁶inenarrabile narrabile fieri et ⁷quod invisibile sibi est formari; aperuit os, et protulit Verbum simile sibi, quod adiciens ostendit ei quod erat ipse, quum ⁸invisibilis forma apparuisset. Enuntiatio nominis facta est talis: *⁹lo- * *Grab. 64.*
cutus est verbum primum nominis eius; ¹⁰[ea] fuit ἀρχή, ¹¹et syllaba eius litterarum quatuor. Coniunxit et secundam, et fuit haec litterarum quatuor. Post locutus est et tertiam, et fuit haec litterarum x. Et eam, quae est post haec, locutus est, et ¹²fuit ipsa litterarum xii. Facta est ergo enuntiatio universi nominis,

ad sui formam seu similitudinem effingi voluit, os aperuit, ac verbum sibi simile emisit, quod adstans, hoc quod ipse erat ei ostendit, utpote quod eius, quod oculorum sensum fugiebat, forma exstitisset. Nominis porro pronuntiatio talis fuit. Primum nominis ipsius verbum protulit: haec quidem erat ἀρχή, ac syllaba illius quatuor elementis constabat. Secundam adiunxit, quae et ipsa quatuor elementa continebat. Deinceps et tertiam addidit, quae ipsa decem elementa complectebatur. Denique et quartam prolocutus est, quae ipsa duodecim elementorum erat. Itaque totius nominis enuntiatio triginta

deest vox defectus, a FEUARD. ex graeco addita. In aliis locis Int. ὑστέρημα vertit labes.

2. Illam, quae est cett.] Ex graeco legi vult IUN. Illam quae est summa ab invisibilibus cett.

3. et innominabilibus] Haec addita sunt a FEUARD., consentiente Voss.

4. figura muliebri] Voss. figura in muliebri.

5. inexcogitabilis] Sic edit. princeps pluresque ERASMI editi.; sed Parisinae 1563 et 1567 cum GALL. et FEUARD. incogitabilis. Nostra lectio, a GRABIO restituta, reperitur in Codd. CLAROM. ARUND. MERC. II. et Voss.

6. inenarrabile narrabile] Sic cum MASS. excudi iassi pro inenarrabilem narrabilem, quae librarium negligentia in omnibus MSS. scripta, indeque in edit. typis expressa sunt.

7. quod invisibile] Voss. quod in invi-

sibili. Quod sequitur sibi refer ad formari hoc sensu: sibi simile formari voluit.

8. invisibilis forma] Voss. invisibili forma. Sed nostra lectio accurate respondet graecae.

9. locutus est verbum primum] Sic Codd. CLAROM. et Voss. In omnibus aliis MSS. et edit. praeter MASSUETIANAM vox verbum his legitur, quod GRAB. emendare potuisset, si Cod. Voss. accuratius consuluisset.

10. [ea] fuit ἀρχή] Sic IUN. bene correxit Interpretem, pro fuit ἀρχή. Etenim recte ait MASS.: neque enim vox ἀρχή fuit prima syllaba, quam protulit Pater, sed primus ille sonus, quem emisit, fuit principium ceterorum.

11. et syllaba eius] Sic Cod. CLAROM. et MASS. (addo Voss. quem hic iterum neglexit GRAB.). Ceteri omnes syllabae.

12. fuit ipsa] In MERC. II. deest ipsa, in Voss. vero fuit.

κοντα, ^aσυλλαβῶν δὲ τεσσάρων. Ἐκαστον δὲ τῶν στοιχείων ἴδιον
 †γράμματα καὶ ἴδιον χαρακτῆρα καὶ ἰδίαν ἐκφώνησιν καὶ σχή-
 ματα καὶ εἰκόνας ἔχειν, καὶ μηδὲν αὐτῶν εἶναι, ὃ τὴν ἐκείνου
 καθορᾷ μορφήν, ^bοὔτε αὐτὸς στοιχεῖον ἐστίν· ἀλλὰ οὐδὲ ^cγι-
 νώσκει αὐτόν, οἷδὲ μὴν τὴν τοῦ πλησίον αὐτοῦ ἑκαστον ἐκφώ-
 νησιν ^dπολιορκεῖ, ^eἀλλὰ ὁ αὐτὸς ἐκφωνεῖ, ὡς τὸ πᾶν ἐκφωνοῦντα.
 τὸ ὅλον ἡγεῖσθαι ὀνομάζειν. Ἐκαστον γὰρ αὐτῶν μέρος ἂν τοῦ
 ὅλου, τὸν ἴδιον ἔχον ὡς τὸ πᾶν ὀνομάζειν, καὶ μὴ παύσασθαι
 ἡχοῦντα, μέχρι ὅτου ἐπὶ τὸ ἔσχατον γράμμα τοῦ ἑκάστου στοι-
 χείου μονογλωσσήσαντος καταστήσῃ. Τότε δὲ καὶ τὴν ἀποκα-
 τάσσειν τῶν ὅλων ἔργη γενέσθαι, ὅταν τὰ πάντα κατελθόντα
 εἰς τὸ ἓν γράμμα, μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐκφώνησιν ἡγήσῃ· ἥ
 ἐκφωνήσεως εἰκόνα, τὸ αὐτὴν ὁμοῦ λεγόντων ἡμῶν, ὑπέθετο

litterarum exstitit ac quatuor syllabarum. Singula autem elementa
 peculiare litteras ac notas, peculiaremque pronuntiationem et figu-
 ras atque imagines habent, nec eorum quidquam est, quod illius
 elementi formam perspiciat, quod supra se est. Quin ne ipsum
 quidem cognoscit, immo nec ulla ex iis elementi vicini enuntiationem
 novit: verum id quod enuntiat, perinde esse arbitratur, ac s

a. συλλαβῶν δὲ τεσσάρων] Patet τὸ
 ὅλον ὄνομα, a Propatore pronuntiatum,
 esse Pleroma, aut quadripartite (unde
 συλλαβῶν τεσσάρων) divisum in duas
 tetradas, decada et duodecada, aut tri-
 partite distinctum in ogdoada, decada et
 duodecada.

b. οὔτε αὐτὸς στοιχεῖον ἐστίν] Hunc
 locum corruptum, quem neque ex MSS.
 neque ex versione emendare possumus.
 MASS. optime correxit. Vir doctus post-
 quam legendum esse dixit ὁ ὑπὲρ αὐτοῦ
 στοιχεῖον ἐστίν — ita pergit: „Nempe
 oscitans quispiam scriba duas voces ὁ ὑπὲρ
 in unam commiscuit; tum pro αὐτοῦ
 scripsit αὐτός. — Quod vero ita, ut
 dixi, scripserit Irenaeus, — demonstrat
 Marci hypothesis. Id enim volebat, uni-
 cuique elemento seu Aeonī ignotam esse
 superioris elementi seu Aeonis formam,
 immo ne vicini quidem elementi enuntia-
 tionem scire, seu, ut Irenaei verbis utar,
 μηδὲν αὐτῶν εἶναι, ὃ τὴν ἐκείνου
 καθορᾷ μορφήν, ὁ ὑπὲρ αὐτοῦ στοι-
 χεῖον ἐστὶ nullum eorum esse, quod il-
 lius elementi formam videat, quod supra
 se est, vel quod superius est. Haec vero
 nostra emendatio mire confirmatur ex iis,
 quae lib. II. c. XVI, 9 ex Valentiniano-
 rum sententia (a quibus in hac parte
 non dissidebant Marcosii) refert Irenaeus:
 Hoc autem, inquit, dicunt, quoniam emissi

sunt unusquisque illorum (Aeonum) et il-
 lum tantum cognovisse, qui se emisit, igno-
 rans autem eum, qui ante illum est. Quam
 igitur unusquisque Aeonum ignoret eum,
 qui ante se est; dubitare iam non licet
 quin hic legendum sit ὁ ὑπὲρ αὐτοῦ.
 Iunius legi suadet αὐτὸ pro αὐτός. Levi-
 quidem mutatio est; sed hanc lectionem
 admittentibus novae exorientur difficul-
 tates, eique obstat, quod est in versione
 illud super.

c. γινώσκει] Cum Int. lege γινώσκειν
 Bene observat MASS., αὐτὸν et αὐτὸ
 in sequentibus non referendum esse a
 στοιχεῖον, sed ad Aeonem, per elemen-
 tum significatum.

d. πολιορκεῖ] Infinitivum hic legen-
 dum esse Interpres docet. Sed vox πο-
 λιορκεῖν hic non quadrat; legi vult PE-
 TAVIUS ἐπίστασθαι, IUN. ἐπιγινώσκειν
 MASS. εἰδέναι vel simile verbum.

e. ἀλλὰ ὁ αὐτός κτλ.] NEANDER l. c.
 p. 171 huius loci sensum ita reddit
 Da das unendliche Wesen Gottes von Kei-
 nem erfasst werden kann, und jeder Aeo-
 seine eigene Welt in sich trägt, die er zum
 Dasein bringen soll, so heisst es: Keiner der
 Aeonen kennt die Aussprache und Schrift-
 züge des anderen, ein jeder glaubt in dem,
 was er selbst für sich ausspricht, da
 Ganze auszusprechen, bis der letzte Laut
 des letzten Buchstabens ausgesproche

litterarum xxx, syllabarum autem quatuor. †Unumquodque autem † *Mass. 67.*
 elementorum suas litteras et suum characterem et suam enuntia-
 tionem et figurationes et imagines habere, et nihil eorum esse,
 quod illius videat formam, ¹neque ipsum super elementum est. Sed
 nec cognoscere eum, sed ne quidem proximi eius unumquodque
 enuntiationem scire, sed quod ipse enuntiat, ³ita omne quod enun-
 tiat, illud quod est totum nominet. ⁴Unumquemque enim ipsorum
 pars existens totius ⁵suum sonum quasi omne [nominare], et non
 essare sonantia, quoadusque ⁶ad novissimam litteram novissimi
 lementi singulariter enunciata deveniant. Tunc autem ⁷et redin-
 tegrationem universorum dicit futuram, ⁸quando omnia devenien-
 tia in unam litteram, unam et eandem consonationem ⁹sonant,
 cuius exclamationis imaginem esse, *Amen* simul dicentibus nobis,

totum enuntiaret. Nam quum horum quodque universi pars sit,
 sonum suum esse censet universum, nec finire desinit, quousque
 ad extremam extremi lementi litteram singulariter terminans perveniat.
 Tunc autem rerum omnium in integrum restitutio fit, quum omnia
 in unam litteram delabentia, unum et eundem enuntiationis sonum
 habuerint. Cuius quidem enuntiationis imaginem esse *Amen* illud,
 quod nos una dicimus, esse fingeat. Sonos autem eos esse, qui

werden, dann wird Alles sich zu Einer
 harmonie vereinigen.

1. ἐκάστου — μονογλωσσήσαντος —
 καταστήσαι] Int. legit ἐσχάτου — μο-
 νογλωσσήσαντα — κατέλθωσι. Pro κα-
 ταστήσαι BILL. Interpretem legisse putat
 καταθῆναι, et GRAB. καταστήναι; sed
 rumque non respondet voci deveniant.

1. neque ipsum super elementum est]
 ERASM. GALL. et MSS. omnia. FEUARD.,
 i secutus est FRONTONEM DUC., legit
 ius elementum est; GRAB. et LUN. cuius
 um elementum est; MASS. quod ipsum
 per elementum est. Sed mihi visum est,
 stituere eam lectionem, quae in omni-
 s Codd. reperitur, quamvis non nega-
 im, emendationem MASSUETI mihi non
 plicuisse.

2. nec cognoscere eum, sed ne quidem]
 ERASM. GALL. GRAB. MASS. cum plu-
 us Codd. At FEUARD. pro nec cogno-
 re legit ne cognoscere. Cod. Voss. nec
 noscere eum, sed neque tidem; LUN. pro
 ne quidem legi vult ac ne quidem;
 ss. sed neque.

3. ita omne quod enuntiat] Sic habent
 id. et editi. Patet aut locum esse
 illum, aut Interpretem sensum aucto-
 non esse assecutum. De sensu vide
 ata ad text. graec. Interpreti ita scri-

bendum fuisset: quasi omnia enuntiasset,
 totum se nominare arbitrari. LUN. ita lo-
 cum emendari vult: putare, quod omne
 enuntiat, illud quod est totum nominare.

4. Unumquemque] Sic Codd. et editi.
 omnes, sicut puto Interpretem scripsisse,
 qui superiore periodo eum pro id et ipse
 pro ipsum scripsit, quum cogitaret de
 Aeone per elementum significato. Quare
 MASS. male egit, pro unumquemque po-
 nens unumquodque et Interpretem magi-
 stri more corrigens.

5. suum sonum quasi omne [nominare]
 Cod. PASS. unum sonum. Pro nominare
 nonnulli Codd. cum ERASM. et GALL. ha-
 bent nomen; CLAROM. NON. sic litteris
 maiusculis scriptum offert, cum puncto
 addito in fine; Voss. habet nō. FEUARD.
 primus e graeco legit nominare, quod
 MASS. et GRAB. uncis remotis receperunt.

6. ad novissimam] Sic Voss. FEUARD.
 GRAB. MASS. At ERASM. GALL. cum Codd.
 MERC. extra nov.

7. et redintegrationem] FEUARD. con-
 sentiente Voss. addidit et.

8. quando] Sic MASS. ex CLAROM. PASS.
 Addo Cod. Voss. qui habet qñ, quod
 est quando.

9. sonant] Sic CLAROM. et ex eo MASS.
 Ceteri Codd. et editores sonent.

εἶναι. Τοὺς δὲ φθόγγους ὑπάρχειν τοὺς μορφοῦντας τὸν ἀνόσιον καὶ ἀγέννητον Αἰῶνα· καὶ εἶναι τούτους μορφάς, ἃς ὁ Κύριος ἀγγέλους εἴρηκε, τὰς δὲ διηρηκῶς βλεπούσας τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς.

2. Τὰ δὲ ὀνόματα τῶν στοιχείων τὰ ῥητὰ καὶ κοινά, Αἰῶνα καὶ λόγους καὶ ῥίζας καὶ σπέρματα καὶ πληρώματα καὶ καρποὺς ὠνόμασε. Τὰ δὲ καθ' ἓνα αὐτῶν καὶ *ἐκάστου ἴδια ἐν τῷ ὀνόματι τῆς ἐκκλησίας ἔμπεριεχόμενα νοεῖσθαι ἔφη. Ὡς στοιχείον τὸ ὑστερον γράμμα φωνὴν προήκατο τὴν αὐτοῦ· οἱ ἦχος ἐξελθὼν κατ' εἰκόνα τῶν στοιχείων στοιχεῖα ἴδια ἐγέννησεν ἐξ ὧν τὰ τε ἐνταῦθα κατακεκοσμήσθαι φησι, καὶ τῶν προτούτων γεγενῆσθαι. Τὸ μὲν τοι γράμμα αὐτό, (τὸ ἦχος τῷ ἦχει) οὗ ὁ ἦχος ἦν συνεπακολουθῶν τῷ ἦχῳ, καὶ τὸ ὑπὸ τῆς συλλαβῆς τῆς ἑαυτοῦ ἀνελήφθαι ἄνω λέγειν, εἰς ἀναπλήρωσι τοῦ ὅλου· μεμενηκέναι δὲ εἰς τὰ κάτω τὸν ἦχον, ὥσπερ ἐξ ῥιφέντια. Τὸ δὲ στοιχείον αὐτό, ἀφ' οὗ τὸ γράμμα σὺν τῇ ἐκ φωνῇ τῇ ἑαυτοῦ συγκατῆλθε κάτω, (ὁ) γραμμάτων εἶναι φησι τριάκοντα, καὶ ἐν ἑκάστον τῶν τριάκοντα γραμμάτων ἐν ἑαυτῷ ἔχει ἕτερα γράμματα, δι' οὗ τὸ ὄνομα τοῦ γραμματος ὀνομάζεται καὶ αὐτὸ πάλιν τὰ ἕτερα δι' ἄλλων ὀνομάζεσθαι γραμμάτων, καὶ τὰ ἄλλα δι' ἄλλων· ὥς εἰς ἄπειρον ἐκπίπτειν τὸ πλήθος τῶν γραμμάτων. Οὕτω δ' ἂν σαφέστερον μάθοις τὸ λεγόμενον. Τ

Aeonem illum substantiae expertem atque ingnitum adumbrant atque hos demum eas formas esse, (quas Dominus angelos appellavit) quae Patris faciem perpetuo vident.

2. Communia porro et enarrabilia elementorum nomina Aeonēs et sermones et radices et semina et Pleromata et fructus nuncupavit. Singularia autem et cuiusque propria in Ecclesiae nomina contineri atque intelligi ait. Quorum elementorum extrema ultima littera vocem suam emisit, cuius vox ad elementorum imagine

a. ἐμπεριεχόμενα νοεῖσθαι] Int. ἐμπεριέχεσθαι καὶ νοεῖσθαι.

b. Ὡς στοιχείον τὸ ὑστερον γράμμα] Cum Int. legendum ὧν στοιχείων τὸ τοῦ ἐσχάτου στοιχείου ὕψιστον γράμμα. Cod. REG. et VRATISLAV. habent ὡς στοιχείων τοῦ στοιχείου τὸ ὑστερον γράμμα.

c. οὗ ἦχος ἐξελθὼν] Observarunt editores, Marcum hoc loco aenigmatica ratione designare infelicis Sophiae casum, omniumque rerum inde factum ortum.

d. κατακεκοσμήσθαι] Iun. legi vult κατοικονομεῖσθαι, quod Interpretem le-

gisae equidem inde coniecerim, quae vertit disposita.

e. καὶ τῶν] Lege cum Int. καὶ τῷ f. τὸ ἦχος τῷ ἦχει] Cum Iunio del. haec, utpote quae e margine in textum inserta coniecerim. Mirandum sane, BILLIUM, FRONTONEM DUC. et PATAVIUM τὸ ἦχος indeque συνεπακολουθῶν προ συνεπακολουθῶν legi voluisse, quamvis ἦχος sit mascul. generis.

g. καὶ τῷ] Lege cum Int. κάτω.

h. λέγειν] Int. recte λέγει.

i. (ὁ) γραμμάτων] Expunge δ οὗ Int.

k. δι' οὗ] Int. recte legit δι' ὧν.

¹tradidit. Sonos autem eos esse, qui formant insubstantivum et ingenuum Aeona, et esse ²hos formas, quas Dominus angelos dixit, *Math. XVIII.* quae sine intermissione vident faciem Patris. 10.

2. Nomina autem ³elementorum communia et enarrabilia Aeonas et verba et radices et semina et plenitudines † et fructus vocavit. Singula autem ipsorum et *uniuscuiusque propria in nomine *ecclesiae contineri et intelligi ait. Quorum elementorum ⁴novissimi elementi ultima littera vocem emisit suam, cuius sonus exiens, secundum imaginem elementorum elementa ⁵propria generavit; ex quibus et quae sunt hic disposita dicit, et ea, quae sunt ante haec, generata. Ipsam quidem litteram, cuius sonus erat consequens sonum deorsum, a syllaba sua sursum receptam dicit ad impletionem universi; remansisse autem deorsum sonum quasi ⁶foras proiectum. Elementum autem ipsum, ex quo littera cum enuntiatione sua descendit deorsum, litterarum ait esse xxx et ⁷unamquamque ex his xxx litteris in semetipsa habere alias litteras, per quas nomen litterae nominatur. Et rursus alias per alias nominari litteras, et alias per alias, ita ut in immensum decidat multitudo litterarum. Sic autem planius disces quod dicitur. Delta elementum litteras

egressa, peculiaria elementa procreavit, ex quibus cum haec infera descripta atque exornata, tum ea, quae haec antecesserunt, orta fuisse tradit. Et quidem litteram ipsam, cuius sonus sonum infra sequebatur, a syllaba sua ad universi complementum sursum receptam esse, ceterum sonum velut foras eiectionem infra remansisse. At vero elementum ipsum, a quo littera una cum sua pronuntiatione infra descendit, triginta litterarum esse asserit, quarum etiam quaelibet alias rursus litteras continet, quibus litterae nomen exprimitur. Ac rursus aliam atque aliam per alias atque alias litteras appellari, ita ut litterae in infinitum quendam numerum excrescant. Ad hunc autem modum apertius id quod dico intelliges. Elementum Delta

1. *tradidit*] FEUARD. et MSS. CLAROM. PASS. MERC. II. et VOSS. addit *esse*, quod iam praecessit.

2. *hos formas*] Sic MERC. II. ARUND. ERASM. GRAB. MASS. At MSS. CLAROM. et VOSS. (GRAB. hic uti saepe falso allegat Codicem VOSS.) GALL. et FEUARD. habent *has formas*.

3. *elementorum*] MERC. I. hic et postea *electorum*.

4. *novissimi elementi*] Duas has voces LUN. deleri vult, sed frustra.

5. *propria*] Sic Codd. VET. VOSS. et

FEUARD. primus pro *progenia*, quod est in ERASM. et GALL.

6. *foras proiectum*] ERASM. 1567 *foras proiecti*.

7. *unamquamque ex his XXX in semetipsa*] Sic excudi fecit FEUARDENTIUS monumentibus FRONTONE DUC. et LUNIO. MSS. omnia et ERASM. cum GALL. habent *unamquamque ex his XXX in semetipso*. Quod GRAB. dixit, Cod. VOSS. emendationi FEUARDENTII assentiri falsum est: eandem offert VOSS. lectionem atque cetera MSS.

δέλτα στοιχείον γράμματα ἐν ἑαυτῷ ἔχει πέντε, ^α αὐτὸ δὲ τὸ δέλτα καὶ τὸ ε καὶ τὸ λάμβδα καὶ τὸ ταῦ καὶ τὸ ἄλφα, καὶ ταῦτα πάλιν τὰ γράμματα δι' ἄλλων γράφεται γραμμάτων, καὶ τὰ ἄλλα δι' ἄλλων. Εἰ οὖν ἡ πᾶσα ἐπόστασις τοῦ δέλτα εἰς ἄπειρον ἐκπίπτει, ^β ἀεὶ ἄλλων ἄλλα γράμματα γεννώντων, καὶ διαδεχομένων ἄλληλα, πόσῳ μᾶλλον ἐκείνου τοῦ στοιχείου μείζον εἶναι τὸ πέλαγος τῶν γραμμάτων; Καὶ εἰ τὸ ἐν γράμμα οὕτως ἄπειρον, ὅρα ὅλον τοῦ ὀνόματος τὸν βριθὸν τῶν γραμμάτων, ἐξ ὧν τὸν Προπάτορα ἢ Μάρκον Σιγῇ συνεστάναι ἐδογματίσε. Διὸ καὶ τὸν Πατέρα ἐπιστάμενον τὸ ἀχώρητον αὐτοῦ, δεδωκέναι τοῖς στοιχείοις, ἃ καὶ Αἰῶνας καλεῖ, ἐνὶ ἐκάστῳ αὐτῶν τὴν ἰδίαν ἐκφώνησιν ἐκβοᾶν, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι ἓνα τὸ ὅλον ἐκφωνεῖν.

3. [†] Ταῦτα δὲ σαφηνίσασαν αὐτῷ τὴν τετρακτὴν εἰπεῖν. ^θ Θέαν δὴ σοι καὶ αὐτὴν ἐπιδεῖξαι τὴν Ἀλήθειαν. Κατήγαγον γὰρ αὐτὴν ἐκ τῶν ὑπερθεῶν δωματίων, ἵν' ἐσίδῃς αὐτὴν γυνῆν καὶ ^ε καταμάθοις τὸ κάλλος αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ἀκούσῃς αὐτῆς λαλούσης καὶ θαυμάσῃς τὸ φρόνημα αὐτῆς. Ὅρα οὖν ^{κεφαλὴν} * ἄνω, τὸ ἄλφα καὶ τὸ ω, τράχηλον δὲ β καὶ ψ, ὦμους ἄμα χερσὶ γ καὶ χ, στήθῃ δ καὶ φ, διάσθραγμα ε καὶ υ, νῶτον ζ καὶ τ, κοιλίαν η καὶ σ, μηροὺς θ καὶ ρ, γόνατα ι καὶ π, κνήμας κ καὶ ο, σφυρὰ λ καὶ ξ, πόδας μ καὶ ν. Τοῦτό ἐστι τὸ σῶμα τῆς κατὰ τὸν μάγον Ἀληθείας· τοῦτο τὸ σχῆμα τοῦ στοιχείου, οὗτος ὁ

quinque litteras complectitur, nimirum δ et ε et λ et τ et α; rursusque hae litterae aliis litteris perscribuntur aliaeque item aliis. Si ergo tota elementi Delta coagmentatio in infinitum cadit, aliis nimirum alia gignentibus, atque inter se succedentibus, quanto tandem elemento illo maius vastiusque tantum litterarum pelagus erit? Et si una littera usque adeo infinita est, animadvertas velim, quae in toto nomine sit litterarum profunditas, ex quibus Marci Sige Propatorem constare docuit. Qua etiam de causa Propatorem, quod se comprehendere non posse perspectum haberet, hoc singulis elementis, quibus etiam Aeonum nomen imponit, dedisse, ut propriam enuntiationem ederent, quandoquidem singula universo pronuntiando impares erant.

a. αὐτὸ δέ] Int. αὐτὸ τε.

b. ἀεὶ ἄλλων ἄλλα γράμματα] Vocem ἀεὶ non legit Int. In Cod. VRATISLAV. deest γράμματα.

c. Ταῦτα δέ] Int. ταῦτα δὴ vel simile quid legit.

d. Θέαν] Lego θέλω cum Int.

e. καταμάθοις] Sic Codd. et editt. praeter Venetam, quae habet καταμάθης.

f. κεφαλὴν ἄνω, τὸ ἄλφα] Int. legisse videtur εἰς κεφαλὴν αὐτῆς ἄνω, πρῶτον τὸ ἄλφα.

1. in se habet] ARUND. habuisse. Ho-

rum verborum ordinem mutavi auctoritate Cod. Voss.

2. et ipsum] GRAB. ex Codd. ARUND. et MERC. II. addidit et. Consentit Voss. Sed illud et iam habet editio princeps.

3. et λ] GRAB. et ex Cod. ARUND. addidit, consentiente Voss.

4. eo quod non possit unum, illud] MERC. II. pro eo habet et. GRAB. pro unum legi suadet unus, quia in graeco exstat ἓνα. Sed MASSUETO scite observante unum referendum est ad elementum, quod re vera significat Aeonem. Pro

¹in se habet quinque, ²et ipsum δ et ε ³et λ et τ et α et hae rursus litterae per alias scribuntur litteras et aliae per alias. Si ergo universa substantia Deltae in immensum decidit, aliis alias litteras generantibus et succedentibus alterutrum, quanto magis illius elementi maius esse pelagus litterarum? Et si una littera sic immensa est, vide totius nominis profundum litterarum, ex quibus Propatora Marci Silentium constare docuit. Quapropter et Patrem scientem incapabile suum dedisse elementis, quae et Aeonas vocat, unicuique eorum suam enuntiationem exclamare, ⁴eo quod non possit unum, illud quod est totum enuntiare.

3. † Haec itaque exponentem ei quaternationem ⁵dixisse: † *Mass. 69.* volo autem tibi et ipsam ostendere Veritatem. Deposui enim illam de superioribus ⁶aedificiis, ut ⁷circumspicias eam nudam, et intuearis formositatem eius; sed et audias eam loquentem et admireris sapientiam eius. ⁸Vide quid igitur in caput eius sursum, primum A * et Ω ; collum autem B et Ψ ; humeros cum manibus ⁹ Γ et X ; * *Grab. 66.* pectus A et Φ ; ¹⁰cinctum E et Y ; ¹¹ventrem Z et T ; verenda H et Σ ; femora Θ et P ; genua I et II ; tibias K et O ; crura A et Ξ ; pedes M et N . Hoc est corpus eius, quae est secundum magum, Veritatis; haec ¹²figura elementi, hic character litterae.

3. Haec autem quaternitatem planius ipsi his verbis declarasse. Lubet ipsam quoque Veritatem tibi spectandam proponere. Ex superis quippe aedibus eam devexi, ut nudam eam conspicias, eiusque pulchritudinem intelligas atque adeo loquentem audias, eiusque prudentiam admireris. Vide igitur caput eius sursum A et Ω , collum B et Ψ , humeros una cum manibus Γ et X , pectus A et Φ , diaphragma E et Y , dorsum Z et T , ventrem H et Σ , femora Θ et P , genua I et II , tibias K et O , crura A et Ξ , pedes M et N . Hoc nimirum est de magi sententia corpus veritatis, haec elementi figura, hic litterae character. Atque hoc elementum

illud ARUND. MERC. II. ERASM. et GALL. legunt illum.

⁵ dixisse] Sic primus FEUARD. ex graeco. Namque omnes Codd. habent cum edit. ERASM. et GALL. dedisse.

⁶ aedificiis] In GRABII edit. fortasse culpa typographi aedificii.

⁷ circumspicias] Voss. et MERC. II. circumspiciam.

⁸ Vide quid igitur in caput] Patet, quid esse expungendum. Codd. CLAROM. et Voss. habent in caput, ceteri cum edit. omnibus praeter MASS. omittunt in.

⁹ Γ et X] Sic CLAROM. et omn. edit. excepta FEUARD. ubi male II et X . MASS.

¹⁰ cinctum] Nimis obscure ita redditur $\delta\iota\alpha\phi\rho\alpha\gamma\mu\alpha$, quod est membrana, quae cor et pulmonem a iecore et liene discernit. GRAB.

¹¹ ventrem Z et T] Sic CLAROM. ARUND. MERC. II. ERASM. GRAB. MASS.; in GALL. vero et FEUARD. male X et T . Sed ipse vides, textum latinum non respondere graeco.

¹² figura] Sic FEUARD. primus legit ex VET. Cod. consentiente Voss. Sed ERASM. 1528 futura (ita et MERC. II.) et in margine duplitem hanc proponit coniecturam: *factura* et *imagine*; GALL. *factura*.

χαρακτῆρ τοῦ γράμματος. Καὶ καλεῖ τὸ στοιχεῖον τοῦτο Ἀνθρώπον· ^αεἶναι τε πηγὴν φησιν αὐτὸ παντὸς λόγου καὶ ἀρχὴν πάσης φωνῆς καὶ παντὸς ἀρρήτου ἔησιν καὶ τῆς σιωπωμένης Σιγῆς στόμα. Καὶ τοῦτο μὲν τὸ σῶμα αὐτῆς. Σὺ δὲ μετάρσιον ἐγείρας διανοίας νόημα, ^βτὸν αὐτὸν γεννήτορα καὶ πατροδότορα λόγον ^γἀπὸ στομάτων Ἀληθείας ἄκουε.

4. Ταῦτα δὲ ταύτης εἰποῦσης, ^δπροσβλέψασαν αὐτῇ τὴν Ἀλήθειαν ^εκαὶ ἀνοίξασαν τὸ στόμα λαλῆσαι λόγον· τὸν δὲ λόγον ὄνομα γενέσθαι καὶ τὸ ὄνομα γενέσθαι τοῦτο, ὃ γινώσκουμεν καὶ λαλοῦμεν, Χριστὸν Ἰησοῦν· ὃ καὶ ὀνομάσασαν αὐτὴν ^ςπαρ' αὐτῇ καὶ σιωπῇ. Προσδοκῶντος δὲ τοῦ Μάρκου πλεῖόν τι μέλλειν αὐτὴν λέγειν, πάλιν ἡ τετρακτὺς παρελθοῦσα εἰς τὸ μέσον, φησὶν· ὡς ἐκκαταφρόνητον ἡγήσω τὸν λόγον, ὃν ἀπὸ ^εστομάτων τῆς Ἀληθείας ἤκουσας. Οὐ τοῦθ' ὅπερ οἶδας καὶ ^βδοκεῖς· παλαιὸν ἐστὶν ὄνομα. Φωνὴν γὰρ μόνον ἔχεις αὐτοῦ, τὴν δὲ δύναμιν ἀγνοεῖς. Ἰησοῦς μὲν γάρ ἐστιν ἐπίσημον ὄνομα ^βἐξ ὧν γράμματα, ὑπὸ πάντων [†]τῶν τῆς κλήσεως γινωσκόμενον. Τὸ δὲ παρὰ τοῖς Αἰῶσι τοῦ Πληρώματος πολυμερὲς τυγχάνον, ἄλλης ἐστὶ μορφῆς καὶ ἑτέρου τύπου, γινωσκόμενον ὑπ' ἐκείνων τῶν ^ισυγγενῶν, ὧν τὰ μεγέθη παρ' ^ιαὐτῶν ἐστὶ διαπαντός.

5. Ταῦτ' οὖν τὰ παρ' ἐμῶν εἰκοσιτέσσαρα γράμματα ἀπορ-

Hominem vocat, essequē illud ait fontem omnis sermonis, atque initium omnis vocis et omnis inenarrabilis narrationem et tacitae Sigae os. Hoc, inquam, est veritatis corpus. Tu vero in altum sublata mentis intelligentia sui ipsius genitorem ac Patris largitorem sermonem ex ore veritatis audi.

4. Hanc orationem quum illa habuisset, Veritatem coniectis in eum oculis, apertoque ore sermonem edidisse ait, ac sermonem hunc nomen factum esse, hoc, inquam, nomen quod scimus ac loquimur, Christum Iesum: quod quum protulisset, statim conticuisse. Quum autem Marcus ab ea longiorem aliquam orationem expectaret, quaternitas rursus in medium progressa, his verbis usa est:

a. εἶναι τε] Int. εἶναι δέ.
b. τὸν αὐτὸν γεννήτορα καὶ πατροδότορα] Recte Int. τὸ αὐτὸ γεννήτορα καὶ πατροδότορα; edit. princ. Epiphaniī cum Codd. REG. et VRATISLAV. perperam habent πατροδότορα.
c. ἀπὸ στομάτων] Int. recte ἀπὸ στόματος.
d. προσβλέψασαν] Cod. VRATISLAV. προσβλέψαν.
e. καὶ ἀνοίξασαν] Καὶ, quod in ed. Colon. Epiphaniī et apud GRAB. deest, agnoscit Cod. VRATISLAV.

f. παρ' αὐτῇ καὶ σιωπῇ] Int. legisse videtur παραντίχα σιωπῇν aut σιωπῆσαι.

g. στομάτων] Iterum lege cum Int. στόματος.

h. δοκεῖς] Sic Codd. REG. et VRATISLAV. Sed edit. princ. Epiphaniī et edit. Col. δοκοῖς. Lege ex versione καὶ δοκεῖς ἔχειν.

i. Ἰησοῦς μὲν γάρ] Int. Ἰησοῦς δέ.

k. ἐξ ὧν] Int. melius ἐξ ἔχον, aut, uti putat MASS. ἐξ ὧν γραμμάτων.

l. συγγενῶν] Ex versione adde αὐτοῦ.

Et vocat elementum hoc Hominem: esse autem fontem ait eum omnis verbi et initium universae vocis et omnis inenarrabilis enarrationem et taciti Silentii os. Et hoc quidem corpus eius. Tu autem, sublimius allevans sensus intelligentiam, autogenitora et patroditora verbum ab ore Veritatis audi.

4. Haec autem quum ¹dixisset illa, attendentem ad eum Veritatem et aperientem os, ²locuta est verbum: verbum autem nomen factum et nomen esse hoc, quod scimus, et loquimur, Christum Iesum; quod quum nominasset, statim tacuit. Quum autem putaret Marcus plus aliquid eam dicturam, rursus quaternatio veniens in medium ait: Tanquam contemptibile putasti esse verbum, quod ab ore Veritatis audisti. Non hoc, quod scis et putas habere: ³olim est nomen. Vocem enim tantum habes eius, virtutem autem ignoras. Iesus autem est ⁴insigne nomen, sex habens litteras, ab omnibus qui sunt †vocationis cognitum. Illud autem, quod est † *Mass. 70.* apud Aeonas Pleromatis, quum sit multifarium existens, alterius est formae et alterius typi, quod intelligitur ab ipsis qui sunt cognati eius, quorum magnitudines apud eum sunt semper.

5. ⁵Haec igitur, quae ⁶apud nos sunt viginti quatuor litterae,

Vilem et contemnendum sermonem cum esse arbitratus es, quem ex ore Veritatis accepisti. Atqui non hoc, quod nosti, tenere te censes, antiquum nomen est. Vocem enim ipsius duntaxat habes, vim autem ignoras. Iesus etenim insigne nomen est, sex litteris constans, omnibus, qui vocati sunt, notum ac perspectum. At illud, quod est apud Pleromatis Aeones, quum multis partibus constet, alterius formae ac figurae est, his demum cognitum et exploratum, qui cognatione ipsum attingunt, quorumque magnitudines apud eum semper sunt.

5. Quocirca ita habeto: has viginti quatuor litteras, quae apud

Sermo est de angelis, qui supra nominantur ὁμογενεῖς Salvatori. Vide quae disputavi pag. 32, not. b. — IUN. legi vult ὑπ' ἐκείνου τῶν συγγ.

m. αὐτῶν] Int. recte αὐτῶ.

1. dixisset] Voss. audiisset.

2. locuta est] Sic Codd. omnes. MASS. ex graeco emendavit locutam esse, quod contra fidem MSS. non recepi. Verisimile, enim est, Interpretem ita scripsisse.

3. olim est nomen] Int. fortasse legit πάλαι pro παλαιόν; sed vertendum ei fuisset antiquum est nomen.

4. insigne nomen] Ἐπίσημον hic non insigne vel celebre nomen denotare puto,

sed sex constans literis, ut mox additur. Quum enim ἐπίσημον Μαθ sextum in alphabeto locum teneret, indeque humeri 6 nota esset, tam hic ipse numerus, quam quae illum haberent, ἐπίσημα dici sueverunt. GRAB. Nomina (haec bene addit MASS.) sex constantia litteris mysticum quid habere contendebant haeretici.

5. Haec igitur] Sic omnes Codd. et sic procul dubio scripsit Int. ex graeco ταῦτα. Quisque videt corrigendum esse has igitur, quod FEUARD. GRAB. et MASS. in textum recepere.

6. apud nos] Melius legendum ex graeco apud vos.

ροίας ὑπάρχειν γίνωσκε τῶν τριῶν δυνάμεων εἰκονικάς, τῶν περιεχουσῶν τὸν ὅλον τῶν ἄνω στοιχείων τὸν ἀριθμὸν. Τὰ μὲν γὰρ ἄφωνα γράμματα ἑννέα νόμισον εἶναι τοῦ Πατρὸς καὶ τῆς Ἀληθείας διὰ τὸ ἀφώνους αὐτοὺς εἶναι τουτέστιν ἀρρήτους καὶ ἀνεκλαλήτους. Τὰ δὲ ἡμίφωνα ὀκτώ, ὅντα τοῦ Λόγου καὶ τῆς Ζωῆς, διὰ τὸ μέσα ὥσπερ ὑπάρχειν τῶν τε ἀφώνων καὶ τῶν φωνηέντων, καὶ ἀναδέχεσθαι τῶν μὲν ὑπερθεῖν τὴν ἀπόρροϊαν, τῶν δ' ὑπὲρ αὐτὴν τὴν ἀναφοράν. Τὰ δὲ φωνήεντα καὶ αὐτὰ ἑπτὰ ὄντα, τοῦ Ἀνθρώπου καὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἐπεὶ διὰ τοῦ Ἀνθρώπου φωνὴ προελθοῦσα ἐμόρφωσε τὰ ὅλα. *Ὁ γὰρ ἦχος τῆς φωνῆς μορφήν αὐτοῖς περιεποίησεν. Ἔστιν ὁ μὲν Λόγος ἔχων καὶ ἡ Ζωὴ τὰ ὀκτώ, ὁ δὲ Ἀνθρώπος καὶ ἡ Ἐκκλησία τὰ ἑπτὰ, ὁ δὲ Πατὴρ καὶ ἡ Ἀλήθεια τὰ ἑννέα. Ὑπερθεῖν τοῦ ἑσπερήσαντος λόγον ὁ ἀφεδρασθεὶς ἐν τῷ Πατρὶ κατήλθε, πεμφθεὶς ἐπὶ τόν, ἀφ' οὗ ἐχωρίσθη ἐπὶ διορθώσει τῶν πραχθέντων, ἵνα ἡ τῶν πληρωμάτων ἐνότης ἰσότητα ἔχουσα καρποφορῇ μίαν ἐν πᾶσι τὴν ἐκ πάντων δύναμιν. Καὶ οὕτως ὁ τῶν ἑπτὰ τὴν τῶν ὀκτῶ ἐχομίσατο δύναμιν· καὶ ἐγένοντο οἱ τόποι ὅμοιοι τοῖς ἀριθμοῖς, ὁμοδόξοι ὄντες· ὅτινες τρεῖς ἐφ' ἑαυτοὺς ἐλθόντες, τὸν τῶν εἰκοσιτεσσάρων ἀνέδειξαν ἀριθμόν. Τὰ μὲν τρία στοιχεῖα, (ἡ ἀφίησιν αὐτοὺς τῶν τριῶν ἐν συζυγίᾳ δυνάμεων ὑπάρχειν, † ἃ ἔστιν ἕξ, ἀφ' ὧν ἀπερρέη τὰ εἰκοσιτέσσαρα στοιχεῖα) τετραπλασιασθέντα τῇ τῆς ἀρρήτου τετραδὸς λόγῳ, τὸν αὐτὸν

vos sunt, velut rivos quosdam esse, tres eas virtutes, quibus univ-
ersus superiorum elementorum numerus continetur, adumbrantes.
Sic enim existima, novem mutas litteras Patris et Veritatis esse,
quod videlicet muti ipsi sint, hoc est eiusmodi, qui nullis verbis
exprimi possint. Semivocales autem, quae octo sunt, Sermonis et
Vitae, quod inter vocales et consonantes velut mediae interiectae
sint, atque ut a superioribus defluant, ita vicissim inferiora ad eas
referantur. Vocales porro, quae ipsae quoque septem sunt, Homini
et Ecclesiae; quandoquidem vox per hominem progressa omnia in-
formavit. Vocis etenim sonus formam ipsis indidit. Habent igitur
Sermo et Vita octo, Homo et Ecclesia septem, Pater et Veritas

a. ὑπὲρ αὐτὴν] Int. ὑπὸ αὐτὴν aut
ὑπενέροθεν legit.

b. Ἔστιν] Adde cum Int. οὗν aut
simile quid.

c. Ἐπειδὴ τοῦ ὕστ. κτλ.] Malo ἐκ
δὲ τοῦ cum Interprete. Neque enim
quadrat ἐπειδὴ cum his quae praecedunt.
Sensus autem horum verborum hic est:
quoniam Pater et Veritas novem litteras
continebant, Homo autem et Ecclesia

septem duntaxat, Sermo vero et Vita
octo, corrigendae huiusce numerorum
inaequalitatis causa factum est, ut littera
una, quae Pater abundabat, ad Hominem
et Ecclesiam descenderit, ac sic cuique
ex his coniugationibus suis litterarum
octernio constitit. BILL. — Iun. legi vult
ἐπὶ δὲ τοῦ.

d. οἱ τόποι] Int. οἱ τρεῖς τόποι.

e. ἀφίησιν] Int. recte & φησίν.

emanationes esse intellige trium virtutum imaginales ¹earum, quae continent universum, quae sunt sursum, elementorum numerum. Mutas enim litteras novem ²puta esse Patris et Veritatis, quoniam sine voce sint, hoc est et inenarrabiles et ³ineloquibiles. ⁴Semivocales autem quum sint octo, Logi esse et Zoës, quoniam quasi mediae sint inter mutas et vocales; et recipere eorum quidem, quae supersint, emanationem, eorum vero, quae subsint, elevationem. Vocales autem et ipsas septem esse, Anthropi et Ecclesiae, quoniam per Anthropum vox progrediens formavit omnia. Sonus enim *vo- *Grab. 67. cis formam ⁵eis circumdedit. Est igitur Logos habens et Zoë viii, Anthropos autem et Ecclesia vii, Pater autem et Alethia ix. Ex minori autem computatione, qui erat apud Patrem, descendit, emissus illuc, unde fuerat separatus ad emendationem factorum, ut Pleromatum unitas aequalitatem habens fructificet unam in omnibus, quae est ex omnibus virtus. Et sic is qui est numeri vii eorum, qui sunt octo, accepit virtutem et facta sunt tria loca similia numeris, quum sint octonationes; ⁶quae ter in se venientia viginti quatuor ostenderunt numerum. Et tria quidem elementa, (quae dicit ipse trium in coniugatione virtutum exsistere, quae fiunt vi, ex quibus emanaverunt viginti + quatuor litterae) quadripartita in- + Mass. 71. enarrabilis quaternationis ⁷ratione, ⁸eundem numerum faciunt; quae

novem. Quoniam autem non satis constabat numerus; is qui in Patre insidebat, descendit, ad eum videlicet, a quo seiunctus fuerat idcirco missus, ut ea quae facta erant, emendarentur, ac Pleromatum unitas aequalitate praedita unam in omnibus, quae ex omnibus manat, virtutem proferret. Atque ita septenarius numerus octonarii vim accepit, factique sunt tres loci numeris consimiles, quum sint ogdoades: qui quidem tres in se ducti quatuor et viginti efficiunt. Et quidem tria elementa, (quae ipse coniugii nexu cum tribus virtutibus devincta esse ait, ac proinde sex sunt, e quibus viginti quatuor litterae profluxerunt) per rationem sermone omni praestantioris quaternitatis quadruplicata, eundem cum ipsis nume-

<p>1. earum quae] Codd. eorum, quod recte emendavit MASS.</p> <p>2. puta] Sic FEUARD. ex VET. Cod. Sed ERASM. GALL. MERC. II. et VOSS. putat.</p> <p>3. ineloquibiles] ERASM. GALL. CLAROM. PASS. et VOSS. inloquibiles.</p> <p>4. Semivocales] Sic FEUARD. primus emendavit. Consentiant VOSS. MERC. II. et ERASMI edit. princ. Sed aliae ERASMI</p>	<p>edit. et GALL. perperam habent semivocabiles.</p> <p>5. eis] Sic recte legunt FEUARD. GRAB. MASS. et IUN. ERASM. GALL. cum MSS. MERC. II. et VOSS. eius.</p> <p>6. quae ter in se venientia] VOSS. perperam quaternis evenientia. Patet, ex graeco scribendum fuisse quae tria cett.</p> <p>7. ratione] MERC. II. narratione.</p> <p>8. eundem] Adde cum GRAB. ex graeco cum illis (tribus locis i. e. virtutibus).</p>
---	--

αὐτοῖς ἀριθμὸν ποιεῖ ἅπερ φησὶ τοῦ ἀνονομάστου ὑπάρχειν. Φορεῖσθαι δὲ αὐτὰ ὑπὸ τῶν τριῶν δυνάμεων εἰς ὁμοιότητα τοῦ ἀοράτου, ὧν στοιχείων ^aεἰκόνες εἰκόνων τὰ παρ' ἡμῖν διπλᾶ γράμματα ὑπάρχειν, ἃ συναριθμοῦμενα τοῖς εἰκοσιτέσσαρσι στοιχείοις, ^bδυνάμει τῶν κατὰ ἀναλογίαν τὸν τριάκοντα ποιεῖ ἀριθμὸν.

6. Τοῦτου τοῦ λόγου καὶ τῆς οἰκονομίας ταύτης ^cκαρπὸν φησιν ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος ^dπεφηνέναι, ἐκεῖνον τὸν ^eμετὰ τὰς ἑξ ἡμέρας τέταρτον ἀναβάντα εἰς τὸ ὄρος καὶ γένόμενον ἕκτον, τὸν κρατηθέντα καὶ καταβάντα ^fἐν τῇ ἑβδομάδι, ^gἐπίσημον ὁγδοάδα ὑπάρχοντα, καὶ ἔχοντα ἐν ἑαυτῷ τὸν ἅπαντα τῶν στοιχείων ἀριθμὸν, ^hἐφάνέρωσεν, ἐλθόντος αὐτοῦ ἐπὶ τὸ βάπτισμα, ἢ τῆς περιστερᾶς κάθοδος, ἣτις ἐστὶν ω καὶ α. ⁱὉ γὰρ ἀριθμὸς αὐτῆς μία καὶ ὀκτακόσια. Καὶ διὰ τοῦτο Μωϋσέα ἐν τῇ ἑκτῇ τῶν ἡμερῶν εἰρηκέναι τὸν ἄνθρωπον γεγονέναι ^jκαὶ τὴν οἰκονομίαν δὲ ἐν τῇ ἑκτῇ τῶν ἡμερῶν, ἣτις ἐστὶ παρασκευή, τὸν ἔσχατον ἄνθρωπον, εἰς ἀναγέννησιν τοῦ πρώτου ἀνθρώπου, πεφηνέναι, ἧς οἰκονομίας ἀρχὴν καὶ τέλος ^kκαὶ τὴν ἑκτὴν ὥραν,

rum pariunt, quae quidem illius esse ait, qui appellationem omnem excedit. Ea porro ad invisibilis similitudinem a tribus virtutibus ferri. Atque horum elementorum imagines imaginum eas esse litteras dicit, quas duplices appellamus; quae quidem si viginti quatuor litteris adiungantur, analogiae vi tricenarium numerum edunt.

6. Huius rationis et administrationis fructum in imaginis similitudine exstitisse ait eum, qui post sex dies quartus in montem ascendit, ac sextus factus est; qui descendit atque in hebdomade

a. εἰκόνες εἰκόνων] Postremam hanc vocem hamulis incluserint PETAV. et GRAB., veluti superfluum. Sed praeterquam quod eam legit Interpres, existimo duplices litteras recte dici potuisse *imagines imaginum*, quia imagines erant conjugatorum elementorum. MASS.

b. δυνάμει τῶν κατὰ ἀναλογίαν] Int. δυνάμει τῇ κατὰ ἀναλογίαν.

c. καρπὸν] Valentiniāni Iesum Pleromatis τέλειον καρπὸν vocabant. Cf. supra cap. 2 pag. 30.

d. πεφηνέναι] Sic MASS. secundum Cod. REC. Sed editt. ceterae et Cod. VRATISLAV. male legunt πεφουζέναι.

e. μετὰ τὰς ἑξ ἡμέρας τέταρτον ἀναβάντα] Respicit auctor historiam transfigurationis. Primum enim ascendens in montem cum comitibus Petro, Ioanne et Iacobo Christus fuit quartus; deinde vero Moyse et Elia ibi apparentibus factus est sextus.

f. ἐν τῇ ἑβδομάδι] Adi Apparatum nostrum.

g. ἐφάνέρωσεν] Int. ὃν ἐφάνέρωσεν.

h. Ὁ γὰρ ἀριθμὸς κτλ.] Quum numeros singulis vocis περιστερᾶ litteris expressos invicem addideris, numerus 801 exorietur.

i. καὶ τὴν οἰκονομίαν] BILL. legit pro καὶ praep. κατὰ, quodiam πεφηνέναι activa significatione nunquam a se repertum esse meminit. At vero FRONTO DUC. putat, significationem verbi φαίνειν activam in lucem edere, proferre auctoritate Philonis Iudaei probari posse, qui scripsit τὴν εὐσέβειαν ἀπέφηνε. GRAB. consentit cum FRONTO, DUC. Notissimum est, abstrum verbi φαίνειν significatione activa legi; neque vero PERF. II, quod tantummodo sensu intransitivo occurrit — id quod BILL. contendat. Sed mutatione illa vocis καὶ in κατὰ non opus est, dummodo οἰκονομία recte explicatur. Cf. quae supra pag. 110, not. c. observavi. Saepissime patribus ecclesiae οἰκονομία est σαρχοποίησις Christi aut humana eius natura,

quidem dicit illius, qui est ¹innominabilis, exsistere. ²Indui autem ea a tribus virtutibus, in similitudinem illius qui est invisibilis, quorum elementorum imagines imaginum esse eas, quae sunt apud nos duplices litterae, quas cum xxiv ³litteris adnumerantes, virtute quae est secundum analogiam, xxx faciunt numerum.

6. Huius rationis et dispositionis fructum dicit in similitudinem imaginis apparuisse ⁴illum, qui post vi dies quartus ascendit in montem, et factus est ⁵sextus; qui descendit et detentus est in hebdomade, quum ^{*}esset insignis octonatio et ⁶haberet in se ^{*}omnem elementorum numerum, quem manifestavit, quum ipse venisset ad baptismum, columbae descensio, quae est Ω et A . Numerus enim ipsius, unum et dccc. Et propter hoc Moſen in sexta die dixisse hominem factum, ⁷et dispositionem autem in sexta die, quae est in ⁸coena pura, novissimum hominem, ⁹in regenerationem primi hominis, apparuisse. Cuius dispositionis initium et finem sextam horam, in qua affixus est ligno. Perfectum enim sensum,

Matth. XVI.

1. et Mr. XL. 2.

* Grab. 68.

Apoc. I. 8.

detentus est, quum insignis ogdoas esset atque omnem elementorum numerum in se contineret: quem, quum ad baptismum accessisset, columbae descensus perspicue ostendit, quae quidem est ω et α . Huius enim numerus est unum et octingenta. Ob eamque causam dixisse Moſem, sexto die conditum hominem fuisse: humanam Christi naturam sexto die, quae est parasceue, ultimi hominis passionem ad primi hominis regenerationem apparuisse. Cuius quidem administrationis principium ac finem exstitisse sextam illam horam, in

atque id quod secundum humanam naturam contulit Christus ad perficiendum opus redemptorium, nimirum passio et mors Christi. Sensus loci igitur hic est: humanam Christi naturam, nimirum novissimi hominis passionem et mortem ad primi hominis regenerationem apparuisse sexta die.

k. καὶ τὴν ἔκτιν] Expunge καὶ auctoritate Interpretis.

1. *innominabilis*] Sic primus emendavit FEUARD. fortasse ex VET. Cod. Sed ERASM. GALL. CLAROM. OTTOB. ARUND. MERC. II. et VOSS. (errore deceptus erat GRAB. dicens, VOSSII Cod. tueri FEUARDENTII emendationem) habent *innominabilis*.

2. *Indui autem ea*] VOSS. *inclinantem eas*. Pro *eas* MASS. emendavit sine auctoritate Codd. *eo*.

3. *litteris adnumerantes*] Cod. ARUND. *adnumeratis*. VOSS. *litteris numerantes*.

4. *illum*] Et ante *illum* GRAB. et MASS. auctoritate Codd. ARUND. et CLAROM. expungere. Consentit VOSS.

5. *sextus*] Ita pro VI reposuit GRAB. ex VOSS. et graeco.

6. *haberet*] ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II. *perperam habet*.

7. *et dispositionem*] In ERASM. GALL. FEUARD. et nonnullis MSS. deest et, quod legitur in Cod. VOSS.

8. *coena pura*] FEUARD. et FRONTO DEC. primi observaverunt *coenam puram* idem valere atque παρασχευή aut προσάββατον. Etenim August. Tract. 120 in Ioan. ait: *coenam puram* Iudaei latine usitatus apud nos vocant, quod est feria sexta. Eiusdem nominis meminerunt Tertull. adv. Marcion. V, 5. Beda in cap 19 Ioannis. Sic autem, ait FEUARD., eum diem, quo Christus cruci est affixus, appellant, quod iuxta legis praescriptum puros vestimentis, cibis, corporibus et animis esse deceret, qui sacrum pascha (et sabbatum) essent celebraturi.

9. *in regenerationem*] Sic ARUND. MERC. II. VOSS. et omnes editi. praeter ERASM. et GALL., qui legunt *generationem*. IUN. totum hunc locum ita emendavit: Moſen — dixisse, hominem esse factum et dispositionem quoque in sexta die, quae est

ἐν ᾗ † προσηλώθη τῷ ξύλῳ. Τὸν γὰρ τέλειον νοῦν, ἐπιστάμενον τὸν τῶν ἑξ ἁριθμὸν, δύναμιν ποιήσεως καὶ ἀναγεννήσεως ἔχοντα, φανερωῶσαι τοῖς υἱοῖς τοῦ φωτός τὴν δι' αὐτοῦ φανέντος ἐπισήμου ^a εἰς αὐτὸν ἁριθμὸν γενομένην ἀναγέννησιν. Ἐνθεν καὶ τὰ ^b διπλᾶ γράμματα τὸν ἁριθμὸν ἐπίσημον ἔχειν φησίν. Ὁ γὰρ ἐπίσημος ἁριθμὸς συγκραθεὶς τοῖς εἰκοσιτέσσαρσι στοιχείοις, τὸ τριακονταγράμματον ὄνομα ἀπετέλεσε.

7. Κέχρηται δὲ διακόνῳ τῷ ^c τῶν ἑπτὰ ἁριθμῶν μεγέθει, ὡς φησιν ἡ Μάρκον Σιγή, ἵνα τῆς αὐτοβουλῆτον βουλῆς φανερωθῇ ὁ καρπός. Τὸν μὲν τοι ἐπίσημον τοῦτον ἁριθμὸν ἐπὶ τοῦ παρόντος, φησί, τὸν ^d ἐπὶ τοῦ ἐπισήμου μορφωθέντα, νόησον τὸν ὥσπερ μερισθέντα ἢ διχοτομηθέντα καὶ ἔξω μέλιναντα, ὃς τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει τε καὶ φρονήσει διὰ τῆς ἀπ' αὐτοῦ προβολῆς τοῦτον τὸν ^e τῶν ἑπτὰ δυνάμεων ^f κατὰ μίμησιν ^g τῆς ἑβδομάδος δυνάμεως ἐψύχωσε κόσμον, καὶ ψυχὴν ἔθετο εἶναι τοῦ ὁρωμένου παντός. ^b Κέχρηται μὲν οὖν ^h καὶ αὐτὸς οὗτος τῷδε τῷ ἔργῳ, ὡς αὐθαίρετως ἐπ' αὐτοῦ γενομένην. ^k τὰδε διακονεῖ, μιμήματα ὄντα τῶν ἀμιμήτων, τὴν ἐνθύμησιν τῆς μητρόε. Καὶ ὁ μὲν

qua ligno affixus est. Perfectum enim Nun, quum senarium numerum procreandi ac regenerandi facultate praeditum esse perspectum haberet, regenerationem eam, quae per eum, qui insignis apparuit, in hunc numerum contigit, filiis lucis declarasse. Unde etiam duplices litteras insignem numerum habere ait. Etenim insignis numerus, viginti quatuor elementis adiunctus, nomen triginta litterarum conficit.

7. Ministra porro, quemadmodum ait Marci Sige, septem mi-

parasceue, novissimum hominem in regenerationem primi hominis apparuisse.

a. εἰς αὐτὸν ἁριθμὸν] Sic MASS. ex Cod. REG.

b. διπλᾶ γράμματα τὸν ἁριθμὸν ἐπίσημον] Senarium scilicet, cuius nota Graecis est ἐπίσημον ζ. Tres autem illae duplices litterae sunt vulgatae ζ ξ ψ, quae re vera senario aequipollent. Sic MASS. observat secundum BILLIUM. Quod GRABIVS vult, tria esse ἐπίσημα, nimirum βαῖ, σαμπῖ et ζόππα, id quomodo ad hunc locum spectet, non video.

c. τῶν ἑπτὰ ἁριθμῶν μεγέθει] Ἀληθεῖα videlicet, Nu seu Monogenis coniuge, quae, ut cap. sequenti dicitur, septem litteris constat. MASS.

d. ἐπὶ τοῦ ἐπισήμου] Cum Int. lege ἀπὸ τοῦ ἐπισήμου. Int. τὸν ὥσπερ ἐπὶ τοῦ ἐπ.

e. τῶν ἑπτὰ δυνάμεων] Septem virtutes esse septem caelos saepissime an-

gelos dictos, quos creavit Demiurgus. Quod patet ex mox sequentibus.

f. κατὰ μίμησιν] Sic Codd. REG. et VRATISLAV. cum Epiphaniī editoribus. Sed GRABIVS perperam legit καὶ μίμησιν.

g. τῆς ἑβδομάδος δυνάμεως] Hebdomas illa virtutis, ad cuius imitationem mundo huic vita data, forte est hebdomas illa superior virtutum seu septem virtutes Monogenis administreae. Quemadmodum enim per septem has virtutes Pleromati velut initium, tutamen et fulcimentum praebet Nus, sic per septem caelos huic mundo vitam impertit Demiurgus, seu per Septem Enthymesis hic designata. MASS.

h. Κέχρηται μὲν οὖν] Int. κέχρηται δέ.

i. καὶ αὐτός] GRAB. perperam omisit καί.

k. τὰδε] Cum Int. addendum τὰ δὲ ἄλλα.

scientem † eum numerum qui est sex, virtutem fabricationis et re- † Mass. 72.
 generationis habentem, manifestasse filiis luminis eam ¹ generationem, quae facta est per eum, qui manifestatus est insignis in eum numerum. ² Hinc etiam et duplices litteras numerum insignem habere ait. Insignis enim numerus commixtus viginti quatuor elementis xxx litterarum nomen explicuit.

7. ³ Usus est autem diacono septem ⁴ numerorum magnitudine, quemadmodum dicit Marci Sige, ⁵ ut ab se cogitatae cogitationis manifestetur fructus. Et insignem quidem hunc numerum in praesenti, ⁶ ait, eum qui ab insigni figuratus est, ⁷ intelligi eum qui quasi in partes divisus est, aut praecisus et foris perseveravit, qui sua virtute et prudentia per eam, quae est ab eo, emissionem, hunc, ⁸ qui est septem * virtutum, secundum ⁹ imitationem hebdomadis virtutis animavit mundum, et animam posuit esse huius universi, quod videtur. Utitur autem et ipse ¹⁰ hic hoc opere quasi ¹¹ spontanee ab ipso facto; reliqua vero ministrant, quum sint ¹² imitationes ¹³ inimitabilium, ¹⁴ enthymesin matris. Ac primum quidem

merorum magnitudine usus est, ut voluntarii consilii fructus eluceret. Iam vero insignem hunc numerum, inquit, nunc eum intellige, qui ab insigni formatus est, quique velut divisus ac bifariam sectus est forisque mansit, ac vi et prudentia sua per productionem, quae ex eo exstitit, ad virtutis hebdomadis imitationem huic mundo septem virtutibus constanti vitam dedit, eumque ita comparavit, ut rerum omnium, quae in aspectum cadunt, anima esset. Atque hic quidem hoc opere utitur, ut sponte ac libera voluntate a se confecto; alia autem, ut quae rerum inimitabilium imitamenta sint, matris cogitationem subministrant. Ac primum quidem caelum &

1. generationem] Ex textu graeco legendum regenerationem.

2. Hinc etiam] ERASM. GALL. hic. FEUARD. primus excudi iussit hinc, quod comparet in Cod. Voss., qui pro etiam habet enim.

3. Usus est] GALL. male quidem legit vicus est.

4. numerorum magnitudine] Sic FEUARD. GRAB. et MASS., sed ERASM. et GALL. cum MERC. II. et Voss. perperam numerum magnitudinem.

5. ut ab se cogitatae cett.] CLAROM. PASS. et Voss. uti ab se cogitatae manifestationis cogitetur fructus.

6. ait] Sic cum Codd. FEUARD. GRAB. MASS. pro ut, quod legunt ERASM. et GALL.

7. intelligi] Ex graeco lege intellige.

8. qui est] Est omiserunt FEUARD. et GRAB., agnoscunt CLAROM. et Voss.

9. imitationem] ERASM. GALL. FEUARD. et MERC. II. falso habent micationem; sed Cod. Voss. recte legit.

10. hic hoc opere] GRAB. omisit hoc, quod comparet in Voss. et MERC. II. atque in ceteris edit.

11. spontanee ab ipso facto, reliqua vero] Sic FEUARD. ex Cod. VET. et IUN. emendarunt. Cod. Voss. ab eo facto cett. At ERASM. et GALL. perperam legunt ab eo foetore, aliqua.

12. imitationes] Cod. MERC. I. mutationes.

13. inimitabilium] Sic MASS. solus ex Cod. CLAROM. Ceteri imitabilium.

14. enthymesin] Int. ita scripsit, graecam constructionem servans pro enthymesi.

πρῶτος οὐρανὸς φθέγγεται τὸ α, ὁ δὲ μετὰ τοῦτον τὸ ε, ὁ δὲ τρίτος η, τέταρτος δὲ καὶ μέσος τῶν ἑπτὰ τὴν τοῦ ι δύναμιν ἐκφωνεῖ, ὁ δὲ πέμπτος τὸ ο, ἕκτος δὲ τὸ υ, ἑβδομος καὶ τέταρτος ^a ἀπὸ μέρους τὸ ω στοιχεῖον ἐκβοᾷ, καθὼς ἡ Μάρκου Σιγῇ, ἡ πολλὰ μὲν φλυαροῦσα, μηδὲν δὲ ἀληθὲς λέγουσα, διαβεβαιοῦται. Αἵτινες δυνάμεις ὁμοῦ, φησί, πᾶσαι εἰς ἀλλήλας ἑσμιππλακεῖσαι ἡχοῦσι καὶ δοξάζουσιν ἐκεῖνον, ἐφ' οὗ προεβλήθησαν· ἡ δὲ δόξα τῆς ἡχῆς ἀναπέμπεται εἰς τὸν Προπάτορα. ^b Ταύτης μὲν τοι τῆς δοξολογίας τὸν ἦχον εἰς τὴν γῆν φερόμενόν φησι πλάστην γενέσθαι καὶ γεννῆτορα τῶν ἐπὶ τῆς γῆς.

8. Τὴν δὲ ἀποδείξιν φέρει ἀπὸ τῶν ἄρτι γεννωμένων βρεφῶν, ^c ὧν ἡχὴ ἅμα τῷ ἐκ μήτρας προελθεῖν ἐπιβοᾷ ^d ἐνὸς ἐκάστου τῶν στοιχείων τούτων τὸν ἦχον. Καθὼς οὖν αἱ ἑπτὰ, φησί, δυνάμεις δοξάζουσιν τὸν Λόγον, οὕτως καὶ ἡ ψυχὴ ἐν τοῖς βρέφεσι κλαίονσα καὶ θρηνοῦσα Μάρκον, δοξάζει αὐτόν. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ τὸν Δαβὶδ εἰρηκέναι· ἐκ στόματος νηπίων *καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον; καὶ πάλιν· οἱ οὐρανοὶ (ἐτῶν οὐρανῶν) διηγούνται δόξαν Θεοῦ. Καὶ διὰ τοῦτο ἐν τε πόνοις καὶ ταλαιπωρίαις ψυχὴ γενομένη, ^e εἰς διυλισμὸν αὐτῆς, ἐπιφωνεῖ

proloquitur, proximum ε, tertium η, quartum ac medium vim vocalis ι enuntiat, quintum ο, sextum υ, septimum et quartum a medio ω exprimit, quemadmodum Marci Sige, quae multa quidem blaterat, ceterum nihil veri dicit, affirmat. Atque hae Virtutes, inquit, omnes simul inter se connexae tinnunt ac laudibus eum, a quo productae sunt, efferunt. Gloria autem huius soni ad Propatorem transmittitur. Huius porro laudationis sonum in terram delatum, eorum, quae in terra sunt, effectorem ac parentem esse ait.

a. ἀπὸ μέρους] Lege cum Int. ἀπὸ μέσου.

b. Ταύτης μὲν τοι] Int. ταύτης δέ.

c. ὧν ἡχῇ] Interpretis lectionem ὧν ἡ ψυχὴ probant, quae mox leguntur: οὕτως καὶ ἡ ψυχὴ ἐν τοῖς βρέφεσι κλαίονσα. Sed non negandum, vocem ἡχῇ loci sensui non esse contrariam. Vituperandi igitur GALL. et FEUARD., quod illam Interpretis lectionem in textum receperunt loco eius, quae insuper auctoritate Codd. est probata.

d. ἐνὸς ἐκάστου τῶν στοιχείων τούτων τὸν ἦχον] Int. ἐνὸς ἐκάστου στοιχείου τούτου τὸν ἦχον.

e. (τῶν οὐρανῶν)] Haec expungenda sunt.

f. εἰς διυλισμὸν] Διυλισμός, quae vox etiam apud Clementem Alex. occurrit, propria significatione est percolatio, expur-

gatio, atque ab editoribus Irenaei metaphorice de relevatione seu recreatione animi post calamitatem et afflictiones explicator. GRAB. haec εἰς διυλισμὸν non cum ἐπιφωνεῖ, sed cum antecedentibus coniungi vult, „ita ut anima aerumnis vexata dicatur εἰς διυλισμὸν, u percolando quasi defaecatior fieret, id est. ut a vitiis, ex ὅλῃ iuxta haeticorum placita ortis animaeque adhaerentibus per afflictiones liberaretur.“ Sed genuinum loci sensum ex loco Clementis Alex. a MASSUETO citato, cognovimus. Is enim Paed. l. 1, p. 117 (edit. Potteri) haec disputat: οὐκ ἄτοπον δὲ καὶ τοῖς αὐτῶν ἐκείνων συγχρησασθαι ὀνόμασιν οὗ διυλισμὸν μὲν τοῦ πνεύματος τῇ μνήμῃ τῶν κρείττωνων εἶναι φασὶν διυλισμὸν δὲ νοοῦσι τὸν ἀπὸ τῆς ὑπομνήσεως τῶν ἀμεινόνων, τῶν χει-

aelum sonat *A*, quod autem est post illum *E*, tertium autem *H*, quartum vero et medium ¹numeri vii ²Iotae virtutem enarrat, quintum vero *O*, sextum autem *Y*, septimum autem et iv a medio ³elementum ⁴exclamat, quemadmodum Marci Sige, quae multa videm loquacius exsequitur, † nihil autem verum ⁵loquens, affirmat. † *Mass. 73.* Quae Virtutes, ait, omnes simul in invicem complexae sonant et glorificant illum, a quo emissae sunt; gloria autem soni mittitur in propagatorem. Huius autem glorificationis sonum in terram delatum sit plasmatorem factum et generatorem eorum, ⁶quae sunt in terra.

8. Ostensionem autem ⁶affert ab iis, qui nunc nascuntur, in- *Cap. XI.* fantibus, quorum anima, simul ut de vulva progressa est, exclamat uniuscuiusque elementi hunc sonum. Sicut ergo septem Virtutes, loquit, glorificant Verbum, sic et anima in infantibus plorans et langens Marcum glorificat eum. Propter hoc autem et David dixisse: *Ex ore infantium et ⁷lactentium *perfecisti laudem*; et item: *Caeli enarrant gloriam Dei*. Et propter hoc quando in doloribus et calamitatibus anima fuerit, in ⁸relevationem suam, dicit *Psal. VIII. 3.*
* Grab. 70.
Ps. XVIII. 1.
iuxta LXX.

8. Huius autem rei argumentum ducit ab infantibus recens lucem editis, quorum sonus, confestim atque ex vulva prodieunt, uniuscuiusque horum elementorum sonum edit. Quemadmodum igitur, inquit ille, septem Virtutes ipsum gloria afficiunt, sic etiam anima Marcum in infantibus plorans ac lugens eum concelebrat. Propterea et Davidem dixisse: *Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem*; et rursus: *Caeli enarrant gloriam Dei*. Inque etiam fit, ut anima, quum in laboribus et aerumnis veretur, recreandi sui caussa in laudationis signum *Ω* inclamet, quo

ἡντων χωρισμόν· ἔπειτα δὲ ἐξ ἀνάγκης τῷ ὑπομνησθέντι τῶν βελτιόνων μετάνοια ἢ ἐπὶ τοῖς ἥτιοσιν. Neque ro absurdum fuerit illorum quoque ipso- m verbis uti, qui meliorum recordatio- nem percolationem esse dicunt spiritus. recordationem autem dicunt peiorum, quae eliorum recordatione fit, separationem. um itaque, qui meliora revocavit in me- oriam, necessario sequitur poenitentia ppter deteriora. *Mass.* addit haec: ima igitur in doloribus et calamitatibus nstituta, ut percoletur, dicit *Ω* in sium laudationis, quia per dolore mone- r recordari illius animae, quae sursum t, et a deterioribus separari. Haecque enitentis animae percolatio est.
1. numeri VII] Melius vertendum erat septem.

2. Iotae] Sic *CLAROM. MERC. II. VOSS.* et *MASS.* Ceteri *Iota virtutem*, quod *MASSUETO* iure ambiguum videbatur.

3. exclamat] *ERASM. GALL. exdant*, quod *FEUARD.* primus emendavit. *ARUND.* et *Voss. exclamat.*

4. loquens] Sic omnes, quod sciam, *Codd.* et *editt.* praeter *FEUARD.* et *GRAB.*, qui habent loquitur.

5. quae] *ERASM.* lectionem qui in mar- gine addit.

6. affert] *Codd. PASS.* et *VOSS.* addunt *idem.*

7. lactentium] *FEUARD.* 1596 et 1675 perperam *lactantium*; *idem* vero 1539 recte legit.

8. relevationem] *MSS. MERC. II.* et *VOSS.* cum *ERASM.* prioribus *editt.* habent *re- velationem.*

τὸ ω εἰς σήμεϊον ^a αἰνέσεως· ἵνα γνωρίσασα ^b ἢ ἄνω ψυχὴ τὴν συγγενὲς αὐτῆς, βοηθὸν αὐτῇ καταπέμψῃ.

9. Καὶ περὶ μὲν τοῦ παντὸς ὀνόματος τριάκοντα ὄντος γραμμῶν ^c τοῦτον καὶ τοῦ Βυθοῦ, ^d τοῦ αὖξοντος ἐκ τῶν τοῦτον γραμμῶν, ἔτι τε τῆς Ἀληθείας σώματος ^e δωδεκαμελοῦς, ἐξ δύο γραμμῶν συνεστῶτος, καὶ τῆς φωνῆς αὐτῆς, ^f ἣν προσομιλήσασα, καὶ περὶ τῆς ^g ἐπιλύσεως τοῦ μὴ λαληθέντος ὀνόματος, καὶ περὶ τῆς τοῦ κόσμου ψυχῆς καὶ ἀνθρώπου, καθὰ ἔχουσιν τὴν κατ' εἰκόνα οἰκονομίαν, οὕτως ἐλήρησεν. Ἐξῆς δὲ ὡς ἀπὸ τῶν ὀνομάτων ἰσάριθμον δύναιμι ἐπέδειξεν ^h ἢ τετρακτὺς αὐτῶν ἀπαγγελοῦμεν, ἵνα μηδὲν λάθῃ σε τῶν εἰς ἡμᾶς ⁱ ἐπ' αὐτολεγομένων ἐληλυθόντων, ἀγαπητέ, καθὼς πολλάκις ^j ἀπήτησα παρ' ἡμῶν.

Κ Ε Φ. ιε'.

1. ^m Οὕτως οὖν ἀπαγγέλλει ἡ πάνσοφος ⁿ αὐτῇ Σιγῇ τὴν γένεσιν τῶν εἰκοσιτεσσάρων στοιχείων. Τῇ μονότητι συννύσσει ^o ἐνότητι, ἐξ ὧν δύο προβολαί, καθ' ἃ προεΐρηται· μονάς τε καὶ τὸ ἐν ἐπὶ δύο οὔσαι, τέσσαρα ἐγένοντο· δις γὰρ δύο, τέσσαρες. Καὶ πάλιν, αἱ δύο καὶ τέσσαρες εἰς τὸ αὐτὸ συντεθεῖσαι, τὸν τῶν ἐξ ἐφανέρωσαν ἀριθμόν. Οὗτοι δὲ οἱ ἐξ τετραπλασιασθέντες τὰ

nimirum superior anima, quod sibi cognatum est agnoscens, operi ei mittat.

9. Ac de toto quidem nomine, quod triginta litterarum est et de Bytho, qui ex huius litteris incrementum capit, ac praeterea de Veritatis corpore, quod duodecim membris constat, ac singula membra duabus litteris, ad haec de ipsa voce, quam elocuta es quum non elocuta sit, et de nominis illius quod nullis verbis expressum est, resolutione, ac denique de mundi hominisque animae quemadmodum dispensationem eam habent, quae est iuxta imaginem

a. αἰνέσεως] PET., qui legi voluit αἰνέσεως, postea in notis editioni Epiphani additis ad vulgarem lectionem rediit.

b. ἢ ἄνω ψυχῇ] GRAB. haec refert ad supernam animae ideam, qualem Marcus cum Platone statuisset videatur. MASS. vero Demiurgum, omnium animarum auctorem, qui supra caelos residet, intelligit. Sed mirum esset, si Demiurgus hac generali ratione ἢ ἄνω ψυχῇ nominatus fuisset. Ratione habitae loci Clementis Alex., supra laudati ita explicandum videtur: ἢ κάτω ψυχῇ quum in hac vita terrestri doloribus et calamitate oppressa interitura sit: recordatione rerum coelestium meliorumque, quibus ante hanc vitam usa est, quum

in coelesti loco versaretur tanquam αἰνέσει, se ipsam erigit. Igitur iure credere potest, ἢ ἄνω ψυχῇ opem tunc lisse τῇ κάτω ψυχῇ summo opere afflictae.

c. τοῦτον] Hanc vocem INT. non agnoscit.

d. τοῦ αὖξοντος] Articulus deest. COD. VRATISLAV. Observat GRAB., αὖξ. hic legi significatione passiva, quod etiam INT. cognovit.

e. δωδεκαμελοῦς] Post hanc vocem ex versione adde ἐκείνου μέλους.

f. ἣν προσομιλήσασα] Cum INT. legat ἢ προσωμίλησε (ἐλάλησε IUN.) μὴ προσομιλήσασα.

g. ἐπιλύσεως] BILL. et PETAV. frus-

monent, hic legendum esse ἀναλύσεως

Ω in signum laudationis: ut cognoscens illa quae sursum est anima, quod est cognatum suum, adiutorium ei deorsum mittat.

9. Et ¹de omni quidem nomine, quod est xxx litterarum, et de Bytho, qui augmentum ²accipit ex huius litteris; adhuc etiam de Veritatis corpore, quod est duodecim membrorum, unoquoque membro ex duabus litteris constante; et de voce eius, quam locuta est non locuta; et de resolutione eius nominis, quod non est enarratum; et de mundi anima et hominis, secundum quae habent illam, quae est ad imaginem, dispositionem, sic ³deliravit. Dehinc autem quemadmodum ex nominibus aequiparatam virtutem ostendit eorum † quaternatio, referemus: ut nihil lateat te, dilectissime, eorum quae † Mass. ad nos pervenerunt ex iis, quae ab iis ⁴dicuntur, quemadmodum saepe postulasti a nobis.

C A P. XV.

Cap. XII.

1. Sic autem annuntiat perquam sapiens eorum Sige generationem xxiv elementorum. Cum ⁵solitate esse ⁶unitatem, ex quibus duae sunt emissiones, ⁷sicut praedictum est, monas et hen, quae duplicatae iv factae sunt: bis enim duo, quatuor. Et rursus duo et quatuor in id ipsum compositae, vi manifestaverunt numerum. ⁸Hi autem sex quadruplicati viginti quatuor generaverunt figuras.

hoc pacto deliravit. Sequitur iam, ut quonam modo quaternitas parem ex nominibus vim ac facultatem ipsi demonstraverit, referamus: ut ne quid eorum, quae ab ipsis tradi accepimus, te fugiat, quemadmodum saepenumero a nobis postulasti.

1. Ad hunc itaque modum illa undique sapientissima Sige, viginti et quatuor elementorum ortum illi exponit. Cum solitate enim unitatem simul existere; ex quibus duae, uti superius diximus, productiones exstiterunt, monas nimirum et unum, quae quidem inter se iuncta quatuor efficiunt: bis enim duo sunt quatuor. Ac rursus duo et quatuor in unum iuncta senarium numerum declararunt. Sena-

h. τετρακτὺς αὐτῶ] Int. τετρακτὺς αὐτῶν.

i. ἀπαγγελοῦμεν] Cod. VRATISLAV. ἐπαγγελοῦμεν.

k. ὑπ' αὐτοῦ] Int. ὑπ' αὐτῶν.

l. ἀπήτησας] Cod. VRATISLAV. ἀπήτησαν.

m. Οὕτως οὖν] Int. οὕτως δέ.

n. αὐτῶ] Int. αὐτῶν. GALL. et FEUARD., nescio qua auctoritate, legunt αὐτοῦ.

o. ἐνόητι] Lege ἐνόητα.

1. de omni — nomine] IUN. coniecit de omnis (παντός) nomine; sed non opus est hac coniectura.

2. accipit] Sic GRAB. restituit ex Cod.

Voss. Prioris editi. omnes accepit.

3. deliravit] ERASM. 1526 et 1528 legit in textu declaravit, in margine lectionem nostram commemorat, quam in posterioribus eiusdem editi. reperis.

4. dicuntur] ERASM. discuntur, itaque MERC. II.; GALL. primus sine ullius Cod. auctoritate recepit lectionem dicuntur, quam reperi in Voss. et MERC. I.

5. solitate] Voss. soliditate.

6. unitatem] GALL. perperam unitam.

7. sicut praedictum est] Supra cap. XI.

8. Hi autem sex] Vox sex a FEUARD. perperam omitta reperitur in omnibus aliis editi. et MSS.

εἰκοσιτέσσαρας ἀπεκύησαν μορφ'ς. Καὶ τὰ μὲν τῆς πρώτης τετράδος ὀνόματα ἅγια ἁγίων νοούμενα καὶ μὴ δυνάμενα λεχθῆναι, ^aγινώσκεισθαι ὑπὸ μόνου τοῦ Υἱοῦ, ἃ ὁ Πατὴρ οἶδε τίνα ἐστί. Τὰ δὲ σεμνὰ ^bκαὶ μετὰ πίστεως ὀνομαζόμενα *παρ' αὐτῶ ἐστί ταῦτα· Ἀρρῆτος καὶ Σιγή, Πατὴρ τε καὶ Ἀλήθεια. Ταύτης δὲ τῆς τετράδος ὁ σύμπας ἀριθμὸς ἐστί στοιχείων εἰκοσιτεσσάρων. Ὁ γὰρ Ἀρρῆτος ὄνομα γραμμὰτα ἔχει ἐν ἑαυτῷ ἑπτὰ, ^cἡ δὲ Σιγή πέντε, ^dκαὶ ὁ Πατὴρ, καὶ ἡ Ἀλήθεια ἑπτὰ· ἃ συντεθέντα ^eἐπὶ τὸ αὐτό, τὰ δις πέντε, καὶ δις ἑπτὰ, τὸν τῶν εἰκοσιτεσσάρων ἀριθμὸν ἀνεπλήρωσεν. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ δευτέρα τετράς, Λόγος καὶ Ζωή, Ἀνθρωπος καὶ Ἐκκλησία, τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν τῶν στοιχείων ἀνέδειξαν. Καὶ τὸ τοῦ Σωτῆρος δὲ ῥητὸν ὄνομα (ὀκτώ καὶ δέκα) γραμμάτων ἐπάρχειν ἔξ· τὸν δ' ἄρρητον αὐτοῦ γραμμάτων ^fεἰκοσιτεσσάρων· ^hΥἱὸς Χριστός, γραμμάτων δώδεκα· τὸ δὲ ἐν Χριστῷ ἄρρητον, γραμμάτων τριάκοντα. Καὶ διὰ τοῦτο φησιν αὐτὸν α καὶ ω, ἵνα τὴν περιστερὰν μηνύσῃ, ⁱτοῦτον ἔχοντος τὸν ἀριθμὸν τούτου τοῦ ὁρνέου.

2. Ὁ δὲ Ἰησοῦς ταύτην ἔχει, φησί, τὴν ἄρρητον γένεσιν. Ἀπὸ γὰρ τῆς μητρὸς τῶν ὄλων, τῆς πρώτης τετράδος, ἐν θυγατρὸς ^kτρόπῳ προῆλθεν ἡ δευτέρα τετράς, καὶ ἐγένετο ὁγδοάς,

rius porro quater in se ductus viginti quatuor formas procreavit. Ac primae quidem quaternitatis nomina sancta sanctorum, quae intelligentia sola percipi, non verbis explicari possunt, a solo Filio cognoscuntur, quae Pater scit quanam sint. At vero augusta ac veneranda nomina, quaeque non sine fide usurpantur, apud eum haec sunt, Ἀρρῆτος, Σιγή, Πατὴρ, Ἀλήθεια. Huius porro quaternarii uumerus totus est quatuor et viginti litterarum. Nomen enim Ἀρρῆτος septem litteras in se complectitur, Σιγή quinque, Πατὴρ totidem, Ἀλήθεια septem: quae quidem his quinque et bis septem, in unum coacta, quartum et vicenarium numerum conficiunt. Eodem etiam modo secunda quaternitas, Λόγος et Ζωή, Ἀνθρωπος et Ἐκκλησία,

a. γινώσκεισθαι] Int. γινώσκεται. Iun.

b. καὶ μετὰ πίστεως] Interpres legit aut καὶ τιμητὰ καὶ μετὰ πίστεως (GRAB.), aut μετὰ τιμῆς καὶ μετὰ πίστος. (IUN.).

c. ἡ δὲ Σιγή πέντε] Ex versione disce scriptum fuisse in archetypo Σιγή.

d. καὶ ὁ Πατὴρ] Adde cum Int. πέντε.

e. ἐπὶ τὸ αὐτό] Sic scripsi auctoritate Cod. VRATISLAV. pro ἔπιτοαυτό, quod est in MASS. et GRAB.

f. ὀκτώ καὶ δέκα] Horum verborum loco cum Int. legendum Ἰησοῦς, nec dubitandum — id quod PETAV. bene coniecit — in archetypo compendiose scriptum fuisse ιη pro Ἰησοῦς, quod siglum

a librariis male intellectum e falsa illa lectione cognoscitur.

g. τὸν δ' ἄρρητον αὐτοῦ] Pro τὸν lege τό.

h. Υἱὸς Χριστός] Int. υἱὸς καὶ X. BILL. falsam versionis lectionem secutus legi voluit: καὶ Χριστὸς γραμμάτων ἑπτὰ. Vox Χριστὸς litteras octo in se continere dicitur, aut quoniam scripsit Marcus Χρειστός, uti supra σιγῇ (PETAVIUS), aut quoniam litteram graecam X more Latinorum in duas litteras solvendam existimavit (MASS.).

i. τοῦτον ἔχοντος τὸν ἀριθμὸν τούτου τοῦ ὁρνέου] BILL. sensum huius loci se non intellexisse fatetur. Litterae vocis περιστερὰ eandem efficiunt nu-

Et quidem quae sunt primae quaternationis nomina sancta sanctorum intelliguntur, quae non possunt ¹enarrari; ²intelliguntur autem a solo Filio, quae Pater scit quatenam sunt. Alia verò, quae cum gravitate et honore et fide nominantur, *apud eum sunt haec: * *Grab.* 71.

Ἀδρόπητος et *Σιγή*, *Πατήρ* et *Ἀλήθεια*. Huius autem quaternationis universus numerus est litterarum viginti quatuor: *Ἀδρόπητος* enim nomen litteras habet in se septem, ³*Σιγή* quinque, et *Πατήρ* quinque, et *Ἀλήθεια* vii, quae composita in se, ⁴bis quinque, et bis septem, xxiv numerum ⁵adimpleverunt. Similiter et secunda quaternatio Logos et Zoë, Anthropos et Ecclesia eundem numerum elementorum ⁶ostenderunt. Et Salvatoris quoque narrabile nomen *Ἰησοῦς* litterarum est sex; inenarrabile autem eius litterarum viginti quatuor: † ⁷*Υἱὸς* et *Χριστός*, litterarum xii; quod est autem † *Mass.* 75. in Christo inenarrabile, litterarum xxx. Et propter hoc ait eum *Α* et *Ω*, ⁸ut *περιστερὰν* manifestet, quum hunc numerum habeat haec avis.

2. Iesus autem hanc habet, inquit, inenarrabilem genesin. A matre enim universorum, id est, ⁹primae quaternationis, in filiae locum processit secunda quaternatio, et facta est octonatio, ex qua

parem elementorum numerum ostendunt. Quin Salvatoris quoque nomen id, quod in sermonem cadit, hoc est *Ἰησοῦς* sex litterarum est; illud autem, quod omnem sermonis facultatem superat, viginti quatuor litterarum. Eodem modo Christus septem litterarum est; quod autem in Christo eiusmodi est, ut omnem vim sermonis excedat, litterarum triginta. Atque hac ratione ipse se dicit *Α* et *Ω*, ut *περιστερὰν* id est columbam indicet: hunc enim numerum habet haec avis.

2. At vero Iesus, ait ille, inenarrabilem ortum hunc habet: etenim ex prima illa rerum omnium parente quaternitate secunda quaternitas filiae instar processit atque ogdoas effecta est. Ex ea

merum, atque *α* et *ω*, nimirum numerum 801.

k. *ῥόπη*] Int. male quidem legit *τόπη*.

1. *enarrari*] ERASM. GALL. et Codd. MERC. *narrari*; FEUARD. GRAB. MASS. *enarrari*, quod est in VOSS.

2. *intelliguntur autem*] Autem deest in VOSS.

3. *Σιγή*] Sic Codd. CLAROM. PASS. ARUND. MERC. II. VOSS. et ERASM. GRAB. MASS. Sed GALL. et FEUARD. male *σιγή*.

4. *bis quinque*] Sic ERASM. a. 1567, GALL. FEUARD. GRAB. MASS. In ceteris ERASMI editi. *bis quinae*; in CLAROM. VOSS. PASS. MERC. II. *bis quini*.

5. *adimpleverunt*] ARUND. *impleverunt*.

6. *ostenderunt*] ERASM. 1548 et 1567 et GALL. *ostendunt* contra fidem MSS.

7. *Υἱὸς* et *Χριστός*] Sic CLAROM. et VOSS. GRAB. et MASS. In ceteris omnibus editi. vox *υἱὸς* male omissa est et pro numero XII falso legitur VII.

8. *ut περιστερὰν manifestet*] Sic FEUARD. GRAB. et MASS. Sed ERASM. et GALL. legunt *ut per istam manifeste*, quae IUN. recte emendavit. Codd. MERC. II. et VOSS. *ut per istera manifeste*.

9. *primae quaternationis*] Sic scripsit Int. pro *prima quaternatione*, graecum textum secutus.

ἐξ ἧς προήλθε δεκάς. Οὕτως ἐγένετο δεκάς καὶ ὀγδοάς. Ἡ οὖν δεκάς ἐπισυνελθοῦσα τῇ ὀγδοάδι, καὶ δεκαπλασίονα αὐτὴν ποιήσασα, τὸν τῶν ὀγδοήκοντα προεβίβασεν ἀριθμόν· καὶ τὰ ὀγδοήκοντα πάλιν δεκαπλασιάσασα, τὸν τῶν ὀκτακοσίων ἀριθμόν ἐγέννησεν· ὥστε εἶναι τὸν ἅπαντα τῶν γραμμάτων ἀριθμόν ἀπὸ ὀγδοάδος εἰς δεκάδα προελθόντα, *^a η καὶ π καὶ ω, ^b ὅ ἐστι δεκαοκτώ. Τὸ γὰρ ^c Ἰησοῦ ὄνομα, ^d κατὰ τὸν ἐν τοῖς γράμμασιν ἀριθμόν, ^e ω ἐστὶν ὀγδοηκονταοκτώ. ^f Ἐχει σαφῶς καὶ τὴν ^g ὑπερουράνιον ^h τοῦ η καὶ τοῦ σ κατ' αὐτοὺς γένεσιν. Διὸ καὶ ⁱ τὸν ἀλφάβητον τῶν Ἑλλήνων ἔχει μονάδας ὀκτὼ καὶ δεκάδας ὀκτὼ καὶ ἑκατοντάδας ὀκτὼ, τὴν τῶν [†] ὀκτακοσίων ὀγδοηκονταοκτὼ ψῆφον (^k ἔπειτα) δεικνύοντα, τουτέστι ^l τὸ ε ι η, ^m τὸν ἐκ πάντων συνεστώτα τῶν ἀριθμῶν. Καὶ ⁿ διὰ τοῦ ἄλφα καὶ ω ὀνομαζέσθαι αὐτόν, τὴν ἐκ πάντων ^o γένεσιν σημαίνοντα. Καὶ πάλιν οὕτως· τῆς πρώτης τετράδος κατὰ ^p πρόσβασιν ἀριθμοῦ εἰς αὐτὴν συντιθεμένης, ὁ τῶν δέκα ἀνεφάνη ἀριθμός. Μία γὰρ

decas prodiit, sicque decas et ogdoas exstitit. Decas porro cum ogdoade iuncta eamque decuplans octogenarium numerum peperit; rursusque octogenarium in decem ducens, octingentesimum numerum procreavit. Ita quum universus litterarum numerus ab octonario ad denarium progressus sit, octo et octoginta emergunt; quod quidem est Ἰησοῦς. Hoc enim nomen, si litterarum numerum ineas, octo et octoginta efficit. Habes perspicue, quinam de eorum sen-

a. η καὶ π καὶ ω] Nam η est 8, π 80 et ω 800, quae simul collecta efficiunt 888. Frustra ergo BILL. vitiosa edidit. ERASM. et GALL. lectione deceptus expungi vult ω; nec enim aliter constaret numerus.

b. ὅ ἐστι δεκαοκτώ] Pro δεκαοκτὼ cum Int. lego Ἰησοῦς. Huius nominis litteras si arithmetice accipias, eas numerum 888 explere videbis.

c. Ἰησοῦ ὄνομα] Lege cum Int. Ἰησοῦς.

d. κατὰ τὸν] Edit. Col. Epiphanii typographi culpa καὶ τόν.

e. ω ἐστίν] Cum GRABIO post ἐστίν legerim καί.

f. Ἐχει] Legendum ἔχεις. Iun. falsam versionis lectionem secutus substituit ἔχον.

g. ὑπερουράνιον] Cod. VRATISLAV. ὑπουράνιον. Parum refert, num cum Epiph. ὑπερουράνιον, an cum interprete ὑπερουρανίου legas.

h. τοῦ η καὶ τοῦ σ] Lega pro his cum Int. τοῦ Ἰησοῦ.

i. τὸν ἀλφάβητον τῶν Ἑλλ. ἔχειν μονάδας ὀκτὼ κτλ.] Ostendi haec singula sic possunt: ab α usque ad ι (ex-

clusive) sunt monades octo, nam senarii nota adsciscitur 5; ab ι usque ρ sunt decades octo, nonam enim exprimit nota alia 5; a ρ usque ad ω hecatontades octo, nonam haec postrema refert ϑ; millenarium vero α subscripta virgula. FRONTO DUC.

k. (ἔπειτα)] Ex versione dele hoc.

l. τὸ ε ι η] Lege cum Int. τὸν Ἰησοῦν.

m. τὸν ἐκ πάντων συνεστώτα τῶν ἀριθμῶν] Constat, Iesum ex Valentini-
anorum placitis ab omnibus Aeonibus productum esse. Cf. supra pag. 30 sqq.

n. διὰ τοῦ] Lege ex vers. διὰ τοῦτο.

o. γένεσιν] Int. legit γέν. αὐτοῦ.

p. πρόσβασιν] BILL. et GRAB. Interpretem legisse putant πρόβασιν, quod melius respondet voci progressio.

1. progressa est] Sic Codd. CLAROM. et Voss. (Grab. lectionem VOSSIANI Cod. hic uti multis aliis locis non accurate adnotavit). ARUND. XVIII quidem habens est non agnoscit. Ceterae editi. perpe-

2. factum est XVIII] Sic Codd. CLAROM. et Voss. (Grab. lectionem VOSSIANI Cod. hic uti multis aliis locis non accurate adnotavit). ARUND. XVIII quidem habens est non agnoscit. Ceterae editi. perpe-

¹progressa est decas. Sic ²factum est XVIII. Decas itaque adiuncta octonationi et ³decuplam eam faciens LXXX fecit numerum; et rursus octuagies decies octingentorum numerum fecit, ut sit univversus litterarum numerus ab octonatione in decadem progrediens, *octo et ⁴octuaginta et DCCC, quod est IESUS. Iesus enim nomen, *Grab. 72. secundum Graecarum litterarum computum, ⁵DCCC sunt LXXXVIII. ⁶Habes manifeste et supercaelestis IESU secundum eos genesin. Quapropter ⁷et *A B* Graecorum habere monadas octo, et decadas VIII, et hecatontadas VIII, ⁸DCCC LXXXVIII numerum + ⁹ostendentia + Mass. 76. hoc est Iesum, qui est ex omnibus constans numeris. Et propter hoc *A* et *Ω* nominari eum, quum ¹⁰significent ex omnibus eius generationem. Et iterum ita: ¹¹primae quaternationis secundum ¹²progressionem numeri ¹³in semetipsam compositae x apparuit numerus. ¹⁴*A* enim et *B* et *Γ* et *Δ* ¹⁵in semetipsa composita,

tentia supercaelestis quoque Iesu ortus sit. Unde etiam Graecorum Alphabetum unitates octo, decurias octo, totidemque centurias continere; quae octingentorum octoginta octo numerum edant, hoc est, Iesum ex omnibus numeris constantem, ob idque *α* et *ω* eum nuncupari, ut ipsius ex omnibus ortus significetur. Ac rursus ad hunc modum id exponunt. Prima quaternitate iuxta numeri progressionem in sese composita, exiit denarius. Una enim et duae et tres et

ram factum decimo octavo, quod GRAB. primus emendavit. IUN. ex graeco legi vult decas et octonatio.

3. decuplam — octuagies] Ita cum MASS. excudi iussi pro decuplum, quod habent ceteri. IUNIVS hunc locum in editione GALL. lacuna defoedatum ita restituit: decuplam eam faciens produxit numerum octoginta, iterumque multiplicans octuagies cett. Pro octuagies in ARUND. legitur octogesies. In CLAROM. et VOSS. legitur: LXXX confecit numerum et rursus LXXX decies.

4. octuaginta et DCCC] Sic primus FEUARD. emendavit ex Cod. YET., cui consentiunt CLAROM. PASS. VOSS. At in ERASM. GALL. et MSS. ARUND. et MERC. II. aperto librariorum errore legitur octuaginta dat.

5. DCCC sunt LXXXVIII] Ita GRAB. et MASS. secundum Codd. VOSS. CLAROM. PASS. In ceteris legitur dat summam LXXXVIII.

6. Habes] Hoc legitur in PASS. ARUND. et (quod addo) VOSS., praeterea in GRAB. et MASS. In ceteris Codd. et edit. perperam habens.

7. et *A B*] Et addidit FEUARD consen-

tiente VOSS. Ex graeco discas, pro *A B* legendum esse Alphabetum.

8. DCCC] Loco huius numeri in ERASM. et GALL. legitur dat, emendatum a FEUARD. Consentiant Codd. CLAROM. PASS. et VOSS.

9. ostendentia] Male vertit INT. pro ostendens.

10. significant] Sic CLAROM. PASS. VOSS. et MASS. Ceteri significet, quod falso legi puto, quum *δειζνύοντα* referendum sit ad *α* et *ω*.

11. primae quaternationis] INT. pro more genitivus absolutus Graecorum in versionem latinam transtulit. ERASM. et GALL. perperam legunt quaternationi. ARUND. et MERC. II. quaternioni.

12. progressionem] Hanc vocem, arithmeticis usitatam, iure suo MASS. recepit ex Codd. CLAROM. PASS. et VOSS. Ceteri omnes processionem.

13. in semetipsam] ERASM. et GALL. et semetipsam, itaque ARUND. et MERC. II.

14. *A* enim et *B* et *Γ* et *Δ*] Sic CLAROM. Cod. excepto quod *Γ* graecum latino more scribitur *Γ*. In omnibus aliis cum edit. tum MSS. littera *Γ* perperam commutata in *ς* sensus evertitur: neque

καὶ δύο καὶ τρεῖς καὶ τέσσαρες ἐπὶ τὸ αὐτὸ συντεθεῖσαι, *δέκα γίνονται· καὶ τοῦτ' εἶναι θέλονσι τὸν Ἰησοῦν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Χριστός, φησί, γραμμάτων ὀκτώ ὄν, τὴν πρώτην ὀγδοάδα σημαίνει, ἣτις τῷ δέκα *συμπλακεῖσα, τὸν Ἰησοῦν ἀπεκύησε. Λέγεται δέ, φησί, καὶ ¹υἱὸς Χριστός, τοντέστιν ἡ δωδεκάς· τὸ γὰρ υἱὸς ὄνομα γραμμάτων ἐστὶ τεσσάρων, τὸ δὲ Χριστός ὀκτώ· ἅτινα συντεθέντα, τὸ τῆς δωδεκάδος ἐπέδειξαν μέγεθος. Πρὶν μὲν οὖν, φησί, ²τούτου τοῦ ὀνόματος τὸ ἐπίσημον φανῆναι, τοντέστι τὸν Ἰησοῦν, τοῖς υἱοῖς, ἐν ἀγνοίᾳ πολλῇ ὑπῆρχον οἱ ἄνθρωποι καὶ πλάνη. Ὅτε δὲ ἐφανερώθη τὸ ἐξαγράμματον ὄνομα, ³ὃς σάρκα περιεβάλλετο, ἵνα εἰς τὴν αἴσθησιν τοῦ ἀνθρώπου κατέλθῃ, ἔχων ἐν ἑαυτῷ ⁴αὐτὰ τὰ ἕξ καὶ τὰ εἰκοσιτέσσαρα· τότε γνόντες αὐτὸν ἐπαύσαντο τῆς ἀγνοίας, ἐκ θανάτου δὲ εἰς ζωὴν ἀνῆλθον, τοῦ ὀνόματος αὐτοῖς ὁδοῦ γενηθέντος πρὸς τὸν Πατέρα τῆς ἀληθείας. Τεθελῆκεναι γὰρ τὸν Πατέρα τῶν ὄλων λῦσαι τὴν ἀγνοίαν, καὶ καθελεῖν τὸν θάνατον. Ἀγνοίας δὲ λύσις ἡ ἐπίγνωσις αὐτοῦ ἐγίνετο. Καὶ διὰ τοῦτο ἐκλεχθῆναι τὸν, κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ, κατ' εἰκόνα ⁵τῆς ἄνω δυνάμεως οἰκονομηθέντα ἄνθρωπον.

3. †¹Απὸ τετράδος γὰρ προῦλθον οἱ Αἰῶνες. Ἦν δὲ ἐν

quatuor in unum conflatae decem efficiunt, quod est Iota, idque Iesus esse volunt. Quin etiam Christus, inquit, qui litterarum octo est, primam ogdoadem significat, quae quidem cum decade copulata octogenarium numerum peperit. Dicitur autem et filius Christus hoc est duodecas. Etenim nomen hoc ¹υἱὸς litterarum est quatuor, ²Χριστός autem octo; quae quidem simul iuncta duodecadis magnitudinem ostenderunt. Enimvero priusquam huiusce nominis insigne filius appareret hoc est Ἰησοῦς, in magna ignoratione et errore homines versabantur. At posteaquam nomen sex litterarum conspi-

enim ex α et β et γ et δ in unum compositis decem fient, sed XIII. Sed in edit. ERASM. et GALL. pro et γ, quod habent FEUARD. et GRAB. peius legitur ut γ; nec melius in FEUARD. et α pro et δ. At pravis his lectionibus occurrisset Int., si graeca secutus a notis abstinuisset, scripsissetque *unum et duo* seqq. MASS.

15. in semetipsa] Sic solus MASS. ex Cod. ARUND.

a. δέκα γίνονται] Int. addit ὅτι ἐστὶν

6. Cod. VRATISLAV. δεκάδα γίνονται.

b. υἱὸς Χριστός] Cod. VRATISLAV. ὁ υἱὸς Χρ.

c. τούτου τοῦ ὀνόματος τὸ ἐπίσημον] Nominis Χριστός ἐπίσημον est

γ, quo Ἰησοῦς sex constans litteris designatur, ut mox additur. MASS.

d. ὃς σάρκα περιεβάλλετο] Cod. VRATISLAV. περιεβάλετο. Pro ὃς legendum esse ὃ monet Iun. Sed ὃς ita defendi potest, ut referatur ad Iesum, quem hoc loco subintelligas necesse est.

e. αὐτὰ τὰ ἕξ] Int. αὐτὸς aut ἔχων — αὐτὸ τε τὰ ἕξ.

f. ὁδοῦ] Int. ὁδηγοῦ itaque melius.

g. τῆς ἄνω δυνάμεως] Christi videlicet, qui mox dicitur virtus in Iesum delapsa; vel superioris Ἀνθρώπου, cuius in Iesum descensuri idem Iesus ἐξομώσιν καὶ μόρφωσιν paulo post dicitur expressisse.

1. X sunt] Sic Codd. Voss. GRAB. et MASS., alii faciunt.

¹x fiunt, quod est I, et hoc esse volunt Iesum. Sed et Christus, inquit, litterarum est viii, ²ex quibus primam octonationem significari, quae ³cum Iota ⁴applicita ⁵DCCC *LXXXVIII numerum generavit. * Grab. 73. Dicitur autem, ait, et filius Christus hoc est duodecas: *υἱὸς* enim nomen litterarum quatuor est, *Χριστὸς* autem octo, quae composita duodecadis ostenderunt magnitudinem. Prius autem, inquit, quam huius nominis insigne appareret, hoc est Iesus, ⁶filiis, in ignorantia magna fuerunt homines et errore. Quum autem ⁷manifestatum est vi litterarum nomen, hoc ⁸quod (est) secundum carnem amictum est, ut ad ⁹sensibilitatem hominis descenderet, habens in semetipso ¹⁰ipsum quoque vi et viginti quatuor; tunc cognoscentes eum cessaverunt ab ignoratione et a morte in vitam ascenderunt, nomine eis facto ¹¹ducatore ad Patrem veritatis. Voluisse enim Patrem universorum solvere ignorantiam et destruere mortem. Ignorantiae autem solutio agnitio eius fiebat. Et propter hoc ¹²dictum secundum voluntatem eius, eum qui est secundum imaginem eius, quae sursum est virtus, dispositum hominem.

3. †A quaternatione enim progressi sunt Aeones. Erat autem † Mass. 77.

uum factum est, (carnem videlicet induens, ut ad hominis sensum liberetur, habens in se ipso sex et viginti quatuor) tum demum eo cognito, huiusmodi ignoratione liberati sunt, atque a morte ad vitam ascenderunt, utpote quibus hoc nomen ad veritatis Patrem duis munus obierit. Placuisse enim rerum universarum parenti ignorantem depellere ac mortem delere. Ignorantis porro depulsio sensus cognitio exstitit. Ob eamque causam de ipsius voluntate lectum eum hominem fuisse, qui ad supernae virtutis imaginem insensatus est.

3. Ex quaternitate enim Aeones profluxerunt. In quaternitate

2. ex quibus] IUN. deleri vult *ex*.

3. cum Iota] Iota hic arithmetice accipiendum, monent GRAB. et MASS.

4. applicita] SIC ARUND. VOSS. MERC. I. MASS. Ceteri edidit *applicata*.

5. DCCCLXXXVIII numerum generavit] Quamvis INT. verba graeca non accurate traxerit, eorum tamen sensum expressit. Num enim est, nomen *Ἰησοῦς* numerum 888 significare. Interpres litterulas ameri sensu accepit.

6. filiis] SIC COD. CLAROM. et MASS. ceteris omnibus corrupte *filius*.

7. manifestatum] SIC GRAB. et MASS. sicut non dicentes, unde sumserint generationem. ERASM. GALL. FEUARD. habent *manifestum*. Ego vero *manifestatum* re-

peri in VOSS.

8. quod (est) secundum] CUM GRAB. MASS. IUN. censeo, vocem *est* expungendam esse. Quoniam in MSS. legitur, voculam non omnino ex textu removi.

9. sensibilitatem] MERC. I. *sensualitatem*.

10. ipsum] IUN. ex graeco legi vult *ipsa*. V. ad text. graecum.

11. ducatore] Iterum legitur haec vox lib. II, 18, 7. et apud Tert. adv. Iud. c. 13.

12. dictum] INT. aut. falso legit *ἐκλεκτὸν* pro *ἐκλεχθῆναι*, quod vertendum erat *electum* esse, aut loci sensum non cepit. GRAB. illud *ἐκλεχθῆναι* defendi dicit mox sequentibus *quem Patrem omnium transeuntem per vulvam elegit*.

τῇ τετράδι Ἀνθρωπος καὶ Ἐκκλησία, Λόγος καὶ Ζωή. Ἀπὸ τούτων οὖν δυνάμεις, φησὶν, ἀπορρέειν, ἐγενεσιουργήσαν τὸν ἐπὶ γῆς φανέντα Ἰησοῦν. Καὶ τοῦ μὲν Λόγου ἀναπεπληρωκέναι τὸν τόπον τὸν ἄγγελον Γαβριήλ, τῆς δὲ Ζωῆς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τοῦ δὲ Ἀνθρώπου τὴν δύναμιν τοῦ υἱοῦ· τὸν δὲ τῆς Ἐκκλησίας τόπον ἢ παρθένος ἠπέδειξεν. Οὕτως τε ὁ κατ' οἰκονομίαν διὰ τῆς Μαρίας γενεσιουργεῖται παρ' αὐτῷ ἄνθρωπος, ὃν ὁ Πατὴρ τῶν ὅλων διελθόντα διὰ μήτρας ἐξελέξατο διὰ Λόγου εἰς ἐπίγνωσιν αὐτοῦ. Ἐλθόντος δὲ αὐτοῦ εἰς τὸ ὕδωρ, ὁ κατελθεῖν εἰς αὐτὸν ὡς περισσευόντα τὸν ἀναδραμόντα ἄνω καὶ πληρώσαντα τὸν δωδέκατον ἀριθμόν· ὃν ὅτι ὑπάρχει τὸ σπέρμα τούτων τῶν συσπαρέντων αὐτῷ καὶ συγκαταβάτων καὶ συναναβάντων. Αὐτὴν δὲ τὴν δύναμιν κατελθοῦσαν σπέρμα φησὶν εἶναι τοῦ *Πατρὸς, ἔχον ἐν ἑαυτῷ καὶ τὸν Πατέρα καὶ τὸν υἱόν, τὴν τε διὰ τούτων γινωσκομένην ἀνόνόμαστον δύναμιν τῆς Σιγῆς, καὶ τοὺς ἅπαντας Αἰῶνας. Καὶ τοῦτ' εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ λαλήσαν ὁ διὰ τοῦ Ἰησοῦ, ὃ τὸ ὁμολογῆσαν ἑαυτὸν υἱὸν ἀνθρώπου, καὶ φανερώσαντα τὸν Πατέρα, κατελθὼν μὲν εἰς τὸν Ἰησοῦν, ἠγνώσθαι δ' αὐτῷ. Καὶ καθεῖλε μὲν τὸν θάνατον, φησὶν, ὃ ἐκ τῆς οἰκονομίας Σωτῆρος, ὃ ἐγνώρισε δὲ τὸν Πατέρα Χριστόν. Εἶναι οὖν τὸν Ἰησοῦν

erant Homo et Ecclesia, Sermo et Vita. Ab his igitur, inquit, emanantes virtutes Iesum eum, qui in terra apparuit, produxerunt. Et quidem verbi locum supplevisse angelum Gabrielem; Vitae Spiritum sanctum; Hominis altissimi virtutem; Ecclesiae denique locum virginem indicasse. Sic nimirum apud eum is homo, qui ex dispensatione exstitit, per Mariam in ortum editus est, quem rerum omnium parens per vulvam transmeantem, verbi opera ad sui cognitionem elegit. Quum autem ad aquam sese contulisset, in ipsum columbae instar descendisse illum, ait, qui ad supera sese recepera-

a. υἱοῦ] Int. ὑψίστου, itaque recte ex Luc. I, 35, quem locum Marcosii imitati sunt.

b. ἠπέδειξεν] Codd. REG. et VRATISLAV. ἔδειξεν.

c. κατελθεῖν — τὸν ἀναδραμόντα ἄνω] Sermo hic est de Salvatore, qui e sententia Valentinianorum in baptismo descendit in Iesum et postea reversus est in Pleroma.

d. ἐν ᾧ ὑπάρχει κτλ.] In Iesu nimirum, in quo fuisse et illud quod est ab Achamoth semen spiritalitatis dicunt Valentiniani. Porro semen istud hic dicitur σπέρμα τούτων συσπαρέντων αὐτῷ id est semen ab angelis Salvatore coaetaneis et cum eo prolatis, individuisque eius comitibus in Achamoth infusum.

Haec ergo partim de Iesu, partim de Salvatore explicanda; quae nisi accuratè distinguas, sensum non assequeris. MASS. Cf. quae ipse disputavi pag. 110. not.

e. διὰ τοῦ Ἰησοῦ] Int. διὰ τοῦ στόματος Ἰησοῦ.

f. τὸ ὁμολογῆσαν ἑαυτὸν υἱὸν ἀνθρώπου] Quia ut sup. cap. XII dicitur veluti nepos erat Anthrōpōi; utpote qui ortum duodecim illis, qui ab Anthrōpō et Ecclesia geniti sunt, Aeonibus praesertim acceptum referret. MASS.

g. φανερώσαντα] Lege cum Int. φανερώσαν.

h. ἠγνώσθαι δ' αὐτῷ] Interpres, quod voces δ' αὐτῷ praetermissis videtur non accurate veritatem. Iun. legi vult: unitus est ipsi.

quaternatione Anthropos et Ecclesia, Logos et Zoë. Ab iis igitur virtutes, ¹ait, emanatae generaverunt eum, qui in terra manifestatus est, Iesum. Et Logi quidem locum adimplerent angelum abriel, Zoës autem Spiritum sanctum, Anthropi autem altissimi virtutem; Ecclesiae autem locum virgo ostendit. Et sic ille, qui est secundum dispositionem, per Mariam ²generatur apud eum homo, quem Pater omnium transeuntem per vulvam elegit per Verbum ad generationem suam. Quum autem venisset ipse ad aquam, descendisse in eum, quasi columbam, eum qui recurrit sursum, et imlevit XII numerum; in quo inerat semen eorum, qui ³conseminati sunt cum eo et condescenderunt et coascenderunt. Ipsam autem virtutem quae descendit, semen dicit esse Patris, ^{*}habens in se et ^{*}Grab. 74. Patrem et Filium et eam, quae per eos cognoscitur innominabilis virtus Sigēs, et omnes Aeonas. Et hunc esse Spiritum, qui locutus est per os Iesu, qui se confessus est filium hominis, et manifestavit Patrem, descendens quidem in Iesum, unitus est. Et destruxit quidem mortem, ait, qui fuit ex ⁵dispositione Salvator Iesus; ⁶agnovit autem Patrem Christum. ⁷Iesum esse ergo nomen quidem eius,

c duodecimum numerum expleverat, in quo inerat semen eorum, qui una cum eo sati fuerant, simulque et descenderant et ascenderant. Hanc porro virtutem, quae descendit, Patris semen esse, Patrem et Filium in se habens, eamque quae per eos agnoscitur, nec illa sermonis facultate exprimi potest, Sigēs virtutem, cunctosque Aeonas. Atque hunc esse Spiritum illum, qui per os Iesu verba fecit, seque hominis filium confessus est et Patrem patefecit, quique in Iesum descendit, ipsique copulatus est. Ac mortem, inquit, de medio sustulit ille ex dispensatione Salvator, Patrem autem Christum notum fecit. Iesum igitur nomen esse illius, qui ex dispen-

i. ὁ ἐκ τῆς οὐρονομίας Σωτήρ] Vide quae supra pag. 110. not. c disputavi. Observa, Interpretem legisse Σωτήρ ἡσούς.

k. ἐγνώρισε δὲ τὸν Πατέρα Χριστόν] GRAB. pro Χριστόν legi suadet Χριστός, provocans ad lib. III. c. 16 § 1, ubi haec leguntur: Qui autem a Valentino sunt, Iesum quidem, qui sit ex dispositione, (dicunt) ipsum esse qui per Mariam transierit, in quem illum de superiori Salvatore descendisse, quem et Christum dici — participasse autem cum eo, qui esset ex dispositione, de sua virtute et suo nomine, ut mors per hunc evacuaretur, cognosceretur autem Pater per eum Salvatore quidem, qui desuper descendisset. Sed quum ex eodem loco pateat, fuisse Gnosticos, qui putarint

esse quidem filium Iesum, Patrem vero Christum et Christi patrem Deum, cum MASS. existimo, lectionem graecam (consentit etiam Int.) genuinam, neque vero mutandam esse.

1. ait] Deest hoc in Voss.
2. generatur] Ita FEUARD. et LUN. ex textu graeco. Etenim in ERASM. GALL. et omnibus MSS. generatus.
3. conseminati] MERC. I. seminati.
4. Patrem] Voss. fratrem.
5. ex dispositione] Voss. ex positione.
6. agnovit] Melius notum fecit.
7. Iesum esse ergo nomen] Male in ed.

GRABII vox Iesum, peius in ceteris omnibus vox esse claudit praecedentem periodum: inde enim pervertitur omnino sensus. Pertinet utraque ad sequentem. Sed et in hac eandem vocem Iesum scri-

ὄνομα μὲν ^a τοῦ ἐκ τῆς οἰκονομίας ἀνθρώπου λέγει, † τεθεῖσθαι δὲ εἰς ἐξομοίωσιν καὶ μόρφωσιν τοῦ μέλλοντος εἰς αὐτὸν κατέρχεσθαι Ἀνθρώπου. ^b Τὸν χωρήσαντα αὐτόν, ἐσχηκέναι (δὲ) αὐτόν τε τὸν Ἀνθρώπον, αὐτόν τε τὸν Λόγον καὶ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Ἀρχόντον καὶ τὴν Σιγὴν καὶ τὴν Ἀλήθειαν καὶ Ἐκκλησίαν καὶ Ζωήν.

4. Ταῦτα δὴ ὑπὲρ τὸ ἰοῦ καὶ τὸ φεῦ καὶ ὑπὲρ τὸ πᾶσα τραγικὴν ^d φώνησιν καὶ σχετλιασμόν ἐστι. Τίς γὰρ οὐκ ἂν μισήσειε τῶν τηλικούτων ψευσμάτων κακοσύνθετον ποιητὴν, τὴν μὲν ἀλήθειαν ὁρῶν εἰδῶλον ὑπὸ Μάρκου γεγωνῖαν· καὶ τοῦτο τοῦ τοῦ ἀλφαβήτου γράμμασι κατεστιγμένην, ^e νεωστὶ, πρὸς τὸ ἀπ' ἀρχῆς, τὸ δὴ λεγόμενον, χθὲς καὶ πρῶν, Ἕλληνες ὁμολογοῦσιν ἀπὸ Κάδμου πρῶτον ἕξ καὶ δέκα παρεληφέναι, εἴτα μετέπειτα προβαίνοντων τῶν χρόνων αὐτοὶ ἐξευρηκέναι ποτὲ μὲν τὰ δασέα ποτὲ δὲ τὰ διπλᾶ· ἔσχατον δὲ πάντων Παλαμήδην φασὶ τὰ μακρὰ τούτοις προστεθεικέναι. Πρὸ τοῦ οὖν ^f Ἕλλησι ταῦτα γενέσθαι, οὐκ ἦν ἀλήθεια; Τὸ γὰρ σῶμα αὐτῆς κατὰ σέ, Μάρκε

satione exstitit, docet, impositum autem fuisse ad exprimendam Hominis illius, qui in eum descensurus erat, similitudinem ac formationem. Hunc porro quum excepisset, simul et ipsum Hominem et Sermonem et Patrem et Arrheton et Sigen et Veritatem et Ecclesiam habuisse.

4. Haec vero iam et Iu et Ieu et tragicam omnem exclamationem ac querelam superant. Quis enim non in tantorum mendaciorum artificem et consarcinatorem odio commoveatur, veritatem

barum oscitantia post ergo perperam repetitam graeci textus auctoritate expungimus. Mass.

a. τοῦ ἐκ τῆς οἰκονομίας ἀνθρώπου] Cf. supra pag. 110 not. c.

b. Τὸν χωρήσαντα — ἐσχηκέναι δέ] Int. ex BILL. et LUN. pro τὸν legit ὄν et δὲ non agnoscit.

c. ὑπὲρ τό] Legendum τήν.

d. φώνησιν] Cum BILLIO maluerim ἐκφώνησιν.

e. νεωστὶ πρὸς τὸ ἀπ' ἀρχῆς] Mass. observat haec: „Locum hunc, quia male hactenus interpunctus fuit, male ab omnibus Irenaei interpretibus acceptum esse, recte observat Iosephus Scaliger in animadvers. ad Eusebii Chronic. p. 112. Nempe κατεστιγμένην νεωστὶ πρὸς τὸ — χθὲς καὶ πρῶν, uno et eodem tenore legentes caliginem nulli mortalium perviam Irenaei verbis offundant. Hanc facile discuties, si cum Scaligero post

κατεστιγμένην apposita distinctione nota, ab his verbis νεωστὶ πρὸς τὸ ἀπ' ἀρχῆς novam periodum incipias, quae desinet in ποτὲ δὲ τὰ διπλᾶ. Sensus videlicet erit: Nuper, si ad prima rerum initia rationem habeas, et, ut communis proverbio dicitur, heri et nudius tertius Graeci se confitentur a Cadmo primum litteras sedecim accepisse. Nempe illud πρὸς τὸ ἀπ' ἀρχῆς, quod adeo torsi interpretes, addidit Irenaeus, ut vocem νεωστὶ hyperbolem emolliret; ne quid existimaret, paucis abhinc annis litteras sedecim Graecos accepisse; quae pluribus ante saeculis adinventae quidem fuerant, recens tamen inventae dici poterant, si ad ipsa rerum initia ratio haberetur. Qui quidem sensus perspicuus est et optime cohaeret cum sequentibus.

f. τὰ μακρὰ] Codd. REG. VATICAN. et edit. princ. Epiphaniū τὰ μικρὰ.

g. Ἕλλησι] Int. ex BILLII sententiā παρ' Ἕλλησι.

est ex dispositione homo, dicit, positum autem esse in ¹assimilationem et ²figurationem eius, ³qui incipit in eum descendere, hominis, quem ⁴capientem habere et ipsum Hominem et ipsum Igon et Patrem et Arrheton et Sigen et Alethian et Ecclesiam Zoën.

4. Haec iam supra Iu iu et super Pheu et super universam magicam exclamationem et doloris vociferationem sunt. ⁵Quis enim non oderit eum, qui tantorum mendaciorum malus compositor est poëta, quum ⁷viderit veritatem idolum a Marco factum, et hoc Alphabeti litteris stigmatam? ⁹Nuper, sicut quod est ab initio, hoc dici solet ¹⁰heri et ante, Graeci confitentur ¹¹a Cadmo se primum sedecim accepisse; post deinde procedentibus temporibus metipsum adinvenisse, aliquando quidem ¹³adspiratas, aliquando tem duplices; novissime autem omnium Palamedem aiunt longas apposuisse. Prius igitur quam apud Graecos haec fierent, non erat veritas? Corpus enim eius secundum te, Marce, posterius est

respicens a Marco idolum effectam, atque Alphabeti litteris recens, ut proverbio dicitur, heri ac nudius tertius, quasi notis quibusdam compunctam, quum iam inde a principio sit? Graeci etenim a Cadmo primum sex et decem litteras accepisse confitentur; ac ista temporis progressu nunc adspiratas, nunc duplices invenisse; strenum vero omnium Palamedem longas adiecisse tradunt. Quid tur? antequam apud Graecos hae litterae exstarent, non erat veritas? Etenim de tua sententia, Marce, ipsius corpus Cadmo, iis-

1. assimilationem] ERASM. 1567 et GALL. simulationem. Meliorem lectionem offert ARUND. MERC. II. et VOSS.

2. figurationem] OTTOBON. et MERC. II. tram.

3. qui incipit — descendere] Sic Graecum more scripsit Int. pro descensum erat.

4. capientem habere] IUN. ex graeco legi capientem ipsum habere.

5. Quis enim] PASS. et VOSS. qui enim.

6. poëta] Ex MASS. vertendum fuit isfus.

7. viderit] Sic cum MASS., qui auctorem nullam memorat, scribo sec. Cod. ss. Ceteri videat.

8. Alphabeti] CODD. CLAROM. et PASS. habetae, VOSS. alfabele.

9. Nuper, sicut quod est ab initio] Interpretem cum MASS. existimo aut male esse ὡςπερ τὸ ἀπ' ἀρχῆς aut falso fuisse pro si ad initium ratio habeatur. le not. ad text. graec. IUN. haud bene rexit supra quod est cett.

10. heri et ante] ERASM. et GALL. et heri et ante, quod prius et FEUARD. iure expunxit, quamvis legatur in ARUND. MERC. II. et VOSS.

11. a Cadmo se] Ita emendavit FEUARD. ex graeco. Namque in ERASM. GALL. et omnibus MSS. praeter OTTOBON. legitur ab aestimatione. Nam quod GRAB. dicit, omnia, quibus utebatur, exemplaria excepto VOSS. corruptam offerre lectionem, iterum falsum est. In VOSS. scriptum ipse legi ab estimatōe. Quae falsa lectio nonnullis doctis viris suspicionem movit, Interpretem pro ἀπὸ Κάδμου legisse ἀπ' εἰκασμοῦ.

12. primum] Sic FEUARD. restituit procul dubio ex Cod. VET. consentientibus ARUND. MERC. II. et VOSS. pro prima, quod legitur in ERASM. et GALL.

13. adspiratas] Sic Cod. PASS. ERASM. 1548. 1567 omnesque ceterae editiones; sed CLAROM. OTTOBON. MERC. II. ARUND. VOSS. cum ERASM. 1526 et 1528 adspirationem.

μεταγενέστερον ἂ μὲν Κάδμου, καὶ *τῶν πρὸ αὐτοῦ* μεταγενέστερον δὲ τῶν τὰ λοιπὰ προστεθεικότων στοιχεῖα* μεταγενέστερον δὲ καὶ σαντοῦ. Σὺ γὰρ ἑμόνον εἶδωλον κατῆγαγες τὴν ὑπὸ σοῦ λεγομένην ἀλήθειαν.

5. Τίς δ' ἀνέξεται σου τὴν τοσαῦτα φλυαροῦσαν Σιγὴν, τὸν ἀνονόμαστον † ὀνομάζει, καὶ τὸν ἄρῳητον ὁ ἐξηγεῖται, καὶ τὸν ἀνεξιχνίαστον ἐξιστορεῖ* καὶ ἡνοιχέναι τὸ στόμα φησὶν ὁ αὐτό, ὃν ἀσώματον καὶ ἀνείδεον λέγεις, καὶ προενέγκασθαι Λόγον, ὡς ἐν τι τῶν συνθέτων ζώων· τὸν τε Λόγον αὐτοῦ ὅμοιον ὄντα τῷ προβαλόντι, καὶ μορφὴν τοῦ ἀοράτου γεγονότα, στοιχείων μὲν εἶναι τριάκοντα, συλλαβῶν δὲ τεσσάρων; Ἔσται οὖν κατὰ τὴν ὁμοιότητα τοῦ Λόγου ὁ Πατὴρ τῶν πάντων, ὡς σὺ φής, στοιχείων μὲν τριάκοντα, συλλαβῶν δὲ τεσσάρων. Ἡ πάλιν τίς ἀνέξεται σου εἰς σχήματα καὶ ἀριθμούς, ποτὲ μὲν τριάκοντα ποτὲ δὲ εἰκοσιτέσσαρα, ποτὲ δὲ ἕξ μόνον, συγκλείοντος τὸν τῶν πάντων κτιστὴν καὶ δημιουργὸν καὶ ποιητὴν Λόγον τοῦ Θεοῦ ὁ κατακερματίζοντος αὐτὸν εἰς συλλαβὰς μὲν τέσσαρας, στοιχεῖα δὲ τριάκοντα* καὶ τὸν πάντων κύριον, τὴν ἑσπερωκότα τοῦ οὐρανοῦ, εἰς ὧ π η κατὰγοντος ἀριθμόν, ὁμοίως τῷ ἀλφαβῆτῳ

que qui Cadmi aetatem antecesserunt, posterius est; iisque item qui reliquas litteras addiderunt, atque adeo te quoque ipso posterius. Tu enim solus eam, quam tu veritatem vocas, in idolum redequisti.

5. Quisnam autem tuam istam tot nugas effundentem Siger feret, quae et omni nomine sublimiorem nominat et omni sermoni superiorem exponit, et impervestigabilem explicat: eumque, quem tu corporis ac figurae expertem esse ais, os aperuisse ac Sermonem tanquam unum aliquod ex compositis animantibus produxisse dicit ipsiusque Sermonem parenti suo similem atque invisibilis formarum referentem triginta elementa et quatuor syllabas continere? Ex quibus

a. μὲν Κάδμου] Cod. VRATISLAV. δὲ Κάδμου.

b. μόνον εἶδωλον] Int. μόνος εἰς εἶδωλον.

c. ἐξηγεῖται] Post hoc verbum Int. legit Αἰῶνα.

d. αὐτό, δν] Int. recte legit αὐτὸν ὄν.

e. κατακερματίζοντος] Int. καὶ κατακερματίζοντος.

f. ὁμοίως τῷ ἀλφαβῆτῳ κτλ.] Critici hunc locum vario modo legi volunt. BILLIUS: ὁμοίως τῷ ἀλφαβῆτῳ* καὶ αὐτὸν τὸν γεγονότα πάντα. PETAVIUS: ὁμοίως τῷ ἀλφαβῆτῳ γεγονότα* καὶ αὐτὸν τὸν πάντα. MASS.: ὁμοίως τῷ ἀλφαβῆτῳ αὐτὸν γεγονότα* καὶ τὸν πάντα — quasi ipse alphabeto similis

factus esset; et cum qui omnia. Ego vero cum Interprete ita legendum esse censeo ὁμοίως τῷ ἀλφαβῆτῳ* αὐτὸν τὰ πάντα χωροῦντα Πατέρα.

1. Cadmos et ii qui] Observant editores, Cadmos hic accusativum esse; sed librarios, quippe qui pro accusativo illam vocem habuerint, falso scripsisse et ei qui, ut in MSS. (etiam in Voss. et MERCURIANIS) legitur. FEUARD. primus illud erratum correxit.

2. (temporis quam Palamedes)] Haec ERASM. GALL. et omnibus MSS. leguntur ideoque restitui, quamvis FEUARD. primo suadente FRONTONE DUC. expunxerit atque GRAB. cum MASS. omiserit. Nam cum MASS. censeo textum hic mutilum esse

tempore *quam ¹Cadmos, et ii qui ante eum sunt; posterius au- *Grab. 75.
tem his, qui reliqua elementa addiderunt; ²(temporis quam Pala-
medes) posterius autem tempore, quam et tu ipse. Tu autem solus
in idolum deposuisti eam, quae a te praedicatur veritas.

5. Quis autem sustinebit tuam illam, quae tantum †³verbo- † Mass. 79.
sata est Sigen, quae innominabilem nominat Aeonem, inenarrabilem
exponit et eum, qui ⁴investigabilis est, enuntiat, et aperuisse os
dicit eum, quem incorporalem et infiguratum dicis; et emisisse Ver-
bum, quasi unum ex his quae composita sunt animalia; Verbum
quoque eius ⁵simile esse ei, qui eum emisit, et formam invisibilis
⁶factum, elementorum quidem esse triginta, syllabarum autem qua-
tuor? Erit ergo secundum similitudinem Verbi Pater omnium, sicut
⁷tu ais, elementorum quidem triginta, syllabarum autem quatuor.
Aut iterum quis sustinebit te in schemata et numeros aliquando
quidem triginta, aliquando autem viginti quatuor, aliquando
sex tantum concludentem universorum conditorem et Demiurgum et
factorem Verbum Dei, et minuentem eum in syllabas quidem quatuor,
elementa autem triginta; et omnium dominum, qui ⁸confirmavit caelos,
in DCCC LXXXVIII deducentem numeros, similiter atque alphabetum; et

sequi necessum erit, ut, de tua sententia, ille rerum omnium parens,
perinde ac Sermo, triginta elementis et quatuor syllabis constet.
Equis rursus te feret in figuras et numeros nunc triginta nunc vi-
ginti quatuor nunc sex duntaxat rerum omnium conditorem et arti-
ficem et effectorem Dei Sermonem concludentem, eumque in quatuor
syllabas et triginta elementa dissecantem? ac rerum omnium do-
minum, qui caelos firmavit, ad octingentesimum octuagesimum octa-
vum numerum aequae atque alphabetum devehentem; Patremque, qui

Haud male coniicit doctissimus monachus
Irenaeum scripsisse: μεταγενέστερον
δὲ τοῦ Παλαμήδου καὶ τῶν τὰ λοιπὰ
cett., quae verterit Int.: posterius autem
temporis, quam Palamedes et hi qui reli-
qua cett. Iun. satis habuit lectioni illi
addere vocem posterius.

3. verbosata] Ita omnes Codd. pluri-
maeque editi., Voss. et ERASM. GALL.
scripsere verbo sata; FEUARD. temere et
sine ulla auctoritate mutavit verbosa,
quod GRAB. recepit. Sed MASS. recte
observavit, verbosari pro garrere apud
auctores mediae latinitatis in usu esse.
Angustinus serm. 215 de tempore ait:
in ecclesia stantes nolite verbosari; sed
lectiones divinas audite; idemque lib. 3
cont. Iul. n. 46: inaniter verbosaris. Qui-
bus a MASS. additis locis addo hunc Serm.
251: in ecclesia garriunt, ita verbosantur,
ut lectiones divinas nec ipsae audiant.

Iun. igitur frustra cum FEUARD. correxit
verbosa est.

4. investigabilis] Sic Int. scribere solet
pro ininvestigabilis. Cf. supra pag. 21
lin 5. et infra II, 28, 2.

5. simile esse] Sic CLAROM. PASS. VOSS.
FEUARD. GRAB. MASS. Sed Codd. MERC.
ERASM. et GALL. similem. Quod dicit MASS.,
verbum esse, quod conturbet sensum, de-
lendum esse, non approbo. Primum enim
Codd. omnes offerunt esse; deinde patet,
Interpretem ὅντα sic vertisse; denique
non video sensus conturbationem.

6. factum] Sic FEUARD. et Iun. pro
factam, quod leguat ERASM. et GALL.
Emendationi favet Voss.

7. tu ais] Sic FEUARD. ex Cod. VET.
emendavit pro tuus, quod est in ERASM.
et GALL. Consentit Voss., in quo legi-
tur tua is.

8. confirmavit] Voss. firmavit.

αὐτὸν γεγονότα· πάντα χωροῦντα Πατέρα, ἀχώρητον δὲ ὑπάρχοντα, εἰς τετράδα καὶ ὀγδοάδα καὶ δεκάδα καὶ δωδεκάδα ὑπομερίζοντος, καὶ διὰ τῶν τοιούτων πολυπλασιασμῶν τὸ ἄρρητον καὶ ἀεννόητον, ὥς σὺ φῆς, τοῦ Πατρὸς ἐκδιηγούμενου; Καὶ ὃν ἀσώματον καὶ ἀνούσιον ὀνομάζεις, τὴν τοῦτου οὐσίαν καὶ τὴν ὑπόστασιν ἐκ πολλῶν γραμμάτων, ἑτέρων ἐξ ἑτέρων γεννωμένων, κατασκευάζεις, αὐτὸς Δαίδαλος ψευδῆς καὶ τέκτων κακὸς γενόμενος τῆς προπαντιπερτάτου δυνάμεως· καὶ ἦν ἀμέριστον ^a φῆς εἶναι, εἰς ἀφώνους καὶ φωνήεντας καὶ ἡμιφώνους φθόγγους ὑπομερίζων· τὸ ἄφωνον αὐτῶν τῷ τῶν πάντων Πατρί, ^b καὶ τῇ τοῦ υἱοῦ ἐννοίᾳ ἐπιψευδόμενος, εἰς τὴν ἀνωτάτω βλασφημίαν καὶ μεγίστην ἀσέβειαν ἐμβέβληκας ἅπαντας τοὺς σοι πειθομένους.

6. Διὸ καὶ δικαίως καὶ ἀρμοζόντως τῇ τοιαύτῃ * σου τόλμῃ ^c ὁ Θεὸς πρεσβύτης καὶ κήρυξ τῆς ἀληθείας ^d ἐμμέτρως ἐπιβεβόηκέ σοι, εἰπὼν οὕτως·

Εἰδωλοποιε Μάρκε καὶ τερατοσκοπέ,
Ἀστρολογικῆς ἔμπειρε καὶ μαγικῆς τέχνης,
Δι' ὧν κρατύνεις τῆς πλάνης τὰ διδάγματα,
Σημεῖα δεικνὺς τοῖς ὑπὸ σοῦ πλανωμένοις,
^e Ἀποστατικῆς δυνάμεως ἐγχειρήματα,
^f Ἄ σὺ χορηγεῖς ^g ὥς πατὴρ Σατανᾶ, εἰ

omnia capit, quum a nullo ipse capiatur, in quaternitatem et ogdo-adem et decadem et duodecadem subdividentem, ac per huiusmodi multiplicationes id, quod in Patre ineffabile est, omnique cogitatione, ut ipse inquis, praestantius exponentem. Et quem tum corporis tum substantiae expertem appellas, eius naturam ac substantiam ex multis litteris, quarum aliae ex aliis gignantur, extruiss ipse, falsum Daedalum ac nefarium supremae virtutis fabrum te praebens; quamque ab omni divisione remotam esse ais, in mutos et vocales ac semivocales sonos distribuens, idque quod in ipsis mutum est, rerum omnium parenti, ipsiusque cogitationi falso attribuens, in summam

a. φῆς εἶναι] Int. legit φῆς εἶναι ὑπόστασιν.

b. καὶ τῇ τοῦ υἱοῦ] Lege cum Int. καὶ τῇ τουτου.

c. ὁ Θεὸς πρεσβύτης] Int. ὁ τῆς Θείας ἐπιπνοίας πρεσβ.

d. ἐμμέτρως] Hanc vocem non legit Int. GALL. perperam ἔμμετρος. Nam Irenaeus dicit, seniores illum ἔμμέτρως ἐπιβεβοημέναι. i. e. carmine, versibus invecum esse in Marcum. Reperis hos versus senarios iambicos haud indignos vate christiano iterum typis excussos in Routhii Rel. sacr. T. I, p. 59.

e. Ἀποστατικῆς] Epiphani. edit. princ. perperam ἀποστολικῆς. Meliorem lectionem habet Cod. VRATISLAV.

f. Ἄ σὺ χορηγεῖς] Quamvis GRAB. et MASS. lectionem Interpretis ἄ σοι χορηγεῖς, a GALL receptam, e textu remotam esse voluerint, utpote quae Codicum auctoritate non sit probata: Routhius illam lectionem temere inseruit textui.

g. ὥς πατὴρ Σατανᾶ, εἰ] SCALIGER et PETAV. emendarunt σὸς πατὴρ Σατανᾶς, metro ita exigente. Sed Int., qui legit ὥς pro σὸς, non agnoscit.

ipsum, qui omnia capit Patrem, a nullo autem capitur, in quaterationem et ²octonationem et duodecadem subpartientem, et per uisumodi multiplicationes illud, quod est inenarrabile et incognoscibile, quemadmodum tu dicis, Patris enarrantem? Et quem incoralem et insubstantivum nominas, huius materiam et substantiam x multis litteris, aliis ex aliis generatis, fabricas, ipse Daedalus ctor et faber malus factus sublimissimae virtutis; et ³quam indisibilem dicis substantiam, in mutas et vocales et semivocales sonos ubdividens; id quod est mutum in his, omnium Patri et huius inentioni †mentiens, in summam blasphemiam et magnam impietatem † Mass. 80. nmisisti omnes, qui tibi credunt.

6. Quapropter et iuste et apte tali temeritati tuae *divinae * Grab. 76. dspirationis senior et praeco veritatis ⁴invectus est in te, dicens ic:

*Idolorum fabricator Marce et ⁵portentorum inspector,
Astrologiae cognitor et ⁶magicae artis,
Per quae confirmas erroris doctrinas,
Signa ostendens his, qui a te seducuntur,
Apostaticae virtutis operationes,
Quae tibi praestat tuus pater Satanas*

blasphemiam gravissimamque impietatem eos omnes, qui tibi fidem dhibent, coniecisti.

6. Quocirca etiam optimo iure atque ad tantam temeritatem iam perapposite divinus senex ac veritatis praeco versibus ita in e exclamavit:

*Marce, idolorum architecte et portentorum observator,
Astrologicae et magicae artis perite,
Per quas falsis et cum errore coniunctis doctrinis robur concilias,
His, qui a te seducuntur, facinora
Apostaticae virtutis pro miraculis ostendens,
Quorum edendorum facultatem pater tuus Satanas tibi (semper)
suppeditat*

1. ipsum] Ita FEUARD. primus (consentibus ARUND. MERC. II. et VOSS.) pro *lipsum*, quod est in editt. ERASM. (1563 567) et GALL. Sed ERASM. 1526. 1528 t al. meliorem habet lectionem.
2. octonationem] Addendum est ex graeco t decadem.
3. quam] Sic GRAB. restituit ex ARUND. MERC. II. pro *quem*, quod legitur in ERASM. t GALL. Emendationi favent CLAROM. TIOB. et (quod addo) VOSS.

4. invectus est in te] FEUARD. et GRAB. ex graeco addiderunt *versibus*, quod MASS., quum neque in Codd. neque in editt. ERASMI et GALL. compareat illa vox, iure suo expunxit. Pro *in te dicens*, quod legitur in ARUND. MERC. II. et VOSS., habent ERASM. et GALL. *interdicens*.
5. portentorum inspector] Τερατοσκόπος non solum eum significat, qui observat prodigia, sed etiam eum, qui τέρατα interpretatur (Zeichendeuter).
6. magicae artis] VOSS. *magnae artis*.

Δι' ἀγγελικῆς δυνάμεως (^a ἐγχειρήματα) ^b Ἀζαζήλ ποιεῖν
ἔχων σε πρόδρομον ἀντιθέου πανουργίας.

Καὶ ταῦτα μὲν ὁ Θεοφιλὴς πρεσβύτης. Ἡμεῖς δὲ τὰ λοιπὰ τῆς
μυσταγωγίας αὐτῶν μακρὰ ὄντα πειρασόμεθα βραχέως διεξελ-
θεῖν, καὶ τὰ πολλὰ χρόνον κεκρυμμένα εἰς φανερόν ἀγαγεῖν.
Οὕτω γὰρ ἂν γένοιτο εὐέλεγκτα πᾶσι.

Κ Ε Φ. 15.

1. * Τὴν οὖν γένεσιν τῶν Αἰώνων αὐτῶν καὶ τὴν πλάνην
τοῦ προβάτου καὶ ἀνέυρεσιν ἐνώσαντες ἐπὶ τὸ αὐτό, μυστικώτερον
ἐπιχειροῦσιν ἀπαγγέλλειν οὗτοι οἱ εἰς ἀριθμοὺς τὰ πάντα κα-
τάγοντες, ἐκ μονάδος καὶ δυάδος φάσκοντες τὰ ὅλα συνεστηκέ-
ναι· καὶ ἀπὸ μονάδος ἕως τῶν τεσσάρων ἀριθμοῦντες † οὕτω
γεννῶσι τὴν δεκάδα. Μία γὰρ καὶ δύο καὶ τρεῖς καὶ τέσσαρες,
συντεθεῖσαι ἐπὶ τὸ αὐτό, τὸν τῶν δέκα Αἰώνων ἀπεκύησαν ἀρι-
θμόν. Πάλιν δ' αὖ ἡ δυὰς ἀπ' αὐτῆς προελθοῦσα ὡς τοῦ
ἐπισήμου, οἷον δύο καὶ τέσσαρες καὶ ἕξ, τὴν δωδεκάδα ἀπέδειξε.
Καὶ πάλιν ἀπὸ τῆς δυάδος ὁμοίως ἀριθμοῦντων ἡμῶν ἕως
τῶν δέκα, ἡ λ' ἀνεδείχθη, ἐν ἧ' ὀκτὼ καὶ δέκα καὶ δώδεκα. Τὴν
οὖν δωδεκάδα ὡς διὰ τὸν ἐπίσημον συνεσχηκέναι, διὰ τὸ συνε-
πακολουθήσασαν αὐτῇ τὸ ἐπίσημον, πάθος λέγονσι. Καὶ διὰ
τοῦτο περὶ τὸν δωδέκατον ἀριθμὸν τοῦ σφάλματος γενομένου,

Per angelicam virtutem Azazelis,

*Ut qui te nefariae atque impiae versutiae praecursorem nactus sit.
Atque haec quidem verba in te torsit pius senex. Nos vero reli-
qua eorum mysteria, quae longa sunt, brevi oratione complecti, et
quae diuturno tempore occultata sunt, in lucem proferre conabimur.
Sic enim facile ab omnibus refelli poterunt.*

1. Ortum igitur Aeonum suorum, ovisque aberrationem et in-
ventionem in unum coniungentes mystico quodam et altiore sensu
exponere nituntur isti, qui omnia ad numeros detorquent. Ex uni-

a. ἐγχειρήματα] Hanc vocem cum
Int. dele.

b. Ἀζαζήλ] De hoc angelo malo vide
Appar.

c. ἕως τοῦ ἐπισήμου] Patet ex ante-
cedentibus, hic esse intelligendum sena-
rium numerum & significatum.

d. ἐπὶ τῆς δυάδος κτλ.] $2 + 4 + 6$
 $+ 8 + 10 = 30$.

e. διὰ τὸν ἐπίσημον κτλ.] Haec ex
vetere versione ita emendanda existimant
BILL. et PETAV. διὰ τὸν ἐπίσημον
ἐσχηκέναι συνεπακολουθήσαντα αὐτῇ,
διὰ τὸν ἐπίσημον. Sed hanc emenda-
tionem minus probat GRABIVS. Utrovis

enim modo, ait, ταυτολογίας crimen vir
effugit Irenaeus, nec satis clare, quo-
modo senarium contineat duodécas, ex-
plicat. Mallet itaque vir doctissimus le-
viore mutatione facta legere: διὰ τὸν
ἐπίσημον συνεσχηκέναι, διὰ τε συνε-
πακολουθῆσαι δις αὐτῇ τὸν ἐπίσημον
Sed qui duodenarius numerus ἐπίσημος
bis habeat comitem, non satis video. I
prima enim numerali nota α' usque ad
ιβ' numeranti mihi, semel duntaxat oc-
currit &. Quare BILLII lectionem prae-
tulerim, nec ob id Irenaeum ταυτολογία-
reum egerim. Aliud enim esse puto, si
duodenario numero ἐπίσημον contineri

Per angelicam virtutem Azazel facere,
Habens te praecursorem contrariae adversus Deum nequitiae.
 Et haec quidem amator Dei senior. Nos autem reliqua mysteria eorum, quae sunt longa, conabimur breviter expedire, et ea quae multo tempore sunt occultata, in manifestum producere. Sic enim fit, ut facile argui et convinci possint ab omnibus.

C A P. XVI.

Cap. XIII.

1. *Generationem itaque ¹Aeonum et errorem ovis et adin- *Grab. 77.
 ventionem, ²adunantes in unum, mystice audent annuntiare hi qui in numeros omnia deduxerunt, de monade et dualitate dicentes omnia constare, et a monade usque ad quatuor numerantes, sic generant †decadem. ³Unum enim et duo et tres et quatuor, in †Mass. 81.
 unum compositae, decem Aeonum generaverunt numerum. Rursus autem dualitas ab ea progressa usque ad episemon, duo et quatuor et sex, duodecadem ostendit. Et rursus a dualitate similiter numerantibus nobis usque ad x, xxx numerus ostensus est, in quo est ogdoas et decas et duodecas. ⁴Duodecadem igitur, eo quod episemon habuerit consequentem sibi, propter episemon passionem vocant. Et propter hoc circa ⁵xii numerum quum labes quaedam facta

tate enim et binario omnia coagmentata esse inquit, atque ab unitate usque ad quaternarium numerantes, ad hunc modum decadem gignunt. Unum etenim et duo et tria et quatuor, in unum conflata, decem Aeonum numerum procrearunt. Rursus autem binarius ab ea progressus usque ad senarium, hoc est duo et quatuor et sex duodecadem effecerunt. Ac rursus si a binario ad denarium usque numeremus, existit tricenarius, in quo octo et decem et duodecim continentur. Itaque duodecadem, quod asseclam senarium habuerit, senarii ratione passionem vocant. Ob eamque causam, quia circa duodenarium numerum error contractus sit, ovem abscessisse atque

aliud duodenarium numerum propter *ἐπίσημον* vocari *πάθος*. Sed quae, inquis, istius appellationis ratio? Haec in mentem venit: a duodenario numero abstracto semel episemo, qui quidem in litterarum ordinem et numerum non venit, supersunt undecim litterae duntaxat. Hinc in duodecade *πάθος* seu, quod alibi dicunt haeretici, *ὀπίσθημα*, defectus unius litterae: figura defectus seu passionis, quae abscedente uno Aeone postremae Aeonum duodecadi contigit. Mass. Haec MASSUETI interpretatio proxime sequentibus probatur.

1. τοῦ σφάλματος γενομένου] Int. legisse videtur σφάλματος τινος γεν.

1. Aeonum] Ex graec. addendum suorum.

2. adunantes] Sic ARUND. et Voss. pro adunantis, quod legitur in ERASM. et GALL.

3. Unum enim — compositae] Aut lege unum, duo, tria — composita; aut cum IUN. Una enim et duae — compositae.

4. Duodecadem] ERASM. et GALL. Unde cadem.

5. XII numerum] Pro duodecim numerum, quod in omnibus editionibus praeter MASS. legitur, legendum esse duodecim numerum dixit GRAB. In Cod. CLAROM. repertam lectionem XII numerum MASS. in textum recepit.

τὸ πρόβατον ἀποσκιρτῆσαν πεπλανῆσθαι, ἐπειδὴ τὴν ἀπόστασιν ἀπὸ δωδεκάδος γεγενῆσθαι φάσκουσι. Τῷ αὐτῷ τρόπῳ καὶ ἀπὸ τῆς δωδεκάδος ^a ἀπόστασιν μίαν δύναμιν ἀπολωλέναι μαντεύονται· καὶ ταύτην εἶναι τὴν γυναικα τὴν ἀπολέσασαν τὴν δραχμὴν καὶ ἄφρασαν λῆχρον καὶ εὐροῦσαν αὐτήν. Οὕτως οὖν ^b καὶ (ἐπὶ) τοὺς ἀριθμοὺς τοὺς καταλειφθέντας, ^c ἐπὶ μὲν τῆς δραχμῆς τοὺς ἑννέα, ^d ἐπὶ δὲ τοῦ προβάτου τοὺς ἑνδεκα, ἐπιπλεκομένους ἀλλήλοις, τὸν τῶν ἑννεηκονταεννέα *τίκτειν ἀριθμόν· ἐπεὶ ἑννάκις τὰ ἑνδεκα ἑννεηκονταεννέα γίνεται. Διὸ καὶ ^e τὸ ἄμην τοῦτον λέγουσιν ἔχειν τὸν ἀριθμόν.

2. Οὐκ ὀκνήσω δέ σοι καὶ ἄλλως ἐξηγουμένων αὐτῶν ἀπαγγεῖλαι, ἵνα πανταχόθεν κατανοήσης τὸν καρπὸν αὐτῶν. Τὸ γὰρ στοιχείον τὸ η σὺν μὲν τῷ ἐπισήμῳ ὀγδοάδα εἶναι θέλουσιν, ἵαπὸ τοῦ πρώτου ὀγδοῦ κείμενον τόπον· εἶτα πάλιν ἄνευ τοῦ ἐπισήμου ψηφίζοντες τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν τῶν στοιχείων, καὶ ἐπισυνθέντες μέχρι τοῦ η, τὴν τριακοντάδα ἐπιδεικνύουσιν. Ἀρξάμενος γὰρ ἀπὸ τοῦ † ἄλφα καὶ τελευτῶν εἰς τὸ η, τῷ ἀριθμῷ τῶν στοιχείων, ὑπεξαιρούμενος δὲ τὸ ἐπίσημον, καὶ ἐπισυντιθεῖς τὴν ἐπαύξησιν τῶν γραμμάτων, ^g εὐρήσει τὸν τῶν τριάκοντα ἀριθμόν. Μέχρι γὰρ ^h τοῦ θ στοιχείου, πεντεκαίδεκα γίνονται· ἔπειτα προστεθεὶς αὐτοῖς ὁ τῶν ἑπτὰ ἀριθμός, β καὶ κ ἀπετέλεσε· προσ-

oberrasse; quandoquidem defectionem a duodecade factam esse contendunt. Eodem modo a duodecade etiam virtutem unam abscedentem periisse vaticinantur, eamque per mulierem eam significari, quae quum drachmam amisisset, accensa lucerna eam invenit. Sic igitur et numeros, qui supererant, nempe in drachma novem, in ove undecim, inter se coniunctos, nonagenarium nonum numerum procreare; novies quippe undecim nonaginta novem efficere. Unde etiam Ἀμὴν hunc numerum habere aiunt.

a. ἀπόστασιν] Int. recte ἀποστᾶσαν.

b. καὶ (ἐπὶ)] Cum Int. expunge ἐπὶ.

c. ἐπὶ μὲν τῆς δραχμῆς τοὺς ἑννέα] Luc. 15, 8 dicitur: γυνὴ δραχμὰς ἔχουσα δέξα, ex quibus quum unam perdidisset, novem adhuc supererant.

d. ἐπὶ δὲ τοῦ προβάτου τοὺς ἑνδεκα] FRONTO DUC. observat, hic non esse cogitandum de centenariorum ovium numero, qui commemoratur in evang., sed de duodecade Leonum, quorum undecim manserunt, quum unus aberrasset.

e. τὸ ἄμην] M et N efficiunt 90, H et A 9. BILL.

f. ἀπὸ τοῦ πρώτου ὀγδοῦ κτλ.] Cum Int. legendum censet GRAB. ἀπὸ τοῦ α (Mass. πρώτου scil. στοιχείου)

ὀγδοῦ κείμενον τόπον. Etenim vocem beta in versione delendam esse, neutiquam dubitari potest.

g. εὐρήσει] GALL. contra Codd. fidem εὐρήσεις, quod IUN. ex versione emendavit.

h. τοῦ θ.] Cum Int. lege τοῦ ε, quod GALL. contra Codd. in textum recepit.

1. oberrasse] Sic excudi iussi auctoritate Codd. CLAROM PASS. et VOSS. pro aberrasse, quod est in omnibus editi.

2. qui sunt] ERASM. GALL. et FEUARD. quae; GRAB. ex MSS. ARUND. et MERC. II. qui, itaque MASS. et IUN.

3. undecim, perplexos sibimetipsos] ERASM. GALL. cum plurimis MSS. habent undecies novem, PASS. et VOSS. novies

fuisse, ovem luxuriatam ¹oberrasse, quoniam apostasiam a duodecade factam dicunt. Similiter et a duodecade abscedentem unam virtutem perisse divinant; et hanc esse mulierem, quae perdiderit *Luc. XV. 8.* drachmam et accenderit lucernam et invenerit eam. Sic igitur et numeros reliquos in drachma, ²qui sunt novem, in ove vero ³undecim, perplexos sibimetipsis, xcix ^{*}numerus generare, quoniam ^{*}*Grab. 78.* novies undecim xcix fiant. Quapropter ⁴et *Amen* hunc habere dicunt numerum.

2. Non pigritabor autem tibi et aliter eos interpretantes annuntiare, ut undique conspicias fructum eorum. Litteram enim *H* cum episemo ogdoadem esse volunt, quum ⁵ab Alpha beta octavo sit posita loco; rursus iterum sine episemo computantes numerum ipsarum litterarum, et componentes usque ad *H*, triacontadem ostendunt. Incipiens [†]enim quis ab *A* et ⁶perfiniens in *H*, per [†]*Mass. 82.* numeros litterarum, abstrahens autem episemum et insuper coniungens incrementum litterarum, inveniet tricenarium numerum. ⁷Usque enim ad *E* ⁸litteram, xv fiunt; post deinde ⁹appositus eis vii numerus, ii et xx perficit: ¹⁰quum autem appositum est

2. Nec vero tibi aliam quoque eorum expositionem referre gravabor, ut undecunque eorum fructum animadvertas. Litteram enim η addita senarii nota ogdoadem esse volunt, utpote a prima littera octavo loco sitam; ac rursus postea absque senarii nota litterarum ipsarum numerum subducentes, easque usque ad η copulantes, tricenarium edunt. Etenim qui ab α auspicatus in η desierit, per litterarum numerum, demta senarii nota atque coniunctis litterarum incrementis, tricenarium numerum reperiet. Etenim usque ad elementum ε quindecim fiunt; quibus si septenarium adiunxeris, duo et viginti emergent; ad quae quum insuper accesserit η ,

undeni. FEUARD. monitu FRONTONIS DUC. ex graeco emendavit *undecim*, quod receperunt GRAB. et MASS. Sed IUN., illam emendationem approbans, sequentia ita legi vult: *perplexos in semetipsis* (ERASM. et GALL. sibi *semetipsis*).

4. et *Amen*] Sic ARUND. FEUARD. GRAB. MASS. Sed ERASM. et GALL. tamen, quod comparet etiam in MERC. Codd. et VOSS.

5. ab Alpha beta] Sic CLAROM. et VOSS. Ceteri *Alphabeta*. Sed vox *beta* est delenda.

6. *perfiniens*] *Perficiens*, quod legitur in nonnullis ERASMI edit. et GALL., GRAB. ex ARUND. et VOSS. mutavit in *perfiniens*,

quod reperi in edit. princ. Emendationi consentit CLAROM.

7. *Usque enim*] *Enim*, quod deest in ERASM. et GALL. addidit FEUARD. consentiente VOSS.

8. *litteram*] Sic restituit GRAB. et IUN. pro litterae, quod comparet in ERASM. et GALL.

9. *appositus*] Ita recte edit. princ. Sed aliae ERASMI edit. et GALL. perperam *appositis*, quod emendavit FEUARD. ex Cod. VET., cui consentiunt ARUND. MERC. II. et VOSS.

10. *quum autem appositum*] *Autem* deest in MERC. I., uti in graeco.

ελθὼν τοῦτοις τὸ η, ὃ ἐστὶν ὀκτώ, τὴν θαυμασιωτάτην τριακοντάδα ἀνεπλήρωσε. Καὶ ἐντεῦθεν ἀποδεικνύουσι τὴν ὀγδοάδα μητέρα τῶν τριάκοντα Αἰώνων. Ἐπεὶ οὖν ^a ἐκ τριάκοντα δυνάμεων ἡνωται ὁ τῶν λ ἀριθμός, ^b τρεῖς αὐτὸς γενόμενος, τὰ ἐννεμήκοντα ἐποίησε· (^c τρεῖς γὰρ τριάκοντα, ἐννεμήκοντα.) Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ τριάς ἐφ' ἑαυτῆς συντεθεῖσα, ἐννέα ἐγέννησεν. ^d Οὕτως δὲ ἡ ὀγδοὰς τὸν ^e τῶν ἐννέα παρ' αὐτοῖς ἀπεκύησεν ἀριθμόν. Καὶ ἐπεὶ ὁ δωδέκατος Αἰὼν ἀποστὰς κατέλειπε τὸς ἄνω ἑνδεκα, κατάλληλον λέγουσι τὸν τύπον τῶν γραμμιάτων ^e τῷ σχήματι τοῦ λόγου κεῖσθαι· (ἐνδέκατον γὰρ τῶν γραμμιάτων ^b κεῖται τὸ λ, ὃ ἐστὶν ἀριθμὸς τῶν λ') καὶ κατ' εἰκόνα κεῖσθαι τῆς ἄνω οἰκονομίας· ἐπειδὴ ἀπὸ τοῦ ἄλφα χωρὶς τοῦ ἐπισήμου αὐτῶν τῶν γραμμιάτων ὁ ἀριθμὸς ἕως τοῦ λ συντιθέμενος κατὰ τὴν παραύξησιν τῶν γραμμιάτων σὺν αὐτῷ τῷ λ τὸν τῶν ἐννεμηκονταεννέα ποιεῖται ἀριθμόν. Ὅτι δὲ τὸ λ ἐνδέκατον ὄν τῇ τάξει ἐπὶ τὴν τοῦ ὁμοίου αὐτοῦ κατῆλθε ζήτησιν, ἵνα ἀναπληρώσῃ τὸν δωδέκατον ἀριθμόν, καὶ εὐρὸν αὐτὸν ἐπληρώσῃ, φανερόν εἶναι ἐξ αὐτοῦ τοῦ σχήματος τοῦ στοιχείου. Τὸ γὰρ λ, ὥσπερ ἐπὶ *τὴν τοῦ ὁμοίου αὐτῷ ζήτησιν παραγενόμενον καὶ εὐρὸν καὶ εἰς ἑαυτὸν ἀρπάσαν αὐτόν, τὴν τοῦ δωδεκάτου ἀνεπλήρωσε χώραν, τοῦ Μ στοιχείου ἐκ δύο Α συγκειμένου. Διὸ καὶ ^k φεύγειν αὐτοῦ διὰ τῆς γνώσεως τὴν τῶν ¹ 49 χώραν, τουτέστι τὸ ὑστέρημα,

qui est octonarius, mirificus ille tricenarius expletur. Atque hinc adducti ogdoadem triginta Aeonum matrem esse probant. Quoniam igitur tricenarius numerus ex tribus virtutibus compactus est, ter in se ductus nonaginta efficit. (Ter enim triginta, nonaginta sunt.) Atque item ternarius in se ipso compositus nonarium procreavit. Et quoniam duodecimus Aeon abscedens undecim alios sursum reliquit, aiunt litterarum formam in λόγον (id est λ) figura apte et congru-

a. ἐκ τριάκοντα] Lege ἐκ τριῶν. Cum BILLIO censeo intelligendas esse ogdoada, decada et duodecada. PETAVII edit. perperam habet ἐν pro ἐκ, quod legimus in MS. VRATISLAV.

b. τρεῖς αὐτός] Corrige ex Int. τρεῖς αὐτός.

c. τρεῖς γὰρ τριάκοντα, ἐννεμήκοντα] Haec in exemplari Interpretis procul dubio non comparuerunt.

d. Οὕτως δέ] Int. δὲ non agnoscit. Cod. VRATISLAV. οὕτως τέ.

e. τῶν ἐννέα] Int. ἐννεμήκοντα ἐννέα.

f. τοὺς ἄνω ἑνδεκα, κατάλληλον λέγουσι] Cum BILLIO sequor Interpretem, graeca accurate reddere solitum. Legendum igitur censeo ἄνω τοὺς ἑνδεκα, καταλλήλως λέγουσι.

g. τῷ σχήματι τοῦ λόγου] Iterum cum BILLIO lego ἐν τῷ σχήματι. Bene monet vir doctus, pro λόγου substituentem esse litteram λ, in quam, quae sequuntur, exacte quadrant, neque vero in λόγου.

h. κεῖται] Int. εἶναι.

i. εὐρὸν] Cod. VRATISLAV. εὐρών, itaque edit. princeps et GALL.

k. φεύγειν αὐτοῦ] Lege ex versione αὐτούς.

l. 49] Sic legendum esse pro εθ aut viθ, quae in edit. inveniuntur, primus monuit FRONTO DUC. Consentit Cod. VRATISLAV.

1. Et hinc] VOSS. et h.

2. fecit] ARUND. facit.

eis *H*, quod est viii, admirabilem triacontadem adimplevit. ¹Et hinc ostendunt ogdoadem matrem triginta Aeonum. Quoniam igitur ex tribus virtutibus unitus est tricenarius numerus, ter idem factus, xc ²fecit. Et ipsa autem trias in se composita viiii generavit. Sic ogdoas xcix generavit numerum. Et quoniam duodecimus Aeon absistens reliquit ³sursum xi, consequenter dicunt typum litterarum in figura Logi positum esse: (⁴undecimam enim in litteris esse *A*, qui est numerus xxx) et secundum imaginem positum esse superioris dispositionis, quoniam ab Alpha sine episemo, ipsarum litterarum numerus usque ad *A* ⁵compositus, secundum augmentum litterarum cum ipso *A*, xc et ix facit numerum. Quoniam autem *A*, ⁶[quae] est undecimo loco in ordine, ad ⁷similis sui descendit inquisitionem, ut impleret xii numerum, et quum invenisset eum, ⁸adimpleta est, manifestum esse ⁹ex ipsa figuratione litterae. *A* enim quasi ad sui similis *inquisitionem adveniens et inveniens * *Grab. 79.* et in semet rapiens ipsum, ¹⁰duodecimi adimplevit locum, *M* littera ex duobus Lambdis *AA* consistente. Quapropter et ¹¹fugere eos per agnitionem xcix locum, hoc est, deminorationem,

enter sitam esse. Undecimam enim litterarum esse λ , qui tricenarius est numerus, atque ad supernae dispensationis imaginem collocatam esse; quandoquidem ab α , si senarii notam exceperis, litterarum numerus usque ad λ compositus, iuxta earum incrementum adiuncta λ nonum ac nonagenarium numerum efficit. Quod autem λ , quae ordine undecima est, ad aequalis suae investigationem descenderit, ut duodenarium numerum absolveret, eoque invento expleta sit, perspicuum esse ex ipsa figura litterae *M*, quae ex duabus λ composita est. Ex quo etiam effici, ut ipsi nonagenarii noni locum, hoc est defectum, sinistrae manus typum per cognitionem

3. *sursum*] Sic VET. Cod. et Voss. Sed ERASM. et GALL. rursum.

4. *undecimam enim*] Voss. XI vero.

5. *compositus — facit numerum*] Sic FEUARD. monente FRONTONE DUC. et textus graeci auctoritate pro *compositum — faciunt*, uti legi in ERASM. GALL. omnibusque Codd.

6. *[quae] est*. Quae addidit FEUARD. sine auctoritate Codd. ex graeco. IUN. legi vult quod.

7. *similis sui*] ERASM. GALL. cum omnibus MSS. pro *sui* legunt *eorum*, quod FEUARD. iterum monitus a FRONTONE DUC. emendavit. IUN. *similis sibi*. Voss. *similem pro similis*.

8. *adimpleta*] IUN., nescio qua de causa, legi vult *adimpletus*.

9. *ex ipsa figuratione cett.*] IUN. locum ita legit: *ex ipsa figuratione, littera M ex duobus A consistente*. Quae interiecta sunt, delenda censet vir doctus. Sed adversantur huic sententiae Codd. graeci et latini.

10. *duodecimi*] Sic restitui cum MSS. MERCERI ERASM. GALL. FEUARD. GRAB. et auctoritate textus graeci, quamvis in VET. Voss. et MASS. legatur *duodecimum*.

11. *fugere*] Codd. MERCERI ERASM. et GALL. perperam legunt *figurae*, quod FEUARD. et IUN. emendarant. Consentiant VET. et Voss. MSS.

^aτύπον ἀριστερᾶς χειρός· † μεταδιώκειν δὲ τὸ ἐν, ὃ προστεθὲν τοῖς ἐννενηκονταεννέα, εἰς τὴν δεξιὰν ^bαὐτοῦ χεῖρα μετέστησε.

3. Σὺ μὲν ταῦτα διερχόμενος, ἀγαπητέ, εὖ οἶδα, ὅτι γελάσεις πολλὰ τὴν τοιαύτην αὐτῶν οἰρησίσοφον μωρίαν. Ἀξιοὶ δὲ πένθους οἱ τηλικαύτην θεοσέβειαν καὶ τὸ μέγεθος τῆς ^cἀληθείας ἀρρήτου δυνάμεως καὶ τὰς τσοαύτας οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ ἄλφα καὶ τοῦ βῆτα καὶ δι' ἀριθμῶν οὕτως ^dψυχρῶς καὶ βεβιασμένως διασύροντες. Ὅσοι δὲ ἀφίστανται τῆς ἐκκλησίας καὶ τούτοις τοῖς γραῶδεσι μύθοις πείθονται, ἀληθῶς αὐτοκατάκριτοι. Οὓς ὁ Παῦλος ἐγκелеύεται ἡμῖν μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νουθεσίαν παραιεῖσθαι. ^eἸωάννης δέ, ὁ τοῦ Κυρίου μαθητής, ἐπέτεινε τὴν καταδίκην αὐτῶν, μηδὲ χαίρειν αὐτοῖς ^fὑφ' ἡμῶν λέγεσθαι βουλευθείς. Ὁ γὰρ λέγων ^gαὐτοῖς, φησί, χαίρειν, κοινωνεῖ τοῖς ἔργοις αὐτῶν τοῖς πονηροῖς. ^hΚαὶ εἰκότως· ⁱοὐκ ἔστι γὰρ χαίρειν τοῖς ἀσεβέσι, λέγει Κύριος. Ἀσεβεῖς δὲ ὑπὲρ πᾶσαν ἀσέβειαν οὗτοι, οἱ τὸν ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, μόνον Θεὸν παντοκράτορα, ὑπὲρ ὃν ἄλλος Θεὸς οὐκ ἔστιν, ἐξ ὑστερήματος καὶ αὐτοῦ ἐξ ἄλλου ὑστερήματος γεγονότος, προβελῆσθαι λέγοντες· ὥστε κατ' αὐτοὺς εἶναι αὐτὸν ^kπροβολὴν τρίτου ὑστερήματος. Ἦν γνώμην ἴδοντας καταφυσίσαντας καὶ

fugiant, unum autem consecretur; quod quidem si ad nonaginta novem accesserit, ad dextram eos manum transfert.

3. Equidem non dubito, vir carissime, quin tu, quum haec leges, huiusmodi ipsorum falsa sapientiae opinione sese venditantem stultitiam effuse risurus sis. Aequum est autem eos lugere, qui talem Dei cultum, vereque ineffabilis potentiae magnitudinem, totque ac tantas Dei administrationes per Alpha et Beta ac per numeros adeo frigide et contorte lacerant. Ii autem omnes, qui ab ecclesia abscedunt atque anilibus hisce fabulis fidem arrogant, vere ipsimet a se condemnati sunt. Quos Paulus nobis post unam atque alteram

a. τύπον ἀριστερᾶς κτλ.] His lucem afferent, quae docet Beda in libello de loquela per gestum digitorum: nam sinistrae digitis utebantur veteres, ut eorum gestibus usque ad 99 numerarent; centum vero et reliquas centurias dexteræ gestibus exprimebant: unguem scilicet indicis in medio figentes, artu pollicis centum dabant. Iuvenalis Sat. 10: Atque suos iam dextera computat annos. FRONTO DUC. — Similiter, ut ex ecclesiasticis scriptoribus hunc locum explicem, Sidonius Apollinaris lib. IX. Epist. 9 ad Faustum, in fine scribit: quandoquidem tuos annos iam dextera numeraverit, id est: iam 100 annum attigisti vel superasti.

Nam ut Cassianus Collat. 24. cap. 26 ait: centenarius numerus de sinistra transfertur in dexteram, et licet eandem in supputatione digitorum figuram tenere videatur, nimium tamen quantitalis magnitudine supercrescit. GRABIOS. — Mior, MASSUETUM, hic iterum duumvirorum, quos appellavi, sententias exscribentem, ne nomina quidem illorum commemoravisse.

b. αὐτοῦ] Cum Int. legendum αὐτούς.

c. ἀληθείας] Int. recte ἀληθῶς.

d. ψυχρῶς καὶ βεβιασμένως] Int. non adeo bene legit ψυχρῶν καὶ βεβιασμένων.

e. Ἰωάννης δέ] Int. Ἰωαν. γάρ, sed minus bene ita legit.

+ typum sinistrae manus: ¹sectari autem unum, quod additum su- + *Mass. 83.*
per xcix in ²dexteram eos manum transtulit.

3. Tu quidem haec pertransiens, dilectissime, optime scio quoniam ridebis multum tantam illorum in tumore sapientem stultitiam. Sunt autem digni planctu, qui tantam Dei religionem et magnitudinem vere inenarrabilis virtutis et tantas dispositiones Dei per *A* et *B* et per numeros tam frigidos et ³vi extortos enuntiant. Quotquot autem absistunt ab ecclesia et iis anilibus fabulis assentiunt, vere a semetipsis sunt damnati. Quos Paulus iubet nobis post primam et secundam correptionem devitare. ⁴Ioannes enim, *Tu. III. 10.* Domini discipulus, superextendit damnationem in eos, neque Ave ⁵a nobis eis dici volens. *Qui enim dicit, inquit, eis Ave, communicat operibus ipsorum nequissimis.* Et merito: ⁶*Non enim est* *2. Ioann. v. 11. Esa. XLVIII.* *gaudere impiis, dicit Dominus.* Impii autem super omnem impietatem hi sunt, qui factorem caeli et terrae, unum Deum omnipotentem, super quem alius Deus non est, ex labe et ipsa ex altera labe facta emissum dicunt: et sic iam secundum eos esse eum emissionem tertiae labis. Quam sententiam digne exsufflantes et cata-

admonitionem vitandos esse praecipit. Ioannes vero, Domini discipulus, condemnationem eorum auxit, ut qui ne ipsi quidem salutem a nobis dici velit. *Qui enim, inquit, dicit eis Ave, communicat operibus eorum malis.* Idque haud sane abs re. *Non enim est salus impiis, dicit Dominus.* Impii enim, immo omni impietate sceleratiores isti sunt, qui caeli ac terrae conditorem, solum Deum omnipotentem, praeter quem Deus alius nullus est, ex defectu, eo-que ex alio defectu orto, productum esse dicunt, ita ut, de eorum mente ac sententia, a tertio defectu ortum traxerit. Quam quidem

1. *ὁ ὑψ' ἡμῶν*] Cod. VRATISLAV. *ὕψ' ἡμῶν.*

g. *αὐτοῖς — αὐτῶν*] Textus N. T. *αὐτῶ* et *αὐτοῦ*.

h. *Καὶ εὐλόγως*] Et merito, scilicet *ave* eis dicere prohibuit.

i. *οὐκ ἔστι γὰρ χαλεπὴ κτλ.*] Irenaeus versionis LXX verba secutus Irenaeus locum ita intellexit: salutem non esse dicendam hominibus impiis. Verbum *χαλεπὴν* hic esse putavit solemnem Graecorum salutis formulam. Sed propheta haec dixit: pace, animi tranquillitate hominis impii careat.

k. *προβολὴν τρίτου ἰστερήματος*] Passiois scilicet matris Achamoth, quae *ἰστερήμα* est seu passio ex Sophiae passione orta. *Mass.*

l. *ὄντως*] Int. *ἀξίως*, neque ita male.

1. *sectari autem unum quod*] Sic IUN. FEUARD. MASS. GRAB. Sed ERASM. GALL. *sectari qui autem unum quod*, quam falsam lectionem reperi in Voss. et MERC. Codd.

2. *dexteram eos*] Voss. *dexteram eius*, uti legitur in graeco.

3. *vi extortos*] FEUARD. *sic vi extortos*; ERASM. et GALL. *sic extortos*; GRAB. et MASS. nostram lectionem habent, repletam et in MS. Voss.

4. *Ioannes enim*] IUN. pro *enim* legit *etiam*, quod Int. melius scripsisset.

5. *a nobis*] Praepos. *a* in ERASM. et GALL. deest; agnoscit eam Cod. Voss.

6. *Non enim est gaudere cett.*] Sic et Augustinus de civ. Dei 14, 8 hunc locum vertit, quod FRONTO DUC. observavit.

καταθεματίσαντας, δέον πόρρω που μακρὰν φυγεῖν ἀπ' αὐτῶν· καὶ ἡ πλέον δισχυρίζονται καὶ χαίρουσιν ἐπὶ τοῖς παρευρήμασιν αὐτῶν, ταύτῃ μᾶλλον εἰδέναι πλέον αὐτοὺς ἐνεργεῖσθαι ὑπὸ τῆς ὀγδοάδος τῶν πονηρῶν πνευμάτων. Καθάπερ οἱ εἰς φρενίτιδα διάθεσιν *ἐμπεσόντες, ἡ πλέον γελῶσι καὶ ἰσχύειν δοκοῦσιν καὶ ὡς ὑγιαίνοντες πάντα πράττουσιν, ἔνια δὲ καὶ ὑπὲρ τὸ ὑγιαίνειν, ταύτῃ μᾶλλον κακῶς ἔχουσιν· ὁμοίως δὲ καὶ οὗτοι, ἡ μᾶλλον ὑπερφρονεῖν δοκοῦσι †καὶ ἐκνευρίζουσιν ἑαυτούς, ὕπερ-τονα τοξεύοντες, ταύτῃ μᾶλλον οὐ σωφρονοῦσιν. Ἐξελθὼν γὰρ τὸ ἀκάθαρτον ὁ πνεῦμα τῆς ἀγνοίας, ἔπειτα σχολάζοντας αὐτοὺς οὐ Θεῷ, ἀλλὰ κοσμικαῖς ζητήσεσιν εὐρόν, προσπαραλαβὼν ἕτερα πνεύματα ἐπὶ πονηρότερα ἑαυτοῦ, καὶ χαννῶσαν αὐτῶν τὴν γνώμην, ὡς δυναμένων τὰ ὑπὲρ τὸν Θεὸν ἐννοεῖν, καὶ ὁ ἐπιτή-δειον εἰς ὑπερέκκρουσιν κατασκευάσαν, τὴν ὀγδοάδα τῆς ἀνοίας τῶν πονηρῶν πνευμάτων εἰς αὐτοὺς ἐνεθήκωσε.

Κ Ε Φ. ιζ.

1. Βούλομαι δέ σοι καὶ ὡς αὐτὴν τὴν κτίσιν καὶ εἰκόνα τῶν ἀοράτων ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ, ὡς ἀγνοοῦντος αὐτοῦ, ὁ κα-τεσκευάσθαι διὰ τῆς Μητρὸς λέγουσι, διηγῆσθαι. Πρῶτον μὲν τὰ τέσσαρα στοιχεῖά φασι, πῖρ, ἔδωρ, γῆν, ἀέρα, εἰκόνα προβεβλῆσθαι τῆς ἄνω πρώτης τετραδός· τὰς τε ἐνεργείας αὐτῶν

sententiam profecto exsufflare et exsecrari debemus, proculque ab eis fugere; quoque asseverantius loquuntur atque inventis suis impensius oblectantur, eo magis persuasum habere eos a malorum spirituum ogdoade vehementius afflari. Quemadmodum enim ii, qui in phrenesin inciderunt, quo effusius ridet ac valere se existimant atque ut sani omnia faciunt, nonnulla etiam supra quam sani, eo gravius ac periculosius aegrotant: ad eundem modum hi quoque, quo magis insigni quadam sapientia pollere sibi videntur, seque ipsos enervant, dum arcu immodice contento iaculantur, tanto magis desipiunt. Egressus enim immundus ignorantiae spiritus, ac

a. ἡ πλέον] Int. falso legit ἡ πλέον, ideoque vertit aut plus pro quanto plus.

b. ὑπερτονα τοξεύοντες] Υπερτονα vel, ut legisse videtur Int., ὑπερτονον τοξεύειν de iis communi proverbio dicitur, qui propriae sortis oblii maiora conantur, quam pro sua facultate. Metaphora sumitur a sagittariis, qui plus aequo nervum intendentes arcum frangunt. Mass.

c. πνεῦμα τῆς ἀγνοίας] Quamvis etiam Int. hanc lectionem agnoscat, tamen cum FRONTONE DUC. GRABIO et MASS.

consentio, qui coniiciunt pro ἀγνοίας legendum esse ἀνοίας. Nam τὸ πνεῦμα τῆς ἀνοίας melius quadrat in sequentia: τὴν ὀγδοάδα τῆς ἀνοίας τῶν πονηρῶν πνευμάτων εἰς αὐτοὺς ἐνεθήκωσε.

d. ἐπιτηδεῖον εἰς ὑπερέκκρουσιν] Int. legit ἐπιτηδεῖως. Loco ὑπερέκκρουσιν BILL. et PETAV. legere malunt ὑπέκκρουσιν, quod ex eorum sententia fere idem significat, ac παράκρουσιν, fraudem. BILL. vertit: eorum animo ad suscipiendam fraudem comparato. Sed quamvis neque ὑπερέκκρουσιν neque

thematizantes, oportet porro alicubi et longe fugere ab eis; et quanto plus haec affirmant et gaudent in iis adinventionibus suis, tanto magis sciamus plus eos agitari ¹ab ogdoadis nequissimis spiritibus. Quemadmodum hi, qui in phreneticam passionem ²inciderunt, *aut plus rident et valere se putant et quasi sani omnia * *Grab. 80.* agunt, quaedam autem et quasi plus quam sani sunt, tanto magis male habent: similiter autem et hi, quo magis plus sapere putantur, ³enervantes semetipsos, †super tonum sagittantes, tanto magis † *Mass. 84.* non sapiunt. Exiens enim immundus spiritus ignorantiae, dein *Muth. XII.* vacantes eos non Deo, sed mundialibus quaestionibus inveniens, ^{13.} assumens alios spiritus septem nequiores semetipso, et infatuans illorum sententiam, quasi possint quae sunt super Deum adinvenire, et aptabiliter in exclusionem compositam, ogdoadem ignorantiae nequissimorum spirituum in eos deposuit.

C A P. XVII.

Cap. XIV.

1. Volo autem tibi referre, quemadmodum et ipsam ⁴conditionem secundum imaginem invisibilium a Demiurgo, quasi ignorante eo, fabricatam per Matrem dicunt. Primo quidem quatuor elementa dicunt, ignem, aquam, terram et aërem, imaginem emissam esse superioris quaternationis; et operationes eorum cum eis

postea eos non Deo, sed mundanis quaestionibus occupatos nactus, assumtis septem aliis spiritibus nequioribus se, eorumque animo, quasi quae supra Deum sint cogitatione comprehendere queant, intumefacto et ad summam agitationem apte comparato, malorum ignorantiae spirituum ogdoadem in eos immisit.

1. Libet etiam, quo pacto creationem ipsam ad invisibilium imaginem a Demiurgo, velut ignorante eo, per Matrem fabricatam esse aiunt, tibi exponere. Primum igitur quatuor elementa, ignem, aquam, terram, aërem, ad supernae quaternitatis imaginem producta fuisse tradunt; eorum autem actiones hoc est caliditatem,

ὁπότερον οὖν occurrit apud bonos scriptores, cum *Mass.* tamen priorem vocem retinendam explicandamque censuerim vehementem agitationem. „Quae quidem, ait *Mass.*, significatio mihi videtur aptissime convenire iis, qui a daemone impulsu enervant semet ipsos, dum arcu acrius intento sagittas emittentes nihil non moliantur, ut possint, quae sunt super Deum, adinvenire.“

e. κατεσκευάσθαι διὰ] *Cod. VRATISLAV.* post κατεσκευάσθαι voculam δὲ offert, haud quidem bene.

1. ab ogdoadis nequissimis spiritibus] Sic *Mass.* ex *Cod. CLAROM.* Ceteri omnes pro spiritibus habent spiritalibus. Sed ex graeco vertendum erat: ab ogdoade nequissimorum spirituum.

2. inciderunt] *PASS.* inciderint.

3. enervantes] *IUN.* enervantque.

4. conditionem] Sic *Int.* vocem πρίσς reddere amat. *Conditio* pro creatio saepius occurrit apud *Tertull.*

συναριθμουμένας, ὅσον Θερμόν τε καὶ ψυχρόν, ξηρόν τε καὶ ὑγρόν, ἀκριβῶς ἐξεικονίζειν τὴν ὀγδοάδα. ^a Ἐξῆς δέκα δυνάμεις οὕτως καταριθμοῦσιν· ἐπὶ τὰ μὲν ^b σωματικὰ κυκλοειδῆ, ἃ καὶ οὐρανοὺς καλοῦσιν· ἔπειτα τὸν περιεκτικὸν αὐτῶν κύκλον, ὃν καὶ *ὀγδοὸν οὐρανὸν ὀνομάζουσι· πρὸς δὲ τοῦτοις ἥλιόν τε καὶ σελήνην. Ταῦτα δέκα ὄντα τὸν ἀριθμόν, εἰκόνας λέγουσιν εἶναι τῆς ἀοράτου δεκάδος, τῆς ἀπὸ Λόγου καὶ Ζωῆς προελθούσης. † Τὴν δὲ δωδεκάδα μνηύεσθαι διὰ τοῦ ^c ζωδιακοῦ τοῦ καλουμένου κύκλου. Τὰ γὰρ δώδεκα ζώδια φανερώτατα τὴν τοῦ Ἀνθρώπου καὶ τῆς Ἐκκλησίας θυγατέρα δωδεκάδα σκιαγραφεῖν λέγουσι. Καὶ ἐπεὶ ἀντεπεξεύχθη, φασί, ^d τὴν τῶν ὅλων φορὰν ὠκυτάτην ὑπάρχουσαν, ^e οὗπερ ὁ χρόνος ὁ ἑπρὸς αὐτῷ τῷ κύτει βαρύνων, καὶ ἀντιταλαντεύων τὴν ἐκείνων ὠκύτητα τῇ ἑαυτοῦ βραδυτῇτι, ὥστε αὐτὸν ἐν τριάκοντα ἔτεσι τὴν περίοδον ἀπὸ σημείου ἐπὶ σημεῖον ποιεῖσθαι, εἰκόνα λέγουσιν αὐτὸν τοῦ Ὁρου, τοῦ τὴν ^f τριακοντῶννον μῆτέρα αὐτῶν περιέχοντος. Τὴν σελήνην τε πάλιν ἐαντῆς οὐρανὸν ^h ἐμπεριεχομένην τριάκοντα ἡμέραις, διὰ τῶν ἡμερῶν τὸν ἀριθμὸν τῶν τριάκοντα Αἰώνων ⁱ ἐκτυποῦν. Καὶ τὸν ἥλιον δὲ ἐν δεκαδύο μηνὶ ^k περιεχόμενον

frigidity, siccitatem et humiditatem in eundem numerum adiunctas, ogdoadis imaginem plane referre: deinde virtutes decem ad hunc modum recensent. Primum septem corpora globosa, orbiculari forma praedita, quae etiam caelos appellant; tum orbem eum, cuius complexu illa continentur, quem item octavum caelum nominant; postremo solem et lunam. Haec, quae decem numero sunt, invisibilis illius decadis, quae a Sermonem et Vita prodiit, imagines esse contendunt. At vero duodecadem per eum orbem, qui Zodiacus appellatur, indicari. Per duodecim enim signa duodecadem

a. Ἐξῆς] Int. perperam legit ἐξ ἧς.

b. σωματικά] Int. melius legisse σώματα, cum BILL. et MASS. censeo, quamvis GRAB. lectionem σωματικὰ defendere ausus sit.

c. ζωδιακοῦ] Edit. princ. Epiphaniū, Cod. VRATISLAV. et GALL. perperam habent ζῶου.

d. τὴν τῶν ὅλων φορὰν] PETAV. legi vult πρὸς τὴν τῶν ὅλων φορὰν.

e. οὗπερ ὁ χρόνος] Locus a BILLIO optime emendatus. Neque enim Int. recte legit ὁ ὑπερῶν οὐρανός; sed quum de Saturno sermonem esse non dubitemus, cum BILL. legimus, ὁ ὑπερῶν αὐτὸν ὑπερκεῖμενος Κρόνος.

f. πρὸς αὐτῷ τῷ κύτει βαρύνων] Hinc patet, ait MASS., solidos ab iis haereticis fingi caelos, duplicique motu cir-

cumactos inferiores planetarum orbes; altero ab ortu in occasum secundum planum aequatoris; altero ab occasu in ortum, lento et oblique secundum Zodiacum. Velus error.

g. τριακοντῶννον μῆτέρα] Patet, hic intelligere Irenaeum Sophiam, matrem Achamotheae, quae trigesimum locum in ordine Aeonum tenebat.

h. ἐμπεριεχομένην] Int. recte legit ἐμπεριερχομένην, vel, uti mavult PETAVIUS ἐκπεριερχομένην.

i. ἐκτυποῦν] Ita quidem PETAV. Sed Codd. REG. et VRATISLAV. cum edit. princ. Epiphaniū, GALL. et FEUARD. ἐκτυπῶσαι. BILL. et IUN. ἐκτυπῶσαι. At cum GRAB. et MASS. praeluli lectionem PETAVII.

k. περιεχόμενον] Int. recte περιερχόμενον.

annumeratas id est calidum et frigidum, ¹humectum et aridum, diligenter imaginare ogdoadem, ²ex qua decem virtutes sic enumerant: septem quidem ³corpora ⁴circumlata, quae etiam caelos vocant; post deinde ⁵continentem eos circulum, *quem octavum * *Grab. 81.* caelum vocant, post deinde solem et lunam. Haec quum sint decem numero, imagines dicunt esse invisibilis decadis eius, quae a †Logo et Zoë progressa sit. Duodecadem autem ostendi per eum, † *Mass. 85.* qui Zodiacus vocatur circulus. XII enim signa manifestissime Hominis et Ecclesiae filiam duodecadem, quasi per quandam umbram pinxisse dicunt. Et e contrario ⁶superiunctum, inquit, universorum oneri, quum sit velocissimum, quod superpositum est caelum, ⁷qui ad ipsam concavationem aggravat, et ex contrarietate moderatur illorum velocitatem sua tarditate, ita ut in xxx annis circuitum a signo in signum faciat, imaginem dicunt eum Hori eius, qui trigesimam ⁸nominis illorum matrem ⁹circumcontinet. Lunam quoque rursus suum caelum circumeuntem xxx diebus, per dies numerum xxx Aeonum significare. Et solem autem, in duodecim mensibus circum-

illam ex Homine et Ecclesia natam perspicue adumbrari dicunt. Et quoniam ad vehementissimum illum universitatis impetum moderandum ex adverso adiunctus est Saturnus sublimiorem tenens locum, qui propria mole gravans illorum velocitatem tarditate sua moderatur, ita ut ipse trigesimo quoque anno conversionem suam a centro ad centrum conficiat; qua de causa Hori, qui ipsorum matrem trigesimo nomine secundum ordinem Aeonum praeditam continet, figuram eum esse aiunt. Lunam rursus caelum suum triginta diebus peragrantem, per hos dies numerum triginta Aeonum expressisse. Quin solem quoque duodecim mensibus orbem suum obeun-

1. *humectum*] Edit. princ. *humidum*, in margine *humectum*.

2. *ex qua*] Perperam ita vertit Int. pro *deinde, tum*.

3. *corpora*] Sic Codd. CLAROM. PASS. VOSS. ARUND. et MERC. II. et edit. ERASM. GALL. FEUARD. et MASS. Assentire non possum GRABIO, qui lectionem *corporea*, repertam in Cod. MERC. I. (GRAB. enim erravit allegans Codicem MERC. II. longe meliorem illo MERC. I.) in textum recepit.

4. *circumlata*] Sic CLAROM. ARUND. MERC. II. GRAB. et MASS. Ceteri Codd. et editores *circumdاتا*. Sed ex cap. 25, 1 huius libri apparet, Interpretem *circumlationem* scripsisse pro *circulo*; indeque cum GRABIO concludendum, *circumlata* significare *rotunda*. Frustra igitur suasit FRONTO DUC. ut legatur *circulata*.

5. *continentem*] MERC. II. *continentes*.

6. *superiunctum*] ARUND. et MERC. II. *supervinctum*, quam lectionem etiam ERASM. in ed. princ. adnotavit. Ceterum huius periodi, ab Int. male redditae, nostram versionem conferas.

7. *qui ad ipsam*] PASS. VOSS. et FEUARD. in margine *quia ad ipsam*, sed minus bene. Int. hic *qui* pro *quod* et paullo post *eum* pro *id* scripsisse ipse videbis.

8. *nominis*] IUN. legi vult *nomine*.

9. *circumcontinet*] Sic ERASM. GALL. FEUARD. MASS. Sed CLAROM. PASS. VOSS. MERC. II. et GRAB. minus bene *circumtinet*. Vox enim *circumtenere* omnium MSS. consensu, uti MASS. observat, legitur lib. II, 2.

καὶ τερματίζοντα τὴν κυκλικὴν αὐτοῦ ἀποκατάστασιν, διὰ τῶν δώδεκα μηνῶν τὴν ἁ δωδεκάτην φανερὰν ποιεῖν. ^b Τὰς δὲ ἡμέρας, δεκαδύο ὥρῶν τὸ μέτρον ἐχούσας, τύπον ^c τῆς φαινῆς δωδεκάδος εἶναι. Ἀλλὰ μὴν καὶ τὴν ὥραν φασί, τὸ δωδέκατον τῆς ἡμέρας, ἐκ τριάκοντα μοιρῶν κεκοσμηθῆναι διὰ τὴν εἰκόνα τῆς τριακοντάδος. Καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ ζωδιακοῦ κύκλου τὴν περιμέτρον εἶναι μοιρῶν τριακοσίων ἐξήκοντα· (ἕκαστον γὰρ ζώδιον μοίρας ^d ἔχει τριάκοντα.) Οὕτως δὲ καὶ διὰ τοῦ κύκλου τὴν εἰκόνα τῆς συναφείας τῶν δώδεκα πρὸς τὰ τριάκοντα τετηρησθαι λέγουσιν. Ἔτι μὴν καὶ τὴν γῆν εἰς δώδεκα *κλίματα † διηρῆσθαι γράσκοντες, καὶ καθ' ἕκαστον κλίμα ^e δύναμιν ἐκ τῶν οὐρανῶν κατὰ κάθετον ^f ἐποδεχομένην, ^g ὁμοίота τίκτουσαν τέκνα τῇ καταπεμπούσῃ τὴν ὑπόρροϊαν ^h δύναμιν, τύπον εἶναι τῆς δωδεκάδος καὶ τῶν τέκνων αὐτῆς σαφέστατον διαβεβαιοῦνται.

2. Πρὸς δὲ τοῦτοις θελήσαντά φασι τὸν Δημιουργὸν τῆς ἄνω ὀγδοάδος τὸ ἀπέραντον καὶ αἰώνιον καὶ ἀόριστον καὶ ἄχρονον μιμήσασθαι, καὶ μὴ θνηθέντα τὸ μόνιμον αὐτῆς καὶ αἰδίων ἐκτυπῶσαι, διὰ τὸ καρπὸν εἶναι ὑστερήματος, εἰς χρόνους καὶ καιροὺς, ἀριθμούς τε πολιτεῖς τὸ αἰώνιον αὐτῆς κατατεθεῖσθαι, οἰόμενον ἐν τῷ πλήθει τῶν χρόνων μιμήσασθαι αὐτῆς τὸ ἀπέραντον. Ἐνταῦθά τε λέγουσιν, ἐκφυγούσης αὐτὸν τῆς ἀληθείας, ἐπηκολουθηκέναι τὸ ψεῦδος· καὶ διὰ τοῦτο κατάλυσιν, πληρωθέντων τῶν χρόνων, λαβεῖν αὐτοῦ τὸ ἔργον.

tem, circularemque suam in integrum, ut ita dicam, restitutionem terminantem, per duodecim menses duodecadem aperte demonstrare. Dies item, qui duodecim horarum spatio definiuntur, illustris duodecadis figuram gerere. Horam item, quae duodecima diei pars est, triginta gradibus ad exprimendam tricenarii figuram ornatam esse. Atque ipsius etiam Zodiaci orbis ambitum esse trecentorum sexaginta graduum; (quodlibet enim signum triginta gradus habere.) Eodemque modo per circulum, coniunctionis illius, quae inter duodecim et triginta existit, imaginem servatam esse adstruunt. Quin ipsam quoque terram, (quam in duodecim climata divisam esse ac singularem in singulis quibusque climatibus virtutem caelitus ad

a. δωδεκάτην] Lubentius legissem cum Int. δωδεκάδα.

b. Τὰς δὲ ἡμέρας δεκαδύο ὥρῶν] Recte observat PETAVIUS, horam apud Epiphanium duas aequinoctiales continere. Quod evidentius indicat id, quod statim subiungitur: τὴν ὥραν, τὸ δωδέκατον τῆς ἡμέρας, ἐκ τριάκοντα μοιρῶν κεκοσμηθῆναι. Sol enim diebus singulis circulum describit, qui in XII partes tricenarias divisus gradibus constat CCCLX

ac proinde singulis horis, aequinoctialis XV gradus; duabus horis sive XII diei parte XXX gradus conficit. MASS.

c. τῆς φαινῆς] Cum Int. legendum οὐ φαινῆς.

d. ἔχει] Int. ἔχειν.

e. δύναμιν] Int. ἐκάστην δύναμιν.

f. ἐποδεχομένην — τίκτουσαν] Refer haec ad τὴν γῆν.

g. ὁμοίота] Int. καὶ ὁμοίота.

h. δύναμιν] Lege cum Int. δυνάμει.

euntem et perficientem circularem suam ¹apocatastin, per duodecim menses duodecadem manifestare. Et ipsos autem dies duodecim horarum ²mensuram habentes, typum non apparentis duodecadis esse. Sed et horam dicunt, quod est duodecimum diei, ex triginta partibus adornatam, propter imaginem triacontadis. Et ipsius autem Zodiaci circuli ³circummensurationem esse partium cccclx (quodque enim signorum partes habere xxx). Sic quoque per circumulum imaginem copulationis eorum, quae sunt duodecim, ad xxx custoditam dicunt. Adhuc etiam et terram in xii † climata divisam † *Mass.* 86. * dicentes, et in unoquoque climate unamquamque virtutem ex cae- * *Grab.* 82. lis secundum ⁴demissionem suscipientem, et similes generantem filios ei virtuti, quae demiserit distillationem, typum esse duodecadis et filiorum eius manifestissimum asseverant.

2. Ad haec autem volentem aiunt Demiurgum superioris ogdoadis interminabile et aeternum et infinitum et ⁵intemporale imitari; et quum non potuisset perseverabile eius et perpetuum ⁶deformare, ideo quod fructus sit labis, in temporum spatia et tempora et numeros multorum annorum aeternitatem eius deposuisse, existimantem in multitudine temporum imitari eius interminatum. Hic dicunt, quum effugisset eum veritas, subsecutum mendacium; et propter hoc destructionem, adimpletis temporibus, accipere eius opus.

perpendicularum suscipere, fetusque virtuti illi, quae influxionem suam traiecit, similes procreare aiunt) duodecadis eiusque filiorum aper-
tissimum typum esse affirmant.

2. Ad haec Demiurgum aiunt, quum in animo habuisset supernae ogdoadis infinitatem, aeternitatem, interminatamque ac temporis expertem naturam imitari, nec, quia ex defectu ortus erat, ipsius constantiam et aeternitatem exprimere potuisset, hanc rationem iniisse, ut aeternitatem ipsius in tempora et temporum articulos, ingentesque annorum numeros deponeret; quod videlicet numerosa temporum copia infinitatem eam sese imitando consequi existimaret. Hic porro, quum veritas ei velut de manibus elapsa esset, subsecutum fuisse mendacium dicunt; ob eamque causam expletis temporibus fore, ut opus ipsius intreat.

1. apocatastin] Haec voce intelligi conversionem, qua ad idem Zodiaci signum revolvatur, a quo primum discesserat, — bene indicat Mass.
2. mensuram] Haec vox, à FEUARD. ex Cod. VET. addita, deerat in ERASM. et GALL. Quo factum est, ut IUN. suppleret spatium.
3. circummensurationem] ERASM. GALL. FEUARD. circumcommensurationem. Sed ex ARUND. VOSS. MERC. II. primum GRAB. tum

MASS. excudi iusserunt circummensurationem, uti legi voluit etiam IUNIVS.
4. demissionem] Sic FEUARD. ex VET. Cod., consentit VOSS. ERASM. et GALL. perperam dimissionem, et paullo post dimiserit.
5. intemporale imitari] VOSS. et MERC. II. intemporale mulari, itaque paullo post.
6. deformare] ERASM. GALL. ARUND. MERC. II. et VOSS. deformari.

Κ Ε Φ. ιη'.

1. Καὶ περὶ μὲν ^ατῆς κτίσεως τοιαῦτα λέγοντες, καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐπιγεννᾷ ἕκαστος αὐτῶν, καθὼς δύναται, ^βκαινότερον. ^γΤέλειος γὰρ οὐδεὶς, ὁ μὴ μεγάλα ψεύσματα παρ' αὐτοῖς καρποφορήσας. Ἐκ δὲ τῶν προφητικῶν ὅσα ^δμεταμορφάζουσιν, ἀναγκαῖον ^εμηνύσαντα τὸν ἔλεγχον αὐτοῖς ἐπάγειν. Ὁ γὰρ Μωϋσῆς, φασίν, ἀρχόμενος τῆς κατὰ τὴν κτίσιν πραγματείας, εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τὴν μητέρα τῶν ὄλων ἐπέδειξεν, εἰπὼν· ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Τέσσαρα ἴσυν ταῦτα ὀνομάσας, Θεὸν καὶ ἀρχήν, οὐρανὸν καὶ γῆν, τὴν τετρακτὴν αὐτῶν, ὡς αὐτοὶ λέγουσι, διετύπωσε. † Καὶ ^ςτὸν ἀόρατον δὲ καὶ τὸν ἀπόκρυφον αὐτῆς μηνύοντα εἰπεῖν· ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος. ^βΤὴν δευτέραν τετράδα, γέννημα πρώτης τετράδος, οὕτως αὐτὸν εἰρηκέναι θέλουσιν, ἄβυσσον ὀνομάζοντα καὶ σκότος, ^ιἐν σφίσιν αὐτοῖς καὶ ὕδωρ καὶ τὸ ἐπιφερόμενον τῷ ὕδατι πνεῦμα. Μεθ' ἣν τῆς δεκάδος μνημονεύοντα, ^κφῶς λέγειν καὶ ἡμέραν καὶ νύκτα, στερέωμά τε καὶ ἐσπέραν καὶ *ὁ καλεῖται πρωΐ, ξηράν τε καὶ θάλασσαν, ἔτι τε βοτάνην καὶ δεκάτῳ τόπῳ ξύλον· οὕτω δὲ διὰ τῶν δέκα ὀνομάτων τοὺς δέκα Αἰῶνας μεμνηνένοι. Τῆς δὲ δυοδεκάδος οὕτως ἐξεικονίσθαι ^ιπαρ' αὐτῷ τὴν δύναμιν· ἥλιον γὰρ λέγειν καὶ σελήνην, ἀστέρας τε καὶ καιροὺς, ἐνιαυτούς τε καὶ κήτη, ἰχθύας καὶ ἐρπετά, πετεινὰ καὶ τετράποδα, θηρία τε, καὶ (^{ιι}πετεινά που τοῖς) δυοδέ-

1. Atque huiusmodi sunt, quae de rerum ortu afferunt, gignentes quotidie singuli pro virili sua aliquid novi. Neque enim perfecti viri apud eos existimatione floret, nisi qui ingentia mendacia produxerit. De propheticiis autem scriptis, quaecunque ad institutum suum detorquendo accommodant, ostendere primum, ac deinde ea refellere operae pretium est. Moses enim, inquit, creationis opus exordians, statim in ipso limine matrem omnium rerum ostendit, quum dixit: *In principio creavit Deus caelum et terram*. Quatuor etenim haec nominans, Deum, principium, caelum et terram, quaternitatem ipsorum, ut quidem ipsi aiunt, expressit. Quin id quoque quod in ea obtutum oculorum fugit, tectumque atque abs-

a. τῆς κτίσεως] Cod. VRATISLAV. τῆς κλήσεως.

b. καινότερον] Int. καινότερόν τι.

c. Τέλειος] In edit. princ. perperam legitur τέλος.

d. μεταμορφάζουσι] Sic Codd. REG. VRATISLAV. et PETAV. GRAB. et MASS. In edit. princ. GALL. et FEUARD. μεταμορφόζουσιν; sed nullus μεταμορφόζοντες, quod GRABIVS asserit, a MASS. notatus. Mihi quidem emendatio a BILLIO et

FRONTONE DUC. proposita μεταρμόζουσι (nonnunquam usus est Irenaeus hoc verbo) adeo necessaria non videtur. Quodsi lectionem mutarem, mallet cum Interprete legere μεταμορφούντες ἀρμόζουσιν.

e. μηνύσαντα] Int. μηνύσαντας.

f. οὐν] Hanc voculam non agnoscit Int.

g. τὸν ἀόρατον — τὸν ἀπόκρυφον] Emenda τὸ pro τόν.

h. τὴν δευτέραν] Int. τὴν δὲ δευτέραν.

C A P. XVIII.

Cap. XV.

1. Et de conditione quidem talia dicentes, quotidie ¹adinvenit
 nusquisque eorum, quemadmodum potest, aliquid novi. Perfectus
 nim nemo, nisi qui maxima mendacia apud eos fructificaverit. De
 ropheticis autem quaecunque transformantes coaptant, ²necessarium
 st manifestantes arguitionem his inferre. Moyses enim, inquit,
 incipiens id quod est secundum conditionem opus, statim in prin-
 cipio matrem omnium ostendit, dicens: *In principio fecit Deus* Gen. I. 1.
aelum et terram. Quatuor haec nominans, Deum et principium,
 aelum et terram, quaternationem ipsorum, quemadmodum [†]ipsi † Mass. 87.
 icunt, figuravit. Et invisibile autem et absconditum eius manife-
 tantem dicere: *Terra autem erat invisibilis et incomposita.* Ibid. 2. Se-
 undam autem quaternationem, progeniem primae quaternationis,
 ic eum dixisse volunt, abyssum nominantem et tenebras, in quibus
 unt et aquae et qui ferebatur super aquas spiritus. Post quam
 decadis commemorantem, lumen dicere et diem et noctem et fir-
 amentum et vesperam et ^{*}quod vocatur mane et ⁴aridam et ^{*}* Grab. 83.
 iare, adhuc etiam et herbam et decimo loco lignum, sic quoque
 er decem nomina, x Aeonas manifestasse. Duodecadis autem sic
 ormatam ⁵apud eos virtutem: solem enim dicere et lunam et stel-
 as et tempora et annos et cetos, adhuc etiam pisces et serpentina
 et volatilia et quadrupedia, feras quoque et super haec omnia duo-

usum est, his verbis indicavit: *Terra autem erat invisibilis et
 abscondita.* At secundam quaternitatem, primae quaternitatis sobolem,
 a ipsum extulisse volunt, quum abyssum et tenebras, aquam et
 spiritum, qui super aquas ferebatur, nominavit. Moxque decadis
 mentionem haud obscure facientem, lumen et diem et noctem et fir-
 amentum et vesperam et id, quod vocatur mane, aridam item et
 iare et herbam ac decimo loco lignum dixisse; sicque per decem
 aec vocabula decem Aeones indicasse. Duodecadis porro virtutem
 d hunc modum apud eum adumbrari: solem enim et lunam et stel-
 as et tempora et annos et cete et pisces et reptilia et volatilia et
 uadrupedia et feras et post haec omnia duodecimo loco hominem

1. ἐν σφίσιν αὐτοῖς] Int. longe me-
 us ἐν οἷς εἶσι.

[k. φῶς λέγειν] Edit. princ. GALL. et
 EUARD. et Cod. VRATISLAV. σαφῶς λέγειν.

1. παρ' αὐτῷ] Int. παρ' αὐτοῖς, sed,
 i MASS. contra GRAB. observat, minus
 ene; neque enim de Marcosiis, sed de
 ose sermo est.

m. πετινά που τοῖς] Int. recte ἐπὶ
 αὐτοῖς.

1. adinvenit] lun. graecum textum se-
 itas legi vult adingenit, ἐπιγεννᾷ.

2. necessarium est — arguitionem] ERASM.
 GALL. pro est legunt esse, quod emen-
 davit FECARD. ex VET. Cod. Emendationi
 favent ARUND. MERC. II. et VOSS. Pro
 arguitionem (quae vox Irenaeo significat
 consutatio) ERASM. et GALL. scribant ar-
 guitionem. Cod. ARUND. argumentationem.

3. decadis commemorantem] Interpres
 ἐλλήνισι pro decada commemorantem.

4. aridam] MERC. II. aridum, neque
 sic bene.

5. apud eos] V. notata ad text. graec.

κατον τὸν ἄνθρωπον. Οὕτως ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τὴν ^ατριάκοντα διὰ Μωϋσέως εἰρησθαι διδάσκουσιν. Ἀλλὰ μὴν καὶ τὸν πλαστὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα τῆς ἄνω δυνάμεως, ἔχειν ἐν αὐτῷ τὴν ἀπὸ τῆς μιᾶς ^βπηγῇ. Ἰδρῶσθαι δὲ ταῦτα ἐν τῷ κατὰ τὸν ἐγκέφαλον τόπῳ· ἀφ' ἧς ἀπορρέειν δυνάμεις τέσσαρας κατ' εἰκόνα τῆς ἄνω τετραδὸς καλουμένης, τὴν μὲν ὄρασιν, τὴν δὲ ἀκοήν, τὴν δὲ τρίτην ὁσφρησιν καὶ τὴν τετάρτην γεῦσιν. Τὴν δὲ ὀγδοάδα φασὶ μὴνέσθαι διὰ τοῦ ἀνθρώπου οὕτως· ἀκοὰς μὲν δύο ^γἔχοντας καὶ τοσαύτας ὁράσεις, ἔτι τε ὁσφρήσεις δύο καὶ διπλὴν γεῦσιν, πικρῇ τε καὶ γλυκῇ. Ὅλον δὲ τὸν ἄνθρωπον πᾶσαν τὴν εἰκόνα τῆς τριακοντάδος οὕτως ἔχειν διδάσκουσιν· ἐν μὲν ταῖς χερσὶ διὰ τῶν δακτύλων τὴν δεκάδα βαστάζειν· ἐν ὅλῳ δὲ τῷ σώματι εἰς δεκαδύο μέλη διαιρουμένῳ τὴν δωδεκάδα. Διαιροῦσι δὲ αὐτό, καθάπερ τὸ τῆς Ἀληθείας διήρηται παρ' αὐτοῖς ^δτοῖς σώμασι, περὶ οὗ προειρήκαμεν. Τὴν τε οὖν ὀγδοάδα, ἄρρητόν τε καὶ ἀόρατον †οὔσαν, ἐν τοῖς σπλάγχχοις κρυβομένην νοεῖσθαι.

2. ^εἩλιον δὲ πάλιν, τὸν μέγαν φωστῆρα, ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν ἡμερῶν γεγονέναι διὰ τὸν τῆς τετραδὸς ἀριθμὸν φάσκουσι. Τῆς τε σκηνῆς, τῆς ὑπὸ Μωϋσέως κατασκευασθείσης, αἱ αὐλαὶ ἐκ βίσσου καὶ ἱακίνθου καὶ πορφύρας καὶ κοκκίνου γεγονυῖαι, τὴν αὐτὴν παρ' αὐτοῖς ἐπέδειξαν εἰκόνα. Τὸν τε τοῦ ἱερέως ποδῆρη, τέσσαρσι ^ςστοιχείοις λίθων πολυτελῶν κεκοσμημένον, τὴν τετραδά σημαίνειν διορίζονται· καὶ εἴ τινα τοιαῦτα κεῖται ἐν ταῖς γραφαῖς, εἰς τὸν τῶν τεσσάρων δυνάμενα ἄγεσθαι ἀριθμόν, διὰ τὴν τετρακτὴν αὐτῶν φασὶ γεγονέναι. Τὴν δὲ ὀγδοάδα

dicere. Ad hunc scilicet modum a Spiritu tricenarium illum per Mosem commemoratum esse tradunt. Quin hominem quoque ad supernae virtutis imaginem effectum, vim eam in se habere, quae ab uno fonte promanet. Hanc autem in cerebri regione insidere, ex eaque vires quatuor ad supernae quaternitatis imaginem profluere, quarum una visus, altera auditus, tertia odoratus, quarta gustatus nuncupatur. At vero ogdoadem per hominem ita indicari: quod nimirum aures duas habeat, totidemque oculos, duas item nares duplicemque gustum, amari nempe et dulcis. Totum vero hominem totam tricenarii illius imaginem ita referre docent: in manibus enim eum decadem per digitos gestare; in toto item corpore, quod duodecim membris constat, duodecadem. Illud enim perinde partiuntur

a. τριάκοντα] Cum Int. lege τριακοντάδα.

b. πηγῇ — ταῦτα] Cum BILL. et IUN. ex versione ita lege: πηγῆς δυνάμιν — ταύτην.

c. ἔχοντας] Legend. cum Int. ἔχοντος.

d. τοῖς σώμασι] Expunge τοῖς et pro

σώμασι lege σῶμα, aut cum GRABIS σωματίον. Cf. supra cap. 14.

e. Ἡλιον δέ] Int. Ἡλιον καί.

f. στοιχείοις] BILL. et PETAV. legi volunt στοιχοῖς, MASS. cui assentio, σίχοις, quoniam ita in Exodo legitur.

1. locus] SIC ERASM. GALL. GRAB. MASS.

decimum hominem. Sic ab Spiritu triacontadem per Moysen dictam docent. Nec non et formatum hominem secundum imaginem superioris virtutis, habere in se eam, quae sit ab uno fonte, virtutem. Constitutam autem eam esse in eo, qui sit in cerebro ¹locus, ²ex qua defluant virtutes quatuor secundum imaginem supernae tetradis, ³quae vocantur, una quidem visio, altera autem auditus, tertia odoratus et quarta gustatio. Octonationem autem dicunt significari per hominem sic: aures quidem duas habentem et totidem visus, adhuc etiam odorations duas et duplicem gustationem, amari et dulcis. Totum autem hominem omnem imaginem triacontadis sic habere docent: in manibus quidem per digitos decadem habundare; in toto autem corpore, quum in xii membra dividatur, duodecadem. Dividunt autem illud, quemadmodum Veritatis apud eos divisum est corpus, de quo praediximus. Ogdoadem autem, inenarrabilem et invisibilem, †in visceribus absconditam intelligi.

† Mass. 88.

2. Solem quoque iterum, qui sit magnum luminare, in quarta idierum fieri propter quaternationis numerum dicunt. Tabernaculi quoque, quod a Moyse compositum est, ⁴atria de bysso et hyacintho et purpura et coccino facta, eandem apud eos ⁵ostenderunt imaginem. Sacerdotis quoque poderem, quatuor ordinibus lapidum pretiosorum adornatum, quaternationem significare praefiniunt. Et si qua omnino talia sunt posita in Scripturis, quae quatuor possunt numerum designare, propter ⁶quaternationem ipsorum ⁷dicunt facta.

Exod. XXVI.
1. et XXXVI.
S.
Ibid. XXVIII.
17.

ac Veritatis corpus apud ipsos dividitur, de quo superius a nobis dictum est. Ogdoadem denique, ut quae nec verbis exponi, nec oculis cerni possit, in visceribus abstrusam intelligi.

2. Rursus ingens illud luminare hoc est solem ob quaternitatis numerum quarto demum die idcirco conditum esse asserunt. Eodemque modo tabernaculi illius a Mose constructi atria ex bysso et hyacintho et purpura et coccino elaborata eandem apud ipsos imaginem ostendunt. Poderque item sacerdotis, quatuor ingentis pretii lapillorum ordinibus adornatus, de eorum sententia quaternitatem designat. Et si quae alia huiusmodi in Scripturis sita sunt, quae ad quaternarium numerum revocari queant, quaternitatis suae caussa facta ea esse contendunt. Ogdoadem rursus ita demon-

omnesque Codd. Sed FEUARD. sine ulla MSS. auctoritate excudi iussit loco.
2. ex qua] Sic FEUARD. ex graeco et GRAB. cum MASS. Sed ERASM. GALL. cum omnibus Codd. ex quo.
3. quae vocantur] Sic MASS. ex Cod. CLAROM. Ceteri Codd. et editores quae vocatur.

4. atria] MASS. lubentius legeret aulae vel cortinas.
5. ostenderunt] Sic GRAB. et MASS. ex Codd. Ceterae edit. ostendere. FEUARD. in marg. ostendunt.
6. quaternationem ipsorum] In GRAB. deest ipsorum.
7. dicunt facta] Sic ex graeco et FRON-

πάλιν δεικνυσθαι οὕτως· ἐν τῇ ὁγδόῃ τῶν ἡμερῶν πεπλάσθαι λέγουσι τὸν ἄνθρωπον· ποτὲ μὲν γὰρ αὐτὸν τῇ ἕκτῃ βούλονται γεγονέναι, ποτὲ δὲ τῇ ὁγδόῃ, ^aεἰ μὴ τὸν μὲν χοῖκὸν ἐν τῇ ἕκτῃ τῶν ἡμερῶν *ἐροῦσι πεπλάσθαι, τὸν δὲ σαρκικὸν ἐν τῇ ὁγδόῃ· διέσταλται γὰρ ταῦτα παρ' αὐτοῖς. Ἔνιοι δὲ ἄλλον θέλουσι τὸν κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ γεγονότα ἀρσενόθηλιν ἄνθρωπον, καὶ τοῦτον εἶναι τὸν πνευματικόν· ἄλλον δὲ τὸν ἐκ τῆς γῆς πλασθέντα.

3. Καὶ τὴν ἡς κιβωτοῦ δὲ ^bοἰκονομίαν ἐν τῷ κατακλισμῷ, ἐν ᾗ ὁκτώ ἄνθρωποι διεσώθησαν, φανερώτατά φασι τὴν σωτήριον ὁγδοάδα μνῆσθαι. Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ τὸν Δαβίδ, ὁγδοοὺς ὄντα τῇ γενέσει τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ, σημαίνειν. Ἔτι μὴν καὶ τὴν περιτομὴν, ὁκταήμερον γινομένην, τὸ περίτμημα τῆς ἁνῶ ὁγδοάδος δηλοῦν. Καὶ ἀπλῶς ὅσα εἰρίσκεται ἐν ταῖς γραφαῖς, ὑπάγεσθαι δυνάμενα εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν ὁκτώ, τὸ μυστήριον τῆς ὁγδοάδος ἐκπληροῦν λέγουσιν. Ἀλλὰ καὶ τὴν δεκάδα σημαίνεσθαι διὰ τῶν δέκα ἐθνῶν, ὧν ἐπηγγέιλτο ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραάμ ^cεἰς κατάσχεσιν δοῦναι, λέγουσι. ^cΚαὶ τὴν περὶ Σάρραν δὲ οἰκονομίαν, ὡς μετὰ ἔτη δέκα δίδωσιν αὐτῇ τὴν ἐαυτῆς δούλην Ἄγαρ, ἵνα ἐξ αὐτῆς ^dτεκνοποιήσῃται, τὸ αὐτὸ δηλοῦν. Καὶ ὁ δοῦλος δὲ Ἀβραάμ πεμφθεὶς ἐπὶ Ῥεβέκκῃ, καὶ ἐπὶ τῷ φρέατι διδοῦς αὐτῇ ψέλλια χρυσῶν δέκα, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτῆς κατέχοντες αὐτὴν ἐπὶ δέκα ἡμέρας· ἔτι τε ^eΡοβοὰμ ὁ τὰ δέκα σκηπτρα

strari. Octavo die hominem effictum aiunt: quandoque enim eum sexto die, quandoque rursus octavo conditum esse ipsis placet, nisi fortasse hoc dicturi sunt, choicum quidem sexto die conditum fuisse, carnalem autem octavo: haec enim apud eos distincta sunt. Quidam autem alium esse volunt hermaphroditum eum hominem, qui ad Dei imaginem ac similitudinem exstiterit, quem etiam spiritualem esse aiunt; aliū, qui ex terra effictus sit.

3. Quin dispensationem quoque illam arcae in diluvio, in qua octo homines exitio erepti sunt, perspicuam salutaris ogdoadis indicem esse aiunt. Idemque ipsum ex eo significari, quod David inter fratres suos natus octavus sit. Itidemque per circumcisionem

TONIS Duc. iudicio restituimus pro *factum*, ut vitiose legitur in omnibus exemplaribus. Cuius quidem errati culpam non in Interpretem ipsum, sed in scribarum imperitiam coniecerim, qui u pro a legentes, *factu* pro *facta*, deesse suspicati litteram m, scripserunt *factum*. Qui veteres MSS. Codd. tantillum trivere, eam esse inter u et a affinitatem advertere potuerunt, quae incautos facile decipere potuerit. Mass.

a. εἰ μὴ τόν] Cod. VRATISLAV. εἰ μὴ τι τόν.

b. οἰκονομίαν] GALL. legit οἰκὸν μίαν, quod vertit unicam domum (sic!).

c. καὶ τὴν δὲ οἰκονομίαν] At non legit Int. Mass. quidem in textu latino scripsit autem secundum graecum, quod expunxi, utpote a nullo Cod. agnitum. BILL. pro περὶ — κατὰ, et pro ὡς — πῶς legendum suadet, sed frustra.

Octonationem rursus ostendi sic. In octavo dierum formatum dicunt hominem: aliquando enim volunt eum sexto die factum, aliquando autem octavo, nisi forte choicum quidem in sexto dierum dicunt formatum, *carnalem autem in octavo; ¹distincta sunt enim *Grab. 84. haec apud eos. Quidam autem et alterum esse volunt, qui secundum imaginem et similitudinem Dei factus est homo masculo-femineus, et hunc esse spiritalem: alterum autem, qui ex terra plasmatus sit.

3. ²Et arcae autem dispositionem in cataclysmo, in qua octo homines liberati sunt, manifestissime dicunt ³ogdoadem ostendere. Hoc autem idem et David, quum octavus esset genitus inter fratres suos, significare. Adhuc etiam et circumcisionem, quae octavo die fit, circumcisionem superioris ogdoadis manifestare. Et omnino quaecunque inveniuntur in Scripturis ⁴obduci posse ad numerum octavum, mysterium ogdoadis adimplere dicunt. Sed et decadem significari per decem gentes, quas promisit Deus Abrahae in possessionem dare, dicunt: ⁵et dispositio[nem] quae est secundum Saram, quomodo post decem annos dat ei ancillam suam Agar, ut ex ea filium faciat, idem significare. Et servus autem Abraham missus ad Rebeccam, et super puteum dans ei armillas aureorum decem, et fratres eius tenentes eam ⁶in dies decem; adhuc etiam Ieroboam, qui decem scepra accepit, et

1. Pet. III.
20.

1. Reg. XVI.
10. 11.
Gen. XVII.
12.

Gen. XV. 19.

+ Mass. 89.

Gen. XVI. 3.

Gen. XXIV.
22. 55.

3. Reg. XI.
31.

eam, quae octavo die adhibebatur, supernae ogdoadis circumcisionem declarari. In summa, quidquid in Scripturis invenitur, quod ad octonarium numerum referri queat, id ogdoadis mysterium explere asserunt. Consimilem etiam in modum decadem per eas gentes significari aiunt, quas Deus se Abrahae in possessionem daturum receperat; atque item per id, quod Sara exactis decem annis ancillam suam Agar ei concessit, ut ex ea liberos gigneret, idem ostendi. Quin ille quoque Abrahae servus ad Rebeccam missus, eique in puteo armillas decem aureorum dono offerens, et ipsius fratres decem dies eam retinentes: Hierobeam item decem scepra

d. τεχνοποίησται] Cod. REG. τεχνοποίηση.

e. 'Ροβοάμ] Lege cum Int. 'Ιεροβοάμ.

1. distincta] FEUARD. falso distincti.

MERC. I. descripta.

2. Et arcae autem] Et loco Seth in

ERASM. et GALL. vel Geth, ut in ARUND.

BC MERC. II. (ita et VOSS.) legitur, a FEU-

ARD. auctoritate graeci textus positum

retinui, et autem post arcae, expuncto

praecedente sed, addidi, quia ARUND.

VOSS. et MERC. II. ita habent. Sic GRAB.,

cui MASS. consentit.

3. ogdoadem ostendere] Ex graeco adde salutarem.

4. obduci posse] Sic lego cum MASS. ex Codd. ARUND. et VOSS., sed MERC. II. vitiose odduci. ERASM. GALL. FEUARD. et GRAB. adduci.

5. et dispositio[nem] Editt. omnes praeter MASS. dispositio, quod MASS. sine auctoritate Codd. ex graeco emendavit.

6. in dies decem] Sic FEUARD. primus in marg. procul dubio ex VET. Cod., cui assentit VOSS. Sed ERASM. et GALL. diebus decem.

λαμβάνων, καὶ τῆς σκηνῆς αἱ δέκα ^ααὐλαῖαι, καὶ οἱ στόλοι οἱ δεκαπῆχεις, καὶ οἱ δέκα υἱοὶ Ἰακώβ, ἐπὶ τὴν ὥνιν τοῦ σίτου τὸ πρῶτον εἰς Αἴγυπτον πεμφθέντες καὶ οἱ δέκα ἀπόστολοι, οἷς φανεροῦται μετὰ τὴν ἔγερσιν ὁ Κύριος, τοῦ Θωμᾶ μὴ παρόντος, τὴν ἀόρατον διενύπουν κατ' αὐτοὺς δεκάδα.

4. Τὴν δυοδέκαδα δέ, περὶ ἣν καὶ τὸ μυστήριον τοῦ πάθους τοῦ ὑστερήματος γεγονέναι, ἐξ οὗ πάθους τὰ βλεπόμενα κατεσκευάσθαι θέλουσιν, ἐπισήμως καὶ ^βφανερώς πανταχῇ κεῖσθαι λέγουσιν, ὥς τοὺς δώδεκα υἱοὺς τοῦ Ἰακώβ, ἐξ ὧν καὶ δεκαδύο φυλαί, καὶ τὸ ^δλογεῖον τὸ ποικιλτὸν δώδεκα λίθους ἔχον, καὶ ^ετοὺς δώδεκα κώδωνας, καὶ τοὺς ὑπὸ Μωϋσέως τεθέντας ὑπὸ τὸ ὄρος δώδεκα λίθους, ὡσαύτως δὲ καὶ τοὺς ὑπὸ Ἰησοῦ ^εἐν τῷ ποταμῷ, καὶ ἄλλους εἰς τὸ πέραν, καὶ τοὺς βασιτάζοντας τὴν κιβωτὸν τῆς διαθήκης, καὶ τοὺς ὑπὸ Ἡλίας τεθειμένους ἐν τῇ ὀλοκαυτώσει τοῦ μόσχου, καὶ τὸν ἀριθμὸν δὲ τῶν ἀποστόλων· καὶ πάντα ἀπλῶς, ὅσα τὸν δωδέκατον ἀριθμὸν διασώζει, τὴν δωδεκάδα αὐτῶν χαρακτηρίζειν λέγουσι. Τὴν δὲ τούτων πάντων ἔνωσιν ὀνομαζομένην τριακοντάδα διὰ τῆς τριακοντα πηγῶν τὸ ὕψος ἐπὶ Νῶε κιβωτοῦ, καὶ διὰ Σαμονὴλ κατακλίναντος τὸν Σαοὺλ ^εἐν τοῖς τριακοντα κλητοῖς πρῶτον, καὶ διὰ

accipiens, et decem tabernaculi aulaea, et columnae decem cubitorum magnitudinis, et decem filii Iacob ad emercandum frumentum in Aegyptum primo missi, et decem apostoli, quibus absente Thoma Dominus apparuit, invisibilem apud eos decadem exprimebant.

4. Iam vero duodecadem, circa quam passionis defectus mysterium contigit, ex qua passione ea omnia, quae in oculorum obtutum cadunt, constructa esse volunt, insigniter ac perspicue quibusvis Scripturae locis positam et consignatam esse aiunt. Nam et duodecim filios Iacob, ex quibus duodecim etiam tribus manarunt, et

a. αὐλαῖαι] Cod. REG. et VRATISLAV. legunt αὐλαί (ita et Int. legisse videtur, qui quidem non satis accurate vertit atria) sed LXX αὐλαῖαι.

b. φανερώς] Int. φανερωτάτως.

c. ὥς] Int. καί.

d. λογεῖον] Ita scripsi cum LXX Interpretibus pro λόγιον, quod reperis in Codd. et edit. Epiphani et Irenaei. Sic enim LXX Interpretes scutulum illud aureum gemmisque ornatum nominarunt, quod in pectore summi sacerdotis erat.

e. τοὺς δώδεκα κώδωνας] Neque Exod. XXVIII, 33 neque apud Iosephum Antiqq. Iud. III. c. 7, § 4 sqq. quidquam commemoratum est de numero illorum tintinnabulorum. Sed cum GRABIO censeo, non solum inter Marcosios, sed etiam

inter Catholicos divulgatam fuisse traditionem, duodecim tintinnabulis talarem vestem summi sacerdotis ornatam fuisse. Id quod patet ex Iustini M. Dial. cum Tryph. Iud. p. 134 (edit. OTTON.), ubi haec leguntur: δώδεκα κώδωνας ἐξῆφθαι τοῦ ποδήρους τοῦ ἀρχιερέως. Neque enim cum OTTONE dixerim, Iustinum hoc loco confudisse tintinnabula cum duodecim gemmis in tunica sacerdotali (Exod. XXVIII, 5 sqq.), quibus duodecim apostolos praesignificatos esse opinatur Tertull. adv. Marc. IV, 13. Alios alium tintinnabulorum numerum tradidisse, discas ex Braunii libro de vestitu sacerdotum Hebraeorum II, c. 5, § 23.

f. ἐν τοῖς τριακοντα κλητοῖς] Dum hebraicus textus numerum triginta cen-

abernaculi decem atria, et columnae decem cubitorum, et decem filii Iacob ad emtionem tritici prima vice in Aegyptum missi, et decem apostoli, quibus manifestatur post resurrectionem Dominus, quum Thomas non esset praesens, invisibilem ¹defigurabant secundum eos decadem.

4. Duodecadem autem, ²erga quam et mysterium passionis habis fuisse, ex qua passione visibilia fabricata esse volunt, signanter et manifestissime positam ubique dicunt. ³Et duodecim filios Iacob, ex quibus duodecim quoque tribus, et ⁴logion varium duodecim habens lapides, et duodecim tintinnabula, et eos qui a Moyse positi sunt sub monte duodecim lapides, similiter autem et eos qui a Iesu in flumine ^{*}positi sunt, et alteros qui ⁵trans positi sunt, et portantes arcam Testamenti, et eos qui ab Helia positi sunt in holocausto vituli, et ⁶numerum quoque apostolorum; et omnia omnino, quaecunque duodecim numerum custodiunt, duodecadem ipsorum significare volunt. Horum autem unitatem omnium, quae vocatur triacontas, per ⁷eam arcam, cuius triginta cubitis altitudo fuit ⁸sub Noë; et [†]⁹per Samuelem declinantem ¹⁰Saul . . . . . qui

Exod. XXVI. 1. et XXXVI. 8. 9. Ibid. XXVI. 15 sqq. et XXXVI. 20 sqq. Gen. XLII 3. Io. XX. 24. Exod. XXVIII. 4. 15. 22. et XXXIX. 8. Ibid. XXIV. 4. * Grab. 85. Ios. IV. 3. 8. 9. 20. Ios. III. 12. 3. Reg. XVIII. 31. Gen. VI. 15. 1. Reg. IX. 22. + Mass. 90.

scutulum illud opere vario contextum et ornatum duodecim lapillis, et duodecim tintinnabula, et duodecim lapides infra montem a Mose collocatos, eosque item, quia Iosue in flumine, totidemque alii trans flumen siti sunt, et eos, qui foederis arcam gestabant, et lapides eos, qui ab Elia in vituli holocausto fixi sunt, et apostolorum numerum; ac denique omnia, quae duodenarium numerum continent, duodecadem suam exprimere dicunt. Horum porro omnium coniunctionem, quam tricenarium appellant, per arcam Noë, cuius altitudo triginta cubitorum erat; et per Samuelem, qui Saulem inter triginta eos, quos ad epulas invitaverat, primo loco collocavit; et per

vivarum exhibet. (1. Reg. IX, 22), LXX Interpretes ita vertunt: καὶ ἔλαβε Σαμουὴλ τὸν Σαουλ καὶ τὸ παιδάριον αὐτοῦ καὶ εἰσήγαγεν αὐτοὺς εἰς τὸ κατάλυμα καὶ ἔθηκε αὐτοῖς τόπον ἐν πρώτοις τῶν κεκλημένων, ὥστε ἔβδομήκοντα ἀνδρῶν. Quae quum ita sint, FRONTO Duc. censet, Irenaeum aut illos haereticos alio versionis graecae cum textu hebraico consentiente exemplari usus esse.

1. defigurabant] MERC. II. figurabant.
2. erga] IUN. legi vult circa. Sed erga pro circa auctores mediae et infimae latinitatis baud raro scribere, supra iam adnotatum est.

3. et duodecim] Sic Codd. et editi, praeter FEUARD. et GRAB., qui solius textus graeci auctoritate scripserunt ut, quod

etiam IUN. legi vult. Sed a fide Codd. recedere non opus est.

4. logion varium] Voss. longum varium. Vide not. ad text. graec.

5. trans positi] Sic GRAB. MASS. et IUN. diviserunt has voces, in aliis editi. male iunctas.

6. numerum] Sic cum MASS. et IUN. scribo ex graeco; sed omnes Codd. ceteraeque editi. vitiose numerus.

7. eam arcam] GRAB. et MASS. eam addidere ex MSS. ARUND. MERC. II. Voss. CLAROM. PASS. et OTTOB.

8. sub Noë] ERAISM. et GALL. ante has voces habent et, quod non comparat in MERC. Codd. et Voss.

9. per Samuelem declinantem] ARUND. Voss. MERC. II. per Samuel. CLAROM. per Samuhel. Pro declinantem scribendum

Δαβίδ, ὅτε ^aἐπὶ τριάκοντα ἡμέραις ἐκρύβeto ἐν τῇ ἀγρῷ, καὶ διὰ τῶν συνεισελθόντων αὐτῷ εἰς τὸ ^bσπήλαιον (Ἰσραὴλ) καὶ ^cδιὰ τοῦτο τὸ μῆκος γίνεσθαι τῆς ἀγίας σκηνῆς τριάκοντα πηγῶν καὶ εἴ τινα ἄλλα ἰσάριθμα τούτοις ^dεὐρίσκουσι, τὴν τριακοντάδα αὐτῶν διὰ τῶν τοιούτων ἐπιδεικνύει φιλεριστοῦσιν.

K E Φ. 19.

1. ^cἈναγκαῖον ἡγησάμην προσθεῖναι τούτοις καὶ ὅσα περὶ τοῦ Προπάτορος αὐτῶν, ὃς ἄγνωστος ἦν τοῖς πᾶσι πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, ἐκλέγοντες ἐκ τῶν γραφῶν πείθειν ἐπιχειροῦσιν, ἵν' ἐπιδείξωσι τὸν Κύριον ἡμῶν ἄλλον καταγγέλλοντα Πατέρα, παρὰ τὸν ποιητὴν τοῦδε τοῦ παντός· ὃν, καθὼς προέφαμεν, ἀσεβοῦντες, ὑστερήματος καρπὸν εἶναι λέγουσι. Τὸν γοῦν προφήτην Ἡσαΐαν εἰπόντα· Ἰσραὴλ δέ με οὐκ ἔγνω, καὶ ὁ λαός με οὐ συνῆκε, τὴν τοῦ ἀοράτου βυθοῦ ἀγνωσίαν εἰρηκέναι μεθαρμόζουσι. Καὶ διὰ Ὡσηὲ τὸ εἰρημένον· οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς ἀλήθεια οὐδὲ ἐπίγνωσις Θεοῦ, εἰς τὸ αὐτὸ συντείνειν βιάζονται. Καί, οὐκ ἔστιν ὁ συνιών, ἢ ἐκζητῶν τὸν Θεόν· πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἡχρειώθησαν, ἐπὶ τῆς τοῦ Βυθοῦ ^aἀγνωσίας τάττουσι. Καὶ τὸ διὰ Μωϋσέως δὲ εἰρημένον, οὐδεὶς ὄψεται τὸν Θεὸν καὶ ζήσεται, εἰς ἐκεῖνον ἔχειν πείθουσι τὴν ἀναφοράν.

2. ^gΤὸν μὲν γὰρ ποιητὴν ^bἐπιψευδόμενοι ὑπὸ τῶν προ-

Davidem, qui triginta totos dies in agro delituit, et per eos, qui cum ipso in speluncam ingressi sunt; ac per id, quod sanctum tabernaculum triginta altitudinis cubitos habebat, ac si quae alia eiusdem numeri reperiunt, tricenarium suum per ea confirmare ac demonstrare contendunt.

1. Necessarium autem esse censui his ea adiungere, quae ipsi quoque de Propatore suo, qui cunctis ante Christi adventum ignotus erat, ex Scripturis hinc atque hinc excerptis persuadere conantur, ut Dominum nostrum ostendant alium Patrem annuntiare praeter universitatis huiusce conditorem; quem, uti superius dixi-

fuisse recte ait Mass. *reclinantem* i. e. *discumbere facientem*. Hoc enim sensu apud auctores latinos occurrere verbum *declinare*, frustra probare studuit Fronto Duc.; nam exempla *somnus declinat ocelos* et *agmen duces declinant* nil probant.

10. *Saul qui*] CLAROM. PASS. OTTOB. ARUND. et (quem addo) Voss. *Saul in*. Unde patet — id quod bene observat GRAB. — Interpretem scripsisse in *triginta vocatis* et scribam ob recurrentem vocem *triginta* nonnulla omisisse. Sed mirandum, hanc lacunam in omnibus MSS. reperiri. Iun. quae desunt ita

supplet: *Saul inter triginta vocatos primum et per Davidem, quando celt.*

a. *ἐπὶ τριάκοντα ἡμέραις*] Vel sacros Codices depravarunt haeretici, vel memoria lapsi sunt. Sive enim in Hebraeo, sive in LXX sive in Vulgata neque 1. Reg. V neque uspiam alibi David in agro latuisse legitur *triginta diebus*; sed secundum Vulgatam et Hebraeum *usque ad vesperam diei tertiae*; et secundum LXX *ἕως δελιης usque ad vesperam tantum*. Idem dic de triginta illis, quos cum Davide intrasse in speluncam comminiscuntur. Nam 2. Reg. XXIII, 13 non triginta,

triginta diebus abscondebatur in agro; et per eos, qui cum eo^{1. Reg. XX. 5.}
^{2. Reg.} intraverunt in speluncam; et propter id quod longitudo fuerit^{XXIII. 13.}
 sancti tabernaculi triginta cubitorum; et quaecunque alia aequalia^{Exod. XXVI. 8.}
 numeris his inveniuntur, triacontadem ipsorum per huiusmodi
 ostendunt asseverationes.

C A P. XIX.

Cap. XVI.

1. Necessarium autem duxi addere iis et quanta de Propa-
 tore ipsorum, qui incognitus erat omnibus ante adventum Christi,
 eligentes de Scripturis suadere contendunt, ut ostendant² Dominum
 nostrum alterum annuntiare Patrem praeter fabricatorem huius uni-
 versitatis; quem, sicut praediximus, impie blasphemantes, labis fru-
 ctum esse dicunt. Prophetam igitur Esaiam dicentem: *Israel au-*^{Esa. I. 3.}
tem me non cognovit et populus me non intellexit; invisibilis
 Bythi ignorantiam dixisse coaptant. Et in Osee quod dictum est:^{Ose. IV. 1.}
Non est in eis veritas, neque agnitio Dei; in hoc idem tendere
 conantur. Et: *Non est intelligens, aut requirens Deum: omnes*^{Psal. XIII. 3.}
declinaverunt, simul inutiles facti sunt; in Bythi ignorantia appo-^{et Rom. III. 11. 12.}
 nunt. Et per *Moysen autem³ dictum: *Nemo videbit Deum et*^{* Grab. 86.}
vivet, in illum habere suadent relationem.^{Exod. XXXIII. 20.}

2. Et fabricatorem quidem a prophetis visum dicunt: illud

mus, impii homines ex defectu ortum esse volunt. Itaque haec
 Esaiæ prophetae verba: *Israel autem me non cognovit et populus*
me non intellexit, ad invisibilis Bythi ignorationem detorquent.
 Idque quod per Oseam dictum est: *Non est in eis veritas, nec Dei*
agnitio, eodem pertinere contendunt. Illud item: *Non est qui in-*
telligat, aut requirat Deum: omnes declinaverunt, simul inutiles
facti sunt, de Bythi ignoratione dictum esse statuunt. Eodemque
 modo id, quod per Mosem dictum est: *Nemo videbit Deum, et vi-*
vet, ad eum referendum esse monent.

2. Conditorum enim illi a prophetis conspectum fuisse falso

sed τρεῖς ἀπὸ τῶν τριάκοντα secundum
 LXX; vel tres, qui erant principes inter
 triginta, secundum Vulgatam et quaedam
 exemplaria τῶν ὁ venisse ad David in
 speluncam Odollam dicuntur. Mass.

b. σπήλαιον (Ἰσραήλ) Ὀδολλάμ le-
 gendum esset pro Ἰσραήλ, sed Int. neu-
 tram vocem agnoscit.

c. διὰ τοῦτο Cum BILL. legere malim
 διὰ τοῦ, quam cum LUN. διὰ τό.

d. εὐρίσκουσι — ἐπιδεικνύται Int.
 εὐρίσκονται — ἐπιδεικνύσι ἐπιμαρτυ-
 ρῶν vel aliquid simile.

e. Ἀναγκαῖον] Int. post hanc vocem
 legit δέ.

f. ὁ λαός με οὐ συνῆκε] Sic verte-
 runt LXX Int. et satis multi ecclesiae patres,
 quamvis non accurate ex textu hebraico.

g. Τὸν μὲν γάρ] Int. Καὶ τὸν μὲν.

h. ἐπιψευδόμενοι] Int. hanc vocem
 non agnoscit.

1. intraverunt] MERC. II. haud male
 intraverint.

2. Dominum nostrum] Sic VET. VOSS.
 et editt. inde a FEUARD. — ERASM. GALL.
 et Codd. MERC. non habent nostram.

3. dictum] VOSS. dictum est.

φρητῶν ἐωρᾶσθαι λέγονσι· † τὸ δέ. οὐδεὶς ὄψεται τὸν Θεὸν καὶ ζήσεται. περὶ τοῦ ἀοράτου μεγέθους καὶ ἀγνώστου τοῖς πᾶσιν, εἰρῆσθαι θέλοσι. Καὶ ὅτι μὲν περὶ τοῦ ἀοράτου Πατρὸς καὶ ποιητοῦ τῶν ὅλων εἴρηται τὸ. οὐδεὶς ὄψεται τὸν Θεόν. πᾶσιν ἡμῖν φανερόν ἐστιν· ὅτι δὲ οὐδὲ περὶ τοῦ ἐπὶ ταύτων παρεπινοουμένου Βυθοῦ. ἀλλὰ περὶ τοῦ Λημιοιργοῦ. (καὶ αὐτὸς ἐστὶν ὁ ἀόρατος Θεός) εἰδειθήσεται τοῦ λόγου προϊόντος. Καὶ τὸν Δανιὴλ δὲ τὸ αὐτὸ τοῦτο σημαίνειν. ἐν τῷ ἐπερωτῶν τὸν ἄγγελον τὰς ἐπιλήσεις τῶν παραβολῶν, ὥς μὴ εἰδότα. Ἀλλὰ καὶ τὸν ἄγγελον ἀποκρυπτόμενον ἀπ' αὐτοῦ τὸ μέγα μυστήριον τοῦ Βυθοῦ, εἰπεῖν αὐτῷ· ἀπότρεχε Δανιήλ· οἱτοὶ γὰρ οἱ λόγοι ἐμπεφραγμένοι εἰσὶν. Ἔως οἱ συνιέντες συνῶσι καὶ οἱ λευκοὶ λευκανθῶσι· καὶ αὐτοὺς εἶναι τοὺς λευκοὺς καὶ εὐσυνιέντας αὐχοῦσι.

Κ Ε Φ. κ'.

1. Πρὸς δὲ ταύτοις ἐμύθητον πλήθος ἀποκρίσεων καὶ νόθων γραφῶν, ἃς αὐτοὶ ἐπλάσαν, εἰ παρεισφέρουσιν εἰς κατάπληξιν τῶν ἀνοήτων καὶ τὰ τῆς ἀληθείας μὴ ἐπισταμένων γραμματα. Προσπαραλαμβάνουσι δὲ εἰς τοῦτο κακέينو τὸ ῥεδιούργημα. ὥς τοῦ Κυρίου ἐτὰ διὰ τοῦ διδασκάλου αὐτῷ φήσαντος, καθὼς ἔθος ἐστίν. εἰπέ ἄλφα. ἀποκρίνασθαι τὸ ἄλφα. Πάλιν τε τὸ βῆτα τοῦ διδασκάλου κελεύσαντος εἰπεῖν, ἀποκρίνασθαι

asserunt. Illud autem: *Nemo videbit Deum et vivet*; de invisibili omnibusque ignota magnitudine dictum esse volunt. Et quidem de invisibili Patre rerumque omnium conditore haec verba usurpata esse: *Nemo videbit Deum et vivet*, cuius nostrum perspicuum est: quod autem non de eo, quem ipsi comminiscuntur, Bytho, sed de rerum omnium effectore, qui ipse invisibilis Deus est, inferius a nobis ostendetur. Quin Daniele etiam idem istud significare aiunt, quum parabolarum solutiones tanquam ei minime notas et exploratas ex angelo seiscitatur. Angelum item ipsum ingens Bythi mysterium ipsi occultantem, his ad eum verbis usum esse: *Abi quam celerrime, Daniel: hi enim sermones obsepti sunt, quousque intel-*

a. καὶ ποιητοῦ] Καὶ non agnoscent Int.
b. οὐδὲ περὶ τοῦ ἐπὶ ταύτων] Int.
recte οὐ περὶ τοῦ ἐπὶ ταύτων.

c. εἰδειθήσεται] Int. δείκνυται.

d. ἀπότρεχε κτλ.] Danielis locus hic aliter legitur atque in archetypo et in versionibus. Haec enim: ἔως οἱ συνιέντες συνῶσι καὶ οἱ λευκοὶ λευκανθῶσι ab haereticis addita esse videntur. Miror, in Codice VRATISLAV. hic locum non reperiri, utpote qui ita habeat: ἔως οἱ συνιέντες αὐχοῦσι. Desunt igitur haec: συνῶσι usque ad καὶ εὐσυνιέντας.

e. παρεισφέρουσιν] Cod. RES. et VRATISLAV. παραφέρουσιν.

f. ὥς τοῦ Λημιοιγῶ κτλ.] Cfr. de hac fabula Codex apocryphus N. T. collectus a Jo. Alb. FABRICIO Tom. I. p. 128. 166. 207. Tom. III. p. 426; atque Cod. apocryphus N. T. Opera et studio I. C. TAMBO T. I. p. 12. c. 48 ubi legere solet hanc fabulam in arabico evang. infantiae] et p. 289 et 290.

g. τὰ διὰ τοῦ διδασκάλου] Quae hic librarii omiserunt, cum BERTHO ET PEGAVIO ex versione ita supplie: παιδὸς οὗτος

†autem quod scriptum est: *Nemo videbit Deum et vivet*, de invi- + Mass. 91.
 sibili magnitudine et incognita ¹omnibus dictum volunt. Et quo-
 niam quidem de invisibili Patre, factore omnium, dictum est, *Nemo*
videbit Deum, omnibus nobis manifestum est: quoniam autem non
 le hoc, qui ab iis adinventus est Bythus, sed ²de Demiurgo (et
 pse est invisibilis Deus) ostenditur procedente sermone. Et Da-
 nielem autem hoc idem significare, in eo quod ³interrogat angelum
⁴absolutiones parabolarum, quasi non scientem. Sed et angelum
 abscondentem ab eo magnum mysterium Bythi dicere ei: *Recurre* Daniel. XII.
Daniel: hi enim sermones obstructi sunt, quoadusque intellectores 9. 10.
intelligent et albi inalbentur; et ⁵seipsos esse albos et intellecto-
 res gloriantur.

CAP. XX.

Cap. XVII.

1. Super haec autem inenarrabilem multitudinem ⁶apocry-
 phorum et perperum scripturarum, quas ipsi finxerunt, afferunt ad
 stuporem insensatorum, et quae sunt veritatis non scientium litte-
 ras. Assumunt autem in hoc et illam falsationem, quasi Dominus
 puer esset et disceret litteras, quum dixisset ⁷magister eius,
 quemadmodum in consuetudine est: *Dic A*; ⁸responderit *A*. Rur-
 sus quum magister iussisset ⁹dicere *B*, respondisse Dominum:

igant, qui intelligunt, et qui albi sunt, dealbentur. Se ipsos porro
 albos illos ac perspicacis ingenii homines esse gloriantur.

1. Insuper, apocryphorum librorum et adulterinarum scriptu-
 rarum, quas ipsi confinxerunt, infinitam multitudinem afferunt, ut
 stultos ac vesanos homines, veritatisque litterarum ignaros in stu-
 pore trahant. Commentum etiam illud assumunt, Dominum, quum
 puerili aetate esset atque elementa disceret ac ludimagister, ut mos
 est, ei dixisset: *Age, dic Alpha*; respondisse, *Alpha*. Quumque
 cursus praeceptor *Beta* dicere iussisset, respondit Dominus: *Tu*

καὶ γράμματα μαθήαντος καὶ τοῦ
 διδασκαλοῦ αὐτοῦ κτλ.

1. omnibus] Deest hoc in Voss.
2. de Demiurgo] *De*, quod deest in
 ERASM. et GALL. (et MERC. Codd.), ad-
 didit FEUARD. fortasse ex Cod. VET., cui
 consentit Voss.
3. interrogat] Voss. non male interroget.
4. absolutiones] Sic ARUND. MERC. II.
 FOSS. FEUARD. GRAB. et MASS. Sed ERASM.,
 qui ed. 1526 nostram lectionem habet,
 dihi. 1528. 1534 sqq. legit cum GALL.
 absolutionis. Int. observante MASS. ab-

solutiones pro solutiones scripsit. Iux-
 ta haud male conicit ob solutiones.

5. seipsos] Voss. ipsos.
6. apocryphorum] Melius apocrypharum
 ex sententia FRONTONIS DUC.
7. magister eius] In evangelii infantiae
 Zachaeus magister nominatur. V. not.
 ad text. graec.
8. responderit] Sic GRAB. restituit ex
 ARUND. et Voss. At ERASM. GALL. FEU-
 ARD. respondit.
9. dicere] Post hoc verbum legerunt
 ERASM. GALL. FEUARD. eum, quod GRAB.
 et MASS. auctoritate Codd. Pass. Voss.
 et textus graec. expunxerunt.

τὸν Κύριον· σύ μοι *πρότερον εἰπὲ τί ἐστι τὸ ἄλφα, καὶ τότε σοι ἐρῶ τί ἐστι τὸ βῆτα. Καὶ τοῦτο ἐξηγοῦνται, ὡς αὐτοῦ †μόνου τὸ ἄγνωστον ἐπισταμένον, ὃ ἐφανέρωσεν ἐν τῷ τύπῳ τοῦ ἄλφα.

2. ^aἘνια δὲ καὶ τῶν ἐν εὐαγγελίῳ κειμένων εἰς τοῦτον τὸν χαρακτήρα μεταρμύζουσιν· ὡς τὴν πρὸς τὴν μητέρα αὐτοῦ, δωδεκαετοῦς ὄντος, ἀποκρισιν· οὐκ ^bοἴδατε ὅτι ἐν τοῖς τοῦ Πατρὸς μου δεῖ με εἶναι; ὃν οὐκ ᾔδεισαν; φάσί, Πατέρα κατήγγελλεν αὐτοῖς· καὶ διὰ τοῦτο ἐκπέμψαι τοὺς μαθητὰς εἰς τὰς δώδεκα φυλάς, κηρύσσοντας τὸν ἄγνωστον αὐτοῖς Θεόν. Καὶ τῷ εἰπόντι αὐτῷ, διδάσκαλε ἀγαθέ, τὸν ἀληθῶς ἀγαθὸν Θεὸν ὡμολογηκέναι εἰπόντα, τί με λέγεις ἀγαθόν; ^cεἷς ἐστὶν ἀγαθός, ὃ Πατὴρ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· οὐρανοὺς δὲ νῦν τοὺς Αἰῶνας εἰρῆσθαι λέγουσι. Καὶ διὰ τὸ μὴ ἀποκριθῆναι τοῖς εἰποῦσιν αὐτῷ, ἐν ποίᾳ ^dδυνάμει τοῦτο ποιεῖς; ἀλλὰ τῇ ἀντεπερωτήσῃ ^eἀπορῆσαι αὐτούς, ^fτὸ ἄρρητον τοῦ Πατρὸς, ^gἐν τῷ εἰπεῖν, δεδειχέναι αὐτὸν ἐξηγοῦνται. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ εἰρηκέναι, ^hπολλάκις ἐπεθύμησα ἀκοῦσαι ἓνα τῶν λόγων τούτων, καὶ οὐκ ἔσχόν τὸν ἐροῦντα, ⁱἐμφαίνοντός φασι δεῖν διὰ τοῦ ἐνὸς τὸν ἀληθῶς ἓνα Θεόν, ὃν οὐκ ἐγνώκεισαν. Ἔτι ἐν τῷ προσσχόντα αὐτὸν τῇ Ἱερουσαλὴμ, δακρῦσαι ἐπ' αὐτήν, καὶ εἰπεῖν· ^kεἰ ἔγνωσ ^lκαὶ σὺ σήμερον τὰ πρὸς εἰρήνην, ἐκρύβη

mihi prius expone, quid sit Alpha, tumque, quid Beta sit, ex me audies. Idque ita interpretantur, quasi solus ipse id, quod cognitionem superat, norit, quod quidem in figura ipsius Alpha declaravit.

2. Quin nonnulla quoque eorum, quae in evangelio exstant, ad hunc characterem detorquent, velut id, quod anno aetatis duodecimo matri respondit: *Nescitis quoniam in his, quae Patris mei sunt, oportet me esse?* Quibus verbis, inquirunt, eum, quem non norant, Patrem eis annuntiabat; atque hac de caussa discipulos ad duodecim tribus misit, ut ignotum ipsis Deum praedicarent. Atque etiam ei, qui eum his verbis allocutus erat: *Magister bone, eum, qui vere bonus erat, his verbis ei ingenue confessus est: Quid me*

a. Ἐνια δὲ καὶ] Καὶ non agnoscit Int.

b. οἴδατε] N. T. Codd. ᾔδειτε.

c. εἷς ἐστὶν ἀγαθός κτλ.] Hoc dictum memoriter est citatum; in Scriptura sacra legitur: οὐδεὶς ἀγαθός, εἰ μὴ εἷς, ὃ Θεός, aut εἷς ἐστὶν ὁ ἀγαθός, aut εἷς ἐστὶν ἀγαθός ὁ Θεός.

d. δυνάμει] In lib. ss. exstat ἐξουσίᾳ.

e. ἀπορῆσαι αὐτούς] PETAV. in margine legi suadet ἀπορῆσαι πρὸς αὐτούς, sed lectionem mutandi causam non video.

f. τὸ ἄρρητον] In lib. ss. exstat has voces οὕτως intrudi vult, fortasse ut clariora evadant verba.

g. ἐν τῷ εἰπεῖν] Ante et post εἰπεῖν cum BILLIO pone μή.

h. πολλάκις ἐπεθύμησα] Hoc effatum Christi in ss. libb. non exstat; fortasse sumtum est ex libro apocrypho.

i. ἐμφαίνοντός φασι δεῖν] Loco δεῖν lege cum Int. εἶναι, quod GALL. et FEUARD. sine ulla Codicis auctoritate excud. iusserunt. Pro ἐμφαίνοντος uterque male substituit ἐμφατιζώτερον.

k. εἰ ἔγνωσ] Apparet, haec iterum e memoria esse citata.

l. καὶ σύ] Καὶ deest in Cod. VRATISLAV.; sed est apud Luc. et Int.

1. incognitum] Sic primus FEUARD. e. Cod. VET., cui consentit Voss. In ERASM et GALL. cognitum.

2. in typum Alphae] Sic CLAROM. PASS

Tu prior dic mihi quid est A, et tunc ego dicam tibi quid est B. * Grab. 87.
Et hoc exponunt, quasi ipse solus ¹incognitum † scierit, quod ma- † Mass. 92.
manifestavit ²in typum Alphae.

2. Quaedam autem eorum, quae in evangelio posita sunt, in nunc characterem transfigurant; sicut illud, quod ad matrem suam duodecim annorum existens respondit dicens: *Non scitis quoniam* Luc. II. 49.
in his, quae Patris mei sunt, oportet me esse? Hunc, quem non sciebant, ³dicunt, Patrem ⁴annuntiabat eis; et propter hoc emisisset discipulos in duodecim tribus, annuntiantes ignotum eis Deum. Et ei qui dixisset illi: *Magister bone*, eum, qui vere bonus esset Deus, confessum esse ⁵respondentem: *Quid me dicis bonum?* unus est bonus, Pater in caelis: caelos autem nunc Aeonas dictos dicunt. Matth. XIX. 16.
⁶Et propter hoc non respondisse eis, qui ei dixerunt, *In qua virtute hoc facis?* sed e contrario interrogatione sua consternasse Marc. X. 17.
eos, inenarrabile Patris, in eo quod non dixerit, ⁷non ostendisse Luc. XVIII. 18.
eum interpretantur. ⁸Sed et in eo, quod dixerit: *Saepe concupivi* Matth. XXI. 23.
audire unum ex sermonibus istis et non habui, qui diceret mihi; ⁹manifestantis dicunt esse per hoc unum, eum qui sit vere Marc. XI. 28.
unus Deus, quem non ¹⁰cognoverint. ¹¹Adhuc in eo, quod appropinquans ad Hierusalem ¹²ploraverit super eam et dixerit: *Si cognos-* Luc. XX. 2.

dicis bonum? Unus est bonus, Pater qui in caelis est: caelos enim hoc loco Aeones appellatos esse aiunt. Per id praeterea quod his, qui ex eo sciscitabantur, *in qua potestate haec faceret*, non responderit, sed mutua interrogatione eos perculerit, per id, inquam, quod dicere recusavit, Patris ineffabilitatem ab eo non ostensam esse interpretantur. Itidemque in eo quod dixit: *Saepe unum ex his sermonibus audire concupivi, nec praesto habui, qui diceret;* per unum eum, qui vere unus est Deus, quem ipsi non cognoverint, ab eo declaratum esse inquirunt. In eo praeterea, quod quum Hierosolymis appropinquasset, super eam flevit ac dixerit: *Si cognos-*

Voss. et MASS. Ceteri editores in typum A. Sed lege in typo.

3. dicunt] FEUARD. in marg. PASS. et Voss. dicit, quod respondet τῷ ᾠδῶν, quod legitur in edit. princ. Epiphani et apud GALL. Quodsi ita legere mavis, refer dicit ad Marcum magnum.

4. annuntiabat] Voss. et annuntiabat. 5. respondentem] MERC. I. redeuntem.

6. Et propter hoc cett.] Int. haud accurate vertit; saltem scribendum fuisset: et propter id quod non responderit cett.

7. non ostendisse] Sic ERASM. et GALL. et omnes Codd. Recte vituperat MASS. FEUARDENTUM et GRABUM, quod particulam negativam expunxerint. Marcosii enim dixere, Christum, „in eo quod non

responderit, inenarrabile Patris non ostendisse.“

8. Sed et in eo] Sic Codd. VET. ARUND. VOSS. MERC. II. FEUARD. GRAB. MASS. At ERASM. 1526 et 1528 sed in eo, 1534 et seqq. Et in eo, quod reperis apud GALL.

9. manifestantis] Sic Codd. VET. ARUND. VOSS. MERC. II. ERASM. 1526. 1528. 1534. 1545. GRAB. et MASS. At ERASM. 1548. 1560. 1563. GALL. et FEUARD. perperam manifestantius.

10. cognoverint] PASS. et Voss. cognoverunt.

11. Adhuc in eo — appropinquans] Ita Codd. CLAROM. PASS. VOSS. GRAB. et MASS. Ceteri in eo quod appropinquavit.

δέ ^α σου, διὰ τοῦ, ἐκρύβη, ῥήματος τὸ ἀπόκρυφον τοῦ Βυθοῦ δεδηλωκέναι. Καὶ πάλιν εἰπόντα· δεῦτε πρὸς με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, καὶ γὰρ ἀναπαύσω ὑμᾶς· καὶ μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, τὸν τῆς ἀληθείας Πατέρα κατηγγελκέναι. Ὁ γὰρ οὐκ ἤδεισαν, ^β φησί, τοῦτο αὐτοῖς ὑπέσχετο διδάξειν.

3. . . . ^ε δὲ τὴν ἀνωτάτω, καὶ οἶονεὶ κορωνίδα τῆς ὑποθέσεως αὐτῶν φέρουσι ταῦτα· ^α ἐξομολογήσομαί σοι, Πάτερ, * κύριε τῶν οὐρανῶν καὶ τῆς γῆς, ὅτι ^ε ἀπέκρυψας ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις. ^ι Οὐά, ὁ Πατήρ μου, ὅτι ἔμπροσθέν σου εὐδοκία ^ε μοι ἐγένετο. Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου· ^η καὶ οὐδεὶς ἔγνω τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ Υἱός, καὶ τὸν Υἱόν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ καὶ ὃ ἂν ^ι ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψῃ. ^κ Ἐν τούτοις διαβρόχην φασὶ δεδειχέναι αὐτόν, ὡς τὸν ^ι ὑπ' αὐτῶν παρεξευρημένον Πατέρα ἀληθείας, πρὸ τῆς παρουσίας αὐτοῦ μηδενὸς πώποτε ἐγνωκός· καὶ κατασκευάζειν θέλουσιν, ὡς τοῦ ποιητοῦ καὶ κτίστου αἰεὶ ὑπὸ πάντων ἐγνωσμένον· καὶ ταῦτα τὸν Κύριον εἰρηκέναι περὶ τοῦ ἀγνώστου τοῖς πᾶσι Πατρός, ὃν αὐτοὶ καταγγέλλουσι.

Κ Ε Φ. κα'.

1. Τὴν δὲ ^ι τῆς ἀπολυτρώσεως ^α αὐτοῖς παράδοσιν συμβέβηκεν ὁρατὸν εἶναι καὶ ἀκατάληπτον, ἅτε τῶν ἀκρατήτων

visses et tu hodie quae ad pacem, abscondita sunt autem a te, abscondendi vocabulo, quod abditus abstrususque sit Bythus, planum fecisse. Et rursus in his verbis: Venite ad me omnes, qui laboratis et onerati estis et ego reficiam vos: discite a me etc. in his, inquam, verbis Patrem veritatis annuntiasse. Quod enim ignorabant, inquiunt, hoc se eos edocturum promittebat.

3. At vero pro summa huiusce commenti sui confirmatione ac velut coronide haec afferunt: *Confiteor tibi, Domine caeli et terrae, quoniam abscondisti haec a sapientibus et prudentibus et*

12. ploraverit — dixerit] Sic ARUND. VOSS. et quoad prius verbum MERC. II. GRAB. et MASS. Ceteri ploravit — dixit.

a. σοῦ] Lege cum BILL. ἀπὸ σοῦ.

b. φησί] Legendum cum INT. φασί.

c. δὲ τὴν ἀνωτάτω] Deest hic incuria librariorum aliquod verbum. INT. ita legit: ἀποδείξιν δὲ τῶν ἀνωτάτω.

d. ἐξομολογήσομαι] INT. ἐξομολογοῦμαι, itaque Scriptura s.

e. ἀπέκρυψας] Ex versione et N. T. addendum ταῦτα.

f. Οὐά] N. T. ναί.

g. μοι] Dele hoc pron. ex N. T. et versione.

h. καὶ οὐδεὶς ἔγνω κτλ.] Patet, Marcosios Lucae verba inverso ordine legisse: nam Irenaeus infra lib. IV, c. 6 locum recte allegat.

i. ὁ Υἱός] In Cod. VRATISLAV. deest articulus.

k. Ἐν τούτοις] INT. ἐν τούτοις γάρ.

l. ὑπ' αὐτῶν παρεξευρημένον] Ὑπ' αὐτῶν excudi iussi pro ὑπ' αὐτόν, quod reperitur in omnibus editt., auctoritate Cod. VRATISLAV. Sed in exemplari INT. haec defuerunt.

m. τῆς ἀπολυτρώσεως] V. supra cap. 13, 6 pag. 154 not. i.

n. αὐτοῖς] INT. αὐτῶν.

visse et tu hodie quae sunt ad pacem, abscondita autem sunt a te,
¹ per eum sermonem qui est absconditus; apocryphon Bythi mani-
 festasse. Et iterum dicentem: *Venite ad me omnes, qui laboratis* Matth. XI. 28.
 et *onerati estis* ² et *discite a me*, ³ veritatis Patrem annuntiasse.
 Quod enim ⁴ nesciebant, inquit, hoc eis ⁵ promisit se docturum.

3. † Ostensionem autem superiorum, et velut finem regulae † Mass. 93.
 suae afferunt haec: *Confiteor * tibi, Pater, Domine* ⁶ *terrae et cae-* * Grab. 88.
lorum, quoniam abscondisti ⁷ *ea a sapientibus et prudentibus et* Matth. XI. 25.
revelasti ea parvulis. Ita, Pater meus, quoniam in conspectu Luc. X. 21.
tuo placitum factum est. Omnia mihi tradita sunt a Patre; et
nemo cognovit Patrem, nisi Filius, et Filium, nisi Pater, et cui-
cunque Filius revelaverit. In his enim manifestissime aiunt osten-
disse eum, quod ante adventum eius nemo manifeste cognoverit
Patrem veritatis; et aptare volunt, quod quasi fabricator et condi-
tor semper ab omnibus cognitus sit; et haec Dominum dixisse de
⁸ *incognito omnibus Patre, quem ipsi annuntiant.*

C A P. XXI.

Cap. XVIII.

1. Redemtionis autem ipsorum traditionem evenit invisibilem
 esse et incomprehensibilem: videlicet quum sit incomprehensibilium

revelasti ea parvulis. Ita, Pater mi, quoniam sic tibi complacuit.
Omnia mihi tradita sunt a Patre meo, et nemo novit Patrem nisi
Filius, Filium nisi Pater, et cui Filius revelaverit. In his
enim verbis ab eo id liquido demonstratum esse aiunt, quod eum
veritatis Patrem, quem ipsi confinxerunt, nemo ante eius adventum
unquam cognoverit; idque perinde adstruere conantur, tanquam
creator et opifex omnibus semper cognitus fuerit; et haec Dominus
de cunctis ignoto Patre, quem ipsi annuntiant, dixerit.

1. Porro redemtionis traditionem invisibilem ipsis atque in-
 comprehensibilem esse contigit: ut quae eorum parens sit, quae

1. per eum sermonem] Int. graeca male intellexit; scribendum ei fuisset: *per illud verbum abscondita sunt cetera.*

2. et discite] Et, quod in ceteris editt. deest, recepit MASS. non dicens, unde sumserit. Nullus editorum observavit, in versione omissa esse haec: *καὶ ὡς ἀναπαύσω ὑμᾶς.*

3. veritatis Patrem] ERASM. et GALL. *veritatem patris.* FEUARD. meliorem lectionem dedit fortasse ex Cod. VET., quocum Voss. et ARUND. consentiunt, dum MERC. I. et II. ERASMIANAM lectionem offerunt.

4. nesciebant] ARUND. et Voss. *non sciebant.*

5. promisit se] ERASM. GALL. *promisisse.* Nostram lectionem dedit primus FEUARD. ex VET. Cod., cui assentit Voss.

6. terrae et caelorum] Sic CLAROM. PASS. Voss. GRAB. et MASS. Ceteri editores cum evangelistis *caeli et terrae.*

7. ea] In ERASM. et GALL. *ea* deest, quod addit FEUARD. et reperit in Voss. et MERC. II.

8. incognito] Sic primus FEUARD. ex VET. Cod., quocum consentiunt Voss. et alii. Sed ERASM. et GALL. cum MASS. *incognito.*

καὶ ἀοράτων μητέρα ὑπάρχουσαν. Καὶ διὰ τοῦτο ἄστατον οὖσαν, οὐχ ἁπλῶς, ^a οὐδὲ ἐνὶ λόγῳ ἀπαγγεῖλαι ἐστι· διὰ τὸ ^b ἐν ἑκαστον αὐτῶν, καθὼς αὐτοὶ βούλονται, ^c παραδιδόναι αὐτήν. Ὅσοι γὰρ εἰσι ταύτης τῆς γνώμης μυσταγωγοί, τοσαῦται καὶ ἀπολύτρώσεις. Καὶ ὅτι μὲν εἰς ἐξάρτησιν τοῦ βαπτίσματος, τῆς εἰς Θεὸν ἀναγεννήσεως καὶ πάσης τῆς πίστεως ἀπόθεσιν ὑποβέβληται τὸ ^d εἶδος τοῦ ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ, ἐλέγχοντες αὐτοὺς ἀπαγγελοῦμεν ἐν τῷ προσήκοντι τόπῳ.

2. Λέγουσι δὲ ^e αὐτήν ἀναγκαίαν εἶναι τοῖς τὴν τελείαν γνώσιν εἰληφόσιν, † ἵνα εἰς τὴν ὑπὲρ πάντα * δύναμιν ὧσιν ἀναγεγεννημένοι. Ἄλλως γὰρ ^f ἀδύνατον ἐντὸς Πληρώματος εἰσελθεῖν· ἐπεὶ αὕτη ἐστὶν ἡ εἰς ^g τὸ βάθος κατὰγουσα αὐτούς. Τὸ μὲν γὰρ βάπτισμα τοῦ φαινομένου Ἰησοῦ ^h ἀφέσεως ἁμαρτιῶν, τὴν δὲ ἀπολύτρωσιν τοῦ ἐν αὐτῷ ⁱ Χριστοῦ κατελθόντος εἰς τελείωσιν· καὶ τὸ μὲν ψυχικόν, τὴν δὲ πνευματικὴν εἶναι ὑφίστανται. Καὶ τὸ μὲν βάπτισμα ὑπὸ Ἰωάννου κατηγγέλθαι εἰς μετάνοιαν, ^k τὴν δὲ ἀπολύτρωσιν ὑπὸ Ἰησοῦ κεκομίσθαι εἰς τελείωσιν. Καὶ τοῦτ' εἶναι, περὶ οὗ λέγει· ^l καὶ ἄλλο βάπτισμα ἔχω βαπτι-

nec comprehendi, nec oculis conspici queunt. Ac praeinde quum incerta et instabilis sit, fieri non potest, ut uno ac simplici sermone a me exponatur, quandoquidem unusquisque eorum pro libitu suo eam tradit. Quot enim sunt huius sententiae doctores, tot etiam sunt redemptiones. Et quidem quod ad baptismi illius, per quem ad Deum regeneramur, inficiationem, totiusque adeo fidei abiectionem, hoc genus a Satana suggestum sit, quum ad eorum dogmata refellenda ventum erit, suo loco referemus.

2. Aiunt autem hanc iis, qui perfectam cognitionem consecuti sunt, necessariam esse, ut in eam virtutem, quae supra omnia emi-

a. οὐδὲ ἐνὶ λόγῳ] Cod. VRATISLAV. οὐδενὶ λόγῳ.

b. ἐν ἑκαστον] Int. ἕνα ἑκαστον.

c. παραδιδόναι] Sic Codd. Epiphani, sed GALL., nescio qua fide, didόναι.

d. εἶδος τοῦ] Int. εἶδος τοῦτο.

e. αὐτήν] Scil. ἀπολύτρωσιν.

f. ἀδύνατον] Int. ἡμῖν ἀδύνατον. Ἡμῖν refer ad Christianos in universum.

g. τὸ βάθος] Int. τὸ βάθος τοῦ Βυθοῦ κατὰγουσα κατ' αὐτούς.

h. ἀφέσεως ἁμαρτιῶν] Int. εἰς ἀφέν ἁμαρτιῶν εἶναι.

i. Χριστοῦ] Int. πνεύματος.

k. τὴν δὲ ἀπολύτρωσιν κτλ.] Int. haec non adeo bene legit ita: τὴν δὲ ἀπολύτρωσιν τοῦ ἐν αὐτῷ Χριστοῦ κεῖσθαι εἰς τ.

l. καὶ ἄλλο βάπτισμα ἔχω κτλ.] Hic

locus iterum memoriter citatus est. Et enim pro his: καὶ πάννυεπεύγομαι εἰς αὐτό legitur in N. T. καὶ πῶς συνέχομαι ἕως οὗ τελεσθῇ;

1. referendum est] Id est referri vel recenseri potest. GRAB.

2. quoniam] MERC. II. quod.

3. Et quia] Quia pro qui, uti legitur in ERASM. et GALL.; restituit FEUARD. consentiente Voss. Patet quia positum esse pro quod.

4. in Deum regenerationis seqq.] Haec in ERASM. et GALL. edit. (quibuscum consentiunt MERC. Codd.) corrupte ita leguntur: in Deum generationis et universae fidei restitutionem (in marg. reconstructionem) repromissionem inremisse est species. Iun. emendavit sic: in Deum regenerationis et universae fidei reiectionem intromissa est.

invisibilium mater. Et propter hoc quum sit instabilis, non impliciter neque uno sermone ¹referendum est: ²quoniam unusquisque illorum, quemadmodum ipsi volunt, tradunt eam. Quanti enim sunt huiusmodi sententiae mystici antistites, tot sunt et re-emptiones. ³Et quia ad negationem baptismatis, eius quae est ⁴in eum regenerationis, et universae fidei destructionem remissa est species haec a Satana, arguentes eos ⁵referemus aptiori loco.

2. Dicunt autem eam necessariam esse iis, qui perfectam agnitionem ⁶acceperunt, ut in eam, quae est super omnia ⁷vir-
 is, *sint regenerati. Aliter enim nobis impossibile esse ⁸intra
 leroma introire, quoniam haec est, quae in profundum Bythi de-
 ucit, ⁹secundum eos. ¹⁰Et baptisma quidem apparentis Iesu in
 emissionem esse peccatorum; redemptionem autem esse eius, qui
¹¹in eo descenderit spiritus, ad perfectionem; et illud quidem ani-
 male, ¹²illam autem spiritalem esse repromittunt. Et baptisma
 quidem a Ioanne annuntiatum ¹³in poenitentiam; redemptionem au-
 tem eius, qui in eo est, Christi positam esse ad perfectionem: et
 hoc esse, de quo dicit: *Aliud baptisma habeo baptizari et valde* Luc. XII. 50

et, regenerentur. Aliter enim fieri non posse, ut cuiquam aditus
 Pleroma pateat: quippe quum ea sit, quae usque ad intimum
 bythi sinum eos detrudat. Etenim per conspicui quidem Iesu bap-
 tismum peccata remitti; per Christi autem, qui in eum descenderit,
 redemptionem perfectionem comparari. Illum item animale, hanc
 spirituale esse statuunt. Ac baptismum quidem a Ioanne ad poe-
 nitentiam annuntiatum; redemptionem vero a Iesu consequendae per-
 fectionis causa allatam. Eoque spectare id quod ait: *Baptismo alio*

FEUARD., qui in Cod. VET. hanc lectionem reperit: *in Deum regenerationis et universae fidei destructionem repromissionem remissa est* (consentit Voss.), sese excire ait, qua via irrepserit in hunc locum illud repromissionem sensum omnino turbans, quam vocem expunxit contra dem VET. Cod. Recte insuper censet FEUARD., pro remissa melius legendum esse immissa aut submissa. MASSUETO accente in Codd. CLAROM. et PASS. ante immissa deest repromissionem.

5. referemus] CLAROM. PASS. et VOSS. referimus.

6. acceperunt] CLAROM. acceperint.

7. virtus] FEUARD. solus legit virtutem, escio qua auctoritate motus.

8. intra Pleroma] ERASM. GALL. infra leroma.

9. secundum eos] Secundum legitur in ERASM. GALL. MASS. et omnibus Codd.

GRABIUS igitur et FEUARD. male egerunt expungentes illam praepositionem.

10. Et] Ex graeco legere malim etenim.

11. in eo descenderit spiritus] VOSS. in eos descenderit (GRAB. iterum errat) spir. Codd. CLAROM. PASS. VOSS. et MASS. habent spiritus, sed ERASM. GALL. FEUARD. et GRAB. cum graeco textu Christus. Parum refert: nam πνεῦμα in Iesum hominem deveniens ex sententia Gnosticorum erat Christus.

12. illam autem spiritalem] Sic primus FEUARD. ex VET. Cod., cui assentitur VOSS. Sed ERASM. GALL. perperam illa autem spiritualia.

13. in poenitentiam] ERASM. GALL. FEUARD. GRAB. in poenitentia. Sed MASS. ex PASS. Cod., quo legitur in poenitentia in (ita reperi etiam in VOSS.), sibi placere recte arbitratr nostram lectionem, quum librarius pro m scripsisse videatur m.

σθῆναι, καὶ πάνν ἐπείγομαι εἰς αὐτό. Ἀλλὰ καὶ τοῖς υἱοῖς Ζεβεδαίου, τῆς μητρὸς αὐτῶν αἰτουμένης τὸ καθίσαι αὐτοὺς ἐκ δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν μετ' αὐτοῦ εἰς τὴν βασιλείαν, ταύτην προσθεῖναι τὴν ἀπολύτρωσιν τὸν Κύριον λέγουσιν, εἰπόντα· ^a δύνασθε τὸ βάπτισμα βαπτισθῆναι, ὃ ἐγὼ μέλλω βαπτίζεσθαι; Καὶ τὸν Παῦλον ῥητῶς φάσκουσι τὴν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἀπολύτρωσιν πολλάκις μεμηνυκέναι· καὶ εἶναι ταύτην, τὴν ἐπ' αὐτῶν ποικίλως καὶ ἀσυμφώνως παραδιδομένην.

3. ^b Οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν νυμφῶνα κατασκευάζουσι καὶ μυσταγωγίαν ἐπιτελοῦσι, μετ' ἐπιρῥήσεών τινων τοῖς [†]τελειομένοις, καὶ πνευματικὸν γάμον φάσκουσιν εἶναι τὸ ὑπ' αὐτῶν γινόμενον κατὰ τὴν ὁμοιότητα τῶν ἄνω συζυγιῶν. Οἱ δὲ ἄγουσιν ^d ἐφ' ὕδωρ καὶ βαπτίζοντες οὕτως ἐπιλέγουσιν· εἰς ὄνομα ἀγνώστου Πατρὸς τῶν *ὄλων, εἰς ἀλήθειαν ^e μητέρα πάντων, εἰς τὸν κατελθόντα ^f εἰς Ἰησοῦν, εἰς ἔνωσιν καὶ ἀπολύτρωσιν καὶ κοινωνίαν τῶν δυνάμεων. ^g Ἄλλοι δὲ Ἑβραϊκά τινα ὀνόματα ἐπιλέγουσι, πρὸς τὸ μᾶλλον ^h καταπλήξασθαι τοὺς τελειομένους,

habeo baptizari et ad eum magnopere festino. Quin etiam Zebedaei filiis quum mater eorum ab ipso contenderet, ut eos secum in regno alterum a dextris alterum a sinistris collocaret, Dominum hanc redemptionem adiunxisse, quum dixit: Potestis baptismo eo baptizari, quo ego baptizandus sum? Paulum etiam expresso vocabulo eam, quae in Christo Iesu est, redemptionem persaepe indicasse, hancque eam esse, quae ab ipsis varie dissentienterque traditur.

3. Nonnulli enim ipsorum nuptiale cubiculum exstruunt ac

a. *Δύνασθε τὸ βάπτισμα κτλ.*] In N. T. pro his: ὃ ἐγὼ μέλλω βαπτίζεσθαι legitur ita: ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι, quae Marc. X, 39 et Matth. XX, 22 occurrunt. Sed nostris criticis certum est, illa ex Marci evang. in Matth. transposita esse, quippe quae non solum desiderentur in pluribus Codd. optimae notae, sed et in Italica versione, ut alia taceam. Cf. DE WETTIIUS ad locum cit. Matthaei. At vero mirum videtur, Marcosios ita mutasse verba, ut in locum Matthaei melius quadrarent. Etenim Matthaeo, qui scripserat: δύνασθε πειν τὸ ποτήριον, ὃ ἐγὼ μέλλω πίνειν; cum Marcosiis revera scribendum fuisset: ἢ τὸ βάπτισμα, ὃ ἐγὼ μέλλω βαπτίζεσθαι, dum in exemplaribus N. T. nunc legimus: ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι. V. MASS. in Appar. nostro.

b. *Οἱ μὲν κτλ.*] Euseb. h. e. IV, 11 haec usque ad πρὸς τὸ μᾶλλον καταπλήξασθαι τοὺς τελειομένους ex Irenaeo allegat. Sed omisit Euseb. ista:

εἰς ἔνωσιν καὶ ἀπολύτρωσιν καὶ κοινωνίαν τῶν δυνάμεων, in ceteris consentit cum Epiphanio.

c. *ἐπιρῥήσεών τινων*] Ex versione cum BILL. adde βεβήλων vel aliquid simile.

d. *ἐφ' ὕδωρ*] Euseb. εἰς ὕδωρ.

e. *μητέρα πάντων*] Euseb. μητέρα τῶν πάντων sicuti paullo ante πατὴρ τῶν ὄλων.

f. *εἰς Ἰησοῦν*] Eus. εἰς τὸν Ἰησοῦν Theodoret. haer. fabb. I, c. 9 perperam legit εἰς κατελθόντα Ἰησοῦν.

g. *Ἄλλοι δὲ Ἑβραϊκά τινα*] Int. Ἄλλοι δὲ καὶ Ἑβραϊκά, Etiam apud Euseb. deest vox τινά.

h. *καταπλήξασθαι*] Sic et editt. Eusebii. Valesius ad Euseb. observat, in IV eiusdem Codd. reperiri καταπλήξαι quae lectio Interpreti Irenaei ob oculo fuit.

1. *Dominum dicunt*] In ERASM. 1548 1560. 1563. 1567 falso legitur domin dicunt; in ceteris omnibus editt. recte.

2. *baptisma*] Sic scripsi ex Codd

ropero ad illud. Sed et filiis Zebedaei, matre ipsorum postulante, t sedere faceret eos a dextris et a sinistris cum eo in regno, anc apposuisse redemptionem ¹Dominum dicunt, dicentem: *Potestis* ^{Marc. X. 38.} *baptisma baptizari*, ³*quod ego habeo baptizari?* Et Paulum manifeste dicunt eam, quae sit ⁴in Christo Iesu, redemptionem sae- issime ostendisse; et esse hanc eam, quae ab ipsis varie et in- onsonanter traditur.

3. Quidam enim ex ipsis sponsale cubiculum quoddam ⁵ad- ptant, et quasi mysticum faciunt, cum quibusdam [†]profanis [†]Moss. 95. ictionibus, iis qui sacrantur; et spiritales nuptias dicunt esse id, uod ab ipsis fit, secundum similitudinem supernarum coniugatio- um. Alii autem adducunt ad aquam, et baptizantes ita dicunt: *In nomen incogniti* ^{*}*Patris omnium*, ⁷*in veritate(m) matrem* ^{*Grab. 90.} *omnium*, ⁸*in descendente(m) (in) Iesum*, ⁹*ad unionem et redem- ionem et communionem virtutum*. Alii autem et Hebraica nomina uperfantur, ut stupori sint, vel ¹⁰deterreant eos qui sacrantur,

acrorum initiationem efficiunt cum profanorum quorundam verbo- um pronuntiatione iis, quos initiant, spiritualesque nuptias id quod und appellat, ad supernorum coniugiorum similitudinem. Alii ad aquam eos ducunt, atque inter baptizandum his verbis utuntur: *In nomine ignoti Patris universorum, in veritate matre omnium, n eo qui in Iesum descendit, in unione et redemptione et commu- ione virtutum*. Alii rursus hebraica quaedam vocabula, quo ma- is eos, quos initiant, in stuporem trahant, ad hunc modum effan-

CLAROM. PASS. VOSS. et cum MASS. In ERASM. GALL. et FEUARD. male baptismo; GRAB. ex MERC. II. baptismum.

3. quod ego habeo baptizari] Haec, quae consentiant cum textu graeco, le- untur in Codd. VET. CLAROM. ARUND. VOSS. MERC. II. GRAB. et MASS. In MS. PASS. quod ego debeo baptizari. ERASM. GALL. FEUARD. quo ego debeo bapt.

4. in Christo] ERASM. 1548. 1560. 1563. 1567. a Christo.

5. adaptant] Sic CLAROM. PASS. MERC. II. GRAB. et MASS. Sed MS. VOSSII adaptant. ERASM. GALL. FEUARD. adaptantes.

6. In nomen incogniti] Ita Codd. PASS. et VOSS.; incogniti legitur et in CLAROM. et ARUND. Sed ERASM. GALL. et FEUARD. n nomine ignoti. Nostram lectionem re- peris apud GRAB. et MASS. recte iudi- cantes, Interpretem graecum textum εἰς ὄνομα ἀγνωστου ad verbum latine reddidisse.

7. in veritate(m) matrem] Codd. VOSS. ARUND. MERC. II. CLAROM. PASS. in ve-

ritate matrem. Quum dubitari nequeat, in MSS. supra e finali vocis veritate in- curia librarium omisum esse abbre- viationis signum, GRAB. et MASS. veri- tatem excudi iusserunt. ERASM. et GALL. perperam in veritate matris; FEUARD. in veritate matre.

8. in descendente(m) (in) Iesum] ERASM. GALL. in nomine descendente Iesu. Ita BILL. quoque legit in Codice, in notis laudato, nisi quod loco Iesu habuerit Spiritu. FEUARD. et in nomine descen- dentis in Iesu. In CLAROM. PASS. ARUND. VOSS. MERC. II. in descendente Iesum. GRAB. et MASS. ex graeco addidere alteram praepositionem in, a nobis, quum desit in MSS., uncinis inclusam.

9. ad unionem] Sic recte edit. princ. et GALL. FEUARD. GRAB. MASS. et Cod. ARUND. ERASM. 1548. 1560. 1567 et Cod. VOSS. ad unctionem. MERC. II. adiuncti- onem.

10. deterreant] Sic ERASM. 1526 et 1528 MASS. ex Codd. suis, itaque ARUND. VOSS.

οὕτως· ἡ βασιμὴ χαμοσσὴ βασιανορά, μισταδία ρουαδά, κοιστιά, βαβοφὸρ καλαχθεῖ. Τούτων δ' ἡ ἐξηγησία ἐστὶ τοιαύτη· ὁ ἐπὶ πᾶσαν δύναμιν τοῦ Πατρὸς ἐπικαλοῦμαι ὡς ὀνομαζόμενον καὶ πνεῦμα ἀγαθὸν καὶ ζωὴ· ὅτι ἐν σώματι ἐβασίλευσας. Ἄλλοι δὲ πάλιν τὴν λύτρωσιν ἐπιλέγουσιν οὕτως· τὸ ὄνομα τὸ ἀποκεκριμένον ἀπὸ πάσης θεότητος καὶ κυριότητος ἡ καὶ ἀληθείας, ὃ ἐνεδύσατο Ἰησοῦς ὁ Ναζαρητὸς ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ φωτὸς τοῦ Χριστοῦ, Χριστοῦ ζῶντος διὰ Πνεύματος ἁγίου, εἰς λύτρωσιν ἀγγελικὴν. Ὁ ὄνομα τὸ τῆς ἀποκαταστάσεως· ἡ Μεσσία οὐ φαρῆγ.

tur: Basema, Chamassi, Baenaora, Mystadia, Ruada, Cusia, Babephor, Calathi. Quorum verborum haec est interpretatio: Id, quod virtutem omnem exsuperat, invoco, quod lux et spiritus bonus et vita nominatur, quia in corpore regnasti. Sunt rursus qui redem-

et MERC. II. Sed ERASM. in omnibus aliis editt., GALL. FEUARD. GRAB. perterreant.

a. βασιμὴ, χαμοσσὴ κτλ.] Codd. REG. et VRATISLAV. χασιμὴ pro χαμοσσὴ, βασιανορά pro βασιανορά et κοιστιά pro κοιστιά habent. Hanc formulam ab Irenaeo, Epiphanio et Niceta Acom. in Thesaurο orthodox. fidei aliter scriptam legimus. Nicetas sic legit: Camosi Baanoora mystada rhuda custada phagor calathi; hancque addit interpretationem: o qui es super omnem virtutem patris, te invocamus, qui lumen et spiritus bonus et vita nominaris; quoniam in corpore regnasti. Viri docti rerum orientalium periti ingenia exercere in explicandis verbis corrupte scriptis. Primum nobis nominandus est Ioannes CROIUS, qui in specimine coniecturarum editioni Grabianae addito pag. 30 formulam hebraicis vocibus sic restituit:

בשם הקדוש אב ובן האורה מצויה רוח היה טובה שבגוף מלכת

i. e. in nomine sancto Patris et Filii, qui vocatur lumen, et Spiritus sancti, qui est vita bona; quia in corpore regnasti. Aliam viam ingressi sunt Iac RHEINFERTIUS in dissertatione de redemptione Marcosiorum (Opp. philol. p. 219 ss.) et Huld. Salomo CASTELLIIUS in Erklärung einer beim Iren. befindl. Syrischen Gebetsformel der Marcosier (Deutsche Acta Eruditorum Pars VI, p. 482 ss.), quorum uterque obscura illa verba e syriaca lingua explicanda esse censet. RHEINFERTIUS formulam ita legit: Βασεμαχ αβα ασια βασιαι (vel βασιη) γωρα... μιστα δαρουα δακουδα... βαφαγαρχ μελαχθ vel βαφοργαν μελαχθ. Quod syriace erit:

בשם אבא חסיה... בחיי נורה

משחתה ורוחא... בפנך מלכת בשםך קדושא vel בשםך מלכתא

Latine: in nomine tuo benignissime pater in vita lucis unctio Spiritus sancti in corpore tuo regnasti vel in redemptione angelorum. Hanc RHEINFERTII explicationem eam ob causam non accuratam esse puto, quod ab interpretatione Irenaeana iusto magis recessit, Marcumque ab orthodoxorum cogitandi loquendique usu haud alienum fuisse fingit. (Cf. NEANDRI gen. Entw. d. gnost. Syst. p. 181.) Sed mihi quidem valde arrisit ingeniosa CASTELLII loci obscuri restitutio. Vir doctus de duobus prioribus vocibus βασιμὴ χαμοσσὴ dubitare non debuisset. Namque id concedendum RHEINFERTIO, illas recte ab eodem esse expositas כנסא בשם, quod est τὸ ὄνομα τὸ ἀποκεκρυμμένον. (In versione latina legendum est: in nomine abscondito, quod est super — invoco cell.) Cetera autem CASTELLIO subtilissime ita solvere placuit:

בעא אנו נורה משתמה רוחא קדושא וחי אנה בפנך מלכתא quae quam accuratissime conveniunt cum interpretatione Irenaei.

b. ἐπὶ πᾶσαν δύναμιν.] Cum Iren. legere malim τὸ ἐπὶ πᾶσαν δύναμιν.

c. ἀγαθόν.] Deest haec vox in versione.

d. καὶ ἀληθείας.] NEANDER (gen. Entw. d. gnost. Syst. p. 182) legi vult: ὄνομα τὸ τῆς ἀληθείας.

e. ἡμέραις.] Int. ζώσας.

f. εἰς λύτρωσιν ἀγγελικὴν.] Quae fuerit apud Valentinianos λύτρωσις ἀγγελικὴ, neque GRAB. neque MASS. satis accurate explicuerunt, quamvis locus Clem. Alex. iis innouerit, qui illius λύτρωσεως

ic: ¹Basyma ²cacabasa ³eanaa, irraumista ⁴diarbada, caeota
⁵bafobor camelanthi. Horum autem interpretatio est talis. Hoc
quod est super omnem virtutem ⁶Patris invoco, quod vocatur
umen et spiritus et vita: quoniam in corpore ⁷regnasti. Alii
autem rursus redemptionem profantur sic: Nomen quod absconditum
est ab universa deitate et dominatione et veritate, quod induit
Iesus Nazarenus in zonis luminis, ⁸Christus Dominus viventis
per Spiritum sanctum, in redemptionem angelicam. Nomen quod

tionem his verbis efferant: Nomen quod absconditum est ab omni
deitate et dominatione et veritate, quod induit Iesus Nazarenus
in vitis luminis Christi Domini, viventis per Spiritum sanctum, in
redemptionem angelicam. Nomen restitutionis in integrum: Messia

rationem illustrat. Cfr. Excerpta Theo-
dotti § XXII, Clem. Alex. ed. Potter p.
974. Vulgaris erat Valentinianorum sen-
tentia, homines spiritales redituros esse
in Pleroma et veluti sponsas datum iri
angelis Salvatoris. V. supra cap. VII, 1
p. 78 et cap. VII, 5 p. 86. Peculiaris
illius doctrinae ratione habita in Excerptis
Theod. I. I. Valentiniani locum famosum
Pauli I ad Cor. XV, 29: ἐπεὶ τὴ ποιή-
σουσιν οἱ βαπτίζομενοι ὑπὲρ τῶν
νεκρῶν; ita interpretantur: νεκροὶ sunt
homines spirituales, neci dati quum e Ple-
romate in hunc mundum intrarent; qui
resurgent angelis similes futuri, quando
angelis aduniti Pleroma ingressuri sunt.
Certam resurrectionis i. e. reditus in
Pleroma spem homines spirituales eo
nacti sunt, quod angeli, qui hunc mundum
non intrarunt ideoque non sunt mortui,
pro mortuis i. e. pro hominibus spiri-
tualibus sunt baptizati. Cuius nomine
angelus aliquis baptizatus est, is salutem
consequetur eumque ne Horos quidem
impediturus est, quominus Pleroma in-
grediatur. Haec est λύτρωσις ἀγγελικῇ
i. e. redemptio per angelos redemptores
hominibus data atque hac de caussa,
quum in baptismatis ritu imponerentur
manus, dicere solebant: εἰς λύτρωσιν
ἀγγελικὴν.

g. Ὄνομα τὸ τῆς ἀν.] RHENFERDIUS
legi vult ὀνόματα τὰ τῆς ἀν. Sed ob-
stant Codd. graeci et interpretatio vetus.
GRABIUS recte ab his verbis incipit no-
vam periodum, cui illa ὀνόματα τὸ τῆς
ἀν. veluti titulus praefixa sunt.

h. Μεσσία κτλ.] Cod. REG. Μοσσία.
Ioan. CROUUS I. I. haec ita solvit:

משיח לא אפלג נשמה וחיל מרום
משמים ורחום אכפרנאצו ונצרני
יהושע ואמן

quae vertit: Messia, non divido animam
et virtutem altiore caelis et misericordiam:
utinam propitiationem obtineam, impera et
libera me salvator vere. Sed RHENFER-
DIUS I. C. ita locum restituit: Μεσσία
משיחא Messias vel Christus — Ουγαρυγα
דפרק ופרוקא et redemptor — Δεφαρεγ
נפש(—שי) נפש(—שי) נפש(—שי) נפש(—שי)
animam nostram (meam) — Μεγ αλεμα
אנא מן עלמא הנא ab hoc seculo —
Ου μεν χυλ et ab omnibus —
Δεβη quae in eo sunt — Βασμη
δ Ιαω בשמה דיהוה in nomine Iao —
Ουγαργαν וכפרן et expiavit nos —
Βεγουρχανα בפרקנא pretio, vel lytro
— Δεναψη דנפשה animae suae — Ου
vel ονα הו hic est — Ιησου Ναζαρια
אנא יושע נצריא Iesus Nazarenus. — De
hac formula quum e viro rerum ad Ori-
entem spectantium peritissimo, STICKELIO
nostro, quid sentiret quaesivissem: haec
ad me scripsit: „Viros doctos, qui peri-
culum faciebant, formulam Marcosiorum
aut ex hebraeo aut e syro sermone in-
terpretandi, quum viderim a vero aber-
rasse ac mihi sese obtulerit nova expo-
nendi ratio, quam unice rectam esse
persuasissimum habeo, permittas, eam
ut tibi proponam. Verba sunt chaldaica,
hoc modo constituenta:

משיחא ופרק נפשי מן (מן) חלדיא
מלז שם דיהוה (דיר) אכפרה (נפשה)
נפשה הנא יושע נצריא

hoc est: „Messias et redemptor animae
meae ab aeonibus propter potestatem no-
minis Iah (Iehova), redimentis animam eius,
hic (Messias) est Iesus Nazaraeus. —

De nomine חלדיא, eo sensu, quem equi-
dem sumsi, in lexico Buxtorffii non obvio,

*^a ναμεμψαιμάν καλδαίαν μοσομηδαέα, ^b ἀκφραναί ^c ψαούα, Ἰησοῦ Ναζαρία. Καὶ τούτων δὲ ἐρμηνεία ἐστὶ τοιαύτη· ^d οὐ διαιρῶ τὸ πνεῦμα, τὴν καρδίαν καὶ τὴν ὑπερουράνιον δύναμιν τὴν οἰκτίρμονα· ὀναίμην τοῦ ὀνόματός σου, Σωτὴρ ἀληθείας. Καὶ ταῦτα μὲν ἐπιλέγουσιν οἱ αὐτοὶ τελοῦντες· ὁ δὲ τετελεσμένος ἀποκρίνεται· ἐστήριγμαι καὶ λελύτρωμαι, καὶ λυτροῦμαι τὴν ψυχὴν μου ἀπὸ τοῦ αἰῶνος τούτου καὶ πάντων τῶν παρ' αὐτοῦ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Ἰαώ, ὃς ἐλυτρώσατο τὴν ψυχὴν αὐτοῦ εἰς ἀπολύτρωσιν ἐν Χριστῷ τῷ ζῶντι. Εἴτ' ἐπιλέγουσιν οἱ παρόντες· εἰρήνη πᾶσιν, ἐφ' οὓς τὸ ὄνομα τοῦτο ἐπαναπαύεται. Ἐπειτα μυρίζουσι τὸν τετελεσμένον τῷ ὁπῷ τῷ ^e ἀπὸ βαλσάμου. Τὸ γὰρ μέρος τοῦτο τύπον τῆς ὑπὲρ τὰ ὅλα εὐωδίας εἶναι λέγουσιν.

4. Ἔτιοι δ' αὐτῶν τὸ μὲν ἄγειν ἐπὶ τὸ ὕδωρ περισσὸν εἶναι φάσκουσι, μίξαντες δὲ ἔλαιον καὶ ὕδωρ ἐπὶ τὸ αὐτό, μετ' ἐπιρρόψεων ὁμοιοτρόπων, αἷς προειρήκαμεν, ἐπιβάλλουσι τῇ κεφαλῇ τῶν τελειουμένων· καὶ τοῦτ' εἶναι τὴν ἀπολύτρωσιν θέλουσι. ^f Μυρίζουσι δὲ καὶ αὐτοὶ τῷ βαλσάμῳ. ^h Ἄλλοι δὲ ταῦτα πάντα παραιτησάμενοι φάσκουσι, μὴ δεῖν τὸ τῆς ἀρρόγητος καὶ ἀοράτου δυνάμεως μυστήριον δι' ὁρατῶν καὶ φθαρτῶν ἐπι-

Uphareg, Namamsaeman, Chaldaeam, Mosomedaëa, Acphranae, Psaua, Iesu Nazaria. Quorum item verborum huiusmodi est interpretatio: Non divido spiritum, nec cor, nec supercaelestem virtutem, quae misericordia praedita est: utinam fruam nomine tuo, Salvator veritatis. Atque haec quidem profantur qui initiant; qui autem initiatus est, respondet: Confirmatus et redemptus sum ac redimo animam meam ab hoc saeculo et ab omnibus, quae ab eo sunt, in nomine Iao, qui redemit animam suam in redemptionem, in Christo vivente. Ac postea ii, qui adsunt, his verbis utuntur: Pax omnibus, super quos hoc nomen requiescit. Tum autem eum, qui initiatus

conferas locum Kimchii, in Gesenii Thesau-
sauro linguae hebraeae s. h. v., ubi syn-
onymum esse dicitur vocabuli מְרִיצָה,
cui respondet illud apud Epiphanium
lectum αἰών.“

1. Basyma] ARUND. Basymma.

2. cacabasa] CLAROM. ARUND. et VOSS.
cachasaba; PASS. ecasabasa.

3. eanaa irraumista] ERASM. GALL. et
FEUARD. eanaa irraurista. CLAROM. PASS.
VOSS. eanaa uramista.

4. diarbada caecta] ERASM. GALL. FEU-
ARD. dyarbada, caetlaba. CLAROM. diar-
vada, ceclaba. PASS. divarda cacotaba.
VOSS. diavarda cacotaba.

5. basobor] VOSS. sobor.

6. Patris] Hoc, quod desideratur in

ERASM. et GALL., addidit FEUARD. ex
Cod. VET. Consentit VOSS.

7. regnasti] Ita recte FEUARD. ex Cod.
VET. GRAB. MASS. Consentit VOSS. et
MERC. I. Sed ERASM. et GALL. male le-
gunt renasci.

8. Christus Dominus] Hic male vertit
Int. aut locus a librariis est pessum-
datus.

a. ναμεμψαιμάν] Cod. REG. νεμεμ-
ψαιμάν.

b. ἀκφραναί] Cod. REG. ἐκφραναί.

c. ψαούα] Cod. VRATISLAV. ψευούα.

d. οὐ διαιρῶ τό] Cum Int. adde τοῦ
Χριστοῦ.

e. ἀπὸ βαλσάμου] Cod. REG. et VRA-
TISLAV. ἀπὸ τοῦ βαλσάμου.

est restaurationis: ¹*Messia ufar* ²*magno in *seenchaldia mosomeda*, *Grab. 91. *eaacha faronepseha Iesu Nazarene*. Et horum interpretatio est talis: *Christi* † *non divido spiritum, cor et supercaelestem virtu-* † *Mass. 96.* *tem misericordem: fruar* ³*nomine tuo, Salvator veritatis*. Et haec quidem profantur ipsi qui sacrant; qui autem sacrat, ⁴*respondet: Confirmatus sum et redemptus sum, et redimo animam meam ab aeone hoc et omnibus, quae sunt ab eo, in nomine Iao, qui redemit animam eius, in redemptionem, in Christo vivente*. Dehinc superfantur, qui adstant: *Pax omnibus*, ⁵*in quos hoc nomen requiescit*. Post deinde ⁶*ungunt sacratum opobalsamo*. Unguentum enim hoc typum ⁷*esse dicunt eius suavitatis, quae sit super universa*.

4. Quidam autem eorum adducere quidem ad aquam supervacuum esse dicunt; admiscentes autem oleum et aquam in unum, cum quibusdam profanis dictionibus, similibus ⁸*quae praediximus*, mittunt super eorum caput, qui sacrantur; et hoc esse redemptionem volunt; ⁹*ungunt autem et ipsi opobalsamo*. Alii autem haec omnia recusantes dicunt, non oportere inenarrabilis et invisibilis virtutis mysterium per visibiles et corruptibiles perfici creaturas:

est, opobalsamo inungunt. Hoc enim unguentum fragrantiae illius, quae omnia exsuperat, typum esse aiunt.

4. Sunt etiam ex ipsis, qui eos ad aquam adducere supervacuum esse dicant; oleo autem et aqua una permixtis, cum vocibus quibusdam iis, quae ante a nobis commemoratae sunt, haud dissimilibus, in eorum quos initiant, caput iniiciunt; idque redemptionem esse volunt. Atque ipsi quoque balsamum adhibent. Alii vero haec omnia improbant ac repudiantes, ineffabilis et invisibilis virtutis mysterium per creaturas in aspectum cadentes, interituique obnoxias, et eorum, quae in cogitationem non cadunt, corpo-

f. μετ' ἐπιρρόσεων] Int. additum legit βεβήλων.

g. μυστήριον] Int. μυστήριοντες.

b. Ἄλλοι] Observat MASS., hic intelligendos esse Ascodrutas seu Ascodrupitas, de quibus cf. Theodoretus haer. fabb. I, c. 10.

1. *Messia ufar*] Al. messiau far.

2. *magno in seenchaldia*] Ita editores omnes. Voss. magnaimse encaldia mosome dacuach faron epseba. CLAROM. maganaim seenchaldia mosome dae abacfaron epsebe. ARUND. convenit cum edit., nisi quod habent magnounse vel magnaimse eacha, et faron epseba.

3. *nomine tuo*] ERASM. duabus prioribus edit. nomini tuo, in marg. nominati.

4. *respondet*] Sic FEUARD. GRAB. MASS. et Cod. Voss. In ceteris edit. respondit.

5. *in quos*] ERASM. GALL. FEUARD. in quibus.

6. *ungunt*] CLAROM. unguent; PASS. et Voss. ungent.

7. *esse*] Omissum est hoc in ERASM. et GALL.

8. *quae praediximus*] IUN. recte legi vult quas. ERASM. GALL. FEUARD. habent quae supra praediximus. GRAB. et MASS. supra omiserunt auctoritate Codd. Voss. et MERC. II.

9. *ungunt*] Sic edit. praeter MASS., qui, nescio cur, ex PASS. et Voss. legit ungentes. CLAROM. unguentes.

τελειῖσθαι κτισμάτων, καὶ τῶν ἀνευνοήτων, ^ακαὶ ἁσωμάτων δι' αἰσθητῶν καὶ σωματικῶν. Εἶναι δὲ ^βτελείαν ἀπολύτρωσιν, αὐτὴν τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ ἀρρήτου μεγέθους. Ὑπ' ἀγνοίας γὰρ ὑστερήματος καὶ πάθους γεγονότων, διὰ γνώσεως καταλύεσθαι πᾶσαν τὴν ἐκ τῆς ἀγνοίας σύστασιν· ὥστε εἶναι τὴν γνῶσιν ἀπολύτρωσιν τοῦ ἔνδον ἀνθρώπου. Καὶ μήτε σωματικὴν ὑπάρχειν αὐτὴν· φθαρτὸν γὰρ τὸ σῶμα· μήτε ψυχικὴν, ἐπεὶ καὶ ἡ ψυχὴ ἐξ ὑστερήματος, καὶ ἔτι τοῦ ^οΠατρὸς ὥσπερ οἰκητήριον· πνευματικὴν οὖν ^δδεῖ καὶ τὴν λύτρωσιν ὑπάρχειν. Λυτροῦσθαι γὰρ διὰ ^οΜωϋσέως τὸν ἔσω ἄνθρωπον *τὸν πνευματικόν, καὶ ἀρχεῖσθαι †αὐτοὺς τῇ τῶν ὅλων ἐπιγνώσει. Καὶ ταύτην εἶναι ^ελύτρωσιν ἁληθῆ.

5. . . . . τοὺς τελευτῶντας ἀπ' αὐτῶν καὶ ἐπὶ τὴν αὐτὴν ἔξοδον φθάνοντας . . . λυτροῦνται . . . ποτὲ γὰρ τινες ἐξ αὐτῶν ἔλαιον ὕδατι μίξαντες, ἐπιβάλλουσι τῇ κεφαλῇ τοῦ ἐξεληθόντος. Οἱ δὲ μύρον τὸ λεγόμενον ὀποβάλαμον καὶ ὕδωρ τὴν ἐπὶ κλησιν κοινὴν ἔχοντες . . . ἵνα δῆθεν . . . ἀκράτητοι γένωνται καὶ ἀόρατοι ταῖς ἄνω ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις, εἰς τὸ ὑπερβῆναι ἀοράτως τὸν ἔσω αὐτῶν ἄνθρωπον . . . ὡς τῶν σωμάτων τούτων ἐν τῇ κτίσει καταλιμπανομένων· τῆς δὲ ψυχῆς αὐτῶν παρισταμένης τῷ Δημιουργῷ . . . ἐγκελεύονται δέ . . . ὅτι . . . ἐὰν ἔλθῃ ἐπὶ τὰς ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας, ἔχε ἐν μνήμῃ τάδε εἰπεῖν μετὰ τὴν ἐντεῦθεν τελευτήν· ἐγὼ υἱὸς ἀπὸ Πατρὸς, Πατὴρ προόντος, υἱὸς δὲ

risque expertia sunt, per ea quae sensibilia et corporea sunt, peragendum esse negant; perfectamque redemptionem in ineffabilis magnitudinis agnitione positam esse censent. Nam quum et defectus et passio ex ignoratione profluxerint, quidquid ex ignoracione coagmentatum fuerit, per cognitionem deleri, ac proinde nihil aliud esse cognitionem, quam interni hominis redemptionem. Nec vero corporalem hanc esse, quum corpus interitui sit obnoxium, nec animalem, quum anima ex defectu orta sit, sitque tanquam spiritus domicilium: quocirca spiritualem esse redemptionem oportere. Per

a. καὶ ἁσωμάτων] Int. addit καὶ ἀναισθητῶν.

b. τελείαν] Cod. VRATISLAV. τὴν τελείαν.

c. Πατὴρ] Int., uti re ipsa docemur, recte legit πνεύματος. Ἐτι non agnoscit Int.

d. δεῖ] Legendum cum Int. δεῖν.

e. Μωϋσέως] Lege cum Int. γνώσεως, quod GALL. sine auctoritate Codd. in textum recepit.

f. λύτρωσιν ἁληθῇ] Addit Epiphanius: ἕως ὧδε τὰ ὑπὸ Εἰρηναίου. Quae sequuntur ex Haer. XXXVI, quae est He-

racleonitarum, desumpta sunt: ut hinc pateat hos esse, quos hic delineat Irenaeus. Sic autem huius verba, tacito nomine, mutuatur Epiphanius, ut sua faciat, paulloque fusiore stilo prosequatur, quod brevius scripsit Irenaeus. Ea propter quae formulam praecedunt omittere GRABIO placuit. Mihi vero consultius visum est, ea referre e regione latinorum, iis tantum resectis, quae paullo longius ab his absunt et λυτροῦται commutato in λυτροῦνται; quum maxime, quamvis non ad amussim respondeant graeca latinis, ab his tamen illa non adeo disce-

¹et ea quae mente concipi non possunt et incorporalia et insensibilia per sensibilia et corporalia. Esse autem perfectam redemptionem, ipsam agnitionem inenarrabilis magnitudinis. ²Ea enim, quae sunt de ignorantia labis et passione facta, per agnitionem dissolvi universum ignorantiae statum, uti sit agnitio ³redemptio interioris hominis. Et neque corporalem esse eam: corruptibile enim est corpus; neque animalem, quoniam et anima de labe est, spiritus velut habitaculum: spiritalem ergo oportere et redemptionem esse. Redimi enim per agnitionem interiorem hominem *†spiritualem, et sufficere eis universorum agnitionem. Et hanc esse redemptionem veram.

* Grab. 92.

† Mass. 97.

5. Alii sunt, qui ⁴mortuos redimunt ad finem defunctionis, mittentes eorum capitibus oleum et aquam, sive praedictum unguentum cum aqua, ⁵et supradictis invocationibus, ut incomprehensibiles et invisibiles ⁶principibus et potestatibus fiant, et ut superascendat super invisibilia interior ipsorum homo, quasi corpus quidem ipsorum in creatura mundi relinquatur, anima vero proiciatur Demiurgo. Et praecipunt eis venientibus ad potestates haec dicere, posteaquam mortui fuerint: *Ego filius a ¹Patre, Patris qui ante fuit,*

cognitionem enim internum ac spiritualem hominem redimi aiunt, et neque rerum universarum cognitionem adeptos, nihil praeterea requirere. Atque hanc veram redemptionem esse.

5. Sunt alii, qui iam iamque ex hac vita excessuros redimant, oleum aquae immixtum in eorum capita iniicientes, una cum iis invocationibus, quas superius commemoravimus. Quod quidem eo faciunt, ut a superioribus principatibus et potestatibus apprehendi et teneri nequeant, atque ut internus eorum homo invisibili modo ulterius ascendat; perinde nimirum ac corpora eorum inter res conditas relinquuntur. Iubent autem eos, quum ad principatus ac potestates venerint, his verbis uti: *Ego filius a Patre, Patre, inquam,*

dant, quin propria Irenaei ex iis colligere facile possit eruditus lector. MASS.

1. et ea quae mente celt.] LUN. hunc locum ita ex graecis legi vult: et eorum quae m. c. n. p. et incorporalium et insensibilium per s.

2. Ea enim] INT. non satis intellexit mentem auctoris.

3. redemptio] Ita ex graec. CLAROM. OTTOB. ARUND. VOSS. MERC. I. et II. (in quo et additum est) GRAB. et MASS. In ERASM. GALL. et FEUARD. deest redemptio.

4. mortuos] GRABIVS, cuius sententiam repetit MASS. tacito eius nomine, recte censet, Interpretem vocem τελευτώντας vertere debuisse morientes, quoniam ex

Epiphanio pateat, ista solemnia non post mortem, sed obitu proxime instante ab Heracleonitis esse peracta. In hanc sententiam quadrant, quae MASS. ex Theodoretto fabb. haer. I, 2 citat: ἕτεροι δὲ πινες μετὰ τὴν ἀποβίωσιν ἔλαιον καὶ ὕδωρ ταῖς τῶν τελευτώντων ἐμβάλλουσι κεφαλαῖς.

5. et supradictis] Editi. praeter MASS. habent et cum s. Sed et omisit MERC. II. et cum VOSS., utrumque CLAROM.

6. principibus] Ex Epiphanio legendum superioribus principibus.

7. Patre, Patris] Ita omnes Codd. ERASM. GALL. MASS. At FEUARD. et GRAB. Patre, Patre.

^a ἐν τῷ παρόντι. Ἦλθον πάντα ἰδεῖν τὰ ἀλλότρια καὶ τὰ ἴδια· καὶ οὐκ ἀλλότρια δὲ παντελῶς, ἀλλὰ τῆς Ἀχαμώθ, ἣτις ἐστὶ Θήλεια, καὶ ταῦτα ἑαυτῇ ἐποίησε. Κατάγω δὲ τὸ γένος ἐκ τοῦ προόντος, καὶ πορεύομαι πάλιν εἰς τὰ ἴδια, ὅθεν ἐλήλυθα. Καὶ ταῦτα εἰπόντα . . . . . διαφεύγειν τὰς ἐξουσίας . . . ἐρχεσθαι δὲ ἐπὶ τοὺς περὶ τὸν Δημιουργόν, καὶ λέγειν . . . σκευὸς εἰμι ἔντιμον μᾶλλον παρὰ τὴν Θήλειαν τὴν ποιήσασαν ἡμᾶς. Εἰ ἡ μήτηρ ἡμῶν ἀγνοεῖ τὴν ἑαυτῆς ῥίζαν, ^b ἐγὼ οἶδα ἑμαυτὸν καὶ γινώσκω, ὅθεν εἰμί, καὶ ἐπικαλοῦμαι τὴν ἄφθαρτον Σοφίαν, ἣτις ἐστὶν ἐν τῷ Πατρὶ, μήτηρ δὲ ^c τῆς μητρὸς ἡμῶν τῆς ^d μὴ ἐχούσης μητέρα, ἀλλ' οὔτε σύζυγον ^e ἄρρενα· Θήλεια δὲ ^f ἐπὶ Θηλείας γενομένη ἐποίησεν ἡμᾶς, ἀγνοοῦσα καὶ τὴν μητέρα αὐτῆς καὶ δοκοῦσα ἑαυτὴν εἶναι μόνην· ἐγὼ δὲ ἐπικαλοῦμαι αὐτῆς τὴν μητέρα. ^g Τούτους δὲ τοὺς περὶ τὸν Δημιουργόν ἀκούσαντας σφόδρα ταραχθῆναι καὶ καταγνῶναι αὐτῶν τῆς ῥίζης καὶ τοῦ γένους τῆς μητρὸς. ^h Αὐτὸν δὲ πορευθῆναι * εἰς τὰ ἴδια, ῥίψαντα τὸν δεσμὸν αὐτοῦ, τουτέστι τὴν ψυχὴν. Καὶ περὶ μὲν τῆς ἀπολυτρώσεως ταῦτά ἐστιν ὅσα εἰς ἡμᾶς ⁱ συνεληλύθαμεν. . . . .

praeexistente, filius autem in eo qui praeexistit. Veni ut tam mea, quam aliena cernerem, quamquam non etiam prorsus aliena, sed Achamoth, quae femina est, atque haec in usum suum effecit. Genus autem duco a praeexistente, ac rursus ad mea me confero, unde veni. Atque hac oratione habita, eum potestates effugere aiunt: ac deinde ad Demiurgum proficisci, eumque his verbis convenire: Vās sum praestantius, quam femina ea, quae vos procreavit. Si mater vestra radicem suam ignorat, ego me ipsum novi ac exploratum habeo, unde venerim: atque incorruptibilis Sapientiae opem imploro, quae est in Patre, materque vestrae parentis, quae

a. ἐν τῷ παρόντι] Int. ἐν τῷ προόντι.

b. ἐγὼ οἶδα] Int. ἐγὼ δὲ οἶδα.

c. τῆς μητρὸς] Int. ante has voces legit ἐστὶ.

d. μὴ ἐχούσης μητέρα] Lege cum Int. πατέρα. Etenim constat ex Valentinianorum systemate, Achamoth ex Sophia productam esse sine commixtione mariti Theleti.

e. ἄρρενα· Θήλεια] Lege cum Int. ἀρρένο-θήλεια. V. observata ad text. lat.

f. Τούτους] Legendum aut τούτων cum Int. aut ταῦτα.

g. Αὐτὸν — ῥίψαντα τὸν δεσμὸν αὐτοῦ] Int. αὐτοὺς — ῥίψαντας τοὺς δεσμούς αὐτῶν.

h. συνεληλύθαμεν] BILL. legi vult συνελήλυθε, PETAV. ἐλήλυθε.

1. Veni aulem] CLAROM. VOSS. et PASS. veniam; ERASM. 1563 et 1567 perperam venit, in ceteris recte.

2. sunt Achamoth] IUN. legi vult quae sunt A. Sed lectio Interpretis ferri potest.

3. deducit] Sic CODD. et ERASM. GALL. cum MASS. Sed FEUARD. et GRAB. ex graeco deduco.

4. fecit vos] Sic ERASM. GALL. MASS. ARUND. MERC. II. VOSS. Sed FEUARD. cum GRAB. effecit.

5. unde sim] MERC. II. unde sum.

6. masculo-femina] Sic recte CLAROM. PASS. VOSS. et MERC. II. In edit. autem omnibus legitur masculum; femina, favente

filii autem in eo qui ante fuit. ¹*Veni autem videre omnia, quae sunt mea et aliena; non autem aliena in totum, sed* ²*sunt Achamoth, quae est femina, et haec sibi fecit;* ³*deducit enim genus ex eo, qui ante fuit; et eo rursus in mea, unde veni. Et haec dicentem evadere et effugere potestates dicunt. Venire quoque ad eos, qui sunt circa Demiurgum, et dicere eis: Vas ego sum pretiosum, magis quam femina, quae* ⁴*fecit vos. Si mater vestra ignorat radicem suam, ego autem novi me ipsum et scio,* ⁵*unde sim, et invoco incorruptibilem Sophiam, quae est in Patre, mater autem est matris vestrae, quae non habet patrem, neque coniugem:* ⁶*masculo-femina autem a femina* ⁷*nata effecit vos, ignorans et matrem suam, et putans se ipsam esse solam: ego autem invoco eius matrem. Haec autem eos, qui circa Demiurgum* † *sunt, audi-* † *Mass. 93.*
entes, valde conturbari et reprehendere suam radicem et genus matris; ⁸*ipsos autem* * *abire in sua, proicientes nodos ipsorum, id* * *Grab. 93.*
est, animam. ⁹*Et de redemptione quidem ipsorum haec sunt, quae quidem in nos venerunt. Quum autem* ¹⁰*discrepent* ¹¹*ab invicem et doctrina et traditione, et qui recentiores eorum agnoscuntur, affectant per singulos dies novum aliquid adinvenire et fructificare, quod* ¹²*nunquam quisquam excogitavit; durum est omnium describere sententias.*

patris est expers, ac ne coniugem quidem habet; masculo-femina ex femina orta vos effecit, matrem etiam suam ignorans, seque solum esse existimans. Ego vero ipsius matrem imploro atque obtestor. Hoc autem quum Demiurgus audierit, magnopere perturbari, radicemque suam et matris genus incusare. Ipsum autem ad sua proficisci, proiecto suo vinculo, et angelo, hoc est, anima. Et de redemptione quidem haec sunt, quae ad nos devenerunt. . .

quidem hodierno textu graeco, sed repugnante sensu. Cui enim de femina loquenti unquam venit in mentem dicere, eam habere coniugem masculum? Quasi alius feminae coniux esse posset, quam masculus. Nostrae vero lectioni favet tota Valentinianorum hypothesis, qui Achamothae suae masculi et feminae virtutem tribuebant: ulpote quae se ipsa sola conctarum rerum materiam et Demiurgum ipsum condiderit. Hinc Dominum eam masculiniter et Demiurgum Apatoram vocabant cap. V, quia hic ab Achamoth sine commixtione coniugis productus. Graeca igitur ex latinis emendanda sunt. MASS.

7. *nata*] Haec vox, quae deest in ERASM. et GALL., addita est a FEUARD. consentiente Voss.

8. *ipsos autem abire in sua proicientes nodos ipsorum*] Ita legitur in omnibus Codd. et edit., praeterquam quod ERASM. GALL. et GRAB. pro *abire* scribunt *abentes*. FEUARVENTIO, Epiphaniū textum vertenti, quod loco pluralis numeri posuit singularem, assentire nequeo.

9. *Et de redemptione*] Et deest in MERC. II.

10. *discrepent*] Sic cum Codd. ARUND. VOSS. (quem hic iterum neglexit GRAB.) et MASS. et LUN. lego. ERASM. GULL. FEUARD. *discrepant*.

11. *ab invicem*] Sic ERASM. 1526. 1528. 1534. ARUND. VOSS. GRAB. MASS. Sed in reliquis ERASMI edit. GALL. et FEUARD. *ad invicem*.

12. *nunquam*] MERC. II. *nusquam*.

1. Quum teneamus autem nos regulam veritatis, id est, quia sit unus Deus omnipotens, qui omnia condidit per Verbum suum et aptavit et fecit ex eo, quod non erat, ad hoc ut sint omnia, Ps. XXXII. 6. quemadmodum Scriptura dicit: *Verbo enim Domini caeli firmati* Ioan. I. 3. *sunt, et spiritu oris eius omnis virtus eorum.* Et iterum: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil:* (Ex omnibus autem nihil subtractum est; sed omnia per ipsum fecit Pater, sive visibilia, sive invisibilia, ¹sive sensibilia, sive intelligibilia, sive temporalia propter quandam dispositionem, sive sempiterna ²et aeterna) non per angelos, neque per virtutes aliquas abscissas ab eius ³sententia; nihil enim indiget omnium Deus, ⁴sed et per Verbum et Spiritum suum omnia faciens et disponens et gubernans et omnibus esse praestans; hic qui mundum fecit, (etenim mundus ex omnibus) hic qui hominem plasmavit, ⁵hic Deus Abraham et Deus Isaac et Deus Iacob, super quem alius Deus non est, neque ⁶initium, neque Virtus, neque Pleroma; hic pater Domini nostri Iesu Christi, quemadmodum ostendemus: hanc ergo tenentes regulam, licet valde varia et multa dicant, facile eos ⁷deviasse a veritate arguimus. Omnes enim fere quotquot sunt haereses Deum quidem unum dicunt, sed per sententiam malam immutant, ingrati existentes ei, qui fecit eos, quemadmodum et gentes per idololatriam. ⁸Plasma autem Dei contemnunt, contradicentes suae saluti, ipsi sui accusatores amarissimi et falsi testes existentes. Qui quidem resurgent in carne, licet nolint, uti agnoscant virtutem suscitantis eos a mortuis; cum iustis autem non annumerabuntur propter incredulitatem suam.

2. Quum sit igitur adversus omnes haereticos detectio atque convictio varia et multifaria, et nobis propositum est, omnibus iis secundum ipsorum ⁹charactera contradicere; necessarium arbitrati

1. *sive sensibilia*] In CLAROM. PASS. et VOSS. desunt haec duo verba. ARUND. male quidem habet *insensibilia*.

2. *et aeterna*] Sic cum MASS. legi volui ex MSS. CLAROM. PASS. ARUND. et VOSS. (in quo luculenter scriptum reperi *et aeterna* — GRAB. errat). Ceteri editt. *et ea omnia*.

3. *sententia*] Scriptum esse in archetypo censet MASS. *ἐννοίας*, qua voce Irenaeus alludat ad Valentinianorum *Ennoeam*. Quod vix crediderim. Melior enim est IUNII coniectura, pro *sententia* legendum esse *essentia*.

4. *sed et per*] Sic cum MASS. legendum censeo ex MSS. VOSS. et MERC. II.

5. *hic Deus*] Ita et MASS. ex CLAROM. PASS. VOSS. et ARUND. Editt. ceterae *hic qui Deus*, neque ita bene.

6. *initium*] Alludit ad *Ἀρχὴν* Valentinianorum.

7. *deviasse*] Cod. VOSS. *devitasse*.

8. *Plasma*] Sic VOSS. FEUARD. in marg. GRAB. MASS. ARUND. *plasmationem*. ERASM. GALL. et FEUARD. in contextu perperam *plasmata*. Etenim sub *plasmate* hic intellexit, uti scite observavit MASS., carnem, quam resurrecturam esse negabant Gnostici.

9. *charactera*] Sic scripsi cum VOSS. et MERC. I.

sumus prius referre fontem et radicem eorum, uti ¹sublimissimum ipsorum Bythum cognoscens, intelligas arborem, de qua defluerunt tales fructus.

C A P. XXIII.

Cap. XX.

1. *† Simon enim Samarites, magus ille, de quo discipulus et sectator apostolorum Lucas ait: *Vir quidam autem nomine Simon, ²qui ante erat in civitate ³magicam exercens artem, et seducens gentem Samaritanorum, dicens se esse aliquem ⁴magnum, quem auscultabant a pusillo usque ad magnum, dicentes: ⁵Hic est virtus Dei, quae vocatur magna. Intuebantur autem eum, ⁶propter quod multo tempore magicis suis dementasset eos. Hic igitur Simon, qui fidem simulavit, ⁷putans apostolos ⁸et ipsos sanitates per ⁹magicam et non virtute Dei perficere; et ¹⁰per impositionem manuum Spiritu sancto adimplere credentes Deo per eum, qui ab ipsis ¹¹evangelizatur Christus Iesus, per maiorem quandam magicam scientiam et hoc suspicans fieri, et offerens ¹²pecuniam apostolis, ¹³ut acciperet et ipse hanc potestatem quibuscunque velit dandi Spiritum sanctum, audivit a Petro: *Pecunia tua tecum sit in ¹⁴perditionem*, ^{ibid.} 20 sqq. quoniam donum Dei existimasti pecunia possideri: non est tibi pars, neque sors in sermone hoc: cor enim tuum non est rectum coram Deo. In felle enim amaritudinis, et obligatione iniustitiae video te esse. Et quum ¹⁵adhuc magus non credidisset Deo et ¹⁶cupidus intendit contendere adversus apostolos, uti et ipse glo-*

* Grab. 94.

† Mass. 99.

Act. VIII. 9

seq.

1. *sublimissimum*] Falso accusat GRAB. Cod. Voss. lectionis eiusdem, quam FEUARD. in marg. ex VET. Cod. assert — *subtilissimum*. In Cod. enim Voss. nostram lectionem reperi.

2. *qui ante*] IUN. delet qui.

3. *magicam exercens artem*] Sic FEUARD. GRAB. MASS. consentientibus MSS. Voss. PASS. In MERC. I. legitur *magiam*.

4. *magnum*] In CLAROM. PASS. et Voss. deest haec vox.

5. *Hic est virtus*] Vere, quod addunt ante virtus ERASM. GALL. FEUARD., expunxit GRAB., utpote quod nec Scripturae textus nec ullus Codex agnoscat.

6. *propter quod*] IUN. propterea quod.

7. *putans*] Sic CLAROM. PASS. OTTOB. et Voss. Mirum sane, GRABII MSS. anglica in hac voce vitata esse dixisse. In MERC. I. et II. legitur *portans*, in ARUND. post.

8. *et ipsos*] Sic Codd. CLAROM. Voss. et GRAB. cum MASS. In ceteris minus bene et ipsas.

9. *magicam*] Sic cum GRAB. et MASS. ex melioribus Codd. ARUND. PASS. Voss. hic et paullo post excudi iussi. Alii *magiam*.

10. *per impositionem*] Voss. *impositione*.

11. *evangelizatur*] IUN. legi vult *evangelizabatur*, quod sensui magis aptum foret.

12. *pecuniam*] Sic ARUND. Voss. MERC. I. et, uti suspicor, MASSUETI Codices. Sed editores excepto MASSUETO omnes legunt *pecunias*.

13. *ut*] Voss. *ita ut*.

14. *perditionem*] ARUND. et MERC. II. *perditione*.

15. *adhuc magus*] Ita lego cum PASS. Voss. FEUARD. (in marg.) et GRABIO. Sed MASS. cum ceteris *adhuc magis*, quae lectio cur magis probanda sit, non liquet.

16. *cupidus intendit contendere*] Sic ARUND. Voss. MERC. II. CLAROM. PASS. OTTOBON. FEUARD. (in marg.) GRAB. et MASS. Sed ERASM. GALL. et FEUARD. (in contextu) *cupidius*. IUN. pro *intendit contendere* legi vult *contenderet*. — *Cupidus* scil. auri et honoris.

riosus videretur esse, et universam magicam adhuc amplius ¹scrutans, ita ut in stuporem cogeret multos hominum: ²quippe quum esset sub Claudio Caesare, a quo etiam ³statua honoratus esse dicitur propter magicam. Hic igitur a multis quasi Deus glorificatus est, et docuit semetipsum esse, ⁴qui inter Iudaeos quidem quasi Filius apparuerit, in Samaria autem quasi Pater descenderit, in reliquis vero gentibus quasi Spiritus sanctus adventaverit. Esse autem se sublimissimam virtutem, hoc est eum qui sit super omnia Pater, et sustinere vocari se quodcunque eum vocant homines.

2. Simon autem Samaritanus, ex quo universae haereses substituerunt, habet huiusmodi sectae materiam. Hic ⁵Helenam quandam ⁶ipse a Tyro civitate Phoenices quaestuariam quum redemisset, secum circumducebat, ⁷dicens hanc esse primam mentis eius conceptionem, matrem omnium, per ^{*}quam ⁸in initio mente concepit angelos facere, et archangelos. Hanc enim Ennoian exsilientem ex eo, cognoscentem quae vult pater eius, degredi ad inferiora et generare angelos et potestates, a quibus et mundum hunc factum dixit. Posteaquam autem ⁹generavit eos, haec detenta est ab ipsis propter invidiam, quoniam nollent progenies alterius cuiusdam putari esse. Ipsum enim ¹⁰se in totum ignoratum ab ipsis; Ennoian

* Grab. 95.

1. scrutans] Sic Voss. et Mass. In ceteris inscrutans.

2. quippe quum] Cod. ARUND. minus bene quippe qui.

3. statua honoratus esse dicitur] Irenaeus hic secutus est Iustinum martyrem Apol. I, 26 (pag. 190 ed. OTTON.) narrantem, statuam Simonis magi in insula Tiberina erectam habuisse inscriptionem: ΣΙΜΩΝΙ ΔΕΘ ΣΑΡΚΤΩ. Sed constat, Iustinum errore deceptum esse, quippe qui, quae de statua Semoni Sancto Sabinorum deo ei innotuerant, in Simonem magum transferret. V. quae Collega doctissimus OTTO ad locum Iustini observavit, et Apparatum nostrum I; p. 135 sqq.

4. qui inter Iudaeos cett.] Haec apud Theodoretum fabb. haer. I, 1 graece leguntur: Καὶ Ἰουδαίοις μὲν ὡς υἱὸν φανῆναι, πρὸς δὲ Σαμαρείτας ὡς Πατέρα κατεληλυθέναι, ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσιν ὡς Πνεῦμα ἅγιον ἐπιφοιτῆσαι. BAURIUS libro d. christliche Gnosis p. 305 disputat ita: Die Behauptung dem Simon beigelegt: er sei derselbe, der in Iudaea als Sohn erschienen, in Samaria als Vater herabgestiegen und zu den übrigen Völkern als heil. Geist gekommen, soll nur dies sagen: an und für

sich sei es dieselbe Offenbarung Gottes, wenn auch die Namen und Formen verschieden seien; wie das Christenthum selbst von der Erscheinung des Sohnes die Wirksamkeit des Geistes unterscheide, obgleich das Wesen der Offenbarung dasselbe bleibe, so sei man durch das Christenthum selbst berechtigt, Simon Christus zur Seite zu setzen und ihn als Repräsentanten des höchsten Gottes Vater zu nennen, wie sich Christus in demselben Sinne Sohn nannte.

5. Helenam] Sic FEUARD. (in marg.) GRAB. et MASS. ex Codd. et cum multis ecclesiae patribus. ERASM. vero GALL. et FEUARD. (in contextu) perperam Selenen.

6. ipse] MASS. pronomen quam voci ipse praeifixum auctoritate Cod. CLAROM. (cui addo Voss.) expunxit. IUN. delet quum.

7. dicens sqq.] Theodoretus l. I. ita habet: Ἐλένην τὴν πρώτην αὐτοῦ ἐννοίαν ἔχασκεν εἶναι καὶ μητέρα τῶν ὄλων ἀνόμαζε καὶ δι' αὐτῆς καὶ τοὺς ἀγγέλους καὶ ἀρχαγγέλους πεποιημένοι.

8. in initio] In, a GRABIO ex ARUND. MS. additum et a MASS. omissum, restitui.

9. generavit] MERC. II. et Voss. generaverit.

10. se — ignoratum] IUN. addi vult esse.

autem eius detentam ab iis, quae ab ea ¹emissae sunt potestates et angeli; et omnem contumeliam ab iis passam, uti non recurreret sursum ad suum patrem, usque adeo ut et in corpore humano includeretur et per saecula veluti de vase in vas transmigraret in altera muliebria corpora. Fuisse autem eam et in illa Helena, propter quam Troianum contractum est bellum; quapropter et ²Stesichorum per carmina maledicentem eam, orbatum oculis; post deinde poenitentem et scribentem eas, quae vocantur, palinodias, ³in quibus hymnizavit eam, rursus vidisse. Transmigrantem autem eam de corpore in corpus, ex eo ⁴et semper contumeliam sustinentem in novissimis etiam ⁵in fornice prostitisse: et hanc esse perditam ovem.

3. Quapropter et ipsum venisse, uti eam ⁶assumeret primam, ⁷et liberaret eam a vinculis, hominibus autem salutem praestaret per suam agnitionem. Quum enim male moderarentur angeli mundum, quoniam unusquisque eorum concupisceret principatum, ad emendationem venisse rerum et descendisse eum transfiguratum et assimilatum virtutibus et potestatibus et angelis: ut et in hominibus homo appareret ipse, quum non esset homo; et passum autem in Iudaea ⁸putatum, quum non esset passus. Prophetas autem a mundi fabricatoribus angelis inspiratos dixisse prophetias: quapropter nec ulterius ⁹curarent eos hi, qui in eum et in ¹⁰Helenam eius

1. *emissae sunt*] VOSS. ERASM. et GALL. *emissae essent*.

2. *Stesichorum*] Poëta lyricus fuit ex Himera Siciliae urbe: sic dictus, quod primus cum citharæ cantu chorum coniunxerit: nam verum nomen erat Tisias. Hic quum aliquando carmine invecus esset in Helenam, velut belli Troiani facem, a Castore et Polluce oculis orbatus fuisse, tum demum recantata palinodia visum recepisse dicitur. Eiusdem meminere Tertullian. lib. de anima, Horat. Od. 17. Epodon multique alii. Mass.

3. *in quibus*] Et, quod ante has voces legunt ERASM. GALL. FEUARD., expunxit GRAB. auctoritate Codd. ARUND. VOSS. et MERC. II.

4. *et semper*] MERC. I. et ERASM. in prioribus edit. ut propter, in posterioribus ut semper, quod est in GALL. et FEUARD. Sed GRAB. scripsit et auctoritate Cod. VOSS.

5. *in fornice*] IUNIO coniectura in Phoenice laudanda est, quum solum verbum prostitisse haud obscurum sit atque foenice, quod ineunte hac § saltem in MS. VOSS. scriptum legi, facile commutari potuerit in fornice. Accedit, quod Tertullianus, cui hic locus ob oculos fuit, de anima

cap. 36 (SEMLEBI edit. IV, p. 288) ita scribit: Proinde migrantem eam de corporibus in corpora, postrema dedecoratione sub titulo prostitisse Helenam viliozem. Quod ante in habent ERASM. et GALL. iam, FEUARD. merito expunxit.

6. *assumeret primam*] Sic primus FEUARD. ex Cod. VET., cui assentiunt ARUND. VOSS. MERC. I. GRAB. MASS. Nisi apud Tertull. l. cit. legerentur haec: Hanc esse ovem perditam, ad quam descenderit pater summus, Simon scilicet, et primum recuperata ea et reecta nescio humeris an feminibus, exinde ad hominum respexerit salutem; cum IUNIO lectionem ERASMI et GALLASII assumeret poenam mutarem in absumeret poenam. Sed ex istis Tertulliani verbis: primum recuperata ea nostra lectio cognoscitur.

7. *et liberaret eam celt.*] Theodoret l. cit. ὥστε καὶ αὐτὴν τῶν ἐπιχειμένων ἐλευθερῆσαι δεσμῶν, καὶ τοῖς ἀνθρώποις διὰ τῆς εἰς αὐτὸν ἐπιγνώσεως παρὰσχεῖν σωτηρίαν.

8. *putatum*] Deest haec vox in VOSS.

9. *curarent eos hi qui*] Constructio exigit, uti Mass. recte observat: curare, eos, hos qui.

10. *Helenam*] Sic iterum scripsimus

† *Mass.* 100. *spem* ¹habeant, ²et ut liberos agere quae velint: secundum † enim ipsius gratiam salvari homines, sed non secundum ³operas iustas. Nec enim esse naturaliter operationes iustas, sed ex ⁴accidenti; quemadmodum posuerunt qui mundum fecerunt angeli, per huiusmodi praecepta in servitutem deducentes homines. Quapropter et solvi mundum et liberari eos, qui sunt eius, ab imperio eorum qui mundum fecerunt, ⁵repromisit.

4. Igitur horum mystici sacerdotes libidinose quidem vivunt, ⁶magias autem perficiunt, quemadmodum potest unusquisque ipso- rum. Exorcismis et incantationibus utuntur. ⁷Amatoria quoque et agogima, et qui dicuntur paredri et oniropompi, et quaecunque sunt alia ⁸perierga apud eos studiose exercentur. Imaginem quoque Si- monis habent factam ad figuram Iovis et Helenae in figuram Miner- vae; et has adorant; habent quoque et ⁹vocabulum a principe impi- issimae sententiae Simone ¹⁰vocati Simoniani, a quibus falsi nomi- nis scientia accepit initia, sicut ex ipsis assertionibus eorum adest ¹¹discere.

Cap. XXI.
* *Grab.* 96.

5. * ¹²Huius successor fuit Menander, Samarites genere, qui et ipse ad summum magiae pervenit. Qui primam quidem virtu- tem incognitam ait omnibus; se autem eum esse, qui missus sit ¹³ab invisibilibus Salvatorem pro salute hominum. ¹⁴Mundum au-

auctoritate Codd. pro *Selenen*, uti legitur in ERASM. GALL. et FEUARD.

1. *habeant*] Voss. *habent*, MERC. II. vi- tiose *habant*.

2. *et ut liberos*] Theodoret. ἀλλὰ πρῶ- τιν ὡς ἐλευθέρους, ἅπερ ἂν ἐθέλη- σωσιν. Οὐ γὰρ διὰ πράξεων ἀγαθῶν, ἀλλὰ διὰ χάριτος τεύχονται σωτηρίας. Emendatio LXXII, qui pro *et legi vult sed*, probatur Theodoretis verbis.

3. *operas iustas*] ARUND. *opera iusta*.

4. *accidenti*] Ita VET. VOSS. PASS. OTTOB. FEUARD. GRAB. MASS. Sed ERASM. GALL. ARUND. et MERCERI Codd. *accidentia*. CLABOM. *accedentia*.

5. *repromisit*] Voss. *promisit*.

6. *magias*] ARUND. *magicas*.

7. *amatoria quoque et agogima*] Theo- doret. ἐρωτικά τινα καὶ ἀγωγίμα; Irenaeus vero supra cap. XIII, 5 φάρμακα καὶ ἀγώγιμα, ubi Int. *amatoria et ad- lectantia*. MASS.

8. *perierga*] Sic Codd. Sed ERASM. GALL. FEUARD. perperam *parerga*.

9. *vocabulum*] Ita primus legit FEUARD. consentiente Voss., sed ERASM. et GALL. vitiose *vocabula*.

10. *vocati*] Sic Cod. Voss. GRAB. et MASS. — ERASM. GALL. GRYN. FEUARD. dicti.

11. *discere*] Sic primus FEUARD. in marg., consentiente Voss. Al ERASM. GALL. GRYN. *dicere*.

12. *Huius successor cett.*] Eus. h. e. III, 26: Σίμωνας τὸν μάγον διαδεξά- μενος . . . ἦν καὶ οὗτος Σαναριεύς· εἰς ἀκρόν δὲ τῆς προηγουμένης οὐκ ἔλαττον τοῦ διδασκάλου προελθὼν.

13. *ab invisibilibus*] i. e. ab Aeonibus. ITTICIO assentire nequeo. in Appendice ad dissert. de haeres. § 20 dicenti: (pro invisibilibus) „forte rectius legeretur *ab invisibili*: primam enim quandam et incognitam virtutem asserunt et ab ea se missum somniavit, ut Irenaeum Theodo- retus haer. fabb. I, 2 explicavit.“ Eu- seb. l. cit. haec prodit: ἐαυτὸν μὲν ὡς ἄσα εἶη λέγων ὁ Σωτήρ, ἐπὶ τῇ τῶν ἀνθρώπων ἀνωθεν ποθέν ἐξ ἀοράτων Αἰώνων ἀπεσταλμένος σωτηρίας. Sed secundum Theodoretum haer. fabb. I, 2 ὑπὸ τῆς πρώτης δυνάμεως missum se dixit Menander. Ita legitur l. cit.: ἐαυ- τὸν δὲ οὐ τὴν πρώτην ὠνόμασε δύ- ναμιν· ἀγνωστον γὰρ ἔφησε ταύτην· ἀλλ’ ὑπ’ ἐκείνης ἀπεστάλθαι βρεν- θυόμενος.

14. *Mundum autem factum — dicit*] Theo- doret. τοὺς δὲ ἀγγέλους τῷ Σίμωνι

em factum ab angelis; quos et ipse, similiter ut Simon, ab Ennoia emissos dicit. ¹Dare quoque per eam, quae a se doceatur, ²magiam, scientiam ad id, ut et ipsos, qui mundum ³fecerunt, vincat angelos. Resurrectionem enim per id, quod est in eum baptisma, accipere eius discipulos, et ultra non posse mori, sed perseverare non senescentes et immortales.

C A P. XXIV.

Cap. XXII.

1. Ex iis ⁴Saturninus, qui fuit ab ⁵Antiochia ea, quae est apud Daphnen, et Basilides, occasiones accipientes, distantes doctrinas ostenderunt; alter quidem in Syria, alter vero in Alexandria. Saturninus quidem, similiter ut Menander, unum Patrem incognitum omnibus ostendit, qui fecit angelos, archangelos, virtutes, potestates. A septem autem quibusdam angelis mundum factum et omnia quae in eo. ⁷Hominem autem angelorum esse facturam, deursum a summa potestate lucida imagine apparente, quam quum tenere non potuissent, inquit, ⁹eo quod statim ¹⁰recurrerit sursum, adhortati sunt semetipsos, dicentes: *Faciamus hominem ad imaginem et* ¹¹*similitudinem.* ¹²Qui quum factus esset et non po-

αγγελιστῶς ὑπὸ τῆς Ἐννοίας προ-
ληθῆναι καὶ τούτους τὸν κόσμον
ἡμιουργῆσαι.

1. Dare quoque cell.] Ens. l. cit.: Μὴ
λλως δύνανται τινὰ καὶ αὐτῶν τῶν
οσμειποῶν ἀγγέλων περιγενήσεσθαι,
ἢ πρότερον διὰ τῆς πρὸς αὐτοῦ
ἀραδιδουμένης μαγικῆς ἐμπειρίας
χθέντα, καὶ διὰ τοῦ μεταδιδουμένου
ὁδὸς αὐτοῦ βαπτίσματος· οὐ τοὺς κα-
τηιωμένους ἀθανάσιον αἰδιον ἐν αὐτῷ
οὕτως μετέξειν τῷ βίῳ, μηκέτι θνήσ-
κοντας, αὐτοῦ δὲ παραμένοντας, εἰς
ὃ αἰεὶ ἀγήρωσιν τινὰς καὶ ἀθανάτους
σομένους.

2. magiam, scientiam ad id] Sic legen-
um est cum Mass. ex Codd. CLAROM.
ass. et Voss., nisi quod in duobus po-
terioribus legitur magia. GRAB. equitur
RUND., qui habet magicam. In omnibus
ditt. praeter Mass. reperis pro ad id
— addidit.

3. fecerunt] Voss. et MERC. II. fecerunt.

4. Saturninus quidem cell.] Epiphan. et Theodoret.
scribunt Σατορνίνος.

5. Antiochia ea] Sic Codd. CLAROM. et
Voss., IUN. GRAB. MASS. pro Antiochaea,
quod perperam legitur in ceteris.

6. Saturninus quidem cell.] Theodoret.
cit. Οὗτος τῷ Μενάνδρῳ παραπλη-
τως ἐνα ἐξηστὲν εἶναι Πατέρα παν-
τοκράτορα ἄγνωστον· τοῦτον δὲ ἀγγέ-
λους ἡμιουργῆσαι καὶ τὰς ἄλλας

δυνάμεις· ἐπὶ δὲ εἰνας ἐκ τούτων
τὸν κόσμον ποιῆσαι.

7. Hominem autem] Epiph. Τοὺς ἀγ-
γέλους τὸν ἄνθρωπον πεποιημένα
κατὰ τὴν μορφήν τῆς ἁνωθεν παρα-
κινύσεως φωνῆς (PETAV. legi vult καλ-
λονῆς, GRAB. φωτεινῆς, subintelligit
εἰκότος) ἦν μὴ δυνηθέντες παρακί-
νησαν κατέχριν καὶ διὰ τὸ παραχρημα
ἀκωδραμεῖν, μιμήσασθαι τὴν θέλησάν cell.

8. tenere] Sic FEUARD. in marg. Cod.
Voss. et MASS. Sed GRAB. cum ceteris
continere.

9. eo quod statim] Sic Codd. Voss.
FEUARD. GRAB. MASS. — Sed ARUND. et
MERC. II. eo qui statim, ERASM. et GALL.
peius eo statu qui.

10. recurrerit] ARUND. recucurrit.

11. similitudinem] ERASM. GALL. FEU-
ARD. addunt nostram. Ἡμετέραν quod
ad κατ' εἰκόνα in Theodoreti edit. le-
gitur, SCHULZIUS in Halensi edit. expun-
xit. Omisimus illud nostram cum Codd.
CLAROM. PASS. et Voss., quos et secuti
sunt MASS. et GRAB. Accedit, quod scri-
bit Epiphanius Haer. 23, § 1 (id quod
MASS. bene observavit) vocem illam con-
sulto a Saturnino praetermissam, „ut
errori fides adstrueretur, quasi alii essent
operis artifices, imago vero et similitudo
ad alium referretur.“

12. Qui quum factus cell.] Epiphan. l.
cit. Γενομένον δέ, γ-ησί, τοῦ ἀνθρώ-
που

tuisset erigi ¹plasma, ²propter imbecillitatem angelorum, sed quasi vermiculus scarizaret, miserantem eius desuper virtutem, quoniam ³in similitudinem eius esset factus, emisisse scintillam vitae, quae
 * Grab. 97. erexit hominem, et articulavit *et vivere fecit. ⁴Hanc igitur scintillam vitae post defunctionem recurrere ad ea, quae sunt eiusdem generis, dicit: et reliqua ex quibus facta sunt illa resolvi.

2. ⁵Salvatorem autem ⁶innatum demonstravit et incorporalem
 † Mass. 101. et sine figura, putative autem †visum hominem: et Iudaeorum Deum unum ex angelis esse dixit. ⁷Et propter hoc quod dissolvere voverint Patrem eius omnes principes, advenisse Christum ad destructionem Iudaeorum Dei et ad salutem credentium ei; esse autem hos, qui habent scintillam vitae eius. ⁸Duo enim genera hic primus

που, διὰ τὸ αὐτῶν (ἀγγέλων) ἀδρανὲς μὴ δύνασθαι αὐτὸν τελεσφορῆσαι, κείσθαι δὲ καὶ σκαρίζειν δίκην σωτήρος ἔρποντος, μὴ δύνασθαι δὲ ἀνορθοῦσθαι — ἔως ἢ ἂν δύναμις — σπαραχθῆναι διὰ τὴν ἰδίαν αὐτῆς εἰκόνα τε καὶ ἰδέαν, κατ' οἶκτον ἀπέστειλε σπινθήρα τῆς αὐτῆς δυνάμεως (Theodoretus propius Irenaeo, ζωῆς σπινθήρα) καὶ δ' αὐτοῦ ἀνθρώπου τὸν ἀνθρώπον, καὶ οὕτως ἐξωγόνησε.

1. plasma] ERASM. in prioribus edit. palma, itaque MS. MERC. II.

2. propter imbecillitatem] Sic Codd. Voss. MERC. II. et ERASM. in marg. GRAB. MASS. In ceteris per imbecillitatem.

3. in similitudinem] ARUND. et Voss. in similitudine.

4. Hanc igitur scintillam cett.] Theodoretus: Τοῦτον δὲ τὸν σπινθήρα τῆς ζωῆς, μετὰ τὴν ζωὴν διέλυσιν, ἀνατρέχειν πρὸς τὴν ἀποστελλασαν δύναμιν.

5. Salvatore cett.] Theodoretus: Τὴν δὲ Σωτῆρα — ἀγέννητον ἔφησε, καὶ ἀσώματον, καὶ ἀνείδεον· φαντασίᾳ δὲ μᾶλλον, οὐκ ἀληθείᾳ τοῖς ἀνθρώποις ἐπιφανῆναι. Τὸν δὲ τῶν Ἰουδαίων Θεὸν ἕνα τῶν ἀγγέλων εἶρηκεν εἶναι. — Τὸν πατέρα φησὶ τοῦ Χριστοῦ καταλύσαι βουλόμενον, μετὰ τῶν ἄλλων ἀγγέλων, καὶ τὸν τῶν Ἰουδαίων Θεόν, ἀποστεῖλαι τὸν Χριστὸν εἰς τὸν κόσμον, ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων ἀνθρώπων. Epiphanius § 2 ἐπὶ καταλύσει τοῦ Θεοῦ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν πειρασμένων. Πάντα δὲ αὐτοῖς τοὺς ταύτης τῆς αἰρέσεως τοὺς ἔχοντας τὸν σπινθήρα τοῦ ἀνθρώπου Πατέρος.

6. innatum] Theodor. ἀγέννητον. Innatum ARUND. Voss. MERC. II., sed ERASM. et GALL. ignotum. NEANDER (Entw. d.

gnost. S. p. 273) dicit: (Irenaeus) „nennt nach Saturnins Lehre den Heiland ἀγέννητος und versteht wohl nichts anderes darunter, als nicht vom Weibe geboren.“ Epiph. XXIII, § 11 u. 1.

7. Et propter hoc cett.] GRAB. putat, Interpreti ob amphiboliam ex duobus accusativis ortam locum perperam intellexisse, eique ita fuisse vertendum: Propter hoc quod dissolvere voluerit pater eius omnes principes cett. Haec cum Theodoreti verbis consentire non nego. Sed non adeo gravis est auctoritas Theodreti, qui, ubi de Saturnino agit, tantummodo Irenaei opere tanquam fonte usus est. Irenaei verba enim falso intellecta in suum opus transtulisse videtur. Quare cum MASSUETO censeo, Interpretem recte expressisse Irenaei sensum. Epiphanius enim, cui peculiares de systemate Saturnini fontes ad manus fuisse scimus, narrat, angelos rebelles factos descivisse a Patre. Inde verisimile est, illos cum Satana et daemonibus coniunctos consilium iniisse dissolvendi seu evertendi Patrem eius i. e. Christi.

8. Duo enim genera seqq.] Epiph. XXIII. 2 ita habet: δύο γὰρ πελάσθαι ἀπ' ἀρχῆς ἄνθρωπος φάσκει, ἕνα ἀγαθὸν καὶ ἕνα κακόν· ἐξ ἧν δύο εἶναι τὴν γένεσιν τῶν ἀνθρώπων ἐν κόσμῳ, ἀγαθόν τε καὶ πονηρόν. Ἐπειδὴ δὲ δαίμονες τοῖς πονηροῖς ἐβοήθουν, — ἦλθεν ὁ σωτὴρ ἐπὶ βοήθειᾳ τῶν ἀγαθῶν ἀνθρώπων καὶ ἐπὶ καταλύσει τῶν πονηρῶν καὶ τῶν δαιμόνων. Τὴν γὰρ καὶ τὸ γεννᾶν — ἐκ τοῦ Σατανᾶ ὑπάρχειν λέγει, ὅθεν καὶ οἱ πλείους αὐτῶν ἐμνησθῶν ἀπέχονται ὅπως διὰ τῆς προσποιήσεως δῆθε πολιτείας αὐτῶν τινὰς ἐπαγάγωνται εἰς τὴν αὐτῶν ἀπάτην.

hominum plasmata esse ab angelis dixit, alterum quidem nequam, alterum autem bonum. Et quoniam daemones pessimos ²adiuvabant, venisse Salvatorem ad dissolutionem malorum hominum et daemoniorum, ad salutem autem bonorum. Nubere autem et generare a Satana dicunt esse. Multi autem ex iis, qui sunt ab eo, et ab animalibus abstinent, ³per fictam huiusmodi continentiam seducentes multos. ⁴Prophetias autem quasdam ⁵quidem ab iis angelis, qui mundum ⁶fabricaverint, dictas; quasdam autem a Satana, quem et ipsum angelum adversarium mundi fabricatoribus ostendit, maxime autem Iudaeorum Deo.

3. ⁷Basilides autem, ut altius aliquid et verisimilius ⁸adinvenisse videatur, in immensum extendit ⁹sententiam doctrinae suae, ostendens Nun ¹⁰primo ab innato natum Patre, ab hoc autem natum Logon, deinde a Logo Phronesin, a Phronesi autem Sophiam et Dynamin, a Dynamis autem et Sophia virtutes, et ¹¹principes, et angelos, quos et primos vocat, et ab iis primum caelum factum. ¹²Dehinc ab horum derivatione ¹³alios autem factos, aliud caelum simile priori fecisse, et simili modo ex eo-

Cap. XXIII.

1. hominum] Haec vox referenda est ad genera, neque vero ad primus. IUN. difficultatem aliter solvit: pro primus legi vult primum.

2. adiuvabant] Sic omnes editi. praeter Mass., qui lectionem unius Cod. Voss. adiuvant, in textum recepit. Sed restitui adiuvabant, quia post adventum Salvatoris eoque tempore, quo Saturninus locuit, daemonum adiutorium a Christo irritum factum fuit.

3. per fictam — continentiam] Sic VET. Voss. (continentiam habet et MERC. II.) FEUARD. GRAB. MASS. Sed in ceteris legitur perfecta continentia.

4. Prophetias seqq.] Graece haec leguntur apud Theodoretum et Epiphanius. Prior: τῶν δὲ προφητειῶν τὰς μὲν ὑπὸ κοσμοποιῶν ἀγγέλων ἔφησεν εἰρησθαι, τὰς δὲ ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ. Posterior: καὶ αὐτὸν δὲ τὸν Σατανᾶν ἔφησεν ἡσθεῖν ἀντιπράττοντα τοῖς κοσμοποιοῖς ἀγγέλοις, μάλιστα δὲ τῷ Θεῷ τῶν Ἰουδαίων.

5. quidem] Sic ex Codd. MERC. primus GRAB. — Priores editores perperam cum aliis MSS. quidam.

6. fabricaverint] Voss. fabricaverunt.

7. Basilides autem celt.] ENS. h. e. IV, 7: προσήματι δὲ ἀποδότητέων τὸν Βασιλείδην εἰς τὸ ἀπειρον τείναι τὰς ἐπινοίας. Theodoretus c. 4: ἔφησε γὰρ τὸν ἀγέννητον νοῦν πρῶτον γεν-

νῆσαι, ἐκ δὲ τοῦ νοῦς προβεβληθῆναι τὸν λόγον, φρόνησιν δὲ ἀπὸ τοῦ λόγον, ἀπὸ δὲ τῆς φρονήσεως σοφίαν καὶ δυνάμιν, ἐκ δὲ τούτων ἀγγέλους καὶ ἀρχαγγέλους. EPIPH. HAER. XXIV, § 1: ἐκ δὲ τῆς δυνάμεως τε καὶ σοφίας ἀρχαί, ἐξουσίαι, ἄγγελοι, ἐκ δὲ τούτων τῶν δυνάμεων τε καὶ ἀγγέλων γεγενῆναι ἀνώτερον πρῶτον οὐρανόν.

8. adinvenisse] Ita legitur in pluribus MSS. omnibusque editi. praeter Mass. Doctus enim monachus cum Cod. Voss. scripsit invenisse. Quod temere egit: nam vox adinvenire Irenaeo est maxime sollemnis. V. instar omnium locorum supra pag. 189, § 4.

9. sententiam] COD. CLAROM. scientiam.

10. primo] CLAROM. PASS. et Voss. primum.

11. principes] IUN. legi vult principalis.

12. Dehinc ab horum derivatione celt.] Theodoretus l. I: ἐκ δὲ τούτων ἀποδόχους ἄλλους γενομένους ἀγγέλους, ἄλλον οὐρανὸν ποιῆσαι τῷ πρώτῳ προσδόμιον· εἴτα πάλιν ἐκ τῆς τούτων ἀποδόχους ἐτέρους φύντας, τεκτῆνασθαι καὶ τούτους ἕτερον οὐρανὸν καὶ τοὺς ἐκ τούτων πάλιν ἄλλον κτλ.

13. alios autem] Sic primus GRAB. ex Codd. ARUND. MERC. II. et Voss. (Theodoretus habet item). ERASM. GALL. GRYN. FEUARD. alios item.

rum derivatione ¹quum alii facti essent, ²antitypi eis qui super eos essent, ³aliud tertium deformasse caelum: et a tertio deorsum descendentium quartum, et deinceps secundum eum modum alteros et alteros principes, et angelos factos esse dicunt, et caelos cccclxv. Quapropter et tot dies habere annum, secundum numerum caelorum.

* *Grab. 98.*

4. ⁴Eos autem, qui posterius continent caelum, angelos, ⁵quod etiam a nobis videtur, constituisse ea quae sunt in mundo omnia, et partes sibi fecisse terrae et earum, quae super eam sunt, gentium. Esse autem ⁶principem ipsorum eum, qui Iudaeorum putatur esse Deus. ⁷Et quoniam hic suis hominibus, id est, Iudaeis, voluit ⁸subiicere reliquas gentes, reliquos omnes principes constituisse ei et contraegisse. Quapropter et reliquae ⁹resiluerunt gentes eius genti. ¹⁰Innatum autem et innominatum Patrem, videntem perditionem ipsorum, misisse primogenitum Nun suum, (et hunc esse qui dicitur Christus) in libertatem credentium ei, a potestate eorum qui mundum fabricaverunt. ¹¹Et gentibus ipsorum autem ¹²apparuisse eum in terra hominem, et virtutes perfecisse. ¹³Quapropter neque passum eum, sed Simonem quendam Cyrenaeum

1. *quum alii*] FEUARD. primus addit *quum* ex Cod. VET., quod reperis etiam in Voss.

2. *antitypi eis qui*] FEUARD. delevit *antitypi*, quod legitur in ERASM. GALL. GRYN. ARUND. et MERC. H., auctoritate Cod. VET., cui assentitur Voss. Additque FEUARD. *qui*.

3. *aliud tertium*] Voss. *alios*, MERC. H. *alius*.

4. *Eos autem, qui ceteri*] Theodoret. l. i.: τοὺς δὲ τὸν οὐρανὸν τὸν ἔσχατον, τὸν ὑφ' ἡμῶν δοῶμενον, ἐκουσίας ἀγγέλους δημιουργῆσαι τὸν κόσμον, καὶ τὴν τῆς γῆς διανεμῆσθαι δεσποτείαν, ἓνα δὲ κληρωθῆναι τὴν τῶν Ἰουδαίων οἰκονομίαν, καὶ τοῦτον ἀρχειν τῶν ἄλλων. Βουλευθέντι δὲ τοῦτω τοῖς οἰκείοις ἅπαντα ὑποτάξαι τὰ ἔθνη, τοὺς ἄλλους ἀρχοντας ἀντιπράξασθαι.

5. *quod etiam a nobis videtur*] Videtur primus recte habet FEUARD. ARUND. MERC. II. Voss. Sed ERASM. GALL. GRYN. male videntur. In tribus MSS., quae commemoravi, legitur qui pro quod et verisimile est, Interpretem ita scripsisse, quum servaret genus graecae vocis οὐρανός.

6. *principem ipsorum*] Iux. legi vult: *principem de numero ipsorum*.

7. *Et quoniam ceteri*] Theodoret. Βουλευθέντι δὲ τοῦτω τοῖς οἰκείοις ἅπαντα ὑποτάξαι τὰ ἔθνη, τοὺς ἄλλους ἀρχοντας ἀντιπράξασθαι.

8. *subiicere*] FEUARD. in marg. et Cod. Voss. *subigere*.

9. *resiluerunt*] Ita CLAROM. PASS. Voss. FEUARD. et MASS. Sed ERASM. GALL. MERC. II. et OTTOB. perperam *residuae erunt*. ARUND. vero, quem sequitur GRAB. *resiluerunt*, bona quidem lectio, quam tamen, ut iure censet MASS., interpolator quidam addidit. *Resiluerunt eius genti* scripsit Int., uti idem MASS. bene observat, pro *resiluerunt ab eius gente*.

10. *Innatum autem ceteri*] Τὸν δὲ ἀγέννητον ταῦτα θεώμενον, τὸν πρωτόγονον αὐτοῦ Νουν ἀποστείλαι, δι καὶ Χριστὸν προσηγόρευσεν. Theodor.

11. *Et gentibus*] Sic Codd. Voss. et MASS. In Codd. ARUND. et MERC. II. *gentibus*. Editi. in *gentibus*.

12. *apparuisse*] Secundum speciem scilicet sive phantasiam. Unde Epiph. Haer. 24, 3 ait: Αὐτὸς περὶ Χριστοῦ ὡς δοξῆσει περὶ τὸς ὁμοίως δοξάζει.

13. *Quapropter*] ARUND. *qua pater* MERC. II. *quia pater*, quae duae lectione aperte falsae sunt. Epiphanius haec graeco expressit ita: οὐχὶ Ἰησοῦν φάσκει πεπονθέναι, ἀλλὰ Σίμωνα τὸν Κυρηναῖον — καὶ φησιν ἐκείνον ἐν τῇ βαστάξει τὸν σταυρὸν μεταμεμορφῶναι εἰς τὸ ἐαυτοῦ εἶδος, καὶ ἐαυτὸν εἰς τὸν Σίμωνα — ἐκείνου δὲ σταυρωμένου ἐστήκει κατάντιος ἀρούρω ὁ Ἰησοῦς καταγελῶν τῶν τὸν Σίμωνα σταυρούντων.

angariatum portasse crucem eius pro eo; et hunc secundum ignorantiam et errorem crucifixum, transfiguratum ab eo, uti putaretur ipse esse Iesus; et ipsum autem Iesum Simonis accepisse formam, et stantem irrisisse eos. Quoniam enim virtus incorporalis erat ¹et Nus innati Patris, transfiguratum quemadmodum vellet, et sic ascendisse ad eum qui ²miserat eum, deridentem eos, quum teneri non posset et invisibilis esset omnibus. ³Et liberatos igitur eos, qui haec sciant, a mundi fabricatoribus principibus; et non oportere confiteri eum, qui sit crucifixus, sed eum qui in hominis forma venerit et putatus sit crucifixus et vocatus sit Iesus et missus a Patre, uti ⁴per dispositionem hanc opera mundi fabricatorum dissolveret. Si quis igitur, ait, confitetur crucifixum, adhuc hic servus est et sub potestate eorum qui corpora fecerunt; qui autem negaverit, liberatus est quidem ab iis, cognoscit autem dispositionem innati Patris.

5. ⁵Animae autem eorum solam esse salutem: corpus [†]enim [†]Mass.102. natura ⁶corruptibile existit. ⁷Prophetias autem et ipsas a mundi fabricatoribus fuisse ait principibus, proprie autem legem ⁸a principe ipsorum, qui eduxerit populum de terra Aegypti. ⁹Contemnere autem et idolothyta et nihil arbitrari, sed sine aliqua trepidatione uti eis; habere autem et reliquarum operationum usum indifferentem et universae libidinis. Utuntur autem et ¹⁰hi magia et imaginibus

1. et Nus] Sic primus FEUARD. in marg. GRAB. MASS. et Codd. ARUND. VOSS. MERC. II. CLAROM. PASS. et OTTOB. Sed ERASM. aeternus, GALL. et GRYN. aeterna.

2. miserat] Sic FEUARD. in marg. GRAB. MASS. et Codd. ARUND. VOSS. et MERC. I. At in ERASM. GALL. GRYN. misit.

3. Et liberatos cett.] Χρῆναι δὲ πιστεύειν ἔλεγεν, οὐκ εἰς τὸν ἐσταυρωμένον, ἀλλ' εἰς τὸν ἐσταυρωσθαι δόξαντα. Οὕτω γὰρ φησι δυνατὸν τῆς τῶν κοσμοποιῶν δυναστείας ἀπαλλαγῆναι.

4. per dispositionem — dissolveret] In VOSS. et PASS. deest hanc. VOSS. ita legit: per dispositionem opera mundi fabricatorum solverat (GRAB. iterum errat.); PASS. solveret.

5. Animae autem eorum solam esse salutem] Sic ex VOSS. restituendum censui locum. Pro animae, quod legitur in multis MSS., VOSS. habet anima. At in ERASM. CLAROM. ARUND. MERC. II. animae autem solae, GALL. et GRYN. soli.

6. corruptibile] Corporis itaque resurrectionem a Basilide negatam notat Theodoretus. GRAB.

7. Prophetias autem cett.] Theodoret. Τῆς δὲ προφητείας καὶ αὐτός (Int.

Irenaei legisse videtur αὐτάς) ὑπ' ἀγ- γέλων ἐφης γεγενῆσθαι, τὸν δὲ νόμον ὑπὸ τοῦ ἀρχοντος τεθῆναι τῶν Ἰουδαίων.

8. a principe ipsorum, qui] MASS. ait: „Sic emendandum putavi partim ex editis, partim ex MSS. Neque enim hi vel illi secum invicem consentiant. Vocem ipsorum omissam in ERASM. et GALL. supplevi ex CLAROM. PASS. VOSS. et FEUARD. At particulam autem in ERASM. GALL. post principe; et vocem eum in citatis tribus MSS. ac edit. FEUARD. et GRAB. ante qui scriptas deleri, quia prior in his, posterior vero in ERASM. et GALL. deest et utraque sensum turbat.“ GRAB. textum mutilum esse putans ita supplet: principe ipsorum; principem autem eum qui.

9. Contemnere] Theodoret. Τῶν δὲ εἰδωλοθύτων ἀδώς μεταλαμβάνειν προσέταξε καὶ τὰς ἀπείρημένας πράξεις ἀδιακρίτως ἐπιτελεῖν. In versione Irenaei ex Theodoreti verbis supplere licet praecepit seu iussit.

10. hi magia et imaginibus] Sic legendum esse arbitror cum MASS. Etenim hi magia reperitur in MSS. CLAROM. PASS. VOSS. et edit. FEUARD. GRAB. MASS.;

et incantationibus et invocationibus et reliqua universa ¹periergia; ²nomina quoque quaedam ³affingentes quasi angelorum, annuntiant hos quidem esse in primo caelo, hos autem in secundo; et deinceps nituntur cccclxv ⁴ementitorum caelorum et nomina et principia et angelos et virtutes exponere. ⁵Quemadmodum et mundus nomen esse, in quo dicunt descendisse et ascendisse Salvatorem, esse Caulacau.

6. Igitur qui haec didicerit, et angelos omnes cognoverit et ^{*}Grab. 99. caussas eorum, invisibilem et incomprehensibilem ^{*}eum ⁶angelis et potestatibus universis fieri, quemadmodum et Caulacau fuisse. Et sicut filium ⁷incognitum omnibus esse, sic et ipsos a nemine ⁸oportere cognosci; sed quum sciant ipsi omnes, et per omnes transeant, ipsos omnibus invisibiles et incognitos esse. ⁹Tu enim, aiunt,

et imaginibus in Codd. ARUND. MERC. II. (in quo vitiose a librario scriptum imaginis) et editt. ERASM. GALL. GRYN. Iure suo vituperat MASSUETUS GRABIVM et FEUARDENTIVM, quod verba et imaginibus omnino expunxerant. Constat enim, Basilidianos usos esse imaginibus mysticis, quarum multae nobis supersunt gemmis insculptae famosoque nomine ΑΒΡΑΕΑΣ designatae.

1. periergia] Sic GRABIVS primus et MASS. ex ARUND. MERC. II. VOSS. (quem addo) CLAROM. PASS., in quibus omnibus librarii vitio scriptum est pariergia; sed OTTOB. recte periergia. Ceteri editt. parerga.

2. nomina quoque] Καὶ ἀγγέλων δὲ ὀνόματα διαπλάσαντες, τοὺς μὲν τὸν πρῶτον ἔχειν ἑφάσαν οὐρανόν, τοὺς δὲ τὸν δεύτερον, καὶ ἐφεξῆς μέχρι τοῦ πέμπτου καὶ ἐξηχοστοῦ καὶ τριακοσιοστοῦ.

3. affingentes] ARUND. MERC. II. affingentes.

4. ementitorum] ARUND. eminentiorum.

5. Quemadmodum — Caulacau] PASS. et (quem addo) VOSS. quemadmodum et mundus non esse. Pro Caulacau scribunt CLAROM. PASS. et VOSS. Calaugau deum; alii Codd. aliter. Lectionem veram Caulacau GRAB. ex Esai 28, 10 recepit. GRABIVS dixit: „Textus hic certe est mutilus vel corruptus, indeque difficile genuinam elicere sensum. Theodoretus haec ita accepit, quasi Salvatoris nomen fuerit Caulacau. Ita enim loco cit. scribit: Τὸν δὲ Σωτῆρα καὶ Κύριον Καυλακαῦαν ὀνομάζουσι. Epiphanius quoque Haer. 25 § 3 de Nicolaitis ait, quod titulo Caulacau ἄρχοντά τινα principem aliquem appellent. Sed

quantum ex Irenaei verbis licet vitiatissimè coniecere licet, nomen Caulacau, quod proprie linea ad lineam significat, non ipsi Salvatori, sed mundo tribuerunt Basilidiani, quod mundus ipsis quasi duplex linea videretur, per quam descendit et ascendit Salvator.“ Iurat, hoc apponere ea quae NEANDER (Entw. d. gnost. Syst. p. 85) disputavit: Der Name Caulacau, den nach Irenaeus die Welt führt, in der der Erlöser wohnt, aus der er hinab und in die er hinaufstieg, erhaben über alle Engel, lässt sich allerdings am natürlichsten ableiten, wie schon Epiphanius bei der Lehre der Ophiten bemerkte, aus dem hebräischen קוֹלֶקֶן, mag man das nun erklären, die Linien über die Linien, die höchste unter allen Linien, Reihen, Stufen der Geisterwelt, oder die Hoffnung, Erwartung über alle Erwartungen, Hoffnungen (wie die Alex. es Esai. 28, 10 ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδι übersetzt hatten), denn Basilides setzte jedem besonders διάστημα der Geisterwelt correspondirend eine besondere ἐλπίς u. konnte als das höchste Ziel der ἐλπίς setzen die Welt des Erlösers.“ Cf. BRUCKER, diss. crit. de Caulacau Basilidianorum. Museum Helveticum, Part. XXI, p. 229.

6. angelis et] Desunt haec in ERASM. GALL. et GRYN.

7. incognitum] Sic FEUARD. GRAB. MASS. et Cod. VOSS. Ceteri male cognitum.

8. oportere] Parisinae ERASMI editt. 1563. 1567 GALL. oportet. Sed iam priores ERASMI editt. et GRYN. nostram lectionem habent.

9. Tu enim seqq.] Epiph. Haer. 24. § 5: Ὑποτίθεται τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς λέγων· οὗτοι ὑμεῖς πάντα (Iren. πάντας γινώσκετε, ὑμᾶς δὲ μηδεὶς γινώσκειτω

omnes cognosce, te autem nemo cognoscat. Quapropter et parati sunt ad ¹negationem, qui sunt tales, ²imo magis ne pati quidem propter nomen possunt, quum sint omnibus similes. Non autem multos scire posse haec, sed ³unum a mille, et duo a myriadibus. ⁴Et Iudaeos quidem iam non esse dicunt, Christianos autem nondum; ⁵et non oportere omnino ipsorum mysteria effari, sed in abscondito ⁶continere ⁷per silentium.

7. Trecentorum autem sexaginta quinque caelorum locales positiones distribuunt similiter ut mathematici. Illorum enim theoremata accipientes, in suum characterem doctrinae transtulerunt; ⁸esse autem principem illorum Ἀβράξας, et propter hoc cccclxv ⁹numeros habere in se.

C A P. XXV.

Cap. XXIV.

1. †Carpocrates autem et qui ab eo ¹⁰mundum quidem et ea, †Mass.103. quae in eo sunt, ab angelis multo inferioribus ingenito Patre factum

1. negationem] Voss. negotiationem.

2. imo magis] Sic MASS., haud quidem dicens, qua auctoritate et ante magis, quod legitur in omnibus edit., omiserit. Equidem expunxit auctoritate Cod. Voss.

3. unum a mille cett.] Epiph. Ἐνὶ δὲ ἀπὸ χιλίων ἀποκαλύπτειν καὶ δυσὶν ἀπὸ μυρίων.

4. Et Iudaeos cett.] Epiph. Ἰουδαίους μὲν ἑαυτοὺς μηκέτι εἶναι φάσκουσι, Χριστιανούς δὲ μηκέτι γεγενῆσθαι.

5. Et non oportere cett.] Epiph. φάσκει δὴ μόνον περὶ Πατρὸς, καὶ τοῦ αὐτοῦ μυστηρίου μηδενὶ ἀποκαλύπτειν, ἀλλὰ σιγῇ ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς.

6. continere] In ERASMI 1526 et 1528 legitur continere pertinere; sed in ceteris omnibus ERASMIANIS edit., GALL. GRYN. et FEUARD. nostra reperitur lectio. GRAB. vero restituit illud pertinere, quoniam legitur in ARUND. et MERC. II. et idem esse putat ac decere. Sed MASSUETO assentiendum, qui denuo supervacaneam illam vocem nec Codicibus melioribus agnitam (deest scilicet in Voss. CLAROM. PASS. OTTOB.) denuo expunxit.

7. per silentium] PEARSONIUS Vindic. epist. b. Ignat. Parte II. c. 6, p. 64 graece hic scriptum esse coniecit non διὰ Σιγῆς, sed διὰ τὴν Σιγὴν propter Sigen. Vult enim Ἑννοίαν a Basilidianis etiam Σιγὴν esse nuncupatam. Cum duumviris GRABIO et MASSUETO huic aliquin sagacissimae conjecturae fidem habere nequeo, quum vulgatae lectioni Epiphanius quoque faveat.

8. esse autem principem cett.] Dicit Theodoret: εἶναι δὲ τὸν ἀρχοντα αὐτῶν φησὶν Ἀβραάξας: Ἡ γὰρ ψῆφος τοῦ ὀνόματος τῶν ἱξέ—οῦσανῶν σημαίνει τὸν ἀριθμὸν. MASS. dicit: „Nec abludit Epiphanius. Uterque vero scripsit Ἀβραάξας; Latini vero plerumque Ἀβράξας, quod satis indifferens esse videtur. Asserunt autem illi Ἀβράξας esse nomen primi ac praecipui caeli, quod num. 365 in se contineat. Si enim singulas, quibus constat Ἀβράξας, litteras ut totidem notas arithmeticas accipias, invenies 365. Aiunt vero Tertull. lib. de praesc. c. 46. Hieron. in Amos c. 3 et alii, a Basilide sic appellatum esse summum Deum.“

9. numeros] Sic ARUND. CLAROM. PASS. OTTOB. Voss. MERC. II. et MASS. Ceteri omnes numerum.

10. mundum quidem cett.] Epiphani. Haer. 27, §. 2 eadem graece sic expressit: τὸν δὲ κόσμον καὶ τὰ ἐν τῷ κόσμῳ ὑπὸ ἀγγέλων γεγενῆσθαι τὸν πολὺ τι ὑπὸ τοῦ πατρὸς τοῦ ἀγνώστου (legit Int. ἀγεννήτου) ὑποβεβηκότων — Ἰησοῦν δὲ — ἀπὸ Ἰωσήφ γεγενῆσθαι. — Εἶναι δὲ αὐτὸν ὁμοιον τοῖς πᾶσι. — Εὐτονον (καὶ καθαρὰν sec. Theodoret. c. 5) ἔσχε ψυχὴν παρὰ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους καὶ ἐμνημόνευε τὰ ὁραθέντα ὑπ' αὐτῆς, οἷε ἦν ἐν τῇ περιφορᾷ τοῦ ἀγνώστου (l. ἀγεννήτου) πατρὸς. Ἀπέσταλται ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ πατρὸς εἰς τὴν αὐτοῦ ψυχὴν δυνάμεις (l. δυνάμεις) ὅπως — ψυχῇ τοὺς κοσμοποιοὺς

esse dicunt. Iesum autem e Ioseph natum, ¹et quum similis reliquis hominibus fuerit, ²distasse a reliquis secundum id, quod anima eius firma et munda quum esset, ³commemorata fuerit, quae visa essent sibi in ea ⁴circumlatione, quae fuisset ⁵ingenito Deo: et propter hoc ⁶ab eo missam esse ei virtutem, ⁷uti mundi fabricatores effugere posset et ⁸per omnes transgressa et in omnibus liberata ascenderet ad eum: et ⁹eas, quae similia ei amplecterentur,

ἀγγέλους· — καὶ ὅπως διὰ πασῶν τῶν πράξεων χωρήσασα καὶ ἐλευθερωθεῖσα, διέλθοι πρὸς αὐτὸν ἄνω. Ἀλλὰ καὶ τὰς ὁμοίας αὐτῇ ψυχᾷ, τὰ ἰσα αὐτῇ ὑποπασάμενας, τὸν αὐτὸν τρόπον ἐλευθερωθεῖσας ἄνω πύλαι πρὸς ἄγνωστον πατέρα. Haec fere respondent Irenaei verbis, ita ut, quod Mass. observat, paucis immutatis aut additis graecum Irenaei textum restaurare haud arduum foret.

1. et quum] Sic Mass. ex Cod. CLAROM. Ceteri et qui. Cod. Voss. corrupte habet et esset similis reliquis hominibus fieri autem.

2. distasse] ARUND. distare.

3. commemorata] Ex sententia GRABII idem est ac recordata. Cod. ARUND. perperam connumerata.

4. circumlatione] V. de sensu huius vocis MASSIETUM in Appar. nostro Diss. I. § 123, p. 154. Hand male dixit GRAB.: „Haec (scil. circumlatione quae fuisset ingenito Deo) ab Irenaeo sive Int. obscurius scripta non ita accipe, quasi ingenito Deo περιφορὰ inesse dicatur; sed quod anima lae fuerit in περιφορᾷ ingeniti Patris i. e. circa ipsum, in eius comitatu sive conversatione. Quem sensum Theodoret. haer. fabb. I, 5 phrasi διαγωγῆς μετὰ τοῦ ἀγεννήτου Πατρὸς melius expressit.“ Mihi vero magis aridet sententia, ex qua circumlatio. (i. e. circulus, orbis) quae esset ingenito Deo significet caelum supremum, in quo habitat summum nomen. DOKKEUS (Lekre von d. Person Christi I. p. 297 ss.) haec recte disputat de Christologia Carpo-
cratis: Ihm (Carpocrati) war Christus ein religiöser Genius, dem er neben Pythagoras, Platon, Aristoteles eine Statue errichtete und dem er in seinem Geniecultus eine Stelle anwies. Von Ioseph und Maria geboren, sei er Allen gleich, aber ausgezeichnet durch Wandel und Tugend. Da aber seine Seele von ungewöhnlicher Spannkraft (εὐτονος) war, erinnerte sie sich, was sie oben geschaut hatte, da sie

im Geleite des unbekannten Vaters kreiste. Derselbe Vater habe Kräfte in Christi Seele gesandt, damit sie an das Geschaute sich erinnern und gestirbt werde, die welterschaffenden Engel und das Gesetz zu verachten, durch alle Handlungen und Situationen der Menschen hindurchgehend nicht gefangen und befleckt zu werden durch jede Bemählung mit dieser Welt, sondern befreit sich emporzuschwingen zu dem oberen Vater.“

5. ingenito Deo] ERASM. GALL. FEUARD. ante ingenito legunt in, quod recte omiserunt GRAB. Mass. et LUX., quoniam deest princeps illa in optimis Codd.

6. ab eo] MSS. ERASMI lectionem offerunt a deo.

7. uti mundi fabricatores] Sic primus FEUARD., eoi assentiunt optimi Codd. Sed ERASM. et GALL. ut in mundi fabricatoribus effugere. LUX. pro in bene coniecit legendum a.

8. per omnes transgressa] GRAB. et Mass. hic provocantes ad Epiphanium dicentem: ὅπως διὰ πασῶν τῶν πράξεων χωρήσασα καὶ ἐλευθερωθεῖσα διέλθοι πρὸς αὐτὸν ἄνω. — putant loci nostri sensum fuisse: animam Iesu per omnes turpissimas actiones transgressam adscendisse ad Deum. Sed est quod verear, ne Epiphanius false interpretatus sit Irenaeum. Ex versione locus ita graece restituendus est: διὰ πάντων χωρήσασα. Dubitari autem nequit, quo referendum sit illud πάντων: nimirum ad mundi fabricatores. Seriem enim caelorum finxit Carpocrates, quibus praeerant angeli seu fabricatores mundi. Qui caeli permeandi erant animae Iesu Christi e terra ad summum caelum redeuntis. Pro caelis ipsis nominantur hic ii, qui caelis prae-sunt.

9. eas quae similia cett.] Sic CLARON. Voss. MERC. II. GRAB. Mass. et ERASM. 1526. 1528. Ceteri male: et ea, quae similia ei amplecteretur similiter. Supple cum Mass. ex Epiphanio: et eas animas — similiter liberatas ad ingenium Deum evolare sursum.

similiter. ¹Iesu autem dicunt animam in Iudaeorum consuetudine nutritam *contempsisse eos, et propter hoc virtutes accepisse, per **Grab.* 100. quas evacuavit quae fuerunt in ²poenis passiones, quae inerant hominibus.

2. ³Ea[m] igitur, quae similiter atque illa Iesu anima, potest contemnere mundi fabricatores archontas, similiter accipere virtutes ad operandum similia. Quapropter et ad tantum elationis proveci sunt, ut quidam quidem ⁴similes sese dicant Iesu; quidam autem adhuc et secundum aliquid illo fortiores, qui sunt ⁵distantes amplius quam illius discipuli, ut puta quam Petrus et Paulus et reliqui apostoli; hos autem in nullo ⁶deminorari a Iesu. Animas enim ipsorum, ex eadem circumlacione devenientes et ideo similiter contemnentes mundi fabricatores, eadem ⁷dignas habitas esse virtute et rursus in idem abire. Si quis autem plus quam ille contemserit ea quae sunt hic, posse meliorem quam illum esse.

3. Artes enim magicas ⁸operantur et ipsi et incantationes, philtira quoque et ⁹charitesia et paredros et oniropompos et reliquas malignationes, dicentes se potestatem habere ad dominandum iam principibus et fabricatoribus huius mundi; ¹⁰non solum autem,

1. Iesu autem cett.] Epiphanius: τὴν δὲ ψυχὴν τοῦ Ἰησοῦ ἐν τοῖς τῶν Ἰουδαίων ἔθεσιν ἀνατραφεῖσιν καταφρονῆσαι αὐτῶν, καὶ διὰ τοῦτο δυνάμεις εἰληφέναι, δι' ὧν τὰ ἐπὶ κολλάσσει πάθη προσόντα τοῖς ἀνθρώποις δυνήθεις πράξει, ὑπερβῆναι τοὺς κοσμοποιοὺς ἴσχυσεν. Οὐ μόνον δὲ αὐτὴν τὴν ψυχὴν τοῦ Ἰησοῦ τοῦτο δεδυνῆσθαι, ἀλλὰ καὶ τὴν δυναμένην — ὑπερβῆναι τοὺς κοσμοποιοὺς ἀγγέλους, καὶ αὐτὴ ἐὰν λάβῃ δυνάμεις καὶ τὰ ὅμοια πράξῃ. (Theodoret. ὁμοίως λαμβάνειν δυνάμιν πρὸς τὸ πράξει ὅμοια.) Ὅθεν εἰς τύπον οὗτοι ἐληλακότες μέγαν (Theodoret. εἰς τοσαύτην τύπου μανίαν ἐξώκειλαν ἄνδρες) ἐαυτοὺς προκριτέους ἡγοῦνται καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ. Ἄλλοι δὲ ἐξ αὐτῶν οὐκ Ἰησοῦ φασιν, ἀλλὰ Πέτρον καὶ Ἀνδρέου καὶ Παύλου καὶ τῶν λοιπῶν ἀποστόλων ἐαυτοὺς ὑπερφερεστέρους εἶναι. Ἄλλοι δὲ ἐξ αὐτῶν φράσσουσι μηδὲν διεννησθῆναι τοῦ Ἰησοῦ. Αἱ γὰρ ψυχὰς ἐκ τῆς αὐτῆς περιφορᾶς εἶσι καὶ ὁμοίως κατὰ τὴν τοῦ Ἰησοῦ πάντων καταφρόνησιν ποιούμεναι τῆς αὐτῆς δυνάμειος ἡξιώθησαν. — Εἰ δὲ καὶ τις πάλιν δυνήτῃ ὑπὲρ τῶν Ἰησοῦν καταφρονῆσαι, διαφωρώτερος ἔσται αὐτοῦ.

2. poenis] ERASM. in textu (in margine nostram habet lectionem) GALL. et GRYN. peius.

3. Ea[m] igitur] Codd. et edit. ea; sed MASS. eam scripsit sensu sic exigente et Epiphanio suffragante.

4. similes sese dicant] Sic cum Cod. Voss. et MASS. scribo. GRAB. cum ceteris legit: similes se esse dicant. In ARUND. et MERC. II. etiam deest esse.

5. distantes amplius] Graeca vox ὑπερφερεστέρος Interpreti vertenda fuisse meliores, excellentiores.

6. deminorari] Id est, Iesu inferiores esse, quam phrasin non intelligens scriba Cod. ARUND. posuit denominari. GRAB.

7. dignas habitas] Sic recte Voss. FEUARD. GRAB. MASS. Ceteri perperam dignos habitos.

8. operantur] MERC. II. operantes.

9. charitesia] MASS. putat legendum esse charisteria. Sed pace viri doctissimi dicere liceat, cum adiectiva χαριστήριος et χαριτήσιος (notissima sunt χαριτήσια scil. ἐερά, de quibus vide Böckhium Ath. Staatshaush. II, p. 357. 359) in usu fuerint, non esse caussam Codd. scripturam mutandi.

10. non solum autem] Supple hic illis scil. principibus et fabricatoribus.

sed et his omnibus quae in eo sunt facta. ¹Qui et ipsi ad ²detractionem divini nominis et ecclesiae quemadmodum et gentes a Satana praemissi sunt, uti secundum alium ³et alium modum, quae sunt illorum audientes homines et putantes omnes nos tales esse, avertant aures suas a praeconio veritatis; ⁴aut et videntes quae sunt illorum, omnes nos blasphemant, in nullo ⁵eis communicantes neque in doctrina neque in moribus neque in quotidiana conversatione. ⁶Sed vitam quidem luxuriosam, sententiam autem impiam

Rom. III. 8. ad velamen malitiae ipsorum nomine abutuntur, *quorum iudicium iustum est*, recipientium dignam suis operibus a Deo retributionem.

4. Et ⁷in tantam insaniam effrenati sunt, uti et omnia quaecunque sunt irreligiosa et impia ⁸in potestate habere et operari se dicant. ⁹Sola enim humana opinione negotia mala et bona dicunt.

1. Qui et ipsi] Epiphanius l. c.: *Εἰσὶ δὲ ἐκ τοῦ Σατανᾶ παρορνευασμένοι καὶ προβεβλημένοι εἰς ὄνειδος τῆς τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίας* — *εἰς τὸ τὰ ἔθνη κατανοοῦντα αὐτῶν τὰ ἔργα, ρυτίζοντα καὶ τοὺς τῆς ἀγίας τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίας τοιοῦτους εἶναι, ἀποστρέφειν τὴν ἀκοήν ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ κατ' ἀλήθειαν διδασκαλίας, ἣ καὶ ὁρῶντάς τινας πάντως (ἰ. πάντας) ὁμοίως βλασφημεῖν.*

2. detractiōnem divini nominis et ecclesiae] Sic restitui cum ERASM. 1526. 1528 (posteriores eiusdem editi. habent detractationem) GALL. GRYN. et Codd. MERCERI. Sed in FEUARD. in marg. GRAB. MASS. VOSS. ARUND. legitur detractiōnem divinae ecclesiae nominis.

3. et alium] Has duas voces FEUARD. addidit, quas reperi etiam in VOSS.

4. aut et] Sic GRAB. et MASS. CLAROM. ut et. ERASM. (post. editi.) GALL. GRYN. FEUARD. aut ut. Sed nostram lectionem iam reperis in ERASM. 1526. 1528.

5. eis communicantes] IUNII legi vult nobis communicantes.

6. Sed vitam — abutuntur] In ARUND. FEUARD. in marg. GRAB. MASS. ERASM. (post. editi.) et GALL. legitur abutuntur; sed in CLAROM. PASS. VOSS. MERC. II. (errant GRAB. et MASS.) et ERASM. priorib. editi. abutuntur. Verba, qualia sunt in MSS., omni sensu carere ipse intelleges. Quo nomine abusi sint Carpocratiani, discas ex Epiphanio l. I. § 4 ita dicente: *Εἰς οὐδὲν γὰρ ἡμῖν ὁμοιοῦνται, ἢ μόνον ὀνόματι καλεῖσθαι σεμνύονται, ὅπως διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐπιπλάστου τὰ τῆς ἐαυτῶν κακίας ἐργάζονται. Τὸ δὲ κρίμα τούτων κατὰ τὸ γεγραμμένον ἐνδοκὸν ἐστίν,*

ὥς ὁ ἄγιος Παῦλος ὁ ἀπόστολος ἔφη. Ex hoc loco patet, Carpocratianos usos esse nomine Christianorum, ut celarent impias ipsorum sententias. Praeterea apparet, e textu aliqua verba excidisse. MASS. locum ita restituit: *Sed vitam quidam luxuriosam ducunt; sententiam autem impiam ut tegant, ad velamen malitiae ipsorum Christiani nomine abutuntur.* IUNII simpliciore modo lacunas explet: *Sed vitam quidem luxuriosam, sententiam autem impiam servant, ad velamen malitiae ipsorum nostro nomine abutuntur.* Doctus quidam, qui nomen suum non prodit, in censura editionis MASSURIANAE erudite scripta (in Bibliothèque choisie par Jean le Clerc Tome XXV. Amsterd. 1713. pag. 327) post sententiam autem impiam legi suadet habentes, et sub voce nomine subintelligi vult Christianorum. Cuivis emendationi faveas, de sensu loci dubitari nequit.

7. In tantam insaniam] Sic MASS. FEUARD. in marg. et VOSS. Sed ERASM. GALL. in tantum insania.

8. in potestate — dicant] Nostram huius loci lectionem in GRAB. et MASS. editi. reperis. ERASM. 1526 et 1528 potestatem habeant operari se dicant; idem 1534 ss. GALL. GRYN. FEUARD. potestatem habere operandi se dicant. Sed omnia MSS. habent in potestate atque et operari praeter ARUND., in quo deest et. In nonnullis Codd. legitur habere; sed in ARUND. PASS. VOSS. MERC. II. habent, in VOSS. praeterea dicunt pro dicant.

9. Sola enim humana opinione ceteri.] Theodoretus: *δόξη γὰρ, φησὶν, οὐκ ἀληθεῖα τὰ μὲν τῶν πραγμάτων κακὰ εἶναι δοκεῖ, τὰ δὲ ἀγαθὰ.*

Et utique secundum transmigrations in corpora ¹oportere in omni vita et in omni actu fieri ²animas: (si non praeoccupans quis in uno adventu omnia agat semel ac pariter, quae non tantum dicere et audire non est fas nobis, sed ne quidem in ³mentis conceptionem venire, nec credere si apud homines conversantes in his, quae sunt secundum nos civitates, tale aliquid agitur) uti, ⁴secundum quod scripta eorum dicunt, ⁵in omni usu vitae factae animae ipsorum, exeuntes ⁶in nihilo adhuc minus habeant ad operandum (autem) in eo: ne forte, ⁷propterea quod deest libertati aliqua res, cogantur iterum mitti in corpus. Propter ^{*}hoc dicunt Iesum hanc dixisse ^{*Grab. 101.} parabolam: *Quum es cum adversario tuo in via, da operam, ut* ^{Luc. XII. 58.} *libereris ab eo, ne forte te det iudici, et iudex ministro, et* ^{Muth. V. 25.} *mittat te in carcerem. Amen dico tibi, non exies inde, donec reddas novissimum quadrantem.* ¹⁰Et adversarium dicunt unum ex angelis,

1. oportere in omni vita cett.] Haec clarius explicat Iren. II, 32 et ex eo Epiphan. et Theodoret. II. cit. oportere scilicet animas, dum in praesenti vita degunt, omni turpissimarum actionem et horrendarum etiam libidinum genere expleri, ne si quid praetermiserint, quasi alicuius in hoc mundo actionis debito obligatae, iterum in alia corpora transfundi necesse habeant. Horum ergo verborum et utique secundum transmigrations cett. sensus est: Et utique oportere animas tamdiu varia in corpora transfundi, donec in omni vita et in omni actu factae fuerint; id est, donec omne vivendi et agendi genus expertae fuerint: nisi forte praeoccupans quis in uno adventu, id est, in una migratione seu vita omnia agat semel et pariter. Mass.

2. animas] Iun. haud percepisse videtur loci sensum, dum legi suadet ab animis.

3. mentis conceptionem] ERASM. GALL. perperam mente conc.

4. secundum quod scripta eorum dicunt] FEUARD. addidit quod, suffragantibus MERC. II. et VOSS. Iun. hunc locum ita legi vult: quaedam sunt secundum scripta eorum. Dicunt enim, omnino usu vitae facto, animae ipsorum exeuntes nihilo adhuc minus habent ad operandum in eo, ne forte propterea (ERASM. GALL. propter eam) quod deest libertati aliqua res (ERASM. GALL. re) cog. cett.

5. in omni usu vitae cett.] Epiphan. *Ψασι γάρ, δεῖ πάντως πάσαν χρῆσιν τοῦτων ποιῆσθαι, ἵνα μὴ ἐξελεῖσθαι καὶ ὑστερήσασθαι τινος ἔργου, τοῦτου ἕνεκα καταστραφῶσιν εἰς σώματα πάλιν αἱ ψυχαὶ εἰς τὸ πρᾶξαι αὐτῆς*

α μὴ ἐπράξαν. Καὶ τοῦτο ἐστὶ, φράσιν, ὅπερ ὁ Ἰησοῦς ἐν τῷ εὐαγγελίῳ εἶπε διὰ παραβολῆς· ὅτι Ἰσθι ἐθνοῶν τῷ ἀντιδίκῳ σου, ἐν ᾧ ἦς ἐν τῇ ὁδῇ μετ' αὐτοῦ καὶ δὸς ἔργον αὐτῷ ἀπὸ τῆς ἀπὸ αὐτοῦ, μὴ πως ὁ ἀντίδικός σου παραδῷ σε τῷ κριτῇ, καὶ ὁ κριτὴς τῷ ὑπηρετῇ καὶ ὁ ὑπηρετὴς βάλῃ σε εἰς φυλακὴν. Ἀμὴν λέγω σοι, οὐ μὴ ἐξελεῖσθαι ἐκείθεν, ἕως ἂν ἀποδῷς τὸν ἔσχατον κοδράντην.

6. in nihilo adhuc minus etc.] In omnibus editt. praeter Mass. hic reperis falsam interpunctionem, qua sensus turbatur: scilicet a verbis *ad operandum autem* nova incipit periodus, exiens verbis *dixisse parabolam*. Vocem autem expungendam censet Mass.

7. propterea quod deest — cogantur] Sic GRAB. restituit locum ex MSS. CLAROM. PASS. VOSS. pro *propterea quod* habent *propter eam quod*; MERC. II. recte quidem *propterea*, sed pro *libertati* legit *liberali*. De lectione ERASM. et GALL. v. supra not. 4.

8. mittat te] Lectionem minister, quam habent ERASM. GALL. nullus aliorum Codd. agnoscit.

9. non exies] CLAROM. hic et inferius non exeat.

10. Et adversarium cett.] Epiphan. *Καὶ φασιν εἶναι τὸν ἀντίδικον ἐκεῖνον τῶν τὸν κόσμον πεποιηκότων ἀγγέλων ἕνα* (ita enim legendum et Irenaeus et res ipsa docet; sed editt. et versiones Epiphaniū ridicule habent *Ἄβολον* — GRAB.) *καὶ εἰς αὐτὸ τοῦτο κατεσκευάσθαι εἰς τὸ ἀπάγειν τὰς ψυχὰς πρὸς τὸν κριτὴν, τὰς ἐντεῦθεν ἐξερχομένας ἐκ σωμάτων — παραδίδοσθαι δὲ ἀπὸ*

qui sunt in mundo, quem diabolus vocant, dicentes factum eum ad id, ut ducat eas, quae perierunt, animas ¹a mundo ad principem: (et hunc dicunt esse primum ex mundi fabricatoribus) et illum ²alterum angelo, qui ministrat ei, tradere tales animas, uti in alia corpora includat: corpus enim dicunt esse carcerem. Et id quod ait: *Non exies inde*, ³quoadusque novissimum quadrantem reddas, interpretantur, quasi non exeat quis a potestate angelorum eorum, qui mundum fabricaverunt; ⁴sic transcorporatum semper, quoadusque in omni omnino operatione, quae in mundo est, fiat: et quum nihil defuerit ei, tum liberatam eius animam ⁵eliberari ad illum Deum, qui est supra angelos mundi fabricatores. Sic quoque salvari ⁶et omnes animas, sive ipsae praeoccupantes in uno adventu in omnibus misceantur operationibus, sive de corpore in corpus transmigrantes vel immissae in unaquaque specie vitae, adimplentes et red dentes debita liberari, uti iam ⁷non faciant in corpore.

5. ⁸Καὶ εἰ μὲν πρᾶσσεται παρ' αὐτοῖς τὰ ἄθεα, καὶ ἔκθεσμα καὶ ἀπειρημένα, ἐγὼ ⁹οὐκ ἂν πιστεύσαιμι. Ἐν δὲ τοῖς συγγράμμασιν αὐτῶν οὕτως ἀναγράφονται, καὶ αὐτοὶ οὕτως ἐξηγοῦνται, τὸν Ἰησοῦν λέγοντες ἐν μυστηρίῳ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, καὶ ἀποστόλοις κατ' ἰδίαν

5. Et ¹⁰si quidem fiant haec apud eos, quae sunt irreligiosa et iniusta et velita, ego nequaquam credam. In conscriptionibus autem illorum sic conscriptum est et ipsi ita exponunt; Iesum dicentes in mysterio discipulis suis et apostolis seorsum locu-

τοῦ ἄρχοντος τῷ ὑπηρέτῃ — εἰς τὸ φέρειν τὰς ψυχὰς πάλιν καὶ εἰς σώματα καταγγίλξειν διάφορα — φασὶ γὰρ εἶναι τὴν φυλακὴν τὸ σῶμα.

cum Codicem Voss. illud *elevari* offerre dixit GRABUS, id quod falsissime contendit. Cod. Voss. enim cum CLAROM. PASS. OTTOB. MERC. II. ERASM. et GALL. scribit *eliberari*, quod levi emendatione cum LUNIO mutavi in *elibrari*; ARUND. vero et *liberari*. GRAB. et MASS. temere secuti sunt FEUARDENTIIUM, qui dicere supersedit, unde sumserit illud *elevari*.

1. a mundo] FEUARD. VOSS. PASS. in mundo.

6. et omnes] In MERC. II. et omittitur.

2. alterum angelo qui] Sic MASS. MERC. II. CLAROM. et VOSS., qui posteriores ante qui habent et. Sed in omnibus aliis editt. legitur cum Codd. ARUND. et PASS. altero angelo qui. Prius tamen lectio cum MASS. praeferenda videtur; illum alterum refer ad diabolus.

7. non faciunt] Sic cum MASS. scribo ex antiquissimis Codd. CLAROM. PASS. et VOSS. In aliis legitur *fiant*, quod non male suspicatur MASS. esse recentiorum scribarum emendationem, qui non intellexerint verbum graecum *πράττειν* (sic procul dubio scripsit Irenaeus) *agant*, *vilam agant*, *degant* sen potius *operentur* perperam ab Int. redditum esse *faciant*.

3. quoadusque] Sic GRAB. primus ex ARUND. MERC. II. et VOSS. Sed ERASM. GALL. GRYN. perperam legunt *quoad*.

8. Καὶ εἰ μὲν πρᾶσσεται κτλ.] Haec servavit Theodoret. haer. fabb. I. 5.

4. sic transcorporatum] Ita CLAROM. ARUND. MERC. II. cum ERASM. et GALL. In ceteris *sed sit transcorporatum*; quod minus placet: legendum enim esset *sed sit transcorporatus*. MASS.

9. οὐκ ἂν πιστεύσαιμι] PETAV. reponi vult οὐκ ἂν πιστώσαιμι *affirmare non ausim*. Sed repugnat Int.

5. eliberari] Sic restitui, quamvis FEUARD. GRAB. et MASS. habeant *elevari*, lectionem cui assentit FEUARD. Sed uni-

10. si] Melius vertisset an.

λελαλημέναι, καὶ αὐτοὺς ἀξιῶ-
σαι, τοῖς ἀξίοις καὶ τοῖς πειθο-
μένοις ταῦτα παραδιδόναι. Διὰ
πίστεως γὰρ καὶ ἀγάπης σώζε-
σθαι· τὰ δὲ λοιπὰ ἀδιάφορα
ὄντα, κατὰ τὴν δόξαν τῶν ἀν-
θρώπων, πῇ μὲν ἀγαθὰ, πῇ δὲ
κακὰ νομίζεσθαι, οὐδενὸς φέσει
κακοῦ ὑπάρχοντος.

6. ²Alii vero ex ipsis signant, cauteriantes suos discipulos in
posterioribus partibus exstantiae dextrae auris. ³Unde et Marcel-
lina, quae Romam sub Aniceto venit, quum esset huius doctrinae,
multos ⁴exterminavit. Gnosticos se [†]autem vocant; ⁵et imagines [†]Mass.105.
quasdam quidem *depictas, quasdam autem et de reliqua materia *Grab.102.
fabricatas habent, dicentes formam Christi factam a Pilato, illo in
tempore quo fuit Iesus cum hominibus. Et has coronant et pro-
ponunt eas cum imaginibus mundi philosophorum, videlicet cum
immagine Pythagorae et ⁶Platonis et Aristotelis et reliquorum; et re-
liquam observationem circa eas similiter ut gentes faciunt.

C A P. XXVI.

Cap. XXV.

1. ⁷Et Cerinthus autem quidam in Asia non a primo Deo
factum esse mundum docuit, sed a virtute quadam valde separata
et distante ab ea principalitate, quae est super universa, et ⁸igno-
rante eum, qui est super omnia, Deum. ⁹Iesum autem subiecit,

1. assentientibus] CLAROM. consentien-
tibus.

2. Alii vero cett.] V. Appar. nostrum.

3. Unde et Marcellina cett.] Epiphan.
haec ita refert: Μαρκελλίνα τις ὑπ'
αὐτῶν ἀπατηθεῖσα — ἐν χρόνοις —
Ἀνικλήτου — ἐν Ῥώμῃ γενομένη —
πολλοὺς τῶν ἐκείσε λυμνηαμένων ἡγεί-
νισε. Καὶ ἐνθεν γέγονεν ἡ ἀρχὴ
Γνωστικῶν τῶν καλουμένων. Ἐχουσι
δὲ εἰκόνας ἐντογράφους διὰ χρωμά-
των, τινὲς δὲ — καὶ λοιπὴς ὕλης,
εἴτινα ἐκτυπώματά γεσιν εἶναι τοῦ
Ἰησοῦ καὶ ταῦτα ὑπὸ Ποντίου Πιλά-
του γεγενῆσθαι — ὅτε ἐνεδήμει τῷ
τῶν ἀνθρώπων γένει. — Ἐχουσιν εἰ-
κόνας — καὶ φιλοσόφων τινῶν, Πυ-
θαγόρου καὶ Πλάτωνος καὶ Ἀριστο-
τέλους καὶ λοιπῶν· μεθ' ὧν καὶ ἕτερα
ἐκτυπώματα τοῦ Ἰησοῦ τιθέασιν, ἰδρύ-
σαντές τε προσκυνοῦσι καὶ τὰ τῶν
ἐξ ὧν εἴη λοιπὸν ποιοῦσι.

4. exterminavit] Hic iterum HEUMANNUS
legi vult exterminavit, quod esse dici ve-

luti fascinauit. Sed doleo, me coniectu-
rae viri doctissimi assentire non posse.
Vide supra pag. 148 not. 2 et pag. 155
not. 1.

5. et imagines] Sic Codd. Voss. VET.
et MASS. Ceteri etiam im.

6. Platonis et Aristotelis] Secundum
Augustin. de haer. a Carpocratianis Pauli
et Homeri imagines adoratas esse tura-
que iis oblata FEUARD. observavit.

7. Et Cerinthus] Et addidit GRAB. ex
MSS. ARUND. et Voss.

8. ignorante eum — Deum] Sic primus
FEUARD., assentientibus MSS. ARUND.
MERC. II. et Voss. Sed ERASM. GALL.
et GRYN. perperam ignorante eo — Deo.
Theodoret. haer. fabb. II, 3 haec sic
expressit: ἐδίδαξε δὲ οὗτος, εἶνα μὲν
εἶναι τὸν τῶν ὄλων Θεόν, οὐκ αὐτὸν
δὲ εἶναι τοῦ κόσμου δημιουργόν, ἀλλὰ
δυνάμεις πινὰς κειχωρισμένας καὶ
παντελῶς αὐτὸν ἀγνοούσας.

9. Iesum autem cett.] Theodoret. I. I.
Τὸν Ἰησοῦν δέ — ἐφησε κατὰ φύσιν

non ex virgine natum; (impossibile enim hoc ei visum est) fuisse autem eum Ioseph et Mariae filium similiter ut reliqui omnes homines, et plus potuisse ¹iustitia et prudentia et sapientia ²ab hominibus. Et post baptismum descendisse in eum ab ea principaltate, quae est super omnia, Christum figura columbae; et tunc annuntiasse incognitum Patrem et virtutes perfecisse: in fine autem revolasse iterum Christum de Iesu et Iesum passum esse et resurrexisse; Christum autem impassibilem perseverasse, exsistentem spiritalem.

Cap. XXVI.

2. Qui autem dicuntur Ebionaei consentiunt quidem mundum a Deo factum; ea autem, quae sunt erga Dominum, ³non similiter

ἐξ ἀνδρὸς γεγενῆσθαι καὶ γυναικός, τοῦ Ἰωσήφ καὶ τῆς Μαρίας, σωτηροσύνην δὲ καὶ δικαιοσύνην καὶ τοῖς ἁλλοῖς ἀγαθοῖς διαπρέχειν. Τὸν δὲ Χριστὸν ἐν εἰδὲι περιστεῖρας ἄνωθεν εἰς αἶτὸν κατελθεῖν καὶ τῆνικαὐτὰ τὸν ἀγνοούμενον κηρύξαι Θεὸν καὶ — ἐπιτελέσαι θανάτου ὄγκας.

1. iustitia] Cod. Voss. in iustitia.

2. ab hominibus] Omnes Codd., quod equidem scio, habent ab; Codd. Vet. CLAROM. PASS. VOSS. et MASS. hominibus, ceteri omnibus. Quod reperis in edit. ERASM. inde ab a. 1534, GALL. GRYN. et FEUARD. prae omnibus — ex coniectura scriptum esse conicio, neque vero ex auctoritate Codicis ullius: antiquissimae ERASMI edit. 1526. 1528 cum Codd. legunt ab o. Sed quisque videt, ab hic positum esse pro prae.

3. non similiter] COTELERIUS in not. ad Const. apost. VI, 6 non expungi vult; GRABIVS cum PEARSONIO (Vind. epist. Ignat. part. 2, p. 25) conicit legendum esse consimiliter pro non similiter. MASS. vero adversatur Grabio, quoniam ex Theodoreti et Eusebii locis (vide Apparatum ad h. l.) nonnullorum Ebionaeorum sententia appareat, ex qua Christum e virgine natum esse putarint; id quod negabant Cerinthus et Carpocrates. Sed MASSUETUM fugit locus I. IV. 23, 4: ἀνακρινεῖ δὲ καὶ τοὺς Ἑβιωνοὺς· πῶς δύνανται σωθῆναι, εἰ μὴ ὁ Θεὸς ἦν ὁ τὴν σωτηρίαν αὐτῶν ἐπὶ γῆς ἐργασάμενος; ἢ πῶς ἄνθρωπος χωρήσει εἰς Θεόν, εἰ ὁ Θεὸς ἐχωρήθη εἰς ἄνθρωπον; His enim verbis Irenaeus haud obscure significat, Ebionitas in negata Christi deitate Cerintho et Carpocrati fuisse ὁμοψήγους. De consensu illorum ne SCHLIEMANNUS quidem dubitat, cfr. eius librum die Clementinen p. 464, not. 12. Quare cum COTELERIO et GRABIO expungo τὸ non. Sed quomodo

particula negativa, quae legitur in omnibus MSS., in textum recepta est? DANNHAUERUS (in Christeid. p. 552) eum ab aliena manu profectam putat; alii suspicantur siglum aliquod a librariis falso esse explicatum et scriptum. Coniecturae eorum, qui consimiliter legi volunt, assentire nequeo, quoniam, quod equidem scio, illa vox nusquam in Irenaei libris occurrit. Alia coniectura commendatur ab eo, qui censuram editionis MASS. exhibuit in Actis eruditorum a. 1712 p. 173 et 277. (Suspicio HEUMANNUM esse MASSUETI censorem: nam in margine editionis ERASMIANAE a. 1560, quae e libris HEUMANNI fuit, in bibliotheca Gottingensi asservatae legi et hanc emendationem manu HEUMANNI scriptam.) Doctus censor haec disputat: „Verum illos (qui particula negativa sensum loci turbare putant) recte iudicare, docet inspectio Irenaei. Postquam enim cap. 24 de Carpocrate et cap. 25 de Cerintho egerat et ab utrisque Iesum pro simplici homine ex Iosepho et Maria nato habitum esse meminerat, iam ad Ebionaeos progreditur ac monstrat 1, in quo a Cerintho et Carpocrate discrepantes cum orthodoxis conveniant: quod scilicet credant, mundum esse a Deo factum, non ab angelis; 2. in quo cum utroque, Cerintho nimirum et Carpocrate, consentiant, nempe eo quod statuant, Iesum fuisse simplicem hominem, Iosephi et Mariae progeniem. Hinc liquet, τὸ non esse eiiciendum. Nec particula adversativa autem permittit, ut negans illa vocula retineatur. Evaderet enim oppido ineptum loquendi genus. Accedit, quod, si Irenaeus scripsisset non similiter ut Cer. et Carp., debuisset addere, in quo differat illorum doctrina de Iesu. Id quod quum non faciat, rursus fit manifestum, particulam illam negativam esse tollendam. Dicens enim Irenaeus, Ebionaeos de Domino similiter sentire ut

ut Cerinthus et Carpocrates opinantur. ¹Solo autem eo, quod est secundum Matthaeum, evangelio utuntur et apostolum Paulum recusant, apostatam eum legis dicentes. ²Quae autem *sunt prophetica,* *Grab. 103.* curiosius exponere nituntur; et circumciduntur ac perseverant in his consuetudinibus, quae sunt secundum legem, ³et iudaico caractere vitae, uti et Hierosolymam adorent, quasi domus sit Dei.

3. Nicolaitae autem magistrum quidem habent Nicolaum, unum *Cap. XXVII.* ex vii, qui primi ad diaconium ab apostolis ordinati sunt; qui indiscrete vivunt. Plenissime autem per Ioannis Apocalypsin manifestantur ⁴qui sint, nullam differentiam esse docentes in moechando ei idolothyton edere. Quapropter dixit et de iis sermo: *Sed* ⁵*hoc* *Apoc. II. 6.* *habes quod* ⁶*odisti opera Nicolaitarum, quae et* ⁷*ego odi.*

Cerinthus et Carpocratem, nihil opus habuit addere: cum proximo praemissis capitibus iam dixisset, quid illi de Iesu sentirent. Confectum igitur arbitramur esse, quod particulae negativae locus hic esse possit nullus. Iis, quibus τὸ non intrinsecum esse videtur, respondet ita: „Quod quidem in permultis auctorum locis factum esse inter criticos constat; sed hoc loco nulla apparet caussa, quae lectorem quempiam movere potuerit ad inserendam illam voculam: contra potius fuisset ei caussa, eam eliminandi. Afferre vobis liceat novam coniecturam. Nimirum videtur vera scriptura haec fuisse: ea autem, quae sunt erga Dominum nostrum, similiter ut Cer. et Carp. opinantur. Vox nostrum compendiose scripta locum facere potuit errore librario- rum. Certe saepius Irenaeus de Christo loquens eum vocat Dominum nostrum. Est quidem, ubi eundem etiam simpliciter Dominum nominando innuit, ut lib. I. 29, 2 et alibi. Quare erroris occasio etiam esse potuit repetitio postremae syllabae vocis Dominum, ita ut ex num factum sit non. Utram errandi occasionem eligamus, fortasse parum refert: imo hinc rectius intelligatur, non illud esse ὑποβολιμαῖον.“

1. Solo autem eo cett.] Eus. h. e. III, 27 haec ita expressit: Οὗτοι τοῦ μὲν ἀποστόλου πάσας τὰς ἐπιστολάς ἀρνητέας ᾗδονται εἶναι δεῖν, ἀπιστή-την ἀποκαλοῦντες αὐτὸν τοῦ νόμου· εἰσαγγέλλω δὲ μόνῃ τῷ καθ' Ἐβραίου λεγομένῳ χρώμενοι.

2. Quae autem sunt prophetica cett.] De hoc loco v. NEANDRI gnost. Systeme

p. 391 et SCHLIEMANNI Clementinen p. 495. Recte enim posterior censet, hunc locum graece expressum esse aut: εἶναι δὲ εἶσι τὰ προφητικά, aut: ἃ δὲ εἶσι προφητικά, περιεργασίως ἐκδέσθαι σπουδάζουσιν, quae duplici modo explicare licet, uti SCHLIEMANNUS probavit. Is enim ita disputat: „Nach dieser letzten Annahme würde die ebionit. Erklärung der prophet. Stellen des a. Text. gemissbilligt werden. Die Missbilligung bezog man entweder auf die Methode ihrer Auslegung — — oder auf das Ergebniss derselben. — — Jene erste Zurückübersetzung hat diesen Sinn: sie stellten über den Begriff des ächt Prophetischen zu spitzfindige Untersuchungen an.“ Haec spectare existimat SCHLIEMANNUS ad eam partem Ebionitarum, quam gnosticos Ebionaeos nominat, quos prophetas falsos a veris distinxisse scimus. Sed de illo discrimine Ebionitarum quum adhuc sub iudice lis sit, hic definire non ausim.

3. et iudaico adorent] Ita CLAROM. ARUND. MERC. II. GRAB. et MASS. At ERASM. GALL. FEUARD. male: et iudaico caractere vitae uti, et Hierosolymam adorant. MASSUETIANAE editiones censor in Actis erud. a. 1712 p. 280 putat, hoc loco Irenaeum intellexisse Coelicolas, quos dicunt — id quod aperte falsum esse, non est quod probem.

4. qui sint] Voss. qui sunt.

5. hoc habes] In PASS. et (quod addo) Voss. deest hoc.

6. odisti] MERC. II. odis.

7. ego odi] Sic recte legerunt primi GRYN. et FEUARD. Sed ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II. ego odio.

Cap. XXVIII.

C A P. XXVII.

1. ¹Κέρδων δέ τις ἀπὸ τῶν περὶ τὸν Σίμωνα τὰς ἀφορμὰς λαβὼν καὶ ἐπιδημήσας ἐν τῇ Ῥώμῃ ἐπὶ Ὑγίνου, ἔννατον κληρὸν τῆς ἐπισκοπικῆς διαδοχῆς ἀπὸ τῶν ἀποστόλων ἔχοντος, ἐδίδαξε τὸν ὑπὸ † τοῦ νόμου καὶ προφητῶν κεκηρυγμένον Θεόν, μὴ εἶναι πατέρα τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τὸν μὲν γὰρ γνωρίζεσθαι, τὸν δὲ ἀγνώτα εἶναι· καὶ τὸν μὲν δίκαιον, τὸν δὲ ἀγαθὸν ὑπάρχειν.

† Mass. 106.

Cap. XXIX.

* Grab. 104.

2. Διαδεξάμενος δὲ αὐτὸν Μαρκίων ὁ Ποντικός, ἠΐξῃσε τὸ διδασκαλεῖον, ἀπηνυθριασμένως βλασφημῶν.

1. *Κέρδων* cett.]. Hoc fragmentum graecum reperis apud Euseb. h. e. IV, 11.

2. *quidam*] Sic ERASM. GALL. GRYN. FEUARD. (1639) CLAROM. PASS. et (quem addo) VOSS. iuxta graecum; sed FEUARD. (1596. 1675) et GRAB. peiperam *quidem*.

3. *octavum locum*] Sic Codd. PASS., ceteri vero cum editi. tum MSS. *nonum locum*. Sed priorem lectionem licet textui graeco repugnantem eo fidentius sequor, quod constare mihi videatur, Eusebium vitiosis deceptum exemplaribus perperam in citato cap. XI bis scripsisse ἔννατον, Irenaeo scilicet repugnante. Argumentum est 1, quod Interpres Irenaei verba lib. III, 4, 3 ab Eusebio relata initio capitis XI vertens legerit ὄγδοος, non ἔννατος; vertit enim *octavus*; 2, et id praecipuum est, Irenaeus ipse eiusdem libri cap. III (cuius verba citat Euseb. h. e. V, 6) romanos pontifices ordine referens sextum ab apostolis Xystum recenset, ἕκτος ἀπὸ τῶν ἀποστόλων καθίσταται Εὐστος, tum Telesphorum ac deinde Hyginum, qui proinde octavus est. Hunc excipit Pius, istum Anicetus, cui succedit Soter, ac tandem δωδεκάτῳ τόπῳ Eleutherius. Nihil clarius. Ut ergo Irenaeus cum Irenaeo consentiat, ubique legendum ὄγδοος, non ἔννατος. Equidem scio et Cyprianum epist. 74 ad Pompeium et

1. Et Cerdon autem ²quidam ab iis, qui sunt erga Simonem, occasionem accipiens quum venisset Romam sub Hygino, qui ³octavum locum episcopatus per successionem ab apostolis habuit, docuit eum † qui a lege et prophetis annuntiatus sit Deus, non esse patrem Domini nostri Christi Iesu. Hunc enim cognosci, illum autem ignorari; et alterum quidem iustum, alterum autem bonum esse.

2. *Succedens autem ei Marcion Ponticus, ⁴adampliauit doctrinam, ⁵impudorate blasphemans eum, qui a lege et prophe-

Epiphanium Haer. 41 et 42 Hyginum nono loco inter pontifices romanos numerasse, doctissimumque Cotelierum in suis ad lib. VII Constit. apost. c. 46 notis legentem apud Iren. lib. I, c. 27 al. 28 ἔννατον et lib. III, c. 4 ὄγδοος, haec secum invicem conciliare niti, dicendo Hyginum et octavum et nonum nuncupari potuisse, sed diversa ratione; nonum numerato, octavum omisso Petro: celebrem quippe morem esse apostolos indiculis antistitum praefigere aut ex iis eximere. De more veteribus solemnium eruditissimo viro contendere mens non est; sed hoc, si priori loco *nonum* legamus, solvi nodum posse non putem. Neque enim simpliciter scribit Irenaeus *nonum locum episcopatus*, sed addit, per successionem ab apostolis: quo loquendi modo apostolos ab indiculo removet. Tutius ergo et ad Irenaei mentem accommodatius et hic ex PASS. Cod. repone *octavum pro nonum*. MASS.

4. *adampliauit*] Sic VOSS. MERC. II. FEUARD. GRAB. MASS. Sed ERASM. GALL. *adimplevit*.

5. *impudorate blasphemans*] Sic Codd. VET. VOSS. iique (ut puto), quibus usus est MASS. FEUARD. GRAB. Consentium quoad posteriorem vocem ARUND. et MERC. II. At ERASM. et GALL. *impurately blasphematus*.

tis annuntiatus est Deus; malorum factorem et ¹bellorum concupiscentem et inconstantem quoque sententia et contrarium sibi ipsum dicens. Iesum autem ab eo Patre, qui est super mundi fabricatorem Deum, venientem in Iudaeam temporibus Pontii Pilati praesidis, qui fuit procurator Tiberii Caesaris, in hominis forma manifestatum his, qui in Iudaea erant, dissolventem prophetas et legem et omnia opera eius Dei, qui mundum fecit, quem et Cosmocratorem dicit. Et super haec id quod est secundum Lucam evangelium circumcidens et omnia, quae sunt de generatione Domini ²conscripta, auferens, et de doctrina sermonum Domini multa auferens, in quibus manifestissime conditorem huius universitatis suum Patrem confitens Dominus conscriptus est; semetipsum esse veraciorem, quam sunt hi, qui evangelium tradiderunt, apostoli, suasit discipulis suis; non evangelium, sed particulam evangelii tradens eis. Similiter autem et apostoli Pauli epistolas abscidit, auferens quaecunque manifeste dicta sunt ab apostolo de eo Deo, qui mundum fecit, quoniam hic Pater Domini nostri Iesu Christi, et quaecunque ex prophetis memorans apostolus docuit, ³praenuntiantibus adventum Domini.

3. Salutem autem solum animarum esse futuram, earum quae eius doctrinam ⁴didicissent; corpus autem, videlicet quoniam a terra sit sumtum, impossibile esse participare salutem. Super blasphemiam autem, quae est in Deum, adiecit et hoc, vere Diaboli os accipiens et omnia contraria dicens veritati: ⁵Cain et eos, qui similes sunt ei, et Sodomitas et Aegyptios et similes eis et omnes omnino gentes, quae in omni permixtione malignitatis ambulaverunt, salvatas esse a Domino, quum descendisset ad inferos et accurrissent ei, et in suum assumsisse regnum; Abel autem et Enoch et Noc et reliquos iustos et eos, ⁶qui sunt erga Abraham Patriarcham, cum omnibus prophetis et his, qui placuerunt *Deo, non participasse *Grab. 105.

1. bellorum] CLAROM. PASS. et VOSS. bellatorum.

2. conscripta] MS. VOSS. et conscripta.

3. praenuntiantibus adventum Domini] GRABRIUM sequor et MSS. ARUND. VOSS. MERC. II. et CLAROM., dum lego domini pro Dei.

4. didicissent] In marg. editt. ERASM. GALL. GRYN. et FEUARD. legitur audissent.

5. Cain] Post hoc verbum exstat in ERASM. GALL. GRYN. et ARUND. MERC. II. enim, a FEUARD. recte expunctum. Theodoret. haer. fabb. I, 24 haec ita graece expressit: οὗτος τὸν μὲν Κάιν καὶ τοὺς Σοδομίτας καὶ τοὺς δυσσεβεῖς ἀπαντας σωτηρίας ἔφησεν ἀπολελάν-

κέναι, προσεληλυθότας ἐν τῇ ἔδῃ τῷ σωτήρι Χριστῷ καὶ εἰς τὴν βασιλείαν ἀναληφθῆναι. Τὸν δὲ Ἀβελ καὶ τὸν Ἐνὼχ καὶ τὸν Νῶε καὶ τοὺς πατριάρχας τε καὶ τοὺς λοιποὺς προφῆτας καὶ τοὺς δικαίους οὐ μεταλαχσὶν τῆς ἐκείνοις δεδομένης ἐλευθερίας, προσδραμεῖν αὐτῷ μὴ βουλευθέντας. Οὐδὲν δὲ χάριν, φησί, καὶ τὸν ἔδην οἰκεῖν κατεχρήθησαν.

6. qui sunt erga Abraham Patriarcham] Sic FEUARD. in marg. MASS. et Cod. VET. CLAROM. VOSS. PASS., ceteri Patriarchas. MASS. censet, Interpreti vertendum fuisse: eos qui ex Abrahamo Patriarcha orti sunt.

salutem, qui in Marcione fuit serpens praeconavit. Quoniam enim sciebant, inquit, Deum suum semper tentantem eos; et tunc tentare ¹eum suspicati, non accucurrerunt Iesu neque crediderunt annuntiationi eius; et propterea remansisse ²animas eorum apud inferos dixit.

4. Sed huic quidem, ³quoniam et solus manifeste ausus est circumcidere Scripturas et impudorate super omnes obtrectare Deum, seorsum contradicemus, ex eius scriptis arguentes eum; et ex iis sermonibus, qui apud eum observati sunt, Domini et apostoli, quibus ipse utitur, eversionem eius faciemus, praestante Deo. Nunc autem necessario meminimus eius, ut scires, quoniam omnes, qui quoquo modo adulterant veritatem et praeconium ecclesiae laedunt, Simonis Samaritani magi discipuli et successores sunt. Quamvis non confiteantur nomen magistri sui ad seductionem reliquorum; attamen illius sententiam docent: Christi quidem Iesu nomen tanquam irritamentum ⁴proferentes, Simonis autem impietatem varie introducunt mortificant multos, per nomen bonum sententiam suam male disperdentes et per dulcedinem et decorem nominis amarum et malignum principis apostasiae serpentis venenum porrigentes eis.

Cap. XXX.

C A P. XXVIII.

1. Ab his autem, qui praedicti sunt, iam multae propagines multarum haeresum factae sunt, eo quod multi ex ipsis, immo omnes ⁵velint doctores esse et abscedere quidem ab haeresi, in qua fuerunt; aliud autem dogma ab alia sententia et deinceps alteram ab altera componentes, ⁶nove docere insistent, semetipsos adinventores sententiae, quamcunque compegerint, enarrantes. Ut exempli ⁷ἀπὸ Σατορνίνου καὶ Μαρκίωνος †οἱ καλούμενοι Ἐγκρατεῖς ἀγαμίαν ἐκίρυσαν, ἀθετοῦντες τὴν ἀρχαίαν πλάσιν τοῦ Θεοῦ καὶ ἡρέμα κατηγοροῦντες τοῦ ἁρρέν καὶ θῆλυ εἰς γένεσιν ἀνθρώπων πεποιηκότος· καὶ τῶν λεγομένων παρ' αὐτοῖς ἐμψύχων ἀποχὴν εἰσηγήσαντο ἀχα-

† Mass. 107.

1. eum] FEUARD. in marg. VOSS. et GRAB. eos.

2. animas eorum] VOSS. animas ipsorum.

3. quoniam et solus] FEUARD. in marg. PASS. et (quod GRAB. non observavit) VOSS. quomodo et solus.

4. proferentes] Sic cum MASS. lego ex

VET. ARUND. VOSS. MERC. II. Codd. et prioribus ERASMI editi.

5. velint] ERASM. GALL. ARUND. MERC. II. volunt.

6. nove] ERASM. GALL. et FEUERB. nova.

7. ἀπὸ Σατορνίνου καὶ κτλ.] Haec graeca servavit Euseb. h. e. IV, 29.

ριστοῦντες τῇ πάντα πεποιη-
κότι Θεῷ. Ἀντιλέγουσί τε τῇ
τοῦ πρωτοπλάστου σωτηρίᾳ·
καὶ τοῦτο νῦν ἐξευρέθη παρ'
αὐτοῖς· †Τατιανοῦ τινὸς πρῶ-
τως ταύτην εἰσενέγκαντος τὴν
βλασφημίαν. Ὅς Ἰουστίνου
ἀκροατὴς γεγονώς, ἐφ' ὅσον μὲν
συνῆν ἐκείνῳ, οὐδὲν ἐξέφηρε
*τοιούτων· μετὰ δὲ τὴν ἐκείνου
μαρτυρίαν ἀποστὰς τῆς ἐκκλη-
σίας, οἰήματι διδασκάλου ἐπαρ-
θεὶς καὶ τυφωθεὶς, ὡς διαφέ-
ρων τῶν λοιπῶν, ἴδιον χαρακτῆ-
ρα διδασκαλείου συνεστήσατο·
Αἰωνάς τινας ἀοράτους ὁμοίως
τοῖς ἀπὸ Οὐαλεντίνου μυθολο-
γήσας· τὸν γάμον τε φθορὰν
καὶ πορνείαν παραπλησίως
Μαρκίωνι καὶ Σατορνίνῳ ἀνα-
γορεύσας· τῇ δὲ τοῦ Ἀδὰμ
σωτηρίᾳ παρ' ἑαυτοῦ τὴν ἰα-
τιολογίαν ποιησάμενος.

2. Alii autem rursus a Basilide et Carpocrate occasiones ac-
cipientes, indifferentes ⁸coitus et multas nuptias induxerunt et neg-
ligentiam ipsorum, quae sunt idolothyta, ad manducandum; non
valde ⁹haec curare dicentes Deum. ¹⁰Et quid enim? non est nu-
merum dicere eorum, qui secundum alterum et alterum modum ex-
ciderunt a veritate.

abstinentiam induxerunt, ingrati
exsistentes ei, qui omnia fecit,
Deo. Contradicunt quoque eius
saluti, qui primus ¹plasmatus est;
et hoc ²nunc adinventum est
apud eos: †Tatiano quodam pri-
mo hanc introducente blasphemiam. Qui quum esset Iustini au-
ditor, in quantum quidem apud
eum erat, nihil enarravit tale;
post vero *illius martirium ab-
sistens ab ecclesia, et praesum-
tione ³magistri elatus et inflatus,
quasi prae ceteris esset, proprium
characterem doctrinae constituit:
Aeonas quosdam invisibiles simi-
liter atque hi, qui a Valentino
sunt, ⁴velut fabulam enarrans:
⁵nuptiarum autem corruptelas et
fornicationes similiter ut Marcion
et Saturninus, ⁶dicens; Adae au-
tem saluti ex se ⁷contradictionem
faciens.

1. plasmatus est] Sic GRAB. et MASS.
ex optimis Codd., ceteri plasmatus erat.
2. nunc] Melius vertisset Int. nuper.
Ut enim scite observat Valesius, nūn
apud Graecos interdu idem valet ac
nuper; et ita hoc loco sumitur ab
Irenaeo.
3. magistri] Sic GRAB. MASS. et Cod. Voss.
4. velut fabulam enarrans] MASS. ob-
servat, melius vertendum fuisse commentus.
5. nuptiarum autem] Sic cum MSS. et
MASS. scribo, Irenaeum scripsisse con-
ficiens τοῦ δὲ γάμου. FEUARD. GRAB.
et IUN. ex graeco citra Codd. auctori-
tatem excudi iusserunt nuptias.
6. dicens] Graec. ἀναγορεύσας, pro
quo in MSS. quibusdam legi ἀπαγορεύ-

σας, notat Valesius ad Euseb. h. e. IV, 29.
Sed vera lectio est ἀναγορεύσας, quod
vertendum erat praedicans. MASS.
7. contradictionem faciens] Apparet,
Irenaeum scripsisse ἀντιλογίαν, quod
melius huc quadrat, quam εἰτιολογίαν.
8. coitus] CLAROM. PASS. Voss. et ultra-
que ERASMI prior editio coetus.
9. haec curare] Sic FEUARD. et IUN.
GRAB. MASS., consentientibus optimis
Codd. Sed ERASM. GALL. hoc comparare.
10. Et quid enim? non est] FEUARD.
perperam: et quid? etenim non est nu-
merum dicere cett. PASS. et quid demum?
non est cett., cum quo consentit Voss.,
nisi quod pro quid habet qui. Non est
scribit Int. pro non licet.

1. Super hos autem ex his, qui praedicti sunt Simoniani, multitudo Gnosticorum Barbelo exsurrexit et ¹velut a terra fungi manifestati sunt, quorum principales apud eos sententias enarramus. ²Quidam enim eorum ³Aeonem quendam nunquam senescentem in virginali spiritu ⁴subiiciunt, quem Barbelon nominant. Ubi esse Patrem quendam innominabilem dicunt; voluisse autem hunc ⁵manifestare se ipsi Barbeloni. Ennoian autem hanc progressam stetit in conspectu eius et postulasse Prognosin. Quum ⁶prodiisset autem et Prognosis, his rursus petentibus prodiit Incorruptela; post deinde Vita aeterna; in quibus gloriantem Barbelon et ⁷prospicientem in magnitudinem et conceptum, delectatam in hanc generasse simile ei lumen. ⁸Hanc initium et laminationis et generationis omnium dicunt; et videntem Patrem lumen hoc ^{*}unxisse illud sua benignitate, ut perfectum fieret. Hunc autem dicunt esse Christum, ⁹qui rursus postulat, quemadmodum dicunt, adiutorium sibi dari Nun, et progressus est Nus. ¹⁰Super haec autem emittit Pater Logon. Coniugationes autem fient Ennoiae et Logi, et Aphtharsias et Christi; et aeonia autem Zoë Thelemati coniuncta est,

*Grab.107.

1. velut a terra fungi cett.] Ad haec respiciebat Epiphanius, quum Haer. XXXI, 1 de Gnosticis omnibus scribebat: ἐν ἐνὶ γὰρ χρόνῳ οὗτοι πάντες ὡς μύκητες ἐκ γῆς ἀνεβλάστησαν. Mass.

2. Quidam enim eorum] Theodoret. haer. fabb. I, 13 eis imponit nomen Βαρβηλιωτῶν ἡ γούνη Βορβοριανῶν ἡ Ναασινῶν ἡ Στρατιωτικῶν ἡ Φησιωγυτικῶν. Ita enim ex Epiphanii Haer. XXXV, 2 legendum loco Φιμιοτικῶν, ut perperam in Theodoro excuderunt. GRAB. Vide notam SCHULZII ad locum Theodoreti.

3. Aeonem quendam cett.] Ad haec, ait Mass., proxime accedunt graeca Theodoreti loc. cit., nisi quod Irenaei quaedam omisit, alia minus recte accepit. Ὑπέθετο γὰρ Αἰῶνά τινα ἀνώλεθρον (Iren. ἀγήρατον) ἐν παρθενικῷ διαγούτῃ πνεύματι, ὃ (leg. ὃν) Βαρβηλὼθ ὀνομάζουσι. Τὴν δὲ Βορβηλῶθ (Iren. τὴν δὲ Ἐννοίαν) αἰτήσαι Προγνώσιν παρ' αὐτοῦ. Προελθούσης δὲ ταύτης, εἰς αὐτὴς αἰτησάσης (Iren. τούτων αὐτὴς αἰτησάσων) προελήλυθεν Ἀφθαρσία, ἔπειτα αἰώνια ζωὴ. Εὐφρανθεῖσαν δὲ τὴν Βαρβηλῶθ ἐγκύμονα γενέσθαι καὶ ἀποτεκεῖν τὸ φῶς. Τοῦτο, φασί, τῇ τοῦ πνεύματος (ex Cotelerii not. ad T. I monument. eccl. graec. col.

764 lege πατρός) χρισθὲν τελειότητι δρομασθῆναι Χριστὸν.

4. subiiciunt] GRAB. et MASS. observant, vertendum fuisse supponunt.

5. manifestare] ARUND. et MERC. addunt ei, MERC. II. ea, quod legitur in ERASMI edit., dum ei in marg. ibi scriptum est.

6. prodiisset — prodiit] Codd. PASS. et (quem addo) VOSS. produxisset — prodiit. Posterior vox exstat etiam in CLAROM.

7. prospicientem in magnitudinem et conceptum] Hanc optimam lectionem offert solus Cod. VOSS. Omnes edit. habent: prospicientem in magnitudine et conceptu (editiones ERASMIANAE posteriores et GALL. vitiose concepto). Cod. CLAROM. et PASS. consentiunt quoad magnitudinem.

8. Hanc initium] Hanc refer ad Barbelonem; ne vero dic cum GRABIO graeca ταύτην ἀρχὴν Interpreti vertendum fuisse hoc initium seu principium.

9. qui rursus cett.] Theodoret. I. I. Οὗτος πάλιν ὁ Χριστὸς ἐπήγγειλε τοῦτον ἀρχὴν ἑλάβην. Ὁ δὲ Πατήρ προστέθεικε καὶ Λόγον. Εἴτα συνεζήγησαν Ἐννοία καὶ Λόγος, Ἀφθαρσία καὶ Χριστός, Ζωὴ αἰώνιος καὶ τὸ Θέλημα. ὁ Νοῦς καὶ ἡ Προγνώσις.

10. Super haec] FEUARD. in marg. perperam hanc.

et Nus Prognosi. ¹Et magnificabant hi magnum lumen et Barbelon.

2. [†]Post deinde de Ennoia et de Logo Autogenem emissum [†]Mass. 108. dicunt ad repraesentationem magni luminis; et valde honorificatum dicunt et omnia huic subiecta. Coëmissam autem ei Alethiam, et esse coniugationem Autogenis et Alethiae. De lumine autem, quod est Christus, et de incorruptela, quatuor emissa luminaria ad circumstantiam Autogeni dicunt; et de Thelemate rursus et aeonia Zoë quatuor emissiones factas ad subministrationem quatuor luminaribus, quas nominant Charin, Thelesin, Synesin, Phronesin. Et Charin quidem magno et primo luminario adiunctam; hunc autem esse Sotera volunt, et vocant eum ³Harmogenes; Thelesin autem secundo, quem et nominant ⁴Raguel; Synesin autem tertio luminario, quem vocant ⁵David; Phronesin autem quarto, quem nominant ⁶Eleleth.

3. Confirmatis igitur sic omnibus super haec ⁷emittit Autogenes hominem perfectum et verum, quem et Adamantem vocant, quoniam neque ipse ⁸domatus est, neque ii ex quibus erat, qui et remotus est cum primo lumine ab ⁹Harmoge. ¹⁰Emissam autem cum homine ab Autogene agnitionem perfectam et coniunctam ei; (unde et hunc agnovisse eum, qui est super omnia) virtutem quoque ei ¹¹invictam datam a virginali spiritu; et ¹²refrigerant in hoc omnia hymnizare ¹³magnum Aeona. ¹⁴Hinc autem dicunt manifesta-

1. Et magnificabant] Sic Codd. VET. VOSS. et FEUARD. GRAB. MASS. Sed ERASM. GALL. et GRYN. glorificabitur ei. In ARUND. legitur et glorificabunt ei.

2. Post deinde cett.] Et inter has voces interiectum GRAB. expunxit, quia defuit in MERC. II. et (quem addo) in VOSS. Theodoretus l. I. *ἐπειτα πάλιν ἐκ τῆς Ἐννοίας καὶ τοῦ Λόγου προβλεθῆναι φασὶ τὸν Ἀυτογενῆ καὶ σὺν αὐτῷ τὴν Ἀληθειαν καὶ γενέσθαι πάλιν συζῦγαν, Ἀυτογενοῦς καὶ Ἀληθείας.*

3. Harmogenes] Ita habent omnes Codd., sed ERASM. GALL. GRYN. et FEUARD. Harmogen.

4. Raguel] CLAROM. Raguhel.

5. David] In marg. edit. princ. legitur: alias dadud forte legendum Daduchum.

6. Eleleth] Sic GRAB. MASS. VOSS. et ARUND. Ceteri Elelet.

7. emittit Autogenes] Theodoretus l. I. *τὸν Ἀυτογενῆ προβαλέσθαι ἄνθρωπον τέλειον καὶ ἀληθῆ, ὃν καὶ Ἀδάμαντα καλοῦσι.*

8. domatus est] Sic recte edit. Sed ARUND. et MERC. II. dominatus et Voss.

(GRAB. lectionem falso allegat) perperam dogmatus.

9. Harmoge] ARUND. Harmoze, CLAROM. PASS. MERC. I. II. et VOSS. Armoze.

10. Emissam autem cett.] Theodoret. *προβεβλήσθαι δὲ σὺν αὐτῷ καὶ ὁμόζυγα γυνῶσιν τελείαν.*

11. invictam] FEUARD. in marg. et MERC. II. iniunctam.

12. refrigerant] Colligit GRABIOS ex vet. Glossario, in graeco Irenaei textu fuisse verbum, *ἡγαλλιάσαντο*, quod probeinde reddere debuisse Int. gestierunt. Colligerem ego ex loco parallelo cap. 2 *καὶ ἀναπαυσάμενα τελείως μετὰ μεγάλης χαρᾶς φησιν ὑμνήσαι τὸν Προπάτορα* Interpretem et hic legisse *ἀναπαύονται*. Verbum enim *ἀναπαύεσθαι* requiescere reddere amat refrigerare, ut patet ex cap. 7 et 8, unde ei vertendum fuisset *requiescunt in hoc omnia hymnizantia* cett. MASS.

13. magnum] In edit. princ. notata est in marg. varia lectio agnum.

14. Hinc autem cett.] Sic VET. VOSS. MERC. II. Sed ERASM. Hinc enim dicunt.

tam Matrem, Patrem, Filium; ex Anthrope autem et Gnosi natum lignum, quod et ipsum Gnosin vocant.

4. Deinde ex primo angelo, qui adstat Monogeni, emissum dicunt Spiritum sanctum, quem et Sophiam et ¹Prunicum vocant. Hunc igitur videntem reliqua omnia coniugationem habentia, se autem sine coniugatione, quaesisse cui adunaretur; et quum non inveniret, ²asseverabat et extendebatur et prospiciebat ad inferiores partes, putans hic invenire coniugem; et non inveniens exsiliit tædiata quoque, quoniam sine bona voluntate Patris impetum fecerat. Post deinde simplicitate et benignitate acta ³generavit opus, in quo

ERASM. 1560. 1567 pro dicunt habent dicitur. Theodoret. ἐντεῦθεν πάλιν ἀναδείχθῃναι μητέρα, πατέρα καὶ υἱόν. Ἐκ δὲ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς γνώσεως βεβλαστηχέναι ζῶλον. Γνωσιν δὲ καὶ τοῦτο προσαγορεύουσιν. Ἐκ δὲ τοῦ πρώτου ἐγγέλου προβλήθηναί λέγουσι πνεῦμα ἅγιον, ὃ Σοφίαν καὶ Προῦνικον προσηγόρευσαν.

1. Prunicum] De voce προῦνικος NEANDER libro gen. Entw. d. gnost. Syst. p. 257 optime disputavit. Viri doctissimi verba hic repetere eo magis libet, quoniam est ille egregius liber. „Wenn der Name προῦνικος, ait NEAND., oder προῦνικος allein der Achamoth von den Gnostikern beigelegt wird, so ist diejenige Bedeutung dieses Namens die wahrscheinlichste, welche nicht bloss etwas Unbestimmtes und Allgemeines, sondern etwas durchaus zu der Idee von diesem Genius Passendes enthält. Daher haben keine Wahrscheinlichkeit die Ableitungen von προῦνικος, δρόμιος, γοργός als die zu schnelle, voreilige v. Suid. oder die ohnehin zu weit hergeholt von dem Talmudischen Parunka, ein Bote in Hinsicht auf die Achamoth als Gesandtin Gottes zur Bildung des Chaos. Epiphanius, der die Bedeutungen eines griech. Wortes im Sprachgebrauch des gemeinen Lebens am besten kennen konnte, sagt: πᾶν τὸ προῦνικευόμενον λαγνείας ὑποφάνει τὸ ἐπώνυμον, φθορᾶς δὲ τὸ ἐπιχέλημα· ἐπὶ τοῖς γὰρ τὰ σώματα διαγορεύουσιν, ἑλληνικῇ τίς ἐστὶ ἡ λέξις τὸ ἐπροῦνικευσεν ταύτην. Daher in der Mythologie κάλλος προῦνικον. Haer. 25, § 4. 37, § 6. Diese Bedeutung passt durchaus, ohne dass man einen unzüchtigen Sinn hineinzulegen braucht, den vielleicht nichtswürdige Abarthen dieser Sekte damit verbunden. Die Hinnéigung der gesunkenen ψυχή von dem göttlichen Le-

ben, für das sie bestimmt war, zur fremdartigen ὕλη (ex systemate Ophitarum), wurde von diesen Theosophen häufig als πορνεία bezeichnet z. B. Julius Cassianus bei Clemens Strom. III, p. 466. Die Achamoth war nun die erste allgemeine zur ὕλη hinabgesunkene Seele, die Ursache aller Vermischung der göttlichen Lebenskeime mit der ὕλη überhaupt. Also dieser Name sehr passend, sie von allen übrigen Genien zu unterscheiden. Die Barbeloniten nannten zwar den spiritus sanctus oder die Sophia selbst Prunikos. Aber diese hat bei dieser Sekte ganz denselben Charakter, welchen die Prunikos der Ophiten hat.“

2: asseverabat] GRABIUS Interpretem in textu graeco legisse putat δισχυρίζετο, quod hic significet idem atque ἀμφιβάλλω ambigo, animi pendeo. Sed haec significatio verbi non video quomodo in hunc locum quadret. MASSUETUS id quidem concedens, Irenaeum verbo δισχυρίζομαι vel ἰσχυρίζομαι usum esse, fuisse ei significatum niti, impetum facere putat, quod statim addit: quoniam impetum fecerat. Sed nescio, an verbi ἰσχυρίζομαι talis sensus esse possit. Equidem igitur vulgarem istius vocem significatum sequor Interpretem vertendum fuisse coniecerim: *fortem, validum se praestans*, quoniam proprio Marte aliquid conatura erat Προῦνικος. Interpres, si hic loci sensus est, falsissime vertit, nisi putaret asseverare esse idem ac severum seipsum praestare. Sed aliis Irenaei locis vox asseverare occurrit vulgari sensu.

3. generavit opus cett.] Theodoretus l. l. haec scribit: Ταύτην φασὶν ἐγεμῆναι ὁμόζυγον, ἔργον ἀποκυῖσαι, ἐν ᾧ ἄγνοια καὶ αὐθάδεια. Τὸ δὲ ἔργον τοῦτο Προῦνικόντα καλοῦσι καὶ αὐτὸν εἶναι λέγουσι τῆς κτίσεως ποιητήν.

¹erat ignorantia et audacia. Hoc autem opus eius esse ²Proarchontem dicunt, fabricatorem conditionis huius; virtutem autem magnam abstulisse eum a matre narrant, et ³abstulisse ab ea in inferiora, et fecisse firmamentum caeli, in quo et habitare dicunt eum. Et quum sit ignorantia, fecisse eas, quae sunt sub eo, potestates et angelos et firmamenta et terrena omnia. Deinde dicunt adunitum eum ⁴authadiae, generasse kakian, zelon et phthonon et erinnyn et epithymian. Generatis autem his mater Sophia contristata refugit et in altiora secessit, et sit deorsum numerantibus octonatio. Illa igitur secedente ⁵se solum opinatum esse et propter hoc dixisse: *Ego sum Deus* ⁶zelator et praeter me nemo est. Et hi quidem talia mentiuntur.

Exod. XX. 5.
et Esa. XLV.
5. 6. XLVI. 9.

C A P. XXX.

Cap. XXXIV.

1. ^{*7}Alii autem rursus portentuosam loquuntur, esse quoddam ^{*Grab. 108.} primum lumen ⁸in virtute Bythi, beatum et incorruptibile et interminatum: esse autem hoc Patrem omnium, et ⁹invocari primum hominem. ¹⁰Ennoian autem eius progredientem, filium dicunt emittentis, †et esse ¹¹hanc filium hominis, secundum hominem. †^{Mass. 109.} Sub his autem Spiritum sanctum esse et ¹²sub superiori spiritu segregata elementa, aquam, tenebras, abyssum, chaos, super quae

1. erat] ERASM. GALL. erit.

2. Proarchontem] Lege cum Theodoret. Protarchontem.

3. abstulisse] Sic VOSS. et MERC. I. At ERASM. GALL. GRYN. FEUARD. male abstulisse.

4. Authadiae] Ita recte restituit GRAB. ex Cod. VOSS., quocum consentiunt CLAROM. et PASS. Ceteri editores Atabadiae; ARUND. authabadiae. Theodoret. τοῦτον δὲ τῇ αὐθαδείᾳ συναφέντα, τὴν κακίαν ἀπογεννήσαι.

5. se solum opinatum] PASS. et VOSS. solum opinantem.

6. zelator] Sic ARUND. et VOSS.; MERC. II. autem zelatur. Editt. praeter GRAB. et MASS. zelotes.

7. Alii] Sethiani sunt ex Theodoret haer. fabb. I. 14, quos, inquit, Ophianos et Ophitas quidam vocant. Epiphanius tamen Haer. 37 et 39 Sethianos ab Ophitis distinguit, quamquam maxima pars dogmatum, quae Ophitis tribuit, ea ipsa sint, quae hic auctorum tacito nomine refert Irenaeus, forte quia utrisque haereticis communia erant. MASSUETUS, qui sequitur GRABUUM.

8. in virtute Bythi] Theodoret. haec ita explicat: ἐν Βυθῷ τὴν οὐρανὸν ἔχον.

9. invocari] Sic MASS. et Codd. VET. VOSS. iique, ut puto, quibus MASS. usus est. Lubentius legissem cum GRAB. et FEUARD. vocari, quod tamen in Codd. non reperitur. ERASM. GALL. GRYN. habent vocare, quod comparet etiam in Codd. MERCERI.

10. Ennoian cett.] Theodoretus: τὴν δὲ ἐννοίαν αὐτοῦ υἱὸν ἀνθρώπου καλοῦσι καὶ δεύτερον ἄνθρωπον. Μετὰ δὲ τοῦτον ὑπάρχειν τὸ ἅγιον πνεῦμα, κατὰ δὲ τούτων τέσσαρα στοιχεῖα, ὕδωρ, σκότος, ἄβυσσος, χάος. Ὁ γὰρ δὲ τὸ πνεῦμα καλοῦσι καὶ τοῖς στοιχείοις ἐπιφέρεισθαι. Ἐρασθῆναι δὲ φασὶ τὸν πρῶτον ἄνθρωπον καὶ τὸν δεύτερον τῆς ὥρας τοῦ πνεύματος καὶ παιδοποιήσαι φῶς, ὃ καλοῦσιν Χριστόν. Μὴ δυνηθεῖσαν δὲ βαστάσαι τὴν θήλειαν τοῦ φωτός τὴν ὑπερβολὴν, ὑπερβλύσαι. Καὶ τὸν μὲν Χριστόν σὺν τῇ μητρὶ εἰς τὸν ἀφθαρτον ἀνασπασθῆναι Αἰῶνα, ἣν καὶ ἀληθινὴν ἐκκλησίαν καλοῦσι.

11. hanc] Sic scribo cum MASS. sec. Codd. CLAROM. PASS. et VOSS., ceteri hunc.

12. sub superiori] Sic primus FEUARD., reliqui vitiose superiora. In MERC. II. deest sub.

ferri Spiritum dicunt, primam feminam ¹eum vocantes. Postea, dicunt, exultante primo homine cum filio suo super ²formositatem Spiritus, hoc est, feminae, et ³illuminante(m) eam, generavit ex ea lumen incorruptibile, tertium masculum, quem Christum vocant, filium primi et secundi hominis et Spiritus sancti, primae feminae.

2. Concumbentibus autem patre et filio feminae, quam et matrem viventium dicunt, quum ⁴(autem) non potuisset portare nec capere magnitudinem luminum, superrepletam et superebullientem secundum sinisteriores partes dicunt: et sic quidem filium eorum solum Christum, quasi dextrum, et ⁵in superiora allevatitum, arreptum statim cum matre in incorruptibilem Aeonem. Esse autem hanc et veram et sanctam ecclesiam, quae fuerit appellatio et conventio et adunatio Patris omnium primi hominis, et Filii secundi hominis et Christi filii eorum et praedictae feminae.

3. ⁶Virtutem autem, quae ⁷superebullit ex femina, ⁸habentem humectationem luminis, a patribus decidisse deorsum docent, sua autem voluntate habentem humectationem luminis: ⁹quam et Sinistram et Prunicon et Sophiam et masculo-feminam vocant. Et ¹⁰descendentem simpliciter in aquas, quum essent immobiles, et ¹¹movisse quoque eas, petulanter agentem usque ad abyssos; et assumpsisse ex eis corpus. ¹²Humectationi enim luminis eius omnia accurrisse et adhaesisse dicunt et circumtenuisse eam; quam nisi habuisset, tota absorpta fortasse fuisset et demersa a materia. Deligatam igitur hanc a corpore, quod erat a materia, et valde gravatam ¹³resi-

1. *eum vocantes*] *Eum* FEUARD. GRAB. MASS. et Cod. VOSS., sed ERASM. GALL. ARUND. MERC. II. *eam*. In PASS. et VOSS. legitur *invocantes*.

2. *formositatem*] Sic MASS. ex Codd. CLAROM. PASS. VOSS. Ceteri *formositate*.

3. *illuminante(m)*] *Illuminantem* legitur aperto scribarum sphalmate in omnibus MSS. et editi. ERASM. GALL. et GRYN. FEUARD. ablativum constructione postulatum restituit.

4. *(autem)*] Redundare hanc particulam recte censent GRAB. et MASS. quae tamen in omnibus MSS. comparet.

5. *in superiora allevatitum*] i. e. in altum sublatum.

6. *Virtutem autem*] Theodoretus: τὴν δὲ ἀναβλύθεισαν τοῦ φωτὸς ἱκμάδα ἐκτείνει καὶ τῷ φασί, καὶ κληθῆναι Σοφίαν καὶ Προύριχον καὶ ἀρσενό-δηλον. Διανηχομένην δὲ ἐν τοῖς ὕδασι προσλαβεῖν μὲν ἐξ αὐτῶν σῶμα καὶ βαρυνθῆναι καὶ ὑποβρύχιον κινδυνέουσα γενέσθαι.

7. *superebullit*] Sic ARUND. VOSS. MERC. II. FEUARD. GRAB. MASS. pro *superebullit*, quod legitur in ceteris.

8. *habentem*] Ita MASS. GRAB. FEUARD. in marg. et Codd. CLAROM. PASS. ARUND. VOSS., consentiente Theodoro. Reliqui habente.

9. *quam et*] Sic Codd. Sed ERASM. GALL. FEUARD. vitiose legunt *quem*, omittentes *et*.

10. *descendentem — aquas*] ERASM. GALL. GRYN. perperam *descendentes — aquam*.

11. *movisse*] *Ne*, quod omnes editi. praeter MASS. ante *movisse* legunt, non comparet in CLAROM. PASS. et (quod neglexit GRAB.) VOSS.

12. *Humectationi*] Hanc lectionem a FEUARD. receptam se in nullo Codd. reperisse ait GRABUS; equidem reperi in Cod. VOSS. Sed ERASM. GALL. GRYN. *humectationem*.

13. *resipisse*] Sic MASS. sec. CLAROM. PASS. et VOSS. In MERC. II. *repisse*. Ceterae editi. *repisse*. Int. *resipisse* scripsit pro *resipuisse*.

pisce aliquando et conatam esse fugere aquas et ascendere ad matrem; ¹non potuisse eam autem propter gravedinem circumpositi corporis. Valde autem male se habentem ²machinatam esse abscondere illud, quod erat desuper, lumen; timentem ne et ipsum laederetur ab inferioribus elementis, quemadmodum et ipsa. Et quum virtutem accepisset ab humectatione eius, quod erat secundum eam lumen, ³resiliit et in sublimitatem elata est; et facta in alto dilatavit ⁴et cooperuit et fecit caelum hoc, quod apparet, ⁵a corpore eius; et remansit sub caelo quod fecit, adhuc habens aquatilis corporis typum. Quum accepisset *concupiscentiam superioris luminis, *Grab. 109. et virtutem summisisset per omnia, ⁶deposuisse corpus et liberatam ab eo. Corpus autem ⁷hoc exuisse dicunt eam, feminam a femina dominant.

4. Et filium autem eius dicunt habuisse et ipsum adspiratorem quandam in se ⁸incorruptelae a matre relictam ei, per quam operatur, et potens factus emisit et ipse, ⁹sicut dicunt, ab aquis filium sine matre: neque enim ¹⁰cognovisse matrem eum volunt. Et filium eius secundum patris imitationem alterum emisisse filium.

1. non potuisse eam] Eam, quod deest in ERASMO GALL. et FEUARD., GRABIVS addidit.

2. machinatam esse cett.] Irenaeum, qui in describendo systemate Ophitarum studio brevitas nonnunquam sit obscurus, hoc loco duplici modo explicari posse NEANDER (gnost. Syst. p. 259) ita probat: „Es kann heissen entweder: sie suchte ihr eigenes von oben erhaltenes Lichtwesen vor der Vermischung mit der ὕλη zu sichern, und breitete deshalb eine Decke vor sich her aus, die zwischen ihrem Lichte und dem Chaos eine Scheidewand machen sollte. Das Licht, das sie von oben erhalten hatte, wird von ihr selbst unterschieden, weil sie kein vollkommenes Lichtwesen war, wie es vorher heisst: sie wäre ganz in die Materie versunken, wenn sie nicht von ἰκμάς τοῦ φωτός gehabt hätte, vermöge dessen sie sich über das Chaos erhob und eine magische anziehende Kraft über dasselbe ausübte. Oder: sie fürchtete, dass das durch sie in Bewegung gebrachte in hohen Fluthen sich aufthürmende Wasser des Chaos selbst bis zur Lichtwelt (desuper lumen — das höhere Licht von ihrem eigenen unterschieden, wie es nach dem Sprachgebrauch des latein. Übersetzers wohl heissen kann) dringen würde und sie breitete deshalb den Körper, der sich aus dem feinsten der Materie

um sie gebildet hatte, als eine Decke vor jene aus. Dieser Erklärung steht freilich entgegen, dass nach dieser Lehre das vollkommene Lichtwesen über jede Berührung mit der ὕλη erhaben war, dass die ὕλη hier durchaus nicht als etwas thätiges, als die Lichtwelt angreifend, sondern nur durch das in sie hinabgefallene Licht angezogen erscheint. Die Sophia hatte selbst nicht die Kraft, sich wieder zur Lichtwelt zu erheben, — wie konnte sie also befürchten, dass die ὕλη so weit sich erheben werde?“

3. resiliit] Epiphani. ἐπὶ τοῦ δὲ ἑαυτὴν κατὰ βίαν εἰς τὰ ἀνώτερα καὶ ἐξέτεινεν ἑαυτήν.

4. et cooperuit] Theodoretus: καὶ ἐκ τοῦ περιεκεκλιμένου σώματος κατεσκεύασθαι τὸν οὐρανόν.

5. a corpore] Melius ex Theodoro et corpore.

6. deposuisse] In Codd. omnibus vitiose deposuisset.

7. hoc exuisse] GRABIO observante legendum videtur hoc quod exuisse.

8. incorruptelae a matre] MERC. II. ad matrem, Voss. et VET. corruptelae.

9. sicut dicunt] Sic MERC. II. et Voss.; editt. priores ERASMI ut, posteriores et dicunt.

10. cognovisse] PASS. et Voss. agnovisse.

Hic quoque tertius quartum ¹generavit, et quartus ²et ipse generavit filium; de quinto sextum filium generatum dicunt; et sextus septimum generavit. Sic quoque ³hebdomada perfecta est apud eos, octavum matre habente locum; et quemadmodum generationibus, sic et dignitatibus et virtutibus praecedere eos ab invicem.

5. Et nomina autem mendacio suo talia posuerunt: eum enim, qui a matre primus sit, ⁴Ialdabaoth vocari; eum autem, qui sit ab eo, Iao; et qui ab eo, ⁵Sabaoth magnum; quartum autem Adoneum et quintum Eloeam et sextum ⁶Horeum, septimum autem et novissimum omnium ⁷Astaphaeum. Hos autem caelos et ⁸areothas et virtutes et angelos et conditores subiiciunt per ordinem sedentes in caelo secundum generationem ipsorum, ⁹non apparentes, regere quoque caelestia et terrestria; primo ipsorum Ialdabaoth contemnente matrem in eo, quod filios et nepotes sine ullius permissu fecerit, adhuc etiam angelos et archangelos et virtutes et potestates et dominationes. Quibus factis ad litem et iurgium ¹⁰adversus eum conversos esse filios eius de principatu; propter quae ¹¹contristatum [†]Mass.110. [†]Ialdabaoth et ¹²desperantem conspexisse in subiacentem ¹³faecem materiae et consolidasse concupiscentiam suam in eam, unde natum filium dicunt: (hunc autem ipsum esse Nun in figura serpentis contortum) dehinc et Spiritum et animam et omnia mundalia; inde generatam omnem oblivionem et malitiam et zelum et invidiam et mortem. Hunc autem ¹⁴serpentiformem et contortum Nun eorum

1. generavit] Haec vox deest in PASS. et VOSS.

2. et ipse] Et GRAB. addidit ex Cod. VOSS.

3. hebdomada] Sic VOSS. et edit., alii Codd. hebdomas.

4. Ialdabaoth] Haec genuina lectio reperitur interdum in Codd. CLAROM. ARUND. VOSS., qui vero nonnunquam scribunt Ialdabaoth vel Ialdaboth.

5. Sabaoth magnum] Magnum deest in Codd. CLAROM. PASS. VOSS.

6. Horeum] Sic VOSS., alii Oreum.

7. Astaphaeum] CLAROM. Adstapeum; PASS. et VOSS. Artapeum.

8. areothas] Sic GRAB. MASS. omnesque Codd., in ceteris vero editi. arotheas. GRAB. optime coniicit, legendum esse aretas, quod bene conveniret cum sequentibus: et virtutes.

9. non apparentes] In ERASM. GALL. FEUARD. deest non.

10. adversus eum] Adversus eos legitur

in CLAROM. PASS. VOSS. et MERC. II., sed male quidem uti apparet ex his Theodoretī verbis: διαστασιάζσαι δέ φασ τοὺς ἄλλους πρὸς τὸν πρῶτον, τῷ μὲν ὄντα πάππον, τῶν δὲ ἐπίπαπποι ἐνίων δὲ πρόγονον.

11. contristatum cett.] Theodoretū quidem ita: Τὸν δὲ ἀθυμήσαντα εἰ τὴν τρύγα τῆς ὕλης ἐρεῖσθαι (i. ἐρεῖσαι aut ἡρεῖσθαι) τὴν ἐννοίαν καὶ γεννῆσαι τὸν υἱὸν ὁριόμορφον ἐξ αὐτῆς. Atque Epiphan. Haer. XXXVII, § 4: ἐπέβλεψε κάτω ἐν μικρῇ πρὸς τὴν ὑποστάθμην τῆς ὕλης καὶ γεγέννηκε δύναμιν ὁριόμορφον εἰδεῖν ἔχουσαν, καὶ υἱὸν αὐτοῦ καλοῦσι.

12. desperantem] Sic ARUND. VOSS. MERC. I. GRAB. et MASS., sed ceterae editiones cum MERC. II. desperatum.

13. faecem] Sic primus recte FEUARD. consentiente VOSS., priores editi. vitio faciē.

14. serpentiformem] ARUND. serpente informem, VOSS. serpentis formam.

adhuc ¹magis evertisse Patrem dicunt tortuositate, quum esset cum Patre ipsorum in caelo et in paradiso.

6. Unde ²exsultantem Ialdabaoth in omnibus his, quae sub eo essent, ³gloriatum et dixisse: ⁴*Ego Pater et Deus et super me nemo*. Audientem autem matrem clamasse adversus eum: *Noli mentiri, Ialdabaoth: est enim super te Pater omnium primus Anthropus et Anthropus filius Anthropi*. Conturbatis autem omnibus ad novam vocem et ⁵inopinabili nuncupatione et quaerentibus unde clamor; ⁶ad avocandos eos et ⁷ad se seducendum, ⁸dixisse Ialdabaoth dicunt: *Venite, faciamus hominem ad imaginem nostram*. Sex autem virtutes audientes haec, matre dante illis excogitationem hominis, uti per eum evacuet eos a principali virtute, convenientes formaverunt hominem immensum latitudine et longitudine; scari-zante autem eo tantum, ⁹advexerunt eum patri suo et hoc Sophia operante, ¹⁰uti et *illum evacuet ab humectatione luminis, uti non* ¹¹Grab. 110. posset erigi adversus ¹²eos, qui sursum sunt, habens virtutem. Illo autem insufflante in hominem spiritum vitae, latenter evacuatum eum a virtute dicunt; hominem autem inde habuisse nun et enthy-mesin; (et haec esse quae salvantur ¹²dicunt) et statim gratias agere eum primo homini relictis fabricatoribus.

7. ¹³Zelantem autem Ialdabaoth ¹⁴voluisse excogitare evacuare

1. magis] Haec vox deest in Voss.

2. exsultantem] Cod. Voss. exaltantem.

3. gloriatum cett.] Theodoretus: εἰτα αἰχλωμένον τὸν τοῦ ὁριζομήρον πατέρα εἰπεῖν· ἐγὼ θεὸς καὶ πατὴρ καὶ ὑπὲρ ἐμὲ οὐδεὶς· τὴν δὲ μητέρα δυσχερώσαν ἐπιβοῇσαι αὐτῷ, μὴ φευδου· ἔστι γὰρ ὑπὲρ σὲ πατὴρ ἐπάντων, πρῶτος ἄνθρωπος, υἱὸς ἁνθρώπου. Observa, ex Irenaeo ante vocem υἱὸς inserendum esse καὶ ἄνθρωπος ob repetitam vocem ἄνθρωπος forte omissum.

4. Ego Pater] Et inter has voces interiectum in ERASM. GALL. GRYN. FEUARD. edit. GRAB. expunxit auctoritate Codd. ARUND. et MERC. II. In Cod. Voss. compareret et postea erasum.

5. inopinabili] ERASM. 1560 et 1567 opinati, priores nostram habent lectionem.

6. ad avocandos] Sic GRAB. et MASS., consentiente Voss.; sed ceterae edit. et avocandos. In ARUND. perperam ad-
gans.

7. ad se seducendum] Sic ex Cod. CLAROM. bene restituit MASS. pro ad esse seducendum, uti vitiose reperis in ERASM. GALL. et GRYN. (qui scribit: adesce se

ducendum), aut ad seducendum, quod legitur in FEUARD. et GRAB., consentientibus Codd. VET. et Voss. Addit MASS. haec ad firmandam lectionem: Nostram lectionem confirmant quae sequuntur: uti per eum evacuet eos a principali virtute. Nam ad se seducendum ponitur pro: ut eos a principali virtute divelleret et in suas partes perduceret.

8. dixisse cett.] Theodoret. ἔφη, δεῦτε, ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμῶν.

9. advexerunt] Sic Codd. CLAROM. PASS. Voss. et MASS. Ceteri adduxerunt.

10. uti et illum cett.] Epiph. I. s. I. βουλομένη κενῶσαι τὸν Ἰαλδαβαῶθ ἀπὸ τῆς αὐτῆς δυνάμεως.

11. eos, qui sursum sunt] Sic Codd. Voss. MERC. II. GRAB. et MASS. pro eum qui sursum est.

12. dicunt] Ut ante hoc verbum expunxit GRAB. faventibus Codd. ARUND. Voss. MERC. II.

13. Zelantem autem cett.] Haec particula deest in Voss. BAURIUS (christliche Gnos. p. 175. 176) haec disputat: diese Stelle wird auch von NEANDER so genommen, dass unter der sua enthy-mesis die des Ialdabaoth verstanden wird. Er habe

hominem per feminam, et de sua Enthymesi eduxisse feminam, quam illa Prunicos suscipiens invisibiliter evacuavit a virtute. Reliquos autem venientes et mirantes formositatem eius vocasse eam Evam, et concupiscentes ¹hanc, generasse ex ea ²filios, quos ³et angelos esse dicunt. Mater autem ipsorum ⁴argumentata est per serpentem seducere Evam et Adam, supergredi praeceptum Ialdabaoth; Eva autem quasi a Filio Dei hoc audiens, facile credidit et Adam suasit manducare de arbore, de qua dixerat Deus, non manducare. Manducantes autem eos cognovisse eam, quae est super omnia, virtutem dicunt, et abscessisse ab his, qui fecerant eos: ⁵Prunicum autem videntem, quoniam et ⁶per suum plasma victi sunt, ⁷valde gratulatam et rursum exclamasse, quoniam, quum esset Pater incorruptibilis, olim hic semetipsum vocans Patrem, mentitus est; et quum homo olim esset et prima femina et haec adulterans peccavit.

8. Ialdabaoth autem propter eam, quae circa eum erat, obli-

der Eva wie dem Adam von dem πνευματικὸν etwas mitgetheilt. Diese Enthymesis kann aber nicht das Lichtprincip sein, das Ialdabaoth durch die Mittheilung der Sophia erhalten hatte, denn eben dies hatte er ja bereits dem Adam mitgetheilt, wie Irenaeus unmittelbar vorher sagte: illo insufflante in hominem spiritum vitae, latenter evacuatum eum a virtute dicunt: hominem autem inde habuisse nun et enthymesisin. Adam hatte also die Enthymesis und nur von Adam konnte sie auf die Eva übergehen. Der Uebersetzer hätte daher die griech. Worte: ἀπὸ τῆς ἐνθυμήσεως αὐτοῦ nicht durch de sua enthymesi, sondern de eius enth. ausdrücken sollen.

14. voluisse] Codd. VOSS. et MERC. II. perperam voluit.

1. hanc] Eam ante hanc GRAB. delevit auctoritate Codd.

2. filios] Sibi ante hanc vocem legunt omnes editi. praeter MASS. Deest sibi in Codd. CLAROM. PASS. et VOSS.

3. et angelos] Et addidit MASS., consentiente VOSS.

4. argumentata est] GRAB. putat, Interpretem legis ἐπεμαρτυρο, machinata est; MASS. coniicit argutata legendum e graeco ἐσογίστατο, quod vertendum fuisset callide molita est, excogitavit. Provocat ad Epiphan. 37, § 4 πρὸς ἐπιβουλὴν ἐνήργησε. Sed id notandum videtur contra MASSUETI coniecturam, illud argutata non magis in hunc locum quadrare, quam lectionem vulgarem. Equidem puto, in archetypo scriptum esse

ἐπεμαρτυρο, quod, quum in logica significet argumentis probare, falso vertit.

5. Prunicum autem cett.] De hoc loco cfr. MOSHEMIUS, Versuch einer unparth. u. gründl. Ketzergesch. p. 161 ss. BAURIUS (christl. Gnos.) dicit: „Ohne Zweifel ist hier unter plasma blos die Eva zu verstehen. Denn wenn gleich auch Adam ein Gebilde der Engel Ialdabaoths war, so war er doch nicht allein ihr Werk, da die Idee seines Wesens ihnen von oben herab mitgetheilt wurde, die Eva aber von ihnen allein hervorgebracht. Olim hic cett. kann nur auf den obigen Ausru Ialdabaoths gehen: Ich bin der Vater und Gott u. s. w. Der Sinn der Stelle ist daher: die Prunikos ruft freudig aus Nun ist (quoniam, wenn es nicht durch Versehen hieher in den Text kam, kann nur das vor Reden pleonastisch stehen, ὅτι sein) der, welcher, während doch der unvergängliche Vater ist, vormals sich selbst Vater nannte, als Lügner erschienen, und da zuvor der Mensch war, und die erste Frau, ist auch diese zur Ehebrecherin u. Sünderin geworden.“

6. per suum plasma] Sic GRAB. bestituit primum et MASS. ex marg. FEARD. VOSS. et CLAROM., missis per sua blasphemiam, ut legitur in ERASM. GAI et FEUARD., aut per sua blasphema, quod comparat in ARUND. et MERC. II., aut per suum blasphemum, ut legitur in PASS.

7. valde gratulatam] Sic GRAB. et MASS. cum CLAROM. et VOSS. At ceterae editiones valde bis habent atque pro gratulatam perperam gratulatam.

tionem, ne quidem intendentem ad haec proiecisce Adam et Evam
 le paradiso, quoniam transgressi erant praeceptum eius. Voluisse
 enim filios ei ex Eva generari et non adeptum esse, quoniam mater
 sua in omnibus contraheret ei, et latenter evacuans Adam et Evam
 ab humectatione luminis, uti neque maledictionem ¹participaret ne-
 que opprobrium is, qui esset a principalitate, Spiritus. - Sic quoque
 vacuos a divina substantia factos, maledictos esse ab eo et deiectos
 caelo in hunc mundum docent. ²Sed et serpentem adversus
 patrem operantem deiectum ab eo in deorsum mundum; in potesta-
 tem autem suam redigentem angelos, qui hic sunt, et ipsum sex
 filios generasse, septimo ipso ³existente ad imitationem eius, quae
 circa Patrem est, hebdomadis. Et hos septem daemones mundiales
 esse dicunt, adversantes et resistentes semper generi humano, quo-
 niam propter eos pater illorum proiectus est deorsum.

9. Adam autem et Evam prius quidem habuisse levia et clara
 t velut spiritalia corpora, quemadmodum et plasmati sunt; venien-
 es autem huc, demutasse in obscurius ⁴et pinguius et pigrius; sed
 t animam dissolutam et languidam, quippe a factore tantummodo
 asufflationem mundialem habentes; quoadusque ⁵Prunicos miserata
 orum, reddidit eis odorem suavitatis humectationis luminis, per
 uam in commemorationem venerunt suam ipsorum et cognoverunt
 semetipsos nudos et corporis materiam; et cognoverunt, quoniam
 mortem baiulant; et magnanimes exstiterunt, cognoscentes quoniam
 d tempus corpus circumdatum est eis; et escas quoque invenisse
 os ⁷praeunte eis Sophia, et satiatos coisse invicem carnaliter et
 enerasse Cain, quem deiectionis serpens cum ⁸filiis suis statim sus-
 piciens evertit, † et adimplevit ⁹mundialia oblivione, ¹⁰in stultitiam † Mass. 111.
 t audaciam immittens, ita ut et dum fratrem suum Abel occideret,
 rimus zelum et mortem ostenderit. Post quos secundum provi-

1. *participaret*] PASS. et VOSS. *parti-*
parit.

2. *Sed et cett.*] In VOSS. deest et. Quid
 bi velint illa *serpentem adversus patrem*
erantem, ex EPIPH. et THEODORET. discas.
 empe serpens eam ob causam adver-
 batur in patrem Ialdabaoth, quod Ada-
 o et Evae suppedavit notitiam super-
 orum numinum, quibus inferior est
 Ialdabaoth.

3. *existente*] Sic primus GRAB. et MASS.
 VOSS. et MERC. II. pro *exstante*, quod
 t in ceteris. VOSS. *septimo ex ipso*
istente.

4. *et pinguius*] Et legitur in MASS. et VOSS.

5. *Prunicos*] Omnes editt. ante hanc
 cem legunt *iterum*, quod MASS. aucto-

ritate CLAROM. PASS. VOSS. et MERC. II.
 expunxit.

6. *semetipsos*] Sic COD. VOSS.; alii
seipsos.

7. *praeunte eis*] Sic ARUND. VOSS. GRAB.
 et MASS., ceteri *eos*.

8. *filiis suis — evertit*] *Suis* primus ad-
 didit FEUARD. consentientibus ARUND. VOSS.
 MERC. II. — *Evertit* VOSS. FEUARD. GRAB.
 MASS., in ceteris *vertit*.

9. *mundialia oblivione*] Sic MASS. —
 CLAROM. PASS. VOSS. *mundialia oblivionem*,
 alii uti GRAB. *mundiali oblivione*.

10. *in stultitiam et audaciam*] Sic MASS.
 CLAROM. PASS. et (quem addo) VOSS. In
 FEUARD. et GRAB. deest *in*; sed in ERASM.
 GALL. et GRYN. *stultitia et audacia*.

dentiam Prunici dicunt generatum Seth; post Noream; ex quibus
 *Grab. 111. reliquam multitudinem hominum generatam dicunt, et ab *inferior
 hebdomade in omnem malitiam immissam et apostasiam ¹superiorem
 sanctae hebdomadae et idololatriam et reliquam universam contem-
 tionem, quum contraria eis esset semper mater invisibiliter et pro-
 prium salvaret, hoc est humectationem luminis. Sanctam autem
 hebdomadam septem stellas, quas dicunt planetas, esse volunt; et
 proiectibilem serpentem duo habere nomina, Michaël et ²Samaël
 dicunt.

10. Iratum autem Ialdabaoth hominibus, quoniam eum non
 colebant neque honorificabant quasi Patrem et Deum, diluvium eis
³induxisse, ut omnes simul perderet. Contra stante autem et hic
 Sophia, salvatos eos esse, qui circa Noë erant in arca, propter hu-
 mectationem illius luminis, quod ab ea erat, per quam iterum ad-
 impletum esse mundum hominibus; ex quibus quendam Abraham
 elegisse ipsum Ialdabaoth et testamentum posuisse ad eum, si per-
 severaverit semen eius serviens ei, dare ei hereditatem terrae. Post
 per Moysen eduxisse ex Aegypto ⁴eos, qui ab Abraham essent. et
 dedisse eis legem et fecisse eos Iudaeos: ⁵ex quibus elegisse septem

1. *superiorem sanctae hebdomadae*] Sic MASS. et Codd. CLAROM. VOSS. PASS. et VET., nisi quod in tribus posterioribus legitur *secundae pro sanctae*. Reliquae editt. habent *superiori sanctae hebdomadae*. MASS. ait: „Malitiam et apostasiam hic dici puto *superiorem sanctae hebdomadae*, quam avertere non valuit superior sancta hebdomas. Idque persuadere videtur quae mox subiicitur ratio: *quia contraria eis erat semper mater invisibiliter*. Nisi dicere malis, hanc apostasiam *superiorem esse sanctae hebdomadae*, quia ipsa eadem erat, in quam inciderat sancta hebdomas, utpote quae a matre defecisset et ad iurgia et contentiones sese convertisset.“ Equidem vero cum GRABIO legi mallet *a superiore sancta hebdomada*.

2. *Samaël*] Sic MASS. GRAB. et FEUARD. in marg. CLAROM. *Samahel*. Editt. ERASM. GALL. FEUARD. et Codd. VET. et VOSS. *Samuhel*. Theodoret. *Samana*.

3. *induxisse*] Sic MASS. et VOSS.; GRAB. et reliqui editt. *immississe*.

4. *eos*] Eos cum Cod. VOSS. posui post verba *ex Aegypto*.

5. *ex quibus elegisse septem Dies — unusquisque eorum — ad semet gloriantum*] Hic pro *unusquisque* legendum puto *unumquemque* et cum ERASM. GALL. ARUND. et

MERC. II. *ad semet* (sic enim habere tristes istos anglicanos MSS. conicio ex GRABIO silentio) pro *assumet*, ut in FEUARD. marg. CLAROM. PASS. et VOSS. vel *assumet ad* ut in GRAB. legitur. Huius autem loci sensum haud assecuti omnes Irenaei editores minus feliciter restituerunt. Offendiculum praebuit una vocula *Dies*, quam ab Interprete perperam positam pro *lumina*, intellexerunt illi de spatio 24 horarum. Graece quippe scripsisse put Irenaeum *quæa* vel simile quid, quo vertendum erat *lumina*. Septem itaque *Dies* hic idem sunt atque septem *lumina* septem nimirum virtutes seu angeli paulo post enumerati; idque contextus sermonis palam ostendit. Paulo ante dictum *sanctam hebdomadam septem stellas esse volunt*; iisdem paene verbis, eodem cert sensu nunc repetitur: *septem Dies* (lumina) quos et *sanctam hebdomadam* vacant; alias non cohaerent, *fecisse et Iudaeos, ex quibus elegisse septem dies* qui enim ex Iudaeis hominibus eligi possent septem dies? Iam vero sponte fuit sensus: *septem angelos et unumquemque eorum ex Iudaeis elegisse suum si praeconeum seu prophetam ad semet gloriantum*. Tum statim unicuique eorum suus assignatur propheta. MASS. in Cod. VOSS. deest et ante *unusquisque* et ante *gloriantum*.

ies, quos et sanctam hebdomadam vocant, et unusquisque eorum
uum praeconem ad semet gloriandum et Deum annuntiandum; uti
t reliqui audientes glorias servirent et ipsi his, qui a prophetis
annuntiarentur Dii.

11. Sic autem prophetas distribuunt: huius quidem Ialdabaoth
Moysen fuisse et Iesum Nave et Amos et Abacuc; illius autem Iao
amuel et Nathan et Ionam et Michaeam; illius autem Sabaoth He-
am et Ioël et Zachariam; illius autem ²Adonei ³Esaïam et Eze-
hiel et Ieremiam et Daniel; illius autem ⁴Eloei Tobiam et Aggaeum;
lius autem Horei Michaeam et Nahum; illius autem ⁵Astaphaei
Iesdram et Sophoniam. Horum igitur ⁶unusquisque glorificans
uum patrem et Deum. Sophiam et ipsam per eos multa locutam
sse de primo homine et incorruptibili Aeone et de illo Christo,
ui sit sursum, dicunt, praemonentem et rememorantem homines in
ncorruptibile lumen et in primum hominem et ⁷de descensione
Christi; in quibus contritis principibus et admirantibus novitatem
his, quae a prophetis annuntiabantur, operatam esse Prunicum
er Ialdabaoth nescientem quid faciat, duorum hominum factas esse
missiones, alterum quidem de sterili Elizabeth, alterum autem ex
faria virgine.

12. Et quoniam non haberet eadem ipsa requiem neque in
aëlo neque in terra, contristatam invocasse in adiutorium matrem.
later autem eius, ⁸prior femina, miserata est super poenitentia
liae et postulavit a primo homine adiutorium ei mitti Christum.
ui et descendit emissus ad sororem suam et ad humectationem
iminis. Cognoscentem autem eam, quae deorsum est, Sophiam,
descendere ad fratrem eius, et annuntiasse eius adventum per Io-
nnem et praeparasse baptismum poenitentiae et ante adaptasse Ie-
um; uti descendens Christus inveniat vas mundum et uti per filium
ius Ialdabaoth femina a Christo annuntiaretur. ¹⁰Descendisse au-

1. annuntiarentur] Sic MASS. et VOSS. ceteri annuntiantur.

2. Adonei] Sic MASS. et CLAROM., quoniam supra scriptum est Adoneum. Ceteri omnes Adonai.

3. Esaïam] FEUARD. in marg. VOSS. et MASS. Oseam.

4. Eloei] Sic MASS. sec. CLAROM. et interpretem supra. Alii Eloï.

5. Astaphaei] Codd. et edit. praeter MASS. vitiose habent Astanfei vel Artanfei. nostra lectio reperitur supra et apud rig. cont. Cels. I. VI.

6. unusquisque glorificans] Supplendum utat MASS. est, GRAB. vero legi vult

unoquoque glorificante.

7. de descensione] Sic MASS. et Codd. CLAROM. PASS. et VOSS. (GRAB. enim VOSSIANI MS. lectionem hic uti non raro falso annotavit). ARUND. inde descensione. GRAB. et MERC. II. in descensionem; reliqui in descensione.

8. prior femina] FEUARD. in marg. et Cod. VOSS. pro femina, fortasse ex graeco προγεννη.

9. descendere cell.] Bene observat MASS. legendum esse: descendere ad se fratrem suum.

10. Descendisse] In VOSS. comparet et ante hoc verbum.

tem eum per septem caelos, assimilatum filiis eorum dicunt, et sensim eorum evacuasse virtutem. Ad ipsum enim universam humectationem luminis concurrisse dicunt, et descendente Christum in hunc mundum induisse primum sororem suam Sophiam et exsultasse utrosque refrigerantes super invicem; et hoc esse sponsum et spon- sam definiunt. Iesum autem, quippe ex virgine per operationem Dei generatum, sapientio- rem et mundio- rem et iustio- rem hominibus omni- bus fuisse; ¹ Christum perplexum Sophiae descendisse, et sic factum esse Iesum Christum.

13. ² Multos igitur ex discipulis eius non cognovisse Christi descensionem in eum dicunt; descendente autem Christo in Iesum, tunc ³ coincepisse virtutes perficere et curare et annuntiare inco- gnitum Patrem et se manifeste filium primi hominis confiteri. In quibus irascentes principes et Patrem Iesu operatos ad occidendum [†] eum; et in eo quum adduceretur, ipsum quidem ^{*} Christum cum Sophia abstitisse in incorruptibilem Aeonem dicunt; Iesum autem crucifixum; ⁴ non autem oblitum suum Christum, sed misisse deo- per virtutem quandam in eum, quae excitavit eum in corpore, quod et corpus animale et spirituale vocant; mundialia enim remi- sisse eum in mundo. Videntes autem discipuli resurrexisse eum non eum cognoverunt, sed ne ipsum quidem Iesum, cuius gratia a mortuis resurrexit. Et hunc maximum errorem inter discipulos eius fuisse dicunt, quoniam putarent eum in corpore mundiali re- surrexisse, ignorantes quoniam *caro et sanguis regnum Dei non apprehendunt.*

14. Confirmare autem volunt descensionem Christi et ascen- sionem ex eo, quod neque ⁵ ante baptismum neque post resurrectio- nem a mortuis, aliquid magni fecisse Iesum dicunt discipuli, igno- rantes adunitum esse Iesum Christo et incorruptibilem Aeonem

1. Christum] GRAB., qui legit in Chri- stum, ait: „tantum abest, ut haec vox omittenda sit, ut potius altera addenda videatur atque ita legendum: inque hunc (nempe Iesum) Christum descendisse.“ At vero MASSUETO assentio, qui ex auctori- tate CLAROM. PASS. et Voss. delevit prae- pos. in, ex qua falsa et a systemate Ophitarum aliena sententia oriatur, Ie- sum in Christum descendisse. Optime legeretur: et in hunc (nimirum Iesum) Christum desc., quae lectio in nullo Codd. reperitur.

2. Multos igitur] Voss. multos ergo.

3. coincepisse] Sic VET. VOSS. FEUARD GRAB. MASS., ceteri coeipisse.

4. non autem oblitum suum Christum. Suum i. e. secundum MASS. quod sum erat, non oblitum Christum sui hominis uti mox sequentia comprobant. BAURI (christl. Gnosis p. 190) ita disputat Iesus aber wurde gekreuzigt, doch sandt ihm Christus einen Geist von oben, de seinen Leib wiedererweckte, doch nur de psychischen und geistigen, denn das Weltliche liess er in der Welt.

5. ante baptismum] Sic CLAROM. VOS. GRAB. MASS., reliqui perperam post. bap

hebdomadali, et mundiale corpus ²animale dicunt. ³Remoratum
item eum post resurrectionem XVIII mensibus, et ⁴sensibilitate in
eum descendente didicisse quod liquidum est; et paucos ex disci-
pulis suis, quos sciebat capaces tantorum mysteriorum, docuit haec;
et sic receptus est in caelum, Christo sedente ad dexteram patris
Ialdabaoth; uti animas eorum, qui cognoverunt ⁶eos, ⁷post deposi-
tionem mundialis carnis recipiat in se; ditans semetipsum, Patre
eum ignorante, sed ne vidente quidem eum; uti in quantum Iesus
semetipsum ditat in sanctis animabus, in tantum Pater eius in de-
mentis factus deminoretur, evacuatus a virtute sua per animas.

1. hebdomadali] Sic PASS. VOSS. MASS.
elius, quam hebdomadi, uti in aliis le-
tur: Uti MASS. bene observat, sensus
est, Christum, incorruptibilem Aeonem
ita esse hebdomadi, Sophiae scilicet
haec hebdomadis princeps erat. BAURIUS
1 ait: Es ist nicht ganz klar, in wel-
chem Moment die Ophiten die Vereinigung
des himmlischen Christus mit dem Men-
schen Iesus setzten. Aus den Worten des
Irenaeus (hunc locum allegat) scheint ge-
schlossen werden zu müssen, dass sie diese
Reinigung schon vor der Taufe Statt
finden liessen.

2. animale] In CLAROM. PASS. VOSS. et
GRAB. animalium, perperam quidem ut
itur. Hic enim de Iesu discipulis sermo
est, qui ne ipsum quidem Iesum cogno-
verunt, ut mox dictum est, mundiale
corpus animale dicebant, i. e. animale
corpus, quod post resurrectionem gesta-
vit Iesus, mundiale esse errantes dice-
bant; quum tamen iam mundialia remi-
ssum in mundo.

3. Remoratum] Sic recte restituit MASS.,
cum GRAB. cum CLAROM. PASS. et VOSS.
gerit rememoratum. Eandem miram
sententiam amplexi sunt etiam Valenti-
ani cf. supra III, 2 p. 34.

4. sensibilitate in eum descendente] Sic
CLAROM. PASS. VOSS. FEUARD. in marg.
GRAB. MASS., reliqui sensibilitatem — de-
scendentem. NEANDER (gnost. Syst. p. 242)
ita scripsit: „Nach der Auferstehung
lieb Christus achtzehn Monate auf Erden,
hielt durch die Eingebung der Sophia
sensibilitatem in eum descendente, ver-
muthlich im Griech. ἐνθύμησις eine
grosse Erkenntniss der höheren Wahrheit
und theilte diese nur Wenigen von den
Englern mit, die er als empfänglich für
grosse Wahrheiten kannte.

5. et sic receptus est celi.] Apponere
vel NEANDRI huius loci emendationem.
enim, qui hunc locum depravatum

censet (l. l. p. 267) ita eum explicat
(p. 243): „Iesus ist dann in den Himmel
erhoben worden von dem himmlischen Chri-
stus, und sitzt zur Rechten des Ialdabaoth,
ohne dass dieser selbst es bemerkt, damit
er alle durch die Erkenntniss der Chri-
stenthums geläuterte Lichtseelen, nachdem
sie die sinnliche Hülle abgelegt, an sich
ziehe und in sich aufnehme. Je mehr
Iesus sein eigenes Lichtwesen durch dies
Ansichziehen aller Lichtkeime bereichert,
desto mehr wird Ialdabaoth von allem
Höheren entblöst und entkräftet, und es
wird ihm zuletzt gar nichts von dem πνευ-
ματικὸν mehr übrig bleiben, das er in
die Welt hinabsenden könnte, weil alles
durch die heiligen Seelen angezogen wor-
den.“ BAURIUS contra NEANDRUM l. l.
p. 191 haec disputat: „MOSHEIM u. NE-
ANDER haben die Worte Christo sedente
für offenbar fehlerhaft gehalten. Ich kann
nicht bestimmen. Die Worte sagen nicht,
was man sie sagen lässt, sondern viel-
mehr, das Christus rechts von Ialdabaoth,
dem Vater Iesu, seinen Sitz gehabt habe,
d. h. im Pleroma, weil man das Pleroma
und das ausserhalb desselben Befindliche
wie Rechtes und Linkes unterschied, wes-
wegen Christus selbst bei Irenaeus § 2
dexter et in superiora allevatitius statim
cum matre in incorruptibilem aeonem
genannt wird. Es soll in den angeführten
Worten von beiden, von Iesus und Christus
die Rede sein, wie auch nachher beide
genannt werden. Iesus ist nämlich das
Organ, durch welches Christus wirkt.

6. eos] In ARUND. quispiam superscri-
psit eum, haud advertens per eos Christum
ac Iesum a se invicem divisos esse in-
telligendos. GRAB.

7. post depositionem] Sic VET. VOSS.
FEUARD. GRAB. MASS. Ceterae edit. post
de passionem. MERC. II. et ARUND. post
de passionem, ut in ARUND. nostra lectio
superscripta est.

Iam enim non habiturum eum animas sanctas, ut rursus demittat eas in saeculum, sed tantum eas, quae sunt ex substantia eius, id est quae sunt ex insufflatione. Consummationem autem futuram quando tota humectatio spiritus luminis colligatur et abripiatur in Aeonem incorruptibilitatis.

15. Tales quidem secundum eos sententiae sunt, a quibus velut Lernaea hydra, multiplex capitibus fera de Valentini schola generata est. ¹Quidam enim ipsam Sophiam serpentem factam dicunt; quapropter et contrariam exstitisse factori Adae et agnitionem hominibus immisisse, et propter hoc dictum serpentem omnium sapientiores. Sed et propter positionem intestinorum nostrorum ²per quae esca infertur, eo quod talem figuram habeant, ostendentem absconsam generatricem ³serpentis figurae substantiam in nobis

Cap. XXXV.

C A P. XXXI.

1. ⁴Alii autem rursus Cain a superiore principalitate dicunt ⁵et Esau et Core et Sodomitas et omnes tales cognatos suos confitentur; et propter hoc a factore impugnatos, neminem ex eis ⁶male acceptos. Sophia enim illud, quod proprium ex ea erat, abripiebat ex eis ad semetipsam. Et haec Iudaei proditorem diligenter cognovisse dicunt, et solum prae ceteris cognoscentem veritatem, percipiente proditoris mysterium; per quem et terrena et caelestia omnia ^{* Grab. 113.}dissoluta ^{*}dicunt. Et confictionem afferunt huiusmodi, Iudae evangelium illud vocantes.

2. Iam autem et collegi eorum conscriptiones, in quibus dissolvere opera Hysterae adhortantur; ⁷Hystera autem fabricatorei

1. Quidam enim] Voss. quidam etiam. Theodoretus ita: Τινὲς δὲ αὐτὸν τὸν ὄφιν τῇ σοφίᾳ συνεῖναι φασί, καὶ ὡς ἐναντίῳ θεῷ τῷ ποιητῇ πολεμοῦντα, τὸν Ἀδάμ ἐξαπατῆσαι καὶ δεδωκέναι τὴν γνῶσιν, καὶ τοῦτου χάριν εἰρησθαι φρονημώτατον εἶναι πάντων τὸν ὄφιν. Καὶ τὴν πολυέλικτον δὲ τῶν ἡμετέρων ἐντέρων θέσιν τοῦ ὄφεως περιελίσθαι τὸ σῶμα, δείκνυσαν τὴν ζωογόνον σοφίαν τοῦ ὄφεως.

2. per quae] Sic Mass., alii vitiose per quas. Supple cum Mass. ex Theodoro: serpentis corpus exprimi, eo quod celt.

3. serpentis figurae] Ex Theodoret. serpentis sapientiae.

4. Alii celt.] Epiphan. Haer. 38 ita habet: οὐτοί φασί τὸν Κάιν ἐκ τῆς ἰσχυροτέρας δυνάμεως ὑπάρχειν καὶ τῆς ἀνωθεν αὐθεντίας. Theodoretus: ἄλλοι δὲ — καὶ τὸν Κάιν φασὶν ἐκ τῆς ἀνωθεν αὐθεντίας κελυτρώσθαι.

5. et Esau celt.] Theodoretus: καὶ τὸν Ἰσάκ καὶ τὸν Κορὴ καὶ τοὺς Σοδομίτας καὶ πάντας δὲ τοὺς τοιοῦτους συγγενεῖς ἰδίους ὁμολογοῦσιν. Καὶ (Epiphan. διὸ καὶ) τοὺτους ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ μισηθῆναι μηδεμίαν δὲ βλάβην εἰσδέξασθαι. Ἡ γὰρ σοφία ὑπὲρ εἶχεν ἐν αὐτοῖς, ἀνηρπάσθη αὐτῶν. Καὶ τὸν προδοτὴν ὁ Ἰούδας μόνον ἐκ πάντων τῶν ἀποστόλων ταύτην ἐσχηκέναι τὴν γνῶσιν φασί (Epiph. Καὶ τὸν Ἰούδαν ἀκριβῶς τὰ περὶ τούτων ἐπεγνωκέναι λέγουσιν) καὶ διὰ τοῦτο τὸ τῆς προδοσίας ἐνεργῆσαι μυστήριον.

6. male acceptos] Legendum male acceptum.

7. Hystera autem celt.] Epiphan. Ὑστῆραν τὸν ποιητὴν — οὐρανοῦ τε καὶ γῆς καλοῦσι. Καὶ μὴ δύνασθαι φράσι σωθῆσθαι τινα, ἐὰν μὴ διὰ πάντων χωρῶσιν, ὡς καὶ ὁ Καρποκράτης λέγει.

caeli et terrae vocant: ¹nec enim aliter salvari eos nisi per omnia eant, quemadmodum et Carpocrates dixit. Et in unoquoque peccatorum et turpium operationum angelum adstistere, ²et operantem audire audaciam et immunditiam inferre, ³id quod inest ei operationi, angeli [†]nomine dicere: ⁴*O tu, angele*, ⁵*abutor opere tuo*: [†]Mass. 113. *O tu, illa potestas, perficio tuam operationem.* Et hoc esse scientiam perfectam, sine ⁶timore in tales abire operationes, quas ne nominare quidem fas est.

3. A talibus matribus et patribus et proavis eos, qui a Valentino sint, sicut ipsae sententiae et regulae ostendunt eos, necessarium fuit manifeste arguere et in medium afferre dogmata ipsorum, si qui forte ex iis poenitentiam agentes et convertentes ad unum solum conditorem et Deum factorem universitatis, salvari possint; reliqui autem non iam abstrahantur a prava, quasi verisimili, suasionem eorum, putantes maius et aliquid altius ab iis scituros se mysterium; sed a nobis bene discentes, ⁷quae ab illis male docentur, derideant quidem doctrinam eorum; illorum autem ⁸misereantur, qui adhuc in his tam miserrimis et instabilibus fabulis tantam elationem assumerunt, ut meliores semetipsos reliquis propter talem agnitionem, immo ignorantiam, arbitrentur. ⁹Delectatio autem eorum haec est; sive adversus eos victoria est, sententiae eorum manifestatio.

4. Quapropter conati sumus ¹⁰nos universum male ¹¹compositae vulpeculae huius corpusculum in medium producere, et ¹²per

1. nec enim] Enim deest in Voss.

2. et operantem audire] Sic Codd. CLAROM. PASS. VOSS. GRAB. MASS., alii et operantem acciderē; ARUND. accedere. Secundum Epiphani. et Theodoret. conicit MASS. legendum audere pro audire. Interpretatur Irenaeum ita: operantem audere audaciam (scelus) et immunditiam ei (angelo) attribuere.

3. Id quod inest ei operationi angeli nomine dicere] Sic FEUARD. GRAB. MASS. et Codd. VET. CLAROM. PASS. VOSS. Sed ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II. angeli nomen edicere. OTTOB. angeli nomine edicere. MASS. dicit: Sed quoquomodo legas, hic mutilum esse textum fatearis necesse est. Sic porro restituerem locum: et id quod inest ei operationi, angeli nomine facere ac dicere.

4. O tu cett.] Epiph. I. l. § 2: ὦ δεινα ἄγγελε, καταχρῶμαι σου τὸ ἔργον· ἡ δεινα ἐξουσία, πράττω σου τὴν πράξιν. Καὶ τοῦτο γνώσις τέλει παρ' αὐτοῖς ἐστὶ λεγόμενον, ὡς ἐπὶ τὰς ἀθελμύτους αἰσχρονορίας ὁρᾶν.

5. abutor — tu illa] Ita pro ab. a te. or. et fatua illa, quomodo omnia edita et MSS. exemplaria vitiose habebant Epiphani et Nicetae auctoritate reposuit FEUARDENTIUS, praecunte Ileraldo in not. ad Arnob. cont. gent. III, p. 226. GRAB.

6. timore] Sic MASS. consentientibus ARUND. et VOSS. Ceteri tremore.

7. quae ab illis] Sic FEUARD. GRAB. MASS. et VOSS. Sed ERASM. GALL. nec non MERCERI Codd. quoniam ab illis, ARUND. quam. ARUND. et MERC. II. pro bene discentes — benedicentes.

8. misereantur] Sic primus FEUARD. GRAB. MASS. consentientibus Codd., aliae editt. miserentur.

9. Delectatio] Haud male conicit FEUARD. legendum esse detectio, vox Interpreti inusitata.

10. nos] Deest haec vox in ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II.

11. compositae] Sic MASS. ARUND. et VOSS., reliqui compositum.

12. per te] Sic MASS. consentientibus

te facere manifestum. Iam enim non multis opus erit sermonibus ad evertendum doctrinam eorum, manifestam omnibus factam. Quemadmodum ¹bestiae alicuius in silva absconditae et inde impetum facientis et multos vastantis; qui ²segregat et denudat silvam, et ad visionem adduxit ipsam feram, iam non ³elaboravit ad capiendam, videntes quoniam ea fera fera est: ipsis enim adest videre et cavere impetus eius, et iaculari undique, et vulnerare, et interficere vastatricem illam bestiam. Sic et nobis, quum in manifestum redegerimus eorum abscondita et apud se tacita mysteria, iam non erit necessarium multis destruere eorum sententiam. Adest enim et tibi et omnibus, qui tecum sunt, ad haec quae praedicta sunt exerceri, et ⁴evertere nequam ipsorum doctrinas et inconditas et apta veritati ostendere dogmata. Quum igitur haec sic se habeant, quatenus promisi, secundum nostram virtutem inferemus eversionem ipsorum, omnibus eis contradicentes in sequenti libro, (enarratio enim in longum pergit, ut vides) et viatica quoque dabimus ad eversionem ipsorum, occurrentes omnibus sententiis secundum narrationis ordinem, ut simus non tantum ostendentes, sed et vulnerantes undique bestiam.

CLAROM. PASS. VOSS. pro *apertum* vel *aperte* vel *a parte*.

1. *bestiae* — *absconditae*] Graecismus, genitivus pro ablativo absoluto.

2. *segregat* — *denudat* — *adduxit*] Aut lege haec in plurali, aut quae sequuntur

in singulari. Pro *adduxit* habent ARUND. et PASS. *perduxit*.

3. *elaboravit*] Legendum *laborant*.

4. *evertere*] Ita ex ERASM. et FEUARD. in marg. ac MSS. ARUND. et VOSS. reposuit GRAB. pro *excutere*.

SANCTI IRENAEI

CONTRA OMNES HAERETICOS

LIBER II.

PRAEFATIO.

1. † In primo quidem libro, qui ante hunc est, arguentes † *Mass. 115.* falsi nominis agnitionem ostendimus tibi, dilectissime, ¹ omne ab his, qui sunt a Valentino, per multos et contrarios modos adinventum esse falsiloquium; ² etiam sententias exposuimus eorum, qui priores exstiterunt, discrepantes eos sibimetipsis ostendentes, multo autem prius ipsi veritati. Et Marci quoque magi sententiam, quum sit ex his, cum operibus eius omni diligentia exposuimus; et quanta ex Scripturis eligentes, adaptare conantur fictioni suae, diligenter retulimus; ³ et quonam modo per numeros et per viginti quatuor elementa Alphabeti veritatem ⁴ affirmare conantur et audent, ⁵ minutatim perexivimus. Et quemadmodum conditionem secundum imaginem invisibilis apud eos Pleromatis factam dicunt, et quanta de Demiurgo sentiunt ac docent, renuntiavimus; et progenitoris ipsorum doctrinam, Simonis magi Samaritani, et omnium eorum, qui successerunt ei, manifestavimus. Diximus quoque multitudinem eorum, qui sunt ab eo Gnostici; et differentias ipsorum, et doctrinas, et ⁶ successiones annotavimus; quaeque ab eis haereses institutae sunt, omnes exposuimus. Et quoniam omnes a Simone haeretici initia sumentes impia et irreligiosa dogmata induxerunt in hanc vitam, ostendimus; et redemptionem ipsorum et quomodo initiant eos qui

1. *omne ab his*] Voss. et MERC. II. omnem.

2. *etiam*] Sic GRAB. ex ARUND. Voss. et MERC. restituit pro *et*.

3. *et quonam modo*] Sic MASS. ex Cod. CLAROM., cui consentit Voss. nisi quod legit *et quoniam*. FEUARD. iidem quodam modo; reliqui iisdem quonam modo.

4. *affirmare*] BILL. (observatt. sacr. I, 33) legendum temere suspicatur *infirmare*.

5. *minutatim perexivimus*] *Perezire* novo ac Latinis prorsus inusitato more dixit, quod Graeci *διεξελθεῖν* i. e. commemorare dicunt. BILLIUS.

6. *successiones annotavimus*] Voss. *successiones et notavimus*.

perficiuntur et ¹adfationes eorum et mysteria manifestavimus; et quia unus Deus conditor, et quia non ²postremitatis fructus, et quia neque super illum neque post eum est aliquid.

2. In hoc autem libro instruemus quae nobis apta sunt et quae permittit tempus, et evertemus per magna capitula omnem ipsorum regulam; quapropter quod sit ³et detectio et eversio sententiae ipsorum, operis huius ⁴conscriptionem ita titulavimus. Oportet enim absconditas ipsorum coniugationes per manifestarum coniugationum indicium et ⁵eversionem, Bythum dissolvere; et quoniam neque fuerit aliquando, neque sit, accipere ostensionem.

Cap. I.

C A P. I.

* *Grab.* 114.
† *Mass.* 116.

1. *† Bene igitur habet a primo et ⁶maximo capitulo inchoare nos, a Demiurgo Deo, qui fecit caelum et terrum et omnia quae in eis sunt, quem ii blasphemantes ⁷extremitatis fructum dicunt; et ostendere, ⁸quoniam neque super eum, neque post eum est aliquid; neque ab aliquo motus, sed sua sententia et ⁹libere fecit omnia, quum sit solus Deus et solus Dominus et solus conditor et solus Pater et solus continens omnia et omnibus, ut sint, ipse praestans.

2. Quemadmodum enim poterit super hunc alia Plenitudo aut ¹⁰Initium aut potestas aut alius Deus esse; quum oporteat Deum horum omnium Pleroma in immenso omnia circumcontinere et circumcontineri a nemine? Si autem extra illum ¹¹est aliquid, iam non omnium est Pleroma neque continet omnia. Deerit enim Pleromati aut ei, qui sit super omnia Deo, hoc quod extra eum dicunt. Quod autem deest et delibatum est ab aliquo, ¹²hoc non est omnium Pleroma. Et terminum autem et medietatem et finem habebit ad eos, qui sunt extra eum. Si autem finis est in ea, quae sunt de-

1. *adfationes*] Sic *Mass.* sec. *Cod. CLAROM.* haud male legit. *Adfationes* enim hic sunt mysticae formulae et invocationes, quibus Marcossii utebantur. V. supra I, 21. FEUARD. in marg. *PASS.* et *Voss.* habent *affectiones*; editt. *factiones*.

2. *postremitatis*] Bene observat *MASS.* *prostremitalis* (gr. *ὑστερήματος*) hic idem esse, quod *Int.* vertit *lapis, defectus*.

3. *et*] Et ex *Cod. Voss.* addidi: hoc loco enim polysyndeton aptum nobis videbatur.

4. *conscriptionem*] *Voss.* vitiose *consecrationem*.

5. *eversionem, Bythum dissolvere et quoniam*] *GRAB.* vult haec ita transponi: *eversionem dissolvere et Bythum quoniam*. Assentire nequeo: cum *MASS.* enim loci

sensum esse puto, manifestatis coniugationibus et eversis, Gnosticorum Bythum simul dissolvi.

6. *maximo*] *ERASM. GALL.* et *Codd. ARUND.* et *MERC. I.* *proximo*.

7. *extremitatis*] Graece *ὑστερήματος*.

8. *quoniam*] Sic cum *MASS.* et *Cod. Voss.* excudi iussi; nam, voce *quoniam* *Int.* uti solet pro *quod*.

9. *libere*] Sic omnes editt. Sed *FEUARD.* in marg. et *Cod. Voss.* *liber*.

10. *Initium*] Melius vocem *ἀρχή* vertisset *principium*.

11. *est aliquid*] In editt. *ERASM. GALL.* et *Codd. ARUND.* et *MERC. II.* non legitur *est*.

12. *hoc non*] Hoc deest in *ERASM. GALL.* et nonnullis *Codd.*

orsum, initium est et in ea, quae sunt sursum. Similiter autem et ex reliquis partibus ¹ necessitas est omnis id ipsum experiri, et ab eis qui foris sunt contineri et determinari et includi. Is enim qui est deorsum finis, necessario omni modo circumscribit et circumdat eum, qui ² finiatur in eum. ³ Erit enim secundum eos Pater omnium (quem videlicet et Proonta et Proarchen vocant) cum Pleromate ipsorum, et Marcionis bonus Deus in aliquo conditus et ⁴ inclusus et a foris circumdatus ab altera principalitate, quam necesse est maiorem esse; quoniam id quod continet, eo quod continetur maius est; quod autem maius est, id et firmitus est et magis Dominus: et quod maius est et firmitus et magis Dominus, *hoc* Grab. 115. erit Deus.

3. Quum enim sit secundum eos et aliud quid, quod quidem ⁵ extra Pleroma esse dicunt, ⁶ in quod et superiorem erraticam virtutem descendisse opinantur, necesse est omni modo ⁷ aut continere id, quod extra est, contineri autem Pleroma; (alioquin non erit extra Pleroma; si enim extra Pleroma est aliquid, intra hoc ipsum, quod extra Pleroma dicunt, ⁸ erit Pleroma et continebitur Pleroma ab eo, quod est extra; cum Pleromate autem ⁹ subaudiatur et primus Deus) aut rursus in immensum distare et separata esse ab invicem, id est et Pleroma et quod est extra illud. Si autem ¹⁰ hoc dixerint, tertium quid erit, quod in immensum separat Pleroma, et hoc quod est extra illud; et hoc tertium ¹¹ circumfinit et ¹² continebit utraque, et erit maius tertium hoc et Pleromate et eo, quod est extra illud, sicut in suo sinu continens utraque; et in infinitum de his, quae continentur, et de his, quae continent, incidet sermo. Si enim tertium hoc initium habebit in superiora et finem in inferiora, omnino necessitas est et a lateribus definiri illud, vel in-

1. necessitas est omnis] Graecismus MASS. bene observante. pro omnino necesse est.

2. finiatur] Hanc lectionem, a MASS. receptam et in CLAROM. et ARUND. obviam, reperi etiam in Cod. Voss.; legitur finiatur etiam in marg. edit. princ.

3. Erit enim] Sic MASS. sec. Cod. CLAROM., in ceteris et iterum.

4. inclusus] Sic Voss. FEUARD. in marg. et MASS., ceteri reclusus.

5. extra Pleroma esse] In CLAROM. deest esse.

6. in quod] Sic primus restituit FEUARD. pro id quod est. Consentit cum FEUARDENTIO Cod. Voss.

7. aut continere] Sic GRAB. et MASS.

cum omnibus MSS., ceteri perperam et continere.

8. erit Pleroma] ERASM. et GALL. ei Pl.

9. subaudiatur] FEUARD. et GRAB. legunt subauditur, haud quidem male, sed, uti videtur, auctoritate unius Cod. ARUND. Etenim MERCERI Codd., de quibus tacet GRAB., et Voss. et MASSURTI nostrae favent lectioni, quae etiam apto sensu commendatur.

10. hoc dixerint] Hoc restituit GRAB. ex ARUND. et Voss.

11. circumfinit] Sic GRAB. MASS. cum Voss., ceteri circum definit. Mallem circumfinit.

12. continebit utraque] Sic primus FEUARD., consentit Voss. Sed ERASM. et GALL. continebitur aqua.

choans vel ¹deficiens ad alia quaedam; et illa rursus et alia quae sunt sursum, et quae deorsum, ad alia quaedam habebunt initia, et hoc usque in infinitum; ut nunquam stet eorum ²excogitatio in uno Deo, sed per occasionem plus quam est quaerendi, in id quod non sit, excidat et absistat a vero Deo.

4. Similiter autem haec et adversus eos, qui sunt a Marcione, aptata sunt. Continebuntur enim et circumfinientur et duo ³Dei eius ab immenso intervallo, quod separat eos ⁴ab invicem. ⁵Sic autem ad excogitandum est necessitas secundum omnem partem multos Deos immensa separatione distantes, ab invicem quidem inchoantes, ad invicem autem finientes; et illa ratione, qua nituntur docere super fabricatorem caeli et terrae esse aliquod Pleroma, aut Deum, eadem ratione utens quisque adstruet, super Pleroma alterum esse Pleroma et super illud rursus aliud, et super Bythum aliud pelagus Dei, et a lateribus autem similiter eadem esse; et sic in immensum ⁶excidente sententia, et semper necessitas erit excogitare altera Pleromata et alteros Bythos, et nunquam aliquando consistere, semper quaerentes alios praeter dictos. Erit autem incertum, utrum-

† *Mass. 117.* nam † haec sint deorsum, quae sunt secundum nos, an haec ipsa superiora sint; et quae dicuntur ab eis sursum, utrumnam sursum ⁷an deorsum sint; et nullus status neque firmitas continebit sensum nostrum, sed ⁸in immensos mundos et ⁹indeterminatos Deos excedere necessitas erit.

5. Et quum haec sic se habeant, unusquisque Deus suis contentus erit et non curiose aget de alienis; si quo minus, iniustus erit et avarus et cessans esse quod Deus est. Et unaquaeque ¹⁰conditio suum fabricatorem glorificabit et ipso ¹¹sufficiens erit et alterum non cognoscet; si quo minus, apostata iustissime ab omnibus

* *Grab. 116.* ¹²iudicata dignissimam concipiet poenam. Oportet *enim aut unum

1. *deficiens*] Sic *Mass.* cum *MSS. CLAROM. ARUND. et MERC. II.*; *Voss.* et edit. princ. *definiens*, ceteri *desinens*.

2. *excogitatio*] Sic *Grab.* et *Mass.* sec. *Cod. Voss.* Ceteri *cogitatio. MERCERI Codd. et cogitatio.*

3. *Dei eius*] *Eius* additum a *FEUARD.* habent *ARUND. et Voss.*

4. *ab invicem*] *ERASM. et GALL.* perperam ad inv.

5. *Sic autem ad excogitandum*] Sic *Cod. Voss. GRAB. MASS.* Sed ceteri editt. cum *ARUND. MERC. II.* perperam legunt si autem id excogitandi.

6. *excidente*] *ERASM. et GALL.* perperam excitante. Bullus in *Defens. fidei Nic.* p. 303 legi mavult excedente; quod

repugnat non solum *Codicibus*, sed etiam rationi Interpretis, qui ita scribere amat.

7. *an deorsum*] Sic cum *GRAB.* scribo auctoritate *Cod. ARUND.*, ceteri omnes *qui deorsum.*

8. *in immensos*] *FEUARD.* vocem in male omisit.

9. *indeterminatos*] *GRAB.* solus, nescio qua auctoritate, habet *interminatos*.

10. *conditio*] Sic saepissime scribit *Int.* pro creatura.

11. *sufficiens*] i. e. contenta.

12. *iudicata*] Subintellige *conditio*. Sic cum *MASS.* lego auctoritate *Cod. ARUND.*, ceteri habent *indicatus. CLAROM. OTTOR. MERC. II. et (quem addo) Voss.* habent *apostatam iudicatam.*

esse, qui omnia continet, et in suis fecit unumquodque eorum quae facta sunt, quemadmodum ipse voluit; aut multos rursus et indeterminatos factores et Deos, ab invicem quidem ¹incipientes, ad invicem autem desinentes per omnem partem; et alios omnes a foris ²ab altero quodam maiore contineri et ³velut inclusos et manentes in suis, unumquemque eorum confiteri necessitas erit; neminem autem horum omnium esse Deum. Deerit enim unicuique eorum, partem ⁴minutissimam habenti, ad comparisonem omnium reliquorum et solvetur omnipotentis appellatio; et necessitas erit in impietatem cadere talem sensum.

C A P. II.

1. Qui autem ab angelis mundum dicunt fabricatum vel ab ⁵alio quodam mundi fabricatore praeter sententiam eius, qui super omnia Pater est, primo quidem ex hoc ipso peccant, praeter voluntatem primi Dei talem et tantam conditionem angelos fecisse dicentes, quasi efficaciores sint angeli quam Deus, aut rursus quasi ille negligens sit aut minor existens aut nullam curam habens eorum, quae in propriis ipsius fiant; utrumnam male an bene fiant, ut illud quidem dissipet et prohibeat, alterum autem laudet et gaudeat: ⁶hoc autem ne homini quidem sollerti applicet quis, ⁷quanto magis Deo?

2. Post deinde dicant nobis: Utrumnam in his, quae ab illo continentur, et in propriis eius fabricata sunt haec; an in alienis et extra eum positis? Sed si quidem dicant extra eum, similiter omnia praedicta inconvenientia occurrent eis et includetur primus Deus ab eo, qui extra eum est, in quo et desinere eum necesse erit. † Si autem ⁸in illius [propriis], valde vanum erit praeter † Can. II.

1. *incipientes*] Codd. ARUND. MERC. II. et ERASM. priorib. edit. *accipientes*. Editio 1534 prima nostram habet lectionem.

2. *ab altero quodam maiore contineri*] Sic FEUARD. in marg. GRAB. MASS. cum MSS. CLAROM. PASS. et VOSS. melius, quam ARUND. et MERC. II. cum ceteris edit. *ab alterutro quodammodo recontineri*.

3. *velut*] Pro *vel* restituit GRAB. *velut*; consentiunt CLAROM. VOSS. et FEUARD. in marg.

4. *minutissimam*] Sic restituit MASS. ex Cod. CLAROM. Sed ARUND. VOSS. et GRAB. *minimissimam*. Alii *minimam*.

5. *alio quodam*] VOSS. MERC. II. et edit. princ. *aliquo quodam*.

6. *hoc autem*] GRAB. allegat Epipha-

nium Haer. XXXIII, 2 in Ptolemaeum similiter argumentantem: *Τοῦτο οὐκ ἂν οὐδὲ ἐπὶ ἀνθρώπου λαμβάνοιτο παρὰ τινι τῶν ἐχόντων ἐξὼ μένῃ τὴν διανοίαν, μὴ τόγῃ ἐπὶ Θεοῦ*.

7. *quanto magis Deo*] Pro *quanto minus* Graecorum more, observant BILL. et FEUARD.

8. *in illius [propriis]*] In ERASM. GALL. haec tria verba omissa sunt; in marg. ERASM. variam adnotavit lectionem: *si autem illius*, uti legi etiam in MERC. II. In FEUARD. CLAROM. PASS. et VOSS. deest vox *propriis*. Errore igitur deceptus erat GRAB. dicens, se illud *propriis* e Cod. VOSS. sumsisse. Coniecturam GRABII, a MASS. quoque in textum receptam, hamulis inclusam vides.

¹sententiam eius in eius propriis ab angelis et ipsis, qui sunt ²in potestate eius, aut ab alio quodam dicere fabricatum esse mundum, aut quasi non omnia ³prospiciat ipse quae sint in suis, ⁴ut non sciat quae ab angelis futura sint.

3. Si autem non praeter voluntatem eius, sed volente et sciente, quemadmodum quidam opinantur; ⁵iam non angeli vel mundi fabricator caussae erunt fabricationis istius, sed voluntas Dei. Si enim mundi fabricator est, angelos ipse fecit aut etiam causa creationis eorum ipse fuit; et mundum ipse videbitur fecisse, qui causas fabricationis eius praeparavit. Licet per longam successionem deorsum angelos dicant factos vel mundi fabricatorem a primo Patre, quemadmodum Basilides ait; nihilominus id quod est causa eorum, quae facta sunt, in illum, qui prolator fuit talis successionis, recurret: quemadmodum in regem ⁶correctio belli refertur, qui praeparavit ea quae sunt causa victoriae; et conditio huius civitatis aut huius operis in eum, qui praeparavit causas ad perfectionem eorum, quae deorsum facta sunt. Quapropter non iam securim dicimus ⁷concidere ligna vel serram secare, ⁸sed hominem concidere et secare rectissime quis dicat eum, qui ipsam securim et

* *Grab. 117.* serram ad hoc fecit, et ⁹multo prius armamenta *omnia, per quae fabricata sunt securis et serra. Sic igitur iuste secundum illorum rationem Pater omnium dicetur fabricator huius mundi et non angeli neque alius quis mundi fabricator praeter illum, qui fuit prolator, ¹⁰et primus causa factionis huiusmodi praeparationis existens.

4. Sit fortasse hic sermo suasorius sive seductorius apud eos, qui ignorant Deum et qui hominibus assimilant eum inopibus, et his ¹¹qui non possunt statim aliquid ex parato fabricare, sed indigentibus multis organis ¹²ad eorum fabricationem: non autem † *Mass. 118.* verisimilis ¹³in totum † apud eos, qui sciunt, quoniam nullius in-

1. *sententiam*] MERC. I. et ERASM. prioribus editt. *substantiam*.

2. *in potestate eius*] Sic VOSS. et MASS.; ceteri *potestatis eius*.

3. *prospiciat*] Sic MASS. sec. CLAROM. In VOSS. *perspiciat*. Ceteri *respiciat*.

4. *ut non*] Sic VOSS. GRAB. MASS. pro aut non.

5. *iam non — erunt*] ERASM. GALL. an non erant.

6. *correctio belli*] BILL. observat. sacr. I. c. 33 observat. Interpretem non satis accurate vertisse *κατόρθωμα* vel *κατόρθωσιν* πόλεμου belli correctionem, quae vertenda fuisset *bellicum successum*. Nam, addit, *πόλεμον κατόρθωσε*, qui bellum ex animi sententia confecit, quem-

admodum et *κατόρθωσιν σωφροσύνην* idem est quod omnes temperantiae numeros implere." Fortasse legendum est *confectio belli*.

7. *concidere*] Sic ARUND. VOSS. FEUARD. in marg. GRAB. MASS. — FEUARD. in text. *perperam incidere*; ERASM. et GALL. *incidere*.

8. *sed hominem*] FEUARD. vel homi-

9. *multo prius*] ERASM. editt. priorib.

et Cod. MERC. I. *multo plus*.

10. *et primus*] Sic VOSS. et MASS., ceteri *et prius*.

11. *qui non possunt — aliquid*] CLAROM. et MERC. II. *possint*. In VOSS. *deest aliquid*.

12. *ad eorum*] Hellenismus pro *ad suam*.

13. *in totum*] Haec desunt in MERC. II.

igens omnium Deus, verbo condidit omnia et fecit, neque angelis indigens adiutoribus ad ea, quae fiunt; neque virtute aliqua valde inferiori ab illo et ¹ignorante Patrem; neque aliqua labe neque ignorantia, ²ut is, qui inciperet eum cognoscere, homo fieret; sed ipse in semetipso secundum id, quod est inenarrabile et inexcogitabile nobis, omnia praedestinans fecit quemadmodum voluit; omnibus consonantiam et ordinem suum et initium creationis donans; spiritalibus quidem spiritalem et invisibilem et supercaelestibus caelestem et angelis angelicam et animalibus animalem et natantibus aquatilem et terrigenis terrigenam, omnibus aptam ³qualitatis substantiam: omnia autem quae facta sunt, infatigabili verbo fecit.

5. Proprium est enim hoc Dei supereminentiae, non indigere diis organis ad ⁴conditionem eorum, quae fiunt; et ⁵idoneus est et sufficiens ad formationem omnium proprium eius verbum, quemadmodum et Ioannes Domini discipulus ait de eo: *Omnia per ipsum facta sunt*, ⁶*et sine ipso factum est nihil*. In omnibus autem est et hic, ⁷qui est secundum nos mundus. Et hic ergo a verbo eius factus est, ⁸sicut Scriptura Geneseos dicit, omnia, quae sunt secundum nos, fecisse Deum per Verbum suum. Similiter autem et David exsequitur: *Quoniam ipse dixit, et facta sunt; ipse mandavit, et creata sunt*. Cui igitur magis credemus de mundi fabricatione, hisne, qui praedicti sunt, haereticis, sic fatua et inconstantia garrientibus; an discipulis Domini et fideli famulo Dei Moysi et prophetae? Qui et primo genesin mundi ⁹enarravit dicens: *In principio Deus fecit caelum et terram*; et deinceps reliqua omnia; sed non dii, neque angeli.

6. *Quoniam autem hic Deus est Pater Domini nostri Iesu Cap. III.
*Grab. 118.

1. *ignorante Patrem*] Sic VET. VOSS. GRAB. MASS., ceteri perperam Patre.

2. *ut is, qui inciperet eum cognoscere*] Illud inciperet cognoscere esse Hellenismum MASS. quidem cognovit, sed Irenaei sensum non accurate reddidit vertens: qui eum cogniturus erat seu ad eum cognoscendum destinatus. Scripsit Irenaeus procul dubio ita: *ὅσπερ τὸν — αὐτὸν* (scil. θεόν) *γινώσκειν ἀρχόμενον ἀνθρώπων γένεσθαι* i. e. ut is, qui primus (ex spiritibus inferioribus, angelis, Demiurgo cett.) Deum cognosceret, homo fieret.

3. *qualitatis*] Sic primus FEUARD. ex VET., cui consentit Voss. pro *aequalitatis*.

4. *conditionem*] i. e. creationem.

5. *idoneus*] In mente fuit Interpreti λόγος, indeque factum est, ut loci verbum adderet masculinum genus.

6. *et sine ipso factum est nihil*] Deus est etiam in aliis Irenaei locis ultima Ioannis 1, 3 verba: *ὃ γέγονεν* quod factum est. Cf. I, 22, 1. III, 11, 1. Omittunt haec complures Patres, quoniam, ut puto, memoriter hunc locum citare solebant.

7. *qui est secundum nos mundus*] *Ὁ καὶ ἡμᾶς κόσμος*.

8. *sicut Scriptura Geneseos dicit*] Ex GRABII sententia, a MASS. tacito GRABII nomine repetita, Irenaeus respicit Gen. I, 1 *in principio creavit Deus*. Ubi illa *in principio* et dixit Deus de Logo esse intelligenda multi veterum Patrum dixerunt iisque potissimum, qui in Arianos disputabant. Cf. Tertull. adv. Prax. c. 5.

9. *enarravit*] Sic ARUND. VOSS. MERC. I. GRAB. MASS., reliqui vero *narravit*.

Ephes. IV. 6. Christi; ¹et ideo Paulus apostolus dixit: ²Unus Deus Pater, ³qui super omnes et ⁴per omnia et in omnibus ⁵nobis. Iam quidem ostendimus unum esse Deum; ex ipsis autem apostolis et ex Domini sermonibus adhuc ostendimus. Quale enim est, prophetarum et Domini et apostolorum relinquentes nos voces, attendere his ⁶nihil sani dicentibus?

C A P. III.

1. ⁷Instabilis igitur qui est secundum eos Bythus, id quod est huius Pleroma, et Marcionis Deus. Si quidem, quemadmodum dicunt, extra se habet subiacens aliquid, quod vacuum et umbram vocant; et vacuum hoc ⁸maius Pleromate ipsorum ostenditur. Instabile [†]est autem et hoc dicere, ⁹infra se, omnia ¹⁰continente eo, ab altero quodam fabricatam esse conditionem. Oportet enim illos necessario vacuum aliquid et informe confiteri, in quo fabricatum est hoc, quod est universum, infra spiritale Pleroma; et informe hoc, ¹¹utrum ¹²sciente Propatore, quae in eo futura erant, ex studio sic ¹³reliquisse, an ignorante? Et si quidem ignorante, iam non omnium erit praescius Deus. Sed ¹⁴ne quidem ¹⁵causam red-

1. et ideo] Sic FEUARD. in marg. Voss. PASS. et MASS. Ceteri et de hoc; OTTOB. et de his.

2. Unus Deus] Observant editi, in nostris N. T. Codd. legi: καὶ πατὴρ πάντων; itaque legisse Patres, quamvis fuerint, qui coniunctionem καὶ omittabant. Irenaeus eodem modo locum N. T. allegat IV, 20, 2. V, 18, 2. FEUARD. et GRAB. IV, 32, 1, ubi haec Pauli verba etiam citata reperis, voces et atque omnium addidere; priorem agnoscunt Codd., posteriorem vero solus Cod. Voss. Quam ob causam cum GRABIO suspicor in Irenaei exemplari illud πάντων defuisse.

3. qui super omnes] In ERASM. GALL. et FEUARD. legitur qui est s. o., quod quamvis compareat in versione Vulgata, deest tamen in CLAROM. ARUND. Voss. MERC. I. et in textu graeco N. T. optimisque Vulgatae MSS. Recte igitur egit GRAB. expungens illud est.

4. per omnia] CLAROM. et Voss. ipse per omnia.

5. nobis] Codd. N. T. graeci et Chrysost. Hom. XI in ep. ad Eph. ὑμῖν. Sed nobis legitur in Vulgata et apud nonnullos Patres.

6. nihil sani] ERASMI editi. priores MERC. II. et Voss. nihil sane.

7. Instabilis] Ἀδύστατος τοῦτον ὁ κατ' αὐτοῦς Βυθός — sic scripsisse videtur Irenaeus. Voce instabilis haud

raro utitur Int. de iis rebus, quae sunt tam vanae, absurdae, ut nequam constare possint, omnemque verisimilitudinis speciem excedant. BILL. hunc vocis significatum observavit.

8. maius Pleromate] Sic ERASM. FEUARD. in marg. GRAB. MASS. CLAROM. Voss. et MERC. II. At vero GALL. et FEUARD. in textu et Cod. PASS. magis Pleromate, quam lectionem frustra defendit BILLIUS. „Hoc enim, inquit, vult Irenaeus: vacuum illud, quod Valentiniani inducebant, stultius adhuc absurdiusque esse Pleromate illo; quod iam confutarat.“ Sed in eo erravit BILL., quod instabile ultimam huius primae periodi vocem esse cum nonnullis editoribus opinatus est. Ulro apparet, nostram lectionem magis consentaneam esse Irenaei argumentationi.

9. infra se] In CLAROM. et Voss. deest se.

10. continente eo] Bytho scilicet. MASS.

11. utrum — an] GRAB. scite monuit, particulas ἢ — ἢ Interpreti vertendae fuisse aut — aut.

12. sciente] Codd. MERC. II. ARUND. et GRAB. praesciente.

13. reliquisse] Subintellige Demiurgum.

14. ne quidem] Sic Voss. et MASS., ceteri nec quidem.

15. causam reddere habebunt] Hellenismus, αἰτίαν οὐχ ἔξουσιν ἀποδοῦναι id quod monet FEUARD.

ere habebunt, propter quam rem locum hunc *temporibus tantis* *Grab. 119.* tiosum sic reliquit. Si autem ¹praescius et mente contemplatus st eam conditionem, quae in eo loco futura esset; ipse fecit eam, ui etiam praeformavit eam in semetipso.

2. Quiescant igitur dicere, ab alio factum esse mundum; si-
mul enim ac mente ²cepit Deus, et factum est hoc, quod mente
conceperat. Nec enim possibile erat, alium quidem mente conci-
ere, alium vero facere, quae ab illo mente concepta fuerant. Sed
ut aeternum mundum mente concepit secundum eos haereticos
Deus, aut temporalem, quae utraque incredibilia. Sed si quidem
eternum eum mente concepit et spiritalem et ³visibilem, talis et
actus fuisset. Si autem talis qualis est, et ipse fecit eum talem,
qui talem quidem mente conceperat. Aut ⁴in praesentia Patris

1. *praescius*] Omnes editi. addunt post
hanc vocem *est*, quod auctoritate Cod.
Voss. expunxi.

2. *cepit*] Mallem legere *concepit*.

3. *visibilem*] Malim *invisibilem*. Con-
icit MASS., Irenaeum scripsisse *θεωρη-
όν*, sola mente percipiendum, quod
male verterit Int. *visibilem*.

4. *in praesentia Patris voluit*] ERASM.
BALL. FEUARD. et MASS. legunt *voluit*;
quidem vero cum MSS. ARUND. VOSS.
MERCERI I. et II. CLAROM. OTTOB. PASS.
et GRAB. restituo *voluit*, illam lectionem
scribarum errore ortam esse existimaus.
GRABRIUS pro *praesentia* legi mavult *prae-
sientia*, quod nullo exemplari continen-
tetur. MASSUETUS haec in *praesentia*
Patris voluit ad Marcionis Deum referri
vult, eamque lectionem ita defendit:
Quia nempe quispiam e Marcionitarum
prege ad angustias redactus respondere
forte potuisset, a supremo Patre rerum
omnium ideam mente quidem concep-
tam fuisse, a Demiurgo vero structu-
ram ad effectum perductam; subsumens
Irenaeus reponit: non ergo Deo Patre
indignam, nec proinde malam dicendam
esse structuram, cuius archetypum, iuxta
quod aget opifex, effingere dignatus
non fuerat. Aut, inquit, in *praesentia*
Patris i. e. conscio, vidente et approbante
Patre voluit Demiurgus seu Marcionis
Deus esse eum secundum mentis conceptionem
talem, talem condere mundum, qua-
lem mente concepit Pater, compositum
videlicet et mutabilem et transeuntem. Si
vero sit talis, qualem Pater deformaverat
apud semetipsum, sequitur dignam esse
Patris fabricationem seu culpandam non
esse; nec Patrem dedecere eam fabri-
cationem." Sed MASSUETO assentire ne-

queo: obscurissime enim scripsisset Ire-
naeus, si haec exprimere voluisset. Prae-
terea certum est, illud *voluit* legi in
optimis Codd., quorum auctoritatem aliis
locis MASS. tueri solet. Etiam si lectio-
nem *voluit* veram esse concederem, in-
terpretationem tamen MASSUETI concedere
non possem. Subiectum enim in voce
voluit latens ex eius sententia est Demi-
urgus. Sed hoc loco de Demiurgo non
est sermo: tota hac §. agitur de summo
Deo et quae proxime antecedunt: et ipse
fecit eum talem ad Deum supremum sunt
referenda. Talis ergo mutatio subiecti,
qualem vult MASS., hic probari nequit.
Quodsi vero *voluit* ad ipsum Deum re-
fers, obscurior fit Irenaeus. Accedit,
quod Irenaeum scripsisse in *praesentia*
Patris mihi ipsi persuadere non possum.
Dictum: Demiurgum formasse mundum
praesente Patre, mirum neque gnosticae
cogitandi rationi aptum foret. Praeterea
verisimile est, Irenaeum graece non scri-
psisse *ἐν τῇ τοῦ πατρὸς παρουσίᾳ* (uti
ex versione concludendum), sed *παρόν-
τος τοῦ πατρὸς*, quod Interpreti archet-
ypi verba sequenti vertendum fuisset
praesente Patre. Quam ob causam re-
deo ad lectionem *voluit* et illud in *prae-
sencia Patris* coniectura emendare ausim.
Scriptum est in Cod. Voss. in *πντῃ Πα-
tris*, quod legerim in *potentia Patris*,
graeco *ἐν δυνάμει τοῦ πατρὸς*. Ita
quidem de loci sensu ambigi nequit. Si-
quidem mundus, ait Irenaeus, a Deo
supremo aeternus mente esset praeform-
atus: aeternus creatus fuisset. Sin
vero Deus talem mente concepit, qualis
nunc est: et (legere malim aut) ipse
fecit eum talem — summus Deus aut
ipse mundum creavit, aut in potentia Pa-

voluit esse eum secundum mentis conceptionem talem, et compositum et mutabilem et transeuntem. Quum autem sit talis, qualem Pater deformaverat apud semetipsum, ¹dignam esse Patris fabricationem. Quod autem a Patre universorum mente conceptum est et praeformatum sic, quemadmodum et factum est, labis esse dicere fructum et ignorantiae prolationem, magnae blasphemiae est. Erit enim secundum illos Pater omnium secundum suam mentis conceptionem in pectore suo labis ²emissiones et ignorantiae fructus generans: quae enim mente conceperat, ³haec et facta sunt.

Cap. IV.

C A P. IV.

1. Causa igitur quaerenda est huiusmodi dispositionis Dei, sed non fabricatio mundi ⁴alteri adscribenda; et ante praeparata omnia dicenda sunt a Deo, ut fierent, quemadmodum et facta sunt, sed non umbra et vacuitas ⁵confringenda est. Ceterum, unde vacuitas? quaeretur. Utrum ab omnium Patre et prolatore secundum eos ⁶et ipsum prolatum et est aequalis honore et cognatum reliquis Aeonibus, forte autem et antiquius ipsis? Si autem ab eodem emissum est, simile est ei, qui emisit, et his cum quibus emissum est. Necessitas ergo erit omni modo, et Bythum ipsorum cum Sige vacuo similem esse, hoc est, vacuum esse; et reliquos Aeones, quum sint ⁷vacui fratres, vacuum et substantiam habere. Si autem non est emissum, a se natum est et a se generatum est et aequiparans in tempore ei, qui est secundum eos, Bytho omnium Patri; et sic eiusdem naturae et eiusdem honoris erit vacuum ei, qui est secundum eos, omnium Patri. Oportet enim ⁸illum aut emissum esse ab aliquo; aut a se generatum et a se natum ^{*}esse. Sed si quidem emissum est vacuum, ⁹vacuus et prolator est Valentinus, vacui

* *Grab. 120.*

tris volunt esse eum secundum mentis conceptionem talem, compositum i. e. aut potestate summi numinis factum esse concedant quostici, ut mundus crearetur talis, qualem Deus ipse mente praeformabat. Quum autem, sic pergit, mundas ita factus sit, ut ab omni parte respondeat Dei ipsius sententiae, dubitari nequit, mundi creationem Deo supremo dignam esse.

1. *dignam esse Patris fabricationem*] Sic CLAROM. VOSS. GRAB. MASS. Atque ARUND. et MERC. II. habent *fabricationem*. Reliqui vero legunt *dignum* (scil. *mundum*) *esse Patris fabricatione*, quae quidem aptum sensum admittunt. Sed nostra lectio etiam MASSUETO cum Irenaei scopo magis consentanea videtur.

2. *emissiones*] Sic primus FEUARD. Sed ERASM. et GALL. perperam *emissionis*.

3. *haec et facta sunt*] MASS. dicit, *in* edit. deesse et; sed addere debuisset excepta sola editione princeps, quam parum consuluit, eruditus monachus.

4. *alteri*] ERASM. GALL. CLAROM. ARUND. MERC. II. *altero*.

5. *confringenda*] VOSS. *confringenda*.

6. *et ipsum prolatum — aequalis — cognatum — antiquius*] Int. modo attendi ad graecam *ἀναιμία*, modo ad latinum *vacuitas*, unde exorta est mutatio generis.

7. *vacui*] Vacui hic genitivus est.

8. *illum aut emissum esse*] Aut primum addidit FEUARD. consentiente ARUND. Sed VOSS. habet *illum autem missum esse*. In nonnullis ERASMI edit. legitur *est* sed in princ. edit. recte *esse*. Illum scripsit Int. pro *illud*.

9. *vacuus et prolator*] Codd. PASS. (VOSS. cuius et prolator; CLAROM. a cuius

et sectatores eius. Si autem non prolatum est, sed a se generatum est; et simile est et fraternum et eiusdem honoris id, quod est vacuum, ei Patri, qui praedictus est a Valentino; antiquius autem et multo ante existens et honorificentius reliquis Aeonibus ipsius Ptolemaei et Heracleonis ¹et reliquis omnibus, qui eadem opinantur.

2. Si autem ²aporiati in his confiteantur continere omnia Patrem omnium et extra Pleroma esse nihil: (³nam necessitas est omni modo definiri eum et circumscribi ab aliquo maiore et id quod extra et quod intus, dicere eos secundum agnitionem et ignorantiam, sed ⁴non secundum localem distantiam) in Pleromate autem vel ⁵Mass. 120. in his, quae continentur a Patre, facta a Demiurgo aut ab angelis, quaecunque et facta scimus, contineri ab inenarrabili magnitudine velut in circulo centrum aut velut in tunica maculam: primo quidem qualis Bythus ⁶erit ⁷sustinens in sinu suo ⁸maculam fieri, et permittens in suis alterum quendam condere vel proferre praeter suam mentem? Quod quidem ⁹indecibilitatem universo Pleromati ¹⁰afferre inciperet, quum posset ab initio ¹¹abscindere labem et eas, quae ¹²ab eo initium acceperunt, emissiones; neque in ignorantia neque in passione neque in labe constitutionem creationis permittere accipere. Qui enim postea emendat labem et ¹³velut maculam emundat labem, multo prius poterat observare, ne quidem initio in suis fieri talem macu-

et prolator. Sed quod GRAB. suadet, ut retineatur utraque lectio: cuius prolator Valentinus, vacuus et prolator est Valentinus, id mihi quidem non arridet.

1. et reliquis omnibus] Mallem, inquit MASS., et reliquorum omnium. Sed nostra lectio ferri potest.

2. aporiati] Et ante hanc vocem cum MASS. expanxi, quum desit in Voss. Aporiati, vox in versione Irenaei haud rara, graece dicantur ἀπορούμενοι.

3. nam necessitas est] Cum GRAB. parenthesis usque ad localem distantiam protendi. FEUARD. post verba in tunica maculam, MASS. post ab aliquo maiore parenthesis clausit.

4. non secundum localem distantiam] Hanc lectionem, quam suppediat solus Cod. CLAROM., recepit MASS., neque recipere dubito, quoniam optimum edit sensum. Sed FEUARD. in marg. Voss. et PASS. localem substantiam; editiones omnes non sec. localem sententiam. Quam posteriorem lectionem BILL. commendat, utpote quae graecae οὐ κατὰ τοπικὴν ἔννοian respondeat. Cur MASS. dixerit, lectionem a BILLIO defensam huic loco

repugnare, non video. Vernacule ita veritam parenthesi inclusa; denn es ist durchaus nöthig, dass er (Pater omnium) begrenzt und von etwas Grösserem eingeschlossen sei und dass sie ihre Ausdrücke „ausserhalb und innerhalb des Pleroma“ gleichbedeutend mit „in der Erkenntniss und in der Unwissenheit sein“ nehmen, aber nicht im lokalen Sinne.

5. erit] Deest hoc in Codd. MERCERI.

6. sustinens] ERASM. GALL. perperam subsistens.

7. maculam] Dicit GRAB., in ERASM. GALL. legi macula fieri, quod ex parte falsum. In quinque prioribus ERASMI editt. nostram reperi lectionem in posterioribus 1560. 1563. 1567. falsam.

8. indecibilitatem] Sic ARUND. OTTOB. CLAROM. VOSS. MERC. II. GRAB. et MASS. Ceteri male imbecillitatem.

9. afferre inciperet] Hellenismus notissimus.

10. abscindere] ERASM. GALL. abcidere, VOSS. MERC. II. abscidere.

11. ab eo] Demiurgo scilicet.

12. velut maculam] Posteriores ERASMI editt. et GALL. vel mac., priores ERASMI recte.

lam. Vel si initio quidem concessit, quoniam aliter fieri non poterant, quae facta sunt; oportet et semper sic fieri illa. Quae enim initio non possunt emendationem ¹percipere, quemadmodum hanc postea percipient? Aut quemadmodum homines advocari ad perfectum dicunt, quum illa ipsa quae sunt caussae, ex quibus facti sunt homines, vel ipse Demiurgus vel angeli in labe dicantur esse? ²Et si ideo quod benignus sit, in novissimis temporibus misertus est hominum et perfectum eis dat; illorum primo misereri debuit, qui fuerunt hominis factores, et dare eis perfectum. Sic utique et homines miserationem percepissent, ³de perfectis perfecti facti. Si enim operis ipsorum misertus est, multo prius illorum misereri debuit et non sinere in tantum caecitatis venire eos.

3. Solvetur autem eorum et ille, qui est de umbra et vacuo, sermo, in quibus eam, quae est secundum nos, factam dicunt conditionem, si in his quae continentur a Patre facta sunt haec. Si enim paternum illorum lumen tale opinantur, ut omnia adimplere possit, quae intra eum sunt, et omnia illuminare: quemadmodum vacuum, ⁴vel umbra in his, quae a Pleromate et ⁵a paterno lumine continentur, poterat esse? Oportet enim eos ⁶locum ostendere intra Propatorem aut intra Pleroma, non illuminatum nec retentum ab aliquo, in quo aut angeli, aut Demiurgus fecit quaecunque voluit. Nec enim modicus locus est, in quo tanta et talis conditio facta est. Necessitas erit itaque universa, intra Pleroma ⁷aut intra Patrem ipsorum localiter vacuum aliquid et informe et tenebrosum ⁸fieri eos, in quo fabricata sunt, quae fabricata sunt. Incusationem

* *Grab. 121.* *quoque recipiet paternum ipsorum lumen, quasi non possit ea, quae intra ipsum sunt, illuminare et implere. Adhuc autem et ⁹labris

1. *percipere*] ERASM. et GALL. *percipere*
2. *Et si*] *Et* GRAB. addidit ex Codd. ARUND. MERC. II. et VOSS. Comparat illud et etiam in ERASMI prioribus edit.

3. *de perfectis perfecti*] Sic VOSS. Sed ERASM. GALL. ARUND. MERC. II. *de perfecto*. Observant editores, de accipiendum esse pro a.

4. *vel umbra*] Sic FEUARD. in marg. VOSS. et MASS. Ceteri et *umbra*.

5. *a paterno*] In VOSS. deest a.

6. *locum ostendere*] In edit. ante has voces legitur *et*, quod cum MASS. et VOSS. omisi.

7. *aut intra*] *Aut* restituit GRAB. ex ERASM. GALL. ARUND. VOSS. et MERC. I. II.

8. *fieri eos*] *Eos* addidit GRAB. ex Codd. ARUND. MERC. II. et VOSS., consentit CLAROM. Comparat *eos* etiam in ERASM.

prioribus edit., in aliis MSS. et edit. deest. GRABIUS dicit: „Haereticos hinc solito more salse perstringit Irenaeus, et quoniam hi aliud Vacuum et tenebrosum intra Bythum ostendere haud poterant, illos ipsos eiusmodi esse concludit.“ MASS. suspicatur, Irenaeum scripsisse *ποιεῖσθαι αὐτοὺς*, quod Interpreti verendum erat fingere eos seu formare eos, non passiva significatione fieri. Hunc loci sensum esse vult vir eruditus: „quum vacuum aliquid et tenebrosum intra Bythum aut Patrem ostendere non valeant, necesse est, si quidpiam eiusmodi esse velint, ipsimet effingant fabricenturque. Tum vero id in paterni luminis dedecus redundabit cell.“

9. *labris fructus*] Sic FEUARD. VOSS. et MASS., ceteri vero *fructum*. — Et ante has voces addit FEUARD.

fructus dicentes ea et erroris operam, labem et errorem ¹inducunt intra Pleroma et in sinum Patris.

C A P. V.

Cap. V.

1. Adversus eos igitur qui dicunt, extra Pleroma vel sub bono Deo hunc mundum factum, ea quae paullo ante dicta sunt a nobis, apta sunt; et ²concluduntur tales cum Patre suo ab eo, ³qui est extra Pleroma, in quo etiam et ⁴desinere eos necesse est. Adversus eos autem qui dicunt, in his, quae continentur a Patre, ab aliis quibusdam factum hunc mundum, omnia, quae nunc dicta sunt, absurda et inconvenientia occurrent; et cogentur aut omnia lucida et plena et operosa ea, quae sunt intra Patrem, confiteri; aut paternum lumen accusare, ⁵quasi qui non possit omnia luminare; aut sicut pars, sic et universum Pleroma ipsorum vacuum et indispositum et tenebrosum confitendum. Et reliqua omnia, ⁶quaecunque sunt conditionis, accusant, quasi temporalia sint; ⁷aut aeterno-choica aut inaccusabilia esse oportet, quum [†]sint intra Pleroma et in sinu ^{+ Mass. 121.} Patris; aut etiam in universum Pleroma similiter venient incusationes; et caussa ignorantiae invenitur Christus eorum. ⁸Sicut enim dicunt, ⁹quum formasset secundum substantiam matrem ipsorum, foras proiecit extra Pleroma, id est, separavit ab agnitione. Ipse

1. inducent] Sic FEUARD. in marg. CLAROM. PASS. VOSS. et MASS. Ceteri adducunt.

2. concluduntur] MERC. II. conduntur. Ita Et ERASM. priorib. editi.

3. qui est extra Pleroma] Est et Pleroma desunt in ERASM. et GALL.

4. desinere eos] Definire habet MERC. I. et ERASM. priorib. editi. Eos deest in ARUND.

5. quasi qui] Qui deest in ARUND. et deesse potest; si retines, refer qui ad Patrem.

6. quaecunque sunt conditionis] i. e. quaecunque sunt creatione producta.

7. aeterno-choica] Solus Cod. CLAROM. et MASS. hanc optimam lectionem habent; ceteri omnes et aeterna choica, quae sensum loci omnino turbant. GRABRIUS haud feliciter locum restituit, legi volens ac terrena et choica, quae quomodo quadrent in hunc locum, equidem non video. MASSUETO assentiendum est, qui sensum ita adumbrat: „Argumentatur Irenaeus adversus eos qui dicunt, in his quae continentur a Patre, ab aliis quibusdam esse factum hunc mundum, et mala esse ac culpanda quaecunque cre-

ata sunt, quia temporalia sunt. Eos vero pro more dilemmate isto premit: quaecunque creata accusant, quia temporalia sunt; aut aeterno-choica seu aeterna simul et choica esse fateantur necesse est, aut inaccusabilia. Aeterno-choica quidem, quia in aeternis, in incorruptilibus, intra ipsum Pleroma et in sinu ipso Patris condita choica et corruptibilia. Inaccusabilia vero, alias in universum Pleroma similiter venient incusationes. Hancque Irenaei mentem esse, genuinamque nostram lectionem concedet, quisquis ad id attenderit, quod aliquanto post paullo enucleatius repetit s. Doctor: Iam igitur non est fabricator caussa huius operationis, valde bene putans semetipsum fabricare, sed qui in suis concedit et probat labis prolationes et erroris opera fieri, et in aeternis temporalia et in incorruptilibus corruptibilia et in his, quae veritatis sunt, ea quae sunt erroris. Quae hic dicit in aeternis temporalia et in incorruptilibus corruptibilia, ea ipsa sunt quae priori loco una voce appellat aeterno-choica.“

8. Sicut enim] ERASM. GALL. FEUARD. perperam sic enim.

9. quum formasset] ERASM. GALL. cum formasse.

igitur in ea ignorantiam fecit, qui separavit eam ab agnitione. Quomodo igitur idem ipse reliquis quidem Aeonibus, iis qui eo anteriores erant, ¹praestare agnitionem poterat; matri autem eius caussa esse ignorantiae? Extra agnitionem enim fecit eam, extra Pleroma eam proiciens.

2. Adhuc quoque si secundum agnitionem et ignorantiam intra Pleroma et ²extra Pleroma dicunt, sicut quidam ex ipsis dicunt, quoniam ³qui in agnitione est, intra id est, quod agnoscit; ⁴ipsum Salvatorem (quem Omnia esse dicunt) in ignorantia fuisse consentire eos necesse est. Dicunt enim eum, quum foras extra Pleroma venisset, formasse matrem ipsorum. Si igitur id quod est extra, ignorantiam dicunt universorum; exiit autem Salvator ad formationem matris ipsorum: extra agnitionem universorum factus est, hoc est, in ignorantia. Quomodo igitur illi agnitionem praestare poterat, ⁵quum et ipse extra agnitionem esset? Et nos enim extra agnitionem quum simus ipsorum, extra Pleroma esse dicunt. Et iterum si igitur Salvator exivit extra Pleroma ad investigationem perditae ovis, Pleroma autem est agnitio, extra agnitionem factus est, ⁶quod est in ignorantia. Aut enim localiter quod est extra Pleroma consentire eos necesse est; et omnia quae praedicta sunt contraria occurrent eis; vel si secundum agnitionem dicunt quod est intus, et ignorantiam quod est extra; Salvator illorum et multo ante Christus in ignorantia facti erunt, extra Pleroma egressi ad formationem

* Grab. 122. * matris ipsorum, quod est extra agnitionem.

3. Haec autem adversus omnes, qui quolibet modo vel ab angelis vel ab alio quodam praeter ⁷verum Deum, mundum factum esse dicunt, similiter adaptabuntur. Quam enim incusationem faciunt de Demiurgo et de his, quae facta sunt materialia et temporalia, ⁸recurreret in Patrem: siquidem ⁹quemadmodum in ¹⁰ventre Pleroma-

1. *praestare agnitionem poterat*] Sidus enim Pleromatis dicitur supra I, 11, 6. Mass.

2. *extra Pleroma dicunt*] Sic Mass., haud dicens, qua auctoritate scripserit dicunt. Ceteri enim cum MSS. Voss. et Merc. I. II. legunt dicent.

3. *qui in agnitione est cett.*] Sic FEUARD. in marg. CLAROM. PASS. VOSS. GRAB. et MASS. Ceteri vitiose qui ignorantiae est intra, id cett.

4. *ipsum Salvat.*] Ipsum addidit FEUARD.

5. *quum et ipse*] ERASM. (in posterioribus editt.) GALL. et FEUARD. male legunt ipsa. ERASM. 1526. 1528. nostram offert lectionem.

6. *quod est in ignorantia*] Nonnulli

hoc loco, paulloque ante et post male omittunt in; apud GRAB. deest quod est. Sed in Voss. desiderantur illa quod est in ignorantia, quae tanquam glossema explicationis caussa addita esse conficio.

7. *verum Deum*] Sic ARUND. in marg. Codd. Voss. et CLAROM. Sed Merc. I. II. ERASM. GALL. et FEUARD. in contextu verbum Deum; ARUND. verbum Dei.

8. *recurreret*] Sic ARUND. VOSS. GRAB. MASS., sed reliqui recurreret.

9. *quemadmodum*] Dicit GRAB. graece scriptum esse ὡςπερ ἐν κοιλίᾳ πληρώματος.

10. *ventre Pleromatis*] In ARUND. legitur Expleromatis et mox de mundis solvi pro demum dissolvi.

is facta sunt, quae inciperent mox demum dissolvi secundum concessionem et ad placitum Patris? Iam igitur non est fabricator caussa huius operationis, valde bene putans semetipsum fabricare; sed qui in suis concedit et probat labis prolationes et erroris opera fieri, et in aeternis temporalia et in incorruptibilibus corruptibilia et in his, quae veritatis sunt, ea quae sunt erroris. Si autem non concedente neque approbante Patre universorum facta sunt haec; potentior et fortior et dominatio is, qui fecit in iis, quae propria illius sunt, quaecunque ille non concessit. Si autem non approbans concessit Pater ipsorum, quemadmodum quidam dicunt; aut potens prohibere concessit ¹propter necessitatem quandam aut non potens. Sed si quidem non poterat, invalidus et infirmus est; si autem potens, seductor et hypocrita et necessitatis servus; non consentiens quidem, concedens autem ²quasi consentiat. Et initio concedens ³sistere errorem et crescere illum, in posterioribus temporibus solvere illum conatur, quando iam multi male perierunt ⁴propter labem.

4. Non decet autem eum, qui super omnia sit Deus, quum sit liber et suae potestatis, necessitati servisse dicere, ut sit aliquid secundum concessionem praeter sententiam eius: alioquin necessitatem maiorem et dominationem facient quam Deum, quando id quod magis potest, ⁵antiquius sit omnibus. Et statim in principio causas abscidere necessitatis debuit et non concludere semetipsum ad habendam necessitatem; concedendo aliquid praeterquam deceat eum. Multo enim melius et consequentius et magis deificum erat, ut in principio ⁶initium excideret huiusmodi necessitatis, quam postea, quasi de poenitentia, conaretur tantam fructificationem necessitatis eradicare. Et si necessitati serviens erit Pater universorum et sub fatum cadet ⁷moleste ferens in his quae fiunt, praeter necessitatem autem et fatum nihil agere possit; (similiter atque Homericus Iupiter, qui per necessitatem ⁸dicat: *Et ego enim tibi dedi velut volens*, *Iliad. δ. 43.*

¹ propter necessitatem] ERASM. GALL. et FEUARD. in textu per necess.

² quasi consentiat] Sic ARUND. FEUARD. in marg. GRAB. et MASS. — ERASM. GALL. et FEUARD. edit. 1576 (ita dicit MASS., equidem non usus sum illa editione) quasi consentiens, neque ita male. Codd. CLAROM. PASS. VOSS. et FEUARD. tribus, quibus usus sum, editi. perperam quasi non consentiat. In MERC. VII. legitur quasi consentias.

³ sistere] Observat BILL. sistere hic scriptum esse pro consistere, emergere,

graece συνίστασθαι.

⁴ propter labem] ERASM. GALL. FEUARD. per labem.

⁵ antiquius] Id est, aiunt MASS. et GRAB., melius, praestantius.

⁶ initium] GRAB. ait, Interpreti melius scribendum fuisse principium aut causam; in graeco enim fuit ἀρχήν.

⁷ moleste] Sic GRAB. MASS. ARUND. CLAROM. et (quem addo) VOSS. Sed ceteri modeste.

⁸ dicit] Καὶ γὰρ ἐγὼ σοὶ δῶκα ἔχων, ἀέροντι γε θυμῷ.

* *Grab. 123. nolente animo*) ¹secundum igitur hanc rationem *necessitatis et fati inveniatur servus Bythus ipsorum.

C A P. VI.

† *Muss. 122.* 1. † Quomodo autem et ignorabant vel angeli aut mundi fabricator primum Deum, quando in eius propriis essent et creaturae existerent eius et ²continerentur ab ipso? Invisibilis quidem poterat eis esse propter eminentiam; ignotus autem nequaquam, propter providentiam. Etenim licet valde per descensionem multum separati essent ab eo, quomodo dicunt; sed tamen dominio in omnes extenso oportuit cognoscere dominantem ipsorum et hoc ipsum scire, quoniam, qui creavit eos, est Dominus omnium. Invisibile enim eius quum sit potens, magnam mentis intuitionem et sensibilitatem omnibus praestat potentissimae et omnipotentis eminentiae. Unde etiamsi ³*nemo cognoscit Patrem nisi Filius, neque Filium nisi Pater, et quibus Filius revelaverit*; tamen hoc ipsum omnia cognoscunt, quando ratio mentibus infixata moveat ea et revelet eis, quoniam est unus Deus omnium Dominus.

*Luc. X 22. et
Matth. XI. 27.*

2. Et propter hoc altissimi et omnipotentis appellationi omnia subiecta sunt; et huius invocatione etiam ante adventum Domini nostri salvabantur homines et a spiritibus nequissimis, et ⁴a daemoniis universis, ⁵et ab apostasia universa; non quasi vidissent eum terreni spiritus aut daemones, sed quum scirent quoniam est, ⁶qui est super omnia Deus, cuius et invocationem tremebant et tremunt universa creatura et principatus et potentia et omnis subiecta virtus. Aut numquid hi, qui sub Romanorum imperio sunt, quamvis nunquam viderint imperatorem, sed valde et per terram et per mare separati ab eo, cognoscent, propter dominium, eum qui maximam potestatem habet principatus; qui autem super nos erant angeli, vel ille quem mundi fabricatorem dicunt, non cognoscent omnipotentem, quando iam et muta animalia tremant et cedant tali invocationi? Et utique non viderunt eum, tamen ⁷Domini nostri nomini subiecta sunt omnia; ⁸sic et eius qui omnia fecit et condidit voca-

1. *secundum igitur*] Haec cum MASS. ad hanc periodum, neque vero cum ceteris ad sequentem trahenda esse arbitror.

2. *continerentur*] ERASM. GALL. ARUND. MERC. II. et VOSS. continentur.

3. *nemo cognoscit cett.*] V. de hoc N. T. loco lib. I, c. 20, 3. pag. 222, not. h.

4. *a daemoniis*] Praepos. deest in VOSS.

5. *ab apostasia universa*] i. e. ab omni potestate tenebrarum. Nam Cacodaemones passim vocat apostatas, eorumque

principem diabolum, principem apostasiae, principem abscissionis. Vide I. III, cap. 23, 3. IV, 41, 2. MASS.

6. *qui est super*] FEUARD. addidit qui est.

7. *Domini nostri*] GRAB. haec refert ad Iesum Christum, MASS. autem ad imperatorem romanum. Posteriori assentio: illa enim viderunt eum probant, Irenaeum comparationem ulterius persequi.

8. *sic et eius*] Sic ARUND. MERC. II. VOSS.

bulo, quum alter non sit, quam ipse qui mundum fecit. Et propter hoc Iudaei usque nunc hac ipsa ¹adfatione daemones effugant, ²quando omnia timeant invocationem eius, qui fecit ea.

* Grab. 124.

3. Si itaque mutis animalibus irrationabiliores ³noluerint angelos esse, invenient quoniam oportebat, licet non vidissent hi eum, qui super omnia Deus est, uti cognoscerent potentatum et dominium eius. Ridiculum enim vere apparebit, si se quidem, qui super terram sunt, cognoscere dicunt eum, qui super omnia est Deus, quem nunquam viderunt; ei autem qui eos fecit et universum mundum secundum eos, non ⁴permittant, quum sit in summis et super caelos, cognoscere ea, quae ipsi, quum sint in humilibus, sciunt. ⁵Nisi forte sub terra in Tartaro esse Bythum suum dicunt; quapropter et primos se cognovisse eum, quam hi qui in altitudine ⁶habitarent angeli; in tantam amentiam venientes, uti dementem pronuntient mundi fabricatorem, quorum vere quidem est misereri, quum in tanta dementia dicant, ⁷neque matrem agnovisse eum neque semen eius neque Pleroma Aeonum neque Propatorem, neque quid essent quae fabricavit; esse autem imagines eorum, quae intra Pleroma sunt, ⁸latenter Salvatore operato sic fieri in honorem eorum, qui sursum sunt.

C A P. VII.

Cap. VI.

1. ⁹Ignorante itaque Demiurgo universa, Salvatorem dicunt honorasse Pleroma ¹⁰in conditione per matrem, similitudines et imagines eorum, quae sursum sunt, emittentem. Sed quoniam quidem impossibile erat, extra Pleroma esse aliquid, in quo imagines dicunt factas esse eorum, qui sunt intra Pleroma, vel ab alio quodam praeter primum Deum fabricari hunc mundum, ostendimus. Si autem suave est undique evertere eos et mendaces arguere, dicemus adversus eos, quoniam si in honorem eorum ¹¹quae sursum sunt, facta sunt haec

FEUARD. in marg. GRAB. MASS. Sed ERASM. GALL. FEUARD. in textu sic et unus.

1. adfatione] Sic ARUND. CLAROM. VOSS. GRAB. et MASS. Reliqui advocacione.

2. quando] Codd. PASS. VOSS. et FEUARD. in marg. quoniam.

3. noluerint] ERASM. GALL. vitiose voluerint.

4. permittant] VOSS. MERC. II. et GRAB. permittent.

5. Nisi] Cum MASS. et Codd. ARUND. et VOSS. expunxi si, quod post nisi habent editi.

6. habitarent] Sic ARUND. VOSS. MERC. I. FEUARD. in marg. et MASS. Ceteri habitant.

7. neque matrem agnovisse] Notissima est gnosticorum doctrina de Demiurgo, qui neque matrem Achamoth, neque semen spiritale e Pleromate deveniens, neque Pleroma cognovit.

8. latenter Salvatore operato] Id est, inscio et ignorante Demiurgo. GRAB.

9. ignorante itaque] Sic ARUND. VOSS. MERC. II. CLAROM. PASS. OTTOB. FEUARD. in marg. GRAB. MASS. Sed ERASM. GALL. perperam ignorantque.

10. in conditione] ARUND. VOSS. MERC. II. et FEUARD. in marg. conditionem.

11. quae sursum sunt] In CLAROM. PASS. et VOSS. legitur qui pro quae. Si qui legere mavis, refer id ad Aeones. Paullo

secundum illorum imaginem a Salvatore, semper ea oportet perse-
 † *Mass.* 123. verare, uti et semper sint in † honore, quae sunt ¹ honorata. Si
 autem transeunt, quae utilitas huius brevissimi ² temporis honoris;
 qui aliquando quidem non fuit, rursus autem non erit? Vanae
 igitur gloriae appetitor magis ³ (erit) Salvator, quam honorans quae
 sunt sursum arguitur ⁴ a nobis. Quis enim honor est aeternorum
 eorum quae semper sunt, ea quae sunt temporalia; eorum quae
⁵stant, ea quae praetereunt; incorruptibilem, corruptibilia? Quan-
 doquidem et apud homines, qui sunt temporales, nulla gratia est
 eius honoris, qui celeriter ⁶ praeterit; sed eius qui ⁷ in plurimum,
 quantum potest, perseverat. Quae autem statim, ut facta sunt, ⁸ ex-
 terminantur, in contumeliam magis eorum, qui putantur honorari,
 facta esse iuste dicuntur, et contumeliose tractari id quod est aeter-
 num, corrupta eius et soluta imagine. ⁹ Quid autem, si non plo-
 * *Grab.* 125. rasset et risisset et aporiata esset Mater ipsorum? * Non habuisset
 Salvator per quae honoraret Plenitudinem, ¹⁰ extremae confusionis
 non habentis propriam substantiam, per quam honoraret Propatorem.

2. O vanae gloriae honor, qui statim praeterit et iam non
 apparet! Erit aliquis Aeon, in quo ¹¹ in totum talis honor fuisse
 non reputabitur, et inhonorata erunt tunc quae sunt sursum; aut
 aliam iterum necesse erit Matrem emittere plorantem et aporiatam
 in honorem Pleromatis. ¹² O indissimilis, simul autem et blasphe-
 mae imaginis! Imaginem mihi dicitis emissam ¹³ a mundi fabricatore

ante legitur: in quo imagines dicunt fa-
 ctas esse eorum (Aeonum) qui sunt intra
 Pleroma, et sub finem cap. antecedentis:
 in honorem eorum (Aeonum), qui sursum
 sunt. In ARUND. deest sunt.

1. honorata] ERASM. GALL. inhonorata.

2. temporis] MERC. I. perperam habet
 turpis.

3. (erit)] Haec vox redundat.

4. a nobis] ARUND. et MERC. II. a vobis.

5. stant] VOSS. instant.

6. praeterit] VOSS. praeteriit.

7. in plurimum] Sic CLAROM. VOSS. et
 MASS., reliqui vero omittunt in.

8. exterminantur] ARUND. et extermi-
 nantur.

9. Quid autem si — Non habuisset] Sic
 recte Codd. CLAROM. VOSS. GRAB. et MASS.
 Sed Cod. PASS. et FEUARD. male: quid
 autem plorasset et risisset — Non habuisse
 cett. ERASM. GALL. et GRYN. quid autem
 non plorasset et aporiata esset — Non
 habuisse.

10. extremae confusionis non habentis]
 Servavit Int. ex graeco genitivos absolu-
 tos. De iis, quae Achamothae acciderunt,

cuius fortunam hic respicit auctor, vide
 supra I, 4, 1 ss. inde a pag. 44.

11. in totum — fuisse] VOSS. in tutum;
 MERC. II. et ARUND. fuisset. Huius com-
 matis sensum sic adumbrat MASS.: „Erit
 aliquando vel forte etiam iam nunc est
 aliquis Aeon tali honore penitus orbatus,
 destructis videlicet iis rebus creatis, quas
 honoris caussa ad eius imaginem condi-
 derat Salvator; et tunc honoris expertia
 manebunt quae sunt sursum cett.“

12. O indissimilis — et blasphemae ima-
 ginis.] Genitivum Graecorum more scri-
 psit Int. pro accusativo.

13. a mundi fabricatore] Illustratur hic
 locus iis, quae I, 5, 1 pag. 58 leguntur:
 τὴν γὰρ Ἐνθύμωσιν ταύτην βουλή-
 θεῖσαν εἰς τιμὴν τῶν Αἰώνων τὰ
 πάντα ποιῆσαι, εἰκόνας λέγουσι πε-
 ποιηκέναι αὐτῶν, μᾶλλον δὲ τὸν Σω-
 τῆρα δι' αὐτῆς. Respice porro, quae
 disputantur hac ipsa §: si enim secun-
 dum similitudinem eorum, quae sunt sur-
 sum, a Salvatore facta sunt haec; et:
 Quodsi non est similis (imago), Salva-
 toris erit incusatio. qui dissimilem emisit

Unigeniti, ¹et Nun vultis esse Patris universorum, et imaginem hanc ignorare quidem semetipsam, ignorare autem et conditionem, ignorare autem et Matrem et omne quodcunque est ²eorum, quae sunt, et eorum quae ab eo facta sunt; et non erubescitis adversus vos ipsos, ignorantiam inducentes usque ad ipsum Monogenem? Si enim secundum similitudinem eorum, quae sunt sursum, a Salvatore facta sunt haec, ignorante eo ³tanta, qui secundum similitudinem factus est; necesse est et circa eum et secundum eum, ad cuius similitudinem factus est is ⁴qui ignorat, huiusmodi ignorantiam exsistere spiritaliter. Non enim possibile est, quum sint utrique spiritaliter emissi neque plasmati, neque compositi, in quibusdam quidem similitudinem servasse, in quibusdam vero depravasse ⁵imaginem similitudinis; quae in hoc sit emissa, ut sit secundum similitudinem eius, quae sursum est, ⁶emissionis. Quodsi non est ⁷similis, Salvatoris erit incusatio, qui dissimilem emisit imaginem, quasi reprobabilis artifex. Nec enim dicere possunt, quasi non haberet potestatem emissionis Salvator, quem Omnia esse dicunt. Si igitur dissimilis est imago, malus est artifex, ⁸et est culpa Salvatoris, secundum eos. Si autem similis est, eadem ignorantia invenietur circa Nun Propatoris ipsorum, hoc est, Monogenem; et ⁹ignoravit

imaginem, quasi reprobabilis artifex. Ex his elucet, Salvatorem fuisse, qui varias mundi res per Achamoth creavit, ut essent rerum Pleromati insularum imagines. Sensus igitur huius loci est: Dicitis, gnostici, Demiurgum, qui sit imago Monogenis, emissum esse a mundi fabricatore i. e. a Salvatore, qui insciis Achamoth et Demiurgo universas res creavit. GRAB. qui pro a mundi fabricatore legendum esse putat a Salvatore mundi fabricatorem, locum non intellexit.

1. et Nun] Quem ante et delevit MASS. auctoritate Cod. CLAROM. Consentio, quum quem etiam in Voss. non legerim. At dissentio a MASS. dicente: „Nun in genitivo accipe.“ Sententiarum enim nexus hic esse videtur: quum gnostici Demiurgum Unigeniti imaginem, hunc ipsum Nun imaginem Patris universorum seu Patris supremi esse atque Demiurgum multa omnino ignorare dixerint, ignorantiam protendi apparet usque ad Nun, ne dicam (quod dicere Irenaeo verecundum fuit) ad summum numen ipsum.

2. eorum] Sic excudi iussit MASS. pro ipsorum, quod in reliquis edit. legitur, ne dicens quidem, unde sumserit eorum, quod reperi in Voss.

3. tanta] Hanc vocem, quam habet etiam Voss., primus addidit FEUARD.

4. qui ignorat, huiusmodi ignorantiam exsistere spiritaliter] Sic MASS. secundum Cod. CLAROM. Sed ERASM. GALL. et FEUARD. vitiose scribunt qui ignorat, huiusmodi ignorantiam, non exstiterit spiritaliter. In GRAB. edit. qui ignorat, huiusmodi ignorantia exstiterit spiritalia. At in nullo Codicum legitur ignorantia. In Voss. et PASS. legitur ignorantiae, in Voss. deest exstiterit et non, quod desideratur etiam in ARUND.

5. imaginem similitudinis] VET. PASS. et Voss. imaginum similitudines, quod ferri potest.

6. emissionis] Cod. Voss. et CLAROM. minus recte emissio, quam lectionem variantem GRAB. falso traxit ad mox sequentia emissionis Salvator.

7. similis] Sic ERASM. GALL. GRAB. MASS. MERC. I. et ARUND. recte legunt: subintelligendum enim imago. MERC. II. similes. Sed FEUARD. auctoritate Cod. VET., cui consentiunt CLAROM. PASS. et Voss., scripsit simile.

8. et est] Sic FEUARD. GRAB. MASS. et Codd. CLAROM. PASS. et Voss., in ceteris aut et aut est omittitur.

9. ignoravit quidem] ERASM. GALL. ARUND.

quidem semetipsum Nus Patris, ignoravit autem et Patrem, ignoravit ¹autem et ea, quae ab eo facta sunt. Si autem cognoscit ille; et eum, qui ad similitudinem eius factus est a Salvatore, necesse est cognoscere quae sunt similia; et soluta est ipsorum, secundum suam regulam, maxima blasphemia.

3. Et sine hoc autem, quonam modo ea, quae sunt creaturae, sic ²varia et multa et innumerabilia eorum Aeonum, ³qui sunt intra Pleroma xxx, imagines esse possunt, quorum et nomina ⁴quae sint, secundum quod dicunt, in eo qui est ante hunc ⁵libro posuimus? Et non tantum universae creaturae ⁶varietatem, sed ne quidem ⁷partis alicuius aut caelestium aut superterrestrium aut aquatilium ⁸poterunt adaptare Pleromatis ipsorum parvitati. Quoniam enim Pleroma ipsorum xxx Aeones sunt, ipsi testantur; quoniam autem in una parte ⁹eorum, quae dicta sunt, non xxx, sed multa millia specierum esse ¹⁰annumerantes eos, ¹¹ostendere omnis quicumque confitebitur. Quomodo igitur ea, quae tam ¹²multae sunt conditio-
† *Mass.* 124. nis et contrariis † subsistentia et repugnantia invicem et interficientia ¹³alia alia, imagines et similitudines esse possunt xxx Aeonum Pleromati; siquidem ¹⁴unius naturae, quemadmodum dicunt, ex aequali et simili existant et nullam habeant differentiam? Oportebat autem, si haec illorum imagines sunt, quemadmodum natura nequam
* *Grab.* 126. homines dicunt * quosdam ¹⁵et natura rursus bonos, et Aeonum ipsorum ostendere tales differentias et quosdam quidem ex ipsis natura

MERC. II. ignorabit, quod recepissem, si futurum ter legeretur.

1. *autem*] Haec vox deest in ARUND. et deesse potest.

2. *varia et multa*] Sic editt. omnes cum Codd. PASS. et MERC. I. Sed MSS. ARUND. VOSS. MERC. II. CLAROM. et OTTOB. *vacua et nulla*.

3. *qui*] ARUND. CLAROM. et VOSS. *quae*.

4. *quae sint*] Sic GRAB. primus restituit ex ARUND. et VOSS. *pro sunt*.

5. *libro*] CLAROM. et VOSS. *liber*.

6. *varietatem*] Nonnullae ERASMI editt. (1560. 1563. 1567) vitiose habent *veritatem*.

7. *partis*] Sic recte reposuit GRAB. secundum ARUND.; consentit CLAROM. et (quem addo) VOSS. Reliqui praeter MASS. legunt *patris*.

8. *poterunt*] VOSS. MERC. II. et edit. princ. *poterint*.

9. *eorum*] ERASM. GALL. GRYN. FEUARD. GRAB. et MERC. I. II. *ipsorum*, quod MASS. expunxit, haud dicens quorum Codd. auctoritate. Equidem legi *eorum* in VOSS.

10. *annumerantes eos*] Sic FEUARD. in marg. MASS. et Cod. PASS. Consentiant CLAROM. et VOSS., nisi quod, in iis *eos* deest. Post XXX cum MASS. subintellige *sint vel sunt*. In ceteris editt. legitur: *esse annumerant eos ostendere*.

11. *ostendere — confitebitur*] Graece ἀποδείκνυειν — ἐξομολογήσεται i. e. demonstraturum se quilibet recipiet, spondebit. MASS.

12. *multae*] GRAB. pro *multa*, quod legitur etiam in VOSS., restituit *multae* auctoritate Cod. ARUND. — MASS. consentiens cum GRABIO meliorem lectionem reperiri in CLAROM. suspicatur, quamvis a sequenti s propius adhaerens non satis discerni queat.

13. *alia alia*] Sic VOSS. GRAB. et MASS. in reliquis editt. alterum *alia* deest.

14. *unius naturae*] CLAROM. et VOSS. *unius creaturae*.

15. *et natura*] In VOSS. deest *et*. In margine illius Codicis leguntur haec: *dixerunt quosdam homines natura malos, quosdam natura bonos*.

bonos dicere emissos, quosdam autem ¹natura malos, ut imaginis illorum adinventio congruens esset Aeonibus. Adhuc autem quoniam in mundo altera quidem sunt mansueta, altera ²vero fera et quaedam quidem non nocentia, quaedam nocentia et ³reliquorum corruptentia; et quaedam quidem superterrestria, quaedam aquatilia, quaedam volatilia, quaedam caelestia: similiter ⁴et Aeonas ostendere debent tales habere affectiones, siquidem haec illorum imagines sunt. Et *ignis autem aeternus, quem praeparavit Pater diabolo* Math. XXV. *et angelis eius*, cuius eorum, qui sunt sursum Aeonas, imago ⁵sit, 41. interpretari debent; et ipse enim ⁶in conditione numeratur.

4. Si autem ⁷excogitationis eius, qui passus est, Aeonis dicent imagines haec esse, ⁸primum quidem ⁹impie agent adversus matrem suam, ¹⁰malarum ¹¹et corruptibilium ¹²imaginum iniciatricem esse eam dicentes. Deinde autem ea, quae sunt multa et dissimilia et contraria natura, ¹³quonam modo unius et eiusdem ¹⁴imagines erunt? Et si Pleromatis angelos multos esse dicent et horum illa, quae sunt multa, imagines esse; nec sic ¹⁵eis constabit ratio. Primo enim differentias Pleromatis angelorum contrarias invicem debent ostendere, quemadmodum et subiacentes imagines contrariae naturae invicem sunt. Deinde autem quum sint multi et innumerabiles circa factorem angeli, quemadmodum omnes continentur prophetae, ¹⁶dena millia denum millium assistere ei et multa millia millium ministrare ei; et secundum eos Pleromatis angeli angelos factoris ima-

Daniel. VII.
10.

1. *natura malos*] Et, quod ante has voces legitur in ERASM. GALL. FEUARD., GRABIVS auctoritate Codd. expunxit.

2. *vero fera*] ARUND. *vocifera*.

3. *et reliquorum corruptentia*] CLAROM. et PASS. *reliquorum et corruptentia*.

4. *et Aeonas*] Et restituit FEUARD., consentiente Voss.

5. *sit*] Voss. et CLAROM. *est*, MERC. II. *perperam sunt*.

6. *in conditione*] ARUND. Voss. MERC. I. *in conditionem*.

7. *excogitationis*] Coniiciunt GRAB. et MASS. graece scriptum esse ἐνθυμήσεως, de qua multa disputavit lib. I.

8. *primum*] Voss. *primo*.

9. *impie*] ARUND. *inique*.

10. *malarum*] Sic FEUARD. in marg. 1576 (uti MASS. dicit) MASS. CLAROM. PASS. et Voss. Sed reliquae editt. minus recte *malorum*.

11. *et corruptibilium*] FEUARD. in marg. edit. cit. CLAROM. PASS. et Voss. haud bene *incorruptibilium* omisso et.

12. *imaginum*] ERASM. GALL. FEUARD. *perperam imaginem*.

13. *quonam modo*] Sic FEUARD. in marg. GRAB. MASS. ARUND., sed ERASM. GALL. et FEUARD. in textu quo iam modo. Voss. *quoniam modo*.

14. *imagines*] Hanc lectionem MASS. ex Cod. CLAROM. depromsit; ceteri Codd. et editt. *imaginis*.

15. *eis constabit ratio*] Sic Voss. GRAB. MASS. Sed in ARUND. MERC. II. vitiose *constabit sine eis*. FEUARD. *eis constat ratio*. ERASM. et GALL. idem habent sine eis.

16. *dena millia* seqq.] A Clemente epist. I ad Cor. c. 34 haec eodem modo citantur: *μύριαι μυριάδες παρῆσθη- κεισαν αὐτῷ καὶ χίλια χιλιάδες ἐλει- τοῦργουν αὐτῷ*. Consentiant, uti observat Cotelierius ad locum Clementis, Gregorius Nyss. Hom. VIII in Ecclesiasten et Cyrill. Alex. epist. in Symbol. In versione LXX locus Danielis convenienter archetypo redditus est.

gines habebunt, ¹et manet conditio integra in imagine Pleromatis, iam non consequentibus xxx ²Aeonis multiformem conditionis varietatem.

5. Adhuc etiam, si secundum similitudinem haec illorum facta sunt, illa rursus ³ad quorum similitudinem ⁴erunt facta? Si enim mundi fabricator non a semetipso fecit haec, sed quemadmodum nullius momenti artifex et quasi primum ⁵discens puer, de alienis archetypis transtulit; Bythus ipsorum unde habuit ⁶species eius, quam primum emisit, dispositionis? Consequens est igitur, illum ab altero quodam, qui super eum est, exemplum accepisse, et illum rursus ab altero. Et nihilominus in immensum excidet de imaginibus sermo, quemadmodum et de ⁷Diis, si non fixerimus sensum in unum artificem ⁸ut in unum Deum, qui a semetipso fecit ea, quae facta sunt. Aut de hominibus quidem aliquis ⁹permittit, a semetipsis utile aliquid ad vitam adinvenisse; ei autem Deo, qui mundum consummavit, non permittit, a semetipso fecisse speciem eorum, quae facta sunt, et adinventionem ornatae dispositionis?

1. *et manet conditio integra* cell.] Hunc locum obscurum paullo aliter interpreto, quam GRAB. et MASS., quorum explicationes vide in Appar. nostro. Dicebant enim gnostici, hunc mundum et universas res in eo conspicuas factas esse ad imaginem Pleromatis. Irenaeo certum est, hanc thesin esse probatam, si gnostici accuratius dixerint, quas singulas Pleromatis res singulae mundi res repraesentent; sin id dicere non potuerint, thesi nulla vis est ex sententia Irenaei. Quod ita expressit: Si quidem ex iis quaerimus, quibus Pleromatis rebus mundi res respondeant, dicent multos Pleromati inesse angelos, quorum imagines sint permultae huius mundi res. Quod falsum est. Etenim angeli Pleromatis omnes natura et indole non differunt, mundi vero res natura inter se sunt contrariae et oppositae. Deinde autem siquidem angelorum Pleromatis sunt, quae iis respondeant, imagines, ex ipsorum gnosticorum sententia innumerorum angelorum Pleromatis imago erit angelorum turba Demiurgum stipans. Quid igitur superest in Pleromate, quod gnostici innumeris mundi rebus respondere dicant? An triginta Aeonēs? At vero mundi res sunt variae formae, Aeonēs autem indole non sunt diversi (iam non consequentibus XXX Aeonis in multiformem conditionis varietatem). Quae quum ita sint, manet conditio integra in imagine Pleromatis, graece, uti puto, μένει ἡ κτίσις ὁλόκληρος ἐν εἰ-

κόνη τοῦ Πληρώματος, i. e. mundus non secundum suas partes neque secundum singulas res Pleroma tanquam imago exprimere probatur, sed conditio integra seu mundus universus (*die Welt in ihrer Ganzheit*) Pleromatis imago dicitur a gnosticis.

2. *Aeonis multiformem*] In, quod legitur ante *multiformem* in omnibus edit. et MSS., expanxi cum GRAB. auctoritate Cod. MERC. II. Aeonis nonnunquam scribit Irenaeus pro Aeonibus.

3. *ad quorum*] FEUARD. in marg. Voss. CLAROM. et PASS. *ad aliquorum*.

4. *erunt*] Sic FEUARD. in marg. GRAB. MASS. et Voss.

5. *discens*] Voss. et MERC. I. *discens*.

6. *species*] Sic Codd. ARUND. MERC. II. Voss. (quem iterum addo) et MASS. Reliqui vero *speciem*.

7. *Diis*] Hanc lectionem, quam, quod et GRABUM et MASSUETUM fugisse videtur, iam reperis in edit. ERASM. 1526. 1528, restituit GRAB. ex Cod. ARUND., consentientibus quodammodo duobus MERC. Codd., quorum in altero scriptum est *dedi is*, in altero *dedit is*. In ERASM. edit. inde ab a. 1534 GALL. FEUARD. legitur *his*. In Voss. legi de eis, quod lectionem nostram confirmat.

8. *ut in unum Deum*] GRAB. sec. ARUND. et Voss. legit et in unum Deum, quod parum a nostra lectione differt.

9. *permittit*] In sola GRABII edit. fortasse typographi culpa legitur *permittet*.

6. Unde autem et ¹haec illorum imagines, quum sint illis contraria et in nullo possint eis communicare? ²Quae enim sunt contraria, eorum quorum sunt contraria esse quidem possunt exitiosa; imagines vero nullo modo; quemadmodum aqua igni et rursus lumen tenebris et alia ³tanta nequaquam erunt invicem imagines. Sic nec ea, quae sunt corruptibilia et terrena et composita et praetereuntia, eorum, quae secundum eos sunt, spiritualium imagines erunt; ⁴nisi et ipsa composita et ⁵in circumscriptione et in figuratione confiteantur esse, et non iam spiritalia et effusa et ⁶locupletia et incomprehensibilia. Necesse est enim *ea in figuratione* ^{*Grab. 127.} esse et ⁷circumscriptione, ut sint imagines verae; et absolutum est ea non esse spiritalia. Si autem illa spiritalia et effusa et incomprehensibilia dicunt; quomodo possunt, ⁸quae sunt in figura et in circumscriptione, imagines illorum esse, ⁹qui sunt sine figuratione et incomprehensibiles?

7. Si autem ¹⁰[non] secundum figurationem nec secundum formationem, sed secundum numerum †et ordinem emissionis ima- † ^{Mass. 125.} gines ea dicent esse; primo quidem ¹¹non essent imagines dicenda haec et similitudines eorum, qui sursum sunt Aeonum. Quae enim nec habitum nec figuram illorum habent; quemadmodum imagines sunt ipsorum? Post deinde et numeros et emissiones superiorum Aeonum, eosdem et similes ad eos, qui sunt conditionis, adaptent. Nunc autem triginta ostendentes Aeones et tantam multitudinem eorum, quae sunt in conditione, imagines eorum ¹²qui sunt triginta dicentes, iuste ut insensati arguentur a nobis.

C A P. VIII.

Cap. VII.

1. Si autem haec illorum umbram dicent esse, quemadmodum quidam ipsorum audent dicere, ¹³ut secundum hoc imagines esse,

1. haec — contraria] Sic ARUND. CLAROM. et (quem adicio) VOSS. GRAB. et MASS. In MERC. II. legitur haec; in reliquis haec contrariae.

2. Quae enim sunt] Sic primus FEUARD. consentientibus ARUND. VOSS. et MERC. II. pro quae quum sint, uti perperam legitur in ERASM. et GALL.

3. tanta] Graece fortasse scripsit *το-
ταύτα*, talia.

4. nisi] Si, quod insuper addunt edit., omisit MASS. et Cod. VOSS.

5. in circumscriptione] In deest in edit. ERASM. GALL. ac Codd. CLAROM. et PASS.

6. locupletia] MERC. II. locupleta.

7. circumscriptione] MERC. I. in ante hanc vocem repetit.

8. quae sunt] ARUND. CLAROM. et

MERC. II. qui sunt.

9. qui sunt — incomprehensibiles] Sic MASS. Qui legitur in OTTOR., incomprehensibiles in ARUND. VOSS. MERC. I. II. CLAROM. PASS. OTTOR. Sed in edit. quae — incomprehensibilia.

10. [non] secundum figurationem] Non uncinis inclusum cum MASS. addidi, quamvis a nullo Codd. suppeditaretur. Sed negationem addendam esse res ipsa et sequentia verba docent: quae enim nec habitum nec figuram illorum habent.

11. non essent] Sic CLAROM. ARUND. VOSS. et MASS. Ceteri non sunt.

12. qui sunt] Sic FEUARD. in marg. MASS. et VOSS. Reliqui quae sunt.

13. ut secundum hoc imagines esse] Sic Codd. ARUND. VOSS. et MERC. II. fide re-

necesse erit et corpora ipsos ea, quae sunt sursum, confiteri. Ea enim, quae sursum sunt, corpora umbram faciunt; non autem iam spiritalia, quandoquidem ¹nulli obscurare possunt. Si autem et demus illis hoc, ²quod quidem est impossibile, eorum quae sunt spiritalia et ³lucida umbram esse, in quam matrem suam descendisse dicunt: tamen quum illa sint aeterna et ea, quae ex ipsis ⁴efficitur, umbra sempiterna perseverat et non iam transeunt haec, sed perseverant cum his, ⁵quae se adumbrant. Si autem haec trans-eunt, et ⁶illa necesse est, quorum haec sunt umbra, transire; illis autem perseverantibus, ⁷perseverat et umbra ipsorum.

2. Si autem non secundum id quod ⁸obumbretur, ⁹dicent eam umbram esse, sed secundum id quod multo ab illis separata ¹⁰sint; paterni luminis ipsorum pusillitatem et infirmitatem accusabunt, quasi non attingat usque ad haec, sed deficiat adimplere id, quod est vacuum, et dissolvere umbram et hoc quando nemo sit impedimento. In caliginem enim convertetur secundum eos et obcaecabitur paternum lumen eorum et deficiet in his, quae sunt vacuitatis locis, quum minime possit adimplere omnia. Non igitur iam dicant Pleroma esse omnium Bythum ipsorum; ¹¹siquidem id, quod est vacuum et umbra, neque adimplevit neque illuminavit; ¹²aut iterum umbram et vacuum ¹³praetermittant; siquidem adimplet omnia paternum ipsorum lumen.

3. Neque igitur extra primum Patrem, ¹⁴id est, qui super omnia est Deus, aut Pleroma aliquid esse potest, in quod Enthy-

posuit GRABIVS pro aut secundum hoc cell., recte coniciens Irenaeum graece scripsisse: ὥστε κατὰ τοῦτο εἰκόνας εἶναι, quae Interpreti vertenda fuissent: adeo ut secundum hoc imagines sint.

1. nulli obscurare possunt] Graeca locutio pro nulli caliginem offundere, τὰ πνευματικὰ μηδενὶ ἐπισκοτεῖν δύναται. FEUARD.

2. quod] Deest pron. rel. in ARUND. et MERC. II. — ERASM. priorib. edit. hoc quidem est impossibile, quae, si parenthesi inclusa leguntur, sensum non turbant. Idem in posterioribus edit. quod quidem cell.

3. lucida] MERC. II. et ERASM. 1526. 1528 ne lucida, in ARUND. ne lucidam. Voss. lucidam umbram esse.

4. efficitur] ARUND. et MERC. II. efficit.

5. quae se] Qui se non legitur, uti ait GRAB., in MERC. II., sed in Voss. — MASS. observat, haec scripta esse pro quibus adumbrantur seu quae hanc umbram efficiunt.

6. illa — umbra] Sic MASS. CLAROM. et MERC. II. In Voss. corrupte legitur illam — umbram. Reliqui illa — umbrae, quod MASS. minus bene scriptum fuisse dicit, quoniam toto hoc capite auctor de umbra in singul. loquatur.

7. perseverat et umbra] Sic FEUARD. in marg. MASS. et Voss. Ceteri perseverant et umbrae.

8. obumbretur] Voss. umbretur.

9. dicent] Sic CLAROM. PASS. Voss. FEUARD. in marg. GRAB. MASS. Sed FEUARD. in text. ERASM. GALL. male dicentes.

10. sint] Sic Voss. CLAROM. et MASS. Sed reliqui edit. cum PASS. ARUND. MERC. II. sunt.

11. siquidem] Sic primus FEUARD. pro qui. Codd. MERCERI quidem.

12. aut iterum] Aut scripsit primus FEUARD. pro ut.

13. praetermittant] ERASM. GALL. per-mittant.

14. id est] FEUARD. in marg. PASS. et Voss. idem.

mesin passi Aeonis descendisse ¹dicunt, ut non definiatur et ²circumscribatur ab eo, qui est extra, et contineatur ipsum Pleroma vel primus Deus; ³neque vacuum esse, aut umbram capiet, quum iam ante sit Pater, ⁴uti ne deficiat lumen eius, et ⁵definiatur in vacuum. Irrationale est autem et impium adinvenire locum, in quo cessat et finem habet, qui est secundum eos Propator et *Proarche et omnium* *Grab. 129.* Pater et huius Pleromatis. Nec rursus in Patris sinu alterum quendam dicere tantam fabricasse conditionem fas est, vel consentiente vel non consentiente eo, propter praedictas caussas. Impium est enim similiter et demens dicere, tantam conditionem ab angelis aut ab emissionem quadam ignorante verum Deum, in his, quae sunt ipsius, ⁶fabricasse; neque ⁷infra Pleroma ipsorum, quum sit universum spiritale, ea quae sunt terrena et choïca possibile facta esse; sed ne quidem secundum illorum imaginem, ⁸quum dicuntur ⁹pauci, et similis formationis et unum esse, possibile est, et quae sunt ¹⁰multae conditionis, et contraria invicem facta esse. † Falsus autem apparuit et qui est de umbra ¹¹cenomatis id est vacui ipsorum sermo secundum omnia. ¹²Itaque vacuum ostensum est figmentum eorum et inconstans doctrina; vacui autem et hi, qui attendunt eis, vere in profundum perditionis descendentes.

C A P. IX.

1. †¹³ Quoniam quidem est mundi fabricator Deus, constat ¹⁴et † *Mass. 126.* ipsis, qui multis modis contradicunt ei et confitentur eum, fabricatorem eum vocantes et angelum dicentes; ut non dicamus, quoniam omnes clamant Scripturae, ¹⁵et Dominus hunc Patrem, qui est in caelis, docet et non alium, quemadmodum ostendemus procedente sermone. † Nunc autem sufficit id, quod est ab eis, qui contraria † *Cap. IX.* nobis dicunt, ¹⁶testimonium, omnibus hominibus ad hoc demum

1. *dicunt*] ARUND. et MERC. II. *dicuntur.*
2. *circumscribatur*] Sic primus FEUARD. pro *circumscriptione*.

3. *neque vacuum esse cett.*] Graece οὐδὲ τὸ κενὸν εἶναι ἢ σὺν τῷ ἐνδεδε-
ται id est: neque fieri potuit, ut vacuum aut umbra sit. BULL.

4. *uti ne*] In ARUND. *ut*, in Voss. *nec.*

5. *definiatur*] i. e. *desinat.*

6. *fabricasse*] Legendum *fabricatam* esse.

7. *infra Pleroma*] *Infra* pro *intra* haud raro occurrit apud scriptores mediae et infimae latinitatis, uti supra iam observavimus. Non est igitur, ut cum GRAB. emendes *intra*.

8. *quum dicuntur*] Sic GRAB. MASS. et Voss. pro *dicitur*, uti legitur in ceteris.

In CLAROM. scriptum erat *dicuntur*, a sciolo quodam mutatum in *dicitur*.

9. *pauci*] Aut subintellige *Aeones* aut lege *pauca*.

10. *multae conditionis*] Voss. *perperam multa conditionis*.

11. *cenomatis*] *Κενώματος*.

12. *itaque*] Voss. *ita quod*.

13. *Quoniam quidem*] Sic ARUND. MERC. II. MASS. Sed Voss. *quomodo quidem*. Ceteri *quando quidem*.

14. *et ipsis*] FEUARD. in marg. et Voss. *ex ipsis*.

15. *et Dominus docet*] Respicit auctor, ut ait FEUARD., ad Matth. V, 16, 45. VI, 9.

16. *testimonium, omnibus*] *Testimonium*

¹consentientibus, veteribus quidem et in primis a primoplasti traditione hanc suadelam custodientibus et unum Deum fabricatorem caeli et terrae hymnizantibus; reliquis autem post eos a prophetis Dei huius rei commemorationem accipientibus; ethnicis vero ab ipsa
 * *Grab. 129.* conditione discentibus. * Ipsa enim conditio ostendit eum, qui condidit eam; et ipsa factura suggerit eum, ²qui fecit; et mundus manifestat eum, qui se ³disposuit. Ecclesia autem omnis per univ-
 sum orbem hanc accepit ab apostolis traditionem.

2. Constante igitur hoc Deo, quemadmodum diximus et testimonium ab ⁴omnibus accipiente, quoniam est; ille sine dubio, qui secundum eos adinvenitur Pater, inconstans et sine teste est, ⁵Simone mago primo dicente, semetipsum esse super omnia Deum, et mundum ab angelis eius factum; post deinde his qui successerunt ei, secundum quod ostendimus in primo libro, variis sententiis impias et irreligiosas adversus fabricatorem circumducentibus doctrinas; quorum discipuli ⁶quum sint hi, ⁷ethnicis peiores efficiunt eos, qui
Rom. I. 25. assentiunt eis. Illi enim *creaturae potius quam creatori servientes*
Gal. IV. 8. et his, ⁸qui non sunt Dii; verumtamen primum deitatis locum attribuant fabricatori huius universitatis Deo. Hi autem hunc quidem labis fructum dicentes et animalem eum vocantes, et non ⁹cogno-
Esa. XVI. 9. scentem eam, quae super eum est, virtutem, dicentem quoque: *Ego sum Deus et praeter me non est alius Deus*; mentiri eum dicentes, ipsi mentientes; omnem malitiam copulantes ei, eum qui non est super hunc; quod sit fingentes, secundum sententiam suam deteguntur, eum quidem, qui est Deus, blasphemantes, eum autem, qui non est, Deum fingentes, in suam ipsorum condemnationem. Et qui dicunt semetipsos perfectos et universorum habere agnitionem, ethnicis peiores et magis blasphemi sensu etiam adversum suum factorem inveniuntur.

Cap. X.

C A P. X.

1. Perquam itaque irrationale est, praetermittentes eum, qui vere est Deus, et qui ab omnibus habet testimonium, quaerere, si est super eum is, qui non est et qui a nemine unquam annuntiatus

pro testimonia excudi iussit FEUARD. et omnibus adiecit idem, consentiente Voss.

1. consentientibus] ERASM. GALL. sentientibus.

2. qui fecit] Eam hic delevit GRAB., quoniam desideratur in omnibus MSS.

3. disposuit] ERASM. GALL. deposuit.

4. omnibus] FEUARD. in marg. et Voss. hominibus.

5. Simone] CLAROM. Voss. et MERC. II. et Simone.

6. quum sint hi] Valentinianos intelligit auctor.

7. ethnicis] ERASM. GALL. et MERC. II. et ethnicis.

8. qui] ARUND. et MERC. II. quae.

9. cognoscentem] Voss. vitiose cognoscentes.

est. Quoniam enim ¹manifeste nihil dictum est de eo, et ipsi testimonium perhibent; quia autem ²parabolas, quae quaeruntur et ipsae quomodo ³dictae sint, male ad eum, qui ⁴adinventus est ab ipsis, ⁵transfigurantes, alium nunc, qui ⁶antea nunquam quaesitus est, generant, manifestum est. Per hoc enim quod velint ambiguas exsolvere Scripturas, (ambiguas autem non quasi ad alterum Deum, sed quasi ad dispositiones Dei) alterum Deum ⁷fabricaverunt; quemadmodum praediximus, ⁸de arena *resticulas nectentes et quaestioni * *Grab. 130.* minori quaestionem maiorem adgenerantes. Omnis autem quaestio non per aliud, quod quaeritur, habebit resolutionem, nec ambiguitas per aliam ambiguitatem solvetur apud eos, qui sensum habent, aut aenigmata per aliud ⁹maius aenigma; sed ea, quae sunt talia, ex manifestis et consonantibus et claris accipiunt absolutiones.

2. Hi autem ¹⁰quaerentes exsolvere Scripturas et parabolas, alteram maiorem et impiam quaestionem introducunt, si quidem super mundi fabricatorem Deum ¹¹alius sit Deus; non exsolventes quaestiones, (unde enim?) sed minori quaestioni magnam quaestionem adnectentes et nodum insolubilem ¹²inserentes. Ut enim ¹³sciant hoc ipsum scire, quod utique triginta annorum Dominus venit ad baptismum veritatis, hoc non discentes; ipsum Deum fabricatorem, qui misit eum ad salutem hominum, impie contemnunt; et ut putentur posse enarrare, unde substantia materiae, non credentes quoniam Deus ex his, quae non erant, quemadmodum voluit, ea quae facta sunt, ut essent, omnia fecit, ¹⁴sua voluntate et virtute substantia usus, sermones ¹⁵vanos collegerunt; vere ostendentes suam

1. manifeste nihil] ERASM. GALL. manifestum est.

2. parabolas] ERASM. GALL. parabola.

3. dictae] FEUARD. in marg. et VOSS. dictatae.

4. adinventus] VOSS. inventus.

5. transfigurantes] CLAROM. intransfigurantes.

6. antea] Sic scribo cum VOSS., ceteri ante.

7. fabricaverunt] Sic CLAROM. VOSS. FEUARD. in marg. GRAB. et MASS. Ceteri praedicaverunt.

8. de arena resticulas nectentes] ERASM. GALL. perperam aranea. De hoc proverbio videsis pag. 88 not. a.

9. maius] ERASM. et GALL. perperam magis.

10. quaerentes] Bis, quod GRAB. expunxit, deest in ARUND. VOSS. MERC. I. et CLAROM.

11. alius sit Deus] Quod ante alius recte expunxit GRAB. auctoritatē Codd. VOSS. ARUND. MERC. duobus CLAROM. PASS. Illud quod tam densas tenebras offundit textui, ut BILLIUS observ. sacr. I, c. 34 textum hic mutilum esse putarit.

12. inserentes] FEUARD. in marg. et VOSS. inferentes.

13. sciant] Legendum putat GRAB. sciuntur, sed frustra. Sensus est: ut enim sciant se hoc ipsum scire. MASS.

14. sua voluntate — usus] Haec graece sic reddit BILL.: τῇ οὐκείᾳ βουλῇ καὶ ὀνύμει οὐσιώσει χρησάμενος i. e. sola sua voluntate ac potentia pro creatis rebus omnibus usus. Sed GRAB. melius explicat: sola sua voluntate ac potentia loco substantiae sive materiae, ex quo creaturas formaret, usus.

15. vanos] Sic ARUND. VOSS. FEUARD. in marg. GRAB. MASS. — Sed ERASM. GALL. et FEUARD. in textu varios.

¹infidelitatem, quoniam quidem his quae sunt, non credunt, in id quod non est ²deciderunt.

3. Quod enim dicunt, ex lacrimis Achamoth humectam prodiisse substantiam, a risu autem lucidam, a tristitia autem solidam, et a timore mobilem, et in his altum sapere et inflatum esse, quomodo haec non digna ³irrisione et vere ridicula? qui non credunt quidem, quoniam ipsam materiam, quum sit potens et dives in omnibus Deus, creavit, nescientes quantum potest spiritalis et divina substantia; credentes autem quoniam mater ipsorum, quam ⁴feminam a femina vocant, a praedictis passionibus emisit tantam conditionis materiam; ⁵et quaerentes quidem unde suppeditavit fabricatori conditionis substantia; non quaerentes autem unde matri ipsorum, quam Enthymesi et impetum Aeonis errantis dicunt, ⁶lacrimas tantas aut sudores aut tristitias aut reliqua materiae emissio.

Cap. XI. 4. Attribuere enim substantiam eorum, quae facta sunt, virtuti et voluntati eius, qui est omnium Deus, et credibile et acceptabile et constans et in hoc bene ⁷dicetur: quoniam *quae impossibilia sunt apud homines,abilia sunt apud Deum*. Quoniam homines quidem de nihilo non possunt aliquid facere, sed de materia subiacenti; Deus autem, quam homines hoc primo melior,

Luc. XVIII. 27. *Grab. 131. eo quod materiam fabricationis suae, *quum ante non esset, ipse adinvenit. Dicere autem de Enthymesi Aeonis errantis prolatam materiam, et longe quidem Aeonem ab Enthymesi eius separatam, et huius rursus passionem et affectionem extra ipsam quidem eius esse materiam, et incredibile et fatuum et impossibile et inconstans.

Cap. XII.

C A P. XII.

1. Et non credentes quidem, quoniam ⁸is, qui est super omnia Deus, in his quae sunt eius, varia et dissimilia Verbo fabricavit, quemadmodum ipse voluit, quum sit omnium fabricator, ut sapiens architectus et maximus rex; credentes autem quoniam angeli aut

1. *infidelitatem*] Sic FEUARD. in marg. CLAROM. VOSS. et MASS. Reliqui *infirmilitatem*.

2. *deciderunt*] Sic excudi iussit MASS. pro lectione vulgari *ceciderunt*, haud quidem dicens, unde sumserit novam lectionem. Equidem *deciderunt* reperi in VOSS.

3. *irrisione*] ERASM. GALL. ARUND. MERC. II. *risione*.

4. *feminam a femina*] Supra I, 21, 5 *masculo-feminam a femina* dicunt. Sed quemadmodum Sophiam modo masculo-feminam, modo masculum, modo femi-

nam exhibent; sic et Achamoth nunc Dominum masculiniter, nunc masculo-feminam, nunc feminam appellant.

5. *et quaerentes*] Sic FEUARD. in marg. VOSS. MERC. I. GRAB. et MASS., reliqui vero *exquirentes*.

6. *lacrimas tantas aut sudores aut tristitias*] Soloecismus apertus est. Haec enim omnia recto casu efferenda sunt. BILL. observ. sacr. I, c. 34.

7. *dicetur*] Sic FEUARD. in marg. VOSS. et MASS. Ceteri *diceretur*.

8. *is*] Sic ARUND. VOSS. MERC. I. MASS. — MERC. II. *his*. Ceteri *hic*.

virtus ¹ aliqua separata a Deo et ignorans eum, fecit ² hanc univer-
 sitatem: sic igitur ³ veritati non credentes, in mendacio autem ⁴ vo-
 lutantes, perdidērunt panem vitae verae, ⁵ in vacuum et in profun-
 dum umbrae incidentes; similes Aesopi cani, ei qui panem quidem
 reliquit, in umbram autem eius impetum fecit, et perdidit escam.
 Et ex ⁶ ipsis autem Domini verbis facile est ostendere, confitentis
 unum Patrem et factorem mundi et plasmatorem hominis, qui a lege
 et prophetis annuntiatus sit, et alterum nescientis, et hunc esse
 super omnia Deum; docentis autem, et per se eam, quae est ad
 Patrem adoptio filiorum, quae est aeterna vita, omnibus iustis at-
 tribuentis.

2. Sed quoniam amant incusare et ea, quae sunt sine calu-
 mnia; ⁷ ut ⁸ calumniosi ⁹ concutiunt, multitudinem parabolarum et
¹⁰ quaestionum ¹¹ inferentes nobis; bene haec ¹² arbitrati sumus
 primo interrogare eos e contrario de suis dogmatibus, ¹³ et quod
 non est verisimile ipsorum ostendere, et temeritatem ipsorum exci-
 dere; post deinde, Domini sermones ¹⁴ inferre, ut non sint ¹⁵ tan-
 tum ad proponendum ¹⁶ vacantes; sed propter hoc quod non pos-
 sint ad ea, quae interrogantur, ratione respondere, dissolutam suam
 videntes argumentationem aut revertentes ad veritatem et semetipsos
 humiliantes et cessantes a multifaria sua phantasia, placantes ¹⁷ Deum
 de his, quae adversus eum blasphemaverunt, salventur; aut si per-
 severarint in ea, quae praeoccupavit animum ipsorum, vana gloria,
 argumentationem suam ¹⁸ immutent.

C A P. XII.

Cap. XIII.

1. *† Primo quidem de triacontade ipsorum sic ¹⁹ dicemus,* [†] *Grab. 132.*
 universam eam utrimque ²⁰ mire decidere et secundum id, quod [†] *Mass. 128.*

1. aliqua] ARUND. et MERC. II. <i>aqua.</i>	12. arbitrati sumus] ARUND. <i>arbitrantes.</i>
2. hanc] Deest hanc in Voss.	13. et quod non est verosimile ipsorum ostendere] Graece καὶ τὸ ἀπὸ θανον ἀδ- τῶν δείχνουσιν. Itaque quod hoc loco relativum est, non causale. BILL. observ. sacr. I, c. 33.
3. veritati] Et praefixum veritati dele- vit MASS. auctoritate Codd.	14. inferre] Sic ARUND. VOSS. MERC. II. GRAB. MASS. Reliqui <i>inserere.</i>
4. volutantes] ERASM. GALL. <i>voluntatis</i> , ARUND. et MERC. II. <i>voluntates.</i>	15. tantum] Deest haec vox in ARUND.
5. in vacuum] Auctor alludit ad κένωσις gnosticorum.	16. vacantes] FEUARD. in marg. MERC. II. <i>vocantes.</i>
6. ipsis] Sic ARUND. VOSS. MERC. I. GRAB. MASS., reliqui <i>ipsius.</i>	17. Deum] Haec vox, quam reperis in edit. princ., in ceteris ERASMI edit., in GALL. et GRYN. deest.
7. ut] ERASM. GALL. <i>et.</i>	18. immutent] ARUND. <i>innotent</i> , MERC. II. <i>imnotent.</i>
8. calumniosi] Lubentius legissem <i>ca- umniose.</i>	19. dicemus] Sic ARUND. VOSS. GRAB. MASS. Ceteri <i>dicamus.</i>
9. concutiunt] FEUARD. in marg. et VOSS. <i>concutiuntur.</i>	20. mire] Sic Codd. CLAROM. ARUND.
10. quaestionum] MERC. II. et VATICANUS Cod. a FEUARD. citatus perperam habent <i>quaestionem.</i>	
11. inferentes] Voss. <i>inserentes.</i>	

minus habet, et secundum id, quod plus; ¹propter quam dicunt triginta annorum Dominum ad baptismum venisse. ²Haec autem dicente, manifesta erit universae argumentationis ipsorum eversio. Et secundum ³deminorationem quidem sic: primo quidem, quoniam annumerant reliquis Aeonibus Propatorem. Pater enim omnium ⁴enumerari non debet cum reliqua emissione, qui non est emissus, cum ea quae emissa est; et innatus, cum ea quae nata est; et quem nemo capit, cum ea quae ab eo capitur, et propter hoc incapabilis; qui ⁵infiguratus est, cum ea quae figurata est. Secundum enim id quod melior, quam reliqui, non debet cum eis annumerari; et hoc cum Aeone passibili et in errore constituto, qui est impassibilis, et [†]Cap. XIV. non errans. † Quoniam enim a Bytho inchoantes, triacontadem enumerant usque ad Sophiam, quam Aeonem errantem dicunt, ostendimus in eo libro, qui est ante hunc librum, et quae dicunt nomina ipsorum posuimus; ⁶hoc autem non annumerato, iam non sunt xxx secundum eos emissiones Aeonum, sed xx et novem fiunt.

2. Post deinde primam emissionem Ennoian, ⁷quam Sigen, vocantes, ex qua rursus ⁸[Nun] et Alethiam emissos dicunt; ⁹in utrisque exorbitant. Impossibile est enim ennoian alicuius aut silentium separatim intelligi, et extra eum emissum propriam habere figurationem. Si autem non dicent esse emissam illam extra, sed adunatam Propatori; ¹⁰ut quid cum reliquis Aeonibus annumerant eam, his qui non sunt adunati, et propter hoc ignorant magnitudinem eius? Si autem et ¹¹unita est, (consideremus et hoc) necessitas est omnis ¹²ab unita coniugatione et inseparabili et ¹³unum existente, indiscretam et unitam eam, quae ex ea est, emissionem fieri, ut non dissimilis sit ab eo, qui emisit. Hoc autem sic se habente, unum et idem fiet, quemadmodum Bythus et Sige, sic et

Voss. FEUARD. in marg. GRAB. MASS. loco unius condidere.

1. *propter quam*] Ita FEUARD. in marg. CLAROM. et (quem neglexit GRAB.) Voss. MASS. melius, quam ceteri *propter quod*.

2. *Haec autem dicente*] Sic Voss. GRAB. MASS. Reliqui falso *dicentes*.

3. *deminorationem*] ERASM. 1560 et 1567 vitiose domino rationem.

4. *enumerari*] Sic ARUND. Voss. MERC. II. FEUARD. in marg. ERASM. 1526. 1528 GRAB. MASS. In ceteris *annumerari*.

5. *infiguratus*] Ita restituit GRAB. ex ARUND. Voss. MERC. II. pro *figuratus non est*. Consentit MASS.

6. *hoc autem*] Refer haec cum GRABIO ad Bythum, neque vero cum FEUARD. ad Sophiam seu Aeonem errantem.

7. *quam Sigen*] Aut et seu etiam lege pro *quam*; aut supple *quam et Sigen* vocant.

8. [Nun] Hanc vocem, quae deest in omnibus MSS. FEUARD. addidit.

9. *in utrisque exorbitant*] Sic FEUARD. pro *utriusque exorbitent*, uti in edit. ERASM. et GALL.

10. *ut quid*] ἵνα τί, i. e. cur.

11. *unita est*] CLAROM. OTTOB. Voss et MERC. II. *unitus est*, quod si retinere vis, refer ad Bythum.

12. *ab unita*] Sic VET. Voss. FEUARD. et MASS. Sed ERASM. GALL. GRAB. ARUND. et MERC. II. *adunita*.

13. *unum existente*] Sic Voss. CLAROM. OTTOB. MASS. — MERC. II. fortasse errore librarii *unam*. Reliqui *una est*.

Nus et Alethia, semper adhaerentes ¹invicem. Et quod non possit alterum sine altero intelligi, quemadmodum neque aqua sine humectatione, neque ignis sine calore, neque lapis sine durtia; (unita sunt enim invicem haec) ²et alterum ab altero separari non potest, sed semper ³coëxistere ei; sic et Bythum cum Ennoea adunitum esse oportet, et Nun cum Alethia eodem *modo. Rursus et Logos* *Grab. 133.* et Zoë ab unitis emissi, ⁴unitos esse et unum esse debent. Secundum haec autem et Homo et Ecclesia et universa reliquorum Aeonum coniugationis emissio unita esse debet, et semper coëxistere ⁵alterum altero. ⁶Feminam enim Aeonem pariter esse oportet cum masculo, secundum eos, quum sit velut affectio eius.

3. Et haec quum ita se habeant et quum haec dicantur ab ipsis, ⁷rursus impudorate audent docere, iuniorem duodecadis Aeonem, quem et Sophiam appellant, sine permixtione coniugis, quem Theletum vocant, passam esse passionem et separatim sine eo fructum generasse, quem et feminam a femina nominant; in tantum dementiae progressi, ita ut manifestissime duas contrarias de eodem sententias censeant. Si enim Bythus adunitus est cum Sige, et Nus cum Alethia, et Logos cum Zoë et reliqui deinceps; quemadmodum poterat Sophia sine coniugis perplexione pati aliquid, vel generare? Si autem haec ⁸sine illo passa est; necesse est et reliquas coniugationes abscissionem et separationem a semetipsis accipere: quod est impossibile, sicut praediximus. Impossibile est ergo et Sophiam passam esse sine Theleto: et soluta est ipsorum rursus omnis argumentatio. †De passione enim, quam sine complexione † *Cap. XV.* coniugis passam eam dicunt, ⁹iterum reliquam universam velut tra-goediae compositionem affinxerunt.

4. Si autem impudorate et reliquas coniugationes disiunctas ab invicem dixerint esse separatas, propter novissimam coniugationem, uti non solvatur illorum vaniloquium; primo quidem impossibili insistent rei. Quemadmodum enim separabunt Propatorem ab Ennoea eius, aut Nun ab Alethia, aut Logon a Zoë, et reliquis si-

1. *invicem*] Cod. ARUND. in unum.

2. *et alterum*] Et addidit FEUARD.

3. *coëxistere ei*] Et, quod FEUARD. omisit, recte restituit GRAB. non solum editoribus, sed etiam Codicibus consentientibus. Nam, quod dicit GRAB., illud ei desiderari in Voss. MS., falsum est.

4. *unitos esse*] Scribendum fuisset *unili* esse.

5. *alterum altero*] Ab ante altero detexit GRAB. auctoritate Voss.

6. *Feminam enim Aeonem*] Sic enim

MASS. et Voss. excudi iussi: nam quod ERASM. GALL. FEUARD. et GRAB. habent *Aeonum*, in nullo Cod. reperitur; in CLAROM ARUND. MERC. B. legitur *Aeonam*; sed *Aeonem* loco huic aptius videtur.

7. *rursus impudorate*] FEUARD. vocem *rursus* primus addidit.

8. *sine illo*] ERASM. GALL. GRYN. et Cod. CLAROM. *ullo*.

9. *iterum reliquam*] Pro *reliquam* in ERASM. GALL. et GRYN. legitur *dere-*
linquam.

militar? Quemadmodum autem et ipsi ad unitatem recurrere dicunt et omnes unum esse, si quidem hae, quae sunt intra Pleroma coniugationes, unitatem non custodiunt, sed distantes sunt ab invicem; in tantum uti et patiantur et generent sine alterius complexu; quemadmodum ¹gallinae sine caponibus?

† *Mass.* 129. 5. † Post demum et sic solvetur illorum rursum ²prima et archegonos ogdoas. Erunt enim specialiter in eodem Pleromate Bythus et Sige, Nus et Alethia, Logos et Zoë, Anthropos et Ecclesia. Impossibile est autem Logo praesente Sigen esse, aut iterum Sige praesente Logon ostendi. Haec enim consumptibilia sunt invicem, quemadmodum lumen et tenebrae in eodem nequaquam erunt; sed si quidem lumen sit, non sunt tenebrae; ubi autem tenebrae sunt, non erit lumen: veniente enim lumine solutae sunt tenebrae. Sic ubi est Sige, non erit Logos; et ubi Logos, non utique est Sige. ³Si autem endiatheton Logon dixerint, endiathetos erit et Sige; et nihilominus solvetur ab endiatheto Logo. Quoniam autem non est *Grab.* 134. endiathetos, ipsa haec ordinatio ipsorum ⁴emissionis significat.

6. Iam igitur non dicant, primam et principalem ogdoadem ex Logo et Sige constare, ⁵sed aut Sigen aut Logon refutent; et soluta est illorum ⁶prima et principalis ogdoas. Si enim unitas coniugationes dixerint, soluta est eorum universa argumentatio. Quomodo enim unitis eis Sophia sine coniuge labem generavit? Si autem sicut in emissionem unumquemque ex Aeonibus propriam substantiam habere dicent, quemadmodum in eodem ostendi potest Sige et Logos? Et haec quidem secundum ⁷diminutionem.

7. ⁸Secundum autem id, quod plus est, rursus solvitur triacontas ipsorum sic: Emissum enim a Monogene dicunt, sicut et reliquos Aeones, Horon, quem plurimis nominibus vocant, sicut ⁹praediximus in eo, qui ante hunc est liber. Hunc autem Horon quidam quidem a Monogene emissum dicunt, alii vero ab ipso Proptore in similitudine sua. Adhuc etiam emissionem dicunt factam

1. gallinae sine caponibus] ERASM. GALL. GRYN. gallina. In Cod. Voss. deest sine.

2. prima et archegonos] Et male omis- sum in FEUARD. — Archegonos GRAB. ex Voss. et MERC. II. recte restituit, dum ceterae editiones, exceptis ERASM. prioribus et MASS., falso legunt.

3. Si autem endiatheton Logon celt.] Haec graece restituit BILL. ita: ἐὰν δὲ ἐνδιάθετον λόγον εἴπωσιν, atque bene observat λόγον προφορικόν ab Int. verti emissibile seu prolativum verbum (c. 13), aut emissionis verbum (c. 28).

4. emissionis] FEUARD. perperam emis-

siones, quod reperi etiam in Voss. et MERC. II. — GRAB. enim errat.

5. sed aut Sigen] In CLAROM. deest sed.

6. prima et principalis] Has voces, quae desunt in ERASM. GALL. et MERC. I. II., addidit FEUARD. ex VAT. et VET., quibuscum consentit Voss.

7. diminutionem] MERC. II. Voss. et ERASM. editt. priorib. diminutionem.

8. Secundum autem id quod plus est] Probare vult auctor, plures quam XXX Aeones inesse Pleromati gnosticorum.

9. praediximus] Cfr. 1, 2, 5.

a Monogene, ¹Christum et Spiritum sanctum, et hos non annumerant ad numerum Pleromatis; sed neque Salvatorem, quem etiam Totum esse ²dicunt. Hoc enim manifestum est et caeco, quoniam non solum triginta emissiones secundum illos emissae sunt, sed ³et quatuor cum istis xxx. Ipsum enim Propatorem annumerant in Pleroma et eos, qui ex successione ab invicem emissi sunt. ⁴Quid quod isti non annumerabuntur illis in eodem Pleromate existentes, qui adepti sunt eandem emissionem? Quam enim ⁵edicere possunt iustam causam, ob quam non annumerant cum reliquis Aeonibus, neque Christum, quem volente Patre a Monogene dicunt esse emissum, neque Spiritum sanctum, neque Horon, quem et ⁶Sotera dicunt; sed neque ipsum Salvatorem, qui venit ad auxilium et formationem matris ipsorum? Utrum quasi sint isti ⁷infirmiores ⁸illorum, et ideo indignos esse Aeonum appellatione et ⁹numero; aut quasi meliores sint et ¹⁰differentes? Sed infimi quidem quomodo fient, qui etiam in fixationem et emendationem reliquorum emissi sunt? Meliores autem rursus prima et principali tetrade esse non possunt, a qua et emissi sunt; et illa enim ¹¹enumeratur in praedictum numerum. Oportuerat autem et istos annumerari in Pleromate Aeonum: aut et ¹²illorum Aeonum honorem huiusmodi appellationis auferri.

8. Quum ergo ¹³sit soluta illorum triacontas, sicut ostendimus, ¹⁴et secundum id quod minus est, et secundum id quod plus est:

1. *Christum et Spiritum sanctum*] Non dubito ita scribere cum MASS., quamvis in omnibus Codd. librorum culpa legatur *Christo et spiritu sancto*, quod omni caret sensu. Lib. 1, 2, 5 leguntur haec: *Monogenem alteram emisisse coniugationem, Christum et Spiritum sanctum.*

2. *dicunt*] MERC. II. *dicant*.

3. *et quatuor*] Et addidit GRAB. ex ARUND. MERC. II. et VOSS. Sed iam legitur et in ERASM. edit. priorib.

4. *Quid quod*] *Quid*, omissum in ERASM. GALL. et FEUARD., addidit GRAB. ex ARUND. MERC. II. et VOSS. (in quo scriptum est *qui*).

5. *edicere*] Sic bene restituit GRAB. ex Cod. VOSS. pro *et dicere*.

6. *Sotera*] Quum ab Int. inter nomina Hori σωτήρ non sit commemoratus, lib. 1, 2, 4, suspicatur GRABUS aut textum graecum istius loci esse corruptum, aut Interpretem siglum στρον, quod significat στρονόν, male explicuisse σωτήρα Sed recte respondet MASS., nomen λυτρωτής, Hori iniunctum, ab Interprete Salvator reddi potuisse. Constat enim, Horon inter

eos fuisse, qui Sophiae salutem attulerunt.

7. *infirmiores*] Codd. ARUND. VOSS. et FEUARD. in marg. *infirmiores*. Sed vulgata lectio magis placet, quoniam paullo post legitur: *infimi quidem quomodo fient?*

8. *illorum*] Graecismus pro *illis*.

9. *numero*] In MERC. II. et (quem addo) VOSS. et ERASM. prioribus edit. legitur *numeri*. Inde coniicit GRAB. ab Int. scriptum esse *appellationis et numeri*, quod in graeco genitivi expetantur a voce ἀνάστος.

10. *differentes*] Optime coniicit BILL. graece scriptum esse διαφορώτεροι i. e. praestantiores.

11. *enumeratur*] Sic restituit GRAB. ex Codd. VOSS. et MERC. II. Sed in ERASM. (posteriorib. edit.) et GALL. *annumeratur*, in ERASM. priorib. edit. nostram reperi lectionem; in FEUARD. vitiose *annumerantur*.

12. *illorum Aeonum*] Cum GRAB. et MASS. legere mallet ab *illis Aeonibus*.

13. *sit*] Hanc voculam bene add. FEUARD.

14. *et secundum id quod minus est*] In MERC. II. et, in VOSS. *id* deest.

(in tali enim numero si plus fuerit, aut minus, reprobabilem faciet numerum, quanto magis ¹tanta?) instabilis igitur ea, quae ²est de ogdoade ipsorum et ³de duodecade, fabula. Instabilis autem et universa illorum regula, ipso firmamento ipsorum dissipato, et in bythum hoc est in id, quod non est, dissoluto. Quaerant igitur iam amodo alias causas ostendere, quare xxx annorum Dominus ad baptismum venerit; et duodecadis apostolorum; et eius quae est sanguinis profluvium passa; et reliquorum quaecunque vane laborantes delirant.

Cap. XVI.

C A P. XIII.

* *Grab.* 135. 1. *Et ipsum quidem primum ordinem emissionis ipsorum reprobabilem esse sic ostendimus. Emissum enim dicunt de Bytho et huius Ennoia Nun et Alethian, quod quidem contrarium ostenditur. Nus enim est ipsum, ⁴quod est principale et summum et velut principium et ⁵fons universi sensus; ⁶Ennoia autem, quae ab hoc est, qualislibet et de quolibet facta motio. ⁷Non capit igitur ex Bytho et Ennoia emissum esse Nun: verisimilius enim erat dicere eos, de Propatore et de hoc Nu emissam esse filiam Ennoiam. Non enim Ennoia mater est † Noos, sicut dicunt; ⁸sed Nus pater fit Ennoiae. ⁹Quemadmodum autem et emissus est Nus a Propatore, qui principalem et primum eius, ¹⁰quae est intus, absconditae et invisibilis affectionis locum continet? ¹¹a qua sensus generatur et Ennoia et Enthymesis et ¹²talìa, quae non alia sunt praeter Nun; sed illius ipsius, quemadmodum praediximus, de aliquo ¹³in cogitatu dispositae qualeslibet motiones; secundum perse-

† *Mass.* 130.

1. tanta] Subintellige reprobabilem facient numerum, quum scilicet et plus et minus sit ac diversa ratione numerus augeatur partim, partim minuatur. GRAB.

2. est] Est addidit FEUARD.

3. de duodecade] De non exstat in Cod. Voss.

4. quod est principale] ARUND. principale quod est.

5. fons universi sensus] ERASM. GALL. fons universis; ARUND. fons universorum; MERC. II. fons universus. Nostram lectionem confirmat Voss.

6. Ennoia autem quae ab hoc est] Quae perperam deest in GRAB. — ARUND. Voss. MERC. II. (falso enim dicit GRAB. in hoc da legi) et ERASM. 1526. 1528 ad hoc.

7. Non capit] Graecismus, οὐκ ἐνδέχεται. In Voss. non capitur.

8. sed Nus] ERASM. GALL. et Nus.

9. Quemadmodum] Melius scripsisset Int. quomodo.

10. quae] FEUARD. male qui.

11. a qua] Voss. a quo.

12. talia] Sic MASS. et Cod. Voss. Reliqui editt. et alia.

13. in cogitatu — accipientes] Sic CLAROM. ARUND. MERC. II. GRAB. MASS. Consentit Voss., nisi quod pro qualeslibet motiones habet quasilibet monitiones. Sed in ceteris vitiose legitur: dispositae quasilibet motionis — accipientis. In ERASM. et GALL. insuper vitiose incogitate. Sensus huius loci optime exponit MASS. dicens: „Id vult Irenaeus ennoian, enthymesis, aliasque mentis cogitantis actiones seu motiones, ut loquitur, nihil aliud esse, quam seriem quandam unius et eiusdem mentis affectionum, quae varia, sortiantur nomina; sed inter quas nulla intercedat, substantialis et realis, ut loquuntur, diversitas, utpote quae sint tantum cognitionis modificationes, in ver-

variationem et augmentum, non secundum immutationem vocabula accipientes et in cognitionem conterminatae et in verbum coëmissae, ¹sensu manente intus, et condente et administrante et gubernante libere et ex sua potestate, quemadmodum et vult, quae praedicta sunt.

2. Prima enim motio eius ²de aliquo, ennoia appellatur; perseverans autem et ³aucta et universam apprehendens animam, enthymesis vocatur. Haec autem enthymesis, multum temporis faciens in eodem ⁴et velut probata, ⁵sensatio nominatur. ⁶Haec autem sensatio in multum ⁷dilatata, consilium facta est; augmentum autem et motus in multum dilatatus ⁸consilii, cogitationis examinatio; quae etiam in mente perseverans, ⁹verbum rectissime appellabitur; ex quo ¹⁰emissibilis emittitur verbum. Unum autem et idem est omnia, quae praedicta sunt, a No initium accipientia et ¹¹secundum augmentum assummentia appellationes. Quemadmodum et corpus homi-

bum interius, ἐνδιάθετον λόγον, desinentes."

1. sensu manente] ERASM. GALL. perperam sensum a mente.

2. de aliquo] Voss. de loco, quam lectionem a nemine adnotatam meliorem esse censeo, quam vulgatam. Quid sit motio mentis de aliquo, κίνησις τοῦ νοῦ περί τινος, non liquet. Praeterea notandum, verba graeca praepositione περί et latina de durissime esse coniuncta. Quam ob causam suspicor, graece scriptum esse: Πρώτη γὰρ κίνησις αὐτοῦ (scil. τοῦ νοῦ) — quod vertit: motio eius de loco: nam ut κενεῖν τι est movere de loco, sic κίνησις verti potest motio de loco.

3. aucta] ARUND. MERC. II. ERASM. 1526. 1528 aetiam.

4. et velut] Et deest in Voss.

5. sensatio] Haec vox, quae graecae νόησις fortasse respondet, in ERASM. et GALL. deest.

6. Haec autem] FEUARD. 1675 Hoc autem, sed item 1596. 1639 recte legit.

7. dilatata — dilatatus] Voss. et MERC. indilata — indilatus. ERASM. 1526. 1528 in textu dilata — dilatatus, in marg. indilatata — indilatatus.

8. consilii] Haec vox deest in Voss.

9. verbum rectissime appellabitur] Hunc locum melius explicare non possum, quam MASS., cuius verba ita sonant: „Hunc igitur ordinem inter mentis, de re aliqua cogitantis, actiones statuit auctor noster. Praecedit ἐννοια, sequitur ἐνθύμησις, tum νόησις, postea βουλή seu βούλημα, deinde βουλήματος ἐξέτασις, ac denique ἐνδιάθετος λόγος, qui si proferatur exterius, προφορικὸς dicitur;

quas sic explicat. Quum primum menti sese offert res aliqua, leviorque tum eiusdem perceptio est, ἐννοια dicitur. Si vero intentiore facto animo augeatur perceptio, ἐνθύμησις est. Porro ἐνθύμησις esse non potest, quin menti sapiat sua perceptio ac sensu intimo noverit, sibi conscia sit percipere se; quod νόησις vocatur. Dum autem νόησις, collatis secum pluribus ideis, penitius exploratur, fit βούλημα, quo videlicet fertur sententia. Indicium nos diceremus. Id si accuratius perpendatur, aliaque ex eo iudicia, comparatione facta, inferantur, βουλήματος ἐξέτασις est. Argumentationem vocant philosophi. Hinc ἐνδιάθετος λόγος, internum animi verbum: neque enim expendi possunt consilia, resque aliqua animo tractari, quin mens secum veluti colloquatur. Inde et προφορικὸς λόγος, si quod intus animo pertractatum fuit, sermone prodeat exterius."

10. emissibilis] Sic recte restituit MASS. ex ERASM. GALL. omnibusque Codd. Frustra enim FEUARD. et GRAB. emendaverunt emissibile, quum Interpretem solito more graecae vocis λόγος genus seculum esse appareat.

11. secundum augmentum assummentia appellationes] Sic recte Codd. CLAROM. et (quem GRAB. male consuluit) Voss. pro secum augmentum assummentia appellationis, quae leguntur in ERASM. GALL. et FEUARD. In GRAB. et FEUARD. 1576, quam editionem MASS. citat, legitur quidem secundum, sed in omnibus praeter MASS. appellationis. Ipse videbis, hanc duobus optimis Codd. comprobata lectionem confirmari etiam iis, quae paulo

nis, aliquando quidem novellum, aliquando quidem virile, aliquando autem senile, secundum augmentum et perseverantiam accepit appellationes, sed non secundum substantiae demutationem, neque secundum corporis amissionem: sic et illa. De quo enim quis ¹contemplatur, de eo cogitat; et de quo cogitat, de hoc et sapit; de quo autem et sapit, de hoc et consiliatur; et quod consiliatur, hoc et animo tractat; et quod animo tractat, hoc et loquitur. Haec autem omnia, quemadmodum diximus, Nus gubernat, quum sit ipse invisibilis et a semetipso per ea, quae praedicta sunt, sicut per radium emittens ^{*}verbum; sed non ipse ab alio emittitur.

* *Grab. 136.*

3. Et haec quidem in hominibus ²capit dici, quum sint compositi natura et ex corpore et anima ³subsistentes. Qui autem dicunt ex Deo emissam esse Ennoian et ex Ennoia Nun, deinceps ex iis Logon; primo quidem arguendi sunt improprie emissionibus usi; post deinde, hominum affectiones et passiones et intentiones mentis describentes, ⁴Deum autem ignorantes; ⁵qui quidem ea, quae obveniunt hominibus ⁶ad loquendum eos, applicant omuium Patri, quem etiam ignotum omnibus dicunt, negantes quidem ipsum mundum fecisse, ut ne quidem pusillus putetur; hominum autem ⁷affectiones et passiones donantes. Si autem Scripturas cognovissent et a veritate docti essent, scirent utique quoniam ⁸non sic Deus, quemadmodum homines; et non sic cogitationes eius, quomodo cogitationes hominum. ⁹Multum enim distat omnium Pater ab his, quae proveniunt hominibus, affectionibus et passionibus; et simplex et non compositus et ¹⁰similimembrius et totus ipse sibimetipsi similis et aequalis est; ¹¹totus quum sit sensus et totus spiritus et totus ¹²sensuabilitas et totus ennoia et totus ratio et totus auditus et totus oculus et totus lumen et totus fons omnium bonorum, quemadmodum adest religiosis ac piis dicere de Deo.

ante leguntur: secundum augmentum vocabula accipientes, iisque, quae sequuntur: secundum augmentum accepit appellationes.

1. contemplatur] MERC. I. II. et ERASM. priorib. editt. contemplatus; Voss. contemplatus est.

2. capit dici] Hellenismus pro dici possunt.

3. subsistentes] ERASM. GALL. subsistentis.

4. Deum] ERASM. GALL. et MERC. Codd. deinde.

5. qui quidem] FEUARD. addidit qui.

6. ad loquendum eos] Sic ARUND. VOSS. MERC. II. CLAROM. PASS. GRAB. MASS. Bene observat GRAB., in graeco scriptum fuisse πρὸς τὸ λαλεῖν αὐτοῦς i. e. ut

ipsi verba faciant. - In ERASM. et GALL. falso legitur eis pro eos, in FEUARD. ei.

7. affectiones] MERC. II. affectationes.

8. non sic Deus] Sic CLAROM. VOSS. (quem neglexit GRAB.) FEUARD. in marg. et MASS. In reliquis pro sic legitur sit. Observant editores, alludere Irenaeum ad Esaiae LV, 8.

9. Multum] Cod. Voss. nullo.

10. similimembrius] Sive scripserit Irenaeus ὁμοιόζωλος, uti FEUARD., sive ὁμοιομερής, uti GRAB. suspicatur, de sensu ambigi nequit.

11. totus quum sit cell.] Totus omisum in Voss. Cfr. I, 12, 2.

12. sensuabilitas] Sic GRAB. MASS. et MS. Voss. Sed ERASM. GALL. FEUARD.

4. Est autem et super haec et ¹propter haec inenarrabilis. Sensus enim capax omnium bene et recte dicitur, sed ²non similis omnium sensui; et lumen rectissime dicitur, sed ³nihil simile ei, quod est secundum nos, lumini. ⁴Sic autem et in reliquis omnibus nulli similis erit omnium Pater hominum pusillitati; et dicitur quidem secundum haec propter dilectionem, sentitur autem super [†]Mass. 131. haec secundum magnitudinem. Si igitur et in hominibus ipse quem sensus non emittitur, neque separatur ⁵a vivo is, qui emittit reliqua, ⁶motiones autem eius et affectus perveniunt ad manifestum; multo magis Dei, qui totus sensus est, ⁷ipse a semetipso nequaquam separabitur, neque quasi ab alio aliud ⁸emittitur.

5. Si enim sensum emisit; ipse qui emisit sensum, secundum ^{Cap. XVII.} nos, compositus et corporalis intelligitur, ut sit ⁹separatim quidem

a textu sensu habilitas. Sensuabilitas ræcae voci *νοῦς* procul dubio respondet.

1. propter haec] Voss. propter hoc.

2. non similis] MERC. I. nihil similis.

3. nihil simile] Sic ERASM. GALL. MASS. CLAROM. ARUND. et MERC. I. II: Sed FEUARD. GRAB. et Codd. Voss. et Pass. ante has voces habent in his, quæ sensum minime turbant ideoque recte a MASS. puncta videntur.

4. Sic autem] Ita MASS. sec. CLAROM. a ceteris si autem.

5. a vivo] ERASMUS annois. Recte quem GALL. dicit: „Quid id significet, nemo divinare possit“; sed quod ipse legendum coniecit, textuique inseruit *animus*, a vestigiis Codicum longius abest. IRYNAEUS GALLASII pedissequus excudi iussit *animus*. FEUARD. GRAB. ex Codd. ARUND. et Voss. scribunt *a vivo is*, quam actionem recepit MASS., supersedens adnotare aliquid de lectione Codd., quibus sensus est. HEUMANNUS, quem supra pluries nominavi, in *Hamburgische vermischte Bibliothek* I, p. 146 ita disputat de hoc loco: „Pessime edidit uterque editor notissimus, GRABIUS et MASSUETUS. Rectius ERASM. edidit: *neque separatur annois ui emittit reliqua*. Corrupta quidem certe et haec est scriptura, sed retinet erræ scripturae vestigia. Fecit scilicet Irenaeus annois ex a *No is*. Saepius nim in hoc capite commemoratur Nus, non Valentinianus. Nec mirum esse potest, Interpretem Irenaeum vel librum a Nus ablativum fecisse No. Certe hoc ipso in capite verba haec praecedunt in editione ERASMI: a *No initium accipientia*.“ Sed cum HEUMANNUS aut conciente aut vituperante consentire nequeo.

Etenim laudandos censeo GRABIUM et MASS., quod auctoritatem Codd. non minime fecerunt sicuti HEUMANNUS fecit. Lectio Codd. apto commendatur sensu, quem MASS. ita exposuit: „si in hominibus ipso mens non emittitur, haecque proprias actiones, affectionesve sic exterius velut emittendo prodat, ut neque mens, neque mentis actiones a vivente homine separantur: multo minus Dei, qui totus mens est, mens emittitur, eiusque mentis actiones divisae ac separatae ab eo emittentur, ne Deus a Deo separetur.“ Non nego quidem, HEUMANNI coniecturam huic loco non esse contrariam; sed nego, Interpretem scripsisse a *no is*. Qui novit Interpretis vertendi rationem, meminerit sensum respondere graeco *νοῦς*. Cur igitur, qui semel scripsit *sensus*, deinde servavit graecam vocem? Sequente § dicit: *Si autem de sensu sensum dicant emissum*. Quod equidem sciam, ubi sermo est de mente hominum, Interpretes non solet uti graeco *νοῦς*. Si sententia HEUMANNI vera esset, scripsisset Int. procul dubio: *neque separatur a semetipso, is, qui, aut a sensu*. Accedit, quod illud a vivo aptissimum videtur cogitandi rationi viri christiani: neque enim separatur a vivo mens, sed separatur ab homine mortuo, ut, quum sit animae pars, in aeternum maneat.

6. motiones] ERASM. ammonitiones aut ammonitionis; GALL. procul dubio ex coniectura *animationes*. FEUARD. GRAB. MASS. *motiones*. Ita etiam Cod. Voss.

7. ipse] Scil. sensus.

8. emittitur] ARUND. *emittetur*.

9. separatim] MERC. II. hic et paullo post *separatum*.

* *Grab.* 137. qui emisit, Deus; separatim autem qui *emissus est, sensus. Si autem de sensu sensum dicant emissum, praecedunt sensum Dei et partiuntur. Quo autem et unde emissus est? Quod enim ab aliquo emittitur, in aliquid subiectum emittitur. Quid autem subiacebat ¹antiquius, quam sensus Dei, ²in quod emissum dicunt eum? Quantus autem et erat locus, ut susciperet et caperet Dei sensum? Si autem, quemadmodum a sole radium, dicant; sicut subiacet aër hic ³susceptor; et antiquior erit, quam ipse radius; et illic ostendant subiaccens aliquid, ⁴in quod emissus est sensus Dei, capabile eius et antiquius. Post ⁵oportebit, quemadmodum solem ⁶minorem esse quam omnia videmus, longe a semetipso ⁷emittentem radios; sic et Propatorem dicere extra ⁸et longe a semetipso emisisse radium. ⁹Quidnam autem extra, aut longe sentiri a Deo potest, in quod radium emisit?

6. Si autem non emissum extra Patrem illum ¹⁰dicant, sed in ipso Patre; primo quidem superfluum erit etiam dicere emissum esse eum. Quemadmodum enim emissus est, si intra Patrem erat? Emissio enim est eius, quod emittitur, extra emittentem manifestatio. Post deinde, ¹¹hoc emissio, et ¹²is qui est ab eo Logos erit intra Patrem; similiter autem et reliquae Logi ¹³emissiones. Iam igitur

1. *antiquius*] Deest haec vox in ERASM. et GALL. Agnoscit eam Voss.

2. *in quod emissum dicunt*] Sic CLAROM. et (quem addo) Voss. Nostram lectionem in sola edit. MASS. reperit. Ceteri minus bene in quo. MERC. II. dicant.

3. *susceptor*] Quamvis omnes Codd. (excepto MERC. I.) ERASM. 1526. 1528 et GRAB. legant *susceptor*, tamen cum ERASM. 1534 seqq. GALL. FEUARD. MASS. et Cod. MERC. I. excudi iussi *susceptor*. Illam enim lectionem aër *susceptor*, etiamsi, quod vult GRAB., expunxeris vocem erit, omnino nullum praebere sensum cuique liquet. Sed nostra lectio — id quod MASS. bene probavit — apto commendatur sensu. Si autem, id ait auctor, sensum (νοῦν) Dei emissum dicant, tanquam a sole emittitur radius; sicut subiaccens aër hic *susceptor* i. e. qui radium solis suscipit et antiquior dicendus est, quam ipse radius: sic et illic ostendant cell.

4. *in quod*] Sic CLAROM. FEUARD. in marg. et MASS. Sed Voss. (GRAB. iterum erravit) cum ceteris in quo.

5. *oportebit*] ARUND. oportebat.

6. *minorem esse quam omnia*] Quam pro quem restituit GRAB. ex Cod. ARUND., consentit Voss. Vir doctus arbitratur, aut irrepsisse has quatuor voces in textum, aut plures excidisse. MASS. vero

contradicit, sat commodum putans sensum, si quidpiam suppleatur, quod non procul petendum videatur: quemadmodum solem „procul a nobis dissitum“ et ideo minorem, quam omnia videmus. Sed fateor, illas quatuor voces et mihi supervacuas videri: in altero enim comparisonis membro non video quidquam, quod respondeat quatuor his verbis.

7. *emittentem*] ERASM. GALL. emittente.

8. *et longe*] ERASM. GALL. MERC. II. ARUND. longe et.

9. *Quidnam seqq.*] Voss. quid autem extrahat longe sentire. CLAROM. etiam habet quid. ERASM. in priorib. editit. quidam, in marg. coniecturam habet quidnam.

10. *dicant*] ERASM. GALL. et Cod. CLAROM. dicent.

11. *hoc emissio*] Sic GRAB. et MASS. sec. Codd. CLAROM. et Voss. Ceteri haec emissio, ARUND. hoc emissio.

12. *is qui est ab eo*] Est addidit GRAB. ex ARUND. et MERC. II. Consentiant Voss. et ERASM. in priorib. editit.

13. *emissiones*] Post hanc vocem dicuntur, quod legitur in VET. PASS. Voss. FEUARD. et GRAB., recte expunxit MASS. auctoritate ERASM. GALL. CLAROM. ARUND. MERC. I. II. Sensum enim turbat illud verbum.

non ¹ignorabunt Patrem, quum intra eum sint; nec secundum de-
 censionem emissionum ²minus aliquis cognoscet eum, undique
 omnes a Patre aequaliter circumdati; ³sed et impassibiles omnes
 similiter perseverabunt, quum sint in paternis visceribus, et in de-
 minoratione nemo ipsorum erit. Non enim est deminoratio Pater;
 nisi forte, velut in circulo magno minor continetur circulus, ⁴et
 intra hunc rursus alter minor, aut velut sphaerae ⁵similitudine, aut
 tetragoni, Patrem dicant intra se undique continere sphaerae simi-
 litudinem, vel quadratam reliquam Aeonum emissionem, unoquoque
 eorum circumdato ab eo, qui est super eum maior; et circumdante
 eum, qui post se est, minorem; et propter hoc minorem et ultimum
 omnium in medio constitutum, et multum a Patre separatum, igno-
 rasse Propatorem. Si autem ⁶haec dixerint, in figura et circum-
 scriptione concludent Bythum ipsorum, ⁷et circumdantem, et cir-
 cumdatum: cogentur enim et extra illum confiteri esse aliquid, quod
 circumdet eum. Et nihilominus in immensum de his ⁸qui continent
 et continentur, ⁹incidit sermo; et corpora inclusa esse ⁹omnes
 manifeste apparebunt.

7. Adhuc etiam aut vacuum esse eum confitebuntur; aut omne
 quod est intra eum, omnes similiter participabunt de Patre. *† Quem-
 admodum in aqua circulos si quis faciat vel rotundas vel quadratas
 figuras, omnia haec similiter participabunt de aqua; quemadmodum
 et quae in aëre ¹¹fabricantur, necesse est participare de aëre; et
 quae ¹²in lumine, de lumine: sic et qui sunt intra eum, omnes
 similiter participabunt de Patre, ignorantia apud eos locum non
 habente. ¹³Ubi enim participatio Patris adimplentis? Si autem ad-
 implevit; illic et ignorantia non erit. Solvetur igitur ipsorum de-

* *Grab. 138.*
 † *Cap. XVIII.*

1. *ignorabunt*] Sic ERASM. in priorib.
 editt. VET. VOSS. MERC. II. FEUARD. GRAB.
 MASS. Sed ARUND. et FEUARD. 1576
 (quod MASS. dixit) *ignorabant*, et ERASM.
 et GALL. *ignorabat*.

2. *minus aliquis*] Sic recte legit pri-
 mus GRAB. sec. Cod. Voss.; consentit
 Cod. CLAROM., nisi quod imperitus libra-
 rius scripsit *aliquid*. In ceteris omnibus
 omisum est *minus* et *quis* aut *quid* so-
 lum legitur.

3. *sed et impassibiles*] MERC. II. *pas-
 sibiles*.

4. *et intra hunc rursus*] MERC. II. *pro
 et habet enim*.

5. *similitudine*] Sic VET. et (quem addo)
 VOSS. FEUARD. GRAB. MASS. In ceteris
similitudinem.

6. *haec dixerint*] In VOSS. et CLAROM.
hoc pro haec.

7. *et circumdantem*] In VOSS. *deest et*,
 in CLAROM. ERASM. priorib. editt. et
 MERC. II. *pro et legitur eum*.

8. *qui continent*] In ARUND. *quae con-
 tinentur*.

9. *incidit*] Sic VET. ARUND. MERC. II.
 VOSS. FEUARD. GRAB. MASS. *pro incidit*,
 uti legitur in ERASM. et GALL.

10. *omnes*] Et ante omnes *delevit* GRAB.
 auctoritate MERC. II. et VOSS. Pro omnes
 idem legi mavult omnibus; sed recte
 observat MASS., hunc esse ordinem ver-
 borum: omnes (scil. Aeonos) *apparebunt
 esse corpora inclusa*.

11. *fabricantur*] Sic restituit GRAB. ex
 VOSS. et ARUND. *pro fabricabuntur*, MASS.
 consentit.

12. *in lumine*] Est addunt ERASM. po-
 sterior. editt. MERC. II. et VOSS.

13. *Ubi enim*] MERC. I. *Nisi enim*.

minorationis opera et materiae emissio et reliqua mundi fabricatio; ¹ quae ex passione et ignorantia volunt substantiam habuisse. Si autem ² vacuum illum confitebuntur, in maximam incidentes blasphemiam, denegabunt id quod est spiritale eius. Quemadmodum enim ³ est spiritalis is, qui ne quidem ea quae intra eum sunt, adimplere potest?

8. Haec autem, quae dicta sunt de ⁴ sensus emissionem, similiter et adversus eos, qui a Basilide sunt, ⁵ aptata sunt, et adversus reliquos Gnosticos, a quibus ⁶ et hi initia emissionum accipientes, ⁷ convicti sunt in primo libro. Sed quoniam quidem reprobabilis et impossibilis prima Noos, id est, sensus ipsorum, emissio est, manifeste ostendimus. Videamus autem et de reliquis. Ab hoc enim Logon et Zoën ⁸ fabricatores huius Pleromatis dicunt emissos, et Logi id est Verbi quidem emissionem ab hominum affectione accipientes, et ⁹ addivinantes adversus Deum, quasi aliquid magnum adinvenientes in eo quod dicunt, a Nu esse emissum Logon; quod quidem omnes videlicet sciunt, quoniam in hominibus quidem consequenter dicatur; in eo autem qui sit super omnes Deus, totus Nus et totus Logos quum sit, quemadmodum praediximus, et nec [†] Mass. 132. aliud antiquius, † nec posterius, aut aliud ¹⁰ alterius habente in se, sed toto aequali et simili et uno perseverante, iam non talis huius ordinationis ¹¹ sequitur emissio. Quemadmodum qui dicit eum totum visionem et totum auditum, (in quo autem videt, in ipso et audit, et in quo audit, in ipso et videt) non peccat: sic et qui ait, totum illum sensum et totum verbum, et in quo sensus est, in hoc et verbum esse, et verbum esse eius hunc Nun, minus quidem adhuc de Patre omnium sentiet; decentiora autem magis quam hi, qui ¹² generationem prolativi hominum verbi trans-

1. *quae ex passione*] HEUMANNUS legendum coniecit *quam*; sed *quae* retineri potest, dummodo ad *opera — emissio — et fabricatio* refertur.

2. *vacuum illum*] ERASM. priorib. editt. et MERC. II. haud bene *illud*.

3. *est spiritalis*] In MERC. II. et pro est, in VOSS. et CLAROM. desideratur est.

4. *sensus emissionem*] Sic bene restituit FEUARD., consentiunt VOSS. GRAB. MASS.

5. *aptata sunt: et*] In ERASM. priorib. editt. deest et.

6. *et hi*] Et addidit FEUARD., quod legitur etiam in VOSS.

7. *convicti*] Sic FEUARD. GRAB. MASS. et VOSS. In ARUND. legitur *convincti*, in ERASM. GALL. *coniuncti*.

8. *fabricatores*] ARUND. et MERC. II. *fabricatoris*.

9. *addivinantes adversus Deum*] Id est

temere de Deo conicietes, resque divinas ex humanis male mentientes. MASS.

10. *alterius*] Sic pro *anterius* restituit GRAB. ex ARUND. MERC. II. et VOSS., consentit MASS. sec. CLAROM. In OTTOB. legitur *alternius*, fortasse pro *alternis*, uti ait MASS. De sensu loci dubitare nequimus: Deus quum sit unus et simplex, non habet in se aliquid *alterius* i. e. diversi.

11. *sequitur*] Sic MASS., ceteri *sequetur*. Cod. VOSS. *sequitur*.

12. *generationem prolativi hominum verbi*] Sic FEUARD. 1576 in marg. (quod prodit BILL.) MASS. CLAROM. et (quem iterum spernit GRABUS) VOSS. In ceteris legitur *lationem*, quae lectio magis arsisit BILLIO, haec graece ita reddenti: οὗ τὴν φορὰν τοῦ τῶν ἀνθρώπων λόγον προφορικῶς ἀναφέρουσιν εἰς τὸν αἰδιον τοῦ Θεοῦ λόγον.

erunt in Dei aeternum Verbum, et prolationis initium donantes et enesin, quemadmodum et ¹suo verbo. Et in quo distabit Dei Ver-um, immo magis ipse Deus, quum sit Verbum, a verbo hominum, eandem habuerit ordinationem et emissionem generationis?

9. Peccaverunt autem et circa Zoën, dicentes eam sexto loco missam, quam oportebat omnibus ²praeponere, quoniam Deus vita est et incorruptela et veritas. Et non secundum descensionem ³et uae sunt talia acceperunt emissiones; sed earum virtutum quae semper sunt cum Deo, appellationes sunt, quemadmodum *possibile* ^{Grab. 139.} et dignum hominibus audire et dicere de Deo. ⁴Appellatione enim Dei coobaudientur sensus et verbum et vita et incorruptela et veritas et sapientia et bonitas et omnia talia. Et neque sensum vitam antiquiorem aliquis potest dicere; ipse enim sensus vita est; nec vitam posteriorem a sensu, ut non fiat aliquando sine vita is, qui est omnium sensus, id est Deus. Si autem dixerint, in Patre quidem fuisse vitam, sexto autem loco prolatam, ut vivat Verbum; multo ante ⁵eam quidem oportebat quarto loco emitti, ut vivat Nus, et adhuc etiam ante hunc cum Bytho, ut vivat Bythus ipsorum; cum ⁶Propatore enim ipsorum annumerare quidem Sigen et hanc coniugem ei donare; non connumerare autem Zoën, quomodo non super omnem est insipientiam?

10. De ea autem, quae est ex his, secunda emissionem Homi-nis et Ecclesiae, ipsi patres eorum, falso cognominati Gnostici, pugnant adversus invicem, sua propria ⁸vindicantes, et malos fures semetipsos convincentes; ¹⁰aptabile esse magis emissioni dicentes,

1. suo verbo] ERASM. GALL. ARUND. MERC. II. vitiose legunt suum verbum.

2. praeponere] ARUND. MERC. II. ERASM. GALL. procul dubio ob errorem librarii praeparare.

3. et quae sunt talia] GRAB. sec. Cod. Voss. talia excudi iussit pro alia, quam commendationem comprobant Cod. CLAROM. et MASS., qui aut pro et legi ea, aut et expungi vult.

4. Appellatione — coobaudientur] GRAB. appellationsi. Verum MASS. legit appellationsi, quoniam in Cod. Voss. ERASM. GALL. (quem addo) FEUARD. ita sit. Sed et alio adnotavit GRAB. lectionem Cod. Voss., in quo reperi loculentissime scriptum appellationsi. Praeterea vero et GRABIO et MASSUETO observandum fuisse, editionem principem a. 1526 habere appellationsi, lum in ceteris inde a 1528 reperit nostra lectio, quam etsi optimis Codd. non probatam mutare nolui, quum sensui magis sit consentanea. Coobau-

dientur a MASS. et GRAB. scriptum est auctoritate Codd. Voss. et CLAROM. In ceteris vitiose eo obaudientur. Loci sensum MASS. recte adumbrat: appellatione enim Dei simul intelligentur.

5. eam] Sic restituit FEUARD. consentientibus ARUND. MERC. II. et Voss. Sed ERASM. GALL. perperam eum. Observa, ante hic esse adverbium, neque vero praepos.

6. Propatore enim] Enim, quod legitur etiam in Voss., restituit GRAB.

7. pugnant] Sic FEUARD. in marg. Voss. GRAB. MASS. Alii impugnant.

8. vindicantes] Ita CLAROM. Voss. ARUND. ERASM. in marg. priorum edit. FEUARD. in marg. GRAB. MASS. Ceteri indicantes.

9. semetipsos] Cod. ARUND. invicem semetipsos.

10. aptabile esse magis emissioni] Sic ARUND. Voss. MERC. II. GRAB. et MASS. Ceteri male: aptabiles esse magis emissiones.

uti verisimile, ¹ex Homine Verbum, sed non ex Verbo Hominem emissum: et esse Hominem Verbo anteriorem, et hunc esse, qui est super omnia Deus. Et usque hoc quidem, quemadmodum praediximus, omnes hominum affectiones et ²motiones mentis et generationes intentionum et emissiones verborum coniicientes verisimiliter, non verisimiliter mentiti sunt adversus Deum. Ea enim quae ³accidunt hominibus et quaecunque patientes ipsi recognoscunt, ad divinam rationem adducentes, apta dicere videntur apud eos, qui ignorant Deum; et per humanas has passiones ⁴transducentes eorum sensum, genesin et probolen quinto loco ⁵Verbo Dei enarrantes, mirabilia mysteria et inenarrabilia et alta, a nullo alio ⁶cognita dicunt se docere, de quibus ⁷et dixerit Dominus: *Quaerite et invenietis*; ut quaerant scilicet, qui de Bythō ⁸et Sige, Nus et Alethia processerunt; si sunt ex eis rursus ⁹Logos et Zoë; dehinc ex Logo et Zoë, Anthropos et Ecclesia.

Cap. XIX.

C A P. XIV.

† Mass 133.

1. † Multo verisimilius et gratius de universorum genesi dixit unus de veteribus Comicis ¹⁰Antiphanes in Theogonia. Ille enim de nocte et silentio Chaos emissum dicit, dehinc de Chao et nocte cupidinem et ex hoc lumen, dehinc reliquam secundum *eum ¹¹primam deorum genesin. ¹²Post quos rursus secundam deorum generationem ¹³inducit et mundi fabricationem; dehinc de secundis diis narrat hominum plasmationem. Unde ipsi assumptes sibi fabulam, quasi naturali disputatione ¹⁴commenti sunt, solummodo

* Grab. 140.

1. ex Homine verbum] V. App. nostrum.

2. motiones] Sic MASS. sec Cod. CLAROM. In ARUND. MERC. II. et edit. ERASM. GALL. et FEUARD. perperam *monitiones*; melius vero in Cod. VOSS. FEUARD. in marg. et GRAB. *notiones*. Sed constat, Irenaeum mentis actiones appellare *motiones*. Initio huius commatis legere malim *Et usque huc*.

3. accidunt] CLAROM. *accedunt*.

4. transducentes eorum sensum] GRAB. auctoritate Cod. ARUND. delevit *passiones ante sensum*, MASS. sec. CLAROM. assentit; assentio equidem cum Cod. VOSS.

5. Verbo Dei] MASS. mavult *Verbi Dei*.

6. cognita] Ita GRAB. et MASS. sec. FEUARD. in marg. ARUND. VOSS. MERC. II. Sed ERASM. GALL. FEUARD. *cogitata*.

7. et dixerit] *Et* deest in VOSS.

8. et Sige, Nus] Sic MASS. ex CLAROM., consensient ARUND. et VOSS., in quo et legitur ante Nus. Ceteri et Sige et Nu.

Ex nostra lectione qui adverbium esse, MASS. bene monet.

9. Logos] *Et ante Logos* delevit GRAB. auctoritate Cod. VOSS.

10. Antiphanes] Alter Cod. MERC. et ERASM. priorib. edit. *Antiphanus*, VOSS. *Antiphanus*. Constat plures fuisse eius nominis poetas. Procul dubio Irenaeus eum intellexit, cuius *Ἀποδείξεις ποικίλ* citantur ab Athenaeo p. 487 et 666 — id quod bene coniecit GRABIVS. Adi Appar. nostrum.

11. primam deorum genesin] Sic primus FEUARD., consentiant ARUND. VOSS. et MERC. II. Sed in ERASM. et GALL. deest *deorum*.

12. Post quos] ERASM. GALL. ARUND. et MERC. *post quod*.

13. inducit] Sic ERASM. in prioribus edit. GRAB. et MASS. sec. ARUND. MERC. II. et VOSS. In reliquis *induxit*.

14. commenti] VOSS. *commentati*.

mutantes eorum nomina, id ipsum autem universorum generationis initium et emissionem ostendentes: pro nocte et silentio Bythum et igen nominantes; pro Chao autem Nun; et pro cupidine (*per quem* et Comicus, *reliqua omnia disposita*) ¹hi Verbum attraxerunt; et pro primis ac maximis diis Aeones formaverunt; et pro secundis diis eam, quae est extra ²Pleroma, matris ipsorum enarrant dispositionem, secundam ogdoada vocantes eam; ex qua mundi fabricationem et plasmationem hominum, similiter atque ³ille, annuntiant, enarrabilia et incognita mysteria solos se dicentes scire: quae bique in theatris ab hypocritis ⁴splendidissimis vocibus comoedi-antur, transferentes in suum argumentum, immo vero ⁵iisdem argumentis docentes, tantum immutantes nomina.

2. Et non solum quae apud Comicos posita sunt, ⁶arguuntur uasi propria proferentes; sed etiam quae apud omnes, qui Deum ignorant et qui dicuntur Philosophi, sunt dicta, haec congregant et uasi centonem ex multis et pessimis panniculis consarcientes, finctum superficiem subtili eloquio sibi ipsis praeparaverunt: novam quidem introducentes doctrinam, propterea quod ⁸nunc nova rite ⁹substituta sit; veterem autem et inutilem, quoniam quidem de eteribus dogmatibus, ignorantiam et irreligiositatem ¹⁰olentibus, haec adem ¹¹subsuta sunt. Thales quidem Milesius universorum gene-

1. *hi Verbum attraxerunt*] ERASM. 1526. 528. et MERC. II. *hi verborum attr.*, et a marg. lectionem offert *hi verbo attr.*

2. *Pleroma matris*] ERASM. GALL. GRYN. *iose Pleromatis*, omisso verbo *matris*.

3. *ille annuntiant*] Hanc optimam lectionem iam reperis in ERASM. edit. a. 1526. 1528. 1534., praeterea apud GRAB. MASS. et in MSS. CLAROM. VOSS. et MERC. II. Sed iidem Codd. pro *annuntiant* habent *annuntiantes*. Ille referendum est ad Antiphanem.

4. *splendidissimis*] Et huic voci praefixum in edit. FEUARD. et Cod. VOSS. expunxit GRAB. Sed ERASM. 1526. 1528 in textu *blandissimis*, in marg. nostram lectionem habet.

5. *iisdem*] ERASM. GALL. *perperam his de*; FEUARD. GRAB. MASS. *hisden*, quod mutasset in *iisdem* sine auctoritate Codd. Etenim Cod. VOSS. pro *ii* et *iis* plerumque scribit *hui* et *hiis*; sed hoc loco luculenter scripsit *eisdem*; GRAB. hic iterum errat.

6. *arguuntur*] ERASM. edit. priorib. ARUND. et MERC. II. *arguunt*.

7. *finctum superficiem*] Finctum legitur in ARUND. MERC. I. II. VOSS. CLAROM. OTTOB. GRAB. et MASS.; saltem in marg.

reliquorum scriptum est *fictum*. Pro *superficiem*, quod legitur in MSS. CLAROM. ARUND. et VOSS. (cuius lectionem GRAB. non cognovit) GRAB. MASS. atque in marg. ERASM. GALL. GRYN. et FEUARD., quatuor priores editores in textu legunt *superficiem*. Notum est, *superficiem* idem significare ac *superficiem*; neque male dicunt MASS. et GRAB., e contextu perspicuum esse, *superficiem* hic vestem quandam exterioriorem significare, eam forte quae a Graecis *ἐπερδύτης* dicatur. Num hoc sensu apud Tert. *de cult. fem.* c. 11 et 13 occurrat *superficiem*, uti GRAB. censet, saltem disceptari potest. MASS. quoque putat, a Tertulliano l. l. *superficiem* generalius accipi pro toto corporis habitu exteriori, qui oculis subiciatur.

8. *nunc*] Ita legitur in ERASM. GALL. FEUARD. MASS. et Codd. MERC. I. II. Sed GRAB. FEUARD. et Cod. VOSS. *ad nunc*. De MSS. MASSUETI nil certi dicere possum.

9. *substituta*] Cod. ARUND. *substructa*.

10. *olentibus*] ERASM. edit. priorib. *volentibus*; VOSS. et MERC. II. *nolentibus*.

11. *subsuta sunt*] ERASM. GALL. et FEUARD. *subscuti sunt*, Cod. ARUND. et MERC. II. *subsecuta sunt*. Nostra vero genuina lectio reperitur in VOSS., edit. GRAB. et

rationem et initium ¹aquam dixit esse. Idem autem est dicere aquam, et Bythum. Homerus autem poëta Oceanum deorum genesin et matrem Thetia dogmatizavit; quae quidem hi in Bythum et Sigen transtulerunt. Anaximander autem hoc quod immensum est, omnium initium subiecit, seminaliter habens in semetipso omnium genesin ²ex quo immensos mundos constare ait; et hoc autem in Bythum et in Aeonas ipsorum transfiguraverunt. Anaxagoras autem, qui et Atheus cognominatus est, dogmatizavit facta animalia, decidentibus e caelo in terram seminibus; quod ³et hi ipsi in matris suae transtulerunt semina, et esse hoc semen seipsos; statim confitentes apud eos, qui sensum habent, et ipsos esse ⁴quae sunt Anaxagorae irreligiosi semina.

* *Grab.* 141.

3. Umbram autem et vacuum ipsorum a Democrito et *Epicuro sumentes, sibimetipsis aptaverunt, quum illi primum multum sermonem fecerint de vacuo et ⁵de atomis; quorum alterum quidem ⁶quid esse vocaverunt; alterum vero, ⁷quod non est appellaverunt; quemadmodum et hi esse quidem illa, quae sunt intra Pleroma, vocant, quemadmodum illi atomos; non esse autem haec, quae sunt extra Pleroma, quemadmodum illi vacuum. Semetipsos ergo in hoc mundo, quum sint extra Pleroma, in locum qui non est, deputaverunt. Quod autem dicunt imagines esse haec eorum quae sunt, rursus manifestissime Democriti et Platonis sententiam edisserunt. Democritus enim primus ait, multas et varias ab universitate figuras expressas descendisse in hunc mundum. Plato vero rursus materiam dicit et exemplum et Deum. Quos isti sequentes, ⁸figuras illius et exemplum, ⁹imagines eorum, quae sunt sursum, vocaverunt, per [†]*Mass.* 134. demutationem nominis semetipsos inventores et factores huiusmodi imaginariae fictionis gloriantes.

MASS. In Cod. CLAROM. scriptum fuit *subsuta*, addito apice supra primum *u*. Unde coniicit MASS., emendatorem optasse, ut legeretur *sumbta* seu *sumpta* (*b* enim pro *p* saepius scribitur in illo MS.). Et haec lectio in hunc locum quadrat.

1. *aquam dixit esse*] Optimam hanc lectionem, quam suppeditant Codd. CLAROM. et (saepissime a GRABIO neglecto) VOSS., recepit MASS. In ceteris vitiose legitur *aquam dixisse*; ante *aquam* addit ERASM. *id.*, GALL. *ad.*

2. *ex quo*] ERASM. GALL. FEUARD. MERC. II. in *quo*.

3. *et hi ipsi*] In MERC. II. deest *et*; in VOSS. *hi*.

4. *quae sunt*] CLAROM. *qui sunt*.

5. *de*] Hanc praep. FEUARD. addidi consentientibus VOSS. et MERC. I.

6. *quid esse*] Sic ERASM. GALL. FEUARD. 1576 MASS. et Cod. CLAROM. MERC. II. ARUND. In reliquis edit. FEUARD. et GRAB. *quid esset*. Sed quae sequuntur: *hi esse quidem illa* — *vocant*, et non esse autem haec cett. nostram lectionem confirmant.

7. *quod*] Edit. praeter MASS. *hoc quod*. Sed *hoc* deest in VOSS.

8. *figuras illius et exemplum*] GRAB. Graece restituit ita: *ιδέας αὐτοῦ καὶ παράδειγμα*.

9. *imagines eorum*] In CLAROM. deest *eorum*.

4. ¹Et hoc autem quod ex subiecta materia dicunt fabricatorem fecisse mundum, et Anaxagoras et Empedocles et Plato primi ante hos dixerunt; ut videlicet datur intelligi, et ipsi ²a matre sua inspirati. Quod autem ex necessitate unumquodque in illa secedit, ex quibus et factum esse dicunt, et huius necessitatis servum esse Deum, ita ut non possit mortali immortalitatem addere vel corruptibili incorruptelam donare, sed secedere unumquemque in similem naturae suae substantiam: et hi qui ex porticu Stoici appellantur et universi, quotquot Deum ignorant, poëtae et conscriptores affirmant. Qui eandem habentes infidelitatem, spiritalibus quidem suam ³regionem attribuerunt, eam quae est intra Pleroma; animalibus autem, coedietatis; corporalibus autem, quod choicum; et praeter haec nihil posse Deum, sed unumquemque praedictorum ad ea, quae sunt eiusdem substantiae, secedere affirmant.

5. Quod autem Salvatorem ex omnibus factum esse Aeonibus dicant, omnibus in eum deponentibus velut florem suum, non extra Hesiodi Pandoram novum aliquid afferunt. Quae enim ille ait de la, haec hi de Salvatore insinuant, ⁴Pandoron introducentes eum, quasi unusquisque Aeonum, quod haberet optimum, donaverit ei. ipsam autem ⁵eduliorum et reliquarum operationum ⁶indifferentem sententiam, et quod putent ⁷a nemine in totum posse coinquinari propter generositatem, *licet ⁹quodcunque manducant vel operentur, **Grab. 142* Cynicis possederunt, ¹⁰quum sint cum eis eiusdem testamenti. et ¹¹minutiloquium et ¹²subtilitatem circa quaestiones quum sit aristotelicum, ¹³inferre fidei conantur.

1. Et hoc] Et addidit GRAB. ex Voss. MERC. II.

2. a matre] FEUARD. addidit a, quod gi in Voss.

3. regionem] Voss. vitiose religionem.

4. Pandoron] Sic recte restituit FEUARD. ex Cod. VET., quocum consentit Voss. Sed in ERASM. et GALL. male lectur Pandoram.

5. eduliorum] ERASM. GALL. ARUND. MERC. II. et Voss. edulium.

6. indifferentem sententiam] Citat GRAB. Hieronem de finib. III, 16 dicentem: quod (Stoici) ἀδιάφορον dicunt, id mihi non occurrit, ut indifferens dicrem. HEUANNUS in marg. edit. ERASM. coniecit, quod indifferentem sententiam legendum esse differentiam. Sed nullam causam video, ob quam lectio sit mutanda.

7. a nemine] Coniecit GRAB., graece riptum esse ὑπ' οὐδενός, quod vertere solisset int. a nullo, i. e. nulla re.

8. propter generositatem] Graece διὰ

τὴν εὐγένειαν, i. e. propter animi magnitudinem, quam a genere sese habere dicebant gnostici, utpote e semine spiritali orti. Observat GRAB., vocem generositas significata origo legi apud Tert. cont. Marc. IV, 5 (ed. SEML. I. p. 193). Ibi enim ecclesias ab apostolis conditas esse probans scribit: sic et ceterarum (ecclesiarum) generositas recognoscitur. Cfr. de carne Christi c. 9.

9. quodcunque] Sic FEUARD. in marg. Voss. et MASS. In ceteris quodque.

10. quum sint cum eis eiusdem testamenti] GRABUS notat Interpretem, qui vocem διαθήκη falso vertit. Quum enim διαθήκη et συννομία sint synonyma, vertendum fuisset: quum sint eiusdem sodalitiū, societatis.

11. minutiloquium Codd. VET. OTTOB. et Voss. multiloquium. CRESOLLIUS Theatro rhetorum lib. II. c. 5 haec scribit: Irenaeus dixit minutiloquium circa quaestiones esse Aristotelicum, hoc est, me

6. ⁱQuod autem velint in numeros transferre universum hoc, a Pythagoricis acceperunt. Primum enim hi initium omnium nu-

quidem interprete, sophisticae dialecticae proprium, quemadmodum Iustinus martyr κακοτεχνίαν Aristotelis nominavit. — Qui apud Irenaeum multiloquum legunt, de tanti viri elegantia et iudicio deruunt.“

12. *subtilitatem*] Sic restituit GRAB. auctoritate Codd. VET. ARUND. et VOSS. — In ERASM. GALL. et FEUARD. *sublimitatem*.

13. *inferre fidei conantur*] Subtilem et sophisticam quaerendi et disputandi rationem transferunt in res, quae pertinent ad fidem.

1. *Quod autem velint — Hen id est unum*] Locum hunc ad placita Pythagoreorum pertinentem paullo aliter, quam GRAB. et MASS. interpretor, quorum explicationes in Apparatu vide. Primum de textu dicam. MSS. fere de omnibus consentire miror, quom commailud: *Sensationis autem initia* seqq. valde corruptum esse ultro pateat. Pro *initium ipsorum* FEUARDENTIUS solus perperam legit *initio*; atque pro *ex quibus primis* (uti habent GRAB. et MASS. secundum ARUND. et VOSS.; — in MERC. II. primus legitur) exstat in editt. ERASM. GALL. FEUARD. *ex quibus prima*. Quom nec aliis editoribus nec mihi contigerit, ut depravatam periodum: *Sensationis autem initia* seqq. ex MSS. satis emendare possem, venia sit coniecturis. Ita enim legendum censeo: *Sensationis autem initia dixerunt id, quod sensus, intelligens quod primum assumptum est, quaerit, quoadusque defatigatus ad unum et indivisibile concurrat. Ceterum pro: Hoc autem ti his qui sunt extra Pleroma aplaverunt — legerim: his quae sunt cett. Locum graece sic restituo: Τὸ δὲ θελὲν εἰς ἀριθμοὺς μεταφέρειν τόδε τὸ πᾶν παρὰ τῶν Πυθαγορείων ἔλαβον. Πρῶτον γὰρ οὗτοι τὴν ἀρχὴν τῶν πάντων τοὺς ἀριθμοὺς ὑπεστήσαντο, καὶ τὴν ἀρχὴν αὐτῶν τὸν ἄρτιον καὶ τὸν ἀνάρτιον, ἐξ ὧν ἐστί καὶ τὰ αἰσθητὰ καὶ ἀνόητα, ὑπέθεντο. Καὶ τὰ μὲν τῆς ὑποκαταστάσεως ἀρχὰς εἶναι· τὰ δὲ τῆς νοήσεως καὶ τῆς οὐσίας· ἐξ ὧν πρῶτων τὰ πάντα ἐπιτετελεσμένα λέγονται καθάπερ τὸ ἄγαλμα ἐκ χαλκοῦ καὶ μορφώσεως. Τοῦτο δὲ οὗτοι τοῖς ἐκτός τοῦ Πληρώματος ἐφαρμόζουσι. Τῆς δὲ νοήσεως ἀρχὰς ἔλεγον τοῦτο, τὸ τὸν νοῦν συνιέντα (αἰσθανόμενον) τὸ πρῶτον ἀνεκλιμμένον ζητεῖν, ἕως ἂν κατὰπονος (κεκοπιπκῶς) εἰς τὸ ἐν καὶ τὸ ἀμέριστον συντρέξῃ. Καὶ εἶναι*

τὴν τῶν πάντων ἀρχὴν καὶ οὐσίαν πάσης τῆς γεννήσεως τὸ ἐν· ἐκ δὲ τούτου τὴν δυάδα κτλ. Iam vero singula accuratius perlustro. Pythagorei initium omnium numeros substituerunt, i. e. censent omnia e numeris orta, numerisque inesse vim, qua omnia producta sint; et initium ipsorum (nimirum numerorum) parem et imparem numerum subiecerunt i. e. substantiam, essentiam (sit venia verbo!), id, quod dicimus die *Wesenheit* numero um ipsorum esse τὸ ἄρτιον et τὸ ἀνάρτιον. Sed Pythagorei secundum Irenaeum sibimetipsis non constare videntur paullo inferius docentes: τὸ ἐν esse omnium initium et substantiam universae generationis. Quomodo haec sint intelligenda, BOECKHIUS me docuit, qui egregio libello de Philolao conscripto p. 54 Philolai doctrinam de summis rebus ita exponit: „Die höchste Einheit, die Einheit schlechthin, was die Neuern der Pythagoreer und Platoniker μονάς nennen, ist schlechthin eins; aber es ist auch die Einheit als unendlich theilbar zu denken möglich, wie dieselben ebenfalls schon bemerken; durch einen Gegensatz zwischen dem Einen und Vielen oder Unendlichen, der in der Einheit selbst gesetzt wird, geht also aus der höchsten Einheit, die ohne Gegensatz ist, das doppelte Wesen des Einen und Vielen, der Grenze und des Unbegrenzten hervor. Und hier sind wir denn zugleich darauf gekommen, was dem Philolao die Grenze und das Unbegrenzte sei, jene das Eins oder, wie die Alten sagten, Dasselbige, dieses das Viele oder das Verschiedene, von welchen das erstere der höchsten Einheit verwandter ist. Diese Gegensätze sind die Urgründe des Gewordenen, über welchem die höchste Einheit als nicht geworden schwebt. Denn die Zahl ist nach Aristoteles (Metaph. I, 5. XIII, 6.) den Pythagoreern das Wesen der Dinge und die Dinge selbst, sowohl als Stoff wie als Beschaffenheit der Dinge oder Form.“ Pag. 56 BOECKHIUS affert locum Procli: Κρατεῖται δὲ ὑπὸ τῶν θειοτέρων τὰ καταδεστέρα καὶ εἰς ἀποτελεῖται κόσμος ἐξ ἐναντίων ἡρμοσμένους, ἐκ περιαινόντων τε καὶ ἀπειρῶν ὑπεστηκώς κατὰ τὸν φιλόλαον, καὶ κατὰ μὲν τὸ ἐν αὐτῷ ἀπειρα τὰ ἐκ τῆς ἀοριστοῦ δυάδος ἢ τῆς ἀπειρίας φύσις, κατὰ δὲ τὰ περιάγοντα ἐκ τῆς νοητῆς μονάδος ἢ τοῦ πέρατος, κατὰ δὲ τὸ ἐκ πάντων τούτων ἐν καὶ ὅλον καὶ παντελὲς εἶδος ἐκ τοῦ ἐνός ὅν· ὁ γὰρ

meros substituerunt, et initium ipsorum parem et imparem, ex quibus et ea quae sensibilia et insensata sunt, subiecerunt. Et altera quidem substitutionis initia esse; altera autem sensationis et substantiae; ex quibus primis omnia perfecta dicunt, quemadmodum statuam de aeramento et de formatione. Hoc autem ii his qui sunt extra Pleroma aptaverunt. Sensationis autem initia dixerunt, in quem sensus intelligens est eius quod primum assumptum est, quaeque ita quoadusque defatigata ad unum et indivisibile concurrat. Et esse omnium initium et substantiam universae generationis Hen id est unum; ex hoc autem dyadem, et tetradem † et pentadem et reliqua † Mass. 135. um multifariam generationem. Haec hi ad verbum de ¹ Plenitudine suorum et Bytho dicunt; unde etiam et eas, quae sunt de uno, con-ugationes adnituntur introducere, quae Marcus velut sua iactans,

θεός ἐστιν ὁ τὸ μικτὸν ὁρίστας, ὡς ἔφησιν ὁ ἐν Φιλήβῳ Σωκράτης. BOECKLIUS addit: „Betrachten wir nun nach diesen Bemerkungen, was Aristoteles von den geraden und ungeraden Zahlen sagt (Aristoteles Metaph. I, 5): τοῦ δὲ ἀριθμοῦ ποιχεῖα τὸ ἄριον καὶ τὸ περισσόν, αὐτῶν δὲ τὸ μὲν πεπερασμένον, τὸ δὲ ἄπειρον· τὸ δὲ ἐν δὴ ἐξ ἀμφοτέρων εἶναι τοῖτων· καὶ γὰρ ἄριον εἶναι καὶ περισσόν· τὸν δὲ ἀριθμὸν καὶ τοῦ ἐνός BOECKH. p. 53) so ist offenbar, dass diese nicht die Urgründe, das Unbegrenzte und Begrenzende sind; sondern dass das Ungerade begrenzt (πεπερασμένον) heisst, welches von der Grenze zu unterscheiden ist, etwas Abgeleitetes, weil nämlich die ungeraden Zahlen nur durch die Einheit, nie durch die Zweieit gemessen werden; und ebenso werden deshalb die geraden Zahlen als unbegrenzt angesehen, weil die Zweieit sie misst, deren Grund in der unbegrenzten und unbestimmten Zweieit liegt: inwiefern jedoch jede gerade und ungerade Zahl schon eine bestimmte ist, sind sie alle als der Einheit heilhaftig begrenzt.“ Ex his Pythagorei secundum Irenaeum docebant, numerosum universitatis principia esse; tum ὁ ἐν initium et substantiam universae generationis eam ob causam esse dicent, quod in illo quaecunque contraria sunt (Gegensätze) inclusa atque ex illa omnia orta sunt. Τὸ ἐν enim, quod contrariis rationibus inter ἄριον et ἑνάριον, inter περαινόντα et ἄπειρα intercedentibus non est obnoxium, Pythagoreis ipse Deus erat, universae generationis auctor. Numerorum principia secundum Irenaeum et Aristotelem Py-

thagorei τὸ ἄριον et ἑνάριον esse voluerunt, ex quibus et ea quae sensibilia (i. e. quae sensibus praedita sunt et quae sensibus animadvertuntur) et insensata sunt (i. e. quae sensibus carent; et quae sensum fugiunt, quae mente intelligi non possunt, quae mentem excedunt). Pergit Irenaeus: et altera quidem substitutionis initia esse; altera autem sensationis et substantiae. Altera — altera refero ad sensibilia et insensata. Vocem substitutio MASSUETUS explicat materiam; sed fatendum, illam vocem huic loco non satis aptam videri. Sensibilia secundum Pythagoreos materiae principia sunt, praesertim pertinent ad materiam; insensata vero i. e. quae sensu i. e. τῇ νῦν percipi non possunt (τὰ ἀνόητα opposita τοῖς νοητοῖς) sunt initia sensationis et substantiae, principia cogitationis — die höchsten, unbegreiflichen Dinge sind die Principien des Denkens, Erkennens, die eigentliche Substanz. Explicandum restat comma corruptum: Sensationis autem initia cett. His verbis breviter exponit Irenaeus doctrinam Pythagoreorum de ratione, qua mens res cognoscere solet. Sensus i. e. νοῦς, qui intelligit quod primum assumptum est (supra dixerant: primum hi initium omnium numeros substituerunt), qui intelligit, e numeris omnem mentis cognitionem esse petendam, quaerere solet de rebus usque ad id temporis, quo quaerendo defatigatus τὸ ἐν inveniat et intelligat, τῇ ἐνὶ inesse causam et fontem omnium rerum. Describitur his verbis initium τῆς νοήσεως et summus eius finis.

1. Plenitudine suorum] Graece, uti GRAB. observat, πληρώματος ἐαυτῶν.

velut novius aliquid visus est praeter reliquos adinvenisse; Pytha-

* *Grab.* 143. gorae quaternationem, *velut genesin et ¹matrem omnium enarrans.

7. Dicemus autem adversus eos: utrumne hi omnes, ²qui praedicti sunt, cum quibus eadem dicentes arguimini, cognoverunt veritatem aut non cognoverunt? Et si quidem cognoverunt, superflua est Salvatoris in hunc mundum descensio. ³Ut quid enim descendebat? ⁴Numquid ut eam, quae cognoscebatur veritas, in agnitionem adduceret his, qui cognoscunt eam, ⁵hominibus? Si autem non cognoverunt, quemadmodum eadem cum his, qui veritatem non cognoscebant, dicentes, solos vosmetipsos eam, quae est super omnia ⁶cognitio, habere gloriamini, quam etiam qui ignorant Deum habent? Secundum antiphrasin ergo veritatis ignorantiam agnitionem vocant, et bene Paulus ait ⁷*vocum novitates falsae agnitionis*. Vere enim falsa agnitio ipsorum inventa est. Si autem impudenter agentes super haec dicent, homines quidem non ⁸cognovisse veritatem, matrem autem ipsorum ⁹[vel] semen paternale per tales homines quemadmodum et per ¹⁰prophetas enuntiasse mysteria veritatis, ignorante Demiurgo: primo quidem non talia ¹¹erant, quae sunt praedicta, ut non a quolibet ¹²intelligerentur: etenim ipsi homines sciebant, quae dicebant, et discipuli ipsorum et horum successores. Post deinde vel mater vel semen ¹³si cognoscebant, et enarrabant

1. *Tim.* VI.
20.

1. *matrem*] Sic FEUARD. in marg. CLAROM. VOSS. GRAB. et MASS. Reliqui *patrem*.

2. *qui praedicti sunt*] Sic Codd. VOSS. MERC. II. et ERASM. 1526. 1528. 1534. GRAB. et MASS. In ceteris omittuntur *qui et sunt*.

3. *Ut quid*] *ἵνα τί* i. e. *cur*. MERC. II. aut pro *ut*.

4. *Numquid*] CLAROM. VOSS. et MERC. II. an *numquid*.

5. *hominibus*] ERASM. GALL. FEUARD. in omnibus hominibus. Sed omnibus, quod omittunt GRAB. et MASS. in nullo Cod. comparet praeter ERASMIANOS, in vero deest in CLAROM. et VOSS.

6. *cognitio, habere gloriamini, quam*] VET. ARUND. et VOSS. *cognitio habere gloriam iniquam*, quam lectionem FEUARD. et GRAB. merito reiecerunt. MERC. II. *gloriam in quam*. Pro *cognitio* FEUARD. legendum censet *cognitionem*, etsi nulli consentiant Codices. Sed patet, lectionem vulgarem *cognitio* retineri posse.

7. *vocum novitates falsae agnitionis*] Editores observant, Interpretem legisse *καυνοφωνίας τῆς ψευδοῦς γνώσεως*,

dum textus N. T. vulgaris habet *καυνοφωνίας τῆς ψευδωνύμου γνώσεως*. GRABIUS, quem adeas in Appar. nostro, probavit, hanc Irenaei lectionem reperiri etiam apud Chrysostomum, omnesque Patres latinos.

8. *cognovisse*] CLAROM. et VOSS. *agnovisse*.

9. [vel] *semen*] GRABIUS primus intrudendum censuit *vel*, provocans ad orationis contextum et mox sequentia *re mater, vel semen*. MASSUETUS GRABIUM secutus est tacito eius nomine.

10. *prophetas*] Cod. VOSS. male *prophetias*.

11. *erant*] Sic Codd. CLAROM. et VOSS., quem neglexit GRABIUS. Unde factum est, ut melior haec lectio in sola MASS. editione reperiretur. In ceteris legitur *enarrant*.

12. *intelligerentur*] Sic emendavi ex Cod. VOSS. In edit. MASS. perperam legitur *intelligentur*, quod aptum foret, nisi MASSUETUS lectionem *enarrant* mutasset in *erant*.

13. *si*] Cod. VOSS. FEUARD. in marg. GRAB. et MASS. habent *si* pro *sic*, quod legitur in ERASM. et GALL.

ea quae erant veritatis; veritas autem Pater: Salvator ergo secundum eos erit mentitus dicens: *Nemo cognovit Patrem, nisi Filius.* *Matth. XI. 27.* Si enim cognitus est vel a matre vel a semine eius; solutum est illud, quod *nemo cognovit Patrem, nisi Filius*; nisi si semen ipsorum vel matrem *neminem* esse dicunt.

8. Et usque hoc quidem per humanas affectiones et per id, quod similia dicant multis ignorantibus Deum, verisimiliter visi sunt abstrahere quosdam; ¹attrahentes per ea, quae assueti sunt, in eum, qui est de omnibus sermonem, Verbi Dei genesin exponentes ²et Veritatis et Vitae, adhuc etiam ³Sensus et Dei emissiones obstericantes. Quae autem ex his ⁴non verisimiliter et sine ostensione, omnia ex omnibus mentiti sunt. Quemadmodum qui assuetas ⁵escas, et ut illiciant, praemittunt, ut capiant aliquod animal, sensim blandientes eis per assueta pabula, quousque accipiant; ⁶sumentes autem ea captiva, alligant amarissime et ducunt per vim ⁷abstrahentes, quocumque ipsi voluerint; sic autem et hi ⁸paullatim mansueti dissuadentes ⁹per pithanologiam assumere praedictam emissionem, inferunt neque congruentia ¹⁰neque opinatas ¹¹reliquarum emissionum species; ex Logo quidem et Zoë ¹²[decem] dicentes Aeonas emis-

1. *attrahentes per ea quae cett.*] Sensus horum verborum paullo obscuriorum, manifestus ex mox sequentibus: *Quemadmodum qui assuetas escas et ut illiciant* cett., hic esse videtur: Gnostici philosophorum gentilium disputandi ratione utentes Christianis philosophiae paganae gnaris lucum faciebant, dum de Deo et divinis rebus eodem modo disputabant, atque de rebus quotidianis; eosque paulatim adducebant ad quaerendi et vulgariter de rebus divinis disputandi rabiem. Cf. Praef. lib. I. pag. 4. Notandum praeterea, pro *quae assueti sunt* Interpreti scribendum fuisse *quibus assueti sunt*.

2. *et Veritatis*] Haec verba, omissa in editt. GRABII et MASS., comparent in ceteris omnibus editt. et Codd. MERC. I. II. et Voss. Quam uterque editor novissimus caussam non prodiderit, cur omiserit illas voces: easdem suspicor incuria typographi praetermissas esse.

3. *Sensus*] GRAB. haec graece reddit: τοῦ νοῦς καὶ τοῦ Θεοῦ προβολὰς μαίωσάμενοι. Cfr. lib. I. 12, 3.

4. *non verisimiliter*] Voss. non iam verisimiliter.

5. *escas et ut illiciant*] Et hoc loco supervacaneum videtur; fortasse aliqua vox sensu voci *escas* cognata post et excidit. Alioquin legi malim: *escas praemittunt, ut illiciant et ut capiant.*

6. *sumentes ea*] Scripserat in proxime antecedentibus *aliquod animal*, ad quod referas *ea captiva*.

7. *abstrahentes*] ERASM. in margine priorum editt. notavit lectionem *attrahentes*.

8. *paullatim mansueti dissuadentes*] Recte existimat GRABIIUS, ab Irenaeo scriptum fuisse *πειθοντες* nam *dissuadentes*, *παρὰπειθοντες* huic loco contrario significato explicandum esset. MASS. bene coniecit, legendum esse: *paullatim assuetis his suadentes*, quam coniecturam explicavit: *paullatim per assueta suadentes*, sicuti superius dictum est: *attrahentes per ea, quae assueti sunt*, et postea: *blandientes per assueta pabula*.

9. *per pithanologiam*] Vide Praef. I. I. pag. 4: *πιθανὸς μὲν ὑπαγόμενοι — ἀπιθάνως δὲ ἀπολλύντες*.

10. *neque opinatas*] Graece, uti coniecit GRAB., οὐδὲ προσδοκίτους.

11. *reliquarum emissionum*] ERASM. GALL. perperam legunt *reliquorum*, quod FEUARD. procul dubio ex Cod. VET., cui consentit Voss., emendavit. In Cod. MERC. desunt haec.

12. *[decem] dicentes Aeonas*] Vox *decem* unciniis inclusi: deest enim in omnibus editt. praeter GRAB. et MASS. Quod GRAB. dixit, se addidisse *decem* auctoritate Cod. Voss. falsum est. In Vossii MS. legitur

sos, de Anthropro autem et Ecclesia duodecim; et horum nec ostensionem nec testimonia nec verisimilitudinem; nec in totum aliquid talium habentes, ¹frustra autem, et prout evenit, credi volunt, ex Logo et Zoë, ²Aeonis existentibus, emissum esse Bythium et Mixin, ³Insenescibilem et Unitionem, ⁴Naturalem et Delectamentum, Immobilem et Contemperamentum, ⁵Monogenem et Macariam. De Anthropro autem et Ecclesia, similiter Aeonis existentibus, emissum esse ⁶Paracletum et Pistin, Patricon et Elpida, Metricon et Agapen, ⁷Aeinun

*Grab.144. et Synesin, Ecclesiasticum et Macarioteta, *Theleton et Sophiam.

9. Huius autem Sophiae ⁸passiones et errorem, et quemadmodum periclitata est perire propter inquisitionem Patris, quemadmodum dicunt, et ⁹extra Pleroma operositatem, et ¹⁰ex quali labe mundi fabricatorem emissum docent, in eo, qui est ante hunc, ¹¹libro sententias haeticorum ¹²enarrantes cum omni diligentia exposuimus; Christum autem, quem postgenitum his omnibus emissum esse dicunt, et Sotera ¹³autem ex his, qui in labe facti sunt, Aeo-

ita: Zoe dicentes eontos (pro Aeonas) emissos. Quam MASS. voculam decem in suis MSS. repertam non prodat, eam in nullo Cod. scriptam esse arbitror.

1. frustra autem, et prout evenit] BIL- LIUS (lib. I. Observat. sacr. c. 33.) observat hanc loquendi formam huic auctori frequentem esse, cui haec graeca respondeant: εἰς ἣν δὲ καὶ ὡς ἐτύχε. FEUARD.

2. Aeonis] Aeonis pro Aeonibus.

3. Insenescibilem] Codd. ARUND. VOSS. MERC. I. II. et, uti puto, II, quibus usus est MASS. hic corrupti habent *insensibilem*, quam lectionem reperis etiam in edit. ERASM. 1526, dum ERASM. 1528, 1534 seqq. GALL. et GRYN. legunt *innascibilem*. Nostram lectionem agnitam a GRAB. et MASS. primus recepit FEUARD., auctoritate FRONTONIS DUC. Commemoravit enim auctor συγγράμματος τοῦ Ἀγγελίου καὶ τῆς ἑνώσεως. Vide Appar. nostrum p. 536 not. Ageratos.

4. Naturalem – Contemperamentum] Haec Aeonum nomina non satis accurate respondent nominibus graecis supra lib. I. c. 1, 2 allatis: *Αὐτογενὴς καὶ Ἑὸνῆ, Ἀζήνητος καὶ Σύνκρασις*. In Voss. et duobus MERC. Codd. legitur *et in temperamentum*, quod est etiam in sola editione principie.

5. Monogenem] Et Monogenem habent ERASM. editi. inde ab a. 1534. GALL. GRYN. FEUARD. Expunxit et GRABUS, quod deest in ERASM. 1526. 1528 et MSS.

6. Paracletum] Codd. MERC. et Paracletum.

7. Aeinun] Sic scribendum censeo ex

graeco *Ἀελνους* et sic lege etiam supra lib. I. c. 1, 2, p. 17. Quod MASS. suadet, Codicum auctoritatem sequi in scribendis Aeonum nominibus, id eam ob causam fieri non potest, quod librarii Aeonum nomina aut male aut non intellecta falsissime scripserunt. Cfr. supra p. 16. not. I. Quare scribere nolui aut cum BILLIO Aionon, aut cum MASS. Aeonon, sed graecam vocem retinendam censui.

8. *passiones*] Sic FEUARD. in marg. et MASS., in ceteris editi. *passionem*. Codd. VOSS. et MERC. I. et II. *passionis*. Lectionem *passionem* ARUND. tueri videtur.

9. *extra Pleroma operositatem*] *τὴν ἔξω τοῦ Πληρώματος πραγματείαν*.

10. *ex quali*] Sic primus FEUARD. in marg., GRAB. et MASS. Consentit Voss. In reliquis editi. minus bene legitur *ex qua*.

11. *libro*] CLAROM. VOSS. ERASM. GALL. GRYN. *liber*.

12. *enarrantes*] Hanc lectionem quam reperis in Codd. ARUND. VOSS. MERC. I. et II. et quatuor prioribus editi. ERASM., FEUARD. in marg., GRAB. et MASS. in textu habent. Sed ERASM. 1548. 1560. 1563 GALL. GRYN. et FEUARD. in textu *enarratas*.

13. *autem ex his, qui in labe celi*] Pro autem MASS. cum GALL. GRYN. legit aut. Reperitur quidem aut in nonnullis ERASMI editi. (1548. 1560. 1563.); legitur vero in melioribus ERASMI editi. (1526. 1528. 1534. 1545.) autem, quod habent omnes Codd. FEUARD. et GRABUS. Vocem autem, quae mihi quidem prorsus supervacanea videtur, ex versu antecedente falso huc translata, ideoque expungen-

nibus habuisse substantiam. †Necessarie autem nunc ¹nominum isto- + Mass. 136.
rum meminimus, ut ex istis sit manifestum absurdum eorum mendacium et ²confusio fictae nominationis. ³Ipsi autem detrahunt Aeonibus suis huiusmodi appellationibus multis; ethnicis verisimilia et credibilia apponentibus nomina his, qui vocantur ⁴duodecim Dii ipsorum, ⁵quos et ipsos imagines duodecim Aeonibus esse volunt;

dam censeo. Locum ipsum ad Christologiam Valentinianorum pertinentem GRAB-
BIUS et MASSUETUS varie interpretantur. Prior enim existimat, Christum hoc loco esse eum, qui una cum Spiritu sancto a Monogene emissus narratur I, 2, 5. pag. 26. Quom non soli Sophiae acciderit, ut passione opprimeretur, sed eius passio seu labe adeo pertinerit ad Nun et reliquos Aeonēs (Σοφία — ἐπαθε πάθος, ὃ ἐνῆρξαστο μὲν ἐν τοῖς περὶ τὸν Νοῦν καὶ τὴν Ἀλήθειαν, ἀπέσκηψε δὲ εἰς τοῦτον τὸν παρατραπέντα [Αἰῶνα] I, 2, 2. p. 18): ex GRABII sententia Christus a No sen Monogene emissus ex iis Aeonibus substantiam habuisse narratur, qui in labe facti sunt i. e. ex omnibus Aeonibus, Monogene et reliquis, quos labis participes fuisse pateat e loco supra laudato. Mass. negat, hic sermonem esse de Christo superiore a Monogene emissio; negatque, Monogenem labis participem fuisse. Locus enim I, 2, 2 ex MASSUETI sententia nihil aliud probat, nisi hoc: in iis, quos genuit Nus, Aeonibus passionem initium habuisse, neque vero in ipso Monogene. Quod his verbis lib. II. c. XVII, 7. (Mass. falso citavit locum) probari putat: Si autem omnes dicunt participasse passionis huius, quemadmodum quidam audent dicere, quia a Logo quidem coepit cett. Attamen quaeri potest, num huic loco prorsus consona sint illa: πάθος, ὃ ἐνῆρξαστο ἐν τοῖς περὶ τὸν Νοῦν καὶ τὴν Ἀλήθειαν. Id saltem mihi certum est, hunc locum referendum esse ad secundum Christum. Et enim ὁ πρῶτος Χριστὸς secundum Valentinianos is est, quem emisit Monogenes; ὁ δεῦτερος Χριστὸς sen Σωτὴρ is, quem omnes Aeonēs in honorem Propatoris produxerant — cfr. I, 2, 6 p. 30 et I, 3, 1 p. 32 et 34. Valentiniani enim secundum Christum πατρωνυμικῶς Logon nuncupantes (pag. 30) ex illo Aeone, qui inter creatores τοῦ δευτέρου Χριστοῦ Propatori erat proximus, patronymico Christi nomine haud obscure expriment, Monogenem cum Propatore intima familiaritate coniunctum passionis labe non laborasse. Locum ipsum ita legere maluerim: Christum autem (cum

omni diligentia exposuimus) et Sotera, quem postgenitum his omnibus emissum esse dicunt, ex his, qui in labe facti sunt, Aeonibus habuisse substantiam.

1. nominum istorum] Sophiae, Christi et Soteris.

2 confusio fictae nominationis] Sic omnes editt. praeter GRAB., qui legit confessio, quam lectionem suppeditant Voss. et CLAROM. Sed cuique patet, lectionem confusio magis quadrare in totius loci nexum, sive spectamus praecedentia sive sequentia. Huc accedit, quod Valentiniani, quibuscum praesertim Irenaeo res est, distinguentes inter Christum, Iesum et Sotera, his nominibus ita usi sunt, ut Irenaeus iure meritoque eos confusionis reos facere possit. Christus enim nunquam iis est ὁ ἄνω Χριστὸς συζυγία cum Spiritu sancto coniunctus, spiritalis natura; sed loquuntur etiam de ψυχικῷ Χριστῷ (I, 6, 1 pag. 70) et Christum appellant filium Demiurgi (εἰσὶ δὲ οἱ λέγοντες προβαλέσθαι αὐτὸν (scil. Ἀημιουργόν) καὶ Χριστὸν υἱὸν Ἰδριον I, 7, 2 pag. 80). Praeterea Σωτῆρα dicunt et Iesum, et Christum illam sublimiorem naturam, quae ab omnibus Aeonibus producta tanquam sidus Pleromatis luceat (I, 2, 6, p. 30) et postea baptismatis actu in Iesum venerit; sed illa nomina persaepe etiam referunt ad Salvatorem, qualis in hac terra commoratus est. — ERASM. in margine priorum editt. lectionem ficta pro fictae habet, iure ab ipso spretam.

3. Ipsi autem detrahunt Aeonibus suis cett.] Graece, ni fallor: αὐτοὶ δὲ καταλαλοῦσι τὰς αὐτῶν Αἰῶνας τοιαύταις προσηγοῖταις πολλαῖς. Interpretem καταλαλεῖν vertere detrahere, apparet ex fragmento IV, 20, 12; sed magis latine scripsisset detrahunt de Aeonibus; i. e. deminuunt, obtrecciant Aeonēs. Hoc enim sensu utitur voce detrahere Cicero Att. 11, 11: ille in Achaia non cessat de nobis detrahere; et Nep. Chabr. 3: libenter de his detrahunt, quos eminere vident alius.

4. duodecim Dii ipsorum] Scil. Dii maiorum gentium, qui et Consentes nominabantur, — id quod FEUARD. recte monet.

5. quos et ipsos] MS. Voss. quos se ipsos.

imaginibus multo decentiora et magis potentia per etymologiam ¹ad intentionem divinitatis adducere nomina habentibus.

Cap. XX.

C A P. XV.

1. Revertamur autem nos ad praedictam emissionum quæstionem. Et primo quidem dicant nobis caussam huiusmodi emissionis Aeonum, ut nihil tangerent eorum, quæ sunt conditionis. ²Non enim illa propter conditionem dicunt facta, sed conditionem ³propter illa; et ⁴non illa ⁵horum imagines, sed hæc illorum esse dicunt. Quemadmodum igitur imaginum caussam reddunt dicentes, mensem quidem triginta habere dies propter triginta Aeonas, et diem duodecim horas et annum duodecim menses propter duodecim Aeonas, quæ sunt intra Pleroma, et quaecunque ⁶talìa delirant; nunc dicant nobis caussam istam Aeonum emissionis, ⁷quid quia facta est talis: propter quid autem prima et archegonos omnium octonatio emissa est, et non quinio vel trinitas aut septenatio aut aliquid eorum, quæ in alterum numerum confiniuntur? ⁸Et quid quia ex Logo et Zoë decem emissi sunt Aeones, et non plures aut minus; et rursus ex Anthrope et Ecclesia duodecim, quum possent et hæc, ⁹aut plus aut minus fieri?

2. Universum quoque Pleroma ¹⁰quid utique tripartitum est in octonationem et decadem et duodecadem et non alterum quendam præter hos numerum? Et divisio autem ipsa, ¹¹quid utique

1. ad intentionem divinitatis adducere nomina habentibus] Imaginibus — adducere habentibus, graece τῶν εἰκόνων προσάγειν ἔχόντων. Loci sensus hic esse videtur: dum Gnostici ipsis abstrusis nominibus Aeonum probant, Aeones nihil esse nisi res fictas et commenticias; gentiles Deos suos, quos Deos maiorum gentium vulgo nominant, quosque Valentiani imagines τῆς δωδέκαδος τῶν Αἰώνων esse volunt, simplicioribus magisque credibilibus nominibus designant. Unde factum, ut imaginibus i. e. Diis gentilium nomina imposita sint, quæ, si etymologica arte exponuntur, Diis istis divinam naturam vindicare videntur. Ut enim Plinius Pan. 71 intentio humanitatis est contentio, qua quis aliis ostentare studeat; sic hoc loco auctor imaginibus seu Diis intentionem divinitatis adscribit i. e. contentionem, qua se tanquam divina natura praeditos nobis ostentare student. Auctor contendit, ad talem contentionem Deorum nomina aptiora esse, quam Aeonum nomina. Sed constructionem etiam ita explicare possis, ut infinitivus adducere dependeat a magis po-

tentia, δυνατότερα προσάγειν.

2. Non enim illa] Illa id ERASM. GALL. et GRYN. omissum, adiecit FEUARD.; consentit Cod. Voss. Illa, uti MASS. recte explicat, quæ ad emissionem Aeonum spectant.

3. propter illa] Voss. et MERC. II. propter illam scil. emissionem Aeonum. Sed lectio vulgaris melior est.

4. non illa] Sic ERASM. GALL. FEUARD. MASS. et (quod addo) Codd. MERCERI. Sed in Voss. et GRAB. perperam illam.

5. horum imagines] ERASM. GALL. GRYN. et FEUARD. pro horum habent eorum.

6. talia] Cod. Voss. et CLAROM. alia.

7. quid quia] Graece, uti observat GRAB., τίςτι i. e. quamobrem, cur. Voss. quid quia.

8. Et quid quia] ERASM. GALL. Et quid qui a.

9. aut plus] Sic solus MASS. secundum Codd. CLAROM. et Voss. In reliquis edit. et MSS. plura.

10. quid utique] Sic primus recte legit FEUARD. pro quod utique, uti habent ERASM. et GALL. et Codd. MERC. Consentit FEUARDENTIO MS. Voss.

11. quid utique] ERASM. 1526. 1528.

tres, et non in quatuor vel quinque vel ¹sex vel in alterum quendam facta est numerum, nihil ²tangentes eorum numerorum, ³qui sunt conditionis, (antiquiora enim illa his ⁴dicunt, et oportet ea propriam habere rationem, eam quae est ante *constitutionem,* *Grab. 145.* sed non eam quae est secundum constitutionem) consentientes ad ⁵consonationem.

3. Quam quidem nos de conditione enuntiantes, aptabilia disimus (⁶apta est enim haec ⁷rhythmizatio his quae facta sunt) huic rhythmizationi; illos autem propriam caussam de his, quae anteriora sunt, et a semetipsis perfecta, non habentes enuntiare, in summam aporiam incidere necesse est. Quae enim nos de constitutione velut ignorantes interrogant, ipsi de Pleromate e contrario interrogati, vel humanas affectiones ⁸enarrabunt vel in eum descendunt sermonem, qui est ⁹erga consonantiam quae est in creatura, improprie respondentes de secundis et non secundum eos de primis. Non enim de ea, quae est secundum creaturam, consonantia nec de humanis affectionibus interrogamus eos; sed quia utique Pleroma ipsorum, cuius imaginem creaturam esse dicunt, octiforme et deciforme et duodeciforme est, vane et improvide ¹⁰Pleroma eiusmodi figurae effecisse Patrem ipsorum fatebuntur, et deformitatem circumlabunt Patri, si ¹¹irrationabiliter aliquid fecit. Aut rursus si secundum providentiam Patris dicent sic emissum Pleroma propter creaturam, ¹²uti bene rhythmizati ipsam essentiam; iam non propter

qui utique; idem 1534 et seqq. quae utique. Nostram lectionem habet primus FEUARD. et Cod. Voss.

1. sex] Cod. Voss. habet septem, quod utrumque fortasse retinendum haud tenere coniecit GRAB.

2. nihil tangentes eorum numerorum cett.] Nihil tangentes supple: *numeros*. Graece, uti puto: οὐδὲν ψαύοντας τῶν τῆς κτίσεως ἀριθμῶν (cfr. I; 3, 3 pag. 38 v. 1). Sensus est: qui quidem numeri nullam habent rationem cum iis numeris, qui pertinent ad res in mundo conspicuas.

3. qui sunt] Nescio, qua auctoritate scripserit GRAB. quae sunt.

4. dicunt — oportet ea] ERASM. GALL. GRYN. et FEUARD. legunt habere ante dicunt et cum ante ea, quas duas voces prorsus supervacaneas expunxit GRAB. auctoritate Codd. ARUND. Voss. et MERC. II. Consentit MASS. Sensus: Illa i. e. res Pleromate inclusas, Aeonēs, eorumque ordinem antiquiores esse dicunt iis rebus, quae continentur hoc mundo; ideoque indolem atque caussam rerum, quae sunt in Pleromate, ex ipsius Pleromatis na-

tura cognoscendam esse patet, neque vero ex huius constitutionis i. e. κτίσεως ratione.

5. consonantiam] Graece ἀρμονίαν sec. GRAB., aut συμφωνίαν.

6. apta est] Deest in Voss. vox est.

7. rhythmizatio] Id est: concinnus ordo, apta dispositio. MASS.

8. enarrabunt vel in eum descendunt] ERASM. GALL. GRYN. perperam enarrant et descenderent, quae emendavit FEUARD., cui assentit Voss. et quoad verbum descendunt ARUND. et MERC. II.

9. erga] Sic bene restituit GRAB. ex Cod. Voss. pro extra, observans, Interpretem graeca λόγον τὸν περὶ ἀρμονίαν debuisse vertere: sermonem qui est circa seu de consonantia.

10. Pleroma eiusmodi figurae] MS. Voss. perperam de Pleromate. Figurae pro figura restituit FEUARD., consentientibus Codd. ARUND. et Voss., in quo pro eiusmodi legitur huiusmodi.

11. irrationabiliter] Voss. irrationaliter.

12. uti bene rhythmizati ipsam essentiam] In CLAROM. et (quem addo) Voss.

se factum erit Pleroma, sed propter eam, quae secundum similitudinem ipsius ¹ futura esset imago: (quemadmodum quae de luto est, non propter semetipsam figuratur statua; sed propter eam quae ex aeramento vel auro vel argento habet fieri) et honoratior creatura erit quam Pleroma, si ² propter illam illa emissa sunt.

Cap. XXI.

C A P. XVI.

† Mass. 137.

1. Si autem nulli eorum assentire voluerint, quoniam convincentur a nobis, non habentes reddere causam talis emissionis Pleromatis ipsorum, ³ cogentur concludi, uti confiteantur ⁴ supra Pleroma alteram quandam esse dispositionem magis spiritalem et magis dominantem, secundum quam ⁵ deformatum est Pleroma ipsorum. ⁶ Si enim Demiurgus non a semetipso figurationem creaturae fabricavit talem, sed secundum illorum, quae sursum erant, figuram; Bythus ipsorum, qui utique huiusmodi figurationis ⁷ perfecit esse Pleroma, vel a quo figuram eorum quae ante ipsum facta sunt, accepit? Oportet enim vel in ⁸ eo Deo qui fecerit mundum, perseverare sententiam, quoniam ⁹ sua potestate et a semetipso accepit exemplum mundi fabricationis; ¹⁰ vel si motus quis ab hoc fuerit, semper quaerendi necessitas erit, unde ei, qui super eum est, figuratione eorum quae facta sunt, ¹¹ quis et numerus emissionum et substantia ipsius exempli? Si autem licuit Bytho a semetipso talem figurationem Pleromatis perficere; ¹² quid utique Demiurgo non licuit a semetipso ¹³ mundum talem fecisse? Rursum igitur si illorum imago conditio est, quid prohibet illa eorum, quae ¹⁴ super ea sunt,

legitur: *uti bene rhythmizati ipsa esset iam.* Vide GRABIIUM ad h. l. in Appar., quem secutus est MASS. dicens: unde suspicio subit, legendum forte: *uti bene rhythmizata esset, scilicet creatura.* Quidquid sit, *rhythmizati* in activa significatione pro disponentis vel ordinantis accipe et ad *Putris* refer. ERASM. GALL. GRYN. perperam habent *rhythmizari* pro *rhythmizati*.

1. *futura esset*] Voss. *factura esset*.

2. *propter illam illa emissa sunt*] In ERASM. GALL. et FEUARD. perperam: *propter illud illa emissa est.* Quae emendarunt GRAB. et MASS. concedentibus omnibus MSS.

3. *cogentur*] MERCERI Codd. *cogebuntur*.

4. *supra*] Sic GRAB. primus ex Voss. et MERC. i. pro *super*.

5. *deformatum*] Observant editores, *deformatum* Interpretem pro more scripsisse pro *formatum*.

6. *Si*] Hanc coniunctionem, quae deest in ERASM. GALL. et GRYN., FEUARD. addidit consentiente Voss.

7. *perfecit esse*] Sic primus FEUARD. in prioribus edit. perperam *perfecisse*.

8. *eo*] Haec vocula deest in Voss.

9. *sua potestate*] Ante has voces legitur in FEUARD. 1639. 1675 praep. *in*, quae omittitur in omnibus MSS. et prioribus edit.

10. *vel si*] Codd. MERC. II. ARUND. et ERASM. in duobus priorib. edit. ut *si* pro aut *si*, uti legitur in Voss.

11. *quis*] ERASM. 1526. 1528. Voss. et MERC. II. *quid*.

12. *quid*] Hoc pronom. interrogativum addidit FEUARD. consentiente Voss.

13. *mundum talem*] Sic CLAROM. Voss. GRAB. et MASS. Omissum est in reliquis *talem*.

14. *super*] CLAROM. et Voss. *supra*.

imagines esse dicere, et quae super ea sunt, rursus aliorum; et ¹in immensas imagines imaginum ²excidere?

2. ³Sicut passus est Basilides, quum minime attigisset veritatem, et putans per immensam successionem *eorum, quae ex in-* *Grab. 146.* vicem facta sunt, effugere talem aporiam; ⁴quando ccclxv caelos per successionem et similitudinem ab invicem factos enuntiavit, et horum ostensionem esse numerum anni dierum, quemadmodum praediximus; et ⁵super hos Virtutem, quam et Innominabilem vocant, et huius dispositionem; et nec sic quidem effugit talem aporiam. Interrogatus enim, unde caelo ei, qui est super omnes, ex quo reliquos per successionem factos vult, figurationis imago? Ab ea dispositione, dicet, quae est secundum Innominabilem. Et aut Innominabilem a semetipso fecisse dicit eam; vel alteram quandam ⁶super hunc potestatem esse consentire necesse habebit, ex qua accepit Innominabilis eius tantam eorum, quae sunt secundum eum, figurationem.

3. Quanto igitur tutius et diligentius, quod est verum statim initio confiteri, quoniam fabricator Deus hic, ⁷qui mundum fecit, solus est Deus, et non est ⁸alius Deus praeter eum; ipse a semetipso exemplum et figurationem eorum quae facta sunt, accipiens; quam post tantam irreligiositatem et circuitum defessos, cogi aliquando in aliquo uno ⁹statuere sensum, et ex eo ¹⁰figurationem factorum confiteri?

4. †Etenim ¹¹hoc quod ¹²imputant nobis qui sunt a Valen- † *Cap. XXII.* tino, in ea quae est deorsum hebdomade dicentes nos remanere,

1. *in immensas*] In deest in Voss. et Merc. I.

2. *excidere*] Sic Voss. FEUARD. in marg. GRAB. et MASS. In reliquis excedere.

3. *Sicut passus est Basilides*] Hoc graecum sermonem prorsus redolet. Nam quod Graeci dicunt: *ἔπερ ἔπαθεν ὁ βασιλεὺς* — latino modo dicendum fuerat: quod Basilidi accidit. BILL. Observat. sacr. lib. I, c. 33.

4. *quando*] Sic ARUND. MERC. II. et (quem addo) Voss., in quo legi *qn* cum signo abbreviationis. Horum Codd. auctoritatem secutus est solus MASS. Ceterae edit. habent *quoniam*.

5. *super hos*] Sic Voss. (GRAB. errat.) FEUARD. in marg. GRAB. MASS. In ARUND. et MERC. deest *super*, sed recte legitur *hos*; in antiquioribus edit. pro *hos* compareret *horum*.

6. *super hunc*] Sic CLAROM. et (a GRABIO neglectus) Voss., quorum auctoritate cum MASS. *hunc* scribo pro *hanc*, uti

legitur in reliquis edit.

7. *qui mundum fecit*] GRAB. haud quidem dicens, qua fretus auctoritate, excudi iussit: *qui mundum talem fecit*. Vox *talem*, quum desit in Voss. MERC. II. omnibusque ceteris edit., omisi.

8. *alius Deus*] Deus non compareret in ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II.

9. *statuere sensum*] Graece *ἐρείδεν τὸν νοῦν*, i. e. mentem figere. BILL. I. I.

10. *figurationem factorum*] Sic CLAROM. et MASS. In FEUARD. (marg.) Voss. ARUND. MERC. II. et GRAB. recte legitur *figurationem*, sed perperam *factorem*. Edit. ERASM. GALL. et FEUARD. pessime *figuratione factorem*.

11. *hoc quod*] ERASM. GALL. GRYN. *hi qui*. Sed FEUARD. se nostram lectionem ex Cod. VET. depromississe dicit. ARUND. MERC. II. et Voss. *hi quod*.

12. *imputant*] Graece *ὀνειδίζουσι* vel *ἐγκαλοῦσι* i. e. exprobrant vel accusant. BILL. I. I.

quasi non attollentes in altum mentem, neque quae sursum sunt sentientes, quoniam ¹portentiloquium ipsorum non recipimus; hoc idem ipsum qui a Basilide sunt, his imputant, quasi his adhuc circa ea quae deorsum sunt volutantibus usque ad primam et secundam octonationem, et post triginta Aeonas indocte putare eos statim invenisse eum, qui ²super omnia est, Patrem, non investigantes sensu in id quod est super CCCLXV caelos Pleroma, ³quae est supra quadragintaquinque ogdoadas. Et illis iterum iuste quis imputabit, fingens quatuor millia et CCC et LXXX caelos, vel Aeonas, quoniam hi dies anni tantas horas habent. Si autem quis et noctium apponat, duplicans praedictas horas, magnam multitudinem octonationum et innumerabilem quandam Aeonum operositatem putans adinvenisse, adversus eum, qui est super omnia Pater, ⁴omnium semetipsum perfectiorem suspicans, eadem omnibus imputabit, quoniam non sufficient in altitudinem eius, quae ab ipso dicebatur multitudo caelorum, vel Aeonum; sed deficientes vel in ea, quae ⁵sunt deorsum, vel ⁶in medietatem perseverant.

C A P. XVII.

† Mass. 138.

1. †Eius igitur, quae est secundum Pleroma ipsorum, dispositionis et maxime eius, quae est secundum primam ogdoadem, tantas contradictiones et aporias ⁷habentes, inspiciamus et reliqua; propter illorum ⁸insensationem et nos de his quae non sunt quae-rentes; necessarie autem et ⁹hoc facientes, quoniam huius ¹⁰rei cre-dita est nobis procuratio, et qui ¹¹velimus omnes homines ad agni-

1. portentiloquium — idem ipsum] In MERC. II. *potentiloquium*; sed *idem* deest.

2. super omnia] Sic MASS. et MS. VOSS. In ceteris editt. *supra omnia*.

3. quae est — ogdoadas] Sic CLAROM. VOSS. MERC. II. GRAB. et MASS. In reliquis *ogdoades*. Cum GRABIO legendum censeo *quod est pro quae est* Nam quod dicit MASS., Interpretem fortasse posuisse *ogdoadas pro ogdoas*, nescio, an id e Codicis alicuius scribendi modo iure concludere possit. Saepius enim monui, a librariis graecas voces plerumque falsissime esse scriptas.

4. omnium semetipsum perfectiorem] πάντων ἑαυτὸν τελειότερον.

5. sunt] ERASM. in marg. *sint*. Itaque Codd. MERC. et CLAROM.

6. in medietatem] Sic CLAROM. ARUND. MERC. II. VOSS. (quem addo) et MASS. Ceteri in *medietate*. MASS. observat: in hic accipitur pro *ad vel circa*.

7. habentes] GRABIO legi mavult *habentis* et eius — *habentis* Graecorum more

(ταύτης ἐχοίσης) scriptum putat pro *ea habente*. Sed MASS. recte respondet: „Habentes refertur ad *inspiciamus*, quod proinde verbum ab ea voce maiori distinctionis nota divellendum non erat; sed haec nota apponenda est ante *propter illorum* cett. et tunc planus erit sensus. Scilicet: *quum tantas contradictiones et aporias seu difficultates inextricabiles habeamus adversus eam quae est cett. inspiciamus et reliqua* cett. *propter illorum insensationem*, et nos de his quae non sunt quae-rentes, id est: ut eorum insaniam efficacius comprimatur, quaestionem et nos ex eorum hypothesi instituentes de his quae non sunt seu impossibilia sunt. Id argumentum ad hominem vulgo dicitur in scholis.“

8. insensationem] Codd. MERC. *immensationem*.

9. hoc] Codd. MERC. *haec*.

10. rei] Hanc vocem addidit FEUARD. Consentit VOSS.

11. velimus] Sic ARUND. VOSS. MERC. II.

tionem veritatis venire; et quoniam *tu ipse ¹postulaveris accipere a* *Grab. 147.*
nobis multas et universas eversionis eorum occasiones.

2. ²Quaeritur igitur, quemadmodum emissi sunt reliqui Aeones? ³Utrum uniti ei qui emisit, quemadmodum a sole radii, an ⁴efficabiliter et partiliter, uti sit unusquisque eorum separatim, et suam figurationem habens, quemadmodum ab homine homo et a pecude pecus? Aut secundum germinationem, quemadmodum ab arbore rami? Et ⁵utrum eiusmodi substantiae exsistebant his, qui se emiserunt, an ex altera quadam substantia substantiam habentes? Et utrum in eodem emissi sunt, ut eiusdem temporis essent sibi; an secundum ordinem quendam, ita ut antiquiores quidam ipsorum, alii vero ⁶iuniores essent? Et utrum ⁷simplices quidem et uniformes, et undique sibi aequales et similes, quemadmodum spiritus et lumina emissa sunt; an compositi et differentes, dissimiles membris suis?

3. Sed si quidem efficabiliter et secundum suam genesin unusquisque illorum emissus est secundum hominum similitudinem; vel generationes Patris erunt eiusdem substantiae ei et similes generatori; ⁸vel [si] dissimiles parebunt, ex altera quadam substantia confiteri eos esse necesse est. Et si quidem Patris generationes similes emissori, impassibilia perseverabunt ea quae emissa sunt, quemadmodum et is qui emisit illa; si autem ex altera quadam substantia, quae est capax passionum, unde haec dissimilis substantia intra illud, quod est incorruptelae, Pleroma? Adhuc etiam secundum hanc rationem unusquisque eorum separatim divisus ab

FEUARD. in marg. GRAB. MASS. Ceteri vellemus.

1. *postulaveris*] GRAB. hoc ante *postulaveris* iure expunxit auctoritate Cod. Voss. Consentit MASS., nam hoc est super-
vacaneum.

2. *Quaeritur*] CLAROM. et Voss. quae-
retur, nec ita male.

3. *Utrum*] In ERASM. 1548. 1563. 1567 et GALL. *perperam verum* legitur, quod FEUARD. ex VET. Cod. emendavit, cum quo consentiunt ARUND. Voss. et MERC. II.

4. *efficabiliter et partiliter*] MASS. se in Cod. CLAROM. *effugabiliter* legisse ait, quam lectionem scribae vitio ortam putat, quum in aliis omnibus MSS. *efficabiliter* scriptum sit. Eandem lectionem in Cod. Voss. reperi, in quo legitur: *quemadmodum a solis gradu coneffugabiliter et partiliter.* GRAB. existimat, duo adverbia graecis *ποιητικῶς καὶ μεριστικῶς* respondere; eaque MASS. *τῷ*

uniti ei qui emisit opponi recte censet hoc sensu: quaerit Irenaeus, num Aeones emissi sint coniuncti cum emittente, an ab eo soluti atque separati. *Partiliter* FEUARD. restituit pro *pariter*, quod legitur in ERASM. et GALL. editi.

5. *utrum eiusdem substantiae exsistebant his*] Pro *exsistebant cum his*; phrasis est a Graecis desumpta. Graeci enim dicunt: *τῆς αὐτῆς οὐσίας ἦσαν τοῖς αὐτοῖς προβεβληκόσι.* BILL. I. I.

6. *iuniores*] Sic Cod. Voss. omnesque editores praeter GRABUM, qui cum ARUND. legit *iuniores*. Infra § 4 huius cap. legitur *iuvenius*: et § 5 exstat *iunior* et *iunior*.

7. *simplices quidem*] Sic CLAROM. et MASS., ceteri omnes *simplices quidam*.

8. *vel [si]*] Si, quod deest in omnibus, quod equidem scio, Codd. et duabus prioribus ERASMI editi. expungere nolui, sed uncinis inclusi.

altero ¹intelligetur, quemadmodum ²homines, non admixtus nec unitus alter altero, sed in figuratione discreta et circumscriptione ³definita et magnitudinis quantitate unusquisque ipsorum deformatus; quae propria corporis sunt, et non spiritus. Iam igitur non spiritale Pleroma esse dicant, nec semetipsos spiritales; siquidem, velut homines, Aeones ipsorum epulantes sedent apud Patrem, et ⁴ipsum tali figuratione existentem, quemadmodum detegunt eum qui ab eo ⁵emissi sunt.

Cap. XXIII.

4. Si autem, velut a lumine lumina accensa, sunt Aeones a Logo, Logos autem a No, et Nus a Bytho, velut verbi gratia a facula faculae; generatione quidem et magnitudine fortasse distabunt ab invicem: eiusdem autem substantiae quum sint cum principe emissionis ipsorum, aut omnes impassibiles perseverant, aut et Pater ipsorum ⁶participabit passiones. Neque enim quae postea accensa est facula, alterum lumen habebit, quam illud quod ante eam fuit. Quapropter et lumina ⁷ipsorum composita et unum, in principalem unionem recurrunt, quum fiat unum lumen quod fuit et a principio. Quod autem ⁸iuvenius est et antiquius, neque in ipso lumine intelligi potest, (unum enim lumen est totum) nec in ipsis quae perceperunt lumen faculis: (etenim ipsae secundum substantiam materiae ⁹id tempus habent; una enim et eadem est facularum materia) sed tantum secundum ¹⁰accensionem, quoniam altera quidem ante ¹¹pusillum tempus, altera autem nunc accensa est.

Cap. XXIV.

* Grab. 148.

5. *Labes igitur eius, quae est secundum ignorantiam, passionis aut universo similiter Pleromati ipsorum proveniet, quum sint eiusdem substantiae, et erit ¹²in ignorantiae labe id est semetipsum ignorans Propator; aut similiter omnia impassibilia perseverabunt ea, quae sunt intra Pleroma, lumina. Unde igitur circa iuniorem

1. intelligetur] Sic ARUND. VOSS. MERC. II. FEUARD. in marg. GRAB. et MASS. Sed in ERASM. et GALL. intelligeretur.

2. homines] In nonnullis ERASM. et FEUARD. editi. perperam hominem. Nostram lectionem habent ARUND. et VOSS.

3. definita] Sic ARUND. VOSS. (a GRABIO iterum neglect) et MASS. In reliquis diffinita.

4. ipsum] VOSS. male ipsi.

5. emissi] Sic ARUND. VOSS. FEUARD. in marg. GRAB. MASS. In reliquis missi.

6. participabit] Sic VOSS. GRAB. MASS. Ceteri male participavit.

7. ipsorum] Ita ARUND. VOSS. FEUARD. in marg. GRAB. et MASS. Reliqui vero ab ipso.

8. iuvenius] Vide FEUARDENTIIUM in Appar. nostro.

9. id tempus] Sic ARUND. VOSS. MERC. II. GRAB. et MASS. Sed ceteri omnes id temporis. Observat GRAB. idem legendum esse pro id.

10. accensionem] ARUND. et VOSS. accensionem.

11. pusillum tempus] ARUND. tempus illum. ERASM. GALL. GRYN. FEUARD. tempus illud. Vox pusillum a MASS. auctoritate CLAROM. VOSS. (in quo deest tempus) et FEUARD. in marg. in textum recepta est. Recte dicit MASS.: „hanc enim lectionem exigere videtur oppositionis ratio: altera ante pusillum tempus, altera autem nunc.“

12. in ignorantiae] In male omissum in VOSS. et MERC. II.

Aeonem passio, si paternum lumen † est, ex quo omnia constituta † *Mass. 139.*
 sunt lumina, quod naturaliter impassibile est? ¹Quomodo autem
 et iuvenior aliquis aut senior in ipsis Aeon dici potest, quum sit
 unum lumen totius Pleromatis? ²Et si quis stellas dicat eos, ni-
 hilominus eadem universi apparebunt natura participantes. Etenim
 si *stella a stella in claritate differt*, sed non secundum qualitatem ^{1. Cor. XV.}
 nec secundum substantiam, secundum quam passibile aliquid vel im- ^{41.}
 passibile est; ³sed aut universos, ex lumine quum sint paterno,
 naturaliter impassibiles et immutabiles esse oportet, ⁴aut universi
 cum paterno lumine et passibiles et ⁵commutationum corruptionis
 capaces sunt.

6. Haec autem eadem ratio ⁶sequetur, etsi velut ab arbore
 ramos dicant a Logo natam esse emissionem Aeonum; quum Logos
 a Patre ipsorum generationem habeat: eiusdem enim substantiae
 omnes inveniuntur cum Patre, tantum secundum magnitudinem, sed
 non secundum naturam differentes ab invicem, et magnitudinem
 complentes Patris, quemadmodum digiti complent manum. Si igitur
 Pater in passione et ignorantia, et ii utique, qui ex eo generati
 sunt, Aeones. Si autem impium est Patri omnium ignorantiam et
 passionem affingere, quomodo ab eo ⁷emissum dicunt Aeonem pas-
 sibilem, ⁸et hoc ipsi Sophiae Dei eandem impietatem ⁹affligentes,
 semetipsos religiosos esse dicent?

7. Si autem quomodo a sole radios Aeonas ipsorum emissio-
 nes habuisse dicent, eiusdem substantiae et de eodem omnes quum
¹⁰sint, aut omnes capaces passionis erunt cum eo, qui ipsos emisit,
 aut omnes impassibiles perseverabunt. Non enim iam quosdam
 impassibiles, quosdam autem passibiles possunt ex tali emissionem
 confiteri. Si igitur omnes impassibiles dicunt, ipsi suum argumen-
 tum dissolvunt. Quomodo enim passus est minor Aeon, si omnes
¹¹erant impassibiles? Si autem omnes dicunt participasse ¹²passio-

1. *Quomodo autem iuvenior*] Omnes
 edit. ante iuvenior habent *et*, quod au-
 ctoritate MS. Voss. expunxi. Labentius
 legissem: quomodo aut iuvenior.

2. *Et si quis stellas dicat eos*] Sic pri-
 mus FEUARD. Sed in ERASM. GALL. GRYN.
 perperum *et si quas stellas dicant eas*.
 Consentit Voss.

3. *sed aut*] Sed mihi quidem prorsus
 supervacaneum videtur.

4. *aut universi*] Voss. MERC. II. et
 ERASM. 1526. 1528 *aut universos*.

5. *commutationum corruptionis*] ERASM.
 in prioribus edit. *commutationes corrup-*
tionis. Voss. et MERC. II. *commutatio-*
nem corr.

6. *sequetur*] Voss. *sequitur*; MERC. II.
sequatur.

7. *emissum*] ERASM. in priorib. edit.
 CLAROM. ARUND. MERC. II. et Voss. *emis-*
sam Aeonam, quia sermo est de Sophia.

8. *et hoc*] *Et quidem* graecum *καὶ*
τοῦτο reddere debuisset Interpres. GRAB.

9. *affligentes*] ERASM. GALL. *affligentes*.
 GRYN. in marg. scribit: *quid si affligen-*
tes legas? Codd. MERC. *affligentes*.

10. *sint*] MERC. II. et Voss. *sunt*.

11. *erant*] Sic FEUARD. GRAB. MASS. et
 Codd. ARUND. VOSS. et MERC. I. Sed
 ERASM. GALL. et MERC. alter *erunt*.

12. *passionis huius*] Sic omnes Codd.
 et editores praeter FEUARD. qui BILLI

nis huius, quemadmodum ¹quidam audent dicere, quia a Logo quidem coepit, ²derivatio autem in Sophiam; ³in Logum, huius Nun Propatoris, passionem ⁴revocantes, arguentur et Nun Propatoris et ipsum Patrem in passione fuisse confitentes. Non enim ut compositum animal quiddam est omnium Pater praeter Nun, quemadmodum praeostendimus; sed Nus Pater, et Pater Nus. Necesse est itaque et eum, qui ex eo est Logos, immo ⁵magis autem ipsum Nun, quum sit Logos, perfectum et impassibilem esse; et eas quae ex eo sunt emissiones, eiusdem substantiae quum sint, cuius et ipse, perfectas et impassibiles et semper similes cum eo perseverare, quae eas emisit.

8. Non igitur iam Logos quasi tertium ordinem generationis habens ignoravit Patrem, quemadmodum docent hi: hoc enim in hominum quidem generatione fortasse putabitur ⁶verisimile esse, eo
 * Grab. 149. quod saepe ignorant suos parentes; * in Logo autem Patris omnimodo impossibile est. Si enim existens in Patre cognoscit hunc, in quo est, hoc est semetipsum, non ignorat; et quae ab hoc sunt emissiones, virtutes eius existentes et semper ei adstantes, ⁷non ignorabunt eum, qui se emisit, quemadmodum nec radii solem. ⁸Non capit igitur Dei Sophiam, eam ⁹quae intra Pleroma est, quum sit a tali emissionem, sub passione cecidisse, et talem ignorantiam concepisse. Possibile est autem eam, quae est a Valentino, ¹⁰sapientiam, quum sit de diaboli emissionem, ¹¹in omni passione fieri et

auctoritate fretus excudi iussit *passioni huius*. BILLIO concedimus, Interpreti graeca μετασχεῖν τοῦτου τοῦ πάθους vendenda fuisse participasse passioni huius; nihilominus tamen nostra lectio genuina est Interpretis ad verbum vertentis.

1. *quidam*] Voss. *quidem*.

2. *derivatio*] BILL. Observ. sacr. lib. I. c. 34: Hic equidem, ait, *derivavit* emendare non dubitem. Priore enim libro c. 1 haec Irenaei verba sunt: ἐνῆρξατο μὲν ἐν τοῖς περὶ τὸν Νουν, ἀπέσκηψε δὲ εἰς τοῦτον, exorsa quidem fuerat (passio) in iis qui sunt erga Nun, *derivavit autem in hunc*. — At vero recte censet MASS., lectionem non esse sollicitandam, quippe quae huc optime quadret.

3. *in Logum, huius Nun Propatoris*] GRABRIUS loco accusativi Nun genitivum Mentis legi vult. Recte opponit MASS., illa: huius Nun Propatoris per appositionem esse explicanda. Sed addendum fuisset MASSUETO, Irenaeum, qui Logon et Nun unum eundemque putat, magis sententiam ecclesiae, quam Gnosticorum

secentum esse, qui Logon et Nun tanquam diversas personas distinguere solebant.

4. *revocantes arguentur*] Pro *revocare arguentur* vel *convincentur*, graece ἀνα-γέροντες ἐλεγχθήσονται. BILL. Obs. sacr. lib. I. c. 33.

5. *magis*] Deest haec vox in Voss.

6. *verisimile esse*] Sic GRAB. et MASS. secundum ARUND. et Voss. In MERC. I. *verisimiles*. Sed in reliquis edit. et altero MERC. *verisimilius*. In MS. Voss. deest esse, quod omitti potest.

7. *non ignorabunt*] Non addidit FEUARD. consentiente Voss.

8. *Non capit*] Οὐκ ἐνδέχεται, fieri non potest.

9. *quae intra — a tali*] Quae additum, a tali pro at illi restitutum est a FEUARD. auctoritate VET. Codicis, quocum consentit Voss.

10. *sapientiam*] Voss. et MERC. II. *sapientia*.

11. *in omni passione fieri*] Recte monet BILL. l. I., Interpretem saepissime uti verbo fieri pro esse aut versari, uti hoc ipso capite: priusquam in passioni-

profundum ignorantiae fructificare. Ubi enim ipsi testimonium perhibent de matre sua, dicentes eam Aeonis errantis generationem esse, iam non quaerere oportet causam, propter quam filii ¹huiusmodi matris ignorantiae semper natent in ²profundo.

9. ³Praeter has autem emissiones ego quidem iam non intelligo alteram posse eos dicere; sed ne ipsi quidem alteram quantam proprietatem emissam reddentes aliquando, cogniti sunt nobis, licet valde multam de huiusmodi speciebus quaestionem habuerimus um eis; hoc autem solum dicunt, ⁴quoniam emissi sunt unusquisque illorum, et illum tantum ⁵cognovisse, qui se emisit, ignorans utem eum, qui ante illum est. Iam non autem cum ostensione progrediuntur, quemadmodum emissi sunt, aut quomodo capit tale quid ⁶in spiritalibus fieri. ⁷Quaecunque enim progressi fuerint, obliabuntur, et a recta ratione ⁸circūmeuntes circa veritatem, in tantum uti eum, qui est a ⁹No Propatoris ipsorum emissus Sermo, in ¹⁰deminorationem eum emissum dicant: (Nun enim perfectum a perfecto Bytho progeneratum iam non potuisse eam, quae ex eo est, missionem facere perfectam, sed ¹¹obcaecatam circa agnitionem et magnitudinem Patris; et Salvatorem symbolum mysterii huius ostensisse in eo, qui a nativitate caecus fuit, quoniam ¹²sic caecus emissus est a Monogene Aeon, id est ignorantia) ignorantiam et caecitatem commentientes Verbo Dei, ¹³secundam secundum † eos a Pro- † Mass. 140. ratore emissionem habenti. Admirabiles Sophistae et altitudines investigantes incogniti Patris et supercaelestia sacramenta enarrantes, ¹⁴in quae cupiunt angeli prospicere! uti discant quoniam a No eius 1. Petr. I. 12.

us fierent; et cap. seq. § 2 quomodo ursus-Enthymesis eius cum passione proeffens separatim poterat fieri? Atque § 6 elle intra eum fieri. Ita et cap. 31 et 32 a omnibus operibus fieri.

1. huiusmodi] Voss. et MERC. II. eiusmodi.

2. profundo] ERASM. GALL. ARUND. TTOR. et MERC. II. profundum. In Voss. eest in.

3. Praeter] MERC. I. propter.

4. quoniam] Haud raro quoniam scribit Int. pro quod.

5. cognovisse] Scribendum erat cognoverit. MASS.

6. in spiritalibus] FEUARD. addidit in, nod legitur etiam in MS. Voss.

7. Quaecunque] Sic restituit FEUARD. auctoritate VET. Codicis pro quandocunque. Emendationi favent ARUND. Voss. et MERC. II. In marg. edit. ERASMI quonunque legi.

8. circūmeuntes] Hanc optimam lectionem, a Codd. CLAROM. et Voss. suppeditatam, MASS. bene in textum recepit. Ceteri omnes caecutientes.

9. No Propatoris] ERASMI priores edit. et ARUND. propatori; ERASMI posteriores, porro GALL. et FEUARD. propator. — MERC. II. propiatori.

10. deminorationem] Graece ὑστέρημα, quod Int. plerumque vertit labe.

11. obcaecatam] FEUARD. in marg. et Voss. obcaecatam.

12. sic caecus] Sic bene restituit GRAB. ex Cod. ARUND.

13. secundam] Hanc vocem addidit MASS. ex MS. CLAROM., addere potuisset GRAB. ex Cod. Voss.

14. in quae] Ita Codd. VET. ARUND. MERC. I. et (quem addo) Voss. atque edit. GRAB. MASS. In N. T. consona leguntur εἰς ἃ. Sed ERASM. GALL. FEUARD. cum MSS. MERC. altero et CLAROM. in quem, uti legitur in Vulgata.

Patris, qui super omnia est, emissum Verbum, caecum ¹emissum, id est ignorans Patrem, qui se emisit.

10. Et quemadmodum, o vanissimi Sophistae, Nus Patris, immo etiam ipse Pater, quum sit Nus et perfectus in omnibus, imperfectum et caecum Aeonem emisit suum Logon, quum possit statim et agnitionem Patris cum eo emittere? Quemadmodum Christum postgenitum quidem reliquis, perfectum autem dicitis emissum; multo magis igitur, qui est eo aetate ²provecior Logos, ab eodem Nu perfectus utique ³emitteretur et non caecus; nec ille rursus ⁴plus caecos, quam se, Aeonas emitteret, quoadusque Sophia vestra semper excaecata, tantam malorum enixa est substantiam. Et huius malitiae causa est Pater vester: magnitudinem enim et virtutem Patris ⁵causas ignorantiae esse dicitis, Bytho assimilantes eum, et nomen hoc ei apponentes innominabili Patri. Si autem ignorantia malum, omnia autem mala ex ea ⁶floruisse definitis, huius autem causam magnitudinem et virtutem Patris dicentes, malorum factorem eum ostenditis. Id enim, quod non potuerit contemplari magnitudinem eius, causam dicitis mali. Sed si quidem impossibile ⁷erat Patri notum semetipsum ab initio his, quae ⁸ab eo facta sunt, fa-

* *Grab. 150.* cere; ⁹inincusabilis erat, qui non poterat ^{*}ignorantiam auferre eorum, qui post se sunt. Si autem postea volens, eam quae secundum progressionem emissionum aucta fuerat, ignorantiam et inseminatam Aeonibus auferre potuit, multo magis prius eam, quae nondum erat, ¹⁰ignorantiam volens non ¹¹permitteret fieri.

11. Quoniam igitur quando voluit agnitus est, non tantum Aeonibus, sed et his, qui in novissimis temporibus ¹²erant hominibus; non volens autem ab initio agnosci, ignoratus est: causa

1. *emissum id est*] Emissum deest in ARUND., id omittit Cod. Voss.

2. *provecior*] Voss. minus recte *profectior*.

3. *emitteretur*] FEUARD. in marg. et Voss. *emittetur*.

4. *plus caecos quam se*] Sic ARUND. CLAROM. et (neglectus a GRABIO) Voss., atque editi. GRAB. et MASS. Reliqui omnes vitiose habent *plus caecus quam si*, nisi quod MERC. Codd. pro *si* praebent *se*.

5. *causas ignorantiae*] In Voss. post haec verba legi igitur, quod tamen abundat.

6. *floruisse*] ERASM. GALL. FEUARD. et aliter Cod. MERC. *fluxisse*.

7. *erat*] MERC. I. erit.

8. *ab eo*] Ita ERASM. GRAB. MASS. omnes-

que Codd. — FEUARD. perperam scripsi ea; sed in GALL. edit. utrumque ea ad eum deest.

9. *inincusabilis erat, qui non poterat* Sic VET. Voss. FEUARD. GRAB. MASS. Consentit ARUND. quoad vocem *inincusabilis*. — Sed ERASM. GALL. GRYN. in *excusabilis erat, quoniam poterat*.

10. *ignorantiam*] „Ignorantia legitur in Cod. Voss.“ GRAB. Quod falsissime adnotavit vir doctus: hic enim recte habet Voss. *ignorantiam*; sed paullo ante perperam *ignorantia*.

11. *permitteret*] Sic restituit GRAB. secundum Cod. Voss. In ERASM. GALL. FEUARD. male *permittere*.

12. *erant hominibus*] Has voces ex MS. Voss. addidit GRAB., quas etiam in CLAROM. reperit MASS.

ignorantiae secundum vos est voluntas Patris. Si enim praesciebat haec sic futura, quare utique, priusquam fieret, non abscidit ignorantiam ipsorum, quam postea, velut ex poenitentia, curat ¹per emissionem Christi? ²Quam enim per Christum agnitionem omnibus fecit, multo ante poterat facere per Logon, qui et primogenitus erat ³Monogenûs. Vel si ⁴praesciens voluit fieri haec, semper perseverant ignorantiae opera, et nunquam praetereunt. Quae enim ex voluntate Propatoris vestri facta sunt, perseverare oportet cum voluntate eius qui voluit; vel si praetereunt haec, cum his ⁵praeteriet et voluntas eius, qui substantiam ⁶ea habere voluit. Quid enim et discentes requieverunt Acones et perfectam agnitionem perceperunt, ⁷quoniam incapabilis est et incomprehensibilis Pater? Hanc autem agnitionem habere potuerunt priusquam in passionibus fierent; non enim deminorabatur magnitudo Patris ab initio scientibus his, quia incapabilis et incomprehensibilis est Pater. Si enim propter immensam magnitudinem ignorabatur; et propter immensam dilectionem impassibiles debebat conservare eos qui ex se nati erant, quoniam nihil prohibebat, sed magis utile erat, ab initio cognovisse eos, quoniam incapabilis et incomprehensibilis est Pater.

C A P. XVIII.

Cap. XXV.

1. Quomodo autem non vanum est, quod etiam Sophiam eius dicunt ⁸in ignorantia et in deminoratione et in passione fuisse? Haec enim aliena sunt a Sophia et contraria; sed ⁹nec affectiones eius sunt. Ubi enim est improvidentia et ignorantia utilitatis, ibi Sophia non est. Non iam igitur ¹⁰Sophiam passum Aeonem vocent; sed aut vocabulum eius aut passiones praetermittant. Et ¹¹Plenitudinem autem universam non dicant spiritalem, si intra ipsam

1. per emissionem] Sic emendavit FEUARD. procul dubio ex Cod. VET. In Cod. Voss. legi per missionem; super priorem in scriptum est e. ERASM. GRYN. ARUND. OTTOB. MERC. II. per missionem, quae GALL. in unam vocem falso contraxit.

2. Quam enim] Sic primus GRAB. ex MS. Voss. At ERASM. GALL. FEUARD. qui enim. — MERC. Codd. quae enim.

3. Monogenûs] Μονογενοῦς.

4. praesciens] Alter MERC. Cod. pñs, quod legitur praesens.

5. praeteriet] Voss. minus recte praetiriet.

6. ea] Sic se pro eam ex Codd. MERC. reposuisse GRAB. dicit. Sed dicendum fuisset, in illis Codd. falso scriptum esse substantia mea pro substantiam ea. In Voss. male substantiam meam.

7. quoniam incapabilis est] MASS. dicit: „Pro quod incapabilis sit. Graece ὁ ἀχώρητός ἐστι καὶ ἀκατάληπτος, sup. lib. I. c. 2, 5.“ Pro incapabilis legitur in Voss. incaptibilis.

8. in ignorantia et in deminoratione] GRAB. ait: „in Cod. Voss. perperam legitur: ignorantia et deminoratio est.“ Quod falsissimum est; nostram lectionem reperi in Voss., nisi quod ante deminoratione abest in.

9. nec affectiones] Cod. ARUND. neque ad confictiones.

10. Sophiam passum Aeonem] Sic Codd. VET. ARUND. Voss. MERC. II. et FEUARD. GRAB. MASS. In reliquis pro passum legitur passam.

11. Plenitudinem] Πληρώμα.
22 *

Aeon hic, quum esset in passionibus tantis, conversatus est. Haec enim ne anima quidem fortis, non dicam spiritualis substantia, ¹percipiet.

2. Quomodo autem rursus Enthymesis eius cum passione procedens separatim poterat fieri? Enthymesis enim esse intelligitur ²erga aliquem; ipsa autem seorsum nunquam fiet. Exterminatur enim et absorbetur mala a bona enthymesi, quemadmodum ³aegrimonium ab incolumitate. Quae enim erat ⁴prior Enthymesis ⁵passionis? Exquirere Patrem et magnitudinem ⁶eius considerare. Quid autem suasa est postea et convaluit? Quoniam incomprehensibilis, et qui inveniri non possit, est Pater. Non igitur bonum erat, quod vellet cognoscere Patrem; et propter hoc ⁷est et passibile; sed quando suasa est quoniam ⁸investigabilis esset Pater; ⁹et convalescens. Sed ille ipse ¹⁰Nus, qui quaerebat Patrem, cessavit secundum eos adhuc quaerere, ¹¹discens quoniam incomprehensibilis est Pater.

Cap. XXVI.

* Grab. 151.

3. * Quemadmodum igitur Enthymesis poterat separata concipere passiones, quae et ipsae affectiones eius erant? Affectio enim ¹⁰erga aliquem fit, ¹¹ipsa autem seorsum non potest esse nec constare. Non solum autem instabile hoc est, sed etiam contrarium ei, *quod est a Domino nostro dictum: Quaerite, et invenietis.* Dominus enim quaerendo et inveniendo Patrem, perfectos consummat discipulos; is autem, qui sursum est, Christus ipsorum, per id, quod praecepit Aeonibus non quaerere Patrem, suadens quoniam etsi multum laboraverint, non eum invenient, perfectos eos consummavit. ¹²Et siquidem perfectos aiunt in eo, quod dicant invenisse

Math. VII. 7.

1. percipiet] Voss. participet.

2. erga aliquem; ipsa] Erga, quod legitur in editione principe, deest vero in omnibus reliquis ERASMI editi. GALL. et GRYN., restituit FEUARD. consentientibus ARUND. MERC. II. et Voss. Ipsa legitur in solo Cod. CLAROM. Sed FEUARD. ipsa pro ipsum restituit BILLII iudicio fretus.

3. aegrimonium] Barbare posuit Int. pro aegrimonia; quae vox non modo apud poetas occurrit, sed et apud Ciceronem ad Att. 12, 38: ferrem graviter, si novae aegrimoniae locus esset. GRAB.

4. prior — passionis] Graecismus, uti MASS. recte observat, pro prior passione.

5. est et passibile] Sic ERASM. GALL. GRYN. MASS. et Codd. ARUND. et MERC. II. Sed FEUARD. GRAB. et MSS. CLAROM. Voss. esset passibile. Priorum lectionem cum MASS. praefero, qui eam magis cohaerere dicit cum praecedentibus.

6. investigabilis] Hanc vocem pro investigabilis accipiendam et graecae ἀνεξιχνίαστος respondere monet BILL. l. l. Eodem modo scripsit Int. supra lib. I, 2, 2 p. 21 investigabile Patris; et Vulgata Rom. 11, 33.

7. et convalescens] Supple est aut erat.

8. Nus qui] Qui addidit FEUARD. — Consentiant ARUND. et Voss.

9. discens] ERASM. GALL. GRYN. dictus. Sed FEUARD. GRAB. MASS. et Codd. ARUND. Voss. ac MERC. II. discens. — Errat enim GRAB., qui dicit in MERC. Codd. vitiose legi dicens.

10. circa] Erga saepissime scribit Int. pro circa.

11. ipsa] Sic restituit FEUARD. ex VET. Cod. (consentit Voss.) pro ipse, uti legitur in ERASM. GALL. et GRYN.

12. Et siquidem perfectos] ERASM. 1526. 1528 et siquidem profecto (in marg. per-

Bythum ipsorum; Aeonas autem in eo, ¹quod suasi sint quoniam investigabilis est, qui ab eis inquirebatur.

4. Quum igitur ipsa Enthymesis non possit sine Aeone separatim consistere, adhuc maius inferunt mendacium de passione eius, separatim rursus dividentes eam et hanc esse substantiam dicentes materiae. Quasi non esset lumen Deus, nec adesset sermo qui posset eos arguere et evertere nequitiam ipsorum. Utique enim quodcunque sentiebat Aeon, hoc et patiebatur; ²et quod patiebatur, hoc et sentiebat: et non aliud erat apud eos Enthymesis eius, nisi passio incomprehensibilem comprehendere excogitantis, et passio Enthymesis: impossibilia enim sentiebat. Quemadmodum itaque poterat affectio et passio ab Enthymesi seorsum separari et ³substantia tantae materiae fieri, quando ⁴et ipsa Enthymesis passio erat et passio Enthymesis? Neque igitur Enthymesis sine Aeone, neque affectiones sine Enthymesi separatim habere possunt substantiam; et soluta est et hic rursus regula ipsorum.

5. Quemadmodum autem et solvebatur et patiebatur Aeon? *Cap. XXVII.* Siquidem eiusdem substantiae, cuius et Pleroma, erat; Pleroma autem universum ex Patre. Quod enim simile est, ⁵in simili non dissolvetur in nihilum, nec perire periclitabitur, sed magis perseverabit et aurescet; ⁶quemadmodum ignis in igne et spiritus in spiritu et aqua in aqua: quae autem sunt contraria, a contrariis patiuntur et vertuntur et exterminantur. ⁷Et sic si fuisset luminis emissio, non pateretur nec periclitaretur in simili lumine, sed magis effulgeret et auresceret, quemadmodum dies a sole: etenim Bythum imaginem ⁸patris sui esse dicunt. Quaecunque sunt pere-

fecto, sicque MERC. II.); idem in edit. inde a 1534 et sic quidem perfecto. — GALL. et siquidem perfectos, GRYN. eandem offert lectionem, nisi quod pro *si* legit *sic*. Cum GALL. consentiunt FEUARD. GRAB. MASS. Aut cum GRAB. pro *siquidem* lege citra auctoritatem Codicis *alicuius se quidem*; aut cum MASS. *siquidem* accipe pro *enim* et supple *se*.

1. *quod suasi sint*] ERASM. GALL. GRYN. et Codd. MERC. male *quod ipsa sint*. Emendationi favent VOSS. et ARUND., quamvis in hoc *silasi* corrupte legatur.

2. *et quod patiebatur*] Sic bene restituit GRAB. ex Cod. ARUND. pro *sentiebatur*, uti habent ERASM. GALL. et FEUARD. Consentiant Codd. CLAROM. et (quem addo) VOSS.

3. *substantia tantae materiae*] Codd. MERC. *substantia tanta materiae*; OTTOB. *tanta et materia*.

4. *et ipsa*] Et deest in Codd. ARUND. VOSS. et MERC. I.

5. *in simili*] In recte adiecit FEUARD. Consentit VOSS. et MERC. I.

6. *quemadmodum*] Enim, quod post hanc vocem legunt ERASM. GALL., recte expunxit FEUARD. Consentiant Codd. ARUND. VOSS. et MERC. II.

7. *Et sic*] Ita primus GRAB. excudi iussit secundum Codd. ARUND. MERC. II. et (quem addo) VOSS. Ceterum in ERASM. 1526. 1528 voces *se* ita excipiunt. In reliquis legitur *sic* et.

8. *patris sui*] Id est Aeonis passi, quem inferius § 7 Valentinianorum *avum* appellat, utpote *matris ipsorum patrem*, a quo et genus habent. Huius porro, etsi minus proprie, Bythum imaginem esse dicit, quia alter alteri similis. Confer lib. I. c. 5. § 1. MASS.

grina et sibi extranea animalia atque contrariâ ¹naturâ, periclitantur et corrumpuntur; quae autem sibi ²assueta sunt ³et cognata, nulum patiuntur periculum ⁴in eo conversantia, sed et salutem et vitam ex eo acquirunt. Si igitur eiusdem substantiae, cuius et universum Pleromâ, ex eo emissus fuisset hic Aeon, nunquam demutationem perciperet, quum esset in similibus et assuetis conversans, spiritalis in spiritalibus. Timor enim et expavescentia et passio et dissolutio ⁵et talia in his quidem, quae sunt secundum nos, et corporalibus fortassis fiant a contrariis; in spiritalibus autem et diffusum habentibus lumen iam non tales consequuntur calamitates. Sed

* *Grab.* 152. mihi videntur * eius passionem, qui est ⁶apud Comicum Menandrum valde amans et odibilis, Aeonis suo circumdedit. Magis enim infelicitate amantis cuiusdam hominis apprehensionem et mentis conceptionem habuerunt, qui haec finxerunt, quam spiritalis et divinae substantiae.

Cap. XXVIII.

6. Super haec quoque ⁷excogitare de quaerendo perfectum Patrem, et velle intra eum fieri, et habere eius comprehensionem, non ignorantiam nec passionem poterat ⁸inficere, ⁹et hoc Aeonis spiritali; sed magis perfectionem et impassibilitatem et veritatem. Nec enim ipsi, quum sint homines, excogitantes de eo, qui ante ipsos est, et velut iam comprehendentes perfectum et intra eius constituti agnitionem dicunt, semetipsos ¹⁰in passione consternationis esse, sed magis in ¹¹agnitione et apprehensione veritatis. Et-

1. *naturâ*] Voss. *perperam naturae*. Sic et ERASM. 1526. 1528.

2. *assueta*] Sic FEUARD. GRAB. MASS. et Cod. Voss. In reliquis *assumta*.

3. *et cognata*] Codd. CLAROM. et (quem addo) Voss. et FEUARD. in marg. *et ex eo nata*; ARUND. MERC. I. et ERASM. editt. 1526. 1528 *et eo nata*. In altero MERC. Cod. loco vocis *cognata* est lacuna. Si in Codd. pro *ex eo* legeretur *ex eodem*, lectio foret non mala.

4. *in eo*] Ita FEUARD. in marg. MERC. II. et (quem addo) Voss. et MASS. Ceteri minus recte *in ea*. MASS. dicit: porro *in eo* in neutro, quod vocant absolutum, scriptum accipio pro *in ea re, in eodem*; in eo videlicet, quod animalia conversantur in assuetis et cognatis: eo prorsus sensu, quo paullo post de Aeone scribitur: *in similibus et assuetis conversans*.

5. *et talia*] Sic FEUARD. in marg. et MASS. Ceteri *et alia*.

6. *apud Comicum Menandrum*] GRAB. et MASS. aliquid ad hunc locum obser-

vare, nobisque prodere supersederunt, ad quam Menandri fabulam Irenaeus alluserit. Constat, Menandrum scripsisse fabulam *Μισούμενος* inscriptam, cuius argumentum hoc fuisse videtur: Thrasonides miles ardentissime amabat puellam, cuius acerrimum odium in se eo excitabat, quod inepta ac stolidi iactantia facinora sua augebat. Cfr. *Menandri et Philemonis Reliquiae*. Edidit A. MEINEKE. p. 116 seqq.

7. *excogitare*] Sic primus GRAB. et MASS. sec. Cod. Voss., in quo falso quidem scriptum est *excogitaret*. In ceteris *et cogitare*.

8. *inficere*] Bene observat MASS. *inficere* graeco *ἐμποιεῖν* respondere, quod vertendum erat *inferre, inducere*.

9. *et hoc*] MERC. I. et haec. Melius fuisset *et quidem*.

10. *in passione*] In CLAROM. ARUND. Voss. MERC. II. et editt. ERASM. 1526. 1528 ante has voces legitur *non*, quod recte abest in ceteris.

11. *agnitione et apprehensione*] MERC. II. *agnitionem et apprehensionem*.

enim Salvatorem *Quderite*, et *invenietis* discipulis ¹propter hoc dixisse dicunt, ut eum, qui ab ipsis per excogitationem ²fictus est, super fabricatorem omnium inenarrabilem Bythum quaerant; et semetipsos perfectos esse volunt, quoniam inquirentes invenerunt perfectum, quum adhuc sint in terra; eum autem, qui intra Pleroma sit, Aeonem, totum spiritalem, quaerentem Propatorem et intra magnitudinem eius conantem fieri, et comprehensionem paternae veritatis concupiscentem habere, in passionem dicunt recidisse; et passionem talem, ut ³nisi ei occurrisset virtuti, quae omnia firmat, ⁴dissolutus fuisset in universam substantiam et exterminatus.

7. †⁵Vesana est haec praesumptio, et vere ⁶destitutorum a veritate sensus hominum. Quoniam Aeon hic melior est, quam ipsi, et vetustior, ipsi quoque confitentur, secundum ⁷suam regulam dicentes, se esse conceptum Enthymeseos eius Aeonis qui passus est, ita ut sit hic Aeon matris ipsorum pater, id est avus ipsorum. Et posterioribus quidem nepotibus exquisitio Patris veritatem et perfectionem et confirmationem et eliquationem a fluxibili materia facit, sicut dicunt, et reconciliationem ad Patrem; avo autem ipsorum haec eadem inquisitio ignorantiam et passionem et expavescentiam et timorem ⁸et consternationem infecit, ex quibus et substantiam materiae factam dicunt. Exquirere ergo et investigare perfectum Patrem, et concupiscentiam communicationis cum eo et unitatis, sibi quidem salutare fieri; Aeoni autem, a quo et genus habent, dissolutionis et perditionis causam fuisse ⁹dicentes, quomodo non per omnia incongruum et fatuum et irrationabile? ¹⁰Et qui assentiunt his, vere caeci, caecis ¹¹ducatoribus utentes, iuste et corruunt in subiacentem ignorantiae profundum.

Cap. XXIX.

† Mass. 142.

1. *propter hoc*] FEUARD. in mœrg. et CLEAR. *propterea*. Sed Voss. *propterea hoc*.

2. *fictus est*] Sic omnes Codd. et edit. praeter FEUARD., qui legit *factus est*, nescio qua auctoritate.

3. *nisi ei occurrisset cett.*] Haec graece leguntur I, 2, 2. p. 20: ἀναλελυσθαι εἰς τὴν δὴν οὐσίαν, εἰ μὴ τῇ σιτηριζούσῃ τὰ ὅλα συνέτιγχε δύναμει. Vide I. I. not. b.

4. *dissolutus — exterminatus*] Hanc nostram lectionem reperis in ERASM. GALL. GRYN. GRAB. MASS. ARUND. MERC. II. et (quem addo) Voss. Sed FEUARD. (haud dicens cuius Codicis fide) minus recte legit: *dissolutus fuisset et in universam substantiam exterminatus*.

5. *Vesana*] ERASM. 1548. 1560. 1563. 1567. GALL. GRYN. perperam *vesania*.

— Priores ERASMI edit. meliorem offerunt lectionem.

6. *destitutorum a veritate*] Cod. Voss. *destitutor est a veritate*.

7. *suam regulam*] Suam deest in Voss.

8. *et consternationem infecit*] Id est intulit vel incussit. Graece ἀπογλυν ἐνεποίησεν. Loquitur enim de affectionibus, in quas Aeon ille miser incidit. BILLIUS I. I.

9. *dicentes*] Cum GRABIO libentius legerem *dicere*, si Codices suffragarentur.

10. *Et qui*] *Hi*, quod ante qui legunt ERASM. GALL. FEUARD., GRABIO expunxit auctoritate Voss. et alterius MERC. Cod. Nam alter MERC. perperam habet *his qui*.

11. *ducatoribus*] Graece ὁδηγοῖς. Vide lib. I, 15, 2. (pag. 184 et 185) et notas f. et 11.

Cap. XXX,

C A P. XIX,

*Grab.153.

1. *Qualis est autem et de semine ipsorum sermo, ¹conceptum quidem ²illum secundum figurationem eorum, ³qui sunt erga Salvatorem, angelorum a matre ⁴informe et sine specie et imperfectum; ⁵depositum autem in Demiurgum, nesciente eo, ut per eum in eam animam, quae erat ab eo, seminatum, perfectionem et formationem percipiat? Primum quidem est dicere, quoniam imperfecti et ⁶infigurati et informes hi sunt angeli, qui sunt erga Salvatorem ipsorum, siquidem secundum illorum speciem conceptum tale quid ⁷generatum est.

2. Post deinde quod dicant ignorasse Fabricatorem eam, quae fuit seminis in eum demissio, et iterum eam, quae facta est per eum in hominem seminatio; ⁸futile verbum et vanum, ⁹quod nullo modo ostendi possit. Quemadmodum enim ignoravit illud, si substantiam aliquam et qualitatem propriam habuisset ipsum semen? Si autem sine substantia et sine qualitate et nihil erat, consequenter ¹⁰ignoravit illud. Quae enim propriam quandam ¹¹motionem et qualitatem vel caliditatis vel velocitatis vel dulcedinis habent vel claritatis cuiusdam differentiam, nec homines quidem lateant, quum sint cum hominibus; in tantum abest ut fabricatorem huius universitatis Deum, apud quem iuste non est agnitum semen ipsorum, ¹²quum sit sine qualitate universae utilitatis et sine substantia omnis actionis et in totum nihil ¹³exsistens. Et propter hoc mihi videtur etiam Dominus dixisse: *Omnis sermo otiosus, quem locuti fuerint homines, reddent pro eo rationem in die iudicii.* Omnes enim, quicumque tales sunt, otiosos sermones in aures hominum ¹⁴immit-

Matth. XII.

36.

1. conceptum] Supra lib. I, 5, 6 pag. 68 legimus: ὁ κατὰ τὴν θεωρίαν τῶν περὶ Σωτῆρα ἀγγέλων ἀπεκύησεν.

2. illum] Saepius scribit Int. illum pro illud.

3. qui sunt erga S.] Sic VET. Voss. FEUARD. GRAB. MASS. In ceteris editt. perperam: qui sunt. Ergo S.

4. informe] Sic recte legitur in ARUND. Voss. MERC. II. GRAB. MASS. Ceteri male informem.

5. depositum cell.] Graece κατατεθέν εἰς τὸν Δημιουργόν, μὴ εἰδότος αὐτοῦ, ἵνα δι' αὐτοῦ εἰς τὴν ἀπ' αὐτοῦ ψυχὴν σπαρῇ κτλ. Vide supra lib. I, 5, 6 pag. 68.

6. infigurati] GALL. male infigurari.

7. generatum est] Est, quod legitur in priorib. editt. ERASM., deest vero in posteriorib. ERASM. GALL. GRYN., a FEUARD. est additum consentientibus Voss. et

MERC. II.

8. futile — vanum] ARUND. fictile; Voss. fuit ille; MERC. I. pro vanum habet vacuum.

9. quod nullo modo ostendi possit] Graece ἀναπόδεικτον. Nam Graecorum more ostendere saepe pro probare dicit Interpres. BILLIUS l. I.

10. ignoravit] Sic FEUARD. in marg. Voss. GRAB. MASS. In reliquis editt. ignorabat. ARUND. et MERC. I. ignorabit.

11. motionem] Ita FEUARD. in marg. Voss. CLAROM. GRAB. et MASS. Sed ARUND. MERC. II. et ERASM. in prioribus editt. monitionem, in ceteris editt. notionem.

12. quum sit] Sit pro sint FEUARD. primus excudi iussit. Consentit Voss.

13. exsistens] Ita FEUARD. GRAB. MASS. ARUND. Voss. MERC. II. Sed ERASM. et GALL. perperam exsistentes.

14. immittentes] ARUND. et Voss. imittentes.

tentes, adsistent in iudicio, rationem reddituri de his, quae vane coniecerunt et mentiti sunt adversus Deum; in tantum ut semetipsos dicant propter seminis substantiam agnoscere spiritale Pleroma, ¹eo homine, qui est intus, demonstrante eis verum Patrem: (²opus enim esse animali sensibilibus erudimentis) Demiurgum autem universum semen hoc, matre deponente, suscipientem in semetipsum, omnia omnino ignorasse et nullum sensum eorum, ³quae erga Pleroma sunt, habuisse.

3. Et se quidem spiritales esse, quoniam particula quaedam *Cap. XXXI.* universitatis Patris in anima ipsorum deposita est; quum ex eadem substantia habeant animas, ex qua et Demiurgus, sicut dicunt: hunc autem semel universum suscipientem semen a matre et *habentem* *Grab. 154.* in se animalem perseverasse, et nihil in totum sensisse eorum, quae sunt superiora, quae hi semetipsos intelligere, dum adhuc sunt in terra, gloriantur, quomodo hoc non super omnem irrationabilitatem est? Etenim idipsum semen horum quidem ⁴animabus agnitionem attribuisse et perfectionem; ei autem, qui eos fecit ⁵Deo, ignorantiam attribuisse putare, vere vesanorum est et in totum mente destitutorum.

4. Adhuc etiam vanissimum est quod dicunt, in hac ⁶depositione ⁷figurari illud et augescere et ⁸paratum fieri ad susceptionem perfectae [†]rationis. Erit enim ei materiae admixtio, quam ⁹ex [†]*Mass. 143.* ignorantia et labe volunt habuisse substantiam, aptior et utilior, quam fuit ¹⁰paternum lumen ipsorum: siquidem secundum illius ¹¹inspectionem natum, informe et infiguratum fuit; ex hac autem ¹²formationem et speciem et augmentum et perfectionem assumsit.

1. eo homine] In, quod est in ERASM. et GALL. ante eo, recte primus omisit FEUARD., consentientibus ARUND. Voss. et MERC. I.

2. opus enim cett.] Graece ἔδει γὰρ τῶν ψυχικῶν (τῶ ψυχικῷ) καὶ αἰσθητῶν παιδεύματων. Vide supra lib. I, 6, 1 pag. 70.

3. quae erga Pl.] CLAROM. qui erga Pl.

4. animabus] ERASM. GALL. animae. Nostram lectionem restituit FEUARD. consentiente Voss. Sed ARUND. animalium; MERC. II. anima.

5. Deo] Sic FEUARD. GRAB. MASS. et (GRAB. erravit) COD. VOSS. At ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II. Deus.

6. depositione] Sic MS. CLAROM. et omnes editi. praeter ERASMI priores. At MSS. ARUND. VOSS. et MERC. II. et ERASM. priorib. editi. dispositione.

7. figurari] Pro formari, ut postea me-

lius scripsit Int. MASS.

8. paratum fieri cett.] Graece haec leguntur lib. I, 5, 6: ἔτοιμον γένηται εἰς ὑποδοχὴν τοῦ τελείου (λόγου).

9. ex ignorantia et labe] Sic FEUARD. GRAB. MASS. et COD. VOSS. Sed in ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II. legitur ex ignorantiae labe.

10. paternum] COD. VOSS. et CLAROM. minus recte verum: infra enim et alibi sermo est de paterno lumine.

11. inspectionem] Ita CLAROM. VOSS. ARUND. GRAB. et MASS. Sed in ERASM. GALL. et FEUARD. perperam dispositionem, quamvis in marg. priorum ERASMI editi. legatur inspectionem. Vide quae observavi ad § 1 huius capitis verba: conceptum quidem.

12. formationem] Sic primus FEUARD., consentiunt ARUND. VOSS. et MERC. I. — Sed ERASM. GALL. formatione.

†*Cap. XXXII.*† Si enim quod est a Pleromate lumen caussa fuit spiritali, ut nec formam nec magnitudinem haberet propriam; quae autem huc est descensio, haec universa addidit ei et ad perfectionem deduxit: multo ¹operabilior et utilior videbitur, quae est hic, conversatio, quam et tenebras dicunt, quam fuit paternum lumen ipsorum. Quomodo autem non ²est ridiculum, matrem quidem ipsorum ³in materiam periclitatam dicere, uti paene suffocaretur et ⁴paullo minus corrumpetur, nisi vix tunc ⁵superextendisset se et exilisset ex semetipsa, adiumentum percipiens a Patre; semen autem eius in hac eadem materia augescere et formari et aptum ad susceptionem ⁶perfecti sermonis expediri; et hoc in dissimilibus et in insuetis ebulliens: ⁷sicut ipsi dicunt, contrarium esse terrenum spiritali et spiritale terreno? Quomodo igitur in contrariis et in insuetis parvum emissum, quemadmodum dicunt, et augescere et formari et ad perfectionem pervenire potuit?

Cap. XXXIII. 5. Adhuc etiam et ad haec quae dicta sunt requiretur: Utrumne semel ⁸enixa sit mater illorum semen, ut vidit angelos, an particulatim? Sed si quidem simul et semel, quod exinde conceptum, nunc iam non erit infantile: ⁹superflua est igitur in eos, qui nunc sunt, homines descensio eius. Si autem particulatim, iam non secundum figuram eorum, quos vidit angelos, fecit conceptionem: ¹⁰simul enim et semel eos videns et concipiens, semel enixionem debebat fecisse, quorum ¹¹inde semel conceperat figuras.

1. *operabilior*] Hanc lectionem, quam reperi iam in ERASMI prioribus editi. et Cod. Voss., habent etiam CLAROM. MERC. II. FEUARD. in marg. GRAB. et MASS. In reliquis *optabilior*. MASSUETUS vocem *operabilior* recte explicat *efficacior*.

2. *est*] Hanc voculam addidit FEUARD., quam offert etiam Voss.

3. *in materiam periclitatam*] Vide quae narrantur supra lib. I, 2, 2 et infra lib. II, 20. Periculum fuisse, ait MASS., ne in materiam dissoluta absorberetur prorsus et periret.

4. *paullo minus*] Pro *propemodum*. ERASM.

5. *superextendisset se*] Se bene addidit GRAB. ex ARUND. et Voss.

6. *perfecti sermonis*] Sic bene FEUARD. in marg. ARUND. Voss. et MERC. II. ERASM. 1526. 1528. GRAB. MASS. Sed ceteri perperam sermones. Bene observat GRAB., Interpreti melius vertendum fuisse *perfectae rationis* - τοῦ τελείου λόγου.

7. *sicut ipsi dicunt*] Graece scriptum fuisse puto αἵτε αὐτοὶ λέγουσι, quod

vertendum erat: quippe ipsi dicunt, non sicut ceteri. Particula ergo sicut eo sensu hic accipienda, ac proinde mutanda interpunctio et delenda parenthesis, quam hic apposuit GRAB., inde enim turbatur sensus. MASS.

8. *enixa sit*] ARUND. nixa; MERC. I. nexa.

9. *superflua* — *descensio eius*] Hanc enim eo fine semini isti attribuebant haeretici, ut animabus hominum immisum, ibi figuretur et augetur et paratum fiat ad susceptionem perfectae rationis, sicuti supra dictum est. Ast nonnisi ad primam ac infantilem haec quadrant aetatem; quam quum semen istud excesserit, utpote iam olim a matre emissum, frustra dicebatur id in animas hominum demitti. GRAB.

10. *simul enim et semel eos*] Verborum ordinem ex Cod. Voss. restitui.

11. *inde semel*] Haec recepit GRAB. ex FEUARD. marg. et Voss. pro *de semine*. — *De semel* legitur non solum in MSS. ARUND. et MERC. II., sed etiam in ERASM. 1526. 1528. 1534. 1545.

6. Quid autem, quod angelos cum Salvatore simul videns, illorum quidem imagines concepit, Salvatoris autem non, qui est decorior super illos? Annumquid non placuit ei hic; et propter hoc non ¹concepit in eum? Quomodo autem Demiurgus, quem psychicum ^{*}vocant, propriam secundum eos magnitudinem et figuram habens emissus est ²secundum suam substantiam perfectus; quod autem spiritale est, quod etiam ³operosius oportet esse quam animale, imperfectum emissum est; et opus ei fuit, ut in animam descenderet, ut in ea formaretur, et ita perfectum existens, paratum fiat ad suscipiendum perfectum ⁴verbum? Si igitur in terrenis hominibus et in ⁵animalibus ⁶formatur, iam non secundum angelorum similitudinem est, quos dicunt lumina; sed secundum eorum, qui sunt hic homines. Non enim angelorum habebit similitudinem et speciem, sed animarum, in quibus et formatur: (quomodo aqua in vas missa, ipsius ⁷vasis habebit formam; ⁸et iam si gelaverit in ⁹eo, speciem habebit vasculi, in quo gelavit) ¹⁰quando ipsae animae corporis ¹¹habeant figuram; ipsi enim adaptatae sunt vasi, quemadmodum praediximus. Si igitur et illud semen hic coagulatur et formatur, hominis figura erit; sed non angelorum formam habens. Quomodo igitur ad imagines angelorum illud semen est, quod secundum similitudinem hominum figuratur? Quid autem, quum spiritale esset, opus ei fuit ut in carnem descenderet? ¹²Caro enim eget spiritali, si tamen incipiet salvari, ut in

1. *concepit in eum*] In, quod addidit GRAB. ex VOSS., MASSUETUS quoque legit in CLAROM. Suppleri vult GRABUS *intuita* vel simile verbum.

2. *secundum suam*] Si, quod in edit. posterior ERASM. GALL. et FEUARD. est ante *secundum*, delevit GRAB., quum in nullo MS. legatur.

3. *operosius*] Id est ad res gerendas efficacius et aptius. GRAB.

4. *verbum*] Λόγον, rationem melius vertisset.

5. *animalibus*] Τοῖς ψυχικοῖς, animalibus hominibus.

6. *formatur*] Sic FEUARD. in marg. ARUND. VOSS. GRAB. MASS. Sed ERASM. GALL. et FEUARD. in textu perperam *formaretur*.

7. *vasis*] Vasi legitur in VOSS. et MERC. 1. quasi a nominativo *vasum*; sicut et paullo post in MERC. 1. legitur *vaso*, non *vasi*. GRAB.

8. *et iam si*] Sic MASS. secundum Cod. CLAROM., in quo voces ita distinctae videntur; quae distinctio satis apta est loci sensui. In ceteris legitur *etiam*.

9. *eo*] Sic VET. VOSS. FEUARD. GRAB.

MASS. Sed ARUND. et MERC. II. eos; ceterae edit. *eam*.

10. *quando ipsae animae cett*] Irenaeus cum multis patrum ecclesiae censet, non solum hominum animas esse corporeas, sed etiam angelos e subtilissima materia compositos; attamen ipse saepissime docet, multum differre immortales animas a mortalibus corporibus, utpote quae longe densiore materia formata sint.

11. *habeant*] Sic GRAB. et MASS. ex marg. FEUARD. ARUND. et VOSS. In reliquis habebant.

12. *Caro enim eget spiritali, si tamen incipiet salvari*] Obscurior est Graecismus in his verbis. Graece ἡ σὰρξ τοῦ πνευματικοῦ δεῖται, εἶγε μέλλοι σῶσθαι id est: siquidem futurum sit, ut salutem consequatur. Et cap. 55: Si eorum quae super Demiurgum dicuntur mysteriorum speculator et auditor inciperet fieri. Existimo autem Interpretem, dum in his ac similibus verbis μέλλειν incipere vertit, eum sequi voluisse, qui hunc locum Ioan. IV ἐμελλε γὰρ ἀποθνήσκειν transtulit: *incipiebat enim mori*. BILL. Observ. sacr. lib. I. c. 33.

eo sanctificetur et clarificetur et absorbeatur mortale ¹ab immortalitate; ²spirituali autem in totum non est opus eorum, quæ sunt hic. Non enim nos illud, sed illud nos meliores facit.

Cap. XXXIV.

7. Adhuc autem manifestius, qui est de semine ipsorum, sermo arguitur falsus et a quolibet perspicui potest, in eo quod ³dicant eas animas, quæ habuerint a matre semen, meliores reliquis fieri, quapropter et honoratas a Demiurgo et principes et reges et sacerdotes ⁴ordinatas esse. Si enim erat hoc verum, primus utique Caiphas summus sacerdos et Annas et reliqui summi sacerdotes ⁵et legis doctores et principes populi credidissent Domino, in eam cognationem concurrentes, et ⁶ante hos etiam Herodes rex. Quoniam autem nec hic nec summi sacerdotes nec qui præcerant neque clari de populo accurrerunt ei; sed e contrario qui erant in viis mendicii

† Mass. 144.

1. Cor. 1.

26. 28.

sedentes, surdi et cæci, et a reliquis conculcabantur et contemnebantur, quemadmodum et Paulus ait: ⁷Videte enim vocationem vestram, fratres, ⁸quoniam non multi sapientes apud vos, nec nobiles neque fortes; sed quæ fuerunt contemptibilia mundi elegit Deus. Non itaque erant meliores tales animæ propter seminis depositionem, neque propter hoc honorificabantur a Demiurgo.

8. Et de eo quidem, quod sit regula ipsorum infirma et instabilis, adhuc etiam et vana, ⁹sufficiunt quæ dicta sunt. Nec enim oportet, quod solet dici, universum elibere mare cum, qui velit disscere, ¹⁰quoniam aqua eius salsa est. *† Sed quemadmodum statua de luto facta, colorata autem superficie, ut putetur aurea esse quæ sit lutea, — ¹¹quicumque accipiet ex ea particulam qualemcumque

* Grab. lib. 6.

† Cap. XXXV.

1. ab immortalitate] Ita legere malo auctoritate veteris Codicis FEUARD. et VOSS., quam ab immortalitate (ut habent ERASM. GALL. et FEUARD. in textu), quia magis convenit cum verbis apostoli, ad quæ Irenæus alluit, 2 Cor. V, 4: ἵνα καταποθῇ τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς, ut absorbeatur mortale a vita. GRAB.

2. spirituali autem in totum] MERC. II. spirituale; in VOSS. desunt in totum.

3. dicunt eas cett.] Supra lib. 1, 7, 3 pag. 82 hæc leguntur: τὰς δὲ ἐσχηκίτας τὸ σπέρμα τῆς Ἀγαμὸθ ψυχῆς ἀμείνονος λέγουσι γεγονέναι τῶν λοιπῶν κτλ.

4. ordinatas] Sic FEUARD. in marg. GRAB. et MASS. ex ARUND. VOSS. MERC. II. In ceteris male ordinatos.

5. et legis doctores] Hæc desunt in VOSS.

6. ante hos] VOSS. minus recte ante hoc.

7. Videte enim cett.] Hæc fortasse memoriter ab Irenæo citata paullo aliter in N. T. legi, editt. observant: βλένετε

γὰρ τὴν κλῆσιν ὑμῶν, ἀδελφοί, οἷον οὐ πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σόφια, οὐ πολλοὶ δυνατοί, οὐ πολλοὶ εὐγενεῖς κτλ.

8. quoniam] Cod. VOSS. quomodo.

9. sufficiunt] Sic FEUARD. in marg. VOSS. MERC. II. ARUND. GRAB. MASS. In ceteris sufficiant.

10. quoniam — est] Pro quod — sit.

11. quicumque accipiet ex ea] Sic GRAB. et MASS. Et, quod legebatur ante quicumque, deleuit GRAB. auctoritate ARUND. VOSS. MERC. II. In FEUARD. omissam præpos. ex restituit GRAB. ex ERASM. GALL., quibuscum consentiunt MERC. II. et VOSS. In VOSS. et CLAROM. legitur accipit et paullo post liberavit, quod reperis etiam in GALL. et FEUARD. Observandum, auctorem relinquere constructionem verbis quemadmodum statua cett. inceptam. Ordo verborum in apodosi hic est: eodem modo et nos — resolventes capitula, omnibus — ostendimus, quod est cett.

et ¹exaperiens ostenderit lutum, ²liberabit eos qui veritatem quae-
runt a falsa opinione: eodem modo et nos non modicam partem,
sed ³ea, quae sunt ⁴maxima continentia regulae ipsorum, resolen-
tes capitula, omnibus quotquot non seduci scientes volunt, quod est
nequam et dolosum et seductorium et perniciosum de schola eorum,
qui sunt a Valentino et ⁵a reliquis haereticorum, quotquot Demiur-
gum id est fabricatorem et factorem huius universitatis, solum ex-
sistentem Deum male tractant, ostendimus, dissolubilem eorum viam
manifestantes.

9. Quis enim sensum habens et veritatis vel modicum attin-
gens sustinebit dicentes, super Demiurgum Deum esse alterum Pa-
trem; et alterum quidem esse Monogenem, alterum autem Verbum
Dei, quem et in deminoratione emissum dicunt; alterum autem Chri-
stum, quem et posteriorem reliquis Aeonibus cum Spiritu sancto
factum esse dicunt; et alterum Salvatorem, quem ⁶ne a Patre qui-
dem universorum, sed ab his, qui in deminoratione facti sunt,
Aeonibus collatum et congestum dicunt, et necessarie propter demi-
norationem emissum, ⁷ut, nisi in ignorantia et ⁸deminutione fuis-
sent Aeones, secundum eos nec Christus emissus fuisset nec Spi-
ritus sanctus nec Horos nec Soter nec angeli ⁹nec mater ipsorum
nec semen eius nec reliqua mundi fabricatio; sed fuissent omnia
deserta ac destituta tot bonis. Non solum itaque in fabricatorem
tantum irreligiosi sunt, labis eum dicentes fructum; sed et in Chri-
stum et in Spiritum sanctum, propter labem ¹⁰dicentes eos emissos;
et Salvatorem autem ¹¹similiter post labem. Quis enim sustinebit

1. *exaperiens*] Ita FEUARD. in marg.
CLAROM. VOSS. GRAB. MASS. In aliis
perperam *exhauriens*.

2. *liberabil*] Sic ERASM. GRYN. GRAB.
MASS. ARUND. et MERC. II. Sed GALL.
FEUARD. et MSS. CLAROM. et VOSS. li-
beravit.

3. *ea quae*] In VOSS. omittitur *ea*; in
MERC. II. et priorib. ERASM. pro *ea* le-
gitur *haec*.

4. *maxima continentia*] BILL. I. c. haec
scripsit: „Mihi dubium non est, quin pro
maxima substituendum sit *maxime*. Nam
quod in graeco erat *συνεχιστώτατα*, id
verborum tenacissimus Interpres reddidit
maxime continentia; ego praecipua et *ma-
ximi ponderis*. Sic enim clarior est sen-
sus. Sed acutiorum iudicio haec discu-
tenda relinquo.“ — MASS. vocem *con-
tinentia* substantive accipere mavult pro
complexu, *complexione*, *summa* vel *capite*;
eamque graece vertit τὸ συνέχον, ἢ
συνοχή. Sensus itaque secundum MASS.

est: *ea resolventes capitula, quae sunt
praecipuum regulae ipsorum caput, quod
cetera alia complectitur*. Equidem vero
adstipulor BILLIO, cuius interpretatio mi-
nus contorta videtur.

5. *a reliquis*] In VOSS. abest *a* et ab-
esse potest.

6. *ne*] ARUND. *nec*.

7. *ut*] Melius scripsisset *ita ut*.

8. *deminutione*] Sic restitui auctoritate
Codd. ARUND. MERC. II. CLAROM. et (quem
addo) VOSS. Hanc nostram lectionem iam
reperis in priorib. ERASM. edit. Ceterae
omnes edit. habent *deminoratione*.

9. *nec mater*] ERASM. GALL. FEUARD.
aut *mater*. Sed GRAB. restituit *nec* au-
toritate Codd. ARUND. et MERC. I. Con-
sentiunt CLAROM. et VOSS.

10. *dicentes eos*] Eos, quod exstat in
ERASMI priorib. sed deest in posterioribus
edit. et GALL., restituit FEUARD. Con-
sentiunt ARUND. MERC. II. VOSS.

11. *similiter*] Sic legendum censeo cum

reliquum eorum vaniloquium, quod astute parabolis adaptare conantes, et se et eos, qui sibi credunt, in maximam ¹converterunt impietatem?

Cap. XXXVI.

C A P. XX.

1. ²Quoniam et parabolas et actus Domini improprie et inconsequenter inferunt figmento suo, ita ostendimus. Illam enim, quam erga duodecimum Aeonem dicunt accidisse, passionem, conantur ostendere, quod Salvatoris passio a duodecimo apostolorum facta sit et in duodecimo mense. ³Uno enim anno volunt eum post baptismum praedicasse. Sed ⁴in illa quae ⁵fluxum sanguinis patiebatur, manifeste dicunt ostensum: duodecim enim annis passa est

**Grab.* 157. mulier et tangens fimbriam Salvatoris *consecuta est sanitatem ab illa virtute, quae egressa est a Salvatore, quam praeesse dicunt. ⁶Illam enim, quae passa est, virtus extensa et in immensum effluens, ita ut periclitaretur ⁷per omnem substantiam dissolvi, quum tetigisset primam quaternationem, quae per fimbriam significatur, stetit, et a passione cessavit.

2. Hoc ergo, quod dicunt, duodecimi Aeonis passionem per Iudam demonstrari; quomodo potest in similitudinem comparari ⁸Iudas, qui eiectus est de numero duodecimo, nec restitutus est in locum suum? Aeon enim, cuius typum Iudam dicunt esse, separata eius Enthynesi, restituta est sive revocata: Iudas autem abdicatus ⁹est et eiectus, et in locum eius Matthias ordinatus est, secundum quod scriptum est: *Et episcopatum eius accipiat alius*. Debuerunt itaque dicere, duodecimum Aeonem eiectum esse de Pleromate et in locum eius alium prolatum sive emissum: si tamen in Iuda osten-

Act. I. 20. ex
Psal. CVIII. 5.

ERASM. in marg. MASS. et Codd. VET. ARUND. et VOSS. In ceteris minus bene finaliter.

1. *converterunt*] Ita cum MASS. excudi iussi secundum Codd. ARUND. MERC. II. et VOSS. Ceteri *convertunt*.

2. *Quoniam — inferunt*] Pro quod — inferant.

3. *Uno enim cett.*] Graeca huius commatis reperis supra lib. I, 3, 3 pag. 36.

4. *in*] Haec praepos. deest in VOSS. atque in ARUND. et MERC. II. et pro *in* legitur. ERASM. in priorib. edit. legit: *Sed et in*; in reliquis deest *et*.

5. *fluxum*] Sic primus MASS., non dicens, quid repererit in Codd. Ego quidem *fluxum* legi in VOSS. et MERC. I., quibuscum MS. CLAROM. consentire puto. Sed alter MERC. et omnes reliqui editores *profluvium*.

6. *Illam enim cett.*] Haec GRAB. graece ita vertit: *ἐκείνη γὰρ ἡ παθοῦσα δύναμις ἐκτεταμένη καὶ εἰς ἀπειρον ὄντοσα. ὥστε κινδυνεύειν αὐτὴν εἰς ὅλην οὐσίαν ἀναλεῦσθαι, ἀψαμένη τῆς πρώτης τετραδος, τῆς διὰ τοῦ κρασιῶδον σημειωμένης. ἐστὶ καὶ ἐλαττωτο τοῦ πάθους.* Vide quae disputavi supra pag. 38 not. a.

7. *per omnem*] Sic CLAROM. VOSS. et MASS. Sed ERASM. GALL. *perperam et omnem*, atque FEUARD. substituit *in pro et*, BILLII, uti puto, iudicio motus, neque vero Manuscripti ullius auctoritate. Codd. MERC. neque *in* neque *per* aut *et* habent.

8. *Iudas*] Ita legitur in ARUND. MERC. II. VOSS. (quem addo) ERASM. 1526. 1528. GRAB. et MASS. In reliquis omnibus minus recte *Iudae*.

9. *est*] *Est* addidit FEUARD. Consentit VOSS.

ditur. Adhuc autem ipse quidem Aeon quod sit passus dicunt; Iudas autem quod sit proditor. Patiens autem Christus venit ad passionem, et non Iudas; ¹et ipsi confitentur. Quomodo igitur Iudas traditor eius, qui pro [†] nostra salute pati habuit, typus et imago [†] *Mass. 145.* esse poterat ²passi Aeonis?

3. Sed neque Christi passio similis est passioni Aeonis, ³neque in similibus facta. Aeon enim passus est passionem dissolutionis et perditionis, ita ut periclitaretur ipse, qui patiebatur, et corrumpi; Dominus ⁴autem noster Christus passus est passionem validam, et quae non ⁵cederet; non solum ipse non periclitatus corrumpi, sed et corruptum hominem firmavit robore suo et ⁶in incorruptionem revocavit. Et Aeon quidem passus est passionem ipse requirens Patrem et non praevalens invenire; Dominus autem passus est, ut eos, qui erraverunt a Patre, ad agnitionem et iuxta eum adduceret. Et illi quidem inquisitio magnitudinis Patris fiebat passio perditionis; nobis autem Dominus passus, agnitionem Patris conferens, salutem donavit. Et illius quidem passio fructificavit fructum femineum, sicut dicunt, invalidum et infirmum et informem et inefficacem; istius autem passio fructificavit fortitudinem et virtutem. *Ascendens enim in altitudinem* Dominus per passionem, *Psal. LXVII.*
captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus, et contulit cre- *19. et Ephes.*
dentibus in se super serpentes et scorpiones calcare, et super omnem *IV. 8.*
virtutem inimici id est principis apostasiae. Et Dominus quidem
per passionem mortem destruxit; et solvit errorem, corruptionemque
exterminavit et ignorantiam destruxit; ⁷vitam autem manifestavit
⁸et ostendit veritatem et incorruptionem donavit. Illorum autem
Aeon quum fuisset perpressus, ignorantiam ⁹substituit, substantiam
informem peperit, ex qua omnia materialia opera prolata sunt se-
cundum eos, mors, corruptio, error et his similia.

4. Non ergo Iudas, duodecimus discipulus, typus erat passi *Cap. XXXVII.*

1. et ipsi confitentur] GRABIO assentio, qui ut pro et legi vult.

2. passi Aeonis. Sed neque Christi] Sic restituit FEUARD.; sed in ERASM. GALL. perperam Aeonis, quae Christi.

3. neque in similibus] Ita recte FEUARD. sec. Cod. VET., quocum consentit Voss. In ERASM. GALL. male ei quae in invisibilibus (ERASM. in priorib. edit. visibilibus). ARUND. et quae pro ei quae, sed recte in similibus.

4. autem noster] In CLAROM. et Voss. deest noster.

5. cederet] Voss. accederet.

6. in incorruptionem] In addidit FEUARD., quod exstat in ARUND. VOSS. MERC.

7. vitam autem] Autem, quod exstat in VOSS. et MERC. II. et edit., in sola GRABIANA omissum est.

8. et ostendit] FEUARD. addidit et, quod legitur etiam in Voss.

9. substituit] Sic omnes edit. et Codd. Sed in margine edit. ERASM. GALL. et FEUARD. sustinuit. Ex HEUMANNI sententia haec vox omnino delenda est. Sed non dicunt Valentiniani, Enthymesis ignorantiam peperisse, sed eam in ignorantia fuisse, quod fere idem videtur, atque eam sustinuisse ignorantiam.

Aeonis: sed neque Domini nostri passio: per omnia enim ¹dissimile et inconueniens sibi ostensum est, non solum in his quae praediximus, sed et secundum ipsum numerum. Proditor enim Iudas, ²quod sit duodecimus, apud omnes consonat, duodecim denominatis apostolis in evangelio; hic autem Aeon non duodecimus, sed ³tricesimus est: non enim duodecim tantum ⁴Aeones voluntate Patris prolati sunt secundum haec, ⁵neque duodecimus ordine emissus est; in tricesimo loco ⁶annumerantes eum emissum. Quomodo ergo duodecimus ordine Iudas eius, qui in tricesimo ordine est Aeon, potest esse typus et imago?

5. Si autem Iudam pereuntem imaginem Enthymeseos eius esse dicunt; nec sic imago similis erit eius, quae secundum eum est veritatis. Enthymesis enim separata ab Aeone, ipsa ⁶postea formata a Christo, dehinc prudens facta a Salvatore, et omnia quae sunt extra Pleroma operata secundum imaginem eorum, qui sunt in Pleromate, in novissimo in Pleroma recepta dicitur ab his, ⁷et secundum coniugationes unita ⁸Salvatori ei, qui ex omnibus factus est. Iudas autem semel eiectus nunquam revertitur in discipulorum numerum: alioquin nunquam alius in locum eius annumeraretur.

Matth. XXVI. Et Dominus autem dixit de eo: *Vae homini per quem Filius hominis tradetur.* Et *Melius erat ei si natus non fuisset:* et *filius perditionis* dictus est ab eo. Si autem non separatae ab Aeone Enthymeseos dicunt Iudam esse typum, sed perplexae ei passionis: nec sic numerus ⁹duodecim numero trium possunt esse typus. Hic enim Iudas eiectus est et Matthias pro eo ordinatus: illic autem Aeon periclitatus dissolvi et perisse dicitur, et Enthymesis et passio: separatim enim Enthymesin quoque a passione secernunt; et faciunt

1. dissimile] ARUND. et VOSS. indissimile.

2. quod sit duodecimus — in evangelio] Ita legitur in VOSS. CLAROM. et MASS., hancque lectionem melius quadrare in sententiarum nexum non est, quod probem. Prorsus aliter in edit. et CODD. locus legitur. In ERASM. GALL. et GRYN. quod sit duodecimus denominatus apostolus in evangelio. FEUARD. quod sit duodecimus denominatus apostolus in evangelio, apud omnes consonat, tria posteriora verba adiciens. GRAB. pro denominatus auctoritate COD. ARUND. scripsit de nominatis, quae duo verba in MERC. II. in unum contracta leguntur.

3. tricesimus] VOSS. et tricesimus.

4. neque duodecimus] Neque scripsit GRAB. auctoritate CODD. pro non, quod legitur in FEUARD. Sed ERASM. et GALL. nec.

5. annumerantes] Id est quum annumerent, GRAB

6. postea formata] Postea, quod legitur in marg. edit. ERASM. GALL. et FEUARD. et in CODD. ARUND. et VOSS., GRABICUS primus in textum recepit pro propterea. Sed post formata temere scripsit GRAB. est, quod non legitur in VOSS. et MERC. II. et edit. et a MASS. recte expunctum est, quum turbet sensum. De Enthymesi a Christo formata cfr. lib. I, 6, 1 et 5 pag. 46 et 54.

7. et secundum] VOSS. ea secundum.

8. Salvatori ei] Sic GRAB. ex ARUND. et MERC. II. restituit, consentiente VOSS. Sed ERASM. GALL. et FEUARD. aut Salvatori eius aut Salvatore ei.

9. duodecim] Ita VOSS. GRAB. MASS. In ceteris edit. duodecimus.

Aeonem quidem restitui, Enthymesin autem formari, passionem vero ab his separatam esse materiam. ¹Tribus itaque existentibus his, Aeone et Enthymesi et passione, Iudas et Matthias duo existentes non possunt typus esse.

C A P. XXI.

1. Si autem duodecim apostolos dicunt typum esse illius socius duodecim Aeonum prolationis, quam Homo cum Ecclesia protulit; et reliquorum decem Aeonum, qui, ²ut dicunt, a Verbo et Vita prolati sunt, dent typum alios decem apostolos. ³Irrationabile est enim, iuniores quidem Aeones et propter hoc minores ostendi a Salvatore per electionem apostolorum; ⁴seniores autem horum et ob hoc meliores non iam praecostendi, quum possit Salvator (si tamen apostolos ideo elegit, ut per eos ostendat Aeonas, qui sunt in Pleromate) et alios decem apostolos eligere et ante hos quoque alios octo, ut illam principalem et primam ostendat ogdoadem per apostolorum numerum typum factum; ⁵possit ostendere neque secunda decade: post enim duodecim apostolos LXX alios Dominus noster ante se misisse invenitur; septuaginta autem nec octonario

+ Mass. 146.

1. Tribus itaque] Voss. autem pro itaque.

2. ut dicunt] Voss. ut dicent.

3. Irrationabile] Sic primus FEUARD., quocum consentit Voss. At ERASM. GALL. perperam inenarrabile.

4. seniores autem horum] Graecismus in versione non rarus: τοὺς δὲ πρεσβυτέρους τούτων.

5. possit ostendere neque secunda decade] Locus hic a librariis est pessumdatus. Codices paene nihil ad tollendam corruptionem offerunt. Nam quod habent CLAROM. ARUND. MERC. II. et (quem addo) Voss. secundae pro secunda, id remedium non affert, uti MASS. vere dixit. GRABIO satis visum est, loci sensum, de quo dubitari nequit, e vocibus corruptis eruere; neque vero periculum coniecturae fecit. MASS. vero, levi mutatione facta locum sat commodè restitui posse existimans, ita legi vult: possit ostendere quoque secundam decadem; sensumque sic adumbrat: quum possit Salvator — et alios decem apostolos eligere, ut possit ostendere quoque secundam decadem. „Proclive fuit — ita pergit doctus monachus festinantibus ac negligentibus scribis, pro quoque scribere neque, (iam exempla vidimus) et accusativos ommissa abbreviationis nota commutare in ablativos.“ Quamvis docto editionis MASS. censori in *Bibliothèque choisie*

(Tome XXV. p. 328), dicenti: „Le P. Massuet corrige: ut possit ostendere quoque secundam decadem: mais ces paroles ne sont pas assez liées avec les précédentes“ — libenter concedam, arctiorem nexum verborum, qualia MASS. legi vult, desiderari; negare tamen non ausim, emendationi MASSUETI loci sensum tantopere favere, ut verba: possit ostendere quoque secundam decadem, post illa: decem apostolos eligere poneunda videantur. Sic nexus vocum et sententiarum optime restitutus est. Etenim emendationem illam a censore MASSUETI in *Bibl. choisie* l. l. propositam approbare non possum. Sic scribit: *J'aimerois mieux lire: quos possit ostendere neque secunda decade; qu'il ne pourroit pas marquer, même par une seconde Dizaine, ajoutée au nombre de douze; parce que cela ne seroit que vingt-deux et qu'il resteroit encore huit Eons, qui ne seroient pas marquez par ce nombre. L'addition du pronom relatif quos est peu considerable, parce qu'on l'écrivoit par abbreviation, et qu'on a pu ensuite facilement l'omettre.* Sed ad quam vocem referendum est quos? Ad Aeones, quae vox nimis remota videtur ab hoc pronomine. Huc accedit, quod secunda decas a Valentinianis de ordine Aeonum dici solet, ideoque ad Aeones etiam hoc loco referenda videtur.

numero, neque denario, nec ¹tricenario typus esse possunt. Quae igitur caussa est, ²minores quidem, sicut ³praedixi, Aeonnes per apostolos ostendi; meliores autem, ex quibus et hi facti sunt, non iam praefigurari? Et duodecim autem apostoli, ⁴[si] propter hoc electi sunt, ut per eos numerus duodecim Aeonum significetur; ⁵et septuaginta in typum Aeonum septuaginta electi esse debuerunt; ⁶non iam triginta numero Aeonnes, sed octoginta et duos factos dicant. Qui enim secundum typum eorum, qui in Pleromate sunt, Aeonum electionem facit apostolorum, nunquam aliorum quidem faceret, aliorum vero non faceret; sed per omnes apostolos tentasset servare imaginem et ostendere typum eorum, qui sunt in Pleromate, Aeonum.

2. Sed neque de Paulo quidem tacendum est, sed exigendum ab his, in cuius Aeonis typum apostolus nobis traditus est, nisi forte in Salvatoris compositi eorum, qui et ⁷ex omnium collatione subsistit, quem et Omnia nuncupant, eo quod sit ex omnibus, de quo et Hesiodus poëta splendide significavit, Pandoram, id est omnium munus, nominans eum, ob hoc quod ex omnibus optimum munus in eo sit ⁸collocatum. In quibus ratio ⁹haec est: ¹⁰Hermes

*Grab.159. ¹¹(sicut graeco sermone exprimitur) ¹²Αἰμυλίους *τε λόγους καὶ ἐπίκλοπον ἦθος ἐς αὐτοὺς κάτθετο, Ut ¹³hoc ipsum latino ser-

1. tricenario] Codd. CLAROM. VOSS. et MASS. semper scribunt *tricenarius*; alii *trigenarius*.

2. minores] Sic reposuit GRAB., quem secutus est MASS., auctoritate Codd. ARUND. VOSS. et MERC. I. pro *iuniores*, ut legitur in ceteris editi. Haec nostra lectio probatur eo, quod opponitur, *meliores autem*.

3. praedixi] ERASM. et MERC. II. praedixit.

4. [si] propter] Si abest in omnibus MSS. et ERASM. 1526. 1528; legitur vero in editi. inde ab a. 1534. Expungere nolui voculam loci sensu postulatam.

5. et septuaginta] Sed pro et perperam legitur in ARUND.

6. non iam] Pro non ergo. MASS.

7. ex omnium collatione subsistit] Ita VOSS. (nisi quod habet *substitit*) FEUARD. GRAB. MASS. Sed in reliquis perperam legitur et *omnium collatio subsistit* vel, ut ARUND. habet, *substitit*.

8. collocatum] Sic ARUND. VOSS. MERC. I. GRAB. MASS. Sed CLAROM. ERASM. GALL. et FEUARD. *collatum* aut *conlatum*.

9. haec est] VOSS. hoc est.

10. Hermes] Mirum est, FEUARDENTII hic cogitasse de Herme Trismegisto. Cfr. Appar. noster.

11. (sicut graeco sermone exprimitur)]

Haec et quae mox sequuntur ut hoc ipsum latino sermone dicamus ab Interprete addita esse, observant editores.

12. Αἰμυλίους κτλ.] Irenaeus quaerit ex Gnosticis, quem Aeonem Paulus apostolus repraesentavit. Ipse sibi respondet, Paulum fortasse creatum secundum imaginem τοῦ Σωτῆρος, qualem finxerint Gnostici ex omnibus Aeonibus colatum. Ad quem Σωτῆρα Gnosticorum, quem Πάντα nuncupari volebant, nomen similitudine motus ea transfert, quae Hesiodus de Pandora scripsit. Observandum, non sine summa acerbitate ab Irenaeo Hesiodi verba ad Salvatorem Gnosticorum esse accommodata. Praeterea dicendum, Irenaeum verba Hesiodi paululum immutasse. Nam in Op. et Di. versu 77 ss., postquam poëta ea commemoravit, quae Dii Deaque in Pandoram nunquam munera contulerint, sic cecinit: Ἐν δ' ἅρα οἱ σιγηθεῖσι δάκτυλος Ἀργεργόντης Τεῖδε δ' ὁ Αἰμυλίους τε λόγους καὶ ἐπίκλοπον ἦθος Τεύξε, At in pectore nuntius Argicida (Mercurii epitheton) mendacia, blandosque sermones et dolosos mores fecit.

13. hoc ipsum] Sic non solus, uti ait MASS., habet Cod. CLAROM., sed

one dicamus: *Fraudulentiae sive seductionis verba et subinvo-*
ntes mores indidit eorum sensibus, ad seducendum ¹stultos ho-
minum, ut credant figmentis eorum. Mater enim, hoc est ²Leto,
occulte commovit eos, (unde et Leto nuncupata est ⁴secundum
Graeci sermonis significantiam, eo quod occulte homines commove-
ret) nesciente Demiurgo, enuntiare profunda et inenarrabilia mysteria
prurientibus aures. Et non solum per Hesiodum hoc operata est
mater eorum mysterium dici, sed et ⁶Pindari Lyrici sapienter valde,
et caelest Demiurgo in Pelope, cuius caro in partes a patre divisa
est et ab omnibus Diis collecta et allata et compacta, Pandoram
hoc modo significavit; ex qua et isti ⁷compuncti eadem secundum
eos dicentes, eiusdem generis et spiritus sunt cum illis.

C A P. XXII.

1. Quia autem ⁸et tricenarius numerus eorum ⁹omnis exci-
dit, secundum eos aliquando quidem paucis, aliquando autem plu-
rimis Aeonibus statim in Pleromate inventis ostendimus. Non ergo
triginta Aeones sunt, nec ob hoc Salvator triginta annorum existens
venit ad baptismum, ut ostenderet ¹⁰tacitos Aeones eorum triginta:
¹¹alioquin ipsum primum erunt discernentes et eicientes de Plero-
mate omnium. Duodecimo autem mense dicunt eum passum, ut
est anno uno post baptismum praedicans, et ex ¹²propheta tentant
hoc ipsum confirmare, (scriptum est enim: ¹³*Vocare annum Do-* *Esa. LXI. 2.*
mini acceptum, et diem retributionis) vere caecutientes, qui pro-

Cap.
XXXVIII.

etiam Cod. Voss., hic iterum a GRABIO
neglectus.

1. *stultos*] Voss. *multos stultos*.

2. *Leto*] A verbo *λήθω* lateo derivare
videtur Irenaeus, derivant et alii, inter
quos Eustathius et Natalis Comes. Sed
quum a *λήθω* derivata scribantur a Grae-
cis per *θ*, a Latinis per *th*, scribere
deberet *Letho*, non *Leto*. Sic MASSUETUS,
qui sequitur GRABIUM.

3. *occulte*] Graece *λεληθότως*. Vide
supra l. 5, 6.

4. *secundum graeci sermonis significan-*
tiam] Haec iterum addidit Interpres.

5. *prurientibus aures*] *Κνηθομενοις*
την ακοην ex 2 Tim. 4, 3, ubi et vul-
gatus interpres habet *prurientes auribus*.

6. *Pindari Lyrici*] Genitivum *Πινδα-
ρον*, quem praeposito *δια* requirebat,
per accusativum reddere debuisset In-
terpres. In Cod. ARUND. ante *Pindari*
perperam legitur *in*.

7. *compuncti*] Graece *κεκαυτηριασμέ-*

νοι id est: quasi canterio inusti, Pau-
lina vox 1 Tim. 4, 2. BILL. Observ.
sacr. I. c. 33.

8. *et tricenarius*] In ARUND. et MERC. II.
abest et.

9. *omnis excidit*] Sic GRAB. et MASS.
ex ARUND. et MERC. II. Sed Voss. *omnis*
excedit. Reliquae editi. *omnes excedit*.

10. *tacitos Aeones*] MASS. bene obser-
vat, Aeones *tacitos* nominari ab Irenaeo,
quia e *Sige* sint producti.

11. *alioquin ipsum cett.*] Id est, si
triginta duntaxat Aeones sunt, tollendus
ex eorum numero et e Pleromate elimi-
nandus Salvator.

12. *propheta*] In FEUARD. marg. *pro-*
phetia.

13. *vocare*] Sic omnes Codd. et FEU-
ARD. GRAB. MASS. cum LXX, qui habent
καλέσαι. Sic legit, uti iam FEUARD.
observat, Cyprianus quoque adv. Iud.
lib. II. cap. 10. ERASM. et GALL. vo-
cate.

funda Bythi adinvenisse se dicunt, et non intelligentes ab Esaia
¹dictum annum Domini acceptabilem, ²nec diem retributionis. Ne-
 † *Mass.* 147. que enim de die, quae † duodecim horarum habet spatium, dictum
 est in propheta; nec de anno duodecim mensium habente mensuram.
 Quia enim prophetae in parabolis et allegoriis, et non secundum
 sonum ipsarum dictionum plurima dixerunt, et ipsi confitentur.

2. Dies ergo retributionis dictus est, in quo retribuet Domi-
 nus unicuique secundum opera sua, hoc est iudicium. Annus autem
 Domini acceptabilis, tempus hoc, in quo vocantur ab eo hi qui
³credunt ei, et acceptabiles ⁴fiunt Deo: hoc est, omne ab adventu
 eius tempus usque ad consummationem, in quo, ut fructus, eos qui
 salvantur acquirit. Sequitur enim secundum dictionem prophetae
 annum dies retributionis; et erit mentitus propheta, si anno tantum-
 modo Dominus praedicavit et de eo dicit. ⁵Ubi est enim dies re-
 tributionis? transivit enim annus et nondum dies retributionis est;
Matth. V. 45. sed adhuc solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit
 * *Grab.* 160. super iustos et iniustos. *Et persecutionem quidem patiuntur iusti
 et affliguntur et occiduntur; in abundantia autem sunt peccatores,
Esa. V. 12. et ⁶cum cithara et psalterio bibunt, opera autem Domini non in-
 tendunt. Debent autem secundum dictionem copulari et sequens
 esse anno dies retributionis. Dictum est enim, *vocare annum Do-*
mini acceptum et diem retributionis. Bene itaque intelligitur tem-
 pus hoc, in quo vocantur et ⁷salvantur a Domino, annus ⁸Domini
 acceptus; quem ⁹subsequitur dies retributionis, id est iudicium.
 Et non solum autem annus tempus hoc dicitur; sed et dies nomi-
 natur et a propheta et a Paulo: in quibus et apostolus memor Scri-
Rom. VIII. pturae, in epistola, ¹⁰quae est ad Romanos, ait: *Sicut scriptum*
 36. *est: Propter te morte afficimur tota die, aestimati sumus ut oves*
occisionis. Nunc autem *tota die* pro omni hoc tempore dictum est,
 in quo persecutionem patimur et ut oves occidimur. Sicut ergo
 dies haec non illam, quae in XII horis substitit, significat, sed

1. dictum annum Domini] Sic Codd. CLAROM. VOSS. et editi. GRAB. MASS. Reliqui perperam *Domino*. Paulo ante legitur *annum Domini*, et paulo post *annus Domini acceptabilis*.

2. nec diem] FEUARD., motus BILLII iudicio *Observ. sacr. lib. I. c. 34*, minus recte excudi iussit et *diem*. Nostra lectio omnibus MSS. confirmata huc optime quadrat.

3. credunt ei] Ei abest in Voss. et MERC. II.

4. fiunt] CLAROM. *fiunt*.

5. Ubi est] CLAROM. omittit *est*.

6. cum cithara] Cum addidit FEUARD. Consentiant CLAROM. et VOSS. Lectio haec convenit cum versione LXX, qui scribunt μετὰ κιθάρας.

7. salvantur a Domino] GRAB. ex Cod. ARUND. addidit praepositionem *a*.

8. Domini acceptus] Sic MASS. sec. Cod. CLAROM. In ceteris perperam *Domino*.

9. subsequitur] Voss. *sequitur*.

10. quae est] Duas has voces addidit FEUARD., eaeque reperiuntur in ARUND. et VOSS.

omne tempus, in quo patiuntur et interficiuntur propter Christum redentes ei: ita et illic annus, ²non qui est ex duodecim mensibus dicitur, sed omne fidei tempus, in quo audientes praedicationem reduunt homines et acceptabiles Domino fiunt, qui se ei copulant.

3. Est autem valde admirari, quonam modo profunda Dei advenisse se dicentes, non scrutati sunt in evangeliiis, quoties secundum tempus ³paschae Dominus post baptismum ascenderit ⁴in Hierusalem, secundum quod moris erat Iudaeis ex omni regione, omnino, tempore hoc convenire in Hierusalem, et illic diem festum paschae celebrare. Et primum quidem ut fecit vinum ex aqua in Bana Galilaeae, ascendit in diem festum paschae; ⁵quando et scriptum est: *Quia multi crediderunt in eum, videntes signa quae faciebat*; sicut Ioannes Domini discipulus meminit. Dehinc iterum subtrahens se invenitur in Samaria, quando et cum Samaritana disputabat, et filium centurionis absens verbo curavit dicens: *Vade, filius tuus vivit*. Et post haec iterum ⁶secunda vice ascendit in diem festum paschae in Hierusalem, quando paralyticum, qui iuxta portatorem iacebat ⁷xxxviii annos, curavit, iubens ut surgeret et auferret grabbatum suum et iret. Et ⁸iterum inde secedens transmare Tiberiadis, ubi et quum multa turba eum fuisset secuta, de quinque panibus ⁹satiavit omnem illam multitudinem, et superaverunt duodecim cophini fragmentorum. Deinde quum Lazarum sus-

Cap.
XXXIX.

Ioan. II. 23

Ioan. IV. 50

Ioan. V. 1.

seqq.

Ioan. VI. 1.

seqq.

1. omne tempus] Sic primus FEUARD, qui assentiunt Codd. Sed ERASM. et GALL. Critiose omne temporis.

2. non qui est] Est restituit FEUARD. Consentiant Voss. et MERC. II.

3. paschae] Sic GRAB. sec. Codd. ARUND. et Voss. Sed ERASM. GALL. FEUARD. Paschule.

4. in Hierusalem] In adiecit GRAB. auctoritate ARUND. MERC. II. et Voss.

5. quando] Quando restituit GRAB. pro quoniam ex MSS. ARUND. et MERC. II.

6. secunda vice ascendit in festum paschae] Haud recte quidem Irenaeus diem festum Iudaeorum, quo Iesus Hierosolymam adscendisse dicitur Ioan. V, 1 de Paschate accepit; interim paullo post Ioan. VI, quod caput illidem auctor noster citat, vers. 4 expressa alterius Paschatis Iudaeorum appropinquantis sit mentio. Unde secundus praedicationis Christi annus optime colligitur. GRABIVS. — Ad haec respondit MASSUETUS: Haud recte Irenaeum diem festum Iudaeorum Ioan. V, 1 de Paschate accepisse contendit GRAB. Sed nullum avertit vir eru-

ditus argumentum, quo falsitatem huiusce assertionis demonstret; quam satis probabilem facit tum evangelicae historiae series, tum Theodreti in cap. 9 Danielis et Hieronymi consensus. Hactenus MASS. — Attamen GRABIO assentiendum esse, non infutiantur quicunque recentiorum theologorum disquisitiones ad Ioannem locum spectantes norunt. Constat enim, alios hic cogitare de festo Pentecostes, alios de scenopegia seu festo tabernaculorum, alios de festo, quod hebraice פֶּסַח פְּנִיךְ nominatur. Quamvis difficile sit hac de re accurate definitum, quum apostolus ipse nil certi de festo illo die Iudaeorum prodiderit: tamen mihi quidem sententia eorum maxime arridet, qui locum Ioannem trahi volunt ad festum פֶּסַח פְּנִיךְ. Sed adeas LUECKII et DE WETTII commentarios.

7. XXXVIII] CLAROM. et MERC. II. XXX et VIII.

8. iterum inde] Iterum omittitur in ERASM. GALL. et MERC. II.; inde abest in CLAROM. et Voss.

9. satiavit] CLAROM. et Voss. satiat.

Ioan. XII. 1. citasset ex mortuis, et insidiae fierent a Pharisaeis, secedit in
Ioan. XI. 54. Ephrem civitatem; et inde ante sex dies paschae veniens in Betha-
 36. niam scribitur, et de Bethania ¹ascendens in Hierosolymam et man-
 ducans pascha et sequenti die passus. Quoniam autem tria haec
 paschae tempora non sunt unus annus, omnis quilibet confitebitur.
 Et ipsum autem mensem, in quo pascha celebratur, in quo et pas-
 sus est Dominus, non duodecimum, sed primum esse, qui omnia se
 scire iactant, si nesciunt, a Moyse possunt discere. Falsa ergo
 ostensa est et anni et duodecimi mensis ²absolutio eorum, et de-
 bent aut absolutionem suam aut evangelium reprobare; alioquin
 quomodo uno anno tantum Dominus praedicavit?

4. Triginta quidem annorum existens ³quum veniret ad ba-
 ptismum, deinde magistri aetatem perfectam habens, venit Hierusa-
 lem, ita ut ab omnibus iuste audiret magister: non enim aliud vi-
 debatur et aliud erat, sicut inquit qui putativum introducunt; sed
 quod erat, hoc et videbatur. Magister ergo existens, magistri quo-
 que habebat aetatem, non reprobans nec supergrediens hominem,
 neque ⁴solvens legem in se humani generis, sed omnem aetatem
 sanctificans per illam, quae ⁵ad ipsum erat, similitudinem. Omnes
 * *Grab.* 161. enim venit per semetipsum *salvare; omnes, inquam, qui per eum
⁶renascuntur in Deum, infantes et parvulos et pueros et iuvenes et
 seniores. Ideo per omnem venit aetatem, et infantibus infans fa-
 ctus, sanctificans infantes; in parvulis parvulus, sanctificans hanc
 ipsam habentes aetatem, simul et exemplum illis pietatis effectus et
 iustitiae et subiectionis; ⁷in iuvenibus iuvenis, exemplum iuvenibus
 fiens et sanctificans Domino. Sic et senior in senioribus, ut sit
 perfectus magister in omnibus, non solum secundum expositionem
 veritatis, ⁸sed et secundum aetatem, sanctificans simul et seniores,
 † *Mass.* 148. exemplum ipsis quoque fiens; deinde et usque ad † mortem perve-
Coloss. I. 18. nit, ut sit *primogenitus ex mortuis, ipse primatum tenens in omni-*
bus, princeps vitae, prior omnium et praecedens omnes.

5. Illi autem, ut figmentum suum de eo quod est scriptum,
vocare annum Domini acceptum, affirmant, dicunt uno anno eum

1. ascendens] Voss. ascendit.

2. absolutio eorum] Eorum loco die-
 rum reposuit GRAB. consentientibus omni-
 bus Codd. Absolutio hic uti saepissime
 pro explicatio, graece *ἐκλύσις*.

3. quum veniret] MERC. II. quum ve-
 nerit.

4. solvens legem] Suam, quod erat in
 omnibus edit., expunxit MASS. auctori-
 tate Cod. CLAROM.

5. ad ipsum] Sic Codd. CLAROM. ARUND.

et (quem addo) Voss. sicque MASS. Ce-
 teri male ad ipsam. Id enim, ut recte ait
 MASS., intendit Irenaeus, ut sequentia
 demonstrant, omnem hominum aetatem
 sanctificari per similitudinem, quam ad
 Christum habet.

6. renascuntur] MERC. II. renascantur.

7. in iuvenibus] In addidit FEUARD.,
 consentientibus Codd.

8. sed et secundum] Et restituit GRAB.
 ex ARUND. et Voss.

praedicasse et duodecimo mense passum; ¹contra semetipsos oblii sunt, solventes eius omne negotium, et magis necessariam et magis honorabilem aetatem eius auferentes, illam, inquam, provectiorem, ²in qua et docens praeerat universis. Quomodo enim habuit discipulos, si non docebat? Quomodo autem docebat, magistri aetatem non habens? Ad baptismum enim venit nondum qui triginta annos suppleverat, sed qui inciperet esse tanquam triginta annorum: (Ita enim, qui eius annos significavit Lucas, posuit: *Iesus autem erat* Luc. III. 23. *quasi incipiens triginta annorum*, quum veniret ad baptismum) et a baptismo uno tantum anno praedicavit; complens trigesimum annum passus est, adhuc iuvenis existens ³et qui necdum provectiorem haberet aetatem. Quia autem triginta annorum aetas ⁴prima indolis est iuvenis, et extenditur usque ad quadragesimum annum, omnis quilibet confitebitur; a ⁵quadragesimo autem et quinquagesimo anno declinat iam in aetatem seniore, quam habens Dominus no-
⁶*καὶ πάντες οἱ πρεσβύτεροι* ster docebat, sicut evangelium et omnes seniores testantur, qui in Asia apud Ioannem discipulum Domini convenerunt, id ipsum tradidisse eis Ioannem. Permansit autem cum eis usque ad Traiani tempora.

Quidam autem eorum non solum Ioannem, sed et alios apostolos viderunt, et haec eadem ab ipsis audierunt et testantur de huiusmodi relatione. †*Quibus magis oportet credi? ⁹Utrumne his † Cap. XI. * Grab. 162. talibus, an Ptolemaeo, qui apostolos nunquam vidit, vestigium autem apostoli ne in somniis quidem assecutus est?

6. Sed et ¹⁰ipsi, qui tunc disputabant cum Domino Iesu Chri-

1. *contra semetipsos*] CLAROM. VOSS. et MERC. II. *contra semetipsum*.

2. *in qua et docens*] Sic CLAROM. VOSS. (GRAB. *errat*) et MASS. In ARUND. *abest et*. In reliquis *in qua edocens*.

3. *et qui necdum*] El ex ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II. restituit GRABUS.

4. *prima indolis*] Ita CLAROM. ARUND. VOSS. FEUARD. in marg. et GRAB., ceteri minus recte *primae indolis*. Illic est autem verborum ordo et sensus: triginta annorum aetas prima est aetas iuvenis. Ac proinde et *indolis* et *iuvenis* in gignendi casu, non in recto accipiuntur, ut de priori haud satis attentus GRABUS asseruit. MASS.

5. *quadragesimo autem et quinquagesimo*] Sic ARUND. MERC. II. VOSS. CLAROM.

GRAB. et MASS. Reliqui *quadragesimo aut quinquagesimo*.

6. *καὶ πάντες πλ*] Haec graeca servavit Euseb. h. e. III, 23, ubi Irenaeum nominatim allegat.

7. *συμβεβληότες*] Pro hac lectione reperitur etiam *συμβεβηζότες*, et *συμβεβιωζ*.

8. *ταῦτα*] Hanc vocem addidit GRAB. ex Syncello. V. Appar. Sed Interpres legisse videtur *παράδεδωκεναι ταῦτα ἑαυτοῖς*.

9. *Utrumne his*] Sic primus FEUARD. ex Cod. VET., cui assentit Voss. Sed ERASM. GALL. *hisne*. — ARUND. et MERC. II. *ne his*.

10. *ipsi qui*] Editt. praeter MASS. cum ARUND. et MERC. II. *ipsi autem qui*. Sed *autem* abest etiam in Voss.

Joan. VIII.
56. 57.

sto Iudaei, apertissime hoc ipsum significaverunt. Quando enim eis dixit Dominus: *Abraham pater vester exsultavit, ut videret diem meum, et vidit et gavisus est*; responderunt ei: *Quinquaginta annos nondum habes, et Abraham vidisti?* Hoc autem consequenter dicitur ei, qui iam XL annos excessit, quinquagesimum ¹autem annum nondum ²attigit, non tamen multum a quinquagesimo anno ³absistat. Ei autem, qui sit xxx annorum, diceretur utique: *Quadragesima annorum nondum es.* ⁴Qui enim volebant eum mendacem ostendere, non utique in multum extenderent annos ultra aetatem, quam eum habere conspiciebant; sed proxima aetatis dicebant, ⁵sive vere scientes ⁶ex conscriptione census, sive coniicientes secundum aetatem, quam videbant habere eum super quadragesima; sed ut non ⁷quae esset triginta annorum. Irrationabile est enim omnino, viginti annos mentiri eos, volentes eum iuniorem ostendere temporibus Abrahae. Quod autem videbant, hoc et loquebantur; qui autem videbatur, non erat putativus, sed veritas. Non ergo multum aberat a ⁸quinquaginta annis; et ideo dicebant ei: *Quinquaginta annorum nondum es, et Abraham vidisti?* Non ergo anno uno praedicavit, nec duodecimo mense anni passus est. Tempus enim a trigesimo anno usque ad quinquagesimum nunquam erit unus annus, nisi si apud Aeones eorum tam magni anni sunt deputati his, qui apud Bythum in Pleromate ex ordine resident, de quibus et Homerus

poëta dixit et ipse inspiratus a matre eorum erroris: *Οἱ δὲ θεοὶ παρὰ Ζηνὶ καθήμενοι ἡγορόωντο Χρυσέῳ ἐν δαπέδῳ.* Quod latine ita interpretabimur: *Dii autem apud Iovem considentes tractabant In aureo loco.*

liad. A. 1.

C A P. XXIII.

Matth. IX. 20.

1. Sed et de illa muliere, quae profluvio sanguinis laborans tetigit fimbriam vestimenti Domini et sanata est, aperta est eorum ignorantia: (dicunt enim per eam ostendi passam illam duodecimam

1. *qualem annum*] In CLAROM. et Voss. abest *annum*.

2. *attigit*] Voss. *tetigit*.

3. *absistat*] ARUND. et MERC. II. *absistit*, alii *absistit*.

4. *Qui enim*] Enim addidit FEUARD. consentiente Voss.

5. *sive vere scientes*] Sic FEUARD. in marg. CLAROM. Voss. et MASS. In reliquis omnibus minus recte *sive rescientes*. Atque bene MASS. observat, τὸ *vere scientes* opponi τῷ *coniicientes*, quod paullo post legitur.

6. *ex conscriptione census*] Vel eum

populi censum seu descriptionem intelligit, de qua Lucas II, 1; vel eam, quae post Archelai relegationem novem iam annis ab Herodis morte exactis facta est, anno Iuliano 59 aerae vulg. 14 Sexto Pompeio et Sexto Apuleio Coss., de qua Iosephus agit Antiquit. lib. 18, 1. MASS.

7. *quae esset*] Sic MASS. ex Cod. CLAROM. Reliqui *qui esset*. In Cod. Voss. siglum *q̄* reperitur, quod significat *qui et quae*.

8. *quinquaginta annis*] CLAROM. et Voss. XL annis, sed vitiose, uti ex antecedentibus patet.

virtutem et in infinitum defluxam, id est duodecimum Aeonem) primum quidem, quia secundum sectam eorum duodecimus non est iste Aeon, sicut † ostendimus. Ut autem ¹ex superfluo eis et hoc † *Mass. 149.* idetur, duodecim Aeonibus existentibus, undecim quidem impassibiles perseverasse dicuntur, duodecimus autem passus; mulier autem e contrario duodecimo anno sanata, manifestum est quoniam ²undecim quidem annis habuit perseverantem passionem, duodecimo autem sanata est. Si quidem undecim Aeones in passione insani- bili fuisse dicerentur, sanatus autem duodecimus, suasorium erat dicere typum eorum ³esse mulierem. Quia autem haec undecim quidem annis passa est et non est sanata, duodecimo autem anno sanata est; ⁴quomodo potest esse typus duodecimi Aeonis, ex quibus undecim ⁵omnino nihil passi sunt, solus autem duodecimus participatus est passionem? Typus enim et imago secundum materiam et secundum substantiam aliquoties a veritate diversus est; secundum autem habitum et lineamentum debet servare similitudinem, et similiter ostendere per praesentia illa, quae non sunt praesentia.

2. Et non solum in hac muliere anni infirmitatis descripti sunt, quos coaptari dicunt figmento suo, sed ecce et alia mulier similiter xviii annis infirmata, sanata est, de qua Dominus ait: *Hanc* *Luc. XIII.* *autem filiam Abrahæ, quam alligavit Satanás decem et octo annis,* ^{16.} *non oportebat solvi in die sabbati?* Si ergo illa typus erat duodecimi Aeonis passi, et haec typus esse decimi *octavi Aeonis passi* *Grab. 163.* debet. Sed non habent ostendere; alioquin prima et principalis eorum ⁶ogdoas connumerabitur compassis Aeonibus. Sed et alius *Ioan. V. 5.* autem quidam sanatur a Domino xxxviii annos habens in sua passione: et trigesimum et octavum passum Aeonem dicant. Si enim quae a Domino facta sunt, typos esse dicunt eorum, quae sunt in Pleromate; typus in omnibus debet servari. Sed neque eam, quae post xviii annos curata est, nec eum, qui post xxxviii annos curatus est, possunt adaptare suo figmento. Insulsum autem et inconveniens est ⁷omni modo dicere in quibusdam quidem servasse typum Salvatorem, in quibusdam autem non servasse. Dissimilis ergo et mulieris typus ⁸negotio Aeonum ostenditur.

1. ex superfluo] Graece ἐκ περισσού vel ἐκ περισσεύσας. BILL. I. I.

2. undecim] Sic primus FEUARD., quod consentit Voss. Sed ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II. habent XII.

3. esse] Abest hoc in ARUND.

4. quomodo] Voss. quonam modo.

5. omnino nihil] Voss. nihilominus.

6. ogdoas] CLAROM. ogdoadas. Nempe

in hoc MS. ogdoas et ogdoadas promiscue usurpantur: quo confirmatur id quod ad cap. XVI n. 4 annotavi. MASS.

7. omni modo] Sic lego cum ERASM. in marg. FEUARD. in marg. CLAROM. ARUND. et (quem addo) Voss. pro omnino, quod exstat in omnibus editis.

8. negotio Aeonum] Sic restituit MASS. e Cod. CLAROM. Neque ab hac genuina

1. ¹Adhuc autem et falsum demonstrat commentum eorum et instabile figmentum eorum etiam hoc ipsum, quod per numeros aliquando quidem, et per syllabas nominum, aliquando autem et per syllabarum litteras, aliquando vero et per numeros, qui secundum Graecos in litteris continentur, tentant inferre probationes. Aper-
tissime consternationem sive confusionem, et instabilitatem ²scientiae eorum, et extortum demonstrat. Iesus enim nomen alterius linguae existens ad Graecorum numerum transferentes, aliquando quidem ³episemon esse dicunt, sex habens litteras; ⁴aliquando autem plenitudinem ⁵ogdoadum ⁶DCCCLXXXVIII numerum habens. Graecum autem nomen eius, ⁷quod est *Soter*, id est Salvator, quia non convenit figmento eorum nec secundum numerum nec secundum litteras, tacuerunt. Et quidem si ex providentia Patris ⁸Dominica nomina acceperant, per numerum, et ⁹per litteras significantia numerum in Pleromate, *Soter* nomen graecum existens, secundum graecitatem et per litteras et per numeros Pleromatis debuit ostendere mysterium. Sed non ita habet, ¹⁰quia quinque quidem est litterarum, [†]Cap. XLI. numerus autem MCCCCVIII. † Haec autem in nullo communicant Ple-

lectione procul distare dicit ERASMUS et GALL. legentes *negatio Aeonum*. Sed in reliquis *negatio eorum*.

1. *Adhuc autem et falsum demonstrat*] SEMLERUS hunc locum atque inprimis ea, quae de Iesu nomine disputata sunt, ubi commentatione collustravit in *Actis societatis Latinae Ienensis*. Vol. I. p. 68 seqq.

2. *scientiae — demonstrat*] Sic omnes Codd. ERASM. GRYN. et GRAB. Sed GALL. FEUARD. MASS. *demonstrant*, quam lectionem etiam ERASMUS tueri MASSUETUS falso contendit. SEMLERUS MASSUETI lectionem recepit et post apertissime suppleri vult haec. Ne hoc quidem opus esse videtur, dummodo, quod primo obtutu apparet, observaveris, post *extortum* excidisse vocem aliquam *mysterium* aut simile quid. Itaque hoc dixit Irenaeus: *mysterium Gnosticis extortum*, mystica illorum ratio, litterarum et numerorum usu argumentandi systematum veritatem comprobandi, eversa *demonstrat*, aperit, detegit illorum *confusionem*.

3. *episemon*] Supra lib. I. c. 14, 4 p. 168 haec leguntur: Ἰησοῦς μὲν γὰρ ἔστιν ἐπίσημον ὄνομα ἔξ ὧν (ἐχόν) γράμματα.

4. *aliquando autem*] In Voss. *abest autem*.

5. *ogdoadum*] Sic recte Voss. GRAB. MASS. Sed ERASM. GALL. FEUARD. et MERC. I. *perperam ogdoada*; ARUND. et MERC. alter *ogdoadum*.

6. *DCCCLXXXVIII*] Sic Codd. VET. ARUND. Voss. et FEUARD. GRAB. MASS. Sed ERASM. GALL. GRYN. *dalXXXVIII*.

7. *quod est Soter*] Voss. *qui est Soter*.

8. *Dominica nomina*] Id est, ait SEMLERUS l. l., nomina Domini Iesu Christi, qui in Patrum commentariis *ἐξόχως Dominus* dicitur.

9. *per litteras*] *Has*, quod ERASM. GALL. FEUARD. legunt ante *litteras*, delevit GRAB., quum absit in omnibus MSS.

10. *quia quinque — MCCCCVIII*] GRAB. dicit, se hanc lectionem partim e Codd. partim ex edit. sumsisse; MASS. autem, totam et integram se reperisse eam in Cod. CLAROM. In edit. ERASM. GALL. FEUARD. legitur: *quia quidem quinque inest litterarum numerus aut ex quadringentis octo*. Ita habent etiam ARUND. et MERC. II. Codd., nisi quod *quinque* ante *quidem* in altero exstet, in illo vero *autem* pro *aut* legatur. In Voss. ita reperi: *quia quicunque quidem est litterarum numerus autem MCCCCVIII*.

romati eorum: non ergo vera est illa, quae ab eis in Pleromate dicitur ¹negotiatio.

2. ²Iesus autem nomen secundum propriam Hebraeorum linguam litterarum est duarum et dimidia, sicut periti eorum dicunt, * ³significans † Dominum eum, qui continet caelum et terram, quia * ^{Grab. 164.} † ^{Mass. 150.}

1. negotiatio] *Πραγματεία τοῦ πασι-παστος Αἰώνος*, negotiatio passi Aeonis, ut passim vocant.

2. Iesus autem nomen — litterarum est duarum et dimidia] De hoc loco Io. LIGHTFOOTUS (Tom. I. Operum p. 196) haec disputat: „Scribunt Iudaei nomen Iesu יֵשׁוּ, negata ei littera ultima י, quia pro Servatore eum detrectant agnoscere. Germanus Iudaeus Elias Levita verbis expressis ita loquitur: Christiani praedicant Messiam suum aperto mandato angeli Gabrielis nominatum esse יֵשׁוּעַ, quia servaturus esset universum mundum ab inferno; sed quoniam Iudaei eum Servatorem esse non consentiunt nec nomine יֵשׁוּעַ dignantur; sed littera postrema omissa יֵשׁוּ appellitant. Secundum hanc scribendi rationem, ut inquit Irenaeus, vocabulum hoc litteris duabus (יֵשׁוּ scilicet) constat et dimidia littera יod est י, quam ita nominare licet, quia adeo est exigua.“ Quam sententiam LIGHTFOOTUS ampliori sunt editores Irenaei; sed SENLERUS l. c. de veritate eius sententiae recte dubitat. „Viri docti, ait, dimidiam litteram יod putant esse intelligendam, quia vix ad medium aliarum attingat, ut sunt verba MASSUETI et editoris Oxoniensis ex FEUARDENTIO. Sed, quod ad figuram attinet, littera dimidia dici commodum posse mihi non videtur. Si enim est suis absoluta ductibus et lineis, quibus debet, licet pusillis istis et minimis, tamen tam erit integra, quam illa, quae est maiorum linearum et ductuum; nec dimidia vocari potest. — Sequitur ergo, ut non ad figuram attendisse, sed ad valorem et potentiam credendus sit Irenaeus; quia alia in litteris cogitare non possumus duabus his exceptis. Iam ratione soni יod tam est littera, quam schin. Quare, quum יod dimidia vocari nequeat, item schin nequeat, vau dimidia Irenaeo vocata est. Adde rationem hanc, quod hoc vau, quod aliter est littera apud Ebraeos sexta vim suam consonantis in hoc nomine non habet; apud Ebraeos vero litterarum in numero consonantes tantum sunt; hinc et caret hic potestate numeri, quia caret

potestate consonantis. At de hac re praecipue Irenaei quaestio erat, qui ostendere vult, calculum haeticorum, litteris uniuscuiusque vocis exprimendum, huc non convenire. Post, dimidiam etiam ideo vocat, quia retinet figuram consonantis vau, et eadem serie ordinatur cum ceteris litteris; quum vocales ideo ne dimidia quidem litterae dici possint, quia nec in eadem serie consonantes sequuntur, nec earum figuram prae se ferunt. — Ceterum, an valeat ratio ELIAE LEVITAE, cur tribus tantum litteris a Iudaeis scribatur nomen Iesu, non interpretabor; saltem huc convenire non potest, quum hic sententia non Iudaeorum, christiano nomini hostium, sed amicorum et ipsorum Christianorum recenseatur. Secus enim si putemus, credendi essent acerbissimi ibi Messiae hostes honorifice et maligne simul de Iesu Christo pronuntiare “

3. significans Dominum cett.] In Voss. pro significans exstat significant. Haec nimia modestia motus LIGHTFOOTUS explicare non ausus est. Obscurum hunc locum DRUSIUS Cent. I. Miscell. c. 44, FEUARDENTIUS et MASSUETUS solvere student. MASSUETI, Drusii sententiam sagaciter excolentis, verba haec sunt: „Observat Drusius, Notaricon ab Hebraeis dici, quum ex litteris consonantibus colliguntur integrae dictiones; ut quum v. g. dicant, Adam significare pulverem, sanguinem, amarum i. e. אֶמֶר, רָם, כֶּסֶף. Quae quidem observatio lucem affert huic Irenaei loco. Hic enim nomen Iesus significare asserit Dominum eum, qui continet caelum et terram. Quod verum esse deprehendes, si advertas nomen Iesu, prout ab Hebraeis scribitur יֵשׁוּ vel יֵשׁוּעַ (ad utrumque enim scribendi modum attendere videtur Irenaeus) litteris tribus, vel, ut ait ille, duabus et dimidia, consonis constare, quarum singulae secundum Notaricon significant singulas dictiones. Videlicet י Iod, quae prima littera est τοῦ ὑπεραγαπᾶμένου יהוה Jehovah, quod Dominum sive Κύριον reddunt LXX Dominum nobis exprimit. Deinde ש, quae prima littera est vocis שמרים cae-

Iesus secundum antiquam hebraicam linguam caelum est, terra au-

lum exhibet; postremo ל initium est וֶאֱרֶץ, quod est *et terra*. Vel si Iesus scribitur יֶשׁוּעַ, littera ע initium erit vocis עֶפְרַיִם, quae transferri potest ad significandam terram. Et iam ergo patet, quo pacto *Iesus* ex Irenaei mente significet secundum vim hebraicae vocis *Dominum caeli et terrae*, quia tria haec *Dominus, caelum et terra* virtute quadam in ea voce continentur. Hinc subiecit: *quia Iesus secundum antiquam hebraicam linguam caelum est, terra autem iterum sura user dicitur*. Iesus enim secundum Notaricon vocem שְׁמַיִם complectitur, cuius primam litteram in se continet. Sed quid sequentia haec? Terra autem iterum sura user dicitur. Nodum sic solvo. Sura et user, quarum significatum hactenus Irenaei interpretibus impervium exstitit, sunt ipsissimae hebraicae voces אֶרֶץ et עֶפְרַיִם vel אֶפְרַיִם *Arets* et *Apher* vel *Ap̄her* aut *Vapher*, terra et pulvis, sed ex imperitia hebraici sermonis misere deformatae sive ab Irenaeo ipso sive ab amanuensis. Nempe e voce אֶרֶץ inverso ordine, id est a laeva ad dextram, more nostro lecta, fit sura, ut insipienti patet. Pro *apher* vero aut *vapher* haud dubito, quin scripserit latinus Interpres *user*, f pro ph, imperiti autem scribae f commutarint in s, unde factum *user*. Iam quid hebraicae istae voces affine habeant cum nomine *Iesu*, ex dictis patet. Si enim utrique praefigas ל, ultimam nominis huius litteram exhibebit. Si demas, ע prior littera vocis עֶפְרַיִם pastremam dabit nominis יֶשׁוּעַ, uti et א prima littera vocis וֶאֱרֶץ: nec enim probabilitate vacat, Irenaeum hebraice nescientem existimasse nomen Iesu ab Hebraeis scribi יֶשׁוּעַ. Planum hinc evadit quod sequitur: *Verbum, quod caelum et terra habet, ipse est Iesus*. Iesus enim vox est, quae vi complectitur eas, quae apud Hebraeos caelum et terram significant.⁴⁴ Quae LE CLERC in censura editionis MASSUETIANAE de hoc loco observat, vide in Apparatu nostro. SEMLERUS l. l. p. 76 haec contra MASSUETUM monet: „Quae de non intellecto *User* vel *Ufer* scribit MASSUETUS, facit intelligendo, ut nihil intelligat. Nam primum statuit, hebraica haec hebraeis et litteris et hebraico scribendi modo ab Irenaeo relicta esse. Quod secus esse apparet tam ex omnibus Patribus graecis latinisque, tum ex

ipso Irenaeo (lib. I. c. 21), ubi hebraica graecis litteris et Graecis scribendi usitato modo reperiuntur. Cadit ergo erroris origo. Deinde *apher* nimis longe petitum esset ab Irenaeo; tum quia nusquam opponitur caelo pro hac mundi parte, quae est solida terra, ut ipse tamen statuit; tum quia notius omnino fuisset nomen alterum (אֶרֶץ) cum isto (שְׁמַיִם) fere ubique coniunctum. Tum opinatur, nomen esse יֶשׁוּעַ; aut forte Patres ignorantes hebraica ita statuisse; quorum prius esse plane nequit, posterius vero credibile non fit, licet errores Patrum hebraica attingentium non ignoremus. Post, soli MASSUETO in mentem venit, fuisse, ut Irenaeus *Iesu* per *aleph* (א) scribi putaverit. A quo errore Irenaeus certe liberandus, qui tam rudis in hebraicis fingendus non est, ut apparet, si quis legarit libros hos adv. haer., licet inde non efficiatur, eum doctum in hebraicis fuisse. — Denique Massuetus et in eo erravit, quod verba Irenaei ita commutat: *constare nomen Iesu tribus vel duabus et dimidia consonis*; quum hic Irenaei sensus esse nequeat, ut ostendimus antea.⁴⁵ De hoc loco etiam DANZIUS, vir inter rerum orientalium peritos superioris saeculi admodum laudatus; eruditissime disputavit in Praefatione ad *Paradigmata hebraica*. Sed eius sententiam una cum SEMLERI diiudicatione vide in Apparatu nostro. Hoc loco peculiarem SEMLERI sententiam l. l. p. 83 et 84 expositam repetam. „Meum iam, ait vir doctissimus, sententiam afferro, ut iam dixi, a Drusio et aliis re ipsa non alienam, licet ita comparatam, ut, quae corrupta esse videntur, simul restituantur. Scilicet istam, de qua praecipue quaestio et controversia est, periodum ita legere non sine rationibus videtur: *Iesus autem nomen secundum propriam Ebraeorum linguam litterarum est duarum et dimidia; sicut periti eorum dicunt, significans Dominum eum, qui continet caelum et terram: quia ia Dominus secundum antiquam hebraicam linguam; caelum samaim; terra autem vaarets dicitur*. Primum dabo mutationum rationem. Interposui et in textum addidi *ia*, Dominus. Hocque ideo, quod ultimae litterae *to* quia absorbuerunt *ia*, imperito librario ignorante, quo hanc vocem interpretaretur. Dominus addidi, primum, quia ipsa Irenaei sententia id postulat, et anteces-

item iterum *sura* ¹*user* dicitur. Verbum ergo, quod caelum et terra habet, ipse est Iesus. Falsa est ergo et episemi eorum ²*restitutio*, et ³*numerus* eorum eversus est manifeste. ⁴Secundum enim propriam eorum linguam, quinque litterarum est ⁵graeco vocabulo Soter; Iesus autem iterum secundum hebraicam linguam ⁶duas et

sit; deinde, quia librariorum et glossatores deceptos puto hoc nomine, ut substitu-erint *Iesus*. Hoc enim, Domini inquam, nomine in Patrum scriptis semper *Iesus* *Christus* intelligitur. Hinc exsulavit *ia* *Dominus*. Tum potest et ob compendium scribendi omisum esse. Adfuisse istud *ia*, potest etiam colligi ex hebraico *terrae* nomine. Deinde addidi *Samaim*, quia *terrae* nomen hebraicum expressum fuisse ab Interprete videmus; et *ia*, Domini nomen, sine dubio adfuit. Ideo *caelum* hebraica item voce expressum fuisse, vera et bona coniectura est. Et forte *samaim* transpositum est post *terra* autem, unde venit illud *sura usser*, quum fuerit: *sam iterum usser*, aut alio adhuc scripturae compendio male intellecto et in *sura* mutato. Tum mutavi *terra* autem *vaarels*, omisso *iterum* ob similitudinem litterarum et ob turbatam veram scripturam per ignorata hebraica illa verba; immo aliae in hac ignorantia hebraicorum causae fuisse potuerunt vel ipsius Interpretis. Quare nec de vocabus *sura* usser pluram dico. Nam videmus *caelum*; huic opponitur ubique *terra*, ergo quum de aliis, quae cum *caelo* iungantur, iam dixerimus paulo ante, quod non conveniant, cur dubitemus amplius de veritate lectionis: *Dominus caeli et terrae*, hebraice יְהוָה שָׁמַיִם וָאָרֶץ. Venio iam ad illud, quod solet huic sententiae obfici, de nomine proprio *Iehovah*. Scilicet obiciunt, violari indolem linguae hebraicae, ut nomen *Iehovah* aut aliud proprium in statu regiminis ponatur. Ubi quidem valde miror, hanc argumentationem multis dubios reddidisse, aut in aliam sententiam coniecisse. Primum enim, illud quam est notum, Hebraeos, licet hoc nomen ponant, tamen substituere nomen *adonai*, ut idem sit, ac si hoc adsit? Quare quum haec ab Hebraeis sumta sint, ut ipse Irenaeus proficitur, valebit et communis Hebraeorum de hoc nomine sententia; adeoque nomen *Adonai* potest statum constructum simulare. Deinde si vel hoc secus esset, tamen quis putabit in crepera et incerta dubiaque cabbalae ratione omnia circumspici solere, grammaticam aut lin-

guae indolem ne violent? Ego non, et multo minus ii, qui ipsorum Iudaeorum in re grammatica multos errores melius adhuc sciunt. Certe si ideo negare vellemus, hac vel alia ratione in rabbinicis figmentis recte legi, quia indoli linguae hebraicae, consuetudini tabularum sacrarum cett. repugnent, multa reiicienda essent, Quid tum? Nomen *Iehovah* non ponitur in statu regiminis. Esto. Inde tantum sequitur, male habere hanc cabalisticam interpretationem; non vero, priscos Iudaeos in re grammatica nimis doctos fuisse, quam ut errare poterint. Adeo his rationibus et satisfactum iis est, quibus hoc nomen placuit ob violandae linguae religionem. Praeterea cfr. ea, quae SEMLERUS in isagoge historica ad BAUMGARTENI *Untersuchung theol. Streitigkeiten* Tom. II. p. 93 de hoc loco scripsit.

1. *user*] Sic FEUARD. in marg. VOSS. CLAROM. et MASS. In ceteris *usser*.

2. *restitutio*] Graece ἀνάδομις. Sed hoc loco vocabulum istud *explicationem* potius aut *accommodationem* transferre debuit Interpretes; alioqui verbum ita retinet, ut sensum interim amittat. BILL. l. 1.

3. *numerus eorum*] VOSS. CLAROM. et GRAB. *numerus autem eorum*. Sed MASS. iure expunxit voculam autem.

4. *Secundum enim*] Sic ARUND. VOSS. MERC. II. GRAB. MASS. Sed ERASM. GALL. FEUARD. habent autem pro enim.

5. *graeco vocabulo*] GRAB. putat legendum esse *graecum vocabulum*; sed defendi potest etiam lectio vulgaris: Soter, si legitur aut accipitur vocabulo graeco, quinque est litterarum.

6. *duas et dimidiam habet litteras*] In VOSS. et *duas et dim.* cett. Post litteras ERASM. GALL. et FEUARD. habent *Sion*, quae vox, quum in Codd. VET. VOSS. et CLAROM. non exstet, a GRABIO et MASS. iure meritoque expuncta est. Sensus loci perobscuri re vera obscuriorem reddit. MASSUETUS vocem *Sion* hebraice in margine scriptam a sciolo quopiam in textum translata putat. Sis vide Apparatum nostrum.

dimidiam habet litteras. ¹Corruit ergo numerus calculi, qui est in DCCCLXXXVIII. ²Et per omnia autem Hebraeorum litterae non conveniunt numero Graecorum, quae maxime deberent, antiquiores et firmiores existentes, ³salvare supputationem nominum. Ipsae enim antiquae et primae Hebraeorum litterae ⁴et sacerdotales nuncupatae ⁵decem quoque quidem sunt numero, (⁶scribuntur autem per xv)

1. Corruit ergo numerus calculi qui est in DCCCLXXXVIII] ERASM. GALL. FEUARD. ruit ergo numerus calculi, qui est iudaice LXXXVIII. — Corruit pro ruit, et deleta voce iudaice numerum DCCCLXXXVIII pro LXXXVIII e Cod. VET. et Voss. restituit GRABIVS. In ARUND. legitur CCLXXXVIII. Praepositionem in addidit MASS. auctoritate Codd. CLAROM. et Voss., in quo pro qui perperam scriptum est quem.

2. Et per omnia] Et addidit GRABIVS ex ARUND. et Voss.

3. salvare] GRABIVS existimat, in archetypo scriptum fuisse διασωζειν, quod Interpreti vertendum erat tueri.

4. et sacerdotales nuncupatae] GRABIVS dicit: „In graeco forte ἱερωγενεαὶ vel similis exstitit vox, qua usus hebraicarum litterarum in sacro Bibliorum Codice designatus est, quam Interpres perperam vertit sacerdotales.“ MASSVETUS: „Veteres illas et primas Hebraeorum litteras sacerdotales ab Irenaeo dici censuerim, quod, quum his postmodum substitutae fuissent litterae chaldaicae, nihilominus tamen sacrum Dei nomen יהוה priscis et antiquis characteribus descriptum in lamina aurea fronti appensa gestare soleret summus sacerdos. Et ideo antiqui Hebraeorum characteres dicti sacerdotales, quod iam solis sacerdotibus usitati essent, reliquis vero chaldaici.“ SEMLERUS tamen l. l. pag. 85 illas virorum doctorum sententias ita recte diiudicat: „Quod attinet ad has [GRABII et MASSVETI] diversas sententias, propior sum GRABIO. Nam cur ad chaldaicas provocarit aut priores hebraicas Irenaeus, nulla potest reddi ratio. Deinde ipse MASSVETUS explicat ad has hodiernas hebraicas litteras, ex sua ipsius sententia chaldaicas; adeo sibi non constat. Nec tamen GRABIO plane assentior, ut postea rem pluribus exponam. (Cfr. not. 6.) Certe MASSVETI ista de usu primitus hebraicarum litterarum satis confirmari nequeunt.“

5. decem quoque quidem] Sic MASS. sec. CLAROM. In Voss. legi decem quae quidem. Ceterae editiones habent decem quidem. GRABIVS coniecit legendum XXduae

quidem, quot litteras apud Hebraeos esse notum sit; et ex XXduae lectionem Vossiani Cod. ortam putat decem quae. Vide annotationem sequentem.

6. scribuntur autem per XV] Sic eum MASS. lego, qui hunc locum partim ex editionibus partim e Codd. restituit. In edit. enim legitur: scribuntur, autem quaeque per quindecim; in Cod. Voss. perperam: scribuntur quae scribuntur XV; in CLAROM. scribuntur autem quae scribuntur XV. MASS. igitur expandit vocem quaeque, duobus illis Codd. non agnitam; retinet praepos. per et pro quindecim scribit XV, quem numerum exprimi vult decem et quinque. GRABIVS fatetur, se, quamquam diu multumque cogitaverit de hoc loco, eius sensum non intelligere, censetque textum esse corruptum. MASSVETUS aut potius MARTIANAEUS perobscurum locum explicare conatus est; sed dubito, an id fecerit felici successu. Illius interpretationem vide in Apparatu nostro; ubi etiam e commentatione pluries laudata SEMLERI ea typis excusa sunt, quae ad diiudicatam MARTIANAEI sententiam spectant. Sed est, quod ea explicatione, quam SEMLERUS in Actis Societatis lat. Ienensis Vol. I. p. 88 ss. speciosius commendavit, hunc locum satis collustratum esse censeamus. Quae de caussa liceat, SEMLERI verba hic repetere. „Superest, ait, ut nos iam sententiam dicamus. Atque id quidem ita facere institimus, ut per momenta, quoad eius fieri potest, clare et distincte in re obscurissima versemur. I. Ista verba: per omnia autem Hebraeorum litterae non conveniunt numero Graecorum, videntur minus recte a viris doctis in genere intellecta fuisse, quasi de litteris hebraicis et graecis summatim agat Irenaeus. Quod nobis secus videtur. Appellat hebraicas litteras tantum eo nomine, quo distant in hac πραγματεία a graecis litteris. Haec πραγματεία versatur in nomine Iesu, quod Hebraei nec tot litteris scribant, si scribant; nec, si mysteria sectentur, quod isti item velint haeretici, convenire istas litteras, quas periti Hebraeorum isti nomini addere soleant, ut significet Domi-

novissima littera copulata primae. Et ideo quidem ¹quaedam secundum subsequentiam scribunt, sicuti et nos; quaedam autem retrorsum a dextra parte in sinistram retorquentes litteras. ²Et Christus autem supputationem nominis convenientem ³Aeonis Pleromatis eorum habere debuit, qui ad stabilitatem et correctionem

num caeli et terrae. II. Iam pergit: ipsae enim antiquae et primae Hebraeorum litterae et sacerdotales nuncupatae. Arbitror in graeco male legisse Interpretem: ἀτὰ γὰρ τὰ παλαιὰ καὶ πρῶτα Ἑβραίων στοιχεῖα καὶ ἱερουργεῖν προσεγορεύοντα, quum legi debuisset: καὶ ἑβραϊκά. Antiquas et primas vocat, comparando ad graecas huius nominis litteras, quae posteriores et quasi secundi ordinis sint, quippe ex interpretatione et versione graeca desumptae. Ergo sententia est: antiquae hebraicae litterae huius nominis decem sunt numero. Irenaeus fidem eximiam habuit istis piis mysteriis Iudaeorum quorundam, qui christiana sacra amplexi, solennem gentis religionem, quae etiam in litteris sacri codicis versabatur, hac applicaverant. Hae hebraicae litterae huius nominis, quas hoc nomen meliori mysterii specie includit, decem sunt numero. Nempe Dominus caeli et terrae.

יה שמרים וארץ per notaricon: Iesus. Possit etiam ita intelligi: decem sunt numero litterae huius nominis maximi, nempe יהה; ita scribi solet. III. Scribuntur autem quaeque per quindecim. Lego sensus melioris causa quoque. Scribuntur autem quoque istae litterae nominis Domini caeli et terrae per quindecim (יהה, quod est quindecim, quae litterae saepe pro יהיה ponantur). IV. Novissima littera copulata primae. Difficillima facillima evadunt, si subintelligas: novissima littera nominis Iehovah copulata primae. He est ultima; ioh est prima, unde nascitur nomen Iah, valore XV. Nempe istis temporibus non erant etiam in siggis numeri huius tam superstitiosi, ut huius nominis sacrandi causa scriberent טו. V. Et ideo quidem quaedam secundum subsequentiam scribunt. Inseria una voce redibit sensus, et ideo quidem, non conveniunt isti nominis Iesu numeri, quia quaedam secundum subsequentiam scribunt, sicut et nos, id est: Hebraei quodammodo similiter ac nos scribunt, ut litterae se sequantur invicem; non vero plane ut nos scribunt. Nempe desunt in ista ἀποσπαστικαὶ vocales, quas nos inserimus. VI. Quedam autem retrorsum a dextra parte — retorquentes litteras. Haec est altera

ratio, quare non convenire possint numeri unius eiusdem nominis hebraice et graece scripti. Irenaeus hac carere poterat. Nihil enim inde praecipue iuvare potest. Innuere tantum vult diversam scribendi rationem. VII. Et pater autem similiter et per litteras et per numerum — duas et dimidiam habet litteras. MASSUETUS salis mirari nequeo, qui haec verba sibi aliisque eximie explicare persuadeat, (dicens:) Sic enim Baruch ebraice scribitur בריך, ubi Caph finale pro dimidia duntaxat littera ab Irenaeo computatur, quod extrema eius parte non retorquet, uti retorqueri solet, quum vocem non terminat, velut imperfectum maneat. Sane si Massuetus haec vero vultu scripsit, magno conatu nihil agere potuit. Quis unquam בריך pro Baruch legit? Atqui hoc solet בריך scribi? Adeone imponere potest praeconcepta opinio, ut contra solem apertum tenebras obicere audeat? Tum vero quale illud est: Caph finale est dimidia littera, imperfectum quippe et non retorquet? Tandem Irenaeus clare distinguit, nomen id super omnia ab hebraico cognomine ipsi addito. Illud, non hoc dicitur duarum litterarum esse et dimidia. Ut dicam, quod sentio, alterutrum eligendum putaverim. Aut legendum sit, quo dicitur Dominus; potuit enim facile ds pro deus sumi; aut ista ultima ex antecedentibus inepte hac intrusa sunt, quia interpolator vidit hebraicam linguam appellari, de qua paullo ante legerat. Si istud praeplaceat, nomen quo Dominus i. e. Christus appellatur, erit ישו, nomen super omnia, ex isto scilicet litterarum mysterio, Dominus caeli et terrae. Nomen יהה vel יהיה dicitur Baruch: solenne enim est illud carmen, Hakkadosch Baruch hu. Hoc nomen inest in nomine Iesu.

1. quaedam secundum subsequentiam cett.] Vide in adnotatione antecedente num V.

2. Et Christus] Et, quod aberat in omnibus edit., MASS. addidit fide Codd. ARUND. MERC. II.

3. Aeonis Pleromatis] Aeonis, quod abest in MERC. II., scripsit auctor pro Aeonibus.

Pleromatis eorum prolatus est, secundum quod dicunt. Et Pater autem similiter ¹et per litteras et per numerum continere debuit numerum eorum, qui ab eo prolati sunt, Aeonum; sed et Bythus similiter: nihilominus autem et Unigenitus, et maxime autem ²super omnia nomen quod dicitur Deus, quod et ipsum ³hebraice ⁴Baruch dicitur, et ⁵duas et dimidiam habet litteras. Ex hoc ergo, quod firmiora nomina secundum hebraicam et graecitatis linguam nec secundum numerum litterarum nec secundum supputationem ⁶conveniunt figmento eorum, manifesta est de reliquis impudenter extorta supputatio.

- * *Grab.* 165. 3. *Etenim ex lege, eligentes quaecunque concurrunt sectae eorum numero, tentant violenter probationes facere. Si autem erat propositum matri eorum sive Salvatori, per Demiurgum typos eorum, quae sunt in Pleromate, ostendere, in verioribus et sanctioribus fieri
† *Mass.* 151. † typos fuissent operati; et maxime autem ⁷in ipsa arca Testamenti, *Exod.* XXV. ⁸per quam et omne tabernaculum testimonii compositum est. Facta
¹⁰est autem haec, longitudo quidem eius cubitis duobus et dimidio, latitudo autem eius ⁹uno cubito et dimidio, et altitudo cubito uno et dimidio; numerus autem iste cubitorum in nullo convenit
Ibid. 17. figmento eorum, ¹⁰per quem maxime typus ostendi debuit. Et propitiatorium autem similiter in nullo convenit expositionibus eorum
Ibid. 23. Adhuc autem et ¹¹mensa propositionis, duobus cubitis longitudo, et ¹²unius cubiti latitudo, ¹³altitudo autem eius unius cubiti et dimidii: (¹⁴haec ante sancta sanctorum) per quae ne una quidem quantitas numeri ¹⁵significantiam quaternationis sive octonationis aut

1. et per litteras] Et per primus addidit FEUARD. Consentit Voss.

2. super omnia nomen] Sic ARUND. MERC. II. Voss. (quem addo) et MASS. In ceteris super omne nomen. Sed ERASMI priores editt. omnia in marg. habent.

3. hebraice] FEUARD. adnotavit, hanc vocem abesse in Cod. VATICANO.

4. Baruch] Ita VET. VOSS. CLAROM. GRAB. MASS. Ceteri vero perperam habent Barneth. Illud cognomen Dei esse nemo nescit.

5. duas et dimidiam litteras] Vide sis disputata in nota 6 sub no. VII. p. 367.

6. conveniunt] ERASM. 1526. 1528. in textu *convenit*, in marg. *conveniunt*, quae quidem lectio in textum posteriorum editionum recepta est.

7. in ipsa arca] In pro et restituit FEUARD. Consentit Voss.

8. per quam] GRAB. observat, in graeco

fuisse δ' ἥν, quod vertendum fuisset propter quam.

9. uno cubito] In MERC. II. abest cubito.

10. per quem] ERASM. GALL. ARUND. VOSS. MERC. II. et CLAROM. pro quem habent quam.

11. mensa propositionis] Interpreti scribendum fuisse videtur mensae.

12. unius cubiti] Cubiti omisum est in ERASM. GALL. MERC. II.

13. altitudo autem] Autem, quod legi etiam in VOSS., adiecit FEUARD.

14. haec ante sancta] In ERASM. GALL. ARUND. MERC. II. perperam legitur autem pro ante.

15. significantiam — reliqui] Sic primus restituit FEUARD., quocum consentiunt ARUND. VOSS. Sed ERASM. et GALL. significantiam — reliquis. In MERC. II. et ERASM. 1526. 1528. iam legitur reliqui. In editt. ERASM. 1526. 1528. significantiam in marg. scriptum est.

reliqui Pleromatis eorum continet. Quid autem candelabrum ¹se- Ib. 31.
 item quidem habens calamiscos, lucernas autem septem? Et si
 quidem secundum typum ²facta fuissent, calamiscos octo totidemque
 lucernas habere debuit, ad typum primae octonationis, quae prae-
 tulget in Aeonibus et illuminat omnem plenitudinem. ³Atria autem Exod. XXVI.
 decem existentia diligenter numeraverunt, typum ea dicentes decem ¹.
 Aeonum; pelles autem iam non numeraverunt secundum numerum Ib. 7.
 undecim factas. Sed neque ipsorum atriorum magnitudinem mensi-
 unt, viginti et octo cubitorum longitudinem unumquodque atrium Ibid. 2.
 habens. Et columnarum longitudinem factam decem cubitorum ex-
 ponunt propter decadem Aeonum: ⁴Latitudo autem unius et dimi- Ibid. 16.
 dii cubiti erat uniuscuiusque columnae, non iam exponunt, neque
 numerum omnium columnarum, neque ⁵serarum earum, quoniam Ibid. 26.
 non communicat argumento eorum. Quid autem oleum unctionis,
 quod omne tabernaculum sanctificavit? Fortasse latuit Salvatorem,
 aut ⁶dormiente matre eorum Demiurgus a semetipso ⁷de pondere
 praecepit; unde et dissonat ad Pleroma eorum, ⁸smyrnae quidem Exod. XXX.
 habens siclos quingentos: ⁹ireos n, cinamomi ccl, ¹⁰calamisci ccl et 23 seqq.
 super haec oleum, ita ut ex quinque commixtionibus subsistat. Et Ib. 34 seqq.
 incensum autem similiter de stacte et ¹¹ungula et galbano et ¹²he-
 dyosmo et thure, quae in nullo communicare possunt neque com-
 mixtionibus neque pondere argumento eorum. Irrationabile est ergo
 et ¹³omnino *rusticanum, in sublimibus quidem et elegantioribus* Grab. 166.
 legis non servatos esse ¹⁴typos; in ceteris autem, sicubi aliquis nu-

1. septem quidem habens calamiscos] Quum Exod. 25, 31 seqq. non septem, sed sex calamisci commemorati sint: Irenaeus procul dubio scripsit sex pro septem, quod etiam ex adversativa particula autem apparet. Sic censet GRABIUS. Sed Mass. coniicit, Irenaeum inter calamiscos numerasse supremam et extremam candelabri stipitis partem. Vide Apparatum nostrum. In Voss. perperam legitur calaseos.

2. facta fuissent] Sic restituit GRAB. Consentiant Codd. ARUND. VOSS. MERC. II. et CLAROM.

3. Atria autem] In Voss. legitur altaria. Sed ἀντάλας, quod legisse videtur Int., melius vertisset vela. Quod Mass. recte observat.

4. Latitudo cett.] Ita et nunc in LXX versione Exod. 26, 16 πηξως ἐνὸς καὶ ἡμίσεως τὸ πλάτος τοῦ στόλου τοῦ ἐνός. Sed in hebraeo textu et latina Vulgata aliisque versionibus de tabulis, non columnis haec dicuntur. GRAB.

5. serarum] ERASM. GALL. ARUND. VOSS. MERC. II. male serrarum.

6. dormiente matre] FEUARD. in marg. et Voss. vitiose dormientem a. MERC. I. pro matre habet mare.

7. de pondere.] ERASM. GALL. FEUARD. dependere; FEUARD. in marg. et Voss. deponere. Nostram lectionem, suppeditatam a Codd. ARUND. CLAROM. et MERC. II., restituit GRABIUS.

8. smyrnae] Σμύρνης, myrrhae.

9. ireos] ἱρεως. Sed de his vide FEUARD. in Apparatu nostro.

10. calamisci] Calami odori genus est. Mass.

11. ungula] Graece ὄνυχος.

12. hedyosmo] Adi Apparatum nostrum.

13. omnino] ARUND. et Voss. omnimodo.

14. typos] Editi. ERASM. GALL. FEUARD. habent typum, pro quo GRAB. scripsit typus sec. ARUND. et MERC. II. (in quibus vitiose legitur ippus). Sed cum Mass. excudi iussi typos, quod legi in Voss.

merus concurrît cum his quae ipsi dicunt, typos esse ¹asseverare eorum, quae sunt in Pleromate, quum omnis numerus multifarie ²in Scripturis sit positus: ita ut possit qui velit, non solum octonationem et decadem et duodecada, sed quemlibet ex Scripturis constituere numerum, et hunc typum esse commentati a se erroris.

Cap. XLII.

4. Quia autem hoc verum est, numerus iste, qui quinque dicitur, in nullo communicans argumento eorum, nec concurrens figmento eorum, nec conveniens eis ad typicam eorum, quae sunt in Pleromate, ³demonstrationem, ex Scripturis sic suscipiet probatio-

Matth. XIV.

19 et 21.

Matth. XXV.

2.

Matth. XVII.

1. et 3.

nem. Soter nomen quinque litterarum et Pater autem habet quinque litteras; ⁴sed et Agape sunt litterae quinque, et Dominus noster panes quinque benedicens, satiavit hominum quinque millia: sapientes virgines a Domino sunt quinque dictae; et stultae similiter quinque. Iterum quinque viri cum Domino fuisse dicuntur, quando testimonio Patris occurrit, ⁵scilicet Petrus et Iacobus et Ioannes et Moyses et Helias; quintus autem ingressus Dominus ad mortuam

Luc. VIII. 51. puellam, suscitavit eam: *Nullum enim, inquit, permisit intrare, nisi*

Luc. XVI. 28. *Petrum et Iacobum et patrem et matrem puellae.* Ille dives apud

inferos ⁶ait habere se quinque fratres, ad quos unum ire rogat ex

Ioan. V. 2. mortuis resurgentem. Natatoria piscina quinque habebat porticus,

unde Dominus paralyticum sanum in suam domum ire praecepit.

† Mass. 15. 2. ⁷Et ipse ⁸habitus crucis, fines et summitates † habet quinque, duos

in longitudine et duos in latitudine et unum in medio, ⁹in quo requiescit qui clavis affigitur. Unaquaeque manus nostra digitos quinque habet; sed et sensus habemus quinque; et quae in nostris sunt visceribus, in quinque possunt numerari, cor et hepar, pulmones, splen ¹⁰et renes. Adhuc etiam totus homo in hunc numerum potest dividi, caput, pectus, venter, femora, pedes. Quinque aetates transit humanum genus: primum infans, deinde puer, deinde parvulus

1. asseverare] Sic omnes edit. praeter ERASMI priores. Sed Codd. ARUND. MERC. II. VOSS. et CLAROM. asseverant.

2. in Scripturis] In recte addidit GRAB. e Codd. VOSS. Consentit CLAROM.

3. demonstrationem] ERASM. GALL. FEUARD. ante hanc vocem habent demonstrata, quod GRAB. auctoritate Codd. ARUND. et VOSS. delevit. Expuncta vox ne in CLAROM. et MASS. edit. quidem legitur.

4. sed et Agape] ERASM. GALL. FEUARD. MASS. legunt sed et Agape nomen sunt. Sed quum vox nomen in VOSS. et CLAROM. absit, eam cum GRAB. expunxi. In CLAROM. legitur ita: sed non et Agape sunt litterae quinque, quae, ut ait MASS., interrogative intelligi possunt.

5. scilicet — et Moyses] In VOSS. et MERC. I. absunt scilicet atque et.

6. ait habere — fratres] Sic MASS. et VOSS., quacum procul dubio consentit CLAROM. Sed in ceteris legitur: habere — fratres dixit.

7. Et ipse] Et e Cod. VOSS. GRABIVS addidit.

8. habitus crucis] Quae hic de crucis partibus disputat, ea consona esse cum loco Iustini Mart. in Dial. c. Tryph. pag. 318 (316 edit. OTTONIS) editores ante me iam observarunt. Quorum annotationes in Apparatu nostro adeas.

9. in quo] Sic restituit GRAB. ex FEUARD. marg. ARUND. ac VOSS. pro ubi.

10. et renes] In CLAROM. abest et.

et ¹post haec iuvenis, sic deinde senior. In *quinque libris legem* ^{Grab. 167.} populo Moyses tradidit. Unaquaeque tabula, quam accepit a Deo, ^{Exod. XXVI. 37.} ²praecepta habebat quinque. Velamen sanctum sanctorum coope- ^{Exod. XXVII. et XXXVIII.} riens ³columnas habebat quinque. Et holocausti altare, ⁴altitudo ^{1.} eius erat quinque cubitorum. Sacerdotes in eremo electi sunt quin- ^{Exod. XXVIII. 1.} que, ⁵scilicet Aaron, Nadab, Abiud, Eleazar et Ithamar. Talaris et ⁶logium, et reliqua sacerdotalis compositio de quinque contexta sunt: ^{Ibid. 5.} ⁶habebant enim aurum et hyacinthum et purpuram et coccinum et ^{Iosuae X. 17.} byssum. Et quinque reges Amorrhaeorum in speluncis concludens ^{seqq.} Iesus Nave, capita eorum inculcari dedit populo. Et alia quoque ⁷multa millia huiusmodi et in hoc numero, et in quo quis voluerit, sive ex Scripturis, sive ex subiacentibus naturae operibus colligere potest; et non iam ob hoc quinque Aeonas esse dicimus super Demiurgum, nec quinionem, ⁸quasi ut divinam rem aliquam, consecramus, nec instabilia, nec ⁹deliramenta per vanum istum laborem confirmare tentamus, neque creaturam bene aptatam a Deo cogimus male in ¹⁰typos non existentium transferri, et impia et nefaria dogmata introducere, quum detectio et eversio ab omnibus sensum habentibus possit exsistere.

5. Quis enim concedat eis CCCLXV tantum dies habere annum, ut sint duodecim menses ¹¹e triginta diebus, in typum duodecim Aeonum, dissimili et typo existente? Illic enim unusquisque Aeonum trigesima pars est universi Pleromatis, mensis autem duodecima pars anni ab ipsis esse dicitur. Si quidem annus in triginta

1. *post haec*] Ita cum ERASM. GALL. FEUARD. GRAB. ARUND. MERC. II. legendum censeo. Sed Voss. et MASS. *post hoc*.

2. *praecepta habebat quinque*] Non una est omnium de divisione praeceptorum sententia. Iosephus Antiquit. Iud. lib. III. c. 6 et Philo Iud. in libro de Decalogo perinde atque Irenaeus quinque in unaquaque tabula scripta fuisse putant; nisi quod Philo praeceptum de honorandis parentibus duarum tabularum quoddam vinculum et connexionem arbitratur. Alii tria duntaxat in priori, septem in posteriori tabula collocant. Alii communius quatuor priora mandata, quibus Dei cultus explicatur, priori tabulae adscribunt; sex alia, quibus proximi dilectio iubetur, posteriori. De his lege Origenem Hom. 8 in cap. 20 Exodi, Clement. Alex. lib. VI. Strom. et alios. MASS. Vide sis Apparatum nostrum.

3. *columnas habebat quinque*] Erravit Irenaeus. Namque Exod. 26, 32 quatuor tantummodo columnae velaminis dicun-

tur, quibus sanctum sanctorum separabatur a sancto. Sud loco cit. versu 37 quinque memorantur columnae, ante quas ducebatur velum, quod in introitu tabernaculi erat. Memoria lapsus est Irenaeus, dum hoc pro illo accepit.

4. *altitudo eius*] In CLAROM. et Voss. abest eius. Etiam hic nova adest confusio. Pro *altitudo* scribendum fuisset *longitudo* aut *latitudo*; quae *quinque habebat cubitos*, ut ex Exod. 27, 1 patet. *Altitudo* enim erat *trium cubitorum*.

5. *scilicet — et*] *Scilicet* abest in ARUND. et Voss., et in CLAROM.

6. *habebat*] ERASM. GALL. FEUARD. habebat. Meliorem lectionem reperis in ARUND. Voss. et MERC. II.

7. *multa millia*] In Voss. abest *millia*.

8. *quasi ul*] Voss. *quasi sicut*.

9. *deliramenta*] ERASM. GALL. ARUND. MERC. II. *liramenta*.

10. *typos*] Voss. *typus*.

11. *e triginta diebus*] Voss. et *triginta dies*.

divideretur, ¹et mensis in duodecim, conveniens putaretur typus esse mendacio eorum. Nunc autem ²in contrarium Pleroma quidem eorum in triginta dividitur, pars autem eius aliqua in duodecim; hic autem omnis quidem annus ³in duodecim dividitur partes, pars autem eius aliqua in triginta. Insulse itaque Salvator mensem quidem universi Pleromatis typum fecit fieri, annum ^{*}autem eius, quae in Pleromate est, duodecadis: magis enim conveniebat annum quidem in triginta dividere, sicut et totum Pleroma; mensem autem in duodecim, sicut et sunt in Pleromate eorum Aeones. Et illi quidem omne Pleroma in tres dividunt, id est in octonationem et decadem et duodecadem; hic autem annus in quatuor dividitur, id est, verum, aestatem, autumnum et hiemem. Sed neque menses, quos dicunt typum esse tricenarii, praefinitive triginta habent dies, sed alii quidem plures, alii autem minus, eo quod quinque dies superponantur eis. Et dies autem non semper praefinitas duodecim habet horas, ⁴sed a novem usque ad xv ascendit, et iterum a xv in novem descendit. Non iam propter triginta Aeonas facti sunt menses triginta dierum; alioquin haberent praefinitas tricenarias dies: ⁵neque iterum dies horum, ut duodecim Aeonas per duodecim horas figurarent: ⁶haberent enim et ipsi praefinitas semper duodecim horas.

6. Adhuc autem materialia ⁷sinistram vocantes, et ex necessitate quae sunt sinistrae, in corruptionem cedere dicentes, et Salvatorem venisse ad ovem perditam, ut eam transferat ad ⁸dextram, id est, ad illas quae sunt ⁹salutis nonaginta et novem oves, quae non per-

1. et mensis in duodecim] CLAROM. et mensis X in XII.

2. in contrarium] GRABIVS est, quod ante haec verba in edit. legebatur, recte delevit auctoritate Voss.

3. in duodecim] Quamvis in omnibus MSS. false scriptum sit in duas dividitur partes, illud duodecim tamen cum Mass. in textum recipere non dubitavi, quum hanc lectionem unice veram esse ex toto contextu appareat.

4. sed a novem usque ad XV — a XV usque in novem] Sic malui cum CLAROM. compendio scribere, quam cum aliis Codd. vel: a nona usque ad quindecimam — a quindecima usque ad novem; vel: a novem usque ad quindecimam — a quindecima usque ad novem. Consentit Voss., nisi quod pro XV bis scriptus sit numerus XII male ortus e simili figura XV. Mass.

5. neque iterum dies horum] GRABIVS dicit: Quid si reponas horarum loco ho-

rum? Quomocunque autem legeris, subintellige ex praecedentibus facti sunt. — Sed licet quoque cum Mass. subintelligere: horum figura, horum causa facti sunt.

6. haberent enim et ipsi praefinitas semper] Sic GRAB. primus restituit ex ARUND., quocum consentiunt CLAROM. et MASS. Etiam Voss. et Merc. habent praefinitas. Sed in FEUARD. edit. vitiose legitur: haberent ipsi enim praefiguratas semper; ERASM. et GALL. cum FEUARDENTIO consentiunt, nisi quod omittunt vocem semper, quae legitur, quod equidem sciam, in omnibus Codicibus.

7. sinistram] Ita legitur in ERASM. GALL. ARUND. VOSS. MERC. II. GRAB. et MASS. Sed FEUARD. in posterioribus edit. (nam in Parisina 1576 meliorem exstare lectionem asserit Mass.) habet sinistra.

8. dextram] FEUARDENTIUS solius falsam lectionem dextra emendavit GRABIVS.

9. salutis] Sic ARUND. VOSS. CLAROM.

ierunt, sed in ovili permanserunt: ¹sinistrae manus existentes †le- † *Mass. 153.*
 vamen, non esse salutis, consentire eos necesse est. Et hoc quod
 non similiter eundem numerum habet, cogentur sinistrae, id est,
 corruptionis confiteri: et hoc nomen quod graece dicitur *Agape*,
 secundum Graecorum litteras, per quas apud eos supputatio signa-
 tur, nonaginta et tres numerum habens, similiter sinistrae manus
 levamen est: et Alethia quoque similiter, secundum supradictam ra-
 tionem, sexaginta quatuor numerum habens, in parte materialium
 subsistit: et omnia omnino quaecunque sanctorum nomina non ad-
 implent numerum centum, sed sinistrae tantum habent numeros,
 corruptibilia et materialia esse confiteri cogentur.

C A P. XXV.

Cap. XLIII.

1. Si quis autem ad haec dixerit: Quid ergo? ²in vanum est,
 et ut provenit ³et nominum positiones sunt ⁴et apostolorum electio
 et Domini operatio et eorum, quae facta sunt, compositio? Dicemus
 eis: Non quidem; sed ⁵magna cum sapientia ⁶et diligentia ad li-
 quidum apta et ornata omnia a Deo facta sunt, et antiqua et quae-
 cunque in novissimis temporibus Verbum eius operatum est; et de-

GRAB. et MASS. longe melius habent,
 quam alii *salvae*: paullo post enim se-
 quitur *non esse salutis*.

1. *sinistrae manus — levamen*] Quid sit
sinistrae manus — levamen melius expli-
 care non possum, quam MASSUETUS, cu-
 ius annotationem hic repetere liceat. Vir
 doctissimus: „Nec hic, ait, levamen af-
 fert doctissimi GRABII conjectura, *leva-*
men a verbo *levare*, id est *furari*, furto
 abducere, derivantis: quid enim furto
 cum hoc Irenaei loco conveniat, nemo
 facile dixerit. Vocis illius significatio
 non adeo procul petenda erat. *Levamen*
 hic dicitur a verbo *levare*, quod est *at-*
tollere, erigere; ac proinde *sinistrae ma-*
nus levamen nihil aliud est, quam *sinis-*
trae manus elevato seu sinistra manus
levata. Quod quid ad rem faciat, iam
 perspicuum est. Quum enim veteres
 laeva manu certo quodam modo levata
 ac disposita numeros omnes infra cen-
 tenarium, hunc vero et superiores dextra
 indicarent; haeretici autem fugiendum
 sibi censerent *per agnitionem XCIX locum*,
hoc est deminorationem, typum sinistrae
manus, ut ipsimet lib. I. c. 16, 2 faten-
 tur: istos propriis telis configens Ire-
 naeus, concludit oves nonaginta novem
 non esse salutis, id est in censu dextro-
 rum seu corruptionis expertium, sed po-

tius sinistrorum seu materialium ac cor-
 ruptelae obnoxiorum esse reponendas.
 Non enim dextra, sed sinistra manu com-
 putabantur, atpote quae numerum cen-
 tenarium non attingerent. Idque confir-
 matur ex iis, quae subdit paullo post:
Omnia omnino quaecunque sanctorum no-
mina non adimplent numerum centum, sed
sinistrae tantum habens numeros, corrupt-
ptibilia et materialia esse. Itaque *sinis-*
trae manus levamen esse, nihil aliud est,
quam non adimplere numerum centum;
sed sinistrae tantum habere numeros, in-
feriores videlicet centenario, ac proinde
ex necessitate in corruptionem cedere.“

2. *in vanum*] Sic MERC. II. Voss. et
 MASS. In reliquis editt. *an vanum*.

3. *et nominum positiones*] Ita legitur
 in CLAROM. Voss. FEUARD. in marg. GRAB.
 MASS., nisi quod GRAB. omittit *et*. Ce-
 teri *et omnium positiones*.

4. *et*] Sic primus FEUARD. (cui con-
 sentiunt MERC. II. ARUND. et Voss.) pro
nec, quod legitur in ERASM. et GALL.

5. *magna cum sapientia*] *Cum*, quod
 abest in omnibus editt., adieci auctori-
 tate Cod. Voss. Observandum est, prae-
 positionem *cum* eleganter positam esse
 inter adiectivum et substantivum. Cfr.
 ZUMPTII *latein. Gramm.* p. 413.

6. *et diligentia*] Has voces addidit
 FEUARD., quas legi et in Voss.

*Grab. 169. bent ea ¹non numero xxx, sed subiacenti *copulare argumento sive rationi, neque de Deo inquisitionem ex numeris et syllabis et litteris accipere; (infirmum est enim hoc propter multifarium et varium eorum, et quod possit ²omne argumentum ³hodie aequè commentatum ab aliquo, contraria veritati ex ipsis sumere testimonia, eo quod ⁴in multa transferri ⁵possint) sed ipsos numeros et ea, quae facta sunt, aptare ⁶debent subiacenti veritatis argumento. Non enim regula ex numeris, sed numeri ex regula; nec Deus ex factis, sed ea, quae facta sunt, ex Deo. Omnia enim ex uno et eodem Deo.

2. ⁷Quia autem varia et multa sunt, quae facta sunt, ⁸et ad omnem quidem facturam bene aptata et bene consonantia; quantum autem ⁹spectat ad unumquodque eorum, sunt sibi invicem contraria et non convenientia, sicut citharae sonus per uniuscuiusque ¹⁰distantiam consonantem unam melodiam ¹¹operatur, ex multis et contrariis sonis subsistens. Debet ergo amator veri non ¹²traduci distantia uniuscuiusque soni, nec alium quidem huius, alium autem illius artificem suspicari et factorem, neque alium quidem acutiores, alium autem vastiores, alium vero ¹³medietates aptasse; sed unum et ipsum ad totius operis et sapientiae demonstrationem et iustitiae et bonitatis et ¹⁴muneris. Hi vero, qui audiunt melodiam, debent laudare et glorificare artificem, et aliorum quidem extensionem mirari, aliorum autem la-

1. non numero XXX] Omnes quidem Codd. habent non numero XX. Sed legendum esse numero XXX seu tricenario constat. Ad hunc enim numerum, non ad XX aptata esse omnia a Deo volebant haeretici, ut ex hactenus dictis patet. MASS. In Voss. deest non.

2. omne argumentum] Sic CLAROM. ARUND. VOSS. GRAB. MASS. Alii vitiose esse argumentum.

3. hodie aequè commentatum] Ita Cod. OTTOB. et edit. ERASM. GALL. FEUARD. et MASS. Al MSS. CLAROM. ARUND. MERC. II. VOSS. et edit. GRAB. hodieque commentatum. Recte observat MASS., aequè hoc loco accipiendum pro similiter, ex aequo.

4. in multa] In addidit FEUARD. consentientibus Codd. VOSS. et ARUND.

5. possint] Sic VOSS. MERC. II. ERASM. in priorib. edit. FEUARD. in marg. GRAB. MASS. Reliqui possunt.

6. debent] ERASM. in prioribus edit. debet.

7. Quia] Legere maluissem quamquam.

8. et ad omnem quidem facturam bene aptata et bene consonantia] Hanc meliorem lectionem reperis in Codd. CLAROM.

VOSS. et edit. MASS. In Voss. enim etiam legitur et ante ad omnem et bene ante consonantia, quas voculas GRAB. omisit. Ex parte quidem consentiunt MERC. II., quorum alter habet omnem, uterque facturam et consonantia. Sed ERASM. GALL. et FEUARD. legunt: et omnis quidem factura bene aptata et bene consonans. Sed cum GRAB. et MASS. priorem lectionem praeferebam censeo, utpote quae melius conveniat cum proximè sequentibus. Neque tamen infitior, alteram hanc lectionem commodum edere sensum.

9. spectat] Voss. exspectat.

10. distantiam] CLAROM. substantiam.

11. operatur — subsistens] Sic edit. Sed Voss. perperam offerantur — subsistentes, alii Codd. et ERASM. prioribus edit. operantur.

12. traduci] Voss. contraduci.

13. medietates] Sic CLAROM. VOSS. FEUARD. in marg. GRAB. MASS. Reliqui varietates. Observant editores, Irenaeum hic eos sonos indicare voluisse, qui inter acutos et crassiores medium tenent locum.

14. muneris] Sic ARUND. VOSS. GRAB. MASS. In ceteris vitiose numeris.

xamentum intendere, aliorum vero ¹inter utrumque temperamentum exaudire, aliorum autem typum considerare, et ad quid unumquodque referat, et eorum caussam inquirere; nusquam transferentes regulam, neque errantes ab artifice, neque abiicientes fidem, quae est in unum Deum, qui fecit omnia, neque blasphemantes nostrum conditorem.

3. Si autem et aliquis non invenerit caussam omnium quae requiruntur, cogitet quia homo est in infinitum minor Deo, et qui ²ex parte acceperit gratiam, et qui nondum aequalis vel similis sit factori, et ³qui omnium experientiam et cogitationem habere non possit, ut Deus; sed in quantum minor est ab eo, qui factus non est et qui semper idem est, ille qui hodie factus est et initium facturae accepit: in tantum secundum scientiam, et ad investigandum caussas omnium, minorem esse eo qui fecit. Non enim infectus es, o homo, neque semper coëxistebas Deo, sicut ⁴proprium eius Verbum; sed propter eminentem bonitatem eius, nunc initium facturae accipiens, sensim discis a Verbo dispositiones Dei, qui te fecit.

4. Ordinem ergo ⁵serva tuae scientiae, et ne ut honorum Cap. XLIV.
⁶ignarus supertranscendas ipsum Deum; non enim ⁷transibilis est, ⁸neque super Demiurgum requiras quid sit; non enim invenies. Indeterminabilis est enim artifex tuus; neque tanquam hunc totum mensus sis, et tanquam qui per omnem eius fabricam veneris, et omne, quod est in eo profundum, ⁹et altitudinem et longitudinem consideraveris, super ipsum alium excogites Patrem. Non enim excogitabis, sed contra naturam sentiens eris insipiens; et si in hoc ¹⁰perseveraveris, incidis in insaniam, sublimiorem teipsum melioremque factore tuo existimans, et quod pertranseas regna eius.

C A P. XXVI.

Cap. XLV.

1. *† ¹¹Ἀμεινον καὶ συμφορώτερον, ἰδιώτας καὶ ¹²ὀλιγο-

1. Melius ¹³est ergo et utilius, * *Grab.* 170.
† *Mass.* 154.
idiotas et parum scientes exsi-

1. *inter*] Sic primus GRAB. auctoritate Codd. ARUND. et VOSS. Sed ERASM. GALL. FEUARD. *infra*.

2. *ex parte*] Praepositio *ex* addita est a FEUARD., quam reperi et in Cod. VOSS.

3. *qui omnium*] Cod. VOSS. et FEUARD. *quia omnium*. Sed nostra lectio accommodatior praecedentibus *qui ex parte* et *qui nondum*.

4. *proprium*] Ita ARUND. VOSS. MERC. II. FEUARD. GRAB. MASS. Ceteri *proximum*.

5. *serva tuae*] VOSS. *servato sine tuae*.

6. *ignarus*] Sic FEUARD. restituit pro *ignarum*, quod legitur in posteriorib. edit. ERASM. et GALL.

7. *transibilis est*] ERASM. GALL. per-

peram *transibilis es*.

8. *neque super*] In ARUND. ante *super* exstat *qui revera supervacaneum*.

9. *et altitudinem*] Haec absunt in VOSS.

10. *perseveraveris*] Sic ERASM. in priorib. edit. VOSS. MERC. II. GRAB. MASS. In ceteris contracte legitur *perseveraris*.

11. Ἀμεινον κτλ.] Haec graeca nobis conservavit Ioannes Damascenus in *Parallelis*; Halloixius ea e Codice Rupefucaldino descripta in *Vita Irenaei* cap. 15 edidit. Reperitur hoc fragmentum etiam in Cod. Vaticano et editionis operum I. Damasc., quam paravit Mich. Lequien Tom. II. pag. 572.

12. ὀλιγομαθεῖς] Halloixius ἀμαθεῖς.

μαθεῖς ὑπάρχειν καὶ διὰ τῆς ἀγάπης πλησίον γενέσθαι τοῦ Θεοῦ, ἢ πολυμαθεῖς καὶ ἐμπείρους δοκοῦντας εἶναι, βλασφημους εἰς τὸν ἑαυτῶν ἐγρίσκεσθαι δεσπότην

stere et per caritatem proximum fieri Deo, quam putare multum scire, et ¹multa expertos in suum ²Deum blasphemos inniri,

1. Cor. VIII. alterum Deum Patrem fabricantes. Et ideo Paulus ³clamavit: *Scientia inflat, caritas autem aedificat*, ⁴non quia veram scientiam de Deo culparet, alioquin seipsum primum accusaret; sed quia sciebat quosdam sub ⁵occasione scientiae elatos excidere a dilectione Dei, et ob hoc opinari seipsos esse perfectos, imperfectum autem Demiurgum introducentes, ⁶abscidens eorum ⁷ob huiusmodi scientiam supercilium, ait: *Scientia inflat, caritas autem aedificat*. Maior autem hac non est alia inflatio, quam ut opinetur quis se meliorem et perfectiorem ⁸esse eo, qui fecerit et plasmaverit et spiramen vitae dederit, et hoc ipsum esse ⁹praestiterit. Melius itaque est, sicuti praedixi, nihil omnino scientem quempiam, ne quidem unam causam cuiuslibet eorum, quae facta sunt, cur factum ¹⁰sit, ¹¹credere Deo et perseverare ¹²eos in dilectione, ¹³aut per huiusmodi scientiam inflatos ¹⁴excidere a dilectione, ¹⁵quae hominem vivificat; nec aliud inquirere ad scientiam, nisi Iesum Christum Filium Dei, qui pro nobis crucifixus est, ¹⁶aut per quaestionum subtilitates et ¹⁷minutiloquium in impietatem cadere.

At Codices, quibus usus est M. Lequien, nostram lectionem habent, quae versioni antiquae respondet.

13. est] Omissa est haec vocula in edit. FEUARD.

1. multa expertos] Sic omnes editt. praeter FEUARD., qui, nescio qua auctoritate, legit *multum expertos*.

2. Deum] Int. θεὸν legit pro δεσπότην.

3. clamavit] Sic VOSS. FEUARD. in marg. et MASS. Reliqui clamabat.

4. non quia] Quia pro qui GRAB. recte reposuit ex ARUND. et VOSS.

5. occasione] Graece προφάσει. Vide supra pag. 5. not. 3.

6. abscidens] ERASM. et GALL. perperam abscidens.

7. ob huiusmodi scientiam supercilium] Ita scripsi cum Codd. CLAROM. ARUND. et MASS. In MERC. II. et OTTOB. legitur scientiam, sed abest praep. ob. Atque ex Cod. VOSS. haec nostra lectio cognoscitur, quamvis corrupte scriptum sit obvius modio scientiam. Reliqui minus bene huiusmodi scientiae supercilium.

8. esse] Hoc abest in VOSS.

9. praestiterit] Hoc verbum pro praeeperit restituit FEUARD. e Cod. VET., quocum consentiunt CLAROM. et VOSS. Falsissimum enim est, quod GRAB. dicit, neque praestiterit neque praeeperit comparere in Cod. VOSS.

10. sit] Ita primus FEUARD., quocum consentit VOSS. Sed ERASM. GALL. legunt et.

11. credere Deo] ARUND. perperam Deum, sed VOSS. pessime credendum.

12. eos in dilectione] Ita omnes MSS. GRAB. et MASS. In ERASM. GALL. et FEUARD. in eius dilectione.

13. aut per — a dilectione] Octo has voces in omnibus editt. omissas ex Codd. ARUND. et VOSS. restitui. Debuisset autem Interpres hoc loco ἢ non aut, sed quam vertere. GRABIVS. Illas voces a GRABIO adiectas Cod. CLAROM. agnoscit.

14. excidere] VOSS. minus bene incidere.

15. quae hominem vivificat] VOSS. quam homini vivificant.

16. aut per] Aut pro quam, quod in editt. legebatur, substituerunt GRAB. et MASS. cum omnibus Codd. Interpres enim

2. Quid enim ¹si per hos conatus paullulum quis elatus, eo quod ²Dominus dixerit, quia *et capilli capitis vestri omnes numeri rati sunt*, curiose inquirere voluerit ³numerum uniuscuiusque capitis capillorum et caussam exquirere, per quam hic quidem tantos, ille autem tantos capillos habeat, non omnibus ⁴ex aequo habentibus, sed multis millibus super millia aliis atque aliis numeris inventis, eo quod alii quidem maiora, alii autem minora habeant capita; et alii quidem spissos capillos semper, alii autem raros, alii vero et omnino paucos capillos habeant; et hi, qui putant se numerum invenisse capillorum, ⁵tentent referre ad testimonium suae sectae, quam excogitaverunt? ⁶Aut iterum si quis ob hoc, quod dictum sit in evangelio: *Nonne duo passeret asse veneunt, et unus* ^{Ibid. 29.} ⁷*ex his non* ⁸*cadet super terram* ⁹*sine Patris vestri voluntate?* enumerare voluerit ^{*}captos ubique quotidie passeret ¹⁰sive in una-^{* Grab. 171.} quaque regione, et caussam requirere, ob quam heri quidem tantos ac ¹¹pridem tantos, hodie autem iterum ¹²tanti sint, qui capti sunt; et ¹³adnectat passerum numerum ad suum argumentum: nonne se ipsum seducit omnino, et eos, qui ¹⁴ei acquiescunt, in magnam insaniam cogit, semper promptis hominibus, ut in talibus amplius quidquam magistri eorum putentur invenisse?

3. Quid autem si quis interroget nos, ¹⁵si omnis numerus omnium, quae sunt facta et quae fiunt, ¹⁶scitur a Deo, et si secun-

hic iterum [¶]falso vertit aut pro quam. In ERASM. 1526. 1528 legitur aut.

17. minutiloquium] Sic GRAB. et MASS. secundum ARUND. Sed ceteri editt. et Cod. Voss. multiloquium, quod minus bene respondet vocibus quaestionum subtilitates. Eadem varia lectio reperitur supra II, 14, 5.

1. si per] Sic CLAROM. ARUND. MERC. II. ERASM. GALL. et MASS. Sed FEUARD. et GRAB. si super, quibuscum consentit Voss., nisi quod abest si.

2. Dominus] Voss. Deus.

3. numerum] In FEUARD. GRAB. CLAROM. Voss. et numerum.

4. ex aequo] Voss. aequae; MERC. II. ex quo.

5. tentent] ERASM. prior. editt. tentant.

6. Aut iterum ¶ quis] Sic FEUARD. e Cod. VET. reposuit pro cur etiam quis, atque etiam post quis adiunxit, quod GRAB. expunxit auctoritate Voss.

7. ex his] Voss. ex illis, itaque Cod. Veronensis antiquae Italicae versionis.

8. cadet] Cod. Veronensis Italicae versionis cadit.

9. sine Patris vestri voluntate] Volun-

tate in N. T. Codd. haud legimus; legit autem in suo exemplari Irenaeus, ut ex his lib. V, c. 22 verbis colligitur: *volente Patre vestro, qui est in coelis, neque passer cadet in terram.* Ante Arabicam quoque et Persicam versionem hoc glossema habuisse latinam Italicam dubitare nos sinunt Tertullianus id aliquoties ita allegans, Novatianus de Trin. c. 8 Cyprianus Epist. 55 iuxta Pamel. (59 Oxon.) ante medium aliquae. GRABIVS.

10. sive] Hanc vocem primus addidit FEUARD. consentientibus MERC. II. et Voss.

11. pridem tantos] Cum MASS. supple cepit aliquis. In GRAB. edit. et MERC. I. legitur pridie.

12. tanti sint] CLAROM. et Voss. tanti sunt.

13. adnectat] MERC. II. neclat.

14. et acquiescunt] Ita ARUND. Voss. MERC. II. ERASM. prior. editt. GRAB. et MASS. Sed ceteri eis acq.

15. si] Si bis legitur pro utrum - an.

16. scitur a Deo] Ita primus FEUARD., quocum convenit Voss., pro fiant, quod est in ERASM. In GALL. hoc omnino abest. In ARUND. et MERC. II. male sciant; in MERC. I. abest a.

dum illius providentiam unusquisque eorum eam, quae secundum se est, ¹accepit quantitatem; nobisque consentientibus et confitentibus, quia nihil omnino horum, quae facta sunt et quae fiunt ²et fient, ³scientiam Dei fugit, sed per illius providentiam unumquodque eorum et habitum et ordinem et numerum et quantitatem accipere et accepisse propriam, et nihil omnino neque vane, nec ut provenit factum aut fieri, sed cum magna aptatione et ⁴conscientia sublimi, et esse admirabilem rationem et vere divinam, quae possit huiusmodi et discernere et causas proprias enuntiare: accipiens a nobis huiusmodi testimonium et consensum ⁵pergat ad hoc, ut ⁶et arenam enumeret et calculos terrae, sed et fluctus maris et stellas caeli, et causas excogitare numeri qui putatur inventus: nonne in vanum laborans et delirus hic † talis et irrationabilis ab omnibus, qui sensum habent, iuste dicitur? Et ⁷quo magis praeter ⁸ceteros in huiusmodi quaestionibus occupatur, et quo plus aliis adinvenire ⁹se existimat, reliquos imperitos et idiotas et animales vocans, eo quod non suscipiant eius tam vanum laborem; hoc magis est insanus et stupidus, tanquam ¹⁰fulmine percussus, in nullo cedens Deo; sed per scientiam, quam invenisse ¹¹se putat, ipsum ¹²mutat Deum et iaculatur sententiam suam super magnitudinem factoris.

† Mass. 155.

C A P. XXVII.

1. ¹³Ὁ ὑγιὴς νοῦς καὶ αἰνιδνός
καὶ εὐλαβὴς καὶ φιλαλήθης, ὅσα
ἐν τῇ τῶν ἀνθρώπων ἐξουσίᾳ

1. Sensus autem sanus et qui sine periculo est et religiosus et amans verum, ¹⁴quae quidem

1. *accepit*] ARUND. MERC. I. et ERASM. 1526. 1528. 1534 *accipit*.

2. *et fient*] Haec, quae omisit GRAB., etiam in Voss. non comparent. Sed MASS. voces istas restituit.

3. *scientiam Dei*] Sic Voss. ARUND. et, uti suspicor, MASSUETI Codd. FEUARD. in marg. GRAB. MASS. In Merc. manifesto scribarum errore scriptum est *si etiam Dei*. Sed ERASM. GALL. FEUARD. *Deum fugit*.

4. *conscientia*] Haec lectio, quae est FEUARD. in marg. edit. 1576 et Cod. CLAROM. magis placet et in Irenaei scopum magis quadrare videtur (quum maxime iam praecesserit *aptatione*) quam *consonantia*, ut legitur in aliis edit. MASSUETUS. Lectionem *conscientia*, a GRABIO non animadversam, eequidem in Cod. Voss. reperi.

5. *pergat ad hoc*] FEUARD. 1639 et 1675 *peragat*. ERASM. GALL. MERC. I. habent *adhuc*, per quo GRABIVS ex altero MER-

CERI Codice, ARUND. et Voss. *reposit ad hoc*, quod recepit etiam MASS.

6. *et arenam*] *Et*, quod exstat in ARUND., recepit MASS.

7. *quo magis* — *quo plus*] In ARUND. MERC. II. et Voss. *quod pro quo* legitur.

8. *ceteros*] FEUARD. in marg. et Voss. *hos*.

9. *se*] Abest hoc verbum in Voss.

10. *fulmine percussus*] Videtur exprimere graecum verbum *ἐμβρόνιτος*, simili quoque proverbiali voce postea utitur cap. 53 (30). FEUARD.

11. *se putat*] *Se* abest in Voss. et MERC. II.

12. *mutat* — *iaculatur*] CLAROM. Voss. ARUND. MERC. II. et ERASM. priorib. edit. *mutet* — *iaculetur*.

13. Ὁ ὑγιὴς νοῦς κτλ.] Graeca haec leguntur in Ioan. Damasceni Parallelis et ex MSS. primum edita sunt ab Halloixio l. I. Int. ὁ δὲ ὕγ.

14. *quae quidem*] Int. legit ὅσα μὲν.

δὲδωκεν ὁ Θεὸς καὶ ὑποτέταχε τῇ ἡμετέρᾳ γνώσει, ταῦτα προθύμως ἐκμελετήσῃ, καὶ ἐν αὐτοῖς προκόψει, διὰ τῆς καθήμερινῆς ἀσκήσεως ῥαδίαν τὴν μάθῃσιν ἑαυτῷ ποιοῦμενος. Ἔστι δὲ ταῦτα τὰ τε ὑπ' ὅψιν πίπτοντα τὴν ἡμετέραν καὶ ὅσα φανερωῶς καὶ ἀναμφιβόλως ἀπολεξεί ἐν ταῖς θεαῖς γραφαῖς λέλεχται.

Et ideo parabola debent ⁴non ambiguis adaptari: sic enim et qui ⁵absolvit, sine periculo absolvit, et parabola ab omnibus similiter absolutionem accipient; et ^{*6}a veritate corpus integrum et simili ^{*Grab.172.} aptatione membrorum et sine concussione perseverat. Sed quae non aperte dicta sunt, neque ante oculos posita, ⁷copulare absolutionibus parabolarum, quas unusquisque prout vult adinvenit. Sic enim apud nullum erit regula veritatis; sed quanti fuerint, qui absolverent parabolas, ⁸tantae videbuntur veritates pugnantes semet invicem, et contraria sibi met dogmata statuantes, sicut et gentilium philosophorum quaestiones.

2. Itaque secundum hanc rationem homo quidem semper inquireret, nunquam autem inveniet, eo quod ipsam inventionis abiecerit disciplinam. Et quum venerit sponsus, is qui imparatam habet ^{Math. XXV.} lampadem, ⁹nulla manifesti luminis claritate fulgentem, recurrit ^{6.} ad eos qui ¹⁰absolutiones parabolarum in tenebris distrahunt, relinquens eum qui per manifestam praedicationem gratis donat ¹¹ad

1. diuturno] Voss. et diuturno.

2. scientiam eorum] Ita CLAROM. Voss. GRAB. MASS. In reliquis male sententiam eorum. Interpres pro ἑαυτῷ legisse videtur αὐτῶν.

3. posita sunt] Sic ERASM. prior. edit. FEUARD. GRAB. MASS., consentiunt MSS. Sed ERASM. posteriorib. edit. et GALL. posita. Interpres pro λέλεχται legisse videtur κείται sine θεαῖς.

4. non ambiguis] Negationem non FEUARD. praeposuit ambiguis; consentit Voss.

5. absolvit] Graece ἐπιλύει, dissolvit, explicat.

6. a veritate corpus] Interpres male videtur legisse ἀπὸ ἀληθείας. Si enim abiecto ἀπὸ, veritatis corpus reddatur, sensus est planus, haecque apte opposita stant sequentibus: Sic enim apud nullum erit regula veritatis. GRABIVS.

dedit in hominum potestatem Deus et subdidit nostrae scientiae, haec promte meditabitur, et in ipsis proficiet, ¹diuturno studio facilem ²scientiam eorum efficiens. Sunt autem haec, quae ante oculos nostros occurrunt, et quaecunque aperte et sine ambiguo ipsis dictionibus ³posita sunt in Scripturis.

7. copulare absolutionibus] BILL. Observatt. sacr. I. cap. 3. subintelligi vult stultum est aut simile quid.

8. tantae videbuntur veritates pugnantes semet invicem] Sic Cod. VET. CLAROM. Voss. et edit. MASS. Ceteri tantae videbuntur et veritates oppugnantes se invicem. In ARUND. MERC. II. et ERASM. 1526. 1528. 1534 legitur etiam pugnantes.

9. nulla] Sic primus FEUARD., cui consentiunt MSS., pro nulli. Sed exstat nulla iam in ERASM. priorib. edit.

10. absolutiones] Melius vertisset dissolutiones, explicationes.

11. ad eum ingressum] ERASM. GALL. ab eo petit ingressum. FEUARD. pro ab eo scripsit ad eum (uti legitur etiam in Voss.); et GRAB. iure expunxit petit, quod in nullo Cod. legitur sensumque turbat.

eum ingressum, et excluditur a thalamo eius. Quum itaque universae Scripturae, ¹et prophetiae et evangelia, ²in aperto et sine ambiguitate et similiter ab omnibus audiri possint, etsi non omnes credunt; unum et solum Deum, ³ad excludendos alios, praedicent omnia fecisse per Verbum suum, sive visibilia sive invisibilia sive caelestia sive terrena sive aquatilia sive subterranea, sicut ⁴demonstravimus ex ipsis Scripturarum dictionibus; ⁵et ipsa autem creatura, in qua sumus, per ea, quae in ⁶aspectum veniunt, hoc ipsum testante, unum esse qui eam fecerit et regat: valde hebetes apparebunt, qui ad tam ⁷lucidam adapertionem caecutiunt oculos, et nolunt videre lumen praedicationis; sed constringunt semetipsos et per tenebrosas parabolarum absolutiones unusquisque eorum proprium putat invenisse Deum. Quia enim ⁸de excogitato eorum, qui contraria opinantur, Patre, ⁹nihil aperte neque sine controversia in nulla omnino dictum sit Scriptura, et ipsi testantur dicentes, in absconso haec eadem Salvatorem docuisse non omnes, sed ¹⁰aliquos discipulorum, qui possunt capere, et per argumenta et ¹¹aenigmata et parabolas ab eo signifi-
cata ¹²intelligentibus. Veniunt autem ad hoc, ut dicant, alium quidem esse, qui praedicatur Deus, et alium Patrem, qui per parabolas et aenigmata significatur Pater.

3. Quia autem parabolae possunt multas recipere absolutiones, ex ipsis de inquisitione Dei affirmare, ¹³relinquentes quod certum et indubitatum et verum est, valde praecipitantium se in periculum et irrationabilium esse, quis non amantium veritatem confitebitur? Et numquid hoc est non in petra firma et valida et in aperto posita

1. *et prophetiae et evangelia*] Sic CLAR. MASS. et (quos addo) MERC. II. melius, quam reliqui *et propheticae et evangelicae*.

2. *in aperto* cett.] MASSUETO legendum videtur aut *quae in aperto*, aut *atque unum et solum Deum*.

3. *ad excludendos*] Ad male omittitur in Voss.

4. *demonstravimus*] CLAROM. et Voss. *demonstrabimus*. Utraque lectio ferri potest, quum auctor, uti observat GRAB., iam supra lib. I. c. 22 et lib. II. c. 2 huc spectantia disputaverit; et infra ad eandem rem rediit lib. III. c. 8.

5. *et*] Et addidit FEUARD., quod etiam exstat in MERC. II. et Voss.

6. *aspectum*] Sic GRAB. et MASS. sec. Codd. Sed in reliquis *conspicuum*.

7. *lucidam adapertionem caecutiunt oculos*] Mallet cum GRAB. oculis. In ARUND. et MERC. II. *lucidum adapertioni*.

8. *de excogitato — Patre*] Sic CLAROM. Voss. MASS. In reliquis aut *de cogitatione — de Patre*, aut *de excogitatione* (sic ARUND. MERC. II. et GRAB.) — *de Patre*. Nostra lectio confirmatur loco parallelo lib. II. c. 10. pag. 303, quem GRAB. primus allegavit: *Quoniam enim manifeste nihil dictum est de eo, et ipsi testimonium perhibent cett.*

9. *nihil aperte*] Quae hic addita sunt in ARUND. MERC. II. omnibusque edit. neque ipsa dictione merito expunxit MASS., utpote quae glossema redoleant.

10. *aliquos*] Voss. *quosdam*.

11. *aenigmata*] MS. Voss. *per aenigmata*.

12. *intelligentibus*] Mallet *intelligentes*.

13. *relinquentes*] Sic MASS. sec. Codd. ARUND. et Voss., sed MERC. II. *delinquentes*. Edit. *derelinquentes*.

aedificare suam domum; sed in incertum effusae arenae? Unde et *Matth. VII.*
facilis est eversio huiusmodi aedificationis. 25.

C A P. XXVIII.

Cap. XLVII.

1. *† Habentes itaque regulam ipsam veritatem et ¹ in aperto ^{*} *Grab. 173.*
positum de Deo testimonium, non debemus ² per quaestionum de- [†] *Mass. 156.*
clinantes in alias atque alias absolutiones eicere firmam et veram
de Deo scientiam; magis autem absolutionem quaestionum in hunc
characterem dirigentes, ³ exerceri quidem convenit per inquisitionem
mysterii et dispositionis existentis Dei; augeri autem ⁴ in caritate
eius, qui tanta propter nos fecit et facit, nunquam autem ⁵ excidere
ab ea suasionem, ⁶ qua manifestissime praedicatur, quia hic solus vere
est Deus et Pater, ⁷ qui et hunc mundum fecit et hominem plasma-
vit et in sua creatura donavit incrementum; et de minoribus suis
ad maiora, quae apud ipsum sunt, vocans, sicut infantem quidem in
vulva conceptum educit in lumen solis, et triticum, posteaquam in
stipula corroboraverit, condit in horreum. Unus autem et idem
Demiurgus, qui et vulvam plasmavit et solem creavit; et unus ⁸ et
idem Dominus, qui et stipulam eduxit et triticum augens multipli-
cavit et horreum praeparavit.

2. Si autem omnium, quae in Scripturis requiruntur, abso-
lutiones non possumus invenire, alterum tamen Deum, praeter eum,
qui est, non requiramus. Impietas enim haec maxima est. ⁹ Ce-
dere autem ¹⁰ haec talia debemus Deo, qui et nos fecit, rectissime
scientes, quia Scripturae quidem perfectae sunt, quippe a Verbo Dei
et Spiritu eius dictae; nos autem secundum quod minores sumus
et novissimi a Verbo Dei et Spiritu eius, secundum hoc et scientia
mysteriorum eius indigemus. Et non est mirum, si in spiritualibus
¹¹ et caelestibus et ¹² in his, quae habent revelari, hoc patimur nos:

1. in aperto] Sic Cod. Voss. GRAB. MASS. Ceteri male in apertum.

2. per quaestionum cett.] Ambiguitatem aut eiusmodi aliquid addi frustra vult BILL. *Observat. sacr. lib. I. c. 34.* Plenus enim est sensus, si textum ita construas: per absolutiones quaestionum, declinantes (quae declinant) in alias atque alias, scilicet absolutiones seu expositiones, eicere cett. GRAB.

3. exerceri] Sic primus FEUARD. Consentiant Codd.

4. in caritate] FEUARD. in marg. CLAR. et Voss. in caritatem.

5. excidere] CLAROM. et Voss. excedere.

6. qua manifestissime] Qua loco quae reposuit FEUARD. ex VET. Cod., cui consonant ARUND. et Voss.

7. qui et] Et abest in Voss.

8. et idem] GRAB. ex MS. Voss. addidit et.

9. Cedere] Sic Codd. CLAROM. Voss. FEUARD. in marg. GRAB. et MASS. In ceteris minus bene credere. Observant editores, Irenaeum hic non agere de iis, quae novimus, licet rationem eorum ignoremus, sed potius de iis, quae scientiam nostram prorsus fugiunt, uti postea ait, haec addens: et Deo haec ipsa committimus.

10. haec] Abest haec vocula in Voss.

11. et caelestibus et] Duas has copulativas FEUARD. addidit. Consentit Voss., quoad posteriorem consentiunt etiam ARUND. et MERC. II.

12. in his quae habent revelari cett.] Duplex est Graecismus. Nam et habent revelari pro revelatione opus habent graeco

quandoquidem etiam eorum, quae ante pedes sunt, (dico autem quae sunt in hac creatura, quae et ¹contrectantur a nobis et videntur et sunt nobiscum) multa fugerunt nostram scientiam, et Deo haec ipsa committimus. Oportet enim eum pro omnibus praecellere. Quid enim si tentemus exponere causam ascensionis Nili? Multa quidem dicimus et fortassis suasoria, fortassis autem non suasoria; quod autem verum est et certum et firmum, adiacet Deo. Sed et ²volatilium animalium habitatio, eorum quae veris tempore adveniunt ad nos, ³autumni autem tempore statim recedunt, quum in hoc mundo ⁴hoc ipsum fiat, fugit nostram scientiam. Quid autem possumus exponere de Oceani accessu et recessu, quum constet esse certam causam? ⁵Quidve de his quae ultra eum sunt enuntiare, qualia sint? Vel quid dicere possumus, quomodo ⁶pluviae et coruscationes et tonitrua et collectiones nubium et nebulae et ventorum ⁷emissiones et similia his efficiuntur; annuntiare quoque et thesauros nivium et grandinis et eorum, quae his proxima sunt: quae haec autem ⁸nubium praeparatio, aut qui status nebulae, quae autem causa est, per quam crescit luna et decrescit, aut quae causa aquarum ⁹distantiae ¹⁰et metallorum et lapidum et his similia? In his omnibus nos quidem loquaces erimus, requirentes causas eorum; qui autem ea facit solus Deus, veridicus est.

3. ¹⁰Εἰ καὶ ἐπὶ τῶν τῆς
κλίσεως ἕναι μὲν ἀνάκειται τῷ
Θεῷ, ἕναι δὲ καὶ εἰς γυνῶσιν

1. Si ergo in rebus creaturae
quaedam quidem eorum adiacent
Deo, quaedam autem et in no-

ritu dictum est; et illud hoc patimur nos pro hoc nobis usu venit. Sic in Observatt. sacr. lib. I. c. 33. BILLIUS.

1. contrectantur] Sic FEUARD. in marg. GRAB. MASS. et Cod. VOSS. Sed ERASM. GALL. et FEUARD. in textu perperam conleruntur, MERC. II. conlerantur.

2. volatilium] Sic primus GRAB. ex ARUND. VOSS. MERC. I. et FEUARD. in marg. reposuit pro volantium.

3. autumnus] ARUND. VOSS. et MERC. II. autumnus, quasi adiective scriptum.

4. Quidve de his quae ultra eum sunt cett.] Intelligit Irenaeus eos terrarum tractus seu populos, qui ultra Oceanum sunt, vel ut loquitur Clemens Romanus epist. ad Cor. cap. 20 eos qui post Oceanum sunt mundos. Haec enim veteribus adeo ignota erant, ut vix ac ne vix quidem fingere sibi possent aliquos ultra Oceanum esse populos. Notissimum est illud Augustini de civ. Dei lib. 16. c. 9: Nimis absurdum est, inquit, ut dicatur aliquos homines ex hac in illam partem, Oceani immensitate traiecta, navigare ac

pervenire potuisse. Hinc intransmeabilem Oceanum vulgo dicebant. Consule sis doctissimi Cotelierii notas in Clementis Romani locum cit. MASS.

5. pluviae] ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II. pluvia.

6. emissiones] Codd. ARUND. et CLAROM. immissiones.

7. nubium praeparatio] CLAROM. nivium praeparatio.

8. distantiae] Id est, sit MASS., differentiae. Distantia siquidem apud auctores latinos interdum accipitur pro differentia.

9. et metallorum] Et in ERASM. GALL. ARUND. MERC. II. non comparet et forte abesse debet, ita ut vox distantiae non cum praecedenti aquarum, sed sequentibus metallor. et lapidum construat. GRAB.

10. Εἰ καὶ ἐπὶ καὶ κατὰ.] Hoc fragmentum graecum et id, quod paullo post sequitur, iterum Irenaeus Damascenus in Parallelis sacr. servavit. In lucem haec graeca primus edidit HALLOIXIUS in Vita Irenaei. Interpres legisse videtur: Εἰ οὖν.

λήλυθε τὴν ἡμετέραν, τί χα-
 επόν, εἰ καὶ τῶν ἐν ταῖς γρα-
 ραῖς ζητουμένων, ὅλων τῶν
 γραφῶν πνευματικῶν οὐσῶν,
 ἵνα μὲν ἐπιλύομεν κατὰ χά-
 ριν Θεοῦ, ἕνια δὲ ἀνακείσεται
 τῷ Θεῷ, καὶ οὐ μόνον αἰῶνι
 ν τῷ νυνί, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ
 μέλλοντι; ἵνα αὖ μὲν ὁ Θεὸς
 διδάσκη, ἄνθρωπος δὲ διὰ
 ταντὸς μανθάνῃ παρὰ Θεοῦ.

Sicut et Apostolus † dixit, ⁴ reliquis partibus destructis, haec tunc † Mass. 157.
 perseverare, quae sunt, fides, spes et caritas. Semper enim fides, ¹ Cor. XIII.
 quae est ad magistrum nostrum permanet firma, asseverans nobis ¹³.
 quoniam solus vere Deus, et ut diligamus ⁵ eum vere semper, quo-
 niam ipse solus Pater; et speremus subinde plus aliquid accipere,
 et discere ⁶ a Deo, quia bonus est et divitias habens indetermina-
 biles et regnum sine fine et disciplinam immensam.

Εἰ οὖν καθ' ὃν εἰρήκαμεν τρό-
 τον, ἕνια τῶν ζητημάτων ἀνα-
 ῥήσομεν τῷ Θεῷ, καὶ τὴν πίστιν
 ἡμῶν διαφυλάξομεν, καὶ ἀκί-
 νητοι διαμενοῦμεν, καὶ πᾶσα
 γραφὴ δεδομένη ἡμῖν ἀπὸ Θεοῦ
 ἡμῶν εὐρεθήσεται,
 καὶ αἱ παραβολαὶ τοῖς διαρρή-
 θην εἰρημένοις συμφωνήσουσι,
 καὶ τὰ φανερώς εἰρημένα ἐπι-
 λύσει τὰς παραβολάς, καὶ διὰ
 τῆς τῶν λέξεων πολυφωνίας
 ἐν σύμφωνον μέλος ἐν ἡμῖν
 αἰσθήσεται.

* Ut puta, si quis interrogat: Antequam mundum faceret Deus, quid * Grab. 175.

stram venerunt scientiam; quid
 mali est, si et eorum, quae in
 Scripturis requiruntur, universis
 Scripturis spiritalibus exsistenti-
 bus, quaedam quidem ¹ absolvi-
 mus secundum gratiam Dei, quae-
 dam autem commendamus Deo;
 et non solum in hoc saeculo,
 sed et ² in futuro, ut semper qui-
 dem Deus doceat, homo autem
 semper ³ discat quae sunt a Deo?

† Mass. 157.
¹ Cor. XIII.
¹³.

Si ergo secundum hunc modum,
 quem diximus, ⁷ quaedam quidem
 quaestionum Deo commiserimus:
 et fidem nostram servabimus, et
 sine periculo perseverabimus, et
 omnis Scriptura a Deo nobis data
 consonans nobis invenietur, et
 parabolae his, quae manifeste dicta
 sunt, consonabunt, et manifeste
 dicta absolverent parabolas; et per
 dictionum multas voces ⁸ unam
 consonantem melodiam in nobis
 sentiet, laudantem hymnis Deum,
 qui fecit omnia.

1. absolvimus — commendamus] Sic
 FEUARD. in marg. VOSS. MERC. II. GRAB.
 et MASS. Sed ERASM. GALL. absolvamus
 — commendemus.

2. in futuro] CLAROM. et VOSS. in
 futurum.

3. discat quae sunt a Deo] Int. legit
 τὰ παρὰ Θεοῦ.

4. reliquis partibus] CLAROM. reliquis
 ex parte.

5. cum vere] Sic lego cum VOSS. et

MASS. In edit. et MERC. II. legitur Deum.
 In ARUND. abest vere.

6. a Deo] Ab eo legitur in ARUND.

7. quaedam quidem] Interpres legisse
 videtur ἕνια μὲν.

8. unam consonantem melodiam in no-
 bis sentiet laudantem] Ex graecis latina
 ita sunt emendanda cum doctissimo
 GRABIO: una consonans melodia in no-
 bis sentietur vel inter nos audietur,
 laudans. Sed puto, Interpretem falso le-

agebat? dicimus quoniam ista responsio subiacet Deo. ¹Quoniam autem mundus hic factus est ²apotelesτος a Deo, temporale initium accipiens, Scripturae nos docent: quid autem ante hoc Deus sit operatus, nulla Scriptura manifestat. Subiacet ergo haec responsio Deo, et non ita³ stultas et sine disciplina blasphemias adinvenire velle prolationes, et per hoc quod ⁴putas te invenisse materiae prolationem, ipsum Deum, qui fecit omnia, reprobare.

4. Cogitate enim, o omnes qui talia adinvenitis, quum ipse solus Pater Deus dicatur, qui et vere est, quem vos Demiurgum dicitis; sed et quum Scripturae hunc solum ⁵sciant Deum, sed et quum Dominus hunc solum confitetur proprium Patrem et alterum nesciat, sicut ex ipsis eius verbis ⁶ostendemus: ⁷quando hunc ipsum labis dicitis fructum et ignorantiae prolationem, et nescientem ⁸quae sint super eum, et quaecunque alia dicitis de eo, considerate magnitudinem blasphemiae in eum, qui vere est Deus. Graviter quidem et honeste videmini dicere, vos in Deum credere; ⁹dehinc alterum Deum quum minime possitis ostendere, hunc ipsum, ¹⁰in quem credere vos dicitis ¹¹labis fructum, et ignorantiae prolationem pronuntiatis. Haec autem caecitas et stultiloquium inde provenit vobis, quod nihil Deo reservetis. Sed et ipsius Dei et Ennocae eius et Verbi et Vitae et Christi nativitates et prolationes annuntiare vultis; et has non aliunde accipientes, sed ex affectione hominum; et non intelligitis, quia in homine quidem, qui est compositum animal, ¹²capit huiusmodi dicere, sicut praediximus, sensum hominis et

gisse ἀσθῆσεται pro ἔσθῆσεται, una melodia cantabitur, quod melius hic quadrat.

1. Quoniam autem mundus] Autem addidit FEUARD. Consentit Voss.

2. apotelesτος] Haec barbara vox significat, uti ait FEUARD. numeris absolutus atque perfectus. Cod. Voss. habet apotelesτιως. ERASM. in marg. dicit, vestustos Codd. habere lectionem apotelescos.

3. stultas et sine disciplina blasphemias] Cod. ARUND. stulta et sine disciplina blasphemias. Cum GRAB. hoc loco supplere debet vel simile verbum.

4. putas] Sic MERC. I. Sed Codd. ARUND. et Voss. et editi. praeter GRAB. et MASS. putes.

5. sciant] Ita FEUARD. in marg. ARUND. MERC. II. atque (quem addo) Voss. Sed editi. praeter MASS. habent sciant, quam lectionem reperis etiam in CLAROM.

6. ostendimus] Hanc lectionem pro ostendimus (uti etiam Voss. scribit) restituit GRAB., quem secutus est MASS. Quamvis enim Deum non separandum esse a Demiurgo saepe iam dixerit: ar-

gumenta tamen contra Gnosticos e Iesu sermonibus petita libro IV potissimum profert.

7. quando] Hanc vocem GRAB. restituit auctoritate Cod. ARUND. et MERC. II., quibus addo Voss. In ERASM. GALL. et FEUARD. legitur quoniam.

8. quae sint super eum] Sic excudi iussit MASS. pro qui sit super eum auctoritate Cod. CLAROM. In Voss. legi q sunt. MASS. bene emendavit lectionem: supra enim I, 7, 3 legitur, Demiurgum ignorasse ea, quae essent super eum.

9. dehinc] Ita FEUARD. GRAB. Voss. Sed ARUND. MERC. II. hinc. In ERASM. et GALL. vitiose legitur hunc.

10. in quem] In adest in CLAR. et Voss.

11. labis fructum cett.] Id est ignorantiae foetum vel ab ignorantia productum pronuntiatis; graece: ὑστέρηματος καρπὸν καὶ ἀγνοίας προβολὴν ἀποκαλέσθε. BILL. Observ. sacr. lib. I. c. 33.

12. capit huiusmodi dicere] Graeca phrasis: ἐνδέχεται τοιαῦτα λέγειν, quae reperitur etiam apud Tertullianam

ennoeam hominis; et quia ex sensu ennoea, de ennoea autem en-
 thymesis, de enthymesi autem logos; (quem autem logon? ¹aliud
 enim est secundum Graecos logos, quod est principale ²quod excogitat;
 aliud organum, per quod emittitur logos) et aliquando quidem
 quiescere et tacere hominem, aliquando autem loqui et operari.
 Deus autem quum sit totus mens, totus ratio et totus spiritus ope-
 rans, et totus lux et semper idem et similiter existens, sicut et
 inutile est nobis sapere de Deo, et sicut ex Scripturis ³discimus;
 non iam huiusmodi affectus et divisiones decenter erga eum sub-
 sequuntur. Velocitati enim sensus hominum ⁴propter spiritale eius
 non sufficit lingua deservire, quippe carnalis existens: unde et in-
 tus ⁵suffocatur verbum nostrum et profertur ⁶non de semel, sicut
 conceptum est a sensu; sed per partes, secundum quod lingua sub-
 ministrare praevalet.

5. *Deus autem totus existens mens et totus existens Logos, *Cap. XLVIII.*
 quod cogitat, hoc et loquitur; et quod loquitur, hoc et cogitat. Co- ** Grab. 176.*
 gitatio enim eius Logos et Logos mens, et omnia concludens mens
 ipse est Pater. Qui ergo dicit mentem Dei, et prolationem propriam
 menti donat, ⁷compositum eum pronuntiat, tanquam ⁸aliud quiddam
 sit Deus, aliud autem principalis mens existens. Similiter autem
 rursus et de Logo tertiam prolationem ei ⁹a Patre donans, (unde
 et ignorat magnitudinem eius) porro et longe Logon a Deo sepa-
 ravit. Et propheta quidem ait de eo: *Generationem eius quis enar-* *Esa. I. III. 8.*
abit? Vos autem generationem eius ex Patre divinantes, et verbi

Apol. 17: dum aestimari non capit. Cfr.
 ad hunc locum cap. 13 huius libri.

1. aliud est enim ceti.] Id est: aliud
 est ratio seu mens, quae verbum inter-
 rius concipit, efformatque, aliud corpo-
 reum organum seu lingua, per quod ver-
 bum mente conceptum exterius emittitur.
 MASS.

2. quod excogitat] Pro eo excogitat ex
 Cod. VET. substituit FEUARD. Sed quod
 GRAB. addit, Codicem Voss. consentire,
 id falsum est. In quo MS. pro excogitat
 legi exagitat, quae lectio defendi potest.

3. discimus] CLAROM. didicimus.

4. propter spiritale — lingua] Pro pro-
 pter ERASM. et GALL. habent per; ad vo-
 cem lingua ARUND. addit eius.

5. suffocatur] Sic cum ERASM. GALL.
 FEUARD. MASS. et Codd. ARUND. OTTOB.
 et MERC. II. legendum censeo. GRAB. et
 MSS. Voss. et CLAROM. habent suffuga-
 tur. Reperitur enim, ait GRAB., idem
 verbum in Concilio Foroiulienensi anno 791
 habito. Est autem suffugium idem quod

Graecis δύσπνοια. Sic Gariopontus me-
 dicus lib. II. de morborum causis c. 13
 scribit: dyspnoea suffugium nominatur,
 semper interius ad se trahens anhelitum.
 Et post alia: aliquoties suffugium sequi-
 tur suffocatio faucium cum anhelitu.
 Sed quum ex his GRABII verbis sensus
 vocis suffugare adeo barbaris inusitatae
 mihi non liqueat, ad vulgarem lectionem
 redeo. Sensus loci hic esse videtur:
 verbum, mente conceptum, suffocatur
 eo, quod spiritus obstrictis faucibus prae-
 cluditur; itaque fit, ut verbum non de
 semel, sed per partes pronuntietur.

6. non de semel] Graece οὐκ εἰς ἅπας,
 κατὰνάξ vel ἐφ' ἅνάξ videtur legisse,
 id est non una voce, non cuncta simul;
 gallice tout en un coup. FEUARD.

7. compositum eum pronuntiat] ARUND.
 compositionem pronuntiat.

8. aliud quiddam] Voss. aliud quidem.

9. a Patre] Voss. Patri. Observat GRAB.,
 haec referenda ad tertiam, non ad pro-
 lationem.

¹hominum per linguam factam prolotionem transferentes in Verbum Dei, iuste detegimini a ²vobis ipsis, quod neque humana, nec divina noveritis.

† Mass. 158.

Marc. XIII.

32.

6. † Irrationabiliter autem inflati, audaciter inenarrabilia Dei mysteria scire vos dicitis: quandoquidem et Dominus, ipse Filius Dei, ipsum iudicii diem et horam concessit scire solum Patrem, manifeste dicens: ³*De die autem illa, et hora nemo scit*, ⁴*neque Filius, nisi Pater solus*. Si igitur scientiam diei illius Filius non erubuit referre ad Patrem, sed dixit quod verum est; neque nos ⁵erubescamus, quae sunt in quaestionibus maiora secundum nos, reservare Deo. Nemo enim super magistrum est. Si quis itaque nobis dixerit: Quomodo ergo Filius prolatus a Patre est? dicimus ei, quia prolotionem istam, sive generationem, sive nuncupationem, sive adapertionem, aut ⁶quolibet quis nomine vocaverit generationem eius inenarrabilem existentem, nemo novit; non Valentinus, non Marcion, neque Saturninus, neque Basilides, neque angeli, neque archangeli, neque ⁷principes, neque potestates, nisi solus qui generavit Pater et qui natus est Filius. Inenarrabilis itaque generatio eius quum sit, quicumque nituntur generationes et prolotiones enarrare, non sunt compotes sui, ea quae inenarrabilia sunt enarrare promittentes. Quoniam enim ex cogitatione et sensu verbum emittitur, hoc utique omnes sciunt homines. * † Non ergo magnum quid invenerunt, qui emissiones excogitaverunt, neque absconditum mysterium, si id quod ⁸ab omnibus intelligitur, ⁹transtulerunt in unigenitum Dei Verbum; et quem inenarrabilem et innominabilem vocant, ¹⁰hunc, quasi ipsi obstetricaverint, primae generationis

* Grab. 177.

† Cap. XLIX.

1. hominum] ERASM. GALL. et MERC. II. hominis.

2. vobis ipsis] In FEUARD. 1596 et seqq. edit. atque Codd. CLAROM. et VOSS. vitiose legitur nobis ipsis.

3. De die autem illa] In CLAROM. et (quem addo) VOSS. abest illa.

4. neque Filius] Quae addita sunt apud MARCUM: neque angeli in coelo, omisit Irenaeus.

5. erubescamus] Ita FEUARD. in marg. CLAROM. VOSS. (a GRABIO neglectus) et MASS. In ceteris minus recte erubescimus.

6. quolibet] Sic primus GRAB. restituit ex ARUND. et VOSS. Sed ERASM. GALL. FEUARD. vitiose quomodolibet; sequitur enim nomine.

7. principes] GRAB. ex solo Cod. ARUND. excudi iussit principatus, quoniam Coloss.

1, 16 principatus et potestates. Sed cum MASS. ad vulgarem lectionem redeo, Codicum fide maxime probatam; illam Codicis ARUND. e versione N. T. haustam censens.

8. ab omnibus] Sic GRAB. et MASS. Sed ERASM. GALL. ab hominibus; FEUARD. ab omnibus hominibus. Sed iam in edit. principe reperi nostram lectionem.

9. transtulerunt] MERC. II. transtulerant.

10. hunc quasi ipsi obstetricaverint, primae generationis eius] Sic Cod. VET. ique MSS., quibus usus est FEUARD. GRAB. MASS. Sed ERASM. GALL. hunc quasi ipsum obstetricaverint primi et narrationis eius. In edit. princ. pro hunc legitur hanc (ita etiam in MERC. II.) et prima pro primi. In VOSS. legi obstetricaverunt.

cuius prolationem et generationem enuntiant, adsimilantes eum hominum ¹verbō emissionis.

7. Hoc autem idem et de ²substantia materiae dicentes, ³non peccabimus, quoniam Deus eam protulit. Didicimus enim ex Scripturis, principatum tenere super omnia Deum. Unde autem vel quemadmodum emisit eam, neque Scriptura aliqua exposuit, neque nos ⁴phantasmari oportet, ex opinionibus propriis infinita coniciientes de Deo; sed ⁵agnitionem hanc concedendam esse Deo. Similiter autem et causam propter quam, quum omnia a Deo facta sint, quaedam quidem transgressa sunt, et abscesserunt a Dei subiectione; quaedam autem, immo plurima, perseveraverunt et perseverant in subiectione eius qui fecit: et cuius naturae sunt quae transgressa sunt, cuius autem naturae quae ⁶perseverant, ⁷cedere oportet Deo et Verbo eius, ⁸cui et soli dixit: *Sede a dextris meis, quoadusque* *ponam inimicos tuos* ⁹*suppedaneum pedum tuorum*. Nos autem adhuc in terra conversantes, nondum adsidentes throno eius. Etsi enim *spiritus* Salvatoris, qui in eo est, *scrutatur omnia, et altitudines Dei*; ¹⁰sed quantum ad nos, *divisiones gratiarum sunt et divisiones ministeriorum et divisiones operationum*; et nos super terram, quemadmodum et Paulus ait, *ex parte quidem cognoscimus et ex parte prophetamus*. Sicut igitur ex parte cognoscimus, sic et de universis quaestionibus concedere oportet ei, qui ex parte nobis praestat gratiam. Quoniam quidem transgressoribus ignis aeternus praeparatus est, et Dominus manifeste dixit, et ¹¹reliquae demonstrant Scripturae. Et quoniam praesciit Deus hoc futurum, similiter demonstrant Scripturae, quemadmodum et ignem aeternum illis, qui ¹²transgressuri sunt, praeparavit ab initio: ipsam autem causam naturae transgredientium, neque Scriptura aliqua retulit, nec apostolus dixit, nec Dominus docuit. Dimittere ¹³itaque oportet

Psal. CIX. 2.

1. Cor. II. 10.

1. Cor. XII.

4. 5. 6.

1. Cor. XIII.

9.

1. verbo emissionis] Graece λόγῳ προφορῆς.

2. substantia materiae] Ita restituit GRAB. ex ARUND. et Voss. pro substantiae materia.

3. non peccabimus] Sic MASS. sec. Cod. CLAROM. In ceteris non peccavimus.

4. phantasmari] Sic primus FEUARD. e Cod. VET., quocum consentit Voss. Sed ERASM. et GALL. *fastos mori, exponi omnibus*.

5. agnitionem hanc concedendam esse Deo] CLAROM. et Voss. *magnitudinem hanc*. GRAB. mavult ab Interprete scriptum *concedere*, aut *agnitio haec concedenda est Deo*.

6. perseverant] ARUND. *perseverarunt*.

7. cedere] Sic FEUARD. in marg. CLAR.

Voss. GRAB. MASS. In reliquis perperam credere. Etenim paullo inferius legimus: *sic et de universis quaestionibus concedere oportet ei; et: dimittere itaque oportet agnitionem hanc Deo*.

8. cui et soli] Solo legitur in ERASM. GALL. et MERC. II.

9. suppedaneum] Sic scripsit Irenaeus lib. III, 6, 1 aliisque locis et Cyprian. adv. Iudaeos II, 26.

10. sed quantum] Voss. *si quantum*.

11. reliquae] Voss. *perperam reliquum*.

12. transgressuri sunt] ERASM. GALL. ARUND. MERC. II. *transgressi sunt*.

13. itaque] Sic restituit FEUARD. pro ita. Consentit Voss.

agnitionem hanc Deo, quemadmodum et Dominus horae et diei; nec in tantum periclitari, uti Deo quidem concedamus nihil; ¹et haec ex parte accipientes gratiam. ²In eo autem quum quaerimus quae sunt super nos, et ³in quae attingere nobis non est, ⁴nunc in tan-

* *Grab. 178.* tam audaciam venire, uti ⁵pandamus Deum, et quae *nondum inventa sunt, quasi iam invenerimus, per emissionum vaniloquium ipsum omnium factorem Deum, et ⁶de defectione et ignorantia asserere substantiam habuisse, et sic impium adversus Deum ⁷ fingere argumentum.

8. Post deinde nullum habent testimonium eius figmenti, quod recens ab eis adinventum est, aliquando quidem per numeros quoslibet, aliquando autem per syllabas, nonnunquam autem et per nomina; ⁸est autem quando et per eas, quae in litteris sunt, litteras, aliquando autem et per parabolas non recte exsolutas, vel per suspensiones quasdam consistere conari eam fabulosam enarrationem, quae sit ab eis ⁹efficitia. Etenim si quis exquirat causam, propter quam in omnibus Pater communicans Filio, solus scire ¹⁰horam et diem a Domino manifestatus est; neque ¹¹aptabilem magis, neque decentiorem, nec sine periculo alteram quam hanc ¹²inveniat in praesenti; (¹³quoniam enim solus verax magister est Dominus) ut

Ioan. XIV. 23. discamus per ipsum, super omnia esse Patrem. Etenim *Pater*, ait,

† *Mass. 159.* maior me est. Et secundum agnitionem † itaque praepositus esse Pater annuntiatus est a Domino nostro ad hoc, ¹⁴ut et nos, in

1. *et haec ex parte*] Sic CLAROM. VOSS. et MASS. In reliquis abest haec. MASS. dicit: *et haec pro idque vel et quidem* Graecorum more, quod auctori nostro familiare.

2. *In eo autem quum quaerimus*] Sic lego cum MASS. et Codd. CLAR. et VOSS. Quodammodo consentiunt etiam ERASM. et GALL., qui habent *conquaerimus*. Sed FEUARD. et GRAB. perperam *conquirimus*. Confiteor, me pro *quum quaerimus* legi male quod *quaerimus*.

3. *in quae attingere nobis non est*] Est hoc loco intelligi licet; quae mente capere non licet.

4. *nunc in tantam*] Sic MASS. et Codd. CLAROM. VOSS. In reliquis minus bene legitur *nec in tantam*.

5. *pandamus Deum*] Sic FEUARD. in marg. GRAB. MASS. et Cod. VOSS. Ceteri omnes *pendamus*. Edit. princ. in marg. habet lectionem *perdamus*. MERC. II. pro *Deum* habent *Deo*.

6. *de defectione*] ERASM. in prioribus editt. habet *de fictione*, et in marg. offert nostram lectionem. In VOSS. praep. abest.

7. *fingere argumentum*] Cum MASS. hic supple *absurdum est* vel simile quid. Itaque non opus est mutatione constructionis, uti suadet GRAB. qui pro *asserere* et *fingere* particippia *asserentes* et *figentes* legi vult.

8. *est autem quando* — *consistere conari*] Graeca phrasi dictum, uti observat BILL. *Observ. sacr. I, 34*, pro *interdum consistere conari*. *Consistere* accipiendum pro *statuere, constituere*, graece *συνίστασθαι*.

9. *efficitia*] In ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II. vitiose legitur *efficientia*.

10. *horam — a Domino*] Et ante horam expunxit GRAB. auctoritate VOSS. et MERC. II. Praepos. a addidit FEUARD.

11. *aptabilem*] VOSS. *acceptabilem*.

12. *inveniat*] ARUND. VOSS. *inveniant*; MERC. I. *invenient*.

13. *quoniam enim*] Enim pro *quum* ex FEUARD. marg. VOSS. et MERC. II. reposuit GRAB. Sed ex sententia MASS. et GRAB. *ὅτι γὰρ* melius vertisset *quandocumque*.

14. *ut et nos*] Et abest in MS. VOSS.

quantum in figura huius mundi sumus, perfectam scientiam et tales quaestiones concedamus Deo; et ne forte, quaerentes altitudinem Patris investigare, in tantum periculum incidamus, uti quaeramus, an super Deum alter sit Deus.

9. Si autem quis, amans contentionem, contradictor fuerit his, quae a nobis dicta sunt, et his quae ab apostolo relata sunt *quoniam*¹ *Cor. XIII. 9.* *niam ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus,* ¹putet se non ex parte, sed universaliter universam cepisse eorum, quae sunt, agnitionem, Valentinus aliquis existens aut Ptolemaeus aut Basilides vel aliquis eorum, qui altitudines Dei exquisisse se dicunt; non ²in ea, quae invisibilia sunt vel quae ostendi non possunt, cum inani iactantia decorans semetipsum, plus quam reliquos se agnovisse gloriatur: sed caussas eorum, quae in hoc sunt mundo, quas nos ³non scimus, ut puta numerum capillorum capitis sui, et de his qui quotidie capiuntur passeret, et de reliquis non provis a nobis, diligenter exquirens, et a Patre discens annuntiet nobis, ⁴ut ei de maioribus quoque credamus. Si autem ⁵ea, quae in manibus sunt et ante pedes et in oculis et terrenis et praecipue dispositionem capillorum capitis sui, nondum sciunt ii, qui sunt perfecti; ⁶quemadmodum eis de spiritalibus et supercaelestibus et de his, ⁷quae super Deum vana persuasionem confirmant, credemus? ⁸Et tanta quidem de numeris et de nominibus et de syllabis et quaestionibus eorum, quae sunt super nos, et de eo, quod improprie ⁹exponent parabolas, a nobis sit dictum, quandoquidem a te plura dici possint.

C A P. XXIX.

Cap. L.

1. Revertamur autem nos ad reliqua quae sunt eorum argumentationis. In ¹⁰consummatione enim ¹¹dicentes ipsorum matrem intra Pleroma regredi et recipere sponsum suum Salvatorem; se au-

1. *putet*] Particula copulativa huic voci praefigenda mihi quoque videtur cum GRABIO.

2. *in ea*] Patet, in iis scribendum fuisse Interpreti.

3. *non scimus*] Sic GRAB. MASS. ARUND. MERC. II Voss. Sed ERASM. GALL. FEUARD. non noscimus.

4. *ut ei de maioribus*] CLAROM. *ut eadem de mai.* In Voss. pro *maioribus* legitur *moribus*.

5. *ea*] Hanc voculam addidit FEUARD.

6. *quemadmodum*] Hanc vocem pro *quomodo* accipiendam bene monet ERASM. in marg.

7. *quae super Deum*] Cum GRAB. MASS. partim e VET. Cod. CLAROM. et Voss. partim ex ARUND. ita lego. In prioribus

legitur: *quae sunt super Deum*; in ARUND. autem abest *sunt*. At ERASM. GALL. et FEUARD. vitiose habent *quae sunt ad Deum*. In CLAROM. insuper qui pro *quae* exstat. In MERC. II. legitur *de his quae sunt Domini*.

8. *Et tanta*] Sic scribo cum MASS. secundum omnes Codd. In ceteris edit. et *tantum*.

9. *exponent*] Sic MASS. fortasse auctoritate Cod. CLAROM. Hanc meliorem lectionem GRABIVS e Cod. Voss. petere potuisset, si illum accuratius consulisset.

10. *consummatione*] Ita CLAROM. Voss. GRAB. et MASS. Reliqui male *consummationem*.

11. *dicentes cett.*] Haec graece leguntur supra I, cap. 7, pag. 78.

tem, quoniam spirituales esse dicunt, ¹exspoliatos animas, et spiritus intellectuales ²factos, sponsas futuros spiritualium angelorum; Demiurgum autem, ³quoniam animale dicunt, in matris locum cessurum; iustorum ⁴autem animas requiescere in medietatis loco: psychice dicentes similia ad similia congregari, spiritualia ad spiritualia, ⁵materialia autem in materialibus perseverare; contraria sibi ⁶definiunt, animas iam non propter substantiam in medietatem ad similia dicentes succedere, sed propter operationem; iustorum quidem dicentes illuc succedere, impiorum autem remanere ⁷in igne. Si enim propter substantiam omnes succedunt animae in refrigerium ⁸et medietatis sunt omnes, secundum quod sunt animae, quum sint eiusdem substantiae: et superfluum est credere, superflua autem et ⁹descensio Salvatoris. Si autem propter iustitiam, iam non propter id quod sint animae, sed ¹⁰quoniam sunt iustae. ¹¹Si autem animae

1. *exspoliatos*] In omnibus Codd., ait Mass., cum edit. tum MSS. legitur *exspoliatas*; sed Irenaeum ex Irenaeo ipso emendare non dubitavi. Nam supra I, 7, 1, ubi haec ex integro habentur, legitur: *spirituales exspoliatos animas*, graece *πνευματικὸς ἀποδυσσμένους τὰς ψυχάς*.

2. *factos, sponsas*] Sic FEUARD. in marg. CLAROM. VOSS. GRAB. MASS. Quoad priorem vocem consentit ARUND. Sed in reliquis perperam legitur *factas, sponso*.

3. *quoniam animale*] In FEUARD. marg. et VOSS. *quem animale*.

4. *autem*] Abest hoc in VOSS.

5. *materialia autem*] FEUARD. *autem* addidit. Consentit VOSS.

6. *definiunt*] Sic excudi iussi auctoritate Cod. VOSS. Editi. omnes *diffiniunt*.

7. *in igne*] Sic habet Cod. VOSS. et omnes editi. praeter MASS., qui omisit praepositionem et legit *ignem*, quo sensu non dixit. Sed nostrae lectioni favent Gnosticorum fabulae. Dum enim animae iustorum e mundo in locum medietatis, regnum Demiurgi transitoriae sunt: animae impiorum *remanebunt in igne* universum hunc mundum et materiem consumpture et, ut ipsis Irenaei verbis utar (supra p. 81), *abibunt in id, ut iam non sint*. Cfr. quae sub finem huius cap. leguntur: *remanent in medietate*.

8. *et medietatis*] Sic CLAROM. OTTOB. ARUND. VOSS. et MASS. Hanc lectionem meliorem esse illa in reliquis editi. reperta *et in medietate* cuique patet, qui Gnosticorum systemata bene novit.

9. *descensio*] Sic pro *discessio* restituere non dubitavi a Cod. CLAROM., in

quo quum primo scriptum fuisset *discessio*, postea emendatum et scriptum fuit *descensio*, procul dubio ut legeretur *descensio*. Eadem omnino phrasi utitur super cap. XIV, 7. Et sic etiam legendum esse monuerat BILLIUS Observ. sacr. I, c. 34. Hic quippe Irenaei sensus, ut ibidem recte notat: 'Si non ob virtutem, sed ob substantiam salus animabus humanis comparatur, nihil esse necesse, quamobrem fidem quispiam suscipiat: immo etiam nullam causam fuisse, cur Christus in terram descenderet; quum et citra fidem et citra Christi descensum salutem omnes animae consecuturae sint, quum sint unius eiusdemque substantiae omnes. MASS.

10. *quoniam sunt*] CLAROM. et VOSS. *quoniam sint*.

11. *Si autem animae cett.*] Hoc comma in omnibus Codicibus corruptum viri docti coniecturis tam feliciter restituerunt, ut mihi quidem, fateor, nihil relictum sit, nisi antecessorum verba repetere. BILLIUS l. c.: „Haec, ait, sunt ita aegra, ut nisi melioris exemplaris adiumento sanari vix possint. Sensus tamen auctoris perspicuus est. Sic enim argumentatur: Si substantiae ratione salutem consequuntur animae, omnes utique salutem obtinebunt, quandoquidem eadem omnes natura essentiaeque praeditae sunt; si autem iustitiae ratione, non ergo a salute corpora excludi debent, quum iustitiae quoque munere ipsa perfuncta fuerint.“ GRABIUS, qui primus huic loco coniectura mederi periclitatus est, sic scripsit: „Puto, Interpretem more suo scripsisse: Si autem animae perire inciperent, nisi iustae

(quae) periturae essent, (inciperent) nisi iustae fuissent; iustitia potens est salvare et corpora: quid utique non salvabit, quae et ipsa participaverunt iustitiae? Si enim natura et substantia salvat, omnes salvabuntur animae; si autem iustitia et fides, quare ¹non salvet ea, quae similiter cum animabus in corruptelam ²cedere incipiunt corpora? Aut enim impotens aut iniusta ³in huiusmodi apparebit iustitia, si quaedam quidem ⁴salvat propter suam participationem, ⁵Mass. 160. quaedam autem non.

2. Quia enim in corporibus perficiuntur ea, quae sunt iustitiae, ⁶Cap. LI. manifestum est. Aut universae itaque animae ⁷neccessarie succedent in medietatis locum et iudicium nusquam; aut et corpora, quae participaverunt iustitiae, cum animabus, quae similiter participaverunt, obtinebunt refrigerii locum, si quidem potens est iustitia illuc transducere ea, quae ⁸participaverunt ei; et verus et firmus ⁹emerget de resurrectione corporum sermo, quem quidem ¹⁰credimus nos: quoniam et mortalia corpora nostra custodientia iustitiam ¹¹resuscitans Deus incorrupta et immortalia faciet.

fuissent cett. (quomodo si legatur, omnia bene se habent), alium vero graecam phrasin perire inciperent explicaturum in margine apposuisse: quae periturae essent, quae inde in textum irrepserunt. Mass. haec disputat: „Non difficile (locum) partim coniecturarum, partim Manuscriptorum ope sanari posse confido. Solum hoc prius comma: si autem animae quae periturae essent inciperent morbus invasit, cetera in MSS. nostris sana sunt. Nam pro quae utique non salvabit, ut corrupte habent omnes alii Codices [omnesque ante Mass. editi], in CLAROM. recte legitur quid utique non salvabit. Et pro quae et ipsi participaverunt iustitiae, ut perperam exstat in ERASM. GALL. et FEUARD. bene legitur in CLAROM. VOSS. ARUND. [et GRAB.] quae et ipsa participaverunt iustitiae. A priore vero commate depelletur morbus, si rescentur quae perperam addiderunt scribeae. Pro more scripserat Interpres perire inciperent; alius vero quispiam graecam hanc phrasin explicaturus ad marginem sui Codicis adiecit periturae essent; quod glossema alter imprudens in textum ipsum transtulit. Alterutrum ergo reiciendum, vel glossema vel graeca phrasis. Sic proinde legi posset: Si autem animas, quae perire inciperent, nisi iustae fuissent, iustitia potens est salvare: et corpora quid utique non salvabit, quae et ipsa participaverunt iustitiae? Vel si malis: Si autem animae periturae essent, nisi

iustae fuissent; iustitia potens est salvare et corpora: quid utique non salvabit, quae et ipsa participaverunt iustitiae? Huic posteriori legendi rationi, quae in eo commodior est, quod levior in ea fiat mutatio, consulens parenthesi inclusi voces quae et inciperent, ulpote superfluas et a textu ablegandas. Iam planus est auctoris sensus. Quibus omnibus nil addendum est, nisi quod lectionem quid utique non salvabit etiam in Cod. Voss. reperi.

1. non salvet] CLAROM. non salvat.

2. cedere incipiunt] Ita FEUARD. in marg. CLAROM. ARUND. VOSS. et MASS. Ceteri incidere incipiunt. Melius scripsisset Int. abitura, cessura sunt.

3. in huiusmodi] Graece ἐν τοιούτοις, in huiusmodi rebus. In FEUARD. primus addidit consentientibus CLAROM. et VOSS. Verborum ordinem secundum Cod. Voss. et MERC. II. mutavi: in omnibus enim eddit. legitur: iniusta apparebit in huiusmodi iustitia.

4. salvat] FEUARD. in marg. et VOSS. servat.

5. necessarie] Abest in ARUND.

6. participaverunt ei] Ei addidit FEUARD. consentiente VOSS. In CLAROM. part. eius.

7. emerget] Sic VET. VOSS. FEUARD. GRAB. MASS. In reliquis editt. et MERC. II. perperam et integer. Sed ARUND. et merget.

8. credimus nos] ARUND. MS. omittit nos.

9. resuscitans] ARUND. suscitans.

¹ Φύσεως κρείττων ὁ Θεός, καὶ
² παρ' αὐτῷ τὸ θέλειν, ὅτι ἀγα-
 θός ἐστι· καὶ τὸ δύνασθαι, ὅτι
 δυνατός· καὶ τὸ ἐπιτελέσαι, ὅτι
 εὖπορος . . . . .

Deus enim melior est quam na-
 tura, habens apud semetipsum
 velle, quoniam bonus est; et posse,
 quoniam potens est; et perficere,
 quoniam dives ³et perfectus est.

Cap. LII.
 * Grab. 170.

3. *Hi autem ⁴secundum omnia contraria sibi dicunt, non omnes animas in medietatem succedere definientes, ⁵sed solas quae sint iustorum. Naturaliter enim et secundum substantiam emissa esse tria genera dicunt a matre: ⁶primum quod quidem sit ⁷de aporia et taedio et timore, quod est materia; alterum autem ⁸de impetu, quod est animale; ⁹quod autem enixa est secundum visionem eorum, qui circa Christum sunt angeli, quod est spiritale. Si igitur ¹⁰illa, quae enixa est, omni modo intra Pleroma ingrediuntur, quoniam spiritale est, quod autem est materiale, residet deorsum, quoniam est materiale, et exardescente eo, qui inest ei, igne consumetur in totum: animale quare non totum in medietatis locum cedit, in quem et Demiurgum mittunt? Quid autem est illud, quod cedit eorum intra Pleroma? Animas enim in medietatem perseverare dicunt; corpora autem, quoniam materialem habent substantiam, in materiam resoluta ardere ab eo, qui in ea est ignis. Corpore autem ipsorum corrupto et anima remanente in medietate, nihil iam ¹¹relinquitur ex homine quod intra Pleroma cedat. Sensus

1. Φύσεως κτλ.] Graeca haec, quae exstant in Ioan. Damasceni Parallelis sub littera δ et tit. I, ubi agitur περὶ δυνάμεως Θεοῦ, primus evulgavit HALLOIXIUS in vita Irenaei. Reperitur hoc fragmentum in Ioan. Damasceni Operum editione Michaelis LEQUIEN T. II. p. 422.

2. παρ' αὐτῷ] Lequien perperam legit παρ' αὐτοῦ.

3. et perfectus est] Graeca καὶ τέλειός ἐστι desunt in Cod. Ioan. Damasceni RUPEFUCALDINO et VATICANO.

4. secundum omnia] Sic recte CLAROM, VOSS., GRAB. MASS. In ceteris vitiose quoniam omnia.

5. sed solas] Sed addidit FEWARD. Consentit VOSS.

6. primum quod] Sic pro quando (quod legitur in ERASM. et GALL.) primus FEWARD., quocum consentit Voss. Sed ARUND. et MERC. II. habent solum quod.

7. de aporia et taedio cett.] Τὴν δὲ ὕλικήν οὐσίαν ἐκ τριῶν παθῶν συστήναι λέγουσι, φόβου τε καὶ λύπης (huic respondet hoc loco taedio) καὶ ἀπορίας. Sic legitur supra lib. I, cap. 5, 4.

8. de impetu] Graece ἐκ τῆς ἐπιστροφῆς, eo scilicet motu, quo mater Achamoth conversa est ad eum, qui illam vivificavit, ut explicatur lib. I, c. 4, 1. MASS.

9. quod autem enixa est cett.] Cfr. supra lib. I, c. 5, 1 pag. 57 et not. 11, et ibidem c. 5, 6 pag. 69.

10. illa quae enixa est] Sic ERASM. GALL. FEWARD. MASS. et Cod. VOSS. Sed CLAROM. ARUND. MERC. II. illa quod enixa est, quam lectionem recepit GRAB., quia, ait, sequitur in singulari spiritale est. MASS. recte respondet: „Sed sequitur etiam in plurali ingrediuntur, quod minus adhuc construi potest cum illa quod enixa est. Quare repudianda prorsus haec lectio. Quod vero sequitur: quoniam spiritale est non adeo repugnat praecedentibus atque existimat GRABIVS. Non enim construi debet cum illa quae cett.; sed sensum absolutum habet: quoniam spiritale quiddam est, res est spiritalis.“

11. relinquitur] Sic CLAROM. ARUND. et MASS. Sed in ceteris MSS. et edit. relinquitur, quod etiam ferri potest.

enim ¹hominis, ²mens et cogitatio et intentio mentis et ea, quae sunt huiusmodi, non aliud quid praeter animam sunt; sed ipsius animae motus et operationes, nullam sine anima habentes substantiam. Quid ergo adhuc erit eorum, quod succedit in Pleroma? Et ipsi enim, in quantum quidem ³animae sunt, ⁴remanent in medietate; in quantum autem corpus, cum ⁵reliqua materia ardebunt.

C A P. XXX.

1. Et his sic se habentibus, super Demiurgum se ascendere dicunt insensati; et secundum hoc ⁶quod se meliores ⁷pronuntiant illo Deo, qui caelos et terram et maria et omnia, qui in eis sunt, fecit et ornavit, et semet quidem spiritales esse volunt inhonorate, quum sint ⁸carnales propter tantam suam impietatem; qui autem fecit angelos suos spiritus, et induitur lumine quemadmodum ⁹pallium, et velut in manu tenet gyrum terrae, ¹⁰apud quem inhabitantes eam velut locustae sunt deputati, † et universae spiritualis substantiae Demiurgum et ¹⁰Deum animale esse dicentes: indubitate et vere suam ostendunt insaniam, et velut vere de tonitruo percussi super eos qui fabulis referuntur Gigantes, extollentes * ¹¹sententias * ¹²vana, et instabili gloria tumidi, quibus universae terrae elleborum non sufficit ad ¹³expurgationem, uti evomant tantam ¹⁴suam stultitiam.

2. ¹⁵Meliorem enim ex operibus oportet ostendi. Unde igitur semetipsos ostendunt Demiurgo meliores, (uti et nos ad impietatem propter necessitatem sermonis ¹⁶devergamus, Dei et insanorum homi-

1. *hominis*] Hanc vocem addidit FEUARD. consentiente Voss.

2. *mens*] Abest in CLAROM. et Voss. Atque puto, hanc vocem glossema esse, additum a quopiam, qui, quid vox *sensus* (ita vertere solet Lat. *voûs*) significaret, explicare voluit.

3. *animae*] Sic FEUARD. in marg. Voss. GRAB. MASS. In reliquis *anima*.

4. *remanent in medietate*] ERASM. priorib. editt. et MERC. II. *ignem*.

5. *reliqua materia*] Voss. unicam vocem reliquo habet.

6. *quod*] Quod pro *quidem* reposuit primus GRAB. secundum Codd. ARUND. MERC. II. et Voss. Sed reperi illud *quod* iam in ERASM. priorib. editt.

7. *pronuntiant*] Ita ERASM. ARUND. MERC. II. Voss. (GRAB. hic ertat) GRAB. MASS. Sed GALL. et FEUARD. minus recte *pronuntient*.

8. *carnales*] Sic omnes editt., sed omnes Codd. praeter eos, quibus usus est ERASMUS, habent *carnes*.

9. *apud quem*] Non dubitavi, hanc lectionem, quam offerunt tantummodo CLAROM. et MASS. editio, recipere ERASM. et GALL. *perperam atque*; sed FEUARD. et GRAB. cum Codd. Voss. *ad quem*, quod hic idem esse dicit BILLIUS, atque *cum quo comparati*.

10. *Deum*] Sic FEUARD. in marg. Voss. MASS. cum suis, ut puto, Codd. Sed in reliquis *Dominum*.

11. *sententias*] Sic FEUARD. in marg. Voss. et MASS. eiusque MSS. Sed ARUND. MERC. II. et reliquae editt. *sententium*.

12. *vana*] Sic FEUARD. Voss. GRAB. MASS. Sed ERASM. et GALL. vitiose *vani*.

13. *expurgationem*] Ita ARUND. Voss. MERC. I. et FEUARD. in marg. GRAB. MASS. Ceteri *expurgandum*.

14. *suam*] Abest in Voss.

15. *Meliorem*] ERASM. GALL. ARUND. MERC. II. *perperam melior*. Vocem *melior*, *καλίστων* hic significare *potentior*, observat HEUMANNUS.

16. *devergamus*] ERASMI priores editt. MERC. II. et ARUND. vitiose *detergamus*.

Psal. CIII.

2. 4.

Esa. XL. 12.

22.

† Cap. LIII.

* Grab. 181.

num comparationem facientes, et in argumentationem eorum descendentes, saepe per propria ipsorum dogmata arguentes eos: sed nobis quidem ¹propitius sit Deus; non enim ²illis eum comparantes, sed arguentes et evertentes illorum insaniam, dicimus haec) ³ad quos stupescunt multi insensatorum, quasi plus aliquid ipsa veritate

† Mass. 161. ab eis possent † discere? Et illud quod scriptum est: *Quaerite, et*
Matth. VII. 7. *invenietis*, ad hoc dictum esse interpretantur, uti super Demiurgum

semetipsos adinveniant, maiores et meliores ⁴vocantes ⁵semetipsos quam Deum, et semetipsos spiritales, Demiurgum autem animale: et propter hoc, superascendere eos ⁶super Deum; et se quidem ⁷intra Pleroma cedere, Deum autem in medietatis loco. Ab operibus itaque ostendant semetipsos Demiurgo meliores.

⁸Οὐκ ἐν τῷ λέγειν, ἀλλ' ἐν τῷ Non enim in eo quod dicitur,
εἶναι ὁ κρείττων δείκνυσθαι sed in eo quod est, melior ostendi
ὀφείλει. debet.

3. Quod igitur opus monstrabunt per semetipsos a Salvatore, sive a matre ipsorum factum, aut maius aut splendidius aut rationalius his, quae facta sunt ab hoc, qui haec omnia disposuit? Quos caelos firmaverunt? quam terram solidaverunt? quas emiserunt stellas? vel quae luminaria ⁹elucidaverunt? quibus autem circulis infrenaverunt ea? vel ¹⁰quas pluvias vel frigora vel ¹¹universa secundum tempus, et secundum unamquamque regionem aptabilia, adduxerunt terrae? Quem autem calorem et siccitatem e contrario ¹²apposuerunt eis? aut quae flumina abundare fecerunt? quos autem ¹³eduxerunt

1. *propitius sit*] Voss. *proprius est*.

2. *illis*] *Illis* pro *illi* restituit FEUARD. consentiente Voss.

3. *ad quos stupescunt multi insensatorum*] Graecorum more dicitur pro *quos admirantur*, graece πρὸς οὓς κεχῆνασι πολλοὶ τῶν ἀνοήτων. BILL. l. l. lib. I, c. 33.

4. *vocantes*] Ita FEUARD. in marg. CLAROM. VOSS. GRAB. et MASS. Reliqui *vocant esse*.

5. *semetipsos*] GRAB. observat, in Cod. Voss. legi *semet*, quod falsum est. Luculenter nostram hic habet lectionem Codex, sed ante *spiritales* exstat *semet*.

6. *super Deum*] Demiurgum habet ARUND., sed superscriptum *Deum*.

7. *intra*] Sic FEUARD. GRAB. MASS. et Voss. Alii *inter*.

8. Οὐκ ἐν τῷ λέγειν κτλ.] Hoc fragmentum Fridericus MÜNTERUS e Codice Vaticano MDLIII, quo continentur Cate-nae, exscripsit et Fragmentis Patrum graec. (Fasc. I) pag. 54 publici iuris

fecit. In Codice citatum est fragmentum his verbis: τοῦ ἁγίου Εἰρηναίου ἐκ τοῦ Β. λέγοντος καὶ ἀνατροπῆς τῆς ψευδοδυνάμου γνώσεως. MÜNTERUS haec praefatus est l. cit.: „Ultimo denique loco duo exhibeo fragmenta, de quibus, quo referenda sint, prorsus ignoro. Primum quidem in libro II Irenaei, ni oculos, dum eum perlustrarem, ob nimiam exiguitatem effugerit, frustra quaesivi. Certe tamen id graece in libro II hand exstare mihi constat.“

9. *elucidaverunt*] Sic Voss. et MASS. Reliqui *lucidaverunt*.

10. *quas pluvias*] ARUND. MERC. II. *quos fluvios*, quae lectio nobis idcirco minus placet, quod postea flumina commemorantur.

11. *universa*] Sic CLAROM. VOSS. et MASS. Reliqui *nives*.

12. *apposuerunt*] ARUND. *disposuerunt*.

13. *eduxerunt*] Sic FEUARD. primus consentientibus ARUND. et Voss. Sed ERASM. GALL. *adduxerunt*.

ontes? ¹quibus autem floribus et arboribus adornaverunt eam, quae est sub caelo? vel quam multitudinem animalium formaverunt partim quidem rationabilium partim autem irrationabilium, universorum forma ornatorum? Et reliqua omnia, quae per virtutem Dei sunt constituta et ²per sapientiam eius gubernantur, quis ³poterit per singula enumerare vel investigare magnitudinem sapientiae eius, qui fecit, Dei? Quid autem illa, quae super caelum et quae non ⁴praereant, ⁵quanta sunt, angeli, archangeli, throni, dominationes, potestates innumerabiles? ⁶Adversus quod igitur unum opus ex his semetipsos e contrario constituunt? Quid tale ostendere habent per semetipsos vel a semetipsis factum, quando et ⁷ipsi huius factura et plasmatio ⁸sint? Sive enim Salvator ⁹sive mater ipsorum (ut propria ipsorum dicamus, per sua ipsorum propria mendaces eos arguentes) ¹⁰usa est hoc, ut dicunt, ad ¹¹faciendam imaginem eorum, quae intra Pleroma sunt, et contemplationis universae, quam vidit circa Salvatorem; tanquam meliori hoc et aptabiliori ad faciendam voluntatem suam per eum usa est: tantorum enim imagines aequaquam per inferiorem, sed per meliorem ¹²deformavit.

4. *Erant enim et ipsi tunc, sicut ipsi dicunt, existentes ¹³eorum, qui erga Pandoram sunt satellites dispositi. Et ¹⁴hi quidem ¹⁵vacui perseverabant, (nihil per eos perficiente ¹⁶matre per Salvatorem) inutilis

Cap. LIV.
* Grab. 182.

1. quibus autem floribus — eam quae est sub caelo] Graeci dicunt: τίς τιν ἀνθρώπων ἐξόσμησεν τὴν ὑπὸ οὐρανῷ id est τὴν γῆν. BILLIUS l. l.

2. per sapientiam] Sic VOSS. MASS. et, uti puto, eius Codices. In MERC. II. legitur sapientiam sine per. In reliquis sapientia.

3. poterit] Ita primus FEUARD. legit pro potuit. Consentiant VOSS. et MERC. II. emendationi.

4. praereant] Omnes editt. praeter MASS. habent praetereunt. Sed nostra lectio reperitur in ARUND. (in quo deest non) MERC. II. et (quem neglexit GRAB.) VOSS.

5. quanta] Qualia ponere debuisset INT. GRABIVS.

6. Adversus] Pro super, ait MASS. At hoc non dixerim. Etenim hic sensus est: quocum opere ex his semetipsos comparare conabuntur?

7. ipsi huius] VOSS. et CLAROM. ipsi hi huius.

8. sint] Sic ARUND. VOSS. et MASS. Editt. ceterae sunt, pro quo in MERC. II. fuit.

9. sive mater] VOSS. vel mater.

10. usa est hoc] Hoc (nimirum Demiurgo) recte restituit FEUARD. pro haec, consentientibus ARUND. et VOSS.

11. faciendam] Sic VOSS. MERC. II. et MASS. In reliquis faciendum. Reperi nostram lectionem iam in ERASMI editt. priorib.

12. deformavit] Melius scripsisset formavit.

13. eorum, qui] CLAROM. rerum quae.

14. hi quidem] Ita omnes Codd. omnesque editt. praeter FEUARD., qui solo modum BILLII motus mutavit siquidem; sed frustra, uti observant GRAB. et MASS. Etenim inutilis conceptio per appositionem accipiendum est.

15. vacui] BILLIUS Observ. sacr. I, c. 34 bene monet, vacuum (graece κενόν) hic ἀντὶ τοῦ ἀργόκτους id est pro otioso et nihil agente accipi; quemadmodum etiam paullo post dicitur: vacuum organum atque otiosum et sine operatione. Et inutile hoc et vacuum atque otiosum.

16. matre per Salvatorem] Sic CLAROM. Cod. Reliqui matre vel per Salvatorem. Melius quidem legeretur matre vel Salvatore seu Salvatore per matrem; sed donec suffragetur MS. aliquis Codex,

conceptio, et ad nihilum apta: nihil enim per eos apparet factum. Qui autem emissus est secundum eos Deus, inferior ipsis existens, secundum argumentationem eorum, (animalem enim eum esse volunt) in omnia operator et efficax et aptabilis fuit, uti per eum omnium imagines fierent; et non tantum quae videntur haec, sed et invisibilia, angeli, archangeli, dominationes, potestates, virtutes, per hunc omnia facta sunt, videlicet velut per meliorem, et qui possit voluntati deservire. Nihil autem per hos matrem apparet fecisse, quemadmodum et ipsi confitentur: uti iuste quis aestimet eos ¹abortum fuisse male parientis matris ipsorum. Non enim obstetrices eam obstetricaverunt, et propterea velut ²abortum proiecti sunt, in nihilum utiles, ad nullum opus facti matri. Et semet meliores vocant eo, per quem tanta et talia facta sunt et disposita; quando et per suam argumentationem ³perquam inferiores multum inveniuntur?

5. Ac velut duo ferramenta operaria vel organa duo quum sint, ex quibus alterum quidem semper in manibus et in usu artifex ⁴habeat, et per illud faciat quanta ⁵velit, et ostendat artem et sapientiam suam; alterum autem vacuum atque otiosum perseveret et sine operatione, per quod nihil omnino apparet faciens artifex et in nullam actionem eo utens: deinde dicat quis inutile hoc et vacuum atque otiosum melius esse et pluris illo, quo utitur in opere, per quod ⁶et glorificatur ipse artifex: hic igitur ⁷hebes esse iuste arbitritur, qui sit talis, et mentis suae non compos. Sic autem et hi, semet spiritalis et meliores dicentes et Demiurgum animalem, et propter hoc superascendere et intra Pleroma penetrare ad viros suos; (sunt enim feminae, quemadmodum ipsi confitentur) Deum autem inferiorem et propter hoc manere in medietate, et huius nullam ostensionem afferentes: (qui enim melior est, ex operibus ostenditur: omnia enim opera a Demiurgo facta sunt; per semetipsos autem nihil dignum ratione factum ostendere habentes) insani sunt summa et insanabili insania.

expungendo particulam *vel*, legi malim *matre per Salvatorem*, supplendo videlicet *acta vel mota*: commodior enim tunc fit sensus. Nam quidquid agebat mater Ac: amoth, agebat velut Salvatoris instrumentum, ut patet ex lib. I, c. 5, 1. MASS.

1. *abortum*] Sic CLAROM. VOSS. MERC. II. FEUARD. in marg. et MASS. In ceteris *abortivum*.

2. *abortum*] Ita VOSS. CLAROM. et MASS. In aliis iterum *abortivum*.

3. *perquam*] Haec vox perperam in

edit. dividitur in duas. Hinc existimavit BILLIUS hic aut aliquid desiderari aut haec verba *per quam* expungenda esse. Sed si *perquam* una voce legas et cum *multum* construas, nihil aut deficiet aut abundabit MASS.

4. *habeat*] CLAROM. VOSS. MERC. II. *habet*.

5. *velit*] ERASM. GALL. et MERC. II. *vellet*.

6. *et glorificatur*] *Et abest* in VOSS.

7. *hebes*] CODD. VOSS. ARUND. MERC. II. *habens*, sed procul dubio vitiose.

6. Si autem contenderint dicere, quoniam quaecunque sunt eundem materialia, ut puta caelum et universus, qui ¹infra eum continetur, mundus, a Demiurgo facta sunt; quotquot autem spiritaliora his, illa quae sunt super caelum, ut puta, principia, potestates, angeli, archangeli, dominationes, virtutes, per spiritalem ²enixionem (quod semetipsos esse dicunt) [†]facta sunt: primo quidem ex [†]Mass. 162. dominicis *Scripturis ostendimus, omnia, quae praedicta sunt, visibilia et invisibilia ab uno Deo facta. Non enim ³sunt magis idonei quam Scripturae; nec relinquentes nos eloquia Domini et Moysem et reliquos prophetas, qui ⁴veritatem praeconaverunt, his credere oportet, sanum quidem nihil dicentibus, instabilia autem ⁵delirantibus. ⁶Deinde etiam si per ipsos ea, quae sunt super caelos, facta sunt; dicant nobis, quae sit invisibilium natura; enarrent numerum angelorum et ordinem archangelorum; demonstrent thronorum sacramenta, et doceant diversitates dominationum, ⁷principatuum et potestatum atque virtutum. Sed non habent dicere: non ergo per eos facta sunt. Si autem a Demiurgo facta sunt haec, sicut et facta sunt, et sunt spiritalia et sancta: non est ergo animalis hic, qui spiritalia ⁸perfecit, et soluta est illorum magna blasphemia.

7. ⁹Quoniam enim sunt in caelis spirituales conditiones, universae clamant Scripturae; et Paulus autem testimonium perhibet, quoniam sunt spiritalia, usque ad tertium caelum raptum se esse ²Cor. XII. 2. significans; ¹⁰et rursum delatum esse in paradisum et audisse verba

Cap. LV.

1. *infra eum*] Ita legitur in omnibus Codd. et omnibus edit. praeter FEUARD. et GRAB., qui habent *infra illud*. Sagaciter MASS. notavit, *eum* vel pro neutro accepisse Interpretem, vel ὑπ' αὐτὸν (nimirum οὐρανόν) ita vertisse, quom non attenderit, *caelum* esse neutrius generis.

2. *enixionem*] ARUND. MERC. II. VOSS. perperam *emixtionem*.

3. *sunt*] Hoc addidit FEUARD. consentiente VOSS.

4. *veritatem praeconaverunt*] VOSS. miram habet lectionem *veritatem ire conati sunt*.

5. *delirantibus*] VOSS. *deliberantibus*.

6. *Deinde*] ERASM. GALL. FEUARD. GRAB. habent *post deinde*. MASS. vero expunxit *post* auctoritate COD. CLAROM. Emenationem confirmat MS. VOSS.

7. *principatuum ei*] Et addidit GRAB. ex VOSS. et MERC. II. Praeterea in MERC. Codd. et CLAROM. exstat *principum* pro *principatuum*, in ARUND. vitiose *principium*.

8. *perfecit*] Ita restituit GRAB. ex VOSS. pro *perficit*.

9. *Quoniam — spirituales conditiones*] Sic FEUARD. primus restituit e COD. VET., quocum consentit VOSS. In ERASM. et GALL. qui — *spiritualis conditionis*. HEUMANNUS hanc ERASMI lectionem emendat: *quoniam enim sunt caeli spiritualis conditionis* et pro *Paulus autem* legi vult; *Paulus etiam*. Qua quidem HEUMANNI coniectura nexus sententiarum re vera efficitur arctior.

10. *et rursum delatum esse in paradisum*] GRABIVS existimat, Irenaeum hic duos Pauli raptus, alterum in caelum, alterum in paradisum, distinguere. MASSETUS vero vituperavit GRABIVM eam ob causam. Adi nostrum Apparatum. Id tamen inter viros doctos constat et concedendum est, Irenaeum, etiamsi unum tantummodo raptum Pauli docuerit, duas tamen partes unius raptus (in caelum tertium et in paradisum) distinxisse. Quam sententiam et multi alii Patres proposuerunt.

inenarrabilia, quae non licet homini loqui. Et quid illi prodest aut in paradysum introitus aut usque in tertium caelum assumptio, quum sint omnia illa sub potestate Demiurgi; si eorum, quae super Demiurgum dicuntur, mysteriorum speculator et auditor ¹incipere fieri, quemadmodum audent quidam dicere? Si enim uti eam, quae es super Demiurgum, disceret dispositionem, nequaquam in his quae sunt Demiurgi remansisset, ne ipsa quidem universa perspeculatus; (²restabat enim ei adhuc secundum illorum sermonem quartum caelum, uti adpropinquaret Demiurgo, et subiectam septenationem videret) sed reciperetur fortasse vel usque ad medietatem, id est ad matrem, uti ab ea disceret quae sunt intra Pleroma. Poterat enim qui est intus homo eius, qui et loquebatur in eo, invisibilis existens, quemadmodum dicunt, non tantum usque ad tertium caelum, sed usque ad matrem illorum pervenire. Si enim se, hoc est ipsorum hominem, statim supergredi dicunt Demiurgum et abire ad matrem, multo magis utique ³apostoli homini hoc evenisset; nec enim prohibuisset illum Demiurgus, ⁴iam et ipse subiectus Salvatori, ut dicunt. Si autem ⁵et prohibuisset, nihil profecisset. Non enim possibile est, eum Patris providentia fortiolem esse, ⁶et haec quum interior homo invisibilis etiam ⁷a Demiurgo esse dicatur. Quoniam autem ille velut magnum aliquid et praeclarum eam, quae fuit usque ad tertium caelum, assumptionem enarravit; non utique isti super septimum caelum ascendunt: non enim sunt meliores apostolo. ⁸Si

* *Grab.* 154. seipsos dicant ⁹differentiores, ex operibus arguentur: *nihil enim *Ibid.* 3. ab illis tale ¹⁰iactitatum est. Et propter hoc adiecit: *Sive in cor-*

1. *inciperet fieri*] Pro *futurus esset*. MASS.

2. *restabat enim — quartum caelum*] MASS. recte censet, legendum esse: *restabant enim ei adhuc quatuor caeli*. Et enim quum Gnostici septem caelos esse docebant, super quos Demiurgi sedes esset: Paulo in tertium caelum raptō, per quatuor adhuc caelos transeundum fuit, si ad Demiurgum usque et in regnum, quo Gnosticorum mysteria inclusa putabantur, pervenire vellet.

3. *apostoli homini*] Subintellige *interiori*. In ERASMI priorib. edit. legitur *huiusmodi* et in marg. *homini*.

4. *iam et ipse subiectus Salvatori, ut dicunt*] Sic primus legit FEUARD. Sed ERASM. GALL. *subiectis salvationi dicunt*. In Voss. etiam abest *ut*.

5. *et prohibuisset, nihil profecisset*] Sic GRAB. primus, uti dicit, secundum Voss. Sed in Voss. equidem ante *nihil* alterum et legi. In FEUARD. et ceteris edit.

praeter MASS., qui sequitur GRABIIUM, et ante *prohibuisset* abest, legitur vero ante *nihil*. In MERC. II. et ARUND. primum et abest.

6. *et haec*] Pro *idque, et quidem*.

7. *a Demiurgo*] Praepositio *a* re vera abundat, nisi a voce *invisibilis* dependens putatur.

8. *Si seipsos*] CLAROM. *licet seipsos*; Voss. *licet semelipso*.

9. *differentiores*] *Meliores* potius sive *excellentes* *διαφορετώους* vertere debuisset Int. GRAB.

10. *iactitatum*] Sic FEUARD. in marg. CLAROM. Voss. GRAB. et MASS. In reliquis *iactatum*. Sed BILLIUS legi vult *actitatum*, quia, uti ait, praecessit: *ex operibus arguentur*. Attamen GRAB. et MASS. recte dicunt, non opus esse illa emendatione, quum textus intelligi possit, atque Irenaeus ad Pauli verba: *καυχᾶσθαι δὲ οὐ συμφέρει μοι κτλ.* alludere videatur.

ore sive extra corpus, Deus scit; ¹uti neque corpus particeps putaretur esse visionis eius, quippe quasi ²et ipsum participaturum eorum quae vidisset et audisset: nec rursus propter pondus corporis licet quis eum amplius non esse assumptum; sed ideo usque illuc permittatur etiam sine corpore sacramenta perspicere spiritalia, quae sunt Dei ³operationes, qui fecit caelos et terram, et plasmavit hominem, et posuit in paradiso, ⁴speculatores fieri eos, qui similiter, ut apostolus, valde ⁵sunt perfecti in dilectione Dei.

8. Et spiritalia itaque hic fecit, quorum usque †ad tertium †*Mass. 163.* caelum speculator factus est apostolus et inenarrabiles sermones, quos non licet homini loqui, quoniam sint spiritales: et ipse his praestat dignis, quemadmodum vult; huius enim est paradisu; et vere est spiritus Dei, sed non animalis Demiurgus, alioquin nunquam spiritalia perfecisset. ⁶Si autem animalis hic, per quem facta sunt spiritalia, referant nobis. Sed neque ⁷[per] enixionem matris suae (quod ⁸semetipsos esse dicunt) factum esse quid ostendere habent. Hi enim ⁹non tantum aliquid de spiritalibus, sed ne quidem muscam aut culicem aut tale aliquid ex his, quae sunt contemtibilia animalia pusilla, perficere possunt praeter eam rationem, ¹⁰quae ab initio a Deo per seminum demissionem in his, quae sunt eiusdem generis, naturaliter facta sunt, atque fiunt animalia. Sed ne quidem a sola matre factum aliquid: ¹¹dicunt emissum hunc Demiurgum et Dominum universae operationis. Et eum quidem, qui sit universae operationis Demiurgus et Dominus, animale esse dicunt; se autem

1. uti neque corpus particeps putaretur] ERASM. et GALL. ulique ne; sed FEUARD. consentientibus omnibus MSS. restituit uti neque. GRABIVS fide ARVND. Voss. (quibus CLAROMONTANUM Cod. assentire dicit MASS.) ante corpus addidit non; sicque; ut ipse ait, ex negante affirmantem fecit Irenaeum, quod corpus particeps sit visionis. Sed quamvis negari non possit, GRABIVM id fecisse auctoritate meliorum Codicum: MASSUETO tamen assentiendum probanti, duplicem negationem hic ferri non posse. Adeas Apparatum, in quo duumvirorum sententiae leguntur.

2. et ipsum] Et addidit FEUARD. consentientibus ARVND. MERC. II. Voss.

3. operationes] MERC. II. et Voss. operationis.

4. speculatores fieri eos] Bene observat GRAB., Interpretem servare graecam dictionem, quae infinitivus idem exprimat, quod apud Latinos coniunctivus cum ut;

sicuti hic: ut fierent speculatores.

5. sunt perfecti] MERC. II. et Voss. sint perfecti.

6. Si] pro an.

7. [per] enixionem] Per, quod addidit FEUARD., haud prodens an fide Codicis VET., an monitu BILLII (Observ. sacr. I, c. 34) motus, quum non compareat in quoquam alio, quod equidem sciam, Codice uncinis inclusi.

8. semetipsos esse] Esse, quod abest in ERASM. GALL. et FEUARD., e Codd. MERC. II. et Voss. primus addidit GRABIVS.

9. non tantum] Maluerim non tantum non.

10. quae] Observant GRAB. et MASS. scribendum fuisse qua.

11. dicunt emissum cett.] Sensus MASS. bene exponit: „Rationem reddit Irenaeus, cur ne quidem a sola matre factum aliquid: quia, inquit, dicunt Valentiniani emissum ab ea hanc Demiurgum et Dominum universae operationis, id est: qui cuncta ipse operaretur.“

spiritaless, qui ¹nullius operationis fabricatoress sunt aut domini, non solum eorum, quae sunt extra eos, sed ne quidem corporum suorum. Multa denique saepe secundum corpus patiuntur nolentes, vocantes se spiritaless et meliores Demiurgo.

9. Iuste igitur a nobis arguentur porro et longe ²divertisse a veritate. ³Sive enim per hunc, quae facta sunt, fecit Salvator; non inferior ipsis, sed ⁴melior esse ostenditur, quando et horum ipsorum invenitur factor: nam et ipsi sunt ex his quae facta sunt. Quomodo itaque consequens est, hos quidem spiritaless esse, hunc autem ipsum, per quem et facti sunt, animalemm? Sive (quod et solum est verum, quod et per plurima ostendimus, velut liquidissimis ostensionibus) ipse a semetipso fecit libere et ex sua potestate et disposuit et perfecit omnia, et ⁵est substantia omnium voluntas eius; solus hic Deus invenitur, qui omnia fecit, solus omnipotens et solus Pater condens et faciens omnia, et visibilia et invisibilia et

Hebr. I. 3. sensibilia et insensata et caelestia et terrena, *verbo virtutis suae*; et omnia aptavit et disposuit sapientia sua, et omnia capiens, solus autem a nemine capi potest; ipse fabricator, ipse conditor, ipse inventor, ipse factor, ipse Dominus omnium; et neque praeter ipsum neque super ipsum neque mater, quam ille admentiantur; nec Deus alter, quem Marcion afflinxit; nec Pleroma xxx Aeonum, quod vanum ostensum est; neque Bythus nec Proarche neque caeli; ⁶nec lumen

* Grab. 185. virginale nec * Aeon innominabilis nec in totum quidquam eorum, quae ab his, et ab omnibus haereticis delirantur. Sed solus unus Deus fabricator, ⁷hic qui est super omnem principalitatem ⁸et potestatem et dominationem et virtutem; hic Pater, hic Deus, hic conditor, hic factor, hic fabricator, qui fecit ea per semetipsum, hoc est, per Verbum et per Sapientiam suam, caelum et terram et maria et omnia, quae in eis sunt; hic iustus, hic bonus; hic est qui formavit hominem, qui plantavit paradisum, qui fabricavit mundum, qui diluvium induxit, qui Noë salvavit; hic Deus Abraham et Deus

Matth. XXII.

32.

1. nullius operationis - domini] BILL. (l. l. 4: c. 33) putat graece scriptum fuisse: οὐδενὸς ἔργου κύριος εἶναι, quae ita interpretatur: in eorum potestate non est quidquam operari. Sed GRABIVS censet, haec proprie accipienda esse. Vide Apparatum.

2. divertisse] MERC. I. devertisse, et Voss. ita.

3. Sive] Sic recte restituit GRAB. pro si; alterum disiunctionis membrum sequitur: sive quod et solum est verum cett. Emendationi favent omnes Codd. praeter eos, quibus usus est ERASMVS.

4. melior esse ostenditur] CLAROM. melior est et ostenditur.

5. est substantia omnium voluntas eius] Id est, a sola voluntate eius omnia habent, non tantum quod sint, sed quod tanta vel talia sint. MASS.

6. nec lumen virginale] Cfr. supra lib. I, c. 29, p. 260 seqq.

7. hic qui est] Ita Cod. VET. omnesque alii Codd. GRAB. et MASS. Sed ERASM. GALL. FEUARD. hic est qui.

8. et potestatem] Haec restituit GRAB. ex MSS. ARUND. MERC. II. et Voss., quibuscum consentit CLAROM.

saac et Deus Iacob, Deus vivorum, quem et lex annuntiat, quem prophetæ praeconant, quem ¹Christus revelat, quem apostoli trahunt, quem ecclesia ²credit. Illic Pater Domini nostri Iesu Christi per Verbum suum, qui est Filius eius — per eum revelatur et manifestatur ³omnibus, quibus revelatur: ⁴cognoscunt enim eum hi, quibus revelaverit Filius. Semper autem coëxistens Filius Patri olim et ab initio semper revelat Patrem et angelis et archangelis et potestatibus et virtutibus et omnibus, quibus vult revelare Deus.

C A P. XXXI.

Cap. LVI.

1. Destructis itaque his, qui a Valentino sunt, omnis haereticorum eversa est multitudo. Quae enim et quantum adversus Pleroma ipsorum et ad ea, quae extra sunt, diximus, ostendentes quoniam ⁵concludetur et circumscribetur Pater universorum ab eo, quod extra eum est (si tamen extra eum aliquid sit), et quoniam necesse est multos quidem Patres, multa autem Pleromata et multas mundorum fabricationes, ab aliis quidem coeptas, ⁶ad alteras autem deficientes, esse secundum omnem partem; et universos perseverantes in suis propriis non curiose agere de aliis, in quibus neque participatio, neque communio aliqua est eis; et nullum alium omnium esse Deum, sed ⁷solum esse omnipotentis appellationem; † et ad-^{† Mass. 164.}versus eos, qui sunt a Marcione ⁸et Simone et Menandro, vel quicumque alii sunt, qui similiter dividunt eam, quae secundum ⁹nos est, conditionem a Patre, similiter erit ad eos ¹⁰aptatum. Quanta autem rursus diximus²adversus eos, qui dicunt omnia quidem com-

1. *Christus revelat*] Sic FEUARD. in marg. CLAROM. VOSS. GRAB. et MASS. In ceteris non adeo bene *spiritus revelat*.

2. *credit*] Sic GRAB. e Cod. VOSS. reposuit. ERASM. GALL. FEUARD. perperam *credidit*.

3. *omnibus*] Sic Codd. VET. et VOSS. Sed ERASM. GALL. ARUND. MERC. II. *hominibus*; FEUARD. autem *omnibus hominibus*.

4. *cognoscunt*] VOSS. *agnoscunt*.

5. *concludetur et circumscribitur*] VOSS. *concluditur et circumscribitur*, quocum quoad postremum verbum consentiant MERC. II.

6. *ad alteras*] Alteros legit MASS. secundum CLAROM. Consentit (quod GRAB. non vidit) MS. VOSS. Sed rationem non affert vir doctissimus, cur lectionem mutarit. Quid hic dicere voluerit Irenaeus, ostendit argumentatio eius cap. I huius libri. Ubi exponit, Valentinianis non unum, sed innumera Pleromata esse accipiendi, quorum extremi termini se invicem at-

tingant, ita ut alia ab aliis incipere, alia in alia finem habere videantur. Eodem modo hic contendit, *multas mundorum fabricationes* e Gnosticorum sententiis esse accipiendas. Observa, *mundorum fabricationes* hic dici pro ipsis mundis, quorum termini se invicem tangant. Quae de caussa lego cum ERASM. GALL. FEUARD. GRAB. *ad alteras deficientes* — i. e. finem habentes versus alteras, versus duas proxime sitas.

7. *solum*] ERASM. GALL. ARUND. MERC. II. *solum*. Recte tamen observat GRAB. legendum esse *solutam*. Quod apparet ex verbis, quae huius libri cap. 1, 5 p. 281 exstant: *et solvetur omnipotentis appellatio*.

8. *et Simone et Menandro*] ARUND. et a Simone et a Menandro.

9. *nos est*] FEUARD. in marg. et VOSS. *vitiose eos non est*.

10. *aptatum*] Sic VOSS. CLAROM. MASS. Sed ceteri *ad eos adaptatum*. GRAB. quidem dicit, *ad eos abundare*, sed lectionem non mutavit.

prehendere Patrem universorum; eam autem, quae sit secundum nos, conditionem non ab eo esse factam, sed a virtute quadam altera, vel ab angelis ignorantibus Propatorem, in immensa magnitudine universitatis circumscriptum centri vice, velut maculam in pallio; ostendentes quoniam non est verisimile alium quendam eam, quae secundum nos est, conditionem fecisse, quam Patrem universorum: et adversus eos, qui sunt a Saturnino ¹et Basilide et Carpocrate, et reliquos Gnosticorum, qui eadem similiter dicunt, idem dicitur. Quae autem de prolationibus dicta sunt et Aeonibus et ²deminoratione, et quemadmodum instabilis mater ipsorum; similiter ³evertit Basilidem et omnes, qui falso cognominantur ⁴agnitores, aliis nominibus eadem similiter dicentes; magis autem quam hi, ⁵(qui) ea

* *Grab. 186.* quae sunt extra veritatem transferentes ad characterem *suae doctrinae. ⁶Et quaecunque sunt quae de numeris diximus, adversus omnes, qui in huiusmodi speciem deducunt quae sunt veritatis, ⁷et dicentur. Et quaecunque dicta sunt de Demiurgo, ostendentia quod hic solus est Deus et Pater universorum; et quaecunque adhuc dicentur in sequentibus libris, adversus omnes dico haereticos. Eos quidem, qui sunt mitiores eorum et humaniores, avertes et confundes, ut non blasphement suum conditorem et factorem et nutritorem et Dominum, neque de labe et ignorantia genesin eius ⁸affingere; feroces autem et horribiles et irrationabiles effugabis a te longe, ne amplius sustineas verbositates eorum.

2. Super haec arguentur qui sunt a Simone et Carpocrate, et si qui alii ⁹virtutes operari dicuntur: non in virtute Dei, neque in veritate, neque ¹⁰in beneficiis hominibus facientes ea, quae faciunt; sed in perniciem et errorem per magicas elusiones et universa fraude, plus ¹¹laedentes quam ¹²utilitatem praestantes his, qui cre-

1. *et Basilide*] Edit. praeter MASS. cum pluribus MSS. et a Bas. Sed cum MASS. et Voss. omisi praepos. a.

2. *deminoratione*] Sic restituit GRAB. e Cod. Voss. Sed ERASM. GALL. FEUARD. cum ARUND. et MERC. II. *deminorationibus*.

3. *evertit*] Lege. *evertunt*.

4. *agnitores*] Γνωστικοί.

5. *(qui)*] Patet, hanc vocem expungendam esse.

6. *Et quaecunque sunt quae de numeris diximus*] Voss. et quaecunque dicta sunt de numeris diximus. Lectionem hanc recepissem, si in fine commatis Cod. non haberet dicitur.

7. *et dicentur*] Ita GRAB. primus exendi iussit auctoritate Cod. ARUND. Restitui et, a MASS. omissum, quod GRAB. fide MS. Voss. addiderat. Re vera illud

et non est supervacaneum.

8. *affingere*] Interpres constructionem graecam seculis infinitivum pro coniunctivo affingant scripsit. HEUMANNUS effingant legi mavult; sed mihi non liquet causa.

9. *virtutes operari*] In FEUARD. marg. et Voss. *virtutis operarii*.

10. *in beneficiis*] Sic MERC. II. et GRAB. FEUARD. ERASM. GALL. Sed MASS. dicit, in FEUARD. ARUND. Voss. et CLAROM. lectionem ut benefici exstare, quam recepit in textum. Sed neque in FEUARD. neque in ARUND. et Voss. ita legitur, sed ut *beneficis*. Quid in CLAROM. exstet, dicere non possum. Sed redeo ad lectionem pluribus Codd. confirmatam. In *beneficiis* idem est, quod in vel ad *beneficia*.

11. *laedentes*] In MERC. I. *ludentes*.

12. *utilitatem*] Voss. *in utilitatem*.

dunt eis, in eo quod seducant. Nec enim caecis possunt donare visum, neque surdis auditum, neque omnes daemones effugare praeter eos, qui ab ipsis immittuntur, si tamen et hoc faciunt; neque lebiles aut claudos aut paralyticos curare vel alia quadam parte corporis vexatos: quemadmodum saepe evenit fieri secundum corporalem infirmitatem, vel earum, quae a foris accidunt, infirmitatum bonas valetudines restaurare.

¹Τοσοῦτον δὲ ἀποδέουσι τὸν νεκρὸν ἐγείραι, καθὼς ὁ Κύριος ἤγειρε, καὶ οἱ ἀπόστολοι διὰ προσευχῆς, καὶ ἐν τῇ ἀδελφότητι ²πολλάκις διὰ τὸ ἀναγκαῖον, τῆς κατὰ τόπον ἐκκλησίας πάσης αἰτησαμένης μετὰ νηστείας πολλῆς καὶ λιτανείας, ἐπέστρεψε τὸ πνεῦμα τοῦ τετελευτηκότος, καὶ ἐχαρίσθη ὁ ἄνθρωπος ταῖς εὐχαῖς τῶν ἁγίων.

³Tantum autem absunt ab eo, ut mortuum excitent (quemadmodum ⁴Dominus excitavit, et apostoli per orationem, et in fraternitate saepissime propter aliquid necessarium, ea, quae est in quoquo loco, ecclesia universa postulante per ieiunium et supplicationem multam, reversus est spiritus ⁵mortui, et donatus est homo orationibus sanctorum:)

ut ne quidem credant hoc in totum posse fieri: ⁶esse autem resurrectionem a mortuis, agnitionem eius, quae ab eis dicitur, veritatis.

3. Quando igitur apud eos quidem error et seductio et magica phantasia ⁷in speculatu hominum impie fiat; in ecclesia autem misericordia et misericordia et ⁸firmitas et veritas ad opitulationem hominum, non solum sine mercede et gratis ⁹perficiatur; sed et nobis

1. Τοσοῦτον δέ] Hoc fragmentum graecum reperitur apud Euseb. h. e. V, 7. Idem allegatur etiam a Nicephoro h. e. IV, 13.
2. πολλάκις] Πολλοί, quod in graeco Eusebii textu legitur, omiserunt GRAB. et MASS. Illam vocem neque Nicephorus, neque Rufinus Eusebii interpres, neque latina versio Irenaei habent.
3. Tantum autem] Autem addidit GRAB. auctoritate Codd. et graeci textus.
4. Dominus excitavit] Voss. Deus se excitavit.
5. mortui] Sic restituit FEUARD., consentiunt MSS. Sed ERASM. GALL. mortuo.
6. esse autem resurrectionem cett.] Apparet ex his verbis, Gnosticos resurrectioni a mortuis, quam confitebatur ecclesia, subdidisse significationem quandam spiritalem ac mysticam. Quod ita re vera factum esse a Gnosticis, quis rerum gnosticarum peritus ignitiabitur? Cfr. quae MASS. disputavit Diss. I. Art. III. § 2 in Appar. nostro pag. 143. Sed HEUMANNUS iterum iterumque nodum

quaesivit in scirpo. In Hamburg. vermischte Bibl. T. I. p. 147 postquam hunc locum allegavit, ita disputat: „Lapides hic loquitur librarius, cuius erat ita scribere: *Esse autem resurrectionem a mortuis* (quam negant haeretici) *agnitio est eius, quae ab eis contradicatur, veritatis.* *Ἀντιλέγεται* scripsisse Irenaeum ego quidem non dubito. Qui non ignorant, qua nota expresserint librarii verbulum *contra*, et quam conveniat eorum abbreviata scriptura τοῦ em et τοῦ est, hac mea correctione acquiescent facile.“
7. in speculatu] Id est in conspectu, coram oculis. MASS.
8. firmitas] Sic primus GRAB. ex ARUND. MERC. II. et VOSS. Sed ERASM. GALL. FEUARD. perpersam fraternitas.
9. perficiatur] Ita Voss. GRAB. MASS. Sed MERC. II. pernitatur. In ERASM. GALL. FEUARD. impertiat. Sed magis aptum huic loco est perficiatur, uti GRAB. et MASS. ante me observant.

ipsis quae sunt nostra erogantibus pro salute hominum et ea, quibus hi, qui curantur, indigent, saepissime non habentes, a nobis accipiunt: vere et per hanc speciem arguuntur a divina substantia et benignitate Dei et virtute spiritali in totum extranei; fraude autem universa et ¹adinspiratione apostatica et operatione daemoniaca

Apoc. XII. 4. et phantasmate idololatriae per omnia repleti. ²Praecursores vero sunt draconis eius, qui per huiusmodi phantasiam abscedere ³faciet in cauda tertiam partem stellarum et deiiciet eas in terram; quos similiter atque illum devitare oportet, et quanto maiore phantasmate operari dicuntur, tanto magis observare eos, quasi maiorem nequitiae spiritum perceperint. ⁴Quapropter etiam si observaverit quis, eorum diurnam conversationis operationem inveniet unam et eandem

* *Grab. 187.* esse eis cum daemoniis * conversationem.

C A P. XXXII.

† *Mass. 165.* 1. † Et haec autem, quae est erga operationes, impia ipsorum sententia, quae dicit: oportere eos in omnibus operibus, etiam quibuslibet malis fieri, ex Domini doctrina dissolvetur; apud quem non solum qui moechatur, expellitur, ⁵sed et qui moechari vult; et non *Matth. V. 21* solum qui occidit, ⁶reus erit occisionis ad damnationem, sed et qui *seqq.* irascitur ⁷sine caussa fratri suo; qui et non solum non odire homines, sed et inimicos diligere iussit; et non solum non ⁸periurare, sed nec iurare praecepit; et ⁹non solum male loqui de proximis, sed ne quidem Racha et fatuum dicere aliquem; ¹⁰si quo minus, reos esse huiusmodi ¹¹in ignem gehennae; et non tantum non per-

1. *adinspiratione*] Sic *Mass.* cum *CLAROM.* et *OTTOB.* In ceteris *ab inspiratione*, quod, uti ait *Mass.*, minus quadrat ad orationis contextum et ad repleti.

2. *Praecursores vero sunt*] Sic *CLAROM.* *Mass.* et (quem addo) *Voss.* Ceteri *praecursores vere sine sunt.*

3. *faciet — et deiiciet eas*] *CLAROM.* *faciunt — et deiicere eas.* *Voss.* *faciunt — et deiicere eas.* *Mass.* tantummodo *eas* pro *eos* restituit, lectionem immutare optimo iure noluit. Etenim *Irenaei* textus consentit cum *Apoc. XII, 4.*

4. *Quapropter etiam si observaverit quis*] Sic omnes *Codd.* et *editt.* praeter *CLAR.* et *Mass.*, qui lectionem *MS. CLAR.* *quam prophetiam si* cett. ita defendit: „Probat enim eam, quae de dracone legitur *Apoc. I. I.* prophetiam, ad praestigiatorum illorum diurnam conversationis operationem exacte quadrare: quod iisdem artibus atque praestigiis, quibus draco seu daemonia, utantur ad seducendum universum orbem.“ Sed, confiteor, veterem lectionem apto et aperto

sensu commendari. Hue accedit, quod *Irenaeus* narrationem illam de dracone prophetiam esse nusquam prodidit. Praeterea non video, quomodo ei, qui hanc prophetiam observaverit, similitudo Gnosticorum cum daemoniis ex illa prophetia patere possit. Temere igitur egit *Mass.*, illam lectionem, uno tantum *Codice* oblatam, in textum recipiens.

5. *sed et qui*] Et male omissum est in *Voss.*

6. *reus erit*] *ARUND.* *reus est.*

7. *sine caussa*] *CLAROM.* et *Voss.* in *caussa.* Quum sine caussa etiam infra lib. IV, 16, 5 (*Mass.* falso citavit locum) occurrat, lectionem non mutavi.

8. *periurare*] *FEUARD.* in marg. *ARUND.* *MERC. H.* *Voss.* *Grab.* *peierare.* Sed cum ceteris legi malui *periurare.*

9. *non solum male*] Alterum non hic inserendum est.

10. *si quo*] Cum *HEUMANNO* legere malim *si que.*

11. *in ignem*] *MERC. H.* *igni.*

cutere, sed et ipsos percussos etiam alteram praestare maxillam; et non solum non abnegare quae sunt aliena, sed etiam si sua auferantur, illis non expostulare; et non solum non laedere proximos, neque facere quid eis malum, sed et eos, qui male ¹tractantur, ²magnanimes esse, et benignitatem exercere erga eos, et orare pro eis, uti poenitentiam agentes salvari possint; in nullo imitantes nos reliquorum contumeliam et libidinem et superbiam. Quando igitur ³ille, quem isti ⁴magistrum gloriantur, et eum multo meliorem et fortiorem reliquis animam habuisse dicunt, cum magna diligentia quaedam quidem iussit fieri quasi bona et egregia, quibusdam autem abstinere non solum operibus, sed etiam his cogitationibus, quae ad opera ducunt, quasi malis et nocivis et nequam: ⁵quemadmodum magistrum dicentes talem fortiorem et meliorem reliquis, deinde quae sunt contraria eius doctrinae manifeste praecipientes, non confundantur? Et si quidem nihil esset mali aut rursus boni; opinione autem sola humana, quaedam quidem iniusta, quaedam autem iusta putarentur, non utique dixisset dogmatizans, ⁶id est docens: *Iusti autem fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum;* Matth. XIII. 43. iniustos autem et qui non faciunt opera iustitiae, mittet in ignem Ibid. XXV. 41. et Marc. IX. 44. aeternum, ubi vermis ipsorum non morietur et ignis non exstinguetur.

2. Adhuc etiam ⁷dicentes, oportere eos in omni opere et in omni conversatione ⁸fieri, ut, si fieri possit, in una vitae adventatione omnia perficientes, ad perfectum transgrediantur; eorum quidem, quae sunt ad virtutem pertinentia et laboriosa et gloriosa et artificialia, quae etiam ⁹ab omnibus bona approbantur, nequaquam inveniuntur conati facere. ¹⁰Si enim oporteret per omne opus et

Cap. LVII.

1. tractantur] Sic MASS. GRAB. FEUARD. VOSS. Sed ERASM. GALL. CLAR. tractentur.

2. magnanimes] ERASM. in marg. observat: μαγνοθυμους, quod veteres aliquando reddunt longanimes, aliquando magnanimes.

3. ille] Scilicet Christus. Cfr. quae leguntur sub finem § sequentis: Iesum magistrum gloriantur.

4. magistrum] Et, quod ante hanc vocem legitur in ERASM. GALL. FEUARD. et MERC. II., merito expunxit GRAB. tanquam abundans. MASS. observat, Irenaeum hic intelligere Iesum, quem prae ceteris hominibus anima firma donatum, ut mundi fabricatores effugere posset, dicebant Carpocratiani lib. I. c. 25, 1.

5. quemadmodum] Pro quomodo.

6. id est docens] Glossema delendum.

7. dicentes] Cfr. supra lib. I. c. 25, 4 p. 250 et 251.

8. fieri] HEUMANNUS legi vult efficere, sed fieri dictum est more Interpretis. Cfr. supra pag. 251, ubi legitur: oportere in omni vita et in omni actu fieri animas.

9. ab omnibus] ERASM. GALL. FEUARD. et VOSS. MS. ab hominibus. In GRAB. legitur omnibus sec. ARUND. et MERC. II., sed perperam omissa est praepos. ab, quam restituit MASS.

10. Si enim oporteret] Hanc meliorem lectionem recepi ex edit. ERASM. 1526. 1529. In marg. harum edit. ERASMUS notavit lectionem oportet, quae in omnes alias ERASMI et aliorum editiones transit.

per universam ¹ire operationem; primo quidem oportebat omnes ²se discere artes; quaecunque illae sive in sermonum rationibus, sive in operibus consumantur, sive per continentiam edocentur et per laborem et meditationem et perseverantiam percipiuntur; ut puta omnem speciem musicae et computationis et geometriae et astronomiae et ³universa, quae in sermonum rationibus occupantur: adhuc etiam medicinam universam et herbarum scientiam et eas, quae ad salutem humanam sunt elaboratae; et picturam et statuarum fabricationem et aerariam artem et marmorariam et similes his: ⁴ab his autem omnem speciem rusticationis et ⁵veterinariae et pastoralis et opificum artes, quae dicuntur pertransire universas ⁶artes et eas, ⁷quae erga mare vocant[ur], et corpori student, et venatorias et militares et regales et *quotquot sunt, quarum nec decimam, ⁸nec millesimam partem in tota vita sua elaborantes ediscere possunt. Et horum quidem nihil conantur addiscere, qui in omni ⁹dicunt semet-

* Grab. 188.

1. ire] ERASM. edit. 1526. 1528. in marg. habent *inire*.

2. se discere] GRAB. secundum unicum Cod. ARUND. legit *ediscere*, quod verbum paullo post iterum legitur. Sed ad lectionem plurimis Codd. comprobata redeo, quamvis ab Interprete hic falso scriptum sit se pro eos. Haud raro factum est, ut Irenaeus latinus peccaret in grammaticen. Initio huius § scripsit: *dicentes* (Gnostici), *oportere eos* (Gnosticos) pro se; sub finem vero legimus: *in omni dicunt semetipsos oportere fieri opere*.

3. universa] GRAB. solus ex ARUND. legit *universas*.

4. ab his] Observant edit., ita scriptum esse pro *deinde*, *post has*, *prae-ter has*.

5. veterinariae] Graece *κτηνιατρικῆς* i. e. artis, quae morbis iumentorum veterinorum medelam affert. GRAB.

6. artes] GRAB. hanc vocem delendam esse censet.

7. quae erga mare vocant[ur]] ERASM. in aliis edit. (1526. 1528. 1560) habet *vocant*, in aliis (1534. 1545) *vacant*; GRYN. et GALL. *vocant*, quod FEUARD. mutavit in *vacant*. Sic legunt etiam GRAB. et MASS. Sed ad lectionem edit. principis redeo: HEUMANNO enim assentiendum censeo, in *Hamburg. vermischte Bibliothek*. Tom. I, p. 147 ita disputanti: „Quales, quaeso, sunt artes, quae erga mare *vacant*? Cur tam altum hic MAS-SUETI silentium? Annon ad hunc locum vel hoc unum adscribere debebat, se, quid hoc sibi velit, ignorare? Nobis

vero aliquid lucis praetulit ERASMUS, qui non *vacant*, sed *vocant* edidit. Nunc igitur sic rescribo: *quae ἔργα μωρά vocantur*. Graeci nimirum vitae genera ἔργα vocant. Aelianus Var. hist. lib. I, c. 26 de muliere quadam: *Tuba cantabat*, inquit, *καὶ τοῦτο ἔργον εἶχεν ἄμα καὶ τέχνην*. Eodem modo Herodianus lib. V. c. 7 ἔργα vocat artes illas, quas exercebat turpissimus ille Caesar Elagabalus. Eorum vero, qui artes exercent *voluptatum ministras*, uti Cicero lib. I. de officiis cap. 24 loquitur, ἔργα appellari consuevisse μωρά, quis miretur? Eo autem magis mihi se probat haec emendatio, quod et alio huius operis loco id verbi in latine *erga* corruptum fuit. Inferius videlicet cap. 34 sic lego, sine haesitatione: *ut separatim quidem anima intelligatur, separatim autem, quae ἔργον eius est, vita*. Hic pro ἔργον eius ineptissime legitur in omnibus edit. *erga eam*. Nec vero insolens est Irenaei Interpreti immiscere verba mere graeca: id quod vel e prioribus primi libri capitibus abunde cognosci potest. Quod si dixeris, ibi eum graeca verba latinis expressisse litteris, facile tibi concedam, eum et hic loci scripsisse *erga mora*.

8. nec millesimam — elaborantes] Nec, quod etiam in Voss. exstat, addidit FEUARD. In Voss. legitur *laborantes*.

9. dicunt semetipsos] Sic MASS. restituisse videtur e Cod. CLAROM. Equidem hanc lectionem reperi in Voss. In reliquis *dicant*. Pro *semitipsos* HEUMANNUS in marg. edit. ERASM. legi vult *se perfectos*; sed nescio, cur lectio hic sit mutanda.

psos oportere fieri opere; ad voluptates autem et ¹libidinem et turpia facta divergentes, ²a semetipsis iudicati quum sint secundum doctrinam suam. Quoniam enim desunt eis, quae praedicta sunt, omnia, ad ³correctionem ignis adibunt. Qui quidem Epicuri philosophiam et Cynicorum indifferentiam aemulantes, ⁴Iesum magistrum gloriantur, qui non solum a malis operibus avertit suos discipulos, sed etiam a sermonibus et cogitationibus, quemadmodum ostendimus.

3. Dicentes autem, se ex eadem ⁵circumlatione cum Iesu habere animas et ⁶similes ei esse, aliquando autem et meliores; ad opera ⁷producti, quae ille ad utilitatem hominum et ⁸firmitatem fecit, nihil tale, nec simile, neque secundum aliquid in comparationem quod venire possit, perficere inveniuntur. ⁹Sed et si aliquid faciunt, per magicam (quemadmodum diximus) operati, fraudulentè seducere nituntur insensatos; fructum quidem et utilitatem nullam praestantes, in quos virtutes perficere se dicunt; adducentes autem pueros ¹⁰investes et oculos deludentes et phantasmata ostendentes statim cessantia, et ne quidem ¹¹stillicidio temporis perseverantia, non Iesu Domino †nostro, sed Simoni mago similes ostenduntur. † Mass. 166. Et ex hoc autem quod Dominus surrexit a mortuis in tertia die, (¹²firmum est) et discipulis se manifestavit, et videntibus eis receptus est in caelum; quod ipsi morientes, et non resurgentes, neque manifestati ¹³quibusdam, arguuntur in nullo similes habentes Iesu animas.

1. libidinem] Sic primus GRAB. SEC. Codd. Sed ERASM. GALL. FEUARD. libidines.

2. a semetipsis] Et, quod ante haec legerunt ERASM. GALL. FEUARD., expunxit GRAB. auctoritate Codd. ARUND. et Voss.

3. correctionem] Voss. perperam corruptionem.

4. Iesum magistrum gloriantur] In ERASM. GALL. et FEUARD. his praefixum est non, quod delevit GRAB. auctoritate Codd. VET. Voss. ARUND. MERC. II. Vox gloriantur male deest in ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II.

5. circumlatione] Sic GRAB. MASS. et Codd. CLAROM. ARUND. Voss. Ceteri circulatione. Vide supra pag. 248 not. 4.

6. similes et] Sic FEUARD. GRAB. MASS. et Voss. At ARUND. habet illi. ERASM. GALL. et MERC. II. perperam illis.

7. producti] GRAB. observat, in Voss. Cod. legi perdocti. Sed qui ita legit, Codicis Voss. sigla pessime explicavit: librarius enim producti scripsit.

8. firmitatem] CLAROM. et MERC. II. firmitates; sed Voss. firmitatis.

9. Sed et] Et addidit FEUARD. consentiente Voss.

10. investes] Id est impuberes, impolulos.

11. stillicidio temporis] Ex sententia GRABII Irenaeus aut σταγμῇ (στάγματι?) χρόνου scribens ad clepsydras allusit; aut librarius vitiose ita scripsit pro σταγμῇ χρόνου, quod vertendum fuisset momento temporis.

12. firmum est] Sic lego cum ERASM. GALL. FEUARD. MASS. et Cod. Voss., quem GRABIIUS firmum esse legens omnino neglexit. In Cod. CLAROM. etiam legitur firmum esse. MASSUETUS, mallet duas illas voces prorsus abesse; parenthesi illas includens putat, iis veritatem resurrectionis confirmari, quae non fuerit phantastica, uti falsa haeticorum miracula. HEUMANNUS in marg. editionis ERASM. transferri vult voces firmum est ante verba quod ipsi morientes; et manifestati explicat: manifestati post resurrectionem, conspecti ab aliis. Quae emendatio HEUMANNI ferri potest.

13. quibusdam] Sic primus FEUARD., quocum consentit Voss.

4. ¹Εἰ δὲ καὶ τὸν Κύριον φαντασιωδῶς τὰ τοιαῦτα πεποιη-
κέναι φήσουσιν, ἐπὶ τὰ προφη-
τικὰ ἀνάγοντες αὐτούς, ἐξ αὐτῶν
ἐπιδειξομεν, πάντα οὕτως περὶ
αὐτοῦ καὶ προειρησθαι, καὶ γε-
γονέναι βεβαίως, καὶ αὐτὸν μό-
νον εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ.
Διὸ καὶ ἐν τῷ ἐκείνου ὀνόματι
οἱ ἀληθῶς αὐτοῦ μαθηταί, παρ'
αὐτοῦ λαβόντες τὴν χάριν, ἐπι-
τελοῦσιν ἐπ' εὐεργεσίᾳ τῇ τῶν
λοιπῶν ἀνθρώπων, καθὼς εἰς
ἕκαστος ²αὐτῶν τὴν δωρεὰν
εἴληψε παρ' αὐτοῦ. Οἱ μὲν γὰρ
δαίμονας ἐλαύνουσι βεβαίως
καὶ ἀληθῶς, ὥστε πολλάκις καὶ
πιστεύειν αὐτοὺς ἐκείνους, ³τοὺς
καθαρισθέντας ἀπὸ τῶν πονη-
ρῶν πνευμάτων, καὶ εἶναι ἐν τῇ
ἐκκλησίᾳ. Οἱ δὲ καὶ πρόγνωσιν
ἔχουσι τῶν μελλόντων, καὶ ὁπτα-
σίας καὶ ῥήσεις προφητικάς.
⁴Ἄλλοι δὲ τοὺς κάμνοντας διὰ
τῆς τῶν χειρῶν ἐπιθέσεως ἰών-
ται καὶ ὑγιεῖς ⁵ἀποκαθιστᾶσιν.
⁶Ἦδη δέ, καθὼς ἔφαμεν, καὶ
νεκροὶ ἠγήρθησαν, καὶ παρέ-
μειναν σὺν ἡμῖν ἱκανοῖς ἔτεσι.

4. Si autem et Dominum per
phantasmata huiusmodi fecisse
dicunt, ⁵ad prophetica reducen-
tes eos, ex ipsis ⁶demonstrabimus;
omnia sic ⁷de eo et praedicta
esse et facta firmissime, et ipsum
solum esse Filium Dei. Quapropter et in illius nomine, qui
vere illius sunt discipuli ab ipso
accipientes gratiam, perficiunt ad
beneficia reliquorum hominum,
quemadmodum unusquisque ac-
cepit donum ab eo. Alii enim
daemones ⁸excludunt firmissime
et vere, ut etiam saepissime cre-
dant ipsi, qui ⁹emundati sunt a
nequissimis spiritibus, et ¹⁰sint
in ecclesia. Alii autem et prae-
scientiam habent futurorum et
visiones et dictiones propheticas.
Alii autem laborantes aliqua in-
firmitate per manus impositionem
curant et sanos restituunt. Iam
etiam, ¹¹quemadmodum diximus,
et ¹²mortui resurrexerunt et per-
severaverunt nobiscum annis mul-

1. Εἰ δὲ καὶ κτλ.] Graeca haec leguntur in Eus. h. e. V, 7 et Nicephori Hist. IV, 13.

2. αὐτῶν] Neque Int. neque Nicephorus hanc vocem agnoscunt.

3. τοὺς καθαρισθέντας] Articulus, qui etiam apud Nicephorum deest, a Valesio recte est additus.

4. ἀποκαθιστᾶσιν] Apud Nicephorum legitur ἐποκαθιστᾶσιν.

5. ad prophetica] FEUARD. in marg. et Voss. ad prophetiam.

6. demonstrabimus] MERC. II. ARUND. ERASM. 1526. 1528 perperam monstravimus; Voss. et ERASM. 1534. 1545 monstrabimus. ERASM. inde ab a. 1548 cum ceteris editt. nostram habet lectionem.

7. de eo] Sic FEUARD. GRAB. MASS. cum omnibus MSS. Sed ERASM. GALL. deo; GRYN. vero a deo.

8. excludunt] Voss. excludimus.

9. emundati] Voss. mundati.

10. sint in] FEUARD. perperam sunt in.

11. quemadmodum diximus] Capite antecedente § 2.

12. mortui resurrexerunt] HEUMANNUS in marg. edit. ERASMI haec scripsit: „Loquitur de iis, qui morti proximi precibus piorum sanitati fuerunt restituti et ita quasi in vitam revocati. Ita se ipse interpretatur cap. antecedente.“ Sed dubito, num Irenaeus l. l. verbis illis: ἐπέστρεψε τὸ πνεῦμα τοῦ τετελευτηκότος id exprimere voluerit, quod HEUMANNUS dicit.

Καὶ τί γάρ; Οὐκ *ἔστιν ἀριθ-
μὸν εἰπεῖν τῶν χαρισμάτων, ὧν
κατὰ παντὸς τοῦ κόσμου ἡ ἐκ-
κλησία παρὰ Θεοῦ λαβοῦσα, ἐν
τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ
σταυρωθέντος ἐπὶ Ποντίου Πι-
λάτου, ἐκάστης ἡμέρας ἐπ' εὐε-
ργεσίᾳ τῇ τῶν ἐθνῶν ἐπιτελεῖ,
μήτε ἐξαπατάσα ¹τινάς, μήτε
ἐξαργυρίζομένη. Ὡς γὰρ δωρεὰν
εἴληφε παρὰ Θεοῦ, δωρεὰν καὶ
διακονεῖ.

5. Nec ⁵invocationibus angelicis ⁶facit aliquid, nec incanta-
tionibus, nec ⁷reliqua prava curiositate; sed munde, ⁸et pure et
manifeste orationes ⁹dirigens ad Dominum, qui omnia fecit, ¹⁰et
nomen Domini nostri Iesu Christi invocans, virtutes ¹¹ad utilitates
hominum, sed non ad seductionem ¹²perficit. ¹³Si itaque et nunc

tis. Et quid autem? ²Non est **Grab.* 189.
*numerum dicere gratiarum, quas
per universum mundum ecclesia
a Deo accipiens ³in nomine Christi
Iesu, crucifixi sub Pontio Pilato,
per singulos dies in opitulationem
⁴gentium perficit, neque sedu-
cens aliquem, nec pecuniam ei
auferens. Quemadmodum enim
gratis accepit a Deo, gratis et
ministrat.

1. *τινάς*] Sic Euseb. et Niceph. Sed
lñt. legit *τινά*.
2. Non est numerum dicere gratiarum]
Hellenismus pro *gratiarum* numerus *iniri*
nequit. BILL. Observat. sacr. lib. I. c. 33.
3. in nomine Christi Iesu] In Voss.
abest Christi.
4. gentium] CLAROM. et (quem addo)
Voss. gentilium.
5. invocationibus angelicis] Vide quae
FEUARD. GRAB. et MASS. disputarunt in
Appar. nostro. Io. DALLAEUS disputatione
adversus Latinorum traditionem de reli-
giosi cultus obiecto lib. III, c. 36 p. 550
de hoc loco ita disputat: „Invocationes
angelorum (Irenaeus) apertissime ex ec-
clesiae moribus eiecit. Neque huc FEU-
ARDENTII nugae moror, haec de malis
angelis praeter manifestam auctoris men-
tem capientis. Nam si is, quod vult
FEUARDENTIUS, ipse quoque voluisset,
angelorum malorum invocationibus bono-
rum invocationes opposuisset; illas ab
ecclesia exsulare, has apud eam solemnes
esse dixisset; ut diceret nunc Latinorum
quavis, si in pari loco versaretur. At Ire-
naeus nihil istic simile vel scripsit vel
cogitavit; angelicis illis, quas in genere
dicit, invocationibus orationes ad Dominum
directas et Iesu Christi nomen solummodo
opponit, clarissime significans, angelos
quidem sive malos sive etiam bonos non
apud alios invocari, quam apud haereti-
cos; apud ecclesiam non angelos, sed
unum Deum cum Iesu Christi nomine

invocari et orationibus compellari.“
6. *facit*] Sic Voss. GRAB. et MASS.
Reliqui perperam *faciat*.
7. *reliqua*] Sic GRAB. et MASS. secun-
dum omnes, quibus usi sunt, Codd. Sed
in reliquis legitur *aliqua*.
8. *et pure*] Desunt haec in edit. GRABII.
9. *dirigens*] Quamvis in omnibus MSS.
legatur *dirigentes*, cum MASSUETO tamen
in textum recepi *dirigens*, quum istam
lectionem Codd. manifesto scribarum
sphalmate ortam pateat.
10. *et nomen Domini* — *invocans virtu-*
tes] Sic Voss. FEUARD. GRAB. et MASS.
Sed in ARUND. pro *invocans virtutes* legitur
in virtute, in MERC. II. *et virtute*. Cum
Cod. ARUND. consonant edit. ERASM. GALL.
et GRYN. Atque HEUMANNUS, pro *et no-*
men emendans per nomen, cum ERASMO
locum sic legi vult: *qui omnia fecit per*
nomen Domini nostri Iesu Christi in vir-
tute.
11. *ad utilitates*] MASS. observat, in
CLAROM. utrumque legi *secundum utili-*
tates ad utilitates. Mirabilem hanc lec-
tionem et in Vossii Cod. reperi. ERASM.
in priorib. edit. in textu habet *secundum*
utilitates, in marg. *ad utilitatem*.
12. *perficit*] Ita bene legitur in CLA-
ROM. et MASS. Ceteri *perfecit*.
13. *Si itaque*] HEUMANNUS legi vult *sic*
itaque, quam lectionem reperi in Voss.
Sed vulgarem lectionem, quippe quae
optime quadret in totum locum, retinen-
dam censeo. HEUMANNUS praeterea pro

nomen Domini nostri Iesu Christi beneficia praestat et curat firmissime et vere omnes ubique credentes in eum; sed non Simonis neque Menandri neque Carpocratis nec alterius ¹cuiuscunque: manifestum est, quoniam homo factus, ²conversatus est cum suo plasmate, vere omnia fecit ex virtute Dei, secundum placitum Patris universorum, quomodo prophetae praedixerunt. ³Quae autem erant haec, in his, quae sunt ⁴ex prophetis, ostensionibus narrabuntur.

Cap. LVIII.

C A P. XXXIII.

† Mass. 167.

1. De corpore autem in corpus transmigrationem ipsorum subvertamus ex eo, quod nihil omnino eorum, ⁵quae ante fuerint, meminerint animae. Si enim ob hoc emittebantur, uti in omni ⁶fierent operatione; oportebat eas meminisse eorum, ⁷quae ante facta sunt, uti ea, quae deerant, adimplerent, et non circa ⁸eadem semper volutantes continuatim miserabiliter ⁹laborarent; (non enim poterat corporis admixtio ¹⁰in totum universam ipsorum, quae ante habita erant, extinguere memoriam et contemplationem) et maxime ad hoc venientes. Quomodo enim nunc ¹¹soporati et requiescente corpore, quaecunque anima ipsa apud se videt et in phantasmate agit, et horum plura reminiscens communicat cum corpore; et est quando et post ¹²plurimum temporis, quaecunque per somnium quis vidit, vigilans annuntiat: sic utique ¹³reminisceretur et illorum, quae antequam in hoc corpus veniret, egit. Si enim hoc, quod in brevissimo tempore visum est vel in phantasmate conceptum est, ¹⁴ab ea sola per somnium, postquam commixta sit corpori, et ¹⁵in

non Simonis legi vult non nomen Simonis; atque ante manifestum maiori interpunctionis signo intrudit et.

1. cuiuscunque] CLAROM. cuiusquam.

2. conversatus est] Aut expunge est, aut ante vere omnia lege et.

3. Quae autem] Sic omnes Codd. et editi. praeter ARUND. MS. et GRAB. editi, in quibus legitur quia. Editio princeps qui.

4. ex prophetis] Sic CLAROM. et MASS. Reliqui ex prophetis.

5. quae ante fuerint] HEUMANNUS in Hamburg. vermischte Bibl. Tom. I. p. 148 coniecit, pro fuerint legendum esse fecerint; quod concludit ex iis, quae paullo post leguntur: oportebat animas meminisse eorum, quae ante facta sunt.

6. fierent] Sic CLAROM. VOSS. FEUARD. GRAB. et MASS. In ceteris perperam erant aut erunt. HEUMANNUS pro erunt legi vult errant.

7. quae ante facta sunt] In CLAROM. pro quae legitur quoniam.

8. eadem] VOSS. easdem, MERC. II. eandem.

9. laborant] Sic ARUND. VOSS. MERC. II. FEUARD. GRAB. et MASS. Sed ERASM. GALL. et GRYN. laborent.

10. in totum] VOSS. in toto.

11. soporati] Sic restituit GRAB. Consentiant omnes Codd. et MASS. Sed ERASM. GALL. GRYN. et FEUARD. perperam soporato. Bene observat MASS., soporati cum anima esse construendum, ut sit sensus: quaecunque anima soporati hominis et requiescente corpore cett.

12. plurimum temporis] CLAROM. plurimum tempus.

13. reminisceretur] Se, quod ante hoc verbum in ERASM. GALL. FEUARD. ARUND. et MERC. II. legitur, expunxit GRABIVS.

14. ab ea sola] Omnes editi. praeter MASS. habent et ab ea sola. MASS. et omisit, nescio qua auctoritate. In Cod. VOSS. non legi illud et.

15. in universum membrum] Ita CLAROM. Cod. et MASS. In reliquis perperam omisum est in.

universum membrum dispersa, commemoratur: multo magis illorum reminisceretur, in quibus temporibus tantis et ¹universo praeteritae vitae saeculo immorata est.

2. *Ad haec Plato, vetus ille ²Atheniensis, qui et ³primus ^{Cap. LIX.} ^{*Grab. 190.} sententiam hanc introduxit, quum excusare non posset, oblivionis induxit poculum, ⁴putans se per hoc aporiam huiusmodi effugere; ostensionem quidem nullam faciens, dogmatice autem respondens, quoniam introeuntes animae in hanc vitam ab eo, qui est super introitum daemone, priusquam in corpora intrent, ⁵potantur oblivione. ⁶Et latuit semetipsum in alteram maiorem incidens ⁷aporiam. Si enim oblivionis poculum ⁸potest, posteaquam exhibitum est, omnium factorum obliterare memoriam; hoc ipsum unde scis, o Plato, quum sit nunc in corpore anima tua, ⁹quoniam, priusquam ¹⁰in corpus introeat, a daemone potata est oblivionis medicamentum? Si enim daemonem et poculum et introitum reminisceris, et reliqua oportet cognoscas; si autem illa ignoras, neque daemon verus neque artificiose compositum oblivionis ¹¹poculum.

3. Adversus autem eos, qui dicunt ipsum corpus esse oblivionis medicamentum, occurret hoc. Quomodo igitur quodcumque

1. *universo — saeculo*] Sic restituit MASS. e CLAROM., in quo legit *universa — saeculo*. Eandem lectionem, a GRABIO non commemoratam, in Voss. reperi. Pro *universa*, uti librarii vitiose scripserunt, legendum esse *universo* ipse loci sensus probat. In reliquis edit. perperam legitur *universa — saecula*.

2. *Atheniensis*] Fide VET. Codicis ita emendavit FEUARD. Consentunt Codd. CLAROM. et Voss. ERASM. GALL. habent *adveniens is*. Pronomen *is*, FEUARDENTII textu agnitum, GRABIVS auctoritate Voss. expunxit, quocum MASS. consentit. HEUMANNUS pro *adveniens* legi vult *adinveniēns*, ἐφευγερής, provocans ad voces *adinvenire*, *adinventores* Interpreti solemnes.

3. *primus sententiam hanc introduxit*] Voss. pro *primus* habet *primum*; ERASM. in marg. pro *sententiam* lectionem *scientiam* adnotavit. Constat, metempsychoseos doctrinam philosophia Platonis longe antiquiorem esse. Sensus huius loci igitur, uti Nicolaus de NOURRY et MASS. observant, hic esse videtur: Plato metempsychoseos doctrinam, ab aliis cogitatam, defendit magisque explicare studuit addito oblivionis poculo. Vide sis MASSUETUM in Apparatu nostro.

4. *putans*] ERASMI priores edit. *putasse*, in marg. *potasse*.

5. *potantur oblivione*] Sic edit. omnes.

Sed ARUND. MERC. II. et (quem addo) Voss. *oblivionem*.

6. *Et latuit semetipsum in alteram maiorem incidens aporiam*] Graecismum olet pro *imprudens* in alteram maiorem incidit *difficultatem*. Graece: ἔλαθεν ἑαυτὸν εἰς ἐτέραν μέζονα περιπεσὼν ἀπορίαν. Quo etiam modo vertit Interpres cap. 13 epist. ad Hebraeos: *per hanc enim latuerunt quidam; angelis hospitio susceptis*. Ubi graecae locutionis ignorantia factum est, ut quidam pro *latuerunt* legendum putarint *placuerunt*. BILL.

7. *aporiam*] In FEUARD. marg. et Voss. *confusionem*, quod MASS. glossema esse recte censet.

8. *potest*] Sic restituit GRAB. e Cod. Voss., quocum consentit CLAROM. Sed in reliquis MSS. et edit. legitur *potata est*, nisi quod est in ARUND. omittitur. HEUMANNUS lectionem *potata est* tuetur et pro *oblitterare* legi vult *oblitteraret*.

9. *quoniam*] Pro quod, uti alibi saepius.

10. *in corpus*] Voss. vitiose *in corpore*.

11. *poculum*] Subintellige aut est, datur cum GRABIO, aut *potest* cum MASS. Sed HEUMANNUS in marg. edit. ERASM. sensum loci ita adumbrat: neque id, quod de daemone narras, verum est, neque id, quod narras artificiose de poculis oblivionis.

per semetipsam anima videt et in somniis et secundum cogitationem, ¹mentis intentionem, corpore quiescente, ipsa reminiscitur et renuntiat proximis? Sed ne quidem ea, quae olim agnita sunt, aut per oculos aut per auditum, meminisset anima in corpore exsistens, si esset corpus oblivio; sed simul atque ab inspectis ²abesset oculus, auferretur utique ³et ea, quae esset de his, memoria. In ipsa enim oblivione exsistens anima nihil aliud cognoscere poterat, nisi solum illud, quod in praesenti videbat. Quomodo autem et divina ⁴disceret, et meminisset ipsorum exsistens in corpore, quando sit (ut aiunt) ipsum corpus oblivio? Sed et prophetae ipsi, quum essent in terra, quaecunque spiritaliter secundum visiones caelestium vident vel audiunt, ipsi quoque meminerunt ⁵in hominem conversi et reliquis annuntiant; et non corpus oblivionem efficit animae eorum, quae spiritaliter visa sunt; sed anima docet corpus et participat de spiritali ⁶ei facta visione.

Cap. LXI.

* Grab. 191.

† Mass. 168.

4. *Non enim est fortius corpus quam anima, quod quidem ab illa spiratur et vivificatur et augetur et articulatur; sed anima ⁷possidet et principatur corpori. ⁸Tantum autem impeditur a sua velocitate, quantum corpus participat de eius motione; sed non [†]amittit [†]suam scientiam. Corpus enim organo simile est; anima autem artificis rationem obtinet. Quemadmodum itaque artifex velociter quidem operationem secundum se adinvenit, in organo autem tardius illam perficit propter rei subiectae immobilitatem, et illius mentis velocitas admixta tarditati organi temperatam perficit operationem: sic et anima participans suo corpori, modicum quidem impeditur, ⁹admixta velocitate eius in corporis ¹⁰tarditate; non amittit

1. *mentis intentionem corpore*] In Voss. in corpore. Ante mentis GRAB. legi vult et.

2. *abesset oculus — auferretur*] In ERASM. GALL. et MERC. II. legitur: *abesset oculis, auferretur oculus, auferretur utique*. Illa: *auferretur oculus* delevit FEUARD. auctoritate Codicis VET., quocum consentiunt ARUND. et Voss.

3. *et ea*] Et addidit GRAB. auctoritate VOSSII MS.

4. *disceret*] Sic scripsit MASS. neque dicit, qua auctoritate motus sit. FEUARD., qui in textu cum ERASM. GALL. et GRAB. legit sciret, in marg. e Cod. VET. lectionem *disceret* adnotavit, quam in Voss. MERC. II. et ARUND. reperis.

5. *in hominem conversi*] Id est: quando ad se et humanum statum reversi sunt:

in ipsis quippe visionibus quasi extra se rapti et supra humanam conditionem erant evecti. Neque enim alium invenire queo sensum, nisi verba mutare velim. GRAB.

6. *ei facta*] Sic primus FEUARD. restituit pro *et facta*, uti etiam Voss. habet.

7. *possidet*] Graece *χρυστεύει*, quod vertendum erat *dominatur*. MASS. — Infra lib. III, 21, 2 Interpretes *χρυστεύειν* vertit *possidere*.

8. *Tantum autem impeditur a sua velocitate*] Id est: *tantum velocitatis animae decedit*. MASS.

9. *admixta velocitate eius*] HEUMANNUS coniicit legendum *admixta velocitati eius — tarditate*.

10. *tarditate*] Voss. et CLAROM. *tarditatem*.

utem in totum ¹suas virtutes; sed quasi ²vitam participans corpori, ipsa vivere non cessat. Sic et de reliquis ³ei communicans, neque scientiam ipsorum perdit, neque memoriam inspectorum.

5. Si itaque nullius praeteritorum meminit, sed existentium Cap. LXII. scientiam hic percipit; non igitur in aliis corporibus fuit aliquando, neque egit, quae ne quidem agnoscit; neque novit, quae quidem neque videt.

⁴Ἀλλ' ὥς εἰς ἕκαστος ἡμῶν ἴδιον σῶμα . . . . . λαμβάνει, οὕτως καὶ ἰδίαν ἔχει ψυχὴν. Οὐ γὰρ . . . πτωχὸς οὐδὲ ἄπορος ὁ Θεός, ὥστε μὴ ἐνὶ ἑκάστῳ σώματι ἰδίαν κεχαρίσθαι ψυχὴν, καθάπερ καὶ ἴδιον χαρακτηρεῖται. Καὶ διὰ τοῦτο πληρωθέντος τοῦ ἀριθμοῦ, οὗ αὐτὸς παρ' αὐτῷ προῶρισε, πάντες οἱ ἐγγραφεῖς εἰς ζωὴν ἀναστήσονται, ἴδια ἔχοντες σώματα, καὶ ἰδίας ἔχοντες ψυχὰς καὶ ἴδια πνεύματα, ἐν οἷς ἐνῆρξθησαν τῷ Θεῷ. Οἱ δὲ τῆς κολάσεως ἄξιοι ἀπελεύσονται εἰς τὴν αὐτήν, καὶ αὐτοὶ ἰδίας ἔχοντες ψυχὰς καὶ ἴδια σώματα, ἐν οἷς ἀπέστησαν ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος. Καὶ παύσονται ἑκάτεροι τοῦ γεννᾶν ἔτι καὶ γεννᾶσθαι καὶ γαμεῖν καὶ γαμεῖσθαι· ἵνα τὸ σύμμε-

Sed quemadmodum unusquisque nostrum suum corpus per artem Dei sumit, sic et suam habet animam. Neque enim sic pauper neque indigens Deus, ut non unicuique corpori propriam donaret animam, quemadmodum et proprium characterem. Et ideo adimpleto numero, quem ipse apud se ⁵ante definiit, omnes quicunque ⁶sunt scripti in vitam, resurgent, sua corpora et suas habentes animas et suos spiritus, in quibus placuerunt Deo. Qui autem poena sunt digni, abibunt in eam, et ipsi suas habentes animas et sua corpora, in quibus abstiterunt a Dei bonitate. ⁷Et cessabunt utrique iam generare et generari et ducere uxorem et nubere; ⁸ut commensu-

1. suas virtutes] Sic omnes Codd. et editt. Miror igitur, GRABIIUM dicere se suas restituisse pro istas, quod in nullo exemplari legi. In edit. ERASMI 1567 expressum est vires pro virtutes.

2. vitam participans corpori] Corpori restituit FEUARD. pro corporis; consentit Voss. Bene observat Voss. participans intelligendum active pro impertiens.

3. ei communicans] In Voss. se legitur pro ei.

4. Ἀλλ' ὥς εἰς ἕκαστος κτλ.] Haec graeca leguntur in Parallelis Ioannis Damasceni; ubi hoc modo citantur: τοῦ ἁγίου Εἰρηναίου ἐπισκόπου Λουγδούνων ἐκ τοῦ κατὰ τῶν αἰρέσεων βιβλίου β. Hoc fragmentum graecum

HALLOIXIUS primus typis exscribendum curavit in Vita Irenaei.

5. ante definiit] Sic Voss. FEUARD. GRAB. MASS. In ceteris ante definit.

6. sunt scripti] Ita restituit GRAB. ex ARUND. MERC. II. et Voss. Sed ERASM. GALL. et FEUARD. habent sunt descripti.

7. Et cessabunt] Et male omissum in FEUARD. editt.

8. ut commensurata — Patris] Mala sane versio, inde praecipue nata, quod Interpres pro ἀποτελεσθὲν τὴν legerit ἀποτελεσθέντων. GRABIIUS. — HALLOIXIUS recte vertit: ut hominum multitudo divinae correspondens praedefinitioni iam consummata, Patris conservet harmoniam.

τρον φῦλον τῆς προορίσεως ἀπὸ
 Θεοῦ ἀνθρωπότητος ¹ἀποτε-
 λεσθεῖς, τὴν ἁρμονίαν τηρήσῃ
 τοῦ Πατρὸς.

rata multitudo ante praefinita a
 Deo generis humani perfectorum
 compago sive aptatio conservet
 Patris.

C A P. XXXIV.

* Grab. 192.

1. *Plenissime autem Dominus docuit, non solum perseverare, non de corpore in corpus transgredientes animas; sed et ²characterem corporis, in quo etiam adaptantur, custodire eundem et meminisse eas operum, quae egerunt hic, et a quibus cessaverunt, in ³ea relatione, quae scribitur de divite et de Lazaro eo, qui ⁴refrigerabat in sinu Abrahae; in qua ait, divitem cognoscere Lazarum post mortem, et Abraham autem similiter, et manere in suo ordine unumquemque ipsorum, et postulare mitti ei ad opem ferendam Lazarum, cui ne quidem de mensae suae micis communicabat; et de Abrahae responso, qui non tantum ea, quae secundum se, sed et quae secundum divitem essent, sciebat; et praecipiebat Moysi assentire et prophetis eos, qui non ⁵mallent pervenire in illum locum poenae, ⁶et recipientes praekonium eius, qui ⁷resurrexerit a mor-

† Cap. LXIII. tuis. † Per haec enim manifeste declaratum est, et perseverare animas et non de corpore in corpus transire; et habere hominis figuram, ut etiam cognoscantur, et meminerint eorum, ⁸quae sint hic; et ⁹propheticum quoque adesse Abrahae, et dignam habitationem unamquamque gentem percipere, etiam apte iudicium.

Cap. LXIV.

† Mass. 169.

2. Si qui autem hoc in loco dicant, non †posse animas eas, quae paullo ante ¹⁰esse coeperint, in multum temporis perseverare, sed oportere eas aut innascibiles esse, ut sint immortales; vel si generationis initium acceperint, cum ipso corpore mori: discant, quoniam sine initio et sine fine, vere et semper idem ¹¹et eodem

* Grab. 193. modo se habens solus est *Deus, qui est omnium Dominus. Quae

1. ἀποτελεσθεῖς] Lege ἀποτελεσθέν, quod refer ad φῦλον.

2. characterem corporis] Vide sis Apparatum nostrum.

3. ea relatione] Sic FEUARD. in marg. CLAROM. VOSS. et MASS. In reliquis pro relatione legitur enarratione. Voculam ea primus addidit FEUARD.

4. refrigerabat] Ita restituit GRAB. auctoritate Codd. ARUND VOSS. et MERC. I. pro refrigerabatur, quod legitur in ERASM. GALL. et FEUARD. Adnotat emendator, Interpretem verbum refrigerare usurpare solere significatione passiva.

5. mallent] Sic GRAB. et MASS. ex ARUND. et VOSS.; in MERC. I. legitur va-

lent. Sed ERASM. GALL. FEUARD. vellent.

6. recipientes] Cum MASS. hic supple esse; et explicat praecipiebat recipientes esse — recipere.

7. resurrexerit] Sic FEUARD. in marg. VOSS. et MASS. In reliquis edit. resurgeret.

8. quae sint hic] Etiam hoc loco HEUMANNUS legi vult quae fecerint hic. Sed lectio vulgaris apto commendatur sensu.

9. propheticum] GRABIVS bene coniecit, excidisse donum aut spiritum.

10. esse coeperint] In Cod. ARUND. abest esse.

11. et eodem modo] VOSS. eo modo. FEUARD. et addidit consentiente VOSS.

autem sunt ab illo omnia, quaecunque facta sunt et fiunt, initium quidem suum accipiunt generationis, et per hoc ¹inferiora sunt ab eo qui ~~om~~ fecit, quoniam non sunt ingenita; ²perseverant autem et extenduntur in longitudinem saeculorum secundum voluntatem factoris ³Dei: ita ut sic ⁴initio fierent, et postea, ⁵ut sint, eis donat.

3. Quemadmodum enim caelum, quod est super nos, firmamentum et sol et luna et reliquae stellae et ⁶omnia ornamenta ipsorum, quum ante non essent, facta sunt et ⁷multo tempore perseverant secundum voluntatem Dei: sic et de animabus et de spiritibus et omnino de omnibus his, quae facta sunt, cogitans quis, minime ⁸peccabit: quando omnia, quae facta sunt, initium quidem facturae suae habeant, perseverant autem quoadusque ea Deus et esse et perseverare voluerit. Testatur pro his sententiis etiam propheticus spiritus dicens: *Quoniam ipse dixit, et facta sunt; ipse mandavit, et creata sunt. Statuit ea in saeculum et in saeculum saeculi.* Psal. CXLVIII. 5. 6. Et iterum de salvando homine sic ait: *Vitam petiit ⁹a te, et tribuisti ei longitudinem dierum in saeculum saeculi:* Psal. XX. 4. tanquam Patre omnium donante et in saeculum saeculi ¹⁰perseverantiam his, qui salvi fiunt. Non enim ex nobis, neque ex nostra natura vita est, sed secundum gratiam Dei datur. Et ideo qui servaverit ¹¹datum vitae et gratias egerit ei, qui praestitit, accipiet et in saeculum saeculi longitudinem dierum. Qui autem abiecerit eam et ingratus exstiterit factori, ob hoc quod factus est, et non cognoverit eum qui praestat, ¹²ipse se privat in saeculum saeculi perseverantia. Et ideo Dominus dicebat ingratis existentibus in eum: ¹³*Si in modico* Luc. XVI. 11.

1. inferiora sunt ab eo] Pro inferiora sunt quam ille. GRAB. Sed HEUMANNUS pro ab eo legi vult Deo.

2. perseverant autem cett.] Vide MAS-
SUTUM in Apparatu nostro.

3. Dei ita] Pro his HEUMANNUS legi vult qui et.

4. initio fierent] In Voss. pro his duabus vocibus una legitur inciperent.

5. ut sint] Optime adnotat GRABIVS: id est, ut existant atque durent per aliquod tempus, sicut ex antecedentibus et consequentibus patet.

6. omnia ornamenta ipsorum] Voss. ornamentum ipsorum. CLAROM. omne ornamentum ipsorum.

7. multo tempore] Sic ERASM. in marg. priorum editt. ARUND. FEUARD. in marg. Voss. GRAB. et MASS. Sed ERASM. GALL. et FEUARD. in textu multa tempora.

8. peccabit] Sic Voss. FEUARD. GRAB. MASS. Sed in ceteris peccavit.

9. a te] Desiderantur haec in ARUND. Voss. et CLAROM.

10. perseverantiam] Hoc loco perseverantia non accipitur ut in illo evangelii loco: Qui autem perseveraverit usque in finem cett., sed ἀντὶ τῆς διαμονῆς id est pro permanentia et perennitate. BILL. Observat. sacr. lib. I. c. 33.

11. datum] Observa, datum hic esse substantivum; datus graecae voci δῶσις respondet.

12. ipse se privat cett.] Non quod destruendam et in nihilum redigendam eius animam velit Irenaeus, qui toties asserit sempiternas fore reproborum poenas; sed quod impii suis delictis aeterna felicitate et beata sanctorum perseverantia (quae sola vera perseverantia est) se privent et mortem sibi aeternam adsciscant. MASS.

13. Si in modico cett.] Observant editores, haec memoriter citata esse ab Irenaeo. Coniecit GRABIVS, hunc locum

fideles non fuistis, quod magnum est quis dabit vobis? ¹significans, quoniam qui in modica temporali vita ingrati exstiterunt ei, qui eam praestitit, iuste non percipient ab eo in saeculum saeculi longitudinem dierum.

4. Sicut autem corpus animale ipsum quidem non est anima, ²participatur autem animam, quoadusque Deus vult: sic et ³anima ipsa quidem non est vita, ⁴participatur autem a Deo sibi praestitam *Genes. II. 7.* vitam. Unde et propheticus sermo de ⁵protoplasto ait: *Factus est in animam vivam*; docens nos, quoniam secundum participationem vitae vivens facta est anima, ita ut separatim quidem anima intelligatur, separatim autem, quae ⁶erga eam est, vita. Deo itaque vitam et perpetuam perseverantiam donante, ⁷capit et animas primum non existentes dehinc perseverare, quum eas Deus et esse et subsistere voluerit. Principari enim debet in ⁸omnibus et dominari voluntas Dei; reliqua autem omnia huic cedere et subdita esse et in servitium dedita. Et de factura quidem et perseverantia animae hucusque ⁹dictum sit.

Cap. LXV.

C A P. XXXV.

1. Basilides autem et ipse super haec quae dicta sunt, cogetur dicere, secundum suam regulam, non solum ccclxv secundum successionem ¹⁰alios ab aliis factos, sed immensam quandam et innumerabilem multitudinem caelorum semper factam et fieri et futurum ut fiant, et nunquam deficere huiusmodi fabricam caelorum. Si enim ¹¹ex defluxu ¹²*prioris †secundum ¹²factum est caelum ad illius

* *Grab. 194.*

† *Mass. 170.*

ex evangelio secundum Aegyptios esse depromptum. Referuntur haec simili modo epist. 2. Clementi Romano adscriptae. V. HEFELII editionem Patrum apostolicorum operum p. 148, et Apparatum nostrum ad hunc locum.

1. *significans*] Nobis, quae vox addita est in ERASM. GALL. et FEUARD. edit., expunxit GRAB. Comparet enim in nullo Codicum, quibus GRAB. et MASS. usi sunt.

2. *participatur autem animam*] Animam recte reposuit GRAB., consentientibus Codd. Voss. ARUND. CLAROM. et MASS. Verbum *participari* Interpres usurpat tanquam deponens. In ceteris perperam legitur: *participatur autem anima*.

3. *anima ipsa quidem non est vita cett.*] Irenaeus hic locum Iustini mart. Dial. cum Tryph. p. 224 (edit. Ottonis T. II. p. 30) imitatus esse videtur; ubi Iustinus de anima dicit: οὐ ζωὴ οὐσα ζῆ, ἀλλὰ μεταλαμβάνουσα τῆς ζωῆς. ἔτερον δὲ π τὸ μετέχον τινὸς ἐκείνου οὐ μετέχει. Ζωὴς δὲ ψυχὴ μετέχει, ἐπεὶ ζῆν αὐτὴν ὁ θεὸς βούλεται.

4. *participatur*] Sic FEUARD. primus restituit pro *participavit*. Consentiant ARUND. et Voss.

5. *protoplasto*] In nonnullis Codd. legitur *protoplastos* aut *protoplaston* sine praepositione *de*.

6. *erga eam*] Haec plana videntur, dummodo meminerimus, Interpretem praepositionem *erga* saepe usurpare pro *circa*. Coniectura igitur HEUMANNI non opus est, qui legi vult: ἔργον eius.

7. *capit et animas*] Sic ARUND. ERASM. GALL. GRAB. et MASS. Sed FEUARD. e Cod. VET., quocum consentit Voss., perperam legit: *capiunt animae*. Saepissime enim usus est Int. voce *capit*, sensu possibile est, accidit ul.

8. *omnibus*] FEUARD. in marg. et Cod. Voss. hominibus.

9. *dictum sit*] Voss. et MERC. II. dictum est.

10. *alios*] HEUMANNUS legendum coniecit *caelos*, quae vox ex sequentibus multitudinem caelorum facile suppleri potest.

11. *ex defluxu*] Voss. *de fluxu*, quae

speciem, et ad ¹secundi tertium; et similiter omnes reliqui subsequentes; et ²de huius, quod secundum nos est, quod et novissimum ³vocat, necesse est ⁴(ex) defluxu aliud factum simile sibi, et ex illo ⁵iterum aliud; et nunquam deficere neque defluxus eorum, qui iam facti sunt, neque facturas ⁶caelorum; sed in immensum et non in praefinitum numerum caelorum incidere.

2. Et reliqui autem, qui falso nomine Gnostici dicuntur, qui *Cap. LXVI.* prophetas ex diversis Diis prophetias fecisse dicunt, facile destruuntur ex hoc, quod omnes prophetae unum Deum et Dominum ⁸praedicaverint, et ipsum factorem caeli et terrae et omnium, quae in eis sunt, et quod adventum Filii eius significaverint, secundum quod ex ipsis ⁹demonstrabimus Scripturis in libris consequentibus.

3. Si autem quidam secundum hebraeam linguam diverse dictiones positas in Scripturis opponant, quale est Sabaoth ¹⁰et Eloë et Adonai et alia quaecunque sunt talia, ex his ostendere elaborantes diversas virtutes atque Deos: discant quoniam ¹¹unius et ipsius ¹²significationes et nuncupationes sunt omnia huiusmodi. ¹³Quod enim dicitur Eloë secundum iudaicam vocem *Deum* significat, et Eloë

lectio GRABIO minus placet, quum Irenaeum graece scripsisse censeat ξξ ἀπορροίας.

12. factum est] Est addidit FEUARD., et agnoscit MS. Voss.

1. secundi] Sic COD. VET. ARUND. VOSS. MERC. I. FEUARD. GRAB. MASS. In ceteris edit. legitur secundum.

2. de huius] HEUMANNUS legi suadet dehinc.

3. vocal] Sic FEUARD. in marg. ARUND. VOSS. GRAB. et MASS. In ceteris falso legitur vocant: sermo enim est de Basilide.

4. (ex) defluxu] Aut ex aut antecedens de delendum.

5. iterum aliud] ERASM. et GALL. contra plurimos Codd. habent illud pro aliud.

6. caelorum] Loco saeculorum restituit GRAB. auctoritate COD. VET. et VOSS., quibuscum consentit CLAROM.

7. non in] In non legi mavult GRABIVS.

8. praedicaverint] Sic restituit GRAB. auctoritate Codd. VET. ARUND. MERC. I. Sed in ERASM. GALL. et FEUARD. legitur praedicaverunt.

9. demonstrabimus] Sic primus legit FEUARD. Consentit VOSS. Sed ERASM. GALL. demonstravimus.

10. et Eloë] Sic postea scriptum est in CLAROM. et VOSS. Licebat igitur et hic ita scribere et MASSUETO et mihi. GRAB. et alii scribunt Eloae.

11. unius et ipsius] Melius dixisset unius et eiusdem.

12. significationes et nuncupationes] MERC. II. significationis et nuncupationis; etiam Voss. habet significationis, dum posteriores duae voces ibi desiderantur.

13. Quod enim dicitur Eloë cett.] Haec, quae disputat Irenaeus de nominibus Dei, illustrare conati sunt GALLASIVS, cuius explicationes vide in Apparatu, et MASS. Ad hunc locum doctus Benedictinus haec adnotat: Quae hic de hebraicis Dei nominibus scribit Irenaeus, brevioribus et apertioribus verbis exprimit Nicetas Choniates lib. II Orthodox. c. 29: Quoniam, inquit, vecordes illi omnium divinorum interpretationem ignorantes, Adonai, Eloï et Sabaoth diversos esse Deos arbitrati sunt, operae pretium mihi facturus videor, si rudibus et ignavis aperiam, quid hoc nomen unumquodque graecis et latinis auribus sonet. Eloï itaque Θεόν, Deum, interpretantur: Eloï autem ὁ Θεός μου, Deus meus: Et quoque si tenui spiritu proferatur, Θεόν, Deum: si aspero τὸ θεῶν, fortem significat: Adonai autem Κύριον, Dominum. Ceterum Dominus Sabaoth idem sonat quod Κύριος δυνάμεων, Dominus virtutum, vel Κύριος στρατῶν, Dominus exercituum. Saddai porro ἰσχυρὸν καὶ δυνατόν, idoneum, potentem. Aia vero τὸν ὄντα, eum qui est, significat. Quod nomen ineffabile quoque ab Hebraeis censebatur. Itaque de voce Eloë, Hebraice אֱלֹהִים nulla diff-

Verum, et ¹Elloeuth secundum hebraicam linguam *hoc quod continet omnia* significat. Quod autem ait Adonai, ²aliquando quidem

* Grab. 195. nominabile, et admirabile significat, *aliquando autem duplicata littera delta, cum aspiratione, ut puta ³Addhonai, ⁴praeferentem

cultas. Certum est, Dei nomen esse. Quod autem addit Irenaeus, *Eloe verum significat*, non multo difficilior, nisi rem clarissimam variis ambagibus intricassent interpretes. His missis, existimo Irenaei sensum esse, hanc vocem אֱלֹהִים singulariter usurpata non alium nisi Deum verum exprimi; quod certum est: quum e contrario pluraliter accepta אֱלֹהִים, interdum idolis et iis qui vere Dii non sint applicetur. Sic Ios. 23, 16: *Et servietis Diis alienis אֱלֹהִים אֲחֵרִים*, et Exod. 22, 27: *אלהים Deos non vilipendes*, i. e. iudices, principes. Quod vero subiicit auctor noster, *Elloeuth secundum hebraicam linguam hoc quod continet omnia significare*; id obscurius. Censet Croius pro Elloeuth legendum esse אל עליון *El Elion*, Deus excelsus, sive summus; et respexisse Irenaeum ad verba Melchisedech benedictis Abrahamo, Gen. 14, 19: *ברוך אברהם לאל עליון*, קנה שמים וארץ, *Benedictus Abraham a Deo altissimo, qui possidet caelos et terram*. Sed quum apud Rabbinos אֱלֹהִים *Elohu* significet Divinitatem, potuit etiam eo respicere Irenaeus. Divinitas infinita quum sit, omnia in se continet.

1. Elloeuth] *Ello euth* legitur in Voss.

2. aliquando quidem nominabile et admirabile significat] Legi mallet aliquando quidem innominabile etc. Revera enim antiqui Hebraei per Adonai, sacrum Dei nomen יהוה non raro exprimebant: huic enim, quod ineffabile esset, nec reverentiae causa nominare auderent, ne tam admirabile nomen assidua pronuntiatione vilesceret, substituebant Adonai; quos imitati sunt LXX interpretes. Unde Irenaeus ad eum Hebraeorum morem attendens scribere merito potuit: Adonai aliquando innominabile et admirabile significare, i. e. Adonai aliquando ineffabile illud et admirabile Dei nomen יהוה significare. Potuit etiam Irenaeus ante oculos habere vel illud quod dicitur ab angelo Iud. 13, 18: *Cur quaeris nomen meum, quod est admirabile?* vel, ut mavult Croius, illud Psal. 8, 1: יהוה ארנינו, *Domine, Dominus noster* (LXX Κύριε, ὁ Κύριος ἡμῶν), quam

admirabile est nomen tuum in universa terra. Si vero nominabile legere malis, sensus erit, vocem Adonai admirabile Dei nomen significare, quod nominari et in usu communi proferri liceret. Nam, ut dixi, veteres Hebraei illud sacro Dei nomini יהוה substituebant. MASS. — HEUMANNUS in *Hamburg. vermischte Bibliothek* T. I. pag. 149 de hoc loco ita disputat: „Rescribit MASS. innominabile, ratus nomen יהוה respici, quod nominare Iudaeis religio sit. Verum rectius rescripseris dominabile, quum אֱלֹהִים sit dominus. Simile verbum reperitur lib. I. c. 13. p. 62: Quod iubet eo, quod iubetur, maius est et dominatius. Et rursus p. 63: erit ille, qui iubet, et maior et dominatur.“ Sed HEUMANNUS respondendum, vocem dominabilis in Irenaeo, quod equidem sciam, non occurrere.

3. Addhonai] Sic FEUARD. GRAB. et MASS. In Voss. scriptum est adonay (GRAB. scriptiorem Voss. falso allegat). ERASM. et GALL. Addonei; CLAROM. Adonai; MERC. II. Adonai. „Sed nulli, ait MASS., meo quidem iudicio, bene; scribendum erat Haddonai: neque enim dicit Irenaeus aspirationem in medio vocis interserendam esse, nec quisquam Adonai unquam ita scripsit. Sed interdum Hebraei scribunt יהאני, ubi littera ה, seu aspiratio praemissa emphatica est. Si vero Daleth puncto Daghes notetur, tunc sonabit velut duplex Delta apud Graecos, et pronuntiabitur Haddonai; et is sensus debet esse Irenaei verborum. Neque enim Hebraei aliter in ea voce duplicant Daleth, quam affigendo punctum Daghes in medio, quod ei litterae vim tribuit duplicis Delta graeci. Sed quid sibi vult Irenaeus, vocem Haddonai significare, Praefinentem et separantem terram ab aqua, ne postea aqua insurgeret in eam? (sic legendum puto) Probabilior ceteris videtur Croii coniectura, Irenaeum non dare nobis veram et simplicem huius vocis significationem, sed spectare ad aliquem Scripturae locum, ubi de separatione terrae ab aqua tractetur: eumque esse putat Iob. 38, 10 et 11, ubi Deus de mari loquens, testatur se illud repagulis et valvis inclusisse eique praecipisse, ne ulterius progrediretur, neque

et separantem terram ab aqua, ¹ne possit aqua insurgere in eam.

²Similiter autem et Sabaoth per ω quidem ³graecam in syllaba novissima scribitur, *voluntarium* significat: per o autem graecam,

⁴ut puta Sabaoth, *primum caelum* manifestat. Eodem modo ⁵et Iawth, extensa cum aspiratione novissima syllaba, *mensuram prae-* + Mass. 171.

repagula illa perfringeret. Simile est illud quod Prov. 8, 29 legitur: *Circumdabat mari terminum suum, et legem ponebat aquis ne transirent fines suos*. Unde Irenaei sensus erit, vocem *Haddonai* significare hunc ipsum Dominum, qui saepius in Scripturis de se ipse ita loquitur: *Ego Dominus, Ego ipse Dominus*: quique ibidem nobis exhibetur praefiniens et separans terram ab aqua.

4. praefiniens] Sic reposuit FEUARD. pro perfinientem, quod in sola GALLASII edit. legitur.

1. ne possit aqua insurgere in eam] ERAS. GALL. et Codd. VAT. VET. CLAR. ARUND. et MERC. II. legitur: *nec posteaquam insurgere in eam, nisi quod in MERC. II. insurgere abest*. GRAB. dicit, se de MS. Voss. nil certi affirmare posse, cuius lectio in hoc commate sibi deficiat. Equidem vero in Cod. Voss. reperi illam Codd. lectionem. FEUARDENTIUS, uti fateatur, mera conjectura lectionem mensorum Codd. emendans excudi iussit: *ne possit aqua insurgere in eam*. Dum GRAB. vitiosam MSS. lectionem in textum recepit, MASSUETUS quidem FEUARDENTIAM sequitur emendationem, quippe quae Irenaei sensum haud male exprimat, fateatur tamen, se malle legi: *ne postea aqua insurgeret in eam*.

2. Similiter autem et Sabaoth per ω quidem cett.] Discrimen hoc longarum et brevium in voce *Sabaoth* non agnoscunt Hebraei. Immo neque LXX neque Patres graeci, qui huius nominis meminerunt, illud aliter ac per ω scribunt, scilicet $\Sigma\alpha\beta\alpha\omega\theta$. Quare sciolus quispiam Irenaeo nostro, in hebraicis haud satis perito, hic fucam fecisse videtur. Quidquid sit, duplex illa, quam affert, huius nominis notatio utenque admitti potest. Si Sabaoth a chaldaica radice צבא velle, optare, voluntas, derivetur, *voluntarium* significare dici poterit. Si ab hebraica צבא , militia, exercitus, ad *primum caelum*, Empyreum scilicet et stellatum manifestandum transferri nihil vetat. Nam in Scripturis צבא השמים interdum de exercitu stellarum dicitur, quae quasi milites in statione ita collocatae sunt, ut ad imperium Dei praesto

sint eique militent. Deuteron. 4, 29: *Ne quando eleves oculos tuos in caelum, et videas solem et lunam et stellas, omnem צבא השמים exercitum caelorum*. MASS.

3. graecam] Sic restituit FEUARD. Consentit Voss. Supplendum in huius periodi initio *quum* aut *quando*.

4. ut puta] FEUARD. pro *ut* a reposuit *ut pote* procul dubio e Cod. VET. — GRAB. dicit, MS. Vossii consentire; quod falsum est: legitur in Voss. *ut puta*, quod MASS. scripsit, haud quidem dicens, unde sumtum sit.

5. et Iawth] Quum Graeci adaspirationes non habeant, quas in fine vocum apponere possint, si adaspiratione notanda fuit ultima syllaba vocis *Iao*, scribenda fuit per θ . Quod vero de ea voce hic dicit Irenaeus, neque Graecorum neque Hebraeorum scribendi rationi convenit. Nam illi semper scribunt Ἰαώ ; nusquam vero, quod sciam, Ἰαθ : illi vero semper יהוה , nunquam יהו : neutri proinde duplicem illum, quem hic assignat, scribendi nominis istius modum agnoscunt: adeo ut et hic imperitus quispiam Irenaeo nostro imposuerit. Quod autem de significatione nominis hic subiicit, videlicet modo significare *mensuram praefinitam*, modo *eum qui dat fugam malorum*, stare non potest nisi dicamus, quod de nomine *Haddonai* iam diximus, spectare Irenaeum ad aliqua Scripturae loca. Prior significatio respicere potest illud Job. 28, 25, ubi Deus dicitur *fecisse ventis pondus et aquas appendisse in mensura*; *posuisse pluvis legem et viam procellis sonantibus*. Et c. 38, 5 iterum dicitur, *posuisse mensuras terrae et tendidisse super eam lineam*. Quibus affine est quod legitur Sap. 11, 21, *Deum omnia in mensura et numero et pondere disposuisse*. Posterior significatio spectare potest ad illud Exod. 10, 17, ubi Pharaon devorantibus locustis vexatus, ad Moysen et Aaronem ait: *Rogate Dominum Deum vestrum, ut auferat a me mortem istam*. Quod Moysis precibus postea concessisse Deus legitur. Et hic et in praecedentibus conjecturas propono: meliores si quis alius afferat, lubenter audiam. MASS.

fnitam manifestat; quum autem per *o* graecam corripitur, ut puta *Iaoth, eum qui dat fugam malorum* significat. Et cetera omnia unius eiusdemque nuncupationis sunt: sicut secundum latinitatem Dominus virtutum et Pater omnium et ¹Deus omnipotens et Altissimus et Dominus caelorum et Creator et Fabricator et similia his, non alterius atque alterius haec sunt, sed unius eiusdemque ²nuncupationes et ³pronomina, per quae unus Deus et Pater ostenditur, qui continet omnia et omnibus ut sint praestans.

4. Quoniam autem dictis nostris consonat praedicatio apostolorum et Domini magisterium et prophetarum annuntiatio et apostolorum dictatio et ⁴legislationis ministratio, unum eundemque omnium Deum Patrem laudantium; et non alium atque alium, neque ex diversis Diis aut virtutibus substantiam habentem; sed ex uno et eodem Patre omnia, (qui tamen ⁵aptat secundum ⁶subiacentium naturas et dispositionem), et neque ab angelis, neque ab alia quadam virtute, sed a solo Deo Patre visibilia atque invisibilia et omnia omnino quaecunque facta sunt; arbitror quidem sufficienter ⁷ostensum et per haec tanta ⁸uno ostenso Deo Patre factore omnium. Sed ne putemur fugere illam, quae ex Scripturis dominicis est probationem, ipsis Scripturis multo manifestius et clarius hoc ipsum praedicantibus, his tamen qui non prave intendunt eis proprium librum, ⁹qui sequitur has scripturas, reddentes, ex Scripturis divinis probationes apponemus in medio omnibus amantibus veritatem.

1. *Deus omnipotens*] CLAROM. et VOSS. *Dominus omnipotens*.

2. *nuncupationes*] Editt. omnes *nuncupationes*; sed Codd. omnes praeter unum CLAROM. habent *nuncupationis*.

3. *pronomina*] Pro *cognomina*. MASS.

4. *legislationis ministratio*] ARUND. et MERC. II. *ministrationum*, quae lectio, ait GRAB., bene quidem congruit cum sequente voce *laudantium*; at ea admissa, *legislationes* legere necesse foret. Idem vir doctus observat, legem Mosaicam hic intelligi, ministerio angelorum datam.

5. *aptat*] FEUARD. *apta*; VOSS. *apti*.

6. *subiacentium naturas*] Sic e FEUARD. marg. et Cod. VOSS. reposuit GRAB.

Consentiunt CLAROM. et MASS. In ARUND. et MERC. II. legitur quidem *naturas*, sed pro *subiacentium* exstat *subiacentiam*. In aliis *subiacentiam naturam*.

7. *ostensum*] Sic FEUARD. in marg. VOSS. et MASS. In reliquis editt. *ostensa*.

8. *uno ostenso Deo*] Mallem, ait GRAB., *unum ostensum Deum Patrem*. Sed frustra, recte respondet MASS., et repugnante Irenaei sensu, qui sublata mala interpunctione planus est. Semel, inquit, *ostenso uno Deo Patre, factore omnium, arbitror et per haec*, seu simul *ostensa tanta quae iam dixi*.

9. *qui sequitur has scripturas*] Id est: vestigiis Scripturarum insistit, nec ab earum norma aberrat.

SANCTI IRENAEI

CONTRA OMNES HAERETICOS

LIBER III.

PRAEFATIO.

*†¹ Tu quidem, dilectissime, praeceperas nobis, ut eas, quae^{* Grab. 198}
a Valentino sunt, sententias absconditas, ut ipsi putant, in manife-^{† Mass. 173.}
stum proderem, et ostenderem² varietatem ipsorum, et sermonem
destruentem eos inferrem. Aggressi sumus autem nos, ³arguentes
eos a Simone, patre omnium haereticorum, et doctrinas et succes-
siones manifestare et omnibus eis contradicere; propter quod, quum
sit unius operis traductio eorum et destructio in multis, misimus
tibi libros, ex quibus primus quidem omnium illorum sententias
continet, et consuetudines et characteres ostendit conversationis eo-
rum. In secundo vero destructa et eversa sunt quae ab ipsis male
docentur, et nudata et ostensa sunt talia qualia et sunt. In hoc
autem tertio ex Scripturis inferemus ostensiones, ut nihil tibi ex
his, quae praeceperas, desit a nobis; sed et, praeterquam opinabaris,
ad arguendum et evertendum eos, qui quolibet modo male docent,
occasiones a nobis accipias. Quae enim est in Deo caritas, dives
et sine invidia existens, plura donat, quam⁴ postulet quis ab ea.
Memento igitur eorum quae diximus in prioribus duobus libris; et
haec illis adiungens, plenissimam habebis a nobis adversus omnes
haereticos contradictionem, et fiducialiter ac instantissime resistes
eis pro sola vera ac vivifica fide, quam ab apostolis ecclesia perce-
pit et⁵ distribuit filiis suis. Etenim Dominus omnium dedit apo-

1. Tu quidem dilectissime] ERASM. 1526
—1545 in textu et Codd. MERC. quia
quidem; sed ERASM. in marg. nostram
adnotavit lectionem, in edit. 1548 et seqq.
in textum receptam.
2. varietatem] MERC. I. veritatem.

3. arguentes] Cod. ARUND. circueuntes.
4. postulet] CLAROM. et (quos addo)
VOSS. et MERC. II. postulat.
5. distribuit] Cod. VOSS. CLAROM. et
(quos neglexit GRABIIUS) MERC. II. dis-
tribuet.

stolis suis potestatem evangelii, per quos et veritatem hoc est Dei
Luc. X. 16. Filii doctrinam cognovimus; quibus et ¹dixit Dominus: *Qui vos audit, me audit; et qui vos contemnit, me contemnit et eum, qui me misit.*

Cap. I.

C A P. I.

1. ²Non enim per alios dispositionem salutis nostrae cognovimus, quam per eos, per quos evangelium pervenit ad nos; quod quidem tunc praeconaverunt, postea vero per Dei voluntatem in Scripturis nobis tradiderunt, fundamentum et columnam fidei nostrae futurum. Nec enim fas est dicere, quoniam ante praedicaverunt, [†]*Mass. 174.* quam perfectam haberent agnitionem; [†]sicut quidam audent dicere, gloriantes, emendatores se esse apostolorum. Postea enim quam surrexit Dominus noster a mortuis, et induti sunt ³supervenientis Spiritus sancti virtutem ex alto, ⁴de omnibus adimpleti sunt et habuerunt perfectam agnitionem: ⁵exierunt in fines terrae, ea quae a Deo nobis bona sunt evangelizantes, et caelestem pacem hominibus

Κεφαλ. α'. 1. Οὐ γὰρ δι' ἄλλων τὴν τῆς σωτηρίας ἡμῶν οἰκονομίαν ἐγνώκαμεν, ἀλλ' ἢ δι' ὧν τὸ εὐαγγέλιον κατελήλυθε πρὸς ἡμᾶς, ὃ τότε μὲν ἐκήρυσσον, ὕστερον δὲ διὰ θελήματος Θεοῦ ἐν γραφαῖς ἡμῖν παραδεδωκάσιν, ἐδράλωμα καὶ στύλον^{α)} τῆς πίστεως ἡμῶν ἐσόμενον. Οὐ γὰρ θέμις λέγειν, ὅτι πρότερον ἐκήρυξαν ἢ τελείαν ἔσχον γνῶσιν, ὥς τινες τολμῶσι λέγειν, καυχώμενοι διόρθωταί εἶναι τῶν ἀποστόλων. Ἐπεὶ γὰρ μετὰ τὸ ἀναστῆναι τὸν Κύριον ἡμῶν ἐκ νεκρῶν ἐνδυσάμενοι περὶ πνεύματος ἁγίου δύναμιν ἐξ ὕψους, περὶ πάντων ἐπληροφορήθησαν καὶ ἔσχον τελείαν γνῶσιν· ἐξηλθόντες εἰς τὰ πέρας τῆς γῆς, τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἡμῖν ἀγαθὰ εὐαγγελιζόμενοι καὶ οὐράνιον εἰρήνην τοῖς ἀνθρώποις ἀπαγγέλλοντες, ἅτε καὶ

1. dixit] CLAROM. dicit,

2. Non enim per alios cett.] Quatuor priora huius libri capita HENR. THIERSCHUS in graecum sermonem restituit et annotationibus criticis illustravit in *Theol. Studien u. Kritiken*. Jahrg. 1842. Fasc. 2. pag. 512 ss. Graecam versionem THIERSCHII sub textu latino minoribus typis exprimendam curavimus.

3. supervenientis Spiritus sancti] Sic restituit FEUARD. e Cod. VET., quocum consentiunt Codd. Voss. et CLAROM. Sed ERASM. GALL. et Codd. MERC. II. OTTOB. superveniente Spiritu sancto.

4. de omnibus] Legi maluerim, et de omnibus.

5. exierunt cett.] THIERSCHUS haec observat: „Asyndeton nimis molestum. Flagitat sensus auctoris, ut ab hoc verbo incipiat apodosis; induti sunt — adimpleti

sunt — habuerunt perfectam agnitionem, haec quoniam in re praecessisse docturus est, in protasi collocarit necesse est. Sanavi labem qualicunque modo, praefixo ab initie periodi isto ἐπεὶ. Maluissim participia interponere: πλεροφορηθέντες, ἐσχηκότες τελείαν γνῶσιν, nisi nimis refragaretur interpretatio, in qua participia aut retineri solent aut vocalis is qui et similibus interiectis circumscribi.“ Sed ex nostra sententia non est viri critici, stylum auctoris emendare. Irenaeum constat nonnumquam scripsisse minus eleganter, ne dicam dure; atque quom Interpretem ad litteram accurate vertisse sciamus, stylum corrigendi melioremque reddendi libidine abstinere necesse est. Hoc loco nihil desidero, nisi, uti iam dixi, et ante de omnibus.

a. ἐδράλωμα καὶ στύλον] 1. Tim. 3, 15. THIERSCH.

annuntiantes, qui quidem et omnes pariter et singuli eorum habentes evangelium Dei.

¹Ὁ μὲν δὲ Ματθαῖος ²ἐν τοῖς Ἑβραίοις τῇ ἰδίᾳ *διαλέκτῳ αὐτῶν ³καὶ γραφὴν ἐξήνεγκεν εὐαγγέλιον, τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Παύλου ἐν Ῥώμῃ εὐαγγελιζομένων καὶ θεμελιούντων τὴν ἐκκλησίαν. ⁴Μετὰ δὲ τὴν τούτων ἔξοδον Μάρκος, ὁ μαθητὴς καὶ ἑρμηνευτὴς Πέτρου, καὶ αὐτὸς τὰ ὑπὸ Πέτρου κηρυσσόμενα ἐγγράφως ἡμῖν παραδέδωκε. Καὶ Λουκᾶς δέ, ὁ ἀκόλουθος Παύλου, τὸ ὑπ' ἐκείνου κηρυσσόμενον εὐαγγέλιον ἐν βιβλίῳ κατέθετο. Ἐπειτα Ἰωάννης, ὁ μαθητὴς τοῦ Κυρίου καὶ ἐπὶ τὸ στήθος αὐτοῦ ἀναπεσὼν, καὶ

Ita Matthaeus in Hebraeis ipso-
rum lingua *Scripturam edidit* *Grab. 199.*
⁵evangelii, quum Petrus et Pau-
lus Romae ⁶evangelizarent, et
fundarent ecclesiam. Post vero
horum ⁷excessum Marcus, disci-
pulus et interpretes Petri, et ipse,
quae a Petro annuntiata erant,
⁸per scripta nobis tradidit. ⁹Et
Lucas autem, ¹⁰sectator Pauli,
quod ab illo praedicabatur Evan-
gelium in libro condidit. Postea
et Ioannes discipulus Domini,
qui et supra pectus eius recum-

πάντες ὁμοίως καὶ ἕκαστος αὐτῶν ἐσχηκότιες τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ.
Οὕτως — — —

1. Ὁ μὲν δὲ Ματθ. κτλ.] Hoc frag-
mentum graecum servavit Euseb. H. e.
V, 8.

2. ἐν τοῖς Ἑβραίοις] HEUMANNUS do-
leri vult in ante Hebraeis, sed frustra,
ut probat textus graecus. Etenim ἐν
τοῖς Ἑβραίοις est inter Hebraeos.

3. καὶ] Hanc voculam non agnoscit
Int.

4. Μετὰ δὲ τὴν τούτων ἔξοδον]
Haec interpretari poteris de excessu Pe-
tri et Pauli e vita aut de excessu ex
urbe Roma (quod suadet GRABIVS). Ne-
scio, quo iure HEINICHEN ad locum Eu-
sebianum GRABIVM ob hanc explicationem
notaverit. Sed constat, quoquo modo
locum interpretati simus, Irenaeum re-
fragari Eusebio H. e. VI, 14, II, 15.
prorsus aliter docenti. Qua de causa
CHRISTOPHORSONUS pro vulgata lectione,
omnium Codd. consensu et Rufini et Ire-
naei Interpretis auctoritate confirmata,
substituere maluit: μετὰ τὴν τοῦ κατὰ
Ματθαῖον εὐαγγελίου ἔκδοσιν, Μάρ-
κος κτλ. Christophorsonum a Valesio
eastigalum, quippe qui Eusebii textum
interpolavit, tuetur auctoritas Grotii te-
stantis in Praef. ad evangelium Marci

(Operum theol. Tom. II. Vol. I. p. 291),
se reperisse in quodam MS. lectionem:
μετὰ δὲ τὴν τούτου (id est Matthaei)
ἔκδοσιν. Eandem lectionem reperis in
Catenâ Patrum in evang. Marci a Petro
Posino edita secundum vetus MS. Vati-
canum pag. 5.

5. evangelii] Cod. Voss. evangelicam,
neque ita male.

6. evangelizarent et fundarent] Sic
omnes editt. MASSUETUS dicit, in MS.
CLAROM. recentiore manu superscriptum
esse evangelizarunt et fundarunt. In Cod.
Voss. deest quum atque luculenter scri-
ptum est evangelizarunt et fundarunt.

7. excessum] Sic omnes Codd. et editt.
praeter FEUARD. a. 1639, in qua fortasse
errore typographi legitur discessum. Mirum
profecto, voces post vero horum excessum
in Cod. Voss. non exstare.

8. per scripta] Sic primus FEUARD.
recte legit. Sed in ERASM. GALL. per-
peram praescripta.

9. Et Lucas — condidit] Haec quae ab-
erant in editt. ERASM. GALL. et GRYN. o
Cod. VET. primus adiecit FEUARD.

10. sectator] HEUMANNUS legi vult as-
sectator.

αὐτὸς ἐξέδωκε τὸ εὐαγγέλιον, ἐν bebat, et ipse edidit evangelium,
Ἐφέσῳ τῆς Ἀσίας διατρίβων. Ephesi Asiae commorans.

2. Et omnes isti unum Deum factorem caeli et terrae, a lege et prophetis annuntiatum, et unum Christum filium Dei tradiderunt nobis; quibus si quis non assentit, spernit quidem participes Domini, ¹spernit autem et ipsum Christum Dominum, spernit vero et Patrem, et est a semetipso damnatus, resistens et repugnans salutis suae; quod faciunt omnes haeretici.

Cap. II.

C A P. II.

1. Quum enim ex Scripturis arguuntur, in accusationem convertuntur ipsarum Scripturarum, quasi non recte habeant, neque
*Grab.200. sint ex auctoritate, et quia varie ²sint dictae, *et quia non possit ex his inveniri veritas ab his, qui nesciant traditionem. ³Non enim per litteras traditam illam, sed per vivam vocem; ob quam
1. Cor. II. 6. causam et Paulum dixisse: *Sapientiam autem loquimur inter perfectos; sapientiam autem non mundi huius.* Et hanc sapientiam ⁴unusquisque eorum esse dicit, quam a semetipso ⁵adinvenierit,

2. Καὶ πάντες ἐκεῖνοι ἓνα Θεὸν τὸν ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, τὸν ὑπὸ νόμου καὶ προφητῶν καταγγελλόμενον, καὶ ἓνα Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ παραδεδώκασιν ἡμῖν· οἷς εἴ τις μὴ ὁμολογεῖ, ἀθετεῖ μὲν τοὺς κοινωνοὺς τοῦ Κυρίου, ἀθετεῖ δὲ καὶ αὐτὸν τὸν Χριστὸν Κύριον, ἀθετεῖ δὲ καὶ τὸν Πατέρα, καὶ ἐστιν αὐτοκατάκριτος, ἀνθισιτάμενος καὶ ἀντικείμενος τῇ ἑαυτοῦ σωτηρίᾳ, ὅπερ ποιοῦσι πάντες οἱ αἱρετικοί.

Κεφαλ. β'. 1. Ὅταν γὰρ ἀπὸ τῶν γραφῶν ἐλέγχωνται, εἰς ἐκκλησίαν τρέπονται αὐτῶν τῶν γραφῶν, ὡς μὴ ὀρθῶς ἔχοιεν μηδὲ κύρια εἶεν, καὶ ὅτι ποικίλως εἴρηνται καὶ ὅτι μὴ δύναται ἐξ αὐτῶν εὐρίσκεισθαι ἡ ἀλήθεια ὑπὸ τῶν μὴ εἰδόντων τὴν παράδοσιν. Οὐ γὰρ ἐγγράφως παραδοθῆναι ἐκέλευν, ἀλλὰ διὰ ζώσης φωνῆς^a), δι' ἣν αἰτίαν καὶ τὸν Παῦλον εἰρηκέναι· σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις, σοφίαν δὲ οὐ τοῦ αἰῶνος τούτου. Καὶ τὴν σοφίαν ταύτην ἕκαστος αὐτῶν εἶναι φάσκει, ὃ ἀφ' ἑαυτοῦ παρεπενόησε^b)

1. spernit autem et ipsum Christum Dominum] Haec in Cod. Voss. recentiore manu scripta in margine leguntur. In ARUND. abest Christum.

2. sint dictae] FEUARD. in marg. e Voss. sunt d.

3. Non enim per litteras traditam] Considerantur quinque illae voces in Codd. VET. CLAROM. et Voss. ita, ut in iis legatur: ab iis qui nesciant traditionem (illam hic addit Voss.), sed per vivam vocem. Sed cum editi. consentiant ARUND. MERC. II. et OTTOB.

4. unusquisque eorum] In CLAROM. abest eorum.

5. adinvenierit] Sic FEUARD. in marg.

VOSS. MERC. I. OTTOB. CLAROM. et MASS. In ceteris adinvenit.

a. ζώσης φωνῆς] Ita Papias apud Euseb. Hist. eccl. III. c. extr.: τὰ παρὰ ζώσης φωνῆς καὶ μενούσης. Tertull. Praescr. haer. c. 21: viva, quod aiunt, voce. THIERSCH.

b. παρεπενόησε] Παρεπινεοῖν scripserat Irenaeus I. 10, 3, ubi Interpres: adinvenire; vocabulum ei valde usitatum: adinventio παρεύρημα I. 16, 3, male adinventia κακῶς ἐπινενοημένα I. 3, 6. Et haec quidem contemtim dicta. Verum et alibi adinvenire in iis, quae sine invidia dicuntur, ἐννοεῖν I. 16, 3, ἐξευρίσκειν I. 15, 4, ἀνεύρησις I. 16, 1.

fictionem videlicet, ut digne secundum eos † sit veritas, aliquando † *Mass. 1. 75.* quidem in Valentino, aliquando autem in Marcione, aliquando in Cerintho; ¹postea deinde in Basilide fuit, ²aut et in illo qui contra disputat, qui nihil salutare loqui potuit. Unusquisque ³enim ipso- rum omnimodo perversus semetipsum, regulam veritatis depravans, praedicare ⁴non confunditur.

2. Quum autem ad eam iterum traditionem, quae est ab apo- stolis, quae per successiones presbyterorum in ecclesiis custoditur, provocamus eos; ⁵adversantur traditioni, dicentes se non solum presbyteris, sed etiam apostolis existentes sapientiores, sinceram invenisse veritatem. ⁶Apostolos enim admiscuisse ea, quae sunt ⁷legalia Salvatoris verbis; et non solum apostolos, ⁸sed etiam ipsum

ψεῦσμα^α), ἵνα εἰκότως κατ' αὐτοὺς ἢ ἡ ἀλήθεια, ποτὲ μὲν ἐν Βαλεντίνῳ, ποτὲ δὲ ἐν Μαρκίωνι, ποτὲ δὲ ἐν Κηρίνῳ· μετέπειτα ἐν Βασιλείδῃ ἢ ἡ καὶ ἐν τῷ ἀντιλογοῦντι, μηδὲν ὑγιὲς λαλεῖν δυναμένῳ. Ἐκαστος γὰρ αὐτῶν παντὶ τρόπῳ ἐξεστραμμένος, τὸν τῆς ἀληθείας κανόνα παραποιησάμενος, ἑαυτὸν κηρύσσειν οὐκ ἐπαισχύνεται.

2. Ὅταν δὲ πάλιν πρὸς τὴν παρὰ τῶν ἀποστόλων παράδοσιν τὴν κατὰ διαδοχὰς τῶν πρεσβυτέρων κατὰ τὰς ἐκκλησίας φυλασσομένην ἀποκαλῶμεν αὐτούς, ἐναντιοῦνται τῇ παραδόσει, φάσκοντες αὐτοὶ οὐ μόνον τῶν πρεσβυ- τέρων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀποστόλων ὄντες σοφώτεροι τὴν εἰλικρινῇ εὐρηκέναι ἀλήθειαν. Τοὺς γὰρ ἀποστόλους ἐπιμιῖξαι τὰ κατὰ νόμον τοῖς τοῦ Σωτῆρος λόγοις, καὶ οὐ μόνον τοὺς ἀποστόλους, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν Κύριον ποτὲ

Similiter Interpres adamat verbum *adim- plere*. THIERSCH.

1. *postea deinde*] Postea addidit GRAB. concedentibus MSS.

2. *aut et in illo*] Sic MASS. secundum Cod. CLAROM. Consentit VOSS., quem etiam hic neglexit GRABUS. Sed ERASM. GALL. GRYN. habent autem in illo; FEU- ARD. et GRAB. autem et in illo. Sed locus ipse vehementer laborare videtur. Quisnam est ille, qui contra disputat? FEUARDENTIUS intelligit Basilidem, GRA- BIUS vero Simonem magum. Rationem huius explicationis uterque non addit. MASSUETUS censet neminem „hic spe- ciatim designari, sed potius generatim eos omnes, qui contra catholicam fidem disputant.“ Hanc doctissimi Benedictini sententiam, procul dubio veram, amplexus est THIERSCHUS, sic disputans: „Scri- pserat Irenaeus, ut dedimus ἐν τῷ, in- definito usus pronomine, idque Interpreti videbatur esse ἄρθρον, homini vel a gravioribus erroribus minime immuni. Cfr. I. 28, 1 extr., ubi nuptiarum, ac si esset τῶν γάμων, at Irenaeus τὸν γά-

μον scripserat. Nostro loco hic genui- nus auctoris sensus: volunt esse verita- tem vel in quolibet sophista, qui sanae doctrinae frivole contradicat, in sola Scri- ptura S. et apostolica traditione verita- tem esse nolunt.“

3. *enim*] Enim addidit FEUARD. Con- sentit VOSS.

4. *non confunditur*] Id est: non eru- bescit.

5. *adversantur traditioni dicentes*] Sic primus FEUARD. recte legit; consentit VOSS. Sed ERASM. et GALL. perperam qui *adversantur traditioni, dicent.*

6. *Apostolos enim*] Sic primus GRAB., quem sequitur MASS. Sed in ceteris *apostolos autem.*

7. *legalia*] Id est: ex Iudaismo de- sumpta.

8. *sed etiam*] Etiam e Cod. VET. re- stituit FEUARD.

a. *ψεῦσμα*] Ψεῦσμα scripsi, quum Interpres exhibeat *fictionem*; etenim I. 15, 5 Interpres *Daedalus factor*; Iren. *Δαίδα- λος ψευδής*. THIERSCH.

¹Dominum, ²modo quidem a Demiurgo, modo autem a medietate, interdum autem a summitate fecisse sermones; ³et se vero indubitate et ⁴intaminate et sincere absconditum scire mysterium; quod quidem ⁵est impudentissime blasphemare suum factorem. Evenit itaque, neque Scripturis iam neque traditioni consentire eos.

3. Adversus tales certamen nobis est, o dilectissime, more serpentum ⁶lubricos undique ⁷effugere conantes. Quapropter undique resistendum est illis, si quos ex his ⁸retusione confundentes, ad conversionem veritatis adducere possimus. Etenim si non facile est ab errore apprehensam resipiscere animam; sed ⁹non omnimodo impossibile est errorem effugere, apposita veritate.

μὲν ἀπὸ τοῦ Δημιουργοῦ, ποτὲ δὲ ἀπὸ μεσότητος, ἔσθ' ὅτε δὲ ἀπὸ ὑψότητος ποιήσασθαι τοὺς λόγους· καὶ μὴν αὐτοὺς ἀναντιρρόχως καὶ ἀμείντως καὶ εἰλικρινῶς τὸ ἀποκεκρυμμένον εἰδέναι μυστήριον, ὅπερ ἐστὶν ἀναιδέστατα βλασφημούντων^{a)} τὸν ἑαυτῶν ποιητὴν. Συμβαίνει οὖν μήτε ταῖς γραφαῖς ἤδη μήτε τῇ παραδόσει ὁμολογεῖν αὐτούς.

3. Κατὰ τῶν τοιούτων ἐστὶν ἡμῖν ἡ πᾶλη, ἀγαπητέ, τῶν δίκην ὕφρων ὀλισθηρῶν πανταχόσε ἐκφυγεῖν πειρωμένων. Αἰὶδὸ καὶ πανταχόθεν ἀντιστατέον αὐτοῖς, εἴ τινας ἐξ αὐτῶν τῇ ἀποκρούσει καταισχύνοντες πρὸς ἐντροπὴν^{b)} τῆς ἀληθείας μεταγαγεῖν δυναίμεθα. Καὶ γὰρ εἰ μὴ ῥᾶδιον ψυχὴν ὑπὸ πλάνης καταληφθεῖσαι ἀνανῆψαι, ἀλλ' οὐ πᾶντάπασιν ἀδύνατον πλάνην ἐκφυγεῖν, ἀληθείας παρατεθείσης.

1. Dominum — fecisse sermones] Vide supra lib. I, c. 7, 3 pag. 84, ubi leguntur haec: τὸν Ἰησοῦν τὸ μὲν τι ἀπὸ τοῦ Σωτῆρος εἰρηκέναι, τὸ δέ τι ἀπὸ τῆς μητρὸς, τὸ δέ τι ἀπὸ τοῦ Δημιουργοῦ.

2. modo quidem a Demiurgo] Haec omissa sunt in Cod. Voss.

3. et se] Sic Codd. Voss. MERC. II. CLAROM. OTTOB. ERASM. priorib. editi. et MASS. In reliquis omittitur et.

4. intaminate] Ita Codd. Voss. CLAROM. et MASS. Reliqui incontaminate.

5. est impudentissime blasphemare] Sic ordinem verborum mutavi auctoritate Cod. Voss. In ceteris editi. minus bene legitur: impudentissime est blasphemare.

6. lubricos] Sic teste LATINO LATINO Cod. VATICANUS eiusque auctoritate GRAB. et MASS. Quod dicit GRABIVS, etiam in Voss. legi lubricos, aperte falsum est: luculenter enim scriptum reperi in Voss. lubrici, quae est lectio reliquis Codd. et editi. vulgaris.

7. effugere] Ita emendavit FEUARD. fide Codicis VET., quocum convenit teste LATINO LATINO VATICANUS, praeterea

Voss. Sed ERASM. et GALL. vitiose habent fingere.

8. retusione] ARUND. et MERC. II. retusione.

9. non omnimodo impossibile est cell.] Simillima sunt IUSTINI M. verba, Apol. I, 12 sub fin. obvia: οὐκ ἀδύνατον ἀληθείας παρατεθείσης ἄγνοιαν φυγεῖν, quae GRABIVS primus attulit.

a. βλασφημούντων] Βλασφημούντων posui, non βλασφημεῖν, quod suadebat Interpretatio. Primo enim minus graecus videbatur iste infinitivus; deinde eo praecedente magnam crearet molestiam pronomen, quod sequitur: suum, ἑαυτῶν. THIERSCHIVS.

b. ἐντροπήν] Opinor, ἐπιστροφὴν scriptum fuisse, pro quo conversionem posuerit Interpres. At intolerabilis in plano Nostri stylo genitivus ἀληθείας ita ad ἐπιστροφὴν appositus, ut ἐπιστροφὴ ἀληθείας sit animi ad veritatem conversio. Posui id, cui genitivus apprimè conveniat, ἐντροπήν, vocabulum aberrationi Interpretis admodum proclive. THIERSCHIVS.

C A P. III.

Cap. III.

1. Traditionem itaque apostolorum in toto mundo manifestam in omni ecclesia ¹adest respicere omnibus qui vera velint ²videre, et ³habemus annumerare eos, qui ab apostolis instituti sunt episcopi in ecclesiis, et ⁴successores eorum usque ad nos, qui nihil tale docuerunt neque cognoverunt, quale ab his deliratur. Etenim si recondita mysteria scissent apostoli, quae ⁵seorsim et ⁶latenter ab reliquis perfectos docebant, *his vel maxime traderent ea quibus *Grab. 201. etiam ipsas ecclesias committebant. Valde enim perfectos et ⁷irreprehensibiles in omnibus eos volebant esse, quos et successores relinquebant, suum ipsorum locum magisterii tradentes; ⁸quibus emendate agentibus fieret magna utilitas, lapsis autem summa calamitas.

Κεφ. γ'. 1. Τὴν μὲν οὖν παράδοσιν τῶν ἀποστόλων ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ φανερούμενην^α) ἐν πάσῃ ἐκκλησίᾳ πάρεστιν ἀναγνωρίζαι πᾶσι τοῖς τὰ ληθῆ ὁρᾶν ἐθέλουσι, καὶ ἔχομεν καταριθμεῖν τοὺς ὑπὸ τῶν ἀποστόλων κατασταθέντας ἐπισκόπους κατὰ τὰς ἐκκλησίας καὶ τοὺς διαδεξαμένους αὐτοὺς ἕως ἡμῶν, τοὺς μὴδὲν τοιοῦτο διδάξαντας μὴδὲ ἐπιγνόντας, οἷον ὑπὸ τούτων ληρωδεῖται^β). Καὶ γὰρ εἴ τινα ἀπόκρυφα μυστήρια ἤδεισαν οἱ ἀπόστολοι, ἃ ἰδίαι καὶ λάθρα τῶν λοιπῶν ἐδίδασκον τοὺς τελείους, τούτοις ἂν οὐχ ἡκίστα παρέδωκαν, οἷς καὶ αὐτὰς τὰς ἐκκλησίας παρετίθουντο^γ). Σφόδρα γὰρ τελείους καὶ ἀνεπιλήπτους κατὰ πάντα τούτους ἠβούλοντο εἶναι, οὓς καὶ διαδόχους κατέλειπον τὸν ἴδιον τόπον τοῦ διδασκαλείου παραδιδόντες· ὧν κατορθούντων μεγάλη γίγνοιτ' ἂν ὠφέλεια, παραπεσόντων δὲ δεινότητι βλάβη.

1. *adest respicere*] Id est licet vel promtum est, Graecorum more dicitur. Πάρεστιν enim illis idem saepe est quod ἔστιν. BILL. Observ. sacr. lib. II. c. 5. Pro respicere, quod legitur in Cod. Voss. et edit. Mass., habent ceterae edit. perspicere et Codd. MERC. II. prospicere.

2. *videre*] Sic reposuit GRAB. secundum Codd. VET. (in marg. FEUARD.) ARUND. VOSS. et MERC. I. Consentit MASS. Sed in reliquis legitur audire.

3. *habemus annumerare*] ARUND. et MERC. II. habeamus. HEUMANNUS pro annumerare legi vult enumerare, quae vox occurrit ineunte § 2.

4. *successores*] ARUND. et MERC. I. successiones.

5. *seorsim*] VOSS. et MERC. II. seorsum.

6. *latenter ab reliquis*] FEGARD. in marg. et VOSS. latentes a reliquis.

7. *irreprehensibiles*] Ita Paulus 1 Tim. III, 2: δεῖ τὸν ἐπίσκοπον ἀνεπιλήπτου

εἶναι, orportet episcopum irreprehensibilem esse. GRAB.

8. *quibus emendate agentibus*] Graece, ὅτι BILLIUS I. saepissime citato observat, ὧν κατορθούντων i. e. quibus munere suo probe fungentibus.

a. *φανερούμενην*] Φανερούμενην in praes. posui, quamvis Int. habeat manifestatam; cfr. I, 4, 2 παρομοιούμενη assimilata 14, 4 γινωσκόμενον cognitum 18, 1 extr. κρυβομένην absconditam III, 29, 5 βλέπομενος visus cett. THIERSCHUS.

b. *ληρωδεῖται*] Ita I, 13, 3 ληρώδη Int. deliriosis. Ib. 14, 9 οὕτως ἐλήρυσεν ita deliravit. THIERSCHUS.

c. *παρετίθουντο*] Verbum idem eodem sensu in N. T. non infrequens. Vide 1 Tim. I, 18. Forma non insolita, quam posui. Abiere enim apud hos scriptores verba in -μι in regularem contractorum verborum coniugationem. THIERSCHUS.

2. ¹Sed quoniam valde longum est in hoc tali volumine omnium ecclesiarum enumerare successiones; maximae et ²antiquissimae et omnibus cognitae, a gloriosissimis duobus apostolis ³Petro et Paulo Romae fundatae et constitutae ecclesiae, eam ⁴quam habet ab apostolis traditionem et annuntiatam hominibus fidem, per successiones episcoporum pervenientem usque ad nos indicantes, confundimus omnes eos, quoquo modo, vel per ⁵sibi placentiam vel vanam gloriam vel per caecitatem et malam sententiam ⁶praeterquam oportet colligunt. Ad hanc enim

2. Ἄλλ' ἐπεὶ λίαν μακρὸν ἂν εἴη, ἐν τῷ τοιοῦτ' συγγράμματι πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν καταριθμῆσαι τὰς διαδοχάς, τῆς μεγίστης καὶ ἀρχαιοτάτης καὶ πᾶσι γνωρῆμου ὑπὸ τῶν ἐνδοξοτάτων δυοῖν ἀποστόλων Πέτρου τὴ καὶ Παύλου ἐν Ῥώμῃ θεμελιωθείσης καὶ κατασταθείσης ἐκκλησίας ἣν ἔχει παρὰ τῶν ἀποστόλων παράδοσιν καὶ κηρύττουμένην τοῖς ἀνθρώποις πλῆστιν, κατὰ διαδοχὰς τῶν ἐπισκόπων κατελθοῦσαν ἕως εἰς ἡμᾶς, μνησύνοντες καταισχύνομεν πάντας τοὺς καθ' ὃν τινα οὖν τρόπον, εἴτε διὰ αὐταρέσκειαν^{α)} εἴτε διὰ κενοδοξίαν εἴτε διὰ τυφλότητα καὶ κακογνωμοσύνην παρ' ὃ δεῖ συλλογιζομένους. Πρὸς

1. Sed quoniam valde longum cett.] In hoc celeberrimo nec non vexatissimo loco doctissimi editores GRABIVS ac MASSVETUS nimio studio abrepti magis polemico stylo usi sunt, quam decet providum interpretem. Eorum adnotationes vide sis in Apparatu nostro. Praeterea ad MASSVETI Diss. III. art. IV. § 30 ss. Quum nobis cavendum censeamus, ne terminos ipsa editionis nostrae indole praescriptos supergressuri simus, ea tantummodo hic adnotare libet, quae viris criticis sunt certa atque indubitata. Quamvis nunquam sperandum videtur, fore ut Protestantes cum Catholicis de hoc loco consentiant, locum ipsum alibi ab omni parte collustrabimus.

2. antiquissimae] Nimirum in Oriente antiquissimae ecclesiae.

3. Petro et Paulo] In CLAROM. et Voss. Paulo et Petro.

4. quam habet] CLAROM. et Voss. quam habebat.

5. sibi placentiam] Sic omnes Codd. praeter CLAROM., in quo *sibi placencia* legitur, quum abbreviationis nota supra a extremum sit expuncta. At editi. ERASM. GALL. FEARDE. et GRAB. *sui placentiam malam*; MASSVETUS vero cum CLAROM. legit *sibi placencia*. Quod habent pleraeque editi. *malam* expunxit cum Mass., quum absit ista vox in omnibus Codd. Nostram lectionem comprobarunt ROTHIVS in *Anfänge der christl. Kirche* p. 357 et THIERSCHIVS l. I., qui *sibi placencia* vertit *αὐταρέσκεια*, substantivum ab adiectivo *αὐτάρεσκος* formatum. De voce *sibi placen-*

lia THIERSCH. haec adnotat: „*Sui placencia* vel *sibi placencia*, vocabulum recens fictum, quo exprimitur *αὐταρέσκεια*, ab huius auctoris ingenio non abhorret, quippe qui et alia nova formare ausus sit (e.g. *mysterialiter μυστηριωδῶς, inimorale ἀδεῶς, impudorale ἀναίσχυντος, verbosari φλυαρεῖν* — nisi id vulgare fuit —, *coinfantiatum est Verbum συνενπηπίαζεν ὁ Λόγος, primiformis homo i. q. protoplastus*, ut alias habet; *proximior οικειότερα, requietio ἀνάπαυσις*). Ceterum praestetne h. l. *sui placencia* an *sibi placencia* me ignorare fateor. Conferas *suicidium*, mediae latinitatis nomen. Quamquam alia est res h. l., quum *placere* verbum regat dativum.“ At vero quum in plerisque et optimis Codd. scriptum sit *sibi placencia*, hanc formam in archetypo fuisse non dubitamus.

6. praeterquam oportet colligunt] Nescio, an quisquam graecae linguae ignarus, quid sit *praeterquam oportet, colligere* intellectu assequi possit. His enim verbis non dubito, quin Interpres graecam vocem *παρασυνάγειν* reddere studuerit; quam tamen dilucidius vertisset *praeter ius fasque conventus agere*. Unde Socrates in Hist. eccl. V, 21 Sabbatium Novatianum, quum relictis suis privatos

a. *αὐταρέσκειαν*] Ἀνθρωπάρεσκος in ipso N. T. Eph. 6, 6. Col. 3, 22. De *αὐτάρεσκος* adiectivo v. ЛОПЕК. ad Phrynichum p. 621. Hinc *αὐταρέσκεια* rite formata. THIERSCHIVS. Irenaeus fortasse scripsit *φιλαυτίαν*.

ecclesiam ¹propter potentio-rem principalitatem necesse est omnem

ταύτην γὰρ τὴν ἐκκλησίαν διὰ τὴν διαφέρουσαν πρωτείαν ἀνάγκη^{α)} πᾶσαν

conventus agere coepisset, παρασυνάξει dicit. Quid autem inter haeresin, schisma et παρασυναγωγὴν vel παρασύν-αξιν intersit, vide Basilium in epist. Canon. ad Amphilocho. can. I. Sic BILLIUS Observ. sacr. II. c. 5. Sed haec BILLII interpretatio parum quadrare nobis videtur in loci nexum. Neque enim sermo est de iis, qui clandestinos et illicitos conventus agebant, sed de iis, qui christianam doctrinam, qualem ecclesiae ab apostolis acceptam confitebantur, repudiantes et aut vanae gloriae cupidine aut stultitia malaque mente permoti, novas et christianismo contrarias doctrinas fingebant. Quare THIERSCHII explicatio: „praeterquam fas est ratiocinantes“ nobis quidem loco ipsi aptior et accommodatior videtur.

1. propter potentio-rem principalitatem] Sic omnes Codd. et edit. praeter MS. CLAROM. et MASS. Doctissimus monachus secundum Cod. CLAROM. excudi iussit propter potio-rem principalitatem, quam lectionem iam commemorat NOURRIUS in Appar. ad Biblioth. max. Patrum T. II. p. 649. MASSUETUS dicit, librarium scripsisse pontio-rem, sed antiquam manum expunxisse n. At vero reliqui hanc lectionem, quam MASSUETUS verbis commendat, quae virum alioquin κριτικώ-τατον nonnunquam praeconceptis opinionibus occupatum ostendunt, atque ad maxime probatam lectionem rediit. Invidia temporum utinam ne textum Irenaei graecum nobis eriperit! Etenim quid hic graece scriptum fuerit, dictu difficile. SALMASIUS de Primatu Papae p. 65 concilic ἑξαιρέτον πρωτεῖον, MASSUETUS ὑπερίτερον πρωτεῖον. Uterque adiectivum graecum e lectione potio-rem non satis probata divinat; praeterea, uti THIERSCHIIUS bene observat, „in eo errare videtur, quod concretum, ut vocant, nomen supponunt πρωτεῖον, textu flagitante abstractum.“ GRIESBACHIIUS (Brevis commentatio de potentio-rem ecclesiae Romanae principalitate, in eiusdem Opusculis uo-demiois Vol. II. p. 151 ss.) ab Irenaeo scriptum existimat: διὰ τὴν κρείττονα seu ἰκανωτέραν ἀρχήν, atque ἀρχήν accipi vult de initiis seu primordiis Romanae ecclesiae, quae a duobus apostolis, iisque gloriosissimis originem duxit. Cum GRIESBACHIO consentit GIESLERUS, qui (Kirchengesch. I. p. 175) Irenaeum διὰ τὴν ἰκανωτέραν ἀρχήν scripsisse con-

liciens vocem ἀρχήν idem significare vult, quod vernacule dicimus Ursprünglichkeit. Recte monet THIERSCHIIUS: „Principalitatis hanc esse posse significationem concedo, ἀρχήν id unquam valere non crediderim, immo ne dici quidem id graece uno verbo abstracto existimo. (Adverbia sunt προσηγητικῶς, προσηγουμένως V, 27, 2; I, 9, 3, utrobique Int. principaliter, ursprünglich, secundum primam conditionem vel intentionem; adde III, 23, 3; IV, 4, 1, ubi principaliter eodem sensu, sed desunt graeca). Ubi ἀρχήν Int. reddidit principalitas, idem fere est, quod δύναμις quaedam summa sive, ut uno verbo dicam, Deus (Gnosticorum) I, 26, 1; I, 30, 1.“ Sed I, 30, 1 non legitur vox principalitas; praeterea quum I, 26, 1 desint graeca, probandum erit THIERSCHIO, Interpretem illo loco legisse ἀρχήν. THIERSCHIIUS, qui vertit διὰ τὴν διαφέρουσαν πρωτείαν, haec adnotat: „Sed proferam eum locum, qui aliquid faciat ad illustrandum hunc nostrum, lib. IV, 38, 3: principalitatem quidem habebit in omnibus Deus, graece: Ἡρωτεύει μὲν ἐν πᾶσιν ὁ θεός. Nolo amplius dubitare, πρωτεῖαν ab Irenaeo fuisse h. l. scriptum. De adiectivo potentio-rem sententiam ferre non ausim. Neque ab aliis pro certo quidquam statui posse existimo. Si potio-rem veram esse putarem lectionem, maiore cum fiducia assererem Irenaei fuisse, quod exhibui in textu δια-φέρουσαν. Plana et simplicia tunc omnia forent. Comparativus latinus sensu non alienus a vocabulo graeco, in quo latet comparativi notio. Insuper animadverti, Interpretem in exprimendis adiectivorum et adverbiorum gradibus non nimis esse accuratum: dilectissime, ἀγαπητέ, portentuosissima et altissima, τερατώδη καὶ βαθέα Praef. ad lib. I, 1. — Verum etiam, fateor, positivos inveni adhibitos loco comparativorum et superlativorum, quinimo, quod observasse operae pretium fuerit, comparativus sensu superlativi praeditos: ultimus et iunior, ὁ τελευταῖος καὶ νεώτατος I, 2, 2, venerabilior σεβασμιωτάτη I, 9, 1. Est hoc,

a. ἀνάγκη] Egrege observavit GIESLERUS I. c., ita fuisse ab auctore exaratum, quum de eo agatur, quod secundum rerum naturam aliter se habere nequit (natürliche Nothwendigkeit). THIERSCHIIUS.

Mass.176. † 'convenire ecclesiam, hoc est, eos qui sunt undique fideles, in qua semper ab his, qui sunt undique, conservata est ea quae est ab apostolis traditio.

συμβαίνειν ἐκκλησίαν^a (τούτεστι τοὺς πανταχόθεν^b πίστους), ἐν ᾗ^c διαπαν-
τός ὑπὸ τῶν ὅπου δήποτε^d συντείρηται ἡ παρὰ τῶν ἀποστόλων παράδοσις. —

nisi fallor, latinities mediae vestigium. Quae quum ita sint, largior Romanae ecclesiae propugnatoribus, quod ipsis postulare nondum venit in mentem, nostro quoque loco fortassis superlativum nescio quem fuisse in originali textu. At ne quis id affirmet! Equidem etsi fortassis ita fuisse modo scripserim, revera ita fuisse paene negarim, nisi quis antea meliora quam mea attulerit exempla; in meis enim iunior nullum habebat superlativum, venerabilior molestum, contra nihil erat proclivius quam potissimum vel potentissimum scribere *principalitatem*.“ Sed pace doctissimi THIERSCHII haec monere liceat: lectio propter potentior *principalitatem* Codicibus adeo est confirmata, ut ne coniecturis quidem opus sit. Deinde de adiectivo graeco, quod e mente Interpretis respondeat illi potentior, dubitari nequit, quum § 3 huius capitis Irenaeus scripserit: *ἔπε-
στειλεν ἡ ἐν Ρώμῃ ἐκκλησία ἰκανω-
τάτην γραφὴν τοῖς Κορινθίοις* → scripsit quae est Romae ecclesia potentis-
simas (i. e. graves, insignes) litteras Co-
rinthiis. Et paullo post § 4 memoratur *ἐπιστολὴ Πολυκάρπου — ἰκανωτάτη*,
epistola Polycarpi — perfectissima. Unde patet, GRIESBACHUM et GIESELERUM recte
verlisse. Quid igitur de voce *principalitas* dicemus? Interpretes plerumque non
solum ad verba anxie vertere amat, sed
etiam in formandis latinis vocibus grae-
cum imitatur Irenaeum. Vocem *ἀρχή*
vertit *initium* (lib. III, 12, 5) seu *prin-
cipium* (lib. I, 8, 5); adiectivum *ἀρχαῖος*
reddidit *principalis*, *ursprünglich* (V, 14,
1. 2. *principalem* plasmationem; V, 21, 1
principalem hominem, ubi etiam MASS. in
archetypo *ἀρχαῖος* scriptum fuisse con-
iicit). Tertullianus, cuius scribendi ratio
simillima est stylo Interpretis Irenaei,
adv. Val. c. 5 duces et conditores sectae
vocat *principales magistros*. Ex his mihi
certum est, voci *principalitas* respondere
graecum *ἀρχαιότης*; atque hoc loco scrip-
tum fuisse διὰ τὴν ἰκανωτέραν ἀρ-
χαιότητα, quae vernacule reddam: *wegen
ihrer hinreichenden, tüchtigen, ansehnlichen
Allerthümlichkeit, Ursprünglichkeit*. HEU-
MANNUS legi vult: „propter apostolorum
seu apostolicam *principalitatem* id est,
quia primi huius ecclesiae doctores fue-

runt apostoli.“ Quam coniecturam com-
memorasse sufficiat!

2. *convenire*] Recte THIERSCHIIUS ex-
plicat: *concordare cum ea, concinere red-
dendo testimonio de traditione*, per sin-
gulas (ecclesias) aequae ac Romae asser-
vata.“ Miror, NEANDRUM, qui sequitur
GRABIIUM, illud *convenire* de conventibus
legatorum ex omnibus ecclesiis Romam
missorum interpretari. V. NEANDRI Kir-
chengesch. I, 210.

a. *πᾶσαν ἐκκλησίαν*] Sic scripsi i. e.
unamquamque, *ἐκάστην*, non, ut GIESE-
LERUS: *πᾶσαν τὴν ἐκκλησίαν* i. e. totam
ecclesiam. In eo enim est Irenaeus,
ut indicata traditione in unica illa eccle-
sia Romana conservata, supersedeat com-
monstrare, quae sit in reliquis singulis
ecclesiis traditio. THIERSCHIIUS.

b. *πανταχόθεν*] Si quis *πανταχοῦ*
mallet vel *πανταχόσε*, non refragarer.
Ceterum monuerim, in huius generis scrip-
toribus graecis *ἐκεῖσε* frequenter poni,
ubi *ἐκεῖ* ratio postulat et Atticistae prae-
scribunt. Apud ipsum Hippocratem et
Aristotelem, dein apud Olympiorum et
Herodianum *ἐκεῖσε* pro *ἐκεῖ* legi, de-
monstravit Lobeck. ad Phryn. p. 44. In
hoc scriptore etiam in vocabulo *παντα-
χόσε* idem admitti potest abusus. THIERS-
CHIIUS.

c. *ἐν ᾗ*] Miror, quod nemo vetustam
FEUARDENTII aliorumque theologorum ec-
clesiae Romanae sententiam videtur de-
servisse, qui in qua ad Romanam eccle-
siam referunt, quamquam id subiectum
est remotius quam istud „*omnem eccle-
siam*“. Ne GIESELERO quidem aliter vi-
sum. Mihi hunc esse sensum constat:
„unaquaeque alia ecclesia idem testabi-
tur de traditione apostolorum (quod osten-
dimus dici ab ecclesia Romana) dummodo
ne in ea per haereticos ipsos traditionis
puritas inquinata sit,“ sive, ut Irenaei
verbis utar, „dummodo in ea a fidelibus,
cuiusvis sint loci, pure conservata sit tra-
dita ab apostolis veritas.“ Praemonstrat,
nisi fallor, ecclesias barbarorum, in re-
motis terris disseminatas, necdum ab
haeresi gnostica contaminatas, de quibus
cap. seq. verba facturus est. — Legere
possis, si placet, *καθ' ἣν γὰρ* pro *ἐν ᾗ*
ut supra scripsi. THIERSCHIIUS.

d. *ὅπου δήποτε*] Vereor ne superfluum

3. *¹ Θεμελιώσαντες οὖν καὶ οἰκοδομήσαντες οἱ μακάριοι ἀπόστολοι τὴν ἐκκλησίαν, ² Αἰνῶ τὴν τῆς ἐπισκοπῆς λειτουργίαν ἐνεχείρισαν. Τούτου τοῦ Αἰνῶ Παῦλος ἐν ταῖς πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολαῖς μέμνηται. Διαδέχεται δὲ αὐτὸν Ἀνέγκλητος. Μετὰ τοῦτον δὲ τριτὸ τόπω ἀπὸ τῶν ἀποστόλων τὴν ἐπισκοπὴν κληροῦται Κλήμης, ὃ καὶ ἑωρακώς τοὺς ³ μακαρίους ἀποστόλους καὶ συμβεβηκώς αὐτοῖς, καὶ ἔτι ἑναυλον τὸ κήρυγμα τῶν ἀποστόλων καὶ τὴν παράδοσιν πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχων, οὐ μόνος· ἔτι γὰρ πολλοὶ ὑπέλειποντο τότε ἀπὸ τῶν ἀποστόλων δεδιδασμένοι. Ἐπὶ τούτου οὖν τοῦ Κλήμεντος στάσεως οὖν ὀλίγης τοῖς ἐν Κορίνθῳ γενομένης ἀδελφοῖς ἐπέστειλεν ἢ ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησία ἱκανωτάτην γραφὴν τοῖς Κορινθίοις, εἰς εἰρήνην ⁴ συμβιβάζουσα αὐτούς, καὶ ἀνανεοῦσα τὴν πίστιν αὐτῶν,

3. Fundantes igitur et instru- * *Grab. 202.*
entes beati apostoli ecclesiam Lino episcopatum administrandae ecclesiae tradiderunt. ⁵ Huius Lini Paulus in his quae sunt ad Timotheum epistolis meminit. Succedit autem ei Anacletus; post eum tertio loco ab apostolis episcopatum sortitur Clements, qui et vidit ⁶ ipsos apostolos et contulit cum eis, ⁷ et quum adhuc insonantem praedicationem apostolorum et traditionem ante oculos haberet, ⁸ non solus; adhuc enim multi supererant: tunc ab apostolis docti. Sub hoc igitur Clemente, dissensione non modica inter eos, qui Corinthi essent, fratres facta, scripsit quae est Romae ecclesia ⁹ potentissimas litteras Corinthiis, ad pacem eos congregans et reparans fidem eorum, et an-

videatur monuisse, undique ea aetate, quae est Interpretis, valere i. q. ubique. Si quis et paullo ante pro πανταχόθεν, ut ego posui, όπουδῆποτε scribere maluit, non repugno. Asseverari hac de re nihil potest. THIERSCHII.

1. Θεμελιώσαντες κτλ.] Graeca haec verba conservavit Euseb. H. e. V, 6. Periodum postremam allegat Nicephorus lib. IV, c. 15.

2. Αἰνῶ] Cfr. PEARSONII De successionem primorum Romae episcoporum diss. in eiusdem Opp. posthum. Lond. 1688.

4. et BARATERII disquisitio chronolog. de successione antiquissima episcoporum Rom. Ultrai. 1740.

3. μακαρίους] Hanc vocem procul dubio non legit Interpres.

4. συμβιβάζουσα — ἀνανεοῦσα] Nicephorus habet συμβιβάζουσιν — ἀνα-

νεοῦσαν. Eodem modo etiam Rufinus in Euseb. legit, quasi haec ad epistolam, neque vero ad ecclesiam Romanam sint referenda. Interpres vero confirmat vulgatam apud Eusebium lectionem.

5. Huius Lini] ARUND. interserit autem.

6. ipsos apostolos] GRARIUS expunxit ipsos, quod absit in Codd. MERC. II. et textu graeco; sed MASS. recte restituit voculam, quum exstet in optimis Codd.

7. et quum adhuc] Et GRAB. auctoritate Codd. addidit.

8. non solus; adhuc enim multi] Sic primus GRAB. secundum MSS. Sed ERASM. GALL. FEUARD. non solus enim, adhuc multi.

9. potentissimas] VALESIUS vertit luculentissimas; STROTHIUS, Ensebii interpres: einen sehr gründlichen Brief. Ἰκανός est probus, iustus, cui nihil deest.

¹καὶ ἦν νεωστὶ ἀπὸ τῶν ἀπο- nuntians quam in recenti ab
στόλων παράδοσιν εἰλήφει apostolis ²acceperat traditionem,
annuntiantem unum ³Deum omnipotentem, factorem caeli et terrae,
plasmatorem hominis, qui induxerit ⁴cataclysmum et advocaverit
Abraham, qui eduxerit populum de terra Aegypti, qui collocutus sit
Moysi, qui legem ⁵disposuerit et prophetas miserit, qui ignem prae-
paraverit diabolo et angelis eius. Hunc Patrem Domini nostri Iesu
Christi ab ecclesiis annuntiari, ex ipsa ⁶scriptura, qui velint, di-
scere possunt, et apostolicam ecclesiae traditionem intelligere; quum
sit vetustior epistola his qui nunc falso docent, et alterum Deum
super Demiurgum et factorem horum omnium, quae sunt, com-
mentuntur.

* Grab. 203. ⁷Τὸν δὲ Κλήμεντα τοῦτον δια-
δέχεται Εὐάρεστος καὶ τὸν Εὐ-
άρεστον Ἀλέξανδρος· εἰθ' ⁸οὕ-
τως ἕκτος ἀπὸ τῶν ἀποστόλων
καθίσταται Ξύστος. Μετὰ δὲ
τοῦτον Τελεσφόρος, ὃς καὶ ἐν-
δόξως ἐμαρτύρησεν· ἔπειτα
Ὑγῖνος, εἰτα Πίος. Μεθ' ὃν
Ἀνίκητος. Διαδεξαμένου τὸν

*Huic autem Clementi succedit
Evaristus et Evaristo Alexander,
ac deinceps sextus ab apostolis
constitutus est Sixtus, et ab hoc
⁹Telesphorus, qui etiam glorio-
sissime martyrium fecit; ac dein-
ceps Hyginus, post Pius, post
quem Anicetus. Quum autem

3. — — καὶ κηρύσσουσα ἦν νεωστὶ ἀπὸ τῶν ἀποστόλων παράδοσιν
εἰλήφει, ἀπαγγέλλουσαν ἓνα Θεὸν παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ τε καὶ
γῆς, πλάστην ἀνθρώπου, τὸν ἐπαγαγόντα κατακλυσθὲν καὶ καλέσαντα Ἀβραάμ,
τὸν ἐξαγαγόντα τὸν λαὸν ἐξ Αἰγύπτου, τὸν λαλήσαντα τῷ Μωϋσεῖ, τὸν νό-
μον διαθέντα καὶ προφῆτας πέμψαντα, τὸν πῦρ κατασκευάσαντα τῷ δια-
βόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. Τοῦτον Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι-
στοῦ ὑπὸ τῶν ἐκκλησιῶν κηρύσσεσθαι, ἀπὸ τῆς γραφῆς αὐτῆς οἱ βουλόμενοι
μαθεῖν δύνανται καὶ τὴν ἀποστολικὴν τῆς ἐκκλησίας παράδοσιν κατανοεῖν,
ἀρχαιότερας οὗσης τῆς ἐπιστολῆς τῶν νῦν ψευδοδιδασκαλοῦντων καὶ ἄλλον
Θεὸν ὑπὲρ τὸν δημιουργὸν καὶ ποιητὴν τῶν ὅλων τῶνδε ἀναπλατιόντων. —

1. καὶ ἦν νεωστὶ ἀπὸ τῶν ἀποστό-
λων] Nicephorus habet παρὰ pro ἀπὸ
et Interpres legit καὶ ἀπαγγέλλουσα,
quae vox, etiam a Rufino agnita, abest
in textu Eusebii et Nicephori.

2. acceperat] Ita recte solus Mass. se-
cundum Cod. CLAROM. In GRAB. ex ARUND.
et Voss. legitur acceperant. In reliquis
receperant.

3. Deum omnipotentem] In CLAROM. et
Voss. abest omnipotentem.

4. cataclysmum] Voss. eum cata-
clysmum.

5. disposuerit — miserit] ARUND. OTTOB.

et MERC. II. disposuerat — miserat. Cón-
sentit quoad postremam vocem CLAROM.

6. scriptura] GRABUS observat, hic in-
telligendam esse epistolam Clementis;
γραφὴ procul dubio legit Int., quod me-
lius vertisset epistola.

7. Τὸν δὲ Κλήμεντα] Etiam haec
leguntur apud Euseb. H. e. V, 6.

8. οὕτως] Haec vox non agnoscitur
ab Interprete.

9. Telesphorus] ARUND. MERC. II. et
Voss. Telesiphorus; in CLAROM. scriptum
fuerat Telesiphorus; sed superscriptum
videtur Telosporus.

Ἀνίκητὸν Σωτήρος, νῦν δωδεκάτῳ τόπῳ τὸν τῆς ἐπισκοπῆς ἀπὸ τῶν ἀποστόλων κατέχει κληρὸν Ἐλεῦθερος. Τῇ αὐτῇ τάξει καὶ τῇ αὐτῇ διδασκῇ ἢ τε ἀπὸ τῶν ἀποστόλων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ παράδοσις καὶ τὸ τῆς ἀληθείας κήρυγμα κατήντηκεν εἰς ἡμᾶς.

fidem esse, quae in ecclesia ab apostolis usque nunc sit conservata et tradita in veritate.

4. ²Καὶ Πολύκαρπος δὲ οὐ μόνον ἐπὶ ἀποστόλων μαθητευθεὶς καὶ συναναστραφεὶς πολλοῖς τοῖς τὸν Χριστὸν ἐωρακῶσιν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἀποστόλων κατασταθεὶς εἰς τὴν Ἀσίαν, ἐν τῇ ἐν Σμύρνῃ ἐκκλησίᾳ, ἐπίσκοπος, ὃν καὶ ἡμεῖς ἐωράκαμεν ³ἐν τῇ πρώτῃ ἡμῶν ἡλικίᾳ (ἐπιπολὺ γὰρ παρέμεινε, καὶ πᾶν γηράλεος, ἐνδόξως καὶ ἐπιφανέστατα μαρτυρήσας, ἐξῆλθε τοῦ βίου) ταῦτα διδάξας [†]αἰ, ἃ καὶ παρὰ τῶν ἀποστόλων ἔμαθεν, ⁴ἃ καὶ ἡ ἐκκλησία παραδίδωσιν, ἃ καὶ μόνα ἐστὶν ἀληθῆ. Μαρτυροῦσι τοῦτοις αἱ

successisset Aniceto Soter, nunc duodecimo loco episcopatum ab apostolis habet. ⁵Eleutherius. Hac ordinatione et successione, ea quae est ab apostolis in ecclesia traditio et veritatis ⁶praeconatio pervenit usque ad nos. Et est plenissima haec ostensio, unam et eandem vivificatricem

4. Et Polycarpus autem non solum ab apostolis edoctus et conversatus cum multis ⁷ex eis, qui Dominum nostrum viderunt; sed etiam ab apostolis in Asia, in ea quae est Smyrnis ecclesia constitutus episcopus, quem et nos vidimus in prima nostra aetate: (multum enim ⁸perseveravit et valde senex gloriosissime et nobilissime martyrium faciens exivit de hac vita) ⁹haec docuit semper quae ab [†]apostolis didi- [†]Mass. 177. cerat, quae et ecclesiae tradidit, et sola sunt vera. ¹⁰Testimo-

1. διδασκῇ] Cum Christophorsono et antiquo Interprete legere malim διαδοχῇ.
2. Καὶ Πολύκαρπος κτλ.] Etiam hoc fragmentum reperitur apud Euseb. h. e. IV. 14.

3. ἐν τῇ πρώτῃ ἡμῶν ἡλικίᾳ] Cfr. epistola Irenaei ad Florinum scripta.

4. ἃ καὶ ἡ ἐκκλησία παραδίδωσιν] Int. legit: ἃ καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ παραδίδωσιν. Hanc lectionem etiam Rulinius, Eusebii interpres, habuit, qui vertit: et haec ecclesiae tradebat. Paullo inferius legitur quidem: ταῖς τῇ ἀλήθειαν — τὴν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας παραδεδομένην, sed Int., uti ex versione cognovimus, legit: τὴν τῇ ἐκκλησίᾳ παραδεδομένην. Atque negare non ausim, lectionem Interpretis utrobique esse meliorem, id quod editores iam censuerunt.

5. Eleutherius] Sic Voss., GRAB. errat. Sed ARUND. Eleutherus.

6. praeconatio] Sic MERC. II. Voss. et MASS. In reliquis praeconatio.

7. ex eis] Ex adest in ARUND. MERC. II. et CLAROM. In Voss. vitiose legitur: cum multis eius qui dominum nō (non, in marg. a recentiore manu scriptum nrm i. e. nostrum) viderunt.

8. perseveravit] Ita primus GRAB. ex FEUARD. marg. ARUND. Voss. MERC. II. reposuit pro perseveraverat. Melius vertisset Int. prorogavit tempus.

9. haec docuit] Sic primus GRAB. ex FEUARD. marg. ARUND. Voss. MERC. I. et textu graeco. Sed ERASM. GALL. et FEUARD. in textu hic docuit.

10. Testimonium his] Et, quod ante haec verba habent ERASM. GALL. et FEU-

κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐκκλησίαι πᾶσαι, καὶ οἱ μέχρι νῦν ¹διαδεδε-
γμένοι τὸν Πολύκαρπον, πολλῶ ἄξιοπιστότερον καὶ βεβαιότερον
ἀληθείας μάρτυρα ὄντα, Οὐαλεντίνου καὶ Μαρκίωνος, καὶ τῶν
λοιπῶν ²κακογνωμόνων. Ὅς καὶ ³ἐπὶ Ἀνικίτου ἐπιδημήσας τῇ
Ῥώμῃ, πολλοὺς ἀπὸ τῶν *προειρημένων αἵρετικῶν ἐπέστρεψεν
εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, μίαν καὶ μόνην ταύτην ἀλήθειαν
κηρύξας ὑπὸ τῶν ἀποστόλων παρεληφέναι, ⁴τὴν ὑπὸ τῆς ἐκκλη-
σίας παραδεδομένην. Καὶ εἰσὶν οἱ ἀκηκοότες αὐτοῦ, ⁵ὅτι Ἰω-
άννης, ὁ τοῦ Κυρίου μαθητής, ἐν τῇ Ἐφέσῳ πορευθεὶς λούσα-
σθαι, καὶ ἰδὼν ἔσω ⁶Κήρινθον, ἐξήλατο τοῦ βαλανείου μὴ
λουσάμενος, ἀλλ' ἐπειπὼν· φύγωμεν, μὴ καὶ τὸ βάλανεϊον συμ-
πέση, ἔνδον ὄντος Κηρίνθου, τοῦ τῆς ἀληθείας ἐχθροῦ. ⁷Καὶ
αὐτὸς δὲ ὁ Πολύκαρπος Μαρκίωνί ποτε εἰς ὅψιν αὐτῷ ἐλθόντι
καὶ φήσαντι· ⁸Ἐπιγινώσκεις ἡμᾶς; ἀπεκρίθη· ⁹Ἐπιγινώσκω τὸν
πρωτότοκον τοῦ Σατανᾶ. Τοσαύτην οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ μα-
θηταὶ αὐτῶν ἔσχον εὐλάβειαν, πρὸς τὸ μηδὲ μέχρι λόγου κοι-
νωεῖν τινὲ τῶν παραχαρσσόντων τὴν ἀλήθειαν, ὡς καὶ Παῦλος
ἔφησεν· αἵρετικὸν ἄνθρωπον μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νοουθεσίαν
παραίτου, εἰδὼς ὅτι ἐξέστραπται ὁ τοιοῦτος καὶ ἀμαρτάνει, ἂν

ARD., expunxi cum GRAB. et MASS. au-
ctoritate MERC. II. et (quem addo) Voss.

1. διαδεδεγμένοι τὸν Πολύκαρπον] In Rob. Stephani et Heinicheniana Eusebii edit., praeterea in FEUARD. legitur τὸν τοῦ Πολυκάριου θυρόνον. Sed Interpres Irenaei, Rufinus et Strothius nostram simpliciore[m] tuerentur lectionem.

2. κακογνωμόνων] Κακοφρόνων, καὶ ἐπὶ habet Nicephorus.

3. ἐπὶ Ἀνικίτου ἐπιδημήσας τῇ Ῥώμῃ] De itinere Polycarpi in urbem Romam cfr. epistola Irenaei ad Victorem episcopum Romanum.

4. τὴν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας] Cum Interprete legere maluerim τὴν τῇ ἐκ-
κλησίᾳ.

5. ὅτι Ἰωάννης κτλ.] Eandem fabulam narrat Eusebius h. e. III, 28, atque meram fabulam hic narrari satis docet Epiphani. Haer. XXX p. 148 ed. Petav. prorsus eadem de Ebione narrans. Cf. MOSHEM Institut. hist. chr. sec. I, p. 438 sq. REUTERDAHL de fontib. hist. eccl. Eus. p. 26. ITTIGIUS de haeresiarchis primi et secundi saeculi p. 58. Eiusdem appendix dissertat. de haesiarch. p. 14—17.

6. Κήρινθον] MASS. observat, ab aliis additum, Cerinthum cum discipulis post egressum Ioannis balnei ruina esse oppressum. Quod fabulam olera dicit eruditus monachus.

7. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Πολύκαρπος] Hieron. de vir ill. c. 17 hoc Romae contigisse narrat.

8. Ἐπιγινώσκεις ἡμᾶς] Sic VALESIIUS in quatuor Codd. scriptum reperit. Quae si vera est scriptura, per interrogationem id dictum accipiendum est. Hanc lectionem cum GRAB. et MASS. praefendam censeo alteri ἐπιγινώσκε ἡμᾶς, quam reperis in edit. Eusebii et quam tuerentur Nicephorus et Rufinus. Convenit enim nostra lectio cum Cod. ARUND., de quo vide infra; praeterea recte observant editores, haec melius intelligenda per interrogationem dicta: cognoscis nos?, quam imperativo pronuntiata: cognosce nos. Mira est sententia Valesii, ἐπιγινώσκειν hic idem esse, ac salutare; quod sane ad Polycarpi mentem et indignationem non satis congruum esse bene monet GRABIIUS. Absurde enim dictum foret: saluto te primogenitum Satanae.

9. Ἐπιγινώσκω] Iot. legit ἐπιγινώσκω σέ. Sed pronomen σέ, quod legitur in Chronico Alexandrino, ubi haec fabula narratur, etiam omitti potest.

10. ecclesiae omnes] Omnes omittitur in Voss.

11. auctoritatis] Vocem testis, quae in edit. ERASM. GALL. et FEUARD. immediate sequitur, deleverunt GRAB. et MASS.

nium his perhibent quae sunt in Asia ¹⁰ecclesiae omnes et qui usque adhuc successerunt Polycarpo; qui vir multo maioris ¹¹auctoritatis et ¹²fidelior veritatis est testis, quam Valentinus et Marcion et reliqui, qui sunt perversae sententiae. ¹³Is enim est, qui sub Aniceto quum ¹⁴advenisset in urbem, multos ex his quos praediximus, *haereticos convertit in ecclesiam Dei, unam et solam* *Grab. 204.* hanc veritatem annuntians ab apostolis ¹⁵percepisse se, ¹⁶quam et ecclesiae tradidit. Et sunt qui audierunt ¹⁷eum dicentem, quoniam Ioannes Domini discipulus, in Epheso iens lavari, quum vidisset intus Cerinthus, exsilierit de balneo non lotus; dicens, ¹⁸quod timeat ne balneum concidat, quum intus esset Cerinthus inimicus veritatis. Et ipse autem Polycarpus Marcioni aliquando occurrenti sibi et dicenti: ¹⁹*Cognoscis nos?* respondit: *Cognosco te primogenitum Satanae.* Tantam apostoli et horum discipuli habuerunt timorem, ²⁰ut neque verbo tenus communicarent alicui eorum, qui adulteraverant veritatem, quemadmodum et Paulus ait: ²¹*Haereti-* *Ti. III. 10.* *cum autem hominem* ²²*post unam correptionem devita, sciens quo-*

auctoritate graeci textus et Codd. Voss. et CLAROM.

12. *fidelior*] Eusebii auctoritate, ait FEUARD., et BILLII (Observ. sacr. II, 5) commotione sic locum restitimus, expuncto *fidelioris*, quod habebant omnes Codd. Emendationi favent CLAROM. et (quem addo) Voss., in quo tantummodo omittitur *est* ante *testis*. MERC. II. habent *fideliores et testes*.

13. *Is enim est*] Voss. *ipse enim est*; neque ita male.

14. *advenisset*] Sic Voss. (GRABIUS errat). Sed ARUND. *venisset*.

15. *percepisse se*] *Se*, quod quidem abest in Voss. et textu graeco, delevit GRABIUS; sed recte restituit *se* MASSUETUS, quum id in omnibus editt. et MSS. praeter CLAROM. et Voss. legatur et subintelligi debeat.

16. *quam et ecclesiae tradidit*] Ex textu graeco: *quam et ecclesia tradidit*. Cum MASS. praefereunda mihi videtur lectio Interpretis; sed GRAB. textum graecum sequi mavult.

17. *eum dicentem*] *Dicentem* expunxit GRAB.; quoniam neque in textu graeco neque in Cod. Voss. (non ARUND., uti ait MASS.) comparuit. Sed MASS. restituit *dicentem*, quamvis in Cod. CLAROM. non legatur; et MASSUETUM eam ob causam secuti sumus, quod, si omittamus *dicentem*, lectio ita mutanda est: *audierunt ab se ex eo*, quae mutatio omnium Codd. auctoritati adversatura sit.

18. *quod timeat cett.*] Aut Irenaeus aut Eusebius hic sensum tantummodo reddit, non verba.

19. *Cognoscis nos*] Sic recte restituit GRAB. e Cod. ARUND. Cfr. quae observavimus ad textum graecum.

20. *ut neque verbo tenus communicarent*] Sic ERASM. GALL. GRYN. et Codd. MERC. II. et ARUND. (GRAB. et MASS. editionum priorum lectiones non satis accurate referunt). In Cod. Voss. pro *neque* legitur *ne* et omittitur *tenus*. In CLAROM. legitur: *ut ne verbo bonos communicarent*; MASS. coniicit pro *verbo bonos* scribendum *verbo bono* aut *verbo tenus*. FEUARD. omisit *ut* et pro *neque* scripsit *ne*; GRAB. restituit *nec* et delevit *tenus*; MASS. *ut ne verbo tenus com.* Equidem vero neque *verbo tenus* excudi iussi, ut graeca et latina omnino concinant.

21. *Haereticum autem*] *Autem*, quod habent MSS., neque textus graecus neque Scriptura sacra agnoscit.

22. *post unam correptionem*] Addunt novi Test. Codices tum graeci tum latini et ipse Irenaeus textus graecus καὶ δευτέραν et alteram, quos voces in latina Irenaei versione librorum culpa omisas puto. Siquidem haec eadem apostoli verba reddens supra lib I. c. 16, 3 expressit et secundam. Abfuisse tamen videntur ab Italica versione, Tertullianus enim lib. de Praescr., Cyprianus ad Quirin. lib. III. c. 78 et epist. 55, Lucifer. Calarit. et Ambrosiaster in hunc Pauli

αὐτοκατάκριτος. Ἔστι δὲ ἐπι-
στολὴ Πολυκάρπου πρὸς Φι-
λιππησίους γεγραμμένη ἱκανω-
τάτη, ἐξ ἧς καὶ τὸν χαρακτήρα
τῆς πίστεως αὐτοῦ καὶ τὸ κή-
ρυγμα τῆς ἀληθείας οἱ βουλό-
μενοι καὶ φροντίζοντες *τῆς
ἐαυτῶν σωτηρίας δύνανται μα-
θεῖν. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν Ἐφέσῳ
† ἐκκλησία ὑπὸ Παύλου μὲν τε-
θεμελιωμένη, Ἰωάννου δὲ πα-
ραμείναντος αὐτοῖς μέχρι τῶν
Τραιανοῦ χρόνων, μάρτυς ἀλη-
θῆς ἐστὶ τῆς ἀποστόλων πα-
ραδόσεως.

* Grab. 205.

Mass. 178.

Cap. IV.

C A P. IV.

1. Tanta igitur ⁴ostensiones quum sint, non ⁵oportet adhuc
quaerere apud alios veritatem, quam facile est ab ecclesia sumere;
quum apostoli, quasi in depositarium dives, plenissime ⁶in eam
contulerint omnia quae sint veritatis; uti omnis quicumque velit,
sumat ex ea potum vitae. ⁷Haec enim est vitae introitus; omnes
autem ⁸reliqui fures sunt et latrones. Propter quod oportet devi-
tare quidem illos; quae autem sunt ecclesiae, ⁹cum summa diligen-

Κεφ. δ'. 1. Τοσούτων οἶν ὁσῶν τῶν ἀποδείξεων, οὐ χρὴ εἶτι ζητῆν
παρ' ἄλλοις τὴν ἀλήθειαν, ἢν ῥᾶδίον ἐστὶ παρὰ τῆς ἐκκλησίας λαβεῖν, ἐπειδὴ
οἱ ἀπόστολοι ὥσπερ εἰς πλουσίαν ἀποθήκην τὰ τῆς ἀληθείας ἅπαντα εἰς αὐ-
τὴν κατατεθείκασι, ἵνα πᾶς, ὅστις ἂν θέλῃ, λάβῃ ἐξ αὐτῆς πόμα ζωῆς· αὕτη
γὰρ ἡ τῆς ζωῆς εἴσοδος, ἅπαντες δὲ οἱ ἄλλοι κλέπται εἰσὶ καὶ λησισταί. Αὐτοὶ
δεῖ ^aπαραιτεῖσθαι μὲν ἐκείνους, τὰ δὲ τῆς ἐκκλησίας μετὰ πλείστης σπουδῆς

locum non habent et alteram. Sic re-
petit MASS. ea, quae FEUARD. et GRAB.
ante eum observant.

1. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν Ἐφέσῳ κτλ.] Haec
usque ad finem huius cap. servavit Eu-
sebius h. e. III, 23 et Niceph. III, c. 11.

2. et est a semetipso damnatus] GRA-
BIUS bene addidit est ex ARUND. et VOSS.,
quibuscum convenit CLAROM. Sed ex
graeco et auctoris epist. ad Tit. textu
adicias necesse est et peccat.

3. perfectissima] Mirum, quam varie
reddiderint interpretes vocem ἱκανωτάτη.
Rufinus vertit pervalidam, Langus Nice-
phori interpretes longissima, Christophor-
sonus accurate scripta, Valesius luculen-
tissima. Vide ea, quae nos observavimus
ad § 2 huius cap.

niam perversus est qui est talis,
²et est a semetipso damnatus.
Est autem et epistola Polycarpi
ad Philippenses scripta ³perfe-
ctissima, ex qua et characterem
fidei eius, et praedicationem ve-
ritatis, qui volunt et curam
*habent suae salutis, possunt
discere. Sed et quae est Ephesi
ecclesia a Paulo quidem fundata,
Ioanne autem permanentē apud
eos usque ad Traiani tempora,
testis est verus apostolorum tra-
ditionis.

4. ostensiones quum sint, non] Sic CLA-
ROM. et MASS. Sed FEUARD. e Cod. VET.,
quocum consentit VOSS., excudi iussit
ostensionis, pro quo GRAB. ex ERASM.
GALL. ARUND. et MERC. II. reposuit *osten-*
siones. Quod ERASM. GALL. FEUARD.
post sint legunt haec — expunxit GRAB.
auctoritate VOSS. ARUND. et MERC. I.

5. oportet adhuc] VOSS. oportet et adhuc.

6. in eam contulerint] In posterioribus
ERASMI editi. et GALL. vitiose in ea cont.

7. Haec enim est] Sic ordo verborum
in VOSS. In omnibus editi. haec est enim.

8. reliqui fures] In VOSS. abest reliqui.

9. cum summa] Sic FEUARD. primus
scripsit pro cum magna. Consentiant
ARUND. et VOSS.

a. παραιτεῖσθαι] Tit. 3, 10: ἀφετι-

tia ¹diligere et apprehendere veritatis traditionem. Quid enim? ²Et si de aliqua modica quaestione disceptatio esset, ³nonne oportet in antiquissimas recurrere ecclesias, in quibus apostoli conversati sunt, et ab eis ⁴de praesenti quaestione sumere quod certum et ⁵re liquidum est? Quid autem ⁶si neque apostoli quidem Scripturas reliquissent nobis, nonne oportebat ordinem sequi traditionis, quam tradiderunt iis quibus committebant ecclesias?

2. Cui ordinationi assentiunt multae gentes barbarorum, ⁷eorum qui in Christum credunt, sine ⁸charta ⁹et atramento scriptam habentes per Spiritum in cordibus suis salutem et veterem tradi-

ἀσπάζεσθαι καὶ ἀκαταλαβεῖν τῆς ἀληθείας τὴν παράδοσιν. Τί γάρ; καὶ εἴ τισι περὶ μετρίου τινὸς ζητήματος εἴη ἡ ἀμφισβήτησις, οὐκ ἔρ' ἔδει πρὸς τὰς ἀρχαιοτάτας ἀποδορμεῖν ἐκκλησίας, ἐν αἷς οἱ ἀπόστολοι ἀνεστράφησαν καὶ παρ' αὐτῶν περὶ τῆς προκειμένης ζητήσεως λαβεῖν τὸ ἀσφαλές καὶ τῷ ὄντι ἐναργές; Τί δέ; εἰ μὴδὲ οἱ ἀπόστολοι γραφὰς κατέλιπον ἡμῖν, οὐκ οὖν ἔδει τῇ τάξει ἀκολουθεῖν τῆς παραδόσεως, ἣν παρέδωκαν οἷς ἐπέτροπον τὰς ἐκκλησίας;

2. Ἡ τάξει ὁμολογεῖ πολλά ἔθνη τῶν βαρβάρων τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων, χωρὶς χάριτος καὶ μελανος γεγραμμένην ἔχοντες διὰ πνεύματος ἁγίου ἐν ταῖς καρδίαις τὴν σωτηρίαν, καὶ τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν ἐπιμελῶς

τὸν ἄνθρωπον μετὰ μίαν καὶ δευτέραν ρουθίσαν παραιτοῦ. THIERSCH.

1. diligere] BILL. Observ. sacr. lib. II. c. 5 ob verbum devitare, quod antecedit, deligere mallet, quam diligere. Sed discrimen inter haec verba non adeo magnum est.

2. Et si de cett] Pronomen quibus (ERASM. et GALL. habent qui), quod FEUARD. et GRAB. inter si et de legunt, cum Codd. CLAROM. VOSS. et MASS. omisi. HEUMANNUS pro et si qui coniecit et si qua. De sensu huius loci vide: Ueber das Ansehn der heil. Schrift und ihr Verhalten zur Glaubensregel. Drei theolog. Sendschreiben v. SACK, NITZSCH u. LÜCKE p. 157. IACOBI, d. Lehre von der Tradition u. h. Schrift p. 107. Temere coniecit DANIEL (Theol. Controversen) legendum lubrica pro modica.

3. nonne oportet in antiquissimas recurrere ecclesias cett.] Ita et Tertullianus lib. de Praescr. adv. haer. c. 32: Age iam, qui voles curiositatem melius exercere in negotio salutis tuae, percurrere ecclesias apostolicas, apud quas ipsae adhuc cathedrae apostolorum suis locis praesidentur, apud quas ipsae authenticae litterae eorum recitantur, sonantes vocem et representantes faciem uniuscuiusque. Proxime est tibi Achaia? Habes Corinthum. Si non longe es a Macedonia, habes Philippis; habes Thessalonicenses. Si potes

in Asiam tendere, habes Ephesum. Si autem Italiae adiaceres, habes Romam, unde nobis quoque auctoritas praesto est. Statu felix ecclesia, cui totam doctrinam apostoli cum sanguine suo profuderunt. Locum GRAB. primus allegavit.

4. de praesenti quaestione] VOSS. de praesentia quaestione.

5. re liquidum] Re abest in MERC. I.

6. si neque apostoli quidem] VOSS. vitiiose sine capituli quidem.

7. eorum qui in Christum credunt] In CLAROM. ARUND. VOSS. et FEUARD. pro eorum legitur quorum; in dictis Codd. reperis praeterea Christo pro Christum. Sed nostra lectio ERASMO, GALL. GRAB. et MASSUETO melior videbatur.

8. charta] Sic VOSS. CLAROM. VET. FEUARD. GRAB. MASS. Sed in ERASM. GALL. OTTOB. ARUND. et MERC. II. minus recte caractere.

9. et atramento] Ita CLAROM. FEUARD. et MASS. melius, quam reliqui vel atramento. GRABUS his similia esse dicit, quae Hieron. epist. 31 ad Pammachium cap. 9 contra errores Ioannis Hierosolymitani scribit: Quod ab apostolis traditum, non scribitur in charta et atramento, sed in tabulis cordis carnalibus.

α. καταλαβεῖν] Sic: apprehendens scientiam ipsorum καταλαβόμενος κτλ. 1. praef. 2. THIERSCH.

* *Grab. 206.* tionem diligenter custodientes; *in unum Deum credentes fabricatorem caeli et terrae, et omnium quae in eis sunt, per Christum Iesum Dei Filium. Qui propter eminentissimam erga figmentum suum dilectionem, eam quae esset ex virgine generationem sustinuit, ipse per se hominem adunans Deo et passus sub Pontio Pilato et resurgens et in claritate receptus, in gloria venturus Salvator eorum qui salvantur et iudex eorum qui iudicantur, et mittens in ignem aeternum transfiguratores veritatis et contemtores Patris sui et adventus eius. Hanc fidem qui sine litteris crediderunt, quantum ad sermonem nostrum barbari sunt; quantum autem ad sententiam et consuetudinem et conversationem, propter fidem perquam sapientissimi sunt et placent Deo, conversantes in omni iustitia et castitate et sapientia. Quibus si ¹aliquis annuntiaverit ea, quae ab haereticis adinventata sunt, proprio sermone eorum colloquens, statim concludentes aures, longo longius fugient, ne audire quidem sustinentes blasphemum colloquium. Sic ²per illam veterem apostolorum traditionem ne in conceptionem quidem mentis admittunt, quodcunque eorum portentiloquium est: ³nequedum enim congregatio fuit apud eos, neque doctrina instituta.

φυλάσσοντες, εἰς ἓνα Θεὸν πιστεύοντες τὸν δημιουργὸν οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ πάντων τῶν ἐν αὐτοῖς διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ὃς διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν εἰς τὸ πλάσμα ἑαυτοῦ ἀγάπην τὴν ἐκ τῆς παρθένου γέννησιν ὑπέμεινεν, αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ τὸν ἄνθρωπον ἑνώσας τῷ Θεῷ, καὶ παθὼν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ ἀναστὰς καὶ ἐν δόξῃ ἀναληφθεὶς ἐν δόξῃ ἐλευσόμενος Σωτὴρ τῶν σωζομένων καὶ κριτὴς τῶν κρινομένων καὶ πέμψων εἰς πῦρ αἰώνιον τοὺς ^aπαραποητάς τῆς ἀληθείας καὶ καταφρονητάς τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ καὶ τῆς ἰδίας παρουσίας. Ταύτην τὴν πίστιν οἱ χωρὶς γραμμάτων πιστεύσαντες, τὸ μὲν πρὸς τὴν διάλεκτον ἡμῶν βάρβαροί εἰσι, τὸ δὲ πρὸς γνώμην καὶ ἔθος καὶ ἀναστρεφὴν διὰ τὴν πίστιν ὡς σοφώτατοι καὶ εὐαρεστοῦντες τῷ Θεῷ, ἀναστρεφόμενοι ἐν πάσῃ δικαιοσύνῃ καὶ ἀγνείᾳ καὶ σοφίᾳ. Οἷς εἴ τις κηρύξαι τὰ ὑπὸ τῶν αἰρετικῶν ἐπινενοημένα, τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν διαλέκτῳ λαλῶν, εὐθὺς συνέχοντες τὰ ὦτα πόρῳ που μαζὰν φεύξονται, μηδὲ ἀκοῦσαι ὑπομένοντες τὴν βλάσφημον λαλίᾳ. Οὕτως ^bδιὰ τὴν παλαιὰν

1. aliquis annuntiaverit] *MERC. II. et CLAROM. aliqui transfiguraverint.*

2. per illam veterem — traditionem] *HEUMANNUS pro per legi vult propter.*

3. nequedum enim] *Id ERASM. GALL. CLAROM. ARUND. MERC. II. abest dum atque in Voss. enim. MASSUETUS, qui nequedum pro needum accipiendum recte censet, sensum ita adumbrat: „Necdum enim, quum apostoli barbaris illis populis evangelium nuntiabant, haereticorum congregatio fuit apud eos vel perversa eorum doctrina ibi nota. Nam*

Valentinus, Marcion ceterique eiusmodi fidei corruptores, apostolis posteriores exstiterunt.“ Hic re vera loci sensus esse videtur, si respicis sententiarum nexum et praesertim illud enim initio sequentis §; sed fateor, me nescire, cur congregatio significet congregationem haereticorum et doctrina doctrinam haereticorum. Putarim igitur aliquam vocem hic incuria librariorum excidisse.

a. παραποητάς] Ita: translatio παραποήσεις I, 9, 2. *THIESSCH.*

b. διὰ τὴν κτλ.] *Διὰ ποσὶ cum ac-*

3. Ante Valentinum enim non fuerunt, qui sunt a Valentino; neque ante Marcionem erant, qui sunt a Marcione; neque omnino erant reliqui sensus maligni, quos supra enumeravimus, antequam initiatores et inventores perversitatis eorum fierent.

¹ Οὐαλεντίνος μὲν γὰρ ἦλθεν Valentinus enim venit Romam εἰς Ῥώμην ἐπὶ Ὑγίνου· ἤκμασε sub Hygino; increvit vero sub δὲ ἐπὶ Πίου, καὶ παρέμεινεν Pio et prorogavit tempus usque ἕως Ἀνικήτου. Κέρδων δὲ ὁ πρὸ ad Anicetum. Cerdon autem, Μαρκιῶνος, καὶ αὐτὸς ἐπὶ Ὑγί- qui ante Marcionem, et hic sub νου, ² ὃς ἦν ἑννατος ἐπίσκοπος, Hygino, qui fuit octavus episco- εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐλθὼν καὶ pus, ⁴ saepe in ecclesiam veniens, ἐξομολογούμενος, οὕτως † διε- et exhomologesin faciens, † sic † ^{Mass. 179.} τέλεσε, ποτὲ μὲν ³ λαθροδιδά- consummavit, modo quidem la-

ἐκείνην τῶν ἀποστόλων παράδοσιν οὐδὲ εἰς ἔννοιαν προσίενται, ἥτις ἂν ἡ ἡ τερατολογία αὐτῶν, οὐδὲ γὰρ πω σύναξις ἐγένετο ^a παρ' αὐτῶν, οὐδὲ διδασκαλεῖον κατεστάθη.

3. Πρὸ γὰρ Βαλεντίνου οὐκ ἦσαν οἱ παρὰ Βαλεντίνου, οὐδὲ πρὸ Μαρκιῶνος οἱ παρὰ Μαρκιῶνος· οὐδὲ πάντως ἦσαν οἱ λοιποὶ κακογνώμονες, οὓς ἐν τοῖς πρότερον κατηριθμήκαμεν, πρὶν τοὺς ^b μυητὰς καὶ ἐφευρετὰς τῆς διαστροφῆς αὐτῶν γενέσθαι. —

cusativo, etsi Int. habet per, etenim iste alias in eundem incidit errorem, quem ego h. l. odoror I, 31, 4. *congalit sumus per te manifestare* i. e. διὰ σέ, tua gratia. THIERSCH.

1. Οὐαλεντίνος μὲν κτλ.] Haec iterum debemus Eusebio h. e. IV, c. 11.

2. ὃς ἦν ἑννατος ἐπίσκοπος.] Lege cum Int. ὃς ἦν ὄγδοος. V. GRABIIUM et MASS. in Apparatu.

3. λαθροδιδασκαλῶν, ποτὲ δὲ πάλιν ἐξομολογούμενος.] In tribus nostris Codd. Mazarin. Medic. et Foker. scriptum λαθροδιδάσκων. Nicephorus tamen et Regius Cod. vulgatam lectionem tuentur (Consentiant Steph. Stroth. itaque recte. Vid. LOBECK, ad Phryn. p. 623). Notanda sunt imprimis haec Irenaei verba de Cerdone haeretico, quem post confessionem haereseos in ecclesiam admissum fuisse dicit ab Hygino Romano pontifice, ac deinceps in urbe Roma mansisse, nunc occulte doctrinam suam spargentem, nunc rursus confitentem errorem suum, nunc convictum pravae haereticæque doctrinae, eoque nomine ab ecclesia segregatum. Ex quibus colligere licet, in haereseos crimine secundae confessioni locum fuisse, et haereticos qui post confessionem et abdicationem erroris sui ad pristinum dogma iterum rediissent, quos nunc re-

lapsos vocamus, tunc temporis ad secundam confessionem et poenitentiam admissos fuisse. Tandem vero Cerdon, convictus quod post toties iteratam exomologesin pestiferum virus erroris sui occulte spargeret, penitus se ab ecclesia removit. Id enim sonant Irenaei verba, quae Rufinus et Christophorus non perperam meo iudicio interpretati sunt. Neque enim Cerdonem ex ecclesia eiectum fuisse dicit Irenaeus, sed ipsum se ab ecclesia penitus segregasse. Ex quo apparet, Cerdonem sui ipsius iudicio condemnatum, praevenisse ecclesiae sententiam. VALESIIUS ad Euseb.

4. saepe] Interpreti aut librario placuit saepe addere.

a. παρ' αὐτῶν] Apud eos Int., ego παρ' αὐτῶν i. e. ab haereticis, scio enim, istum aliquoties τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀγαθὰ vocare ea quae apud Deum sunt bona. Sensus loci, in versione latina subobscurus, apparet: „eo tempore, quo barbarae illae gentes traditionem ab apostolis acceperint, haereticorum ecclesias omnino non exstittisse, necdum doctrinae novum genus tunc proponi coeptum fuisse. THIERSCH.

b. μυητὰς] Μυητῆς nomen deest lexicis. Restituere non haesitabam, quum initiali nostri sint μεμυημένοι. THIERSCH.

σκαλῶν, ποτὲ δὲ πάλιν ἐξομολογούμενος, ποτὲ δὲ ἐλεγχόμενος ἐφ' οἷς ἐδίδασκε κακῶς καὶ ἀγιστάμενος τῆς τῶν ἀδελφῶν συνοδίας.

Marcion autem illi succedens invaluit sub Aniceto, decimum locum episcopatus continente. Reliqui vero, qui vocantur Gnostici, a Menandro Simonis discipulo, quemadmodum ostendimus, accipientes initia, unusquisque eorum, cuius participatus est sententiae, eius et pater et antistes apparuit. ²Omnes autem hi multo posterius, mediantibus iam ecclesiae temporibus, insurrexerunt in suam apostasiam.

Cap. V.

C A P. V.

1. Traditione igitur, quae est ab apostolis, sic se habente in ecclesia et permanente apud nos, revertamur ad eam, quae est ex Scripturis ostensionem eorum, qui ³evangelium conscripserunt, apostolorum, ex quibus conscripserunt de Deo sententiam, ostendentes quoniam Dominus noster Iesus Christus veritas est et mendacium in eo non est. Quemadmodum et David eam, quae est ex virgine,

* *Grab.* 207. generationem eius, et eam, quae *est ex mortuis, resurrectionem

Ioan. XIV. 6. prophetans ait: *Veritas de terra orta est.* Et apostoli autem discipuli veritatis exsistentes, extra omne mendacium sunt: non enim

Psal. LXXXIV. 12. communicat mendacium veritati, sicut non communicant tenebrae luci; sed praesentia alterius excludit alterum. Veritas ergo Dominus noster existens, non mentiebatur; et quem sciebat labis esse fructum, non utique Deum confiteretur et Deum omnium et summum regem et Patrem suum, perfectus imperfectum, spiritualis animale, is qui in Pleromate esset, eum qui extra Pleroma. Neque discipuli eius alium quendam Deum nominarent, aut Dominum vocarent,

^a *Μαρκίων* δὲ διαδεχάμενος ἐκτεῖνον ἐνίσχυσεν ἐπὶ Ἀνικήτην δέκατον τόπον τῆς ἐπισκοπῆς κατέχοντος. Οἱ δὲ λοιποὶ οἱ καλούμενοι γνωστικοί, ἀπὸ Μενάνδρου τοῦ Σίμωνος μαθητοῦ, καθὼς ἀπεδείξαμεν, λάβοντες τὰς ἀρχάς, ἕκαστος αὐτῶν ἧς μετέσχε γνώμης, ταύτης καὶ πατρὸς καὶ προεστὼς ἐγέννη. Πάντες δὲ οὗτοι πολὺν ^b μεταγενέστεροι, μεσουμένων τῶν τῆς ἐκκλησίας καιρῶν, ἐπανεστήσαν ἐπὶ τῇ ἀποστασίᾳ.

1. abstentus — conventu] Ex graeco verte: abstinuit a fratrum conventu.

2. Omnes autem — apostasiam] Observ. Mass. totam hanc periodum desiderari in Cod. CLAROM.; equidem eandem lacunam in Voss. reperi. Indeque sententia MASSUETI, haec a quopiam in margine Codicis alicuius esse scripta, postea-

que in textum recepta, mihi quidem paene comprobata videtur.

3. evangelium] Editt. praeter Mass. cum ARUND. et MERC. n. et evangelium.

a. *Μαρκίων* κτλ.] Haec THIERSCHUS vertit l. cit.

b. *μεταγενέστεροι*] Posterior *μεταγενέστερος* 1, 9, 2.

praeter eum, qui vere ¹esset Deus et Dominus omnium; quemadmodum dicunt hi, qui sunt vanissimi sophistae, quoniam apostoli cum hypocrisi fecerunt doctrinam secundum audientium capacitatem, et responsiones secundum interrogantium ²suspiciones, caecis caeca confabulantes secundum caecitatem ipsorum, languentibus autem secundum ³languorem ipsorum, et errantibus secundum errorem eorum, et putantibus Demiurgum solum esse Deum, hunc annuntiasset; his vero qui innominabilem Patrem capiunt, per parabolas et aenigmata inenarrabile ⁴fecisse mysterium; ⁵uti non quemadmodum habet ipsa veritas, sed in hypocrisi, et quemadmodum capiebat unusquisque, Dominum et apostolos edidisse magisterium.

2. Hoc autem non est sanantium nec vivificantium; sed magis gravantium et augmentum ignorantiam ipsorum; et multo ⁶verior his lex ⁷invenietur, maledictum dicens omnem, qui in errorem mittat caecum in via. Qui enim ad inventionem missi erant errantium apostoli et ad visionem eorum, qui non videbant, et ad medicinam languentium, utique non secundum praesentem opinionem colloquebantur eis, sed secundum veritatis manifestationem. Nec enim quilibet homines recte facient, si caecos iamiamque per praecipitium ferri incipientes adhortentur insistere illi periculosissimae viae, quasi vere rectae, et quasi bene perventuri sint. Quis autem medicus volens curare aegrotum ⁸faciat secundum concupiscentias ⁹aegrotantium, et non secundum quod aptum est medicinae? Quoniam autem Dominus medicus venit eorum qui ¹⁰male habent, ipse testificatur, dicens: *Non est opus* ¹¹*sanis medicus, sed male habentibus.* *Luc.V.31.32.* *Non veni vocare iustos, sed peccatores* ¹²*ad poenitentiam.* Quomodo ergo qui male habent confirmabuntur? et quomodo peccatores poenitentiam agent? Utrum perseverantes in eisdem ipsis; an e contrario magnam commutationem et transgressionem prioris conversationis accipientes, per quam et acgritudinem non medicam, et multa

Deuter.
XXVII.18.

1. *esset*] GRAB. dicit, *esset* omitti in ERASM. et GALL. Sed exstat *esset* in edit. princ. 1526, deest vero iam in edit. 1528 fortasse sola culpa typographi; indeque factum est, ut in sequentibus editt. male omitteretur.

2. *suspiciones*] Graece ὑπολήψεις. Pro opinionibus dixit Int.

3. *languorem ipsorum*] ERASM. GALL. FEUARD. languores. In Voss. languorem eorum.

4. *fecisse mysterium*] Notum fecisse, uti vult GRAB. Atque MASS. observat, Interpretem sic scribere pro declarasse, explicasse mysterium.

5. *uti* — Dominum et apostolos edidisse]

Graecorum more, uti ait GRAB., posuit Int. pro: adeo ut — Dominus et apostoli ediderint.

6. *verior*] MERC. I. maior.

7. *invenietur*] ERASM. GALL. et FEUARD. *invenitur*.

8. *faciat*] Sic ARUND. MERC. II. et (quem addo) Voss. MASS. cum suis, ut puto, Codicibus. Reliqui vero *faciet*.

9. *aegrotantium*] Editt. cum ARUND. et MERC. II. *aegrotantis*.

10. *male habent*] ERASM. GALL. et FEUARD. *male se habent*.

11. *sanis*] In ARUND. *valentibus*.

12. *ad poenitentiam*] In CLAROM. Voss. et MERC. I. pro *ad legitur in*.

peccata sibimetipsis importaverunt? Ignorantia autem mater horum omnium per agnitionem ¹evacuatur. Agnitionem ²ergo faciebat [†]Mass. 180. Dominus suis discipulis, per quam et curabat laborantes, et peccatores ³a peccando coërcebat. Non igitur iam secundum pristinam opinionem loquebatur eis, neque secundum ⁴suspicionem interrogantium respondebat eis; sed secundum doctrinam salutarem et sine hypocrisi et sine personae ⁵acceptatione.

3. Quod etiam ex Domini sermonibus ostenditur; qui quidem his, qui erant ex circumcisione, ostendebat Filium Dei, eum, qui per prophetas praedicatus fuerat, Christum; hoc est, semetipsum manifestabat, qui libertatem hominibus restauraverit et attribuerit ⁶incorruptelae hereditatem. Gentes autem iterum docebant apostoli, ut relinquerent vana ligna et lapides, quae suspicabantur esse Deos, et verum colerent Deum, qui constituisset et fecisset omne humanum genus, et per conditionem suam aleret et auget, et ⁷constabiliret et eis esse praestaret; et ut exspectarent filium eius Iesum Christum, qui redemit nos de apostasia sanguine suo, ad hoc ut essemus et nos populus sanctificatus, de caelis descendurum in virtute Patris, qui et iudicium omnium facturum est, et ea quae a Deo sunt bona donaturus his, qui servaverint praecepta eius. Hic in novissimis temporibus apparens, lapis summus angularis, in unum collegit, et univit eos qui longe et eos qui prope, hoc est, circumcisionem et ⁸praeputium, ⁹dilatans Iaphet, ¹⁰et constituens eum ¹¹in domo Sem.

Genes. IX.
27.

Cap. VI.

C A P. VI.

*Grab. 208.

1. *Neque igitur Dominus, neque Spiritus sanctus, neque apostoli eum, qui non esset Deus, definitive et absolute Deum nominassent aliquando, nisi esset ¹²vere Deus; neque Dominum ap-

1. *evacuatur*] Ita GRAB. restituit ex Voss. pro *vacuatur*.

2. *ergo*] Sic GRAB. reposuit auctoritate ARUND. VOSS. et MERC. I.

3. *a peccando*] Sic FEUARD in marg. CLAROM. VOSS. et MASS. Ceteri *a peccato*.

4. *suspicionem*] FEUARD. in marg. et Voss. *opinionem*.

5. *personae acceptatione*] Vocem personae addidit FEUARD., qui expunxit *acceptatione*, quod legitur in ERASM. GALL. et CLAROM. Sed VOSS. consentit FEUARDENTIO quoad utrumque, et MERC. II. quoad *acceptatione*.

6. *incorruptelae*] CLAROM. ARUND. MERC. II. et (quem addo) Voss. *incorrupte*.

7. *constabiliret et eis esse*] ERASM.

GALL. ARUND. et MERC. II. *constabiliter eis esse*.

8. *praeputium*] In CLAROM. et Voss. *praeputationem*.

9. *dilatans Iaphet*] FEUARD. observat, Irenaeum alludere ad ea verba, quibus Noë Iapheto primogenito benedicens ait: *dilatet Deus Iaphet et habitet in tabernaculis Sem, sitque Canaan servus eius*. Irenaeus haec refert ad vocationem paganorum.

10. *et constituens*] Et MASS. inserit, haud dicens, unde sumserit voculam. Equidem legi et in Cod. Voss.

11. *in domo*] ARUND. *in domum*.

12. *vere Deus*] Sic FEUARD. in marg. CLAROM. VOSS. GRAB. et MASS. melius. quam *verus Deus*, quod legitur in reliquis.

pellissent aliquem ex sua persona, nisi qui dominatur omnium, Deum Patrem et Filium eius, qui dominium accepit a Patre suo omnis conditionis, quemadmodum habet illud: *Dixit Dominus Domino meo: ¹Sede a dextris meis, quoadusque ponam inimicos tuos ²suppedaneum pedum tuorum.* Patrem enim Filio collocutum ostendit, ³qui dedit ei hereditatem gentium et subiecit ei omnes inimicos. Vere igitur quum Pater sit Dominus et Filius vere sit Dominus, merito Spiritus sanctus Domini appellatione ⁴signavit eos. Et iterum in eversione Sodomitarum Scriptura ait: *Et pluit Dominus super Sodomam et Gomorram ignem et sulfur a Domino de caelo.* Filium enim hic significat, qui et Abrahae collocutus sit, a Patre accepisse ⁵potestatem iudicandi Sodomitas propter ⁶iniquitatem eorum. Similiter habet illud: *Sedes tua, Deus, in aeternum; virga directionis, virga regni tui. Dilexisti iustitiam et odisti iniquitatem, propterea unxit te Deus, Deus tuus.* Utrosque enim Dei appellatione ⁷signavit Spiritus, et eum, qui ungitur, Filium, et eum, qui ungit, id est, Patrem. Et iterum: *Deus stetit in synagoga Deorum, in medio autem Deos discernit.* De Patre et Filio et de his, qui adoptionem perceperunt, dicit; hi autem sunt ecclesia. Haec enim est synagoga Dei, quam Deus, hoc est, Filius ipse per semetipsum collegit. De quo iterum dicit: *Deus Deorum Dominus locutus est et vocavit terram.* Quis Deus? de quo dixit: *Deus manifeste veniet, Deus noster, et ⁸non silebit:* hoc est, Filius, qui secundum manifestationem hominibus advenit, qui dicit: *Palam apparui his, qui me non quaerunt.* Quorum autem Deorum? quibus dicit: *Ego dixi, Dii estis, et filii ⁹Altissimi omnes: ¹⁰his scilicet, qui adoptionis gratiam adepti sunt, per quam clamamus: Abba Pater.*

Psal. CIX. 1.

Genes. XIX. 24.

Psal. XLIV. 7 seq.

Psal. LXXXI. 1.

Psal. XLIX. 1. Ibid. 3.

Esa. LXV. 1.

Psal. LXXXI. 6.

Rom. VIII. 15.

2. Nemo igitur alius, quemadmodum ¹¹praedixi, Deus nominatur aut Dominus appellatur, nisi qui est ¹²omnium Deus et Dominus, qui et Moysi dixit: *Ego sum, qui sum. Et sic dices filiis Israel: Qui est, misit me ad vos: et huius Filius Iesus Christus*

1. *Sede a dextris meis quoadusque]* CLAROM. et (quem addo) VOSS. *sede ad dexteram meam quousque.*

2. *suppedaneum]* Ita CLAROM. ARUND. VOSS. GRAB. et MASS. In reliquis scabellum; ita et supra lib. II, 28, 7, et infra III, 11 et 12.

3. *qui dedit]* Sic MASS., in ceteris edit. et Codd. ARUND. et MERC. II. qui et dedit. In VOSS. abest et.

4. *signavit eos]* In VOSS. significavit eos.

5. *potestatem iudicandi]* Optimam hanc lectionem hausit e Cod. VOSS. Editiones

omnes habent potestatem ad iudicandum. Cod. CLAROM. potestatem adiudicandi.

6. *iniquitatem]* ARUND. iniquitates. 7. *signavit]* Sic CLAROM. VOSS. et MASS. In aliis significavit.

8. *non silebit]* CLAROM. non silebitur. 9. *Altissimi]* VOSS. excelsi.

10. *his scilicet]* GRABUS his pro hi e MSS. ARUND. et VOSS. restituit, ut respondeat quibus. Emendationi favet CLAROM.

11. *praedixi]* VOSS. praedixit.

12. *omnium Deus]* Vide GRABUM et MASS. ad hunc l. in Appar. nostro.

Dominus noster, qui filios Dei facit credentes in nomen suum. Et

*Grab. 209. iterum, loquente Filio *ad Moysen: ¹*Descendi, inquit, eripere populum hunc.* ²Ipse est enim qui descendit, et ascendit propter

³salutem hominum. Per Filium itaque, qui est in Patre et ⁴habet in se Patrem, ⁵is qui est, manifestatus est Deus; Patre testimonium

†Mass. 181. ⁶perhibente Filio †et Filio annuntiante Patrem. Quemadmodum et

Esa. XLIII. Esaias ait: *Et ego, inquit, testis, dicit Dominus Deus, et puer quem*

^{10.} *elegi, uti cognoscatis et credatis et intelligatis, quoniam ego sum.*

3. Quum autem eos, qui non sunt Dii, nominat, non in totum, quemadmodum praedixi, Scriptura ostendit illos Deos; sed cum aliquo additamento et significatione, per quam ostenduntur non esse

Psal. XCV. 5. Dii. Quemadmodum apud David: *Dii gentium, idola daemoniorum.*

Psal. LXXX. Et *Deos alienos non sectabimini.* Ex eo enim quod dicit, *Dii gentium;* (gentes autem ⁷verum Deum nesciunt) et *alienos Deos* nominans eos, ⁸abstulit quod sint Dii. A sua autem persona quod est, dicit de ipsis: Sunt enim *idola, inquit, daemoniorum.* Et Esaias:

Esa. XLIV. 9. *Confundantur omnes qui ⁹blasphemant Deum et sculpunt inutilia;* ¹⁰*et ego testis, dicit Dominus.* Abstulit quod sint Dii; solo autem utitur nomine, ad hoc ut sciamus de quo dicit. Hoc autem ipsum

Ierem. X. 11. et Ieremias: *Dii, inquit, qui non fecerunt caelum et terram, ¹¹pereant de terra, quae est sub caelo.* Ex eo enim, quod perditionem eorum adiecit, ostendit non esse eos Deos. Et Helias autem convocato universo Israël in Carmelum montem, volens eos ab idolo-

latría avertere, ait eis: *Quousque claudicabitis vos in ambabus suffraginibus?* ¹²*Si unus est Dominus Deus, venite post eum.* *Et

3. Reg. XVIII. 21.

1. *Descendi — eripere*] Voss. *descende — eripe.*

2. *Ipse est enim*] In Cod. Voss. absunt duae voces *est enim*, in CLAROM. tantummodo posterior.

3. *salutem hominum*] MERC. I. et OTTOB. *salutem omnium.*

4. *habet in se*] Voss. *habet ipse.*

5. *is qui est, manifestatus est Deus*] Sic GRAB. et MASS. cum Codd. CLAROM. Voss. et FEUARD. in marg., quibuscum convenit ARUND., nisi quod in hoc absunt duae ultimae voces *est Deus*. In ceteris his quibus manifestatus est.

6. *perhibente*] Sic GRAB. primus et MASS. cum Codd. omnibus. Sed in reliquis *praeibente.*

7. *verum Deum*] Ita primus FEUARD., quocum consentit Voss. Sed ERASM. et GALL. vitiose verbum Domini.

8. *abstulit quod sint Dii*] Hanc lectionem ex ERASM. GALL. ARUND. et MERC. restituerant GRAB. et MASS., postquam

FEUARD. et VET. Cod., quocum convenit Voss., mutaverat *abstulit qui non sunt Dii*. Mox enim eadem phrasis repetitur, et paullo inferius his verbis exponitur: *ostendit non esse Deos.*

9. *blasphemant*] Ex Esaiæ verbis patet legendum esse *plasmant*.

10. *et ego testis, dicit Dominus*] Haec posteriora verba non leguntur in max cit. Esaiæ capite, neque in LXX neque in Vulgata. Quare suspicor, ex priori Esaiæ loco, quem paullo ante refert Irenaeus, huc scribarum oscitantia translata fuisse. MASS.

11. *Pereant de terra cett.*] Paullo aliter sacer textus Ierem. X, 11 *ἀπολέσθωσαν ἐκ τῆς γῆς καὶ ὑποκάτωθεν τοῦ οὐρανοῦ τοῦτου*, quae vulgaris interpret ita reddidit: *pereant de terra et de his, quae sub caelo sunt.* MASS.

12. *si unus*] In CLAROM. abest si [quod abest etiam in Voss.]. Unde venit mihi in mentem, Irenaei interpretem in graeco

iterum super holocaustum sic ait idolorum sacerdotibus: *Vos invocabitis in nomine Deorum vestrorum, et ego invocabo in nomine Domini Dei mei; et Deus qui exaudiet ¹hodie, ipse est Deus.* In eo enim quod haec dicebat propheta, qui quidem apud ipsos putabantur Dii, arguit Deos non esse. Convertit autem eos ad eum Deum, qui et credebatur ab eo, et qui vere erat Deus, quem et invocans clamabat: *Domine Deus Abraham, Deus Isaac et Deus Iacob, exaudi ²me hodie; et intelligat omnis populus hic, quoniam tu es Deus Israël.*

4. Et ego igitur invoco te, Domine Deus Abraham et Deus Isaac et Deus Iacob ²et Israël, qui es Pater Domini nostri Iesu Christi, Deus qui per multitudinem misericordiae tuae ³bene sensisti in nobis, ut te cognoscamus; qui fecisti caelum et terram, ⁴qui dominaris omnium, qui es solus et verus Deus, super quem alius Deus non est: ⁵per Dominum nostrum Iesum Christum ⁶dominationem quoque dona Spiritus sancti: da omni legenti haec scripturam ⁷agnoscere te, quia solus Deus es, et confirmari in te, et absistere ab omni haeretica, et quae est sine Deo, et impia sententia.

5. Et apostolus autem ⁸Paulus, dicens: ⁹*Si enim his qui non erant Dii servistis, nunc cognoscentes Deum, immo cogniti a Deo; separavit eos; qui non erant, ab eo qui est Deus.* Et iterum de Antichristo dicens: *Qui adversatur et extollit se, inquit, ¹⁰super*

pro ei male legisse εἷς et scripsisse: unus est Dominus cett., alium vero quem-piam e sacris codicibus addidisse particulam si. MASS.

1. hodie] Pro hac voce in Scriptura s. legitur ἐν πυρὶ, in igne.

2. et Israël, qui es] Sic MASS. cum omnibus Codd., qui tantummodo habent est pro es. Sed in reliquis editt. qui est et Israël.

3. bene sensisti] Sic verbum εὖδοξεῖν reddere amat Int.

4. qui dominaris omnium] Qui addidit FEUARD. ex Cod. VET. expuncta conjunctione et. Emendationi favet MS. Voss.

5. per Dominum] ARUND. propter Dominum.

6. dominationem quoque dona] Ita ex CLAROM. reposui. Consentiant OTTOB. ARUND. VOSS. MERC. II. et VELUS FEUARD. Cod. quoad dominationem; sed loco imperativi dona ARUND. habet donans; Vetus FEUARD. Cod. et Voss. donas; MERC. I. donans cum signo abbreviationis quasi dominans. ERASM. GALL. et FEUARD. vitiosissime dominatione quoque dominaris. GRABIUS, qui excudi fecit domina-

tionem quoque donans, pro dominationem legendum censet donationem; sed frustra. Particula relativa quoque, quae respicit dominans [dominaris?], quod praecessit, demonstrat legendum esse dominationem. Et in ea, quam sequor, lectione praeclarus est sensus: Qui dominaris omnium, dominationem quoque dona Spiritus sancti i. e. fac ut per Christum dominetur etiam in cordibus nostris Spiritus s. MASS.

7. agnoscere te] Sic CLAROM. VOSS. (in quo abest te) et MASS. Reliqui cognoscere te.

8. Paulus] Abest hoc nomen in Voss.

9. Si enim his] Pro si legendum con-
ciliunt editores sed e textu apostolico.

10. super omne] Theophylactus hanc Irenaei sequitur interpretationem, illud ἐπὶ πάντα referens ad daemones et omnes homines, qui pro diis habitati sunt: σέβασμα vero ad simulacra, lucos aut sana idolorum. FEUARD. Ceterum Irenaeus pro ἐπὶ πάντα legisse videtur ἐπὶ πάν τὸ, nisi Interpres vel scriba textum Irenaei mutaverit, Italicae et vulgatae Bibliorum versioni cum accommo-

omne quod dicitur Deus, vel quod colitur; eos qui ab ignorantibus Deum Dii dicuntur, significat, id est idola. Etenim Pater omnium Deus dicitur, et est: et non super hunc extolletur Antichristus; sed super eos qui dicuntur quidem, non sunt autem Dii.

1. Cor. VIII. Quoniam autem hoc verum est, ipse Paulus ait: *Scimus autem, quoniam nihil est idolum et quoniam nemo Deus, nisi unus. Etenim*

* *Grab. 210. si sunt qui dicuntur Dii sive in caelo, sive in terra; nobis unus Deus, Pater, ex quo omnia, et ¹ nos in illum; et unus Dominus Iesus Christus, per quem omnia et nos per ipsum.* ² Distinxit enim et separavit eos, qui dicuntur quidem, non sunt autem Dii, ab uno Deo Patre, ex quo omnia; et unum Dominum Iesum Christum ex sua persona firmissime confessus est. Quod autem, *sive in caelo, sive in terra; non quemadmodum exponunt hi, dicere eum mundi ³ fabricatores; sed simile est ei quod ⁴ a Moyse dictum est: Non facies tibi omnem similitudinem ⁵ in Deum, quaecunque in caelo sursum, et quaecunque in terra deorsum, et quaecunque in aquis ⁶ sub terra.* Quae autem in caelo sunt, quae sint, ipse exponit:

Ibid. IV. 19. Ne quando, inquit, respiciens in caelum et videns solem et lunam et stellas et omne ornamentum caeli, errans adores ea et servias

Eccl. VII. 1. eis. Et ⁷ ipse autem Moyses homo Dei existens, ⁸ Deus quidem datus est ante Pharaonem: non autem vere Dominus appellatur,

Hebr. II. 15. nec Deus vocatur a prophetis, sed fidelis Moyses famulus et servus Dei, dicitur a Spiritu; quod ⁹ et erat.

Cap. VII.

C A P. VII.

† *Mass. 182.* 1. † Quod autem dicunt, aperte Paulum in secunda ad Corinthios dixisse: *In quibus Deus saeculi huius excaecavit mentes infidelium;* et alterum quidem Deum esse saeculi huius dicunt, ¹⁰ alterum vero, qui sit super omnem principatum et initium et potestatem: non ¹¹ sumus nos in caussa, si hi, qui quae super Deum sunt mysteria scire se dicunt, ne quidem legere Paulum sciunt. ¹² Si

1. *nos in illum*] Ita CLAROM. VOSS. GRAB. MASS. ex textu apostolico. Reliqui *nos in illo*.

2. *distinxit enim*] Sic primus GRAB. e Cod. VOSS. Sed ERASM. GALL. et FEUARD. *perperam dixit*.

3. *fabricatores*] Sic solus MASS. e Codd. CLAROM. ARUND. et MERC. I. Ceteri *fabricatorem*.

4. *a Moyse*] FEUARD. in marg. et (quem addo) VOSS. *ad Moysen*. Consentit CLAROM. nisi quod librarius scripserit *a pro ad*.

5. *in Deum*] Haec non agnoscit textus Scripturae sacrae.

6. *sub terra*] Particulam *vel*, quae in edit. legitur ante *sub*, expunxit MASS. auctoritate Cod. CLAROM., quia non legitur in Scriptura sacra.

7. *ipse autem*] In ARUND. *abest autem*.

8. *Deus quidem*] *Quidem* pro *inquit* emendavit FEUARD. consentiente VOSS.

9. *et erat*] *Et* abest in VOSS. et CLAR.

10. *alterum vero*] *Vero* abest in VOSS.

11. *sumus nos*] *Nos* addidit FEUARD. consentiente VOSS.

12. *Si enim quis*] *Quis* ex VOSS. recte restituit GRAB. pro *qui*, uti legitur in ERASM. GALL. et CLAROM. aut *quae*, uti habet FEUARD.

nam quis secundum Pauli consuetudinem, quemadmodum ex multis et alibi ostendimus, hyperbatis eum utentem, sic legerit: *in quibus Deus*; deinde subdistinguens et modicum diastematis faciens, simul et in unum reliqua legerit, *saeculi huius excaecavit mentes infidelium*, inveniet verum; ut sit quod dicitur: *Deus excaecavit mentes infidelium huius saeculi*. Et hoc per subdistinctionem ostenditur. Non enim Deum huius saeculi dicit Paulus, quasi super illum alterum aliquem sciens; sed Deum quidem Deum confessus est: infideles autem saeculi huius dicit, quoniam venturum ¹incorruptelae non hereditabunt saeculum. Quemadmodum autem Deus ²excaecavit mentes infidelium, ex ipso Paulo ³ostendemus, ⁴proficiente nobis sermone, ut non nunc in multum avocemus mentem nostram a proposito.

2. Quoniam autem hyperbatis frequenter utitur apostolus, propter velocitatem sermonum suorum, et propter impetum qui in ipso est Spiritus, ex multis quidem aliis est ⁵invenire. ⁶Sed et in ea quae est ad Galatas, sic ait: *Quid ergo ⁷lex factorum?* *Posita est, usque quo veniat semen, cui promissum est, disposita per angelos in manu mediatoris.* Ordinatio enim sic est: *Quid ergo lex factorum?* ⁸*Disposita per angelos in manu mediatoris posita est, usquedum veniat semen, ⁹cui promissum est: ut sit homo interrogans, et spiritus respondens.* Et iterum in secunda ad Thessalonicenses * de Antichristo ¹⁰dicens, ait: *Et tunc revelabitur ¹¹iniquus, quem Dominus Iesus Christus interficiet spiritu oris sui, et destruet praesentia adventus sui illum, cuius est adventus secundum operationem Satanae, in omni virtute et signis et portentis*

1. *incorruptelae*] Sic FEUARD. e VET. Cod., quocum consentiunt ARUND. MERC. II. et VOSS. At ERASM. GALL. perperam habent *incorruptibile*.

2. *excaecavit*] Ita CLAROM. VOSS. GRAB. et MASS. Sed ERASM. GALL. FEUARD. minus bene *excaecat*.

3. *ostendemus*] Sic FEUARD. scripsit e Cod. VET., cuius emendationem confirmant ARUND. VOSS. et MERC. II.

4. *proficiente nobis sermone*] Graece: *προϊόντος ἡμῖν τοῦ λόγου*.

5. *invenire*] In VOSS. adinvenire; in CLAROM. et invenire.

6. *Sed et*] Et addidit FEUARD. Consentiant ARUND. VOSS. et MERC. II.

7. *lex factorum*] Irenaeus hic et infra V, 21, 1 procul dubio legit: *τὸν ὁ νόμος τῶν πράξεων; προσετέθη ἄχρις οὗ*, quae lectio in nullo Codicum graecorum hodie reperitur. Inter-voces

ὁ νόμος et προσετέθη sacer textus habet: *τῶν παραβάσεων χάριν*. Qua de caussa GRABUS coniecit, Interpretem Italicam versionem potius, quam graecum Irenaei textum secutum esse. Atque MASSUETUS memorat, Codicem San-Germanensem N. T. in textu graeco lectionem *τῶν παραβάσεων χάριν*, in latino vero textu *factorum gratia* fortasse ex vetere Italica offerre.

8. *Disposita*] Sic emendavit FEUARD. auctoritate Cod. VET., quocum consentit VOSS., pro dispositum.

9. *cui promissum est*] Ita pro *repro-missum est* scripsit auctoritate Cod. CLAROM. MASSUETUS. Huic emendationi favet etiam Cod. VOSS., uti reperi.

10. *dicens*] ARUND. et GRAB. docens.

11. *iniquus*] Vocem ille ante *iniquus* auctoritate Codd. delevit GRAB., quia non legitur in sacra Scriptura.

* Grab. 211.
2. Thess. II. 8.

mendacii. Etenim in his ordinatio dictorum sic est: *Et tunc revelabitur iniquus, cuius est adventus secundum operationem Satanae, in omni virtute et signis et portentis mendacii, quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui et destruet praesentia adventus sui.* Non enim adventum Domini ¹dicit secundum operationem Satanae fieri, sed adventum iniqui, quem et Antichristum dicimus. Si ergo non attendat aliquis lectioni, et ²intervalla aspirationis manifestet in quo dicitur; erunt non tantum incongruentia, sed et ³blasphema, legens quasi Domini adventus secundum operationem fiat Satanae. ⁴Sicut ergo in talibus oportet per lectionem hyperbaton ostendi, et consequentem apostoli ⁵servari sensum; sic et ibi non Deum saeculi huius legimus, sed Deum, ⁶quem vere Deum dicimus; incredulos autem et excaecatos saeculi huius audiemus, quoniam venturum vitae non hereditabunt sacculum.

Cap. VIII.

C A P. VIII.

1. Soluta igitur et hac illorum calumnia, manifeste ostensum est, quoniam nunquam ⁷neque prophetae, neque apostoli alium Deum nominaverunt, vel Dominum appellaverunt praeter verum et solum Deum. ⁸Multo magis ipse Dominus, qui et *Caesari quidem quae Caesaris sunt reddi iubet et, quae Dei sunt, Deo*; Caesarem quidem Caesarem nominans, ⁹Deum vero Deum confitens. Similiter et illud quod ait: *Non potestis duobus dominis servire*; ipse interpretatur, dicens: *Non potestis Deo servire et mammonae*; Deum quidem confitens Deum, †mammonam autem nominans hoc ¹⁰quod et est. Non mammonam dominum vocat, dicens: *Non potestis duobus dominis servire*; sed discipulos docet servientes Deo, non subiici

Matth.
XXII. 21.

Matth.
VI. 24.
† Mass. 183.

1. dicit] Hoc verbum, quod ERASM. GALL. et FEUARD. omittunt, habent GRAB. et MASS., omnesque, quibus hi usi sunt, Codices.

2. intervalla — in quo dicitur] Sic CLAROM., cui quoad voces in quo consentiunt Cod. VET. et VOSS., sed ceteri per intervalla — quod dicitur. MASS. Hanc emendationem VOSSIANO MS. omnino confirmatam cognovi. Ceterum observat MASS., ante manifestet subintelligendam esse negationem, quae praecedat, ut sit sensus: et intervalla aspirationis non manifestet, in quo (pro in eo quod) dicitur.

3. blasphema] Sic ERASM. GALL. FEUARD. MASS. et VOSS., sed ARUND. CLAR. MERC. II. et GRAB. blasphemat. Sed blasphemata, ait MASS., magis convenit cum incongruentia, quod praecedat.

4. Sicut ergo] VOSS. sic ergo.

5. servari] Sic pro servare ex CLAROM. MASSUETUS reposuit, quia antecedit ostendi. Emendationem hanc confirmat VOSS. MS.

6. quem vere] In ARUND. et MERC. II. quidem vere; in CLAROM. et (quem addo) VOSS. quidem iure.

7. neque prophetarum] Neque addidit FEUARD. e Cod. VET., quocum consentiunt ARUND. VOSS. et MERC. I.

8. Multo magis ipse Dominus] Pro multo minus ipse Dominus, Graecorum more, qui nonnunquam πολλὸν μᾶλλον, ἀντὶ τοῦ ἡπρονγε vel μῆτι δὴ dicant. MASS. Ceterum hic supple: hoc non fecit vel simile quid.

9. Deum vero Deum confitens] CLAROM. Deum verum confitens.

10. quod et est] Et in VOSS. non legitur.

nammonae neque dominari ab eo. *Qui* ¹enim, inquit, *facit peccatum, servus est peccati*. Quemadmodum igitur servientes peccato, servos peccati vocat, non tamen ipsum peccatum ²Deum appellat: sic et eos qui mammonae serviunt, servos mammonae appellat, ³non Deum appellans mammonam. ⁴Mammonas autem est secundum iudaicam loquelam qua et Samaritae utuntur, *cupidus, et plus quam oportet habere volens*, (⁵secundum autem hebraicam, adiunctive dicitur *Mam*) vel significat *gulosum*, id est qui non possit a gula ⁶continere. Secundum ⁷utraque igitur, quae significantur, non possumus Deo servire et mammonae.

2. Sed et Diabolum quum dixisset fortem, non in totum, sed velut ⁸in comparatione nostra; semetipsum in omnia et vere fortem ostendit ⁹Dominus, dicens: *non aliter aliquem posse diripere vasa fortis, si non prius ipsum* ¹⁰*alliget fortem; et tunc domum eius diripiet*. (Vasa autem eius et domus nos eramus, quum essemus in apostasia: utebatur enim nobis quemadmodum volebat, et spiritus immundus habitabat in nobis.) Non enim ¹¹adversus eum qui

Ioan. VIII.
34.

Matth. XII.
29.

1. enim] Hanc vocem addidit FEUARD. consentiente MS. VOSS.

2. Deum] Sic CLAROM. et (quem addo) VOSS. et MASS. In reliquis *Dominum*, quod non accurate respondet alteri comparationis membro.

3. non Deum] Sic VET. ARUND. VOSS. et MERC. I. Sed in edit. ERASM. et GALL. legimus *Dominum* sine negativa.

4. Mammonas autem est secundum iudaicam loquelam cett.] Idioma syro-chaldaicum intelligit, quo Christi temporibus utebantur Iudaei. Mammona enim, ut observat FEUARDENTIUS, vocem hebraicam proprie non esse, sed syriacam in VI. cap. Matthaei et Quaest. 6 ad Algasium affirmat Hieronymus, idemque significare quod Graecis *πλοῦτος*, quem poetae deum finxerunt. Consentit Tertullian. lib. IV cont. Marcion. cap. 33. Sed Irenaeus *μετωννμικῶς* accepit *Mammonam*, videlicet caussam pro effectu, id est pecunias et opes pro earum desiderio. MASS.

5. secundum autem hebraicam adiunctive dicitur *Mam* vel significat] Sic legitur in ERASM. GALL. FEUARD. MASS. plerisque Codd. Sed CLAROM. VOSS. et GRAB. habent dicitur *Manuel* et significat. Hanc lectionem optimo iure e textu removit MASSUETUS: neque enim lucem affert loco admodum obscuro: „Qui enim, ait MASS., *Mammonas* secundum hebraicam adiunctive dicitur *Manuel* et significet *gulosum*, novus nodus est, quem nec GRAB. nec quisquam alter facile solverit. Malim ergo

verba haec: *secundum hebraicam adiunctive dicitur Mam* parentheses includere; et vel significat *gulosum* ad *Mammonas* referre. Hac enim trahi potest ea vox. Nam si lexico Origeniano fides, quod edidit Martianeus noster Tom. II Operum D. Hieronymi col. 223 *Μαμωνᾶς, πλοῦτος ἢ μᾶμος, δῶρε ἢ πέμματα*, *Mammonas*, divitiarum vel vituperatio, dona vel bellaria seu cupidia. Quemadmodum igitur vocem *Mammonas* a divitiis ad significandum cupidum transtulit Irenaeus: sic pariter a cupidia ad significandum gulosum transferre potuit. Quod vero dicit, eam vocem secundum hebraicam linguam adiunctive dici *Mam*, peritioribus explicandum relinquo. Nusquam enim legisse vel audisse me memini, significationem vocis *Mammona* ad *Mam* ullo modo quadrare. Consultius ergo putem a coniecturis abstinere, quam vanas proponere.“ Ex hoc aliisque locis apparet, Irenaeum linguae hebraicae parum peritum fuisse.

6. continere] *Se.*, quod ante hoc verbum habent ERASM. GALL. FEUARD., expunxit GRAB. auctoritate Codd. VOSS. ARUND. et MERC. II.

7. utraque] Sic FEUARD. in marg. et VOSS. Sed in ceteris *haec*.

8. in comparatione nostra] CLAROM. FEUARD. et VOSS. in comparationem nostram.

9. Dominus] Abest haec vox in VOSS.

10. alliget] Abest hoc verbum in VOSS.

11. adversus — diripiebat] In ARUND.

* *Grab.* 212. se alligabat et domum eius diripiebat, * fortis erat; sed adversus eos, qui in usu eius erant, homines; quoniam abscedere fecerat sententiam eorum a Deo. Quos eripuit Dominus, quemadmodum et Ieremias ait: *Redemit Dominus Iacob, ¹et eripuit eum de manu fortioris eius.* Si igitur non significasset eum, qui alligat et ²diripit eius vasa, hoc autem solum eum fortem dixisset, esset fortis ³invictus. Sed ⁴et adiecit obtinentem; tenet enim qui alligat, tenetur autem qui ⁵alligatus est. Et hoc sine comparatione fecit, ut non comparetur Domino servus apostata existens: non enim tantum hic, sed nec ⁶quidquam ex his quae ⁷constituta sunt et in subiectione sunt, comparabitur Verbo Dei, per quem facta sunt omnia, qui est Dominus noster Iesus Christus.

3. Quoniam enim sive angeli sive archangeli sive throni sive dominationes ab eo, qui super omnes est Deus, et constituta sunt et facta per Verbum eius, Ioannes quidem ⁸sic significavit. Quum enim dixisset de Verbo Dei, quoniam erat in Patre, adiecit: *Omnia per eum facta sunt, et sine eo factum est nihil.* David quoque quum laudationes enumerasset, nominatim universa quaecunque diximus, et caelos et omnes virtutes eorum, adiecit: *Quoniam ipse praecepit, ⁹et creata sunt; ipse dixit, et facta sunt.* ⁹Cui ergo praecepit? *Verbo scilicet, ¹⁰per quod, inquit, caeli firmati sunt, et spiritu ⁶oris eius omnis virtus eorum.* Quoniam autem ipse omnia fecit libere et quemadmodum voluit, ait iterum David: *Deus autem noster in caelis sursum ¹¹et in terra, omnia quaecunque voluit, fecit.* Altera autem sunt, quae constituta sunt, ab eo qui constituit, et quae facta sunt, ab eo qui fecit. Ipse enim infectus et sine initio et sine fine et nullius indigens, ipse sibi sufficiens et adhuc reliquis omnibus, ut sint, hoc ipsum praestans; quae vero ab eo sunt facta, initium sumserunt. Quaecunque autem initium sumserunt, et dissolutionem possunt percipere et subiecta sunt et indigent eius, qui se fecit; necesse est ¹²omnimodo, ut differens vocabulum habeant

legitur: adversus eos qui se alligabant et domum eius diripiebant. Et MERC. II. habent eos, sed vitiose quidem.

1. et eripuit — fortioris eius] Sic FEUARD. VOSS. GRAB. MASS. Sed in ceteris perperam eripuit eum de manu Pharaonis eius.

2. diripit] VOSS. deripuit.

3. invictus] ARUND. invinctus.

4. et adiecit] ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II. obiecit.

5. alligatus est] Sic FEUARD. in marg. VOSS. et MASS. In ceteris alligatur.

6. nec quidquam] Delevit FEUARD. quidem; consentit VOSS.

7. constituta sunt] Sunt, quod etiam in VOSS. comparet, addidit FEUARD.

8. sic significavit] Sic non exstat in VOSS.

9. Cui ergo praecepit? Verbo] Vide MASS. Dissert. III, Art. V, § 39 in Appar. nostro. VOSS. Cui enim praecepit?

10. per quod] ARUND. VOSS. et MERC. II. et per quod.

11. et in terra] In adiecit FEUARD. Emendationi favent omnes Codd.

12. omnimodo] ERASM. GALL. et FEUARD. omnino.

apud eos etiam, qui vel modicum sensum in discernendo ¹ talia habent: ita ut is quidem, qui omnia fecerit, ² cum Verbo suo iuste dicatur Deus et Dominus solus; quae autem facta sunt, non iam eiusdem vocabuli participabilia esse, neque iuste id vocabulum sumere debere, quod est creatoris.

C A P. IX.

Cap. IX.

1. Ostenso hoc igitur plane, (et adhuc ³ ostendetur manifestius) neminem alterum Dominum vel Deum, neque prophetas, neque apostolos, neque Dominum Christum confessum esse ex sua persona, sed praecipue Deum et Dominum; prophetis quidem et apostolis Patrem et Filium confitentibus; alterum autem neminem, neque Deum nominantibus, neque Dominum confitentibus; et ipso Domino Patrem tantum Deum et Dominum eum, qui † solus est Deus ⁴ et dominator † *Mass. 184.* omnium, tradente discipulis; sequi nos oportet, si quidem illorum sumus discipuli, testimonia illorum ita se habentia. Matthaeus enim apostolus, unum et eundem sciens Deum, qui promissionem fecerit Abrahae, facturum se semen eius quasi stellas caeli, qui per Filium suum Christum Iesum a lapidum cultura in suam nos agnitionem *Gen. XX. 5.* vocaverit; uti fieret ⁵ *qui non populus, populus; et non dilecta, dilecta;* ait Ioannem praeparantem Christo viam, his qui in carnali *Rom. IX. 25.* quidem cognatione gloriabantur, varium autem et omni malitia completum sensum habebant, eam poenitentiam, quae a malitia revocaret, annuntiantem dixisse: *Progenies viperarum, quis vobis monstravit fugere ab ira ventura? Facite ergo* ⁶ *fructum dignum poenitentiae.* **Et nolite dicere in vobis ipsis: Patrem habemus** *Matth. III. 7.* *Abraham: dico enim vobis, quoniam potens est Deus ex lapidibus istis suscitare filios Abrahae.* Poenitentiam igitur eis eam, quae esset a malitia, praeconebat; sed non alterum Deum ⁷ annuntiabat, praeter eum qui fecisset promissionem Abrahae, ille praecursor Christi; de quo iterum ait Matthaeus, similiter autem et Lucas: *Matth. III. 3.* ⁸ *Hic enim est, qui dictus est a Domino per prophetam: Vox cla-* *Luc. III. 4* *seqq.*

1. talia habent] In ERASM. GALL. FEUARD. ARUND. et MERC. II. habeant.

2. cum Verbo suo] ARUND. omittit cum.

3. ostendetur] Sic FEUARD. primus pro ostendatur.

4. et dominator] CLAROM. et dominatur.

5. qui non populus populus] Sic CLAROM. et MASS. iuxta apostolum Rom. IX, 25 et Oseam II, 23. Reliqui inverso ordine: populus qui non populus. Emendationi MASSUETIANAE consentit Cod. Voss.

6. fructum dignum poenitentiae] Sic scribo cum omnibus edit. plerisque Codd.

Nam quod FEUARD. legit in Cod. VET. et equidem in Voss. *fructum dignae poenitentiae*, id sphalmate librariorum scriptum esse censeo. Quae quidem duorum Codicum lectio adversatur tum textui graeco N.T. tum versioni Italicae (cfr. BLANCHINI Evangeliarium quadruplex latinae versionis antiquae seu veteris Italicae Pars I, p. XIV. XV.), quacum convenire solet Irenaeus latinus, neque sensu commendatur satis apto.

7. annuntiabat] ARUND. pronuntiabat.

8. Hic enim est] Enim addidit FEUARD.

mantis in deserto, Parate ¹*viam Domini, rectas facite semitas* ²*Dei nostri. Omnis vallis* ³*implebitur, et omnis mons et collis humiliabitur, et erunt tortuosa* ⁴*in directa, et aspera in vias planas: et videbit omnis caro* ⁵*salutare Dei. Unus igitur et idem Deus est, Pater Domini nostri, qui et praecursorem per prophetas missurum se promisit; et salutare suum, id est Verbum suum,* ⁶*visibile effecit omni fieri carni, incarnatum et ipsum, ut in omnibus manifestus fieret rex eorum. Etenim ea, quae iudicantur, oportebat videre iudicem et scire hunc, a quo iudicantur, oportebat videre iudicem et scire hunc, a quo iudicantur; et ea, quae gloriam consequuntur, oportebat scire eum, qui munus gloriae eis donat.*

Matth. I. 20. 2. Iterum autem de angelo dicens Matthaeus, ait: Angelus
et II. 13. Domini apparuit Ioseph in somnis. Cuius Domini, ipse interpre-
tb. II. 15. tatur: Uti adimpleatur quod dictum est a Domino per prophetam:
Ib. I. 23 Ex Aegypto vocavi filium meum. Ecce virgo ⁷*in utero accipiet,*
et pariet filium, ⁸*et vocabunt nomen eius Emmanuel, quod est in-*
terpretatum, Nobiscum Deus. De hoc, qui est ex virgine Emma-
Psalm. CXXXI. nuel, dixit David: Non avertas faciem Christi tui. Iuravit Domi-
10. 11. nus David veritatem, et non ⁹*spernet eum, de fructu ventris tui*
Psalm. LXXV. ponam super sedem tuam. Et iterum: Notus in Iudaea Deus et
2. factus est in pace locus eius, et habitaculum eius in Sion. Unus
igitur et idem Deus, qui a prophetis praedicatus est, et ¹⁰*ab evan-*

1. *viam Domini]* Ita FEUARD. in marg. CLAROM. ARUND. VOSS. GRAB. et MASS. cum sacro Matthaei et Lucae textu. In reliquis *viam Domino.*

2. *Dei nostri]* CLAROM. et (quem addo) VOSS. Domini nostri.

3. *implebitur]* CLAROM. adimplebitur.

4. *in directa]* CLAROM. et (quem iterum addo) VOSS. in directum.

5. *salutare Dei]* GRABUS expunxit auctoritate Codd. ARUND. et VOSS. vocem nostri, quam post Dei habent ERASM. GALL. et FEUARD. Consentit emendatori Cod. CLAROM.

6. *visibile effecit]* Cod. VOSS. visibile et effecit.

7. *in utero accipiet]* Sic e Patribus antiquis non pauci legerunt iuxta graecum LXX *ἐν γαστρὶ λήψεται*, ut Cyprianus lib. I. adv. Iud. n. IX Ambros. Praef. in Psalm. 35 etc., alii vero in utero concipiet, ut Leo M. Serm. 3 in Nativit. et antiqua versio Italica evangelii Matthaei. In vulgatis vero N. T. Codd. habetur *ἐν γαστρὶ ἔξει*, in utero habebit; quamvis in MSS. quibusdam Codd. graecis etiam nunc extet *λήψεται*. MASS.

8. *et vocabunt]* Ita legunt cum N. T.

Codd. Origenes; Chrysostomus, Theophylactus et alii. In MSS. quibusdam, uti MASS. observat, (fortasse Codd. CLAROM. et OTTOB.) cum LXX legitur *vocabis*. Italica versio non, uti MASS. dicit, habet *vocabit*, sed *vocabunt*. Cyprianus loco a MASS. in nota antecedente cit. *vocabitis*. De vera lectione dubitare non licet ex verbis Hieronymi in Isaiae cap. VII, a MASSUETO allegatis: *In multis testimoniis, quae evangelistae vel apostoli de libris veteribus assumerunt, curiosius attendendum est, non eos verborum ordinem seculos esse, sed sensum. Unde et in praesenti loco pro concipiet in utero Matthaeus posuit in utero habebit; et pro vocabis — vocabunt.*

9. *spernet]* Ita Cod. CLAROM. et MASS. Editt. ceterae omnes *dispernet*. Codd. VET. et VOSS. *frustrabitur*.

10. *ab evangelio]* Ita legitur in Codd. VET. VOSS. (quem addo) CLAROM. et MASS. In reliquis *ab angelo*. Hanc nostram lectionem veram esse probant ea, quae leguntur cap. seq. § 6: sic quidem unus et idem Deus et Pater est; qui a prophetis quidem annuntiatus, ab evangelio vero traditus cett.

gelio annuntiatus, et huius Filius qui ex fructu ventris David, id est, ex David virgine, et Emmanuel: cuius et stellam ¹Balaam quidem sic prophetavit: *Orietur stella ex Iacob, et surget dux in Israel.* Num. XXIV. †Matthaeus autem magos ab Oriente venientes ait dixisse: ^{15.} *Vidimus enim stellam eius in Oriente, et venimus adorare eum:* † Cap. X. Matth. II. 2. deductosque a stella in domum Iacob ad Emmanuel, per ea quae obtulerunt munera ostendisse, ²quis erat qui adorabatur; ³myrrham quidem, quod ipse erat, qui pro mortali humano genere moreretur et sepeliretur; aurum vero, quoniam rex, *cuius regni finis non est;* Luc. I. 33. tus vero, quoniam Deus, qui et *notus in Iudaea factus est,* et manifestus eis, qui non quaerebant eum. ^{2.}

3. Adhuc ait in baptismo Matthaeus: ⁴*Aperti sunt ei caeli,* Math. III. 16. *et vidit Spiritum Dei, quasi columbam venientem super eum. Et ecce vox de caelo, dicens: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi ⁵bene complacui.* Non enim Christus tunc descendit in Iesum; neque alius quidem Christus, alius vero Iesus; sed Verbum Dei, qui est Salvator omnium, et dominator caeli et terrae, qui est Iesus, (quemadmodum ante ostendimus*) qui et assumpsit carnem et unctus * Huius lib. cap. VI. est a Patre Spiritu, Iesus Christus factus est; ⁶sicut et Esaias ait: *Exiet virga de radice Iesse, et flos de radice eius ascendet, et requiescet super eum* ¹*Spiritus Dei, spiritus sapientiae et intellectus, spiritus consilii et* * ⁸*fortitudinis, spiritus scientiae et pietatis, et* * ⁹*implebit eum spiritus* ¹⁰*timoris Dei.* ¹⁰Non secundum gloriam iudicabit, neque secundum [†]loquelam arguet, sed iudicabit ¹¹*humili* † Mass. 185. *iudicium, et arguet gloriosos terrae. Et iterum ipse Esaias unctio-*

1. Balaam] In Cod. Voss. perperam Esaias.

2. quis erat] Quis pro quid GRABUS ex FEUARD. marg. ARUND. Voss. et MERC. I. reposuit. Lectionem nostram iam reperis in editione principe.

3. myrrham] Sic recte restituit GRAB. pro myrrha e Cod. Voss., quod congruere dicit cum praecedentibus, si subintelligas per.

4. Aperti sunt] Ei, quod legitur in omnibus edit., abest vero in omnibus, quibus GRAB. et MASS. usi sunt, MSS., reperitur etiam in vetere Italica versione.

5. bene complacui] Codd. CLAROM. et Voss. non habent bene, quod Interpretem scripsisse eam ob causam censeo, quod legitur etiam in Italica versione. Blanchini enim refert, in Cod. Vercellensi legi: in quo .ene com...., dum Cod. Veronensis luculenter habet: in quo bene complacui.

6. sicut et Esaias] Et addidit FEUARD. Consentit Voss.

7. Spiritus Dei] Vocem Dei cum GRAB. et MASS. retinui, quoniam LXX scribunt πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, et Irenaeus c. 19 huius lib. simili modo. Huc accedit, quod Iustinus, uti GRABUS primus observat, Dial. c. Tryph. p. 314 graece clavit: καὶ ἀναπαύσεται ἐν αὐτὸν πνεῦμα Θεοῦ.

8. fortitudinis] ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II. virtutis.

9. timoris Dei] Ita ERASM. GALL. ARUND. MERC. II. GRAB. MASS. Sed in FEUARD. et Voss. exstat Domini.

10. Non secundum gloriam iudicabit] FEUARD. observat, Irenaeum hic uti plerumque sequi LXX οὐ κατὰ τὴν δόξαν κρίνει. Ita et Clemens Alex. Paedag. I, c. 7. Sed Vulgata secundum hebraicum textum: non secundum visionem oculorum iudicabit.

11. humili iudicium] CLAROM. et (quem addo) Voss. humili iudicio.

Esa. LXI. 1 nem eius, et propter quid unctus est, praesignificans ait: ¹*Spiritus Dei super me, quapropter unxit me, evangelizare* ²*humilibus misit me, curare comminutos corde, praeconare captivis remissionem et caecis visionem, vocare annum Domini acceptabilem et diem retributionis, consolari omnes* ³*plangentes.* Nam secundum id quod Verbum Dei homo erat ex radice Iesse et filius Abrahae, secundum hoc requiescebat Spiritus Dei super eum, et ungebatur ad evangelizandum humilibus. Secundum autem quod Deus erat, non ⁴secundum gloriam iudicabat, neque secundum loquelam arguebat: *Non enim opus erat illi,* ⁵*ut quis testimonium diceret de homine, quum ipse sciret quid esset in homine.* Advocabat autem omnes homines plangentes et remissionem his, qui a peccatis in captivitatem deducti erant, donans, solvebat eos a vinculis, de quibus ait Salomon: *Restibus autem peccatorum suorum unusquisque constringitur.* Spiritus ergo Dei descendit in eum, eius ⁶qui (eum) per prophetas promiserat uncturum se eum, ut de abundantia unctionis eius nos percipientes salvaremur. Et sic quidem Matthaeus.

Cap. XI.

C A P. X.

1. Lucas autem sectator et discipulus apostolorum de Zacharia et Elizabeth, ex quibus secundum repromissionem Dei Ioannes *Luc.* I. 6. natus est, referens ait: *Erant autem iusti ambo ante Deum, incedentes in omnibus mandatis et iustitiis Domini sine querela.* Et *Ibid.* 8. iterum de Zacharia dicens: *Factum est autem, quum sacerdotio fungeretur in ordine vicis suae* ¹*ante Deum, secundum consuetudinem sacerdotii, sorte exivit ut incensum poneret,* ⁸*et venit uti sacrificaret, intrans in templum Domini.* Qui praeest in conspectu Domini, simpliciter et absolute et firme Deum et Dominum confitens ex sua persona, eum qui elegerit Ierusalem et ⁹legislationem sacerdotii fecerit, cuius est et angelus Gabriel. Etenim alterum

1. *Spiritus Dei*] Cum LXX et Luca IV, 18 scribendum fuisset *Spiritus Domini*.

2. *humilibus*] GRABIVS ex hac versione colligit, Irenaeum pro *τοῖς πτωχοῖς*, uti exstat apud LXX et Lucam, legisse *τοῖς ταπεινοῖς*. Eodem enim modo citatur ille Scripturae locus in epistola Barnabae § 14.

3. *plangentes*] Sic GRAB. reposuit e FEUARD. marg. et omnibus, quibus usus est, MSS. Consentit MASS. Haec nostra lectio iam reperitur in ERASM. 1526 et 1528. Sed in editt. posterioribus ERASM. GALL. et FEUARD. legitur *lugentes*.

4. *secundum gloriam*] Id est: secundum externum splendorem hominum.

5. *ut quis*] Voss. *ut quis ei*, neque ita male.

6. *qui (eum)*] GRABIVS iam voluit *eum* abesse atque legi *ei*.

7. *ante Deum*] Ita Cod. VET. Voss. et FEUARD. primus, qui expunxit *Dominum*.

8. *et venit uti sacrificaret*] Hic versus non convenit cum Italica versione. Verba *et venit uti sacrificaret* non leguntur apud Lucam; quae MASSÆTUS explicationis gratia addita esse censet.

9. *legislationem*] Ita Interpres scribere solet. Quare cum MASS. et Codd. CLARON. et Voss. sic reposui pro *legislationem*. Interdum scribit Int. *legis donationem*.

super hunc nesciebat: si enim intellectum perfectioris alicuius Dei et Domini praeter hunc habuisset, non utique hunc, quem sciebat labis esse fructum, absolute et in totum, Dominum et Deum confiteretur, sicut ante ostendimus. Sed et de Ioanne ¹dicens, sic ait: *Erit enim magnus in conspectu Domini, et multos filiorum Israël* *Luc. I. 15 sq.* *convertet ad Dominum Deum ipsorum, et ipse praecedet in conspectu eius, in spiritu, et virtute Heliae, praeparare Domino plebem perfectam.* Cui ergo populum praeparavit, et in cuius Domini conspectu ²magnus factus est? ³Utique eius qui dixit: *Quoniam* *Matth. XI. 9. 11.* *et plus quam propheta habuit aliquid Ioannes, et nemo in natis mulierum maior est Ioanne* ⁴*Baptista*; qui et populum praeparabat ad adventum Domini, conservis praenuntians et poenitentiam ipsis praeconans, uti remissionem a Domino praesente perciperent, conversi ⁵ad eum, a quo propter peccata et transgressionem erant abalienati; quemadmodum et David ait: *Alienati sunt peccatores ab* *Psal. LVII. 4.* *utero, erraverunt a ventre.* Et propter hoc convertens eos ad Dominum eorum, praeparabat Domino populum perfectum in spiritu et virtute Heliae.

2. Et iterum de angelo referens ait: *In ipso autem tempore* *Luc. I. 26. 30.* *missus est angelus Gabriel a Deo, qui et dixit virgini: Noli timere, Maria, invenisti enim gratiam apud Deum.* Et de Domino dicit: *Hic erit magnus et filius Altissimi vocabitur, et dabit ei Dominus* *Ibid. 32 seq.* *Deus* ⁶*thronum David patris sui, et regnabit in domo Iacob in aeternum et regni eius non erit finis.* Quis est autem alius, qui regnat in domo Iacob sine intermissione in aeternum, nisi Christus Iesus Dominus noster, Filius Dei altissimi, qui per legem et prophetas promisit ^{*}⁷*salutarem suum facturum se omni carni visibilem,* ** Grab. 215.* ut fieret filius hominis, ad hoc ut ⁸et homo fieret filius Dei? Propter quod ⁹et exsultans Maria, clamabat pro ecclesia prophetans: *Magnificat anima mea Dominum, et exsultavit spiritus meus in* *Ibid. 46. 51.* *Deo salutari meo. Assumpsit enim Israël puerum suum,* ¹⁰*remi-* ^{55.} *nisci misericordiae, quemadmodum locutus est ad patres nostros,*

1. *dicens, sic ait*] Sic CLAROM. VOSS. et MASS. In reliquis abest *dicens*.

2. *magnus*] VOSS. *agnus*.

3. *Utique eius*] ARUND. *utique in eius*.

4. *Baptista*] CLAROM. et VOSS. *baptizatore*; in ARUND. ⁶et MERC. II. *baptistare*.

5. *ad eum*] Sic CLAROM. VOSS. ARUND. et MASS. Ceteri *ad Deum*.

6. *thronum*] VOSS. *sedem*.

7. *salutarem*] Sic CLAROM. ARUND. MERC.

1. GRAB. et MASS. melius habent, quam *veteri salutare*: sequitur enim *visibilem*.

8. *et homo*] Et abest in VOSS.

9. *et exsultans*] Et addidit MASS., non *dicens* qua auctoritate. Legitur et in Cod. VOSS.

10. *reminisci misericordiae*] Sic CLAROM. VOSS. et MASS. cum textu sacro et versione Italica. Codex enim Vercellensis Blanchino teste habet *re..... misericordiae*, sed Cod. Veronensis memorari *miseri-* *cordiae*. Sed reliquae Irenaei editt. *reminiscens misericordiae suae*.

Abrahae et semini eius in aeternum. ¹Per haec igitur ²et tanta monstrat evangelium, quoniam qui locutus est patribus ³Deus, hic est qui per Moysen ⁴legislationem fecit, per quam legislationem cognovimus, quoniam patribus locutus est. Hic idem Deus secundum magnam bonitatem suam effudit misericordiam in nos, in qua ⁵conspexit nos *Oriens ex alto et apparuit his, qui in tenebris* ⁶et umbra mortis sedebant et direxit pedes nostros in *viam pacis*; quemadmodum et Zacharias desinens mutus esse, quod propter infidelitatem passus fuerat, novello spiritu adimpletus, ⁷nove benedicebat Deum. Omnia enim nova aderant, verbo nove disponente carnalem [†]adventum, uti eum hominem qui extra Deum ⁸abierat, adscriberet Deo; propter quod et nove Deum colere docebantur; sed non alium Deum, quoniam quidem *unus Deus, qui iustificat circumcisionem ex fide et praeputium per fidem.*

^{3.} ⁹Prophetans autem Zacharias dicebat: *Benedictus Dominus Deus Israël, quia visitavit, et fecit redemptionem* ¹⁰*populo suo. Et erexit cornu salutis nobis in domo David pueri sui. Sicut locutus est per os sanctorum prophetarum suorum, qui a saeculo sunt. Salutem ex inimicis nostris, et ex manu omnium qui oderunt nos. Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris, et* ¹¹*reminisci testamenti sancti sui. Iusiurandum quod iuravit ad Abraham patrem nostrum, uti det nobis sine timore ex manu inimicorum* ¹²*ereptos servire sibi in sanctitate et iustitia, in conspectu suo* ¹³*omnes dies nostros.* Deinde ad Ioannem dicit: *Et tu, puer, pro-*

1. *Per haec*] ARUND. *post haec.*
2. *et tanta*] Et addidit FEUARD. consentientibus VOSS. et MERC. II.

3. *Deus*] In ARUND. abest haec vox.
4. *legislationem*] Sic ERASM. GALL. FEUARD. et Cod. VOSS., qui illam vocem bis habet. GRAB. *legislationem.* Sed MASS. scribit *legis donationem*, uti Cod. CLAROM. bis habet.

5. *conspexit nos*] Nos restituit FEUARD., quocum consentiunt ARUND. et VOSS. Pro *conspexit* vetus versio Italica habet *visitavit.*

6. *et umbra*] ARUND. *et in umbra.*

7. *nove benedicebat*] Sic recte FEUARD., Sed ERASM. GALL. ARUND. OTTOB. et MERC. II. novum benedicebat.

8. *abierat*] Sic restituit FEUARD., quocum consentit VOSS., pro ubi erat.

9. *Prophetans*] Sic FEUARD. in marg. CLAROM. VOSS. GRAB. et MASS. In reliquis legitur *propheta*, quod non convenit cum sacro textu, in quo legitur: *καὶ προεφήτευσεν λέγων.*

10. *populo suo*] ARUND. *plebi suae.* Cod. Veronensis versionis Italicae *plebis suae*; sed Cod. Vercellensis nostram habet lectionem.

11. *reminisci*] In FEUARD. marg. et VOSS. *memorari*, quae vox Luc. I, 55 in Italica versione reperitur pro *reminisci*, uti supra adnotavi.

12. *ereptos*] Sic CLAROM. OTTOB. ARUND. MERC. II. GRAB. et MASS. iuxta graecum *ῥυθέντας.* Ceteri *ereptis.*

13. *omnes dies nostros*] Ex hoc loco colligere fere licet, Irenaeum Luc. I, 75 simpliciter legisse *πάσας τὰς ἡμέρας ἡμῶν*, uti Codex Alexandrinus et versio Vulgata latina, nec non Syr. Copt. Aethiop. habent, quum excusa graeca sonent *πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ἡμῶν.* Non tamen desinio, priorem lectionem genuinam esse, quin potius per scribarum incuriam ob recurrentem in hoc commate articulum, duas voces *τῆς ζωῆς* omissas puto. GRABIUS.

pheta Altissimi vocaberis: praeibis enim ante faciem Domini parare vias eius. Ad dandum ¹intellectum salutis populo eius in remissionem peccatorum eorum. Haec enim est salutis agnitio, quae de-
erat eis, quae est ²Filii Dei, quam ³faciebat Ioannes dicens: Ecce ^{Ioan. I. 29}
agnus Dei, qui ⁴aufert ⁵peccatum mundi. Hic erat de quo dice-
bam; post me ⁶venit vir, qui ante me factus est, quoniam prior
ne erat: ⁷omnesque de plenitudine eius accepimus. Haec itaque ^{Ib. 16.}
salutis agnitio; sed non alter Deus, nec alter Pater, neque Bythus,
neque Pleroma triginta Aeonum, nec mater ⁸ogdoados; ⁹sed agnitio
salutis erat agnitio Filii Dei, qui et salus et Salvator et salutare
vere et dicitur et est. Salus quidem ¹⁰sic: In salutem tuam sus-^{Genes. XLIX.}
tinui te, Domine. Salvator autem iterum: Ecce ¹¹Deus meus Sal-^{18.}
vator meus, fidens ero in eum. Salutare autem sic: Notum fecit ^{Esa. XII. 2.}
Deus salutare suum in conspectu gentium. ¹²Est enim Salvator ^{Psal. XCVII.}
quidem, quoniam Filius et Verbum Dei; salutare autem, quoniam
spiritus: Spiritus enim, inquit, faciei nostrae, Christus Dominus; ^{Thren. IV. 20.}
salus autem, quoniam caro: Verbum enim caro factum est, et ha-^{Ioan. I. 14.}
bitavit in nobis. Hanc igitur agnitionem salutis ¹³faciebat Ioannes
poenitentiam agentibus et credentibus in agnum Dei, qui tollit
¹⁴peccatum mundi.

4. Apparuit, inquit, et pastoribus angelus Domini annuntians ^{Luc. II. 8 seq.}
gaudium eis, quoniam generatus est in domo David Salvator, qui
est Christus Dominus. Deinde multitudo exercitus caelestis ¹⁵lau-^{Ibid. 13 seq.}
dantium Deum *et dicentium: Gloria in excelsis Deo et in terra* ^{Grab. 216.}
pax hominibus ¹⁶bonae voluntatis. Hos angelos ¹⁷falsarii Gnostici

1. intellectum salutis] In CLAROM. et VOSS. salutaris.

2. Filii Dei] Sic FEUARD. VOSS. MASS. et, uti puto, et Cod. CLAROM. In reliquis Filius Dei. Sensus enim est, uti MASS. ait, agnitionem Filii Dei esse agnitionem salutis, ut paullo post repetitur.

3. faciebat] Ita CLAROM. VOSS. GRAB. et MASS. Reliqui sciebat.

4. aufert] ERASM. GALL. CLAROM. OTTOB. ARUND. et MERC. II. auferret.

5. peccatum] ARUND. peccata. Sed cum Irenaeo consentiunt complures Patres. Cfr. FEUARD. in Apparatu nostro.

6. venit] Sic restituit FEUARD. pro venit, quod legitur in ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II.

7. omnesque celt.] Haec Irenaeus a Ioanne baptista dicta putat, neque vero ab evangelista.

8. ogdoados] GRABIIUS et MASSUETUS malunt legi in Nominativo ogdoas seu ogdoadas. Achamoth enim nominabatur

etiam ogdoas cfr. I. V. 1. 2. pag. 60 et 62. Recte tamen monet MASSUETUS, Achamotham, matrem Demiurgi, a quo septem caeli creati sunt, dici posse matrem ogdoados.

9. sed agnitio salutis erat agnitio Filii Dei] Hic vitiose legitur in editt. GRABII sed agnitio Filii Dei.

10. sic] Ita restituit GRAB. ex ARUND.

11. Deus meus] Meus, quod expunxerat GRAB. auctoritate Cod. ARUND., restituit MASS., quum exstet in versione LXX, quam sequi solet Irenaeus, *ἰδοὺ θεὸς μου*.

12. Est enim] Sic restituit FEUARD. pro etenim. Consentit VOSS.

13. faciebat] Ita GRAB. primus scripsit sec. Cod. VOSS. pro sciebat.

14. peccatum] ARUND. iterum peccata.

15. laudantium Deum] Vox Deum abest in ARUND.

16. bonae voluntatis] Sic legitur etiam in versione vetere Italica. Non dubito,

dicunt ab ogdoade venisse, et descensionem superioris Christi manifestasse. Sed corruunt iterum dicentes, eum qui sursum sit, Christum et Salvatorem non natum esse, sed et post baptisma eius qui sit ¹de dispositione, Iesu, ²ipsum sicut columbam in eum descendisse. Mentuntur ergo ogdoados angeli secundum eos dicentes: *Quoniam generatus est hodie* ³*vobis Salvator, qui est Christus Dominus in civitate David.* Neque enim Christus, neque Salvator tunc natus est secundum eos: sed ille, qui est de dispositione Iesus, ⁴qui est mundi fabricatoris, ⁵in quem post baptisma descendisse, hoc est, post triginta annos, ⁶supernum Salvatorem dicunt. *Ἐἰς τί δὲ καὶ τὸ ἐν πόλει Δαβὶδ προσέθηκαν, εἰ μὴ ἵνα τὴν ὑπὸ Θεοῦ γεγεννημένην τῷ Δαβὶδ ὑπόσχεσιν, ὅτι ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας αὐτοῦ αἰώνιος ἔστι βασιλεύς, πεπληρωμένην εὐαγγελίσωνται; Ἦν ὁ δημιουργὸς τοῦδε τοῦ παντὸς πεποιήται ἐπαγγελίαν*

Psal. VII. 1. 1.
et CXXIII. 8.

David, quemadmodum ipse David ait: *Adiutorium* ⁹*meum a Domino,*

quin Irenaeus cum aliis Patribus legerit *εὐδοκίας* pro *εὐδοκία*, uti habet textus sacer. V. GRABIIUM in Appar. nostro.

17. falsarii] ARUND. falsi.

1. de dispositione] Nescio, cur et qua auctoritate mutaverit GRABIIUS ex disp.

2. ipsum] Spiritum expunxit GRAB. et ipsum e FEUARD. marg. et Cod. Voss. substituit. Cfr. supra lib. I, c. 7, 2. c. 9, 2 et quae ibi de Christologia Valentinianorum a me sunt disputata.

3. vobis] Sic CLAROM. ARUND. MERC. II. Voss. (quem addo) et editt GRAB. et MASS. cum textu ev. Lucae. Sed ceteri perperam nobis.

4. qui est mundi fabricatoris, in quem] Hanc optimam lectionem non solus Cod. CLAROM., uti MASS. observat, sed etiam Voss. habet, quem iterum iterumque neglexit GRABIIUS. Initio enim cap. 17 huius libri scripsit: *qui est Demiurgi.* Cfr. I, 7, 2.

5. in quem] Vere, quod haec verba in editt. sequitur, expunxit MASS. auctoritate Codd. CLAROM. ARUND. Voss. et MERC. I.

6. supernum Salvatorem] Sic pro superni Salvatoris, manifesto scribarum errore, quod in omnibus Codd. tum editt. tum MSS. legitur, emendavi; non quidem, fateor, ullius MS. Codicis, sed Irenaei ipsius auctoritate, qui paullo ante iisdem

paene verbis dixit ex Valentinianorum sententia, *eum qui sursum sit Christum et Salvatorem non natum esse, sed et post baptisma eius, qui sit de dispositione, Iesu ipsum sicut columbam in eum descendisse.* Et infra cap. 17 [MASS. falso citavit c. 19] eadem prorsus atque hic verba repelens scribit: *Christum descendisse in Iesum, aut illum superiorem Salvatorem in eum, qui sit dispositionis.* Palam est igitur tum ex locis parallelis tum ex ipsa constructionis serie legendum esse *supernum Salvatorem.* MASS.

7. *Ἐἰς τί κτλ.*] Graecum hoc fragmentum reperitur apud Theodoretum Dial. I; usque ad *εὐαγγελίσωνται* legitur, uti MASS. ait, in Catena in Lucam Cod. 2440 bibliothecae regiae (nunc nationalis) fol. 61 et 76, abi pro *προσέθηκαν* priori loco legitur *πρόσκειται*, posteriori *προστίθησι*; et pro *ὑπόσχεσιν* secundo loco *ἐπαγγέλλαν*; utroque autem pro *εὐαγγελίσωνται* exstat *εὐαγγελίσεται*.

8. *adimpletam*] Sic FEUARD. pro quod *adimpleatur* auctoritate Cod. VET. restituit. Consentiant MSS. ARUND. Voss. et MERC. II.

9. *meum*] Ita FEUARD. in marg. CLAROM. ARUND. Voss. et MASS. Reliqui nostrum. Sed observat MASS., priorem huius loci partem desumptam esse e Psalm. VII.

ii fecit caelum et terram. †Et iterum: In manu eius ¹fines Psal. XCIV.
⁴ seqq.
† Mass. 187.
rrae et altitudines montium ipsius sunt. Quoniam ipsius est
are, et ipse fecit illud, et aridam manus eius ²fundaverunt.
enite adoremus et procidamus ante eum, ³et ploremus in con-
pectu Domini, qui fecit nos, quia ipse est ⁴Dominus Deus noster.
anifeste pronuntians Spiritus sanctus per David audientibus eum,
quoniam erunt qui ⁵contemnunt eum, qui plasmavit nos, qui et so-
lis est Deus. Propter quod ⁶et dicebat quae praedicta sunt, signi-
cans: Quoniam ⁷ne erraveritis; praeter hunc ⁸aut super hunc alius
non est Deus, cui magis intendere oporteat; religiosos nos et gra-
vis praeparans in eum, qui fecerit et constituerit et ⁹enutrit. Quid
ergo erit his, qui tantum blasphemiae adversus suum factorem ¹⁰ad-
invenerunt? Hoc idem autem et angeli. In eo enim quod dicunt:
Gloria in ¹¹altissimis Deo et in terra pax; eum qui sit altissimo-
um, hoc est, supercaelestium factor et eorum, quae super terram
universum conditor, ¹²his sermonibus glorificaverunt; qui suo plas-
mati, hoc est, hominibus, suam benignitatem salutis de caelo misit.
Propter quod et pastores, ait, revertebantur, glorificantes Deum in Luc. II. 20.
universis quae audierant et viderant, quemadmodum et narratum
est ad eos. Non enim alterum Deum ¹³glorificabant Israëlitae pa-
tores, sed illum qui a lege et prophetis annuntiatus est, factorem
universum, quem et glorificabant angeli. Si autem alterum quidem
angelis, qui erant ab ogdoade, glorificabant, alterum vero pastores;
errorem eis et non veritatem detulerunt ¹⁴hi qui ab ogdoade erant
angelis.

5. Adhuc ait Lucas de Domino: *Quum impleti essent dies* Ibid. 22 sqq.

1. *fines*] In ERASM. GALL. et FEUARD. nte *fines* legitur *omnes*, quod expunxit GRAB. Codd. ARUND. et VOSS., quibuscum consentit auctoritate CLAROM. Neque in versione LXX exstat *omnes*.

2. *fundaverunt*] Sic CLAROM. VOSS. et MASS. In reliquis *formaverunt*.

3. *et ploremus*] GRAB. ex ARUND. addidit *et*, quod etiam in VOSS. reperi.

4. *Dominus Deus*] GRAB. delevit vocem *Dominus*, quoniam neque in ARUND. VOSS. neque in versione LXX legitur. Sed quum egatur in omnibus aliis Codd. aliisque antiquissimis Psalmorum versionibus, cum MASSUETO vocem *Dominus* retinuit.

5. *contemnunt*] Ita FEUARD. in marg. VOSS. CLAROM. (ut puto) et MASS. In ceteris *contemnent*.

6. *et dicebat*] *Et* abest in VOSS.

7. *ne erraveritis*] Sic restituit FEUARD.

pro *enarraveritis* e Cod. VET., quocum consentiunt ARUND. et VOSS.

8. *aut super*] ARUND. et VOSS. *et super*.

9. *enutrit*] Ita ex FEUARD. marg. et VOSS. reposuit GRAB. pro *enuntiat*. Emendationi favet Cod. CLAROM.

10. *adinvenerunt*] VOSS. *adinvenerant*.

11. *altissimis*] Ita e Cod. VET. reposuit FEUARD. Consentit VOSS. Sed ERASM. GALL. et MERC. II. *excelsis*.

12. *his sermonibus*] VOSS. *istis sermonibus*.

13. *glorificabant*] Ita FEUARD. primus pro *glorificant*. Emendationem confirmant ARUND. VOSS. et MERC. I.

14. *hi qui ab ogdoade*] Sic Codd. VET. CLAROM. ARUND. VOSS. et edit. MASS. Etenim quod GRAB. dicit, in VOSS. legi *et hi qui*, falsum est, illud et abest. In ceteris minus recte legimus: *et hi iniqui erunt ab ogdoade*.

purgationis, ¹imposuerunt eum in Hierusalem, ²adstare Domino, quemadmodum scriptum est in lege Domini: Quoniam omne masculinum adaperiens vulvum, sanctum ³Domino vocabitur: et ut darent sacrificium, secundum quod ⁴dictum est in lege Domini, par turturum aut duos pullos ⁵columbarum; ex sua persona mani-

* *Grab.* 217. festissime * ⁶Dominum appellans eum, qui legislationem fecerit. Et *Luc.* II. 29 *Simeon* autem, inquit, *benedixit Deum*, et ait: *Nunc* ⁷dimittis servum tuum, Domine, in pace: quia viderunt oculi mei ⁸salutare tuum: quod ⁹parasti ante faciem omnium populorum; lumen ad *Ibid.* 36. 38. *revelationem gentium et gloriam* ¹⁰populi tui Israel. Et Anna autem prophetissa, ait, similiter clarificabat Deum, videns Christum; et loquebatur de eo omnibus, qui expectabant redemptionem ¹¹Hierusalem. Per haec autem omnia unus Deus demonstratur, ¹²novam libertatis dispositionem per novum adventum Filii sui hominibus aperiens.

1. *imposuerunt*] Mirandum, Interpretem verbum ἀνέλαγον reddidisse *imposuerunt*; versio Ital. *duxerunt et tulerunt* habet.

2. *adstare*] *Eum*, quod in edit. sequitur verbum *adstare*, expunxit GRABUS auctoritate ARUND. VOSS. et textus Lucae. Consentiant Cod. CLAROM. et MASS. Ceterum FEUARD. iam observat, Interpretem παραστήσαι ad verbum reddidisse, dum vertendum fuisset ut exhiberent, sisterent.

3. *Domino*] Sic scribo cum ERASM. GALL. FEUARD. GRAB. et MERC. II. Nam quod MASSUETUS e Codd. CLAROM. VOSS. et ARUND. scripserat *Domini* non reperitur, uti suspicatur, in versione Italica, quae habet *Domino*, et adversatur textui Lucae.

4. *dictum est*] Ita CLAROM. VOSS. GRAB. et MASS., itaque et versio Ital. Alii scriptum est.

5. *columbarum*] Sic iterum FEUARD. in marg. CLAROM. VOSS. MASS. et versio Ital. Reliqui *columbinos*.

6. *Dominum*] Ita GRAB. reposuit ex VOSS. Consentiant Cod. CLAROM. et edit. MASS. Ceteri *Deum*.

7. *dimittis*] Ἀπολύεις habet textus N. T., sed ERASM. et GALL. legerunt *dimittes*; (MERC. II. *dimitte*). FEUARD. igitur *dimittis* cum sacro textu legit, quum Cod. VET. offerat *dimittit*. Quam emendationem confirmant CLAROM. et (quem addo) VOSS., in quibus luculenter scriptum est *dimittis*. Vers. Ital. *dimittis et dimitte* offert.

8. *salutare*] CLAROM. *salutarem*. Vers. Ital. *salutare et salutarem*.

9. *parasti* — ad *revelationem*] CLAROM. ARUND. et MERC. I. praeparasti — in *revelationem*.

10. *populi tui*] VOSS. *plebis tuae*, uti in vers. Vulg.

11. *Hierusalem*] Sic Cod. Veronensis versionis Ital., sed Cod. Vercellensis *Istrahel*. In aliis Codd. N. T. exstat *Israel*.

12. *novam libertatis dispositionem per novum adventum Filii sui hominibus aperiens*] In MSS. et omnibus edit. praeter MASS. locus vitiose ita legitur: *nullam libertatis dispositionem per novum adventum Filii sui testamentum hominibus aperiens*. GRABUS, qui locum corruptum esse cognovit, ait: „*novam* igitur in locum vocis *nullam* substituo et testamentum deleo. Novam enim dispositionem in respectu ad novum adventum Christi Irenaeus dixisse, *testamentum* autem aliquis loco vocis *dispositionem*, quae διαθήκην vertit Interpres, in margine adscripsisse, indeque illud in textum irrepsisse videtur.“ Sed audi etiam MASS., qui hic nomen GRABII prorsus tacet. Sic loquitur doctus monachus: „Corruptum vero scribarum negligentia locum nullius quidem MS. codicis, sed Irenaei ipsius auctoritate restitui. Pro *nullam* scripsi *novam*; *testamentum* autem expungere non dubitavi, quia evidens est, ab aliquo ad marginem Codicis sui pro *dispositionem*, quae διαθήκην vertit Interpres, scriptum, inde in textum irrepsisse: adeo ut duplex eiusdem graecae vocis διαθήκη versio in eodem commate occurrat. Genuinam autem esse nostram lectionem nec gratis confictam, parallela loca demonstrant.

6. Quapropter et Marcus interpres ¹ et sectator Petri initium evangelicae conscriptionis fecit sic: *Initium evangelii Iesu Christi* Marc. I. 1
Filii Dei, quemadmodum scriptum est ² *in prophetis: Ecce, mitto* seqq.
angelum meum ante faciem tuam, qui praeparabit ³ *viam tuam.*
Voce clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite se-
mitas ⁴ *ante Deum nostrum. Manifeste initium evangelii esse dicens*
sanctorum prophetarum voces; et cum, quem ipsi Dominum et Deum
confessi sunt, hunc Patrem Domini nostri Iesu Christi praemon-
strans, qui et ⁵ *promiserit ei angelum suum ante faciem eius mis-*
surum; qui erat Ioannes, in spiritu et virtute Heliae clamans in Luc. I. 17.
deserto: Parate viam Domini, rectas facite seminas ante Deum no-
strum. Quoniam quidem non alium et alium prophetae annuntia-

infra cap. 12 de postolis scribit Irenaeus: *Manifestum est igitur ex his omnibus, quoniam non alterum Patrem esse doceant, sed libertatis novum testamentum habant his, qui nove in Deum per Spiritum sanctum credebant. Et apertius adducit lib. IV. c. 67, ubi ex professo propterea, Christum novi testamenti, legisque libertatis auctorem esse, ait quod ex veteribus mortuis nullus aperuit novum libertatis testamentum. Non igitur de altero, sed de Domino, in quem concurrerunt omnia praedicta signa, dicebant prophetae. Igitur aperire novum libertatis testamentum, seu, ut vocem διαθήκην interdum reddere amat Interpres, novam libertatis dispositionem, familiaris Irenaeo phrasibus, quae proinde in eo quem expendimus loco usum esse, nemo sanus dubitabit.* Quam ob causam GRABIO-MASSUETIANAM emendationem, quam Mass. iam recepit in textum, e textu remove-re nolui.

1. et sectator] Et, quod legitur in omnibus editis, abest in Cod. ARUND. VOSS. MERC. II. CLAROM. et OTTOB.

2. in prophetis] Facile quispiam suspicaretur, duas has voces non ab Irenaei vel Interpretis eius manu profu-xisse, sed scribam quempiam, quod in quibusdam Marci exemplaribus, uti nunc in vulgatis graecis, legisset ἐν τοῖς προφηταῖς, emendandi licentia abusum esse. Nam hoc ipso capite (§ 8), ubi eadem Marci verba recitantur, in graeco pariter ac latino Irenaei textu exstat: ἐν Ἡουρίῃ τῇ προφητῇ. Origenes loquere ita legit Tom. I Comm. in Ioan. p. 14 et Tom. VII. p. 117 nec non lib. 2 cont. Cels. p. 60, recentiores Patres ut taceam. Omnes insuper persic. arab. lectionem istam confirmant. Unde ex hoc loco iam olim ansam cepit Porphyrius lib. 14 contra

christianam fidem obiectandi, quod evangelistae adeo rudes fuerint, ut nequidem prophetarum scripta recte citare noverint; siquidem prima, quae Marcus hic allegat, verba non in Esaiae, sed Malachiae prophetia reperiuntur, prout testatum reliquit auctor Homiliae I in Marcum inter lat. Chrysostomi opera, et ad hanc obiectionem respondit, sicut et Hieronym. in c. 3 Matthaei ac recentiores commentatores in Marc. I fecere. Verum quo minus dictam suspicionem admittam, facit iterata citatio eodem modo sonans cap. 18 huius libri et ea quae utroque loco subiungit verba. Hic enim ex citato Marci loco immediate infert: *Manifeste initium evangelii dicens s. prophetarum voces.* Et post multa inferius p. 219 col. I. lin. 1: *Qui (Deus) et per prophetas promisit angelum suum missurum cett.* Similiter c. 18 continuo post allegata Marci verba addidit: *unum et eundem sciens Filium Dei Iesum Christum, qui a prophetis annuntiatus est.* *Ἐν τοῖς προφηταῖς* itaque Irenaeus omnino legit, prout et Cod. Alexandrinus habet; sed et alteram lectionem in quibusdam exemplaribus invenisse, eamque in progressu capituli ideo expressisse videtur, ut lectori pateret, et ipsam ei cognitam fuisse. GRABIO. Vide MASSUETUM in Appar. nostro.

3. viam tuam] Quae habent vulgati graeci et latini N. T. Codd. post haec verba ἐμπροσθέν σου, ante te — Irenaeus non agnoscit. Sed eadem desiderantur in nonnullis Codd. et, quod ante omnia commemorandum, in vers. Italica.

4. ante Deum nostrum] In N. T. legimus τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ. * Versio Ital. semitas Dei nostri.

5. promiserit] Sic ARUND. VOSS. (quem addo) et Mass. In reliquis promisit.

† *Mass.* 188. bant Deum, sed unum et eundem, variis autem significationibus † et multis appellationibus: ¹multus enim et dives Pater, quemadmodum **Cap.* XXXV. in eo libro qui ante hunc ²est, ostendimus*; et ex ipsis autem n. 3. prophetis procedente nobis sermone ostendemus. In fine autem *Marc.* XVI. evangelii ait Marcus: *Et quidem* ³*Dominus Iesus,* ⁴*postquam lo-* 19. *cutus est eis, receptus est in caelos, et sedet ad dexteram Dei;* *Psal.* CIX. 1. confirmans quod a propheta dictum est: *Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis, quoadusque ponam inimicos tuos suppe-* **Grab.* 218. *daneum pedum tuorum.* ⁵Sic quidem unus et idem *Deus et Pater. est, qui a prophetis quidem annuntiatus, ab evangelio vero ⁶tradi- tus, et quem Christiani colimus et diligimus ⁷ex toto corde, facto- rem caeli et ⁸terrae et omnium, quae in eis sunt.

C A P. XI.

1. Hanc fidem annuntians Ioannes Domini discipulus, volens per evangelii annuntiationem auferre eum, qui a Cerintho insemminatus erat hominibus, errorem, et multo prius ab his qui dicuntur Nico- laitae, qui sunt ⁹vulsio eius, quae falso cognominatur ¹⁰scientia, ut confunderet eos et ¹¹suaderet, quoniam unus Deus qui omnia fecit per verbum suum; et non, ¹²quemadmodum illi dicunt, alterum qui-

1. *multus enim et dives Pater*] Sic cum *Mass.* scribo auctoritate *Codd.* *Clarom.* et *Voss.* (*Grabius* errat), qui habent: *multos enim et dives Pater.* In ceteris omnibus corrupte legitur: *multis* (*Merc.* I. *multum*) enim et *diversis*. Nostram lectionem genuinam esse probat locus III, 16, 7, a *Mass.* iam citatus: *Dominus noster unus quidem et idem* existens, *dives autem et multus.* *Diviti* enim et *multae voluntati* Patris deservit. Quo sensu auctor Deum nominaverit *multum* et *divitem*, dictum non difficile: indolem divinis sup- premi infinitam, Deum innumeris virtutibus insignem — quid mirum, quod prophetae multis appellationibus et variis significationibus describere conati sunt?

2. *est*] Verbum est addidit *Feuard.* consentientibus *Voss.* et *Merc.* I.

3. *Dominus*] Desideratur haec vox in *Voss.*

4. *postquam*] *Voss.* posteaquam.

5. *Sic quidem unus et idem Deus*] *Erasm.* *Gall.* *Arund.* *Merc.* II. minus recte: sed unus cett. In *Voss.* corrupte: sic quidem et unus Deus. *Clarom.* sic idem et unus Deus et Pater est.

6. *traditus, et quem*] Et ex *Cod.* *Voss.* addidi.

7. *ex*] *Erasm.* *Gall.* *Arund.* *Merc.* II. male et; *Feuard.* et ex; *Grab.* et expunxit et ex retinuit auctoritate *MS.* *Voss.*

8. *terrae*] Verbum credimus, quod in editi. *Erasm.* *Gall.* et *Feuard.* sequitur, expunxit *Grab.* auctoritate *Codd.*

9. *vulsio*] Hoc est ἀπόσπασμα, uti puto; ut saepe loquitur *Epiphanius*: ἀνέστη πάλιν Θεόδωτός τις, ἀπόσπασμα ὑπάρχον ἐκ τῆς προσηρυμένης ἀλόγου αἰρέσεως. Et ἐκ τούτου οἱ Νοητιανοί, ἀπόσπασμα ὄντες αὐτοῦ. *Pearson Vindic. epist. s. Ignatii Part. 2. cap. 6.*

10. *scientia*] *Grabius* e *Codicibus* *Arund.* *Voss.* et *Merc.* II. *scientiae.*

11. *suaderet, quoniam*] *Erasm.* *Gall.* et *Feuard.* inter has voces pronomen eos interiectum habent, quod *Grab.* auctoritate *Codd.* delevit.

12. *quemadmodum illi dicunt*] Quaeri potest, quae referenda sit vox illi, num ad Cerinthum et Nicolaitas, de quibus paullo ante sermo fuit, an ad alios. Si *Irenaeus Nicolaitas* hoc loco intellexisset, procul dubio scripsisset quemadmodum illi dicebant. Etenim *Irenaei* tempore *Cerinthi* et *Nicolaitarum* sectas diu evanuisse constat. Sed, cui innotuerant res *Gnosticorum*, is non dubitabit, sententias hic commemoratas de discrimine inter summum Deum et mundi fabricatorem, inter superiorem Christum et Iesum filium fabricatoris pertinere ad *Valentinianos*. Saepissime factum est, ut

dem fabricatorem, alium autem Patrem Domini; et alium quidem fabricatoris filium, alterum vero de superioribus Christum, quem et impassibilem perseverasse, descendente in Iesum filium fabricatoris, et ¹iterum revolasse in suum Pleroma; et initium quidem esse ²Monogenem, Logon autem ³verum filium Unigeniti; et eam conditionem, quae est secundum nos, non a primo Deo factam, sed a virtute aliqua valde deorsum subiecta et abscissa ab eorum communicatione, quae sunt invisibilia et innominabilia. Omnia igitur talia ⁴circumscribere volens discipulus Domini et regulam veritatis constituere in ecclesia, quia est unus Deus omnipotens, qui per Verbum suum omnia fecit et visibilia et invisibilia; significans quoque, quoniam per Verbum, per quod Deus ⁵perfecit conditionem, in hoc et salutem his qui in conditione sunt, praestitit hominibus; sic inchoavit in ea, quae est secundum evangelium, doctrina: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum; hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil. ⁶Quod factum est, in ipso vita erat, et vita erat lux hominum, et lux in tenebris lucet, et tenebrae eam non comprehenderunt. Omnia, inquit, per ipsum facta sunt. In omnibus ergo est et haec, quae secundum nos est, conditio: non enim concedetur eis, omnia dici ea, quae sunt ⁸infra Pleroma ipsorum. Si enim et haec Pleroma ipsorum continet, non extra est tanta ista conditio, quemadmodum ostendimus in eo libro qui ante hunc ⁹est*; si autem extra Pleroma sunt*Cap. I. seqq. haec, quod quidem impossibile ¹⁰visum est, iam non est omnia Pleroma ipsorum; non est ergo extra haec tanta conditio.*

2. Abstulit autem a nobis dissensiones omnes ipse Ioannes,

Valentinianos intelligens Irenaeus scribe-
ret illi, dicunt non addito eorum nomine,
quibuscum indefesso Gnosticorum adver-
sario ante omnes res erat. Vide de hoc
loco STORRII commentationem in EICH-
HORNII Repertorium für bibl. u. morgent.
Literatur Tom. XIV. p. 127.

1. iterum] Voss. perperam alterum.

2. Monogenem] Sic GRABIVS reposuit
e Codd. ARUND. et Voss., quibuscum con-
sentiant CLAROM. et MASS. Ceteri male
Monogeni.

3. verum filium] Voss. iterum filium.

4. circumscribere] In Cod. Voss. vitiose
legitur conscribere. Non accurate vertit
Interpres graecum περιγράφειν, quod
significat: scriptum aliquid uncinis in-
cludere, itaque extinguere, tollere, delere.

5. perfecit] Voss. fecit.

6. Quod factum est cett.] Ita textum
Ioannis GRABIVS distinxit secundum Codd.
ARUND. et Voss., quibuscum CLAROM.
consentit. Vide supra pag. 283 not. 6.

7. ipso] Voss. eo.

8. infra Pleroma] Infra legitur in prio-
ribus ERASMI, GRABII et MASSUETI editi.
omnibusque, quod equidem sciam, Codici-
bus. MASSUETUS, quem vide sis in Appar.
nostro, recte observat, infra hic non
significare subter, sed, quum τῶ infra
Pleromati opponatur τὸ extra Pleroma,
idem valere ac intra more scriptorum
infimae latinitatis.

9. est] Est non legitur in Voss.

10. visum est, iam non est] Posterius
est FEUARD. addidit, consentientibus ARUND.
et MERC., in quibus MSS. prius est de-
sideratur. In Voss. legitur prius est,
neque vero posterius.

Ib. 10. 11. dicens: *In hoc mundo erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit. In sua propria venit, et sui eum non receperunt.* Secundum autem Marcionem et eos, qui similes sunt ei, neque mundus per eum factus est; neque in sua venit, sed in aliena. Secundum autem quosdam Gnosticorum ab angelis factus est iste mundus, et non ¹per Verbum Dei. Secundum autem eos, ²qui sunt a Valentino, iterum non ³per eum factus est, sed per Demiurgum. ⁴Hic enim operabatur similitudines tales fieri, ad imitationem eorum quae sunt sursum, quemadmodum dicunt: Demiurgus ^{*}autem perficiebat fabricationem conditionis. Emissum enim dicunt eum a matre Dominum et Demiurgum eius dispositionis, quae est secundum conditionem, per quem hunc mundum factum volunt, quum evangelium manifeste dicat, quoniam per Verbum, quod in principio erat apud Deum, omnia sunt facta: quod *Verbum*, inquit, *caro factum est, et* ⁵*inhabitavit in nobis.*

3. Secundum autem illos neque Verbum caro factum est, neque Christus, neque qui ex omnibus factus est, Salvator. Etenim [†]Ma³⁸.189. Verbum [†]et Christum nec advenisse in hunc mundum volunt; Salvatorem vero non incarnatum neque passum; descendisse autem quasi columbam in eum Iesum, qui ⁶factus esset ex dispositione, et quum annuntiasset incognitum Patrem, iterum ascendisse in Pleroma. Incarnatum autem et passum quidam quidem eum, qui ex dispositione sit, dicunt Iesum, quem per Mariam dicunt pertransisse, quasi aquam per tubum; alii vero Demiurgi filium, in quem descendisse eum Iesum, qui ex dispositione sit; alii rursus Iesum quidem ex Ioseph et Maria natum dicunt, et in hunc descendisse Christum, qui de superioribus sit, sine carne et impassibilem existentem. Secundum autem nullam sententiam haereticorum Verbum Dei caro factum est. Si enim quis regulas ipsorum omnium perscrutetur, inveniet quoniam sine carne et impassibilis ab omnibus illis inducitur Dei Verbum, et qui est in superioribus Christus. Alii enim

1. *per Verbum*] Sic CLAROM. VOSS. et MASS. In MERC. II. legitur *verbum sine per.*

2. *qui sunt*] Sunt addidit FEUARD. Emendationi favet Cod. Voss.

3. *per eum factus est*] Sic scripsit Interpres, in memoria tenens graecam vocem λόγος. Eundem errorem reperis in vetere versione Italica; ubi Cod. Vercellensis habet: *omnia per illum facta sunt*, et Cod. Veronensis: *omnia per eum facta sunt.*

4. *Hic enim*] Λόγος scilicet. Sed memoria lapsus Irenaeus Verbo tribuit,

quod non nisi Salvatori suo adscribebant Valentiniani. Quippe Salvatorem, non Λόγον dicebant in honorem Aeonum imagines fecisse ipsorum, ad quarum praescriptum condidisset omnia Demiurgus; lib. I. c. 5, 1. MASS.

5. *inhabitavit*] Sic CLAROM. VOSS. et MASS. In ceteris *habitavit*. Utraque lectio reperitur in vetere versione Italica.

6. *factus esset*] Sic mutavit MASSUETUS pro *factus est*, non dicens, unde hauserit emendationem. Equidem meliorem lectionem reperi in Cod. Voss.

putant ¹manifestatum eum, quemadmodum hominem transfiguratum; neque autem natum, neque incarnatum dicunt illum; alii vero neque figuram eum assumpsisse hominis; sed quemadmodum columbam descendisse in eum Iesum, qui ²natus est ex Maria. Omnes igitur illos falsos testes ostendens discipulus Domini, ait: *Et Verbum caro factum est, et ³inhabitavit in nobis.*

4. Et ut non inquiramus, cuius Dei Verbum caro factum est, ipse insuper docet dicens: *Fuit homo missus a Deo; ⁴erat ei nomen* Ioan. I. 6. 7. 8. *Ioannes: hic venit in testimonium, ut testaretur de lumine. ⁵Non erat ipse lumen, sed ut testaretur de lumine.* Praecursor igitur Ioannes, qui testatur de lumine, ⁶a quo Deo missus est? Utique ab eo, ⁷cuius Gabriel est angelus, qui etiam evangelizavit generationem eius; qui et per prophetas promisit angelum suum missurum ante faciem Filii sui et praeparaturum viam eius, hoc est, testifica- Marc. I. 2. ex Malach. III. 1. Luc. I. 17. 3. Reg. XVII. 1. et XVIII. 15. *turum de lumine, in spiritu et virtute Heliae.* Helias autem rursus cuius Dei servus et propheta fuit? eius qui fecit caelum et terram, ⁸quemadmodum et ipse confitetur. A conditore igitur et fabricatore huius mundi missus Ioannes, quemadmodum poterat testificari de eo lumine, quod ex his quae sunt innominabilia et invisibilia ⁹descenderit? Omnes enim haeretici decreverunt, Demiurgum ignorare eam, quae sit super eum, virtutem, cuius testis et ostensor invenitur Ioannes. Propter hoc Dominus *plus quam prophetam* dixit eum habuisse. Reliqui enim omnes prophetae annuntiaverunt adventum paterni luminis; concupierunt autem digni esse videre eum quem praedicabant; Ioannes autem et praenuntiavit similiter sicut alii, et ¹⁰advenientem vidit et demonstravit et credere in eum suasit multis, ita ut ipse et prophetae et apostoli locum habuerit. Hic est enim plus quam propheta, quoniam *primo apostoli, secundo prophetae*; omnia autem ex uno et eodem ipso Deo. Matth. XI. 9. et Luc. VII. 26. 1. Cor. XII. 28.

1. manifestatum] Ita GRABUS ex Codice ARUND., quem et MASS. sequitur. Sed in aliis exemplaribus legitur manifestum.

2. natus est] Est pro esset restituit FEUARD. consentiente VOSS.

3. inhabitavit] Sic MASS. Sed ceterae editt. cum MSS. ARUND. MERC. II. et VOSS. habitavit.

4. erat ei nomen] ARUND. et erat ei n.

5. non erat - de lumine] Hic versus, qui ob ὁμοιοτέλευτον exciderat, in ERASM. GALL. FEUARD. et Cod. VOSS. omissus est. Sed GRAB. eum restituit e Codd. ARUND. et MERC. II.

6. a quo] Sic FEUARD. ARUND. VOSS. GRAB. et MASS. In ceteris abest quo.

7. cuius] Sic primus FEUARD., quocum

consentit VOSS. Sed ERASM. et GALL. habent cui.

8. quemadmodum et ipse confitetur] Nusquam quidem in s. Scriptura, quantum memini, Elias Deum suum creatorem caeli et terrae diserte professus legitur; bene tamen inde colligitur, quod supra p. 209, col. 2 (p. 445) invocet Deum Abraam, Deum Isaac, Deum Iacob, quodque Deum Israel et Dominum exercituum locis supra indicatis appellat: quem creatorem mundi esse, ipsi haeretici statuebant. GRABUS.

9. descenderit] Sic primus reposuit GRAB. e FEUARD. marg et Cod. VOSS.

10. advenientem] Sic CLAROM. VOSS. GRAB. et MASS. Reliqui vitiose habent adventum.

5. ¹Bonum enim et illud quod per conditionem a Deo in vinea factum est, et primo hibitum est vinum. Nemo enim illud vituperavit ex his qui biberunt; sed et Dominus accepit de eo; melius autem quod per Verbum ²compendialiter ac simpliciter ex aqua ad usum eorum, ³qui ad nuptias convocati erant, factum est vinum.

Ioan. II. 3 Quamvis enim possit Dominus ex nullo subiacente eorum, quae sunt *seqq.* conditionis, praeberere epulantibus vinum, et esca complere esurientes,

Ib. VI. 11. hoc quidem non fecit; accipiens autem eos qui a terra essent panes, et gratias agens, et iterum aquam ⁴faciens vinum, saturavit eos qui recumbebant, et potavit eos qui invitati erant ad nuptias, ⁵ostendens, quoniam Deus, qui fecit terram et iussit eam fructus ⁶ferre et constituit aquas et edidit fontes, hic et benedictionem escae et gratiam potus in novissimis temporibus per Filium suum donat humano generi, incomprehensibilis per comprehensibilem et invisibilis per visibilem; quum extra eum non sit, sed in sinu Patris existat.

Ib. I. 18. 6. *Deum enim, inquit, nemo vidit unquam, nisi unigenitus*

*Grab. 220. *Filius Dei, *qui est in sinu Patris, ipse enarravit.* Patrem enim invisibilem existentem ille, qui in sinu eius est, Filius omnibus enarrat. Propter hoc cognoscunt eum hi, quibus revelaverit Filius; et iterum ⁷Pater per Filium, Filii sui dat agnitionem his, qui diligunt eum. A quo et Nathanaël discens cognovit, cui et testimonium

Ib. 47. reddidit Dominus, quoniam *verus Israëlita est, in quo dolus non*

Ib. 49. *est.* Cognovit Israëlites suum regem, ⁸et ait ei: *Rabbi, tu es Fi-*

Ib. VI. 69. *lius Dei, tu es rex Israël.* A quo et Petrus edoctus cognovit Chri-

Matth. XII. *stum Filium Dei vivi, dicentis: ⁹Ecce Filius meus dilectissimus, in*

18 seqq. ex *quo bene sensi; ponam spiritum meum super eum, et iudicium*

Esa. XLII. 1 *gentibus annuntiabit. Non contendet, neque clamabit, neque quis-*

seqq. *quam audiet vocem eius in plateis; calamus quassatus non con-*

1. Bonum enim] Observant editores, hic aliquas periodos fortasse excidisse: desideratur enim arctior sententiarum nexus cum antecedentibus.

2. compendialiter] Quatuor priores ERASMI editiones illam vocem in marg. habent, sed in textu comprehendere aliter (Codd. MERC. eandem offerunt lectionem). Sed edit. a. 1548. 1560. 1567 compendialiter receperunt.

3. qui ad nuptias] GRABIO adnotante in Codd. MERC. legitur neque ad nuptias; sed ego quidem legi ibidem quique pro neque.

4. faciens vinum] ARUND. faciens in vinum.

5. ostendens, quoniam] In Voss. abest quoniam.

6. ferre] Sic restituit GRAB. ex FEUARD. marg. Voss. et ARUND. quibuscum consentiunt CLAROM. et MASS. In reliquis facere.

7. Pater per Filium] In Voss. omissae voces per Filium omitendae videntur.

8. et ait ei] Voces in quo, quae in omnibus edit. praecedunt, ut superfluas delevi auctoritate Cod. CLAROM. Sic dixit MASSUETUS. Addendus mihi est Cod. Voss., qui emendationem confirmat, nisi quod pro et ait ei vitiose habet et alter.

9. Ecce celt.] Haec Irenaeus eodem modo citat, quo apud Matthaeum XII, 18 seqq. leguntur. Sed recte observat GRABIO, aliter et melius Esaiæ verba legi in versione LXX.

fringet, et linum fumigans non exstinguet, usquequo emittat in contentionem iudiciū, et in nomine eius gentes sperabunt.

7. Et haec quidem sunt principia evangelii, unum Deum fabricatorem huius universitatis, eum ¹qui et per prophetas sit annuntiatus, et qui per Moysen legis dispositionem fecerit, Patrem Domini nostri Iesu Christi annuntiantia, et praeter hunc alterum Deum nescientia neque alterum Patrem. Tanta est autem circa evangelia haec firmitas, ut et ipsi haeretici testimonium reddant ²eis, et ex ipsis egrediens unusquisque eorum conetur suam confirmare doctrinam. ³Ebionaei etenim eo evangelio, quod est secundum Matthaeum, solo utentes, † ex illo ipso convincuntur, non recte praesumentes † *Mass. 190.* de Domino. ⁴Marcion autem id quod est secundum Lucam circumcidens, ex his quae adhuc servantur penes eum, blasphemus in solum existentem Deum ostenditur. ⁵Qui autem Iesum separant a Christo, et impassibilem perseverasse Christum, passum vero Iesum dicunt, id quod secundum Marcum est praefereutes evangelium; cum amore veritatis legentes illud, corrigi possunt. Hi autem qui a Valentino sunt, ⁶eo quod est secundum Ioannem plenissime utentes ad ostensionem coniugationum suarum; ex ipso detegentur nihil recte dicentes, quemadmodum ostendimus in primo libro. ⁷Quum ergo hi, qui contradicunt, nobis testimonium perhibeant et utantur his, firma et vera est nostra de illis ostensio.

8. Neque autem plura numero quam haec sunt, neque rursus pauciora capit esse evangelia. Quoniam * ⁸Ἐπειδὴ . . . τέσσαρα κλίματα *Grab. 224.*

1. qui et per prophetas] Sic restituit GRAB. secundum VOSS. In MERC. II. sequitur qui voculam et. Sed in ERASM. GALL. et ARUND. abest et, in FEUARD. qui.

2. eis] Ita ex VOSS. primus scripsit GRABUS pro ei, quod habent ERASM. GALL. FEUARD. cum ARUND. et MERC. II.

3. Ebionaei etenim eo evangelio, quod est secundum Matthaeum, solo utentes] Vide de hoc loco GRABUM et MASSUETUM in Apparatu, et SCHLIEMANNI librum die Clementinen.

4. Marcion] Cfr. caput sequens, quo agitur de Marcione, et supra lib. I. c. 27, 2.

5. Qui autem Iesum separant a Christo cell.] Quos hic intellexerit Irenaeus definitum difficile. GRABUS censet Cerinthum eiusque sectatores hic indicari. Sed MASSUETUS recte respondet: „Haec quidem ad eorum placita ex parte quadrant. Sed difficultatem facit quod conceptis verbis affirmant Epiphanius Haer. XXVIII, 4. ac Haer. XXX, 5. et Philastrius c. 36, Cerinthianos perinde ac Ebionaeos solo usos fuisse evangelio secundum Mat-

thaeum, quod et secundum Hebraeos vocabant, eoque non integro, sed mutilo. Quod vix cum Irenaeo conciliari poterit, scribente, eos, quos hic memorat, haereticos id, quod secundum Marcum est, praetulisse evangelium.“

6. eo quod est] Vocem eo addidit FEUARD.; consentit VOSS.

7. Quum ergo] Quum quando restituit GRAB. omnium, quibus usus est, Codicum fide.

8. Ἐπειδὴ κτλ.] Insigne hoc fragmentum doctissimi GRABII curae debetur. „Tactio, ait GRABUS, Irenaei nomine, paucisque mutatis responsionis loco datur ad 144 Anastasii Sinaitae Quaestionem; cuius editio quum hinc inde sit vitiosa, exemplar MS. Cod. 206 Barocciani in bibliotheca Bodleiana in subsidium vocavi, nec non istud quod ex Florentino Codice descripsit ac notis in N. T. inseruit ALEXANDER MORUS, haud animadvertens tamen, id Anastasii ἀποσπασμάτιον esse. Atque istud cum Germano quoque (patriarcha Constanti-

τοῦ κόσμου, ἐν ᾧ ^a ἔσμεν, εἰς καὶ τέσσαρα καθολικά πνεύματα, ^b κατέσπαρται δὲ ἡ ἐκκλησία ἐπὶ πάσης τῆς γῆς, στύλος δὲ καὶ στήριγμα ἐκκλησίας τὸ εὐαγγέλιον καὶ ^c πνεῦμα ζωῆς· εἰκότως τέσσαρας ἔχει αὐτὴν στύλους, πανταχόθεν πνέοντας τὴν ἀφθαρσίαν καὶ ἀναζωπυροῦντας τοὺς ἀνθρώπους. Ἐξ ὧν ^d φανερόν, ὅτι ὁ τῶν ἀπάντων ^e τεχνίτης Λόγος, ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν Χερουβὶμ καὶ συνέχων τὰ πάντα, φανερωθεὶς τοῖς ἀνθρώποις, ἔδωκεν ἡμῖν τετραμόρφον τὸ εὐαγγέλιον, ἐνὶ δὲ πνεύματι συνεχόμενον. Καθὼς ὁ Δαβὶδ αἰτούμενος αὐτοῦ τὴν παρουσίαν, φησὶν· ^f ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν Χερουβὶμ, ἐμφάνηθι. Καὶ γὰρ τὰ Χερουβὶμ τετραπρόσωπα· καὶ τὰ πρόσωπα αὐτῶν, ^g εἰκόνες τῆς πραγματείας ^h τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Τὸ μὲν γὰρ ⁱ πρῶτον ζῶον, φησὶν, ὅμοιον λέοντι, τὸ ἔμπρακτον αὐτοῦ καὶ ἡγεμονικὸν καὶ βασιλικὸν χαρακτηρίζον· τὸ δὲ δεύτερον ὅμοιον μόσχῳ, τὴν ἱερουργικὴν καὶ ἱερατικὴν τάξιν ἐμφαίνει· τὸ δὲ τρίτον ^k ἔχον πρόσωπον ^k ἀνθρώπου, τὴν κατὰ ἄνθρωπον αὐτοῦ παρουσίαν φανερώτατα διαγράφον· τὸ δὲ τέταρτον ὅμοιον ἀετῷ πετωμένῳ, τὴν τοῦ πνεύματος ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν ^m ἐφιπταμένου δόσιν σαφηνίζον. ⁿ Καὶ τὰ εὐαγγέλια οὖν τούτοις ^o σύμφωνα, ἐν οἷς ἐγκαθέζεται ^p Χριστός. ^q Τὸ μὲν γὰρ κατὰ Ἰωάννην, τὴν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ^r ἡγεμονικὴν αὐτοῦ . . . . . καὶ ἐνδοξον γενεάν

nopolitano) contuli, quod hic in *Theoria rerum ecclesiasticarum* Tom. 2 Auctarii bibliothecae Patrum Paris. 1624 p. 146 hunc Irenaei locum magna ex parte compilarit; ex quo ut et argumento quodam in s. Marci evangelium Tom. 1 Auctarii novissimi bibliothecae Patrum a COMBEFISIO Paris. 1672 editi p. 436. insuper lacunam aliquam in Anastasio explere licuit.“ MASSUETUS addidit haec: „Exstat in bibliotheca regia Cod. MS. 2910 Anastasii Quaestionum et Responsionum et alter in bibliotheca Colbertina num. 1450, uterque septingentorum circiter annorum, quos ipse contuli et cum Bodleiano fere convenire deprehendi. Huius proinde lectiones allegare cum Grabio sufficiat.“

a. ἔσμεν, εἰς] MORUS νῦν ἔσμεν sine εἰσί.

b. κατέσπαρται δέ] Ita Anastas. et Bodl., sed in FLOR., vitiose κατέσπαρται καί, ubi aut καί in δὲ muta, aut duas voces transpone, ut respondeant latinis et disseminata. GRAB.

c. πνεῦμα ζωῆς· εἰκότως τέσσαρας ἔχειν αὐτὴν στύλους] Sic restituit GRAB., dum in edit. perperam ἔχρην pro ἔχειν legatur; in FLORENT. male πνεύματα—

τέσσαρα. Praeterea GRABIIUS auctoritate Interpretis pro εἰκότως legendum censet εἰκός ἐστι. Atque MASS. servato verbo ἔχρην legi vult: εἰκότως τέσσαρας ἔχρην ἔχειν αὐτὴν στύλους. Sed fortasse scripsit auctor: εἰκότως ἔχει τέσσαρας ἔχειν α. στ., et ἔχει excidit propter consequens ἔχειν. Constat εἰκότως ἔχει idem esse atque εἰκός ἐστι.

d. φανερόν] GERMAN. φαίνεται.

e. τεχνίτης] FLORENT. perperam κροίτης.

f. ὁ καθήμενος — τὰ Χερουβὶμ] Hae decem voces in MOR. desunt.

g. εἰκόνες τῆς πραγματείας] GERMAN. εἰκονίζουσι τὴν πραγματείαν.

h. τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ] In FLOR. aut MORO perperam omittitur vox υἱοῦ.

i. πρῶτον ζῶον, φησὶν, ὅμοιον λέοντι] Sic GRABIIUS recte edidit ex GERMANO. In MORO autem minus recte legitur πρόσωπον pro ζῶον. In Anastas. BODLEI. omissum est ὅμοιον, atque in editione prorsus vitiose legitur: πρόσωπον ζῶον, φασί, λέοντι.

k. ἀνθρώπου] Patet e versione et textu sacro, particulam ὡς esse addendam.

l. φανερώτατα] Ita recte BODLEI. et GERMAN. baud male φανερώς; sed edit. φανερώτητα. MOR. vitiose φανεροῦται.

enim quatuor regiones mundi sunt in quo sumus, et quatuor ¹principales spiritus, et disseminata est ecclesia super omnem terram, columna autem et firmamentum ecclesiae est evangelium et spiritus vitae; consequens est, quatuor ²habere eam columnas, undique flantes incorruptibilitatem et vivificantes homines. Ex quibus manifestum est, quoniam qui est omnium artifex Verbum, qui ³sedet super Cherubim et continet omnia, ⁴declaratus hominibus, dedit nobis quadriforme evangelium, quod ⁵uno spiritu continetur. Quemadmodum et David postulans eius adventum ait: *Qui sedes super Cherubim, appare.* Etenim Cherubim quadriformia; et formae ipsorum, ¹imagines sunt dispositionis Fili Dei. *Primum enim animal*, inquit, *Apocal. IV. 7. simile leoni*, ⁶efficabile eius et principale et regale significans; *secundum vero simile vitulo*, sacrificalem et sacerdotalem ordinationem significans; *tertium vero animal habens faciem *quasi* ⁸*humanam*, **Grab. 222* eum, qui est secundum hominem, ⁹adventum eius manifeste describens; *quartum vero simile aquilae* ¹⁰*volantis*, spiritus in ecclesiam advolantis gratiam manifestans. Et evangelia igitur his consonantia, in quibus insidet ¹¹Christus Iesus. Aliud enim illam, quae est a Patre, principalem et ¹²efficabilem et gloriosam † generationem eius † *Mass. 191.*

m. ἐπιπταμένον δόσιν] Sic recte in MOR. Sed in Anastas. edit. et GERMAN. pro ἐπιπταμένον legitur ἐπιπταμένην. Cod. BODLEI. male ἐφιπτάμενον. Pro δόσιν, uti habent BODLEI. et GERMAN., in FLORENT. perperam legitur γνώσιν.

n. Καὶ τὰ εὐαγγέλια οὖν] GERMAN. τοῖσιν καὶ τὰ εὐαγγέλια.

o. σύμφορον] GERMAN. σύμμορφα.

p. Χριστός] Ἰησοῦς, uti legit Int., abest in MSS. graecis.

q. τὸ μὲν γὰρ κατὰ Ἰωάννην] GERMAN. τὸ μὲν γὰρ αἰτός, κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλιον. Sed utrumque glossa olere MASSUETUS dicit, qui cum GRABIO ex versione Irenaeum scripsisse censet: τὸ μὲν γὰρ ἄλλο.

r. ἡγεμονικὴν αὐτοῦ . . . καὶ ἔνδοξον] Ita GERMAN. omniaque Anastasii exemplaria, nisi quod in edit. minus recte ordo duarum priorum vocum sit inversus. Alias vero duas voces καὶ ἔμπρακτον occasione repetitae particulae καὶ excidisse vetus Int. ostendit. GRAB.

1. principales] Int. pro καθολικά legisse videtur ἀρχαία.

2. habere eam] In Voss. abest eam.

3. sedet] Sic Codd. Voss. MERC. II. et omnes edit. praeter FEUARD. (in sola edit. a. 1576 exstat sedet) et GRABIAM, qui habent sedit, quod non respondet praesenti καθήμενος. GRABIVS, librarii

aut typographi erratum excusans, sedere ab Interprete tanquam verbum tertiae coniugationis usurpatum censet.

4. declaratus] Φανερωθεὶς melius vertisset manifestatus, quod GRABIVS observat.

5. uno spiritu] Quod his vocibus in ERASM. GALL. et FEUARD. praefixum est in auctoritate CLAROM. ARUND. et VOSS. omittunt GRABIVS et MASS.

6. efficabile eius et principale et regale] In ERASMI edit. 1526 et 1528 legitur pro efficabile, quod est marg., effigibile. Sed melius vertisset Int., uti observat MASS., efficaciam eius et principatum et regnum.

7. tertium vero animal] Vocem animal primus addidit FEUARD., eam vero expunxit MASSUETUS, quia non comparat in CLAROM. ERASM. et GALL. Sed ego illam vocem iterum recepi, quoniam legitur in Cod. Voss. et sacro textu.

8. humanam, eum, qui] In edit. GRAB. male omissa est vocula eum.

9. adventum eius] Eius pro eis auctoritate omnium Codd. primus scripsit GRABIVS.

10. volantis — advolantis] Sic omnes Codd. et GRAB. et MASS. In reliquis volantis — advolantis.

11. Christus] Ita in MSS. omnibus et textu graeco. In ERASM. GALL. et FEUARD. Dominus.

^a διηγείται, λέγον· ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ ^b Λόγος [καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ὁ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος.] Καὶ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο· καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν . . . . . Τὸ δὲ κατὰ Λουκᾶν, ^c ἅτε ἱερατικοῦ χαρακτῆρος ὑπάρχον, ἀπὸ τοῦ Ζαχαρίου τοῦ ἱερέως θυμιῶντος τῷ Θεῷ ἤρξατο. ^d Ἦδη γὰρ ὁ σιτευτὸς ἡτοιμάζετο μόσχος, ὑπὲρ ^e τῆς ἀνευρέσεως τοῦ νεωτέρου παιδὸς μέλλων θύεσθαι. ^f Ματθαῖος δὲ τὴν κατὰ ἄνθρωπον αὐτοῦ γέννησιν κηρύττει λέγων· Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, υἱοῦ Δαβίδ, υἱοῦ Ἀβραάμ. ^g Καί· τοῦ δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ γέννησις οὕτως ἦν· ἀνθρωπόμορφον οὖν τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο . . . . . ^h Μάρκος δὲ ἀπὸ τοῦ προφητικοῦ πνεύματος, τοῦ ἐξ ὕψους ἐπιόντος τοῖς ἀνθρώποις, τὴν ἀρχὴν ἐποιήσατο λέγων· Ἀρχὴ τοῦ εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς γέγραπται ⁱ ἐν Ἡσαΐα τῷ προφῆτῃ· ^k τὴν περικοπὴν εἰκόνα τοῦ εὐαγγελίου δεικνύων· διὰ τοῦτο δὲ καὶ σύντομον καὶ παρατρέχουσαν τὴν καταγγελίαν πεποίηται· προφητικὸς γὰρ ὁ χαρακτήρ οὗτος. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ τοῖς μὲν πρὸ Μοϋσέως πατριάρχαις κατὰ τὸ θεῖκον καὶ ἔνδοξον ^l ὠμίλει· * τοῖς δὲ ἐν τῷ νόμῳ, ἱερατικὴν . . . . . τάξιν ^m ἀπένεμεν· μετὰ δὲ ταῦτα ἄνθρωπος γενόμενος τὴν δωρεὰν ⁿ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰς πᾶσαν ἐξέπεμψε τὴν γῆν, σκεπάζων ἡμᾶς ταῖς ἑαυτοῦ πτέρυξιν. Ὅποια οὖν ἡ πραγματεία τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τοιαύτη καὶ τῶν ζώων ἡ μορφή· ^o καὶ ὁποία ἡ τῶν ζώων μορφή, τοιοῦτος καὶ ὁ χαρακτήρ τοῦ εὐαγγελίου. Τετράμορφα γὰρ τὰ ζῶα, τετράμορφον καὶ τὸ εὐαγγέ-

12. *efficabilem*] Codd. CLAROM. et Voss. *efficabilem*. Uti observat MASS. Interpreti *efficacem* vertendum fuisset.

a. *διηγείται*] Anast. BODLEI. *ἐκδιηγείται*.

b. *Λόγος*] Non integra Ioannis verba descripsit Anastasius, nec GERMANUS. Illa καὶ πάντα δι' αὐτοῦ κτλ., quae in edit. GRABIANA non leguntur, MASSUETUS addidit e GERMANO; quae uncinis inclusa sunt, ea MASSUETUS sine auctoritate Codd. adiecit. Anastasii Codd. in fine versus habent οὐδὲ ἓν, ὁ γέγονεν, itaque GRAB. excudi iussit. Sed MASS. recte resecurit illud ὁ γέγονεν, quod Irenaeus ad sequentem versum pertinere putat. Desideratur quoque in graeco periodus sequens: Propter hoc — persona eius.

c. *ἅτε ἱερατικοῦ*] Sic Anast. BODLEI. FLORENT. et GERMAN., sed edit. perpetuam *ἅτε ἱεροῦ*.

d. *Ἦδη γὰρ ὁ σιτευτὸς ἡτοιμάζετο*] Sic Anast. BODLEI. Sed FLORENT. *ἡδηπερ ὁ σιτευτὸς ἡτοιμάζετο*. Edit. pessime ἡδει γὰρ οὐτι σιτευτὸς ἡτοιμάζεται.

e. *τῆς ἀνευρέσεως*] GERMAN. non male *εὐρέσεως*.

f. *Ματθαῖος δὲ λέγων*] Ita GERMAN. cum latino Int. Sed omnia exemplaria Anastasii ex glossmate habent; τὸ δὲ κατὰ Ματθαῖον — λέγον, nisi quod BODL. habeat *λέγων*.

g. *Καί· τοῦ δὲ Ἰησοῦ — εὐαγγέλιον τοῦτο*] Haec, quae GRABIVS omisit, MASSUETUS e GERMANO adiecit. Int. legisse videtur καὶ πάλιν.

h. *Μάρκος — λέγων*] Sic iterum GERMANUS latinae versionis consonus. Sed Anastas. τὸ δὲ κατὰ Μάρκον — λέγον, excepto quod in MS. BODLEI. rursus exstet *λέγων*. GERMANI lectionem confirmat quoque argumentum in s. Marci evangelium, ex Cyrilli Alex. sive Victoris Antiocheni Commentario in ipsum, Tom. I Auctarii novissimi Bibliothecae PP. a Combefisio editi p. 436 C, ubi haec Irenaei de s. Marco periodus, in Anastasio et Germano manca, plene allegatur cum hac honoris praefatione: Καὶ Εἰρηναῖος

enarrat dicens sic: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Et: Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil.* Propter hoc et omni fiducia plenum est evangelium istud; talis est enim persona eius. Id vero, quod est secundum Lucam, quoniam quidem sacerdotalis characteris est, ¹a Zacharia sacerdote sacrificante Deo inchoavit. Iam enim saginatus parabatur vitulus, qui pro inventione minoris filii ²inciperet mactari. Mathaeus vero eam, quae est secundum hominem generationem eius enarrat: *Liber, dicens, generationis Iesu Christi, filii David, filii Abraham.* Et iterum: *Christi autem generatio sic erat.* Humanae formae igitur hoc evangelium: propter hoc ³et per totum evangelium humiliter sentiens, et mitis homo ⁴servatus est. Marcus vero a prophetico spiritu, ex alto adveniente hominibus, initium fecit: *Initium, dicens, evangelii, quemadmodum scriptum est in Esaia propheta;* volatilem et pennatam imaginem evangelii monstrans; propter hoc et compendiosam et praecurrentem annuntiationem fecit: propheticus enim character est hic. Et ⁵ipsum autem Verbum Dei illis quidem, qui ante Moysem fuerunt patriarchis, secundum divinitatem *et gloriam ⁶colloquebatur; his vero, qui in lege, **Grab. 223.* sacerdotalet et ministerialem ⁷actum praebebat; post deinde ⁸nobis homo factus munus caelestis Spiritus in omnem misit terram, protegens nos alis suis. Qualis igitur dispositio Filii Dei, talis et animalium forma; ⁹et qualis animalium forma, talis et character evangelii. Quadriformia autem animalia et quadriforme evangelium

Ioan. I. 1
seqq.

Math. I. 1.
18.

Marc. I. 1.

δὲ ὁ Λουγδούνων ἐπίσκοπος, μαθη-
τῆς τῶν ἀποστόλων γενόμενος, ἐν τῷ
τρίτῳ κατὰ τῶν αἰρέσεων λόγῳ φη-
σάν, ἐκάστου εὐαγγελίου τὸν χαρα-
κτῆρα ἐκθέμενος. Μάρκος κτλ. Sic
GRABIVS, sicque MASSVETVS tacito GRABII
nomine.

i. ἐν Ἑσάτῃ τῷ προφήτῃ] FLORENT.
ἐν βίβλῳ λόγων Ἑσάτου τοῦ προφή-
του. GERMAN. suum, uti videtur, N. T.
codicem sequens ἐν τοῖς προφήταις.

k. τὴν πτερωτικὴν — χαρακτῆρ οὗτος]
Hoc comma, quod in ANASTAS. edit. BODL.
et FLORENT. desideratur, ex CYRILLO et
GERMANO restituit GRABIVS.

l. ὠμλεῖ] Sic bene legitur in GERMAN.
Sed ANASTAS. edit. et BODLEI. vitioso
ὠμλεῖ aut ὀμλεῖ.

m. ἀπένεμεν] GERMAN. ἀπένειμε.

n. τοῦ ἀγίου] Interpres τοῦ ἐπου-
ρανίου.

o. καὶ ὅποια — μορφή] Haec ommissa
sunt in GERMANO et in latinis Codd. CLA-
ROM. et VOSS.

1. a Zacharia] GRAB. addidit prae-
positionem a auctoritate Cod. ARUND. et
graeci textus.

2. inciperet mactari] Μέλλων θύεσθαι,
mactandus erat.

3. et per] Et, quod legitur etiam in
VOSS. adiecit FEUARD.

4. servatus est] Sic restituit GRAB. e
MS. VOSS., quocum consentiunt Cod. CLA-
ROM. et MASS.

5. ipsum autem] Autem addidit FEUARD.,
quocum convenit VOSS.

6. colloquebatur] ERASM. et GALL. col-
loquebantur.

7. actum praebebat] Observant editores,
Interpretem falso legisse προᾶξιν pro
τάξιν. ERASM. et GALL. praebebant.

8. nobis] Voci nobis nihil in graeco
respondet; sed non dixerim cum GRABIO,
pronomen illud hoc loco omnino esse
supervacaneum.

9. et qualis animalium forma] Hae
voces in Codd. CLAROM. et VOSS. et in
graeco GERMANI desiderantur.

λιον καὶ ἡ πραγματεία τοῦ Κυρίου. Καὶ ¹διὰ τοῦτο τέσσαρες ἐδόθησαν ²καθολικαὶ διαθήκαι τῇ ἀνθρωπότητι· μία μὲν τοῦ ³κατακλυσμοῦ τοῦ Νῶε ἐπὶ τοῦ τόξου· δευτέρα δὲ ⁴τοῦ Ἀβραάμ, ἐπὶ τοῦ σημείου τῆς περιτομῆς· τρίτη δὲ ⁵ἡ νομοθεσία ἐπὶ τοῦ Μοϋσέως· τετάρτη δὲ ⁶ἡ τοῦ εὐαγγελίου, διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

† Mass. 192. 9. Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων μάταιοι πάντες καὶ ἀμαθεῖς, προσέτι δὲ καὶ τολμηροὶ οἱ ἀθετοῦντες τὴν ἰδέαν τοῦ εὐαγγελίου καὶ εἴτε πλείονα εἴτε ἐλάττονα τῶν εἰρημένων ⁷παρεισφύροντες εὐαγγελίων πρόσωπα· οἱ μὲν, ἵνα πλείονα δόξωσι τῆς ἀληθείας ⁸ἐξευρηκέναι· οἱ δέ, ⁹ἵνα τὰς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ ἀθετήσωσιν.

Etenim ¹³Marcion totum reiiciens evangelium; ¹⁴immo vere seipsum abscindens ab evangelio, ¹⁵partem gloriatur se habere evangelii.

1. διὰ τοῦτο τέσσαρες ἐδόθησαν κτλ.] Hic graeca a latinis in uno atque altero commate sunt diversa. Anastasius enim et GERMANUS omisso pacto Dei cum Adamo, aliud cum Abrahamo interserunt. Mass.

2. καθολικαί] Haec vox non est agnita ab Interprete.

3. τοῦ κατακλυσμοῦ κτλ.] GERMAN. τῷ κατακλυσμῷ τοῦ τόξου ἐπὶ τοῦ τόξου.

4. τοῦ Ἀβραάμ] GERMAN. et Anastas. Bodlei. τῷ Ἀβραάμ.

5. ἡ νομοθεσία ἐπὶ τοῦ Μοϋσέως] In Anastas. edit. legitur ἡ τῆς νομοθεσίας διὰ Μ. Sed ut graeca cum latinis convenirent, ἐπὶ τοῦ Μ. ex Cod. Bodl. reposuit GRAB., et ἡ νομοθεσία ex GERMANO.

6. ἡ τοῦ εὐαγγελίου — Χριστοῦ] Hoc loco Anastasius et GERMANUS ab Irenaei graeco textu discesserunt.

7. παρεισφύροντες] GERMAN. minus recte περιφύροντες.

et quadriformis dispositio Domini. Et propter hoc quatuor data sunt testamenta humano generi; unum quidem ante cataclysmum sub Adam; secundum vero post cataclysmum sub Noë; tertium vero legislatio sub Moyse; quartum vero, quod renovat hominem et recapitulat in se omnia, quod est per evangelium, elevans et pennigerans homines in caeleste regnum.

9. † His igitur sic se habentibus ¹⁰vani omnes et indocti et insuper audaces, qui frustrantur speciem evangelii, et vel plures quam dictae sunt, vel rursus pauciores inferunt personas ¹¹evangelii: quidam, ¹²ut plus videantur quam est veritatis adinvenisse; quidam vero, ut reproben dispositiones Dei.

8. ἐξευρηκέναι] GERM. ἐξειρηκέναι. 9. ἵνα] Hanc vocem ex Anastas. MS. et GERMANO restituit GRABIVS.

10. vani] In nonnullis ERASM. edit. et vani.

11. evangelii] Int. melius legit εὐαγγελίου pro εὐαγγελίων.

12. ut plus] Sic restituit FEUARD. pro ut plures. Emendationi favet Voss.

13. Marcion totum reiiciens evangelium] Haec ex iis intelligenda sunt, quae auctor § 7 huius capituli disputavit: Marcion autem id quod est secundum Lucam (evangelium) circumcidens, ex his quae adhuc servantur penes eum, blasphemus in solum existentem Deum ostenditur.

14. immo vere] Vere reposuit Mass. pro vero e FEUARD. marg. Equidem vere reperi in Voss.

15. partem gloriatur se habere evangelii] Sic saltem unus ERASMI (in marg. adnotata est nostra lectio) Codex, praeterea VET. ARUND. VOSS. CLAROM. FEUARD.

¹Alii vero ut donum spiritus frustrentur, quod in novissimis temporibus secundum placitum Patris effusum est in humanum genus, illam speciem non admittunt, quae est secundum Ioannis evangelium, in qua Paracletum se missurum Dominus promisit; sed simul et evangelium et propheticum repellunt spiritum. Infelices vere, qui

Ioan. XIV.
16. 26. XV.
26. XVI. 7.

et GRAB. Sed MASS. cum ERASM. GALL. Codd. OTTOB. et MERC. II. legit: *pariter gloriatur se habere evangelium*. Sed praefendam esse priorem lectionem propterea censui, quod pluribus, iisque optimis Codd. et ipso sensu loci maxime est confirmata. MASSUETUS alteram lectionem hoc modo defendit: „Haec opponit Irenaeus velut absurda et secum invicem pugnantia, quod hinc Marcion totum reiiciat evangelium, immo vere seipsam abscindat ab evangelio; illinc tamen, pariter atque Catholici, gloriatur se habere evangelium. Ecqui vero fateri, immo et gloriari potuisset, partem se habere evangelii, qui quod decurtaverat solum legitimum esse dicebat, ut ex cap. 12 sequenti liquet; ceteris, quae admittebant Catholici veluti spuris reiectis? Certe si partem duntaxat habere se confessus fuisset, eo ipso corruptionis criminis reum se prodidisset.“ Sed MASSUETI lectionem eam ob causam repudiandam esse existimo, quod commatis membra non sunt apte et accurate opposita. Reiecit Marcion totum evangelium, gloriatur se habere evangelium. Quaero: quodnam evangelium? Desideratur enim aliquid, quod oppositum sit *τῷ* totum. Legere possis: gloriatur se habere alterum aut decurtatum evangelium. Sed *τῷ* totum evangelium aptissime opponitur pars evangelii. Ceterum totum evangelium ex sententia Irenaei erat quadriforme aut *τέσσαρα πρόσωπα* evangelii erant, uti proxime antecedentibus probat. Ironice ab Irenaeo dictum esse puto, Marcionem gloriari se habere partem evangelii. Nostram lectionem agnovit etiam A. RITSCHL *das Evang. Marcions* p. 21, non dicens, cur reiecerit MASSUETI lectionem.

1. Alii vero cett.] TILLEMONTIUS, GRABUS et MASSUETUS hoc loco Montanistas ab Irenaeo perstringi putant, qui, dum sibimetipsis solis prophetiae gratiam datam esse gloriabantur, prophetiae gratiam ob ecclesiam repellebant, suamque sectam ecclesiam spiritus, Catholicorum coetum vero ecclesiam Psychicorum nominare solebant. Dissidet vero MASSUETUS a GRABIO, qui a Montanistis totum Ioannis evangelium repudiatum esse contendit. MASSUETUS enim illam duntaxat speciem

evangelii Ioannis a Montanistis non admitti censet, in qua Paracletum se missurum Dominus dicit. Sed doctus monachus frustra notat GRABIUM, quem ad Irenaei verba haud satis attendisse dicit; ipseque Irenaeum falso interpretatus est, dicens: illam duntaxat speciem evangelii Ioannis a Montanistis non admitti, in qua Paracletum se missurum Dominus dicit. Supra enim Irenaeus quatuor universi evangelii species distinxerat, quod ante omnia tenendum est. Hoc loco dicens: illam speciem non admittunt, quae est secundum Ioannis evangelium, — quid aliud exprimit, quam hoc: adversarios istos totum Ioanneum evangelium repudiasse? Verbis: in qua (specie quadriformis evangelii) Paracletum se missurum Dominus promisit, continetur causa, ut ita dicam, subiectiva, cur illi evangelium Ioannis non agnoverint. At vero errore decepti fuere veteres historici et duo novissimi Irenaei editores (quorum sententiam sequitur etiam BRETSCHNEIDERUS *Probabil.* p. 211), hoc loco putantes Irenaeum in senso stylo aggressum esse Montanistas. Certum est recentioribus historicis, NEANDRO, BAUMGARTENIO-CRUSIO, aliis, de secta Alogorum aut similium hic agi, quos evangelium Ioannis non agnovisse scimus praesertim ob certamen iis cum Montanistis initum. Coniecturam ab OLSHAUSENIO propositam, ab aliis quoque commendatam: Infelices vere, qui pseudoprophetae (pro pseudoprophetae) quidem esse volunt cett. non necessariam esse censeo, quum lectio vulgaris apto sensu confirmetur. Ceterum permulti existimarunt, hanc locum animum Montanistarum opinionibus deditum prodere; atque NEANDER adeo suspicatus est, haec, quae Montanicam saltem speciem prae se ferunt, a Montanista quopiam intrusa esse. Sed quum interpolationis nullum sit vestigium, atque sententiae hoc loco proditae, quamvis proxime accedat ad Montanistarum opiniones, non alienae tamen nobis videantur a systemate dogmatico Irenaei: neque eorum sententiam inire possum, qui hic Montanistam locutum putarunt, neque illorum, qui Irenaeum Montani adsecram fuisse ex hoc potissimum loco suspicati sunt.

pseudoprophetae quidem esse volunt; ¹propheticam vero gratiam repellunt ab ecclesia: ²similia patientes his, qui propter eos qui in hypocrisi veniunt, etiam a fratrum communicatione se abstinent. Datur autem intelligi, quod huiusmodi neque apostolum Paulum recipiant. In ea enim epistola, quae est ad Corinthios, de propheticiis charismatibus diligenter locutus est, et scit viros et mulieres in ecclesia prophetantes. Per haec igitur omnia peccantes in spiritum Dei, in irremissibile incidunt peccatum. Hi vero, qui sunt a Valentino, iterum existentes extra *omnem timorem, suas conscriptiones proferentes, plura habere gloriantur, quam sint ipsa evangelia. Siquidem in tantum processerunt audaciae, uti quod ab his non olim conscriptum est, veritatis evangelium titulent, in nihilo conveniens apostolorum evangeliis, ut nec evangelium quidem sit apud eos sine blasphemia. Si enim, quod ab eis profertur, veritatis est evangelium, dissimile est autem hoc illis, quae ab apostolis nobis tradita sunt; qui volunt, possunt discere, quemadmodum ex ipsis Scripturis ostenditur, iam non esse id, quod ab apostolis traditum est, veritatis evangelium. Quoniam autem sola illa vera et firma et non capit neque plura, praeterquam praedicta sunt, neque pauciora esse evangelia, per tot et tanta ostendimus. Etenim quum omnia composita et apta Deus fecerit, oportebat et speciem evangelii bene compositam, et bene compaginatam esse. Examined igitur sententia eorum qui nobis tradiderunt evangelium, ex ipsis principiis ipsorum, veniamus et ad reliquos apostolos, et perquiramus sententiam eorum de Deo; post deinde, ipsos Domini sermones audiamus.

Cap. XII.

C A P. XII.

† Mass. 193.

1. † Petrus igitur apostolus post resurrectionem Domini et assumptionem in caelos, volens adimplere duodecim apostolorum numerum et ³allegere ⁴pro Iuda alterum, qui electus esset a Deo,

1. *propheticam*] Sic CLAROM. VOSS. et MASS. In reliquis *prophetiae*.

2. *similia patientes* cett.] Loci sensus: Adversariis istis Ioannei evangelii, qui prophetarum quidem speciem prae se ferunt atque in ecclesia multos *προφοητάς χαρισματοῦ* etiam nunc excitari negant, idem contingit, quod iis, qui eam ob causam a Christianorum coetu discedunt, quod multi christianam mentem piūque animum simulant. Si praetuleris OLSHAUSENII coniecturam *pseudo-prophetas* sensus hic erit: Illi, qui quidem concedunt, e Christianis aliquos nomen prophetarum sibi arrogare, negant vero veros prophetas in ecclesia esse

cett. Id concedendum arbitror, ex hac coniectura membra periodi sibi invicem melius respondere, quam ex vulgari lectione.

3. *allegere*] Hanc vocem Codicibus VET. CLAROM. et VOSS. suppeditatam MASSUETUS iure suo recepit in textum. *Allegere*, verbum etiam bonis scriptoribus usitatum, significat *cooptare*, *legendo addere*. Suet. Claud. 24 *allegere aliquem in senatum*. Id. Vit. 1 *inter patricios*. Caes. b. g. 6, 13 *suffragio Druidum allegitur*. In ceteris Codd. et editt. minus bene exstat *eligere*.

4. *pro Iuda*] Genuinam hanc lectionem e Cod. ARUND. sumsit GRABIUS. Con-

¹ex his qui aderant, dixit: Viri fratres, ²oportebat impleri Scri- Act. 1. 16
pturam hanc, quam praedixit Spiritus sanctus ore David de Iuda, ^{seqq.}
qui factus est dux his, qui apprehenderunt Iesum, quoniam annu- Psal. LXVIII. 26.
meratus fuit inter nos: Fiat habitatio eius deserta et non sit, qui et CVIII. 8.
inhabitaret in ea; et, episcopatum eius accipiat alter: Act. II. 4 seq.

³τὴν ἀναπλήρωσιν τῶν ἀπο- adimpletionem ⁵apostolorum ex
στόλων ἐκ τῶν ὑπὸ Δαβὶδ εἰρη- his, quae a David dicta sunt, fa-
μένων ποιούμενος. . . . . ciens. Rursus quum Spiritus
sanctus descendisset in discipu-
los, uti omnes prophetarent, et
loquerentur linguis, et quidam
⁶irriderent eos, quasi a musto
ebrios: dixit Petrus, non ebrios
quidem ⁷illos esse, quum sit
hora tertia diei; esse autem hoc
quod dictum est per prophetam;
Erit in novissimis diebus, dicit Ioel. II. 28.
Dominus, effundam de Spiritu
meo in omnem carnem et pro-
phetabunt. Deus igitur, qui per
prophetam promisit missurum se
Spiritus suum in humanum ge-
nus, ipse et ⁸misit ei; et ipse
Deus a Petro annuntiatur suam
promissionem adimplesse.

2. Viri enim, inquit Petrus, Israelitae, audite ⁹sermone meos: Act. II. 22 ss.
Iesum Nazarenum, virum approbatum a Deo in vobis virtutibus

sentiant CLAROM. MASS. et (quem addo)
VOSS. In reliquis vitiose providentia.

1. ex his] Sic CLAROM. VOSS. GRAB. et
MASS., qui haec ad verbum allegere re-
ferenda recte censent. Ceteri, qui
omittunt ex, τὸ his referri volunt ad
dixit.

2. oportebat] Ita edit. et VET. Cod.
cum textu Scripturae s. Sed CLAROM.
VOSS. ARUND. MERC. II. et ERASM. 1526.
1528 cum vers. Vulgata et quibusdam
Codd. graecis habent oportet.

3. τὴν ἀναπλήρωσιν κτλ.] Hoc et
mox sequens fragmentum descripsit GRAB.
e Catena Patrum MS. optimaе notae in
Acta apostolorum, quae asservatur in bi-
bliotheca Collegii Novi Oxoniensis. Illam
Catenam typis excudendam curavit I. A.
CRAMER Oxon. 1838. Ibi legitur hoc
fragmentum pag. 11.

4. Ὁ οὖν διὰ τοῦ προφήτου κτλ.]
Haec exstant in laudata Catena MS. fol. 11
p. 1 et apud CRAMERUM p. 31.

5. apostolorum] Sic CLAROM. ARUND.
VOSS. GRAB. et MASS. cum textu graeco.
In reliquis minus bene eorum. Sensum
verborum MASSUETUS sic exprimit: adim-
pletionem numeri duodecim apostolorum
faciens iuxta ea, quae a David dicta sunt.

6. irriderent] VOSS. irridentes.

7. illos] Hanc vocem adiecit FEUARD.,
quocum consentit VOSS.

8. misit ei] Voci ei nihil in graeco
respondet.

9. sermones meos] Dum Codd. N. T.
habent τοὺς λόγους τούτους, Irenaeum
legisse patet τοὺς λόγους μου, quam
lectionem reperimus apud Chrysost.
Hom. 6 in Acta.

et prodigiis et signis, quae fecit per ipsum Deus in medio vestrum, quemadmodum ipsi scitis, hunc definito consilio et praescientia Dei ¹traditum per manus iniquorum affigentes interfecistis; quem Deus excitavit, solutis doloribus ²inferorum, quoniam non erat possi-

Psal. XV. 8
seqq.

bile teneri eum ab eis. David enim dicit in ipsum: Providebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam a dextris ³meis est, ⁴ut non movear. Propter hoc laetatum est cor meum, et exultavit lingua mea, insuper et caro mea requiescet in spe. Quoniam non derelinques animam meam in inferno, neque dabis sanctum

* Grab. 225.

tuum videre corruptionem. Dehinc rursum fiducialiter *illis ⁵dicit de patriarcha David, quoniam mortuus est et sepultus, et sepulcrum eius sit apud eos usque in hunc diem. ⁶Propheta autem, inquit, quum esset et sciret, quoniam iureiurando ei iuravit Deus, ⁷de fructu ventris eius ⁸sedere in throno eius; providens locutus est de resurrectione Christi, quoniam ⁹neque derelictus est ¹⁰apud inferos, neque caro eius vidit corruptionem. Hunc Iesum, inquit, excitavit Deus, cuius nos omnes sumus testes; qui dextera Dei exaltatus, repromissionem sancti Spiritus accipiens a Patre, effudit ¹¹donationem hanc, quam vos nunc videtis et auditis. Non

Act. II. 30
seqq.
Psal. CXXXI.
11.

Psal. CIX. 1.

enim David ascendit ¹²in caelos; dicit autem ipse: Dixit Dominus Domino meo, sede ad dexteram meam, quoadusque ponam inimicos tuos suppedaneum pedum tuorum. Certissime ergo sciat omnis domus Israël, quoniam et Dominum eum, et Christum Deus fecit hunc Iesum, quem vos crucifixistis. Quum dixissent ¹³igitur turbae:

1. traditum] Quod addit textus sacer λαβόντες non agnoscit Irenaeus.

2. inferorum] In N. T. legimus θανάτου, sed Codd. nonnulli et Polycarpus ad Philip., Epiphanius in Ancorato §. 34, Vulgat. et Syr. versiones ἔδου habent cum Irenaeo.

3. meis] Sic primus GRAB. secundum ARUND. et VOSS. In MERC. II. legitur mihi, in ERASM. GALL. FEUARD. mei.

4. ut non movear] Sic excudi iussi auctoritate FEUARD. in marg. CLAROM. et (quem addo) VOSS. Omnes editt. ne movear.

5. dicit] VOSS. dixit.

6. Propheta autem] In N. T. προφήτης οὗν, sed Irenaeus δὲ pro οὗν legisse videtur.

7. de fructu ventris eius] Editores observant, Irenaeum verba N. T. τὸ κατὰ σάρκα ἀναστήσειν τὸν Χριστὸν non agnoscere, quae neque in Cod. Alexand. neque in latina Vulgata, syriaca et aethiopica versionibus reperiuntur.

8. sedere] Ita FEUARD. et VOSS. Sed

ERASM. GALL. ARUND. MERC. II. perperam habent sederet.

9. neque derelictus est] N. T. οὐ κατελείφθη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ εἰς ἔδου. Sed. uti GRAB. observat, ἡ ψυχὴ omittitur non solum ab Irenaeo, sed et Didymus lib. III. de Spir. s. inque Cod. Alex. nec non latina Vulgata et syr. versionibus.

10. apud inferos] VOSS. ad inferos.

11. donationem hanc] Irenaei Codex non solum τοῦτο, uti nos legimus, sed τοῦτο δῶρον sive δῶρημα habuisse videtur, quomodo et Didymus Alex. de Spir. s. lib. III, Rufinus in expositione articuli ascendit in caelos, atque ex recentioribus Rupertus lib. 6 de operibus Spiritus s. allegarunt. Beda insuper in Comment. ad hunc Actorum apost. locum expresse testatur, in graeco textu tunc fuisse: effudit hoc donum, quod vos nunc videtis et auditis. GRAB.

12. in caelos] Sic primus FEUARD. pro in caelum. Emendationi favet Cod. VOSS.

13. igitur] Sic scripsit GRAB. secundum

Quid ergo faciemus? Petrus ad eos ait: *Poenitentiam agite, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Iesu, in remissionem peccatorum, et accipietis donum Spiritus sancti.* Act. II. 37. Ib. 38.

..... ² οὐκ ἄλλον Θεόν . Sic non alium Deum, nec aliam plenitudinem annuntiabant apostoli; nec alterum quidem passum et resurgentem Christum, alterum vero qui sursum volaverit et impassibilis perseveraverit; sed unum et eundem Deum Patrem et Christum † Iesum, qui a mortuis resurrexit; et eam, quae in eum est, fidem annuntiabant his qui non credebant in Filium Dei; et ex prophetis cohortabantur eos, quoniam eum, quem promissit se Deus missurum Christum, misit Iesum, quem ipsi crucifixerunt, quem Deus excitavit.

3. Rursus quum Petrus simul cum Ioanne vidisset eum, qui a nativitate claudus erat, ante portam templi, quae dicitur speciosa, sedentem et petentem eleemosynam, dixit ei: *Argentum et aurum non est mihi; quod autem habeo, hoc tibi do: In nomine Iesu Christi Nazareni surge et ambula. Et statim eius confirmati sunt gressus et plantae, et ambulabat et introivit cum ipsis in templum, ambulans et saliens et glorificans Deum. Multitudine autem universa collecta ad eos propter inopinatum factum, Petrus dixit eis: Viri Israëlitaе, quid miramini in hoc, et nos quid intuemini, quasi nostra virtute fecerimus hunc ambulare? Deus Abraham, Deus Isaac et Deus Iacob, Deus patrum nostrorum, glorificavit Filium suum, quem vos quidem tradidistis in iudicium, et negastis ante faciem Pilati, quum remittere eum vellet. Vos autem sanctum et* Act. III. 2. Ib. 6 seqq. Ib. 12 seqq.

Cod. ARUND. Consentit et hic VOSS., quem MASS. neglexit.

1. in remissionem] CLAROM. ARUND. et MERC. II. habent in remissa, fortasse pro in remissam, quae vox occurrit apud Tertullianum.

2. οὐκ ἄλλον πλ.] Haec in Catena saepius laudata fol. 18 p. 1 et apud CRAMERUM p. 49.

3. ἀναστήσαντα] Sic MS. Sed GRAB. ex versione, quae habet eum qui sursum volaverit, legend. coniecit ἀναπτήσαντα.

4. συνεβίβαζον] CRAMER I. I. minus recte συνεβίαζον.

5. autem] Non comparat autem in VOSS.

6. quid miramini] VOSS. quid admiramini.

7. in iudicium] Cod. Cantabrig. etiam habet glossemata εἰς κρίσιν, alii εἰς κρίτηριον, quod observant editores.

8. quum remittere eum vellet] Cod. Cantabrig. iterum habet cum Irenaeo ἀπολύειν αὐτὸν θέλοντος, quod glossema esse quisque videbit. Editt. κρίναντος ἐκείνου ἀπολύειν.

iustum ¹aggravastis, et petistis virum homicidam donari vobis; ducem autem vitae occidistis, quem Deus excitavit a mortuis, cuius nos testes sumus. Et in fide nominis eius hunc quem videtis et scitis, confirmavit nomen eius, et fides, quae est per ipsum, dedit ei incolumitatem coram vobis omnibus. Et nunc, fratres, scio quoniam secundum ignorantiam fecistis ²nequam. Deus autem ³quae praedixit ore omnium prophetarum, pati Christum suum, adimplevit. Poenitentiam igitur agite et convertimini, uti deleantur peccata vestra, ⁴et veniant vobis tempora refrigerii ⁵a facie Domini, et mittat ⁶praeparatum vobis Iesum Christum, quem oportet qui-

* Grab. 226. dem caelum suscipere usque *ad tempora dispositionis omnium, quae ⁷locutus est Deus per sanctos ⁸prophetas suos. Moyses

Deut. XVIII. 15. quidem dicit ad patres nostros: Quoniam prophetam excitabit vobis Dominus Deus vester ex fratribus vestris, quemadmodum me; ipsum audietis in omnibus quaecunque locutus fuerit ad vos. Erit autem: omnis anima quaecunque non audierit prophetam illum, peribit de populo. Et omnes a Samuel et deinceps, ⁹quotquot locuti sunt et annuntiaverunt dies istos. Vos estis filii prophetarum et testamenti, quod Deus disposuit ad patres nostros, dicens ad Gen. XXII. 18. Abraham: ¹⁰Et in semine tuo benedicentur omnes tribus terrae Vobis primum Deus excitans Filium suum misit benedicientem vos, ut convertat se unusquisque ¹¹a nequitia suis.

¹²Φανερόν τὸ κήρυγμα, ὃ Πέτρος σὺν Ἰωάννῃ ἐκήρυσσαν αὐ-

Manifestam ergo praeconationem Petrus cum Ioanne praeconavit

1. aggravastis] Cod. Cantabrig. conveniens cum Irenaeo habet ἐβαρύνετε pro ἡγήσασθε.

2. nequam] Cod. Cantabrig. etiam habet πονηρόν.

3. quae praedixit] FEUARD. in marg. et Voss. qui praedixit.

4. et veniant nobis tempora] Paullo aliter haec leguntur in graeco textu Scripturae s. Tertullianus paene consentit cum Irenaeo, lib. de Resurr. carn. ita scribens: Ut tempora vobis superveniant refrigerii a persona Dei.

5. a facie] Has duas voces restituit FEUARD., quas Cod. Voss. et textus sacer agnoscunt.

6. praeparatum] Irenaeus non legit προκεκηρυγμένον ὑμῖν, sed προκεχειρισμένον, quod reperitur etiam in multis Codd. graecis. Tertull. de Resurr. carn. c. 23 vertit praedesignatum.

7. locutus est] GRAB. auctoritate Codd. ARUND. Voss. (consentit CLAROM.) et tex-

tus s. expunxit voculam ei, in ERASM. GALL. et FEUARD. additam.

8. prophetas suos] In Cod. Cantabrig. uti hoc loco voces ἀπ' αἰῶνος omissae sunt.

9. quotquot locuti sunt et annuntiaverunt] Ita textus s. CLAROM. et Voss. nec non consentit ARUND., nisi quod et desideratur. At vero ERASM. GALL. et FEUARD. legunt: et omnes, quotquot locuti sunt, annuntiaverunt. Irenaeus non legit προκατήγγειλαν, uti textus s., sed κατήγγειλαν, quae lectio reperitur in pluribus N. T. Codd.

10. Et in semine] Sic Cod. CLAROM. et MASS. cum textu s. καὶ ἐν τῷ σπέρματι σου. Emendationi favet Cod. Voss. a GRABIO iterum neglectus. ERASM. GALL. FEUARD. omittunt et. GRABIIUS autem et pro in ex MERC. II. scripsit.

11. a nequitia] Voss. a negotiis.

12. Φανερόν κτλ.] Hoc fragmentum reperitur in saepius commemorata Catena MS. fol. 23. p. 1. et apud CRAMERUM pag. 61.

τοῖς, τὴν ὑπόσχεσιν, ἣν ἐποίησατο ὁ Θεὸς τοῖς πατράσι, ¹ δι' Ἰησοῦ πεπληρωθῆαι εὐαγγελιζόμενος· ἀλλ' οὐκ ἄλλον Θεὸν καταγγέλλων, ἀλλὰ τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν καὶ ἄνθρωπον γεγονότα καὶ παθόντα, εἰς ἐπίγνωσιν ἁγῶν ² τὸν Ἰσραήλ, καὶ ἐν Ἰησοῦ τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν κηρύσσων, καὶ σημαίνων ὅτι ὅσα οἱ προφηταὶ κατήγγειλαν περὶ τοῦ πάθους τοῦ Χριστοῦ, ταῦτα ἐπλήρωσεν ὁ Θεός.

eis, repromissionem, quam fecit Deus patribus, ² per Iesum adimpletam evangelizans; non quidem alterum Deum annuntians, sed Filium Dei, qui et homo factus est et passus, in agnitionem adducens Israël; et in Iesu resurrectionem, quae est a mortuis, annuntians, et significans ⁴ quoniam omnia, quae prophetae annuntiaverunt de passione Christi, ⁵ haec adimplevit Deus.

4. Propter quod rursus convocatis principibus sacerdotum, fiducialiter Petrus dixit ad eos: *Principes populi et seniores Israël*, si nos hodie redarguimur a vobis in benefacto hominis infirmi, in quo hic ⁶ salvatus est; cognitum sit omnibus vobis et omni populo Israël, quoniam in nomine Iesu Christi Nazareni, quem vos crucifixistis, quem Deus excitavit a mortuis, in hoc his adstat in conspectu vestro sanus. Hic est ⁷ lapis ⁸ spretus a vobis aedificantis, qui factus est in caput anguli. Et non est aliud nomen sub caelo, quod datum sit hominibus, in quo oporteat salvari nos. ⁹ Οὕτως οἱ ἀπόστολοι οὐ τὸν Θεὸν ἠλλασσον, ἀλλὰ τὸν Χριστὸν κατήγγελλον τῷ λαῷ εἶναι τὸν Ἰησοῦν τὸν ἐσταυρωμένον, ὃν ὁ Θεός, ὁ τοὺς προφήτας πέμψας, αὐτὸς Θεὸς ὢν, ἤγειρε, καὶ τὴν σωτηρίαν ἐν αὐτῷ ἔδωκε τοῖς ἀνθρώποις.

Act. IV. 8
seqq.

Psal. CXVII.
22.

Sic apostoli non Deum mutabant, sed Christum annuntiabant populo esse Iesum qui crucifixus est, quem Deus excitavit. ¹⁰ Qui prophetas misit, idem Deus excitavit, et salutem in eo dedit hominibus.

5. ¹¹ Confusi igitur et per curationem, (annorum enim, inquit Scriptura, plus quam XL erat homo in quo factum est signum cu-

Act. IV. 22.

1. δι' Ἰησοῦ] CRAMER perperam omisit δι'.

2. τὸν Ἰσραήλ] Melius legeretur τοῦ vel τῷ Ἰσρ.

3. per Iesum] VOSS. in Iesu.

4. quoniam — adimplevit] Uti saepissime apud Irenaeum pro Deum adimplevisse.

5. haec adimplevit] ERASM. GALL. et FEUARD. omittunt haec.

6. salvatus] Sic FEUARD. in marg. MASS. omnesque Codd. cum textu graeco σώσεται. In ceteris edit. sanatus.

7. lapis] MASS. vocem pretiosus, quae legitur in ceteris edit. expunxit fide Codd. CLAROM. VOSS. et textus sacri.

8. spretus] Sic MASS. auctoritate Codd. VET. CLAROM. et VOSS. In ceteris reprobatus.

9. Οὕτως κτλ.] Haec leguntur in laudata Catena MS. fol. 28 p. 1 et apud CRAMERUM p. 74.

— 10. Qui prophetas cett.] Haec non accurate respondent textui graeco.

11. Confusi] Sic MASS., quod sciam, sine auctoritate Codd., sed tantummoda

† *Mass.* 195. *rationis*) et † per doctrinam apostolorum et prophetarum expositionem, quum remisissent summi sacerdotes Petrum et Ioannem, et reversi essent ad reliquos coapostolos et discipulos Domini, id est in ecclesiam, et enarrassent quae fuerant facta, et quemadmodum *Act. IV.* 24 fiducialiter egissent in nomine Iesu: *Audientes*, inquit, ¹ *tota ecclesia*, *unanimes extulerunt vocem ad Deum et dixerunt: Domine, tu es Deus qui fecisti caelum et terram et mare et omnia, quae in eis sunt, qui* ² *per Spiritum sanctum ore David patris nostri, pueri tui, dixisti: Quare fremuerunt gentes et populi meditati sunt in-* *ania?* *Adstiterunt reges terrae, et principes congregati sunt in unum adversus Dominum et adversus Christum eius. Conven-* *runt enim* ³ *vere* ⁴ *in hac civitate adversus sanctum Filium tuum Iesum, quem unxisti, Herodes et Pontius Pilatus cum gentibus et populis Israël, facere quaecunque manus tua et voluntas tua praedestinaverat fieri.*

⁵ *Αὔται φωναὶ τῆς ἐκκλησίας,*
⁶ *ἐξ ἧς πᾶσα ἐσχληκεν ἐκκλησία τὴν ἀρχήν· αὔται φωναὶ τῆς*
* Grab. 227. μητροπόλεως τῶν * τῆς καινῆς διαθήκης πολιτῶν· αὔται φωναὶ τῶν ἀποστόλων, αὔται φωναὶ τῶν μαθητῶν τοῦ Κυρίου, ⁷ τῶν ἀληθῶς τελείων, μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου διὰ πνεύματος τελειωθέντων, καὶ ἐπικαλουμένων τὸν Θεόν, τὸν ποιήσαντα τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, τὸν διὰ τῶν προφητῶν κεκηρυγμένον καὶ τὸν τοῦτου ⁸ παῖδα δέ, ὃν ἔχρισεν

Hae voces ecclesiae, ex qua habuit omnis ecclesia initium; hae voces ⁹ civitatis magnae, * novi testamenti civium; hae voces apostolorum, hae voces discipulorum Domini, eorum qui post assumptionem Domini per Spiritum ¹⁰ et perfecti exstiterunt, et invocaverunt Deum, qui fecit caelum et terram et mare, qui per prophetas annuntiatus est, et eius ¹¹ Filius Iesus, quem

fide edit. FEUARD. Coloniensis. In reliquis edit. contra constructionis leges, uti ait *Mass.*, legitur *confusus*: sequitur enim: quum remisissent summi sacerdotes.

1. *tota ecclesia*] Glossema, a librario fortasse additum.

2. *per Spiritum* — *patris nostri* Haec, quae in Vulgata quoque leguntur, exstant tantummodo in nonnullis MSS. graecis N. T.

3. *vere*] In ERASM. et GALL. abest *vere*.

4. *in hac civitate*] Haec in Vulgata et nonnullis graecis N. T. Codicibus exstant, desiderantur vero in vulgari textu. GRAMMUS temere putat haec glossema esse.

5. *Αὔται φωναὶ πλ.*] Hoc fragmen-

tum reperitur in Catena MS. saepius memorata sol. 30. p. 2 et apud CRAMERUM p. 78.

6. *ἐξ ἧς*] CRAMER l. l. perperam *ἐξ ἧς*.

7. *τῶν ἀληθῶς τελείων*] Has voces non agnoscit Interpres.

8. *παῖδα δέ*] Voculam δὲ Interpres post ἄλλον legisse videtur. CRAMER omisit illud δέ. Sed Interpres legit *Ἰησοῦν*.

9. *civitatis magnae*] Sic vertit Int. *μητρόπολις*.

10. *et perfecti*] Voculae *et* nihil in graeco respondet.

11. *Filius Iesus*] Ex graeco patet, legendum esse *Filium Iesum*.

ὁ Θεός, καὶ ἄλλον οὐκ εἰδότες. Οὐ γὰρ ἦν τότε Οὐαλεντίνος ἐκεῖ οὐδὲ Μαρκίων, οὐδ' οἱ λοιποὶ ἐαυτῶν τε καὶ τῶν πειθόμενων αὐτοῖς καταστροφεῖς. Διὸ καὶ ἐπήκουσεν αὐτῶν ὁ ποιητὴς τῶν πάντων Θεός. Ἐσαλεύθη γὰρ, φησὶν, ὁ τόπος, ἐν ᾧ ἦσαν συνηγμένοι, καὶ ἐπλήσθησαν ἅπαντες τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ ἐλάλουν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ μετὰ παρόρησίας παντὶ τῷ θέλοντι πιστεῦειν.

Virtute enim magna, inquit, reddebant testimonium apostoli resurrectionis Domini Iesu, dicentes ad eos: Deus patrum nostrorum excitavit Iesum, quem vos apprehendistis et interfecistis suspendentes in ligno. Hunc Deus principem et Salvatorem exaltavit ²gloria sua, dare poenitentiam Israël et remissionem peccatorum; et nos in eo testes sumus sermonum horum et Spiritus sanctus, quem dedit Deus credentibus ei. Omni quoque die, inquit, in templo et in domo non cessabant docentes et evangelizantes Christum Iesum Filium Dei. Haec enim erat salutis agnitio, quae perfectos ad Deum efficit eos, qui cognoscunt Filii eius adventum.

6. Quoniam autem ³impudenter quidam eorum dicunt: Apud Iudaeos praeconantes apostoli non poterant alterum eis Deum annuntiare, praeter eum, qui creditus fuerat ab ipsis; dicimus ad eos, quoniam si secundum olim insitam opinionem hominibus loquebantur apostoli, nemo ab his cognovit veritatem, ⁴multo autem prius a Domino; etenim ipsum sic locutum dicunt. Nec hi ergo ipsi veritatem sciunt, sed ⁵sententia eorum de Deo quum esset talis, exceperant doctrinam, quemadmodum audire poterant. ⁶Secundum hunc igitur sermonem apud neminem erit regula veritatis, sed omnes discipuli omnibus imputabunt, quoniam quemadmodum unusquisque sentiebat, et quemadmodum capiebat, ⁷sic et sermo ad eum factus est. Superfluous autem et inutilis adventus Domini ⁸parebit, si qui-

1. vel eorum] Vel hic accipiendum pro et, GRABIOUS observat.

2. gloria sua] Int. pro δεξιᾷ legit δόξη.

3. impudenter] ERASM. GALL. et FEUARD. impudenter.

4. multo — prius] Pro multo minus, uti monet MASS.

5. sententia] FEUARD. in marg. et Cod. Voss. scientia.

6. Secundum hunc] Hunc addidit FEUARD. consentientibus Codd.

7. sic et] Et addidit GRAB. e Cod. Voss.

8. parebit] Interpres sic scribere amat pro apparebit.

dem venit permissurus et servaturus uniuscuiusque olim insitam de Deo opinionem. Adhuc etiam et ¹multo durius erat, ²quem hominem viderant Iudaei et cruci affixerant, annuntiari hunc esse Christum Filium Dei, aeternum ipsorum regem. Non igitur iam secundum ³pristinam eorum opinionem loquebantur ad eos. Qui enim in faciem interfectores eos esse Domini dicebant, multo magis fiducialiter eum Patrem, qui super Demiurgum est, ⁴et ipsis annuntiarent, et non in quod ⁵putabat unusquisque; et multo minus erat peccatum, siquidem superiorem Salvatorem, ad quem ascendere eos oporteret, quoniam esset impassibilis, non affixissent cruci. Quemadmodum enim gentibus non secundum sententiam illorum loquebantur, sed cum fiducia dicebant, quoniam Dii ipsorum non essent Dii, sed idola daemoniorum; simili modo et Iudaeis annuntiassent, si alterum maiorem et perfectiorem scissent Patrem, non ⁶adnutrientes neque augentes eorum non veram de Deo opinionem. ⁷Ethnicorum autem ⁸solventes errorem et auferentes ⁹eos a suis Diis, non utique alterum eis inferebant errorem; sed auferentes eos, qui non erant Dii, eum, qui solus erat Deus et verus Pater, ostenderunt.

7. Ex verbis Petri igitur, quae fecit in Caesarea ad Cornelium centurionem et eos qui ¹⁰cum eo erant gentiles, quibus primo enarratus est sermo Dei, cognoscendum est ¹¹nobis, quae annuntiabant apostoli, et qualis fuit praedicatio ipsorum, et quam habuerunt de Deo [†]sententiam. ¹²Erat enim, inquit, *Cornelius hic religiosus et timens Deum cum tota domo sua, et faciens eleemosynas* [†]Mass. 196. *ligiosus et timens Deum cum tota domo sua, et faciens eleemosynas* ^{Act. X. 1} *seqq.* ^{* Grab. 228.} *multas in populo, et orans Deum semper.* ¹³Vidit ergo circa horam nonam diei ¹⁴angelum Dei intrantem ad se et dicentem: *Eleemosynae tuae ascenderunt in commemorationem in conspectu Dei. Propter quod mitte ad Simonem, qui vocatur Petrus.*

¹⁵Τοῦ Πέτρου τὴν ἀποκάλυψιν Petrus autem quum vidisset re-

1. *multo durius*] Multo abest in Voss.
2. *quem hominem*] Sic FEUARD. primus e Cod. VET., quocum consentit Voss. In ceteris male *quemadmodum*.

3. *pristinam eorum*] Vox eorum desideratur in CLAROM. ARUND. et Voss.

4. *et ipsis*] Sic CLAROM. ERASM. GALL. et MASS. In ceteris *et ipsi*.

5. *putabat*] ERASM. et GALL. *putabant*.
6. *adnutrientes*] Genuinam hanc lectionem solus Cod. Voss. supplevit, a GRABIO et MASS. in textum receptam. In ceteris minus bene *annuntiantes*.

7. *Ethnicorum*] Voss. et GRAB. et *ethnicorum*.

8. *solventes*] Voss. *absolventes*.

9. *cos a*] Eos desideratur in ERASM. et GALL.

10. *cum eo*] Ita primus FEUARD. cum Codd. ARUND. et Voss. In ERASM. et GALL. *perperam cum eis*.

11. *nobis*] Sic recte FEUARD. auctoritate Cod. VET., quocum omnes Codd. conveniunt.

12. *Erat enim, inquit*] *Inquit* abest in ERASM. GALL. et MERC. II.

13. *Vidit cett.*] Irenaeus Lucae narrationem brevius comprehensam reddit.

14. *angelum Dei intrantem*] CLAROM. et (quem addo) Voss. *angelum Domini introeuntem*.

15. Τοῦ Πέτρου] Haec GRABIO pri-

ιδόντος, ἐν ᾗ ἡ οὐράνιος εἶπεν
αὐτῷ φωνή· ἃ ὁ Θεὸς ἐκαθά-
ρισε, σὺ μὴ κοῖνον, τοῦθ', ὅτι
διὰ τοῦ νόμου μεταξὺ καθαρῶν
καὶ ἀκαθάρτων διασιέλλας ὁ
Θεός, ¹οὗτος ἐκαθάρισε τὰ ἔθνη
διὰ τοῦ αἵματος τοῦ παιδὸς αὐ-
τοῦ, ὃν καὶ ὁ Κορνήλιος ἐσέβeto.

. . . . .
. . . . .
. . . . .
. . . . .
. . . . .

² Τρανῶς σημαίνων, ὅτι ὃν πρό-
τερον Θεὸν ἐφοβεῖτο ὁ Κορνή-
λιος, ³ τὸν διὰ τοῦ νόμου καὶ
τῶν προφητῶν κατηχεῖτο, ⁴ δι'
ᾧ καὶ τὰς ἐλεημοσύνας ἐποίει,
οὗτος ἐπ' ἀληθείας ἐστὶ Θεός.
⁵ Ἐλεπε δὲ αὐτῷ ἡ τοῦ υἱοῦ
γνώσις.

Propter quod adiecit: Vos scitis
omnem Iudaeam; incipiens enim a Galilaea post ¹⁰ baptismum, quod
praedicavit Ioannes; Iesum a Nazareth, quemadmodum unxit eum
Deus Spiritu sancto et virtute; ipse circumvit benefaciens et curans
omnes qui oppressi erant a diabolo, quoniam Deus ¹¹ erat cum
eo. Et nos testes omnium eorum, quae fecit ¹² et in regione Iu-

velationem, in qua respondit ad
eum caelestis vox: ⁵ Quae Deus

Act. X. 15.

emundavit, tu ne commune di-
xeris; hoc ideo, quoniam qui
per legem inter munda et im-
munda distinxit Deus, hic emun-
davit gentes per sanguinem Filii
sui, quem et Cornelius colebat.

⁶ Ad quem Petrus veniens dixit:
In veritate comperi, quoniam

Ibid. 34. 35.

non est personarum acceptor
Deus, sed in omni gente, qui
⁷ timet eum et operatur iusti-
tiam, acceptabilis ei est. Mani-
feste significans, quoniam quem
antea Deum timebat Cornelius,
quem per legem et prophetas
audierat, propter quem et elee-
mosynas faciebat, hic in veritate
est Deus. Deerat autem ei

⁸ agnitio.

⁹ quod factum est verbum per

Ibid. 37 seqq.

mus e saepe laudata Catena MS. fol. 73
pag. 2 depromsit. Leguntur in CRAMERI
Catena in Acta ap. pag. 180.

1. οὗτος ἐκαθάρισε] Sic scribo cum
GRAB. MASS., dum CRAMER legit κε-
καθάριξε.

2. Τρανῶς σημαίνων κτλ.] Hoc frag-
mentum GRABUS etiam e commemorata
Catena eruit; exstat ibi fol. 75 p. 2 et
apud CRAMERUM p. 185. Pro σημαίνων
CRAMER legit σημαίνει.

3. τὸν διὰ] Ex versione legend. ὃν διὰ.

4. δι' ᾧ] Interpres recte legit δι' ὃν.

5. Quae Deus] Ita secundum omnes
Codd. graecos et latinos sacrumque tex-
tum omnes editi. Sola FEUARD. edit.
cum Vulgata versione: quod Deus, quo-
niam paullo post sequitur commune.

6. Ad quem Petrus] Voss. ad quem et
Petrus.

7. timet eum] ARUND. timet Deum.

8. agnitio] Ex graeco adde Filii.

9. quod factum] CLAROM. et Voss. quo-
niam factum est.

10. baptismum, quod praedicavit] Quod
pro quidem substituit FEUARD. consentien-
tibus omnibus Codd., quibus usi sunt GRAB.
et MASS. Nota, Interpretem cum aliis
mediae et infimae latinitatis scriptoribus
vocem baptismum in neutro genere ac-
cepisse.

11. erat cum eo. Et nos testes] Sumus,
quod addunt omnes editi. post testes,
expunxi auctoritate CLAROM. MERC I. et
Voss., quoniam ἐσμεν, quod legitur in
nonnullis Codd. N. T., spuria videtur vox.
Insuper in Codd. CLAR. et Voss. abest erat.

12. et in regione] GRAB. secundum Cod.
Voss. huc posuit et, quod in aliis exem-
plaribus falso legitur ante quem.

daeorum et in Hierusalem; quem interfecerunt suspendentes in ligno. Hunc Deus excitavit tertia die et dedit eum ¹manifestum fieri, non omni populo, sed testibus nobis praedestinatis ²a Deo, qui cum eo et manducavimus et bibimus post resurrectionem a mortuis. Et praecepit nobis annuntiare populo et testificari, quoniam ipse est praedestinatus a Deo iudex vivorum et mortuorum. Huic omnes prophetae testimonium reddunt remissionem peccatorum accipere per nomen eius omnem credentem in eum. Filium ergo Dei, quem ignorabant homines, annuntiabant apostoli et adventum eius his qui ante instructi erant de Deo; sed non alterum Deum inferebant. Si enim tale aliquid sciret Petrus, libere gentibus praedicasset, alterum quidem Iudaeorum, alterum autem Christianorum esse Deum; qui quidem propter visionem angeli conterriti omnes, ³quodcumque eis dixisset, credidissent. Ex verbis autem Petri manifestum est, quoniam praecognitum quidem eis Deum custodivit; Filium autem Dei Iesum Christum esse testificatus est ipsis, iudicem vivorum et mortuorum, ⁴in quem et baptizari eos iussit in remissionem peccatorum; et non tantum hoc, sed et ⁵Iesum ipsum esse Filium Dei testificatus est, qui et unctus Spiritu sancto, Iesus Christus dicitur. Et est hic idem ex Maria natus, quemadmodum Petri continet testificatio. An numquid perfectam tunc cognitionem nondum habebat Petrus, quam postea ⁶adinvenerunt hi? Imperfectus igitur secundum hos Petrus, imperfecti autem et reliqui apostoli; et oportebit eos reviviscentes, horum fieri discipulos, ut et ipsi perfecti fiant. Sed hoc quidem ridiculum est. Arguuntur vero isti non quidem apostolorum, sed suae malae sententiae esse discipuli. Propter hoc autem et variae sententiae sunt uniuscuiusque eorum, ⁷recipientis errorem quemadmodum capiebat. Ecclesia vero per universum mundum ab apostolis firmum habens initium, in una et eadem de Deo et de Filio eius perseverat sententia.

Act.VIII.26
seqq.

* Grab.229.

Act.VIII.32.

ex E.a.LIII.

7.

8. Philippus autem rursus spadoni reginae Aethiopum reverentia Hierosolymis, *et legenti Esaiam prophetam, solus soli, quem annuntiavit? Nonne eum, de quo dixit propheta: *Tanquam ovis ad* ⁸*victimam ductus est, quemadmodum agnus ante tondentem se*

1. manifestum fieri] Voss. manifeste fieri.
2. a Deo] ERASM. et GALL. ab eo.
3. quodcumque] Sic GRAB. sec. Codd. et FEUARD. in marg. restituit pro quacunque.
4. in quem et] ERASM. GALL. et FEUARD. in quo sine et.

5. Iesum ipsum] Ita CLAROM. Voss. MERC. I. GRAB. et MASS. melius quam reliqui Iesum Christum.

6. adinvenerunt hi] Voss. non habet hi.
7. recipientis] Sic GRAB. primus e Codd. duobus MERC. Reliqui recipientes. Sed meliorem istam lectionem reperi etiam in editione principe, dum ERASM. 1528 iam habet recipientes.

8. victimam] Ita CLAROM. ARUND. Voss. et MASS. Paulo post enim σφαγήν etiam vertit victimam. Reliqui occisionem.

sine voce, sic non aperuit ¹os? ²Nativitatem autem eius quis enarrabit? quoniam tolletur a terra vita eius.

³Τούτον εἶναι Ἰησοῦν καὶ πε-
πληρωῶσθαι ἐν αὐτῷ γραφήν, ὡς
αὐτὸς ὁ εἰνοῦχος πεισθεὶς, καὶ
παραντίκα ἀξιῶν βαπτισθῆναι,
ἔλεγε· Πιστεύω τὸν υἱὸν τοῦ
Θεοῦ εἶναι Ἰησοῦν Χριστόν. Ὅς
καὶ ἐπέμφθη εἰς τὰ κλίματα
Αἰθιοπίας, κηρύττων τοῦτο, ὅπερ
ἐπίστευσε, Θεὸν μὲν ἕνα, τὸν διὰ
τῶν προφητῶν κεκηρυγμένον·
τούτου δὲ τὸν υἱὸν τὴν κατὰ ἄν-
θρωπον ἤδη πεποιῆσθαι παρ-
ουσίαν, καὶ ὡς πρόβατον εἰς σφα-
γὴν ⁴ἦχθη, † καὶ τὰ λοιπά, ὅσα
οἱ προφῆται λέγουσι περὶ αὐτοῦ.

Hunc esse Iesum et ⁵impletam
esse in eo Scripturam; quemad-
modum ipse eunuchus credens,
et statim postulans baptizari di-
cebat: *Credo Filium Dei esse* *Ibid. 37.*
Iesum. Qui et missus est in
regiones Aethiopiae, praedicaturus
hoc quod ipse crediderat, Deum
quidem unum per prophetas
praedicatum; huius vero Filium
fecisse secundum hominem ad-
ventum, et ut ovem ad victimam
ductum, † et reliqua, quaecunque † *Mass. 197.*
⁶prophetae dicunt de eo.

9. ἸΠαῦλος . . . . μετὰ τὸ
ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λαλῆσαι αὐτῷ
τὸν Κύριον καὶ ἐπιδείξαι, ὅτι
τὸν ἴδιον δεσπότην ἐδίωκε, διώ-
κων τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, καὶ
πέμψαι Ἀνανίαν πρὸς αὐτὸν
καὶ ἀναβλέψαι καὶ βαπτισθῆ-
ναι, ἐν ταῖς συναγωγαῖς, φησὶν,
ἐν Λαμασκῷ ἐκήρυσσε μετὰ πά-
σης παρόρησίας τὸν Ἰησοῦν, ὅτι
οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὁ
Χριστός. Τοῦτ' ἐστὶ τὸ μυστή-
ριον, ὃ λέγει κατὰ ἀποκάλυψιν
ἐγνωρίσθαι αὐτῷ, ὅτι ὁ παθὼν
ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, οὗτος
Κύριος τῶν πάντων καὶ βασι-
λεὺς καὶ Θεὸς καὶ κριτὴς ἐστίν.

9. Paulus quoque et ipse, *Act. IX. 1*
seqq.
posteaquam de caelo locutus est
ad eum Dominus et ostendit
quoniam suum Dominum perse-
queretur, persequens discipulos
eius, et misit Ananiam ad eum,
ut iterum videret et baptizaretur: *In synagogis*, ait, *in Da-* *Ibid. 20.*
masco praedicabat *cum omni*
fiducia Iesum, quoniam hic est
Christus Filius Dei. Hoc est
mysterium, quod dicit per reve-
lationem manifestatum sibi, quo-
niam qui passus est sub Pon-
tio Pilato, hic Dominus est
omnium et ⁸rex et Deus et iu-
dex;

1. os] *Suum*, quod omnes editt. prae-
ter *Mass.* addunt, omittunt *CLAROM.*
ARUND. et *Voss.* Supervacaneum est illud
pronomen, quamvis in sacro textu lega-
tur τὸ στόμα αὐτοῦ.

2. Nativitatem autem] *Autem* primus
addidit *GRAB.* fide *Codd.* *ARUND.* *Voss.*
et *MERC. I.*

3. Τούτον εἶναι κτλ.] Haec graeca
leguntur in *Catena* saepissime dicta fol.

58, p. 1 et apud *CRAMERUM* p. 144.

4. ἦχθη] Legendum ἦχθῆναι.

5. impletam] *Voss.* adimpletam.

6 prophetae dicunt] *ARUND.* propheta dicit.

7. Παῦλος κτλ.] Haec reperiuntur in
Catena saepissime dicta fol. 58, p. 1 et
apud *CRAMERUM* p. 160.

8. rex] *Omnium*, quod addunt *FEUARD.*
et *Voss.*, expunxit *GRAB.* auctoritate tex-
tus graeci et aliorum *Codd.*

Philip. II. 8. *jab eo qui est omnium Deus, accipiens potestatem, quoniam subiectus factus est usque ad mortem, mortem autem crucis. Et quoniam hoc verum est, Atheniensibus evangelizans in Ariopago, ubi Iudaeis non adsistentibus, licebat ei cum fiducia verum praedicare Deum, dixit eis: Deus, qui fecit mundum et omnia, quae in eo sunt, hic caeli et terrae Dominus existens, non in manufactis templis inhabitat, nec a manibus humanis ¹tractatur, tanquam alicuius indigens, quum ipse omnibus dederit vitam et spiritum, et ²omnia fecerit, qui fecit ex uno sanguine omne genus hominum inhabitare super faciem totius terrae, ³praeferens tempora secundum determinationem inhabitationis eorum, quaerere ⁴illud quod est divinum, si quo modo tractare possint illud aut invenire, quamvis etiam non longe sit ab unoquoque nostrum: in ipso enim vivimus ⁵et movemur et sumus; et quemadmodum ⁶quidam secundum vos dixerunt: Huius enim et genus sumus. Genus igitur quum simus Dei, non oportet nos putare, id quod est divinum simile esse auro vel argento vel lapidi per artem vel concupiscentiam hominis deformato. Tempora ergo ignorantiae despiciens Deus, nunc ⁷praecepit hominibus omnibus ubique poeniteri ⁸in ipsum, quoniam constituit diem iudicari orbem terrae in iustitia, ⁹in viro Iesu, in quo statuit fidem, ex-*

* Grab. 230. *citans eum a mortuis. Hoc *autem in loco non solum factorem mundi Deum eis annuntiat, non adsistentibus Iudaeis, sed et quoniam unum genus humanum fecit inhabitare super omnem terram; quemadmodum et Moyses ait: Quando divisit Altissimus gentes, quemadmodum dispersit filios Adam, statuit terminos gentium se-*

Deuteron. XXXII. 8. *quemadmodum dispersit filios Adam, statuit terminos gentium se-*

1. tractatur] Miram hanc esse versionem verbi *θεραπεύεται*, editores ante ante me iam observarunt. Cod. Voss. habet *tractus*.

2. omnia fecerit] Vox *fecerit* non comparet in N. T., fortasse ab imperito quodam scriba inserta est.

3. praeferens — inhabitationis eorum] Irenaeus legisse videtur: *ὁρίσας καιροῦς (προτεταγμένους vel προστεταγμένους)*, quod hic addunt Codd. N. T. non agnoscit Irenaeus κατὰ τὴν ὁροθεσίαν τῆς κατοικίας αὐτῶν, quam lectionem ex maiore parte offert Cod. Cantabrig., uti GRAB. observat. Sed GRIESBACHIIUS illam lectionem non adnotavit.

4. illud, quod est divinum cett.] Τὸ θεῖον legitur etiam in Cantabrig. Cod., uti GRAB. dicit et GRIESBACHIIUS confirmat. Cod. Cantabrigiensis cum Irenaeo praeterea convenire dicitur a GRABIO, quum habeat *ὑπελαφῆσαι αὐτὸ pro*

αὐτόν, et *ὑπάρχοντος pro ὑπάρχοντα*, sed GRIESBACHIIUS non memorat has lectiones.

5. et movemur] Et, quod abest in ERASM. GALL. FEUARD. ARUND. et MERC. II., addidit GRAB. e Cod. Voss.

6. quidam] *Τινὲς τῶν καθ' ὑμᾶς ποιητῶν* habet textus sacer. Sed cum Irenaeo consentiunt Cod. Cantabrig. vers. Copt. Augustin. et Ambrosiaster.

7. praecepit — ubique] GRAB. ex MERC. I. scripsit *praecipit*. Sed redeo ad vulgarem lectionem. Voss. habet *praecepit hominibus utique*. Etiam in CLAROM. abest *omnibus*.

8. in ipsum] Haec non agnoscit textus s. 9. in viro — fidem] Ἰησοῦ post *ἀνδρὶ* etiam Cod. Cant. addit. Sed Irenaeus solus omittit post *fidem* voces *παρασχῶν πᾶσιν*. ARUND. in quo et statuit. Augustin. habet: in viro, in quo definiuit omnibus fidem.

cundum numerum angelorum Dei: populum autem qui ¹credit Deo, iam non esse sub angelorum potestate, sed ²sub Domini: *Facta est* Deuteron. XXXII. 9. enim portio Domini populus eius Iacob, ³funiculum hereditatis eius Israël. Et iterum Lystris ⁴Lyciae quum esset Paulus cum Barnaba, et a nativitate claudum in nomine Domini nostri Iesu Christi ambulare fecisset, et quum turba honorare eos vellet quemadmodum Deos, propter admirabile factum, ait eis: ⁵Nos similes vobis sumus homines, evangelizantes ⁶vobis Deum, uti ab eis vanis Act. XIV. 1 seqq. ⁷simulacris convertamini ad Deum vivum, qui fecit caelum et terram et mare et omnia, quae in eis sunt; qui in praeteritis temporibus permisit omnes gentes abire vias suas, quamquam non sine testimonio semetipsum reliquit, benefaciens, de caelo ⁸dans vobis pluvias et tempora fructifera, adimplens cibo et hilaritate corda ⁹vestra. Quoniam autem his annuntiationibus eius omnes epistolae consonant, ex ipsis epistolis ¹⁰ostendimus apto in loco, exponentes apostolum. Nobis autem conlaborantibus his ostensionibus, quae ex Scripturis sunt, et quae multifarie dicta sunt, breviter et compendiose annuntiantibus, et tu cum magnanimitate intende eis, et non longiloquium ¹¹putare: hoc intelligens quoniam ostensiones, quae sunt in Scripturis, non possunt ostendi nisi ex ipsis Scripturis.

10. Stephanus autem iterum qui electus est ab apostolis ¹²primus diaconus, qui et primus ex omnibus hominibus sectatus est vestigia martyrii Domini, propter Christi confessionem primus interfectus, fiducialiter loquens ¹³in populo, et docens eos, dicens:

1. credit Deo] Ita ERASM. GALL. FEUARD. MASS. et MSS. ARUND. et MERC. II. In aliis credidit Deum. CLAROM. credit Deum.

2. sub Domini] ARUND. sub Dominum.

3. funiculum] Sic Interpres procul dubio scripsit secutus graecum *σχολιν* qua. ARUND. funiculus.

4. Lyciae] Observarunt GRAB. et MASS., Irenaeum hic memoria lapsum scripsisse Lyciae pro Lycaoniae, in qua terra Lystra sita esse constat.

5. nos similes] ERASM. GALL. nonne similes.

6. vobis Deum] GRABUS addidit vocem Deum, quam habent CLAROM. VOSS. et Cod. Cantabrig.

7. simulacris] Haec vox non legitur in N. T.

8. dans vobis] Vocem vobis in ERASM. GALL. ARUND. MERC. perinde ac in Vulgata omissam addidit FEUARD., eamque habet VOSS. CLAROM. et Cod. Cantabrig. Textus s. *ἡμῖν*.

9. vestra] Sic FEUARD. in marg. CLAROM. VOSS. GRAB. et MASS. consentiente MS. Cantabrig. In reliquis cum textu vulgari N. T. legitur nostra.

10. ostendimus] Non liquet, num auctor tractatum aliquem ante opus adv. haer. scriptum hic intellexerit. Si cum MASS. illud ostendimus velis referre ad lib. V huius operis, apparet — id quod MASS. dicere supersedit — Irenaeo scribendum fuisse ostendimus.

11. putare] Sic omnes Codd. omnesque editt. praeter FEUARD. et GRAB., qui legunt puta. Aut scripsit Irenaeus noli pro non, aut velis putare vel simile quid.

12. primus diaconus] Sic ERASM. GALL. FEUARD. MASS. CLAROM. ARUND. et MERC. II. Sed FEUARD. in marg. et VOSS. primus diaconorum, quam lectionem praefert GRABUS. Sed cum MASS. ad priorem lectionem redeo.

13. in populo] Sic VOSS. MERC. I. et MASS. Ceteri omittunt in.

Act. VII. 2 ¹Deus gloriae visus est patri nostro Abrahāe et dixit ad eum:
 seqq. Exi de terra tua et de cognatione tua, et veni in terram, quam
 demonstrabo tibi; et transtulit illum in terram hanc, quam nunc
 et vos inhabitatis, et non dedit ei hereditatem in ea, nec gressum
 pedis; sed promisit dare in possessionem eam, et semini eius post
 eum. Locutus est autem sic Deus ad eum: quoniam erit semen
 † Mass. 198. eius ²peregrinans in terra aliena, et in † servitutem redigentur, et
 vexabuntur annis quadringentis; et gentem, cui servient, iudicabo
 ego, dicit Dominus. Et postea exient et servient mihi in isto loco.
 Et dedit ei testamentum circumcisionis, et sic generavit Isaac. Et
 reliqua autem verborum eius eundem Deum annuntiant, qui ³fuit
 cum Ioseph et cum patriarchis, qui et collocutus est Moysi.

11. Et omnem apostolorum doctrinam unum et eundem Deum
 annuntiasse, qui transtulit Abraham, qui promissionem hereditatis ei
 fecit, qui testamentum circumcisionis apto tempore dedit, qui ex
 Aegypto vocavit semen eius, servatum manifeste per circumcisionem;
 (in signo enim dedit eam, ut non similes essent Aegyptiis) hunc
 factorem omnium, hunc patrem Domini nostri Iesu Christi, hunc
 Deum claritatis, ex ipsis sermonibus et Actibus apostolorum volen-
 tes discere possunt, et contemplari, quoniam unus hic Deus, super
 quem alius non est. Si autem ⁴et erat super hunc alius ⁵Deus,
 ex abundanti per comparisonem diceremus: hic illo melior est.
 Melior enim ex operibus apparet, quemadmodum et ⁶praediximus;
 et quum illi nullum Patris sui opus habeant ostendere, hic solus
 1 Tim. VI. 4. ostenditur Deus. Si quis autem ⁷aegrotans circa quaestiones, ea
 quae ab apostolis de Deo dicta sunt, allegorizanda existimat: prae-
 dictos sermones nostros discutiatur, in quibus unum Deum condito-
 rem et factorem omnium ostendimus, et ea, quae ab illis ⁸dicuntur,
 destruximus et denudavimus, et inveniet consonantes eos apostolo-
 rum doctrinae, et sic habere quemadmodum docebant et persuade-
 bantur, quoniam unus est fabricator omnium Deus; et quum repu-
 * Grab. 231. lerit * a sententia sua tantum errorem et eam, quae est adversus
 Deum, blasphemiam; et a semetipso inveniet rationem, cognoscens
 et eam, quae est secundum Moysen legem et gratiam Novi Testa-

1. Deus gloriae cett.] Stephani oratio-
 nem summam repetens plura prae-
 misit Irenaeus.

2. peregrinans] Sic Voss. MERC. II. et
 MASS. In reliquis peregrinum. In ARUND.
 abest utrumque.

3. fuit] Sic Voss. GRAB. MASS., sed in
 reliquis vitiose fecit.

4. et erat] Et GRAB. addidit ex ARUND.
 et MERC. II. Consentit Voss.

5. Deus] Omissa est haec vox in Voss.

6. praediximus] Scilicet lib. II. c. 30
 aliisque locis.

7. aegrotans circa quaestiones] Νοσῶν
 περὶ ζητήσεως. 1 Tim. VI, 4.

8. dicuntur] Voss. discuntur.

uenti, utraque apta temporibus, ad utilitatem humani generis ab eo ¹eodemque praestita Deo.

12. Omnes enim, qui sunt malae sententiae, moti ab ea ²legislatione, ³quae est secundum Moysem, dissimilem eam et contrariam evangelii doctrinae arbitrantes, iam ⁴non sunt conversi, uti differentiae utriusque Testamenti inquirerent causas. Deserti igitur iustum sint a paterna dilectione et inflati a Satana, conversi in Simonis magi doctrinam, abstiterunt ⁵sententiis suis ab eo, qui est Deus, et putaverunt ⁶semetipsos plus invenisse, quam apostoli, alterum Deum adinvenientes. Et apostolos quidem adhuc quae sunt Iudaeorum sentientes, annuntiasse evangelium; se autem sinceriores et prudentiores apostolis esse. Unde et Marcion et qui ab eo sunt, ⁷ad intercidendas conversi sunt Scripturas, quasdam quidem in totum ⁸non cognoscentes, secundum Lucam autem evangelium et epistolas Pauli decurtantes, haec sola legitima esse dicunt, quae ipsi minoraverunt. Nos autem etiam ex his, quae adhuc apud eos custodiuntur, arguamus eos, donante Deo, ⁹in altera conscriptione. Reliqui vero omnes falso scientiae nomine inflati, Scripturas quidem confitentur, interpretationes vero convertunt, quemadmodum ostendimus ¹⁰in primo libro. Et quidem hi qui a Marcione sunt statim blasphemant fabricatorem, dicentes eum malorum ¹¹factorem, ¹²propositum initii sui tolerabiliorem habentes, duos naturaliter dicentes

1. eodemque] Sic scripsi fide Cod. Voss. pro et eodem.

2. legislatione] Sic GRAB. et MASS. legerunt ex Codd., sicque Irenaeum plerumque scripsisse pro legislatione saevissime adnotatum est.

3. quae est] Est adieci e Cod. Voss.

4. non sunt conversi] Οὐκ ἐτρέπισαν, non eo animum appulerunt melius vertisset.

5. sententiis suis] Suis primus adiecit MASS. auctoritate Codd. CLAROM. et Voss.

6. semetipsos plus invenisse] Sic solus MASS. secundum CLAROM. et Voss.; in ceteris quod a semetipsis plus invenissent.

7. ad intercidendas conversi sunt Scripturas] Lege sup. lib. I. c. 27, 2. Epiphani. Haer. XLII. et Tert. cont. Marc. IV et V.

8. non cognoscentes] HEUMANNUS non delori et pro cognoscentes legi vult agnoscentes. Sed lectio vulgaris retineri potest.

9. in altera conscriptione] Supra lib. I. c. 27, 4 dicit: Sed huic (Marcioni) — seorsum contradicemus, ex eius scriptis arguentes eum, et ex iis sermonibus, qui apud eum observati sunt, Domini et apostoli, quibus ipse utitur, eversionem eius

faciemus praestante Deo. Sed iniuria temporum, si Irenaeus pollicitam dictis addidit fidem, eius opus contra Marcionem interit. Sed ex eo, quod Tertullianus libros suos satis prolixos adv. Marcionem exaravit, concludendum mihi videtur, Irenaeum singularem illum librum adv. Marc. non conscripsisse.

10. in primo libro] Capitibus 9. 18. 19. 20 et alias.

11. factorem] Sic recte reposuit MASS. e FEUARD. marg. CLAROM. et Voss. pro fabricatorem, ne eadem vox in eodem commate bis legeretur.

12. propositum initii sui tolerabiliorem] Hanc optimam lectionem e Cod. ARUND. GRABIVS primus eruit. Consentiant CLAROM. et MASS. et (quem addo) Cod. Voss. in MERC. II. abest initii sui; in reliquis perperam legitur intolerabiliorem. Locum obscuriorem GRABIVS iam satis collustravit. Cuius explicationem MASSUETUS amplectens GRABII nomen omnino tacuit. GRABIVS sic disputat: „Quippe Irenaeus, comparatis inter se Valentini et Marcionis sectis, hanc prima voce blasphemiam in creatorem eiaculari ait, re ipsa tamen tolerabiliorem esse illa, utpote

Deos, distantes ¹ab invicem, alterum quidem bonum, alterum autem malum; hi autem qui sunt a Valentino, nominibus honestius utentes, et Patrem et Dominum et Deum hunc, qui est fabricator, ostendentes, propositum sive sectam blasphemio rem habent, neque ab aliquo ex his, quae sunt intra Plenitudinem, Aeonibus dicentes eum emissum, sed ab ea labe, quae extra Pleroma expulsa est. ²Haec autem omnia contulit eis Scripturarum et dispositionis Dei ignorantia. ³Nos autem et causam differentiae Testamentorum et rursum unitatem et consonantiam ipsorum in his, quae deinceps futura sunt, referemus.

13. Quoniam autem et apostoli et ⁴discentes ipsorum sic docebant, quemadmodum ecclesia praedicat, et sic docentes perfecti fuerunt, propter quod ⁵et evocabantur ad perfectum; Stephanus haec docens, adhuc quum super terram esset, vidit gloriam Dei et Iesum *Act. VII. 55.* ad dexteram et dixit: *Ecce, video caelos apertos et Filium hominis* ⁶*ad dexteram adstantem Dei.* Et haec dixit et lapidatus est et sic perfectam doctrinam adimplevit, per omnia martyrii magistrum imitans, et postulans pro eis, qui se interficiebant, et dicens: *Domine,* *Ibid. 59.*

quae non statim quidem adeo horrenda sonet, ast maiorem in recessa habeat blasphemiam. Deboisset autem Interpretes, siquidem *προθεσιν* propositum vertere ei placuit, *tolerabilius* adiciere; et mox magis blasphemum non blasphemio rem dicere. Ceterum loco participii habentes mallem habent. Mass. haec adnotavit: „*Προθεσιν* quidem seu *προκαταθεσιν* non adeo male vertit Interpretes propositum; sed si ad grammaticae latinae magis quam ad graecae leges attendisset *tolerabilius*, non *tolerabilio rem* adiciere debuisset. Illic vero Irenaei sensus est (quo genuinam esse nostram lectionem demonstratur): Valentinum Marcioni opponit, ostenditque maiorem esse illius, quam huius blasphemiam, quamvis contrarium prima fronte appareat. Hic quidem iam a primis hypotheseos auae vocibus divinum numen ore sacriligo laedit, dicens Deum *malorum factorum esse*, sed propositum initii sui *tolerabilius habet* i. e. hypothescos a se de primo rerum principio (sic explicandae eae voces *initii sui*, pro more Interpretis *ἄρχῃ* vertentis *initium*) institutae impietatem aliquatenus enollit, duos commentus Deos, quibus nulla secum invicem societas sit; e contrario vero Valentinus nominibus quidem in speciem honestius utitur, mundi creatori et Patri et Domini et Dei appellationem non

denegans; reipsa tamen in hoc sceleratior, minusque ferenda eius hypothesis quod hunc, quem Deum et Dominum, mundique auctorem vocat, spurcissimae labis e Pleromate electae fructum esse dicat.“

1. *ab invicem*] Sic ARUND. MERC. II. Voss. (quem addo) et GRAB. et MASS. Sed ERASM. GALL. FEUARD. omittunt *ab*.

2. *Haec autem*] *Autem* abest in Voss.

3. *Nos autem et causam*] MASS. cum Codd. ARUND. MERC. I. expunxit *autem*. Sed in ceteris edit. et in Voss. (GRAB. errat) *autem* legitur, quae particula eam ob causam hic necessaria nobis videtur, quod vox nos opponitur voci eis (scil. Gnosticis).

4. *discentes ipsorum*] Hanc vocem pro *discipulis* et *auditoribus* non raro usurpat (Interpres), ut infra c. 16 et 20, quod et Tertullianus frequenter fecit lib. de Patientia, lib. de Carne Christi, lib. de Praescript. et lib. de Poenitentia. FEUARD. Quod ignorans scriba Codicis Voss. exaravit *evocantes*: perinde ut in latina Vulgata Ioan. XXI, 12 loco *discendum*, graece *τῶν μαθητῶν*, scripserunt et excuderunt vocem *discumbentium*. GRAB.

5. *et evocabantur*] Et addidit FEUARD., quocum consentit Voss.

6. *ad dexteram adstantem Dei*] Sic CLAROM. Voss. et MASS. In reliquis *stantem a dextris Dei*.

se statuas illis hoc peccatum. Sic erant perfecti, qui unum et eundem Deum, ab initio usque ad finem variis dispositionibus adistentem humano generi, *sciebant; quemadmodum ait Osee pro- **Grab.* 232. *pheta: Ego visiones implevi, et in manibus prophetarum* ¹*simila-* *Osc.* XII. 10. *us sum.* Qui ergo usque ad mortem tradiderunt animas propter evangelium Christi, quomodo poterant secundum insitam opinionem hominibus loqui? Quod ipsum si fecissent, non paterentur; sed quoniam contraria his, qui non assentiebant veritati, praedicabant, fideo et passi sunt. Manifestum est ergo, quoniam non derelinque- + *Mass.* 199. bant veritatem, sed cum omni fiducia Iudaeis et Graecis praedicabant: Iudaeis quidem, Iesum eum qui ab ipsis crucifixus est, esse Filium Dei, iudicem vivorum et mortuorum, ²a Patre accepisse aeternum regnum in Israël, quemadmodum ostendimus; Graecis vero unum Deum, qui omnia fecit, et huius Filium Iesum Christum annuntiantes.

14. Manifestius autem hoc ostenditur ex apostolorum epistola quam neque Iudaeis, neque Graecis, sed his qui ex gentibus in Christum credebant, confirmantes fidem ipsorum, miserunt. Quum enim descendissent quidam a Iudaea in Antiochiam, in qua et primum omnium discipuli Domini pro fide quam in Christo habebant, vocati sunt Christiani, et suaderent eis qui crediderant in Dominum, circumcidi, et reliqua secundum legis observationem perficere; et ascendissent Paulus et Barnabas Hierosolimam ad alteros apostolos propter hanc quaestionem, et universa ecclesia convenisset in unum, Petrus dixit eis: *Viri fratres, vos scitis quoniam a diebus antiquis* *Act.* XV. 7 ³*in vobis Deus elegit, ut ex ore meo audirent gentes verbum evangelii et crederent; et cordis inspector Deus testimonium perhibuit* *seqq.* *eis, dans eis Spiritum sanctum, sicut et nobis, et nihil discrevit inter nos et ipsos, emundans per fidem corda illorum. Nunc igitur quid tentatis* ⁴*Deum, imponere iugum super cervicem discipulorum, quod neque patres nostri, neque nos valuimus portare? Sed per gratiam* ⁵*Domini nostri Iesu Christi credimus nos posse salvari, quomodo et illi. Post quem Iacobus dixit: Viri fratres,* *Ibid.* 13 *seqq.* *Simon retulit,* ⁶*quemadmodum Deus excogitavit accipere ex genti-*

1. *similatus sum*] Sic ARUND. Voss. Merc. II. et MASS. Sed reliquae edit. *assimilatus sum.*

2. *a Patre*] Hic particulam copulativam forte excidisse puto.

3. *in vobis*] Uti Irenaeus sic Cod. Alexand., auctor Constit. apostol. et Chrysost. Sed ceteri omnes graeci et latini Codd N. T. habent ἐν ὑμῖν.

4. *Deum*] Haec vox, quam reperi in

prioribus ERASMI edit., in posterioribus eiusdem et GALL. male omissa est.

5. *Domini nostri — nos posse*] Ἡμῶν in nostris N. T. Codd. non legitur; sed interpres Syrus et Aethiops habent hoc pronomen. Voces *nos posse* explicationis causa additas esse patet.

6. *quemadmodum — nomini suo*] Omisae sunt duae, quae in edit. Act. apost. exstant, voces πρῶτον et ἐπὶ, quarum

bus populum nomini suo. ¹Et sic conveniunt sermones prophetarum, sicut scriptum est: Post haec revertar, et reaedificabo tabernaculum David quod cecidit, et disturbata eius aedificabo, et erigam illud, uti requirant reliqui hominum Dominum, et omnes gentes, in quibus invocatum est nomen meum super eos, dicit Dominus, ²faciens haec. ³Cognitum a saeculo est Deo opus eius, propterea ego ⁴secundum me iudico, non molestari eos, qui ex gentibus convertuntur ad Deum; sed praecipendum eis, uti abstineant a vanitatibus idolorum ⁵et a fornicatione et a sanguine; ⁶et quaecunque nolunt sibi fieri, aliis ne faciant. Et quum haec dicta essent et omnes consensissent, scripserunt eis sic: Apostoli et ⁷presbyteri fratres, his, qui sunt in Antiochia et Syria et Cilicia fratribus ex gentibus salutem. Quoniam audivimus, quia ex nobis quidam exeuntes turbaverunt vos sermonibus, ⁸destruentes animas vestras, quibus non praecepimus, ⁹dicentes: Circumcidimini et servate legem; placuit nobis convenientibus in unum, electos viros mittere ad vos cum dilectissimis nostris Barnaba et Paulo, hominibus qui tradiderunt ¹⁰animam suam pro nomine Domini nostri Iesu Christi. Misimus igitur Iudam et Silam, et ipsos per sermonem annuntiantes ¹¹nostram sententiam. Placuit enim sancto Spiritui et nobis, nullum amplius vobis pondus imponere, quam haec, quae sunt necessaria, ut abstineatis ab idolothytis et sanguine et fornicatione; et quaecunque non vultis fieri vobis, aliis ne faciatis: a quibus custodientes vos ipsos, ¹²bene agetis, ¹³ambulantes

posteriorem nec Collector Constitut. apost., nec Chrysostomus et Theophylactus in Comment. agnoscunt, neque MS. Alexand. habet. GRABIVS.

1. Et sic] Interpres aut Irenaeus, iterum consentiens cum Cod. Alexand., pro τούτῳ legit οὕτως. Sed lectionem Cod. Cantabrigiensis a recentiore manu ortam GRABIVS putat.

2. faciens haec] Sacer textus hic sonat ταῦτα πάντα. Sed τὰ πάντα praeter Irenaeum non legerunt Vulgatus et Aethiops interpretes, nec auctor Constitut. apost., neque exstat illud τὰ πάντα in Cod. Alexandrino.

3. Cognitum a saeculo est Deo opus eius] Similiter, uti GRAB. adnotat, MS. Cantabrig. γνωστὸν ἀπ' αἰῶνός ἐστι τῷ Κυρίῳ τὸ ἔργον αὐτοῦ.

4. secundum me] Glossema nescio abs quo additum.

5. et a fornicatione] Καὶ τοῦ πνιχτοῦ — haec verba in nostris Codd. addita cum Irenaeo hic et paullo post non agnoscit Cod. Cantabrig.

6. et quaecunque — faciant] Haec, quae in nostris N. T. edit. non leguntur, etiam Cod. Cantabrig. ita habet: καὶ ὅσα μὴ θέλουσιν ἑαυτοῖς γίνεσθαι, ἐτέροις μὴ ποιεῖτε. Legitur idem comma etiam apud Cyprianum.

7. presbyteri fratres] Ita cum Irenaeo Codd. Cantabrig. Alexand. Ephrae Syri et Vulg. Orig. Ath. alii, dum in editis graecis legimus: πρεσβύτεροι καὶ οἱ ἀδελφοί.

8. destruentes animas vestras] In Cod. Voss. legitur nostras pro vestras.

9. dicentes — legem] Haec omittuntur in Codd. Alexand. Cantabrig. et versionib. Copt. Aeth. Vulg. et apud plures Patres. In nostris N. T. edit. hoc comma praecedit verba: quibus non praecepimus.

10. animam suam] N. T. edit. τὰς ψυχὰς αὐτῶν, sed Cod. Cantabrig. τὴν ψυχὴν αὐτῶν, quam lectionem GRABIVS non commemorat.

11. nostram sententiam] N. T. edit. τὰ αὐτά. Irenaei lectio glossema olet.

12. bene agetis] Sic FEUARD. consentiente Voss. et textu s.

in Spiritu sancto. Manifestum est igitur ex his omnibus, quoniam non alterum Patrem ¹esse docebant, sed libertatis novum Testamentum dabant his, qui nove in Deum per Spiritum sanctum credebant. Ipsi autem ex eo quod quaerent: an oporteret circumcidi adhuc discipulos necne? manifeste ostenderunt, non habuisse se alterius Dei contemplationem.

15. Ceterum non talem timorem circa primum habuissent Testamentum, ut nec cum ²ethnicis quidem convesci vellent. Nam et Petrus, quamvis ad catechizandos eos missus esset, et tali visione ³conterritus fuisset, cum timore tamen multo locutus est * ad eos, * *Grab.* 233. *licens: Ipsi scitis quoniam non est fas viro Iudaeo ⁴adiungi, aut con-* *Act. X. 28.* *venire cum allophylo; mihi autem Deus ostendit, neminem communem* *29.* *ut immundum dicere hominem; quapropter sine contradictione veni.*

Διὰ τῶν λόγων τούτων σημαίνων, ὅτι οὐκ ἂν ⁶ἐπεπόρευτο πρὸς αὐτούς, εἰ μὴ κεκείμενος. Ἰσως γὰρ οὐδὲ τὸ βάπτισμα οὕτως εὐχερῶς ἔδωκεν αὐτοῖς, εἰ μὴ, τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου ⁷ἐπαναπαύοντος αὐτοῖς, προφητεύοντας αὐτοὺς ἀκηκοῖ. Καὶ διὰ τοῦτο ἔλεγε· Μήτις τὸ ὕδωρ κολῦσαι δύναται (⁸τοῦ μὴ βαπτισθῆναι) ⁹τούτους, οἵτινες

His sermonibus significans, quoniam non abisset ad eos, nisi ¹⁰iussus fuisset. ¹¹Sic aequae ne baptisma quidem facile dedisset, nisi, Spiritu sancto requiescente super eos, prophetantes eos audisset. Et propter hoc dixit: ¹²Numquid aliquis aquam ve- *Ibid. 47.* *tare potest ad baptizandum hos, qui Spiritum sanctum accepe-*

13. ambulantes in Spiritu s.] Haec tantummodo in MS. Cantabrig. ita leguntur: *γερόμενοι ἐν τῷ ἁγίῳ πνεύματι.* Tertull. de Pudic. c. 12 habet: *rectante vos Spiritu s.*

1. esse docebant] In Voss. reperi dicebant. 2. ethnicis] Sic Codd. Vet. CLAROM. et Voss. et GRAB. cum MASS. In reliquis male ipsis. At FEUARD. utramque vocem retinet.

3. conterritus] MERC. I. contritus.

4. adiungi] Ita FEUARD. in marg. CLAROM. Voss. et MASS. Ceteri coniungi.

5. Διὰ τῶν λόγων κτλ.] Hoc fragmentum exscripsit GRAB. e Catena saepissime laudata in Acta ap. fol. 75 p. 1; idemque apud CRAMERUM legitur p. 183.

6. ἐπεπόρευτο] Sic recte GRAB. et MASS. Sed CRAMER perperam ἐπεπορεύετο.

7. ἐπαναπαύοντος] Ita GRAB. et MASS. et haec lectio convenit cum versione. Sed CRAMER dicit: „incertae scripturae est vox et fors. ἐπαναγέντος scripsit librarius.“

8. (τοῦ μὴ βαπτισθῆναι)] Haec librariorum negligentia et occasione sequentis vocis ab eadem syllaba τοῦ incipientis omissa addidit GRAB. IUS.

9. τούτους, οἵτινες] CRAMER τοὺς οἵτινες.

10. iussus] Ita FEUARD. in marg. CLAROM. Voss. GRAB. et MASS. secundum textum graecum. Ceteri missus.

11. Sic aequae ne baptisma quidem] Ita reposuit MASSUETUS e Cod. CLAROM., quam lectionem genuinam esse censet, uti ait, tum quod graecis non male consonet, tum quod non dubitet, quin vocem ἴσως (quae in omnibus aliis Codd. reddita non legitur) verterit Interpres aequae. Emendationem MASSUETI confirmat Cod. Voss., quem neglexit GRAB. Vocem quidem addidit FEUARD. Melius vertisset Int.: fortassis enim neque baptisma ita facile dedisset.

12. Numquid aliquis] Sic CLAROM. Voss. et MASS. In ceteris num quis.

τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔλαβον, ὡς καὶ ἡμεῖς; Πείθων ἅμα τοὺς συμπαρόντας, καὶ σημαίνων, ὅτι εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπ' αὐτοὺς ἔπαναπέπαντο, ἦν ὁ κωλύων αὐτοὺς τοῦ βαπτίσματος.

† Mass. 200.

† ² Hi autem qui circa Iacobum apostoli gentibus quidem libere agere permittebant, concedentes nos Spiritui Dei. ³ Ipsi vero, ⁴ eundem scientes Deum, perseverabant in pristinis observationibus, ita ut et Petrus quoque, timens ne culparetur ab ipsis, ante manducans cum gentibus, propter visionem et ⁵ propter Spiritum qui requieverat super eos; quum tamen advenissent quidam ab Iacobo, separavit se et non manducavit cum eis. ⁶ Hoc ipsum autem dixit Paulus et Barnabam fecisse. Sic apostoli, quos universi actus et universae doctrinae Dominus testes fecit, (ubique enim simul cum eo adsistentes inveniuntur Petrus et Iacobus et Ioannes) religiose agebant circa dispositionem legis, quae est secundum Moysem, ab uno et eodem significantes esse Deo. Quod quidem non fecissent secundum quae praediximus, si praeter eum qui legis dispositionem fecit, alterum Patrem a Domino didicissent.

1. ἔπαναπέπαντο] Sic excudi iussi cum CRAMERO. Sed GRAB. et MASS. ἀναπέπαντο.

2. Hi autem, qui circa Iacobum apostoli] BILLIUS (Observat. sacr. lib. II. c. 5) indicat, hic Graecismum esse: οἱ περὶ τὸν Ἰάκωβον pro ὁ Ἰάκωβος. Sed quum Irenaeus adiecerit apostoli, haec non ad solum Iacobum referenda videntur, sed potius ad eos apostolos, qui a parte Iacobi et Iudaeo-Christiano- rum stabant. Praeterea BILLIUS putavit, Irenaeum hoc loco agere de conventu apostolorum commemorato Act. 15. Hanc BILLII sententiam qui cum Massueto amplecti non vult, is concedat necesse est, Iacobum, qui cum suis gentiles libere agere permittebant i. e. ad legis Mosaicae praecepta servanda non adigebat, obsecutum esse iis, quae placuerant apostolis Hierosolymis congregatis. Unde apparet, hunc locum quodammodo referendum esse ad Act. 15.

3. Ipsi vero cett.] Loci sensus: Qui a parte Iacobi stabant, quamvis a gentilibus legem Mosaicam servari noluerint, ipsi tamen legis praeceptis satisfacere

anxie studebant, quum iis persuasum esset, Deum legis et evangelii esse unum eundemque. Atque tale iis fuit studium Mosaicae legi obsequendi, ut Petrus, qui quum Antiochiae commoraretur una cum gentilibus comedere solebat, consuetudinem cum gentilibus intermitteret, postquam ex adseclis Iacobi aliquos Antiochiae adesse compererat. Observandum nobis est, Irenaeum nondum sensisse, quantopere loci Act. 15 et Gal. II, 11 – 13 sibi invicem repugnent. Ceterum miror, editores nihil dixisse de constructione ab Interprete interrupta: ita ut Petrus — separavit se (ἀφώριζεν ἑαυτὸν Gal. II, 13) et non manducavit.

4. eundem scientes Deum] Sic MASS. et, uti videtur, CLAROM. Eandem lectionem reperi in Cod. Voss. Sed ceterae editt. cum ARUND. OTTON. et MERC. II. scientes eundem esse Deum.

5. propter Spiritum] Sanctum, quod omnes praeter MASS. editt. habent, abest in omnibus MSS. excepto uno Cod. MERC.

6. Hoc ipsum autem] Autem desideratur in ARUND. et MERC. II.

1. Eos autem qui dicunt, solum Paulum veritatem cognovisse, qui per revelationem ¹manifestatum est mysterium, ipse Paulus convincat (eos), dicens, unum et ipsum Deum operatum Petro ³in apostolatum circumcisionis, et sibi in gentes. Ipsius ergo Dei Pe- Gal. II. 8.
 us erat apostolus, cuius et Paulus; et quem Petrus in circumci-
 sione annuntiabat Deum, et Dei Filium, hunc et Paulus in gentes.
 Neque enim ⁴solum Paulum salvare venit Dominus noster; nec sic
 pauper Deus, ut unum solum haberet apostolum, qui dispositionem
 illi sui cognosceret. Et Paulus autem dicens: *Quam speciosi pe-* Rom. X. 15.
res evangelizantium bona, evangelizantium pacem manifestum ⁵fecit,
 quoniam non unus, sed plures erant, qui veritatem evangelizabant.
 Et rursus ⁶in ea epistola, quae est ad Corinthios, quum praedixis-
 set et omnes qui Deum post resurrectionem viderunt, intulit: *Sive* 1 Cor. XV. 11.
autem ego sive illi sic annuntiamus, et sic credidistis; unam et
 eandem praedicationem confitens ^{*}omnium eorum, qui Deum vide- * Grab. 234.
 runt post resurrectionem a mortuis.

2. Et Dominus autem Philippo volenti Patrem videre, respon- Ioan. XIV. 7.
 dit: *Tanto tempore vobiscum sum, ⁷et me non cognovisti?* Phi- 9. 10.
 lippe, ⁸*qui videt me, videt ⁹et Patrem. Quomodo tu dicis: Ostende*
vobis Patrem? Ego enim in Patre, et Pater ¹⁰in me, et a modo
 cognovistis eum et vidistis. Quibus ergo Dominus testimonium
 prebuit, quoniam et cognoverunt in ipso et viderunt Patrem, (Pater
 autem veritas) ¹¹hos dicere non cognovisse veritatem, est hominum
¹²falsa testantium et eorum, qui alienati sunt a ¹³Christi doctrina.
 Ad quid enim mittebat Dominus duodecim apostolos ad oves quae Math. X. 6.

1. manifestatum] FEUARD. perperam manifestum; Cod. Voss. manifestatus.

2. convincat (eos)] Eos supervacaneum est, quum hoc pronomen iam legatur initio periodi.

3. in apostolatum] Sic GRAB. primus ex ARUND. Consentient CLAROM. MASS. et textus sacer. Ceteri in apostolatu.

4. solum Paulum salvare] Sic MASS. scripsit, uti puto, auctoritate Codicum, quibus usus est. Consentient Voss. et MERC. II.; sed in his perperam additum est ut. Sed alii ut solum Paulum salvaret.

5. fecit] Sic Voss. et MASS., cuius Codd. procul dubio consentiunt.

6. in ea epistola] Ea addidit FEUARD. consentiente Voss.

7. et me non cognovisti] Sic primus reposuit GRAB. e Cod. Voss. et sacri textus auctoritate. Consentient CLAROM. et MASS. Alii cum Vulgata habent co-

gnovistis, lectionem suppeditatam etiam Codicibus Valesii, in quibus legitur *εργάζεσθαι*.

8. qui videt me, videt] CLAROM. qui vidit me, vidit.

9. et Patrem] ERASM. GALL. et FEUARD. addunt meum, quam vocem expunxit GRAB., quia non solum in ARUND. Voss. et MERC. I., sed et in N.T. non comparat.

10. in me — et vidistis] ERASM. GALL. FEUARD. habent: in me est — et vidistis eum. Sed voces est et eum absunt in CLAROM. ARUND. MERC. II. et Voss.; eas igitur omitto cum GRAB. et MASS.

11. hos dicere] Hos scripsit FEUARD. pro hoc, consentiente Voss.

12. falsa testantium] Sic Codd. VET. Voss. et FEUARD. GRAB. MASS. Sed ERASM. et GALL. falsum testimonium.

13. Christi doctrina] CLAROM. Christo doctrina. MERC. I. vera doctrina.

perierant domus Israël, si veritatem non cognoverunt? Quomodo autem septuaginta praedicabant, nisi ipsi prius ¹virtutem praedicationis cognovissent? Aut quomodo Petrus ignorare potuit, cui Dominus testimonium dedit, quoniam caro et sanguis non revelavit ei, *Matth. XVI. 17.* sed Pater qui in caelis est? Sicut ergo *Paulus apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per* ²*Iesum et Deum* ³*Patrem; Filio quidem adducente eos ad Patrem, Patre vero revelante eis Filium.* *Gal. 1. 1.*

3. Quoniam autem his, qui ad apostolos vocaverunt eum de quaestione, acquievit Paulus, et ascendit ad eos cum Barnaba in Hierosolymam non sine causa, sed ut ab ipsis libertas gentilium confirmaretur, ipse ait in ea quae ad Galatas est epistola: *Ibid. II 1.2.* *Deinde post XIV annos ascendi Hierosolymam cum Barnaba, assumens et Titum. Ascendi autem secundum revelationem, et contuli cum eis evangelium, quod praedico inter gentes.* Et iterum ait: ⁴*Ad horam* *Ibid. 5.* *cessimus subiectioni, uti veritas evangelii perseveret* ⁵*apud vos.* *† Mass. 201.* Si quis igitur diligenter ex Actibus apostolorum scrutetur tempus, de quo scriptum est, ⁶*ascendi Hierosolymam*, propter praedictam quaestionem, inveniet eos, qui praedicti sunt a Paulo, annos concurrentes. ⁷Sic est consonans et velut eadem tam Pauli annuntiatio, quam et Lucae de apostolis testificatio.

1. *virtutem*] Sic CLAROM. VOSS. FEUARD. in marg. et MASS. Reliqui *veritatem*.

2. *Iesum*] GRAB. auctoritate unius Cod. ARUND. addit *Christum*.

3. *Patrem, Filio*] GRAB. et MASS. hic aliquid e textu excidisse putant. Desiderat enim uterque apodosin, qua de ceteris apostolis idem praedicetur, quod de Paulo dicitur. Quod alterum comparationis membrum facile suppleri posse putant hoc modo: Sicuti Paulus apostoli missi sunt a Iesu et ab ipso Deo Patre. Sed doctissimus censor editionis MASSUETI (in *Bibliothèque choisie. Tome XXV première partie* Amsterd. 1712. p. 329), quem saepius memoravimus, etiam hunc locum felici successu emendavit. Scripsit ita: „Il ne me semble pas, que rien y manque. Comme dans le premier membre il ne manque rien, si non qu'il faut sousentendre *fuit* après *apostolus*: il faut aussi sousentendre *fuerunt* *apostoli* au commencement ou à la fin du second selon l'usage des Grecs et des Latins.“

4. *Ad horam cessimus*] Graecus N. T. textus: οἷς οὐδὲ πρὸς ὧραν ἐξῆμεν, atque exemplaria latina habent negationem. Sed nostram lectionem repertam fuisse in Codicibus N. T., quibus Patres saeculi II et III usi sunt, inde verisimile nobis est, quod Tertull. adv. Marc. V, 3 (FEUARD. falso scripsit c. 4 et MASS. c. 5) T. I edit. SENLERI p. 377 hanc nostram lectionem genuinam, ex addita vero negatione *vitiationem Scripturae apparere* censet. Praeterea Hieronymus et Ambrosiaster eo disferre dicunt Codices graecos et latinos, quod illi Gal. II, 5 addant negationem, hi vero omittant. Atque MASSUETUS dicit, Codicem Sangermanensem N. T. graeco-latium, qui e iudicio doctissimorum virorum exhibeat versionem Italicam, accuratissime convenire cum Irenaeo.

5. *apud vos*] ARUND. in *nos*.

6. *ascendi*] Sic CLAROM. VOSS. FEUARD. in marg. et MASS. In ceteris *ascendisse*.

7. *Sic*] Ita reposuit GRABIIUS auctoritate Codd. Sed in ERASM. GALL. et FEUARD. perperam *sicut*.

C A P. XIV.

Cap. XIV.

1. Quoniam autem ¹is Lucas inseparabilis fuit a Paulo, ²et cooperarius eius in evangelio, ipse facit manifestum, non glorians, sed ab ipsa ³productus veritate. Separatis enim, inquit, a Paulo ⁴et Barnaba et Ioanne, qui vocabatur Marcus, et quum navigassent Cyprum, *nos venimus in Troadem*; et quum vidisset Paulus per ^{Act. XV. 39.} somnium virum ⁵Macedonem, ⁶dicentem: *Veniens in Macedoniam* ^{Ibid. XVI. 8} *opitulare nobis, Paule*; statim, ait, *quaesivimus proficisci in Mace-* ^{seqq.} *doniam, intelligentes quoniam provocavit nos Dominus evangelizare eis. Navigantes igitur a Troade, direximus ⁷navigium in Samo-* *thracen*; et deinceps reliquum omnem ipsorum usque ad Philippos adventum diligenter significat, et quemadmodum primum sermonem locuti sunt: *Sedentes enim*, ⁸inquit, *locuti sumus mulieribus quae* ^{Ibid. 13.} *convenerant*; et quinam crediderunt et quam multi. Et iterum ait: *Nos autem navigavimus post dies ⁹azymorum a Philippis et veni-* ^{Ibid. XX. 6.} *mus Troadem, ubi et commorati sumus diebus septem.* Et reliqua ^{* Grab. 235.} omnia ex ordine cum Paulo refert, omni diligentia demonstrans et loca et civitates et quantitatem dierum, quoadusque Hierosolimam ^{Ibid. XXI. 1} ascenderent; et quae illic ⁹contigerint Paulo, quemadmodum vinctus ^{seqq.} Romam missus est, et nomen Centurionis, qui suscepit eum, et ^{Ib. XXVII. 1.} ^{Ib. XXVIII.} ¹⁰parasema navium et quemadmodum naufragium fecerunt, et in qua liberati sunt insula, et quemadmodum humanitatem ibi perceperunt, Paulo curante principem ipsius insulae, et quemadmodum inde Puteolos navigaverunt, et inde Romam pervenerunt, et quanto tempore Romae commorati sunt. Omnibus his ¹¹quum adesset Lucas, diligenter conscripsit ea, uti neque mendax neque elatus deprehendi possit, eo quod omnia haec constarent, et seniore eum esse omnibus qui nunc aliud docent, neque ignorare veritatem.

1. *is Lucas*] Hae duae voces non comparent in Voss.

2. *et cooperarius*] Et adiecit FEUARD. consentiente Voss.

3. *productus*] GRABIIUS bene coniicit, Ireneum scripsisse *προηγμένος*, quod vendendum fuisset compulsus.

4. *et Barnaba*] Et addidit MASS. auctoritate Voss. ARUND. et MERC. II.

5. *Macedonem*] In nonnullis FEUARD. editt. perperam *Macedonium*.

6. *dicentem*] Sibi, quod habent ERASM. GALL. FEUARD. et GRAB., expunxit MASS. auctoritate omnium Codd.

7. *navigium*] Sic MASS. scripsit auctoritate MS. Voss. et, uti suspicor, CLAROM. Reliqui *navem*.

8. *inquit*] Hoc verbum adiecit FEUARD.

consentientibus Voss. ARUND. et MERC. II.

9. *contigerint*] Voss. *contigerant*.

10. *parasema navium*] Sic GRAB. e Cod. Voss.; consentiunt CLAROM. et MASS. Sed ARUND. vitiose *parare semina* navium, et MERC. II. *parare se in navium*. At ERASM. in priorib. editt. *parare se in navium*, idem in posterioribus exemplaribus GALL. et FEUARD. *palarense navium*. *Παράσημον* navis Alexandrinae, qua Paulus ex insula Melita abiit, diserte memoratur Act. 28, 11: *ἀνήχθημεν ἐν πλοῖῳ* — *Ἀλεξανδρίῳ παρασημον Ἀποστολῆος*, navi insigne fuit Castor et Pollux.

11. *quum adessel*] ARUND. et MERC. II. qui *quum adessel*.

Quoniam non solum ¹prosecutor, sed et cooperarius ²fuerit apostolorum, maxime autem Pauli, et ipse autem Paulus manifestavit in epistolis, dicens: *Demas me dereliquit et abiit* ³*Thessalonicam, Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiam; Lucas est mecum solus.* Unde ostendit quod semper iunctus ei, et inseparabilis fuerit ab eo. Et iterum in ⁴ea epistola quae est ad Colossenses, ait: *Salutat vos Lucas medicus dilectus.* Si autem Lucas quidem, qui semper cum Paulo praedicavit et dilectus ab eo est dictus, et cum eo evangelizavit, et creditus est referre nobis evangelium, nihil aliud ab eo didicit, sicut ex verbis eius ostensum est; ⁵quemadmodum hi qui nunquam Paulo adiuncti fuerunt, gloriantur abscondita et innarrabilia didicisse sacramenta?

2. Quoniam autem Paulus ⁶simpliciter, quae sciebat, haec et docuit, non solum eos qui cum eo erant, verum omnes audientes se, ipse ⁷facit manifestum. In Mileto enim convocatis ⁸episcopis et presbyteris, qui erant ab Epheso, et a reliquis proximis civitatibus, quoniam ipse ⁹festinaret Hierosolymis pentecosten agere, multa testificans eis et dicens quae oportet ei Hierosolymis evenire, addiecit: *Scio quoniam iam non videbitis faciem meam: testificor igitur vobis hac die, quoniam mundus sum a sanguine omnium. Non enim subtraxi, uti non annuntiarem vobis omnem sententiam. Dei. Attendite igitur et vobis et omni gregi, in quo vos* ¹⁰*Spiritus sanctus praeposuit episcopos, regere* ¹¹*ecclesiam Domini, quam sibi constituit per sanguinem suum.* Deinde significans futuros malos doctores, dixit: *Ego scio quoniam advenient* ¹²*post discessum meum lupi graves ad vos, non parcentes gregi. Et ex vobis ipsis exsurgent viri loquentes perversa, uti convertant discipulos*

1. *prosecutor*] Graece, uti observat GRAB., παράπομπος.

2. *fuerit*] Sic recte reposuit MASS., uti suspicor, e Cod. CLAROM. Equidem hanc lectionem reperi in Voss. Sed reliqui fuit.

3. *Thessalonicam*] ARUND. MERC. II. CLAROM. et (quem addo) Voss. in *Thessalonicam*.

4. *ea epistola*] Ea addidit e Voss.

5. *quemadmodum*] Quemadmodum hic, uti saepissime, Irenaeus scripsit pro quomodo.

6. *simpliciter — docuit*] Sic CLAROM. et MASS. Sed FEUARD. in marg. et Voss. similiter — docuit. Alii simpliciter — docebat.

7. *facit*] MERC. I. fecit.

8. *episcopis et presbyteris*] Act. 20, 17

memorantur tantummodo presbyteri: μετακάλεσατο τοὺς πρεσβυτέρους τῆς ἐκκλησίας.

9. *festinaret*] Sic FEUARD. primus e Cod. VET., quocum consentiunt Voss. MERC. I. et CLAROM. Sed ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II. *festinavit*. At in edit. princ. marg. *festinaret* iam adscriptum legi.

10. *Spiritus sanctus*] Sanctus abest in ERASM. et GALL.

11. *ecclesiam Domini*] N. T. Codd. habent ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. At Cod. Cantabrig. et alii cum Irenaeo τοῦ Κυρίου, in aliis vero exstat utrumque τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ.

12. *discessum meum*] Sic FEUARD. reposuit e Cod. VET., consentit Voss. Sed ERASM. et GALL. *disc. nostrum*.

post se. *Non subtraxi*, inquit, *uti non annuntiarem omnem sententiam Dei vobis*. Sic apostoli simpliciter, et nemini invidentes, quae didicerant ipsi a Domino, haec omnibus tradebant. ¹Sic igitur et Lucas nemini invidens, ea quae ab eis didicerat, tradidit nobis, sicut ipse testificatur dicens: *Quemadmodum tradiderunt nobis qui ab initio contemplatores et ministri fuerunt verbi*. Luc. I. 2.

3. Si autem quis ²refutet Lucam, quasi non cognoverit veritatem, manifestus erit proiciens evangelium, ³cuius dignatur esse discipulus. Plurima enim et magis necessaria evangelii per hunc cognovimus, sicut Ioannis generationem et de Zacharia historiam et adventum angeli ad Mariam et exclamationem Elizabeth et angelorum ad pastores descensum, et ea quae ab illis dicta sunt, et Annae et Simeonis de Christo testimonium, et quod duodecim annorum in Hierusalem relictus sit, et baptismum Ioannis, et quot annorum Dominus ⁴baptizatus sit, et quia in quintodecimo anno Tiberii Caesaris. Et in magisterio illud quod ad divites dictum est: *Vae vobis, divites, quoniam* ⁵*percipitis consolationem vestram*. ⁶*Et vae vobis qui satiati estis, quoniam esurietis; et qui ridetis nunc, quia plorabitis*. Et *vae vobis quum benedixerint vos homines omnes*. Secundum haec enim faciebant et pseudo-prophetis patres vestri. Et omnia huiusmodi per solum Lucam cognovimus, et plurimos actus Domini per hunc didicimus, quibus et omnes utuntur: ⁷ut multitudinem piscium, quam concluserunt hi qui cum Petro erant, iubente Domino ut mitterent retia. Et illa quae per octodecim annos passa, curata ^{*}fuerat mulier die sabbatorum. Et de hydropico, quem curavit Dominus die sabbatorum, et quemadmodum disputavit quod curavit in hac die; et quemadmodum docuit discipulos primos discubitus non appetere; et quoniam pauperes et debiles vocare oportet, qui non habent retribuere. Et qui ⁸pulsat ⁹nocte sumere panes, et propter instantiam importunitatis sumit; et ¹⁰quoniam apud Pha-

Luc. VI. 24
seqq.

Ibid. v. 6.

Ibid. XIII. 11

seqq.

Luc. XIV.

* Grab. 236.

Cap. XI.

Cap. VII.

1. Sic igitur] FEUARD. male si igitur.
2. refutet Lucam] Et, quod exstat in edit., expunxit Mass. auctoritate Codd. ARUND. et Voss.

3. cuius dignatur esse discipulus] Particulam negativam, quae in omnibus edit. praefixa est verbo dignatur, expunxi auctoritate CLAROM. et Voss. Haec enim affirmative legenda esse, demonstrat contextus. Siquidem agit Irenaeus contra Marcionitas, qui partem evangelii Lucae admittentes, partem repudiabant; quos ex eo probat totum evangelium proicere, cuius tamen discipulos se esse profitebantur. MASS.

4. baptizatus sit] ARUND. baptizatus fuerit.

5. percipitis] FEUARD. in marg. et Voss. percepistis, quod non confirmatur sacro textu.

6. Et] Non exstat haec vocula in Voss.

7. ut multitudinem] Ut pro et GRABIVS reposuit e Cod. Voss.

8. pulsat] Ita pro pulsavit scripsit Mass. e Cod. CLAROM., quoniam mox legitur sumit. Consentit Voss., a GRABIO neglectus.

9. nocte] CLAROM. et (quem iterum addo) Voss. noctu.

10. quoniam] Sic MASS. cum ARUND. MERC. II. et Voss. Aliae edit. quomodo.

risaeum recumbente eo, peccatrix mulier osculabatur pedes eius et unguento ungebat, et quaecunque propter eam dixit ad Simonem

¹Dominus de duobus debitoribus; et de parabola divitis illius qui

Cap. XI. recludit quae ei nata fuerant, cui et dictum est: *In hac nocte expostulabunt animam tuam a te; quae autem praeparasti, cuius*

Cap. XVI. *erunt?* similiter autem et ²divitis qui ³vestiebatur purpura et iocundabatur nitide;

Cap. XVII. ⁴et egenum Lazarum; et eam quam ad discentes suos dixit responsionem, quando dixerunt ei: *Adiice nobis fidem;*

Cap. XIX. et eam quae ad Zacchaeum publicanum facta est, confabulationem;

Cap. XVIII. et de Pharisaeo ⁵et de publicano, qui simul adorabant in templo.

Cap. XVII. Et de decem leprosis, quos simul emundavit in via; et quoniam de

Cap. XIV. vicis et plateis claudos et ⁶lucos iussit colligi ad nuptias; et parabolam iudicis qui Deum non timebat, quem instantia viduae fecit ut

Cap. XVIII. vindicaret eam. Et de arbore fic, quae erat in vinea, quae non faciebat fructum. Et alia multa sunt, quae inveniri possunt a solo

Cap. XIII. Luca dicta esse, quibus et Marcion et Valentinus utuntur. Et super haec omnia post resurrectionem in via ad discipulos ⁷suos quae

Cap. XXIV. locutus est, et quemadmodum cognoverunt eum in fractione panis.

4. Necesse est igitur et reliqua quae ab eo dicta sunt, recipere eos aut et his renuntiare. Non enim conceditur eis, ab his qui sensum habent, quaedam quidem recipere ex his quae a Luca dicta sunt, quasi sint veritatis; quaedam vero ⁸refutare, quasi non cognovisset veritatem. Et si quidem refutaverint hi qui a Marcione sunt, non ⁹habebunt evangelium: (hoc enim quod est secundum Lucam, quemadmodum praediximus, decurtantes, gloriantur se habere evangelium) hi vero qui a Valentino sunt, cessabunt a plurimo ¹⁰vaniloquio suo: (ex hoc enim multas occasiones ¹¹subtililoquii sui acceperunt, interpretari audentes male, quae ab hoc bene sunt dicta) ¹²si autem et reliqua suscipere cogentur, intendentes ¹³perfe-

1. Dominus] Hanc vocem addidit Mass. e CLAROM. et VOSS.

2. divitis] Illius, quod exstat in edit. praeter Mass., omittitur in MSS.

3. vestiebatur purpura et iocundabatur] CLAROM. OTTOB. et (quem addo) VOSS. restituit purpuram et iocundatur.

4. et egenum Lazarum] Scil. per Lucam discimus.

5. et de publicano] Ita VOSS. et MASS. Ceterae edit. omittunt de.

6. lucos] Sic CLAROM. VOSS. et MASS. Aliae edit. caecos.

7. suos — et] Has voces restituit FEUARD. suffragantibus Codd. VOSS. et MERC. II.

8. refutare] Eo sensu accipiendum hoc

verbum, quo saepius apud Irenaeum occurrit i. e. spernere, rejicere.

9. habebunt] Ita VOSS. FEUARD. in marg. GRAB. et MASS. melius, quam ceteri habent.

10. vaniloquio suo] Suo abest in VOSS.

11. subtililoquii] Sic GRAB. et MASS. cum omnibus Codd. Ceterae edit. subtilis eloquii. Similes voces formare solet Irenaeus latinus: vaniloquium, minutiloquium, longiloquium.

12. si autem] Sic primus scripsit GRAB. e Cod. VOSS. pro si aut.

13. perfecto] Observant editores, perfectum evangelium hic oppositum esse decurtato et mutilo evangelio, quo uti solebant Marcionitae.

cto evangelio et apostolorum doctrinae, oportet eos poenitentiam agere, ut salvari a periculo possint.

C A P. XV.

Cap. XV.

1. †Eadem autem dicimus iterum et his, qui Paulum apostolum non cognoscunt, quoniam aut reliquis verbis evangelii, quae per solum Lucam in nostram venerunt agnitionem, renuntiare debent, et non uti eis; aut si illa recipiunt ¹omnia, habent necessitatem recipere etiam eam testificationem, quae est de Paulo, dicente ipso, primum quidem Dominum ei de caelo locutum: *Saule, Saule, quid me persequeris?* *Ego sum Iesus Christus, quem tu persequeris*; deinde Ananiae, de eo ²dicentem: *Vade, quoniam vas electionis mihi est iste, ut portet nomen meum* ³*in gentibus et regibus et filiis Israël*. *Ego enim demonstrabo ei* ⁴*ex ipso, quanta* ⁵*oporteat eum pati propter nomen meum*. Qui igitur non recipiunt eum, qui sit electus a Deo ad hoc, ut fiducialiter portet nomen eius, quod sit missus ad quas praediximus gentes, electionem Domini contemnunt, et seipsos segregant ab apostolorum conventu. Neque enim contendere possunt Paulum ⁶non esse apostolum, quando ^{*}in hoc sit electus; neque Lucam ^{*}mendacem esse possunt ostendere, veritatem nobis cum omni diligentia annuntiantem. Fortassis enim et propter hoc operatus est Deus ⁷plurima evangelii ostendi per Lucam, quibus ⁸necesse haberent omnes uti: ut ⁹sequenti testificationi eius, quam habet de actibus et doctrina apostolorum, omnes sequentes, et regulam veritatis inadulteratam habentes, salvari possint. Igitur testificatio eius vera et doctrina apostolorum manifesta et firma, et nihil subtrahens, neque alia quidem in abscondito, alia vero in manifesto docentium.

2. Hoc enim fictorum et prave seducentium et hypocritarum est molimen, quemadmodum faciunt hi, qui a Valentino sunt. Ii enim ad multitudinem propter eos, qui sunt ab ecclesia, quos

1. omnia—ipso] Voss. vitiose omnibus — apostolo.

2. dicentem] Sic scripsit Mass. non dicens, qua auctoritate. Alii dicente.

3. in gentibus] Irenaeus videtur legisse ἐν pro ἐνόντων.

4. ex ipso] His vocibus nihil in Codd. graecis respondet, neque eae leguntur in latinis N. T. MSS. Haec, quae Irenaeus fortasse memoriter citans locum addidit, Interpreti vertenda fuerunt ex illo ipso tempore, quum in graeco procul dubio legeretur ἐκ τούτου scil. χρόνου.

5. oporteat] Ita FEUARD. primus legit pro oportet. Consentit Voss.

6. non esse] Non in nonnullis FEUARD.

edit. fortasse negligentia typographorum excidit.

7. plurima evangelii] Ita Mass., qui hanc lectionem e Cod. CLAROM. eruit; equidem eam etiam in Voss. reperi, quem GRAB. et hic omnino neglexit. In reliquis plurima evangelia.

8. necesse habent omnes uti, ut sequenti] Ita GRAB. e Cod. Voss., quocum conveniunt ARUND. et MERC. II. quoad verbum habent.

9. sequenti testificationi — omnes sequentes] Observat Mass., Interpretem non advertisse, verbum sequor accusativum regere, dum ἀκολουθήω dativum regeret.

¹communes Ecclesiasticos ipsi dicunt, inferunt sermones, per quos capiunt simpliciores et illiciunt eos, ²simulantes nostrum tractatum, ut saepius audiant; qui etiam queruntur de nobis, quod quum similia nobiscum sentiant, sine caussa abstinence nos a communicatione eorum, et quum eadem dicant et eandem habeant doctrinam, vocemus illos haereticos; et quum deiecerint aliquos a fide per quaestiones, quae fiunt ab eis, et non contradicentes auditores suos fecerint, his separatim inenarrabile Plenitudinis suae enarrant mysterium. Decipiuntur autem omnes, ³qui quod est in verbis verisimile, se putant posse ⁴discernere a veritate. Suasorius enim et verisimilis est ⁵et exquirens fucos error; sine fuco autem est veritas, et propter hoc pueris credita est. Et si aliquis quidem ex his, qui audiunt eos, quaerat solutiones vel contradicat eis, hunc quasi non capientem veritatem, et non habentem de superioribus a matre sua semen affirmantes, in totum nihil dicunt ei, mediarum partium dicentes esse illum, hoc est psychicorum. Si autem aliquis, ⁶quasi parvam ovem, deditum semetipsum ipsis praebeat, imitatione illorum et redemptionem illorum consecutus; est inflatus

1. *communes Ecclesiasticos*] Ita omnes editt. Sed CLAROM. et Voss. *communes et Ecclesiasticos*; MERC. II. *commune Ecclesiasticos*. Recte tamen editores priorem lectionem praetulerunt. *Communes Ecclesiastici* iidem sunt atque plebs Christianorum. Mass. adnotat haec: „Nec Valentinianis peculiaris ea fuit nominis ecclesiasticus acceptio. Veteres non raro eo nomine designabant Catholicos. Sic Constitut. apost. lib. II. c. 58 iubetur, ut si frater aut soror ex alia paroecia advenierit, qui commendatitias afferant, diaconus quae ad eos spectant, probet inquirens, εἰ πιστοί, εἰ ἐκκλησιαστικοί, εἰ μὴ ἀπὸ αἱρέσεως εἰσι μεμολυσμένοι, an fideles sint, an ecclesiastici, an nulla haeresi contaminati. Sic etiam Origenes Tom. XVI Explanationum in Ioannis evangelium: *Dicit profecto Heraclion et secum fortassis sentiens alius ecclesiasticus*. Eodem sensu accepit et Hieronymus Praef. in Matth. et in Ezech. cap. 13.“

2. *simulantes nostrum tractatum*] GRABIUS tractatum recte explicat sermonem, dicendi modum, et in memoriam revocat ea, quae Praef. lib. I leguntur: ὁμοία μὲν λαλοῦντας, ἀνόμοια δὲ φρονούντας.

3. *qui quod*] Sic reposuit MASS. e FEUARD. marg. CLAROM. et Voss. Reliqui quia quod.

4. *discernere*] Ita legit FEUARD. secutus BILLII iudicium, qui Observat. s.

lib. II c. 5 ita scribit: „Vult enim Irenaeus proclive non esse τὸ ἐν λόγοις πῖθανόν ἀπὸ τῆς ἀληθείας διακρίνειν, id est hoc, quod verborum tanquam lenociniis quibusdam fucatum est, a vero internoscere. Cfr. Praef. in lib. II. Loco discernere habent ERASM. GALL. ARUND. MERC. II. et CLAROM. *discere*, et MS. Voss. *dicere*.“

5. *et exquirens*] Et additum est a FEUARD. suffragante Voss.

6. *quasi parvam ovem, deditum — praebeat, imitatione illorum et redemptionem illorum consecutus; est inflatus iste*] De hoc loco, a MASSUETO emendato, eruditus monachus ita disputat, ut mihi quidem nihil addendum videatur. „Sic, ait MASS., ex MSS. et praesertim ex CLAROM. textum emendavi. Pro *parvum ovem*, ut habent ERASM. GALL. et FEUARD., repono *parvam ovem* ex FEUARD. marg. CLAROM. ARUND. et MERC. II. (quamquam in ARUND. duae tantum litterae *ou*, annexo abbreviationis signo, sint exaratae, ita ut utrovis modo legere possis, et in eodem ac CLAROM. et MERC. II. *parvum* sit scriptum). Ex CLAROM. pro *imitationi* scripsi *imitatione*; ita enim primo scriptum fuit, quamquam postea quispiam scribere voluerit *imitationi*. Sed priorem lectionem praefero; praepositorus tamen *initiationi*, si suffragetur aliquando MS. aliquis Codex. Auctoritate eiusdem CLAROM. expunxi est post *inflatus*; ac pro-

iste talis, neque in caelo neque in terra putat se esse, sed intra Pleroma introisse, et complexum iam angelum suum; cum ¹institorio et supercilio incedit, gallinacei † elationem habens. Sunt au- † *Mass. 204.* tem apud eos, qui dicunt, ²oportere bonam conversationem assequi eum hominem, qui sit desuper ³adveniens; propter hoc et fingunt quodam supercilio gravitatem. Plurimi autem et contemtores facti, quasi iam perfecti, sine reverentia et in contemptu viventes, semetipsos spiritales vocant, et se nosse iam dicunt eum, qui sit intra Pleroma ipsorum, refrigerii locum.

3. *Nos autem revertamur ad eundem tractatum. Quum enim *Cap. XVI.* declaratum sit manifeste, quoniam neminem alium Deum vocaverunt, **Grab. 238.* vel Dominum nominaverunt, qui veritatis fuerunt praedicatores et apostoli libertatis, nisi solum verum Deum Patrem et Verbum eius, qui in omnibus ⁴principatum habet; manifeste erit ostensum, ⁵factorem caeli et terrae, ⁶qui locutus sit cum Moyse, et legis dispositionem ei dederit, qui convocaverit patres, Dominum Deum confiteri eos et alterum neminem nosse. Manifesta igitur et apostolorum et ⁷discentium eorum ex verbis ipsorum de Deo facta est sententia.

C A P. XVI.

Cap. XVII.

1. Quoniam autem sunt qui dicunt, Iesum quidem receptaculum Christi fuisse, in quem desuper quasi columbam descendisse

inde textum aliter distinxī ac in edit. COTELERIUS vero in not. ad lib. VIII. Recognit. Clement. § 25 sic emendandum vellet: *quasi pravam ovum* (graece *κακὸν ὄν*) editum semetipsum ipsis praebeat initiationi illorum — consecutus est, inflatus est. De voce initiationi facile cum COTELERIO consentirem: quippe mox redemptionem, qua initiabantur haeretici, memorat Irenaeus. BILLIUS autem lib. II. Observatt. sacr. c. 5 retinet *parvum ovum*, intelligitque ovum irritum sive urinum, quod *οὐκ ὄν* Graeci dicunt. Malim ego *parvam ovem*; id enim magis convenit cum simplicioribus illis Catholicis, de quibus hic sermo est, qui se velut oves imprudentes (*προβατρία* eiusmodi simpliciores homines Graeci dicunt) totos mancipant haeticorum placitis. Iam cetera, eo quo restitui modo, facilia sunt. Simpliciores illi, imitatione haeticorum profanam redemptionem illorum consecuti, inflati seu superbi evadunt.

1. *institorio*] *Institorum* hoc loco sumendum pro *superbia*, arrogantia, osten-

tatio. Vide de peculiaris huius vocis significatu FORCELLINI lexicon.

2. *oportere*] Voss. *oportet*.

3. *adveniens*] Sic FEUARD. in marg. Voss. CLAROM. et MASS. Sed edit. cum Codd. OTTOB. ARUND. et MERC. *desuper veniens*. Ceterum vix monendum videtur, hominem *desuper advenientem* esse hominem spiritalem, cui ex sententia Valentinianorum non opus erat bene recteque vivendi ratione.

4. *principatum*] Voculam *eius*, quam addunt ERASM. GALL. et FEUARD. omisi cum GRAB. MASS. CLAROM. et Voss.

5. *factorem*] Vox quod, quae in Codd. ARUND. MERC. II. et Voss. et ERASM. priorib. edit. ante *factorem* legitur, omit-tenda est.

6. *qui*] Edit. et OTTOB. ARUND. MERC. II. et qui. Sed MASS. et omisit, non dicens qua auctoritate. Illud et non exstat in Voss.

7. *discentium*] Id est discipulorum: Marcum et Lucam hoc loco intelligit auctor.

Christum, et quum indicasset innominabilem Patrem, incomprehensibiliter et invisibiliter intrasse in Pleroma: (¹non enim solum ab hominibus, sed ne ab his quidem, ²quae in caelo sunt, potestatibus et virtutibus apprehensum cum) et esse quidem filium Iesum, patrem vero Christum, et Christi Patrem, Deum; alii vero putative eum passum, naturaliter impassibilem existentem; qui autem a Valentino sunt, Iesum quidem, qui sit ex dispositione, ipsum esse qui per Mariam transierit, in quem illum de superiori Salvatorem descendisse, quem et Christum dici, ³quoniam omnium qui emisissent eum, haberet vocabula; participasse autem cum eo, qui esset ex dispositione, de sua virtute et ⁴de suo nomine, ⁵ut mors per hunc evacuaretur, cognosceretur autem Pater per eum Salvatorem quidem qui desuper descendisset, quem et ipsum receptaculum Christi et universae Plenitudinis esse dicunt, lingua quidem unum Christum Iesum confitentes, divisi vero sententia: (Etenim haec est ipsorum regula, quemadmodum praediximus, ut alterum quidem Christum fuisse dicant, qui ab Unigenito ad ⁶correctionem Plenitudinis praemissus est; alterum vero Salvatorem esse ⁷in glorificationem Patris missum; alterum vero ex dispositione, quem et ⁸passum dicunt, ⁹recurrente in Pleroma Salvatore, qui Christum portabat) necesse habemus, universam apostolorum de Domino nostro Iesu Christo sententiam adhibere et ostendere, eos non solum nihil tale sensisse de eo, verum amplius et significasse per Spiritum sanctum, ¹⁰qui inciperent talia docere, summissi a Satana, uti quorundam fidem everterent et abstraherent eos a vita.

Cap. XVIII.

* Grab. 239.

2. *Et quoniam Ioannes unum et eundem novit Verbum Dei, et hunc esse Unigenitum, et hunc incarnatum esse pro salute no-

1. non enim solum — apprehensum] Non solum non scribendum fuisset. BIL- LIUS observat, apprehensum hic scriptum esse pro comprehensum seu cognitum.

2. quae] Ita pro qui recte reposuit GRAB. ex Cod. ARUND.

3. quoniam cett.] Cfr. ad hunc locum supra lib. I. c. 2, 6 p. 30, reliquosque locos, quibus agit auctor de Christologia Valentinianorum, et ea, quae disputavimus ad lib. I. c. 9, 2 p. 110 not. c.

4. de suo nomine] De addidit MASS., non dicens, cuius Codicis auctoritate. Exstat de in Voss.

5. ut mors per hunc evacuaretur] Lib. I. c. 15, 3 p. 186 leguntur haec: καὶ καθέλει μὲν τὸν θάνατον ὃ ἐκ τῆς οἰκονομίας Σωτήρος, ἐγνώρισε δὲ τὸν Πατέρα Χριστόν.

6. correctionem] FEUARD. in marg. CLAROM. et Voss. correptionem, sed minus recte.

7. in glorificationem] Codd. ARUND. OTTOB. et MERC. II. et editi. omnes praeter MASS. pro in habent ad. Sed in exstat in FEUARD. marg. Voss. et, uti suspicor, CLAROM.

8. passum dicunt] Sic MASS. emendavit pro passum dicant. Consentit Voss.

9. recurrente in Pleroma Salvatore] Omnes quidem Codd. et editi. praeter MASS. habent recurrentem in Pl. Salvatore, quod MASSUETUS ex Irenaeo ipso et Valentinianorum Christologia emendare non dubitavit.

10. qui inciperent talia docere] Τοὺς μέλλοντας τοιαῦτα διδάσκειν.

stra, Iesum Christum Dominum nostrum, sufficienter ex ipsius Ioannis sermone demonstravimus. Sed et Matthaeus unum et eundem Iesum Christum cognoscens, eam quae est secundum hominem generationem eius ex virgine exponens, sicut promisit Deus David, ex fructu ventris eius ¹excitaturum se aeternum ²regem, multo prius ^{Psalm. CXXXI. 11.} Abrahae eandem faciens promissionem, ^{Matth. I. 1.} ait: *Liber generationis Iesu Christi, filii David, filii Abraham.* Dehinc ut liberaret mentem nostram ^{Ibid. 18 seq.} a suspitione, quae est circa Ioseph, ait: *Christi autem generatio sic erat. Quum esset desponsata mater eius Ioseph, priusquam convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu sancto.* Dehinc quum Ioseph cogitaret dimittere Mariam, quoniam praegnans erat, adsistentem ei angelum Dei, ⁶dicentem: *Ne timearis assumere Mariam coniugem tuam; quod enim habet in utero, de Spiritu sancto est. Pariet autem Filium, et vocabis nomen eius Iesum: hic enim salvabit populum suum a peccatis suis.* Hoc autem factum est, ut ⁷impleretur quod dictum est a Domino per prophetam: *Ecce, virgo accipiet in utero, et pariet filium, et vocabunt nomen eius Emmanuel, quod est, Nobiscum Deus;* manifeste significans, et eam promissionem, quae fuerat ad ¹⁰patres, impletam, ¹¹ex virgine natum Filium Dei, et hunc ipsum esse Salvatorem Christum, quem prophetae praedicaverunt: non, sicut ipsi dicunt, Iesum quidem ipsum esse, qui ex Maria sit natus, Christum vero qui desuper descendit. Ceterum ¹²potuerat dicere Matthaeus: *Iesu vero generatio sic erat;* sed ¹³praevidens Spiritus sanctus depravatores, et praemuniens contra fraudulentiam eorum, ^{† per † Mass. 205.} Matthaeum ait: ¹⁴*Christi autem generatio sic erat;* et quoniam hic est Emmanuel, ne forte tantum eum hominem putaremus, (non enim

1. excitaturum] Et huic verbo praefixum omisit GRAB. suffragante Voss.

2. regem] Sic FEUARD. in marg. Voss. GRAB. MASS. Reliqui regnum.

3. ait] Et ait minus recte legitur in ARUND. et MERC. II.

4. a suspitione] Ne suspicemur, Iesum e concubitu cum Maria prosemminatum fuisse. Talem opinionem refutat cap. 19 seqq. huius libri.

5. mater eius] Nomen Maria hic habent Codd. N. T. et Italica versio.

6. dicentem] Et ante hoc verbum omisit MASS. auctoritate Codd. Voss. et MERC. II.

7. impleteretur] Sic ARUND. MERC. II. (fortasse et CLAROM.) et MASS. Reliqui adimpleretur.

8. accipiet] Sic ARUND. Voss. MERC. I. CLAROM. OTTOB. et MASS. Reliqui con-

cipiet, quod verbum reperi etiam in veteri versione Italica. Sed hic adnotandum, hunc Matthaei locum paullo aliter in Italica legi.

9. quod est] Interpretatum, quod legitur in omnibus editt. praeter MASS., expunxit MASSUETUS auctoritate Codd. ARUND. Voss. MERC. II. et CLAROM.

10. patres] Nostros addit ARUND.

11. ex virgine] GRABUS ante has voces et legi vult.

12. potuerat] Sic ARUND. Voss. et MASS. Reliqui poterat.

13. praevidens] Sic FEUARD. primus pro providens, quod perperam exstat in ERASM. GALL. ARUND. CLAROM. et MERC. II.

14. Christi autem] Dum N. T. Codd. habent Ἰησοῦ, Irenaeus et versio Ital. lectionem Christi offerunt.

Ioan. I. 13. ^{14.} *ex¹ voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex voluntate Dei, Verbum caro factum est*) neque alium quidem Iesum, alterum autem Christum suspicaremur fuisse, sed unum et eundem ²sciremus esse.

3. Hoc ipsum interpretatus est Paulus, scribens ad Romanos:

Rom. I. 1 ^{seqq.} *Paulus apostolus Iesu Christi, ³praedestinatus in evangelium Dei, quod promisit per prophetas suos in Scripturis sanctis de Filio suo, qui factus est ei ex semine David secundum carnem, qui praedestinatus est Filius Dei in virtute, per Spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum, Iesu Christi Domini nostri. Et ite-*

rb. IX. 5. *rum ad Romanos scribens de Israël, dicit: Quorum patres, et ex quibus Christus secundum carnem, qui est Deus super omnes benedictus in saecula. Et iterum in epistola, quae est ad Galatas,*

Gal. IV. 4. 5. *ait: Quum autem venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum, ⁴factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant*

*Grab. 240. *redimeret, ut ⁵adoptionem percipiamus; manifeste *significans unum quidem Deum, qui per prophetas promissionem de Filio fecerit; unum autem Iesum Christum Dominum nostrum, qui de semine David secundum eam generationem, quae est ex Maria; hunc destinatum Filium Dei Iesum Christum in virtute secundum Spiritum ⁶sanctitatis, ex resurrectione mortuorum, ut sit primogenitus mortuorum, quemadmodum et primogenitus in omni conditione; Filius Dei, hominis filius factus, ut per eum adoptionem percipiamus, portante homine et capiente et complectente Filium Dei. Propter hoc*

Marc. I. 1. *et Marcus ait: Initium evangelii Iesu Christi Filii Dei, quemadmodum scriptum est in prophetis: unum et eundem sciens Filium Dei ⁷Iesum Christum, qui a prophetis annuntiatus est, qui ex fructu*

Esa. IX. 6. *ventris David Emmanuel, magni consilii Patris nuntius, per quem oriri fecit Deus domui David orientem et iustum, et erexit ei cornu*

Luc. I. 69. *salutis, et suscitavit testimonium in Iacob, quemadmodum David*

LXXVII. 5. *caussas generationis eius disserens ait, et legem posuit in Israël, ut cognoscat generatio altera: filii qui nascentur ex his et ipsi exsurgentes enarrabunt filiis suis, ut ponant in Deum spem suam,*

1. voluntate] VET. et VOSS. voluptate, quod fortasse ortum est e voluptate, uti veteres nonnunquam scribunt.

2. sciremus esse] Ita Codd. omnes. ERASM. GALL. et FEUARD. insererunt Deum, quam vocem recte expunxit GRABIVS. Agitur enim hic de unitate personae Christi, non Deitatis.

3. praedestinatus] Gr. ἀπορισμένος.

4. factum ex muliere] MASS. reposuit factum pro natum e Codd. CLAROM. VOSS.

ARUND. MERC. I. et FEUARD. marg. Infra enim cap. 22 et V, 21 rursus legitur factum pro natum. Multi iique optimi MSS. N. T. habent γεόμενον.

5. adoptionem] In ARUND. additum filiorum.

6. sanctitatis] Sic FEUARD. in marg. CLAROM. VOSS. et MASS. In aliis sanctificationis.

7. Iesum Christum] Christum addiderunt GRAB. et MASS. e Codd. CLAR. ARUND. et VOSS.

et praecepta eius exquirant. Et rursus angelus evangelizans Mariae ait: *Hic erit magnus et Filius altissimi vocabitur, et dabit ei Dominus thronum David patris sui*; eum qui sit Filius altissimi, hunc eundem et David filium confitens. Cuius et David dispositionem adventus per ¹Spiritum cognoscens, per quam ²dominans est omnium vivorum et mortuorum, Dominum eum confessus est, sedentem ad dextram Patris altissimi. Luc. I. 32. Psal. CIX. 1.

4. Et Simeon autem ille, qui responsum ³acceperat a Spiritu sancto, non visurum eum mortem, nisi prius videret Christum Iesum, ⁴hunc manibus accipiens Virginis primogenitum, benedixit Deum et dixit: *Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace, quia viderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum, lumen ad revelationem gentium, et gloriam populi tui Israël*; infantem, quem in manibus portabat Iesum, natum ex Maria, ipsum confitens esse Christum Filium Dei; ⁷lumen hominum et gloriam, ipsius Israël et pacem et refrigerium eorum, qui in dormitionem ierunt. Iam enim spoliabat homines, auferens ignorantiam ipsorum, suam autem agnitionem eis donans et dispartitionem faciens eorum, qui cognoscebant eum, quem admodum Esaïas: *Voca, inquit, nomen eius, Velociter spolia, celeriter dispartire*. Haec sunt autem opera Christi. Ipse igitur erat Christus, quem portans Simeon ⁸benedicebat altissimum; quem pastores quum vidissent, glorificabant Deum; quem Ioannes, quum adhuc in ventre matris suae esset et ille in vulva Mariae, Dominum cognoscens, exsultans salutabat; quem magi videntes et adorantes et afferentes munera, quae praediximus, ^{*}et substernentes semet-^{*Sup. cap. X.} ipsos aeterno regi, per alteram abierant viam, non iam per Assyriorum revertentes viam. *Præquam enim cognosceret puer vocare patrem aut matrem, accipiet virtutem Damasci et spolia Samariae contra regem Assyriorum*; occulte quidem, sed potenter ¹⁰manife- Luc. II. 29 seqq. Esa. VIII. 3. Esa. VIII. 4.

1. Spiritum] Sanctum addunt edit. præter Mass. Sed abest illa vox in Codd. ARUND. et VOSS.

2. dominans] Ita ex ARUND. et VOSS. ponere placuit GRABIO, quem secutus est Mass. Irenæus enim alludit ad Rom. XIV, 9, ubi legitur *κυριεύσῃ*.

3. acceperat] ERASM. GALL. et MERC. II. accepit.

4. hunc manibus — primogenitum] ERASM. GALL. et FEUARD. minus recte habent: hunc ex manibus, et omittunt vocem primogenitum.

5. parasti — ad revelationem] CLAROM.

et ARUND. praeparasti — in revelationem.

6. populi tui] Ita ARUND. VOSS. et Mass. Ceteri cum Codd. MERC. plebis tuae.

7. lumen hominum] Ita CLAROM. VOSS. et Mass. In aliis lumen omnium.

8. benedicebat] Sic restituit Mass. e FEUARD. marg. CLAROM. et VOSS.

9. cognosceret] Ita VOSS. et Mass. Ceteri cognosceret.

10. manifestans] Vocem omnia, quam habent editiones ante manifestans, expunxit Mass. auctoritate Cod. ARUND., quoniam prorsus supervacanea turbat sensum.

stans, quoniam ¹absconsa manu expugnabat Dominus Amalech. Propter hoc et pueros eripiebat, qui erant in domo David, bene sortiti illo tempore nasci, ut eos praemitteret in suum regnum; ipse infans quum esset, infantes hominum martyres parans propter Christum, qui in Bethleem natus est Iudae in civitate David, interfectos secundum Scripturas.

5. Propter quod et Dominus discipulis post resurrectionem dicebat: *O insensati et tardi corde ad credendum in omnibus, quae locuti sunt prophetae! Nonne haec oportebat pati Christum et* ^{Luc. XXIV. 25.} *introire in claritatem suam?* Et iterum ait eis: ^{Ibid. 44 seq.} *†Hi sunt sermones,* ^{†Mass. 206.} *quos locutus sum ad vos, quum adhuc essem vobiscum, quoniam oportet impleri omnia scripta in lege Moysi et prophetis et Psalmis de me. Tunc* ^{*Grab. 241.} *adaperuit eorum sensum, ut intelligerent Scripturas, et dixit ad eos: Quoniam sic scriptum est,* ^{Marc. VIII. 31.} *Christum pati et resurgere a mortuis et praedicari in nomine eius* ^{*remissionem peccatorum in omnes gentes.} Hic autem est, qui ex Maria natus est. *Oportet enim, inquit, Filium hominis multa pati et reprobari et crucifigi et die tertio resurgere.* ⁵Non ergo alterum filium hominis novit evangelium, nisi hunc qui ex Maria, qui et passus est; sed neque Christum avolantem ante passionem ab Iesu; sed hunc, qui natus est, Iesum Christum novit Dei Filium, et eundem hunc passum resurrexisse, quemadmodum Ioannes Domini discipulus ⁶confirmat dicens: *Haec autem scripta sunt, ut credatis quoniam* ⁷*Iesus est Filius Dei, et ut credentes vitam* ⁸*aeternam habeatis in nomine eius;* ⁹*providens has blasphemias regulas, quae dividunt Dominum, quantum ex ipsis attinet, ex altera et altera substantia dicentes* ¹⁰*eum factum.* Propter quod et in epistola sua sic testificatus est

1. *absconsa*] Ita FEUARD. in marg. Voss. et MASS.

2. *introire*] FEUARD. praefixerat huic verbo solius versionis Vulgatae auctoritate vocem *ita*, nec textu graeco, nec Irenaei Codicibus agnitam. Praepositionem *in* ante *claritatem* MASSUETUS addidit secundum CLAROM., quocum consentit VOSSII Codex.

3. *adaperuit*] Ita Voss. et MASS. Ceteri aperuit.

4. *Christum pati — remissionem*] FEUARD. ante *Christum* addit *et sic oportebat* et ante *remissionem* voces *poenitentiam in*. Sed MASS. expunxit haec, quum illae voces absint in omnibus Codicibus et edit. ERASMI GALL. prioribusque FEUARD. Illa: *et sic oportebat* ne in versione Ital. quidem leguntur, et voces *poenitentiam*

in omittit Irenaeus, eundem locum citans infra IV, 26. Num Irenaeus hoc loco compendio retulerit verba Scripturae, an verba illa abfuerint ab Irenaei exemplaribus N. T., non liquet.

5. *Non ergo*] ARUND. *non enim*.

6. *confirmat*] FEUARD. in marg. ARUND. et MERC. I. *confirmavit*.

7. *Iesus est*] *Christus*, quam vocem addunt omnes edit. praeter MASS., abest in Voss. et MERC. II. Codd., legitur vero in ARUND. et versione Ital.

8. *aeternam*] Non exstat haec vox in nostris N. T. exemplaribus et Cod. Vercellensi versionis Ital.

9. *providens*] Hic et alibi, uti observant editores, pro *praevidens*.

10. *eum factum*] Voss. *eum esse factum*.

nobis: *Filioli, novissima hora est, et quemadmodum audistis quoniam Antichristus venit, nunc Antichristi multi facti sunt; unde cognoscimus quoniam novissima hora est. Ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis: si enim fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum; sed ut manifestarentur quoniam non sunt ex nobis.* 1. Ioan. II. 18 seq.

¹ *Cognoscite ergo quoniam omne mendacium extraneum est, et non est de veritate. Quis est mendax, nisi qui negat quoniam Iesus non est Christus? hic est Antichristus.*

6. Quia autem omnes, qui praedicti sunt, etsi lingua quidem confitentur unum Iesum Christum, semetipsos derident, aliud quidem sentientes, aliud vero dicentes; (etenim argumenta illorum varia, quemadmodum ostendimus) alterum quidem passum et natum hunc esse Christum annuntiant, et esse alterum eorum Demiurgi, (² autem) qui sit ex dispositione, vel eum qui sit ex Ioseph, quemque passibilem argumentantur; alterum vero eorum ab invisibilibus et inenarrabilibus descendisse, quem et invisibilem et incomprehensibilem et impassibilem esse confirmant, errantes a veritate, eo quod absistat sententia eorum ab eo qui est vere Deus; nescientes quoniam huius Verbum ³ unigenitus, qui semper humano generi adest, unitus et ⁴ conspersus suo plasmati secundum placitum Patris et caro factus, ipse est Iesus Christus Dominus noster, qui ⁵ passus est pro nobis et surrexit propter nos; et rursus venturus in gloria Patris, ad resuscitandum universam carnem et ad ostensionem salutis et regulam iusti iudicii ⁶ ostendere omnibus, qui sub ipso facti sunt. Unus igitur Deus Pater, quemadmodum ostendimus, et unus Christus Iesus Dominus noster, veniens per unisersam dispositionem, et ⁷ omnia in semetipsum recapitulans. In omnibus autem est et

1. *Cognoscite ergo cett.*] Paulo aliter haec legimus in N. T. Alia enim Irenaeus addidit, alia omisit.

2. (*autem*)] Supervacanea haec vox turbat sensum, sed reperitur in omnibus MSS.

3. *unigenitus*] Sic CLAROM. VOSS. GRAB. et MASS. In aliis male *unitus*. Noli mirari de vocibus *verbum unigenitus unitus* — *conspersus* vitiose coniunctis. Verbum Irenaeus latinus, graecam vocem λόγος in memoria tenens, saepissime coniungit cum masculinis.

4. *conspersus*] GRABIVS bene coniecit, hic scriptum esse πεφυρμένος i. e. commixtus, intine unitus, uti Plutarchus in Romulo dicit πεφυρμένην σώματι ψυχῇ.

5. *qui passus — venturus*] Et ante hanc vocem et est post venturus expunxi cum

MASS. auctoritate VOSS. Sed ARUND. MERC. II. ceteraque editi. qui et passus — venturus est.

6. *ostendere omnibus, qui sub ipso facti sunt*] Graeca phrasis pro: ostendendum omnibus, qui ipsi subditi facti sunt. MASS.

7. *omnia in semetipsum recapitulans*] Cum MASS. scripsi *semetipsum* pro *semetipso* auctoritate Codd. CLAROM. et (a GRABIO iterum neglecti) VOSS. Aliis enim locis scribere solet auctor *in semetipsum recapitulare*. Uti iam FEUARD. scite notat, Irenaeus hic alludit ad Eph. I, 10 ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ, omnia ad unum caput, vel homines diversis studiis et fortuna distractos ad unum dominum, item ad studiorum consensum et eiusdem felicitatis societatem revocare.

homo, plasmatio Dei; et hominem ¹ergo in semetipsum recapitulans est, invisibilis visibilis factus, et incomprehensibilis factus comprehensibilis, et impassibilis passibilis, et Verbum homo, universa in semetipsum recapitulans: uti sicut in supercaelestibus et spiritalibus ²et invisibilibus princeps est Verbum Dei, sic et in visibilibus et corporalibus principatum habeat, in semetipsum primatum assumens et apponens semetipsum caput ecclesiae, universa attrahat ad semetipsum apto in tempore.

7. Nihil enim incommutatum atque intempestivum ³apud eum, quomodo nec incongruens est apud Patrem. Praecognita sunt enim ⁴omnia a Patre, perficiuntur autem a Filio, sicut congruum et consequens est, apto tempore. Propter hoc properante Maria ad admirabile vini signum et ante tempus volente participare ⁵compendii poculo, Dominus repellens eius intempestivam festinationem, dixit:

Ioan. II. 3. Quid mihi et tibi est, mulier? nondum venit hora mea, exspectans eam horam quae est a Patre praecognita. Propter hoc quum saepe

Ibid. VII. 30. vellent eum homines apprehendere: Nemo, inquit, ⁶immisit manus ei: nondum enim venerat hora ⁷apprehensionis, nec tempus passionis, quod praecognitum fuerat a Patre; quemadmodum et ⁸Abacuc

Abac. III. 2. propheta ait: In eo quum appropinquarent anni, cognosceris, in
* Grab. 242. adventu temporis ostenderis, in eo quod turbetur anima mea * in

Gal. IV. 4. ira, misericordiae tuae ⁹memoraberis. Sed et Paulus ait: Quum autem venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum. Per quod manifestum est, quoniam omnia, quae praecognita erant a Patre, ordine et tempore et hora praecognita et apta perfecit Dominus noster, unus quidem et idem existens, dives autem et multus. Diviti enim et multae voluntati Patris deservit, quum sit ipse Salvator eorum qui ¹⁰salvantur, et Dominus eorum qui sunt sub ¹¹dominio,

1. *ergo in semetipsum recapitulans*] GRABBIUS dicit, se hoc loco *semetipsum* scripsisse pro *semetipso* auctoritate Voss. At vero in Voss. perperam exstat *in semetipso recapitulatus est*. Sed non dubitavi, meliorem lectionem Irenaeo solitam etiam hoc loco cum MASS. retinere. In ERASM. GALL. FEUARD. CLAROM. et ARUND. legitur *in semetipso*.

2. *et invisibilibus*] ARUND. et *in invisibilibus*.

3. *apud eum*] Sic recte restituit FEUARD. pro *ad*. Consentit Voss.

4. *omnia*] Haec ante *omnia* expunxit MASS. auctoritate Codd. CLAROM. ARUND. Voss. et MERC. I.

5. *compendii poculo*] BILLIUS nescire se fatetur, quid sit *compendii poculum*.

Quod discas ex huius libri cap. XI, 5 pag. 466.

6. *immisit*] Ita GRAB. reposuit e FEUARD. marg. Voss. ARUND. et MERC. II., quia in graeco legitur ἐμβάλε. Consentit MASS., sed in ERASM. GALL. et FEUARD. textu exstat *misit*.

7. *apprehensionis*] *Eius*, quod in ERASM. GALL. FEUARD. et GRAB. additur, expunxit MASS. In uno tantummodo MERC. Codice reperitur.

8. *Abacuc*] In Voss. et CLAROM. graeca huius hominis forma legitur *Abacum*.

9. *memoraberis*] ARUND. et Voss. *memoraveris*.

10. *salvantur*] FEUARD. perperam et *salv*.

11. *dominio*] Sic recte restituit FEUARD. consentientibus ARUND. et Voss.

et Deus eorum quae constituta sunt, ¹et unigenitus Patris et Christus, qui praedicatus est, et Verbum Dei incarnatus, quum advenisset plenitudo temporis, in quo Filium hominis fieri oportebat filium Dei.

8. † Igitur omnes ²extra dispositionem sunt, qui sub obtentu ^{Mass. 207.} agnitionis alterum quidem Iesum intelligunt, alterum autem Christum et alterum Unigenitum; (³ab hoc autem rursum esse Verbum) et alterum Salvatorem, quem etiam eorum qui in ⁴deminoratione facti sunt Aeones, emissionem esse dicunt hi qui sunt erroris discipuli; qui a foris quidem oves, (per eam enim quam habent extrinsecus loquelam, similes nobis apparent, eadem nobiscum loquentes) intrinsecus vero lupi. Sententia enim eorum ⁵homicidialis, ⁶Deos quidem plures confingens et Patres multos simulans; comminuens autem et per multa dividens Filium Dei; quos et Dominus nobis cavere praedixit, et discipulus eius Ioannes in ⁷praedicta epistola fugere eos praecepit dicens: *Multi seductores* ⁸*exierunt in hunc mundum, qui non confitentur Iesum Christum in carne venisse.* ^{Math. VII. 15.} ^{2. Ioan. 7. 8.} *Hic est seductor et Antichristus.* ⁹*Videte eos,* ¹⁰*ne perdatis quod operati estis.* Et rursus in epistola ait: *Multi pseudo-* ^{1. Ioan. IV. 1. 2. 3.} *prophetiae exierunt* ¹¹*de saeculo.* *In hoc cognoscite Spiritum Dei. Omnis spiritus qui confitetur Iesum Christum in carne venisse, ex Deo est. Et omnis spiritus* ¹²*qui solvit Iesum, non est*

1. et unigenitus] Et ex ERASM. GALL. ARUND. VOSS. et MERC. II. adiecit GRAB. Consensit MASS.

2. extra dispositionem] Graece procul dubio scripsit *χωρίς της οικονομίας*. Vox *οικονομία* hoc loco idem est, quod Clemens Alex. Strom. II p. 367 dicit *οικονομίαν σωτήριον*, opus redemptorium. Sensus huius loci hic est: fructus operis redemptorii atque incarnationis Christi ii non percipient, qui inanes de Iesu Christi natura doctrinas excogitarunt.

3. ab hoc cett.] Ita ARUND. VOSS. GRAB. et MASS. In ceteris ob hoc. Quae hic parentresi inclusa leguntur, a lectore quodam in margine adscripta, postea vero a librariis in textum recepta videntur.

4. deminoratione] Sic primus FEUARD. Sed ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II. *Demiurgi* aut *Demiurgu* ratione.

5. homicidialis] ARUND. homicidalis.

6. Deos quidem plures confingens] Haec non ad Valentinianos solos referenda esse censeo.

7. praedicta epistola] GRABIVS obser-

vat, Irenaeum memoria lapsus esse, quum antea non e secunda, ut hic, sed e prima Ioannis epistola nonnulla citaverit.

8. exierunt] In N. T. legitur *εἰσῆλθον*. Sed *exierunt* exstat etiam in versione Vulgata.

9. Videte eos] Irenaeus legit *βλέπετε αὐτοὺς* pro *ἐαυτούς*. Ex hac enim lectione Ioannes haereticos respicere videtur.

10. ne perdatis quod operati estis] Patet, Irenaeum legisse: *ἵνα μὴ ἀπολέσῃτε αὐτὸν* vel *ὁ εἰργασάσθε*, quam lectionem Vulgatus, Syrus, Aethiops interpretes, atque Oecumenius in Commentario et Cod. Alexand. tuentur. At in edit. graecis exstat: *ἵνα μὴ ἀπολέσωμεν αὐτὸν εἰργασάμεθα*.

11. de saeculo] Fortasse memoriter ita allegavit: Codices enim N. T. habent *εἰς τὸν κόσμον*.

12. qui solvit] Irenaeus cum versione Vulg. legisse videtur: *ὁ λύει τὸν Ἰησοῦν*. Edit. N. T. *ὁ μὴ ὁμολογεῖ τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα*. Codd. CLAROM. VOSS. ARUND. cum versione Vulg. omittunt *Christum*.

ex Deo, sed ¹de Antichristo est. Haec autem similia sunt illi, quod
 Ioan. I. 14. in evangelio dictum est, quoniam *Verbum caro factum est, et ²habitavit in nobis.*

³Διὸ πάλιν ἐν τῇ ἐπιστολῇ
 1. Ioan. V. 1. φησί· Πᾶς ὁ πιστεύων, ὅτι Ἰη-
 σοῦς Χριστός, ἐκ τοῦ Θεοῦ γε-
 γένηται· Ἐνα καὶ τὸν αὐτὸν εἰδὼς
 Ἰησοῦν Χριστόν, ᾧ ἡνοίχθησαν
 αἱ πύλαι τοῦ οὐρανοῦ, διὰ τὴν
 ἔνσαρχον ἀνάληψιν αὐτοῦ· ὃς
 καὶ ἐν τῇ αὐτῇ σαρκί, ἐν ᾗ καὶ
 ἔπαθεν, ἐλείσεται, τὴν δόξαν
 ἀποκαλύπτων τοῦ Πατρὸς.

9. Et Paulus autem his consentiens, ⁴Romanos alloquens ait:
 Rom. V. 17. Multo magis ⁵hi, qui abundantiam ⁶gratiae et iustitiae accipiunt
 in vitam, regnabunt per unum Iesum Christum. Nescit ergo eum
 qui evolavit Christum a Iesu; neque eum novit Salvatorem qui sur-
 sum est, quem impassibilem dicunt. Si enim alter quidem passus
 est, alter autem impassibilis mansit; et alter quidem natus est, alter
 vero in eum, qui natus est, descendit et rursus reliquit eum; non
 unus, sed duo monstrantur. Quoniam autem unum eum, et qui
 natus est et qui passus est, Christum Iesum novit apostolus, in ea-
 Ibid. VI. 3. 4. dem epistola iterum dicit: *An ignoratis, ⁷quoniam quotquot bapti-
 zati sumus in Christo Iesu, in morte eius baptizati sumus? ut
 * Grab. 243. quemadmodum resurrexit * ⁸Christus a mortuis, sic et nos in no-
 vitate vitae ambulemus.* Rursus autem significans Christum passum
 et ipsum esse Filium Dei, qui pro nobis mortuus ⁹est, et sanguine
 suo redemit nos in praefinito tempore, ait: ¹⁰*Ut quid enim Christus,*
 Ibid. V. 6
 seqq.

1. de Antichristo] Ita FEUARD. in marg. Voss. et MASS., uti puto, cum suis MSS. Sed ceterae edit. cum ARUND. et MERC. II. pro de habent ex.

2. habitavit] Sic omnes edit. praeter MASS. et Codd. ARUND. MERC. II. et Voss. Sed MASS. non dicens qua auctoritate, scripsit inhabitavit. Cod. Vercellensis versionis Ital. habet inhabitavit, sed Veronensis habitavit.

3. Διὸ πάλιν κτλ.] Hoc fragmentum reperitur in Theodoreti Dial. II, qui inscribitur Inconfusus. Vide Theodoreti Opp. ed. SCHULZE Tom. IV p. 128.

4. Romanos alloquens] MERC. II. et CLAROM. Romanis colloquens.

5. hi] Hanc vocem in GALL. omissam restituit FEUARD.

6. gratiae et iustitiae] Edit. N. T. τῆς χάριτος καὶ τῆς δωρεᾶς τῆς δικαιοσύνης. Ut Irenaeus sic etiam Origenes Comment. in Ioan. p. 334 omittit τῆς δωρεᾶς. In versione Vulg.: gratiae et donationis et iustitiae.

7. quoniam] Sic FEUARD. in marg. ARUND. Voss. et MASS. In reliquis quia.

8. Christus] Hanc vocem restituit FEUARD. consentientibus Voss. et ARUND. Verba διὰ τῆς δόξης τοῦ πατρὸς Irenaeus non legisse videtur, perinde et Tertullianus lib. de Resurr. carnis c. 47 SENLERI edit. III p. 304.

9. est] Est addidit GRAB. e Cod. ARUND. MERC. II. Sed in Voss. omittitur est.

10. Ut quid enim] Irenaeus legisse videtur ἕνα τί γάρ. In editis exstat ἐν γάρ.

quum adhuc essemus infirmi, secundum tempus pro impiis mortuus est? Commendat autem suam dilectionem Deus in nobis, quoniam quum adhuc essemus peccatores, pro nobis Christus mortuus est: multo magis iustificati nunc in sanguine eius, salvi erimus per ipsum ab ira. Si enim quum essemus inimici, reconciliati sumus Deo per mortem Filii eius, multo magis reconciliati, salvi erimus in vita eius. Hunc eundem qui apprehensus ¹et passus est et effudit sanguinem suum pro nobis, hunc Christum, hunc Filium Dei manifestissime annuntians, qui etiam surrexit et assumptus est ²in caelos, quemadmodum ipse ait: *Simul autem Christus mortuus est, ³⁴ Rom. VIII. immo et resurrexit, qui est in dextera Dei.* Et iterum: *Scientes ³⁴ Ib. VI. 9. quoniam ⁴Christus resurgens a mortuis, iam non moritur.* (Praeviciens enim et ipse per Spiritum subdivisiones malorum magistrorum, et omnem ipsorum occasionem dissensionis volens abscindere, ait quae praedicta sunt:) *Si autem Spiritus eius, qui suscitavit Iesum a mortuis, ⁵inhabitat in ⁶vobis; qui suscitavit Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra.* ⁷Unum quod non exclamat ad eos, qui volunt ⁸audire: Nolite errare; unus et idem est Christus Iesus Filius Dei, qui per passionem reconciliavit nos Deo et resurrexit a mortuis, qui est in dextera Patris et perfectus in omnibus; qui quum vapularet, non reperiēbat; *qui quum ¹Pet. II. 23. teretur, non est ⁹minutus;* et quum tyrannidem pateretur, rogabat Patrem ut ignosceret his qui se crucifixerant. Ipse enim vere salvavit: ¹⁰ipse est Verbum Dei, ipse unigenitus a Patre, Christus Iesus ¹¹Dominus noster.

C A P. XVII.

Cap. XIX.

1. †Etenim potuerunt dicere apostoli, Christum descendisse †Mass. 208. in Iesum; aut illum superiorem Salvatorem, in eum qui sit dispo-

1. et passus est] Ita GRAB. et MASS. Ceterae edit. cum ARUND. et MERC. II. est passus.

2. in caelos] Sic MASS. secundum ARUND. MERC. I. et VOSS.

3. immo] Vocem qui hic additam expunxit MASS. auctoritate CLAROM. VOSS. et FEUARD. in marg.

4. Christus] Abest hoc nomen in ERASM. et GALL.

5. inhabitat] Ita CLAROM. VOSS. FEUARD. in marg. et MASS. In reliquis habitat.

6. vobis — vestra] Sic GRABIVS primus auctoritate biblici textus et ARUND. VOSS. et MERC. II., nisi quod in ARUND. et MERC. I. nostra scriptum est.

7. Unum quod non exclamat] Id est,

ait GRABIVS, parum abest quin exclamet; idem est, ac si exclamet.

8. audire: Nolite] Deum post audire additum in FEUARD. GRAB. et VOSS. omittunt reliqui. Quoniam ante nolite habent omnes edit. praeter MASS., qui illam vocem expunxit auctoritate Cod. VOSS.

9. minutus] Sic FEUARD. in marg. CLAROM. VOSS. et MASS. In aliis legitur minatus.

10. ipse est] Enim, quod in edit. legabatur, expunxit MASS. auctoritate VOSS. Est vero omittitur in ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II.

11. Dominus noster] Sic legitur in FEUARD. marg. ARUND. VOSS. et MASS. In aliis Deus noster.

sitionis; aut illum, qui est ab invisibilibus, in eum qui est Demiurgi: sed nihil quidem tale neque scierunt, neque dixerunt; si enim scissent, ¹et dixissent utique; quod autem erat, hoc et dixerunt, Spiritum Dei sicut columbam descendisse in eum; hunc Spiritum, de *Matth.* III. 16. quo ab Esaia dictum est: *Et requiescet* ²*super eum Spiritus Dei*, *Esa.* XI. 2. sicut praediximus. Et iterum: *Spiritus Domini super me, propter* *Ib.* LXI. 1. quod unxit me. Iste Spiritus, de quo ait Dominus: *Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur* ³*in vobis*. Et iterum potestatem regenerationis ⁴in Deum ⁵dans discipulis, dicebat eis: *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti*. Hunc enim promisit per prophetas effundere in novissimis temporibus super servos et ancillas, ut prophetent; unde et in Filium Dei, filium hominis factum, descendit, cum ipso assuescens habitare in genere humano et requiescere in hominibus et habitare in plasmate Dei, voluntatem Patris operans in ipsis et renovans eos a vetustate in novitatem Christi.

2. Hunc Spiritum petiit David humano generi, dicens: *Et Spiritu principali confirma me*. Quem et descendisse Lucas ait post ascensum Domini super discipulos in Pentecoste, habentem potestatem omnium gentium ad introitum vitae et ⁶adapertionem novi Testamenti; unde et omnibus linguis conspirantes hymnum dicebant Deo, Spiritu ad unitatem redigente distantes tribus, et primitias ^{*}omnium gentium offerente Patri. Unde et Dominus pollicitus est mittere se Paracletum, qui nos aptaret Deo. Sicut enim de arido tritico massa una fieri non potest sine humore, neque unus panis: ita nec nos multi unum fieri in Christo Iesu poteramus sine aqua, quae de caelo est. Et sicut arida terra, si non percipiat humorem, non fructificat: sic et nos, lignum aridum existentes primum, nunquam fructificaremus vitam sine superna voluntaria pluvia. Corpora enim nostra per lavacrum ⁷illam, quae est ad incorruptionem, unitatem acceperunt; animae autem per Spiritum. Unde et utraque necessaria, quum utraque proficiunt in vitam Dei, miserante *Ib.* IV. 7. ⁸Domino nostro Samaritanae ⁹illi praevariatrici, quae in uno viro

1. *et dixissent*] Sic Codd. Voss. et MASS. In ceteris omittitur *et*.

2. *super eum*] Sic FEUARD. primus restituit e VET. Cod. Suffragantur ARUND. et Voss.

3. *in vobis*] In addidit FEUARD. consentientibus Codd. ARUND. Voss. et MERC. II.

4. *in Deum*] Absunt haec in ERASM. et GALL. In MERC. II. omittitur *in*; sed ARUND. habet *et Deum*.

5. *dans*] Sic ARUND. MERC. II. Voss.

CLAROM. OTTOB. et MASS. In ceteris editt. demandans.

6. *adapertionem* — *conspirantes*] Sic FEUARD. in marg. Voss. et MASS. In aliis *apertionem* — *conspiranter*.

7. *illam, quae est*] Ita reposuit GRAB. ex ARUND. et MERC. I. pro *illud quod est*.

8. *Domino nostro*] Hic addunt editiones Iesu Christo, quae verba MASSUETUS solus omisit, quum absint in Codd. ARUND. MERC. II. Voss. CLAROM. et OTTOB.

non mansit, sed fornicata est in multis ¹nuptiis, et ostendente ei et ²pollicente aquam vivam, ut ulterius non sitiret, neque occuparetur ad humectationem aquae laboriosae, habens in se potum salientem in vitam aeternam. ³Quod Dominus accipiens munus a Patre, ipse quoque his donavit qui ex ipso participantur, in universam terram mittens Spiritum sanctum.

3. Hanc muneris gratiam praevidens Gedeon ille Israëlitæ, *Iud. VI. 37.* quem elegit Deus, ut salvaret populum Israël de potentatu alienigenarum, demutavit petitionem, ⁴et super vellus lanae, in quo tantum primum ros fuerat, quod erat typus populi, ariditatem futuram prophetans; hoc est, non iam habituros eos a Deo Spiritum sanctum, sicut Esaias ait: *Et nubibus mandabo ne pluant super eam;* in *Esa. V. 6.* omni autem terra fieri ros, quod est Spiritus Dei, qui descendit in Dominum, *spiritus sapientiae et intellectus, spiritus consilii et virtutis, spiritus scientiae et pietatis, spiritus timoris Dei;* quem ipsum iterum dedit ecclesiae, in omnem terram mittens de caelis Paracletum, ubi et diabolus, tanquam fulgur, proiectum ait Dominus. *Qua-* *Ib. XI. 2.* *Luc. X. 18.* propter necessarius nobis est ros Dei, ut non comburamur, neque infructuosi efficiamur, et ubi accusatorem habemus, illic habeamus et paracletum; commendante Domino Spiritui sancto suum hominem, qui inciderat in latrones, cui ipse misertus est, et ligavit vulnera eius, dans duo denaria regalia, ut per Spiritum imaginem et inscriptionem Patris et Filii accipientes, fructificemus creditum nobis denarium, multiplicatum Domino annumerantes.

4. ⁵*Τοῦ Πνεύματος οὖν κατελθόντος διὰ τὴν προωρισμένην οἰκονομίαν καὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ μονογενοῦς, ὃς καὶ Λόγος ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, ἐλθόντος τοῦ πληρώματος τοῦ χρόνου, σαρκωθέντος ἐν ἀνθρώπῳ, καὶ πᾶσαν τὴν κατὰ ἀνθρώπον οἰκονομίαν*

4. Spiritu itaque descendente ⁷super praedictam dispositionem et Filio Dei unigenito, qui et Verbum est Patris, veniente plenitudine temporis, incarnato ⁸in homine ⁹propter hominem, et omnem secundum hominem dis-

9. illi praevariatrici] Illi addidit FEUARD. consentiente VOSSIANO Cod. Observa, Interpretem hic falso scripsisse miserante — illi praevariatrici pro illius praevariatricis. Eodem modo § sequente legitur: cui misertus est.

1. nuptiis] Ita primus scripsit GRABIUS auctoritate Codd. ARUND. VOSS. et MERC. II. pro impiis.

2. pollicente] Et additur in Cod. VOSS.

3. Quod Dominus] Ita FEUARD. in marg. VOSS. et MASS. In ceteris quam Dominus.

4. et super vellus lanae] Ita primus

FEUARD. secundum Cod. VET. Sed ERASM. et GALL. e superiori vellus lanam. Cod. VOSS. emendationem confirmat.

5. Τοῦ Πνεύματος κτλ.] Fragmentum hoc servavit Theodoretus Dial. I, qui inscribitur Immutabilis. Vide SCHULZII editionem T. IV p. 54.

6. ἐν ἀνθρώπῳ] Interpres δεῖ ἀνθρώπον.

7. super praedictam] Aut legit Interpres ἐπὶ τὴν προειρημένην, aut falso vertit pro propter praefinitam.

8. in homine] Ita restituit GRABIUS e

ἐκπληρώσαντος, ¹ τοῦ Κυρίου
 ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐνὸς καὶ τοῦ
 αὐτοῦ ὄντος, ὡς αὐτὸς ὁ Κύριος
 μαρτυρεῖ καὶ οἱ ἀπόστολοι ὁμο-
 λογοῦσι, καὶ οἱ προφηταὶ κηρύτ-
 τουσι· ψευδεῖς ἀπεδείχθησαν
 πᾶσαι αἱ διδασκαλίαι τῶν τὰς
 ὀγδοάδας καὶ τετράδας καὶ δο-
 κήσεις παρεξηγηκῶτων.

† *Mass.* 209. † et subdivisiones excogitaverunt: qui Spiritum quidem interimunt, alium autem Christum et alium Iesum intelligunt, et non unum Christum, sed plures fuisse docent; et si unitos eos dixerint, iterum ostendunt eum quidem participasse passionem, hunc autem impassibilem perseverasse; et hunc quidem ascendisse in Pleroma, hunc autem in medietate remansisse; et hunc quidem in invisibilibus et innominabilibus epulari et oblectari, hunc autem assidere Demiurgo,

* *Grab.* 245. evacuantem eum virtute. ³ Unde oportebit et te et * omnes, qui intendunt huic scripturae, et solliciti sunt pro sua salute, non, quum audiant forinsecus eorum sermones, sponte succumbere. Similia enim loquentes fidelibus, ⁴ sicut praediximus, non solum dissimilia sapiunt, sed et contraria, et per omnia plena blasphemias, per quae interficiunt eos, qui per similitudinem verborum dissimile affectionis eorum in se attrahunt venenum; sicut quis aquae mixtum gypsum dans pro lacte, seducat per similitudinem coloris, sicut quidam dixit superior nobis, de omnibus qui quolibet modo depravant quae sunt Dei, et adulterant ⁵ veritatem. In Dei lacte gypsum male miscetur.

Cop. XX.

C A P. XVIII.

1. ⁶ Ostenso manifeste, quod in principio Verbum existens apud Deum, per quem omnia facta sunt, qui et semper aderat generi hu-

Codd. ARUND. VOSS. et MERC. II. Sed ERASM. GALL. et FEUARD. vitiose in hominem.

9. propter hominem] MERC. I. per hominem.

1. τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ] Vocem Χριστοῦ addidi ex edit. SCHULZII.

2. pulativas] Graece, uti observat MASS., καὶ δοκῆσεις et vanas species seu opiniones.

3. Unde oportebit] Et, quod edit. ante oportebit habent, expunxit MASS., non dicens qua auctoritate motus. In Cod. VOSS. abest et. FEUARD. primus scripsit oportebit pro oportebat.

4. sicut praediximus] Duobus antecedentibus capitibus.

5. veritatem. In Dei lacte] Sic scripsit MASS. secundum Cod. CLAROM. melius, quam reliqui: veritatem Dei. Lacte. GRABBIUS observat, docente Plinio XXXVI. c. 24 gypsum praesens venenum habere; idemque editor coniecit, haec verba: In Dei lacte cett. ad marginem a quopiam adscripta postea in textum inde irrepsisse. Atque MASS. putat, illa verba fortasse esse antiqui illius, quem tacito nomine saepe allegat Irenaeus.

6. Ostenso] Sic e Cod. VET. restituit FEUARD. pro ostensio. Emendationi favet Cod. VOSS. Sed edit. princ. nostram habet lectionem.

mano, hunc ¹in novissimis temporibus secundum praefinitum tempus a Patre, unitum suo plasmati, passibilem hominem factum; exclusa est omnis contradictio dicentium: ²Si ergo tunc natus est, ³non erat ergo ante Christum. Ostendimus enim, quia non tunc coepit Filius Dei, exsistens semper apud Patrem; sed quando ⁴incarnatus est, et homo factus, longam hominum expositionem in seipso recapitulavit, in compendio nobis salutem praestans, ut quod perdideramus in Adam, id est, secundum imaginem et similitudinem esse Dei, hoc in Christo Iesu reciperemus.

2. Quia enim non erat ⁵possibile, eum hominem, qui semel victus fuerat et elusus per inobedientiam, replasmare et obtinere ⁶bravium victoriae; iterum autem impossibile erat, ut salutem perciperet, qui sub peccato ceciderat; utraque operatus est Filius, Verbum Dei exsistens, a Patre descendens et incarnatus et usque ad mortem descendens et dispensationem consummans salutis nostrae, cui credere nos indubitate adhortans, ⁷iterum dicit: *Ne dixeris in Rom.X.6.7. corde tuo: Quis ⁸ascendit in caelum? hoc est, Christum deducere. Aut, quis descendit in abyssum? hoc est, Christum a mortuis ⁹liberare.* Deinde infert: *Quoniam si confitearis in ore tuo Dominum Ib. 9. Iesum, et credideris in corde tuo, quoniam Deus illum excitavit a mortuis, salvus eris.* Et rationem reddidit ¹⁰propter quam haec fecit Verbum Dei, dicens: *In hoc enim Christus ¹¹et vixit et mor- Ib. XIV. 9. tuus est et resurrexit, ut vivorum et mortuorum dominetur.* Et iterum ad Corinthios scribens ait: *Nos autem annuntiamus Christum ¹²1.Cor.I.23. Iesum crucifixum.* Et infert: *Calix benedictionis, quem benedici- Ib. X. 16. mus, nonne communicatio sanguinis est Christi?*

3. Quis est autem qui ¹²communicavit nobis de escis? Utrum

1. in novissimis] In addidit FEUARD. adstipulantibus ARUND. et VOSS.

2. Si ergo tunc natus est] Vocula tunc in GRABII editione desideratur.

3. non erat ergo] Sic VOSS. CLAROM. et MASS. Ceteri omittunt ergo.

4. incarnatus est et] Est desideratur in ERASM. GALL. MERC. II.; et in VOSS., utrumque autem in ARUND.

5. possibile — per inobedientiam] ERASM. in textu priorum editionum habet possibile — per obedientiam, sed in marg. impossibile — per inobedientiam. In edit. aliis ERASMI et GALL. legitur: impossibile — per obedientiam. FEUARD. nostram restituit lectionem.

6. bravium] In VOSS. additum est bravium, quod quid sibi velit nescio.

7. iterum dicit] Sic primus FEUARD., quocum consentiunt ARUND. VOSS. et

MERC. II. Sed ERASM. et GALL. perperam verum.

8. ascendit] Sic restituit MASS. auctoritate CLAROM. MERC. II. et FEUARD. in marg. Consentit VOSS. a GRABIO neglectus. In reliquis legitur *ascendet*, quod non aptum videtur mox sequenti *descendit*. In CODD. N. T. utrobique legitur *Futurum*.

9. liberare] Ita VOSS. CLAROM. et MASS. In ceteris *eliberare*.

10. propter quam] Vocem *causam* additam in edit. recte expunxit MASS. auctoritate COD. CLAROM. et VOSS.

11. et vixit] Haec ab Irenaeo memoriter allegata videntur: nam paullo aliter leguntur in N. T., in quo καὶ ἔζησεν post καὶ ἀνέστη legitur.

12. communicavit] Sic pro *communicat* scripsit GRABIVS o FEUARD. marg. ARUND. et VOSS.

is qui ab illis ¹affingitur sursum Christus, superextensus Horo, id est fini, et formavit eorum matrem: an vero qui ex virgine est Emmanuel, qui butyrum et mel manducavit, de quo ait propheta:

Jerem. XVII. ^{9.} *Et homo est, et quis ²cognoscet eum?* Hic idem a Paulo annun-

* Grab. 246. *tiabatur: *Tradidi enim, inquit, vobis in primis, quoniam Christus*

1. Cor. XV. *mortuus est pro peccatis nostris secundum Scripturas, et quoniam*
3. 4. *sepultus est, et resurrexit tertia die secundum Scripturas.*

³ Φανερόν οὖν, ὅτι Παῦλος ἄλλον Χριστὸν οὐκ οἶδεν, ἀλλ' ἢ τοῦτον τὸν καὶ παθόντα καὶ ταφέντα καὶ ἀναστάντα καὶ γεννηθέντα, ὃν καὶ ἄνθρωπον λέγει.

1b. 12. *Εἰπὼν γάρ, εἰ δὲ Χριστὸς κηρύσσεται, ὅτι ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται, ἐπιφέρει, τὴν αἰτίαν ἀποδιδούς τῆς σαρκώσεως αὐτοῦ.*

1b. 21. *Ἐπειδὴ γὰρ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, ⁴καὶ δι' ἀνθρώπου*

⁵ἀνάστασις νεκρῶν. Καὶ πανταχοῦ ἐπὶ τοῦ πάθους τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ καὶ τῆς νεκρώσεως τῷ τοῦ Χριστοῦ κέχρηται ὀνόματι, ὥς ἐπὶ τοῦ· μὴ τῷ βρώματί σου ἐκείνῳ ἀπόλλυς, ὑπὲρ οὗ Χρι-

Rom. XIV. ^{15.} *στος ἀπέθανε. Καὶ πάλιν· νυνὶ*

† Mass. 210. *δὲ † ἐν Χριστῷ, οἱ ποτὲ ὑμεῖς ὄντες μακράν, ἐγενήθητε ἐγγύς,*
Ephes. II. 13.

Gal. III. 13. *ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ. Καὶ πάλιν· Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα.*

Manifestum est igitur, quoniam Paulus alterum Christum nescit, nisi hunc solum, qui et passus est et sepultus est et resurrexit, qui et natus est, quem et hominem dixit. Quum enim dixisset: Si autem Christus annuntiatur, quoniam a mortuis resurrexit; intulit, rationem reddens incarnationis eius: Quoniam per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum. Et ubique in passione Domini nostri et humanitate et mortificatione eius, Christi usus est nomine, quemadmodum in illo: Noli esca tua perdere illum, pro quo Christus mortuus est. Et iterum:

† Nunc autem in Christo vos, qui aliquando fuistis longe, facti estis proximi in sanguine Christi. Et iterum: Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum; quoniam scri-

1. affingitur — Horo id est fini] Ita emendavit FEUARD. pro affigitur — loro id est funi. Cod. Voss. confirmat emendationem.

2. cognoscet] Futurum pro praesenti cognoscet recte restituit GRAB. e FEUARD. marg. Voss. et MERC. 1.; consentiunt CLAROM. et MASS. Graecus enim textus habet γινώσεται. Observat GRAB. hunc prophetae locum non solum Irenaeum applicasse ad Christum, sed etiam Tertullianum lib. cont. Iudaeos c. 14, de carne Christi c. 15, cont. Marcionem III,

c. 7. et Cyprianum cont. Iud. II, c. 10. Cfr. Hieronym. in Comment. ad hunc propheticum locum.

3. Φανερόν οὖν κτλ.] Graeca haec servavit Theodoretus Dial. III Impatibilis inscripto. Vide SCHULZII edit. Operum Theodreti T. IV. p. 231.

4. καὶ δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις] Voculam καὶ agnitam etiam ab Interprete ex SCHULZII edit. addidi.

5. ἀνάστασις νεκρῶν] Sic excudi iussu cum SCHULZIO e textu sacro et versione latina. GRAB. et MASS. ἐκ νεκρῶν.

Γέγραπται γάρ, ἐπικατάρατος πτῦμ ἐστὶν: maledictus omnis qui
 πᾶς ὁ κρεμᾶμενος ἐπὶ ξύλου. ¹pendet in ligno.

Et iterum: ²Et periet infirmus in tua scientia frater, propter quem ^{1. Cor. VIII. 11.}
 Christus mortuus est; significans, quoniam non Christus impassibi-
 lis descendit in Iesum, sed ipse, Iesus Christus quum esset, passus
 est pro nobis, ³qui decubuit et resurrexit, qui descendit et ascendit,
 Filius Dei, filius hominis factus, quemadmodum et ipsum nomen
 significat. In Christi enim nomine subauditur qui unxit, et ipse qui
 unctus est, et ipsa unctio in qua unctus est. Et unxit quidem Pa-
 ter, unctus est vero Filius in Spiritu, qui est unctio; quemadmodum
 per Esaiam ait sermo: *Spiritus Dei super me, propter quod unxit* ^{Esa. LXI. 1.}
me; significans et ungentem Patrem et unctum Filium et unctionem,
 qui est Spiritus.

4. Et ipse autem Dominus ⁴manifestum facit eum, qui est passus.
 Quum enim interrogasset discipulos: ⁵Quem me homines dicunt esse ^{Matth. XVI. 13 seqq.}
 filium hominis? ⁶et Petrus quum respondisset: Tu es Christus Fi-
 lius Dei vivi; et quum laudatus esset ab eo, Quoniam caro et san-
 guis non revelavit ei, sed Pater qui est in caelis; manifestum fecit,
 quoniam filius hominis hic est Christus Filius Dei vivi: Ex eo enim, ^{Ib. 21.}
 inquit, coepit demonstrare ⁷discentibus, quoniam oportet illum Hie-
 rosolymam ire et multa pati a sacerdotibus, ⁸et reprobari et cru-
 cifigi et tertia die resurgere. Ipse qui agnitus est a Petro Chri-
 stus, qui eum beatum dixit, quoniam Pater ei revelavit Filium Dei
 vivi, dixit, semetipsum oportere multa pati et crucifigi; et tunc
⁹Petro increpavit, secundum opinionem hominum putanti eum esse
 Christum, et passionem eius ¹⁰aversanti, et dixit discipulis: Si quis ^{Ib. 24. 25.}

1. pendet] Voss. pependit.

2. Et periet] Codicis VET. auctoritate reposuit FEUARD. periet pro pereat. Haec forma futuri non est inusitata apud scriptores mediae et infimae latinitatis. Cum VET. Cod. consentiunt Voss. et MERC. I.

3. qui decubuit] Loco discubuit substituit FEUARD. e Cod. VET.

4. manifestum facit eum] Sic MASS. e CLAROM. FEUARD. marg. et Voss. In reliquis manifestum fecit eum.

5. Quem me homines] Me omissum in ARUND.

6. et Petrus quum respondisset] Et restitui ex ARUND. GRABUS respondisset recte reposuit, quum sola editio FEUARD. vitiose haberet respondit.

7. discentibus] Ita scribere solet Interpretes pro discipulis, uti saepius adnotavit FEUARDENTIUS.

8. et reprobari] Aut Irenaens haec e Marc. VIII, 31 vel e Luc. IX, 22 huc

transtulit, aut haec olim legebantur in aliquibus Matthaei Codicibus.

9. Petro increpavit] Sic in Cod. CLAROM. scriptum legitur, quamvis recentissima manus imprudenter subscripserit Petrum, haud advertens duos Dativos casus iterum sequi: quod idem ceterorum amanuensium erratum fuit, in edit. deinde derivatum. Huic vero mederi dum conati sunt aliqui, auxerunt: nam pro putanti, aversanti [uti GRAB. e Codd. ARUND. et MERC. I. restituit] scripserunt putantium et aversantium, ut haec voces non ad Petrum, sed ad hominum referrentur. Scribas fessellit graeci sermonis ignorantia. Nempe quem casum, Dativum scilicet, Graeci tribuunt verbo ἐπιτιμᾶν, eundem incautus tribuit Interpreti verbo increpo, quum Accusativum tribuere debuisset. MASS. In Cod. Voss. pro increpavit legitur increpuit.

10. aversanti] Voss. adversanti.

vult post me venire, ¹neget se et tollat crucem suam et sequatur me. Qui enim voluerit animam suam ²salvare, perdet illam; et qui eam perdiderit propter me, ³salvabit eam. Haec enim Christus manifeste dicebat, ipse existens Salvator eorum, qui propter suam confessionem in mortem traderentur, et perderent animas suas.

5. Si autem ipse non erat passurus, sed ⁴avolaret a Iesu, quid et adhortabatur discipulos tollere crucem, et sequi se, quam ipse non tollebat secundum ipsos, sed relinquebat dispositionem passionis? Quoniam enim non de agnitione superioris crucis dicit hoc, quemadmodum quidam audent exponere, sed de passione, quam oportebat illum pati, et ⁵ipsi discipuli eius futurum erat ut paterentur, intulit: *Quicumque enim ⁶salvaverit animam suam, ^{*}perdet eam; et qui perdiderit, inveniet eam.* Et quoniam passuri erant discipuli eius ⁷propter eum, dicebat Iudaeis: *⁸Ecce, mitto ad vos prophetas et sapientes et doctores et ex his interficietis et crucifigitis.* Et discipulis dicebat: *Ante duces et reges stabitis propter me, ⁹et ex vobis flagellabunt et interficient et persequentur a civitate in civitatem.* Sciebat igitur et eos qui persecutionem ¹⁰passuri essent, sciebat et eos qui ¹¹flagellari et occidi haberent propter eum. Et non altera ¹²de cruce, sed de passione, quam passurus esset ipse prior, post deinde discipuli eius, erat ergo sermo eius, ¹³adhortantis etiam illos: *Nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere; ¹⁴timeate autem magis eum, qui habet potestatem, et corpus et animam mittere in gehennam; et ¹⁵servare eas* quae essent ad eum confessiones. Et enim ipse confessurum se pro-

1. neget] Sic ARUND. VOSS. MERC. II. CLAROM. et MASS. In reliquis et versione Ital. abneget.

2. salvare] Sic ARUND. VOSS. MERC. I. et MASS. In aliis et versione Ital. salvam facere.

3. salvabit] Ita legitur in ARUND. et MASS. In Cod. VOSS. et FEUARD. marg. incuria scribarum scriptum est salvavit. Ceteri cum versione Ital. inveniet.

4. avolaret] In VOSS. volaret.

5. ipsi discipuli] Ita GRAB. et MASS. auctoritate Codd. VOSS. et CLAROM.

6. salvaverit] ERASM. GALL. cum Codd. ARUND. et MERC. II. salvabit.

7. propter eum] Ita loco propter ea, uti legebant ERASM. GALL. et FEUARD., restituit GRAB. auctoritate Codd. ARUND. VOSS. et MERC. II. Haec lectio melius quadrat in verba paullo post citata: ante duces et reges stabitis propter me.

8. Ecce mitto] FEUARD. ecce ego mitto.

Sed vocem ego a nullo Cod. agniam expunxerunt duo novissimi editores.

9. et ex vobis flagellabunt] Haec non continua serie loco citato leguntur, sed ex variis versibus sunt collecta.

10. passuri essent] Essent pro erant GRABIUS e FEUARD. marg. ARUND. et VOSS. recte reposuit. Sequitur enim: haberent.

11. flagellari et occidi haberent] Graecorum morem secutus ita scripsit Interpres pro flagellandi et occidendi essent.

12. de cruce, sed de passione] Utrumque de male omissum est in ERASM. GALL. et MERC. II. posterius etiam in FEUARD.

13. adhortantis] ARUND. et GRAB. adhortans.

14. timeate] Sic scripsit auctoritate Cod. VET. FEUARDENTIUS, suffragantibus ARUND. et VOSS.

15. servare — confessiones] Sensus: nomen Iesu Christi tenaciter confiteri.

mittebat ¹coram Patre suo eos, qui confiterentur nomen suum coram hominibus; negaturum autem eos qui negarent eum, et confusurum ^{Marc. VIII. 38.} qui ²confunderentur confessionem eius. Et quum haec ita se habeant, ad tantam temeritatem progressi sunt quidam, ut etiam martyres spernant et vituperent eos, qui propter Domini confessionem occiduntur, et ³sustinent omnia a Domino praedicta, et secundum hoc conantur vestigia ⁴assequi passionis Domini, ⁵passibilis martyres facti; ⁶quos et concedimus ipsis martyribus. Quum enim inquireretur sanguis eorum, et gloriam consequentur, tunc a Christo confundentur omnes qui inhonoraverunt eorum martyrium. Et ex hoc autem quod Dominus in cruce dixerit: *Pater*, ⁷remitte eis, non ^{Luc. XXIII. 34.} enim sciunt quid faciunt; longanimitas et patientia et misericordia et bonitas Christi ostenditur, ut et ipse pateretur, et ipse excusaret eos, qui se male tractassent. Verbum enim Dei quod nobis dixit: *Diligite inimicos vestros et orate pro eis, qui vos oderunt*; ⁸ipse ^{Matth. V. 44.} hoc fecit in cruce, in tantum diligens humanum genus, ut etiam pro his, qui se ⁹interficerent, postularet. Si quis autem, ¹⁰quasi duorum exsistentium, [†]iudicium de his faciat, inveniatur multo melior et [†]Mass. 211. patientior et vere bonus, qui in vulneribus ipsis et plagis et reliquis, quae in eum commiserunt, beneficus est, nec ¹¹memor est in se commissae malitiae, eo qui avolavit, nec ullam iniuriam, neque opprobrium passus est.

6. Hoc autem ¹²idem et illis occurrit, qui dicunt eum putative passum. Si enim non verè passus est, nulla gratia ei, quum

1. coram Patre suo] In Voss. abest suo.

2. confunderentur confessionem eius] Sic CLAROM. ARUND. MERC. II. FEUARD. GRAB. et MASS. In Codd. VET. et Voss. negligentia librariorum scriptum est *confunderent*. Quod addunt ERASM. GALL. et FEUARD. ante *confessionem*, rō contra, expunxit GRAB. quum in nullo Cod. compareat. Observandum nobis est, verbum *confundi* hic, uti non raro apud Patres, significare *sich schāmen*.

3. sustinent] Ita ARUND. MERC. II. Voss. CLAROM. GRAB. et MASS. In ceteris perperam *substant*, quod BILLIUS Observat. sacr. II, c. 5. frustra emendare conatus est *substant*.

4. assequi] Sic FEUARD. in marg. Voss. ARUND. et MASS. Ceteri *sequi*.

5. passibilis] Hanc lectionem, quam habent FEUARD. in marg. et Voss., cum GRABIO et MASS. praetuli vulgatae *passibiles*. Aptissime, ait GRAB., *passibilis*, παθητὸν nempe Christi martyres dicun-

tur, qui propter eius confessionem occiduntur.

6. quos et concedimus ipsis martyribus] Hunc locum, quem, quum eius sensum non assecutus esset, corruptum esse putavit BILLIUS, bene illustravit GRAB. : Quos (scil. haereticos) committimus ipsis martyribus, qui, quando Christus secundo venerit, cum ipso sedebunt iudicaturi mundum. Cfr. Apocal. XX, 4.

7. remitte] Sic Voss. et MASS. In ceteris *dimitte*.

8. ipse] Ipsum (scil. verbum) scribendum fuisset.

9. interficerent] Voss. MERC. II. et CLAROM. *interfecerant*.

10. quasi duorum exsistentium] Graecismus pro quasi duobus exsistentibus. Sensus est: si quis inter Verbum et Iesum, quasi duo essent, comparisonem instituat. MASS.

11. memor est] Est non legitur in Voss.

12. idem] Hanc vocem addidit FEUARD. consentiente Voss.

nulla fuerit passio; et nos, quum ¹incipiemus vere pati, seducens videbitur, adhortans nos vapulare et alteram praebere maxillam, si ipse illud non prior in veritate passus est; et quemadmodum illos seduxit, ²ut videretur eis ipse hoc quod non erat; et nos seducit, adhortans perferre ea, quae ipse non pertulit. Erimus autem et super magistrum, dum patimur et sustinemus, quae neque passus est, neque sustinuit magister. Sed quoniam solus vere magister Dominus noster; et bonus vere Filius Dei, et patiens, Verbum Dei Patris filius hominis factus. Luctatus est enim, et vicit: erat enim homo pro patribus certans et per ³obedientiam inobedientiam persolvens: ⁴alligavit enim fortem et solvit infirmos et salutem donavit plasmati suo, destruens peccatum. Est enim piissimus et misericors Dominus, et amans humanum genus.

7. . . . . ⁵ἤγνωσεν οὖν,
* *Grab. 246. καθὼς προέφαιμεν, * τὸν ἄνθρωπον τῷ Θεῷ. Εἰ γὰρ μὴ ἄνθρωπος ἐνίκησε τὸν ἀντίπαλον τοῦ ἀνθρώπου, οὐκ ἂν δικαίως ἐνίκηθῃ ὁ ἐχθρός. Πάλιν τε, εἰ μὴ ὁ Θεὸς ἐδώρῃσατο τὴν σωτηρίαν, οὐκ ἂν βεβαίως ἔσχομεν αὐτήν. Καὶ εἰ μὴ συνηνώθῃ ὁ ἄνθρωπος τῷ Θεῷ, οὐκ ἂν ἡδυνήθῃ μετασχεῖν τῆς ἀφθαρσίας. Ἔδει γὰρ τὸν μεσίτην Θεοῦ τε καὶ ἀνθρώπων ⁶διὰ τῆς ἰδίας πρὸς ἐκατέρους οἰκειότητος εἰς φιλίαν καὶ ὁμόνοιαν τοῖς ἀμφοτέρους συναγαγεῖν· καὶ Θεῷ*

7. Haerere itaque fecit et ⁷adunivit, quemadmodum * *praediximus*, hominem Deo. Si enim homo non vicisset inimicum hominis, non iuste victus esset inimicus. Rursus autem, nisi Deus donasset salutem, non firmiter haberemus eam. Et nisi homo ⁸counitus fuisset ⁹Deo, non potuisset particeps fieri incorruptibilitatis. Oportuerat enim mediatorem Dei et hominum per suam ad utrosque ¹⁰domesticitatem ¹¹in amicitiam et concordiam utrosque reducere ¹²et

1. *incipiemus*] Ita FEUARD. primus scripsit pro *inciperemus*. Emendationi favet Voss. Interpres solet dicere *incipere* pati pro *passurum* esse.

2. *ut videretur eis ipse hoc quod non erat*] Illorum Docelarum errorem perstringit, qui Christi corpus dixerunt fuisse solum *φάντασμα*.

3. *obedientiam inobedientiam*] Ita FEUARD. in marg. Voss et MASS. In ceteris *obaudientiam inobaudientiam*.

4. *alligavit enim fortem*] Matth. XII, 29.

5. *ἤγνωσεν κτλ.*] Haec allegavit Theodoretus Dial. II. qui inscribitur *Inconfusus*.

6. *διὰ τῆς ἰδίας*] Articulus male omis-
sus in Veneta MASSUETI editione.

7. *adunivit*] Quod dicit GRAB., VOSSII

Codicem habere *adunavit*, id falsum esse cognovi. Laudatus enim Codex nostram lectionem aperte offert.

8. *counitus*] Sic scripsi auctoritate Codd. CLAROM. et Voss. Fere omnes editt. *coniunctus*. ARUND. et MERC. II. cum ERASMI priorib. editt. *cognitus*.

9. *Deo*] In ERASM. GALL. et FEUARD. additur *nostro*, quod GRABIVS et MASS. expunxere fide Codd. CLAROM. Voss. et textus graeci.

10. *domesticitatem* Cognationem ver-
tendum fuisse.

11. *in amicitiam*] Sic FEUARD. in marg. GRAB. et MASS. secundum Codd. Sed ERASM. GALL. et FEUARD. pro *in* habent *ad*.

ἐν παραστῆσαι τὸν ἄνθρωπον, facere, ut et Deus assumeret hominem, et homo se dederet Deo.

Qua enim ratione filiorum adoptionis eius participes esse possemus, nisi per Filium eam, quae est ad ipsum, recepissemus ab eo communionem; nisi Verbum eius communicasset nobis, caro factum?

Quapropter et ¹per omnem venit aetatem, omnibus restituens eam, quae est ad Deum communionem. Igitur qui dicunt eum putative manifestatum, neque ²in carne natum, neque vere hominem factum, adhuc sub veteri sunt damnatione, ³advocationem praebentes peccato, non devicta secundum eos morte, quae regnavit ab Adam

Rom. V. 14.

usque ad Moysen, ⁴etiam in eos qui non peccaverunt in similitudinem transgressionis Adae. Veniens autem lex, quae data est per Moysen et testificans de peccato, quoniam peccator est, regnum quidem eius abstulit, latronem et non regem eum detegens, et homicidam eum ostendit; oneravit autem hominem, qui habebat peccatum in se, reum mortis ostendens eum. Spiritualis enim quum lex esset, manifestavit tantummodo peccatum, non autem interemit: non enim Spiritui dominabatur peccatum, sed homini. Oportebat enim eum, qui ⁵inciperet occidere peccatum et mortis reum redimere hominem, id ipsum fieri quod erat ille, id est hominem, qui a peccato quidem in servitium tractus fuerat, a morte vero tenebatur, ut peccatum ab homine interficeretur, et homo exiret a morte.

Ὡςπερ γὰρ διὰ τῆς παρακοῆς τοῦ ἐνὸς ἀνθρώπου, τοῦ πρώτως ἐκ γῆς ἀνεργάστου πεπλασμένου, ἁμαρτωλοὶ κατεστάθησαν οἱ πολλοί, καὶ ἀπέβαλον τὴν ζωὴν· οὕτως ἔδει καὶ δι' ὑπακοῆς ἐνὸς ἀνθρώπου, τοῦ πρώτως ἐκ παρθένου γεγεννημένου,

Quemadmodum enim per inobedientiam unius hominis, qui ⁷primus de terra ⁸rudi plasmatus est, peccatores facti sunt multi, et amiserunt vitam: ita oportuit et per obedientiam unius hominis, qui primus ⁹de virgine na-

12. et facere, ut et Deus] Posterius et addidit FEUARD. consentientibus ARUND. VOSS. et MERC. II.; sed in his duobus ut desideratur. Ceterum latinus et graecus textus inter se prorsus discrepant. Graeca ita vertenda sunt: et Deo quidem hominem adiungere, hominibus vero Deum notum facere. Inde apparet, Theodoretum et Interpretem variis Codicibus usos fuisse. Sed graecus textus multo clarior ideoque genuinus nobis videtur.

1. per omnem venit aetatem] Vide lib. II, c. 22, 4.

2. in carne natum] Ita VOSS. FEUARD. GRAB. MASS. Sed in ceteris incarnatum.

3. advocationem] Παράκλησιν legisse videtur INT., excitationem.

4. etiam in eos] CLAR. et VOSS. et in eos.

5. inciperet occidere] Uti saepissime observavimus, pro occisurus esset.

6. Ὡςπερ γὰρ κτλ.] Servavit haec Theodoretus Dial. I, qui inscribitur Immutabilis.

7. primus] Vertendum fuit hic et infra secundum graecum πρώτως primum.

8. rudi] CLAROM. MERC. II. ARUND. et (quem addo) VOSS. rudis. Ita et ERASM. in editt. priorib.

9. de virgine] GRABIVS ex ARUND. et MERC. I. scripsit ex virgine.

δικαιωθῆναι πολλοὺς καὶ ἀπο- tus est, iustificari multos, et per-
λαβεῖν τὴν σωτηρίαν. cipere salutem.

¹Sic igitur Verbum Dei homo factus est, quemadmodum et Moyses ait: *Deus, vera opera eius.* Si autem non factus caro, ²parebat quasi caro, non erat verum opus eius. Quod autem parebat, hoc et erat; Deus hominis antiquam plasmationem in se recapitulans, ut occideret quidem peccatum, evacuet autem mortem et vivificaret hominem. Et propter hoc vera opera eius.

Cap. XXI.

C A P. XIX.

† *Mass.* 212. 1. † Rursus autem qui nude tantum hominem eum dicunt ex Ioseph generatum, perseverantes ³in servitute pristinae inobedien-
* *Grab.* 249. tia moriuntur; ⁴nondum *commixti Verbo Dei Patris, neque per
Ioan. VIII. Filium ⁵percipientes libertatem, quemadmodum ipse ait: *Si Filius*
36. *vos manumiserit, vere liberi eritis.* Ignorantes autem eum, qui ex virgine est Emmanuel, privantur munere eius, quod est vita aeterna; non recipientes autem Verbum incorruptionis, perseverant in carne mortali et sunt debitores mortis, ⁶antidotum vitae non accipientes. Ad quos ⁷Verbum ait, suum munus gratiae narrans:

Psal. LXXXI. ⁸Ἐγὼ εἶπα, ⁹υἱοὶ ὑψίστου ἐστέ
6. 7. πάντες καὶ θεοί· ὑμεῖς δὲ ὡς
ἄνθρωποι ἀποθνήσκετε. ¹⁰Ταῦ-
τα λέγει . . . . πρὸς τοὺς μὴ
δεξαμένους τὴν δώρεάν τῆς υἱο-
θεσίας, ἀλλ' ἀτιμάζοντας τὴν
σάρκασιν τῆς καθαρᾶς γεννή-
σεως τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, καὶ
ἀποστεροῦντας τὸν ἄνθρωπον
τῆς εἰς Θεὸν ἀνόδου, καὶ ἀχα-

Ego dixi, Dū estis, et filii ¹¹*al-*
tissimi omnes: vos autem sicut
homines moriemini. Ad eos in-
dubitate dicit, qui non ¹²perci-
piunt munus adoptionis, sed con-
temnunt incarnationem purae ge-
nerationis ¹³Verbi Dei, fraudan-
tes hominem ab ea ascensione
quae est ad Dominum, et ingrati

1. *Sic*] *Sic* pro si primus recte scripsit FEUARD.

2. *parebat*] *Interpres* ita scribere amat pro *apparebat*.

3. *in servitute — inobedientiae*] *Voss.* in *servitute*, *MERC.* I. *inobaudientiae*.

4. *nondum commixti Verbo*] *Sic GRAB.* et *MASS.* secundum FEUARD. in marg. *CLAROM.* et *Voss.* In reliquis perperam *nondum commixtum Verbum*.

5. *percipientes*] Pro *perficientes* restituit FEUARD. auctoritate *Cod. VET.*, quocum convenit *Voss.*

6. *antidotum*] *Voss.* et ante hanc vocem habet supervacaneum.

7. *Verbum*] Vocem *Patris* hic addunt

edit., quam expunxit *MASS.*, quum absit in omnibus MSS.

8. *Ἐγὼ εἶπα κτλ.*] Haec Theodoretus exscripsit *Dial.* I. edition. Schulzi *T. IV.* p. 53.

9. *υἱοὶ ὑψίστου — θεοί*] Haec a librariis esse transposita, versio latina e textus sacer probant.

10. *Ταῦτα λέγει*] Excidisse videtur vocula, quae respondeat adverbio *indubitate*

11. *altissimi*] *Sic GRAB.* primus e *Cod Vossii*, consentiunt *CLAROM.* et *MASS.* Sed reliqui *excelsi*.

12. *percipiunt*] Ita FEUARD. in marg. *Voss.* et *MASS.* In ceteris *recipiunt*.

13. *Verbi Dei*] *Verbum Dei* vitiose exstat in *ERASM. GALL. ARUND.* et *MERC.* I

ριστοῦντας τῷ ὑπὲρ αὐτῶν σαρκωθέντι Λόγῳ τοῦ Θεοῦ. Εἰς τοῦτο γὰρ ¹ὁ Λόγος ἄνθρωπος, ... ²ἵνα ὁ ἄνθρωπος τὸν Λόγον χωρήσας, καὶ τὴν υἱοθεσίαν λαβὼν, υἱὸς γένηται Θεοῦ.

Non enim poteramus aliter incorruptelam et immortalitatem ⁵percipere, nisi ⁶adunati fuisset incorruptelae et immortalitati. Quemadmodum autem ⁷adunari possemus incorruptelae et immortalitati, nisi prius incorruptela et immortalitas facta fuisset id quod ⁸et nos; ut ⁹absorberetur quod erat corruptibile ab incorruptela et quod erat mortale ab immortalitate, ut filiorum adoptionem perciperemus?

2. ¹⁰Propter hoc *Generationem eius quis enarrabit?* quoniam *Esa. LIII. 8. Ier. XVII. 9.* homo est, et quis ¹¹agnoscet eum? Cognoscit autem illum is, cui Pater qui est in caelis revelavit, ut intelligat, quoniam is qui *non* ¹²*ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri natus est* filius hominis, hic est Christus Filius Dei vivi. Quoniam enim nemo in totum ex filiis Adae Deus appellatur secundum eum, ¹³aut Dominus nominatur, ex Scripturis ¹⁴demonstravimus. ¹⁵Quoniam autem ipse proprie praeter omnes, qui fuerunt tunc homines, Deus et Dominus et Rex aeternus et Unigenitus et Verbum incarnatum praedicatur et ¹⁶a prophetis omnibus et apostolis et ab ipso Spiritu, adest videre

1. ὁ Λόγος ἄνθρωπος] Iuxta veterem Interpretem legendum est: ὁ Λόγος Θεοῦ ἄνθρωπος καὶ ὁ υἱὸς Θεοῦ υἱὸς ἀνθρώπου ἐγενήθη.

2. ἵνα ὁ ἄνθρωπος κτλ.] Hic differt graecus textus a versione. Irenaeum e versione latina puto ita scripsisse: ἵνα συγκερασθεὶς seu συγκεκραμμένος τῷ Λόγῳ Θεοῦ καὶ τὴν κτλ. Duo editores novissimi conjecturas proponunt, cur Theodoretus verbum, quod respondeat τῷ commixtus, omiserit. Qua de re adi Apparatum nostrum.

3. qui incarnatus] Sic CLAROM. VOSS. MERC. I. et MASS. pro more Interpretis, graecam vocem λόγος memoria tenentis. Sed in aliis quod incarnatum.

4. commixtus Verbo Dei cett.] Secundum graeca sic lege: ut homo Verbum capiens, adoptionemque consecutus, fil. Dei efficiatur.

5. percipere] Ita FEUARD. in marg. VOSS. et MASS. In aliis accipere, sed utrumque desideratur in ARUND. et MERC. II.

6. adunati] Ita reposuerunt GRABIVS et MASS. e VOSS. pro adunati. Postea enim legitur adunare.

7. adunari] ARUND. et MERC. II. perperam adunare.

8. et nos] Et addidit FEUARD., quocum consentit VOSS.

9. absorberetur] ARUND. MERC. II. et priores editt. ERASMI vitiose habent ab solveretur.

10. Propter hoc] Sic FEUARD. pro quod per hoc. Adstipulatur VOSS.

11. agnoscet] CLAROM. agnoscit. VOSS. agnovit.

12. ex voluntate] Ex addidit FEUARD., consentit VOSS.

13. aut] Sic primus scripsit FEUARD. auctoritate Codicis VET., quocum consentiunt VOSS. et MERC. II.

14. demonstravimus] Vide cap. VI huius libri.

15. Quoniam autem ipse] Sic MASSUETUS. A FEUARDENTIO additum est autem; in VOSS. vero exstat aut. Quod GRABIVS ante ipse auctoritate Codicis VOSS. addiderat, est cum MASS. omisi, quum illud est prorsus redondet.

16. a prophetis omnibus] Vox omnibus omissa est in ERASM. et GALL.

omnibus qui vel modicum de veritate attigerint. Haec autem non testificarentur Scripturae de eo, si, similiter ut omnes, homo tantum fuisset. Sed quoniam praeclaram praeter omnes habuit in se eam, quae est ab altissimo Patre, genituram, praeclara autem functus est et ea, quae est ex virgine, generatione; utraque Scripturae divinae de eo testificantur; et quoniam homo indecorus et passibilis et super pullum asinae ¹sedens, aceto ^{*}et felle potatur et spernebatur in populo et usque ad mortem descendit; et quoniam Dominus sanctus et mirabilis consiliarius et decorus specie et Deus fortis, super nubes veniens universorum iudex, omnia de eo Scripturae prophetabant.

Esa. LIII. 2.

Zach. IX. 9.

* Grab. 250

Psalm. LXVIII.

22.

† Mass. 213.

3. Ὡς περ γὰρ ἦν ἄνθρωπος, ἵνα πειρασθῇ, οὕτως καὶ Λόγος, ἵνα δοξασθῇ ἡ σὺν ἡμῶν τοῦ Λόγου ἐν τῷ πειράζεσθαι . . . . . ³καὶ σταυροῦσθαι καὶ ἀποθνήσκειν. ⁴συγγινομένου δὲ τῷ ἀνθρώπῳ ἐν τῷ νικᾶν καὶ ἐπομένειν καὶ χρηστὴν εἶσθαι καὶ ἀνίστασθαι καὶ ἀναλαμβάνεσθαι.

Hic igitur Filius Dei Dominus noster, existens Verbum Patris, ⁹(et filius hominis) quoniam ex Maria, quae ex hominibus habebat genus, quae et ipsa erat homo, habuit secundum hominem generationem, factus est filius hominis. Propter hoc et ipse Dominus dedit nobis signum in profundum, in altitudinem sursum, quod non postulavit homo, quia nec speravit virginem praegnantem fieri posse, quae erat

Esa. VII. 11.

14.

1. sedens] Ita CLAROM. VOSS. ARUND. MERC. I. et MASS. In ceteris ascendens.

2. Ὡς περ γὰρ κτλ.] Haec Theodoretus, Dial. III, qui inscribitur *Impatibilis*, ab interitu servavit. Vide editionem SCHULZII T. IV. p. 232.

3. καὶ σταυροῦσθαι] In versione praemittitur *et inhonorari*. In textu graeco forte excidit καὶ ἀτιμάζεσθαι.

4. συγγινομένου δὲ τῷ ἀνθρώπῳ] Sic lego cum GRAB. MASS. et SCHULZIO, editore Theodreti. Nam quod alii habent *συγγινομένῳ* falsum est. Interpreti vertendum fuisset: adfuit autem (Λόγος) homini, quum vinceret eum. Interpres legisse videtur *καταποθέντος τοῦ ἀνθρώπου* aut simile quid.

5. ut posset tentari] Secundum graeca vertendum fuit: *dum tentabatur*. GRABIVS existimat, Interpretis Codicem fuisse corruptum atque Theodreti lectiones esse

3. Sicut enim homo erat, ut tentaretur; sic et Verbum, ut glorificaretur: requiescente † quidem Verbo, ⁵ut posset tentari, et inhonorari et crucifigi et mori; ⁶absorpto autem homine in eo quod vincit ⁷et sustinet . . . . . et resurgit et ⁸assumitur.

genuinas. Sed quum notiones ad Christologiam pertinentes Theodreti aetate accuratius essent definitae: ego potius censuerim, a Theodoro Irenaei textum esse mutatum.

6. absorpto autem homine] Voss. absorito. Suspicio, Irenaeum latinum hic scripsisse: *absoluto homine* i. e. liberato a perpressionibus humanae naturae. In Codicibus enim absorbere et absolvere saepius confunduntur. Pro ut absorberetur, quae leguntur sub finem § 2 huius cap., nonnulli Codd. habent ut absolveretur.

7. et sustinet] Theodoretus adiecit: *et benignitate utitur*.

8. assumitur] Hanc vocem sumendam esse de ascensione Christi, patet ex graeco verbo ἀναλαμβάνεσθαι.

9. (et filius hominis)] Observant editores, tres has voces expungendas addideri, quia mox sequatur: *factus est filius hominis*.

virgo, et parere filium, et hunc partum Deum esse nobiscum, et descendere in ea quae sunt deorsum terrae, quaerentem ovem quae perierat, quod quidem erat proprium ipsius plasma, et ascendere in altitudinem, offerentem et commendantem Patri eum hominem, qui fuerat inventus, primitias resurrectionis hominis in semetipso faciens; ut quemadmodum caput resurrexit a mortuis, sic et reliquum corpus ¹omnis hominis, qui invenitur in vita, impleto tempore condemnationis eius, quae erat propter inobedientiam; resurgat, per compagine et coniunctiones ²coalescens et confirmatum ³augmento Dei, unoquoque membrorum habente propriam et aptam in corpore positionem. Multae enim mansiones apud Patrem, quoniam et multa membra in corpore.

C A P. XX.

Cap. XXII.

1. ⁴Magnanimus igitur fuit Deus deficiente homine, ⁵eam, quae per Verbum esset, victoriam reddendam ei praevidens. Quum enim ⁶perficiebatur virtus in infirmitate, benignitatem Dei et magnificentissimam ostendebat virtutem. Sicut enim patienter ⁷sustinuit ⁸absorberi Ionam a ceto, non ut absorberetur, et in totum periret, sed ⁹ut evomitur magis ⁹subiiceretur Deo et plus ¹⁰glorificaret eum, qui insperabilem salutem ei ¹¹donasset, et firmam poenitentiam faceret ¹²Ninivitis, ut converterentur ad Dominum, ¹³qui eos liberaret a morte, conterritos ab eo signo, quod factum erat circa Ionam, quemadmodum Scriptura de his dicit: *Et reversi sunt unusquisque a via sua* ¹⁴*mala et iniustitia, quae *erat in manibus eorum, di-* ¹⁵*centes: Quis scit si poenitebit Deus, et avertat iram suam a no-*

1. *omnis hominis*] Vox omnis omissa est in Voss. et MERC. II.

2. *coalescens*] Voss. *calescens*, MERC. I. *concalescens*. Sed falsas esse has lectiones inde patet, quod Irenaeus hic respicit Ephes. IV, 16.

3. *augmento Dei*] Ita CLAROM. Voss. GRAB. et MASS. Quod ceteri habent *augmentum Dei*, omissa praepositione *in*, omnino intelligi nequit.

4. *Magnanimus*] Codd. VET. et Voss. habent *magnanimis*. Utraque forma Interpreti solennis fuisse videtur.

5. *eam, quae — esset*] Sic CLAROM. Voss. GRAB. et MASS. Etiam FEUARD. in marg. habet *esset*; in ARUND. est. Sed in reliquis perperam *eamque* exstat.

6. *perficiebatur virtus in infirmitate*] Vide 2 Cor. XII, 9.

7. *sustinuit*] Ita ARUND. Voss. GRAB. et MASS. In ceteris perperam *substitu*.

8. *absorberi*] Codd. MERC. II. et Voss. *absorbi*.

9. *subiiceretur*] Ita GRAB. primus scripsit auctoritate Cod. ARUND. In Voss. *subiaceretur*, in aliis *subigeretur*.

10. *glorificaret eum*] *Em* scripsit MASS. secundum FEUARD. in marg. et Voss. In ceteris exstat *Deum*.

11. *donasset et — faceret*] In MERC. II. *donans, sed et — facere*.

12. *Ninivitis*] Sic restituit FEUARD. e VET. Codice, quocum consentit Voss.

13. *qui eos liberaret*] Voss. *liberat*.

14. *mala et iniustitia*] Voss. *mala et iniusta*.

15. *poenitebit*] Ita ARUND. GRAB. et MASS. Sed CLAROM. MERC. et Voss. (cuius lectionem falso allegat GRAB.) et ERASMI priores editt. *poenitebitur*. In ERASM. GALL. et FEUARD. *convertatur*.

bis, et non peribimus? ¹Sic et ab initio fuit patiens Deus hominem absorberi a magno ceto, qui fuit auctor praevaricationis, non ut ²absorptus in totum periret, sed praestruens et praeparans ad inventionem salutis, quae facta est a Verbo per signum Ionae, his qui eandem cum Iona de ³Domino sententiam habuerunt et confessi

Ion. I. 9. fuerunt et dixerunt: *Servus Domini ego sum, et Dominum Deum caeli ego colo, qui fecit mare et aridam;* ut ⁴insperabilem homo

⁵a Deo percipiens salutem, resurgat a mortuis et clarificet Deum et *Ibid. II. 3.* eam, quae a Iona ⁶prophetata est, dicat vocem: *Clamavi ad Dominum Deum meum in tribulatione mea, et exaudivit me de ventre inferni;* et semper permaneat glorificans Deum, et sine intermissione

1. Cor. I. 29. gratias referens pro ea salute quam consecutus est ab eo: *ut non gloriatur in conspectu Domini omnis caro,* nec unquam de Deo contrarium sensum accipiat homo, ⁸propriam naturaliter arbitrans eam, quae circa se esset, incorruptelam, et non tenens veritatem, inani supercilio iactaretur, quasi naturaliter similis esset Deo. ⁹Ingratum enim magis eum hoc ei, qui eum fecerat, perficiens et dilectionem, quam habebat Deus ¹⁰in hominem, obfuscabat, ¹¹et excaecabat sensum suum ad non sentiendum, quod sit de Deo dignum, comparans et aequalem se iudicans Deo.

2. Haec ergo fuit magnanimitas Dei, ut per omnia pertransiens homo, et ¹²morum agnitionem percipiens, dehinc veniens ad

1. Sic et] Sic abest in MERC. II.; et vero in ERASM. GALL. et ARUND.

2. absorptus] Voss. absortus.

3. Domino] Sic FEUARD. in marg. Voss. et MASS. Ceteri Deo.

4. insperabilem] Ita BILLIUS legendum coniecit Observat. sacr. II. c. 5, itaque FEUARD. restituit, consentientibus Voss. et MERC. II. Sed ERASM. GALL. inseparabilem.

5. a Deo] Haec absunt in ARUND.

6. prophetata] Sic Voss. FEUARD. in marg. GRAB. et MASS. melius, quam ceteri propheta.

7. Dominum Deum meum] Ita Voss. GRAB. et MASS. secundum LXX Κύριον τὸν Θεόν μου. Sed in ERASM. GALL. et FEUARD. desideratur vox Deum; in ARUND. meum.

8. propriam naturaliter arbitrans] Recte explicat MASSUETUS: velut propriam naturae dotem existimans.

9. Ingratum — perficiens] Haec e Codd. VET. Voss. GRABIVS primus reposuit, quocum consentiant CLAROM. et MASS. In ceteris ingratus — percipiens.

10. in hominem] Hanc genuinam lectio-

nem recepit GRABIVS e Codd. VET. et Voss., quum reliqui habeant in homine. a. 11. et excaecabat] Cod. VET. hic iterum habet offuscabat, neque vero Voss., uti GRAB. falso adnotat. In Voss. enim et in CLAROM. duae illae voces desiderantur.

12. morum agnitionem] GRABIVS hoc loco legendum suspicatur mortis pro morum. Neque tamen MASSUETO assentire possum, qui GRABIANAM coniecturam omnino sprexit, dicens: „perditos mores intelligit Irenaeus, qui animae mortem inferunt.“ Sed obscure scripsisset auctor, si sub voce mores intelligi voluisset mores perditos. Id saltem non est infitandum, vocem mortis ab iis, quae antecedunt et sequuntur, suppeditatam esse. Cum GRABIANA novam coniecturam coniunxit HEUMANNUS, in Hamburgische vermischte Bibliothek T. I. p. 149 ita disserens: Suboluit GRABIO mendum, pro morum rescribere gestienti mortis. Acute profecto hic vidit; sed emendare etiam debebat agnitionem. Rescribo proinde mortis agonem vel potius agoniam; quippe quod vocabulum etiam lib. I. c. 4, 4

resurrectionem quae est a mortuis, et experimento discens unde liberatus est, semper gratus existat Domino, munus incorruptelae consecutus ab eo, ut plus diligeret eum: (cui enim plus dimittitur plus diligit) cognoscat autem semetipsum, quoniam mortalis et infirmus est; intelligat autem † et ¹Deum, quoniam in tantum immor- † Mass. 214. talis et potens est, uti et mortali immortalitatem et temporali aeternitatem donet; intelligat autem et reliquas virtutes Dei omnes in semetipsum ostensas, per quas edoctus sentiat de Deo, quantus est Deus. Gloria enim hominis, Deus; ²operationes vero Dei et omnis sapientiae eius et virtutis receptaculum, homo. Quemadmodum medicus in his, qui aegrotant, probatur; sic et Deus in hominibus manifestatur. Quapropter et Paulus ait: ³*Conclusit autem Deus* Rom. XI. 32. *omnia in incredulitate, ut omnium misereatur*; non de spiritalibus Aeonibus ⁴dicens hoc, sed de homine qui fuit inobediens Deo, et ⁵proiectus de immortalitate, dehinc misericordiam consecutus est, per Filium Dei eam, quae est per ipsum, percipiens adoptionem. ⁶Hic enim tenens sine inflatione et iactantia ⁷veram gloriam de his quae facta sunt, et de eo qui fecit, qui est potentissimus omnium Deus, quique omnibus ut sint praestitit; et manens in dilectione eius et subiectione et gratiarum actione maiorem ab eo gloriam ⁸percipiet, provectus accipiens, dum consimilis fiat eius qui pro eo mortuus est; quoniam et ipse ⁹in similitudinem carnis peccati fa- Rom. VIII. 3. ctus est, uti condemnaret peccatum, et iam quasi condemnatum proliceret illud extra carnem; provocaret autem in similitudinem suam hominem, imitatorem eum assignans Deo, ¹⁰et in paternam im-

occurrit. Atque in margine editionis ERASMIANAE vir doctus haec scripsit: „Librarius verbum *agonem* habuit pro abbreviatura verbi *agnitionem*.“ Qua HEUMANNI coniectura omnino non opus est ex nostra sententia, quum verba: *mortis agnitionem percipiens* sint satis perspicua. *Ἀγωνία* enim significat: *certamen, periculum, contentio*, quarum significationum nulla huc quadrare videtur.

1. *Deum*] Ita FEUARD. in marg. ARUND. VOSS. MERC. II. GRAB. et MASS. Sed ERASM. GALL. FEUARD. in textu *Dominum*.

2. *operationes*] Cum GRABIO conicio legendum *operationis*.

3. *Conclusit — omnia*] Loco τὸς πάντας, uti habent sacri Codd., Irenaeus legisse videtur τὰ πάντα.

4. *dicens hoc*] Ita FEUARD. in marg. ARUND. VOSS. et MASS. Ceteri *dicens haec*.

5. *proiectus de immortalitate*] Haec peculiari modo dicta sunt pro: privatus immortalitate.

6. *Hic enim*] FEUARD. in marg. et VOSS. minus recte *hinc enim*.

7. *veram gloriam*] GRABIVS bene observat, vocem δόξαν Interpreti vertendam fuisse sententiam, non gloriam.

8. *percipiet, provectus accipiens*] Sic MASS. e CLAROM. et VOSS. recte reposuit. In aliis legitur: *accipiet provectus*. MASSUETUS adnotat, *provectus* esse nomen plurale pro *profectus*; et dum accipiendum pro *donec*. Vernacule ita vertam: *er wird von ihm eine grössere Herrlichkeit erlangen und fortschreiten, bis er dem ähnlich wird, der für ihn gestorben ist*.

9. *in similitudinem carnis*] Ita FEUARD. in marg. VOSS. MERC. I. et MASS. GRABIVS defendit lectionem *in similitudine*, quia Interpretem putat imitatum esse verba apostoli ἐν ὁμοιώματι.

10. *et in paternam imponens regulam*] Legere malim: *et ei paternam imponens regulam*. Haec ex antecedentibus sunt intelligenda: *imitatorem eum assignans*

nens regulam, ad videndum Deum; ¹et capere Patrem donans Verbum Dei quod habitavit in homine, et Filius hominis factus est, ut ²assuesceret hominem percipere Deum et assuesceret Deum habitare in homine secundum placitum Patris.

3. ³Propter hoc ergo signum salutis nostrae eum, qui ex virgine Emmanuel, est ipse Dominus, quoniam ipse Dominus erat qui salvabat eos, quia per semetipsos ⁴non habebant salvari. Et propter hoc Paulus infirmitatem hominis annuntians ait: *Scio enim quoniam non habitat in carne mea bonum*; significans, quoniam non a nobis, sed a Deo est bonum salutis nostrae. Et iterum: *Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius?* Deinde infert liberatorem: ⁵*Gratia Iesu Christi Domini nostri.* Hoc autem ⁶et Esaias: *Confortamini, inquit, manus resolutae et genua debilia; adhortamini, pusillanimes sensu, confortamini, ne timeatis; ecce, Deus noster iudicium retribuit et retributurus est; ipse veniet, et salvabit nos.* Hoc, quoniam non a nobis, sed a Dei adiumento habuimus salvari.

4. Rursus, quoniam neque homo tantum erit, qui ⁷salvat nos, neque sine carne, (sine carne enim angeli sunt) praedicavit enim, dicens: *Neque senior, neque angelus, sed ipse Dominus salvabit eos, quoniam diligit eos et parcat eis, ipse ⁸liberabit eos.* Et quoniam hic ipse homo verus visibilis incipiet esse, quum sit Verbum salutare, rursus Esaias ait: *Ecce, Sion civitas, salutare nostrum oculi ⁹tui videbunt.* Et quoniam non solum homo erat, qui moriebatur pro nobis, ¹⁰Esaias ait: *Et commemoratus est Dominus*

Deo. Quem imitatur, is nobis est norma agendi. In ARUND. pro *imponens* legitur *apponens*.

1. *et capere Patrem donans verbum Dei*] FEUARD. in marg. et Voss. habent *sapere* pro *capere*. GRAB. coniecit, loco *donans* legendum esse *donantem*. Sed hac coniectura non opus est, si verba ita construantur: *ad videndum Deum et Verbum Dei, donans capere Patrem* (i. e. quod donat cognitionem Patris), quod *habitavit* cett.

2. *assuesceret*] Observant editores, scribendum fuisse *assuescaceret*.

3. *Propter hoc ergo signum cett.*] Haec MASSUETUS primus recte distinxit, qui adnotat *eum*, hic ut et alibi scriptum pro *illud*, referendum esse ad *signum*, de quo vide quae disputat auctor sub finem capitis antecedentis. Ordinem verborum cum Mass. sic intellige: *Propter hoc ergo ipse Dominus, qui ex virgine Emmanuel, est illud signum salutis nostrae, quoniam cett.* Errat GRAB. hoc

loco excidisse existimans verbum *dedit* aut simile quid.

4. *non habebant salvari*] Οὐκ εἶχον σωθῆναι, non poterant salvari.

5. *Gratia Iesu Christi cett.*] Haec adeo differunt a sacro textu, ut memoriter citata videantur ab Irenaeo.

6. *et Esaias*] *Idem*, quod ante *et* habent omnes editi. praeter Mass., abest in MS. Voss.

7. *salvat nos*] Ita FEUARD. in marg. ARUND. Voss. et Mass. Sed in ceteris *salvabit*.

8. *liberabit*] Sic FEUARD. Voss. GRAB. et Mass. Sed ERASM. GALL. MERC. cum LXX (ἐλυτρώσατο) habent *liberavit*.

9. *tui videbunt*] Pronomen *tui* adiecit GRAB. ex ARUND. Voss. et sacro textu; idemque legitur in CLAROM.

10. *Esaias ait*] Idem locus infra lib. IV. c. 22, 1 paullum immutatus citatur sub nomine Ieremiae; atque lib. IV. c. 33, 1 et 12, ac lib. V. c. 31, 1 tacito nomine prophetae iterum occurrit. Iu-

sanctus Israël mortuorum suorum, ¹qui dormierant in terra sepultionis; et descendit ad eos evangelizare salutem quae est ab eo, ut salvaret eos. Hoc autem idem et ²Amos propheta ait: Ipse Mich. VII. 19. convertetur et miserebitur nostri; dissolvit iniustitias nostras et ³proiciet in altitudinem maris peccata nostra. Et rursus significans locum adventus eius ait: Dominus ex Sion locutus est, et ex Hierusalem dedit vocem suam. Et quoniam ex ea parte, quae est secundum Africum hereditatis Iudae, veniet Filius Dei, qui Deus est, ⁴et qui erat ex Bethleem, ubi natus est Dominus, in omnem terram ⁵emittet ⁶laudationem eius, ⁷sicut ait Habacuc propheta: ⁸Deus ab Africo veniet, et sanctus de monte Effrem. Cooperuit caelum virtus eius, et laudatione eius ⁹plena est terra. Ante faciem eius praeibit Verbum, et progredientur in campis pedes eius. Manifeste significans, quoniam Deus et quoniam in Bethleem adventus eius ¹⁰et ex monte Effrem, qui est secundum Africum hereditatis, et quoniam homo. Progredientur enim, inquit, in campis pedes eius; hoc autem signum proprium hominis.

stinus m. quoque in Dial. cum Tryph. sub finem cap. 72 p. 246 (edit. OTTONIS) locum graece ita refert: *Ἐμνήσθη δὲ Κύριος ὁ Θεὸς ἀπὸ Ἰσραὴλ τῶν νεκρῶν αὐτοῦ τῶν κεκοιμημένων εἰς γῆν χόματος, καὶ κατέβη πρὸς αὐτοὺς ἀναγγελλίσασθαι αὐτοῖς τὸ σωτήριον αὐτοῦ.* Patet, Irenaeum pro ἀπὸ Ἰσραὴλ melius legisse ἅγιος Ἰσραὴλ. Vox ἅγιος a librariis si abbreviata scripta erat, facile mutari poterat in ἀπό. Sed mirum, haec verba neque apud Esaiam neque apud Ieremiam aut apud alium sacrorum scriptorum etiam nunc reperiri. A Iustino quidem narratur, hunc propheticum locum a Iudaeis e sacris Codicibus esse abrasum. Sed Mass. recte quaerit, cur inimica Iudaeorum manus hoc aliaque ad Christum relatam testimonia abraserit, innumera vero alia eodem modo explicata omnino intacta reliquerit. Ceterum verosimile est, hoc effatum in Iustini et Irenaei libros transiisse e libro quopiam apocrypho. Cfr. notissimi loci 1 Petr. III, 19 et IV, 6.

1. qui dormierant] Qui pro quia primus FEUARD. scripsit. Emendationem confirmant Codd.

2. Amos propheta ait] Non Amos, sed Micha haec habet verba. Vocem ait addidit FEUARD., quocum convenit Voss.

3. proiciet] Sic CLAROM. VOSS. GRAB. et MASS. secundum textum sacrum. In aliis minus recte proiecit.

4. et qui erat ex Bethleem] Ita FEUARD. in marg. VOSS. (nisi quod habent et pro ex) CLAROM. GRAB. et MASS. In reliquis vitiose exquirant et Bethleem.

5. emittet] CLAROM. ARUND. et (quem addo) VOSS. immittet; MERC. II. mittet.

6. laudationem] Ita GRABUS primus scripsit ex FEUARD. in marg. ARUND. et VOSS. Consentit MASS. Sed alii laudationes.

7. sicut ait] Vocem sicut redundare, quisque videbit. Fortasse legendum sic, uti MASS. suspicatur.

8. Deus ab Africo cett.] Editores observant, hunc locum apud varios scriptores varie legi. Novatianus enim de Trinit. c. 12 habet: *Deus ab Africo veniet et sanctus de monte opaco et condenso*, uti etiam Irenaeus lib. IV. 33, 11 legit, nisi quod pro opaco scriptum est umbroso. Aliter in versionibus Bibliorum legitur. Sed haec adnotasse sufficiat. In ERASM. GALL. et MERC. II. pro ab Africo male exstat in Africo.

9. plena est terra] CLAROM. et (quem addo) VOSS. plena sit terra.

10. et ex monte] Et desideratur in VOSS. et CLAROM.

† *Mass.* 215. 1. † ¹Ὁ Θεὸς οὖν ἄνθρωπος
ἐγένετο· καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος ἔσω-
σεν ἡμᾶς, δὸς τὸ τῆς παρθέ-
† *Cap.* XXIV.
* *Grab.* 253.
Ies. VII, 14. ἑνιοὶ φασὶ τῶν νῦν ³μεθερμη-
νεύειν τολμώντων τὴν γραφὴν·
ἰδοὺ ἡ νεάνις ἐν γαστρὶ ἔξει,
καὶ τέξεται υἱόν, ὡς ⁴Θεοδο-
τίων ἡρμήνευσεν ὁ Ἐφέσιος καὶ
Ἀκύλας ὁ Ποντικός, ἀμφότεροι
Ἰουδαῖοι προσήλυτοι οἷς κατα-
κολουθήσαντες οἱ Ἐβιωναῖοι,
ἐξ Ἰωσήφ αὐτὸν γεγενῆσθαι
φάσκουσι·

tantam dispositionem Dei dissolventes, quantum ad ipsos est; ⁸frustrantes prophetarum testimonium, quod operatus est Deus. Prophetatum est quidem, priusquam in Babylonem fieret ⁹populi transmigration, id est, antequam Medi et Persae acciperent principatum; interpretatum vero in graeco ab ipsis Iudaeis multum ante tempora adventus Domini nostri, ut nulla relinquatur suspicio, ne forte mox nobis gerentes Iudaei, ¹⁰haec ita sint interpretati. Qui quidem si cognovissent nos futuros et usuros his testimoniis, quae sunt ex Scripturis, nunquam dubitassent ipsi ¹¹suas comburere Scripturas, quae et ¹²reliquas omnes gentes manifestant participare vitae et eos, qui gloriantur domum se esse Iacob et populum Israël, et ¹³exhereditatos ostendunt a gratia Dei.

1. Ὁ Θεὸς κτλ.] Hoc fragmentum idque, quod mox sequitur, servaverunt Euseb. H. e. V, 8 et Niceph. lib. IV, 14.

2. Ἀλλ' οὐχ ὡς κτλ.] Graeca hic differunt a latinis.

3. μεθερμηνεύειν τολμώντων] In editione Eusebii ab HEINICHEN adornata legitur: τολμώντων μεθερμηνεύειν.

4. Θεοδοτίων] Cfr. DODWELLI DISS IV in Irenaeum § 39. CAVE Hist. T. I. p. 48. Epiphan. de mensur. et pond. p. 170—172 ed. PETAV.

5. salvabit] Ex textu graeco lege salvavit.

6. Theodotion Ephesius est interpretatus] ARUND. et Theodotion. In MERC. II. leguntur haec inverso ordine ita: Theodotion est interpretatus Ephesius. GRABUS Interpretem ita scripsisse censet, quum ordinem graecorum verborum secutus sit.

1. † Deus igitur homo factus est, et ipse Dominus ⁵salvabit nos, ipse dans virginis signum. † Non ergo vera est quorundam interpretatio, qui ita audent interpretari Scripturam: Ecce adulescentula in ventre habebit, et pariet filium; quemadmodum ⁶Theodotion Ephesius est interpretatus et Aquila Ponticus, utriusque Iudaei proselyti; quos sectati Ebionaei, ex Ioseph ⁷generatum eum dicunt:

7. generatum eum] In MERC. II. haec inverso ordine leguntur, uti in graeco.

8. frustrantes] GRABUS ante hanc vocem addendum putat et.

9. populi] In CLAROM. et VOSS. omititur haec vox.

10. haec ita] VOSS haec itaque.

11. suas] FEUARD. restituit hanc vocem, quam etiam VOSS. agnoscit.

12. reliquas omnes gentes] In ERASM. GALL. legitur reliquos omnes et vox gentes desideratur, uti etiam in Codd. ARUND. et MERC. II. Nostram lectionem reposuit FEUARD. e Cod. VET., quocum convenit VOSS. et quoad reliquas etiam ARUND. et MERC. II.

13. exhereditatos] Ita FEUARD. in marg. CLAROM. VOSS. et MASS. In ceteris exheredari.

2. *¹Πρὸ γὰρ τοῦ Ῥωμαίου κρατῆναι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν, ἔτι τῶν Μακεδόνων τὴν Ἀσίαν κατεχόντων, ²Πτολεμαῖος ὁ Ἀάγου, φιλοτιμούμενος τὴν ἐπ' αὐτοῦ ³κατεσκευασμένην βιβλιοθήκην ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κοσμήσαι τοῖς πάντων ἀνθρώπων συγγραμμασιν, ὅσα γε σπουδαῖα ὑπῆρχεν, ἤτήσατο παρὰ τῶν Ἱεροσολυμιτῶν εἰς τὴν ἑλληνικὴν διάλεκτον σχεῖν αὐτῶν ⁴μεταβεβλημένας τὰς γραφάς. * Οἱ δὲ (ὑπῆκουον γὰρ ἔτι τοῖς Μακεδόσι τότε) τοὺς παρ' αὐτοῖς ἐμπειροτάτους τῶν γραφῶν καὶ ἀμφοτέρων τῶν διαλέκτων, ἐβδομήκοντα πρεσβυτέρους ἐπεμψαν Πτολεμαίῳ ⁵ποιήσαντος τοῦ Θεοῦ ὅπερ ἐβούλετο. Ὁ δὲ ⁶ἰδίᾳ πείραν αὐτῶν λαβεῖν θε-

2. *Prius enim quam Romani *Cap. XXV.*
possiderent ⁷regnum suum, ad- **Grab. 254.*
huc Macedonibus Asiam possi-
dentibus, Ptolemaeus Lagi filius,
cupiens eam bibliothecam, quae
a se fabricata esset in Alexan-
dria, omnium hominum dignis
conscriptionibus ⁸ornare, petiit
⁹ab Hierosolymitis in graecum
sermonem interpretatas habere
Scripturas eorum. * Illi vero, **Grab. 255.*
(¹⁰obediebant enim tunc adhuc
Macedonibus) eos quos habebant
perfectiores Scripturarum intel-
lectores, et utriusque loquelae,
septuaginta seniores miserunt
Ptolemaeo, ¹¹facturos hoc quod
ipse voluisset. Ille autem expe-
rimentum eorum sumere volens

1. Πρὸ γὰρ τοῦ] Sic scripsi cum recentioribus Eusebii editoribus; sed GRAB. et MASS. habent πρὸ γὰρ τοὺς Ῥωμ.

2. Πτολεμαῖος ὁ Ἀάγου] Dum Irenaeus atque nonnulli alii ex veteribus prodiderunt, graecam V. T. interpretationem sub Ptolemaeo Lagi filio factam fuisse (Clem. Alex. Strom. I p. 341, Theodoretus in praef. Commentariorum in psalmos); alii regnante Ptolemaeo Philadelpho versionem illam confectam narrant. Nec defuerunt, qui ut conciliarent diversas illas sententias de tempore, quo conscripta esset versio LXX, dicerent, interpretationem τῶν ὁ sub Ptolemaeo Lagi filio inchoatam et sub eius successore Philadelpho ad finem perductam fuisse. Alii censuerunt, eo tempore factam versionem graecam, quo Ptolemaeus Lagi filius una cum Ptolemaeo Philadelpho reipublicae praefuerunt (a. 286 et 285 a. Ch.). Sed hac de re viderint alii.

3. κατεσκευασμένην] Κατεσκευασθεῖσαν Steph. legi vult in Eusebii textu.

4. μεταβεβλημένας τὰς γραφάς] Alii ex veteribus narrant, omnes libros V. T. tam legis quam prophetarum in

graecum sermonem fuisse conversos a septuaginta senioribus, alii legem solam.

5. ποιήσαντος τοῦ Θεοῦ ὅπερ ἐβούλετο] Haec quidem lectio vulgaris; sed praeferenda mihi videtur lectio, quam secutus est Interpres, ποιήσοντας τοῦθ' ὅπερ ἐβούλετο.

6. ἰδίᾳ] Hanc vocem non agnoscit Interpres.

7. regnum suum] Codd. VET. et Voss. regnum Dei, quod est, ut FEUARD. dicit, terram toties beatorum Patriarcharum posteritati promissam. At vero obstat textus graecus. Pro suum Interpres melius scripsisset eorum, uti MASS. recte observat.

8. ornare] ERASM. et GALL. compleri. Utrumque desideratur in ARUND. et MERC. II.

9. ab Hierosolymitis] ERASM. GALL. MERC. II. vitiose a Hierosolymis. In FEUARD. et Voss. a Hierosolymitis. GRABIIUS secundum Cod. ARUND. primus scripsit ab Hieros.

10. obediebant enim] Ita FEUARD. Voss. GRAB. et MASS. secundum graeca. In reliquis qui obediebant.

11. facturos hoc quod ipse voluisset] Ex graecis Interpreti vertendum fuit: complente Deo quod statuerat.

λήσας, εὐλαβήθεις τε μήτι ἄρα
 συνθέμενοι, ἀποκρύψωσι τὴν ἐν
 ταῖς γραφαῖς διὰ τῆς ἐρμηνείας
 ἀλήθειαν, χωρίσας αὐτοὺς ἀπ'
 ἀλλήλων, ἐκέλευσε τοὺς πάντας
¹τὴν αὐτὴν ἐρμηνείαν γράφειν.
 καὶ τοῦτ' ἐπὶ πάντων τῶν βι-
 βλίων ἐποίησε. Συνελθόντων δὲ
 αὐτῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ παρὰ τῷ
 Πτολεμαίῳ καὶ συναρτιβαλόν-
 των ἑκάστου τὴν ἑαυτοῦ ἐρμη-
 νείαν, ὁ μὲν Θεὸς ἐδοξάσθη, αἱ
 δὲ γραφαὶ ὄντως θεῖαι ἐγνώ-
 † Mass. 216. σθησαν, τῶν † πάντων τὰ αὐτὰ
 ταῖς αὐταῖς λέξεσι, καὶ τοῖς αὐ-
 τοῖς ὀνόμασιν ἀναγορευσάντων
 ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους, ὥστε
 καὶ τὰ παρόντα ἔθνη γινῶναι,
 ὅτι κατ' ἐπίπνοιαν τοῦ Θεοῦ
 εἰσὶν ἡρμηνευμένοι αἱ γραφαί.
 Καὶ οὐδέν γε θαυμαστόν, τὸν
 Θεὸν τοῦτο ἐνηγηκέναι, ὅς γε
 καὶ ἐν τῇ ἐπὶ Ναβουχοδονόσορ
 αἰχμαλωσίᾳ τοῦ λαοῦ διαφθα-
 ρεισῶν τῶν γραφῶν, καὶ μετὰ
 ἑβδομήκοντα ἔτη τῶν Ἰουδαίων
 ἀνελθόντων εἰς τὴν χώραν αὐ-
 τῶν, ἔπειτα ἐν τοῖς χρόνοις
 Ἀρταξέρξου τοῦ Περσῶν βασι-
 λέως, ἐνέπνευσεν ²Ἐσδρά τῷ
 * Grab. 256. ἱερεὶ ἐκ τῆς φυλῆς * Λευί, τοὺς
 τῶν προγεγονότων προφητῶν
 πάντας ἀνατάξασθαι λόγους,

et metuens, ne forte consentien-
 tes eam veritatem, quae esset in
 Scripturis, absconderent per in-
 terpretationem; separans eos ab
 invicem iussit omnes eandem
 interpretari Scripturam; et hoc
 in omnibus libris fecit. Conve-
 nientibus autem ipsis in unum
 apud Ptolemaeum, et comparan-
 tibus suas interpretationes, Deus
 glorificatus est, et Scripturae
 vere divinae creditae sunt, omni-
 bus †³eadem et eisdem verbis
 et eisdem nominibus, recitanti-
 bus ab initio usque ad finem,
 uti et praesentes gentes cogno-
 scerent, quoniam per adspira-
 tionem Dei interpretatae sunt
 Scripturae. ⁴Et non esse mira-
 bile Deum hoc ⁵in eis operatum,
 quando in ea captivitate populi,
 quae facta est a Nabuchodonosor,
 corruptis Scripturis, et post se-
 ptuaginta annos Iudaeis: ⁶descen-
 dentibus in regionem suam, ⁷post
 deinde temporibus Artaxerxis
 Persarum regis inspiravit Hes-
 drae sacerdoti tribus Levi, prae-
 teritorum prophetarum * omnes
⁸rememorare sermones et resti-

1. τὴν αὐτὴν ἐρμηνείαν γράφειν] Interpres legisse videtur: τὴν αὐτὴν ἐρμηνεύειν γράφειν.

2. Ἐσδρά] Cfr. Tertull. de habitu mulier III. Sed praeter Tertullianum alii sententiam Irenaei amplexi sunt.

3. eadem] Sic GRAB. et MASS. cum omnibus MSS. Sed ERASM. GALL. et FEUARD. perperam eundem.

4 Et non esse] Ex graeco legendum

et non est, itaque melius.

5. in eis] Haec non confirmantur graeco textu.

6. descendantibus] Ἀνελθόντων, red-euntibus vertendum fuit.

7. post-deinde] Et, quod praefixum est hic in editt. ERASM. GALL. FEUARD., expunxit GRAB. auctoritate Codicum.

8. rememorare] Ἀνατάξασθαι melius cum MASS. vertisset Interpres digerere.

καὶ ἀποκαταστήσαι τῷ λαῷ τὴν tuere populo eam legem, quae
διὰ Μωσέως νομοθεσίαν. ¹data est per Moysem.

3. Quum tanta igitur veritate et gratia Dei interpretatae sint Scripturae, ex quibus praeparavit et reformavit Deus fidem nostram, quae in Filium eius est, et servavit nobis simplices Scripturas in Aegypto, ²in qua adolevit et domus Iacob, effugiens famem, quae fuit in Chanaan, in qua et Dominus noster ³servatus est, effugiens eam persecutionem quae erat ⁴ab Herode; et haec earum Scripturarum interpretatio, priusquam Dominus noster ⁵descenderet, facta sit, et antequam Christiani ostenderentur, interpretata sit; (natus est enim Dominus noster ⁶circa primum et quadragesimum annum Augusti imperii, ⁷multo autem vetustior fuit Ptolemaeus, sub quo interpretatae sunt ⁸Scripturae) vere impudorati et audaces ostenduntur, qui nunc volunt aliter interpretationes facere, quando ex ipsis Scripturis ⁹arguantur a nobis, et in fidem adventus Filii Dei concludantur. Firma est autem et non ficta et sola vera, quae secundum nos est fides, manifestam ostensionem habens ex his Scripturis, quae interpretatae sunt illo modo, quo praediximus; et ecclesiae annuntiatio sine ¹⁰interpolatione. Etenim apostoli, quum sint his omnibus vetustiores, consonant praedictae interpretationi, et interpretatio consonat apostolorum traditioni. Etenim Petrus et Ioannes et Matthaeus et Paulus et reliqui deinceps et horum ¹¹sectatores ¹²prophetica omnia ita annuntiaverunt, quemadmodum Seniorum interpretatio continet.

1. data est] Sic ARUND. VOSS. GRAB. et MASS. Sed reliqui data esset.

2. in qua adolevit] FEUARD. in marg. et Voss. corrupte quando Levi.

3. servatus] Voss. salvatus.

4. ab Herode] Ab pro in recte scripsit FEUARD., quocum consentit Voss.

5. descenderet] Codd. MERC. II. descendit.

6. circa primum et quadragesimum annum Augusti imperii] Scilicet a Caesaris nece. MASS.

7. multo autem] CLAROM. OTTOB. ARUND. MERC. II. et (quem addo) Voss. multo ante, quae lectio non mala nobis videtur. MASS. recte dicit: „Sensus esset, multo ante Christum fuisse Ptolemaeum Lagi, qui vetustior diceretur, ut a Philadelpho aliisque cognominibus Ptolemaeis, eius successoribus, distingueretur. Quidquid sit, Ptolemaeus Lagi filius ex Petavii calculo annis ante Christum 284 denatus est.“

8. Scripturae] CLAROM. hae Scripturae.

9. arguantur] FEUARD. et Voss. minus recte arguuntur.

10. interpolatione] FEUARD. in marg. editt. priorum interpellatione.

11. sectatores] ARUND. VOSS. CLAROM. assectatores.

12. prophetica omnia ita annuntiaverunt, quemadmodum Seniorum interpretatio continet] Non quod singula, quae ex veteri Testamento testimonia protulerunt in scriptis apostoli, ex versione LXX desumserint, uti plures interpretantur; sed quod nulla allegaverint, undecunque tandem depromserint, quae ab hac versione dissentiant: adeo ut apostoli consonent praedictae interpretationi et interpretatio consonet apostolorum traditioni. Irenaeus siquidem hic effrenem haeticorum audaciam redarguit, qui Scripturas pro libito interpretabantur et in alienos sensus detorquebant. Ostenditque, firmiter, sinceriorem et veriorem, immo solam esse veram ecclesiae fidem, quae vanis hominum impurorum commentis

4. Unus enim et idem Spiritus Dei, qui in prophetis quidem praeconavit, quis et qualis esset adventus Domini, in Senioribus autem interpretatus est bene quae bene prophetata fuerant; ipse et in apostolis annuntiavit plenitudinem temporum adoptionis venisse, et proximasse regnum caelorum, et inhabitare intra homines cre-
 †Cap.XXVI. dentes in eum, qui ex virgine natus est, Emmanuel, †quemadmo-
 dum ipsi testificantur, quoniam priusquam convenisset Ioseph cum
 Math.I.18. Maria, (manente igitur ¹ea in virginitate) *inventata est in utero ha-*
 Luc. I. 35. *bens de Spiritu sancto*; et quoniam dixit ei Gabriel angelus: *Spi-*
ritus sanctus adveniet in te, et virtus altissimi obumbrabit te;
quapropter quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei;
 Math.I.22. et quoniam ²angelus in somnis dixit ad Ioseph: *Hoc autem factum*
est, ut adimpleretur quod dictum est ab Esaia propheta: Ecce virgo
³*in utero concipiet.* Seniores ⁴autem sic interpretati sunt dixisse
 Esa. VII. 10 *Esaïam. Et adiecit Dominus loqui ad* ⁵*Achaz: Pete tibi signum*
 seqq. *a Domino Deo tuo* ⁶*in profundum* †*deorsum, aut in altitudinem*
 † Mass.217. *sursum. Et dixit Achaz: Non postulabo, nec tentabo Dominum.*
Et dixit: Non pusillum vobis agonem praebere hominibus, et
quemadmodum Dominus praestat agonem? Propter hoc Dominus
 * Grab.257. ⁹*ipse dabit vobis signum. Ecce, virgo* **in ventre accipiet, et pa-*

non niteretur, sed quae manifestum ostensionem haberet ex his Scripturis, quae per aspirationem Dei interpretatae sunt; ex versione scilicet 70 Seniorum, quae tunc utebatur ecclesia, quaeque non ad libitum efflata, sed aspirante Deo concinnata fuerat. Quod subinde confirmat ex eo, quod ea interpretatio consonet apostolorum traditioni; nec quidquam aut nuntiaverint apostoli, quod ab illa dissideat, immo quod in illa non contineatur, saltem quoad sensum. Ex quibus patet levioris, immo nullius esse ponderis hunc Irenaei locum ad dirimendam controversiam, quae inter eruditos agitur: an apostoli in citandis Veteris Testamenti testimoniis vel hebraicum fontem vel LXX Seniorum versionem secuti sint? MASS.

1. *ea in virginitate*] Ita GRAB. et MASS. cum omnibus Codd. Sed editi. ERASM. GALL. et FEUARD. perperam in ea virginitate.

2. *angelus in somnis dixit ad Ioseph: Hoc cett.*] Editores observant, Irenaeum haec verba existimare non evangelistae fuisse peculiaria, sed ab angelo dicta esse.

3. *in utero concipiet*] Duo priora verba FEUARD. addidit e Cod. VET.; comparant etiam in Voss.

4. *autem*] ARUND. ante.

5. *Achaz*] Sic scripsi cum MASS. secundum MERC. II. et VOSS. In GRAB. et ceteris legitur *Achas*.

6. *in profundum — sursum*] Hanc lectionem, quam offert VET. Cod., FEUARD. iam putavit genuinam, quamvis eam in textum non receperit. Consentiant Codd. CLAROM. VOSS. ARUND. et editi. GRAB. ac MASS.; consentiant LXX, uti Hieronymus quoque in Comment. ad Iesaiam indicat, praeterea Iustinus in Dial. c. Tryph. c. 43 (*σημεῖον παρὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου εἰς βάθος ἢ εἰς ὕψος*), Cyprianus adv. Iud. lib. II. c. 9, Basilii et Cyrilli in locum Iesaiæ atque Ambrosii Serm. VIII in Psalm. 118.

7. *Non postulabo, nec tentabo*] Sic FEUARD. in marg. CLAROM. VOSS. ARUND. et MASS. Ceteri non *petam* et non *tentabo*.

8. *Non pusillum*] Sic CLAROM. ARUND. VOSS. GRAB. et MASS. Reliqui num *pusillum*. Meliorem nostram lectionem reperis apud Tertullian. cont. Iud. c. 9 et Cyprianum adv. Iud. c. 9 et Epist. 9.

9. *ipse dabit*] Ita GRAB. et MASS. cum Codd. CLAROM. et VOSS. Sed ERASM. GALL. FEUARD. ARUND. et MERC. II. *donabit* aut *donavit*.

riet filium, et ¹vocabitis nomen eius Emmanuel. Butyrum et mel ²manducabit; priusquam cognoscat aut eligat mala, ³commutabit bonum, quoniam priusquam cognoscat infans bonum vel malum, non consentiet nequitiae, uti eligat bonum. Diligenter igitur significavit Spiritus sanctus per ea, quae dicta sunt, generationem eius, ⁴quae est ex virgine, et substantiam, quoniam Deus; (Emmanuel enim nomen hoc significat) et manifestat, quoniam homo, in eo quod dicit: Butyrum et mel manducabit; et in eo quod infantem nominat eum, et, priusquam cognoscat bonum et malum: haec enim ⁵omnia signa sunt hominis infantis. ⁶Quod autem non consentiet nequitiae, ut eligat bonum, proprium hoc est Dei, uti non per hoc quod ⁷manducabit butyrum et mel, nude solummodo eum hominem intelligeremus, neque rursus per nomen Emmanuel, sine carne eum Deum suspicaremur.

5. ⁸Καὶ ἐν τῷ εἰπεῖν, ⁹ἀκούσατε δὴ οἶκος Δαβὶδ, σημαίνοντος ἧν, ὅτι ὃν ἐπηγγέλματο τῷ Δαβὶδ ὁ Θεός; ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας αὐτοῦ αἰώνιον ἀναστήσειν βασιλέα, οὗτός ἐστιν ¹⁰ἐκ τῆς ἀπὸ Δαβὶδ παρθένου γενόμενος.

Propter hoc enim et de fructu ventris eius regem promisit, quod erat proprium virginis praegnantis; et non de fructu lumborum eius, nec de fructu renum eius, quod est proprium viri generantis et mulieris ex viro conceptionem facientis. ¹¹Circumscripsit igitur genitalia viri in promissione Scriptura; immo vero nec commemo-

5. Et in eo quod dicit: *Au-* Cap. XXVII.
Cap. XXVII.
dite domus David; significantis erat, quoniam quem promisit Deus David, de fructu ventris eius aeternum suscitaturum se regem, hic est qui ex virgine, quae fuit de genere David, generatus est.

1. *vocabitis*] Hanc lectionem recepit MASS. e FEUARD. edit. marg. omnibusque MSS., quibus ipse et GRAB. usi sunt. Consentiant Tertull. et Cyprian. locis citatis. In versione LXX legitur καλέσεις. Sed ERASM. GALL. FEUARD. et GRAB. *vocabit*.
2. *manducabit*] FEUARD. in marg. et Voss. *comedet*.

3. *commutabit*] Sic MASS. secundum CLAROM. et ARUND.; ita et Cyprianus l. l. Sed ERASM. et GALL. *commutavit*. In reliquis edit. et Codd. VET. et Voss. *communicabit*. Recte observat MASS., priorem lectionem melius quadrare ad antecedentia et sequentia et ad vocem ἐκλέξασθαι, qua usi sunt LXX, vel ἐκλέξεται, uti habet Iustinus Dial. c. Tryph. c. 66 p. 222 edit. OTTONIS.

4. *quae est ex virgine*] Voculam est GRABIVS adiecit ex ARUND. et Voss.

5. *omnia signa*] Vocem signa addidit FEUARD., quocum consentit Voss.

6. *Quod autem*] Voss. *quia autem*.

7. *manducabit*] Hanc genuinam lectionem e Cod. CLAROM. recepit MASS. Sed GRAB. e Cod. Voss. scripsit *manducabat*; in reliquis *manducat*.

8. Καὶ ἐν τῷ εἰπεῖν κτλ.] Hoc fragmentum etiam Theodoretus servavit Dial. I. Vide edit. SCHULZII T. IV. p. 52.

9. ἀκούσατε] Sic lego cum SCHULZIO. Hanc lectionem loci Esai. VII, 13 confirmat Iustinus Dial. c. Tryph. c. 66 p. 220 edit. OTTONIS. Sed GRAB. et MASS. cum veteribus Theodoreti edit. ἀκούετε.

10. ἐκ τῆς ἀπὸ Δαβὶδ] In antiquioribus Theodoreti edit. his verbis articulus ὁ praemittitur.

11. *Circumscripsit*] Περιέγραψεν, ait GRABIVS, id est *removit*, e medio sustulit.

ratur, quoniam non ex ¹voluntate viri erat, qui nascebatur. Statuit autem et confirmavit fructum ventris, ut generationem eius, qui erat futurus ex virgine, pronuntiaret, quemadmodum Elizabeth impleta
 Luc. I. 42. Spiritu sancto ²testificata est, dicens ad Mariam: *Benedicta tu inter mulieres, et benedictus fructus ventris tui*; significante Spiritu sancto audire volentibus, repromissionem quam repromisit Deus, de fructu ventris eius suscitare regem, impletam esse ³in virginis, hoc est, in Mariae partu. Qui igitur transmutant id quod apud Esaïam: *Ecce, adolescentula in ventre concipiet*; et Ioseph ⁴filium eum volunt esse, ⁵illud transmutent quod est repromissionis, quod apud David positum est, ubi promisit illi Deus, de fructu ⁶ventris eius suscitare cornu, Christi ⁷regnum. Sed non intellexerunt; ceterum ⁸autem hoc quoque ausi fuissent demutare.

6. Quod autem dixerit Esaïas: *In profundum deorsum vel in altitudinem sursum*; significantis fuit, quoniam *qui descendebat, ipse erat et qui ascendebat*. In eo autem quod dixerit: *Ipse Dominus ⁹dabit signum*; id quod erat inopinatum generationis eius ¹⁰significavit, quod nec factum esset aliter, nisi Deus Dominus omnium
 * Grab. 258. Deus ipse dedisset *signum in domo David. Quid enim magnum aut quod signum fieret in eo, quod adolescentula concipiens ex viro peperisset, quod evenit omnibus quae pariunt mulieribus? Sed quoniam inopinata salus hominibus inciperet fieri, Deo adiuvante, inopinatus et partus virginis fiebat, Deo dante signum hoc, sed non homine operante illud.

Cap. XXVIII. 7. ¹¹Propter hoc autem et ¹²Daniel, praevidens eius adven-

1. voluntate] FEUARD. in marg. et Voss. voluptate, quod editores non receperunt, quia auctor respicit ad Ioan. I, 13. MASS. monet, festinantes scribas pro voluptas, uti veteres plerumque scripserint, facile legere potuisse voluptas.

2. testificata est] Est addidit FEUARD. consentientibus ARUND. MERC. II. et Voss.

3. in virginis] Praepositionem in restituit FEUARD., quam et in Cod. Voss. reperi.

4. filium eum] In ARUND. MERC. II. et Voss. legitur filium eius. Sed CLAROM. habet eum.

5. illud transmutent] CLAROM. et (quem addo) Voss. illud transmutant.

6. ventris eius] Ita scripsit GRABIVS e Cod. ARUND. In CLAROM. legitur ventris tui. In Voss. et aliis neque eius neque tui comparet.

7. regnum] Sic lègo cum FEUARD. in

marg. MASS. et Codd. CLAROM. et Voss. Sed in aliis edit. regis; ARUND. et MERC. II. regi. Sensus MASS. recte ita explicat: promisit Deus Davidi, de fructu ventris eius suscitaturum se cornu, scilicet Christi regnum.

8. autem] Autem pro etiam scripsit GRABIVS e Cod. Voss., uti ipse ait, ad evitandam tantologiam, quia mox sequitur quoque.

9. dabit signum] Dabit pro dedit posuit FEUARD. auctoritate Cod. VET., quocum conveniunt ARUND. MERC. II. et Voss.

10. significavit] Sic ARUND. Voss. FEUARD. in marg. GRAB. et MASS. Sed ERASM. GALL. et FEUARD. in textu minus bene significabit. Sed in MERC. II. vitiose scriptum est significabit.

11. Propter hoc autem] Vocem autem adiecit FEUARD. consentiente Voss.

12. Daniel praevidens] Voss. providens.

tum, lapidem sine manibus abscissum ¹advenisse in hunc mundum, *Dan. II. 34.* (hoc est enim, quod *sine manibus*) significabat; quod non operantibus humanis manibus, hoc est, virorum illorum qui solent lapides caedere, in hunc mundum eius adventus erat, id est, non operante in eum Ioseph, sed sola Maria cooperante ²dispositioni. Hic enim lapis a terra, ³ex virtute et arte constat Dei. Propter hoc autem et Esaias ait: *Sic dicit Dominus: Ecce, ego mitto ⁴in fundamenta* *Esa. XXVIII.* *Sion lapidem pretiosum, electum, summum, angularem, honorificum;* ^{16.} uti non ex voluntate viri, sed ex voluntate Dei adventum eius, ⁵qui est secundum hominem, intelligamus.

8. Propter hoc autem et Moyses ostendens typum, proiecit *Cap. XXIX.* *Exod. VII. 9* virgam in terram, ut ea incarnata omnem Aegyptiorum praevaricationem, quae insurgebat adversus Dei dispositionem, argueret et absorberet; ⁶et ut ipsi Aegyptii testificarentur, quoniam digitus est Dei, qui salutem operatur populo, et non Iosephi filius. Si enim *Exod. VIII.* *19.* Ioseph filius esset, quemadmodum plus poterat quam Salomon, aut *Matth. XII.* *41. 42.* plus quam ⁷Ionas habere, aut plus esse David, quum esset ex eadem *Ibid. XXII.* *43.* seminatione generatus et proles existens ipsorum? ⁸Ut quid autem et beatum dicebat Petrum, quod eum cognosceret esse Filium *Ibid. XVI. 17.* Dei vivi?

9. †⁹Super haec autem nec rex esse posset, si quidem Ioseph † *Mass. 218.* filius fuisset; nec heres, secundum Hieremiam. † Ioseph enim Ioachim † *Cap. XXX.* et Iechoniae filius ostenditur, quemadmodum et Matthaeus generationem eius exponit. Iechonias autem et qui ab eo, omnes abdicati sunt a regno, Hieremia dicente sic: *Vivo ego, dicit Dominus,* *Ierem. XXII.* *24. 25.* *si factus fuerit Iechonias filius Ioachim, rex Iuda, signaculum in manu dextera mea, inde abstraham eum, et tradam eum ¹⁰in manu quaerentium ¹¹animam tuam.* Et iterum: *Inhonoratus est Iecho-* *Ibid. 28 seqq.* *nias, quemadmodum vas ¹²quod *non est opus, quoniam proiectus** *Grab. 259.*

1. *advenisse*] *Mass.* suppleri vult dicens. Sed etiam ante lapidem inserenda videtur vocula *et*.

2. *dispositioni*] Ita ARUND. VOSS. FEUARD. in marg. GRAB. et MASS., sed in reliquis perperam *dispositione*.

3. *ex virtute*] Ita MASS. cum Cod. VOSS. Ceterae edit. cum ARUND. OTTOR. et MERC. II. *et ex virtute*.

4. *in fundamenta*] CLAROM. et (quem addo) VOSS. in *fundamento*.

5. *qui est secundum*] Sic posui voces auctoritate Cod. VOSS. Sed in ceteris edit. *qui secundum hominem est*.

6. *et ut ipsi*] ARUND. *ut et ipsi*.

7. *Ionas*] Ita primus scripsit GRABUS secundum Cod. VOSS. pro *Iona*.

8. *Ut quid autem*] Autem male omisum est in edit. GRAB.

9. *Super haec*] Sic FEUARD. GRAB. MASS. sec. Codd. Sed ERASM. et GALL. habent *super hoc* i. e., uti GRAB. scite observat, *praeter hoc*.

10. *in manu*] Cod. ARUND. *in manum*; sed MASS. ex graeco versionis LXX *εἰς χεῖρας* in manus legi mavult.

11. *animam tuam*] Sic MASS. cum Codd. MERC. II. ARUND VOSS. CLAROM. et OTTOR. secundum textum hebraicum et graecum, in quo et quae praecedunt in secunda persona leguntur. Quod in ceteris edit. legitur *animam eius*, ab editoribus sine auctoritate MSS. scriptum videtur.

12. *quod non est opus*] In versione LXX

est in terram, quam non sciebat. Terra, audi sermonem Domini; scribe virum hunc abdicatum hominem, quoniam non ¹augebit de semine eius sedens super thronum David, princeps in Iuda. Et

Jerem.
XXXVI. 30.
31.

iterum Deus ait super Ioacim ²patrem eius: Propter hoc sic dicit Dominus super Ioacim ³patrem eius, regem Iudaeae: Non enim erit ex eo sedens super thronum David, et ⁴mortificatum eius erit proiectum in aestu diei, et in glacie noctis, et respiciam super eum, et super filios eius, et inferam super eos, et super inhabitantes Hierusalem, super terram Iuda, omnia mala, quae locutus sum super eos. Qui ergo eum dicunt ex Ioseph generatum, ⁵et in eo habere spem, abdicatos se faciunt a regno, sub maledictione et increpatione decidentes, quae erga Iechoniam et in ⁶semen eius. Propter hoc enim dicta sunt haec de Iechonia, Spiritu praesciente ea quae a malis doctoribus dicuntur; uti discant, quoniam ex semine eius, id est ex Ioseph, non erit natus, sed secundum repromissionem Dei de ventre David suscitatur rex aeternus, qui ⁷recapitulatur omnia in se, † et antiquam plasmationem in se recapitulatus est.

Cap. XXXI.

10. Quia quemadmodum per inobedientiam unius hominis introitum peccatum habuit et per peccatum mors obtinuit; sic et per obedientiam unius hominis iustitia introducta vitam fructificet his, qui olim mortui erant, hominibus. Et quemadmodum protoplastus ille Adam de rudi terra et ⁸de adhuc virgine, (nondum enim pluerat Deus, et homo non erat operatus terram) habuit substantiam; et plasmatus est manu Dei, id est Verbo Dei, (omnia enim per ipsum facta sunt) et sumsit Dominus limum a terra et plasmavit hominem: ita recapitulans in se Adam, ipse Verbum existens ex Maria, quae adhuc erat virgo, recte accipiebat generationem Adae recapitulationis.

Gen. II. 5.

Ioan. I. 3.

Gen. II. 7.

⁹Εἰ τοίνυν ὁ πρῶτος Ἀδὰμ Si igitur primus Adam habuit ἔσχε πατέρα ἄνθρωπον, καὶ ἐξ patrem hominem, et ex semine

legitur: οὐδ' οὐκ ἔστι χρεῖα αὐτοῦ, quae, uti editores novissimi observant, Interpreti vertenda fuissent: quo nemini est opus, inutile.

1. augebit] Uti GRABIVS dicit, dictum pro crescet.

2. patrem] Sic primus GRAB. scripsit auctoritate Voss. pro patre.

3. patrem eius] Haec, ne sacro quidem textu agnita, e commate antecedenti huc transposita videntur.

4. mortificatum eius] Vocem eius addidit FEUARD. consentientibus Codd. ARUND. MERC. II. et Voss. Uti GRAB. observat, Interpreti scribendum fuisset morticinum vel cadaver.

5. et in eo habere spem] GRAB. legi

vult habent; sed vulgaris lectio quodammodo defendi potest.

6. semen eius] Quod in edit. additum, sed in omnibus MSS. desideratum erat verbum est, MASSUETUS expunxit.

7. recapitulatur] Sic ex ARUND. et MERC. II. primus scripsit GRAB. pro recapitulat. Sed nostra lectio melius quadrat in hunc locum, quoniam mox legitur: recapitulatus est.

8. de adhuc virgine] Ita primus FEUARD. et Codd. ARUND. MERC. II. et Voss. Sed ERASM. et GALL. habent adhuc de virgine.

9. Εἰ τοίνυν χτλ.] Hoc fragmentum ad verba Si enim sequentis capitis usque Theodoretus Dial. I. (Edit. SCHULZII T. IV. p. 52) servavit. Idem reperitur, uti MASS.

[ἄνδρὸς] σπέρματος ἐγεννήθη, εἰκὸς ἦν καὶ τὸν δεύτερον Ἀδὰμ λέγειν ἐξ Ἰωσήφ γεγενῆσθαι. Εἰ δὲ ἐκεῖνος ἐκ γῆς ἐλήφθη, πλάσεως δὲ αὐτοῦ ὁ Θεός, ἔδει καὶ τὸν ἀνακεφαλαιούμενον εἰς αὐτόν, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πεπλασμένον ἄνθρωπον, τὴν αὐτὴν ἐκείνῳ τῆς γενήσεως ἔχειν ὁμοιότητα. Εἰς τί οὖν πάλιν οὐκ ἔλαβε χοῦν ὁ Θεός, ἀλλ' ἐκ Μαρίας ἐνήργησε τὴν πλάσιν γενέσθαι; Ἴνα μὴ ἄλλη πλάσις γένηται, μηδὲ ἄλλο τὸ σωζόμενον, ἀλλ' αὐτὸς ἐκεῖνος ἀνακεφαλαιωθῇ, τηρουμένης τῆς ὁμοιότητος.

C A P. XXII.

1. *Ἄγαν οὖν πίπτουσι καὶ οἱ λέγοντες, αὐτὸν μηδὲν εἰληφέναι ἐκ τῆς παρθένου, ἵν' ἐκβάλωσι τὴν τῆς σαρκὸς κληρονομίαν καὶ ἀποβάλωνται τὴν ὁμοιότητα.

Si enim ille quidem de terra et manu et artificio Dei plasmationem et substantiam habuit, hic autem non manu et artificio Dei; iam non servavit similitudinem hominis, qui factus est secundum imaginem

viri natus est; merito dicerent, et secundum Adam ex Ioseph esse generatum. Si autem ille de terra quidem sumtus est, et Verbo Dei plasmatus est, oportebat id ipsum Verbum recapitulationem Adae in semetipsum faciens, eiusdem generationis habere similitudinem. Quare igitur non iterum sumsit limum Deus, sed ex Maria operatus est plasmationem fieri? Ut non alia plasmatio fieret, neque alia esset plasmatio quae saluaretur, sed eadem ipsa recapitularetur, servata similitudine.

1. Errant igitur qui dicunt, *Cap. XXXII.* eum nihil ex virgine accepisse, * *Grab. 260.* ut abiiciant carnis hereditatem, abiiciant autem et similitudinem.

uit, in MS. Catena in Lucam (Cod. 2440 fol.), quae asservatur in bibliotheca regia. Ibidem citatur locus his verbis: Εἰρηναίου εἰς τὰς αἰρέσεις. MASSUETUS varias lectiones ex illa Catena adnotavit. GRABIVS haec graeca legit in Macarii Chryscephali Orat. II εἰς ἐσθρὴν τοῦ θαγγελισμοῦ, quae exstat in MS. Cod. 211 Barocciano.

1. [ἄνδρὸς] σπέρματος] Vocem ἄνδρὸς GRABIVS inseri iubet sine auctoritate MSS. aut editionum antiquiorum; iam Interpres legisse videtur. Etiam in Catena et edit. SCHULZII abest ἄνδρὸς.

2. λέγειν] Pronomen αὐτόν, quod addit Theodoretus, neque Interpres neque Macar. aut laudata Catena agnoscunt. Itaque illud prorsus supervacaneum cum MASS. omisi.

3. πλάσεως δὲ αὐτοῦ ὁ Θεός κτλ.] Interpres legisse videtur: καὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ λόγον ἐπλάσθη, ἔδει τὸν αὐτὸν λόγον ἀνακεφαλαιώσιν τοῦ Ἀδὰμ εἰς ἑαυτὸν ποιοῦντα, τὴν αὐτὴν κτλ. In Macario loco illorum: εἰς αὐτόν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πεπλασμένον ἄνθρωπον unica vox ἐκείνον reperitur. Et Catena habet ἀνακεφαλαιούμενον ἐκείνον pro εἰς αὐτόν.

4. γενέσθαι] Abest hoc verbum in Catena.

5. σωζόμενον κτλ.] Interpres legit: σωζόμενον ἢ πλάσμα, ἀλλ' αὐτὸ ἐκεῖνο. Macarius consonus est cum Theodoro, nisi quod post σωζόμενον additum habet ἦ.

6. καὶ οἱ λέγοντες] Voculas καὶ εἰ ἄγαν nec Interpres nec Macarius agnoscunt.

ipsius et similitudinem et ¹inconstans artificium videbitur, non habens circa quod ostendat sapientiam suam. Hoc autem dicere est, et putative apparuisse eum ²tanquam hominem, quum non esset homo; et factum eum hominem, nihil assumentem de homine. Si enim non accepit ab homine substantiam carnis, neque homo factus

† *Mass.* 219. est, neque filius hominis; et si hoc non factus est, quod nos † eramus, non magnum faciebat, quod passus est et ³sustinuit. Nos autem quoniam corpus sumus de terra acceptum, et anima accipiens a Deo spiritum, omnis quicumque confitebitur. Hoc itaque factum est Verbum Dei, suum plasma in semetipsum recapitulans; et propter hoc filium hominis se confitetur et beatificat mites, quoniam

Matth. V. 4. ipsi ⁴hereditabunt terram. Et apostolus autem Paulus ⁵in ea epi-

Gal. IV. 4. stola, quae est ad Galatas, manifeste ait: *Misit Deus Filium suum, factum de muliere.* Et rursus in ea, quae est ad Romanos: *De*

Rom. I. 3. 4. *Filio autem, inquit, eius, qui factus est ex semine David secundum carnem, qui praedestinatus est Filius Dei in virtute, secundum Spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum, Iesu Christi Domini nostri.*

2. ⁶Ἐπεὶ περισσὴ ⁷καὶ ἡ εἰς τὴν Μαρίαν αὐτοῦ κάθοδος. Τί γὰρ καὶ εἰς αὐτὴν κατήει, εἰ μηδὲν ⁸ἐμελλε λήψεσθαι παρ' αὐτῆς; Ἔτι τε εἰ μηδὲν εἰλήφει παρὰ τῆς Μαρίας, οὐκ ⁹ἂν τὰς ἀπὸ γῆς εἰλημμένας προσέτετο

2. Ceterum supervacua est in Mariam descensio eius. Quid enim in eam descendebat, si nihil incipiebat sumere ab ea? Aut si nihil sumsisset ex Maria, nunquam eas, quae a terra erant, percepisset escas, per

1. *inconstans*] Graece ἀσύστατον, quod constare ac cohaerere non possit. *Mass.*

2. *tanquam hominem*] *El* ante has voces expunxit *Mass.* auctoritate *Codd.* *ARUND.* et *Voss.*

3. *sustinuit*] Ita pro suscitavit primus *FEUARD.* scripsit docente *Cod. VET.*, quocum consentit *Voss.*

4. *hereditabunt terram*] Terram in eo evangelii loco *Irenaeum* interpretari corpus et animam ac totum denique hominem, liquet.

5. *in ea epistola*] Ita *Mass.* nescio quibus *MSS.* fretus. In reliquis editi. abest ea.

6. Ἐπεὶ περισσὴ κτλ.] Haec iterum exscripsit *Theodoretus Dial. I.* Edit. *SCHULZII T. IV.* p. 52. Pro ἔπει περισσὴ editi. *Rom.* et *Lips.* *Theodreti* habent ἐπέλετο ἴση, sed minus recte. *MASSUETUS* haec dicit: „Partim etiam occurrunt (haec graeca) in supra laudata *Catena*, ab his scilicet verbis: τί γὰρ καὶ εἰς αὐτὴν κατήει usque ad: οὐδ’

ἂν εἰς τεσσαράκοντα ἡμέρας. Haec enim et sequentia summatim complexus auctor *Catena* scripsit duntaxat: οὐδ’ ἂν τὰ ἄλλα ὅσα σύμβολα παρὰ τῆς ἀπὸ γῆς εἰλημμένης ἐνεδείξατο. Tum continenter addit: νῦν δὲ ὥσπερ διὰ παρακοῆς τοῦ ἑνὸς ἀνθρώπου, τοῦ πρώτως ἐκ γῆς ἀνεργάστου πεπλασμένου, ἀμαρτωλοὶ κατέστησαν οἱ πολλοὶ καὶ ἀπέβαλον τὴν ζωὴν· οὕτως ἔδει καὶ δι’ ὑπακοῆς ἑνὸς ἀνθρώπου, τοῦ πρώτως ἐκ παρθένου γεγεννημένου, δικαιωθῆναι πολλοὺς καὶ ἀπολαβεῖν τὴν σωτηρίαν. Quibus sensum, non ipsa omnino verba exprimit istorum, quae initio num. 10 cap. praeced. leguntur: Quia quemadmodum per inobedientiam celi.

7. καὶ] *Kaì* hic et paullo post *Interpres* non legisse videtur.

8. ἐμελλε λήψεσθαι] In *Macario* minus recte ἐλήφε.

9. ἂν τὰς] *GRAB.* falso habet αὐτάς.

τροφάς, δι' ὧν τὸ ἀπὸ γῆς ληφ-
θὲν τρέφεται σῶμα· οὐδ' ἂν εἰς
τεσσαράκοντα ἡμέρας, ὁμοίως
ὡς Μωϋσῆς καὶ Ἡλίας, νηστεύ-
σας ἐπείνησε, τοῦ σώματος ἐπι-
τητοῦντος τὴν ἰδίαν τροφήν· οὐδ'
ἐν Ἰωάννης ὁ μαθητὴς αὐτοῦ
περὶ αὐτοῦ γράφων εἰρήκει· ὁ
δὲ Ἰησοῦς κεκοπιακῶς ἐκ τῆς
ἰδοιτορίας, ἐκαθέζετο· οὐδ' ἂν
ὁ Δαβὶδ προαναπεφωνήκει περὶ
αὐτοῦ· καὶ ἐπὶ τὸ ἄλλος τῶν
τραυμάτων μου προσέθηκαν·
οὐδ' ἂν ἐδάκρυσεν ἐπὶ τοῦ Αλ-
ξάρου· οὐδ' ἂν ἰδρῶσε θρόμ-
βους αἵματος· οὐδ' ἂν εἰρήκει,

quas id, quod ²a terra sumtum
est, ³nutritur corpus; nec qua-
draginta diebus, quemadmodum
Moyses et Helias, ieiunans esu-
risset ⁴corpus eius, suam quae-
rens escam: sed nec Ioannes
discipulus eius de eo scribens
dixisset: *Iesus autem fatigatus*
⁵in itinere ⁶sedebat; nec David
praeclamasset ⁷in eum: *Et su-*
per dolorem vulnere meorum
apposuerunt; nec lacrimasset
super Lazarum; nec sudasset

Ioan. IV. 6.

Psal.
LXVIII. 27.

1. οὐδ' ἂν ἰδρῶσε θρόμβους αἵμα-
τος] Certissimum mihi cum doctissimo
GRABIO videtur, hunc Irenaei locum re-
spexisse Epiphanium in Ancorato § 31
ubi citaturus verba Lucae de sudore Chri-
sti sanguineo, ita praeftatur: *Κεῖται ἐν*
τῇ κατὰ Λουκᾶν εὐαγγελίῳ ἐν τοῖς
ἀδιωρητοῖς ἀντιγραφῇς, (καὶ ζήχρη-
ται τῇ μαρτυρίᾳ ὁ ἅγιος Εἰρηναῖος
ἐν τῇ κατὰ αἰρέσεων, πρὸς τοὺς δο-
κῆσαι τὸν Χριστὸν πεφηνέναι λέγον-
τας· Ὁρῶδοξοὶ δὲ ἀφελλόντο τὸ ὀη-
τόν, φοβηθέντες, καὶ μὴ νοήσαντες
αὐτοῦ τὸ τέλος, καὶ τὸ ἰσχυρότατον)
Καὶ γενόμενος ἐν ἀγωνίᾳ ἰδρῶσε κτλ.
Volunt Petavius in notis ad hunc locum,
et Grotius in Comment. ad Luc. XIX
modo recitata Epiphanii verba non per-
tinerent ad subiunctum Lucae testimonium,
sed ad id quod de fletu Christi prae-
cessit ex Lucae XIX. nec proinde spec-
tare ad hunc Irenaei locum, sed ad
lib. I. cap. 20 al. 17 ubi Christi fletus
mentio fit. Quod quam falsum sit, ex
ipsis Epiphanii verbis liquet. Conque-
ritur Epiphanius, e Lucae exemplaribus,
improvido quorundam Catholicorum zelo,
obrasa fuisse verba aliqua. At quae de
Christi fletu scripsit Lucas a Catholicis
unquam expuncta fuisse probari non pot-
est; certissimum est e contrario, quae
de Christi agonia sudoreque sanguineo
leguntur Lucae XXII, 43. 44, a pluribus
exemplaribus abfuisse. Haec ergo dun-
taxat, nec alia, respicere potuit Epipha-
nius. Quare operae pretium facturum

me putem, si Epiphanii verba accurate
et veritam et distinguam: in utroque enim
peccavit Petavius. Sed et ploravit. In iis
Lucae evangelii exemplaribus quae inter-
polata non fuerunt, legitur: (eoque testi-
monio sanctus Irenaeus in opere contra
haereses, ad eos refellendos utitur, qui
Christum specie tenuis apparuisse dicebant;
Catholici vero timore quodam inducti sen-
tentiam eam sustulerunt, illius neque finem,
neque vim maximam intelligentes) Et in
agonia constitutus sudavit etc. Iam nihil
necesse est moneam, quum res ipsa per
se loquatur, hunc de Christi sudore san-
guineo Lucae locum a vetustissimis Ire-
naei Bibliorum Codd. non abfuisse, adeo-
que certum et indubitatum ipsi visum
fuisse, ut huius auctoritate ad confutan-
dos haereticos utatur. Mass.

2. a terra] Cod. Voss. de terra.

3. nutritur] Sic primus scripsit FEU-
ARD. auctoritate Cod. VET. et textus graeci
pro *nutriretur*, uti legitur in ERASM. GALL.
et Cod. CLAROM. Emendationi favet Voss.
Sed ARUND. *nutriret*

4. corpus eius — escam] Haec ita fue-
runt vertenda: *corpore eius* (in Theodo-
reto quidem non legitur αὐτοῦ) suam
escam quaeerente.

5. in itinere] Ex textu graeco Ioannis
et Theodreti, uti Mass. observat, melius
vertisset *ex itinere*.

6. sedebat] FEVARD. in marg. CLAROM.
et (quem addo) Voss. *sedit*.

7. in eum] Melius de eo.

Math. XXVI. 38. *οτι περιλυτός ἐστιν ἡ ψυχὴ μου· οὐδ' ἂν νυγείσης αὐτοῦ τῆς πλευρᾶς, ἐξῆλθεν αἷμα καὶ ὕδωρ. Ταῦτα γὰρ πάντα σύμβολα σαρκός, τῆς ἀπὸ γῆς εἰλημένης, ἣν εἰς αὐτὸν ἀνεκεφαλαιώσατο, τὸ ἴδιον πλάσμα σώζων.*

Cap. XXXIII. 3. *Propter hoc Lucas genealogiam, quae est a generatione Domini nostri usque ad Adam, ^{Luc. III. 23} septuaginta duas generationes habere ostendit; finem coniungens initio et significans, quoniam ipse est, qui omnes gentes exinde ab Adam dispersas et universas linguas et generationem hominum cum ipso Adam in semetipso recapitulatus est. ^{Rom. X. 14.} ^{seqq.} ^{* Grab. 261.} ³Unde et a Paulo *typus futuri* dictus est ipse Adam, quoniam futuram circa Filium Dei humani generis dispositionem in semetipsum fabricator omnium Verbum praeformaverat, ⁴praeformante Deo primum animale hominem, videlicet ut a spiritali salvaretur. Quum enim praecexisteret salvans, oportebat et quod salvaretur fieri, uti non vacuum sit salvans.

1. *Tristis est*] Voss. *quid tristis est.*

2. *septuaginta duas*] In manu exaratis Codicibus, quos inspexi, numerus ille non integris vocibus concipitur, ut vulgo, sed sic LXXU, ut nescias, utrum 72 an potius 75 iste Irenaei Interpres exprimere voluerit. Ego postremum probō. Sequentia vero, quam dicit, totidem quoque gentes ac linguas esse, non adversantur, immo confirmant potius. Clemens Stromatum I. *Εὐφορος δὲ καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν ἱστορικῶν καὶ ἔθνη καὶ γλώσσας πέντε καὶ ἑβδομήκοντα λέγουσιν εἶναι.* Haec disputat ISAACUS Vossius p. 323 Castigationum ad cap. 4 Hornii. — GRABIUS haec addit: Et MSS. quidem Codices quod attinet, optarem eos nominasset (I. Vossius). Sane proprium Vossii exemplar Clariss. Dn. Donwellus summa diligentia cum editione FEUARD. contulit; sed haud diversum a recepto 72 numerum deprehendit; neque MERCERUS in aliis duobus, quibus usus est. Codicem ARUNDELIANUM ipse perlustrans, et modo, dum haec Londini scribo, iterum inspiciens, video quidem duas virgulas, quibus binarius numerus exprimitur, iunctas, sed non ita, ut figuram quinarum efficiant, omnino diversa forma alibi in hoc Codice exarati. Clementis vero locus Vossii sententiam tantum abest ut confirmet, ut potius eam

globos sanguinis; nec dixisset: *Tristis est anima mea; nec percussio latere exisset sanguis et aqua.* Haec enim omnia signa carnis, quae a terra sumpta est, quam in se recapitulatus est, suum plasma salvans.

confutet mox sequentibus disertis verbis, quibus ex Christianorum sententia 72 linguas facit. Vix igitur dubito, 72 tantum generationes Irenaeum in evangelio s. Lucae c. 3 legisse (omissis versu 24 τοῦ Ματθαῖο et τοῦ Λευὶ et versu 36 τοῦ Καὶνᾶν) perinde ut Iulium Africanum, citatum ab Eusebio H. e. lib. I. c. 7, Gregorium Nazianzenum Carm 38 de Genealogia Christi, Ambrosium in Comment. ad dictum Lucae locum, aliosque. Hactenus GRABIUS. — Doctissimus MASSUETUS dicit, Codd. CLAROM., quem ipse quam accuratissime perlustraverit, et OTTONIANUM, cuius variae lectiones sibi Romae transmissae sint, non recedere a numero recepto 72. Mihi quidem addendum est, ea, quae GRABIUS de Codd. MERCERI dixit, ita se habere. In Codd. Vossii, quem ipse cum editione GRABIANA religiosissime contuli, scriptum legi *lxxv gñatōes*, qui numerus nullo modo esse potest 72, quum numerus 5 a librario scribi soleat b.

3. *Unde et a Paulo*] Et abest in ERASM. et GALL., sed a in Voss. et MERC. II.

4. *praeformante*] Sic FEUARD. in marg. CLAROM. Voss. et MASS. In reliquis edit. *praeordinante*, quod MASS. censet a recentiore quodam sciolo scriptum, ne idem repeteretur verbum.

4. Consequenter autem et Maria virgo ¹obediens invenitur, di- Luc. I. 38.
 cens: *Ecce ²ancilla tua, Domine, fiat mihi secundum verbum tuum.*
 Eva vero inobediens: non obedivit enim, ³quum adhuc esset virgo.
 Quemadmodum illa virum quidem habens Adam, virgo tamen adhuc
 existens, *(erant enim utrique nudi in Paradiso, et non confunde-* Gen. II. 23.
bantur, quoniam ⁴paullo ante facti, non intellectum habebant filio-
rum generationis; ⁵oportebat enim illos primo adolescere, dehinc
sic multiplicari) ⁶inobediens facta, et sibi et universo generi hu- † Mass. 220.
mano caussa facta est mortis: sic et Maria habens praedestinatum
virum, ⁷et tamen virgo obediens, et sibi, et universo generi humano
caussa facta est salutis. Et propter hoc lex eam, quae desponsata Gen. III. 8.
erat viro, licet virgo sit adhuc, uxorem eius, qui desponsaverat, vo- 17. 20. 21.
cat; ⁸eam quae est a Maria in Evam recirculationem significans:
quia ⁹non aliter quod colligatum est solveretur, nisi ipsae compa-
gines alligationis reflectantur retrorsus; ut primae ¹⁰coniunctiones
solvantur per secundas, secundae rursus ¹¹liberent primas. Et ¹²eve-
nit primam quidem compaginem a secunda ¹³colligatione solvere,
secundam vero colligationem ¹⁴primae solutionis habere locum. Et Matth. XIX.
propter hoc Dominus *dicebat, primos quidem novissimos futuros 30. et XX.

1. obediens] Sic MASS. solus, ne dicens quidem, unde sumserit lectionem. Eam reperi in Voss. Sed in ceteris edit. obaudiens.

2. ancilla tua, Domine] Quamvis textus graccus et versio Ital. vocem tua non agnoscant atque pro Domine habeant Domini, cum antiquissimis tamen Codicibus CLAROM. VOSS. et ARUND. et doctissimo Benedictino scripsi ancilla tua, Domine, pro ancilla Domini. Irenaeus enim saepissime memoriter citare solet locos Scripturae sacrae.

3. quum adhuc esset] Hunc meliorem verborum ordinem me docuit Cod. ARUND. Sed in ceteris omnibus Codd. et edit. scriptum est adhuc quum esset.

4. paullo ante facti] Sic FEUARD. et VOSS. nec non teste LATINO COD. VATICANUS. Sed ERASM. GALL. ARUND. MERC. II. corrupte Paulo attestante.

5. oportebat enim illos primo adolescere cett.] Peculiaris, ait MASS., Irenaeo sententia, cui non multi patrocinabuntur: primos scilicet parentes in adulta aetate haud creatos, coniugio statim maturos non exstitisse.

6. inobediens facta] In ERASM. GALL. FEUARD. his praemissae sunt duae voces sicut Eva, quas auctoritate Codd. ARUND. VOSS. MERC. II expunxit GRABIUS. In Voss. legitur obaudiens.

7. et tamen] Et GRABIUS adiecit ex ARUND., sed in VOSS. MERC. II. ERASM. GALL. FEUARD. illud et abest.

8. eam, quae — recirculationem] Sic primus FEUARD. et Cod. VET., quocum conveniunt VOSS. et CLAROM., nisi quod in his legitur recircumlatiōnem. Cfr. lib. I, 17, 1 pag. 205 not. 4. Sed in ERASM. GALL. ceterisque Codd. legitur: ea quae et Maria in Eva. Haec ita vernacule vertenda videntur: indem es (das Gesetz) die Zurückbeziehung von Maria auf Eva andeulet.

9. non aliter quod colligatum cett.] Vide de hoc loco GALLASIUM et MASSUETUM in Appar. nostro.

10. coniunctiones] Sic FEUARD. in marg. VOSS. GRAB. et MASS. Sed in ceteris coniugationes.

11. liberent] ERASM. et GALL. perperam liberarent; ARUND. liberentur.

12. evenit] VOSS. venit.

13. colligatione solvere — colligationem] Sic FEUARD. in marg. VOSS. GRAB. et MASS. Sed ERASM. GALL. et FEUARD. in textu coniugatione — coniugationem. Cum GRAB. et MASS. legere maluerim solvi pro solvere.

14. primae] Sic emendavit FEUARD. auctoritate Cod. VET., quocum consentit VOSS. In ERASM. GALL. aliisque Codd. legitur primum.

*Grab. 262.

Psal. XLIV. et novissimos primos. Et ¹propheta autem hoc idem significat, ^{17.} dicens: *Pro* ²*patribus nati sunt tibi filii. Primogenitus enim mortuorum* natus Dominus, et in sinum suum recipiens pristinos patres, regeneravit eos in vitam Dei, ipse initium viventium factus, quoniam Adam initium morientium factus est. Propter hoc et Lucas initium generationis a Domino inchoans, in Adam retulit significans, quoniam non illi hunc, sed hic illos in evangelium vitae regeneravit. Sic autem et Evae inobedientiae nodus solutionem accepit per ³obedientiam Mariae. ⁴Quod enim alligavit virgo Eva per incredulitatem, hoc virgo Maria solvit per fidem.

C A P. XXIII.

1. Necesse ergo fuit, Dominum ad perditam ovem venientem, et tantae dispositionis ⁵recapitulationem facientem, et suum plasma requirentem, illum ipsum hominem salvare, qui factus fuerat secundum imaginem et similitudinem eius, id est, Adam ⁶adimplentem tempora eius condemnationis, quae facta fuerat propter inobedientiam, quae Pater posuit in sua potestate: quoniam et omnis dispositio salutis, quae circa hominem fuit, secundum placitum fiebat Patris, uti non vinceretur Deus, neque infirmaretur ars eius. Si enim qui factus fuerat a Deo homo, ut viveret, hic amittens vitam, laesus serpente qui ⁷depravaverat eum, iam non reverteretur ad vitam, sed in totum proiectus esset morti; victus esset Deus et superasset serpentis nequitia voluntatem Dei. Sed quoniam Deus invictus et magnanimis est, magnanimum quidem se exhibuit ad ⁸correctionem hominis, et probationem omnium, quemadmodum praediximus*; per secundum autem hominem alligavit fortem et diripuit eius vasa et evacuavit mortem, vivificans eum hominem, qui fuerat mortificatus. Primum enim possessionis eius vas Adam factus est, quem et tenebat sub sua potestate, hoc est, praevaricationem inique inferens ei, et ⁹per occasionem immortalitatis, mortificationem faciens in

* *Supra cap.*
XX.

1. *propheta autem]* ARUND. *propheta quidem.*

2. *patribus]* Vocem *tuis* in plurimis editionibus additam omisi cum MASSUETO fide Codd. CLAROM. et VOSS.

3. *obedientiam]* ARUND. *obaudientiam;* VOSS. (errat GRABIVS) *per audientiam.* Nos servavimus cum MASS. scribendi rationem hodie omnibus probatam *obedio, qbedientia* cett. Sed Codd. librarii non raro scripserunt *obaudio, obaudientia* cett.

4. *Quod enim alligavit virgo Eva]* Simile quid docetur infra lib. V. c. 19, 1.

5. *recapitulationem]* ERASM. (1567, in

reliquis recte) et GALL. *perperam recapitulatione.*

6. *adimplentem]* Sic MASS. ex Codd. ARUND. VOSS. et MERC. II. In ceteris editt. *implentem.*

7. *depravaverat eum]* Eum addidit FEUARD. suffragante VOSS.

8. *correctionem]* Sic FEUARD. in marg. ARUND. VOSS. GRAB. et MASS. Sed in ceteris *correctionem.*

9. *per occasionem]* Graece *προφάσει τῆς ἀθανατοῦ* i. e. sub praetextu. Vide Praef. in lib. I. p. 5. not. 3.

eum. Etenim promittens futuros eos tanquam Deos; (quod ei non est ¹omnino possibile) mortem fecit in eis: unde et iuste a Deo recaptivatus, qui hominem captivum duxerat; ²solutus est autem condemnationis vinculis, qui captivus ductus fuerat homo.

2. Hic est autem Adam, si oportet verum dicere, ³primifor- Cap. XXXIV.
 mis ille homo, de quo Scriptura ait dixisse Dominum: *Faciamus* Gen. I. 26.
hominem ad imaginem et similitudinem nostram; nos autem omnes
 ex ipso; et quoniam sumus ex ipso, propterea quoque ipsius here-
 ditavimus appellationem. Quum autem ⁴salvetur homo, oportet sal-
 vari eum qui prior formatus est homo. Quoniam nimis irrationabile
 est, illum quidem, qui vehementer ⁵ab inimico laesus est, et prior capti-
 vitem passus est, dicere non eripi ab eo qui vicerit inimicum; ereptos
 vero filios eius, quos in eadem captivitate generavit. Nec victus quidem
 adhuc ⁶parebit inimicus, ipsis veteribus spoliis manentibus apud eum.
 Quemadmodum si hostes expugnaverint quosdam, et ⁷vinctos duxerint
 captivos, et multo tempore in servitute possederint eos, ita ut generent
 apud eos; et aliquis dolens pro his qui servi facti sunt, eosdem hostes
 expugnet: non tamen iuste faciet, si filios quidem eorum, *qui ca- *Grab. 263.
 ptivi ducti sunt, liberet de potestate eorum, qui in servitutem de-
 duxerant patres eorum; ipsos vero qui captivitatem sustinuerunt,
 subiectos relinquit [†]inimicis, propter quos et ⁸tuitionem fecit: con- †Mass. 221.
 secutis libertatem filiis ex causa paternae vindicationis, ⁹sed non
 relictis ipsis patribus, qui ipsam captivitatem sustinuerunt. Neque
 enim infirmus est Deus, neque iniustus, qui opitulatus est homini,
 et in suam libertatem restauravit eum.

3. Propter hoc et in initio transgressionis Adae, sicut enarrat Cap. XXXV.
 Scriptura, non ipsum maledixit Adam, sed terram in operibus eius,
 quemadmodum ex veteribus quidam ait: quoniam quidem transtulit
 Deus maledictum in terram, ut non ¹⁰perseveraret in homine. Con-
 demnationem autem transgressionis accepit homo taedia et terrenum

1. omnino — recaptivatus] In MERC. II. abest omnino et legitur recaptivatur.

2. solutus — vinculis qui] In Cod. FEUARD. et VOSS. (GRAB. errat) solutum — vinculum quo.

3. primiformis] πρωτόπλαστος.

4. salvetur] Sic ex ARUND. scripsit GRAB. pro salvatur.

5. ab inimico laesus est] MERC. II. ab inimicis; atque in FEUARD. marg. ARUND. VOSS. et MERC. II. et MASS. laesus est. sed in reliquis edit. laesus erat.

6. parebit] Sic primus FEUARD. consentiente VOSS. Parere scribere solet Interpreter pro apparere.

7. vinctos] Sic FEUARD. in marg. VOSS. et MASS. Sed in ceteris victos.

8. tuitionem] Ita FEUARD. in marg. CLAROM. VOSS. et MASS. In ceteris tuitionem.

9. sed non relictis] Particulam negativam omnino expungendam esse vult GRABUS, sed frustra. Mala interpunctio viro erudito errorem obiecit. Sensus est: quum ita consecuti sint libertatem filii ex causa paternae vindicationis, ut tamen non relinquantur ipsi patres. MASS.

10. perseveraret] MERC. II. perseveraverit.

laborem, et manducare panem in sudore vultus sui, et converti in terram, ex qua assumtus est; similiter autem ¹et mulier taedia et labores et gemitus et tristitias partus et servitium, id est, ut serviret viro suo; ut neque maledicti a Deo in totum perirent, neque sine increpatione perseverantes Deum ²contemnerent. Omnis autem male-

Gen. III. 14. dictio decurrit in serpentem, qui seduxerat eos. *Et dixit, inquit, Deus serpenti: Quoniam fecisti hoc, maledictus tu ab omnibus pecoribus, et ab omnibus bestiis terrae.* ³Hoc idem autem et Do-

Matth. XXV. minus in Evangelio his, qui a sinistris inveniuntur, ait: *Abite maledicti in ignem aeternum,* ⁴*quem praeparavit Pater meus diabolo et angelis eius;* significans quoniam non homini principaliter praeparatus est aeternus ignis, sed ei qui seduxit, et offendere fecit hominem, ⁵et, inquam, qui ⁶princeps apostasiae est, ⁷principi abscessionis, et his angelis ⁸qui apostatae facti sunt cum eo; quem quidem iuste percipient etiam hi qui, ⁹similiter ut illi, sine ¹⁰poenitentia et sine regressu in malitiae perseverant operibus.

Cap. XXXVI. 4. Quemadmodum Cain, quum acceperisset consilium ¹¹a Deo, Gen. IV. 7. ¹²uti quiesceret in eo, quod non recte divisisset eam, quae erga fratrem erat, communicationem, sed cum zelo et malitia ¹³suspiscatus est posse dominari ¹⁴eius, non solum non acquievit, ¹⁵sed et adiecit peccatum super peccatum, manifestans sententiam suam

1. et mulier] Et addidi e Voss.

2. contemnerent] FEUARD. in marg. condemnarent; Voss. condampnarent; ARUND. condemnarent.

3. Hoc idem autem et Dominus — ait] Voss. hoc idem autem dicit Dominus in evangelio. Sed si haec genuina lectio esset, τὸ αὐτὸ post abite legendum esset.

4. quem praeparavit Pater meus] Irenaeus legit cum Cod. Cantabrig. aliisque ὁ ἡτοίμασεν ὁ πατήρ μου. Versio Ital. paene consentit: quem paravit Pater meus.

5. et, inquam] Et addidit MASS. e FEUARD. marg. et e Codd. CLAROM. et VATICANO, in quo teste LATINO LATINIO uti etiam in FEUARD. marg. male legatur et in quem. Consentit Voss., nisi quod pro in quem lüculenter scriptum est in quam. Melius tamen pro et legamus ei.

6. princeps apostasiae] FEUARD. in marg. et CLAROM. princeps apostata. In Voss. legi principes apostata.

7. principi abscessionis] Haec glossema olent, e margine in textum transpositum.

8. qui apostatae facti] Voss. qui a postestate facti.

9. similiter ut illi] ERASM. GALL. et MERC. II. similiter illis.

10. poenitentia] Voss. potentia.

11. a Deo] Ita MASS. sec. Codd. ARUND. et Voss. In reliquis a Domino.

12. uti quiesceret in eo] Chrysostomus, Cyrillus, Graeci omnes ita hunc locum reddunt, LXX versionem istam secuti: οὐκ ἐὰν ὁρθῶς προσενέγκῃς, ὁρθῶς δὲ οὐ διέλῃς, ἡμαρτες; ἡσυχασόν, hoc est: annon si recte obtuleris, recte autem non distribueris, peccasti? Quiesce. Sicque volunt Cain his verbis admonitum a Deo, ut recte divideret in fratrem dilectionis officia, non autem felicitati invideret. Hieronymus in Quaest. Hebr. testatur illa verba in fonte hebraico non haberi; Evgubinus vero copiose docet, unde processerint. FEUARD.

13. suspiscatus est] Melius suspiscatus esset.

14. eius] Ita reposuit MASS. e FEUARD. in marg. OTTOB. CLAROM. et Voss. Interpres enim scribere amat dominari cum genitivo Graecorum more. In aliis ei.

15. sed et adiecit] Voss. (GRAB. errat) sed et accessit; in ARUND. ita legitur, nisi quod et omisum est.

per operationem suam. Quod enim cogitavit, hoc et operatus est, ¹dominatus est et interfecit eum, subiiciente Deo iustum iniusto, ut ille quidem ²ex iis, quae passus est, iustus ostendatur; ³hic vero per ea, quae commisit, detegeretur iniustus. Et ⁴ne sic quidem mitigatus est, nec quievit super factum malum; sed interrogatus ⁵ubi esset frater eius? *Nescio*, ait: *numquid custos fratris mei* Gen. IV. 9. *sum ego?* extendens et multiplicans malum per responsionem. *Ete- * Grab. 264. nim si malum est occidere fratrem, multo peius sic audacter et irreverenter respondere omnia scienti Deo, quasi possit frustrari eum. Propter hoc et ipse maledictionem portavit, quoniam ⁶a se peccatum tulit, non reveritus Deum, neque confusus in ⁷fratricidio.

5. Circa Adam autem nihil tale factum est, sed omnia in con- Cap. XXXVII. trarium. Ab altero enim seductus ⁸sub occasione immortalitatis, statim timore corripitur et absconditur: non quasi possit effugere Deum, sed confusus, quoniam transgressus praeceptum eius, indignus est venire in conspectum et colloquium Dei. *Timor autem Domini initium intelligentiae*: intellectus vero transgressionis fecit poenitentiam; poenitentibus autem largitur ⁹benignitatem suam Deus. Etenim per succinatorium in facto ostendit suam poenitentiam, foliis ficulneis semetipsum contegens, existentibus et aliis foliis multis, quae minus corpus eius vexare potuissent: condignum tamen inobedientiae amictum fecit; contritus timore Dei; et retundens ¹⁰petulantem carnis impetum, ¹¹quoniam indolem et puerilem amiserat sensum, et in cogitationem ¹²peiorum venerat, frenum conti-

1. dominatus est] Ita scripsit MASS. cum FEUARD. et VOSS. Sed GRAB. cum ceteris omisit *tò est*, quia dominatus tanquam participium sumendum ei videbatur.

2. ex iis] Sic scripsit MASS. sec. Cod. ARUND. Nam in VOSS. (GRAB. falso allegat eius lectionem) uti in ceteris editt. legitur per ea.

3. hic vero per ea] VOSS. hic vero ex iis.

4. ne sic quidem] VOSS. nec siquidem.

5. ubi esset] Abel, quod nomen omnes editt. praeter MASS. hic addunt, abest in omnibus MSS.

6. a se peccatum tulit] Ita MASS. restituit partim e CLAROM., in quo legitur a se (consentit VOSS.), partim e MERC. II., qui habent tulit. In reliquis editt. male legitur ad se peccatum attulit. Neque dubito, quin lectio a MASSUETO recepta sit genuina, quum paullo ante legatur: nullo peius sic respondere omnia scienti Deo, quasi possit frustrari (i. e. fallere)

eum. „Inde ergo, ait MASS., maledictionem portavit, quoniam a se peccatum tulit i. e. quoniam a se peccatum abstulit, ablegavit, perpetrasse se dissimulavit.“

7. fratricidio] FEUARD. in marg. CLAROM. ARUND. et (quem addo) VOSS. par-ricidio.

8. sub occasione] Graece *προφοσίη*. Cfr. Praef. in lib. I. p. 5. not. 3.

9. benignitatem] ARUND. bonitatem.

10. petulantem] VOSS. petulantiam.

11. quoniam indolem et puerilem amiserat sensum] Haec explicantur iis, quae supra cap. 22, 4 scribit auctor: Quoniam paullo ante facti (Protoplasti) non intellectum habebant filiorum generationis: oportuit enim illos primo adolescere, dehinc sic multiplicari. Ex sententia Irenaei Adamus post lapsum amisit sensum puerilem et ad coniugium fuit maturus.

12. peiorum] Sic MASS. e FEUARD. marg. CLAROM. et VOSS. melius, quam ceteri peiorem.

nentiae sibi et uxori suae circumdedit, timens Deum, et adventum eius expectans, et velut tale quid significans: Quoniam, inquit, eam, quam habui a Spiritu, sanctitatis stolam amisi per inobedientiam, et ¹nunc cognosco ²quod sim dignus tali tegumento, quod delectationem quidem nullam praestat, mordet autem et ³pungit corpus. Et hoc videlicet semper habuisset indumentum, humilians semetipsum, nisi Dominus, qui est misericors, tunicas pelliceas pro foliis ficulneis induisset eos. Propter hoc autem et interrogat eos, uti ad mulierem veniret accusatio; et illam rursus interrogat, uti ad serpentem transmitteret ⁴causam. Dixit enim quod fuerat factum: *Serpens*, ait, *seduxit me, †et manducavi*. Serpentem vero non interrogavit; sciebat enim eum principem transgressionis ⁵factum; sed maledictum primo immisit in eum, uti secunda ⁶inrepatio veniret in hominem. Eum enim odit Deus, qui seduxit hominem; ei vero qui seductus est, sensim paullatimque misertus est.

Gen. III. 13.
† Mass. 222.

6. Quapropter et eiecit eum de Paradiso, et a ligno vitae longe transtulit; non invidens ei lignum vitae, quemadmodum ⁷quidam audent dicere, sed miserans eius, ut non perseveraret semper transgressor; neque immortale esset quod esset circa eum ⁸peccatum, et malum interminabile et insanabile. Prohibuit autem ^{*}eius transgressionem, interponens mortem et cessare faciens peccatum, finem inferens ei per carnis resolutionem, quae fieret in terra, uti cessans aliquando homo vivere peccato et moriens ei inciperet vivere Deo.

* Grab. 265.

Cap.
XXXVIII.

7. Quapropter inimicitiam posuit inter serpentem et mulierem et semen eius, observantes invicem: illo quidem cui ⁹morderetur planta, ¹⁰et potente calcare caput inimici; altero vero mordente et occidente et interpediente ingressus hominis, quoadusque venit semen praedestinatum calcare caput eius, quod fuit partus Mariae, de *Psal. XC. 13.* quo ait propheta: *Super aspidem et basiliscum ambulabis, et con-*

1. nunc cognosco] Nunc pro tunc FEUARD. scripsit e Cod. VET.

2. quod sim dignus] Sic MASS. e Cod. ARUND. Consentit Voss., qui hic siglum habet, ab eo, qui in usum GRABII fecit collationem, male explicatum quia. Ceterae editt. cum MERC. II. quoniam.

3. pungit] Voss. corrupte punget.

4. causam] FEUARD. in marg. CLAROM. et Voss. caussas. Suspiscatur MASS., Irenaeum Graece scripsisse *αἰτίαν*, quod melius reddidisset Interpres *sulpam*.

5. factum] MERC. II. et OTTOB. esse factum.

6. increpatio] Ita scripsit MASS. increpatione e Codd. CLAROM. et Voss.

7. quidam audent dicere] Sic MASS. e Cod. CLAROM. In FEUARD. marg. et Voss. audet quidam dicere. In reliquis quidam dicunt.

8. peccatum — insanabile] Peccatum restituit, et insanabile pro insensibile posuit FEUARD. e Cod. VET., quocum consentit Voss.

9. morderetur] CLAROM. et (quem addo) Voss. mordetur.

10. et potente cett.] Uti MASS. ait, sensus est: quum ille quidem, cui morderetur planta, potens etiam esset cett.

culcabis leonem et draconem; significans quia illud quod ¹erigeretur et dilataretur adversus hominem peccatum, et frigidum reddebatur eum, evacuaretur cum regnante morte; et conculcaretur ab eo in novissimis temporibus insiliens humano generi leo, hoc est, Antichristus; et draconem illum, serpentem vetustum, alligans et subiciens potestati hominis, qui fuerat victus, ad calcandam omnem eius virtutem. Victus autem erat Adam, ablata ab eo ²omni vita; ³et propter hoc victo rursus inimico recepit vitam Adam; *novissima* autem *inimica evacuatur mors*, quae primum possederat hominem. Quapropter liberato homine, *fiet quod scriptum est: Absorpta est mors in victoria. Ubi est mors victoria tua? Ubi est mors aculeus tuus?* Quod non ⁴poterit iuste dici, si non ille ⁵liberatus fuerit, cui primum dominata est mors. Illius enim salus, evacuatio est mortis. Domino igitur vivificante hominem, id est, Adam, evacuata est et mors.

1. Cor. XV.
26.

lib. 54 seqq.

8. Mentiuntur ergo omnes qui contradicunt eius saluti, semper seipsos excludentes a vita, in eo quod non credant inventam ovem quae perierat. Si autem illa non est inventa, adhuc possidetur in perditione omnis hominis generatio. Mendax ergo is, qui prior hanc sententiam, immo hanc ignorantiam et caecitatem induxit, Tatianus; ⁶connexio quidem factus omnium haereticorum, quemadmodum ostendimus; hoc autem a semetipso adinvenit, uti novum aliquid praeter reliquos inferens, vacuum ^{*}loquens, vacuos a fide auditores sibi praepararet, affectans magister haberi, tentans et subinde uti huiusmodi a Paulo assidue dictis: Quoniam in Adam omnes morimur; ignorans autem, quoniam ubi abundavit peccatum, superabundavit gratia. Ostenso ergo hoc manifeste, erubescant omnes qui ab eo sunt et concertant de Adam, quasi magnum aliquid lucrentur, si ille non salvetur, ⁷quando magis nihil proficiant; quemadmodum et serpens nihil profecit ⁸dissuadens homini, nisi illud quod eum transgressorem ostendit, initium et materiam apostasiae suae habens hominem; Deum autem non vicit. Sic et hi, qui contradicunt saluti

Cap. XXXIX.

* Grab. 266.

1. Cor. XV.
22.

Rom. V. 20.

1. *erigeretur*] MERC. II. *dirigeretur* minus recte habent.

2. *omni*] Hanc vocem addidit FEUARD., cui adstipulantur Codd. ARUND. MERC. II. et VOSS.

3. *et propter hoc*] Et adieci e Cod. VOSS.

4. *poterit*] Sic MASS. FEUARD. in marg. et Cod. CLAROM. Emendationi adstipulantur MS. VOSS. Sed ceteri *poterat*.

5. *liberatus fuerit*] Ita MASS. MERC. II. et VOSS. Sed in reliquis *liberatus fuit*.

6. *connexio quidem factus omnium haereticorum*] Varii enim diversorum haereticorum errores in eo velut sentina confluxere. GRAB. Cfr. lib. I. c. 28, 1. p. 259.

7. *quando*] Sic GRAB. et MASS. sec. FEUARD. in marg. et VOSS. Alii falso *quanto*.

8. *dissuadens*] Ita MASS. CLAROM. ARUND. et VOSS. *Dissuadens* scilicet obedientiam Dei mandato. In reliquis *sua-*
dens.

Adae, nihil proficiunt, nisi hoc, quod semetipsos haereticos et apostatas faciunt veritatis et advocatos se serpentis et mortis ostendunt.

Cap. XL.

C A P. XXIV.

1. Traductis igitur omnibus, qui nefandas inferunt sententias de factore et plasmatore nostro, qui et hunc mundum fabricatus est, super quem alius Deus non est; et ¹ipsis ostensionibus eversis his, qui de substantia Domini nostri, et de dispositione quam fecit propter hominem suum, ²falsa docent; praedicationem vero ecclesiae ³undique constantem et aequaliter perseverantem et testimonium habentem a prophetis et ab apostolis et ab omnibus discipulis, ⁴quemadmodum ostendimus ⁵per initia et medietates et finem et per universam Dei dispositionem et eam, ⁶quae secundum salutem hominis est, ⁷solitam operationem, quae est in fide nostra; quam perceptam [†] Mass. 223. ab ecclesia custodimus, et quae semper a Spiritu [†]Dei, quasi in vase bono eximium quoddam ⁸depositum iuvenescens, et iuvenescere faciens ipsum vas in quo est. Hoc enim ecclesiae creditum est Dei munus, quemadmodum ⁹ad inspirationem plasmationi, ad hoc ut omnia membra percipientia vivificentur; et in eo ¹⁰disposita est communicatio Christi, id est Spiritus sanctus, arrha incorruptelae et confirmatio fidei nostrae et scala ascensionis ad Deum. In ¹ Cor. XII. 28. ecclesia enim, inquit, posuit Deus apostolos, prophetas, doctores et universam reliquam operationem Spiritus, cuius non sunt participes omnes, qui non ¹¹currunt ad ecclesiam, sed semetipsos fraudant a vita per sententiam malam et operationem pessimam. Ubi

1. *ipsis ostensionibus*] Pro per ipsas ostensiones.

2. *falsa*] Voss. falso.

3. *undique*] FEUARD. in marg. CLAROM. et Voss, utique, fortasse pro ubique.

4. *quemadmodum ostendimus*] Pro veluti demonstravimus, adeo ut sensus sit: praedicationem ecclesiae veluti demonstravimus per initia cett., ita ut quemadmodum eadat super per initia. Quamquam mallem abesse illam vocem. MASS.

5. *per initia et medietates et finem*] Intelligenda sunt cum GRABIO ea, quae inter ipsa temporum initia gesta sunt in creatione, quaeque postea intermediis seculis prophetarum, in fine denique Christi et apostolorum aeyo contigerunt. Haec enim, ait GRAB., omnia percurrens Irenaeus, undique argumenta pro fide ecclesiae depromsit.

6. *quae secundum salutem hominis est*] Hoc est: quae pertinet ad salutem hominis.

7. *solitam operationem*] Ita MASS. sec. CLAROM. et Voss. In reliquis editi. *solida* operationem. In MERC. I. *opinionem*.

8. *depositum*] CLAROM, MERC. II. et Voss. *dispositum*.

9. *ad inspirationem*] Sic MASS. sec. CLAROM.; sed in Codd. VET. et Voss. *perperam ab inspiratione*. In ceteris *aspiratio*. MASSUETI lectio etiam mihi est probata. Sensus hic est: hoc munus ecclesiae creditum est ad inspirandas Dei creaturas, ut spiritum Dei, melioremque vitam impertiret hominibus.

10. *disposita est communicatio*] Pro *disposita* GRAB. et MASS. legi volunt *deposita*, quae vox nobis cum ROTHIO (*Anfänge der christl. Kirche* p. 582) hoc loco minus apta videtur. Pro *communicatio* legi in Voss. *commutatio*.

11. *currunt*] Ita MASS. cum FEUARD. in marg. et Voss.

enim ecclesia, ibi et Spiritus Dei, et ubi Spiritus Dei, illic ecclesia et omnis gratia; Spiritus autem veritas. Quapropter qui non participant eum, neque a mammillis matris nutriuntur in vitam, neque percipiunt de corpore Christi procedentem ¹nitidissimum fontem; sed effodiunt sibi ²lacus detritos de fossis terrenis, et de coeno ³putidam bibunt aquam, effugientes fidem ecclesiae, ne traducantur; reiicientes vero Spiritum, ut non erudiantur.

2. Alienati vero a veritate, digne in omni volutantur errore, fluctuati ab eo, aliter atque aliter per tempora de eisdem sentientes, et nunquam ⁴sententiam ⁵stabilitam habentes; sophistae verborum magis volentes esse quam discipuli veritatis. Non enim sunt fundati super ⁶unam petram, sed super arenam, habentem in seipsa lapides multos. Propter hoc et multos *Deos fingunt, et quaerere* ⁷quidem semper in excusatione habent, (caecutiunt enim) invenire vero nunquam possunt. Blasphemant enim fabricatorem, hoc est eum, qui est vere Deus, qui et praestat invenire; putantes se super Deum alterum invenisse Deum vel alteram Plenitudinem vel alteram dispositionem. Quapropter et lumen, quod est a Deo, non lucet eis, quoniam inhonoraverunt et spreverunt Deum, ⁸minimum arbitantes eum, quoniam propter dilectionem suam et immensam benignitatem in agnitionem venit ⁹hominibus: (⁹in agnitionem autem non secundum magnitudinem, nec secundum substantiam; nemo enim mensus est eam nec palpavit; sed secundum illud, ut sciremus, quoniam qui fecit et plasmavit et insufflationem vitae insufflavit ¹⁰in eis et per conditionem nutrit nos, Verbo suo ¹¹confirmans et sapientia compingens omnia, hic est qui est solus ¹²verus Deus) cum vero,

1. nitidissimum] MERC. II. mundissimum.

2. lacus detritos] Graece λάκκους συ-
τετριμμένους, secundum Vulgatam vers.
cisternas dissipatas. Intelligit auctor con-
venticula eorum, qui ab ecclesia sepa-
rantur.

3. putidam] Sic MASS. ex FEUARD. in
marg. et VOSS. In reliquis putridam.

4. sententiam] Sic VOSS. FEUARD. in
marg. et MASS. In ceteris scientiam.

5. stabilitam] Hanc lectionem recepit
MASS. e FEUARD. in marg. CLAROM. et
VOSS. Reliqui stabilem.

6. unam] ERASM. GALL. et FEUARD.
minus recte vivam. Nostri lectio a
GRABIO primum recepta reperitur in
FEUARD. marg. ARUND. et VOSS. et con-
firmatur iis quae sequuntur: arenam
habentem — lapides multos.

7. minimum arbitantes eum] Id est
ὀστερήματος καρπὸν, labis fructum ar-

bitantes eum, ut alibi passim dicit.
MASS.

8. hominibus] Ita MASS. sec. FEUARD.
in marg. CLAROM. et VOSS. melius, quam
reliqui hominis. Sequitur enim: insuf-
flavit in eis.

9. in agnitionem] In addidit MASS. au-
thoritate Cod. CLAROM.

10. in eis] In deest in ERASM. GALL.
et MERC. II.

11. confirmans et sapientia] ARUND. sic
habet: et sapientia confirmans. Non dixit
GRAB., num ille Codex praeterea habeat
compingens, an non. Recte observat
GRABIVS, Verbum hic esse Filiam Dei et
Sapientiam Spiritum sanctum. Irenaeum
alludere vult MASSUETUS ad illud Psalm.
XXXII, 6: verbo Domini caeli firmati sunt,
et Spiritu oris eius omnis virtus eorum.

12. verus] Sic MASS. sec. FEUARD. in
marg. ARUND. et VOSS. Ceterae editi. vere.

qui non est, somniantes super hunc, ut magnum Deum putentur adinvenisse, quem nemo possit cognoscere humano generi communica-tem, nec terrena administrantem: ¹Epicuri videlicet invenientes Deum, neque sibi, neque aliis aliquid praestantem, id est nullius providentiam habentem.

Cap. XLI.

C A P. XXV.

1. Providentiam autem habet Deus omnium, propter hoc et consilium dat; consilium autem dans adest his, ²qui morum providentiam habent. Necesse est igitur ea, quae providentur et gubernantur, cognoscere suum ³directorem: quae quidem non sunt irrationabilia ⁴neque vana, sed habent sensibilitatem perceptam de providentia Dei. Et propter hoc Ethnicorum quidam, qui minus illecebris ac voluptatibus ⁵servierunt, et non ⁶in tantum superstitione idolorum coabducti sunt, providentia eius moti, licet tenuiter, tamen conversi sunt, ut dicerent fabricatorem huius universitatis Patrem omnium providentem et disponentem secundum nos mundum.

Cap. XLII.

2. Rursus ut ⁷increpativum auferrent a Patre et iudiciale, indignum id Deo putantes, et sine iracundia et bonum arbitantes se adinvenisse Deum, alterum quidem iudicare et alterum quidem salvare dixerunt; nescientes, utrorumque auferentes ⁸sensum et iustitiam. Si enim iudicialis non et bonus sit, ⁹ad donandum quidem his quibus debet, et ¹⁰ad exprobrandum his quibus oportet, neque iustus neque sapiens videbitur iudex. Rursus bonus, si hoc tantum sit bonus, non et probator, in quos ¹¹immittat bonitatem;

1. *Epicuri invenientes Deum*] Id est: otiosum et qui curam nullam habeat rerum creatarum. Talem enim Deum finisse Epicurum, testes sunt Clemens Alex., Theophilus, Iustinus, Lactantius, Plutarchus et Cicero. Deum, qualem fingeat Marcion, Tertullianus quoque lib. IV [c. Marc.] vocat Deum Epicuri. Et lib. I Epicurum Marcionis consiliarium appellat. FEUARD.

2. *qui morum providentiam habent*] In CLAROM. et (quem addo) Voss. legitur *habet pro habent*. Qui ita legi vult, pro his scribat *is*. Observat BILLIUS Observ. sacr. lib. II. c. 5 *morum curam habere* ad imitationem Graecorum dictum esse pro *morum curam gerere*, hoc est: instituentis componendisque moribus operam dare.

3. *directorem*] Ita MASS. FEUARD. in marg. et Voss. Ceterae editl. cum ARUND. et MERC. II. *rectorem*.

4. *neque vana*] ARUND. *atque vana*.

5. *servierunt*] MERC. II. *serviunt*.

6. *in tantum — coabducti*] Sic Voss. et MASS. Sed in Voss. *abest in ante tantum*.

7. *increpativum*] Vocat increpativum et iudiciale, quod Graecis est τὸ ἐλεγκτικὸν καὶ κριτικὸν id est: potestatem seu vim redarguendi et iudicandi; vel τὸ ἐπιτιμητικὸν id est: vim puniendi. FEUARD.

8. *sensum*] Νοῦν ita vertere solet Interpres.

9. *ad donandum*] Ita MASS. FEUARD. in marg. et Voss. Ceterae editl. *ad dandum*. Sed ARUND. et MERC. II. vitiose addo *nondum*.

10. *ad exprobrandum*] Ad addidit FEUARD. Consentit Voss.

11. *immittat*] Sic ARUND. MERC. II. Voss. FEUARD. GRAB. et MASS. Sed ERASM. GALL. et FEUARD. in textu minus recte *emittat*.

extra iustitiam erit et bonitatem, et infirma bonitas eius videbitur † *Mass. 224.*
on omnes salvans, si non cum iudicio ¹ fiat.

3. *Marcion igitur ipse dividens Deum in duo, alterum qui- *Cap. XLIII.*
em bonum et alterum iudiciale dicens, ex utrisque interimit Deum. * *Grab. 268.*
fic enim qui iudicialis, si non et bonus sit, non est Deus, quia
Deus non est, cui bonitas desit; et ille rursus qui bonus, si non
t iudicialis, idem quod hic patietur, ut auferatur ei ne sit Deus.
quemadmodum autem et sapientem dicunt Patrem omnium, si non
t iudiciale ei assignent? Si enim sapiens, et probator est; pro-
tatori autem subest iudiciale; iudiciale autem ² assequitur iustitia,
t iuste probet; iustitia provocat iudicium; iudicium autem, quum
fit cum iustitia, transmittet ad sapientiam. Sapientia igitur prae-
ellet Pater super omnem humanam et angelicam sapientiam, quo-
nam Dominus et iudex et iustus et ⁴ dominator super omnes. Est
nim et bonus et misericors et patiens et salvat, quos oportet; ne-
que bonum ei deficit ⁵ iuste effectum, neque sapientia deminoratur:
alvat enim quos debet salvare, et iudicat dignos iudicio; neque iu-
tum immite ostenditur, praecunte ⁶ scilicet et praecedente bonitate.

4. Qui igitur solem suum oriri facit omnibus benigne Deus, *Cap. XLIV.*
t pluit super iustos et iniustos, iudicabit eos, qui ex aequo be-
gnitatem eius percipientes, ⁷ non similiter secundum dignationem
munerationis eius conversati sunt; sed in deliciis et luxuriis versati
unt adversus benevolentiam eius, adhuc et blasphemantes eum, qui
anta beneficia in eos fecerit.

5. *Quibus religiosior Plato ostenditur, qui eundem Deum et *Cap. XLV.*
ustum et bonum confessus est, habentem potestatem omnium, ipsum * *Grab. 269.*
acientem iudicium, sic dicens: ⁸ *Et Deus quidem, quemadmodum et*

1. fiat] Merc. II. fecit, nec ita male.
2. assequitur iustitia, ut iuste probet;
ustitia provocat iudicium] Sic FEUARD.
a marg. CLAROM. VOSS. GRAB. MASS.
n reliquis vitiose: assequitur iustitiam;
t iuste probet iustitiam, provocat iudi-
um. In his verbis: assequitur iustitia
nm Mass. iustitia in casu ablativo ac-
cipe pro per iustitiam. GRABUS legen-
tum coniecit: assequitur iustitia. Nam
t iuste cell. Sed cum viro doctissimo
consentire non possum; recteque dicit
MASS.: „Haec advertit sane (GRABUS)
renaeum a probatione gradatim ascen-
lere ad sapientiam, ac proinde omnia
ecum optime cohaerere.“

3. fit cum] Ita GRAB. primus scripsit
x ARUND. et VOSS., in quo omittitur cum.
Sed alii habent sit, cum.

4. dominator] Voss. donator.

5. iuste effectum] Sic restituit MASS.
ex FEUARD. marg. Emendationem omnino
confirmat Cod. VOSS. Cod. ARUND., quem
secutus est GRABUS, iusti effectum, nec
ita male. Ceteri vitiose iusti effectum.
Nostra lectio ideo MASSUETO huic loco
apta videtur, quod paullo post legitur:
neque iustum immite ostenditur.

6. scilicet] Ita GRABUS et MASS. bene
habent secundum MS. VOSS. In aliis
licet.

7. non similiter secundum dignationem
cell.] Id est, bene ait GRABUS, non con-
gruam eximii divinae gratiae muneribus
ac Spiritus s. donis vitam duxerunt.

8. Et Deus quidem] Platonis verba,
quae exstant de Legibus lib. IV, haec
sunt: ὁ μὲν δὲ θεὸς (ὥσπερ καὶ ὁ
παλαιὸς λόγος) ἀρχὴν τε καὶ τελευτὴν
καὶ μέσα τῶν ὄντων ἀπάντων ἔχων,

vetus sermo est, initium, et finem, et ¹medietates omnium quae sunt habens, recte ²perficit, secundum naturam circumiens: hunc autem semper consequitur iustitia ultricis in eos, qui deficiunt a lege

† Cap. XLVI. divina. † Et iterum factorem et fabricatorem huius universitatis

To. III. p. 29. bonum ostendit. ³Bono autem, inquit, nulla unquam de quoquam nascitur invidia: hoc initium et causam fabricationis mundi constituens bonitatem Dei, sed non ignorantiam, nec Aeonem qui erravit, nec labis fructum, nec matrem plorantem et lamentantem, nec alterum Deum vel Patrem.

6. Iuste autem eos mater planget, talium excogitatores et adinventores: digna enim ⁴commentati et commentiti sunt in capita sua, quoniam mater ipsorum extra Plenitudinem est, id est, extra Dei agnitionem, et collectio eorum abortio facta est informis et sine specie: nihil enim de veritate apprehendit; in vacuum et in umbram decidit: vacua enim doctrina ipsorum et intenebrata; et Horus eam non permisit introire in Pleroma; non enim recepit eos Spiritus in * Grab. 270. refrigerium. Pater enim ipsorum *ignorantiam ⁵generans, mortis passiones in eis operatus est. Haec non nos diffamamus, sed ipsi confirmant, ipsi docent, gloriantur in ipsis, altum sentiunt de matre, quam sine patre dicunt genitam, hoc est, sine Deo, feminam: femina, quod est ex errantia corruptelam.

7. Nos autem precamur, non perseverare eos in fovea, quam ipsi foderunt, sed segregari ab huiusmodi matre, et exire a Bytho et ⁶absistere a vacuo et umbram derelinquere; et legitime eos generari, conversos ad ecclesiam Dei, et formari Christum in eis, et cognoscere eos fabricatorem et factorem huius universitatis, solum

ἐθδεῖαν περᾶναι, κατὰ φύσιν περιπορευόμενος· τῷ δὲ αἰεὶ ξυνέπεται δίκη τῶν ἀπολειπομένων τοῦ θεοῦ νόμου τιμωρός. Ubi, ait FEUARD., ἐθδεῖαν περᾶναι, quod vertit Interpres recte perficit, Ficinus reddit recta peragit; ego forsitan melius dixerim recta pergit.

1. medietates] FEUARD. in marg. et CLAROM. mediations.

2. perficit] ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II. perfecit.

3. Bono autem, inquit cett.] ERASMUS, GALL. et FEUARDENTIUS Platonis locum, quo haec leguntur, non citaverant. GRABBIUS locum accurate indicavit. Plato enim in Timaeo p. 29 A. (in edit. STALLBAUMII p. 115) contendit, δημιουργὸν esse ἀγαθόν, atque contrarium dicere nefas existere, μὴδ' εἰπεῖν τι καὶ θεῷ. Atque sub finem paginae citatae E (apud STALLB. p. 120) ea leguntur, quae Irena-

naeus hic allegat: Λέγωμεν δὲ, θνητὰ αἰτίαν γένεσιν καὶ τὸ πᾶν τόδ' ὁ ξυνιστάς ξυνέστησεν, ἀγαθὸς ἢ ἀγαθῷ δὲ οὐδεὶς περὶ οὐθενὸς οὐδέποτε ἐγγίγνεται φθόνος· τοῦτου ἐκτὸς ὧν πάντα ὃ τι μάλιστα γενέσθαι ἐβουλήθη παραπλήσια ἑαυτῇ ταύτῃ δὲ γενέσεως καὶ κόσμου μαλίστ' ἂν τις ἀρχὴν κυριωτάτην παρ' ἀνδρῶν φρονίμων ἀποδεχόμενος ὁρῶτατα ἀποδέχοιτ' ἂν.

4. commentati et commentiti] FEUARD. e Cod. VET. addidit duas priores voces omissas in ERASM. GALL. CLAROM. ARUND. et MERC. II. Sed in Voss. desunt posteriores duae voces. Atque MERC. II. pro commentiti habent commenti.

5. generans] Sic GRAB. et MASS. se FEUARD. in marg. et Voss. melius, quod ceteri regenerans.

6. absistere] ERASM. GALL. FEUARD. et MERC. II. abstinere.

erum Deum et Dominum omnium. Haec precamur de illis, utilius
 os diligentes, quam ipsi semetipsos putant diligere. Quae enim
 est a nobis dilectio, quum sit vera, salutaris est eis, si quidem eam
 accipiant. Est enim austero medicamini similis, absumens ¹impro-
 priorem ac superfluum vulneris carnem: elationem enim illorum et
 inflationem evacuat. Quapropter tentantes omni virtute manum
 corrigere eis, non taedeat nos. ²Prorogabimus autem super haec,
 quae dicta sunt, in sequenti libro Domini sermones inferre, si quos
 ex his per ipsam Christi doctrinam convincentes, suadere possimus
 cessare ab eiusmodi errore, et absistere ab ea blasphemia, quae est
 in fabricatorem ipsorum, qui et solus est Deus, et Pater Domini
 nostri Iesu Christi. ³Amen.

1. *impropriorem*] Ita Mass. sec. FEU-
 ARD. in marg. et Voss. Reliqui *impro-*
priorem.

2. *Prorogabimus*] FEUARD. GRAB. e

Codd. VET. et Voss. *prorogavimus*. In
 aliis *perperam praerogavimus*.

3. *Amen*] Hanc vocem addidit Mass.
 e Codd. CLAROM. OTTOE. et Voss.

SANCTI IRENAEI

CONTRA OMNES HAERETICOS

LIBER IV.

PRAEFATIO.

* *Grab.* 274.

† *Mass.* 227.

*† 1. ¹Hunc quartum librum, dilectissime, transmittens tibi operis, quod est de detectione et ²eversione falsae cognitionis, ³quemadmodum promisimus, per Domini sermones ea, quae praediximus, ⁴confirmabimus, uti et tu, sicut postulasti, undique a nobis accipias occasiones ad confutandos omnes haereticos, et eos ⁵omnimodo ⁶retusos non longius sinas ⁷in erroris procedere profundum, neque ignorantiae praefocari pelago; sed convertens eos in veritatis portum, facias suam percipere salutem.

2. Eum autem qui velit eos convertere, oportet diligenter scire regulas sive argumenta ipsorum. Nec enim possibile est alicui curare quosdam male habentes, ⁸qui ignorat ⁹passionem eorum qui male valent. Quapropter hi qui ante nos fuerunt et quidem multo nobis meliores non tamen satis potuerunt contradicere his, qui sunt a Valentino, quia ignorabant regulam ipsorum, quam nos

1. *Hunc quartum*] In Cod. VET. Nunc quartum; in Voss. quartum nunc. In tribus prioribus edit. ERASM. et Cod. MERC. II. abest quartum

2. *eversione*] Cod. MERC. II. perperam conversione.

3. *quemadmodum promisimus*] Sub finem superioris libri (25, 7) haec scripsit: Prorogavimus autem super haec, quae dicta sunt, in sequenti libro Domini sermones inferre cett.

4. *confirmabimus*] GRABII primus ita scripsit fide Cod. Voss. Simili enim modo Praef. in lib. III. p. 421 dicit auctor: in hoc autem tertio libro ex Scripturis inferemus ostensiones. Sed ERASM.

GALL. GRYN. et FEUARD. habent *confirmavimus*.

5. *omnimodo*] Ita FEUARD. in marg. ARUND. Voss. GRAB. et MASS. Ceteri omnino.

6. *retusos*] ARUND. minus recte *retusos*.

7. *in erroris procedere profundum*] GRABII e Cod. ARUND. scripsit *procidere*. Sed voci *longius* magis respondet verbum *procedere*. In Cod. Voss. legi *maioris* pro *erroris*, quae lectio omnino spernenda videbatur.

8. *qui ignorat*] In edit. GRAB. fortasse errore typothetae legitur *qui ignorant*.

9. *passionem*] *πάθος* i. e. morbum.

cum omni diligentia in primo libro ¹tibi tradidimus; in quo et ostendimus, doctrinam eorum recapitulationem esse omnium haericorum. Quapropter ²et in secundo tanquam ³speculum habuimus ⁴eos totius eversionis. Qui enim ⁵his contradicunt secundum quod oportet, contradicunt omnibus qui sunt malae sententiae; et qui hoc ⁶evertent, evertunt omnem haeresin.

3. Super omnes est enim blasphema regula ipsorum: quan-
loquidem factorem et fabricatorem, qui est unus Deus, secundum
quod ostendimus, de labe sive defectione eum emissum ⁷dicunt.
Blasphemant autem et in Dominum ⁸nostrum, abscondentes et di-
videntes Iesum a Christo et Christum a Salvatore et Salvatorem
rursum a Verbo et Verbum ab Unigenito. Et quemadmodum fabri-
catorem ex labe sive defectione emissum dicunt; ⁹sic et Christum
et Spiritum sanctum ¹⁰propter labem emissum docuerunt et Salva-
torem ab his Aeonibus ¹¹qui a labe emissi *sunt, fructificationem **Grab. 275.*
esse; ut nihil sit apud eos sine blasphemia. In eo igitur, qui ante
hunc est, ¹²libro ostensa est de his omnibus sententia apostolorum,
quoniam non solum nihil tale senserunt *qui* ¹³*ab initio speculatores* *Luc. I. 2.*
et ministri fuerunt verbi veritatis; sed et praedicaverunt nobis fu-
gere huiusmodi sententias, † Spiritu ¹⁴providentes eos qui seducturi *Mass. 228.*
erant simpliciores.

1. tibi — et] Tibi deest in Voss., et in ARUND.

2. et in] Et addidit FEUARD., quocum consentit Voss.

3. speculum] FEUARD. in marg. prio- rum edit. *spectaculum*.

4. eos] HEUMANNUS hoc pronomen de- lendum putat, sed falsissimo. Valenti- nianos enim, quos praesertim libro se- cundo Irenaeus aggressus dialecticis ar- gumentis refutavit, *tanquam speculum habuimus totius eversionis* i. e. refutatione Valentinianorum omnia Gnosticorum sy- stemata falsa esse probavimus.

5. his] In Voss. male omittitur haec vox.

6. evertent] Sic ARUND. MERC. II. Voss. CLAROM. et MASS. Sed ceteri editores evertunt.

7. dicunt] MERC. II. dicant.

8. nostrum, abscondentes] In ERASM. GALL. ARUND et MERC. II. deest nostrum. Atque MERC. II. et Voss. habent abscon- dentes.

9. sic et] Ita legit ERASMUS edit. 1526. 1528. 1534. 1545. Sed in aliis ERASMI edit. perperam scriptum est *sicut et*, quod receperunt GALL. et GRYN., sed emendavit FEUARD.

10. propter labem] Recte explicat MAS- SUETUS: „ad instaurandam videlicet la- bem, in quam ex praecipiti atque teme- rario cognoscendi Patris studio incurre- rant Aeonēs. Vide lib. I. c. 2.“

11. qui a labe emissi sunt] GRABIVS, quem vide in Apparatu nostro, Aeonēs a labe emissos intelligit a labe ereptos, liberatos, quae explicatio parum apta nobis videtur certae significationi verbi *προβάλλειν*, quod procul dubio auctor hic scripsit. Melius interpretatus est MASSUETUS: „quos labe infecit.“

12. libro] ERASM. GALL. CLAROM. ARUND. et MERC. II. liber.

13. ab initio speculatores et ministri fuerunt verbi veritatis] *Ἐπισκόπους καὶ διακόνους* graece Irenaeum scripsisse coniecit in margine sui Irenaei Re- verendus admodum Pearsonus. Sed mihi nullum dubium est, quin ab Irenaeo dicti sint *οἱ ἐν ἀρχῇ αὐτόπται καὶ ἀληθεῖαι γινόμενοι τοῦ λόγου* ex Luc. I, 2. GRABIVS.

14. providentes] Pro praevidentes: hoc enim sensu verbum illud etiam apud la- tinos scriptores non raro occurrere constat.

4. Quemadmodum enim serpens Evam seduxit, promittens ei quod non habebat ipse; sic et hi praetendentes maiorem agnitionem et mysteria inenarrabilia, et promittentes eam; quam dicunt intra Pleroma esse, receptionem, in mortem demergunt sibi credentes; apostatas eos constituentes ab eo, qui eos fecit. ¹Et tunc quidem apostata angelus, per serpentem ²inobedientiam hominum operatus, ³existimavit latere se Dominum; quopropter ⁴eandem ei formam et appellationem tribuit Deus. Nunc autem, quoniam novissima sunt tempora, extenditur malum in homines, non solum apostatas eos faciens, sed et blasphemos in plasmatores instituit multis machinationibus, id est per omnes haereticos, qui praedicti sunt. Hi enim omnes, quamvis ex differentibus locis egrediantur et ⁵differentia doceant, in idem tamen blasphemiae concurrunt ⁶propositum, letaliter vulnerantes, docendo ⁷blasphemiam in Deum factorem et nutritorem nostrum, et ⁸derogando salutem hominis. Homo est autem temperatio animae et carnis, qui secundum similitudinem Dei Gen. I. 26. formatus est et per manus eius plasmatus est, hoc est: per Filium et Spiritum, quibus et dixit: *Faciamus hominem*. Hoc ergo propositum est eius qui vitae nostrae invidet, incredulos suae salutis efficere homines et blasphemos in plasmatores Deum. Quaecunque enim cum gravitate summa dixerint omnes haeretici, in ultimum ad hoc deveniunt, ut blasphement fabricatorem et contradicant saluti ⁹plasmatis Dei, quod quidem est caro: propter quam omnem dispositionem fecisse Filium Dei, multis modis ostendimus et manifestavimus, neminem alium Deum appellari a Scripturis, nisi ¹⁰Patrem omnium et Filium et eos, qui adoptionem habent.

1. *Et tunc quidem*] Sic Codd. VET. VOSS. MERC. II. ARUND. FEUARD. GRAB. MASS.. In aliis ERASMI edit. (1534. 1545. 1548. 1560) reperi nostram lectionem; in aliis (1526. 1528) legitur: *et hunc quidem apostata*; in aliis (1563. 1567) *et tunc quid in apostata*, quam lectionem GALLASIUS recepit. Sed GRYNAEUS, nescio qua auctoritate, scripsit *et quidem apostata*.

2. *inobedientiam*] ARUND. *inobaudientiam*.

3. *existimavit*] ARUND. *existimabat*.

4. *eandem ei formam* cett.] A spiritu sancto in sacris libris diabolus serpens dictus est. Quapropter Irenaeus contendit, eandem formam diabolo cum serpente, eandemque ei appellationem a Deo datam esse. Cfr. Iustini m. Apol. I, 28 p. 72 edit. Ottonis. De eadem iudicii forma, quam MASS. intelligit, hic sermonem non fieri censeo.

5. *differentia*] Omnes Codd. et ERASM. 1526. 1528 vitiose *differentiam*.

6. *propositum*] ERASM. in marg. priorum edit. *portum*.

7. *blasphemiam in Deum factorem et nutritorem*] Sic primus GRABIVS auctoritate MERC. II. VOSS. et ARUND.; sed ERASM. GALL. et FEUARD. in *Dominum fabricatorem blasphemum et nutritorem*.

8. *derogando*] Id est: aliquid de ea diminuendo et detrahendo. Cicero pro Fonteio: *Quorum rebus gestis fidem et auctoritatem in testimonio inimicitarum suspicio derogavit*. FEUARD. In GALLASII edit. *perperam derogando*.

9. *plasmatis*] FEUARD. in marg. et VOSS. minus recte *plasmationis*.

10. *Patrem*] Deest haec vox in ERASM. edit. 1560. 1567. In fine Praefationis HEUMANNUS nonnulla deesse putat, quae, inquit, suppleri possint ex initio capitis

1. Quum sit igitur hoc firmum et constans, neminem alterum Deum et Dominum a Spiritu praedicatum, nisi eum qui ¹dominatur omnium Deus cum Verbo suo et eos, qui adoptionis spiritum accipiant, hoc est: eos qui credunt in unum et verum Deum et Christum Iesum Filium Dei; similiter et apostolos neminem alium a semetipsis Deum appellasse aut Dominum ²cognominasse; multo autem magis Dominum ³nostrum, qui et nobis praecepit neminem Patrem confiteri, nisi eum qui est in caelis, qui est ^{Matth. XXIII. 9.} unus Deus et unus Pater: manifeste falsa ostenduntur ea quae dicunt circumventores et perversissimi sophistae, dicentes naturaliter et Deum et Patrem esse, quem ipsi adinvenerunt; Demiurgum vero naturaliter neque Deum neque Patrem esse, sed verbo tenus dici, eo quod dominetur ⁴conditionis, sicut dicunt perversi grammatici, ⁵excogitantes *in Deum; et doctrinam quidem Christi ^{* Grab. 276.} praetermittentes, ⁶et a semetipsis autem falsa divinantes, adversus universam Dei dispositionem argumentantur. Etenim Aeones suos et Deos et Patres et Dominos adhuc etiam et caelos vocari dicunt, cum matre sua, quam et terram et Hierusalem appellant, multisque aliis vocabulis eam cognominantes.

2. Cui autem non sit manifestum, quoniam si Dominus multos Patres scisset et Deos, non praecepisset ⁷discipulis suis unum scire Deum, et hunc eundem solum ⁸vocare Patrem? Sed potius ⁹distinxit eos, qui sunt verbo tenus Dii, ab eo qui sit vere Deus, ut non errent secundum doctrinam eius, neque alterum pro altero audiant. Si autem nobis quidem praecepit unum vocare Patrem ^{Ioan. X. 35.} et Deum, ipse autem interdum alteros confitetur Patres et Deos eodem modo, alia quidem praecipiens videbitur discipulis, alia vero ipse faciens. Non est autem hoc magistri boni, sed seductoris et invidi. ¹⁰Et apostoli autem secundum eos transgressores ostendun-

primi. Sed hoc loco nihil desiderandum nobis videtur.

1. dominatur] CLAR. VOSS. et MERC. II. dominetur.

2. cognominasse] Ita ex ERASMI editi. (1526. 1528) FEUARD. marg. et ARUND. ponere placuit GRABIO pro cognovisse. In VOSS. legi conovasse.

3. nostrum] Hanc vocem etiam in VOSS. repertam FEUARD. addidit.

4. conditionis] Sic VOSS. et MASS. recte more Graecorum. Ceteri conditioni.

5. excogitantes] Supple: excogitantes hacc.

6. et — autem] Et restituit GRABIO a de

Codd. ARUND. MERC. II. VOSS. et (quod addo) editi. ERASMI priorum. In ARUND. deest autem.

7. discipulis suis] In VOSS. praefixum est et. Vox suis omittitur in MERC. I.

8. vocare] Sic GRABIO et MASS. auctoritate ARUND. CLAROM. VOSS. et FEUARD. in marg. Sed ERASM. GALL. et FEUARD. in textu vocari.

9. distinxit eos — vere Deus] ERASM. GALL. distinxisset (solae editi. 1526. 1528 habent distinxit) — verus, sine eos et Deus.

10. Et apostoli] Et male omissum in FEUARD.

tur praecepti, Demiurgum Deum ¹et Dominum et Patrem confidentes, quemadmodum ostendimus, si non hic solus est Deus et Pater. Iesus ergo transgressionis auctor et magister erit eis, qui praecepit unum vocari Patrem, imponens eis necessitatem Demiurgum confiteri suum Patrem, quemadmodum ostensum est.

Cap. II.

C A P. II.

† Mass. 229. 1. † Moyses igitur ²recapitulationem universae legis, quam acceperat a Demiurgo, in Deuteronomio faciens sic ait: *Attende, caelum, et loquar; et audiat terra verba ex ore meo.* Rursum David adiutorium suum dicens a Domino fieri: *Adiutorium, inquit, meum a Domino, qui fecit caelum et terram.* Et Esaias confitetur a ³Deo, qui ⁴fecit caelum et terram et dominatur eorum, fieri sermones: ⁵*Audi, inquit, caelum, et auribus* ⁶*percipe, terra, quoniam* *Ibid. XLII. 5. Dominus locutus est.* Et iterum: *Sic ait Dominus Deus, qui fecit caelum et affixit illud; qui* ⁷*confirmavit terram et quae in ea* ⁸*sunt: et qui dat afflatum populo, qui est super eam, et spiritum his qui calcant illam.*

2. Rursum Dominus noster Iesus Christus eundem hunc Patrem suum confitetur, in eo quod dicit: ⁹*Confiteor tibi, Pater, Domine caeli et terrae.* Quem Patrem volunt nos audire hi, qui sunt ¹⁰Pandorae perversissimi sophistae? Utrumne Bythum, quem a semetipsis finxerunt, an matrem ¹¹eorum, an Unigenitum? An quem Marcionitae vel ceteri ¹²adinvenerunt Deum? (quem quidem non esse Deum, per multa demonstravimus) an (quod est verum)

1. et Dominum] GRABIUS haec in ARUND. abesse dicens, ea delenda censet; sed leguntur in ceteris omnibus MSS.

2. recapitulationem] Fragmento, quod Iac. Sirmondus e Catenis collegit, Ireneus de Deuteronomio sic disputat: *ἀνθ' ὅν τὸν νόμον τῇ μετὰ τοὺς ἡσημέρους ἐν τῷ ἐρήμῳ γενεῇ ἐπεξηγουμένους, ἐκδιδάσκει τὸ δευτερονόμιον· οὐχ ὥς ἔτερον νόμον διδοὺς παρὰ τὸν πάλαι τοῖς πατέσιν αὐτῶν ὠρισμένον· ἀλλ' αὐτὸν τοῦτον ἀνακεφαλαιούμενος· ἵνα ἀκούσαντες τὰ συμβάντα τοῖς πατέσιν αὐτῶν, ἐξ ὅλης καρδίας φοβηθῶσι τὸν Θεόν.*

3. Deo] Sic primus MASS. secundum Codd. ARUND. Voss. et, uti puto, CLAR. et FEUARD. in marg. In ceteris edit. Domino.

4. fecit — dominatur] ARUND. fecerit — dominetur.

5. Audi] MERC. I. audiat.

6. percipe] CLAROM. percipite.

7. confirmavit] CLAROM. conformavit.

8. sunt — qui est] Prius deest in ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II.; posterius in Voss.; utrumque in CLAROM.

9. Confiteor] Voss. confitebor. Eodem modo Marcosii supra lib. I, 20, 3 in graeco legerunt: *ἐξομολογήσομαι*, dum in Scriptura s. comparat *ἐξομολογοῦμαι*.

10. Pandorae] Supra lib. II, 14, 5 dixit, Gnosticos, qui Salvatorem putarint ab omnibus Aeonibus productum (lib. I, 2, 6), extra Hesiodi Pandoram novum aliquid non attulisse. Lib. II, 30, 4 Gnostici appellantur satellites circa Pandoram dispositi.

11. eorum] Solus GALLASIUS pro eorum excipi iussit Aeonum, nescio qua auctoritate fretus. Legi maluerim ipsorum: sermo enim est de Achamoth, quam Gnostici matrem suam finxerunt.

12. adinvenerunt] Sic primus FEUARD. secundum Cod. VET. pro adiunxerunt.

fabricatorem caeli et terrae? quem et prophetae praedicaverunt, quem et Christus suum Patrem confitetur, quem et lex annuntiat, dicens: *Audi Israel, Dominus ¹Deus tuus unus est.*

Deut. VI. 4.

3. *Quoniam autem Moysi litterae verba ²sint Christi, ipse ait ad Iudaeos, quemadmodum Ioannes in evangelio commemora-
tus est: *Si credidissetis Moysi, credidissetis et mihi: de me enim ille scripsit. Si autem illius litteris non creditis, neque meis sermonibus ³credetis.* Manifestissime significans, ⁴Moysi litteras suos esse sermones. Ergo si Moysi, et reliquorum sine dubio ⁵prophetarum sermones ipsius sunt, quemadmodum demonstravimus. Et iterum ipse Dominus ostendit, Abraham dixisse diviti de his omnibus, qui adhuc erant in vita: *⁶Si Moysi et prophetis non obediunt, nec si quis a mortuis resurgens ad illos eat, credent ei.*

Cap. III.

* Grab. 277.

Ioan. V. 46.

47.

Luc. XVI. 31.

4. Non autem fabulam retulit nobis pauperis et divitis; sed
primum quidem docuit, neminem oportere deliciis uti, neque in saecularibus oblectamentis et multis epulis degentes servire suis voluptatibus et oblivisci Deum. *Erat enim, inquit, dives, qui vestiebatur ⁷purpuram et byssum, et ⁸delectabatur epulis splendidis.* De talibus autem et per Esaiam dixit Spiritus: *Cum citharis et tympanis et psalteriis et ⁹tibiis vinum bibunt; opera autem Dei non intuentur, et opera manuum eius non considerant.* Ne ergo ¹⁰in eandem poenam cum his veniamus, finem eorum ostendit Dominus; simul significans, quod obedientes Moysi et prophetis ¹¹crederent in eum, quem ipsi praedicassent, Dei Filium qui resurrexit a mortuis et vitam nobis donat; et ¹²demonstrat, ex una substantia esse omnia, id est Abraham et Moysem et prophetas, etiam ipsum Dominum qui resurrexit a mortuis, in quem ¹³et credunt

Cap. IV.

Luc. XVI. 19.

Esa. V. 12.

1. *Deus tuus*] Ita Irenaeus, memoriter citans, pro *Deus noster*, uti in Scriptura sacra legitur. Vocem *Deus* addidit GRAB. auctoritate Codd. ARUND. et MERC. II.

2. *sint*] CLAROM. et VOSS. *sunt*.

3. *credetis*] ERASM. et GALL. *creditis*. Nostram lectionem reperit FEUARD. in Cod. VET., quocum consentiunt ceteri Codd.

4. *Moysi*] Legere maluerim *Moysis*.

5. *prophetarum*] VOSS. et *prophetarum*.

6. *Si*] Haec particula omissa est in edit. FEUARD., quas inspexi.

7. *purpuram et byssum*] Sic Codd. CLAROM. ARUND. VOSS. et MASS. In MERC. II. legitur *purpura et byssum*. Sed in reliquis edit. *purpura et bysso*. Nostram lectionem, quae imitatur textum

graecam, reperis etiam in versione Italica.

8. *delectabatur*] ERASM. edit. prior. et MERC. II. *epulabatur*, quam lectionem reperi etiam in versione Italica.

9. *tibiis*] FEUARD. in marg. ARUND. et VOSS. *tubis*.

10. *in eandem poenam*] ERASM. GALL. *perperam in eadem poena*. Meliorem lectionem offerunt Codd. VET. et VOSS.

11. *crederent*] MERC. II. *vitiose credent*.

12. *demonstrat*] GRAB. legi maluit *demonstrans*, sed lectio vulgaris ferri potest.

13. *et credunt multi*] Sic VOSS. et MASS. Sed FEUARD. et GRAB. *credunt et multi*. In ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II. *deest et*.

multi qui sunt ¹ex circumcisione, qui et Moysem et prophetas audiunt praedicantes adventum Filii Dei. Qui autem ²spernunt, ab altera substantia eos esse dicunt, neque primogenitum mortuorum sciunt; separatim Christum intelligentes tanquam impassibilem ³perseverantem et separatim eum, qui passus est, Iesum.

5. Non enim a Patre accipiunt cognoscere Filium, nec a Filio discunt Patrem, manifeste et sine parabolis eum Deum, qui est vere, ⁴docente. †*Ne, inquit, iuraveritis in totum, neque in caelum, quoniam thronus est Dei; neque in terram, quoniam scabellum ⁵est pedum eius; neque per Hierusalem, quoniam civitas est magni regis. Haec enim in fabricatorem manifeste dicta sunt,

Esai. LXVI. 1. quemadmodum et Esaias ait: *Caelum mihi sedes est, terra suppeditaneum pedum meorum.* Et praeter hunc ⁶alius non est Deus; ⁷ceterum a Domino neque Deus neque magnus rex diceretur: huiusmodi enim nec comparisonem nec ullam ⁸recipit superlationem. Qui enim super se habet aliquem superiorem et sub alterius potestate est, hic neque Deus neque magnus rex dici potest.

6. Sed nec per ironiam quidem haec dicta esse, poterunt dicere, quum convincantur ab ipsis dictis, quoniam in veritate dicta sunt. Etenim veritas erat ipse qui loquebatur, et vere vindicabat suam domum, proiiciens ex ea nummularios, ⁹qui et emebant et vendebant, dicens eis: *Scriptum est, domus mea domus orationis vocabitur; vos autem fecistis eam speluncam latronum.* Et ¹⁰quam caussam habuit hoc facere et dicere et domum suam vindicare, si alterum Deum annuntiabat? ¹¹Sed ut ostenderet transgressores paternae legis. Neque enim domum incusabat, neque legem reprehendebat, quam venerat adimplere; sed eos, qui ¹²non bene utebantur domo, et eos, qui legem transgrediebantur, arguebat. Et ideo scribae et Pharisei, qui coeperant a tempo-

1. ex] Ex pro a, quod legitur etiam in Voss., primus GRAB. restituit e Cod. ARUND.

2. spernunt] Sic scripsit MASS. auctoritate Codd. CLAROM. et Voss., quorum uterque omittit sequens et. In ceteris editt. legitur dispernunt et.

3. perseverantem] Sic restituit FEUARD. pro perseverantes. Reperitur nostra lectio in Voss. ARUND. MERC. II. et plurimis ERASMI editt.

4. docente] Sic MASSUETUS secundum FEUARD. in marg. et Cod. CLAROM. Nostram lectionem, a GRABIO neglectam, reperi in Voss. In ceteris minus bene docentem.

5. est] Hoc verbum adiecit FEUARD. suffragantibus Codd. ARUND. Voss. et biblico textu.

6. alius non est] Voss. minus bene non est alius.

7. ceterum] Observant editores, ceterum dictum esse pro aliquo.

8. recipit] Voss. recepit.

9. qui et] ARUND. et qui.

10. quam caussam] Sic primus GRABUS recte legit e Cod. Voss., dum in prioribus editt. exstat quam ob caussam.

11. Sed ut ostenderet] Supple: sed hoc fecit, ut ostenderet. MASS. explicat: nisi ut ostenderet.

12. coeperant] Sic primus scripsit FEU-

ribus legis contemnere Deum, nec Verbum eius receperunt, id est non crediderunt Christo, de quibus Esaias ait: *Principes tui* ¹*in-* Esa. I. 23.
dicto audientes sunt, socii furum, diligentes munera, sectantes re-
tributionem, pupillis non iudicantes et iudicium viduarum non
attendentes. Et Hieremias ²*autem similiter: Qui praesunt, inquit,* Jerem. IV. 22.
populo meo, me nesciebant: filii insensati et imprudentes sunt,
sapientes sunt ⁴*in malefaciendo, bene autem facere non cogno-*
verunt.

7. Quotquot autem timebant ⁵Deum, et solliciti erant circa legem eius, ipsi ⁶accurrerunt Christo, et salvati sunt omnes: *Ite* Matth. X. 6.
enim, inquit discipulis, *ad oves quae perierunt domus Israel.* Et Samaritae autem, inquit, quum mansisset Dominus apud eos biduo, *multo plures crediderunt propter sermones eius, et mulieri dice-* Ioan. IV. 41.
bant: Iam non propter tuam loquelam credimus: ipsi enim audi- 42.
vimus, et scimus quoniam hic est vere Salvator mundi. Et Paulus autem ait: *Et sic omnis Israel salvabitur.* Sed et legem paedagogum nostrum in Iesum Christum dixit. Non ergo quorundam infidelitatem legi ⁷adscribant: ⁸non enim lex prohibebat eos credere in Filium Dei, ⁹sed et adhortabatur ¹⁰dicens: ¹¹non aliter salvari homines ab antiqua serpentis plaga, nisi credant in eum, qui secundum similitudinem carnis peccati in ligno martyrii ¹²exaltatur a terra, et omnia trahit ad se et vivificat mortuos.

ARD., quocum consentit Voss. Sed ERASM. GALL. coeperunt. In edit. GRABII male omissa est vox qui ante coeperant.

1. *indicto audientes*] Septuaginta ἀπειθοῦσι i. e. non obedientes. Communis editio [Vulgata] infideles. FEUARD.

2. *autem*] Hanc vocem adiecit FEUARD. et agnoscit Voss.

3. *filii*] Enim, quod addunt ERASM. GALL. et FEUARD., expunxit GRAB. fide ARUND. et Voss. Consentiant CLAROM. et graecus τῶν ὁ textus.

4. *in malefaciendo*] FEUARD. in marg. CLAROM. et (quem addo) Voss. ad malefaciendum.

5. *Deum*] Haec vox male omissa est in ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II.

6. *accurrerunt*] Sic ARUND. Voss. et MASS. recte habent: ita enim scribere solet semibarbarus Irenaei Interpres.

7. *adscribant*] ARUND. et MERC. II. perperam adscribunt.

8. *non enim lex — et*] Duas voces lex — et adiecit GRAB. ex ARUND.; lex habet etiam Voss.

9. *sed et*] ERASM. GALL. cum Voss. et MERC. II. omittunt et.

10. *dicens*] GRABIIUS optime adnotat, Irenaeum hoc loco respexisse ad Num. XXI, 8: *ποήσων σαυτῷ ὄφιν καὶ θῆε αὐτὸν ἐπὶ σημεῖον καὶ — πᾶς ὁ δεδηγμένος ἰδὼν αὐτὸν ζήσεται.* Rationem Irenaeus procul dubio habuit notissimi Ioannei loci III, 14 sq. Cfr. Iustini m. Apol. I c. 60 (edit. OTTONS p. 140): *ἐὰν προσβλέπητε τῷ τύπῳ τούτῳ καὶ πιστεύετε, ἐν αὐτῷ σωθήσεσθε.* Cfr. Barnabae epistola c. XII (edit. HEFELII p. 32).

11. *non aliter salvari cett.*] GRABIIUS observat, Augustinum huius loci adversus Iulianum Pelagianum ita meminisse: *Irenaeus Lugdunensis episcopus non longe a temporibus apostolorum fuit. Iste ait: Non aliter salvari homines ab antiqua serpentis plaga, nisi credant in eum, qui secundum similitudinem carnis peccati in ligno martyrii exaltatus [hoc loco: exaltatur] a terra, [hic: et] omnia trahit [hic: trahit] et vivificavit [hoc loco: vivificat] mortuos.*

12. *exaltatur — vivificat*] Vide Augustini verba annotatione praecedente allegata. Miror, in Cod. Voss. desiderari hoc: et vivificat — mortuos.

Cap. VI.

C A P. III.

- * *Grab.* 279. 1. *Quoniam malignantes dicunt; si enim caelum thronus Dei est et terra suppedaneum ¹eius, dictum est autem praeterire caelum et terram; ²hisque praetereuntibus ³oportere etiam hunc
- Luc.* XXI. 33. Deum, qui super sedeat, praeterire; et ideo non hunc esse Deum qui sit super omnia; primo quidem nesciunt, quid sit ⁴caelum thronus, et terra suppedaneum. Nec enim sciunt quid sit Deus, sed putant eum more hominis sedere et contineri, non autem continere. Sed et praeteritionem caeli et terrae ignorant; Paulus autem non ignoravit, dicens: ⁵*Praeterit enim figura huius mundi.*
- 1. Cor.* VII. 31. Deinde quaestionem ipsorum solvit David. Figura enim huius mundi praetereunte, non solum Deum ait perseverare, sed et servos eius, ⁶in centesimo primo psalmo dicens ita: *Initio terram*
- Psal.* CI. 26 *tu fundasti, Domine, et opera manuum tuarum sunt caeli Ipsi*
seqq. *peribunt; tu autem perseverabis, et omnes sicut vestimentum veterascent, et sicut ⁷cooperimentum ⁸mutabis eos, et mutabuntur. Tu autem ⁹idem ipse es, et anni tui non deficient. Filii servorum tuorum ¹⁰inhabitabunt, et semen eorum ¹¹in aeternum dirigetur; manifeste ostendens quae sint ¹²quae praetereunt, et quis est qui semper per-*
- Esa.* LI. 6. *severat, Deus cum servis suis. Et Esaïas autem similiter: Allevate, inquit, oculos vestros in caelum, et attendite in terram deorsum, quoniam caelum sicut fumus confirmatum est, terra autem sicut vestimentum veterascet: qui autem inhabitant in eis, quemadmodum haec, morientur. Salutare autem meum in aeternum erit, iustitia autem mea non deficiet.*

1. eius] Haec vox abest in Voss.

2. hisque] Voss. his.

3. oportere] Sic primus GRAB. fide FEUARD. in marg. ARUND. et Voss. Sed ERASM. GALL. et FEUARD. in contextu oportet.

4. caelum — suppedaneum] Sic primus MASS. sec. CLAROM. et ARUND., quibuscum Voss. Codicem consentientem cognovi. Sed in ceteris edit. minus recte legitur: caelum, thronus, terra et suppedaneum.

5. Praeterit enim] Enim abest in Voss.

6. in centesimo primo psalmo] Quia Hebraei Psalmum nonum in duos partitiuntur, is qui nunc ab Irenaeo adducitur, apud eos centesimus secundus est, Graecis vero centesimus primus. FEUARD.

7. cooperimentum] FEUARD. in marg. et Voss. operitorium.

8. mutabis] Observat GRAB., Irenaeum legisse ἀλλάξεις, quam lectionem BREITINGERUS in contextum τῶν ὁ recepit, dum lectionem ἐλλείξεις in margine adscripsit.

9. idem ipse] Ipse non comparet in CLAROM. et ARUND.

10. inhabitabunt] Sic GRAB. primus ex ARUND. et MERC. II. scripsit. Sed in ERASM. GALL. FEUARD. et Voss. habitabunt.

11. in aeternum] FEUARD. in marg. et Voss. in saeculum.

12. quae praetereunt] Sic primus FEUARD. ex Cod. VET., quocum consentiunt ARUND. MERC. II. et Voss. Sed ERASM. et GALL. quae praeterierunt.

C A P. IV.

Cap. VII.

1. *† Adhuc et de Hierusalem et de Domino ¹audent dicere, * *Grab. 280.*
quoniam si esset *magni regis civitas*, non derelinqueretur. ²Si *† Mass. 231.*
mile autem est, si quis diceret, quoniam si esset stipula conditio *Math. V. 35.*
Dei, nunquam a frumento derelinqueretur; et sarmenta vineae, si *ex Psal.*
a Deo ³facta essent, nunquam a ⁴botris destituta abscinderentur. *XLVII. 3.*
Quemadmodum autem haec non propter se principaliter facta sunt,
sed propter crescentem in eis fructum, quo maturo facto et ablato,
derelinquuntur et e medio auferuntur, quae iam non sunt utilia ad
fructificationem: sic et Hierosolyma; quae iugum in se servitutis
portaverat, (in quo domitus est homo, qui antea non subiiciebatur
Deo, quum mors regnabat, et domitus habilis factus est ad liber-
tatem) adveniente fructu libertatis et aucto et demesso et in
horreum ⁵recepto, et apportatis ab ea ⁶his, qui fructificare pos-
sunt, et in omni mundo disseminatis.

¹ Καθὼς Ἡσαΐας φησί· τέκνα
Ἰακώβ βλαστήσει, καὶ ἔξανθή-
σει Ἰσραὴλ, καὶ πλησθήσεται ἡ
οἰκουμένη τοῦ καρποῦ αὐτοῦ.
Εἰς ὅλην οὖν τὴν οἰκουμένην
τοῦ καρποῦ ⁸αὐτοῦ διασπαρέν-
τος, εἰκότως ἐγκατελείφθη καὶ
ἐκ μέσου ἐγένετο τὰ ποτε μὲν
καρποφορησάντα καλῶς· (ἐξ
αὐτῶν γὰρ τὸ κατὰ σάρκα ὁ
Χριστὸς ἐκαρποφορήθη, καὶ οἱ
ἀπόστολοι) νῦν δὲ μηκέτι εὐ-

Quemadmodum Esaias ait: *Filii* *Esa. XXVII.*
Iacob germinabunt, et ⁹*floriet* *6.*
Israel, et ¹⁰*fructu eius adim-*
plebitur universa terra. In uni-
versa enim terra fructu dissemi-
nato, merito derelicta est, et de
medio ¹¹ablata est, quae ali-
quando quidem fructificaverat
bene: (ex ipsa enim secundum
carnem Christus fructificatus est,
et apostoli) nunc autem iam uti-
lis non est ad fructificationem.

1. *audent dicere*] Ii scilicet, uti GRAB.
recte observat, qui Deum Christianorum
et Deum Iudaeorum unum eundemque
esse negabant.

2. *Simile autem est*] Dicere, quod ad-
ditum est in edit. ERASM. GALL. et
FEUARD., omiserunt GRAB. et MASS.

3. *facta essent*] Edit. praeter GRAB.
et MASS. facta sunt.

4. *botris* — abscinderentur] Voss. et
MERC. II. botruis — absciderentur.

5. *recepto et*] Duas has voces FEUARD.
restituit, quas et Voss. habet. Sed in
Voss. et post demesso abest.

6. *his qui*] GRAB. contendit, in Voss.
scriptum esse *his quae*. Sed q, uti scri-
ptum est in Voss., quae aut qui legi
potest.

7. *Καθὼς κτλ.*] Hoc fragmentum ex-
stat apud Theodoretum Dial. II, qui in-
scribitur *Ἀσύγχυτος* (Edit. SCHULZII T.
IV. p. 129).

8. *αὐτοῦ*] Hanc vocem Int. non le-
gissee videtur.

9. *floriet*] Sic CLAROM. VOSS. et MASS.
In MERC. II. legitur *floret*. Irenaeus scrip-
psit *floriet* pro *florebit*. In ceteris edit.
florebit.

10. *fructu*] Vocem ventris hic additam
in ERASM. GALL. FEUARD. omiserunt
GRAB. et MASS. Neque enim comparet
ea vox in contextu Theodreti neque in
s. Scriptura.

11. *ablata est* — *fructificaverat* — *ex ipsa*
— *utilis non est*] Secundum graeca haec
pluraliter reddenda fuissent.

θετα ὑπάρχοντα πρὸς καρπο-
φορίαν.

Quaecunque enim temporale ini-
tium habent, necesse est ea et
finem habere temporalem.

Cap. VIII.

2. Quoniam igitur a Moyse lex inchoavit, consequenter in

Luc. XVI. 16.

¹Ioannem desivit. ²Ad impletionem eius advenerat Christus; et
propter hoc *lex et prophetæ* apud eos *usque ad Ioannem*; et Hie-
rusalem itaque inchoans a David et adimplens tempora sua. ³Le-
gislationem finem oportuit habere, manifestato novo Testamento.

⁴Ἀπαντα μέτρω καὶ τάξει ὁ
Θεὸς ποιεῖ, καὶ οὐδὲν ἄμετρον
παρ' αὐτῷ, ὅτι μηδὲν ἀνα-
ρίθμητον.

Omnia enim mensura et ordine
⁵Deus facit, et nihil non mensum
apud eum, quoniam nec incom-
positum.

*Grab. 2S1.

⁶Et bene, qui dixit ipsum immensum Patrem in Filio mensura-
tum: mensura enim Patris, Filius, quoniam et capit eum. Quo-
niam autem temporalis erat illorum administratio, Esaias ait: *De-
relinquetur filia Sion sicut casa in vinea, et velut custodiarium
in cucumerario*. Quando autem haec derelinquentur? Nonne quum
fructus ⁸aufertur, et derelinquentur folia sola quae iam fructificare
non possunt?

1. Ioannem] Ita MASS. SEC. CLAROM.
et ARUND. Ceteri Ioanne.

2. Ad impletionem] GRABUS observat,
hoc loco particulam ubi vel postquam
excidisse sibi videri. Sed omnino non
opus est ulla particula, si ante ad po-
sueris maius interpunctionis signum,
quam GRABUS scripserat.

3. Legislationem] Ita cum FEUARD. et
MASS. legendum censeo secundum Codd.
VER. CLAROM. et VOSS. In reliquis mi-
nus recte legitur *legislationis*, totumque
comma inde a vocibus *et Hierusalem* us-
que ad *novo Testamento* sine maiori in-
terpunctionis signo in editionibus ceteris
typis expressum est ita: *et Hierusalem*
— *adimplens tempora sua legislationis*,
finem oportuit habere cett. Miror, etiam
GRABUM ad hanc lectionem rediisse. Ap-
paret enim, voculam *sua*, si legatur *legis-
lationis*, omnino redundare; atque, quod
MASSUETUS recte monet, legendum fore
inchoantem et adimplentem. Si cui haec
periodus adhuc fuerit obscura, cum MASS.
eandem sic distinguat et adornet: Ad
impletionem eius (legis) advenerat Chri-
stus: et propter hoc lex et prophetæ
apud eos usque ad Ioannem; et Hie-
rusalem itaque inchoans a David et adim-
plens sua tempora. Id est: ac proinde
Hierusalem inchoans a David, et adim-
plens tempora sua erat usque ad Ioan-

nem [fortasse melius sic: Hierusalem
tempora sua adimpleverat Ioanne regnum
caelorum annuntiante]. Quod subinde
confirmat, hæc addita nova sententia:
Legislationem finem oportuit habere cett.

4. Ἀπαντα κτλ.] Hanc Irenæi sen-
tentiam graece e Claromontano Paralle-
lorum Damasceni Codice descriptam edi-
dit Halloixius in Vita Irenæi pag. 483,
quam et in Vaticano eorundem Paralle-
lorum exemplari lit. A. cap. 2 eodem
modo legi (nisi quod ὁ Θεὸς verbo ποιεῖ
postponatur) ex litteris R. P. Michaelis
Lequien didici. Videtur autem Irenæus
eam e lib. Sapientiae cap. XI vers. 21
depromisise. GRABUS.

5. Deus facit] ARUND. fecit contra graeci
textus fidem.

6. Et bene, qui dixit cett.] Cfr. ad
hunc locum BULLI Defensio fidei Nicae-
nae Sect. II cap. 5. § 2. pag. 129 seqq.
MASSUETI Diss. III art. V § 56. DUNCKERI
Christologie des Irenæus p. 40 seqq.

7. custodiarium] Graeci habent *ὀπωρο-
φυλάκιον* i. e. pomorum custodia. Cy-
prianus lib. I. adv. Iudaeos cap. 6 cum
Irenæo legit: *Sicut casa in vinea et sic-
ut custodiarium in cucumerario*. FEUARD.

8. aufertur] GRABUS legendum conii-
cit *aufertur*, quia praecedit et sequitur
derelinquentur.

3. Et quid de Hierusalem dicimus, quandoquidem et figuram mundi universi oporteat praeterire, adveniente tempore praeteritionis ipsius, ut fructus quidem in horreum ¹colligatur, paleae autem derelictae comburantur? *Dies enim Domini, quasi clibanus* ^{Malach. IV. 1.} *ardens; et erunt stipula omnes peccatores, qui faciunt iniusta, et comburet eos dies veniens.* [†] ²Quis est autem hic Dominus, qui [†] ^{Cap. IX.} *alem importat diem, Ioannes baptizator significat, dicens de Christo: Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igni, palam habens in manu eius* ³*ad emundandam aream suam, et fructum congregabit in horreum, paleas autem comburet igni inextinguibili.* ⁴Non enim alius est, qui frumentum facit, et alius qui paleas; sed unus et idem et iudicans ea, id est separans. Sed frumentum quidem et paleae ⁵in animalia et irrationabilia existentia, naturaliter talia acta sunt; homo vero rationalis, et secundum hoc similis Deo, liber in arbitrio [†] ⁶factus et suae potestatis, ipse sibi causa est, [†] ^{Mass. 232.} et aliquando quidem frumentum, aliquando autem palea fiat. Quapropter et iuste condemnabitur, quoniam rationalis factus amisit veram rationem, et irrationabiliter vivens, adversatus est iustitiae Dei, tradens se omni terreno spiritui, et omnibus ⁷serviens voluntatibus; quemadmodum propheta ait: *Homo quum in honore esset,* ^{Psal. XLVIII.} *non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus, et similis factus est illis.* ^{13.}

C A P. V.

Cap. X.

1. Unus igitur et idem Deus, qui plicat caelum quemadmodum ^{Esai. XXXVI.} *librum et renovat faciem terrae;* ⁸*qui temporalia fecit propter hominem, ut maturescens in eis fructificet immortalitatem, et qui aeterna superducit propter suam benignitatem, ut ostendat saeculis supervenientibus inenarrabiles divitias benignitatis suae: qui aetate et prophetis annuntiatus est, quem Christus suum Patrem confessus est. Ipse est autem fabricator; et ipse est qui super omnia est Deus, quemadmodum Esaias ait: Ego testis, dicit Dominus Deus, et puer* ⁹*meus, quem elegi, ut cognoscatis et credatis et*

Esai. XLII.

10 seqq

1. colligatur] CLAROM. collocetur.
2. Quis est autem] Est, omissum in EUARDENTII edit., restituit GRAB.
3. ad emundandam] VOSS. ad mundandam.
4. Non enim — facit] Sic MASS. sec. Cod. CLAROM. Reliqui non ergo — fecit.
5. in animalia et irrationabilia] Ita GRAB. et MASS. sec. Codd. VET. VOSS. ARUND. CLAROM., quibuscum consentiunt MERC. II. quoad vocem in animalia. Alii perperam et animalia irrationabilia.

6. factus et suae potestatis] In ARUND. et MERC. II. perperam legitur factus est.

7. serviens] In CLAROM. et VOSS. consideratur haec vox.

8. qui temporalia feci] In Codd. MERC. et nonnullis ERASMI edit. minus recte tempora.

9. meus] GRABIUS addidit hoc pronomen fide Codd. ARUND. VOSS. et biblici textus, quamquam in MS. Alex. desideratur.

intelligatis, ¹quia ego sum. ²Ante me non fuit alius Deus, et post me non erit. ³Ego Deus, et ⁴non est absque me salvans.

Ibid. XLI 4. Annuntiavi et salvavi. Et iterum: Ego sum Deus primus, et su-

*Grab. 282. per *ventura ego sum. Neque enim varie, neque elate, neque glorians dicit haec; sed quoniam impossibile erat sine Deo discernere Deum, per Verbum suum docet homines scire Deum. His igitur qui nesciunt haec, et propter hoc alterum ⁵adinvenisse putant Patrem, iuste quis dicit: Erratis, nescientes Scripturas, neque virtutem Dei.

Cap. XI.

2. Dominus enim noster et magister in ea responsione, quam habuit ad Sadducaeos, qui dicunt resurrectionem non esse, et propter hoc inhonorantes Deum, atque legi detrahentes, et resurrectionem

Math. XXII. nem ostendit et Deum manifestavit dicens eis: Erratis nescientes

29.31.32. Scripturas, neque virtutem Dei. De resurrectione enim, inquit,

Exod. III. 6. mortuorum non legistis quid dictum est a Deo dicente: Ego sum

Deus Abraham et Deus Isaac et Deus Iacob? et adiecit: Non est

Deus mortuorum, sed viventium: omnes enim ⁶ei vivunt. Per

haec ⁷utique manifestum fecit, quoniam is qui de rubo locutus est

Moysi, et manifestavit se esse Deum patrum, hic est viventium

Deus. Quis enim est vivorum Deus, nisi ⁸qui est Deus, super quem

alius non est Deus? Quem et ⁹Daniel propheta, quum dixisset

Dan. XIV. 3. ei Cyrus rex Persarum, Quare non adoras Bel? annuntiavit, di-

Ibid. 4. cens: Quoniam non colo idola manufacta, sed ¹⁰vivum Deum, qui

constituit caelum et terram, et habet omnis carnis dominationem.

Ibid. 24. Iterum dixit: Dominum Deum meum adorabo, quoniam hic est Deus

vivus. Qui igitur a prophetis adorabatur Deus vivus, hic est vi-

vorum Deus, et Verbum eius, qui et locutus est Moysi, qui et

Sadducaeos redarguit, qui et resurrectionem donavit: utraque his,

1. quia ego] In FEUARD. vitiose expressum est qui.

2. Ante] ERASM. GALL. et FEUARD. huic voci praefixum habent et, quod expunxit GRAB. fide Codd.

3. Ego] Sum, hic additum in edit., recte omisit MASS., quum absit in Codd. VET. CLAROM. et VOSS. nec non in textu sacro.

4. non est absque me salvans] Sic FEUARD. in marg. CLAROM. VOSS. ARUND. (in quo legitur Salvator) MASS. et LXX. In ceteris: ante me non est Salvator.

5. adinvenisse] Codd. omnes habent quidem advenisse; sed iam GRABUS recte monuit, ut legatur adinvenisse, quod verbum saepissime occurrit apud Irenaeum. Cfr. lib. II cap. 26 seqq., lib. III, 24, 2.

6. ei vivunt] In FEUARD. marg. CLAROM.

et VOSS. hi vivunt; in MERC. II. neque ei neque hi comparet.

7. utique] Sic legitur in FEUARD. marg. ARUND. VOSS. et MASS. In ceteris minus recte itaque.

8. qui est] Omnes edit. praeter MASS. addunt super omnia et post vocem Deum particulam et. Quae voces, quum non compareant in MSS. nisi in MERC. II. recte expunctae sunt a MASS.

9. Daniel propheta cett.] Hinc liquet totam Beli historiam, qualis refertur Daniel. cap. 14 iam Irenaei aetate in sacris Bibliorum codicibus non modo existitis, sed et certam et indubitatam auctori nostro visam fuisse. MASS.

10. vivum Deum] Cod. ARUND. perperam unum Deum.

ni caecutiunt, ostendens, id est resurrectionem et Deum. Si enim
eius mortuorum non est, sed vivorum, hic autem dormientium pa-
um Deus dictus est, indubitate vivunt Deo, et non perierunt,
um sint filii resurrectionis. Resurrectio autem ipse ¹Dominus
oster est, quemadmodum ipse ait: *Ego sum resurrectio et vita.* Ioan. XI. 25.
atres autem, eius filii; ²dictum est enim a propheta: *Pro patri-* Psal. XLIV.
is tuis ³*facti sunt tibi filii tui.* Ipse igitur Christus cum Patre ^{17.}
vorum est Deus, ⁴qui locutus est Moysi, qui et patribus mani-
status est.

3. . . . .
. . . . .
. . . . .
. . . . .

ἐπίστευσε δὲ Ἀβραὰμ τῷ Θεῷ,
αὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιο-
ύνην· πρῶτον μὲν, ὅτι *αὐτός
στιν ὁ ποιητὴς οὐρανοῦ καὶ
ἧς, μόνος Θεός· ἔπειτα δέ, ὅτι
τοιήσει τὸ σπέρμα αὐτοῦ ὡς
ἀ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ. Τοῦτ'
στι τὸ ὑπὸ τοῦ Παύλου εἰρη-
ένον· ὡς φωστῆρες ἐν κόσμῳ·
ικαίως οὖν καταλιπὼν τὴν
ἐπίγειον ⁶συγγένειαν, ἠκολού-
ησε ⁷τῷ Λόγῳ, αὐτοῦ ξενιτεύων,
να σὺν τῷ Λόγῳ πολιτευθῇ.

4. Δικαίως δὲ καὶ οἱ ἀπό-
τολοι, ἐξ Ἀβραὰμ τὸ γένος
χοντες, καταλιπόντες τὸ πλοῖον
καὶ τὸν πατέρα, ἠκολούθουν τῷ
Λόγῳ. ⁹Δικαίως οὖν καὶ ἡμεῖς

3. Et hoc ipsum docens dice- Cap. XII.
bat Iudaeis: *Abraham Pater ve-* Ioan. VIII.
ster exsultavit ut videret diem ^{56.}
meum, et vidit et gavisus est.

Quid enim? Credidit Abraham Rom. IV. 3.
Deo, et deputatum est ei ad iu- ex Gen. XV. 6.
stitiam; primum quidem, quo-
niam *ipse est factor caeli et* Grab. 283.
terrae, solus Deus; deinde autem,
quoniam faciet semen eius quasi
stellas caeli. Hoc est quod a
Paulo dicitur: Quemadmodum Philip. II. 15.
luminaria in mundo. Iuste igit-
ur derelinquens terrenam cogn-
ationem † omnem, sequebatur Ver- † Mass. 233.
bum Dei, cum Verbo peregrinans,
ut cum Verbo ¹⁰moraretur.

4. Iuste autem et apostoli, ex Cap. XIII.
Abraham genus habentes, dere-
linquentes naviculam et patrem,
sequebantur Verbum Dei. Iuste
autem et nos, eandem fidem ac-

1. Dominus noster est] Vocem noster
ddidit FEUARD., consentiente Cod. Voss.
2. dictum est enim] In ERASM. GALL.
HEBC. II. pro enim minus recte legitur
autem.
3. facti] In FEUARD. marg. et Voss.
uti in versione graeca LXX legitur nati.
n aliis Codd. reperimus ἐγεννήθησαν,
n aliis ἐγενήθησαν.
4. qui locutus est Moysi] In Voss. ante
Moysi legitur et.
5. Ἐπίστευσε] Haec graeca, quae e
Catena in Genesin descripta videntur,
primum edidit COMBESIIUS in Auctario

novissimo bibliothecae Patrum Part. I.
p. 298.
6. συγγένειαν] Int. legisse videtur
πᾶσαν τὴν ἐπ. συγγένειαν.
7. τῷ Λόγῳ] Quae hic occasione re-
petitae vocis Λόγῳ excidisse videntur,
editores ita supplent: τῷ Λόγῳ τοῦ
Θεοῦ, σὺν τῷ Λόγῳ ξενιτεύων.
8. Λόγῳ] Θεοῦ additum fuit in Cod.
Interpretis.
9. Δικαίως οὖν] Int. pro οὖν legit δέ.
10. moraretur] Combefisius graecum
πολιτευθῇ vertit municipatum adipisce-
retur. Itaque GRABIIUS iure suo coniecit,

τὴν αὐτὴν τῷ Ἀβραάμ πίστιν
ἔχοντες, ἄραντες τὸν σταυρὸν
ὡς ¹καὶ Ἰσαὰκ τὰ ξύλα, ἀπο-
λουθοῦμεν . . . . .

. . . . .
. . . . .
. . . . .

. . . . . προθύμως
τὸν ἴδιον μονογενῆ καὶ ²ἀγα-
πητὸν παραχωρήσας θυσίαν τῷ
Θεῷ, ἵνα καὶ ὁ Θεὸς εὐδοκήσῃ,
ὑπὲρ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ
³πάντως τὸν ἴδιον μονογενῆ καὶ
ἀγαπητὸν υἱὸν θυσίαν παρα-
σχεῖν εἰς λύτρωσιν ἡμετέραν.

cupientes, quam habuit Abraham,
tollentes crucem, quemadmodum
ligna Isaac, sequimur eum. In
Abraham enim ⁴praedidicerat et
assuetus fuerat homo sequi Ver-
bum Dei. Etenim Abraham se-
cundum fidem suam secutus prae-
ceptum Verbi Dei, prono animo
unigenitum et dilectum filium
suum concessit sacrificium Deo,
ut et Deus beneplacitum habeat,
pro universo semine eius dilec-
tum et unigenitum filium suum
praestare sacrificium in nostram
redemptionem.

5. Propheta ergo quum esset Abraham, et videret in Spiritu
diem adventus Domini et passionis ⁵dispositionem, per quem ipse
quoque et omnes, qui similiter, ut ipse credidit, credunt Deo, sal-
vari ⁶inciperent, exsultavit vehementer. Non incognitus igitur erat
Dominus Abrahae, cuius diem concupivit videre, sed neque Pater
Domini; didicerat enim ⁷a Verbo Domini et credidit ei: quapropter
et deputatum est ei ad iustitiam a Domino. Fides enim, ⁸quae
est ad Deum altissimum, iustificat hominem, et propter hoc dice-
bat: *Extendam manum meam ad Deum altissimum, qui constituit
caelum et terram.* Haec autem omnia conantur evertere illi, qui
sunt malae sententiae, ob unum dictum, quod quidem apud ⁹eos
non bene intellectum est.

Cap. XIV.

C A P. VI.

1. Dominus enim ostendens semetipsum discipulis, quoniam
ipse est Verbum, qui agnitionem Patris facit, et exprobrans Iudaeis

Irenaeum respexisse ad πόλιν civitatem,
fundamenta habentem, cuius artifex et
conditor Deus, quam Abrahamum exspe-
ctasse scribit apostolus Hebr. XI, 10.

1. καί] Aberat haec vacula in Cod.
Interpretis.

2. ἀγαπητόν] Int. legit ἀγαπητόν
υἱόν, uti paullo postea; sed vocem ἴδιον,
quam postea vertit, hic non agnoscit.

3. πάντως] Int. melius legit παντός.

4. praedidicerat] CLAROM. perdidicerat.

5. dispositionem] Hanc vocem omissam
in ERASM. GALL. ARUND. MERC. II., resti-
tuit FEUARD. suffragante Voss.

6. inciperent] FEUARD. in marg. et
Voss. inciperet.

7. a Verbo Domini] CLAROM. a Verbo
Deum.

8. quae est] Hae voces absunt in Voss.
atque abesse possunt.

9. eos] In nonnullis ERASM. edit. et
GALL. vitiose nos.

stantibus se habere Deum, quum et ¹frustrentur Verbum eius, per quem cognoscitur Deus, dicebat: *Nemo cognoscit Filium nisi Pater, et cui voluerit Pater, neque Patrem quis cognoscit nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare.* Sic et ²Matthaeus posuit et Lucas similiter ³et ⁴Marcus ⁵idem ipsum: Ioannes enim ⁶praeteriit locum hunc. Hi autem, ⁷qui peritiores apostolis volunt esse, sic describunt: *Nemo agnovit Patrem nisi Filius, nec Filium nisi Pater, et cui voluerit Filius revelare;* et interpretantur, quasi a nullo cognitus sit verus Deus ante Domini nostri adventum; et eum Deum, qui a prophetis et annuntiatus, dicunt non esse Patrem Christi.

2. Si autem Christus tunc inchoavit esse, quando et secundum hominem adventum suum egit, et a temporibus Tiberii Caesaris ¹commemoratus est Pater providere hominibus, et non semper Verbum eius una cum plasmate fuisse ostendebatur; nec tunc quidem oportuit alterum Deum annuntiari, sed causas tantae iniuriæ et negligentiae eius inquire. Nullam enim oportet quaestionem talem esse et tantum invalescere, ut et Deum quidem mutet, et eam, quae est erga fabricatorem, (qui nos ⁸aliter per suam conditionem) fidem nostram evacuet. Sicut enim in Filium fidem nostram dirigimus, sic et in Patrem dilectionem firmam et immobilem habere debemus.

Καὶ καλῶς Ἰουστίνος ἐν τῷ πρὸς Μαρκίωνα συντάγματι ὁμολογῶν ὅτι αὐτῷ τῷ Κυρίῳ

Et bene Iustinus in eo libro qui est ¹⁰ad Marcionem ait: ¹¹*Quoniam ipsi quoque Domino non*

1. frustrentur] Pro respuant, reiiciant, perveniunt a verbo graeco ἀρτεῖν, uti ait BILLIO conicio. Mass.

2. Matthaeus] Errore typographico inde habet hac voce incipit pagina 300 editionis arabianae.

3. et Marcus] Editores ante me iam observant, simile dictum Salvatoris in Iacobi evangelio non legi. Irenaeus igitur, qui, ut saepius monimus, memoriter citare solet, hic memoria lapsus esse videtur.

4. idem ipsum] ERASM. GALL. FEUARD. ante has voces legunt secundum, quod GRAB. et Mass. auctoritate omnium Codd. omiserunt.

5. praeteriit] Sic solus Mass. scripsit, aescio qua auctoritate critica.

6. qui peritiores apostolis volunt esse] GRABUS censet, Irenaeum hoc de Marcionitis dixisse. Sed Mass. recte monet, Epiphanium Haer. XLII non prodere, hunc Lucae evangelii locum a Marcione esse depravatum. Atque secundum Ter-

tullianum cont. Marc. lib. IV c. 25 Marcionem illum locum eodem modo legisse atque nos. Qua de causa Mass. Valentinianos et praesertim Marcianos intelligi vult, a quibus locum eo modo; quo hic, depravatum esse apparet et lib. I. c. 20, 3 pag. 223; atque recte dicit eruditus monachus, corruptionem magis in sensu, quam in verbis positam esse. Praeterea miramur, etiam Iustinum m. in Apol. I, 63 p. 148 (edit. altera Ortonis) locum eodem modo legisse, uti Marcossii; quod ab OTTONE non observatum esse mirum nobis videtur.

7. commemoratus est] Hoc est, uti observant editores, recordatus est, meminit.

8. aliter per] In ERASM. et GALL. desideratur per.

9. Καὶ καλῶς κτλ.] Haec graeca apud Euseb. h. e. IV, 17 reperiuntur.

10. ad Marcionem] Contra Marcionem rectius vertisset Interpretes.

11. Quoniam] Quum particula ὅτι initium orationis Iustinianae indicaret; ea omnino non vertenda Interpreti.

οὐδ' ἂν ἐπέισθην, ἄλλον Θεὸν ¹credidissem, alterum Deum an-
καταγγέλλοντι παρὰ τὸν δη- nuntianti, praeter fabricatorem
μουρογόν . . . . . factorem et nutritorem nostrum

† Mass. 234. † Sed quoniam ab uno Deo, qui et hunc mundum fecit, et no-
plasmavit, et omnia continet et administrat, unigenitus Filius ve-
nit ad nos, suum plasma in semetipsum recapitulans, firma es-
mea ²ad eum fides, et immobilis erga Patrem dilectio, ³utraque
Deo nobis praebente.

3. Neque enim Patrem cognoscere quis potest, nisi Verbum
Dei, id est nisi Filio revelante, neque Filium ⁴sine Patris beneplaci-
cito. Bonum autem placitum Patris Filius perficit: mittit enim
Pater; mittitur autem et venit Filius. Et Patrem quidem invisibilem et ⁵indeterminabilem, quantum ad nos est, cognoscit suum
ipsius Verbum, et quum sit inenarrabilis, ipse enarrat eum nobis
rursum autem Verbum suum solus cognoscit Pater; utraque autem
haec sic se habere manifestavit Dominus. Et propter hoc Filius
revelat agnitionem Patris per suam manifestationem. Agnitio enim
Patris est Filii manifestatio: omnia enim per Verbum manifestantur.
Ut ergo cognosceremus, quoniam qui advenit Filius, ipse est qui
agnitionem Patris facit credentibus sibi, dicebat discipulis: *Nemo
cognoscit Patrem nisi Filius, neque Filium nisi Pater, et quibus
cunque Filius revelaverit*, docens semetipsum et Patrem, sicut
est, ut alterum non recipiamus Patrem, nisi eum qui a Filio
revelatur.

4. Hic autem est fabricator caeli et terrae, quemadmodum
ex sermonibus eius ostenditur; et non is qui a Marcione vel
Valentino aut a Basilide aut a Carpocrate aut Simone aut reliquis
falso ⁶cognominatis Gnosticis adinventus est falsus Pater. Nemo
enim illorum Filius fuit Dei, sed Christus Iesus Dominus noster
adversus quem et contrariam exercent disciplinam, incognitum Deum
audentes annuntiare. Debent autem in semetipsos *audire: Quem

1. credidissem] Sic FEUARD. primus
exculi iussit pro credidisset (ERASM. et
GALL.), quum in Codice VET. sicuti in
ceteris omnibus MSS. negligentia scriba-
rum legatur credidissent.

2. ad eum] In FEUARD. marg. Voss.
et MERC. II. ad Deum. Sed lectionem
vulgatam praeluli, quoniam de Filio Dei
atque de fide ei habenda sermo est.
Praeterea praecedunt verba: in Filium
fidem nostram dirigimus; in Patrem di-
lectionem firmam habere debemus.

3. utraque — praebente] Verosimile est,
orationem Iustini non longius protendi;

sed quum opus adversus Marcionem
prorsus interierit, certi quidquam desin-
nere nequimus.

4. sine Patris beneplacito] In edit. e
Codd. ARUND. et MERC. II. nisi existi-
pro sine; in ARUND. bono placito,

5. indeterminabilem] Sic MASS. cum
Voss. et, uti puto, CLAROM. Sed Codices
modo dicti et reliqui editores ha-
bent indeterminabilem.

6. cognominatis] Sic FEUARD. in marg.
Voss. et MASS. In ceteris perperam
cognomine.

* Grab. 301.

modum enim ¹incognitus, qui ab ipsis cognoscitur? quodcumque enim vel a paucis cognoscitur, non est incognitum. Dominus autem non in totum non posse cognosci et Patrem et Filium dixit: ceterum supervacuum fuisset adventus eius. Quid enim huc veniebat? an uti diceret nobis: Nolite quaerere Deum; incognitus est enim, et non invenietis eum: quemadmodum et Christum Aeternis eorum dixisse mentiuntur hi qui sunt a Valentino? Sed hoc quidem vanum est.

Ἐδίδαξεν ἡμᾶς ὁ Κύριος, ὅτι θεὸν εἰδέναι οὐδεὶς δύναται, μὴ ἔχι Θεοῦ ⁴δοξάζοντος, τουτέστιν, ἄνευ Θεοῦ μὴ γινώσκεισθαι ὁν Θεόν. Αὐτὸ δὲ τὸ γινώσκεισθαι τὸν Θεόν, θέλημα εἶναι οὗ Πατρὸς. ⁵Γινώσκονται γὰρ ὑτόν, οἷς ἀναποκαλύψῃ ὁ υἱός.

Edocuit autem Dominus, quoniam Deum scire nemo ⁶potest, nisi Deo docente, hoc est, sine Deo non cognosci Deum; hoc ipsum autem cognosci eum, voluntatem esse Patris. Cognoscunt enim eum quibuscunque revelaverit Filius.

5. Et ad hoc ⁷Filium revelavit Pater, ut per eum omnibus manifestetur, et eos quidem, qui credunt ei ⁸iusti, in incorruptelam et in aeternum refrigerium recipiat; (credere autem ei, est facere eius voluntatem) eos autem qui non credunt, et propter hoc fugiunt lumen eius, in ⁹tenebras, quas ipsi ¹⁰sibi elegerunt, iuste ¹¹recludet. Omnibus igitur revelavit se Pater, omnibus Verbum suum visibile faciens; et rursus Verbum omnibus ostendebat Patrem et Filium, quum ab omnibus videretur. Et ideo iustum iudicium Dei super ¹²omnes, qui similiter quidem viderunt, non autem similiter crediderunt.

6. Etenim per ipsam conditionem revelat Verbum conditorem Deum et per mundum fabricatorem mundi Dominum et per plasmatum, qui plasmaverit, artificem et per Filium eum Patrem qui

1. *incognitus*] Ita legitur in ARUND. VOSS. GRAB. et MASS. At in reliquis *ignotus*.

2. *ceterum*] Editores observant, ita scriptum esse pro *alioquin*.

3. *Ἐδίδαξεν κτλ.*] HALLOIXIUS in Vita renaei p. 483 primus edidit hoc fragmentum, quod reperit in MS. Parallelo-um Ioannis Damasceni.

4. *δοξάζοντος*] Lege cum Int. *διδάσκοντος*.

5. *Γινώσκονται*] Int. legit *γινώσονται*.

6. *potest*] Ita ex graeco habent VOSS. FEUARD. in marg. GRAB. et MASS. Sed in ceteris *possit*.

7. *Filium revelavit Pater*] Ita FEUARD. in marg. CLAROM. VOSS. GRAB. et MASS. Quae lectio nobis melius placet, quam

quae exstat in reliquis exemplaribus: *Filius revelavit Patrem*.

8. *iusti*] Legi mavult MASS. *iustos*.

9. *tenebras*] GRABUS primus sic scripsit sec. Codd. ARUND. VOSS. et MERC. I. pro *tenebris*.

10. *sibi elegerunt*] *Elegerint* in FEUARD. marg. et VOSS., sed *τὸ* sibi abest in MERC. II.

11. *recludet*] Observat GRAB., fortasse legendum esse *recludat*, sicuti praecesserit recipiat.

12. *omnes*] *Eos* additur in editis, omnibus (praeter MASS.) et MERC. II., sed omittitur in Codd. ARUND. et VOSS. Atque in MERC. II. ERASM. et GALL. abest vox *omnes*. Voculam *eos* MASS. recte omisit.

¹generaverit Filium; et haec omnes similiter quidem colloquuntur, non autem similiter credunt. Sed per legem et prophetas similiter Verbum et semetipsum et Patrem praedicabat; et audivit quidem universus populus similiter; non similiter autem omnes crediderunt. Et per ipsum Verbum visibilem et palpabilem factum Pater ostendebatur, etiamsi non omnes similiter credebant ei; sed omnes viderunt in Filio Patrem: invisibile etenim Filii Pater, visibile autem Patris Filius. Et propter hoc omnes Christum loquebantur praesente eo et Deum nominabant. Sed et daemones videntes Filium,

Marc. I. 24. dicebant: *Scimus te qui es, sanctus Dei*; et tentans diabolus, vi-

Matth. IV. 3. dens eum, dicebat: *Si tu es Filius Dei*: omnibus quidem videntibus et loquentibus Filium et Patrem, non autem omnibus credentibus.

7. Oportebat enim veritatem ab omnibus accipere testimonium, et esse iudicium in salutem quidem credentium, in condemnationem autem non credentium, ut omnes iuste iudicentur, et ea quae est in Patrem et Filium fides, ab omnibus comprobetur, ²id est ab omnibus confirmetur, ab omnibus accipiens testimonium, et a domesticis, quoniam et amici; et ab extraneis, quoniam et ini-

* Grab. 302. mici. * Illa est enim vera et sine contradictione probatio, quae etiam ab adversariis ipsis ³singula testificationis profert: in ipsa quidem manifesta sua visione convictis de praesenti negotio, et testificantibus, et ⁴significantibus; postea vero ad inimicitiam erumpentibus et accusantibus et volentibus non esse verum suum testimonium. Non ergo alius erat qui cognoscebatur, et alius qui dicebat:

† Muss. 235. *Nemo cognoscit Patrem*; sed unus † et idem, omnia subiciente ei Patre, et ab omnibus accipiens testimonium, quoniam vere homo et quoniam vere Deus, a Patre, a Spiritu, ⁵ab angelis, ab ipsa conditione, ab ⁶hominibus et ab apostaticis spiritibus ⁷et daemoniis et ab inimico et novissime ab ipsa morte. Omnia autem ⁸Filius administrans Patri, perficit ab initio usque ad finem,

1. generaverit] In ERASM. GALL. FEUARD. et MERC. II. generavit. Nostram lectionem GRABIUS primus recepit auctoritate Cod. ARUND. Sed eandem lectionem etiam in Cod. Voss. reperi.

2. id est, ab omnibus confirmetur] Glossema delendum. Sed exstant illa etiam in Voss.

3. singula] Dictum puto pro *singularia*, veterum Latinorum more. Sensus proinde erit: *singularia testificationis argumenta profert*. Quare minus probanda GRABII coniectura, legendum censentis *sigilla*. MASS.

4. significantibus] ARUND. signantibus, quam lectionem recepit GRABIUS. Sed MASS., qui, uti censeo, recte spernit Grabianam coniecturam *sigilla*, et hoc loco redit ad lectionem vulgarem.

5. ab angelis] Et, quod legitur in editt. expunxit MASS., non dicens quae auctoritate motus. Abest in Codd. ARUND. MERC. II. et Voss.

6. hominibus] Voss. omnibus.

7. et daemoniis] Sic solus MASS. pro ab *erroneis* reposuit e FEUARD. marg. CLAROM. et Voss.

8. Filius administrans Patri] Cfr. se-

et sine illo nemo potest cognoscere Deum. Agnitio enim Patris, Filius; agnitio autem Filii in Patre, et per Filium revelata: et propter hoc Dominus dicebat: *Nemo cognoscit Filium, nisi Pater: neque Patrem, nisi Filius, et quibuscunque Filius ¹revelaverit. Revelaverit enim non solum in futurum dictum est, quasi tunc ²in-ceperit Verbum manifestare Patrem, quum de Maria natus; sed communiter per totum tempus positum est. Ab initio enim assistens Filius suo plasmati ³revelat omnibus Patrem, quibus vult et quando vult et quemadmodum vult Pater; et propter hoc in omnibus et per omnia unus Deus Pater ⁴et unum Verbum, Filius et unus Spiritus ⁵et una salus omnibus credentibus in eum.*

C A P. VII.

Cap. XV.

1. Et Abraham ergo a Verbo cognoscens Patrem, qui fecit caelum et terram, ⁶hunc Deum confitebatur; ⁷et doctus repraesentatione, quod inter homines ⁸homo futurus esset Filius Dei, per cuius adventum semen eius erat futurum quasi ⁹stellae caeli, concupivit eam diem videre, uti et ipse complecteretur Christum; et per spiritum prophetiae eam videns exsultavit. Propter quod et Simeon ¹⁰ex semine eius re implebat gratulationem patriarchae et dicebat: *Nunc ¹¹remittis servum tuum, Domine, in pace; quoniam viderunt oculi mei salutare tuum, quod ¹²parasti in facie omnium*

Luc. II. 29
seqq.

quentis capitis § 4: ministrat enim ei ad omnia cett. et GRABII annotatio ad illum locum. Praeterea MASS. Diss. III. Art. V. § 59 in Apparatu nostro pag. 294.

1. *revelaverit*] Mirum est, Irenaeum ita citasse dictum Iesu, quod initio huius capitis accurate secundum textum Scripturae allegaverat.

2. *in-ceperit*] Ita excudi iussit MASS. pro *inciperet*, non prodens qua auctoritate. Nostram lectionem reperi in Cod. Voss.

3. *revelat omnibus Patrem*] In MS. Voss. legitur *revelato omnibus Patre*.

4. *et unum Verbum, Filius*] Tres priores voces in MERC. II. omittuntur. In edit. ERASM. GALL. FEUARD. et GRAB. ante *Filius* legitur *et unus*, quae quum absint in Codd. CLAROM. ARUND. et Voss., expunxit MASS. Puto, etiam vocem *Filius* e textu removendam esse, quae in margine scripta posteaque in contextum recepta videtur.

5. *et una salus*] MASSUETUS duas voculas *fides* et, quas in edit. omnibus praefixas ante *salus* reperit, auctoritate Codd. VET. CLAROM. ARUND. MERC. II. et Voss. merito expunxit.

6. *hunc Deum confitebatur*] Verbis, uti GRABII observat, supra sub finem capitis V, 5 e Gen. XIV, 22 citatis.

7. *et doctus repraesentatione*] De trium illorum apparitione loquitur, uti ait FEUARD., quorum unum Filium Dei fuisse, quem adoravit et Dominum Deum suum vocavit, magna concordia docent Iustinus m. in Dialogo, Tertull. lib. de Carne Christi et lib. III. cont. Marc. Euseb. h. e. lib. I. c. 1. Athanas. Serm. III. cont. Arian. alii.

8. *homo futurus — per cuius*] Homo abest in MERC. II. et Voss., atque in hoc legitur *faturus — et per cuius*.

9. *stellae*] Codd. Voss. et MERC. II. *stellas*.

10. *ex semine*] Ita restituit FEUARD. e Cod. VET., quocum Voss. et ARUND. consentiunt.

11. *remittis*] CLAROM. et Voss. *dimittis* cum versione Ital. Cfr. supra lib. III. 10, 5 pag. 460 not. 7.

12. *parasti in facie*] Ita MASS. sec. FEUARD. in marg. CLAROM. et ARUND. Lectionem MS. Voss. GRABII falso adnotat: ibi enim legitur *prae-parasti in facia* (sic!). In reliquis Codd. et edit. cum

populorum, lumen ¹*ad revelationem gentium et gloriam populi*
Ib. 8 seqq. Israel. Et angeli autem gratulationem magnam vigilantibus ²*nocte*
Ib. I. 46. pastoribus enuntiaverunt. Sed et ³*Maria ait: Magnificat anima*
mea Dominum, et exsultavit spiritus meus in Deo salutari meo,
descendente quidem exsultatione Abrahæ in eos qui erant ex se-
* Grab. 303. mine eius, ⁴*vigilantes* *et videntes Christum et credentes ei; reci-
proca autem rursus et ⁵*regrediente exsultatione a filiis in Abraham,*
qui et concupierat diem adventus Christi videre. Bene igitur Do-
Ioan. VIII. minus noster testimonium reddebat ei, dicens: *Abraham pater ve-*
^{56.} *ster exsultavit, ut videret diem meum, et vidit et gavisus est.*
Cap. XVI. 2. Non enim tantum propter Abraham ⁶*haec dixit, sed et ut*
ostenderet, quoniam omnes, qui ab initio cognitum habuerunt ⁷*Deum*
et adventum Christi prophetaverunt, revelationem acceperunt ab
ipso Filio, qui et ⁸*in novissimis temporibus visibilis et passibilis*
factus est et cum ⁹*humano genere locutus est, uti ex lapidibus*
excitaret filios Abrahæ et adimpleret repromissionem, quam pro-
miserat illi Deus, ¹⁰*et faceret semen eius tanquam stellas caeli,*
Matth. III. 9. quemadmodum ait Ioannes baptista: *Potens est enim Deus ex la-*
pιδibus istis suscitare filios Abrahæ. Hoc autem fecit Iesus, a la-
pidum religione extrahens nos, ¹¹*et a duris et infructuosis cogi-*
tationibus transferens nos, et similem Abrahæ fidem in nobis con-
stituens. Quemadmodum et Paulus testificatur dicens, nos esse
Rom. IV. 12 *saqq. IX. 8.* filios Abrahæ secundum similitudinem fidei et repromissionem he-
et Gal. IV. *28.* reditatis.

3. Unus igitur et idem Deus, qui advocavit Abraham et re-
promissionem ei dedit. Hic est ¹²*autem fabricator, qui et per*
Christum praeparat luminaria in mundo, eos qui ex gentibus cre-

Vulgata exstat *parasti ante faciem, uti*
supra I. I.

1. *ad revelationem gentium*] Sic MASS. emendavit e Cod. VET., quocum convenit Voss., nisi quod pro *gentium* perperam habet *oculorum* (supra I. I. *populorum*). In reliquis omnibus *ad vel in revelationem vel in revelatione oculorum.*

2. *nocte — enuntiaverunt*] Voss. *noctem.* GRAB. pro *enuntiaverunt* legi mavult *annuntiaverunt.*

3. *Maria*] In Cod. Voss. hic perperam scriptum est *Helisabeth.*

4. *vigilantes*] Sic primus GRAB. scripsit auctoritate Codd. ARUND. et Voss. pro *evigilantes.* Respicit Irenaeus ad Luc. II, 8 et 17.

5. *regrediente — in*] Ita restituit pro *egrediente et in* addidit FEUARD., suffragante Voss.

6. *haec*] *Haec* pro hoc GRAB. scripsit auctoritate Codd. VET. MERC. II. ARUND. et Voss.

7. *Deum*] Ita FEUARD. in marg. Voss. et MASS. In aliis *Dominum.*

8. *in*] Hoc addidit FEUARD. ad stipulante Voss.

9. *humano*] ARUND. et MERC. II. perperam *inhumano.*

10. *et faceret*] Sic solus MASS. secundum Codd. ARUND. MERC. II. Voss. eosque, uti puto, quibus doctus Benedictinus ipse usus est. Sed in reliquis Codd. et edit. *ut faceret.*

11. *et a duris*] FEUARD. et GRAB. e Codd. VET. et Voss. legunt *et a nostris duris.* Vocem *nostris* MASSUETUS recte omisit, quippe quae redundet.

12. *autem*] Ita scripsit GRAB. e Cod. Voss.

dunt. Vos autem, inquit, estis lumen mundi, hoc est, quasi stel-^{Math. V. 14.}
lae caeli. Hunc ergo recte ostendimus a nemine cognosci, nisi a
Filio, et quibuscunque Filius revelaverit. ¹Revelat autem omnibus
Filius, quibus velit ²cognosci, Patrem, et neque sine bona volun-
tate Patris, neque sine administratione Filii cognoscet quisquam
Deum. Et propter hoc dicebat discipulis Dominus: *Ego sum via*,^{Ioan. XIV.}
³*veritas et vita.* ⁴*Et nemo venit ad Patrem, nisi per me.* ⁵*Si*
cognovissetis me, et Patrem + ⁶*meum cognovissetis, et amodo* ⁷*co-* + ⁸*gnovistis eum et vidistis eum.*^{Mass. 236.}
Ex quibus manifestum est, quoniam
per Filium, id est per Verbum, cognoscitur.

4. Propter hoc Iudaei excesserunt a Deo, Verbum ⁹eius non ^{Cap. XVII.}
recipientes, sed putantes ¹⁰per seipsum Patrem sine Verbo, id est
sine Filio, posse cognoscere; Deum nescientes eum, qui in figura
locutus est humana ¹¹ad Abraham et ¹²iterum ad Moysen dicen-
tem: *Videns vidi vexationem populi mei in Aegypto, et descendi*^{Exod. III}
liberare eos. ¹³Haec enim Filius, qui est Verbum Dei, ab initio
¹⁴praestruerat, non indigente *Patre angelis, uti faceret conditio-^{*Grab. 304.}
nem et formaret hominem, propter quem et conditio fiebat; neque
rursus indigente ministerio ad fabricationem eorum, quae facta
sunt, ad dispositionem eorum negotiorum, quae secundum homi-
nem erant; sed habente copiosum et inenarrabile ministerium.
¹⁵Ministrat enim ei ad omnia sua progenies et ¹⁶figuratio sua, id

1. *Revelat autem*] Sic FEUARD. in marg. VOSS. CLAROM. et MASS. In reliquis enim pro *autem*.

2. *cognosci, Patrem*] Sic solus MASS. secundum CLAROM., quocum VOSS. ARUND. et MERC. I. consentiunt quoad priorem vocem. Sed in ceteris editt. et Codd. agnoscere Pater.

3. *veritas*] Versio Ital. ante hanc vocem habet et secundum textum graecum.

4. *Et nemo*] Illud et neque in textu graeco neque in versione Ital. comparet.

5. *Si cognovissetis* cett.] ERASM. et GALL. si cognovissetis me, et Patrem meum cognoscitis. Nostram lectionem primus FEUARD. e Cod. VET. recepit, quocum, GRABIO dicente, VOSS. consentit. Sed in hoc reperi si cognovissetis me, et Patrem meum cognoscetis. Unde apparet, Codicis VOSS. lectionem et hic, uti saepius, diversam esse a Cod. VET. In versione Ital. legi: Si cognovistis — cognovistis.

6. *meum*] Post hanc vocem MASS. e Cod. CLAROM. et Vulgata addidit utique, quod expunxi, quum absit in ceteris omnibus MSS. et in versione Ital.

7. *cognovistis*] Versio Ital. nostis.

8. *vidistis eum*] Eum addo cum FEUARD. et GRAB. auctoritate Codd. VET. VOSS. et textus graeci. MASS. expunxerat eum, quoniam omittitur in MERC. II. et CLAROM.

9. *eius*] Sic MASS. scripsit cum Codd. ARUND. MERC. I. et VOSS. In reliquis editt. Dei.

10. *per seipsum*] Καθ' ἑαυτόν.

11. *ad Abraham*] Quae hic in editt. praeter MASS. adduntur et Aaron omisi, quum absint in Codd. VET. CLAROM. et VOSS.

12. *iterum*] Hoc addidit FEUARD. consentiente VOSS.

13. *Haec enim*] Sic primus GRAB., sed ERASM. GALL. FEUARD. male hic enim.

14. *praestruerat*] FEUARD. in marg. CLAROM. ARUND. et VOSS. minus recte praestruerat. Verbum praestruere enim saepius occurrit non solum apud Interpretem, sed etiam apud Tertullianum.

15. *Ministrat enim*] Contra illos Gnosticos, qui Deum per angelos mundum creasse dicebant, auctor contendit, Deum angelorum ope non indiguisse, quum Filius et Spiritus sanctus tanquam ministri apud Deum versarentur. Vide MASS.

est Filius et Spiritus ¹sanctus, Verbum et Sapientia; quibus serviunt et subiecti sunt omnes angeli. Vani igitur sunt qui propter hoc, quod dictum sit: *Nemo cognoscit Patrem, nisi Filius*, alterum introducunt incognitum Patrem.

Cap. XVIII.

C A P. VIII.

1. Vanus autem et Marcion et qui ab eo, expellentes ab hereditate Abraham, cui Spiritus ²per multos, iam autem ³et per Rom. IV. 3. Paulum testimonium ⁴reddit, quoniam *credidit Deo et deputatum est ei ad iustitiam*; ⁵et Dominus, primum quidem de lapidibus excitans ⁶filios ei, et faciens semen eius quasi stellas caeli, dicens: Matth. VIII. *Quoniam venient ab oriente et ⁷occidente, ab aquilone et austro, et recumbent cum Abraham ⁸et Isaac et Iacob in regno caelorum*; XIII. 29. iterum dicens Iudaeis: *Quum videritis Abraham et Isaac et Iacob* Ibid. 28. *et omnes prophetas in ⁹regno caelorum, vos autem proiici foras*. Manifestum ¹⁰est ergo, quoniam qui contradicunt saluti eius, et alterum praeter eum, qui promissionem fecerit Abrahae, formant Deum, extra regnum Dei sunt et exheredes sunt ¹¹ab incorruptela, ¹²frustrantes et blasphemantes Deum, qui in regnum caelorum introducit Abraham et semen eius, quod est ecclesia, per Christum Iesum, ¹³cui et adoptio redditur et hereditas quae Abrahae promissa est.

Dissert. III. Art. V. § 59 (Apparatus nostri pag. 294).

16. *figuratio sua*] His verbis Spiritum sanctum designari, demonstrat mox subiecta explicatio; unde putem vocem *αὐτοῦ* male ab Interprete redditam fuisse per *sua*; verti debuisset *eius*, ut nimirum *figuratio* ad *progeniem* seu *Filiam* referatur. Nam Spiritum sanctum Filii *figurationem* seu *imaginem* dici a ss. Patribus, notissimum est. Sic Athanasius in epist. 1 ad Serapionem Spiritum s. ait esse *σφραγίδα* sigillum quod Filium exprimit, et Basilius adv. Eunom. V. p. 116: *εἰκὼν μὲν Θεοῦ Χριστός, ὅς ἐστι, φησὶν, εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, εἰκὼν δὲ τοῦ τοῦ πνεύματος κτλ.* Imago quidem Dei Christus, qui est, inquit, imago Dei invisibilis: imago vero Filii Spiritus. Mass.

1. *sanctus*] Omittitur haec vox in ARUND. MERC. II. Voss. et prioribus ERASMI edit., sed comparet in CLAROM.

2. *per multos*] Mosen in Genesi, aliosque prophetas. GRAB.

3. *ei*] Et male omissum in GRAB. edit.

4. *reddit*] Dum in ceteris edit. exstat reddidit, Mass. scribit reddi, non dicens

qua auctoritate. Lectionem reddi reperi in Voss.

5. *et Dominus*] Ex antecedentibus supple testimonium reddit.

6. *filios ei*] *Eius* perperam legitur in Voss.

7. *occidente*] ERASM. GALL. FEUARD. hic repetunt *ab*, quod expunxit GRAB. auctoritate Codd. ARUND. Voss. et sacri textus.

8. *et Isaac*] Et adiecit FEUARD. suffragantibus MSS. ARUND. Voss. et textu sacro.

9. *regno caelorum*] Sic FEUARD. in marg. ARUND. Voss. et MASS. In ceteris edit. cum MERC. II. *regno Dei*.

10. *est*] Est, quod in prioribus ERASMI edit. legitur, in posterioribus vero, et GALL. omissum est, restituit FEUARD., quocum consentiunt ARUND. MERC. II. et Voss.

11. *ab incorruptela*] Sic FEUARD. in marg. ARUND. MERC. II. Voss. et MASS. In reliquis *incorruptelae*.

12. *frustrantes*] *Ἀθετοῦντες*, spernentes.

13. *cui*] Refer hoc ad semen Abrahae, quod est ecclesia.

2. Vindicabat enim semen eius Dominus, solvens a vinculis *Cap. XIX.* et advocans ad salutem, quemadmodum fecit in muliere, quae ab eo curata est, manifeste dicens his, qui non similem Abrahae habebant fidem: ¹*Hypocritae, unusquisque vestrum die *sabbatorum* *Luc. XIII. 15. 16.* *bovem suum vel asinum non solvit et ducit et adquat?* *Hanc* ²*autem, quum sit filia Abrahae, quam alligaverat Satan decem et octo annis, non oportuerat solvi ab hoc vinculo in die sabbatorum?* ³Manifestum est igitur, quoniam eos, qui similiter ut Abraham credebant ei, solvit et ⁴vivificavit, nihil extra legem faciens, curans in die sabbatorum. Non enim prohibebat lex ⁵curari homines sabbatis, quae et circumcidebat eos in hac die, et pro populo ⁶iubebat ministeria sacerdotibus perficere; sed et mutorum animalium curationem non prohibebat. ⁷Et Siloa etiam saepe *Ioan. IX. 11.* sabbatis curavit; et propter hoc assidebant ei multi die sabbatorum. ⁸Continere enim iubebat eos lex ab omni opere servili, id est ab omni avaritia, quae per negotiationem et reliquo terreno actu ⁹agitur; animae autem opera, quae fiunt per ¹⁰sententiam et sermones bonos in auxilium eorum qui proximi sunt, adhortabatur fieri. Et propter hoc ¹¹Dominus arguebat eos, qui iniuste exprobrabant ei, quia sabbatis curabat. Non enim solvebat, ¹²sed adimplebat legem, summi sacerdotis ¹³operam perficiens, propitians pro hominibus Deum et emundans leprosos, infirmos curans, et ipse moriens, ¹⁴uti exsiliatus homo exiret de condemnatione, et reverteretur intrepide ad suam hereditatem.

1. *Hypocritae*] In ARUND. et MERC. II. sicuti in textu sacro, legitur *hypocrita*. Sed cum GRABIO censeo, Irenaeum cum Vulgato interprete legisse *ὑποκριταί*, quum dixerit: dicens his, qui — habebant fidem.

2. *oportuerat solvi*] MERC. II. *oportuit solvere*, quibuscum ERASM. et GALL. consentiunt quoad posterius verbum. OTTOB. *oportuerit solvere*.

3. *Manifestum est*] Est omittitur in Codd. MERC. I. ARUND. Voss. et omitti potest.

4. *divificavit*] Sic ARUND. Voss. et MASS. In reliquis *vivificat*.

5. *curari*] Ita FEUARD. in marg. ARUND. MERC. II. Voss. et MASS. Ceteri *curare*.

6. *iubebat*] In ARUND. vitiose *videbat*.

7. *Et Siloa* cett.] Aut cum GRABIO putandum, Irenaeum haec de Siloa narrata, quum e loco Ioanne IX, 7 seqq. colligere non potuerit, a traditione accepisse; aut cum MASSUETO Irenaeum memoria lapsus puta, Siloae piscinam cum xo-

λυμνήθρα ἐπὶ τῇ προβατικῇ commutasse, de qua vide Ioann. cap. 5.

8. *Continere*] Se, quod hic addunt editt. et Codd. ARUND. MERC. II. et Voss., cum MASS. omisi.

9. *agitur*] Sic MASS. secundum MS. CLAROM.

10. *sententiam*] GRAB. observat, vocem *γνώμην* Interpreti vertendam fuisse consilium.

11. *Dominus*] FEUARD. addidit hoc, suffragante Voss.

12. *sed adimplebat*] Voss. *sed et adimplebat*.

13. *operam perficiens*] ERASM. GALL. et FEUARD. *operam faciens*. GRAB. et MERC. II. *opera perficiens*. Sed MASS. nostram lectionem primus recepit, non dicens qua auctoritate. Reperi eam in Cod. Voss.

14. *uti exsiliatus homo*] Alludit, ait FEUARD., ad Hebraeorum legem, quae mortuo summo pontifice exsules domum redire permittebat; et qui hic *exsiliatus*

Cap. XX.

3. Sed et esurientes accipere sabbatis ¹escam ex his ²quae
[†]Mass. 237. adiacebant, non vetabat lex: [†]metere autem et colligere in horreum
 vetabat. Et ideo Dominus his, qui incusabant discipulos eius,
^{Inc.}VI.3.4. quoniam vellentes spicas manducabant, dixit: ³*Nec hoc legistis,*
quod fecit David, quum esurisset, quemadmodum introivit in do-
num Dei et panes propositionis manducavit et dedit eis, qui cum
eo erant, quos non licebat manducare, nisi solis sacerdotibus? per
 legis verba suos discipulos excusans, et significans licere sacerdo-
 tibus libere agere. ⁴Sacerdos autem scitus fuerat David ⁵apud
 Deum, quamvis Saul persecutionem faceret ei.

Πᾶς βασιλεὺς δίκαιος ἱερατὶ- 6 Omnes enim iusti sacerdotalem
πλὴν ἔχει τάξιν. habent ordinem.

^{* Grab. 306.} *Sacerdotes autem sunt omnes Domini apostoli, qui neque agros,
 neque domos hereditant hic, sed semper altari et Deo serviunt.
 De quibus et Moyses in Deuteronomio in benedictione Levi ait:
^{Deuter.} XXXIII. 9. *Qui dicit patri suo et matri suae: Non novi te; et fratres suos*
non agnovit, et filios suos abdicavit: custodivit praecepta tua, et
testamentum tuum servavit. Qui autem sunt, qui dereliquerunt
 patrem et matrem, et omnibus proximis renuntiaverunt, propter
 verbum Dei et testamentum eius, nisi discipuli Domini? De qui-
 bus iterum Moyses: *Hereditas autem, inquit, non erit eis. Domi-*

^{Numer.}
 XVIII. 20. et
^{Deuter.} X. 9.

homo dicitur, exsul tantum significatur, graece forsitan non male *φρυγαδεντής* nominaretur.

1. *escam*] Ita FEUARD. in marg. ARUND. MERC. II. VOSS. et MASS. In reliquis *escas*.

2. *quae adiacebant*] I. e. quae in promptu erant.

3. *Nec hoc*] Ita GRABIIUS primus scripsit pro non hoc auctoritate VOSS. et ipsius Lucae textus.

4. *Sacerdos autem scitus* cett.] De sensu huius loci nemo dubitare potest. Sicuti, id exprimere vult auctor, David, manducans panes propositionis, quos nemini nisi sacerdotibus licebat comedere, legi de celebrando sabbato datae non adversatus est, quum ipse homo iustus, legi divinae pie satisfaciens, cum omnibus hominibus iustis sacerdotali ordini (apud Deum) adscriptus esset: sic etiam apostoli nec legem transgressi sunt nec sabbati gravitatem violaverunt, quum, altari Deoque semper servientes, iusti ac pii et sacerdotali dignitate ornati essent. Felicem, uti mihi quidem videtur, HEUMANNUS in *Hamburg. vermischte Bibliothek* Vol. I p. 150 proposuit coniecturam, pro

sacerdos scitus legendum existimans *sacerdos ascitus*. Ex simplici illa mutatione hic loci sensus foret: David Deo sacerdos assumptus, acceptus est. Vide GRABII et MASSUETI explicationes in Appar. nostro.

5. *apud Deum*] Sic ARUND. MERC. II. VOSS. CLAROM. GRAB. et MASS. In aliis *apud eum*.

6. *Omnes enim iusti* cett.] Hoc dictum, etiamsi paullo aliter legerunt atque Interpreter, graece servarunt Ioannes Damascenus in *Parallelis* lit. B. tit. 2. (edit. Michaelis LEQUIEN p. 396) et Antonius Melissa Serm. I. part. 2. HALLOIXIUS hoc graecum fragmentum in *Vita Irenaei* primum edidit. GRABIIUS lectionem veteris Interpretis omnino retinendam existimat. MASSUETO tamen graeca lectio vulgatae praeferenda videtur, quippe quae arctius cohaereat cum ea de Davide sententia, quae praecedat. Sed quum nobis certum sit, Interpretis auctoritati maiorem esse vim, quam Ioannis Damasceni et Melissa, nullusque Codex latinus graecae lectioni faveat: censendum nobis est, Interpretem veram huius loci lectionem tueri.

nus enim ipse hereditas ipsorum. Et iterum: Non erit sacerdotibus Levitis in tota tribu Levi pars neque substantia cum Israel: fructificationes Domini ¹substantiae eorum; manducabunt eas. Propter hoc et Paulus: Non inquirō, inquit, datum; sed ²inquirō fructum. Discipulis, inquit, ³Domini leviticam substantiam habentibus, licebat eis esurientibus, a seminibus accipere escam: Dignus ⁴est enim operarius esca sua. Et sacerdotes in templo sabbatum profanabant et rei non erant. Quare ergo rei non erant? Quia quum essent in templo, non saecularia, sed dominica perficiebant ministeria, ⁵legem adimplentes, non autem praetereuntes legem; quemadmodum is qui a semetipso arida ligna attulit in castra ⁶Domini, ⁷qui et iuste lapidatus est. Omnis enim arbor, quae non facit fructum bonum, ⁸abscindetur et in ignem mittetur. Et: Quicumque templum Dei violaverit, violabit illum Deus.

Deuter. XVIII. 1.

Philipp. IV. 17.

Matth. X. 10.

Matth. III. 10. et VII. 19.

1. Cor. III. 17.

C A P. IX.

Cap. XXI.

1. Unius igitur et eiusdem substantiae sunt omnia, hoc est ab uno et eodem Deo, quemadmodum et Dominus ait discipulis: Propterea omnis scribe doctus in regno caelorum similis est homini patri familias, qui profert de thesauro suo nova et vetera. Non alterum quidem vetera, alterum ⁹vero proferentem nova docuit; sed unum et eundem. *Paterfamilias enim Dominus est, qui *universae domui paternae dominatur: ¹⁰et servis quidem et adhuc indisciplinatis condignam tradens legem; liberis autem et fide iustificatis congruentia dans praecepta, ¹¹et filiis adaperiens suam hereditatem. Scribas autem et doctores regni caelorum suos dicebat discipulos, de quibus ¹²et alibi ait Iudaeis: Ecce, mitto ad vos sapientes et scribas et doctores, et ex eis occidetis et ¹³effu-

Matth. XIII. 52.

*Grab. 307.

Matth. XXIII. 34.

1. substantiae eorum] Sic MASS. scripsit, non prodens, unde sumserit lectionem. Reperi eam in Voss. In ceteris omnibus editionibus substantia eorum.

2. inquirō fructum] GRABIVS primus posuit fructum pro factum auctoritate Codd. VET. et Voss., textusque sacri. In Voss. ante fructum additum est alterum inquit.

3. Domini] Ita FEUARD. in marg. CLAROM. VOSS. et MASS. In ceteris minus recte Dominus.

4. est] Hoc adiecit GRAB. e Cod. Voss. et textu sacro.

5. legem] Ita FEUARD. e Cod. VET., quocum convenit Voss. Sed priores edidit. legis.

6. Domini] Pro Dei sic posuit MASS. Suffragatur Cod. Voss.

7. qui et iuste] Qui et MASS. adiecit e CLAROM.

8. abscindetur] Voss. et MERC. II. abscidetur.

9. vero] Hoc pro quidem GRAB. recepit auctoritate Cod. ARUND.

10. et servis] Et addidit FEUARD., quocum consentiant Codd. ARUND. MERC. II. et Voss.

11. et filiis] Et, quod MASS. nescio qua auctoritate addidit, retinui, quum particulam legerim in Voss.

12. et alibi] Et adiecit GRAB. e Codd. ARUND. et Voss.

13. effugabitis] CLAROM. ARUND. MERC. II. (quem addo Voss.) fugabitis. Versio Ital. persequemini.

gabitur a civitate in civitatem. Ea autem, quae de thesauro ¹proferuntur nova et vetera, sine contradictione duo Testamenta dicit: vetus quidem, quod ante fuerat, legisdatio; ²novum autem, quae secundum evangelium est conversatio, ostendit, de qua David ait: *Cantate Domino canticum novum.* Et ³Esaias: *Cantate Domino hymnum novum.* ⁴Initium eius, ⁵glorificatur ⁶nomen eius a summo terrae: virtutes eius in insulis annuntiant. Et Hieremias ait: *Ecce disponam, inquit, testamentum novum, non quemadmodum disposui patribus vestris in monte Oreb.* Utraque autem Testamenta unus et idem paterfamilias produxit, Verbum Dei, Dominus noster Iesus Christus, qui et Abrahae et Moysi ⁷collocutus est, ⁸et nobis in novitate restituit libertatem et multiplicavit eam, quae ab ipso est, gratiam.

Psal. XCV. 1.

et XCVII. 1.

Esa. XLII.

10. 12.

Jerem. XXXI.

31. 32.

Cap. XXII.

Matth. XII. 6.

† Mass. 238.

Ioan. I. 50.

Philipp. III.

12.

2. *Plus est enim, inquit, Templo hinc.* ⁹Plus autem et minus non in his dicitur, quae inter se communionem non habent, et sunt contrariae naturae et pugnant adversum se; sed in his quae eiusdem sunt substantiae, et communicant secum, solum autem ¹⁰multitudine et magnitudine differunt: quemadmodum aqua ab aqua, [†]et lumen a lumine et gratia a gratia. Maior est igitur legisdatio quae in libertatem, quam quae data est in servitutem; et ideo non in unam gentem, sed in totum mundum diffusa est. Unus autem et idem Dominus, qui plus quam templum est et plus quam Salomon et plus quam Ionas donat hominibus, id est suam praesentiam et resurrectionem a mortuis: sed non Deum immutans, nec alium praedicans Patrem, sed eundem ipsum, qui semper habet ¹¹plura metiri domesticis; et proficiente eorum erga Deum dilectione, plura et maiora donans, quemadmodum et Dominus discipulis dicebat: *Quoniam et maiora horum videbitis.* Et Paulus ait: *Non quod*

1. *proferuntur*] Sic MASS. e Cod. VET. OTTOB. et VOSS. Sed CLAROM. et ARUND. proferuntur. Ceteri proferunt.

2. *novum*] Ita restitui pro nova, nullo quidem suffragante Codice; sed id aperte exigente tum constructione, tum tota orationis serie. MASS.

3. *Esaias*] Verbum ait additum est in ARUND.

4. *Initium eius*] *Ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ* reddi debebat: *principatus eius*, scil. est.

5. *glorificatur — annuntiant*] Nisi textus corruptus est, Irenaeus in suo LXX exemplari legit *δοξάζονται* et *ἀναγγέλουσι*, neque vero *δοξάζετε* et *ἀναγγελοῦσι*, ulli in nostris Codicibus exstat.

6. *nomen eius*] Et ante nomen expun-

xit GRAB., quoniam in nullo eius Cod. legebatur.

7. *collocutus*] Ita FEUARD. in marg. ARUND. MERC. II. VOSS. GRAB. et MASS. Sed ERASM. GALL. et FEUARD. in textu locutus.

8. *et nobis*] Sic CLAROM. et MASS. In FEUARD. et GRAB. *qui nobis.* At in ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II. neque qui comparet neque et.

9. *Plus autem*] VOSS. et plus autem.

10. *multitudine*] Ita FEUARD. in marg. ARUND. VOSS. GRAB. et MASS. In aliis male altitudine.

11. *plura metiri*] ERASM. GALL. ARUND. et MERC. et plura. GRAB. legere quae vult admetiri.

iam acceperim, ¹aut iustificatus sim, aut iam perfectus sim. Ex parte enim scimus, et ex parte prophetamus. Quum autem venerit quod perfectum est, quae sunt ex parte destruentur. Sicut igitur adveniente perfecto, non alterum Patrem videbimus, sed hunc quem nunc videre concupimus: (Beati enim ²mundi corde, quoniam ipsi Deum videbunt) neque alium Christum et Dei Filium ³expectabimus; sed hunc qui ex Maria virgine, qui et passus est, in quem et credimus, quem et diligimus; (quemadmodum Esaias ait: Et dicent in illa die: Ecce, Dominus Deus noster, in quem speravimus et exsultavimus in salute nostra. Et Petrus ⁴ait in epistola sua: Quem non videntes diligitis, inquit, in quem nunc non videntes ⁵credidistis, gaudebitis *gaudio inenarrabili) neque ⁶aliam Spiritum sanctum percipimus, nisi hunc qui est nobiscum, ⁷et qui clamat, Abba, pater; et in iisdem ipsis ⁸augmentum habebimus et proficiemus, ut iam non per speculum et per aenigmata, sed facie ad faciem fruamur muneribus Dei: sic et nunc plus templo et plus Salomone percipientes, quod est adventus Filii Dei, non alterum didicimus Deum, praeter fabricatorem ⁹et factorem omnium, qui ab initio nobis demonstratus est; neque alterum Christum Dei Filium, praeter eum qui a prophetis praedicatus est.

3. Novo enim Testamento cognito et praedicato per prophetas, et ille qui illud dispositurus erat secundum placitum Patris, praedicabatur, manifestatus hominibus, quemadmodum voluit Deus; ut possint semper proficere credentes in eum, et ¹⁰per Testamenta

1. aut iustificatus] FEUARD. adiecerat quod ante iustificatus; legitur illa vox et in Cod. Voss. Sed expunxit eam Mass. auctoritate Codd. CLAROM. ARUND. MERC. II. et Italicae versionis, quae, uti ait doctus Benedictinus, hoc additamentum ex 1 Cor. IV, 4 desumptum sola hic exhibet, ut constat ex vetustissimo nostro Cod. MS. graeco-latino San-Germanensi, Ambrosiastri Comment. et aliis.

2. mundi corde] Sic Mass. sec. Cod. CLAROM. versionem Italicam, graecumque evangelii textum. Ceteri mundo corde.

3. expectabimus] ARUND. et MERC. II. expectavimus.

4. ait — sua] Hae voces desunt in Voss.

5. credidistis] E textu sacro, qui hic habet πιστεύοντες θεῷ, supple credentes autem.

6. percipimus] Codd. VET. CLAROM. et Voss. percipimus. Quod FEUARDENTIUS dicit, et hic legendum esse percipimus,

uti mox postea habebimus, proficiemus, et uti antea videbimus, expectabimus, id et mihi verosimile videtur, quamvis Rom. VIII, 15 legatur ἐλπίετε πνεῦμα.

7. et qui] In ARUND. qui et, nec ita male.

8. augmentum] ERASM. GALL. cognomentum, pro quo FEUARD. auctoritate Cod. VET. (consentit Voss.) nostram lectionem recepit.

9. et factorem] Desunt haec in ERASM. GALL. et MERC. II.

10. per Testamenta maturescere perfectum salutis] ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II. pro perfectum habent per effectum; FEUARD. utrumque retinuit per effectum perfectum salutis. GRABIUS nostram iam tueri lectionem, nisi quod pro Testamenta excudi iussit Testamentum, nescio qua motus auctoritate: neque enim Cod. Voss., uti suspicatur MASS., neque MSS. MERC. II. GRABIO assentiunt. Nostram lectionem, quam Codd. VET.

maturescere perfectum salutis. Una enim ¹salus et unus Deus: ²quae autem formant hominem, praecepta multa, et non pauci gradus, qui ³ducunt hominem ad Deum. ⁴Terreno quidem et temporali regi, quum sit homo, licet aliquoties maiores profectus attribuere ⁵his qui sunt subiecti: Deo autem non licebit, quum sit idem, et semper maiorem gratiam ⁶praestare humano generi ⁷velit, et pluribus muneribus assidue honorare eos qui placent ei? Si autem hoc est proficere, alterum adinvenire Patrem praeter eum, qui ab initio annuntiatus est, et rursum praeter eum, qui putatur ⁸secundo inventus esse, alterum tertium adinvenire; et eiusdem erit profectus et a tertio ⁹in quartum, et ab hoc rursum alterum et alterum: et sic semper putans proficere talis sensus, nunquam in uno stabit Deo. Expulsus enim ab eo qui est, et reversus retrorsum, quaeret quidem semper, inveniet autem nunquam Deum; sed semper ¹⁰incomprehensibilitatis profundo natabit, nisi per poenitentiam conversus, ¹¹unde et abiectus erat, revertatur; ¹²unum

CLAROM. Voss. integram suppeditant, cum MASS. optimam esse censéo. Coniectura GRABII *ad perfectum salutis*, quod idem esse dicit atque *ad perfectam salutem*, non opus est, si cum MASS. *perfectum salutis* dictum esse exstimaveris pro perfectione seu consummatione salutis. Observat enim doctissimus monachus, paullo ante Irenaeum scripsisse: *sicut igitur adveniente perfecto, non alterum Patrem videbimus*; atque sensum loci ita adumbrat: ut possint semper proficere credentes in eum, et per variis sibi invicem succedentia Testamenta maturescere queat salutis humanae consummatio i. e. per varia Testamenta possint homines paulatim ad gloriam aeternam perducí.

1. *salus et*] Quod in omnibus edit. post *salus* exstat est, MASS. expunxit, non dicens cuius auctoritate. Quum illud est non legerim in Voss., id non restituendum puto. Et abest in ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II.

2. *quae autem formant hominem, praecepta multa*] Sic CLAROM. ARUND. et MASS. Sed in Voss. (GRABII hic iterum errat) luculenter scriptum est: *que formavit hominem praecepta multa*. In ceteris edit. qui *formavit hominem; praecepta autem multa*.

3. *ducunt*] Sic FEUARD. in marg. Voss. et MASS. Reliqui adducunt.

4. *Terreno quidem et temporali regi*] In Codd. VET. et Voss. ante *terrenum quidem et temporalem regem*.

5. *his qui sunt subiecti; Deo autem*

non licebit celt.] Cod. CLAROM. *his autem qui sunt subiecti Deo non licebit*. Sed MASS. recte dicit: At vulgata lectio praefenda videtur: quare post: *Deo autem non licebit* subintelligenda quae praecesserunt: *maiores profectus attribuere his qui sunt subiecti*.

6. *praestare*] ERASM. GALL. et FEUARD. male et repugnantibus omnibus Codd. praestat. Ita scribit MASS. Sed si priores ERASMI edit. 1526. 1528 et 1534 inspexisset, doctus monachus intelligere potuisset, nostram lectionem ERASMO quoque cognitam fuisse.

7. *velit*] Hoc verbum e MS. CLAROM. MASSUETUS adiecit.

8. *secundo — esse*] In MERC. II. *secundus*; in Voss. omittitur *esse*, et re vera omitti potest.

9. *in quartum, et ab hoc*] In et ab hoc addidit FEUARD., consentiente quoad posterius ARUND., quoad utrumque Voss. Quod ERASM. et GALL. loco ab hoc habent, adhuc, quodque FEUARD. etiam retinuit, id GRABII reiecit. Pro in GRABII legendum putat invenire. Aut praepositionem ante *alterum* repetitam, aut eandem deletam esse velim.

10. *incomprehensibilitatis*] Fortasse excidit ante hanc vocem praepos. in.

11. *unde et abiectus*] Sic ERASM. GALL. FEUARD. GRAB. cum omnibus, quod sciam, Codd. Nescio, cuius auctoritate MASS. illud et expunxerit.

12. *unum Deum*] Unum addidit FEUARD., suffragante Voss.

Deum Patrem Demiurgum confitens et credens, qui a lege et prophetis annuntiatus est, qui a Christo testificatus est, quemadmodum ipse ait ad eos, qui accusabant eius discipulos, quasi non servarent traditionem Seniorum: *Quare vos frustramini praeceptum Domini propter traditionem vestram?* ²Deus enim dixit: *Honora* ³patrem et matrem; et qui maledixerit patri aut matri morte moriatur. ⁴Et iterum ait eis: *Et frustrati estis* ⁵sermonem Dei propter traditionem vestram; manifestissime ⁶Patrem et Deum confitens Christus eum, qui in lege dixit: *Honora patrem et matrem, ut tibi bene sit.* Verbum enim Dei confessus est legis praeceptum verax Deus et neminem alterum Deum appellavit, quam suum Patrem.

C A P. X.

Cap. XXIII.

1. *†Bene igitur et Ioannes meminit dicentem ¹Dominum ^{*}Grab. 309. [†]Mass. 239. [†]Ioan. V. 39. Iudaeis: *Scrutamini Scripturas, in quibus putatis vos vitam aeternam habere: illae sunt quae testimonium perhibent de me. Et non vultis venire ad me, ut vitam habeatis.* Quomodo igitur testabantur de eo Scripturae, nisi ab uno et eodem essent Patre, ⁸praeinstruentes homines de adventu Filii eius et ⁹praenuntiantes salutem, quae est ab eo? *Si enim* ¹⁰crederetis Moysi, ¹¹inquit, ^{Ibid. 46.} *crederetis et mihi: de me enim ille scripsit; scilicet quod insemnatus est ubique in Scripturis eius Filius Dei; ¹²aliquando quidem cum Abraham loquens, aliquando cum Noë, dans eis mensuras;*

1. Domini] ERASM. et GALL. divinum.
2. Deus] ERASM. GALL. cum ARUND.
et MERC. II. Dominus.

3. patrem] Tuum addit ARUND.

4. Et iterum] Secundo, quod additum est in omnibus edit. et Codd. ARUND. MERC. II. et VOSS., expunxit MASS. Neque enim infitiandum, illam vocem abundare.

5. sermonem Dei] Interpres cum pluribus Bibliorum versionibus et Codice Cantabrigiensi legisse videtur τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, dum in textu vulgari N. T. exstat ἐντολήν.

6. Patrem et Deum] ARUND. et MERC. II. Patrem et Dominum. In ERASM. et GALL. inverso ordine Dominum et Patrem. Sed FEUARD. Dominum et Patrem Deum. At GRAB. et MASS. auctoritate Cod. VOSS. nostram lectionem receperunt.

7. Dominum] ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II. Deum.

8. praeinstruentes] Sic FEUARD., consentientibus plerisque Codd., primus scripsit pro praestruentes.

9. praenuntiantes] VOSS. renuntiantes.

10. crederetis — crederetis] ARUND. bis habent credideritis; MERC. II. credideritis — credetis.

11. inquit] Hoc MASS. addit e Cod. CLAROM.

12. aliquando quidem — dans eis mensuras] Nostram lectionem, a MASS. primum receptam, reperis in CLAROM. VOSS. et Cod. VET. (uti patet ex annotatione FEUARD.), nisi quod in hoc legitur ei pro eis. In ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II. ita exstat: aliquando quidem cum Abraham loquens, aliquando cum eodem comesurus; omissum est illud: aliquando cum Noë, dans eis mensuras. FEUARDENTIUS et GRABIUS utramque lectionem servant: aliquando quidem cum Abraham loquens, cum eodem comesurus; aliquando cum Noë, dans ei mensuras. In illis duabus editionibus aliquando ante cum eodem expunctum est. Optime dicit MASSUETUS: „Et tamen haec ipsa vox ostendit, aliud periodi membrum hinc incipere, ac proinde ista: cum eodem comesurus ab imperitis libris scripta fuisse pro: cum Noë dans

¹aliquando autem quaerens Adam; aliquando autem Sodomitis inducens iudicium; et rursus quum ²videretur, ³et in viam dirigit Iacob et de rubo loquitur cum Moyse. Et ⁴non est numerum dicere in quibus a Moyse ostenditur Filius Dei, cuius et diem passionis non ignoravit; sed figuratim praenuntiavit eum, pascha nominans; et in eadem ipsa, quae ante tantum temporis a Moyse praedicata est, passus est Dominus adimplens pascha. Non solum autem diem descripsit, sed et locum et extremitatem temporum et signum occasus Solis, dicens: ⁵*Non poteris immolare pascha in ulla alia civitatum tuarum*, ⁶*quas Dominus Deus dat tibi, nisi in eo loco, quem delegerit Dominus Deus tuus* ⁷*invocari nomen suum ibi: immolabis pascha* ⁸*vespere ad occasum Solis.*

Deuter.

XVI. 5. 6.

Gen. XLIX.

10 seqq.

2. Iam autem et manifestaverat eius adventum, dicens: *Non deerit princeps in Iuda, neque dux ex femoribus eius, quoadusque veniat cui* ⁹*repositum est, et ipse est spes gentium; alligans ad vitem pullum suum, et ad* ¹⁰*helicem pullum asinae. Lavabit in vino stolam suam et in sanguine uvae pallium suum:* ¹¹*laetifici oculi eius* ¹²*a vino, et candidi dentes eius* ¹³*quam luc.* Inquirant enim hi, qui omnia scrutari dicuntur, id tempus, in quo defecit princeps et dux ex Iuda, et qui est gentium spes, et qui vitis et

eis mensuras, quia, quid sibi vellent mensurae illae, non intelligebant. Quare ex citatorum trium veterum Codd. auctoritate deletis cum eodem comesorur, textum restituere non dubitavi. Illud autem: *dans eis mensuras* explico tum de arcae dimensionibus, quas Deus Noëmo prae-finit Gen. VI, 14 seqq., tum de orbis terrarum distributione, ab eodem iussu Dei inter tres filios facta, Gen. X et XI iuxta illud Pauli Actor. XVII, 26: *Fecitque ex uno omne genus hominum inhabitare super universam faciem terrae, definiens statuta tempora et terminos habitationis eorum*; tum denique de terrae promissionis ab Abrahae posteris quondam possidendae finibus, quos ipsi Deus prae-monstravit praestituitque Gen. XIII, 14 et 17 et XV, 18 seqq.⁴

1. *aliquando autem quaerens Adam*] Haec ommissa sunt in ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II.

2. *videretur*] Sic FEUARD. in marg. Voss. et MASS. In reliquis edit. et Codd. ARUND. et MERC. II. *videtur*.

3. *et*] Hoc deest in Voss.

4. *non est numerum dicere*] Cfr. lib. V, 3, 2 sub. finem, ubi leguntur haec: οὐκ ἔστιν ἀριθμὸν εἰπεῖν.

5. *non poteris*] ERASM. in prioribus edit. et MERC. II. *non poteritis*.

6. *quas*] Sic FEUARD. in marg. Voss. et MASS. cum sacro textu. Sed in aliis quam.

7. *invocari*] Voss. *invocare*.

8. *vespere*] CLAROM. *vespera*. Cod. VET. et Voss. *a vespera* (GRAB. hic erat).

9. *repositum*] In FEUARD. marg. et Voss. *repromissum*, uti et Novatianus lib. de Trinit. c. 9.

10. *helicem*] Quum in LXX legatur ἑλιξ, FEUARD. legendam conjicit *helicem*, quod MASS. in textum recepit. In reliquis exstat *ilicem*. Cyprianus quoque adv. Iud. lib. I c. 21 legit *helicem*. MASS. recte dicit: „Qui in MSS. codicum lectione versati sunt, norunt quam frequenter e commutetur in i; ac proinde non mirum, si pro *helicem* aut *helicem* scripserint amanuenses *ilicem*. *Helix* autem graeca vox est, significans vitis clavicularum“, *Weinranke*.

11. *laetifici*] Sic CLAROM. ARUND. Voss. GRAB. et MASS. e graeco χαροποιός. In reliquis *laetificabuntur*.

12. *a vino*] Irenaeus legisse videtur ἀπὸ οἴνου, dum LXX habent ἀπὸ οἴνου.

13. *quam luc*] Ita Voss. CLAROM. (in quo emendator quispiam superscripsit *tan*, ut legatur *tanquam*, haud advertens,

qui pullus eius et quod indumentum et ¹qui oculi et qui dentes et quod vinum et unum quodque ex ²dictis exquirant; et inve-^{*Grab.310.}nient non alium, nisi Dominum nostrum Iesum Christum annuntiatum. Quapropter Moyses increpans populum, quod ingratus existeret, ait: *Sic populus fatuus et non sapiens, haec Domino retribuistis?* Et rursus significans, quoniam qui ab initio condidit et fecit eos Verbum, et in novissimis temporibus redimens nos et vivificans, ostenditur pendens in ligno, et non credent ei. Ait enim: *Et erit vita tua pendens ante oculos tuos, et non credes vitae*^{Ibid. XXVIII. 66.}*tuae.* Et iterum: *Nonne hic idem Pater tuus possedit te, et fecit*^{Ibid. XXXII. 6.}*te, et creavit te?*

C A P. XI.

Cap. XXIV.

1. ³Quoniam autem non solum prophetae et iusti multi, praescientes per ⁴Spiritum sanctum adventum eius, oraverunt in illud tempus venire, in quo facie ad faciem viderent Dominum suum, et sermones audirent eius, Dominus fecit manifestum, dicens discipulis: *Multi prophetae et iusti cupierunt videre quae videtis, et non viderunt, et audire quae auditis, et non audierunt.* Quemadmodum ^{17.}igitur concupierunt et audire et videre, nisi praescissent futurum eius adventum? Quomodo autem praescire potuerunt, ^{†Mass.240.}nisi ab ipso praescientiam ante accepissent? Quomodo autem Scripturae testificantur de eo, nisi ab uno et eodem Deo omnia semper per Verbum revelata et ostensa fuissent credentibus; aliquando quidem colloquente eo cum suo plasmate, aliquando autem dante legem, aliquando vero exprobrante, ⁵aliquando exhortante ac deinceps liberante ⁶servum et adoptante in filium, et apto tempore ⁷incorruptelae hereditatem praestante ad perfectionem hominis? Plasmavit enim eum in augmentum et incrementum, quemadmodum ⁸Scriptura dicit: *Crescite et multiplicamini.*^{Gen. I. 28.}

1. Et hoc Deus ab homine differt, quoniam Deus quidem facit, homo autem fit; et quidem qui facit, semper idem est; quod autem fit, et initium et medietatem et adiectionem et augmentum

uti ait MASS., Hellenismum esse pro magis quam lac) GRAB. et MASS. In aliis tanquam lac.

hic habnere vero post aliquando MASSUETUS expunxit auctoritate Cod. ARUND.

1. qui oculi] VOSS. quot oculi.
2. dictis] Sic FEUARD. in marg. CLAROM. VOSS. GRAB. et MASS. In reliquis occultis.

6. servum] Suum additum in reliquis editt. omisit MASS., quum absit in omnibus Codd.

3. Quoniam autem] In MEG. I. quoniam ante.

7. incorruptelae] Sic FEUARD. in marg. ARUND. VOSS. GRAB. et MASS. Sed ERASM. GALL. et FEUARD. in textu incorruptibilem.

4. Spiritum sanctum] Sanctum. addidit MASS. e. Cod. CLAROM.

8. Scriptura] Et ante hanc vocem MASSUETUS primus expunxit auctoritate Codd. ARUND. et MERC. II.

5. aliquando exhortante] Quod editt.

accipere debet. Et Deus quidem bene facit, bene autem fit homini. Et Deus quidem perfectus in omnibus, ipse sibi aequalis et similis; totus quum sit lumen et totus mens et totus substantia et fons omnium honorum; homo vero profectum percipiens et augmentum ¹ad Deum. Quemadmodum enim Deus semper idem est; sic et homo in Deo ²inventus semper proficiet ad Deum. Neque enim Deus cessat aliquando in benefaciendo et locupletando hominem; neque homo cessat beneficium accipere et ditari a Deo. Exceptorium enim bonitatis et organum clarificationis eius homo gratus ei, qui se fecit; et iterum exceptorium iusti iudicii eius homo ingratus et spernens plasmatores et non subiectus Verbo eius, ³qui plurimum semper fructificantibus et plus habentibus dominicum argentum, daturum se pollicitus est: *Euge, inquit, serve bone et fidelis, quia in modico fidelis fuisti, ⁴super multa te constituam, intra in gaudium Domini tui, ⁵ipse Dominus plurimum promittens.*

Matth. XXV.
21. 23.

3. Sicut ergo nunc fructificantibus plurimum daturum se pollicitus est secundum munerationem gratiae suae, sed non secundum commutationem agnitionis; (⁶ipse enim Dominus perseverat et idem Pater revelatur) sic ergo et posterioribus maiorem, quam quae fuit in veteri Testamento, munerationem gratiae attribuit unus
* Grab. 311. *et idem Dominus per suum adventum. Et ⁷illi enim per famulos audiebant venturum regem et mediocriter gaudebant, secundum quod sperabant venturum eum; qui autem praesentem viderunt, et libertatem adepti et potiti sunt eius ⁸munerationem, maiorem gratiam et abundantiores exultationem habent, gaudentes de regis
Psal. XXXIV. adventu, quemadmodum et David dicit: *Anima mea ⁹exsultabit in Domino, ¹⁰iucundabitur in salutari eius.* Et propter hoc Hiero-

* Grab. 311.

Psal. XXXIV.
9.

1. ad Deum] Sic MASS. secundum Voss. ARUND. et MERC. II.; in ceteris edit. minus bene a Deo, nam mox, uti MASS. observat, dicitur: *semper proficiet ad Deum.*

2. inventus] Ita MASS. fide Codd. ARUND. Voss. et MERC. II. Sed in edit. reliquis intentus.

3. qui] Spectat hoc pronomen ad antecedens Verbum. Interpres saepissime in hoc lapsus est, quum graeca vox λόγος ei ob oculos esset.

4. super multa] ERASM. GALL. FEUARD. et MERC. II. supra multa.

5. ipse — plurimum promittens] Sic Codd. VET. Voss. CLAROM. GRAB. et MASS. Quod habent reliquae edit. non ante promittens GRAB. expunxit. Refer haec ad ea, quae praecedunt: *daturum se pol-*

licitus est. Neque enim locus corruptus est, uti suspicatur FEUARDENTIIUS. — HEUMANNUS pro non promittens coniecit *compromittens.*

6. ipse] In graeco Interpres ἀπὸ τοῦ προcul dubio legit, quod melius vertisset idem.

7. illi enim per famulos audiebant — et mediocriter gaudebant] Ita ARUND. Voss. MERC. II. (in quorum altero et desideratur) GRAB. et MASS. In ceteris edit. illi enim qui per famulos audiebant — mediocriter gaudebant; in ERASM. et GALL. praeterea abest enim.

8. munerationem] Sic Voss. et MASS. In CLAROM. remunerationem. In reliquis muneratione.

9. exsultabit] Voss. exsultavit.

10. iucundabitur] Voss. iocundabitur.

solymam ¹introëunte eo omnes, qui erant in via David in dolore animae, cognoverunt suum regem et substraverunt ei vestimenta et ramis viridibus adornaverunt viam, cum magna laetitia et exultatione ²clamantes: *Osanna*, ³*fili David, benedictus qui venit in nomine Domini, Osanna in excelsis*. Matth. XXI. 9. Zelantibus autem malis dispensatoribus, qui circumveniebant inferiores et dominabantur eorum, quibus ratio non constabat, et propter hoc ⁴nolentibus venisse regem et dicentibus ei: *Audis quid isti dicunt?* ait Dominus: *Nunquam legistis: Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem?* Ibid. 16. id quod a David in Filium Dei dictum erat, in se factum ostendens et significans, illos quidem nescire virtutem Scripturae et dispositionem Dei; se autem esse qui a prophetis annuntiatus ⁵sit Christus, cuius nomen in omni terra laudatur; ex ore infantium et lactentium laudem ⁶perficienti suo Patri; quapropter et elevata est magnificentia eius super caelos.

4. Si ergo idem ipse adest, qui praedicatus est a prophetis, ⁷Deus Dominus noster Iesus Christus et adventus eius plenior gratiam et maiorem munerationem attribuit his, qui susceperunt eum; manifestum, quoniam et Pater idem ipse est, qui a prophetis annuntiatus est, et non alterius Patris agnitionem fecit veniens Filius, sed eiusdem qui ab initio praedicatus est, a quo et libertatem detulit his qui legitime et prono animo et toto corde ⁸deserviunt ei; contemtoribus autem et non subiectis Deo, sed ⁹in gloriam hominum ¹⁰exteriore munditias sectantibus, (quae in figuram futurorum traditae erant, velut umbrae cuiusdam descriptionem faciente lege atque delineante de temporalibus aeterna, de terrenis caelestia) fingentibus plus quam quae dicta sunt sese observare,

1. *introëunte eo, omnes*] Codd. VET. CLAROM. et (quem addo) Voss. *introëunte, cum omnes*.

2. *clamantes*] Quod additum est in edit. et dicentes, cum MASS. omisi auctoritate omnium MSS.

3. *fili*] In Cod. ARUND., nonnullis ERASM. edit. (1548. 1560) et GRAB. secundum textum evangelicum *filio* legitur.

4. *nolentibus*] *Credere* hic addunt omnes edit. praeter MASS., sed illud verbum in nullo MS. comparet.

5. *sit*] Sic Voss. et MASS. Sed in aliis edit. est.

6. *perficienti*] Ita omnes Codd., nisi quod in OTTOB. et MERC. II. perperam legitur *perfecisti*, et MASS. In reliquis edit. exstat *perficientis*; sed cum MASS. lectionem fide Codicum probatam recepi,

quamvis doctissimi Benedictini explicatio durior videatur, *perficienti* esse ablativum absolutum ac subintelligendum ipso, ut sensus sit: ipso (Christo) *perficienti suo Patri*. Ex hac interpretatione vernacule ita vertam: *wobei er seinem Vater aus dem Munde der Unmündigen und Säuglinge Lob bereilete*.

7. *Deus Dominus*] Sic MASS. e Cod. CLAROM. In Codd. VET. ARUND. et Voss. legitur *Deus*, in ceteris tantum *Dominus*.

8. *deserviunt*] CLAROM. *deservient*, Voss. *serviunt*.

9. *in gloriam*] Sic MASS. e Cod. CLAROM. melius, quam in ceteris *in gloria*.

10. *exteriore munditias*] Ita FEUARD. in marg. CLAROM. Voss. GRAB. et MASS. multo melius, quam ceteri *exteriore res mundi huius*.

tanquam diligentiam suam etiam ipsi Deo praeferentibus, intus autem plenis hypocrisi et cupiditate et omni malitia, ¹in sempiternum attulit perditionem, abscindens eos a vita.

Cap. XXV.

C A P. XII.

† Mass. 241. 1. † Seniorum enim ipsorum traditio, quam ex lege observare sangebant, contraria erat legi ²datae per Moysem. Propter hoc et Esaia. I. 22. Esaias ait: *Caupones tui miscent vinum aqua*, ostendens quod austero Dei praecepto miscerent seniores aquatam traditionem, id est ³aggredientes adulteram legem et contrariam legi, sicut et Dominus fecit manifestum, dicens eis: *Quare vos transgredimini praeceptum Dei propter traditionem vestram?* Non solum autem ⁴per praevaricationem frustrati sunt legem Dei, miscentes vinum aqua; sed et suam legem e contrario statuerunt, quae usque adhuc pharisaica vocatur. In qua quaedam quidem auferunt, quaedam vero addunt, quaedam autem, quemadmodum volunt, interpretantur; quibus utuntur singulariter magistri ⁵eorum: * quas traditiones volentes ⁶vindicare, legi Dei instituenti eos ⁷ad adventum Christi non subiecti esse voluerunt; sed et Dominum arguebant in sabbatis curantem, quod quidem, sicut praediximus, lex non prohibebat. Etenim ⁸ipsi secundum aliquid curabant, circumcidentes hominem in sabbato; se autem ipsos non redarguebant, ⁹per traditionem ¹⁰et praedictam pharisaicam legem transgredientes praeceptum Dei et praeceptum legis non habentes, id est dilectionem, quae est ¹¹erga Deum.

2. Quoniam autem hoc primum et maximum praeceptum est. sequens autem ¹¹erga proximum, Dominus docuit, totam legem et

1. in sempiternum] Ita legitur in FEUARD. marg. ARUND. MERC. II. VOSS. et MASS. In reliquis edit. *sempiternam*.

2. datae] Sic ERASM. in priorib. edit. MERC. II. ARUND. et MASS. In VOSS. aliisque edit. legitur *quae data est*.

3. aggredientes] Graece, ni fallor, *ἐγχευόντες* vel *ἐπιχειρούντες*, fabricati, moliti, statuentes. MASS.

4. per praevaricationem] Cod. VOSS. *praevaricatione*.

5. eorum] VOSS. et MERC. I. *ipsorum*.

6. vindicare] Sic MERC. I. et teste Latino Latinio in bibliotheca sacra et profana p. 183 Cod. VAT. et MASS. In FEUARD. GRAB. et VOSS. *vindicare*; ARUND. *vindicari*; sed in ERASM. et GALL. mendose iudicare.

7. ad adventum] GRAB. ex ARUND. et MERC. II. addidit praepos. *ad*. In Cod.

VAT. secundum Latinum Latinium *in adventum*. In CLAROM. MASSUETUS legit. *instituentis eis adventum Christi*. In VOSS. omissum est *ad*.

8. ipsi — curabant, circumcidentes] In CLAROM. ARUND. VOSS. legitur *ipse cura- bāt, circumcidens*; MERC. II. cum illis MSS. consentiunt, nisi quod habent *circumcidentes*. MASS. censet, *ipse* esse librorum sphalma pro *ipsa*, lex nempe.

9. per] MERC. II. et OTTOB. propter.

10. et praedictam pharisaicam] Sic MASS. ex ARUND. et MERC. II. Sed in ceteris edit. cum VOSS. *praedictam et pharisaicam*.

11. erga] Ita MASS. e Cod. VOSS. et ARUND., in quo posteriori loco exstat *erga*. Sed in aliis edit. et Codd. ARUND. et MERC. II. bis legitur *circa*.

prophetas pendere dicens ex ipsis praeceptis. Et ipse autem aliud maius hoc praecepto non detulit; sed hoc ipsum renovavit suis discipulis, iubens eis Deum diligere ex toto corde et ceteros quemadmodum se. Si autem ab alio descendisset Patre, nunquam ex lege primo et summo usus esset praecepto, sed utique omnimodo eniteretur maius hoc a perfecto Patre deferre, non eo uti, quod a Deo legis fuisset datum. Et Paulus autem: *Adimpletio*, inquit, *le-* Rom. XIII.
gis dilectio; et omnibus ceteris evacuatis, manere fidem, spem, di- 10.
lectionem; maiorem autem esse omnium dilectionem; et neque 1 Cor. XIII.
agnitionem sine dilectione, quae est erga Deum, praestare aliquid; 13.
neque mysteriorum comprehensionem neque fidem neque prophe- Ibid. 3.
tiam, sed omnia vacua et ¹frustra esse sine dilectione; dilectionem vero perficere perfectum hominem; et eum, qui diligit Deum, esse perfectum et in hoc aevo et in futuro. Nunquam enim desinimus diligentes Deum; sed quanto plus eum intuiti fuerimus, tanto plus eum diligimus.

3. In lege igitur et in evangelio quum sit primum et maxi- Cap. XXVI.
mum praeceptum, diligere Dominum Deum ex toto corde; dehinc simile illi, diligere proximum sicut ²seipsum: unus et idem ostenditur legis et evangelii conditor. Consummatae enim vitae praecepta in utroque Testamento quum sint eadem, eundem ostenderunt Deum, qui particularia quidem praecepta apta utrisque praecepit; sed eminentiora et summa, sine quibus salvari ³non est, in utroque eadem suasit.

4. Quem autem non confundat Dominus, ostendens non ab altero Deo esse legem, sic dicens eis qui a se docebantur, turbae et discipulis: *Super cathedram Moysi sederunt scribae et Pharisei.* Math. XXIII.
Omnia itaque quaecunque dixerint vobis, custodite et facite; se- 2 seqq.
cundum autem opera eorum nolite facere: dicunt enim et non faciunt. Alligant enim sarcinas graves et imponunt super humeros hominum; ipsi autem nec digito quidem volunt eas movere. Non ergo eam legem, quae est per Moysem data, incusabat, quam adhuc salvis Hierosolymis suadebat fieri; sed illos redargebat, quod verba quidem legis enuntiarent, essent autem sine dilectione; et propter hoc iniusti in Deum et in proximos exstiterunt. Quemadmodum et Esaias ait: *Populus hic labiis me honorat, cor autem* Esa. XXIX.
eorum longe est a me. Frustra autem colunt me, docentes doctri- 13.

1. *frustra*] Ita FEUARD. in marg. Voss. GRAB. et MASS., sed in aliis *frustrata*.

2. *seipsum*] Sic FEUARD. in marg. Voss. GRAB. et MASS. Sed in aliis editt. *te- ipsum*.

3. *non est*] Sic omnes MSS. GRAB. et MASS., sed in reliquis editt. *non potest*. Illud *non est* notissimus Graecismus, qui apud Interpretem persaepe occurrit.

nas et praecepta hominum. Non per Moysem datam legem dicens praecepta hominum, sed traditiones presbyterorum ipsorum, quas finxerant, quas vindicantes frustrabantur legem Dei, et propter hoc nec Verbo eius subiecti sunt. Hoc enim est quod et a Paulo di-

* *Grab.* 313. *citur* *de istis: *Ignorantes enim iustitiam Dei, et suam* ¹*iustitiam*
Rom. X. 3. 4. *volentes statuere, iustitiae Dei non sunt subiecti. Finis enim le-*

Exod. III. *et initium operatus est; et ipse est qui dicit Moysi: Videns vidi*
 7. 8. *vexationem populi mei, qui est in Aegypto et descendi, ut eruam*
eos; ab initio assuetus Verbum Dei ascendere et descendere, pro-
pter salutem eorum qui male haberent.

5. Quoniam autem lex praedocuit hominem sequi oportere Christum, ipse facit manifestum ei, qui interrogavit eum, quid faciens vitam aeternam hereditaret, sic respondens: *Si vis in vitam*
Matth. XIX. *introire, custodi praecepta.* Illo autem interrogante, *Quae?* rursus
 17 *seqq.* Dominus: *Non moechaberis, non occides, non furaberis, non fal-*
 † *Mass.* 242. *sum testimonium reddes, honora patrem et matrem, et † diliges*
proximum ³*tanquam teipsum;* velut gradus proponens praecepta legis introitus in vitam, volentibus sequi eum: quae uni tum dicens, omnibus dicebat. Ille autem quum dixisset: *Omnia feci,*
 (4 *et forte non fecerat;* nam utique non diceretur ei, *Custodi prae-*
cepta) arguens Dominus cupiditatem eius, dixit ei: *Si vis perfectus*
esse, vade, vende omnia quae habes, et divide pauperibus et veni, se-
quere me; apostolorum partem promittens eis, qui sic fecerint; et non alterum Deum Patrem annuntiabat eis, qui sequebantur eum, praeter eum qui ab initio a lege annuntiatus est; nec alium Filium, nec matrem, Enthymesin Aeonis qui fuit in passione et in defectione; nec triginta Aeonum Plenitudinem, quae vacua et inconstans ostensa est; nec eam fabulam, quae a reliquis haereticis ficta est; sed docebat ut facerent praecepta, quae ab initio praecepit Deus, et ut veterem cupiditatem

1. *iustitiam*] Haec vox, quae deerat in ERASM. et GALL., restituit FEUARD., textu apostolico et omnibus MSS. suffragantibus. In MERC. II. desiderantur et suam.

2. *ad iustitiam*] CLAROM. in *iustitiam*.

3. *tanquam teipsum*] CLAROM. et (quem addo) Voss. sicut teipsum.

4. *et forte non fecerat*] Augustinus Epist. 89 arrogantius multo quam verius iuvenem haec dixisse putat. Hieronymus mentitum illum aperte pronuntiat. FEUARD. Verum haud immerito obicitur, quod Servator iuvenem, se praecepta

ista servare affirmantem, intuitus dilexisset dicatur Marc. X, 21. Si verò mentitus esset, Christus eum odio habuisset ac increpasset. Sed hoc non fecit; quin potius blandis verbis ad ulteriorem perfectionem viam ei monstravit. Bene igitur Irenaeus addidit forte; siquidem res haud caret dubio: quod tamen solvi puto, si dicamus, iuvenem observasse praecepta sensu legali et quoad externos actus; non vero in perfectione evangelica et quoad internos affectus. GRAB. In Cod. CLAROM. legitur *et forte si non*.

per opera bona solverent et sequerentur Christum. Quoniam autem ea, quae possidentur, pauperibus divisa, solutionem faciunt praeteritae cupiditatis, Zacchaeus fecit manifestum: *Ecce, dicens, dimidium ¹ex Luc. XIX. 8. bonis meis do pauperibus, et si cuius quid fraudavi, reddo quadruplum.*

C A P. XIII.

Cap. XXVII.

1. Et quia Dominus ²naturalia legis, per quae homo iustificatur, quae etiam ³ante legislationem custodiebant, qui fide iustificabantur et placebant Deo, non dissolvit, *sed extendit ⁴et im- * *Grab. 314. plevit; ex sermonibus eius ostenditur. Dictum est enim, inquit, Math. V. 27. antiquis: Non moechaberis. Ego autem dico vobis, quoniam omnis, 28. qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam moechatus est eam in corde suo. Et iterum: Dictum est: Non occides. Ego au- Ibid. 21. 22. tem dico vobis: omnis qui irascitur fratri suo ⁵sine caussa, reus erit iudicio. Et, Dictum est: Non periurabis. Ego autem dico vobis, ⁶neque iurare in totum. Sit autem vobis sermo, etiam Ib. 33 34. etiam, non non. Et quaecunque sunt talia. Omnia enim haec non 37. contrarietatem et dissolutionem praeteritorum continent, sicut qui a Marcione sunt, vociferantur; sed plenitudinem et extensionem, sicut ipse ait: *Nisi abundaverit iustitia vestra plus quam scribarum et Phariseorum, non intrabitis in regnum caelorum.* Quid autem erat plus? Primo quidem non tantum in Patrem, sed et in Filium eius iam manifestatum credere; hic est enim, qui in communionem ⁷et unitatem Dei hominem inducit. Post deinde non Ibid. 20.*

1. et bonis meis — fraudavi] Ita CLAROM. ARUND. VOSS. et MASS. In ceteris bonorum meorum — defraudavi.

2. naturalia legis] Legem naturalem intelligit, hominum cordibus a Deo insculptam seu, ut loquitur Tertullianus lib. adv. Iud., legem non scriptam, quae naturaliter intelligebatur et a Patribus (ante legem Moysi scriptam in tabulis lapideis) custodiebatur; quaeque Decalogi praeceptis, quae postea Deus Moysi tradidit confirmavitque, potissimum continentur. MASS.

3. ante legislationem] Ita Codd. VET. CLAROM. VOSS. ARUND. (in quo perperam deest ante) et GRAB. cum MASS. In reliquis minus recte a legislatione. Editores observant, sermonem esse de Patriarchis, qui sub lege naturae vivebant, non de prophetis piisque hominibus, qui legi Mosaicae satisfacere studebant.

4. et implevit] Sed, quod ante et habuerunt edit., delevit MASS. auctoritate Cod. CLAROM., quocum (GRAB. errat) VOSS. consentit.

5. sine caussa] *Εἰκῇ* a graecis Codd. abfuisse, suo tempore notarunt Hieronymus in Comment. ad Math. V et Augustinus lib. I Retract. cap. 19, nec Irenaei aeo lectum fuisse, ex Iustini m. Apol. I ad Antoninum p. 30 [Ottonis edit. II p. 42] colligitur; adeo ut citationis in epistola ad Zenam et Serenum, aliunde quoque dubia, nulla habenda sit ratio. Quid multis? ipse Irenaeus se non legisse, manifeste in huius capituli progressu indicat inferius [§ 3 pro eo, inquit, quod est. Non occides neque irasci quidem]. A scribis itaque tam hoc loco quam aliis locis addita videtur [vox *εἰκῇ*], sicut et in latinam Vulgatam irrepsit, in qua olim haud exstitisse, Tertull. Apol. cap. 45 indicat. Neque in Arab. et Aethiop. versionibus reperitur. GRAB. IUS.

6. neque iurare] Sic in FEUARD. marg. VOSS. ARUND. et MASS. In aliis non iurare. In VOSS. pro in totum legitur in toto.

7. et unitatem Dei hominem inducit] Sic pro unitatem Deo hominem Domino

solum dicere, sed et facere; illi enim dicebant, sed non faciebant; et non tantum abstinere a malis operibus, sed etiam a concupiscentiis eorum. Haec autem non quasi contraria legi docebat; sed adimplens legem et infigens iustificationes legis in nobis. Illud autem fuisset legi contrarium, si quodcunque lex vetasset fieri, id ipsum discipulis suis iussisset facere. Et hoc autem quod praecepit, non solum vetitis a lege, sed etiam a concupiscentiis eorum abstinere, non contrarium est, quemadmodum diximus; neque solventis legem, sed adimplentis et extendentis et dilatantis.

2. Etenim lex, quippe servis posita, per ea quae foris erant corporalia, animam erudiebat, velut per vinculum attrahens eam ad obedientiam praeceptorum, uti disceret homo ¹servire Deo; Verbum autem liberans animam, et per ipsam corpus voluntarie emundari docuit. Quo facto, necesse fuit auferri quidem vincula servitutis, quibus iam homo assueverat, et sine vinculis sequi Deum; superextendi vero decreta libertatis, et augeri subiectionem quae est ad regem, ut non retrorsus quis ²revertens, indignus appareat ei qui se liberavit; eam vero pietatem et obedientiam, quae est erga patremfamilias, esse quidem eandem et servis et liberis; maiorem autem fiduciam habere liberos, quoniam sit maior et gloriosior operatio libertatis, quam ea quae est in ³servitute obsequentia.

3. Et propter hoc Dominus pro eo quod est, *Non moechaberis*, nec concupiscere praecepit; et pro eo quod est, *Non occides*, neque irasci quidem; et pro eo quod est decimare, omnia quae [†]sunt pauperibus dividere; et non tantum proximos, sed etiam inimicos diligere, et non tantum bonos datores et communicatores esse, sed etiam adversus eos, qui tollunt nostra, gratuito donatores. *Tollenti enim tibi tunicam*, ⁴ait, ⁵remitte ei et pallium, et ab eo qui tollit tua, non reposcas; et quemadmodum vultis ut faciant vobis homines, facite eis, ut non quasi nolentes fraudari ⁶contristemini; sed quasi volentes donaverimus, gaudeamus, gratiam ma-

ducit restituit FEUARD, e Cod. VET., quocum consentit VOSS. Verbum *inducit*, pro quo FEUARD. et dicti Codd. habent *ducit*, MASSUETUS e MS. CLAROM. hausit. Sed in CLAROM. ARUND. et MERC. II. scriptum est *Deo loco Dei*.

1. *servire*] Ita MASS. fide Cod. CLAROM. In VOSS. FEUARD. et GRAB. *adservire*; in reliquis *ad serviendum*.

2. *revertens*] Sic FEUARD. in marg. VOSS. GRAB. et MASS. Sed ERASM. GALL. FEUARD. in text. cum ARUND. et MERC. II. *renitens*.

3. *servitute*] Sic iterum FEUARD. in marg. VOSS. GRAB. et MASS. Sed reliqui *servitutum*.

4. *ait*] Hoc verbum addidit FEUARD. suffragante VOSS.

5. *remitte ei et pallium*] Observant editores, Irenaeum, qui procul dubio memoriter citavit, haec e Matth. V, 40 petita verbis Lucae miscuisse. Loco citato evangelii Luc. ita scriptum est: *καὶ τὸν χιτῶνα μὴ καλύψῃς*.

6. *contristemini*] Ita FEUARD. in marg. CLAROM. VOSS. ARUND. et MASS. In reliquis edit. cum MERC. II. *contristemur*.

† Mass. 243.

Luc. VI. 29
seqq.

gis praestantes in proximos, quam ¹ necessitate servientes. *Et si* Math. V. 41. *quis te*, inquit, *angariaverit mille passus, vade cum eo* ² *alia duo*; uti non quasi servus sequaris, sed quasi liber praecedas, ³ *aptum* te ⁴ in omnibus et utilem proximo praestans; non illorum malitiam intuens, sed tuam bonitatem perficiens, configurans *temetipsum* Grab. 315. Patri, qui solem suum oriri facit super malos et bonos, et pluit super iustos et iniustos. ⁵ Haec autem, quemadmodum praediximus, non dissolventis erant legem, sed adimplentis, ⁶ et extendentis in nobis; tanquam si aliquis dicat, maiorem libertatis operationem et plenioram erga ⁷ liberatorem nostrum infixam nobis subiectionem et affectionem. Non enim propter hoc ⁸ liberavit nos, ut ab eo abscedamus; nec enim potest quisquam extra dominica constitutus bona, sibimetipsi acquirere salutis ⁹ alimenta, sed ut plus gratiam eius adepti plus eum diligamus. Quanto autem plus eum dilexerimus, ¹⁰ hoc maiorem ab eo gloriam accipiemus, quum simus semper in conspectu Patris.

4. Quia igitur naturalia omnia praecepta communia sunt nobis et illis, in illis quidem initium et ortum habuerunt; in nobis ¹¹ autem augmentum et adimplentionem perceperunt. Assentire enim Deo et sequi eius Verbum et super omnia diligere eum et proximum sicut seipsum, (homo autem homini proximus) et abstinere ab omni mala operatione, et quaecunque talia communia utrisque sunt, unum et eundem ostendunt Deum. ¹² Hic est autem Dominus noster, Verbum Dei, qui primo quidem servos attraxit Deo, postea autem liberavit eos qui subiecti sunt ei, quemadmodum ipse ait discipulis: *Iam non* ¹³ *dicam vos servos, quia servus* Ioan. XV. 15. *nescit quid eius Dominus faciat. Vos autem dixi amicos, quoniam omnia quae audivi a* ¹⁴ *Patre, manifestavi. In eo enim quod di-*

1. *necessitate*] Sic MASS. cum ARUND. et Voss. Ceteri *necessitati*.

2. *alia duo*] Ita plures Codd. N. T., Vulgata et Ital. versiones. Sed textus vulgaris N. T. habet ἄλλα.

3. *aptum*] Graeca ἐπιτήδειον i. e. commodum, facilem. MASS.

4. *in omnibus*] ERASM. et GALL. omitunt in, uti et MS. ARUND., in quo legitur *hominibus*.

5. *Haec autem*] ARUND. MERC. II. et editt. praeter MASS. addunt *omnia*.

6. *et extendentis*] In dictis Codd. et editt. praeter MASS. additum est *et dilatantis*.

7. *liberatorem nostrum*] ERASM. et GALL. vitiose legunt *libertatem nostram*.

8. *liberavit nos*] Ita FEUARD. restituit e. Cod. VET., quocum Voss. consentit. Sed ERASM. et GALL. *liberabimus*.

9. *alimenta*] GRAB. vitiose *elementa*.

10. *hoc maiorem*] ERASM. et GALL. eo magis.

11. *autem — adimplentionem*] GRAB. addidit *autem*; in Cod. Voss. legitur *implentionem*.

12. *Hic est*] In ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II. hic omittitur.

13. *dicam — quoniam omnia*] Ita MASS. sec. FEUARD. in marg. CLAROM. OTTOE. Voss., in quibus et paulo post *dicam*. In ceteris dico — quia.

14. *Patre, manifestavi*] Sic FEUARD. in marg. CLAROM. Voss. ARUND. et MASS. In ceteris *Patre meo, nota feci*.

cit: *Iam non dicam vos servos*, manifestissime significavit se esse, qui primo quidem eam servitutem, quae est erga Deum, hominibus per legem constituerit, post deinde libertatem eis donaverit. Et in eo quod dicit: *Quoniam servus nescit quid faciat Dominus eius*, ignorantiam servilis populi manifestat per suum adventum. In eo autem quod amicos Dei dicit suos discipulos, manifeste ostendit se esse Verbum Dei, quem et Abraham voluntarie et sine vinctulis propter generositatem fidei sequens, amicus factus est Deo. Sed neque Abrahæ amicitiam propter indigentiam assumpsit Dei Verbum, existens ab initio perfectus: *antequam enim Abraham esset, ego sum*, inquit; sed ut ¹ipsi Abrahæ donaret aeternam vitam, existens bonus, quoniam amicitia Dei immortalitatis est condonatrix his qui ²aggrediuntur eam.

Iacob. II. 23.

Ioan. VIII.
58.

Cap. XXVIII.

C A P. XIV.

1. Igitur initio non quasi indigens Deus ³hominis plasmavit Adam, sed ut haberet in quem collocaret sua beneficia. Non ⁴enim solum ante Adam, sed et ante omnem conditionem glorificabat Verbum Patrem suum, manens in eo; et ipse a Patre ⁵clarificabatur, quemadmodum ipse ait: *Pater, clarifica me claritate, quam habui apud te, priusquam mundus fieret*. Nec nostro ministerio indigens iussit ut eum sequeremur, sed ⁶nobis ipsis attribuens salutem. Sequi enim Salvatorem, participare est salutem; et sequi lumen, ⁷percipere est lumen. Qui autem in lumine sunt, non ⁸ipsi lumen illuminant, sed illuminantur et illustrantur ab eo: ipsi quidem ei nihil praestant, beneficium autem percipientes illuminantur a lumine. Sic et servitus erga Deum, Deo quidem nihil praestat, nec opus est Deo humano obsequio; ipse autem sequentibus et servantibus ⁹ei vitam et incorruptelam et gloriam aeternam attribuit, beneficium praestans servantibus sibi ob id quod serviunt, et sequentibus ob id quod sequuntur; sed non beneficium ⁹ab eis percipiens: est enim dives, perfectus et sine indigentia. Propter hoc autem exquirat ¹⁰Deus

* Grab. 316.

1. *ipsi*] In ERASM. et GALL. perperam ipse.

2. *aggrediuntur*] Id est, uti MASS. explicat, suscipiunt.

3. *hominis*] FEUARD. expunxit *hominem* auctoritate Cod. VET., quocum consentiunt Voss. et VATICANUS apud Latinum Latinum in Bibl. sacra et profana p. 184.

4. *enim*] Haec vox addita est a FEUARD., suffragante Voss.

5. *clarificabatur*] Sic FEUARD. in marg. Voss. et MASS. In ceteris *glorificabatur*.

6. *nobis ipsis attribuens*] Ita solus

MASS. cum Cod. Voss., sed aliae edit. cum ARUND. et MERC. II. ut *nobis ipsis attribueret*.

7. *percipere*] Sic in FEUARD. marg. omnibusque, quod sciam, MSS. et edit. MASS. In reliquis edit. *participare*.

8. *ipsi*] FEUARD. in marg. et Voss. ipsum.

9. *ab eis percipiens*] Ita GRAB. et MASS. e Cod. VET. et Voss., quibuscum consentit CLAROM. Alii ipso *ab eis percipiente*.

10. *Deus*] Omissa est haec vox in ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II.

ab hominibus servitutem, ut quoniam est bonus et misericors, benefaciat eis, qui perseverant in servitute eius. ¹In quantum enim Deus + ²nullius indigens, in tantum homo indiget Dei communione. + *Mass. 244.*
³Haec enim gloria hominis, perseverare ac ⁴permanere in Dei servitute. Et propter hoc dicebat discipulis Dominus: *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos;* significans, quoniam non ipsi glorificabant eum, sequentes eum; sed in eo quod sequerentur Filium Dei, glorificabantur ab eo. Et iterum: *Volo ut ubi ego sum, ibi et hi sint, ut videant claritatem meam;* non vane glorians super hoc, sed gloriam suam ⁵participari volens discipulis suis, de quibus et Esaias ait: *Ab oriente attraham semen tuum, et ab occasu colligam te; et dicam aquiloni,* ⁶*Adduc; et austro, Noli prohibere;* ⁷*attrahe filios meos de longinquo et filias meas a summitatibus terrae,* ⁸*omnes quotquot vocati sunt in nomine meo. In gloria enim mea praeparavi et formavi et feci eum.* ⁹Hoc ideo, quoniam ubicunque est cadaver ¹⁰*illuc congregabuntur et aquilae,* participantes gloriae Domini, qui et formavit et ad hoc praeparavit nos, ut dum sumus cum eo, participemus gloriae eius.

Esai. XLIII. 5 seqq.

Matth. XXIV. 28.

2. Sic et Deus ab initio hominem quidem plasmavit propter suam munificentiam; patriarchas vero elegit propter illorum salutem; populum vero ¹¹praeformabat, docens indocibilem, sequi Deum; prophetas vero praestruerat in terra, assuescens hominem portare eius Spiritum et communionem habere cum Deo: ipse quidem nullius indigens; his vero qui ¹²indigent eius, suam praebens communionem; et his qui ei complacebant, fabricationem salutis ut architectus delineans, et non videntibus in Aegypto a semetipso dans ¹³ducationem; et his qui inquieti erant in eremo, dans aptissimam legem, et his qui in bonam terram introierunt, dignam praebens hereditatem; et his qui convertuntur ad Patrem, saginatum occidens vitulum et primam stolam donans, multis mo-

1. *In quantum*] ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II. *quantum.*

2. *nullius indigens*] Sic solus MASS. auctoritate ARUND. MERC. II. et VOSS. In reliquis nullius indiget.

3. *Haec enim*] ERASM. GALL. ARUND. MERC. II. *haec est enim.*

4. *permanere*] ERASM. GALL. et MERC. I. *manere.*

5. *participari*] ARUND. MERC. ERASM. GALL. et FEUARD. *participare.*

6. *Adduc*] Sic primus FEUARD. recte legit fide Cod. VET., quocum consentiunt ARUND. et VOSS. Sed ERASM. et GALL. *perperam adhuc.*

7. *attrahe*] CLAROM. et VOSS. *attraham.*

8. *omnes quotquot vocati sunt*] Sic ARUND. MERC. II. VOSS. OTTOB. CLAROM. GRAB. et MASS. Sed in reliquis exstat enim post omnes, et pro sunt legitur estis.

9. *Hoc*] Sic MASS. cum Cod. VOSS. In ceteris edit. *hacc.*

10. *illuc*] In aliis *perperam illic.*

11. *praeformabat*] Ita GRAB. et MASS. sec. CLAROM. ARUND. et MERC. I. In VOSS. et VET. *praeformat.* In aliis edit. *formabat.*

12. *indigent eius*] Sic solus MASS. sec. Codd. VET. ARUND. et VOSS. Reliqui *indigentes sunt eius.*

13. *ducationem*] Uti MASS. observat pro *ductum.*

dis componens humanum genus ad consonantiam salutis. Et propter hoc Ioannes in Apocalypsi ait: *Et vox eius quasi vox aquarum multarum*. Vere enim aquae multae ¹Spiritus, quoniam dives, et quoniam magnus est Pater. Et per omnes illos transiens Verbum sine invidia utilitatem praestabat eis, qui subiecti sibi erant, omni conditioni congruentem et aptam legem conscribens.

3. Sic autem et populo tabernaculi factionem et aedificationem templi et Levitarum electionem, sacrificia quoque et oblationes ²et monitiones, et reliquam omnem ³lege statuebat deservitionem. Ipse quidem nullius horum est indigens: est enim semper plenus omnibus bonis, omnemque odorem suavitatis et omnes suaveolentium vaporationes habens in se, etiam antequam Moyses esset; ⁴facile autem ad idola revertentem populum erudiebat, per multas ⁵vocationes praestruens eos perseverare et servire Deo: per ^{*Grab. 317.}ea quae erant ^{*}secunda, ad prima ⁶vacans, hoc est per typica ad vera; et per temporalia ad aeterna; et per carnalia ad spiritalia; et per terrena ad caelestia; quemadmodum ⁷et dictum est Moysi: ^{Exod. XXV.}Quoniam *facies omnia* ⁸*iuxta typum eorum quae vidisti in monte*. ^{40.}Quadraginta enim diebus discebat tenere sermones Dei et characteres caelestes et imagines spirituales et praefigurationes futurorum, quemadmodum et Paulus ait: *Bibebant enim de* ⁹*sequenti petra: petra autem erat Christus*. ¹⁰Et rursus praedictis his, quae in ^{Ibid. 11.}lege sunt, intulit: ¹¹*Omnia autem haec in figura veniebant illis; scripta sunt autem ad* ¹²*correctionem nostram, in quos finis* ¹³*saeculorum devenit*. Per typos ¹⁴enim discebant timere Deum et perseverare in obsequiis eius.

1. Spiritus] Dei addunt praeter MASS. editt. cum ARUND. et MERC. II.

2. et monitiones] Haec omissa in CLAR.

3. lege] Sic MASS. sec. CLAROM. et Voss. Ceteri legis.

4. facile — revertentem] Sic MASS. e CLAROM., quocum consentit Voss., quoad postremam vocem, Ceteri minus bene *facilem* — reverti.

5. vocationes] Haec lectio, suppeditata e Codice CLAROM. et a MASS. recepta, et nobis videtur optior, quam *advocationes*, uti legunt ERASM. GALL. FEUARD. et VOSS. ARUND. MERC. I. et *avocationes*, uti habet GRAB. et MERC. I.

6. vacans] Ita CLAROM. et Voss. In FEUARD. marg. et Voss. *provocans*; in ceteris *advocans*.

7. et dictum] Et GRAB. adiecit ex ARUND.

8. iuxta typum] CLAROM. et (quem addo) Voss. *secundum typum*.

9. sequenti] *Spiritali*, quod huic loco praemittitur in editt. et in nostris N. T. exemplaribus, expunxi, quia in nullo prorsus Irenaei MS. Codice legitur et ab editoribus additum videtur. MASS. *Nostram* lectionem iam in editione principe in margine adnotatam reperis.

10. Et rursus] Et addidit MASS. fide Codd. VET. ARUND. VOSS.

11. Omnia autem] In CLAROM. et (quem addo) Voss. haec desiderantur.

12. correctionem] Ita GRAB. et MASS. auctoritate ARUND. VOSS. et textus biblici. In ceteris *correctionem*. Vox *correptio* et apud Tertullianum saepius occurrit.

13. saeculorum] Voss. *saeculi*.

14. enim] Ita lego cum Voss. et MASS. In aliis ergo,

C A P. XV.

1. ¹Itaque lex et disciplina erat illis et prophetia futurorum. Nam Deus primo quidem per naturalia praecepta, quae ab initio infixae dedit hominibus, admonens eos, id est per Decalogum, (quae si quis non fecerit, non ²habet salutem) nihil plus ab eis exquirit. Quemadmodum Moyses in Deuteronomio ait: *Hi sermones* Deut. V. 22. omnes, quos locutus est Dominus ad omnem synagogam filiorum Israël in monte, ³et [nihil] adiecit, et scripsit ea in duabus tabulis lapideis et dedit mihi; propter hoc ut custodirent praecepta hi qui velint sequi eum. † At ubi conversi sunt in vituli factionem, † Cap. XXIX. et reversi sunt animis suis in Aegyptum, servi pro liberis ⁴concupiscentes esse, aptam concupiscentiae suae acceperunt reliquam servitutem, a † Deo quidem non ⁵abscedentem, in servitutis autem † Mass. 245. iugo dominantem ⁶eis; quemadmodum et Ezechiel propheta caussas talis legis datae reddens ait: ⁷Et post concupiscentiam cordis sui Ezech. XX. 24. erant oculi eorum, et ego dedi eis ⁸praecepta non bona et iustificationes, in quibus non vivant in eis. Et Lucas autem Stephanum, qui primus in ⁹diaconium ab apostolis electus est, et primus occisus est propter Christi martyrium, sic dixisse de Moyse scripsit: Ille quidem accepit ¹⁰praecepta Dei vivi, dare vobis, cui noluerunt Act. VII. 38 obedire ¹¹patres vestri, sed abiecerunt et conversi sunt corde suo seqq. in Aegyptum, dicentes ad Aaron: Fac nobis Deos, qui nos antecedant; Moyses enim qui eduxit nos de terra Aegypti, quid ei contigerit, ignoramus. Et vitulum fecerunt in diebus illis, et obtulerunt ¹²sacrificia idolo, et laetabantur in factis manuum suarum.

1. *Itaque*] In FEUARD. et VOSS. *ita quod*.
2. *habet*] Sic MASS. sēc. Codd. VET. ARUND. MERC. II. et VOSS. In alijs editt. habeat.

3. *et [nihil] adiecit*] Nihil, quod negligentia scribarum hic omissum putat, MASSUETUS addidit ex ipso Irenaeo cap. XVI, n. 4 et biblico textu. Vocem *nihil* expungere nolui, quum in LXX legatur *καὶ οὐ προσέθηκε*; sed eam, quum in MSS. non compareat, uncinis inclusi.

4. *concupiscentes*] Sic GRABUS primus scripsit auctoritate ARUND. VOSS. MERC. II. et GRAB. Sed ERASM. GALL. et FEUARD. *cupientes*.

5. *abscedentem*] CLAROM. *abscedentem*; VOSS. *abscedentem*.

6. *eis*] MERC. II. et VOSS. *perperam eos*.

7. *Et post concupiscentiam* cett.] Haec non prorsus consona sunt cum LXX, qui habent: *καὶ ὁπίσω τῶν ἐνθυμημάτων*

τῶν πατέρων αὐτῶν (Iren. legisse videtur *τῆς καρδίας αὐτῶν*) ἦσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν.

8. *praecepta non bona*] Id est: praecepta de ritibus, neomeniis, sacrificiis, quae propria virtute nec iustificabant nec ad perfectum adducebant observantes, sed umbrae erant futurorum honorum. FEUARD.

9. *diaconium*] CLAROM. et VOSS. *diaconio*; ARUND. et MERC. II. *diaconum*.

10. *praecepta Dei vivi, dare vobis*] In N. T. legitur: *λόγια ζῶντα, δοῦναι ἡμῖν*. Sed, uti GRAB. observat, Collegii novi Oxoniensis Codex Actorum cum Irenaeo consentit.

11. *patres vestri*] N. T. *πατέρες ἡμῶν*.

12. *sacrificia*] Syriaca et Aethiopica versiones cum Irenaeo consentiunt; sed in nostris graecis exemplaribus legitur *θύσιαν*.

Convertit autem Deus et tradidit eos servire exercitibus caeli, quemadmodum scriptum est in libro prophetarum: Numquid sacrificia et oblationes obtulistis mihi annis quadraginta in eremo, domus Israel? et accepistis tabernaculum Moloch et *¹stellam Dei
 * Grab. 318. ² *Rempham, figuras quas fecistis, adorare eas; manifeste significans, quoniam non ab altero Deo talis illis data lex est, sed ab eodem ipso, apta illorum servituti. Quapropter et in Exodo ad Moysem dicit: Emittam ³ante te angelum meum: non enim ascendam tecum, quoniam populus durae cervicis ⁴es.*

Erod.
XXIII. 2. 3.

Matth.
XIX. 7. 8.

1 Cor. VII.

12.

Ibid. 6.

Ibid. 25.

Ibid. 5.

2. ⁵Et non solum hoc, sed et praecepta quaedam a Moyse posita eis propter duritiam illorum, et quod nollent esse subiecti, manifestavit Dominus, quum ⁶dixissent ei: *Quare ergo Moyses praecepit dare libellum repudii et remittere uxorem?* dicens eis: *Haec vobis propter duritiam cordis vestri permisit; ab initio autem non ita factum est; Moysem quidem excusans, quasi fidelem servum, unum autem, qui ab initio masculum et feminam fecit, Deum confitens; illos autem arguens tanquam duos et non subiectos. Et propter hoc aptum duritiae eorum ⁷repudii praeceptum a Moyse acceperunt. Et quid dicimus de veteri Testamento haec? quandoquidem et in novo apostoli hoc idem facientes inveniuntur propter praedictam causam, statim dicente Paulo: ⁸*Haec autem ego dico, non Dominus. Et iterum: ⁹Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum praeceptum. Et iterum: De virginibus autem praeceptum Domini non habeo; consilium autem do, ¹⁰tanquam misericordiam consecutus a Domino, ut fidelis ¹¹sim.**

Sed et alio loco ait: *Ne tentet vos Satanas propter incontinentiam vestram. Si igitur et in novo Testamento quaedam praecepta secundum ignoscentiam apostoli concedentes inveniuntur, propter quorundam incontinentiam, ut non obdurati tales, in totum despe-*

1. *stellam Dei*] In N. T. legitur Θεοῦ ὑμῶν, itaque in versione graeca Amos V, 26. Sed in MS. Cantabrig. perinde ut in Irenaeo vox ὑμῶν omittitur. Vox Dei in Codd. VET. et Voss. desideratur. In MERC. II. pro Dei legitur celi.

2. *Rempham*] Septuaginta Παιφάν, Theodotio ἀμύρωσιν i. e. obscuritatem.

3. *ante te angelum meum*] Ita et Cod. Alex. τὸν ἀγγελόν μου πρότερόν σου; sed text. rec. πρὸ προσώπου σου.

4. *es*] Ita CLAROM. VOSS. et GRAB. cum textu sacro. In reliquis perperam est.

5. *Et non solum*] Autem, quod ceterae editt. hic addunt, MASS. expunxit, quum in nullo Codice compareat.

6. *dixissent ei*] Ita primus FEUARD.

scripsit sec. Codd. VET. ARUND. MERC. II. et Voss. Sed priores editt. perperam dixisset eis.

7. *repudii praeceptum*] Praeceptum hic et paulo post latius accipit pro regula. MASS.

8. *Haec autem*] Haec pro hoc MASS. scripsit sec. Codd. ARUND. MERC. II. et Voss. Sed textus sacer neque hoc neque haec agnoscit.

9. *Hoc autem*] MERC. I. haec autem.

10. *tanquam misericordiam*] CLAROM. et [quem addo] Voss. quasi misericordiam.

11. *sim*] Sic MASS. sec. Codd. VET. VOSS. et (uti puto) CLAROM. Sed in aliis editt. cum ARUND. et MERC. II. essem.

rantes salutem suam, apostatae fiant a Deo; non oportet mirari, si et in veteri Testamento idem Deus tale aliquid voluit fieri pro utilitate populi, illiciens eos per praedictas observationes, ut per eas ¹salutem Decalogi ²observantes sint et ³detenti ab eo non ⁴reverterentur ad idololatriam, nec apostatae fierent a Deo, sed toto corde discerent diligere eum. Si autem quidam propter inobedientes Israëlitas et perditos infirmum dicunt legis doctorem, invenient in ea vocatione, quae est secundum nos, multos quidem vocatos, paucos vero electos; et intrinsecus lupos, ⁵a foris vero indutos pelles ovium; et id quod erat semper liberum et suae potestatis in homine, semper servasse Deum, et suam exhortationem: ut iuste ⁶iudicentur qui non obediunt ei, quoniam non obedierunt; et qui obedierunt et crediderunt ei, honorentur incorruptibilitate.

C A P. XVI.

Cap. XXX.

1. † Quoniam autem et circumcisionem non quasi consum-† Mass. 246.
matricem iustitiae, sed in signo eam dedit Deus, ut cognoscibile perseveret genus Abrahæ, ex ipsa *Scriptura discimus. Dixit, *Grab. 319.
enim inquit, Deus ad Abraham: Circumcidetur omne masculinum Gen. XVII. 9
vestrum, et circumcidetis carnem praeputii vestri, ⁷in signo testa-^{seqq.}
menti inter me et vos. Hoc idem de sabbatis Ezechiel propheta
ait: Et sabbata mea dedi eis, ut sint in signo inter me et ipsos, Ezech. XX.
ut sciant quoniam ⁸ego Dominus, qui sanctifico eos. Et in Exodo ^{12.}
Deus ait ad Moysem: Et sabbata mea observabitis: ⁹erit enim Exod. XXXI.
signum apud me vobis in generationes vestras. In signo ergo data ^{11.}
sunt haec; non autem sine symbolo erant signa, id est sine argu-

1. salutem Decalogi] Id est, ait GRAB. Decalogum, cuius observatione homo salutem consequitur. MASS. vero suspicatur pro salutem legendum esse saltem. Sed si quis huic coniecturae locum dare vellet, pro Decalogi melius ei legendum esset Decalogum.

2. observantes sint] In omnibus edit. praeter MASS. legitur observantes munera dent ei. Sed tres voces posteriores MASS. expunxit et sint adiecit auctoritate Codd. VET. CLAROM. et VOSS., hanc causam addens; nec enim hic de muneribus aut sacrificiis agitur, sed de libello repudii aliisque similibus, quae populo durae cervicis indulsit Deus, ne severioris legis impatiens, ad idololatriam declinaret.

3. detenti] In ERASM. et GALL. deest hoc verbum.

4. reverterentur] In nonnullis ERASM. et FEUARD. edit. nec non in ARUND. et MERC. II. vitiose revertentur.

5. a foris] Sic VOSS. et MASS. Ceteri foris.

6. iudicentur] Ita Codd. VET. VOSS. et MASS. In reliquis edit. damnentur. In ARUND. et MERC. II. neutrum legitur.

7. in signo] Ita MASS. auctoritate Codd. VET. CLAROM. et VOSS.; fere eodem modo in Cod. Alex. legitur ἐν σημείῳ. In aliis edit. et erit in signum.

8. ego Dominus, qui sanctifico eos] Ita cum sacro textu habent VOSS. GRAB. et MASS. Sed CLAROM. sanctifico in eis. In aliis sanctifico vos.

9. erit enim signum apud me vobis] Sic CLAROM. VOSS. GRAB. et MASS., quibuscum iterum convenit Cod. Alexand. ἔστι γὰρ σημεῖον παρ' ἐμὸν καὶ ὑμῖν; sed in edit. legitur: σημεῖόν ἐστι παρ' ἐμὸν καὶ ἐν ὑμῖν. Ante vobis excidisse et GRAB. observat. In reliquis edit. exstat in loco enim.

mento, neque otiosa, tanquam quae a sapiente artifice darentur sed secundum carnem circumcisio ¹circumcisionem significabat *Coloss. II. 11.* spiritalem. Etenim *nos*, ait apostolus, *circumcisi sumus circum-*
Deuter. X. 16. *cisione non manufacta.* Et propheta ait: *Circumcidite duritiam*
cordis vestri. Sabbata autem perseverantiam totius diei erga Deum
Rom. VIII. *deservitionis edocebant. Aestimati enim sumus*, ait apostolus Pau-
 36. *lus, tota die ut oves occisionis*; scilicet ²consecrati et ministrantes
 omni tempore fidei nostrae et perseverantes ei et abstinentes ab
 omni avaritia, non acquirentes, nec possidentes thesauros in terra
 Manifestabatur autem et tanquam ³de ea, quae facta sunt, requietio
 Dei, hoc est regnum, in quo requiescens homo ille qui perseve-
 raverit Deo adistere, ⁴participabit de mensa Dei.

2. Et quia non per haec iustificabatur homo, sed in signo
 data sunt populo, ostendit, quod ipse Abraham sine circumcissione
Iacob. II. 23. et sine observatione sabbatorum *credidit Deo, et reputatum est illi*
ad iustitiam, et amicus Dei vocatus est. Sed et Lot sine circum-
 cissione eductus est de Sodomis, ⁵percipiens salutem a Deo. ⁶Item
 Deo placens Noë quum esset incircumcisis, ⁷accepit mensuras
 mundi ⁸secundae generationis. Sed et Enoch sine circumcissione
 placens Deo, quum esset homo, ⁹legatione ad angelos fungebatur
¹⁰et translatus est, et ¹¹conservatur usque nunc testis iusti iudicii

1. *circumcisionem significabat*] Circumcisionem addidit FEUARD. Pro significabat, quod legitur in Voss. et a MASS. in textum receptum est, in ceteris edit. exstat praefigurabat.

2. *consecrati*] Et ante hanc vocem primus expunxit GRAB. auctoritate ARUND. Voss. et MERC. I.

3. *de ea*] Legendum, uti observant editores, de iis.

4. *participabil*] In ARUND. MERC. II. et nonnullis FEUARD. edit. male *participavit*.

5. *percipiens salutem a Deo*] GRAB. nescio qua auctoritate critica legit *percipiens salutem Dei*.

6. *Item*] Voss. *idem*.

7. *accepit mensuras mundi*] Vide supra cap. 10. I.

8. *secundae generationis*] Ita GRAB. et MASS. sec. FEUARD. in marg. Voss. et CLAROM. Alii *secundum generationes*. Patet, mundum secundae generationis esse mundum post diluvium denuo efflorescentem.

9. *legatione ad angelos fungebatur*] Voci *legatione* praemittitur Dei in ERASM. GALL. FEUARD. et GRAB. Sed cum MASS. omisi illud Dei auctoritate Codd. VET.

CLAROM. et Voss. Qui fuerint angeli ad quos Enoch legatus missus est, dubium non est. Quae Gen. VI. narrantur de Dei filiis eorumque consuetudinem cum filiabus hominum habita, ea Irenaeus cum LXX, qui *בְּרִיּוֹתֵי הַמַּלְאָכִים* iam vertunt *ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ*, multisque aliis Patribus refert ad angelos quos a Deo, ob eorum apostasiam irato, in terram detrusos atque novo peccato, flagitioso nempe concubitu cum filiabus hominum, pollutos esse existimaverunt. Quae sit Enochi legatio ad angelos, liquet ex apocrypho libro Enochi quem Irenaeus ob oculos fuisse dubitari nequimus. Etenim capp. 12—16 dicti libri Enochus ad angelos a Deo missus esse narratur, qui nullam iis peccatorum veniam sperandam esse annuntiaret. Vide *das Buch Henoch von A. G. Hoffmann* I. p. 151 sqq. p. 44. II. p. 891.

10. *et translatus est*] In paradisum, ut editores observant, ubi primus positus est homo, ubi cum Elia commorabitur usque ad consummationem. Haec enim Irenaeus ipse explicat lib. V. cap. 5. inter ea, quae sibi ab iis presbyteris, qui sunt apostolorum discipuli, tradita esse dicit.

11. *conservatur*] Cod. Voss. *conservatus*

Dei: quoniam angeli quidem transgressi ¹deciderunt in terram in iudicium; homo autem placens translatus est in salutem. Sed et reliqua autem omnis multitudo eorum, qui ante Abraham fuerunt iusti, et eorum patriarcharum, qui ante Moysen fuerunt, ²et sine his, quae praedicta sunt, et sine lege Moysi iustificabantur. Quemadmodum et ipse Moyses in Deuteronomio ait ad populum: *Dominus Deus tuus testamentum disposuit in Horeb; et non patribus vestris disposuit Dominus testamentum hoc, sed ad vos.* Deut.V.2.3.

3. Quare igitur patribus non ³disposuit Dominus testamentum? ⁴Quia *lex non est posita iustis*; iusti autem patres ⁵virtutem Decalogi conscriptam habentes in cordibus et animabus suis, diligentes scilicet Deum qui fecit eos, et abstinentes erga proximum ab iniustitia: propter quod non fuit necesse ⁶admoneri eos [†]correptoriis litteris, quia habebant in semetipsis iustitiam legis. [†]Mass.2.17. Quum autem haec iustitia et dilectio, quae erat erga Deum, ⁷cessit in oblivionem et exstincta esset in Aegypto, necessario Deus propter multam suam ⁸erga homines benevolentiam semetipsum ostendebat per vocem, et eduxit de Aegypto populum ⁹in virtute, uti rursus fieret homo discipulus et sectator Dei; et ¹⁰affligebat in illico audientes, ut non contemnerent eum qui se fecit; et manna cibavit ¹¹eum, uti rationalem acciperent escam, quemadmodum et Moyses in Deuteronomio *ait: *Et ¹²cibavit te manna, quod non* *Grab.320. *sciebant patres tui, uti cognoscas, quoniam non in pane solo ¹³vivi-* Deuter.VIII.3. *vit homo, ¹⁴sed in omni verbo Dei, quod procedit de ore eius,*

1. deciderunt in terram in iudicium] Hanc lectionem Mass. recepit e Cod. CLAROM., quem ita habere iam Nourrius in Appar. in Bibl. PP. II, p. 715 prodit. In aliis omittitur illud in terram. Sed apparet, ex sententia Irenaei angelos, priusquam cum filiabus hominum in familiaritatem venerint, a Deo defecisse et ad malum peccatumque transiisse; eosdemque, ut poenam obirent, e caelo in terram depulsos, consuetudine ista cum filiabus hominum habita, novo peccato lapsos fuisse.

2. et sine his] Ita Mass. sec. Voss. In ceteris editit. et omissum est.

3. disposuit Dominus] Dominus deest in ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II.

4. Quia] Voss. quoniam.

5. virtutem Decalogi — animabus suis, diligentes] Sic ERASM. GALL. CLAROM. ARUND. MERC. II. et MASS. melius, quam GRAB. et VOSS. virtute Decalogi — animabus suis legem, diligentes. In Voss. ante animabus repetitur in.

6. admoneri] Ita Mass. sec. Codd. VET.

ARUND. VOSS. et, uti puto, CLAROM. In ceteris editit. cum MERC. II. admonere.

7. cessit] Sic omnes Codd. et ERASM. 1526. 1528. et MASS. Sed in ceteris editit. inde ab ERASMIANA 1534 exstat cessisset.

8. erga homines] Haec in CLAROM. et Voss. non comparent.

9. in virtute] In Voss. non legitur, uti GRAB. prodit, in iustitia, sed corrupte in iusticie.

10. affligebat] Ita Voss. et MASS. Aliae editit. subaffligebat.

11. eum] Hoc pronomen, quod refer ad populum, e Codd. VET. CLAROM. et Voss. restituit MASS. In aliis exstat eos.

12. cibavit] In ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II. vitiose cibavi.

13. vivit] ERASM. GALL. GRAB. et MERC. II. vivet. Sed hic et paulo post antiquissimos meliorisque notae Codices sequendum esse cum MASSUETO censeo, quamvis textus s. Script. tempori futuro faveat.

14. sed in] ERASM. et GALL. perperam sed et in.

†¹Cap. XXXI. ¹*vivit homo.* †²Et erga Deum dilectionem praecipiebat, et eam quae ad proximum est iustitiam ³insinuabat, ut nec iniustus, nec indignus sit Deo; ⁴praestruens hominem per Decalogum in suam amicitiam, et eam quae circa proximum est concordiam; (quae quidem ipsi proderant homini) nihil tamen ⁵indigente Deo a homine.

Deut. V. 22. 4. ⁶Propter hoc Scriptura ait: *Hos sermones locutus es Dominus ad omnem synagogam filiorum Israël in monte, ⁷et nihil adiecit;* nihil enim, quemadmodum praediximus, indigebat ab eis

Ibid. X. 12. Et iterum Moyses ait: *Et nunc, Israël, quid Dominus Deus tuus postulat a te, nisi timere Dominum Deum tuum, ambulare in omnibus viis eius et diligere eum, et servire Domino Deo tuo ex toto corde tuo et ex tota anima tua?* Haec autem gloriosum quidem faciebant hominem, id quod deerat ei ⁸adimplentia, id est amicitiam Dei; Deo autem ⁹praestabant nihil; nec enim indigebat Deus dilectione hominis. Deerat autem homini gloria Dei, quam nullo modo poterat percipere, nisi per eam obsequentiam, quae est erga Deum. Et propter hoc iterum Moyses ait ¹⁰eis: *Elige vitam, ut vivas tu et semen tuum, diligere Dominum Deum tuum, ¹¹exaudire vocem eius et apprehendere eum, quoniam haec est vita tua et longitudo dierum tuorum.* In quam vitam praestruens hominem, Decalogi quidem verba ipse per semetipsum omnibus similiter Dominus locutus est; et ideo similiter permanent apud nos extensionem et augmentum, sed non dissolutionem accipientia per carnalem eius adventum.

5. Servitutis autem praecepta separatim per Moysem prae-

1. *vivit*] GRAB. et hic cum Codd. MERC. II. scribit *vivet*.

2. *Et erga Deum dilectionem praecipiebat*] Ita FEUARD. primus sec. Cod. VET., quocum Voss. et VAT. consentiunt. ERASM. et GALL. erga Deum dilectionem praesciebat.

3. *insinuabat*] Sic FEUARD. primus pro *insinuabatur*. Meliori lectioni favent Voss. et VAT.

4. *praestruens*] Sic MASS. restituit sec. ARUND. MERC. II. et Voss. In CLAROM. exstat *perstruens*; in ceteris edit. *praestruente*.

5. *indigente*] Sic FEUARD. restituit pro *indigentiae*. Consentiant ARUND. MERC. II. Voss. et VAT., uti testatur LATINUS l. l.

6. *Propter hoc*] Et, quod compararet in aliis edit. et ARUND. et MERC. II., omittit MASS. cum Voss.

7. *et nihil adiecit*] I. e. nihil plus ab

eis tunc exquisivit, nisi solam Decalogi observationem, ut superius explicat initio cap. XV, nam *servitutis praecepta*, quae sacrificia, oblationes cett. spectabant separatim hoc est postea per Moysen praecepit populo, ut addit paullo post

8. *adimplentia*] Ita scripsi e Cod. Voss pro *implentia*. Vox *adimplere* Irenaei est admodum familiaris.

9. *praestabant*] Sic primus FEUARD. Cod. VET. pro *praestabant*. Adstipulatu Voss.

10. *eis*] Hanc vocem adiecit FEUARD. quam et ARUND. Voss. et MERC. I. agnoscunt.

11. *exaudire*] Ita e FEUARD. marg. Voss et MERC. II. primus GRABUS reposuit quocum MASS. consentit, pro *et audire* nam apud LXX exstat *ἐκταχούειν συναξ.*

cepit populo, apta illorum ¹eruditioni; quemadmodum ipse Moyses ait: *Et mihi praecepit Dominus in tempore illo, dicere vobis in-* *stificationes et iudicia.* Haec ergo, quae in servitutem et in signum data sunt illis, ²circumscripsit novo libertatis Testamento. Quae autem naturalia et liberalia et communia omnium auxit et dilata- vit, sine invidia largiter donans hominibus per adoptionem, Patrem scire Deum et diligere eum ex toto corde, et sine ³adversatione sequi eius Verbum, non tantum abstinentes a malis operationibus, sed etiam a concupiscentiis earum. Auxit autem ⁴etiam timorem: filios enim plus timere oportet quam servos, et maiorem dilectio- nem habere in patrem. Et propter hoc ait Dominus: *Omnem ser-* *monem otiosum quem locuti fuerint homines, reddent pro eo ra-* *tionem in die iudicii;* et *Qui viderit mulierem ad concupiscendum* *eam, iam moechatus est eam in corde suo;* et *Qui irascitur fra-* *tri suo sine caussa, reus erit iudicio;* ut sciamus, quoniam non solum factorum reddemus rationem Deo, ut servi, sed etiam ser- monum et cogitationum, tanquam qui et libertatis potestatem ⁵ac- ceperimus, in qua magis probatur homo, si revereatur et timeat et diligat ⁶Dominum. Et propter hoc Petrus ait, *non velamentum* *malitiae habere nos libertatem,* sed ⁷ad probationem et manifesta- tionem fidei.

Matth. XII.
36.

Ibid. V. 28.

Ibid. 22.

1Pet. II. 16.

C A P. XVII.

Cap. XXXII.

1. *Quoniam autem non indigens Deus servitute eorum, sed **Grab. 321.* propter ipsos quasdam observantias in lege ⁸praeceperit, plenis- sime prophetae indicant. Et rursus quoniam non indiget Deus ⁹oblatione eorum, sed propter ipsum, qui offerat, hominem, mani- feste Dominus docuit, quemadmodum ostendimus. Si quando enim

1. *eruditioni*] Quae in aliis edit. ad- dita leguntur et *castigationi*, expunxit MASS. auctoritate Codd. CLAROM. et VOSS. Profecto enim haec redolent glossema, additum a quopiam, uti ait MASS., cui vox *παιδεία* castigationem potius, quam *eruditionem* hoc loco significare videbatur.

2. *circumscripsit*] Hanc FEUARD. in marg. ARUND. et VOSS. lectionem elegi pro *circumcinxit*.

3. *adversatione*] Ita CLAROM. VOSS. et MASS. In ceteris minus bene *aversatione*.

4. *etiam timorem*] ERASM. *etiam et ti- morem*. GALL. FEUARD. et GRAB. omit- tunt et. Cum MASS. *etiam* pro *et* scri- psi, quoniam in Codd. VET. et VOSS. ita legitur.

5. *acceperimus*] GRAB. hic in Cod.

VOSS. exstare dicit *accepimus*, quod fal- sissimum est. Nostram lectionem lucu- lenter scriptam ibi reperi.

6. *Dominum*] Ita MASS. sec. Codd. VET. ARUND. et VOSS. Sed in aliis edit. *Deum*.

7. *ad probationem*] Ita CLAROM. et MASS. In VOSS. (GRAB. iterum errat) *approbationem* legitur sine *ad*. In FEU- ARD. et GRAB. *ad approbationem*. In ce- teris male *ad propitiationem*.

8. *praeceperit*] Ita MASS. sec. VET. ARUND. VOSS. et MERC. I. In aliis edit. *praecepit*.

9. *oblatione eorum*] Sic VOSS. et MASS. Sed MERC. II. *oblationem*; ceteraque edit. cum ARUND. et MERC. II. pro *eo- rum* habent *hominum*.

negligentes eos iustitiam et abstinentes a dilectione Dei videbat, per sacrificia autem et reliquas ¹typicas observantias putantes
¹Reg.XV.22. propitiari Deum, dicebat eis Samuel quidem sic: *Non vult Deus holocausta et sacrificia, sed vult exaudiri vocem suam.* ²Ecce, ³auditus bonus super sacrificium, et auditus super adipem arietum.
[†]Mass.248. [†]David autem ait: *Sacrificium et oblationem noluisti;* ⁴au-
^{Psal.XXXIX.} res autem perfecisti mihi: holocausta ⁵etiam pro delicto non postulasti. Docens eos quoniam obauditionem ⁶vult Deus, quae servat eos, quam sacrificia et holocaustomata, quae nihil eis pro sunt ad iustitiam, et novum simul prophetans Testamentum. Ma-
^{Psal.L. 19.} nifestius autem adhuc in quinquagesimo Psalmo de his ait: *Quoniam si voluisses sacrificium, dedissem utique: holocaustis non delectaberis. Sacrificium Deo spiritus contribulatus; cor contritum et humiliatum* ⁷*Dominus non spernet.* Quoniam ergo nihil
^{Psal.XLIX.} indiget Deus, in eo qui est ante hunc Psalmo ait: *Non accipiam*
⁹ *de domo tua vitulos, nec de gregibus tuis hircos. Quoniam meae sunt omnes bestiae terrae, iumenta in montibus et boves; cognovi omnia volatilia caeli, et species agri mecum est. Si esuriero, non dicam tibi: meus est* ⁸ *enim orbis terrae et plenitudo eius. Numquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo?* Deinde ne quis putet, propterea quod irasceret, eum
^{Ibid.14.15.} recusare haec, infert, consilium ⁹ei dans: *Immola Deo sacrificium laudis, et redde Altissimo vota tua, et invoca me in die tribulationis* ¹⁰ *tuae, et eripiam te et glorificabis me; illa quidem, per quae putabant peccantes propitiari Deum,* ¹¹ *abnuens;* ¹² *haec au-*

1. *typicas — Deum*] Prior vox deest in MERC. I. Pro *Deum*, uti legitur in FEUARD. marg. ARUND. VOSS. et MASS., habent ceterae edit. *Dominum*.

2. *Ecce*] Et male additum in FEUARD. et VOSS.

3. *auditus bonus super sacrificium*] Apud LXX sic: ἰδοὺ ἀκοὴ ὑπὲρ θυσιῶν ἀγαθῶν.

4. *aves*] Nescio, utrum scriba ex latina Vulgata ita posuerit, an ipse Irenaeus τὰ ὄρνα vel ὄρνα in LXX legerit, prout et in aliis graecis Patribus reperitur; quum tamen ipse apostolus Hebr. X, 5 allegaverit: σῶμα δὲ κατηρίσω μοι. GRABIUS.

5. *etiam*] Sic GRAB. auctoritate VOSS. et textus biblici posuit pro *autem*.

6. *vult*] Ita legitur in omnibus MSS. prioribus [ERASMI GRAB. et MASS. edit. In ERASM. 1567 GALL. et FEUARD. exstat *ma vult*, quam lectionem quispiam sine auctoritate critica intrusit textui,

cui Hellenismus (βούλεσθαι ἤ) non erat notus.

7. *Dominus non spernet*] Ita MASS. cum ARUND. et MERC. II. secundum graecum textum LXX ἐξουθενώσει. In CLAROM. spernit. In VOSS. (GRAB. lectionem iterum falso allegat) despernit. In aliis edit. *Deus non despicias*; in ERASM. 1567 *ne despicias*.

8. *enim*] Hanc vocem ex ARUND. VOSS. MERC. I. et textu biblico GRABIUS addidit.

9. *ei dans*] Ei deest in ARUND.

10. *tuae*] Desideratur in ARUND. sicut in edit. LXX, quamvis in Alex. MS. legatur, uti GRAB. testatur.

11. *abnuens*] Edit. praeter MASS. hic cum ARUND. et MERC. II. addunt et ostendens quod ipse nullius rei indiget. Sed MASS. haec, uti mihi quidem videtur, recte expunxit, quum in Codd. CLAROM. et VOSS. absint atque ex antecedentibus huc male translata videantur.

12. *haec autem*] Hanc meliorem lectionem

tem per quae iustificatur homo et appropinquat Deo, hortatur et ¹admonet. Hoc idem autem et Esaias ait: *Quo mihi multitudinem* Esa. I. 11. *sacrificiorum vestrorum, dicit Dominus? Plenus sum.* Et quum abnuisset holocaustomata et ²sacrificia et oblationes, ³etiam et neomenias et sabbata et ferias et reliquam universam consequentem his observationem, intulit, suadens eis quae salutaria sunt: *Lavamini, mundi estote, auferte nequitias a cordibus vestris* ⁴ab *Ibid. 16 sqq.* *oculis meis, desinite a malitiis vestris, discite bonum facere, exquirite iudicium, eruite eum qui iniuriam patitur, iudicate pupillo et iustificate viduam, et venite, disputemus, dicit Dominus.*

2. Non enim sicut ⁵homo motus, ut multi audent dicere, divertit ⁶eorum sacrificia; sed miserans eorum caecitati, et verum sacrificium insinuans, quod offerentes propitiabuntur Deum, ut ab ^{*}eo vitam percipiant. Quemadmodum ⁷alibi ait: *Sacrificium Deo* * *Grab 322.* *cor contribulatum; odor suavitatis Deo, cor clarificans eum qui plasmavit.* Si enim irascens abnueret ⁸haec eorum sacrificia, tanquam qui indigni essent consequi misericordiam eius, non utique eisdem ipsis suaderet, per quae ⁹salvari possent. Sed quoniam Deus misericors est, non abscidit eos a bono consilio. Nam per Hieremiam quum dixisset, *Quo mihi thus* ¹⁰*de Saba affertis et* Jerem. VI. 20.

nem Mass. e Cod. Voss. recepit. In aliis legitur *his autem.*

1. *admonet*] Voss. *monet.*

2. *sacrificia*] Ita ex ARUND. et Voss. GRABUS posuit pro singulari *sacrificium*; pluralis enim praecedit et sequitur.

3. *etiam et*] MASS. supervacaneas voces *adhuc et*, quae his in aliis edit. praemittuntur, recte expunxit fide Codd. CLAROM. et Voss.

4. *ab oculis*] ERASM. GALL. ARUND. MERC. II. et GRAB. *coram oculis.* Sed MASS. nostram restituit lectionem, quam reperis et in MS. Voss. et edit. FEUARD.

5. *homo motus*] Sic recte CLAROM. Voss. et GRAB. (quamquam tamen intoleranda typographorum incuria adhuc legatur in eius edit. *mutus*). Ceteri corrupte *mutus homo*. Iam Cotelerius ad Clementis epist. ad Corinth. § 8 legendum coniecerat *iratus homo*. Sed genuina lectione restituta, inutilis evadit doctissimi viri coniectura; siquidem *motus* hic significat idem atque *commotus*, *iratus*. MASS.

6. *eorum sacrificia*] Ita GRAB. et MASS. sec. ARUND. et Voss. Sed in ERASM. GALL. FEUARD. et MERC. II. minqs recte exstat *sacrificium*.

7. *alibi ait: Sacrificium cett.*] Dictum, ab Irenaeo hic citatum, ita non occurrit in Scriptura s. Haec *sacrificium Deo cor contribulatum* fere respondent Psalm. 50, 19; *Ἐνώα τῷ Θεῷ — καρδία συντετριμμένη*. Reliqua a Clemente Alexandrino Paedag. lib. III. c. 12 pag. 306 edit. Potterianae eodem modo citata ita leguntur: *ὁσμή, φησὶν, εὐωδίας τῷ Θεῷ καρδία δοξάζουσα τὸν πεπλακότα αὐτήν*. Sed definire non possum, num Irenaeus haec e Clemente, an Clemens ex Irenaeo sumserit. Id saltem certum est, in Scriptura s. posteriorem partem illius dicti non occurrere. MASS. putat, Irenaeum summam eorum hic repetere, quae in Sirac. 39, 14 (sec. LXX) leguntur. (Vide Appar. nostrum.) Sed neque hoc loco Sirac. neque ibid. c. 32 (sec. LXX) ea reperiuntur, quae Irenaeus refert.

8. *haec eorum*] Ita FEUARD. MASS. Codd. VET. et Voss. Sed GRAB. cum ERASM. GALL. ARUND. et MERC. reposuit *haec caecorum*.

9. *salvari possent*] FEUARD. in marg. et Voss. *salvi esse*. In CLAROM. *possunt*.

10. *de Saba*] Voss. *à Saba*.

¹cinnamomum de terra longinqua? holocaustomata et sacrificia
Ierc. VII. 2. 3. vestra non delectaverunt me; intulit: Audite sermonem Domini,
²omnis Iuda. Haec dicit Dominus Deus Israël: Dirigite vias vestras et studia vestra, et constituam vos in loco isto. ³Ne confisi fueritis vobismet in sermonibus mendacibus, quoniam in totum non proderunt vobis, dicentes: Templum Domini, ⁴templum Domini est.

3. Et iterum significans, quoniam non propter hoc eduxit eos de Aegypto, ut sacrificia ei ⁵offerant, sed ut obliti idololatriae Aegyptiorum, audire vocem Domini possent, quae erat eis salus et gloria, ⁶per eundem Hieremiam ait: Haec dicit Dominus: Holocaustomata vestra colligite cum sacrificiis vestris, et manducate carnes. Quoniam ⁷non sum locutus ad patres vestros, nec de holocaustomatibus ⁸et sacrificiis praecepi eis, qua die eduxi eos de Aegypto; sed sermonem hunc praecepi eis, dicens: Audite vocem meam, et ero Deus vester, et vos eritis populus meus, et ambulate in omnibus viis meis, quascunque praecepero vobis, ut bene sit vobis. Et non obaudierunt, nec intenderunt; sed ambulaverunt in cogitationibus cordis ⁹malitiae suae, et facti sunt retrorsum et non ad priora. Et iterum per eundem ipsum dicens:
Ibid. 21 sqq. Sed in hoc gloriatur qui gloriatur, intelligere et scire quoniam ego sum Dominus, qui facio misericordiam et iustitiam et iudicium in terra; intulit: Quoniam in his voluntas mea est, dicit Dominus; sed non in sacrificiis nec in holocaustomatibus nec in oblationibus. Non enim principaliter haec, sed secundum consequentiam, et propter praedictam causam habuit populus, sicut iterum Esaias
Esa. XLIII. ait: Non ¹⁰mihi oves holocaustomatis tui, nec in sacrificiis tuis clarificasti me; ¹¹non servisti mihi in sacrificiis, nec aliquid la-

1. cinnamomum] CLAROM. ARUND. et MERC. II. cinnamum.

2. omnis Iuda] LXX πᾶσα Ἰουδαία.

3. Ne confisi] Ita primus GRAB. auctoritate VOSS. et textus biblici. Sed ERASM. GALL. FEUARD. ARUND. et MERC. II. nec confisi.

4. templum Domini] Haec verba in ERASM. GALL. et FEUARD. ter repetita leguntur; sed quum tertium absint a Codd. et versione τῶν ὁ, GRAB. et MASS. ea delent.

5. offerant] Sic MASS. cum optimis Codd. VET. VOSS. et CLAROM. In ceteris offerrent.

6. per eundem Hieremiam] Quod ante haec omnes editt. habent sic, MASS. cum VOSS. omisit. In MERC. II. exstat sicut.

7. non sum locutus] CLAROM. si sum locutus.

8. et sacrificiis praecepi] Irenaeus procul dubio legit θυσιαῶν, uti scriptum est in Cod. Alex., sed editt. cum textu hebraico habent θυσίας.

9. malitiae] Κακίας Irenaeus legit, dum editt. nostrae habent κακῆς.

10. mihi oves] Vox obtulisti, quam his verbis praefixerant editores, omissa est a MASS. auctoritate Codd. CLAROM. ARUND. MERC. II. et VOSS., uti et in Cod. Alex. Pro oves FEUARD. in marg. et VOSS. habent boves, quam lectionem et Cod. Alex. habet.

11. non servisti mihi in sacrificiis] Irenaeus iterum convenit cum Cod. Alex., in quo legitur ἐδοῦλευσας, uti Breitin-

boriose fecisti in thure; nec mercatus es mihi argento incensum, nec adipem †sacrificiorum tuorum concupivi; sed in peccatis tuis †Mass. 249. et iniquitatibus tuis ante me ¹stetisti. Super quem igitur, ait, ²Esa. LXVI. aspiciam, nisi ²super humilem et quietum et trementem sermones Jerem. XI. meos. ³Non enim adipēs et carnes ⁴pingues auferent a te iniustitias tuas. Hoc ⁵est ieiunium, quod ego elegi, dicit Dominus. ⁶Solve omnem nodum iniustitiae, dissolve connexus ⁶violentium commerciorum, dimitte quassatos in requiem et omnem conscriptionem iniustam conscinde. Frange esurienti panem tuum ⁷ex animo, et peregrinum sine tecto induc in domum tuam. Si videris nudum, cooperi eum, et domesticos seminis tui ⁸non despicias. Tunc erumpet matutinum lumen tuum, et sanitates ⁹ tuae ¹⁰citius orientur, et praecedet ante te iustitia, et gloria Domini circumdabit te; et adhuc te loquente dicam, Ecce adsum. Et Zacharias autem in duodecim prophetis, significans eis voluntatem Dei, ait: Haec dicit ¹¹Dominus omnipotens: Iudicium iustum iudicate, pietatem et misericordiam facite unusquisque ad fratrem suum. Viduam et orphanum et proselytum et pauperem nolite opprimere, et unusquisque malitiae fratris sui non reminiscatur in corde suo. Et iterum: Hi sunt, inquit, sermones quos facietis. Loquimini veritatem unus- ¹²quisque ad proximum suum, et iudicium pacificum iudicate in portis vestris, et unusquisque malitiam fratris sui non recogitet in corde suo, et iurationem falsam ¹³ne dilexeritis, *quoniam haec omnia* ¹⁴Grab. 323. odi, dicit Dominus omnipotens. Et David autem similiter: Quis ¹⁵Psal. XXXIII. est, inquit, homo qui vult vitam, et amat videre dies bonos? Cohibe linguam tuam a malo et labia tua, ne loquantur dolum. Declina a malo et fac bonum; inquire pacem et ¹⁶sequere eam.

gerus in marg. edit. τῶν ὁ adnotat; sed in textu exstat ἐδούλωσά σε. Post vocem sacrificiis addunt MERC. II. tuis et Cod. Alex. σου, dum editi. habent μου.

1. stetisti] MERC. II. stetistis.

2. super humilem] Ita FEUARD. in marg. Voss. et MASS. Sed in reliquis editi. ARUND. et MERC. II. in humilem.

3. Non enim adipēs] Haec ex Irenaeus addidisse videtur, quamvis verba parumper differant: neque enim in Esaia ea reperio. GRABIIUS.

4. pingues] In ARUND. non exstat haec vox.

5. est] Enim, quod addunt omnes editi. praeter MASS., non legitur in Voss. et textu sacro.

6. violentium] Ita ARUND. MERC. II. Voss. CLAROM. OTTOB. et MASS. In reliquis editi. violentorum.

7. ex animo] Haec explicationis causa addita videntur, quum in graeco LXX textu absint.

8. non despicias] Ita FEUARD. in marg. CLAROM. MERC. II. ARUND. Voss. MASS. et quoad posteriorem vocem etiam ERASM. 1526. 1528. Ceteri ne despicias.

9. tuae] Sic GRAB. et MASS. auctoritate Voss. et textus biblici. Alii tibi.

10. citius — Domini] Ita FEUARD. in marg. Voss. MASS. et, uti suspicor, CLAROM. Reliquae editi. cum ARUND. et MERC. II. cito — Dei.

11. ne dilexeritis] FEUARD. GRAB. et MASS. ita scripserunt pro ne dixeritis, suffragante textu sacro, μή ἀγαπάτε, et Cod. Voss., in quo non pro ne legitur. Ecce novum discrimen Codicis Voss. a Manuscripto VET.

12. sequere eam] CLAROM. persequere eam.

4. Ex quibus omnibus manifestum est, quia non sacrificia et holocaustomata quaerebat ab eis Deus, sed fidem et obedientiam et iustitiam propter illorum salutem. Sicut in Osee propheta ¹ docens eos Deus suam voluntatem dicebat: *Misericordiam volo* ² plus, quam sacrificium et agnitionem Dei super holocaustomata. Sed *Matth. XII. 7.* et Dominus noster eadem monebat eos dicens: *Si enim cognovissetis quid est: ³ Misericordiam volo et non sacrificium; nunquam condemnassetis innocentes*, testimonium quidem reddens prophetis, quoniam veritatem praedicabant, illos autem arguens sua culpa insipientes.

5. ⁴ Sed et suis discipulis dans consilium, primitias Deo offerre ex suis creaturis, non quasi indigenti, sed ut ipsi nec infructuosi nec ingrati sint, eum qui ex creatura ⁵ panis est, accepit *Matth. XXVI. 26 sqq.* et gratias egit dicens: *Hoc est ⁶ meum corpus*. Et calicem similiter, qui est ex ⁷ ea creatura, quae est secundum nos, suum sanguinem confessus est, et novi Testamenti novam docuit oblationem; quam ecclesia ab apostolis accipiens in universo mundo offert Deo, ⁸ ei qui alimenta nobis praestat, primitias suorum munerum in novo Testamento, de quo in duodecim prophetis ⁹ Malachias sic praesignificavit: *Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus omnipotens, et ¹⁰ sacrificium non accipiam de manibus vestris*. Quoniam ab ortu solis usque ad occasum nomen meum ¹⁰ clarificatur inter gentes, et in omni loco incensum offertur nomini meo et sacrificium purum: quoniam magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus omnipotens; manifestissime significans per haec,

1. docens eos — dicebat] FEUARD. addidit eos suffragantibus ARUND. MERC. II. et VOSS. Ceterum vox eos etiam in ERASMI edit. 1526 et 1528 comparet. In MERC. II. pro docens exstat docebat, atque in altero eorum et ante dicebat positum est.

2. plus quam sacrificium] In ERASM. GALL. ARUND. MERC. II. adest plus, quod Interpres graecis verbis, ut solet, stricte inhaerens fortasse omisit. In CLAROM. legitur: et non sacrificium, quae ex sequentibus huc translata videntur.

3. Misericordiam — innocentes] Hoc comma ita lego cum VET. VOSS. FEUARD. GRAB. MASS. et textu sacro. Sed ERASM. et GALL. cum reliquis Codd. sic habent: misericordiam volo quam sacrificium: nunquam condemnaretis immerentes.

4. Sed et suis discipulis cett.] De hoc loco vide MASS. Diss. III art. VII § 80

p. 310 nostrae edit.; GRABII in Appar. nostro ad h. l.; Salomonis DEYLINGII Irenaeus evangelicae veritatis confessor ac testis Lips. 1721; H. THIERSCHII: die Lehre des Irenaeus von der Eucharistie in RUDELBACHII et GUERIKII Zeitschr. für die lutherische Theol. u. Kirche. 1841. fasc. 4 p. 40.

5. panis est] GRABIO placuit, ex ARUND. legere est panis.

6. meum corpus] Ita Codd. VET. VOSS. ARUND. MERC. II. et MASS. Eodem modo 1 Cor. XI, 24 legitur: τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα.

7. ea] Omittitur haec vox in VOSS.

8. ei] In VOSS. et, in ARUND. nec et nec ei reperitur.

9. Malachias] FEUARD. in marg. CLAROM. et VOSS. Malachiel.

10. clarificatur] Ita MASS. cum Codd. VET. et VOSS.

quoniam prior quidem populus ¹cessabit offerre Deo; omni autem loco sacrificium offeretur ²ei et hoc purum; nomen autem eius glorificatur in gentibus.

6. Quod est autem aliud nomen, quod in gentibus glorifica-^{Cap. XXXIII.} tur, quam quod est Domini nostri, per quem glorificatur Pater et glorificatur homo? ³Et quoniam proprii Filii eius est, et ab eo factus est homo, suum ⁴illum vocat. Quemadmodum si quis rex ipse filii sui pingat imaginem, iuste suam illam dicit imaginem secundum utrumque, quoniam et filii eius est et quoniam ipse fecit eam: sic et Iesu Christi nomen, quod per universum mundum glorificatur in ecclesia, suum esse confitetur Pater, et quoniam Filii eius est, et quoniam ipse scribens id ad salutem dedit hominum. Quoniam ergo nomen Filii proprium Patris est, et ⁵in Deo omnipotente per Iesum Christum offert ecclesia, bene ait secundum utraque: *Et in omni loco incensum offertur nomini meo et sacrificium purum.* Incensa autem Ioannes in Apocalypsi orationes esse ait sanctorum.

Malach. I.
11.
Apoc. V. 8.

C A P. XVIII.

Cap. XXXIV.

1. †Igitur ecclesiae oblatio, quam Dominus docuit offerri in†^{Mass. 250.} universo mundo, purum sacrificium reputatum est apud Deum et ⁶acceptum est ei, non quod indigeat a nobis sacrificium, sed quoniam is qui offert, glorificatur ipse in eo quod ⁷offert, si acceptetur munus eius. Per munus enim erga regem et honos et affectio ostenditur, quod in omni simplicitate et innocentia Dominus volens nos offerre, praedicavit dicens: *Quum *igitur ⁸offers munus tuum ad altare, et recordatus fueris, quoniam frater tuus ⁹ante altare, et vade primum reconciliari fratri tuo, et tunc reversus ¹⁰offerres*

Grab. 325.
Matth. V. 23.
24.

1. cessabit — offeretur] Sic GRAB. et MASS. ex ARUND. pro cessavit — offeretur, uti et Voss. habet. CLAROM. offerretur.

2. ei] Ita solus MASS. ex Codd. VET. Voss. CLAROM. OTTOB. ARUND. MERC. II. et pluribus ERASMI editt. Sed ERASM. 1560 vitiose Dei, idem 1567 ceterique editores Deo.

3. Et quoniam] In Voss. omittitur et.

4. illum] Sic MASS. cum omnibus MSS., in ceteris editt. illud.

5. in Deo omnipotente] GRABIVS (quem vide in Appar. nostro ad h. l.) frustra suadet, aut Deo omnipotenti aut in Deum omnipotentem legere: vulgaris enim lectio non est obscura.

6. acceptum est] In Voss. omittitur est, quod omitti potest.

7. offert, si acceptetur] CLAROM. alio ordine acceptetur, si offert.

8. offers] In ARUND. minus recte offers, uti habent Codd. Vercellensis et Veronensis Italicae versionis, dum alii Codd. nostram lectionem tuentur.

9. ante altare] ARUND. et Voss. ad altare.

10. offeres] Sic in locum offer restituit FEUARD., quocum ARUND. Voss. GRAB. et MASS. consentiant. In MERC. II. hoc comma omisum est. In Codd. versionis Ital. legitur offers et offer, in nonnullis reconciliare pro reconciliari. Irenaei Interpres hos Scripturae s. versus protulit aliter transtulit, ac iidem in Ital. versione leguntur.

munus tuum. Offerre igitur oportet Deo primitias eius creaturae, sicut et Moyses ait: *Non apparebis vacuus ante conspectum Domini Dei tui;* ¹ut in quibus gratus exstitit homo, in his gratus ²ei(s) deputatus, eum qui est ab eo percipiat honorem.

2. ³Et non genus oblationum reprobatur: oblationes enim et illic, oblationes autem et hic; sacrificia in populo, sacrificia in ecclesia; sed species immutata est tantum, quippe quum iam non a servis, sed a liberis offeratur. Unus enim et idem Dominus; proprium autem character servilis oblationis, et proprium liberorum, uti et per oblationes ostendatur indicium libertatis. Nihil enim otiosum, nec sine signo, ⁴neque sine argumento apud eum. Et propter hoc illi quidem decimas suorum habebant consecratas: qui autem perceperunt libertatem, omnia quae sunt ipsorum ad dominicos decernunt usus, hilariter et libere dantes ea, non quae sunt minora, utpote ⁵maiorum spem habentes; vidua illa et ⁶paupere hic totum victum suum ⁷mittente in gazophylacium Dei.

3. Ab initio enim respexit Deus ad munera Abel, quoniam cum simplicitate et iustitia offerebat; super sacrificium autem Cain non respexit, quoniam cum zelo et malitia, quae erat adversus ⁸fratrem, divisionem habebat in corde, ⁹quemadmodum occulta eius arguens Deus ait: *Nonne si recte offeras, recte autem non divides, peccasti?* *quiesce,* quoniam non sacrificio placatur Deus. Si enim quis solummodo secundum quod videtur, munde et recte et legitime offerre tentaverit; ¹⁰secundum autem suam animam non recte

1. ut cett.] In Voss. omittitur ut. Sensus huius commatis hic est: offerre oportet Deo primitias creaturae, ut homo animum erga Deum gratum ac divinorum beneficiorum memorem iisdem rebus testetur, quas Deus homini largiri solet, ut hominem sibi gratum acceptumque probet.

2. ei(s) deputatus] Quamvis in omnibus MSS. et edit. Mass. exstet *eis*, cum ceteris editoribus *ei* legendum esse censeo. Quod dicit Mass., *eis* scriptum esse pro *per ea*, id lectionem illam tueri non potest. Etenim aut *in his* aut *eis* supervacaneum est. Sed *gratus ei* idem significat, atque acceptus Deo. Quod porro dicit Mass.: „*deputatus pro reputatus*“, id frustra observat. Constat enim, *deputare* etiam bonis scriptoribus solemne esse significatu *νομιζειν*, censere, iudicare. Cic. Div. 1, 2: *Quem tu esse hebetem deputas* aequae ac *pecus*.

3. Et non genus] Negationem FEUARD. primus adiecit e Cod. VET., quocum Voss. consentit.

4. neque sine] ERASM. GALL. et CLAROM. sive.

5. maiorum] Ita FEUARD. in marg. CLAROM. Voss. et MASS. In reliquis maiorem.

6. paupere] ERASM. GALL. CLAROM. ARUND. et MERC. II. *paupera*. Voss. *pauper*.

7. mittente in gazophylacium] In VET. et Voss. *mittens*; in FEUARD. male omissum est *in*; in ARUND. et MERC. II. *gazophylacio*.

8. fratrem] *Suum* addit ARUND.

9. quemadmodum occulta] In Voss. *vitiose qui aut quae in animo dum occulta*. Sensus hic est: Deus reconditum animum Cain in fratrem infensum sibi ipsi notum esse probans ait.

10. secundum autem] *Autem* addidit FEUARD. consentientibus Codd.

dividat eam quae est ad proximum ¹communione, neque timorem habeat Dei; non per id, quod recte foris oblatum est sacrificium, ²seducit Deum, intus habens peccatum; nec oblatio talis proderit ei aliquid, sed ³cessatio mali, quod est intus conceptum, ne per ⁴assimulatam operationem, magis autem peccatum ipsum ⁵sibi homicidam faciat hominem. Propter quod et dicebat Dominus: *Vae vobis, scribae et Pharisei hypocritae, quoniam similes* *Matth. XXIII. 27. 28.* *estis monumentis dealbatis.* ⁶*Foris enim sepulcrum apparet for-* *mosum; intus autem plenum est ossibus mortuorum et universa immunditia: sic et vos a foris quidem apparetis hominibus quasi iusti, intus autem pleni estis malitia et hypocrisi.* Quum a foris enim recte offerre ⁷putarentur, similem zelum Cain habebant in semetipsis; propter quod ⁸et occiderunt ^{*}iustum, praetermittentes ^{*} *Grab. 326.* consilium Verbi, quemadmodum et Cain. Illi enim ait: *Quiesce, et non assensit.* ⁹*Quiescere autem quid est aliud, quam desinere a proposito* ¹⁰*impetu?* Et his similia dicens: ¹¹*Phariseae, inquit,* *Matth. XXIII. 26.* *caece, emunda quod est intus calicis, ut fiat et quod foris est,* ¹²*mundum.* Et non audierunt. Ecce enim, ait Hieremias, *non sunt* *Ierem. XXII. 17.* *oculi tui, nec cor tuum bonum; sed* ¹³*in cupiditate tua,* ¹⁴*et ad* ¹⁵*sanguinem iustum, ut effundas eum, et ad iniustitiam et ad homicidium, ut facias,* Et iterum Esaias: *Fecistis, inquit,* ¹⁶*consilium* *Esa. XXX. 1.* *non per me; et* ¹⁷*testamentum non per spiritum meum.* Ut igitur interior eorum voluntas et cogitatio ad manifestum producta, sine culpa et malum non operantem ostendat esse Deum, eum qui absconsa manifestat, sed ¹⁸non qui malum operetur; quum minime ¹⁹quiesceret Cain, ait ei: *Ad te conversio eius, et tu dominaberis* *Gen. IV. 7.*

1. communionem] MERC. II. divisionem.
2. seducit] ERASM. GALL. ARUND. et
MERC. II. ad se ducit.

3. cessatio mali] Ἀνάπαυσις τῆς
αἰμαρίας.

4. assimilata] FEUARD. in marg. ARUND.
et Voss. assimilata.

5. sibi homicidam] MASS. dicit: i. e.
sui ipsius vel in seipso homicidam.

6. Foris] Ita Voss. et MASS. Sed ce-
teri a foris. Quae hic leguntur paullum
differunt a textu editionum N. T.

7. putarentur] Ita primus recte legit
FEUARD. e Cod. VET., quocum Voss.
convenit.

8. et occiderunt] Τὸ et addidit FEU-
ARD. e Cod. VET. Consentit Voss.

9. Quiescere autem] Voss. quiescere
enim.

10. impetu] Sic GRAB. MASS. e Codd.
VET. Voss. et CLAROM. In aliis minus
recte impetus.

11. Phariseae cett.] Haec fortasse me-
moriter citata breviora sunt iis, quae
illo Matth. loco leguntur.

12. in cupiditate tua] In interpreta-
tione LXX εἰς τὴν πλεονεξίαν σου.

13. et ad sanguinem iustum] CLAROM.
et (quem addo) Voss. et sanguine iusto.

14. consilium] Sic pro concilium re-
stituit FEUARD. e Cod. VET., suffragan-
tibus ARUND. et Voss.

15. testamentum] Sic scripsit MASS. e
Codd. VET. Voss. et, uti suspicor, CLA-
ROM. In aliis edit. legitur testamenta,
ut in LXX συνθήκας, quod melius ver-
tisset Int. pacta.

16. non qui] Non deest in ERASM.
GALL. MERC. II.; sed eum, quod ante qui
legitur in edit. GRABII, e Cod. ARUND.,
expunxi cum MASS. et Codd. VET. et Voss.

17. quiesceret] Ita Voss. MERC. II. et
MASS. In reliquis edit. et ARUND. ac-
quiesceret.

Ioan. XIX. 11. *eius.* Pilato quoque similiter dicebat: *Nullam haberes potestatem in me, nisi ¹datum tibi fuisset desuper; ²concedente Deo semper iustum, ut hic quidem ex his quae passus est et sustinuit, probatus recipiatur; qui autem malignatus est, ex his quae egit, adiudicatus expellatur. Igitur non sacrificia sanctificant hominem: non enim indiget sacrificio Deus; sed conscientia eius, qui offert, sanctificat sacrificium, pura existens, et praestat acceptare Deum*
 Esa. LXVI. 3. *quasi ab amico. ³Peccator autem, inquit, qui occidit mihi vitulum, quasi occidat canem.*

4. Quoniam igitur cum simplicitate ecclesia offert, iuste munus eius purum sacrificium apud Deum deputatum est. Quemadmodum et Paulus †Philippensibus ait: *⁴Repletus sum acceptis ab Epaphrodito, quae a vobis missa sunt, odorem suavitatis, hostiam acceptabilem, placentem Deo. Oportet enim nos oblationem Deo facere, et in omnibus gratos inveniri fabricatori Deo, in sententia pura et fide sine hypocrisi, in spe firma, in dilectione ferventi, primitias earum, quae sunt eius, creaturarum offerentes. ⁵Et hanc oblationem ecclesia sola ⁶puram offert fabricatori, offerens ei cum gratiarum actione ex creatura eius. Iudaei autem ⁷non offerunt: manus enim eorum sanguine plenae sunt: non enim receperunt ⁸verbum, quod offertur Deo. Sed neque omnes haeticorum syna-*

1. datum] Ita FEUARD. in marg. Voss. GRAB. et MASS. cum textu evang. Ceteri data.

2. concedente Deo semper iustum] Super legendum coniecit FEUARD. Sed forte dicitur Deus iustum semper concedere i. e. dimittere, potestati scilicet impiorum, ut horum malitia, illius autem probitas manifesta fiat, prout sequens comma explicat. GRABUS.

3. Peccator autem] Male, uti GRAB. monet, FEUARD. e Cod. VET. (quocum consentit Voss.) legit peccatori: in graeco Esaiæ textu legitur: ὁ δὲ ἄνθρωπος ὁ θύων μοι μόσχον.

4. Repletus cell.] Haec non accurate respondent textui Scripturae s.

5. Et] Nescio, cur et in edit. GRABIANA omisum sit.

6. puram] Ita Codd. CLAROM. ARUND. MERC. II. ERASM. GALL. FEUARD. et MASS.; sed Codd. VET. Voss. et GRAB. habent pura.

7. non offerunt] Iam, quod omnes editt. cum ARUND. et MERC. II. hic habebant, expunxit MASS. auctoritate Cod. Voss. et, uti puto, CLAROM.

8. verbum, quod offertur Deo] Ita scri-

ptum est in tribus optimis Codd. VET. CLAROM. et Voss. et edit. MASS., nisi quod in Codd. VET. et Voss. vox Deo abest, quae, uti MASS. recte dicit, non admodum necessaria est, quum satis intelligatur. In ARUND. MERC. II. ceterisque editionibus legitur: verbum per quod offertur. Locus difficillimus! FEUARDENTIUS Codicis VET. lectionem quod offertur magis favere putat doctrinae sacrificii corporis Christi, quale constituit ecclesia catholica. Quod dixit MASS., eandem lectionem cum Irenaei scopo aptius congruere, id an verum sit, dubitandum. Hoc loco sententia Irenaei de coena sacra nobis non est explicanda. Libere fateri liceat, lectionem quod offertur, quamvis antiquissimis Codd. sit confirmata, mihi miram videri. Qualis enim est oblatio, de qua hoc loco sermo est? Quid offertur ex sententia Irenaei? Offeruntur, uti in proxime antecedentibus dicit, primitiae creaturarum Dei, si spectamus ad externas res in coena sacra adhibitas; offertur animus plus Deoque gratus, si spectas ad mentes eorum, qui offerunt illas res. Igitur, si legimus verbum, quod offertur Deo, vocem

gogae. Alii enim alterum praeter fabricatorem dicentes Patrem, ¹ea quae secundum nos creata sunt, offerentes ei, cupidum alieni ostendunt eum, et aliena concupiscentem. Qui vero ex defectione et ignorantia et passione dicunt facta ea, quae sunt secundum nos; ignorantiae, passionis et defectionis fructus offerentes, peccant in Patrem suum, contumeliam facientes magis ei, quam gratias agentes. ²Quomodo autem constabit eis, eum panem in quo gratiae actae sint, corpus esse Domini sui et ³calicem sanguinis eius, si non ipsum fabricatoris mundi Filium dicant, id est Verbum eius, per quod lignum fructificat, et ⁴defluunt fontes, et terra dat primum quidem fenum, post deinde spicam, deinde plenum triticum in spica?

5. ⁵Πῶς . . . τὴν σάρκα λέγουσιν εἰς φθορὰν χωρεῖν, καὶ μὴ μετέχειν τῆς ζωῆς, τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος τοῦ κυρίου, καὶ

5. Quomodo autem rursus dicunt carnem ⁶in corruptionem devenire, et non percipere vitam, quae ⁷corpore Domini et

verbum ne explica de λόγῳ σαρκοποιηθέντι, sed potius de precibus et sermonibus in coena sacra adhibitis. Quas preces eam ob causam Deo simul offerri dicere potuit, quippe quae gratum animum eorum testentur, qui externas res offerunt; atque per preces (verbum per quod offertur, si ita legere mavis) oblationem ipsam fieri propterea dicere licuit, quod preces, tanquam testes piorum animorum, oblationi rerum externarum coram Deo vim et dignitatem dederunt.

1. ea quae secundum nos creata sunt] Sic Codd. VET. Voss. et (uti puto) CLAROM., quos secutus est MASS. Sed GRABIO adnotandum fuisse, Cod. Voss. ante ea vitiose habere de. In aliis editt. ideo quae secundum nos creaturae sunt.

2. Quomodo autem cett.] Vide MASS. et GRAB. in Appar. ad hunc locum; MASS. Dissert. III. Art. VII; SALOM. DEYLINGII commentationem sic inscriptam: Irenaeus evangelicae veritatis confessor et testis. Lips. 1721. § XXVIII seqq.; H. THIERSCHII commentationem: die Lehre des Iren. von der Eucharistie aufs Neue untersucht in RUDELBACHII et GUERIKII Zeitschr. für luther. Theol. 1841. Fasc. 4 pag. 40 seqq., et quae ipse disputavi in Encyclopaedia Erschii et Gruberi sub voce Irenaeus Sect. II. Tom. XXIII. pag. 383 seqq. Hic locus in Refutatione Confessionis Cyrilli Lucaris, cuius auctor est Meletius Syrigus (Vide Testimonia veterum de s. Irenaeo), graece ita legitur: Πῶς δὲ αὐτοῖς γνωσθήσεται τὸν εὐ-

χαριστηθέντα ἄρτον σῶμα εἶναι τοῦ κυρίου αὐτοῦ καὶ τὸ πατήριον αἷμα αὐτοῦ, εἰ μὴ αὐτὸν ἀποφάνοιτο υἱὸν τοῦ τὸν κόσμον πλάσαντος, τοῦτ' ἐστὶ λόγον αὐτοῦ, δὲ οὐ ὕλη καρποφορεῖ καὶ πηγὰς βλίσκουσι. ὅς πρωτόν μὲν χόρτον ἀναδίδωσιν, ἔπειτα δὲ σιάνυν, εἰτα πλήρη σίτον ἐν τῇ σιάνυτι.

3. calicem sanguinis eius] Maluerim calicem sanguinem eius.

4. defluunt] CLAROM. et (quem addo) Voss. effluunt.

5. Πῶς τὴν σάρκα κτλ.] Haec graeca citavit Ioan. Damascenus in Parallelis, his verbis utens: τοῦ ἁγίου Εἰρηναίου ἐκ τοῦ δ'. ἐλέγχον καὶ ἀνατροπῆς τῆς ψευδωνύμου γνώσεως. E Codice CLAROMONTANO descriptum hoc fragmentum HALLOIXIUS primus edidit in Vita Irenaei pag. 488. Quem antecedente nota nominavi, adversarius Cyrilli Lucaris hunc locum ita citat: πῶς δὲ πάλιν λέγουσι τὴν σάρκα ἡμῶν εἰς φθορὰν ἵστασθαι, καὶ μὴ ἀναλαμβάνειν ζωὴν, ἥτις τῷ σώματι τοῦ κυρίου καὶ τῷ αἵματι τρέφεται; Inde mihi quidem verosimile est, Meletio Syrigio textum graecum Irenaei non ante oculos fuisse, sed ipsum latina translulisse in graecum sermonem.

6. in corruptionem] Ita ut σὰρξ resurrectionis non sit particeps.

7. corpore] Praepositionem a huic verbo praemissam MASS. auctoritate Cod. CLAROM. expunxit. Sed Interpres praepositionem ἀπὸ fortasse latine reddidit.

τοῦ αἵματος αὐτοῦ τρεφομένην;
 Ἡ τὴν γνώμην ἀλλαξάτωσαν, ἢ
 τὸ προσφέρειν τὰ εἰρημένα πα-
 ραιτείθωσαν. Ἡμῶν δὲ σύμ-
 φωνος ἡ γνώμη τῇ εὐχαριστίᾳ,
 καὶ ἡ εὐχαριστία . . . . βεβαιοῖ
 τὴν γνώμην . . . . Προσφέρομεν
 δὲ αὐτῷ τὰ ἴδια, ἐμμελῶς κοι-
 νωνίαν καὶ ἔνωσιν ἀπαγγέλλον-
 τες, ¹καὶ ὁμολογοῦντες σαρκὸς
 καὶ πνεύματος ἔγερσιν. Ὡς γὰρ
 ἀπὸ γῆς ἄρτος προσλαμβανό-
 μενος ²τὴν ἔκκλησιν τοῦ Θεοῦ,
 οὐκέτι κοινὸς ἄρτος ἐστίν, ἀλλ'
 εὐχαριστία, ἐκ δύο πραγμάτων
 συνεστηκυῖα, ἐπιγεῖον τε καὶ
 οὐράνιον· οὕτως καὶ τὰ σώματα

³sanguine alitur? ⁴Ergo aut
 sententiam mutant, aut abstine-
 ant offerendo quae praedicta
 sunt. Nostra autem consonans
 est sententia eucharistiae, et
 eucharistia rursus confirmat sen-
 tentiam nostram. Offerimus
⁵enim ei quae sunt eius, con-
 gruentem communicationem et
 unitatem ⁶praedicantes carnis et
 Spiritus. Quemadmodum enim
 qui est a terra panis, percipiens
⁷invocationem Dei, iam non com-
 munis panis est, sed eucharistia,
⁸ex duabus rebus constans, ter-
 rena et caelesti: sic et corpora

1. καὶ ὁμολογοῦντες — ἔγερσιν] Has
 tres voces Interpres non agnoscit. Iam
 quaerendum, num Interpretis, an textus
 graeci lectio sit genuina. Quantum fieri
 potest, lectio Interpretis ubique nobis tu-
 enda videtur, quippe qui ex nostra sen-
 tentia antiquior testis sit, quam Ioannes
 Damascenus et ad verba accuratissime
 vertere amet, nec quidquam omittere so-
 leat. Huc accedit, quod lectio Interpre-
 tis huic loco aptissima nobis videtur;
 lectio autem Ioannis Damasceni glossema
 redolet. Etenim sensus loci hic est: Qui
 dicunt, carnem morte perituram neque
 participem esse eius vitae, qua corpus
 et sanguinem Domini sumentes nutriun-
 tur, aut sententiam de corruptione car-
 nis mutant, aut sacra coena celebranda
 abstineant. Uti enim in eucharistia res
 externae coniunctae sunt cum rebus spi-
 ritualibus, terrenae cum caelestibus: sic
 nobis credenda est carnis et spiritus uni-
 tas intimaque coniunctio, ita ut corpora
 eorum, qui utantur eucharistia, partici-
 pia fiant vitae et incorruptibilitatis. Etiam
 GRABIO tria illa verba suspecta visa sunt:
 neque enim intellexit, quomodo Irenaeus
 dicere potuerit πνεύματος ἔγερσιν.
 MASSUETUS quidem respondet, etiam Ter-
 tullianum de Resurr. carn. cap. 2 dixisse
 resurrectionem animae. Quamvis resur-
 rectio animae nobis quidem non eadem
 videatur, atque resurrectio spiritus: id
 solum hic notare liceat, ne adversariis

quidem Irenaei, quibuscum hoc loco dis-
 putat, fuisse opinionem, spiritum morte
 periturum. Cur igitur Irenaeus hic com-
 memorasset πνεύματος ἔγερσιν? Lo-
 cus, qualem Interpres scripsit, omnino
 est planus atque perspicuus: coenam sa-
 cram — id auctor exprimere vult —
 celebrautes, qua rem terrenam et caele-
 stem, externam et interiorem arcte con-
 iunctam esse cognovimus, unitatem car-
 nis et spiritus constendam esse intelli-
 gimus. Quam interiorum carnis cum
 spiritu coniunctionem si cognovissent,
 adversarii Irenaei nil amplius dixissent
 de interitu carnis per mortem futuro.
 Ceterum adeas GRABIO et MASSUETUM
 in Appar. nostro.

2. τὴν ἔκκλησιν] Ita scripsit auctor
 pro ἐπίκλησιν, uti etiam THIERASCNIUS
 l. 1. observavit.

3. sanguine] Adde eius e textu graeco.

4. Ergo] Huic voci nihil in textu graeco
 respondet.

5. enim] In graeco legere maluerim
 γὰρ pro δέ.

6. praedicantes] Adde ex graeco: et
 conflentes resurrectionem carnis et spi-
 ritus. In Voss. ordo verborum hic est:
 unitatem carnis et spiritus praedicantes.

7. invocationem] Sic omnes Codd. FEU-
 ARD. GRAB. et MASS. Sed ERASM. et
 GALL. vocationem.

8. ex duabus rebus constans] Voss. ex
 duabus constans rebus.

ἡμῶν μεταλαμβάνοντα τῆς εὐ- nostra percipientia eucharistiam,
χαριστίας, μηκέτι εἶναι φθαρτά, iam non sunt corruptibilia, spem
τὴν ἐλπίδα τῆς εἰς αἰῶνας ἀνα- resurrectionis habentia.
στάσεως ἔχοντα.

6. *²Offerimus enim ei, non quasi indigenti, sed gratias* *Grab. 328.*
agentes ³dominationi eius et sanctificantes creaturam. Quemad-
modum enim Deus non indiget eorum quae a nobis sunt, sic nos
indigemus offerre aliquid Deo; sicut Salomon ait: *Qui miseretur* *Proverb.*
pauperi, fenerat Deo. Qui enim nullius indigens est Deus, in se *XIX. 17.*
assumit bonas operationes nostras, ad hoc ut praestet nobis retri-
butionem bonorum suorum, sicut Dominus noster ait: *Venite, be-* *Matth. XXV.*
nediti Patris mei, percipite praeparatum vobis regnum. *Esurivi* *34 seqq.*
enim, et dedistis mihi manducare; sitiui, et potastis me; hospes
fui, et collegistis me; nudus, et cooperuistis me; infirmus, et vi-
sitastis me; in carcere, et venistis ad me. Sicut igitur non his
indigens, vult tamen a nobis propter nos fieri, ne simus infru-
ctuosi: ita id ipsum Verbum dedit populo praeceptum faciendarum
oblationum, quamvis non indigeret eis, ut ⁵discerent Deo servire;
⁶sic et ideo † nos quoque offerre vult munus ad altare frequenter † *Mass. 252*
sine intermissione. Est ergo altare in caelis; (illuc enim preces
nostrae ⁷et oblationes diriguntur) ⁸et templum, quemadmodum Io-
annes in Apocalypsi ait: *Et apertum est templum Dei; et taber-* *Apoc. XI. 19.*
naculum: Ecce enim, inquit, tabernaculum Dei, in quo habitabit *Ibid. XXI. 3.*
cum hominibus.

C A P. XIX.

Cap. XXXV.

1. *Munera autem et oblationes et sacrificia omnia in typo* *Grab. 329.*
populus accepit, quemadmodum ostensum est Moysi ⁹in monte, ab
uno et eodem Deo, cuius et nunc in ecclesia ¹⁰glorificatur nomen
in omnibus gentibus. Sed terrena quidem, quae sunt erga nos

1. resurrectionis] *Εἰς αἰῶνας* Inter-
pres non legisse videtur.

2. Offerimus enim] Ita Voss. et, uti
videtur, CLAROM. et MASS. Ceteri cum
ARUND. et MERC. II. offerimus autem.

3. dominationi eius] Sic Codd. VET.
CLAROM. et (quem addo) Voss., quos se-
quuntur GRAB. et MASS. In reliquis
donationi.

4. fenerat] Ita Voss. MERC. II. et, uti
videtur, CLAROM., quos MASS. secutus
est. In ceteris foeneratur.

5. discerent servire] Ita FEUARD. in
marg. Voss. et MASS. In reliquis disce-
ret. Pro servire in ARUND. et (quos addo)
MERC. II. exstat deservire.

6. sic et] In ARUND. OTTOB. MERC. II.
et GRAB. sicut et.

7. et oblationes] Nostrae addunt ERASM.
GALL. FEUARD. GRAB. cum ARUND. et
MERC. II.

8. et templum] Sic MSS. GRAB. et MASS.
Latinus Latinus in Bibl. sacra et pro-
fana ex Cod. VAT. legi vult et est tem-
plum. In ERASM. GALL. et FEUARD. male
et ad templum.

9. in monte] Vocem Sinai procul du-
bio explicationis caussa manu recentiore
additam expunxit MASS. secundum Codd.
CLAROM. et Voss.

10. glorificatur] MERC. I. significatur.

disposita, congruit typos esse eorum quae sunt caelestia, ab eodem tamen Deo facta. Nec enim aliter poterat ¹assimilare spiritualium imaginem. Quae autem supercaelestia et spiritalia sunt, et quantum ad nos spectat, invisibilia et inenarrabilia, typos rursus alterorum caelestium dicere et alterius Pleromatis, et Deum alterius Patris imaginem esse; et errantium est a veritate, et ²omnimodo stultorum et hebetum. Cogentur enim hi tales, quemadmodum saepenumero ostendimus, semper typos typorum et imagines imaginum adinvenire, et nunquam figere animum suum in uno et vero Deo. Supra enim Deum factae sunt cogitationes ipsorum, supergressi cordibus suis ipsum magistrum, suspicione quidem superelati et supergressi, veritate autem declinantes a vero Deo.

Cap: XXXVI. 2. ³Ad quos iuste quis dicat, quemadmodum ⁴ipse sermo ⁵suggerit: Quatenus super Deum extollitis cogitationes vestras, in Esa. XL. 12. considerate elati? Audistis *mentos esse caelos in* ⁶*palma*; dicite mihi mensuram, et enarrate multitudinem ⁷cubitorum innumerabilem: ⁸exponite mihi plenitudinem, latitudinem et longitudinem et altitudinem, circummensurationis initium et finem, quae non ⁹intelligit cor hominis; et non comprehendit ea. Vere enim magna sunt thesauruphylacia caelestia: ¹⁰immensurabilis est in corde Deus et incomprehensibilis in animo, qui comprehendit terram pugillo. Quis ¹¹respicit ¹²mensuram dexteræ eius? Digitum quis ¹³cognoscit; aut manum eius quis intelligit, eam quae mensurat immensa, eam quae tendit mensura sua mensuram caelorum, et constringit pugillo terram cum abyssis, quae in se continet latitudi-

1. *assimilare spiritualium imaginem*] ERASM. GALL. et FEUARD. vitiose: *assimilari spiritualium imaginum*.

2. *omnimodo*] Sic Codd. VET. VOSS. MERC. II. et, uti puto, CLAROM., quos secutus est MASS. In reliquis omnino.

3. *Ad quos*] VOSS. *ad aliquos*.

4. *ipse sermo*] GRAB. recte observat, Scripturam sacram hic intelligendam esse, cuius loci allegantur in sequentibus.

5. *suggerit*] Ita GRAB. recte restituit e Cod. VOSS.

6. *palma*] Sic ARUND. VOSS. MASS., uti puto, e suis MSS. In ceteris *palmio*.

7. *cubitorum*] Sic ARUND. MERC. II. VOSS. CLAROM. GRAB. et MASS. Sed ERASM. et GALL. *caelorum*, atque FEUARD. utramque vocem retinuit.

8. *exponite*] Et, quod praefigitur in edit., MASS. expunxit fide Codd. ARUND. VOSS. (quem addo) suorumque, ut puto, Codd.

9. *intelligit — comprehendit*] Ita FEUARD. in marg. VOSS. CLAROM. (in quo a scribis vitiose scriptum est *intelligitur*) et MASS. In ceteris *intelliget — comprehendet*. Sed ARUND. *adprehendet*.

10. *immensurabilis*] VOSS. *mirabilis*.

11. *respicit*] Sic CLAROM. et MASS. In Codd. VET. et VOSS. *respiciet*. In aliis *perspicit*.

12. *mensuram dexteræ eius*] Ita Codd. VET. CLAROM. VOSS. et MASS. Ceteri minus bene: *mensuram et dexteræ eius digitum quis cett.* MASS. enim recte dicit: Nam mensuram ad dexteram esse referendam demonstrant quae paullo post subiiciuntur: *si autem plenitudinem et magnitudinem manus eius non comprehendit homo cett.*

13. *cognoscit — intelligit*] Sic scripsit pro *cognoscel* MASS. cum MERC. II.; pro *intelliget* tempus praesens substituit auctoritate Codd. VET. et VOSS.

tem et longitudinem et profundum deorsum et altitudinem supernam universae conditionis, quae videtur, quae auditur et intelligitur, et quae invisibilis est? Et propter hoc *super* ¹*omne initium et po-* *Ephes. I. 21.* *estatem et dominationem et omne nomen, quod nominatur omnium* quae ²*facta sunt et condita sunt, existens Deus. Ipse est qui caelos implet et perspicit abyssos, qui est* ³*et cum unoquoque nostrum: Deus, enim inquit, appropinquans ego sum, et non Deus* *Ierem. XXIII. 23.* *de longinquo. Si absconditur homo in absconsis, et ego eum non videbo?* Manus enim eius apprehendit omnia: et ipsa est quae caelos quidem illuminat, illuminat etiam quae sub caelo sunt, et scrutatur renes et corda, et in absconsis inest, et in secretis nostris, et in manifesto alit et conservat nos.

3. Si autem plenitudinem et magnitudinem manus eius non comprehendit homo, quemadmodum poterit quis intelligere aut cognoscere in corde ^{*}*tam magnum Deum?* Quem ⁵*quasi iam* ^{*}*Grab. 330.* *nensi sint et perspexerint, et universum eum decurrerint, super eum esse aliud Pleroma Aeonum confingunt et alterum Patrem; ad caelestia quidem non suspicientes, vere autem in* ⁶*profundum Bythum dementiae descendentes: Patrem quidem dicentes suum finiri usque ad ea quae sunt extra Pleroma, Demiurgum vero rursum non attingere usque ad Pleroma; et sic neutrum eorum ponunt esse perfectum et comprehendentem omnia. Deerit enim illi quidem universa, quae est extra Pleroma, ⁸*mundi fabricatio; huic autem quae est intra Pleroma, ⁹*fabricatio, et neuter eorum erit omnium Deus. Quoniam autem magnitudinem Dei ex his ¹⁰*quae facta sunt, nemo enarrare potest, hoc omnibus manifestum est; et quoniam magnitudo eius non deficit, sed ¹¹*omnia continet, et pervenit usque ad nos, et nobiscum est, omnis quicumque digne Deo sapit, confitebitur.*****

1. *omne initium*] GRAB. observat, voces *πᾶσαν ἀρχὴν* Interpreti reddendas fuisse omnem principatum, uti infra cap. XIV, 2 recte transtulit.

2. *facta sunt*] Ita Codd. Voss. MERC. I. A MASS.

3. *et cum unoquoque*] Sic Voss. et MASS., uti puto, e suis MSS. In ceteris etiam cum unoquoque.

4. *comprehendit*] ARUND. et MERC. I. comprehendet.

5. *quasi iam*] In FECARD. omittitur vocula iam.

6. *profundum*] MASS. recte observat, hanc vocem glossema sapere.

7. *dementiae*] Voss. clementiae.

8. *mundi*] Haec vox desideratur in ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II.

9. *fabricatio*] Hic addita est in edit. FECARD. et GRAB. vox *mundi*, quae recte omittitur in ERASM. GALL. MASS. ARUND. et MERC. II. A GRABIO iam observatum est, illam vocem abesse posse; et MASS. recte dicit, fabricationem mundi secundum Valentinianos non intra Pleroma factam esse.

10. *quae facta sunt*] Sic Voss. et MASS. In ceteris edit. et in ARUND. et MERC. II. quae ab eo facta sunt.

11. *omnia continet*] CLAROM. omnia implet.

† Mass. 253.

1. † Igitur secundum magnitudinem non est cognoscere Deum: impossibile est enim mensurari Patrem; secundum autem dilectionem eius (haec est enim, quae nos per Verbum eius ¹perducit ad Deum) obediētes ei semper discimus, quoniam est tantus Deus, et ipse est qui per semetipsum constituit et ²elegit et ³adornavit et continet omnia; ⁴in omnibus autem et hunc mundum, qui est secundum nos. Et nos igitur cum his, quae continentur ab eo,

Gen. II. 7. facti sumus. Et hic est de quo Scriptura ait: *Et plasmavit Deus ⁵hominem, limum terrae accipiens, et insufflavit in faciem eius flatum vitae.* Non ergo angeli fecerunt nos, ⁶neque plasmaverunt nos, ⁷neque angeli ⁸potuerunt imaginem facere Dei; nec alius quis praeter Verbum Domini, nec virtus longe absistens a Patre universorum. Nec enim indigebat horum Deus, ad faciendum quae ipse apud se ⁹praedefinierat fieri, ¹⁰quasi ipse suas non haberet manus. Adest enim ei semper Verbum et Sapientia, Filius et Spiritus, per quos et in quibus omnia libere et sponte fecit, ad quos et loquitur, dicens: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*; ipse a semetipso substantiam creaturarum et exemplum factorum et figuram in mundo ornamentorum accipiens.

2. ¹¹Καλῶς οὖν εἶπεν ἡ γραφή ἡ λέγουσα· Πρῶτον *πάν-

2. Bene ¹²ergo pronuntiavit Scriptura, quae dicit: *Primo

1. *perducit*] Sic ARUND. VOSS. MASS., uti puto, e suis MSS. In ceteris edit. et MERC. II. *ducit*.

2. *elegit*] Ita Codd. CLAROM. VET. VOSS. et MASS. In ceteris *fecit*. Nostram lectionem MASS. veram esse probat his verbis: Eos enim refellit Irenaeus, qui aiebant Demiurgum rerum condendarum typos, imagines ac modum desuper accepisse, nec proinde quod creandum vellet, a se elegisse, neque sponte et libere, ut mox subdit, sed ab alio motum.

3. *adornavit*] In MERC. I. *ordinavit*.

4. *in omnibus autem*] Post has voces ARUND. MERC. II. omnesque edit. praeter MASS. et nos, quae ex proxime sequentibus huc transposita videntur.

5. *hominem*] FEUARD. hic addit *ad imaginem*; sed repugnant ERASM. GALL. CLAROM. ARUND. et MERC. II. Reperi illa verba in Cod. VOSS., sed ea omisi cum GRAB. et MASS., quoniam non leguntur in textu s.

6. *neque plasmaverunt nos*] Ita scripsi auctoritate VOSS. pro *nec nos plasmaverunt*.

7. *neque*] Sic scriptum est in VOSS. pro *nec*, quod legitur in edit.

8. *potuerunt*] Codd. VET. et VOSS. *potuerant*.

9. *praedefinierat*] Sic MASS., uti puto fide Codd. suorum. In VOSS. legi *praediffinierat*. Ceteri *praeefinierat* aut *praeefiniverat*.

10. *quasi ipse suas non haberet manus* Verbum Patris et Spiritum s. lib. V cap. 1, 3 et c. 28, 4 *manus Dei* nominat.

11. *Καλῶς οὖν εἶπεν ἡ γραφή* Hoc fragmentum, quo continetur dictum Hermiae Pastoris, Euseb. lib. V c. 8 servavit. Ultima verba καὶ ποιήσας καὶ GRABRIUS addidit ex libro Athanasii de decretis Nicaenae Synodi (Edit. Colon. p. 266). Cfr. HEFELII edit. Patr. apost. p. 350 seu Hermiae Past. Lib. II Mand. I. Uti plures priorum saeculorum Patres libros ab auctoribus admodum aestumatis conscriptos sub nomine Scripturae s. citare solebant: sic hic Irenaeus Hermiae Past. librum tanquam canonicum allegat.

12. *ergo*] Hoc verbum male deest i ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II. VOSS. pro *ergo* legi *igitur*.

των πίστευσον, ὅτι εἰς ἐστὶν ὁ *omnium crede, quoniam unus*
 Θεός, ὁ τὰ πάντα κτίσας καὶ *est Deus, qui omnia constituit et*
 καταρτίσας καὶ ποιήσας ἐκ τοῦ *consummavit et fecit ex eo, quod*
 μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα· *non erat, ut essent omnia:*
Omnium capax, et qui a nemine capiatur. Bene autem et in pro-
 phetis Malachias ait: *Nonne unus Deus qui constituit nos? Nonne* Malach. II.
Pater unus est omnium nostrum? Consequenter autem et apostolus *10.*
 ait: *Unus Deus, inquit, Pater, qui super omnes et in omnibus* Ephes. IV. 6.
nobis. Similiter autem Dominus: *Omnia mihi, inquit, tradita sunt* Matth. XI.
a Patre meo; manifeste ab eo qui omnia fecit: (non enim aliena, *27.*
 sed sua tradidit ei. In omnibus autem nihil subtractum est; et
 propter hoc idem est iudex viventium et mortuorum, *habens cla-* Apoc. III. 7.
vem David: 1aperiet, et nemo claudet; claudet, et nemo aperiet.
 Nemo enim alius poterat nec in caelo nec in terra nec *2*subtus
 terram aperire paternum librum, nec videre eum, nisi agnus qui
 occisus est, et sanguine suo redemit nos) ab eodem, qui omnia
 Verbo fecit et sapientia adornavit, accipiens omnium potestatem,
 quando Verbum caro factum est, ut quemadmodum in caelis prin-
 cipatum habuit Verbum Dei, sic et in terra haberet principatum,
 quoniam homo iustus, *qui peccatum non fecit, neque inventus est* 1Pet. II. 22.
dolus in ore eius; principatum autem habeat eorum quae sunt sub
 terra, ipse primogenitus mortuorum factus: et ut *3*viderent omnia,
 quemadmodum praediximus, suum regem; et ut in *4*carne Domini
*5*nostri occurrat paterna lux, et a carne eius rutila veniat *6*in nos,
 et sic homo *7*deveniat in incorruptelam, circumdatus paterno
 lumine.

3. Et quoniam Verbum, id est Filius, semper cum Patre erat,
 per multa demonstravimus. Quoniam autem et Sapientia, quae est
 Spiritus, erat apud *8*eum ante omnem constitutionem, per Salomo-
 nem ait: *Deus sapientia fundavit terram, paravit autem caelum* Proverb. III.
prudentia. Sensu eius abyssi eruperunt, nubes autem manaverunt *19. 20.*
*ros. 9*Et rursus: *Dominus creavit me principium viarum suarum* Ibid. VIII.
22 seqq.

1. *aperiet — claudet; claudet — ape-
 riet*] CLAROM. *aperiet et claudet; clau-
 dit — aperiet.* Cum CLAROM. quoad pri-
 ores voces consentit Cod. VET. Cum
 VOSS. et MASS. quatuor verba in futuro
 scripsi. MERC. I. habet *aperiet.* Sed in
 reliquis editt. ubique praesens tempus
 comparet.

2. *subtus terram*] Ita VOSS. et MASS.,
 uti puto, e suis Codd. Reliquae editt.
 et ARUND. et MERC. II. *sub terra.*

3. *viderent*] CLAROM. *videant*; VOSS. *vident.*

4. *carne*] Ita Codd. VET. VOSS. et MASS.
 Sed in reliquis editt. ARUND. et MERC. II.
carnem.

5. *nostri*] Hanc vocem addidit MASS.
 e Cod. CLAROM.

6. *in nos*] VOSS. *ad nos.*

7. *deveniat*] VOSS. *deveniet.*

8. *eum*] Refer hoc ad Patrem. Ita
 scripsit MASS. cum omnibus MSS. Sed
 in reliquis editt. exstat *Deum.*

9. *Et rursus*] GRAB. et MERC. II. *ad-
 dunt autem.*

in opera sua, ante ¹saecula fundavit me, ²in initio antequam terram faceret, priusquam abyssos constitueret, et priusquam procederent fontes aquarum, antequam montes confirmarentur; ante Ib. 27 scqq. *omnes autem colles genuit me. Et iterum: Quum pararet caelum, eram cum illo, et quum firmos faceret fontes abyssi, quando fortia faciebat fundamenta terrae, eram apud eum aptans. Ego eram cui adgaudebat, quotidie autem ³laetabar ante faciem eius in omni tempore, quum laetaretur orbe perfecto, et ⁴iocundabatur in filiis hominum.*

† Mass. 254.

4. † Unus igitur Deus, qui Verbo et sapientia fecit. et ⁵aptavit omnia; hic est autem Demiurgus, qui et mundum hunc attri-
buit humano generi, qui secundum magnitudinem quidem ignotus est omnibus his, qui ab eo facti sunt: (nemo enim investigavit altitudinem eius, ⁶nec veterum, qui quieverunt, nec eorum, qui nunc sunt) secundum autem dilectionem cognoscitur semper per eum, per quem constituit omnia. Est autem hic Verbum eius, Dominus noster Iesus Christus, qui novissimis temporibus homo in hominibus factus est, ut finem coniungeret principio, id est hominem Deo. Et propterea prophetae ab eodem Verbo propheticum accipientes charisma, praedicaverunt eius secundum carnem adventum, per quem commixtio et communio Dei et hominis secundum placitum Patris facta est, ab initio praenuntiante Verbo Dei, quoniam videbitur Deus ab hominibus et conversabitur cum eis super terram, et ⁷colloqueretur et adfuturus esset suo ⁸plasmati, salvans illud et ⁹perceptibilis ab eo, et liberans nos de manibus omnium odientium nos, ¹⁰hoc est ab universo transgressionis spiritu; et

1. saecula] Ita Codd. VET. Voss. et MASS. In reliquis saeculum.

2. in initio. — constitueret] Hoc loco Codd. inter se differunt. Editt. omnes praeter MASS. et MSS. ARUND. MERC. II. et VET. omittunt haec: priusquam abyssos constitueret. Quae cum Codd. CLAROM. Voss. et MASS. adiecimus; sed in his MSS. omissa sunt illa: in initio antequam terram faceret. Sed utrumque comma comprobatur textu sacro.

3. laetabar] Ita MASS. cum omnibus Codd. Sed in ceteris editt. legitur delectabar.

4. iocundabatur] Ita cum MASS. lego et Codd. Voss. MERC. I. Sed in reliquis editt. cum ARUND. et MERC. I. iocundaretur.

5. aptavit] Sic Voss. et MASS. uti puto, cum aliis Codd. Sed in ceteris editt. et Codd. MERC. II. et ARUND. legitur adaptavit.

6. nec veterum qui quieverunt] In Cod. VET. priores duae voces omissae sunt, in Voss. et CLAROM. sola vox veterum deest. In CLAROM. fortasse errore librarii scriptum est qui erunt pro quieverunt.

7. colloqueretur] Ita omnes editt. praeter GRAB., qui auctoritate MERC. II. scripsit colloquetur. Hanc scripturam recepissem, si liceret pro adfuturus esset scribere adfuturus est. Sed constat, interpretem temporibus saepissime minus accurate uti. In Codd. VET. et Voss. scriptum est cum loqueretur.

8. plasmati] Ita primus FEUARD. pro plasmate. Consentiant omnes Codd.

9. perceptibilis] Sic primus FEUARD. sec. Codd. VET., quocum consentit Voss., pro parcibilis, uti habent ERASH. et GALL., recte restituit.

10. hoc est ab universo] Haec in editt.

faciens nos servire sibi in sanctitate et iustitia omnes dies nostros, uti complexus homo Spiritum Dei, in gloriam cedat Patris.

5. Haec propheticè significabant prophetae, sed non quemadmodum quidam dicunt, invisibili Patre omnium existente, alterum esse eum, qui a prophetis ¹videretur; qui ²in totum, quid sit prophetia, nesciunt. Nam prophetia est praedicatio futurorum, id est eorum quae post erunt praesignificatio. Praesignificabant ³igitur prophetae quoniam videbitur Deus ab hominibus; quemadmodum et Dominus ait: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* Sed secundum magnitudinem quidem eius et mirabilem gloriam *nemo videbit Deum, et vivet;* incapabilis enim Pater; secundum autem dilectionem et humanitatem, et quod omnia possit, etiam hoc concedit iis qui se diligunt, id est videre Deum, quod et prophetabant prophetae. Quoniam *quae impossibilia apud homines, possibilia apud Deum.* Homo etenim a se non ⁴videt Deum. Ille autem volens videtur ⁵hominibus, quibus vult et quando vult et quemadmodum vult. Potens est enim in omnibus Deus: visus quidem tunc per Spiritum ⁶prophetiae, ⁷visus autem et per Filium adoptive, videbitur autem et in regno caelorum paternaliter; Spiritu quidem praeparante hominem ⁸in Filio Dei, Filio autem adducente ad Patrem, Patre autem incorruptelam donante in aeternam vitam, quae unicuique evenit ex eo quod videat Deum.

Exod.
XXIII. 20.

Luc. XVIII.
27.

⁹Ὅσπερ οἱ βλέποντες τὸ φῶς ἐντὸς εἰσι τοῦ φωτός, καὶ τῆς λαμπρότητος αὐτοῦ μετέχουσιν

Quemadmodum ¹⁰enim videntes lumen, intra lumen sunt, et claritatem eius. ¹¹percipiunt: sic

ERASM. et GALL. perperam leguntur post adfuturus esset.

1. *videretur*] Quae in plurimis editt. et Codd. ARUND. et MERC. II. hic adduntur hoc autem dicunt, omisi cum CLAROM. Voss. et MASS.

2. *in totum*] Voss. minus recte in toto.

3. *igitur*] Ita GRAB. primus scripsit auctoritate ARUND. MERC. II. et Voss. Consentit MASS., dum priores editt. habent enim.

4. *videt — videtur*] FEUARD. in marg. CLAROM. et Voss. minus recte habent *videbit — videbitur.* Ex sequentibus enim patet, de visione Dei in hac vita praesente sermonem esse.

5. *hominibus, quibus*] MASSUETUM hic secutus sum, qui ita legit auctoritate Codd. Voss. et, uti puto, CLAROM. In ceteris exstat ab hominibus, a quibus.

6. *prophetiae*] ARUND. et GRAB. prophetice, quod ob sequentia adverbium re-

tinuissim, si pluribus Codicibus fuisset probatum.

7. *visus autem*] Est hic additum expunxit GRAB. fide Cod. Voss. Consentit MASS.

8. *in Filio*] Ita CLAROM. Voss. VET. et MASS. In ceteris minus recte in Filium. Sensus loci MASS. recte ita adumbrat: Hominem in Filio Dei carne induto, quem oculis videre licuit, seu per visionem Filii incarnati praeparari ad videndum ipsum Patrem intuitive, ut loquuntur, in regno caelorum.

9. Ὅσπερ κτλ.] Hoc fragmentum e Ioannis Damasceni Paralelisis lit. π. tit. 25. desumptum primus evulgavit Halloixius in Vita Irenaei pag. 501. Prior pars fragmenti etiam ab Antonio Melissa Serm. 1., quo agitur de fide, allegata est.

10. *enim*] Hoc neque in graeco neque in Voss. comparet.

11. *percipiunt*] Pro priori in Codd.

¹οὕτως οἱ βλέποντες τὸν Θεὸν ἐντός εἰσι τοῦ Θεοῦ, μετέχοντες αὐτοῦ τῆς λαμπρότητος . . . . . ζῶῃς οὖν ²μεθέξουσιν οἱ ὁρῶντες Θεόν. Καὶ διὰ τοῦτο ὁ ἀχώρητος καὶ ἀκατάληπτος καὶ ἀόρατος ὁρῶμενον ἑαυτὸν καὶ καταλαμβάνομενον καὶ χωρούμενον ³τοῖς πιστοῖς παρέσχεν, ἵνα ζωοποιήσῃ τοὺς χωροῦντας καὶ βλέποντας αὐτὸν ⁴διὰ πίστεως. Ὡς γὰρ τὸ μέγεθος αὐτοῦ ἀνεξιχνίαστον, οὕτως καὶ ἡ ἀγαθότης αὐτοῦ ἀνεξήγητος, δι' ἧς βλέπομενος ἐνδίδωσι . . . . . τοῖς ὁρῶσιν αὐτόν. Ἐπεὶ ζῆσαι ἀνευ ζωῆς οὐχ οἶόν τε ἦν· ἡ δὲ ὑπαρξίς τῆς ζωῆς ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ περιγίνεται μετοχῆς· μετοχὴ δὲ Θεοῦ ἐστὶ τὸ γινώσκειν Θεόν, καὶ ἀπολαύειν τῆς χρηστότητος αὐτοῦ.

6. ⁹Homines igitur videbunt Deum, ¹⁰ut vivant per visionem immortales facti et pertingentes usque in Deum. Quod, sicut praedixi, per prophetas figuraliter manifestabatur, quoniam videbitur Deus ab hominibus, qui portant Spiritum eius, et semper adventum ¹¹eius sustinent. Quemadmodum et in Deuteronomio Moses ait: *In die ista* ¹²videbimus, quoniam ¹³loquetur Deus ad

et qui vident Deum, intra Deum sunt, percipientes eius claritatem. ⁵Vivificat autem eos claritas: percipiunt ergo vitam, qui vident Deum. Et propter hoc incapabilis et incomprehensibilis ⁶[et invisibilis] visibilem se et comprehensibilem et capacem hominibus praestat, ut vivificet percipientes et videntes se. Quemadmodum enim magnitudo eius investigabilis ⁷est, sic et benignitas eius inenarrabilis: ⁸per quam visus vitam praestat iis qui vident eum. Quoniam vivere sine vita impossibile est; subsistentia autem vitae de Dei participatione evenit: participatio autem Dei est videre Deum, et frui benignitate eius.

MERC. II. legitur *recipiunt*; pro posteriori in nonnullis FEUARD. editi. *perspiciunt*.

1. οὕτως] Int. legisse videtur οὕτως καί.

2. μεθέξουσιν] Int. procul dubio legit μετέχουσιν uti supra.

3. τοῖς πιστοῖς] Int. legit τοῖς ἀνθρώποις.

4. διὰ πίστεως] Int. haec non agnoscit.

5. Vivificat autem eos — Deum] Mirum, haec desiderari in optimis Codd. CLAROM. et Voss.

6. [et invisibilis] Haec addidit MASS. e textu graeco, et recte dicit, e voce visibilem ex adverso posita vocem invisibilis sumendam esse.

7. est] GRAB. expunxit est auctoritate Codicum suorum; MASS. restituit voculam.

8. per quam visus] Ita MERC. II. ARUND. VOSS. CLAROM. GRAB. et MASS. In aliis omittitur visus. In Voss. scriptum est per quem.

9. Homines] Voss. et homines.

10. ut vivant] Sic MASS. cum Cod. ARUND. (cuius lectionem MASS. falso adnotavit) et, uti puto, CLAROM., quocum Voss. (quem addo) consentit. Sed MERC. II. cum ceteris editi. et vivent.

11. eius] Ita MASS. cum Codd. CLAROM. et Voss. melius, quam in ceteris Christi.

12. videbimus] Secundum LXX legendum vidimus.

13. loquetur] ARUND. et Voss. male loquitur.

hominem et vivet. Quidam enim eorum videbant Spiritum propheticum, *et operationes eius in omnia genera charismatum ¹effusas; * *Grab. 333.* alii vero adventum Domini et eam, quae est ab initio, administrationem, ²per quam fecit voluntatem Patris, quae est in caelis et quae est in terris; alii vero et glorias paternas temporibus aptas et ipsis, qui videbant et tunc audiebant, et ³hominibus qui deinceps audituri erant. Sic igitur manifestabatur Deus: per omnia enim haec Deus Pater ostenditur, Spiritu quidem operante, Filio vero ⁴ministrante, Patre vero comprobante, homine vero ⁵consummato ad salutem. Quemadmodum et per prophetam † Osee † *Mass. 255.* ait: *Ego, inquit, visiones multiplicavi, et in manibus prophetarum* *Osc. XII. 10.* ⁶*assimilatus sum.* Apostolus autem idipsum exposuit, dicens: *Divisiones autem charismatum sunt, idem autem Spiritus; et divisiones ministeriorum sunt, et idem Dominus; et divisiones operationum sunt, idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus. Unicuique autem datur manifestatio Spiritus ad utilitatem.* Sed quoniam qui omnia in omnibus operatur, Deus est; qualis et quantus est, invisibilis et inenarrabilis est omnibus quae ab eo facta sunt, incognitus autem nequaquam: omnia enim per Verbum eius discunt, ⁸quia est unus Deus Pater, qui continet omnia et omnibus esse praestat, quemadmodum in evangelio scriptum est: *Deum* *Ioa. I. 18.* *nemo vidit unquam, nisi unigenitus Filius, qui est in sinu Patris; ipse enarravit.*

7. Enarrat ergo ab initio Filius Patris, quippe qui ab initio est cum Patre, qui et visiones propheticas et divisiones charismatum et ministeria sua et Patris glorificationem consequenter et composite ostenderit humano generi, apto tempore ad utilitatem. Ubi est enim consequentia, illic et constantia; et ubi constantia, ¹⁰illic et pro tempore; et ubi pro tempore, illic et utilitas: et

1. *effusas*] Sic MASS. scripsit, non dicens qua auctoritate motus. Equidem illam lectionem reperi in Cod. Voss. In reliquis legitur *effusa*.

2. *per quam fecit*] In ERASM. et GALL. *per quem perfecti.* Sed FEUARD. primus scripsit *fecit* et GRAB. pro *quem restituit quam*.

3. *hominibus*] Ita scripsi cum MASS. et Codd. VET. et VOSS., quibuscum CLAROM. procul dubio consentit. Quod in aliis scriptum est *omnibus*, id mihi non displicuit.

4. *ministrante*] Sic exstat in Codd. VOSS. CLAROM. et MASS. In aliis *ministrante*.

5. *consummato*] Ita CLAROM. VOSS. GRAB. et MASS. Ceteri male *consummante*.

6. *assimilatus sum*] Ita MASS. cum CLAROM. et (quem addo) VOSS. recte habent. Ceteri omnes *assimulatus sum*.

7. *et idem Dominus*] Sic CLAROM. et VOSS. (in quo pro *Dominus* legitur *Deus*) et MASS. cum textu sacro. καὶ ὁ αὐτὸς Κύριος. In reliquis *idem autem Dominus*.

8. *quia est unus*] Ita CLAROM. VOSS. (quem GRAB. hic iterum neglexit) et MASS. Ceteri *perperam qui est unus*.

9. *nisi*] Hanc voculam omnibus Codd. comprobata FEUARD. omisit.

10. *illic et pro tempore*] MASS. haec ita explicat: *illic et temporis opportuni-*

propterea Verbum dispensator paternae gratiae factus est ad utilitatem hominum, propter quos fecit tantas dispositiones, hominibus quidem ostendens Deum, ¹Deo autem exhibens hominem, et invisibilitatem quidem Patris custodiens, ne quando homo fieret contemtor Dei, et ut semper haberet ad quod proficeret; visibilem autem rursus hominibus per multas dispositiones ostendens Deum, ne in totum deficiens a Deo homo, cessaret esse. Gloria enim Dei vivens homo; vita autem hominis visio Dei. Si enim ²quae est per conditionem ostensio Dei vitam praestat ³omnibus in terra viventibus, multo magis ea quae est per Verbum manifestatio Patris, vitam praestat his qui vident Deum.

8. Quoniam ergo Spiritus Dei per prophetas futura significavit, praeformans et praeaptans ad id ut subditi Deo simus, futurum autem erat, ut homo per sancti Spiritus beneplacitum ⁴videret; necessario oportebat eos, per quos futura praedicabantur, videre Deum, quem ipsi hominibus videndum intimabant, uti non solum dicatur prophetice Deus et Dei Filius et Filius et Pater, sed et ut videatur omnibus membris sanctificatis et edoctis ea quae sunt Dei; ut praeformaretur et ⁵meditaretur homo applicari in eam gloriam, quae ⁶postea revelabitur his qui diligunt Deum. Non enim ⁷solo sermone prophetabant prophetae, sed et visione et conversatione et actibus quos faciebant, secundum id quod suggererat Spiritus. Secundum hanc igitur rationem invisibilem vi-

Esa. VI. 5. debant Deum, quemadmodum Esaias ait: *Regem Dominum Sabaoth vidi oculis meis*; significans, quoniam ⁸videbit oculis Deum homo et vocem eius audiet. Secundum hanc igitur rationem et Filium Dei hominem videbant conversatum cum hominibus, id quod futu-

* *Grab. 334.* rum erat prophetantes, eum qui nondum ^{*}aderat, adesse dicentes,

tas. GRABIVS, qui huius loci sensum clariorem evadere putat e verbis graecis, locum ita restituit: ὅπου γὰρ ἐστὶν ἀχολουθία, ἐκεῖ καὶ εὐσταθεία* καὶ ὅπου εὐσταθεία, ἐκεῖ καὶ κατὰ χρόνον (sen καὶρόν)* καὶ ὅπου κατὰ χρόνον, ἐκεῖ καὶ συνέθεσις.

1. Deo autem] Ita legendum docuit Georgius BELLUS in Defensione fidei Nicaenae pag. 469 pro Deum autem, uti legebatur in antiquioribus edit. Sed nostram lectionem GRAB. et MASS. ceperunt auctoritate Codd. VET. CLAROM. et ARUND., quibus MS. VOSS. addo.

2. quae est per conditionem] Cognitionem Dei auctor intelligit, quae e rebus creatis, ἀπὸ κτίσεως κόσμου (Rom. 1, 9) colligitur.

3. omnibus] Ita GRAB. primus scripsit

pro hominibus auctoritate VOSS. ARUND. et MEB. I.

4. videret] Additum maluerim Deum, quae vox saltem subintelligenda est.

5. meditaretur] Hanc lectionem MASS. in textum recepit, non dicens qua critica auctoritate. Eam reperi in VOSS., quocum CLAROM. procul dubio consentit. In reliquis legitur praemeditaretur. Verbum meditari hic usurpatur significatu exercere. Vide supra pag. 77 not. 5.

6. postea] Sic GRABIVS primus ex ARUND. et VOSS. Priores editt. post.

7. solo] Ita scribere placuit MASSETO; sed non dixit, qua motus sit auctoritate. Solo legitur in Codd. VET. et VOSS., quibuscum CLAROMONTANUM convenire puto. In reliquis omnibus editt. exstat solum.

8. videbit] VOSS. perperam videbat.

et impassibilem passibilem annuntiantes, et eum, qui tunc in caelis, in limum mortis descendisse dicentes. Et reliquas autem eius recapitulationis dispositiones, quasdam quidem per visiones videbant, quasdam per verbum annuntiabant, quasdam vero per operationem typice significabant; quae quidem videnda erant, ¹visibiliter videntes; quae vero audienda erant, sermone praeconantes; quae vero agenda erant, operatione perficientes; universa vero prophetice annuntiantes. Propterea et Moyses transgressori qui- *Deut. IV. 24.* dem legis populo igneum Deum esse dicebat, igneum a Deo diem superduci eis minitans; his vero qui erga Deum timorem habebant, *Dominus Deus*, dicebat, *misericors et pius et magnanimus et magna* *Exod. XXXIV. 6. 7.* *miserationis et verax, iustitiam servans, et misericordiam in millia, auferens iniustitias et nequitias et peccata.*

9. Et Verbum quidem loquebatur Moysi apparens in conspectu, *quemadmodum si quis loquatur ad amicum suum.* Moyses *Ibid. XXXIII.* vero cupivit manifeste videre eum qui secum loqueretur, et dictum ^{11.} est ei: *Sta in loco alto petrae et manu mea contegam super te.* *Ibid. 21 seqq.* Quando vero transierit ²claritas mea, tunc videbis quae sunt posteriora mea; facies autem mea non videbitur tibi: non enim videt homo faciem meam et vivet; utraque significans, quoniam et ³impossibilis est homo videre Deum, et quoniam per sapientiam Dei in novissimis ⁴temporibus videbit eum homo in altitudine petrae, hoc est, in eo qui est secundum hominem eius adventu. Et propter hoc facie ad faciem confabulatus est cum eo in altitudine montis, adistente etiam Helia, quemadmodum evangelium retulit, *Matth. XVII. 3.* restituens in fine pristinam repromissionem.

10. Non igitur manifeste ⁵ipsam faciem Dei videbant prophetae, sed dispositiones et mysteria, per quae inciperet homo videre Deum. Quemadmodum et Heliae dicebatur: *Exies cras, et* ³ *Reg. XIX.* *stabis in conspectu Domini, et ecce, Dominus transiet, et ecce spiritus magnus et fortis, qui dissolvit montes, et conteret petras in conspectu Domini; et non in spiritu Dominus; et post spiritum terrae motus, et non in terrae motu Dominus; et post terrae mo-* ^{11. 12.}

1. *visibiliter*] Haec vox male ommissa est in FEUARD. edit.

2. *claritas*] In Codd. VET. et VOSS. gloria.

3. *impossibilis est homo*] Ita GRAB. restituit e Codd. VOSS. et ARUND.; consentiunt CLAROM. et MASS. Bene observat GRAB., Interpretem graeca ἀδύνατος εἶναι ὁ ἀνθρώπος ita vertisse, dum impotentem, imbecillem reddere debuisset.

Alii editores, qui phraseos sensum non assecuti erant, scripserunt impossibile est homini.

4. *temporibus — eum*] Codd. VET. et VOSS. *diebus*. Dum ceteri omnes habent *Deum*, MASS. solus excudi iussit *eum*, non dicens qua auctoritate. *Eum* legitur in Codd. ARUND. et VOSS., quibuscum CLAROMONTANUM consentire puto.

5. *ipsam*] ERASM. et GALL. *ipsi*.

tum ignis, et non in igne Dominus; et post ignem vox aurae te-
 † *Mass.* 256. *nūis.* ¹Per haec enim ²et prophetae †valde indignans propter
 transgressionem populi et propter interfectionem prophetarum
³edocetur mitius agere, ac secundum hominem adventus Domini
 significabatur futurus post illam legem, quae data est per Moysen,
 mitis et tranquillus, in quo nec calamus quassatus confregit nec
 linum fumigans exstinxit. Ostendebatur autem et regni eius mitis
 et pacifica requietio. Post enim spiritum, qui conterit montes, et
 post terrae motum et post ignem tranquilla et pacifica regni eius
 adveniunt tempora, in quibus cum omni tranquillitate Spiritus Dei
 vivificat et auget hominem. Manifestius autem adhuc et per Eze-
 chielem factum est, quoniam ex parte dispositiones Dei, sed non
 ipsum videbant ⁴prophetae proprie Deum. Hic enim quum vi-
 disset visionem et Cherubim et rotas eorum, et universae pro-
 gressionis eius mysterium quum retulisset, et similitudinem throni
 quum vidisset super eos, et super thronum similitudinem quasi
⁵figurae hominis et illa quidem, quae erant super lumbos eius,
 quasi figuram electri, quae autem deorsum, quasi visionem ignis,
 et reliquam universam thronorum visionem manifestans; ne quis
 * *Grab.* 335. putaret forte eum in his proprie vidisse Deum, intulit: **Haec vi-*
 † *Ezech.* II. 1. *sio similitudinis gloriae Domini.*

11. Igitur si neque Moyses vidit Deum nec Helias nec Eze-
 chiel, qui multa de caelestibus viderunt; quae autem ab his vide-
 bantur, erant similitudines claritatis Domini et prophetiae futuro-
 rum: manifestum est, quoniam Pater quidem invisibilis, de quo et
 † *Ioan.* I. 18. Dominus dixit: *Deum nemo vidit unquam.* Verbum autem eius,
 quemadmodum volebat ipse, et ad utilitatem videntium, claritatem
 monstrabat Patris, et dispositiones exponebat: (quemadmodum et
 † *Ibid.* Dominus dixit: ⁶*Unigenitus Deus, qui est in sinu Patris, ipse*
enarravit; et ipse autem ⁷interpretatur Patris Verbum, utpote di-

1. Per haec] CLAROM. post haec. Quod
 MASS. dicit, etiam FEUARD. in marg. ha-
 bere post, id falsum est.

2. et prophetae] Ita CLAROM. ARUND.
 MERC. I. GRAB. et MASS. Alii et per pro-
 phetas. Sed VOSS. et prophetas.

3. edocetur] Sic VOSS. GRAB. MASS.
 et, uti puto, Cod. CLAROM. ARUND. et
 MERC. II. et docebatur. In ERASM. GALL.
 et FEUARD. perperam docebantur.

4. prophetae proprie] Sic primus FEU-
 ARD. recte legit e Cod. VET., quocum
 conveniunt VOSS. et CLAROM. Sed ERASM.
 GALL. ARUND. MERC. II. et OTTOB. pro-
 phetae priores.

5: figurae] Ita MASS. cum Codd. VET.
 et VOSS. In aliis figuram.

6. Unigenitus Deus] In N. T. legitur
 ὁ μονογενὴς υἱός.

7. interpretatur] GRABIVS posuit inter-
 pretator, inductus, inquit, Cod. ARUND.,
 in quo legitur interpretat, annexo ad ul-
 timam litteram signo abbreviationis. At
 signum illud abbreviationis in MSS. longe
 frequentius denotat ut quam or, ut no-
 rant qui in horum lectione versati sunt:
 saltem quod hic denotat or certo asse-
 rere non potest vir doctus. Levior ergo
 videtur haec coniectura, ut mutetur an-
 tiqua lectio, quae aliunde non incôn-

ves et multus existens) non in una figura nec in uno caractere videbatur videntibus eum, sed secundum dispensationum eius causas sive efficaciam, sicut in Daniele scriptum est. Aliquando enim *Dan. III. 29.* cum his qui erant circa Ananiam, Azariam, Misaëlem, videbatur adsistens eis in fornace ignis et in camino, et liberaus eos de igne: *Et visio, inquit, quarti similis Filio Dei.* Aliquando autem *Ibid. II. 34.* *lapis a monte abscissus sine manibus,* et percutiens temporalia ^{35.} regna, et ventilans ea, et ipse replens universam terram. Rursum *Ibid. VII. 13.* ^{14.} hic idem videtur quasi Filius hominis in nubibus caeli veniens, et appropinquans ad veterem dierum, et sumens ab eo universam potestatem et gloriam et regnum. *Et potestas, inquit, eius potestas aeterna, et regnum eius non interibit.* Sed et Ioannes Domini discipulus in Apocalypsi sacerdotalem et gloriosum regni eius videns adventum: *Conversus sum, inquit, videre vocem quae lo-* *Apoc. I. 12* *quebatur mecum, et conversus vidi septem candelabra aurea, et* *seqq.* *inter candelabra similem Filio hominis indutum ¹poderem et ²cin-* *ctum ad mammas zonam auream. Caput autem eius et capilli albi, quemadmodum lana alba, quomodo nix; et oculi eius ut flamma ignis; et pedes eius similes chalcobibano, quemadmodum in camino ³succensus est. Et vox eius quasi vox aquarum, et habet stellas septem in manu dextera sua, et de ore eius romphaea ex utraque parte acuta exibat, et facies eius quemadmodum sol fulgens in virtute sua. In his enim aliquid ⁴a Patre clarum eius significat, ut caput: aliquid vero sacerdotale, ut ⁵podere: (et propter hoc Moyses secundum hunc typum vestivit pontificem) ⁶ali-*

gnum parit sensum, modo textus recte distinguatur. Mass.

1. *poderem*] Ita solus Mass., non dicens qua auctoritate. Legi *poderem* in Voss. In aliis *podere*.

2. *cinctum*] Sic Mass. cum omnibus Codd. Sed in omnibus aliis editt. *accinctum*.

3. *succensus est*] In N. T. exstat *περωμένοι* scil. *οἱ πόδες αὐτοῦ*.

4. *a Patre clarum eius*] GRABJUS haec graeca expressa censet: *τὸ ἀπὸ τοῦ πατρὸς ἔνδοξον*, quae explicari vult ex his, quae supra pag. 468 leguntur: *τὴν ἀπὸ τοῦ πατρὸς ἡγεμονικὴν αὐτοῦ καὶ ἔνδοξον γενεάν*. Unde patet, *clarum* eius a Patre idem valere ac dignitatem seu gloriam, qua ornatus erat a Patre. Sed HEUMANNUS, facilem hanc loci explicationem non approbans, in *Hamburg. vermischte Bibliothek* Tom. I. p. 150 emendationem loci proposuit his verbis: „Lege et praecedentia et ea,

quae subsequuntur, et assentieris pro *clarum* eius oportere scribi *datum* ei. Saepe *cl* in *d* mutantur ac vicissim *d* pro *cl* scripserunt librarii: cuius erroris origo incurrit in oculos.“ Talem mutationem litterarum haud raro factam esse, norunt qui Codices inspexerunt; sed coniectura HEUMANNIANA omnino non epus est.

5. *podere*] Ita Mass. e Codd. VET. CLAROM: et Voss. In reliquis *poderem*. Mass. recte adnotat: Exigit constructio legatur *podere* in nominativo casu, *podere, poderes*; quod quamvis analogiae graecae repugnet, tolerabilius tamen, quam *poderem* in accusativo.

6. *aliquid vero ad finem*] Cum Mass. supple refertur seu respicit. Auctor hoc loco disputat de *fine* mundi, de cruciatibus, quos etiam pii et iusti homines tunc subibunt. Cfr. infra lib. V. cap. 29, 2, ubi sermo est de *succensione iustorum quae in finem futura est*.

quid vero ad finem, quemadmodum chalcolibanum in camino succensum, quod est fortitudo fidei et perseverabile orationum: ¹propterea adveniens in fine temporum succensionis incendium. Ioanne

Ibid. 17. vero non sustinente visionem (*Cecidi enim, inquit, ad pedes eius*

Exod. *quasi mortuus, ut fieret, quod scriptum est: Nemo videt Deum et*

XXXIII. 20. *vivet*) et vivificans eum Verbum et admonens, quoniam ipse est in cuius pectore recumbebat ad coenam, interrogans quis esset qui inciperet eum ²tradere, dicebat: *Ego sum primus, et ³ego novissimus; et qui vivo, et fui mortuus, et ecce vivo. in saecula saeculorum, et habeo claves mortis et inferorum.* Et post haec in

Ibid. v. 6. secunda visione eundem Dominum videns: *Vidi enim, inquit, in medio throni et quatuor animalium, et in medio presbyterorum*

* *Grab.* 336. ** agnum stantem quasi occisum, habentem cornua septem et oculos septem, qui sunt septem spiritus Dei, dimissi in universam terram.*

Apoc. XIX. Et rursum de eodem ipso agno ait: *Et ecce equus albus, et qui ¹¹sedebat super eum vocabatur fidelis et verus, et per iustitiam iudicat et pugnat, et oculi eius sicut flamma ignis, et in capite eius diademata multa, habens nomen scriptum, quod nemo scit, nisi ipse; et circumamictus vestimentum aspersum sanguine, et vocatur nomen eius Verbum Dei.* Et *exercitus caeli ⁴sequebantur*

in equis albis, vestiti byssinum album mundum; et de ore eius procedit romphaea acuta, ut in ea percutiat gentes; et ipse ⁵pascet eos in virga ferrea, et ipse calcet lacum vini furoris irae Dei omnipotentis; et habet super vestitum et super femur suum nomen scriptum: Rex regum et Dominus ⁶dominorum. Sic sem-

+ *Mass.* 237. per Verbum Dei velut + lineamenta rerum futurarum habet, et velut species dispositionum Patris hominibus ostendebat, docens nos quae sunt Dei.

12. Non solum autem per visiones, quae videbantur, et per sermones, qui praeconabantur, sed et in operationibus visus est prophetis, ut per eos praefiguraret et praemonstraret futura. Pro-

Ose. I. 2. 3. pter quod et Osee propheta accepit uxorem fornicationis; per operationem prophetans, *quoniam fornicando fornicabitur terra a Domino, hoc est, qui super terram sunt homines; et de huius-*

1. propterea] Ita MASS. reposuit e Codd. CLAROM. VOSS. et ARUND. In reliquis exstat propter.

2. tradere] Id est prodere. Sermo enim est de proditore Iuda.

3. ego novissimus] Sic scribo cum CLAROM. VOSS. et MASS. In ARUND. sum novissimus. In reliquis nec ego nec sum exstat.

4. sequebantur] Ita GRAB. et MASS. e Codd. ARUND. MERG. II. Sed de lectione Cod. VOSS. GRABIVS errat: is enim cum aliis perperam habet sequebatur.

5. pascet] CLAROM. VET. et (quem addo) VOSS. pascit.

6. dominorum] ERASM. GALL. et FEU-ARD. dominantium.

modi hominibus beneplacitum habebit Deus assumere ecclesiam sanctificandam communicatione Filii eius, sicut et illa sanctificata est ¹communione prophetae. Et propter hoc Paulus *sanctificatam* ^{1 Cor. VII. 14.} ait *infidelem mulierem in viro fidei*. Adhuc etiam filios suos nominavit propheta, *Non misericordiam consecuta*, et *Non populus*: ^{Ose. I. 6. 9} ut, quemadmodum apostolus ait, *fiat qui non populus, populus*; ^{Rom. IX. 25.} et ²*ea quae non est misericordiam consecuta, misericordiam consecuta*; et in loco ³*liberata*, in quo vocabatur non populus, ibi *vocabuntur filii Dei vivi*. Id quod a propheta typice per operationem factum est, ostendit apostolus vere factum in ecclesia ⁴a Christo. Sic autem et Moyses Aethiopissam ⁵accipiebat uxorem, ^{Exod. II. 21.} quam ipse Israelitidem fecit; praesignificans, quoniam oleaster inseritur in olivam, et ⁶participans pinguedinis eius erit. Quoniam enim ⁷is qui secundum carnem natus est Christus, a populo quidem habebat inquiri ut occideretur, liberari vero in Aegypto, id est in gentibus, sanctificare eos qui ibi essent infantes, unde et ecclesiam ⁸ibi perfecit; (Aegyptus enim ab initio gentilis, quemadmodum ⁹et Aethiopia) propter hoc

¹⁰Διὰ τοῦ γάμου Μωϋσεως ὁ τοῦ Ἰησοῦ ¹¹ροητὸς γάμος ἐδείκνυτο, καὶ διὰ τῆς Αἰθιοπικῆς νύμφης ἣ ἐξ ἔθνων ἐκκλησία ἐδηλοῦτο· ἦν οἱ καταλαλοῦντες ¹²καὶ ἐνδιαβάλλοντες καὶ δια-

per nuptias Moysi nuptiae Verbi ostendebantur, et per Aethiopissam coniugem, ea quae ex gentibus est ecclesia manifestabatur; cui qui detrahunt, et

1. *communione*] Mass. hanc lectionem recepit, non dicens qua auctoritate critica. Reperi eam in Cod. Voss.

2. *ea quae non est*] In ERASM. GALL, ARUND. et MERC. II. sola vox non exstat, neque ita male.

3. *liberata*] Sic CLAROM. Alii *eliberata*. Sed utraque vox expungenda esset: neutra enim legitur sive in Osea sive in apostolo. Unde vero huc irrepserit alterutra, haud facile dictu est. Suspiciatur clariss. GRAB. primum in margine adscriptam fuisse ad explicationem appellationis *misericordiam consecuta*; inde vero textui loco incommodo insertam. Suspiscarer ego, Interpretem pro ἐρῶσα male legisse ἐρῶσα, indeque vertisse *liberata*. MASS.

4. *a Christo*] Ita GRAB. et MASS. secundum Codd. VET. VOSS. CLAROM. ARUND. et MERC. II. In ceteris minus bene *e Christo*.

5. *accipiebat*] ARUND. accepit.

6. *participans pinguedinis*] Graecismus μέτοχος τῆς πύτητος. Melius

scripsisset *Interpres particeps pinguedinis fiet*.

7. *is*] Sic CLAROM. VOSS. GRAB. et MASS. Reliqui *his*.

8. *ibi*] Ita VET. CLAROM. VOSS. et MASS. longe melius, quam alii *sibi*.

9. *et Aethiopia*] Ita VET. VOSS. CLAROM. et MASS. In ceteris *Aethiopissa*.

10. Διὰ τοῦ γάμου] Hoc fragmentum debetur Combesio, qui e Catena in Pentateuchum id excerptit et in Auctario novissimo bibliothecae Patrum pag. 298 edidit. MASSUETUS fragmentum hoc in tribus Catenis, quae sunt in Numeros scriptae et adservatae in Regia (nunc nationali) Bibliotheca Parisiensi, nimirum Cod. 1872 fol. 189, Cod. 1888 fol. 395 et Cod. 1825 fol. 399 reperit et emendavit.

11. *ροητὸς*] Interpres hanc vocem non agnoscit.

12. ἐνδιαβάλλοντες καὶ διαμωκῶνοι] Ita MASS. Sed Combes. διαβάλλοντες καταμωκῶμενοι.

μωχόμενοι ¹οὐκ ἔσονται καθα-
ροί. Λεπρήσουσι γάρ, καὶ ²ἐξα-
φορισθήσονται τῆς τῶν δικαίων
παρεμβολῆς.

incusant et derident eam, nor-
erunt mundi. Leprosi enim
erunt, et abiicientur iustorum
castris.

Sic autem et Raab fornicaria semetipsam quidem condemnans, quo-

Ios. II. 1. niam esset gentilis. omnium peccatorum rea. suscepit autem ³tres

* *Grab. 337.* speculatores, qui speculabantur universam *terram, et apud se
abscondit, Patrem scilicet et Filium ⁴cum Spiritu sancto. Et
quum universa civitas, in qua habitabat, concidisset in ruinam
⁵canentibus septem tubicinis, in ultimis Raab fornicaria ⁶conser-
vata est cum universa domo sua. ⁷fide signi coccini: sicut et Do-
minus dicebat his, qui adventum eius non excipiebant, ⁸Pharisaeis
scilicet, et coccini signum nullificant. ⁹quod erat pascha. redemit
Math. XXI. et exodus populi ex Aegypto, dicens: *Publicani et meretrices*
31. ¹⁰*praecedunt vos in regno caelorum.*

Cap.
XXXVIII.

C A P. XXI.

1. Quoniam autem et in Abraham praefigurabatur fides no-
stra, et quoniam patriarcha nostrae fidei, et velut ¹¹propheta fuit
plenissime apostolus docuit in ea epistola quae est ad Galatas, di-
cens: *Qui ergo tribuit vobis Spiritum et operatur virtutes in vo-*
Gal. III. 5. *bis, ex operibus legis, an ex auditu fidei? Sicut Abraham cre-*
¹ *seqq.*

1. οὐκ ἔσονται καθαροί] Sic MASS.,
sed COMBESIS. male οὐκέτι ἐν τῇ παρ-
εμβολῇ.

2. ἐξαφορισθήσονται] Ita MASS. mel-
lius, quam COMBESIS. ἐξαφορίζονται.

3. tres speculatores] Vocem tres GRAB-
BIUS primus adiecit e CODD. VET. et
VOSS., quibuscum CLAROM. convenit.
GRABBIUS recte observat, Irenaeum ita
scripsisse, id e subiecta trium divina-
rum personarum comparatione patere,
quamquam auctor memoria lapsus tres
pro duobus scripserit.

4. cum Spiritu s.] Ita scripsi cum CODD.
ARUND. VOSS. et MASS., qui procul du-
bio secutus est COD. CLAROM. Sed
MERC. II. et ceterae editt. habent et Spi-
ritum sanctum.

5. canentibus] VOSS. canentibus autem.

6. conservata est] CLAROM. liberata est.
In VOSS. exstat fornicata est pro forni-
caria conservata est.

7. fide signi coccini] GRABBIUS Iustinum
m. allegat, in Dial. cum Tryph. p. 338
(374 edit. Othonianae) ita dicentem: Καὶ
γὰρ τὸ σύμβολον τοῦ κοκκίνου σπαρ-
τίου, οὗ ἔδωκαν ἐν Ἱερικῶ οἱ ἀπὸ
Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ πεμφθέντες κατὰ-

σχοιοι Παῖδες τῇ πόρει, εἰπόντες.
προσδῆσαν αὐτὸ τῇ θυρίδι, δι' ἧς αὐ-
τοὺς ἐξάλασεν, ὅπως λάθωσι τοὺς πο-
λεμίους, ὁμοίως τὸ σύμβολον τοῦ
αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἐδήλου, δι' οἷ
οἱ πάλαι πόρνοι καὶ ἄδικοι ἐξ πάν-
των τῶν ἐθνῶν σώζονται, ἄφεσι
ἁμαρτιῶν λαβόντες καὶ μὴκέτι ἁμαρ-
τάνοντες. Simili modo etiam Clemen-
Rom. epist. I. ad Corinth. c. 12 dispu-
tat de illo funiculo coccineo.

8. Pharisaeis] Ita solas MASS. excud
insit pro Pharisaei, non diceas, und-
sumserit novam lectionem. Pharisaei
exstat in CODD. VOSS. et ARUND.

9. quod erat pascha] Iustinus m. I. I
ita disputat: Καὶ τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ δ-
σωθέντας, ὅτε ἀπώλλυντο τὰ πρω-
τότοκα τῶν Αἰγυπτίων, τὸ τοῦ πάσχα
ἐξήρσατο αἷμα, τὸ ἐκτέθνεσε τῶν
στιαδῶν καὶ τοῦ ὑπερδύρου χοιρῶν.
Ἦν γὰρ τὸ πάσχα ὁ Χριστός, ὁ τε-
θεὶς ὑστερον.

10. praecedunt] ERASM. et GALL. cum
Vulg. praecedent.

11. propheta fuit] ARUND. et VOSS
prophetarum; MERC. II. perperam prophe-
tabit.

ludit Deo, et reputatum est illi ad iustitiam. Cognoscite itaque, quoniam qui sunt ex fide, hi filii sunt Abrahae. Praevidens autem scriptura, quoniam ex fide iustificat gentes Deus, praenuntiavit Abrahae, quoniam benedicentur in eo omnes gentes. Itaque qui ex fide sunt, benedicentur cum fidei Abraham. Ob quae non solum prophetam eum dixit fidei, sed et patrem eorum, qui ex gentibus credunt in Christum Iesum, eo quod una et eadem illius sit nostra sit fides: illo quidem credente futuris quasi iam factis propter repromissionem Dei; nobis quoque similiter per fidem speculantibus eam quae est in regno hereditatem.

2. Et ea autem quae circa Isaac, non sine significatione sunt. In ea enim epistola, quae est ad Romanos, ait apostolus: *Sed et Rebecca ex uno concubitu habens Isaac patris nostri, a verbo responsum accepit; ut secundum electionem propositum Dei permaneat, non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei: Duo populi in utero tuo et duae gentes in ventre tuo, et populus populum superabit, et maior serviet minori.* Ex quibus manifestum est, non solum prophetationes patriarcharum, sed etiam parvus Isaac prophetiam fuisse duorum populorum; et unum quidem esse maiorem, alterum vero minorem; et alterum quidem sub servitio, alterum autem liberum; unius autem et eiusdem patris. Unus et idem Deus noster et illorum, qui est absconsorum cognitor, qui scit omnia antequam fiant; et propter hoc dixit: *Iacob dixi, Esau autem odio habui.*

3. Si quis autem et actus, qui sunt Iacob, addiscat, inveniet eos non inanes, sed plenos dispositionum: et inprimis in natiuitate eius, quemadmodum apprehendit calcaneum fratris, et Iacob vocatus est, id est supplantator; tenens, et qui non tenetur; ligans pedes, sed qui non ligatur; luctans, et vincens; tenens in manu calcaneum adversarii, id est victoriam. Ad hoc enim nasce-

1. hereditatem] ARUND. MERC. II. ERASM. GALL. FEUARD. et GRAB. addunt propter repromissionem. Quae voces quum omisae sint in Voss. et CLAROM., cum MASS. et mihi videntur expungendae.

2. a Verbo responsum accepit] Haec non leguntur in textu sacro, neque scripta videntur ab Irenaeo; a scriba puto illic inserta esse, nescio quo casu. Textus sacer illorum loco haec habet verba: *ήνω γάρ γεννηθέντων μηδὲ πρῶτων τι ἀγαθόν ἢ κακόν.*

3. Duo populi cett] Ab Irenaeo haec adduntur e libro Geneseos.

4. in ventre tuo] Textus interpretationis LXX ita sonat: *ἐκ τῆς κοιλίας σου διασταλήσονται.* Sed in epistola Barnabae cap. 13 eodem modo citatur, *ac si legisset ἐν τῇ κοιλίᾳ σου.*

5. tenens et qui] ERASM. GALL. FEUARD. GRAB. tenens sed qui. MASSUETUS vero nostram recepit lectionem, non dicens qua auctoritate. Et pro sed habent MERC. II. et Voss. At in ARUND. scriptum est et tenens et qui.

6. qui non ligatur] MERC. II. qui non colligatus; ARUND. non colligatus. Atque Voss. (GRAB. errat) non ligatus.

batur Dominus, cuius typum generationis ¹praestabat; de quo et Apoc. VI. 2. Ioannes in Apocalypsi ait: *Exiit vincens, ut vinceret.* Deinde Gen. XXV. autem primogenita accipiens, quando vituperavit *ea frater eius: * Grab. 338. quemadmodum et iunior populus eum primogenitum Christum ac Ioan. XIX. cepit, quum eum repulit populus aetate provector, dicens: *Non habemus regem, nisi Caesarem.* In Christo autem universa benedictio; et propter hoc benedictiones prioris populi a Patre subripuit posterior populus, quemadmodum Iacob abstulit benedictionem huius Esau. Ob quam caussam fratris patiebatur insidias et persecutiones frater suus, sicut et ecclesia hoc idem a Iudaeis patitur. Peregre nascebantur XII tribus, genus Israel, quoniam et Christus peregre ²incipiebat ³duodecastylum firmamentum ecclesiae Gen. XXX. generare. Varias oves, quae fiebant, ⁴huic Iacob merces: et Christi merces, ⁵qui ex variis et differentibus gentibus in unam cohortem fidei convenientes fiunt homines, quemadmodum Pater promisit ei: Psal. II. 8. *Postula, dicens, a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam et possessionem tuam terminos terrae.* Et quoniam ⁶multitudinis filiorum Domini prophetae fiebat Iacob, necessitas omnis fuit ex duabus sororibus eum filios facere; quemadmodum Christus ex duabus legibus unius et eiusdem Patris; similiter autem et ex ancillis; significans quoniam secundum carnem ex liberis et ex *servis Christus ⁷statueret filios Dei, similiter omnibus dans munus Spiritus vivificantis nos. Omnia autem ille faciebat propter illam iuniorem, bonos oculos habentem, Rachel, quae praefigurabat ecclesiam, propter quam sustinuit Christus, qui tunc quidem per patriarchas suos et prophetas praefigurans et praenuntians futura praeexercens suam partem dispositionibus Dei, et ⁸assuescens he-

1. *praestabat*] Sic FEUARD. in marg. CLAROM. VOSS. et MASS. Sed ceteri monstrabat.

2. *incipiebat — generare*] Notissimus hellenismus pro generaturus erat.

3. *duodecastylum firmamentum*] Sic recte VET. VOSS. CLAROM. FEUARD. GRAB. et MASS. Sed GRABIO nostra lectio suspecta visa est, atque legendum coniecit *duodecapylum*. Sed MASS. coniecturam GRABII iure suo vanam esse probat, quum auctorem de apostolis, quibus ecclesia tanquam duodecim columnis nitatur, eorumque similitudine cum duodecim filiis Iacobi disputare nique pateat.

4. *huic Iacob*] Ita CLAROM. ARUND. VOSS. (quem addo) GRAB. et MASS. In reliquis minus recte *hinc Iacob*.

5. *qui*] Sic solus MASS. e Cod. CLAROM. In edit. FEUARD. et Cod. VOSS.

perperam quia; in ceteris neutrum reperis.

6. *multitudinis — fiebat*] Ita recte CLAROM. et VOSS. In ERASM. GALL. FEUARD. ARUND. OTTOB. et MERC. II. corrupte e sine sensu: *multitudines — fiebant.* Nemelius scripsit GRABIVS *multitudinis — fiebant*, hand advertens eundem typum mercedis versicolorum ovium Iacobo assignatae hic ab Irenaeo pertexi. E quoniam, inquit, *Iacobo prophetae* (se qui propheta erat) *multitudinis filiorum Domini, versicolorum ovium merces fiebat* seu nascebatur; ut figura omni ex parte quadraret, *necessitas omnis fuit* ceteris.

7. *statueret*] Hanc lectionem solus MASS. recepit, non dicens qua auctoritate critica. Eam reperi in Cod. VOSS.

8. *assuescens*] Ita scripsit Irenaeus

editatem suam obedire Deo, et peregrinari in saeculo, et sequi
verbum eius, et ¹praesignificare futura. Nihil enim vacuum neque
ine signo apud Deum.

C A P. XXII.

Cap. XXXIX.

1. †In novissimis autem temporibus, quum venit plenitudo [†]Mass. 259.
temporis libertatis, ipsum Verbum per ²seipsum sordes abluit
filiarum Sion, manibus suis lavans pedes discipulorum. Hic est
nim finis humani generis heredificantis Deum: uti quemadmodum
a initio per primos, omnes in servitutem redacti sumus debito
mortis; sic ⁴in ultimo ⁵per novissimum omnes, qui ab initio di-
cipuli, emundati et abluti quae sunt mortis, in vitam ^{*}veniant ^{*}Grab. 339.
ei. Qui enim pedes lavit discipulorum, totum sanctificavit cor-
pus, et ⁶in emundationem adduxit. Quapropter et recumbentibus eis
ministrabat escam, significans eos qui in terra ⁷recumbabant, quibus
enit ministrare vitam. Sicut ⁸Hieremias ait: *Recommemoratus est*
dominus sanctus Israel mortuorum suorum, ⁹*qui praedormierunt*
¹⁰*in terra defossionis, et descendit ad eos, uti* ¹¹*evangelizaret eis*
alutare suum, ad salvandum eos. Propter hoc autem, et disci-
pulorum oculi erant gravati veniente Christo ad passionem, et in-
eniens eos dormientes Dominus, primo quidem dimisit, signifi-
ans patientiam Dei in dormitione hominum; secundo vero veniens
excitavit eos et erexit, significans quoniam passio eius expergefatio
et dormientium discipulorum, propter quos *et descendit in infe-* Ephes. IV. 9.
riora terrae, id quod erat inoperatum conditionis visurus oculis,
e quibus et dicebat discipulis: ¹²*Multi prophetae et iusti* ¹³*cu-* Matth. XIII.
ierunt videre et audire, quae vos videtis et auditis. 17.

2. Non enim propter eos solos, qui temporibus Tiberii Cae-
aris crediderunt ei, venit Christus; nec propter eos solos, qui
unc sunt, homines providentiam fecit Pater; sed propter omnes

tinus pro assuefaciens, quod MASS.
ene observat.

1. praesignificare — apud Deum] Ita
ASS. scripsit, dum ceteri habent prae-
figurare — apud eum. Nostra lectio re-
eritur in Codd. ARUND. et VOSS.

2. seipsum] VOSS. semetipsum.

3. filiarum] VOSS. filiorum.

4. in ultimo] Cum MASS. supple-
mpore.

5. per novissimum] Christum videlicet,
ovissimum hominem. Sic CLAROM. Alii
mnes perperam per novissima. MASS.

6. in emundationem] In deest in ERASM.
ALL. et Cod. VOSS.

7. recumbabant] Ludit Irenaeus in verbo
ἀνακλίσθαι, quod in praeced. commate
accipit pro discumbere in mensa, hic
vero pro mortuum iacere. MASS.

8. Hieremias ait] Vide supra lib. III,
20, 4 pag. 530 et quae observavimus
not. 10.

9. qui praedormierunt] Haec absunt in
CLAROM.

10. in terra defossionis] CLAROM. in
terra depositionis.

11. evangelizaret eis] CLAROM. evange-
lizaret in eis.

12. Multi] In CLAROM. et VOSS. addi-
tum est igitur.

13. cupierunt] VOSS. concupierunt.

omnino homines, qui ab initio ¹propter virtutem suam in sua generatione et timuerunt et dilexerunt Deum, et iuste et pie conversati sunt erga proximos, et concupierunt videre Christum et audire vocem eius. Quapropter omnes huiusmodi in secundo adventu primo de somno excitabit et eriget tam eos quam reliquos qui iudicabuntur et constituet in regnum suum. Quoniam quidem

Rom. III. 30. *unus Deus, qui patriarchas quidem direxit in dispositiones suas*
²*iustificavit autem circumcisionem ex fide et praeputium per fidem*
 Quemadmodum enim in primis nos praefigurabamur et praenuntiabamur; sic rursus in nobis illi deformantur, hoc est in ecclesia et recipiunt mercedem pro his quae laboraverunt.

Cap. XL.

C A P. XXIII.

Ioan. IV. 35

^{899.}

1. Propter hoc dicebat Dominus discipulis: *Ecce, dico vobis attollite oculos vestros, et videte regiones, quoniam albae sunt arvessem. Nam messor mercedem accipit, et congregat fructum in vitam aeternam: uti et qui seminat et qui metit, simul* ³*gaudeant. In hoc enim est sermo verus, quoniam alius est qui seminat, et alius qui metit. Ego enim praemisi vos metere quod vos non laborastis: alii laboraverunt, et vos in laborem eorum introistis. Qui ergo sunt qui laboraverunt, qui dispositionibus Deo deservierunt? Manifestum est, quia patriarchae et prophetae, qui etiam praefiguraverunt nostram fidem, et disseminaverunt in terram adventum Filii Dei, quis et qualis erit: uti qui posteriores erant futuri homines, habentes timorem Dei, facile susciperent adventum Christi, instructi a prophetis. Et propter hoc Ioseph cum cognovisset, quod praegnans esset Maria, et cogitaret absconse dimittere*

Matth. I. 20.

^{21.}

eam, angelus in somnis dixit ad eum: Ne ⁴*timueris assumere Mariam coniugem tuam; quod enim habet in ventre, ex Spiritu sancto est. Pariet autem Filium,* ⁵*et vocabis nomen eius Iesum: ipse enim salvabit populum suum a peccatis eorum. Et adiecit super*

Ibid. 22. 23.

dens ei: Hoc autem totum factum est, ut adimpleretur quod dictum est a Domino per prophetam dicentem: Ecce virgo in utero accipiet et pariet filium, et vocabitur nomen eius Emmanuel; per sermones prophetae suadens ei et excusans Mariam; hanc eandem

¹. propter virtutem] Sic FEUARD. in marg. CLAROM. VOSS. et MASS. In reliquis secundum virtutem.

². iustificavit] Ita Codd. VET. ARNOD. MERC. II. VOSS. et MASS. In aliis iustificat.

³. gaudeant] Sic FEUARD. in marg.

ARNOD. MERC. II. VOSS. (quem addo) MASS. In ceteris gaudeat.

⁴. timueris] Sic ARNOD. VOSS. et MASS. Reliqui timeas.

⁵. et vocabis nomen eius Iesum] CLAROM. et vocabitur nomen eius Iesus.

ARNOD. etiam exstat Iesus.

esse ostendens, quae ab Esaia esset ¹praenuntiata virgo, quae generaret Emmanuel. Quapropter sine dubitatione suasus Ioseph et Mariam accepit, et in reliqua universa *educatiōe Christi gaudens* *Grab.* 340. obsequium praestitit, usque in Aegyptum suscipiens profectionem et inde regressum et in Nazareth transmigrationem. †Denique qui †*Mass.* 260. ignorabant Scripturas et repromissionem Dei et dispositionem Christi, patrem eum ²vocabant pueri. Propter hoc autem et ipse Dominus in Capharnaum Esaiae prophetias legebat: *Spiritus Domini* *Luc.* IV. 18. *super me, quapropter unxit me, evangelizare pauperibus misit me, curare contribulatos corde, praeconare captivis remissionem et aecis visionem.* Semetipsum quoque ostendens praenuntiatum per Esaiae prophetiam, dicebat eis: *Hodie adimpleta est Scriptura* *Ibid.* 21. *aec in auribus vestris.*

2. Propter hoc et Philippus quum invenisset eunuchum reinae Aethiopum legentem ea quae scripta sunt: *Quemadmodum* *Act.* VIII. 27 *vis ad victimam ductus est; et quemadmodum agnus in conspectu* *seqq.* *condentis sine voce, sic non aperuit os suum. In humilitate iudicium eius ablatum est;* et reliqua quaecunque de passione eius et de carnali adventu, et quemadmodum inhonoratus est a non creantibus ei, pertransivit propheta; facile suasit ei credere eum *Esai.* LIII. 7. esse Christum Iesum, qui sub Pontio Pilato crucifixus est et passus est, et quaecunque praedixit propheta, eumque esse Filium Dei, qui aeternam vitam hominibus dat. Et statim ut baptizavit eum, abscessit ab eo. Nihil enim aliud deerat ei, qui a prophetis fuerat praecatechizatus: non Deum Patrem, non conversationis dispositionem, sed solum adventum ignorabat Filii Dei; quem quum reviter cognovisset, agebat iter gaudens, praeco futurus in Aethiopia Christi adventus. Quapropter non multum laboravit circa eum Philippus, ⁴quoniam erat in timore Dei praeaptatus a prophetis. Propter hoc autem et apostoli, oves colligentes quae perierant domus Israël, de Scripturis alloquentes eos, ostendebant Iesum crucifixum hunc esse Christum Filium Dei vivi, et magnam multitudinem suadebant, qui tamen habebant timorem ad Deum: una die baptizati sunt hominum tria millia ⁵et quatuor et quinque.

1. praenuntiata] FEUARD. in marg. et CLAROM. pronuntiata.
2. vocabant] Ita FEUARD. in marg. VOSS. CLAROM. et MASS. Reliqui putabant.
3. prophetiam] Sic CLAROM. et MASS. et FEUARD. in marg. VOSS. MERC. II. GRAB. prophetam. In ceteris prophetas.
4. quoniam] Ita ARUND. VOSS. et MASS.

In MERC. et GRAB. quia; in reliquis qui.

5. et quatuor et quinque] Quatuor hominum millia baptizasse apostolos una die, nullibi in Actis eorum legimus. Quare nisi haec a traditione acceperit Irenaeus, existimarem particulam et ante quinque accipiendam esse pro vel pro more scriptorum mediae et infimae lati-

Cap. XLI.

C A P. XXIV.

1 Cor. XV.

10.

1. Propter hoc et Paulus, gentium apostolus quum esset *Plus eis, inquit, omnibus laboravi.* Illis enim facilis catechizatio fuit, videlicet quum ex Scripturis haberent ostensiones; ¹et quum Moysem et prophetas audiebant, et facile recipiebant primogenitum mortuorum et principem vitae Dei, eum qui per extensionem manuum dissolvebat Amalech, et vivificabat hominem de serpenti plaga per fidem, quae erat in eum. Gentes quidem primo catechizabat apostolus, quemadmodum in eo libro, qui ante hunc est ostendimus, ²discedere ab idolorum superstitione, et unum Deum colere, factorem caeli et terrae et universae conditionis fabricatorem; esse autem huius Filium Verbum eius, per quem constituta omnia; et hunc in novissimo tempore hominem ³in hominibus factum, reformasse quidem humanum genus, destruxisse autem e vicis inimicum hominis, et donasse suo plasmati adversus reluctantem victoriam. Adhuc autem etsi non faciebant qui erant e circumcissione sermones Dei, quod essent contemtores; ⁴sed erant ⁵praestructi non moechari, ⁶nec fornicari, non furari, ⁷nec fraudare, et quaecunque in exterminium proximorum fiunt, mala esse ⁸et odiri a Deo. * Quapropter et facile assentiebant ab his abstinere, quoniam haec ⁸didicerant.

* Grab. 341.

2. Gentiles vero et hoc ipsum discere oportebat, quoniam huiusmodi operationes malae et exterminatoriae et inutiles sunt et damnosae his, qui operantur eas. Quapropter plus laborabat quam qui in gentes apostolatam acceperat, quam qui in circumcissione praekonabant Filium Dei. Illos enim adiuvant Scripturae, quas confirmavit Dominus et adimplevit, talis veniens, qualis et praedicabatur; hic vero peregrina quaedam eruditio et nova doctrina, Deum gentium non solum non esse Deos, sed et idola esse daemoniorum esse autem unum Deum, qui est *super omnem principatum et dominationem et potestatem et omne nomen, quod nominatur*; et ⁹huius

nitatis. Nam Act. V, 4 eorum, qui Petri verbis crediderunt, numerus fuisse dicitur *ὡσεὶ χιλιάδες πέντε*, quasi quinque millia i. e. circiter, plus minus quinque millia; unde scribere potuit Irenaeus, *quatuor aut quinque millia*. MASS.

1. et qui] GRABIVS lubenter legisset et quia; sed MASS. et qui scriptum putat pro utpote qui.

2. discedere cett.] Cfr. lib. III c. 12, 10.

3. in hominibus] In edit. ERASM. et GALL. male legitur et ante has voces.

4. sed] GRAB. recte observat, sed scriptum esse pro *attamen*.

5. praestructi] Ita MASS. e Codd. Voss. et CLAROM. Alii secundum ARUND. MERC. II. praeinstructi.

6. nec fornicari] Haec restituit FEUAE suffragantibus ARUND. et Voss.

7. nec] Nec, quod scripsit MASS. et alii pro non, legi in Voss.

8. didicerant] Ita MASS. e Cod. CLAROM. melius, quam alii didicerunt.

9. huius] Voss. eius.

Verbum naturaliter quidem ¹invisibilem, palpabilem et visibilem in hominibus factum, et usque ad mortem descendisse, mortem autem crucis; et eos qui in eum credunt, incorruptibiles. ²et impassibiles futuros et percipere regnum caelorum. Et haec sermone praedicabantur gentibus sine Scripturis: quapropter et plus laborabant qui in gentes praedicabant. Generosior autem rursus fides gentium ostenditur, sermonem Dei assequentium, sine instructione ³Litterarum.

Philip. II 8.

C A P. XXV.

Cap. XLII.

1. †Sic enim oportuerat filios Abrahae, quos illi de lapidibus excitavit Deus, et fecit, adsistere ei, principi et praenuntiatori facto nostrae fidei; qui et accepit testamentum circumcisionis, post eam iustificationem quae fuerat in praeputio fidei, ut praefigerentur in eo utraque Testamenta, ut fieret pater omnium qui sequuntur verbum Dei, et peregrinationem in hoc saeculo sustinent, id est, eorum qui ex circumcisione, et eorum qui ex praeputio fideles sunt: sicut et *Christus lapis summus angularis*, omnia sustinens, et in unam fidem Abrahae colligens eos, qui ex utroque Testamento ⁴apti sunt in aedificationem Dei. Sed haec quidem quae est in praeputio fides, utpote finem coniungens principio, ⁵prima et novissima facta est. Etenim ante circumcisionem erat ⁶in Abraham et in reliquis iustis, qui placuerunt Deo, ⁷sicut demonstravimus: et rursus in novissimis temporibus orta est in humano genere per Domini adventum. Circumcisio vero et lex operationum media obtinuerunt tempora.

Ephes. II. 20.

2. Hoc et per alia quidem multa, iam vero et per Thamar Iudae nurum typice ostenditur. Quum enim concepisset geminos, alter eorum prior protulit manum suam; et quum obstetrix putaret eum primogenitum esse, coccinum alligavit signum in manu eius. Quum hoc autem factum esset, et abstraxisset manum suam,

Gen. XXXVII.

27 seqq.

1. *invisibilem*] Sic CLAROM. VOSS. MERC. I. et MASS. melius, quam ceteri, quia mox sequitur *palpabilem et visibilem*. Interpres enim saepissime coniungit Verbum cum masculino, quoniam ad genus graecae vocis λόγος attendit. BULLUS in Defens. fidei Nic. p. 470: Respexisse, ait, omnino videtur [Irenaeus] insignem locum Ignatii in epistola ad Polycarpum, Irenaei magistrum, in quo vir apostolicus Christum filium Dei dicit τὸν ἀόρατον, τὸν δι' ἡμᾶς ὁρατόν, τὸν ἀψηλάφητον, τὸν ἀπαθῆν, τὸν δι' ἡμᾶς παθητόν. Sed dubito, num BULLI sententia ferenda sit.

2. *et impassibiles*] Haec desiderantur in CLAROM. et (quem addo) VOSS.

3. *Litterarum*] Supple *sacrarum*. Ita MASS. scripsit e Codd. optimis VET. CLAROM. et VOSS. In edit. aliis et Codd. ARUND. et MERC. II. legitur *Scriptururum*.

4. *apti sunt in aedificationem Dei*] Cod. VOSS. aperti (ita lego; sed GRAB. legi vult *apparati*) sunt in regno Dei.

5. *prima et novissima*] Ita ARUND. MERC. II. VOSS. GRAB. et MASS. Ceteri ex *prima novissima*.

6. *in Abraham*] Subaudi ante haec fides.

7. *sicut demonstravimus*] Supra cap. 16.

prior exivit frater eius Phares; sic deinde secundus ille, in quo erat coccinum, Zara, clare manifestante Scriptura, eum quidem populum qui ¹habet coccinum signum, id est, eam fidem quae est in praepotio, praeostensam quidem primum in patriarchis, post
 * *Grab.* 342. deinde subtractam, uti nasceretur frater eius; deinde *sic eum, qui prior esset, secundo loco natum, qui est cognitus per signum coccinum, quod erat in eo; quod est passio iusti, ab initio praefigurata in Abel et descripta a prophetis, perfecta vero in novissimis temporibus in Filio Dei.

3. Oportebat enim quaedam quidem praenuntiari paternaliter a patribus, quaedam autem praefigurari legaliter a prophetis, quaedam vero deformari secundum ²formationem Christi, ab his qui adoptionem perceperunt; omnia vero in uno Deo ostenduntur. Quum enim unus esset Abraham, in semetipso praefigurabat duo Testamenta, in quibus alii quidem seminauerunt, alii vero ³messi
Ioan. IV. 37. sunt: *In hoc enim, inquit, sermo est verus, quoniam alter quidem est qui seminat populus, alter qui metet; unus autem Deus praestans utrisque quae sunt apta, semen quidem seminanti, panem vero ad edendum metenti. Quemadmodum alter quidem est qui plantat, et alter qui adaequat, unus autem, qui dat incrementum, Deus. Disseminaverunt enim sermonem de Christo patriarchae et prophetae; demessa est autem ecclesia, hoc est fructum percepit. Propter hoc et ipsi orant habere tabernaculum in ea, Hieremia dicente: Quis dabit mihi in deserto habitationem novissimam; uti et qui seminat et qui metit, simul gaudeant in Christi regno, qui omnibus adest, de quibus ab initio bene sensit Deus, attribuens adesse eis Verbum suum.*

C A P. XXVI.

. . . . . 1. Si quis igitur intentus le-
 . . . . . gat Scripturas, inveniet in iis-
 . . . . . dem de Christo sermonem et
 . . . . . novae vocationis praefigurationem.
 † *Hic est enim thesaurus*

† *Cap.* XLIII. ⁴ *Χριστός ἐστιν ὁ Θεσαυρός ὁ*

1. *habet*] Sic ARUND. MERC. II. VOSS. GRAB. et MASS. Alii *habebat*.

2. *formationem*] Ita ARUND. MERC. II. VOSS. GRAB. et MASS. Reliqui *deformationem*.

3. *messi sunt*] FEUARD. observat, Interpretem tam hic, quam paullo post demessa est ita scripsisse pro forma activa messuerunt, demessuit.

4. *Χριστός κτλ.*] Graecum textum

primae partis huius capituli integrum fere conservavit nobis Nicetas in Catena Patrum ad Matth. 13, 44 a Corderio edita. In prima autem periodo et a verbis et a sensu Irenaei parum deflectit, ita eam reddens: *Χριστός ἐστιν ὁ Θεσαυρός ὁ κεκρυμμένος ἐν ἀγρῷ, τούτῳ ταις γραφαῖς, ταις ἐν τῷ κόσμῳ οὐ- σαις.* Irenaeus enim thesaurum quidem in Scripturis absconditum vocavit Chri-

ὁ νόμος ἐν τῷ νῦν καιρῷ, μὴ
θῷ ἔοικεν· οὐ γὰρ ἔχουσι τὴν
ἐξηγήσιν τῶν πάντων, ἥτις ἐστὶν
ἡ ¹κατ' οὐρανὸν παρουσία τοῦ
υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· ὑπὸ δὲ Χρι-
στιανῶν ἀναγινωσκόμενος, θη-
σαυρός ἐστι, κεκρυμμένος μὲν
ἐν ἀγρῷ, αὐτοῖς δὲ ἀποκα-
λυμμένος,

revelatus est et explanatus et ditans ²sensus hominum, et ostendens sapientiam Dei, et eas, quae sunt erga hominem dispositiones eius, manifestans, et Christi regnum praeformans, et hereditatem sanctae Hierusalem praeangelizans; et praenuntians, quoniam in tantum homo diligens Deum proficiet, ut etiam videat Deum et audiat sermonem eius, et ex auditu loquelae eius in tantum ³glorificari, uti reliqui non possint intendere in faciem gloriae eius.

Dan. XII. 3. quemadmodum dictum est a Daniele: Quoniam *intelligentes fulgebunt, quemadmodum claritas firmamenti, et a multis iustis sicut stellae in saecula et adhuc.* ⁴Quemadmodum igitur ostendimus, si quis legat Scripturas, (etenim Dominus sic disseruit discipulis

1. κατ' οὐρανόν] Cum Int. legendum κατ' ἄνθρωπον.

2. sensus] Sic VET. ARUND. MERC. II. et MASS. Reliqui sensum.

3. glorificari] Scribendum fuisset Interpreti glorificetur.

4. Quemadmodum igitur ostendimus cett.] GRABIUS dicit: „Quae sequentium sententia, quae connexio? nulla sane, nisi dnae periodi transponantur, ac unica particula et omissa ita legatur: Quemadmodum igitur ostendimus, si quis legat Scripturas, erit consummatus discipulus et similis patrifamilias, qui de thesauro suo (id est iuxta Irenaei interpretationem, Scriptura s.) profert nova et vetera. Etenim Dominus sic disseruit cett. usque ad praedicari in toto mundo. Unde infert: Quapropter eis qui in ecclesia, presbyteris cett.“ Contra GRABIUM MASSUETUS recte disputat in hunc modum: „Sed fallitur vir doctissimus: nulla opus est transpositione; leviori dispendio restituitur textus, si nimirum haec etenim Dominus — in toto mundo parenthesi includantur, uti revera includi debent: tunc enim omnia secum invicem perfecte cohaerebunt. Nec necesse est expungere conjunctionem et ante erit consummatus. Sic enim constituitur: erit et consummatus discipulus

et similis cett.“ Aliam viam in emendando atque explicando loco HEUMANNUS ingressus est, qui in Hamburg. vermischte Bibliothek Tom. I. p. 150 ita scribit „Erasmus edidit: Et adhuc, quemadmodum igitur ostendimus, si quis legat Scripturas. Turpiter vero erravit MASSUETUS. duo ista verba et adhuc annectens praecedentibus et hoc modo recitans praemissa Danielis prophetae verba: Intelligentes fulgebunt, quemadmodum claritas firmamenti, et a multis iustis sicut stellae in saecula et adhuc. Non est, quod proferam GRABII et MASSUETI super hoc loco disceptionem. Praecedentia s. legas, facile incidet in veram loci huius scripturam. Loquitur scilicet Irenaeus de scriptis propheticiis rite intelligendis. Nunc igitur ita concludit: Quemadmodum intelligantur, ostendimus, si quis legat Scripturas. Ut hoc intelligantur mutaretur in igitur, abbreviatura, quam vocant, librarii quin effecerit, non dubito. Etiam Danielis verba nonnihil corrupt. esse, facile apparet. Nam pro multis iustis hunc in modum, licet non hi ipsis verbis, scriptum fuerit necesse est a quibus multi facti sunt iusti.“ Non est, quod has HEUMANNI coniecturas vanas esse probem, quum locus e lectione MASSUETI facile intelligi possit.

ost resurrectionem suam a mortuis, ex ipsis Scripturis ostendens is, quoniam oportebat pati Christum, et intrare in gloriam suam, ^{Luc. XXIV. 26. 47.} et in nomine eius remissionem peccatorum praedicari in toto mundo) et erit consummatus discipulus, et similis patrifamilias, qui de thesauro suo profert nova et vetera.

2. Quapropter eis qui in ecclesia sunt, presbyteris ¹obaudire portet, his qui successionem habent ab apostolis, sicut ostendimus; qui cum episcopatus successione charisma veritatis certum secundum placitum Patris acceperunt; reliquos vero, qui absistunt principali successione, et quocunque loco ²colligunt, suspectos habere vel quasi haereticos et malae sententiae; vel quasi ³scindentes et elatos et sibi placentes; aut rursus ut hypocritas, quaeque gratia et vanae gloriae hoc operantes. Omnes autem ⁴hi deciderunt a veritate. Et haeretici quidem alienum ignem affequentes ad altare Dei, id est alienas doctrinas, a caelesti igne commurentur, quemadmodum Nadab et ⁵Abiud. Qui vero exsurgunt ^{Levit. X. 1. 2.} contra veritatem, et alteros ^{*Grab. 344.} adhortantur adversus ecclesiam Dei, emanant apud inferos, voragine terrae absorpti, quemadmodum qui circa Chore, Dathan et Abiron. Qui autem scindunt et separant unitatem ecclesiae, eandem ⁶quam Hieroboam poenam peripiunt a Deo. ^{Num. XVI. 33. 3 Reg. XIV. 10 seqq.}

3. Qui vero crediti quidem sunt a multis esse presbyteri, ^{Cap. XLIV.} serviunt autem suis voluptatibus, et non ⁷praeponunt timorem Dei in cordibus suis, sed contumeliis agunt reliquos et principalis concessionis tumore elati sunt, et in absconsis agunt mala et dicunt, *Nemo nos videt*, redarguentur a Verbo; qui ⁹non secundum gloriam iudicat, neque faciem attendit, sed in cor: ¹⁰et audient

1. obaudire] Voss. obedire.

2. colligunt] Ita MASS. e Cod. CLAUDI. In Codd. VET. et Voss. se colligunt. In aliis colliguntur.

3. scindentes] I. e. schismaticos.

4. hi deciderunt] Vox hi male ommissa et praesens decidit in edit. FEUARD. et (quem addo) Cod. Voss.

5. Abiud] Ita GRAB. primus recte e Cod. Voss., quia LXX habent Ἀβιούδ.

6. quam] In FEUARD. marg. et Voss. legitur quemadmodum.

7. praeponunt] CLAROM. proponunt.

8. concessionis] Sic omnes MSS., ait ASS., cum ERASM. edit. At GALLAS., item secutus est FEUARD. in edit. Paris 1576 (nam in subsequitis perperam iudicandi fecit confessionis) propria auctoritate, nullaque premente necessitate

scripsit concessionis. Quum enim concedere apud auctores latinos interdum sit locum cedere; eodem sensu concessio erit loci cessio. Principolis ergo concessionis tumore elatum esse nihil aliud est quam principali loco, primo gradu sibi ab ecclesia concesso insolentius efferri.

9. non secundum gloriam iudicat] Esaiæ verba c. 11, 3 hic citat secundum LXX. Sed LXX voce δόξαν designarunt opinionem, neque vero gloriam, uti multi cum interprete falso interpretati sunt.

10. et audient eas cett.] Ita FEUARD. GRAB. MASS. et Voss.; sed ARUND. et MERC. II. habent audientes, dum in ERASM. et GALL. vox eas ommissa est. Cum MASS. obiter notabis, historiam Susannae ab Irenaeo adscribi Danieli.

Dan. XIII. eas quae sunt a Daniele propheta voces: *Semen Chanaan, et no*
20. Iuda, species seduxit te, et concupiscentia evertit cor tuum; in
Ibid. 56. *veterate dierum malorum, nunc advenerunt peccata tua quae fa*
Ibid. 52. 53. *ciebas antea, iudicans iudicia in iusta; et innocentes quidem dan*
nabas, dimittebas vero nocentes, dicente Domino: Innocentem
Matth. XXIV. *iustum non occides. De quibus dixit et Dominus: Si autem dixi*
43 seqq. *rit malus servus in corde suo, Tardat Dominus meus, et incipio*
caedere servos et ancillas, et manducare et bibere et inebriari
veniet Dominus servi illius in die qua nescit, et hora qua no
sperat, et dividet eum, et partem eius cum infidelibus ponet.

4. Ab omnibus igitur talibus absistere oportet; adhaerere
 † *Mass.* 263. vero his qui et apostolorum, † sicut praediximus, doctrinam custodiunt, et cum presbyterii ordine sermonem sanum et conversationem sine offensa praestant, ad ¹ confirmationem et correptionem reliquorum. Quemadmodum Moyses, cui tantus ducatus est creditus, bona conscientia fretus, purgabat se apud ² Deum, dicens
Ibid. VII. 2. *Non concupiscens alicuius illorum quid accepi, neque male feci alicui eorum.* Quemadmodum Samuel tot annis iudicans populum et sine ulla elatione ducatum gerens super Israel, in fine purgabatur se, dicens: *Ego conversatus sum in conspectu vestro a primae aetate mea usque nunc: respondete mihi in conspectu Dei et in conspectu Christi eius, cuius vestrum vitulum accepi aut asinum aut super quem ³ potentatus sum, aut quem oppressi, aut si alicuius manu accepi propitiationem vel calceamentum, dicite adversus me et reddam vobis. Quum dixisset autem ⁴ populus: Neque potentatus es, neque oppressisti nos, neque accepisti de manu cuiusquam aliquid; testificatus est Dominum, dicens: ⁵ Testis Dominus et testis Christus eius in die hac, quoniam ⁶ invenistis in manu mea nihil. Et dixerunt ei: Testis.*

¹ Οὕτω Παῦλος . . . . . Quemadmodum et Paulus apostolus . . . . . stolus, quum esset bonae conversationis.

1. confirmationem et correptionem] Sic Codd. VET. CLAROM. VOSS. ARUND., quibus quoad priorem vocem consentiunt MERC. II., et MASS. In ceteris edit. informationem et correctionem.

2. Deum] Sic in FEUARD. marg. ARUND. VOSS. MERC. I. et MASS. Reliqui Dominum.

3. potentatus sum] Graece καταδυναστεύσα, tyrannidem exercui. MASS.

4. populus] MERC. II. et ARUND. addunt ad eum.

5. Testis Dominus — testis Christus]

MASS. hic bis omisit est auctoritas Codd. CLAROM. VOSS. MERC. II. ac biblicus textus.

6. invenistis] MASS. recte expunxit nationem huic verbo praefixam fide Codd. VET. et VOSS.

7. Οὕτω Παῦλος κτλ.] Graecum huius fragmentum typis edendum curavit Conbessius Auctarii novissimi biblioth. Patrum Part. I pag. 299. Descripsit graece Cod. 2433 alias 753 bibliothecae regiae Parisiensis, quem MASS. iterum cum editis contulit.

ἀπελογεῖτο Κορινθίους·
οὐ γὰρ ἐσμὲν ὡς οἱ πολλοί,
καπηλεύοντες τὸν λόγον τοῦ
Θεοῦ . . . . .
καὶ μετ' ὀλίγα· οὐδένα ἡδίκη-
σαμεν, *καὶ τὰ ἐξῆς.

5. ¹Τοιούτους πρεσβυτέρους
ἀνατρέφει ἡ ἐκκλησία, περὶ ὧν
καὶ ²προφῆτης φησὶν· δώσω
τοὺς ἄρχοντας σου ἐν εἰρήνῃ καὶ
τοὺς ἐπισκόπους ἐν δικαιοσύνῃ.

De quibus et Dominus dicebat: Quis igitur erit fidelis ⁴actor, Matth. XXV.
bonus et sapiens, quem praeponit Dominus super familiam suam, ^{45. 46.}
ad ⁵danda eis cibaria in tempore? Beatus ille servus, quem ⁶ve-
niens Dominus invenerit sic facientem. †Ubi igitur tales inve- †Cap. XLV.
niat aliquis, Paulus docens ait: Posuit Deus ⁷in ecclesia primo 1. Cor. XII.
apostolos, secundo prophetas, tertio doctores. Ubi igitur charis- ^{28.}
mata Domini posita sunt, ibi discere oportet veritatem, apud quos
est ea quae est ab apostolis ecclesiae successio, et id quod est
sanum ⁸et irreprobabile ⁹conversationis, et inadulteratum et in-
corruptibile sermonis constat. Hi enim et eam quae est in unum
Deum, qui omnia fecit, fidem nostram custodiunt: et eam quae est
in ¹⁰Filium Dei, dilectionem adaugent, qui tantas dispositiones
propter nos fecit, et Scripturas sine periculo nobis exponunt, ne-
que Deum blasphemantes, neque patriarchas exhonorantes, neque
prophetas contemnentes.

scientiae, dicebat ad Corinthios:
Non enim sumus sicut plurimi,
adulterantes verbum Dei, sed ex
sinceritate, sicut ex Deo, coram
Deo in Christo loquimur: ³ne-
mini nocuimus, neminem *corru- *Grab. 345.
pimus, neminem circumvenimus.

5. Tales presbyteros nutrit
ecclesia; de quibus et propheta
ait: Et dabo principes tuos in
pace et episcopos tuos in iu-
stitia.

1. Τοιούτους] Sic MASS. recte legit
e MS. memorato.

2. προφήτης] Ita Combefisii, apud
quem Πέτρος legitur, errorem bene
correxit Cotelierius (in notis ad Tom. II
Monum. ecclesiae Graecae col. 608).
Sunt enim haec verba Esaiæ LX, 17
iuxta versionem τῶν ὁ, allegata quoque
a S. Clemente Romano in epist. ad Co-
rinth. § 42. GRAB. Codex bibliothecae
reg. a MASS. collatus emendationem Co-
telerii confirmat.

3. nemini] ERASM. et GALL. neminem.

4. actor] Male FEUARDENTIUS auctor.

5. danda eis cibaria] VOSS. et CLA-
ROM. dandam eis cibariam.

6. veniens] FEUARD. in marg. CLAROM.
et (quem addo) VOSS. quem venerit.

7. in ecclesia primo apostolos] Sic
primus GRAB. verba translocavit aucto-
ritate CODD. ARUND. et VOSS. Sed in
prioribus edit. et CODD. MERC. legeba-
tur primo in ecclesia apostolos.

8. et irreprobabile] MERC. II. imprope-
rabile. Et, quod legitur in prioribus
ERASMI edit., male omisum est in po-
sterioribus.

9. conversationis] Συνομιλλας, uti su-
spicor, scripsit auctor. Veritatem apud
eos quaerendam esse, qui cum iis con-
suetudinem habeant, qui sani i. e. a per-
versis Gnosticorum opinionibus liberi,
et irreprobabiles (quod verbum bonis au-
ctoribus non est usitatum) i. e. morum
ac vitae integritate conspicui sint.

10. Filium] CLAROM. et VOSS. Filio.

C A P. XXVII.

1. ¹Quemadmodum audiui a quodam presbytero, qui audierat ab his qui apostolos viderant, et ²ab his qui didicerant: sufficere veteribus, de his quae sine consilio Spiritus egerunt, eam quae ex Scripturis esset correptionem. Quum enim non sit personarum acceptor Deus, quae sunt non secundum eius placitum facta, his inferebat congruam correptionem. Quemadmodum ³sub David, quando persecutionem quidem patiebatur a Saul propter iustitiam, et regem Saul fugiebat, et inimicum non ulciscabatur, et Christi adventum psallebat, et ⁴sapientia instruebat gentes, et omnia secundum consilium faciebat Spiritus, ⁵placebat Deo. Quando autem propter concupiscentiam ipse sibi accepit ⁶Bersabee Uriae ⁷uxorem; dixit Scriptura de eo: *Nequam autem visus est sermo quem fecit David in oculis Domini*; et ⁸mittitur ad eum Nathan propheta, ostendens ei peccatum eius, ut ipse dans sententiam de semetipso, et semetipsum adiudicans, misericordiam consequeretur et remissionem ⁹a Christo: *Et dixit ei: Duo viri* ¹⁰*fuerunt in civitate una, unus dives et unus pauper; diviti erant greges ovium*

2. Sam. XI. 27.

Ibid. XII. 1 scqq.

1. Quemadmodum audiri cett.] Hunc locum typis expressum reperis in Reliquiis sacris, quas Mart. Ios. ROUTH edit. Vol. I p. 49 ss. Vir doctus ibidem p. 63 haec disputat: „Sunt bonae frugi haec dicta, sive ab ore alicuius, sive a scripto eius accepta; quae si non omnia ipsis verbis Senioris expressa, ea tamen huius presbyteri fuisse, usque dum veneris ad Pauli apostoli verba in priore ad Corinthios epistola, licet colligere, cum ex structura orationis, quae a directa forma in modum infinitum subinde mutatur, tum vero ex verbis illis sicut dixit presbyter et inquit ille senior, sub finem § 1 et § 2 interpositis.“ Confer praeterea a Routhio disputata loc. cit. p. 24.

2. ab his qui didicerant] HEUMANNUS in marg. edit. ERASM. qui deleri vult. Perfecto vox illa omitti possit, si Codd. auctoritas concesserit. ROUTHII l. I. Dodwellum citat Dissert. I in Irenaeum § 6 p. 11 ita scribentem: Posteriori illo descentium nomine illos, ut existimo, complectitur Domini discipulos, qui tamen non fuerint apostoli, quales erant Papias, Ioannes presbyter et Aristion.“ Vide et Dissert. IV § 3 p. 292, „Ubi tamen, pergit Routhius, vir cl. minus yere, ut opinor, neque sibi satis consentiens sic Irenaeum interpretatus est: Meminit presbyterum (Irenaeus), qui non ipsos audie-

rit apostolos aut discipulos αὐτόπλους, sed apostolorum discipulorumque αὐτόπλων discipulos.“

3. sub David] Non male HEUMANNUS in marg. edit. ERASM. coniecit quum David.

4. sapientia] Ita FEUARD. primus restituit pro sapientiam. Emendationi favet Voss.

5. placebat Deo] FEUARD. ante has voces addidit et, quod legi etiam in Voss. Sed GRAB. recte monuit, τὸ et hic et paullo post omittendum. Mass. delevit et, non dicens qua auctoritate critica. In CLAROM. enim et legitur.

6. Bersabee] GRABIIUS sec. Cod. ARUND. et permulta exemplaria τῶν ὁ, quae habent Βεθσαβέ, scripsit Bethsabee.

7. uxorem] FEUARD. primus restituit hanc vocem, quam legi et in Voss. Omissa est in ERASM. GALL. CLAROM. ARUND. et MERC. II.

8. mittitur — propheta] Ita FEUARD. GRAB. MASS. VOSS. MERC. II. et, uti puto, CLAROM. Sed ceteri minus recte mittit — prophetam.

9. a Christo] In edit. praeter MASSUETIANAM hic sequuntur sex voces: misit enim Dominus Nathan ad David, quas cum MASS. auctoritate Codd. VOSS. et CLAROM. omisi.

10. fuerunt] ARUND. male fecerunt.

et boum multi valde, et pauperi nihil aliud nisi ovicula una, quam habebat et nutriebat et ¹fuerat cum eo et cum filiis eius pariter; ²de pane suo manducabat, *et ³de calice bibebat, ⁴et erat ei quasi* Grab.346. filia. Et venit hospes homini diviti, et pepercit accipere de grege ovicularum suarum, et de gregibus boum suorum, et ⁵facere hospiti; et accepit oviculam viri pauperis, et apposuit viro qui venerat ad eum. Iratus est autem David †super hominem illum† Mass.264. valde, et dixit ad Nathan: Vivit Dominus, quoniam filius mortis est homo ille qui fecit hoc; et oviculam reddet ⁶quadruplum pro eo quod fecit factum hoc, et pro eo quod non pepercit pauperi. Et ait ad eum Nathan: Tu es vir, qui fecisti hoc; ⁷et deinceps reliqua exsequitur, exprobrans eum, et enumerans in eum Dei beneficia, et quoniam exacerbavit Dominum, quum fecisset hoc. Non enim placere Deo huiusmodi ⁸operationem, sed iram magnam imminere domui eius. Compunctus est autem David ad haec, et ait: Peccavi Domino; et ⁹psalmum exhomologeseos ¹⁰post psallebat, adventum Domini sustinens, qui abluit et ¹¹emundat eum hominem qui peccato fuerat obstrictus. Similiter autem et de Salomone, quum perseveraret ¹²iudicare recte, et ¹³sapientiam enarrare, et typum ¹⁴veri templi aedificabat, et glorias exponebat Dei, et adventuram pacem gentibus annuntiabat, et Christi regnum prae-

1. fuerat] FEUARD. in marg. et Voss. foverat.

2. de pane suo] Et his vocibus praefixum GRABIVS fide MSS. Voss. MERC. I., quibuscum CLAROM. consentire videtur, expunxit. Suo omittitur in Voss.

3. de calice] Ita FEUARD. in marg. Voss. CLAROM. GRAB. et MASS. Consentiant LXX καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου αὐτοῦ, ex his adde eius. Sed in ceteris legitur calicem.

4. et erat ei] Vocula ei omissa est apud FEUARD.

5. facere hospiti] Quod editores hic addunt convivium GRAB. et MASS. recte omittunt, quia neque in MSS. neque in textu τῶν ὁ exstat. Praeterea MASS. monet, facere hic idem esse ac parare.

6. quadruplum — pauperi] Ex interpretatione τῶν ὁ legendum septuplum atque omittenda fuisset vox pauperi. Sed MASS. recte observat, Irenaeum totum hunc locum procul dubio e memoria citasse, quum plura addiderit, alia vero, quae apud LXX non leguntur, omiserit.

7. et deinceps] Voss. et deinde.

8. operationem] Ita scripsit MASS., non dicens qua auctoritate motus. Lectio-

nem hanc reperi in Voss. In aliis operationes.

9. psalmum exhomologeseos] FEUARD. bene observat, psalmum hunc esse quinquagesimum; idque apparet e verbis, quibus inscriptus est: psalmus David, quando venit ad eum Nathan propheta, quando intravit ad Bethsabe.

10. post psallebat] Vocem post pro postea accipiendam MASS. addidit e Cod. CLAROM.

11. emundat] Ita GRAB. et MASS. fide omnium MSS. pro praeterito emundavit. In Voss. vero formam simplicem mundat reperi.

12. iudicare — enarrare] Sic FEUARD. in marg. CLAROM. Voss. GRAB. et MASS. In aliis quum iudicaret — enarraret.

13. sapientiam] Solus GRAB. e MS. ARUND. addidit Dei. ROUTHIVS l. l. secutus est GRABIVM, quia sacer textus, quo spectet Irenaeus, sapientiam Dei memorat. Sed ante omnia nobis auctoritas Codicum tuenda est.

14. veri templi] Pro his ERASM. GALL. habent veritatis. Sed FEUARD. et GRAB. scripserunt e Cod. VET. veri templi templum. In Voss. abest templum, quod MASS. recte expunxit, motus fide Cod. CLAROM.

- figurabat, et loquebatur tria millia parabolarum in adventum Domini, et quinque millia canticorum, hymnum ¹dicens Deo, et eam quae est in conditione sapientiam Dei exponebat physiologice ex omni ligno et de omni herba et de volatilibus omnibus et de quadrupedibus et de piscibus; et dicebat: *Si vere Deus, quem caeli non capiunt, super terram habitabit cum hominibus?* et placebat Deo, et omnes eum admirabantur, et omnes reges terrae quaerebant faciem eius, ut audirent sapientiam eius, quam dederat illi.
- Matth. XII. 42. Deus, et regina austri a finibus terrae veniebat ad eum, sapientiam, quae in eo erat, scitura; quam et Dominus ait in iudicio resurrectionis cum eorum natione qui audiunt sermones eius, et non credunt in eum et adiudicaturam eos, quoniam illa quidem subiecta est annuntiatae sapientiae per servum Dei; hi vero eam quae a Filio Dei dabatur, contemserunt sapientiam. Salomon enim servus erat; ²Christus vero Filius Dei et Dominus Salomonis. ³Quum igitur sine offensa serviret Deo, et ministraret dispositionibus eius, tunc glorificabatur: quum autem uxores accipiebat ab universis gentibus, et permittebat eis erigere idola in Israel, dixit Scriptura
3. Reg. XI. 1 de eo: *Et rex Salomon erat amator mulierum, et accepit sibi mulieres alienigenas; et factum est in tempore senectutis Salomonis, non erat cor eius perfectum cum Domino Deo suo. Et ⁴diverterunt mulieres alienigenae cor eius post Deos alienos. Et fecit Salomon malignum in conspectu Domini; ⁵non abiit post Dominum, quemadmodum David pater eius. Et iratus est Dominus in Salomōnem: non enim erat cor eius perfectum in Domino, secundum cor David patris eius. Sufficiens increpavit eum Scriptura, sicut dixit presbyter, ut non ⁶glorietur universa caro in conspectu Domini.*

* Grab. 347. 2. ⁷Et propter hoc Dominum in ea, quae sunt *sub terra, descendisse, evangelizantem et illis adventum suum; ⁸remissione peccatorum existente his qui credunt in eum. Crediderunt autem ⁹in eum omnes qui sperabant in eum, id est qui adventum

1. *dicens Deo*] Sic FEUARD. GRAB. MASS. VET. Voss. Sed in priorib. edit. pro Deo legitur Domini.

2. *Christus vero Filius*] Pro vero exstat in ARUND. vere.

3. *Quum igitur*] Pro igitur habet Voss. ergo.

4. *diverterunt*] Voss. *deverterunt*.

5. *non abiit*] ERASM. GALL. et FEUARD. *non enim abiit*. Sed GRAB. illud enim expunxit auctoritate biblici textus et omnium MSS.

6. *glorietur*] Voss. *glorificetur*.

7. *Et propter*] Ita GRAB. primus scripsit fide omnium suorum MSS. pro ea propter, uti legitur in priorib. edit.

8. *remissione peccatorum existente*] Sic MASS. restituit e Codd. VET. Voss. et CLAROM., in quo incuria librarii scriptum est remissionem. Reliqui remissam — existentem.

9. *in eum omnes*] In Voss. desideratur vox omnes.

eius praenuntiaverunt, et dispositionibus eius servierunt, iusti et prophetae et patriarchae, quibus similiter ut nobis remisit peccata, quae non ¹oportet nos imputare his, si quominus contemnimus gratiam Dei. ²Quemadmodum enim illi non ³imputabant nobis incontinentias nostras, quas operati sumus, priusquam Christus in nobis manifestaretur; sic et nos non est iustum imputare ante adventum Christi his qui peccaverunt. *Omnes enim homines egent* *Rom. III. 23.* *gloria Dei*, iustificantur autem non a semetipsis, sed a Domini adventu, qui intendunt lumen eius. In nostram autem correptionem ⁴conscriptos esse actus eorum, ut sciremus, primum quidem, quoniam unus est Deus noster et illorum, cui non placeant peccata, etiamsi a claris fiant; deinde, ut abstineamus a malis. Si enim hi qui praecesserunt nos in charismatibus veteres, propter quos nondum Filius Dei passus erat, delinquentes in aliquo, et concupiscentiae carnis servientes, tali affecti sunt ignominia; quid passuri sunt qui nunc sunt, qui contemserunt adventum Domini et deservierunt voluptatibus suis? Et illis quidem curatio et remissio peccatorum mors Domini fuit; propter eos vero qui nunc peccant, Christus ⁵non iam morietur, iam enim mors non dominabitur eius; sed veniet Filius in gloria Patris, exquirens ab actoribus et dispensatoribus suis pecuniam, quam eis credidit, cum usuris, et quibus plurimum dedit, plurimum ab eis exigit. Non debemus ergo, inquit ille senior, superbi esse, neque reprehendere veteres; sed ipsi timere, ne forte post agnitionem Christi agentes aliquid quod non placeat Deo, remissionem ultra non habeamus ⁶delictorum, ⁷sed excludamur a regno eius. Et ideo Paulum dixisse: *Si enim* *Rom. XI. 21.* *naturalibus ramis non pepercit, ne forte nec tibi parcat, qui quum* ^{17.} *esses oleaster, insertus es in pinguedinem olivae, et socius factus es pinguedinis eius.*

3. Similiter et plebis praevaricationes ⁸vides descriptas esse, non propter illos qui tunc transgrediebantur, sed in correptionem nostram, et ut sciremus unum et eundem Deum, in quem illi delinquebant, et in quem nunc delinquant quidam ex his qui credi-

1. oportet nos] Nos abest in Voss.

2. Quemadmodum enim] Enim non comparet in Voss.

3. imputabant] Sic GRAB. primus scripsit e Cod. Voss., dum priores legebant imputant. GRABIVS recte interpretatus est: „ethnicis ante adventum Christi.“

4. conscriptos — actus] Voss. habet scriptos. In ARUND. et MERC. II. exstat factus.

5. non iam morietur — dominabitur]

MERC. I. moritur; in ARUND. et MERC. II. dominatur. Verba non iam in Voss. inverso ordine leguntur.

6. delictorum] ARUND. peccatorum.

7. sed excludamur a regno eius] Haec absunt in Voss.

8. vides] Sic pro videns, quod sensum male suspendit, reposui auctoritate Cod. CLAROM. Haec vero non Irenaei, sed senioris illius, quem paulo ante citavit, verba esse existimo. MASS.

disse ¹dicuntur. Et hoc autem apostolum in epistola, ²quae est
¹Cor. X. 1 ad Corinthios, manifestissime ostendisse, dicentem: ³*Nolo enim*
 seqq. *vos ignorare, fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fue-*
runt, et omnes ⁴*in Mose baptizati sunt in nube et in mari, omnes*
eandem escam spiritalem manducaverunt, et omnes eundem potum
spiritalem biberunt: ⁵*bibebant autem enim de spiritali* ⁶*conse-*
quente eos petra; petra autem erat Christus. Sed non in pluri-
bis eorum bene sensit Deus; prostrati sunt enim in deserto.
 † Mass. 265. † *Haec in figuram nostri fuerunt, ut non simus concupiscentes*
malorum, quemadmodum et illi ⁷*concupierunt; neque* ⁸*idololatrae*
sitis, quemadmodum quidam eorum; ⁹*sicut scriptum est: Sedit*
populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere. Neque for-
nicemur, sicut quidam ex illis fornicati sunt, et corruerunt ¹⁰*una*
die viginti tria millia. Nec tentemus Christum, quemadmodum
quidam eorum tentaverunt, et a serpentibus perierunt. Neque
murmuraveritis, sicuti quidam eorum murmuraverunt et perierunt
ab exterminatore. Haec autem omnia in figura fiebant illis; scri-
pta sunt autem ad correptionem nostram, in quos finis saeculorum
devenit. Quapropter qui putat se stare, videat ne cadat.

Cap. XLVI. 4. Sine dubitatione igitur et sine contradictione ostendente
 apostolo, unum et eundem esse Deum, qui et illa iudicavit et ea,
 quae nunc ¹¹sunt, exquirat, et causam descriptionis ¹²eorum de-
 monstrante; indocti et audaces, ¹³adhuc etiam imprudentes inve-
 niuntur *omnes, qui propter transgressionem eorum qui olim fue-
 runt, et propter plurimorum ¹⁴indicto audientiam, alterum quidem

1. *dicuntur*] Ita cum omnibus edito-
 ribus scribo praeter Mass., qui e Cod.
 CLAROM. legit *se dicunt*.

2. *quae est ad Cor.*] Verba *quae est*
 absunt in Voss.

3. *Nolo enim*] Sic Mass. restituit, non
 dicens qua fretus auctoritate. Hanc
 lectionem in Voss. reperi, quocum CLAROM.
 consentire videtur. In ceteris le-
 gitur *non enim volo*.

4. *in Mose*] Maluerim *in Mosen*.

5. *bibebant autem*] Autem pro enim
 Mass. primus restituit e Codd. VET. Voss.
 et CLAROM.

6. *consequente eos*] Eos adiecit FEUARD.
 procul dubio e Cod. VET.; expunxit il-
 lud pronomen GRAB. Sed quum lega-
 tur etiam in Voss. et CLAROM., optimis
 Codicibus, recte egit Mass. eos restituens.

7. *concupierunt*] Sic Mass. scripsit
 cum Codd. Voss. et MERC. II. Alii *con-*
cupiverunt.

8. *idololatrae sitis*] ARUND. *idolatrae*
simus.

9. *sicut scriptum est*] CLAROM. ERASM.
 et GALL. *si enim scriptum est*.

10. *una die*] In his vocibus GRAB.
 praefigit auctoritate Cod. ARUND.; sed
 secundum plurimos Codd. *in omisi*.

11. *sunt*] Hoc verbum male omis-
 sum est apud GRABIMUM.

12. *eorum*] MERC. II. *eorundem*.

13. *adhuc etiam*] Sic Mass. scripsit,
 non dicens qua auctoritate. Ita legitur
 in FEUARD. marg. Voss. MERC. II. et
 ARUND. Sed in reliquis editis. *adhuc*
autem.

14. *indicto audientiam*] FEUARD. 1639
 male *indictorum audientiam*. Saepis-
 sime enim Irenaeo latino scribere pla-
 cuit *indicto audientes pro inobedientes*
 lib IV, 2, 6 pag. 565 et alibi. Eodem
 modo hic dicit *indicto audientia pro in-*
obedientia.

¹aiunt illorum fuisse Deum, et hunc esse mundi fabricatorem, et esse in diminutione; alterum vero a Christo traditum Patrem, et hunc esse qui sit ab unoquoque eorum mente conceptus: non intelligentes, ²quoniam quemadmodum ibi in ³pluribus eorum, qui peccaverunt, non bene sensit Deus; sic et hic ⁴*vocati multi, pauci* Matth. XX. 16. *vero electi:* quemadmodum ibi iniusti et ⁵idololatrae et fornicatores vitam perdiderunt; sic et hic: et Domino quidem praedicante, Ibid. XXV. 41. in ignem aeternum mitti tales, et apostolo dicente: *An ignoratis, quoniam iniusti* ⁶*regnum Dei non hereditabunt?* *Nolite seduci:* 1. Cor. VI. 9. 10. ⁷*neque fornicatores neque* ⁸*idololatrae neque adulteri neque molles neque masculorum concubitores neque fures neque avari neque ebriosi neque maledici neque raptores regnum Dei* ⁹*possidebunt.* ¹⁰Et quoniam non ad eos, qui extra sunt, ¹¹hoc dicit, sed ad nos, ne proiciamur extra regnum Dei, tale aliquid operantes, intulit: *Et haec quidem fuistis; sed abluti estis, sed sanctificati estis* Ibid. 11. *in nomine Domini Iesu Christi, et in Spiritu Dei nostri.* Et quemadmodum illic condemnabantur et proiciebantur hi, qui male operabantur, et reliquos exterminabant; similiter ¹²et hic oculus Matth. XVIII. 8. 9. quoque effoditur scandalizans et pes et manus, ne reliquum corpus pariter pereat. Et habemus praeceptum: *Si quis frater no-* 1. Cor. V. 11. *minatur fornicator aut avarus aut idololatra aut maledicus aut ebriosus aut rapax, cum huiusmodi nec cibum sumere.* Et iterum ait apostolus: *Nemo vos seducat inanibus* ¹³*verbis; propter haec* Ephes. V. 6. 7. *enim venit ira Dei in filios diffidentiae.* *Nolite ergo fieri participes eorum.* Et quemadmodum ibi peccantium damnatio ¹⁴participabat et reliquos, quoniam placebant eis et una cum eis conversabantur; sic ¹⁵et hic *modicum fermentum totam massam cor-* 1. Cor. V. 6.

1. aiunt] Haec vox desideratur in Voss. MERC. II. et CLAROM.

2. quoniam] In Voss. deest quoniam.

3. pluribus] Sic scripsit Mass. e Codd. Voss. et CLAROM. Reliqui plurimis.

4. vocati] Sunt, quod habent editi. ante hanc vocem, MASS. omisit, neque vero dixit, qua auctoritate. Non reperitur illa vox in Voss. et MERC. I.

5. idololatrae] CLAROM. ARUND. et MERC. I. idolatres.

6. regnum Dei] Vocem Dei addidit FEUARD., quocum consentiunt Voss. ARUND. et MERC. II.

7. neque fornicatores] Vocem quia his praemissam in ERASM. GALL. et FEUARD. fide Codd. CLAROM. Voss. ARUND. et textus apostolici GRAB. et MASS. omittunt.

8. idololatrae] ARUND. et MERC. I. idolatres.

9. possidebunt] MASS. sic scripsit, non dicens qua auctoritate. FEUARD. Voss., procul dubio etiam CLAROM. ita habent. In ceteris editi. hereditabunt.

10. Et quoniam] ARUND. sed quoniam.

11. hoc dicit] Hoc adiecit FEUARD. suffragante Voss. Deest illa vox in ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II.

12. et hic] Et FEUARD. addidit consentientibus omnibus MSS.

13. verbis; propter haec] Pro verbis in ARUND. et CLAROM. exstat sermonibus. GRABUS auctoritate Voss. et textus sacri scripsit haec pro hoc.

14. participabat] In ARUND. et MERC. II male legitur participabant.

15. et hic] FEUARD. primus adiecit hic suffragantibus Codd. Voss. et MERC. II.

rumpit. Et quemadmodum ibi adversus iniustos ira descendebat
 Rom. I. 18. Dei, et hic similiter apostolus ait: *Revelabitur enim ira Dei de
 caelo super omnem impietatem et iniustitiam eorum hominum, qui
 veritatem in iniustitia detinent.* Et quemadmodum ibi in Aegyp-
 tios, qui iniuste puniebant Israel, vindicta a Deo fiebat; sic et hic,
 Luc. XVIII. 1. Domino quidem dicente: *Deus autem non faciet vindictam ele-
 7. 8. ctorum suorum, quicumque clamant ad eum die et nocte? Etiam
 dico vobis, faciet vindictam eorum cito; et apostolo in ea, quae
 2 Thess. I. 6 est ad Thessalonicenses, Epistola ista praedicante: Si quidem iu-
 seqq. stum est apud Deum retribuere 2 retributionem his qui tribulant
 vos, et vobis qui tribulamini, refrigerium nobiscum, in revelatione
 Domini nostri Iesu Christi de caelo cum angelis virtutis eius, et
 in flamma ignis, dare vindictam in eos qui non noverunt Deum,
 et in eos qui non 3 obediunt evangelio Domini nostri Iesu Christi;
 qui etiam poenas pendunt interitus aeternas a facie Domini et a
 gloria virtutis eius, quum venerit magnificari in sanctis suis et
 admirabilis esse 4 omnibus, qui crediderunt in eum.*

Cap. XLVII.

C A P. XXVIII.

1. Quum ergo hic et illic eadem sit in vindicando Deo iu-
 stitia Dei, et illic quidem typice et temporaliter et mediocrius;
 hic vero vere et semper et austerius; ignis enim aeternus, et quae
 5 a caelo revelabitur ira Dei a facie Domini nostri (quemadmodum
 * Grab. 349. * et David ait: *Vultus autem Domini super facientes mala, ut per-
 Psal. XXXIII. dat de terra memoriam ipsorum*), maiorem poenam praestat iis
 17. qui incidunt in eam: valde insensatos 6 ostendebant presbyteri eos,
 qui ex his quae acciderunt his, qui olim Deo 7 obtemperabant,
 tentant alterum Patrem introducere; e contrario opposcentes, quanta
 8 Dominus ad salvandos eos, qui receperunt eum, veniens fecisset,
 miserans eorum; tacentes autem de iudicio eius, et quaecunque
 9 provenient his, qui audierunt sermones eius, et non fecerunt, et

1. Domino quidem dicente] Quidem GRABII primus post vocem Domino posuit sec. ARUND. Consentit etiam VOSS., quem addo. Sed cur GRABII contra omnium MSS. et edit. fidem pro dicente scripserit docente, nescio.

2. retributionem] GRABII recte monet, quum in N. T. *Μίστις* exstet, melius legendum esse tribulationem.

3. obediunt evangelio] ERASM. et GALL. audiunt evangelium.

4. omnibus] ARUND. et GRAB. in omnibus.

5. a caelo] ARUND. de caelo.

6. ostendebant presbyteri] Sic omnes

Codd., sed ERASM. GALL. et FEUARD. ostendebat presbyter.

7. obtemperabant] Non, quod praemittitur in MERC. II. et edit. plurimis, abest vero in CLAROM. VOSS. et ARUND. solus MASS. expunxit. ROUTHII restituit non. Sed secutus sum auctoritatem optimorum Codd.

8. Dominus] ERASM. GALL. FEUARD. et MERC. II. minus recte Deus.

9. provenient] FEUARD. et VOSS. proveniunt. Sic GRABII scripsit et post eum MASS. Sed GRAB. falso legit: etenim luculenter scriptum est in VOSS. provenient. In GRABII edit. paullo post

quoniam expediebat eis, si non essent nati, et quoniam tolerabilis ¹Sodomae et Gomorrae erit in iudicio, quam civitati illi quae non ²recepit sermones discipulorum eius.

2. Quemadmodum enim in novo Testamento † ea, quae est † ^{Mass. 266.} ad Deum, fides hominum aucta est, additamentum accipiens ³Filius Dei, ut et homo fieret particeps Dei: ita et diligentia conversationis ⁴aucta est, quum non solum a malis operibus abstinere iubemur, ⁵sed ab ipsis cogitationibus et otiosis dictionibus et sermonibus vacuis et verbis scurrilibus: sic et poena eorum, qui non credunt Verbo Dei et contemnunt eius adventum et convertuntur retrorsum, ampliata est, non solum temporalis, sed et aeterna facta. Quibuscunque enim dixerit Dominus: *Discedite a me, maledicti, in ignem perpetuum*; isti erunt semper damnati; et quibuscunque dixerit: *Venite, benedicti Patris mei, percipite hereditatem regni, quod praeparatum est vobis in sempiternum*; hi semper percipiunt regnum, ⁶et proficiunt: ⁷quum sit unus et idem Deus Pater et Verbum eius, semper adsistens humano generi variis quidem dispositionibus, et multa operans et salvans ab initio eos, qui salvantur, (sunt enim hi qui diligunt Deum, et secundum suum genus sequuntur Verbum Dei) et adiudicans eos qui adiudicantur, id est — eos, qui obliviscuntur Deum et sunt blasphemii transgressores eius verbi.

3. Etenim hi ipsi, qui a nobis praedicti sunt, haeretici exiderunt sibi, accusantes Dominum, in quem dicunt se credere. Quae enim denotant in Deo, qui tunc temporaliter ⁸iudicaverit incredulos, et percussit Aegyptios, salvavit autem obedientes; eadem nihilominus recurrent in Dominum, in sempiternum quidem adiudicantem quos adiudicat, et in sempiternum dimittentem eos quos dimittit; et invenietur secundum illorum verba maximi peccati

errore typographico expressum est *sermonem* pro *sermones*.

1. *Sodomae*] Sic MASS. VOSS. CLAROM. ARUND. In reliquis *Sodomis*.

2. *recepit sermones*] Sic FEUARD. in marg. VOSS. et MASS. fortasse etiam eod. CLAROM. In ceteris *recipit sermonem*.

3. *Filius Dei*] ARUND. *Filii Dei*.

4. *aucta est*] Ita MERC. II. ARUND. VOSS. et MASS. Sed in reliquis editt. *adaucta est*. GRABUS putat, vocem *ita*, quae proxime antecedit, esse delendam, quia vox sequatur *sic et*. Sed parum refert, um *ita* retineatur, annon.

5. *sed ab ipsis*] Vocem *malis* e com-

mate antecedente facile subintellectam hic recte expunxit MASS. secundum Codd. CLAROM. et VOSS. Praeterea in plurimis editt. legitur *sed etiam*. Vocem *etiam* cum MASS. omisi, quum in VOSS. non compareat.

6. *et proficiunt*] Ita MASS. e Cod. CLAROM. Sed VOSS. habet *proficient*. In ceteris editt. *et in eo proficiunt semper*. In ARUND. et MERC. II. abest *semper*.

7. *quum sit*] FEUARD. in marg. et VOSS. *quum sint*.

8. *iudicaverit — percussit*] Ita MASS. sec. VOSS. et, uti puto, CLAROM. In reliquis editt. ARUND. et MERC. II. *adiudicaverit — percusserit*.

caussa factus his, qui in eum ¹immiserunt manus et ²pupugerunt eum. Si enim non ita venisset, utique illi Domini sui interfectores facti non fuissent; et si non misisset prophetas ad eos, non utique occidissent eos et apostolos quoque similiter. His igitur qui imputant nobis et dicunt: Si non Aegyptii plagati fuissent, et persequentes Israel ³praefocati fuissent in mari, non poterat Deus salvare populum suum; ⁴occurrit illud: Nisi igitur Iudaei interfectores Domini facti fuissent, (quod quidem abstulit ab eis ⁵aeternam vitam) et apostolos interficientes et persequentes ecclesiam, in iracundiae incidissent profundum, nos salvari non poteramus. Quemadmodum enim illi per Aegyptiorum, sic et nos per Iudaeorum caecitatem accepimus salutem; siquidem mors Domini eorum quidem, qui cruci ⁶eum fixerunt et non crediderunt eius adventum, damnatio est; salvatio vero eorum qui credunt in eum. Nam et apostolus ait in epistola secunda ad Corinthios: *Quoniam Christi suavis odor sumus Deo, ⁷et in his qui salvi fiunt, et in his qui pereunt: quibusdam quidem odor mortis in mortem; ⁸quibusdam autem odor vitae in vitam.* Quibus ergo est odor mortis in mortem, nisi his qui non credunt, neque subiecti sunt Verbo Dei?

2. Cor. II.
15. 16.

* Grab. 350. Qui sunt autem qui et tunc semetipsos morti tradiderunt? * Hi scilicet qui non credunt, neque ⁹subiiciuntur Deo. Rursum autem, qui salvati sunt et acceperunt hereditatem? Hi scilicet qui credunt Deo, et eam, quae est erga illum, dilectionem custodierunt; quemadmodum Chaleb Iephone et Iesus Nave et pueri innocentes, qui neque malitiae sensum habuerunt. Qui sunt autem qui hic salvantur et accipiunt vitam ¹⁰aeternam? Nonne hi qui diligunt Deum, et qui pollicitationibus eius credunt, et malitia parvuli effecti sunt?

Cap. XLVIII.

C A P. XXIX.

1. Sed ¹¹induravit, inquit illi, Deus cor Pharaonis et famulorum eius. Qui ergo haec imputant, non ¹²legunt in evangelio,

1. *immiserunt*] Ita GRAB. et MASS. sec. MSS. omnes. Sed ceterae edit. *misserunt*.

2. *pupugerunt*] Voss. male *pugnauerunt*.

3. *praefocati fuissent*] Ita MASS. sec. Cod. Voss., sed in ceteris *praefocati essent*.

4. *occurrit*] Ita solus MASS. sec. Codd. VET. et Voss. In ceteris *occurrent*.

5. *aeternam vitam*] In CLAROM. praemittitur *et*.

6. *eum*] Omissum hoc in ARUND.

7. *et in his qui salvi fiunt*] Ita MASS.

sec. CLAROM. et Voss. Alii *in his qui salvantur*.

8. *quibusdam autem*] Autem deest in ERASM. GALL. FEUARD. et MERC. II. In CLAROM. et Voss. pro *autem* legitur *vero*.

9. *subiiciuntur*] Ita solus MASS. e Codd. VET. et Voss. In ceteris *subiecti sunt*.

10. *aeternam*] Deest in ERASM. et GALL.

11. *induravit*] Et huic verbo praefixum GRAB. expunxit auctoritate Codd. ARUND. Voss. et MERC. I.

12. *legunt*] Ita GRAB. et MASS. e Codd. Voss. et ARUND. Ceteri *intelligunt*.

ibi discipulis dicentibus Domino: *Quare in parabolis loqueris eis?* Matth. XIII. 10 seqq.
 respondit Dominus: *Quoniam vobis est datum ¹nosse mysterium regni caelorum; illis autem in parabolis loquor, ut videntes non videant, et ²audientes non audiant, intelligentes non intelligant, ut ³impleatur ⁴erga eos prophetia Esaiæ dicens: ⁵Incrassa cor populi huius, et aures eorum obtura, et oculos eorum ⁶excaeca. Vestri autem beati oculi, qui vident quæ vos videtis, et aures vestrae, ⁷quæ audiunt quæ auditis.* Unus enim et idem Deus, his quidem qui non credunt, sed nullificant eum, infert caecitatem; quemadmodum sol, qui est creatura eius, his qui propter aliquam infirmitatem oculorum non possunt contemplari lumen eius: his autem qui credunt ei, et sequuntur eum, plenior et maiorem illuminationem mentis praestat. Secundum hunc igitur sermonem et apostolus ait in secunda ad Corinthios: *In quibus Deus saeculi huius ²Cor. IV. 4. excacavit mentes infidelium, uti non fulgeat illuminatio evangelii gloriae Christi.* Et iterum in ea quæ est ad Romanos: *Et quemadmodum non probaverunt Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in reprobum sensum, facere quæ non conveniunt.* In secunda autem ad Thessalonicenses manifeste ait, de Antichristo dicens: *Et ideo ⁸mittet eis Deus operationem erroris, uti credant mendacio: ⁹uti iudicentur ²Thess. II. 10. 11. omnes qui non crediderunt veritati, ¹Mass. 267. sed consenserunt iniquitati.*

2. Si igitur et nunc, quotquot scit non credituròs Deus, quum sit omnium praecognitor, tradidit eos infidelitati eorum, et avertit faciem ab huiusmodi, relinquens eos in tenebris, quas ipsi sibi elegerunt; quid mirum, si et tunc nunquam crediturum Pha-

1. *nosse*] Sic MASS. sec. Codd. VET. ARUND. VOSS. et procul dubio CLAROM. Reliqui cognoscere.

2. *audientes non audiant, intelligentes non intelligant*] Prius comma omittitur in ERASM. GALL. MERC. II., posterius in CLAROM. ARUND. et (quem addo) VOSS.

3. *impleatur*] Ita MASS. e Codd. CLAROM. et VOSS. In MERC. I. et OTTOB. adimpleatur, in ceteris adimpleretur.

4. *erga eos*] Sic GRAB. et MASS. e CLAROM. ARUND. et VOSS. melius quam alii apud eos.

5. *Incrassa*] Codd. VET. CLAROM. et VOSS. *incrassatum est*, atque ita legit, uti FEUARD. observat, et Tertull. cont. Marc. lib. III. Sed verba, quæ sequuntur, *obtuta*, *excaeca* repugnant. Ipse videbis, Irenaeum ipsius Esaiæ verba allegasse.

6. *excaeca*] ERASM. GALL. FEUARD. et MERC. II. *obcaeca*.

7. *quæ audiunt*] ARUND. et MERC. II. *quoniam audiunt*; „recte, ait MASS., si praecederet *quoniam vident*. Sed Irenaeus memoriter citat.“

8. *mittet eis Deus operationem*] Licet hoc loco ERASM. GALL. ARUND. MERC. II. atque inferius lib. V c. 25 omnia exemplaria habeant praesens *mittit*; licet quoque Origenes et alii Patres citent *πέμπει*, sicuti etiam in MS. Alex. exaratum invenimus; hic tamen FEUARD. posuit *mittet*, quomodo et in Cod. Voss. legitur. Porro *operationem* loco pluralis *operationes* idem substituit, suffragante Voss. et apostolico textu, quorum auctoritate insuper vocem *eis* addidi. GRABIVS.

9. *uti iudicentur*] ERASM. et GALL. et *iudicentur*.

raonem cum his, qui cum eo erant, tradidit eos suae infidelitati? *Exod. III.* Quemadmodum Verbum ait de rubo ad Moysen: *Ego autem scio quoniam non* ¹*dimittet vos Pharaon rex Aegypti abire, nisi* ²*in manu valida.* Et qua ratione Dominus in parabolis loquebatur et caecitatem faciebat Israel, ut videntes non viderent, sciens incredulitatem eorum: eadem ratione et cor Pharaonis indurabat, ut videns quoniam digitus Dei est, qui educit populum, non crederet, sed in infidelitatis praecipitaretur pelagus; per magicam operationem opinatus fieri exitum eorum, et rubrum mare non ex virtute Dei transitum praestitisse populo, sed naturaliter sic se habere.

Cap. XLIX.

C A P. XXX.

* *Grab.* 351.*Exod. XI.* 2.et *XII.* 35.

36.

1. *Qui vero exprobrant et imputant, quod profecturus populus iussu Dei vascula omnis generis et vestimenta acceperit ab Aegyptiis et sic abierit, ex quibus ³et tabernaculum factum est in eremo; ignorantes iustificationes Dei et dispositiones eius, semetipsos arguunt, sicut ⁴et presbyter dicebat. ⁵Si enim non in typica profectione ⁶hoc consensisset Deus, hodie in vera nostra profectione, id est, in fide in qua sumus constituti, per quam de numero gentilium exempti sumus, nemo ⁷poterat salvari. Omnes enim nos aut modica aut grandis sequitur possessio, quam ex mammona iniquitatis acquisivimus. Unde enim domus in quibus habitamus, et vestimenta quibus induimur, et vasa quibus utimur, et reliqua omnis ad ⁸diuturnam vitam nostram ⁹ministratio, nisi ex his quae, quum ethnici essemus, de avaritia acquisivimus, vel ¹⁰ab ethnicis parentibus aut cognatis aut amicis, de iniustitia ¹¹acquirentibus percepimus? ut non dicamus, quia et nunc in fide

1. *dimittet]* CLAROM. *praecipiet*, Codd. VET. et quem addo Voss. *recipiet*.

2. *in manu]* In pro cum GRAB. restituit auctoritate Voss. et textus biblici.

3. *et tabernaculum]* Et GRAB. e Cod. ARUND. adiecit.

4. *et presbyter]* Et abest in Voss.

5. *Si enim non in typica]* ERASM. et GALL. habent sic enim nos in typica. Nostram lectionem reperis in FEUARD. et GRAB., nisi quod cum MASS. particulam in ex ERASM. et GALL. recepi.

6. *hoc — profectione]* Octo has voces e Cod. VET. FEUARD. restituit, quae reperiuntur etiam in Voss. et CLAROM. Quamvis in Codd. pro *profectione* manifesto scribarum errore scriptum sit *professione*: cum MASSUETO in textu *profectione* ponere visum est. Irenaeus enim comparat veram Christianorum *profectionem* e gentibus factam cum *typica*

profectione. Atque sub finem huius capituli ita scribit: *Universa enim, quae ex Aegypto fiebat, profectio populi a Deo, typus et imago fuit profectionis ecclesiae, quae futura erat ex gentibus.* Sed MASSUETO fatendum fuisset, hanc optimam loci explicationem GRABIO deberi.

7. *poterat]* Ita pro *poterit* recte scripsit MASS. e Codd. VET. Voss. CLAROM. MERC. II. et OTTOB.; nec se dubitare dicit, quin graeca οὐδεὶς ἂν ἐδύνατο Interpres verterit nemo poterat, quae accuratiori interpreti vertenda fuissent nemo posset.

8. *diuturnam]* GALL. FEUARD. et MERC. II. *diurnam*.

9. *ministratio]* ERASM. GALL. ARUND. MERC. II. *perperam miseratio*.

10. *ab ethnicis]* Praepositio *ab* deest in Codd. MERC.

11. *acquirentibus]* Voss. *adinquirentibus*.

existentes acquirimus. Quis enim vendit, et non lucrari vult ab eo qui emit? Quis autem emit, et non vult utiliter secum agi ab eo qui vendit? Quis autem negotians non propterea negotiatur, ut inde alatur? Quid autem et hi, qui in regali aula sunt, fideles, nonne ex eis, quae Caesaris sunt, habent utensilia, et his, qui non habent, unusquisque eorum ¹secundum virtutem suam praestat? Aegyptii ²populi erant debitores non solum rerum, sed et vita esuae, propter patriarchae Ioseph praecedentem benignitatem; nobis autem secundum quid debitores sunt ethnici, a quibus et lucra et utilitates percipimus? quaecunque illi cum labore comparant, his nos, in fide quum simus, sine labore utimur.

2. ³Ad hoc populus pessimam servitutem serviebat Aegyptiis, quemadmodum Scriptura ait: *Et cum vi potestatem exercebant Aegyptii in filios Israel, et in odium eis adducebant vitam in operibus duris, luto et latere et omnibus operibus, quae faciebant in campis, per omnia opera quibus eos deprimebant cum vi*; et aedificaverunt eis civitates munitas, multum laborantes et augentes eorum substantias annis multis et per omnem modum servitutis, quum illi non solum ingrati essent adversus eos, verum et universos perdere vellent. Quid igitur iniuste gestum est, si ex multis pauca sumserunt, et qui potuerunt multas ⁴substantias habere, si non servissent eis, et divites abire, paucissimam mercedem pro magna servitute accipientes, inopes abierunt? Quemadmodum si quis liber, abductus ab aliquo per vim, et serviens ei annis multis et augens substantiam ^{*}eius, post deinde aliquod adminiculum ^{*Grab.352.} consecutus, putetur quidem modica quaedam eius habere, revera autem ex multis laboribus suis, et ex acquisitione magna, pauca percipiens discedat, ⁵et hoc ab aliquo imputetur ei, quasi non recte fecerit; ipse magis iniustus iudex apparebit ei, qui per vim in servitium fuerit deductus. Sic ergo sunt et huiusmodi qui imputant populo ⁶parva ⁷de multis accipienti sibi; et ipsis non imputant, qui nullam gratiam ex merito parentum debitam reddiderunt, immo et in gravissimam servitutem redigentes, maximam ab

Erod.
I. 13. 14.

1. secundum virtutem suam] Vox suam, quae abest in Voss. CLAROM. OTTOB., expuncta est a MASS.

2. populi] Cum GRABIO supple Iuliani.

3. Ad hoc] Sic GRAB. e Codd. VET. et Voss. Sed in ERASM. GALL. FEUARD. ARUND. et MERC. II. adhuc. Irenaeus latinus ad hoc scribere solet pro praecerea.

4. substantias] Suas, quod in editt. et Codd. ARUND. et MERC. II. additum erat, MASS. recte expunxit.

5. et hoc] In aliis et ex hoc.

6. parva] Ita omnes Codd. et MASS. In reliquis pauca.

7. de multis] In plurimis editt. et recentioribus Codd. additum est laboribus, quam vocem e MSS. CLAROM. et Voss. cum MASS. omisi.

eis consecuti sunt utilitatem; et illos quidem non signatum aurum et argentum in paucis ¹vasculis, quemadmodum praediximus, accipientes, iniuste fecisse dicunt; semetipsos autem, (dicitur enim quod verum est, licet ridiculum quibusdam esse videatur) ex alienis laboribus ²insigne aurum et argentum et aeramentum, cum inscriptione et imagine Caesaris in zonis suis ferentes, ³iuste (se) facere dicunt.

† Mass. 268.

3. † Si autem comparatio fiat nostra et illorum; qui iustius apparebunt accepisse? utrumne populus ab Aegyptiis, qui erant per omnia debitores; an nos a Romanis et reliquis gentibus, et a quibus nihil tale nobis ⁴debeatur? Sed et mundus pacem habet ⁵per eos, et nos sine timore in viis ambulamus et navigamus quocunque voluerimus. Adversus igitur huiusmodi aptus erit sermo

Math. VII. Domini: *Hypocrita, dicens, exime primo trabem de oculo tuo, et tunc perspicies auferre festucam de oculo fratris tui.* Etenim si

5.

is qui tibi haec imputat et gloriatur in sua scientia, separatus est a gentilium coetu et nihil est alienorum apud eum, sed ⁶est simpliciter nudus et nudis pedibus et sine domo in montibus conversatur, quemadmodum aliquod ex his animalibus, quae herbis vescuntur; veniam merebitur, ideo quod ignoret ⁷necessitates nostrae conversationis. Si autem ⁸ab hominibus quae dicuntur aliena esse participatur, et arguit typum eorum; semetipsum iniustissimum ostendit, retorquens in se eiusmodi accusationem. ⁹Invenietur enim aliena circumferens, et ea quae eius non sunt, concupiscens:

Ibid. I. 2. et propter hoc dixisse Dominum: *Nolite iudicare, ne iudicemini. in quo enim iudicio iudicabitis, iudicabitur de vobis.* Non utique ut peccantes non corripiamus, nec ut his quae male fiunt consentiamus; sed ut Dei dispositiones non iudicemus iniuste, quum ille omnia iuste profutura providerit. Quoniam enim sciebat nos de nostra substantia, quam ab alio accipientes haberemus, bene actu

Luc. III. 11. ros: *Qui enim habet, inquit, duas tunicas, det ei qui non habet et qui habet escam, similiter faciat. Et: Esurivi enim, et dedistis mihi*

Math. XXV.
35. 36.

1. *vasculis*] Hoc loco in edit. plurimis additum est *de suis laboribus*, quae secundum CLAROM. et VOSS. cum MASS. omisi.

2. *insigne aurum*] Non signato, cuius modo mentio facta, opponitur.

3. *iuste (se)*] Liqueat, voculam *se* redundare, quum iam scriptum sit *semetipsos*.

4. *debeatur*] CLAROM. *decebat*.

5. *per eos, et nos*] Duas priores voces FEUARD. e Cod. VET. posteriores

GRAB. e Cod. VOSS. addidit. In CLAROM. tres priores leguntur, sed omittitur *nos*.

6. *est*] Ita solus MASS. e CLAROM. et Cod. VET.

7. *necessitates nostrae conversationis*] Ita GRAB. et MASS. e Codd. VET. CLAROM. ARUND. et VOSS. In aliis corrupta *necessitatis nostrae conversationem*.

8. *ab hominibus*] CLAROM. et ARUND. *ab omnibus*.

9. *Invenietur*] Sic GRAB. et MASS. e omnibus MSS. Sed priores edit. *invenitur*.

*manducare; et nudus fui, et vestistis me. Et: Quum*¹*facis misericordiam, non sciat sinistra tua quid faciat dextra tua; et reliqua*^{Ibid. VI. 3.}
quaecunque beneficientes iustificamur, velut de alienis nostra red-
imantes; de alienis autem ita dico, non quasi mundus alienus sit
a Deo, sed quoniam huiusmodi dationes ab aliis accipientes habemus,
similiter velut illi ab Aegyptiis qui non sciebant Deum, et
per haec ipsa erigimus nobismetipsis tabernaculum Dei: cum bene
enim facientibus habitat Deus; quemadmodum Dominus ait: Facite^{Luc. XVI. 9.}
vobis amicos de mammona iniquitatis, ut hi, quando fugati fueritis,
recipiant vos in aeterna tabernacula. Quaecunque enim, quum
essemus ethnici, de iniustitia acquisivimus, haec, quum crediderimus,
*in dominicas utilitates*²*conversantes, iustificamur.*

4. Necessarie igitur haec in typo praemeditabantur, et tabernaculum Dei ex his fabricatur: illis quidem iuste accipientibus, quemadmodum ostendimus; nobis autem³ praeostensis, qui⁴ inceperemus per aliena Deo deservire. †*Universa enim quae ex^{† Cap. L.}
Aegypto profectio fiebat populi a Deo, typus et^{* Grab. 353.} imago fuit profectio-
nis ecclesiae, quae erat futura ex gentibus: propter hoc et
⁶in fine educens eam hinc in suam hereditatem, quam non Moyses quidem famulus Dei, sed Iesus Filius Dei in hereditatem dabit.
Si quis autem diligentius intendat his, quae a prophetis dicuntur de fine, et quaecunque Ioannes discipulus Domini vidit in Apocalypsi, inveniet easdem plagas universaliter accipere gentes, quas^{Apoc. XVI. 2}
tunc particulatim accepit Aegyptus.^{seqq.}

C A P. XXXI.

1. Talia quaedam enarrans de antiquis presbyter, reficiebat nos, et dicebat: ⁷De eisdem delictis, de quibus ipsae Scripturae
⁸increpabant patriarchas et prophetas, nos non ⁹oportere exprobrare eis, neque fieri similes Cham, qui irrisit turpitudinem patris sui, et in maledictionem decedit; sed gratias agere pro illis Deo, quoniam in adventu Domini nostri remissa sunt eis peccata: et-

1. *facis misericordiam*] Ita FEUARD. in marg. CLAROM. VOSS. (in his errore scriptum est *facitis*) ARUND. et MASS. In reliquis *facis elemosynum*.

2. *conversantes*] Ita FEUARD. in marg. CLAROM. VOSS. et MASS. In aliis *conver- tentes*.

3. *praeostensis*] Quae addita sunt in ARUND. MERC. II. et edit. in ipsis MASS. recte expunxit.

4. *inceperimus*] Al. *inceperimus*.

5. *imago fuit*] ERASM. et GALL. *imago fiebat*.

6. *in fine*] Lectionem hanc meliorem GRAB. et MASS. e Codd. VET. et VOSS. receperunt In aliis *in finem*.

7. *de eisdem*] Ita MASS. sec. MSS. VOSS. et CLAROM. In reliquis edit. ex ARUND. et MERC. II. *de his quidem*.

8. *increpabant*] Alii *increpant*.

9. *oportere*] MASS. falso hic scripsit *oportet*, quod non quadrat cum *fieri et gratias agere*. Restitui igitur *oportere* ex reliquis edit. et MSS. ARUND. et MERC. II.

enim illos dicebat gratias agere et ¹glorificari in nostra salute. De quibus autem Scripturae non increpant, sed simpliciter sunt positae, nos non debere fieri accusatores, (non enim sumus diligentiores Deo, neque super magistrum possumus esse) sed typum quaerere. Nihil enim otiosum est eorum, quaecumque inaccusabilia posita sunt in Scripturis. † Quomodo et Lot, qui eduxit de Sodomis filias suas, quae conceperunt de patre suo, et qui reliquit in ²circumfinio uxorem suam statuam salis usque in hodiernum diem. Etenim Lot non ex sua voluntate, neque ex sua concupiscentia carnali, neque sensum neque cogitationem ³huiusmodi

* Grab. 354. accipiens, ⁴consummavit *typum. Quomodo Scriptura dicit: Gen. XIX. Et intravit ⁵maior nata, et dormivit cum patre suo nocte illa; 33. et non scivit Lot quum ⁶dormiret illa, et quum surgeret. Et in Ibid. 35. minore hoc idem: Et non scivit, inquit, † quum dormisset secum, † Mass. 269. nec quum surrexisset.

¹Μὴ εἰδότος τοῦ Ἀὐτ., μηδὲ ἡδονῇ δουλεύσαντος, οἰκονομία ἐπετελεῖτο, δι' ἧς αἱ δύο . . . . συναγωγαὶ ἀπὸ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ πατρὸς τεκνοποιησάμεναι ἐμηνύοντο ἄνευ σαρκὸς ἡδονῆς. Οὐ γὰρ ἦν ἄλλος οὐδεὶς σπέρμα ζωτικὸν καὶ τέκνων ἐπικαρπίαν δυνάμενος δοῦναι αὐταῖς, καθὼς γέγραπται.

Gen. XIX. 31. Dixit autem maior ad minorem: Pater noster senior est, et nemo est super terram qui intret ad nos, ¹⁰ut oportet omni terrae: veni,

Nesciente igitur homine neque libidini serviente, dispensatio perficiebatur, per quam ⁸duae filiae, id est duae synagogae, ab uno et eodem patre ⁹in sobolem adoptatae significabantur sine carnis libidine. Nec enim alter erat aliquis, qui semen vitale et filiorum fructum posset dare eis, quemadmodum scriptum est:;

1. glorificari] Ita Mass. e Cod. Voss. et, uti puto, CLAROM. In aliis gloriari.

2. circumfinio] Ita Voss. et Mass. In aliis confinio.

3. huiusmodi] Operationis, minus recte additum in edit. et nonnullis Codd., Mass. delevit fide Codd. CLAROM. et Voss.

4. consummavit] Sed huic verbo praefixum in ERASM. GALL. et FEUARD. expunxerunt GRAB. et MASS. auctoritate CLAROM. et Voss.

5. maior nata] Legere maluerunt GRAB. et MASS. maior natu.

6. dormiret illa] In edit. ERASM. GALL. et FEUARD. ac Codd. MERC. dormiret nocte illa.

7. Μὴ εἰδότος κτλ.] Graeca haec e

Catena Patrum in Genesin (ea forte quae inter regiae Bibliothecae Codd. MSS. num. 1889 exstat, in qua haec eadem leguntur fol. 134) edidit Halloixius in Vita Irenaei, exceptis primis verbis *μη εἰδότος* — *δουλεύσαντος*, quae ex Combefisii MS. Catena in Genesin excerpta sunt. MASS.

8. duae filiae, id est] Haec omnia sunt in Catena.

9. in sobolem adoptatae] Mala versio, ait GRAB., verbi *τεκνοποιησάμεναι*, quod reddendum erat: *sobolem parientes*.

10. ut oportet omni terrae] Graeca *ὡς καθήκει πάσῃ τῇ γῇ* melius reddidit vulgatus Bibliorum interpres: *iuxta morem universae terrae*. Quod GRABIVS monuit.

potionemus patrem nostrum vino et dormiamus cum eo, ¹ut suscitemus de patrè nostro semen.

2. Illae quidem filiae secundum simplicitatem et innocentiam putantes universos homines perisse, quemadmodum Sodomitas, et in universam terram iracundiam ²Dei supervenisse, dicebant haec. Quapropter et ipsae excusabiles sunt, arbitantes se solas relictas cum patre suo ad conservationem generis humani, et propter hoc circumveniebant patrem. Per verba autem earum significabatur, neminem esse alterum qui possit filiorum generationem maiori et minori synagogae praestare, ³quam Patrem nostrum. Pater autem generis humani Verbum Dei, quemadmodum Moyses ostendit dicens: *Nonne hic ipse Pater tuus possedit te et fecit te et creavit te?* Quando igitur hic vitale semen, id est, Spiritum remissionis peccatorum per quem vivificamur, effudit in humanum genus? Nonne tunc ⁴quum convescebatur cum hominibus, et bibebat vinum in terra? *Venit enim, inquit, filius hominis manducans et bibens;* et quum recubisset, obdormivit et somnum cepit. Quemadmodum ipse in David ⁵dicit: *Ego dormivi et somnum cepi.* Et ⁶agebat, iterum ait: *Et somnus meus suavis mihi factus est.* Totum autem significabatur per Lot, quoniam semen patris omnium, id est, Spiritus Dei, per quem facta sunt omnia, commixtus et unitus est carni, hoc est, plasmati suo: per quam commixtionem et unitatem duae synagogae, id est, duae congregationes fructificantes ex patre suo filios vivos vivo Deo.

Deuter.
XXXII. 6.

Jerem. XXXI.
26.

3. Et quum haec fierent, uxor remansit in Sodomis, iam non caro corruptibilis, sed ⁷statua salis semper manens, et ⁸per *na-* naturalia ea quae sunt consuetudinis hominis, ostendens quoniam et

1. *ut suscitemus*] ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II. et *suscitemus*.

2. *Dei*] Hoc deest in CLAROM. et VOSS.

3. *quam Patrem nostrum*] Haec ommissa sunt in VOSS. et CLAROM.

4. *quum convescebatur*] Sic MASS. e Cod. CLAROM. Posteriorem vocem etiam Codd. VET. et VOSS. agnoscunt. Sed in reliquis legitur *conversabatur* omisso *quum*.

5. *dicit — dormivi*] Ita ARUND. VOSS. et procul dubio CLAROM., quos Codd. secutus est MASS. Vocem *dicit* etiam FEUARB. in marg. habet. In aliis dicebat — *obdormivi*.

6. *agebat*] Sic GRAB. et MASS. sec. Codd. VET. ARUND. et VOSS. In ceteris editt. *agebatur*.

7. *statua salis semper manens*] Ita et Clemens Rom. in epist. ad Corinth. memorat *στήλην ἁλὸς ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης*. Atque ex Iudaeis Iosephus lib. I. Antiq. cap. 12 de eadem salis statua scribit: *Ἱστορικὰ δὲ αὐτὴν. ἔτι γὰρ καὶ νῦν διαμένει*. GRABIVS.

8. *per naturalia cett.*] Obscurioribus his faciem praeferunt versus carminis inscripti *Sodoma*, quod inter Tertulliani opera exstat:

Ipsaque imago sibi formam sine corpore servans

Durat adhuc, etenim nuda statione sub aethram

Nec pluviis dilapsa situ, nec diruta ventis.

ecclesia, quae est sal terrae, subrelicta est in confinio terrae, patiens quae sunt humana; et dum saepe auferuntur ab ea membra integra, perseverat statua salis, quod est firmamentum fidei, firmans et praemittens filios ad Patrem ipsorum.

Cap. LII.

C A P. XXXII.

1. Huiusmodi quoque de duobus Testamentis senior apostolorum discipulus disputabat, ab uno quidem et eodem Deo utraque ostendens: nec esse alterum Deum praeter ¹unum qui fecit et plasmavit nos, nec firmitatem habere sermonem eorum qui dicunt, aut per angelos aut ²per quamlibet virtutem aut ab alio Deo factum esse hunc mundum, qui est secundum nos. Si enim semel quis transmoveatur a factore omnium, et concedat ab aliquo altero aut per alium factam conditionem, quae est secundum nos, multam incongruentiam et plurimas contradictiones necesse est incidat huiusmodi, ad quas nullas dabit rationes, neque secundum verisimile, neque secundum veritatem. Et propter hoc hi, qui alias doctrinas inferunt, abscondunt a nobis quam habent ipsi de Deo sententiam; scientes ³quassum et futile doctrinae suae, et timentes, ne victi salvari periclitentur. Si autem credat quis unum Deum, et qui Verbo omnia fecit, quemadmodum ⁴et Moses ait:

Gen. I. 3. *Dixit Deus, fiat lux, et facta est lux*; et in evangelio legimus:

Ioan. I. 3. *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil*; et

Ephes. IV. 5. apostolus Paulus similiter: *Unus Dominus, una fides, unum ba-*

^{6.}*ptisma, unus †Deus et ⁵Pater, qui est super ⁶omnes, et in omni-*

[†]*Mass. 270. Ibid. 16. et bus nobis; hic primo erit tenens caput, ex quo totum corpus*

Coloss. II. 19.

*Quin etiam si quis mutilaverit advena
formam,*

*Protinus ex sese suggestu vulnera
complet.*

*Dicitur et vivens alio iam corpore,
sexus*

*Munificos solito disiungere sanguine
menses.*

Vide Irenaeum infra cap. 32 huius libri
ñ. 9 et Prudentii Hamartigeniam versu
740 et seqq. Ita MASSUETUS, qui GRAB-
BIUM tacito quidem eius nomine secu-
tus est.

1. *unum*] In ERASM. GALL. GRAB. ARUND.
et MERC. II. *cum*. Apud FEUARD. utrum-
que legitur:

2. *per quamlibet*] Quod in aliis edit.
et Codd. ARUND. et MERC. II. additum
est *aliam*, cum MASS. omisi fide Codd.
CLAROM. et VOSS.

3. *quassum et futile*] Hanc lectionem

MASS. e Cod. CLAROM. eruit. In Cod.
VOSS. non male legitur *quassum et fictile*.
Sed GRAB. ex ARUND. scripsit quasi *ca-*
sum et ruinam; in aliis exstat *casum et*
ruinam.

4. *et Moses*] Sic pro ipse *Moses* aut
et ipse Moses MASS. e CLAROM. posuit.
Eandem lectionem in VOSS. reperi.

5. *Pater*] Vocem omnium FEUARD. et
GRAB. consentiente Cod. VOSS. addunt.
Sed obstant omnes alii Codd. manu-
scripti et typis expressi. Vide quae dis-
putavi lib. II. c. 2, 6 pag. 284 not. 2.

6. *omnes*] Quae addita leguntur in
ARUND. MERC. II. et editi. et *per omnia*
cum MASS. omisi, quum CLAROM. et
VOSS. illa non agnoscant eaque cap. 20, 2
huius libri non exstent. MASSUETUS re-
cte dicit, non mirum esse quod inter-
dum addat, interdum omittat eas voces
Irenaeus; plerumque enim ex memoria
eum citare.

*compactum et connexum, et per omnem iuncturam subministratio-
nis in mensura uniuscuiusque partis, incrementum corporis fecit,
in aedificationem sui in caritate.* Post deinde et omnis sermo ei
constabit, si et Scripturas diligenter legerit apud eos qui in ec-
clesia sunt presbyteri, apud quos est apostolica doctrina, ¹quem-
admodum demonstravimus.

2. Apostoli enim omnes duo quidem Testamenta in duobus
populis fuisse docuerunt: unum autem et eundem esse Deum, qui
disposuerit utraque ad utilitatem hominum, ²secundum quos Te-
stamenta dabantur, qui incipiebant credere Deo, ex ipsa demon-
stravimus apostolorum doctrina ³in tertio libro: et quoniam non
otiose, nec frustra, aut ut obvenit, datum est prius Testamentum;
sed illos quidem quibus dabatur, in servitatem Dei ⁴concurvans,
ad utilitatem eorum: (non enim indiget Deus ab hominibus servi-
tutem) typum autem caelestium ostendens, quoniam nondum pot-
erat homo per proprium visum videre quae sunt Dei: et imagines
eorum quae sunt in ecclesia praefigurans, ut firma ea quae secun-
dum nos est, fiat fides; et prophetiam futurorum continens, ut
disceret homo, praescium esse omnium Deum.

C A P. XXXIII.

Cap. LIII.

1. *Talis discipulus ⁵spiritalis vere recipiens Spiritum Dei,* ^{Grab.356.}
qui ab initio in universis dispositionibus Dei adfuit hominibus, et

1. quemadmodum demonstravimus] Su-
pra cap. 26.

2. secundum quos] Ita solus MASS. e
Cod. CLAROM. Sed FEUARD. GRAB. cum
suis MSS. secundum quod. In aliis male
secundum post.

3. in tertio libro] Cap. 9 ss.

4. concurvans] Hanc lectionem erui e
Cod. CLAROM., in quo incaute quidem
scripsit librarius concurrans; haud du-
bium tamen quin pro concurvans, graece
συγκλινων. In aliis omnibus Codd.
corrupte et sine sensu legitur concur-
rens; quod etiam recentior quis, sed
imperitus emendator in Cod. CLAROM.
superscripta littera e supra a legi vo-
luit. Genuinum autem esse nostram le-
ctionem demonstrat ipse contextus, ad
quem apprime quadrat vox concurvans.
Id enim vult Irenaeus, in servitatem Dei
priori Testamento concurvatos homines
fuisse, ad utilitatem non ipsius Dei, sed
hominum ipsorum; non enim, inquit,
indiget Deus ab hominibus servitutem.
Quasi diceret: si Deus homines sub le-
gam suarum iugo carvet; non quod eo-

rum servitute indigeat, sed quia eorum
utilitati consulit. Summatim nimirum
hic repetit auctor noster, quod supra
cap. XIV. et XV. fusius explicuit. Nam
postquam ostendit, Deum humanis ob-
sequiis haud indigentem, utpote summe
divitem, perfectum et sine indigentia;
sed servientibus sibi beneficia praesti-
turum, omni conditioni congruentem et
aptam legem conscripsisse; tam c. XV, 2
concludit, quod, ubi conversi sunt Israë-
litae in vituli factionem et reversi sunt
animis suis in Aegyptum, servi pro libe-
ris concupiscentes esse, aptam concupi-
scentiae suae acceperunt reliquam servitu-
tem, a Deo quidem non abscedentem, in
servitutis autem iugo dominantem eis.
Quae mire nostram lectionem confir-
mant: nam quod dicit hic legem in ser-
vutulis iugo dominantem, cap. 32 vocat
Testamentum illos, quibus dabatur, in
servitutem Dei concurvans. MASS.

5. spiritalis vere recipiens] Hunc vo-
cum ordinem me docuerunt Codd. CLA-
ROM. et Voss. In editis. legitur vere
spiritalis recipiens.

futura annuntiavit et praesentia ostendit et praeterita enarrat, iu-
 † *Cap. LIV.* dicat quidem omnes, ipse autem a nemine iudicatur. † Nam iu-
Rom. I. 25. dicat gentes, *creaturae magis quam creatori servientes*, et repro-
 † *Cap. LV.* babili mente universam suam operationem in vanum consumentes.
 † Iudicat autem etiam Iudaeos, non percipientes verbum libertatis,
 neque volentes abire liberos, quum habeant praesentem liberato-
 rem; sed intempestive extra legem servire simulantes nihil indi-
 genti Deo, et Christi adventum, quem propter salutem hominum
 † *Cap. LVI.* fecit, non cognoscentes: † neque intelligere volentes, quoniam duos
Esa. LIII. 3. adventus eius omnes annuntiaverunt prophetae: unum quidem, in
Zach. IX. 9. quo homo in plaga factus est, sciens ferre imbecillitatem, et in
Psal. CXVII. 22. pullo ¹asinae sedens, reprobatus lapis ²ab aedificantibus, et sicut
Esa. LIII. 7. ovis ad victimam adductus, et per extensionem manuum dissolvens
Exod. XVII. 11. quidem Amalech, congregans autem ³dispersos filios a terminis
Esa. XI. 12. terrae in ovile Patris, et *recommemoratus mortuorum suorum qui*
Hierem. Dan. VII. 13. *ante dormierant, et descendens ad eos, uti erueret eos* ⁴*et salva-*
Malach. IV. 1. *ret eos.* Secundum autem, in quo super nubes veniet, superdu-
Esa. XI. 4. cens diem quae est sicut clibanus ardens, et percutiens terram
Matth. III. 12. verbo oris sui, et spiritu per labia sua interficiens impios, et ven-
 tilabrum in manu habens, et emundans aream suam, et triticum
 quidem in horreum colligens, comburens autem paleas ⁵igne in-
 exstinguibili.

2. † *Examinabit autem et doctrinam Marcionis, quomodo
 † *Cap. LVII.* accipiat duos Deos esse, infinita distantia ⁶separatos ab invicem.
 * *Grab. 357.* Vel quemadmodum bonus erit, qui alienos homines abstrahit ab
 eo qui fecit, et ad suum advocat regnum? et quare bonitas eius
 deficit, non omnes salvans? et quare circa homines quidem bonus
 videtur, in ipsum autem, qui fecit homines, iniustissimus, auferens
 ab eo quae sunt eius? Quomodo autem iuste Dominus, si alte-
 rius Patris existit, huius conditionis, quae est secundum nos, ac-
 cipiens panem, suum corpus ⁷esse confitebatur, et ⁸temperamen-
 tum calicis suum sanguinem confirmavit? Et quare se Filium
 hominis confitebatur, si non eam, quae ex homine est, generatio-

1. asinae] Sic Mass. scripsit e Cod. CLAROM. pro asini, quoniam lib. III. c. 19, 2 legitur: *super pullum asinae ascendens.*

2. ab aedificantibus] Ab GRABIUS recte addidit fide Codd. suorum.

3. dispersos] Voss. et dispersos.

4. et salvaret eos] Haec omissa sunt in CLAROM. et Voss.

5. igne] Praepositioaem in fide Cod.

Voss. et biblici textus GRABIUS recte expunxit.

6. separatos ab invicem] GALLASIUS opinatus est, post haec deesse aliquid. Sed nihil omissum videtur.

7. esse — suum] In ERASM. et GALL. abest esse et pro suum legitur sui.

8. temperamentum] GRABIUS observat, lib. V. c. 2, 3 Irenaeum dicere *mixtum calicem*. Unde patet, aquam vino comixtam fuisse in eucharistia.

nem sustinisset? Quemadmodum autem et peccata nobis dimittere poterat, quae nostro debeamus factori et Deo? Quomodo autem et quum caro non esset, sed pareret † quasi homo, crucifixus † *Mass. 271.* est, et e latere eius puncto sanguis exiit et aqua? Quod autem corpus sepelierunt sepulchro, et quid illud erat quod surrexit a mortuis?

3. Iudicabit autem et eos qui sunt a Valentino omnes, quia *Cap. LVIII.* lingua quidem confitentur unum Deum Patrem, et ex hoc omnia; ipsum autem, qui fecit omnia, defectionis sive labis fructum esse dicunt; et unum Dominum Iesum Christum Filium Dei similiter lingua confitentes, propriam quidem emissionem sententia sua Unigenito donantes, propriam vero Verbo, et alteram Christo, alteram vero Salvatori; ita ut secundum eos dicantur quidem omnia esse quasi unum, unumquemque autem ipsorum separatim intelligi, et propriam habere emissionem secundum suam coniugationem. Linguas * itaque eorum videlicet solas ¹ in unitatem cessisse; senten- * *Grab. 358.* tiam vero eorum et sensum quae profunda sunt scrutari, ² decidentem ab unitate, incidere in multiforme Dei iudicium, quum de his, quae sibimetipsi adinvenerunt, interrogabuntur a Christo, quem et postea natum quam Pleroma Aeonum dicunt, et emissionem eius post diminutionem sive defectionem, et propter eam passionem quae facta est in Sophia, semetipsos obstetricatos esse affirmant. Accusabit autem eos Homerus proprius ipsorum ³ propheta, a quo eruditi talia invenerunt, ipso dicente haec: ⁴ *Inimicus est enim ille mihi simili- *Iliad. IX.* ter atque fores inferorum, qui aliud quidem abscondit in corde *312. 313.* suo, aliud autem enarrat. † Iudicabit autem et vaniloquia pravo † *Cap. LIX.* rum Gnosticorum, Simonis eos magi discipulos ostendens.*

4. ⁵ *Ἀνακρινεῖ δὲ καὶ τοὺς Ἑβραίους· πῶς δύναται σωθῆναι, εἰ μὴ ὁ Θεὸς ἦν τὴν σωτηρίαν αὐτῶν ἐπὶ γῆς ἐργασά-*

4. Iudicabit autem et Ebionitas: quomodo possunt salvari, nisi Deus est qui salutem illorum super terram operatus est?

1. in unitatem cessisse] GRAB. intelligendum esse monet iudicabit, quod in eunte hac § legitur; MASS. suppleri vult liquet, planum est vel simile quid. Sensus loci est: Valentinianos verbis quidem cum Catholicis convenire, sed re ipsa dissentire.

2. decidentem] GRAB. ante hanc vocem et addendum esse censet.

3. propheta] Ita e G. V. et Voss. primus posuit GRAB. pro poeta, „quia Irenaeus procul omni dubio apostolum

Tit. I, 12 imitatus scripserit: Ἰδιὸς αὐτῶν προφήτης.

4. Inimicus cett.] Verba sunt, ait FEU-ARD., quibus Achillem Ulyssi, multa ex Agamemnonis parte pollicenti, si in eius gratiam rediret, respondentem exhibet Homerus *Iliad. IX, 312. 313:*

Ἐχθρὸς γάρ μοι κεῖνος ὁμῶς αἰδῶο
πύλῃσιν,
Ὅς ᾗ ἔτερον μὲν κεύθει ἐν φρεσίν,
ἄλλο δὲ βάζει.

5. Ἀνακρινεῖ κτλ.] Haec graeco citantur a Theodoretō *Dial. II.*

μενος; ¹ἢ πῶς ἄνθρωπος χω-
ρήσει εἰς Θεόν, εἰ μὴ ὁ Θεὸς
ἐχωρήσῃ εἰς ἄνθρωπον;

Et quomodo homo transiet in
Deum, ²si non Deus in homi-
nem?

Quemadmodum autem relinquet mortis generationem, ³si non in
novam generationem mire et inopinate a Deo, in signum autem
salutis, datam, quae est ex virgine per fidem, regenerationem? Vel
⁴quam adoptionem accipient a Deo, permanentes in hac genesi,
quae est secundum hominem in hoc mundo? Quomodo autem
plus quam Salomon, aut plus quam Iona habebat, et Dominus erat
David, qui eiusdem cum ipsis fuit substantiae? ⁵Quomodo au-
tem eum, qui adversus homines fortis erat, qui non solum vicit
hominem, ⁶sed et delinebat eum sub sua potestate, devicit, et
eum quidem qui vicerat, vicit; eum vero qui victus fuerat, homi-
nem dimisit, nisi superior fuisset eo homine, qui fuerat victus?
Melior autem eo homine, qui secundum similitudinem Dei factus
est, et excellentior quisnam sit alius, nisi Filius Dei, ad cuius si-
militudinem factus est homo? Et propter hoc ⁷in fine ipse osten-
dit similitudinem: *Filius Dei factus est homo, antiquam plasma-
tionem in semetipsum suscipiens, quemadmodum ⁸ostendimus in
eo libro qui est hoc superior.

* Grab. 359.

1. ἢ πῶς] Int. legisse videtur καὶ
πῶς.

2. si non] E graeco hic adde transit
aut simile quid.

3. si non in novam generationem] Sup-
ple iterum transeat vel aliquid huius-
modi. Quae sequuntur, nonnihil ob-
scura sunt. Hic unum, atque alterum
verbum excidisse putat Irenaeus, ac Ire-
naeus ita forte scripsisse: si non in novam
generationem — quae est ex virgine per
fidem, credens eam recipiat, quae est per
fidem, regenerationem. At fallitur vir
doctissimus: nihil excidit. Idque me-
cum ultro fatebitur quisquis attenderit
haec: quae est ex virgine per fidem rege-
nerationem; per oppositionem intelligenda
esse, utpote ab Irenaeo addita expli-
candi gratia quid sit nova generatio, de
qua hic sermo est. Sic igitur constru-
enda periodus: Quemadmodum autem re-
linquet homo mortis generationem, si non
transeat in novam generationem mire et
inopinate a Deo, in signum autem salutis
datam; eam videlicet regenerationem quae
est ex virgine per fidem? Per virginem
autem hic intelligit auctor non b. Ma-
riam Christi matrem, sed ecclesiam, uti
constat ex loco parallelo infra n. 11:
Verbum caro erit et Filius hominis, pu-

rus pure puram aperiens vulvam, eam
quae regenerat homines in Deum, quam
ipse puram fecit cett. Nec enim haec
appositio: uam quae regenerat homines
in Deum; ulli alteri, quam ecclesiae con-
venire potest. MASS.

4. quam] ERASM. GALL. GRAB. ARUND.
et MERC. II. quemadmodum.

5. Quomodo — fortis erat] Codd. VET.
et Voss. vitiose habent: quomodo autem
adversus hominem fortis erat.

6. sed et delinebat — devicit] Cod. VET.
sed et delinebat, quem sub sua devicit.
Cod. Voss. sed et delinebat eum quem
sub sua potestate devicit.

7. in fine] Sic pro in finem, uti per-
peram habent omnia exemplaria, emen-
davi ex loco penitus parallelo lib. V.
c. 1 in fine, ubi allegatis Geneseos ver-
bis: Faciamus hominem ad imaginem et
similitudinem nostram, statim subiungit
auctor: Et propter hoc in fine non ex
voluntate carnis neque ex voluntate viri,
sed ex placito Patris manus eius vivum
perfecerunt hominem, uti fiat Adam secun-
dum imaginem et similitudinem Dei. MASS.

8. ostendimus] Sic MASS. e Codd. VET.
MERC. II. ARUND. et Voss. In reliquis
editt. dicitur. Cfr. lib. IV. cap. 16, 6.
c. 18, 1. 2.

5. Iudicabit autem et eos qui putativum inducunt. Quem- Cap. LX.
admodum enim ipsi ¹vere se putant disputare, quando magister
eorum putativus fuit? Aut quemadmodum firmum quid habere
possunt ab eo, si putativus, et non veritas erat? Quomodo au-
tem ipsi salutem vere participare possunt, -si ille, in quem credere
se dicunt, semetipsum putativum ostendebat? Putativum est igi-
tur, et non veritas, ²omne apud eos: et nunc iam quaeretur, ne
forte quum et ipsi homines non sint, sed muta animalia, hominum
umbras apud plurimos ³perferant.

6. Iudicabit autem ⁴et pseudoprophetas, qui non accepta a Cap. LXI.
Deo prophetica gratia, nec Deum timentes, sed aut propter vanam
gloriam, aut ad quaestum aliquem, aut et aliter secundum opera-
tionem mali spiritus, fingunt se prophetare, mentientes adversus
Deum.

7. ⁵Ἀνακρινεῖ δὲ (καὶ) τοὺς
τὰ σχίσματα ἐργαζομένους, κε-
νοὺς ὄντας τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγά-
πης, καὶ τὸ ἴδιον λυσitelῆς
σκοποῦντας, ἀλλὰ μὴ τὴν ἔνω-
σιν τῆς ἐκκλησίας· καὶ διὰ μι-
κρὰς καὶ τὰς ὑψούσας αἰτίας
τὸ μέγα καὶ ἔνδοξον σῶμα τοῦ
Χριστοῦ τέμνοντας καὶ διαί-
ροῦντας, καὶ ὅσον τὸ ἐπ' αὐ-
τοῖς, ἀναιροῦντας· τοὺς εἰρήνην
λαλοῦντας, καὶ πόλεμον ἐργα-
ζομένους, ἀληθῶς διωλίζοντας

7. Iudicabit autem et eos, Cap. LXII.
qui schismata operantur, qui [†]Mass. 272.
sunt ⁶inanes, non habentes Dei
dilectionem, suamque utilitatem
potius considerantes, quam uni-
tatem *ecclesiae: ⁷et *propter* Grab. 360.
modicas et ⁸quaslibet caussas
magnum et gloriosum corpus
Christi conscindunt et dividunt,
et quantum in ipsis est, interfici-
unt: pacem loquentes et bel-
lum operantes: vere liquantes

1. vere se putant disputare] Cfr. GRAB-
BIUS in Apparatu nostro.

2. omne] FEUARD. e Cod. VET. minus
recte omnia, uti etiam in Codd. MERCERI
legitur (GRAB. enim errat). Cod. VOSS.
habet omne.

3. perferant] Ita MASS. e Codd. VET.
CLAROM. et VOSS. Sed ERASM. GALL.
FEUARD. ac MERC. II. proferant. Quid
legatur in ARUND. GRABII dubium esse
dicit, quum syllaba prima sit abbrevi-
ata. GRABIO quidem placuit e Cod.
ARUND. recipere in suam edit. prae-
ferant, quam lectionem propterea non
recepit, quod tres optimi Codd. obstant.

4. et pseudoprophetas] V. Appar. no-
strum ad h. l.

5. Ἀνακρινεῖ δὲ (καὶ) κτλ.] Haec ab
Ioanne Damasc. in Parallelis servata
Halloixius primus servavit in Vita Ire-

naei p. 497 et 481. Voculam καὶ ex
interpretatione addidi in locum τὸ θεῖον,
quod Damascenus ante τοὺς addiderat.

6. inanes] Ita omnes Codd. et textus
graeus. At ERASM. GALL. et FEUARD.
male immanes.

7. et propter] Cotelerius in adnotationi-
bus interpolatae Ignatii epistolae ad
Smyrn. cap. 7. additis hic legi vult: et
qui propter; sed omnino non opus est
pronomine.

8. quaslibet] Idem Cotelerius l. l.
monet, hic textum graecum emendandum
atque pro ὑψούσας legendum τυχοῦσας.
Similiter infra lib. V. c. 30 οὐχ ὁ τυ-
χῶν κίνδυνος interpretatur non quod-
libet periculum; et paullo ante ἐπιτι-
μταν οὐ τὴν τυχοῦσαν poenam non
modicam.

τὸν κῶνωπα, τὸν δὲ κάμηλον
καταπίνοντας. Οὐδεμία δὲ τη-
λικαύτη δύναται πρὸς αὐτῶν
κατόρθωσις γενέσθαι, ἡλικη τοῦ
σχίσματος ἔστιν ἡ βλάβη· . .

. . . . .
. . . . .
. . . . .

πάντα . . . συνέστηκεν· εἰς ἓνα
Θεὸν παντοκράτορα, ἐξ οὗ τὰ
πάντα, πίστις ὁλόκληρος· καὶ
εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ Ἰησοῦν
Χριστόν, τὸν κύριον ἡμῶν, δι'
οὗ τὰ πάντα, καὶ τὰς οἰκονο-
μίας αὐτοῦ, δι' ὧν ἄνθρωπος
ἐγένετο ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, πεισ-
μονὴ βεβαία· καὶ εἰς τὸ πνεῦμα
τοῦ Θεοῦ . . . . .

τὸ τὰς οἰκονομίας Πατρός τε καὶ
υἱοῦ σκηνοβατοῦν καὶ ἑκάστην
γενεὰν ἐν τοῖς ἀνθρώποις, κα-
θὼς βούλεται ὁ Πατήρ.

Cap. LXIII. 8. Γνωσις ἀληθῆς ἡ τῶν ἀπο-
στόλων διδασχὴ, καὶ τὸ ἀρχαῖον
τῆς ἐκκλησίας σύστημα κατὰ
παντὸς τοῦ κόσμου.

et character corporis Christi secundum successiones episcoporum,
* Grab 361. quibus illi eam, * quae in unoquoque loco est, ecclesiam tradide-
runt: quae pervenit usque ad nos ⁷ custoditione sine fictione Scri-
pturarum ⁸ tractatio plenissima, neque additamentum neque abla-

1. correctio] Ita GRAB. et MASS. et, quod equidem scio, solus COD. CLAROM. Nam quod GRAB. dicit, etiam MS. VOSS. hanc lectionem tueri, aperte falsum est: luculenter in VOSS. scriptum est correptionem, uti in reliquis edit. et CODD.

2. dispositiones eius, per quas homo factus est Filius Dei] Sic secundum graeca CODD. VET. MERC. II. ARUND. VOSS. CLAROM. GRAB. et MASS. Sed alii: dispositionis eius, per quem vel quam factus est homo Filius Dei.

3. quae est in Spiritu Dei] In graeco et in Spiritu Dei.

4. exposuit] Cotelerius Monum. eccl. graec. T. III p. 676 monet, vocem σκη-

culicem, et camelum transglutientes. Nulla enim ab eis tanta potest fieri ¹ correctio, quanta est schismatis perniciēs. Iudicabit autem et omnes eos qui sunt extra veritatem, id est qui sunt extra ecclesiam; ipse autem a nemine iudicabitur. Omnia enim ei constant: et in unum Deum omnipotentem, ex quo omnia, fides integra; et in Filium Dei Christum Iesum Dominum nostrum, per quem omnia, et ² dispositiones eius, per quas homo factus est Filius Dei, sententia firma, ³ quae est in Spiritu Dei, qui praestat agnitionem veritatis, qui dispositiones Patris et Filii ⁴ exposuit, ⁵ secundum quas aderat generi humano, quemadmodum vult Pater.

8. ⁶ Agnitio vera est apostolorum doctrina, et antiquus ecclesiae status in universo mundo

νοβατοῦν mutandam esse in ἐξηγησάμενον; sed frustra. Iam GRAB. bene observat, verbum σκηνοβατέω significare pervulgo, expono.

5. secundum quas aderat generi humano] E textu graeco scribendum fuisset: secundum unamquamque generationem inter homines.

6. Agnitio vera est apostolorum doctrina cett.] Cfr. Appar. nost. ad h. l.

7. custoditione] Ita COD. VET. et MASS. In VOSS. (GRAB. iterum errat) custoditio, uti habent etiam CLAROM. In MERC. I. custodito. Sed in ceteris custodita.

8. tractatio] Ita CLAROM. ARUND. VOSS. VET. GRAB. et MASS. Alii tractatione.

tionem recipiens; et lectio sine falsatione et secundum Scripturas, expositio legitima et diligens et sine periculo et sine blasphemia; et praecipuum dilectionis munus, quod est pretiosius quam agnitio, gloriosius autem quam prophetia, omnibus autem reliquis charismatibus supereminens.

9. Quapropter ecclesia omni in loco ob eam, quam habet *Cap. I. XIV.* erga Deum dilectionem, multitudinem martyrum in omni tempore praemittit ad Patrem; reliquis autem omnibus ¹non tantum non habentibus hanc rem ostendere apud se, sed nec quidem necessarium esse dicentibus tale martyrium; ²esse enim martyrium verum sententiam eorum: nisi si unus, aut duo aliquando, per omne tempus ex quo Dominus apparuit in terris, cum martyribus nostris, quasi et ipse misericordiam consecutus, opprobrium simul baiulavit nominis, et cum eis ductus est, velut adiectio quaedam donata eis. Opprobrium enim eorum, qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, et omnes poenas sustinent, et mortificantur propter eam quae est erga Deum dilectionem, et confessionem Filii eius, sola ecclesia pure sustinet (saepe debilitata, *et statim augens* *Grab. 362.* membra, et integra fiens; quemadmodum et typus eius, quae fuit illius Lot, salis figmentum;) similiter ut veteres prophetae sustinentes persecutionem, quemadmodum Dominus ait: *Sic enim persecuti sunt prophetae, qui ante vos fuerunt; quoniam nove quidem, sed idem Spiritus requiescens super eam, ab his qui non recipiunt Verbum Dei, persecutionem patitur.* *Gen. XIX. 26. Matth. V. 12.*

10. Quod quidem prophetae cum reliquis, quae propheta- *Cap. LXV.* bant, et hoc prophetaverunt, † quoniam super quoscunque requie- † *Mass. 273.* verit Spiritus Dei, et obediverint Verbo Patris, et secundum virtutem servierint ei, persecutionem patientur et lapidabuntur et occidentur. In semetipsis enim haec omnia praefigurabant prophetae propter dilectionem Dei et propter verbum eius. Quum enim et ipsi membra essent Christi, unusquisque eorum secundum quod erat membrum, secundum hoc et prophetationem manifestabat, omnes et multi unum praeformantes, et ea quae sunt unius annuntiantes. Quomodo enim per nostra membra operatio quidem universi corporis ostenditur; figura autem totius hominis per unum

Cum Mass. haec ita construe: *Agnitio vera est tractatio plenissima Scripturarum, quae pervenit usque ad nos custoditione sine fictione.*

1. non tantum] Haec cum Mass. restituenda censui, quum solus Voss. Cod. ea omiserit, solusque Grab. ea expunxerit.

2. esse enim martyrium verum senten-

tiam eorum] Sic recte Grab. et Mass. sec. Codd. CLAROM. et Voss. Sed ERASM. GALL. et FEUARD. male: *esse eorum martyrium verum secundum sententiam eorum.* In Cod. VET. recte legitur *enim pro eorum*, sed male *secundum*. In ARUND. ac MERC. II. recte *abest secundum*, sed male *eorum pro enim* exstat.

membrum non ostenditur, sed per omnia: sic et prophetae omnes quidem unum praefigurabant; unusquisque autem eorum secundum quod erat membrum, secundum hoc et dispositionem adimplebat, et eam quae secundum illud membrum erat, operationem Christi ¹praeformabat.

11. Quidam enim in gloria videntes eum, gloriosam eius apud Patrem a dextris conversationem videbant; alii super nubes,

Psal. CIX. 1. quemadmodum Filium hominis, venientem, et dicentes de eo: *Vi-*
Dan. VII. 13. *debunt in quem compunxerunt*; adventum eius significabant, de

Zach. XII. 10. quo ipse ait: *Putas, quum Filius hominis venerit, inveniet fidem*
Luc. XVIII. 8. *super terram?* De quo et Paulus ait: *Si tamen iustum est apud*

2. Thess. I. 6 *Deum retribuere eis, qui ²tribulant vos, tribulationem; et vobis*
secq. *qui tribulamini, requiem nobiscum in revelatione Domini Iesu de*

caelo cum angelis ³virtutis eius et in flamma ignis. Alii vero iudicem dicentes eum, et diem Domini tanquam clibanum ardentem,

Matth. III. 12. *qui colligit triticum in horrea, paleas autem comburet igni inex-*
stinguibili, comminabantur eis, qui increduli erant; de quibus et

Matth. XXV. 41. *ipse Dominus ait: Abite ⁴a me maledicti in ignem aeternum, quem*
praeparavit Pater meus diabolo et angelis eius Et apostolus au-

2. Thess. II. 9. 10. *tem similiter ait: Qui poenas dabunt ⁵interitus aeternas a facie*
Domini, et a gloria virtutis eius, quum venerit glorificari in san-

ctis suis, et admirabilis fieri his qui credunt in eum. Et qui di-

Psal. XLIV. 3. *cunt: Speciosus forma prae filiis hominum; et: Unxit te Deus,*
Deus tuus oleo laetitiae prae consortibus tuis; et: Accingere gla-

Ibid. 4. 5. *dium tuum, potentissime, circa ⁶femur tuum: specie ⁷tua et pul-*
* Grab. 363. chritudine tua ⁸et intende, et prospere procede, et regna propter

veritatem et mansuetudinem et iustitiam; et quaecunque alia talia

dicta sunt de eo, eam quae est in regno speciem eius et decorem,
et exultationem supercoruscantem, et ⁹supereminentiorem omni-

1. *praeformabat*] Ita MASS. e Codd. CLAROM. et VOSS., nisi quod in hoc errore librarii scriptum est *reformabat*. In aliis *prophetabat*; in posterioribus ERASMI edit. vitiose *oportebat*.

2. *tribulant vos*] Ita CLAROM. ARUND. GRAB. et MASS. et textus sacer. Reliqui *tribulant nos*.

3. *virtutis eius*] ERASM. et GALL. *virtutis Dei*. Nostram lectionem confirmant Codd. VET. ARUND. VOSS. et MERC. I.

4. *a me*] Haec male omissa sunt in ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II.

5. *interitus aeternas*] Textus sacer habet *ὀλεθρον αἰώνιον*.

6. *femur tuum*] *Tuum* abest in CLAROM. et VOSS.

7. *tua*] Abest hoc in VOSS.

8. *et intende*] *Et*, quod recepit MASS. sec. LXX, legiitur in VOSS.

9. *supereminentiorem*] Ita MASS. sec. Codd. VET. VOSS. et, uti puto, CLAROM. In reliquis *supereminens*.

10. *regnantur*] Sic MASS. sec. CLAROM., quocum consentit VOSS. In aliis minus recte *regenerantur*.

11. *et qui audiunt, concupiscerent ibi inveniri*] CLAROM. et (quem addo) VOSS. *et qui audiunt, concupiscentibus inveniri placentia*.

cupiscerent ibi inveniri, placentia facientes Deo. Qui iterum dicentes: *Homo est, et quis cognoscet eum?* et: ¹*Veni ad* ²*prophetam, ei peperit filium, et* ³*vocatur nomen eius admirabilis, consiliarius, Deus, fortis;*

^{9.}
Ierem. XVII.
Esa. VIII. 3.
Ibid. IX. 6.
Ibid. VII. 14.

... ⁴*Οἱ τὸν ἐκ τῆς παρθένου* Et qui eum ex virgine Emma-
Ἐμμανουὴλ κη' ττοντες, τὴν nuel praedicabant, adunitionem
ἔνωσιν τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ Verbi Dei ad plasma eius mani-
πρὸς τὸ πλάσμα αὐτοῦ ἐδήλουν. festabant:

quoniam Verbum caro erit, et Filius Dei filius hominis; (purus pure puram aperiens vulvam, eam quae regenerat homines in Deum, quam ipse puram fecit) et hoc factus, quod et nos, Deus fortis est, et inenarrabile habet genus. Et qui dicunt: *Dominus* ⁵*in* *Sion locutus est, et de Hierusalem dedit vocem suam;* et: *Notus* *in Iudaea Deus;* qui in Iudaea, adventum eius significabant. Qui

⁵*in* *Isa. III. 16.*
Psal. LXXV.
^{3.}

autem rursus dicunt: *Ab Africo venire Deum, et de monte um-* *broso et condenso;* adventum eius, qui est ex Bethlehem, dicebant: (quemadmodum ostendimus ⁶*in eo libro qui est ante hunc*) unde et is, qui praeest et pascit populum Patris sui, venit. Qui autem dicunt: ⁷*adventu eius quemadmodum cervus, claudus saliet, et* *plana erit lingua mutorum, et aperientur oculi caecorum, et au-* *res surdorum audient, et manus* ⁸*dissolutae, et genua debilia fir-* *mabuntur;* et: *resurgent qui* ⁹*in monumento sunt mortui;* et: *ipse* *infirmittates nostras accipiet, et languores portabit;* eas quae ab eo curationes fiebant annuntiaverunt.

Abac. III. 3.
⁶*in eo libro qui est ante hunc*
⁷*adventu eius quemadmodum cervus, claudus saliet, et* *Esa. XXXV.*
^{5. 6.}

Ibid. 3.
Ib. XXVI. 19.
Ib. LIII. 4.

12. Quidam autem hominem infirmum et ingloriosum et scientem ferre infirmitatem, et sedentem super pullum ¹⁰*asinae,* venturum Hierosolymam; dorsum suum ponentem ad flagella et maxillas suas ad palmas, et quemadmodum ovem adduci ad victi-
mam, et aceto et felle potari, et ab amicis et ab his, qui proximi sunt, derelinqui et extendentem manus per totam diem, et ab eis qui eum intuebantur, subsannari et maledici, et ¹¹*partiri vesti-*

Ibid. 3.
Zach. IX. 9.
Esa. L. 6.
Ib. LIII. 7.
Psal. LXXVIII.
^{22.}
Ib. XXXVII.
^{12.}
Esa. LXV. 2.
Psal. XXI.
^{8. 16. 19.}

1. *Veni*] FEUARD. in marg. et Voss. *venit.* Cyrillus Alex. et Cod. Alexand., in quibus exstat *προσῆλθε*, eandem vi-
tiosam lectionem tuerent, uti FEUARD. et GRAB. observant.

7. *adventu*] Sic GRAB. et MASS. fide Codd. CLAROM. et Voss. In reliquis *ad-*
ventum.

8. *dissolutae*] Sic Codd. VET. Voss. et MASS. Alii *resolutae.*

9. *in monumento sunt*] Sic MASS. Alii *in monumentis.* Voss. *monumento sui*
mortui. Sed in ARUND. et MERC. I. ab-
est τὸ sunt.

10. *asinae*] Ita primus scripsit GRAB. auctoritate ARUND. et sacri textus. In aliis *asini.*

11. *partiri*] Hoc passive usurpat Int. GRABIVS.

2. *prophetam*] Pro *prophetissam.*

3. *vocalur*] CLAROM. *vocabitur.*

4. *Οἱ τὸν ἐκ τῆς παρθ. κτλ.*] Haec allegata sunt a Theodoret Dial. II. T. IV. pag. 87 edit. Sirmond.

5. *in Sion*] Ex LXX legendum *de Sion.*

6. *in eo libro cett.*] Cfr. lib. III. cap. 20, 4.

- menta eius, et super vestimentum eius mitti sortem, et in ¹linum mortis deductum, et omnia talia; eum qui secundum hominem est adventum eius, sicut intravit in Hierosolymam, in qua et passus et crucifixus, sustinuit omnia quaecunque sunt praedicta, propheta-
Ierem. *tabant.* Alii autem dicentes: *Rememoratus est Dominus sanctus mortuorum suorum, qui* ²*praedormierunt in terra limi et descendit ad eos, uti erigeret, ad salvandum illos; caussam reddiderunt, propter quam passus est haec omnia.* Qui autem dixerunt: *In illa die, dicit Dominus, occidet sol meridie, et erunt tenebrae super terram in die lucis, et convertam dies festos vestros in luctum, et universa cantica vestra in lamentationem; eum occasum solis, qui crucifixo eo fuit ab hora sexta, manifeste annuntiaverunt,*
[†]*Mass.* 274. *et quia posteaquam* [†]*hoc factum est, hi, qui secundum legem erant*
^{*}*Grab.* 364. *dies festi eorum et cantica, in luctum et lamentationem* ^{*}³*verterentur, quum inciperent tradi gentibus. Adhuc etiam manifestius*
Ierem. XV. 9. *hoc idem et Hieremias ostendit, sic* ⁴*dicens: Exinanita est* ⁵*quae parit, taeduit anima eius: occidit sol ei, quum adhuc medius dies esset, confusa est, et improprium passa est: reliquos eorum in gladium dabo in conspectu inimicorum eorum.*
^{Psal.} III. 6. 13. Qui autem dixerunt, eum dormisse et somnum cepisse et resurrexisse, quoniam Dominus suscepisset eum, et praecipien-
^{Ib.} XXIII. 7. ^{9.} *tes principibus caelorum, aperire aeternas portas, ut introëat, rex gloriae; resurrectionem eius, quae est a mortuis per Patrem, et receptionem in caelos praeconaverunt. In eo autem quod dixe-*
^{Ib.} XVIII. 7. *runt: A summo caelo egressio eius et occursus eius usque ad summum caeli, et non est qui se abscondat a calore eius; quoniam illuc assumtus est, unde et descendit, et non est qui iustum iudicium eius effugiat, id ipsum annuntiabant. Et qui dicebant:*
^{Ib.} XCVIII. 1. *Dominus regnavit, irascantur populi, qui sedet super Cherubim, commoveatur terra; partim quidem eam, quae post assumptionem eius facta est super eos qui in eum crediderunt, iram ab omnibus*

1. *linum*] Ita cum Psalmista legunt omnes Codd. Sed ERASM. GALL. et FEUARD. perperam *limen*.

2. *praedormierunt*] FEUARD. in marg. et VOSS. *praedormierant*.

3. *verterentur*] Eorum, huic verbo praefixum, MASS. expunxit auctoritate CLAROM. VOSS. et MERC. II.; idemque editor pro *converterentur* scripsit *verterentur* fide CLAROM. Nam in VOSS. (GRAB. hic iterum errat) legi *vertentur*.

4. *dicens*] De Hierusalem hic habent plurimae editi., quas voces MASS. fide

Codd. CLAROM. et VOSS. expunxit, quum a recentiore manu adiectae videantur.

5. *quae parit*] Vocula *septem*, in textu sacro addita, hic excidisse videtur.

6. *occidit sol ei*] CLAROM. et VOSS. loco horum tantummodo et habent.

7. *id ipsum annuntiabant. Et qui*] Textu ita recte diviso, *et qui* ex ARUND. et MERC. I. posui, siquidem in FEUARD. edit. deest *qui*; in ERASM. GALL. VOSS. MERC. I. autem *et* desideratur. GRAB. VOSS.

8. *qui sedet*] Sic MASS. e Cod. CLAROM. et textu sacro. Reliqui male *qui sedes*.

populis, et motum universae terrae adversus ecclesiam propheta-
bant; partim autem veniente eo de caelis cum angelis virtutis eius,
commoveri universam terram, quemadmodum ipse ait: ¹*Erit ter- Math. XXIV. 21.*
rae motus magnus, qualis non est factus ab initio. Et rursus in
eo quum dicit: ²*Quisquis iudicatur, ex adverso adstet; et quis- Esa. L. 8. 9.*
quis iustificatur, appropinquet puero Dei; et: Vae vobis, quoniam
omnes veterascetis sicut vestimentum, et tinea comedet vos; et:
humiliabitur omnis caro, et exaltabitur Dominus solus in altissi- Ibid. II. 17.
mis; significatur, quoniam ³*post passionem qui contra eum fue-*
runt, sub pedibus eius subiiciet Deus, et ipse super omnes exal-
tabitur, et nemo erit qui iustificetur aut comparetur ad eum.

14. Et qui dicunt, dispositurum Deum Testamentum novum ^{Jerem. XXXI. 31. 32.}
hominibus, non quemadmodum disposuit patribus in Horeb; et cor
novum et spiritum novum dare hominibus; et rursus: *Et antiqua Ezech. XXXVI. 26.*
 nolite reputare; ecce, facio nova, quae nunc orientur, et scietis; Esa. XLIII. 18.
et faciam in deserto viam et in terra inaquosa flumina ad potan-
dum genus electum, populum meum quem acquisivi, ut virtutes
meas enarret; quae est novi Testamenti libertas, hanc manifeste
annuntiabant, et novum vinum, quod in novos utres mittitur, Math. IX. 17.
⁴*fidem quae est in Christo, qua annuntiavit ortam in eremo viam*
iustitiae, et in terra inaquosa flumina Spiritus sancti, adaquare
genus electum Dei, quod acquisivit, ut virtutes eius enarrentur; 1. Pet. II. 9.
sed non ut blasphemarent eum, qui haec fecit, Deus.

15. Et reliqua omnia quaecunque per tantam seriem Scri-
pturae demonstravimus prophetas dixisse, spiritalis vere qui est,
interpretabitur, unumquodque eorum quae dicta sunt, in quem di-
ctum sit characterem dispositionis Domini, et integrum corpus
operis Filii Dei ostendens; semper eundem Deum sciens, et sem-
per eundem Verbum Dei cognoscens, etiamsi nunc nobis manife-
status est; et semper eundem Spiritum Dei cognoscens, etiamsi
in novissimis temporibus nove effusus est in nos, et a conditione
mundi usque ad finem in ipsum humanum genus; ex quo qui cre-
dunt Deo et sequuntur Verbum eius, percipiunt eam quae est ab
eo salutem. Qui vero abscedunt ab eo et contemnunt praecepta

1. *Erit terrae motus*] Ex memoria, in-
deque non accurate haec citavit Irenae-
us: *tribulationem* enim in genere, non
terrae motum sonat evangelium. GRABIVS.

2. *Quisquis cett.*] Textus τῶν ὁ non
exacte convenit cum verbis Irenaei.

3. *post passionem*] Quae addantur in
plurimis edit. et Codd. ARUND. et MERC. II.

et assumptionem expunxit MASS. fide CLAROM. et Voss.

4. *fidem quae est in Christo, qua an-*
nuntiavit] Praepos. per ante *fidem* MASS.
omisit fide Codd. ARUND. Voss. ac CLAROM.
Atque sec. CLAROM. idem legit *qua pro quam*
(in Voss. probomen hoc abest). Praeterea
eruditus monachus monet: *fidem quae est*
in Christo per appositionem esse accipiendam.

eius, et per opera sua inhonorant eum qui se fecit, et sententia sua blasphemant eum qui se alit, iustissimum adversus se ¹coacervant iudicium. Hic igitur examinat omnes, ipse vero a nemine examinatur; neque Patrem suum blasphemans, neque dispositiones eius frustrans, neque Patres accusans, neque prophetas exhonorans, aut ab alio Deo dicens eos, aut iterum ex alia et alia substantia fuisse prophetas.

C A P. XXXIV.

1. Dicemus autem adversus omnes haereticos, et primo quidem adversus eos qui sunt a Marcione, et adversus eos qui sunt similes illis, ab altero Deo dicentes esse prophetas: Legite diligentius id quod ab apostolis est evangelium nobis datum, et legite diligentius prophetas, et invenietis universam actionem et omnem doctrinam et omnem passionem Domini nostri ²praedictam in ipsis.

†Cap. LXVII.

†Mass. 275.

†Si autem subit vos huiusmodi sensus, ut dicatis: †³Quid igitur Dominus attulit veniens? cognoscite, quoniam omnem novitatem attulit, semetipsum afferens, qui fuerat annuntiatus. Hoc enim ipsum praedicabatur, quoniam novitas veniet innovatura et vivificatura hominem. Regis enim adventus ab his quidem, qui mittuntur, servis praenuntiatur, propter apparatus et expeditionem eorum qui ⁴inciperent suscipere suum Dominum. Quum autem venit rex, et illi praenuntiatio gaudio adimpleti sunt, qui sunt subiecti, et perceperunt eam quae est ab eo libertatem, et participant visionem eius, et audierunt sermones eius, et fructi sunt muneribus ab eo; non iam requiretur, quid ⁵novus attulit rex super eos, qui annuntiaverunt adventum eius, apud eos videlicet qui sensum habent. Semetipsum enim attulit et ea quae praedicta sunt bona, in quae concupiscebant angeli intendere, donavit hominibus.

2. Tunc autem fuissent servi mendaces et non a Domino missi, si non Christus adveniens talis, qualis et praedicabatur, adimpleret eorum sermones. Quapropter dicebat: *Ne putetis, quoniam* ⁶*dissolvere legem aut prophetas: non veni dissolvere,*

1. *coacervant*] In ARUND. et VOSS. *coacervant*, pro quo in MERC. II. *coarcebant*. Priorem lectionem cum duobus novissimis editoribus praetuli. GRABIVS iam recte observat: „nullum dubium est, Irenaeum imitatum esse phrasin apostoli Rom. 2, 5.“

2. *praedictam*] Sic MASS. sec. Codd. VET. VOSS. et CLAROM. Reliqui *praedicatam*.

3. *Quid igitur*] MASS. expunxit vocem

novi hic additam in ARUND. et MERC. II.

4. *inciperent*] Ita ARUND. MERC. I. et MASS. Sed in aliis editt. et VOSS. *incipient*.

5. *novus*] Sic CLAROM. ARUND. VOSS. et MASS. In MERC. II. exstat *novius*. In ceteris editt. *novi*. Sed in VOSS. qui exstat pro *quid*.

6. *dissolvere — dissolvere*] Ita Codd. VET. CLAROM. VOSS. ARUND. GRAB. et MASS. e graeco *καταλύσαι*. Ceteri *solvere*.

sed adimplere. Amen enim dico vobis, donec pertranseat caelum et terra, iota unum aut unus apex non transiet a lege et prophetis, quoadusque omnia fiant. Omnia enim ipse adimplevit veniens, et adhuc implet in ecclesia, usque ad consummationem, a lege praedictum novum Testamentum. Quemadmodum et Paulus apostolus eius ait in ea, quae est ad Romanos: *Nunc autem sine* Rom. III. 21. *lege iustitia Dei manifestata est, testificata a lege et prophetis: Iustus enim ex fide* ¹*vivet.* Hoc autem, quoniam iustus ex fide Rom. I. 17. *vivet, per prophetas praedictum fuerat.*

3. Unde autem poterant praedicere prophetae regis adventum et eam libertatem, quae ab eo dabatur, praeangelizare, et omnia quae a Christo facta sunt, ²et sermonem et operationem et passionem eius praenuntiare, et novum Testamentum ³praedicere, si ab altero Deo prophetica inspirationem acceperunt; ignorantes inenarrabilem Patrem secundum vos et regnum eius et dispositiones eius, quas Filius Dei ⁴veniens in terris implevit? Neque enim casu quodam haec evenisse potestis dicere, tanquam a prophetis quidem de altero quodam dicta, similiter autem ⁵eveniunt Domino. Omnes enim prophetae haec eadem prophetaverunt; sed neque alicui ex veteribus evenerunt. Si enim evenissent alicui ex veteribus ista; non utique qui postea fuerunt, prophetassent in novissimis temporibus futura haec. Adhuc etiam nemo est neque Patrum neque prophetarum neque antiquorum regum, circa quem proprie ac specialiter factum sit aliquid horum. Nam omnes quidem Christi passiones prophetaverunt; ipsi autem ad patientiam, similiter ut ipsa praedicta sunt, longe erant. Et argumenta autem quae praedicta sunt Dominicae *passionis, in nullo altero *Grab. 366. facta sunt. Neque enim sol medio die occidit aliquo de veteribus mortuo, neque scissum est velum templi, neque terra mota est, neque petrae disruptae sunt, neque mortui resurrexerunt, neque

1. *vivet*] CLAROM. ARUND. MERC. II. VET. et (quem addo) VOSS. *vivil*. Sed Irenaeum futuro tempore usum esse, sequentia confirmant.

2. *et sermonem et operationem*] Sic CLAROM. VOSS. VET. et MASS. Sed FEUARD. male *et a sermone et operatione*; neque melius ERASM. GALL. et GRAB. *et sermone et operatione*. Recte enim observat MASS.: „Enumerat Irenaeus quaecunque a Christo gesta praedixerunt prophetae, sermonem videlicet, operationem et passionem; quod quum perspicuum adeo sit, mirum qui FEUARDENTIUM et GRABIUM fugerit.“

3. *praedicere*] Ita VOSS. VET. GRAB. et MASS. Ceteri *praedicare*.

4. *veniens — potestis dicere*] Ita Codd. VET. CLAROM. VOSS. GRAB. et MASS. Sed ERASM. et GALL. *praestabit in novissimo dierum. Casu quodam haec evenisse non potestis dicere.* FEUARD. utramque lectionem iunxit ita: *veniens in terris implevit; praestabit in novissimo dierum. Casu quodam haec evenisse non potestis dicere.*

5. *evenerunt*] ERASM. GALL. GRAB. et MERC. I. *evenerint*.

in tertia die quis illorum surrexit, neque receptus est in caelum, neque, quum assumeretur, aperti sunt caeli, neque in nomen aliquius alterius crediderunt gentes, neque quis ex eis mortuus et resurgens aperuit novum libertatis Testamentum. Non igitur de altero, sed de Domino, in quem ¹concurrerunt omnia praedicta signa, dicebant prophetae.

4. Si autem aliquis Iudaeis advocationem praestans, ²erectionem templi, quae, posteaquam in Babylonem transmigraverunt, facta est sub Zorobabel, et discessionem populi, quae facta est post septuaginta annos, dicat hoc esse novum Testamentum; cognoscat, quoniam lapideum quidem templum ³restructum est tunc; (adhuc enim illa quae in lapideis tabulis facta fuerat, lex servabatur) novum autem Testamentum datum est nullum, sed ea lege, quae per Moysen data est, utebantur usque ad adventum Domini: a Domini autem adventu novum Testamentum ad pacem reconcilians, et vivificatrix lex in universam exivit ⁴terram: *Ex Sion enim ⁵prodiet lex, et verbum Domini de Hierusalem, et arguet populum multum; et concident gladios suos in aratra, et lanceas suas in falces, et iam non discent pugnare.* Si igitur alia lex et verbum exiens ab Hierusalem, tantam pacem fecit apud eas gentes, quae ⁶eum receperunt, et per eas arguit imprudentiae multum populum, videtur consequens de altero dixisse prophetas. Si autem libertatis lex, id est, verbum Dei ab apostolis, qui ab Hierusalem exierunt, ⁷annuntiatum in universam terram, ⁸in tantum transmutationem fecit, ut gladios et lanceas bellatorias in aratra ⁹fabricaverit ipse, et in falces, quae donavit ad metendum frumentum, ¹⁰in organa pacifica, ¹¹demutaverit, et iam nesciunt pugnare, sed percussi et alteram praebent maxillam; non de aliquo alio prophetae dixerunt

† Mass. 276. † haec, sed de eo qui fecit ea. Hic autem est Dominus noster,

1. concurrerunt] ARUND. concucurrerunt. Codd. VET. et VOSS. concurrunt.

2. erectionem] Praepos. per a FEUARD. et GRAB. huic voci praefixam cum MASS. omisi fide ERASM. GALL. CLAROM. ARUND. MERC. II. In Cod. VOSS. legitur per.

3. restructum] Ita ARUND. VOSS. MERC. I. GRAB. et MASS. In aliis restitutum.

4. terram] Hic in plurimis edit. adduntur quemadmodum dixerunt prophetae, quae fide Cod. VOSS. cum MASS. omisi.

5. prodiet] Alii procedet.

6. eum] Intellige λόγος.

7. annuntiatum in] GRAB. ex ARUND. et MERC. II. scripsit in pro est. In Cod.

VOSS. reperi est. Sed CLAROM. habet utrumque; ERASM. et GALL. neutrum.

8. in tantum—ut gladios] In aliis in tantum—quod gladios.

9. fabricaverit ipse] Ita CLAROM. MASS. et (quem addo) VOSS. In ARUND. et MERC. etiam legitur fabricaverint ipse. In FEUARD. marg. fabricavit ipse. In reliquis fabricaverint aut fabricaverunt ipsi. Observa, vocem ipse referendam esse ad λόγος.

10. in organa pacifica] Observant editores, haec glossema olere, quod e margine in textum irrepserit.

11. demutaverit] Ita CLAROM. MASS. et (quem addo) VOSS. In FEUARD. marg. demutavit. In reliquis demutaverint.

et in hoc est sermo verus, quoniam ipse est qui aratrum fecit et falcem intulit, hoc est, hominis primam seminationem, quae fuit secundum Adam plasmatio, et in novissimis temporibus per Verbum collectam fructificationem; et propter hoc ¹qui initium fini coniungebat, et utrorumque Dominus existens, in fine quidem aratrum ostendit, lignum copulatum ferro, et sic ²eius expurgavit terram: quoniam firmum Verbum unitum carni, et habitu ³tali confixus, emundavit silvestrem terram. Initio autem falcem figurabat per Abel, significans iusti generis humanam collectionem: *Vide enim, inquit, quomodo iustus perit, et nemo intuetur, et viri iusti tolluntur, et nemo excipit corde.* Haec autem in Abel quidem praemeditabantur, ⁴a prophetis vero praeconabantur, in Domino autem perficiebantur, et in nobis autem idipsum est, consequente corpore suum caput.

5. Et adversus eos quidem, qui ab alio Deo prophetas di-^{Cap. LXVIII.} cunt, ab altero autem Patre Dominum nostrum, talia sunt apta, si quo modo tandem quiescant a tanta ^{*irrationabilitate.} Propter ^{*Grab. 367.} hoc enim et laboramus eas, quae sunt ex Scripturis, adhibere ostensiones; ut ipsis sermonibus confutantes eos, quantum in nobis est, cohibeamus eos a grandi blasphemia, et a multorum Deorum dementi fabricatione.

C A P. XXXV.

Cap. LXIX.

1. Adversus eos rursus qui sunt a Valentino et reliquos falsi nominis Gnosticos, qui aliquando quidem a summitate quaedam eorum, quae sunt in Scripturis posita, dicta dicunt, propter semen quod est inde; aliquando vero a medietate, propter matrem Prunicam ⁵audacem; multa vero a mundi fabricatore, a quo et missi sunt prophetae: dicimus valde irrationabile esse, in tantum inopiae deducere Patrem universorum, quasi non habuerit sua instrumenta, per quae pure ea, quae sunt in Pleromate, annuntiarentur. Quem enim timebat, ut non libere et sine commixtione eius spiritus, qui est in diminutione et ignorantia factus, proprie ac separatim significaret voluntatem suam? An timebat ne plurimi salvarentur, quum plures pure audissent ea quae sunt veritatis? An rursus impotens erat ipse sibi praeparare eos, qui adventum Salvatoris ⁶annuntiarent?

1. qui] Sic scripsi cum Mass. et Voss. Alii quod.

2. eius] *Αὐτοῦ* vertendum erat Int. suam.

3. tali] Sic Voss. ERASM. GALL. FEUARD. et MASS. Sed CLAROM. ARUND. MERC. II. et GRAB. talis.

4. a prophetis] Ita Mass. e Cod. CLAROM. pro in prophetis.

5. audacem] In CLAROM. et Voss. abest haec vox.

6. annuntiarent] Ita Voss. et Mass. In reliquis praenuntiarent.

2. Si autem quum huc venisset Salvator, suos apostolos misit in mundum, pure adventum eius annuntiantes et voluntatem Patris docentes, in nullo communicantes neque gentium, neque Iudaeorum doctrinae; multo magis in Pleromate existens, praedicatorum ¹proprios destinasset, annuntiantes in hunc mundum futurum adventum eius, in nullo communicantes iis ²prophetiis, quae sunt a Demiurgo. Si autem, quum esset intra Pleroma, usus est iis prophetis qui erant secundum legem, et per eos ostendit quae sunt sua; multo magis, quum huc venisset, iis ipsis usus fuisset magistris, et per eos annuntiasset nobis evangelium. Iam igitur non Petrum et Paulum et reliquos apostolos dicant annuntiasse veritatem, sed scribas et Pharisaeos et reliquos, per quos lex annuntiabatur. Si autem suos in suo adventu proprios apostolos emisit in spiritu veritatis, et non in spiritu erroris; hoc idem ipsum in prophetis fecit: semper enim idipsum Verbum Dei. Et si quidem de principalitate Spiritus fuit, secundum regulam ipsorum, Spiritus lucis et Spiritus veritatis et Spiritus perfectionis et Spiritus agnitionis; is vero, qui a Demiurgo, fuit Spiritus ignorantiae et diminutionis et erroris et umbrae progenies; quemadmodum in uno et eodem potuit esse perfectio et diminutio, agnitio et ignorantia, error et veritas, lux et tenebrae? Si autem in prophetis impossibile erat haec ita esse, sed ab uno Deo verbum Domini praeconabant, et adventum Filii eius annuntiabant; multo magis Dominus ipse nunquam modo quidem de principali, modo vero de subiecta deminoratione fecisset sermones, et agnitionis et ignorantiae simul factus magister: nec unquam modo quidem mundi fabricatorem, modo autem eum, qui super hunc est, glorificaret Patrem, quemadmodum ipse ait: *Nemo immittit commissuram vestimenti novi in vestimentum vetus, nec mittunt vinum novum in utres veteres. Igitur aut omni modo et ipsi abstineant se a prophetis, tanquam a veteribus; et non dicant, eos ab ea novitate, quae secundum principalitatem est, quaedam dixisse, praemissos a Demiurgo; aut rursus ³arguantur a Domino dicente, novum vinum non mitti in utres veteres.*

Luc. V. 36.
37.

3. Unde autem semen matris ipsorum poterat cognoscere ea, *Grab. 368. quae erant intra Pleroma, sacramenta, et *de his eloqui? Siquidem extra Pleroma existens mater peperit hoc ipsum semen;

1. *proprios — futurum*] Haec ommissa sunt in Voss.

2. *prophetiis, quae*] Sic MASSUETUS solus scripsit pro *prophetis, qui*, non dicens,

unde sumserit lectionem. Ea exstat in Voss.

3. *arguantur*] Ita Voss. MERC. II. et Mass. In aliis edit. *arguentur*.

quod autem extra Pleroma est, extra agnitionem esse dicunt, quod est ignorantia. Quomodo igitur id, quod erat ignorantia, semen conceptum, agnitionem annuntiare poterat? Aut quemadmodum ipsa mater, ea quae erant Pleromatis, cognoscebat sacramenta, informis et infigurata, quasi abortivum proiecta foras, et ibi aptata et formata, et ab Horo prohibita interius ingredi, et usque ad consummationem extra Pleroma perseverans, id est extra agnitionem?

† Rursus autem passionem Domini typum esse dicentes extensionis ^{Mass. 277.} Christi superioris, ¹qua extensus Horo formavit eorum Matrem; in reliquis arguuntur, ²non habentes similitudinem typi ostendere. Ubi enim sursum Christus aceto et felle potatus est? aut ubi divisa sunt vestimenta eius? aut ubi punctus est, et exivit sanguis et aqua? aut ubi guttas sanguinis sudavit? et reliqua quaecunque Domino acciderunt, de quibus dixerunt prophetae. Unde ergo de iis quae tunc quidem nondum ³evenerant, incipiebant autem evenire, aut mater aut semen eius divinavit?

4. Adhuc etiam super haec dicunt quidem a principalitate quaedam dicta, confutati ab iis, quae in Scripturis de Christi adventu referuntur. ⁴Quae autem sint haec, non iam unum sentiunt, sed alii alia de his ipsis respondent. Si quis enim experimentum eorum volens accipere, separatim interroget de aliquo sermone eos, qui excellentes sint apud eos; inveniet alium quidem dicentem de Propatore; id est de Bytho, esse id quod interrogetur; alium vero de Initio omnium, id est de Unigenito; alterum vero ⁵de Patre omnium, hoc est de Verbo: alter rursus dicet de uno Aeone eorum, qui sunt in Pleromate Aeones, dici: alii autem de Christo, et alius de Salvatore. Qui autem illorum peritior est,

1. *qua extensus Horo*] Hanc lectionem MASS., ut mihi quidem videtur, ita recte tueri conatus est: „Ita pro *quam extensus Horon* vel *hora*, ut corrupte habent omnes Codd., emendo, non quidem ullius MS. Codicis auctoritate, sed ex ipso Irenaeo, qui in aliis locis iisdem verbis et eodem sensu usus est. Nam supra lib. I cap. 4, 1 scribit, *misertum Achamothae superiorem Christum et per crucem extensum sua virtute formasse formam* cett. Quae eadem repetit c. 6, 2 circa med. Extensus igitur Horo formavit matrem Achamoth. Et lib. III, 18, 3: *Utrum, inquit, is qui ab illis fingitur sursum Christus, superextensus Horo, id est fini, et formavit eorum matrem*. Quae eadem verba sunt quae hic adhibet: quibus luce clarius demonstratur nostrae lectionis veritas: quum ma-

xime nihil frequentius in MSS., uti iam alibi monui, ablativis in accusativos et vice versa, perperam additis aut omissis abbreviationis notis, commutatis; ac proinde proclive fuerit scribere, *quam Horon* pro *qua Horo*.”

2. *non habentes — typi*] Iam, quod complures his verbis praefigunt, omisi cum MASS. fide Codd. CLAROM. et VOSS., ex quibus cum GRABIO scripsi *typi* pro *typum*.

3. *evenerant*] Sic omnes Codd. GRAB. et MASS. Sed in reliquis editt. *venerant*.

4. *Quae autem sint haec*] Scilicet a principalitate dicta. MASS.

5. *de Patre omnium, hoc est de Verbo*] Verbum dicebant Valentiniani Patrem omnium eorum, qui post se futuri essent et initium et formationem universi Pleromatis supra lib. I, 1, 1. MASS.

posteaquam multum tacens protraxerit, de Horo ait dictum esse: alius vero eam, quae est intra Plenitudinem, Sophiam significari: alius vero illam, quae extra Plenitudinem est, Matrem annuntiari; et alius mundi fabricatorem ¹Deum dicet. Tanta sunt de uno inter eos diversitates, de iisdem Scripturis varias habentes sententias; et uno eodemque sermone lecto, universi obductis superciliis ²agitantes capita, valde quidem altissime se habere sermonem dicunt, non autem omnes capere magnitudinem eius intellectus, qui ibidem continetur; et propter hoc, silentium maximam rem esse apud sapientes. ³Oportere enim eam, quae sit sursum, Sigen, per id quod est apud eos silentium, deformari. Sic autem abeunt omnes, quotquot sunt, tantas de uno gestantes sententias, in abscondito ferentes secum sua acumina. Quum igitur inter eos convenerit de iis quae in Scripturis sunt praedicta, tunc et a nobis confutabuntur. Non enim bene sentientes, interim tamen semetipsos arguunt, de iisdem verbis non consentientes. Nos autem unum et solum verum Deum doctorem sequentes, et regulam veritatis habentes eius sermones, de iisdem semper eadem dicimus omnes, unum Deum scientes, factorem huius universitatis, qui prophetas misit, qui eduxit populum de terra Aegypti, qui in novissimis temporibus Filium suum manifestavit, uti confunderet incredulos et exquireret iustitiae fructum.

Cap. LXX.

C A P. XXXVI.

* Grab. 369.

Matth. XXI.

33 seqq.

1. ^aQuem enim non confutat Dominus, neque ab altero dicere prophetas, nisi a Patre eius, neque ⁴ab alia et alia substantia, sed ab uno et eodem Patre, neque alium aliquem ea quae sunt in hoc mundo fecisse, nisi suum Patrem, docens sic: *Homo erat quidam paterfamilias, et plantavit vineam, et sepem circumdedit ei, et fodit in ea torcular, et aedificavit turrim, et locavit eam colonis, et peregre profectus est. Quum autem appropinquasset tempus fructuum, misit servos suos ad colonos, ut acciperent de fructibus suis. Et coloni apprehensis servis, unum quidem ceciderunt, alium autem lapidaverunt, alium vero occiderunt. Iterum misit alios servos plures prioribus; et fecerunt eis similiter. Novissime autem misit eis ⁵Filium suum unicum, di-*

1. Deum] Voss. Dominum.

2. agitanes] FEUARD. et GRAB. gyran-
tes. Sed in ceteris Codd. et Voss. agi-
tantes.

3. Oportere] Ita Codd. VET. Voss. et
MASS. In aliis oportet.

4. ab alia et alia substantia] Ita GRAB.

et MASS. e Cod. Voss. IN CLAROM. ab
alia substantia. In aliis ab aliqua alia
substantia.

5. Filium suum unicum] Haec allegata
sunt, uti editores ante me iam obser-
vant, secundum interpretationem Italicam.
Etenim in textu Matthaei abest *et* a-

cens: Forte ¹verebuntur Filium meum. Coloni vero quum vidissent Filium, dixerunt intra se: Hic est heres, venite, occidamus eum, et habebimus hereditatem eius; et apprehensum eum eiecerunt extra vineam, et occiderunt eum. Quum ergo venerit Dominus vineae, quid faciet colonis illis? Et dixerunt illi: Malos male perdet, et vineam suam locabit aliis colonis, qui reddent ei fructus temporibus suis. Iterum dicit Dominus: Nunquam legistis: Lapidem quem reprobaverunt aedificantes, hic factus est in caput anguli? A Domino ²factus est, et est mirabilis in oculis nostris. Propter quod dico vobis, quoniam auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti ³fructus eius. Per quae ostendit manifeste discipulis suis unum quidem et eundem patremfamilias, hoc est Deum Patrem, qui per seipsum omnia facit: varios vero agricolas, quosdam quidem contumeliosos et superbos et infructuosos et † Domini interfectores; quosdam vero cum omni obedientia red- ^{† Mass. 278.}
dentes fructus temporibus suis; et eundem hunc patremfamilias, aliquando quidem mittentem servos, aliquando quidem Filium suum. A quo igitur Patre ⁴missus est Filius ad eos colonos, qui interfecerunt eum, ab hoc et servi. Sed Filius quidem quasi a Patre veniens principali auctoritate, dicebat: Ego autem dico vobis; servi autem quasi a Domino serviliter; et propter hoc dicebant: Haec dicit Dominus.

*Matth. V.
22. 28 etc.*

2. Quem igitur illi Dominum praeconabant incredulis, hunc Christus tradidit his qui obediunt sibi; et qui priores, sive primum per servilem legisdationem, vocaverat Deus, hic posteriores, sive postea per adoptionem, assumsit. Plantavit enim Deus vineam humani generis, primo quidem per plasmationem Adae, et electionem patrum; tradidit autem colonis per eam legisdationem, quae est per Moysen: sepem autem circumdedit, id est, ⁵circumterminavit eorum culturam, et turrim aedificavit, Hierusalem elegit; et torcular fodit, receptaculum prophetici Spiritus praeparavit; et sic prophetas misit antequam esset in Babylonem transmigratio, et post transmigrationem alteros iterum, plures quam priores, expetentes

que *ῥως* forte, quod paullo post legitur.

1. *verebuntur*] CLAROM. *reverebuntur*.

2. *factus est, et est mirabilis*] Ita Codd. CLAROM. VOSS. et ARUND., in quo saltem *mirabilis* exstat. „Quorum,“ ait MASS., lectionem sequor, non quod graeco evangelii textui magis consentaneam credam; sed quod genuinum Irenaei Interpretis lectionem esse putem, qui hactenus, ut monui, veterem Italicam secutus est,

quae sic habet. Alia exemplaria cum Vulgata nostra habent: *Factum est istud, et est mirabile*.

3. *fructus*] Ita GRAB. MASS. VET. ARUND. VOSS. In aliis *fructum*.

4. *missus*] Codd. VET. et VOSS. *emissus*.

5. *circumterminavit*] Id est, finibus terrae sanctae inclusit, ut patet ex paullo post sequentibus: *Tradidit eam Dominus Deus non iam circumvallatam, sed expansam in universum mundum cett.* GRAB.

Ierem. VII. 3 fructus, dicentes ¹illis. *Emundate vias vestras* ²et mores vestros; *Zach.* VII. 9. *iudicium iustum iudicate, et misericordiam et miserationem facite* *10.* *unusquisque ad fratrem suum: in viduam et orphanum et pro-*
Ib. VIII. 17. *seculum et pauperem ne exercueritis, potentatum, et unusquisque*
Esa. I. 16 *malitiae fratris sui ne recordemini in cordibus vestris, et iusiur-*
seqq. *randum falsum nolite diligere. Lavamini, mundi estote, auferte*
* Grab. 370. *nequitias a cordibus vestris, *discite benefacere, exquirite iudicium,*
defendite vim patientem, iudicate pupillo, et iustificare viduam, et
Psal. XXXIII. *venite, disputemus, dicit Dominus. Et rursum: Cohibe linguam*
14. 15. *tuam a malo, et labia tua ne loquantur dolum. Diverte a malo,*
et fac bonum; inquire pacem, et ³*sequere eam. Haec praeconan-*
tes prophetae fructum petebant iustitiae. Non credentibus autem
illis novissime ⁴*misit Filium suum, misit Dominum nostrum Ie-*
sum Christum, quem quum occidissent mali coloni, proiecerunt
extra vineam. Quapropter tradidit eam Dominus Deus non iam
circumvallatam, sed expansam in universum mundum aliis coloni,
reddentibus fructus temporibus suis, turre electionis exaltata ubi-
que et speciosa. Ubique enim praeclara est ecclesia, et ubique
circumfossus torcular: ubique enim sunt qui suscipiunt Spiritum.
Quoniam enim Filium Dei reprobaverunt, et ⁵*proiecerunt eum,*
quum eum occidissent, extra vineam, iuste reprobavit eos Deus,
et extra vineam exsistentibus gentibus dedit fructificationem cul-
Ierem. VII. *turae. Quemadmodum et Hieremias propheta ait: Reprobavit Do-*
29. 30. *minus et abiecit gentem facientem haec: quoniam fecerunt filii*
Iuda malignum in conspectu meo, dicit Dominus. Similiter autem
Ib. VI. 17. 18. *Hieremias: Constitui super vos* ⁶*exploratores: Audite vocem tu-*
bae; et dixerunt: Non audiemus. Propter hoc audierunt gentes
et qui pascunt pecora in eis. Unus ergo et idem Deus Pater, qui
plantavit vineam, qui populum eduxit, qui prophetas misit, qui
Filium suum misit, qui vineam dedit aliis coloni, his qui reddunt
⁷*fructus in temporibus suis.*

3. Et propter hoc dicebat Dominus discipulis suis, bonos
Luc. XXI. 34. *operarios nos praeparans: Attendite vobis* ⁸*et vigilate semper in*
 35.

1. *illis*] In recentioribus Codicibus e sacro textu additum est: *haec dicit Dominus omnipotens*. Quae e Codd. CLAROM. et Voss. omisi. In ARUND. abest solum omnipotens.

2. *et mores vestros*] Haec desunt in CLAROM. uti et illa *ad fratrem suum; tum et unusquisque*; ac denique omnia haec: *iusiurandum — a cordibus vestris*.

3. *sequere*] Al. *persequere*.

4. *misit Filium suum, misit Dominum*]

Ita CLAROM. Voss. MASS. Ceteri *Filium suum misit Dominum*.

5. *proiecerunt*] Sic Voss. ARUND. et MASS. In reliquis *ieiecerunt*.

6. *exploratores*] Vocem *dicentes* quae sequitur in edit. expunxi auctoritate CLAROM. et sacri textus. MASS.

7. *fructus*] Alii *fructum*.

8. *et vigilate semper in omni tempore*] Haec non reperiuntur in nostris exemplaribus evangelii.

omni tempore, ne quando graventur corda vestra in crapula et ebrietate et cogitationibus saecularibus, et repente adsistat super vos dies illa. Superveniet enim quasi laqueus super omnes sedentes super faciem terrae. Sint igitur lumbi vestri praecincti, et ^{Luc. XII. 35.} lucernae ^{36.} ardentes, et vos similes hominibus exspectantibus ² Dominum suum. Quomodo enim factum est in diebus Noë: manducabant et bibebant, et emebant et vendebant, nubebant et nubebantur, et non scierunt, quoadusque intravit Noë in arcam, et venit diluvium et perdidit omnes. Et quemadmodum factum est in diebus Lot: manducabant et bibebant, emebant et vendebant, plantabant et aedificabant, ³ quoadusque exivit Lot a Sodomis: pluit ignem de caelo, et perdidit omnes: sic erit et in adventu Filii hominis. Vigilate igitur, quoniam nescitis qua die Dominus vester ^{Math. XXIV. 42.} veniet. Unum et eundem annuntians Dominum, qui in temporibus Noë propter inobedientiam hominum ⁴ superduxit diluvium, et temporibus Lot propter multitudinem peccatorum Sodomitarum pluit ignem a caelo, ⁵ et in novissimo propter hanc eandem inobedientiam et similia peccata superducat diem iudicii: in quo ait, tolerabilius Sodomis et Gomorrhhis futurum, quam ⁶ civitati ⁷ et domui, quae non receperit ^{*} verbum apostolorum eius: Et tu, Capharnaum, dicebat, ⁸ numquid usque ad caelum exaltaberis? Usque ad ^{Math. XI. 23. 24.} inferos descendes. Quoniam si in Sodomis factae fuissent virtutes, quae factae sunt in te, mansissent usque in hodiernum diem. Verumtamen dico vobis, tolerabilius erit Sodomis in die iudicii quam vobis.

4. ⁹ Unum et idem quum semper sit Verbum Dei; credentibus quidem ei fontem aquae in vitam aeternam dans, infructuosam

1. ardentes] In ERASM. GALL. et FEU-ARD. addita leguntur: in manibus vestris. Quae GRAB. et MASS. expunxere, quia neque in CLAROM. ARUND. VOSS. MERC. I. neque in graeco N. T. textu exstant, sed e latina Vulgata hic inserta sunt.

2. Dominum suum] Quae in edit. addita legebantur quando revertatur a nuptiis MASS. expunxit fide Codd. CLAROM. ARUND. VOSS. et MERC. I. „Nec refert, ait MASS., quod inferius c. XXXVII, 3 occurrant in omnibus Codd., nam hic Irenaeus totum hunc Lucae contextum allegare videtur ex memoria: plura siquidem addit vel omittit, contra atque legitur in Lucae Codd.“

3. quoadusque] Sic Codd. VET. CLAROM. VOSS. et MASS. Reliqui qua die.

4. superduxit] ERASM. GALL. et FEU-ARD. superinduxit.

5. et in novissimo] Tempore, quod addunt edit., delevit MASS. auctoritate CLAROM. VOSS. et ARUND., „quia, uti ait, praeterquam quod vox ea satis subintelligitur, addita a quopiam videtur explicationis causa.“

6. civitati] Quod praefigunt alii illi, cum MASS. omisi fide CLAROM. et VOSS.

7. et domui] Haec absunt in ARUND.

8. numquid usque ad caelum exaltaberis] Sic utraque Vulgata, nostra videlicet et vetus Italica; immo et MSS. quidam, sed pauci, Codd. Graeci. Sed editi sonant quae usque in caelum exaltaris.

9. Unum] Ita Codd. VET. CLAROM. VOSS. et MASS. In ceteris unus.

† *Mass.* 279. vero fici arborem arefaciens ¹statim; et temporibus † ²Noë diluvium inducens, ut exstingeret pessimum genus eorum, qui tunc erant homines, qui iam fructificare Deo non poterant, quum angeli transgressores commixti fuissent eis; et ut peccata eorum compesceret, ³servaret vero arcae typum Adae plasmationem; et temporibus Lot qui ⁴pluit super Sodomam et Gomorrham ignem

2. Thess. I. 5. et sulphur de caelo, *exemplum iusti iudicii Dei*, ut cognoscerent

Matth. III. omnes, quoniam *omnis arbor quae non facit fructum* ⁵*bonum, excidetur et in ignem mittetur*: et in universali iudicio tolerabilius Sodomis utens, quam his qui viderunt eius virtutes quas faciebat, et non crediderunt in eum, neque receperunt eius doctrinam. Quemadmodum enim maiorem dedit gratiam per suum adventum his qui crediderunt ei et faciunt eius voluntatem; sic et maiorem in iudicio habere poenam eos qui non crediderunt ei, significavit, iustus existens super omnes aequaliter, et quibus plus dedit, plus ab eis exacturus: plus autem, non quod alterius Patris agnitionem ostendit, sicut per tot et tanta ostendimus; sed quia maiorem donationem paternae gratiae per suum adventum effudit in humanum genus.

5. Si cui autem non sufficiunt quae praediximus, ad credendum ab uno et eodem Patre prophetas missos esse, a quo et Dominus noster missus est, aperiens autem ⁶os cordis sui, et Christum Iesum Dominum magistrum invocans, audiat dicentem eum:

Matth. XXII. ⁷*Simile esse regnum caelorum regi nuptias facienti filio suo*, ⁸*et mittenti servos suos ad* ⁹*conrogandum eos, qui vocati fuerunt ad*

1. *statim*] Voculam et huic voci prae-fixam *Mass.* delevit fide Codd. *CLAROM.* et *Voss.*

2. *Noë*] *ARUND.* et *MERC.* II. addunt *iuste*.

3. *servaret vero arcae typum, Adae plasmationem*] *Servaret* ex *ARUND.* posuit *GRAB.* pro *servare*, uti editt. habent, vel *servaretur*, uti *CLAROM.* *Voss.* et *FEUARD.* in marg. Addit vir doctissimus vocem aliquam hic excidisse, et per arcae typum legendum esse; quod probabilitate non vacat. Has tamen voces arcae typum nonnihil suspectas habeo, vereorque ut ab imperitis amanuensibus scriptae sint pro *archetypum*; quod ad hunc locum apprimè quadraret. Sed donec suffragetur MS. aliquis Cod., vulgata lectio in sensum satis commodum trahi potest, modo coniunctionem et ante Adae suppleas, et *servaret* ad utrumque membrum referas; quamvis non eadem omnino significatione. Sensus nimirum

erit, Deum induxisse diluvium, tum ut peccata hominum compesceret, tum ut servaret arcae typum, id est, servaret seu exhiberet in arca typum futuri baptismi, qui iuxta 1 Petr. III, 20 seq. per arcam Noë praesignificabatur; tum denique ut servaret Adae plasmationem, ne penitus interiret. *MASS.*

4. *pluit*] Sic *FEUARD.* in marg. *CLAROM.* *Voss.* et *MASS.* Sed in *MERC.* II. *pluerit*; et in ceteris Codd. et editt. *pluerat*.

5. *bonum*] Hanc vocem recte adiecit *FEUARD.* e Cod. *VER.*, quocum consentiant *Voss.* et textus sacer. Sed in aliis, adeo in *CLAROM.* illa vox deest.

6. *os — invocans*] Sic *MASS.* scripsit auctoritate Codd. *VER.* *CLAROM.* et *Voss.* pro *aures — advocans*.

7. *Simile esse*] Ita *MASS.* sec. *CLAROM.* et *Voss.* In reliquis simile est.

8. *et mittenti*] *Voss.* *emittenti*.

9. *conrogandum*] Sic *MASS.* e Codd.

nuptias. Et illis nolentibus obedire: *Iterum*, ait, *alios servos misit*, dicens: *Dicite his qui sunt vocati: Venite, prandium meum paravi, tauri mei et omnia saginata occisa; et omnia parata sunt, venite ad nuptias. Illi autem abierunt negligentes eum, alii quidem in agrum suum; alii autem in negotiationem suam; reliqui vero arripuerunt* ¹*servos*, et *alios quidem contumeliose tractaverunt, alios vero occiderunt. Rex autem quum audisset, iratus est, et mittens exercitus suos, perdidit interfectores illos, et civitatem eorum succendit, et dixit servis suis: Nuptiae quidem paratae sunt, vocati vero non fuerunt digni.* ²*Exite igitur ad exitus viarum, et quotquot inveneritis, congregate ad nuptias. Et exeuntes servi eius congregaverunt omnes quotquot invenerunt, bonos et malos, et impletae sunt nuptiae* ³*a discumbentibus. Introiens autem rex videre recumbentes, vidit ibi hominem non vestitum* ⁴*indumentum nuptiarum, et dicit ei: Amice, quomodo* *venisti huc, non habens* ^{Grab. 372.} *indumentum nuptiarum? Illo autem obmutescente, dixit rex ministris:* ⁵*Tollite eum a pedibus et manibus, et mittite eum in tenebras, quae sunt exteriores: ibi erit fletus et stridor dentium. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi. Manifeste enim et per haec verba sua ostendit Dominus omnia, et quoniam unus rex et Dominus omnium Pater, de quo et antea dixit: Neque in Hiero-* ^{Matth. V. 35.} *solya iures, quoniam civitas est magni regis. Et quoniam ab initio nuptias praeparavit* ⁶*Filio suo, et propter immensam benignitatem per servos suos vocabat priores ad convivium nuptiarum; et ubi illi noluerunt obedire, rursus alios servos misit convocans eos, neque sic obedierunt ei, sed et eos qui vocationem annuntiabant, lapidaverunt et occiderunt: illos quidem perdidit mittens exercitus suos, et* ⁷*civitatem illorum succendit; et ex omnibus autem viis, id est, ex universis gentibus ad convivium nuptiarum Filii sui convocavit, quemadmodum et per Hieremiam ait: Et misi* ^{Ierem. XXXV. 15.} *ad vos servos meos prophetas, dicere: Avertimini unusquisque a*

CLAROM. ARUND. et MERC. II. Reliqui congregandum.

1. servos] Pronomen eius, quod in editt. et evangelio additum est, cum MASS. omisi e Codd. CLAROM. ARUND. VOSS. et MERC. II.

2. Exite] Ita MASS. e Codd. CLAROM. et VOSS. Ceteri ite.

3. a discumbentibus] Praepos. a MASS. adiecit e Cod. CLAROM.

4. indumentum nuptiarum] Sic MASS. sec. Codd. VET. CLAROM. et VOSS., quae lectio respondet verbis graecis ἐνδυμα γάμου. ARUND. indumento nuptiarum.

In reliquis exstat veste nuptiali.

5. Tollite eum a pedibus et manibus] Sic cum Irenaeo aut eius interprete legit Lucifer Calarit. lib. II pro S. Athanasio, nisi quod omittat praepositionem a. Frustra igitur GRAB. textum Irenaei hic corruptum esse suspicatur, et forte solam primam litteram a vocis alligatum remansisse. MASS.

6. Filio suo] Haec, quae desunt in ERASM. et GALL., FEUARD. addidit fide Cod. VET.; quocum VOSS. consentit.

7. civitatem] Ita GRAB. et MASS. e Cod. VET. ARUND. et VOSS.

via nequissima, et meliora facite opera vestra. Et rursus per eundem: *Et misi, inquit, ad vos omnes servos meos prophetas inter diem et ante lucem, et non obedierunt mihi, neque intenderunt aures ipsorum. Et dices eis hunc sermonem: Hoc genus, quod non obediit voci Domini, neque recepit disciplinam; defecit fides ex ore ipsorum.* Qui igitur nos per apostolos undique vocavit Dominus, hic per prophetas vocabat eos qui olim fuerunt, quemadmodum ex sermonibus Domini ostenditur: et non ab alio quidem prophetae, ab alio autem apostoli, etiamsi variis gentibus praeconabant; sed ab uno et eodem, alii quidem Dominum annuntiabant, alii autem Patrem evangelizabant: et alii quidem adventum praeuntiabant Filii Dei, alii vero praesentem eum iam his qui longe erant, praeconabant.

6. Adhuc etiam manifestavit ¹oportere nos cum vocatione et iustitiae operibus adornari, uti requiescat super nos Spiritus Dei. ²Hoc est enim indumentum nuptiarum, de quo et apostolus 2. Cor. V. 4. ait: *Nolumus exspoliari, sed superindui, uti absorbeatur mortale ab immortalitate.* Qui autem vocati quidem sunt ad coenam Dei, et propter malam suam conversationem non perceperunt Spiritum sanctum, *proiciuntur, inquit, in tenebras exteriores.* Manifeste ostendens, quod idem ipse rex, qui convocaverit undique fideles ad nuptias Filii sui et incorruptibile convivium donaverit, iubeat mitti in tenebras exteriores [†]eum, qui non ³habet indumentum nuptiarum, hoc est contemptorem. Quemadmodum enim in priori Testamento *non in multis illorum bene sensit; sic et hic multi vocati, pauci electi.* Non alius igitur qui iudicat Deus, et alius qui convocat ad salutem, Pater: nec alius qui aeternum lumen donat, alius vero qui iubet in exteriores mitti tenebras eos, qui non habent indumentum nuptiarum. Sed unus et idem ⁴Dominus Pater Domini nostri, a quo et prophetae missi sunt: indignos quidem convocans propter immensam benignitatem; eos vero qui

1. oportere nos cum vocatione] Oportere eum vocatione habent ERASMUS et GALL. atque ita etiam FEUARD., nisi quod nos post eum addiderit, consentiente VOSS. (nisi quod ante eum legitur nos, eadem lectio reperitur in CLAROM., uti MASS. observat). Sed quum nullum inde sensum ernere, neque eum ad quempiam, cuius in praecedentibus mentio facta, referre queam, eum in cum auctoritate ARUND. et MERC. II. mutavi, ac nos praeposui; quamvis et sine hac voce plana sit Irenaei sententia: nempe quod prae-

ter vocationem et iustitiae opera ad vitam aeternam sint necessaria. Unde s. Petrus 2 ep. 1, 10 hortatur, ut reddamus firmam vocationem cett. scil. per bona opera, uti Vulg. addit. GRAB.

2. Hoc est] Hoc adest in CLAROM. et VOSS.

3. habet] Sic solus MASS. sec. Codd. VET. VOSS. ARUND. et MERC. II. In ceteris edit. habeat.

4. Dominus] Ita scripsit MASS. e Codd. ARUND. et VOSS. In MERC. II. neutra vox exstat. Reliquae edit. Deus.

convocati sunt inspiciens, si conveniens habeant indumentum, et congruens nuptiis Filii sui: quoniam nihil inconveniens, neque malum placet ei. Quemadmodum Dominus dixit ei qui curatus fuerat: *Ecce, sanus factus es: iam noli peccare, ne quid deterius tibi fiat.* Ioan. V. 14. Qui enim est bonus et iustus et mundus et immaculatus, neque malum aliquid, neque iniustum, neque abominandum in suo sponsali thalamo sustinebit. Est autem hic Pater Domini nostri, cuius providentia constant omnia, et iussu administrantur omnia: et gratuito quidem *donat* Grab. 373. in quos oportet; secundum autem meritum dignissime ¹ distribuit adversus ingratos et non ² sentientes benignitatem eius, iustissimus retributor: et propterea ait: *Mittens exercitus suos perdidit interfectores* Math. XXII. *illos, et civitatem illorum incendit.* ³ Exercitum autem eius inquit, ⁷ quia omnes homines Dei: *Domini enim est terra, et plenitudo eius,* Ps. XXIII. 1. *orbis* ⁴ *terrarum, et omnes qui habitant in ea.* Et propter hoc Paulus apostolus in ea epistola, quae est ad Romanos, ait: *Non* Rom. XIII. 1 *enim est potestas nisi a Deo. Quae autem sunt, a Deo* ⁵ *ordinate* ^{seqq.} *sunt. Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit: qui autem resistunt, ⁶ ipsi damnationem sibi ⁷ acquirunt. Principes enim non sunt timori ⁸ bono operi, sed malo. Vis autem non timere potestatem? Bonum fac, et habebis laudem ex ea: Dei enim minister est tibi ad bonum. Si autem male feceris, time. Non enim sine causa gladium portat. Dei enim minister est, vindex in iram ei, qui malum agit. Ideoque subiecti estote, non tantum propter iram, sed et propter conscientiam. Propter hoc enim et tributa penditis: ministri enim Dei sunt in hoc ipsum servientes. Sed et Dominus igitur et apostoli unum Deum Patrem ⁹ annuntiant eum, qui legisnationem fecit, qui misit prophetas, qui omnia fecit: et propter hoc ait: Mittens exercitus suos: quoniam omnis homo, secundum quod est homo, plasma ipsius est, licet*

1. distribuit adversus] ERASM. GALL. et MERC. II. attribuit in. ARUND. consentit quoad vocem in.

2. sentientes] MERC. II. scientes.

3. Exercitum] Editt. praeter MASS. exercitus, uti legitur etiam in MERC. II.

4. terrarum] ERASM. et GALL. terrae.

5. ordinate] Sic MASS. e Codd. CLAROM. ARUND. et Voss. et textu sacro. Alii ordinata.

6. ipsi] In ERASM. et GALL. deest haec vox.

7. acquirunt] GRAB. e MERC. II. acquirunt; sed minus recte. Hic enim Int. non textum graecum sequitur, sed ve-

terem Italicam, quae habet acquirunt, uti videre est in vetustissimo codice Sangermanensi, iam non semel laudato. MASS. A nobis observatum est, Irenaeum latinum locos N. T. ad verbum interpretationis Italiae dictae saepe allegasse, quamvis nonnunquam aliter transtulerit.

8. bono operi, sed malo] Ita MASS. e Codd. optimis VET. CLAROM. VOSS. et ARUND., in quo negligentia librarii scriptum est operis pro operi. Consentunt nonnulli Codices graeci N. T. Sed in aliis Irenaei editt. legitur boni operis, sed mali, uti exstat et in Vulgata.

9. annuntiant] Sic MASS. e Codd. VET. et Voss. Alii annuntiabant.

Matth. V. 45. ignoret Deum suum. Omnibus enim ut sint praestat, qui *solem suum oriri facit super malos et bonos, et pluit super iustos et iniustos.*

Luc. XV. 11 7. Et non solum per ea quae praedicta sunt, sed et per parabolam duorum filiorum, quorum ¹minor luxuriose consumsit substantiam, vivens cum fornicariis, unum et eundem docuit Patrem, maiori quidem filio ne haedum quidem indulgentem; propter eum autem qui perierat, minorem filium suum, iubentem occidi vitulum saginatum, et primam ei stolam donantem.

Matth. XX. 1 ² Διὰ τῆς παραβολῆς τῶν ἐργατῶν διαφόροις καιροῖς εἰς τὸν ἀμπελῶνα πεμψαμένων, ³οὓς καὶ αὐτὸς ὁ οἰκοδεσπότης δείκνυται, κεκληγὼς τοὺς μὲν . . . ἐν ἀρχῇ τῆς τοῦ κόσμου κατασκευῆς, ἐπίους δὲ μετὰ τοῦτο, καὶ ἑτέρους μετὰ τὴν μεσοχρονίαν, ἄλλους δὲ προκοπιδίωντων ἤδη καιρῶν, καὶ ἐν τῷ τέλει πάλιν ἄλλους· ὥστε εἶναι πολλοὺς μὲν τοὺς ἐργάτας κατὰ τὰς ἑαυτῶν γενεάς, ἓνα δὲ τὸν συγκαλούμενον αὐτοὺς οἰκοδεσπότην. Καὶ γὰρ ἀμπελῶν εἷς, ὅτι καὶ μία δικαιοσύνη· καὶ εἷς οἰκονόμος, ἐν γὰρ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, τὸ διέπον τὰ πάντα· ὁμοίως δὲ ⁴καὶ μισθός· πάντες γὰρ ἔλαβον ἀνὰ θηνάριον, ἔχον εἰκόνα καὶ ἐπιγραφὴν τοῦ βασιλέως, τὴν γινώσκιν τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἥτις ἦν ἀφ' ἀραρίας· καὶ διὰ τοῦτο ἀπὸ τῶν ἐσχάτων ἤρξατο διδόναι τὸν μισθόν,

Et per parabolam autem eorum operariorum, qui variis temporibus in vineam mittebantur, unus et idem Dominus ostenditur: vocans alios quidem statim in initio mundi fabricationis; alios vero post hoc; et alios circa medietatem temporum; et alios progressis iam temporibus; item alios in fine: ut sint quidem multi operarii secundum sua ipsorum tempora, ⁵unus autem qui convocat eos, paterfamilias. Etenim vinea una, quoniam et una iustitia: et unus dispensator; unus enim Spiritus Dei, qui disponit omnia: similiter autem et merces una; omnes enim acceperunt singulos ⁶denarios, imaginem et inscriptionem regis, agnitionem Filii Dei quae est incorruptela. Et propter hoc a novissimis coepit dare mercedem, quoniam

1. minor] Ita Codd. ARUND. et (quem addo) VOSS. et MASS. Reliqui iunior.

2. Διὰ τῆς παραβολῆς κτλ.] Hoc fragmentum graecum Nicetas servavit in Catena Patrum ad Matth. XX p. 635.

3. οὓς καὶ αὐτός] Int. legisse videtur εἷς καὶ αὐτός.

4. καὶ μισθός] Int. praeterea hic legit voculam εἷς.

5. unus autem] Hic adiecit FEUARD. est, nescio qua auctoritate.

6. denarios, imaginem] Editores observant, hic e graeco legendum esse denarios, habentes imaginem.

ὅτι ἐπ' ἐσχάτων καιρῶν φανε- in novissimis temporibus ¹ma-
ρωθεὶς ὁ Κύριος τοῖς πᾶσιν nifestatus Dominus, omnibus
ἐαυτὸν ἀποκατέστησεν. semetipsum repraesentavit.

8. Et publicanus autem qui in oratione Pharisaicum superavit; LUC. XVIII. 10 seqq.
non quoniam alterum Patrem adorabat, testimonium accepit a Do-
mino, quod sit magis iustificatus; sed quoniam cum magna humi-
litate, sine extollentia et sine iactantia, exhomologesin eidem Deo
faciebat. Et duorum autem filiorum parabola, eorum qui in vi-
neam mittuntur, quorum alter quidem contradixit patri, et postea Matth. XXI. 28 seqq.
²poenitetur, quando nihil profuit ei poenitentia; alter autem pol-
licitus est abire, statim promittens patri, non abiit autem, (quo-
niam *omnis homo mendax*; et velle quidem in promptu adiacet, Psal. CXY. 2. Rom. VII. 13.
† non invenit autem perficere) unum et eundem ostendit Patrem. † Mass. 281.
Sed et arboris fici parabola, de qua Dominus ait: *Ecce, iam tri-* LUC. XIII. 6 seqq.
ennium venio, quaerens fructum in hac arbore fici, et non invenio;
per prophetas adventum suum significans, per quos venit aliquo-
ties exquirens iustitiae fructum ab eis, quem non invenit, aperte
manifestavit, et quoniam excidetur arbor fici propter praedictam
causam. Et sine parabola autem dicebat ad Hierusalem Domi-
nus: *Hierusalem, Hierusalem, quae interficis prophetas, et lapidas* Ibid. 34 seq. et Matth. XXIII. 37.
eos qui mittuntur ad te, quoties volui colligere filios tuos, sicut
gallina pullos suos sub ³ alas, et noluisti? Ecce, ⁴remittitur vo-
bis domus vestra deserta. Quod enim per parabolam dictum fu-
erat: Ecce, triennium venio quaerens fructum; et manifeste ite-
rum: Quoties volui colligere filios tuos; si non huius adventum,
qui per prophetas est, intelligamus, erit mendacium: siquidem se-
mel et tunc primum venit ad eos. Sed quoniam et patriarchas
qui elegit, et nos, idem est Verbum Dei, et illos semper visitans
per propheticum Spiritum, et nos qui undique convocati sumus,
per suum adventum, super ea quae dicta sunt, vere haec dicebat:
Multi ab Oriente et Occasu venient, et recumbent cum Abraham Matth. VIII. 11. 12.
et Isaac et Iacob in regno caelorum. Filii autem regni ibunt in
tenebras exteriores, ⁵ illic erit fletus et stridor dentium. Si igitur

1. manifestatus Dominus, omnibus] Ita ERASM. GALL. GRAB. MASS. ARUND. et MERC. II. juxta graecum textum. Sed FEUARD. CLAROM. et Voss. habent: manifestatus est Dominus, et omnibus.

2. poenitetur] Verbum impersonale vocis tantum activae voce passiva usurpat Int. Graeca evangelii habent: ὅστερον δὲ μεταμελήσεις. Vulg. edit. reddit: Postea autem poenitentia motus. FEUARD.

3. alas] ARUND. ascillas. Cfr. cap. seq. §. 5 et ibi adnotata.

4. remittitur] Sic scripsi cum MASS. et Codd. ARUND. et Voss. sec. graecam vocem ἀγλείται. Itaque in CLAROM. scriptum erat MASSUETO dicente; sed recentior manus pro remittitur scripsit dimittitur. In aliis relinquetur.

5. illic] Ita cum MASS. scripsi e Codd. ARUND. et Voss. Alii ibi.

tur hi, qui per praeconium apostolorum eius ab Oriente et Occidente credentes in eum, cum Abraham, Isaac et Iacob in regno caelorum recumbent, participantes cum eis epulationem; unus et idem Deus ostenditur, qui elegit quidem patriarchas, visitavit vero populum, gentes vero advocavit.

Cap. LXXI.

C A P. XXXVII.

Matth. XXIII.
37.

1. ¹Illud autem, quod ait: *Quoties volui* ²*colligere filios tuos, et noluisti?* veterem legem libertatis hominis manifestavit: quia liberum eum Deus fecit ab initio, habentem suam potestatem sicut et suam animam, ad utendum ³sententia Dei voluntarie, et non coactum a Deo.

⁴*Βία Θεῷ οὐ πρόσκειται, ἀγαθὴ δὲ γνώμη πάντοτε συμπάσκει αὐτῷ.* Vis enim a Deo non fit, sed bona sententia adest illi semper.

Et propter hoc consilium quidem bonum dat omnibus. ⁵Posuit autem in homine potestatem electionis, quemadmodum et in angelis: (etenim angeli rationabiles) uti hi quidem qui obedissent, iuste bonum sint possidentes, datum quidem a Deo, servatum vero ab ipsis. Qui autem non obedierunt, iuste ⁶non inveniuntur cum bono, et meritam poenam percipient: quoniam Deus quidem dedit benigne bonum, ipsi vero non custodierunt diligenter illud, neque pretiosum arbitrati sunt, sed supereminentiam bonitatis contemserunt. Abiicientes igitur bonum, et quasi respuentes, merito omnes iustum iudicium incident Dei, quemadmodum et apostolus Paulus in ea epistola, quae est ad Romanos, testificatus est, dicens ita:

Rom. II. 4
seqq.

An divitias bonitatis eius et patientiae et longanimitatis contemnis, ignorans quoniam bonitas Dei ⁷*ad poenitentiam te adducit?* *Secundum* ⁸*autem duritiam tuam et cor impenitens thesaurizas tibi metipsi iram* ⁹*in die irae et revelationis iusti iudicii Dei. Gloria autem et honor, inquit, omni operanti bonum. Dedit ergo*

* Grab. 375.

1. *Illud*] ERASM. GALL. et FEUARD. male aliud.

2. *colligere*] Ita MASS. ex ARUND. VOSS. MERC. I., quibuscum procul dubio CLAROM. consentit. In reliquis congregare.

3. *sententia*] FEUARD. in marg. VOSS. et MERC. II. scientia.

4. *Βία Θεῷ*] Hoc fragmentum e Ioannis Damasceni Parallelis exscriptum Halloixius primus edidit in *Vita Irenaei* p. 501.

5. *Posuit autem in homine potestatem electionis*] In Cod. CLAROM., uti MASS. observat, recentior manus scripsit: po-

suit autem in hominis potestatem electionem, quum antea legeretur, quantum deprehendi potest, ut in edit.

6. *non inveniuntur cum bono*] Ita FEUARD. VOSS. CLAROM. (in quo vitiose scriptum est *venientur*) et MASS. Etiam in ARUND. legitur *inveniuntur*. In reliquis non inveniuntur cum bonis.

7. *ad poenitentiam*] Ita Codd. VET. VOSS. et procul dubio CLAROM., quem sequi amat MASS. In ceteris edit. in *poenitentiam*.

8. *in die*] Ita MASS. sec. Codd. modo dictos.

Deus bonum, quemadmodum et apostolus testificatur in eadem epistola; et qui operantur quidem illud, gloriam et honorem percipient, quoniam operati sunt bonum, quum possint non operari illud; hi autem qui illud non operantur, iudicium iustum ¹excipient Dei, quoniam non sunt operati bonum, quum possint operari illud.

2. ²Εἰ φύσει οἱ μὲν φαῦλοι, οἱ δὲ ἀγαθοὶ γεγόνασιν, οὗθ' οὗτοι ἐπαινέτοί, ὄντες ἀγαθοί, τοιοῦτοι γὰρ κατεσκευάσθησαν· οὗτ' ἐκεῖνοι μεμπτοί, οὕτως γεγονότες. Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ πάντες τῆς αὐτῆς εἰσὶ φύσεως, δυνάμενοί τε κατασχεῖν καὶ πρᾶξαι τὸ ἀγαθόν, καὶ δυνάμενοι πάλιν ἀποβαλεῖν αὐτὸ καὶ μὴ ποιῆσαι· δικαίως καὶ παρ' ἀνθρώποις τοῖς εὐνομονμένοις, καὶ πολὺ πρότερον παρὰ Θεῶ, οἱ μὲν ἐπαινοῦνται, καὶ ἀξίας τυγχάνουσι μαρτυρίας τῆς τοῦ καλοῦ καθόλου ἐκλογῆς καὶ ἐπιμονῆς· οἱ δὲ κατατιϋνται † καὶ ἀξίας τυγχάνουσι ζημίας τῆς τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ ἀποβολῆς. Καὶ διὰ τοῦτο οἱ προφῆται παρῆνον τοῖς ἀνθρώποις δικαιοπραγεῖν καὶ τὸ ἀγαθὸν ἐξεργάζεσθαι· . . . .

2. Si autem naturaliter qui- Cap. LXXII.
dam boni, quidam vero mali facti fuissent, neque hi laudabiles essent ³qui boni sunt, tales enim ⁴facti fuerant; sed neque illi vituperabiles, et ipsi enim tales fuerant instituti. Sed quoniam omnes eiusdem sunt naturae, et potentes retinere et operari bonum, et potentes rursus amittere id et non facere; iuste etiam apud ⁵homines sensatos (quanto magis apud Deum) alii quidem laudantur, et dignum percipiunt testimonium electionis ⁶bonae et perseverantiae; alii vero accusantur, et dignum † percipiunt damnum, eo quod † Mass. 282.
iustum et bonum reprobaverint. Et ideo ⁷prophetæ quidem hortabantur homines iustitiam agere, ⁸bonumque operari, sicut

1. excipient] Ita cum Mass. scripsi e Codd. VET. VOSS. et ARUND., quibus-cum Codicem CLAROM. consentire suspicor.

2. Εἰ φύσει κτλ.] Graecum hoc fragmentum ex Ioannis Damasceni Parallelis excerptum Halloixius primus edidit in Vita Irenaei pag. 504 seqq. et ex parte Sirmundus in notis ad Ennodii epistolas pag. 12. (ep. II, 19.)

3. qui] Ita Mass. sec. Codd. VET. et Voss. In aliis edit. quia.

4. facti] FEUARD. in marg. scripsit e Cod. VET. instituti. Sed in Cod. Voss. haec: tales enim facti fuerant omissa sunt; atque ideo crediderim, haec a recentiore manu addita esse.

5. homines sensatos] Uti GRABUS observat, Interpres legisse videtur εὐνοο-
μενους. E graecis scribendum fuisset: homines bonis legibus utentes.

6. bonae] E graecis scribendum erat boni per omnia.

7. prophetæ quidem] Vocem bonum, quae in omnes Codd. irrepsit, cum GRAB. et Mass. omisi, quum textus graecus et sententiarum nexus eam delendam esse probarent. In CLAROM. et Voss. legitur prophetæ bonum quidem; in ARUND. bonum quo; in MERC. II. bonum quoque.

8. bonumque operari] Alii bonum quoque operari.

. . . ὡς ἐφ' ἡμῖν ὄντος τοῦ τοιούτου, καὶ διὰ τὴν πολλὴν ἀμέλειαν εἰς λήθην ἐκπεπτωκότων, καὶ γνώμης δεομένων ἀγαθῆς, ἣν ὁ ἀγαθὸς Θεὸς παρέσχε γινώσκειν διὰ τῶν προφητῶν.

per multa ostendimus: quia in nobis sit hoc, et propter multam negligentiam in oblivionem inciderimus, et consilio egeamus bono; propter quod bonus Deus ¹praestavit bonum consilium ²per prophetas.

Matth. V. 16.

3. Propter hoc autem et Dominus: *Luceat lumen vestrum,*

dicebat, coram hominibus, ut videant bona facta vestra, et ³clari-

Luc. XXI. 34.

ficent Patrem vestrum qui in caelis est. Et: Attendite vobis, ne

forte graventur corda vestra in crapula et ebrietate et sollici-

Ibid. XII. 35.

tudinibus saecularibus. Et: Sint lumbi vestri praecinctorum, et lu-

36.

cernae ardentes, et vos similes hominibus expectantibus Dominum

suum, quando revertatur a nuptiis, ut quum venerit et pulsaverit,

aperiant ei. Beatus servus ille, quem, quum venerit Dominus eius,

Ibid. 47.

invenerit ita facientem. Et iterum: Servus qui scit voluntatem

Ibid. VI. 46.

Domini sui, et non facit, vapulabit ⁴multas. Et: Quid mihi di-

Ib. XII. 45. 46.

citis, Domine, Domine, et non facitis quae dico? Et iterum: Si

autem dicat servus in corde suo: Tardat Dominus meus; et in-

cipiat cadere conservos et manducare et bibere et inebriari;

veniet Dominus eius in die qua non sperat, et dividet eum, et

partem eius cum hypocritis ponet.

* Grab. 376.

⁵ Ταῦτα γὰρ πάντα τὸ αὐτεξούσιον ἐπιδείκνυνσι τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τὸ συμβουλευτικὸν τοῦ Θεοῦ, . . . ἀποτρέποντος μὲν τοῦ ἀπειθεῖν αὐτῷ, ἀλλὰ μὴ βιάζομενον.

* Et omnia talia, quae liberum et suae potestatis ostendunt hominem, et quia consilio instruat Deus, adhortans nos ad subiectionem sibi, et avertens ab incredulitate, non tamen de violentia cogens.

4. ⁶ Καὶ γὰρ αὐτὸ τὸ εὐαγγέλιον εἰ, μὴ βούλοιτό τις ἐπε-

4. Etenim ipsum evangelium si noluerit quis sequi, licet qui-

1. *praestavit*] Sic GRAB. MASS. et VOSS. Al. *praestabit*.

2. *per prophetas*] Ita sec. graeca habent CLAROM. ARUND. VOSS. VET. GRAB. et MASS. Sed in ERASM. et GALL. vitiose legitur *perfectis*. FEUARDENTIVS vero utrumque coniungens scripsit: *perfectis per prophetas*.

3. *clarificent*] Sic MASS. sec. ARUND. VOSS. VET. et MERC. I. In alijs *glorificent*.

4. *multas*] Ita cum MASS. scripsi sec. CLAROM. VOSS. ex graeco *πολλὰς* scil. *πληγὰς*. Ceteri *multis*.

5. Ταῦτα γὰρ κτλ.] Haec HALLOI-

XIUS in *Vita Irenaei* publici iuris fecit usque ad verba *ἀλλὰ μὴ βιάζομενον*, excerpta e Ioannis Damasceni *Parallelis*.

6. Καὶ γὰρ αὐτὸ κτλ.] Haec graeca MÜNTERUS e Codice Italico quodam, quo Catenae continebantur, excerpsit et in libro *Fragmenta Patrum Graecorum. Fasc. I* p. 26 seqq. publici iuris fecit. In fragmento lacunae nonnullae occurrebant MÜNTERO, quas vir doctus feliciter explevit. Adnotationes a MÜNTERO fragmento adiectas hic omittere potui, quum minus ad textum, quam ad sententias Irenaei dogmaticas, praesertim ad doctrinam eius de libertate humana perti-

σθαι, ἐξὸν μὲν αὐτῷ ἔστιν, ἀσύμφορον δέ· ἡ γὰρ παρακοή τοῦ Θεοῦ καὶ ἀποβολή τοῦ ἀγαθοῦ ἔστιν μὲν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, βλάβην δὲ καὶ ζημίαν οὐ τὴν τυχοῦσαν φέρει· καὶ διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος φησὶν, πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει· καὶ τὸ ἐλεύθερον τοῦ ἀνθρώπου ἐξηγούμενος, διὸ πάντα ἔξεστιν, μὴ καταναγκάζοντος αὐτὸν τοῦ Θεοῦ· καὶ τὸ συμφέρον δείκνυσιν, ἵνα μὴ εἰς ἐπικάλυμμα κακίας καταχρησώμεθα τῇ ἐλευθερίᾳ· ἀσύμφορον γὰρ τοῦτό γε.

Et iterum ait: *Loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo.* Ephes. IV. 25. Et: *Omnis sermo malus de ore vestro non exeat aut turpitudine* Ib. 29. et V. 4. *aut vaniloquium aut scurrilitas, quae ad rem non pertinet, sed magis gratiarum actio.* Et: *Eratis enim aliquando tenebrae, nunc* Ibid. 8. *autem lumen in Domino: quasi filii lucis honeste ambulate: non in comessionibus et ebrietatibus, non in cubilibus et in libidini-* Rom. XIII. 13. *bus, non in ira et zelo.* ⁵ *Et haec quidam fuistis, sed abluti* 1. Cor. VI. 11. *estis, sed sanctificati estis in nomine Domini nostri.* Si igitur non in nobis esset facere haec, aut non facere, quam causam habebat apostolus, et multo prius ipse Dominus, consilium dare, quaedam quidem facere, a quibusdam vero abstinere? Sed quoniam liberae sententiae ab initio est homo, et liberae sententiae est Deus, ⁷ cui ad similitudinem factus est; semper consilium datur ei, continere bonum, quod perficitur ex ea, quae est ⁸ ad Deum obedientia.

nerent. MÜNTERI observationes si legere vis, adi Appar. nostrum ad h. l. Idem fragmentum typis excudendum curavit ANGELUS MAIUS in *Nova Collectione* T. VII p. 93. Codex, quo utebatur A. Maius, melior fuit; ideoque ex eo textum emendatum et lacunas expletas vides.

1. *non quamlibet*] Melius scripsisset Int. *non modicam.*

2. *Et propter hoc*] Int. legisse videtur καὶ διὰ τοῦτο.

3. *et id, Non expedit, ostendens*] LATINUS LATINUS in *Biblioth.* p. 184 et GRAB. legendum coniecerunt: *et quod non expedit.* Sed frustra; nam sensus est, uti MASS. recte observat: *et id apo-*

dem ei, non tamen expedit. Inobedientia enim Dei et amissio boni est quidem in hominis potestate; laesionem autem et damnum ⁴ non quamlibet infert. ² Et propter hoc Paulus ait: *Omnia licent, sed non omnia expediunt*; et libertatem referens hominis, quapropter et *omnia licent, non cogente eum Deo*; ³ et id, *Non expedit*, ostendens, ut non ad velamen malitiae abutatur libertate: non enim hoc expedit.

1. Cor. VI. 12. et X. 23.

stoli dictum: *Non expedit cett.* Sed e textu graeco legere maluerim *ostendit.*

4. *pertinet*] Sic uno Cod. MERC. excepto omnes Codd. et MASS. sec. versionem Italicam dictum. Sed in ceteris editt. *pertinent.*

5. *Et haec quidam*] Ita iuxta graecum apostoli textum scriptum in CLAROM. (quamvis recentior aliquis, sed imperitus emendator addiderit e, ut legatur *quidem*). Et sic legitur supra cap. XXVII, n. 4. Reliqui habent: *et haec quidem.* MASS.

6. *fuistis*] ERASM. et GALL. *fecistis.*

7. *cui ad*] Sic Codd. VET. CLAROM. VOSS. MERC. II. et MASS. Alii cuius ad.

8. *ad Deum*] Codd. VET. CLAROM. et

5. Et non tantum in operibus, sed etiam in fide liberum et
Matth. IX. 29. suae potestatis arbitrium ¹hominis servavit Dominus, dicens: *Secundum fidem tuam fiat tibi*; propriam fidem hominis ostendens,
Marc. IX. 22. quoniam propriam suam habet sententiam. Et iterum: *Omnia*
Matth. VIII. 13. *possibilia sunt credenti*; et, *Vade, sicut credidisti, fiat tibi*. Et
Ioan. III. 36. omnia talia suae potestatis secundum fidem ostendunt hominem.
 Et propter hoc is qui credit ei, habet vitam aeternam: qui autem non credit Filio, non habet vitam aeternam, sed ira Dei manebit super ipsum. Secundum hanc igitur rationem et suum proprium bonum ostendens Dominus, et sui arbitrii ac suae potestatis hominem significans, dicebat ad Hierusalem: *Quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina pullos suos sub ²alas, et noluisti? Quapropter relinquetur vobis domus vestra deserta.*

6. Qui autem his contraria dicunt, ipsi impotentem introducunt Dominum, scilicet quasi non potuerit perficere hoc quod voluerit; aut rursus ignorantem ³natura choicos, ut ipsi dicunt, et eos, qui non possunt accipere eius incorruptelam. Sed oportebat, inquit, eum neque angelos tales fecisse, ut possent transgredi, neque homines qui statim ingrati existerent in eum; quoniam rationabiles et examinatores et ⁴iudiciales facti sunt, et non (quemadmodum irrationabilia sive inanimalia, quae sua voluntate nihil possunt facere, sed cum necessitate et vi ad bonum trahuntur, in quibus unus sensus et unus mos) ⁵inflexibiles et sine iudicio, qui [†]nihil aliud esse possunt, praeterquam quod facti sunt. Sic autem nec suave esset eis quod est bonum, neque pretiosa communicatio Dei, neque magnopere appetendum bonum, quod sine suo proprio motu, et cura et studio provenisset, sed ultro et otiose insitum: ita ut essent nullius momenti boni, eo quod natura magis quam voluntate tales ⁶existerent, et ultroneum haberent bonum, sed non secundum electionem; et propter hoc nec hoc ipsum intelligentes, quoniam pulchrum sit quod bonum, neque fruenter

Voss. a Deo, quae lectio et mihi cum editoribus novissimis reiicienda videtur.

1. hominis] Ita CLAROM. VOSS. et MASS. In aliis homini.

2. alas] Sic scripsi cum plurimis editoribus. Sed MASS. e Cod. CLAROM. legit ascellas. In Codd. VOSS. et VET. exstat assellis; ARUND. ascillis.

3. natura] Ita Codd. VET. CLAROM. VOSS. et GALL. cum MASS. In ceteris naturam. Sensum huius dilemmatis MASS. ita recte adumbrat: Deum aut impotentem esse, qui liberum hominem consti-

tuere non potuerit; aut penitus ignorantem eos qui natura choici sunt, seu quae sit choicorum natura nescientem, qui consilia det eis, quae tamen fatali necessitate constricti sequi non valeant.

4. iudiciales] FEUARD. GRAB. et Cod. VOSS. iudiciabiles.

5. inflexibiles] Ita Codd. VET. CLAROM. VOSS. et MASS. Supple homines. In aliis inflexibitis.

6. existerent] Sic MASS. e CLAROM. (nisi quod, uti ait MASS., oscitans librarius scripserit existerint) melius, quam ceteri exstiterint.

*eo. Quae enim fruitio boni apud eos qui ignorant? Quae au- * *Grab. 377.*
tem gloria his qui non studuerunt illud? Quae autem corona his
qui non eam, ut victores in certamine, consecuti sunt?

7. Et propter hoc Dominus violentum dixit regnum caelorum:
et qui vim faciunt, inquit, diripiunt illud; hoc est, qui cum vi et *Matth. XI. 12.*
agone vigilantes instanter, diripiunt illud. Propter hoc autem et
Paulus apostolus ait Corinthiis: *Nescitis, quoniam hi qui in stadio* *1. Cor. IX. 24*
currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium. Sic *seqq.*
currite, ut comprehendatis. Omnis autem qui ¹*agonizatur, in*
omnibus continens est: ²*illi quidem ut corruptibilem accipiant co-*
ronam, nos autem ³*incorruptibilem. Ego autem sic curro, non*
⁴*in incertum: sic pugno, non quasi aërem caedens; sed lividum*
facio corpus meum, et in servitutem redigo, ne forte aliis prae-
dicans, ipse reprobus efficiar.. Bonus igitur agonista ad incorru-
ptelae agonem adhortatur nos, uti coronemur, et pretiosam arbi-
tremur coronam, videlicet quae per agonem nobis acquiritur, sed
non ultro coalitam. Et quanto per agonem nobis advenit, tanto
est pretiosior: quanto autem pretiosior, tanto eam semper diligamus.
⁵*Οὐχ ὁμοίως ἀγαπᾶται τὰ ἐκ* Sed neque similiter diliguntur ea
τοῦ αὐτομάτου προσγιόμενα quae ultro adveniunt, quam illa
τοῖς μετὰ . . . σπουδῆς εὐ- quae cum multa sollicitudine ad-
ρίσχομένοις. inveniuntur.

Quoniam igitur ⁶pro nobis erat plus diligere Deum, ⁷cum labore
hoc nobis adinvenire Dominus docuit, et apostolus tradidit. Et
alias autem esset videlicet nostrum insensatum bonum, quod esset
inexercitatum. Sed et videre non in tantum nobis esset deside-
rabile, nisi cognovissemus quantum esset malum non videre; et
bene valere autem male valentis experientia honorabilius efficit;
et lucem, tenebrarum comparatio; et vitam, mortis. Sic et cae-
leste regnum honorabilius est his qui cognoverunt terrenum. Quanto
autem honorabilius, tanto magis diligimus illud; et si plus illud
dilexerimus, clariores erimus apud Deum. ⁸Pro nobis igitur omnia

1. *agonizatur*] Sic Codd. VET. CLAROM. Voss. ARUND. et MASS. Et sic etiam legi, ait MASS. proaeunte FEUARD., apud Cyprianum lib. de Exhort. Mart. cap. 8. et epist. ad Mart. et Confessores de Mappalico, in omnibus fere MSS. notat Pamelius. In ceteris editi. legitur *agonizai*.

2. *illi — accipiant*] ERASM. GALL. et FEUARD. *ille — accipiat*.

3. *incorruptibilem*] ERASM. GALL. et MERC. II. *incorruptam*.

4. *in incertum*] CLAROM. *in incerto*.

5. *Οὐχ ὁμοίως κτλ.*] Etiam haec, uti omnia fragmenta graeca huius cap. hausta sunt e Parallelis Ioannis Damasc.

6. *pro nobis*] Graece, uti FEUARD. observat, *μεθ' ἡμῶν*, penes nos.

7. *cum labore*] Ita MASS. sec. Codd. VET. CLAROM. et Voss. Sed in ARUND. OTTOB. MERC. II. in ceteris editi. *cum agone*.

8. *Pro nobis igitur omnia haec sustinuit celt.*] Id est, uti GRAB. bene observat, nostrae utilitatis causa haec illa fieri sustinuit atque ordinavit Deus.

haec sustinuit Dominus, uti per omnia eruditi, in omnibus in futurum simus cauti, et perseveremus in omni eius dilectione, rationabiliter edocti diligere Deum: Deo quidem magnanimitatem praestante in apostasia hominis; homine autem erudito per eam, *Ieremi. II. 19.* quemadmodum et propheta ait: *Emendabit te abscessio tua*; praefiniente Deo omnia ad hominis perfectionem et ad ¹efficaciam et manifestationem dispositionum; uti et bonitas ostendatur, et iustitia perficiatur, et ecclesia ad figuram imaginis Filii eius coaptetur, et tandem aliquando maturus fiat homo, in tantis maturescens ad videndum et capiendum Deum.

Cap. LXXIII.

C A P. XXXVIII.

1. ²Εἰ δὲ λέγει τις . . . οὐκ ἡδύνατο ὁ Θεὸς ἀπ' ἀρχῆς τέλειον ἀναδείξαι τὸν ἄνθρωπον; Γινώτω, ὅτι τῷ μὲν Θεῷ, αἰὲν κατὰ τὰ αὐτὰ ὄντι, καὶ ἀγεννήτῳ ὑπάρχοντι, ὡς πρὸς ἑαυτὸν, πάντα δυνατά· τὰ δὲ . . . γεγονότα, καθὸ μετέπειτα γενέσεως ἀρχὴν ἰδίαν ἔσχε, κατὰ τοῦτο καὶ ὑστερεῖσθαι δεῖ αὐτὰ τοῦ πεποιηκότος· οὐ γὰρ ἡδύνατο ἀγέννητα εἶναι τὰ νεωστὶ γεγεννημένα. Καθὸ δὲ μὴ ἔστιν ἀγέννητα, κατὰ τοῦτο καὶ ὑστεροῦνται τοῦ τελείου· † Καθὸ δὲ νεώτερα, κατὰ τοῦτο καὶ νήπια, κατὰ τοῦτο καὶ ἀσυνήθη, καὶ ἀγύμναστα πρὸς τὴν τελείαν ἀγωγὴν. Ὡς οὖν ἡ μὲν μήτηρ δύναται τέλειον παρασχεῖν τῷ βρέφει τὸ ἔμβρυον, τὸ δὲ ἔτι ἀδυνατεῖ τὴν αὐτοῦ πρεσβυτέραν δέξασθαι τροφήν· οὕτως

* *Grab. 378.*† *Cap. LXXIV.*

1. Si hoc dicat aliquis: Quid enim? Non poterat ab initio Deus perfectum fecisse hominem? Sciat, quoniam Deus quidem quum semper sit idem, et innatus, quantum ad ipsum est, omnia possibilia ei. Quae autem facta sunt ab eo, secundum quod postea facturae initium habuerunt, secundum hoc et minora esse oportuit eo qui se fecerit: * nec enim poterant infecta esse, quae nuper facta sunt. Propter quod autem non sunt infecta, propter hoc et (³ideo) deficiunt a perfecto. † Secundum enim quod sunt posteriora, secundum hoc et infantilia; ⁴ et secundum quod infantilia, secundum hoc et insueta, et inexercitata ad perfectam disciplinam. Quemadmodum enim mater potest quidem praestare perfectam escam infanti, ille au-

1. efficaciam] Ita MASS. ex omnibus MSS. In ceteris edit. aedificationem.

2. Εἰ δὲ λέγει κτλ.] Graeca huius cap. servavit Ioannes Damasc. in Paral-
lelis; eaque Halloixius in *Vita Irenaei* primus vulgavit p. 484 seqq.

3. ideo] Hanc voculam abundantem MASS. uncinis inclusit.

4. et secundum quod infantilia] Haec omissa sunt in CLAROM. MERC. II. et textu graeco. Quod GRAB. et MASS. dicunt, solam vocem *infantilia* desiderari in Voss., falsum est. Etenim omnia, quae lemmate indicavi, in Voss. omissa sunt. Quam ob causam illa expungenda esse censeo.

καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸς μὲν οἶός τε ἦν παρασχεῖν ἐπ' ἀρχῆς τῷ ἀνθρώπῳ τὸ τέλειον, ὁ δὲ † ἀνθρώπος ἀδύνατος λαβεῖν αὐτό· νήπιος γὰρ ἦν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν ἐπ' ἐσχάτων τῶν καιρῶν, ἀνακεφαλαιωσάμενος εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, ἦλθε πρὸς ἡμᾶς, οὐχ ὡς αὐτὸς ἡδύνατο, ἀλλ' ὡς ἡμεῖς αὐτὸν ἰδεῖν ἡδυνάμεθα. Αὐτὸς μὲν γὰρ ἐν τῇ ἀφάρτῳ αὐτοῦ δόξῃ πρὸς ἡμᾶς ἔλθειν ἡδύνατο· ἀλλ' ἡμεῖς οὐδεπώποτε τὸ μέγεθος τῆς δόξης αὐτοῦ βαστάζειν ἡδυνάμεθα. Καὶ διὰ τοῦτο, ὡς νηπίοις, ὁ ἄρτος ὁ τέλειος τοῦ Πατρὸς γάλα ἡμῖν ἐκτὸν παρέσχεν, ὅπερ ἦν ἡ κατ' ἀνθρώπον αὐτοῦ παρουσία, ἵνα ὡς ὑπὸ μασθοῦ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ τραφέντες, καὶ διὰ τῆς τοιαύτης γαλακτουργίας ἐθισθέντες τρώγειν καὶ πίνειν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, τὸν τῆς ἀθανασίας ἄρτον, ὅπερ ἐστὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, ἐν ἡμῖν αὐτοῖς κατασχεῖν δυνηθῶμεν.

2. Καὶ διὰ τοῦτο Παῦλος Κορινθίοις φησί· γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, οὐ βρώμα· οὐδὲ γὰρ ἡδύνασθε βαστάζειν· τουτέστι, τὴν κατὰ ἀνθρώπον παρουσίαν τοῦ Κυρίου ἐμαθητεύθητε, οὐδέ ἴπουν δὲ τὸ τοῦ *Πατρὸς

tem adhuc non potest robustiorem se percipere † escam: sic † Mass. 281. et Deus ipse quidem potens fuit homini praestare perfectionem ab initio, homo autem impotens percipere illam; infans enim fuit. Et propter hoc Dominus noster in novissimis temporibus, recapitulans in semetipso omnia, venit ad nos, non quomodo ipse poterat, sed quomodo illum nos videre poteramus. Ipse enim in sua ¹inenarrabili gloria ad nos venire poterat; sed nos magnitudinem gloriae ipsius portare non poteramus. Et propter hoc, quasi infantibus, ille qui erat panis perfectus ²Patris, lac nobis semetipsum praestavit, quod erat secundum hominem eius adventus: ut quasi a mammilla carnis eius enutriti, et per talem lactationem assueti manducare et bibere verbum Dei, et eum qui est immortalitatis panis, qui est spiritus Patris, in nobis ipsis ³continere possumus.

2. Et propter hoc Paulus Corinthiis ait: Lac vobis potum ^{Cap. LXXV. 1. Cor. III. 2.} dedi, non escam: ⁴nondum enim poteratis escam percipere; id est, eum quidem adventum Domini, ⁵qui secundum hominem, didicistis; nondum autem Patris

1. inenarrabili] Secundum graeca immortali.

2. Patris] Hanc vocem, quae desideratur in Codd. VET. CLAROM. et Voss., cum Mass. sec. text. graec. retinendam esse arbitror.

3. continere] Eum, quae vox huic verbo praefigitur in plurimis edit., recto ex-

punxere GRAB. et MASS. sive Cod. Voss. et textus graeci.

4. nondum enim] Cod. Voss. sec. text. graec. non enim.

5. qui] Sic pro quem (quod manifestum est librariorum erratum, littera i male accepta pro e cum abbreviationis nota) auctoritate graeci textus emen-

Πνεῦμα ἐπαναπαύεται ἐφ' ὑμᾶς, διὰ τὴν ὑμῶν ἀσθένειαν. Ὅπου γὰρ ζῆλος καὶ ἔρις, φησὶν, ἐν ὑμῖν καὶ διχοστασίαι, οὐχὶ σαρκικοί ἐστε καὶ κατὰ ἄνθρωπον περιπατεῖτε; Τουτέστιν, ὅτι οὐδέπω τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ἦν σὺν αὐτοῖς, διὰ τὸ ἀκατάρτιστον αὐτῶν καὶ ἀσθενὲς τῆς πολιτείας. Ὡς οὖν ὁ ἀπόστολος δυνατὸς ἦν διδόναι τὸ βρῶμα (οἷς γὰρ ἂν ἐπετιθουν χεῖρας, ἐλάμβανον Πνεῦμα ἅγιον, ὃ ἐστὶ βρῶμα ζωῆς) ἐκεῖνοι δὲ ἡδυνάτουσαν λαβεῖν αὐτό, διὰ τὸ ἀσθενῆ ἔτι καὶ ἀγύμναστα ἔχειν τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια τῆς πρὸς Θεὸν γυμνασίας· οὕτως καὶ τὴν ἀρχὴν ὁ μὲν Θεὸς δυνατὸς ἦν διδόναι τὸ τέλειον τῷ ἀνθρώπῳ, ἐκεῖνος δὲ ἄρτι γεγονώς, ἀδύνατος ἦν λαβεῖν αὐτό, ἢ καὶ λαβὼν χωρῆσαι, ἢ καὶ χωρῆσας κατασχεῖν· καὶ διὰ τοῦτο συννηπίαζεν υἱὸς τοῦ Θεοῦ, τέλειος ὢν, τῷ ἀνθρώπῳ, οὐ δι' ἑαυτόν, ἀλλὰ διὰ τὸ τοῦ ἀνθρώπου νήπιον οὕτω χωρούμενος, ὡς ἄνθρωπος αὐτὸν χωρεῖν ἡδύνατο. Οὐ περὶ τὸν Θεὸν μὲν τὸ ἀδύνατον καὶ ἐνδεές, ἀλλὰ περὶ τὸν νεωστὶ γεγονότα ἄνθρωπον, ὅτι μὴ ἀγέννητος ἦν.

3. Ἀπερὶ τὸν Θεὸν δύναμις ὁμοῦ καὶ σοφία καὶ ἀγαθότης δείκνυται· δύναμις μὲν καὶ ἀγαθότης, ἐν τῷ τὰ μηδέπω ὄντα ἐκουσίως κίττειν τε καὶ ποιεῖν· σοφία δέ, ἐν τῷ εὗρνεμα, ἐμμελῆ, καὶ ἐγκατάσκευα τὰ γεγονότα πεποιημέναι. Ἄτινα διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν αὐτοῦ ἀγαθότητα αὐξήσιν προσλαβόντα, καὶ ἐπὶ πλεῖον ἐπιμένοντα, ἀγεννήτου δόξαν ἀποίσειται, τοῦ Θεοῦ ἀφθόνως χαριζομένου τὸ καλόν. Κατὰ μὲν τὸ γεγενῆσθαι αὐτά, οὐκ ἀγέννητα· κατὰ δὲ τὸ παραμένειν αὐτὰ μακροῖς αἰώσι, δύναμιν ἀγεννήτου προσλήψεται, τοῦ Θεοῦ πρόδικα δωρουμένου αὐτοῖς τὴν εἰσαεὶ παραμονήν. Καὶ οὕτως πρωτεύει μὲν ἐν πᾶσιν ὁ Θεός, ὁ καὶ μόνος ἀγέννητος, καὶ πρῶτος πάντων, καὶ τοῦ εἶναι τοῖς πᾶσι παραίτιος. Τὰ δὲ λοιπὰ πάντα ἐν ὑποταγῇ μένει τοῦ Θεοῦ. Ὑποταγὴ δὲ Θεοῦ, ἀφθαρσία· καὶ παραμονὴ ἀφθαρσίας, δόξα ἀγέννητος. Διὰ ταύτης . . . τῆς τάξεως, καὶ τῶν τοιούτων ἑνθυμῶν, καὶ τῆς τοιαύτης ἀγωγῆς, ὁ γεννητὸς *καὶ πεπλασμένος ἄνθρωπος κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ ἀγεννήτου γίνεται Θεοῦ· τοῦ μὲν Πατρὸς εὐδοκοῦντος καὶ κελεύοντος,

davi. Supplendum vero verbum est. Mass.

1. Περὶ τὸν Θεὸν κτλ.] Haec etiam Halloixius e Parallelis Ioannis Damasc. excerpit et in *Vita Irenaei* pag. 498 et 502 typis edenda curavit. Ἐγκατάσκευα τὰ emendavi pro ἐγκατασκευαστά, uti Mass. et Grab. male legunt.

2. in ipsis] Alii cum ipsis.

3. sensum] Textus graec. addit animae.

4. coinfantiatum est homini] Id est infans cum homine factum est. Mass.

5. capax] Pro comprehensibilis. Mass.

6. non infectus erat] Ita Codd. Vet. CLAROM. VOSS. GRAB. et MASS. Reliqui vitiose non perfectus erat. Sensus est, ait Mass., hominem solum indigum et impotentem esse, utpote qui quum a se

* Spiritus requiescit super vos, propter vestram infirmitatem. *Ubi* * Grab. 379. 1. Cor. III. 3.
enim zelus et discordia, ait, *in vobis et dissensiones, nonne car-*
nales estis et secundum hominem ambulatis? Hoc est, quoniam
nondum Spiritus Patris erat ² in ipsis, propter imperfectionem eo-
rum et infirmitatem conversationis. Quemadmodum igitur aposto-
lus poterat dare escam, (quibuscunque enim imponebant apostoli *Act. VIII. 17.*
manus, accipiebant Spiritum sanctum, qui est esca vitae) illi au-
tem non poterant accipere illud, quoniam infirmum adhuc et in-
exercitabilem ³ sensum erga Deum conversationis habebant: sic et
initio Deus quidem potens fuit dare perfectionem homini; ille au-
tem nunc nuper factus non poterat illud accipere, vel accipiens
capere, vel capiens continere. Et propter hoc ⁴ coinfantiatum est
homini Verbum Dei, quum esset perfectus; non propter se, sed
propter hominis infantiam sic ⁵ capax effectus, quemadmodum homo
illum capere potuit. Non igitur erga Deum impossibile et indi-
gens, sed circa eum, qui nunc nuper factus est homo; quoniam
⁶ non infectus erat.

3. Erga Deum autem virtus simul et sapientia et bonitas
ostenditur: virtus quidem et bonitas, in eo quod ea, quae nondum
erant, voluntarie constituerit et fecerit; sapientia vero, in eo quod
apta ⁷ et consonantia, quae sunt, fecerit. Quaedam autem propter
immensam eius benignitatem augmentum accipientia, et in multum
temporis perseverantia, infecti gloriam referunt, Deo sine invidia
⁸ donante quod bonum est. Secundum enim id quod facta sunt,
non sunt infecta; secundum id vero quod perseverant longis ae-
nibus, virtutem infecti assument, Deo gratuito donante eis sempi-
ternam perseverationem. Et sic principalitatem quidem habebit in
omnibus Deus, quoniam et solus [†] infectus, et prior omnium et [†] Mass. 285.
omnibus, ut sint, ipse est caussa; reliqua vero omnia in subiectione
manent Dei. Subiectio autem Dei, ⁹ incorruptelae perseverantia est:
incorruptela autem, ¹⁰ gloria infecti. Per hanc igitur ordinationem
et huiusmodi convenientiam, et * ¹¹ tali ductu, factus et plasmatus * Grab. 380.
homo secundum imaginem et similitudinem constituitur infecti
Dei; Patre quidem bene sentiente ¹² et iubente; Filio vero mini-

non sit, fieri et produci ab alio debue-
rit, nec proinde infectus sit.

7. et consonantia] E textu graeco adde
et concinna.

8. donante] Ita MASS. e Cod. CLAROM.
Reliqui Codd. donantes. Sed edit. do-
nanti.

9. incorruptelae — autem] Uti editores
monent, e graecis scribendum erat:

incorruptela est: perseverantia autem in-
corruptelae.

10. gloria infecti] In graeco corrige
δόξα ἀγεννήτου.

11. tali ductu] Ita e textu graeco Codd.
VET. CLAROM. VOSS. GRAB. et MASS. In
ceteris sola vox talis exstat.

12. et iubente] Haec desiderantur in
ERASM. et GALL.

τοῦ δὲ Υἱοῦ πράσσοντος καὶ δημιουργοῦντος, τοῦ δὲ Πνεύματος τρέφοντος καὶ αὐξοντος, τοῦ δὲ ἀνθρώπου ἡρέμα προκόπτοντος, καὶ πρὸς τέλειον ἀνερχομένου, τουτέστι, πλησίον τοῦ ἀγεννήτου γινομένου. Τέλειος γὰρ ὁ ἀγέννητος· οὗτος δὲ ἐστὶ Θεός. Ἔδει δὲ τὸν ἄνθρωπον πρῶτον γενέσθαι καὶ γενόμενον αὐξῆσαι καὶ αὐξήσαντα ἀνθρωπῆναι καὶ ἀνδρωθέντα πληθυνθῆναι καὶ πληθυνθέντα ἐνισχύσασθαι καὶ ἐνισχύσαντα δοξασθῆναι καὶ δοξασθέντα ἰδεῖν τὸν ἑαυτοῦ δεσπότην. Θεὸς γὰρ ὁ μέλλων ὁρᾶσθαι· ὁρασις δὲ Θεοῦ περιποιητικὴ ἀφ' αἰτίας· ἀφ' αἰτίας δὲ ἐγγὺς εἶναι ποιεῖ Θεοῦ.

strante et formante; Spiritu vero nutriente et augente; homine vero paullatim proficiente et perveniente ad perfectum, id est, proximum infecto fieri. Perfectus enim est infectus; hic autem est Deus. Oportuerat autem hominem primo fieri et factum augeri et auctum corroborari et corroboratum multiplicari et multiplicatum convalescere, convalescentem vero glorificari et glorificatum videre suum Dominum. Deus enim est, qui habet videri; visio autem Dei efficax est incorruptelae: incorruptela vero proximum facit esse Deo.

Sap. VI. 19.
20.

4. Irrationabiles igitur omni modo, qui non expectant tempus augmenti, et suae naturae infirmitatem adscribunt Deo. Neque Deum neque semetipsos scientes, insatiabiles et ingrati, nolentes primo esse hoc quod et facti sunt, homines passionum capaces; sed supergredientes legem humani generis, et antequam fiant homines, iam volunt similes esse factori Deo, et nullam esse differentiam infecti Dei, et nunc facti hominis, qui plus irrationales sunt quam muta animalia. Haec enim non imputant Deo, quoniam non homines ¹facit ea; sed unumquodque eo quod factum est, ²quoniam factum est, gratias agit. Nos enim imputamus ei, quoniam non ab initio Dii facti sumus, sed primo quidem homines, tunc demum Dii; quamvis Deus secundum simplicitatem bonitatis suae hoc fecerit, ne quis eum putet invidiosum aut impraestantem. Ego, inquit, dixi, Dii estis, et filii Excelsi omnes. Nobis autem potestatem divinitatis baiulare non sustinentibus: Vos autem, inquit, sicut homines moriemini; utraque referens, et illud quod est benignum suae donationis, et infirmitatem nostram, et quod essemus nostrae potestatis. Secundum enim benignitatem suam bene dedit bonum, et similes sibi suae potestatis homines fecit; secundum autem providentiam scivit hominum infirmitatem, et quae

Psal. LXXXI.
6. 7.

1. facit] Alii fecit.

2. quoniam factum est] In ERASM. GALL. et FEUARD. deest factum.

ventura essent ex ea; secundum autem dilectionem et virtutem ¹vincet factae naturae substantiam. Oportuerat autem primo naturam apparere, post deinde vinci et ²absorbi mortale ab immortalitate et corruptibile ab incorruptibilitate, et fieri hominem secundum imaginem et similitudinem Dei, agnitione accepta boni et mali.

C A P. XXXIX.

Cap. LXXVI.

1. Agnitionem autem accepit homo boni et mali. Bonum est autem obedire Deo et credere ei et custodire eius praeceptum; et hoc est vita hominis; quemadmodum non obedire Deo, malum; et hoc est mors eius. Magnanimitatem igitur praestante Deo, cognovit homo et bonum obedientiae et malum inobedientiae: uti ³oculus mentis utrorumque accipiens experimentum, electionem meliorum cum iudicio faciat, et nunquam segnis neque negligens praecepti fiat Dei; et id quod aufert ab eo vitam, id est, non obedire Deo, experimento discens quoniam malum est, neque tentet quidem ^{*}illud unquam; quod autem conservatorium vitae eius est, ^{*}Grab. 381. obedire Deo, sciens quoniam bonum est, ⁴cum omni intentione diligenter custodiat. Propter hoc etiam duplices habuit sensus, utrorumque agnitionem habentes, ut electionem meliorum cum disciplina faciat. Disciplinam autem boni quemadmodum habere potuisset, ignorans quod est contrarium? Firmior est enim et indubitata subiacentium apprehensio, quam ea quae est ex ⁵suspicionem coniectura. Quemadmodum enim lingua per gustum accipit experimentum dulcis et amari, et oculus per visionem discernit quod est nigrum ab albo, et auris per auditum differentias sonorum scit; sic et mens per utrorumque experimentum disciplinam boni accipiens, firmior ad conservationem eius efficitur, obediens [†]Deo: inobedientiam quidem primum respuens per poenitentiam, [†]Mass. 286. quoniam amarum et malum est; deinde ex comprehensione discens, quale sit quod contrarium est bono et dulcedini, ne tentet quidem unquam inobedientiam gustare Dei. Si autem utrorumque eorum cognitionem, et duplices sensus cognitionis quis defugiat, latenter semetipsum occidit hominem.

1. *vincet*] Sic VET. VOSS. CLAROM. GRAB. et MASS. Reliqui male *vinci*. LATINUS LATINUS conicit *vicit*; sed frustra, observat MASS., uti ex periodo sequente liquet.

2. *absorbi*] Uti editores observant, scriptum pro *absorberi*.

3. *oculus*] Ita Codd. VET. CLAROM.

VOSS. et MASS. In ARUND. et MERC. II. corrupte *oculum*. In ceteris editi. *oculo*.

4. *cum omni*] Particulam *ut* hic praeeuntem MASS. expunxit fide Codd. CLAROM. et VOSS.

5. *suspicionem*] Codd. VET. et VOSS. *suspensione*.

6. *Deo*] Omissum hoc in VOSS.

2. Quemadmodum igitur erit Deus, qui nondum factus est homo? quomodo autem perfectus, nuper effectus? quomodo autem immortalis, qui in natura mortali non obedivit factori? Oportet enim te primo quidem ordinem hominis custodire, tunc deinde ¹participari gloriae Dei. Non enim tu Deum facis, sed Deus te facit. Si ergo opera Dei es, manum artificis tui exspecta, opportune omnia facientem; opportune autem, quantum ad te attinet, qui efficeris. Praesta autem ei cor tuum molle et tractabile, et custodi figuram, qua te figuravit artifex, habens in temetipso humorem, ne induratus amittas vestigia digitorum eius. Custodiens autem compaginationem, ascendes ad perfectum: ab artificio enim Dei ²absconditur, quod est in te, lutum. ³Fabricavit substantiam in te manus eius; liniet te ab intus et a foris auro puro et argento, et in tantum ornabit te, ut et ipse rex concupiscat speciem tuam. Si vero statim obduratus respuas artem eius, et ingratus exsistas in eum, quoniam homo factus es; ⁴ingratus Deo factus, simul et artem eius, et vitam amisisti. Facere enim proprium est benignitatis Dei; fieri autem proprium est hominis naturae. Si igitur tradideris ei quod est tuum, id est fidem in eum et subiectionem; recipies eius artem, et eris perfectum opus Dei.

3. Si autem non credideris ei et fugeris manus eius, erit caussa imperfectionis in te, qui non obedisti, sed non in illo, qui vocavit. Ille enim misit, qui vocarent ad nuptias; qui autem non obedierunt ei, semetipsos privaverunt a regia coena. Non igitur ars deficit Dei; potens est enim de lapidibus suscitare filios Abrahae; sed ille qui non consequitur eam, sibimet suae imperfectionis est caussa.

⁵ Οὐτε τὸ φῶς ἔξασθενεῖ διὰ τοὺς ἑαυτοῖς τυφλώπτοντας· ἀλλ' ἐκείνου μένοντος ὁποῖον καὶ ἐστίν, οἱ τυφλωθέντες παρὰ τὴν αἰτίαν τὴν ἑαυτῶν ἐν ἁορασίᾳ καθίστανται, μήτε τοῦ

Nec enim lumen deficit propter eos, qui semetipsos excaecaverunt; sed illo perseverante quale et est, excaecati per suam culpam in caligine constituuntur. Neque lumen cum magna

1. participari] Sic scripsi cum MASS. fide Codd. ARUND. et VOSS.

2. absconditur] Ita MASS. ex omnibus Codd. Sed in reliquis edit. abscondetur.

3. Fabricavit] Ita GRAB. primus et MASS. e Codd. CLAROM. MERC. II. et (quem addo) VOSS. In aliis minus recte fabricabit.

4. ingratus Deo factus] Haec non agnoscit Cod. CLAROM.

5. Οὐτε τὸ φῶς κτλ.] Graecum hoc fragmentum idque, quod initio capitis sequentis expressum est, MASSUETUS primus evulgavit, uti ait, „ex Eclogis MSS. Ioannis Presbyteri et Monachi Cod. 313 bibliothecae olim Seguerianae, nunc Illustrissimi D. D. Henrici Caroli de Coislin, qui eius aditum haecenus interclusum, pro suo in litteras studio ac benignitate eruditis modo patefecit.“

φωτὸς μετ' ἀνάγκης δουλαγω-
γούντος τινά, μήτε τοῦ Θεοῦ
βιαζομένου, εἰ μὴ θέλοι τις κα-
τασχεῖν αὐτοῦ τὴν τέχνην. Τὰ
οὖν ἀποστάντα τοῦ ἱπατρικοῦ
φωτὸς καὶ παραβάντα τὸν Θε-
σμόν τῆς ἐλευθερίας, παρὰ τὴν
αὐτῶν ἀπέστησαν αἷτιαν, ἐλεύ-
θερα καὶ ἀντεξούσια τὴν γνώ-
μην γεγονότα.

necessitate subiiciet sibi quem-
quam; neque Deus coget eum,
qui ²nolit continere eius artem.
Qui igitur abstiterunt a paterno
lumine et transgressi sunt le-
gem libertatis, per suam ab-
stiterunt culpam, liberi arbitrii
et suae potestatis facti.

4. Deus autem omnia praesciens, utrisque aptas praeparavit habitationes; eis quidem qui inquirunt lumen incorruptibilitatis et ad id recurrunt, benigne donans hoc quod concupiscunt lumen; aliis vero id contemnentibus et avertentibus se ab eo et id fugientibus et quasi semetipsos excaecantibus, congruentes lumini ad-versantibus praeparavit tenebras; et his qui fugiunt ei esse sub-
iecti, ³convenientem subdidit poenam. ⁴Subiectio autem Dei re-
quiescit est aeterna; ut hi qui fugiunt lumen, dignum fugae suae
habeant locum; et qui fugiunt aeternam requiem, congruentem fu-
gae suae habeant habitationem. Quum autem apud Deum omnia
sint bona, qui ex sua sententia fugiunt Deum, semetipsos ab
omnibus fraudant bonis; fraudati autem omnibus erga Deum bonis,
consequenter in Dei iustum iudicium incident. Qui enim fugiunt
requiem, iuste in poena conversabuntur; et qui fugerunt lumen,
iuste inhabitabunt tenebras. Quemadmodum autem in hoc tempo-
rali lumine, qui fugiunt illud, ipsos se tenebris mancipant; ⁵ita ut
et ipsi sibi caussa fiant, quod destituuntur a lumine et inhabitant
tenebras, et non lumen caussa est eis huiusmodi conversationis,
quemadmodum praediximus: sic aeternum Dei qui fugiunt lumen,
quod ⁶continet in se omnia bona, ipsi sibi caussa sunt, ut aeter-
nas inhabitent tenebras, destituti omnibus bonis, sibi metipsis caussa
huiusmodi habitationis facti. * Grab. 382.

C A P. XL.

1. Εἰς καὶ αὐτὸς ὁ πατήρ,
ὁ τοῖς μὲν γλιγομένοις αὐτοῦ

1. Unus igitur et idem Deus
Pater, qui quidem concupiscen-

1. πατρικοῦ] Uti Mass. observat, ad
marg. Cod. Coisl. scriptum est ἱ-
πατρικοῦ.

2. nolit] FEUARB. in marg. et Voss.
odit.

3. convenientem subdidit poenam] In
Codd. VET. et CLAROM. exstat convenienti

subdidit poenae. In Voss. (GRAB. et MASS.
lectionem Voss. falso allegant) legi con-
venienti subdit pene.

4. Subiectio autem] In Voss. enim le-
gitur pro autem.

5. ita ut et ipsi] Et recepi e Cod.
Voss.

τῆς κοινωνίας καὶ προσμένουσιν αὐτοῦ τῇ ὑποταγῇ, τὰ παρ' αὐτῷ ἡτοιμακῶς ἀγαθὰ· τῷ δὲ ἀρχηγῷ τῆς ἀποστασίας διαβόλῳ καὶ τοῖς συναποστάσιν αὐτῷ, τὸ αἰώνιον πῦρ ἡτοιμακῶς, εἰς ὃ πεμφθήσεσθαι ἔφη ὁ κύριος τοὺς εἰς τὰ ἀριστερὰ διακριθέντας. † Καὶ τοῦτό ἐστιν τὸ εἰρημένον ὑπὸ τοῦ προφήτου· ἐγὼ Θεὸς καὶ ζηλωτῆς, ποιῶν εἰρήνην καὶ κτίζων κακὰ· ἐπὶ μὲν τοὺς μετανοοῦντας καὶ ἐπιστρέφοντας πρὸς αὐτὸν ποιῶν εἰρήνην καὶ φιλίαν, καὶ ἔνωσιν συντιθέμενος· ἐπὶ δὲ τοὺς μὴ μετανοοῦντας καὶ φεύγοντας αὐτοῦ τὸ φῶς πῦρ αἰώνιον καὶ ἐξώτερον σκότος ἡτοιμακῶς· ἅτινά ἐστι κακὰ τοῖς ἐμπεσοῦσιν εἰς αὐτά.

tibus eius communicationem et perseverantibus in subiectione eius, quae sunt apud se praeparat bona; principi autem abscessionis diabolo, et qui cum eo abscesserunt angelis, aeternum ignem praeparans: in quem mittentur, inquit Dominus, illi qui in sinistra separati sunt. † Et hoc est quod a propheta dictum est: Ego Deus ¹zelans, faciens pacem et condens mala: in eos quidem qui poenitentiam ²habent et convertuntur ad eum, faciens pacem et amicitiam, et unitatem componens; super eos vero qui poenitentiam non agunt, sed refugiunt eius lumen, ignem aeternum et exteriores tenebras praeparans: quae quidem sunt mala his, qui ³incidunt in ea.

2. Si autem alius quidem esset qui requiem donat Pater, et alius qui ignem praeparavit Deus; fuissent aequae differentes ⁴eis filii: alius quidem in Patris regnum mittens, alius vero in aeternum ignem. Sed quoniam unus et idem Dominus separari demonstravit in iudicio omne genus humanum, quemadmodum pastor segregat oves ab haedis; et aliis quidem dicit: Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum quod paratum est vobis; aliis vero: Discedite ⁵a me, maledicti, in ignem aeternum, quem ⁶praeparavit Pater meus diabolo et angelis eius; unus et idem Pater manifestissime ostenditur, faciens pacem et condens mala, praeparans utrisque quae sunt apta: quemadmodum et unus iudex utrosque in aptum mittens locum. ⁷Quemadmodum in zizaniorum et in

1. zelans] Haec vox in textu Esaiæ desideratur.

2. habent et convertuntur] Ita Voss. CLAROM. et MASS. In ARUND. et MERC. II. agent et convertuntur. In reliquis edit. agentes convertuntur.

3. incidunt in ea] In edit. praeter MASS. hic additum est: sed bona ex iustitia Dei. Quae cum MASS. omisi, quum in Codd. CLAROM. Voss. ARUND. et in textu graeco absint atque ab ali-

quo explicationis causa addita videantur.

4. eis] In ERASM. et GALL. legitur et. Sed FEUARD. utrumque iungens legit et eis. GRAB. auctoritate Codd. et expunxit.

5. a me] Haec desiderantur in ARUND. 6. praeparavit] Ita scripsi cum MASS. sec. optimos Codd. VET. Voss. ARUND. et MERC. II., quibuscum procul dubio consentit CLAROM.

7. Quemadmodum] Et, quod legitur

Matth. XXV.

41.

† Mass. 287.

† Cap.

LXXVII.

Esa. XLV.

6. 7.

Cap.

LXXVIII.

Matth. XXV.

32.

Ibid. 34.

Ibid. 41.

Esa. XLV. 7.

tritici parabola manifestavit Dominus, dicens: *Quemadmodum col-
liguntur zizania et ¹igni comburuntur; sic erit in consummatione
saeculi. Mittet Filius hominis angelos suos, et colligent de regno
eius omnia scandala, et eos qui faciunt iniquitatem, et mittent eos
in clibanum ignis; illic erit fletus et stridor dentium. Tunc iusti
fulgebunt sicut sol in regno Patris ipsorum. Qui ergo regnum
praeparavit iustis Pater, in quod assumpsit Filius ²eius dignos; hic
et caminum ignis praeparavit, in quem dignos mittent ii, qui a Fi-
lio hominis missi sunt, angeli, secundum iussum Dei.* Matth. XIII.
40 seqq.

3. Ὁ μὲν Κύριος ἐν τῷ
ιδίῳ ἀγρῷ καλὸν ἐσπείρει σπέρ-
μα· ἀγρὸς δὲ ἐστὶν ὁ κόσμος.
Ἐν δὲ τῷ καθεύδειν τοὺς ἀν-
θρώπους, ἦλθεν ὁ ἐχθρὸς, καὶ
ἐσπείρει ζιζάνια μέσον τοῦ σίτου
καὶ ἀπῆλθεν. Ἐκ τότε γὰρ ἀπο-
στάτης *ὁ ⁴ἄγγελος αὐτοῦ καὶ
ἐχθρὸς, ἀφ' ὅτε ἐξήλωσε τὸ
πλάσμα τοῦ Θεοῦ, καὶ ⁵ἐχθρο-
ποιῆσαι αὐτὸ πρὸς τὸν Θεὸν
ἐπεχείρησε. Διὸ καὶ ὁ Θεὸς τὸν
μὲν ⁶παρ' αὐτοῦ λάθρα ἐπι-
σπείραντα τὸ ζιζάνιον, τοιτέστι
τὴν παράβασιν ⁷εἰσενεγκόντα,
ἀφώρισε τῆς ἰδίας μετουσίης·
τὸν δὲ ἀμελῶς μὲν, ἀλλὰ κα-
κῶς παραδεξάμενον τὴν παρα-

3. Hic enim in agro suo bo-
num semen seminavit: Ager au- Ibid. 38.
Ibid. 25.
tem, inquit, saeculum est. Quum
autem dormirent homines, ve-
nit inimicus, et superseminavit
zizania inter frumentum et abiit.
Ex tunc enim apostata est an-
gelus *hic, et inimicus, ex quo
zelavit plasma Dei, et inimicum
illum Deo facere aggressus est.
Quapropter et Deus eum qui-
dem, qui a semetipso zizania
absconse seminavit, id est.
⁸transgressionem quam ipse in-
tulit, separavit a sua conversa-
tione: eum autem, qui negli-
genter quidem, sed male acce-

in omnibus edit. praeter MASS. post
illam vocem, omisi fide Voss. et MERC. I.

1. igni comburuntur] Ita excudendum
curavit GRAB. e Codd. VET. VOSS. ARUND.
(in quo scriptum est comburentur), qui-
buscum consentiunt CLAROM. MASS. et
textus sacer. In reliquis in ignem mil-
luntur.

2. eius] Scilic. regni HEUMANNUS.

3. Ὁ μὲν Κύριος κτλ.] Haec graeca
combinavi collecta e duabus Catenis in
s. Matthaei evangelium, Nicetae scilicet,
a Corderio edita pag. 489 et altera ma-
nuscripta Cod. 1879 in bibliotheca re-
gis Galliae, ex qua hoc ἀποσπασμά-
τιον mihi benevole Parisiis transmisit
R. P. Michael Lequien. Atque haec prima
quidem verba usque ad ἐξήλωσε τὸ
πλάσμα e dicto MS. Cod. sunt pe-
tita, quorum loco in Nicetae Catena ista

solum habentur: ἐχθρὸς τοῦ Κυρίου
ὁ διάβολος γέγονεν, ἐξ ὅτου ἐξήλωσε
κτλ. GRABIVS.

4. ἄγγελος αὐτοῦ] Int. ἄγγελος
οὗτος.

5. ἐχθροποιῆσαι αὐτὸ] In Niceta
ἐχθροποιεῖν, vox αὐτὸ omissa est, pro
qua GRAB. habet αὐτόν.

6. παρ' αὐτοῦ] Haec omissa sunt
in Niceta.

7. εἰσενεγκόντα — ἠλέησε] Haec
omnia desiderari in MS. Catena regia
scribit GRABIVS. Sed clariss. virum de-
cepit apographum mutilum: nam in au-
tographo totidem verbis exstant, nisi
quod pro ἀμελῶς μὲν, ἀλλὰ κακῶς,
habeat ἀμελῶς καὶ κακῶς. MASS.

8. transgressionem quam ipse intulit]
Uti GRAB. observat, e graeco scriben-
dum foret: qui transgressionem intulit.

κοὴν ἀνθρώπον ἡλέησε, ¹καὶ ἀντίστρεψε τὴν ἔχθραν, ἣν ἔχθροποίησε, πρὸς τὸν αὐτόν· ἀπώσάμενος μὲν ἀφ' ἑαυτοῦ ²τὴν πρὸς αὐτόν ἔχθραν, ἀνακλάσας δὲ αὐτήν, καὶ ἀντιπέψας πρὸς τὸν ὄφιν. Καθὼς ἡ γραφή φησιν εἰρημέναι τῷ ὄφει τὸν Θεόν· καὶ ἔχθραν θήσω ἀνὰ μέσον σου ³καὶ ἀνὰ μέσον τῆς

Gen. III. 15.

γυναϊκός, [καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σπέρματός σου καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σπέρματος αὐτῆς· αὐτός σου τηρήσει κεφαλὴν, καὶ σὺ τηρήσεις αὐτοῦ πτέρναν]. Καὶ τὴν ἔχθραν ταύτην ὁ Κύριος εἰς ἑαυτὸν ἀνεκεφαλαιώσατο, ⁴ἐκ γυναικὸς γενόμενος ἄνθρωπος, καὶ πατήσας αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν.

⁶quemadmodum in eo, qui ante hunc est, libro ostendimus.

C A P. XLI.

† Mass. 255.

Math. XIII.

38.

1. † Quoniam angelos quosdam dixit ⁷diaboli. quibus aeternus ignis praeparatus est, et rursus in zizaniis ait: *Zizania sunt* ⁸*filii maligni*; necessarium est dicere, quoniam omnes, qui sunt abscissionis, adscripsit illi, qui princeps est huius transgressionis. Sed non ille quidem natura aut angelos aut homines fecit. Nihil enim in totum diabolus invenitur fecisse, videlicet quum et ipse

1. καὶ ἀντίστρεψε — τὸν Θεόν] Hic graeca non accurate consentiunt cum latinis; sed Nicetas, Irenaei verba quam brevissime repetere stitit. Ita habet: καὶ τὴν ἔχθραν πρὸς τὸν ὄφιν ἀντίπεψε. καθὼς ἡ γραφή φησιν.

2. τὴν πρὸς αὐτόν] Observant editores, cum interprete legendam esse τὴν πρὸς ἑαυτὸν.

3. καὶ ἀνὰ μέσον τῆς γυναϊκός] Post haec scriptum in MS. Calenae legitur καὶ τὰ ἑξῆς, tam: καὶ μετ' ὀλίγον· καὶ τὴν ἔχθραν κτλ. Quae ostendunt Calenae auctorem brevitati studium intermedia Scripturae verba consulto praetermisisse, quae in suo Irenaei Codice descripta prae oculis habebat. Quare

operae pretium factarum me putavi, si ea restituerem, hominibus tamen inclusa. Mass.

4. ἐκ γυναικὸς γενόμενος ἄνθρωπος] In Calena Nicetae existat: γενόμενος ἐκ γυναικὸς, γενόμενος ἄνθρωπος.

5. remittens] Ita GRABIES et MASS. sec. ARND. In aliis edit. mittens. Sed in CLABON. et (quem addo) FOSS. nuntiatur etatet: Ita enim legitur: relinquit illam in serpentem.

6. quemadmodum ostendimus] Cf. lib. III. cap. 23, 5—7.

7. diaboli] ERAS. GALL. et FEVARO. minus recte diabolus.

8. filii maligni] Υἱοὶ τοῦ κακοῦ. GRAB.

creatura sit Dei, quemadmodum et reliqui angeli. Omnia enim fecit Deus, quemadmodum et ¹David ait: *Quoniam ipse dixit, et facta sunt; ipse praecepit, et creata sunt.* Ps. CXLVIII. 5.

2. *Quum igitur a Deo omnia ²facta sunt, et diabolus sibi-Cap. LXXIX. * Grab. 384. metipsi et reliquis factus est abscessionis causa; iuste Scriptura eos, qui in abscessione perseverant, semper filios diaboli et angelos dixit maligni. Filius enim, quemadmodum et ³quidam ante nos dixit, dupliciter intelligitur: alius quidem secundum naturam, eo quod natus sit filius; alius autem ⁴secundum id quod factus est, reputatur filius, licet sit differentia inter natum et factum. Quoniam ille quidem ex eo natus est, ille autem ab ipso factus est, sive secundum conditionem sive secundum doctrinae magistrarium. Qui enim ab aliquo ⁵edoctus est, verbo filius docentis dicitur, et ille eius pater. Secundum igitur naturam, quae est secundum conditionem, ut ita dicam, omnes filii Dei sumus, propter quod a Deo omnes facti sumus. Secundum autem ⁶dicto audientiam et doctrinam, non omnes filii Dei sunt, sed qui credunt ei et faciunt eius voluntatem. Qui autem non credunt et non faciunt eius voluntatem, filii et ⁷angeli sunt diaboli. Quoniam autem ita se habet hoc, in Esaia dixit: *Filios genui et exaltavi, ipsi autem me spreverunt.* Esa. I. 2. Et iterum ⁸(quae) dicit filios alienos eos ita: *Filii alieni mentiti sunt mihi.* Psal. XVII. 46. Secundum enim naturam filii sunt, propter hoc quod ab eo facti sunt; secundum autem opera non sunt filii.

3. Quemadmodum enim in hominibus indicto audientes pa-Cap. LXXX. tribus filii abdicati, natura quidem filii ⁹eorum sunt, lege vero alienati sunt; non enim heredes fiunt naturalium parentum: eodem modo apud Deum, qui non obediunt ei, abdicati ab eo, de-

1. *David ait*] Fide Codd. CLAROM. et Voss. cum MASS. hic omisi *de omnibus huiusmodi*, quae addita leguntur in reliquis edit., sed revera abundant.

2. *facta sunt*] Ita MASS. scripsit e CLAROM. pro *facta sint*; emendationi Codicem Voss. favere animadverti.

3. *quidam ante nos*] Quis sit, quem hic laudat Irenaeus, non liquet. Fortasse veterem presbyterum intelligit, cuius verba saepius allegat. Hunc locum ROUTHUS in *Reliquiis sacris* T. I typis exprimendum curavit.

4. *secundum id quod factus est*] In ARUND. id deest et tam in hoc Cod. quam in MERC. II. ERASM. GALL. et FEUARD. vitiose legitur *factum*.

5. *edoctus*] MERC. I. *doctus*.

6. *dicto audientiam*] Ita scribere amat Irenaeus, uti saepissime adnotavi. Sed in Codd. VET. et Voss. legitur *dicti audientiam*.

7. *angeli sunt diaboli*] Quod in plurimis edit. additum est glossema: *secundum id quod opera diaboli faciunt* fide Codd. CLAROM. et Voss. cum MASS. omisi.

8. *(quae)*] Haec vocula redundat.

9. *eorum*] Ita in omnibus edit. et Cod. OTTOBON., quocum etiam Cod. VET. consentire videtur, quum a FEUARD. nulla varietas lectionis adnotata sit. Sed in CLAROM. Voss. ARUND. et MERC. II. pro *eorum* exstat *eius*, quod fortasse referri possit ad *id natura*, uti MASS. observat, nisi legendum esset *eis*.

sierunt filii eius esse. Unde nec hereditatem eius percipere possunt; quemadmodum David ait: *Alienati sunt peccatores ab utero; ira eis secundum similitudinem serpentis.* Et propter hoc ¹Dominus quos sciebat hominum esse progeniem, dixit sic progeniem viperarum, secundum similitudinem horum animalium in varietate ambulantes et laedentes reliquos. *Attendite,* ²inquit, *a fermento Pharisaeorum et Sadducaeorum.* Sed et de Herode dicens: *Dicite,* ³inquit, *vulpi huic;* nequam astutiam eius et dolum significans. Quapropter ³David propheta ait: *Homo in honore positus, assimilatus est iumentis.* Et iterum Hieremias: *Equi furentes circa feminas facti sunt, unusquisque ad uxorem proximi sui hinniebat.* Et Esaias, in Iudaea praeconans et cum Israel disputans, principes Sodomorum et populum Gomorrhae dicebat eos: ⁴similem Sodomitis transgressionem, et eadem, quae illis fuerunt, peccata esse apud eos significans, propter similem operationem eodem vocabulo vocans eos. Et quia non natura essent sic facti a Deo, sed qui possent et iuste agere, idem dicebat, consilium eis dans ⁵bonum: *Lavamini, mundi estote, auferte nequitias ab* ⁶*animabus vestris ante oculos meos, quiescite ab iniquitatibus vestris.* Scilicet, quoniam ⁷idem ipsi, quum transgrederebantur et peccarent, eandem quam Sodomitae perceperunt oburgationem. Quum enim converterentur et poenitentiam agerent et quiescerent a malitia, filii poterant esse Dei et hereditatem consequi incorruptelae, quae ab eo praestatur. Secundum hanc igitur rationem angelos diaboli et filios dixit maligni, qui diabolo credunt, et ea quae sunt eius agunt. Qui quidem ab initio omnes ab uno ⁸et eodem Deo facti sunt. Verum quando credunt et ⁹subiecti esse Deo perseverant et doctrinam eius custodiunt, filii sunt Dei; quum autem ¹⁰abscesserint et transgressi fuerint, diabolo adscribuntur principi, ei qui primo sibi, tunc et reliquis caussa abscessionis sit factus.

1. Dominus] Hanc vocem restituit FEUARD.

2. inquit] Enim praefixum verbo inquit expunxi cum Mass. fide Voss.

3. David] CLAROM. et Voss. hic addunt et Hieremias, omittunt vero verbum ait et postea et iterum.

4. similem Sodomitis transgressionem et eadem, quae illis fuerunt, peccata] Ita Mass. ex omnibus Codd., nisi quod ARUND. et MERC. II. habent illi pro illis; ac MERC. I. male transgressorem. Sed in ceteris edit. similes enim Sodomitis transgressionem, et eadem quae illi fecerunt peccata.

5. bonum] Hoc deest in ERASM. et GALL.

6. animabus] Ita Mass. e Codd. VET. VOSS., quibuscum procul dubio convenit CLAROM. In reliquis animis.

7. idem] Ita Mass. e Cod. CLAROM., quocum a GRABIO neglectus Voss. Cod. consentit. Reliqui iidem.

8. et eodem Deo] In ERASM. GALL. et MERC. I. et eodem omisum est. In ARUND. vero deest Deo.

9. subiecti esse] In Voss. exstat subiecti sunt.

10. abscesserint — fuerint] Ita GRAB. primus recte scripsit fide Codd. VET. ARUND. VOSS. et MERC. I. pro abscesserunt — fuerunt.

4. Quoniam autem multi quidem Domini sermones unum autem et eundem omnes annuntiant Patrem factorem mundi huius, oportebat et nos ¹propter eos, qui ²in multis erroribus continentur, per multa confutare; si quomodo possent per multa ³confutati et ad veritatem †converti et salvari. Necessarium est autem †*Mass. 289.* conscriptioni huic, ⁴in sequenti post Domini sermones subiungere Pauli quoque doctrinam, et examinare sententiam eius, et apostolum exponere, et quaecunque ab haereticis, in totum non intelligentibus quae a Paulo dicta sunt, alias acceperunt interpretationes, explanare, et dementiam insensationis eorum ostendere; et ab eodem Paulo, ex quo nobis quaestiones inferunt, manifestare, illos quidem mendaces, apostolum vero praedicatorem esse veritatis, et omnia consonantia veritatis praeconio docuisse, unum Deum Patrem eum, qui locutus sit ⁵ad Abraham, qui legis dationem fecerit, qui prophetas praemisit, qui novissimis temporibus Filium suum ⁶misit, et salutem suo plasmati donat, quod est carnis substantia. Reliquos igitur sermones Domini, quos quidem non per parabolas, sed simpliciter ipsis dictionibus docuit de Patre, et expositionem epistolarum beati ⁷apostoli in altero libro disponentes, integrum tibi opus exprobrationis ⁸et eversionis falso cognominatae agnitionis, praestante Deo, ⁹praebebitur; et nos ipsos et te ad contradictionem omnium haereticorum in quinque exercentes libris.

1. *propter*] GRAB. non male conicit hic legendum propterea, „ne eos adsciscat.“

2. *in multis*] In omisum est in Voss.

3. *confutati*] In FEUARD. perperam exstat confutari.

4. *in sequenti*] ERASM. GALL. et FEUARD. *consequenti*. Sed CLAROM. VOSS. ARUND. VET. GRAB. et MASS. *in sequenti*, quae cum MASS. divisim legenda esse censeo.

5. *ad*] Hoc male deest in Voss.

6. *misit, et salutem — donat.*] Sic cum MASS. scribo, quoad priorem vo-

cem fide Codd. CLAROM. VOSS. et MERC. 1, quoad reliquas voces auctoritate Codd. VET. CLAROM. et VOSS. In reliquis editt. *miserit, et salutem — donans*. Sed GRAB. ERASM. et GALL. omittunt et ante *salutem*.

7. *apostoli*] Vocem Pauli hic praemissam omisi fide ARUND. ac VOSS. cum MASS.

8. *et eversionis — agnitionis*] Haec non agnoscit Cod. CLAROM.

9. *praebebitur*] Ita Codd. VET. VOSS. FEUARD. GRAB. et MASS. Sed priores editt. *praeveniemus*.

SANCTI IRENAEI

CONTRA OMNES HAERETICOS

LIBER V.

PRAEFATIO.

* *Grab.* 392.

† *Mass.* 291.

*† Traductis, ¹dilectissime, omnibus haereticis in quatuor libris, qui sunt ²tibi ante hunc ³a nobis editi, et doctrinis ⁴ipsorum manifestatis; eversis quoque his, qui irreligiosas adinvenerunt sententias, ⁵aliquid quidem ex propria uniuscuiusque illorum doctrina, quam in suis conscriptis reliquerunt; aliquid autem ⁶ex ratione, universis ostensionibus procedente; et veritate ostensa et manifestato praeconio ecclesiae, quod prophetae quidem ⁷praeconaverunt, quemadmodum demonstravimus, perfecit autem Christus, apostoli vero tradiderunt, a quibus ecclesia accipiens, per universum mundum sola ⁸bene custodiens, tradidit filiis suis; quaestionibusque omnibus solutis, quae ab haereticis nobis ⁹proponuntur; et apostolorum doctrina explanata et manifestatis pluribus, ¹⁰quae a Domino per parabolas et dicta sunt et facta: in hoc ¹¹libro quinto

1. *dilectissime*] Ita GRAB. et MASS. e Codd. CLAROM. et VOSS. Reliqui *diligentissimi*.

2. *tibi*] Hoc deest in ARUND.

3. *a nobis*] In VOSS. deest *a*.

4. *ipsorum*] VOSS. *eorum*.

5. *aliquid quidem — aliquid autem*] Observat GRAB., Irenaeum ita scribere pro *partim quidem — partim autem*.

6. *ex ratione*] Ita CLAROM. VOSS. VET. GRAB. et MASS. Alii pro *ex* habent et aut utrumque iungunt.

7. *praeconaverunt*] ERASM. GALL. et FEUARD. *praeconizaverunt*.

8. *bene*] Hoc abest in VOSS.

9. *proponuntur*] Ita GRAB. et MASS.

sec. omnes Codd. Sed alii *proponebantur*. In edit. GRAB. vox *nobis* ante *proponuntur* male ommissa est.

10. *quae a Domino*] Codd. VET. et VOSS. *quemadmodum*. In VOSS. illud a Domino ommissum est.

11. *libro quinto — traductione*] Non dubitavi, haec cum GRAB. et MASS. in hunc ordinem redigere, dum in MSS. librariorum negligentia verba ita se excipiant: *libro quinto, qui est de traductione operis universi et eversione*. Editores observant, ineunte praefatione libri IV haec simillima legi: *hunc quartum librum transmittens tibi operis, quod est de delectione et eversione cell.*

operis universi, quod est de traductione et eversione falso cognominatae agnitionis, ¹ex reliquis doctrinae Domini nostri et ex apostolicis epistolis conabimur ostensiones facere, quemadmodum postulasti a nobis, obedientibus tuo praecepto, (quoniam et in administratione sermonis positi sumus) et omni modo ²elaborantibus secundum nostram virtutem, plurima tibi quidem in subsidium praestare adversum contradictiones haereticorum, errantes autem retrahere et convertere ad ecclesiam Dei; neophytorum quoque sensum confirmare, ut stabilem custodiant fidem, quam bene custoditam ab ecclesia acceperunt, ut nullo modo ³transvertantur ab his, qui male docere eos et abducere a veritate conantur. ⁴Oportebit ⁵et te et omnes lecturos hanc scripturam impensius legere ea quae a nobis praedicta sunt, ut et argumenta ipsa scias, adversus quae contradictiones facimus. Sic enim et legitime eis contradices, et de praeparato accipies adversus eos contradictiones, illorum quidem sententias per caelestem fidem velut stercora abiciens; solum autem verum et firmum magistrum sequens, Verbum Dei, Iesum Christum Dominum nostrum, qui propter immensam suam dilectionem factus est quod sumus nos, uti nos perficeret esse quod est ipse.

C A P. I.

1. *Non enim aliter nos discere poteramus quae sunt Dei,* *Grab. 393.* nisi magister noster, Verbum existens, homo factus fuisset. Neque enim alius poterat enarrare nobis quae sunt Patris, nisi proprium ipsius Verbum. *Quis enim alius cognovit sensum Domini?* *Rom. XI. 34.* aut quis alius eius consiliarius factus est? Neque rursus nos aliter discere poteramus, nisi magistrum nostrum videntes et per auditum nostrum vocem eius percipientes: uti imitatores quidem operum, factores autem sermonum eius facti, communionem habeamus cum ipso; a perfecto et eo, qui est ante omnem conditionem, augmentum accipientes. Qui nunc nuper facti sumus, a solo optimo et bono et ab eo, qui habet donationem incorruptibilitatis, in eam, quae est ad eum, similitudinem facti, praedestinati quidem ut essemus, qui nondum eramus, secundum praescientiam

1. *ex reliquis doctrinae*] Ita MASS. sec. CLAROM. ARUND. et (quem addo) VOSS., quibuscum quoad vocem doctrinae consentit MERC. I. In ceteris edit. et (GRAB. ex) *reliquis doctrinis.*

2. *elaborantibus*] Ita cum MASS. scripsi sec. omnes Codd. Sed edit. *elaboramus.*

3. *transvertantur*] VOSS. *perperam transvertamus.*

4. *Oportebit*] CLAROM. *oportebat.*

5. *et te et omnes lecturos*] Sic MASS. sec. CLAROM. Sed Codd. VET. VOSS. ARUND. et MERC. II. *et te et omnes lectores.* In aliis edit. *autem te, omnesque lecturos.*

Patris, facti autem initium facturae, ¹accepimus in praecognitis temporibus secundum ministrationem Verbi, qui est perfectus in ²omnibus: quoniam Verbum potens et homo verus, sanguine suo rationabiliter redimens nos, redemptionem semetipsum dedit pro his, qui in captivitatem ducti sunt. Et quoniam iniuste dominabatur nobis apostasia, et quum natura essemus Dei omnipotentis, alienavit nos contra naturam, suos proprios ³faciens discipulos; potens in omnibus Dei Verbum, et non deficiens in sua iustitia, iuste etiam adversus ipsam conversus est apostasiam, ea quae sunt sua redimens ⁴ab ea: non cum vi, quemadmodum illa initio dominabatur nostri, ea quae non erant sua insatiabiliter rapiens; sed secundum suadelam, quemadmodum decebat Deum suadentem, et non vim inferentem, accipere quae vellet, ut neque quod est iustum confringeretur, neque antiqua plasmatio ⁵Dei deperiret.

⁶ *Τῷ ἰδίῳ οὖν αἵματι λυτρωσαμένου ἡμᾶς τοῦ Κυρίου, καὶ δόντος τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν καὶ τὴν σάρκα τὴν ἑαυτοῦ ἀντὶ τῶν ἡμετέρων σαρκῶν,*

Suo igitur sanguine redimente nos Domino, et dante animam suam ⁷pro nostra anima et carnem suam pro nostris carnibus,

et effundente Spiritum Patris in adunionem et communionem Dei et ⁸hominis, ad homines quidem deponente Deum per Spiritum, ad Deum autem rursus imponente hominem per suam incarnationem, et firme et vere in adventu suo donante nobis incorruptelam, per communionem quae est ⁹ad eum, perierunt omnes haeticorum doctrinae.

2. Vani enim sunt qui putative dicunt eum apparuisse.

Οὐ γὰρ δοκῆσει ταῦτα, ἀλλ' ἐν ὑποστάσει ἀληθείας ἐγίνετο. Εἰ δὲ μὴ ὢν ἄνθρωπος, ἐφαίνετο ἄνθρωπος, οὔτε ὃ ἦν ἐπ' ἀληθείας, ἔμεινε, πνεῦμα Θεοῦ,

Non enim putative haec, sed in substantia veritatis fiebant. Si autem, quum homo non esset, apparebat homo; neque, quod erat vere, perseveravit, Spiritus

1. accepimus] ERASM. GALL. et FEUARD. perperam accipiemus. Nostram lectionem reperi in Cod. Voss.

2. omnibus] Codd. VET. et Voss. hominibus.

3. faciens] GRAB. ante hoc verbum recepit e Cod. ARUND. nos, quod cum MASS. expunxi, quum absit in optimis Codd.

4. ab ea] GALL. et FEUARD. ab eo.

5. Dei] Haec vox desideratur in Voss.

6. Τῷ ἰδίῳ οὖν αἵματι κτλ.] Hoc

et quod paullo inferius legitur fragmentum servavit Theodoretus Dial. III p. 155 et Dial. II p. 87.

7. pro nostra anima] Secundum Int. pro nostris animabus.

8. hominis] Ita cum MASS. scripsi e Cod. Voss., quocum procul dubio convenit, uti solet, Cod. CLAROM. Ceteri hominum.

9. ad eum] Sic Codd. VET. Voss. et MASS. In reliquis edit. ad Deum.

ἐπει * ἄόρατον τὸ πνεῦμα· οὐτε ἀλήθειά τις ἦν ἐν αὐτῷ, οὐ γὰρ ἦν ἐκεῖνα ἅπερ ἐφαίνετο. Προείπομεν δέ, ὅτι Ἀβραὰμ καὶ οἱ λοιποὶ προφηῆται προφητικῶς αὐτὸν ἐβλεπον, τὸ μέλλον ἔσεσθαι δι' ὅψεως προφητεύοντες. Εἰ οὖν καὶ νῦν τοιοῦτος ἐφάνη, μὴ ὧν ὅπερ ἐφαίνετο, προφητικὴ τις ὀπτασία γέγονε τοῖς ἀνθρώποις, καὶ δεῖ καὶ ἄλλην ἐκδέχασθαι παρουσίαν αὐτοῦ, ἐν ἣ τοιοῦτος ἔσται, ὁῖος γῶν ὁράται προφητικῶς. Ἀπεδείξαμεν δέ, ὅτι τὸ αὐτὸ ἔστι, δοκῇσι λέγειν πεφηνέναι καὶ οὐδὲν ἐκ τῆς Μαρίας εἰληφέναι. Οὐδὲ γὰρ ἦν ἀληθῶς σάρκα καὶ αἷμα ἐσχηκώς, δι' ὧν ἡμᾶς ἐξηγοράσατο, εἰ μὴ τὴν ἀρχαίαν πλάσιν τοῦ Ἀδὰμ εἰς αὐτὸν ἀνεκεφαλαιώσατο. Μάλιστα οὖν οἱ ἀπὸ Βαλεντίνου, τοῦτο δογματίζοντες, ἵνα ἐκβάλωσι τὴν ζωὴν τῆς σαρκός.

Dei, quoniam invisibilis * est Spi- * *Grab. 394.*
ritus: neque ¹veritas quaedam erat in eo; non enim illud erat quod videbatur. Praediximus autem, quoniam Abraham et reliqui prophetae prophetice videbant eum; id, quod ²futurum erat, per visionem prophetantes. Si igitur et nunc talis apparuit, non existens quod videbatur, quaedam prophetica visio facta est hominibus, et oportet alium expectare adventum eius, in quo talis erit, qualis nunc visus est prophetice. Ostendimus autem, quoniam idem est, putative dicere eum visum et nihil ex Maria accepisse. Neque ³enim esset vere sanguinem et carnem habens, ⁴per quam nos redemit, nisi antiquam plasmationem Adae in semetipsum recapitulasset. Vani igitur qui a Valentino sunt, hoc dogmatizantes, uti excludant salutem carnis, et reproben plasmationem Dei.

3. † Vani autem et Ebionaei, unionem Dei et hominis per [†] *Mass. 293.*
fidem ⁵non recipientes in suam animam, sed in veteri generationis perseverantes fermento; neque intelligere ⁶volentes, quoniam Spiritus sanctus advenit in Mariam, et virtus altissimi obumbravit eam: quapropter et quod generatum est, sanctum est, et filius altissimi ⁷Dei Patris omnium, qui operatus est incarnationem eius, et novam ostendit generationem; uti quemadmodum per priorem generationem mortem hereditavimus, sic per generationem hanc

1. veritas quaedam] Interpreti transferendum fuisset notante GALLASIO veritas ulla. In Voss. deest vox quaedam.
2. futurum erat] In CLAROM. et OTROBON. non male legitur futurum erat. Eadem lectio in ERASM. 1526. 1528 in margine adnotata est; sed refragatur textus graecus.

3. enim] Hoc omissum est in Voss.
4. per quam] E graec. per quae.
5. non recipientes] Voss. nec recipientes.
6. volentes] Voss. valentes, neque ita male.
7. Dei Patris] Vox Dei desideratur in Voss.

¹hereditaremus vitam. Reprobant itaque hi commixtionem vini caelestis, et ²solam aquam saecularem volunt esse, non recipientes Deum ad commixtionem suam; ³perseverantes autem in eo qui victus est, Adam, et proiectus est de paradiso: non contemplantes, quoniam quemadmodum ab initio plasmationis nostrae in Adam ea quae fuit a Deo ⁴adspiratio vitae, unita plasmati, animavit hominem, et animal ⁵rationale ostendit; sic in fine Verbum Patris et Spiritus Dei, adunitus antiquae substantiae plasmationis Adae, viventem et perfectum effecit hominem, capientem perfectum Patrem: ut quemadmodum in animali omnes mortui sumus, sic in spiritali omnes vivificemur. Non enim effugit ali-

Gen. I. 26. quando Adam ⁶manus Dei, ad quas Pater loquens dicit: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*. Et propter hoc in fine non ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex placito Patris manus eius vivum perfecerunt hominem, uti fiat Adam secundum imaginem et similitudinem Dei.

C A P. II.

*Grab.395.

1. *Vani autem et qui in aliena dicunt ⁷Deum venisse, velut aliena concupiscentem, uti eum hominem qui ab altero factus esset, exhiberet ei Deo, qui neque fecisset, neque condidisset, sed et qui desolatus esset ab initio a propria hominum fabricatione. Non ergo iustus adventus eius, qui secundum eos ⁸venit in aliena; neque vere redemit nos sanguine suo, si non vere homo ⁹factus est, restaurans suo plasmati, quod dictum est in principio, factum esse hominem secundum imaginem et similitudinem Dei, non aliena in dolo diripiens, sed sua propria iuste et benigne assumens: quantum attinet quidem ad apostasiam, iuste suo sanguine redimens nos ab ea; quantum autem ad nos, qui redempti sumus, benigne. Nihil enim illi ante dedimus, neque desiderat aliquid a nobis, quasi indigens: nos autem indigemus eius, quae est ad eum,

1. *hereditaremus*] Voss. *haereditemus*.

2. *solam aquam saecularem*] Sic Mass. sec. Voss. et CLAROM., nisi quod (ita ait) in hoc incuria scribae (quod saepe solet) omissis abbreviationis notis super a legatur *sola aqua saecularem*. In aliis editi. *sola aqua saecularis*.

3. *perseverantes*] Sic cum Mass. scripsi fide omnium Codd.

4. *adspiratio*] Ita Codd. VET. Voss. et Mass. In ARUND. *spiratio*; in reliquis editi. et MERC. II. *inspiratio*.

5. *rationale*] Sic Codd. VET. Voss.,

quibuscum procul dubio consentit CLAROM., et MASS. In ceteris *rationabile*.

6. *manus Dei*] Bene observat GRAEVIUS, *manus Dei* esse *Filiū* et *Spiritum* s. Cfr. lib. IV cap. 20 et lib. V c. 6, 1.

7. *Deum*] GRAB. recte monet, legendum esse *Dominum*, quum sermo sit de Christo.

8. *venit*] Ita Voss. et procul dubio CLAROM., quos recte secutus est MASS. Etenim paullo ante etiam verbum simplex *venisse* legitur Sed in ceteris extat *advenisse*.

9. *factus est*] In Codd. VET. et Voss. *factus esset*.

communione: et propterea benigne ¹effudit semetipsum, ut nos colligeret in ²sinum Patris.

2. Vani autem omnimodo, qui universam dispositionem Dei contemnunt, et carnis salutem negant et regenerationem eius spernunt, dicentes non eam capacem esse incorruptibilitatis. ³Si autem non salvetur haec, videlicet nec Dominus sanguine suo redemit nos; neque calix eucharistiae communicatio sanguinis eius est, neque ⁴panis quem frangimus, communicatio corporis eius est. Sanguis enim non est, nisi a venis et carnibus et a reliqua, quae est secundum hominem, substantia, ⁵qua vere ⁶factum est Verbum Dei. Sanguine suo redemit nos, quemadmodum et apostolus eius ait: *In quo habemus redemptionem, per sanguinem eius, remissionem peccatorum.* Coloss. I. 14.

*† ⁷Ἐπειδὴ μέλη αὐτοῦ ἐσμέν, καὶ διὰ τῆς κτίσεως τρεφόμεθα, τὴν δὲ κτίσιν ἡμῖν αὐτὸς παρέχει, τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλων, καὶ βρέχων, καθὼς βούλεται, ⁸τὸ ἀπὸ τῆς κτίσεως ποτήριον, αἷμα ἴδιον ὡμολόγη-

*† Et quoniam membra eius sumus, et per creaturam nutrimur; creaturam autem ipse nobis praestat, solem suum oriri faciens et pluens, quemadmodum vult; eum calicem, ⁹qui est creatura, suum sanguinem ¹⁰qui effusus

1. effudit semetipsum] E sinu scilicet Patris in mundum. GRABIVS

2. sinum] ERASM. et GALL. sinu.

3. Si autem non salvetur haec] Sic cum MASS. legendum censeo secundum tres optimos Codd. FEUARD. CLAROM. et VOSS. In aliis Codd. et editt. legitur: sic autem secundum haec; in Cod. OTTOBONIANO ante secundum interseritur vox nos. Ceterum adeas Appar. nost. ad hunc locum.

4. panis] ARUND. et MERC. I. panem.

5. qua vere] CLAROM. VOSS. et MERC. I. quam vere; sed perperam. Legendum esse qua, ait MASS., quod hic accipitur pro quae, ostendit contextus series, adeo ut sensus sit, Verbum Dei vere factum esse humanam substantiam.

6. factum est] MASS. addidit est e Codd. VET. CLAROM. et VOSS. atque textum aliter distinguens, ab his verbis: sanguine suo redemit nos novam periodum incepit. Haec addit eruditus monachus: Quod clarius est. Hoc enim prius argumentationis membrum, quod ex apostoli verbis probat. Tum ad alterum transit.

7. Ἐπειδὴ μέλη κτλ.] Quae hic et in capp: duobus sequentibus leguntur graeca e Ioannis Damasceni Parallelorum Codice HALLOIXIUS eruit et edidit in Vita Irenaei pag. 488 seqq.

8. τὸ ἀπὸ τῆς κτίσεως ποτήριον] Haec usque ad finem verborum Pauli: ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ, quae alia Parallelorum parte rursus allegata sunt, itidem descripsit modo laudatus HALLOIXIUS pag. 501, ex quo loco priorem supplere partim, partim emendare licuit, ut ex sequentibus annotationibus patebit. GRABIVS.

9 qui est creatura] E graec. qui est a creatura, quod iam GRAB. observat.

10. qui effusus est] GRAB. recte dicit, e graeco legendum esse confessus est, quod colligi potest e loco lib. IV. c. 17, 5 ubi sub finem haec occurrunt: Eum, qui ex creatura panis est, accepit et gratias egit dicens: Hoc est corpus meum. Et calicem similiter qui est ex ea creatura, quae est secundum nos, suum sanguinem confessus est. Cum hoc loco alium eiusdem libri cap. 33, 2 confer; ibi enim fere eadem leguntur.

σεν, ἡ ἐξ οὗ τὸ ἡμέτερον δεύει αἷμα, καὶ τὰν ἀπὸ τῆς κτίσεως ἄρτον, ἴδιον σῶμα διεβεβαιώσατο, ἀφ' οὗ τὰ ἡμέτερα *αὖξει σώματα.

3. Ὅποτε οὖν καὶ τὸ κεκραμένον ποτήριον καὶ ὁ γεγωνὺς ἄρτος ἐπιδέχεται τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ γίνεται ἡ εὐχαριστία σῶμα Χριστοῦ, ἡ ἐκ τούτων δὲ αὖξει καὶ συνίσταται ἡ τῆς σαρκὸς ἡμῶν ὑπόστασις· πῶς δεκτικὴν μὴ *εἶναι λέγουσι τὴν σάρκα τῆς δωρεᾶς τοῦ Θεοῦ, ἥτις ἐστὶ ζωὴ αἰώνιος, τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου τρεφομένην, καὶ μέλος αὐτοῦ ὑπάρχουσαν; Καθὼς ὁ μακάριος Παῦλός φησιν, ὃ ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολῇ· ὅτι μέλη ἐσμὲν ^a τοῦ σώματος, ὃ ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ· οὐ περὶ πνευματικοῦ τινὸς καὶ ἀοράτου ἀνθρώπου λέγων ταῦτα· τὸ γὰρ πνεῦμα οὔτε ὁσιεῖα οὔτε σάρκα ἔχει· ἀλλὰ περὶ τῆς κατὰ τὸν ἀληθινὸν ἀνθρώπου οἰκονομίας, τῆς ἐκ σαρκὸς *καὶ νεύρων καὶ ὀστέων συνεσιώσης· ἥτις καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου αὐτοῦ, ὃ ἐστὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ, τρέφεται, καὶ ἐκ τοῦ ἄρτου, ὃ ἐστὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ, αὖζεται. Καὶ ὅνπερ τρόπον τὸ ξύλον τῆς ἀμπέλου κλιθὲν εἰς τὴν γῆν τῇ ἰδίῳ καιρῷ ἐκαρποφόρησε, καὶ ὁ κόκκος τοῦ σίτου πεσὼν εἰς τὴν γῆν καὶ διαλυθεὶς, πολλοστὸς ἡγέρθη διὰ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ τοῦ *συνέχοντος τὰ πάντα· ἔπειτα δὲ διὰ τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ εἰς χρῆσιν ἐλθόντα ἀνθρώπων, καὶ προσλαμβάνόμενα τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, εὐχαριστία γίνεται, ὅπερ ἐστὶ σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ· οὕτως καὶ τὰ ἡμέτερα σώματα ἐξ αὐτῆς τρεφόμενα καὶ τεθέντα εἰς τὴν γῆν καὶ διαλυθέντα ἐν αὐτῇ ἀναστήσεται ἐν τῷ ἰδίῳ καιρῷ, τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ τὴν ἔγερσιν αὐτοῖς χαριζομένου εἰς δόξαν ^f Θεοῦ καὶ πατρὸς· ὃς ^e ὄντως τῷ θνητῷ τὴν ἀθανασίαν περιποιεῖ, καὶ τῷ φθαρτῷ τὴν ἀφθαρσίαν ^h προχαρίζεται, ὅτι δυνάμεις τοῦ Θεοῦ ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται· ἵνα μὴ ὡς ἐξ ἡμῶν αὐτῶν ἔχοντες τὴν ζωὴν, φυσηθῶμεν καὶ ⁱ ἀπαρθῶμέν ποτε κατὰ τοῦ Θεοῦ,

a. ἐξ οὗ τὸ ἡμέτερον δεύει αἷμα] Haec in priori Damasceni loco ommissa, ex posteriori restituit GRABIUS.

b. ἐκ τούτων δὲ αὖξει] Ita HALLOIXIUS pag. 501 ex posteriori citatione Damasceni lit. Θ. tit. 8 melius, quam pag. 488 ex priori Damasceni loco: ἐκ τούτου τε. GRABIUS.

c. ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολῇ] Haec priori loco in Damasceni Parallelis apud HALLOIXIUM p. 489 ommissa, ex posteriori citatione pag. 501 addidi, quod latinus textus ea habeat, GRABIUS.

d. τοῦ σώματος] Adde ex veteri versione et ipso biblico textu αὐτοῦ. Ceterum in posteriori Parallelorum Dama-

sceni loco apud HALLOIXIUM pag. 501 male additum καὶ τοῦ αἵματος. GRABIUS.

e. ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν ὀστέων] Haec quum utraque citatio et vetus etiam versio Irenaei agnoscat, plurimum inde confirmantur, ideoque merito reiiicitur annotatio Grotii ad Ephes. V. 30 suspicantis, verba ista, quod in MS. Alexandrino haud exstent, a quopiam ad marginem adscripta, in textum apostolicum irrepsisse. Immo potius in dicto Codice et versione Aethiopica, occasione recurrentis ultimae vocis αὐτοῦ, ommissa videntur. GRABIUS.

f. Θεοῦ καὶ πατρὸς] Int. voculam

est, ex quo ¹auget nostrum sanguinem; et eum panem, qui est a creatura, suum corpus confirmavit, ex quo nostra ^{*}auget corpora. ^{*}Grab.397.

3. Quando ergo et mixtus calix et ²factus panis percipit verbum Dei et fit eucharistia ³sanguinis et corporis Christi, ex quibus augetur et consistit carnis nostrae substantia; quomodo carnem negant, ^{*}capacem esse donationis Dei, ⁴quae est vita aeterna, ^{*}Grab.398. quae sanguine et corpore Christi nutritur, ⁵et membrum eius est? Quemadmodum et beatus apostolus ait in ea, quae est ad Ephesios, epistola: *Quoniam membra sumus corporis eius, de carne eius et de ossibus eius*; non de spirituali aliquo et invisibili homine dicens haec; (*Spiritus enim neque ossa, neque* ⁶*car-* Luc. XXIV. *nes habet*) sed de ea dispositione, quae est secundum ⁷verum ³hominem, quae ex carnibus et nervis ^{*}et ossibus consistit: quae ^{*}Grab.399. de calice, qui est sanguis eius, nutritur, et de pane, ⁸quod est corpus eius, augetur. Et quemadmodum lignum vitis depositum ⁹in terram suo fructificat tempore, et granum tritici decidens in terram et dissolutum, multiplex surgit per Spiritum Dei, qui ^{*}continet omnia; quae deinde per ¹⁰sapientiam in usum ¹¹hominis ^{*}Grab.400. veniunt, et percipientia verbum Dei eucharistia ¹²fiunt, quod est corpus et sanguis Christi: sic et nostra corpora ex ea nutrita et reposita in terram et resoluta in ea resurgent in suo tempore, Verbo Dei resurrectionem eis donante, in gloriam Dei Patris, qui huic mortali immortalitatem circumdat, et corruptibili incorruptelam gratuito donat, quoniam ¹³virtus Dei in infirmitate perficitur: ut non quasi ex nobis ipsis habentes vitam, inflemur aliquando et extollamur adversus

καὶ non agnoscit, quae re vera reiicienda videtur.

g. ὄντως] Int. τοῦτο.

h. προχαρίζεται] Uti iam Cotelierius annotat in *Monum. ecclesiae graec.* T. III p. 643, cum Int. legendum est προῖκα χαρίζεται.

i. ἐπαρθώμεν] Lege ἐπαρθώμεν.

1. auget] Secundum GRAB. rigat, sec. MASS. perfundit reponendum est.

2. factus] Ita omnes Codd. et GRAB. MASS. et ERASM. sec. textum graec. Sed FEUARD. GALL. et GRYN. cum Fischero episcopo Roffensi et Oecolampadio lib. IV de eucharistia cap. 23. perperam habent fractus.

3. sanguinis et corporis] Legendum in textu graeco εὐχαριστία αἵματος καὶ σώματος X.

4. quae est vita] Ita MASS. scripsit e Cod. CLAROM. et textu graeco. In reliquis perperam qui est vita.

5. et membrum eius est] Est addidi

ex graeco. Hoc enim necessarium ad complementum sensus. MASS.

6. carnes] Graec. ἐκάρνη.

7. verum] Hanc vocem, quae deest in ERASM. et GALL., addidit FEUARD.

8. quod est] Sic CLAROM. VOSS. ARUND. MERC. I. textus graec. GRAB. et MASS. In ceteris qui est.

9. in terram] Ita Codd. VET. CLAROM. VOSS. et MASS. Reliqui in terra. Pro depositum legi in Cod. VOSS. dispositum.

10. sapientiam] Ex graeco adde. Dei.

11. hominis] Ita Codd. VET. CLAROM. VOSS. et MASS. In ceteris hominibus. E graeco textu legendum est hominum.

12. fiunt] Hanc lectionem cum MASS. recepi, quum teste L. Latino p. 184 in Cod. VATICAN. exstet. Sed quod GRAB. dicit, etiam in Cod. VOSS. legi fiunt pro fiant, aperte falsum est.

13. virtus Dei] FEUARD. perperam omisit vocem Dei.

ἀχάριστον ἔννοιαν ἀναλαμβάνοντες·
 πείρα δὲ μαθόντες, ὅτι ἐκ τῆς
 ἐκείνου ὑπεροχῆς, οὐκ ἐκ τῆς
 ἡμετέρας φύσεως, τὴν εἰς αἰ
 παραμονὴν ἔχομεν, μήτε τῆς
 † Mass. 295. † περὶ Θεὸν δόξης, καὶ ὡς
 ἔστιν, ἀστοχῶμεν, μήτε τὴν
 ἡμετέραν φύσιν ἀγνοῶμεν·
 ἔλλ' ἴδωμεν, τί ὁ Θεὸς δύναται,
 καὶ τί ἄνθρωπος εὐεργετεῖται·
 καὶ μὴ σφαλῶμέν ποτε τῆς ἀλη-
 θοῦς περὶ τῶν ὄντων, ὡς ἔστιν,
 ὑπολήψεως, τουτέστι, Θεοῦ τε
 καὶ ἁνθρώπων. Μήτιγε, κα-
 θὼς προείπομεν, καὶ διὰ τοῦτο
 ἡνέσχετο ὁ Θεὸς ἡμῶν εἰς τὴν
 γῆν ἡμῶν ἀνάλυσιν· ὅπως παν-
 τοίως παιδευθέντες, ἐν πᾶσιν
 εἰς τὸ μέλλον ὦμεν ἀκριβεῖς,
 μήτε Θεόν, μήτε ἑαυτοὺς ἀγνο-
 οῦντες;

Deum, ingrati mentem accipi-
 entes; experimento autem discen-
 tes, quoniam ex illius magnitudine,
 et non ex nostra natura, habemus
 in aeternum perseverantiam, ne-
 que ab ea quae est circa Deum
 gloria, sicuti † est, frustremur
 aliquando, neque nostram natu-
 ram ignoremus; sed ut sciamus
 et quid Deus potest, et quid
 homo beneficii ³ accipit: et non
 erremus aliquando a vera com-
 prehensione eorum quae sunt,
⁴ et quemadmodum sunt, id est,
 Dei et hominis. Et numquid
 forte, quemadmodum praedixi-
 mus, propter hoc passus est Deus
 fieri in nobis resolutionem; ut
 per omnia eruditi, ⁵ in omnibus
 simus diligentes, neque Deum,
 neque nosmetipsos ignorantes?

C A P. III.

* Grab. 401. 1. * Σαφέστατα δὲ ἡ Παῦλος
 ἀπέδειξεν, ὅτι παρεδόθη τῇ
 ἑαυτοῦ ἀσθενείᾳ ὁ ἄνθρωπος,
 ἵνα μὴ ἐπαρθῆς ἀστοχίᾳ τῆς
 ἀληθείας, ...

2. Cor. XII. 7 εἰπὼν . . . . .

seqq.

. . . . .
 . . . . .
 . . . . .
 . . . . .
 . . . . .
 . . . . .
 . . . . .

1. ἁνθρώπων] Interpres legit ἁν-
 θρώπου.

2. τὴν εἰς τὴν γῆν κτλ.] Int. addi-
 ditum legit γίνεσθαι.

3. accipit] Codd. VET. et Voss. mi-
 nus recte habent accepit.

4. et quemadmodum] Voculam et non
 agnoscit Int.

1. * Manifestissime autem apo-
 stolus ostendit, quoniam tradi-
 tus est suae infirmitati homo,
 ne elatus aliquando excideret
 a veritate, in secunda quae est
 ad Corinthios dicens: *Et ut*
sublimitate revelationum non su-
perextollar, datus est mihi sti-
mulus carnis, angelus Satanæ,
ut me colaphizet. Et ³ *super*
haec ter Dominum rogavi, ut
absistat a me: et dixit mihi:

5. in omnibus] Secundum textum
 graecum adde in futurum.

6. Παῦλος] Int. legit ἀπόστολος.

7. ἵνα μὴ] GRAE. censet, interpre-
 tem legisse μὴ ποτε, quum interpreta-
 tus sit ne — aliquando.

8. super haec] Ita scripsi cum tri-
 bus optimis Codd. VET. Voss. CLAROM.
 et MASS. Alii super hoc.

ἡδιστα οὖν μᾶλλον καυχῆσθαι
ἐπὶ ταῖς ¹ἀσθενείαις, ἵνα ἐπι-
σκηνώσῃ ἐπ' ἐμὲ ἡ δύναμις
τοῦ Χριστοῦ. . . . . Sufficit tibi gratia mea; nam
virtus in infirmitate perficitur.
Libenter ²ergo magis gloriabor
in ³infirmatibus, ut inhabitet
in me virtus Christi.

Quid ergo? (⁴dicet enim aliquis) voluit ergo Dominus apostolum suum sic colaphizari et talem sustinere infirmitatem? Etiam, dicit verbum. Virtus enim in infirmitate perficitur, meliorem efficiens hunc, qui per suam infirmitatem cognoscit virtutem Dei. Quemadmodum enim didicisset homo, quoniam ipse quidem infirmus et natura mortalis, Deus autem immortalis et potens, nisi id quod est in utroque, didicisset experimento? (Suam enim infirmitatem ⁵discere per sustinentiam, nihil est malum; magis autem et bonum est non ⁶aberrare in natura sua. Extolli autem adversus Deum, et praesumptionem suae gloriae assumere, ingratum reddens hominem, multum mali inferebat ei:) ⁷ut nec veritatem simul et dilectionem auferret ab eo, et eam quae est ad eum qui fecit eum. Utrorumque autem experientia vera, quae est de Deo et homine, agnitionem indidit ei et auxit eius erga Deum dilectionem. Ubi autem augmentum est dilectionis, ibi maior ⁸gloria Dei virtute perficitur his qui diligunt eum.

1. ἀσθενείαις] An μού, quod in sacro Codice exstat, expresserit Irenaeus, dubito, quia non solum a graeco abest, sed et latina vox meis in altero Merceri Cod. haud exstat; adeo ut in reliquis forte librarii eam addiderint. GRAB.

2. ergo magis] Ita e textu graeco, Italica versione et Codd. CLAROM. VOSS. ARUND. VET. cum MASS. et GRAB. scripsi. In aliis enim magis.

3. infirmitatibus] In plurimis editt. hic additum est meis, quod cum MASS. expunxi fide Codd. CLAROM. MERC. I. et VOSS. (quem neglexit GRAB.) et textus graeci.

4. dicet] Sic e Codd. ARUND. et VOSS. scripserunt GRAB. et MASS. In aliis dicit.

5. discere] Ita CLAROM. MERC. II. VOSS. (quem addo) GRAB. et MASS. Ceteri minus recte dicere.

6. aberrare] Sic melius VOSS. MERC. II. VET. CLAROM. GRAB. et MASS., quæ in ceteris oberrare.

7. ut nec veritatem cett.] Locum sic legendum esse, optimi Codices VET. VOSS. ARUND. MERC. II. CLAROM. probant; recteque egit MASS. locum ita restituens. Nam in ceteris editt. ita legitur: ut ve-

ritatem simul auferret ab eo eam, quae est ad Deum qui fecit eum. Utrorumque autem experientia veram. MASSUETUS loci sensum ita explicat: „Lectionem nostram, quam genuinam esse probat MSS. omnium consensus, facile assequeris, si hanc iungas cum ista periodo praecedenti: Quemadmodum enim didicisset — didicisset experimento? cetera proinde intermedia parentesi includas. Sensus erit, hominem propriam infirmitatem, Deique potestatem expertum esse, ut nec veritatem simul et dilectionem auferret ab eo (id est a se, sic enim ea nomina promiscue usurpat Interpres) et eam (scil. dilectionem) quae est ad eum cett. non auferret. Uno verbo, id sibi vult auctor, necesse fuisse, ut homo Dei potentiam et immortalitatem ac propriam infirmitatem experimento disceret: ut hinc suae sortis oblitus non efferretur, illinc vero infirmitate sua depressus animum non desponderet, nec dilectionem, quam Deo et sibi debet unusquisque, utrique denegaret.“

8. gloria Dei virtute] Vocem Dei cum sequenti virtute, non antecedenti gloria construe. GRAB.

2. Refutant igitur potentiam Dei et non contemplantur quod est ¹verbum, qui infirmitatem intuentur carnis, virtutem autem eius qui ²suscitat eam a mortuis, non contemplantur.

³Εἰ γὰρ τὸ θνητὸν οὐ ζῶοποιεῖ, καὶ τὸ φθαρτὸν μὴ ἀνάγει εἰς ἀφθαρσίαν, οὐκ ἔστι δυνατὸς ὁ Θεός. Ἀλλ' ὅτι δυνατός ἐστιν ἐν τοῖς τοιοῦτοις πᾶσιν, ἐκ τῆς ἀρχῆς ἡμᾶν συννοεῖν ὀφείλομεν ὅτι λαβὼν ὁ Θεὸς χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, ἐποίησεν ἄνθρωπον. Καίπερ πολλῶ δυσκολώτερον καὶ ἀπιστότερον ἦν, ἐκ μὴ ὄντων

* Grab. 402. ὁστέων τε *καὶ νεύρων . . . . .

... καὶ τῆς λοιπῆς τῆς κατὰ τὸν ἄνθρωπον οἰκονομίας, ποιῆσαι εἰς τὸ εἶναι, καὶ ἔμψυχον

† Mass. 296. καὶ λογικὸν † ἀπεργάσασθαι

ζῶον, ἢ τὸ γεγονός, ἔπειτα ἀναλυσθὲν εἰς τὴν γῆν, ...

... αὐτῆς ἀποκαταστήσαι, εἰς ἐκεῖνα χωρῆσαν, ὅθεν τὴν ἀρχὴν μηδέπω γεγωνός ἐγεγονεῖ ὁ ἄνθρωπος. Ὅ γὰρ τὴν ἀρχὴν ⁴οὐκ ὄντας ποιήσας, ὁπότε ἤθελε

πολλῶ μᾶλλον τοὺς ἤδη γεγονότας αὐτῆς ἀποκαταστήσει

θελήσας εἰς τὴν ⁵ἐπ' αὐτοῦ διδομένην ζωὴν. Εὐρεθήσεται δὲ καὶ δεκτικὴ ἅμα καὶ χωρητικὴ ἡ σὰρξ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως

⁶εἰ γὰρ τὴν ἀρχὴν ἀπεδέξατο

Si enim mortale non vivificat, et corruptibile non revocat ad incorruptelam, iam non potens est Deus. Sed quoniam potens est in his omnibus, de initio nostro contemplari debemus: quoniam sumsit Deus limum de terra et formavit hominem. Et quidem multo difficilius et incredibilius est, ex non existentibus ossibus et nervis et venis et reliqua *dispositione, quae est secundum hominem, facere ad hoc ut sit, et † quidem animalem et rationabilem facere ⁷hominem; quam quod factum est et deinde ⁸resolutum est in terram, propter causas quas praediximus, rursus redintegrare, licet in illa cesserit, unde et initio nondum factus, factus est homo. Qui enim initio eum, qui non erat, fecit ut esset, quando voluit; multo magis eos, qui iam fuerunt, rursus restituet volens in eam quae ab eo datur vitam. Invenietur autem perceprix et capax caro virtutis Dei, quae ab initio percepit

1. verbum] Ita lego cum Mass. sec. Codd. optimos CLAROM. VET. et Voss. Recte enim MASS. dicit: „Verbum autem illud ad id refertur, quod antea dixit: Etiam, dicit verbum. Scilicet d. Pauli sententia est, ad quam non attendere dicit eos, qui infirmitatem intuentur carnis cetl.“ In aliis minus recte legitur verum.

2. suscitai] Codd. VET. et Voss. perperam suscitei.

3. Εἰ γὰρ κτλ.] Uude sumta sint

haec graeca, supra iam annotavimus.

4. οὐκ ὄντας ποιήσας] Int. legisse videtur: οὐκ ὄντα ποιήσας εἰς τὸ εἶναι.

5. ἐπ' αὐτοῦ] Legendum cum Int. ὑπ' αὐτοῦ.

6. εἰ γὰρ τὴν ἀρχὴν] Cum Int. scribendum est ἢ pro εἰ γὰρ.

7. hominem] Ex graeco lege animal.

8. resolutum] Ita GRAB. primus scripsit e Codd. VET. et Voss. Consentit MASS. In aliis solutum.

τὴν τέχνην τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ μὲν
τι ἐγένετο ὁφθαλμὸς τοῦ ὁρᾶν·
τὸ δὲ οὖς ἀκούειν· . . . . .

. . . . .
. . . . .
. . . . .
. . . . .
. . . . .
. . . . .

¹καὶ ἄλλο ἄλλον. Τί γάρ; οὐκ
ἔστιν ἀριθμὸν εἰπεῖν πάσης τῆς
κατὰ τὸν ἀνθρώπου μελοποιίας,
ἣτις οὐκ ἄνευ σοφίας πολλῆς
ἐγένετο. Τὰ δὲ τέχνης καὶ σο-
φίας μετέχοντα Θεοῦ, μετέχει
καὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ.

3. Οὐκ ἄρα οὖν ἄμοιρος ἡ
σὰρξ τεχνικῆς σοφίας καὶ δυνά-
μεως Θεοῦ, ²ἀλλ' εἰ ἡ δύ-
ναμις αὐτοῦ, ἣτις ἐστὶ ζωῆς
παρεκτικῆ, ἐν ἀσθενείᾳ τελει-
οῦται, τουτέστιν ἐν σαρκί· εἰ-
πάτωσαν ἡμῖν οἱ λέγοντες μὴ
εἶναι δεκτικὴν τὴν σάρκα τῆς
παρὰ τοῦ Θεοῦ δεδομένης ζωῆς,
πότερον ζῶντες νῦν καὶ μετέ-

artem Dei. Et aliud quidem
³factum est ⁴oculus videns, aliud
auris audiens, aliud manus pal-
pans et operans, aliud nervi un-
dique ⁵condensi et continentes
membra, aliud arteriae et venae,
sanguinis et spiritus transitoria;
aliud vero ⁶inviscera diversa;
aliud sanguis, copulatio animae
et corporis. Quid enim? ⁷Non
est numerum dicere universae
fabricationis, quae est secundum
membra hominis, quae ⁸non
alias facta est, sed ex magna
sapientia Dei. ⁹Quae autem sa-
pientiam participant Domini, par-
ticipant et virtutem eius.

3. Non igitur exsors est caro
sapientiae et ¹⁰virtutis Dei. Nam
virtus eius quae vitam praestat,
in infirmitate perficitur, id est
in carne. Dicant autem nobis,
qui dicunt non esse capacem
carnem illius vitae quae datur
a Deo, utrum viventes nunc et
participantes vitam dicunt haec;

1. καὶ ἄλλο ἄλλον] Ioannes Dama-
scenus hic plura omisit.

2. ἀλλ' εἰ — εἰπάτωσαν] Int. nobis
quidem melius legisse videtur: ἡ γὰρ
et εἰπάτωσαν οὖν.

3. factum est] Sic ERASM. GALL. CLA-
ROM. ARUND. MERC. II. et MASS. In re-
liquis factus est. Sed factum, ait MASS.,
magis placet, quia membrum subintel-
ligo.

4. oculus videns — auris audiens]
Ex graec. oculus ad videndum — auris
ad audiendum.

5. condensi] GRAB. ex ARUND. con-
tensi. Sed ea recentioris cuiuspiam
emendatio esse videtur, cui displicuit
vox condensi, cuius tamen rectus est
sensus. Nam in graeco scriptum fuisse
coniicio δασέα, frequentes, conferti. MASS.
In Voss. scriptum legi condensī.

6. invisera] Sic una voce procul
dubio scribendum est cum MASS. e Cod.
CLAROM. pro in viscera, uti habent alii.

7. Non est — dicere] Ita scribere
amat Int. pro non licet — dicere.

8. non alias] Sic Codd. VET. CLA-
ROM. Voss. et MASS. melius, quam alii
non ex alia. Ex graeco legendum est:
non sine magna sapientia facta est.

9. Quae autem sapientiam participant
Domini] Ita e Codd. CLAROM. VET. et
Voss. (quem addo) cum MASS. propterea
scripsi, quod haec lectio magis convenit
cum graeco. Etenim graeca ita reddenda
sunt: quae autem artem et sapientiam
Dei participant. Sed in aliis edit. ex-
stat: quae autem sapientia participant
Deum.

10. virtutis Dei] GRAB. bene adiecit
vocem Dei e Voss. et ARUND.

χοντες τῆς ζωῆς λέγουσι ταῦτα, ἢ τὸ καθόλου ζωῆς μετέχοντες μηδέν, νεκροὺς δὲ αὐτοὺς τῷ παρόντι ὁμολογοῦσιν; Ἀλλ' εἰ μὲν εἰσὶ νεκροί, πῶς καὶ κινεῖται καὶ λέγουσι καὶ τὰ λοιπὰ ποιοῦσιν, ἅπερ οὐχὶ νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων ἔργα; Εἰ δὲ ζῶσι νῦν, καὶ ὅλον σῶμα αὐτῶν μετέχει τῆς ζωῆς, πῶς τολμῶσι λέγειν μὴ εἶναι τὴν σάρκα δεκτικὴν τε καὶ μετοχικὴν τῆς ζωῆς, ὁμολογοῦντες ἔχειν ζωὴν ἐν τῷ παρόντι; Ὅμοιον εἴ τις σπογγίαν ὕδατος πλήρη κρατῶν, ἢ ¹λαμπάδα φωτός, μὴ δύνασθαι λέγει μετέχειν τοῦ ὕδατος ἐπὶ τῆς σπογγιάς, μηδὲ τὴν λαμπάδα τοῦ πυρός. Τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οὗτοι ζῆν λέγοντες καὶ βαστάζειν ζωὴν ἐν τοῖς ἰδί-οις μέλεσιν, ἔπειτα ἑαυτοῖς ἐναντιούμενοι, τὰ μέλη αὐτῶν ἐπιδεκτικὰ μὴ λέγουσι τῆς ^{*}ζωῆς. Εἰ δὲ τὸ πρόσκαιρον τοῦ ζῆν, πολλῶ ἀσθενέστερον ἐκείνης τῆς αἰωνίας ζωῆς, ὅμως τοιοῦτον δύναται, ὥστε ζωοποιεῖν ἡμῶν τὰ θνητὰ μέλη· ἢ τούτου δραστικώτερα αἰώνιος ζωὴ τί ὅτι οὐ ζωοποιεῖ τὴν σάρκα τὴν ἤδη μεμελετη-

an in totum vitae quidem habentes nihil, mortuos autem semetipsos in praesenti confitebuntur? Et si quidem mortui; quomodo et moventur et loquantur et reliqua faciunt, quae non mortuorum, sed vivorum sunt opera? Si autem vivunt nunc, et totum illorum corpus participat vitae, quomodo audent dicere non esse ²carnem participatricem vitae, confidentes habere se vitam in praesenti? Simile est, quemadmodum si quis spongiam aquae plenam tenens vel faculam ignis, non posse participare aquae dicat spongiam neque faculam igni. ³Eo modo et hi vivere se dicentes, ⁴et portare vitam dicentes, ⁵et in suis membris exsultantes, postea sibimetipsis contrarii existentes, dicunt non esse membra ^{*}ipso-⁶rum percapabilia vitae. Si autem haec, quae est temporalis vita, quum sit multo infirmior quam illa aeterna vita, tamen tantum potens est, ut vivificet nostra membra mortalia; ⁷cur illa, quae est aeterna vita, non vivificabit eam carnem, quae iam ⁸meditata et assueta sit portare

* Grab. 403.

1. λαμπάδα φωτός] Int. λαμπάδα πυρός.

2. carnem participatricem] Ex graeco inter has voces inserendum est capacem et.

3. Eo modo] GRAB. ex ARUND. eodem modo.

4. et portare vitam dicentes] In ERASM. et GALL. haec omissa sunt.

5. et in suis membris exsultantes] In textu graeco absunt, quae respondeant

vocibus et atque exsultantes, quae etiam a latino absint.

6. percapabilia] GRABIVS sequitur Codicem ARUND., in quo ab emendatore fortasse recentiore scriptum est participabilia.

7. cur illa, quae est aeterna vita] Ex graeco: cur aeterna vita, quae maiorem illā habet vim.

8. meditata] Saepius observavimus, Interpretem verbum meditari usurpare sensu exercere.

κυῖαν καὶ εἰδυμένην βασιτάζειν
τὴν ζωὴν; Ὅτι γὰρ ἐπιδεκτικὴ
ζωῆς ἐστὶν ἡ σὰρξ, † ἐκ τοῦ ζῆν
δείκνυται ζῆν δέ, ἐφ' ὅσον αὐ-
τὴν ὁ Θεὸς θέλει ζῆν. Ὅτι
δὲ καὶ ὁ Θεὸς δυνατὸς παρέ-
χειν αὐτῇ τὴν ζωὴν, δῆλον.
Ἐκείνου γὰρ παρέχοντος ἡμῖν
τὴν ζωὴν [ζῶμεν]. Καὶ τοῦ Θεοῦ
οὖν δυνατοῦ ὄντος ζωοποιεῖν τὸ
πλάσμα τὸ ἐαυτοῦ, καὶ τῆς σαρκ-
ὸς δυναμένης ζωοποιεῖσθαι,
τί λοιπὸν τὸ κωλύον αὐτὴν με-
τέχειν τῆς ἀφθαρσίας, ἥτις ἐστὶ
ἡ μακαρία καὶ ἀτελεύτητος ζωὴ
ὑπὸ Θεοῦ διδομένη;

vitam? Quoniam autem parti-
cipatrix vitae sit caro, ²ex hoc
quod vivat, ostenditur: † vivit † ^{Mass. 207.}
enim, in quantum eam Deus
vult vivere. Quoniam autem et
Deus potens est praestare ³ei
vitam, manifestum est. Illo
enim praestante vitam ⁴nobis,
vivimus. Et Dominus itaque
quum sit potens vivificare plas-
ma suum, et caro quum possit
vivificari; quid superest quod
prohibeat eam percipere incor-
ruptelam, quae est longa et
sine fine a Deo ⁵attributa
vita?

C A P. IV.

1. ⁶Latent autem semetipsos, qui alterum affingunt Patrem
praeter Demiurgum et bonum eum vocant, infirmum et inutilem
et negligentem inferentes eum: ut non dicamus, quoniam lividum
et invidum, in eo quod dicant non vivificari ab eo nostra corpora.
Quum enim dicant ea quae omnibus sunt manifesta, quoniam per-
severant immortalia, ut puta spiritus et anima, et quae ⁷sunt talia,
quoniam vivificantur a Patre; ⁸aliud autem quod non alias vivifi-
catur, nisi illi Deus praestet, ⁹vita derelinqui: aut impotentem et
infirmum ostendit Patrem ipsorum aut invidum et lividum. Demi-
urgo enim et hic vivificante mortalia corpora nostra, et resurre-
ctionem eis per prophetas promittente, quemadmodum ostendimus;

1. μακαρία] Int. legit μακρά.

2. ex hoc quod vivat] Ita GRAB.
MASS. CLAROM. et (quem addo) Voss.
Vox ex legitur etiam in ARUND., vox vi-
vat in MERC. II. In reliquis ad hoc quod vivet.

3. ei vitam — praestante] Has septem
voces, omissas ab ERASM. GALL. et
FEUARD., restituit GRABIVS; agnoscuntur
Codicibus CLAROM. VET. et Voss., in
quibus posterioribus rei pro ei vitiose
scriptum est.

4. nobis, vivimus] Ita scripsi cum
MASS. e Codd. VET. CLAROM. et (quem
addo) Voss. In reliquis perperam le-
gitur nobis qui vivimus. In graeco a
Damasceno aut librario omisum est
ζῶμεν.

5. attributa vita] Ita lego cum MASS.
sec. Codd. ARUND. VOSS. MERC. II., qui-
buscum CLAROM. procul dubio convenit.
In reliquis legitur tributa vita.

6. Latent autem semetipsos] Uti GRAB.
bene observat, in graeco legebatur: λαν-
θάνουσι δὲ ἑαυτοὺς, quae Interpreti
vertenda fuerunt: falluntur aut fallunt
semetipsos.

7. sunt talia] Sic scripsi cum MASS.
sec. Voss. Alii sunt alia.

8. aliud autem] Ita Codd. VET. VOSS.
et MASS. In aliis illud autem.

9. vita derelinqui] Hanc optimam
lectionem reperis in Codd. CLAROM. VOSS.
GRAB. et MASS. Ceteri male vitam, de
reliquo.

quis potentior et fortior et ¹vere bonus ostenditur? utrum Demiurgus, qui totum vivificat hominem, an falso cognominatus ipsorum Pater? Qui ²ea quidem quae sunt natura immortalia, quibus a sua natura adest vivere, fingit se vivificare; quibus autem opus est ab eo ³adiutorium ut vivant, non vivificans ⁴illa benigne, sed relinquens illa negligenter in mortem. Utrum ergo et his vitam Pater ipsorum, ⁵quum possit praestare, non praestat, an quum non possit? Si quidem quum non possit, iam non potens est neque perfectus super Demiurgum: Demiurgus enim praestat, quemadmodum adest videre, quod ille non potest praestare. Si autem quum possit praestare, non praestat; iam non bonus ostenditur, sed invidus et malignus Pater.

2. Si autem et caussam aliquam dixerint, ⁶per quam non vivificat corpora Pater ipsorum; ipsam caussam maiorem necesse est apparere quam Patrem, ⁷obtinentem benignitatem eius; et infirmabitur benignitas eius propter caussam eam quae ab ipsis dicitur. *Quoniam autem possunt corpora percipere vitam, omnibus videre est. Vivunt enim in quantum ea Deus vult vivere; et iam non possunt dicere, quod minime valeant vitam capere. Si igitur propter necessitatem et caussam aliam ⁸quandam non vivificantur, ⁹quae possunt participare vitam; erit necessitati et caussae serviens Pater ipsorum, et ¹⁰non iam liber et suae potestatis ¹¹in sententia.

C A P. V.

† Mass. 298. . . . . 1. † Quoniam autem multo tempore ¹²perseverant corpora, in quantum placuit Deo bene habere; legant Scripturas et invenient eos, qui ante nos fuerunt, septingentos et octingentos

1. *vere bonus*] Uti Mass. adnotat, melius scripsisset Int. *vere melior*.

2. *ea quidem*] Ita GRAB. primus reposuit e Voss et MERC. II. pro *equidem*.

3. *adiutorium*] Ita cum Mass. scripsi e Codd. VET. Voss., quibuscum CLAROM. consentire videtur. Alii *adiutorio*.

4. *illa benigne*] Hanc lectionem pro ille *benigne* a Mass. receptam debemus Codici CLAROM.

5. *quum possit* — *quum non possit*] Ita Codd. CLAROM. Voss. (quem GRAB. neglexit) et Mass. Alii habent inverso ordine *quum non possit* — *quum possit*.

6. *per quam*] Praepositio *διὰ* hic verti debebat propter. GRAB.

7. *obtinentem benignitatem eius*] Id est *cohibentem eam*, sive *praevalentem ei*, graece *κατέχοντα* sive *ἐπιζκατοῦντα*. GRAB.

8. *quandam*] Haec vox abest in Voss.

9. *quae possunt*] Codd. VET. CLAROM. et Voss. qui *possunt*.

10. *non iam*] GRAB. addidit. *iam* auctoritate Voss. et ARUND.

11. *in sententia*] Vox *sua*, interposita in ARUND. et GRAB., omittenda videbatur.

12. *perseverant*] Ita Mass. VET. Voss. et procul dubio CLAROM. Alii *perseverabant*.

· · · Τί δὲ καὶ περὶ ἐκεί-
νων λέγομεν; Ὅπουγε Ἐνώχ
εὐαρεστήσας τῷ Θεῷ, ἐν σώ-
ματι μετετέθη, τὴν μετάρθεσιν
τῶν δικαίων προμηνύων. Καὶ
Ἡλίας, ὡς ἦν ἐν τῇ τοῦ πλάσ-
ματος ὑποστάσει, ἀνελήφθη,
τὴν ἀνάληψιν τῶν πνευματικῶν
προφητεύων· καὶ οὐδὲν ἐνεπό-
δισεν αὐτοῖς τὸ σῶμα πρὸς τὴν
*μετάρθεσιν καὶ ἀνάληψιν· δι-
ὼν γὰρ χειρῶν ἐπλάσθησαν τὴν
ἀρχήν, διὰ τούτων τὴν μετάρθε-
σιν καὶ ἀνάληψιν ἐλάμβανον.
Εἰθισμέναι γὰρ ἦσαν ἐν τῷ
Ἀδάμ αἱ χεῖρες τοῦ Θεοῦ ἡνθ-
μίξιν καὶ κρατεῖν καὶ βαστά-
ζειν τὸ ἴδιον πλάσμα, καὶ φέ-
ρειν καὶ τιθέναι ὅπου αὐταὶ
βούλονται. Ποῦ οὖν ἐτέθη ὁ
πρῶτος ἄνθρωπος; ἐν τῷ πα-
ραδείσῳ δηλονότι, καθὼς ἡ γέ-
γραπται . . .

et nonngentos annos supergressos; et consequiebantur corpora ipsorum longinquitatem dierum et participabant vitam, in quantum ea Deus vivere volebat. Quid autem de illis ⁵ dicamus? ⁶ Quandoquidem Enoch placens Deo, *Gen. V. 24.* ⁷ in quo placuit corpore translatus est, translationem iustorum praemonstrans. Et Helias, sicut *4. Reg. II. 11.* ⁸ assumptus est, assumptionem ⁹ Patrum prophetans; et nihil ¹⁰ impediit eos corpus in ¹¹ translationem et assumptionem eorum. ** Grab. 405.* Per illas enim manus, per quas in initio plasmati sunt, per ipsas ¹² assumptionem et translationem acceperunt. Assuetae enim erant in Adam manus Dei coaptare et tenere et baiulare suum plasma, et ferre et ponere, ubi ipsae velent. Ubi ergo primus positus est homo? scilicet in paradiso, quemadmodum Scriptura dicit: *Et plantavit Deus paradisum in Eden contra Orientem, et posuit* *Gen. II 8.*

1. *Τὸ δὲ καὶ κτλ.*] Fragmentum hoc satis longum bis allegatur in loan-
ris Damasco. Parallelis. GRAB. haec graeca
contulit cum Cod. 26° Baroc. in Bibl.
Bodlejana. In illo, ait vir clariss., fol.
150 habetur fragmentum Irenaei ab ul-
timis capituli 3. verbis incipiens, et ea-
dem huius capituli parte cum Damasceno
finitis, adeo ut prior illius citatio ibi
descripta esse videatur.

2. *Ὁπουγε*] In Damasc. Parall. *ὅπου*
γὰρ vel *ὁπότε*. Sed GRAB. *ὅπουγε*
scripsit e Cod. Barocc.

3. καὶ βασιλεύει] Has voces, desideratas apud Damascenum, adiecit GRAB. e Cod. Barocc.

4. γέγραπται] Locum Geneseos Damascusenus non descripsit.

5. dicamus] Ita MASS. et Voss. Alii dicemus. Sed MERC. II. dicebimus.

6. *Quandoquidem*] Ita GRAB. primus
ex ARUND. VOSS. et MERC. II. Sed in
prioribus edit. *quoniam quidem*.

7. in quo placuit corpore] Graece in corpore.

8. *Patrum*] Interpres legit πατέρων
loco πνευματιζῶν, sed male.

9. *impediit*] Ita GRAB. MASS. et Voss.
secundum graecum ἐνεπόδισεν. Sed
ceteri minus recte *impedit*.

10. translationem *et* assumptionem] GRABBIUS iam observat, sese non dubitare Interpretem graecis strictè inhaerentem ita scripsisse. Hanc igitur lectionem, suppeditalam a Codicibus CLAROM. et VOSS., cum MASS. recepi. Reliqui translatione *et* assumptione.

11. assumptionem] Et, quod in ERASM.
GALL. FEUARD. ARUND. et MERC. II. præ-
figitur, cum GRAB. et MASS. omisi.

2. Cor. XII.
4.

. . . . .
. . . . . καὶ ἐκεῖθεν ἐξε-
βλήθη εἰς τόνδε τὸν κόσμον
¹παρακούσας. Διὸ καὶ λέγουσιν
οἱ πρεσβύτεροι, τῶν ἀποστόλων
μαθηταί, τοὺς μετατεθέντας
ἐκεῖσε μετατεθῆναι· (δικαίοις
γὰρ ἀνθρώποις καὶ πνευματο-
φόροις ἡτοιμάσθη ὁ παράδει-
σος, ἐν ᾧ καὶ Παῦλος ἀπόστο-
λος εἰσκομισθεὶς ἤκουσεν ἄρρη-
τα ῥήματα, ὡς πρὸς ἡμᾶς ἐν τῷ
παρόντι) καὶ μένειν τοὺς μετα-
τεθέντας ἕως συντελείας, προ-
οιμιαζομένους τὴν ἀφθαρσίαν.

Ionae I. et II.

2. Εἰ δέ τις ἀδύνατον ὑπο-
λάβει χρόνοις τε τοσούτοις ὑπο-
μένειν τοὺς ἀνθρώπους, καὶ τὸν
Ἥλιον μὴ ἔνσαρκον ἀναληφθῆ-
ναι, δεδαπανῆσθαι δὲ τὴν σάρκα
αὐτοῦ ἐν τῷ πυρίνῳ ἄρματι,
ἐννοησάτω, ὅτι Ἰωνᾶς ἐν τῷ
βυθῷ ῥιφεῖς, . . . σωὸς πάλιν
ἐξεπνύσθη τῇ² γῇ, κελεύσει Θεοῦ.
Ἀνανίας τε καὶ Ἀζαρίας καὶ Μι-
σαήλ, εἰς κάμινον ἐμβληθέντες
πυρὸς ἐπταπλασίως ³ἐκκαιο-
μένης, οὔτε ἐβλάβησάν τι, οὔτε
ὁσμὴ πυρὸς εὐρέθη ἐν αὐτοῖς.
Ἡ οὖν συμπαροῦσα αὐτοῖς τοῦ
Θεοῦ χεὶρ, καὶ παράδοξά καὶ

ibi hominem quem plasmavit. Et
inde. ⁴proiectus est in hunc
mundum, non obediens. Qua-
propter dicunt presbyteri, qui
sunt apostolorum discipuli, eos
qui translati sunt, illuc trans-
latos esse; (iustis enim homini-
bus et Spiritum habentibus prae-
paratus est paradysus, in quem
et Paulus apostolus ⁵asportatus
audivit sermones inenarrabiles,
quantum ad nos in praesenti (et
ibi manere eos qui translati sunt
usque ad consummationem, coau-
spicantes incorruptelam.

2. Si autem quis impossibile
⁶aestimet tantis temporibus per-
manere homines, et Heliam ⁷non
in carne assumptum, consumtam
autem carnem eius in igneo
curru; intendat, quoniam Ionas
quidem in profundum proiectus
est, et in ⁸ventrem ceti absor-
ptus, salvus iterum exsputus est
terrae iussu Dei. Ananias etiam
et Azarias et Mizaël missi in
caminum ignis septuplum exar-
dentem, neque nociti sunt ali-
quid, neque odor ignis inventus
est in eis. Quae igitur adfuit
illis manus Dei, et inopinata, et

1. παρακούσας] In altero Dama-
sceni loco et Cod. Barocc. additum est
Θεῷ, quam vocem interpretatio velus
non agnoscit.

2. γῇ] Hoc omisit Damascenus in
altero loco.

3. ἐκκαιομένης] Cum lat. legendum
est ἐκκαιομένην. Sed inter hanc vo-
cem et particulam οὔτε in altera Da-
masцени citatione et Barocc. haec inter-
seruntur: ἔμειναν ἀφθαρτοὶ καὶ, quae
interpretatio vetus non habet.

4. proiectus est] Est GRABIVS adiecit
fide Codd. ARUND. VOSS., quibuscum
CLAROM. consentit.

5. asportatus] VOSS. et MERC. II. apor-
tatus.

6. aestimet] Sic scripsi cum MASS. e
Codd. VET. et VOSS. In reliquis exi-
stimet.

7. non in carne] Voculam non, quae
comparat in omnibus Codd. et textu
graeco, perperam omiserunt GALL. et
FEUARD.

8. ventrem] MERC. II. ventre.

Dan. III. 19
seqq.

ἀδύνατα τῇ φύσει ¹ τῶν ἀνθρώπων εἰς αὐτοὺς ἐπιτελέσασα, τί θαυμαστόν, εἰ καὶ ἐν τοῖς μετατεθεῖσιν ἀπειργασται παράδοξον, † ὑπονεροῦσα τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός;

. . . . .
. . . . .
. . . . .
. . . . .
. . . . .
. . . . .

Οὐτε οὖν φύσις τινὸς τῶν γεγονότων, οὐτε μὴν ἀσθένεια σαρκὸς ὑπερισχύει ² τῆς βουλῆς τοῦ Θεοῦ. Οὐ γὰρ ὁ Θεὸς τοῖς γεγονόσιν, ἀλλὰ τὰ γεγονότα ὑποτέτακται τῷ Θεῷ, καὶ ³ τὰ πάντα ἐξυπηρετῇ τῷ βουλήματι αὐτοῦ.

Quapropter et Dominus ait: *Quae impossibilia sunt apud homines*, *possibilia sunt apud Deum*. Quemadmodum igitur his qui nunc sunt hominibus, ignorantibus dispositionem Dei, incredibile et impossibile ⁷ videtur, tantos annos aliquem hominem posse vivere; et vixerunt hi qui ante nos fuerunt, et vivunt qui translati sunt, ad exemplum ⁸ futurae longitudinis dierum; et de ventre ceti et de camino ignis salvos exisse, et tamen exierunt, educti velut manu Dei, ad ostensionem virtutis eius: sic et nunc, quamvis ⁹ quidam ignorantes virtutem et promissionem Dei, contradicant suae saluti, impossibile existimantes posse Deum suscitantem corpora in semipiternum perseverationem eis donare; non tamen incredulitas talium ¹⁰ evacuabit fidem Dei.

impossibilia naturae ⁴ hominis in eis perficiens; quid mirum, si in his qui translati sunt, effecit aliquid inopinatum, deserviens ⁵ voluntati Patris? † Hic est autem ⁶ et ecce, ⁷ ego video *quatuor deambulant-⁸ *in medio ignis, et quartus similis est Filio Dei*. Neque igitur natura alicuius eorum quae facta sunt, neque infirmitas carnis fortior erit super voluntatem Dei. Non enim Deus his quae facta sunt, sed ea quae facta sunt, subiecta sunt Deo; et omnia serviunt voluntati eius.

1. τῶν ἀνθρώπων εἰς αὐτοὺς ἐπιτελέσασα] In altero Damasceni loco omisum est τῶν ἀνθρώπων, atque male legitur ἐαυτοὺς ἀπειτέλεσε.

2. τῆς βουλῆς τοῦ Θεοῦ] Damascen. in altera citatione τὴν δύναμιν καὶ τὴν βούλησιν τοῦ Θεοῦ.

3. τὰ πάντα] Damasc. in altera citat. κατὰ πάντα.

4. hominis] Ita Mass. ex optimis Codd. VET. Voss. et CLAROM. In reliquis secundum graeca legitur hominum.

5. voluntati Patris] Sec. text. graec. inter has voces inserendum est Dei et.

6. et ecce] Et male omisum est in FEUARD.

7. videtur] ERASM. et GALL. videretur.

8. futurae] In ERASM. et GALL. deest hoc.

9. quidam] In ARUND. et MERC. II. male quidem.

10. evacuabit] Sic primus GRAB. et Mass. sec. Voss. et VET. Sed reliqui, excepto procul dubio Cod. CLAROM., male habent praeteritum evacuavit.

C A P. VI.

1. Glorificabitur autem Deus in suo plasmate, conforme illud et ¹consequens suo puero adaptans. Per manus enim Patris, id est, per Filium et Spiritum fit homo secundum similitudinem Dei, sed non pars hominis. Anima autem et Spiritus pars hominis esse possunt, homo autem nequaquam; perfectus autem homo, commixtio et adunitio est animae assumptis Spiritum Patris, et ²admixa ei carni, quae est plasmata secundum imaginem Dei.

1. Cor. II. 6. Propter quod et apostolus ait: *Sapientiam loquimur inter perfectos*; perfectos dicens eos qui perceperunt Spiritum Dei, et omnibus linguis loquuntur per Spiritum Dei, quemadmodum et ipse loquebatur. ³Καθὼς καὶ πολλῶν ἀκούομεν ἀδελφῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, προφητικὰ χαρίσματα ἔχοντων, καὶ παντοδαπαῖς λαλούντων διὰ τοῦ Πνεύματος γλώσσαις, καὶ τὰ κρύφια τῶν ἀνθρώπων εἰς φανερόν ἀγόντων ἐπὶ τῷ συμφέροντι, καὶ τὰ μυστήρια τοῦ Θεοῦ ἐκδιηγουμένων. Quemadmodum et multos audimus fratres in ecclesia, prophetica habentes charismata, et per Spiritum universis linguis loquentes, et absconsa hominum in manifestum producentes ad utilitatem, et mysteria Dei enarrantes,

quos et spirituales apostolus vocat; secundum participationem Spiritus existentes spirituales, sed non secundum defraudationem et interceptionem carnis, ⁴et nude hoc ipsum solum. Si enim substantiam tollat aliquis carnis, id est plasmatis, et ⁵nude ipsum solum spiritum intelligat, iam non spiritualis homo est, quod est ⁶tale, sed spiritus hominis, aut Spiritus Dei. Quum autem Spiritus hic commixtus animae unitur plasmati; propter effusionem Spiritus, spiritualis et perfectus homo factus est; et hic est qui secundum imaginem et similitudinem factus est Dei. Si autem defuerit animae Spiritus, animalis est vere, qui est talis, et carnalis ⁶derelictus imperfectus erit: ⁷imaginem quidem habens in

1. consequens] Τὸ προσῆζον, quod in graeco fuisse ex vetere Glossario colligo, Interpres debuisset reddere *affine*.

2. admixta ei carni] Sic FEUARD. GRAB. MASS. sec. Codd. VET. VOSS. et ARUND. Sed ERASM. GALL. et MERC. II. admixtae in carne. Vocem admixta referendam esse ad vocem adunio cuique liquet. Attamen legere maluerim admixtae.

3. Καθὼς καὶ πολλῶν κτλ.] Haec reperiuntur apud Euseb. H. e. V. 7.

4. et nude hoc ipsum solum] Hunc ipsum solum (scil. Spiritum) scribendum fuisset Interpreti.

5. et nude ipsum solum spiritum] Ita cum MASS. scripsi sec. Codd. CLAROM. et (quem addo) VOSS.

6. derelictus] MERC. II. relictus.

7. imaginem quidem habens celt.] Irenaeus, quem secuti sunt theologi Alexandrini, Clemens et Origenes, hoc loco distinguit inter imaginem et similitudinem. Cfr. infra lib. V, 16, 2 inde a verbis: ἐν τοῖς πρόσθεν χρόνοις κτλ. Clemens dicit, hominem Dei imaginem factum esse εὐθέως κατὰ τὴν γένεσιν, sed eum ad similitudinem Dei pervenire ὕστερον κατὰ τὴν τελέωσιν. Vide

plasmate, similitudinem vero non assumens per Spiritum. Sicut autem hic imperfectus est; sic iterum si quis tollat imaginem, et spernat plasma, iam non hominem intelligere potest, sed aut pariem aliquam hominis, quemadmodum praediximus, vel aliud aliquid praeter hominem. Neque enim plasmatio carnis ipsa secundum se homo perfectus est; sed corpus hominis, ¹et pars hominis. Neque enim et anima ipsa secundum se homo; sed anima hominis, et pars hominis. Neque Spiritus homo: Spiritus enim, et non homo vocatur. Commixtio autem et unio horum omnium, ²perfectum hominem efficit. Et propter hoc apostolus seipsum exponens, explanavit perfectum et ³spiritualem salutis hominem, in prima epistola ad †Thessalonicenses ⁴dicens sic: *Deus autem pacis sancti-* ^{† Mass. 300.}
ficet vos perfectos, ⁵et integer vester spiritus, et anima, et corpus ^{1. Thess. V. 23.}
sine querela ⁶in adventum Domini Iesu Christi servetur. Et quam litique causam habebat his tribus, id est animae et corpori et Spiritui, integram et perfectam perseverationem precari in adventum Domini, nisi redintegrationem et adunitionem trium, ⁷et unam et eandem ipsorum sciebat salutem? Propter quod et perfectos et eos, qui tria sine querela exhibent Domino. Perfecti igitur, qui et Spiritum in se. perseverantem ⁸habuerint Dei, et animas et corpora sine querela servaverint; ⁹Dei, id est illam quae ad Deum est fidem servantes, et eam quae ad proximum est iustitiam custodientes.

2. Unde et templum Dei plasma esse ait: *Nescitis, dicens, 1. Cor. III.*
quoniam templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis? Si ¹⁶
quis templum Dei violaverit, disperdet illum Deus. Templum enim
Dei sanctum est, quod estis vos; manifeste corpus templum di- ^{* Grab. 408.}

riginem de Princ. III, 6, 1 (Opp. T. I. 152; Redepenning. p. 317).

1. et pars — et pars] HEUMANNUS bis
 gi vult est pars.

2. perfectum hominem efficit] In genere
 orali videlicet, non in naturali. Neque
 nim, puto, existimabit quisquam, eam
 esse Irenaei mentem, Spiritum sanctum
 seu Spiritum Dei esse partem hominis
 essentiali et ad naturalem eius perfe-
 ctionem requiri. Id tantum vult, homi-
 nem, ut sit perfectus in genere morali,
 Christianus vere spiritualis Spiritum
 sanctum in se inhabitantem habere de-
 bere; secus animale futurum et Chri-
 stianum imperfectum. Quod sequentia
 verba explicant. Vide Dissert. III. § 10.

3. spiritualem salutis hominem] Sic
 CLAROM. OTTOB. ARUND. MERC. II. VOSS.

(quem addo) GRAB. et MASS. Reliqui
 perperam spiritalem salutem hominis.

4. dicens sic] In ERASM. GALL. et
 FEUARD. editt. omissum est sic.

5. et integer] Ita omnes Codd. sec.
 graecum N. T. textum. Sed ERASM.
 GALL. et FEUARD. cum Vulgata habent
 ut integer.

6. in adventum] Ita cum MASS. scripsi
 sec. CLAROM. aliosque Codd. Sed GRAB.
 e Codd. MERC. II. et (quem addo) VOSS.
 in adventu.

7. et unam] Et GRAB. addidit ex ARUND.
 et VOSS.

8. habuerint] Ita scripsit MASS. e CLA-
 ROM., quocum Cod. VOSS. consentire
 cognovi. Sed in aliis legitur habent.

9. Dei] Haec vox deest in ERASM. GALL.
 et CLAROM.

- cens, in quo habitat Spiritus. Quemadmodum et Dominus ¹de
 Ioan. II. 19. se ait: *Solvite hoc templum, et in tribus diebus* ²*suscitabo illud.*
^{21.} *Hoc autem, inquit, dicebat de corpore suo. Et non tantum tem-*
 plum, sed et templum Christi scit corpora nostra, Corinthiis di-
 1. Cor. VI. 15. cens sic: *Nescitis quoniam corpora vestra membra Christi sunt*
Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Non de
 alio quodam homine spiritali dicens haec; non enim ille comple-
 ctitur meretricem: sed corpus nostrum (id est caro quae cum
 sanctimonia perseverat et munditia) membra dixit esse Christi;
 quando autem complectitur meretricem, membra fieri meretricis.
 Ib. III. 17. Et propter hoc dixit: *Si quis templum Dei violaverit, disperdet*
illum Deus. Templum igitur Dei, in quo Spiritus inhabitat Pa-
 tris, et membra Christi non participare salutem, sed in perditio-
 nem redigi dicere, quomodo non maximae est blasphemiae? ³ Quo-
 niam autem corpora nostra, non ex sua substantia, sed ex Dei
 Ib. VI. 13. virtute suscitantur, Corinthiis ⁴ dicit: *Corpus autem non fornicationi,*
^{14.} *sed Domino: et Dominus corpori. Deus* ⁵ *autem et Dominum sus-*
citavit, et nos suscitabit per virtutem suam.

C A P. VII.

- Ioan. XX. 20 ^{1.} Quomodo igitur Christus in carnis substantia surrexit, et
 seqq. ostendit discipulis ⁶ figuras clavorum et apertionem lateris: (haec
 1. Cor. VI. 14. autem sunt indicia carnis eius, quae resurrexit a mortuis) sic et
 nos, inquit, *suscitabit per virtutem suam.* Et iterum ad Romanos
 Rom. VIII. ait: *Si autem Spiritus eius, qui suscitavit Iesum a mortuis, habi-*
^{11.} *tat in vobis; qui suscitavit Christum a mortuis, vivificabit et mor-*
talia corpora vestra. Quae sunt ergo mortalia corpora? Num-
 quidnam animae? Sed ⁷ incorporales animae, quantum ad compa-
 Gen. II. 7. rationem mortalium corporum. *Insufflavit enim in faciem hominis*
Deus flatum vitae, et ⁸ *factus est homo in animam viventem; flat-*
us autem vitae incorporealis. Sed ne mortalem quidem possunt
⁹ *dicere ipsum flatum vitae existentem. Et propter hoc David ait:*

1. de se] Ita scripsi sec. Codd. VET. VOSS. et MASS. In reliquis de eo.

2. suscitabo] Sic Codd. ARUND. VET. VOSS. et, uti videtur, CLAROM. et MASS. Sed MERC. II. et ceterae editt. excitabo.

3. Quoniam] Ita GRAB. et MASS. auctoritate omnium Codd. Sed in aliis quomodo.

4. dicit] VOSS. dixit.

5. autem] Qui post autem expunxerunt GRAB. et MASS. fide omnium Codd.

6. figuras] Sic cum MASS. lego sec. optimos Codd. CLAROM. VET. et VOSS.

Sed in FEUARD. et GRAB. et MSS. ARUND. et MERC. II. legitur figuram. Apud ERASM. et GALL. figuram, quae vox etiam a Tertulliano usurpatur.

7. incorporales] Sic CLAROM. OTTOB. ARUND. MERC. II. GRAB. et MASS. In VOSS. illa vox omissa est. In aliis incorruptibiles.

8. factus est homo] Vocem homo GRAB. adiecit fide omnium Codd. et textus sacri.

9. dicere] GRAB. et MASS. expunxerunt hominem post dicere, quia in nullo Cod. reperitur.

Et anima mea illi vivet; tamquam immortali ¹*substantia eius ex-* Psal. XXI.
31.
sistente. Sed neque Spiritum possunt dicere mortale corpus. Quid
igitur superest dicere mortale corpus, nisi plasma, id est caro, ²*de*
qua et sermo est, quoniam ³*vivificabit eam Deus? Haec enim est*
quae moritur et solvitur; sed non anima neque Spiritus. Mori
enim est vitalem amittere habilitatem et sine spiramine in poste-
rum et inanimalet et ⁴*immemorabilem fieri, et deperire in illa,*
ex quibus et initium substantiae habuit. Hoc autem neque ^{*ani-*} *Grab. 409.
mae evenit: flatus est enim vitae; neque Spiritui: incompressus
est enim et simplex Spiritus, qui resolvi non potest, et ipse vita
est eorum qui percipiunt illum. Superest igitur ut circa carnem
mors ostendatur; quae posteaquam exierit anima, sine spiratione
et ⁵*inanimal efficitur, et paullatim resolvitur in terram, ex qua*
sumta est. Haec igitur mortalis. Haec autem de qua ⁶*et dicit:*
Vivificabit et mortalia corpora ⁷*vestra. Et propter hoc ait de ea,*
in prima ad Corinthios: Sic et resurrectio mortuorum. Semina- 1. Cor. XV.
42.
tur in corruptione, ⁸*surget* ⁹*in incorruptione. Etenim tu, ait,*
quod seminas non vivificatur, nisi prius moriatur. Ibid. 36.

2. Quid est autem quod ut granum tritici seminatur [†]¹⁰ et [†] Mass. 301.
 putret in terra, nisi corpora quae in terra ponuntur, in qua et
 semina iactantur? Et propter hoc dixit: *Seminatur in ignobilitate,* Ibid. 43.
¹¹*surget in gloria. Quid enim ignobilius carne mortua? Vel quid*
iterum gloriosius surgente ea et percipiente incorruptelam? Se- Ibid.
minatur in infirmitate, surgit in virtute: in infirmitate quidem sua,
quoniam quum sit terra, in terram vadit; virtute autem Dei, qui
eam suscitavit a mortuis. Seminatur corpus animale, ¹²*surget cor-* Ibid. 44.

1. *substantia*] Unapost *substantia* MASS. et GRAB. omittunt fide CLAROM. et VOSS.

2. *de qua et sermo est*] Voculam ei hic additam omisi cum MASS. auctoritate Codd. VET. et VOSS.

3. *vivificabil*] CLAROM. VET. et VOSS. *vivificavit.*

4. *immemorabilem*] Ita MASS. solus sec. Codd. VET. CLAROM. et VOSS. Observat doctus monachus, *immemorabilem fieri* dixisse Irenaeum pro *ex hominum memoria deleri*, quod mortuis contingere soleat. In aliis editt. legitur *immobilitatem*.

5. *inanimal*] Ita MASS. sec. CLAROM., quocum consentientem cognovi Cod. VOSS. Alii *inanimale*.

6. *et dicit*] Sic MASS., nescio qua auctoritate. Consentit VOSS. Sed alii *etiam* pro *et* habent

7. *vestra*] Ita CLAROM. ARUND. VOSS.

(quem addo) et GRAB. cum MASS. Ceteri male *nostra*.

8. *surget*] Solus GRAB. ex ARUND. legit *surgit*.

9. *in incorruptione*] Ita GRAB. MASS. ex ARUND. et CLAROM., quibus addo VOSS. Alii *in incorruptionem*.

10. *et putret in terra*] ARUND. *in terra et putril*. CLAROM. et (quem addo) VOSS. *etiam putril*.

11. *surget in gloria*] MASS. e CLAROM. scripsit *surget* pro *surgit*, quam emendationem Codice VOSS. confirmatam cognovi. Paulo post CLAROM. VET. et (quem addo) VOSS. iterum habent *surget corpus spirituale*.

12. *surget corpus spirituale*] Hic *surget* pro *surgit* cum MASS. scripsi fide Codicum modo laudatorum. Et ante *surget* expunxit GRAB. auctoritate CLAROM. ARUND. MERC. I., quibus addo Cod. VOSS.

pus spirituale. Indubitate docuit, quoniam neque de anima, neque de spiritu sermo est ei, sed de mortificatis corporibus. Haec sunt enim corpora animalia, id est participantia animae; quam quum amiserint, mortificantur: deinde per Spiritum surgentia, fiunt corpora spiritualia, uti per Spiritum semper ¹permanentem habeant vitam. Nunc enim, inquit, *ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus: tunc autem* ²*facie ad faciem.* Hoc est quod et a Petro dictum est: *Quem quum non videritis, diligitis; in quem nunc quoque non videntes creditis, credentes autem exsultabitis gaudio inenarrabili.* Facies enim nostra videbit faciem ³Dei vivi, et gaudebit gaudio inenarrabili; videlicet quum suum videat gaudium.

C A P. VIII.

1. Nunc autem ⁴partem aliquam a Spiritu eius sumimus ad perfectionem et praeparationem incorruptelae, paulatim assuescentes capere et portare Deum: quod et pignus dixit apostolus (⁵hoc est pars eius honoris qui a Deo nobis promissus est) in epistola quae ad Ephesios est, dicens: *In quo et vos, audito verbo veritatis, evangelio salutis vestrae, in quo credentes signati estis Spiritu promissionis sancto, qui est pignus hereditatis* ⁶*nostrae.* ⁷Sic ergo pignus hoc habitans in nobis iam spirituales ⁸efficit, et absorbetur mortale ab immortalitate: *Vos enim, ait, non estis in carne, sed in Spiritu, si quidem Spiritus Dei habitat in vobis.* Hoc autem non secundum iacturam carnis, sed secundum communionem Spiritus fit. Non enim erant sine carne, quibus scribebat; sed *Ibid.* ^{15.} ⁹qui assumserant Spiritum Dei, *in quo clamamus, Abba, Pater.* Si igitur nunc pignus habentes clamamus, *Abba, Pater;* quid fiet ** Grab.* ^{410.} quando resurgentes, facie ad faciem videbimus **eum;* quando omnia

1. *permanentem*] Ita GRAB. et MASS. scripserunt ex ARUND. MERC. I. et (quem consentire cognovi) VOSS. Alii *manentem.*

2. *facie ad faciem*] CLAROM. cum Vulgata Italica *faciem ad faciem*, quod et iterum habet cap. sequenti paullo post init. MASS.

3. *Dei vivi*] CLAROM. et ARUND. *Domini sine vivi.* VOSS. *Dei omisso vivi.*

4. *partem aliquam a Spiritu eius*] Sic cum MASS. scripsi sec. CLAROM. et (quem neglexit GRAB.) VOSS. In FEUARD. marg. legitur *partem aliquam e Spiritu eius.* In aliis *partem aliquam Spiritus eius.* MASS. recte observat, nostram lectionem ad Irenaei scopum magis quadrare. Vir doctus: „Allegato enim, ait, apostoli testimonio: *nunc enim ex parte cognoscimus* cett. subnectit: *nunc autem partem*

aliquam, scil. Dei cognitionis, eiusque donorum, a Spiritu eius seu per Spiritum eius, qui habitat in nobis, *sumimus* cett.“

5. *hoc est pars*] Ita omnes Codd. et MASS., eadem, uti MASS. observat, ratione atque constructione, qua sub finem cap. 6. legitur *id est caro.* Sed reliqui habent: *hoc est partem.*

6. *nostrae*] ERASM. GALL. et FEUARD. *male vestrae.*

7. *Sic ergo*] Sic Codd. VET. CLAROM. VOSS. GRAB. et MASS. Ceteri *perperam si ergo.*

8. *efficit*] Ita GRAB. et MASS. sec. Codd. VET. ARUND. VOSS. et MERC. I. Alii *effecit.*

9. *qui assumserant*] In ARUND. *omittitur qui.*

membra affluenter exultationis hymnum protulerint, glorificantia eum, qui suscitaverit ea ex mortuis et aeternam vitam donaverit? Si enim pignus complectens hominem in semetipsum, iam facit dicere, *Abba, Pater*; quid faciet universa Spiritus gratia, quae hominibus dabitur a Deo? ¹Similes nos ei efficiet et perficiet voluntate Patris: efficiet enim hominem secundum imaginem et similitudinem Dei.

2. Qui ergo pignus Spiritus habent, et non ²concupiscentiis carnis ³serviunt, sed subiiciunt semetipsos Spiritui, ac rationabiliter conversantur in omnibus; iuste apostolus spirituales vocat, quoniam Spiritus Dei habitat in ipsis. Incorporales autem spiritus non erunt homines spirituales; sed substantia nostra, id est, animae et carnis ⁴adunatio assumens Spiritum Dei, spirituales hominem ⁵perficit. Eos autem qui abiiciunt quidem Spiritus consilium, carnis autem voluptatibus serviunt, et irrationabiliter vivunt

⁶Τοὺς δὲ ἀχαλινωγῶντας φησὶ, καὶ καταφερομένους εἰς τὰς ἐαυτῶν ἐπιθυμίας, μηδεμίαν ἔχοντας ⁷ἐπιθυμίαν θεοῦ πνεύματος, . . . , δικαίως ὁ ἀποστολος σαρκικοὺς λαλεῖ . . . .

et ⁸ineffrenati deiiciuntur in sua desideria, quippe nullam habentes adspirationem divini Spiritus, sed porcorum et canum more vivunt; hos iuste apostolus carnales vocat, ⁹quoniam nihil aliud quam carnalia ¹⁰sentiunt.

Et prophetae autem propter hanc eandem causam irrationabilibus animalibus assimilant eos, propter ¹¹irrationalem conversationem *Jerem. V. 8.* ipsorum dicentes: *Equi furentes ad feminas facti sunt, unusquisque* *Psal. XLVIII.* *que ipsorum hinniens ad uxorem proximi sui.* Et rursus: *Homo quum in honore esset, assimilatus est iumentis.* Hoc quia secundum suam causam ¹²assimilatur iumentis, irrationabilem ¹³aemu-

1. *Similes*] Quod FEUARD. et GRAB. hinc voci praefixum legunt *quum*, omitendum censui cum ERASM. GALL. MASS. CLAROM. ARUND. et MERC. II.

2. *concupiscentiis carnis*] CLAROM. *concupiscentes carni*.

3. *serviunt*] Voss. *servierunt*.

4. *adunatio*] Ita ARUND. Voss. MERC. I. et MASS., qui procul dubio etiam CLAROM. secutus est. Reliqui *adunatio*.

5. *perficit*] GALL. et FEUARD. *perperam perficit*.

6. *Τοὺς δὲ ἀχαλινωγῶντας κτλ.*] Hoc fragmentum graecum Basilii libro de Spiritu s. cap. 29 servavit sic praefatus: *Εἰρηναῖος δὲ ἐκεῖνος, ὁ ἐγγὺς τῶν ἀποστόλων γεγήμενος, πῶς*

ἐμνήσθη τοῦ πνεύματος ἐν τῷ πρὸς τὰς εἰρήσεις λόγῳ, ἀκούσωμεν. Idem fragmentum ex Basilio transscripsit Euthymius Panoplia part. 2, c. 29.

7. *ἐπιθυμίαν*] Int. melius legit *ἐπιπνοίαν*.

8. *ineffrenati*] Sic lego cum MASS. sec. Codd. ARUND. et Voss. Ceteri *effrenati*.

9. *quoniam*] Sic cum MASS. lego sec. Voss. Alii *quia*.

10. *sentiunt*] Voss. *sentiant*.

11. *irrationalem*] Ita Codd. VET. Voss. CLAROM. et MASS. Ceteri *irrationabilem*.

12. *assimilatur*] Sic ARUND. Voss. MASS. Alii *assimilatus est*

13. *aemulans vitam*] Codd. VET. et Voss. hanc *amans vitam*.

lans vitam. Sed et nos in consuetudine huiusmodi homines iumenta et pecora irrationabilia dicimus.

Levit. XI. 2.

et Deuter.

XIV. 3 seqq.

† Mass. 302.

3. Praedixit autem figuralitèr omnia haec lex, de animalibus

delineans hominem: ¹ quaecunque, † inquit, duplicem ungulam ha-

bent et ruminant, munda enuntians; quaecunque autem ² aut utrumque, vel alterum horum non habent, velut immunda segregans.

Qui sunt ergo mundi? Qui in Patrem et Filium per fidem iter

firmiter faciunt; haec est enim firmitas eorum, ³ qui duplicis sunt ungulae; et eloquia Dei meditantur die ac nocte, uti operibus bonis adornentur; haec est enim ruminantium virtus. Immunda autem, quae neque duplicem ungulam habent, neque ruminant, hoc est, qui neque in Deum fidem habent, neque eloquia eius meditantur: haec autem ethnicorum est abominatio. Quae autem ruminant quidem, non habent autem ungulam duplicem, et ipsa immunda; haec Iudaeorum est imaginalis descriptio, qui quidem eloquia Dei

⁴ in ore habent, stabilitatem autem radicis suae non infigunt in Patre et in Filio: propter hoc autem et lubricum est genus ipsorum. Etenim quae sunt unius ungulae animalia facile labuntur; firmiora autem sunt quae ⁵ duplicem ungulam habent, succedentibus invicem ungulis fissis secundum iter, et altera ungula ⁶ subbaiulant aliam. Immunda autem similiter, quae duplicem quidem ungulam habent, non autem ruminant; haec est autem omnium videlicet haereticorum ostensio, et eorum qui non meditantur eloquia Dei, neque operibus iustitiae adornantur, quibus et Dominus ait:

Luc. VI. 46. *Quid mihi dicitis, Domine, Domine, et non facitis quae dico vobis?*

Qui enim sunt tales, in Patrem quidem et Filium dicunt se cre-

* Grab. 411. dere, nunquam autem meditantur eloquia Dei, * quemadmodum oportet, neque iustitiae operibus sunt adornati; sed, quemadmodum praediximus, porcorum et canum assumerunt vitam, immunditiae et gulae et reliquae incuriae semetipsos tradentes. Iuste igitur tales omnes, qui propter suam incredulitatem et luxuriam non

⁷ adipiscuntur divinum Spiritum, et variis characteribus eiiciunt

⁸ se vivificans Verbum, et in suis concupiscentis irrationabiliter

1. *quaecunque, inquit*] Ita CLAROM. VOSS. ARUND. et MASS., qui procul dubio et hic secutus est CLAROM. In ceteris omissum est *inquit*. Sed MERC. II. pro *inquit* habent *enim*.

2. *aut utrumque*] Aut abest a VOSS. neque est necessarium.

3. *qui duplicis sunt ungulae*] Sic e Codd. VET. VOSS. et MERC. II. partim ex ARUND. GRABIUS reposuit pro *quae duplici sunt ungula*.

4. *in ore habent*] OTTOB. et MERC. II. habentes.

5. *duplicem*] Editt. praeter MASS. hic addunt *quidem*, quod fide Cod. VOSS. omisi.

6. *subbaiulant*] Ita CLAROM. ARUND. MERC. I. et MASS. Ceteri *subbaiulat*. Sed cum GRABIO legere malim *subbaiulante*.

7. *adipiscuntur*] VOSS. *adipiscuntur*.

8. *se vivificans Verbum*] Ita omnes editt. cum ARUND. OTTOBON. et MERC. I.

ambulant, apostolus quidem *carnales* et *animales* vocavit; prophetae autem iumenta et feras dixerunt; ¹consuetudo autem pecora ^{III.1 seqq.} et ²irrationabilia interpretata est; lex autem immundos enuntiavit.

C A P. IX.

1. Hoc autem est quod et in aliis ab apostolo dicitur: Quo-^{1Cor.XV.50.}
niam caro et sanguis regnum Dei hereditare non possunt. Id est
quod ³ab omnibus haereticis profertur in amentiam suam, ⁴ex quo
et nos retardare et ostendere conantur, non salvari plasmationem
Dei: non conspicientes quia sunt tria, ex quibus, quemadmodum
ostendimus, perfectus homo constat, carne, anima et Spiritu; et al-
tero quidem salvante ⁵et figurante, qui est Spiritus; altero quod
unitur et formatur, quod est caro; id vero quod inter haec est
duo, ⁶quod est anima: quae aliquando quidem subsequens Spiri-
tum, elevatur ab eo; aliquando autem consentiens carni, decedit in
terrenas concupiscentias. Quotquot ergo id quod salvat et format,
⁷et unitatem non habent, hi consequenter erunt et vocabuntur caro
et sanguis; quippe qui non habent Spiritum Dei in se. Propter
hoc autem et mortui tales dicti sunt a Domino: *Sinite enim*, in-^{Luc.IX.60.}
quit, *mortuos sepelire mortuos suos*; quoniam non habent Spiri-
tum ⁸qui vivificet hominem.

2. Quotquot autem timent Deum, et credunt in adventum
Filii eius, et per fidem constituunt in cordibus suis Spiritum Dei,
hi tales iuste homines dicentur et mundi et spirituales et viventes
Deo: quia habent Spiritum Patris, qui emundat hominem, et sub-
levat in vitam Dei. Sicut enim *caro infirma*, ⁹sic *spiritus prom-*^{Matt.XXVI.41.}
tus a Domino testimonium accepit. Hic est potens perficere quae-
cunque in promptu habet. Si igitur hoc, quod est promptum Spi-
ritus, admisceat aliquis velut stimulum infirmitati carnis, necesse

Sed Codd. VET. CLAROM. VOSS. et MERC.
1. se vivificantes Verbum.

1. consuetudo autem pecora et irratio-
nabilia] VOSS. consuetudo autem pecoris
irrationabilis.

2. irrationabilia] Ita MASS. e CLAROM.
scripsit pro irrationabiles.

3. ab omnibus] Sic cum MASS. scripsi
e Cod. CLAROM. Ceteri ab hominibus

4. ex quo — ostendere] FÉCART. septem
istas voces, expunctis et quae, restituit.
Codices locum non habent integrum.
In ARUND. et MERC. II. desunt ex quo et
nos retardare; in CLAROM. illa et nos
retardare; in VOSS. denique et ostendere.

5. et figurante] Pro et formante. MASS.

6. quod est anima] Sic omnes Codd.

Editores vero omiserunt quod, haud ad-
vertentes, id vero quod cett. referri ad
non conspicientes. MASS.

7. et unitatem] Sic solus MASS. sec.
CLAROM. In VOSS. legitur tenuitatem.
In reliquis vitam. Sed, ait MASS., ge-
nuinam esse nostram lectionem non du-
bitabit, quisquis ad haec attenderit, quae
paullo ante praecedunt: altero quod uni-
tur et formatur, quod est caro.

8. qui vivificet] Ita e Codd. VET. ARUND.
et VOSS. reposuit GRAB. loco unius vi-
vificantem, ut (ita dicit) amphibolia eo
facilius evitetur.

9. sic spiritus] Et, quod interserunt
editt. praeter MASS., omisi fide Codd.
ARUND. et VOSS.

est omnimodo, ut id quod est forte, superet infirmum, ita ut absor beatur infirmitas carnis a fortitudine Spiritus; et esse eum qui sit talis, non iam carnalem, sed spiritualem, propter Spiritus communionem. Sic igitur ¹martyres testantur et contemnunt mortem, non secundum infirmitatem carnis, sed secundum quod promptus est Spiritus. Infirmitas enim carnis absorpta, potentem ostendit Spiritum; Spiritus autem rursus absorbens infirmitatem, hereditate possidet carnem in se; et ex utrisque factus est vivens homo; vivens quidem propter participationem Spiritus, homo autem propter substantiam carnis.

3. Igitur caro sine Spiritu Dei mortua est, non habens vitam, regnum Dei possidere non potest; sanguis irrationalis, velut 1. Cor. XV. 48. aqua effusa in terram. Et propter hoc, ait: *Qualis terrenus, ²tales terreni.* Ubi autem Spiritus Patris, ibi homo vivens, sanguis rationalis ³ad ultionem a Deo custoditus, caro a Spiritu pos- † Mass. 303. sessa, oblita † quidem sui, qualitatem autem Spiritus assumens, Ibid. 49. conformis ⁴facta Verbo Dei. Et propterea ait: *Sicut portavimus * Grab. 412. imaginem eius qui de terra est, ⁵portemus et imaginem eius qui de caelo est.* Quid est ergo terrenum? Plasma. Quid autem caeleste? Spiritus. Sicut igitur, ait, sine Spiritu caelesti conversati sumus aliquando in vetustate carnis, non obedientes Deo: sic nunc accipientes Spiritum, in novitate vitae ambulemus, obedientes Deo.

⁶Ἐπεὶ ἄνευ πνεύματος Θεοῦ σω-
θῆναι οὐ δυνάμεθα, προτρεπό-
μενος ἡμᾶς ὁ ἀπόστολος, διὰ
τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀγνῆς ἀνα-
στροφῆς συντηρεῖν τὸ πνεῦμα
τοῦ Θεοῦ, ἵνα μὴ ἄμοιροι ⁸τοῦ
Θεοῦ πνεύματος γενομένοι ἀπο-
τύχωμεν τῆς βασιλείας τῶν οὐ-

Quoniam igitur sine Spiritu Dei salvari non possumus, adhortatur apostolus nos, per fidem et castam conversationem conservare Spiritum Dei, ut non sine participatione sancti Spiritus facti amittamus regnum caelorum; et clamavit, non posse

1. martyres testantur] Μάρτυρες μαρτυροῦσι.

2. tales terreni] Sic cum MASS. lego sec. Codd. CLAROM. et VOSS. Alii tales et terreni.

3. ad ultionem] Codd. CLAROM. et (quem addo) VOSS. in ultionem.

4. facta Verbo Dei] ERASM. GALL. et FEUARD. perperam facta est Verbo Dei.

5. portemus] Ita vetus interpretatio Italica et plures Codd. graeci, etiam Alex- andrin. qui habent φορέσωμεν. Sed in aliis legitur φορέσμεν.

6. Ἐπεὶ ἄνευ πνεύματος πλ.] Haec Halloixius publici iuris fecit in Vita s. Irenaei, qui graeca hausit e MS. Claromontano, quo Ioan. Damasceni Parallela continebantur.

7. ἵνα — κληρονομήσῃ] Haec etiam Basilii libro de Spiritu s. c. 29 allegat; pauca quidem aliter legit.

8. τοῦ Θεοῦ πνεύματος] Basilii legit Θεοῦ πνεύματος. Cum MASS. non dubitavi restituere vocem πνεύματος, a scriba Damasceni omissam, ab Interprete procul dubio lectam.

ρανῶν, ἐβόησε μὴ δύνασθαι τὴν σάρκα καθ' ἑαυτὴν ¹ ἐν τῷ αἵματι βασιλείαν κληρονομήσαι Θεοῦ.

4. Εἰ γὰρ δεῖ τὰ ληθὲς εἰπεῖν, οὐ κληρονομεῖ, ἀλλὰ κληρονομεῖται ἡ σὰρξ . . . . .

. . . . .
. . . . .
. . . . .
. . . . .
. . . . .
. . . . .
. . . . .
. . . . .

Ὡς οὖν νύμφη γαμῆσαι οὐ δύναται, γαμηθῆναι δὲ δύναται, ὅταν ἔλθῃ καὶ παραλήψῃται αὐτὴν ὁ νυμφίος· οὕτω καὶ ἡ σὰρξ καθ' ἑαυτὴν βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσαι οὐ δύναται, κληρονομηθῆναι δὲ ² εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ δύναται. Κληρονομεῖ γὰρ ὁ ζῶν τὰ τοῦ τετελευτηκότος· καὶ ἕτερον μὲν ἔστι τὸ κληρονομεῖν, ἕτερον δὲ κληρονομεῖσθαι. Ὁ μὲν γὰρ ἀφηγεῖται καὶ κυριεύει καὶ διατίθῃσι τὰ κληρονομούμενα, ἡ ἂν αὐτὸς βουλευθῇ· τὰ δὲ ὑποτέτακται καὶ ὑπακούει καὶ κυριεύεται ὑπὸ τοῦ κληρονομοῦντος. Τί οὖν ἐστὶ τὸ ζῶν; Τὸ πνεῦμα τοῦ

carnem solam et sanguinem regnum Dei possidere.

4. Si enim oportet verum dicere, non possidet, sed possidetur caro; sicut et Dominus ait: *Beati mites, quoniam ipsi* *Matth. V. 5.* *hereditate possidebunt terram;* quasi hereditate possideatur terra in regno, unde et substantia carnis nostrae est: et ideo ³ mundum templum esse vult, ut delectetur Spiritus Dei in eo, quem admodum sponsus ad sponsam. Sicut igitur sponsa assumere sponsum non potest, assumi autem a sponso potest, quum ⁴ venerit et acceperit eam sponsus: sic et caro haec secundum se ipsam, ⁵ id est, sola, regnum Dei hereditate possidere non potest: hereditate autem possideri in regno a Spiritu potest. Hereditate enim possidet, ⁶ qui vivit, ea quae sunt mortui; et aliud quidem est hereditate possidere, aliud autem hereditate possideri. Ille enim dominatur et praeest et disponit ea, quae hereditate possidet, quemadmodum ipse velit; illa vero subiecta sunt et obediunt ⁷ et do-

1. ἐν τῷ αἵματι] Int. legit καὶ τὸ αἷμα.

2. εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ] Int. legisse videtur ἐν τῇ βασιλείᾳ ὑπὸ τοῦ πνεύματος.

3. mundum templum esse vult] Id est, vult mundam esse carnem nostram, quam templum esse Spiritus sancti dicit apostolus. Mass.

4. venerit et acceperit eam] CLAROM. et Voss. venerit accipere eam.

5. id est sola] Haec explicationis causa addita esse a quopiam, editores observant.

6. qui vivit, ea quae sunt mortui] Ita secundum textum graecum Codd. CLAROM. ARUND. MERC. II et GRAB. cum Mass. In reliquis perperam qui vivificat ea quae sunt mortua.

7. et dominantur ab eo et sub domino sunt eius] Quum in graeco unicum tantum verbum κυριεύεται legatur, vi-

Θεοῦ. Τίνα δὲ τὰ ὑπάρχοντα τοῦτετελετηκότος; Τὰ μέλη τοῦ ἀνθρώπου τὰ φθειρόμενα ἐν τῇ γῇ ταύτῃ. Ταῦτα δὲ κληρονομεῖται ὑπὸ τοῦ πνεύματος, μεταφερόμενα εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.

minantur ab eo, et sub dominio sunt eius qui possidet. Quid igitur est quod vivit? Scilicet Spiritus Dei. ¹Quae sunt autem, quae sunt mortui? Scilicet membra hominis, quae et corumpuntur in terra. Haec autem possidentur a Spiritu, translata in regnum caelorum.

* *Grab.* 413. *Propter hoc autem et Christus mortuus est, uti testamentum evangelii apertum, et universo mundo lectum, primum quidem liberos faceret servos suos; post deinde heredes eos constitueret eorum quae essent eius, hereditate possidente Spiritu, quemadmodum demonstravimus. Hereditate enim possidet ille qui vivit, hereditate autem acquiritur caro. Ut non amittentes eum qui nos possidet Spiritum, amittamus vitam, adhortans nos apostolus ad Spiritus communicationem, secundum rationem quae praedicta sunt, dixit: *Quoniam caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt.* Velut si dicat: Nolite errare; quoniam nisi Verbum Dei inhabitaverit et Spiritus Patris fuerit in vobis, ²vane autem, et prout evenit, conversati fueritis, quasi ³hoc tantum, caro et sanguis existentes, regnum Dei possidere non poteritis.

C A P. X.

† *Mass.* 304. 1. † Hoc ideo, uti non gratificantes carni, respuamus insertionem Spiritus: *Tu autem oleaster*, ait, *quum esses, insertus es in bonam olivam, et socius pinguedinis olivae factus es.* Quemadmodum igitur oleaster ⁴inserta, si ⁵permanserit in eo, quod ante fuerit, oleaster, *exciditur et in ignem mittitur*: si autem tenuerit insertionem et transmutetur in bonam olivam, ⁶oliva fit fructifera, quasi in paradiso regis plantata: sic et homines, si quidem per fidem profecerint in melius et assumerint Spiritum Dei et illius fructificationem germinaverint, erunt spirituales, tan-

dentur sane posteriora et sub dominio sunt eius a recentiore manu, quae emendare voluit priora barbare prolata: neque enim dominari ab aliquo in passiva significatione recte dicitur. GRABIUS.

1. Quae sunt autem, quae sunt mortui] Sic CLAROM. GRAB: et MASS. secundum graecum textum. In Codd. VET. et VOSS. qui sunt autem, qui sunt mortui. In alijs quae sunt autem, quae sunt mortua.

2. vane autem] Cum MASS. supple si vane autem.

3. hoc tantum] ERASM. et GALL. omitunt hoc.

4. inserta] FEUARD. solus hic et paullo post bis legit insertus.

5. permanserit] CLAROM. ARUND. MERC. II et (quem addo) VOSS. perseveraverit.

6. oliva fit] Ita CLAROM. et VOSS. In alijs desideratur oliva.

quam in paradiso Dei plantati. Si autem respuerint Spiritum et perseveraverint in eo quod fuerunt ante, magis carnis esse volentes quam Spiritus, iustissime in eiusmodi dicitur, *quoniam caro et sanguis regnum Dei non possident*: tanquam si quis dicat, quoniam oleaster non assumitur in paradysum Dei. Mirabiliter igitur apostolus naturam ostendit nostram et universam dispositionem Dei in eo sermone, qui est de carne et sanguine et oleastro. Quemadmodum enim oliva neglecta, ¹tempore quodam in desertum relictā, et silvestria fructificans, secundum se oleaster fit; vel rursum oleaster diligentiam percipiens, et inserta, in pristinam naturae ²recurrat fructificationem: sic et homines in negligentia constituti, et concupiscentias carnis tanquam silvestria fructificantes, secundum suam causam infructuosi iustitia constituuntur. ³In eo enim quod dormiunt homines, insemīnat inimicus materiam zizaniae: et propter hoc Dominus discipulis suis vigilare praecepit. Et rursus qui infructuosi sunt a iustitia, et velut sentibus obvoluti homines, si diligentiam percipiant; et velut insertionem accipientes verbum Dei, in pristinam veniunt hominis naturam, eam ⁴quae secundum imaginem et similitudinem facta est Dei.

2. Sed quemadmodum oleaster inserta, substantiam quidem ligni non amittit, qualitatem autem fructus immutat, et aliud percipit vocabulum, iam non oleaster, sed fructifera oliva existens ⁵edicatur: sic et homo per fidem insertus et assumens Spiritum Dei, substantiam quidem carnis non amittit, qualitatem autem fructus operum immutat, et aliud accipit vocabulum, significans illam quae in melius est transmutationem; iam non caro et sanguis, sed homo spiritualis existens edicatur. Quemadmodum autem rursus oleaster, si non ⁶percipiat insertionem, perseverat inutilis suo Domino per suam silvestrem qualitatem, et quasi infructuosum lignum exciditur et in ignem mittitur; sic et homo non assumens per fidem Spiritus insertionem, perseverat hoc esse quod erat ante:

1. *tempore quodam*] ARND. et MERC. II, quos GRABUS secutus est, *tempore quoniam*.

2. *recurrat*] CLAROM. *recumbit*.

3. *In eo enim — dormiunt*] AL. *in eo autem — dormiant*. Sed ex sententia MASSUETI melius scripsisset dum enim dormiunt.

4. *quae — facta est*] Sic MASS. e Cod. CLAROM., quocum quoad *facta est* Cod. VET. consentit. In aliis minus recte: *qua — factus est*.

5. *edicatur*] Sic pro *et dicitur* posui ex CLAROM. ex quo occasionem sumsi idem verbum paullo post in applicatione comparationis restituendi; haud dubitans, quin *et dicitur* illuc scribae negligentia irrepperit pro *edicatur*, quum maxime praepositionem e verbis praefixam saepe mutet in *et*, ut *et nuntiatur* pro *enuntiat*. MASS. Emendationem MASSUETI confirmatam cognovi Codice Voss., in quo loculenter scriptum est *edicatur*.

6. *percipiat*] ERASM. GALL. et FEUARD. *participat*.

caro ¹et sanguis existens, regnum Dei hereditate possidere non potest. * Bene igitur apostolus ait: *Caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt. Et, qui in carne sunt, Deo placere non possunt; non substantiam reiiciens carnis, sed infusionem Spiritus attrahens. Et propter hoc ait: Oportet mortale istud induere immortalitatem, et corruptibile hoc induere incorruptelam. Et iterum ait: Vos autem non estis in carne, sed in spiritu, si quidem Spiritus Dei habitat in vobis. Manifestius autem illud adhuc ostendit, dicens: Corpus quidem mortuum propter peccatum, ²Spiritus autem vita propter iustitiam. Si autem Spiritus eius, qui suscitavit Iesum a mortuis, habitat in vobis; qui suscitavit Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra propter inhabitantem Spiritum eius in vobis. Et rursus in ea epistola, quae est ad Romanos ait: Si enim secundum carnem vivitis, ³incipietis mori: non conversationem quae est in carne repellens ab eis; etenim ipse in carne quum esset, scribebat eis: sed concupiscentias abscindens carnis, eas quae mortificant hominem. Et propter hoc intulit: Si autem spiritu opera carnis ⁴mortificatis, vivetis. Quicunque enim ducuntur Spiritu Dei, hi sunt filii Dei.*

C A P. XI.

† Mass. 305. 1. † Et ipsas autem operas manifestavit, quas dicit carnales, quae sint, praevidens calumniam infidelium; et ipse semetipsum exponens, ne relinqueretur quaestio his, qui infideliter ⁵retractant de eo, in ea epistola, quae est ad Galatas, sic dicens: *Manifesta autem sunt opera carnis, quae sunt adulteria, fornicationes, immunditia, luxuria, idololatria, veneficia, inimicitiae, contentiones, zeli, ⁶irae, aemulationes, animositates, ⁷irritationes, dissensiones,*

1. et sanguis existens, regnum Dei hereditate possidere non potest] Ita Mass. sec. Codd. CLAROM. VET. et (quem addo) Voss. Ceteri et sanguis regnum Dei non possidens.

2. Spiritus autem vita] Communis editio habet Spiritus vivit. At graecam Pauli lectionem sequitur Irenaeus: habet enim ζωή, non ζή. Atque ex Latinis sic legunt, ex vetere versione Italica, Augustinus in Psalm. 75 et lib. 24 cont. Faust. c. 2, Ambrosius in Commentariis, Hilarius lib. VIII de Trinitate; ex Graecis Athanasius lib. ad Serapionem, Theophylactus in Comment. ut loquatur apostolus de Spiritu sancto, qui per sese vita est, eamque aliis elargitur. FÉDARD.

3. incipietis mori] Uti GRAB. obser-

vat, hic graece scriptum erat μέλλετε ἀποθνήσκειν, quod alii vertunt: futurum est ut moriamini, morituri estis.

4. mortificatis] Sic CLAROM. ARUND. MERC. II. GRAB. et MASS. Ceteri e Vulgata latina mortificaveritis.

5. retractant] Ita GRAB. et MASS. et Codd. CLAROM. Voss. et ARUND. In aliis perperam legitur tractant. Est autem hic, ait Mass., idem quod (non reluctatur, ἀντιβάλλουσι, ut vult GRAB., sed) dubitant, ambigunt, vacillant, disputant.

6. irae, aemulationes, animositates, irritationes] Pluralem irae pro ira auctoritate Cod. Voss. posui. Suspicio autem, duas posteriores voces ad explicationem sive emendationem duarum priorum a quodam ad marginem scriptas indeque

haereses, ¹invidiae, ebrietates, comessationes et his similia; quae praedico vobis, quemadmodum et praedixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt. Manifestius praedicans his qui audiunt, quid est: Caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt. Qui enim illa agunt, vere secundum carnem ambulantes, vivere Deo non possunt. Et iterum spirituales actus intulit vivificantes hominem, id est insertionem Spiritus, sic ²dicens: *Fructus* ^{Ibid. 22.} *autem Spiritus est, caritas, gaudium, pax, patientia, bonitas, benignitas, fides, lenitas, continentia, ³castitas: ⁴adversus haec non est lex.* Sicut igitur qui in melius profecerit et fructum operatus fuerit Spiritus, omni modo salvatur propter Spiritus communionem; sic et is qui remanserit in praedictis carnis operationibus, carnalis vere deputatus, eo quod non assumat Spiritum Dei, regnum non poterit possidere caelorum. Quemadmodum rursus ipse apostolus testificatur. *An nescitis, dicens Corinthiis, quoniam iniusti regnum* ^{1. Cor. VI.} *Dei non hereditabunt? Nolite errare, ait, neque fornicarii neque* ^{seqq.} *idololatrae neque adulteri neque molles neque masculorum concubitores neque fures neque avari neque ebriosi neque maledici neque rapaces regnum Dei possidebunt. Et haec, ait, quidem fuistis; sed abluti estis, sed sanctificati estis, ⁵sed iustificati estis in nomine Domini Iesu Christi et in Spiritu Dei nostri.* Manifestissime ostendit, per quae perit homo, si perseveraverit secundum carnem vivere; et per quae rursus salvatur. Ea autem quae salvant, ait esse nomen ^{*Grab. 415.} Domini nostri Iesu Christi et Spiritum Dei nostri.

2. Quoniam igitur isthic numeravit eas, quae sunt sine Spiritu, carnis operationes, quae sunt mortiferae; consequenter his quae praedicta sunt ab eo, in fine epistolae ad summam exclamavit: *Sicut portavimus imaginem ⁶eius qui de limo est,* ^{1. Cor. XV.} ^{49. 50.}

textui Irenaei insertas esse. Videbantur enim graeca apostoli θυμολ, ἐπιθεϊται melius reddi animositates, irritationes, quam irae, aemulationes. GRAB.

7. irritationes, dissensiones] Ita vetus Italicus. At CLAROM. irrationales dissensiones.

1. invidiae, ebrietates] Uti apud Clementem Alexand. Strom. lib. IV pag. 498 et Cyprianum aliosque. Patres latinos, ita et hic omissa est vox homicidia, quae respondeat graecae voci φόνοι. GRABUS bene coniecit, ob similitudinem vocum φόνοι et φόνοι alteram harum vocum negligentia librariorum in Codicibus nonnullis excidisse.

2. sic dicens] Sic GRABUS ex ARUND. Voss. et MERC. I addidit.

3. castitas] Haec vox plurimis Codicibus Scripturae s. non est agnita. MASS. observat, in vetere Paulino nostro distincte legi: ἐγκράτεια, ἀγνεια, et in latina eiusdem interpretatione continentia castitalis.

4. adversus haec] Interpreti licuit ita scribere, quamvis GRABUS ei scribendum fuisse putarit adversus hos.

5. sed iustificati estis] Tres istas voces ERASM. et GALL. contra MSS. auctoritatem omiserunt.

6. eius qui de limo est] Ita periphrastizōs reddit vocem χοινοῦ. Quem sequitur Cyprian. lib. de Habitu Virg. lib. II adv. Iud. cap. 10 et lib. III c. 11. Tertullianus lib. de carne Christi legit

¹portemus et imaginem eius qui de caelis est. Hoc enim dico, fratres, quoniam caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt. Hoc autem quod ait: Sicut portavimus imaginem eius qui de limo est, simile illi dicto est: Et haec quidem fuistis; sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine Domini nostri Iesu Christi et in Spiritu Dei nostri. Quando igitur portavimus imaginem eius qui est de limo? Scilicet quando hae, quae praedictae sunt, carnis operationes perficiebantur in nobis. Quando autem iterum imaginem caelestis? Scilicet quando ait: Abluti estis credentes in nomine Domini, et accipientes eius Spiritum. Abluti autem sumus non substantiam corporis, neque imaginem plasmatis, sed pristinam vanitatis conversationem. In quibus igitur periebamur membris, operantes ea quae sunt corruptelae; in iisdem ipsis vivificamur, operantes ea quae sunt Spiritus.

C A P. XII.

1. Ὡς γὰρ φθορᾶς ἐπι-
δεκτικὴ ἡ σὰρξ, οὕτως καὶ
ἀφθαρσίας· καὶ ὡς θάνατον,
† Cap. XII. οὕτως καὶ ζωῆς. . . . † καὶ
ἀμφοτέρω οὐ μένει κατὰ τὸ
αὐτό, ἀλλ' ἐξωθεῖται τὸ ἕτερον
ὑπὸ τοῦ ἑτέρου, καὶ παρόντος
τοῦ ἑτέρου ἀναιρεῖται τὸ ἕτε-
ρον. Εἰ οὖν ὁ θάνατος ἐπι-
κρατήσας τοῦ ἀνθρώπου ἐξω-
σεν αὐτοῦ τὴν ζωὴν, καὶ νεκρὸν
ἀπέδειξε· πολλῶ μᾶλλον ἢ ζωὴ
† Mass. 306. ἐπικρατήσασα † αὐτοῦ ἀπω-
θεῖται τὸν θάνατον, καὶ ζῶντα
τὸν ἀνθρώπον καταστήσει τῷ
Θεῷ· εἰ γὰρ ὁ θάνατος ἐνε-
κροποίησε . . . . τὸν ἀνθρώ-

1. Quemadmodum enim cor-
ruptelae est capax caro, sic et
incompactelae: et quemadmodum
mortis, sic et vitae. † Haec
autem invicem cedunt, et utra-
que non permanent in idipsum,
sed expellitur alterum ab altero,
et praesente altero, interit alte-
rum. Si igitur mors possidens
hominem expulit ab eo vitam,
et mortuum ostendit; multo
magis vita possidens hominem
expellit mortem, et viventem ho-
minem † restituet Deo. Si enim
mors mortificavit, quare vita
adveniens non ³vivificavit ho-
minem? ⁴quemadmodum Esaias

de terrae limo. Alias frequenter vocem
graecam conservat. FEUARD.

1. portemus] Vocem ita, quam addunt
ERASM. GALL. et FEUARD. ante portemus,
omisi ex CLAROM. VOSS. ARUND. et MERC.
cum MASS. et GRAB. Eandem vocem
Irenaeus supra cap. 9 non habet.

2. Ὡς γὰρ φθορᾶς κτλ.] Graecum
hoc fragmentum usque ad Esaiæ verba
ἀπὸ παντός προσώπου Halloixius in

Vita Irenaei p. 494 e Ioannis Damasceni
Parallelis transcripta evulgavit.

3. vivificavit] Sic scripsi cum MASS.
secundum omnes Codd. Sed in reliquis
editt. vivificat. Neque vero instiandum,
melius huc quadrare tempus futurum
vivificabit.

4. quemadmodum Esaias] VOSS. quem-
admodum et Esaias.

πον, καθώς φησιν Ἡσαΐας ὁ
προφήτης· κατέπιεν ὁ θάνατος
ισχύσας. Καὶ πάλιν· ἀφείλεν
ὁ Θεὸς πᾶν δάκρυον ἀπὸ παν-
τὸς προσώπου . . . . .

2. ¹Ἐτερόν ἐστι πνοὴ ζωῆς,
ἢ καὶ ψυχικὸν ἀπεργαζομένη
τὸν ἄνθρωπον· καὶ ἕτερον πνεῦ-
μα ζωοποιεῖν, τὸ καὶ πνευμα-
τικὸν αὐτὸν ἀποτελοῦν. Καὶ
διὰ τοῦτο Ἡσαΐας φησὶν· οὕτω
λέγει Κύριος ὁ ποιήσας τὸν
οὐρανόν, καὶ στερεώσας αὐτόν,
ὁ πῆξας τὴν γῆν καὶ τὰ ἐν
αὐτῇ· καὶ διδούς πνοὴν τῷ λαῷ
τῷ ἐπ' αὐτῆς, καὶ πνεῦμα τοῖς
πατοῦσιν αὐτήν· τὴν μὲν πνοὴν
παντὶ κοινῶς τῷ ἐπὶ γῆς λαῷ
φήσας δεδόσθαι· τὸ δὲ πνεῦμα
*ιδίως τοῖς καταπατοῦσι τὰς
γεώδεις ἐπιθυμίας. Διὸ καὶ
πάλιν ὁ αὐτὸς Ἡσαΐας διαστέλ-
λων τὰ προειρημένα φησὶ· Πνεῦ-
μα γὰρ παρ' ἐμοῦ ἐξελεύσεται,
καὶ πνοὴν πᾶσαν ἐγὼ ἐποίησα.

²propheta ait: *Devoravit mors* *Esa. XXV. 8*
³potens. Et rursus: *Deus abstu-*
lit omnem lacrimam ab omni
facie. ⁴Explosa est autem pri-
stina vita, quoniam non per spi-
ritum, sed per afflatum fuerat
data.

2. Aliud enim est afflatus vitae,
qui et animalem efficit hominem:
et ⁵aliud Spiritus vivificans, qui
et spiritalem efficit eum. Et
propter hoc Esaias ait: *Sic di-* *Esa. XLII. 5.*
cit Dominus, qui fecit caelum
et ⁶*fixit illud, qui firmavit ter-*
ram et quae in ea sunt: et de-
dit afflatum populo, qui super
eam est; et Spiritum his qui
calcant illam. ⁷Afflatam quidem
communiter omni qui super ter-
ram est populo dicens datum;
Spiritum autem proprie his,
*qui ⁸inculcant terrenas concu- **Grab. 416*
piscencias. Propter quod rursus
ipse Esaias ⁹distinguens quae
praedicta sunt, ait: *Spiritus enim* *Esa. LVII.*
a me exiet, et ¹⁰*afflatum omnem*
ego feci. Spiritum quidem pro-

1. Ἐτερον κτλ.] Hoc fragmentum
usque ad verba οὐδέποτε καταλείπει
αὐτὸν et Catena in Genesin Iacobus Sir-
mondus descripsit et Halloixius in *Vita*
Irenaei pag. 505. exscribendum curavit.
Prior periodus, uti iam GRAB. observat,
eodem modo allegata est ab Augustino
Steucho Eugubino in *Cosmopoeia* ad cap. 2
Geneseos; ista autem: τὴν μὲν πνοὴν
usque ad haec τὰς γεώδεις ἐπιθυμίας
in Catena de Esaiæ vaticiniis composita
bibliothecae regis Galliarum (quae nunc
nationalis nominatur) reperiuntur, uti
GRABius e schedis a R. P. Michaële Le-
queu transmissis perspexit. In dicta
Catena fragmentum vitiose citatur his
verbis: *Εἰρηναῖον ἐκ τοῦ κατὰ αἰρε-*
τικῶν β' loco. ε.

CLAROM. VOSS. et textu graeco addide-
runt GRAB. et MASS.

3. potens] CLAROM. potentes.

4. Explosa] Ita FEUARD. in marg.
ARUND. VOSS. et MASS., qui procul dubio
secutus est Codicem CLAROM.

5. aliud Spiritus] VOSS. minus recte
alius Spir.

6. fixit] Sic GRAB. et MASS. e Codd.
CLAROM. et ARUND. Reliqui finxit.

7. Afflatum quidem] VOSS. afflatum vero.

8. inculcant] Ita cum MASS. scripsi
secundum omnes MSS. In ceteris edit.
legitur conculcant.

9. distinguens quae] Voculam ea,
quam ante quae habent edit., cum MASS.
sec. optimos Codd. omisi.

10. afflatum omnem] Sic ARUND. MERC. II.
et MASS. In aliis flatum omnem.

2. propheta] Hanc vocem e MSS.

Τὸ πνεῦμα ἰδίως ἐπὶ τοῦ Θεοῦ
τάσας τοῦ ἐκχέοντος αὐτὸ . . .

διὰ τῆς υἰοθεσίας ἐπὶ τὴν ἀν-
θρωπότητα· τὴν δὲ πνοὴν κοι-
νῶς ἐπὶ τῆς κτίσεως, καὶ ποιή-
μα ἀναγορεύσας αὐτήν. Ἐτερον
δὲ ἐστι τὸ ποιηθὲν τοῦ ποιή-
σαντος. Ἡ οὖν πνοὴ πρόσκαι-
ρος, τὸ δὲ πνεῦμα ἀένναον.
Καὶ ἡ μὲν πνοὴ ἀκμάσασα πρὸς
βραχύ, καὶ καιρῷ τινὶ παρα-
μείνας, μετὰ τοῦτο πορεύεται,
ἄπνουν καταλιποῦσα ἐκείνο,
περὶ ὃ ἦν τὸ πρότερον. ¹τὸ
δὲ περιλαβὸν ἔνδοθεν καὶ ἔξω-
θεν τὸν ἄνθρωπον, αἶτε αἰὲ
1. Cor. XV. παραμόνιμον, οὐδέποτε κατα-
λείπει αὐτόν . . . . .

46.

Ibid. 45.

1. τὸ δὲ περιλαβόν] Ex interpreta-
tione hīc adde πνεῦμα.

2. effudit] CLAROM. effundet.

3. in conditionem, et facturam] Ita
MASS. recte e textu graeco et Cod. CLA-
ROM. In ceteris perperam in conditione
et factura. Uti saepissime, ita et hīc ab
Irenaeo vox conditio usurpatur pro cre-
atura, re creata.

4. abit] Ita GRAB. primus e Codd.
ARUND. et VOSS. Sed FEUARD. et MERC. II.
abiit. In ERASM. et GALL. perperam
obiit.

5. primo quod] Ita ARUND. VOSS.
MERC. II. GRAB. et MASS. Sed in ERASM.
et GALL. male deest quod. In ceteris re-
dundat quidem.

prie in Deo deputans, quem in
novissimis temporibus ²effudit
per adoptionem filiorum in ge-
nus humanum; afflatus autem
communiter ³in conditionem, et
facturam ostendens illum. Aliud
autem est quod factum est, ab
eo qui fecit. Afflatus igitur tem-
poralis; Spiritus autem sempi-
ternus. Et afflatus quidem au-
ctus ad modicum et tempore
aliquo manens, deinde ⁴abit,
sine spiramento relinquens illud
in quo fuit ante: Spiritus au-
tem circumdans intus et foris
hominem, quippe semper perse-
verans, nunquam relinquens eum.
Sed non ⁵primo quod spiritale
est, ait apostolus (⁶hoc tanquam
ad nos homines dicens) sed
⁷primo quod ⁸animale, deinde
quod spiritale, secundum ratio-
nem ⁹Oportuerat enim primo
plasmari hominem, et plasmatum
accipere animam; deinde sic
communione Spiritus recipere.
Quapropter et primus Adam
factus est a Domino in animam
viventem, ¹⁰secundus Adam in spi-

6. hoc tanquam] Ita e Codd. ARUND.
et VOSS. cum MASS. scripsi. Reliqui haec
tanquam.

7. primo quod] Ita GRAB. primus
recte repositus fide omnium Codd. Sed
ERASM. GALL. et FEUARD. vitiose prime
quidem.

8. animale — spiritale] Est, quod
ERASM. GALL. et FEUARD. addunt, GRAB.
et MASS. auctoritate Codd. VOSS. MERC. II.
CLAROM. et apostolici textus expunxerunt.

9. Oportuerat enim] Sic GRAB. e
MASS. sec. Codd. VOSS. et VET., qui-
buscum procul dubio consentit CLAROM.
Sed ceteri pro enim habent autem; e
ARUND. praeterea oportet.

10. secundus Adam] Ita MASS. e Cod

Ἦς οὖν ὁ εἰς ψυχὴν ζῶσαν
γεγονώς, εἰσας ἐπὶ τὸ χεῖρον,
ἀπώλεσε τὴν ζωὴν· οὕτως πά-
λιν ὁ αὐτὸς ἐκεῖνος ἐπὶ τὸ βέλ-
τιον ἐπανελθὼν, καὶ προσλα-
βόμενος τὸ ζωοποιῶν πνεῦμα,
εὐρήσει τὴν ζωὴν.

3. Οὐ γὰρ ἄλλο τὸ ἀποθνή-
σκον, καὶ ἄλλο τὸ ζωοποιού-
μενον· ὥς οὐδὲ ἄλλο τὸ ἀπο-
λώλως, καὶ ἄλλο τὸ ἀνευρισκό-
μενον· ἀλλ' ἐκεῖνο τὸ ἀπολωλὸς
πρόβατον ἤλθεν ὁ κύριος ἀνα-
ζητῶν. Τί οὖν ἦν τὸ ἀποθνή-
σκον; Ἡάντως ἡ τῆς σαρκὸς
ὑπόστασις, καὶ ἡ ²ἀπολαβοῦσα
τὴν πνοὴν τῆς ζωῆς, καὶ ἄπνους
καὶ νεκρὰ γενομένη. Ταύτην
οὖν ὁ κύριος ἤλθε ζωοποιῶν·
ἵνα ὡς ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀπο-
θνήσκομεν, † ὅτι ψυχικοί, ἐν τῷ
Χριστῷ ζήσωμεν, ὅτι πνευμα-
τικοί, ἀποθέμενοι οὐ τὸ πλά-
σμα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰς ἐπι-
θυμίας τῆς σαρκὸς, καὶ προσ-
λαβόντες τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

stola quae est ad Colossenses ait: *Mortificate itaque membra ve-* Coloss. III. 5.
stra quae sunt super terram. Quae sunt autem haec, ipse expo-
suit: *Fornicationem, immunditiam, passionem, concupiscentiam*
malam et avaritiam, quae est idololatria. Horum depositionem
apostolus praeconatur, et eos qui talia ⁸operantur, velut carnem

ritum vivificantem. Sicut igitur
qui in animam viventem factus
est, divertens in peius, perdidit
vitam; sic rursus idem ipse in
melius recurrens, assumens vi-
vificantem spiritum, inveniet
vitam.

3. Non enim aliud est quod
moritur, et aliud ³quod vivifi-
catur: quemadmodum neque aliud
quod perit, et aliud quod inve-
nitur; sed ⁴illam quae perie-
rat ovem ⁵invenit Dominus
exquirens. Quid ergo erat quod
moriebatur? Utique carnis sub-
stantia, quae amiserat afflatum
vitae, et sine spiramento ⁶et
mortua facta. Hanc itaque Do-
minus venit vivificaturus: uti
quemadmodum in Adam omnes
morimur, quoniam † animales, † Mass. 307.

⁷in Christum vivamus, quoniam
spirituales: deponentes non pla-
sma Dei, sed concupiscentias
carnis, et assumentes Spiritum
sanctum, sicut apostolus in epi-

CLAROM. et textu apostoli. Reliqui se-
cundus autem. In Voss. hic lacuna est.

1. Ἦς οὖν κτλ.] Halloixius l. s. l.
haec e Ioannis Damasceni Parallelis de-
scripta edidit.

2. ἀπολαβοῦσα] E vetere interpre-
tatione et e sermonis nexu palet, legen-
dum esse ἀποβαλοῦσα.

3. quod vivificatur] Ita GRAB. et MASS.
sec. omnes Codd. Sed ERASM. GALL. et
FEUARD. perperam quo habent pro quod.

4. illam quae perierat] Voss. et
FEUARD. illam ipsam quae per. Sed vo-

culam ipsam non recepi, quoniam in
textu graeco abest.

5. invenit] E graeco textu lege venit.

6. et mortua facta] Sic GRAB. et MASS.
e Codd. Voss. et CLAROM. In ceteris
male mortua facta est.

7. in Christum vivamus] Ita MASS. e
Codd. VET. et CLAROM., quibuscum Cod.
Voss. consentire cognovi. In aliis in
Spiritu vivamus.

8. operantur] Ita VET. Voss. et MASS.
Sed in aliis editi, legitur perpetrant; in

et sanguinem tantum existentes, non posse ait regnum caelorum possidere. Anima enim ipsorum declinans in peius et in terrenas concupiscentias descendens, eiusdem cuius et illa sunt, participavit appellationis; quae deponere nos iubens, ait rursus in eadem epistola: *Exspoliantes vos *veterem hominem cum ¹operibus eius.* ^{Ibid. 9.} *Hoc autem dicebat, non ²veterem amovens plasmationem; alioquin oportebat nosmetipsos interficientes, separari ab ea quae est isthic conversatione.* ^{* Grab. 417.}

4. Sed et ipse apostolus, ille existens qui in vulva plasmatus erat et de utero exierat, scribebat nobis: *Et vivere in carne ³fructus operis est; confessus est ⁴in ea, quae est ad Philippenses, epistola dicens: Fructus autem operis Spiritus est carnis salus. Quis enim alius apparens fructus eius est, qui non apparet Spiritus, quam maturam efficere carnem et capacem incorruptelae? Si igitur vivere in carne, hic mihi fructus operis est, non utique substantiam contemnebat carnis, in eo quod ⁵dixerat, Spoliantes vos veterem hominem cum operibus eius; sed spoliationem pristinae nostrae conversationis manifestavit, eam quae veterascit et* ^{Phil. I. 22.} *corrumpitur; et propter hoc intulit: Et induentes novum hominem,* ^{Col. III. 10.}

Cod. ARUND. male praeconantur; in MERC. II. praeconatur.

1. operibus eius] In ARUND. sec. Vulgatam interpretationem legitur actibus suis.

2. veterem] Voss. et VET. veram.

3. fructus operis est] Sic cum MASS. scripsi sec. CLAROM., quae lectio melior nobis visa est, quam ea, quam habent FEUARD. et GRAB. fructus operis esse. Quod GRAB. dicit, huic lectioni favere Cod. Voss., aperte falsum est, quum luculenter scriptum sit: fructus est eius.

4. in ea, quae est ad Philippenses cett.] Ita MASS. sec. ARUND. et Voss., quibuscum procul dubio CLAROM. consentit. Sed in aliis edit. pro ea legitur epistola. MASS. ad hunc locum ita disputat: „Memoria lapsus Irenaeus epistolam ad Philippenses citat pro epistola ad Galatas. Quae enim sequuntur verba: Fructus autem operis Spiritus, est carnis salus; licet non ipsas apostoli voces Gal. 5, 22. 24 exhibeant, sensum tamen exprimunt, in quem easdem explicat auctor noster cap. praeced. §. 1. Frustra igitur ad participium dicens revocanda esse vult GRAB. quae paullo post sequuntur apostoli verba: Si igitur vivere in carne cett., quae illuc male translocata esse contendit. Neque enim ea ab illo loco amo-

veri sinit, quod mox sequitur: Non utique substantiam cett., ut alia taceam.“ MASS. igitur et nostro tempore SEMISCH. in libro, qui inscribitur Die apostol. Denkwürdigkeiten des Märtyrer Justin p. 229 seqq. Irenaeum hoc loco errore deceptum esse putant, quum epistolam ad Philippenses scriptam nominaverit, dum ea breviter comprehenderit, quae Gal. 5, 19. 22. 24. legantur. GRAB. vero vocem dicens, huc falso transpositam; ad sequentia verba Pauli trahendam censet: dicens: Si igitur vivere in carne cett. Sententiam HILGENFELDT Kritische Untersuchungen üb. die Evangelien Justin's pag. 81 amplecti non possum. Is enim vult, verba confessus est et dicens ad antecedentia: Et vivere cett. trahi; sequentia vero ad argumentationem Irenaei referri ita: — dicens. Fructus autem operis Spiritus est carnis salus? Sed pessime scripsisset Irenaeus ex sententia docti viri. Verbo confessus est addendum fuisset hoc aut simile quid, quod ad praecedentia spectaret; atque dicens prorsus supervacaneum esset, ne dicam, utrumque verbum, confessus est et dicens, redundare. Quam ob causam MASSUETI et SEMISCHII sententia comprobata mihi videtur.

5. dixerat] Ita GRAB. primus ex ARUND. et Voss. pro diceret.

eum qui renovatur ¹in agnitionem, secundum imaginem eius qui creavit eum. In eo ergo quod ait, *Qui renovatur in agnitionem*, ²demonstrabat quoniam ipse ille qui ³ignorantiae erat ante homo, id est, ignorans Deum, per eam quae in eum est agnitionem renovatur. Agnitio enim Dei renovat hominem. Et in eo quod dicit, *Secundum imaginem conditoris*, recapitulationem manifestavit eius hominis, qui in initio secundum imaginem factus est Dei.

5. Quoniam autem idem ipse erat apostolus, qui ex utero generatus fuerat, hoc est antiqua carnis substantia, ipse in ea epistola, quae est ad Galatas, dixit: *Quum autem placuit Deo, qui* Gal. I. 15.
me ex utero matris meae segregavit et vocavit per gratiam suam, 16.
revelare Filium suum in me, ut evangelizarem eum in gentibus. Non alius erat qui natus fuerat ex utero, sicut praediximus, et alius qui evangelizabat Filium Dei; sed idem ille qui ante ignorabat, et persequabatur ecclesiam, revelatione ei de caelo facta, et colloquente cum eo Domino, ⁴quemadmodum in tertio libro ostendimus, evangelizabat Filium Dei Christum Iesum, qui sub Pontio Pilato crucifixus est, praeterita ignorantia exterminata a posteriore agnitione: quemadmodum caeci, quos curavit Dominus, caecitatem quidem amiserunt, perfectam autem receperunt substantiam oculorum, et iisdem ipsis quibus ante non videbant oculis, recipiebant visionem, ⁵caligine a visione tantum exterminata, servata autem substantia oculorum; ut per quos non viderant oculos, per eos rursus videntes, gratias agerent ei, qui rursus visum eis redintegravit; et ⁶qui aridam curavit manum, et omnes omnino quos curavit, non ea, quae ab initio ex utero edita fuerant, membra mutaverunt; sed eadem ipsa salva recipiebant.

Luc. VI. 6
seqq.

6. Fabricator enim universorum Dei Verbum, qui et ab initio plasmavit hominem, a malitia inveniens labefactatum suum plasma omni modo curavit: ⁷hoc quidem et secundum unumquodque membrum, sicut et in suo plasmate est; hoc autem ⁸et in semel totum sanum et integrum redintegravit hominem, perfectum cum sibi prae-

1. in agnitionem] Ita textus graecus
Sed Vulgata interpretatio addit Dei.

2. demonstrabat] Solus GRAB. ex
ARUND. scripsit demonstravit.

3. ignorantiae] Sic GRAB. et MASS.
ex omnibus Codd. Sed ERASM. GALL.
et FEUARD. perperam ignorans.

4. quemadmodum — ostendimus] Cfr.
lib. III. c. 12, 10 et cap. 15.

5. caligine a visione] In CLAROM. a

recentiore manu scriptum est: caligine
visionis.

6. qui aridam curavit manum] Cum
GRAB. intellige: cuius arida manus cu-
rata est.

7. hoc quidem — hoc autem] Id graeco
more scriptum est, uti monet GRAB.,
pro modo quidem — modo autem.

8. et in semel] Ita cum MASS. scripsi
ex ARUND. et VOSS. pro et semel. GRAB.
recte observat, in semel dici pro simul.

parans ad resurrectionem. Et quam enim caussam habebat carnis membra curare et restituere in pristinum characterem; si non habebant salvari, quae ab illo curata fuerant? Si enim temporalis erat ab eo utilitas, nihil grande praestitit his qui ab eo curati sunt. Aut quomodo dicunt, * non esse ¹capacem carnem vitae, quae est ab eo, quae ²percepit ³curationem ab eo? Vita enim per curationem, incorruptela autem per vitam efficitur. Qui igitur curationem confert, hic et vitam; et qui vitam, hic et ⁴incorruptela circumdat plasma suum.

C A P. XIII.

† Mass. 308. 1. † Dicant enim nobis hi qui contraria dicunt, id est, qui
 Marc. V. 22. contradicunt suae salutis: ⁵summi sacerdotis mortua filia, et viduae
 Luc. VII. 12. filius qui circa portam mortuus efferebatur, et Lazarus qui in mo-
 Ioan. XI. 39. numento quartam habebat diem, in quibus resurrexerint corporibus?
 In iisdem ipsis scilicet, in quibus et mortui fuerant. Si enim non
 in iisdem ipsis, videlicet nec iidem ipsi qui mortui erant, resur-
 Marc. V. 41. rexerunt. Sed enim ⁶apprehendit (ait) Dominus manum mortui,
 43. et Luc. et dixit ei: Iuvenis, tibi dico, surge; et sedit mortuus, et iussit
 VII. 14. 15. ei ⁷dari manducare, et dedit eum matri suae. Et Lazarum vocavit
 Ioan. XI. 43. voce magna, dicens: Lazare, veni foras; et exivit, inquit, mortuus,
 44. colligatus pedes et manus institis. Hoc symbolum eius hominis,
 qui illigatus fuerat in peccatis. Et propter hoc ait Dominus: Sol-
 vite illum, et ⁸dimittite abire. Sicut igitur qui curati sunt, in his
 quae ante passa ⁹fuerant membra, curati sunt; et mortui ¹⁰in iis-
 dem surrexerunt corporibus, membris et corporibus ipsorum per-
 cipientibus curationem, et eam vitam quae dabatur a Domino, per
 temporalia praeformante aeterna, et ostendente quoniam ipse est,
 qui ¹¹et curationem plasmati suo et vitam praestare potest, uti
 eius de resurrectione quoque credatur sermo: sic et in fine in
 1. Cor. XV. novissima tuba clamante Domino, resurrecturi sunt mortui, quem-
 52.

1. *capacem*] Voss. *passam*.
 2. *percepit*] Ita GRAB. primus scripsit
 pro *percipit* fide Cod. Voss.
 3. *curationem*] ERASM. GALL. et
 FEUARD. *curationes*.
 4. *incorruptela circumdat plasma suum*
 Ita cum MASS. scripsi e Cod. CLAROM.,
 in quo falso scriptum est *suo*. In ce-
 teris *incorruptelam circumdat plasmati suo*.
 5. *summi sacerdotis*] Observat MASS.,
 in N. T. non summum sacerdotem, sed
 Archisynagogum nominari.
 6. *apprehendit*] Placuit Irenaeo, ea,
 quae ad suscitationem puellae et ado-

lescentis pertinent, hoc loco commis-
 cere.
 7. *dari*] Sic CLAROM. et (quem addo)
 Voss. ex textu N. T. In aliis legitur *dare*.
 8. *dimittite*] Eum hic habent ERASM.
 GALL. et FEUARD. Quam vocem cum
 duobus novissimis editoribus omisi fide
 optimorum Codd.
 9. *fuerant*] Sic GRAB. primus e MERC. II.
 et Voss. Priores *fuerunt*.
 10. *in iisdem*] In addidit FEUARD. Con-
 sentit Voss.
 11. *et curationem*] Et adiecit FEUARD.
 consentientibus Voss. et MERC. I.

admodum ipse ait: Veniet hora, in qua omnes mortui, qui in Ioan. V. 28.
monumentis sunt, audient vocem Filii hominis et exient, qui bona 29.
fecerunt, in resurrectionem vitae; et qui mala ¹operati sunt, in
resurrectionem iudicii.

2. ²Μάταιοι οὖν ὄντως καὶ
ἄθλιοι οἱ τὰ οὕτως ἐκδηλα
καὶ φανερά μὴ θέλοντες συν-
ορῆν, ἀλλὰ φεύγοντες τὸ φῶς
τῆς ἀληθείας, οἱ κατὰ τὸν τρα-
γικὸν Οἰδίποδα ἑαυτοὺς τυ-
φλώτιντες. Καὶ ὥσπερ ἀπά-
λαιστοι προσφιλονεικοῦντες
ἑτέρους, ἐν τι μέρος τοῦ σώμα-
τος ἀπριζήσαντες, δι' ἐκεί-
νου, οὗ κρατοῦσι, πίπτουσι,
καὶ πίπτοντες οἴονται νικᾶν,
διὰ τὸ φιλεριστικῶς ἔχεσθαι
ἐκείνου, οὗ τὴν ἀρχὴν ἐδράξαν-
το μέλους, πρὸς δὲ τὸ πεπτω-
κέναι καταγέλαστοι γίνονται.
οὕτω γὰρ καὶ αἵρετικοὶ τό-
σαρξ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ
κληρονομήσαι *οὐ δύνανται,
ὅσο λέξεις ἄραντες ἀπὸ Παύ-
λου, οὔτε τοῦ ἀποστόλου κα-
τεῖδον, οὔτε τὴν δύναμιν τῶν
λεγομένων προερεινήσαντες, ψι-
λὰς δὲ ἑαυτοῖς μόνον τὰς λέ-

2. Vani igitur et vere infe-
lices, qui sic manifesta et clara
nolunt conspicerere, sed fugiunt
lumen veritatis, ³secundum tra-
gicum Oedipodem semetipsos ex-
caecantes. Et quemadmodum in
palaestra insueti concertantes
aliis, unam quamlibet partem
corporis totis complectentes ma-
nibus, per illud quod detinent,
⁴cadunt, et cadentes putant se
vincere, eo quod contentiose te-
neant illud quod primum appre-
henderunt membrum, super hoc
autem quod ceciderunt, et ⁵de-
risui habentur: sic autem et
haeretici: ⁶Caro et sanguis re-
gnum Dei possidere *non pos-
sunt, duas dictiones tollentes a
Paulo, neque sensum apostoli
perspexerunt, neque virtutem di-
ctionum scrutati sunt; nude au-
tem ipsas dictiones tenentes, circa

1. Cor. XV.
50.
* Grab. 419.

1. operati sunt] Hae voces desunt in
ERASM. GALL. et MERC. II.

2. Μάταιοι οὖν κτλ.] Haec graeca
PALLAGIUS e Ioannis Damasceni Paral-
lelis transscripta edidit in Vita Irenaei
pag. 496.

3. secundum tragicum Oedipodem cett.]
Respicit ad ea quae de Oedipode narrat
nuntius apud Sophoclem in Oedipode ty-
ranno his verbis: Αποσπάσας γὰρ
εἰματαὺν χρυσήλατους Περόνας ἀπ'
αὐτῆς, αἰσὶν ἐξεστέλλετο, Ἀρὰς ἐπαί-
σεν ἄνθρωποι τῶν αὐτοῦ χυλίων, Ἀδδὼν
τοιαυτῶν, ὅθ' οὐνεκ' οὐκ ὕψιστοί τιν',
Οἷθ' οἱ ἔπασχεν, οὐθ' ὅποι' ἔδρα
κατὰ. Ἀλλ' ἐν σκότιον τοιοῦτον οὐς
μὲν οὐκ εἶδει Ὀψοῖαθ', οὐς δ' ἐχρη-

ζεν οὐ γνωσφότο. Nam quum arul-
sisset a vestibulis aureas fibulas, quibus illa
ornata erat, tollens ipse sibi oculos fruerere
coepit, haec dicens, se non amplius intueri
illam (matrem) posse, neque mala sua
nec scelera quae perpetrasset: sed in tene-
bris deinceps agentem, neque quos fas
non fuerat visurum esse, neque quos ne-
cesse foret agnosciturum. Haec MASS. ob-
servat, qui sequitur FEUARDENTUM.

4. cadunt] Solus MASS., non dicens
qua auctoritate, scripsit cadent.

5. derisui] Codd. VET. et Voss. derisi.

6. caro et sanguis] Observant edito-
res, supplendum esse ex graeco illud
(scil. dictum), caro et sanguis.

ξεις ἀπαρτίζοντες, περὶ αὐτὰς
ἀποθνήσκουσι, τὴν ἅπασαν οὐ-
κονομίαν, τὸ ὅσον ἐφ' ἑαυτοῖς,
ἀνατρέποντες τοῦ Θεοῦ.

eas moriuntur, universam dispo-
sitionem Dei, quantum in ipsis
est, evertentes.

3. ¹Sic enim proprie de carne hoc dictum dicent, et non
de carnalibus operationibus, quemadmodum demonstravimus, ipsum
sibi ²contraria apostolum dicentem ostendentes. Ait enim statim
^{1. Cor. XV.}
^{53.} in eadem epistola demonstrative de carne sic dicens: *Oportet enim
corruptibile hoc induere incorruptelam, et mortale hoc induere
immortalitatem. Quum autem mortale hoc induerit immortalita-
tem, tunc fiet sermo qui scriptus est: Absorpta est mors in victoria.
Ubi est mors aculeus tuus? Ubi est mors victoria tua?* Haec autem
iuste dicentur tunc, quando mortalis haec et corruptibilis caro, circa
quam et mors est, quae et quodam dominio mortis pressa est, in vitam
conscendens, induerit incorruptelam et immortalitatem. Tunc enim
vere erit victa mors, quando ea quae continetur ab eo caro, exierit de
^{Phil. III. 20.}
^{21.} dominio eius. Et rursus ad Philippenses ait: *Nostra autem con-
versatio in caelis est: unde et Salvatorem exspectamus Dominum
Iesum, qui ³transfigurabit corpus humilitatis nostrae ⁴conforme
corpori gloriae suae, ⁵ita ut possit secundum operationem virtutis
suae.* Quod igitur est humilitatis corpus, quod transfigurabit Do-
minus conformatum corpori gloriae suae? Manifestum est quoniam
^{Mass. 309.} corpus quod est caro, ⁶quod † et humiliatur cadens in terram.
⁷Μετασχηματισμὸς δὲ αὐτῆς, Transfiguratio autem eius, quo-
νiam quum sit mortalis et cor-
ruptibilis, immortalis fit et in-
corruptibilis: non secundum
propriam substantiam, sed se-
cundum Domini operationem, qui
potest mortali immortalitatem
et corruptibili circumdare incor-

1. Sic enim] Ita CLAROM. VOSS. et
MASS. melius, quam reliqui si enim.

2. contraria — ostendentes] Ita GRAB.
primus restituit fide omnium Codd., nisi
quod in ARUND. exstet ostendente. Sed
priorēs editt. habent contrarium — ostend-
det.

3. transfigurabit] Sic solus CLAROM.
Ceteri omnes Codd. cum ERASM. et GALL.
habent transfiguravit, iam quidem FEUARD.
restituerat transfigurabit, sed solius apo-
stoli auctoritate, ut ipse fatetur. MASS.

4. conforme corpori] Codd. CLAROM.
et VOSS. cum interpretatione Italica con-

forme corporis. Sed recte dicit MASS.
hic legendum esse corpori, quum pauli
post legatur in omnibus Codd. confor-
matum corpori.

5. ita ut — virtutis suae] MASS. iam
observat, haec neque cum graeco apo-
stoli textu, neque cum Italica aut Vul-
gata interpretatione consentire.

6. quod et humiliatur] GRAB. e VOSS
legit quae pro quod.

7. Μετασχηματισμὸς κτλ.] Etian
hoc fragmentum HALLOIXIUS in Vita Irenae
p. 495 e Ioannis Damasceni Paralleli
transscriptum edidit.

σλαν. Καὶ διὰ τοῦτο φησιν·
ἵνα καταποθῇ τὸ θνητὸν ὑπὸ
τῆς ζωῆς. Ὁ δὲ κατεργασάμενος
ἡμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο Θεός, ὁ
καὶ δοὺς ἡμῖν ἀρξάβωνα τοῦ
πνεύματος· φανερώματα περὶ
τῆς σαρκὸς ταῦτα λέγων· οὔτε
γὰρ ἡ ψυχὴ θνητόν, οὔτε τὸ
πνεῦμα. Καταπίνεσθαι γὰρ τὸ
θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς, ¹ ὅτι
μηκέτι σὰρξ νεκρά, ἀλλὰ ζῶσα,
καὶ ἀφθαρτος μένει, ὑμνοῦσα
τὸν εἰς αὐτὸ τοῦτο κατεργασά-
μενον ἡμᾶς Θεόν.

Ut ergo in hoc perficiamur, bene Corinthiis ait: *Glorificate Deum* 1. Cor. VI.
in corpore vestro. Deus incorruptibilitatis est effector. 20.

4. Quoniam autem non de alio quodam corpore, sed de cor-
pore carnis dicit haec, manifeste et indubitate et sine ulla ambi-
guitate Corinthiis ait: *Semper mortificationem Iesu in corpore no-* 2. Cor. IV. 10.
stro circumferentes, ut vita Iesu Christi in corpore nostro mani- 11.
festetur. Semper enim qui vivimus, in mortem tradimur per
Iesum, ut et vita *Iesu manifestetur in carne mortali nostra. Et* Grab. 420.
quoniam spiritus complectitur carnem, in eadem epistola ait: *Quo-* 2. Cor. III. 3.
niam estis epistola Christi, ministrata a nobis, inscripta non atra-
mento, sed Spiritu Dei vivi, non in tabulis lapideis, sed in tabulis
cordis carnalibus. Si ergo nunc corda carnalia capacia Spiritus
fiunt; quid mirum si in resurrectione eam, quae a Spiritu datur,
capiunt vitam? De qua resurrectione apostolus in ea, quae est ad
Philippenses, ait: ⁵ Conformis morti eius, si quo modo occurram Philipp. III.
ad resurrectionem, quae est a mortuis. In qua igitur alia mor- 10. 11.
tali carne intelligi ⁶ potest vita manifestari, nisi in hac substantia,

ruptibilitatem. Et propter hoc
ait in secunda ad Corinthios:
Ut absorbeatur mortale a vita. 2. Cor. V. 4. 5.
Qui autem perficit nos in hoc
ipsum, Deus, qui dedit nobis pi-
gnus Spiritus; manifestissime
hoc de carne dicens: nec enim
anima ² mortalis, neque spiritus.
³ Absorbetur autem mortale a
vita, quando et caro ⁴ iam non
mortua, sed viva et incorrupta
perseveraverit, hymnum dicens
Deo, qui in hoc ipsum perficit
nos.

1. *ὅτι μηκέτι*] Interpres legit ὅτε.

2. *mortalis*] Ita Codd. VET. CLAROM.
et VOSS., quos sequuntur GRAB. et MASS.
Ceteri perperam *immortalis*.]

3. *Absorbetur autem mortale a vita*] Sic
solus CLAROM., ait MASS. Minime vero!
Eandem lectionem reperi etiam in VOSS.,
quem hic neglexit GRABUS, cum ceteris
scribens *absorbetur a mortali vita*.

4. *iam non mortua*] Iam cum MASS.
addo non e solo Cod. CLAROM., sed
etiam VOSS.

5. *Conformis morti*] Codices hoc loco

mirum in modum sunt corrupti. ARUND.
et MERC. II. habent *cooperatus mortis*;
CLAROM. cui *honoratus morti*; VOSS. non
habet, uti GRAB. et MASS. adnotant, *com-*
memoratur, sed *commemoratus*. GRABUS
conicit, Interpretem ex graeco scripsisse
conformatus. MASSUETI coniecturam vide
in Appar. nostro ad h. l.

6. *potest vita manifestari* cett.] Profe-
cto mirum est, duos optimos Codd. CLA-
ROMONT. et VOSS. hic magnam habere
lacunam, quae unde orta sit, ne con-
iicere quidem ausim. Desunt enim, quae
hinc usque ad tertiam periodum capituli

quae et mortificatur propter eam, quae est ad Deum, confessionem?
 1. Cor. XV. 32. *Quemadmodum ipse dixit: Si secundum hominem cum bestiis Ephesi*
ibid. 13 *pugnaui, quid mihi prodest, si mortui non resurgunt? Si enim*
seqq. *mortui non ¹resurgunt, neque Christus resurrexit; si autem Chri-*
stus non resurrexit, inanis est praedicatio nostra, iuanis est et
fides vestra. Invenimur autem et falsi testes Dei, quoniam ²testi-
ficamur, quod suscitavit Christum, quem non suscitavit. Si enim
mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit. Si autem Chri-
stus non resurrexit, inanis est fides vestra: quoniam adhuc estis
in peccatis vestris. Ergo et qui dormierunt in Christo, perierunt.
Si in vita hac in Christo sperantes sumus tantum, miserabiliores
omnibus sumus hominibus. Nunc autem Christus resurrexit a
mortuis, primitiae dormientium: quoniam enim per hominem mors,
et per hominem resurrectio mortuorum.

5. In his igitur omnibus, quemadmodum praediximus, aut
 contraria sentientem sibimetipsi apostolum dicent, quantum ad il-
 lud, *Caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt*; aut ite-
 rum malignas et extortas cogentur omnium dictorum facere expo-
 sitiones ad transvertendam et immutandam sententiam dictorum.
 Quid enim dicere habebunt sanum, si conabuntur aliter interpre-
 tari hoc quod scribit: *Oportet enim corruptibile hoc induere in-*
ibid. 53. *corruptelam, et mortale hoc induere immortalitatem; et: Ut vita*
2. Cor. IV. 11. *Iesu manifestetur in carne mortali nostra; et reliqua omnia, in*
quibus apostolus manifeste et clare resurrectionem et incorrupte-
lam carnis praedicat? Cogentur itaque haec tanta male interpre-
tari, qui unum nolunt bene intelligere.

C A P. XIV.

† Mass. 310. 1. † Quoniam autem non adversus ipsam substantiam carnis
 et sanguinis dixit apostolus, non ³possidere regnum Dei, ubique
 idem apostolus ⁴in Domino Iesu Christo usus est carnis et san-
 guinis nomine; ⁵aliquid quidem, uti hominem eius statueret; (et-
 enim ⁶ipse semetipsum Filium dicebat hominis) aliquid autem, uti
 salutem carnis nostrae confirmaret. Si enim non haberet caro

sequentis, sed quoniam ab initio vocalis
 est leguntur.

1. resurgunt] ARUND. et MERC. II. re-
 surgent.

2. testificamur] GRABIVS quidem ex
 ARUND. scripsit *testificati sumus*, quae lec-
 tio cum Paulina graeca convenit. Sed
 cum Mass. censeo, hic lectionem pluri-
 mis Codicibus oblatam esse servandam.

3. possidere] OTTOB. ARUND. MERC.

II. et GBAR. addunt eam.

4. in Domino Iesu Christo] GRAB. re-
 cte explicat: ubi de Domino I. C. verba
 fecit.

5. aliquid quidem — aliquid autem]
 Uti saepissimè ita scripsit graeco more
 pro *partim quidem — partim autem*; quod
 editores recte observarunt.

6. ipse] Hanc vocem GRAB. addidit
 ex ARUND. et MERC. II.

salvari, nequaquam Verbum Dei caro factum esset. Et si non haberet sanguis iustorum inquiri, nequaquam sanguinem habuisset Dominus. Sed quoniam ab initio vocalis est sanguis, Deus ad Cain dixit, quum occidisset fratrem suum: *Vox sanguinis fratris tui* Gen. IV. 10 *clamat ad me.* Et quoniam haberet exquiri sanguis ipsorum, dixit ad eos qui ¹circa Noë erant: *Etenim* ²*vestrum sanguinem animarum* Ib. IX. 5. 6. *vestrarum exquiram illum de manu omnium bestiarum.* Et iterum: *Qui effundet sanguinem hominis,* ³*pro sanguine eius effundetur.* Similiter autem et Dominus his, qui habebant eius sanguinem effundere, dicebat: *Exquiretur omnis sanguis iustus, qui effunditur super terram, a sanguine Abel iusti, usque ad sanguinem Zachariae filii Barachiae, quem occidistis inter templum et altare: etiam dico vobis, venient omnia ista super generationem istam.* Recapitulationem effusionis sanguinis ab initio omnium iustorum et prophetarum in semetipsum futuram indicans, et exquisitionem sanguinis ipsorum per semetipsum. *Non autem exquireretur hoc, *Grab. 421. nisi et salvari haberet; nec in semetipsum recapitulatus esset haec Dominus, nisi et ipse caro et sanguis ⁴secundum principalem plasmationem factus fuisset, salvans in semetipso in fine illud, quod perierat in principio in Adam.

Luc. XI. 50.
et Matth.
XXIII. 35.

2. Si autem ob aliam quandam dispositionem Dominus incarnatus est, et ex altera substantia carnem attulit, non ergo in semetipsum recapitulatus est ⁵se hominem: adhuc etiam nec caro quidem dici potest. Caro enim vere primae plasmationis e limo ⁶facta est successio. Si autem ex alia substantia habere eum oportuit materiam, ab initio ⁷ex altera substantia Pater operatus fuisset fieri ⁸consersionem eius. Nunc autem quod fuit, qui perierat, homo, hoc salutare factum est Verbum; per semetipsum

1. circa Noë] ARUND. in arca Noë.
2. vestrum sanguinem] Ita CLAROM. et Voss. secundum interpretationem LXX. In reliquis omittitur vestrum.

3. pro sanguine] Sanguis pro sanguine est in ERASM. GALL. et FEUARD., sed vocem sanguis merito omittunt CLAROM. Voss. et GRAB., quia nec in nostris τῶν ὁ edit. legitur, excepta Complutensi, in qua habetur: ἀντὶ τοῦ αἵματος ἐνθρόνου, τὸ αὐτοῦ ἐκχυθήσεται. De variis huius Scripturae loci lectionibus consule sis doctissimum Cotelierum in notis ad lib. II. Constitut. apostol. cap. 42. MASS.

4. secundum principalem] GRABIUS bene adnotat: „Vereor ne Interpres hic et paullo post ἀρχαίαν, primaeam, male verterit principalem. Quippe post men-

tio facta primae plasmationis: unde et his locis eam indicari vix dubito.“

5. se hominem] FEUARD. addidit se e Cod. VET., quocum consentiunt CLAROM. et Voss. Voculam se, a GRABIO expunctam, cum MASS. recepi, quum seimo sit de humana natura, quam Iesus Christus assumsit.

6. facta est successio] Sic Codd. VET. CLAROM. Voss. ARUND. MERC. II. et MASS. In reliquis factae successio.

7. ex altera substantia Pater] Ita CLAROM. Voss. GRAB. et MASS. Ceteri vitiose ex altera substantiae parte aut partes.

8. consersionem] Massam Interpres vertere debet graecam vocem φύσιμα. quam in Irenaei textu fuisse coniicio. GRAB.

eam, quae esset ad eum, communionem, et exquisitionem salutis eius efficiens. Quod autem ¹perierat, sanguinem et carnem habebat. Limum enim de terra accipiens Dominus, plasmavit hominem; et propter hunc omnis dispositio adventus Domini. Habuit ergo et ipse carnem et sanguinem; non alteram quandam, sed illam principalem Patris plasmationem in se recapitulans, exquirens id quod perierat. Et propter hoc apostolus in epistola quae est

Coloss. I. 21.
22.

ad Colossenses, ait: *Et vos quum essetis aliquando alienati, et* ²*inimici cogitationi eius in operibus malis, nunc autem* ³*reconciliati in corpore carnis eius, per mortem eius, exhibere vos sanctos et castos et sine crimine in conspectu eius. In corpore, ait, reconciliati carnis eius;* ⁴*hoc quoniam iusta caro reconciliavit eam carnem, quae in peccato detinebatur, et in amicitiam adduxit Deo.*

3. Si quis igitur secundum hoc alteram dicit Domini carnem a nostra carne, quoniam illa quidem non peccavit, neque inventus est dolus in anima eius, nos autem peccatores, recte dicit. Si autem alteram substantiam carnis Domino affingit, ⁵iam non constabit illi reconciliationis sermo. Reconciliatur enim illud, quod fuit aliquando ⁶in inimicitia. Si autem ex altera substantia carnem attulit Dominus, iam non illud reconciliatum est Deo, quod per transgressionem factum fuerat inimicum. Nunc autem per eam, quae est ad se, communicationem reconciliavit Dominus hominem Deo Patri; reconcilians nos sibi per corpus carnis suae, et sanguine suo redimens nos, quemadmodum apostolus Ephesiis ait:

Ephes. I. 7.

In quo habuimus redemptionem per sanguinem eius, remissionem

Ib. II. 13.

peccatorum. Et rursus eisdem: Vos, inquit, qui aliquando eratis

Ib. 14. 15.

longe, facti estis iuxta in sanguine Christi. Et iterum: Inimicitias in carne sua, legem praeceptorum decretis evacuans. Et in

† Mass. 311.

omni autem epistola manifeste testificatur apostolus, quoniam † per carnem Domini nostri et sanguinem eius nos salvati sumus.

4. Si igitur caro et sanguis sunt, quae faciunt nobis vitam, non proprie de carne dictum est et sanguine, non posse ea pos-

1. perierat] CLAROM. VET. et VOSS. peribat.

2. inimici cogitationi eius] Ita GRAB. et MASS. e Codd. VET. et VOSS., quibuscum, uti solet, consentire concilio MS. CLAROM. Sed in reliquis edit. legitur inimici cogitationis eius. GRABIUS conciliet, vocem eius, quam omnes Irenaei Codd. agnoscunt, ex interpretatione Italica additam esse. „Nam, ait MASS., eam vocem neque graecus apost. textus, neque Vulgata nostra agnoscunt; et τῇ διαβολᾷ sensu non ad Deum, sed ad

ipsos Colossenses referunt, ut sensus sit: inimici sensu vestro seu cogitatione in operibus malis. Observandum tamen, quod in vetustissimo nostro San-Germansen Cod. non τῇ διαβολᾷ, ut habent omnes alii, sed τῆς διαβολᾷ exaratum legatur.“

3. reconciliati] Ita interpretatio Ital.

4. hoc quoniam] Ita Codd. VET. VOSS. et MASS. In ceteris legitur id est quia.

5. iam non constabit] Codd. VET. et VOSS. inanis constabit.

6. in inimicitia] In addunt GRAB. et MASS. e Codd. MERC. II. VOSS. et CLAROM.

sidere regnum Dei; sed de praedictis carnalibus actibus, qui ad peccatum transvertentes hominem, privant eum vita. Et propter hoc in epistola ¹ quae est ad Romanos ait: *Non ergo regnet peccatum in corpore mortali vestro ad obediendum ei; neque exhibeatis membra vestra arma iniustitiae peccato: sed exhibete vosmetipsos Deo, velut a mortuis viventes, et membra vestra arma iustitiae Deo.* Quibus igitur membris serviebamus peccato et fructificabamus morti, iisdem ipsis membris servire nos vult iustitiae, ut fructificemus vitae. Memor igitur, dilectissime, quoniam carne Domini nostri redemptus es, et sanguine * eius ² redhibitus, et te-
nens caput, ex quo universum corpus ecclesiae compaginaturne- gescit, hoc est, carnalem adventum Filii Dei et Deum confitens, et ³ hominem eius firmiter excipiens, utens etiam his ostensionibus, quae sunt ex Scripturis, facile evertis, quemadmodum demonstravimus, omnes eas, quae postea affictae sunt, haereticorum sententias.

C A P. XV.

1. Quoniam autem is qui ab initio condidit hominem, post resolutionem eius in terram promisit ei secundam generationem, Esaias quidem sic ait: *Resurgent mortui, et surgent qui in ⁴ monumentis, et laetabuntur qui sunt in terra.* Ros enim qui a te est, sanitas est eis. Et iterum: *Ego vos advocabo, et in Hierusalem advocabimini et videbitis et gratulabitur cor vestrum, et ossa vestra quasi herba orientur, et cognoscetur manus Domini his qui colunt eum.* Et ⁵ Ezechiel autem sic: *Et facta est super me manus Domini, et ⁶ eduxit me in spiritu Dominus, et posuit me in medio campi, et hic erat plenus ossibus, et circumduxit me super ea ⁷ in circuitum in gyro, et ecce multa super faciem campi arida valde. Et dixit ad me: Fili hominis, si vivunt ossa haec? Et dixi: Domine, tu scis, ⁸ qui fecisti haec. Et dixit ad me: Prophetare super ossa haec, et dices eis: Ossa arida, audite sermonem Domini. Haec dicit Dominus ossibus his: Ecce, ego superduco*

Esa. XXVI. 19.

Ibid. LXVI. 13. 14.

Ezech. XXXVII. 1 seqq.

1. quae est ad Rom.] Ita Mass. e Voss. et procul dubio CLAROM.

2. redhibitus] Vide de hoc verbo FEU-ARDENTUM in Appar. nostro.

3. hominem eius] Ita GRAB. et MASS. sec. Codd. VER. CLAROM. et Voss. In aliis minus recte hominem eum.

4. monumentis] Sunt, quod hic addunt editi, cum Mass. omisi fide Codd. CLAROM. et Voss., quia ne in LXX quidem expressum legitur.

5. Ezechiel autem sic] Ait, quod re-

peris additum in plurimis editi., cum Mass. expunxi, quum absit in ARUND. et Voss.

6. eduxit] Sic GRAB. et MASS. e Cod. Voss. et interpretatione LXX. In reliquis duxit.

7. in circuitum in gyro] ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II. omittunt in circuitum, et habent in gyrum.

8. qui fecisti] Interpretatio LXX non agnoscit illa verba.

super vos spiritum vitae, et dabo super vos nervos, et reduco super vos carnem, et extendam super vos cutem, et dabo spiritum meum in vos, et vivetis, et cognoscetis quia ego sum Dominus. Et prophetavi, sicut praecepit mihi Dominus. Et factum est quum prophetarem, et ecce terrae-motus, et adducebantur ossa unum-quodque ad compaginem suam; et vidi, et ecce ¹super ea nervi et carnes nascebantur, et ascendebant super ea cutes desuper, et spiritus non erat in eis. Et dixit ad me: Ad spiritum propheta, fili hominis, et dic spiritui: Haec dicit Dominus: A quatuor spiritibus veni, et insuffla in mortuos istos, et vivant. Et prophetavi, quemadmodum praecepit mihi Dominus, et intravit in eos spiritus et vixerunt et steterunt supra pedes suos collectio multa *Ib. 12 seqq.* *valde. Et rursus ipse ait: Haec dicit Dominus: Ecce, ego aperiam monumenta vestra, et educam vos de monumentis vestris, et inducam vos in terram Israël, et cognoscetis, quia ego sum Dominus, quum aperiam ego sepulcra vestra, ²ut reducam de sepulcris populum meum, et dabo spiritum meum in vos, et vivetis et ponam vos in terram vestram et cognoscetis, ³quia ego Dominus. Locutus sum et faciam, ⁴dicit Dominus. Demiurgo itaque et hic vivificante ⁵corpora nostra mortua, quemadmodum videre adest, et resurrectionem eis repromittente et de sepulcris et monumentis sus-* *Esa. LXV. 22.* *citationem, et incorruptelam donante: Secundum enim lignum vitae, ait, dies ipsorum erunt; hic solus Deus ostenditur, qui haec facit, et ipse bonus Pater, benigne vitam donans his, qui ex se non habeant vitam.*

2. Et propter hoc manifestissime Dominus ostendit se, et Patrem quidem suis discipulis; ne scilicet quaererent alterum **Grab. 423.** Deum, praeter eum qui plasmaverit hominem, et afflatum vitae donaverit ei; neque in tantam insaniam procederent, uti super Demiurgum alterum affingerent Patrem. Et ideo reliquos quidem omnes, quibuscunque propter transgressionem eorum eveniebant *Ioa. V. 14.* languores, curabat sermone; quibus et dicebat: *Ecce sanus factus es, iam noli peccare, ne quid tibi deterius fiat;* manifestans quoniam propter inobedientiae peccatum subsecuti sunt languores hominibus. Ei autem qui caecus fuerat a nativitate, iam non per

1. *super ea*] CLAROM. VOSS. et MERC. I. *super eam.* Sed obstat interpretatio LXX.

2. *ut reducam*] Sic GRAB. et MASS. e CLAROM. ARUND. MERC. II. et interpretatio LXX. Reliqui *et reducam.*

3. *quia ego Dominus*] CLAROM. quo-

niam ego sum Dominus. Consensit Voss. quoad vocem *quoniam.*

4. *dicit*] Sic GRAB. et MASS. ex ARUND. et VOSS. In aliis *dixit.*

5. *corpora nostra*] Ita GRAB. et MASS. sec. CLAROM. ARUND. et (quem addo) VOSS. Reliqui *vestra.*

sermonem, sed per operationem praestitit visum; non vane, neque prout evenit hoc faciens, sed ut ostenderet manum Dei, eam quae ab initio plasmavit hominem. Et propterea interrogantibus eum discipulis, qua ex causa caecus natus esset, utrumne sua, an parentum culpa? ait: *Nec hic peccavit, neque parentes eius, sed ut* Ib. IX. 3. ¹*manifestentur opera Dei in ipso.* Opera autem Dei plasmatio est hominis. ²Hanc enim ³per operationem fecit, quemadmodum Scriptura ait: *Et sumsit Dominus limum de terra, et plasmavit hominem.* Gen. II. 7. Quapropter et Dominus expuit in terram, et [†]fecit lutum, [†]Mass. 3.12. et superlinivit illud oculis; ostendens antiquam plasmationem quemadmodum facta est, et manum Dei ⁴manifestans his qui intelligere ⁵possint, per quam e limo plasmatus est homo. ⁶Quod enim in ventre plasmare praetermisit artifex Verbum, hoc in manifesto adimplevit; uti manifestarentur opera Dei in ipso, nec iam alteram requireremus manum, per quam plasmatus est homo, neque alterum Patrem: scientes quoniam quae plasmavit nos initio, et plasmavit in ventre manus Dei, haec in novissimis temporibus perditos exquisivit nos, suam lucrificans, et super humeros assumens ovem perditam, et cum gratulatione in cohortem restituens vitae.

3. ¹Quoniam autem in ventre plasmavit nos Verbum Dei, ait Hieremiae: *Priusquam plasmarem te in utero, novi te, et prius-* Ierem. I. 5. ⁸*quam exires de vulva, sanctificavi te, et prophetam in gentibus* ⁹*posui te.* Sed et Paulus similiter ait: *Quando autem complacuit* Galat. I. 15. ¹⁶*ei, qui me segregavit ex utero matris meae, uti evangelizarem eum in gentibus.* Quum ergo in ventre a Verbo plasmemur, id ipsum Verbum ei, qui a nativitate caecus fuerat, formavit visionem; eum, qui in abscondito plasmator noster est, in manifesto ostendens, quoniam ipsum Verbum manifestum hominibus factum fuerat: et antiquam plasmationem Adae disserens, et quomodo factus est, et

1. *manifestentur*] ERASM. et GALL. *manifestarentur.*

2. *Hanc enim*] Supple plasmationem.

3. *per operationem*] Ita CLAROM. VOSS. GRAB. et MASS. Ceteri perperam omittunt per.

4. *manifestans*] Ita ARUND. VOSS. MERC. 1. GRAB. et MASS. Ceteri ostendens.

5. *possint*] Sic CODD. VET. VOSS. MERC. II. GRAB. et MASS. Alii possunt.

6. *Quod enim in ventre plasmate*] Ita recte restituit GRAB. sec. COD. VET. Consentiant MASS. CODD. CLAROM. et (quem addo) VOSS. In ceteris male: quod enim in veteri plasmate, aut invenit replasmare

(ARUND. et MERC. II.) MASS. ita dicit: „De oculis sermo est, quibus ab utero matris orbatus fuerat caecus natus; quos proinde in ventre plasmare praetermiserat artifex Verbum, quod et sequentia satis declarant.“

7. *Quoniam autem*] Ita GRAB. primus recte scripsit e CODD. VOSS. et MERC. II. Priores habent qui autem.

8. *exires*] Sic cum MASS. scripsi sec. CODD. VET. VOSS. et ARUND. Reliqui progredereis.

9. *posui te*] Ita GRAB. et MASS. e CODD. ARUND. et VOSS. iuxta interpretationem LXX. τέθεικά σε. In reliquis dedi te.

per quam plasmatus est manum, ex parte totum ostendens. Qui enim visionem formavit Dominus, hic est qui universum hominem ¹formavit, voluntati Patris deserviens. Et quoniam in illa plasmatione, quae ²secundum Adam fuit, in transgressione ³factus homo indigebat lavacro regenerationis; postquam linivit lutum super oculos eius, dixit ei: *Vade in Siloam, et lavare*; simul et plasmationem et eam, quae est per lavacrum, regenerationem restituens ei. Et propter hoc lotus venit videns, ut et suum cognosceret plasmatorem, et disceret homo eum qui donavit ei vitam.

4. Excidunt itaque et hi qui a Valentino sunt, dicentes, non ex hac terra plasmatum esse hominem, sed a fluida materia et effusa. Ex qua enim terra ⁴Dominus ei formavit oculos, ex hac manifestum est quoniam et ab initio plasmatus est homo. Non enim consequens erat, aliunde quidem oculos, aliunde autem reliquum corpus plasmatum esse: quemadmodum nec consequens est, alterum quidem corpus, alterum vero plasmasse oculos. Sed idem ipse qui ab initio plasmavit Adam, cum quo et loquebatur Pater: *Genes. I. 26. Faciamus hominem secundum imaginem et similitudinem nostram*; in novissimis temporibus semetipsum manifestans hominibus, ei qui ab Adam caecus erat, formavit visionem. Et propter hoc Scriptura significans quod futurum erat, ait, abscondito Adam propter ** Grab. 424. inobedientiam, Dominum venisse vespere* ^{*}ad eum, et evocasse eum, *Genes. III. 9. et dixisse ei: Ubi es?* Hoc est, quoniam in novissimis temporibus idipsum venit Verbum Dei advocare hominem, ⁵recommemorans eum opera sua, in quibus degens absconditus fuerat Domino. Quemadmodum enim tunc ad Adam vespere locutus est exquirens illum Deus; sic in novissimis temporibus per eandem vocem visitavit exquirens genus eius.

C A P. XVI.

1. Et quoniam ex hac quae secundum nos est terra, plasmatio fuit Adae, Scriptura dicit dixisse Deum ei: *In sudore vultus tui manducabis panem tuum, quoadusque convertaris in terram, ex qua sumtus es*. Si igitur in aliquam alteram terram revertuntur post mortem corpora nostra, consequens est ea inde et

1. *formavit*] Ita Mass. e Cod. Voss., quocum procul dubio consentit CLAROM. In aliis *plasmavit*.

2. *secundum Adam fuit*] E Codd. VET. Voss. et CLAROM. sic scripsere GRAB. et Mass. Alii perperam *secundum hominem fuit*.

3. *factus homo*] ERASM. GALL. et FEU-

ARD. *factus est homo*.

4. *Dominus*] E Codd. CLAROM. et Voss. GRAB. et Mass. sic restituerunt. Alii habent *Deus*.

5. *recommemorans eum*] Id est: in mentem ei revocans. Ita CLAROM. melius quam alii *recommemorans in eo*. Mass.

substantiam habere. Si vero in hanc ipsam, manifestum est, quoniam et ex hac ¹plasma eis factum est; quomodo et Dominus fecit manifestum, ex hac eadem ²oculos formans. Et manu itaque ³vere liquido ostensa Dei, per quam plasmatus est quidem Adam, plasmati autem sumus et nos; et quum sit unus et idem Pater, cuius vox ab initio usque ad finem adest plasmati suo; et ⁴substantia plasmatis nostri per evangelium ostensa manifeste: iam non oportet quaerere alium Patrem praeter hunc; neque aliam substantiam plasmationis nostrae, praeter praedictam et ostensam a Domino; neque alteram manum Dei praeter hanc, quae ab initio usque in finem format nos, et coaptat in vitam, et adest plasmati suo, et perficit illud secundum imaginem et ⁵similitudinem Dei.

2. Tunc autem hoc Verbum ostensum est, quando homo Verbum Dei factum est, semetipsum homini, et hominem sibimetipsi assimilans, ut per eam quae est ad Filium similitudinem, pretiosus homo fiat Patri.

† Mass. 313.

⁶Ἐν τοῖς πρόσθεν χρόνοις ἐλέγετο μὲν κατ' εἰκόνα Θεοῦ γηγόνεναί τὸν ἄνθρωπον, οὐκ ἐδείκνυτο δέ. Ἔτι γὰρ ἀόρατος ἦν ὁ Λόγος, οὗ κατ' εἰκόνα ὁ ἄνθρωπος ἐγεγόνει. Διὰ τοῦτο δὴ καὶ τὴν ὁμοίωσιν ῥαδίως ἀπέβαλεν. Ὅποτε δὲ σὰρξ ἐγένετο ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, τὰ ἀμφότερα ἐπεκύρωσε· καὶ γὰρ ⁷(καὶ) τὴν εἰκόνα ἐδείξεν ⁸ἀληθῶς, αὐτὸς τοῦτο γινόμενος,

In praeteritis ⁹enim temporibus dicebatur quidem secundum imaginem Dei factum esse hominem, non autem ostendebatur. Adhuc enim invisibile erat Verbum, cuius secundum imaginem homo ¹⁰factus fuerat. Propter hoc autem et similitudinem facile amisit. Quando autem caro Verbum Dei factum est, utraque ¹¹confirmavit: et imaginem enim ostendit veram, ipse hoc fiens,

1. *plasma eis factum est*] Sic cum MASS. e CLAROM. scripsi. In reliquis scriptum est: *plasmatio ei facta est*; vox ei, uti MASS. recte notat, falsa est, quum Irenaeus non de Adamo, sed de corporibus disputet.

2. *oculos*] Ei, quod addunt FEUARD. et GRAB., cum MASS. expunxi fide ERASM. GALL. CLAROM. ARUND. MERC. II.

3. *vere liquido*] Sic GRAB. MASS. CLAROM. et VOSS. Sed ERASM. et GALL. perperam habent *reliqua*; MERC. II. *reliqua vel*; ARUND. *reliqua vere*; FEUARD. edit. *reliqua vere aliquando*.

4. *substantia — ostensa manifeste*] Ita MASS. e CLAROM. Sed GRAB. et Cod. VOSS. minus recte *substantia — ostensa*

est manifeste. Ceteri peius: *substantiam — ostendens manifeste*.

5. *similitudinem Dei*] ERASM. GALL. et FEUARD. vitiose et repugnantibus omnibus fere MSS. *similitudinem suam Dei*.

6. *Ἐν τοῖς πρόσθεν χρόνοις κτλ.*] Haec typis edenda curavit Halloixius, qui fragmentum hoc e Parallelis Ioannis Damasceni excerpsit. Vide Halloixii Vita Irenaei pag. 480.

7. *(καὶ)*] Abundat haec vocula.

8. *ἀληθῶς*] Int. legit *ἀληθῆ*.

9. *enim*] In ARUND. abest *enim*, quod etiam in graeco non comparet.

10. *factus*] Hanc vocem FEUARDENTIUS adiecit consentiente Cod. VOSS. et textu graeco.

11. *confirmavit*] MERC. Codd *firmit*.

ὅπερ ἦν ἡ εἰκὼν αὐτοῦ· καὶ τὴν
ὁμοιώσιν ¹βεβαίως κατέστησε,
συνεξομοιώσας τὸν ἄνθρωπον
τῷ ἀοράτῳ Πατρὶ . . . . .

quod erat imago eius; et simili-
tudinem firmans restituit, con-
similem faciens hominem in visi-
bili Patri per visibile Verbum.

3. Et non solum autem per ea, quae praedicta sunt, et Pa-
trem et semetipsum manifestavit Dominus, sed etiam per ipsam
passionem. Dissolvens enim eam, quae ab initio in ligno facta
Phil. II. 8. fuerat, hominis inobedientiam, *obediens factus est usque ad mor-
tem, mortem autem crucis*; eam quae in ligno facta fuerat inobe-
dientiam, per eam quae in ligno fuerat obedientiam sanans. Non

* *Grab. 425.* autem per eandem venisset exsolvere eam, * quae fuerat erga pla-
smatorem nostrum inobedientiam, si alterum annuntiabat Patrem.
Quoniam autem per haec, per quae non ²audivimus Deum, et non
credidimus eius verbo, per haec eadem obedientiam introduxit, et
eam quae esset erga verbum eius ³assensionem, ⁴per quae mani-
feste ipsum ostendit Deum, quem

⁵Ἐν μὲν γὰρ τῷ πρώτῳ Ἀδὰμ
προσεκόψαμεν, μὴ ποιήσαντες
αὐτοῦ τὴν ἐντολὴν· ἐν δὲ τῷ
δευτέρῳ Ἀδὰμ ἀποκατηλλάγη-
μεν, ὑπήκοοι μέχρι θανάτου
γενόμενοι. Οὐδὲ γὰρ ἄλλῳ τινὶ
ἤμεν ὀφειλέται, ἀλλ' ἢ ἐκείνῳ,
οὗ καὶ τὴν ἐντολὴν παρέβημεν
ἀπ' ἀρχῆς.

in primo quidem Adam of-
fendimus, non facientes eius
praeceptum; in secundo autem
Adam reconciliati sumus, obe-
dientes usque ad mortem facti.
Neque enim alteri cuidam era-
mus debitores, sed illi, cuius
et praeceptum transgressi fuera-
mus ab initio.

C A P. XVII.

1. Ἔστι δὲ οὗτος ὁ δημιουργ-
γός, ὁ κατὰ μὲν τὴν ἀγάπην
Πατὴρ, κατὰ δὲ τὴν δύναμιν
κύριος, κατὰ δὲ τὴν σοφίαν
ποιητὴς καὶ πλάστης ἡμῶν.

1. Est autem hic Demiurgus,
qui secundum dilectionem qui-
dem, Pater est; secundum autem
virtutem, Dominus; secundum
autem sapientiam, factor et pla-
smator noster: cuius et praeceptum transgredientes, inimici facti
sumus eius. Et propter hoc in novissimis temporibus in amici-

1. *βεβαίως*] Int. procul dubio legit
βεβαιῶν.

2. *audivimus Deum*]. Ita sec. Codd.
VET. VOSS. CLAROM. cum MASS. scripsi,
dum in ceteris legitur *obedivimus Deo*.

3. *assensionem*] Sic GRABIVS primus
e Codd. VET. et VOSS. Sed ERASM. GALL.
FEUARD. ARUND. et MERC. II. *perperam*,
ostensionem.

4. *per quae*] Codd. VET. et VOSS. *per*
quem. GRAB. recte observat, melius le-
gendum esse *perquam*.

5. Ἐν μὲν γὰρ τῷ πρώτῳ κτλ.]
Haec graeca et quae initio capitis seq.
leguntur Halloixii diligentiae debemus,
qui haec fragmenta e Ioannis Damasc.
Parallelis eruit.

tiam restituit nos Dominus per suam incarnationem, *mediator Dei* ^{1. Timoth. II. 5.} *et hominum* factus; propitiatus quidem pro nobis Patrem, in quem peccaveramus, et nostram inobedientiam per suam obedientiam consolatus; nobis autem donans eam, quae est ad factorem nostrum, conversationem et subiectionem. Quapropter et in oratione dicere nos docuit: *Et remitte nobis debita nostra*; utique quoniam ^{Matth. VI. 12.} hic est Pater noster, cuius eramus debitores, transgressi eius praeceptum. Quis autem est hic? Utrumne incognitus aliquis, et ¹ nulli nunquam praeceptum dans Pater? An vero qui a Scripturis praedicatur Deus, cui et debitores eramus, transgressi eius praeceptum? Datum est autem praeceptum homini per Verbum: *Audivit enim Adam*, ait, *vocem Domini Dei*. Bene igitur Verbum ^{Gen. III. 8. 10.} eius ad hominem dicit: *Remittuntur tibi peccata*; idem ille, in ^{Matth. IX. 2.} quem peccaveramus in initio, remissionem peccatorum in fine donans. Aut si alterius quidem transgressi sumus praeceptum, alius autem erat qui dixit, *Remittuntur tibi peccata tua*; neque bonus, neque verax, neque iustus est huiusmodi. Quomodo enim bonus, qui non ex suis donat? Aut quomodo iustus, qui aliena rapit? Quomodo autem ² vere remissa sunt peccata, nisi ille ipse, in quem peccavimus, donavit remissionem, *per viscera misericordiae Dei* ^{Luc. I. 78.} *nostri, in quibus visitavit nos per Filium suum?*

2. Quapropter et curato paralytico: *Videntes, inquit, populi* ^{Matth. IX. 9.} *clarificaverunt Deum, qui dedit potestatem talem hominibus*. Quem igitur Deum clarificaverunt circumstantes populi? Numquidnam ab haereticis inventum, incognitum Patrem? Et quomodo eum, qui ³ initio tunc non cognoscebatur ab eis, glorificabant? Manifestum est ergo, quoniam eum, qui ⁴ a lege et [†] prophetis praedicatus est [†] ^{Mass. 314.} Deus, glorificabant Israëlitaë, qui et est Pater Domini nostri; et propter hoc docebat homines ⁵ in sensu per ea signa, quae faciebat, dare gloriam Deo. Si autem ab altero quidem Patre ipse venisset, alterum autem Patrem ^{*} glorificabant homines videntes eius ^{*} ^{Grab. 426.} virtutes; ingratos eos in eum Patrem, qui miserat curationem, efficiebat. Sed quoniam ab eo, ⁶ qui est Deus, unigenitus Filius ve-

1. nulli nunquam] In Cod. ARUND. et (quem addo) Voss. legitur nulli unquam, emendatio, uti MASS. recte suspicatur, a recentiore quopiam facta, cui displicuit duplex negatio, ab interprete secundum Graecorum morem servata.

2. vere] ERASM. GALL. et FEUARD. non adeo bene habent recte.

3. initio tunc] Ita CLAROM. In Voss. legitur tñ, quod interpretandum est ta-

men, neque vero tum, uti vult GRABUS. In Cod. VET. quoque comparet tamen; in reliquis in totum.

4. a lege et prophetis] Sic GRAB. primus scripsit secundum omnes Codd. Priores vero edidit. in lege a prophetis.

5. in sensu] Id est sensibiliter, ad oculum, ut aiunt. GRAB.

6. qui est] Ita CLAROM. VET. Voss. GRAB. et MASS. In aliis perperam a quo. Sed

nerat ad salutem hominum, et incredulos per eas quas faciebat virtutes, provocabat dare gloriam Patri; et non recipientibus adventum Filii eius, et propter hoc non credentibus, quae ab eo fiebat remissioni, Pharisaeis dicebat: *Ut sciatis quoniam potestatem habet Filius hominis remittere peccata*; et hoc quum dixisset, iussit paralyticum hominem tollere grabbatum, ¹super quem iacebat, et ire in domum suam: ²per hoc quod efficit, confundens incredulos, et significans quoniam ipse est vox Dei, per quam accepit homo praecepta, quae supergressus est, et factus est peccator: ex peccatis enim paralysis subsecuta est.

3. Peccata igitur remittens, hominem quidem curavit, semetipsum autem manifeste ostendit quis esset. Si enim nemo potest remittere peccata, nisi solus Deus; remittebat autem haec Dominus et curabat homines: manifestum, quoniam ipse erat Verbum Dei, Filius hominis factus, a Patre potestatem remissionis peccatorum accipiens, ³quoniam homo et quoniam Deus: ⁴ut quomodo homo compassus est nobis, tanquam Deus misereatur nostri, et remittat nobis debita nostra, quae factori nostro debemus Deo. Et propter hoc David praedixit: *Beati quorum remissae sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata. Beatus homo, cui non imputavit Dominus peccatum*; eam, quae per adventum eius est, remissionem praemonstrans, per quam *delevit chirographum* ⁵debiti nostri, et *affixit illud cruci*: uti quemadmodum per lignum facti sumus debitores Deo, per lignum accipiamus nostri debiti remissionem.

4. Hoc et per alios quidem multos, iam autem et per Heliseum prophetam ⁶significanter ostensum est. Quum enim ⁷hi, qui cum illo erant, prophetae conciderent ligna ad fabricationem tabernaculi, et ferrum excussum de securi cecidisset in Iordanem, et non inveniretur ab ipsis, veniens autem Heliseus in ipsum locum, quum didicisset quid esset factum, lignum in aquam misit: hoc autem quum fecisset, supernatavit ferrum securis, et de superficie aquae sumserunt illud, qui ante amiserant:

FEUARD., uti saepius, sic et hic utramque lectionem coniungens minus recte scripsit: *qui est a quo*.

1. *super quem iacebat*] In MERC. Codd. una vox suum loco istorum legitur.

2. *per hoc quod efficit*] Ita primus GRAB. reposuit pro *propter hoc quidem efficit*, auctoritate Cod. Voss., quocum consentit CLAROM. In ARUND. et MERC. I. etiam legitur *quod* pro *quidem*.

3. *quoniam homo et quoniam Deus*] Ita primus scripsit GRAB. fide Codd. ARUND.

VET. et Voss. pro *quomodo homo et quomodo Deus*.

4. *ut quomodo*] Sic GRAB. primus posuit auctoritate Codd. ARUND. MERC. II. et Voss. Priores editt. et *quomodo*.

5. *debiti nostri*] Ita GRAB. et MASS. sec. Codd. CLAROM. ARUND. VET. et (quem addo) Voss. Ceteri perperam *debita nostra*.

6. *significanter*] Voss. *significantem*.

7. *hi — prophetae*] Duas voces GRAB. addidit, priorem, uti ait, e Voss., posteriorem ex ARUND. Sed in Voss. ultraque vox legitur, uti in CLAROM.

¹ Δι' ἔργου ἔδειξεν ὁ προφήτης, ὅτι τὸν στερεὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ὃν . . . . ἀμελῶς ἀποβαλόντες οὐχ ὑπόσκομεν, ἀποληψόμεθα πάλιν διὰ τῆς τοῦ ξύλου οἰκονομίας. Ὅτι δὲ ἀξίνη ἔοικεν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, Ἰωάννης ὁ βαπτιστής φησι περὶ αὐτοῦ· Ἦδη δὲ ἡ ἀξίνη πρὸς τὴν ῥίζαν τῶν δένδρων κεῖται. Ἰερემίας δὲ ὁμοίως φησὶν· ὁ λόγος Κυρίου ὡς πέλεκυς κόπτων πέτραν. Τοῦτον οὖν κεκρυμμένον ἀφ' ἡμῶν ἡ τοῦ ξύλου ἐφάνέρωσεν, ὡς προέφαιμεν, οἰκονομία. Ἐπεὶ γὰρ διὰ ξύλου ἀπεβάλομεν αὐτόν, διὰ ξύλου πάλιν φανερόν τοῖς πᾶσιν ἐγένετο, ἐπιδεικνύων τὸ μῆκος καὶ ὕψος καὶ βάθος καὶ πλάτος ἐν ἑαυτῷ, καὶ ὡς ἔφη τις τῶν προβεβηκότων, διὰ τῆς θείας ἐκτάσεως τῶν χειρῶν, τοὺς δύο λαοὺς εἰς ἓνα Θεὸν συνάγων. Δύο μὲν γὰρ αἱ χεῖρες, ὅτι καὶ δύο λαοὶ διεσπαρμένοι εἰς τὰ πέρατα τῆς γῆς· μία δὲ μέση κεφαλὴ, ὅτι εἰς ὁ Θεός, ὁ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσιν ἡμῖν.

per operationem ostendente propheta, quod firmum verbum Dei, quod per lignum negligenter amiseramus, nec inveniebamus, recepturi essemus iterum per ligni dispositionem. Quoniam autem ²securi similis est verbum Dei, Ioannes baptista ait de eo: *Iam autem securis ad radicem arborum posita est.* Et Hieremias autem similiter ait: *Verbum Domini, quemadmodum bipennis caedens petram.* Hoc ergo verbum absconditum a nobis ³manifestavit, quemadmodum praediximus, ligni dispositio. Quoniam enim per lignum amisimus illud, per lignum iterum manifestum omnibus factum est, ostendens altitudinem et longitudinem ⁴et latitudinem in se; ^{*Grab. 427.} et (quemadmodum dixit quidam de Senioribus) per extensionem manuum, duos populos ad unum Deum congregans. Duae quidem manus, quia et duo populi dispersi in fines terrae: unum autem medium caput, quoniam et unus Deus super omnes et per omnes et in omnibus nobis.

Math. III.
10.

Ierem.
XXIII. 29.

1. Δι' ἔργου κτλ.] Graeca haec Irenaei verba descripta leguntur in Catena MS. in libros Regum num. 211 bibliothecae olim Seguerianae, nunc Coislinianae, quam diutius clausam, magno reipublicae litterariae bono, eruditissimis reseravit illustrissimus ac litterarum studiosissimus D. D. de Coislin, episcopus Mettensis. Iam ediderat Combefisius Cod. 2433 bibliothecae regiae, in quo exstant, sed mutila et imperfecta. Quae hic exhibentur, integra sunt et accura-

tius latinis respondent, ut conferenti patebit. Mass.

2. securi similis est verbum Dei] Sic Voss. CLAROM. GRAB. et MASS. iuxta graecum. Alii perperam: securis similis est verbo Dei.

3. manifestavit] Voces per lignum, quae in prioribus edit. praecedunt, expunxit GRAB. fide Codd. VET. ARUND. Voss. et MERC. II.

4. et latitudinem] Ex graeco adde et profunditatem.

† Mass. 315.

1. † Et talem vel tantam dispositionem non per alienas, sed per suas efficiebat ¹conditiones; neque per ea quae ex ignorantia et labe facta sunt, sed per ea quae ex sapientia et virtute Patris eius substantiam habuerunt. Neque enim iniquus, ut aliena concupiscat; neque indigens, ut non per sua propria suis propriis efficiat vitam, sua utens conditione ad hominis salutem. Neque enim portasset illum conditio, ²si quod ignorantiae et labis erat, emisit. Quoniam enim ipsum Verbum Dei incarnatum suspensum est super lignum, per multa ostendimus: et ipsi autem haeretici crucifixum confitentur. ³Quomodo igitur ignorantiae et labis emissio eum, qui contineat universorum agnitionem, et sit verus, et perfectus, portare potuit? Aut quomodo ea, quae absconsa est a Patre, et multum separata conditio, portavit eius Verbum? Si autem et ab angelis haec facta est, sive ignorantibus eum, qui super omnia est Deus, sive scientibus; quum dixerit Dominus: *Quoniam ego in Patre, et Pater in me est*; quomodo Patrem et Filium simul fabricatio angelorum portare sustinuit? Quomodo autem ea, quae extra Pleroma est, conditio cepit eum, qui continet universum Pleroma? Quum igitur haec omnia impossibilia sint et probationem non habeant; illud solum verum est ecclesiae praeconium, quoniam propria conditio, quae ex virtute et arte et sapientia Dei ⁴substitit, ⁵portavit eum: (quae quidem, secundum invisibilitatem a Patre portatur, secundum ⁶visibilitatem autem e contrario portat eius Verbum) et hoc est ⁷Verbum.

Ioan. XIV.

11.

2. Pater enim conditionem simul et Verbum suum portans, et Verbum portatum a Patre, praestat Spiritum omnibus, quemad-

1. *conditiones*] Id est, uti FEUARD. recte explicat, creaturas a se ipso, propriaque virtute productas, quae nutibus creatoris perpetuo subserviunt.

2. *si quod ignorantiae et labis erat, emisit*] Sic, ait Mass., melioris notae Codd. VET. Voss. et CLAROM. (nisi quod in hoc negligentia scribae desit quod.) Ceteri: *si ignorantiae et labis esset emissio*; quae recentioris cuiuspiam emendatio esse videtur, prioris lectionis sensum haud satis intelligentis. Hic tamen obscurus non est. Si, inquit Irenaeus, Verbum Patris nihil proprie condidit, sed quod ignorantiae et labis erat i. e. quod ex ignorantia et labe iam ortum erat, simpliciter *emisit*; non igitur portasset illum propria conditio seu res a se condita. Iam tamen a nobis demonstratum est, Verbum Dei incarnatum li-

gno suspensum fuisse. Quomodo igitur id quod ab ignorantia et labe tum primum emissum est, portare potuit eum qui contineat universorum agnitionem?

3. *Quomodo igitur*] Voss. *quomodo ergo*.

4. *substitit*] Mass. hic scripsit *subsistit*, non dicens, qua fretus auctoritate.

5. *portavit eum*] Voss. VET. et FEUARD. male *portavit ecclesiam*.

6. *visibilitatem*] ERASM. GALL. CLAROM. ARUND. et MERC. II. *visibile*.

7. *Verbum*] Sic FEUARD. in marg. CLAROM. Voss. et MERC. II., quod ab editoribus minus intellectum, fuit commutatum (non sine vitiosa tautologia) in *verum*. Intelligi tamen facile poterit, si quae quidem . . . portat eius Verbum, parenthesi inclusis; hoc comma, et hoc est Verbum referatur ad *portavit eum*. MASS.

modum vult Pater: ¹quibusdam quidem secundum conditionem, quod est factum; quibusdam autem secundum adoptionem, quod est ex Deo, quod est generatio. Et sic unus Deus Pater ostenditur, qui est super omnia et per omnia et in omnibus. Super omnia quidem Pater, et ipse est caput Christi; per omnia autem Verbum, et ipse est caput ecclesiae; in omnibus autem nobis Spiritus, et ipse est aqua viva, quam praestat Dominus in se recte credentibus et diligentibus se et scientibus, *quia unus Pater, qui est ^{Ioan. VII. 38. 39. * Grab. 428. Ephes. IV. 6.} super omnia et per omnia et in omnibus nobis. Testimonium perhibet his et Ioannes Domini discipulus, in evangelio dicens sic: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil.* Deinde de ipso Verbo dixit: ^{Ioan. I. 1 seqq. Ibid. 10 seqq.} *²In hoc mundo erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit. In sua propria venit, et sui eum non receperunt. Quotquot autem receperunt eum, dedit illis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius. Et iterum significans eius secundum hominem ³dispensationem, dixit: Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis. Et iterum in-* ^{Ibid. 14.} *tulit: Et vidimus gloriam eius, gloriam quasi unigeniti a Patre, plenum gratia et veritate. Manifeste ostendens audire volentibus, id est, aures habentibus, quoniam unus Deus Pater super omnes, et ⁴unum Verbum Dei, ⁵quod per omnes, per quem omnia facta sunt; et quoniam hic mundus proprius ipsius, et per ipsum factus est voluntate Patris, et non per angelos; neque per apostasiam et*

^{1.} quibusdam quidem secundum conditionem] Hunc locum Mass. recte restituit et explicavit. Qua de causa quae adnotavit, hic repetenda videbantur. Haec sunt: „Quod est conditionis, additur in editt., sed expunxi auctoritate Codd. VET. Voss. ac CLAROM. (qui tamen pro secundum conditionem vitio scribebae habet secundum conditionis.) Id enim a quopiam additum videtur, harum vocum secundum conditionem explicandarum causa. Quod vero GRAB. legi debere putat, ex eo quod in sequenti colo habentur: quod est ex Deo — nihil. Istud enim: quod est ex Deo non opponitur tñ quod est conditionis; sed tñ quod est factum. Hic igitur subobscuri istius loci sensus. Verbum praestat Spiritum omnibus, quem admodum vult Pater, sed non eundem. Aliis quidem praestat Spiritum secundum conditionem, i. e. Spiritum qui rebus creatis viventibus conveniat, afflatum scilicet vitae, ut loquitur cap. 12, quod

quidem Spiritus genus temporale quum sit, factum est seu factura est, ut ibidem ait; aliis vero praestat Spiritum adoptionis seu Spiritum vivificantem, qui congruat adoptioni, et per quem spirituales efficiantur homines; qui Spiritus sempiternus quum sit et semper perseverans, ex Deo est seu ex Dei substantia procedit; et hic est generatio, id est novae generationis auctor et causa. Vide cap. 12.“

^{2.} In hoc mundo] Hoc GRAB. et MASS. fide omnium Codd. addunt.

^{3.} dispensationem] MERC. II. dispositionem, quod secundum Interpretem respondet graecae οἰκονομία.

^{4.} unum Verbum Dei] In CLAROM. et (quem addo) Voss. unum Verbum Deus.

^{5.} quod per omnes] Ita CLAROM. Voss. ARUND. GRAB. et MASS. Alii ordine sic mutato: per quod omnes. GRAB. observat, Irenaeum respicere ad Ephes. IV, 6.

defectionem et ignorantiam; neque per virtutem aliquam Prunici, quam et Matrem appellant quidam; neque per alium quendam mundi factorem ignorantem Patrem.

3. Mundi enim factor vere Verbum Dei est; hic autem est Dominus noster, qui in novissimis temporibus homo factus est, in hoc mundo existens, et secundum invisibilitatem continet quae facta sunt omnia, et in universa conditione infixus, quoniam Verbum Dei gubernans et disponens omnia; et propter hoc in sua
 † Mass. 316. † ¹invisibiliter venit, et caro ²factum est, et pependit super lignum, uti universa in semetipsum recapituletur. *Et sui proprii illum non receperunt homines, quemadmodum Moyses hoc ipsum*
 Deuter. manifestavit in populo: *Et erit vita tua pendens ante oculos tuos,*
 XXVIII. 66. ³*et non credes vitae tuae.* Qui igitur non receperunt illum, non acceperunt vitam. *Quotquot autem receperunt illum, dedit illis potestatem filios Dei fieri.* Ipse est enim qui ⁴universorum potestatem habet a Patre, ⁵quoniam Verbum Dei, et homo verus, invisibilibus quidem participans rationabiliter, et ⁶sensuabiliter legem statuens, universa quaeque in suo perseverare ordine; superabilia autem et humana regnans manifeste, et omnibus dignum superducens iustum iudicium: quemadmodum et David manifeste significans, ait: *Deus noster manifeste veniet, et non tacebit.*
 Psal. XLIX. Deinde et quod ab eo superinducitur iudicium manifestavit, dicens: *Ignis in conspectu* ⁷*eius ardebit, et in circuitu eius tempestas valida.* ⁸*Advocabit caelum desursum, et terram discernere populum suum.*

1. invisibiliter venit] FEUARD. recte reposuit venit pro ponit; consentit Voss. Sed, uti editores observant, legendum est visibiliter pro invisibiliter.

2. factum est] GRAB. hic recte expunxit Verbum, quod in prioribus editt. sequitur, fide Codd. ARUND. VOSS. et MERC. I.

3. et non credes vitae tuae] VOSS. et non credes te vitae tuae. Observant editores, hoc comma, quod etiam citatur a Tertull. lib. adv. Iud. cap. 13., a Cypriano Testim. lib. 2, cap. 20, Augustino cont. Faust. lib. XVI, c. 22 et alibi, in nostris exemplaribus τῶν ὁ desiderari.

4. universorum] ERASM. GALL. MERC. II. universam.

5. quoniam] Observat GRAB. hanc vo-

cem accipiendam esse pro in quantum. In Codd. VET. et VOSS. legitur quomodo.

6. sensuabiliter] Sic cum MASS. lego sec. Codd. CLAROM. ARUND. et (quem addo) VOSS. In reliquis sensibiliter. MASSUETUS vocem bene explicat hoc modo: Sensuabiliter accipio pro: intelligibiliter, intellectualiter, quod intelligentia sola percipi possit; graece νοεῖσθαι vel νοητῶς. Constat enim inter omnes, qui Interpretis scribendi rationem norunt, eum νοῦν interpretari sensum.

7. eius] ERASM. GALL. ARUND. et MERC. I. suo.

8. Advocabit] Sic GRABIVS primus scripsit secundum Codd. VET. et (quem addo) VOSS. In prioribus editt. advocabit, quod non accurate respondet textui sacro.

C A P. XIX.

1. *Manifeste itaque in sua propria ¹venientem Dominum,* *Grab. 429*
et sua propria eum ²baiulante conditione, quae baiulatur ab ipso,
et recapitulationem eius, quae in ligno fuit inobedientiae, per eam
quae in ligno est obedientiam, ³facientem et seductionem illam
solutam, qua seducta est male illa, quae iam viro destinata erat
virgo Eva, per veritatem evangelizata est bene ab angelo iam sub
viro virgo Maria. Quemadmodum enim illa per angeli sermonem
seducta est, ut effugeret Deum, praevaricata verbum eius; ita et
haec per angelicum sermonem evangelizata est, ut portaret Deum,
obediens eius verbo. ⁴Et si ea inobedierat Deo; sed haec suasa
est obedire Deo, uti virginis Evae virgo Maria fieret advocata. Et
quemadmodum ⁵adstrictum est morti genus humanum per virgi-
nem, ⁶salvatur per virginem: aequa lance disposita, ⁷virginalis in-
obedientia, per virginalem obedientiam Adhuc enim protoplasti
⁸peccatum per correptionem primogeniti emendationem accipiens,

1. *venientem Dominum*] Sic GRAB. et MASS. sec. MSS. Sed ERASM. GALL. et FEUARD. habent *veniente Domino*.

2. *baiulante*] Sic MASS. sec. CLAROM. ARUND. OTTOB. et MERC. II. cum ERASM. GALL. et FEUARD., dum GRAB. habet *baiulantem*. Si enim, ait MASS., accusativus hic esset adhibendus, legi deberet *baiulatum*; alias pervertitur sensus.

3. *facientem et seductionem illam solutam*] Sic primus GRAB. sec. Codd. VET. et VOSS., quibuscum ARUND. et MERC. II. quoad primam vocem consentiunt. Sed in prioribus edit. haec verba casu ablativo sunt expressa.

4. *Et si ea inobedierat Deo* seqq.] Huius loci sensus dubius esse non potest, si quae hic disputata sunt de Eva et Maria comparaveris cum iis, quae auctor de inobedientia illius et de obedientia huius supra scripsit lib. III, 22, 4 pag. 545 et 546. Ibi enim haec leguntur: *Sic autem et Evae inobedientiae nodus solutionem accepit per obedientiam Mariae. Quod enim alligavit virgo Eva per incredulitatem, hoc virgo Maria solvit per fidem*. Simili modo Tertullianus libro de carne Christi cap. 17 sub finem scribit: *Crediderat Eva serpenti, credidit Maria Gabrieli: quod illa credendo deliquit, haec credendo delevit*. Sed de lectione quaerendum. Omnes edit. praeter MASS. et Codices recentiores habent: *et sicut illa seducta est, ut effugeret Deum; sic haec suasa est*. Quae lectio saltem ex parte sumta videtur e commate an-

tecedenti, GRABIOQUE iam displicuit. Optimi veterioresque Codd. VET. CLAROM. et VOSS. ita habent: *et si eum obaudierat Deo, sed haec*. GRABIO haec lectio vulgatae praeferenda videtur; si loco vocis *eum* ponas *ea non*. Quam coniecturam GRABII eruditus Benedictinus MASS. ne commemorat quidem, dum vocem *ea* in textum recepit et pro *non obedierat* scripsit *inobedierat*. Qui Codd. inespexit, non ignorat, haud raro a librariis litteras in in m commutatas esse; eam ob causam MASSUETI lectionem in textum recipere non dubitavi. Optaverim, ut in optimis Codd. vox si absit, quae sequenti voci *sed* non satis apta, immo supervacanea videtur.

5. *adstrictum est*] Mirari poteris, in Codd. CLAROM. VOSS. et MERC. II. legi *adstricta est*, quod scriptum esse censeo errore scribarum, litteram u, abbreviationis signo non notatam, mutatam in a. Frustra enim GRABII opinatus est, interpretem secutum esse genus vocis graecae *ἀνδροπότης*. Quod eam ob causam minus verosimile est, quod Augustinus cont. Iulian. hanc periodum allegans scripsit *adstrictum*.

6. *salvatur*] Ita Codd. VET. CLAROM. VOSS. GRAB. et MASS. cum Augustino l. I. In ceteris solvatur.

7. *virginalis inobedientia*] ERASM. et GALL. *inobedientiae*.

8. *peccatum — accipiens*] August. *peccato — accipiente*.

et serpentis prudentia devicta ¹in columbae simplicitate, ²vinculis autem illis resolutis, per quae alligati eramus morti.

2. Indocti omnes haeretici et ignorantes dispositiones Dei et inscii eius, quae est secundum hominem, ³dispositionis, quippe caecutientes circa veritatem, ipsi suae contradicunt salutem. Alii quidem alterum introducentes praeter Demiurgum Patrem. Alii autem ab angelis quibusdam dicentes factum esse mundum et substantiam eius. Alii quidem ⁴porro et longe ⁵separatam ab eo, qui *est secundum ipsos Patre, a semetipsa floruisse et esse ex se natam. Alii autem in his, quae continentur a Patre, de labe et ignorantia substantiam habuisse. Alii autem manifestum adventum Domini contemnunt, incarnationem eius non recipientes. Alii autem rursus ignorantes virginis dispensationem, ex Ioseph dicunt eum generatum. Et quidam quidem neque ⁶animam, neque corpus recipere posse dicunt aeternam vitam, sed tantum hominem interiorem. Esse autem hunc eum, qui in eis sit sensus, volunt, quem et solum ascendere ad perfectum decernunt. Alii autem anima salvata, non participari corpus ipsorum ⁷eam quae est a Deo salutem, quemadmodum in primo diximus libro. In quo et argumenta eorum omnium enarravimus, et invalidum ipsorum et inconstabile in secundo ostendimus.

C A P. XX.

† Mass. 317.

1. † Omnes enim ii ⁸valde posteriores sunt quam episcopi, quibus apostoli tradiderunt ecclesias; et hoc in tertio libro cum omni diligentia manifestavimus. Necessitatem ergo habent praedicti haeretici, quoniam sunt caeci ad veritatem, alteram et alteram ambulare exorbitantes viam; et propter hoc inconsonanter et

1. in columbae simplicitate] August. per columbae simplicitatem.

2. vinculis autem illis resolutis] August. vinculis illis resoluti sumus.

3. dispositionis] Ita cum MASS. scripsi sec. Voss. et MERC. II. In reliquis edit. dispensationis.

4. porro] Graecum verbum πῶρρῳ hic ab interprete servatum esse, GRABIUS observat.

5. separatam ab eo — a semetipsa floruisse, et esse ex se natam] Ita Codd. VET. Voss. (qui ad verba consentit, quidquid GRABIUS dicit), ARND. et MERC. II., qui unum alterumve verbum aliter habent. Sed ERASM. GALL. et FEUARD. habent separatam ab eo — a semetipso floruisse, et esse ex se natum. Quae lectio ad mundum accommodata est, dum

altera ad substantiam eius refertur.

6. animam] Suam, quod additum legunt edit., MASS. expunxit fide Codd. VET. et Voss.

7. eam, quae est a Deo, salutem] CLAROM. et Voss. ea, quae est ad salutem, quae lectio minus placet.

8. valde posteriores sunt quam episcopi] Cotelierius in notis ad interpolatam Ignatii epistolam ad Trallianos ita disputat: Intelligendus est de tempore, quo ecclesiae ab apostolis commissae sunt apostolicis viris, non de tempore, quo desierunt illi episcopi. Nam Polycarpus, ut ex ipso Irenaeo lib. III et ex aliis monumentis ecclesiasticis clarum sit, ab apostolis Smyrnae episcopus constitutus, cum Basilide, Valentino, Marcione aliisque haeresiarchis vitam egit.

inconsequenter dispersa sunt vestigia doctrinae ipsorum. Eorum autem, qui ab ecclesia sunt, semita, circumiens mundum universum, quippe firmam habens ¹ab apostolis traditionem, et videre nobis donans omnium unam et eandem esse fidem, omnibus unum et eundem Deum Patrem ²praecipientibus, et eandem dispositionem incarnationis Filii Dei credentibus, et eandem donationem Spiritus scientibus, et eadem meditantibus praecepta, et eandem ³figuram eius, quae est erga ecclesiam, ordinationis custodientibus, et eundem expectantibus ⁴adventum Domini, et eandem salutem totius hominis, id est animae et corporis sustinentibus. ⁵Et ecclesiae quidem praedicatio vera et firma, apud quam una et eadem salutis via in universo mundo ostenditur. Huic enim creditum est lumen Dei, et propter hoc ⁶sapientia Dei, per quam salvat omnes homines, *in exitu canitur, in plateis autem fiducialiter agit, in summis muris praedicatur, in portis autem civitatis constanter loquitur.* Ubique enim ecclesia praedicat veritatem: et haec est ⁷ἐπιτάμυξος lucerna, Christi baiulans lumen.

Prov. I. 20.
21.

2. Qui ergo relinquunt praeconium ecclesiae, imperitiam sanctorum presbyterorum arguunt, non contemplantes, quanto pluris sit idiota religiosus ⁸a blasphemo et ⁹impudente sophista. Tales sunt autem omnes haeretici, *et qui se plus aliquid praeter veritatem invenire putant; sequentes ea quae praedicta sunt, varie et ¹⁰multiformiter et imbecille facientes iter, de iisdem non semper

* Grab. 431.

1. *ab apostolis*] In Codd. VET. et Voss. perperam legitur *apostoli*; in CLAROM. deest. vocula *ab*, sed exstat *apostolis*.

2. *praecipientibus*] Hanc lectionem cum MASS. recepi, quum eandem non solum in Codd. VET. et CLAROM., sed etiam in Voss. reperiri cognovissem. Quod GRAB. dicit, in Cod. Voss. legi *percipientibus*, falsum est. In ceteris exstat *recipientibus*.

3. *figuram eius* cett.] Hierarchiam sive ordinem cleri ecclesiastici uni episcopo subiecti intellige, quem et supra lib. IV, 33, 8 *characterem corporis Christi* i. e. ecclesiae vocare videtur. GRAB.

4. *adventum Domini*] In Voss. vox *Domini* male omissa est.

5. *Et ecclesiae*] Et omissum est in Voss.

6. *sapientia Dei, per cett.*] Consonat haec Irenaei citatio nostrae LXX Interpretum editioni, nisi quod quaedam exemplaria post ista verba ἐπὶ ἄκρων δὲ τευχῶν κηρύσσεται additum habent sequens comma: ἐπὶ δὲ πύλαις δυναστῶν παρεδρεύει, quod idcirco

merito a Complutensi editione abest. Ceterum ὑμνεῖται tanquam medium, active *canit*, nec non κηρύσσεται *praedicat* ab Interprete reddi debebat, uti patet ex ultimis verbis: ἐπὶ δὲ πύλαις πόλεως θαυροῦσα λέγει. GRAB.

7. *ἐπιτάμυξος*] Ita scripsi cum MASS, sec. CLAROM. et (quem addo) Voss., in quibus legitur *eplamyxos*. In ceteris legitur *ἐπιτάμυκος*. ERASMUS in marg. suae edit. *lucernam ἐπιτάμυξον* eam recte explicat, quae *septem caliculos* habet. FEUARD. in hunc locum illud Martialis citat:

*Illustrem quum tota meis convivia
flammis,*

*Totque geram myxos, una lucerna
vocor.*

8. *a blasphemo*] Praepositionem *a* non raro Interpres utitur in comparationibus, uti nonnunquam observavimus.

9. *impudente*] Codd. VET. et Voss. *imprudente*.

10. *multiformiter*] FEUARD. solus e Cod. VET. scripsit *multiforme*. In Cod. Voss. *luculenter* exstat *multiformiter*.

easdem sententias habentes, velut caeci a caecis circumducuntur; iuste cadent in sublatentem ignorantiae foveam, semper quaerentes, et nunquam verum invenientes. Fugere igitur oportet sententias ipsorum, et intentius ¹observare, ²necubi vexemur ab ipsis; con fugere autem ad ecclesiam, et in eius sinu educari, et dominicis Scripturis enutriri. Plantata est enim ³ecclesia, paradus in hoc mundo. Ab omni ergo ligno paradisi ⁴escas ⁵manducabitis, ait Spiritus Dei; id est, ab omni Scriptura dominica ⁶manducate; super elato autem sensu ne manducaveritis, neque tetigeritis universam haeticam dissensionem. Ipsi enim confitentur semetipsos agnitionem habere boni et mali; et super Deum, qui fecit eos, iaculantur sensus suos impios. Supra igitur sentiunt, quam est

Gen. II. 16. mensura sensationis. Quapropter et apostolus ait: *Non plus sapere, quam oportet sapere, sed sapere ad prudentiam*; ut non illorum manducantes agnitionem, eam quae plus quam oportet, sapit, proiciamur de paradiso vitae: ⁷in quem Dominus inducit eos,

Rom. XII. 3. qui ⁸obaudiunt praeceptionem eius, *recapitulans in se omnia quae in caelis, et quae ⁹super terram*; sed quae in caelis, spiritualia

Ephes. I. 10.

1. observare] Id est cavere. Simili modo in Praef. lib. I. scriptum est: *praecipias eis observare se a profundo blasphemationis*. ERASMUS in marg. recte explicat *φύλασσειν*.

2. necubi vexemur] Ita e Codd. CLAROM. et Voss. scripsi cum MASS., quamvis HEUMANNUS in *Hamburg. vermischte Biblioth.* Tom. I. p. 151 eruditum monachum vehementissime vituperaverit. Ex mea enim sententia boni editoris est, textum secundum optimos Codices restituere. Explicatio MASSUETI: *ne alicubi, ne in aliqua loco vexemur* — ferri potest. FEUARD. et GRAB. secundum Cod. VET. legunt *uti ne vexemur*. ERASM. GALL. et Codd. MERC. habent *ne coniungemur*. ERASM. in marg. priorum suarum editt. notavit aliam lectionem *coniungemur*, et coniecturam *conurgemur*. Cod. ARUND. habet *uti ne coniungemur*. OTTOB. peius *ne conurgemur*. HEUMANNUS l. l. ita disputat: „Lectio *coniungemur* vehementer arridet, si συνέζευξεν illud Matth. 19, 6 recordamur, itemque Paulinum illud 2 Cor. 6, 14: *μη γίνεσθε ἐτεροζυγοῦντες ἀλλήλοις*. Ita enim coniugari significabit sub idem iugum redigi.“ Sed si hanc receperis lectionem, non satis apta videntur verba *ab ipsis*, pro quibus legi maluerim *cum iis*. Sed HEUMANNUS coniecturam proponit, quae ad lectionem ERASMIANAM *coniungemur* proxime acce-

dit. „Alia, inquit, se mihi obtulit correctio, quam ita proponam, ut eligendi optionem dem lectoribus; me neutram alteri anteferre, sed rem relinquere in medio, profitens ingenuae. Scilicet ita fortasse scriptum fuit: *ne coniungamur ad ipsos*, et in graeco ita lectum: *ἵνα προσκολλώμεθα πρὸς αὐτοὺς*, quae dictio Marci 10, 7 reperitur.“ Quisque videbit, hanc coniecturam apto et aperto sensu commendari.

3. ecclesia] Sic GRAB. primus recte scripsit e Codd. VET. ARUND. et Voss., quibuscum procul dubio CLAROM. consentit. Sed ERASM. GALL. et FEUARD. minus recte habent *ecclesiae*.

4. escas] CLAROM. certe; Voss. *esce* (ita scriptum est, neque vero *escae*, uti GRAB. adnotat).

5. manducabitis] ERASM. GALL. et FEUARD. *manducabis*. Nostra lectio reperitur in Codd. VET. ARUND. Voss. et MERC. II.

6. manducate: super] Voss. *manduca a super*.

7. in quem Dominus inducit] Voss. in quam scil. vitam. Sed ARUND. perperam *educit*.

8. obaudiunt praeceptionem eius] Ita cum MASS. lego sec. optimos Codd. VET. Voss. et (uti suspicio) CLAROM. In reliquis obediunt praeconio eius.

9. super terram: sed quae—in semetipsum] Sic CLAROM. Voss. et MASS. Ce-

sunt; quae autem in terris, secundum hominem est dispositio. Haec igitur in semetipsum recapitulatus est, adunans hominem spiritui, et spiritum collocans in homine, ipse caput spiritus factus est, et spiritum dans esse hominis caput: per illum enim ¹vidimus et audivimus et loquimur.

C A P. XXI.

1. †Omnia ergo recapitulans recapitulatus est, et adversus ^{† Mass. 318.} inimicum nostrum bellum provocans, et elidens eum, qui in initio in Adam captivos duxerat nos, et calcans eius caput, quemadmodum habes in Genesi dixisse serpenti Deum: *Et inimicitiam ponam* ^{Gen. III. 15.} *inter te et inter mulierem, et inter semen tuum et semen eius: ipse tuum observabit caput, et tu observabis eius calcaneum.* Ex eo enim, qui ex muliere virgine habebat nasci secundum similitudinem Adam, praeconabatur observans caput serpentis. ²Et hoc est semen, ^{*de quo ait apostolus in epistola} ³quae est ad Gala-^{* Grab. 432.} ^{Gal. III. 19.} *tas: Legem factorum positam, donec veniret semen, cui promissum est.* Manifestius autem adhuc in eadem ostendit epistola, sic dicens: *Quum autem venit plenitudo temporis, misit Deus Filium* ^{Ibid. IV. 4.} *suum, factum de muliere.* Neque enim iuste victus fuisset inimicus, nisi ex muliere homo esset, qui vicit eum. Per mulierem enim homini dominatus est ab initio, semetipsum contrarium statuens homini. Propter hoc et Dominus semetipsum Filium hominis confitetur, ⁴principalem hominem illum, ex quo ea quae secundum mulierem est plasmatio, ⁵facta est, in ⁶semetipsum recapitulans: uti quemadmodum per hominem victum descendit in mortem genus nostrum, sic iterum per hominem victorem ascendamus in vitam. Et quemadmodum accepit palmam mors per hominem adversus nos, sic iterum nos adversus mortem per hominem accipiamus palmam.

2. Non autem Dominus antiquam illam et primam adversus serpentem inimicitiam in semetipso recapitulatus fuisset, adimplens promissionem Demiurgi, et perficiens praeceptum eius, si ab alio

teri in terra sunt: et quae — in semetipso.

1. *vidimus et audivimus*] Sic Codd. VET. Voss. CLAROM. et MASS. Reliqui *videmus et audimus.*

2. *Et hoc est semen*] Sic ex CLAROM. VET. et (quem addo) Voss. cum MASS. scripsi pro *id est semen.* Distinctio verborum apud nos alia est, atque in reliquis editt.

3. *quae est ad Galatas*] Ita Voss. MASS.

CLAROM. OTTOB. Sed reliqui omittunt quae est.

4. *principalem*] Vide quae disputavi supra lib. III, 3, 2 pag. 429 not. 1.

5. *facta est*] In ERASM. et GALL. omittitur *est*, quod fide Codd. ceteri receperunt.

6. *semetipsum*] Sic cum GRAB. et MASS. sec. omnes Codd. scripsi. Reliquae editt. *semetipso.*

venisset Patre. Sed quoniam unus et idem est, qui ab initio plasmavit nos, et in fine Filium suum misit; praeceptum eius ¹perfecit Dominus, factus ex muliere, et destruens adversarium nostrum, et perficiens hominem secundum imaginem et similitudinem ²Dei. Et propter hoc non aliunde eum destruxit, nisi ex dictionibus legis et Patris praecepto adiutore usus ad destructionem et traductionem apostatae angeli. Primo quidem diebus XL ieiunans, similiter ut Moyses et Helias, postea esuriit, ut ³hominem eum verum et firmum intelligamus: proprium enim est hominis, ⁴ieiunantem esurire; deinde autem, ut haberet adversarius ubi congraderetur. Quoniam enim in principio per escam non esurientem hominem seduxit transgredi praeceptum Dei; in fine esurientem non potuit dissuadere, eam quae a Deo esset, sustinere escam. Tentante enim

Matth. IV. 3. eo, et dicente: *Si filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant;*

Deuter. VIII. 3. Dominus autem per praeceptum legis repulit eum, dicens: *Scriptum est, Non in pane tantum ⁵vivit homo.* Ad illud quidem quod ait, *Si filius Dei es,* ⁶usus est hac, quae excaecavit eum, hominis confessione, et per paternam ⁷dictionem primum eius impetum evacuavit. Quae ergo fuit in paradiso repletio hominis ⁸per duplicem gustationem, dissoluta est per eam, quae fuit in hoc mundo, indigentiam. Ille autem ⁹legaliter explosus, ¹⁰tentavit et ipse ¹¹per mendacium rursus legitime facere congressionem. In altissimum enim templi pinnaculum ducens eum, dixit: *Si filius Dei*

Matth. IV. 6.

1. *perfecit Dominus*] CLAROM. et VOSS. *perfecit.*

2. *Dei*] ERASM. GALL. FEUARD. MERC. II. et OTTOB. *suam.* IN ARUND. utrumque deest.

3. *hominem eum*] CLAROM. *hominem eius.*

4. *ieiunantem*] ERASM. GALL. FEUARD. *ieiunantis.*

5. *vivit*] Sic e Codd. VET. CLAROM. VOSS. et MASS. scripsi. GRAB. dicit, etiam in ARUND. scriptum fuisse *vivit*, quod postea mutatum sit in *vivet*, uti legitur in edit. et sacro textu. Sed non dubitavi, e tribus optimis Codd. genuinam Irenaei lectionem restituere.

6. *usus est — confessione*] Hunc locum a MASS. feliciter restitutum censeo, qui haec adnotavit: „Hanc genuinam lectionem ex tribus antiquioribus ac melioris notae Codd. VET. CLAROM. et VOSS. erui. Nempe in CLAROM. legitur: *haec, quae excaecavit autem eum hominis confessione*; in Codd. VET. et VOSS. *usus est hac, quae excaecavit eum, per hominis confessionem.* Quum autem neutra

lectio accurata sit, alteram ex altera emendare licuit. At in recentioribus Codd. et edit. habetur: *tacuit: excaecavit autem eum hominis confessione.*“

7. *dictionem*] Sic GRAB. et MASS. sec. optimis Codd. Sed in ERASM. GALL. FEUARD. MERC. II. et OTTOB. *perperam ditionem.*

8. *per duplicem gustationem*] Auctor intelligit excessum, quem Adamus et Eva in edendo commiserunt, dum fructum vititae arboris degustabant.

9. *legaliter*] GRAB. bene explicat: „Id est allegato legis et Scripturae s. dicto.“ Idem sensus adverbii *legitime*, quod mox sequitur, uti MASS. addit.

10. *tentavit*] Ita MASS. Sed FEUARD. et GRAB. sec. Codd. VET. et VOSS. *tentabit.* Priores edit. *tentabat.*

11. *per mendacium*] MERC. II. cum GRAB. *per mandatum*; sed male, ait MASS., nam praeterquam quod paullo post sequitur: *mendacium abscondens per Scripturam*; si ea lectio obtineret, iam superfluum esset adverbium *legitime*, quod statim subiicitur.

es, mitte te deorsum. Scriptum est enim: quoniam angelis suis *Psal. XC. 11.*
¹mandavit de te, et in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum; mendacium abscondens per Scripturam, quod faciunt omnes haeretici. Illud enim, quod angelis suis mandavit de eo, scriptum erat; mitte te autem deorsum, ²nulla dicebat Scriptura; sed a semetipso hanc suasionem diabolus afferebat. Dominus itaque legitime confutavit eum, dicens: *Item scriptum est: Matth. IV. 7. et Deuter. IV. 16.*
Non tentabis Dominum Deum tuum; per eam vocem, quae est in lege, ³ostendens, id quidem quod est secundum hominem, quoniam non debet homo tentare Deum; quantum autem ad illum, quoniam in eo homine qui videbatur, non ⁴tentaret Dominum Deum suum. Elatio itaque sensus, quae fuit in serpente, dissoluta est per eam, quae fuit in homine ⁵humilitas: et bis iam victus erat de Scriptura diabolus, quum est traductus contraria praecepto Dei suadens, et secundum sententiam suam Dei hostis ostensus. Qui et magne confutatus, et quasi semetipsum colligens, universam quam [†]habebat virtutem ⁶in mendacio ordinans, tertio ostendit ei saeculi [†]Mass. 319.
⁷regna omnia, dicens, *quemadmodum meminit Lucas: *Haec omnia* ^{*Grab. 433. Luc. IV. 6. 7.}
tibi dabo, quoniam mihi tradita sunt, et cui volo, do ea, si proci-
dens adoraveris me. Dominus itaque traducens eum qui esset: *Vade, inquit, Satana; scriptum est* ⁸*enim: 9 Dominum Deum tuum* ^{Math. IV. 10.}
adorabis, et illi soli servies. Denudans eum per hoc nomen, et se ostendens qui erat. ¹⁰Satana enim verbum ¹¹hebraicum, apostatam significat. Et tertio itaque vincens eum, ¹²de reliquo repulit a semetipso, quasi legitime victum; et soluta est ea, quae fuerat in Adam praecepti Dei praevaricatio, per praeceptum legis, quod servavit Filius hominis, non transgrediens praeceptum Dei.

1. *mandavit*] Cum MASS. expunxi vocem *Deus*, quam habent reliquae editt., secundum Codd. CLAROM. VOSS. et ARUND.

2. *nulla dicebat*] Dictorum Codd. auctoritate cum MASS. omisi voces *de eo*.

3. *ostendens cett.*] Id est, ait MASS., si bene interpretor, ostendens, eas hominis in genere esse partes, ut non tentet Deum; quantum autem ad se, in ea quam oculis subiciebat humana natura, et quatenus homo erat, non tentaturum se Dominum Deum suum.

4. *tentaret*] GRAB. ARUND. et MERC. II. perperam *tentare*.

5. *humilitas*] Ita lego cum ERASM. GALL. MASS. ARUND. VOSS. MERC. II. Reliqui *humilitatem*.

6. *in mendacio*] Sic Codd. VET. VOSS. et MASS. In reliquis editt. *in mendacium*.

7. *regna omnia*] Post hac voces aucto-

ritate Codd. CLAROM. et VOSS. tria verba et gloriam ipsorum cum MASS. omisi, quippe quae e sacro textu addita videantur.

8. *enim*] Hoc non exstat in VOSS. ARUND. et MERC. I., uti abest etiam in nonnullis Codd. N. T.

9. *Dominum Deum*] In VOSS. abest *Deum*.

10. *Satana cett.*] Observant editores, interque eos primus GALLASIUS, Irenaeum vocem *Satana* non derivare, uti nos, a שָׂטָן *persequi, adversari*; sed a radice שָׂטָה, quod significat *divertere seu defecere*.

11. *hebraicum*] Sic cum MASS. scripsi sec. Cod. CLAROM. Ceteri *hebraice*.

12. *de reliquo*] Ita MASS. secundum Codd. VET. VOSS. et, uti suspicor, CLAROM. Ceteri *in reliquum*.

3. Quis ergo Dominus Deus, ¹cui Christus testimonium perhibet; quem nemo ²tentabit, et quem omnes adorare oportet, et ipsi soli servire? Omnimodo ille est sine dubio, qui et legem dedit Deus. Haec enim in lege praedicta fuerant, et per legis sententiam ostendit Dominus, quoniam lex quidem a Patre Verbum ³Domini annuntiat; apostata autem Dei angelus ⁴per illius destruitur vocem traductus ⁵quis esset, et victus a Filio hominis servante Dei praeceptum. Quoniam enim in initio homini ⁶suasit transgredi praeceptum factoris, ⁷ideo eum habuit in sua potestate; potestas autem ⁸eius est transgressio et apostasia, et his ⁹colligavit hominem; per hominem ipsum iterum oportebat victum eum contrario colligari iisdem vinculis, quibus alligavit hominem, ut homo solutus revertatur ad suum Dominum, ¹⁰illi vincula relinquens, per quem ¹¹ipse fuerat alligatus, id est — transgressionem. Illius enim ¹²colligatio, solutio facta est hominis, quoniam *non potest aliquis introire in domum fortis, et vasa eius diripere, nisi primum ipsum fortem alligaverit.* ¹³Contraria ergo in sermone eius, qui omnia fecit Dei, traducens eum Dominus, et subiiciens per praeceptum; (praeceptum autem Dei, lex) fugitivum eum ¹⁴homo eius et legis transgressorem et apostatam Dei ostendens, postea iam ¹⁵Verbum constanter eum colligavit quasi suum fugitivum, et diripuit eius vasa, id est — eos qui ab eo detinebantur homines, quibus ipse iniuste utebatur. Et captivus quidem ductus est iuste

Matth. XII.
29.

1. cui Christus] Vocem Christus GRAB. primus addidit fide Cod. Voss., quocum CLAROM. procul dubio consentit, quum MASS. GRABIO adstipulatus sit.

2. tentabit] Ita primus FEUARD., quocum Voss. consentit.

3. Domini] Ita Codd. VET. VOSS. GRAB. et MASS. In reliquis edit. Deum. Sed in Codd. CLAROM. et ARUND. siglum apparet dñi, quod Deum legere poteris aut domini, prout punctum super ultimam lineam aut adest, aut abest.

4. per illius] Ita Codd. VET. VOSS. et MASS. cum GRAB. Sed ERASM. GALL. FEUARD. et ARUND. habent per illam; Codd. MERC. male illud.

5. quis esset] Ita MASS. scripsit, non dicens qua auctoritate critica. Lectionem nostram in Voss. reperi; sed in dicto Cod. particula et ante victus abest.

6. suasit] In Cod. VET. et (quem addo) Voss. fecit.

7. ideo] Et, quod praemittitur in edit. ERASM. GALL. et FEUARD., omisi cum GRAB. et MASS.

8. eius] Hoc in GALL. et FEUARD. edit. male deest.

9. colligavit] Voss. illigavit.

10. illi — per quem] Ita cum MASS. scripsi sec. Codd. VET. VOSS. et CLAROM., in quo negligentia librar. scriptum est per quam. In ceteris legitur illa — per quae.

11. ipse] Voss. et ipse.

12. colligatio] Voss. alligatio.

13. Contraria] Sic FEUARD. in marg. Voss. ARUND. non vtiiose, ut existimat GRAB. sed recte, quamvis graeco more. Graeci siquidem pro *ἐναντίος* vel *ἑντιόν* non raro scribunt *ἐναντία*; quod et ab Irenaeo scriptum Interpres velut adiectivum accepit, reddiditque *contraria*. Recentiores vero mutant in *contrario*. MASS.

14. homo eius] Has voces adiecit MASS. e CLAROM. et Voss. Eas addendas fuisse recte concludit doctus monachus e voce opposita *Verbum*, quae paullo inferius legitur.

15. Verbum] Praepositio per huic voci praefixa deleta est cum MASS. e Codd. VET. CLAROM. et Voss.

is, qui hominem iniuste captivum duxerat; qui autem ante captivus ductus fuerat homo, extractus est a possessoris potestate, secundum misericordiam Dei Patris; qui miseratus est plasmati suo, et dedit salutem ei per Verbum, id est — per Christum, redintegrans, ut experimento discat homo, quoniam non a semetipso, sed donatione Dei ¹accipit incorruptelam.

C A P. XXII.

1. ²Sic igitur manifeste ostendente Domino, quoniam Dominus verus et unus Deus, qui a lege declaratus fuerat, (quem enim lex praeconaverat Deum, hunc ³Christus ostendit Patrem, cui et servire soli oportet discipulos Christi) et per eas, quae sunt in lege sententias, adversarium nostrum evacuante, (lex autem Demiurgum laudare Deum, et ipsi soli servire iubet nobis:) iam non oportet quaerere alium Patrem, praeter *hunc, aut super hunc: *Grab. 434. quoniam *unus Deus qui iustificat circumcisionem ex fide, et prae-* Rom. III. 30. *putium per fidem.* Si enim alius quis erat super hunc perfectus Pater, nequaquam per huius sermones et praecepta destruxisset Satanam. Nec enim ignorantia per alteram potest dissolvi ignorantiam; quemadmodum neque per labem labes evacuari. Si igitur lex ex ignorantia et labe est, quomodo sententiae, quae in ea sunt, ⁴diabolica ignorantia ⁵solvere poterant et fortem vincere? Neque enim a minori neque ab aequali fortis vinci potest; sed ab eo qui plus potest. Plus autem potest super omnia Verbum Dei, qui ⁶in lege quidem vociferatur: *Audi Israël, Dominus Deus tuus,* Deut. VI. 4. *Deus unus est;* et, *Diliges Dominum Deum tuum ex tota anima* 5. 13. *tua;* et, *hunc adorabis, et huic soli servies.* In evangelio autem per has easdem sententias destruens apostasiam, et ⁷Patris voce devicit fortem, et legis ⁸praeceptum suas sententias confitetur, dicens: *Non tentabis Dominum Deum tuum.* Nec enim per alienam,

Matth. IV.
7. et Deut.
VI. 16.

1. accipit] Hanc lectionem Mass. solus recepit, non dicens qua auctoritate. Codd. ARUND. et Voss. tuerentur nostram lectionem, dum alii habent *accepit*.

2. Sic] Quod GRAB. scripsit, vocem sic non apparere in Cod. Voss., falsum est. In Voss. uti in CLAROM. pro sic legitur si.

3. Christus] Ita Mass. solos e Cod. CLAROM. Sed ERASM. GALL. FEUARD. nec non ARUND. et MERC. II. habent *Spiritus*. In Codd. VET. et Voss. neutra vox occurrit. Etsi vox *Christus* absit, cuique patebit rō ostendit referendum esse ad Christum: quod antecedentia verba ostendente Domino probant.

4. diabolica ignorantia] Ita Codd. VET. CLAROM. Voss. et Mass. Meliorum Codd. auctoritate firmata est haec lectio, quam Mass. ab Interprete scriptam putat pro a diabolica ignorantia liberare. Alii habent *diabolicam ignorantiam*.

5.olvere] ERASM. GALL. et FEUARD. *absolvere*. Nostram lectionem GRAB. recepit omnium Codd. fide.

6. in lege quidem vociferatur] Voss. in lege quidem vocis erat.

7. Patris voce] Voss. a patris voce.

8. praeceptum] Cod. VET. et GRAB. *praecepta*. In Voss. (GRAB. errat) vitiose extat *praecepto*.

sed per propriam Patris sui sententiam destruxit adversarium, et fortem vicit.

† Mass. 320.

Rom. XII.
16.

2. Nos autem solutos per ipsum praeceptum † docuit, esurientes quidem sustinere eam, quae a Deo datur, escam; in sublimitate autem positos universi ¹charismatis, vel in operibus iustitiae confidentes, vel ministrationis supereminentia adornatos, nequaquam extolli, neque tentare Deum, sed humilia sentire ²in omnibus et prae manu habere: *Non tentabis Dominum Deum tuum*; quemadmodum et apostolus docuit, *Non alta*, dicens, *sentientes, sed humilibus consentientes*: nec divitiis, nec gloria ³mundana, neque praesenti phantasia capi; scire autem, quoniam Dominum Deum tuum ⁴adorare oportet, et ipsi soli servire, et non credere ei, qui falso promisit ea, quae non sunt sua, dicens: *Haec omnia tibi dabo, si procidens adoraveris me*. Ipse enim confitetur, quoniam adorare eum, et voluntatem eius facere, cadere est a gloria Dei. Et quid aut suave aut bonum ⁵participare potest qui cecidit? Aut quid aliud sperare ⁶vel exspectare potest, qui talis est, nisi mortem? Ei enim qui cecidit, proxima mors est. Deinde nec illa ⁷itaque quae promisit praestabit. Quomodo enim praestabit ei, qui cecidit? Deinde, quoniam dominatur hominibus, et ei ipsi Deus; et nolente Patre nostro qui est in caelis, neque passer cadet in terram. Illud igitur quod ait: ⁸*Haec omnia mihi tradita sunt, et cui volo, do ea*, ut in superbiam elatus ait. Neque enim conditio sub eius potestate est, quandoquidem et ipse unus de creaturis est. Neque ipse hominum regnum attribuet hominibus; sed secundum ordinationem Dei Patris et cetera quaeque et quae

Math. X. 29.

Ioan. VIII.
44.

sunt erga homines disponuntur. Dominus autem ait: Quoniam *diabolus mendax est ab initio, et in veritate non stetit*. Si itaque mendax est, et non stans in veritate, videlicet non ⁹verum dicebat: *Quoniam haec omnia mihi tradita sunt, et cui volo, do ea*; sed mendacium loquens.

1. *charismatis*] Ita primus FEUARD. e Cod. VET., quocum consentit Voss. In prioribus edit. vitiose exstat *chrismatis*.

2. *in omnibus*] Duas has voces FEUARD. restituit. CLAROM. ARUND. et MERC. II. in omni. ERASM. et GALL. utrumque omittunt.

3. *mundana*] Hanc vocem MASS. recepit pro vulgari *mundi*, non dicens qua motus critica auctoritate. Reperitur nostra lectio in Codd. VET. et Voss.

4. *adorare*] Voss. *adorari*.

5. *participare*] Voss. *participari*.

6. *vel exspectare potest*] GRAB. *vel scripsit pro et omnium*, quibus usus est, Codd. fide. In Voss. et MERC. II. *potest* non exstat.

7. *itaque*] Hanc voculam GRAB. et MASS. adiciunt omnium Codd. auctoritate; sed re vera supervacanea videtur.

8. *Haec omnia*] FEUARD. addidit *omnia*, consentientibus Codd. ARUND. Voss. et MERC. I.

9. *verum*] Cod. Voss. *verus*.

C A P. XXIII.

1. Assuetus enim erat iam ad seductionem hominum mentiri adversus Deum. Ab initio enim homini escam multam quum Deus dedisset, ex una autem tantum arbore praecepisset ne manducaret, quemadmodum Scriptura dicit dixisse Deum ad Adam: *Ab omni ligno quod est in paradiso escam* ¹*manducabis; a ligno autem cognoscendi bonum et malum,* ²*ab eo non manducabitis: qua autem die manducaveritis ab eo, morte moriemini;* ³*ille mentiens* ⁴*adversus Dominum, tentavit hominem, quemadmodum Scriptura* ⁵*dicit dixisse serpentem mulieri: Quid utique dixit Deus: Ne* ⁶*manducaveritis ab omni ligno paradisi?* Et quum illa traduxisset mendacium, et simpliciter retulisset praeceptum, in eo quod diceret: *Ab omni ligno paradisi* ⁶*manducabimus; a fructu autem ligni, quod est in medio paradiso, dixit Deus: Ex eo non manducabitis, neque tetigeritis, ne moriamini;* quum didicisset a muliere praeceptum Dei, astutia usus decepit eam denuo per falsiloquium, dicens: *Non morte moriemini. Sciebat enim Deus, quoniam qua die* ⁷*manducaveritis ex eo, aperientur oculi vestri, et eritis sicut Dii, scientes bonum et malum.* Primo quidem in Dei paradiso ⁷*disputabat de Deo, quasi absente eo: magnitudinem enim ignorabat Dei.* Post deinde, ab ipsa discens dixisse Dominum, morituros eos si gustassent de praedicto ligno, ⁸*tertium mendacium loquens dixit: Non morte moriemini.* Sed quoniam Deus ⁹*verax, mendax autem* ¹⁰*serpens, de effectu ostensum est, morte subsecuta eos qui manducaverant.* Simul enim cum esca et mortem adsciverunt, quoniam inobedientes manducabant; inobedientia autem Dei mortem infert. Propter hoc ex eo traditi sunt ei, debitores mortis effecti.

2. In ipsa itaque die mortui sunt, in qua et manducaverunt,

1. *manducabis*] Sic GRAB. et MASS. sec. Codd. CLAROM. OTTOB. VOSS. et textum τὰν ὁ. Alii *manducabitis*.

2. *ab eo. — ab eo*] Ita GRAB. et MASS. e Codd. VET. CLAROM. VOSS. ARUND. et LXX. In aliis omittitur utrumque *ab eo*. 3. *ille mentiens*] Autem duabus his vocibus intermissum GRAB. fide Codd. ARUND. et VOSS. expunxit.

4. *adversus Dominum*] Ita scripsi cum MASS. sec. Codd. ARUND. et VOSS. In reliquis editt. *adversus Deum* legitur. Sed Cod. CLAROM. hanc offert lectionem: *et adversus Dominum tentaret hominem.*

5. *Quid utique*] Sic lego cum MASS. sec. Codd. ARUND. et VOSS., quibuscum CLAROM. procul dubio consentit: In reliquis *quid itaque*.

6. *manducabimus*] Sic GRAB. et MASS. ex omnibus MSS. et versione LXX. Sed ERASM. GALL. et FEUARD. male *manducabitis*.

7. *disputabat*] ERASM. GALL. CLAROM. ARUND. et MERC. II. *disputat*.

8. *tertium*] Sic MASS. e Cod. CLAROM. Consentit VOSS., quem GRAB. hic neglexit.

9. *verax*] *Est*, quod post hanc vocem editt. addunt, omisi cum MASS. fide Codd. VOSS. et MERC. I.

10. *manducaverant*] Dum in omnibus editt. legitur *manducaverunt*, MASS. scripsit *manducaverant*, non dicens qua critica auctoritate. Hanc nostram lectionem reperi in Cod. VOSS.

et debitores facti sunt mortis, ⁴quoniam conditionis dies unus.

Genes. I. 5. ²*Factum est enim, inquit, vespere, et factum est mane dies unus.*

In ipsa autem hac die manducaverunt; in ipsa autem et mortui sunt. Secundum autem circulum et cursum dierum, secundum quem alia quidem prima, alia autem secunda, ³alia tertia vocatur, si quis velit diligenter discere, qua die ex septem diebus mortuus est Adam, inveniet ex Domini dispositione. Recapitulans enim universum hominem in se ab initio usque ad finem, recapitulatus est et mortem eius. Manifestum est itaque, quoniam in illa die mortem sustinuit Dominus obediens Patri, in qua mortuus est

† Mass. 321. Adam inobediens Deo. In qua † autem mortuus est, in ipsa et manducavit. Dixit enim Deus: *In qua die manducabitis ex eo, morte moriemini.* Hunc itaque diem recapitulans in semetipsum Dominus venit ad passionem pridie ante sabbatum, quae est sexta conditionis dies, in qua homo plasmatus est; secundam plasmationem ⁴ei, eam quae est a morte, per suam passionem donans. Quidam autem rursus in millesimum annum revocant mortem Adae:

2. Petri III. ⁸ quoniam enim *dies Domini, sicut mille anni*, non ⁵superposuit autem mille annos, sed intra eos mortuus est, transgressionis adimplens sententiam. Sive ergo secundum inobedientiam, quae est

* Grab. 436. mors; sive quod exinde *traditi sint, et facti ⁶sint debitores mortis: sive secundum unum et eundem diem, in quo manducaverunt et mortui sunt, quoniam una conditionis dies; sive secundum hunc

1. *quoniam conditionis dies unus*] Hunc locum meo quidem iudicio MASPETUS feliciter explicavit. Liceat igitur eius annotationem hic repetere. Nimirum, ait, quia totum illud spatium, quo mundus perseverat, apud Deum unius diei instar est. Quam in sententiam trahit auctor noster illud Geneseos: *Factum est enim vespere, et factum est mane dies unus.* Quasi diceret: totum siquidem spatium, quo res conditae perseverant, vespere et mane circumscribitur; at vespere et mane dies unus est. Haec prima explicandi ratio ab Irenaeo allata; quinam illud verum sit, eadem die mortuum esse Adamum, qua peccavit. Alias subinde refert, nempe mortuum esse Adamum eodem quo peccavit die, quia *debitor factus est mortis* seu morti obnoxius: tertio quia sexta feria quum peccaverit, qua et ipsa conditus est, eadem ipsa feria, licet post plures annos, recurrente mortuus est. Ut si quis natali suo die moriatur, eodem quo ortus est mori dicitur. Quartam addit: quia

intra millesimum annum decessit: sunt autem anni mille iuxta Psalmistam dies unus. His omnibus praemisit, quod *inobedientia Dei mortem infert.* Quo die itaque Adamus Dei imperium detrectavit, eo ipso mortuus est. Ita MASS.

2. *Factum — factum est*] FEUARD. primum factum scripsit pro factus, consentiente Voss., ex quo GRAB. alterum factum est adiecit, quia LXX bis habent ἐγένετο.

3. *alia tertia*] Et, quod praemittitur in edit. plurimis, cum MASS. omisi, quum in Voss. absit.

4. *ei*] Voculam hanc ex ARUND. MERC. II. (consentit OTTOBON.) GRABRIUS addidit. In Codd. VET. Voss. et CLAROM. male scriptum est et pro ei.

5. *superposuit*] Id est, ut explicat GRAB., *supergressus est.*

6. *sint*] Ita GRABRIUS primus scripsit e Codd. VET. et Voss. pro sunt, uti in priorib. edit. et ARUND. et MERC. II. legitur.

circulum dierum, quia in ipsa mortui ¹sunt, in qua et manduca-
verunt, hoc est, Parasceve, quae dicitur ²coena pura, id est —
sexta feria, quam et Dominus ostendit passus in ea; sive secun-
dum quod non sit supergressus mille annos, sed in ipsis mortuus
sit: secundum omnia ergo quae significantur, Deus quidem verax;
mortui enim sunt, qui gustaverunt de ligno; serpens autem men-
dax ostensus est et homicida, sicut Dominus ait ³de eo: *Quoniam* Joan. VIII.
44.
ab initio homicida est, et in veritate non stetit.

C A P. XXIV.

1. Sicut ergo in principio mentitus est, ita et in fine men-
tiebatur, dicens: *Haec omnia mihi tradita sunt, et cui volo, do ea.* Luc. IV. 6.
Non enim ipse determinavit huius saeculi regna, sed Deus: *Regis* Prov. XXI. 1.
enim cor in manu Dei. Et per Salomonem autem ait verbum: *ib. VIII. 15.*
Per me reges regnant, et ⁴potentes ⁵tenent iustitiam. Per me
principes ⁶exaltabuntur, et tyranni ⁷per me regnant terram. Et
⁸Paulus autem apostolus in hoc ipsum ait: *Omnibus potestatibus* Rom. XIII. 1
sublimioribus subiecti estote: non est enim potestas nisi a Deo.
Quae autem sunt, a Deo dispositae sunt. Et iterum de ipsis ait:
Non enim sine caussa gladium portat; Dei enim minister est, vin- Ibid. 4.
dex in iram ei qui male operatur. Quoniam haec autem non de
angelicis potestatibus, nec de invisibilibus principibus dixit, quo-
modo quidam audent exponere, sed de his quae sunt ⁹secundum
hominem potestates; ait: *Propter ¹⁰hoc enim et tributa praestatis,* Ibid. 6.
ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum ¹¹deservientes. Hoc autem
et Dominus confirmavit, non faciens quidem quod a diabolo sua-
debatur; tributorum autem exactoribus iubens pro se et pro Petro Matth. XVII.
27.

1. sunt] Hanc vocem FEUARD. adiecit, consentientibus Codd. ARUND. et Voss.

2. coena pura] Vide supra pag. 173 not. 8.

3. de eo] Voss. de ipso.

4. potentes] ERASM. GALL. et FEUARD. potestates. Nostram lectionem GRAB. pri-
mus recepit, commendatam Codd. VET. et Voss.

5. tenent] Observat GRAB., in nostris τῶν ὁ exemplaribus scriptum esse ῥα-
ποῦσι δικαιοσύνην. Sed Irenaeus le-
xisse videtur κρατοῦσι vel simile quid.

6. exaltabuntur] Ita CLAROM. In Cod. VET. et Voss. excitabuntur; in aliis ex-
altantur: cui quidem lectioni licet fa-
veant hodierni τῶν ὁ Codd. exemplar
CLAROM. sequi malui, quia antiquiores

Codd. futurum tempus habent. Ita MASS.
mea quidem sententia recte iudicat.

7. per me regnant terram] Ita Codd.
VET. CLAROM. Voss. GRAB. et MASS., ex
parte etiam MERC. II. cum LXX. In re-
liquis pro istis vocibus tantummodo ex-
stat terrae.

8. Paulus autem apostolus in hoc ipsum]
Sic cum MASS. lego e Cod. Voss., quo-
cum CLAROMONTANUM consentire suspi-
cor. Reliqui omittunt autem et in.

9. secundum hominem] Ita MASS. et
optimi Codd. VET. Voss. et CLAROM.
Reliqui homines.

10. hoc] ERASM. GALL. FEUARD. haec.

11. deservientes] Ita cum MASS. repo-
sui e Codd. CLAROM. et Voss. pro ser-
vientes. Paulo enim inferius iterum le-
gitur deservientes.

¹dari tributum, quoniam *ministri Dei sunt, in hoc ipsum deservientes.*

2. Quoniam enim absistens a Deo homo in tantum efferavit, ut etiam consanguineum hostem sibi putaret, et in omni inquietudine, et homicidio, et avaritia sine timore versaretur; imposuit illi Deus humanum timorem, (non enim cognoscebant timorem Dei) ut potestati hominum subiecti, et lege eorum adstricti, ²ad aliquid assequantur iustitiae, et moderentur ad invicem, ³in manifesto propositum gladium timentes, sicut apostolus ait: *Non enim sine causa gladium portat: Dei enim minister est, vindex in iram ei qui male operatur.* Et propter hoc et ipsi magistratus indumentum iustitiae leges habentes, quaecunque iuste et legitime fecerint, de his non interrogabuntur, neque poenas dabunt. Quaecunque autem ad eversionem iusti inique et impie et contra legem et more tyrannico exercuerint, in his et peribunt; iusto iudicio Dei ad omnes aequaliter perveniente, et in nullo deficiente. Ad utilitatem ergo gentilium terrenum regnum positum est a Deo; (sed non a diabolo, qui nunquam omnino quietus est; immo qui nec ipsas quidem gentes vult in tranquillo agere) ut timentes regnum ⁴hominum, non se alterutrum homines vice piscium consumant, sed per legum positiones re-
 * *Grab. 437.* ⁵percussiones re-
 * *gentilium iniustitiam.* Et secundum hoc *ministri Dei sunt*, qui tributa exigunt a nobis; *in hoc ipsum servientes.*

3. *Quae sunt potestates, a Deo ordinatae sunt;* ⁵manifestum est quoniam mentitur diabolus, dicens: *Mihi tradita sunt, et cui volo, do ea.* Cuius enim iussu homines nascuntur, huius iussu et reges constituuntur, apti his qui illo tempore ab ipsis ⁶regnantur. Quidam enim illorum ad ⁷correctionem et utilitatem subiectorum

1. *dari tributum*] MASS. placuit ita legere, nulla auctoritate allata. Codd. VET. et VOSS. nostram tuentur lectionem. In reliquis legitur *dare tributum.*

2. *ad aliquid*] Ad cum MASS. addidi e CLAROM. VOSS. et MERC. II. Haec MASS. disputat: Sic construenda verba: *assequantur iustitiae ad aliquid*; ubi Interpret respiciens ad regimen verbi *ἐπιτογγάζω*, quo usum hic fuisse Irenaeum puto, perperam verit *assequantur iustitiae*; haud attendens verbum latinum *assequor* cum accusativo construendum esse. Nisi dicere malis *assequantur* hic scriptum pro *pertingant*, perveniant; quo modo sensus esset: *ad aliquid iustitiae pertingant.*

3. *in manifesto propositum*] Sic Codd. VET. VOSS. MERC. II. CLAROM. GRAB. et

MASS. Reliqui aut *manifesto* aut *positum* habent.

4. *hominum*] Ita VOSS. et MASS. Alii *humanum.*

5. *manifestum est*] Igitur aut similem vocem hic supplendam esse MASS. observat.

6. *regnantur*] Sic ERASM. GALL. CLAROM. et omnes Anglic. Codd. Nec dubito quin βασιλεύονται (quod peritior alter verisset *reguntur*) Interpret reddiderit *regnantur*. Hoc vero quum aut non intellexisset, aut non probasset FEUARD commutavit in *regantur*. MASS.

7. *correctionem*] Ita MASS. e Codd. VET. ARUND. VOSS. et CLAROM. Sed ceterae editt. cum MERC. II. et OTTOB *correctionem.*

dantur, et conservationem iustitiae: quidam autem ad timorem et poenam et increpationem: quidam autem ad illusionem et contumeliam et superbiam, quemadmodum et †digni sunt; Dei iusto †*Mass. 322.* iudicio, sicut praediximus, in omnibus aequaliter ¹supergradiente. Diabolus autem, quippe apostata existens angelus, hoc tantum potest, ²quod detegit in principio, seducere et abstrahere mentem hominis ad transgredienda praecepta Dei, et paullatim obcaecare corda eorum qui conarentur servire ei, ³ad obliviscendum quidem verum Deum; ipsum autem quasi Deum ⁴adorare.

4. Quemadmodum autem si quis apostata regionem aliquam hostiliter capiens, perturbet eos qui in ea sunt, ut regis gloriam sibi vindicet apud ignorantes, quod apostata et latro sit: sic etiam diabolus, quum sit unus ex angelis his, qui super spiritum aëris praepositi sunt, quemadmodum Paulus apostolus in ea quae est ad Ephesios, manifestavit, invidens homini, apostata a divina factus *Ephes. II. 2.* est lege: invidia enim aliena est a Deo. Et quoniam per hominem traducta est apostasia eius, et examinatio sententiae eius homo factus est; ⁵ad hoc magis magisque semetipsum contrarium constituit homini, invidens vitae eius, et in sua potestate apostatica volens concludere eum. ⁶Omnium artifex Verbum Dei, per hominem vincens eum, et apostatam ostendens, e contrario subiecit eum homini: *Ecce, dicens, do vobis potestatem calcandi super serpentes et scorpiones et super omnem virtutem inimici;* *Luc. X. 19.* ut quemadmodum dominatus est homini per apostasiam, sic iterum per hominem recurrentem ad Deum, evacuetur apostasia eius.

C A P. XXV.

1. Et non tantum autem per ea quae dicta sunt, sed et per ea quae erunt sub Antichristo, ostenditur, quoniam existens apostata et latro, quasi Deus vult adorari; et quum sit servus, regem se vult praeconari. Ille enim omnem suscipiens diaboli virtutem, venit non quasi rex iustus, nec quasi in subiectione Dei legitimus; sed impius et iniustus et sine lege, quasi apostata, et iniquus et homicida, quasi latro, diabolicam apostasiam in se recapitulans;

1. *supergradiente*] Voss. *perveniente*.
Nostram lectionem reperis in ARUND.
MERC. II. et MASS. Alii *superveniente*.

2. *quod detegit*] Sic MASS. sec. Codd.
VET. CLAROM. et Voss. Alii *quod egit*
et *quod et egit*.

3. *ad obliviscendum*] ERASM. GALL.
EUARD. ARUND. et MERC. I. praemittunt et.

4. *adorare*] Legere malim *adorandum*.

5. *ad hoc*] Ita MASS. sec. Codd. VET.
et Voss., quibuscum; uti plerumque solet,
CLAROM. sit et hic procul dubio consen-
tit. Reliqui *adhuc*. MASS. coniecit, graece
scriptum fuisse *εις τοῦτο*, quod melius
vertendum fuisset *propterea*, *propter hoc*.

6. *Omnium*] Quod omnes editores prae-
ter MASS. addiderunt, *autem*, omisi, quum
absit in omnibus Codd.

et idola quidem seponens, ad suadendum quod ipse sit Deus; se autem extollens unum idolum, habens in semetipso reliquorum idolorum varium errorem: ut hi qui per multas abominationes ado-

* *Grab. 438.* rant diabolum, hi per hoc * unum idolum serviant ipsi, de quo apostolus in epistola, quae est ad Thessalonicenses secunda, sic

2. *Thess. II.* ait: *Quoniam nisi venerit abscessio primum, et revelatus fuerit*
3. 4. *homo peccati, filius perditionis, qui adversatur et extollit se super omne quod dicitur Deus, aut colitur: ita ut in templo Dei sedeat, ostendens semetipsum tanquam sit Deus.* Manifeste igitur apostolus ostendit ¹apostasiam eius, et quoniam extollitur super omne quod dicitur Deus, vel quod colitur, hoc est, super omne idolum, (hi enim sunt qui dicuntur quidem ab hominibus, non sunt autem Dii) et quoniam ipse se tyrannico ²more conabitur ostendere Deum.

2. Super haec autem manifestavit et illud, quod a nobis per multa ostensum est, quoniam in Hierosolymis templum dispositione veri Dei factum est. Ipse enim apostolus ex sua persona diffinitive templum illud dixit Dei. Ostendimus autem ³et in tertio libro, nullum ab apostolis ex sua persona Deum appellari, nisi eum qui vere sit Deus, Patrem Domini nostri; cuius iussu hoc, quod est in Hierosolymis, factum est templum, ob eas causas quae a nobis dictae sunt; in quo adversarius sedebit, tentans semetipsum Christum ostendere, sicut et Dominus ait: *Quum autem videritis abominationem desolationis, ⁴quod dictum est per Daniele prophe-*
tam, stantem in loco sancto, (qui legit, intelligat) tunc qui in Iuda-
daea sunt, fugiant in montes; et qui in tecto est, non descendat tollere quidquam de domo. Erit enim tunc pressura magna, qua-
lis non est facta ab initio saeculi usque nunc, sed neque fiet.

Matth. XXIV.

15 seqq.

3. Daniel autem novissimi regni finem respiciens, id est, novissimos decem reges, in quos ⁵dividitur regnum illorum, super quos filius perditionis veniet, cornua dicit decem nasci bestiae; et alterum cornu pusillum nasci in medio ipsorum, et tria cornua de prioribus eradicari a facie eius: *Et ecce, inquit, oculi quasi oculi*
hominis in cornu hoc, et os loquens magna, et aspectus eius ma-
ior reliquis. ⁶Videbam, et cornu illud faciebat bellum adversus

Dan. VII. 8.

20 seqq.

1. *apostasiam*] Ita GRAB. et MASS. sec. Codd. VET. VOSS. et CLAROM. Reliqui adventum.

2. *more*] ARUND. timore.

3. *et in tertio libro*] Et recepi e Cod. VOSS. Cfr. dicti libri cap. IX seqq.

4. *quod dictum est*] Ita MASS. e Codd. CLAROM. VOSS. ARUND. et MERC. I. Ceteri quae dicta est. Non abhorret a verosi-

mili, quod dicit MASS., Interpretem τὸ ἐνθὲν vertisse quod dictum est, haud attendentem illud referri ad βδέλυγμα.

5. *dividitur*] Sic cum MASS. ex optimis Codd. VET. et VOSS. Alii divideretur

6. *videbam*] Ita GRAB. et MASS. cum CLAROM. VOSS. et MERC. I. e graeco Danielis textu εἶδεωρον. Alii videbatur.

sanctos, et valebat adversus eos: quoadusque venit vetustus die-
rum, et iudicium dedit sanctis altissimi Dei, et tempus ¹pervenit
et regnum obtinuerunt sancti. Postea in exsolutione visionum di-
ctum est ei: Bestia quarta, regnum quartum erit in terra, quod ²eminebit super reliqua regna, et manducabit omnem terram et ³conculcabit eum et concidet. ⁴Et decem cornua eius, decem reges
exsurgent: et post eos surget alius, qui ⁵superabit malis omnes,
qui ante eum fuerunt, et reges tres ⁶deminorabit, et verba ad-
versus altissimum Deum loquetur, et sanctos altissimi Dei conte-
ret et cogitabit ⁷demutare tempora et legem; et dabitur in manu
eius, ⁸usque ad tempus temporum et dimidium *tempus, ⁹hoc est
— per triennium et sex menses. in quibus veniens regnabit super
terram. De quo iterum et apostolus Paulus in secunda ad Thes-
salonicenses, simul et caussam adventus eius annuntians, sic ait:
Et tunc revelabitur iniquus, quem Dominus Iesus interficiet spiritu
oris sui et destruet praesentia adventus sui, cuius est adventus
secundum operationem Satanae, in omni virtute et signis et por-
tentis mendaciorum, et omni seductione malitiae, pereuntibus, pro
eo quod dilectionem veritatis non receperunt, ut salvi fierent. Et
ideo ¹⁰mittet eis Deus operationem erroris, ut credant mendacio,
ut indicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt
iniquitati.

Dan. VII. 23

seqq.

† Mass. 323.

* Grab. 439.

2. Thess. II.

8 seqq.

1. pervenit] Ita Voss. et novissimii
editores. Sed ERASM. GALL. ARUND. et
MERC. II. praevenit. Adnotante GRABIO
Hieronymus graecum ἐξ ὧρας reddidit
advenit.

2. et decem cornua eius] Sic Codd.
VET. VOSS. ARUND. MERC. II. FEUARD.
GRAB. et MASS. iuxta graecum Danielis
textum. Consentit etiam CLAROM., uti
MASS. prodit, sed recentior manus scrip-
psit: et de decem cornibus eius, uti in
ERASM. et GALL. editt. male legitur.

3. superabit malis] Ita GRAB. et MASS.
sec. Codd. CLAROM. ARUND. et MERC. II. Sed
Codd. VET. et VOSS. subruet malos. In
ERASM. GALL. et FEUARD. editt. supera-
bit alios.

4. deminorabit] Codd. VET. et VOSS.
dehonorabit.

5. demutare] In Codd. VET. et VOSS.
errore scribarum exstat se mutare; in
CLAROM. emundare, fortasse pro emendare,
ut ait MASS.

6. usque ad tempus temporum] Inter-
pres male legit ἕως καιρῶν καιρῶν,

sed LXX habent ἕως καιρῶν καὶ και-
ρῶν.

7. hoc est — per triennium et sex men-
ses] GRABIO hunc obscuriorem locum
feliciter explicavit. Adnotationem docti
viri hic subiungere libet. „Huius inter-
pretationis, ait, ipse s. Ioannes auctor
est Apoc. c. 12, ubi quum mulier dici-
tur volare in desertum, in locum suum,
ubi alitur per tempus et tempora et di-
midium temporis, vers. 6 id clarius ex-
plicatur: mulier fugit in solitudinem, ubi
habebat locum paratum a Deo, ut ibi
pascant eam diebus mille ducentis sexa-
ginta; qui ipsius s. Ioannis et totius s.
Scripturae stilo, quo triginta solam dies
singulis mensibus tribuuntur, exacte tres
annos et sex menses complent. Unde
cap. XI eiusdem divinae Apocalypseos
menses quadraginta duo, quorum vers. 2
fit mentio, continuo vers. 3. resolvuntur
in dies mille ducentos sexaginta.“

8. mittet] Hanc lectionem MASS. eruit
e Cod. CLAROM., in quo, uti ait, prius
quidem scriptum fuerat mittit, uti ha-
bent alii omnes; sed postea si non en-
dem, saltem antiqua manu emendatum,

4. Et Dominus autem hoc item non credentibus sibi dicebat:

Ioan. V. 43. Ego veni in nomine Patris mei, et non recepistis me: quum alius venerit in nomine suo, illum recipietis; alium dicens Antichristum,
Luc. XVIII. 1 quoniam alienus est a Domino, et ipse est *iniquus iudex*, qui a Domino dictus est, quoniam *Deum non timebat, neque hominem reverebatur*, ad quem fugit vidua oblita Dei, id est, terrena Hierusalem, ad ulciscendum de inimico. Quod et faciet in tempore regni sui: transferet regnum in eam, et in templo Dei ² sedet, seducens eos qui adorant eum, quasi ipse sit Christus. Quapropter ait Daniel iterum: *Et sanctum desolabitur: et datum est in sacrificium* ³ *peccatum, et proiecta est in terra iustitia, et fecit et prospere cessit.* Et Gabriel angelus exsolvens eius ⁴ *visionem*, de hoc ipso dicebat: *Et in novissimo regni ipsorum exsurget rex improbus facie valde, et intelligens quaestiones, et valida virtus eius, et admirabilis, et corrumpet et diriget et faciet et exterminabit fortes, et populum sanctum, et iugum torquis eius dirigetur; dolus in manu eius* ⁶ *et in corde suo exaltabitur, et dolo disperdet multos, et ad perditionem* ⁷ *multorum stabit, et quomodo* ⁸ *ova manu* ⁹ *conteret.* Deinde et tempus tyrannidis eius significat, in quo tempore fugabuntur sancti, qui purum sacrificium ¹⁰ offerunt Domino: *Et in dimidio hebdomadis*, ait, *tolletur sacrificium et libatio, et* ¹¹ *in templum abominatio desolationis, et usque ad consummationem temporis consummatio dabitur super desolationem;* dimidium autem hebdomadis tres sunt anni et menses sex.

5. Ex quibus omnibus non tantum quae sunt apostasiae manifestantur, et quae sunt eius, qui in se recapitulatur omnem diabolicum errorem; sed et quoniam unus et idem ¹² Deus Pater, qui

1. quoniam alienus est] Mass. pro quoniam scripsit qui, sed non dixit qua auctoritate critica mutaverit lectionem. Recepi igitur lectionem vulgarem.

2. sedet] Ita lego cum Mass. e Codd. CLAROM. VOSS. et MERC. II. In recentioribus MSS. legitur *sedebit*. Interpres *sedet* fortasse haberi voluit pro futuro tempore.

3. peccatum] In Codd. VET. et VOSS. *peccantium*. Apud LXX legitur: ἐδόθη ἐν τῇ θυσίᾳ ἁμαρτία.

4. visionem] FEUARD. in marg. et VOSS. *visiones*.

5. et admirabilis et corrumpet] Ex versione τῶν ὁ legimus: καὶ θαυμαστὰ διαφθερεῖ, et admirabiliter corrumpet.

6. et in corde] Et GRAB. adiecit e Codd. ARUND. VOSS. et MERC. II.

7. multorum] FEUARD. in marg. et VOSS. *ipsorum*.

8. ova manu] Ita GRAB. primus et MASS. ex ARUND. VOSS. MERC. II. et VET. Errore scribarum in Codd. VET. et VOSS. scriptum est *manum* vel *manuum*.

9. conteret] MERC. II. *perperam conterit*.

10. offerunt Domino] Sic cum MASS. lego e Codd. VOSS. et CLAROM.

11. in templum] Sic CLAROM. ARUND. MERC. II. et MASS. e textu graeco εἰς τὸ ἱερόν. Reliqui in templo.

12. Deus Pater] Sic ARUND. MERC. II. (quem addo) VOSS. GRAB. et MASS. Reliqui ordine inverso easdem voces habent.

a prophetis ¹annuntiatus, a Christo autem manifestatus. Si enim quae ²a Daniele ³prophetata sunt de fine, Dominus comprobavit: *Quum videritis, dicens, abominationem desolationis, quae dicta est* Math. XXIV. 15. *per Danielem prophetam;* (Danieli autem angelus Gabriel exsolutionem visionum fecit; hic autem est archangelus Demiurgi, et hic idem Mariae evangelizavit manifestum adventum et incarnationem Luc. I 26 seqq. Christi) unus et idem Deus manifestissime ostenditur, qui prophetas misit et Filium ⁴praemisit et nos vocavit in agnitionem suam.

C A P. XXVI.

1. *Manifestius adhuc etiam de novissimo tempore, et de his *Grab. 440. qui sunt in eo decem regibus, in quos ⁵dividetur quod nunc regnat imperium, significavit Ioannes Domini discipulus in Apocalypsi, edisserens quae fuerint decem cornua, quae a Daniele visa sunt, dicens sic dictum esse sibi: ⁶*Et decem cornua quae vidisti, decem* Apoc. XVII. 12 seqq. *reges sunt, qui regnum nondum acceperunt, sed potestatem quasi reges una hora accipient cum bestia. Hi unam sententiam habent, et virtutem et potestatem suam bestiae dant. Hi cum agno pugnant, et agnus vincet eos, quoniam Dominus Dominorum est, et rex regum.* Manifestum est itaque, quoniam ex his tres interficiet ille ⁷qui venturus est, et reliqui ⁸subiiciuntur ei, et ipse octavus in eis; et vastabunt Babylonem, et comburent eam igni, et dabunt regnum suum bestiae, et effugabunt ecclesiam; post deinde ab [†]adventu Domini nostri destruentur. Quoniam enim oportet di- † Mass. 324. vidi regnum, et sic deperire, ⁹Dominus ait: *Omne regnum divisum* Math. XII. 25. *in se, desolabitur: et omnis civitas vel domus divisa in se, non stabit.* Dividi igitur et regnum et civitatem et domum oportet in decem; et propterea iam partitionem et divisionem praefiguravit. Et diligenter Daniel finem quarti regni digitos ait pedum esse eius

1. annuntiatus] Est, quod ERASM. GALL. et FEUARD. addunt, GRAB. recte expunxit fide Codd. ARUND. VOSS. et MERC. I.

2. a Daniele] In FEUARD. marg. et VOSS. in Daniele.

3. prophetata sunt] Ita GRAB. recte reposuit e Cod. ARUND., quocum consentit CLAROM. In prioribus editt. propheta dicta sunt. In VOSS. omissa est vox dicta.

4. praemisit] Haec vox huc falso transposita esse videtur. Irenaeus latinus fortasse sic scripsit: prophetas praemisit et Filium misit.

5. dividetur] CLAROM. et VOSS. dividitur.

6. Et decem cornua quae vidisti] CLAROM. VOSS. et GRAB. addunt et, quod apparet etiam in textu sacro. In reliquis omissum est et. Quod ad Cod. CLAROM. attinet, MASSUETUS haec adnotat: „Sed ad haec verba desinit Cod. CLAROM. Residua pars huius capituli, ac novem reliqua, avulsis (studio en casu non dixerim) pluribus foliis misere interierunt.“

7. qui venturus est] Patet, Antichristum hic intelligendum esse.

8. subiiciuntur] ERASM. et Cod. VOSS. subiiciuntur.

9. Dominus ait] GRAB. expunxit sicut ante vocem Dominus.

imaginis, quae a Nabuchodonosor visa est, in quos venit lapis sine
 Dan. II. 33. manibus praecisus, et quemadmodum ipse ait: ¹*Pedes, pars qui-*
 34. *dem aliqua ferrea, et pars aliqua fictilis, quoadusque abscissus est*
 Ib. 41. 42. *lapis sine manibus, et percussit imaginem in pedes ferreos et ficti-*
les, et ²*comminuit eos usque ad finem.* Post deinde in exsolutione
ait: Et quoniam vidisti pedes et digitos, partem quidem fictilem,
partem autem ferream, regnum divisum erit, et ³*a radice ferrea*
erit in eo, quemadmodum vidisti ferrum commixtum testae. Et
digiti pedum, pars quidem aliqua ferrea, pars autem aliqua ficti-
lis. Ergo decem digiti pedum, hi sunt decem reges, in quibus
⁴*dividetur regnum: ex quibus quidam quidem fortes et agiles, sive*
efficaces; alii autem pigri et inutiles erunt, et non consentient;
 Ib. 42. 43. *quemadmodum* ⁵*et Daniel ait: Pars* ⁶*aliqua regni erit fortis, et*
ab ipsa ⁷*pars erit minuta. Quoniam vidisti ferrum commixtum*
 * Grab. 441. *testae, commixtiones erunt in semine hominum, *et non erunt ad-*
iuncti invicem, quemadmodum ferrum non commiscetur cum testa.
 Ib. 44. 45. *Et quoniam finis fiet, inquit: Et in diebus regum illorum excitabit*
Deus caeli regnum, quod in aeternum non corrumpetur, et regnum
eius alteri populo non relinquetur. ⁸*Comminuet et ventilabit*
omnia regna, et ipsum exaltabitur in aeternum. Quemadmodum
vidisti, quoniam de monte praecisus est lapis sine manibus, et com-
minuit testam, ferrum et aeramentum et argentum et aurum.
Deus magnus significavit regi, quae futura sunt post haec; et
verum est somnium, et fidelis interpretatio eius.

2. ⁹Si ergo Deus magnus significavit per Danielelem futura, et per Filium confirmavit; et Christus est lapis, qui praecisus est sine manibus, qui destruet temporalia regna et aeternum ¹⁰inducet, quae est iustorum resurrectio; (¹¹*Resuscitabit, ait, Deus caeli*

1. *pedes*] Ita primus GRAB. et MASS. sec. Codd. ARUND. et MERC. II. In reliquis male *pedis*.

2. *comminuit*] Sic FEUARD. repositit fide Cod. VET. In Cod. Voss. vitiose scriptum est *communivit*.

3. *a radice ferrea*] Haec ex interpretatione LXX ἀπὸ τῆς ῥιζῆς τῆς σιδηρεῆς in locum vulgatae lectionis post GRAB. recepi e Codd. OTTOB. Voss. et MERC. II., quamquam in his praepositio *a* desideratur.

4. *dividetur*] Sic scripsit FEUARD. e Cod. VET., quocum Voss. et novissimi editores consentiunt. In aliis *dividitur*.

5. *et Daniel*] GRAB. ex ARUND. et MERC. II. voculam *et* adiecit. Consentit MS. Voss.

6. *aliqua regni*] GRAB. e Cod. Voss. addidit pronomen *aliqua*, quum graecus Danielis textus habeat *τῆ*. Sed in Cod. Voss. non compareret vox *regni*.

7. *pars*] Sic scripsit GRAB. ex ARUND. et MERC. II. (consentit Voss.) pro *parte*.

8. *Comminuet*] *Et* ante hanc vocem Voss. Cod. habet.

9. *Si ergo*] FEUARD. e Cod. VET., quocum Voss. consentit, scripsit *sic ergo*. Sed cum GRAB. et MASS. nostram lectionem restitui propter meliorem connexionem verborum, quae sequuntur: *confutati respiciant*.

10. *inducet*] Sic primus FEUARD. e Cod. VET., quocum Voss. convenit. Sed in prioribus editi. male legitur *inducit*.

11. *Resuscitabit*] Enim hic Voss. addit.

regnum, quod in aeternum nunquam corrumpetur) confutati respiscant qui Demiurgum respuunt, et non consentiunt ab eo Patre praemissos prophetas, a quo et Dominus venit; sed ¹asseverant ex differentibus virtutibus factas esse prophetias. Quae enim a Demiurgo praedicta sunt similiter per omnes prophetas, haec Christus ²in fine perfecit, ministrans Patris sui voluntati, et adimplens secundum humanum genus dispositiones. Qui ergo blasphemant Demiurgum, vel ipsis verbis et manifeste, quemadmodum qui a Marcione sunt; vel secundum eversionem ³sententiae, quemadmodum qui a Valentino sunt, et omnes qui falso dicuntur esse Gnostici; organa Satanae ⁴ab omnibus Deum colentibus cognoscantur esse, per quos Satanas nunc, et non ante, ⁵visus est maledicere Deo, qui ignem aeternum praeparavit omni apostasiae. Nam ipse per semetipsum nude ⁶non audet blasphemare ⁷suum Dominum; quemadmodum et initio per serpentem seduxit hominem, quasi latens Deum.

⁸Καλῶς ὁ Ἰουστίνος ⁹ἔφη, ὅτι πρὸ μὲν τῆς τοῦ Κυρίου παρ-
ουσίας οὐδέποτε ἐτόλμησεν ὁ Σα-
τανᾶς βλασφημῆσαι ¹⁰τὸν Θεόν,
ἄτε μηδέπω εἰδὼς ¹¹αὐτοῦ τὴν
κατάκρισιν· διὰ τὸ ἐν παρ-

Bene Iustinus dixit, quoniam ¹²ante Domini adventum nunquam ausus est Satanas blasphemare Deum, quippe nondum sciens suam damnationem: quoniam et in parabolis et allego-

1. asseverant] Codd. Merc. asserunt.

2. in fine perfecit] Voss. in finem, fortasse e graeco εἰς τέλος. FEUARD. uescio an errore excudi iusserit perfecit.

3. sententiae, quemadmodum] Quemadmodum, quod adiecit FEUARD., omnibus Codd. confirmatur. Sed quod GRAB. dicit, in Cod. Voss. scriptum esse sententiae falsissimum est. Is enim Cod. nostram lectionem tuetur.

4. ab omnibus] FEUARD. in marg. et Cod. Voss. hominibus.

5. visus est] In omnibus editt praeter MASS. legitur ausus est, quod verbum paullo post bis repetitur. Sed cum MASS. e Codd. VET. ARUND. et Voss. recepi visus: in MERC. II. enim errore librarium scriptum est missus. Apparet, in nullo Cod. legi ausus. Nostra lectio aperto bonoque sensu commendatur. Illud enim visus est respondet graeco ὡς ἑφη, conspectus est; idque vult Irenaeus, uti MASS. ait, Satanam per organa sua nunc primum, et non ante, conspectum esse male dicere Deo.

6. non audet] Ita lego cum MASS. e Codd. VET. et Voss., dum in aliis scriptum est non audebat. Rationem enim

affert, ait MASS., cur Satanas per organa sua nunc primum visus sit maledicere Deo: quia, inquit, per semetipsum non audet blasphemare suum Dominum.

7. suum Dominum] In Voss. Deum.

8. Καλῶς ὁ Ἰουστίνος ἔφη] Hic locus usque ad verba αὐτοῦ τὴν κατάκρισιν ab Eusebio H. e. IV, 18 citatur. Sed omnino incertum est, ex quo Iustini libro Irenaeus haec transcripserit. Hieronymus quidem innuit, haec petita esse e libro Iustini contra Marcionem. Quae post verba: αὐτοῦ τὴν κατάκρισιν leguntur graeca, addi e Catena in epistolas catholicas, a CRAMERO edita (Oxon. 1840). Ibi enim pag. 81 hoc fragmentum graecum exstat.

9. ἔφη] CRAMER. εἶπεν.

10. τὸν Θεόν] CRAMER. perperam τὸν ἀνθρώπον.

11. αὐτοῦ τὴν κατάκρισιν] CRAMER. τὴν ἐναντιοῦ κατήγνωσιν ἢ κατάκρισιν.

12. ante Domini adventum nunquam ausus est Satanas seqq.] Hanc Iustini et Irenaei sententiam et Sethiani amplexi sunt. Cfr. Epiphani. Haer. 39. § 8. Adi Appar. n. ad h. l.

βολαῖς καὶ ἀλληγορίαις ¹κεῖ-
σθαι· μετὰ δὲ τὴν παρουσίαν
τοῦ Κυρίου ἐκ τῶν λόγων ²αὐ-
τοῦ καὶ τῶν ³ἀποστόλων μα-
θὼν ἀναφανδόν, ὅτι πῦρ αἰώ-
νιον αὐτῷ ἡτοιμάσται, κατ' ἰδίαν
γνώμην ἀποστάντι τοῦ Θεοῦ,
καὶ πᾶσι τοῖς ἀμετανοήτως πα-
ραμείνασιν ἐν τῇ ἀποστασίᾳ, διὰ
τῶν τοιούτων ἀνθρώπων βλασ-
φημῶν τὸν τὴν κρίσιν ἐπάγοντα
⁴Κύριον, ὡς ἡδὴ κατακεκριμέ-
νος, καὶ τὴν ἁμαρτίαν τῆς ἰδίας
ἀποστασίας τῷ ἐκτικῶτι αὐτὸν
ἀποκαλεῖ, ἀλλ' οὐ τῇ ἰδίᾳ αὐ-
θαιρέτῳ γνώμῃ· ὡς καὶ οἱ πα-
ραβαίνοντες τοὺς νόμους, ἔπειτα
δίκας διδόντες, αἰτιῶνται τοὺς
νομοθέτας, ⁵ἀλλ' οὐχ ἑαυτούς.

Sic autem et hi diabolico spiritu pleni innumeras accusationes inferunt factori nostro, qui et Spiritum vitae nobis donaverit, et legem omnibus aptam posuerit; et nolunt iustum esse iudicium Dei. Quapropter et alterum quendam excogitant Patrem, neque curantem, neque providentem eorum, quae sunt erga nos, aut etiam

* *Grab.* 442. consentientem * omnibus peccatis.

C A P. XXVII.

† *Mass.* 325.

1. Si enim non iudicat Pater; aut non pertinet ad eum, aut consentit his quae fiunt omnibus: et si non iudicat, omnes in aequo erunt, ⁹et in eodem dinumerabuntur statu. Supervacuum ergo erit adventus Christi et contrarius, in eo quod non iudicet.

† *Cap.*
XXVII.
Matth. X. 35.

† *Venit enim dividere hominem adversus patrem suum, et filiam*

1. κεῖσθαι] Qui exscripsit graecum fragmentum, nonnulla omisit.

2. αὐτοῦ] Irenaeus scripsisse videtur Χριστοῦ.

3. ἀποστόλων] Αὐτοῦ Irenaeus addidisse videtur.

4. Κύριον] Deum scripsit Interpres.

5. ἀλλ' οὐχ ἑαυτούς] Post haec verba in dicta Catena haec adduntur: διὰ τοῦτο ὡς λέων περιπατεῖ ὠρυόμενος, πάντας φιλονεικῶν ἐκλύσαι πρὸς τὴν ἰδίαν ἀπόλειαν. Quae si

a Iustino scripta sunt, Irenaeus omisit.

6. a prophetis] Sic cum *Grab.* et *Mass.* lego ex *Codd.* Voss. et *Arund.* In aliis et prophetis.

7. abscedenti] In Voss. *Merc. II.* et *Grab.* minus recte legitur *abscedenti*.

8. postea] Hanc vocem recepi e *Cod.* Voss., qui mire convenit cum textu graeco, in quo legitur *ἔπειτα*.

9. et in — statu] *Grab.* auctoritate omnium MSS. et scripsit pro si et voce *statu* periodum clausit.

adversus matrem et nurum adversus socrum: 1 et quum duo sint Luc. XVII. 34. 35.
in eodem lecto, unum assumere et alterum relinquere; et duabus
molentibus in mola, alteram assumere et alteram relinquere; 2 ad
finem iubere messoribus colligere primum zizania, et fasciculos al- Math. XIII. 30.
ligere, et comburere igni inextinguibili; triticum autem colligere in Ib. III. 12.
horreum: et agnos quidem vocare in praeparatum regnum; haedos Ib. XXV. 33
autem in aeternum ignem mittere, 3 qui praeparatus est a Patre seqq.
eius diabolo et angelis eius. Et quid enim? Verbum venit in Luc. II. 34.
ruinam et 4 in resurrectionem multorum? In ruinam quidem non
credentium ei, quibus et maiorem damnationem, quam Sodomorum Ibid. X. 12.
et Gomorrhæ in iudicio comminatus est; in resurrectionem autem
credentium et facientium voluntatem Patris eius, qui est in caelis.
Si ergo adventus Filii super omnes quidem similiter advenit, iudi-
cialis est autem et discretor credentium et non credentium, quo-
niam 5 ex sua sententia credentes faciunt eius voluntatem, et ex
sua sententia 6 inobedientes non accedunt ad eius doctrinam: ma-
nifestum, quoniam et Pater eius omnes quidem similiter fecit, pro-
priam sententiam unumquemque habentem et sensum liberum; re-
spicit autem omnia et providet omnibus, solem suum oriri faciens Math. V. 45.
super malos et bonos, et pluens super iustos et iniustos.

2. 1. . . . Ὅσα τὴν πρὸς Θεὸν
 τηρεῖ φιλίαν, τούτοις τὴν ἰδίαν
 παρέχει κοινωνίαν. Κοινωνία
 δὲ Θεοῦ, ζωὴ καὶ φῶς, καὶ
 ἀπόλαυσις τῶν παρ' αὐτοῦ ἀγα-

2. Et quicumque erga eum
 custodiunt dilectionem, suam his
 praestat communionem. Commu-
 nio autem Dei, vita et lumen, et
 fructio eorum quae sunt 8 apud

1. et quum duo sint — relinquere; et
 duabus — relinquere] Posterius comma:
 et duabus cell. in ERASM. GALL. et ARUND.
 MERC. II. omissum, e Cod. VET. resti-
 tuit FEUARD., sed inverso ordine prae-
 misit alteri, quod incipit: et quum duo
 cell. Hoc enim in VOSS. perinde ut in
 s. Lucae textu praecedat. GRABIVS. — Et
 in hoc loco Codicem VET. differre patet
 a Codice VOSS.

2. ad finem iubere] Cod. VOSS. ad finem
 deum iubere.

3. qui praeparatus est] Cod. VOSS. ha-
 bet: quod praeparatum est. Etiam in Codd.
 MERC. legitur quod. Fieri potuit, ut In-
 terpres non attendens ad genus vocis
 ignis verbum ἡτοιμασμένον ita trans-
 ferret.

4. in resurrectionem] In ARUND. omis-
 sum est in; in VOSS. legitur surrectionem.

5. ex sua sententia] Interpres melius
 vertisset, uti editores observant, vocem

graecam γνώμη voluntate, consilio, li-
 bero arbitrio cell.

6. inobedientes] Sic FEUARD. iam scrip-
 serat, et GRAB. eum secutus est. Sed
 MASS. rediit ad lectionem ERASM. et GALL.
 indicto audientes (meminerimus Interpre-
 tem saepius ita scribere), quam lectionem
 tuerentur Codd. OTTOB. ARUND. et
 MERC. II., dum FEUARD. non dixit, qua
 fide inobedientes scripserit. Sed quum
 nostram lectionem reperissem in Cod.
 VOSS., non dubitavi eam recipere.

7. Ὅσα τὴν κτλ.] Graeca haec, quae
 in Ioannis Damasceni Parallelis variis
 titulis inscripta leguntur, ab Halloixio in
 Vita Irenaei edita, a GRABIO diligentissi-
 me sunt combinata. GRABIVS monet,
 pro ὅσα cum Interprete legendum esse
 οἱ.

8. apud eum] Interpres tam hic quam
 in periodo sequente legisse videtur παρ'
 αὐτὸν pro παρ' αὐτοῦ, quae lectio

θῶν. Ὅσοι... ἀφίστανται κατὰ τὴν γνώμην αὐτῶν τοῦ Θεοῦ, τούτοις τὸν ἀπ' αὐτοῦ χωρισμὸν ἐπάγει. Χωρισμὸς δὲ τοῦ Θεοῦ, θάνατος· καὶ χωρισμὸς φωτός, σκότος· καὶ χωρισμὸς Θεοῦ, ἀποβολὴ πάντων τῶν παρ' αὐτοῦ ἀγαθῶν. Οἱ οὖν διὰ τῆς ἀποστασίας ἀποβαλόντες τὰ προειρημένα, ἅτε ἐστερημένοι πάντων τῶν ἀγαθῶν, ἐν πάσῃ κολάσει καταγίνονται τοῦ Θεοῦ μὲν προηγητικῶς μὴ κολάζοντος, ἐπακολουθοῦσης δὲ ἐκείνης τῆς κολάσεως, διὰ τὸ ἐστερηθῆναι πάντων τῶν ἀγαθῶν. Αἰῶνια δὲ καὶ ἀτελεύτητα παρὰ Θεοῦ τὰ ἀγαθὰ· καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἡ στέρησις αὐτῶν αἰώνιος καὶ ἀτελεύτητος· ὥς διηνεχοῦς τοῦ φωτός ὄντος, οἱ τυφλωσάντες ἑαυτούς, ἢ καὶ ὑπὸ ἄλλων τυφλωθέντες, διηνεχῶς ἀποστεροῦνται τῆς τοῦ φωτός ἀπολαύσεως, οὐ τοῦ φωτός ἐπιφέροντος αὐτοῖς τὴν ἐν τυφλώσει τιμωρίαν·

eum honorum. Quicunque autem absistunt secundum sententiam suam ab eo, ¹his eam quae electa est ab ipsis, separationem inducit. Separatio autem Dei, mors; et separatio lucis, tenebrae; et separatio Dei, amissio omnium quae sunt ²apud eum honorum. Qui ergo per apostasiam amiserunt quae praedicta sunt, quippe ³desolati ab omnibus bonis, in omni poena conversantur; Deo quidem principaliter non ⁴a semetipso eos puniente, prosequente autem ⁵eos poena, quoniam ⁶sint desolati ab omnibus bonis. Aeterna autem et sine fine sunt a Deo bona; et propter hoc et amissio eorum aeterna et sine fine est: quemadmodum in ⁷immenso lumine, qui excaecaverunt semetipsos, vel ab aliis excaecati sunt, semper privati sunt iucunditate luminis; non quod lumen poenam eis inferat ⁸caecitatis,

* *Grab. 443.* *sed quod ipsa caecitas superinducat eis calamitatem. Et propter Ioan. III. hoc Dominus dicebat: Qui credit in me, non iudicatur, id est, non ¹⁸ *seqq.* separatur a Deo: adunitus est enim per fidem Deo. Qui autem non credit, ait, iam iudicatus est, quoniam non credidit in nomine unigeniti Filii Dei, id est, separavit semetipsum a Deo voluntaria

praeferenda est ob sequentia: aeterna — sunt a Deo bona.

1. his eam, quae electa est ab ipsis] Codd. VET. et Voss. his autem, quae electa est. Sed secundum graeca scribendum erat, uti iam GRAB. adnotavit: his eam, quae est ab ipso, separationem cell.

2. apud eum] Codd. VET. et Voss. apud Deum. Sed e graeco transferendum erat ab eo.

3. desolati] Pro privati. MASS.

4. a semetipso] His nihil in contextu

graece respondet. Cum MASS. glossema esse censeo.

5. eos] Patet in graeco legendum esse ἐξελθόντος loco ἐκείνης.

6. sint desolati ab omnibus bonis] Omnibus bonis GRAB. reposuit e textu graeco et Codd. VET. et Voss., atque sint pro sunt fide Codd. ARUND. Voss. MERC. JI. et VET.

7. immenso] E graeco scribendum erat continuo, perpetuo, uti MASS. observat.

8. caecitatis] E graeco in caecitate.

sententia. Hoc est enim iudicium, quoniam lumen venit in hunc mundum, et dilexerunt homines magis tenebras, quam lumen. Omnis enim qui male agit, ¹odit lumen, et non venit ad lumen, ne trauducantur opera eius. Qui autem facit veritatem, venit ad lumen, ut manifestentur opera eius, quoniam in Deo est operatus.

C A P. XXVIII.

1. + ²²Ἐπεὶ οὖν ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, οἱ μὲν προστρέχουσι τῷ φωτί, καὶ διὰ τῆς πίστεως ἐνοῦσιν ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ· οἱ δὲ ἀφίστανται τοῦ φωτός, καὶ ἀφορίζουσιν ἑαυτοὺς τοῦ Θεοῦ. ³ἐκδέχεται ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, τοῖς πᾶσι ἀρμόζουσιν οἰκησιν ἐπάγων· τοὺς μὲν ἐν τῷ φωτί, πρὸς τὸ ἀπολαύειν αὐτοὺς τῶν ἐν αὐτῷ ἀγαθῶν· τοῖς δὲ ἐν τῷ σκότει, πρὸς τὸ μετέχειν αὐτοὺς τῆς ἐν αὐτῷ μοχθηρίας. Διὰ τοῦτό φησι, τοὺς μὲν ἐκ δεξιῶν ἀντακαλέσασθαι εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν· τοὺς δὲ ἐξ ἀριστερῶν, εἰς τὸ αἰώνιον πῦρ πέμψειν· ἑαυτοὺς γὰρ πάντων ἑστέρησαν τῶν ἀγαθῶν.

2. Et propter hoc apostolus ait: Pro eo quod ¹dilectionem Dei non receperunt, ut salvi fierent, et ideo ⁸mittet eos Deus in

1. + Quoniam igitur in hoc mundo quidam quidem accurrunt lumini, et per fidem uniunt se Deo; alii autem absistunt a lumine et separant seipsos a Deo: venit Verbum Dei, omnibus aptam habitationem inferens; his quidem qui in lumine sunt, ut fruantur eo, et his quae in eo sunt bonis: his autem qui in tenebris sunt, ut participentur eas calamitates quae in eis sunt. Et propter hoc ait, hos quidem qui sunt ad dexteram, vocari in regnum Patris; illos autem qui sunt ⁶ad sinistram, in aeternum ignem missurum. Semetipsos enim omnibus privaverunt bonis.

Matth. XXV. 34. 41.

2. Thess. II. 10 seqq.

1. odit lucem, et non venit] Ita GRAB. primus e Codd. ARUND. VOSS. MERC. II. et textu Iohanneo. Priores editt. odit lucem et non veniet.

2. Ἐπεὶ οὖν κτλ.] Haec graeca etiam a Iohanne Damasceno servata in Parallelis atque ab Halloixio in Vita Irenaei p. 487 primum edita sunt.

3. ἐκδέχεται — τοὺς μὲν] Interpres ἔρχεται legit, quod melius convenit cum Salvatoris verbis paullo ante citatis: lumen venit in mundum cett. Locō τοὺς μὲν legendum esse τοῖς μὲν apparet ex antecedenti verbo ἐπάγων.

4. eo, et] Aliter hic legit Interpres.

5. ut participentur — in eis sunt] Sic cum GRAB. et MASS. scripsi sec. Codd. VET. et VOSS. Ceteri: ut participetur eis calamitas, quae in eis est: quae, uti

MASS. observat, emendatio esse videtur cuiuspiam recentioris, haud attendentis verbum participari ut deponens partim usurpari ab interprete.

6. ad sinistram] Ita Codd. VET. VOSS. GRAB. et MASS. Alii a sinistra.

7. dilectionem Dei] Supra cap. 26. habet dilectionem veritatis, quae conveniunt cum lectione editi. N. T. τὴν ἀγάπην τῆς ἀληθείας.

8. mittet eos Deus in operationem] Ita lego cum MASS. e MSS. VET. et VOSS. Alii cum nostris Pauli exemplaribus mittet eis Deus operationem. Quamvis supra cap. 25. ita citaverit Irenaeus; ne mireris, eum hic aliter allegasse Pauli verba, quum saepissime e memoria citare soleat. Id quod MASS. recte observat.

operationem erroris, ut credant mendacio, ut iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati. ¹Illo enim veniente, et sua sententia apostasiam recapitulante in semetipsum, et sua voluntate et arbitrio operante quaecunque operabitur, et in templo Dei sedente, ut sicut Christum adorent illum qui ²seducen-
 Apoc. XIX. 20. tur ab illo; ³quapropter et iuste in stagnum ⁴proicietur ignis: Deo autem secundum suam providentiam praesciente omnia, et apto tempore eum, qui talis futurus erat, immittente, *ut credant falso,* ⁵*et iudicentur omnes, qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati.* Cuius adventum Ioannes in Apocalypsi signi-
 Ibid. XIII. 2 seqq. ficavit ita: *Et bestia quam videram, similis erat pardo, et pedes eius quasi ursi, et os eius quasi os leonis, et dedit ei draco virtutem suam, et thronum suum, et potestatem magnam, et unum ex*
 * Grab. 411. *capitibus eius quasi* ⁶*occisum* *in mortem, et plaga mortis eius curata est, et admirata est universa terra post bestiam: et adoraverunt draconem, quoniam dedit potestatem bestiae; et adoraverunt bestiam dicentes: Quis similis bestiae illi, et quis potest pugnare cum ipsa? Et datum est ei os loquens magna et blasphemiam, et data est ei potestas mensibus XL et duobus. Et aperuit os suum ⁷ad blasphemium adversus Deum, blasphemare nomen eius, et tabernaculum eius, et eos qui in caelo habitant. Et data est ei potestas super omnem tribum et populum et linguam et gentem. Et ⁸adoraverunt eam omnes qui habitant super terram, cuius non est scriptum nomen in libro vitae agni occisi a constitutione mundi. Si quis habet aures, audiat. Si quis in captivitatem duxerit, in captivitatem ibit. Si quis gladio occiderit, oportet eum in gladio occidi. Hic est sustinentia et fides sanctorum. Post deinde et ⁹de armigero eius, quem et pseudopropheta vocat: Lo-

1. Illo] Antichristo scilicet, ad quem redit oratio. Mass.

2. seducuntur] Alii seducuntur.

3. Quapropter] Pro ea propter, propterea. Sic enim explicari hanc vocem exigit verborum connexio, quae alioqui nulla foret. Mass.

4. proicietur] Ita Cod. VET: GRAB. et Mass. Sed Voss. habet proicitur. In reliquis proiciuntur, quod falsum est, quum sermo fiat de bestia seu de Antichristo.

5. et iudicentur] ARUND. et GRAB. ut iudicantur.

6. occisum] Cod. Voss. decisum in morte.

7. ad blasphemium] Ad blasphemium in solo Cod. ARUND.; quem tamen sequi

GRABIO placuit, quia, inquit, s. Ioannes ait: *εἰς βλασφημίαν*. At non quid scripserit Ioannes, sed qui Ioannem allegaverit Irenaeus, inquiritur. Illum enim hic, ut et paullo post e memoria citare videtur, additis quibusdam, pluribus alijs omissis, ut conferenti patebit. Ita Mass. disputat. Sed quum nostram lectionem in Cod. Voss. a GRABIO hic spreto reperissem, non dubitavi eam in textum recipere.

8. adoraverunt eam] In ARUND. MERC. II. et GRAB. adoraverunt eum. Sermo est de bestia. Sed Interpres de Antichristo cogitare potuit.

9. de armigero eius cett.] Hunc locum Andreas Caesariensis Serm. XIII. in Apocalyps. pag. 57 lin. 40 seqq. ita

quebatur, inquit, quasi draco, et potestatem primae bestiae omnem faciebat in conspectu eius: et facit terram, et qui habitant in ea, ut ¹adorarent bestiam primam, cuius curata est plaga mortis eius. ²Et faciet signa magna, ut et ignem faciat de caelo descendere in terram in conspectu hominum, et ³seducet inhabitantes super terram. Haec ne quis eum divina virtute putet signa facere, sed magica operatione. Et non est mirandum, si daemoniis et apostaticis spiritibus ministrantibus ei, per eos faciat signa, in quibus seducat habitantes super terram. Et imaginem, ait, iubebit fieri bestiae, et spiritum dabit imagini, uti et loquatur imago, et eos qui non adoraverint eam, faciet occidi. Et characterem autem, ait, in fronte, et in manu dextra faciet dari, ut non possit aliquis emere vel vendere, nisi qui habet characterem nominis bestiae, vel numerum nominis eius: et esse numerum sexcentos sexaginta sex, quod est, sexies centeni, et deni sexies, et singulares sex; in ⁴recapitulationem universae apostasiae † eius, quae facta est in sex milibus annorum. † Mass. 327.

3. Ὅσαις . . ἡμέραις ἐγένετο ὁ κόσμος, τοσαύταις χιλιονταῖσι συντελείται. Καὶ διὰ τοῦτο φησιν ἡ γραφή· καὶ συντελέσθησαν ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, καὶ πᾶς ὁ κόσμος * αὐτῶν. Καὶ συντέλεσιν ὁ Θεὸς τῇ ἡμέρᾳ τῇ 5' τὰ ἔργα αὐτοῦ ἃ ἐποίησε, καὶ κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ 5' ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων

3. Quotquot enim diebus hic factus est mundus, tot et millenis annis consummatur. Et propter hoc ait Scriptura Geneseos: Et consummata sunt caelum et terra, et omnis ornatus * eorum. Et consummavit Deus die sexto omnia opera sua quae fecit, et requievit in die septimo ab omnibus ⁶operibus suis quae fecit.

allegavit, ut magis sensum, quam verba Irenaei redderet: φησὶν ὁ Εἰρηναῖος ἐπὶ λέξεως οὕτως· Περὶ τοῦ ὑπασιστοῦ, ὃν καὶ ψευδοπροφήτην καλεῖ· ἐλάλει, φησὶν, ὡς θράκων. Τοῦτο δὲ ἔλεγεν ἐξουσίαν δεδοσθαι σημείων καὶ τεράτων, ἵνα ποιῇ ἔμπροσθεν τοῦ Ἀντιχρίστου προδοποιοῦν αὐτῷ τὴν τῆς ἀποκλείας ὁδόν.

1. adorarent] Sic Codd. VET. Voss. et Mass. Reliqui adorent.

2. Et faciet] In edit. ERASM. et faciat. GALL. et FEUARD. ut faciat. Graecus textus Ioanneus καὶ ποιεῖ. Vulgatus interpres, Ambrosius, Primasius et fecit. Nostram lectionem tumentur ARUND. Voss. MERC. II. GRAB. et MASS.

3. seducet] Sic scribo cum Mass. e Codd. VET. et Voss. Alii seducit.

4. recapitulationem universae] Voss. recapitulatione universa.

5. Ὅσαις — ἡμέραις κτλ.] Hunc graecum Irenaei textum e Cod. 3443 biblioth. regiae (nunc nationalis) haustum Cotelierius in adnotationibus ad epist. s. Barnabae § 15 publici iuris fecit. Post verba: τὸ 5' ἔτος ἐστὶν in dicto Codice leguntur haec: Καὶ τῇ 5' χρόνῳ τὴν οἰκουμένην· καὶ τῇ 7, ἣν ἐστὶν ὁ μέλλων αἰὼν, τοὺς μὲν παραδίδωσιν εἰς κόλασιν αἰώνιον, τοὺς δὲ εἰς ζωὴν. Διὰ τοῦτο εἰρηναῖος οἱ ψαλμοὶ ὑπὲρ τὴν 7. Haec num sipt Irenaei an non, dici vix potest, quom omnia eius opera nobis non supersint.

6. operibus suis, quae fecit] In Voss. omissum suis; in graeco abest, quod respondeat quae fecit.

αὐτοῦ. Τοῦτο δ' ἐστὶ τῶν προ-
γεγονότων διήγησις, καὶ τῶν
ἐσομένων προφητεία. Ἡ γὰρ
2. Petr. III. 8. ἡμέρα Κυρίου ὡς α' ἔτη· ἐν
8. ἑξ ὧν ἡμέραις συντελέσται
τὰ γεγονότα· φανερόν οὖν, ὅτι
ἡ συντέλεια αὐτῶν τὸ 5 ἔτος
ἐστί.

4. Et propter hoc in omni tempore, plasmatus initio homo
per manus Dei, id est Filii et Spiritus, fit secundum imaginem et
similitudinem Dei, paleis quidem abiectis, quae sunt apostasia; fru-
mento autem in horrenum assumpto, quod est hi qui ad Deum fide
fructificant. Et propterea tribulatio necessaria est his qui salvan-
tur, ut quodammodo contriti et attenuati et ²consparsi per patien-
tiam Verbo Dei, ³et igniti, apti sint ad convivium regis.

⁴ ὡς εἶπέ τις τῶν ἡμετέρων,
διὰ τὴν πρὸς Θεὸν μαρτυρίαν
κατακριθεὶς πρὸς θηρία· ὅτι
σῖτός εἰμι Θεοῦ, καὶ δι' ὁδόν-
των θηρίων ἀλήθουμαι, ἵνα κα-
θαρὸς ⁵ἄρτος εὑρεθῶ.

Hoc autem est et antefactorum
narratio, quemadmodum facta
sunt, et futurorum prophetia.
¹Si enim dies Domini quasi mille
anni, in sex autem diebus con-
summata sunt quae facta sunt;
manifestum est quoniam con-
summatio ipsorum sextus mille-
simus annus est.

Quemadmodum quidam de no-
stris dixit, propter martyrium in
Deum adiudicatus ad bestias:
Quoniam frumentum sum Christi,
et per dentes bestiarum molor,
ut mundus ⁶panis Dei inveniar.

C A P. XXIX.

1. Causas autem reddidimus in his qui sunt ante hunc li-
bris, propter quas passus est Deus haec ita fieri: ostendimusque
quoniam omnia quae sunt talia, pro eo qui salvatur homine facta
sunt; illud quod est sui arbitrii et suae potestatis maturans ad
immortalitatem, et aptabiliorem eum ad aeternam subiectionem Deo

1. Si enim] Particulam si a FEUARD.
auctoritate Codicis VET. additam abiecit
GRABIUS, quod, inquit, nec graecus tex-
tus, neque ullus MS. Cod. Anglicus eam
habeat. Sed sufficiat in optima notae
Codice VET. haberi, et ad connexionem
verborum latinorum omnino necessariam
esse. Eam vero non exigit diversa grae-
corum constructio. Hactenus MASS. dis-
putat. Cum MASS. recepi particulam
si; sed pro etenim scripsi enim, quod
reperi in Cod. Voss., quem GRABIUS et
hic neglexit.

2. consparsi] Voss. conspersi. Graece
φυσθάντες, uti editores observant.

3. et igniti] Sic GRAB. primus sec.

Codd. MERC. II. ARUND. Voss. In prio-
ribus edit. ut igniti.

4. ὡς εἶπε κτλ.] Haec verba Ignatii
Antiocheni Eusebius h. e. lib. III. cap.
30 ex Irenaeo exscripsit. Ignatius haec
scripsit in epist. ad Roman. Eadem,
uti GRABIUS testatur, leguntur in graecis
Actis s. Ignatii MSS. in Bibliotheca Bod-
leiana, in quibus pro πρὸς Θεὸν exstat
εἰς Θεόν.

5. ἄρτος εὑρεθῶ] Interpres legit ἄ-
τος Θεοῦ εὑρεθῶ. Sed in graeco exem-
plari, quod in Actis Martyrum Ruinartus
edidit, pro Θεοῦ legitur τοῦ Χριστοῦ.

6. panis Dei] Vox Dei in Codd. MERC.
uti in graeco textu omittitur.

praeparans. Et propter hoc ¹conditio insumitur homini: non enim homo propter illam, sed conditio facta est propter hominem. Gentiles autem quae et ipsae non allevaverunt oculos suos ad caelum, neque gratias egerunt factori suo, neque lumen veritatis videre voluerunt, sed sicut mures caeci absconditi in profundo insipientiae, iuste sermo *ut stillicidium de cado, *et sicut momentum staterae,* ^{Exa. XL. 15.} *et sicut nihil* deputavit; in tantum utiles et aptabiles iustis, quan- ^{Ibid. 17.} *tum utilitatis praestat stipula ad tritici augmentum, et palea eius in ustionem, ad operationem auri.* Et propterea quum in fine repente hinc ecclesia ²assumetur: *Erit, inquit, tribulatio qualis* ^{Math. XXIV. 21.} *non est facta ab initio, neque fiet.* Novissimus enim agou hic iustorum, in quo vincentes coronantur incorruptela.

. . . . .
 . . . . . ³ἀνακεφαλαίω-
 σις γίνεται πάσης ἀδικίας καὶ
 παντὸς δόλου, ἵνα ἐν αὐτῇ συρ-
 ρεύσασα καὶ συγκλεισθεῖσα πᾶ-
 σα δύναμις ἀποστατικῇ κατὰ
 τὴν κάμινον ὀλισθῇ τοῦ πυρός·
 κατάλλήλως οὖν καὶ τὸ ὄνομα
 αὐτοῦ ἔξει τὸν ἀριθμὸν χξς·
 ἀνακεφαλαιούμενος ἐν αὐτῇ τὴν
 πρὸ τοῦ κατακλισμοῦ πᾶσαν
 κακίαν· . . . . .

. . . . .
 Νῶς γὰρ ἐτῶν ἑξακοσίων, καὶ
 κατακλυσμός ἐπῆλθε τῇ + γῇ εἰς
 ἐξάλειψιν τῆς ἁμαρτίας . . . . .

. . . . .
 ἀνακεφαλαιούμενος δὲ καὶ τὴν
 ἀπὸ τοῦ κατακλισμοῦ πᾶσαν

-2. Et propter hoc in bestia
 veniente recapitulatio fit univer-
 sae iniquitatis et omnis doli, ut
⁴in ea confluens et conclusa
 omnis virtus apostatica, in cam-
 minum mittatur ignis. Congru-
 enter autem et nomen eius ha-
 bebunt numerum, sexcentos sexa-
 ginta sex; recapitulans in semet-
 ipso omnem quae fuit ante di-
 luvium, malitiae commixtionem,
⁵quae facta est ex angelica
 apostasia. Noë enim fuit an-
 norum sexcentorum, et diluvium
 advenit terrae + delens ⁶inre- ^{+ Mass. § 28.}
 surrectionem terrae propter ne-
 quissimam generationem, quae
 fuit temporibus Noë. Recapitu-
 lans autem et omnem qui fuit

1. conditio insumitur homini] Id est, uti FEUARD. explicat, universa ad usum hominis condita fuerunt.

2. assumetur] Alii assumitur.

3. ἀνακεφαλαίωσις] Hoc fragmentum graecum e Ioannis Damasceni Parallelis edidit Halloixius in Vita Irenaei p. 499. Graeca vero non ubique accurate respondent latinis: Ioannes Damascenus enim sententiam Irenaei quam brevissime repetit.

4. in ea] Supple bestia.

5. quae facta est ex angelica apostasia]

Haec refer ad angelorum apostatarum congressus cum filiabus hominum. Cfr. lib. IV, 26, 2. 36, 4.

6. inresurrectionem] Sic una voce legendum, non divisa in resurrectionem, ut in omnibus edit. perperam et sine sensu habetur. Graece voce scripsisse Irenaeum ἐπανάστασιν, non dubitem; siquidem in Gloss. vet. ἐπανάστασις vertitur insurrectio. Barbare vero reddidit Interpres inresurrectionem pro insurrectionem; melius vertisset rebellionem.

εἰδωλολατρείαν, ... μέχρῃς οὗ ἢ τοῦ Ναβουχοδονόσωρ
 ἀναστιαθεῖσα εἰκόν. Ἦτις ὕψος μὲν εἶχε πηχῶν ἑξήκοντα, εὐ-
 ρος δὲ πηχῶν 5' . . . . .
 . . . . . ὅλη γὰρ ἡ εἰκὼν ἐκείνη προτύ-
 πωσις ἦν τῆς τοῦ Ἀντιχρίστου παρουσίας. . . . .
 . . . . . Τὰ οὖν χ' ἔτη τοῦ Νῶε, ἐφ' οὗ ὁ
 κατακλυσμὸς ἐγένετο διὰ τὴν ἀποστασίαν, καὶ *ὁ πηχισμὸς τῆς
 εἰκόνης, ...
 τὸν ἀριθμὸν, ὡς εἴρηται, σημαίνουνσι τοῦ ὀνόματος, εἰς ὃν συγ-
 κεφαλαιοῦνται τῶν 5' ἐτῶν πᾶσα ἀποστασία καὶ ἀδικία καὶ
 πονηρία . . . . .

Κ Ε Φ. λ'.

1. Ὡς τοῦτων δὲ οὕτως ἐχόντων, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς σπουδαί-
 οῖς καὶ ἀρχαίοις ὁ ἀντιγράφος τοῦ ἀριθμοῦ τούτου κειμένον,
 καὶ μαρτυρούντων αὐτῶν ἐκείνων τῶν κατ' ὄψιν τὸν Ἰωάννην
 ἑωρακόντων, καὶ τοῦ λόγου διδάσκοντος ἡμᾶς, ὅτι ὁ ἀριθμὸς τοῦ
 ὀνόματος τοῦ Θηρίου κατὰ τὴν τῶν Ἑλλήνων ψῆφον διὰ τῶν
 ἐν αὐτῷ γραμμάτων . . . . .

οὐκ οἶδα πῶς ἐσφάλησάν τινες ἐπακολονθήσαντες ἰδιωτισμῷ,
 καὶ τὸν μέσον ἠθέτησαν ἀριθμὸν τοῦ ὀνόματος, ν' ψήφισμα
 ὑφελόντες, καὶ ἀντὶ τῶν 55 δεκάδων μίαν δεκάδα βουλέμενοι
 εἶναι. . . . .

a. Τοῦτων — τῶν ἐν αὐτῷ γραμ-
 μάτων] Haec Eusebius h. e. lib. V. c.
 8. servavit; atque ex eo Nicephorus
 lib. IV. cap. 14. Etiam apud Ioannem
 Damascenum haec reperiuntur una cum
 pluribus sequentibus verbis. Sed graeca
 non accurate respondent latinis.

b. ἀντιγράφος] Haec vox apud Io-
 an. Damasc. non exstat.

c. γραμμάτων] Eusebius hic adiecit
 verbum ἐμφαίνεται.

1. instituta] ARUND. constituta.

2. propter quam] Ita Codd. VET. Voss.
 et MASS. Alii propter quae.

3. numerum] Codd. VET. et Voss.
 numeros.

4. in quem] FEUARD. male in quam.

5. recapitulatur] Ita GRAB. sive con-
 textus graeci et Codd. MERC. II. ARUND.
 Voss. restituit pro futuro recapitulabitur.

6. antiquis et] Supervacaneae hae vo-
 ces in textu graeco absunt.

7. facie ad faciem Ioannem] FEUARD.
 faciem Ioannis; emendatio fortasse a li-
 brario facta.

8. hecatontasin et hecatontadas aequa-
 tes monasin] Sic recte ERASM. et GRAB.,
 ceteri perperam mutata littera graeca x

a diluvio errorem commentatorem idolorum, et prophetarum interfectionem, et succensionem iustorum. Illa enim quae fuit a Nabuchodonosor ¹instituta imago, altitudinem quidem habuit cubitorum sexaginta, latitudinem autem cubitorum sex: ²propter quam et Ananias et Azarias et Misaël, non adorantes eam, in caminum missi sunt ignis, per id quod eis evenit, prophetantes eam, quae in finem futura est iustorum succensio. Universa enim imago illa praefiguratio fuit huius adventus, ab omnibus omnino hominibus ipsum solum decernens adorari. Sexcenti itaque anni Noë, sub quo fuit diluvium propter apostasiam, et *numerus cubitorum ima- * *Grab. 447.* ginis, propter quam iusti in caminum ignis missi sunt, ³numerus nominis significat illius, ⁴in quem ⁵recapitulatur sex millium annorum omnis apostasia et iniustitia et nequitia et pseudoprophetia et dolus, propter quae et diluvium superveniet ignis.

C A P. XXX.

1. His autem sic se habentibus, et in omnibus ⁶antiquis et probatissimis et veteribus scripturis numero hoc posito, et testimonium perhibentibus his, qui ⁷facie ad faciem Ioannem viderunt, et ratione docente nos, quoniam numerus nominis bestiae, secundum Graecorum computationem, per litteras quae in eo sunt, sexcentos habebit et sexaginta et sex; hoc est, decadas aequales ⁸hecatontasin et hecatontadas aequales monasin; (numerus enim qui ⁹digitus sex, similiter custoditus, recapitulationes ostendit universae apostasiae eius quae initio, et quae in mediis temporibus, et quae in fine erit) ignoro quomodo erraverunt quidam sequentes idiotismum, et medium frustrantes numerum nominis, ¹⁰quingaginta numeros deducentes, pro sex decadis unam decadem volentes esse. Hoc autem arbitror Scriptorum peccatum fuisse, ut solet fieri, quoniam et per litteras numeri ponuntur, facile ¹¹litteram graecam, quae ¹²sexaginta enuntiat numerum, in Iota

in latinam x hexacontasin. Porro hecatontasin et monasin dativos esse Graecorum, nemo non videt; alterum ab ἑκατοντάς, ἄθος centenarius numerus, alterum a μονάς, ἄθος unitas: pro eo quod latine diceretur centenarius et unitatibus, vel hecatontadibus et monadibus. Sensus igitur Irenaei est, in numero 666 tot decadas occurrere, quot centenarios, nempe 6 et tot centenarios, quot unitates, adeo ut senarii numeri nota ubique reperiantur. MASS.

9. digitus] Sic pro digitos FEUARD. restituit fide Cod. VET. — MASS. dixit:

At utramque lectionem vitiosam esse contendit GRABIVS et pro digitus legendum vult dicitur. Sed hallucinator vir doctus, pace ipsius dixerim. Sane haud meminit, digitum numerum Arithmetice dici eum, qui denario minor est; quod senario convenit.

10. quingaginta numeros] Graece quingaginta numerum, quod aptius nobis quidem videtur.

11. litteram graecam] Scilicet ξ.

12. sexaginta] Cod. VET. sexagesimum, dum Cod. Voss. nostram habet lectionem

† Mass. 329. . . . .

* Grab. 488.

ἄλλοι δὲ ἀνεξετάστως τοῦτον λαβόντες, οἱ μὲν ἀπλῶς καὶ ἀκαίρως ἐπετήδευσαν· *οἱ δὲ κατὰ ἀπειροκαλίαν ἐτόλμησαν καὶ ὄνομα ἀναζητεῖν ἔχον τὸν ἐσφαλμένον καὶ διημαρτημένον ἀριθμόν· ἀλλὰ τοῖς μὲν ἀπλῶς καὶ ἀκάκως τοῦτο ποιήσασιν, εἰκὸς καὶ συγγνώμην ἔσεσθαι παρὰ Θεοῦ. Ὅσοι δὲ κατὰ κενοδοξίαν ὀρίζουσιν ὀνόματα διημαρτημένου ἀριθμοῦ νενομοθεῖσθαι, καὶ τὸ ὑπ' αὐτῶν ἐπινοηθὲν ὄνομα ὀρίζονται . . . . οὐκ ἀνάτιοι οὗτοι ἔξελεύσονται, ἔτι καὶ αὐτούς, καὶ τοὺς ἐμπιστεύσαντας αὐτοῖς ἔξαπατήσαντες. Καὶ πρῶτον μὲν ζημία ἐν τῷ ἀποτυχεῖν τῆς ἀληθείας, καὶ τὸ μὴ ὂν ὡς ὂν ὑπολαβεῖν· ἔπειτα δὲ τοῦ προσθέντος, ἢ ἀφελόντος τι τῆς γραφῆς, ἐπιτιμίαν οὐ τὴν τυχοῦσαν ἔχοντος, εἰς αὐτὴν ἐμπεσεῖν ἀνάγκη τὸν τοιοῦτον. Ἐπακολουθήσει δὲ καὶ ἕτερος οὐχ ὁ τυχὼν κίνδυνος τοῖς ψευδῶς προειληφόσιν εἰδέναι τὸ τοῦ ἀντιχρίστου ὄνομα. Εἰ γὰρ ἄλλο μὲν οὗτοι δοκοῦσιν, ἄλλο δὲ ἐκεῖνος ἔχων ἐλεύσεται, ὁ αὐτῶς ἔξαπατηθήσονται παρ' αὐ-

† Graecorum litteram ¹expansam; post deinde quidam sine exquisitione hoc acceperunt; alii quidem simpliciter et idiotice usurpaverunt *denarium numerum: quidam autem per ignorantiam ausi sunt et ²nomina exquirere, habentia falsum erroris numerum. Sed his quidem qui simpliciter et sine malitia hoc fecerunt, arbitramur veniam dari a Deo. Quotquot autem secundum inanem gloriam statuunt nomina continentia falsum numerum, et quod a se fuerit adinventum nomen, definierunt esse illius qui venturus est; non sine damno tales exierunt, ³quippe qui et semetipsos, et credentes sibi seduxerunt. Et primum quidem damnum est excidere a veritate, et quod non sit, ⁴quasi [sit] arbitrari: post deinde, apponenti, vel auferenti de Scriptura poenam non modicam fore, in quam incidere necesse est eum qui sit talis. Subsequitur autem et aliud ⁵non quodlibet periculum eos, qui falso praesumunt scire nomen eius. Si enim aliud quidem hi putant, aliud autem ille habens adveniet; facile seducentur ab eo,

1. expansam] Sic ARUND. MERC. II. GRAB. et MASS. Reliqui perperam expansam. Post expansam cum MASS. suppl. fuisse.

2. nomina — habentia] E graeco nomen — habens.

3. quippe qui] Interpres procul dubio legit αὐτε vel ὅτε, neque vero ἔτι, st. existat apud Ioannem Damasc.

4. quasi sit] Sit adiecit MASS. e graeco, quia id sensus omnino exigit. Vir doctus voculam istam hamulis inclusit, quia in nullo Codice latino legitur. FEU-AND. vero adiecit quasi, quod legitur etiam in Cod. Voss.

5. non quodlibet] Pro non modicum, uti editores observant.

τοῦ· ὥς μηδέπὼν παρόντος ἐκεῖ- quasi necdum adsit ille, quem
 νου, ὃν φυλάσσεσθαι προσήκει. cavere convenit.

2. Oportet itaque tales discere et ad verum recurrere nominis numerum; ut non in pseudoprophetarum loco deputentur. Sed scientes firmum numerum qui a Scriptura annuntiatus est, id est sexcentorum sexaginta sex, sustineant primum quidem divisionem regni in decem: post deinde, illis regnantibus et incipientibus ¹corrigere sua negotia et augere suum regnum; qui de improvviso advenerit regnum sibi vindicans, et terrebit praedictos, habens nomen continens praedictum numerum, hunc vere cognoscere esse abominationem desolationis. Hoc et apostolus ait: *Quum dixerint: Pax et* ²*munitio, tunc subitaneus illis super-* ^{1. Thess. V. 3.}
veniet interitus. Hieremias autem non solum subitaneum eius adventum, sed et tribum, ex qua veniet, manifestavit dicens: *Ex* ^{Jerem. VIII.}
Dan audiemus vocem velocitatis equorum eius: a voce hinnitus ^{16.}
decursionis ³*equorum eius commovebitur tota terra: et veniet, et*
manducabit terram et plenitudinem eius, et civitatem et qui ha-
bitant in ea. Et propter hoc non annumeratur tribus haec in ^{Apoc. VII. 5.}
 Apocalypsi cum his quae salvantur. ^{seqq.}

3. Ασφαλέστερον οὖν καὶ ἀκινδυνότερον τὸ περιμένειν τὴν ἔκβασιν τῆς προφητείας, ἢ τὸ καταστοχάζεσθαι καὶ καταμαντεύεσθαι ὀνόματος· τυχὸν δὲ ἐπὶ πολλῶν ὀνομάτων εὑρεθῆναι δυναμένον ⁴τοῦ αὐτοῦ ἀριθμοῦ, ...
 Εἰ γὰρ πολλά ἐστι τὰ εὕρισκόμενα ὀνόματα, ἔχοντα τὸν αὐτὸν ἀριθμόν, ποῖον ἔξ αὐτῶν φορέσει ὁ ἐρχόμενος, ζητηθήσεται.

3. Certius ergo et sine periculo est, sustinere adimpletionem prophetiae, quam suspicari et divinare nomina quaelibet; quando multa nomina inveniri possunt habentia praedictum numerum: et nihilominus quidem erit haec eadem quaestio. Si enim multa sunt quae inveniuntur nomina, habentia numerum hunc; quod ex ipsis portabit qui veniet, quaeritur.

Quoniam autem non propter inopiam nominum habentium numerum nominis eius dicimus haec, sed propter timorem erga Deum ⁵et zelum veritatis: ⁶*EYANΘΑΣ* enim nomen *habet numerum de *Grab. 449.

1. corrigere] Graece, ni fallor, διορθοῦν recte gerere. MASS.

2. munitio] Ita versio Italica. Sed Vulgatus interpres melius securitas ex graeco ἀσφάλεια.

3. equorum] Abest in ARUND. et Voss.

4. τοῦ ἀριθμοῦ] Ioannes Damascen. post hanc vocem addit: ὥς τὸ Εὐαν-

θᾶς, καὶ Λατῖνος καὶ Παπῖσκος, περὶ ὧν ἀνάγκη σφάλλεσθαι τῆς ἀληθείας τὸν περὶ ἐν αὐτῶν ἐρχόμενον. Hic Ioannes Damasc. breviter comprehendit, quae Irenaeus postea prolixè disputat.

5. et zelum veritatis] MASSUETUS hic suppleri vult palet aut similem vocem.

6. EYANΘΑΣ] Sic FEUARD. pri-

quo quaeritur: sed nihil de eo affirmamus. Sed et ¹*AATEINOS* nomen habet sexcentorum sexaginta sex numerum: et valde verisimile est, quoniam ²novissimum regnum hoc habet vocabulum. Latini enim sunt qui nunc regnant: sed non in hoc nos gloriamur. Sed et *TEITAN*, prima syllaba per duas graecas vocales ε et ι scripta, omnium nominum quae apud nos inveniuntur, magis fide dignum est. Etenim praedictum numerum habet in se, et litterarum est sex, singulis syllabis ex ternis litteris constantibus, et vetus, et ³semotum; neque enim ⁴eorum regum, qui secundum nos sunt, aliquis vocatus est Titan; ⁵neque eorum, quae publice adorantur, idolorum apud Graecos et barbaros habet vocabulum hoc; [†]Mass. 330. et divinum putatur apud multos esse hoc nomen, [†]ut etiam sol Titan vocetur ab his qui nunc tenent: ⁷et ostentationem quandam continet ultionis, et vindictam inferentis, ⁸quod ille simulat se male ⁹tractatos vindicare. ¹⁰Et alias autem et antiquum, et fide dignum, et regale, magis autem et tyrannicum nomen. Quum igitur, ¹¹tantum suasionum habeat hoc nomen Titan, ¹²tamen ha-

mus recte excudi iussit. Consentiant Codd. Voss. et OTTOB. Nomina, quae hic leguntur, explere numerum illum obscurum apparet, si litteras pro numerorum signis acceptas addideris. Cfr. FEUARDENTII adnotationem in Appar. n.

1. *AATEINOS*] Mass. haec adnotat: In edit. omnibus perperam scribitur *LATEINOS* cum L latino; adhuc peius in ERASM. GALL. ARUND. et MERC. II. Latinos; neque enim numerus 666 inde potest exsurgere.

2. novissimum regnum] Sic scripsit FEUARD. primus pro verissimum. Consonat God. Voss. Irenaeus Romanum regnum novissimum fore censet.

3. semotum] Id est inusitatum, uti Mass. bene adnotat.

4. neque enim] FEUARD. restituit enim, quod et Voss. et MERC. II. habent.

5. neque eorum] Sic Codd. VET. Voss. ARUND. GRAB. et Mass. In reliquis male scriptum est namque eorum. Irenaeus enim hoc exprimere vult: nullum regem, nullumque idolum suo tempore nomine Titan ornatum esse. Mass. adnotat, post neque supplendum esse aliquod.

6. ut etiam sol Titan vocetur ab his qui nunc tenent] Verbum graecum *ἡγεμονία* hic vertendum erat imperant, vel ut paullo ante vertit regnant, non tenent. De Romanis enim hic sermo est, a quibus iam ante Irenaei aevum solem dictum fuisse Titanem constat. Hinc Cicero in Arato: Quem quum perpetuo ve-

stivit lumine Titan. Et Ovid. Metamorph. I.: Nullus adhuc mundo praebebat lumina Titan. Mass.

7. et ostentationem quandam continet ultionis] Titanem seu Titanum fuisse dicunt Saturni fratrem, ortum ex Titanibus, quos Terra contra deos irata in suam contra eos ultionem creaverit. Unde et Titanes dicti sunt ἀπὸ τῆς τίσεως id est ab ultione; ad quam ethnicorum narrationem Irenaeus hic alludit. FEUARD.

8. quod ille] Hic intellige Antichristum. 9. tractatos] Codd. VET. et Voss. tractandos.

10. et alias] Ita Mass. e Cod. Voss. In ARUND. talias; in MERC. I. Tilas; in MERC. II. Tatias. In ERASM. 1526. 1528 legitur Tilas; sed in ERASMI edit. 1534 seqq. tale, quod et GALL. FEUARD. et GRAB. scripserunt, quamvis ERASMUS illam vocem sine ulla critica auctoritate recepissee videatur.

11. tantum suasionum] ARUND. et MERC. II. tantam suasionem. In Cod. VET. scriptum est tacitam pro tantam, dum Cod. Voss. luculenter habet tantam. Hic iterum Voss. a Cod. VET. differt.

12. tamen] Ita scripsi cum Mass. ex omnibus Codd. praeter FEUARD. dum GRAB. qui reposuerunt tantam; sed nescio qua critica auctoritate moti. Mass. bene monet, tamen hic accipiendum esse pro utique, profecto, proinde. In ARUND. MERC. II. et Voss. (GRAB. errat) existat habeat pro habet.

bet verisimilitudinem, ut ex multis colligamus ne forte Titan vocetur, qui veniet.

¹Ἡμεῖς οὖν οὐκ ἀποκινδυνεύομεν περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀντιχρίστου, ἀποφαινόμενοι βεβαιωτικῶς. εἰ γὰρ ἔδει ἀναφανδὸν τῷ νῦν καιρῷ κηρύττεσθαι τὸν νόμα αὐτοῦ, δι' ἐκεῖνον ἂν ἐρρέθη τοῦ καὶ τὴν Ἀποκάλυψιν ἑωρακότος. Οὐδὲ γὰρ πρὸ πολλοῦ χρόνου ἑωράθη, ἀλλὰ σχεδὸν ἐπὶ τῆς ἡμετέρας γενεᾶς, πρὸς τῷ τέλει τῆς Δομετιανοῦ ἀρχῆς.

Nos tamen non periclitabimur in eo, nec asseverantes pronuntiaimus, hoc eum nomen habiturum: scientes, quoniam si oporteret manifeste praesenti tempore praeconari nomen eius, per ipsum utique editum fuisset, qui et Apocalypsim viderat. Neque enim ante multum temporis visum est, sed paene sub nostro saeculo, ad finem Domitiani imperii.

4. ²Hunc autem numerum nominis ostendit, ut caveamus illum venientem, scientes quis est: nomen autem eius tacuit, quoniam dignum non est praeconari a Spiritu sancto. Si enim praeconatum ab eo fuisset, fortassis et in multum permaneret. Nunc autem ³quoniam fuit, et non st, ³et ascendet ab abyssonem ⁴vadit, quasi qui non sit; sic nec nomen eius praeconatum est: eius enim quod non est, nomen non praeconatur. Quum autem ⁵devastaverit Antichristus hic omnia in hoc mundo, ⁶regnabit annis tribus et mensibus sex, et sedebit in templo Hierosolymis; tunc veniet Dominus de caelis in nubibus, in gloria Patris, illum quidem et obedientes ei in stagnum ignis mittens; adducens autem iustis regni tempora, hoc est requietionem, septimam diem sanctificatam; et restituens Abrahae promissionem hereditatis: in quo regno ait Dominus, multos ab Oriente et Occidente venientes, recumbere cum Abraham, Isaac et Iacob.

Apoc. XVII.
8.

Math. VIII.
11.

1. Ἡμεῖς οὖν κτλ.] Eusebins h. e. V, 8 haec allegavit; sed paullo aliter legit Irenaei verba, nisi ea consulto mutavit. Comma postremum οὐδὲ γὰρ — ἀρχῆς etiam citat Maximus in Dionysii Areopag. epist. X pag. 181.

2. Hunc autem] ARUND. MERC. II. GRAB. et (quem addo) Voss. nunc autem.

3. et ascendet ab abyssonem] Ita primus FEUARD. e Cod. VET. restituit consentiente textu N. T. Consentit Voss. In prioribus editt. legitur ascendit abysso.

4. vadit] MASS. observat, in N. T. exemplaribus legi Futurum μέλλει ὑπά-

γεῖν, quod a vulgato interprete translatum est ibit. Sed cum Irenaeo Cod. Alexand. ὑπάγει habet.

5. devastaverit] Sic scripsi e Cod. Voss., dum reliqui habent vastaverit.

6. regnabit — sedebit] Ita lego ex optimis Codd. FEUARD. et Voss. Etiam ERASMI priores editt. habent regnabit, quod postea, uti suspicor, sine ulla auctoritate critica in regnans est mutatum. In ARUND. et MERC. II. legitur regnavit. Pro sedebit MERC. I. habet sedentis, MERC. II. sederitis. Sed GRAB. et MASS. legunt regnans — sederit.

1. ¹Quoniam autem quidam ex his qui putantur recte credidisse, supergrediuntur ordinem promotionis iustorum, et ²motus meditationis ad incorruptelam ignorant, haereticos sensus in se habentes: haeretici enim despicientes ³plasmationem Dei, et non suscipientes salutem carnis suae, contemnentes autem et repromissionem Dei, et totum supergredientes Deum sensu, simul atque mortui fuerint, dicunt se supergredi caelos et Demiurgum, et ire

* *Grab.* 450. ad Matrem, vel ad eum, qui ab ipsis affingitur, Patrem. ~ * Qui ergo universam reprobant resurrectionem, et quantum in ipsis est, auferunt eam de medio, quid mirum est, si nec ordinem resurrectionis sciunt; nolentes intelligere, quoniam si haec ita essent, quemadmodum dicunt, ipse utique Dominus, in quem se dicunt credere, non in tertia die fecisset resurrectionem; sed super crucem expirans, confestim utique abiisset sursum, relinquens corpus terrae? Nunc autem tribus diebus conversatus est ubi erant mor-

Ierem. tui, quemadmodum ⁴propheta ait de eo: *Commemoratus est Dominus* ⁵*sanctorum mortuorum suorum, eorum* ⁶*qui ante dormierunt*

+ *Mass.* 331. ⁷*in terra* ⁸*sepelitionis, † et descendit ad eos, extrahere eos et sal-*

Matth. XII. ^{40.} *vare eos.* Et ipse autem Dominus: Quemadmodum, ait, *Ionas in*

Ephes. IV. 9. *minis in corde terrae.* Sed et apostolus ait: *Ascendit autem, quid est, nisi quia et descendit in inferiora terrae?* Hoc et David in

Ps. LXXXV. eum prophetans dixit: *Et eripuisti animam meam ex inferno in-*

Joan. XX. ^{17.} *vidit et adoravit, dicebat: Noli me tangere, nondum enim ascendi*

1. Quoniam autem cett.] Vide MASS. in Appar. nostro.

2. motus meditationis] Sic FEUARD. in marg. et Cod. Voss., quod malim, quam modos meditationis, ut habent ceteri, quia vox motus magis quadrat ad praecedentem promotionis et ad Irenaei scopum. Meditationis vero scripsit pro exercitationis. Quos autem motus meditationis ad incorruptelam dicit Irenaeus, ii sunt diversi gradus exercitationis, quibus paulatim ad incorruptelam seu claritatem Dei visionem promoventur et veluti descendunt iusti. Neque enim ii ex auctoris nostri sententia e vestigio Deum capiunt; sed diversis veluti motionibus atque gradibus exercitati paulatim assuescunt capere Deum, ut loquitur cap. seq. ubi gradus illos explicat. MASS.

3. plasmationem Dei] Vox Dei non exstat in Voss.

4. propheta] Ita fide omnium Codd. restituit GRAB. pro prophetia.

5. sanctorum] Sic omnes editi. et Codd. Sed GRAB. suspicatur legendum esse sanctus Israel, uti supra lib. III. c. 20, 4 et lib. IV c. 22, 1 et c. 33, 12.

6. qui ante] Voss. qui et ante.

7. in terra] Ita Codd. ARUND. MERC. II. Voss. et MASS. Locis quoque paullo ante citatis sic legitur. Sed reliqui in terram.

8. sepelitionis] Hanc vocem GRAB. et MASS. e marg. FEUARD. in textum receperunt. Sed ERASM. GALL. ceterique Codd., inter quos etiam Voss. nomino, habent stipulationis.

9. erit et filius] Et cum MASS. recepi ex ARUND. et Voss.

10. et Mariae] Et redundat.

11. se] ARUND. eum.

ad ¹Patrem; sed vade ad discipulos, et ²dic eis: Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum.

2. Si ergo Dominus legem mortuorum servavit, ut fieret primogenitus a mortuis, et commoratus usque ³in tertiam diem in inferioribus terrae; post deinde surgens in carne, ut etiam ⁴fixuras clavorum ostenderet discipulis, sic ascendit ad Patrem: quomodo non ⁵confundantur, qui dicunt inferos quidem esse hunc mundum, qui sit secundum nos; interioriorem autem hominem ipsorum derelinquentem hic corpus, in supercaelestem ascendere locum? Quum enim Dominus *in medio umbrae mortis abierit*, ubi ^{Psalm. XXII. 4.} animae mortuorum erant, post deinde corporaliter resurrexit, et post resurrectionem assumptus est: manifestum est quia et discipulorum eius, propter quos et haec operatus est Dominus,

⁶*Αἱ ψυχαὶ ἀπέρχονται εἰς . . . τὸν τόπον τὸν ὁρισμένον ἀ- ταῖς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐμὲ χρι τῆς ἀναστάσεως φοιτῶσι, περιμένονσαι τὴν ἀνάστασιν. ἔπειτα ἀπολαβοῦσαι *τὰ σώ- ματα, καὶ ὁλοκλήρως ἀναστᾶσαι, τοῦτέστι σωματικῶς, καθὼς καὶ ὁ Κύριος ἀνέστη, οὕτως ἐλεύ- σονται εἰς τὴν ὄψιν τοῦ Θεοῦ.* animae abibunt in invisibilem locum, definitum eis a Deo, et ibi usque ad resurrectionem commorabuntur, ⁷sustinentes resurrectionem; post recipientes corpora, et perfecte ^{*Grab. 452.}resurgentes, hoc est; corporaliter, quemadmodum et Dominus resurrexit, sic venient ad conspectum Dei.

Nemo enim est discipulus super magistrum: perfectus autem omnis ^{Luc. VI. 40.} *erit, ⁸sicut magister eius.* Quomodo ergo magister noster non statim evolans abiit, sed sustinens definitum a Patre resurrectionis suae tempus, (quod et per Ionam manifestatum est) post triduum resurgens assumptus est; sic et nos sustinere debemus definitum a Deo resurrectionis nostrae tempus, ⁹praenuntiatum a prophetis, et sic resurgentes assumi, quotquot Dominus ¹⁰ad hoc dignos habuerit.

1. *Patrem*] Meum omisi cum MASS. sec. Codd. VET. Voss. et ARUND.

2. *dic*] Sic GRAB. et MASS. ex ARUND. VET. Voss. et ipso biblico textu.

3. *in*] Sic MASS. non dicens qua auctoritate. In reperitur in Codd. Voss. et MERC. II. Reliqui habent ad.

4. *fixuras*] Sic MASS. e Codd. ARUND. MERC. II. et (quem addo) Voss. melius quam reliqui *figuras*.

5. *confundantur*] Ita GRAB. MASS. ARUND. Voss. Ceteri *confundentur*.

6. *Αἱ ψυχαὶ πλ.*] Hoc fragmentum, a Ioanne Damasceno servatum in Parallelis, Halloixius primus in *Vita Irenaei* p. 504 publici iuris fecit.

7. *sustinentes*] Id est exspectantes, uti et paullo post *sustinens*.

8. *sicut magister eius*] ARUND. si sit *sicut magister*. Sed MASS. observat, voces si sit additas esse ex Vulgata.

9. *praenuntiatum*] ARUND. et MERC. II. *praeannuntiatum*.

10. *ad hoc*] Sic FEUARD. GRAB. MASS. et Voss. In aliis desideratur ad.

C A P. XXXII.

1. ¹Quoniam igitur transferuntur quorundam sententiae ab haereticis sermonibus, et sunt ignorantes dispositiones Dei, et mysterium iustorum resurrectionis, et ²regni, quod est principium incorruptelae, per quod regnum qui digni fuerint, paullatim assuescunt capere Deum: necessarium est autem dicere de illis, quoniam oportet iustos ³primos in conditione hac, quae renovatur, ad apparitionem Dei resurgentes recipere promissionem hereditatis, quam Deus promisit patribus, et regnare in ea: post deinde fieri iudicium. In qua enim conditione laboraverunt sive afflicti sunt, omnibus modis probati per sufferentiam, iustum est in ipsa recipere eos fructus sufferentiae; et qua conditione interfecti sunt propter Dei dilectionem, in ipsa vivificari: et in qua conditione servitutem sustinuerunt, in ipsa regnare eos. Dives enim in omnibus Deus, et omnia sunt eius. Oportet ergo et ipsam conditionem reintegratam ad pristinum, sine prohibitione servire iustis: et hoc apostolus fecit manifestum in ea quae est ad Romanos, sic

Rom. VIII. *dicens: Nam exspectatio creaturae revelationem filiorum Dei ex-*
 10 *spectat. Vanitati enim creatura subiecta est non volens, sed pro-*
pter eum qui subiecit in spe: quoniam et ipsa creatura liberabitur
a servitute corruptelae, in libertatem gloriae filiorum Dei.

2. Sic ergo et promissio Dei, quam promisit Abrahae, firma perseverat. Dixit enim: *Respice sursum oculis, et vide a loco hoc,*
 Gen. XIII. *ubi nunc tu es, ad Aquilonem et*
 14. 15. *Africum et Orientem et mare, quoniam omnem terram, quam tu vides, tibi dabo et semini tuo*
 Ibid. 27. *usque in sempiternum. Et iterum ait: Surgens ingredi terram*
in longitudinem eius, et in latitudinem, quoniam tibi dabo eam;
 Ibid. XXIII. *et non accepit in illa hereditatem, nec vestigium pedis, sed sem-*
 11 *per peregrinus et advena in ea fuit. Et quando mortua est Sara*
uxor eius, volentibus Ethaeis gratuito locum dare ei, ut sepeliret

1. *Quoniam igitur celt.]* Quinque haec ultima Irenaei capita FEUARD. primus prelo subiecit, exscripta e Codice optimo, quem signo VET. designavimus. Praefationem a FEUARD. his capitibus praemissam, qua Irenaeo^a ea vindicaret, vide in Appar. nostro. Causa enim, ob quam scribae haec quinque capita neglexerint, in eo latere videtur, quod Irenaeus sententias Chiliasmorum, quos dicunt, strenue defendit. Inde factum est, ut haec capita adeo in omnibus Codicibus omittentur praeter illum Codicem VET. et Voss., quem cum editis accuratissime

contuli. In marg. Codicis Voss. a recentiore manu haec scripta sunt: *Quae inde sequuntur omnia ad calcem usque hactenus desiderata fuerant in omnibus exemplaribus.*

2. *regni]* Terreni scilicet et temporalis, quo iustos a morte cum Christo potituros esse vult usque ad definitum a Deo tempus. Mass.

3. *primos]* Mass. observat, hic legendum esse *primum* aut *prims*.

4. *Africum]* Ita GRAB. restituit auctoritate Voss. et textus biblici pro *Africam*, uti legit FEUARD.

eam, noluit accipere, sed emit monumentum, ¹quadringentas dans didrachmas argenti, ²ab † Effron filio Seor Ethaco; sustinens pro-† *Mass.* 332 missionem Dei, et *nolens ³videri accipere ab hominibus, quod* *Grab.* 453. ei promiserat dare Deus, dicens ei iterum sic: *Semini tuo dabo Gen.* XV. 13. terram hanc, a flumine Aegypti, usque ad flumen magnum Euphratem. ⁴Si ergo huic promisit Deus hereditatem terrae, non accepit autem in omni suo incolatu: oportet eum accipere cum semine suo, hoc est, qui timent Deum, et credunt in eum, in resurrectione iustorum. Semen autem eius ecclesia, ⁵per Dominum adoptionem, quae est ad Deum, accipiens, sicut dicebat Ioannes baptista: *Quo-* *Luc.* III. 8. *niam potens est Deus de lapidibus suscitare filios Abrahæ.* Sed et apostolus ait in ea quae est ad Galatas: ⁶*Vos autem, fratres, Gal.* IV. 28. *secundum Isaac repromissionis filii estis.* Et iterum manifeste in eadem ait, eos qui in Christo crediderunt percipere Christum, Abrahæ promissionem, sic dicens: *Abrahæ dictae sunt promiss-* *Ibid.* III. 16. *siones et semini eius. Et non dicit: Et seminibus; quasi de multis, sed quasi de uno: Et semini tuo: quod est Christus.* Et iterum confirmans quae dicta sunt, ait: *Quemadmodum Abraham credidit* *Ibid.* 6 *seqq.* *Deo, et deputatum est ei ad iustitiam. Cognoscitis ergo, quoniam quidem qui ex fide sunt, ii sunt filii Abrahæ. Providens autem Scriptura, quia ex fide iustificat gentes Deus, prænuntiavit Abrahæ, quia benedicentur in te omnes gentes. Itaque qui ex fide sunt, benedicentur cum fidei Abraham. Sic ergo qui sunt ex fide, benedicentur cum fidei Abraham, et hi sunt filii Abraham. Repromisit autem Deus hereditatem terrae Abrahæ et semini eius; et neque Abraham neque semen eius, hoc est, qui ex fide iustificantur, nunc sumunt in ea hereditatem: accipient autem eam in resurrectione iustorum. Verus enim et firmus Deus: et propter hoc beatos dicebat mites, quoniam ipsi hereditabunt terram.* *Matth.* V. 4.

1. *quadringentas*] Cod. VET. habet *quadraginta*; in Voss. (GRAB. non accurate lectionem memorat) scriptum est: XLV, sed in marg. *quadraginta*. Falsam illam lectionem FEUARD. emendavit ex interpretatione LXX, quae habet τετρακόσια δίδραχμα ἀργυρίων.

2. *ab Effron filio Seor Ethaco*] Haec FEUARD. e sacro textu correxit; codices enim hic corrupti sunt. VET. habet *filio Yphraei*, et Voss. *filio yphai XXI cetheo*.

3. *videri*] In editi. legitur *videre*. Sed tam manifestum scribarum erratum, sensu ita exigente, emendare non dubitavi; quum maxime nihil frequentius

occurrat in Codd. vetustissimis quam *e pro i*, ut norunt omnes. *Mass.*

4. *Si*] Ita. cum *MASS.* scripsi. Reliqui e Codd. habent *sic*, quod errore scribarum scriptum est. GRAB. aut ergo post verbum *oportet* inserendum, aut potius *si* in locum *sic* substituendum censet.

5. *per Dominum*] Ita cum *MASS.* restituere non dubitavi pro *per Domini*, quum in Voss. luculenter scriptum sit *per dñm*.

6. *Vos — estis*] *MASS.* bene observat, haec ex versione Italica esse allegata et nonnullis *Mss.* graecis, dum ex aliis N. T. Codd. et versione vulgata scribendum fuisset *nos — sumus*.

C A P. XXXIII.

1. Propter hoc autem ad passionem veniens, ut evangelizaret Abrahae, et iis qui cum eo, apertionem hereditatis, quum gratias egisset, tenens calicem, et bibisset ab eo, et dedisset discipulis, *Matth. XXVI.* dicebat eis: *Bibite ex eo omnes. Ille est sanguis meus novi Te-*
27 seqq. *stamenti, qui pro multis ¹effundetur in remissionem peccatorum. Dico autem vobis, a modo non bibam de generatione vitis huius, usque in diem illum, quando illum bibam vobiscum novum in regno Patris mei. Uique hereditatem terrae ipse novabit, et reintegrabit*
Psalm. CIII. *mysterium gloriae filiorum; quemadmodum David ait: Qui reno-*
30. *vavit faciem terrae. Promisit bibere de generatione vitis cum suis discipulis; utrumque ostendens, et hereditatem terrae, in qua bibitur nova generatio vitis, et carnalem resurrectionem discipulorum eius. Quae enim nova resurgit caro, ipsa est quae et novum percepit poculum. Neque autem sursum in supercaelesti loco constitutus cum suis, potest intelligi bibens vitis generationem; neque rursus sine carne sunt, qui bibunt illud: carnis enim proprium est et non spiritus, qui ex vite accipitur potus.*

2. Et propter hoc dicebat Dominus: *Luce. XIV. 12.* *Quum facis prandium,*
13. *vel coenam, noli vocare divites, neque amicos, et vicinos, et cognatos, ne ipsi invicem vocent te, et fiat retributio ab eis: sed voca claudos, caecos, mendicos, et beatus eris, quoniam non habent retribuere tibi: retribuetur enim tibi in resurrectione iustorum. Et*
Matth. XIX. *iterum ait: Quicumque dimiserit *agros, aut domos, aut parentes,*
29. *aut fratres, aut filios propter me, centuplum accipiet in hoc saeculo, et in futuro vitam aeternam hereditabit. Quae enim sunt in hoc saeculo centupla, et prandia exhibita pauperibus, et coenae quae redduntur? Haec sunt in regni temporibus, hoc est, in septima die, quae est sanctificata, in qua requievit Deus ab omnibus operibus quae fecit, quae est verum iustorum sabbatum, in qua non facient omne terrenum opus; sed adiacentem habebunt paratam mensam a Deo, pascentem eos epulis omnibus.*

3. Quemadmodum et Isaac continet benedictio, qua benedixit filium minorem Iacob: *Gen. XXVII.* *Ecce, dicens, odor filii mei, quasi*
27. *odor agri pleni, quem benedixit Deus. Ager autem mundus est; et*
Matth. XIII. *propterea addidit: Det. tibi Deus de rore caeli, et a fertilitate ter-*
38. *rae, multitudinem tritici et vini. Et serviant tibi gentes, et ²ado-*
Gen. XXVII. *rent te principes, et esto Dominus fratris tui, et adorabunt te*
28. 29.

1. effundetur] Sic iterum, uti Mass. observat, versio Italica et vulgata: Eandem lectionem Cyprianus epist. 63 ad

Caecilium tuetur. Sed e textu graeco legendum esset *effunditur*.

2. adorent] Voss. adorabunt.

filii patris tui. Qui maledicet te, maledictus erit; et qui benedicet te, benedictus erit. Haec ergo si non quis accipiat ad praefinita regni, in grandem contradictionem et contrarietatem incidet, quemadmodum Iudaei ¹incidentes in omni aporia constituuntur. Non solum enim in hac vita huic Iacob non servierunt gentes; sed et post benedictionem ipse profectus, servivit avunculo suo Laban *Gen. XXXI* Syro annos viginti; et non tantum non est factus Dominus fratris ^{41.} sui, sed et ipse Esau adoravit fratrem suum, quando reversus est *ib. XXXIII.* a Mesopotamia ad patrem, et munera multa obtulit ei. Multitu- ^{3.} dinem autem tritici et vini quomodo hereditavit hic, qui propter famem factam in terra, in qua habitabat, in Aegyptum transmigra- *ib. XLVI. 1* vit, subiectus Pharaoni, qui tunc regnabat in Aegypto? Praedicta *seqq.* itaque benedictio ad tempora regni sine contradictione pertinet, quando regnabunt iusti surgentes a mortuis; quando et creatura renovata et liberata multitudinem fructificabit universae escae, ²ex rore caeli et ex fertilitate terrae: quemadmodum presbyteri memin- erunt, qui Ioannem discipulum Domini viderunt, audisse se ab eo, quemadmodum de temporibus illis docebat Dominus et dicebat: ³Venient dies, in quibus vineae nascentur, singulae ⁴decem millia palmitum habentes, et in uno palmite dena millia brachiorum, et in ^{* Grab. 455.} uno vero palmite [brachio] dena millia flagellorum, et in unoquoque flagello dena millia botrum, et in unoquoque botro dena millia acinorum, et unumquodque acinum expressum dabit vigintiquinque metretas vini. Et quum eorum apprehenderit ⁵aliquis sanctorum botrum, alius clamabit: Botrus ego melior sum, ne sume, per me Dominum benedic. Similiter et granum tritici decem millia spicarum generaturum, et unamquamque spicam habituram decem millia granorum, et unumquodque granum quinque bilibres similiae clarae mundaе: et reliqua autem poma, et semina, et herbam secundum congruentiam iis consequentem: et omnia animalia iis ci-

1. incidentes] Hanc vocem GRAB. addidit e Cod. Voss.

2. ex rore] Ita GRAB. primus e Cod. Voss. In FEUARD. perperam et rore.

3. Venient dies] Haec Papias Irenaeo teste refert in quarto libro λογίων κυριακῶν ἐξηγήσεως. Accepit vero vel ex quibusdam apocryphorum somniis spuris et evangelis vel ex spuris traditionibus. Nam, ut ait Euseb. lib. III, 39. Papias plura nuda vocis traditione ad se pervenisse testatur, novas quasdam scilicet Servatoris parabolas ac praedicationes, aliaque fabulis propiora — Fuit enim mediocri admodum ingenio prae-

ditus, ut ex scriptis illius conicere licet: plerisque tamen post ipsum ecclesiasticis scriptoribus eiusdem erroris (terrenum et temporale post resurrectionem fore Christi regnum) occasionem praebeuit, hominis velustate sententiam suam lucentibus; puta Irenaeo, et si quis alius eiusdem opinionis fautor exstitit. MASS.

4. decem millia palmitum] Voss. dena millia palmitum, uti postea dena millia brachiorum et dena millia flagellorum cett.

5. aliquis sanctorum botrum] Aliquis sanctorum botrum legitur in Voss., sed male.

his utentia, quae a terra accipiuntur, pacifica et consentanea invicem fieri, subiecta hominibus cum omni subiectione.

4. ¹Ταῦτα δὲ καὶ Παπίας Ἰωάννου μὲν ἀκουστής, Πολυκάριπον δὲ ἑταῖρος γεγονώς, ἀρχαῖος ἀνὴρ, ἐγγράφως ἐπιμαρτυρεῖ ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν αὐτοῦ βιβλίων. ἔστι γὰρ αὐτῷ πέντε βιβλία συντεταγμένα.

4. ²Haec autem et Papias Ioannis auditor, Polycarpi autem contubernalis, vetus homo, per scripturam testimonium perhibet in quarto librorum suorum: sunt enim illi quinque libri conscripti.

Et adiecit, dicens: *Haec autem credibilia sunt credentibus. Et Iuda, inquit, proditore non credente et interrogante: Quomodo ergo tales geniturae a Domino perficientur?* dixisse Dominum: *Videbunt qui venient in illa.* Haec ergo tempora prophetans Esa-

Esa. XI. 6
seqq.

ias ait: *Et compascetur lupus cum agno, et pardus conquiescet cum haedo, et vitulus et taurus et leo simul pascentur, et puer pusillus ducet eos. Et bos et ursus simul pascentur, et simul infantes eorum erunt; et leo et bos manducabunt paleas. Et puer infans in cavernam aspidum, et in cubile filiorum aspidum munum mittet, et non male facient, nec poterunt perdere aliquem in monte*

lib. LXV. 25. *sancto meo.* Et iterum recapitulans ait: *Tunc lupi et agni pascentur simul, et leo quasi bos vescetur paleis, serpens autem terram quasi panem; et non nocebunt, neque vexabunt in monte sancto meo, dicit Dominus.* Non ignoro autem, quoniam quidam haec ³in feros, et ex diversis gentibus et variis operibus credentes, et quum crediderint consentientes iustis, tentent transferre. Sed etsi nunc hoc sit in quibusdam hominibus, ex variis gentibus in unam sententiam fidei venientibus; nihilominus in resurrectione iustorum ⁴super iis animalibus, quemadmodum dictum est: *Dives enim in omnibus Deus.* Et oportet conditione revocata, obedire et subiecta esse omnia animalia homini, et ad primam a Deo datam reverti escam, (⁵quemadmodum autem in obedientia subiecta

1. Ταῦτα πλ.] Citantur haec ab Euseb. h. e. III, 39. et Nicephoro lib. III, c. 20.

2. Haec — testimonium perhibet] Observantibus editoribus aut scribendum fuisset: haec testatur, aut hoc testimonium perhibet, aut his test. perh.

3. in feros] Codd. VET. et Voss. habent inferos; sed FEUARD. ex conjectura edidit inter nos. GRABIVS vero ne una quidem littera mutata procul dubio genuinam restituit lectionem, scribens in feros. „Lupi enim, ait, et leones ex mystica interpretatione, — quam Irenaeus

memorat, feros denotabant homines: eorum cum agnis, vitulis cett. accubitus, — consensionem cum iustis etc. Quem mysticum sensum Irenaeus non reiecit, sed litteralem simul tenet.“

4. super iis animalibus] Sapphe set; nam ut paullo ante habet: omnia animalia iis cibis utentia, quae a terra accipiuntur, pacifica et consentanea invicem fieri, subiecta hominibus cum omni subiectione. MASS.

5. quemadmodum — Adae] Haec MASS. parenthesi inclusit, „ne (ita ait) fructum terrae, per appositionem ad

erant Adae) fructum terrae. Alias autem et non est nunc ostendere leonem paleis vesci. Hoc autem significabat magnitudinem et pinguedinem fructuum. Si enim leo animal paleis vescitur; quale ipsum triticum erit, cuius palea ad escam congrua erit leonum?

C A P. XXXIV.

1. † Ipse autem Esaias manifeste annuntiavit tale gaudium † *Mass. 334.*
in resurrectione iustorum futurum, sic dicens: *Resurgent mortui, Esa. XXVI.*
et surgent qui in monumentis sunt, et laetabuntur qui sunt in 19.
terra. Ros enim qui a te, sanitas est eis. Hoc idem et Ezechiel
ait: Ecce ego ¹ *aperiam monumenta vestra, et educam vos de mo- *Ezech.*
numentis vestris, ² *in quo educam de sepulcris populum meum, et* *XXVII. 12*
dabo spiritum in vobis, et vivetis, et ponam vos super terram *seqq.*
vestram, et cognoscetis quoniam ego sum Dominus. Et iterum
idem sic ait: Haec dicit Dominus: Colligam * *Israël ab omnibus* *Ib. XXVIII.*
gentibus, ubi dispersi sunt illic, et sanctificabor in eis in con- 25. 26.
spectu filiorum gentium: et habitabunt super terram suam, quam * *Grab. 456.*
dedi servo meo Iacob, et inhabitabunt super eam in spe, et aedi-
ficabunt domos, et plantabunt vineas, et inhabitabunt in spe, quando
faciam iudicium in omnibus qui inhonoraverunt eos, in iis qui in
circuitu sunt eorum, et cognoscent quoniam ego sum Dominus
Deus ipsorum, et Deus patrum ipsorum. Ostendimus autem
paullo ante, quoniam ecclesia est semen Abrahae; et propter hoc,
ut sciamus quoniam in novo Testamento ⁴ *a veteri, qui ex omni-*
bus gentibus colliget eos qui salvabuntur, ex lapidibus suscitans
filios Abrahae, Ieremias ait: Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et *Ier. XXIII.*
non dicent adhuc: Vivit Dominus, qui eduxit ⁵ *filios Israël ab* 7. 8.
Aquilone, et ab omni regione quo expulsi fuerant; restituet illos
*in terram ipsorum, quam dedit patribus ipsorum.**

escam referendum, duriori tamen hyperbato, longius a proprio loco remotum, lectoris turbet animum. Insuper (sic pergit vir doctus) quod unica voce parveram in edit. legitur inobedientia, in duas, sensu ita manifeste postulante, divisi. Et sic nihil corrigendum aut translocandum erit, ut GRAB. existimavit. Quamquam mallem, pro autem legeretur antea vel ante inobedientiam, primorum scil. parentum.

1. *aperiam*] Voss. *aperio.*

2. *in quo educam de sepulcris*] Sic restituit GRAB. e Cod. Voss., itaque excudi iussit FEUARD. in edit. 1576, uti MASS. testatur. Sed in reliquis edit. FEUARD. scripsit: *et educam vos de sepulcris.*

3. *Deus ipsorum*] Has duas voces GRAB. e Cod. Voss. adiecit: nam in versione LXX legitur *αἰγιος ὁ Θεὸς αὐτῶν.*

4. *a veteri qui*] Cod. Voss. *ac veteri quae* Sed lectio *a*, si pro post accipiat, cum GRABIO praefenda est, qui praeterea tam qui quam quae abiciendum recte censet. Cum MASS. post suscitans subintellige erit. Cfr. lib. V. 7, 2.

5. *filios Israël*] Tam in Cod. VET. quam Voss. negligentia scribarum ob repetitionem earundem vocum aliqua exciderunt. Et in Ieremiae quidem dicto illa: *de terra Aegypti; sed vivit Dominus, qui eduxit semen Israël;* in Esaias autem oraculo ista: *et erit lumen solis.* GRAB.

2. Quoniam creatura omnis secundum voluntatem ad incrementum et augmentum erit, ut tales afferat et nutriet fructus, Esaias ait: *Et erit super omnem montem altum, et super omnem collem editum aqua pertransiens in die illa, quando perient multi, quando concident muri. Et erit lumen lunae quasi lumen solis, septuplum diei quando sanabit contritionem populi sui, et dolorem plagae suae sanabit. Dolor autem plagae est, ¹per quam percussus est homo initio in Adam inobediens, hoc est, mors, quam sanabit Deus resuscitans nos a mortuis, et restituens in patrum hereditatem, quemadmodum iterum Esaias ait: *Et eris fidens in Domino, et faciet te ingredi supra omnem terram, et cibabit te hereditate Iacob patris tui.**
- Ib.* LVIII. 14. Hoc est quod a Domino dictum est: *Beati servi illi, quos veniens Dominus inveniet vigilantes. Amen dico vobis, quoniam praecingetur, et recumbere eos faciet, et transiens ministrabit eis. Et si venerit vespertina vigilia, et invenerit sic, beati sunt, quoniam recumbere eos faciet, et ministrabit eis; licet secunda, et licet tertia, Apoc.* XX. 6. *beati sunt.* Hoc autem idem et Ioannes in Apocalypsi ait: *Beatus et sanctus, qui habet partem in resurrectione prima. Et tempus autem annuntiavit Esaias in quo haec erunt: Et dixi, inquit: Usquequo Domine? Quoadusque desolentur civitates ad non inhabitandum, et domus ut non sint homines, et terra derelinquetur deserta. Et post haec longe nos ²faciet Deus homines, et qui remanserint multiplicabuntur super terram. Sed et Daniel hoc ipsum ait: *Et regnum et potestas et magnitudo eorum ³quae sub caelo sunt, datum est sanctis altissimi Dei, et regnum eius sempiternum, et omnes principatus servient ei et obedient. Et ne ad hoc tempus putetur dicta repromissio, dictum est prophetae: Et *Ib.* XII. 13. *tu veni, et sta in sorte tua in consummatione dierum.***

3. Quoniam autem repromissiones non solum prophetis et patribus, sed ecclesiis ex gentibus coadunatis annuntiabantur, quas et insulas nuncupat Spiritus, et quod in medio turbulae sint constitutae, et tempestatem blasphemiarum sufferant, et salutaris portus periclitantibus exsistant, et refugium sunt eorum, qui altitudinem ament, et Bythum, id est, profundum ^{*}erroris conantur effugere, Ieremias ita ait: *Audite verbum Domini, gentes, et annuntiate insulis quae longe sunt: dicite, ⁴quia ventilabit Deus*

1. per quam] Ita Voss. GRAB. et MASS. melius, quam Cod. VET. et FEUARD. per quem.

2. faciet] Sic Voss. GRAB. et MASS. e textu sacro. Al FEUARD. facies.

3. quae sub caelo sunt] GRAB. dicit,

in Cod. Voss. legi qui pro quae. Quod falsum: scriptum est quae, uti saepissime, pro quae.

4. quia ventilabit] Ex versione LXX scribendum fuisset qui ventilavit.

Israël, congregabit eum, et custodiet eum, sicut pascens gregem ovium suarum: quoniam redemit Dominus Iacob, et eripuit eum de manu fortioris eius. Et venient, et laetabuntur in monte Sion, et venient ad bona, et in terram tritici et vini et fructuum et animalium et ovium, et erit anima eorum sicut lignum fructiferum, et non esurient adhuc. Et tunc gaudebunt virgines in congregatione iuvenum, et seniores gaudebunt, et convertam luctum eorum in gaudium, et faciam eos in exultatione, et magnificabo, et inebriabo animam sacerdotum filiorum Levi, et populus meus bonis meis adimplebitur. Ostendimus autem ¹in superiori libro, quoniam Levitae et sacerdotes sunt discipuli omnes Domini; qui et sabbatum in templo profanabant, et sine culpa sunt. Tales itaque promissiones manifestissime in regno iustorum istius creaturae ²epulationem significant, quam Deus repromittit ministraturum se,

4. † Adhuc de Hierusalem et de regnante in ea Esaias ait: † *Mass. 335. Haec dicit Dominus: Beatus qui habet in Sion semen, et domesti-* *Esa. XXXI. 9.*
cos in Hierusalem. Ecce, rex iustus regnavit, et principes cum *et XXXII. 1.*
iudicio principabunt. Et de praeparatione, in qua reaedicabitur,
ait: Ecce, ego praeparabo tibi carbunculum lapidem, et fundamenta *Ib. LIV. 11*
tua sapphirum, et ponam propugnacula tua iasphin, et portas tuas *seqq.*
lapidem crystallum, et circumvallum tuum lapides electos, et omnes
filios tuos docibiles Dei, et in multa pace filios tuos, et in iustitia
aedicaberis. Et iterum idem ipse ait: Ecce ego facio Hierusalem *Ib. LXV. 18*
exultationem et *seqq.* ³*plebem meam: etiam non audietur in ea vox*
fletus, neque vox clamoris, etiam non fiet ibi immaturus et senior,
qui non impleat tempus suum. Erit enim iuvenis annorum cen-
tum: moriens autem peccator centum annorum, et maledictus erit.
Et aedicabunt domus, et ipsi inhabitabunt: et plantabunt vineas,
et ipsi manducabunt fructus earum, et vinum bibent. Et non ipsi
aedicabunt, et alii inhabitabunt: neque ipsi pastinabunt, et alii
comedent. Secundum enim dies ligni vitae erunt dies plebis ⁴*in*
te: opera enim laborum ⁵*eorum veterascent.*

1. in superiori libro] Cfr. lib. IV, 8, 3.

2. epulationem significant] In Codd. VET. et Voss. scribarum errore scriptum est: epulatione significant, quod erratum FEUARD. emendavit.

3. plebem meam] Num hic verba nonnulla, quae in V. T. leguntur, exciderint an non, definiri vix potest, quum

Irenaeus saepissime locos Scripturae s. memoriter citaverit.

4. in te] GRAB. observat, pro his vocibus e graeco *μου* legendum esse *meae*.

5. eorum] Sic Voss. GRAB. MASS. ex versione LXX. Sed FEUARD. tuorum.

* *Grab.* 458. 1. *Si autem quidam tentaverint allegorizare haec, quae eiusmodi sunt; neque de omnibus poterunt consonantes sibimetipsis inveniri, et convincentur ab ipsis dictionibus differentibus, *Esa.* VI. 11. quoniam quum desolatae fuerint civitates gentium, ¹et quod non inhabitentur, et domus, eo quod non sint homines, et derelinque-
Ib. XIII. 9. tur terra deserta; Ecce enim, Esaias ait, dies Domini insanabilis venit, furore et ira plenus, ponere ²urbem terrae desertam, et
Ib. XXVI. 10. peccatores perdere ex ea. Et iterum ait: Tollatur, ut non videat
Ib. VI. 12. gloriam Domini; et quum haec facta fuerint, elongabit, inquit,
Ib. LXV. 21. Deus homines, et derelicti multiplicabuntur in terra. Et aedificabunt domus, et ipsi inhabitabunt, et pastinabunt vineas, et ipsi manducabunt. Haec enim ³alia universa ⁴in resurrectionem iustorum sine controversia dicta sunt, quae fit post adventum Antichristi, et perditionem omnium gentium sub eo existentium, in qua regnabunt iusti in terra, crescentes ex visione Domini, et per ipsum assuescent capere gloriam Dei Patris, et cum sanctis angelis conversationem et communionem, et unitatem spiritualium in regno capient; et illos quos Dominus in carne inveniet, exspectantes eum de caelis, et perpressos tribulationem, qui et ⁵effugerint ⁶iniqui manus. Ipsi autem sunt de quibus ait propheta: et derelicti multiplicabuntur in terra. Et quotquot ex credentibus ad hoc prae-
paravit Deus, ad derelictos multiplicandos in terra, et sub regno sanctorum fieri, et ministrare huic Hierusalem, et regnum in ea,
* *Grab.* 459. significavit Ieremias propheta: *Circumspice*, *dicens, ad-Orientem,
Baruch. IV. Hierusalem, et vide laetitiam quae adventat tibi ab ipso Deo. Ecce,
36. et V. toto. venient filii tui quos emisisti, venient ⁷collecti ab Oriente usque ad Occidentem verbo illius sancti, gaudentes ea quae a Deo tuo est claritate. Exuere, Hierusalem, habitum luctus et afflictionis tuae, et induere decorem eius quae a Deo tuo est claritatis in aeternum: circumdare amictum duplicem eius quae a Deo tuo est iustitiae, impone mitram super caput tuum gloriae aeternae. Deus enim demonstrabit ei quae sub caelo est, universae tuum fulgorem. Vocabitur namque nomen tuum ab ipso Deo in aeternum, pax in-

1. et quod] E sacro textu patet, hic legendum esse eo quod.

2. urbem terrae desertam] Versio LXX habet οἰκουμένην ἔρημον, orbem terrae desertum.

3. alia] Lege cum GRAB. et alia.

4. in resurrectionem] Sic pro in resurrectione MASS. emendavit, „toto, uti ait, contextu id necessario postulante.

Sequitur enim et perditionem — et illos exspectantes celi, quae omnia ab una et eadem praepositione in exiguntur et cum ea constituuntur. Poitro in scripsit Interpres pro circa, erga; graec. περί.

5. effugerint] Voss. effugerunt.

6. iniqui] Scil. Antichristi.

7. collecti] Ita Voss. GRAB. et MASS. e sacro textu. FEUARD. electi.

stititiae et gloriae colenti Deo. Surge, Hierusalem, et sta in excelso, et circumspice ad Orientem, et vide collectos filios tuos a solis ortu usque ad Occidentem verbo illius sancti, gaudentes ipsam Dei ¹recordationem. Profecti sunt enim a te pedites, dum ²adducerentur ab inimicis. Introducet illos Deus ad te ³portatus cum gloria tanquam thronus regni. Decrevit enim Deus ut humilietur omnis mons excelsus, et congeries aeternae, et ut valles impleantur, ad redigendam planitiem terrae, ut ambulet Israël tute Dei gloria. Umbracula autem intexuerunt silvae, et omne lignum boni odoris ipsi Israël praecepto Dei. Praeibit enim Deus cum laetitia lumine claritatis suae, cum misericordia et iustitia, quae ab ipso est.

2. Haec autem talia universa non in supercaelestibus possunt intelligi: Deus enim, ait, demonstrabit ei quae sub caelo est, universae tuum fulgorem; sed in regni temporibus, ⁴revocata terra a Christo, et reaedificata Hierusalem, ⁵secundum characterem quae sursum est Hierusalem, de qua ait propheta Esaias: Ecce in ma- Esai. XLIX. nibus meis depinxi muros tuos, et in conspectu meo es semper. ¹⁶. Et apostolus autem scribens ad Galatas similiter ait: -Illa autem Gal. IV. 26. quae sursum est Hierusalem libera est, quae est mater omnium nostrum; ⁶non ex cogitatione erratici Aeonis dicens hoc, †neque † Mass. 336. de virtute aliqua, quae abscessit Pleromate et Prunico; sed de Hierusalem quae in manibus descripta est. - Et ipsam descendentem in Apocalypsi vidit Ioannes super terram, novam. Post enim Apoc. XXI. 2. regnū tempora, Vidi, inquit, thronum album magnum, et sedentem Apoc. XX. 11. in eo, cuius a facie fugit terra et caelum, et locus non est eis. Et ⁷illa iam, quae sunt generalis resurrectionis et iudicii, exponit, vidisse dicens mortuos magnos et minores. Dedit, inquit, mare Ibid. 12. 13. mortuos, quos in se habuit, et mors et inferi dederunt mortuos, ¹⁴. quos apud se habuerunt; et libri adaperiti sunt. Sed et vitae, ait, apertus est liber, et indicati sunt mortui ex iis quae scripta erant in libris, secundum opera sua; et mors et inferi missi sunt in stagnum ignis, secundam mortem. Hoc autem est quod vocatur Matth. XXV. 41. Gehenna, quod Dominus dixit ignem aeternum. Et si quis, inquit, Apoc. XX. 15.

1. recordationem] FEUARD. vitiose recordationem.

2. adducerentur] Fortasse e coniectura GRABII legendum abducerentur.

3. portatus — thronus] E graeco Barachi textu, uti GRAB. monet, legendum portatos — thronum.

4. revocata] GRAB. coniecit legendum esse renovata. Sed MASS. optime respondit, Irenaeum supra cap. 33, 4, „eadem

voce et eodem sensu pro redintegrata seu ad pristinum statum revocata usum fuisse.“

5. secundum characterem] Id est, secundum formam, typum cett. MASS.

6. non ex cogitatione] Pro non de cogitatione.

7. illa iam] Iam adiecit GRAB. e Cod. Voss.

non est inventus in libro vitae scriptus, missus est in stagnum ignis. Et post haec ait: Vidi caelum novum et terram novam: *Apoc. XXI. 1* *seqq.* Primum enim caelum et terra abierunt; etiam mare non est. Et civitatem sanctam Hierusalem novam vidi descendentem de caelo, praeparatam ut sponsam ornatam viro suo. Et audiui, inquit, vocem magnam de throno dicentem: Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, et habitabit cum eis, et ipsi ¹populi eius erunt, et ipse Deus cum eis erit eorum Deus. Et delebit omnem lacrimam ab oculis eorum, et mors non erit amplius, non luctus, non clamor, neque dolor ulterius erit, quia prima abierunt. Et Esaias autem *Esa. LXV. 17* hoc ipsum ait: Erit enim caelum novum, et terra nova, et non erunt memores priorum, neque obveniet eis in cor; sed laetitiam et exultationem invenient in ea. Hoc autem est quod ab apostolo *1. Cor. VII. 31.* dictum est: Praeterit enim habitus huius mundi. Similiter autem *Matth. XXVI. 35.* et Dominus ait: Terra et caelum transiet. His itaque praetereuntibus super terram, novam superiorem Hierusalem ait Domini discipulus Ioannes descendere, quemadmodum sponsam ornatam viro suo; et hoc esse tabernaculum Dei, in quo inhabitabit Deus cum hominibus. Huius Hierusalem imago illa, quae in priori terra **Grab. 460.* Hierusalem, in qua iusti ²praemeditantur **incorruptelam*, et parantur in salutem. Et huius tabernaculi typum accepit Moyses in monte; et nihil allegorizari potest, sed omnia firma et vera et substantiam habentia ad fruitionem hominum iustorum a Deo facta. Quomodo enim vere Deus est, qui resuscitat hominem; sic et vere resurgit homo a mortuis, et non allegorice, quemadmodum per tanta ostendimus. Et sicut vere resurgit, sic et vere praemeditabitur *incorruptelam* et augebitur et ³vigebit in regni temporibus, ut fiat capax gloriae Patris. Deinde omnibus renovatis, vere in civitate habitabit Dei. *Apoc. XXI. 5. 6.* Dixit, enim inquit, sedens super thronum: Ecce, nova facio omnia. Et dicit Dominus: Omnia scribe, ⁴quomodo in sermones fideles et veri sunt. Et dicit mihi, Facta sunt. ⁵Et secundum rationem.

C A P. XXXVI.

. . . . . 1. Quum sint enim veri ho-
 . . . . . mines, veram esse oportet et

1. populi] Sic Voss. GRAB. et Mass. e sacro textu. Sed FEUARD. populus.

2. praemeditantur incorruptelam] Pro praeeexercitantur, praeparantur ad incorruptelam, uti GRAB. explicat.

3. vigeat] Graece ἀναΐσσει, ado-

lescet, roborabitur, invalescet celi. Mass.

4. quomodo] Quoniam pro quomodo legendum patet e sacro textu, qui habet: ὅτι οἱ λόγοι.

5. et secundum rationem] Hic intellige et supple: haec sunt disputata.

Οὐ γὰρ ἡ ὑπόστασις, οὐδὲ ἡ οὐσία ²τῆς κτίσεως ³ἐξαφανίζεται· (ἀληθὴς γὰρ καὶ βέβαιος ⁴ὁ συστησάμενος αὐτήν) ἀλλὰ τὸ σχῆμα παράγει τοῦ κόσμου τούτου, ⁵τουτέστιν ἐν οἷς ⁶παράβασις γέγονεν, ὅτι ἐπαλαιώθη ὁ ἄνθρωπος ἐν αὐτοῖς. Καὶ διὰ τοῦτο τὸ σχῆμα ⁷τοῦτο πρόσκαιρον ἐγένετο, προειδότες τὰ ⁸πάντα τοῦ Θεοῦ·

παρελθόντος δὲ τοῦ σχήματος τούτου, καὶ ἀνανεωθέντος τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἀμύσαντος πρὸς τὴν ἀφθαρσίαν, ὥστε μηκέτι δύνασθαι πέρα παλαιωθῆναι, ἔσται ὁ οὐρανὸς καινὸς καὶ ἡ γῆ καινὴ· ⁹ἐν τοῖς καινοῖς ἀναμενεῖ ὁ ἄνθρωπος ἀεὶ + καινὸς καὶ

plantationem ipsorum, sed non excedere in ea quae non sunt; sed in iis quae sunt, proficere. Non enim substantia, neque materia conditionis exterminatur; (verus enim et firmus qui constituit illam) sed *figura transit mundi huius*, hoc est, in quibus transgressio facta est; quoniam veteratus est homo in ipsis. Et propter hoc figura haec temporalis facta est, praesciente omnia Deo; quemadmodum ostendimus in eo libro qui ante hunc est*, * Cap. III, et caussam temporalium mundi fabricationis, secundum quod potuit, ostendimus. Praetereunte autem figura hac, et renovato homine, et vigente ad incorruptelam, ut non possit iam veterascere, erit caelum novum et terra nova, in quibus novus perseverabit homo, semper nova confabulans Deo. Et quoniam haec semper + perseverabunt sine + Mass. 337.

1. Οὐ γὰρ ἡ ὑπόστασις κτλ.] Haec fragmenta graeca usque ad προσομιλῶν τῷ Θεῷ servavit Ioannes Damasc. in Parallelis, ut ipse fateatur, ἐκ τοῦ ε' κατὰ αἰρέσεων. Primum edita sunt ab Halloixio in Vita Irenaei pag. 486. Priorem partem usque ad verba παράβασις γέγονεν in Oecumenii et Arethae Commentariis in Apocalypsis reperiuntur, quos Cramerus Oxoniensis prelo subiecit. Cfr. Catena in Epp. cath. pag. 279. Ibi fragmento Irenaei haec prae-mittuntur: ὡς φησιν Εἰρηναῖος ὁ Λουγδούνου ἐν πέμπτῳ λόγῳ τοῦ ἐλέγχου τῆς ψευδωνύμου γνώσεως ἐπὶ λέξεως. Etiam Andreas Caesariensis in Comment. in Apoc. c. 18, sed accuratius c. 64 haec graeca Irenaei ab interitu servavit.

2. τῆς κτίσεως] Halloixius male κτήσεως.

3. ἐξαφανίζεται] Apud Cramerum

legitur ἀφανισθήσεται, neque ita male, quamvis Interpres scribat exterminatur.

4. ὁ συστησάμενος αὐτήν] Apud Cramerum ὁ αὐτὴν συστήμενος.

5. τουτέστιν ἐν οἷς] Apud Cramerum ἐν οἷς καὶ, atque τουτέστιν abest.

6. παράβασις γέγονεν] Cramer. ἡ παράβασις ἐγένετο. Vox posterior reperitur in Andreae Comm.

7. τοῦτο-πρόσκαιρον ἐγένετο] Ita GRAB. scripsit ex Andreae libro cap. 64; sed in Damasceno perperam legitur: παράγει τοῦ κόσμου τούτου. Πρόσ-καιρον una voce cum MASS. scripsi ex vetere interpretatione, dum in aliis edit. minus recte dividitur in duas.

8. πάντα τοῦ Θεοῦ] Haecenus citatio Andreae.

9. ἐν τοῖς καινοῖς — καινός] Interpres legisse videtur ἐν οἷς καινός — καινά. Vocula καὶ aberat in exemplari Interpretis,

Esa. LXVI. προσομιλῶν τῷ Θεῷ . . . . .
22. ¹ φησὶν γὰρ Ἡσαΐας· Ὁν τρόπον
γὰρ ὁ οὐρανὸς καινὸς καὶ ἡ γῆ
καινὴ, ἃ ἐγὼ ποιῶ, ² μένει ἐνώ-
πιον ἐμοῦ, λέγει Κύριος, οὐ-

* Grab. 461. τω στήσεται τὸ σπέρμα * ὑμῶν
καὶ τὸ ὄνομα ὑμῶν . . . ³ ὥς οἱ
πρεσβύτεροι λέγουσι, τότε καὶ
οἱ μὲν καταξιοθέντες τῆς ἐν
οὐρανῷ ⁴ διατριβῆς, ἐκεῖσε χω-
ρήσουσιν, οἱ δὲ τῆς τοῦ παρα-
δείσου ⁵ τρυφῆς ἀπολαύσουσιν,
⁶ οἱ δὲ τὴν λαμπρότητα τῆς
πόλεως κατέξουσιν· πανταχοῦ
γὰρ ὁ ⁷ Σωτὴρ ὁραθήσεται, κα-
θὼς ἄξιοι ἔσονται οἱ ὁρῶντες
αὐτόν.

Matth. XIII. 2. Εἶναι δὲ τὴν διαστολὴν
8. ⁸ ταύτην τῆς οἰκίσεως τῶν τὰ
ἐκατὸν καρποφορούντων καὶ
τῶν τὰ ἑξήκοντα, καὶ τῶν τὰ
τριάκοντα· ὧν οἱ μὲν εἰς τοὺς
οὐρανοὺς ἀναληφθήσονται, οἱ
δὲ ἐν τῷ παραδείσῳ διατρίψου-
σιν, ⁹ οἱ δὲ τὴν πόλιν κατοική-

sine, Esaias ait: *Quemadmodum enim caelum novum et terra nova, quae ego facio, perseverant in conspectu meo, dicit Dominus; sic stabit semen vestrum et nomen vestrum.* Et quemadmodum presbyteri dicunt, tunc qui digni fuerint caelorum conversatione, illuc transibunt, id est — in caelos; alii tute paradisi deliciis utentur; alii autem speciositatem civitatis possidebunt; ubique autem Deus videbitur, et quemadmodum digni erunt videntes eum.

2. Esse autem distantiam hanc habitationis eorum qui centum fructificaverunt, et eorum qui ¹⁰ sexaginta, et eorum qui triginta: quorum quidam in caelum assumentur, alii in paradiso conversabuntur, alii in civitate inhabitabunt; et propter hoc di-

1. φησὶν γὰρ Ἡσαΐας] Graecum hoc fragmentum (cuius Ioannes Curterius copiam fecit Feuardentio, a quo primum editum est) ex Irenaeo paucis immutatis transscripsit Anastasius vel alius quisquis auctor est Appendicis ad eius quaestiones in s. Scripturam Quaest. 74. iuxta Gretseri Ingolstadtensem edit. graeco-latinae 1617 vel Quaest. 88 iuxta latinam Gentiani Herveti. At collatum a nobis cum MSS. bibliothecae regiae 2910 et Colbertinae 1450, tum a clariss. GRABIO cum alio MS. Cod. 206 Barocc. in bibliotheca Bodleiana, emendatus prodit. Ita MASS. scripsit.

2. μένει] Sic Codd. Reg. Colbert. et Barocc. atque Gretserus in marg. At in textu perperam μένειν. FEUARD. male μένεις.

3. ὥς οἱ πρεσβύτεροι λέγουσι] Quatuor illas voces ex loco Andreae Caesariensis supra citato GRAB. hic inseruit.

4. διατριβῆς] Sic FEUARD. GRAB.

MASS. et Gretserus in marg. Sed hic in textu πολιτείας.

5. τρυφῆς] Sic omnes praefer FEUARD. qui habet τρυφῆς.

6. οἱ δὲ — πανταχοῦ] Hoc loco plura in Codd. Anastasii inserta leguntur, quae Interpres in exemplaribus Irenaei non legit. Haec enim sunt: οἱ δὲ τὴν ἁγίαν γῆν καὶ τὴν λαμπρότητα τῆς πόλεως κατέξουσιν σὺν πᾶσι τοῖς περὶ αὐτὴν ἀγαθοῖς ἐπιχορηγομένοις (in FEUARD. vitiose η̄ pro οἱ) ὑπὸ τοῦ Θεοῦ· πανταχοῦ κτλ.

7. Σωτὴρ] Interpres legit Θεός.

8. ταύτην] In edit. Gretseri ταύτης.

9. οἱ δὲ τὴν] Sic cum MASS. scripsi e Gretseri edit. et Cod. Barocc. Interpres quidem voculam δὲ non agnoscit.

10. sexaginta] Sic GRAB. primus recte scripsit sec. sacrum evangeliorum textum et graecum Anastasii et Cod. Voss. In FEUARD. vitiose quadraginta.

σουσιν· καὶ διὰ τοῦτο εἰρηχέ-
ναι τὸν Κύριον, ἐν τοῖς τοῦ
πατρός μου μονὰς εἶναι ¹πολ-
λὰς· τὰ πάντα γὰρ τοῦ Θεοῦ,
ὃς τοῖς πᾶσι ²τὴν ἀρμόζουσαν
ὁῖκῃσιν παρέχει.

quemadmodum ³Verbum eius ait, omnibus divisum esse a Patre
secundum quod quis est dignus, aut erit. Et hoc est triclinium,
in quo recumbent ii, qui epulantur vocati ad nuptias. Hanc esse ^{Matth. XXII.}
adordinationem et dispositionem eorum qui salvantur, dicunt presby- ^{2 seqq.}
teri apostolorum discipuli, et per huiusmodi gradus proficere,
et per Spiritum quidem ⁴[ad] Filium, per Filium autem ascendere
ad Patrem; Filio deinceps cedente Patri opus suum, quemadmodum
et ab apostolo dictum est: *Quoniam oportet regnare eum, quo-* ^{1. Cor. XV.}
adusque ponat ⁵*omnes inimicos sub pedibus eius. Novissima ini-* ^{25. 26.}
mica destruetur mors. In temporibus enim regni iustus homo
super terram existens, ⁶obliviscetur mori iam. *Quando autem* ^{Ib. 26 seqq.}
dixerit, inquit: *omnia subiecta sunt; scilicet absque eo qui sub-*
iecit omnia. *Quum autem ei fuerint subdita omnia, tunc ipse Fi-*
lius subiectus erit ei, qui sibi subiecit omnia, ut sit Deus omnia
in omnibus.

3. Diligenter ergo Ioannes praevidit primam iustorum resur-
rectionem, et in regno terrae hereditatem; consonanter autem et
prophetae prophetaverunt de ea. Haec enim et Dominus docuit, ^{Matth. XXVI.}
mixtionem calicis novam in regno cum discipulis *habiturum se ^{29.}
pollicitus. Et apostolus autem liberam futuram creaturam a ser- ^{*Grab. 462.}
vitude corruptelae, in libertatem gloriae filiorum Dei, confessus est. ^{Rom. VIII.}
Et in omnibus iis et per omnia idem Deus Pater ostenditur, qui ^{21.}
plasmavit hominem, et hereditatem terrae promisit patribus, qui
⁷eduxit illam in resurrectione iustorum, et promissiones adimplet
in Filii sui ⁸regnum; postea praestans illa paternaliter, quae ne- ^{1. Cor. II. 9.}

1. πολλὰς] FEUARD. vitiose πολλοὺς.
2. τὴν ἀρμόζουσαν] Articulus deest
in Gretseri edit.

3. Verbum eius cett.] Quod Iesu
Christi dictam Irenaeus hic intellexerit,
non liquet. FEUARD. in marg. signat
Matth. 20, 23. MASS. censet, Irenaeum
respicere parabolas vel quinque talen-
torum vel decem minarum. At vero cum
GRABIO dixerim, haec pertinere ad di-
ctum Christi, Irenaeo traditum a presby-
teris veteribus, quos saepissime laudat.

4. [ad] Filium] Patet sic legendum
esse. Igitur non dubitavi vocem ad ha-

mulis inclusam adicere cum MASS.,
quamvis in Codd. non appareat.

5. omnes] GRABIO hanc vocem au-
ctoritate Cod. Voss. et sacri textus ad-
didit.

6. obliviscetur] Voss. obliviscitur.

7. eduxit illam] GSAB. legendum con-
cicit educit in illam. Sed frustra: cum
MASS. vocem illam refero ad creaturam,
quam educturus est e servitute. Sed
perfectum eduxit mihi quoque displicet.

8. regnum] Εἰς βασιλείαν melius
vertisset in regno.

que oculus vidit, neque auris audivit, neque in cor hominis ascendit. Etenim unus Filius, qui voluntatem Patris perfecit; et unum
 1. Petri I. 12. genus humanum, in quo perficiuntur mysteria Dei, *quem concupiscunt angeli videre*, ¹et non praevalent investigare sapientiam Dei, ²per quam plasma eius conformatum et concorporatum Filio perficitur: ut progenies eius, primogenitus Verbum, descendat in facturam, hoc est — in plasma, et capiatur ab eo; et factura iterum capiat Verbum, et ascendat ad eum, supergrediens angelos, ³et fiet secundum imaginem et similitudinem Dei.

1. *et non praevalent*] In Voss. omisso et legitur *non praevalente*, quorum loco GRAB. coniicit *non praevalentes*.

2. *per quam*] Ita Voss. GRAB. et MASS. melius quam FEUARD. *per quem*.

3. *et fiet*] Vel lege cum GRAB. et fiat, vel cum MASS. et tunc fiet.

FRAGMENTA DEPERDITORUM OPERUM

SANCTI IRENAEI

EPISCOPI LUGDUNENSIS ET MARTYRIS.

I.

ἽΘρκίζω σε τὸν ²μεταγρα-
ψόμενον τὸ βιβλίον τοῦτο κατὰ
τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι-
στοῦ, καὶ κατὰ τῆς ἐνδόξου
παρουσίας αὐτοῦ, ἧς ἔρχεται
κρίναι ζῶντας καὶ νεκρούς, ἵνα
ἀντιβάλης ὁ μετεγράψω, καὶ κα-
τορθώσης αὐτὸ πρὸς ἀντίγρα-
φον τοῦτο, ὃθεν μετεγράψω,
ἐπιμελῶς· καὶ τὸν ὅρκον τοῦ-
τον ὁμοίως μεταγράψῃ(ς), καὶ
θήσεις ἐν τῷ ἀντιγράφῳ.

Adiuro te, qui transcripseris
hunc librum, per Dominum no-
strum Iesum Christum, et per
gloriosum eius adventum, quo
veniet ad iudicandum vivos et
mortuos, ut conferas quod tran-
scripseris, et diligenter illud
emendes ad exemplar, ex quo
transcripsisti, utque adiurationem
istam similiter describas, et exem-
plari tuo inseras.

1. Ὁρκίζω κτλ.] Hoc fragmentum ab
Eusebio (hist. e. V, 20. Cfr. Niceph.
hist. e. IV, 30) excerptum est e tractatu
Irenaei περὶ ὀγδοάδος. Ex iis, quae
Eusebius Irenaeiano fragmento praemi-
sit: ἐνθα πρὸς τῷ τοῦ συγγραμμά-
τος τέλει χαρισιστὰν αὐτοῦ (Irenaei)
σημειώσιν εὐρόντες ἀναγκάως καὶ
ταύτην τῇδε καταλέξομεν τῇ γραφῇ,
τοῦτον ἔχουσαν τὸν τρόπον. — elu-
cet, hoc dicto in fine libri de ogdoade
scripto auctorem hortatum esse, ut qui-
cunque librum transcripturus verba Ire-
naei accurate reddidurus sit. Vocem
σημειώσιν, quae legitur in verbis Eu-
sebio citatis, Valesius adnotationem, Hier-
onymus et alii subscriptionem interpre-

tati sunt. „At, inquit Valesius, quamvis
σημειώσις interdum pro subscriptione
sumatur, hic tamen ita sumi non potest.
Nam subscriptio nomen subscribentis
debet exprimere. Quod quum hoc loco
minime factum sit, nequaquam haec
subscriptio dici debet, sed potius adno-
tatio. Sic σημειώσεις dicebantur notae
illae, quae ad marginem scriptorum co-
dicum appingebantur, ut lector rem no-
tatu dignam ibi contineri intelligeret.“
Hanc clausulam libri de ogdoade ex
Eusebio praeter Nicephorum Hieronymus
in Catalogo descripsisse videtur.

2. μεταγραφόμενον] Niceph. μετα-
γραψάμενον.

II.

¹ Ταῦτα τὰ δόγματα, Φλω-
ρῖνε, ἵνα πεφεισμένως εἴπω,
οὐκ ἔστιν ὑγιoῦς γνώμης· ταῦτα
τὰ δόγματα ἀσύμφωνά ἐστι τῇ
ἐκκλησίᾳ,² εἰς τὴν μεγίστην ἀσε-
βειαν περιβάλλοντα τοὺς πει-
θομένους αὐτοῖς· ταῦτα τὰ
δόγματα οὐδὲ οἱ ἔξω τῆς ἐκ-
κλησίας αἰρετικοὶ ἐτόλμησαν
ἀποφῆνασθαι ποτε· ταῦτα τὰ
δόγματα οἱ πρὸ ἡμῶν πρεσβύ-
τεροι, οἱ καὶ τοῖς ἀποστόλοις
συμφοιτήσαντες, οὐ παρέδωκάν
σοι. Εἶδον γάρ σε, παῖς ὢν ἔτι,
ἐν τῇ κάτω Ἀσίᾳ παρὰ τῷ
Πολυκάρπῳ, λαμπρῶς πράτ-
τοντα ἐν τῇ βασιλικῇ αὐλῇ,³ καὶ
πειρώμενον εὐδοκίμεῖν παρ' αὐ-
τῷ. Μᾶλλον γὰρ τὰ τότε δια-
μνημονεύω τῶν ἑναγχος γινομέ-
νων· (αἱ γὰρ ἐκ παίδων μαθή-
σεις συναύξουσαι τῇ ψυχῇ, ἐνοῦν-
ται αὐτῇ) ὥστε με δύνασθαι
εἰπεῖν καὶ τὸν τόπον, ἐν ᾧ κα-
θεζόμενος διελέγετο ὁ μακάριος
Πολύκαρπος, καὶ τὰς⁴ προόδους
αὐτοῦ καὶ τὰς εἰσόδους καὶ τὸν
χαρακτῆρα τοῦ βίου καὶ τὴν τοῦ
σώματος ἰδέαν καὶ τὰς διαλέ-
ξεις, ἃς ἐποιεῖτο πρὸς τὸ πλῆ-
θος, καὶ τὴν μετὰ Ἰωάννου⁵ συν-
αναστροφὴν ὡς ἀπήγγελλε, καὶ

Haec dogmata, Florine, ut
parcissime dicam, non sunt sa-
nae doctrinae: haec dogmata ec-
clesiae non sunt consona, et in
maximam impietatem eos con-
iiciunt qui illis assentiuntur;
haec dogmata ne quidem haere-
tici extra ecclesiam positi pro-
ferre unquam ausi sunt; haec
dogmata hi, qui ante nos existi-
tere presbyteri, quique aposto-
lorum discipuli fuere, minime
tibi tradiderunt. Vidi enim te,
quum adhuc puer essem, in in-
feriore Asia apud Polycarpum,
quum in imperatoria aula splen-
dide ageres, et illi te probare
conareris. Nam ea, quae tunc
gesta sunt, melius memoria te-
neo, quam quae nuper accide-
runt; (quippe quae pueri disci-
mus, simul cum animo ipso co-
alescunt, eique penitus inhaerent)
adeo ut et locum dicere possim,
in quo sedens beatus Polycarpus
disserebat, processus quoque eius
et ingressus, vitaeque modum et
corporis speciem, sermones de-
nique quos ad multitudinem ha-
bebat; et familiarem consuetudi-
nem, quae illi cum Ioanne ac

1. Ταῦτα τὰ δόγματα κτλ.] Haec
Eusebius h. e. V, 20 ex epistola Irenaei
ad Florinum ab interitu servavit; Nice-
phorus l. l. ex Eusebii libro descripsit.
Eusebius l. c. haec praemisit: ἐν ᾗ γε
μὴν προειρήκαμεν πρὸς τὸν Φλωρί-
νον ὁ Εἰρηναῖος ἐπιστολῇ, αὐτῶς τῆς
ἑμῆς Πολυκάρπου συνουσίας αὐτοῦ
μνημονεύει λέγων κτλ.

2. εἰς τὴν μεγίστην—αὐτοῖς] Apud
Nicephorum omissa sunt τὴν et αὐτοῖς.

3. προόδους] Alii παρόδους. Vale-
sius priorem lectionem praefarendam
esse existimat; sed eandem in interpre-
tatione sua tantummodo expressit, dum
in aliis Eusebii editt. προόδους etiam
in textum receptum erat.

4. συναναστροφὴν] Niceph. ἀνα-
στροφὴν.

τὴν τῶν λοιπῶν τῶν ἑωρακότων
τὸν Κύριον, καὶ ὡς ἀπεμνημό-
νευε τοὺς λόγους αὐτῶν· καὶ
περὶ τοῦ Κυρίου τίνα ἦν ἅπαρ'
ἐκείνων ἀκηκόει, καὶ περὶ τῶν
δυνάμεων αὐτοῦ, καὶ περὶ τῆς
διδασκαλίας, ὡς παρὰ τῶν ἀν-
τοπτῶν τῆς ζωῆς τοῦ λόγου πα-
ρειληφώς ὁ Πολύκαρπος, ἀπήγ-
γελλε πάντα σύμφωνα ταῖς γρα-
φαῖς. Ταῦτα καὶ τότε διὰ τὸ
ἔλεος τοῦ Θεοῦ τὸ ἐπ' ἐμοὶ γε-
γονὸς σπουδαίως ἤκουον, ὑπο-
μνηματίζόμενος αὐτά, ὅνκ ἐν
χάρτῃ, ἀλλ' ἐν τῇ ἐμῇ καρδίᾳ·
καὶ αἰεὶ διὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ
γνησίως αὐτὰ ἀναμαρτυρῶμαι.
Καὶ δύναμαι διαμαρτύρασθαι
ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ, ὅτι εἶτι
τοιούτου ἀκηκόει ἐκεῖνος ὁ μα-
κάριος καὶ ἀποστολικὸς πρεσ-
βύτερος, ἀνακράξας ἂν καὶ ² ἐμ-
φράξας τὰ ὦτα αὐτοῦ, καὶ ³ κατὰ
τὸ σύνθηδες εἰπών· Ὡ καλὲ Θεέ,
εἰς οἷους με καιροὺς τετήρηκας,
ἵνα τούτων ἀνέχωμαι· πεφεύγοι
ἂν καὶ τὸν τόπον, ἐν ᾧ καθέ-
ζόμενος ἢ ἑστώς, ⁴ τῶν τοιούτων

reliquis, — qui Dominum viderant,
intercessit, ut narrabat, et quali-
ter dicta eorum commemorabat:
quaeque de Domino ex ipsis au-
diderat, de miraculis illius etiam
ac de doctrina, quae ab iis, qui
verbum vitae ipsi conspexerant,
acceperat Polycarpus, qualiter
referebat, cuncta Scripturis con-
sona. Haec iam tunc temporis
per Dei clementiam, quae mihi
obtigat, studiose audiebam, non
in charta, sed in corde meo ea
consignans, et semper per Dei
gratiam exacte ea mente revolve.
Atque in conspectu Dei conte-
stari possum, beatum illum et
apostolicum presbyterum, si tale
quid audivisset, exclamaturum
sane, ac obturatis auribus suis,
pro more dicturum fuisse: *Deus
bone, quae me in tempora re-
servasti, ut haec sustinerem!*
atque ex loco ipso effugiturum,
in quo sedens vel stans, eius-
modi sermones audivisset. Sed

1. ἀπήγγελλε] Niceph. ἀπήγγειλε.
2. ἐμφράξας τὰ ὦτα αὐτοῦ] Illic mos
erat (Valesius haec observat) veterum
Christianorum, ut si forte in familiari
colloquio impium aliquem sermonem et
a fidei catholicae regula dissentientem
audiissent, protinus obturatis auribus
sese in fugam darent. Qua de re locus
exstat illustris in libro II Recognitionum
Clementis, ubi Simon h. Petro ait:
Si dixero quod neque tibi consonum, nec
vulgo huic imperito rectum videtur, tu
quidem quasi obtusescas, aures conti-
nuo occudens, velut ne blasphemiam pol-
luantur, verteris in fugam. Sed et Ire-
naeus cont. haer. III, 4, 2 eundem
morem declarat his verbis: Quibus si
aliquis annuntiaverit ea, quae ab haere-

ticis adinventum sunt, proprio sermone eo-
rum colloquens, statim concludentes aures
longo longius fugient, ne audire quidem
sustinentes blasphemum colloquium. Prae-
terea Athanasius in epistola ad Solita-
rios: ὅ τις ἀκούσας οὐ δακρύσειε, τάχα
καὶ τὴν ἀκοὴν κλείσειε, ἵνα μὴδ' ἐτέ-
ρον λέγοντος ἀνέχηται; Hieronymus
denique in lib. I adv. Rufinum: *Lectis
nuper Theophili papae epistolis, in qui-
bus Origenis exponit errores, dicitur ob-
turras aures suas et auctorem tanti mali
clara coram omnibus voce damnassee.*

3. κατὰ τὸ σύνθηδες] Niceph. addit
αὐτῷ.

4. τῶν τοιούτων — λόγων] Niceph.
τῶν τοιούτου — λόγον.

ἀκηκόει λόγων. Καὶ ἐκ τῶν ἐπιστολῶν δὲ αὐτοῦ, ὧν ἐπέστειλεν ἦτοι ταῖς γειννιώσαις ἐκκλησίαις, ἐπιστηρίζων αὐτάς, ἢ τῶν ἀδελφῶν τισί, νοουθετῶν αὐτοὺς καὶ προτροπέμενος, δύναται φανερωθῆναι.

III.

¹ Οὐ γὰρ μόνον περὶ τῆς ἡμέρας ἐστὶν ἡ ἀμφισβήτησις, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ εἶδους αὐτοῦ τῆς νηστείας. ² Οἱ μὲν γὰρ οἴονται ³ μίαν ἡμέραν δεῖν αὐτοὺς νηστεύειν· ⁴ οἱ δὲ δύο, οἱ δὲ καὶ πλείονας· ⁵ οἱ δὲ τεσσαράκοντα. Ὡρας ἡμερινὰς τε καὶ νυκτερινὰς συμμετροῦσι τὴν ἡμέραν αὐ-

et ex epistolis eius id liquido probari potest, quas sive ad vicinas ecclesias misit, eas confirmans, sive ad quosdam fratres, admonens illos atque exhortans.

Neque enim de die solum controversia est, sed etiam de forma ipsa ieiunii. Quidam enim existimant unico die sibi esse ieiunandum; alii duobus, alii pluribus; alii verò quadraginta. Diurnis pariter ac nocturnis horis computatis, diem suum commetiuntur.

1. Οὐ γὰρ μόνον κτλ.] Haec graeca ex epistola Irenaei ad Victorem episcopum Romanum scripta (vide Prolegomena et Appar. n. de scriptis Irenaei) desumpta Eusebius servavit h. e. V, 24; et Nicephorus ex Euseb. repetiit h. e. IV, 39. Cfr. Massueti Diss. II, 23 seqq.

2. Οἱ μὲν γὰρ οἴονται κτλ.] Similiter sec. III Dionysius Alexandrinus de ieiunii ante-paschalis differentia scripsit in epistola ad Basilidem: μηδὲ τὰς ἐξ τῶν νηστειῶν ἡμέρας ἴσως, μηδὲ ὁμοίως πάντες διαμένουσιν· ἀλλ' οἱ μὲν καὶ πάσας ὑπεριθάσιν, ἅσιν διατελοῦντες, οἱ δὲ δύο, οἱ δὲ τρεῖς, οἱ δὲ τέσσαρας, οἱ δὲ οὐδεμίαν. Et Epiphanius in Expositione fidei catholicae libris contra Haereses subnexa, postquam de ieiunio quartae et sextae feriae et Quadragesimali dixerat, ad ieiunium ante-paschale, quod in Canonibus Timothei Alexandrini vocatur ἡ νηστεία τοῦ πάσχα, progreditur, atque fideles per hebdomadem pascha praecedentem solo pane et aqua vesci ad vespem et addit: ἀλλὰ καὶ οἱ σπουδαῖοι διπλᾶς καὶ τριπλᾶς καὶ τετραπλᾶς ὑπεριθάσιν καὶ ὅλην τὴν ἑβδομάδα τινὲς ἄχρις ἀλεκτρονῶν κλαγγῆς. In quibus ὑπερθέσις et νηστεία distinguuntur: et ieiunare quidem dicuntur, qui post abstinēntiam totius diei vespere tenui fruuntur cibo; ὑπεριθέσθαι vero, qui nec vespere ullam sumunt refectionem,

sed omnino abstinent sive una sive pluribus diebus usque ad terminum ieiunii, paschale scilicet mane, quod a galli cantu incipit. Atqui de ante-paschali ieiunio sive potius extrema ὑπερθέσει, quae paschali mane solvebatur, Irenaeus certissime loquitur, non de ieiunio Quadragesimae; ad quod occasione vocis τεσσαράκοντα hic locus perperam relatus, indeque varie nec sine violenta detorsione a quibusdam, praesertim Belarmino, explicatus est. GRABIVS.

3. μίαν ἡμέραν] Valesius observat, Irenaeum procul dubio hic intellexisse feriam sextam maioris hebdomadis, de qua Tertull. lib. de Orat. cap. 14 scribit: Quo (die) communis et quasi publica ieiunii religio est.

4. οἱ δὲ δύο] De feria sexta et sabbato magno recte explicat Valesius.

5. οἱ δὲ τεσσαράκοντα. Ὡρας ἡμερινὰς τε καὶ νυκτερινὰς κτλ.] Sic cum Christophorsono lego atque distinguo; ratus videlicet Valesium, Grabium et alios, qui deleta distinctionis nota post τεσσαράκοντα uno et eodem tenore legunt: οἱ δὲ τεσσαράκοντα ὥρας, ἡμερινὰς τε καὶ νυκτερινὰς κτλ. vim Irenaei menti inferre et in tot ambages sese coniicere, ut ex iis emergendi nulla pateat via. Unde et Valesii interpretationem emendavi, ac pro horas scripsi horis. Vide Diss. II § 23 seqq. MASS.

τῶν. ¹Καὶ τοιαύτη μὲν ποικιλία τῶν ἐπιτηρούντων, οὐ νῦν ἐφ' ἡμῶν γεγονυῖα, ἀλλὰ καὶ πολὺ πρότερον ἐπὶ τῶν πρὸ ἡμῶν, τῶν παρὰ τὸ ἀκριβές, ὡς εἰκός, κρατούντων, τὴν καθ' ἀπλότητα καὶ ἰδιωτισμὸν συνήθειαν εἰς τὸ μετέπειτα πεποιηκότων· καὶ οὐδὲν ἔλαττον πάντες οὗτοι εἰρήνευσάν τε, καὶ εἰρηνέομεν πρὸς ἀλλήλους· καὶ ἡ διαφωνία τῆς νηστείας τὴν ὁμόνοιαν τῆς πίστεως συνίστησι. . . .

²Καὶ οἱ πρὸ Σωτῆρος πρεσβύτεροι οἱ προστάντες τῆς ἐκκλησίας, ³ἧς νῦν ἀφηγῇ, Ἀνίκητον λέγομεν καὶ Πιον, Ὑγῖνον τε καὶ Τελεσφόρον καὶ Ξύστον, οὔτε αὐτοὶ ἐτήρησαν, οὔτε τοῖς ⁴μετ' αὐτοὺς ἐπέτρεπον. Καὶ οὐδὲν ἔλαττον αὐτοὶ μὴ τηροῦντες, εἰρήνεον τοῖς ἀπὸ τῶν παροικιῶν, ἐν αἷς ἐτηρεῖτο, ἐρχομένοις πρὸς αὐτούς, ⁵καίτοι μᾶλλον ἐναντίον ἦν τὸ τηρεῖν τοῖς μὴ τηροῦσι· καὶ οὐδέποτε

Atque haec quidem inter eos, qui ieiunia observant, varietas non nostra primum aetate nata est; sed longe antea apud maiores nostros ortum cepit: qui non accurate, ut verisimile est, retinentes ieiunii formam, eam, quae ex simplicitate et imperitia ortum habuit, consuetudinem in posterum induxerunt. Atque nihilominus tamen et omnes isti pacem inter se retinuerunt, et nos invicem retinemus. Ita ieiuniorum diversitas consensionem fidei commendat . . . .

Sed et presbyteri illi, qui ante Soterem ecclesiam, cui tu nunc praees, gubernarunt, Anicetum dico et Pium et Hyginum cum Telesphoro et Sixto, neque ipsi unquam observarunt; neque his, qui cum ipsis erant, ut observarent permiserunt. Ipsi tamen, quum hoc minime observarent, pacem nihilominus colebant cum iis, qui ad se venissent ex ec-

1. Καὶ τοιαύτη μὲν ποικιλία — κρατούντων] Vocem κρατούντων Musculus et Valesius male omnino verterunt rerum habentis politos vel praesidentes; hic verti debuisset retinentes vel observantes scilicet ieiunii formam. Quare et hic Valesii interpretationem, alias intricatiorum, emendare necesse fuit. Rationem attulimus Diss. II § 27. Mass.

2. Καὶ οἱ πρὸ Σωτῆρος] Niceph. ἐν οἷς καὶ οἱ πρὸ Σωτῆρος.

3. ἧς νῦν ἀφηγῇ] Nicephor. ἧς σὺ νῦν ἀφηγῇ.

4. μετ' αὐτούς] Rufinus legit μετ' αὐτῶν. Interpretatus est enim: neque ipsi illa tenuerunt, neque hi qui cum ipsis erant. Etiam Valesius eandem meliorem lectionem interpretatione sua expressit.

5. τοῖς ἀπὸ τῶν παροικιῶν] Rhennanus quidem putavit, in his verbis

subandiri verbum ἐλθοῦσι, quod tamen non est necessarium. Etenim οἱ ἀπὸ τῶν παροικιῶν sunt episcopi ecclesiarum, quemadmodum (uti Valesius observat) ἀπὸ Δεβέλτου est episcopus Debelti; ἀπὸ Εὐμενείας episcopus Eumeniae.

6. καίτοι] Alii Eusebii Codd. καὶ τι.

7. τοῖς μὴ τηροῦσι] Valesius legendum esse putat ἐν τοῖς μὴ τηροῦσι, quam emendationem Turnebus et Moraeus ad marginem librorum suorum adnotaverant. Sensus loci ita adumbrat vir doctissimus: Quum observantia alienius moris et inobservantia sint inter se contraria; tamen quoties is qui morem observat quempiam, versatur inter eos qui minime observant, tunc ipsa diversitas magis elucet. Hoc est quod vulgo dicitur in scholis philosophorum:

διὰ τὸ εἶδος τοῦτο ¹ἀπεβλήθησαν τινες. ²Ἀλλ' αὐτοὶ μὴ τηροῦντες, οἱ πρὸ σοῦ πρεσβύτεροι, ³τοῖς ἀπὸ τῶν παροικιῶν τηροῦσιν ⁴ἐπεμπον εὐχαριστίαν. Καὶ τοῦ ⁵μακαρίου Πολυκάρπου ἐπιδημήσαντος ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ ⁶Ἀνικήτου, καὶ περὶ ἄλλων τινῶν μικρὰ ⁷σχόντες πρὸς ἀλλήλους, εὐθὺς εἰρήνευσαν, ⁸περὶ τούτου τοῦ κεφαλαίου μὴ φιλεριστήσαντες ἑαυτούς. Οὔτε γὰρ ὁ ⁹Ἀνίκητος τὸν Πολύκαρπον πείσαι ἐδύνατο μὴ τηρεῖν, ἅτε μετὰ Ἰωάννου τοῦ μαθητοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ λοιπῶν ἀποστόλων, οἷς συνδιέτριψεν, αἰεὶ τετηρηκότα. Οὔτε μὲν ὁ Πολύκαρπος τὸν Ἀνίκητον ἐπεισε τηρεῖν, λέγοντα τὴν συνήθειαν ¹⁰τῶν πρὸ αὐτοῦ

clesiis, in quibus id observabatur. Atqui observantia inter eos qui minime observabant, tanto magis contraria videbatur. Nec ulli unquam ob eiusmodi consuetudinem reiecti sunt. Verum illi ipsi, qui te praecesserunt, presbyteri, quamvis id minime observarent, ecclesiarum presbyteris, qui id observabant, eucharistiam transmiserunt. Et quum beatissimus Polycarpus Aniceti temporibus Romam venisset, atque inter illos de quibusdam aliis rebus modica esset controversia, statim mutuo pacis osculo se complexi sunt, de hoc capite non magnopere inter se contententes. Neque enim Anicetus Polycarpo persuadere unquam poterat ut observare desineret; quippe qui cum Ioanne Domini discipulo et cum reliquis apostolis, quibuscum familiariter vixe-

contraria iuxta se invicem posita magis elucescunt.

1. ἀπεβλήθησαν τινες] Ἀποβάλλειν, ait Valesius, duo significat, aut eicere ab ecclesia, quae frequentior significatio est; aut omnino non admittere venientem. Utraque significatio locum hic habere potest; quare ambas in interpretatione sua expressit Rufinus: Nunquam tamen, inquit, ob hoc repulsi sunt ab ecclesiae societate, aut venientes ab illis partibus non sunt suscepti.

2. τοῖς ἀπὸ τῶν παροικιῶν κτλ.] V. not. 5. pag. antecedentis.

3. ἐπεμπον εὐχαριστίαν] Non iis qui Romam veniebant, ut perperam existimavit Rheuanus, utpote qui cum ipso Romano celebrabant, aut etiam ipso praesente sacra faciebant, si catholica communione gauderent; sed omnibus promiscue τοῖς ἀπὸ τῶν παροικιῶν τηροῦσιν, absentibus licet ac longius dissitis. Hunc quippe morem, eucharistiam tempore paschalis festivitatis ad

alios episcopos eulogiarum nomine transmittendi promiscuum fuisse et ab omnibus passim episcopis usurpatum, ex concilio Laodicensi discimus. Mass.

4. μακαρίου Πολυκάρπου ἐπιδημήσαντος ἐν Ῥώμῃ] Sic scripsi ex optimis Eusebii exemplaribus, dum GRAB. et MASS. scripserunt τῇ Ῥώμῃ, omisso ἐν. Niceph. μακαρίου δὲ Πολυκάρπου ἐπιδημήσαντος ἐν τῇ Ῥώμῃ.

5.σχόντες] Alii ἔχοντες.

6. περὶ τούτου τοῦ κεφαλαίου μὴ φιλεριστήσαντες ἑαυτούς] Niceph. μὴ φιλεριστήσαντες πρὸς ἑαυτούς. Quamquam sunt inter scriptores ecclesiasticos (Euseb. IV, 14. Hieron. de scriptor. ecclesiae. Baronius ad an. Christ. 167), qui putaverint Polycarpum Romam venisse, ut quaereret de festo paschatis: ex his Irenaei verbis luce clarius elucet, ob alias causas Ioannis apostoli discipulum Romam profectum esse.

7. τῶν πρὸ αὐτοῦ πρεσβυτέρων] Niceph. τὴν πρὸ ἡμῶν πρεσβυτέρων.

πρεσβυτέρων ὀφείλουν κατέχειν.
Καὶ τούτων οὕτως ἔχοντων,
ἐκοινώνησαν ἑαυτοῖς· καὶ ἐν τῇ
ἐκκλησίᾳ παρεχώρησεν ὁ Ἀνί-
κητος τὴν εὐχαριστίαν τῷ Πο-
λυκάρπῳ, καὶ ἐντροπὴν δηλον-
ότι, καὶ μετ' εἰρήνης ἀπ' ἁλ-
λήλων ἀπηλλάγησαν, πάσης τῆς
ἐκκλησίας εἰρήνην ἔχοντων καὶ
τῶν τηρούντων, καὶ τῶν μὴ
τηρούντων.

rat, eum morem perpetuo obser-
vasset. Neque item Polycarpus
Aniceto persuadere potuit, ut ob-
servaret; quum Anicetus eorum,
qui ante se fuerant, presbytero-
rum morem sibi retinendum esse
diceret. Quae quum ita se ha-
berent, communicarunt sibi in-
vicem: Et Anicetus in ecclesia
consecrandi munus Polycarpo
honoris caussa concessit; tan-
demque cum pace a se invicem
discesserunt: tam iis qui obser-
vabant, quam illis qui minime ob-
servabant, pacem communionem-
que totius ecclesiae retinentibus.

IV.

Ἐν ᾧ ἂν τις ὀύναίτο εὐ-
ποιεῖν τοῖς πλησίον, καὶ οὐ
ποιεῖ, ἀλλότριος τῆς ἀγάπης
τοῦ Κυρίου νομισθήσεται.

Quamdiu quis in facultate
habet, ut proximis beneficiat,
nec facit, alienus a Domini di-
lectione aestimabitur.

1. παρεχώρησεν ὁ Ἀνίκητος τὴν
εὐχαριστίαν] Hunc honorem, observat
Valesius, Anicetus habuit venerabili seni
Polycarpo, ut illum in ecclesia sacra
facere sineret, et quidem praesente se,
quod notandum est. Sic Irenaei verba
et Rufinus et ceteri interpretes accepe-
runt. Sed Franciscus Florens, anteces-
sor Aurelianensis, vir doctus haec Ire-
naei verba aliter intelligenda esse con-
tendit in Tractatu ad Titulum 7 Decre-
taliū de translatione episcopi. Vult
enim Anicetum porrexisse duntaxat eu-
charistiam Polycarpo, non autem con-
cessisse illi ius sacra mysteria celebrandi.
Verum si hunc Irenaei locum ita intelli-
gimus, quid honoris tributum fuerit Po-
lycarpo ab Aniceto? Hoc enim diserte
notat Irenaeus, tum illo verbo παρε-
χώρησε, quod de suo iure concedere
significat, tum illis verbis, quae addit,
καὶ ἐντροπὴν δηλονότι, id est — hon-
oris caussa et contemplatione, ut ver-
tit Rufinus. Certe si eucharistiam tan-
tum Polycarpo porrexisset Anicetus,
nullum ei praecipuum honorem detulis-
set; quum omnibus peregrinis episcopis
id passim tribui soleret, ut cum episcopo

civitatis simul communicaient, quemad-
modum scribit ipse Florens ibidem. Sed
et in concilio Arelatensi can. 20 decre-
tum est, ut peregrino episcopo locus
sacrificandi detur.

2. Ἐν ᾧ ἂν κτλ.] Teste Maximo haec
Irenaei verba, quae Maximus Serm. 7
de Eleemosyna Tom. II Operum pag.
554 citat, ἐκ τῆς πρὸς Βίκτωρα ἐπι-
στολῆς sumta sunt. Eadem Irenaei sen-
tentia Grabio teste legitur in Collectione
sententiarum ex Patribus Cod. 143 Ba-
rocc. fol. 17 p. 1 et Cod. 238 in biblio-
theca caesarea Vindebonensi. Praeterea
Hallaixius hoc fragmentum ex Claromon-
tano Parallelorum Damaseni Cod. lit.
E. tit. 43 excudi iussit. Krabingerus
vir cl. me certiore fecit, sese eandem
Irenaei sententiam reperisse in Cod.
429, qui in bibliotheca Monacensi ad-
servatur fol. 7, a l. 1.

3. ὀύναίτο] Cod. Monac. δύναιται.

4. τοῖς πλησίον] Cod. Monac. τοὺς
πλησίον.

5. καὶ οὐ] Cod. Monac. καὶ μὴ.

6. τοῦ Κυρίου] In Cod. Monac. deest
articulus.

V.

¹Θέλησις καὶ ἐνέργεια Θεοῦ ἐστὶν ἡ παντὸς χρόνου καὶ τόπου καὶ αἰῶνος καὶ πάσης φύσεως ποιητικὴ τε καὶ προνοητικὴ αἰτία. Θέλησις ἐστὶ τῆς νοεῖας ψυχῆς ὃ ἐφ' ἡμῖν λόγος, ὡς αὐτεξούσιος αὐτῆς ὑπάρχουσα δύναμις. Θέλησις ἐστὶ νοῦς ὁρεκτικὸς καὶ διανοητικὸς ὁρεξίς, πρὸς τὸ θεληθὲν ἐπιτεύουσα.

Voluntas et operatio Dei effectrix est et providens caussa omnis temporis, loci et saeculi, itemque naturae omnis. Voluntas est animi intellectualis ratio in nobis sita; quippe quum sit facultas eius libera potestate praedita. Voluntas est mens appetendi vim habens et appetitus rationem sequens; in id quod expetitur, tendens.

VI.

²Immensus quum sit Deus et mundi opifex atque omnipotens, immensa et mundi opifice atque omnipotenti voluntate et effectu novo potenter et efficaciter fecit, ut omnis plenitudo eorum quae nata sunt, in ortum venirent, quum antea non essent, quidquid scilicet sub aspectum non cadit, et quidquid oculis subiicitur. Atque adeo continet singula, et ad proprium perducit exitum, ob quem excitata sunt et nata, nullo modo in aliud, quam prius natura fuerat, transmutatum. Nam proprium hoc est operationis Dei, non in infinitatem sensus tantum progredi, aut mentem etiam transgredi, rationem et orationem, tempus et locum et omne aevum; verum etiam excedere substantiam et plenitudinem seu perfectionem.

VII.

³Τὸ δὲ ἐν κυριακῇ μὴ κλίνειν γόνυ, σύμβολόν ἐστι τῆς ἀναστάσεως, δι' ἧς τῇ τοῦ Χριστοῦ χάριτι τῶν τε ἁμαρτη-

Non flectere autem genu dominico die, resurrectionis est significatio, qua per Christi gratiam et a peccatis, et a morte.

1. Θέλησις κτλ.] Citat hoc fragmentum Maximus Tom. II Operum. pag. 152, bis praemissis: Τοῦ ἁγίου Εἰρηναίου ἐπισκόπου Λουγδούνων, μαθητοῦ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ ἀποστόλου καὶ εὐαγγελιστοῦ, ἐκ τῶν πρὸς Δημήτριον, διάκονον Βιαινῆς, περὶ πίστεως λόγων, οὗ ἡ ἀρχὴ Ζητῶν τὸν Θεόν, ἀκούε τοῦ Δαυὶδ λέγοντος. Patet, Irenaeum hic falso vocari Ioannis apostoli discipulum. Cfr. Massueti Dissert. II § 60.

2. Immensus quum sit cett.] Hoc fragmentum cum antecedenti Feuardentius a N. Fabro acceptum publici iuris fecit sed indicare omisit auctorem, qui haec ex Irenaei libris exscripsit. GRABRUS fatetur, haec sibi videri valde suspecta neque ipsius Irenaei esse.

3. Τὸ δὲ κτλ.] Haec allegatio deperditae scriptionis Irenaeanae de paschate reperitur in Iustini mart. Quaest. e Respons. ad Orthod. 115. Edit. Ottoni: T. III. P. II. p. 180.

μάτων καὶ τοῦ ἑπ' αὐτῶν τε-
θανατωμένου θανάτου ἡλευθε-
ρώθημεν. Ἐκ τῶν ἀποστολικῶν
δὲ χρόνων ἡ τοιαύτη συνήθεια
ἔλαβε τὴν ἀρχήν, καθὼς φησιν
ὁ μακάριος Εἰρηναῖος, ὁ μάρτυρ
καὶ ἐπίσκοπος Ἀνγδούνου, ἐν
τῷ περὶ τοῦ πάσχα λόγῳ, ἐν
ᾧ μέμνηται καὶ περὶ τῆς πεν-
τηκοστῆς, ἐν ᾗ οὐ κλινόμεν γόνυ,
ἐπειδὴ ἰσοδυναμεῖ τῇ ἡμέρᾳ τῆς
κυριακῆς, κατὰ τὴν ἐρηθεῖσαν
περὶ αὐτῆς αἰτίαν.

VIII.

Ὡς περ καὶ ἡ κιβωτὸς κε-
χρυσωμένη ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν
κερυσίῳ καθαρχῇ ἦν· οὕτω καὶ
τὸ τοῦ Χριστοῦ σῶμα καθαρὸν
ἦν καὶ διανγές· ἔσωθεν μὲν τῷ
λόγῳ κοσμούμενον, ἔξωθεν δὲ
τῷ πνεύματι φρουρούμενον· ἵνα
ἐξ ἀμφοτέρων τὸ περιφανές
τῶν φύσεων παραδειχθῇ.

Nam sicut arca (V. Testa-
menti) inaurata intus et foris
auro puro erat: ita et Christi
corpus purum erat ac splendi-
dum: intus quidem verbo orna-
tum, foris autem Spiritu commu-
nitum: ut ex ambobus naturarum
splendor commonstraretur.

1. ἐπ' αὐτῶν τεθανατωμένου] Codd.
msti in marg. habent τετραμμένου, uti
Otto adnotat. Ita R. Stephanus legi vult.
GRABIVS αὐτῷ loco αὐτῶν reponendum
putat; MASS. vero ὑπ' αὐτοῦ scil. Χρι-
στοῦ legi mavult.

2. Ὡς περ καὶ κτλ.] Hanc sententiam,
ab Halloixio primum graece editam in
Vita Irenaei pag. 507 citat Leontius sub
τοῦ ἁγίου Εἰρηναίου ἐπισκόπου Ἀνγυ-
δούνων nomine. Sed incertum, ex quo
tractatu excerpserit. Eadem habetur cod.
2951 bibliothecae regiae cum hac in-
scriptione: Εἰρηναίου ἐπισκόπου Ἀνγυ-
δούνων τῆς Γαλλίας κατὰ Βαλεντίνου.
At nisi sumta fuerit ex libro de Ogdoade,
quem ad impugnandam, ut videtur, fa-
mosam illam Valentini Ogdoada scripsit
Irenaeus, nullum aliud adversus Valen-
tinum opus ab eodem editum novimus
praeter illud Delectionis et eversionis cett.,

in quo nihil simile iam occurrit. Quid-
quid sit, in laudato reg. biblioth. MS.
pro τὸ τοῦ Χριστοῦ legitur ὁ Χριστός
et ἀποδειχθῇ pro παραδειχθῇ. Hoc
etiam fragmentum contulit cl. GRABIVS
cum antiquissimo Leontii codice Laud.
A. 33 in biblioth. Bodleiana, idemque
prorsus reperit, atque edidit Halloixius,
excepto ultimo verbo ἐπιδειχθῇ pro
παραδειχθῇ. Ita MASS. adnotat. —
Idem fragmentum graecum loh. Chrph.
Wolfius in apparatus ad novum tomum
anecdotorum graecorum recepit, qui manu
scriptus in bibliotheca Hamburgensi ad-
servatur, uti me certiore fecit v. cla-
riss. Petersen, qui fragmentum e col-
lectione Wolfiana exscriptum mecum
communicavit. Wolfius pro ὥς περ καὶ
legit ὥς περ γάρ.

3. τὸ περιφανές — παραδειχθῇ]
Wolfius: τὸ ἐπιφανές — ἐπιδειχθῇ.

IX.

¹Εὖ μὲν λέγοντες αἰὲ τοὺς
ἀξίους, κακῶς δὲ οὐδέποτε τοὺς
ἀναξίους, τευξόμεθα καὶ ἡμεῖς
τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης καὶ βασι-
λείας.

Benedicentes quidem semper
iis qui digni sunt, indignis au-
tem nunquam maledicentes, ita
demum nos quoque gloriam et
regnum Dei consequemur.

X.

²Ἰδιον καὶ προπῶδες ὡς ἀλη-
θῶς τῷ Θεῷ, τὸ ἰλάσκεσθαι,
τὸ ἐλεεῖν, τὸ τὰ ἔργα σώζειν
ἐαυτοῦ, καὶ εἰς κίνδυνον δια-
ψαλ. CXXIX. φθορᾶς καταφέρηται. Παρ' αὐ-
⁴τῷ γάρ, φησὶν, ὁ ἰλασμός ἐστιν.

Deo proprium revera ac con-
gruens est, propitium se prae-
bere, misereri et salutem asserre
operibus (*creaturis*) suis, etiamsi
ad interitus periculum ferantur.
Apud eum enim, inquit, est pro-
pitiatio.

XI.

³Τὸ ἔργον τοῦ Χριστιανοῦ
οὐδὲν ἄλλο ἐστίν, ἢ μελετᾶν
ἀποθνήσκειν.

Christiani munus nullum aliud
est, quam mortem meditari.

XII.

⁴Ἡμεῖς οὖν καὶ σώματα ἀνί-
στασθαι πεπιστεύκαμεν. Εἰ
γάρ καὶ φθείρεται, ἀλλ' οὐκ
ἀπόλλυται· τούτων γάρ τὰ λεί-
ψανα γῇ ὑποδεξαμένη τηρεῖ, δι-
κην σπόρον πιαυομένου, καὶ
τῷ γῆς λιπαρωτέρῳ συμπλεκο-

Nos igitur et corpora resur-
gere credidimus. Etsi enim cor-
rumpuntur, at non pereunt: terra
enim eorum exceptas reliquias
servat, instar opimi seminis cum
opimiore terra commisti. Rur-

1. Εὖ μὲν λέγοντες κτλ.] Quae hinc
sequuntur fragmenta IX—XII ex Ioan-
nis Damasceni Parallelis sunt collecta.
Fragm. IX Halloixius primus evulgavit
in Vita Irenaei pag. 501.

2. Ἰδιον κτλ.] Haec Halloixii curae
debentur.

3. Τὸ ἔργον κτλ.] Haec iterum edi-
dit Halloixius in Vita Irenaei pag. 504
eruta ex MS. Parallelorum Damasceni
Cod. Claromontano, ubi citata dicit sub
nomine τοῦ ἁγίου Εἰρηναίου ἐκ τοῦ
δ' ἐλέγχου. At in utroque Parallelorum
Damasceni Cod. Claromontano videlicet
et Vaticano, cuius apographum quam

accurate descriptum, pro sua singulari
humanitate mecum communicavit R. P.
Michaël Lequien, Ordinis Praedicatorum,
exaratam distincte legitur: τοῦ ἁγίου
Εἰρηναίου ἐκ τῶν διαλέξεων (sic scri-
bitur) id est ἐκ τῶν διαλέξεων. Scri-
psit enim Irenaeus libellum διαλέξεων
διαφόρων, cuius meminere Euseb. h. e.
V, 26. et Hieron. in Catal., ex quo desumi
potuerunt quae hic referuntur; non certe
e lib. IV *Detectionis*, in quo non exstant.
Consule Dissert. II. § 60. Mass.

4. Ἡμεῖς οὖν κτλ.] Haec ab eodem
Halloixio ex nominato Parallelorum Cod.
sunt edita in Vita Irenaei p. 486 seqq.

μένον. Ἀνδρὶς ὥσπερ κόκκος
 γυμνὸς σπείρεται καὶ κελεύ-
 σματι τοῦ δημιουργήσαντος
 Θεοῦ θάλλων, ἡμφισμένοσ καὶ
 ἔνδοξος ἐγείρεται, οὐ πρότερον
 εἰ μὴ ἀποθανὼν λυθῇ καὶ γῇ
 συμμιγῇ· ὥστε τὴν ἀνάστασιν
 τοῦ σώματος οὐ μάτην πεπι-
 στεύκαμεν. Ἀλλ' εἰ καὶ λύεται
 πρὸς καιρόν, διὰ τὴν ἀπ' ἀρ-
 χῆς γενομένην παρακοήν, ὡς εἰς
 χωνευτήριον τῆς γῆς καθίστα-
 ται, πάλιν ἀναπλασθόσμενον,
 οὐ τοιοῦτον φθειρόμενον, ἀλλὰ
 καθαρόν, καὶ μηκέτι φθειρό-
 μενον· ὡς ἐκάστῳ σώματι ἡ
 ἰδία ψυχὴ ἀποδοθήσεται, καὶ
 τοῦτο ἐνδυσταμένη οὐκ ἀνιάθη-
 σεται, ἀλλὰ χαρήσεται, καθαρὰ
 παραμείνασα, νυμφίῳ δικαίῳ
 συνοδεύσασα, καὶ μὴ ἐπιβούλῳ,
 ἐν πᾶσιν ἔχουσα· μετὰ πάσης
 . . . . . Ἀπολήψεται οὐκ
 ἀλλοιωθέντα, οὐδὲ πάθους ἢ
 νόσου μεταστάντα, οὐδὲ ἔνδοξα
 ἀπολήψεται τὰ σώματα, ἀλλ'
 ὡς ἐν ἁμαρτήμασιν ἡ κατορ-
 θώμασιν ἐτελεύτων· καὶ ὅποια
 ἦν, τοιαῦτα ἀναβιώσαντα ἐπεν-
 δύσονται, καὶ ὅποια ἐν ἀπιστίᾳ
 γίνονται, τοιαῦτα πιστῶς κρι-
 θήσονται.

sus uti nudum granum seritur,
 et Dei, qui creavit, iussu germi-
 nans, vestitum ac splendidum re-
 surgit; sed haud prius quam
 mortuum resolutum sit ac terrae
 commistum: ita resurrectionem
 corporis non temere credidimus.
 Verum etsi resolvitur ad tempus,
 propter illam quae a principio
 fuit, inobedientiam; in terrae
 velut conflatorio constituitur, de-
 nuo reformandum; non hoc cor-
 ruptibile, sed purum, nec am-
 plius corruptibile: sicut sua uni-
 cuique corpori anima restituetur,
 et illo induta minime lugebit,
 sed laetabitur pura permanens,
 sponsum iustum et non inimicum
 comitans, in omnibus se habens
 cum omni. . . . . Recipiet
 non demutata, neque commotione
 animi aut morbo liberata, neque
 item gloriosa recipiet corpora;
 sed uti in peccatis aut recte fa-
 ctis obierint, et qualia fuerint;
 talia in resurrectione induent, et
 sicut in infidelitate fuerint, sic
 fideliter iudicabuntur.

1. μετὰ πάσης] Post haec addidit
 Halloixius: Aliquid deest; et sequentia
 instar alterius seu diversae Irenaei sen-
 tentiae protulit. Sed perperam, uti me
 monuit saepe laudatus R. P. Lequien,
 hac de re per litteras certior me fa-
 ciens sequentibus verbis: Halloixius
 fragmentum Irenaei, quod exstat in Pa-

rallelis lit. A. cap. 71 perperam divisit
 in duo. Nam ab his verbis ἡμεῖς οὖν
 καὶ τὰ σώματα usque ad πιστῶς κρι-
 θήσονται unicus est contextus: vocis
 tantummodo cuiusdam, quae excidit, lo-
 cus vacuus apparet inter μετὰ πάσης
 et ἀπολήψεται. GRABIUS.

XIII.

¹ Χριστιανῶν γὰρ κατηγου-
μένων δούλους Ἕλληνες συλλά-
βόντες, εἶτα μαθεῖν τι παρὰ
τούτων δῆθεν ἀπόρρητον περὶ
Χριστιανῶν ἀναγκάζοντες, οἱ
δοῦλοι οὗτοι, μὴ ἔχοντες πῶς
τὸ τοῖς ἀναγκάζουσι καὶ ἡδο-
νὴν ἔρεῖν, παρόσον ἤκουον τῶν
δεσποτῶν, τὴν θείαν μετάληψιν
αἷμα καὶ σῶμα εἶναι Χριστοῦ,
αὐτοὶ νομίσαντες τῷ ὄντι αἷμα
καὶ σάρκα εἶναι, τοῦτο ἐξεῖπον
τοῖς ἐκζητοῦσιν. Οἱ δὲ λαβόν-
τες ὡς αὐτόχρομα τοῦτο τελεῖ-
σθαι Χριστιανοῖς, καὶ δὴ τοῦτο
τοῖς ἄλλοις Ἕλλησιν ἐξεπόμ-
πενον, καὶ τοὺς μάρτυρας Σάγ-
κτον καὶ Βλανδίναν ὁμολογῆσαι
διὰ βασάνων ἠνάγκαζον. Οἷς
εὐστόχως Βλανδίνα ἐπαρρησιά-
σατο, πῶς ἂν, εἰποῦσα, τού-
των ἀνάσχοιντο οἱ μὴδὲ τῶν
ἐφριμένων κρεῶν δι' ἄσκησιν
ἀπολαύοντες;

Quum enim Graeci servos
Christianorum in divinis myste-
riis edoctorum apprehendissent,
deinde vim inferrent, ut videlicet
arcanum quidpiam ab his de
Christianis discerent: servi illi,
non habentes quomodo vim in-
ferentibus ad placitum loqueren-
tur, praeter id quod a dominis
audierant, divinam communionem
esse sanguinem et corpus Christi;
existimantes ipsi, quod vere san-
guis et caro esset, hoc respon-
derunt inquireribus. Illi vero
id ita accipientes, ac si reipsa
hoc perageretur a Christianis,
hoc aliis quoque manifestabant
Graecis, et martyres Sanctum et
Blandinam id fateri tormentis co-
gebant. Quibus scite ac libere
Blandina respondit, dicens: Quo-
modo haec ferrent, qui ob sacram
exercitationem ne concessis qui-
dem carnibus vescuntur?

XIV.

Gen. III. 1
seqq.

² Καὶ εἶπεν ὁ ὄφρις τῇ γυ-
ναικί· τί ὅτι εἶπεν ὁ Θεός, οὐ

*Et dixit serpens mulieri:
Cur dixit Deus, Ne manduca-*

1. Χριστιανῶν κτλ.] Haec allegata sunt ab Oecumenio in Comment. ad I Petri epistolam cap. 3 pag. 498. Oecumenius non indicavit, ex quo Irenaei libro haec sumserit; sed in univrsum meminit τῶν Εἰρηναίῳ τῷ Λουγδούρου τῆς Κελτικῆς ἐπισκόπῳ περὶ Σάγκτον καὶ Βλανδίνης τῶν μαρτύρων γραφέντων, haecque addit: ὡς δὲ διὰ βραχέων παραθεσθαι, ἐστὶ ταῦτα. Unde iure meritoque GRABIVS concludit, Oecumenium compendium verborum Irenaei fecisse, neque plene atque exacte illa recitasse. Consule praeterea MASS. Diss. II § 60.

2. Καὶ εἶπεν κτλ.] Hoc fragmentum satis longum allegavit Anastasius Sinaita aut quisquis alius auctor est *Anagogicarum contemplationum* in Hexaëmeron Tom. IX Bibliothecae Patrum edit. Lugd. 1677. Graece primum editum est a MASSUETO e Cod. 2253. Bibliothecae Colbertinae una cum nova interpretatione. Graecum hoc fragmentum amicus cum MASSUETO communicavit e MS. Cod. ante laudato. In admonitione MASSUETI fragmentis Irenaei praemissa de hoc fragmento ita scriptum est: „Quae ibi referuntur, ab Irenaeo adversus haeresin impurorum Ophitarum decertante dicta fuisse scri-

μὴ φάγητε ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ; καὶ εἶπεν ἡ γυνὴ τῷ ὄφει· ἀπὸ παντὸς ξύλου καὶ τ. ε. καὶ ἔσσεθε ὡς θεοὶ γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρὸν· ὅτι μὲν πέλαγος ἡμῖν ἐνταῦθα καὶ βυθὸς ἀφανής, ὑπὲρ τοὺς ἥδη διαπεραιωθέντας, πρόκειται νοημάτων, οὐχ ἡμῶν τὸ λέγειν· αὐτόθι γὰρ ἡ λέξις ἡ προκειμένη τοῦτο βοᾷ. Ἦν οἱ ἱστορικῶς καὶ μὴ μᾶλλον πνευματικῶς ἐκλαμβάνοντες, ἀλλὰ λεξιτηροῦντες, οὐκ οἶδα ὅπως τὰς ὑπὸ Εἰρηναίου πρὸς αὐτοὺς προτάσεις ἐπιλύονται. Φάσκει γὰρ κατὰ τῆς τῶν μιαιφῶν Ὀφιτῶν αἰρέσειαρχίας ὀπλιζόμενος. Πῶς δυνατόν τὸν φύσει ἄλογον καὶ ἄνουν ὑπὸ Θεοῦ γενόμενον ὄφιν, λογικὸν καὶ λαλητὸν εἶπεῖν; Εἰ μὲν αὐτουργικῶς ἐαυτῷ τὸν λόγον καὶ τὴν διάκρισιν καὶ τὴν σύνεσιν καὶ ἀπόκρισιν τῶν ὑπὸ τῆς γυναικὸς λεγομένων ἐχρήσατο· ἄρα οὖν καὶ πᾶς ὄφιν τοῦτο ποιεῖν οὐ κεκώλυτο. Εἰ δὲ πάλιν φήσουσι κατὰ θείαν βουλὴν καὶ οἰκονομίαν ἀνθρωπίνῃ φωνῇ τῇ Εὐὰ τοῦτον προσφθέγγεσθαι, τὸν Θεὸν ἰστώσι τῆς ἁμαρτίας αἰτίων. Ἀλλ' οὐδὲ τῷ πονηρῷ δαίμονι ἐξὸν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι ἄλόγῳ φύσει λό-

veritis ex omni ligno paradisi? Et dixit mulier serpenti: Ex omni ligno etc. Et eritis sicut Dii, scientes bonum et malum. Hic quidem sensuum pelagus, obscurumque barathrum, quod eorum qui iam traiecerunt, intellectum excedat, nobis propositum esse, nostrum non est dicere: id enim clamat proposita hic oratio. Hanc qui historice potius quam spiritaliter, verbis inhaerentes, accipiunt, nescio qua ratione Irenaei adversus eos argumenta solvere valeant. Nam dicit adversus impurorum Ophitarum haeresiarchiam decertans. Qui fieri potest, ut serpentem natura mutum et rationis expertem a Deo creatum, et ratione et loquendi facultate praeditum dicamus? Si quidem a se ipso vim habuit loquendi, discernendi, intelligendi et respondendi iis quae a muliere dicebantur: nihil ergo prohibuisset, quominus serpens qui libet hoc ipsum ageret. Si autem responderint, Dei voluntate et dispensatione hunc humana voce Evam fuisse allocutum: iam Deum constituunt auctorem peccati. Sed neque possibile erat malo daemoni, ei loquelam impertiri, qui natura mutus erat,

bit Anastasius: γάσκει γὰρ κατὰ τῆς τῶν μιαιφῶν Ὀφιτῶν αἰρέσειαρχίας ὀπλιζόμενος. Ubi vero adversus haeresin Ophitarum specialim decertaverit Irenaeus non novimus. Eorum quidem deliria narrat lib. I *Detectionis et everisionis* cap. XXX. Sed in cursu operis speciatim non confutat; nec aliter ad-

versus ea decertat, quam fundamenta Gnosticorum omnium communia, quibus illorum etiam innitebatur haeresis, divuendo; nec demum in iis libris occurrunt ea quae velut ex Irenaeo allegat Anastasius.

1. ἐχρήσατο] Fortasse ἐχαρίσατο.

γον' χαρίσασθαι· ἐπεὶ οὐκ ἂν ἐπαύσατό ποτε πρὸς ἀπάτην δι' ὄφρων καὶ θηρίων καὶ πετεινῶν τοῖς ἀνθρώποις διαλεγόμενος καὶ πλανῶν. Πόθεν δὲ καὶ θηρίον ὦν, ἤκουσε τῆς ἐντολῆς τῆς ὑπὸ Θεοῦ τῷ ἀνθρώπῳ, καὶ μόνῳ, μυστικῶς δοθείσης, μὴδ' αὐτῆς τῆς γυναικὸς τοῦτο μαθούσης; Διὰ τί μὴ μᾶλλον τῷ ἀνθρώπῳ, καὶ οὐ τῇ γυναικὶ προσέβαλε; ¹Κἂν μὴ εἴπης, ὥς ἀσθενεστέρας ταύτης κατέδραμε· τοῦναντίον ἀνδρειότερα, ὥς βοηθὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐφάνη ἐν τῇ παραβάσει τῆς ἐντολῆς. Αὕτη γὰρ καὶ ἀνταίρει μόνῃ τῷ ὄφει, καὶ μετὰ τινος στάσεως καὶ φιλονεικίας καταπανουργηθεῖσα, τοῦ ξύλου ἔφαγεν· ὁ δὲ Ἀδὰμ οὐδὲν ὅλως μαχεσάμενος, ἢ ἀντιλέξας, τοῦ καρποῦ μετελήφει δοθέντος παρὰ τῆς γυναικὸς· ὅπερ ἀσθενείας παντελοῦς καὶ νοδὸς ἀνάνδρου ἐστὶν ἀπόδειξις. Ἡ μὲν γὰρ γυνὴ ὑπὸ δαίμονος καταπαλαισθεῖσα, συγγνωστὴ ὑπάρχει· ὁ δὲ Ἀδὰμ, ὥς ὑπὸ γυναικὸς ἡττηθεὶς ἀσύγνωστος ἔσται, ὥς αὐτοπροσώπως τὴν ἐντολὴν αὐτὸς ὑπὸ Θεοῦ κομισάμενος· ἡ μὲν γὰρ γυνή, καὶ παρ' αὐτοῦ Ἀδὰμ τῆς ἐντολῆς ἀκούσασα, εὐκαταφρονήτως διέκειτο, ἢ ὥς μὴ ἀξιωθεῖσα τὸν Θεὸν καὶ ταύτῃ λαλῆσαι, ἢ καὶ ὥς διστάζουσα ἴσως καὶ νομίζουσα οἰκοθεν τὸν Ἀδὰμ τὴν ἐντολὴν αὐτῇ δοθῆναι. Πρὸς

ut id esset quod antea non erat: alioqui non desiisset, ut homines in errorem induceret, opera serpentum et ferarum et volucrum cum iis habere sermonem, eosque circumscribere. Unde vero qui fera erat, audivit praeceptum homini, eique soli secreto datum, ne ipsa quidem conscia muliere? Cur non hominem potius aggressus est, quam mulierem? Si dixeris mihi, hanc tanquam imbecilliozem oppugnatam: quin immo fortior, utpote auxiliatrix hominis, apparuit in transgressione praecepti. Haec enim sola restitit serpenti; et ubi aliquamdiu restitisset, contendissetque, dolo circumventa e ligni fructu comedit: Adam vero nullo prorsus inito certamine, haud repugnanter porrectum a muliere fructum accepit; quod summae imbecillitatis et animi imbellis argumentum est. Et certe mulier a daemone prostrata, venia digna fuit; nulla vero dignus Adam, ut qui a muliere superatus sit. Ipsemet enim praeceptum a Deo acceperat: mulier autem mandatum audiens ab Adamo, contempsit, vel quod dignam non habuisset Deus, quam alloqueretur ipse; vel quod dubitaret, immo forte existimaret, Adam proprio motu praeceptum sibi imposuisse. Quumque sola

1. κἂν μὴ εἴπης] Lege κἂν μοι. MASS.

ἐαυτὴν ἰδιάζουσας εὗρεν ὁ ὄφεις, ἵνα δυνηθῇ κατ' ἰδίαν αὐτῇ προσομιλῆσαι. Ἐσθίουσαν δὲ αὐτὴν ἐκ τῶν ξύλων ἰδὼν, προσέβαλλε τὴν βρωσιν τοῦ ξύλου, ἢ μὴ ἐσθίουσαν. Καὶ εἰ μὲν ἐσθίουσαν, πρόδηλον, ὅτι καὶ ἐν φθαρτῷ σώματι οὔσαν. Πᾶν γὰρ τὸ εἰς τὸ στόμα εἰσερχόμενον, εἰς ἀφεδρωῖνα χωρεῖ. Εἰ οὖν φθαρτή, πρόδηλον ὅτι καὶ θνητή. Εἰ δὲ θνητή, οὐκέτι κατάρρα, οὐδὲ ἀπόφασις ἦν ἐκείνη, ἢ φάσκουσα πρὸς τὸν ἄνθρωπον φωνὴ θεοῦ, ὅτι γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, καθὰ ἔχει ἡ τῶν πραγμάτων ἀλήθεια. Εἰ δὲ πάλιν οὐκ ἐσθίουσαν ὁ ὄφεις τὴν γυναῖκα ἐθεάσατο, πῶς εἰς βρωσιν μετήγαγε τὴν οὐδέποτε φαγοῦσαν; Τίς δὲ ὁ μηνύσας καὶ τούτῳ τῷ φονευτῇ παλαμναίῳ ὄφει, ὥς οὐκ εἰς πέρας ἔλθῃ ἢ πρὸς αὐτοὺς ἐκ Θεοῦ περὶ θανάτου ἀπόφασις, εἰπόντος, ἢ δ' ἂν ἡμέρᾳ φάγητε, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε. Καὶ οὐ μόνον, ἀλλ' ὅτι σὺν τῇ ἁθροξίᾳ καὶ τούτων διανοιχθήσονται οἱ ὀφθαλμοί, οἱ τὸ πρὶν ἀβλεποῦντες; Τῇ δὲ λεγομένη διανοίξει τὴν εἰσοδὸν τῷ θανάτῳ ποιήσαντες.

seorsum ageret, hanc serpens invenit, ita ut posset privatim cum ea confabulari. Porro vel e lignorum fructibus comedentem videns, ligni (*vetiti*) fructum obiecit, vel non comedentem. Et si quidem comedentem, haud dubium quin etiam corruptioni obnoxii corporis participem: *Omne enim quod in os ingreditur, in secessum abit.* Si ergo corruptioni obnoxia, manifestum quia et morti. Si vero morti obnoxia, iam non execratio, nec sententia erat vox illa Dei, qua dixit homini: *Terra es, et in terram reverteris*; ut se habet veritas rerum. Quod si rursus non comedentem mulierem vidit serpens, quomodo ad comedendum induxit, quae nunquam comederat? Quis autem indicavit huic homicidae scelerato serpenti, exitum non habituram eam, quam in eos tulerat, mortis sententiam Deus, dicens: *Qua die manducaveritis, morte moriemini?* Nec id duntaxat, sed etiam quod immortales facti, eorum aperiendi essent oculi, qui prius non videbant? Dicta vero oculorum apertione aditum morti fecerunt.

Matth. XV.
17.

Gen III. 19.

Gen. II. 17.

XV.

² Ταῦτα πάλαι διὰ παραβολῶν λαλῶν ὁ Βαλαάμ οὐκ ἐγι-

Haec olim per parabolas loquens Balaam non agnoscebatur:

1. ἁθροξίᾳ] Barbara vox, quam sola peperisse videtur scribarum imperitia. Legendum ἀθανασίᾳ. Quidpiam simile legisse videtur in suo codice is, qui hos Anastasii libros in latinum sermonem

transtulit; vertit enim: cum eo quod morte carebunt. Mass.

2. Ταῦτα πάλαι κτλ.] Fragmenta quae proxime sequuntur XV—XVIII tam a Iacobo Sirmondo quam a Combefisio

νόσκειτο· καὶ νῦν ὁ Χριστὸς
παρὼν καὶ ταῦτα πληρῶν οὐκ
ἐπιστεύετο. Ὅθεν προβλέπων
Num. XXIV. καὶ θαυμάζων λέγει· ὦ, ὦ, τίς
23. ἕσεται, ὅταν θῇ ¹ταῦτα Θεός;

et nunc Christus praesens, et ea
implens, fidem non obtinuit.
Unde praevidens et admirans di-
cit: *Heu, heu, quis vivet, quando*
posuerit ista Deus?

XVI.

²Ἀνωθεν τὸν νόμον τῇ μετὰ
τοὺς ³ῥημένους ἐν τῇ ἐρήμῳ
γενεᾷ ἐπεξηγούμενος, ἐκδιδάσκει
τὸ Δευτερονόμιον· οὐχ ὡς ἕτερον
νόμον διδοὺς παρὰ τὸν πάλαι
τοῖς πατράσιν αὐτῶν ὠρισμέ-
νον· ἀλλ' αὐτὸν τοῦτον ἀνακε-
φαλαιούμενος· ἵνα ἀκούσαντες
τὰ συμβάντα τοῖς πατράσιν
αὐτῶν, ⁴ἐξ ὅλης τῆς καρδίας
φροβηθῶσι ⁵τὸν Θεόν.

A capite ipso legem exponens
generationi, quae caesos in eremo
consecuta est, Deuteronomium
edit *Moyses*; non quasi legem
alteram, praeter eam quae olim
ipsorum patribus constituta erat,
afferens; sed illam ipsam reca-
pitulans: ut ipsi, auditis quae
suis patribus contigerunt, ex toto
corde timeant Deum.

XVII.

⁶Ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς προετυ-
πώθη καὶ ἐπεγνώσθη καὶ ἐγέν-
νήθη· ⁷ἐν μὲν γὰρ τῷ Ἰωσήφ
προετυπώθη· ἐκ δὲ τοῦ Λευὶ
καὶ τοῦ Ἰούδα τὸ κατὰ σάρκα,
ὡς βασιλεὺς καὶ ἱερεὺς, ἐγεν-
νήθη· διὰ δὲ τοῦ Συμεὼν ἐν

A quibus Christus praefigu-
ratus est et agnitus et genitus:
in Ioseph enim praefiguratus est:
e Levi autem et Iuda secundum
carnem, ut rex et sacerdos, ge-
nitus est: a Symeone autem in
templo est agnitus: per Zabulon

e Catenis collecta, ab Halloixio in Vita Irenaei pag. 506 seqq. sunt edita. Teste Massueto haec dicta Irenaei exstant in tribus bibliothecae Parisiensis MSS. Catenis in Pentateuchum et libros Iosuae, Iudicum et Ruth, altera membranacea, antiqua et bonae notae num. 1825, aliis duabus recentioribus et chartaceis num. 1872 et f888. Prius quidem hoc fragmentum legitur in priori Catena pag. 429 et in 3. fol. 378. Ita MASSUETUS testatur. Quatuor fragmenta XV—XVIII typis expressa leguntur in libro, qui inscribitur: *Σεῖρα ἑνὸς καὶ πεντηκοντα ὑπομνηματιστικῶν εἰς τὴν διὰ ταυτευχὸν καὶ τὰ τῶν βασιλείων κτλ. Τομὸς πρῶτος καὶ δευτερός. Ἐν Λειψίῳ, ἔτει αψοβ. Tom. I. pag. 1348. Cfr. annotationes ad tria illa fragmenta.*

1. ταῦτα Θεός;] In *Σειρᾷ* legitur: ὁ Θεὸς ταῦτα.

2. Ἀνωθεν κτλ.] Prioris Catenae pag. 451; 2. fol. 246; 3. fol. 409. Ita Mass. — Hoc fragmentum legitur in libro a nobis citato T. I. pag. 1422.

3. ῥημένους] In libro laudato exstat ἀνηρημένους.

4. ἐξ ὅλης τῆς κ.] Articulum recepi e libro supra citato.

5. τὸν Θεόν] Sic 1. et 2. Catena; posterior τὸν Κύριον. Mass. — Lectionem τὸν Θεόν reperi etiam in illa *Σειρᾷ*.

6. Ἐξ ὧν κτλ.] Prioris Cat. p. 502, 2. fol. 304, 3. fol. 451. Mass. — Hoc dictum reperi in *Σειρᾷ* laudata T. I pag. 1587; ubi additum est: *Εἰρηναίου ἐπισκόπου Λουγδούνων.*

7. ἐν μὲν γάρ] Particulam γάρ recepi e *Σειρᾷ* allegata.

τῷ ναῷ ἐπεγνώσθη· διὰ τοῦ
Ζαβουλὸν ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἐπι-
στεύθη; ὥς φησιν ὁ προφήτης·
γῆ Ζαβουλὸν· διὰ δὲ τοῦ Βεν-
ιαμίν, τοῦ Παύλου, εἰς πάντα
τὸν κόσμον κηρυχθεὶς ἐδοξάσθη.

porro in Gentibus fides in eum
habita est, sicuti propheta dicit:
Terra Zabulon: per Benjamin, *Esa. IX. 1.*
(*id est*) Paulum, denique prae-
dicatus toto orbe, glorificatus
est.

XVIII.

¹ Καὶ τοῦτο οὐκ ἀργῶς, ἀλλ'
ἵνα διὰ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δέκα
ἀνδρῶν, ² Ἰησοῦν μεθ' ἑαυτοῦ
ἔχων φανῇ βοηθόν, οἷα καὶ
ἀπὸ συμφώνου αὐτοῖς γεγονό-
τος. Καὶ μὴ βουληθέντος ἐπι-
κοινωνῆσαι οἷς ἔπραττον εἰδω-
λολατροῦντες, ἐπ' αὐτὸν τὴν αἰ-
τίαν ἀναφέρουσιν· ὅτι Ἱεροβάαλ
δικαστήριον τοῦ Βάαλ λέγεται.

Atque hoc non frustra; sed *Iudic. VI. 27.*
ut ex numero decem virorum
pateret, quod Iesum secum ha-
beat adiutorem, utpote ex pacto
cum ipsis initio. Et non volente
eo commune quid habere eorum,
quae agebant idolis immolantes,
in ipsum culpam transferunt:
Hierobaal enim tribunal Baali di-
citur.

XIX.

³ Λάβε πρὸς σεαυτὸν τὸν
Ἰησοῦν υἱὸν Ναβη. Ἔδει γὰρ
ἐξ Αἰγύπτου Μωϋσῆν τὸν λαὸν
ἐξαγαγεῖν, τὸν δὲ Ἰησοῦν εἰς
τὴν κληροδοσίαν εἰσαγαγεῖν· καὶ
τὸν μὲν Μωϋσῆν ὡς νόμον ἀνά-
παυλάν λαμβάνειν, Ἰησοῦν δὲ
ὡς λόγον καὶ τοῦ ἐνυποστάτου
λόγου τύπον ἀψευδῇ τῷ λαῷ
δημηγορεῖν· καὶ τὸν μὲν Μωϋ-
σῆν τὸ μάννα τοῖς πατράσι

Sume ad te Iesum filium Num. XXVII.
Nave. Decebat enim, ut Moyses ^{18.}
populum ex Aegypto educeret;
Iesus (Nave) vero in hereditatem
introduceret: ac Moyses quidem,
haud secus ac lex inducias ha-
beret atque cessaret; Iesus vero,
ut verbum, veraque verbi subsi-
stentis figura populi concionator
esset; ac Moyses quidem manna
Patribus cibum daret; Iesus au-

1. Καὶ τοῦτο κτλ.] Primae Cat. pag. 577; 2. fol. 385; 3. fol. 516. Mass. — Hoc fragmentum usque ad verba φανῇ βοηθόν reperitur in Catena supra nominata Tom. II pag. 166. Quae inde a verbis οἷα καὶ κτλ. leguntur, a nobis primum sunt addita ex *Fragmentis Patrum graecorum*, quae Fridericus Munter edidit Hafniae 1788. Is quidem haec annotavit: „Sunt haec ex commentario in Iudices ad cap. VI, 27 seqq. Verba enim sunt de Gideone, cum decem servis templum Baali dirimente.“

2. Ἰησοῦν] Quae relatio sit inter decem commilitones Gideonis et Christum, non video, nisi orta sit allegoria Irenaei ex prima nominis Iesu littera, apud Graecos numerum decennalem indicante: ita quoque apud Iustinum M. o numero 318 servorum Abrahami elementa vocis σταυρός eliciuntur. MÜNTER l. l.

3. Λάβε κτλ.] Primae Cat. p. 435 et 3. fol. 382. Ita Mass. adnotavit. Vide notam ad fragm. XV. — Idem dictum reperi in Σειρῆ T. I p. 1364.

τροφὴν διδόναι, τὸν δὲ Ἰησοῦν
 ἁτὸν σῖτον, ἄρτι τὴν ἀπαρχὴν
 Issue V. 12. τῆς ζωῆς, τύπον τοῦ σώματος
 τοῦ Χριστοῦ, καθά φησι καὶ ἡ
 γραφή, ὅτι τότε ἐπαύσατο τὸ
 μάννα Κυρίου, μετὰ τὸ φαγεῖν
 ἁτὸν σῖτον λαὸν ἀπὸ τῆς γῆς.

XX.

Num. XXVII. 23. ⁴ Καὶ ἐπέθηκε τὰς χεῖρας
 αὐτοῦ ἐπ' αὐτόν. Διὰ τῆς ἐπι-
 θέσεως τῶν χειρῶν Μωϋσέος
 ἐδοξάσθη καὶ τὸ πρόσωπον
 Ἰησοῦ· οὐχ οὕτως δέ. Διὸ καὶ
 μερικῶς τυχόν τι τῆς χάριτος,
 Num. XXVII 20. εἶπε· καὶ δώσεις τῆς δόξης σου
 ἐπ' αὐτόν. Οὐ γὰρ ἀφίσταται
 τοῦ διδόντος τὸ διδόμενον.

tem frumentum, vitæ primitias,
 figuram Christi corporis: uti
 etiam ait Scriptura, tunc ces-
 sasse manna Domini, ubi popu-
 lus de terrae frugibus ac fru-
 mento comedisset.

Et imposuit manus suas su-
 per eum. Impositione manuum
 Moysis clarificata est Iesu facies:
 haud pari tamen claritate. Id-
 circo etiam quia gratiae partem
 aliquam consecuta erat, ait: *Et*
dabis de tua claritate super
ipsum. Non enim quod datur,
 ab eo abscedit, a quo datur.

1. τὸν σῖτον] In priori Catena scrip-
 tum videtur τὸν νέον; in tertia vero
 adeo deleti sunt characteres omnes, ut
 nihil omnino legi possit. Sed vera lec-
 tio videtur esse τὸν σῖτον. Mass.
 Σειρᾶ pluries citata in contextu habet
 τὸν νέον, atque variam lectionem τὸν
 σῖτον exhibet.

2. ἄρτι] Hanc voculam Mass. addidit
 ex prima Cat.; eandem agnoscit Σειρᾶ.

3. τὸν σῖτον λαὸν ἀπὸ τῆς γῆς] Sic
 prima et tertia Catena. Combefisius
 vero: τὸν λαὸν ἀπὸ τοῦ σῖτου τῆς
 γῆς. Sic Mass. Sed in Σειρᾶ legitur:
 σῖτον τὸν λαὸν ἀπὸ τῆς γῆς.

4. Καὶ ἐπέθηκε κτλ.] In tertia qui-
 dem Catena hoc fragmentum immediate
 sequitur illud quod modo descripsimus,
 cum hac epigraphē: τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ
 αὐτό. At in prima et antiquiori, ex-
 scripto primum brevi quodam Ἀπολλι-
 ναρίου fragmento, quod omisit auctor
 tertiae Catena, illud, de quo agimus,
 proxime subiungitur, cum hac inscrip-
 tione: τοῦ αὐτοῦ, quae Apollinarii, non
 Irenaei verba esse denotat. Quare ve-
 reor, ut auctor posterioris Catena, omis-
 sa per oscitantiam brevi illa Apol-
 linarii pericope, alteram imprudens sub-
 iunxerit illi Irenaei, servata tamen veteri
 epigraphē τοῦ αὐτοῦ, quam in suo co-
 dice legebat, quaeque ad Apollinarii,
 non Irenaei verba pertinebat. Unde su-

spectum mihi est fragmentum istud, nec
 Irenaei esse videtur. Idem a fortiori
 dixerim de sequenti *Δίδωσι δέ*, quod
 in priori Catena ad marginem exscribitur,
 e regione illius *Διὰ τῆς ἐπιθέσεως*,
 in posteriori vero proxime sequitur,
 nullibi adscripto Irenaei nomine. Eodem
 iure potuisset Combefisius longius aliud
 fragmentum, quod hoc *Δίδωσι δέ*, nullo
 novo appposito nomine, immediate sequi-
 tur in utraque Catena, et Irenaeo tri-
 buere. At nihil frequentius in iis Ca-
 tenis, quam eiusmodi fragmenta ἀνε-
 πύργα, quae perperam quis arbitra-
 retur eorundem esse auctorum, quorum
 sententiae proxime praecedunt. Massuet.
 Quae hic doctissimus monachus suspi-
 catus est, auctori illius Σειρᾶς supra
 laudatae sunt probata. Ubi (Tom. I. p.
 1364.) hoc fragmentum adscriptum est
 Apollinario, hac annotatione sub con-
 textum addita: Τοῦτό τε καὶ τὸ ἐπὶ-
 μενον ὑπόμν. τῷ Εἰρηναίῳ ἐπιγέ-
 γραπται παρὰ τοῖς χειρογράφοις, ὡς
 ἰδεῖν ἐστὶν ἐν σελ. 346 τῶν τοῦ Εἰ-
 ρηναίου ἐκδόσεω. Ἐνετίησι ποιημά-
 των. Τὰ αὐτὰ δὲ τῷ ἐπομένῳ καὶ
 ὁ Προκόπιος ἐν τῷ τῆς Ἀδγ. κώδ.
 διαλαμβάνει. Ἐπεὶ δ' αὐτὸ συνάφειαν
 ἵνα τῷ προλαβόντι τοῦ Ἀπολλιναρίου
 ἔχει, καὶ ἀνεπύργαρον ἔστιν ἐν ἑκα-
 τέρῳ τῶν ἡμετέρω. κωδικ. τῷ Ἀδῆλῳ
 ἐπιγέγραπται. Sed duo haec fragmenta,

XXI.

¹ Δίδωσι δὲ οὐκ ἐμφυσήσει,
καθάπερ ὁ Χριστός· ὅτι μὴ
ἔστι πηγὴ τοῦ πνεύματος.

Dat autem, non insufflatione,
sicut Christus; quod non esset
fons Spiritus.

XXII.

² Οὐ πορεύσῃ μετ' αὐτῶν,
οὐδὲ καταράσῃ τὸν λαόν. Οὐ
περὶ τοῦ λαοῦ αἰνίττεται, πάν-
τες γὰρ κατεστρώθησαν· ἀλλὰ
διὰ τὸ προδηλούμενον τοῦ Χρι-
στοῦ μυστήριον. Ἐπειδὴ γὰρ
ἔμελλεν ἐκ τῶν πατέρων κατὰ
σάρκα γεννᾶσθαι, προδιδάσκει
τὸ πνεῦμα τὸν ἄνδρα, μήποτε
κατὰ ἄγνοιαν πορευθεὶς κατα-
ράσῃται τὸν λαόν. ³ Οὐχ εἰς
ἄρὰν ἰχνοῦσῃν παρὰ τὴν τοῦ
Θεοῦ βούλησιν, ἀλλ' εἰς ἔνδει-
ξιν τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας, ἧς
εἶχε διὰ τοὺς προπάτορας εἰς
αὐτούς.

Non ibis cum eis, neque ma- Ibid. XXII.
12.
ledices populo. Non de populo
insinuat; nam omnes prostrati
sunt; sed propter praesignatum
Christi mysterium. Quia enim
Christus ex patribus secundum
carnem nasciturus erat, Spiritus
praemonet virum, ne quando per
ignorantiam vadens diris devoveat
populum. Non in imprecationem
investigantem futurum contra vo-
luntatem Dei, sed in demonstra-
tionem providentiae Dei, qua
propter generis auctores eos
curavit.

XXIII.

⁴ Καὶ οὗτος ἐπεβεβήκει ἐπὶ
τῆς ὄνου αὐτοῦ. Ἡ μὲν ὄνος
τύπον ⁵ εἶχε σώματος Χριστοῦ·
ἐφ' ὃν πάντες οἱ ἄνθρωποι

Et hic sedit super asinam Num. XXII.
22.
suam. Asina figura erat corpo-
ris Christi; in quo omnes ho-
mines a laboribus quiescentes,

quamvis non Irenaei esse videantur, in
hac nova editione prorsus omittere nolui.

1. Δίδωσι] Cfr. annotatio ad fragm.
proxime antecedens.

2. Οὐ πορεύσῃ κτλ.] In prima Ca-
tena pag. 421, in secunda fol. 212, in
tertia fol. 388. Ita Mass. — Hoc frag-
mentum legitur etiam in Σειρᾷ saepius
memorata Tom. I pag. 1322, et in Frag-
mentis Patrum graecor. a Frid. Münstero
editis pag. 50, qui ultimam periodum
Οὐχ εἰς ἄρὰν κτλ. primus typis excu-
dendam curavit. Is haec adnotat: „Est
(fragmentum) autem ex commentario in
Numeros, cuius plura ibidem habentur
fragmenta. Verba, quae exponuntur, ex

sermone Dei ad Bileamum prophetam
Num. XXII, 12 sumta sunt.“

3. Οὐχ εἰς ἄρὰν ἰχνοῦσῃν] Ita enim
verba fragmenti: οὐχ ὡς ὄρας ἰχνοῦσης,
sensu destituta, emendavi. Münsterus.
Sed haec emendatio non sufficit. Pro
ἰχνοῦσῃν scribendum fuisset ἰχνοῦσαν
et pro οὐχ — οὐκ. Fortasse ita legen-
dum: λαόν, οὐχ ὡς ὄρας ἰχνεῦσαν τὸ
μέλλον παρὰ τὴν κτλ. non investigans
res futuras praeter voluntatem Dei.

4. Καὶ οὗτος κτλ.] Primae Catena
pag. 425, secundae fol. 217, tertiae fol.
391. Ita MASSUETUS. — In Σειρᾷ haec
leguntur T. I pag. 1324.

5. εἶχε] In Σειρᾷ legitur περιεἶχε.

¹ ἐκ καμάτων ἀναπανόμενοι, ὡς ὑπὸ ὀχήματος βαστάζονται. Τὸ γὰρ φορτίον τῶν ἡμετέρων ἁμαρτημάτων ² ἐν τῷ ἰδίῳ σώματι ὁ Σωτὴρ ἀνεδέξατο. Ὁ δὲ ἄγγελος ὀφθείς τῷ Βαλαάμ, αὐτὸς ὁ Λόγος ἦν. ³ εἶχε δὲ ἐν τῇ χειρὶ μάχαιραν, δηλονότι, ἣν εἶχεν ἄνωθεν ἐξουσίαν.

velut curru gestantur. Nam Salvator onus nostrorum peccatorum in suum corpus recepit. Quem autem Balaam vidit angelum, ipsum Verbum erat; manuque gladium tenebat, quam nimirum caelitus potestatem habebat.

XXIV.

Ibid. XXIII.
19.

⁴ Οὐχ ὡς ἄνθρωπος ὁ Θεός. Δείκνυσιν, ὡς πάντες μὲν ἄνθρωποι ψεύδονται μεταφερόμενοι· ὁ δὲ Θεὸς οὐχ οὕτως· αἰὲν γὰρ μένει ἀληθής, ἐπιτελῶν ὅσα βούλεται.

Non est Deus ut homo. Ostendit omne hominum genus mendax, qui ex alio in aliud ferantur; non sic autem Deus: semper enim verus manet, omnia implens quaecunque velit.

XXV.

Ibid. XXI. 3.

⁵ Ἀποδοῦναι ἐκδίκησιν παρὰ Κυρίου τῇ Μαδιάμ. Ὁ γὰρ μηκέτι ἐν πνεύματι Θεοῦ λαλῶν, ἀλλὰ κατέναντι ⁶ νόμου Θεοῦ, ἕτερον πορνείας νόμον ἱστάνων, οὗτος οὐκέτι ὡς προφήτης, ἀλλ' ὡς μάντις λογισθήσεται. Μὴ ἐμμείνας γὰρ τῇ τοῦ Θεοῦ ἐντολῇ, ἄξιον τῆς αὐτοῦ κακομηχανίας ἀντελάβετο μισθόν.

Reddere ultionem a Domino Madian. Qui enim non in Dei Spiritu loquitur, sed contra legem Dei, aliam scortationis legem instituens, hic non iam ut propheta, sed ut hariolus reputabitur. Qui enim in Dei mandato non perseveravit, dignam pravi consilii sui mercedem recepit.

XXVI.

⁷ Ἴσθι ὅτι πᾶς ἄνθρωπος ἦ κενός ἐστιν ἢ πλήρης. Εἰ μὲν

Scito omnem hominem aut vacuum aut plenum esse. Nam

1. ἐκ καμάτων] Ita lego cum auctore dictae Σειρᾶς. In edit. Irenaei exstat ἐκ καυμάτων.

2. ἐν τῷ ἰδίῳ σώματι] Haec addidi ex illa Σειρᾷ.

3. εἶχε κτλ.] In dicta Σειρᾷ haec minus recte ita leguntur: ἣν δὲ εἶχεν ἐν τῇ χειρὶ μάχαιραν, ἣν εἶχεν ἄνωθεν ἐξουσίαν.

4. Οὐχ ὡς κτλ.] Prioris Cat. p. 425,

secundae fol. 391, tertiae fol. 217. Sic MASSUETUS. — Eadem leguntur in commemorata Σειρᾷ T. I pag. 1335.

5. Ἀποδοῦναι κτλ.] In prima Cat. pag. 440, in secunda fol. 395. MASS.

6. νόμου] Sic prima Catena melius quam secunda et Combefisius νόμων.

7. Ἴσθι κτλ.] Hoc fragm. in nulla ex citatis Catenis occurrit mihi. Unde sumserit Combefisius non novi. MASS.

γὰρ οὐκ ἔχει ἅγιον πνεῦμα, οὐκ ἔχει γινῶσιν τοῦ κτίσαντος, οὐ παρεδέξατο τὴν ζωὴν, Ἰησοῦν τὸν Χριστόν, οὐκ οἶδε τὸν πατέρα τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς· εἰ οὐ βιοῖ κατὰ τὸν λόγον, κατὰ νόμον τὸν οὐράνιον, οὐ σωφρονεῖ, οὐ δικαιοπραγεῖ· ὁ τοιοῦτος κενός ἐστιν. Εἰ δὲ κεχώρηκε τὸν εἰπόντα Θεόν, ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω, καὶ ἔσομαι αὐτοῖς Θεός, οὗτος οὐκ ἔστι κενός, ἀλλὰ πλήρης.

si Spiritum sanctum non habet; non habet Creatoris notitiam, non recepit Iesum Christum vitam, nescit Patrem qui in caelis est; si ex ratione non vivit, ex legis caelestis norma, "non temperans est, iustitiam non colit: talis vacuus est. Sin autem Deum capit, qui ait: *Inhabitabo in eis* Levit. XXVI. *et inambulabo, et ero illis Deus;* ^{12.} hic non vacuus est, sed plenus.

XXVII.

¹ Τὸ μὲν οὖν παιδάριον ² τὸ χειραγωγοῦν τὸν Σαμψὼν προτυπωθήσεται εἰς Ἰωάννην τὸν Βαπτιστήν, ἐπιδεικνύντα τῷ λαῷ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν. Ὁ δὲ οἶκος, ³ εἰς ὃν ἦσαν συνηγμένοι, σημαίνεται εἶναι ὁ κόσμος, ἐν ᾧ κατέκειτο τὰ ἀλλόφυλα ἔθνη καὶ ἄπιστα, θυσιάζοντα τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν· οἱ δὲ δύο στύλοι, αἱ δύο διαθήκαι. Τὸ οὖν ἐπαναπαυθῆναι τὸν Σαμψὼν ἐπὶ τοὺς στύλους, ⁴ τὸ τὸν διδαχθέντα λαὸν ἐπιγῶναι τὸ τοῦ Χριστοῦ μυστήριον.

Puer itaque, qui manu regebat Samsonem, praesignificabit Ioannem Baptistam, qui populo fidem in Christum ostendit. Domus autem, in quam conveniant, mundum significat, in quo habitabant alienigenae et infideles gentes, quae idolis suis sacrificabant: duae vero columnae, duo testamenta sunt. Quod ergo Samson columnis adniteretur, argumentum est populum edoctum agnovisse Christi mysterium.

1. Τὸ μὲν οὖν παιδάριον κτλ.] Hoc dictum ex MS. Bibliothecae Parisiensis Catena in librum Iudicum Cod. 1888 fol. 528 primum editum est a MASSUETO. — Eadem reperi in Σειρᾷ illa, quam supra laudavi, Tom. II pag. 230.

2. τὸ χειραγωγοῦν] Articulum addidi ex illa Σειρᾷ.

3. εἰς ὃν] In Σειρᾷ exstat ἐν ᾧ.

4. τὸ] Articulum hunc addidi ex illa Σειρᾷ.

XXVIII.

A. Reg. VI. 6.

¹ Καὶ εἶπεν ὁ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ· Ποῦ ἔπεσε; καὶ ἔδειξεν αὐτῷ τὸν τόπον· καὶ ἀπέκνισε ξύλον, καὶ ἔρριπεν ἐκεῖ, καὶ ἐπέπολασε τὸ σιδήριον. Ὅπερ ἦν σημεῖον ἀναγωγῆς ψυχῶν διὰ ξύλου, ἐφ' οὗ πέπονθεν ὁ ψυχὰς ἀνάγειν δυνάμενος, ἀκολουθούσας ἀνὸδῳ τῇ ἐαυτοῦ. Οὗ καὶ ἐκεῖνο γνώρισμα, τὸ ἀναβῆναι ψυχὰς πολλὰς καὶ ἐν τοῖς σώμασιν ὁφθῆναι, ἅμα τῇ καθόδῳ τῆς ἁγίας ψυχῆς Χριστοῦ. Ὡς γὰρ τὸ κουφότατον ξύλον ὑποβρύχιον γέγονεν, ὁ δὲ βαρύτατος ἐπεπόλασε σιδήρος· οὕτω τοῦ Θεοῦ λόγος ἐνώσει, τῇ κατ' ὑπόστασιν φυσικῇ, ἐνωθέντος τῇ σαρκί, τὸ βαρὺ καὶ γεῶδες ὑπὸ τῆς θείας φύσεως εἰς οὐρανοὺς ἀνελήφθη μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἀφθαρτισθέν.

Dixit autem homo Dei, Ubi cecidit? At ille monstravit ei locum. Praecidit ergo lignum, et misit illuc, natavitque ferrum. Quod signum erat, animas in sublime latum iri per lignum, super quod passus est is, qui sursum ferre potest animas ascensum eius sequentes. Cuius etiam rei argumentum fuit, quod regrediente sancta Christi anima, animae plures simul ascenderint et in corporibus visae sint. Quemadmodum enim lignum, quod levius est, demersum est; ferrum vero, quod gravius est, supernatavit: sic ea unitione hypostatica atque physica, qua Verbum Dei carni coniunctum est; quod grave et terrenum erat, a divina natura in caelos assumptum, immortalitatem post resurrectionem consecutum est.

XXIX.

² Τὸ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγέλιον πρὸς Ἰουδαίους ἐγράφη· οἷτοι γὰρ ἐπεθύμουν πάνν σφόδρα ἐκ σπέρματος Δαβὶδ Χριστόν. Ὁ δὲ Ματθαῖος, καὶ ἔτι μᾶλλον σφοδρότερον ἔχων τὴν τοιαύτην ἐπιθυμίαν, παντοίως ἔσπευδε πληροφορίαν παρέχειν αὐτοῖς, ὥς εἴη ἐκ σπέρματος Δαβὶδ ὁ Χριστός· διό

Evangelium secundum Matthaeum ad Iudaeos scriptum est. Hi enim maiorem in modum cupiebant ex semine David Christum ostendi. Matthaeus vero, qui eadem, nec remissiori quam ipsi, cupiditate teneretur; omni ratione contendit plenam ipsis fidem facere, quod Christus sit

1. Καὶ εἶπεν κτλ.] Etiam hoc dictum MASSURTUS e MS. Bibliothecae Parisiensis Catena in libros Regum Cod. 2443 fol. 149 primus edidit. Idem legitur in Σειρᾷ T. II pag. 851.

2. Τὸ κατὰ Ματθ. κτλ.] Haec et sequens fragmentum edita sunt a Possino in Catena Patrum in Matthaeum in cap. 1 et 3. pag. 3 et 39.

καὶ ἀπὸ τῆς γενέσεως αὐτοῦ
ἤρξατο.

e semine Davidis: propterea a
Christi genealogia initium duxit.

XXX.

¹Ἡ ἀξίνη πρὸς τὴν ῥίζαν,
φήσι· διεγείρων πρὸς ἐπίγνωσιν
τῆς ἀληθείας, καὶ τῷ φόβῳ
καθαίρων, καὶ παρασκευάζων
καρπὸν ὥριμον φέρειν.

Securis ad radicem, ait: ex- *Matth. III.*
citans ad cognitionem veritatis, ^{10.}
et metu incusso purgans, parans-
que ad ferendum fructum ma-
turum.

XXXI.

²Ἴδε κόκκος σινάπεως διὰ
παραβολῆς δεικνύμενος, καὶ λό-
γον ἐνουράνιον, σπέρματος δι-
κην ἐν κόσμῳ, ὡς ἐν ἀγρῷ,
σπειρόμενον, ἔχοντος ἐν ἑαυτῷ
τὸ πυχρόακὲς καὶ αὐστηρὸν τῆς
δυνάμεως. Κριτὴς γὰρ τοῦ παν-
τὸς κόσμου ἐκηρύσσετο· οὗτος
ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς, ἐν χώ-
ματι κρυβείς, καὶ τριημέρῳ μέ-
ριστον δένδρον γεννηθεὶς, ἐξέ-
τεινε τοὺς ἑαυτοῦ κλάδους εἰς
τὰ πέρατα τῆς γῆς. Ἐκ τούτου
προκύψαντες οἱ δώδεκα ἀπό-
στολοι, κλάδοι ὠραῖοι καὶ εὐ-
θαλεῖς γενηθέντες, σκέπη ἔγε-
νήθησαν τοῖς ἔθνεσιν, ὡς πε-
τεινοῖς οὐρανοῦ, ὑφ' ὧν κλά-
δων σκεπασθέντες οἱ πάντες,
ὡς ὄρνεα ὑπὸ καλιὰν συνελ-
θόντα, μετέλαβον τῆς ἐξ αὐτῶν
προερχομένης ἐδωδίου καὶ
ἐπουρανίου τροφῆς.

Vide autem per granum si-*Luc. XIII. 19.*
napeos in parabola significari et
caelestem doctrinam, in hoc
mundo, tanquam in agro, instar
seminis satam, vim igneam atque
austera in se habentis. Totius
enim mundi iudex annuntiatur:
qui in corde terrae, in tumulo
occultatus, tñidui spatio in ma-
ximam arborem excrevit, ramos
suos ad extremos terrae fines
protendens. Ex illo propullulan-
tes duodecim apostoli, rami flō-
ridi atque uberes facti, gentibus,
quasi volucris caeli, tegmen
praebuere; quibus ramis omnes
obumbrati, tanquam volucres in
nidum congregati, eius, quem
proferebant, succosi ac caelestis
cibi participes sunt facti.

1. Ἡ ἀξίνη] Vide annotationem pro-
xime antecedentem.

2. Ἴδε κόκκος κιλ.] Hoc fragmentum,
quod Corderius in Catena latine iam
ediderat, a GRABIO ex MS. Bibl. Pari-

siensis Catena in Lucam (Cod. 1879
fol. 139) graece editum est. Reperis
idem dictum in Catena in Lucam a
Cramero edita pag. 108.

XXXII.

Rom. V. 19.

¹Νῦν δὲ ὥσπερ διὰ τῆς παρακοῆς τοῦ ἑνὸς ἀνθρώπου, τοῦ πρώτως ἐκ γῆς ἀνεργάστου πεπλασμένον, ἁμαρτωλοὶ κατέστησαν οἱ πολλοί, καὶ ἀπέβαλον τὴν ζωὴν· οὕτως ἔδει καὶ δι' ὑπακοῆς ἑνὸς ἀνθρώπου, τοῦ πρώτως ἐκ παρθένου γεγεννημένον, δικαιοθῆναι πολλούς, καὶ ἀπολαβεῖν τὴν σωτηρίαν.

Iam vero sicut per inobedientiam unius hominis, qui primum ex rudi terra formatus est, peccatores constituti sunt multi, et vitam amiserunt: sic oportebat et per obedientiam unius hominis, qui primum ex virgine genitus est, iustos constitui multos, et accipere salutem.

XXXIII.

Lib. II. Antiq.
cap. V.

²Ἰώσηπος φησιν, ὅτι ἦν ἑκά ἐν βασιλείοις ἐτρέφετο Μωϋσῆς, στρατηγὸς χειροτονηθεὶς κατὰ τῶν Αἰθιοπῶν, καὶ νικήσας, ἡγάγετο τὴν τοῦ βασιλέως ἐκείνου θυγατέρα· ἐπέπερ πόθῳ τῷ πρὸς αὐτὸν προδίδωσιν αὐτῷ τὴν πόλιν.

Iosephus ait, quod quando in regali aula educabatur Moses, dux exercitus contra Aethiopes electus, et victor evadens, filiam regis illius uxorem duxerit; siquidem ex amore erga ipsum civitatem ei tradiderat.

Num. XII. 1
seqq.

Τί δήποτε τῶν δύο λοιδορησάντων, ἐκείνη δίκας ἤτῃθι μόνῃ; Πρῶτον, ἐπειδὴ μείζον ἦν τῆς γυναικὸς τὸ πλήμμελημα· τῷ ἄρρενι γὰρ καὶ ἡ φύσις καὶ ὁ νόμος ὑποτάττει τὸ θῆλυ. Ἦτε εἶχε τινα μετρίαν συγγνώμην ὁ Ἀαρὼν, ὡς τῷ χρόνῳ πρεσβύτερος, καὶ ὡς ἀρχιερωσύνης ἡξιωμένος. Πρὸς δὲ τούτοις, ἐπεὶ ἀκάθαρτος ὁ λεπρὸς ἐδόκει εἶναι κατὰ τὸν νόμον, ῥίζα δὲ τῶν ἱερέων καὶ κορηπὶς ἦν ὁ Ἀαρὼν· ἵνα μὴ εἰς ἅπαν διαβῇ τὸ γένος τὸ ὄνειδος, τὴν ἴσην οὐκ ἐπῆγαγεν αὐτῷ

Cur demum, quum ambo (Aaron et Maria) probro affecissent (Mosen) haec sola poenas dedit? Primum, quia maius erat mulieris delictum; quippe et natura et lex feminam mari subiicit. Aut faciliorem veniam accipiebat Aaron, velut aetate provecior, et pontificali dignitate ornatus. Praeter haec, quandoquidem leprosus iuxta legem pro immundo habebatur; in Aarone autem radix et fundamentum sacerdotii situm erat: ne probrium istud in omne sacerdotum genus transiret, (Deus) illum haud simili

1. Νῦν κτλ.] Haec ex MS. Biblioth. Parisiensis Catena in Lucam Cod. 2440 fol. 30 primum edita sunt a MASSUETO.

2. Ἰώσηπος φησιν κτλ.] Hanc pericopen e Cod. 64 theolog. Bibliothecae Vindobonensis GRABIUS primus edidit.

τιμωρίαν, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀδελ-
φῆς ἐφόβησεν ὁμοῦ τε καὶ ἐπαί-
δευσεν. Οὕτω γὰρ αὐτὸν τὸ πά-
θος ἠρίασεν, ὅτι πρώτης τοῦτο
δεξαμένης, αὐτὸς τὸν ἡδικομή-
νον ἐκέτευσε λῦσαι τῇ πρεσβείᾳ
τὴν συμφορὰν. Ὁ δὲ οὐκ ἠμέ-
λησεν, ἀλλ' αὐτίκα τὴν ἐκετη-
ρίαν προσήνεγκεν. Εἴτα ὁ φι-
λάνθρωπος Κύριος ἐδίδαξεν,
ὥς οὐ καταδικαστικῶς αὐτὴν,
ἀλλὰ πατρικῶς ἐπαίδευσεν.
Ἐφη γάρ· εἰ ὁ πατὴρ αὐτῆς
ἐμπαίων ἐνέπαισεν εἰς τὸ πρόσ-
ωπον αὐτῆς, οὐκ ἐντραπήσε-
ται; ἑπτὰ ἡμέρας ἀφορισθίσε-
ται ἔξω τῆς παρεμβολῆς, καὶ
μετὰ ταῦτα εἰσελεύσεται.

affecit poena, sed per sororem
eum perterrefecit pariter ac ca-
stigavit. Ita enim de poena (*Ma-
riae*) doluit: siquidem, quum eam
prima dedisset, ipse iniuria affe-
ctum (*Mosen*) rogavit, ut sua in-
tercessione malum pelleret. Ipse
vero rem non neglexit, sed sta-
tim supplicationes fudit. Unde
Dominus hominum amans decla-
ravit, quod non severi iudicis,
sed patris instar eam castigave-
rit. Ait enim: Si pater eius
spuisset in faciem eius, nonne
revereretur? septem diebus se-
paretur extra castra, et postea
rursum introeat.

Ibid. 14.

XXXIV.

Ἐπειδὴ τινὲς οὐκ οἶδ' ὁπό-
θεν κινηθέντες, δι' ἡμισείας τὸ
δημιουργικὸν τοῦ Θεοῦ παραι-
ροῦνται, μόνου τοῦ ποιοῦ τοῦ
περὶ ὕλην αἴτιον αὐτὸν λέγον-
τες, ἀγέννητον αὐτὴν τὴν ὕλην
εἰπόντες, φέρε πυθόμεθα αὐ-
τῶν, τί ποτε καὶ . . . . .
. . . . . ἀμετάβλητον.
Ἀμετάβλητος ἄρα ἡ ὕλη. Εἰ
ἀμετάβλητος ἡ ὕλη, τὸ δὲ ἀμε-
τάβλητον οὐ τρέπεται κατὰ
ποιότητα, οὐ κοσμοποιεῖται.
Δι' οὗ παρέλκον αὐτοῖς φαί-
νεται, τὸν Θεὸν ἐπιβάλλειν
ποιότητος τῇ ὕλῃ, ὅπως τῆς
ὕλης οὐκ ἐπιδεχομένης τροπὴν,
ἀγεννίτου καὶ αὐτὴν τυγχανού-

Quandoquidem aliqui, nescio
qua ratione moti, ex dimidia
parte Deo vim opificem mundi
adimunt, eum solius qualitatis,
(*formae*) quae materiae inest,
causam asserentes, ipsam vero
materiam ingenitam dicentes;
agedum inquiramus, quid . .
. . . . . immutabile.
Immutabilis itaque est materia.
Si immutabilis est materia, im-
mutabile autem non alteratur se-
cundum qualitatem, mundus ex
ea non conditur. Quapropter
supervacaneum eis videtur, Deum
qualitates materiae imprimere;
siquidem materia omnino muta-
tionem haud admittit, quod per

1. Ἐπειδὴ κτλ.] Hoc dictum GRA-
pius e Cod. 3011 fol. ult. Bibliothecae
Bodleianae primus evulgavit. Haec sunt

inscripta: ἐξ ἑτέρου βιβλίου Ἐιρηναίου
συγγραφῆς, περὶ τοῦ μὴ εἶναι ἀγέν-
νητον τὴν ὕλην.

σης. Ἐτι εἰ ἀγέννητος ἡ ὕλη, πάντως κατὰ τινὰ ποιότητα πεποιήται, καὶ ταύτην ἄτρεπτον, οὐκ ἂν εἴη πλειόνων ποιότητων δεκτική· οὐδ' ἂν κοσμοποιούτο. Μὴ κοσμοποιούμενη δέ, ἐκτὸς ποιεῖ τὸν Θεὸν δι' ὧν τοῦ δημιουργεῖν.

se sit ingenita. Ulterius, si materia est ingenita, utique cum (*determinata*) quadam qualitate, eaque immutabili, facta est; neque iam esset plurium qualitatum capax, neque etiam mundus ex ea conderetur. Mundo autem inde non condito, Deus a creatione mundi prorsus alienus fit.

XXXV.

¹ Καὶ ἐβαπτίσατο, φησὶν, ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ἐπτάκις. Οὐ μάτην πάλαι Ναμὴν λεπρὸς ὢν βαπτισθεὶς ἐκαθαίρετο, ἀλλ' εἰς ἔνδειξιν ἡμετέραν· οἱ λεπροὶ ὄντες ἐν ταῖς ἁμαρτίαις διὰ τοῦ ἁγίου ὕδατος καὶ τῆς τοῦ κυρίου ἐπικλήσεως καθαριζόμεθα τῶν παλαιῶν παραπτωμάτων, ὥς παιδῖα νεόγονα πνευματικῶς ἀναγεννώμενοι, καθὼς καὶ ὁ κύριος ἔφη· ² ἐὰν μὴ τις ἀναγεννηθῇ δι' ὕδατος καὶ πνεύματος, οὐ μὴ εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.

Atque baptizabat seipsum, ait, in Iordane septies. Neque frustra olim Naaman lepra laborans, quum baptizatus esset, in corporis puritatem restitutus est, sed ut viam salutis nobis ostenderet: qui quidem peccatis commissis leprosi facti, per aquam sacram et invocationem Domini a prioribus vitiis libertatem nanciscimur, sicuti infantes recens nati spiritualiter regenerati, uti Dominus dixit: nisi quis per aquam et spiritum denuo natus fuerit, in divinum regnum non est intraturus.

XXXVI.

³ Εἰ τὸ Ἐλισσαίου σῶμα νεκρῶν νεκρὸν ἤγειρε, πόσῳ μᾶλλον ὁ Θεὸς ὁ τὰ νεκρὰ σώματα τῶν ἀνθρώπων ζωοποιήσας ἄξει ἐπὶ τὴν κρίσιν;

Siquis mortuus, quum in Elisae sepulchrum obiectus ossa eius tetigisset, revixit: quanto magis Deus mortua hominum corpora resuscitata in iudicium est ducturus?

1. Καὶ ἐβαπτίσατο κτλ.] Hoc et proxime sequens fragmentum ex MS. Bibliothecae Coislinianae Catena in libros Regum exscripta in Massueti editione Veneta primum typis edita leguntur. Interpretationem addidi. Cfr. 2 Regg. 5, 14, ad quem locum pertinent, quae hic sunt disputata.

2. ἐὰν μὴ τις κτλ.] Cfr. Ioh. III, 5. Sed haec citata sunt memoriter neque accurate cum scriptura sacra consentiunt.

3. Εἰ τὸ Ἐλισσ. κτλ.] Vide priorem annotationem ad fragm. antecedens. Cfr. 2 Regg. 13, 21.

XXXVII.

Primum fragmentum a Ch. Matth. Pfaffio editum cum eius notis.

¹Εἰρηναίου.

Irenaei.

Ἔστι μὲν οὖν ²ἡ γνῶσις ἡ ἀληθινὴ ἡ κατὰ Χριστὸν σύνεσις, ἣν ὁ Παῦλος καλεῖ τὴν ³σοφίαν Θεοῦ ἐν μυστηρίῳ τὴν ἀποκεκρυμμένην, ἣν ὁ ψυχικὸς ἄνθρωπος ⁴οὐ δέχεται, ⁵ὁ λόγος τοῦ σταυροῦ, οὗ ἄνπερ τις ⁶γεύσεται, οὐ μὴ ἂν ⁷προσελεύσεται ταῖς παραδιατριβαῖς καὶ λογομαχίαις τῶν τετυφωμένων καὶ φουσιουμένων, τῶν ἃ μὴ ἐωράκασιν ⁸ἐμβατευνόντων. Ἀσχημάτιστος γὰρ ἡ ἀλήθεια καὶ ⁹ἐγγὺς σου τὸ ῥῆμά ἐστιν ἐν τῷ στόματί σου καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὡς ὁ αὐτὸς ἀπόστολος λέγει, ¹⁰εὐμ.... τοῖς πειθομένοις. Ὁμοίους γὰρ Χριστῷ ἡμᾶς ποιεῖ, εἰ τὴν ¹¹δύναμιν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ καὶ τὴν κοινωνίαν τῶν αὐτοῦ παθημάτων γνῶμεν. Αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ ¹²ἐπιλογὴ ¹³τῆς ἀποστολικῆς διδασκαλίας καὶ τῆς ¹⁴ἁγιωτάτης πίστεως τῆς ἡμῖν παραδοθείσης, ἣν οἱ ¹⁵ἰδιῶται δέχονται καὶ οἱ ¹⁶ὀλιγομαθεῖς ἐδίδαξαν, οἱ ταῖς ¹⁷γενεαλογίαις ταῖς ἀπερᾶντοις οὐ προσέχοντες, ἀλλὰ μᾶλλον περὶ τὴν τοῦ βίου ἐπαπόρρωσιν σπουδάζοντες, ἵνα μὴ τοῦ Θεοῦ πνεύματος ἀποστερηθέντες ¹⁸ἀποτύχωσι τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Τὸ γὰρ τρώτον μὲν ἐστὶ τὸ ἀπαρνησαί τεαυτὸν καὶ τὸ ¹⁹ἀκολουθεῖν Χριστῷ, καὶ οἱ ταῦτα ποι-

Est vero cognitio vera ea quae secundum Christum est scientia, quam Paulus appellat sapientiam Dei in mysterio absconditam, quam animalis homo non capit, sermo de cruce, quem si quis gustaverit, non sane accedet ad disputationes et quae-stiones de vocibus superborum et inflatorum, ea ingredientium, quae non viderunt. Veritas enim figura caret et propinquum tibi verbum est in ore tuo et in corde tuo, uti idem apostolus dicit, quod facile disci potest ab obedientibus; nam similes Christo nos reddit, si virtutem resurrectionis eius et communionem passionum eius noverimus. Hoc enim est compendium doctrinae apostolicae et sanctissimae fidei nobis traditae, quam illitterati capiunt et indocti didicerunt, genealogiis, quae finem non habent, non attendentes sed magis correctioni vitae studentes, ne divino spiritu privati amittant regnum caelorum. Nam primum quidem est seipsum abnegare et Christum sequi, et qui haec fa-

ὄντες ²⁰ εἰς τελειότητα φέρονται, πᾶν τὸ θέλημα τοῦ διδασκάλου πεπληρωκότες, υἱοὶ θεοῦ διὰ τῆς παλιγγενεσίας τῆς πνευματικῆς γινόμενοι καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν κληρονόμοι, ἣν ²¹ πρῶτον ζητοῦντες ²² οὐκ ἀφεθήσονται.

ciunt, ad perfectionem feruntur, omnem doctoris voluntatem implentes, Filii Dei per regenerationem spiritualem evadentes et regni caelestis heredes, quod qui primum quaerunt, non deserentur.

1. *Εἰρηναίου*] Quum plures s. Irenaeus libros scripserit, qui iniuria temporum perire, quaeritur, cuinam hoc fragmentum sit adscribendum. Quod sane determinatu admodum difficile est, siquidem quae ex titulis deprimi possunt, coniecturae, demonstrationis loco esse nequeunt. Non enim cum Henrico Dodwello viro alioquin doctissimo facimus, qui confidenter nimis de iis pronuntiat quae non *ἔώρακε*, dignusque adeo visus est cl. Massueto, quem gravi, ut solet, stilo reprehendat. Ita enim in Diss. 2. in Irenaeum artic. 3. § 60. disserit doctissimus s. Benedicti sequax: *Quis vero esset auctoris in his omnibus opusculis seu libris scopus quodve consilium, latentibus veteribus dici non potest: soli sagacissimo Dodwello dicere licet, qui plura de iis pro more disputat, nec verbis nec coniecturis parcit; sed Dodwellianae coniecturae sunt, quas qui legerit, miratur et dissertatorem multa dixisse, ut nihil diceret, lectorem vero multa legisse, ut nihil disceret. Si quis tamen hic coniecturae locus est, quum Codex MS. ex quo ista depromimus, titulum libelli non indicet sed saltem nomen auctoris τοῦ Εἰρηναίου, probabile nobis esse videtur fragmentum hoc ex libro διαλέξεων διαφόρων, variorum tractatum, ut vertit Hieronymus, vel disputationum potius, quas nomine ποικίλων ὁμιλιῶν Sophronius insignivit, aut ex λόγῳ εἰς ἐπίδειξιν τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος de apostolica praedicatione eodem Hieronymo interpretante, petitum esse. Ceterum Eusebius et Hieronymus hae librorum Irenaei deperditorum titulos nobis tradidere, qui saltem a materie fragmenti nostri haud penitus ut arbitror abhorrent. Quaesiveram id primum in editis Irenaei uti et cetera quae mox dabo, sed irritum plane conatu. Unde confiderenter pronuntiare audeo, ea et Grabio et Massueto fuisse incongnita, digna eapropter, quae ne pereant, luci exponantur. Librorum autem deperditorum Irenaei catalogum nobis dedere Henricus Dodwellus in Dissertationibus in Irenaeum, itemque Io. Ern. Grabe et R. Massuetus, uterque in nova Operum s. Irenaei editione.*

2. *ἡ γνώσις*] *Γνώσιν* alio modo describit s. Irenaeus adv. haereses lib. 4. cap. 33. §. 8. ubi: *γνώσις ἀληθῆς ἡ τῶν ἀποστόλων διδασχὴ, καὶ τὸ ἀρχαῖον τῆς ἐκκλησίας σύστημα κατὰ παντός τοῦ κόσμου.* Sed haec quidem uti arbitror, non contraria sunt iis, quae in fragmento nostro ponuntur. Ceterum veteres haeretici vocabulo *γνώσεως* eam insignivere scientiam, quae abstrusa de Deo ipsiusque essentia mysteria tradit, ab iis ipsis haud credo intellecta, qui eorum systema confecere. Quid enim quaeo abstrusius est illo Aeonum systemate, quod Valentiniani composuerunt? Hi sane qui talia effingunt, ut gloriam divinius cuiusdam sibi adquirant scientiae, *γνωστικῶν* nomen omnino haud merentur, religionemque christianam incredulis prostituunt. Mysteria etenim mysteriis non addenda sunt nec veritati mendacium. Unde arbitror, ipsa haec verba Gnosticis opposuisse Irenaeum.

3. *σοφίαν θεοῦ*] Hanc sapientiam alibi prophetis attribuit Irenaeus, linguis quas non didicerant, iisque variis loquentibus. Vide lib. 5. cap. 6. § 1. — *σοφίαν θεοῦ ἐν μυστηρίῳ τὴν ἀποκεκρυμμένην*] Irenaeus hic Paulum apostolum citat, cuius haec verba sunt. Vide 1 Cor. 2, 7. Dicitur haec σοφία consistere ἐν μυστηρίῳ, quia voce non semper ea significantur quae rationi sunt impervia, sed quae ex naturali lumine non cognoscuntur. Est autem ἀποκεκρυμμένη, quia iudaei eam non noverant. Conf. l. c. comma 8. Plures in sequentibus rationes addit Irenaeus.

4. *οὐ δέχεται*] Sunt verba Pauli 1 Cor. 2, 14.

5. *ὁ λόγος τοῦ σταυροῦ*] Vide 1 Cor. 1, 18.

6. γεύσεται] Forsan ad loca Heb. 6, 4. 1. Pet. 2, 3. hic respicit Irenaeus. Quidquid autem sit, requirere videtur vir sanctus non saltem, ut de veritate divina simul convicti, sed et dulcedinem ipsius vimque supernaturalem, quam cordibus infundit, in intimis animorum visceribus gustemus. Hic certè gustus internus fuit, qui homines tempore Christi et apostolorum ad fidem convertit. Vis enim in sermonibus eorum peculiaris quaedam erat, non tam animos quam corda vertens. Inde est quod *ὑπηρεῖται* de Christo aiunt: *οὐδέποτε οὕτως ἐλάλησεν ἄνθρωπος ὡς οὗτος ὁ ἄνθρωπος*. Iob. 7, 46. Inde de eodem Petrus: *κύριε, πρὸς τίνα ἐλευσόμεθα; ῥήματα ζωῆς αἰώνου ἔχεις*. Ioan. 6, 68. Inde tanta vis in oratione protomartyris Stephani, quae corda dissecabat Act 7, 54. Atque haec est illa *ἀποδείξις πνεύματος καὶ δυνάμεως*, quam *πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις* opponit Paulus 1. Cor. 2, 4. 4, 20. Quando itaque theologi loquuntur de *veritate sensus* et de veritatis divinae *gustu* interno, sanatica utique haec opinio dici nequit, nisi arbitremur, ita statuisse Deum, se nulla ratione hominibus sese communicaturum nisi communi illa, quae in lumine naturali consistit. Quod nemo approbabit, nisi cui de Christianismo interno generalis admodum notio est. Sed hoc de argumento infra pluribus agemus in dissertatione de *praeiudicatis in religione opinionibus fugiendis*.

7. προσελεύσεται . . . . γυσσιουμένων] Haec desumpta sunt ab Irenaeo ex 1. Tim. 6, 3. 4. 5. ubi: *εἵτις ἑτεροδιδασκαλεῖ καὶ μὴ προσέρχεται ὑγιαίνουσι λόγοις . . . . . τεύφονται* et quae sequuntur. Celeberrimus vir, Richardus Bentleyus, felicissimus locorum corruptorum restitutor, haec verba in mendo cubare arbitratur. Ita enim ille: *Quamvis sensus vocis προσέρχεται ita determinetur a verbis adiacentibus, ut nulla hic versio erraverit, omnes enim habent: non consentit vel non acquiescit in verbis sanis Domini nostri, attamen non apparet propria vocis significatio in origine, nec huius φράσεως exemplum hactenus datum fuit. Si itaque inveniretur in Codice quodam MS. προσέρχεται vel προσίσχεται adhaeret sanis verbis, quis quaeso male ferret hanc variationem? Ast expectaverim potius verbum προσέχει, quia προσέχειν λόγοις est notissima φράσις sacrorum profanorumque auctorum. Vide celeberrimi viri observationes in nuperum libellum de libertate cogitandi Anglicana lingua scriptas p. 72. 73. Erudita haec sunt tantoque viro dignissima. Ast receptam tamen lectionem, quam penitus haud rejicit vir summus, defendi posse arbitramur, maxime quum, quod desideravit, exemplum eius, imo allegatio hic in S. Irenaei fragmento exstet, et in secundo quoque, quod dabimus, occurrat. Ceterum phrases novi Testamenti ad puritatem graecae linguae, quae in profanis conspicitur auctoribus, exigendas esse nec ego existimaverim, nec quivis alius, licet fuerint tum ex veteribus tum ex recentioribus, quid id sibi operae sumsere, Seb. Pfochenius praecipue, Io. Vorstius, Lamb. Bos, Horatius Vitringa, alii. Ea etenim scribendi ratio, quae in libris novi Testamenti observatur, ad hebraicae affiniumque linguarum genium examinanda est, quo et haec phrasis pertinet. Quinimo et in sententiam alienius ire latine dicitur et vox προσέρχεσθαι hac ratione idem exprimit quod *consentire*. Id tamen certissimum, vocem προσέχει contextui omnino congruam fore, si in MS. Codice exstaret. Est enim ea sacris scriptoribus usitatissima. Exemplum allegavit ipse cl. Bentleyus. 2. Pet. 1, 19. Prov. 1, 24. Ierem. 6, 19. Act. 8, 6. 16, 14. Hebr. 2, 1. Tit. 1, 14. 1. Tim. 1, 4. Quod autem sub finem dissertationis nostrae criticae de variis nov. Test. lectionibus p. 243. 244. exoptavimus, ut vir hic doctissimus ad interpretationem librorum Novi Testamenti et corruptarum lectionum emendationem ex amplissimo quem possidet eruditionis thesauro sua conferat, id hic repetitum omnino volumus.*

8. ἐμβατεύοντων] Haec ex Coloss. 2, 18. petita sunt. Carpit s. Paulus, quem hic Irenaeus imitatur, eos, qui cultum religiosum deserebant angelis atque de nescio quibus mysteriis loquebantur, quae non intelligebant, ad speciem sanctitatis conciliandam conflictis. Nec incongrua nostris quoque temporibus haec cautela est. Animus enim noster natura inclinatus ad fingenda et credenda ea, quorum ideas evidentes atque conceptus formare sibi nequit intellectus. In his sibi mire placet atque vehementer applaudit, imo et si ita ferat occasio, ex ipsis his figmentis opinionibusque, solis verbis non vero idoneo rei conceptu constantibus, articulos fidei format, atque eos hominibus credendos proponit anathemate in dissidentes vibrato. Haec malorum in Christianismo magna origo est et praecipua. Tota Scholasticorum theologia fere huc trahi potest et abstrusae quoque illorum mysti-

corum ideae, qui spirituali, quae mysticum format, experientia carentes verba sola imitantur verosque mysticos malesano ausu simulant.

9. ἐγγές σου τὸ ὄημά ἐστιν et cetera] Haec Rom. 10, 8. leguntur, petita ex Deut. 30, 14.

10. εὐμ...] Ultima litterae in Codice litura absorptae sunt. Ceterum εὐμα-θὲς legendum censemus.

11. δύνανται τῆς ..... γινώμεν] Vide Phil. 3, 10.

12. ἐπιλογή] Ita male librarius, ut arbitror. Ἐπιτομή enim legendum est, aut si mavis ἐκλογή huc quadrat.

13. τῆς ἀποστολικῆς διδασκαλίας] His verbis non allegari certum quendam librum, qui sub titulo διδασκαλίας ἀποστολικῆς olim prodierit et ab apostolis fuerit conscriptus, quisvis videt. Nec enim eam in opinionem descendimus, quod, ubicunque apud veteres διδασκαλία ἀποστολική, τάξις, διατάξεις, διαταγαί, διατάγματα τῶν ἀποστόλων, ἐπιτοαί, προστάγματα, παραδόσεις, παραδόσεις ἀποστολικαί, διατάξεις εὐαγγελικαί, παραδόσεις εὐαγγελικῆς, εὐαγγελικὸν κήρυγμα, κήρυγμα τῶν ἀποστόλων, ἐκκλησιαστικὴ διδασκαλία, κανὼν τῆς ἀληθείας, κανὼν τῆς πίστεως, κανὼν τῆς λειτουργίας, νόμιμα τοῦ δεσπότου, παραγγέλματα τῶν ἀποστόλων, διδασκαί et quae alia sunt, memorentur, certi quidam libri sint intelligendi, ad quos respiciatur. Est haec viri doctissimi Guil. Whistoni sententia, qui plerisque his titulis Constitutiones apostolicas putat insigniri atque allegari. Vide ipsius tractatum de Constitutionibus apostolicis cap. 4. pag. 269 seqq. Nec miror, hanc animo eius opinionem penitus infixam esse. Quando enim primum thesis quandam mordicus defendendam sibi quis proposuit, quod bona fide fieri potest, ubique credit se argumenta invenire, quibus veritatem a se repertam suffulcat. Hoc clarissimo accidit Whistono, qui hanc in finem, quae Philo de Therapeutis memorat et quae in scriptis apostolicis novi Testamenti exstant, cum Constitutionibus apostolicis confert, quamvis candide fateatur se nescire, num libri novi Testamenti citent Constitutiones aut ab his citentur, vel num ea, in quibus conveniant, ex tertio quodam libro petita sint nunc deperdito sed primis evangelii temporibus cognito. Confer l. c. p. 253. Haec ad artis criticae regulas, ut arbitror, haud pronunciantur, nec refutari hic prolixè possunt, quum de gustibus (quod commune fert proverbium) maxime de criticis (quod addimus) non sit disputandum. Ceterum omnino dolendum est, virum summum Io. Ernestum Grabium opus, quod moliebatur, de Constitutionibus apostolicis perficere non potuisse, morte quippe praeventum. Ibi enim demonstraturus erat, verum esse quod didicerat a Ioanne Pearsonio, Constitutiones apostolicas circa tempora Epiphaniï compilatas fuisse ex διδασκαλίαις apostolorum virorumque apostolicorum, Clementis Romani, Barnabae, Ignatii, Hippolyti aliorumque, ast ab Ariano quodam ita depravatas atque interpolatas, ut propositiones negativae saepius in affirmativas mutatae fuerint et vicissim. Vid. Spicil. Patr. Sec. 1. p. 43. et 284 seqq. tract. de testimoniis Script. et Patrum deitatem Filii et Sp. s. asserentibus contra Whistonum §. 4. p. 21. 22. Tr. de duobus Codd. MSS. Arabicis Bibliothecae Bodleianae et doctrina apostolorum §. 12. p. 24 seqq. itemque D. Hickeys relationem de MSS. Grabianis pag. 17. 18. Quae omnia ut penitus intelligamus, sciendum est, multos ex recentioribus et inter alios quoque praecipue Henr. Dodwellum statuisse, inter viros apostolicos quemvis fere suam composuisse διδασκαλίαν scriptoque consignasse, quae ex traditione acceperat. Has διδασκαλίας apostolicas aiunt postmodum in unum corpus conflatas fuisse, quod in compendio virorum sanctorum κηρύγματα, παραδόσεις et λειτουργίας comprehenderit. Addunt has διδασκας atque διδασκαλίας citari in stichometris, licet eas inscitia librorum subinde corruptas fuisse sibi non semper constare fateantur, qui penitus hoc argumentum examinant. Pergunt, ipsum Barnabam suam indicare διδασκάν, quum scribat, μεταβῶμεν δὲ καὶ ἐπὶ ἐτέραν γινώσκαι καὶ διδασκάν, quod praecipue laudatus Dodwellus urget Diss. 1. in Iren. n. 51. p. 56. quinimo et S. Irenaeum saepius provocare ad traditiones seniorum sive presbyterorum, qui ipsos apostolos viderant, eundemque ἐπίδειξιν ἀποστολικοῦ κηρύγματος contextuisse, memorante Eusebio Hist. Eccl. 1. 5. c. 26. Ita posteriorem Clementis ad Corinthios Epistolam διδασκάν Κλήμεντος esse, itemque partem posteriorem Epistolae s. Barnabae huius esse διδασκαλίαν inque lib. 7. Const. apost. exstare cum viris doctissimis arguit idem Dodwellus. S. Ignatio διδασκαλίαν haereticos supposuisse quidam aiunt, genuinam Constitutionibus apostolicis insertam. Διδασκή s. Polycarpi a

Maximo, Beda, Adone aliisque citata eandem cum Ignatiana sortem nacta esse fertur, nec dubitandum est, plures olim sanctorum virorum fuisse *διδασκαλίας*, quae inter apocrypha et *ψευδεπίγραφα* referri meruerint. Celebratur et *διδασκαλία* Hippolyti, quam aiunt in bibliothecis Vindobonensi et Bodleiana asservari. Codicis Vindobonensis specimen Petrus Lambecius dedit in Comment. de Biblioth. Caesar. t. 8. f. 429. adductis paucissimis, ex quibus tamen, quis iste sit, liquidum non est cognoscere. Bodleianum vero Codicem laudant Pearsonius, Millius, Caveus, Grabius, Whistonus. Hic partem libri 8. Constitutionum apostolicarum dicitur conficere. Coniiciunt viri docti, hanc Hippolyti *διδασκαλίαν* nihil aliud esse, quam *παράδοσιν ἀποστολικήν* inter opera Hippolyti relata in statua marmorea canonem ejusdem paschalem cum titulis scriptorum, quae composuit, repraesentante, et a. MDLI ex agro Verano haud procul Roma eruta atque a Scaligero, Grutero, Bucherio, Lemoynio, Caveo descripta. Codicis Bodleiani editionem promiserant Ioannes Millius, uti Guil. Caveus refert in Histor. Liter. Scriptor. Eccles. eo loco, ubi de Hippolyto agit, et Io. Ernestius Grabe, qui ex Cod. 26. Barocciano *διδασκαλίαν* Hippolyti se daturum pollicitus erat in Spicilegio Patrum Sec. I. p. 285. 286. Refert quoque vir reverendus D. Georgius Hiccius, Codicem Baroccianum comparatum fuisse a Grabio cum Vindobonensi, versionem concinnatam, additam quoque collationem codicis Syriaci, quae quum omnia vel tertio Spicilegii Patrum Tomo vel tractatui de Constitutionibus apostolicis inserenda fuissent, ut conserventur et a viro quodam docto luci publicae exponantur, utique republicae litterariae interest. Vide D. Hiccsii relationem de MSS. Grabianis Anglice scriptam p. 17 seqq. Ex Theodoti *διδασκαλία ἀνατολική* desumptum fragmentum conspicitur ad calcem operum Clementis Alexandrini, quod tamen huc non pertinet, utpote ab haeretico profectum homine et inter scripta orthodoxorum haud referendum. Ceterum Constitutionum apostolicarum, librorum nempe priorum quinque et partis sexti versio Arabica habetur in Bibliotheca Bodleiana Oxonii, nisi quod frequens ibi conspiciatur caput transpositio, prout ex versione virorum doctissimorum Ioannis Gagnierii et Simonis Ockleii indicare est. Ita certe arbitratur I. E. Grabe in Tract. Anglicano de duobus Arabicis MSS. Bibliothecae Bodleianae, libroque antiquo, cui nomen est doctrina apostolorum, quae in iis exstare dicitur, ubi D. Whistoni errores de utroque clarissime deteguntur. Crediderat quippe vir clariss. Guil. Whistonus, se novum plane librum, et quod hactenus pro deperdito habitum fuerit, in Bibliotheca Bodleiana invenisse, antiquissimam illam *διδασκίαν τῶν ἀποστόλων*, Patribus olim citatam, atque novi Testamenti librum canonicum primarium. Etsi enim ipsemet Arabicae linguae peritus non sit, laudatum tamen Ockleium, qui eandem linguam probe callet, habuit, qui Codicem Arabicum, quum ambo in Bibliotheca Bodleiana versarentur, interpretatus est. Apparuit autem, postquam a Grabio et Gagnierio res penitus est inquisita, Arabicam hanc versionem esse uti diximus Constitutionum apostolicarum, porro incertum adhuc esse, num *διδασκίαν τῶν ἀποστόλων* sit liber genuinus necne. Saltem quia deperdita est haec *διδασκία*, de ea in utramque partem nihil posse determinari, eruditi credunt. Mutavit postea sententiam Whistonus, crediditque praefationem in Codice Arabico exstantem esse praefationem *διδασκίης*, ipsumque hunc Codicem exhibere nonnisi compendium ex Constitutionibus apostolicis extractum. Sed et haec refutavit industria Grabii. Primo enim ipsa praefationis huius, quam Whistonus dedit, lectio docet, eam ab impostore confectam atque suppositam fuisse, quidquid in contrarium vir doctissimus dicat. Porro ex ipsa collatione docet Grabius, totos quinque libros Constit. apost. cum parte sexti in hoc codice Arabico exstare, uti supra diximus. Ex quibus tandem ista concludimus, ex Arabico hoc monumento ad *διδασκίαν* vel *διδασκαλίαν ἀποστόλων* luci suae restituendas aut accuratam Constitutionum apostolicarum editionem dandam nihil egregii expectandum esse. Atque ipsa haec prolixius enarravimus, quoniam quae Anglico idiomate hic disputata fuere, ab iis, qui eiusdem imperiti sunt vel Anglica non vident, et huius tamen disputationis processum scire avent, penitus perspicere hactenus non potuere. Caute autem hic procedendum, ubi de antiquissimis atque anonymis veteris ecclesiae monumentis disseritur, quivis videt, nisi qui nescit, multa olim supposita apostolisque adscripta fuisse, quae ab impostoribus fuere conficta, et si ita loqui liceat, pia fraude pro genuinis venditata. Accessere postmodum interpolationes, quae optimum quodvis corrumpere et aliena a mente auctoris in textum iniecere, imo contraria, prout ex sola Hippolyti *διδασ-*

σκαλίε πατετ. Hae autem interpolationes ut ubique ab eo, quod genuinum est, separentur et distinguantur, id quidem arduum est opus, ne dicam vix possibile. Coniecturis enim hic saepe agendum, quae demonstrationem non pariunt. Nec unquam critica sacra lucem suam nanciscetur, nisi certa ab incertis, coniectura a demonstratione separetur. Ante omnia vero hic observanda ea est regula, quam ipsae ponunt Constitutiones apostolicae lib. 6. cap. 16. οὐ γὰρ τοῖς ὀνόμασι χρὴ ὑμᾶς προσέχειν τῶν Ἀποστόλων, ἀλλὰ τῇ φύσει τῶν πραγμάτων καὶ τῇ γνώμῃ τῇ ἀδιαστρόφῳ. Nec itaque magnificis fidamus titulis, sed rem ipsam inspiciamus, num quadret in ea tempora, quibus adscribitur. Quod nisi fiat, non possumus non deduci in devia tanquam ab igne fatuo. Denique id notandum quoque nobis est, esse viros doctissimos, qui plane neget, superesse adhuc veteres illas διδασκαλίας, de quibus tanta hodie lis est et controversia, aut easdem in unum corpus Constitutionum apostolicarum conflatas esse. Legi omnino merentur, quae hanc in rem post Lud. El. Dupinium scripsit vir celeberrimus Iacobus Basnagius in Historia ecclesiae t. 1. l. 9. c. 5. §. 6. f. 465. 466. ubi nullam Clementis, Ignatii, Polycarpi διδασκαλίαν agnoscit diversam ab epistolis, quae hodie adhuc exstant, atque, antiquissimam διδασκαλίαν traditionumque, quod habeamus, compendium esse Hippolyti. Quo ipso tamen nemo est, qui neget, veteres, quae ab apostolis audiverant et didicerant, aut a viris apostolicis hauserant, scripto consignasse; id solum affirmatur, has διδασκαλίας non amplius exstare, sed iniuria temporum periisse, aut interpolatas atque aliam in formam transfusas ad nos pervenisse, ita ut auctoris sui opus vix sint amplius, sed impostoris potius, qui interpolavit.

14) ἀγιοτάτης πίστεως]. Eodem epitheto fidem insignit Indas apostolus epistolae commate 20. ubi: τῇ ἀγιοτάτῃ ὑμῶν πίστει ἐπιχοδομοῦντες ἑαυτοὺς.

15. ἰδιώται] Hoc nomine insigniuntur indocti, illitterati, rudes. Ipse sane apostolus Paulus se ἰδιώτην esse fatetur, non quidem quoad scientiam, erat enim vir doctus et in Iudaica litteratura versatissimus Act. 22, 3, sed potius quoad artificiosum verborum ornatum, quem ignorabat. Ita enim de seipso: εἰ δὲ καὶ ἰδιώτης τῷ λόγῳ, ἀλλ' οὐ τῇ γνώσει. 2. Cor. 11, 6. Adde Act. 4, 13. 1. Cor. 1, 17. 2, 1. 13. 14, 16. 2. Cor. 10, 10. Unde et ipsi Patres saepius fatentur, apostolos fuisse idiotas, quia concinne scribere haud didicerant. Unus instar omnium nobis sit Eusebius, qui hunc in modum de iis scribit: τὸν βίον ἄκρως κεκαθαμένοι, καὶ ἀρετῇ πάσας τὰς ψυχὰς κεκοσμημένοι, τὴν δὲ γλῶττιαν ἰδιωτεῶντες, τῇ γὰρ μὴν πρὸς τοῦ σωτῆρος αὐτοῖς δεδωρημένη θεία καὶ παραδοξοποιῇ δυνάμει θαρσύνοντες, τὸ μὲν ἐν περινοίᾳ καὶ τέχνῃ λόγων τὰ τοῦ διδασκάλου μετέμνημα προεβύβουν οὔτε ἤδεσαν οὔτε ἐνεχέζον. Quae hoc modo interpretatur Henr. Valesius: quum essent vita quidem ac moribus castigatissimi et omnibus virtutibus ornati, sermone autem ipso rudes essent ac inculi, freti divina et mirifica virtute ipsis a Servatore concessa, artificiosum verborum ornatu magistri sui praecepta exponere neque noverant, neque item conabantur. Hist. Eccles. l. 3. c. 24. Non itaque hic ἰδιώτης ea in significatione sumitur, quae hodie popularis est, nec eruditionis solum sed et iudicii defectum denotat. Disputatum nuper hac de voce fuit in Anglia, quum quidam A. Collins libellum de libertate cogitandi ederet, ubi id sibi operae sumsit, ut subruta omni religione Deismi poneret fundamenta. Unde ante omnia corruptionem librorum novi Testamenti probaturus locum Victoris Tunnensis produxit, qui ita in Chronico: Messalla Consule, Anastasio Imperatore iubente, sancta evangelia, tanquam ab idiotis evangelistis composita, reprehenduntur et emendantur. Haec verba quum ex Liberati Diaconi Brevariario c. 19. egregie explicasset laudatissimus Bentleius, id maxime reprehendit in Collinsio, quod vocem ἰδιώτης vel ἰδιότα pessime transtulerit, et popularem sensum, qui hodie in usu est, genuino substituerit. Vide ipsius observationes, quas sub Phileleutheri Lipsiensis nomine edidit p. 80. Ceterum antiqui Patres id praecipue urgent, quod illitterati atque indocti facilius ad evangelium credendum moveri poterint quam docti et philosophi. Hi enim ambitione turgentes et sapientia inflati, quam possidere se sine ulteriore inquisitione arbitrantur, spernunt verbum de cruce, quod scandalum ipsis est et stultitia. 1. Cor. 1, 18. 23. Unde et caelum rapiunt indocti, qui vera humilitate praediti Spiritus sancti operationem internam carnali sapientia non impediunt. Egredie Irenaeus alibi: Qui ergo relinquunt praeconium ecclesiae, imperitiam sanctorum presbyterorum arguunt, non contemplantes, quanto pluris sit idiota religiosus a blasphemo et impudente sophista. l. 5. c. 20. §. 2.

16. *ὀλιγομαθεῖς*] Haec in ruborem convertere debent ex doctis multis, qui eruditione sua elati atque scientia tumentes omnia ad rationis suae modulum exigere, et quae futuro reservantur seculo, comprehendere cupiunt, ignorantes, eos qui perspecta intellectus humani imbecillitate ingredi in mysteria non audent et qua par est animi humilitate ea admirantur atque ignorantiam suam profitentur, divinae fidei longe propiores esse. Atque his commendandum est praecipue caput 28. l. 2. adv. haer. ubi §. 3. ita Irenaeus: *εἰ καὶ ἐπὶ τῶν τῆς πίστεως ἑνια μὲν ἀνάκειται τῷ Θεῷ, ἑνια δὲ καὶ εἰς γνῶσιν ἐλήλυθε τὴν ἡμετέραν, τὴν χαλεπὸν, εἰ καὶ τῶν ἐν ταῖς γραφαῖς ζητουμένων, ὅλων τῶν γραφῶν πνευματικῶν οὐσῶν, ἑνια μὲν ἐπιλύομεν κατὰ χάριν Θεοῦ, ἑνια δὲ ἀνακίσειται τῷ Θεῷ, καὶ οὐ μόνον αἰῶνι ἐν τῷ νυνί, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, ἵνα αἶν μὲν ὁ Θεὸς διδάσκη, ἄνθρωπος δὲ διὰ παντὸς μαθητὴν παρὰ Θεοῦ.*

17. *γενεαλογίας ταῖς ἀπεράντοις*] Respicit Irenaeus ad 1. Tim. 1, 4. Sunt qui putent, reiici hic ab apostolo inanes disputationes Iudaeorum de genealogiis in vet. Test. occurrentibus. Alii ad systema *Αἰώνων* Valentinianum putant dignum intendi, cuius prima iam fundamenta tempore apostolorum iecisse potuerant haeretici. Conf. cl. Vitrinae Observ. Sacr. l. 1. c. 2. p. 129 seqq. Nec dubito, huc saltem Irenaeum respexisse. Quod si ita est, non ad Valentinianos solum accommodari possunt *γενεαλογίαι* illae *ἀπέραντοι* sed et ad ipsam Iudaeorum Cabbalam, antiquiorem omnino quam vulgo creditor. Hinc enim sua hausisse Gnosticos et a Gnosticis Valentinum arbitrat vir doctissimus Io. Franciscus Buddeus in diss. de Haeresi Valentiniana §. 15. seqq., cuius quidem hypothesis refutandam sibi sumis clariss. Massuetus diss. 1. in Iren. Art. 1. n. 5. §. 21. qui e Pythagoricis praesertim et Platonicis fontibus Valentini *αἰῶνας* derivat §. 25., ubi et Aegyptios simul philosophos nominat, e quorum lacunis Valentinianum prodiisse systema censet reverendissimus Georgius Hooperus, episcopus Bathoniensis in coniecturis de Valentinianorum haeresi Londini ante triennium excusis. Quicquid autem huius sit — hanc enim controversiam nunc examinare instituti nostri non est — *γενεαλογίαι* illae *ἀπέραντοι* vel maxime ταῖς *עשרין* arborique cabbalisticæ videntur congruere. Conf. Io. Michael Langius de Genealogiis Iudaeorum nunquam finiendis. Ceterum nos haud latet, viros doctissimos magna in theologia cabbalistica mysteria quaerere, maxime in isto Sephirotarum systemate. Ingeniosa etenim oppido sunt, quae post Henricum Morum et Christianum Knorrium hanc in rem inter recentiores nobis dedere viri clarissimi, Campegius Vitringa et Io. Franc. Buddeus, ille in Observationibus sacris, hic in elegantissima ad philosophiam Hebraeorum Introductione. Sed hac maxima difficultate laborant ipsorum explicationes, quod Iudaeos non habent consentientes, qui in alia omnia abeunt. Ceterum haec Cabbalæ mysteria naso adunco suspendit Thomas Burnetus in Archaeol. Philosoph. l. 1. c. 6.

18. *ἀποτίχωσι τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν*] Eundem fere in modum Irenaeus alibi scribit: *ἐπεὶ ἄνευ πνεύματος Θεοῦ σωθῆναι οὐ δυνάμεθα, προτρέπομενος ἡμᾶς ὁ ἀπόστολος διὰ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀγνῆς ἀναστροφῆς συντηρεῖν τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ἵνα μὴ ἄμοιροι τοῦ Θεοῦ πνεύματος γενόμενοι ἀποτίχωμεν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἐβόησε, μὴ δύνασθαι τὴν σάρκα καθ' ἑαυτὴν ἐν τῷ αἵματι βασιλείαν κληρονομήσαι Θεοῦ.* cont. haeres. l. 5. c. 3. Graeca haec ex Io. Damasceni Parallelis exscripta Halloixius in vita Irenaei edidit et Basilins quoque habet de Spiritu Sancto c. 29. monente Massueto p. 303., nisi quod Basilius ponat *Θείου πνεύματος*, quod et in nostris exstat.

19. *ἀκολουθήσαι τῷ Χριστῷ*] Haec sane lex Christianismi fundamentalis est, quam nisi observaverimus, dignitate Christianorum praemioque excidimus. Exstat in pandectis sacris passim. Vide Matth. 16, 24.

20. *εἰς τελειότητα φέρονται*] Conf. Hebr. 6, 1.

21. *πρῶτον ζητοῦντες*] Vide Matth. 6, 33.

22. *οὐκ ἀφεθήσονται*] Forsan alludit hic Irenaeus ad Luc. 17, 34 seqq.

XXXVIII.

Secundum fragmentum a Ch. Matth. Pfaffio editum cum eius notis.

¹Εἰρηναίου.

Οἱ ²ταῖς δευτέραις τῶν ἀποστόλων διατάξεις ³παρηκολούθηκότες ἴσασι, τὸν Κύριον ⁴νέαν προσφορὰν ἐν τῇ καινῇ διαθήκῃ καθεστηκέναι ⁵κατὰ τὸ Μαλαχίου τοῦ προφήτου. ⁶Διότι ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου καὶ ἕως δυσμῶν τὸ ὄνομά μου δεδοξασται ἐν τοῖς ἔθνεσι καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυμιάματα προσάγεται τῷ ὀνόματί μου καὶ ⁷θυσία καθαρὰ, ὥσπερ καὶ ὁ Ἰωάννης ⁸ἐν τῇ ἀποκαλύψει λέγει· τὰ θυμιάματά εἰσιν αἱ προσευχαὶ τῶν ἁγίων. καὶ ὁ Παῦλος παρακαλεῖ ἡμᾶς ⁹παραστήσαι τὰ σώματα ἡμῶν θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, τὴν λογικὴν λατρείαν ἡμῶν. Καὶ πάλιν· ¹⁰ἀναφέρωμεν θυσίαν αἰνέσεως τουτέστι καρπὸν χειλέων. Αὗται μὲν αἱ προσφοραὶ ¹¹οὐ κατὰ τὸν νόμον εἰσίν, οὐδ' τὸ ¹²χειρόγραφον ἐξαλείψας ὁ κύριος ἐκ τοῦ μέσου ἤρκεν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα, ¹³ἐν πνεύματι γὰρ καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν τὸν Θεόν. ¹⁴Διότι καὶ ἡ προσφορὰ τῆς εὐχαριστίας οὐκ ἔστι σαρκική, ἀλλὰ πνευματικὴ καὶ ἐν τούτῳ καθαρὰ. ¹⁵Προσφέρωμεν γὰρ τῷ Θεῷ τὸν ἄρτον καὶ τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας ¹⁶εὐχαριστοῦντες αὐτῷ, ¹⁷ὅτι τῇ γῇ ἐκέλευσεν ἐκφῦσαι τοὺς καρποὺς τούτους εἰς τροφὴν ἡμετέραν, ¹⁸καὶ ἐνταῦθα ¹⁹τὴν προσφορὰν τελέ-

Irenaei.

Qui ultimas apostolorum constitutiones assecuti sunt, ii norunt, Dominum in novo Testamento novam instituisse oblationem secundum dictum Malachiae prophetae. Propterea ab ortu solis et usque ad occasum nomen meum glorificatum est in gentibus et in omni loco suffitus offertur nomini meo et victima munda, uti et Ioannes in Apocalypsi dicit: suffitus sunt preces sanctorum, et Paulus hortatur, ut sistamus corpora nostra victimam viventem, sanctam, beneplacitam Deo, rationalem cultum nostrum. Et rursus: offeramus victimam laudis, hoc est fructum labiorum. Nam hae oblationes non secundum legem sunt, cuius chirographum delens Dominus e medio sustulit, sed secundum spiritum; nam in spiritu et veritate oportet adorare Deum. Quapropter oblatio eucharistiae etiam non carnalis sed spiritualis est et in hoc munda. Offerimus enim Deo panem et poculum benedictionis, gratias agentes ipsi, quod terrae mandaverit progignere hos fructus ad nostrum nutrimentum, et postea finita oblatione, invocamus

σαντες ²⁰ ἐκαλοῦμεν τὸ πνεῦμα
τὸ ἅγιον, ὅπως ²¹ ἀποφῆνῃ ²² τὴν
θυσίαν ταύτην καὶ τὸν ἄρτον
σῶμα τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ πο-
τήριον τὸ αἶμα τοῦ Χριστοῦ,
²³ ἵνα οἱ μεταλαβόντες ²⁴ τού-
των τῶν ἀντιτύπων, τῆς ἀφέ-
σεως τῶν ἁμαρτιῶν καὶ τῆς
ζωῆς αἰωνίου τύχωσιν. Οἱ οὖν
ταύτας τὰς προσφορὰς ἐν τῇ
ἀναμνήσει τοῦ Κυρίου ἄγοντες,
²⁵ οὐ τοῖς τῶν Ἰουδαίων δογμα-
σι ²⁶ προσέρχονται, ἀλλὰ πνευ-
ματικῶς λειτουργοῦντες τῆς σο-
φίας υἱοὶ κληθῆσονται.

Spiritum s., ut exhibeat hanc
victimam et panem corpus Chri-
sti et poculum sanguinem Christi,
ut, qui haec antitypa accipiunt,
remissionem peccatorum et vitam
aeternam consequantur. Illi ita-
que, qui has oblationes in recor-
datione Domini agunt, non sane
Iudaeorum institutis accedunt,
sed spiritualiter sacra facientes
sapientiae filii vocabuntur.

1. *Εἰρηναίου*] Hoc fragmentum quo pertineat, et quonam in libro s. Irenaei
exstiterit, determinare non ausim. Certe in libris contra haereses non exstat.
Unde idem hic repeto, quod de priore fragmento pronuntiavi.

2. *ταῖς δευτέραις τῶν ἀποστόλων διατάξεσι*] Haec verba ostendunt, nisi
fallor, multa apostolos in ecclesia abs se plantata adornasse, quae in evangelis
litterisque ad nostra tempora conservatis non exstant. Quod uti de articulis fidei
nullatenus affirmaverim, quorum sufficiens datur in libris novi Testamenti canonici
notitia, ita ad solas ceremonias cultumque externum restringo. Qui quemad-
modum pro ratione circumstantiarum in diversis ecclesiis diversus variusque fuit,
ita et credibile omnino est, ipsas has apostolorum διατάξεις varias subinde diver-
sasque exstitisse. Alludit huc, ut arbitror, d. Paulus 1. Cor. 11, 34. ubi: *Τὰ
δὲ λοιπὰ ὡς ἂν ἔλθω, διατάξομαι.* Cetera vero, ubi advenero, ordinabo. Quae-
nam autem hae fuerint διατάξεις, id quidem incertissimum est. Si quid tamen
conjecturae dandum, δεύτεραι illae τῶν ἀποστόλων παραδόσεις ex primitivae
ecclesiae monumentis quae seculis tribus prioribus ab erecta ecclesia christiana
exarata sunt, hauriri debent, ita tamen, ut certa ab incertis et conjectura proba-
bilis a demonstratione, nulla cum formidine oppositi coniuncta, omnino sit distin-
guenda. Nemo nescit, traditiones olim traditionibus fuisse oppositas. Quod non
solum ab haereticis contra orthodoxos factitatum; hi enim ipsi quoque mutuis
traditionibus se impugnarunt invicem. Quae quom discernere difficile admodum
sit, id sane videtur esse optimum et rationi maxime congruum, iudicium suspen-
dere, ubi pronuntiare aliquid atque pro certo venditare haud licet. Ceterum, si
Patres consulamus, ii mox ad Scripturam solam, mox ad traditionem provocant
non scriptam Scripturae adiungendam, ita, ut ex eorum effatis nihil certi derivari
possit. Haec in unum collecta Dionysius Petavius praefixit egregio Theol. dogm.
Operi prolegom. cap. 1. et 2. inque eam nos deduxit opinionem, ut credamus, ex
Patribus hic in utramque partem disputari posse. Est inter Protestantes Henricus
Dodwellus, qui in dissert. in Irenaeum sibi probandum sumsit, traditiones aposto-
lorum puras conservatas fuisse usque ad tempora s. Irenaei, quia episcopi chri-
stiani usque ad Sec. II. spiritu prophetico et inspiratione divina fuerint praediti.
Haec gratis dici quis videt, vidissetque etiam Dodwellus, vir doctissimus, sed
iudicio non aequo pollens; si saltem considerasset, ipsum Irenaeum falsas tradi-
tiones pro veris venditasse. Quod haud difficili opera, ut arbitror, potest demon-
strari. Ita l. 2. c. 22. statuit vir sanctus, Christum iam seniore, id est, ut ipse
explicat, quadragenario maiorem imo prope quinquagenarium passum ac mortuum
fuisse. Hoc ut probet, post alia traditionem s. Ioannis et apostolorum allegat.
At fictam hanc falsamque penitus esse nemo est qui ex ipsis traditionum propu-

gnatoribus diffiteatur, candeque hic sententiam suam pronuntiavit clariss. Massuetus: *Nec illud ceteris validius argumentum est, quod ab auctoritate seniorum, qui apostolos viderant, Irenaeus repetit. Nam praeterquam quod de nomine et auctoritate seniorum illorum non constat, et ab uno sorte Papiam, homine, ut ait Eusebius, pertenens ingenii, nec eorum, quae ab apostolis audierat, sensum semper assecuti, cuius tamen fidei plus aequo tribuebat Irenaeus, id accipere potuit, quod narrat: illud tantum a senioribus illis, quicumque tandem sint, audierat, non Christum anno aetatis fere quinquagesimo passum esse, sed declinantem iam in seniore aetate mortuum esse: quam senilem aetatem ex arbitrio et disputationis aestu paullo longius quam par fuisset, ab haereticorum sententia discedens, postmodum interpretatus est. Diss. 3. in Iren. art. 6. §. 71. Ceterum, uti fieri solet, semel arrepta falsa traditione, alii errores sequuntur. Irenaeus enim, quem non latuit, Christum anno aetatis 30. baptismum suscepisse, triaque duntaxat a baptismo paschata celebrasse, aut traditioni suae de anno Christi emortuali contradicere necessum habuit, aut statuere, Christum non statim post baptismum doctoris munere functum, triaque illa paschata demum ab eo anno esse incipienda, quo docere coepit, uti laudatus Massuetus arbitratur l. c. §. 72., qui Antonii Pagii infelicem coniecturam simul refellit, quam in Critica eius historico-theologica in Annales Baronii t. 1. p. 24. legere est. Existimat enim vir doctus, corrupta esse et insitilia, quae apud Irenaeum de seniore Christi aetate legantur. Quod si ita est, totum Caput 22. libri 2. esset avellendum, et ipsius quoque Eusebii Graeca essent spuria, quae lib. 3. Hist. Eccl. cap. 23. exstant: καὶ πάντες οἱ πρεσβύτεροι μαρτυροῦσιν οἱ κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἰωάννη τῷ τοῦ Κυρίου μαθητῇ συμβεβληκότες παραδεσθῆναι ταῦτα τὸν Ἰωάννην. Quinimo necessum erat, ut haec diceret Irenaeus, probaturus contra Gnosticos, Christum omnes aetates sanctificasse, quod egregie observatum fuit a Iac. Basnagio Hist. Eccl. l. 9. cap. 5. §. 8. f. 477. Haec prima traditio falsa est, quae ab Irenaeo sit recensita. Succedat altera de die paschatis, ubi Irenaeus traditionem s. Joannis, Polycarpi, Melitonis ecclesiaeque Asiaticae veram credidit, iuxta quam ipsa decima quarta luna post aequinoctium vernalis id celebrandum erat, in quamcumque demum hebdomadis feriam incideret. Conf. Euseb. Hist. Eccl. lib. 5. cap. 24. Niceph. Hist. Eccl. lib. 4. cap. 39. Aliter Romana censuit ecclesia, ne Iudaicos ritus imitari videretur, diemque dominicam paschati destinabat, quae decimam quartam lunam proxime sequeretur, traditione itidem apostolica Petri et Pauli nixa. Iam qui Romanae ecclesiae sunt addicti, Asiaticorum ipsiusque Irenaei traditionem vocabunt in dubium, ut Romanam amplectantur; qui vero penitus rem considerabunt, utriusque incertitudinem exinde potius concludent. Terrenum rursus iustorum cum Christo regnum post resurrectionem statuit Irenaeus, provocans ad traditionem Papiam, qui fuerit Ἰωάννου μὲν ἀκουστής, Πολυχάρπου δὲ ἐταῖρος lib. 5. cap. 32. seqq. Hanc traditionem et vetus reiecit ecclesia et moderna universa reiecit, Romana ipsa, traditionum custos. Omne crimen coniicitur in Papiam, qui, ut Eusebius ait Hist. Eccl. lib. 3. cap. 39. vir fuit σφόδρα σμικρὸς τὸν νοῦν. Et huic viro Irenaeus credidit, his traditionibus olim fides data est, quae a σφόδρα σμικροῦς τὸν νοῦν fuere propagatae. Unde Massuetus: *Ista ut et alia, quae retuli, naevi sunt, quos contraxit Irenaeus ex nimia in Seniores illos, quos identidem citat, veneratione. Diss. 3. artic. 11. §. 122. Porro lib. 4. cap. 16. §. 2. et cap. 36. §. 4. itemque lib. 5. cap. 29. §. 2. asserit idem, angelos transgressos decidisse in terram in iudicium ibique hominibus commixtos hoc est mulierum captos specie cum iis stupri consuetudinem habuisse, quae eadem sententia monente Massueto Diss. 3. art. 9. §. 102. fuit Iustini martyris, Athenagorae, Clementis Alexandrini, Tertulliani, Lactantii omniumque fere aliorum, traditionem ecclesiasticam efficiens, siquidem consensus Patrum eam efficere possit, sed talem insuper traditionem, cuius falsitas extra omnem controversiae aleam est posita. Unicum est, quod ex Irenaeo adhuc addimus. Fabulam Aristaeae de versione LXX interpretum graeca adoptat vir sanctus. Hanc καὶ ἐπίνοιαν τοῦ Θεοῦ conscriptam esse arbitratur lib. 3. cap. 21. quae opinio unanimi olim consensu apud omnes quatuor priorum seculorum Patres veteresque Iudaeos recepta fuit, ab eruditissimis vero nunc ridetur exsibilaturque. In vanum nunc pro tuenda Aristaeae historia allegaveris Iustinos martyres, Irenaeos, Tertullianos, Clementes Alexandrinos aliosque veteres, quibus sua semper laus suaque auctoritas manet. Unde egregie hic, si unquam, Massuetus: *Satis est nobis, si vanae credulitatis argui non possit Irenaeus, quod, ut arbitror, nemo dicet, qui sacrae antiqui-***

tatis reverentia tangitur; utpote, qui sententiam amplexus fuerit, quam suo tempore, re nondum ad criticae leges exacta, Christiani omnes tuebantur. Diss. 3. in Iren. art. 1. §. 9. f. 110. Itaque ad criticae leges exigendae sunt Patrum traditiones, ut veritas earundem cognosci queat. In quo utique omnes habebit consentientes vir doctissimus, qui in re religionis discernenda iudicio suo uti norunt. Atque haec exempla monstrant, traditiones iam seculo II. post C. N. fuisse dubias, incertas, falsas itidem pro veris admissas, non a plebe solum, sed et eruditis, imo ipsis Patribus et Irenaeo. Si autem Sec. II. eadem incertae iam exstiterent, quid de nostris dicendum temporibus et de XVIII. seculo, quod post C. N. agimus, ubi certe maiorem incertitudinis gradum addidit antiquitas? Si autem traditiones sunt incertae, non sunt necessariae, non sunt fundamentum fidei, non pari pietatis affectu cum s. Scriptura sunt recipiendae. Id quod erat demonstrandum. Ast adiunt, qui contrariam tenent sententiam, certa dari *πληγήα*, ex quibus traditionum veritas queat demonstrari. Praecipuum est, quod ex Augustino allegant. Ita enim ille: *Quod universa tenet ecclesia nec a conciliis institutum sed semper retentum est, non nisi auctoritate apostolica traditum rectissime creditur.* l. 4. de baptismo contra Donat. cap. 24. et lib. 5. cap. 23. eadem fere ponit: *Quae universa tenet ecclesia, et ob hoc ab apostolis praecepta bene creduntur, quamquam scripta non reperiantur.* Id quod ad nauseam usque repetit Vincentius Lirinensis in Commonitorio adversus haereticos, homo Semipelagianus, qui, quae Augustinus de ritibus et disciplina praecipue dixit, ad dogmata fidei perverso sensu applicavit. Sed sufficit, Augustinum hic a nobis postulare id, quod nostris saltem temporibus factum est impossibile. Quum enim veteris ecclesiae paucissima omnino habeamus monumenta, quum inter primitivos Patres scripserint paucissimi, quum maxime in tribus prioribus seculis magni in historia dogmatum dentur hiatus, quum tot supposititia pro genuinis data nobis sint, ut certitudo historica hic plurimum vacillet, quum ipsis tribus post Christum natum seculis magna Patrum existat diversitas in explicandis articulis fidei, ex quibus solum de deitate Christi ipsiusque *ὁμοουσία* cum Patre atque aeternitate nunc nominamus, quum denique haud sequatur, ea, in quibus Patres antiquissimi consentiunt, et ante eos semper credita atque observata fuisse, utpote quae fingi et institui ab iis poterant, qui ipsos antecesserunt, omnino arbitramur, ipsam hanc Augustini regulam certitudinem traditionum apostolicarum haud firmare. Sunt praeterea in Patribus et multa obscure posita, quae in utramque partem possunt explicari et ex quibus nulla deduci potest traditio. Proinde in illorum libris incassum quaerimus decisiones controversiarum, quae hodie Christianos separant. Qui enim illi lites nostras decidere potuerit, qui nostrarum controversiarum statum, quem vocant polemici scriptores, ignoraverunt? Inde et in utramque partem allegari Patres videmus a dissentientibus, semperque his omnibus applicari potest, quod de Ioanne Chrysostomo dixit s. Augustinus, *Vobis nondum litigantibus securius loquebatur.* Lib. 1. cont. Julianum c. 6. Quinimo et ad successionem doctrinae provocare videmus tum veteres tum recentiores haereticos, Arianos maxime, quorum numerum quotidie crescere cum dolore animadvertimus. Non sane haec arma sunt, quibus veritas suffulciri queat, non allegandi sunt homines, quos falli potuisse omnes credunt, ut ex eorum consensu auctoritas traditioque apostolica conflatur. Fuerant sane olim, quae non a conciliis demum tradita sed semper retenta erant creditaque ab omnibus, ast ficta tamen erant traditionumque apostolicarum nomen e mentibus. Errorem de regno millenario intelligo, fabulam illam de versione LXX Interpretum aliaque, quae huc transferre non attinet, ab omnibus olim et ubique credita, si ex iis, quae nobis restant, monumentis ita liceat concludere. Porro iuxta dictum Augustini quaevis traditio incerta reddi posset, cui ecclesia saltem particularis contradiceret. Id quod ipsa ecclesia Romana haud admittit. Hac etenim ratione omnes illi articuli incerti forent, de quibus inter Romanam Graecamque ecclesias controversitur. Non enim ubique et ab universa ecclesia retenti forent. Ceterum in verbis Augustini id notatu quoque dignum occurrit, quod traditiones apostolicas ab institutis conciliorum videatur distinguere, quum, quae ab his decisa fuere, in numerum apostolicarum traditionum Romana referat ecclesia. Sed tot responsionibus utique vix opus est, ut arbitror. Est enim, quae totam rem conficit. Ait Augustinus, *quod universa teneat ecclesia semperque retentum sit, non nisi auctoritate apostolica traditum rectissime credi.* Hic ecclesiam primitivam, ipsosque apostolos eorundemque scripta excludi ab Augustino in mentem inducere meam haud possum. Si

itaque in his nullum doctrinae, quae traditur, inveniri queat vestigium, aut si quae isti scripsere, diversa sint ab iis, quae sub nomine traditionis apostolicae proponuntur, evidens est, non dici posse, quod haec universa semper tenuerit ecclesia. Atque hac ratione genuinis Augustini verbis sensus et veritati congruus dari potest. Denique id unum loco omnium monemus. Universa olim ecclesia oblationem donorum consecrandorum a laicis faciendam tenuit; universa olim ecclesia a fidelibus distinxit catechumenos; universa olim ecclesia disciplinam arcani tenuit, quae abrogata postmodum fuit, nec amplius ullibi ne in ecclesia quidem Romana observatur, nisi cum quibusdam in eam velimus descendere sententiam, ad disciplinam arcani pertinere, quod missae submissa voce dicantur et quod s. Scripturae lectio laicis aut non permittatur aut saltem dissuadeatur. Sed hoc posterius quidem nemo cordatus faciet, prius vero in ecclesia primitiva non fuit factitatum, quae sonora voce sacra celebravit. Tenuit itaque olim universa ecclesia et retinuit, quae hodie abrogata sunt et proscripta. Aut itaque erravit s. Augustinus, aut ecclesia Romana observare desiit ea, quae sunt traditionis apostolicae. Quod quum ita sit, nulla tamen ratione affirmamus, traditiones historicas aut cultum externum caerimoniasque ecclesiasticas spectantes haud dari, inde a primis temporibus usque ad posteriora saecula propagatas. Has, ubi e genuinis antiquitatis ecclesiasticae documentis probatae demonstrataeque fuerint, nec recentioris cuiusdam, quocumque in fastigio is demum positus fuerit, inventioni aut novellae etiam multorum licet doctissimorum virorum decisioni ortum debeant, ambabus manibus amplectimur. Ut autem ad rem ipsam, de qua nunc dicendum, perveniamus, si quid est, quod ad διατάξεις ἀποστολικὰς referri posse arbitramur, sunt sane ea, quae in hoc Irenaei, quod damus, fragmento exstant, et quae duobus fere capitibus comprehenduntur. Sistit enim sanctissimus Lugdunensium episcopus tum veteris ecclesiae oblationem eucharisticam tum consecrationem eucharistiae ob oculos verbis clarissimis et penitioris consideratione dignis. Confirmant, quae Irenaeus hic refert, illa, quae in libris contra haereses posuerat, quae Constituit. apost. lib. 8. memorant, quae Iustinus item martyr alique veteres de eucharistia veterum tradidere. Id quod luculentum omnino veritatis est testimoniū, hasque, quas ita vocare liceat, διατάξεις ab omni fraudis et suppositionis suspitione vindicat.

3. παρηκολουθηκότες] Ubique Irenaeus, ubi hactenus vidimus, ἡρώσιν in novi Testamenti libris usitatam imitatur. Quod et hic fit. Ita enim Lucas initio evangelii: ἔδοξε καὶ μοι παρηκολουθηκοῦν ἄνθρωπον πᾶσιν ἀκριβῶς. Luc. 1, 3.

4. νέαν προσφορὰν] Novam oblationem. Scilicet haec s. Irenaei veterumque doctrina est, quam in libris adversus haeres. luculenter idem asserit. Ita enim l. 4. c. 17. §. 5. Dominus noster suis discipulis dans consilium primitias Deo offerre ex suis creaturis non quasi indigenti, sed ut ipsi nec infructuosi nec ingrati sint, eum qui ex creatura panis est, accepit et gratias egit dicens: Hoc est corpus meum: et calicem similiter, qui est ex creatura, quae est secundum nos, suum sanguinem confessus est. Et novi Testamenti novam docuit oblationem, quam ecclesia ab apostolis (harum etenim δεύτεραι διατάξεις in fragmento nostro allegantur) accipiens in universo mundo offert Deo, ei qui alimenta nobis praestat, primitias suorum munerum in novo Testamento, de quo in duodecim prophetis Malachias sic praesignificavit: Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus omnipotens, et sacrificium non accipiam de manibus vestris; quoniam ab ortu solis usque ad occasum, nomen meum glorificatur inter gentes et in omni loco incensum offertur nomini meo et sacrificium purum, quoniam magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus omnipotens. Manifestissime significans per haec, quoniam prior quidem populus cessabit offerre Deo: omni autem loco sacrificium offerretur ei et hoc purum; nomen autem eius glorificatur in gentibus. Et l. c. §. 6. haec adiunguntur: Quoniam nomen Filii proprium Patris est, et in Deo omnipotente per Iesum Christum offert ecclesia; bene ait secundum utraque, et in omni loco incensum offertur nomini meo et sacrificium purum. Incensa autem Ioannes in Apocalypsi orationes esse ait sanctorum. Denique c. 18. §. 5. ista ponuntur: Offerimus ei quae sunt eius, congruenter communicationem et unitatem praedicantes carnis et spiritus. Quemadmodum enim qui est a terra panis percipiens invocationem Dei, iam non communis panis est, sed eucharistia, ex duabus rebus constans, terrena et caelesti; sic et corpora nostra percipientia eucharistiam iam non sunt corruptibilia, spem resurrectionis habentia. Haec quae prolixa sunt, eum in finem haud decurtata posuimus, ut Irenaei mens eo clarius pateret. Observamus autem primo, iuxta Irenaeum oblationem euchi-

stiae mandatum fuisse discipulis ab ipso Christo. Id quod in Evangeliiis κατά ἡγρόν non exstat, nec in Epist. prima Pauli ad Cor. ubi traditionem Domini, plenam ut arbitror nullaque sui parte privatam dat apostolus. Idem hoc videtur contrarium esse fragmento nostro, ubi sanctissimus episcopus ad δευτέρας διατάξεις τῶν ἀποστόλων perspicue satis provocat. Secundo non oblationem solum eucharisticam a Domino mandatum fuisse discipulis ait Irenaeus, sed et oblationem primitiarum ex eius creaturis. Haec verba attentione digna sunt. Ex his enim sequitur, nec legem de primitiis in veteri Testamento datam fuisse abrogatam in novo, sed vetus institutum retentum, nec confici posse eucharistiam nisi ex frugum primitiis, si litteram Irenaei premas. Denique, ut omnem sententiam nostram hic exponamus, norunt, qui traditioni ecclesiasticae dedere operam, a pluribus conciliis statutum fuisse, ne primitiae aut alii fructus promiscui ad altare offerrentur. Vide Can. Apost. 3. et Can. 28. Conc. Trullani, quibus addi potest Concil. Carthag. ann. 397 habitum, ubi inter alia primitiarum quoque oblatio expressis terminis proscibitur, uti videre est ex Cod. Can. eccl. Afric. c. 37. p. 1067. et Martini Bracarenis Collect. Can. c. 55. Conc. t. 5. f. 911. Verba Canonis apostolici intimant, quae praeter panem et vinum offerantur ad altare, offerri παρά τὴν ὑπὸ Κυρίου διάταξιν τὴν ἐπὶ τῇ θυσίᾳ. Additur tamen exceptio πλὴν νέων χιρῶν ἢ στάχνας σίτου ἢ σταφυλῆς, quae in altari offerri adhuc poterant, ad altare vero non iuxta Can. 1, 5. ἐλαιον εἰς τὴν ἀγίαν λυχνίαν καὶ θυμίαμα τῷ καιρῷ τῆς θείας ἀναφορᾶς. Ast Can. 5. expresse de primitiis hoc tantum est: ἡ δὲ ἄλλη πᾶσα ὀψώρα εἰς οἶκον ἀπιστελλέσθω, ἀπαρχὴ τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τοῖς πρεσβυτέροις, ἀλλὰ μὴ πρὸς τὸ θυσιαστήριον. ὅλον δέ, ὡς ὁ ἐπισκοπος καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἐπιμερίζουσιν καὶ τοῖς διακόνοις καὶ τοῖς λοιποῖς κληρικοῖς. Haec verba omnino videntur esse decisiva, ut demonstretur, creditum fuisse apud veteres, primitias in altari iuxta Christi institutionem haud offerendas esse. Consentiant Constit. apost. l. 8. c. 30. ubi recensetur διάταξις Matthaei περὶ ἀπαρχῶν καὶ δεκατῶν. Ἐπι προστάσσω πᾶσαν ἀπαρχὴν προσκομιζέσθαι τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τοῖς πρεσβυτέροις καὶ τοῖς διακόνοις εἰς διατροφήν αὐτῶν, πᾶσαν καὶ δεκάτην προσφέρεσθαι εἰς διατροφήν τῶν λοιπῶν κληρικῶν καὶ τῶν παρθένων καὶ τῶν χηρῶν καὶ τῶν ἐν πενίᾳ ἐξισταζομένων. αἱ γὰρ ἀπαρχαὶ τῶν ἱερῶν εἰσὶ καὶ τῶν αὐτοῖς ἐξυπηρετουμένων διακόνων. Eadem fere exstant Const. Apost. l. 2. c. 25. τὰ διδόμενα κατ' ἐντολὴν Θεοῦ τῶν δεκατῶν καὶ τῶν ἀπαρχῶν ὡς Θεοῦ ἄνθρωπος ἀναλίσκῃτο. Additur ratio, quia et συνίται τῇ σκηνῇ προσεθεύοντες ἐκ τῶν εἰς τὴν προσφορὰν τοῦ Θεοῦ διδομένων ὑπὸ παντὸς τοῦ λαοῦ δούρων καὶ ἀφαιρεμάτων καὶ ἀπαρχῶν καὶ δεκατῶν καὶ θυσιῶν καὶ προσφορῶν μετέχον, latiusque haec omnia explicantur ad finem capitis: ἃ πρότερον ἐρρήθη, νῦν ἐνωτίζω. ἀφαιρέματα καὶ δεκάται ἀπαρχαὶ τῷ ἀρχιερεὶ Χριστῷ καὶ τοῖς λειτουργοῦσιν αὐτῷ. δεκάται σωτηρίου ἀρχὴ ὀνόματος. His verbis antiquissima recensetur traditio sed mysterio involuta, quod intellectu difficile est. Sequitur: αἱ τότε ἀπαρχαὶ καὶ δεκάται καὶ ἀφαιρέματα καὶ δῶρα, νῦν προσφοραί, αἱ διὰ τῶν ὁσίων ἐπισκόπων προσφερόμεναι Κυρίῳ τῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ostendunt haec, eum, qui ista scripsit, haec dum posuit verba, credidisse, nullum omnino in novo Testamento esse sacrificium, sed in locum sacrificiorum vet. Test. successisse nonnisi preces, in locum primitiarum vero et decimarum oblationem episcoporum, illam puto, quae ad sacramentum eucharistiae pertinet. Addi possunt ea, quae l. c. c. 27. exstant; προσήκει οὖν καὶ ὑμᾶς, ἀδελφοί, τὰς θυσίας ὑμῶν ἥτοι προσφοράς τῷ ἐπισκόπῳ, προσφέρειν ὡς ἀρχιερεὶ ἢ δι' ἐκείνων ἢ διὰ τῶν διακόνων, οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ τὰς ἀπαρχὰς καὶ τὰς δεκάτας καὶ τὰ ἐκουσία αὐτῷ προσάγετε. cap. 28. de Agape ita: ἀφορίζεσθω δὲ ἐν τῇ δοχῇ τὸ τῷ ποιμένι ἐθελιον, λέγω δὲ τὸ τῆς ἀπαρχῆς, ὡς ἱερεὶ, καὶ μὴ παρῇ τῇ δοχῇ. Et c. 34. προσφέροντες αὐτῷ τὰς ἀπαρχὰς ὑμῶν καὶ τὰς δεκάτας ὑμῶν καὶ τὰ ἀφαιρέματα ὑμῶν καὶ τὰ δῶρα ὑμῶν διδόντες αὐτῷ ὡς ἱερεὶ Θεοῦ, ἀπαρχὴν σίτου, οἴνου, ἐλαίου, ὀψώρας, ξέρας καὶ πάντων, ὧν κύριος ὁ Θεὸς ἐπιχορηγεῖ ὑμῖν. καὶ ἔσται σοι ἡ προσφορὰ σου δεκτὴ εἰς ὁσμὴν εὐωδίας κυρίῳ τῷ Θεῷ σου. Harum deinde oblationum necessitas cap. 35. urgetur. Hinc omnino liquet, primitias a laicis oblatas destinatas fuisse in primitiva ecclesia in usum cleri, non autem ad conficiendam eucharistiam. Adde l. 7. c. 29. Certis tamen precibus eadem ipsae consecrabantur. Formula etenim oblationis primitiarum haec in Const. apost. l. 8. c. 40. legitur: εὐχαριστοῦμέν σοι, κύριε

παντοκράτορ, δημιουργὲ τῶν ὄλων καὶ προνοητὰ, διὰ τοῦ μονογενοῦς σου παιδὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν, ἐπὶ ταῖς προσενεχθείσαις σοι ἀπαρχαῖς, οὐχ ὅσον ὀφείλομεν, ἀλλ' ὅσον δυνάμεθα. τίς γὰρ ἀνθρώπων ἐπαρξίῃς εὐχαριστήσαι σοι δύναται, ὑπὲρ ὧν δέδωκας αὐτοῖς ἐς μεταλήψιν . . . . ὁ πάντα τελεσφορήσας διὰ τοῦ λόγου σου καὶ κελεύσας τῇ γῇ παντοδαποὺς ἐκφῦσαι καρποὺς εἰς εὐφροσύνην καὶ τροφήν ἡμετέραν, ὁ δοὺς . . . . ἡμῖν οἷον πρὸς τροφήν πρόσφορον καὶ κατάλληλον καὶ ἑτέρα διαφόρα, τὰ μὲν πρὸς χρήσιν, τὰ δὲ πρὸς ὑγιειαν, τὰ δὲ πρὸς τέρψιν. ἐπὶ τούτοις οὖν ἅπασιν ὑπερῷμνητος ὑπάρχεις τῆς εἰς πάντας εὐεργεσίας. Haec dum scribimus, in mentem venit, sanctum Irenaeum in ipso hoc, quod damus, fragmento iisdem fere verbis uti in oblatione eucharistiae sive donorum eucharisticorum, quibus untantur Constitutiones apostolicae in oblatione primitiarum. Ita enim in sequentibus: προσφέρομεν γὰρ τῷ Θεῷ τὸν ἄρτον καὶ τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας εὐχαριστοῦντες αὐτῷ, ὅτι τῇ γῇ ἐκέλευσε ἐκφῦσαι τοὺς καρποὺς τούτους εἰς τροφήν ἡμετέραν. Eadem propemodum est primitias offerendi formula, quae in s. Gregorii libro Sacram. p. 250. observatur: *Domine, qui caelum et terram et omnia creasti, te supplices quaesumus, ut hunc fructum novum benedicere et sanctificare digneris et multiplicare abundanter offerentibus tibi, ut repleas eorum cellaria cum fortitudine frumenti et vini, ut laetantes in eis reserant tibi Deo omnipotenti laudes et gratias.* Haud itaque in dubium vocari potest primitiarum oblatio in ecclesia primitiva cum precibus coniuncta. Pium certe fuisse primitias Deo offerendi institutum arguit Gregor. Nazianz. ὅτι γὰρ αὐτοῦ καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ καὶ τὰ ἡμέτερα. Epist. 80. ad Aërium et Alypium. Ita et Origenes contra Celsum l. 8. p. 400. ὃ δὲ τὰς ἀπαρχὰς ἀποδίδομεν, τούτῳ καὶ τὰς εὐχὰς ἀναπέμπομεν. Inde et in Euchologio Graecorum εὐχὴ περὶ τῶν προσφερόντων ἀπαρχὰς, εὐχὴ ἐπὶ τῶν καρποφορούντων, atque, ubi in Canone Apost. 3. seqq. dicitur, non offerenda esse in altari nisi panem et vinum, alium omnem fructum in domum episcopi mittendum, addit versio Arabica: *et benedical ei sacerdos precibus ei praescriptis.* Nec male addit Scholiastes in Codice Anglicano, hunc primitias et dona offerendi ritum e lege Mosaica petitum esse, nptante Beveregio. Id enim infra de omni oblationis ritu observabimus. Ita tamen haec omnia sunt intelligenda, ut oblatio primitiarum ab oblatione donorum eucharisticorum semper distinguatur, quum abusum hunc abrogent, uti notavimus, concilia, quo tum primitiae tum sacra symbola in altari oblata fuere. Allegavimus conc. Trullanum, quod c. 28. oblationem uvarum quoque prohibet et Can. 57. mel et lac offerre vetat. Textus autem concilii Carthaginensis Can. 37. ita habet: *Ut in sacramento corporis et sanguinis Domini nihil offeratur, quam quod ipse Dominus tradidit h. e. panis et vinum aqua mixtum, primitiae vero seu lac et mel, quod uno die solemnisimo in infantum mysterio solet offerri, quamvis in altari offerantur, suam tamen habeant propriam benedictionem, ut a sacramento dominici corporis et sanguinis distinguantur, nec amplius in primitiis offeratur quam de uvis et frumentis.* Ex his verbis patet, concilii Carthaginensis Patres oblationem primitiarum sollicite ab oblatione eucharistica distinxisse. Quod sane in citatis verbis non facit Irenaeus, qui postquam dixerat, *Dominum suis discipulis consilium dedisse primitias Deo offerre ex suis creaturis*, statim addit, *Christum panem accepisse, gratias egisse et dixisse: hoc est corpus meum.* Diximus supra, videri difficile, quod asserat, ex mandato vel consilio Domini primitias offerendas, et quidem in eucharistiae celebratione. Utrumque nec ex institutione eucharistiae, quae a Matthaeo, Marco et Luca itemque Paulo nobis tradita est, nec ullo ex libro novi Testamenti liquere asseruimus. Si vero primitiarum oblatio a Christo fuit instituta, (ad traditionem enim non scriptam recurrit, quam demus paulisper,) cur quaeso omnes, quotquot hodie sunt, ecclesiae, et ipsa quoque Romana hunc ritum non amplius servant, uti plures alios, qui ex traditione Dominica vel apostolica manavisse olim credebantur atque ubique observabantur? Si porro oblatio primitiarum iuxta consilium a Domino datum pertinet ad eucharistiam rite celebrandam, uti innuere videtur Irenaeus, qui ista indivulso nexu combinat; nec enim primitiarum earumque oblationis mentionem hic facere potuisset, nisi eucharistiam ex iis faciendam credidisset; non peccant solum omnes ecclesiae hodiernae, quae id non faciunt, sed peccarunt quoque antiqua ista concilia, quae memoravimus, peccavit quodam universa ecclesia primitiva, quae hunc morem certe ubique non tenuit. Id quod nemo affirmaverit. Sed nec s. Irenaeo hic contradicere possumus pietatemque violare, quam debemus

tanto ecclesiae primitivae lumini. Nil itaque restat, quam ut dicamus, edoctum ita a suis fuisse Irenaeum, licet auctorem non nominet, a quo ista hauserit. Ita enim videtur, veteres Christianos pia quadam persuasione omnia ea ex traditione Domini vel apostolorum fluxisse arbitratos, quae in ecclesia quavis particulari tum observabantur, adeo, ut haec quoque usque ad minimos saepe ritus extenderint. Ast hoc nondum sufficit. Dicit enim quispiam, et hac quoque ratione in dubium vocari quae scripserit Irenaeus. Alia itaque ineunda via est. Nolim enim, ut mihi obiciatur, quod Irenaei cineres memoriamque, uti par est, haud venerer. *Primitias* dixit, voce pro pane et vino quovis sumta, sive haec primitiae frugum vel vini sint necne. Nec enim video, quid nos cogat, ut vocem *stricte* accipiamus, quam late accipere possumus. Porro quum eorum quae proferimus testimoniorum latinam solum versionem, non graecum textum, qui periit, habeamus, forsitan non sine ratione conicere possumus, latinum interpretem in hoc loco vertendo esse hallucinatum. Id quod viris doctis tamen penitus inquirendum relinquimus, quum hac ratione textus Irenaei totus redderetur dubius et incertus. Unde crediderim fere, *primitias* hic sumi pro eo quod *praecipuum* est. Nihil enim magis praecipuum inter omnia alimenta est quam panis et vinum. Et in hac explicatione, uti arbitror, acquiescendum erit, maxime, quum in textu Irenaei *primitiae* repetantur: *primitias suorum munerum in novo Testamento*. Itaque cap. seq. 18. §. 1. 4. Quod iam ponimus, id tamen semper videtur remanere, panem et vinum ante consecrationem Deo prius offerenda esse iuxta mentem Irenaei, qui traditionem a Domino acceptam et per apostolos propagatam allegat. Hanc autem oblationem quum volevisse omnes fere Protestantes videantur, opponitur ipsis s. Irenaei auctoritas; quam pedibus conculcare et susque deque habere, id vero maximum crimen foret; licere etiam, veteres per oblationem et sacrificium nihil intelligere aliud quam preces, oppido esset ridiculum ostenderetque animum aut veritatem non cedentem tandemque dissimulantem, aut nulla ecclesiasticae antiquitatis notitia imbutum. Itaque ad hanc sacram ancoram nos haud confugiemus. Sincere enim procedendum dicendumque quod res est. Hanc ab ovo repetemus totumque Irenaei contextum, qui lib. 4. contra haereseos c. 17. et 18. iuxta divisionem a Renato Massueti institutam complectitur, enucleabimus. Sub initium cap. 17. ostendit Irenaeus, Deum veteribus et typicis oblationibus ac sacrificiis non indignisse, nec per ea homines veram iustitiam consequi potuisse. Multa eapropter loca ex vet. Test. adducit, ut probet, haud lacuisse ipsi Iudaeorum sacrificia, quia externo ritui confisi mandata eius neglexerint servare. Hinc ad novum Testamentum progreditur, atque, Dominum discipulis consilium dedisse, hoc est, ipsis mandasse, ut primitias Deo ex creaturis suis offerrent. Ita enim consilium eodem capite explicatur §. 1. ubi: *Consilium ei dans: imple Deo sacrificium laudis*. Hic consilium pro mandato dicitur, aliter sane ac *νόμιμον*, quae 1. Cor. 7, 25. 2. Cor. 8, 10. *τῇ εὐταγίᾳ* opponitur. Mandatum ntem hoc non verbis quidem expressis dedisse Christum arbitratur vir sanctus, sed ipso potius facto, quo praesentibus discipulis suis perfecerat, hoc fine, ut eorum imitarentur eaque facerent postmodum, quae ipsum fecisse vidissent. Scilicet, accepisse eum panem, gratias egisse et dixisse: *hoc est meum corpus*, calicem quoque similiter sanguinem suum confessum esse. Diligenter hic notandum est, Irenaeum tot verbis non affirmare, quod ipse Christus in prima eucharistiae institutione panem vinumque Deo Patri obtulerit. Haec in Irenaeo non leguntur, nisi per gratiarum actionem oblationem innui credas. Ast per gratiarum actionem Deo nihil offertur, sed pro iis gratiae Deo aguntur donis, quae nobis Deus offert. Itaque dicendum est, gratiarum actionem a Christo iuxta receptam Iudaeorum consuetudinem factam coniunctam fuisse cum precibus et *εὐλογία* qua ponis vinumque sanctificata fuerint, ut essent sacramentum corporis et sanguinis ipsius, quod hac actione institutum fuit. Ast et ipsa haec *εὐλογία* condum vocari potest oblatio, nisi credamus, oblationem proprie sic dictam esse, qua dona a Deo nobis data ipsi prece nostra offerimus rogamusque, ut eis benedicere atque in usus nostros eadem sanctificare velit. Hac autem ratione omnia quibus utimur fruimurque et omnes cibi quibus vescimur, Deo offeruntur, utpote in sanctificatione et benedictione divina opus habentia iuxta mentem s. Pauli: *ὅτι ἂν κρίσιμα Θεοῦ καλὸν καὶ οὐδὲν ἀπόβλητον, μετὰ εὐχαριστίας λαμβανόμενον, ἀγιάζεται γὰρ διὰ λόγου Θεοῦ καὶ ἐντεύξεως*. 1. Tim. 4, 4. 5. Si itaque panem et vinum Deo Patri obtulit Servator, quum eucharistiam instituit, hac oblatione ea obtulit, quam indicamus. Alium certe modum vix excogitare possumus,

qui novimus, primam eucharistiam haud in altari confectam, sed quum discipuli pascha comederent. Aiunt enim evangelistae, factum hoc esse, ipsis adhuc accumbentibus, *ἐσθιόντων αὐτῶν* Matth. 26, 26. Marc. 14, 22. Calicem vero demum post finitam coenam datum fuisse asserunt Lucas ev. 22, 20. et Paulus 1. Cor. 11, 25. quod de pane haud legitur. Atque ista omnino ratione nunc explicanda nobis venit mens Irenaei, si ad traditionem evangelicam, qua certior nulla datur aut magis authentica, ea sit exigenda, quum dicit, *Christum* instituendo sacramentum corporis et sanguinis sui, *novam oblationem novi Testamenti docuisse*. Pergit deinde et ait, *hanc oblationem accepisse ecclesiam ab apostolis, dum in universo mundo offerat Deo primitias suorum munerum in novo Testamento*. Duo fere hic nobis notanda veniunt. Primum est, quod nullus in apostolorum monumentis occurrit locus, in quo nova quaedam *novi Testamenti oblatio* instituta memoretur, oblatio nempe eucharistica, sacramento eucharistiae annexa. Ea enim, quae pro oblatione hac demonstranda ex scriptis apostolicis afferuntur, ita comparata sunt, ut rem haud conficere omnino videantur, quod ostendemus in Dissertatione de *oblatione eucharistiae in veteri ecclesia usitata*. Si vero ad traditionem non scriptam hic recurrendum sit, prout et ipse Irenaeus ad *δευτέρως τῶν ἀποστόλων διατάξεις* in fragmento nostro provocat, id, ut arbitror, optimum erit, dicere, ceremoniam hanc ritumque oblationis ab apostolis institutum esse, prout et alii ritus iidemque varii ab ipsis originem traxerint, quos indifferentes, utpote non ad fidem sed ad disciplinam pertinentes, fateri necesse sit, quum plurimi hodie nullibi amplius observentur et quia posteris traditi non omnes fuere, notitiae quoque nostrae subtrahi sint. Alterum, quod notandum hic occurrit, est, quod s. Irenaeus asserit, *ecclesiam novi Testamenti in universo mundo offerre munerum suorum primitias*, ita ab apostolis edoctam. Cuius assertionis quae sit difficultas, iam superius diximus. Sed non est, cur tantopere in mente Irenaei explicanda hic laboremus, quum dictum iam a nobis fuerit, hanc *oblationem novam* nihil aliud esse, quam *εὐλογίαν* symbolorum eucharisticorum, quae fateamur, nos haec dona a Deo accepisse, qua pro ipsis gratias agamus Deo creatori, eademque ipsi precibus nostris offeramus atque dedecimus, rogantes insuper, ut ista in usus nostros sancta reddere atque virtute sua omnipotente corpus et sanguinem Filii sui Iesu Christi praesentia nobis in iis sistere dignetur. Haec certe oblatio, si isto quidem termino uti velimus, et pia est et menti Salvatoris congrua, quum hac ratione, quicquid a Deo accipimus, acceptum ipsi referamus, omniaque illa dona, quae Deus largiter in nos effundit, non nostra sed Dei esse fateamur, Deo itaque soli consecranda, in cuius honorem et iuxta cuius mandatum iis uti debemus. Et quum illa dona, quae ad eucharistiam celebrandam in ecclesia proponuntur, mysterium summum redemptionis nostrae nobis exhibeant, omnino conveniens esse arbitramur, ut peculiari consecratione atque *εὐλογία* illa dedicentur et sanctificentur. Ita si explicantur Irenaei verba, uti ea explicanda esse arbitramur, non est quod vel ad traditiones non scriptas confugiendum sit, vel longa atque inutili disputatione res involvenda, cui nulla difficultas inest, si absque praedudicatis opinionibus eadem investigetur. Hae enim ratione nemo est inter Protestantes, qui adversam velit ingredi sententiam, credatque, *εὐχαριστίαν* et *εὐλογίαν* donorum eucharisticorum haud esse necessariam, eademque precibus consecranda atque sanctificanda non esse. Num vero haec oblatio propria sit et propitiatoria, aut spiritualis tantum et impropria, in Diss. de *oblatione eucharistiae* penitus inquiremus, ubi demonstrabimus, hoc argumentum tot logomachiis atque aequivocis expressionibus obscuratum esse, ut Andabatarum more pugnare videantur, qui dissentiant, longasque sibi lites movent. Sed pergamus in explicanda Irenaei sententia. Ait vir sanctus, hanc oblationem in veteri Testamento praesignificatam fuisse a Malachia, qui e duodecim prophetis fuerit, loco illo plurimum citato, qui exstat cap. 1. comm. 10. 11. Hic id unicum sufficiat monere, quod nemo, ut arbitror, Patrum explicationibus si assuetus sit, negabit, sanctissimos Patres saepius allegare dicta ex Scriptura, quae ad institutum suum accommodent, etsi proprio strictoque, quem vocant, sensu applicari nequeant. Exemplum adducere non attinet, quum quaevis fere pagina scriptorum a Patribus nobis relictorum ea subministrare nobis possit. Ipsum vero hunc locum in sequentibus notis explicabimus, quum et in fragmento nostro allegetur. Illa tamen verba *nomen meum clarificatur vel glorificatur inter gentes* huius loci sunt, quum ab Irenaeo §. 6. capitis huius 17. explicantur. Hic enim ita inquit: „*Quod est autem aliud nomen, quod in gentibus glorificatur, quam quod est Domini nostri, per quem*

glorificatur Pater et glorificatur homo? Et quoniam proprii Filii eius est et ab eo factus est homo, suum illum vocat. Quemadmodum si quis rex ipse filii sui pingat imaginem, iuste suam illam dicit imaginem secundum utrumque, quoniam et filii eius est et quoniam ipse fecit eam, sic et Iesu Christi nomen, quod per universum mundum glorificatur in ecclesia, suum esse confletur Pater, et quoniam Filii eius est et quoniam ipse scribens id ad salutem dedit hominibus. Quoniam ergo nomen Filii proprium Patris est, et in Deo omnipotente per Iesum Christum offert ecclesia, bene ait secundum utraque: Et in omni loco incensum offertur nomini meo et sacrificium purum. Incensa autem Ioannes in Apocalypsi orationes esse ait sanctorum. Duo hic nobis veniunt notanda. Primum est, quod oblatio novi Testamenti offeratur Deo Patri per Iesum Christum. Equidem veteres liturgiae docent, oblationem Deo Patri in primitiva ecclesia factam fuisse. Quod tamen ita explicari nolim, ut Filius et Spiritus sanctus ab hoc honore summo, qui oblatione desertur, excludantur, uti post veteres Arianos Guillel. Whistonius arbitratur. Hos enim hanc ob rem graviter reprehendunt Vigilius Thapsensis adv. Varimadum cap. 51. et Fulgentius de sacrificii oblatione adv. Monimum cap. 2. 4. 5. 8. itemque de Veritate praedestinationis et gratiae adv. Fabianum lib. 9. Fragm. 34. Profecto idem esse Patris Filiique nomen, cui offertur, aut quod oblatione glorificatur, claris admodum verbis hic ostendit Irenaeus, qui, quod probe observandum, dicit, Filium a Patre factum esse hominem, demonstrans simul, Filium quoad divinitatem essentiamque cum Patre eundem esse, et quoad humanitatem ab ipso factum. Alterum, quod notandum nobis occurrit, est quod incensum Malachiae Irenaeus ex Apocalypsi explicet, licetque esse orationes sanctorum. Apoc. 5, 8. Ex quibus patet, animam oblationis novae, quae in N. T. iuxta Irenaeum fit et a Christo instituta est, esse preces, quibus dona offerantur. Ille enim externus ritus, quo altari mensaeve panis vinumque apponitur Deoque ita offertur, cerimonia est, purum novi Testamenti sacrificium, quod ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ offerendum est, nondum absolvens. Ast antecedentibus precibus, quibus nomen Dei glorificatur, ipsi gratiae redduntur, dolorumque sanctificatio expetitur, perficitur utique spiritualis illa atque eucharistica oblatio. C. 18. Irenaeus institutum de oblatione sermonem ulterius prosequitur, atque ad probandam huius necessitatem affert locum Matth. 5, 23. 24. Hic non arbitror, illum credidisse, quod Salvator noster oblationem eucharisticam innuat, ubi dicit: ἔάν τις προσέξῃς τὸ δῶρόν σου ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον et quae sequuntur. De re iam nota cultuque recepto Christus loquitur, non de eucharistia, quae nondum instituta tum erat. Unde haec per anticipationem dicta fuisse laud arbitramur, quod post multos alios regessit nuper vir reverendus Georgius Hickesius in Sacerdotio christiano asserto cap. 2. §. 8. pag. 43. Etenim de oblatione omni agit locus, de quo agimus, ipso Irenaeo annuente, qui ait: „per munus enim erga regem et honos et affectus ostenditur: quod in omni simplicitate et innocentia Dominus volens nos offerre, praedicavit dicens: Quum igitur offers munus tuum ad altare etc. Offerre igitur oportet Deo primitias eius creaturae, sicut et Moyses ait: Non apparebis vacuus ante conspectum Domini Dei tui.“ Clarum itaque est et extra controversiam positum, textum Matthaei iuxta Irenaeum de oblatione eucharistica per anticipationem haud agere. Id quod et ex verbis sequentibus patet, quae statim producemus. Quod autem de Irenaeo hic affirmamus, de ceteris quoque, qui haec verba allegant, Patribus dictum esto. Hi enim illa de oblationem eucharisticam applicant et accommodant, quae de Iudaicis oblationibus dixerat Christus, eo maiore cum ἐμψάσει, quia oblatio eucharistica ceteris omnibus nobilior est et sanctior. Hinc de omnibus precibus et gratiarum actionibus hunc eum explicat auctor Constit. apost. lib. 2. cap. 53. quum ait: δῶρον δὲ ἐστὶ Θεῷ ἢ ἐκάστου προσευχὴ καὶ εὐχαριστία. Unde et quum olim oblatio celebraretur, a diacono, qui sacerdoti assistebat, haec ad populum dicta fuisse eadem Constitutiones referunt: μὴ τις κατὰ τινος. μὴ τις ἐν ὑποκρίσει. lib. 2. cap. 54. 57. Eadem ratione verba Christi ad oblationem eucharisticam accommodat Tertullianus de patientia cap. 12. Nemo convulsus animum in fratrem suum munus apud altare perficiet, nisi prius reconciliando fratri reversus ad patientiam fuerit, quod et repetit de Oratione cap. 10. Ita et Cyprianus de Unitate ecclesiae: Ad sacrificium cum dissensione venientem revocat ab altari et iubet prius concordare cum fratre, tunc cum pace redeuntem munus offerre, quia nec ad Cain munera respexit Deus: neque enim pacatum Deum habere poterat, qui cum fratre pacem per zeli discordiam non habebat. Et de Oratione dominica: Sic nec sacrificium Deus recipit

dissidentis, et ab altari revertentem prius fratri reconciliari iubet, ut pacificis precibus et Deus possit esse pacatus. Sacrificium Deo maius est pax nostra et fraterna concordia. Simili allusione usi sunt et Patres alii, Euseb. de vita Const. lib. 4. c. 41. Cyrill. Hieros. Catech. Mystag. 5. Chrysost. Hom. 16. in Matth. 5. Hieron. in Matth. 5. Augustinus Serm. 16. de verbis Domini et alibi passim, Optatus Milevit. l. 6. cont. Parmenianum, ut plures taceamus. De omni autem oblationum genere Christum hæc prolocutum esse, vel ex his Irenaei verbis patet, quae sequuntur: *Et non genus oblationum reprobatur est; oblationes enim et illic, oblationes autem et hic, sacrificia in populo, sacrificia in ecclesia: sed species immutata est tantum, quippe quum iam non a servis sed ad liberis offeratur.* Hic oblationes novi Testamenti cum oblationibus veteris conferre Irenaeum quivis videt, ita tamen, ut has ab illis sollicite distinguat arguatque, oblationes n. T. non offerri vi legis cuiusdam novae ceremonialis, quae in novo foedere non datur, sed a liberis. Quemadmodum enim vetus Testamentum typus novi est, ita in locum sacrificiorum, quae primarium veteris cultum confecerant, succedere aliquid in novo debuit, quod cum vetere lege potuit componi. Quum autem nihil ad sacrificia oblationesque exprimendas aptius in novo Testamento exstet, quam cultus eucharisticus, sacrificium hunc primitiva nuncupavit ecclesia. Sed continuemus explicationis nostrae filum. Progreditur Irenaeus ad sacrificium Abelis ostenditque, sacrificia externa, nisi offerat conscientia pura, nihil prodesse offerentibus. Quod ut probet, in medium affert dictum Domini ad Cainum: *Nonne si recte offeras, recte autem non divides, peccasti? Quiesce. Ad te conversio eius et tu dominaberis eius.* Genes. 4, 7. In aprico est, hanc versionem sensum clarum distinctumque haud fundere, et hebraicae itidem veritati haud congruere, quam nec consulere potuit nec consulit quoque Irenaeus, qui notitia linguae sanctae haud tinctus fuisse videtur. Secutus itaque est versionem graecam, quam καὶ ἐπὶ νομίαν τοῦ Θεοῦ factam credebatur, ut supra iam innuimus. Ita autem illa habet: οὐκ, ἐὰν ὁρθῶς προσεγγέξης, ὁρθῶς δὲ μὴ διέλῃς, ἡμαρτές; ἡσυχᾶσον, quae alibi quoque ab Irenaeo ita allegantur, libro nempe 3. adv. haeres. c. 23. §. 4. ubi: *Cain accepit consilium a Deo, uti quiesceret in eo, quod non recte divisisset eam, quae erga fratrem erat, communicationem, sed cum zelo et malitia suspicatus est posse dominari eius, non solum non acquievit, sed et adiecit peccatum super peccatum.* Conf. et Const. apost. l. 1. c. 16. Hinc patet, aliter legisse in suo Codice τοὺς ὁ quam nos hodie legimus, aliaque eos litteris supposuisse puncta. Pro לפתח lappoetach enim legerant vel לפתח lephatteach aut לנתח lenatteach aut plane לפתח liphtot, porro pro חטאת chatthat posuere חטאה chalhata et pro participio רבץ verterunt imperativum רבץ. Nihil itaque superest, quam ut dicamus, vel corruptum τοὺς ὁ habuisse codicem, vel male eos vertisse. Nec corruptos potius nostros codices hebraicos esse quis cum ratione dixerit, quum meliorem Hebraea sensum dent, licet explicatu difficilia, partim quia proprius vocis שאת significatus nescitur, partim quia חטאת quum רבץ male videtur construi, partim quia vox השוקה est aequivoca, denique, quia connexio posterioris hemistichii cum priore quae sit, et quo suffixa relativa ו' השוקה in ר' בר pertineant, vix divinari potest. Sed haec quidem nunc digerere nostri instituti non est. Sufficiat de Irenaei explicatione quaedam dixisse. Vocem διέλῃς respicere putat Irenaeus divisionem in corde, ait enim: si enim quis solummodo secundum quod videtur, munde et recte et legitime offerre tentaverit, secundum autem suam animam non recte dividat eam, quae est ad proximum, communionem, neque timorem habeat Dei, non per id quod recte foris oblatum est sacrificium seducat Deum, intus habens peccatum. Haec ut arbitror, sua luce non radiant, aut explicationem potius allegoricam, quae Patribus communis est, sapiunt. De divisione enim victimae hic agitur, in qua, si minimum saltem peccatum olim fuerat, sacrificium reddebatur illegitimum. Ast transeant haec; nec enim ad vivum resecari possunt omnia, quae in veterum scriptis legimus. Ad spirituale aut improprum potius sacrificium redit Irenaeus, allegatque verba Pauli Phil. 4, 18. ut doceat, ecclesiam cum simplicitate offerre munusque eius purum sacrificium apud Deum deputari. Hic apostolus eleemosynas per Epaphroditum missas vocat ὁμὴν εὐωδίας, θυσίαν δεκτὴν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ. Unde hanc conclusionem Noster inserit: Oportet enim nos oblationem Deo facere, et in omnibus gratos inveniri fabricatori Deo, in sententia pura et fide sine hypocrisi, in spe firma, in dilectione ser-

ente, primitias earum, quae sunt eius, creaturarum offerentes. Et hanc oblationem ecclesia sola puram offert fabricatori, offerens ei cum gratiarum actione ex creatura eius. Iudaei autem non offerunt: manus enim eorum sanguine plenae sunt: non enim receperunt verbum, quod offertur Deo. Sed neque omnes haereticorum synagoga. His in verbis ex oblatione spirituali, quae Deo accepta est. et in elemosynis consistit, Irenaeus argumentum depromit ad necessitatem oblationis primitiarum demonstrandam, ubi id observandum, quod saepius in sanctorum Patrum libris argumenta inveniantur, quae, ut more scholastico loquar, haud stringunt seculique iuius genio haud omnino accommodata sunt, ubi connexa sibi quae constans, clara et omni ex parte cohaerens requiritur oratio. Id autem egregium est, quod hic poster dicit, oblationem praecipue in gratiarum actione consistere, aut cum ea vel maxime coniunctam esse debere. In sola autem ecclesia ait puram Deo offerri oblationem, quam Iudaei non offerant, quia verbum non receperint quod Deo offeratur. Quid per verbum intelligatur, haud obscure innuit rev. Massuetus. Verbum nempe carnalium, veram novae legis hostiam. Hoc pace viri doctissimi durum esse arbitramur. Dixerat enim paullo ante Irenaeus, id quod Deo offeratur, esse primitias earum quae sunt eius, quod saepius iam in antecedentibus dixerat. Crediderim aque, meliorem esse lectionem, quae communis est et cum MSS. Arund. et Merc. convenit: Verbum, per quod offertur Deo, scilicet verbum consecrationis et invocationis sive ἐκκλησιᾶς, de quo infra. Hoc verbum, quia Iudaei non receperunt, nec offerunt quoque arguente Irenaeo. Adde Iustini mart. Dial. cum Tryph. 260. Sed nec haereticorum synagoga offerunt, non quod verbum invocationis os lateat, sed quod vel Deum alieni cupidum esse credant Patremque a creatore distinguant, vel perversam de Filio fidem habeant, eumque panem, in quo gratiae etae sunt, corpus esse Domini sui, et calicem sanguinis eius haud fateantur. Hos haereticos suo iam tempore graviter reprehendit Ignatius ad Smyrnaeos, ubi: Εὐχαριστίας καὶ προσευχῆς ἀπέχονται διὰ τὸ μὴ ὁμολογεῖν τὴν εὐχαριστίαν σάρκα εἶναι τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὴν ὑπὲρ ἁμαρτιῶν ἡμῶν παθούσαν, ἣν τῇ χρησιμότητι ὁ πατὴρ ἤγειρεν. Οἱ οὖν ἀντιλέγοντες ἡ δωρεὰ τοῦ Θεοῦ συζητούντες ἀπονήσκουσιν . . . . . πρέπον οὖν τὴν ἀπέχεσθαι τῶν τοιούτων. Quae quum ex genuinis Ignatii litteris petita sit, anathema videntur iis indigere, qui praesentiam realem corporis Christi in Sacramento eucharistiae negant. Sed ad alia. Diximus, verbum consecrationis quae invocationis haereticos olim non latuisse. Exemplum nobis dabit Irenaeus se. Ita enim de Marco haeretico lib. 1. adv. haer. cap. 13. §. 2. narrat, quae rba πρὸς ἔπος exscripsit servavitque Epiphanius Haer. 34. §. 2. ποτήρια οἶνον κραμένα προσποιοῦμενος εὐχαριστεῖν καὶ ἐπὶ πλεον ἐκτείνων τὸν λόγον τῆς ἐκκλησιᾶς, πορρωτέρα καὶ ἐρυθρὰ ἀναγαλνέσθαι ποιεῖ. ὡς δοκεῖν τὴν τῶν ὑπὲρ τὰ ὅλα χάριν τὸ αἷμα τὸ ἐαυτῆς στάζειν ἐν ἐκείνῳ τῷ ποτήριῳ διὰ τῆς ἐκκλησιᾶς αὐτοῦ καὶ ὑπεριμελεῖσθαι τοὺς παρόντας ἐξ ἐκείνου ὕσασθαι τοῦ πόματος, ἵνα καὶ εἰς αὐτοὺς ἐπομβρόση ἡ διὰ τοῦ μάγου ὕπου κληζομένη χάρις. Ipsa haec ex Irenaeo allegat quoque Nicetas Choniates 1. 4. Thesauri cap. 6. itemque Hieronymus in cap. 64. Esaiæ et Epist. 53. iterum ex hac de Marco historia transsubstantiationem elicere conatur doctissimus Massuetus Diss. 1. in Irenaeum art. 2. §. 6. p. 50. 51. ubi haec habet: id illud non omittendum sceleris genus, quod nedom sacerdotium, nulla accepta iundum ecclesiae leges manuum impositione, sibi arrogaret, sed et mulieribus in stitutae pudicitiae pretium per summum nefas committeret. Nempe quum probe scii essent ipsi etiam perditissimi quique eorum temporum haeretici, nullam sine o sacrificio Christianam societatem esse posse, id ulcunque adumbrare studebat reus. Nam pocula vino (albo procul dubio) mixta consecrare se fingens, prolatis omnibus invocationis verbis efficiebat, ut rubicunda et purpurea apparerent: ut sic stimaretur superna gratia sanguinem suum per ipsius invocationem in poculum illud illare. Quod et a mulieribus faciliari postmodum iubeat. Ubi facile advertit, isquis tantisper anticipatis Calvinianorum et Lutheranorum opinionibus animum tere voluerit, tam alle tunc temporis eorum, qui Christianum nomen, etiam specie us, profitebantur, animis illud insedis, sacra dona, consecratione facta, in verum Christi corpus et sanguinem converti, eo conversionis genere, quae nunc transsubstantio dicitur, ut ii, qui legitima auctoritate ac potestate destituti vinum in Christi sanguinem invisibili, vera tamen ratione convertere se non posse probe sciebant, festigiis uterentur, ut id operari se persuaderent. Age, quaeso, fac Marcum et eius

assecelas in eucharistia nihil aliud agnovisse, quum meram Christi corporis et sanguinis figuram, eadem semper perseverante substantia panis et vini post consecrationem. ut quid tam operose studuisset, vinum album in rubrum colorem commutare sanguinemque desuper stillantem exhibere et praeedicare, nisi Christianorum omnium ea lunc fuisset sententia, vinum consecratione facta non manere, sed in verum sanguinem converti? Facinus haecenus in coetibus ecclesiasticis inauditum exhorruissent quique nec fuisset, qui eo liquore, qui sanguinem retulisset quemque verum esse sanguine iactasset impostor, labia cruentare non refugisset: quum tamen ex Irenaeo constet nullum fuisse, qui ea eo gustare non gestiret. Adeo infixa erat omnium Christianorum animis ea sententia, eucharistiam verum Christi corpus et sanguinem esse. Hactenus Massuetus, cuius verba licet prolixa, huc posuimus, ne argumento ipsius vis decedere videretur, si minus plena atque in angustum coarctata dare voluisset. Ceterum adeo placuit haec argumentandi ratio clarissimo viro, ut Diss. 3. art. 7. §. 76. 77. pag. 139. eadem fere repetierit. Paria fere habet doctissimu Nourrius in Appar. ad Biblioth. Maxim. Vet. Patrum lib. 2. Diss. 6. cap. 8. §. 1. f. 604. Mirum est, in alia omnia abire celeberrimum virum Iacobum Basnagium qui arbitratur, transsubstantiationem Marco haeretico penitus incognitam fuisse. Quod ex eo arguit, quia miraculum perpetrare conatus fuerit Marcus atque a ecclesia sese distinguere operatione hac miraculosa, quam suo in cultu illa haud agnosceret. Si vero transsubstantiationem ecclesia credidisset, satis hoc miraculum fuisset iuxta doctiss. Basnagium, ita ut aliud et maius fingere haud fuisset necessarium. Vide Historiam ecclesiae gallice ab eo scriptam lib. 13. cap. 3. §. 5. p. 796. Quidquid autem huius sit, ex praestigiis Marci de ecclesiae primitiva fide circa eucharistiam nihil omnino concludi posse arbitror, nisi id velis, praesentiam realem communiter olim creditam fuisse, quod ambabus manibus concedi. Ulteriore maioremque miraculi gradum, siquidem miraculum dici potest, quod in sensus non incurrit, affectabat Marcus, utpote praesentiae reali sanguinis transmutationem aut annihilationem vini etiam additurus, nec vini saltem sed et accedentium eius, ut sanguis Christi videri posset, quod testimonio sensuum omni verboque divino ex omni parte est contrarium. Quod autem de Marco memoratu ipsum in eucharistia vinum album reddidisse rubrum, ut sanguis Christi apparere id simile fere est miraculis, quae scriptores quidam sec. 9. referunt, panem consecratum aliquoties in infantis formam mutatum, ut transsubstantiationis fides divinitus stabiliretur. Ita sane Paschasius Radbertus in Math. 1, 6. et de Cor. Christ. cap. 14. p. 742. Paulus diaconus in Vita Gregorii M. Amphiloch. in Vi. Basilii cap. 7. pag. 178. et Auctor Apophthegm. Patrum apud Cotelerium in Monumentis ecclesiae Graecae tom. 1. p. 421. Recenset haec omnia Io. Mabillonius in Veteribus Analectis tom. 1. pag. 200. sed salse ridet Basnagius Hist. Eccl. lib. 16. cap. 3. §. 6. pag. 911 seq. Video tamen, quae sententiae nostrae opponeant, qua dicimus, invocationem Spiritus sancti in eucharistia veteribus haereticis haud ignotam fuisse. Ita enim ad verba Irenaei τὸν λόγον τῆς ἐπικλήσεως commentatur Grabinus: Ceterum Marcum haeticum ab apostolica eucharistiam administrandi formula longe abiisse et propria protulisse deliria, nullum est dubium, ac ipsa Irenaeo in sequentibus memoriae proditum. Ast ex sequentibus nihil aliud concludi potest, quam, quod verae ἐπικλήσει aliae quoque magicae ἐπικλήσεις ipso additae fuerint, id quod nemo negat; et ipse fatetur Grabinus, ἀπελύτως illam, de qua gloriantur Marcossii apud Iren. lib. 1. cap. 13. §. 6. nihil esse aliud quam certam quandam precationis formulam, qua Deum O. M. vindicem suum redemptorem celebraverint, a Iudaeis ἱερὰ appellatam. Conf. Iac. Rhenfer disput. de redemptione Marcossiorum et Heracleonitarum §. 21. Itaque preces Marcossii in nudis consistebant deliriis et figmentis, quod Grabinus posuit, sed in precibus, quas ab aliis acceperat. Etenim gratiarum actionem complectebantur, et malum fundunt sensum, quae addebat Marcus: ἡ πρὸ τῶν ὄλων, ἡ ἀνεργόν, καὶ ἀόρητος χάρις πληρῶσαι σου τὸν ἔσω ἄνθρωπον καὶ πληθύνει ἐν τὴν γνῶσιν αὐτῆς, ἐγκατασπείρουσα τὸν κόκκον τοῦ σπέρματος εἰς τὴν ἀγαθήν γῆν. Conf. Iren. adv. haer. lib. 1. cap. 13. §. 2. Porro quod Irenaeus loco de Marco dixit, quod gratias egerit ἐπὶ πλείον ἐκτείνων τὸν λόγον ἐπικλήσεως, id ex ecclesia transsumsisse potuit vafer haeticus. Ita enim Irenaeus martyr Apol. 2. f. 97. de sacerdote rem sacram faciente: καὶ εὐχαριστοῦντες τοῦ κατηξώσθαι τούτων παρ' αὐτοῦ ἐπὶ πολὺ ποιεῖται. Id addendum est, antequam Marcum haeticum dimittamus, notare Cl. Massuetum

exemplo Marci, quod ipsi etiam perditissimi eorum temporum haeretici conscii fuerint, nullam sine vero sacrificio Christianam societatem esse posse. Ast in toto illo capite, quo Irenaeus de Marco agit, nihil de sacrificio quodam vel oblatione Marci dicitur, nisi ipsam ἐπίκλησιν precesque pro sacrificio sumseris. Haec dum scribimus, occurrat nobis Cypriani locus, qui itidem ostendit, invocandi formulam olim ab haereticis usurpata fuisse. Scribit enim hic Epist. 75: Atqui illa mulier, quae prius per praestigias ac fallacias daemonis multa ad deceptionem fidelium moliebatur, inter cetera, quibus plurimos deceperat, etiam hoc frequenter ausa est, ut et invocatione non contemtibili sanctificare se panem et eucharistiam facere simularet et sacrificium Domino non sine sacramento solitae praedicationis offerret. Hic quum invocatio non contemtibilis et praedictio solita memorentur, in apico est, preces consecratorias ab ea ex ecclesia in usum suum transsumptas fuisse. Ceterum in explicanda sua de eucharistia sententia ita §. 5. progreditur Irenaeus: προσφέρουεν δὲ αὐτῇ τὰ ἴδια, ἑμμελῶ, κοινωνίαν καὶ ἐνωσιν ἐπαγγέλλοντες καὶ ὁμολογούντες σαρκὸς καὶ πνεύματος ἕγεσιν. ὥς γὰρ ἀπὸ γῆς ἄρτος προσλαμβάνομενος τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, οὐκέτι κοινὸς ἄρτος ἐστίν, ἀλλ' εὐχαριστία, ἐκ δύο πραγμάτων συνεστηκυῖα, ἐπιγείου τε καὶ οὐρανίου, οὕτως καὶ τὰ σώματα ἡμῶν μεταλαμβάνοντα τῆς εὐχαριστίας μηκέτι εἰσὶ ὁσίων, τὴν ἐλπίδα τῆς εἰς αἰῶνα ἀναστίσεως ἔχοντα. His verbis ecclesiae primitivae de eucharistia sententiam egregie et clarissime exprimit Irenaeus, quam utinam omnes, qui hodie in diversa abeunt ecclesiamque Christi infausto schismate scindunt, profiterentur unionemque tam diu desideratam optatamque restituerent! Refutaverat in antecedentibus Irenaeus eos, qui carnis negant resurrectionem. πῶς . . . τὴν σάρκα λέγουσιν εἰς ὁσίων χορεῖν καὶ μὴ μετέχειν τῆς ζωῆς, τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου καὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ ἡρησμένην. Ex eo itaque resurrectionem carnis quoque probat, quod caro nostra corpore Domini ac sanguine alatur, in eucharistiae sacramento acceptis. Haec difficultia admodum inquisitu sunt, partim, quod connexio earum propositionum haud omni ex parte firma esse videtur, partim, quod nondum confectum esse arbitror, qua ratione corpus et sanguis Domini nostri carnem nostram alere queat, quum hoc nutrimentum supernaturale sit et omnem cogitationem de crassa quadam et naturali nutritione transcendat. De corpore enim et sanguine glorificato hic quaestio est, cuius quae sit ratio quis modus quae excellentia, nondum nobis datum est cognoscere. Ceterum repetit haec Noster ib. 5. adv. haer. cap. 2. ubi §. 2. scribit: τὸ ἀπὸ τῆς κτίσεως ποιήριον αἷμα διὸν ὁμολόγησε, ἔξ οὗ τὸ ἡμέτερον δέχει αἷμα, καὶ τὸν ἀπὸ τῆς κτίσεως ἴδιον ἴδιον σῶμα διεβεβαίωσατο, ἅρ' οὗ τὰ ἡμέτερα αὖξει σῶματα. Additur §. 3. Ὅποτε οὖν καὶ τὸ κεκραμένον ποτήριον καὶ ὁ γεγενηὶς ἄρτος ἐπιδέχεται τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ γίνεται ἡ εὐχαριστία σῶμα Χριστοῦ, ἐκ τούτων δὲ αὖξει καὶ συνίσταται ἡ τῆς σαρκὸς ἡμῶν ὑπόστασις, πῶς δεκτικὴν μὴ εἶναι λέγουσι τὴν σάρκα τῆς δωρεᾶς τοῦ Θεοῦ, ἥτις ἐστὶ ζωὴ αἰῶνος, τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου ἡρησμένην καὶ μέλος αὐτοῦ ὑπάρχουσαν; quae in sequentibus ulterius diducuntur. Etenim luculentam propositionum Irenaei connexionem ex his omnibus deducit rev. Massuetus, quum ait: Hic carnis nostrae resurrectionem ex duplici propositione infert Irenaeus, nimirum: Ea caro in corruptionem devenire non potest, quae percipit vitam: ea caro percipit vitam, quae corpore et sanguine Domini alitur. Nam addita altera propositione: atqui caro nostra corpore et sanguine Domini alitur; fuit hinc ex se conclusio: ergo caro nostra in corruptionem devenire non potest. Fateor, ita argumentari Irenaeum, sed huius argumentationis vim ego nondum percipio. Priores propositiones probat Massuetus ex Io. 6, 54. 55. ubi de eucharistia, quae nondum instituta tum erat, loqui Christus non potuit, qui spirituales fidei manducationibus urget, quae utique necessaria est omnibus ad vitam aeternam adspirantibus. Altera autem, quae eucharistica est, tum ut necessaria nondum commendari a Christo poterat, deficiente adhuc eucharistiae celebrandae mandato. Ad anticipationem quandam enim hic confugere durum oppido foret, si consideremus, eos, ut verba Christi tum audire, eius anticipationis necessitatem perspicere haud potuisse, inscios hactenus, quod Christus sacramentum corporis ac sanguinis sui instituturus esset. Sed nec priores solum propositiones probatione egent, quum demonstrari etiam necessum sit, ultimam ex iis firmo nexu sequi. Cur enim iusti obnoxius homo est, cuius caro corpore et sanguine Christi alitur? Sed superius diximus, argumenta Patrum ad vivum resecari non posse. Id unum

hic videtur addendum, eam sententiam, quae nutritionem sacramento communesque aliis cibis mutationes adscribit, olim Stercoranistis attributam reprobataque fuisse, quorum tamen cum placitis absit ut ea conferam, quae s. Irenaeus scripsit. Qui enim Stercoranistae apud veteres sunt, praesentiam realem negavere, quam asserimus. Ceterum et corpus sanguinemque Christi mutationes, quae in nutritione sunt, subire posse, mihi horrendum videtur asserere. Nemo haec melius accuratiusque determinaverit, quam is, qui cum corpore et sanguine Christi veris verum quoque panem et vinum in eucharistia accipi crediderit cum Irenaeo. Hic enim asseret, panem vinumque eandem cum omnibus cibis sortem subire, ast de sanctissimo corpore et sanguine Domini id ne quidem cogitabit. Atque haec, ut arbitror, fuit Irenaei mens. Nihil enim clarius evidentiisque esse existimo quam hoc: Irenaeum in sacramento tum corpus sanguinemque Domini, tum veram panis vinique substantiam accipi credidisse. Quae enim verba iste in loco primum allegato ponit, iis suam declarant sententiam, qui Augustanae confessioni sunt additi. Ita enim hi in suis compendiis et systematibus theologicis, quae vocant: *Materia*, ex qua constat sacramentum eucharistiae, est res terrena et caelestis. Terrena est panis et vinum, caelestis est verum et substantiale corpus Christi, et verus ac substantialis eius sanguis. Videntur haec ad verbum fere exscripta ex s. Irenaeo, qui dicit, *εὐχαριστίαν ἐκ δύο πραγμάτων συνεσιγέσθαι, ζυγίου τε καὶ οὐράνιου*. *Ἐπίγειον* vocat τὸν ἀπὸ γῆς ἄρτον. οὐράνιον vero τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου, quod mediante *ἐπικλήσει* superveniat. Operator enim *ἐπικλήσις*, ut inter duo illa, inter τὸ *ἐπίγειον* et τὸ οὐράνιον fiat *κοινωνία* et *ἐνώσις*, unio sacramentalis, quam *ἀπαγγέλλεσθαι* in eucharistia ait Irenaeus. Hinc et lib. 5. cap. 2. §. 2. addit, *calicem eucharistiae communicationem sanguinis Christi esse, panemque, quem frangamus, communicationem corporis eius esse*, quae ipsissima sancti Pauli verba sunt 1. Corinth. 10, 16. Haec autem intelligi nequeunt, nisi dicamus, in sacramento tum panis vinique substantiam manere, tum corpus sanguinemque Domini adesse. Si enim inter utraque intercedit *κοινωνία*, res confecta est, quum *κοινωνία* esse nequeat nisi inter duo extrema, quae combinari et uniri debent; aut si per panem, qui distribuitur, corpus Christi nobis communicatur, manet utique panis, quum alias, si mutatus esset, idem per idem deberet communicari, quod nullum sensum apostolo vel Irenaeo dignum fundit. Ast quantumvis ista clara atque evidētia nobis videantur, sunt tamen plura, quae hanc in rem Protestantibus obicit per-picacissimus totiesque nobis laudatus Massuetus, digna utique. quae hic examinemos. Id autem probare contendit Dissert. 3. art. 7. §. 83. seq. f. 142 seq. Irenaeum non praesentiam solummodo realem corporis et sanguinis Christi in s. coena sed et transmutationem panis et vini credidisse. Primum quod in medium affert, argumentum ab *ἐπικλήσει* Spiritus sancti petitum est, eosque ut arbitri maxime stringit, qui panem et vinum post consecrationem nonnisi figuras corporis et sanguinis Domini esse aiunt. Ast ne hos quidem omnino, quum eadem *ἐπικλήσει* vetus ecclesia in consecratione aquae baptismalis chrismatisque usa fuerit ubi nulla mutatio nisi moralis, ipso latente Massuetus. Conf. lib. Sacram. Greg. M. Fer. V. in Coena Dom. et Fer. VI. sequente, pag. 73. ubi in consecratione aquae baptismalis sacerdos ita precatur: *descendat, Domine, in hanc plenitudinem fontis virtus spiritus tui, totamque huius aquae substantiam regenerandi foecundet effectus*, qui utique nonnisi moralis est. Nec urgendum hic prolixè est additamentum illud *μεταβαλὼν τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ*, quod in editionibus liturgiarum Basilii et Chrysostomi legitur. Novit enim vir clarissimus et ex codicibus MSS. forsā perspexit quoque, quod ista verba in omnibus haud occurrant adeoque insititia et reiicienda. Cui rei ut fide habeatur, allegandus nobis hic venit Richardus Simon, cuius haec verba sunt *In vulgatis exemplaribus Missa Chrysostomiana et Basiliana aliquid praeferunt, quod in Iacobi liturgia non exstat, verba scilicet, quae diaconus cum orario ostendens di vina symbola pronuntiat, sacerdotis benedictionem rogans, et tum idem sacerdos ii manu benedicit hac ratione μεταβαλὼν τῷ πνεύματι σου τῷ ἁγίῳ, mutans Spiritu tuo sancto. Sed haec recentius in Codicem liturgiarum a Graecis inducta fuisse recte coniicit P. Gouar, probatque illud ex libris manuscriptis, a quibus absunt Suspiratur, eosdem Graecos ex praeconcepta opinionis suae de formula consecrationi informatione, hanc pericopen contextui liturgico adiecisse. Not. uber. in Apologia Gabriels Severi pag. 146. 147. Eandem fere in sententiam abit Leo Allatius istaque putat extrinsecus addita et in Basilii liturgiam intrusa. Exerc. 25. ii*

Roberti Creyghtoni apparatus, versionem et notas ad historiam concilii Florentini scriptam a Sylvestro Syropulo pag. 519. Sunt et, qui μεταβάλλων in praesentibus egant, id quod variationem codicum innuit. Vide cl. Basnagii Hist. Eccl. lib. 15. cap. 6. §. 4. pag. 587. Nec reponi potest, quod ait Simon, alibi tamen ea verba regi, in iis nempe Codicibus, ubi nihil omnino interiectionis diaconi appareat. Sufficiat semel facta interpolatio, non solum hunc locum afficiens, sed et totum liturgiarum veterum corpus pervadens, ab ipso Goario agnita, qui codices MSS. conulit infinitasque ut ita dicam varietates in iis observavit. Sufficiat, liturgiam Iacobi aliasque veteres, imo et eam quae in Constitutionibus apostolicis exstat, ista non habere. Sufficiat, modos loquendi, quibus veteres utuntur, omnes ad vivum non posse resecari, sed obscuriores ex clarioribus explicandos esse, ne contraria ibi statuere, aut si hoc quidem demonstrari nequeat, in nimia dilabi mysteria ideantur. Sufficiat denique, recentiores liturgias cum sententia Irenaei nostri ita conferri non posse, ut omnia, quae in illis exstant, cum hac conspirare atque in unum convenire credantur. Nullibi profecto Irenaeus istam, de qua disputatur, mutationem substantialem statuit, quinimo, quae scripsit, eam potius destruunt, ut videmus. Ast non opus est, ut hic diutius haereamus, quum ἐπιζήσσει illa acra praesentiam realem corporis Christi in sacramento effici fateamur, atque renouem ita etiam credidisse asseramus. Unde nos non feriant, quae addit Massuetus: Rogatur quippe Spiritus sanctus, ut descendat non tantum in fidelium corda, sed et in ipsa sacra dona, divina sua et efficacissima operatione ea immediate acturus et insigne aliquod miraculum editurus. Multo minus autem ea, quae sequuntur, ferire nos poterunt: Nodum hunc solve, quicquid rhetoricorum rotantes, nunquam poterunt. Qui enim ex illis realem credunt praesentiam, verbis Irenaei utique non caliginem sed lucem affundunt. Unum tamen est, quod proponimus hic doctissimo Massueto, qui vocem μεταβάλλων nimium urgere videtur. Iuxta liturgias ecclesiae Graecae consecratio ἐπιζήσσει perficitur, ast iuxta sententiam ecclesiae Romanae per recitationem verborum institutionis contingit ista, quae supponitur, mutatio. Si quid hic iudicare possumus, dum ex Irenaeo ἐντέλλειν veterum eiusque operatio adstruitur, sententia ecclesiae Romanae labefacta vetustissimisque Veterum liturgiis demonstratur esse contraria. Si enim iam per verba institutionis, quae ἐπιζήσσει praecedunt, transmutatio symbolorum facta sit, non opus esse videtur ἐπιζήσσει, quae id demum perficiat, quod iam effectum est, verbisque illis μεταβαλὼν τῷ πνεύματι σου τῷ ἁγίῳ non eget nova et inusitata consecratio. Novi, quid ad nodum hunc solvendum plurimi dixerint, qui concilii Florentini decisa conati sunt contra Graecos defendere; sed perspectum quoque mihi est, varia ab illis dicta fuisse πρὸς τὸ τῇ ὑποθέσει δουλεύειν et quae contra atque abortio collo huc rapta videri possent. Certe quae Leo Allatius dicit, ut vim inferunt. Iste enim vocem μεταβαλὼν ita explicat: fac, ut panis hic, quem in pretiosum corpus Christi, et quod est in calice, quod in pretiosum sanguinem Christi iam immulasti, sint nobis participatio Spiritus sancti, remissio peccatorum etc. de locum citatum pag. 517. Denique non est, quod de liturgia Irenaei multum minus solliciti, totam hanc controversiam plenissime decisuram, quum in fragmento nostro clarissimis verbis elata exstet, in sequentibus notis explicanda. Ad caput quoque rei nunc accedimus et argumenta vel potius explicationes Massueti aggredimur, quibus conficere studet, Irenaeum non praesentiam solum realem sed et transsubstantiationem credidisse. Quod sane mirum videbitur lectori, qui haec Irenaei verba attentis oculis inspexerit, quibus affirmat, εὐχαριστίαν ἐκ δύο πραγμάτων συνεστηκέναι, ἐπιγέλυτον τε καὶ οὐρανίου. Ast bene attendendum, quia ratione eorum non explicet. Verba ipsius tota, nostris haud interpolata dabimus. Ita tem ille: Paulo ante dixit s. Doctor, alium esse ex haereticorum sententia a summo Patre fabricatorem mundi: Dominum vero nostrum non esse huius filium nec huius cuius: quia verum corpus humanum ex terrena substantia a mundi opifice creatum usitatum non assumsit nec sibi univit Verbum divinum. Eundem vero errorem hic nimis perstringens ac simul resurrectionem carnis probans ostendit, terrenum panem ideo post invocationem Dei communem panem esse desinere, quia sit eucharistia, ex duobus rebus constans, terrena et caelesti. Quae autem res illa terrena, quae constat eucharistia, nisi corpus et sanguis Domini, quibus alii carnem nostram esse dixerat Irenaeus? Ea vero rem terrenam vocat, ut hinc haereticos confutet, dicentes, Christum quidquam sibi terreni corporis adscivisse: terrenam, inquam, quia terrenum panem et vinum in Christi corporis et sanguinis substantiam vere conversis et

transmutatis sit verum Domini corpus verusque sanguis. Ex quo sequitur, Christum sibi corpus ex terrena materia concretum et factum, veramque carnem ac verum sanguinem assumpsisse; quod inficiabantur haeretici. Quae vero res illa caelestis, ex qua etiam constare eucharistia dicitur, nisi ea, cuius puullo ante facta mentio est, verbum scilicet divinum, filius Patris unigenitus, quem creatae Iesu Domini nostri naturae vere ac substantialiter unitum fuisse volebant haeretici? Haec subtilia oppido sunt et diligentem requirunt investigationem. Cui dum operam damus, de Gnosticorum absurda hypothese multa atque non addemus. Id saltem monitu necessarium nobis esse videtur, sententiam, quam de eucharistia ii tenere, haud adeo perspectam nobis cognitamque esse. Eam enim omni ex parte cum sententia fideque ecclesiae convenisse vix mihi persuaserim, quod argumentis haud contemnendis ostendit doctissimus Basnagius in Hist. Eccl. lib. 3. cap. 3. §. 2. 4. consentiente Io. Clerico in Bibl. Sel. t. 25. P. 2. p. 308. licet ipsis quoque *ἐπιζήσεως* verbis, ut supra posuimus, nisi fuerint iuxta Marci exemplum. Sed ponamus haec tantisper, ut vis argumenti, quod contra eos producit Irenaeus, conspiciatur. Negant Gnostici, Christum qui passus fuerit, esse filium verbumque Dei. Obiicit Irenaeus: at quum credatis, panem, in quo gratiae actae sunt, corpus esse Domini, ac in calice sanguinem eius contineri; credendum quoque vobis est, Christum esse Filium Dei eiusque Verbum. Atque haec ipsa iuxta Massuetum ponimus, qui ita argumentantem inducit Irenaeum. Sed quomodo ista cohaereant, nondum perspectum nobis est. Poterant enim regere Gnostici, se non credere, quod in eucharistia accipiant corpus et sanguinem Filii Dei et Verbi, quod sit impassibile carnemque humanam non induerit, sed Christi illius, quem nudum fingebant hominem esse a Christo superiore distinguendum. Et hac ratione tota disputatio uno ictu fuisset finita, nisi forsitan credidissent Gnostici, quod tamen iuxta hypothesin suam credere non poterant, se corpus et sanguinem Filii Dei et Verbi in eucharistia accipere, quod incarnatum fuisse negabant. Quam dogmatum contradictionem tam crassam tamque insulsam nemo, ut arbitror, attribuet hominibus, quibus sana adhuc mens est, quam perversi etiam alias stupidae illi sint. Ceterum suspicatus est haec quae dicimus, iudiciosissimus noster Massuetus. Ita enim pergit, ut connexionem argumenti ab Irenaeo prolati ostendat: *Perinde est, ac si dixisset Irenaeus: Quod corpus, qui sanguis carni nostrae vitam impertiuntur eamque a corruptione vindicant, ut sint terrenum corpus terrenusque sanguis, ex terrenis rebus concreta et facta, essi tamen non possunt merum terrenum corpus, merus terrenus sanguis, seu meri homini corpus et sanguis: nam merum corpus humanum suapte natura mortale et corruptioni obnoxium vitam aliis praestare non potest. Atqui Domini nostri corpus et sanguis in eucharistia ex terrenis rebus pane et vino per veram eorundem conversionem facta carni nostrae vitam impertiuntur. Igitur non sunt mera res terrena merique homini corpus et sanguis; sed his unita sit necesse est res caelestis, sempiterna et immortalis, ipsa vita, uno verbo Filius Dei unigenitus et verbum Patris. Hoc argumentum quod Irenaeo adscribit Massuetus, sua mole labi atque ruere arbitror. Negant enim poterant Gnostici, corpus et sanguinem eucharisticum vitam impertiri, ii, qui resurrectionem corporis negabant, uti ipsemet fatetur Irenaeus tum alibi, tum i eo, quem explicamus, loco. Ast et connexio maioris quam vocat propositioni hoc in argumento vacillare videtur. Quis enim negaverit, posse Deum creatura virtutem conferre vivificantem, quae a morte et corruptione corpus hominis praeservet? Hic quid regeri possit, non perspicio, nec id quoque capio, qua ratione ex transsubstantiatione, quae Irenaeo adscribitur, aut praesentia reali corporis Christi in sacra coena firmum pro resurrectione carnis contra haereticos argumentum deduci queat. Novi quidem et Irenaeum alibi hoc argumento uti, et plures Patres eo usos fuisse, sed nondum eius vis mihi apparet, penitus rem consideranti. Repetit tamen ista laudatissimus Irenaei interpres: *Ex quo sequitur, inquit corpora nostra percipientia eucharistiam eaque pasta et nutrita, non nuda meri hominis carne terrena sed ipsius Verbi divini incarnati, ipsius proinde vitae, corpore sanguine, iam non esse corruptibilia, spem resurrectionis habentia, nec aeternum perire posse, quae tam caelesti cibo recreantur.* Haec in sermone quodam ecclesiastico dici quidem posse arbitror, ubi demonstrationis vis non attendi solet. Ast, si severas logicae regulas exigantur, nullus hic nexus inveniri potest, nisi quis crediderit, ita ali hominem corpore et sanguine Dominico, ut haec ipsa in substantia carnemque eius transeant, et quoniam corruptioni ac putredini obnoxia haud sura perpetua saltem corruptione carnem nostram praeservent, eam ipsam ob causa*

in die ultimo resuscitandam, quod partem corporis sanguinique divini incorruptilibus secum ferat. Sed hanc sententiam cl. Massueto stare ego quidem vix mihi persuaserim, qui ceterum doleo, quod nulla arte Irenaei ratiocinium defendere aut probabile saltem reddere sustineam. Contra veritatem enim nihil possumus; utque ubi perspicuum est, veteres errasse, quod et variis in locis de Ireneo asseruit Massuetus, ibi, seposita omni auctoritate, dicendum quod res est. His ita prolixè expositis, neque enim in re tam obscura brevitati studere licuit, videamus, qua ratione sententiam Irenaei de re terrena et caelesti transsubstantiationi applicare queat vir doctissimus. Ait Irenaeus, uti vidimus, *eucharistiam ex duobus rebus constare, terrena et caelesti*. Terrenam Massuetus putat ex sententia Irenaei esse corpus et sanguinem Domini, caelestem vero divinam Christi naturam. Ratio huius explicationis est, quia Gnosticos refutet hic Irenaeus, negantes, Filium Dei carnem humanam terrenamque assumpsisse. Sed haec quidem haud difficili responsione possunt dilui. Nam primo, si contextus urgeatur, vox *ἐπιγέλον* ex proxime antecedentibus verbis nobis explicanda est, non ex iis, quae longius absunt, nisi manifesta ratio urgeat. Ast quae proxime antecedunt, sunt haec: *ὡς γὰρ ἀπὸ γῆς ἄρτος* et quae sequuntur. Vides hic, quid sit *ἐπιγέλον* illud, de quo Irenaeus, nempe *ὁ ἀπὸ γῆς ἄρτος*. Nihil hic duri aut contorti; sponte fuit haec explicatio, quam et ex parte ipse assumit Massuetus, quum dicit: *terrenam, inquam, quia ex terreno pane et vino fit verum Domini corpus verusque sanguis*. Secundo, quum hoc in capite id solummodo in Gnosticis carpat Irenaeus, quod credant, eum Dominum, cuius in sacramento corpus sanguinemque accipiant, non esse Filium Dei nec Verbum eius, apparet, ipsum voce *ἐπιγέλον* eos ferire haud voluisse, utpote haud negantes, creata ista esse, quae in eucharistia acciperent, nisi forsitan Marcum quandam respexerit, de quo supra, vinum eucharisticum in sanguinem *ἐπιζυλῆσει* sua mutare tentantem et colorem rubicundum ipsi addentem; sed potius voce *οὐράνιον*, ut monstraret, corpus Salvatoris caelesti *ἐπισκισμῶ* formatum, divina caelestique virtute praeditum, caelesti denique et summa gloria vestitum atque glorificatum, corpus esse eius, qui Filius Dei sit et ipsius Verbum unigenitum, non corpus meri cuiusdam, ut tangebant, hominis. Et hac ratione ostendit vir sanctus, Gnosticos, etsi forsitan quoad externam confessionem cultumque cum fide ecclesiae de eucharistia conpirent, ipsa tamen re veram de hoc sacramento fidem haud tenere, quoniam in eo nihil agnoscant, quod sit *οὐράνιον*, sed mera *ἐπίγεια*, panem nempe vinumque cum corpore et sanguine puri hominis coniuncta. Quod sane argumentum Gnosticis opponere potest is, qui mutationem panis negat; sufficit, si praesentiam realem corporis Christi in eucharistia statuatur. Tertio loco reponimus, quod, dum suam de eucharistia sententiam hic exponit Irenaeus, ad Gnosticos plane non videatur respicere. Nil enim monstrare aliud vult, quam suam ecclesiaeque γνώμην de hoc argumento *συμφωνον* esse sibi que constare, et quum eucharistiae necisset mentionem, *ὡς ἐν παρόδῳ* definitionem eius tradit, et deinde ad primum urgendus est, ne verbis vis inferatur. Ast quid per *πρόγμα οὐράνιον* iuxta mentem Massueti designatum vult Irenaeus? Divinam, ait ille, Domini nostri naturam, verbum scilicet divinum, Filium Patris unigenitum. Huius assertionis summam difficultatem brevissimis tantum tangemus. Haud enim de *φριζῶ* hoc *αὐστηρῶ* nimium disputare licet, ne in inanes disputationes et praefractam in rebus divinis determinandis audaciam dilabamur. Alteram partem, ex qua eucharistia constat, divinam Filii substantiam esse qua ratione dici asserique possit, non timeo. Ea enim accipi et manducari nequit, id quod vix sine crimine quis cogitaverit. Illam autem *εὐχαριστίαν* hic intelligit Irenaeus, *ἧς τὰ σώματα ἡμῶν μεταλαμβάνουσιν*, et hanc ex duobus rebus constare asserit. Si autem altera ex his non accipitur, tota non accipitur, et imperfectum redditur sacramentum. Sed dicit quispiam, corpus sanguinemque Christi non posse vocari *πρόγματα οὐράνια*, utpote similia nostris, *ἐπίγεια* atque terrena. Ast, qui unionem Christi personalem, idiomatum divinorum communicationem *τὴν κατοίκησιν παντὸς τοῦ πληρώματος τῆς θεότητος σωματικὴν* Coloss. 2, 9. *τὴν ἐπισκίσαν τὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ*, concepti Christi effectricem Luc. 1, 35. denique perfectissimam corporis Christi glorificationem et receptionem in caelum consideraverit, non dubitabit corpus sanguinemque Christi vocare *οὐράνιον*, quum has omnes ob rationes Christum *τὸν δεῦτερον ἄνθρωπον, ἐπουράνιον* appellet Paulus 1. Cor. 15, 49. Nec ut arbitror reponi potest, Irenaeum ita propriam causam proditurum fuisse,

si corpus Christi dixisset οὐράνιον, quum Valentiniani, quos refutet, asseruerint, carnem Christi esse caelestem, non e terra formatam, eamque per uterum virginis solummodo transisse. Primo enim aliunde Irenaei sententia de terrena Christi carne constare Valentinianis poterat, quod sufficit; porro sermonem Pauli, ut vidimus, hic Irenaeus sequitur; denique non video, cur iis terminis uti nequeamus, quibus haeretici abutuntur. *Quare enim ideo, ait Tertullianus, non ulatur veritas vocabulo et re ac sensu illius, quia haeresis utitur?* cont. Praxeam. Ita profecto idem, qui in libro de Carne Christi veram hanc esse atque e terra sumtam contra Valentinianos egregie demonstraverat, in altero de resurrectione libro ipsum Dominum observat carnem suam *panem caelestem nuncupasse*. Aliud exemplum illustrationis causae ex ipso Irenaeo damus. Statuit is hominem tribus constare partibus, corpore, anima et spiritu iuxta I. Thessal. 5, 23. l. 5. cont. haer. c. 6. § I. Atqui ista verba cum Valentinianorum haeresi satis conveniunt, qui triplicem in uno homine hominem esse statuebant, materialem seu choicum, psychicum seu animalem a Demiurgo insufflatum, et spiritalem, ortum videlicet e spiritali semine, quod ex angelorum contemplatione protulit Achamoth. Unde et lingebant, animam in duas veluti partes sectam esse, cuius altera animalis sit et inferior, spiritalis altera. Vide Massueti Diss. 1. in Iren. Art. 1. n. 5. §. 72. Ast licet convenienti verba, sensus tamen differt, nec abstinuit iis Irenaeus, ab haeticis licet pariter usitatis. Atque haec contra explicationem verborum Irenaei a Massueto datam dixisse sufficit, quam hausisse eum existimo ex Cardinalis Perronii lib. 2. de Eucharistia. Notandum tamen est, illam apud omnes, qui Romanae fidei addicti sunt, haud receptam esse. Aliam quippe viam inivit Cardinalis Bellarminus, qui per rem terrenam accidentia sensibilia panis designari arbitratur, de Euchar. lib. 2. cap. 6. quae eadem fere sententia est doctissimi Nonnii in Appar. ad Bibl. Max. Vet. Patr. lib. 2. Diss. 6. cap. 8. §. 1. fol. 602. 603. Haec admitti tantisper possent, si Irenaeus credidisset, accidentia sine subiecto subsistere posse. Ast haec concoquere non potuit; ita enim lib. 2. cap. 12 §. 2. *Neque aqua sine humectatione neque ignis sine calore, neque lapis sine duritia (unita sunt enim invicem haec) intelligi potest, et alterum ab altero separari non potest, sed semper coexistere ei debet*. Ceterum egregia sunt, quae de sententia Irenaei posuere eruditissimi auctores libri de perpetuitate fidei ecclesiae catholicae circa eucharistiam t. 3. cap. 2. p. 13. si modo voce panis substantiam eius designent, quum scribunt: *Nullum iudicio praeditum esse oportet, qui negaverit, verba res terrena et res caelestis: utpote generalia ad verba praecedentia referenda esse*. Quemadmodum igitur res terrena manifeste panem respicit, res caelestis corpus Christi respiciat necesse est. Restat, ut, antequam sententiam Irenaei de praesentia reali penitus mittamus haec quoque explicemus: προσφέρομεν δὲ αὐτῷ τὰ ἴδια, ἐμμελῶς κοινωνίας καὶ ἑνώσιον ἀπαγγέλλοντες καὶ ὁμολογοῦντες σαρκὸς καὶ πνεύματος ἔχεισθαι. Haec incongrua versione donavit vetus interpres: *Offerimus enim ei quae sunt eius congruenter communicationem et unitatem praedicantes carnis et spiritus*. Transiecit enim verba esse et ὁμολογοῦντες atque ἔχεισθαι plane non reddita, quivis videt. Ceterum cur Grabius haec suspecta habuerit, non video, quum contextui apprime respondeant. Verba enim ἐμμελῶς κοινωνίας καὶ ἑνώσιον καταγγέλλοντες explicantur sequentibus ὡς γὰρ ἀπὸ γῆς.... καὶ οὐρανίου; ista autem καὶ ὁμολογοῦντες σαρκὸς καὶ πνεύματος ἔχεισθαι latius diducuntur iis, quibus graec. finiuntur οὕτως καὶ τὰ σώματα ἡμῶν.... ἔχοντα. Unde rectissime omnino contra Grabium pronuntiavit Massuetus in nota: *Addit vir clariss. ista κοινωνίας καὶ ἑνώσιον ἀπαγγέλλοντες perfectum sensum non fundere, nisi construantur cum sequentibus vocibus σαρκὸς καὶ πνεύματος*. Atqui tantum abest, ut construantur cum hiis vocibus, ut potius ab iis divelli debeant, et referri ad praecedentia. Haecenus bene sed quae sequuntur, eiusdem commatis esse non videntur. Exscribimus ea, n. librum evolvendi molestia lectori nostro creetur. Paulo ante dixit Irenaeus, haeticis constare non posse, eucharistiam esse corpus et sanguinem Domini sui, quod ipsum esse mundi fabricatoris filium et verbum negent; id est, quod veram ac substantivam unionem divini verbi cum vera humana carne et natura negent. Tum alterum eorundem haeticorum errorem, quo carnis resurrectionem impugnabant, perstringens ait, utrumque cum ea, quam de eucharistia profitebantur, fide pugnare nostram autem consonantem esse sententiam eucharistiae et eucharistiam rursus confirmare sententiam nostram: offerimus enim Deo τὰ ἴδια, quae sunt eius, quae a ipso creata et condita sunt, panem scilicet et vinum in verum corpus et sanguinem

omini nostri conversa, et verbum Patris ab ipso genitum, *ξημελῶς κοινωνίαν καὶ ἑνώσιν ἀπαγγέλλοντες*, congruenter communionem et unionem praedicantes, verbi mirum cum corpore et sanguine Domini, quae in eucharistia offeruntur, καὶ ὁμοιοῦντες σαρκὸς καὶ πνεύματος ἔγερσιν, et confitentes carnis et spiritus resurrectionem. Hic certe Irenaei sensus est, idque fatebitur, quisquis antecedentiam et consequentibus accurate conferre voluerit. Supponit gratis vir doctissimus, verba κοινωνίαν καὶ ἑνώσιν ἀπαγγέλλοντες Gnosticis opposita esse, veteremque ecclesiam Deo Patri obtulisse panem et vinum conversa in corpus et sanguinem Christi. Nec enim, uti iam demonstravimus, transsubstantiationem statuit Irenaeus, nec post consecrationem successit oblatio, sed eam antecessit potius in vetere ecclesia. Quod tum ex iis Irenaei verbis patet, quum dicit, *Christum suis discipulis consilium dedisse primitias Deo offerre ex suis creaturis*, addens §. 6. cap. 18. *Offensus enim ei non quasi indigenti sed gratias agentes dominationi eius et sanctificationis creaturam*; tum ex ipso fragmento nostro, ubi haec verba habentur: καὶ ἐνθάδε τὴν προσφορὰν τελέσαντες ἐκκαλοῦμεν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, et ista finita oblatione invocamus Spir. s., quo superveniente demum iuxta Irenaeum consecratio. Porro ait vir clariss. in sacrificio eucharistiae a veteribus Deo oblatum esse ipsum Verbum Patris ab eo genitum. Hoc nec Irenaeus dicit nec ullus inter apostolicos Patres vel apostolicis proximos. Nec quomodo Deus Deo hominibus offerri queat, comprehendi potest, si rem accuratius pensitemus. Mirum, qua ratione in eucharistia veterum tempore Irenaei unio divinae et humanae naturae Christi annuntiata et praedicata fuerit, ipse Irenaeus hic non explicat, sed in fragmento quoque nostro explicatur. Non itaque crediderim verba haec Gnosticis opposita fuisse. Quin potius ex Gnosticorum principiis datisque eos retere conatur Irenaeus. Supponit autem, eos in primario de eucharistia articulo in orthodoxis convenire, quod ἐνώσιν καὶ κοινωνίαν credant, nempe quae in panem consecratum corpusque verum Domini nostri intercedit. Ast carpit eos, quod non ξημελῶς istam ἑνώσιν καὶ κοινωνίαν annuntient, utpote qui resurrectionem carnis inficiuntur, quae tamen prono nexu ex illa κοινωνίᾳ sequatur. Atque haec sunt, quae postea latius diducit Irenaeus. Quemadmodum enim, ait, eucharistia ex duabus rebus constat, terrena et caelesti, per ἐκκλησίαν Spiritus sancti factis, id quod vos ipsi conceditis, ita corpora nostra, dum eucharistiae rei quae caelestis atque incorruptibilis participes sunt, non amplius corruptibilia sunt, sed corrupta post mortem manebunt, sed spem resurrectionis habent, quae ipsa penitus suo tempore reddat incorruptibilia. Haec, ut mihi videtur, fuit Irenaei mens, nec sententia, quam ex eo quoque arguere possumus, quod voce κοινωνίας utitur, quae alludere eum arbitror ad 1. Cor. 10, 16. ubi: τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας, ὃ εὐλογοῦμεν, οὐχὶ κοινωνία τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἐστι; τὸν ἄρτον, ὃν κλῶμεν, οὐχὶ κοινωνία τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐστιν; quae unio sacramentalem, uti supra demonstravimus, clarissime evincunt. Scilicet haec oblatio sunt, quae sua facit Irenaeus lib. 5. cap. 2. §. 2. ubi κοινωνία per communionem ab interprete redditur, poteratque Irenaeus hanc de ἐνώσει sacramentalem sententiam ab Ignatio didicisse, qui ipse et ἐνώσιν asserit Epist. ad Philadelph. §. 4. ubi: ἐν ποτήριον εἰς ἐνώσιν τοῦ αἵματος Χριστοῦ. Vide infra dissertationem nostram de Oblatione eucharistiae §. 26. Sufficiens caussam non egissem, nisi de voce ἐκκλησίας quid addendum esset. Ait Irenaeus: ὡς ἡ ἀπὸ γῆς ἁγίος προσλαμβάνομενος τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. Mallet in nomine ἐκκλησίαν Massuetus. Sed maneat ἐκκλησίς. Ita enim in fragmento nostro: προσφορὰν τελέσαντες ἐκκαλοῦμεν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Nec tamen difformis, vocem ἐκκλησίας communem esse, istam vero inusitatam. Sed res eorum recidit. Ita olim facta fuit consecratio, verbis nempe ἐκκλησίας, qua inabatur Deus, cui offerebantur dona consecranda, ut e caelis mitteret Spiritum sanctum, qui proposita dona sanctificaret corpusque et sanguinem Domini suis praesentia redderet. Hanc antiquissimam, quae ad nos pervenerit, liturgiam nemo diffitebitur, nisi qui in antiquitate ecclesiastica valde hospes sit. Ast ista fuit postea, variavitque ecclesia in re maximi momenti, non Graeca quidem, quae ad hodierna usque tempora antiquam ἐκκλησίαν conservavit, concilio constantino quoque connivente; sed Romana, quae etsi primum eam, antiquissima rite traditione fuit, receperat, rudera enim illius in antiquis missis latinis minimis, postea tamen per solam verborum institutionis recitationem consecrare a sacra satius duxit. Sed de his quidem in dissertatione de Consecratione

eucharistiae latius agemus. Nunc, dum virtutem eucharistiae, quae iuxta Irenaeum corpora nostra reddit incorruptibilia, denno pensamus, solvendum nobis occurrit argumentum Francisci Feuardentii, qui in notis ad illa *quomodo autem rursus dicunt carnem ex ultimis*, quae explicavimus, verbis ita transsubstantiationem demonstrat: *Panis eucharistiae perceptu invocatione ita mutatur ab esse terreno in caeleste, sicut corpora nostra per eiusdem participationem ex mortalibus et corruptibilibus efficiuntur immortalia et incorruptibilia. Sed corpora nostra non figura vel significatione quadam sunt ipsa proprieque erunt immortalia et incorruptibilia. Igitur panis terrestris eucharistia non metonymice sed substantiali realique transmutatione fit ipsum corpus Domini nostri Iesu Christi.* Longius haec petita sunt, mirorque oppido, plurimos viros doctos huic argumento inhaerere potuisse. Nec enim ex Irenaeo id petatum est; nec mutata ea, ut puto, substantialis est licet physica, quae corpora nostra in die resurrectionis ex mortalibus et corruptibilibus efficiuntur immortalia et incorruptibilia, quoniam tamen mutatio symbolorum iuxta sententiam ecclesiae Romanae in eucharistia substantialis; et denique quod egregium est, transsubstantiationem non probat Irenaeus sed supponit Feuardentius. At argumentis eiusmodi assuetus fuit vir alibi haud indoctus, qui zelo suo extra oleas saepius vaganti limites ponere nescivit. Id unum addimus, verba Irenaei, ubi dicit, *τὰ σώματα ἡμῶν μεταλαμβάνοντες τῆς εὐχαριστίας μηκέτι εἶναι θάνατά*, cum grano salis accipiendi esse. Memento enim et sunt *θάνατά* usque ad diem resurrectionis; nec id *ἄφθαρτον* videris, quod mortem subit. Unde tum demum corpora nostra fore *ἄφθαρτα* apostolus ait, quum immortalitatem induent in mortuorum resurrectione. 1. Cor. 15. 53. 54. Haec τὸ μηκέτι εἶναι θάνατά explicandum est ex sequentibus *τὴν ἐλπίδα τῆς εἰς αἰῶνα ἀναστάσεως ἔχοντα*. Vocem *εἰς αἰῶνα* non reddidit latinus interpres, quod textui congruam haud existimavit. Ast scripsisse eam perterat Irenaeus, qui saepius terminos iungit sibi haud respondentes. Intelligit resurrectionem, quae corporibus nostris vitam conferat *εἰς τοὺς αἰῶνας* duraturam. *Ἀνάστασις* enim ipsa *εἰς αἰῶνα* non extenditur. Paulo superius itidem difficilem loquendi modum adhibet Noster, quum dicit: *ὁμολογοῦντες σαρκὸς καὶ πνεύματος ἕξερσιν*. Quid est quaeso *πνεύματος ἕξερσιν*; nil potest resurgere nisi quod corruptum dissolutumque fuerit. Num itaque animam hominis naturam talem credidit Irenaeus, quod ex veterum Patrum fide ante aliquot annos probat conatus est Henricus Dodwellus? Respondeat hic ipse Irenaeus: Quae sunt erant immortalia corpora? Numquidnam animae? Sed incorporeales animae, quantum ad comparationem mortalium corporum. Insufflavit enim in faciem hominis Deus flatum vitae, et factus est homo in animam viventem: *status autem vitae incorporealis*. Sed ne mortalem quidem possunt dicere ipsum *status vitae existentem*. Et propter hoc David ait: et anima mea illi vivet; tamquam immortalis substantia eius existens. Sed neque spiritum possunt dicere mortale corpus. Quid igitur superest dicere mortale corpus nisi plasma, id est, caro, de qua et sermo est, quoniam vivificabilis est Deus? Haec enim est quae moritur et solvitur. Sed non anima neque spiritus. Mortalis enim est vitalem amittere habilitatem et sine spiramine in posterum, et inanimata et immemorabilem fieri et deperire in illa, ex quibus et initium substantiae habet. Hoc autem neque animae evenit; *status est enim vitae: neque spiritui; incompositus enim et simplex spiritus*, qui resolvi non potest, et ipse vita est eorum, qui percipiunt illum. Et post pauca: Haec enim sunt corpora animalia, id est, participata animae; quam quum amiserint, mortificantur: deinde per spiritum surgentia, fit corpora spiritualia, uti per spiritum semper permanentem habeant vitam. lib. 5. a haer. cap. 7. §. 2. Alibi lib. 2. cap. 33. §. 4. ait: Anima ipsa vivere non cessat. His tamen omnibus contraria alia in scriptis Irenaei esse videntur. Scribit enim animas et spiritus perseverare, quoadusque ea Deus et esse et perseverare voluerint. . . . Non enim ex nobis neque ex nostra natura vita est: sed secundum gratiam datur. Et ideo qui servaverit datum vitae et gratias egerit ei qui praestitit, accipit et in seculum seculi longitudinem dierum. Qui autem abiecerit eam et ingratus stiterit factori, ob hoc quod factus est et non cognoverit eum qui praestat, ipse privatur in seculum seculi perseverantia, lib. 2. cap. 34. §. 2. 3. Unde et capite praecedente §. 5. asserit: *καὶ διὰ τοῦτο πληρωθέντος τοῦ ἀριθμοῦ, οὗ αὐτὸ παρ' αὐτῶν προώρισε, πάντες οἱ ἐγγραφεῖνες εἰς ζωὴν ἀναστήσονται, καὶ ἔχοντες σώματα καὶ ἰδίας ἔχοντες ψυχὰς καὶ ἰδία πνεύματα, ἐν οἷς εὐησθησαν τῷ Θεῷ. Οἱ δὲ τῆς κολάσεως ἄξιοι ἀπελεύσονται εἰς τὴν αὐτὴν. αὐτοὶ ἰδίας ἔχοντες ψυχὰς καὶ ἰδία σώματα, ἐν οἷς ἀπέστησαν ἀπὸ τῆς*

θεοῦ χάριτος. Ex quibus posterioribus verbis perspicere est, credidisse Irenaeum, quod impii spiritum non habeant nec habituri etiam sint in die resurrectionis. Ceterum quum his in locis affirmet Irenaeus, partim, quod anima spiritusque solvi morte non possint, partim, quod perseverent ex mera Dei gratia, non ex naturae suae vi quadam insita, alibique asserat, animas humanas ex subtilissima materia concretas esse, vix haec ita componi possunt, ut omnia sibi consentiant quamvis doctiss. Massuetus locum, qui lib. 2. cap. 34. §. 2. 3. 4. exstat, supra a nobis adductum a Dodwelli explicatione liberare conetur tum in Diss. 3. in ven. Art. 9. §. 105. tum in nota, quam f. 169. posuit, verba tamen si premas, ut, quod responderi possit. Ast non opus est, ut omnia ista in sensum orthodoxum transfundamus, quum Irenaeus in iis, quae de animarum humanarum natura censuit, a sanae et philosophiae et theologiae legibus aberraverit. Vide Diss. 3. citatum Art. 11. §. 121. Quid itaque quaeso nunc est πνεύματος ἔγερσις? Massuetus ait, conservationem animae post mortem hic denotari, adducique locum Tertulliani lib. de resurrectione carnis cap. 2. ubi resurrectionem animae dixerit, quatenus nimirum homine mortuo ipsa non perit, sed a corruptela servatur. Sed dicet nispiam, contrarium potius ex Irenaei verbis patere, qui credat, animam in morte erire et cum corpore demum resuscitari, quia σαρκὸς καὶ πνεύματος ἔγερσιν significat, ita ut ἔγερσις eodem modo τὸ πνεῦμα respiciat, quo τὴν σάρκα respicit. Quod licet expressis Irenaei verbis alibi positum contrarium sit, egomet tamen arbitror per σαρκὸς καὶ πνεύματος ἔγερσιν intelligi ab eo carnis et spiritus conjunctionem in resurrectione mortuorum. Sed qui amabo accidit, ut Irenaeus pro coniunctione ἔγερσιν poneret? Scilicet omnes iam voces quae coniunctionem significant, memoriae suae tum suggestas exhausserat, dixerat ἐνωσιν, dixerat et κοινωσιν; et quum alia vox scribenti non occurreret, ne diutiori intenderet cogitationi, scripsit ἔγερσιν, maxime, quod ea de carne proprio sensu dici posset. Nec salvo aliorum iudicio ita arbitror. Quae sub finem cap. 18. §. 6. exstant, nuncis perstringemus. Ita autem ibi: Offerimus enim ei non quasi indigenti sed gratias agentes dominationi eius et sanctificantes creaturam. Patet hinc, oblationem gratiarum actione et sanctificatione creaturae consistere. Itaque dona iam sanctificata in veteri ecclesia non amplius offerebantur, nec consecratione facta corpus et sanguis Christi, quod nullibi Irenaeus dicit, oblata fuere. Revertitur postea ineluctissimus praesul ad sacrificium spirituale, quum scribit: Quemadmodum enim eius non indiget eorum, quae a nobis sunt, sic nos indigemus offerre aliquid Deo, cut Salomon ait: qui miseretur pauperi, foenerat Deo. Si terminum oblationis sacrificii ad vivum rescare voluisset episcopus Lugdunensis, uti hodie a multis eri videmus, non profecto sacrificia spiritualia doctrinae de oblatione eucharistica dies immiscuisset. Ast ais, sententiam Irenaei ex sequentibus verbis tam claram esse, ut nihil amplius opponi queat, ibi enim: id ipsum Verbum dedit populo praeceptum faciendarum oblationum, quamvis non indigeret eis, ut discerent Deo servire: c. et ideo nos quoque offerre vult munus ad altare frequenter sine intermissione. abes hic praeceptum, oblationem, munus, altare. Clara omnia sunt et perspicua. Sed videamus, qua ratione haec Irenaeus explicet. Ita autem ille: Est ergo templum in caelis (illuc enim preces nostrae et oblationes diriguntur) et templum, quemadmodum Ioannes in Apocalypsi ait: et apertum est templum Dei; et tabernaculum; ecce enim, inquit, tabernaculum Dei. in quo habitabit cum hominibus. Hic pro oblationibus preces, pro altari caelum dicitur, et quod proprie antea intelligendum esse credebatur, spirituali nunc explicatur atque allegorica ratione. Quo tamen so id non volumus, oblationem externam donorum eucharisticorum ante factam consecrationem ex Irenaeo probari non posse. Quod ut supra affirmavimus, ita et id solum addimus, implicatam difficilemque dicendi rationem, qua Irenaeus ait, ipsius sententiam hic obscuram reddere, ut quovis modo fere explicari possit. Poteramus nunc totam Irenaei de oblatione eucharistiae et praesentia realitatem in compendio exhibere, nisi dicenda adhuc quaedam essent ad l. 5. iv. haer. cap. 2. §. 2. 3. ubi argumentum de eucharistia repetitur. Clarissimis eodem verbis praesentiam realem adstruit, ita ut dicat, corpore Christi nostra corpora augeri et sanguine eiusdem sanguinem nostrum, atque hinc resurrectionem corporum nostrorum denuo contra Gnosticos demonstrat. Quae si premantur, statim omnino Irenaeus, corpus sanguinemque Christi mutationem, quae in nutritione fit, subire et in nostrum corpus transmutari. Quod quemadmodum de corpore Christi asserti haud potest, quod est immutabile, ita corpori glorioso, ἐπου-

παντὶ et ἀφ' αὐτῶν haudquaquam convenit. Ceterum, ubi dicitur, Christum asseruisse, quod is panis, qui est a creatura, corpus suum sit, ibi non supponi potest mutatio quaedam in pane facta, quum ἔνωσιν supra statuerit Irenaeus. Quod et de iis verbis notandum censemus, quae §. 3. sequuntur: ὁποῦτε οὖν καὶ τὸ κεκοσμημένον ποτήριον καὶ ὁ γεγωνῶς ἄρτος ἐπιδέχεται τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ γίνεται ἡ εὐχαριστία σῶμα Χριστοῦ. Fit enim eucharistia corpus Christi per illam ἔνωσιν, quae panem cum corpore coniungit modo sacramentali et ineffabili, vi λόγου seu virtutis divinae omnipotentis et ἐκκλήσεως, quam supra nominaverat Irenaeus, ἐπέκλησιν hodie appellitant Graeci. Est tamen argumentum, quod pro transsubstantiatione formatur ex his Irenaei verbis libro 5. capit. 2. §. 3. exstantibus: ὁνπιρ τροπον τὸ ξύλον τῆς ἀμπέλου κλιθὲν εἰς τὴν γῆν τῷ ἰδίῳ καιρῷ ἐκαρποφορῶσῃ, καὶ ὁ κόκκος τοῦ σίτου πεσὼν εἰς τὴν γῆν καὶ διαλυθεὶς πολλοστὸς ἐγένεθ' διὰ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ συνέχοντος τὰ πάντα, ἔπειτα δὲ διὰ τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ εἰς χρῆσιν ἐλθόντα ἀνθρώπων καὶ προσλαμβάνόμενα τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ εὐχαριστία γίνεται, ὅπερ ἐστὶ σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ· οὕτως καὶ τὰ ἡμέτερα σώματα ἐξ αὐτῆς τροφόμενα καὶ τεθέντα εἰς τὴν γῆν καὶ διαλυθέντα ἐν αὐτῇ ἀναστήσεται ἐν τῷ ἰδίῳ καιρῷ, τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ τὴν ἐγερσιν αὐτοῖς χαρίζομένου εἰς δόξαν Θεοῦ καὶ πατρὸς. Hinc ita Massuetus: Quemadmodum igitur ea mutatio, quae resurgenti carni accidit, substantialis est; sic et ea quae panis, ut fuit corpus Christi, contingit, substantialis est veraque transsubstantiatio, non minus quam ea quae fit in tritico, ut in panem convertatur. Diss. 3. art. 8. §. 91. Paucissima sunt, quae regerimus. Primo omne simile claudicat; ergo et hoc. Secundo, mutatio quae carni resurgenti accidit, non est substantialis; resurgit enim carnis eadem substantia licet diversa qualitate. Tertio nec tritici in panem mutatio substantialis est nec seminis in tritico progerminatio; quis hoc dixerit? Quarto hoc Irenaei non est argumentum, qui id saltem dicere voluit: Quemadmodum semen terrae iniectum ibique ita dissolutum, ut plane periisse videatur, tamen suo tempore progerminat fructumque fert, imo, quemadmodum panis, qui isto ex fructu formatur, in eucharistia cum vero Christi corpore coniungitur, ita corpora nostra terrae commixta atque in eadem resoluta suo tamen tempore resurgent solutaeque partes rursus secum invicem et cum anima coniungentur. Haec uti existimo Irenaei sententiam haud male exprimunt; similia enim iis ex locis explicanda sunt, ubi data opera tractatum fuit, de quo disputatur, argumentum. Quemadmodum autem transsubstantiatio ex Irenaeo probari nequit, ita praesentia realis clarissimum nexu ex eius verbis sequitur. Quam miror haud agnovisse Io. Ernestum Grabium, apud quem Patrum et maxime Irenaei auctoritas plurimum valuit, qui panem et vinum in sacra eucharistia corporis sanguinisque dominici virtute sola imbuti, non substantiae adiungi credidit, secus ac de eo refert clariss. Clericus Bibl. Sel. t. 25. P. 2. p. 244. qui ait, ipsum praesentiam defendisse, quemadmodum Lutheram statuunt. Ceterum ubi Massuetus Grabii refutat argumentum, quia dicit, de caelesti et glorioso Christi corpore asseri non posse, quod carnem nostram alimut; ipse in eam descendit sententiam, omnes actiones, quae manducationi intellectu continentur, eamque comitantur aut consequuntur, nonnisi in species et symbola, quibus Christi corpus tegitur, exerceri. Ait itaque, si quid capio, nos Christi corpore in eucharistia accepto immediate non ali aut nutrir sed mediate, conceditque plures Patres negasse, Christi corpus comedi, ut manducationem Capharnaïcam excluderent. Ast non opus est, ut ad subtiles has explicationes dilabamur. Sufficiat hoc, proprie non locutum esse Irenaeum, nec attendisse ea, quae ex nutritione propria iustissima sequela deduci poterant. Conf. Diss. 3. art. 8. §. 95. Ubi autem §. 96. Grabio gratulatur Massuetus, quod sacram eucharistiam pro vero ac proprie dicto novae legis sacrificio et externa oblatione habuerit, non arbitror, quod ipsum Romanae ecclesiae sententiam de sacrificio missatico omni ex parte tenuisse asserat. Veri enim corporis verique sanguinis Domini oblationem in eucharistia fieri factamque a veteribus esse penitus negavit Grabius, qui praesentiam realem inficiatus est. Istam autem, quam defendit, oblationem externam panis et vini, ritum ecclesiasticum, in se indifferentem, nemo est inter Protestantes, qui reiiciat, nisi virtus spiritualis haec, quod Dominus in evangelio haud praecepit, operi adscribatur. Ipse etiam Ioannes Clericus, qui tantam ac Grabius auctoritatem Patrum scriptis nunquam dedit, haec in verba fatur: Verum est, veteres Christianos solitos fuisse mensae sacrae panem imponere, cuius pars ad sacram coe

im celebrandum adhibebatur, cumque Deo offerre, gratias ipsi agentes pro beneficiis suis, et huc respicit Irenaeus. Hoc institutum non malum est nihilque continet, sed contrarium sit institutioni eucharistiae a Domino factae. At non est haec oblatio expiatoria pro peccato, ut ipsi Romano-Catholici fatentur. l. c. p. 313. Uti autem Massuetus Grabium suae ecclesiae in doctrina de sacrificio missae proximum unino esse credidit, alias enim ipsi haud esset gratulatus; ita plurimum id in Grabio doluit vir celeberr. Io. Franciscus Buddeus, theologus Ienensis, qui a. 1705. Ienae dissertationem edidit, ut probaret, Clementem Romanum atque Irenaei Missae Pontificiae non sapere, eandemque Io. Ernesto Grabio, uti titulus fert, posuit. Doluit id, inquam, in Grabio Buddens, maxime quod doctissimi Accursum Trivultinorum collectores, Societatis Iesu Presbyteri, insigni gaudio et publica laudis acclamatione hanc sententiam exceperint in recensione anni 1703. tit. pag. 353 seq. et quod Grabius Latherum et Calvinum ob abrogatam hanc vi Testamenti oblationem graviter increpauerit addideritque, hoc sacrificium iis, Io quibus offeratur, beneficia mortis Christi impetrare. Conf. §. 49. laudatae dissertationis. Nec negari potest, Grabium, quum ista posuit, limites excessisse primum; id tamen veritati dandum, quod sacrificium missaticum corporis Domini haudquaquam crediderit aut adstructum iverit. Restat nunc, ut, dum hanc sententiam finimus, sententiam Irenaei de oblatione, consecratione et essentia eucharistiae hic quasi in compendio explicemus. Statuit autem ille (1) primitias munerum divinorum panem et vinum Deo offerendas esse cum precibus et gratiarum actione (2) idque ex mandato ipsius Domini, qui exemplo suo, dum super panem gratias egit, eum offerre nos docuerit (3) omnes stringente, non solos sacerdotes. Nec enim de sacerdotali oblatione sola Irenaeo sermo est, quod ex verbis ipsis id probari potest, sed de communi munerum oblatione, quam tota offert ecclesia. Hinc ad determinandum subiectum, quod offerre debeat, allegat haec dicta: *nam igitur offers munus tuum ad altare et non apparebis vacuus ante conspectum Domini Dei tui*, ut plura taceamus. (4) Addit, ut donis oblati, quum eucharistia celebratur, sacramentum confici, ita ut post consecrationem nullam amplius oblationem memoret. (5) Hanc consecrationem a nobis fieri asserit per *ἐκκλησίαν* sive congregationem Spiritus s. a Deo vero *λόγῳ* ipsius omnipotente, qui omnia efficiat, effectum autem huius consecrationis esse unionem veram panis cum corpore et cum sanguine Christi. Hinc nutriri corpora nostra fierique incorruptibilia, ita ut, ut corruptioni perpetuae non sint obnoxia, sed resurrectionis spem habeant. Nec doctrina Irenaei est, quae num statutis concilii Tridentini congrua sit, latius edisserere non attinet, quum in dissertationibus de oblatione et consecratione eucharistiae plura supersint dicenda, aliqua etiam in sequentibus notis recurrant.

5) κατὰ τὸ Μαλακίῳ τοῦ προφήτου] Familiare hoc dictum Patribus est, de oblatione eucharistica agunt. De omnibus plane Christianorum oblationibus, ἀρχαῖς et δεκάταις explicatur in Constit. apostol. lib. 7. cap. 29. 30. enim mandatum exstat de conventu publico die dominica celebrando deque facta solenni gratiarum actione, *ὅπως ἄμειπτος ἡ ἡ θυσία ὑμῶν καὶ εὐανάγκης Θεῷ, τῷ εἰπόντι περὶ τῆς οἰκουμένης αὐτοῦ ἐκκλησίας, ὅτι ἐν παντί τῷ μοι προσερχθήσεται θυσιᾶ κατὰ*. Adde lib. 6. cap. 23. Ast de oblatione eucharistica perspicue id interpretatur Iustinus martyr: *ἔθεν περὶ μὲν τῶν ὑμῶν τότε προσφερομένων θυσίων λέγει ὁ Θεός, ὡς προσέην, διὰ Μαλακίου ἐνός τῶν δώδεκα, οὐκ ἔστι θέλῃμ ἐμοὶ ἐν ὑμῖν, λέγει κύριος, καὶ θυσίας ὑμῶν οὐ προσδέξομαι ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν. διότι ἀπὸ ἀνατολῆς ἕως δυσμῶν τὸ ὄνομά μου δεδόξασται ἐν τοῖς ἔθνεσι καὶ ἐν παντί τῷ θυσιᾶ προσφέρεται τῷ ὀνόματι μου καὶ θυσία καθαρὰ. ὅτι μέγα τὸ ὄνομά μου ἐν τοῖς ἔθνεσι, λέγει κύριος, ὑμεῖς δὲ βεβηλοῦτε αὐτό. περὶ τῶν ἐν παντί τόπῳ ὑψ. ἡμῶν τῶν ἔθνων προσφερομένων αὐτῷ θυσίων ἵσταται τοῦ ἁγίου τῆς εὐχαριστίας καὶ τοῦ ποιητοῦ ὁμοίως τῆς εὐχαριστίας καὶ λέγει τότε εἰπών, καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ δοξάζειν ἡμᾶς, ὑμᾶς δὲ βεβηλοῦν.* Dialogo cum Tryphone Iudaeo p. 260. Explicaverat iam p. 246. Iustinus Malaciam locum de δούροις et προσφοραῖς Christianorum, repetitque idem paullo post p. 344. alludens denuo ad verba prophetarum: *ἀρχιερατικὸν τὸ ἀληθινόν ἵστος ἔσμεν τοῦ Θεοῦ, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ Θεός μαρτυρεῖ, εἰπών, ὅτι ἐν παντί τόπῳ ἐν τοῖς ἔθνεσι θυσίας εὐαρέστους αὐτῷ καὶ καθαρὰς προσφέρομεν. δεχεται δὲ παρ' οὐδενὸς θυσίας ὁ Θεός, εἰ μὴ διὰ τῶν ἱερέων αὐτοῦ.* Id sane intelligit de θυσίαις, ἃς παρέδωκεν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς γίνεσθαι ἐπὶ

τῇ εὐχαριστίᾳ τοῦ ἁγίου καὶ τοῦ ποιητοῦ. Aliam viam ingreditur Tertullianus qui in libro adversus Iudaeos locum Malachiæ explicat de prædicatione apostolorum, quæ in omnem terram exire habebat, et de sacrificiis spiritualibus laudis. Namque, ait, quod non terrenis sacrificiis sed spiritualibus Deo litandum sit, ita legimus ut scriptum est. Cor contribulatum et humiliatum hostia Deo est. Et alibi: sacrificia Deo sacrificium laudis . . . . Sic itaque sacrificia spiritualia laudis designantur et cor contribulatum acceptabile sacrificium Deo demonstratur. Itaque quomodo carnalia sacrificia reprobata intelliguntur, de quibus et Esaias loquitur . . . . ita spiritualia sacrificia accepta prædicantur, ut Prophetæ annuntiant . . . . De spiritualibus vero sacrificiis addit, dicens: Et in omni loco sacrificia munda offerentur nomini meo, dicit Dominus. quæ omnia in sequentibus latius diducit Tertullianus lib. 3. adv. Marcionem: sacrificium mundum Malachiæ ipsi est gloriæ scilicet relati et benedictio et laus et hymni, et lib. 4. simplex oratio de conscientia pura. Haec ut arbitror, clara sunt atque perspicua ostenduntque, Tertullianum de sacrificiis spiritualibus Malachiæ locum explicasse. Quod et fecit Eusebius in Demonstrat. Evangel. lib. 1. cap. 6. ubi oblationem mundam per εἰχὰς et ἕρπα εὐσεβῆ spiritumque contritum explicat, ut plures Patres eandem tenentes sententiam taceamus, quorum testimonia alii colligere. Nescio itaque, qua ratione explicari possint hæc Feuardentii verba, ut a falsitate liberentur: Porro locum hunc prophetæ de sacrificio corporis et sanguinis Christi in eucharistia ante Irenaeum interpretati sunt Clemens Rom., Martialis, Iustinus m., Tertullianus, Cyprianus, Chrysostomus, Augustinus, Eusebius, Damascenus, Petrus Venerabilis; imo et qui Christo nomen non dederat. Rabbi Samuel Parastasi veri Messiae ad Rabbi Isaac magistrum Synagogæ Subinmetæ in regno Marochiano Cap. 20. et 23. ut impietas sit plus quam Iudaica, huic interpretationi repugnare. Primo enim illi Patres, quos allegavimus et quorum verba dedimus, sacrificium corporis et sanguinis Christi haudquaquam asserunt in eucharistia fieri, adeoque nec locum Malachiæ de hoc explicare sacrificio potuerunt. Secundo, uti videmus, diversæ hic sunt Patrum sententia quum Constitutiones quidem apostolicæ de oblatione primitiarum et decimarum Iustinus martyr de oblatione externa donorum consecrandorum, Tertullianus verbi divini prædicatione precibusque Malachiam locutum esse asserant. Dissentiant itaque Patres in huius dicti explicatione, nec ex eorum consensu, qui hic non datur, formari ulla potest apostolica traditio. Denique id ridiculum est, qui addit Feuardentius, locum hunc prophetæ de sacrificio corporis et sanguinis Christi in eucharistia explicasse et, qui Christo nomen non dederit, R. Samuelem etc. Haec de Iudaæo affirmare, qui Christo nomen non dedit nec in Christianorum castro transiit, res plena audaciæ et temeritatis est. Quinimo et id comprehensum difficile est, quomodo Feuardentius dicere potuerit, locum Malachiæ de sacrificio missæ ante Irenaeum explicasse Tertullianum, Cyprianum, Chrysostomum, Augustinum, Eusebium, Damascenum, Petrum Venerabilem et R. Samuelem, quum hi omnem demum post Irenaeum scripserint. Sed nescivit, quid scriberet, vir doctus, coacervandis testimoniis pro sacrificio missatico ita occupatus, ut genuina et subposita, falsa et vera, oblationem panis et vini externam et sacrificium corporis et sanguinis Christi pro lubitu confunderet nimioque ἀνυπόληκτος studio in transversum actus fuerit. Ceterum id non negatur, esse inter Iudaeos, qui locum Malachiæ de veris propriisque sacrificiis explicant. Sunt tamen et alii, qui de sacrificio spirituali precibusque hæc interpretari malint. Unus instar omnium sit I. natan, filius Uzielis, qui hanc nobis chaldaicam versionem dat, dignam, quam apponamus: כל ערן דאתון עבדין רעותי אנה אקבל צלותכון ושמי
א: מתקדש על ידיכון וצלחתכון כקורבן דכר קדמי ארי רב שמי
: ביני עממיא אמר יי צבאות: In omni tempore, quo vos feceritis voluntatem meam ego acceptabo preces vestras et nomen meum sanctificabitur per vos, et preces vestrae erunt sicut holocaustum purum coram me, quia magnum est nomen meum inter populos, dicit Dominus exercituum. Quod quum ita sit, id quoque notandum est, Malachiam de sacrificio plane nihil memorare, sed de מנחה oblatione qui, quæ a sacrificio plurimum distat. Ceterum omnino arbitramur, Irenæum in fragmento nostro, tum lib. 4. cap. 17. §. 5. hoc Malachiæ dictum de oblatione externa panis et vini in eucharistiam consecranda coniunctisque cum illius precibus expouere, etsi §. 6. per oblationem nihil aliud quam glorificationem minis divini et per incensum solas orationes sanctorum intelligere videatur. Un-

6. διότι ἀπὸ ἀνατολῶν ἤλθου] Ita habent LXX Interpretes. Aliter tamen
 et paululum ponuntur in Iustini m. Dialogo cum Tryph. pag. 260. Verba
 praecedente nota dedimus. Ast non tangit nos ea varietas. Hebraea veritas
 habet: quia ab oriente solis usque ad occasum eius magnum nomen meum in gen-
 tibus, et in omni loco suffitus oblatus est nomini meo et oblatio munda, quia magnum
 nomen meum in gentibus, inquit Dominus exercituum. Mal. 1, 11. His verbis Deus
 daeos certiores facit, se sacrificia illorum respicere, quia ab oriente solis usque
 ad occasum nomen suum a gentibus sit glorificandum, qui in omni loco suffitus
 oblationem mundam sint oblaturi. Locus περάλληλος habetur cap. 3. comm.
 4. et offerent Deo oblationem in iustitia, et placabit Deo oblatio Iuda et Ierusalem
 eundem tempora antiqua annosque reteres. In priore loco gentes, in posteriore
 eo Iudaei dicuntur oblationem in novo Testamento facturi Domino. Quanam
 tem illa sit, in dissertatione de oblatione eucharistiae dicemus.

8. ἐν τῇ ἀποκαλύψει.] Vid Apoc. 5, 8. Nisi ex antecedentibus certum esset, enaeum loqui de externa quadam oblatione, crederem omnino, quod Malachiae verba de spirituali precum oblatione solum exponeret. Eadem huius loci allegatio stat lib. 5. adv. haeres. cap. 17. §. 6. ubi verba Malachiae cum apocalypticis nili ratione combinantur.

9. παραστήσαι . . . . . τὴν λογικὴν λατρείαν ἡμῶν] Habentur haec Rom. 1. Pergit Irenaeus, dum de oblatione externa eaque nova novi Testamenti it, dicta allegare, quae de sacrificiis tantum spiritualibus agunt, ut ostendat, critica novi Testamenti esse spiritualia Deoque offenda ἐν πνεύματι καὶ ἡθείᾳ Io. 4, 24. Ceterum extra controversiam positum esse arbitror, quod mo offerre Deo aliquid aut eucharistiae particeps iuxta mentem Domini esset, nisi prius se ipsum totum Deo vera fide obtulerit. Ita Gregor. Nazianz. in ologico: «Πιτῆμα ταῦτα οὖν εἰδῶς ἐγὼ καὶ οἱ μὲν εἰς ἄξιος τοῦ μεγάλου καὶ Θεοῦ καὶ ἡγματος καὶ ἀρχιερέως, ὅστις μὴ πρότερον ἑαυτὸν παρέθηκε τῷ Θεῷ θυσιᾶν ζῶσαν, ἁγίαν. Unde apprime mihi placuere, quae hanc rem in liturgia ecclesiae Anglicanae exstant, iuxta quam omnes illi, qui eucharistiae sunt particeps, Deo totos cum anima et corpore se consecrant piis precibus atque ad verba Pauli conceptis. Respicere huc quoque videtur, qui s. Chrysostomi liturgiam compilavit, ubi ab oblatione ad consecrationem ita procedit ceterus: «ἐτι προσφερόμεν σοι τὴν λογικὴν ταύτην καὶ ἀνάιμακτον λατρείαν ἐπὶ παρακαλοῦμεν καὶ δεόμεθα καὶ ἐκτενέμεν, κατὰπεμψον τὸ πνεῦμα ἐν τῷ ἁγίῳ ἐξ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα ταῦτα, et repetuntur a, ubi pro patriarchis, prophetis et apostolis oratur: «ἐτι προσφερόμεν σοι τὴν λογικὴν ταύτην λατρείαν ὑπὲρ τῶν ἐν πίστει ἀναπαυσασμένων προσφρων, πατέρων, πατριωχῶν, προφητῶν, ἀποστόλων καὶ. Quid λογικὴ τρεία hic significet, disquirunt. Egrege Philippus Melanchthon: At λογικὴ τρεία non significat ipsam hostiam sed orationes et omnia, quae ibi geruntur. olog. Augustan. Confess. art. 12. pag. 272. 274. Λατρεία certe cultum significat, o Deum veneramur, λογικὴ λατρεία autem cultum rationalem et spiritualem, i non in externis actionibus solis et opere operato, quod vocant, sed cultu ntis et animi consistit. Audianus ipsum Chrysostomum interpretem: λογικὴ τρεία, ἡ πνευματικὴ διακονία, ἡ πολιτεία ἡ κατὰ Χριστόν, οὐδὲν ἔχουσα υματικόν, οὐδὲν παχύ, οὐδὲν αἰσθητόν. Homil. 20. in Epist. ad Rom. Alibi: «ἐστιν ἡ λογικὴ λατρεία, τὰ διὰ ψυχῆς, τὰ διὰ πνεύματος, ὅσα μὴ δεῖται υματος, ὅσα μὴ δεῖται ὀργάνων, μὴ τόπων. τὰ δὲ ἐστίν, οἷον ἐλεῖται, υροσύνη, ἐλεημοσύνη, ἀνεξικεσία, μακροθυμία, ταπεινοφροσύνη. Homil.

XI. in Epist. ad Hebr. Maxime tamen vox *λατρείας* eucharistiae tribui solet, quod haec praecipuus Christianorum cultus est. Ita Cyrillus in Epistol. ad Nestorium in Actis concilii Ephesini p. 80. *καταγγέλλοντες τὸν κατὰ σάρκα θάνατον τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τὴν ἀναίμακτον ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τελοῦμεν λατρείαν*. Ita et alii, sed quorum verba producere non attinet.

10. *ἀναφέρωμεν . . . . καρπὸν χειλέων*] Petita haec sunt ex Hebr. 13, 15 itemque de oblatione spirituali loqui Irenaeum, si cohaerentia sibi quae constanti dicere velit, demonstrant. Hoc in scriptis Patrum semper observandum, quod a uno argumento ad aliud transsiliant, nec de eorum combinatione multum sit solliciti. Cuius rei unicum hoc fragmentum luculentissimo esse exemplo potes Ceterum graeca in epistola ad Hebraeos exstantia ex duobus veteris Testamenti locis confecta esse videntur. Prior exstat Iesa. 57, 18, 19. ubi uno in commate *וְשַׁלַּח* in altero *שַׁפְּתֵינוּ* invenitur. Notandum autem, haec Iesiae non quoad sensum sed quoad tria haec verba solummodo allegari, ad quae, ut arbitror, alludit divinus scriptor. Posterior locus est Hos. 14, 3. *וְשַׁלַּח פְּרִים שַׁפְּתֵינוּ* quo usus fuit epistolae ad Hebraeos auctor, ut quae in loco Iesiae disiuncta exstabant, combinaret. Scribit enim *ἀναφέρωμεν* *וְשַׁלַּח* *θυσίας αἰνέσεως διαπαντός τῷ Θεῷ, τοῦτέστι καρπὸν χειλέων* *שַׁפְּתֵינוּ* *וְשַׁלַּח פְּרִים* Sunt qui dicant, legisse scriptorem sacrum apud Hoseam *פְּרִים*, non *שַׁלַּח פְּרִים*, aut habuisse forsitan codicem in quo *פְּרִים* exstiterit, nullo *וְשַׁלַּח* adiecto. Ingeniosa haec sunt; sed ut huc confugiamus textusque integritatem lacessamus, nulla cogit necessitas. Eduardus Pocockius arbitratur, *καρπὸν* in textu graeco idem esse ac *κάρπωμα* et *κάρπωσις*, quas voces ait pro holocausto ac oblatione a LXX. usurpari. Not. Miscellan. a Portam Mosis cap. 4. pag. 70. 71. Ast violenta ista sunt et oborto collo huiusmodi rapta. Probare debuerat Pocockius, *פְּרִים* et *καρπὸν* eandem habere significationem.

11. *οὐ κατὰ τὸν νόμον εἶσι*] Iren. lib. 4. cap. 18. §. 2. *Et non genus oblationum reprobatur est; oblationes enim et illic, oblationes autem et hic; sacrificia in populo, sacrificia in ecclesia: sed species immutata est tantum, quippe quam iam non a servis sed a liberis offeratur*. Adde sequentia et quae Iustinus mart. hanc in rem dicit in Dialogo cum Tryphone, maxime p. 260.

12. *χειροῦργαγον . . . . ἤραρον*] Vide Coloss. 2, 14. Allegat hoc dictum Irenaeus et lib. 5. cap. 17. §. 3. ubi: *Et propter hoc David praedixit: Beati, quorum remissae sunt etc. eam, quae per adventum eius est, remissionem praemonstrans, per quam delevit chirographum debiti nostri, et affixit illud cruci: uti, quemadmodum per lignum facti sumus debitores Deo, per lignum accipiamus nostri debiti remissionem*. Hic Irenaeus per chirographum intelligit peccata, at in fragmento hac voce maledictionem legis insinuat.

13. *ἐν πνεύματι . . . τὸν Θεόν*] Conf. Io. 4, 24.

14. *Διότι καὶ ἡ προσφορά τῆς εὐχαριστίας οὐκ ἔστι σαρκική*] Observe vanda hic est Irenaei verborum connexio. Plura haecenus dicta coacervaverat sacrificiis et oblationibus spiritualibus, atque ex his tandem concludit, oblatione eucharistiae, hoc est, donorum eucharisticorum atque externorum symbolorum, quibus illa conficitur, non esse *σαρκικήν* sed *πνευματικήν*. Non ergo haec st Irenaeo sententia, quod in s. eucharistia corpus et sanguis Domini denno De Patri offerantur, quae semel oblata fuere in cruce, nunquam amplius offerend Ceterum haec omnia latius et prolixius in sequentibus explicantur.

15. *προσφέρωμεν γὰρ τῷ Θεῷ τὸν ἄρτον καὶ τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας* Ea ergo, quae offeruntur, sunt panis et vinum, quod probe notandum est. Loquitur autem hic Irenaeus de oblatione sacerdotum eucharistica, non de oblatione laicorum eucharistiam praecedente, de qua locutus fuerat lib. 4. cont. haeres. cap. 17. 1

16. *εὐχαριστοῦντες αὐτῷ*] Itaque oblatio veteris ecclesiae iuxta Irenaeum constituit primo in externo impositionis actu, quo dona sacra altari imponebantur ita, ut, qui offerebant, proprietate eorum ac dominio se abdicarent, Deoque i dedicarent. Secundo in gratiarum actione, quam et Christus eucharistiae praemis prout ex verbis institutionis videre est.

17. *ὁτι τῇ γῇ . . . εἰς τροφήν ἡμετέραν*] Haec ad verbum consonant et Constitut. apost. lib. 8. cap. 40. ubi: *εὐχαριστοῦμέν σοι, Κύριε παντοκράτωρ, δημιουργε τῶν ὄλων καὶ προνοητά . . . ἐπὶ ταῖς προσερχομέναις σοι ἀπα*

αἷς, οὐχ ὅσον ὀφείλομεν, ἀλλ' ὅσον δυνάμεθα ..... ὑπὲρ ὧν δέδωκας .....
 ἰς μετάληψιν ..... ὁ πάντα τελεσφορήσας διὰ τοῦ λόγου σου καὶ κελεύσας
 ἢ γῇ παντοδαποὺς ἐκγῆσαι καρποὺς εἰς εὐφροσύνην καὶ τροφήν ἡμετέραν
 ἢ quae sequuntur. Si ex διδασκαλίαις virorum apostolicorum confectae sint con-
 stitutiones apostolicae, haec ex διδασκαλίᾳ Irenaei petita esse arbitror, quamvis
 8. Const. Apost. Hippolyti διδασκαλίαν referre dicatur. Ast, uti norunt eruditi,
 i maxime, qui Codicem Oxoniensem versavere, sunt in lib. 8. Constitut. apost.
 quae διδασκαλίαν Ἱππολύτου haud pertinent.

18. καὶ ἐνταῦθα] Ita omnino in Codice MS. sed contextus docet, μετὰ
 αὐτὰ legendum esse, aut si τὸ καὶ abiicias, εἴτα vel ἔπειτα.

19. τὴν προσφορὰν τελέσαντες] Haec verba penitiori inspectione digna
 unt. Et postea finita oblatione aut oblationem finientes aut postquam oblationem
 nivimus. Τελεῖν enim significat perficere, ad finem perducere, effectum reddere.
 hinc concludere est, aliam esse actionem, quae eucharistiae consecrationem prae-
 edit, aliam, qua haec perficitur. Finita itaque priore, qua dona altari imposita
 recibus Deo offeruntur, succedit posterior, qua eucharistia consecratur, non am-
 lius utique offerenda. Ast τελεῖν non solum perficere significat, sed et rem sa-
 ram peragere. Sic θυσίας τελέσαι apud Appianum dicitur. Sic Herodianus:
 οὐ μὴν μητρὶ θεῶν τελοῦσι Ῥωμαῖοι. Congerat exempla ex lexicis qui volet.
 hinc τελεῖν sacrificium, aliaeque voces ex hac origine descendentes. Dionysio
 sa haec vox τελεῖν familiaris fuit. Hic enim τὰς ἱερατικὰς ἐνεργείας τελεῖν,
 ὅλῃν ἱερὰν τελεῖν, τὴν μυστικὴν τῶν ἱερῶν εὐχῶν ἀναρόησιν ἐπιτελεῖν,
 ἢ ἱερὰν τῶν τελουμένων θέωσιν ἱερουργεῖν, τὰς ἱερουργίας τελειοῦν, τὰ
 εἶτα τελέσαι καὶ διαδοῦναι, παναγεστιάτην ἱερουργοῦν τελεῖν dixit non de
 blatione solum donorum eucharisticorum, de qua nihil fere apud eum exstat, sed
 de consecratione atque distributione. Quocumque autem modo vox τελέσαντες
 ostro in fragmento sumatur, post consecrationem nulla amplius sequetur oblatio.
 one enim, ita vertendum esse, et postea oblationem perficientes vel celebrantes;
 nihil hinc concludi aliud potest, quam oblationem consecratione perfici, aut prae-
 upam eius partem consecrationem esse, quia dona eucharistica per consecrationis
 rba Deo sanctificanda offerantur. Cui sententiae nescio cur contradicendum sit,
 um hac ratione dici possit, Protestantes veteris ecclesiae oblationem eucharisti-
 um non abrogasse sed retinuisse, eos nempe, qui precibus et consecratione cultum
 eucharistiae sacrum peragunt. Ceterum notandum est, vocem τελεῖν vel συντελεῖν
 hoc in argumento a Iustino martyre adhiberi, eo tamen sensu, ut perficere significet.
 καὶ εὐχαριστίαν ὑπὲρ τοῦ κατηξιώσθαι τούτων παρ' αὐτοῦ ἐπὶ πολὺ ποιεῖται,
 ὁ συντελέσαντος τὰς εὐχὰς καὶ τὴν εὐχαριστίαν πᾶς ὁ παρὼν λαὸς ἐπευ-
 ημεεῖ λέγων· ἀμήν. Apolog. II. pag. 97.

20. ἐκκαλοῦμεν] Evocamus sc. e caelis, e quibus in Iordanem descendit
 spiritus sanctus, quum Christus baptizaretur Matth. 3, 16. qua ratione et apostolos
 luminaturus caelo delapsus est Act. 2, 2. 3. 4. Terminus hic ἐκκαλοῦμεν, ut
 erum fateamur, hoc sensu non est usitatus. Ἐπικαλοῦμεν alias dicitur, uti et
 ἀκλήσις. Ἐκκλησίαν tamen dixit Irenaeus lib. 4. c. 18. §. 5. uti supra obser-
 vivimus. Invocationem posuit latinus interpres. Constitit itaque ecclesiae primitivae
 consecratio in ἐκκλησίᾳ Spiritus sancti atque precibus a sacerdote factis. Plura
 dicenda essent, nisi in dissertatione de consecratione eucharistiae omnia in
 um conferre animus nobis esset. Id unum hic monemus, quod et supra dixi-
 us, corpus et sanguinem Christi in eucharistia non sisti praesentia vi ἐκκλησίᾳ
 oatrae, insita quadam et magica, quod absit; sed his precibus nostris Deum mor-
 eri, ut iuxta promissionem suam omnipotente sua virtute, quam λόγον Irenaeus
 eat lib. 5. cap. 2. §. 2. externam terrenamque substantiam panis et vini cum
 tapore et sanguine Iesu Christi uniat. Inde est quod ait: ὁπότε οὖν καὶ τὸ
 καρμένον ποτήριον καὶ ὁ γεγωνὸς ἄριος ἐπιδέχεται τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ
 ἢ γίνεται ἡ εὐχαριστία σῶμα Χριστοῦ, id quod in sequentibus repetitur:
 ἢ προσλαμβάνόμενα τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ εὐχαριστία γίνεται. Λόγον autem
 e virtutem Dei omnipotentem, qua omnia efficere potest, significare, patet ex iis
 rbis, ubi dicit Noster: οὕτω καὶ τὰ ἡμέτερα σώματα ἐξ αὐτῆς τρεφόμενα
 αὐτὴν εἰς τὴν γῆν καὶ διαλυθέντα ἐν αὐτῇ ἀναστήσεται ἐν τῇ ἰδίᾳ
 αὐτῇ, τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ τὴν ἐνεργίαν αὐτοῖς χαριζόμενον εἰς δόξαν Θεοῦ
 αὐτοῦ. Aliiter fere haec explicavit doctissimus Nourrius in Apparatu ad
 blioth. Max. Vet. Patr. lib. 2. Diss. 6. cap. 8. §. 1. f. 600. ubi probare conten-

dit, invocationem, gratiarum actionem et verbum, quo panis fit corpus Christi, non aliud Irenaeo esse, quam ea, quae appellamus, consecrationis verba.

21. ἀπογῆνῃ] Ita omnino rursus Constit. apost. lib. 8. cap. 12. ὅπως ἀπογῆνῃ (sc. τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον) τὸν ἅγιον τοῦτον σῶμα τοῦ Χριστοῦ σοι καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο αἷμα τοῦ Χριστοῦ σου, ἵνα οἱ μεταλαβόντες αὐτοῦ βεβαιωθῶσι πρὸς εὐσέβειαν, ἀγέσεως ἁμαρτημάτων τύχῃσι, τοῦ διαβόλου καὶ τῆς πλάνης αὐτοῦ ᾗσθησῶσι, πνεύματος ἁγίου πληρωθῶσιν, ἄξιοι τοῦ Χριστοῦ σου γένησιν, ζωῆς αἰωνίου τύχῃσι, σοῦ καταλλαγέντος αὐτοῖς, δέσποτα παντοκράτορ. Descendit autem ἀπογῆνῃ ab ἀπογαίνω ostendo, declaro, demonstro, exhibeo, efficio, reddo. Exemplum vide apud Henricum Stephanum in Thesaurō linguae Graecae, voce ἀπογαίνω. tom. 4. f. 19. 20. In aliis liturgiis quod hic ἀπογαίνειν dicitur, est ἀγιάζειν, ποιεῖν, τελειοῦν, εὐλογεῖν, ἀναδεικνύειν, et si placet, etiam μεταβάλλειν. Ceterum vox ἀπογαίνειν improprie omnino hic sumitur. Nemo enim est qui asseveraverit, panem et vinum per ἐπίκλησιν precesque corpus et sanguinem Domini manifestari, quum ex sensuum testimonio manifestum sit, panem et vinum remanere, et talia apparere. Obscuri itaque vox ex clarioribus explicanda est, locoque Irenaei classico, qui lib. 4 cap. 18. §. 5. exstat, ubi effectus ἐπίκλησεως dicitur esse ἐνωσις et κοινωνία rei terrenae i. e. panis et vini cum re caelesti i. e. corpore et sanguine Christi.

22. τὴν θυσίαν ταύτην] Vox θυσίας impropria hic significatione gaudet. Nihil enim est in sacramento, quod sacerdos θύει, mactet. Sumitur itaque hic pro προσφορᾷ seu pro donis Deo oblatis. Egrege Theophylactus in cap. 8. ac Hebr. pag. 949. Θυσίαι εἰσὶν αἱ δὲ αἵματος καὶ καρῶν προσερχομαί. ἡ τὸν ἀκριβέστερον, πάντα δὲ διὰ πυρὸς θημιώμενα. Θυσία γὰρ κρυὸς παρὰ τὸ θύεσθαι, ὃ ἐστὶ θνιῖσθαι. Ultima coacta sunt, sed transsumta ex Eustathio et Ammonio, qui observant, Homerum θύειν et σφάττειν distinguere. Θύσαι μὲν γὰρ ἐστὶ τὸ θνιῖσθαι, σφάζαι δὲ ἐκρουργήσαι τι ζῶον ait Ammonius. Sit itaque θυσία proprie sit sumenda, hoc atque non quadrat; si vero idem sit ac προσφορά, res est in vado. Novi quidem, s. coenam generali θυσίας vocari a veteribus designari. Qua autem ratione id fiat, Chrysostomus exponit Homil. 17. in Epist. ad Hebr. μία ἐστὶν ἡ θυσία, οὐκ ἄλλην θυσίαν ἀλλὰ τὴν αὐτὴν αἰὲ ποιούμεν, μᾶλλον δὲ ἀνάμνησιν ἐργαζόμεθα θυσίας. Eadem fere habet Eulogius archiepisc. Alexand. lib. 2. contra Novatianos in Bibliotheca Photii Cod. 280. pag. 1609. καὶ γὰρ ἡ παρ' ἡμῶν ἐπιτελουμένη τοῦ σώματος τοῦ κυρίου φρικτὴ τελετὴ οὐ θυσίων ἐστὶ διαφόρων προσερχογῇ, ἀλλὰ τῆς ἑπ' αὐτῇ προσερχόμενης θυσίας ἀνάμνησις. Τοῦτο γὰρ φησι, ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴ ἀνάμνησιν. Vocatur igitur eucharistia sacrificium a Patribus, partim quod e oblatione facta componatur, partim quod sacrificium Christi in cruce factum nobis in memoriam revocet atque repraesentet. Oecumenius: τί οὖν, καὶ ἡμεῖς οὐ. αἰὲ θυσίας ἀναιμάκτους προσφέρομεν; ἀλλὰ καὶ ἐνὸς θανάτου Χριστοῦ ἀναμνήσεις ποιοῦμεν; in cap. 10. ad Hebr. pag. 846. Euseb. demonstr. Evang. lib. 1. p. 26. εἰκότως τὴν τοῦ σώματος αὐτοῦ καὶ αἵματος ὑπόμνησιν ὀσημερὰ ἐπιτελοῦντες. et: μνήμην ἡμῖν παραδόντος ἀντὶ θυσίας τῷ Θεῷ διηνεῶς προσφέρειν. et p. 27. τοῦτον τοῦ θύματος τὴν μνήμην ἐπὶ τραπέζης ἐκτελεῖ διὰ συμβόλων τοῦ τε σώματος αὐτοῦ καὶ σωτηρίου αἵματος. Plura contul. Patrum dicta, vocem θυσίας spectantia Io. Henr. Suicerus in Thesaurō ecclesiastico, voce θυσίας pag. 1418. seq. qui tamen, quod miror, id, quod praecipuum erat, non observavit. In liturgia s. Chrysostomi ipsa θυσίας vox pro precibus quoque sumitur, quae vocantur θυσία αἰνέσεως, δῶρα tamen oblata appellantur itidem θυσίαι πνευματικαί, offerendae ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἁμαρτημάτων. Nondum tamen hoc est, quod dicere volumus. In eadem liturgia, quae sancti Chrysostomi adscribitur, quum in prima προσφορᾷ, pane et vino altari impositis, sacrificium vel potius figura eius celebratur, sacerdos tacite suggerit diaconus: Θῦσον δέσποτα. Quo facto sacerdos panis supine iacentis micam eminentem σταυροειδῶς crucis in modum decussans et incidens ait: θύεται ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἶχμον τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, quae crucifixionem Christi adumbrant, etsi huius decussationis ritum aliunde derivet Baronius ad An. 58. num. 64 seq. ubi scribit, antiquos gentiles cruciformi decussatione panes cunctos exquendos semper incidisse. Vide Iac. Goari Enchologium sive Rituale Graecorum pag. 118. b. Notandum autem, hanc θυσίαν, quam memoramus, consecrationem multum praecedere atque ad πρόθεσιν, quanta appellant, pertinere. Adde Ga

ielis, metropolitae Philadelphiensis Apologiam pro ecclesia Orient. a Richardo mone editam pag. 5. ubi: ὁ ἱερεὺς λαμβάνει τὸν ἄρτον καὶ κατέχων αὐτὸν γρατίζει διὰ τοῦ σημείου τοῦ ζωοποιοῦ σταυροῦ ἐπάνω τῆς σφραγίδος τοῖς γυν. εἰς ἀνάμνησιν τοῦ κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τοῦτο εἰπὼν τοῖς πῆγνυσι τὴν ἁγίαν λόγχην καὶ εὐθείαν ἐκ τοῦ ξυτοῦ μέρους τοῦ ἄρτου, ἐν ᾧ καὶ σφραγὶς ἦν, τέμνων γρῆσιν ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη. Εἶτα ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ μέρους τέμνων λέγει· καὶ εὐχριστὸς ἀνθρώπος ἐναντίον τοῦ κερσαντος αὐτὸν ἄφρωνος; οὕτως οὐκ ἀνολί- τὸ σιόμα αὐτοῦ. Εἶτα ἐν τῷ ἄνω μέρει τῆς σφραγίδος τέμνων φρῆσιν· τῇ τεπεινώσει αὐτοῦ ἡ χρίσις αὐτοῦ ἤρθη. Εἶτα ἐν τῷ κάτω μέρει τέ- μνων αὐθὺς γρῆσιν. Τὴν δὲ γενεάν αὐτοῦ τίς διηγήσεται; Τότε ἐπαίρων τὴν σφαγίδα λέγει, ὅτι αἱρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῖς, καὶ τίθῃσιν αὐτὴν τῷ ἁγίῳ δίσκῳ. Sequuntur preces oblatoariae, quas in dissert. de oblatione charistiae recensebimus. Atque haec est Graecorum *Θυσία*, figurata utique et commemorativa. Eadem tamen Irenaei tempore non obtinuit, qui dum *Θυσίαν* commemorat, panis vinique προσφορὰν innuit, ut saepius diximus.

23. *Ἰνα οἱ μεταλαμβάνοντες*] Haec in omnibus fere liturgiis addi solent, ut tendatur, ἐπιτέλλῃσιν sanctificationem tum symbolorum externorum, tum acci- entium respicere. Quae in Const. Apost. l. 8. c. 40. exstant, supra adduximus, um ad verbum ἀπορήνη commentaremur. In Liturgia Iacobi ita: Ἰνα γένῃται σοι τοῖς ἐξ αὐτῶν μεταλαμβάνουσιν εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καὶ εἰς ζωὴν αἰῶ- νων, εἰς ἁγιασμόν ψυχῶν καὶ σωμάτων, εἰς καρποφόραν ἐργῶν ἀγαθῶν. Liturgia Marci: Ἰνα γένωνται πᾶσιν ἡμῖν τοῖς ἐξ αὐτῶν μεταλαμβάνουσιν· πίστις, εἰς νῆψιν, εἰς ἴασιν, εἰς σωφροσύνην, εἰς ἁγιασμόν, εἰς ἐπα- νέωσιν ψυχῆς, σώματος καὶ πνεύματος, εἰς μακαριότητα μακαριότητος ἧς αἰωνίων καὶ ἀφθαρσίας, εἰς δοξολογίαν τοῦ παναγίου σου ὀνόματος, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. In Liturg. Basilii: καὶ σε παρακαλοῦμεν. .... ἡμῶς πάντας τοὺς ἐκ τοῦ ἐνὸς ἄρτου καὶ ποτηρίου μετέχοντες ἐνδῶσαι ἀλλή- ος εἰς ἐνὸς πνεύματος ἁγίου κοινωνίαν, καὶ μηδὲνα ἡμῶν εἰς κρίμα ἢ κατάκριμα ποιῆσαι μετασχέιν τοῦ ἁγίου σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χρι- στοῦ σου. Denique in Lit. Chrysost. haec ponuntur: ὥστε γενέσθαι τοῖς με- λαμβάνουσιν εἰς νῆψιν ψυχῆς, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, εἰς κοινωνίαν τοῦ ἁγίου πνεύματος, εἰς βασιλείας οὐρανῶν πλήρωμα κτλ.

24. *τούτων τῶν ἀντιτύπων*] Qui recentiorum scripta controversa de eucha- stia obiter saltem perlustrare si ignorare non possunt, de typo et antitypo cor- ris et sanguinis Christi multa retro citroque disputata esse. Si praecipue, qui nt, in eucharistia figuram corporis et sanguinis dominici solummodo exhiberi, *ἀντιτύπων* voce contra praesentiam realem strenue usi sunt. Qui vero hanc cenderunt atque ab ecclesia creditam semper asseruerunt, hanc ἀντιτύπων no- nclationem eam maxime ob causam cum praesentia reali consistere arbitrati nt, quod in eucharistia *signum visibile cum veritate invisibili* corporis et san- gnis Christi coniunctum esset. Rem altius nos repetemus, ita tamen, ut quae plixe ab aliis dicta fuere, substringamus nostramque sententiam velut in com- padio enarremus. Atque primum quidem *γράφει* Scripturae antiquissima, quam Irenaeo usurpatam in nostro fragmento arbitramur, nobis enucleanda venit. *Antitypus* iuxta Petrum est typi correlatum, id quod typum re ipsa exprimit et exhibet. 1. Petr. 3, 20. 21. *βάπτισμα* dicitur esse ἀντίτυπον τοῦ ὕδατος, in quo cum us servatus fuit Noachus. Hoc itaque sensu vocem istam sumpsit hic Irenaeus, ut ubi sola consecrata assereret ἀντίτυπα omnia istarum figurarum, quae veteri in Testa- mento exstabant et s. eucharistiam repraesentabant, qualis iuxta Patres fuit panis et m a Melchisedecho producta, quum Abrahamus a pugna cum hostibus rediret, qualis a manna, quam de caelis populo suo dederat Deus, quales fuere omnes istae cationes, quas olim Deo obtulerunt Israelitae, quale fuit ipsum pascha in me- riam liberationis ex Aegypto a Deo iniunctum. Quod si autem hac ratione Ire- ai sumantur verba, contra praesentiam realem hinc nihil poterit exculpi, ma- e quum quae sit ipsius de eucharistia sententia, ex superioribus prolixo a no- fuerit demonstratum. Nec tamen id dissimulamus, aliter quoque ἀντίτυπον uovo Testamento sumi, prout nempe idem cum τύπων significat. Exemplum debet nobis locus Hebr. 9, 24. οὐ γὰρ εἰς χειροποίητα ἅγια εἰσῆλθεν ὁ λιστός, ἀντίτυπα τῶν ἀληθινῶν, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανόν, ad quae oia Chrysostomus: τὰ ἀντίτυπα ἅρα τίπων ἔχει μόνον οὐ τὴν ἰσχύν. et rur-

sus: ἄρα ἐκεῖνά ἐστιν ἀληθινά, ταῦτα δὲ τύποι, καὶ ὁ καὶ οὕτω κατε-
 σκεύασται, ὥσπερ ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ. Ex quibus utique apparet, vocem
 hanc promiscue apud scriptores sacros sumi, prout et vox εἰκὼν imago, quae mor-
 tyrum exprimit, mox typi complementum, quae posterior significatio in loco Hebr.
 10, 1. obtinet, ubi: σκιάν γὰρ ἔχων ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν οὐ
 αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων. Quid est autem εἰκὼν τῶν πραγμάτων
 nihil sane aliud, quam ipsum Christi corpus, quod in locum tyorum veteris Te-
 stamenti successit, iuxta id: ἔστι σκιά τῶν μελλόντων, τὸ δὲ σῶμα τοῦ
 Χριστοῦ. Coloss. 2, 17. Ita in vet. Test. typus erat sanguis victimarum iuxta
 Paulum, in novo Testamento αὐτὴ ἡ εἰκὼν τούτων τῶν πραγμάτων est sanguis
 Christi in cruce fusus, cuius et in eucharistia participes reddimur Hebr. 9, 1.
 seqq. Quod si autem aliam vocis ἀντίτυπον significationem eligendam esse pute-
 mus, quod tamen haud necessarium esse videtur, dici utique potest, ἀντίτυπος
 idem esse ac simile, eandem formam habens. Loca huc facientia ex profanis aucto-
 ribus collegit Henricus Stephanus in hac voce, Thesaurο Gr. linguae tom. 3. fol.
 1691. Ita et ἀντίτυπον idem valet ac ἀντίγραφον, sive exemplar ad aliud de-
 scriptum. Arrisit haec significatio Leoni Allatio, qui de Consensione ecclesiae
 occidentalis atque orientalis lib. 3. cap. 15. Sect. 29. haec habet: Idem est, an-
 titypa corporis et sanguinis esse ac ipsum corpus et sanguinem esse. Ἀντί enim
 apud Graecos oppositionem infert, ita tamen, ut contra sibi oppositum exaequet
 ideoque saepissime, quum similitudinem exprimere volunt, eo utuntur. Ita ἀντίθεος
 non qui contra Deum sed qui Deo similis est; ἀντίστοχος in rhetoricis, non con-
 trarius sed aequans et similis enuntiatur. Addit tandem: pari ratione ἀντίτυποι
 erunt ἰσότυποι. Et sic eucharistia, quum a Basilio et aliis dicitur ἀντίτυπα, idem
 fuerit ac si diceretur ἰσότυπα. ἴσα nempe aequalia, similia, eadem cum corpore
 sanguine Christi etsi tecte et relate. Haec postrema utique egregie se habent,
 quidem praesentiam panis realem cum praesentia corporis Christi credidisset Alla-
 tius. Hoc enim comprehendendi nequit, qua ratione dona consecrata possint appella-
 ri ἀντίτυπα, nisi eorundem substantia post consecrationem atque in usu quoque
 remaneat. Eadem tamen prolixius adhuc diducit diligentissimus antiquitatis eccle-
 siasticae investigator in Exercitatione 25. in Roberti Creightonii Appar. versionem
 et notas ad Hist. Conc. Flor. a Silvestro Syropulo scriptam, ubi primo ait, vocem
 sacramentum posse ἀντίτυπον, quod sit complementum tyorum veteris Testam-
 enti, quorum egregiam nobis farraginem dant sancti Patres, ii praecipue, quibus
 allegorica sacram scripturam explicandi ratio placuit. Unum producimus ex Ep-
 phanio locum, qui hac quadrat. Ita autem ille contra Melchisedechianos: Abraham
 obviavit Melchisedech protulitque illi panem et vinum, praefigurans mysteriorum
 aenigmata, antitypa Domini dicentis: ego sum panis vivus, et antitypa sanguinis
 eius latere puncto effusi in emendationem contaminatorum. Secundo arbitratur, sym-
 bola eucharistica ἀντίτυπα vocari posse visibilibus Christi corporis, quod in cael-
 est. Hinc Ambrosius lib. 1. Offic. cap. 48: Umbra in lege, imago in evangeli-
 veritas in caelestibus. Ante agnus offerebatur, offerebatur vitulus, nunc Christi
 offertur quasi homo, quasi recipiens passionem, et offert se ipse quasi sacerdos,
 peccata nostra dimittat. Hic in imagine, ibi in veritate, ubi apud Patrem pro nobis
 quasi advocatus intervenit. Hic ergo in imagine ambulamus, in imagine videmus
 illic facie ad faciem, ubi plena perfectio omnis in veritate est. Quae eadem fe-
 sunt, quae apud Damascenum leguntur: ἀντίτυπα δὲ τῶν μελλόντων λέγομεν
 οὐχ ὥς μὴ ὄντα ἀληθινὰ σῶμα καὶ αἷμα, ἀλλ' ὅτι νῦν μὲν δι' αὐτῶν με-
 χουμεν τῆς τοῦ Χριστοῦ θεότητος, τότε δὲ νοητῶς διὰ μόνης τῆς θείας. lib.
 de fide orthod. cap. 14. Quo et respiciunt Maximi homologetae verba in Diony-
 Al. Hierarch. Eccl. cap. 3. συμβολικὴν τὴν θείαν ἱερουργίαν καὶ τὰ ἅγ-
 ῶρα σύμβολα τῶν ἁγῶν καὶ ἀληθινότερων. Addit tertio Allatinus, quod ita
 alibi dixerat, ἀντίτυπον idem esse ac ἰσότυπον. Id quod ex Elia Cretensi haus-
 qui in Apologet. Orat. Gregor. Naz. ita: ἀντίτυπον δὲ τὴν ἰσότυπον νοήσει
 εἶχε μεγάλα μυστήρια τὸ τε πανάγιον σῶμα καὶ τὸ τίμιον αἷμα Χριστοῦ
 ἐκδέξῃ· οὕτω γὰρ ὁ μέγας Βασίλειος αὐτὴν προσηγόρευεν. ἡ γὰρ πρόθεα
 αὐτὴ καὶ τὸ ἴσον ἐστὶν διὲ δηλοῖ. εἰ δὲ πρὸς τὰ μέλλοντα μυστήρια· εἰ
 γὰρ, οὔτινες καὶ οὕτω τὸ ῥητὸν ἐδέξαντο. τὴν ἀναφορὰν ἔχει, οὐχ ὥς μ-
 ὄντα ἀληθῶς σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ ἀντίτυπα λέγεται, ἀλλ' ὅτι νῦν μ-
 δι' αὐτῶν μετέχουμεν τῆς Χριστοῦ θεότητος συναναγιγνωμένου ὥσπερ τ-
 ἡμετέροις σώμασιν, τότε δὲ νοητῶς διὰ μόνης τῆς θεωρίας Ceterum q

rimum vocem ἀντίτυπων ad designandam eucharistiam adhibuit, est auctor Constitutionum apostolicarum, si quidem is ante Irenaeum scripserit. Ita enim ille b. 5. cap. 14. παραδοὺς δὲ ἡμῖν τὰ ἀντίτυπα μυστήρια τοῦ τιμίου σώματος αὐτοῦ καὶ αἵματος. Quae verba nescio cur inepta esse existimet vocemque μυστήρια intrusam Simplicius Verinus sive Claud. Salmas. lib. de transsubstantiatione pag. 41 seqq. Idem lib. 7. cap. 25: εὐχαριστοῦμεν ὑπὲρ τοῦ τιμίου ἡμῶν σώματος Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ἐκγεθéntος ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ τοῦ τιμίου σώματος, ὃ καὶ ἀντίτυπα ταῦτα ἐπιτελοῦμεν. Adde lib. 6. cap. 30. ubi: τὴν ἀντίτυπον τοῦ βασιλείου σώματος Χριστοῦ δεκτὴν εὐχαριστίαν προσφέρετε. Ait et ulengerus contra Casaubonum scribens P. 2. Diatr. 3. p. 166. et 184. Origenem icubi scripsisse: τὰ ἐπὶ τοῦ λογικοῦ ἡμῶν θυσιαστηρίου ἐπιτελούμενα ἀγιάζειν τὴν τράπεζαν, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ σκεύη. ἀντίτυπα γὰρ εἰσι τοῦ δεσποτικοῦ σώματος. Ast hunc locum nec Albertinus de Sacr. Euchar. lib. 2. pag. 367. 1. nec uetius in Origenianis l. 2. Qu. 14. §. 2. f. 182. invenire potuerunt. Agit tamen e, si ista quidem genuina sunt, de eucharistia Origenes, quod miror negasse pectissimum Huetium. Eadem voce postea varii Patres usi sunt, ut symbola quoque consecrata designant, Cyrillus Hierosolymitanus, Gregorius Nazianzennus, Euthathius Antiochenus, Macarius Aegyptius aliique plures, maxime vero is, qui liturgiam confecit s. Basilio adscriptam, ubi haec consecrationis verba reperiuntur: προσεγγίζομεν τῷ ἁγίῳ σου θυσιαστηρίῳ καὶ προσθέντες (aut προσθέντες) τὰ ἀντίτυπα τοῦ ἁγίου σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ σου, σοῦ δεδομένου καὶ σὲ παρακαλοῦμεν . . . ἔλθεῖν τὸ πνεῦμά σου τὸ ἅγιον ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ προκειμένα δῶρα ταῦτα. Quum autem vox ἀντίτυπος nimis equivoca tribus sequiorum temporum videretur, utpote quae contra praesentiam realem corporis Christi in s. eucharistia adhiberi posset, in aliam abiire sententiam, notantes, ut post consecrationem factam symbola sacra ἀντίτυπα amplius dicerentur. Minimo eousque audaciae processere, ut dicerent, veteres nonnisi ante consecrationem dona sacra antitypa vocasse. Scilicet definitum erat in concilio Constantinopolitano, Constantini Copronymi et Leonis Augusti litteris anno 754. congregato, primum Dominum s. eucharistiam apud nos reliquisse tanquam veram ac unicam καὶ θεοπαράδοτον imaginem τοῦ ζωοποιοῦ σώματος αὐτοῦ τὴν ἐντίμως καὶ τιμημένως πραττομένην, eo fine, ut ceterae omnes imagines earumque cultus eluderentur. Vide t. 7. concil. Conc. Nic. 2. Act. 4. pag. 445. Quum itaque concilii placita in Conc. Nicaeno 2. a Constantino adhuc puero et Irene no 787. convocato rescinderentur, studio ἀνθολκῆς factum est, ut voces εἰκὼν ἀντίτυπα eucharistiae tribui solita quoque proscriberentur. Ita enim in Art. 6. i exstat ἡ ἀνσκευὴ κατὰ τοῦ ὄρου τοῦ ψευδοσυλλόγου Τ. 3. Σιωῶς ἀποδεικνύεται, ὅτι οὐδαμοῦ οὔτε ὁ κύριος οὔτε οἱ ἀπόστολοι, ἢ πατέρες εἰκόνα τὸν τὴν διὰ τοῦ ἱερέως προσφερομένην ἀναίμακτον θυσίαν, ἀλλ' αὐτὸ τὸ σῶμα καὶ αὐτὸ τὸ αἷμα. Καὶ πρὸς μὲν τῆς τοῦ ἁγιασμοῦ τελειώσεως τίτυπα πᾶσι τῶν ἁγίων πατέρων εὐσεβῶς ἔδοξεν ὀνομάζεσθαι, inter quos censentur Eustathius et Basilius. Et rursus: πρὸ τοῦ ἁγιασθῆναι ἐκλήθη τίτυπα, μετὰ δὲ τὸν ἁγιασμόν σῶμα κυρίως καὶ αἷμα Χριστοῦ λέγονται καὶ πιστεύονται. Haec non sine summa temeritate ita definivit Epiphanius diadmus, aut, si mavis, Tarasius patriarcha Constantinopolitanus, qui aut loca veterum, quod dici non potest, ignorasse, aut ex praecipitata opinione in perversum sensum deflexisse debuit. Miror tamen, in eandem ante hos sententiam descendisse Damascenum, qui lib. 4. de fide orthodoxa c. 14. ita scribit: εἰ δὲ καὶ τινες τίτυπα τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ κυρίου τὸν ἄρτον καὶ τὸν οἶνον εἴλεσαν, ὡς ὁ θεοφόρος ἔφη Βασίλειος, οὐ μετὰ τὸ ἁγιασθῆναι εἶπον, ἀλλὰ πρὶν ἁγιασθῆναι αὐτὴν τὴν προσφορὰν οὕτω κατέλειπντες, quae verba et innumeros alios exscriptis suae fecit Ieremias patriarcha Constantinopolitanus, in Actis et scriptis ad theologos Wirtembergicos. Quid autem Damascenum impulerit, ut haec diceret veritati historicae e diametro contraria, non video. Idem enim eodem quem allegamus loco ἀντίτυπα explicat, ut hanc vocem donis quoque consecratis applicare possit. Ἀντίτυπα δέ, inquit, τῶν μελλόντων λέγονται, οὐχ ὡς μὴ ὄντα ἀληθῶς σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ, ἀλλ' ὅτι γὰρ μὲν αὐτῶν μετέχομεν τῆς Χριστοῦ θεότητος, τότε δὲ νοητῶς διὰ μόνης τῆς εὐχῆς, quae verba et supra iam allegavimus. In mendo ultima cubare putat Claudius Salmasius legendumque θεότητος νοητῶς, τότε δὲ διὰ μόνης τῆς θεας. Pro de transsubstantiatione pag. 179. Nam, inquit, intellectus et visus non bene

coherent, quum ea, quae solo visu usurpantur, non opus sit intellectu percipi. As haec institutum nostrum non tangunt. Ceterum qui Damascenum secuti sunt Graeci plerique omnes uno ore aiunt, symbola consecrata a veteribus nunquam ἀντίτυπα vocata fuisse. Ita Nicephorus patriarcha Antirrhethico II. ἀντίτυπα δέ, εἴ ποτε λεχθείη, οὐ μετὰ τὸν ἁγιασμόν τοῦτο, ἀλλὰ πρὸ τοῦ ἁγιασθῆναι ἐκλήθησαν. Eadem habet Theodorus Graptus in orat. de inculcata Christianorum fide. Samoua episcopus Gazenus in disp. cum Achmed Saraceno: μὴ γένοιτο, ἡμᾶς εἰπεῖν ἀντίτυπον τοῦ Χριστοῦ τὴν ἁγίαν κοινωνίαν, ἢ ψιλὸν ἄρτον, ἢ τύπον, εἰκόνα. Marcus Ephesius in Concilio Florentino ita de liturgia Basilii: ἀντίτυπα καλεῖ τὰ προκείμενα, δηλὸν ὡς μήπω τετελεσμένα διὰ τῶν ὁμιάτων ἐκεῖνων, ἀλλὰ εἰ τύπον τινὰ καὶ εἰκόνα φέροντα. Theophylactus in cap. 19 Marci: τοῦτο ἐστὶ τὸ σῶμά μου. τοῦτο, ὃ νῦν λαμβάνετε, οὐ γὰρ ἀντίτυπον τοῦ κυριακοῦ σώματος ἐστὶν ὁ ἄρτος, ἀλλ' εἰς αὐτὸ ἐκείνο μεταβάλλεται τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Καὶ ὁ Κύριος γὰρ λέγει· ὁ ἄρτος, ὃν ἐγὼ δώσω, σὰρξ μου ἐστίν· οὐκ εἶπεν, ἀντίτυπός ἐστι τῆς σαρκὸς μου, ἀλλ' ἡ σὰρξ μου ἐστίν. Meletius Syrgus in libello contra Confessionem fidei sub nomine Cyrilli Lucarii editam: οὐδὲ τύπος ἐστὶ τὸ μυστικὸν τοῦ Χριστοῦ σῶμα τοῦ ἀληθινῶς σώματος, ἀλλὰ ἡ ἀλήθεια ἐκείνη τοῦ σώματος ἐστίν. οὐ γὰρ τύπος οὐδὲ σκιαὶ νῦν ὧς ἐν τῇ παλαιᾷ ἀλλὰ πράγμασι καὶ ἀληθείαις λατρεύομεν. Εἰ δέ τις τῶν ἁγίων ἀντίτυπον λέγει τὴν θυσίαν ταύτην τοῦ δεσποτιζομένου δεύοντος ἐκείνου, δηλὸν ἐστίν, ὅτι ἡ θυσία μὲν αὕτη τύπος ἐστὶ τῆς θυσίας ἐκείνης, ὥσπερ καὶ οἱ νῦν θύοντες τύποι εἰσὶ τοῦ τότε θύσαντος Ἰησοῦ, τὸ δὲ ἀποτέλεσμα τῆς θυσίας τὸ αὐτὸ ἐστὶ καὶ τότε καὶ νῦν. His igitur omniberrandi occasionem Damascenus praeiuit. Sunt tamen, qui ipsum excusent. Car. Bessario de sacram. euch. t. 6. Biblioth. Patr. pag. 470. ait, Damascenum solum voluisse dicere, quod Patres veteres crediderint, elementa consecrata non amplius esse nudam corporis Christi figuram sed ipsum corpus Christi. Disceat tamen ipse a Damasceni sententia, quum non de re sed de voce hic quaestio sit. Vide Richardi Simonis not. uberr. in Apologiam Gabr. Sev. p. 230. Petrus Arcudius de Concordia ecclesiae occident. et orient. lib. 3. arbitratur, textum Damascenum esse corruptum. Ita enim scribit: *Ex his autem sequitur, totam illam primam periodum antityporum non esse ipsius, sed a sciolis quibusdam in ipsius libro assitam fuisse, vel ex margine in textum irrepsisse. Fortassis etiam aliquis desumpsit illa consulatione, quam recitat quidam Epiphanius in septima synodo, et in scriptis Damasceni inseruit. Ridet haec Leo Allatus, Arcudiumque et quem hic secutus est Turrianus ipsa vetustissimorum codicum Damasceni, quos consuluit, inspectio refutat. Ast Allatus quoque ad defendendum Damascenum sua confert. Ait enim Liturgiae Basilianae verba καὶ προσθέντες ἀντίτυπα non debere reddi in praesenti proponentes, sed, quia sint Ἀορίστη, in praeterito: qui proposuimus vel qui proposuerimus antitypa, scilicet, priusquam dona fuerint consecrata. Ipsemet autem hanc suam benignam explicationem condemnat Allatus, eam maxime ob causam quod hac voce ad dona consecrata designanda usi fuerint quoque Dionysius Al. Origenes, Eusebius, Chrysostomus, Theodoretus, alii, quos omnes pro vocula i. condemnare impium esse ac nefarium addit. Insistit tamen huic ex Aoristo petit interpretationi Cardin. Perronius, de eucharist. lib. 2. Auth. 15. cui plura reponit Edmundus Albertinus lib. 2 de eucharistiae sacramento pag. 444. Sed non oportet, ut ii, qui consecrationem Romanam in solis verbis institutionis constantem non defendunt eamque in ἐπιζήσει Spiritus sancti ponunt, de sensu liturgiae Basilianae sint solliciti, quum verba καὶ προσθέντες τὰ ἀντίτυπα istam ἐπιζήσειν in dicta liturgia antecedant. Itaque iuxta sententiam ecclesiae Graecae haec errat Damascenus in explicanda Basilii sententia, sed in eo saltem, quod alio quoque Patres dixit antityporum nomen solis symbolis nondum consecratis dedisse. Ceterum Rich. Simonius acriter reprehendit Thomam Smithum, theologum Anglicanum, quod in genere scripserit, Graecos omnes etiam consecrata symbola vocare ἀντίτυπα, in Historia Critica fidei et rituum ecclesiarum oriental. quam s. nomine Domini de Moni edidit, p. 62. Denique poterant hic quaedam addi contra Claudium Salmasium, qui hoc de ἀντίτυποις argumentum prolixè exsecutus est lib. de transsubstantiatione pag. 25 seqq. Sed ista quidem tangere nolumus. Vehementer etenim nobis displicet, quod, dum Card. Perronium refutare conatur Petronium nuncupet virum tantae olim in ecclesia Romana dignitatis. Ita enī scribit pag. 26. Quomodo itaque verum esse potest, quod docent Pontificii et in*

os Cardinalis Petronius? Istis sarcasmis miserisque allusionibus utique veritas non get. Torquet autem se nescitque fere quid respondeat Salmasius, quum locum . Pet. 3, 21. superius allegatum explicat, ubi βάπτισμα dicitur esse ἀντίτυπον ᾧ ὕδατι, in quo cum suis servatus est Noachus. Ait enim, lectionem esse corruptam, et pro ᾧ ponendum esse οὗ, nam in codice vetustissimo a Thecla concripto exstare ο, hoc autem in antiquissimis libris graecis pro ου poni p. 31. 32. etrum itaque id dictum velle, quod arcae Noachi ἀντίτυπον sit baptismus pag. 34. a sane agendum nobis est, quum ad incitas redacti sumus, ne videamur nihil eposuisse. Nec tamen id quod voluit demonstrat Salmasius; remanet enim data ἀντίτυπον explicatio. Atque haec omnia tam prolixè hic enarravimus, ut exemplo hoc constaret, de quisquiliis et vocibus rebusque nihili saepe inter eruditos disputari. Huc enim maiorem controversiae huius de ἀντιτύποις partem ablegamus, ipse quàm tanta cum difficultate tractare magnoque conatu nihil agere hand at opus.

25. οὐ τοῖς τῶν Ἰουδαίων δόγμασι] Ita et alibi Irenaeus: Iudaei autem non offerunt: manus enim eorum sanguine plenae sunt: nec receperunt verbum, quod fertur Deo. libro 4. contra haeres. cap. 18. §. 4. Ex hoc loco patet, oblationem characteristicam cum sacrificiis et oblationibus Iudaeorum tam sollicitè conferendam esse comparandam hand esse. Species quippe oblationum immutata est iuxta l. c.

2. et λειτουργία πνευματική quam appellat Irenaeus, ac λογική λατρεία novi Testamenti ab umbris clementisque mundi Col. 2, 20. nimium quantum distat.

26. προσερχονται] De hac voce quaedam diximus ad primum fragmentum pag. 7. seqq. ubi notavimus, doctissimum Bentleium hanc γράσιν sollicitare. citata autem ea est apud ecclesiasticos scriptores frequenterque adhibita. Ita ab origine l. 2. Commentar. in Matth. f. 255. προσιόντες τῷ λόγῳ appellantur cens ad Christi fidem conversi. Hos alibi προσερχομένους τῷ θεῷ λόγῳ nominat l. c. f. 395. Observat, qui observationes in Origenem scripsit, Pet. Daniel aetius, familiarem ultramque locutionem Origeni esse, qui et nominatim προσέρ-σθαι et προσιέναι simpliciter usurpet. Inde, addit, dicti προσήλυτοι, qui gentium superstitionibus circumcidebantur. Conf. notas ipsius in Orig. comment. f. 40. l.

XXXIX.

Tertium fragmentum a Ch. Matth. Psaffo editum cum eius notis.

¹Εἰρηναίου.

Irenaei.

²Ἐταξαν οἱ ἀπόστολοι, ³μὴ εἶναι ἡμᾶς κρίνειν τινὰ ἐν πόσει καὶ ἐν πόσει καὶ ἐν ἐρεῖ ἐορτῆς ἢ νεομηνίας ἢ ἑβδαίων. Πόθεν οὖν αὐταὶ μάχαι; πόθεν τὰ σχίσματα; ἐορτάζομεν, ἀλλ' ἐν ζύμῃ κα-
ας καὶ πονηρίας, τὴν ἐκκλη-
αν τοῦ Θεοῦ διαζέμποντες,
ὡς τὰ ἐκτὸς τηροῦμεν, ἵνα
κρείττονα, τὴν πίστιν καὶ
ἀγαπὴν ἀποβάλλωμεν. Ταύτας
ἐορτὰς καὶ νηστείας ἀπα-
σκεῖν τῷ κυρίῳ ⁶ἐκ τῶν προ-
φητικῶν λόγων ἠκούσαμεν.

Ordinaverunt apostoli, non oportere nos iudicare quenquam in esca vel potu vel parte festi aut neomeniae aut sabbatorum. Unde igitur hae disceptationes? Unde schismata? Feriamur, sed in fermento malitiae et malignitatis, ecclesiam Dei scindentes, et externa servamus, ut meliora, fidem et caritatem abiiciamus. Has igitur ferias et ieiunia displicere Domino ex sermonibus propheticis audivimus.

1. *Εἰρηναίου*] Hoc fragmentum ex epistola Irenaei de schismate contra Blastum petiit esse videtur. Orta etenim tum temporis erat quaestio de paschate inter Asianos et Romanos, in concilio Nicaeno postmodum decisa atque ab Irenaeo ita tractata, ut propter ritum externum pacis ecclesiasticæ vinculum scindi haud debere egregie demonstrarit. Aut, si mavis, hoc fragmentum pertinet ad libellum Irenaei περὶ τοῦ πάσχα de paschate, quem allegavit Iustinus quidam in Resp. ad quaest. 115 ad Orthodoxos. Nota est, quam hanc in rem Irenaeus ad Victorem episcopum Romanum scripsit, epistola, cuius fragmentum Eusebius, Nicephorus et Maximus nobis tradidere, ubi sanctissimus vir nihil urget magis quam concordiam ecclesiasticam ab omni schismate alienam, ubi non de fide quidem sed de ritibus agitur. Quinimo addit: ἡ διαφωνία τῆς νηστείας τὴν ὁμόνοιαν τῆς πίστεως συνίστησι, diversitatem ieiunii consensionem fidei commendare. Egregia plane sunt quae de schismate fugiendo lib. 4. contr. haeres. cap. 33. §. 7. scribit Noster Ἀνακρινεῖ δὲ (sc. ὁ Θεὸς) τοὺς τὰ σχίσματα ἐργαζομένους, κενοὺς ὄντας τῇ τοῦ Θεοῦ ἀγάπῃ καὶ τὸ ἴδιον λυσitelῆς σκοποῦντας, ἀλλὰ μὴ τὴν ἐνώσι τῆς ἐκκλησίας, καὶ διὰ μικρὰς καὶ τὰς ὑψούσας αἰτίας τὸ μέγα καὶ ἐνδοξοῦ σῶμα τοῦ Χριστοῦ τέμνοντας καὶ διαιροῦντας καὶ ὅσον τὸ ἐπ' αὐτοῖς ἀναροῦντας. Quae verba conservavit nobis Ioannes Damascenus in Parallelis sacri tituli. 76. περὶ αἱρετικῶν, translata inde in vitam Irenaei ab Halloixio descriptar pag. 497 et 481. Dignus est hic, quem allegamus, Damasceni parallelorum titulus qui saepius legatur atque relegatur, ut, quae priscæ ecclesiae circa doctrinam de schismate fuerit fides, clarius noscamus. Adeo enim Christiani hodie in parte discissi sunt, ut quævis opinio novum schisma novamque sectam gignat. Felice eos, qui unitatem fidei spiritusque sectantur! Ephes. 4, 3. 4. 5.

2. *Ἐταξαν*] Confirmant prima huius fragmenti verba id, quod supra de citationibus τῶν διαταγῶν diximus. Ceterum de διδασκαίς τῶν ἀποστόλων conferri omnino quoque possunt Dallaeus de Pseudepigraphis apostolicis passim et le Moyné Var. Sacre. T. 2. p. 683. 1957 seqq.

3. *μὴ δεῖναι . . . . . σαββάτων*] Locus, quem hic allegat Irenaeus, Paulus est in litteris ad Colossenses cap. 2, 16.

4. *ἐορτάζομεν . . . . . πονηρίας*] Alludit, ut arbitror, vir sanctus a 1. Cor. 5, 8:

5. *τὰ ἐκτός τηροῦμεν*] Quod suo iam tempore reprehendit Irenaeus, id a hoc, quod vivimus, seculum egregie quadrat. Scilicet ea est perniciosissima, qua nunquam excogitari potuit, haeresis, qua creditur, religionem in externis saltem ritibus ceremonisque consistere, quas qui servaverit, de salute sua securus esse possit. Adeo haec labe pervasit omnes sectas, ut nulla fere amplius medel queat adhiberi. Aliter omnino optimus Salvator: οὐκ ἔρχεται ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ μετὰ παρατήρησέως, οὐδὲ ἐροῦσιν ἰδοὶ ὧδε, ἢ, ἰδοὺ ἐκεῖ ἰδοὺ γὰρ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐντός ὑμῶν ἐστίν. Luc. 17, 20. 21.

6. *ἐκ τῶν προφητικῶν λόγων*] Conf. Ies. 1, 11 seqq. Ierem. 6, 21 Hos. 6, 6. 7, 6. Amos 5, 21. Adde Ies. 58, 3 seqq. Zach. 7, 5. 8, 19. Haec scilicet erat Irenaei sententia, ritibus externis ceremonisque non confidendum esse utpote quae essentiam Christianismi non tangant. Reicit itaque eas disputationes de paschate, ad quas respicit, in ecclesia primitiva tunc agitatae, atque, unione ecclesiae propter rem indifferenter haud solvendam esse. Quod dum ponimus, re nostra esse arbitramur, ut locum corrigamus, qui in dissertatione nostra praeliminari ad Q. Iulii Hilariani expositum de ratione paschae et mensis §. 45. p. 5 exstat et a mendo liberandus est. Ita autem ibi legendum: diemque paschae iuxta veterem calculum, decisa iam tum temporis controversia, quae in ecclesia Graeca Latina multas turbas dedit demumque in concilio Nicaeno finita est, a cuius partibus noster Hilarianus.

XL.

Quartum fragmentum a Ch. Matth. Pfaffio editum cum eius notis.

¹*Εἰρηναίου.*

Irenaei.

Χριστὸς ²ὁ πρὸ αἰώνων Christus ante secula vocatus
κληθεὶς Θεοῦ υἱὸς ³ἐν τῇ πλη- Dei Filius in complemento ten

ώματι τοῦ καιροῦ ὥφθη, ἵνα
 ἡμᾶς τοὺς ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας
 ὄντας διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ
 καθάρισι, ἄγνοὺς τῷ πατρὶ
 οὖς παραστήσας, εἰ τῇ ⁴ παι-
 δείᾳ τοῦ πνεύματος εὐπειθεῖς
 ἡμᾶς παρέχωμεν. Καὶ ἐν τῷ
 ἔλει τῶν καιρῶν μέλλει ἔρ-
 εσθαι ⁵ εἰς τὸ καταργῆσαι πᾶν
 τὸ κακὸν καὶ ⁶ εἰς τὸ ἀποκα-
 τάλᾳ τὰ πάντα, ἵνα ἡ πάν-
 των τῶν μισμμάτων τὸ τέλος.

poris apparuit, ut nos, qui sub
 iugo peccati eramus, per sangui-
 nem suum purificet, inculpato
 Patri filios sistens, si castigationi
 spiritus obedientes nos praeste-
 mus. Et in fine temporum ven-
 turus est ad destruendum omne
 malum et ad reconcilianda uni-
 versa, ut omnium impuritatum
 sit finis.

1. Εἰρηναίου] Hæc forsân ad διαλέξεις διαφόρους aut ad ἐπίδειξιν ἀπο-
 τολικῶν κηρύγματος ab Irenæo scriptam pertinere.

2. ὁ πρὸ αἰώνων κληθεὶς Θεοῦ υἱός] Doctrinam Irenæi de divinitate Filii
 ei post Georgium Bullum et Nicolaum Nourrium egregie explicavit R. Massuetus
 Diss. 3. art. 5. cui non opus est, ut plura addamus. Sunt quidem variis in
 locis aliqua, ex quibus conieceris, Irenæum subordinationem in Trinitate agnovisse.
 Filius enim Patri scientiam dei novissimæ videtur adscribere, ita ut excludi credas
 Filium, qui et iuxta divinitatem Patrem se maiorem esse dixerit, id quod post Ire-
 næum plures alii Patres, illi quoque, qui post concilium Nicaenum vixere, repe-
 runt. Vide ingeniosissimi viri Sam. Clarkii in doctrina Scripturarum de Trinitate
 anglie scripta P. I. cap. 2. Sect. 5. n. 830. pag. 157 seqq. Ait etiam Noster,
 Patri ministrasse Filium atque illum huic præcepisse, in quo antiquissimos veteris
 ecclesiæ doctores itidem sibi consentientes habet. Sunt hæc utique difficultia et
 quæ perversum in sensum veritatis catholice contrarium facile trahi queant,
 abutunturque etiam ab iis, qui Arianos errores hoc ipso tempore defendunt. Conf.
 Thibonius Prim. Christi Reviv. P. 4. ubi systema primitivæ fidei de Trinitate et
 incarnatione Filii exhibetur, articul. 7. 9. 10. Idem variis in locis Irenæum quoque
 suas trahere partes conatur plurimæque ab eo dicta hoc in libro refert. Id
 num supererat, ut loca quæ producit, in notis demonstraret suæ penitus sen-
 tentiæ favere, refutatis iis, quæ hactenus de Irenæi fide dixerant alii. Sola enim
 verba ponit, eorumque versionem anglicanam, quæ rem haud conficiunt. Ceterum
 quod ad subordinationem attinet personarum in Trinitate, plures sunt hodie ique
 maxime ecclesiæ anglicanæ theologi, qui hanc in sententiam post Remonstrantes
 descendunt, alienam omnino a veterum recentiorumque Protestantium recepta opi-
 nione, utpote qui uno ore summam in Trinitate personarum affirmant aequalitatem.
 Irenæi sententia hæc est, Christum et Deum et Dominum et regem æternum et
 unigenitum esse et Filium Dei, Filium autem hominis factum. Addit, eum semper
 coexistisse Patri, semperque cum Patre fuisse, Deumque definitivè et absolute nomi-
 natum fuisse, et habere in omnibus principatum. Hæc primaria sunt, ex quibus
 cetera explicare utique convenit. Ceterum ex verbis fragmenti nostri nihil contra
 Arianos exsculpere possumus. In hoc enim quod Irenæus dicit, si cum Orthodoxis
 conveniunt.

3. ἐν τῷ πληρώματι τοῦ καιροῦ] Vide Galat. 4, 4. ubi πληρῶμα τοῦ
 χρόνου. Plenitudo temporis habetur in latinis Irenæi.

4. παιδεία] Vide Tit. 2, 12.

5. εἰς τὸ καταργῆσαι πᾶν τὸ κακὸν καὶ εἰς τὸ ἀποκατατάλᾳ τὰ πάντα]
 signa sunt hæc Irenæi verba, quæ penitus considerentur. Duo enim sunt, quæ
 dicit. Primum, destructum iri omne malum; secundum, reconciliatum iri universa.
 Hanc ergo credit ille, quod Origenes post ipsum credidit, poenas quoque damna-
 rum finem habituras, quod ex eo omnino consequi videtur, si dixeris, omne
 malum sublatum iri? Itane porro iuxta Irenæum reconciliatio universalis per
 Christum nondum facta est, reservanda demum ad diem iudicii? Hæc qui æqua

iudicii lance diiudicare velit, inspicat prius, quae Irenaeus de aeternis damnatorum poenis in libris advers. haereses memorat. Lib. 3. cap. 23. §. 3. haec leguntur: *Hoc idem autem et Dominus in evangelio his, qui a sinistris inveniuntur, ait: Abite maledicti in ignem aeternum, quem praeparavit Pater meus diabolo et angelis eius; significans, quoniam non homini principaliter praeparatus est aeternus ignis, sed ei, qui seduxit et offendere fecit hominem, et inquam qui princeps apostasiae est, principi abscessionis, et his angelis, qui apostatae facti sunt cum eo: quem quidem iuste percipient etiam hi, qui similiter ut illi sine poenitentia et sine regressu in malitiae perseverant operibus.* Lib. 4. cap. 27. §. 4. ex variis Scripturae locis probat, aeternum ignem impiis destinatum esse. Id autem quia ratione intelligat, explicat luculentius loc. cit. cap. 28. §. 1. Ibi enim: *Quum ergo hic et illic eadem sit in vindicando Deo iustitia Dei et illic quidem typice et temporaliter et mediocrius; hic vero vere et semper et austerius . . . . Addit rationem, ob quam damnatio impiorum aeterna statui debeat, quoniam expediebat eis iuxta Scripturam, si non essent nati.* Pergit §. 2. *Poenae eorum, qui non credunt Verbo Dei et contemnunt eius adventum et convertuntur retrorsum, adimplata est; non solum temporalis sed et aeterna facta.* Quibuscunque enim dixerit Dominus: *Discedite a me maledicti in ignem perpetuum; isti erunt semper damnati, et quibuscunque dixerit: Venite benedicti etc. hi semper percipiunt regnum et proficiunt.* Add. lib. 4. cap. 33. §. 11. cap. 39. §. 4. ubi: *Aeternum qui fugiunt lumen, quod continet in se omnia bona, ipsi sibi caussa sunt, ut aeternas inhabitent tenebras, quae ipsa repetuntur cap. 40. §. 1. 2.* Nec nos hic morantur, quae Irenaeus alibi habet de perseverantia vitae solis electis bonisque data lib. 2. cap. 24. §. 3. *Non enim ex nobis, ait, neque ex nostra natura vita est, sed secundum gratiam Dei datur. Et ideo qui servaverit datum vitae et gratias egerit ei qui praestitit, accipiet et in seculum seculi longitudinem dierum.* Qui autem abiecerit eam et ingratus exstiterit factori ob hoc quod factus est, et non cognoverit eum qui praestat, ipse se privat in seculum seculi perseverantia. Sunt haec quae in suas partes traxit Henricus Dodwellus, naturalem animae mortalitatem statuens, nisi per baptismum facta fuerit immortalis. Sed egregia sunt, quae reponit doctissimus Massnetus: *Unum observasse sufficiat, scilicet duplex immortalitatis genus, quod Dodwellus nusquam distinxit, sed potius ita confudit, ut alterum pro altero habuerit, fontem errorum omnium illius esse. Immortalitas quippe animarum, alia naturalis, alia supernaturalis. Prior substantiis sua natura simplicibus et ab omni materia segregatis propria est; qua nullius omnino creatae rei vi et efficiencia dissolvi et exstingui possunt. Posterior animabus beatis peculiaris est; qua Deo et cum Deo aeternum viventes, felicitate nunquam desitura fruuntur in caelis.* Dissertatio 3. artic. 9. §. 104. Idem et accurate demonstrat, Irenaeum, quum aeternas damnatorum poenas dixit, nunquam desituras intellexisse. Ita enim loco citato §. 106. *Hic damnatorum poenam opponit Irenaeus beatorum felicitati; et quemadmodum haec sempiterna est, sic et alteram sempiternam esse statuit. Ubi qui has voces, aeternus ignis, aeterna poena, semper damnati, detorsit ad longissima duntaxat supplicia, sed damnatorum interitu tandem aliquando desitura; advertat, nec Irenaeum ceterosque Patres, immo nec ipsam Scripturam aliis vocibus designare sempiternam beatorum felicitatem; quas proinde impii, arrepta hinc occasione similiter detorquere possent ad longam duntaxat felicitatem, aliquando tamen finendam.* Lege sis quae eo de argumento scripsit eruditissimus D. Matthaeus Petitdidier Tom. II. annotationum in Bibliothecam auctorum ecclesiasticorum pag. 403 et seqq. edit. Paris. 1692. Est tamen qui in Germania ante quindecim annos Origenianum de fine poenarum infernalium dogma novis rationibus ornatum Patrumque effatis defensum atque in systema redactum dedit vir celeberrimus Ioannes Gulielmus Petersenius, confectis hanc in rem tribas in maiore forma voluminibus, quem alii postea secuti sunt eiusdem opinionis asseclae. Vide illustris Leibnitii tract. gall. de bonitate divina et libertate hominis Part. 1. §. 17. pag. 125. Non vero iste animas damnatorum post datas poenas in nihilum abituras ait, sed purificatum iri easdem atque restitutum ad primaeam imaginem, quam in creatione acceperant. Quam opinionem, a plurimis Iudaeorum doctoribus traditam et a quibusdam Patribus defensam, maxime ex Ephes. 1, 10. Coloss. 1, 16. 17. 18. 19. 20. Rom. 5, 12 seqq. 1. ad Corinthios 15, 22 seqq. pluribusque aliis locis probare annititur. Erudite autem haec omnia digere, atque ita, ut necessarias cautelas ponat, ad impios ab abusu doctrinae huius abstrahendos. Ceterum si ex Scriptura ista probari satis possent, utique ad plurimas difficultates, quibus theologiae quae-

stiones haud paucae involvuntur, sterneretur via. Viderunt id inter Anglos Henricus Morus et Thomas Tillotsonius, qui aeternitatem poenarum negasse aut in dubium vocasse dicuntur. Usus etiam est hac hypothese contra Petrum Baelium vir clariss. Ioannes Clericus in biblioth. sel. t. 7. ita tamen, ut eandem haud suam fecerit.

6. καὶ εἰς τὸ ἀποκαταλλάξαι τὰ πάντα] Respicit Noster sine dubio ad Colossenses 1, 20. ubi: καὶ δι' αὐτοῦ ἀποκαταλλάξαι τὰ πάντα εἰς αὐτόν. Etenim reconciliationem universalem per mortem Christi iam factam esse haud negat Irenaeus. Conf. lib. 5. cap. 14. §. 3. Est autem universalis illa, per quam totus mundus cum Deo fuit reconciliatus, ita ut salus *acquisita* omnibus fuerit, particularis vero poenitentiam fidemque hominis cum obedientia Evangelio praestita praevidiam habet bonaque a Christo *acquisita applicat*. 2. Cor. 5, 19. 20. De hac itaque loquitur in fragmento nostro Irenaeus aut potius de eius plenaria manifestatione ultimoque effectu, qui nonnisi in novissimo die apparebit. Ceterum cum loco, qui exstat ad Colossenses cap. 1, 21. 22. vir sanctus confert alterum παράλληλον Ephes. 1, 10. ubi: ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ, τὰ τε ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. Hanc recapitulationem, quam vocat, rerum caelestium et terrestrium, ait Irenaeus esse coniunctionem naturae divinae cum humana. Vide loc. cit. §. 2. Alibi hanc recapitulationem de anima hominis cum corpore coniuncta explicat loco citato cap. 20. §. 2. Tam obscura tamen atque intricata sunt haec omnia, ut quae mens Irenaei sit, liquido vix dignosci possit.

XLI.

¹ Καὶ εὗρε σιαγόνα ὄνου.
Σημειωτέον, ὅτι οὐκέτι ἡ θεία

Et invenit maxillam asini. Notandum quod non amplius post

1. Καὶ εὗρε κτλ.] Quae hinc sequuntur fragmenta XLI—XLV Muensterus e MSS. in bibliotheca Vaticana adservatis eruit, atque in libro inscripto: *Fragmenta Patrum Graecorum*. Fasc. I. Hafniae 1788 publici iuris fecit. Vir doctus haec contextui graeco praemisit: Allegoricam interpretationem, non modo a Graecorum philosophis, Stoicis nimirum et Platonicis, in exponendis poetis principibus, verum etiam a Iudaeorum hellenistarum doctoribus, liberaliori graecarum litterarum doctrina institutis, adoptatam, in ecclesiam quoque christianam transiisse, ex plurimis et prope omnibus antiquissimorum Patrum in sacram Scripturam commentariis efficitur. Quibus equidem, quum notissima sit res, ulterius demonstrandis haud immorabor; locos saltem de Phoenice, resurrectionis typo, de salute fidelium per sanguinem Christi in filo rubro meretricis Rahab praesignificata, ex epist. Clementis Romani, et de nomine Christi in voce ἰχθὺς exhibitio, in Iustino m. in memoriam revocans. Ipsum vero, cuius fragmenta exhibeo, Irenaeum eandem dilexisse allegoricam s. Scripturae exponendae rationem, ex editis ipsius libris, quo maior authenticæ ineditorum nostrorum fragmentorum habeatur fides, paucis exponendum mihi erit. Scilicet

ipse, qui per totum volumen contra Gnosticorum, ut verbo utar, theogonias, mysticos, allegoricosque sensus, quos in S. S. repositos occultosque esse docuerunt, evertere et confutare omni studio allaboravit: ex quadriformi tamen Cherubino facie Apoc. IV, 7, quibus Deus vehebatur, efficit, necessario etiam quatuor esse debere evangelia, quibus insideat Christus lesus, quatuorque testamenta, Adami nimirum, Noae, Mosis et Christi, humano generi a Deo data (III, 11.) Mosen porro docet virgam in terram coram Pharaone proiecisse, ut ea incarnata omnem Aegyptiorum praeviationem, quae insurgebat adversus Dei dispositionem, argueret et absolveret (III, 21.) Matrimonio Mosis cum muliere Aethiopica spiritualis Christi cum ecclesia nuptias; IV, 20 sub Rahaba et duobus speculatoribus Trinitatem; in eodem capite Thamaris denique duplici partu utrumque testamentum typice significari (IV, 25). In reliquum videant, quibus plura eiusmodi Irenaei exegetico-allegorica placent, III, 10. 18. IV, 38. V, 29 et alia passim. — De libro, ex quo hausta sunt omnia haec commentariorum Irenaei in V. T. fragmenta, quorum nonnulla ab Halloixio et ex eo a Massueto edita fuere, nihil certo asseri potest. Videntur tamen omnia eiusmodi frag-

γραφῇ ¹μετὰ τὴν πορνείαν τοῖς
παρ' αὐτοῦ ²κατωρθωμένοις
ἐφ' ἑξέστω τό, ἦλατο ἐπ' αὐτὸν
πνεῦμα κυρίου· οὕτω γὰρ τὸ
τῆς πορνείας ἁμάρτημα πρὸς
τὸ σῶμα ³ὡς περὶ Θεοῦ ναὸν
ἁμαρτάνεται κατὰ τὸν θεῖον
ἀποστόλον.

fornicationem sacra scriptura de
rebus ab eo fortiter et feliciter
gestis locuta est: *impulit eum
Spiritus Domini*. Ita enim pec-
catum fornicationis contra corpus
quemadmodum contra templum
Domini committitur secundum di-
vum apostolum.

XLII.

⁴Τοῦτο σημαίνει ⁵τὸν διωγ-
μὸν τὸν κατὰ τῆς ἐκκλησίας
παρὰ τῶν ἔτι μενόντων ἐν τῇ

Hoc significat persecutionem
ecclesiae a gentibus in infidelitate
adhuc permanentibus. Sed ille,

menta reliquiae esse homiliarum deper-
ditaram, quibus, uti mos erat prae-
ecclesiae episcopis presbyterisque, sacrae
Scripturae selectos libros exposuerat;
habentur enim in editione Massueti frag-
menta commentarii in varia Penta-
teuchi, Iudicum, Evangeliorumque effata.
Ad idem quoque genus Pfaffii primum
quartumque fragmentum referendum vi-
detur. Ceterum, num istae homiliae par-
tem librorum, qui διδαχαὶ vel διατάξεις
dicebantur, constituerint, an vero seorsim
editae sint, ea non nisi coniecturis, qui-
bus tamen ne hic indulgeamus, loci et
temporis ratio vetat, committenda sunt.
— Hoc fragmentum est commentarii in
librum Iudicum; habetur enim locus hic
in historia Simsonis Iud. XV, 15. Muen-
terus.

1. μετὰ τὴν πορνείαν] Respicit ad
amores Simsonis et Delilae, Iud. XVI,
4. Ubi enim alibi de Simsone nar-
ratur, eum edidisse fortitudinis no-
vum quoddam specimen, addit auctor
libri: ἦλατο πνεῦμα κυρίου ἐπ' αὐ-
τόν — ita Iud. XIV, 6. 19. XV, 14.
Deinde vero violato, quo erga Deum
obstrictus tenebatur voto, simpliciter
additur causa virium auctarum, καὶ
ἤρξατο θρῖξ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ Iud.
XIV, 24, nulla amplius de spiritu Do-
mini mentione facta. Muenterus.

2. κατωρθωμένοις] Sensus vocis: res
praeclare et feliciter in commodum po-
puli gestae. Ita usurpat Actor. XXIV,
2, ubi Tertullus de κατορθώμασιν,
provida nempe Felicis cura, Iudaeis im-
pertita, verba facit. Apud Plutarchum
vero eodem sensu bellico, quo Iud. XV
habetur, ubi ὡς μέγα κατόρθωμα

ποιήσων, ait. Idem enim est hic, quod
ἀνδραγαθήματα. In Ciceronis denique
officiis *perfectum officium* audit, officio,
quod Graeci καθήκον vocant, opposi-
tum. Muenterus.

3. ὡς περὶ Θεοῦ ναόν] Respicit ad
1. Cor. III, 16. 17. Muenterus.

4. Τοῦτο σημαίνει] V. primam anno-
tationem ad fragm. XLI. Hoc fragm. ex
eodem, ex quo antecedens, commentario
in Iudices haustum videtur. Referendum
est ad Iud. XV, ubi Simson a popula-
ribus suis Philistaeis traditur, propria
dein fortitudine liberatus, vindictam de
hostibus patriae sumit. Muent.

5. τὸν διωγμὸν — ἐθνῶν] Non
equidem, Irenaeum certam Christianorum
vexationem quandam ob oculos hic ha-
buisse, crediderim; licet ipse anno
CLXXVII persecutione in Gallia, inprimis
Viennae et Lugduni flagrante, ecclesiae
Lugdunensis fuerit presbyter: ex additis
tamen verbis ἔτι μενόντων cernitur,
illum haud ad priores, quae Neronis et
Domitiani temporibus ecclesiam oppres-
serunt, calamitates respexisse; quo qui-
dem tempore nullae adhuc editae erant
Christianorum apologiae, ex quibus sal-
tem id imperatoribus praefectisque pro-
vinciarum constaret, religionem Christi-
anorum haud esse exitiabilem *superstitionem*,
odii humani generis convictam.
Verba porro ἔτι μένειν pertinaciam in
idolorum cultu, non obstantibus Christi-
anorum pro propaganda inter eos fide
laboribus, indicare mihi videntur; cuius
tamen pertinaciae haud ante saeculum
II, quo, ipso Irenaeo tecte, ecclesiae
per universum orbem Romanum, in Gal-
lia nimirum, Britannia, Hispania, im-

ἀπιστία ἐθνῶν. ¹ Ἄλλ' ἤλπισεν
ὁ ταῦτα πάσχων, ὥς ἔσται
ἐκδίκησις κατὰ τῶν πολεμούν-
των. Διὰ τίνος δὲ ἡ ἐκδίκησις;
Πρῶτον μὲν διὰ τοῦ καταφν-
γεῖν ² ἐπὶ τὴν νοητὴν πέτραν,
δεύτερον δὲ διὰ τοῦ εὑρεῖν σια-
γόνα ὄνου. ³ Τύπος δὲ τῆς σια-
γόνας τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ.

XLIII.

⁴ Εὖ μὲν λέγοντες αἰεὶ τοὺς
ἀξίους, κακῶς δὲ οὐδέποτε τοὺς
ἀναξίους, τευξόμεθα καὶ ἡμεῖς
τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης καὶ βασι-
λείας.

qui talia passus est, speravit ul-
tionem de gerentibus bellum. Per
quod vero ultio? Primo quidem
per fugam ad petram, quae sen-
sibus non percipitur (spiritualem);
dein vero per inventionem maxil-
lae asini. Typus vero maxillae
corpus Christi.

Benedicentes semper iis, qui
digni sunt, indignis autem nun-
quam maledicentes, ita nos quo-
que gloriam et regnum Dei con-
sequemur.

etiam in Germania exstiterē, a quibus
gentiles in meliori cultu institui potuis-
sent, taxandi erant. Quum vero, licet
edictis imperatorum praesidiumve pro-
vinciarum, novae vel persecutiones vel
inquisitiones iussae haud essent, flamina
amen semper et pontifices, omnesque,
quibus templorum sacra curae essent,
populares ad violentias in illos, qui pro
Christianis haberentur, committendas in-
citant (quae Plinius ipse, ut alios ta-
ceam, in epistola ad Traianum Augustum
locet) continuis prope vexationibus, ex
universo populi in eos odio oriundis,
Christianos, maxime vero sacrorum an-
nistites, obnoxios fuisse, quisquis facile
concedet. Ex quo deinde consequitur,
ad interpretationem fragmenti huius cer-
tam aliquam, de qua apud historicos
sermo sit, persecutionem non quaeren-
dam esse. Muent.

1. Ἄλλ' ἤλπισεν] Scilicet Simson,
qui ab ipsis civibus suis tradebatur Phi-
listaeis. Ceterum ipsum Simsonem Ire-
naeo quoque typum fuisse Christi, ex
fragmento eiusdem commentarii in Iudi-
es apud Massuetum p. 346. [huius novae
editionis fragm. XXVII] conficio; in quo
nec Simsonem manu ducens cum Ioanne
baptista comparatur, et ex Simione co-
muni innixo doctrina elicitur, *populum*
de religione edoctum agnovisse Christi
mysterium. Ita enim loquitur: τὸ οὖν
παναπαυθῆναι τὸν Σαμφῶν ἐπὶ
οὓς στύλους, τὸ τὸν διδασκέντα λαὸν
Iudaeorum) ἐπιγνώναί τὸ τοῦ Χριστοῦ

μυστήριον. Columnas enim, iam in
antecedentibus, utrumque testamentum
significare docuerat. Muent.

2. ἐπὶ τὴν νοητὴν πέτραν] Petra,
de qua quidem sermo est in historia
Simsonis, est rupis Etam Iud. XIV. In-
teger vero locus, typice de Christo ex-
positus, alludere videtur ad Matth. XXI,
42. Quod ex epitheto *νοητή*, quae sensibus
capi nequit, magis elucere videtur. Muent.

3. Τύπος δὲ τῆς σιαγ. κτλ.] Typus
sane ex altissimis allegoricae interpreta-
tionis mysteriis tractus, cuius compar-
ationis medium terminum frustra quaeres.
Ipse vero Irenaeus nobis doctor. In
alio enim fragmento apud Mass. p. 346.
[huius novae editionis fragm. XXIII] ad
Numer. XXII, 22. asinam Bileami figu-
ram esse corporis Christi tradit, ita
verba faciens: ἐφ' ὃν πάντες οἱ ἄν-
θρωποι ἐκ κανάτων ἀναπαύμενοι,
ὥς ὑπὸ ὀχλήματος βαστάζονται. Τὸ
γὰρ φορτίον τῶν ἡμετέρων ἁμαρτη-
μάτων ὁ Σωτὴρ ἀνεδέξατο. Saltum
vero a corpore asinae ad maxillam, a
toto ad partem, haud adeo mortalem
esse vident omnes. Muent.

4. Εὖ μὲν λέγοντες κτλ.] Hoc frag-
mentum, quod Muenterus primus e Mss.
vaticanis edidit, ipso editore teste his
inscribitur verbis: τοῦ ἁγίου Εἰρηναίου
ἐκ τῶν διατάξεων. Muenterus ad haec
ita scribit: Morem fuisse antiquissimo-
rum ecclesiae Patrum constat, ut ea,
quae sive ab apostolis sive a discipulis
apostolorum, τῆς πρώτης διαδοχῆς,

XLIV.

¹ *Προφητεία ἐν αὐτοῖς ἐσημαίνεται, ὡς παραβάτης γενόμενος ὁ λαὸς σειραῖς τῶν ἑαυτοῦ ἁμαρτιῶν σφιγγίσεται. Τὸ δὲ λυθῆναι αὐτοῦ αὐτομάτως τὰ*

Vaticinio in illis indicabatur, quod populus transgressor factus vinculis propriorum peccatorum coërceretur. Spontanea vero vinculorum solutio indicat, quod

acceperant, quo se melius falsis, quae saeculo iam secundo circumferebantur, institutionibus opponerent, in opusculis, *διδαχαὶ* vel *διδασκαλῆαι* dictis, discipulis posteritati tradere. Tales quidem *διδασκαί* a plurimis Patribus conscriptas, dein Epiphanii tempore in *constitutiones apostolorum*, ex iis conflatas transiisse, censuerunt viri in antiquitatibus ecclesiasticis facile principes, inter quos Dodwellum, Pearsonium, Grabiumque nominasse sat erit. Eiusmodi porro *διδασκαλῆαι* in secunda, quae vulgo dicitur, Clementis Romani epistola ad Corinthios superstitem esse, asseritur. Hippolyti similiter in bibliotheca Caesarea Vindobonensi ineditam exstare, docuit Lambecius Comment. VIII, 429. De aliorum Patrum *διδασκαίς*, Ignatii nimirum, Polycarpi, Hermiae et Barnabae testantur nonnulla verba Stichometriae Nicephori Patriarchae, a Dodwello in Diss. I. Irenaeica laudata. Ipsum autem Irenaeum quum falsis *διδασκαίς* probabiliter ab Heraclione, gnostico homine, qui *χρύγμα Πέτρου*, teste Origene, pro genuino venditaverat, aliisque strenue contraxisset; (de iis enim verba faciens, ipse lib. I, 17. *ἀμύθητον*, ait, *πλήθος ἀποκρύφων καὶ νέθων γραφῶν, ἃς αὐτοὶ ἐπλάσαν, προσφέρουσι εἰς κατάπληξιν τῶν ἀνοήτων, καὶ τὰ τῆς ἀληθείας μὴ ἐπισταμένων γράμματα*) suam quoque *διδασχὴν*, morem apostolicorum Patrum imitatus, conscripsisse ecclesiaeque Lugdunensi reliquisse, ex Eusebio (h. e. V, 26.) et Hieronymo patere videtur (Catal. script. c. 35.) Verba enim sunt Eusebii: *καὶ ἄλλος (φέρεται) ὃν ἀνατέθεικεν ἰδελφῷ Μαρκιᾶνῳ τοῦ νομα εἰς ἐπίδειξιν* (legendum forte ex emendatione Valesii et Dodwelli *ἀπόδειξιν*) τοῦ ἀποστολικοῦ χροῦγματος. Quam apostolicae et fidei et, disciplinae ulteriorem fuisse expositionem, qua falsa haereticorum *χρύγματα* confutaverit, Dodwello facile concedendum esse censeo. Quod vero, id quod mira doctrina ex auctoribus graecis

evincere allaborat, alter quidam Irenaei liber deperditus, ab Eusebio et Hieronymo quoque laudatus, cui titulus *διαλέξεων διαφθόρων*, homilias quoque ad populum exhibuerit, equidem contra tanti viri auctoritatem negare non ausim; nisi effici potuerit, utrumque Irenaei librum, et *ἐπίδειξιν* et *διαλέξεις*, partem eiusdem operis fuisse, ab Eusebio dein et Hieronymo male distincti. Duos enim eiusdem argumenti diversos ab Irenaeo confectos fuisse libros, etsi non negaverim, hand tamen crediderim. Accedit praeterea, quod *διδασκαλῆαι, διδαχῆ, διατάξεις, διαλέξεις, διαταγαί, παραδόσεις* ceteraque eiusmodi nomina apud veteres idem fere scriptionum genus indicasse videantur; quod denique novus iam titulus operis Irenaeici, quo fragmentum nostrum inscriptum est, *διατάξεις*, habeatur. Tria igitur Irenaei forent opera eiusdem fere argumenti; quis vero credat? *Διατάξεις* quidem esse idem opus quod *ἐπίδειξιν*, dubium mihi non est. De altero autem opere, cui *διαλέξεις* titulus, eoque magis desiderando, quod in eo epistolae ad Hebraeos mentionem fecerat Irenaeus sententiasque inde excerpterat, peritioribus sententiam ferre relinquo. Ceterum ex inscriptione fragmenti simplici admodum, notum id quoddam opus eo tempore, quo Catenaë conficiebantur, fuisse videtur. Eam una cum fragmento a Massueto sed sine inscriptione edito ex vaticano Cod. 1553 damus. Nulla praeterea verborum fragmenti ad benedictionem Beileami Num. XXII forte spectantis, expositione opus est, quum sententiam locis Matth. V, 44. Luc. VI, 27. aliisque Pauli et Petri maxime consonam disertis verbis exhibeant.

1. *προφητεία κτλ.*] Fragmentum hanc partem exhibet commentarii in Ezechielem; referri enim videtur ad cap. III e IV, quo propheta manibus ligatis aliisque symbolis vaticinium de futura Hierosolymorum obsidione edere iubetur Muent.

δεσμὰ σημαίνει, ὡς μετανοήσας
τάλιν λυθήσεται ἐκ τῶν τῆς
μαρτίας δεσμιῶν.

poenitentia facta, iterum vinculis
peccati liberaretur.

XLV.

¹ Οὐκ εὐχερὲς ὑπὸ πλάνης
ατεχομένην μεταπεῖσαι ψυχὴν.

Non est facile quid, animae ab
errore occupatae aliam sententiam
persuadere.

XLVI.

² „Καὶ τὸν Βαλαάμ υἱὸν Βεὼρ
πέκτειναν ἐν ξομφαίᾳ.“ Ὁ
ἀρ μηκέτι ἐν πνεύματι Θεοῦ
αλῶν, ἀλλὰ κατέναντι νόμου
θεοῦ ἕτερον πορνείας νόμον
τάνων, οὗτος οὐκέτι ὡς προ-
φήτης, ἀλλ' ὡς μάντις λογι-
θήσεται. Μὴ ἐμμείνας γὰρ
ἢ τοῦ Θεοῦ ἐντολῇ, ἄξιον τῆς
τοῦ κακομηχανίας ἀντελάβετο
ισθόν.

Atque Balqamum Beoris filium 4. Mos. 31, 8.
ferro trucidarunt. Etenim non
loquens amplius ex spiritu Dei,
sed adversus legem divinam pro-
ferens alteram adulterinam le-
gem, hic ne diutius quidem pro-
pheta, sed vates habebitur. Non
obtemperans enim Dei imperio,
dignas pravarum ipsius artium
poenas luit.

XLVII.

³ Τοῦτο σημαίνει τὸν διω-
κὸν τὸν κατὰ τῆς ἐκκλησίας
ἀρὰ τῶν ἐτι μενόντων ἐν τῇ
πιστῇ ἔθνῶν. Ἀλλ' ἤλπισεν
ταῦτα πάσχω, ὡς ἔσται ἐκ-
κλησίας κατὰ τῶν πολεμούντων.
ὡς τίνος δὲ ἡ ἐκδίκησις; Πρῶ-
τον μὲν, διὰ τοῦ καταφυγεῖν
πρὸς τὴν νοτιήν πέτραν· δεύ-

Hoc significat persecutionem
ecclesiae ab iis gentibus motam,
quae sensu a vera religione alieno
adhuc esse perseverant. At qui
haec perpessus est speravit, fore
ut poenae expeterentur ab iis,
qui bellum moverant. Qua de
caussa poenae? Primum qui-
dem, ob fugam in rupem, no-

1. Οὐκ ευχερὲς κτλ.] V. primam
notationem ad fragm. XLI.

2. Καὶ τὸν Βαλαάμ κτλ.] Haec
verba reperi p. 1381 et 1382 Tomi I
verba, quam supra pag. 836 laudavi.
interpretationem addidi.

3. τοῦτο σημαίνει κτλ.] Haec Tom. II
p. 219 illius Σειρῶς typis expressa
est, quam pag. 836 citavi. Interpre-
tio nostra adiecta est. Leguntur haec
verba ad locum Scripturae s. Iudic.

7. In Catena haec adnotata legun-

tur: Οὐδὲ τοῦτο, οὐδὲ τὸ ἐξῆς τοῦ
Εἰρηναίου ἐν τοῖς τοῦ Λουγδούνων
ἐκδόδοι. εὗρηται.

4. ἐπὶ τὴν νοτιήν πέτραν] Ita cor-
rupte legitur in Catena. Pro νοτιήν
scribendum fuisset νοτιόν, quae vox
prorsus inepta nobis videtur. Referenda
enim sunt verba fragmenti ad Iudic. 15,
8; ubi interpretatio LXX ita legitur:
καὶ κατέβη καὶ ἐκάθισεν ἐν τρυμα-
λιᾷ τῆς πέτρας Ἡτάμ. Inde Irenaeum
scripsisse conicio: ἐπὶ τὴν Ἡτάμ πέ-
τραν.

τερον δέ, διὰ τοῦ εὐρεῖν σια-
γόνα ὄνου. ¹ Τύπος δὲ τῆς σια-
γόνας τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ.

mine Etamum, factam; deind
vero, ob repertam maxillam asini
Quae maxilla figura est corpori
Christi.

XLVIII.

² Προφητεία ἐν αὐτοῖς ἐση-
μαίνεται, ὡς παραβάτης γενό-
μενος ὁ λαός, σειραῖς ταῖς ἐαν-
τοῦ ἁμαρτίαις σφιγγίσεται. Τὸ
δὲ λυθῆναι αὐτοῦ αὐτομάτως
τὰ δεσμά, σημαίνει, ὡς μετα-
νοήσας πάλιν λυθήσεται ἐκ τῶν
τῆς ἁμαρτίας δεσμῶν.

Prophetia in illis significaba
populum, qui legem divinam vio-
laverit, peccatis ab ipso commis-
sis sicuti catenis vinctum iri
Quod eius vincula sponte sui
soluta, id significat (populum
mutatis animis ex vinculis pec-
cati liberatum iri.

XLIX.

³ Θεὸς αἰῶνος, ὀνομασθεῖς
Θεὸς τοῖς ἀπίστοις, τουτέστιν
ὁ Σατανᾶς.

Deus huius saeculi, iis, q
fidem non habent, nominat
Deus, id est Satanas.

L.

⁴ Αὖτε τῷ Ζαχαρίᾳ τὴν σιω-
πὴν γεννηθεῖς ὁ Ἰωάννης. ⁵ Καὶ
γὰρ οὐκ ἐπραῦνε τὸν πατέρα
τῆς φωνῆς σιωπᾶν προελθού-
σης· ἀλλ' ὥσπερ ἀπιστηθεῖσα
τὴν γλῶσσαν ἔδωκεν, οὕτω φα-
νερωθεῖσαν δοῦναι τῷ πατρὶ

Solvit Zachariae silentium n-
tus Ioannes. Neque enim [a-
gelus?] animum patris mitiga-
quum vox, [Zachariam] silere i-
bens, emitteretur; sed uti [a-
gelī vox], cui fidem non habet
[Zacharias], linguam eius vincta
ita, quum quod angelus annu-
tiaverat evenisset, patri liber-

1. Τύπος δὲ κτλ.] In Catena haec
sunt adnotata: Οὐκ ὁρθὸν δὲ τὸ ἐν
τῷ τέλει, εἰ μὴ ἐκφρασθεῖη οὕτω·
τύπος δὲ ἡ σιαγὼν τοῦ σώματος τοῦ
Χριστοῦ.

2. Προφητεία κτλ.] Haec leguntur
in Σειραῖς saepissime a nobis citatae
Tom. II p. 220 ad locum Scripturae s.
Iudic. 15, 13. Interpretatio a nobis ad-
dita est.

3. Θεὸς κτλ.] Haec graeca exstant
in Catenis in s. Pauli epistolas ad Cor.,
quas edidit J. A. Cramer. Oxon. 1841
pag. 373.

4. Αὖτε τῷ Ζαχ. κτλ.] Hoc si-
mentum et quod sequitur e Co
theol. graec., qui in bibliotheca Vi-
bonensi adservatur et numerum LXX
folia 424 habet, exscripta mecum co-
municavit Henr. Ernest. Poeschl, ad
maximas ago gratias.

5. Καὶ γὰρ κτλ.] Huius commo-
textus est corruptus. Patet, pro φ-
ρωθεῖσαν, quae vox opposita est φ-
απιστηθεῖσα, scribendum esse φ-
ρωθεῖσα; et pro δοῦναι legendum
pus finitum, ἔδωκεν aut simile ali-
Loci sensum, quantum fieri potuit, in
interpretatione mea latina exprimere stu-

ἐν ἐλευθερίαν· ᾧ καὶ ἐγγε-
 γόνη καὶ ἐγεννήθη. Φωνὴ δὲ
 καὶ λέχρος λόγον καὶ φωτὸς
 προδρομος.

tem reddidit; cui et fausta sunt
 nuntiat et [Ioannes filius] natus
 est. Vox autem et splendor
 verbi et luminis praeursor.

11.

Ἡ δὲ καὶ τὸ ἐν πόλει
 Ἰερλιδ ἱεροσκεῖται, εἰ μὴ ἵνα
 καὶ τὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγεννημένην
 ᾧ Ἀρλιδ δαδύσαν· ἡ δὲ ἐκ
 αὐτοῦ τῆς κοίτης αὐτοῦ αἰώ-
 νως τοῖσι βασιλεύει, τελε-
 γμένην ἐγγεγκλιώται.

Quem in finem autem et illud
 in urbe *Davidis* additum est,
 nisi ut id, quod a Deo Davidi
 promissum erat: ex fluctu eius
 ventris aeternum regem progres-
 surum esse, perfectum annun-
 tiaret.

1. 11. u. κτλ.] Etiam hoc fragmen-
 tum Henr. Ernest. Porcchi v. et. ex eo-
 dem Codice, quem annotationis priori
 id fragm. antecedens laudavi, exscri-

ptum mecum communicavit. Dictum
 praetul dubio referendum est ad Luc.
 2, 11.

APPENDIX

AD

IRENAEI LIBROS CONTRA HAERESSES

CONTINENS

GNOSTICORUM, QUORUM MEMINIT IRENAEUS, FRAGMENTA.

FRAGMENTUM LIBRI XIII. COMMENTARIORUM BASILIDIS.

Ex Archelaei et Manetis Disputatione pag. 101 et seq.

Exstat tertius decimus liber Tractatum eius (Basilidis) cuius initium tale est. Tertium decimum nobis Tractatum scribentibus brum, necessarium sermonem uberemque salutaris sermo praestat. Per parvulam divitis et pauperis naturam, sine radice et sine loco rebus supervenientem, unde pullulaverit, indicat. Hoc autem volum caput liber continet. — Sed ad rem rediens; Basilides in-erectis plus minus vel quingentis versibus ait: Desine ab inani et curiosa varietate, requiramus autem magis, quae de bonis et malis etiam barbari inquisierunt, et in quas opiniones de his omnibus pervenerunt. Quidam enim horum dixerunt, initia omnium inchoare esse, quibus bona et mala associaverunt, ipsa dicentes initia esse et ingenita: id est, in principiis lucem fuisse ac tenebras, quae ex semetipsis erant, non quae esse dicebantur. Haec autem verum apud semetipsa essent, propriam unumquodque eorum vitam agebat, quam vellet et qualis sibi competeret; omnibus enim animis commune est, quod est proprium, et nihil sibi ipsum malum videtur. Postquam autem ad alterutrum agnitionem uterque pervenit, et tenebrae contemplatae sunt lucem, tanquam melioris rei summa conspicientia, insectabantur ea commisceri.

FRAGMENTUM LIBRI XXIII.

Ex Clementis Alexandrini Stromatum lib. IV. pag. 506.

<p><i>Βασιλείδης δὲ ἐν τῷ εἰκοστῷ βίβλῳ τῶν ἐξηγητικῶν, περὶ τῶν κατὰ τὸ μαρτύριον κολαζομένων, αὐταῖς λέξεισι τάδε φησὶ· φημὶ γὰρ τό, ὅποσοι ὑποπίπτουσι ταῖς λεγομέναις θλί-</i></p>	<p>Basilides autem in vicesimo tertio Exegeticorum, de iis qui martyrio puniuntur, his verbis haec dicit: Dico enim, quicunque incidunt in dictas afflictiones, utique quum imprudentes in alia</p>
--	---

ψεσιν, ἥτοι ἡμαρτηκότες ἐν ἄλλοις λανθάνοντες πταίσμασιν, εἰς τοῦτο ἄγονται τὸ ἀγαθόν, χρηστότητι τοῦ περιάγοντος· ἀλλὰ ἐξ ἄλλων ὄντως ἐγκαλούμενοι, ἵνα μὴ ὡς κατάδικοι ἐπὶ κακοῖς ὁμολογουμένοις πάθωσι· μηδὲ λοιδορούμενοι ὡς ὁ μοιχὸς ἢ ὁ φονεὺς, ἀλλ' ὅτι Χριστιανοὶ πεφυκότες· ὅπερ αὐτοὺς παρηγορήσει, 'μηδὲ πάσχειν δοκεῖν. Καὶ μὴ ἡμαρτηκὼς δ' ὅλως τις ἐπὶ τὸ παθεῖν γένηται, σπάνιον μὲν, ἀλλ' οὐδὲ οὗτος κατ' ἐπιβουλὴν δυνάμεώς τι πείσεται, ἀλλὰ πείσεται, ὡς ἔπασχε καὶ τὸ νήπιον τὸ δοκοῦν οὐχ ἡμαρτηκέναι. Εἰδ' ὑποβάς, πάλιν ἐπιφέρει. Ὡς οὖν τὸ νήπιον οὐ προημαρτηκός, ἢ ἐνεργῶς μὲν οὐχ ἡμαρτηκὸς οὐδέν, ἐν ἑαυτῷ [² τῷ] δὲ τὸ ἁμαρτῆσαι ἔχον, ἐπὶ ἂν ὑποβληθῇ τῷ παθεῖν, εὐεργετεῖται τε, πολλὰ κερδαῖνον δύσκολα· οὕτως δὲ, καὶ τέλειος μηδὲν ἡμαρτηκὼς ἔργῳ τύχῃ, πάσχη δὲ καὶ πάθῃ, ταῦτ' ἔπαθεν ἔμφερὼς τῷ νηπίῳ· ἔχων μὲν ἐν ἑαυτῷ τὸ ἁμαρτητικόν, ἀφορμὴν δὲ πρὸς τὸ ἡμαρτηκέναι μὴ λαβών, οὐχ ἡμάρτανεν. ὥστ' οὐχ αὐτῷ τὸ μὴ ἁμαρτῆσαι λογιστέον· ὡς γὰρ ὁ μοιχεῦσαι θέλων μοιχὸς ἐστι, καὶ τοῦ μοιχεῦσαι μὴ ἐπιτύχῃ· καὶ ὁ ποιῆσαι φόνον θέλων ἀνδροφόνος ἐστὶ, καὶ μὴ δύνηται φονεῦσαι· οὕτως δὲ καὶ τὸν ἀνα-

peccata lapsi fuerint, ad hoc bonum deducuntur, benignitate eius qui adducit. Sed omnino aliam ob causam in ius vocantur, ne patiantur ut iudicio damnati propter ea quae mala esse certum est; neque ut male audientes perinde atque adulter vel homicida, sed quod sint natura Christiani: quod quidem eos ita recreabit, ut ne videantur quidem pati. Si vero in aliquem, qui omnino non peccaverit, perpressiones incumbant, quod quidem est rarum; tamen ne is quidem aliquid patietur, ex paratis a magistratu insidiis, sed patietur ut passus est puer, qui videbatur nihil peccasse. Deinde paullo inferius subiungitur: Sic ut ergo puer qui antea non peccavit, aut actu quidem nihil peccavit, sed habet in se peccandi potestatem, quum in perpressiones inciderit, afficitur beneficio, ut qui multa lucretur ardua: ita etiam, si perfectus quoque qui actu nihil forte peccaverit, patietur et passus fuerit passus est similiter atque puer in se quidem habens peccandi potestatem, et tamen non accepto occasione peccandi, non peccavit; adeo ut ipsi acceptum referendum non sit, quod non peccaverit. Quemadmodum enim qui vult adulterium admittere est adulter, etiamsi non consequatur effectus; et qui vult cae-

1. μηδὲ πάσχειν] Lege ὥστε μηδὲ πάσχειν. Mass.

2. [τῷ] Dele cum Mass. hunc articulum.

μάρτυτον ὃν λέγω, ἐὰν ἴδω πά-
σχοντα, καὶ μὴδὲν ἢ κακὸν πε-
πραχώς, κακὸν ἐρῶ τῷ θελεῖν
ἀμαρτάνειν. Πάντ' ἐρῶ γὰρ
μᾶλλον, ἢ κακὸν τὸ προνοεῖν
ἐρῶ. Εἴθ' ὑποβάς, καὶ περὶ
τοῦ Κυρίου ἀντικρυς, ὡς περὶ
ἀνθρώπου λέγει. Ἐὰν μέντοι
παραλιπὼν τούτους ἅπαντας
τοὺς λόγους, ἔλθῃς ἐπὶ τὸ δυσ-
ωπεῖν με, διὰ προσώπων τι-
νῶν, εἰ τύχοι, λέγων· ὁ δεῖνα
οὗν ἥμαρτεν, ἔπαθεν γὰρ ὁ
θεῖνα· ἐὰν μὲν ἐπιτρέψῃς, ἐρῶ·
οὐχ ἥμαρτε μὲν, ὁμοιος δὲ ἦν
τῷ πάσχοντι νηπίῳ. Εἰ μέν-
τοι σφοδρότερον ἐκβιάσαιο τὸν
λόγον, ἐρῶ, ἀνθρώπον, ὅντιν'
ἂν ὀνομάσῃς, ἀνθρώπον εἶναι,
δικαίον δὲ τον Θεόν· καθαρὸς
γὰρ οὐδεὶς, ὥσπερ εἶπέ τις,
ἐκ τοῦ ῥύπου.

dem facere, homicida, etiamsi non
possit occidere: ita etiam eum
quem dico non peccasse; si vi-
dero quidpiam pati, etiamsi nihil
mali fecerit, malum dicam, eo
quod velit peccare. Quidvis enim
dicam potius, quam malam pro-
videntiam. Deinde inferius, aperte
quoque de Domino dicit tan-
quam de homine: Sin autem his
omnibus praetermissis veneris ut
me pudore confundas, adducens
certas personas, verbi caussa:
Hic ergo peccavit, hic enim est
passus; si permittas quidem, di-
cam: Non peccavit quidem, sed
erat similis puero, qui patieba-
tur. Sed si vehementius urgeas,
dicam, quemcunque hominem no-
minaveris, eum esse hominem,
iustum autem Deum: *Nullus enim* Iob. XIV, 4.
est mundus, ut dixit quispiam, iuxta 6.
a sorde.

ALIUD BASILIDIS FRAGMENTUM.

Ex Origenis lib. V. Comment. in Epist. ad Rom. cap. 5. Tom. II. pag. 530 edit.
Basileensis 1571.

Ego, inquit (*Paulus*), mortuus sum: coepit enim mihi iam re-
putari peccatum. Sed haec Basilides non advertens de lege naturali
lebere intelligi, ad ineptas et impias fabulas sermonem apostolicum
ravit, in Pythagoricum dogma: id est, quod animae in alia atque
alia corpora transfundantur ex hoc apostoli dicto conatur adstruere.
Dixit enim, inquit, apostolus, quia ego vivebam sine lege aliquan-
to: hoc est, antequam in istud corpus venirem, in eam speciem
corporis vixi, quae sub lege non esset, pecudis scilicet vel avis.
Sed non respexit ad id, quod sequitur, id est: *Sed ubi venit man-* Rom. VII, 9.
latum, peccatum revixit etc.

FRAGMENTA EPIPHANIS LIBRI DE IUSTITIA.

Ex Clementis lib. III. Stromat. pag. 429 et seqq.

Λέγει οὗτος ἐν τῷ περὶ δικαιοσύνης, τὴν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ κοινωνίαν τινὰ εἶναι μετ' ἰσότητος. Ἰσός γε τοι πανταχόθεν ἐκταθεὶς οὐρανός, κύκλῳ τὴν γῆν περιέχει· πᾶσαν· καὶ πάντας ἡ νύξ ἐπ' ἰσης ἐπιδείκνυται τοὺς ἀστέρας· τὸν δὲ τῆς ἡμέρας αἴτιον καὶ πατέρα τοῦ φωτός, ἥλιον, ὁ Θεὸς ἐξέχεεν ἄνωθεν ἴσον ἐπὶ γῆς ἅπασιν τοῖς βλέπειν δυναμένοις· οἱ δὲ κοινῇ πάντες βλέπουσιν· ἐπεὶ μὴ διακρίνει πλούσιον, ἢ πένητα, ἢ δῆμον ἄρχοντα, ἄφρονάς τε, καὶ τοὺς φρονοῦντας, θηλείας, ἄρσενας, ἑλευθέρους, δούλους· ἀλλ' οὐδὲ τῶν ἀλόγων παρὰ τοῦτο ποιεῖται τι. Πᾶσι δὲ ἐπ' ἰσης τοῖς ζώοις κοινὸν αὐτὸν ἐκχέας ἄνωθεν, ἀγαθοῖς τε καὶ φαύλοις, δικαιοσύνην ἔμπεδοι, μηδεὶν δὲ δυναμένου πλεῖον ἔχειν, μηδὲ ἀφαιρεῖσθαι τὸν πλησίον, ἵν' αὐτὸς τὸ κακείνου φῶς διπλασιάσας ἔχῃ. Ἡλίου κοινὰς τροφὰς ζώοις ἅπασιν ἀνατέλλειν, δικαιοσύνης τε τῆς κοινῆς ἅπασιν ἐπ' ἰσης δοθείσης· καὶ εἰς τὰ τοιαῦτα βοῶν γένος ὁμοίως γίνεται ὡς αἱ βόες· καὶ σὺν, ὡς οἱ σύες· καὶ προβάτων, ὡς τὰ πρόβατα, καὶ τὰ λοιπὰ πάντα· δικαιοσύνη γὰρ ἐν αὐτοῖς αναφαίνεται ἡ κοινότης. Ἐπειτα κατὰ κοινότητα πάντα ὁμοί-

Is (Epiphanes) dicit in libro de iustitia, iustitiam Dei esse quandam cum aequalitate communionem. Aequale quidem certe caelum undequaque extensum. totam terram circuitu suo complectitur: et nox ex aequo stellas omnes ostendit: et diei auctorem et lucis patrem, solem, Deus ex alto aequalem diffudit super terram in omnes qui possunt videre (illi autem omnes communiter vident); quoniam non discernit divitem, vel pauperem, vel populi principem, insipientes et sapientes, feminas et masculos, liberos, servos; sed neque secus facit in brutis. Quum autem in omnia animantia, bona et mala ex aequo ipsum communem diffuderit; firmam ac solidam effici iustitiam, quum nemo possit plus habere, neque auferre a proximo ut ipse illius lucem habeat duplicatam. Sol facit omnibus animantibus communia exoriri nutrimenta, communi iustitia ex aequo data omnibus: et ad eae quae sunt huiusmodi similiter se habet genus boum, ut boves; et suum, ut sues; et ovium, ut oves, ut reliqua omnia. Iustitia enim in iis apparet communitas. Deinde per communitatem similiter omnia seminantur secundum genus suum; et commune nutri-

ος κατὰ γένος σπείρεται· τροφή
 τε κοινὴ χαμαὶ νεμομένοις ἀνεῖ-
 ται πᾶσι τοῖς κτήνεσι, καὶ πᾶ-
 σιν ἐπ' ἰσῆς, οὐδενὶ νόμῳ κρα-
 τοῦμένη· τῇ δὲ παρὰ τοῦ δι-
 θύοντος κελεύσαντος χορηγία
 συμφώνως ἅπασι δικαιοσύνη
 ταροῦσα. Ἀλλ' οὐδὲ τὰ τῆς
 γενέσεως νόμον ἔχει γεγραμμέ-
 νον· μετεγράφη γὰρ ἂν· σπεί-
 ρουσι δὲ καὶ γεννῶσιν ἐπ' ἰσῆς,
 κοινωνίαν ὑπὸ δικαιοσύνης ἐμ-
 ροντον ἔχοντες. Κοινῇ πᾶσιν
 ἐπ' ἰσῆς ὁφθαλμόν εἰς τὸ βλέ-
 πειν ὁ ποιητὴς τε καὶ πατὴρ
 πάντων, δικαιοσύνη νομοθετή-
 τας τῇ παρ' αὐτοῦ, παρέσχεν,
 οὐ διακρίνας θήλειαν ἄρρενος,
 οὐ λογικὸν ἀλόγον, καὶ καθά-
 ρα οὐδενὸς οὐδέν· ἰσότητι δὲ
 καὶ κοινότητι μερίσας τὸ βλέ-
 πειν ὁμοίως ἐνὶ κελεύματι πᾶσι
 ἐχάρισται. Οἱ νόμοι δέ, φη-
 σιν, ἀνθρώπων ἀμαθίαν κολά-
 ει μὴ δυνάμενοι, παρανομεῖν
 διδάξαν· ἡ γὰρ ιδιότης τῶν
 ὁμῶν τὴν κοινωνίαν τοῦ θεοῦ
 ὁμοῦ κατέτεμεν καὶ παρατρώ-
 ει· μὴ συνιείς τὸ τοῦ ἀποστό-
 ου ῥητόν, λέγοντος, διὰ νό-
 ου τὴν ἀμαρτίαν ἐγνών. Τό-
 ῦτο ἐμὸν καὶ τὸ σὸν φησι διὰ
 τῶν νόμων παρεισελθεῖν· μη-
 ἐτι εἰς κοινότητά· κοινὰ τε
 ἄρ καρποῦμένων, μήτε γῆν,
 ἢτε κτήματα, ἀλλὰ μηδὲ γά-
 μον· κοινῇ γὰρ ἅπασιν ἐποίησε
 ἅς ἀμπέλους, αἱ μὴ στρουθὸν
 ἢτε κλέπτην ἀπαρνοῦνται· καὶ
 ὃν σῖτον οὕτως, καὶ τοὺς ἄλ-
 λους καρπούς· Ἡ δὲ κοινωνία

mentum permissum est humi pa-
 scentibus iumentis omnibus, et
 omnibus ex aequo: utpote quod
 nulla lege circumscriptum sit,
 eius autem qui donat ac iubet
 liberalitate, convenienter adsit
 omnibus iustitia. Sed neque quae
 ad generationem spectant, habent
 scriptam legem, esset enim abo-
 lita: ex aequo autem seminant
 omnes et generant, habentes in-
 natam a iustitia communionem.
 Ex aequo communiter omnibus
 oculum ad videndum creator et
 pater omnium, sua iustitia legem
 ferens, praebeuit; non discernens
 feminam a masculo, non id quod
 est rationis particeps ab experte
 rationis, et ut semel dicam, nul-
 lum a nullo; aequalitate autem
 et communitate visum similiter
 dividens, uno iussu omnibus est
 largitus. Leges autem, inquit
 (Isidorus), quum hominum igno-
 rantiam castigare non possent,
 contra leges facere docuerunt:
 leges enim privatae et peculiares
 dissecuerunt divinae legis com-
 munionem et abroserunt: non
 intelligens dictum Pauli, dicentis:
Per legem peccatum cognovi. Et Rom. VII, 7.
 meum et tuum dicit subiisse per
 leges, adeo ut per eas commu-
 niter iam amplius non liceat iis,
 quae communia sunt, terra vi-
 delicet, possessionibus, et ipso
 matrimonio uti. Fecit enim vi-
 tes communiter omnibus, quae
 neque passerem neque furem re-
 spuunt: et frumentum similiter,
 et alios fructus. Violata autem

παρανομηθεῖσα, καὶ τὰ τῆς ἰσότητος, ἐγέννησε θρεμμάτων καὶ καρπῶν κλέπτῃν. Κοινῇ τοίνυν ὁ Θεὸς ἅπαντα ἀνθρώπων ποιήσας; καὶ τὸ θῆλυ τῷ ἄρρενι κοινῇ συναγαγὼν, καὶ πανθ' ὁμοίως τὰ ζῶα κολλήσας, τὴν δικαιοσύνην ἀνέφηνε κοινωνίαν μετ' ἰσότητος. Οἱ δὲ γεγονότες οὕτω, τὴν συνάγουσαν κοινωνίαν τὴν γένεσιν αὐτῶν ἀπηνήθησαν. Καὶ φησὶν, εἰ μίαν ἀγόμενος, ἐχέτω, δυναμένων κοινωνεῖν ἁπάντων, ὥσπερ ἀπέφηνε τὰ λοιπὰ τῶν ζώων. Ταῦτα εἰπὼν κατὰ λέξιν, πάλιν ὁμοίως αὐταῖς ταῖς λέξεσιν ἐπιφέρει· Τὴν γὰρ ἐπιθυμίαν εὐτονον καὶ σφοδροτέραν ἐνεποίησε τοῖς ἄρρεσιν εἰς τὴν τῶν γενῶν παραμονήν· ἦν οὔτε νόμος, οὔτε ἔθος, οὔτε ἄλλο τι τῶν ὄντων ἀφανίσαι δύναται, Θεοῦ γὰρ ἐστὶ δόγμα.

Et paullo post pag. 430.

Ὅτι θεομαχεῖ ὁ τε Καρποκράτης, ὁ τ' Ἐπιφάνης ἐν αὐτῷ τῷ πολυθρυσλήτῳ βιβλίῳ, τῷ περὶ δικαιοσύνης, λέγων, ὡδέ πως ἐπιφέρει κατὰ λέξιν· Ἐνθεν ὡς γελοῖον εἰρηκότος τοῦ νομοθέτου, ῥῆμα τοῦτο ἀκουστέον, οὐκ ἐπιθυμήσεις, πρὸς τὸ γελοιότερον εἰπεῖν, τῶν τοῦ πλησίον· αὐτὸς γὰρ ὁ τὴν ἐπιθυμίαν δούς, ὡς συνέχουσιν τὰ τῆς γενέσεως, ταύτην ἀφαιρεῖσθαι κελεύει, μηδεὶς αὐτὴν ἀφελὼν ζῶον. Τὸ δέ, τῆς τοῦ πλησίον γυναικός, ιδιότητα τὴν

communio et aequalitas genuit furem pecorum et fructuum. Quum ergo Deus communiter omnia fecisset homini, et feminam cum masculo communiter coniunxisset, et omnia similiter animantia conglutinasset; demonstravit iustitiam esse communionem cum aequalitate. Qui autem sic nati sunt, generationem suam qua conciliatur communio, abnegaverunt. Et dicit: Si unam duxerit, habeat; quum omnes possint esse communes; ut in reliquis ostendit animantibus. Haec quum ad verbum dixisset, subiungit rursus his verbis: Acrem enim et vehementiorem ingeneravit masculis cupiditatem ad generis perpetuitatem, quam nec lex, nec mos, nec aliud aliquid potest abolere; est enim Dei decretum.

Quod cum Deo bellum gerat Carpoocrates, et Epiphanes, in eo qui vulgo iactatur libro de iustitia, patet ex eo quod subiungit his verbis: Hinc ut quid ridiculum dixerit, legislatoris hoc verbum audiendum est, *Non concupisces*: Et ut magis ridiculum diceret, *res*, inquit, *proximi tui*. Ipse enim qui dedit cupiditatem ut quae contineat ea quae ad generationem attinent, iubet eas auferre, quum a nullo eas auferat animali. Illud autem, *uxorem proximi tui*, communionem

οινωνίαν ἀναγκάζων, ἔτι γε-
οιότερον εἶπε. Καὶ ταῦτα μὲν
ἐ γυναιῶι Καρποκρατιανοὶ
ὀγματίζουσι.

cogens ad proprietatem, dixit
adhuc magis ridicule. Et haec
quidem dogmata constituunt egre-
gii Carpocratiani.

FRAGMENTUM LIBRI ISIDORI DE ADNATA ANIMA.

Ex Clementis Alex. lib. II. Stromat. pag. 409.

Αὐτὸς γοῦν ὁ τοῦ Βασιλεί-
ου υἱὸς Ἰσίδωρος, ἐν τῷ περὶ
προσφροῦς ψυχῆς, συναισθή-
ενος τοῦ δόγματος, οἷον ἔαν-
οῦ κατηγορῶν, γράφει κατὰ
ἔξιν. Ἐὰν γάρ τινι πείσμα
ᾧ, ὅτι μὴ ἔστιν ἡ ψυχὴ μο-
μερῆς, τῇ δὲ τῶν προσαρτη-
άτων βία τὰ τῶν χειρόνων
ἵνεσθαι πάθη, πρόφασιν οὐ
ἦν τυχοῦσαν ἔξουσιν, οἱ μο-
θηροὶ τῶν ἀνθρώπων λέγειν·
βιάσθην, ἀπηρέχθην, ἄκων
δρασα, μὴ βουλόμενος ἐνέργη-
· τῆς τῶν κακῶν ἐπιθυμίας
ὑτὸς ἡγησάμενος, καὶ οὐ μα-
εσάμενος ταῖς τῶν προσαρτη-
άτων βίαις. Δεῖ δὲ τῷ логи-
τικῷ κρείττονας γενομένους,
ῆς ἐλάττονος ἐν ἡμῖν κτίσεως
ἀνῆναι κρατοῦντας.

Ipse filius Basilidis Isidorus,
in libro de adnata anima, quum
dogma animadvertisset, scribit
his verbis, veluti seipsum accu-
sans: Si enim alicui persuaseris
unicam non esse animam, vi
autem appendicum fieri eas quae
ad deteriora ferunt, perturbatio-
nes; non levem praetextum ha-
bebunt homines scelerati dicendi:
Coactus sum, abductus sum, co-
actus feci, non volens operatus
sum: quum ipse imperaverit ma-
lorum cupiditati, et cum appen-
dicum violentia non depugnaret.
Oportet autem, quum parte ra-
tionali praestemus, ut inferiori
quae est in nobis creaturae do-
minemur.

FRAGMENTUM MORALIUM ISIDORI.

Ex Clementis Alex. lib. III. Strom. pag. 427.

¹ Ἀντέχον τοίνυν, φησὶ κατὰ
ἔξιν ὁ Ἰσίδωρος ἐν τοῖς ἡθι-
οῖς, μαχίμης γυναικός, ἵνα μὴ
ποσπασθῇς τῆς χάριτος τοῦ
θεοῦ· τό τε πῦρ ἀποσπερμα-
σίας εὐσυνειδήτως προσεύχου.
Παν δὲ ἡ εὐχαριστία σου, φησὶν,
ἀίτησιν ἀποπέσῃ, ² καὶ στής

Patienter sustine, inquit his
verbis Isidorus in Moralibus,
uxorem contumacem, ne Dei gra-
tiam amittas; et quum una cum
semine libidinis flammam eiece-
ris, cum bona ores conscientia.
Quando autem, inquit, tua gra-
tiarum actio declinare coepit in

1. Ἀντέχου] Ex Epiphanio legendum
ἔχου.

2. καὶ στής] Mass. legi vult καὶ αἰ-
τής.

τὸ λοιπὸν οὐ κατορθῶσαι, ἀλλὰ μὴ σφαλῶναι, - γάμη-
σον. Ἀλλὰ νέος τίς ἐστιν, ἢ
πένης, ἢ κατωφερέης, καὶ οὐ
θέλει γῆμαι κατὰ τὸν λόγον,
οὗτος τοῦ ἀδελφοῦ μὴ χωριζέ-
σθω· λεγέτω, ὅτι εἰσελήλυθα
ἐγὼ εἰς τὰ ἅγια, οὐδὲν δύνα-
μαι παθεῖν. Ἐὰν δὲ ὑπόνοιαν
ἔχη, εἰπάτω· ἀδελφέ, ἐπίθες
μοι τὴν χεῖρα, ἵνα μὴ ἁμαρ-
τήσω· καὶ λήψεται βοήθειαν
καὶ νοητὴν καὶ αἰσθητήν. Θε-
λησάτω μόνον ἁπαρτῆσαι τὸ
καλόν, καὶ ἐπιτεύξεται. Ἐνίστε
δὲ τῷ μὲν στόματι λεγόμεν, οὐ
θέλομεν ἁμαρτῆσαι· ἡ δὲ διά-
νοια ἔγκειται ἐπὶ τὸ ἁπαρτά-
νειν. Ὁ τοιοῦτος διὰ φόβον
οὐ ποιεῖ ὃ θέλει, ἵνα μὴ ἡ κό-
λασις αὐτῷ ἐλλογισθῇ· ἡ δὲ
ἀνθρωπότης ἔχει τινὰ ἀναγκαῖα,
καὶ φυσικὰ μόνα. Ἐχει τὸ πε-
ριβάλλεσθαι ἀναγκαῖον καὶ φυ-
σικόν· φυσικὸν δὲ τὸ τῶν ἀφρο-
δισίων, οὐκ ἀναγκαῖον δέ.

petitionem, et iam oraveris non
tam ut recte agas, quam ut ne
labaris, duc uxorem. Sin est
aliquis iuvenis, vel pauper, vel
infirma valetudine, et non vul-
rationali convenienter uxorem du-
cere, is a fratre ne separetur:
dicat: Ingressus sum in sancta,
nihil possum pati. Sed si de
seipso habeat suspicionem, di-
cat: Frater, impone mihi ma-
num, ut non peccem; et accipiet
auxilium, tam quod mente pot-
est percipi, quam sensile. Velit
tantum quod bonum est perfici-
cere, et voti compos fiet. Non-
nunquam autem ore quidem di-
cimus: Nolumus peccare; cogi-
tatio autem nostra defixa est in
peccato. Qui est eiusmodi, pro-
pter metum quod vult non facit,
ne ei inferatur poena. Humana
autem natura habet quaedam ne-
cessaria, et quaedam solum na-
turalia: quod vestibus induatur,
id necessarium et naturale: res
autem venerea naturalis est, sed
non necessaria.

FRAGMENTA LIB. I. ET II. EXPOSITIONUM PROPHETAE PARCHOR.

Ex Clementis lib. VI. Stromat. pag. 641 et seqq.

Ἰσίδωρος ὁ Βασιλείδου υἱὸς
ἅμα καὶ μαθητής, ἐν τῷ πρώ-
τῳ τοῦ προφήτου Παρχῶρ ἐξη-
γητικῶν, καὶ αὐτὸς κατὰ λέξιν
γράφει· Φασὶ δὲ οἱ Ἀττικοὶ
μεμνηνῆσθαι τινὰ τῷ Σωκράτει,
παρεπομένου δαίμονος αὐτῷ·
καὶ Ἀριστοτέλῃς δαίμοσι κε-

Isidorus Basilidis simul filius
et discipulus, in primo libro Ex-
positionum prophetae Parchor
ipse quoque scribit ad verbum
Dicunt autem Attici, quaedam
fuisse significata Socrati, dae-
mone eum comitante. Dicit etiam
Aristoteles, omnes homines u-

1. ἁπαρτῆσαι] Leg. cum MASS. ἁπαρτῆσαι.

χρησθαι πάντας ἀνθρώπους λέ-
γει, συνόμαρτοῦσιν αὐτοῖς παρὰ
τὸν χρόνον τῆς ἐνσωματώσεως.
Προφητικὸν τοῦτο μάθημα λα-
βόν, καὶ καταθέμενος εἰς τὰ
αὐτοῦ βιβλία, μὴ ὁμολογήσας
ἴθιεν ὑφείλετο τὸν λόγον τοῦ-
τον. Καὶ πάλιν ἐν τῷ δευτέ-
ρῳ τῆς αὐτῆς συντάξεως, ὧδέ
τις γράφει· Καὶ μή τις οἰέ-
σθω, ὃ φαμεν ἴδιον εἶναι τῶν
κλεκτῶν, τοῦτο προειρημένον
πάρχειν ὑπὸ τινων φιλοσό-
φων· οὐ γάρ ἐστιν αὐτῶν εὐ-
ρημα. Τῶν δὲ προφητῶν σφε-
ρερισάμενοι, προσέθηκαν τῷ μὴ
πάρχοντι κατ' αὐτοὺς σοφῶ.
Ἄθις τε ἐν τῷ αὐτῷ· Καὶ
ὅτι μοι δοκεῖ τοῖς προσποιου-
μένοις φιλοσοφεῖν, ἵνα μάθωσι
ὅτι ἐστὶν ἡ ὑπόπτερος δρυς,
καὶ τὸ ἐπ' αὐτῇ πεποικιλμένον
ἄρως· πάντα ὅσα Φερεκύδης
ἀλληγορήσας ἐθεολόγησεν, λα-
βὼν ἀπὸ τῆς τοῦ Χάμι προ-
φητείας.

daemonibus, qui eos comitantur
ex eo tempore, quo induunt cor-
pus. Quam quum a prophetis
accepisset doctrinam, et in suos
retulisset libros, non tamen unde
accepisset eam confitetur. Et
rursus in secundo eiusdem operis
scribit: Nec existimet aliquis,
quod dicimus proprium esse ele-
ctorum, hoc fuisse praedictum
ab aliquibus philosophis. Nec
enim hoc eorum est inventum;
sed quum sumsissent a prophe-
tis, id tribuerunt ei quem sa-
pientem non existimant. Et rur-
sus in eodem: Mihi quidem vi-
detur, ut ii qui sibi philoso-
phiam vindicant, discant quid
sit quercus alata, et versicolor
eius pallium, et omnia quae-
cunque Pherecydes de rebus di-
vinis disserens allegorice dixit,
quae e Chami prophetia hausit.

FRAGMENTA EPISTOLARUM VALENTINI.

Ex Clementis Alexandrini lib. III. Stromatum pag. 375 et seqq.

Ἔοικε δὲ καὶ Οὐαλεντίνος ἐν
ἐπὶ ἐπιστολῇ τοιαῦτά τινα ἐν
τῷ λαβόν· αὐταῖς γὰρ γράφει
αἷς λέξεσι· καὶ ὡς περίφο-
ρος ἐπ' ἐκείνου τοῦ πλάσματος
πῆρξε τοῖς ἀγγέλοις, ὅτε μεί-
ονα ἐφθέγγατο τῆς πλάσεως,

Videtur autem Valentinus quo-
que in quadam epistola talia
quaedam mente apprehendisse.
His enim verbis scribit: Et quem-
admodum ex illo plasmate me-
tum conceperunt angeli, quando
maiora elocutum est, quam quae

4. ὑπόπτερος δρυς] Quid sit ὑπό-
πτερος δρυς, quidve symbolice significet,
criticioribus aliis divinandum relinquo.
conicit GRAB. Spicileg. Haeretic. Saec.
I. pag. 68. pro δρυς legendum esse
αἰών, avis genus apud Aristophanem

in Avibus. Sed parum fida videtur con-
iectura. Totusque hic locus non ad-
modum sanus esse videtur. MASS.

5. ὡς περίφορος] GRABIVS legendum
conicit ὡς περὶ φόβος.

δια τὸν ἀοράτως ἐν αὐτῷ σπέρμα δεδωκότα τῆς ἀνωθεν οὐσίας, καὶ παρῶρησιαζόμενον· οὕτω καὶ ἐν ταῖς γενεαῖς τῶν κοσμικῶν ἀνθρώπων, φόβοι τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων τοῖς ποιούσιν ἐγένετο, οἷον ἀνδριάντες καὶ εἰκόνες, καὶ ἅπαντων αἱ χεῖρες ἀνύουσιν εἰς ὄνομα Θεοῦ. Εἰς γὰρ ὄνομα ἀνθρώπου πλασθεὶς Ἀδάμ, φόβον παρέσχεν προόντος ἀνθρώπου, ὥς δὴ αὐτοῦ ἐν αὐτῷ καθεστῶτος, καὶ κατεπλάγησαν, καὶ ταχὺ τὸ ἔργον ἠφάνισαν.

Ex eodem, lib. II. Stromatum pag. 409.

Ἀλλὰ καὶ Οὐαλεντίνος, πρὸς τινὰς ἐπιστέλλον, αὐταῖς λέξεσι γράφει περὶ τῶν προσαρτημάτων· Εἰς δὲ ἐστὶν ἀγαθός, οὗ παρῶρησία, ἡ διὰ τοῦ υἱοῦ φανέρωσις, καὶ δι' αὐτοῦ μόνου δύναται ἂν ἡ καρδία καθαρὰ γενέσθαι, παντὸς πονηροῦ πνεύματος ἔξωθουμένου τῆς καρδίας. Πολλὰ γὰρ ἐνοικοῦντα αὐτῇ πνεύματα, οὐκ ἔα καθαρεύειν· ἕκαστον δὲ αὐτῶν τὰ ἴδια ἐκτελεῖ ἔργα, πολλαχῶς ἐνυβριζόντων ἐπιθυμίαις οὐ προσηκούσαις. Καὶ μοι δοκεῖ ὁμοίον τι πάσχειν τῷ πανδοχείῳ ἡ καρδία· καὶ γὰρ ἐκεῖνο κατατιτρεῖται τε καὶ ὀρύσσεται καὶ πολλάκις κόπρου πλεμπλαται, ἀνθρώπων ἀσελγῶς ἐμμενόντων, καὶ μηδεμίαν πρόνοιαν ποιουμένων τοῦ χωρίου, καθάπερ ἄλλοτρίου κα-

creationi convenirent, liberius loquendi sumta fiducia, propter eum qui ipsi invisibiliter dederat semen supernae essentiae: ita etiam in mundanorum hominum generationibus, metum auctoribus incusserunt opera hominum, qualia sunt statuæ et imagines, et quaecunque manus efficiunt in nomine Dei. In nomine enim hominis formatus Adam, timorem praebeuit praeexistentis hominis, ut qui ipse esset in eo constitutus; unde obstupuerunt, et opus cito aboleverunt.

Quin etiam Valentinus scribit ad aliquos his verbis de appendicibus: Est autem unus bonus, cuius praesentiam exhibet ea quae fit per Filium manifestatio. Et per eum solum potest cor fieri mundum, eiecto ex corde omni maligno spiritu. Multi enim in eo habitantes spiritus, idcirco mundum esse non sinunt. Unusquisque autem eorum propria efficit opera, saepe non convenientibus insultans cupiditatibus. Ac mihi quidem videtur cor non esse absimile diversorio. Istud enim perforatur et effoditur et stercore saepe repletur, hominibus indecore in eo manentibus, et locum nihil omnino curantibus, ut qui sit alienus. Eodem modo cor quoque: quam-

1. πάντων] Legendum πάντα.

2. παρῶρησία] Leg. videtur παρουσία.

εστωτος· τὸν τρόπον τοῦτον
καὶ ἡ καρδία, μέχρι μὴ προ-
ρίας τυγχάνει, ἀκάθαρτος οὔσα,
πολλῶν οὔσα δαιμόνων οἰκητή-
ριον. Ἐπειδὴν δὲ ἐπισκέψῃται
ὁ πτὴν δὲ μόνος ἀγαθὸς πατήρ,
νίασται, καὶ φωτὶ διαλάμπει·
καὶ οὕτω μακαρίζεται ὁ ἔχων
τὴν τοιαύτην καρδίαν, ὅτι ὄψε-
ται τὸν Θεόν.

Ex Clementis Alexandr. lib. III. Strom. pag. 450 et seq.

Ὁυαλεντίνος δέ, ἐν τῇ πρὸς
ἀγαθόποδα ἐπιστολῇ, πάντα,
ἡσὶν, ὑπομείνας, ἐγκρατὴς ἦν,
εὐότητα Ἰησοῦς εἰργάζετο· ἡ-
θιε καὶ ἔπινεν ἰδίως, οὐκ ἀπο-
δοὺς τὰ βρώματα. Τοσαύτη
αὐτῷ ἐγκρατείας δύναμις,
στε καὶ μὴ φθαρῆναι τὴν τρο-
φὴν ἐν αὐτῷ· ἐπεὶ τὸ φθείρε-
ται αὐτὸς οὐκ εἶχεν.

diu nulla eius cura geritur, est
immundum, et multorum dae-
monum habitaculum. Postquam
autem id inviserit qui solus est
bonus Pater, sanctificatum est,
et luce resplendet: Et sic qui
tale cor habet, beatus est, quo-
niam Deum videbit.

Valentinus autem in epistola
ad Agathopodem: Quum omnia,
inquit, sustinuisset, erat conti-
nens, divinitatem sibi acquisivit
Iesus: Edebat et bibebat pecu-
liari modo, non reddens cibos.
Tanta ei inerat vis continentiae,
ut etiam cibi in eo corrupti non
fuerint, quoniam ipse corruptioni
non fuit obnoxius.

FRAGMENTA HOMILIARUM VALENTINI.

Ex Clementis Alexandrini lib. IV. Strom. pag. 509.

Ὁυαλεντίνος δέ, ἐν τινι ὁμι-
ᾳ, κατὰ λέξιν γράφει· Ἀπ' ἡ-
χῆς ἀθάνατοί ἐστε, καὶ τέκνα
ἡς ἐστὲ αἰωνίας· καὶ τὸν
θάνατον ἠθέλετε μερίσασθαι
· ἑαυτοῦς, ἵνα δαπανήσητε
τὸν, καὶ ἀναλώσητε, καὶ ἀπο-
τῆν ὁ θάνατος· ἐν ὑμῖν καὶ
ὑμῶν· ὅταν γὰρ τὸν μὲν
σμον λύητε, ὑμεῖς δὲ μὴ κα-
λύσθε, κυριεύετε τῆς κτίσε-
καὶ τῆς φθορᾶς ἀπάσης.

Valentinus autem in quadam
homilia scribit his verbis: Ab
initio estis immortales, et filii
estis vitae aeternae: et mortem
vobis adsciscere voluistis, ut
eam consumeretis, et aboleretis,
et mors in vobis moreretur et
per vos. Quando enim mun-
dum quidem solvitis, vos autem
non dissolvimini; in res creatas
omnemque corruptelam domina-
mini.

Et paullo post.

Περὶ τούτου τοῦ Θεοῦ ἐκεῖνα
ῖνται, γράφων αὐταῖς λέ-
ειν· Ὅπόσον ἐλάττων ἡ εἰ-

De hoc Deo (creatore) ita ta-
cite innuit, scribens his verbis:
Quo minor est imago vivâ fa-

κὼν τοῦ ζῶντος προσώπου, το-
σοῦτον ἦσσαν ὁ κόσμος τοῦ
ζῶντος αἰῶνος. Τίς οὖν αἰτία
τῆς εἰκόνος; μεγαλωσύνη τοῦ
προσώπου, παρεσχημένου τῷ
ζωγράφῳ τὸν τύπον, ἵνα τιμη-
θῇ δι' ὀνόματος αὐτοῦ· οὐ γὰρ
αὐθεντικῶς εὐρέθη μορφή, ἀλλὰ
τὸ ὄνομα ἐπλήρωσαν τὸ ὕστε-
ρῆσαν ἐν πλάσει. Συνεργεῖ δὲ
καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ ἄόρατον εἰς
πίστιν τοῦ πεπλασμένου.

Pag. 641.

Ἦδη δὲ καὶ τῶν τὴν κοινό-
τητα πρεσβενόντων ὁ κορυφαῖος
Οὐαλεντίνος, ἐν τῇ περὶ φίλων
ὁμιλίᾳ, κατὰ λέξιν γράφει·
Πολλὰ τῶν γεγραμμένων ἐν ταῖς
δημοσίοις βίβλοις, εὐρίσκεται
γεγραμμένα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ
Θεοῦ· τὰ γὰρ κενὰ ταῦτά ἐστι
τὰ ἀπὸ καρδίας ῥήματα· νόμος
ὁ γραπτὸς ἐν καρδίᾳ, οὗτός
ἐστιν ὁ λαὸς ὁ τοῦ ἡγαπημέ-
νου, ὁ φιλούμενος καὶ φιλῶν
αὐτόν.

cie, eo minor est mundus viv
Aeone. Quatenam est ergo caus
imaginis? faciei maiestas, qua
pictori speciem exhibuit, ut pe
eius nomen honoraretur. N
enim se velut auctore form
fuit inventa; sed impleverant no
men, quod in creatione erat im
perfectum. Confert autem a
fidem eius quod conditum est
etiam invisibile Dei.

Iam vero eorum quoque qu
communione inducunt et com
mendant, princeps Valentinus, i
ea quae est de amicis homilia
scribit ad verbum: Multa ex iis
quae scripta sunt in libris pu
blicis, inveniuntur scripta in D
ecclesia. Haec enim sunt ina
nia, quae a corde proficiscuntur
verba: lex quae in corde script
est, ea est populus dilecti, qui
diligitur et ipsum diligit.

VALENTINI DISSERTATIO, DE MALI ORIGINE, A CL. GRABIO
recognita et emendata ex Bodleianae Bibliothecae codd. MSS. duobus
2040 et 2584 Spicileg. Haeret. Saec. II. p. 55.

Ex Dialogo contra Marcionitas, Origeni adscripto, Sect. IV. init.

Εὖ διατεθεῖσθαι νομίζων, ἐπὶ
τὴν οἰκίαν ἀνεχώρουν τὴν ἐμήν.
Τῇ δὲ ἐπιούσῃ, τουτέστι σή-

Quum me bene habere exist
marem, ad meam domum su
reversus. Postero vero die (

1. λαός] Existimat cl. GRABIO To. II.
Spicilegii Haeret. Saec. II. pag. 54 pro
λαός legendum esse λόγος, quod ex-
plicare satagit ex Eclogis propheticis
Valentinianorum apud Clementem pag.
809 col. 1: νόμος καὶ λόγος αὐτὸς ὁ
Σωτὴρ λέγεται, ὡς Πέτρος ἐν κηρύ-
γματι. Lex et verbum ipse Salvator di-

citur, sicut Petrus in praedicatione a
Sed vereor ut haec coniectura aliis sa
firma videatur, quibus λαός nihil in
commodum hic sonat. Sensus enim es
videtur, eos qui legem in corde scrip
tam gerunt, esse populum dilecti e
MASS.

ερον, ἐλθών, ἐώρων δύο τινὰς
μογενεῖς, ἀνθρώπους λέγω δὴ
ἰαπληκτιζομένους καὶ λοιδο-
ρούμενους ἀλλήλοις, ἕτερον πρὸς
ὃν ἕτερον, ἡδ' αὖ πάλιν ἁμ-
αιματώσαι πειρώμενον τὸν
πλησίον. Ἦδη δέ τινες καὶ δει-
ότερα τολμᾶν ἤρχοντο· ὃς μὲν
ἄρ' ἔσκυλε νεκρόν, καὶ τὸ κρυ-
πτόν ἤδη σῶμα τῇ γῇ, πάλιν
δεικνυεν ἥλιῳ, καὶ τὴν ὁμοίαν
ὕτως ἐνύβριζεν εἰκόνα, βορᾶν
ἐπὶ καταλιπὼν τὸν νεκρόν· τὸ
δὲ ξίφος ἐγύμνου, καὶ ἐπὶ τὸν
μοιον ἀνθρώπον ἐχώρει. Καὶ
μὲν φυγῇ τὴν σωτηρίαν πο-
ύζειν ἤθελεν, ὃ δὲ διώκειν οὐκ
παύετο, οὐδὲ τοῦ θύμῳ κρα-
τεῖν ἤθελε. Καὶ τί δεῖ πλέον
εἶναι; ἀλλ' ὅτι χωρήσας ἐπ'
ἐκτὸν εὐθέως ἔπαισε τῷ ξίφει·
ὃ δὲ ἰκέτης τῷ πλησίον ἐγένε-
το, καὶ χεῖρας ἱκεσίας ὤρεγε,
καὶ τὴν μὲν ἐσθῆτα διδόναι
ἤθελε, μόνον δὲ τὸ ζῆν ἔχειν
ἔβουλο· ὃ δὲ οὐκ ἔθραύετο τὸν
θύμῳ, οὐδὲ ἠλέει τὸν ὁμογενῆ,
οὐδὲ ἐαυτὸν διὰ τῆς εἰκόνης
ἐκείνου βλέπειν ἤθελεν, ἀλλ' ὥς
ἀνδρῶν θῆρ τῷ ξίφει τῆς βορᾶς
ἐρχετο· ἡδὴ δὲ καὶ τὸ σῶμα
τῷ ὁμοίῳ προσέφερε σώματι·
ὁμοῦτος γὰρ ἦν τῷ θύμῳ. Καὶ
οὐκ ἴδεῖν τὸν μὲν ἡδικοημένον,
τὸν δὲ λοιπὸν σκυλεύοντα, καὶ
τὸν γῇ σκεπάζοντα τὸ σῶμα·
ὃς γὰρ ἐσθῆτος ἐγύμνωσε. Πρὸς
τοῦτοις, ἕτερος προσήει, ὃς
τῷ πλησίον γυναῖκα παίζειν

est hodie) quum venissem, duos
cognatos, viros, inquam, vidi di-
gladianes, et mutuis se convi-
ciis proscindentes invicem; atque
etiam rursus utrumque proxi-
mum suum cruentare et truci-
dare conantem. Iam alii etiam
atrociora his audere coepe-
rant; quidam enim vexabat mor-
tuum, et conditum iam terra
corpus rursus soli exponebat;
et similem sibi effigiem adeo
contumeliose tractabat, ut mor-
tuum canibus escam relinqueret.
Tum vero gladium stringens,
etiam in alterum similem ho-
minem irruebat. Atque hic qui-
dem fuga saluti suae consulere
volebat; ille vero non destitit
persequi, neque iram reprimere
voluit. Et quid pluribus opus
est? irruens in illum, gladio
statim percussit: ille vero sup-
plex factus proximo suo manus
supplices protendebat, suamque
vestem dare volebat; obsecrabat
tantum vitam sibi concederet.
Verum ille iram non frangebat,
nec misericordia tangebatur erga
cognatum: neque seipsum in
imagine illius volebat contem-
plari; sed velut immanis bellua
gladio devorandum aggredieba-
tur: iamque corpus eius consi-
mili addebat corpori: tantus erat
furor eius. At erat hic videre
illum iniuste oppressum, hunc
autem reliquum spoliante, et
ne terra quidem corpus operien-

1. ἁμψαιματώσαι] Fort. ἀψαιμα-
τώσαι.

2. ἐθραύετο] Sic Codd. Bodlei.

ἤθελε, ληστεύων γάμον ἄλλο-
τριον· καὶ ἐπὶ παράνομον κοί-
την τραπῆναι παρορμῶν τὸν
γεγαμηκότα, γνήσιον πατέρα
γενέσθαι μὴ θέλων. Ἐντεῦθεν
καὶ ταῖς τραγωδίαις πιστεύειν
ἡρχόμεν, καὶ τοῦτό ἐστι, δι'
ὧν ἀληθῶς ἐδόκει μοι γεγονέ-
ναι. Πιστεύω καὶ τὴν Οἰνο-
μάου πάροινον ἐπιθυμίαν, καὶ
τὴν τῶν ἀδελφῶν διὰ ξίφους
φιλονεικίαν οὐκ ἀπιστῶ. Το-
σοῦτων τοίνυν καὶ τοιούτων θεα-
τῆς γενόμενος ἐγώ, πόθεν ταῦτα;
ἀναζητεῖν ἡρχόμεν· τίς δὲ καὶ
ἡ τῆς κινήσεως αὐτῶν ἀρχή;
καὶ τίς ὁ τοσαῦτα κατὰ ἀνθρώ-
πων μηχανησάμενος; πόθεν τε
ἡ εὖρεσις αὐτῶν; καὶ τίς ὁ
τούτων διδάσκαλος; Καὶ τὸν
μὲν Θεὸν ποιητὴν τούτων λέ-
γειν, τολμᾶν οὐχ οἷός τε ἦν.

Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ ἐξ αὐτοῦ τὴν
ὑπόστασιν ἔχειν, οὐδὲ τὴν τοῦ
εἶναι σύστασιν· πῶς γὰρ οἷόν
τε ἦν, ταῦτα περὶ Θεοῦ ἐννο-
εῖν; Ὁ μὲν γὰρ ἀγαθός, καὶ
τῶν κρειττόνων ποιητής, τῶν
δὲ φάτων αὐτῷ πρόσσεστιν οὐ-
δέν· ἀλλ' οὐδὲ τοῖς τοιούτοις
χαίρειν πέφυκεν, ἀπαγορεύει δὲ
καὶ τὴν γένεσιν αὐτῶν· καὶ τοὺς
μὲν χαίροντας τούτοις ἀποβάλ-
λεται, τοὺς δὲ φεύγοντας αὐτὰ
προσίσταται. Καὶ πῶς οὐκ ἄτο-

tem, sed vestitu suo nudantem.
Ad haec, accessit et alius, qui
uxorem vicini sui fallere voluit,
alienis insidiatus nuptiis: et eum,
ad illegitimum thorum invaden-
dum hortatus, qui uxorem du-
xerat, ut legitimus pater fieret,
noluit. Enimvero hinc tragoediis
fidem adhibere coepi: et hoc
illud est, unde adductus sum,
ut vere gesta mihi viderentur.
Credo etiam temulentam Oeno-
mai cupiditatem, et fratrum in-
ter se ense contentionem non
incredibilem puto. Itaque quum
tot ac talium ego spectator es-
sem factus; unde ista orirentur?
coepi disquirere, item: Quod-
nam principium motionis ipso-
rum? Et quis istiusmodi con-
tra homines machinaretur? Unde
harum rerum inventio? Et quis
istorum magister esset? Ac Deum
quidem dicere horum auctorem
vel creatorem, non audere pot-
eram.

Sed neque iudicabam, ab illo
suam habere substantiam, vel
essentiae suae constantiam. Qui
enim de Deo ista cogitari pos-
sent? Etenim bonus ille, rerum
quoque optimarum creator est:
pravorum vero in ipso nihil in-
est. Nec talibus gaudere pot-
est, sed eorum originem atque
propaginem prohibet. Eosque qui
illis delectantur, abiicit: qui au-
tem ea fugiunt, recipit. Ecquo-
modo absurdum non sit, Deum

τον, τὸν Θεὸν τούτων λέγειν δημιουργόν, τὸν ταῦτα παραιτούμενον; Οὐδὲ γὰρ ἂν ἐβούλετο μὴ εἶναι ταῦτα, εἰ πρῶτος αὐτῶν ποιητὴς ὑπῆρχεν αὐτός. Τοὺς γὰρ προσιόντας αὐτῷ, μιμητὰς αὐτῷ γενέσθαι θέλει. Ὅθεν ἄλογον ¹ἔδειξεν εἶναι μοι, ταῦτα προσάπτειν αὐτῷ, ἢ ὡς ἐξ αὐτοῦ γεγονότα, (εἰ καὶ τὰ μάλιστα ²συγχωρήσειν, ἐξ οὐκ ὄντων δυνατὸν εἶναι τι γενέσθαι) ὅτι καὶ τὰ κακὰ ἐποίησεν αὐτός. Ὁ γὰρ καὶ τοῦ οὐκ εἶναι ³εἰς τὸ εἶναι αὐτὰ ποιήσας οὐκ ἂν ἐκ τοῦ εἶναι ἀνήρει πάλιν· ἢ εἰ τοῦτο ἐνάγκη λέγειν, ὡς ἦν ποτὲ καιρός, ὅτε τοῖς κακοῖς ἔχαιρεν ὁ Θεός· νῦν δέ, ὅπερ ἀδύνατον εἶναι μοι δοκεῖ λέγειν τοῦτο περὶ Θεοῦ, ⁴ἀνοίκειον αὐτοῦ τῆς φύσεως τοῦτο προσαρμόζειν.

Διόπερ ἔδοξέ μοι, συννύπαιρειν (τε) αὐτῷ, ᾧ τὸννομα ὕλη· ἐξ ἧς τὰ ὄντα ἐδημιούργησε, ἐκτὴν σοφῇ διακρίνας, καὶ διακοσμήσας καλῶς, ἐξ ἧς καὶ τὰ κακὰ εἶναι δοκεῖ· ἀποιήτου γὰρ καὶ ἀσχηματίστου οὐσης αὐτῆς, πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἀτάκτως περιμένης, δεομένης τε τῆς τοῦ Θεοῦ τέχνης· οὐκ ἐφθόνησεν αὐτός, οὔτε διαπαντός ⁵καταλιπεῖν αὐτὴν οὕτως φέρεσθαι, ἀλλὰ δημιουργεῖν ἤρχετο, καὶ ἀπὸ τῶν χειρίστων αὐτῆς τὰ

conditorem istorum dicere, qui eadem renuit? Neque enim ea non esse vellet, si primus auctor ipse et creator exstitisset. Eos namque qui ad ipsum accedunt, imitatores sui vult fieri. Unde mihi videbatur ab omni ratione alienum, haec illi adaptare; vel quasi ab illo facta sint; vel (etsi maxime concederem possibile esse, ut aliquid ex iis, quae non sunt, fiat) quod etiam ipse mala creaverit. Nam qui ex his, quae non sunt, esse illa fecerat, nequaquam ea rursum e medio tolleret, ne essent: vel, si hoc necessario dicendum sit, quasi fuerit olim tempus, quando Deus malis delectaretur; nunc tamen (quod mihi videtur esse impossibile), dicere hoc de Deo, inconueniens est ipsius naturae divinae hoc attribuere.

Quocirca visum est mihi, coexistere ipsi illud, cui nomen est materia: ex qua ea, quae sunt, procreavit, quum affabre illa prudenterque discerneret, et eleganter ornaret: ex qua (materia) et mala esse videntur. Quum enim nec facta, nec formata illa esset; insuper etiam inordinate ferretur, Deique artificium desideraret: iste non invidit illud, neque semper illam sibi relictam ita ferri voluit; sed manum creationi admovit, et a pessimis

1. ἔδειξεν] Lege ἔδοξεν.

2. συγχωρήσειν] Coniicit MASS. legendum esse συγχωρήσεια.

3. εἰς] Praepositio εἰς deest in edit.

WETSTENII et Cod. 2040, legitur autem Cod. 2584.

4. ἀνοίκειον] Sic Codd. BODLEI.

5. καταλιπεῖν] Legendum procul dubio κατέλειπεν.

κάλλιστα διακρίνειν ἤθελε, καὶ οὕτως γοῦν ἐδημιούργησε. Τὰ δ' ὅσα αὐτῆς, ὡς ἐποίει, τρυγώδῃ ἐτύγγανε· ταῦτα, ἀνάρμοστα ὄντα πρὸς δημιουργίαν, ὡς εἶχε, κατέλειψε, κατ' οὐδὲν αὐτῷ προσήκοντα. Ἐξ ὧν δοκεῖ μοι νῦν παρὰ ἀνθρώποις ἐπιρρέειν τὰ κακά.

partibus distinguere voluit pulcherrimas: ac proinde sic condidit. Quaecunque vero in illa, dum crearet, faeculenta erant; haec, quod ad opificium inepti essent, prout se habebant, reliquit, utpote nullatenus ipsi convenientia. Ex quibus, ut mihi videtur, nunc mala in homines diffluunt.

FRAGMENTUM LIBRI CUIUSDAM VALENTINIANI.

Ex Epiphanio Haer. XXXI. §. V et seqq. pag. 168 et seqq. edit. Paris. 1622.

Τάδε παρὰ φρονίμοις· παρὰ δὲ ψυχικοῖς, παρὰ δὲ σαρκικοῖς, παρὰ δὲ κοσμικοῖς, παρὰ δὲ τῷ μεγέθει, νοῦς ἀκατάργητος τοῖς ἀκαταργήτοις χαίρειν. Ἀνονομάστων ἐγὼ καὶ ὑπερουρανίων ¹μυεῖαν ποιοῦμαι πρὸς ὑμᾶς, οὔτε Ἀρχαῖς, οὔτε Ἐξουσίαις, οὔτε ὑποταγαῖς, οὔτε πᾶσι περινοηθῆναι δυναμένων, μόνῃ δὲ τῇ τοῦ Ἀτρεπίτου ἐννοίᾳ πεφανερῶμεν. ²Οὔτε γὰρ ἀρχῆς ὁ Ἀυτοπάτωρ αὐτὸς ἐν ἑαυτῷ περιεῖχε τὰ πάντα ὄντα ἐν ἑαυτῷ ἐν ἀγνωσίᾳ· (ὃν καλοῦσιν τινες Λιῶνα Ἀγήρατον, αἰὲν νεάζοντα, ἀρρενόθηλυν, ὃς πάντοτε περιέχει τὰ πάντα, καὶ οὐκ ἐμπεριέχεται) τότε ἢ ἐν αὐτῷ Ἐννοια ἡδέλγησεν ἐκείνην (ἣν τινες Ἐννοϊαν ἔφασαν, ἕτεροι Χάριν οἰκείως, διὰ τὸ ἐπιτεχορρηγνῆναι αὐτὴν θησαυρίσματα τοῦ μεγέθους τοῖς ἐκ τοῦ μεγέθους· οἱ δὲ ἀληθεύσαντες Σιγὴν προσ-

Haec apud sapientes: sed apud animales, apud carnales, apud mundanos, apud exaggeratam animi vim, Nus nunquam desinens, perpetuis ac nunquam desinentibus salutem. Equidem eorum quae neque nominari, nec explicari oratione possunt, quaeque caelestibus ipsis superiora sunt, mentionem apud vos instituum: quae neque Principatus, neque Potestates, nec quae illis subiecta sunt, neque aliud quidquam intelligentia potest consequi, solique eius, qui est Immutabilis, sunt cognitioni patefacta. Principio siquidem rerum omnium, quando is qui per se ipsum Pater est, universa in semetipso obscura ignotaque continebat (quem nonnulli Aeonem senectutis expertem, semperque florentem, et marem feminamque vocant, qui omnia complexus nulla re ipse comprehenditur): tunc quae in illo inerat Mens

1. μυεῖαν — πρὸς ὑμᾶς] Vlt. Cod. μυστήριον πρὸς ὑμᾶς.

2. Οὔτε] Lege ὅτε. Atque pro ἀρχῆς lege aut ἀπ' ἀρχῆς aut ἀρχήν.

ἡγόρευσαν, ὅτι δι' ἐνθυμήσεως
χωρὶς λόγου τὰ πάντα τὸ μέ-
γεθος ἐτελείωσεν¹) ὥς οὖν προ-
εῖπον, ἡ ἀφθαρτος αἰωνία βου-
ληθεῖσα δεσμὰ ῥῆξαι, ἐδήλυνε
τὸ Μέγεθος ἐπ' ὁρέξει ἀνα-
ταύσεως αὐτοῦ. Καὶ αὕτη αὐ-
τῷ μιγεῖσα, ἀνέδειξε τὸν Πα-
τέρα τῆς Ἀληθείας, ὃν οἰκείως
οἱ τέλειοι Ἀνθρώπων ὠνόμα-
ταν, ὅτι ἦν ἀντίτυπος τοῦ
προόντος Ἀγεnnήτου. Μετὰ τοῦ-
το δὲ ἡ Σιγή φυσικὴν ἐνότητα
πρωτὸς προενεγκάμενη σὺν τῷ
Ἀνθρώπῳ (ἣν δὲ αὐτῶν ἡ συν-
λευσις τὸ θέλειν) ἀναδείκνυσι
τὴν Ἀλήθειαν. Ἀλήθεια δὲ
ἐπὶ τῶν τελείων οἰκείως ὠνο-
μάσθη, ὅτι ἀληθῶς ὁμοία ἦν
ἡ ἐαυτῆς μητρὶ Σιγῇ, τῆς Σι-
γῆς τοῦτο ἁβουλομένης, ἀπὸ
μερισμῶν φώτων τοῦ τε ἄρρε-
τος καὶ τῆς θηλείας ἴσον εἶναι,
ὥπως δι' ἐαυτῶν καὶ ἡ ἐν αὐ-
τοῖς φανερωθῇ τοῖς ἐξ αὐτοῦ
ἐν αὐτῷ εἰς αἰσθητικὰ φῶτα
μερισθεῖσα. Μετὰ τοῦτο ἡ
Ἀλήθεια μητρικὴν προενεγκα-
μένη Προυνεικίαν, ἐδήλυνε τὸν
Πατέρα ἐαυτῆς εἰς ἐαυτήν, καὶ
ἐνῆυσαν ἐαυτοῖς ἀφθάρτῳ μί-
ξει καὶ ἀγῆρατῳ συγκράσει.
καὶ ἀναδείκνυσι τετράδα πνευ-
ματικὴν ἀρρενόθην, ἀντίτυ-
πον τῆς² προσούσης τετράδος,

voluit: (Ita enim quidam appel-
lant, alii proprio nomine Gra-
tiam, quod Magnitudinis thesau-
ros in eos qui ex Magnitudine
erant insumserit; sed melius ab
aliis Silentium vocatur, quoniam
citra sermonis usum omnia Ma-
gnitudo cogitatione sola perfecit)
igitur, ut dixi, incorrupta haec
ex Aeonum numero femina, vin-
culis expedire sese volens, Ma-
gnitudinem libidinis illecebris ad
sui consuetudinem inflexit. Ex
qua Veritatis Pater procreatus
est, quem qui perfecti sunt prop-
rie Hominem appellant, quod
eius qui prior est, nec ab ullo
est genitus, similitudinem refer-
rat. Deinde Sige naturalem lu-
minis unitatem cum Homine pro-
ducens (horum vero coniunctio
voluntate sola perfecta est) Ve-
ritatem edidit, quae eo nomine
merito a perfectis donata est,
quod Matri suae Sige reipsa si-
milis esset; quae ex divisioni-
bus luminum, tam maris quam
feminae, idipsum aequale esse
voluerat: ut sensibus exposita
lumina dispersa, per illa ipsa,
et in ipsis, iis qui ex ipso et
in ipso sunt sese patefaceret.
Postea Veritas maternam Pru-
niciam proferens, parentem suum
ad sui amorem pertraxit. Quare
ambo incorrupta copulatione ac
nunquam senescente coniunctione
commixti sunt. Unde spiritalis
marium ac feminarum quadriga

1. βουλομένης] VET. Cod. βουληθεί-
ης.

2. προσούσης] Fortasse προούσης
cum editoribus legendum.

ἦν Βυθός, Σιγή, Πατήρ, Ἀλήθεια. Αὕτη δὲ ἡ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τῆς Σιγῆς τετράς, Ἀνθρωπος, Ἐκκλησία, Λόγος, Ζωή. Τότε τοῦ πάντα περιέχοντος Βυθοῦ θελήματι ὁ Ἀνθρωπος καὶ ἡ Ἐκκλησία πατρικῶν μνησθέντες λόγων συνέχεσαν ἑαυτοῖς, καὶ ἀναδεικνῦσι δωδεκάδα Προυνείκων ἀρξενόθηλυν. Οἱ οὖν ἀρξενές εἰσι Παράκλητος, Πατρικός, Μητρικός, Αἰνους, Θελητός, ὅ ἐστι Φῶς, Ἐκκλησιαστικός. Αἱ δὲ θήλειαι, Πίστις, Ἐλπίς, Ἀγάπη, Σύνεσις, Μακαρία, Σοφία, μετέπειτα δὲ Λόγος καὶ Ζωή, καὶ αὐτοὶ τὸ τῆς αἰνέσεως ἀναπλάσαντες δώρημα, ἑαυτοῖς ἐκοινώνησαν. Ἦν δὲ ἡ κοινωνία αὐτῶν τὸ θελημα. Καὶ συνελθόντες ἀνεδείξαντο δεκάδα Προυνείκων, καὶ αὐτῶν ἀρξενόθηλειῶν. ὧν οἱ μὲν ἀρξενές εἰσι Βύθιος, Ἀγήρατος, Αὐτοφυής, Μονογενής, Ἀκίνητος· οὗτοι τὴν προσωνυμίαν τὴν δόξαν τοῦ πάντα περιέχοντος ἐποίησαντο. Αἱ δὲ θήλειαι, Μίξις, Ἐνωσις, Σύγκρασις, Ἐνότης, Ἡδονή. Καὶ αὐταὶ τὴν προσωνυμίαν εἰς δόξαν τῆς Σιγῆς περιεποίησαντο.

Τετελειωμένης οὖν τῆς κατὰ πατέρα Ἀληθείας τριακάδος

prodiit, prioris alterius similis quae iis quatuor, Bytho, Sige, Patre ac Veritate constabat. Posterior vero illa ex Patre ac Sige producta haec est: Homo, Ecclesia, Sermo, Vita. Tunc comprehendentis omnia Bythi voluntate Homo atque Ecclesia patrum sermonum memores invicemque congressi Prunicorum marium ac seminarum Docecadem procrearunt. Mares videlicet istos, Paracletum, Paternum, Maternum, Ainum, Theletum, quod idem est ac Lumen Ecclesiasticum. Feminas vero Fidem, Spem, Caritatem, Intelligentiam, Fortunatam, Sapientiam. Deinde Sermo ac Vita etiam ipsi laudis munus effugientes, secum invicem consociati sunt. Quae quidem consociatio voluntate sola peracta est. Ergo inter sese commixti Prunicorum Decadem ex maribus peraeque ac feminis constantem genuerunt. Cuius sunt mares: Bythius, Ageratus, Autophyes, Unigena, Immobilius. Hi ad continentis omnia constantiam gloriam sibimet eius appellationem indiderunt. Feminae vero sunt Mixtio, Unio, Temperatio, Unitas, Voluptas: quae omnes ad honorem Sigae pertinentia vocabula similiter usu parant.

Quum igitur absolutus huiusmodi Veritatis parentis Tricen-

1. τὴν δόξαν] Fortasse εἰς τὴν δ.

ἦν οἱ ἐπίγειοι μὴ ἐπιστάμε-
νοι ἀριθμοῦσι, καὶ ὁπόταν ἔλ-
θωσιν ἐπ' αὐτήν, μηκέτι ἀρι-
θμὸν εὐρίσκοντες, ἀνακνυοῦσι
πάλιν ἀριθμοῦντες αὐτήν. Ἔστι
δὲ Βυθός, Σιγή, Πατήρ, Ἀλή-
θεια, Ἀνθρώπος, Ἐκκλησία,
Λόγος, Ζωή, Πατρικός, Μη-
τρικός, Παράκλητος, Ἀείνους,
Θελητός, Ἐκκλησιαστικός, Πί-
στις, Ἐλπίς, Ἀγάπη, Σύνεσις,
Μακαρία, Σοφία, Βύθιος, Ἀγί-
ρατος, Αὐτοφνής, Ὀλογενής,
Αἰνιητός, Μίξις, Γνώσις, Σύγ-
κρασις, Ἐνότης, Ἡδονή.] τότε
ὁ πάντα περιέχων συνέσει τῇ
ἀνυπερβλήτῳ, δογματίσας τε
κληθῆναι ἑτέραν Ὀγδοάδα ἀντὶ
τῆς προσούσης αὐθεντικῆς Ὀγ-
δοάδος, ἣτις ἐν τῷ ἀριθμῷ τῆς
Τριακάδος μένει. (οὐ γὰρ ἦν
μεγέθους φρόνημα εἰς ἀριθμὸν
πίπτειν) ἀντέστησεν ἀντὶ τῶν
ἀρσένων τοὺς ἄρσενας, Μόνον,
Τρίτον, Πέμπτον, Ἑβδομον,
καὶ τὰς θηλείας, Ἀνάδα, Τε-
τράδα, Ἑξάδα, Ὀγδοάδα. Αὐ-
τη οὖν ἡ Ὀγδοὰς ἔστιν ἡ ἀν-
τικληθεῖσα ἀντὶ τῆς προσούσης
Ὀγδοάδος. Βυθοῦ, Πατρός,
Ἀνθρώπου, Λόγου, καὶ Σιγῆς,
Ἀληθείας, Ἐκκλησίας, Ζωῆς.
Ἦτις ἠνώθη τοῖς φωσί, καὶ
ἐγένετο Τριακὰς ἀπρητισμένη,
καὶ ἡ προοῦσα Ὀγδοὰς ἀνα-
πανομένη, ὅτε Βυθὸς ἐξῆλθε
μεγέθους στηρίγματι ἐνωθῆναι
τῇ τριακάδι αὐτῇ ἦν. τῇ γὰρ
ἀληθείᾳ καὶ ὁ Πατὴρ τῆς Ἀλη-

rius foret (quem terreni homines
nescientes numerant, et quum ad
ipsum pervenerint, nullo amplius
reperito numero, iterato in sese
retexunt. Eiusmodi autem ille
est: Bythus, Sige, Pater, Veri-
tas, Homo, Ecclesia, Sermo,
Vita, Paternus, Maternus, Para-
cletus, Ainus, Theletus, Eccle-
siasticus, Fides, Spes, Caritas,
Intelligentia, Fortunata, Sapien-
tia, Bythius, Ageratus, Autophyes,
Unigena, Immobilis, Mixtio, Co-
gnitio, Temperatio, Unitas, Vo-
luptas): Tum qui universa sum-
ma sua sapientia continet, Ogdo-
adem alteram loco prioris illius
ac primariae appellandam esse
statuens, quae in Tricenario per-
manet (neque enim ingentes Ma-
gnitudinis spiritus coërceri ullo
se numero sinebant) pro mari-
bus mares alios substituit, Unum,
Tertium, Quintum, Septimum:
totidemque feminas, Binarium,
Ternarium, Senarium, Octona-
rium. Haec igitur est Ogdoas
illa quae superioris Ogdoadis no-
men ad sese transtulit: Bythi,
Patris, Hominis, Sermonis, Si-
ges, Veritatis, Ecclesiae, Vitae.
Quae quidem coniuncta lumini-
bus est, et absolutus Tricenarius
evasit, ac prior Octonarius quie-
scens, quum et Bythus per Ma-
gnitudinis fulcimentum exiit, ut
cum Tricenario sese copularet.
Vere enim et Veritatis Pater cum

1. Ὀλογενής] Lege Μονογενής.

2. τῇ τριακάδι αὐτῇ ἦν] Fortasse

ἡ τριακὰς αὐτῇ ἦν, sed haec corrupta.
PETAVIUS.

Θείας συνήρχετο τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ ὁ Μητρικὸς εἶχε τὴν Ζωήν, καὶ ὁ Παράκλητος τὴν Ἐνάδα, καὶ ἡ Ἐνάς ἡνοῦτο τῷ Πατρὶ τῆς Ἀληθείας, καὶ ὁ Πατὴρ τῆς Ἀληθείας ἦν μετὰ τῆς Σιγῆς. Ὁ Λόγος δὲ ὁ πνευματικὸς ἐκοινωνεῖ Πνεύματι, καὶ ἀφθάρτῳ συγκράσει ποιῶν τὸ τέλος τοῦ ἁυτόμητρος, ἀδιχοτόμητον τὴν ἑαυτοῦ ἀνάπανσιν. Ἡ οὖν Τριακὰς ἀπαρτίσασα βύθια μυστήρια, ²τελείως ἄγαμον ἐν ἀφθάρτοις ἀπέδειξε φῶτα ἀφθαρτα, ἅτινα ³ἐνότης ὀνομάσθησαν τέχνα, καὶ ἀχαρκτήριστα. Ἦσαν οὖν μικροῦ μὴ παρακειμένου ἐκτὸς φρονήσεως ἀναπανόμενα χωρὶς ἐννοίας· περὶ γὰρ οὐ τις πράσσει, ἐὰν μὴ νοῇ καθολικῶς, οὐ πράσσει. Τότε γενομένων τῶν φώτων, ὧν τὴν πολυπλήθειαν πρὸς ἀριθμὸν ἐξείπειν οὐκ ἀναγκαῖον, περινοεῖν δέ· (ἐκαστον γὰρ τὸ ἴδιον ὄνομα κεκλήρωται, δι' ἐπίγνωσιν ἀρρήτων μυστηρίων) ἡ οὖν Σιγὴ βουληθεῖσα εἰς ἐκλογὴν γνώσεως ἅπαντας ὤσαι, συνῆγε τῇ δευτέρᾳ ἀντιτεθείσῃ Ὀγδοάδι ἀφθάρτῳ μίξει, νοικῇ δὲ βουλήσει. Ἦν δὲ αὐτῆς ἡ νοικὴ βούλησις Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ ἐν μέσῳ τῶν ἁγίων Ἐκκλησιῶν. Τοῦτο οὖν εἰς τὴν

Ecclesiā congressus est, et Maternus Vitam sortitus est, et Paracletus Unitatem, et Unitas cum Veritatis Parente copulata est, et cum Sige Veritatis ille Paren fuit. At spiritualis Sermo cum Spiritu incorrupta quadam commixtione coniunctus est, et Autometoris finem, hoc est, perennem, nec interruptam quietem suam effecit. Quamobrem ubi Tricenarius profunda illa mysteria peregit, nuptias videlicet in incorruptis; incorrupta itidem lumina, quae Unitatis appellantur filii, produxit, quaeque forma carebant. Iacebant igitur prope modum intelligentia omni destituta, ac sine ulla animi notatione quiescebant. Quidquid enim a quopiam agitur, ab eo, nisi universe intelligat, agitur nihil. Hunc in modum procreatis luminibus, quorum multitudinem numerando percensere nihil necesse est, animo vero comprehendere oportet; (nam unumquodque suam appellationem sortitum est, quae ex arcanorum mysteriorum cognitione depromitur) ad scientiae delectum percellere universos Sige cupiens, ad secundam substitutamque illam loco alterius Ogdoadem adiunxit, corruptelae omnis experte coniunctione, sed voluntate eiusmodi quae sub intelligentiam caderet. Haec vero illius voluntas,

1. αὐτόμητρος] Fortasse αὐτομήτρος. PETAV.

2. τελείως ἄγαμον] Fortasse τελειώσασα γάμον. PET.

3. ἐνότης] Fortasse ἐνότιτος. PET.

εντέραν Ὁγδοάδα ¹πέμψας,
 πεισε καὶ αὐτὴν ἐνωθῆναι αὐ-
 ῇ. Γάμος οὖν ἐτελειοῦτο ἐν
 οἷς τῆς Ὁγδοάδος μέρεσιν,
 νομένου τοῦ ἁγίου Πνεύματος
 ᾧ Μόνῳ, καὶ τῆς Διάδος τῷ
 Τρίτῳ, καὶ τοῦ Τρίτου τῇ Ἐξά-
 ρῳ, καὶ τῆς Ὁγδοάδος τῷ Ἐβ-
 δόμῳ, καὶ τοῦ Ἐβδόμου τῇ
 Διάδι, καὶ τῆς Ἐξάδος τῷ
 Πέμπτῳ. Ὅλη δὲ ἡ Ὁγδοὰς
 ἐνῆλθε μετὰ ἡδονῆς ἀγῆρατον
 καὶ ἀφθάρτον μίξεως. Οὐ γὰρ
 ἦν χωρισμός ἀλλήλων· ἦν δὲ
 ὁγκρασις μεθ' ἡδονῆς ἀμώ-
 ρον, καὶ ἀνέδειξε Πεντάδα
 ρουνεϊκῶν ἀθελύντων, ὣν τὰ
 ὀνόματά ἐστι ταῦτα· Καρπι-
 τῆς, Ὁροθέτης, Χαριστήριος,
 Φρετος, Μεταγωγεύς· οὗτοι
 Μεσότητος ὠνομάσθησαν
 οἱ. Βούλομαι δὲ ὑμᾶς γινώ-
 ρειν, Ἀμψίου, Αὐράν, Κου-
 νά, Θαρδονοῦ, Οὐβονχουά,
 αρδεδεῖν, Μερεξά, Ἀτάρ,
 Βαρβά, Οὐδονκά, Κέστην, Οὐ-
 νάχ, Ἐσλήν, Ἀμφέ, Ναισου-
 ν, Οὐναντίν, Λαμεταρδέ,
 Θαμεσσουμήν, Ἀλλωρά, Κου-
 χθά, Ναδδαρία, Λαμμά, Ὠρήν,
 αναφέχ, Οὐδανφέχ, Ἐνφοι-
 βοχέ, Βαρβά, Ἀσσιουαχέ, Βε-
 ι, Λεξαριχέμ, Μασέμ.

quae sub intelligentiam cadit,
 Spiritus sanctus est, qui in me-
 dio sanctarum Ecclesiarum resi-
 det. Quem quum secundam ad
 Ogdoadem allegasset, ei persua-
 sit ut cum ipsa copularetur. Quo-
 circa in singulis Ogdoadis par-
 tibus celebratae nuptiae sunt.
 Siquidem cum Uno Spiritus san-
 ctus coniunctus est, cum Tertio
 Dyas, Tertius cum Hexade, et
 cum Septimo Ogdoas, Septimus
 cum Dyade, cum Quinto Hexas.
 Ita Ogdoas universa nunquam
 marcescente atque integra in-
 corruptaque mixtione coniungi-
 tur. Nulla quippe ab invicem
 separatio fuit: sed mutua omni-
 um cum honestissima voluptate
 temperatio; ex qua Prunicorum
 muliebri sexu carentium Quina-
 rius exoritur, cuius haec sunt
 vocabula: Carpistes, Horothetes,
 Charisterius, Aphetus, Metago-
 geus; hi Medietatis filii vocati
 sunt. Velim autem a vobis co-
 gnosci, Ampsiu, Auran, Cucua,
 Thardus, Ubucua, Thardedin, Me-
 rexa, Atar, Barba, Uduca, Cesten,
 Uduach, Eslen, Amphe, Naesu-
 men, Vananin, Lametarde, Atha-
 messumen, Allora, Cubiatha, Nad-
 daria, Damma, Oren, Lanaphec,
 Udanpheck, Emphoethiboche, Bar-
 ra, Assivache, Belim, Dexarichem,
 Masem.

πέμψας] Fortasse πέμψασα. PET.

2. Βαρβά] VET. Cod. Ἀταρβαβά.

ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΠΡΟΣ
ΦΛΩΡΑΝ.

PTOLEMAEI AD FLORAM
EPISTOLA.

Ex Eriphanio Haer. XXXIII. §. III et seqq. pag. 216 et seqq. edit. Paris. 1622.

I. ¹Τὸν διὰ Μωϋσέως τε-
θέντα νόμον, ἀδελφή μου καλὴ
²Φλώρα, ὅτι μὴ πολλοὶ προ-
κατελάβοντο, μήτε τὸ ³θεμέ-
λιον αὐτοῦ ἐγνωκότες, μήτε τὰς
⁴προστάξεις αὐτοῦ ἀκριβῶς,
ἡγοῦμαι καὶ σοὶ εὐσύνοπτον
ἔσεσθαι, ⁵μαθούσῃ τὰς δια-
φωνούσας γνώμας περὶ αὐτοῦ.
Οἱ μὲν γὰρ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ
Πατρὸς νενομοθετῆσθαι ⁶τού-
τον λέγουσιν. Ἄλλοι δὲ τού-
τοις τὴν ἐναντίαν ὁδὸν τραπέν-
τες, ὑπὸ τοῦ ἀντικειμένου ⁷φθο-
ροποιοῦ διαβόλου τεθεῖσθαι
τούτον ἰσχυρίζονται, ὥς καὶ τὴν
τοῦ κόσμου προσάπτουσιν αὐ-
τῇ δημιουργίαν, πατέρα καὶ
ποιητὴν τούτον λέγοντες εἶναι.

Legem illam, quae a Mose tra-
dita est, Flora soror amantis-
sima, non perspectam habere
quamplurimos, neque eius vel
fundamentis vel praescriptis co-
gnitis accurate, facile te intellectu-
ram existimo, si quam variae di-
illa sint opiniones didiceris. Sur-
enim qui illam a Deo putant a
Patre fuisse constitutam. Alii
contrariam viam ingressi, ab eius-
aemulo nefario daemone lata
affirmant, a quo et mundum fab-
ricatum asserunt, et eundem
Conditorem ac Patrem esse di-
ctitant. Verum illi, qui eiusmo-

1. Τὸν διὰ Μ. κτλ.] De legis Mo-
saicae Pentateucho conscriptae divina
origine atque singulis praeceptis pluri-
mos adhuc perperam docuisse affirmat
auctor. Qui illam legem a deo et patre
latam esse contenderent, eos oblitos
esse, dei naturam abhorreere a nonnullis
legis imperfectae praeceptis; qui vero
diabolo eiusque improbitati mundi crea-
tionem et legislationem tribuendam pu-
tarent, illos divinae providentiae causam
et effectum in mundo conspicuum non
habuisse perspectum. Quorum errores
inde profluxisse arbitraturs est, quod alii
τὸν τῆς δικαιοσύνης Θεόν, alii τὸν
τῶν ὅλων πατέρα ignoraverint. Qua
de causa sibimetipsi divinarum rerum
satis perito reliquum esse putat auctor,
ut qualis sit lex Mosaica, abs quo le-
gislatore sancita fuerit, ex salvatoris
verbis ostendat. Vide meam commen-
tationem: De Ptolomaei gnostici ad Flo-
ram epist. Ienae 1843.

2. Φλώρα] V. comm. pag. 15.

3. θεμέλιον αὐτοῦ] Ita legendum

esse pro αὐτόν, observarunt PETAVIUS
GRABIVS et MASSUETUS. Non satis
quet, quid ex sententia auctoris sibi vi-
deatur. τὸ θεμέλιον τοῦ νόμου. Illam po-
tem legis Mosaicae, quam a Deo late
neque a Salvatore abrogatam esse im-
docebit, verum firmamque legis dici
tarim fundamentum.

4. προτάξεις αὐτοῦ] Iterum leg-
dum est αὐτοῦ pro αὐτῶν.

5. μαθούσῃ] Hanc lectionem PET-
in margine recte commendavit pro
gari μαθούσῃς.

6. τούτον] Postulat sententiarum
xus et sensus, ut hanc lectionem re-
piamus pro τούτοις. Statim in lim-
epistolae notandum nobis videtur,
ctorem trebrum pronominis demons-
tivi adamare usum.

7. φθοροποιοῦ] Hac voce, a G-
sticis rarissime, uti videtur, adhibi-
usus est Heracleon in fragmento, q-
servavit Origenes. V. GRABII Spicil.
ut et haer. Saec. II. T. I. p. 115.

τοῦτο δὲ τοῦ παντός διέπται-
 αν οὗτοι διαδόντες ἀλλήλοις,
 αἱ ἐκάτεροι αὐτῶν διαμαρτόν-
 ες παρὰ σφίσις αὐτοῖς τῆς τοῦ
 ῥοκειμένου ἀληθείας· οὔτε γὰρ
 πὸ τοῦ τελείου Θεοῦ καὶ Πα-
 τρός φαίνεται τοῦτον τεθεῖ-
 ναι· (ἑπόμενος γὰρ ἔστι)
 τελῇ τε ὄντα, καὶ ²τοῦ ὑφ'
 ἑτέρου πληρωθῆναι ἐνδεῇ, ἔχον-
 ά τε προστάξεις ἀνοικείας τῇ
 οὐ τοιούτου Θεοῦ φύσει τε
 αἰ γνώμῃ· οὐτ' αὖ πάλιν τῇ
 οὐ ἀντικειμένου ἀδικία νόμον

dogmata sibi invicem communi-
 carunt, vehementer hallucinati
 sunt, et ab eo quem sibi pro-
 posuerant, scopo veritatis aber-
 rarunt. Nam nec a perfecto Deo
 ac Patre stabilita videtur (huic
 enim non respondet); utpote mi-
 nus perfecta, et ad sui absolu-
 tionem plura desiderans, ac man-
 data quaedam continens, quae a
 Dei natura ac decreto sunt alie-
 na. Neque vero adversarii im-
 probitati tribuenda lex est, cu-

1. ἐπόμενος γὰρ ἔστι] PETAV. ita
 git. In margine pro ἐπόμενος con-
 cit ἐπόμενον. GRAB. vero lectionem
 τόμενος retinendam esse putavit, haec
 liiciens verba: „ἐπόμενον legere ma-
 luit PETAV.: quod tamen huc non qua-
 rat, unde ipse istud comma in versione
 ita, perinde ut Cornarius neglexit. Ego
 tenta vulgata lectione, dedi interpre-
 tionem mihi commodam visam: qua
 men cedam, ubi meliorem video.“ In
 litione Irenaei Mass. coniectura notata
 ita: ἐπόμενος γὰρ οὐκ ἔστιν. Quae
 nnes lectiones reficiendae mihi vide-
 antur: ne una quidem sensu commen-
 datur apto et commodo. PET. enim
 rsio: „Nam nec a perfecto Deo ac Patre
 ex) stabilita videtur, utpote minus per-
 cta, et ad sui absolutionem plura de-
 derans, ac mandata quaedam conti-
 ens, quae Dei natura ac decreto sunt
 iena“ — instam accuratamque loci
 flicillimi interpretationem subterfugit.
 K GRABII explicatione: „est enim alius,
 ai ordine sequitur, dens“ textui ni-
 ium infertur, quam quod ab interpre-
 bus cautis comprobari queat. Quod
 litio Irenaei habet: „huic (Deo) non
 spondet, lex“, parum respondere mihi
 detur simpliciter verborum significationi.
 napropter Codicibus operum Epiphani
 anuscriptis omnino destitutus huic loco
 lio, a scribis fortasse pessumdato
 oniectura mederi ausus sum. Pro οὐτε
 αρ ὑπὸ τοῦ τελείου Θεοῦ scribendum
 sse conieci: οὐτε γὰρ ὑπὸ μόνου
 εοῦ, quae verba ab auctore capitis II.
 titio scripta esse videmus. Vocem τε-
 ελου, mutatam in τέλειος, loco verbi

ἐπόμενος in parenthesi posui. Illud
 ἐπόμενος prorsus expungendum cen-
 seo, falsam hanc lectionem ita ortam
 esse arbitratus. Membranae haec for-
 tasse habuere:

ΟΥΤΕ ΓΑΡ ΥΠΟ ΜΟΝΟΥ ΘΕΟΥ
 Κ. Π. ΦΑΙΝΕΤΑΙ ΤΟΥΤΟΝ ΤΕ-
 ΘΕΙΣΘΑΙΤΕ ΔΕΙΟΣ ΓΑΡ ΕΣΤΙΝ.

Si vox τέλειος infra verba ὑπὸ μόνου
 scripta fuit, facile fieri potuit, ut
 scriba aliquis, versibus in scribendi ne-
 gotio commutatis, non solum vocem
 τέλειος, in τελείου mutatam, in versu
 antecedente falso poneret; sed etiam
 pro ὑπὸ μόνου scriberet ἐπόμενος vel
 ἐπόμενον. Nemo non videbit, hanc
 nostram lectionem praebere sensum aper-
 tum, aptum, sententiis auctoris accom-
 modatissimum.

2. τοῦ ὑφ' ἑτέρου πληρωθῆναι
 ἐνδεῇ] PETAV. legit: καὶ τοῦ σφετέ-
 ρου πληρωθῆναι ἐνδεῇ. In notis edi-
 tionis Epiphaniae Tomo II. adiunctis
 hoc comma optime, uti GRAB. ait, emen-
 davit, ita scribens: „utcunque sensus
 iis ex verbis erui possit, quod nonnisi
 violenter fieri potest: longe mihi aptius
 videtur, καὶ τοῦ ὑφ' ἑτέρου πληρω-
 θῆναι. Nec dubito, quin hoc Epipha-
 nius scripserit.“ GRABius: „,,quibus,
 inquit, omnino subscribo: nam Ptole-
 maeo in hoc cum catholicis Patribus
 procul dubio convenit, legem Mosis a
 Christo impletam atque perfectam red-
 ditam fuisse.“ Igitur non dubitavi,
 illam PET. et GRAB. probatam lectionem,
 quae mihi commodum sensum afferre
 videtur, in textum recipere.

¹προσαπτεόν ²ἀδικεῖν αἰροῦν-
τος τῶν τε ἐξῆς τί μὴ συνο-
ρῶντων τὰ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος
εἰρημένα. ³Οἰκία γὰρ ἢ πόλις
Matth. XII, 5. μερισθεῖσα ἐφ' ἑαυτήν, ὅτι μὴ
δύναται στήναι, ὃ Σωτὴρ ἡμῶν
ἀπεφήνατο. Ἔτι γε τὴν τοῦ
κόσμου δημιουργίαν ἰδίαν λέγει
Ioan. I, 3. εἶναι, ἅτε ⁴πάντα δι' αὐτοῦ
γεγονέναι, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ⁵γέ-
γονεν οὐδέν. ⁶ὁ ἀπόστολος προ-
αποστερήσας τὴν τῶν ψευδογο-
ρούντων ἀνυπόστατον σοφίαν,
καὶ οὐ φθοροποιοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ
δικαίου καὶ μισοπονήρου. Ἀπρο-
νοήτων δέ ἐστιν ἀνθρώπων, τῆς

ius proprium sit inique facere
quique ita statuunt, quae a Sal-
vatore dicta sunt nequaquam
animadvertunt. Ita enim ille pro-
nuntiavit: *Stare domum vel ci-
vitatem non posse, quae in se
ipsam divisa sit.* Praeterea mun-
dum proprium ipsius opus esse
omniaque per ipsum facta,
sine ipso nihil esse factum
asserit apostolus, mendacissimo-
rum hominum minime solidam
sapientiam refellens; non pesti-
feri alicuius Dei, sed iusti, et
improbis omnis inimici. Se-
temerariorum hominum illa in-

1. προσαπτεόν] GRABIUS hic notavit:
„textus hoc loco est vitiosus et mutilus:
quem corrigere hand potui. PETAVIUS
addit χρῆ. Sed hoc non sufficit: re-
tinui tamen eius interpretationem, quia
exactior non suppetit.“ Ne vocem tex-
tui intruderem, levi mutatione pro vul-
gari lectione προσάπτειν legi volui
προσαπτεόν.

2. ἀδικεῖν αἰροῦντος] NEANDER in
libro: Genet. Entw. der gnost. Systeme
p. 162 legendum esse censet: τὸ ἀδι-
κεῖν ἀναιροῦντα et haec addit: von
dem bösen Princip kann nimmer etwas
Gutes herrühren, unmöglich von dem, des-
sen Wesen das Böse ist, ein Gesetz,
welches das Unrechtthun aus
dem Wege räumt. Auctorem hoc ex-
primere voluisse suspicor: Neque vero
tribuenda est lex adversarii improbitati,
quippe qui pro facultate inter bonum
malumve libere eligendi sua sponte ma-
lignitati et improbitati studet; quae non-
nullorum opinio inde exorta est, quod
fuerunt, qui verborum Salvatoris non
haberent rationem.

3. οἰκία γὰρ ἢ πόλις] Matth. XII.
25. Sensus hic esse videtur: uti do-
mus vel civitas in se ipsam divisa stare
non potest, ita diaboli regnum discis-
sum videretur, si legem Mos. tulisset
diabolus. Is enim vult iniustitiam, lex
vero vult iustitiam ab hominibus perpe-
trari.

4. πάντα δι' αὐτοῦ] Ioan. I. 3.

5. γέγονεν] GRAB. suadet γεγονέναι,

sed frustrā. Quoniam enim Ioannis ver-
ba auctori in memoriam venerunt, oblit.
esse videtur, quid constructio postulet.

6. ὁ ἀπόστολος προαποστερήσας
GRABIUS ita loquitur: „Petavius apostoli
nomine Ioannem intellexit, ita ut ad l.
γει paullo ante positum referatur. Mi-
hi haec sententia hand placet, quia ex ve-
bis S. Ioannis nullo modo sequitur
quod Ptolemaeus inde infert. Unde te-
tus hic iterum mutilus mihi videtur.
Quem quom supplere nequeam, Petavius
invitus licet secutus sum.“ Interpu-
gendi rationem ita mutandam cense-
re ut comma ὁ ἀπόστολος κτλ. cum coti-
mate antecedente copuletur. Recte eni-
m Petavius indicasse puto, illud ὁ ἀπ-
στολος spectare ad λέγει paullo an-
te positum. Auctor enim arbitratus e-
ssa illa ex evangelio Ioannis citata ver-
ba aliquando pronuntiata esse a Iesu ipso.
Ioannem vero, quum hoc Iesu effatu
memoriae traderet, opinionem menci-
tissimorum hominum refutasse et oste-
disse, illos, qui de sua sapientia gi-
rari solerent, maximo decēptos fuisse
errore. Verba illa: καὶ οὐ φθορο-
ποιοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ δικαίου καὶ μισο-
πονήρου, quae GRAB. et alii post α-
φίαν posuerunt, in archetypo epith.
τοῦ δημιουργοῦ fuisse coniecerim. Fi-
cile enim fieri potuit, ut illa epith.
propterea, quod scribae unum versus
intercedentem neglexerant, migrarent
locum alienum.

αγονοίας τοῦ Ἀθμιονεργοῦ μὴ
 αἰτίαν λαμβανομένων, καὶ μὴ
 ἴσον τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα, ἀλλὰ
 καὶ τὸ τοῦ σώματος πεπηρω-
 μένων. Οὗτοι μὲν οὖν ὡς διη-
 ρετήκασι τῆς ἀληθείας, δῆλόν
 ἐστιν ἐκ τῶν εἰρημένων.
 ἐπὶ τούτοις δὲ τοῦτο ἰδίως ἑκά-
 ῃσιν αὐτῶν, οἳ μὲν διὰ τὸ
 ἄγνοεῖν τὸν τῆς δικαιοσύνης
 νόμον, οἳ δὲ διὰ τὸ ἄγνοεῖν τὸν
 ὅλον Πατέρα, ὃν μόνος ἐλ-
 ὄν ὁ μόνος εἰδὼς ἐφανερώσε.
 ἐπιλείπεται δὲ ἡμῖν ἀξιωματικῶς
 τῆς ἁμφοτέρων τούτων [γνώ-
 σεως] ἐκφῆναι σοι καὶ ἀκριβῶ-
 ς αὐτόν τε τὸν νόμον, ποτα-
 ρίς τις εἶη, καὶ τὸν ἵψ' οὗ τέ-
 λεται τὸν νομοθέτην, τὰς
 ἐπιτηθεμένας ἡμῖν ἀποδείξεις ἐκ
 τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν λόγων
 ἱσχυόμενοι, δι' ὧν μόνον
 τὴν ἀπταιστώως ἐπὶ τὴν κα-
 λῆψιν τῶν ὄντων ὁδηγεῖσθαι.

dicia sunt, neque conditoris pro-
 videntiae causas intelligentium,
 quique non animi solum, sed
 etiam corporis oculis videantur
 esse capti. Quantopere igitur
 illi a veritate dissideant, ex iis
 quae dicta sunt abunde potes
 cognoscere. Sed utrosque pro-
 prium quiddam ac peculiare ad
 ita sentiendum induxit. Alios
 quidem, quod auctorem iustitiae
 Deum ignorarent; alios, quod
 universorum parentem peraeque
 nescirent, quem ille solus adve-
 niens qui solus norat, aperuit.
 Nobis vero, quibus utrumque
 Dei beneficio cognitum est, re-
 liquum illud est, ut de lege
 certi aliquid exploratique doceam-
 us, cuiusmodi videlicet illa sit,
 et a quonam legislatore sancita:
 ita tamen ut quidquid a nobis
 allatum fuerit, id non aliunde
 quam ex ipsis Salvatoris verbis
 probetur. His enim solis velut
 itineris ducibus adhibitis ad re-
 rum cognitionem sine errore per-
 ducimur.

1. Ἀπὸ τοῦ οὖν μαθητέον, ὅτι
 ὁ νόμος ἐκεῖνος νόμος ὁ πε-
 ριέμενος τῇ Μωσέως Πεντα-
 χῶ, οὗ πρὸς ἐνός τινος νε-
 νοθεύεται, λέγω δὴ, οὐκ ὑπὸ
 τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' εἰσὶ τινες

II. In primis igitur sciendum
 est, universam illam legem, quae
 quinque Mosis voluminibus con-
 tinetur, non ab uno esse legis-
 latore profectam, solo videlicet
 Deo: sed admixta quaedam ho-

ἑκάτεροι αὐτῶν] PET., GRAB. et
 s. perperam legerunt ἑκάτερος.

ἁμφοτέρων τούτων [γνώσεως]
 ἡ γνώσεως hic supplendam esse,
 recte suspicatus est.

τὰς ἐπιτηθεμένας ἡμῖν ἀποδεί-
 ] Illa mutandam censui lectionem
 arem: ἐπιτηθεμένων ἡμῖν τὰς ἀπο-
 εις.

4. Πρῶτον κτλ.] Legem non ab uno
 legislatore, nempe a solo Deo, latam,
 sed in tres partes dividendam esse osten-
 dit. Alia enim praecepta a Deo ipso
 profecta, alia a Mose, alia tribuenda
 esse Iudaeorum senioribus, qui primi
 pecnliaria quaedam praecepta (ἐντολὰς
 τινὰς ἰδίας) legi inserere ausi sint.
 Plures N. T. loci, praesertim Salvatoris

¹ αὐτῶν προστάξεις καὶ ὑπ' ἀν-
θρώπων τεθεῖσαι, καὶ τριχῇ
τοῦτον διαιρεῖσθαι οἱ τοῦ Σω-
τῆρος λόγοι διδάσκουσιν ἡμᾶς·
εἰς τε γὰρ αὐτὸν τὸν Θεὸν καὶ
τὴν τούτου νομοθεσίαν· διαι-
ρεῖται δὲ καὶ εἰς τὸν Μωσέα,
² οὐ καθ' αὐτὸ δι' αὐτοῦ νομο-
θετεῖ ὁ Θεός, ἀλλὰ καθὰ ἅπ-
τῃς ἰδίας ἐννοίας ὁρμώμενος καὶ
ὁ Μωσῆς ἐνομοθέτησέ τινα·
καὶ εἰς τοὺς πρεσβυτέρους τοῦ
λαοῦ διαιρεῖται, ³ καὶ πρῶτοι
εὐρίσκονται ἐντολὰς τινας ἐν-
θέντες ἰδίας. Πῶς οὖν τοῦτο
οὕτως ἔχον ἐκ τῶν τοῦ Σωτῆ-
ρος δείκνυνται λόγων, μάθοις δ'
ἂν ἤδη. Διαλεγόμενός πον ὁ
Σωτὴρ πρὸς τοὺς περὶ τοῦ ἀπο-
στασίου συζητοῦντας αὐτῶ, ὁ
δὴ ἀποστάσιον ἐξεῖναι ἐνενομο-
θέτητο, ἔφη αὐτοῖς· ὅτι ⁴ Μωϋ-
σῆς πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν
ὑμῶν ἐπέτρεψε τὸ ἀπολύειν τὴν
γυναῖκα αὐτοῦ. Ἀπ' ἀρχῆς γὰρ
οὐ γέγονεν οὕτως. Θεὸς γάρ,
φησί, συνέλεξε ταύτην τὴν συ-
ζυγίαν. Καί, ὁ συνέλεξε ὁ
Κύριος, ἀνθρώπος μὴ χωριζέ-
τω, ἔφη. Ἐνταῦθα ἕτερον μὲν
τοῦ Θεοῦ δείκνυνσι νόμον, τὸν

minum esse mandata, ut, quem
admodum Salvator ipse docui-
trifariam lex sit omnis distri-
buita. Quaedam enim ad ipsum
Deum eiusque sanctiones per-
tinent; alia Mosi tribuenda sunt
non quidem quatenus aliquid
Deo illius interventu decretum
est, sed quatenus per sese a
suapte sponte nonnulla constitui-
aliorum denique seniores qui in
populo erant auctores exstiterunt
ac primi illi privata quaedam
praecepta inserere sunt ausi.
Quod quemadmodum sese habet
ex ipsis Salvatoris verbis inte-
liges. Hic enim quodam in loco
ad eos verba faciens, qui de re
pudii libello secum disputabant,
quod permissione legis licebat
sic illos allocutus est: *Moses*
ad duritiam cordis vestri per-
misit vobis dimittere uxores ve-
stras. Ab initio autem non fu-
sic. Deus enim, inquit, con-
gium hoc copulavit: Et, Quo-
Deus coniunxit homo non se-
parat. Ubi aliam esse Dei legem

Matth. XIX,
6 seqq.

verba afferuntur, quibus legem trifariam
distributam esse appareat.

1. αὐτῶν προστάξεις] Αὐτοῦ pro
αὐτῶν legendum suspicor.

2. οὐ καθ' αὐτὸ δι' αὐτοῦ νομο-
θετεῖ ὁ Θεός] Haec lectio vulgaris,
quam conjectura emendandam censuit
PET.: οὐ καθὰ αὐτὸς δι' αὐτοῦ. Pro
αὐτοῦ scribendum censeo τούτου. Au-
ctoris mentem ille versione sua asse-
cutus est: „alia Mosi tribuenda sunt,
non quidem quatenus aliquid a Deo
illius intervenia decretum est“ celt.

De sententia auctoris cf. comm. m.
p. 33.

3. Καὶ πρῶτοι εὐρίσκονται]
PETAV. et GRAB. legerunt. MASS., q
uti in praefatione ad Irenaeum p.
proficitur, in exscribendis Gnosticorū
fragmentis regiae bibliothecae Parisi-
sis Codicibus manuscriptis usus est, U
dicem regum lectionem πρῶτον hab-
dixit. Melius legitur: οἱ πρῶτοι κ

4. Μωϋσῆς πρὸς τὴν σκληροκα-
δίαν] Matth. XIX. 6 seqq. Cf. com
33 et 34.

λύοντα χωρίζεσθαι γυναῖκα
 τὸ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, ἕτερον
 τὸν τοῦ Μωϋσέως, τὸν διὰ
 ὑποκλήροκαρδίαν ἐπιτρέποντα
 χωρίζεσθαι τοῦτο τὸ ζεύγος.
 αἱ δὲ κατὰ τοῦτο ἐναντία τῷ
 εἰρηνομοθετεῖ ὁ Μωσῆς· ἐναν-
 τιν γὰρ ἐστὶ τῷ μὴ διαζευγνύ-
 ναι. Ἐὰν μέντοι καὶ τὴν τοῦ
 Μωϋσέως γνώμην, καθ' ἣν τοῦ
 ἐνομοθέτησεν, ἐξετάσωμεν,
 φεθήσεται τοῦτο οὐ κατὰ
 ὑποαίρεσιν ποιήσας τὴν ἐαν-
 τὴν, ἀλλὰ κατὰ ἀνάγκην, διὰ
 τῶν ἐνομοθετημένων ἀσθένει-
 αν. Ἐπεὶ γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ
 γνώμην φυλάττειν οὐκ ἡδύνατο
 οἱ, ἐν τῷ μὴ ἐξεῖναι αὐτοῖς
 βάλλειν τὰς γυναῖκας αὐτῶν,
 αἷς τινες αὐτῶν ἀηδῶς συνώ-
 κουν, καὶ ἐκινδύνουν ἐκ τού-
 τῃ ἐκτρέπεσθαι πλέον εἰς ἀδι-
 κίαν, καὶ ἐκ ταύτης εἰς ἀπώ-
 λειαν· τὸ ἀηδὲς τοῦτο βουλό-
 γος ἐκκόψαι αὐτῶν ὁ Μωϋ-
 σης, δι' οὗ καὶ ἀπόλλυσθαι
 ἐκινδύνουν, δευτερόν τινα, ὥς
 τὰ περίστασιν ἦτον κακὸν
 τὸ μείζονος ἀντικαταλλασσό-
 νος, τὸν τοῦ ἀποστασίου νό-
 μῳ ἂν ἐαυτοῦ ἐνομοθέτησεν
 τοῖς· ἵνα, ἐὰν ἐκείνον μὴ δύ-
 νανται φυλάττειν, καὶ τοῦτόν
 φυλάξωσι, καὶ μὴ εἰς ἀδικίας

gem ostendit, quae uxorem a viro
 seiungi prohibeat, aliam Mosis,
 qui ob duritiam cordis par illud
 dissociari permittat. In quo Mo-
 ses quiddam Deo contrarium tu-
 lit, ei scilicet cautioni, qua dis-
 solvi matrimonia vetuerat. Sed
 si Mosis mentem, qua ad illud
 decernendum inductus est, accu-
 rate consideramus; inuenimus
 procul dubio non id eum sponte
 sua, sed necessitate fecisse: quo
 eorum, quibus praescribebat, im-
 becillitati consularet. Qui quum
 divinum illud decretum de reti-
 nendis uxoribus suis observare
 non possent, ac moleste quidam
 earum consortia sustinerent, pe-
 riculum ut esset, ne ea se occa-
 sione gravioribus sceleribus ob-
 stringerent, quibus extremam in
 perniciem ruerent; ut hoc in-
 commodum devitaret Moses, quod
 ad illorum interitum spectabat,
 secundam quandam repudii le-
 gem privata auctoritate consti-
 tuit; minusque ex ea occasione
 malum cum maiore commutavit;
 ut si minus priorem illam ser-
 vare possint, hanc saltem reti-
 neant, neque se in flagitia sce-
 leraque committant, per quae ul-

1. αἷς τινες αὐτῶν ἀηδῶς] Lectio
 garis: αἱ τινες αὐτῶν. PETAVIUS
 t legi: αἷς τινες αὐτῶν, et vertit:
 moleste quidam earum consortia sus-
 tenerent. GRAB.: „verum hanc corre-
 ptem, inquit, haud approbo: indeque
 menta vulgata lectione, Cornarii versio-
 na fere restitui. Si tamen aliquid mu-
 dum foret, αὐτοῖς loco αὐτῶν po-

nerem.“ Sed versio GRAB.: „quarum
 cobabitatio iniucunda erat“ — parum
 quadrat cum verbis graecis. Placuit PE-
 TAVII coniecturam recipere, quippe quae
 totius commatis structurae maxime re-
 spondeat. Postulat enim sensus et ne-
 xus, ut vox συνώκουν referatur ad vi-
 ros, uxores repudiantes.

καὶ κακίας ἐκτραπῶσι, δι' ὧν ἀπώλεια αὐτοῖς ἐμελλε τελειοτάτῃ ἐπακολουθήσειν. Αὕτη μὲν ἡ τούτου γάμῃ, καθ' ἣν ἀντινομοθετῶν εὐρίσκεται τῷ Θεῷ. Πλὴν ὅτι γε Μωσέως αὐτοῦ δείκνυται ἐνταῦθα ἕτερος ὢν παρὰ τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον, ἀναμφισβήτητόν ἐστι, καὶ δι' ἐνὸς τὰ νῦν ὧμεν δεδειχότες. Ὅτι δὲ καὶ τῶν πρεσβυτέρων εἰσὶ τινες συμπεπλεγμένοι παραδόσεις ἐν τῷ νόμῳ, δηλοῖ καὶ τοῦτο ὁ Σωτήρ. ¹Ὁ γὰρ Θεός, φησὶν, εἶπε· τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, ἵνα εὖ σοι γένηται. Ὑμεῖς δέ, φησὶν, εἰρήκατε, τοῖς πρεσβυτέροις λέγων, δῶρον τῷ Θεῷ ὃ ἐὰν ὠφελήθῃς ἐξ ἐμοῦ, καὶ ἡκυρώσατε τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων ὑμῶν. Τοῦτο δὲ Ἡσαΐας ἐξεφώνησεν, εἰπὼν· ²Ὁ λαὸς οὗτος τοῖς χεῖλεσί με τιμᾷ, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρῳ ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ· μάτην δὲ σέβονται με, διδάσκοντες διδασκαλίας, ἐντάλματα ἀνθρώπων. Σαφῶς οὖν ἐκ τούτων εἰς τρία διαιρούμενος ὁ σύμπας ἐκεῖνος δείκνυται νόμος. Μωϋσέως τε γὰρ αὐτοῦ καὶ τῶν πρεσβυτέρων καὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ εὗρομεν νομοθεσίαν ἐν αὐτῷ. Αὕτη μὲν οὖν ἡ διαίρεσις τοῦ σύμπαντος ἐκείνου νόμου ὧδε ἡμῖν διαιρεθεῖσα, τὸ ἐν αὐτῷ ἀληθὲς ἀναπέφραγεν.

timum exitium consequatur. Hae illius ratio fuit, propter quam contrarium quiddam Deo statuisse cernitur. Enimvero divisa hinc a divina Mosis legem exstitisse, extra omnem controversiam est: etsi id in uno tantum decreto probatum sit. Eisdem vero legi traditas a senioribus illigatas esse regulas, non obscure Salvator ostendit. *Deus enim, inquit, dixit: Honora patrem tuum et matrem tuam, ut bene sit tibi: vos autem dixistis: Munus Deo quodcunque ex me tibi proderit; et irritam fecistis legem Dei propter traditiones seniorum vestrorum.* Hoc ipsum pronuntiavit Esaias, dicens: *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me. Sine caussa autem colunt me, docentes doctrinas et mandata hominum.* Ex iis liquet omnem illam esse legem divisam in partes tres; in eaque et Mosis ipsius et seniorum et Dei mandata contineri. Atque haec universae leges a nobis instituta partitum illius nobis veritatem ostendit.

1. Ὁ γὰρ Θεός, φησὶν] Matth. XV. 3 ss. Marc. VII. 10 ss.

2. ὁ λαὸς οὗτος] Ies. XXIX. 13:

III. ¹ Πάλιν δὲ δὴ τὸ ἐν μέ-
 ρος, ὃ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ νόμος,
 αἰρεῖται εἰς τρία τινά, εἰς τε
 τὴν καθαρὰν νομοθεσίαν, τὴν
 τύμπλοκον τῷ κακῷ, ὃς καὶ
 ἁριῶς νόμος λέγεται, ² ὃν οὐκ
 ἔθε καταλῦσαι ὁ Σωτὴρ, ἀλλὰ
 πληρῶσαι (οὐ γὰρ ἦν ἀλλότριος
 τοῦ, ὃν ἐπλήρωσεν· οὐ γὰρ
 ἔχε τὸ τέλειον), καὶ εἰς τὸ συμ-
 πλεγμένον τῷ χεῖρονι ³ καὶ
 τῇ ἀδικίᾳ, ὃν ἀνείλεν ὁ Σωτὴρ,
 ποιεῖν ὅντα τῇ ἑαυτοῦ φύ-
 σι. Διαιρεῖται δὲ καὶ εἰς τὸ
 τυπικὸν καὶ συμβολικόν, ⁴ τὸ
 κατ' εἰκόνα τῶν [κατ' εἰκόνα]
 διαφερόντων νομοθετηθέν· ⁵ ὃ
 μετέθηκεν ὁ Σωτὴρ ἀπὸ αἰσθη-
 τοῦ καὶ φαινομένου ἐπὶ τὸ
 πνευματικόν καὶ ἀόρατον. Καὶ
 τὴν μὲν ὁ τοῦ Θεοῦ νόμος ὁ
 καθαρός καὶ ἀσύμπλοκος τῷ
 χεῖρονι αὐτῇ ἢ δεκάλογος, οἱ
 καὶ λόγοι ἐκείνοι, οἱ ἐν ταῖς
 σὺν πλαξὶ δεδιχασμένοι, ⁶ εἰς
 ἀναίρεσιν τῶν ἀπορρήτων
 καὶ εἰς πρόσταξιν τῶν ποιη-
 τῶν, οἱ καίπερ καθαρὰν ἔχον-

III. Sed ea pars legis, quae a
 Deo profecta est, tria rursum in
 membra dividitur. Alia enim
 sunt sincera praecepta, et ab
 omni mali permistione secreta,
 quae proprie lex appellatur, quam *Matth.V.17.*
 non Salvator venit solvere, sed
 adimplere. Non enim a se erat
 aliena quam adimplevit; alioqui
 perfici implerique non posset.
 Alia sunt deterioribus implicata
 et iniustitiae proxima, quae Sal-
 vator abhorrentia a natura sua
 funditus sustulit. Postremo alia
 sunt typica ac symbolica in figu-
 ram et imaginem meliorum po-
 sita; quod genus Salvator ab eo
 quod sensibus expositum est et
 externum, ad spiritale nec aspe-
 ctabile convertit. Iam vero pura
 illa sinceraque lex Dei nec cum
 deteriore coniuncta, decalogus
 est ipse, sive decem illa prae-
 cepta duabus distincta tabulis,
 quibus aut nefanda prohibentur,
 aut facienda mandantur. Quae
 etsi pura sint ac liquida, tamen
 quod nondum perfecta sint, im-

1. πάλιν κτλ.] Legis vero partem,
 quae a Deo ipso manaverit, tria in membra
 pertiendam esse: alia enim sincera
 praecepta et ab omni mali permistione
 secreta a Deo originem traxisse. Quae
 hanc partem pertineant, contineri
 τῷ κατ' εἰκόνα. Alia vero deterioribus im-
 plicata ac vicina esse iniustitiae. Ab
 istis denique discernendam esse tertiam
 partem typicam et symbolicam,
 quae ad cultum ac sacras ceri-
 monias spectarent, fieri iussum sit. Res
 enim externae, de quibus in typica legis
 parte sermo fiat, rerum spiritualium
 sunt σύμβολα, veritate patefacta, ex
 quibus quidem haud amplius retinenda.
 2. ὃν οὐκ ἔθε καταλῦσαι] *Matth.*
 17.

3. καὶ τῇ ἀδικίᾳ, ὃν ἀνείλεν]
 Ita lege cum *PET. GRAB.* et *MASS.* pro:
 τῇ ἀδικίᾳ, ἦν.

4. Τὸ κατ' εἰκόνα τῶν [κατ' εἰκό-
 να] διαφερόντων] Textus vulgaris verba
 κατ' εἰκόνα falso bis habet. Legen-
 dum suspicor τῶν πνευματικῶν καὶ
 διαφερόντων, quae infra in hoc capite
 leguntur.

5. ὃ μετέθηκεν] Perperam habent
 edd. ὅν.

6. εἰς τε ἀναίρεσιν τῶν ἀπορρήτων]
 Ita legendum esse conieci pro ἀφ' ὁρ-
 κτων, cui non est significatio vocis ποιη-
 τῶν opposita. *PET.* in margine con-
 iecit ἀφεκτέων, quae vox rarissima
 videtur.

Levit. XXIV.
20.

τες τὴν νομοθεσίαν, μὴ ἔχοντες δὲ τὸ τέλειον, ἰδέοντο τῆς παρὰ τοῦ Σωτῆρος πληρώσεως. Ὁ δὲ ἐστὶ συμπεπλεγμένος τῇ ἀδικίᾳ, οὗτος ὁ κατὰ τὴν ἀμύνην καὶ ἀνταπόδοσιν τῶν προδικησάντων κείμενος, ὁφθαλμὸν ἀντὶ ὁφθαλμοῦ καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος ἐκκόπτεσθαι κελεύων, καὶ φόνον ἀντὶ φόνου ἀμύνασθαι. Οὐδὲν γὰρ ἦττον καὶ ὁ δεύτερος ἀδικῶν ἀδικεῖ, τῇ τάξει μόνον διαλλάσσων, τὸ αὐτὸ ἐργαζόμενος ἔργον. Τοῦτο δὲ πρόσταγμα δίκαιον μὲν ἅλως καὶ ἦν καὶ ἐστὶ, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν νομοθετηθέντων ἐν παρεκβάσει τοῦ καθαροῦ νόμου τεθέν· ἀνοίκειον δὲ τῇ τοῦ πατρὸς τῶν ὄλων φύσει τε καὶ ἀγαθότητι. Ὡσως δὲ τοῦτο κατάλληλον, ἐπάναγκες δὲ μᾶλλον. Ὁ γὰρ καὶ τὸν ἕνα φόνον οὐ βουλόμενος ἔσσεσθαι ἐν τῷ λέγειν, οὐ φονεύσεις, προστάξας τὸν φονέα ἀντιφονεύεσθαι, δεύτερον νόμον νομοθετῶν καὶ δυοὶ φόνοις βραβεύων, ὁ τὸν ἕνα ἀπαγορεύσας ἔλαθεν ἑαυτὸν ὑπ' ἀνάγκης κλαπείς. Διὸ δὴ ὁ ἀπ' ἐκεῖνον παραγενόμενος υἱὸς τοῦτο τὸ μέρος τοῦ νόμου ἀνῆρῃκεν, ὁμολογήσας καὶ αὐτὸς εἶναι τοῦ Θεοῦ. ¹[Καὶ] ἐν τε τοῖς ἄλλοις

pleri a Salvatore debuerant. Ad illud vero genus, quod iniustitiae aliquid habet, leges illae referendae sunt, quibus iniuriarum persecutio, eorumque quod priores nos laeserint, vindicta praescribitur. Velut quum oculum pro oculo, dentem evellere pro dente, ac caedem caede compensari praecipit. Neque enim minus iniuste agit, qui id pos alterum perpetrat: certo ordin duntaxat par pari reddit; at idem omnino facinus committit. Sed illud praeceptum alioqui iustum erat, et est modo, propter eorum infirmitatem, quibus editum fuit, quum sit adversus since rioris legis violationem praescriptum: licet a communis omnium parentis natura ac bonitate sens alienum: vel consentaneum potius est, sed necessitate quadam expressum. Nam qui vel unum cum homicidium vetat fieri, dum ita statuit: *Non occides*; quum postea caedis auctorem vicissim interfici iubet, ac secundam legem ferens duplicem caedem imperat, qui unam prohibuerat; et ea necessitate coactus et imprudens decurrisse videtur. Atque ideo missus ab illo Filius ea legis partem antiquavit, licet ea a Deo latam et ipse confessus

1. [Καὶ] ἐν τε τοῖς ἄλλοις καταριθμεῖται] PET. ad hunc locum notavit: „Haec minus expedita ac liquida mihi videntur: tametsi utcumque sententiam expressimus.“ Vertit ille ita: „quae cum in ceteris ad antiquam haeresim adscribitur, tum in iis, quae Deus hisce verbis statuit.“ Equidem lectioni ita

mederi conatus sum, ut pro καί, quod PET. aliquae post vocem αἰρέσει legunt, scriberem: ταῦτα. Attamen non satis liquet, quid sibi velint verba: καταριθμεῖται τῇ παλαιᾷ αἰρέσει. Neque versiones neque notae, quas edidit res textui adiecere, obscurum locum illustrant. Αἰρέσις significat philo-

ταριθμεῖται τῇ παλαιᾷ αἰρέσει [ταῦτα], ἐν οἷς ἔφη ὁ Θεὸς πῶν· ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ πτέρα, θανάτῳ τελευτάτω. Τὸ δὲ (ἐστὶ) μέρος αὐτοῦ τυπικόν, τὸ κατ' εἰκόνα τῶν πνευματικῶν καὶ ²διαφερόντων κείμενον, τὰ ἐν προσφοραῖς λέγονται καὶ περιτομῇ καὶ σαββάτῳ καὶ νηστείᾳ καὶ πάσχῳ καὶ ὑμνοῖς καὶ τοῖς τοιοῦτοις νομιμασθέντα. Πάντα γὰρ ταῦτα εἰκόνες καὶ σύμβολα ὄντα, τῆς ἀληθείας φανερωθείσης τετέθη. Κατὰ μὲν τὸ φαινομενικὸν καὶ σωματικῶς ἐκτελεσθαι ἀνηρέθη, κατὰ δὲ τὸ πνευματικὸν ἀνελήφθη· τῶν ὀνομάτων τῶν αὐτῶν μενόντων, ἐνηλλαγμένων δὲ τῶν ἀγαθῶν. Καὶ γὰρ προσερχόμενος προσφέρειν προσέταξεν ὁ Σωτὴρ, ἀλλ' οὐχὶ τὰς ἀλόγων ζώων, ³ἢ [διὰ] τοῦτων τῶν θυμαμάτων, ἀλλὰ τῶν πνευματικῶν αἰνῶν καὶ δοξῶν καὶ εὐχαριστίας καὶ διὰ τῆς εἰς τὸν πλησίον κοινωνίας ἐνποιίας. Καὶ περιτομῇ περιτεμεῖσθαι ἡμᾶς βούλεται, οὐχὶ τῆς ἀκροβυστίας τῆς σαρκικῆς, ἀλλὰ καρδίας τῆς πνευματικῆς. Καὶ τὸ σάββατον φυλάσσειν, ἀργεῖν γὰρ θέλει ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ἔργων τῶν

sit. Atque etiam inter cetera ad antiquam haeresin pertinent ea, quae Deus hisce verbis statuit: *Qui maledixerit patri vel matri, Levit. XX. 9. morte moriatur.* Ad illud vero genus, quod typicum dicitur, id omne pertinet, quod spiritualium atque excellentium rerum figuras continet; cuiusmodi sunt sacrorum offerendorum ceremoniae, circumcisio, sabbatum, ieiunium, pascha, azyma, aliaque similia lege praescripta. Quae omnia quum nihil aliud praeter figuras atque imagines forent, patefacta veritate translata sunt: immo vero, quod ad externam speciem attinet usumque corporeum, sublata, spiritali quadam ratione retenta sunt. Iisdem quippe manentibus adhuc nominibus, rerum est facta mutatio. Nam offerre quidem sacra Dominus instituit: at non mutarum pecudum, aut id genus sullituum: sed spiritalis potius laudis, ac praedicationis, et eucharistiae; tum in hominum genus liberalitatis ac beneficentiae. Idem circumcidi praeterea non corporis, sed cordis animique praeputium iubet. Itemque servari sabbatum, ut a pravis duntaxat actionibus feriemur. Ieiunare

rum sententiam, doctrinam, docendum. Hic sensus est: Inter cetera adnumeranda sunt illa praecepta quae docendi rationi, quam Christus dedit, neque Deo hono dignam esse censuit.

Τὸ δὲ [ἐστὶ] μέρος] Expungendam

censeo ante μέρος vocem ἐστὶ abundantem.

2. διαφερόντων] Ita legendum esse pro διαφερόντως censere editores.

3. ἢ [διὰ] τοῦτων τῶν θυμαμάτων] Praepositionem διὰ hic repetendam esse putavi.

πονηρῶν. Καὶ νηστεύειν δέ, ἀλλ' οὐ τὴν σωματικὴν βούλεται νηστείαν ἡμᾶς νηστεύειν, ἀλλὰ τὴν πνευματικὴν, ἐν ᾗ ἐστὶν ἀποχὴ πάντων τῶν φανύλων. Φυλάσσεται μέντοι γὰρ καὶ παρὰ τοῖς ἡμετέροις ἡ κατὰ τὸ φαινόμενον νηστεία, ἐπεὶ καὶ ψυχῇ τι συμβάλλεσθαι δύναται αὐτῇ μετὰ λόγου γινόμενη· ὁπότε μὴδὲ διὰ τὴν πρός τινος μίμησιν γίνεται, μῆτε διὰ τὸ ἔθος, μῆτε διὰ τὴν ἡμέραν, ὥς ὠρισμένης [εἰς] τοῦτο ἡμέρας· ἅμα δὲ καὶ εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀληθινῆς νηστείας, ἵνα οἱ μὴδέπω ἐκεῖνην δυνάμενοι νηστεύειν, ἀπὸ τῆς κατὰ τὸ φαινόμενον νηστείας, ἔχωσι τὴν ἀνάμνησιν αὐτῆς. Καὶ τὸ πάσχα δὲ ὁμοίως, καὶ τὰ ἄζυμα, ὅτι εἰκόνες ἦσαν, δηλοῦν καὶ Παῦλος ὁ ἀπόστολος· τὸ δὲ πάσχα ἡμῶν, λέγεται, ἐτύθη Χριστός· καὶ, ἵνα ᾗτε, φησὶν, ἄζυμοι, μὴ μετέχοντες ζύμης (ζύμην τε νῦν τὴν κακίαν λέγει) ἀλλ' ᾗτε νέον φύραμα.

IV. ² Οὗτος γοῦν καὶ αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ εἶναι νόμος ὁμολογούμενος· εἰς τρία διαιρεῖται, εἰς τε τὸ πληρούμενον ἀπὸ τοῦ Σωτῆρος. Τὸ γάρ· οὐ φονεύσεις, οὐ μοιχεύσεις, οὐκ ἐπιθορήσεις, ἐν τῷ μὴδ' ὀργισθῆναι, μὴδὲ ἐπιθυμήσεις περιεῖληπται.

porro quum imperat, non illam corporis inedia, sed animi temperantiam decernit, ut a flagitiis omnibus abstineamus. Quamquam a nostris exterius illi quoque ieiunium adhibetur, quatenus ad animorum utilitatem confert aliquid, si cum ratione suscipias: non imitandi cuiusquam studio, non consuetudine non certarum dierum religione vel definito aliquo tempore: praesertim quum veri ieiunii memoriam refricet, ut qui nondum illud assecuti fuerint, ab exteriori commonefacti, alterius recordentur. Similiter et pascha azymaque figuras exstitisse quasdam Paulus ipse declarat: Pascha, inquit, nostrum immolatum est Christus: Et, ut sitis, azymi non habentes fermentum (fermentum vero malitiam appellat); sed sitis nova conspersio.

IV. Sic igitur lex ipsa, quae a Deo manasse fatentur omne trifariam dividitur: in eam partem quam Salvator implevit. Haec enim omnia: Non occides, Non moechaberis, Non peierabis; hisce continentur: Non irascere. Non concupisces. In eam quae

1. Cor. V. 7.

Exod. XX.

13. 14.

Levit. XIX.

12.

1. ὥς ὠρισμένης [εἰς] τοῦτο] εἰς intrusi, quod iam suasit PET.

2. Οὗτος κτλ.] Quodsi vero rationis, quam σωτῆρα inter atque legem Moisaicam intercesserit, respectum habueris, lex trifariam ita dividenda videtur:

priorem legis partem Servator implevit alteram ob iniusta praecepta penitus sustulit; tertiae denique praecepta allegoriam exposita ad spiritualia transferenda esse ostendit. Οὗτος γοῦν] Fi stra legendum censent editores οὗτοι

αιρεῖται δὲ καὶ εἰς τὸ ἀναι-
 ρούμενον τελείως· τὸ γάρ· ὀφ-
 αλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, καὶ
 ὄντα ἀντὶ ὀδόντος, συμπε-
 λεγμένον τῇ ἀδικίᾳ, καὶ αὐτὸ
 ὄγον τῆς ἀδικίας ἔχον, ἀνιέρ-
 η ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος διὰ τῶν
 ἐναντίων· τὰ δὲ ἐναντία ἀλλή-
 λων εἰσὶν ἀναιρετικά. Ἐγὼ γὰρ
 ἔγω ὑμῖν, μὴ ἀντιστῆναι ὅλως
 τῷ πονηρῷ, ἀλλὰ ἔάν τις σε
 ῥπίση, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν
 ἄλλην σιαγόνα. Ἀλληγορεῖται
 καὶ εἰς τὸ μετατεθὲν καὶ
 μεταλλαγὴν ἀπὸ τοῦ σωματικοῦ
 εἰς τὸ πνευματικὸν τὸ συμβο-
 λικὸν τοῦτο, κατ' εἰκόνα τῶν
 παραφρονούντων· νενομοθετημένον.
 Ἐἰ γὰρ εἰκόνες καὶ τὰ σύμβολα
 παραστατικά ὄντα ἐτέρων πρα-
 γμάτων καλῶς ἐγίνοντο, μέχρι
 τῆς παρῆν ἢ ἀλήθεια, παρού-
 νης δὲ τῆς ἀληθείας, τὰ τῆς
 ἀληθείας δεῖ ποιεῖν, οὐ τὰ τῆς
 εἰκόνος. Ταῦτα δὲ καὶ οἱ μα-
 ρτυροῦνται αὐτοῦ, καὶ ὁ ἀπόστολος
 διεῖξε Παῦλος, τὸ μὲν τῶν
 εἰκόνων, ὡς ἤδη ἔειπομεν, διὰ
 τοῦ πάσχα καὶ τῶν ἀζύμων
 κρίξας δι' ἡμᾶς· τὸ δὲ τοῦ
 συμπεπλεγμένου νόμου τῇ ἀδι-
 κῇ, εἰπὼν τὸν νόμον τῶν ἐν-
 ἀνθρώπων ἐν δόγμασι κατηργῆσθαι·
 καὶ δὲ τοῦ ἀσυμπλόκου τῷ χρί-
 στῳ· ὁ μὲν νόμος, εἰπὼν, ἅγιος
 καὶ ἡ ἐντολὴ ἀγία καὶ δικαία
 καὶ ἀγαθή.

V. Ὡς μὲν οὖν συντόμως

penitus sublata est. His enim
 praeceptis: *Oculum pro oculo*, *Matth. 7. 22.*
dentem pro dente; quae cum ^{28.}
Levit. XXIV.
 iniustitia permista sunt eiusque ^{20.}
 secum aliquid trahunt, contrariis
 legibus a Servatore derogatur.
 Contraria porro sese invicem per-
 imunt. *Ego enim dico vobis*, *Matth. V. 39.*
omnino non resistere malo. Sed
si quis te percusserit in maxil-
lam, praebe illi et alteram.
 Quod quidem ad excellentium re-
 rum adumbrandam speciem con-
 stitutum, et a corporeis ad spi-
 ritualia translatum ac mutatum
 per allegoriam exponitur. Ete-
 nim effigies ac signa aliis rebus
 declarandis adhibita tantisper op-
 portunitatem habuerunt, quoad
 nondum veritas affluserat. Qua
 succedente, non quae imagini,
 sed quae veritati congruunt fa-
 cere convenit. Idque ipsum cum
 reliqui omnes discipuli, tum apo-
 stolus Paulus ostendit. Qui figu-
 ratum illud genus propter nos,
 ut diximus, in paschate azymis-
 que demonstrat. De altero vero
 quod implicatum iniustitia est,
 loquitur, quum *legem mandato-* *Eph. II. 15.*
rum ait in dogmatibus abroga-
tam. De tertio denique quod
 deterioris est expers: *Lex, in-* *Rom. VII.*
quit, sancta est, et mandatum ^{12.}
sanctum et iustum et bonum.

V. Quamobrem satis superque

1. Ὡς κτλ.] Parte priore usque ad
 uba τριχῇ διαιρούμενον et posteriore
 uba a vocibus Ταῦτά σοι — ἀναδέε-

ξης, quas partes genuinas esse in com-
 mentatione mea probavi, auctor finem
 epistolae facit, cupiens, ut Flora perinde

ἔστιν εἰπεῖν, αὐτάρκως οἱμαί
 σοι δεδειχθαι, καὶ τὴν ἐξ ἀν-
 θρώπων παρεισδῦσαν νομο-
 θέσιαν, καὶ αὐτὸν τὸν τοῦ Θε-
 οῦ νόμον τριχῇ διαιρούμενον.
 Περιλείπεται δὲ ἡμῖν τί ποτέ
 ἔστιν οὗτος ὁ Θεὸς ὁ τὸν νό-
 μον θέμενος. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο
 ἡγοῦμαι σοι δεδειχθαι ἐπὶ τῶν
 προειρημένων, εἰ ἐπιμελῶς ἀκή-
 κοας. Εἰ γὰρ μήτε ὑπ' αὐτοῦ
 τοῦ τελείου Θεοῦ τέθεται οὗ-
 τος, ὥς ἐδιδάξαμεν, μήτε μὴν
 ὑπὸ τοῦ διαβόλου, ὃ μηδὲ Θε-
 μιτὸν ἔστιν εἰπεῖν· ἕτερός τις
 ἔστι παρὰ τούτους οὗτος ὁ
 θέμενος τὸν νόμον. Οὗτος δὲ
 δημιουργὸς καὶ ποιητὴς τοῦδε
 τοῦ παντός ἐστι κόσμου καὶ
 τῶν ἐν αὐτῷ, ἕτερος ὢν παρὰ
 τὰς τούτων οὐσίας, μέσος τού-
 των καθεστώς, ἐνδίκως. Καὶ
 τὸ τῆς μεσότητος ὄνομα ἀπο-
 φέροιο ἄν. Καὶ εἰ ὁ τέλειος
 Θεὸς ἀγαθὸς ἐστι κατὰ τὴν
 ἑαυτοῦ φύσιν, ὥσπερ καὶ ἔστιν·
 (ἓνα γὰρ μόνον εἶναι ἀγαθὸν
 Θεόν, τὸν ἑαυτοῦ πατέρα, ὃν
 Σωτὴρ ἡμῶν ἀπεφήνατο, ὃν
 αὐτὸς ἐφανέρωσεν) ἔστι δὲ καὶ
 ὁ τῆς τοῦ ἀντικειμένου φύσεως
 κακὸς τε καὶ πονηρός, ἐν ἀδι-
 κίᾳ χαρακτηριζόμενος. Τούτων
 δὲ οὗν μέσος καθεστώς, καὶ μήτε
 ἀγαθὸς ὢν, μήτε μὴν κακός,
 μήτε ἄδικος, ἰδίως τε λεχθεῖν

Math. XIX.

17.

tibi, quantum breviter compre-
 hendi potest, declaratas eas leges
 arbitror, quae ex auctoritate ho-
 minum irrepserunt; ipsamque De-
 legem trifariam esse divisam. Su-
 perest ut quis ille sit Deus legis
 auctor dicendum videatur. Atque
 istud etiam ex iis, quae hactenus
 disputata sunt, si attentè
 audieris, puto tibi demonstratum
 Nam si neque a perfecto illo
 Deo posita lex est, uti docui-
 mus; neque vero a diabolo, quo
 dictu etiam nefas est: alius si
 oportet, qui eam legem stabilie-
 rit. Hic est igitur totius illius
 mundi, eorumque quae in eo
 continentur, artifex et conditor
 ab illorum natura diversus, et
 in eorum medio suo iure collo-
 catus: qua ex medietate per
 eius appellatio potest. Quod si
 perfectus ille Deus natura su-
 bonus est, ut est revera (*unum
 enim bonum esse Deum, ac Pa-
 rentem suum*, Salvator asseruit
 quem et hominibus patefecit); es-
 autem et contraria natura prae-
 ditus, malus videlicet ac pravus:
 qui iniustitia velut propria non
 circumscribitur; qui inter ambo
 illos interiectus est, ut neque
 bonus, neque malus sit aut in-
 iustus, peculiari quadam ratione

ac foecundus ager excepta doctrinae
 christianae semina fructuum ubertate
 compensatura sit. Falsarius vero expo-
 nit, quis sit Deus legislator. Etenim
 quum lex neque a Deo perfecto neque
 a diabolo lata sit: δημιουργόν, totius

mundi opificem, legem tulisse dic-
 tum Floram adhortatur, ne novis h
 doctrinis perturbetur; mox eandem pe-
 cepturam esse omnem, quae successio
 ad ipsum usque pervenerit, doctrinae
 V. comm. p. 23—27.

ὁ δίκαιος, τῆς κατ' αὐτὸν δικαιοσύνης ὡν βραβευτής. Καί σται μὲν καταδεέστερος τοῦ ελείου Θεοῦ, καὶ τῆς ἐκείνου δικαιοσύνης ἐλάττων οὗτος ὁ θεός, ἅτε δὴ καὶ γεννητὸς ὢν, καὶ οὐκ ἀγέννητος. Εἰς γὰρ στικν ἀγέννητος ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα ἰδίως, τῶν πάντων ἡρητημένων ἀπ' αὐτοῦ. Μετῶν δὲ καὶ κυριώτερος τοῦ ἀντικειμένου γενήσεται, καὶ ἐτέρας οὐσίας τε καὶ φύσεως υπερνικῶς παρὰ τὴν ἐκατέρων οὐσίαν. Τοῦ μὲν γὰρ ἀντικειμένου ἐστὶν ἡ οὐσία φθορά τε καὶ σκότος, ὕλικός γάρ οὗτος καὶ ἡ πολυσχιδής. Τοῦ δὲ πατρὸς τῶν ὅλων τοῦ ἀγεννητοῦ ἡ οὐσία ἐστὶν ἀφθαρσία τε καὶ φῶς αὐτό, ὃν ἀπλοῦν τε καὶ μονοειδές. Ἡ δὲ τοῦτου οὐσία διττὴν μὲν πῖνα δύναμιν προήγαγεν, ² αὐτὸς [οὗτος] δὲ τοῦ κρείττονός ἐστιν εἰκὼν. Μηδὲ σε τὰ νῦν τοῦτο φθορβείτω, θέλουνσαν μαθεῖν, πῶς ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς τῶν ὅλων ᾠδῆς τε καὶ ὁμολογουμένης ἡμῖν, καὶ πεπιστευμένης, ³ τῆς

iustus appellari potest, quatenus iustitiae quam habet, administratione fungitur. Atque et perfecto Deo minor, et iustitiae illius impar sit idem ille Deus oportet, utpote non ingenuus, sed generatione productus. Unus enim est ingenuus Pater, a quo proprie sunt universa, quum ab eo pendeant omnia. Erit tamen adversario illo altero maior ac praestantior, tametsi diversam sit ab utroque naturam substantiamque sortitus. Nam adversarii natura corruptio est ac fenebrae: cum materia quippe concretus est, ac multiplex. At Parentis omnium ingenui natura corruptionis est expers, luxque ipsa, simplex et uniusmodi. Horum natura duplicem sane virtutem peperit. Sed conditor tamen ipse imago praestantioris est. Neque vero ea te res perturbet, scire cupientem, quomodo quum unum sit, et esse fateamur ac credamus, rerum omnium principium. generationis aequae ac corruptionis expers, idemque bonum; ambae hae naturae constare potue-

1. πολυσχιδής] Ita, omnes editores egerunt voluerunt pro πολυσχεδής. ἡ δὲ τοῦτου οὐσία διττὴν κτλ.] Hunc locum neque editores neque recentiores historici, qui de rebus gnosticorum scribere, recte interpretati sunt. Male legerunt omnes hucusque: ἡ δὲ τοῦτου οὐσία; neque recto emendasse: τοῦτου, probat comma antecedens, ubi non de pluribus, sed tantummodo de perfecto Deo disputatur; probat quoque comma sequens, ubi explicatur, quid sibi velit Irenaeus: ἡ δὲ τοῦτου οὐσία διττὴν μὲν πῖνα δύναμιν προήγαγεν. Hortatur enim auctor Floram, ne scire cupiat:

quomodo ex uno principio (quod intellexerit principium, ostendunt verba illa: ἐξ οὗ τὰ πάντα ἰδίως) ex Deo bono et perfecto, illae naturae summi numinis indoli contrariae (αὐταὶ αἱ φύσεις, ἡ τε τῆς φθορᾶς καὶ ἡ τῆς μεσότητος), δημιουργός et diabolus progigni poterint. Igitur ut, quae sententia auctoris fuerit, plane cognoscatur, addi possunt post προήγαγεν verba: τὸν τε διάβολον καὶ τὴν δημιουργόν.

2. αὐτὸς [οὗτος] δὲ τοῦ κρείττον.] Οὗτος legendum esse pro αὐτός conieci.

3. τῆς ἀγεννητοῦ] τῆς pro τοῦ emendaverunt editores.

ἀγεννήτου καὶ ἀφθάρτου καὶ ἀγαθῆς, συνέστησαν καὶ αὗται αἱ φύσεις, ἥ τε τῆς φθορᾶς, καὶ [ἥ] τῆς μεσότητος, ἀνομοούσιαι αὗται καθεστῶσαι τοῦ ἀγαθοῦ φύσιν ἔχοντος τὰ ὅμοια ἑαυτοῦ καὶ ὁμοούσια γενῶν τε καὶ προφέρειν. Μαθήσῃ γάρ, Θεοῦ διδόντος, ²ἐξῆς καὶ τὴν τούτου ἀρχὴν τε καὶ γέννησιν, ἀξιουμένη τῆς ἀποστολικῆς παραδόσεως, ἣν ἐκ διαδοχῆς καὶ ἡμεῖς παρειλήφμεν, μετὰ καὶ τοῦ κανονίσαι πάντας τοὺς λόγους τῇ τοῦ Σωτῆρος διδασκαλίᾳ. Ταῦτά σοι, ὦ ἀδελφὴ μου Φλώρα, δι' ὀλίγων εἰρημένα οὐκ ἠτόνησα, καὶ τὸ τῆς συντομίας προέγραψα· ἅμα μὲν τὸ προκείμενον ἀποχρώντως ἐξέφηνα. ^Α καὶ εἰς τὰ ἐξῆς τὰ μέγιστα σοι συμβαλεῖται, ἐάν γε, ὡς καλὴ γῆ καὶ ἀγαθή, γονίμων σπερμάτων τυχοῦσα, τὸν δι' αὐτῶν καρπὸν ἀναδείξῃς.

rint, corruptionis nimirum, et mediae cuiusdam conditionis, quae a se invicem natura discrepant, cum id bono insitum sit, ubi sibi quam simillima eiusdemque secum naturae gignat ac proliferat. Tu enim, opitulante Deo huius principium ac generationem animo percipies, ubi traditam quandam ab apostolis doctrinam audieris, quam nos successionem quadam ad nos usque propagatam accepimus: cum eo quidem ut quidquid afferetur in medium id ad Salvatoris doctrinam vel regulam exigatur. Haec tibi Flora soror carissima, paucis explicare non piguit, summatimque praescripsi: ita tamen ut quod erat propositum, quantum satis esset, declaraverim. Quare deinceps magno tibi usui fore confido, si modo, perinde ac bonus ager et fecundus, excepta semina fructuum ubertate compenses.

FRAGMENTA HERACLEONIS COMMENTARIORUM IN S. LUCAE
Evangelium.

Ex Clementis Alexandrini lib. IV. Stromat. pag. 502.

Luc. XII. 8. Τοῦτον ἐξηγούμενος τὸν τόπον Ἡρακλέων, ὁ τῆς Οὐαλεντίνου σχολῆς δοκιμώτατος, κατὰ λέξιν φησὶν, ὁμολογίαν εἶναι, τὴν μὲν ἐν τῇ πίστει καὶ πολιτείᾳ, τὴν δὲ ἐν φωνῇ. Ἡ μὲν οὖν ἐν φωνῇ ὁμολογία καὶ ἐπὶ τῶν ἐξουσιῶν γίνεται· ἦν μό-

Hunc locum exponens Heraclion, cuius in schola Valentiniana fuit maxima existimatio, his verbis dicit, confessionem quidem unam esse fidei et vitae institutione, alteram vero voce. Atque quae fit quidem voce confessio fit etiam apud potestates, quae

1. καὶ [ἥ] τῆς μεσότητος] Ἡ addidi.
2. ἐξῆς καὶ τὴν τούτου ἀρχὴν] Perperam legunt omnes editores τούτου:

sermo enim est de ortu δημιουργοῦ καὶ διαβολῆς. Scribendum igitur τούτου.

ην, φησίν, ὁμολογίαν ἡγοῦνται
 εἶναι οἱ πολλοί, οὐχ ὑγιᾶς·
 ὕμνουνται δὲ ταύτην τὴν ὁμο-
 λογίαν καὶ οἱ ὑποκριταὶ ὁμο-
 λογεῖν. Ἀλλ' οὐδ' εὐρεθήσεται
 οὗτος ὁ λόγος καθολικῶς εἰρη-
 μένος. Οὐ γὰρ πάντες οἱ σω-
 ῶμενοι ὁμολόγησαν τὴν διὰ
 τῆς φωνῆς ὁμολογίαν, καὶ ἐξηλ-
 ῖον· ἐξ ὧν Ματθαῖος, Φίλιπ-
 πος, Θωμᾶς, ¹ Λευῖς καὶ ἄλλοι
 πολλοί. Καὶ ἔστιν ἡ διὰ τῆς
 φωνῆς ὁμολογία οὐ καθολική,
 ἀλλὰ μερική· καθολικὴ δέ, ἣν
 ὁ ὕμνος λέγει, τὴν ἐν ἔργοις καὶ
 πράξεσι καταλλήλοις τῆς εἰς
 αὐτὸν πίστεως. Ἐπεταὶ δὲ ταύ-
 τη ὁμολογία καὶ ἡ μερική,
 ἐπὶ τῶν ἐξουσιῶν, ἐὰν δέη,
 καὶ ὁ λόγος ² αἰρεῖ. Ὁμολογή-
 σαι γὰρ οὗτος καὶ τῇ φωνῇ ὁρ-
 ᾶς, προομολογήσας πρότερον
 ἢ διαθέσει· καὶ καλῶς, ἐπὶ
 ἐν τῶν ὁμολογούντων, ἐν ἐμοί,
 λέγει· ἐπὶ δὲ τῶν ἀρνούμενων,
 ὃ ἐμὲ προσέθηκεν. Οὗτοι γάρ,
 ἐν τῇ φωνῇ ὁμολογήσωσιν αὐ-
 τόν, ἀρνοῦνται αὐτόν, τῇ πρά-
 ξει μὴ ὁμολογοῦντες. Μόνοι
 ἐν αὐτῷ ὁμολογοῦσιν οἱ ἐν
 κατ' αὐτόν ὁμολογία καὶ
 πράξει βιοῦντες· ἐν οἷς καὶ αὐ-
 τὸς ὁμολογεῖ, ἐνειλημμένος αὐ-
 τός, καὶ ἐχόμενος ὑπὸ τούτων.
 ὡς περ ἀρνήσασθαι ἐαυτὸν οὐ-
 ποτε δύναται. Ἀρνοῦνται δὲ
 αὐτόν οἱ μὴ ὄντες ἐν αὐτῷ.
 ὁ γὰρ εἶπεν, ὅς ἀρνήσεται ἐν
 ἐμοί, ἀλλ' ἐμέ· οὐδεὶς γάρ ποτε

solam, inquit, multi non recte
 confessionem esse existimant:
 possunt autem hac confessione
 uti etiam hypocritae. Sed neque
 hic sermo generaliter dictus de-
 prehendetur. Non enim omnes,
 qui salvi fiunt, ea confessione,
 quae voce fit, usi sunt, et ex-
 cessere: ex quibus est Matthaeus,
 Philippus, Thomas, Levis et alii
 multi. Accedit quod ea, quae
 voce fit confessio, non univer-
 salis est, sed particularis: gene-
 ralis autem, de qua nunc loquitur
 (Servator), ea est quae fit factis
 et operibus, ei quae est in ipsum
 fidei congruentibus. Hanc autem
 confessionem sequitur etiam par-
 ticularis, quae fit apud potestates,
 si opus fuerit, et ratio id exe-
 gerit. Nam is voce quoque recte
 confitebitur, ubi affectione prius
 recte fuerit confessus. Pulchre
 autem de iis, qui confitentur qui-
 dem, *in me*, dixit: de iis autem
 qui negant, *me* (simpliciter) ap-
 posuit. Nam ii, etsi ipsum voce
 confessi fuerint, ipsum negant,
 actione minime confitentes. Ii
 autem soli *in ipso* confitentur,
 qui in ea quae est in ipsum con-
 fessione et actione vivunt: in
 quibus ipse confitetur, utpote qui
 complectatur illos, et ipsi eum
 complectantur. Quocirca *nun-*
quam potest seipsum negare.
 Eum autem negant qui non sunt
 in ipso. Non enim dixit, qui
 negaverit *in me*, sed *μέ*. Nul-

2. Tim. II,
 13.

1. Λευῖς] Θαδδαίου cognomen.

2. αἰρεῖ] Lege αἰρεῖ.

ὧν ἐν αὐτῷ, ἀρνεῖται αὐτόν. Τὸ δέ· ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, καὶ τῶν σωζομένων καὶ τῶν ἐθνικῶν δὲ ὁμοίως· παρ' οἷς μὲν, καὶ τῇ πολιτείᾳ· παρ' οἷς δέ, καὶ τῇ φωνῇ. Διόπερ ἀρνήσασθαι αὐτόν οὐδέποτε δύνανται· ἀρνοῦνται δὲ αὐτόν οἱ μὴ ὄντες ἐν αὐτῷ.

lus enim umquam qui sit in illo ipsum negat. Illud autem, *coram hominibus*, de confessione quae fit coram iis qui salvi fiunt aequae ac coram gentilibus intelligitur; apud alios quidem vitae institutione, apud alios vero etiam voce. Quamobrem nunquam possunt ipsi negare: eum autem negant qui non sunt in ipso.

Ex Eclogis Prophetiis Clementis Alex. ante medium, pag. 202. Auctarii novissimae Bibliothecae Patrum Combefisii.

Ἐνιοι δέ, ὥς φησιν Ἡρακλέων, πρὶ τὰ ὥτα τῶν σφραγιζομένων κατεσημήναντο, οὕτως ἀκούσαντες τὸ ἀποστολικόν.

Quidam vero, ut ait Heracleon, igne signarunt aures eorum, quod baptismatis sigillum acceperunt ita intelligentes apostolicum.

FRAGMENTA COMMENTARII HERACLEONIS IN S. IOANNIS

Evangelium.

Ex Origenis Tomis in dictum Evangelium. A cl. Gratio recognita et emendata ex MSS. Codd. Bibliothecae Bodleianae, Spicileg. Haeret. Saec. II. pag. 85 et seqq. To. II. pag. 60.

Βιαίως οἶμαι καὶ χωρὶς μαρτυρίου, τὸν Οὐαλεντίνου λεγόμενον εἶναι γνώριμον Ἡρακλέωνα, διηγοῦμενον τό· πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, ἐξεληφέναι πάντα τὸν κόσμον καὶ τὰ ἐν αὐτῷ, ἐκκλείοντα τῶν πάντων, τὸ ὅσον ἐπὶ τῇ ὑποθέσει αὐτοῦ, τὰ τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ διαφέροντα. Φησὶ γάρ, οὐ τὸν αἰῶνα, ἢ τὰ ἐν τῷ αἰῶνι γεγονέναι διὰ τοῦ Λόγου, ἀτινα οἶεται πρὸ τοῦ Λόγου γεγονέναι. Ἀναιδέστερον δὲ ἰστάμενος πρὸς τό· καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν· μὴ εὐλαβοῦμενος τό, μὴ προσθῆς τοῖς λόγοις αὐτοῦ, ἵνα μὴ ἐλέγξῃ σε,

Arbitror Heracleonem, qui dicitur esse familiaris Valentinianum enarrantem hoc dictum: *omnia per ipsum facta sunt*, coacte et nulli teste adhibito excepisse mundum et quae in ipso sunt; ac vocabulo, *Omnia*, exclusisse, quantum ipsius fert hypothesis, is quae mundo, inque eo existentibus sunt praestantiora. *Per Verbum enim*, inquit, *non saeculum, nec quae in saeculo sunt facta fuere*; existimans illa ante Verbum exstitisse. Impudenti etiam iustans ad illud: *Sine factum est nihil* (neque verum illud: *Ne addideris sermonibus eius, ne te redarguat et me*

καὶ ψευδῆς γένῃ, προστίθῃσι
 τῷ, οὐδὲ ἓν, τῶν ἐν τῷ κόσμῳ
 καὶ τῇ κτίσει. Καὶ ἐπεὶ προ-
 ραγῇ ἐστὶ τὰ ὑπ' αὐτοῦ λεγό-
 μενα σφόδρα βεβιασμένα, καὶ
 παρὰ τὴν ἑνάργειαν ἐπαγγελ-
 λόμενα, εἰ τὰ νομιζόμενα αὐ-
 τῷ θεῷ ἐκλείεται τῶν πάν-
 των, τὰ δέ, ὡς ἐκεῖνος οἶται,
 παντελῶς φθειρόμενα κυρίως
 πάντα καλεῖται, οὐκ ἐπιδια-
 τριπτέον τῇ ἀνατροπῇ τῶν αὐ-
 τόθεν τὴν ἀτοπίαν ἐμφαινόν-
 των· οἷον δὲ καὶ τὸ τῆς γραφῆς
 ἡλεγοῦσης· καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγέ-
 νετο οὐδὲ ἓν, προστιθέντα αὐ-
 τὸν ἄνευ παραμυθίας τῆς ἀπὸ
 τῆς γραφῆς τό· τῶν ἐν τῷ
 κόσμῳ καὶ τῇ κτίσει, μηδὲ
 μετὰ πιθανότητος ἀποφαίνε-
 σθαι, πιστεύεσθαι ἀξιοῦντα
 ὁμοίως προφήταις ἢ ἀποστό-
 τοις, τοῖς μετ' ἐξουσίας καὶ
 ἐννυπεθύνως καταλείπουσι τοῖς
 αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτοῦ
 τῶν ἱερῶν γράμματα. Ἐτι δὲ ἰδι-
 ῶς καὶ τοῦ· πάντα δι' αὐτοῦ
 ἐγένετο, ἐξήκουσε φάσκων τὸν
 αἰτίαν παρασχόντα τῆς γε-
 νέσεως τοῦ κόσμου τῷ δημιουργ-
 ῷ τὸν Λόγον ὄντα, οὐ τὸν
 ὡς οὐ, ἢ ὡς οὐ, ἀλλὰ τὸν δι'
 οὐ, περὶ τῶν ἐν τῇ συνηθείᾳ,
 φράσιν ἐκδεχόμενος τὸ γε-
 γραμμένον. Εἰ γάρ, ὡς νοεῖ,
 ἀλήθεια τῶν πραγμάτων ἦν,
 δεῖ διὰ τοῦ δημιουργοῦ γε-
 γράφθαι πάντα γεγονέναι ὑπὸ

dei sis) illi· nihil addit, eorum,
 quae in mundo sunt, et in hac
 creatione. Et quoniam apertum
 est, dicta ipsius valde coacta
 esse, praeterque evidentiam pro-
 nuntiata, si quae ipse divina
 opinatur, excludantur a voce om-
 nium, quae vero sunt opinione
 sua omnino corruptibilia, proprie-
 dicantur omnia; non immoran-
 dum nobis est his confutandis,
 quae ex se absurda apparent.
 Quale est illud etiam, quod Scri-
 ptura dicente: *Et sine ipso fa-*
ctum est nihil; ipse addit sine
 auctoritate Scripturae, eorum
 quae sunt in mundo et creatio-
 ne; quod neque cum probabilitate
 pronuntiat; sed dignum se putat,
 cui non secus atque prophetis
 vel apostolis credatur, qui cum
 auctoritate et inculpate coevis
 suis ac posteris salutaria scripta
 reliquerunt. Iam vero et hoc
 dictum: *Omnia per ipsum facta*
sunt; secus quam alii exposuit,
 dicens: *Verbum illud esse, quod*
causam generationis mundi prae-
buerit opifici, nec tamen Verbo
competere particulam, a quo, vel
ex quo, sed per quem, ex com-
muni loquendi consuetudine Scri-
pturam exponens. Sed si re-
 rum veritas erat, ut ipse putat,
 scriptum fuisse oportuit, omnia
 per opificem facta fuisse a Ver-
 bo, non vice versa per Verbum
 ab opifice. Et nos quidem quum

1. ἑνάργειαν] Sic Cod. Bodl. 2280
 ste GRAB.

2. λεγοῦσης καὶ] Duas istas voces

GRAB. e Bodl. adiecit.

3. φράσιν] Ita Cod. Bodl., male alii
 φάσιν.

τοῦ Λόγου, οὐχὶ δὲ ἀνάπαλιν
διὰ τοῦ Λόγου ὑπὸ τοῦ δη-
μιουργοῦ. Καὶ ἡμεῖς μὲν τῇ,
δι' οὗ, χρησάμενοι ἀκολούθως
τῇ συνηθείᾳ, οὐκ ἀμάρτυρον
τὴν ἐκδοχὴν ἀφήκαμεν· ἐκεῖνος
δὲ πρὸς τὸ μὴ ¹ παραμεμυθῆ-
σθαι ἀπὸ τῶν θείων γραμμά-
των τὸν κατ' ἑαυτὸν ² νοῦν, φαί-
νεται καὶ ὑποπιτεύσας τὸ ἀλη-
θές, καὶ ἀναιδῶς αὐτῷ ἀντι-
βλέψας· φησὶ γάρ, ὅτι οὐχ ὥς
ὑπ' ἄλλου ἐνεργοῦντος αὐτὸς
ἐποίει ὁ Λόγος (ἵνα νοηθῇ τό,
δι' αὐτοῦ), ἀλλ' αὐτοῦ ἐνερ-
γοῦντος ἕτερος ἐποίει.

Ex Tom. III. pag. 68.

Ἰωαν. I. 4. Πάνν δὲ βιαίως κατὰ τὸν
τόπον γενόμενος ὁ Ἡρακλέων,
τό· ὃ γέγονεν, ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν,
ἐξεΐληφεν ἀντὶ τοῦ· ἐν αὐτῷ,
εἰς τοὺς ἀνθρώπους τοὺς πνευ-
ματικούς· οἷον εἰ ταῦτ' οὕτως νομί-
σας εἶναι τὸν Λόγον καὶ τοὺς
πνευματικούς, εἰ καὶ μὴ σαφῶς
ταῦτ' εἶρηκε. Καὶ ὥσπερ εἰ αἰ-
τιολογῶν φησὶν· αὐτὸς γὰρ τὴν
πρώτην μόρφωσιν, τὴν κατὰ
τὴν γένεσιν, αὐτοῖς παρέσχε, τὰ
ὑπ' ἄλλου παρέντα [παρεθέντα
vel σπαρέντα] εἰς μορφήν, καὶ
εἰς φωτισμόν, καὶ παραγραφὴν
ἰδίαν ἀγαγὼν καὶ ἀναδείξας.

Ex Tomo VI. pag. 94 seq.

Ἰωαν. I. 18. Οὐχ ὑγιῶς δὲ ὁ Ἡρακλέων
ὑπολαμβάνει· οὐδεὶς τὸν Θεὸν
ἑώρακε πώποτε, καὶ τὰ ἐξῆς,

usi sumus vocabulis, *per quem*,
prout in communi feruntur usu,
non sine teste expositionem di-
misimus. At vero ille praeter-
quam quod suam opinionem
divinis Scripturis non confirmat,
videtur et praesensisse veritatem,
et impudenter illi adversatus, di-
cens: *Non enim faciebat ipsum*
Verbum tanquam alio operante
(ut sic intelligeretur *vocula, per*
quem) *sed ipso operante alius*
faciebat.

Ceterum valde coacte ad hunc
contextum veniens Heracleon:
Quod factum est in ipso, vita
erat; in ipso interpretatus est,
in hominibus spiritualibus: quasi
Verbum et spirituales idem esse
arbitratus fuerit, etsi non aperte
id dixerit. At veluti caussam
reddens, inquit: Ille enim pri-
mam formationem, quoad ortum
attinet, ipsis praebeuit; ab alio
praetermissa in formam et illu-
minationem et delineationem pro-
priam ducens et ostendens.

1. παραμεμυθῆσθαι] Sic Cod. Bodl.
LEIANUS.

2. νοῦν] Sic Cod. Bodl. recte habet
pro οὖν.

γράφων εἰρησθαι οὐκ ἀπὸ τοῦ μαθητοῦ, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ βαπτιστοῦ.

tur, dicta fuisse non a discipulo, sed a baptista.

Ex Tom. VII. pag. 112.

Δυσφημότερον δὲ ὁ Ἡρακλέων περὶ Ἰωάννου καὶ τῶν προφητῶν διαλαμβάνων φησίν, ὅτι ὁ Λόγος μὲν ὁ Σωτὴρ ἐστίν, φωνὴ δὲ ἡ ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἡ διὰ Ἰωάννου διανοουμένη, ἡχος δὲ ἰᾶσα προφητικὴ τάξις.

Maledicentius autem Heracleon de Ioanne et prophetis disserens inquit, *Verbum esse Servatorem; Ioannem per vocem intelligi; sonum vero esse universum prophetarum ordinem.*

Et pag. 113.

Οὐκ οἶδα δ' ὅπως χωρὶς τάξεως κατασκευῆς ἀποφαίνεται, τὴν φωνὴν οἰκειότεραν οὔσαν τοῦ λόγου, λόγον γίνεσθαι, ὡς καὶ τὴν γυναῖκα εἰς ἄνδρα μετατίθεσθαι. Καὶ ὡς ἐξουσίαν τῶν δογματίζειν καὶ πιστεύεσθαι καὶ προκόπτειν· τῷ ἡχῳ, φησίν, ἔσεσθαι τὴν εἰς φωνὴν μεταβολήν, μαθητοῦ μὲν γάραν διδοὺς τῇ μεταβαλλούσῃ εἰς λόγον φωνῇ, δούλου δὲ τῇ ἀπὸ ἡχου εἰς φωνήν.

Nescio etiam quomodo absque ulla probatione enuntiet, *vocem sermoni propiorem, sermonem fieri, ut et quasi mulier in virum transmutetur. Praeterea quasi potestatem habens condendi dogmata et fidem sibi acquirendi et proficiendi: futurum, inquit, ut sonitus mutetur in vocem, loco discipuli statuens vocem transeuntem in verbum, loco vero servi sonitum transeuntem in vocem.*

Et post pauca.

Καὶ προφήτην μὲν καὶ Ἠλίαν ὁ Σωτὴρ ἐπ' αὐτὸν λέγει, οὐκ αὐτόν, ἀλλὰ τὰ περὶ αὐτοῦ, φησί, διδάσκει· ὅταν δὲ μετέβῃ προφητῶν καὶ ἐν γεννητοῖς γυναικῶν, τότε αὐτὸν τὸν ἰωάννην χαρακίρει. Αὐτὸς δὲ, φησί, περὶ ἑαυτοῦ ἐρωτώμενος ἀποκρίνεται ὁ Ἰωάννης, ὅτι τὰ περὶ αὐτόν.

Praeterea prophetam et Heliam quum *Servator ipsum dicit, inquit, non ipsum declarat, sed quae sunt circa ipsum: quum vero maiorem prophetis, et his qui sunt inter natos mulierum, tunc ipsum Ioannem designat. Proinde, inquit Heracleon, Ioannes ipse interrogatus, de seipso respondet, non de his, quae circa ipsum sunt.*

Et pag. 117.

Παραδεξάμενος δὲ ὁ Ἡρακλέων τὸν τῶν Φαρισαίων λόγον, ὡς ὑγιῶς εἰρημένον, περὶ τοῦ ὀφείλεσθαι τὸ βαπτίζειν Χριστῷ, καὶ Ἡλίᾳ, καὶ παντὶ προφήτῃ, αὐταῖς λέξεσιν φησιν· οἷς μόνοις ὀφείλεται τὸ βαπτίζειν.

Heracleon vero approbans sermonem Pharisaeorum, velut recte dictum, quod Christus, et Eliás et omnis propheta debeat baptizare, his ipsis verbis ait: *Quibus solis incumbit baptizare.*

Initio Tomi VIII. pag. 122.

Ὁ μὲν Ἡρακλέων οἶεται, ὅτι ἀποκρίνεται ὁ Ἰωάννης τοῖς ἐκ τῶν Φαρισαίων πεμφθεῖσιν, οὐ πρὸς ὃ ἐκείνοι ἐπηρώτων, ἀλλ' ὃ αὐτὸς ἐβούλετο· ἑαυτὸν λανθάνων, ὅτι κατηγορεῖ τοῦ προφήτου ἀμαθίας, εἶγε ἄλλο ἐρωτώμενος περὶ ἄλλου ἀποκρίνεται.

Equidem Heracleon existimat Ioannem respondere his, qui a Phariseis missi fuerant, quos ipse volebat, non ad id quod illi interrogaverant, non advertens se incusare prophetam inscitiae si aliud interrogatus, aliud respondit.

Et pag. 129 et seqq.

Ioan. I. 26. Ὁ Ἡρακλέων τὸ μέσος ὑμῶν ἔστηκε, φησίν, ἀντὶ τοῦ ἤδη πάρεστι, καὶ ἔστιν ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ ἐν ἀνθρώποις, καὶ ἐμφανὴς ἔστιν ἤδη πᾶσιν ὑμῖν· Οὐκ ἀπιθάνως δὲ παρ' αὐτῷ

Ibid. 15. λέγεται, ὅτι τὸ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, τὸ πρόδρομον εἶναι τὸν Ἰωάννην τοῦ Χριστοῦ δηλοῖ· ἀληθῶς γὰρ ὥσπερ οἰκίας ἐστὶ προτρέχων τοῦ κυρίου. Πολὺ δὲ ἀπλούστερον τὸ οὐκ εἰμὶ ἄξιος, ἵνα λύσω αὐτοῦ τὸν ἱμάντα τοῦ ὑποδήματος· ἐξείληφεν, ὅτι οὐδὲ τῆς ἀτιμοτάτης ὑπηρεσίας τῆς πρὸς τὸν Χριστὸν ἄξιος εἶναι διὰ τούτων ὁ βαπτιστὴς ὁμολογεῖ. Πλὴν μετὰ ταύτην τὴν ἐκδοχὴν

Heracleon, *In medio vestro stat*, interpretatur: *Iam adest et est in mundo, atque inter homines, et omnibus vobis iam visibilis est.* Non absurde tamen apud eum dicitur, quod verbum illa: *qui post me venit*, declararet Ioannem praecursorem Christi existere. Vere enim non secus atque famulus praecurrit dominum. Longe vero simplicius eadem verba interpretatus est: *Non sum ego dignus, ut solvam eius corrigiam calceamenti*; perinde quae fateatur baptista his verbis, **neque dignum, qui ultima officia in Christum conferat.* Attamen post hanc expositionem satis probabiliter subiunxit: *non sum ego*

ὅτι ἀπιθάνως ὑποβέβληκε τό-
 ὅτι ἐγὼ εἰμι ἱκανός, ἵνα δι-
 αὐτὸ κατέλθῃ ἀπὸ μεγέθους, καὶ
 ἄρκα λάβῃ, ὡς ὑπόδημα, περὶ
 ἧς ἐγὼ λόγον ἀποδοῦναι οὐ
 ἔναμαι, οὐδὲ διηγῆσασθαι, ἢ
 πικρῶσαι τὴν περὶ αὐτῆς οἰκο-
 νομίαν. Ἀδρότερον δὲ καὶ με-
 αλοφρονέστερον ὁ αὐτὸς Ἡρα-
 κλέων κόσμον τὸ ὑπόδημα ἐκ-
 ἐξάμενος, μετέστη ἐπὶ τὸ ἄσε-
 βστοτερον ἀποφῆναι, ταῦτα
 πάντα δεῖν ἀκούεσθαι καὶ περὶ
 τοῦ προσώπου τούτου διὰ τοῦ
 Ἰωάννου νοουμένου· οἶεται γὰρ
 ὅτι δημιουργὸν τοῦ κόσμου ἐλάτ-
 τω ὄντα τοῦ Χριστοῦ, τοῦτο
 μολογεῖν διὰ τούτων τῶν λέ-
 ξων, ὅπερ ἐστὶ πάντων ἄσε-
 βστοτον. Ὁ γὰρ πέμψας αὐ-
 τὸν πατὴρ, ὁ τῶν ζώντων Θεός,
 καὶ αὐτὸς Ἰησοῦς μαρτυρεῖ, τοῦ
 Ἰβραάμ καὶ τοῦ Ἰσαάκ καὶ
 τοῦ Ἰακώβ, ὁ διὰ τοῦτο κύ-
 ριος τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς,
 οὗ πεποίηκεν αὐτά, οὗτος καὶ
 ὁ ἀγαθός, καὶ μεῖζων τοῦ
 ἐμφανέως. Εἰ δὲ καί, ὡς
 προειρήκαμεν, ἀδρότερον γενόη-
 ναι καὶ πᾶς ὁ κόσμος ὑπό-
 δημα εἶναι τοῦ Ἰησοῦ τῷ Ἡρα-
 κλέωνι, ἀλλ' οὐκ οἶμαι δεῖν
 ὑποκατατίθεσθαι.

idoneus, ut mei gratia descen-
 dat .a magnitudine et carnem
 accipiat, ceu calceamentum, de
 qua rationem reddere ego non
 valeo, neque enarrare, vel sol-
 vere de ipsa dispensationem.
 Rursus minus, prudenter atque
 animosius Heracleon ipse quum
 per calceum interpretatus esset
 mundum, ad rem magis impiam
 transit, nempe ad enuntiandum,
 haec omnia intelligi etiam oport-
 ere de persona per Ioannem
 intellecta (nempe Demiurgo).
 Existimat enim mundi opificem
 inferiorem Christo existentem,
 hoc per haec verba fateri; quod
 est omnium impiissimum. Nam
 Pater qui misit illum, Deus vi-
 ventium (ut etiam ipse Iesus te-
 statur), nempe Abrahami, Isaaci
 et Iacobi, et idecirco Dominus
 caeli et terrae, quod ea fecerit;
 hic etiam solus bonus, et maior
 est misso. Quod si minus pru-
 denter, ut antea diximus, ab
 Heracleone excogitatum est, om-
 nem etiam mundum esse calcea-
 mentum Iesu, non arbitror oport-
 ere ut illi assentiamur.

Sub finem Tomi IX. pag. 148.

Ἐν τῷ τόπῳ ὁ Ἡρακλέων
 νόμιμος, χωρὶς πάσης κατα-
 κρίσεως, καὶ παραθέσεως μαρ-
 τυρίων, ἀποφαίνεται, ὅτι τὸ
 ἵπνον, ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὡς προ-
 φητεῖται φησὶν ὁ Ἰωάννης· τὸ δέ·

Ad hunc locum Heracleon ve- Ioan. I. 29.
 niens, absque aliqua probatione
 et-comparatione testimoniorum,
 enuntiat Ioannem tanquam pro-
 phetam dicere, Agnus Dei; et
 velut plus quam prophetam di-

ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ὡς περισσότερον προφήτου. Καὶ οἶεται τὸ μὲν πρότερον περὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ λέγεσθαι, τὸ δὲ δεύτερον περὶ τοῦ ἐν τῷ σώματι, τῷ τὸν ἄμνὸν ἀτελῆ εἶναι ἐν τῷ τῶν προβάτων γένει· οὕτω δὲ καὶ τὸ σῶμα παραθέσει τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτῷ. Τὸ δὲ τέλειον εἰ ἐβούλετο, φησί, τῷ σώματι μαρτυρῆσαι, ¹κριὸν εἰπεῖν αὐτὸ τὸ μέλλον θύεσθαι.

Ex Tomo X. pag. 158.

Ἰωαν. II. 12. Ὁ μέντοιγε Ἡρακλέων τό, μετὰ τοῦτο κατέβη εἰς Καφαρναούμ, αὐτὸς διηγούμενος, ἄλλης πάλιν οἰκονομίας ἀρχὴν φησι δηλοῦσθαι, οὐκ ἀργῶς τοῦ κατέβη, εἰρημένον. Καὶ φησι τὴν Καφαρναοὺμ σημαίνειν ταῦτα τὰ ἔσχατα τοῦ κόσμου, ταῦτα τὰ ὑλικά, εἰς ἃ κατήλθε· καὶ διὰ τὸ ἀνοίκειαν, φησὶν, εἶναι τὸν τόπον, οὐδὲ πεποιηκώς τι λέγεται ἐν αὐτῇ, ἢ λελαληκώς.

Sub finem Tomi X. pag. 167.

Ὁ Ἡρακλέων· αὕτη, φησὶν, ἡ μεγάλη ἐορτή, τοῦ γὰρ πάθους τοῦ Σωτῆρος τύπος ἦν, ὅτε οὐ μόνον ἀνῆρεῖτο τὸ πρόβατον, ἀλλὰ καὶ ἀνάπανσιν παρέειχεν ἐσθιόμενον. Καὶ θνόμενον, ²τὸ πάθος τοῦ Σωτῆρος τὸ ἐν κόσμῳ ἐσημαίνειν, ἐσθιόμενον δὲ τὴν ἀνάπανσιν τὴν ἐν γάμῳ.

cere, qui aufert peccatum mundi. Quorum primum existimat de corpore eius dici, secundum verum de eo, quod est in corpore, qui agnus imperfectus sit in ovium genere: atque tale etiam sit corpus comparatione inhabitantis in ipso. Perfectionem vero, inquit, si volebat corpori attribueret, arietem ipsum immolandum dixisset.

Sane Heracleon ipse hoc exponens: Postea descendit in Capharnaum; alterius rursus dispensationis principium dicit declarari voce, descendit, non otiose dicta. Aitque urbe Capharnaum significari haec extrema mundi haec materialia, ad quae descendit. Et quia non aptus, inquit erat locus, nihil in ea civitate vel fecisse vel locutus esse dicitur.

Heracleon: Haec magna, inquit, est festivitas (de paschat loquitur), figura enim passionis servatoris erat, quando non solum interficiebatur ovis, verum etiam comesa praebebat requiem. Et immolata quidem passionis servatoris in mundo significabat comesa vero requiem futuram in nuptiis.

1. κριὸν εἰπεῖν] Fortasse, ait MASS. cum GRAB., κριὸν ἄν εἶπεν.

2. τὸ πάθος] Sic recte Cod. Bod. pro τοῦ πάθους.

Prope finem Tom. XI. pag. 181 et seqq.

Ἰδωμεν τὰ Ἡρακλέωνος, ὅς
 ρησι ¹τὴν Ἱεροσόλυμα ἀνοδον
 σημαίνειν τὴν ἀπὸ τῶν ὑλι-
 κῶν εἰς τὸν ψυχικὸν τόπον,
 τυγχάνοντα εἰκόνα τῆς Ἱερου-
 σαλήμ, ἀνάβασιν τοῦ Κυρίου.
 Τὸ δέ· εὗρεν ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ
 οὐχὶ τῶν ἀνω οἶεται εἰρησθαι,
 πρὶν τοῦ μὴ τὴν κλῆσιν μόνην
 ὑποθῆναι τὴν χωρὶς πνεύματος
 ὑποθῆσθαι ὑπὸ τοῦ Κυρίου.
 Ἰγνείται γὰρ τὰ μὲν ἅγια τῶν
 ἁγίων εἶναι τὸ ἱερόν, εἰς ἃ μό-
 ρος ἀρχιερεὺς εἰσῆει, ἐνθα οἴο-
 ιαι αὐτὸν λέγειν τοὺς πνευ-
 ματικούς χωρεῖν· τὰ δὲ πρὸ
 αὐτοῦ, ὅπου καὶ οἱ Λευῖται, σύμ-
 βολον εἶναι τῶν ἔξω τοῦ πλη-
 ωματος ψυχικῶν, εὐρισκομέ-
 ων ἐν σωτηρίᾳ. Πρὸς τούτοις,
 οὓς εὐρισκομένους ἐν τῷ ἱερῷ,
 τωλοῦντας βόας καὶ πρόβατα
 αἱ περισσεύουσιν καὶ τοὺς καθη-
 μένους κερματιστὰς ἐξεδέξατο
 ἔγεσθαι ἀντὶ τῶν μηδὲν χά-
 ριτι διδόντων, ἀλλ' ἐμπορίαν
 αἱ κέρδος τὴν τῶν ξένων εἰς
 τὸ ἱερόν εἰσοδὸν νομιζόντων,
 οὗ ἰδίου κέρδους καὶ φιλαργυ-
 ρίας ἕνεκεν, τὰς εἰς τὴν λα-
 οκρασίαν τοῦ Θεοῦ θυσίας χορη-
 ούντων. Καὶ τὸ φραγγέλιον
 ἐπεποιῆσθαι ἐκ σχοινίων ὑπὸ
 οὗ Ἰησοῦ, οὐχὶ παρ' ἄλλου
 ἀβόντος, ἰδιοτρόπως ἀπαγ-
 ἔλλει, λέγων τὸ φραγγέλιον
 εἰκόνα ²τυγχάνειν τῆς δυνάμεως
 αἱ ἐνεργείας τοῦ ἁγίου πνεύ-

Videamus, quae Heracleon di-
 cat, inquit, *Domini ascensum* Ioan. II. seqq.
ad Hierosolimam significare
ascensum a materialibus ad ani-
malem locum, imaginem existen-
tem Hierosolymae. Illud etiam,
invenit in templo, non dictum
 fuisse existimans de locis su-
 pernis, ne intelligeremus voca-
 tionem solam sine Spiritus ope
 adiuvari a Domino. Existimat
 enim templum esse sancta san-
 ctorum, in quae solus summus
 pontifex ingrediebatur, quo etiam
 proficisci spirituales arbitror illum
 dicere; vestibulum vero, ubi etiam
 Levitae erant, arbitratur symbo-
 lum esse psychicorum, qui in-
 veniuntur in salute extra Ple-
 roma. Ad haec, inventos in
 templo vendentes boves, oves et
 columbas, et sedentes mensarios,
 dici exposuit pro his, qui nihil
 gratiae tribuunt, sed mercaturam
 putant et lucrum, ingressum ex-
 traneorum in templum; victimas,
 proprii lucri et avaritiae caussa,
 ad cultum Dei suppeditantes.
 Quod autem Iesus e funiculis
 fecerit flagellum, non ab alio
 illud accipiens; suo more ex-
 plicat, dicens, flagellum imagi-
 nem esse potentiae et opera-
 tionis Spiritus sancti, flatu ex-
 pellentis malos. *Et*, inquit,

1. τὴν Ἱερ.] Legendum videtur τὴν
 Ἱερ.

2. τυγχάνειν] Sic Cod. Boul. pro
 τυγχάνει.

ματος, ἐκφυσῶντος τοὺς χεῖρας. Καί, φησί, τὸ φραγγέλιον, καὶ τὸ λίνον, καὶ τὴν σινδόνα, καὶ ὅσα τοιαῦτα, εἰκόνας τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἐνεργείας εἶναι τοῦ ἁγίου πνεύματος. Ἐπειτα ἑαυτῷ προσεῖληφε τὸ μὴ γεγραμμένον, ὡς ἄρα εἰς ξύλον ἐδόδετο τὸ φραγγέλιον, ὅπερ ¹ξύλον τύπον ἐκλαβὼν εἶναι τοῦ σταυροῦ, φησί, τοῦτῳ τῷ ξύλῳ ἀνηλώσθαι καὶ ἡφανίσθαι τοὺς κυβευτάς, ἐμπόρους, καὶ πᾶσαν τὴν κακίαν. Καὶ οὐκ οἶδ' ὅπως φλυαρῶν φησὶν ἐκ δύο τούτων πραγμάτων φραγγέλιον κατασκευάζεσθαι, ζητῶν τὸ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ γενόμενον· οὐ γὰρ ἐκ δέματος, φησί, νεκροῦ ἐποίησεν αὐτό, ἵνα τὴν ἐκκλησίαν κατασκευάσῃ οὐκέτι ληστῶν καὶ ἐμπόρων σπήλαιον, ἀλλ' οἶκον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ.

Et in ipso fine Tomi XI. pag. 183.

²Απαρτηρήτως ὁ Ἡρακλέων
Psa. LXVIII. οἶται τό· ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου
10 et Ioan.
II. 17. σου καταφάγεται με· ἐκ προσώπου τῶν ἐκβληθειςῶν καὶ ἀναλωθειςῶν ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος δυνάμεων λέγεσθαι, μὴ δυνάμενος τὸν εἰρμὸν τῆς ἐν τῷ ψαλμῷ προφητείας τηρεῖν.
²Νοουμένων γάρ, ἐκ προσώπου τῶν ἐκβληθέντων καὶ ἀναλωθέντων δυνάμεων λέγεσθαι, ἀκόλουθον δέ ἐστι κατ' αὐτὸν καὶ τό· ἔδωκαν εἰς τὸ βρωμά μου χολήν, καὶ ἐπ' ἐκείνων λέγε-

flagellum, linum, sindonem, et cetera talia, imaginem esse potentiae et operationis Spiritus sancti. Postea illud insuper sibi tribuit quod scriptum non est, nimirum quod flagellum ad lignum ligatum fuerit; quod lignum interpretatus est figuram esse crucis. Et, inquit, hoc ligno consumptos et deletos aleatores, mercatores, omnemque malitiam. Nec scio quomodo nugans dica flagellum ex hisce duabus rebus paratum fuisse, inquirens quid a Iesu factum fuit; neque enim ex pelle, inquit, mortua illi fecit: ut ecclesiam efficeret non amplius speluncam latronum et mercatorum, sed domum patri sui.

Inobservanter Heracleon illud Zelus domus tuae comedit me dici putat ex persona earum potestatum, quae eiectae fuerunt et consumtae a Servatore: non valens seriem prophetiae in psalmo servare. Nam si haec intelligantur ex eiectarum et consumptarum potestatum personis dici, consequens est, iuxta eius opinionem, de ipsis etiam dici illa: Dederunt in escam meam fel; quae in eodem scripta sunt.

1. ξύλον κτλ.] Quinque sequentes voces additae sunt e Cod. Bodl. 2281.

2. Νοουμένων γάρ] Ita Cod. Bodl. sed male in editis νοοούμενον siue γε

ταί, ἐν τῷ αὐτῷ ἀναγεγραμ-
μένον ψαλμῷ. Ἀλλ', ὡς εἰκός,
τάραξεν αὐτὸν τό· καταγράφει
αἱ με, ὡς μὴ δυνάμενον ὑπὸ
Χριστοῦ ἀπαγγέλλεσθαι, οὐ χω-
ροῦντα τὸ ἔθος τῶν ἀνθρωπο-
ταθῶν περὶ Θεοῦ καὶ Χρι-
στοῦ λόγων.

Ex Tomo XII. pag. 187.

Ὁ Ἡρακλέων τό· ἐν τρισί,
ρησίν, ἀντὶ τοῦ· ἐν τρίτῃ, μὴ
ρενήσας, καίτοιγε ἐπιστήσας
ᾧ· ἐν τρισί, πῶς ἐν τρισὶν ἡ
ἀνάστασις ἐνεργεῖται ἡμέραις.
ἔτι δὲ καὶ τὴν τρίτην φησὶ τὴν
πνευματικὴν ἡμέραν, ἐν ᾗ οἶον-
ται δηλοῦσθαι τὴν τῆς ἐκκλη-
σίας ἀνάστασιν. Τούτων δὲ ἀκό-
ουθόν ἐστι, πρώτην λέγειν εἶ-
αι τὴν χοϊκὴν ἡμέραν, καὶ τὴν
εὐτέραν τὴν ψυχικὴν, οὐ γε-
νημένης ἐκκλησίας τῆς ἀνα-
τάσεως ἐν αὐταῖς.

Et paullo post, pag. 189.

Ὁ Ἡρακλέων μηδὲ ἐπιστήσας
ἡ ἱστορία, φησὶ τὸν Σολο-
μῶντα τεσσαράκοντα καὶ ἑξ
τεσι κατεσκευασμέναι τὸν ναόν,
ἰκίονα τυγχάνοντα τοῦ Σωτῆ-
ρος. Καὶ τὸν 5' ἀριθμὸν εἰς
ἡν ὕλην, τουτέστι τὸ πλάσμα,
ναφέρει· τὸν δὲ τῶν τεσσα-
ράκοντα, ὃ τετράς ἐστι, φησὶν,
ἀπρόσπλοκος, εἰς τὸ ἐμφύ-
λημα, καὶ τὸ ἐν τῷ ἐμφυσή-
σати σπέρμα.

Ex Tomo XIII. pag. 205. et seqq.

Ἰδωμεν δὲ καὶ τὰ Ἡρακλέω-
ος εἰς τοὺς τόπους, ὅστις φη-

psalmo. Sed, ut probabile est,
illum turbavit vox, *comedit* (per-
inde quasi a Christo dici non
posset), non videntem morem
Scripturarum, hominum affectus
Deo et Christo tribuentium.

Heracleon, *in tribus*, dicit, *pro Ioan. II. 19.*
eo quod est, in tertia, non per-
scrutatus (quamvis notarit vocu-
lam *tribus*) quomodo in tribus
diebus peragatur resurrectio. At-
que etiam praeterea *tertiam diem*
appellat spiritualem, in qua de-
clarari putant ecclesiae resurre-
ctionem. His consequens est,
ut prima dies terrestris, secunda
animalis dicatur, non facta eccle-
siae resurrectione in ipsis.

Heracleon ne inspecta quidem
historia dicit, Salomonem qua-
draginta et sex annis aedificasse
templum, imaginem Servatoris
referens. Et numerum senarium
ad materiam, hoc est, ad plasma
refert: quadragenarium autem
(*Quaternarius*, inquit, *numerus*
est, qui non implicatur) ad fla-
tum, et illud semen quod est in
flatu.

Sed iam videamus Heracleonis
in hunc locum dicta, qui ait

Ιωαν. IV. 6. σὺν ἄτονον καὶ πρόσκαιρον καὶ ἐπιλείπουσαν ἐκείνην γεγονέναι τὴν ζωὴν, καὶ τὴν κατ' αὐτὴν δόξαν· κοσμικὴ γάρ, φησὶν, ἦν· καὶ οἶεται τοῦ κοσμικῆν αὐτὴν εἶναι ἀπόδειξιν φέρειν, ἐκ τοῦ θρέμματα τοῦ Ἰακώβ ἐξ αὐτῆς πεπωκέναι. Καὶ εἰ μὲν ἄτονον καὶ πρόσκαιρον καὶ ἐπιλείπουσαν ἐλάμβανε τὴν ἐκ μέρους γνῶσιν, ἥτοι τῇ ἀπὸ τῶν γραφῶν συγκρίσει τῶν ἀρρήτων ῥημάτων, ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι, πᾶσαν τὴν νῦν δι' ἐσόπτρου καὶ ἀνίγματος γινομένην γνῶσιν, καταργουμένην, ὅταν ἔλθῃ τὸ τέλειον, οὐκ ἂν αὐτὸ ἐνεκαλέσαμεν· εἰ δὲ ὑπὲρ τοῦ διαβάλλειν τὰ παλαιά, τοῦτο ποιεῖ, ἐγκλητέος ἂν εἴη. Ὁ δὲ δίδωσιν ὕδωρ ὁ Σωτὴρ, φησὶν εἶναι ἐκ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, οὗ ψευδόμενος. Καὶ εἰς τό· Οὐ μὴ διψήσῃ δὲ εἰς τὸν αἰῶνα· ἀποδέδωκεν αὐταῖς λέξεσιν οὐ-

Ibid. 14. τως· αἰώνιος γάρ ἡ ζωὴ αὐτοῦ, καὶ μηδέποτε φθειρομένη, ὥς καὶ ἡ πρώτη ἡ ἐκ τοῦ φρέατος, ἀλλὰ μένουσα. Ἀναφαίρετος γάρ ἡ χάρις καὶ ἡ δωρεὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, καὶ μὴ ἀναλίσκομένη, μηδὲ φθειρομένη ἐν τῷ μετασχόντι αὐτῆς. Φθειρομένην δὲ τὴν πρώτην διδοὺς εἶναι ζωὴν, εἰ μὲν τὴν κατὰ τὸ γράμμα ἔλεγε, ζητῶν τῇ περιαιρέσει τοῦ καλύμματος γινομένην, ἢ κατὰ τὸ πνεῦμα, καὶ εὐρίσκων, ὑγιῶς ἂν ἔλεγεν. Εἰ δὲ πάντα φθορὰν κατηγορεῖ

(*fontem illum*) imbecillum et temporariam et deficientem fuisse vitam, illiusque gloriam mundana enim, inquit, erat: existimat se demonstratione afferre (per fontem significari vitam mundanam) eo quod peccatores Iacob ex illo biberint. Et quidam imbecillum et temporariam et deficientem accepisse cognitionem eam, quae est ex parte, nempe cognitionem ex Scripturis provenientem, comparatione verborum ineffabilium, et quod ad hominem eloqui non est facile omnem scilicet praesentem cognitionem, quae per speculum est et per aenigma, et quae destruitur, quum venerit illud, quod perfectum est; haud quaquam illud reprehendissemus: sin vero istud agit, ut reprehendat veterem reprehendus est ipse. Porro quod ait, aquam, quam dat Servator, ex Spiritu esse, et ex ipsius potentia, vera dicit. Ex istud: Non sitiet in aeternum hisce verbis interpretatus esse dicens: Vita aeterna est vita ipsius, et quae nunquam corrumpitur (sicut quidem primam illa aqua, quae est ex puteo sed manet: neque enim auferri potest donum et gratia Servatoris nostri, quae neque consumitur, neque corrumpitur in eo qui particeps ipsius fuerit. Porro autem quum primam vitam corruptibilem supposuit, quidam de ea locutus est, quae est secundum litteram, quaeren-

ων παλαιων, δηλον οτι τουτο
 οiei, ως μη δρωι τα αγαθα
 ων μελλόντων ἔχειν ἐκεῖνα
 ἢ σκιάν. Οὐκ ἀπιθάνως δὲ
 ὁ, ἄλλομένου, διηγῆσατο, καὶ
 οὗς μεταλαμβάνοντας τοῦ ἄνω-
 εν ἐπιχορηγουμένου πλουσίως,
 αὐτοὺς ἐκβλύσαι εἰς τὴν ἐτέ-
 ρων αἰώνιον ζωὴν τὰ ἐπιτεχο-
 ρηγμένα αὐτοῖς. Ἀλλὰ καὶ
 παινεῖ τὴν Σαμαρεῖτιν, ὡσὰν
 δεξαμένην τὴν ἀδιάκριτον
 καὶ κατάλληλον τῇ φύσει ἑαν-
 ῆς πίστιν, μὴ διακριθεῖσαν
 ὃ οἷς ἔλεγεν αὐτῇ. Εἰ μὲν
 ὅν τὴν προαίρεσιν ἀπεδέχετο,
 ἥδὲν περὶ φύσεως αἰνιττόμε-
 ρς, ὡς διαφερούσης, καὶ ἡμεῖς
 συγκατεθέμεθα· εἰ δὲ τῇ
 ουσικῇ κατασκευῇ ἀναφέρει τὴν
 συγκαταθέσεως αἰτίαν, ὡς
 πᾶσι ταύτης παρούσης, ἀνα-
 ρεπτόν αὐτοῦ τὸν λόγον. Οὐκ
 ὁ δὲ, πῶς ὁ Ἡρακλέων, τὸ
 ἡ γεγραμμένον ἐκλαβὼν, φησὶ
 πρὸς τό· Δός μοι τοῦτο τὸ
 ὕδωρ· ὡς ἄρα βραχεὰ διανυ-
 θεῖσα ὑπὸ τοῦ λόγου, ἐμίσησε
 οὐκ ἔπιδόν καὶ τὸν τόπον ἐκεῖνου
 τοῦ λεγομένου Ἰακώβ φρέατος.
 οὐκ ἔτι δὲ καὶ πρὸς τό· δός μοι
 τοῦτο τὸ ὕδωρ, ἵνα μὴ διαψῶ,
 ἥδὲ διέρχωμαι ἐνθάδε ἀντλεῖν·
 φησὶν οτι ταῦτα λέγει ἡ γυνή
 φαινούσα τὸ ἐπίμοχθον καὶ
 ἀσπόριστον καὶ ἄτροφον ἐκεῖ-
 ν. τοῦ ὕδατος. Πόθεν γὰρ
 ἰκνύναι ἔχει ἄτροφον εἶναι τὸ

eam, quae ex ablatione velaminis
 oritur, quaeque est secundum
 Spiritum, et inveniens eam, recte
 dixit. Sin vero corruptionis om-
 nino accusat veteres, perspicuum
 est, eum hoc facere, tanquam
 qui non videat bona illa um-
 bram habere futurorum illorum.
 Ceterum non inscite interpreta-
 tus est vocem, *salientis aquae*,
 dicens eos qui e supernis illam
 abundanter participarent suppe-
 ditatam, vicissim etiam ea ad
 aliorum salutem aeternam effun-
 dere, quae sibi suppeditata fue-
 rint. Sed et Samaritidem lau-
 dat, ut quae fidem inconcussam
 ac suae ipsius naturae conven-
 nientem ostenderit: non motam
 ob ea, quae illi dicebat (Serva-
 tor). Cui etiam nos annuimus,
 si electionem laudat, nihil de
 natura veluti meliori innuens;
 sin vero ad naturalem constitu-
 tionem refert, quod Salvatore ob-
 temperarit Samaritis, quasi ea
 non omnibus insit, subvertenda
 est illius oratio. Nescio vero,
 quomodo Heracleon, quod scrip-
 tum etiam non est, assumens,
 dixerit in hoc: *Da mihi hanc* Ibid. 15.
aquam; quod statim a verbo sti-
 mulata mulier odio habuerit etiam
 locum illius putei, qui dicebatur
 Iacob. Praeterea in illud: *Da*
mihi aquam hanc, ut non siti-
am, neque veniam huc ad hau-
riendum; ait mulierem haec di-
 cere ostendentem aegre hauriri,

τοῦ Ἰακώβ ὕδωρ; Ἐτι δὲ ὁ Ἡρακλέων πρὸς τὰ λέγει αὐτῇ· φησὶ δὴλον ὅτι τοιοῦτό τι λέγων· εἰ θέλεις λαβεῖν τοῦτο τὸ ὕδωρ, ὕπαγε, φώνησον τὸν ἄνδρα σου· καὶ οἶεται τῆς Σαμαρείτιδος τὸν λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἄνδρα, τὸ πλήρωμα εἶναι αὐτῆς, ἵνα σὺν ἐκείνῳ γενομένη πρὸς τὸν Σωτῆρα κομίσεσθαι παρ' αὐτοῦ τὴν δύναμιν, καὶ τὴν ἑνώσιν, καὶ τὴν ἀνάκρασιν τὴν πρὸς τὸ πλήρωμα αὐτῆς δυνήθῃ. Οὐ γὰρ περὶ ἄνδρός, φησί, κοσμηκοῦ ἔλεγεν αὐτῇ, ἵνα καλέσῃ, ἐπέιπερ οὐκ ἠγνόει, ὅτι οὐκ εἶχε νόμιμον ἄνδρα. Προδήλως δὲ ἐνταῦθα βιάζεται λέγων, αὐτῇ τὸν Σωτῆρα εἰρηκεῖναι· φώνησόν σου τὸν ἄνδρα, καὶ ἔλθ' ἐνθάδε· δηλοῦντα τὸν

Joan. IV. 16. ἀπὸ τοῦ πληρώματος σύζυγον. Εἶπερ γὰρ τοῦθ' οὕτως εἶχεν, ἐχρῆν τὸν ἄνδρα καὶ τίνα τρόπον φωνητέον ἔσται αὐτόν, ἵνα σὺν αὐτῷ γένηται πρὸς τὸν Σωτῆρα. Ἀλλ' ἐπεὶ, ὥς Ἡρακλέων φησί, κατὰ τὸ νοούμενον ἠγνόει τὸν ἴδιον ἄνδρα, κατὰ δὲ τὸ ἀπλοῦν ἠσχύνετο εἰπεῖν, ὅτι μοιχόν, οὐχὶ δὲ ἄνδρα, εἶχε, πῶς οὐχὶ μάτην ἔσται προστάσων ὁ λέγων; ὕπαγε, φώνησον τὸν ἄνδρα σου, καὶ ἔλθ' ἐνθάδε. Εἶτα πρὸς τοῦτο· ἄληθές εἰρηκας, ὅτι ἄνδρα οὐκ ἔχεις· φησὶν· ἐπεὶ ἐν τῷ

et cum difficultate comparavi aquam illam, nec nutritioni aptam esse. Unde potest ostenderi aquam Iacob, nutritioni hanc conducere? Adhuc in haec dicunt verba: *Dicit illi; inquit Heracleon, scilicet tale quid dicens si vis accipere hanc aquam, vade voca virum tuum: et existima virum, quem Samaritidis esse Servator dicit, Pleroma Samaritidis esse, ut profecta cum illa ad Servatorem, reportare ab ipsa potentiam, et unionem, et communionem ad Pleroma suum posset. Ast Christus non dixit, inquit Heracleon, mulieri de hunc mundano, ut vocaret, qui non ignorabat, eam legitimum virum non habere. Ceterum manifeste hoc in loco verbis videtur inferri dicens, quod mulieri Servator dixerit: *Vade, voca virum tuum, et veni huc*; significans maritum, quem ex Pleromate habebat: nam si hoc sic se habebat, oportuerat virum dicendum modum etiam, quo vocandus erat dicere, ut cum ipso ad Servatorem pergeret. Sed quoniam (ut Heracleon dicit) iuxta intelligentiam spiritualem ignorabat virum suum, secundum veram simplicem intelligentiam erubescere dicebat, quod moechum haberet, non virum; quomodo non frustra imperavit dicens: *Vade voca virum tuum, et veni huc*. Deinde ad id: *Vere dixisti, qui**

κόσμῳ οὐκ εἶχεν ἄνδρα ἢ Σαμαρεῖτις, ἣν γὰρ αὐτῆς ὁ ἀνὴρ ἐν τῷ Αἰῶνι. Ἡμεῖς μὲν οὖν ἐνέγνωμεν· πέντε ἄνδρας ἔσχες· παρὰ δὲ τῷ Ἡρακλέωνι εὖρο-
μεν· ἕξ ἄνδρας ἔσχες· καὶ ἐρηγεύει γε τὴν ὑλικὴν πᾶσαν σακίαν δηλοῦσθαι διὰ τῶν ἕξ ἄνδρῶν, ἣ συνεπέπλεκτο καὶ ἐπιπλησίαν, παρὰ λόγον πορευέουσα καὶ ἐνβριζομένη καὶ ἀφαιτουμένη καὶ ἐγκαταλειπομένη ὑπ' αὐτῶν. Λεκτέον δὲ πρὸς αὐτόν, ὅτι εἴπερ ἐπόρευεν ἡ πνευματικὴ, ἡμάρτανεν ἡ πνευματικὴ. Εἰ δὲ ἡμάρτανεν πνευματικὴ, δένδρον ἀγαθὸν οὐκ ἦν ἡ πνευματικὴ. Κατὰ γὰρ τὸ εὐαγγέλιον· οὐ δύναται δένδρον ἀγαθὸν καρποὺς ποιεῖν· καὶ ὅτι οἴχεται αὐτοῖς τὰ τῆς μυθοποιίας.

Pag. 209 et seqq.

Ὁ Ἡρακλέων εἰς τὰ αὐτὰ ῥήματα λέγει, εὐσχημόνως ὡμολογήσθαι τὴν Σαμαρεῖτιν τὰ ὑπ' αὐτοῦ πρὸς αὐτὴν εἰρημέ-
να. Προφήτου γὰρ μόνου, φησὶν, ἔστιν εἰδέναι τὰ πάντα, ψευδόμενος ἐκατέρως· καὶ γὰρ οἱ ἄγγελοι τὰ τοιαῦτα δύναται εἰδέναι, καὶ ὁ προφήτης οὐ πάντα οἶδεν· ἐκ μέρους γὰρ γινώσκωμεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν, καὶ προφητεύωμεν, καὶ γινώσκωμεν. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐπαινεῖ ὡς πρεπόντως τῇ αὐτῆς φύσει ποιήσασαν τὴν Σαμαρεῖτιν, καὶ μήτε ψευσαμένην,

virum non habes, inquit: Quo-
niam in mundum virum non ha-
bebat Samaritis, viro suo ex-
sistente inter Aeonos. Atque nos
quidem legimus: Quinque enim
viros habuisti: apud Heracleo-
nem vero invenimus: Sex viros
habuisti: interpretaturque per
viros sex, universam malitiam ma-
terialelem declarari, qua sese im-
plicuerat, et ad quam accesserat,
praeter rationem fornicans, con-
tumeliis affecta, et reiecta et de-
relicta ab illis. Sed ipsi Hera-
cleoni dicendum est, si fornicata
est spiritualis, peccasse spiritua-
lem; si vero peccavit spiritualis,
arborem bonam non fuisse istam
spiritualelem. Iuxta enim evan-
gelium: Non potest arbor bona
malos fructus ferre; proinde
aperte illis perire, quae finxe-
runt.

Ioan. IV. 17.

Ibid. 18.

Matth. VII.
18.

Heracleon in haec verba (Pa-
tres nostri in hoc monte ado-
raverunt) ait, honeste Samari-
tidem fassam fuisse, quae sibi
Iesus dixisset. Solius enim pro-
phetae (inquit Heracleon) est om-
nia cernere: utrobique mentiens.
Nam etiam angeli huiusmodi cer-
nere queunt, et propheta non
videt omnia: Ex parte enim co-
gnoscimus, et ex parte pro-
phetamus; sive prophetemus, sive
cognoscamus. Deinde Samariti-
dem laudat, tanquam quae de-
center naturae suae fecerit, quae

1. Cor. XIII.
9.

μήτε ἀντικρὺς ὁμολογήσασαν
τὴν ἑαυτῆς ἀσχημοσύνην, πε-
πεισμένην τε, φησὶν, αὐτήν,
ὅτι προφῆτης εἶη, ἐρωτᾷν αὐ-
τόν, ἅμα τὴν αἰτίαν ἐμφαίνου-
σαν, δι' ἣν ἐξεπόρνευσεν, ¹ὅτι
διάνοιαν Θεοῦ, καὶ τῆς κατὰ
τὸν Θεὸν λατρείας ἀμελήσασαν,
καὶ πάντων τῶν κατὰ τὸν βίον
αὐτῇ ²ἀναγκαίων, καὶ ἄλλως
ἀεὶ ³τὴν ἐν τῷ βίῳ τυγχάνου-
σαν. Οὐ γὰρ ἂν, φησὶν, αὐτὴ
ἤρχετο ἐπὶ τὸ φρεὰρ ἔξω τῆς
πόλεως τυγχάνον. Προστίθῃσι
τε τούτοις, ὅτι βουλομένη μα-
θεῖν, πῶς καὶ τίνι τρόπῳ εὐ-
αρεστήσασα, καὶ Θεῷ προσκυ-

Ioan. IV. 20. νήσασα ἀπαλλαγείη τοῦ πορ-
νεύειν, λέγει τό· οἱ πατέρες
ἡμῶν ἐν τῇ ὄρει τοῦτο προσ-
εκύνησαν, καὶ τὰ ἐξῆς. Σφό-
δρα δέ ἐστιν εὐέλεγκτα τὰ εἰρη-
μένα· πόθεν γὰρ δῆλον ὅτι
βούλεται μαθεῖν τίνι εὐαρεστή-

Ibid. 21. σασα ἀπαλλαγείη τοῦ πορνεύ-
ειν; Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς· πί-
στενέ μοι, γύναι, ὅτι ἔρχεται
ὥρα, ὅτε οὔτε ἐν ὄρει τοῦτο
οὔτε ἐν Ἱεροσολύμοις προσκυ-
νήσετε τῷ πατρὶ. Ὅτε ἔδοξε
πιθανώτατα τετηρηκέναι ὁ
Ἡρακλέων ἐν τούτοις, τὸ ἐπὶ
μὲν τῶν προτέρων μὴ εἰρησθαι
αὐτῇ· πιστενέ μοι, γύναι, νῦν
δὲ τοῦτο αὐτῇ προστετάχθαι·
τότε ἐπεθόλωσε τὸ μὴ ἀπίθα-
νον παρατήρημα, εἰπὼν ὅρος
μὲν τὸν διάβολον λέγεσθαι, ἣ

neque mentita sit, neque palam
fassa turpitudinem suam: et per-
suasam inquit ipsam, Iesum pro-
phetam esse, interrogare eum,
ostendentem simul etiam caus-
sam, propter quam fornicata
fuerit; nimirum quod propter
ignorantiam Dei et divinum cul-
tum neglexisset et omnia dees-
sent quae sibi ad vitam neces-
saria essent, et proinde alio
modo victum sibi quaerere so-
leret. Neque enim (inquit) ve-
nisset ipsa ad puteum, qui erat
extra urbem. Hisce addit, eam
volentem discere, quomodo Deum
adorans et illi accepta libera-
retur a fornicatione, illud dixisse:
*Patres nostri in hoc monte ado-
raverunt*, et ea quae sequuntur.
Sed facile admodum redarguun-
tur haec dicta: unde enim liquet
eam discere velle, quo pacto Deo
grata liberaretur a fornicatione?
Dicit illi Iesus: *Crede mihi, mu-
lier, venit hora, quando neque
in hoc monte, neque Hierosoly-
mis adorabitis Patrem*. Quando
visus est Heracleon aptissime in
haec observasse, in praecedenti-
bus non dictum fuisse illi: *Mu-
lier, crede mihi*; nunc autem
hoc illi iniunctum fuisse: tunc
non inscitam observationem ob-
scuravit, quum dixisset, per mon-
tem intelligi diabolum, vel mun-

1. ὅτι διάνοιαν] Lege αἶτε δι' ἄγνοι-
αν cum editoribus.

2. ἀναγκαίων] Supplendum puto

ἀποτυγχάνουσαν vel quidpiam simile.
MASS.

3. τὴν] Legendum τῶν cum GRAB.

ὁν κόσμον αὐτοῦ· ἐπεὶ περ
 ἔρος ἐν ὃ διάβολος ὅλης τῆς
 λης, φησὶν, ἦν, ὃ δὲ κόσμος
 ὁ σύμπαν τῆς κακίας ὄρος,
 ρημον οἰκητήριον θηρίων, ᾧ
 προσεκύνουν πάντες οἱ πρὸ νό-
 ου καὶ οἱ ἔθνικοι· Ἱεροσόλυ-
 α δὲ τὴν κτίσιν, ἣ τὸν κτιστὴν,
 προσεκύνουν οἱ Ἰουδαῖοι.
 Ἀλλὰ καὶ δευτέρως ὄρος μὲν
 νόμισεν εἶναι τὴν κτίσιν, ἣ
 ἔθνικοι προσεκύνουν· Ἱεροσό-
 λυμα δὲ τὸν κτιστὴν, ᾧ Ἰου-
 αῖοι ἐλάτρευον. Ὑμεῖς οὖν,
 φησὶν, οἶονεὶ οἱ πνευματικοί,
 ὅτε τῇ κτίσει, οὔτε τῷ δη-
 ουργῷ προσκυνήσετε, ἀλλὰ
 τῷ πατρὶ τῆς ἀληθείας. Καὶ
 ὑμπααραλαμβάνει γε, φησὶν, αὐ-
 ρν, ὥς ἡδὴ πιστὴν καὶ συνα-
 θμουμένην τοῖς κατ' ἀλή-
 θειαν προσκυνηταῖς.

Ex Tomo XIV. pag. 213 et seq.

Τὸ μέντοιγε, ἡμεῖς προσκυ-
 νῶμεν, ὃ Ἡρακλέων οἶεται εἶ-
 ναι, ὃ ἐν Αἰῶνι, καὶ οἱ σὺν
 αὐτῷ ἐλθόντες· οὗτοι γάρ, φη-
 σὶν, ἥδεσαν τίνι προσκυνῶσι,
 κατὰ ἀλήθειαν προσκυνοῦντες.
 Ἀλλὰ καὶ τό· ὅτι ἡ σωτηρία
 τῶν Ἰουδαίων ἐστίν· ἐπεὶ
 τῇ Ἰουδαίᾳ, φησὶν, ἐγεννή-
 η, ἀλλ' οὐκ ἐν αὐτοῖς· οὐ γάρ
 ἐς πάντας αὐτοὺς εὐδόκησε·
 ἀλλ' ὅτι ἐξ ἐκείνου τοῦ ἔθνους
 ἐκλήθη ἡ σωτηρία καὶ ὁ λόγος
 ἐκ τῆς οἰκουμένης. Κατὰ δὲ
 τὸ νοούμενον, ἐκ τῶν Ἰουδαίων

dum eius: quandoquidem pars
 una est, inquit, diabolus totius
 materiae; mundus vero universus
 malitiae mons, et deserta habi-
 tatio ferarum, quem adorabant
 omnes ante legem, et gentiles:
 per Hierosolymam vero intelli-
 gitur creationem, vel creatorem,
 quem adorabant Iudaei. Quin
 secunda vice existimavit montem
 esse creationem, quam gentiles
 adorarent; Hierosolymam autem
 creatorem, quem Iudaei colerent.
 Vos ergo, inquit, veluti spiritua-
 les, neque creationem, neque
 mundi opificem adorabitis, sed
 Patrem veritatis. Ac illam sane
 adiuvat, inquit, tanquam iam fide-
 lem, et quae annumeretur ado-
 rantibus eum in veritate.

Sane istis verbis, *Nos adora-* *Ioan. IV. 22.*
mus, Heracleon intelligi vult eum,
 qui est in Aeone, et qui cum
 ipso venerunt: nam *hi*, inquit,
noverunt quem adorant, secun-
dum veritatem adorantes. Quin
 illud etiam: *Salus ex Iudaeis* *Ibid. 22.*
est; quoniam in Iudaea genitus
 est, inquit, sed non inter ipsos:
 quia non in omnes ipsos animi
 propensionem habuit; et quo-
 niam ex illa gente egressa est
 salus et sermo in orbem terra-
 rum. Iuxta intelligentiam vero
 spiritualem, ex Iudaeis narrat

1. φ] Sic recte Cod. Bodl. hic et paullo post pro ὡς et οἱ.

τὴν σωτηρίαν διηγεῖται γε-
νέναι, ἐπεὶ περ εἰκόνες οὗτοι
τῶν ἐν τῷ Πληρώματι, αὐτῷ
εἶναι νομίζονται. Ἐχρῆν δὲ αὐ-
τὸν καὶ τοὺς ἀπ' αὐτοῦ ἑκα-
στον τῶν ἐν τῇ λατρείᾳ δει-
κνύναι, πῶς ἔστιν εἰκὼν τῶν
ἐν τῷ Πληρώματι, εἶγε μὴ μό-
νον φωνῇ τοῦτο λέγουσιν, ἀλλὰ
καὶ ἀληθεῖα φρονοῦσιν αὐτό.

Ioan. IV. 23. Πρὸς τοῦτοις τό, ἐν πνεύματι
καὶ ἀληθείᾳ προσκυνεῖσθαι τὸν
Θεόν, ἡγούμενος λέγει, ὅτι οἱ
πρότεροι προσκυνῆται ἐν σαρκὶ
καὶ πλάνῃ προσεκύνουν τῷ μὴ
πατρὶ, ὥστε καὶ ταὐτὸν πε-
πλανῆσθαι πάντας τοὺς προσ-
κυνηκότας τῷ δημιουργῷ. Καὶ
ἐπιφέρει γε ὁ Ἡρακλέων, ὅτι
ἐλάτρευον τῇ κτίσει, καὶ οὐ τῷ

Ioan. I. 3. κατ' ἀλήθειαν κτιστῇ, ὅς ἐστι
Χριστός, εἶγε πάντα δι' αὐτοῦ
ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένε-
το οὐδέν. Καὶ γὰρ ὁ πατὴρ

Ioan. IV. 23 τοιοῦτους ζητεῖ τοὺς προσκυ-
νοντας αὐτόν· εἰ ζητεῖ ὁ πα-

Luc. XIX. 10. τῆρ, διὰ τοῦ υἱοῦ ζητεῖ, τοῦ
ἐληλυθότος ζητῆσαι καὶ σῶσαι
τὸ ἀπολωλός, οὕστινας κἀθαί-
ρων, καὶ παιδεύων τῷ λόγῳ
καὶ τοῖς ὑγιέσι δόγμασι, κα-
τασκευάζει ἀληθεῖς τοὺς προσ-
κυνητάς. Ἀπολωλέναι δέ φη-
σιν ὁ Ἡρακλέων ἐν τῇ βαθείᾳ
ὕλῃ τῆς πλάνης τὸ οἰκεῖον τῷ
πατρὶ, ὅπερ ζητεῖται, ἵνα ὁ
πατὴρ ὑπὸ τῶν οἰκειῶν προσ-
κυνῆται. Εἰ μὲν οὖν ἑώρα τὸν
περὶ τῆς ἀπωλείας τῶν προ-

factam fuisse salutem, quoniam
hi imagines ipsi videntur es-
se eorum, qui sunt in Pleroma.
Sed ostenderet ipse, necesse er-
e eiusque sequaces, quomodo unus
quisque eorum, qui verae ro-
gioni sunt addicti, sit similitudo
eorum, qui sunt in Pleroma.
modo non sola voce hoc dica-
sed vere hoc sentiant. Praeterea
ea enarrans illud, *in spiritu
veritate adorari Deum*: priores
adoratores, inquit, in carne
errore adoraverunt eum, qui Fi-
lius non erat. Quare eadem quae
ratione decepti fuere omnes
qui adoraverunt mundi opifice.
Subiungitque Heracleon, eos se
visse creaturae, non ei, qui
veritate Creator erat, qui
Christus: quandoquidem *omnia
per ipsum facta sunt, et sine ipso
factum est nihil*. Etenim si
Pater tales quaerit, qui ipsi
adorarent. Si quaerit Pater
per Filium quaerit, qui *venit
quaerendum et servandum quod
perierat*: quos purificans et er-
udiens ratione et sanis dogma-
tibus, facit esse veros adoratores.
Periisse autem, dicit Heracleon,
in profunda materia erroris
quod proprium erat Patris, quod
ideo quaeritur, ut a suis ad-
ducatur. Itaque hunc quidem se-
monem si intellexisset de ovium
perditione, et de filio, qui per
triis bonis exciderit, sic ad-

άτων λόγον, καὶ τοῦ ἀποπε-
όντος τῶν τοῦ πατρὸς υἱοῦ,
ἂν ἀπεδεξάμεθα αὐτοῦ τὴν
μῆνιν. Ἐπεὶ δὲ μυθοποι-
ῶντες οἱ ἀπὸ τῆς γνώμης αὐ-
τοῦ οὐκ οἶδ' ὅ,τι ποτὲ τρανῶς
ταρισταῖσι περὶ τῆς ἀπολωλίας
πνευματικῆς φύσεως, οὐδὲν σα-
ρὲς διδάσκοντες ἡμᾶς περὶ τῶν
παρὰ τῆς ἀπώλειας αὐτῆς χρό-
νων ἢ αἰώνων· οὐδὲ γὰρ τρα-
ποῦν δύνανται ἐκ τῶν τὸν λό-
γον· διὰ τοῦτο αὐτοὺς ἐκόντες
ταραπεμψόμεθα, τοσοῦτον
παπορήσαντες.

Et pag. 217 et seq.

Εἰς μέντοιγε τό· πνεῦμα ὁ
Θεός, ὃς Ἡρακλέων φησὶν· ἄχραν-
τος γὰρ καὶ καθαρὰ καὶ ἀό-
ρατος ἡ θεία φύσις αὐτοῦ.
Οὐκ οἶδα δέ, εἰ ἐδίδαξεν ἡμᾶς
ταῦτα ἐπειπὼν, πῶς ὁ Θεὸς
πνεῦμά ἐστι. Τὸ δέ, τοὺς
προσκυνοῦντας ἐν πνεύματι καὶ
βίβλῃ θεῶν δεῖ προσκυνεῖν, σαφην-
ίζει νομίζων, φησὶν, ἀξίως
τοῦ προσκυνουμένου, πνευμα-
τικῶς, οὐ σαρκικῶς. Καὶ γὰρ
αὐτοὶ τῆς αὐτῆς φύσεως ὄντες
τῷ πατρὶ, πνεῦμά εἰσιν, οἵτι-
νες κατ' ἀλήθειαν, καὶ οὐ κατὰ
ἐλάνην προσκυνοῦσι, καὶ ὁ
καὶ ὁ ἀπόστολος διδάσκει, λέ-
γων λογικὴν λατρείαν τὴν τοι-
αύτην θεοσέβειαν. Ἐπιστήσω-
μεν δέ, εἰ μὴ σφόδρα ἐστὶν
ἑσέβες, ὁμοούσιον τῇ ἀγεννήτῳ
φύσει καὶ παμμακαρίᾳ εἶναι
λέγειν τοὺς προσκυνοῦντας ἐν
πνεύματι τῷ Θεῷ, οὓς πρὸ

sissemus ipsius enarrationem. Sed
quandoquidem nescio quid tan-
dem aperte doceant de perdi-
tione spiritualis naturae, qui
ipsum sequuntur fabulantes, et
nihil apertum nos docentes de
saeculis vel temporibus, quae
fuerunt ante ipsam perditionem;
(neque enim propria dicta de-
clarare possunt) hanc ob caus-
am praetermitteremus ipsos sponte,
hucusque disputasse contenti.

In ea verba, *Deus est spiri-* Ioan. IV. 24.
tus, inquit Heracleon: *immacu-*
lata enim et pura et invisibilis
est divina ipsius natura. Sed
haec quum dixerit, haud scio an
docuerit nos, quomodo Deus sit
spiritus. Illud etiam, *adorantes* Ibid.
oportet adorare spiritu et ve-
ritate, ratus se declarare; in-
quit, pro dignitate eius, qui ado-
ratur, spiritualiter, non carna-
liter. Etenim ipsi eiusdem na-
turae cum Patre exsistentes, sunt
spiritus, qui secundum veritatem,
et non secundum errorem ado-
rant, quemadmodum et aposto-
lus docet, dicens *rationabilem* Rom. XII. 1.
cultum talem Dei cultum. Sed
advertamus annon valde sit im-
pium dicere, quod adorantes Deum
in spiritu, eiusdem sint essen-
tiae cum ingenita illa et unde-
quaque beata natura, quos paullo

βραχέος εἶπεν αὐτὸς ὁ Ἡρακλέων ἐκπεπτωκότας, τὴν Σαμαρεῖτιν λέγων πνευματικῆς φύσεως οὕσαν πεπορνευκέναι. Ἄλλ' οὐχ ὁρῶσιν . . . ὅτι παντὸς . . . καὶ τῶν αὐτῶν δεκτικόν· εἰ δὲ ἐδέξατο τὸ πορνεῦσαι ἢ πνευματικὴ φύσις, ὁμοούσιος οὕσα τῆς Θείας καὶ παμμακαρίας φύσεως, ὥς αὐτοὶ λέγουσιν, ἀνόσια καὶ ἄθρα καὶ ἀσεβῆ ἀκολουθεῖ τῷ λόγῳ τῷ κατ' αὐτοὺς περὶ Θεοῦ.

ante dixerat Heracleon lapsos fuisse, quum Samaritidem diceret spiritualis existentem naturae fornicatam esse. Quod si vero spiritualis natura, quae sit eiusdem essentiae cum divina et undequaque beata natura, ut ipsi tradunt, admiserit fornicationem profana et impia et irreligiosa de Deo sequuntur ipsorum de Deo sententiam.

Porro pag. 220.

Ὅρα τὸν Ἡρακλέωνα, τί φησιν· λέγει γάρ, ὅτι προσεδέχετο ἢ ἐκκλησίᾳ τὸν Χριστόν, καὶ ἐπέπειστο περὶ αὐτοῦ, ὅτι τὰ πάντα μόνος ἐκεῖνος ἐπίσταται.

Vide quid Heracleon dicat ait enim, quod expectaverit ecclesia Christum, et persuasum fuerit de eo, quod solus ille omnia noverit.

Et pag. 221.

Ιωαν. ΙV. 26. Καὶ ὁ Ἡρακλέων δέ φησι πρὸς τό· ἐγὼ εἰμι ὁ λαλῶν σοι· ὅτι εἴπερ ἐπέπειστο ἢ Σαμαρεῖτις περὶ τοῦ Χριστοῦ, ὥς ἄρα ἐλθὼν πάντα ἐπαγγελεῖ αὐτῇ, φησί· γίνωσκε ὅτι ἐκεῖνος, ὃν προσδοκᾷς, ἐγὼ εἰμι ὁ λαλῶν σοι· καὶ ὅταν [ὅτε] ὠμολόγησεν ἑαυτὸν τὸν προσδοκώμενον ἐληλυθέναι, ἦλθον, φησίν, οἱ μαθηταὶ πρὸς αὐτόν, δι' οὓς ἐληλύθει εἰς τὴν Σαμάρειαν.

Heracleon in ea verba: Ego sum qui loquor tibi; ait quod Samaritidi, quia persuasum fuerat Christum, quum venisset, omnia illi annuntiaturum, dixerit (Iesus): Scito illum, quem tu expectas, me esse qui tecum loquor: et quum se ipsum eum esse qui venturus expectaretur confessus esset, inquit Heracleon venerunt ad eum discipuli, quorum caussa venerat in Samariam

Et sub finem huius Tomi pag. 223.

Ιωαν. ΙV. 28. Ὁ Ἡρακλέων τὴν ὑδρίαν, τὴν δεκτικὴν ζωῆς ὑπολαμβάνει εἶ-

Heracleon hydriam existimat esse affectionem atque notionem

1. εἴπερ] Coniicit Huetius ἐπέπεισε.

οὐκ ἀνάγκη· καὶ ἔτι, καὶ
τῆς δυνάμεως τῆς παρὰ τοῦ
Σωτῆρος, ἥτινα καταλιποῦ-
σα, φησί, παρ' αὐτῷ, τουτέστιν
χοῦσα παρὰ τῷ Σωτῆρι τὸ
οιοῦτον σκεῦος, ἐν ᾧ ἐληλύθει
αβεῖν τὸ ζῶν ὕδωρ, ἐπέστρεψεν
εἰς τὸν κόσμον, εὐαγγελιζομένη
ἢ κλήσει [τὴν] τοῦ Χριστοῦ
παρουσίαν· διὰ γὰρ τοῦ πνεύ-
ματος καὶ ὑπὸ τοῦ πνεύματος
προσάγεται ἡ ψυχὴ τῷ Σω-
τῆρι. Κατανόησον δὴ, εἰ δύ-
ναι ἐπαινουμένη τυγχάνειν ἡ
οὐρία αὕτη, πάντῃ ἀφιεμένη·
φηκε γάρ, φησί, τὴν οὐρίαν
αὐτῆς ἢ γυνή. Οὐ γὰρ πρόσ-
κειται, ὅτι ἀφῆκεν αὐτὴν παρὰ
τῷ Σωτῆρι. Πῶς δὲ καὶ οὐκ
πίθανον, καταλιποῦσαν αὐ-
τὴν τὴν δεκτικὴν τῆς ζωῆς διά-
εσιν, καὶ τὴν ἔννοιαν τῆς δυ-
νάμεως τῆς παρὰ τοῦ Σωτῆ-
ρος, καὶ τὸ σκεῦος, ἐν ᾧ ἐλη-
λύθει λαμβάνειν τὸ ζῶν ὕδωρ,
τεληλυθῆναι εἰς τὸν κόσμον
οὐκ αὐτῶν, εὐαγγελισασθαι
ἢ κλήσει τὴν Χριστοῦ παρου-
σίαν; . . . Καὶ τό· ἐξῆλθον δὲ
τῆς πόλεως, διηγῆσατο ἀντὶ
τοῦ ἐκ τῆς προτέρας αὐτῶν
καταστροφῆς οὐσης κοσμικῆς,
καὶ ἤρχοντο διὰ τῆς πίστεως,
φησί, πρὸς τὸν Σωτῆρα.

susceptivam vitae, ut et eius potentiae, quae a Servatore est: quam relinquens, inquit, apud ipsum, hoc est, habens apud Servatorem tale vas, in quo aquam vivam haustura venerat, reversa est in mundum nuntians vocandis praesentiam Christi: per Spiritum enim et a Spiritu anima ad Servatorem adducitur. Igitur considera, laudabilisne esse possit haec hydria, quae omnino relinquitur: *Dimisit enim*, inquit, *hydriam suam mulier*; non enim additur, quod dimiserit eam apud Servatorem. Sed quomodo non absurdum erit eam, quae deseruisset affectionem susceptivam vitae, et notitiam potentiae a Servatore manantis, et vas, in quo venerat, ut acciperet aquam vivam, abiisse in mundum sine his, ut evangelizaret vocandis adventum Christi? . . . . Quin et illud: *Exierunt e civitate*, exposuit de prima ipsorum conversione, quae mundana erat: Et venerunt per fidem, inquit, ad Servatorem.

Sub initium Tomi XV. pag. 224 et seq.

Ὁ Ἡρακλέων φησὶν, ὅτι
 βούλοντο κοινωνεῖν αὐτῷ ἐξ ὧν
 ἠγοράσαντες ὑπὸ [ἀπὸ] τῆς Σα-
 ρχείας κεκομίσκεισαν· τάδε φη-
 ν, ἵνα τινὰ . . . . .

Heracleon ait, discipulos voluisse cum Iesu communicare, quae emissent atque a Samaria attulissent. Haec autem commemorat, ut aliqua . . . . .

αἱ πέντε μωραὶ παρθένοι . . .
 . . . ἀπὸ τοῦ νυμφίου. Πῶς
 οἶμαι . . . αὐτὰ
 ἔχειν . . . εἰσονται . . . αἷς
 ἀποκλεισθείσαις μωραῖς παρ-
 θένοις, ἄξιον ἰδεῖν κατηγορίαν
 περιέχοντα τῶν μαθητῶν τοῖς
 αὐτοῖς κοιμωμένων ταῖς μω-
 ραῖς παρθένοις. Ἔστι δὲ καὶ
 αὐτὸ ἂν ὁμοιον τοῦ φωτὸς πρὸς
 τροφὴν, καὶ τοῦ ποτοῦ πρὸς
 τὰ βρώματα : . . .
 σαντας αἰτιάσασθαι τὴν ἐκδο-
 χήν· καίπερ κατὰ τι δυνάμενον
 σαφῇ ποιῆσαι τὸν λόγον ἐκρῆν
 αὐτόν, διὰ πλειόνων παραμυ-
 θεῖσθαι κατασκευάζοντα τὴν
 ἰδίαν ἐκδοχήν.

quinque fatuae virgines . . .
 . . . a sponso. Quomodo au-
 tem arbitror . . . eadem
 habere . . . quibus oc-
 clusis fatuis virginibus, opera
 pretium est videre ea, quae di-
 scipulorum accusationem conti-
 nent, eodem modo quo fatuae
 virgines dormientium. Hoc au-
 tem eandem rationem habeat lu-
 cis ad cibum, quam potus ad
 cibum habet . . . accusari
 reprehendereque interpreta-
 tionem. Quamquam pro virili parti
 id quod ait, planum facere de-
 buit, et pluribus docere, con-
 firmans interpretationem suam.

Et pag. 227.

Ιωαν. IV. 33. Ἐλεγον οὖν οἱ μαθηταὶ πρὸς
 ἀλλήλους· μή τις ἤνεγκεν αὐ-
 τῷ φαγεῖν; Εἰ καὶ σαρκικῶς
 ὑπολαμβάνει ταῦτα λέγεσθαι ὁ
 Ἡρακλέων ὑπὸ τῶν μαθητῶν,
 ὥς ἔτι ταπεινότερον διακειμέ-
 νων, καὶ τὴν Σαμαρεῖτιν μι-
 μουμένων λέγουσαν· οὔτε ἄν-
 τλημα ἔχεις, καὶ τὸ φρέαρ ἔστι
 βαθύ· ἄξιον ἡμᾶς ἰδεῖν, μή-
 ποτε βλέποντές τι θειότερον
 οἱ μαθηταὶ φασὶ πρὸς ἀλλή-
 λους· μή τις ἤνεγκεν αὐτῷ φα-
 γεῖν;

Dicebant igitur discipuli inter
 se: Num aliquis attulit illi aliquid
 ad edendum? Etiam si car-
 naliter Heracleon haec a disci-
 pulis dicta putet, tanquam qui
 adhuc humiliter sentirent, Samari-
 ritidem imitantes dicentem: Num
 que haustorium habes, et puteus
 altus est; dignum est, ut cen-
 namus, num forte aliquid divi-
 nus videntes discipuli dicant
 inter se: Num quis attulit illi
 quod edat?

Pag. 230.

Ιωαν. IV 34. Ὁ Ἡρακλέων διὰ τοῦ· ἐμὸν
 βρώμά ἐστιν, ἵνα ποιήσω τὸ
 θέλημα τοῦ πέμψαντός με,
 φησὶ διηγείσθαι τὸν Σωτῆρα
 τοῖς μαθηταῖς, ὅτι τοῦτο ἦν,

Heracleon per haec verba: *Meus*
cibus est, ut faciam voluntatem
eius, qui misit me; dicit Servi-
 torem declarare discipulis,
 proprium suum cibum esse, quod

συνεζήτει μετὰ τῆς γυναικός,
 ῥῶμα ἴδιον, λέγων τὸ θέλημα
 τοῦ πατρὸς· τοῦτο γὰρ αὐτοῦ
 ῥοφή καὶ ἀνάπανσις καὶ δύ-
 ναις ἦν. Θέλημα δὲ πατρὸς
 εἶναι τὸ γινῶναι ἀνθρώ-
 πους τὸν πατέρα καὶ σωθῆ-
 ναι, ὅπερ ἦν ἔργον τοῦ Σωτῆ-
 ρος, τοῦ ἕνεκα τούτου ἀπε-
 σταλμένου εἰς Σαμάρειαν, του-
 τισιν εἰς τὸν κόσμον.

Ulterius pag. 233.

Καὶ ὁ Ἡρακλέων ὁμοίως τοῖς
 πολλοῖς ἐπὶ τῆς λέξεως ἔμεινε,
 ἢ οἰόμενος αὐτὴν ἀνάγεσθαι.
 ἦτοι γοῦν, ὅτι τὸν τῶν γεννη-
 ῶν λέγει Θερισμόν, ὡς τού-
 τῳ μὲν ἔτι διωρίαν ἔχοντος τε-
 ἀμνηνον, τοῦ δὲ Θερισμοῦ,
 αὐτὸς ἔλεγεν, ἥδη ἐνεστῶ-
 ν. Καὶ τὸν Θερισμόν οὐκ
 ὁ ὅπως ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἐξεί-
 ρε τῶν πιστευόντων, λέγων
 ἡδη ἀκμαῖοι καὶ ἔτοιμοι
 εἰς πρὸς Θερισμόν, καὶ ἐπι-
 δεῖοι πρὸς τὸ συναχθῆναι εἰς
 τοθήκην, τουτέστι διὰ πίστε-
 ος εἰς ἀνάπανσιν, ὅσαιγε ἔτοι-
 μαι· οὐ γὰρ πᾶσαι. Αἱ μὲν
 ἡδη ἔτοιμοι ἦσαν, φησὶν,
 αἱ δὲ ἐμελλον, αἱ δὲ μέλλον-
 ται, αἱ δὲ ἐπισπεύρονται ἥδη.
 πάντα μὲν οὖν ἐκεῖνος εἶπε.

loqueretur cum muliere; dicens
 Patris voluntatem, quae ipsius
 cibus et requies et potentia erat.
 Voluntatem autem Patris esse di-
 cebat, ut homines Patrem co-
 gnoscere et servarentur; quae
 res erat opus Servatoris, qui
 huius rei causa Samariae mis-
 sus fuerat, hoc est in mundum.

Heracleon non secus atque
 multi, litterae inhaeret, ratus eam
 anagogicum sensum non reci-
 pere. Inquit ergo, Iesum loqui
 de messe geniminum (*terrae*),
 perinde quasi haec messis spa-
 tium quatuor mensium determi-
 natum habeat, quam ipse dice-
 bat iam instare. Nec scio quo
 pacto etiam messem interpreta-
 tus sit de anima credentium, di-
 cens, eos iam maturos et para-
 tos ad messem esse, atque etiam
 idoneos, qui inducantur in hor-
 reum, hoc est per fidem in
 quietem; si tamen sint parati:
 nec enim omnes animae paratae
 sunt. Nam aliae paratae erant,
 inquit, aliae erant se praeparā-
 turae, et aliae quidem seminā-
 dae erant, aliae iam seminā-
 tur. Haec quidem ille.

Ex Tomo XVI. pag. 236 seq.

Ἐρεῖ γε ὁ Ἡρακλέων, τάχα
 τοῦτο κατὰ τὴν ἐκδοχὴν ταύ-
 ταν συμπεριφερόμενός τις καὶ
 ἐκκλησιαστικός, ὅτι κατὰ τό-

Dicit Heracleon, et idem iuxta
 hanc expositionem fortassis sen-
 tiens ecclesiasticus quispiam,
 haec verba (*Ioan.* IV. 36) dicta

ὁ Θερισμὸς πολὺς, οἱ δὲ ἔργα-
 Matth. IX. 37. ται ὀλίγοι· σημαίνοντες, ὁμοί-
 ως ταῦτα εἴρηται, τῷ ἐτοίμοις
 πρὸς Θερισμόν, καὶ ἐπιτηδεί-
 οὺς πρὸς τὸ ἤδη συναθῆναι
 εἰς τὴν ἀποθήκην, διὰ τῆς πί-
 στεως εἰς ἀνάπαινον εἶναι, καὶ
 ἐπιτηδείους πρὸς σωτηρίαν, καὶ
 παραδοχὴν τοῦ λόγου· κατὰ μὲν
 τὸν Ἡρακλέωνα, διὰ τὴν κα-
 τασκευὴν αὐτῶν καὶ τὴν φύσιν·
 κατὰ δὲ τὸν ἐκκλησιαστικόν,
 καὶ διὰ τινὰ εὐτρεπισμὸν τοῦ
 ἡγεμονικοῦ ἐτοίμου πρὸς τε-
 λείωσιν, ἵνα μὴ καὶ Θερισθῇ.

Et pag. 238.

Ioan. IV. 36. Ὁ Ἡρακλέων τό· ὁ Θερίζων
 μισθὸν λαμβάνει· εἰρησθαι νο-
 μίζει, ἐπεὶ Θεριστὴν ἑαυτὸν λέ-
 γει ὁ Σωτὴρ, καὶ τὸν μισθὸν
 τοῦ Κυρίου ἡμῶν ὑπολαμβάνει
 εἶναι τὴν τῶν Θεριζομένων σω-
 τηρίαν καὶ ἀποκατάστασιν, τῷ
 Ibid. ἀναπαύεσθαι αὐτὸν ἐπ' αὐτοῖς.
 Τὸ δέ· καὶ συνάγει καρπὸν εἰς
 ζωὴν αἰώνιον· φησὶν εἰρησθαι,
 ἢ ὅτι τὸ συναγόμενον καρπὸς
 ζωῆς αἰωνίου ἐστίν, ὃ καὶ
 αὐτὸ ζωὴ αἰώνιος. Ἀλλὰ αὐ-
 τόθεν νομίζω βλαίον εἶναι τὴν
 διήγησιν αὐτοῦ, φάσκοντος τὸν
 Σωτῆρα μισθὸν λαμβάνειν, καὶ
 συγχέοντος τὸν μισθὸν καὶ τὴν
 συναγωγὴν τοῦ καρποῦ εἰς ἓν,
 ἀντικρὺς τῆς γραφῆς δύο πράγ-
 ματα παριστάσης, ὡς προδι-
 γησάμεθα.

fuisse in ea significatione, quod
 dictum est: *Messis quidem multa*
sed operarii pauci; eo quod es-
 sent parati ad messem et id est
 nei, qui inducerentur in horreu-
 hoc est in requiem per fidei
 essentque idonei ad salutem,
 ad susceptionem verbi: secu-
 dum Heracleonem quidem, qui
 tales creati fuerint, et talem habuerint
 naturam; secundum ecclesiasticum
 vero, propter quamdam
 praeparationem praestantissimae
 partis animae, paratae ad perfecti-
 onem, ut ne metatur quidem.

Heracleon dici existimat: *Quod*
metit, mercedem accipit; quoniam
 nam Servator seipsum dicit me-
 sorem, mercedemque Domini nostri
 esse existimat eorum qui colliguntur,
 salutem et restitutionem, quum ipse
 in eis requiescat. Istud vero: *Fructum*
colligit in vitam aeternam, dictum
 fuisse existimat, vel quia id quod
 colligitur fructus est vitae aeternae,
 vel quia ipsa collectio vitae aeternae
 etiam aeterna est. At reor hanc
 in loco coactam esse eius interpretationem,
 dicentis Servatorem accipere mercedem;
 atque mercedem et collectionem fructus
 unum confundentis; quum Scriptura
 manifeste haec tanquam duo diversa
 proponat, ut superius ostendimus.

Ulterius pag. 242.

Ὁ Ἡρακλέων τό· ἵνα ὁ σπείρων ὁμοῦ χαίρῃ καὶ ὁ θερίζων· ὁὕτω διηγήσατο· Χαίρει μὲν γάρ, φησὶν, ὁ σπείρων, ὅτι σπείρει, καὶ ὅτι εἶδῃ τινὰ τῶν σπερμάτων αὐτοῦ συνάγεται, ἐλπὶδα ἔχων τὴν αὐτὴν καὶ περὶ τῶν λοιπῶν· ὁ δὲ θερίζων ὁμοίως· τι καὶ θερίζει· ἀλλ' ὁ μὲν πρῶτος ἤρξατο σπείρων, ὁ δὲ δεύτερος θερίζων. Οὐ γὰρ ἐν τῷ αὐτῷ ἐδύναντο ἀμφοτέροι ἀρξασθαι· ἔδει γὰρ πρῶτον σπαρῆναι, εἴθ' ὕστερον θερισθῆναι· παυσαμένου μέντοι γε τοῦ σπείροντος σπείρειν, ἔτι θεριεῖ ὁ θερίζων· ἐπὶ μέντοι γε τοῦ παρόντος ἀμφοτέροι τὸ ἴδιον ἔργον ἐνεργοῦντες ὁμοῦ χαίρουσι, κοινὴν χαρὰν τὴν τῶν σπερμάτων τελειότητα ἡγούμενοι. Ἔτι δὲ καὶ εἰς τό· ἐν οὗτῳ ἔστιν ὁ λόγος ἀληθινός, ὅτι ἄλλος ἔστιν ὁ σπείρων, καὶ ἄλλος ὁ θερίζων, φησὶν· Ὁ μὲν γὰρ ὑπὲρ τὸν τόπον υἱὸς ἀνθρώπου σπείρει· ὁ δὲ Σωτὴρ ὧν καὶ αὐτὸς υἱὸς ἀνθρώπου θερίζει, καὶ θεριστὰς πέμπει, τοὺς διὰ τῶν μαθητῶν πορευμένους ἀγγέλους, ἕκαστον πρὸς τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν. Οὐ τάννυ δὲ σαφῶς ἐξέθετο τοὺς δύο υἱοὺς τοῦ ἀνθρώπου, τίνες εἰσιν, ὧν ὁ εἰς σπείρει, καὶ ὁ εἰς θερίζει.

Heracleon haec verba: *Ut qui* ^{Ioan. IV. 36.} *seminat simul gaudeat, et qui metit*, sic explicavit: Gaudet quidem, inquit, qui seminat, et quoniam speciem quaedam seminum ipsius congregantur, spem eandem etiam de ceteris habens; qui vero metit, similiter aliquid metit: sed primus quidem qui seminat, incepit, secundus vero est ille qui metit; non enim eodem tempore poterant utrique incipere: quippe opus erat, ut primum seminaretur, tum meteretur. Itaque cessante a satione satore, tum messor metet: in praesentia quidem utrique proprium opus operantes simul gaudent, commune gaudium seminum perfectionem rati. Praeterea in eo dicto: *In hoc* ^{ibid. 37.} *est sermo verus, quod alius est, qui seminat, et alius qui metit*, inquit: Alter quidem filius hominis supra locum seminat; sed Servator quum sit et ipse filius hominis, metit, et messores mittit, nempe eos, quos discipuli rentur angelos, unumquemque ad suam ipsius animam. Non admodum autem clare exposuit, qui sint duo filii hominis, quorum alter seminat, alter etiam metit.

Et in fine Tómi XVI. pag. 244.

Ὁ Ἡρακλέων φησὶν, ὅτι οὐδὲ ἑαυτῶν, οὐδὲ ἀπ' αὐτῶν

Heracleon inquit, neque per ipsos, neque ab ipsis (intelligit

ἐσπάρη ταῦτα τὰ σπέρματα (φησὶ δὲ τῶν ἀποστόλων), οἱ δὲ κεκοπιακότες εἰσὶν οἱ τῆς οἰκονομίας ἄγγελοι, δι' ὧν ὡς μεσιτῶν ἐσπάρη καὶ ἐνετράφη.

Ioan. IV. 38. Εἰς δὲ τό· ὑμεῖς εἰς τὸν κόπον αὐτῶν εἰσεληλύθατε, ταῦτα ἐξέθετο· οὐ γὰρ ὁ αὐτὸς κόπος σπειρόντων καὶ θερίζόντων· οἱ μὲν γὰρ ἐν κρύει καὶ ὕδατι καὶ κόπῳ τὴν γῆν σκάπτοντες σπείρουσι, καὶ δι' ὅλου χειμῶνος τημελοῦσι σκάλλοντες καὶ τὰς ὕλας ἐκλέγοντες· οἱ δὲ εἰς ἔτοιμον καρπὸν εἰσελθόντες θέρους εὐφραϊνόμενοι θερίζουσιν.

Sub initium Tomi XVII. pag. 244 seq.

Ioan. IV. 39. Ὁ Ἡρακλέων τὸ μὲν· ἐκ τῆς πόλεως, ἀντὶ τοῦ· ἐκ τοῦ κόσμου, ἐξείληφε· τὸ δέ· διὰ τὸν λόγον τῆς γυναικός· τουτέστι (διὰ) τῆς πνευματικῆς ἐκκλησίας. Καὶ ἐπισημαίνεται γε τό· πολλοί, ὡς πολλῶν ὄντων ψυχικῶν· τὴν δὲ μίαν λέγει τὴν ἄφθαρτον τῆς ἐκλογῆς φύσιν καὶ μονοειδῆ καὶ ἐνικήν.

autem apostolos) seminata fuiss haec semina. Qui laboraverunt inquit, sunt dispensationis angel per quos veluti mediatores seminata sunt et nutrita. Porro in hoc dictum: Vos in labore eorum introistis, haec protulit Non idem est labor seminantium et metentium. Illi enim in frigore et aqua et labore terram fodientes seminant, et per totam hiemem sarrientes satagunt et silvas exstirpantes; qui vero in fructum paratum ingressi fuerint, aestate laeti metunt.

Heracleon interpretatus est, ex urbe, pro e mundo: illud vero propter sermonem mulieris, haec est, inquit, propter spiritualer ecclesiam. Notat etiam illum multi, quasi multi sint animales unam vero incorruptam naturam electionis asserit esse et unum formem et singularem.

Et pag. 246.

Ioan. IV. 40. Ὁ Ἡρακλέων εἰς τοὺς τόπους ταῦτά φησι· παρ' αὐτοῖς ἔμεινε καὶ οὐκ ἐν αὐτοῖς· καὶ δύο ἡμέρας, ἦτοι τὸν ἐνεστῶτα αἰῶνα, καὶ τὸν μέλλοντα τὸν ἐν γάμῳ, ἢ τὸν πρὸ τοῦ πάθους αὐτοῦ χρόνον, καὶ τὸν μετὰ τὸ

Heracleon in ista loca haec commentatur: Apud ipsos mansit, et non in ipsis; et duos dies, videlicet praesens saeculum et futurum tempus in nuptiis agendum, vel tempus ante passionem suam, et post passionem suam; quod tempus apud

τάθος, ἴδ' παρ' αὐτοῖς ποιή-
τας, πολλῶ πλείονας διὰ τοῦ
δίου λόγον ἐπιστρέψας εἰς πί-
στιν, ἐχωρίσθη ἀπ' αὐτῶν.

ipsos quum degisset, et multo
plures proprio sermone conver-
tisset ad fidem, separatus est ab
illis.

Porro pag. 248.

Ὁ Ἡρακλέων ἀπλούστερον
λαβὼν τό· οὐκέτι διὰ τὴν σὴν
λαλίαν πιστεύομεν· φησὶ λεί-
πειν τό· μόνην. Ἔτι μὲν γὰρ
πρὸς τό· αὐτοὶ γὰρ ἀκηκόαμεν
καὶ οἶδαμεν, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ
Σωτὴρ τοῦ κόσμου, φησὶν· οἱ
γὰρ ἄνθρωποι τὸ μὲν πρῶτον
ὑπὸ ἀνθρώπων ὁδηγούμενοι πι-
στεύουσι τῷ Σωτῆρι· ἐπὶ δὲ
ἐντύχωσι τοῖς λόγοις αὐτοῦ,
οὗτοι οὐκέτι διὰ μόνην ἀνθρω-
πίνην μαρτυρίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν
ἐλήθειαν πιστεύουσι.

Heracleon simplicius quum ex
posuisset hoc dictum: *Non am-* Ioan.IV. 42.
plius propter loquelam tuam cre-
dimus; abesse inquit vocabu-
lum: *solam.* Praeterea in illud:
Ipsi enim audivimus et vidimus
hunc esse Servatorem mundi,
ait: *Homines enim ab homini-*
bus primum instructi Servatori
credunt: at simul atque in ser-
mones eius inciderint, non am-
plius propter solum humanum
testimonium, sed propter ipsam
veritatem credunt.

Et Tomo XVIII. pag. 255 et seq.

Ἔοικε δὲ βασιλικὸν ὁ Ἡρα-
κλέων λέγειν τὸν δημιουργόν,
ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ἐβασίλευε τῶν
ἀπ' αὐτόν· διὰ δὲ τὸ μικρὰν
αὐτοῦ καὶ πρόσκαιρον εἶναι τὴν
βασιλείαν, βασιλικὸς ὠνομά-
σθη, οἷονεὶ μικρὸς τις βασι-
λεὺς, ὑπὸ καθολικοῦ βασιλέως
τεταγμένος ἐπὶ μικρᾶς βασι-
λείας· τὸν δὲ ἐν Καφαρναοὺμ
οἶδ' αὐτοῦ διηγέεται τὸν ἐν
τῷ ὑποβεβηκότι μέρει τῆς με-
τόπτης, τῷ πρὸς θάλασσαν,
τοῦτέστι τῷ συνημμένῳ τῇ ὕλῃ·
καὶ λέγει, ὅτι ὕδιος αὐτοῦ ἄν-
θρωπος ἀσθενῶν, τοῦτέστιν οὗ
κατὰ φύσιν ἔχων, ἐν ἀγνοίᾳ
καὶ ἁμαρτήμασιν ἦν. Εἴτα τό·
ἐκ τῆς Ἰουδαίας εἰς τὴν Γαλι-

Videtur autem Heracleon di- Ioan.IV. 46.
cere, regulum esse mundi opi-
ficem, quod et ipse imperium
haberet in subditos sibi; sed
quod parvum et temporarium es-
set ipsius regnum, nominatum
fuisse regulum, veluti parvum
quendam regem, a rege uni-
versali parvo dominio prae-
fectum: filium vero eius in urbe
Capharnaο existentem interpre-
tatur illum esse, qui sit in hu-
miliori parte medietatis, iuxta
mare, hoc est, in ea parte, quae
coniuncta est materiae: aitque,
quod proprius ipsius homo in-
firmus exsistens, hoc est, non
secundum naturam se habens, in
ignorantia et peccatis fuerit. De-

λαίαν, ἀντὶ τοῦ· ἐκ τῆς ἄνωθεν
 Ἰουδαίας. Οὐκ οἶδα δέ, ὅπως
 εἰς τό· ἤμελλεν ἀποθνήσκειν,
 κινήθεις οἶεται ἀνατρέπεσθαι
 τὰ δόγματα τῶν ὑποτιθεμέ-
 νων ἀθάνατον εἶναι τὴν ψυχὴν,
 εἰς τὸ αὐτὸ συμβάλλεσθαι ὑπο-
 λαμβάνων καὶ τὴν ψυχὴν καὶ
 τὸ σῶμα, ἀπόλλυσθαι ἐν γενέ-
 νῃ. Καὶ οὐκ ἀθάνατόν γε εἶ-
 ναι ἡγεῖται τὴν ψυχὴν ὁ Ἡρα-
 κλέων, ἀλλ' ἐπιτηδεύει ἔχου-
 σαν πρὸς σωτηρίαν, αὐτὴν
 λέγων εἶναι τὸ ἐνδυνόμενον
 ἀφθαρσίαν φθαρτόν, καὶ ἀθα-
 νασίαν θνητόν, ὅταν κατεπόθῃ
 ὁ θάνατος αὐτῆς εἰς νίκος.
 Πρὸς τούτοις, καὶ τά· ἐὰν μὴ
 σημεῖα καὶ τέρατα ᾗδῃτε, οὐ
 μὴ πιστεύσητε· λέγεσθαι φη-
 σιν οἰκείως πρὸς τὸ τοιοῦτον
 πρόσωπον δι' ἔργων φύσιν
 ἔχον καὶ δι' αἰσθήσεως πείθε-
 σθαι, καὶ οὐχὶ λόγῳ πιστεύειν.
 Τὸ δέ· κατὰ βῆθι, πρὶν ἀπο-
 θανεῖν τὸ παιδίον μου· διὰ τὸ
 τέλος εἶναι τοῦ νόμου τὸν θά-
 νατον εἰρῆσθαι νομίζει, ἀναι-
 ροῦντος διὰ τῶν ἁμαρτιῶν·
 πρὶν τελέως οὖν, φησί, θανα-
 τωθῆναι κατὰ τὰς ἁμαρτίας,
 δεῖται ὁ πατὴρ τοῦ μόνου Σω-
 τῆρος, ἵνα βοηθήσῃ τῷ νύμφῃ,
 τουτέστι τῇ τοιαύτῃ φύσει. Πρὸς
 τούτοις, τό· ὁ υἱὸς σου ζῇ·
 κατὰ ἀντιφρίαν εἰρῆσθαι τῷ Σω-
 τῆρι ἐξείληφεν, ἐπεὶ οὐκ εἶπε·
 ζήτω, οὐδὲ ἐνέφηρεν αὐτὸς πα-
 ρεσχῆσθαι τὴν ζωὴν. Λέγει
 δέ, ὅτι καταβάς πρὸς τὸν κάμ-
 νοντα καὶ ἰασάμενος αὐτὸν τῆς

inde quod dicitur: *a Iudaea in Galilaeam*, exposuit pro eo: *quod est a superna Iudaea*. Nescio autem quomodo accipiens ea verba: *Erat enim moriturus* existimat subverti eorum opinio- nem qui animam immortalem ponunt, eodem coniici existimans tum animam, tum corpus, et in- terire in gehenna. Non immor- talem esse existimat Heracleon animam, sed apte comparatam ad salutem; ipsam esse dicens corruptibile illud, quod induit in- corruptibilitatem, et mortale, quod induit immortalitatem, quum mors ipsius animae absorpta fue- rit in victoriam. Ad haec, illud etiam: *Nisi signa et prodigia videritis, non credetis*; dici ait proprie ad talem personam, quae: natura ita comparata est, ut per opera et sensum persuaderi sibi patiatur, nolit autem credere rationi. Hoc etiam: *Descende priusquam moriatur filius meus*; dictum fuisse putat, eo quod mors sit legis finis propter pec- cata interficientis. Antequam igitur omnino moriatur filius propter peccata, eget pater solo Servatore, ut opem filio ferat, hoc est, tali naturae. Praeterea verba illa: *Filius tuus vivit*; interpretatus est dicta fuisse a Servatore pro- pter modestiam, quoniam non dixerit: *Vivat*; neque ostenderit seipsum praestitisse illi vitam. Dicit etiam, quod quum descen- disset ad infirmum liberassetque

1. Cor. XV.
54.

Iohn. IV. 48.

Ibid. 49.

Ibid. 50.

νόσου, τουτέστι τῶν ἁμαρτιῶν, καὶ διὰ τῆς ἀφέσεως ζωοποιήσας, εἶπεν· ὁ υἱός σου ζῇ. Καὶ ἐπιλέγει πρὸς τό· ἐπίστευσεν ὁ ἄνθρωπος, ὅτι εὐπίστος καὶ ὁ δημιουργός ἐστιν, καὶ ὅτι δύναται ὁ Σωτὴρ καὶ μὴ παρῶν θεραπεύειν. Δούλους δὲ τοῦ βασιλικῷ ἐξέλελθε τοὺς ἀγγέλους τοῦ δημιουργοῦ, ἀπαγγέλλοντας ἐν τῷ· ὁ παῖς σου ζῇ· ὅτι οἰκείως καὶ κατὰ τρόπον ἔχει, πράσσων μηκέτι τὰ ἀνοικία· καὶ διὰ τοῦτο νομίζει ἀπαγγέλλειν τῷ βασιλικῷ τοὺς δούλους τὰ περὶ τῆς τοῦ υἱοῦ σωτηρίας, ἐπεὶ καὶ πρώτους οἶται βλέπειν τὰς πράξεις τῶν ἐν τῷ κόσμῳ ἀνθρώπων τοὺς ἀγγέλους, εἰ ἐξῳμένως καὶ εὐλακρινῶς πολιτεύονται ἀπὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας. Ἐτι πρὸς τὴν ἐβδόμην ὥραν λέγει, ὅτι διὰ τῆς ὥρας χαρακτηρίζεται ἡ φύσις τοῦ λαθόντος. Ἐπὶ πᾶσι, τό· ἐπίστευσεν αὐτὸς καὶ ἡ οἰκία αὐτοῦ ὅλη· διηγῆσατο ἐπὶ τῆς ἀγγελικῆς εἰρησθαι τάξεως, καὶ ἀνθρώπων τῶν οἰκειότερων αὐτῷ. Ζητεῖσθαι δέ, φησί, περὶ τινων ἀγγέλων, εἰ σωθήσονται, τῶν κατελθόντων ἐπὶ τὰς τῶν ἀνθρώπων θυγατέρας. Καὶ τῶν ἀνθρώπων δὲ τοῦ δημιουργοῦ τὴν ἀπώλειαν δηλοῦσθαι νομίζει ἐν τῷ· οἱ υἱοὶ τῆς βασιλείας ἐξελεύσονται εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον· καὶ περὶ τούτων τὸν Ἡσαΐαν προφητεύειν τό· υἱοὺς ἐγέννησα, καὶ ὕψωσα, αὐ-

eum ab infirmitate, hoc est, a peccatis, ac vivificasset propter remissionem, dixerit: *Filius tuus vivit*. Addit quoque ad haec verba: *Credidit homo*; quod facilis ad credendum sit etiam mundi opifex, quodque possit Servator etiam non praesens curare. Servos autem reguli interpretatus est angelos opificis mundi, renuntiantes illis verbis: *Filius tuus vivit*; quod commode et probe haberet, non amplius agens a se aliena; et hanc ob causam existimat servos renuntiare regulo, quae ad salutem filii pertinebant: quoniam primos existimat angelos videre actiones hominum, qui sunt in mundo, an fortiter et sincere vitam degant ab eo tempore quo Christus advenit. Ad haec, per horam septimam dicit designari naturam sanati. Denique: *Credidit ipse et domus eius tota*; interpretatus est dici de angelico ordine deque hominibus ipsi coniunctioribus. Ait etiam, inquiri de quibusdam angelis, utrum servabuntur, necne; nempe de his qui descenderunt ad filias hominum. Quin etiam hominum fabricatoris mundi perditionem declarari existimat hoc dicto: *Filii regni exibunt in tenebras* Matth. VIII.
exteriores; Esaiamque de his 12.
 prophetare illud: *Filios genui, et* Esa. I. 2,
exaltavi; ipsi autem spreverunt me; quos filios alienos et semen

τοὶ δὲ με ἡθέτησαν· οὐστίνας
νίους ἄλλοτρίους καὶ σπέρμα
πονηρὸν καὶ ἄνομον καλεῖ,
καὶ ἀμπελῶνα ἀκάνθας ποιή-
σαντα. Καὶ ταῦτα μὲν τὰ
Ἡρακλέωνος.

nequam et iniustum appellat,
vitemque quae produxerit spinas.
Et hae quidem sunt commenta-
tiones Heracleonis.

Ex Tomo XIX. pag. 275.

Ioan. VIII. 21. Εἰς τό· ὅπου ἐγὼ ὑπάγω,
ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἔλθειν· φησὶ
γάρ· πῶς ἐν ἀγνοίᾳ καὶ ἀπι-
στίᾳ καὶ ἁμαρτήμασιν ὄντες,
ἐν ἀφθαρσίᾳ δύνανται γενέ-
σθαι; μὴδὲ ἐν τούτῳ κατα-
κούων ἑαυτοῦ. Εἰ γὰρ οἱ ἐν
ἀγνοίᾳ καὶ ἀπιστίᾳ καὶ ἁμαρ-
τήμασιν ὄντες, ἐν ἀφθαρσίᾳ οὐ
δύνανται γενέσθαι, πῶς οἱ ἀπό-
στολοι ἐν ἀγνοίᾳ ποτὲ καὶ ἐν
ἀπιστίᾳ καὶ ἐν ἁμαρτήμασι
γενόμενοι, ἐν ἀφθαρσίᾳ γεγό-
νασι; Δύνανται οὖν οἱ ἐν ἀγνοίᾳ
καὶ ἐν ἀπιστίᾳ καὶ ἐν ἁμαρ-
τήμασι γενόμενοι γενέσθαι ἐν
ἀφθαρσίᾳ, εἰ μεταβάλλοιεν·
δυνατὸν δὲ αὐτοὺς μεταβάλ-
λειν.

Heracleon in hoc dictum: *Quo-
ego vado, vos non potestis ve-
nire*, inquit: Quomodo qui in
ignorantia et in infidelitate sunt
et in peccatis, incorruptibiles
fieri possunt? neque hac in re
sibi ipsi consentiens. Nam si
in ignorantia et in incredulitate
et in peccatis exsistentes, fieri
non possunt incorruptibiles; quo-
modo apostoli, qui aliquando
fuere in ignorantia et in incre-
dulitate et in peccatis, facti sunt
incorruptibiles? Proinde pos-
sunt, qui in incredulitate et in
ignorantia et in peccatis sunt
fieri incorruptibiles, si immu-
tentur; atqui fieri potest, ut im-
mutentur.

Et ulterius pag. 280.

Ioan. VIII. 22. Ὁ Ἡρακλέων ὡς ἀπλούστε-
ρον εἰρημένον τοῦ· μήτι ἀπο-
κτενεῖ ἑαυτόν; φησὶν, ὅτι πο-
νηρῶς διαλογιζόμενοι οἱ Ἰου-
δαῖοι ταῦτα ἔλεγον, καὶ μερίζοντας
ἑαυτοὺς ἀποφαινόμενοι τοῦ Σω-
τῆρος, καὶ ὑπολαμβάνοντες, ὅτι
αὐτοὶ μὲν ἀπελεύσονται πρὸς
τὸν Θεὸν εἰς ἀνάπανσιν αἰώ-
νιον· ὁ δὲ Σωτὴρ εἰς φθο-
ρὰν καὶ εἰς θάνατον, ἑαυτὸν
διαχειρισάμενος, ὅπου ἑαυτοὺς

Heracleon proinde quasi hoc
dictum fuerit simplicius: *Num-
quid interfecturus est seipsum*·
ait, quod maligne cogitantes Ju-
daeī haec loquerentur, seipso
etiam ostendentes ipso Servatore
maiores, et existimantes se qui-
dem profecturos ad Deum in
requiem sempiternam; Servato-
rem autem ad corruptionem e-

οὐκ ἐλογίζοντο ἀπελθεῖν. Καὶ αὐταῖς λέξεσι φησιν, ὅτι φῶντο λέγειν τὸν Σωτῆρα οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτι ἐγὼ ἐμμαντὸν διαχειρισάμενος εἰς φθορὰν μέλλω πορεύεσθαι, ὅπου ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν.

ad mortem, vi sibi ipsi illata, quo seipsos non existimabant profecturos. Et iisdem verbis inquit, Iudaeos existimare Servatorem dicere: Ego mihi ipsi vi allata, ad corruptionem profecturus sum, quo vos non potestis venire.

Ex Tomo XXI. pag. 293.

Πυνθανοίμεθα δ' ἂν τῶν τὰς φύσεις εἰσαγόντων, καὶ εἰς τό· ὅτι ὁ λόγος ὁ ἐμὸς οὐ χωρεῖ ἐν ὑμῖν· ἀποδιδόντων κατὰ Ἡρακλέωνα, ὅτι διὰ τοῦτο οὐ χωρεῖ ἐν ὑμῖν, ὅτι ἀνεπιτήδειοι, ἥτοι κατ' οὐσίαν, ἢ κατὰ γνώμην· πῶς οἱ ἀνεπιτήδειοι κατ' οὐσίαν ἤκουσαν παρὰ τοῦ πατρὸς;

Interrogantur a nobis, qui naturas introducunt, quique in hoc contextu: *Sermo meus non lo-* Ioan. VIII.
37.
cum habet in vobis; iuxta Heracleonem explicant, idcirco locum non habere, quia sunt natura vel animo inhabiles: Quomodo inhabiles natura a Patre audierunt?

Pag. 308.

Ὁ Ἡρακλέων ὑπολαμβάνει αἰτίαν ἀποδίδοσθαι τοῦ μὴ δύνασθαι αὐτοὺς ἀκοῦειν τὸν Ἰησοῦ λόγον, μηδὲ γινώσκειν αὐτοῦ τὴν λαλίαν, ἐν τῷ· ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστέ· αὐταῖς γοῦν λέξεσι φησι· διατί οὐ δύνασθε ἀκοῦειν τὸν λόγον τὸν ἐμόν; ἢ ὅτι ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστέ; ἀντὶ τοῦ· ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ διαβόλου, φανερῶν αὐτοῖς λοιπὸν τὴν φύσιν αὐτῶν, καὶ προελέγξας αὐτούς, ὅτι οὔτε τοῦ Ἀβραάμ εἰσι τέκνα, οὐ γὰρ ἂν ἐμίσουν αὐτόν· οὐδὲ τοῦ Θεοῦ, διὸ οὐκ ἠγάπων αὐτόν. Καὶ εἰ μὲν τό· ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστέ· ἔξε-

Heracleon suspicatur causam reddi, cur ipsi audire non possint Iesu sermonem, neque illius dicta cognoscere, per illud: *Vos* Ioan. VIII.
44.
ex patre diabolo estis; istisque verbis ait: Quare autem non potestis audire sermonem meum? an quoniam ex patre diabolo estis, pro eo quod est, ex essentia diaboli? manifestans de cetero naturam ipsorum, quum praedixisset ipsos neque Abraham esse filios, haud enim odio prosequerentur illum; neque Dei, ex quo non diligebant illum. Ceterum si illud: Vos ex patre diabolo estis; exposuisset, ut in

δέχετο, ὡς ἐν τοῖς ἀνωτέρω διηγησάμεθα, καὶ ἔλεγε, διὰ τὸ ἔτι ὑμᾶς εἶναι ἐκ τοῦ διαβόλου, οὐ δύνασθε ἀκούειν τὸν λόγον τὸν ἐμὸν, καὶν παρεδεξάμεθα αὐτοῦ τὴν διήγησιν· νυνὶ δὲ δῆλός ἐστιν ὁμοουσίους τινὰς τῷ διαβόλῳ λέγων ἀνθρώπους, ἑτέρας, ὡς οἶονται οἱ ἀπ' αὐτοῦ, οὐσίας τυγχάνοντι, παρ' οὓς καλοῦσι ψυχικοὺς ἢ πνευματικούς.

Pag. 312.

Εἰς ταῦτα ὁ Ἡρακλέων φησί· πρὸς οὓς ὁ λόγος, ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ διαβόλου ἦσαν· ὡς ἑτέρας οὐσης τοῦ διαβόλου οὐσίας παρὰ τὴν τῶν ἁγίων λογικὴν οὐσίαν.

superioribus exposuimus nos, et dixisset, quia adhuc ex diabolo estis, non potestis audire sermonem meum; admissemus etiam illius enarrationem: nunc autem aperte dicit quosdam homines esse eiusdem substantiae cum diabolo, qui alterius est substantiae, ut existimant illius etiam sectatores, ab his, quos vocant animales vel spirituales.

In haec inquit Heracleon: *Haec ad quos est sermo, ex substantia diaboli erant; perinde quasi diaboli substantia diversa sit ab essentia sanctorum rationis competente.*

Pag. 314.

Ioan. VIII.
44.

Ὁ Ἡρακλέων εἰς τό· τὰς ἐπιθυμίας τοῦ πατρὸς ὑμῶν θέλετε ποιεῖν· διαστέλλεται λέγων, τὸν διάβολον μὴ ἔχειν θέλημα, ἀλλ' ἐπιθυμίας. Καὶ ἐμφαίνεται αὐτόθεν τὸ ἀδιανόητον τοῦ λόγου, θέλει γὰρ τὰ πονηρὰ πᾶς ἂν τις ὁμολογήσαι ἑκείνον. Συνάξεις δὲ καὶ αὐτός (εἰ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐν προχείρῳ οὐκ ἔχομεν παραθέσθαι), εἴ που ἐν τῇ γραφῇ τὸ θέλει ἐπὶ τοῦ διαβόλου τέτακται. Μετὰ ταῦτα φησιν ὁ Ἡρακλέων, ὡς ἄρα ταῦτα εἴρηται, οὐ πρὸς τοὺς φύσει τοῦ διαβόλου υἱούς, τοὺς χοϊκούς, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ψυχικούς, θέσει υἱούς διαβόλου γενομένους·

Heracleon in hoc dictum: *Desideria patris vestri vultis facere; disputat dicens, diabolum non habere voluntatem, sed desideria. Cuius dicti absurditas apparet ex se, dum omnibus in confesso est illum mala velle. Colliges etiam tu ipse (etiamsi in praesentia non sit nobis ad manus, quod in medium adducamus), an alicubi in Scriptura positum sit vocabulum velle de diabolo. Inquit etiam post haec Heracleon, haec dicta fuisse, non ad terrenos, natura existentes diaboli filios, sed ad eos qui sunt animales, factos diaboli filios positione: ex quibus possunt quidam natura et positione filii*

φ' ὧν τῇ φύσει δύνανται τι-
 ες καὶ θέσει υἱοὶ Θεοῦ χρη-
 ματίζονται· καὶ φησὶ γε, ὅτι πα-
 ρὰ τῷ ἡγαπημένῳ τὰς ἐπιθυ-
 μίας τοῦ διαβόλου καὶ ποιεῖν,
 τέκνα οὗτοι τοῦ διαβόλου γί-
 νονται, οὗ φύσει τοιοῦτοι ὄν-
 ες. Καὶ διαστέλλεται, ὡς ἄρα
 ριχῶς δεῖ ἀκούειν τῆς κατὰ
 τέκνα ὀνομασίας· πρῶτον φύ-
 ρει, δεύτερον γνώμη, τρίτον
 ἔξια. Καὶ φύσει μὲν, φησὶν,
 σὺ τὸ γεννηθὲν ὑπὸ τινος
 ἐννητοῦ, ὃ καὶ κυρίως τέκνον
 αλεῖται· γνώμη δέ, ὅτε τὸ θέ-
 λημά τις ποιῶν τινὸς διὰ τὴν
 αὐτοῦ γνώμην, τέκνον ἐκείνου,
 ὃ ποιεῖ τὸ θέλημα, καλεῖται·
 ἔξια δέ, καθ' ὃ λέγονται τινες
 ἐένης τέκνα καὶ σκότους καὶ
 νομίας καὶ ὄφρων καὶ ἐχιδνῶν
 ἐννήματα· οὗ γὰρ γεννᾷ, φησὶ,
 αὐτὰ τίνα τῇ ἐαυτῶν φύσει·
 ὁμοιοποιᾷ γάρ, καὶ ἀναλίσ-
 οντα τοὺς ἐμβληθέντας εἰς
 αὐτά· ἀλλ' ἐπεὶ ἐπραξαν τὰ
 κείνων ἔργα, τέκνα αὐτῶν εἴ-
 ηται.

Ex Tomo XXIV. pag. 320.

Ἡμεῖς μὲν οὖν τοῦ· ἐν τῇ
 ἀληθείᾳ οὐχ ἔστηκεν· ἀκούο-
 μεν, οὐχ ὡς φησὶν τοιαύτην
 μφαίνοντες, οὔτε τὸ ἀδύνατον
 περὶ τοῦ ἐστηκέναι αὐτὸν ἐν
 ἀληθείᾳ παριστάντες. Ὁ δὲ
 Ἰσραηλέων εἰς ταῦτά φησι τό·
 ὃ γὰρ ἐκ τῆς ἀληθείας ἡ φύ-
 ρις ἐστὶν αὐτοῦ, ἀλλ' ἐκ τοῦ
 ναντίου τῇ ἀληθείᾳ, ἐκ πλά-
 ης καὶ ἀγνοίας. Διό φησιν,

Dei esse. Inquit praeterea, hos
 fieri diaboli filios, eo quod di-
 legerint faciantque diaboli desi-
 deria, quum natura huiusmodi
 non sint. Disputat enim, voca-
 bulum *filiorum* trifariam intelli-
 gere: primum natura, alterum
 voluntate, tertium dignitate. Na-
 tura, inquit, illud est, quod
 genitum est a quodam genito,
 quod etiam proprie filius voca-
 tur: voluntate vero, quum quis
 voluntatem faciens alicuius animi
 sui iudicio, filius, cuius facit vo-
 luntatem, vocatur: postremo di-
 gnitate, iuxta quod dicuntur qui-
 dam gehennae, filii et tenebra-
 rum et iniquitatis et serpentum
 et viperarum progenies. Non
 enim generant haec, inquit, ta-
 lia quaedam sua ipsorum na-
 tura, quum potius corrumpant
 consumantque eos qui in ipsa
 inciderint; sed quoniam effece-
 rint illorum opera, eorum filii
 vocantur.

Nos quidem hoc dictum: *In Ioan. VIII.*
veritate non stetit; intelligimus, ^{44.}
 non tanquam ostendentes na-
 turam talem, neque docentes fieri
 non posse, ut ipse steterit in
 veritate. Heracleon vero in illa
 inquit hoc: Natura ipsius ex ve-
 ritate non est, sed ex eo quod
 contrarium est veritati; nimirum
 ex errore et ignorantia. Quo-

οὔτε στήναι ἐν ἀληθείᾳ, οὔτε
σχεῖν ἐν αὐτῷ ἀλήθειαν δύνα-
ται, ἐκ τῆς αὐτοῦ φύσεως ἴδιον
ἔχων τὸ ψεῦδος, φυσικῶς μὴ
δυνάμενός ποτε ἀλήθειαν εἰ-
πεῖν. Λέγει δέ, ὅτι οὐ μόνος
αὐτὸς ψεύστης ἐστίν, ἀλλὰ καὶ
ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ἰδίως, πατὴρ
αὐτοῦ, ἐκλαμβάνων τὴν φύσιν
αὐτοῦ· ἐπεὶ περ ἐκ πλάνης καὶ
ψεύσματος συνέστη.

circa, inquit, neque stare in ve-
ritate potuit, neque veritatem in
seipso habere potest; ex natura
sua proprium habens mendacium
naturaliter nunquam valens di-
cere veritatem. Dicit autem
quod non solum ipse men-
dax est, verum etiam pater
ipsius, peculiariter exponens pe-
ter ipsius de natura ipsius
quandoquidem ex errore et falsi-
tate consistit.

Sub finem Tomi XXVI. pag. 333 et seq.

Ioan. VIII.

50.

Ὁ Ἡρακλέων τό· ἐστίν ὁ ζη-
τῶν καὶ κρίνων· οὐκ ἀναφέ-
ρει ἐπὶ τὸν πατέρα, τοιαῦτα
λέγων· ὁ ζητῶν καὶ κρίνων
ἐστίν ὁ ἐκδικῶν με, ὁ ὑπηρέ-
της ὁ εἰς τοῦτο τεταγμένος,
ὁ μὴ εἰκῇ τὴν μάχαιραν φο-
ρῶν, ὁ ἐκδικὸς τοῦ βασιλέως.
Μωσῆς δέ ἐστίν οὗτος, καθὰ

Heracleon illud: *Est q*
quaerit et iudicat; non ad Pa-
trem refert, siquidem ait: *Q*
quaerit et iudicat est is, qui
vindicat, minister ad hoc ordi-
natus, qui non temere gladium
portat, vindex regis. Moses au-
tem est hic, quemadmodum se-
perius dixit illis Iesus dicens
In quem vos speravistis. Post
subiungit: *Qui iudicat et pu-*
est Moses, hoc est, ipse legi-
lator. Postea dubium contra se
ipsum movet Heracleon dicens:
Quomodo igitur dicit omne
dicium sibi traditum fuisse?
existimans se solvere obiecti-
onem, haec inquit: Pulchre dicitur
nam iudex, tanquam minister
voluntatem Christi faciens iu-
dicat, quemadmodum apparet etiam
in hominibus evenire. Quomodo
vero alii tanquam inferiori Sa-
lvatore (nempe, ut ipse pul-

Ioan. V. 45.

προειληκεν αὐτοῖς λέγων· εἰς
ὃν ὑμεῖς ἠλπίσατε· εἰτ' ἐπι-
φέρει, ὅτι ὁ κρίνων καὶ κολά-
ζων Μωσῆς, τούτέστιν αὐτὸς
ὁ νομοθέτης· καὶ μετὰ τοῦτο
πρὸς ἐαυτὸν ἐπαπορεῖ ὁ Ἡρα-
κλέων λέγων· πῶς οὖν λέγει
τὴν κρίσιν πᾶσαν παραδεδό-
σθαι αὐτῷ; Καὶ νομίζων λύ-
ειν τὴν ἀνθυποφοράν, ταῦτά
φησι· καλῶς λέγει, ὁ γὰρ κρι-
τής, ὡς ὑπηρέτης, τὸ θέλημα
τούτου ποιῶν κρίνει, ὥσπερ
καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων φά-
νεται γινόμενον. Πῶς δὲ ἄλ-
λῳ τινὶ ἀνατίθῃσι τὴν κρίσιν,
ὡς ὑποδεστέρω τοῦ Σωτῆρος,

αθ' ὃ νομίζει, τῷ δημιουργῷ,
 οὐδ' οὕτω ἀποδείξασθαι δύ-
 νатаι, σαφῶς γεγραμμένου τοῦ·
 οὐδὲ γὰρ ὁ πατὴρ κρίνει οὐ-
 θένα, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶ-
 σαν δέδωκε τῷ υἱῷ· καὶ τοῦ·
 ἐξουσίαν ἔδωκεν αὐτῷ κρίσιν
 τοιεῖν, ὅτι υἱὸς ἀνθρώπου
 εἰσίν.

Demiurgo et mundi fabricatori),
 iudicium tribuat, neque ostendere
 potest, quum aperte sit scri-
 ptum: *Neque enim Pater iudicat* Ioan. V. 22.
quemquam, sed omne iudicium
dedit filio: Et illud: Potestatem Ibid. 27.
dedit ipsi iudicium faciendi, quo-
niam filius hominis est.

INDICES.

- I. INDEX GRAECITATIS.
  - II. INDEX LATINITATIS.
  - III. INDEX LOCORUM SCRIPTURAE S. AB IRENAEO CITATORUM.
  - IV. INDEX RERUM.
-

I. INDEX GRAECITATIS.

A.

Ἀβράξας, nomen caeli principis Basilidianorum 247.
 Ἀγάπη, Agape, caritas, nomen Aeonis XXIV, Metrici coniugis 16.
 Ἀγήρατος, Ageratos, non senescens, senii expers; undecimi Valentinianorum Aeonis nomen. 14.
 Ἀγλινμα, adlectantia, illectantia phar-maca, quibus usus est Marcus gnos-ticus. 152.
 Ἀγών, agonía, anxietas, discrimen. 20.
 Ἀγωνία, agonía, 52.
 Ἀίνους, Aenos, aeterna mens. Nomen vigesimi quinti Valentinianorum Ae-onis. 16.
 Ἀήλυντος, feminae non illigatus, non effeminatus 22 et not. 10.
 Ἀρηξία, barbara vox, idem procul du-bio significans ac ἀθανασία 835 et not. 1.
 Ἰχμαλωτίζειν ἀπὸ τῆς ἀληθείας, in captivitatem ducere a veritate, decipere, in errorem ducere 44.
 Αἰών, saeculum, aevum. Apud Irenae-um personam, angelum significat. 10 et alibi.
 κατάρτιστος, imperfectus. Διὰ τὸ ἀκατάρτιστον αὐτῶν. 700.
 Ἀκίνητος, Acinetos, Valentinianorum Aeon. 14.
 ἀκράτητος, incomprehensibilis, qui de-prehendi seu teneri nequit. 80. 154. 232. ἀκρατίτως, inapprehensibiliter 78 et not. 4.
 Ἀλήθεια, Alethia, Aletheia, nomen Ae-onis apud Valentinianos. 12 et sae-pissime.
 Ἀλόκοτος, non stans, inusitatus, mon-elrosus. 8.
 ἄμμος — ἐξ ἄμμου σχοινία πλέκειν, de arena resticulas necere. 88 et not. a.

ἀνακεφαλαιῶν, recapitulare. Instau-rare, renovare, in summam redigere, summatim colligere. 120 et alibi.
 ἀνακεχωρηκότα, separata, semota a communi hominum notitia. 50 et not. 5.
 ἀνακοινώσασθαι, participare, commu-nicare, participem facere, exponere. 18.
 ἀνάληψις τοῦ Κυρίου, assumptio Do-mini, ascensio Domini in caelum. 480. 512.
 ἀναπτύσσειν, revolvere, explicare. 124.
 ἀνείδεος, sine specie, informis. 26. 44. 190.
 ἀνεκλάλητος, ineloquibilis, qui verbis dici, exprimi nequit. 170.
 ἀνεννόητος, Anennoetos, qui cogitari non potest. 136. 160.
 ἀνεξήγητος, inenarrabilis 626.
 Ἀνθρωπος, Anthropolos, nomen Aeonis apud Valentinianos. 14 et saepius.
 ἀντεπιζεύγνυμι — ἀντεπεξεύχθη e contrario superiunctum est. 204.
 ἀντεπερώτησις, e contrario interrogatio. 220.
 ἀντιλογία, ambiguitas, obscurum, con-troversum, de quo disceptari potest. 643.
 ἀνυπόστατος, insubstantivus, qui esse, consistere nequit, substantiae expers. 116.
 ἀπαλλαγὴ, separatio. 46.
 ἀπάνθισμα, flosculum. 8 et 9 not. 6.
 ἀπανοῦργος, simplex, qui simplici et minus vafro animo est. 114.
 ἀπαρχή — ἀπαρχαί, delibatio, initia, primitiae. 96.
 Ἀπάτωρ, Apator, carens patre, cogno-men Demiurgi Valentinianorum. 58.
 ἄπειρος — εἰς ἄπειρον ἐκπίπτει τὸ πλῆθος τῶν γραμμάτων, in impiensum decidit multitudo litterarum, litterae in infinitum quandam numerum excre-scunt. 164.

ἀπειροκαλία, ignorantia, imperitia. 800.
ἀπειρότερος, ineexpertior, rudior, imperitior. 3.
ἀπηρυσθριασμένως, — βλασφημῶν sine pudore, impudorate blasphemans. 256.
ἀποβάλλειν, reicere, expellere, non admittere. 826 not. 1.

ἀπολύειν, remittere, dimittere. 98.
ἀπολύτρωσις, redemptio, ratio apud Marcianos usitata homines mysteriis suis initiandi. 154 not. i. 222 seqq.

ἀπορία, — ν παθεῖν consternationem pati, anxietate affici. 48.

ἀπόρρητα, μυστήρια, abscondita mysteria, in vulgus non efferenda. 16.

ἀποτάξασθαι, renuntiare, dimittere, valere iubere. 94.

ἀπότερχε, recurre, abi 218.

ἀριστερά, sinistra, quae ex materia aut ex passione formata dicuntur a Valentinianis. 58. 60 et saepius.

ἀρδενόθηλυς, masculo-femineus, epitheton Aeonum Valentinianorum. 14. 136.

Ἀρδότης, Inenarrabilis, Aeon Valentinianorum. 128.

ἀρχέγονος, primogenitus, primigenus. 12. 14 et alibi.

ἀσημότερος, vesanior, ignobilior, rudior. 66.

ἀσύζυγος, nullo coniugii nexu cum femina coniunctus. 22.

αὐλαί, αὐλαῖαι, atria, aulaea, cortinae. 210. 214.

αὐξάνειν, augeri, crescere. 702.

αὐξω, augeor, cresco. 718. αὐξων, augmentum accipiens, auctus. 178.

αὐτοβούλητος βουλή, ab se cogitata cogitatio, voluntarium consilium. 174.

Ἀυτοφυής, Autophyes, ex se ipso natus, Aeonis nomen apud Valentinianos. 14.

ἀφανισθῆναι, exterminari, deleri, aboleri. 54.

ἀφορμή, occasio, subsidium, argumentum. 8.

ἀχαλιναγώγητος, ineffrenatus, effrenis. 735.

Ἀχαμάθ, Achamoth, nomen Aeonis apud Valentinianos, de quo vide 44 not. b.

ἀχαριστέω, — ἀχαριστοῦντες τῷ Θεῷ, ingrati existentes Deo 258. 259.

ἀχρειοῦσθαι, exterminari, corpori contaminari (de mulieribus stupratis dictum) 154.

B.

βεβαιωτικῶς, — ἀποφαινόμενοι, qui asseverantes pronuntiant. 803.

βεβαιασμένως, vi, per vim. 200.

Βύθιος, Bythius, profundus, Aeonis nomen apud Valentinianos. 14.

Βύθος, Bythus, profundum, primi Valentinianorum Aeonis nomen. 12 et saepius.

Γ.

γαλακτουργία, lactatio, lactatus. 68.

γενεσιουργεῖν, generare, producere. 18.

γένεσις, generatio, proles, filius. 28.

Γῆ, Terrā, mater Demiurgi apud Valentin. 62.

γνωστικός, gnosticus, sapiens, nomen quod sibi vindicare solebant pedisequi Valentini, Basilidis et aliorum. 128 et saepius.

Δ.

δαινῶς, propensius, callide. 44.

δεύειν, augere, proprie madefacere. 71.

Δημιουργός, Demiurgus, nomen opifis mundi visibilis apud Valentin. 60 et saepius.

διδασκαλεῖον, doctrina, proprie schola. 259.

διαχέομαι, diffundor, nempe laetitia, exultarari. 48.

δίκη, poena, — δίκας αἰτεῖσθαι, poenas dare 844. fgm. XXXIII.

διεσταμένον, divisum. 16.

διοριστικός, separativus, is qui separat; — διοριστικὴ ἐνέργεια, opera separativa (Hori scilicet Valentiniani).

διωλσμός, revelatio, percolatio, expurgatio. 176. not. f.

δυνατός, possibilis, validus, robustus.

δύσκολος, difficilis, proprie non contentus, morosus; — δυσκολώτερον, difficilius. 722.

δωδεκαμέλης duodecim habens membrum. 178.

Ε.

Ἑβδομάς, Hebdomas, Septenarius. Nomen Demiurgi apud Valentinianos.

supra septem caelos sedentis. Eadem voce septem caelos designabant. 66.

ἐγγράφως παραδιδόναι τι, per scriptum aliquid tradere. 423.

ἐγκέφαλον ἐκπνέειν, cerebrum movere. 6 not. g.

ἐγκισσάω, — ἐγκισσῆσα αὐτούς, lectata in conspectu eorum, libidine adspiciens eos. 56.

εἰκάω, adsimilo, comparare. 16.

εἰρημός τῶν γραφῶν, textus Scripturarum. 88.

ἐκβασίς τῶν προφητευμένων, consuetudo

matio eorum quae praedicta sunt. 643 et saepius.

βεβρασθαι, deservisse, efferbuisse, aestuassé. 41 not. 5.

ἐκκλησία, Ecclesia, Aeonis Valentiniani nomen. 14.

ἐκκλησιαστικός, Ecclesiasticus, Aeonis Valentiniani nomen. 16.

εὐκός, habilis, robustus, validus. 54.

ἐλπίς, Elpis, Aeonis Valentiniani nomen. 16.

μέτρως, metrice, versibus 192.

ἐνθύμησις, Intentio, Enthymesis, exco-
gitatio, concupiscentia, proprie cogita-
tio; persona sublimior est secundum
Valentin. e Sophiae conamine orta.
26 et saepius.

ἐννοια, Ennoea, proprie cogitatio; Ae-
onis nomen secundum Valentin. 12 et
alibi.

ἐνότης, henotes, unitas, Valentianorum
principium. 132.

ἐνωσις, Henosis, unio. Nomen Aeonis
secundum Valentinianos. 14.

ἐπαγράμματον ὄνομα, sex litterarum
nomen. 184.

ἐρμηνεία, interpretator, i. e. qui expli-
cat. 2.

εἰ, quatenus, i. e. quoniam. 2.

ἐμμνησκειν, reminisci, meminisse,
mentionem facere. 42.

ἐσθρός, terrenus, putridus. 152.

ἐσημος, — ν ὄνομα, insigne nomen;
notandum nomen, quod sex litteris
constat. 168 not. 4. — ς ἀριθμός,
insignis, seu potius senarius numerus.
174 not. b.

ἐπισκοπικός, episcopalis; ἐπισκοπική
διαδοχή. 256.

ἐπιθεῖον, aptabiliter, apte. 202 not. d.

ἐμβρεῖν, stillare, pluvia humectare.
146.

ἐδοξητός, Beneplacitus, Salvatoris no-
men secundum Valentia. 142.

ἐμαρτυρεῖν, gratias agere, grato animo
reputare, celebrare. 124. Precibus
super calice pronuntiatis consécratione.
146 not. b.

ἐνδία δοῦναι, subministrationem dure,
facultates, subsidia suppeditare. 10.

ἐν cum infia, habere, potius posse;
ἐχοντες ἐπιδείξαι, habentes ostendere,
qui possunt ostendere. 4 et alibi sae-
pissime.

Z.

Ζή, Zoë, Vita, nomen Aeonis secun-
dum Valentinianos. 14 et saepius.

ζοποιεῖν, vivificare, vitam impertire.
18.

H.

Ἥδονή, Hedone, voluptas, Aeonis nomen
in systemate Valentiniano. 14.

Θ.

Θέλμα seu Θέλσις, Thelesis, volun-
tas. Aeonis nomen sec. Ptolemaeum.
138.

Θελητός, Theletos, voluntate expetitus,
Aeonis nomen sec. Valent. 16.

Θίασος, coetus hominum, in honorem
alicuius Dei sacrificia et pompas agen-
tium. 152 not. 3.

I.

ἰάσιν ποιεῖσθαι, curationem facere. 58.

Ἰαώ, Iao, nomen Dei sacrum, ex he-
braeo יייה breviori pronuntiatione
expressum. 46.

ἰδιωτικῶς, idiotice, vulgari sermone, rudi
ac simplici stilo. 10.

ἰδιωτισμός, simplicitas, simplex vivendi
et scribendi ratio. 825.

ἱκανός — ἱκανωτάτη γραφή, poten-
tissimae litterae. 431 not. 9. ἐπιστο-
λή ἱκανωτάτη, epistola perfectissima.
436 not. 2. Cfr. 429 not. 1.

K.

κάθετος, — κατὰ κάθετον, secundum
demissionem, ad perpendicularum. 206.
κακογνώμων, homo perversae senten-
tiae. 434.

κακοσύνθετος, — φαντασία, phanta-
sma male compositum. 88.

Καρπιστής, Carpistes, cognomen Hori
Valentiniani, de quo vide 24 not. c.

καρποφορεῖν, fructificare, uberius ef-
ferre. 10. proferre, producere. 16 et
saepius.

καρποφορία, fructificatio, inventum, ex-
cogitatio. 50 et alibi.

καταδικαστικῶς, more iudicis condem-
nantis. 845.

καταδηματίζειν, catathematizare, idem
significans atque verbum καταναθε-
ματίζειν. 152.

κατακλίνω, declino, reclino, discumbere
facio. 214.

κατάληψις, comprehensio, notitia, cogni-
tio. 90.

κατασκευάζειν, aptare, probare, confir-
mare, adstruere. 222.

καταστροφεῖς, eversores. 481.

κατατρέχειν τῶν γραφῶν, infamare
Scripturas, depravare eas. 113 not. 8.

καταφυσάω, exsufflo, sperno, detestor.
152.

κατωφερής, deorsum devergens. 60.
 κεκαυτηριασμένοι τὴν συνείδησιν, cauterizatus habentes conscientias, depravatam habentes conscientiam. 158 not. c.
 κένωμα, vacuitas, vacuum, inane spatium, quod secundum Valentinianos extra Pleroma situm est. 44 not. d. et saepius.
 κερφόμαι, — κερφωθεῖσα, elata, decepta. 150.
 κεχυμένος, effusibilis, fusilis. 66.
 Κοσμοκράτωρ, Cosmocrator, dominus mundi. Ita dictus est diabolus apud Valentinianos.
 κυοφορεῖν, utero gestare. 68.

A.

λεξιθηρεῖν, verbis inhaerere. 833.
 λεπρώω, — λεπρῆσουσι, leprosi erunt. 634.
 ληρολόγοι, nugatores, deliri. 136.
 Λυτρωτής, Lytroles, redemptor. Hori Valentiniani nomen. 24.

M.

Μακαρία, Macaria, felix. Aeonis nomen in systemate Valentinianorum. 14.
 Μακαριότης, Macariotes, felicitas. Aeonis nomen apud Valentinianos. 16.
 μακροθυμεῖν, magnanimum existere, aequo animo sustinere. 124.
 μαντεία, divinatio, coniectura. 108.
 μετααρμόζειν, transferre in, accommodare, adaptare. 128.
 μελετᾶν, meditari, exercere. 76 not. 5. Solleter concinnare. 114.
 μελοποιεῖν, fabricatio membrorum. 723.
 μεμελετημένη ὑπόθεσις, declamata controversia, diligenter, accurate elaboratum argumentum. 114.
 μεριστικός, — μεριστικὴν (sic lege) ἐνεργεῖαν, separativam operationem. 40.
 μεσότης, medietas; τόπος τῆς μεσότητος, locus medietatis. 80. 78.
 μεσοχρονία, medietas temporum. 690.
 Μεταγωγεὺς, Metagogeus, deductor. Hori Valentiniani cognomen. 24 not. d.
 μετακένωω, transfundo. 146.
 μεταλαμβάνω, puto, arbitror. 150.
 μεταπλάττω, transfigo, refingo. 58.
 μετοχικός, — μετοχικὴ τῆς ζωῆς, participativa vitae. 724.
 μετριότης, mediocritas; κατὰ τὴν ἡμετέραν μετριότητα, secundum nostram mediocritatem. 8.
 Μητρικός, Metricus, Aeonis nomen apud Valentinianos. 16.

Μητροπάτωρ, Melropator. Cognomen Demiurgi secundum Valentinianos. 51.
 Μίξις, Mixtio. Aeonis nomen in systemate Valentinianorum. 14.
 Μονογενής, Monogenes, Unigenitus. Aeonis nomen secundum Valentinianos. 18 et alibi.
 μονογλωσσεῖν, singulariter enuntiare, pronuntiare. 162.
 μονώτατος, solus. 158.
 μονότης, monotes, solitas. 132.
 μόρφωσις, formatio, forma. 14. 28.
 μυστηριωδῶς, mysterialiter, obscure, etc. et mystice. 34 et saepius.
 μυστικῶς, secreto, clam. 834.

N.

Νοῦς, Nus, mens. Interpres nonnisi quam vertit sensus. Aeonis nomen secundum Valentinianos. 12 et saepi.
 νυμφών, nymphon, thalamus nuptialis. 78.

Ξ.

ξηροφορεῖν, definire. 128 not. c.

O.

Ὀγδοάς, octonatio, ogdoas, octonarius numerus. 14 et saepius.
 ὀδμή ἀφθαρσίας, odoratio immortalis. 46.
 οἰησίσοφος, in tumore sapiens, qui ipsi sapiens esse videtur. 200.
 οἰκτιροῦν, adiungere, accommodare, conciliare cum. 122. προσοικτιροῦν, sinuare, accommodare. 90.
 οἰκονομία, dispositio, ordo, symmetria. Saepissime occurrit. Ea complectitur vox, quae a Christo gesta sunt ad salutem hominum reparandam; opus demtorum. 70. 82. 110 not. c.
 Ὀροθέτης, Horothetes, finitor, conservator iuris. Hori Valentiniani cognomen. 24.
 Ὅρος, Horos, Horus, terminus. Ita appellabant Valentiniani personam, quae Pleroma terminabat, Aeonis confidebat et custodiebat, ne super terminos supergredirentur. 20 et alibi.
 οὐσία, materia, natura, essentia. 1.

Π.

Πάντα, Omnia; Iesus Valentinianus sic dictus est. 30.
 παράγειν, transducere, i. e. abducere, seducere. 2.
 Παράδεισος, Paradisus, nomen eius secundum Valentinianos. 60.

καρδιδάσκειν, aliud docere, perperam, falsa docere. 8.
Γαράκλητος, *Paracletus*, consolator. Aeonis nomen secundum Valentin. 16.
απαπέμπειν, *refutare*; *απαπεμπόμενοι*, *refutantes* i. e. reicientes, spernentes, repudiantes. 2.
απαπόλησις, *transflectio*. 108.
αρασενή, *cornu pura*, feria sexta. 172 not. 8.
αρατραπέλας, *demutatus*, depravatus, aberrans. 18.
αρατρέπειν τὰς ἔρμενελας, *interpretationes convertentes* scil. in alienum sensum. 42.
αρεπινόειν, *excogitare*, insuper excogitare, adinvenire. 122. 126. **αρεπινόμενος**, *qui adinventus est*. 218.
ατρικός, *Patricus*, *Paternus*. Aeonis nomen in systemate Valentinianorum. 16.
ατροδότωρ, *patrodotor*, *patridator*, cognomen Verbi Valentiniani. 168.
εραϊώσας, *explicans*. 116. 117 not. 10.
εργινόμενα, *exquisita*, comparata, proventientia. 50.
εριπολλίζοντες, *circumobversati*, urbes circumeuntes, circumvagati per urbes, insidias captantes. 154.
ἔρις, *fatia*, concretio. 66.
ἐχισμός, *mensuratio per cubitos*, *πηχισμός τῆς εἰκόνης*, *numerus cubilorum imaginis*. 798.
θανολογία, *suadela*, oratio ad persuadendum accommodata, verisimilis, fallax. 10.
θανός, *verisimilis*; *πιθανὸν περὶ βλήμα*, *amictus ad decipiendum callide adornatus*, fallax. 4.
θανότης, *suadela*, orationis argumenta speciosa, quae persuadendi vim habent. 10.
θανῶς, *suadentes* i. e. verisimiliter, ad persuadendum apposite. 4.
πτείν, *eware*, decipi. 541.
πίστις, *Pistis*, fides. Aeonis nomen secundum Valentinianos. 16.
πλάσις τοῦ Θεοῦ, *plasmatio Dei*, creatura Dei. 258.
πλάσμα, *figmentum*, *ficlio*, commentum. 16 et alibi.
πλήρωμα, *Pleroma*, *Plenitudo*. Ita nominabant Valentiniani caelum, in quo Aeonēs sedebant. Quae vox saepissime occurrit.
πνεῦμα ἕχιον, una cum Christo a Monogene prolatus secundum Valentinianos. 26 et alibi.
πνευματοφόρος, *Spiritum s. habens*, eius gratia repletus. 728.

πολιτεύεσθαι, *morari*, *municipatum adipisci*, civitate donari. 571.
πολυπλασιασμός, *multiplicatio*. 192.
προανεννόητος, *proanenoelos*, cogitationem longe superans. 132. 134.
Προαρχή, *Proarche*, primum principium, primus Valentinianorum Aeon. 132. 144.
προβάλλω, *προβάλλομαι*, *emitto* scil. in lucem, produco, profero. 12 et alibi.
προβάτειος, *ovilis*, *ovillus*. 6.
προβολεύς, *prolator*, *productor*. 18.
προβολή, *emissio*, *prolatio*, *productio*. 12 et alibi.
προόρισις, *praefinitio*; **πῦλον τῆς προόρισεως**, *multitudo ante praefinita*. 414.
προπανυπέρτατος, *sublimissimus*, *supremus*, *altissimus*. 192.
Προπάτωρ, *Propator*, primus pater, Bythi Valentiniani cognomen. 12.
πρόσβασις, *progressio*. 182.
προσπεργαζεσθαι, *exquirere*, *accurate pertractare*, *accurate explicare*. 122.
πρόσκεισιν ποιείσθαι, *declinare*. 70.
προσπλοκή, *perplexio*, *complexio*. 84.
πρόσωπον, *persona*, *species*, *forma*. 472.
πρότασις, *argumentum*. 833.
προτύπωσις, *praefiguratio*. 708.
πρόφασις, *occasio* i. e. *praetextus*, *species*. 4. 18.

P.

ῥαδιουργεῖν, *falsare*; **ῥαδιουργεῖν τὰ λόγια τοῦ Κυρίου**, *falsare verba Domini* i. e. adulterare, male explicare, eorum sensum detorquere. 2. 42.
ῥαδιούργημα, *falsatio*, commentum. 218.
ρευστός, *fluidus*. 66.
Ῥοδανουστάς κλίματα, *regiones Rhodanenses*, tractus Lugdunensis. 158 not. b.

Σ.

Σιγή, *Sige*, silentium, nomen coniugis Bythi secundum Valentinianos. 12 et alibi.
σκηνοβατεῖν, *exponere*, *pervulgare*. 670.
σκιὰ, *umbra*, inane spatium, quod Valentiniani extra Pleroma finxerunt. 44 et alibi.
σοβαρῶς, *graviter*, *arroganter*, cum fastu. 50.
Σοφία, *Sophia*, Aeonis nomen secundum Valentinianos. 16.
Σταυρός, *Cruz*, cognomen Hori Valentiniani. 40. 42.
συγκαταβαίνω, *condescendo*, simul descendendo. 186.

συγκατασπαρείς, *conseminatus*, simul
inspersus, *seminatus*. 68.

συγκειροτημένη πιθανότης, *exercitata
similitudo* i. e. *constructa*, *adornata*,
comparata. 2 not. 4.

Σύγκρασις, *Syncrasis*, *contemperatio*,
Aeonis nomen sec. *Valentinianos*. 14.

συγκροήματα, *congregationes*, *concretio-
nes*. 56 not. 1.

συγχέαι, *commiscuisse*, *confudisse*. 54.

συνζυγία, *coniugatio*. *Copulatio* *Aeonum*
sic appellatur, alterius masculi, alte-
rius feminae. 14.

συλλαβεῖν τὴν θεωρίαν, *concepisse* *vi-
sionem*, *vidisse*, *visu* *percepisse*. 56 et
not. 5.

συνεπακολουθεῖν, *sequi*, *consequi*, una
consequi. 164. 194.

συνεπισφραγιζόμενος, *consentiens*, *com-
probens*, *calculus* *adiiciens*. 30.

Σύνεσις, *Synesis*, *intellectus*, *Aeonis* no-
men sec. *Valentinianos*. 16.

συννηπιάζειν, *coinfantiari*, simul *infan-
tem* esse. 700.

σύστασις, *status*, *coagmentatio*. 232.

συστέλλειν, *subtrahere*, *subducere*, *con-
trahere*. 46.

Σωτήρ, *Salvator*, *Soter*, *Iesu* nomen sec.
Valentinianos. 30. 34.

T.

Τετρακτύς, *Qualternatio*, *numerus* *qua-
ternarius*. 12 et alibi.

τετραμόρφος, *quadriformis*. — ν εὐαγ-
γέλιον, *quadriforme* *evangelium*. 468.
470. — α ζωα, *quadriformia* *anima-
lia*. 470.

τραγωδία, *tragoedia*, *tumultus*, *insania*.
50.

τυφλώπειν, *excaecare*. 751.

τριχῆ, *tripartite*, *trifariam*. 16.

Υ.

ὑαλος, *vitreum* i. e. *vitrum*. 6.

ὑπερβαίνειν, *supergradi*, *transilire*, *pra-
termittere*, *nihil* *curare*. 88.

ὑπερέκκρουσις, *exclusio*, *excussio*, v
hemens *agitatio*. 202.

ὑπερεκχεῖσθαι, *supereffundere*. 146-
148.

ὑπερμείρεσθαι, *valde* *concupiscere*, e
stire. 146.

ὑπερκύψασα, *elata*, *emergens*. 52.

ὑπερτόνα τοξεύοντες, *super* *tonum* s
gittantes; *arcu* *immodice* *contento* i
culati. 202 et not. b.

ὑπόγυιος, *temporalis*. ἔξ — ου, ex *tem-
pore*. 114.

ὑποκείμενα, *subsistentia*, *in* *ortum* *pr-
ducta*. 56.

ὑπόστασις, *substantia*, *natura*, *essent*
64. 192. *Coagmentatio*. 166.

ὑστέρημα, *defectus*. *Valentiniani* *Ach-
motham* ita appellabant, quam ex *S-
phiae* *ortam* *fingerant*. 160.

Φ.

φανερώτατα, *manifestissime*. 16. 34.

φαντασία, *phantasma*, *species* *extern*
4. 88. *imaginatio*. 50.

φιλεριστέω, — διὰ τῶν τοιούτων ἐπ
δεικνύναι *φιλεριστοῦσιν*, *per* *huius*
modi *ostendunt* *asseverationes*, *W*
est: *acriter* *ostendunt*. 216.

Χ.

Χάρις, *Charis*, *cognomen* *coniugis* *By*
secundum *Valentinianos*. 12.

χαυνοῦν τὴν γνώμην, *infatuare* s
tentiam, *animum* *intumefacere*, *sup*
bia *efferre*. 202.

χωρεῖν εἰς τὸ μηκέτ εἶναι, *abire*
id, *ut* *iam* *non* *sit* i. e. *perire*. 86.

II. INDEX LATINITATIS.

A.

ab, post comparativum; *melior ab illo* pro *melior illo*. Frequenter occurrit.
ab, prae, inter, super. 548.
ab his, deinde, postea. 406.
abortio, ἐκτρωμα, abortus. 93.
abscondita mysteria, ἀπόρρητα μυστήρια, in vulgus non efferenda. 17.
absolvere, solvo, explico. 379 et saepius.
absolutio, ἐπίλυσις, solutio, explicatio. 219 et alibi.
absorbi, absorberi. 703.
absentum fuisse, ἐπεσχῆσθαι, repressum, cohibitum, e temerario conamine revocatum. 21. et not. 5. *abstentus est*, abstulit, abstinuit, vel eiectus est ecclesiae coetu; gr. ἀφιστάμενος. 440.
abundantius, περὶ τῶν ὅλων, universim, de rebus omnibus. 89.
acaleptos, ἀκατάληπτος, incomprehensibilis. 137.
Adamo, Enthymeseos Sophiae nomen, de quo vide 45. not. b.
admetelos, Ἀδμήτος, immobilis. Decimi quinti Valentinian. Aeonis nomen. 15.
adnotor, oeconomus, procurator. 647. 651.
adversus, πρὸς, contra, adversus. 573.
aequali, ἐξισωθέντες, exaequali, aequales facti. 31.
adductor, προσαγωγεύς, conciliator, sequester, conciliatrix. 157.
adest pro *fas est*, *potest*, *licet*, *facile est*; *adest discere* i. e. disci potest, discere licet; gr. πάρεστι. 240. 427.
adfectio, adfectiones, invocationes, formulae redemptionis Marcosiorum. 278. not. 1. 293.
adliacere, in promptu esse, paratum, penes aliquem, ad manum etc. Gr. ἀνακεισθαι. 582. 808. *adiacet Deo*, penes Deum est, ad Deum referendum est, Deo soli notum est. 382.

adinspiratio, inspiratio, afflatus. 404.
adinventio, μέθοδος, modus, ratio, via. 107.
qui adinventus est, παρεπινοούμενος, qui insuper excogitatus, confictus est. 219.
adiungere, οἰκειοῦν, accommodare, aptare, conciliare cum. 123.
adlectantia, ἀγοήγισμα, illicientia phar-maca, cantiones, incantamenta. 153.
admentiri, fingere, comminisci. 400.
ad perfectum, τελέως, perfecte. 31.
adsmilare, εἰκάσαι, comparare, simile esse dicere. 17. Similem exhibere, exprimere. 620.
adventatio, παρουσία, adventus, accessus. 93.
advocare, consolari; gr. παρακαλεῖν. 454.
advocatio, tutela, defensio, patrocinium. 523. 678.
aegrimonium, aegritudo, aegrimonia. 340.
Aenos, Ἀένους, mens aeterna. Viginti quinti Valentinianorum Aeonis nomen. 17.
Aeon, Αἰών, proprie: saeculum, aevum, et ita interdum accipit Irenaeus. Ex Gnosticorum autem usu significat divinum quiddam, seu proprietatem seu personam seu etiam angelum. Passim apud Irenaeum occurrit.
aeon, αἰών, saeculum. 231. 701.
aeonia, perpetua, sempiterna. 236.
aeonia, aeterna, sempiterna; a gr. αἰώνιος. 260.
aeque, fortasse; gr. ἴσως. 493.
aequiparans, aequalis. 286.
affectare, ἐπιτηδεύειν, studere, curare. 89.
affectio, infectio. 516.
affingere, fingere, comminisci. 402 et saepius.
Agape, Ἀγάπη, caritas, dilectio. Viginti

quarti Valentinianorum Aeonis, Materni coniugis, nomen. 17.
agennelos, ἀγέννητος, ingenuus. 133. 137.
Ageralos, Ἀγήρατος, senii expers, non senescens, immortalis; undecimi Valentinianorum Aeonis nomen. 15.
agere aliquem contumelias, contumelias alicui inferre. 645.
agredientes, fabricati, moliti, statuantes; gr. ἐγχειροῦντες, ἐπιχειροῦντες. 592.
agnitio, γνώσις, cognitio, scientia. 35 et saepius.
agniores, scientes, intelligentes, spirituales; gr. Γνωστικοί. 402.
agnoscere, γνωρίζειν, notum facere. 187.
agogima, vide *adlectantia*.
agonia, ἀγών, anxietas. 21.
agonizari, certare; gr. ἀγωνίζεσθαι. 697.
Aletheia, Ἀληθεια, Ἀλήθεια, veritas; quarti Valentinianorum Aeonis, Nu coniugis, nomen. Passim apud Irenaeum.
aliquid quidem, aliquid autem, partim quidem, partim autem. 712. 754.
allegere, eligere, in societatem cooptare, adsciscere. 474.
allophylus, alienigena; gr. ἀλλόφυλος. 493.
ambiguas, ἀντιλογία, obscurum quid, contrarium, de quo disputatur. 643.
anennoetos anennoetos, cogitationem superans. 137.
angariatus, ad ferendum aliquid adactus; gr. ἀγγαρευόμενος. 245.
anonomastos, ἀνονόμαστος, innominabilis. 137.
anthropos, vide *homo*.
antiquius, melius, praestantius. 291.
antitipi, respondentes, similes, eiusdem formae. 244.
aoratos, ἀόρατος, invisibilis. 133. 137.
apator, ἀπάτωρ, patris expers. Demiurgi Valentinianorum nomen, quem sola Achamothe in ortum produxerat. 59.
aphtharsia, incorruptela, Barbeliatarum Aeon; a gr. ἀφθαρσία. 260.
apocatastasis solis, ἀποκατάστασις τοῦ ἡλίου, solis conversio, qua scilicet ad idem zodiaci punctum revertitur, unde primum discesserat. 207.
Apocryphon, ἀπόκρυφον, quod latet, abstrusum est. 223.
aporía, ἀπορία, anxietas, angustiae. 63 et saepius.
aporiatum esse, ἀπορεῖν, in summa perplexitate haerere. 23.
aporiatum, ad angustias redactus; gr. ἀπορούμενος. 287. 294.
apotelesos, perfectus, numeris omnibus absolutus. 384.

appendix, ἐπιγινόμενον τι, quod supervenit alicui. Cum *appendice* passione, σύν τῷ ἐπιγινόμενῳ πάθει cum passione quae supervenerat, i quam inciderat. 25—27.
apprehendisse, καταλαβεῖν, comprehendisse. 27. 45 et alibi.
apprehensio, cogitatio. 141.
aptabilis, idoneus. 394. 396.
aptabilitas, ἐπιτηδεύτης, habilitas. 5.
aptabiliter, ἐπιτηδεύον, apte. 203.
aptare, κατασκευάζειν, probare, confirmare, adstruere. 223.
aptatio, apta dispositio, concinnitas. 37.
aptus, commodus, facilis; gr. ἐπιτηδεύω. 597.
arche, ἀρχή, principium. 133.
archegonos, primigenus; gr. ἀρχέγονος. 308.
archontes, principes; gr. ἄρχοντες. 24 et alibi.
arguere, ἐλέγχειν, confutare, refellere. 225.
arguilio, ἔλεγχος, confutatio. 209.
argumentatio, argumentum, ὑπόθεσις hypothesis, dogma, sententia, propositum. 53 et saepius.
argumentata est, callide molita est, excitavit; gr. ἐπεχείρησε. 268.
armamenta, instrumenta. 282.
arrhetos, ἄρρητος, inenarrabilis, qui se mone exprimi non potest. 137. 18.
asseverare, ἰσχυρίζεσθαι, fortem, validum se praestare. 262.
assimulatus, fallax. 615.
assuesco, assuefacio. 636.
assumptio Domini, ἀνάληψις τοῦ Κυρίου, ascensio Domini in caelum. 480. 51.
atria, αἰ αὐλαί, αὐλαί, aulae, coetivae. 211. 215.
augeo, cresco. 540 et alibi.
auges, αὐξήσεις, augebis. 11 not. 4.
aut plus, ἢ πλέον, quanto magis. 20.
aut, quam; gr. ἢ. 376 not. 13.
authadia, audacia, superbia, procacia et Gr. αὐθαδία. 263 not. 4.
autogenitor, αὐτογενήτωρ, sui ipsi genitor. 169.
Autophyes, Ἀυτοφυής, sponte, ex seipso natus. Decimi terti Valentinianorum Aeonis nomen. 15.

B.

beneplacitum habere, εὐδοκεῖν, place dignari. 633. 572.
bene sentire, εὐδοκεῖν, placere, sibi complacere, delectari, approbare. In quo bene sentire, eum gratum et acceptum habere. 143. 445. 466. 6 et alibi.

Bythius, Βύθιος, profundus; noni Valentinianorum Aeonis nomen. 15.
Bythus, Βυθός, proprie: profundum; et ita interdum accipit Irenaeus. Frequentius vero apud eum exprimit primi Valentinianorum Aeonis nomen. 13 et saepius.

C.

calamiscus, parvula arundo, fistula. Item, calami odori genus. Gr. καλαμίσκος. 369.

capabile, quod capere, suscipere potest. 314.

capax, χωρούμενος, comprehensibilis. 701.

capit, fieri non potest; gr. οὐκ ἐνδέχεται. Passim occurrit.

capit, fas est, licet; gr. δέχεται. 384 et saepius.

carpistes, Καρπιστής, vindex, iudex, arbiter. Hori Valentinianorum cognomen. 25 not. c.

cataclysmus, κατακλυσμός, diluvium. 213. 432. 472.

cathemalizare, καταθεματίζειν, diris devovere, exsecrari. 153. 201—203.

cauteriare, cauterio notare, candenti ferro signare. Gr. καντηριάζειν. 253.

cauterizatas habentes conscientias, κεκαυτηριασμέναι τὴν συνείδησιν, depravatam, perditam habentes conscientiam. 159.

cenoma, vacuum; gr. κένωμα. 301.

cessisse, προσχωρῆσαι, accessisse, venisse. 85.

chalcolibanum, genus electri, secundum quosdam; aurichalcum; gr. χαλκολίβανον. 631.

Charis, Χάρις, proprie: gratia; ex Valentinianorum usu, Bythi coniugis cognomen. 13 et alibi. Item Barbeliotarum Aeon. 261.

charitiesia, pocula amatoria. 249 not. 9.

choicus, χοϊκός, terrenus, ex materia coneretus. 67 et alibi.

ciacium, διάφραγμα, diaphragma, septum transversum. 167 not. 10.

circa, erga, περί, qui sunt circa, vel erga Ptolemaeum, Valentinum etc. i. e. interdum: Ptolemaeus, Valentinus etc. interdum, Ptolemaïtae, Valentiniani etc. Phrasis Irenaeo familiaris. Vide secundum.

circumdata corpora, κυκλοειδῆ σώματα, globosa corpora. 205.

circumlatio, comitatus, conversatio, consuetudo; gr. περιφορά. 248. 249.

circumlatio, orbis, circuitus, caelum; gr. περιφορά. 407.

circumobversati, περιπολλίζοντες, urbes circumeuntes, circumvagati per urbes, insidias captantes. 155.

circumscribere, delere, e medio tollere; gr. περιγράφειν. 463. 537. 607.

circumstantia, satellitium, custodia; gr. περίστιασις. 261.

civitas magna, metropolis; gr. μητρόπολις. 480.

clarum, claritas, gloria. 631.

coadunatus, συναναχυθείς, confusus, commistus. 131.

coena pura, παρασκευή, parasceve, feria sexta. Vox a Iudaeis sumta. 173 not. 8. 781.

cogitata ab se cogitatio, αὐτοβούλητος βουλή, voluntarium consilium. 175.

cogitatio, βουλή, consilium. 175.

cohortari, docere, erudire; gr. συμβιβάζειν. 477.

coinsantiari, infans cum aliquo fieri; gr. συννηπιάζειν. 701.

collationem fecisse, ἐρανίσασθαι, collegisse, simul contulisse, symbolam dedisse. 31.

collectio humana iusti generis, mors iustorum eorumque in altero saeculo congregatio. 679.

colligere, conventus habere; gr. συνάγειν. 645.

comoedisari, in theatro, seu fabulis exhiberi, in fabulis cani. 319.

commemorare decadis, μνημονεύειν τῆς δεκάδος, mentionem facere decadis. 209.

commemorari, meminisse, recordari. 115. 248. 804 et alibi.

commemoratus, ἀνανησθείς, recordatus, in memoriam revocans. 107.

commentari, comminisci, fingere. 556.

commentiri, confingere, comminisci, affingere, seu falso attribuire aliquid alicui. 337. 432.

compaginatio, compago, compages. 704.

comprehendens, ἐξαφθέν, accensum. 81.

comprehensio, κατάληψις, notitia, cognitio. 91.

compunctus, cauterio inustus; gr. κεκαυτηριασμένος. 355.

computatio, arithmetica, ars computandi. 406.

concedere, alicuius potestati dimittere, permittere. 616.

concedo, dimitto, remitto. 521.

concepisse visionem, συλλαβεῖν τὴν θεωρίαν, vidisse, visu percepisse. 57.

concessio, loci cessio. 645.

concupiscentia, vide *enthymesis*.

concurrere cum aliqua re, quadrare ad rem aliquam. 370.

condescendo, συγκαταβαίνω, simul descendendo. 187.

conditio, κτίσις, modo pro creatione, modo pro re creata accipit interpres Irenaei, idque passim.

conditiones, res creatae. 766.

confirmare, διορῖζεσθαι, affirmare, asseverare. 89.

confiteri, in se recipere, spondere; gr. ἐξομολογεῖσθαι. 296.

confusae, συγκεχυμέναι, commixtas, simul mixtas. 61.

congregationes, συγκρίματα, concretionēs. 57.

coniugatio, συζυγία, coniugium, coniugii nexus, copulatio duorum Aeonum, quorum alter masculus, alter femina. Saepē apud Irenaeum.

connexus, vinculum; graec. σύνδεσμος. 611.

conscientia, scientia, intelligentia; gr. σύνεσις. 378.

conseminatus, συγκατασπαρξας, simul inspersus. 69.

consequens, affinis, similis, aptus, conveniens, respondens. 730 et alibi.

consequentia, ἀκολουθία, series. 115.

conservasse, διατετελεσμέναι, perstitisse, perseverasse. 85.

consistere, constituere, statuere; gr. συνίστασθαι. 388.

consonatio, consonantia, apta compositio, ordinatio, concinnus ordo; gr. ἀρμονία. 329 et alibi.

consparsus, commixtus, intime unitus; gr. πεφυρμένος. 509.

consparsus, subactus, maceratus; graec. φρυαθείς. 509.

consperio, φύραμα, massa. 97. 755.

constare, συνιστάειν, commendare, approbare. 107.

consternatio, ἀπορία, . anxietas animi. 49. 95 et alibi.

consternor, διαπορέω, anxio animo sum, animo dubius. 49.

continere, κατέχειν, inhibere, prohibere. 19.

contrahere bellum, suscipere bellum. 239.

controversia, ὑπόθεσις, argumentum, hypothesis, dogma. 115.

coopertio, κλύμματα, velum. 55.

correctio, felix successus, exitus; graec. κατόρθωμα vel κατόρθωσις. 282 not. 6.

corrige sua negotia, recte gerere sua negotia; gr. διορθοῦν, κατορθοῦν. 801.

Cosmocrator, κοσμοκράτωρ, princeps mundi. Sic Diabolum appellabant Valentiniani. 65.

crucifixam fuisse, ἀποσταυρωθῆναι,

vallo cinctam, disiunctam fuisse, s. a Pleromate. 27.

crux, σταυρός, vallum. Hori Valentiniorum cognomen. 33.

custodiarium, cella fructuaria, pomarium gr. ὀπωροφυλάκιον. 568.

D.

decas, δεκάς, denarius numerus. 17 et alibi.

decernere, statuere, pro certo tenere, affirmare. 465. 770.

declamata controversia, μεμελετημένη ὑπόθεσις, sollerter concinnatum, elaboratum argumentum. 115.

declinare, προσκλίνειν ποιεῖσθαι, se inflectere, inclinare. 71.

declino, κατακλίνω, reclino, discumber facio. 215.

defectus, defectio, ὑστέρημα. Sic Achaemutham ex Sophiae passione ortar vocabant Valentiniani. 161 et alibi saepius.

deservisse, ἐκβεβράσθαι, pro efferbuisse aestuasse. 45 not. 5.

desfigurare, διατυποῦν, exprimere. 215.

deformare, ἐκτυποῦν, exprimere, efformare, mente concipere. 207 et alibi.

deformari, formari, formam seu figuram exhibere, repraesentari. 642. 682.

defunctio, obitus, interitus; ad finem defunctionis, i. e. in ipso vitae fine. 232. 242.

degređi, descendere. 238.

delectata in conspectu eorum, ἐγχείσθησάσα αὐτοῦς, libidinose adspiciens eos. 57.

delibatio, ἀπαρχή, primitiae. 97.

deliriosa, ληροῦς, inepta, vana, ridicula nugae. 151.

deliriosus, delirans, ridiculus. 135.

deminorare, ἐλαττοῦν, ἐλαττονεῖν, imminuere, detrimentum inferre. 123. vincere, superare, subicere. 785.

deminorari, imminui, minorem fieri, inferioriorem esse; detrimentum capere Gr. ἐλαττοῦσθαι. 249. 273. 339. 555.

deminoratio, ὑστέρημα, defectus, labes passio, ignorantia. His nominibus Sophiae, novissimi Aeonis, passionem eiusque abortum designabant Valentiniani discipuli. 199 et alibi.

Demiurgus, δημιουργός. Sic mundi inferioris opificem appellabant Valentiniani. 59 et alibi saepissime.

demulatio, ἑτεροσίως, varietas. 49.

demulatus, παρατραπέλις, depravatus aberrans. 19 not. 14.

deposuisse, καταθεθεῖσθαι, reposuisse. 207.

- derivavit in hunc Aeonem*, ἀπέσκηψε εἰς τοῦτον τὸν Αἰῶνα, decubuit in hunc Aeonem. 19.
- deservilio*, observantia, obsequium. 600.
- desolatus*, ἔστερημένος, privatus, orbat. 792.
- destituta*, ὑστερήσασα, deficiens, quae defecit. 129. 133.
- destructor sermo*, ἀνασκευάζων λόγος, confutatio, argumentum, quo quidpiam refellitur. 117.
- determinare*, διορίζειν, distinguere, dis-iungere. 129.
- detritus*, contritus, contractus; gr. συν-τετριμμένος. 553.
- Diaconium*, ordo diaconatus; gr. διακό-νιον. 601.
- diaconus*, διάκονος, minister. 175.
- diastema*, intervallum; gr. διάστημα. 447.
- dicere*, ἀναγορεύειν, praedicare. 259.
- dicto audientia*, obedia. 709.
- dies*, lumina, virtutes, angeli. 270 not. 5.
- differentes*, praestantiores; gr. διαφορώ-τεροι. 309. 398.
- diffundor*, διαχέομαι, laetitia diffundor, perfundor. 49.
- digitus numerus*, numerus denario minor. 799.
- diligenter*, ἐμμελῶς, concinne. 31.
- diligenter*, ἀκριβῶς, accurate. 205.
- diligere*, deligere, eligere, probare; gr. ἐπιλέγειν, δοκιμάζειν. 437.
- diminutio*, defectio, defectus, labes, fructus passionis novissimi Aeonis; gr. ὑστέρημα. 653.
- discentes*, discipuli; gr. μαθηταί. 490. 503. 519 et alibi.
- dispersim*, σποράδην, sparsim, variis in locis. 113.
- disponi*, κατασκευεῖσθαι, componi, exornari. 165.
- dispositio*, διάθεσις, affectio. 139.
- dispositio*, οἰκονομία, concinnus ordo, ordinatio, symmetria. Frequenter hoc sensu.
- dispositio*, οἰκονομία, dispensatio; ea omnia quae Christus in terris gessit ad procurandam humani generis salutem. 71. Vide Indic. graec. sub voce οἰκονομία.
- dispositio*, πραγματεία, negotium, res, quod alicui evenit. 91 et alibi.
- dissolvere*, evertere; ex graeco καταλύ-ειν. 242 et saepius.
- dissolutio*, eversio, destructio; gr. κατά-λυσις. 243 et alibi.
- distant amplius*, praestantior, excellen-rior; gr. ὑπερφερέστερος. 249.
- distantia*, distinctio, discrimen, differen-tia; gr. διαστολή. 382. 818.
- distare ab aliquo*, praecellere alicui. 248.
- distillatio*, ἀπόρροια; influxus. 207.
- doceo*, aliud doceo, παραδιδάσκω, per-peram doceo, falsa doceo. 9.
- doctrina*, διδασκαλείον, schola, secta. 247. 259. 402.
- domesticitas*, οἰκειότης, familiaritas, ne-cessitudo, consortium. 522.
- dominari ab aliquo*, κυριεύεσθαι ὑπό-τινος, regi ab aliquo, esse sub eius dominio. 739—740.
- dominator*, κυριώτερος, auctoritate prae-stantior, efficacior, potentior. 153. 291 et alibi.
- dualitas*, δυνάς, binarius numerus. 129 et alibi.
- ductio*, ductus. 599 not. 13.
- ducator*, ὁδηγός, viae dux, ductor. 185. 343.
- ducta phantasmate*, φαντασιασθεῖσα, animo informans. 157.
- duodecas*, δωδεκάς, duodenarius nume-rus. 17 et alibi.
- duodecastylum*, duodecim columnarum; gr. δωδεκάστυλον, 636.
- duplicatae*, ἐπὶ δύο οὔσαι, ad duo ac-cedentes, duobus iunctae. 179.
- dymas*, binarius numerus; gr. δυνάς. 323.
- Dynamis*, Virtus, Potestas; gr. δύναμις. Basilidis Aeon. 243.

E.

- Ecclesia*, ἐκκλησία. Octavi Valentiniano-rum Aeonis, Hominis coniugis, nomen. Frequens apud Irenaeum.
- Ecclesiasticus*, ἐκκλησιαστικός. Vigesimal septimi Valentinianorum Aeonis no-men. 17.
- effectus*, ἐκβασις, eventus, finis. 643.
- efficabile*, efficacia, vis, virtus; gr. τὸ ἐμ-πρακτον. 469. *efficabilis*, efficax. 469.
- efficabiliter*, divisim, separatim. 333.
- efficacior*, potentior. 281.
- effusa*, nullis finibus circumscripta, nul-lis limitibus definita. 299.
- effusibilis*, κερυμένος, fusilis. 67.
- elata*, ὑπερκύψασα, emergens. 53.
- Elpis*, Ἐλπίς, Spes. Vigesimali secundi Valentinianorum Aeonis, Patrici con-iugis, nomen. 17.
- elusiones magicae*, praestigiae. 402.
- emendate agere*, munere suo probe fungi; gr. κατορθοῦν. 427.
- emissibile verbum*, verbum prolaticum; gr. προφορικὸς λόγος. 311.
- emissio*, προβολή, productio, vel, ut in-terdum vertit Irenaei interpretes, pro-latio. Frequenter apud Irenaeum.
- emitto*, scil. in lucem, προβάλλομαι,

προβάλλω, produco, profero. Frequens apud Irenaeum.
endialhetos, intus efformatus, interior; gr. ἐνδιάθετος. 308.
Ennoea, *Ennoia*, *Ἐννοια*, proprie: cogitatio; et ita interdum accipit Irenaeus. Frequentius vero secundi Valentinianorum Aeonis, Bythi coniugis, nomen exprimit.
Enthymesis, *intentio*, *excogitatio*, *concupiscentia*, *Ἐνθύμησις*, desiderium, cogitatio. Sic Virtutem ex male concepto Sophiae desiderio, ac praecipiti ausu natam appellabant Valentiniani. 45 et alibi.
episemon nomen, insigne nomen, sex habens litteras. 362. 365.
episemos, *ἐπίσημος*, senarii numeri nota apud Graecos, scilicet ḡ. 195 et alibi.
epilymia, *concupiscentia*; gr. ἐπιθυμία. 263.
est, pro *fas est*, licet, potis est. *non est videre eum*, οὐκ ἔστιν ἰδεῖν αὐτόν, videri non potest. 29 et alibi saepissime.
est quando consistere conari, interdum consistere conari. 388. 410.
error, *πλάνη*, *aberratio*. 195.
*eriny*s, furor, discordia; graec. ἐρινύς. 263.
evacuo, inane reddo, extinguo, e medio tollo; privo, supero, arceo, infingo; gr. κενόω. 551 et alibi.
evacuatio, destructio, extinctio, privatio; gr. κένωσις. 551 et saepius.
exaperiens, frangens. 349.
exceptorium, receptaculum, promtuarium; gr. ἐκδοχεῖον. 590.
exclusio, *ὑπερέκκρουσις*, excussio, vehemens agitatio. 203.
excogitatio, *Enthymesis*, mater Achamoth; gr. ἐνθύμησις. 297. Vide *Enthymesis*.
exercitata, *συγκεκορημένη*, subdole exercitata verisimilitudo, i. e. subdole composita, constructa, adornata, comparata. 3.
ex ipso, ex tunc, deinceps; gr. ἐκ τούτου, scil. χρόνου. 501 not. 4.
exorbilare, non recta incedere, a recta via declinare; gr. ἀμφραξονεῖν. 770.
expavescentia, *ἐκπληξις*, stupor. 67 et alibi.
explicans, *περαιώσας*, absolvens, ad finem perducens. 118 not. 10.
explicui, *ἀπετέλεσε*, absolvit, complet. 175.
exquisita, *περιγινόμενα*, comparata, provenientia. 51.
exsiliatus, in exsiliu actus. 581.
exsufflo, *καταφυσάω*, sperno, detestor. 153.

exterminare, *ἐξαπατᾶν*, seducere, decipere. 149 not. 2. 253.
exterminari, *ἀφανισθῆναι*, deleri, aboleri. 55 et alibi.
exterminari, *ἀχρειοῦσθαι*, corpore, violata pudicitia, contaminari, corrumpi. 155.
exterminatorius, noxius, exitiosus, perniciosus. 640.
exterminium, ruina, perniciēs, exitium. 640.

F.

fabulam narrare, *μυθολογεῖν*, comminisci, fabulari. 21.
facere doctrinam, *mysterium*, declarare explicare doctrinam, mysterium. 441.
facere, parare convivium. 649.
facio, ago, operor; gr. πράττω. 252.
factura, opus. 241 et alibi.
fallax, *φιλοψευδής*, mendacium amans impostor. 51.
falsare, *ῥαδιουργεῖν*, falsantes verba Domini, *ῥαδιουργοῦντες τὰ λόγια τοῦ Κυρίου*, i. e. oracula divina adulterantes, mala fide exponentes, sensu eorum detorquentes. 3.
falsatio, *ῥαδιουργημα*, commentum. 219.
falsiloquium, *ψευδηγορία*, falsus sermo. 119 et alibi.
falsiloquium, mendacium. 779.
fictor, *ψευδής*, mendax, falsus. 193.
figmentum, *ῥαδιουργημα*, commentum quod quis confinxit. 17 et alibi. Item opus quod quis effinxit, formavit. 438.
figura, *ἰδέα*. 63 et alibi.
figurare, *μορφοῦν*, formare. 93.
figurare, *διατυπῶν*, exprimere. 209.
figuratio, forma, imago. 579.
finctum, pro *factum*. 319.
finis, *τέλος*, perfectio, consummatio. 2.
fixio, *πῆξις*, concretio. 67.
floriet, *florebit*. 567.
formatum fuisse, *ἔξεικονίσθαι*, adunbratum fuisse. 209.
formatio, *μόρφωσις*, forma. 15. Iter species, effigies; character. 29 et alibi.
fructificare, *καρποφορεῖν*, uberius efferr. 11.
fructificare, *καρποφορεῖν*, proferre, producere. 17 et alibi. *fructificatio*, *καρποφορία*, inventum, excogitatio. 5. 55.
fructificari, nasci, prodire; gr. *καρποφορεῖσθαι*. 567.
fructificatio, *καρποφορία*, fecunditas. 131.
frustra et prout evenit, frustra et temere. Gr. εἰκῇ καὶ ὡς ἐτύχε. 326.
frustrari, fallere, decipere. 549.

frustrari, respuere. irritum reddere, aberrare a recta notione, spernere, reiiicere; gr. ἀθετεῖν. 573. 580. 592 et alibi.

G.

generatio, γένεσις, proles, soboles, filius. 29.

generatio, ἀναγέννησις, regeneratio. 175. *generositas*, generis splendor, nobilis prosapia; gr. εὐγένεια. 321.

gnosis, scientia, cognitio; gr. γνῶσις. 662.

Gnosticus, Γνωστικός, sciens, intelligens, spiritualis. Nomen quod sibi vindicabant Simonis Magi, Menandri etc. Valentini discipuli. 128 et alibi.

gratias agere, εὐχαριστεῖν, grata memoria recolere, celebrare. 125. Item: consecrare, scilicet panem et vinum in eucharistiae sacramento. 146.

gratulari, gaudere, laetari. 757.

gratulatio, χαρά, gaudium, laetitia. 57 et alibi.

graviter, σοβαρῶς, arroganter, cum fastu. 51.

gustatio, γεῦσις, gustus. 211.

H.

habere, ἔχειν, habere aliquid facere, ἔχειν τι ποιεῖν, pro posse aliquid facere. 5 et alibi.

habilitas, ἐπιτυχία, quae habitus firmitatem contraxerunt, robusta, valida. 55.

habitus, figura, forma; gr. σχῆμα. 370. 378.

heredificare, heredem fieri, hereditario iure consequi. 637.

hebdomas, ἑβδομάς, septenarius numerus. Sic Demiurgum suum appellabant Valentiniani, quod supra septimum caelum sedem haberet. 61. Eo etiam nomine septem caelos a Demiurgo conditos designabant. 67. Passim etiam septenarium numerum appellant *hebdomada*.

hecatontas, centenarius numerus; graec. ἑκατοντάς. 799.

Hedone, Ἡδονή, voluptas. Decimi quarti Valentinianorum Aeonis, illius qui dicitur Autophyes, coniugis nomen. 15.

hedyosmus, mentha, herba odora; gr. ἡδύσμον. 369.

helix, cis, vitis clavicula; gr. ἑλιξ. 588.

hen, ἓν, unum, unitas. 133. 323.

Henosis, Ἐνωσις, unio; duodecimi Valentinianorum Aeonis, Agerati coniugis, nomen. 15.

henotes, ἑνότης, unitas. 133. 135.

hoc quidem — hoc autem, modo quidem — modo autem. 749. et hoc, et quidem. 335.

Homo, Ἄνθρωπος. Septimi Valentinianorum Aeonis nomen. Frequens apud Irenaeum.

honestus, εὐπαρέφης, eleganter cultus, vestitus. 149.

Horos, Horus, Ὅρος, terminus. Virtus, ex Valentinianis, quae Pleroma terminabat, quaeque confirmabat et extra inenarrabilem magnitudinem custodiebat omnia. 21 et alibi.

Horothetes, Ὁροθέτης, finitor, constitutor iuris, et arbiter conditionum. Hori Valentinianorum cognomen. 25. 33.

hylicus, ὕλικός, ex materia concretus. 59 et alibi.

hymnizare, hymnis celebrare, laudibus extollere; gr. ὑμνίζειν. 239. 261. 302.

hypocrita, histrio, mimus; gr. ὑποκριτής. 319.

I.

Iao, Ἰαώ, sacrum Dei nomen tetragrammaton ἸΑΩ est, quod Graeci ita legere solent. 47. 231.

idiolice, ἰδιωτικῶς, vulgari sermone, rudi ac simplici stilo. 11.

idiolice, ἀκαίρως, imprudenter, intempestive. 800.

idiolismus, simplicitas, imperitia; graec. ἰδιωτισμός. 799.

idoneos esse, vide *sufficientes esse*.

imaginalis, εἰκονικός, quo quid adumbratur. 171.

imaginare, ἐξεικονίζειν, adumbrare, imaginem exprimere. 205.

immemorabilem fieri, ex hominum memoria deleri. 733.

immoratio, διατριβή, commoratio. 99.

immortalitas, ἀφθαρσία, incorruptibilitas. 47.

impossibilis est, impar est, impotens; gr. ἀδύνατός ἐστι. 629.

in hoc, ἐν τούτῳ, dehinc, deinde, postea. 31.

in nos, εἰς ἡμᾶς, pro ad nos. 235.

in quos, ἐφ' οὓς, super quos. 231.

in semel, simul et semel; gr. εἰς ἅπας. 749.

inanimalis, inanimal, animae expers, anima carens. 733. *inanimalia*, inanimata, res inanimatae. 696.

inapprehensibiliter, ἀχρητήτως, a comprehensione (scil. potestatum inferiorum) tuti; ita ut comprehendi ab iis non possint. 79.

incapabilis, ἀχώρητος, qui capi animo

- non potest. Incomprehensibilis. 19 et alibi.
- incipio hoc facere, prophetare, amari etc., μὲλλω τοῦτο ποιεῖν, προφητεύειν, φιλεῖσθαι κτλ.*, pro faciam, facturus sum, prophetabo, prophetaturus sum, amabor, amandus sum etc. 151 et alibi.
- incomprehensibilis, ἀκράτητος*, qui prehendi seu detineri non potest. 81. 157.
- incomprehensibiliter*, ita ut apprehendi, teneri non possit; gr. *ἀκρατήτως*. 504.
- inconsequenter*, dissolute, inordinate, inepte. 350. 771.
- inconsonanter, ἀσυμφώνως*, dissentienter, dissentaneæ; quæ tamen minus latina. A se invicem dissidentes. 227. 771.
- inconstabile*, quod stare non potest, absurdum, insulsum. 770.
- inconstabilitas, ἀμυχηνία*, consilii inopia. 51.
- inconstantia*. 51.
- inconstans*, quod consistere nequit, absurdum; gr. *ἀσύστατον*. 283.
- inconstans*, quod stare ac cohaerere non possit; gr. *ἀσύστατον*. 542.
- inconsummatio, ἀτελής*, imperfectio. 23.
- increpativum*, potestas redarguendi, vel puniendi; gr. *τὸ ἐλεγχτικόν* vel *ἐπιτιμητικόν*. 554.
- inculcare, καταπατεῖν*, conculcare. 745.
- incredibilis, indecorum* quidpiam. 287.
- indeterminabilis*, infinitus. 754.
- indicto audiens*, non obediens, rebellis, contumax, infidelis; gr. *ἀπειθής*. 565.
- indicto audientia*, rebellio, contumacia. 652.
- indui, φορεῖσθαι*, ferri. 173.
- ineloquibilis, ἀνεκάλητος*, qui nullis verbis exprimi potest. 171.
- inexpertior, ἀπειρότερος*, rudior, imperitior. 3.
- infamare Scripturas, κατατρέχειν τῶν γραφῶν*, depravare Scripturas. 113.
- infatuare sententiam, χαννοῦν τὴν γνώμην*, animum intumefacere, superbia efferre. 203.
- inficere*, inferre, inducere; gr. *ἐμποιεῖν*. 340. 342.
- infiguratus, ἀνελθεος*, figuræ expers. 191. 681.
- infimior*, inferior, minor. 309.
- infra* pro *intra*. 284 et alibi.
- inhonorate*, impudenter, inverecunde; gr. *ἐτιμῶς*. 393.
- initia, ἀπαρχαί*, primitiæ. 97.
- initium, Ἀρχή*, principium; tertii Valentinianorum Aeonis cognomen. Non raro
- has voces *initium, principium*, commutat Irenæi interpretes. 13.
- initium*, principium, caussa; gr. *ἀρχή*. 278 et alibi.
- inobedire*, non obedire. 769.
- inoperatum*, incultum, inelaboratum; gr. *ἀνέργαστον*. 637.
- inresurrectio, insurrectio, rebellio*; græc. *ἐπανάστασις*. 797.
- insanus, qui se divinum spirare simulat, θιάσος*, chorus, coetus, societas. Sed aliud quidpiam, quam *θιάσος*, legisse videtur Irenæi interpretes. 153. vide not. 3.
- insensatio, ἄνοια*, amentia. 9.
- insensata*, insensibilia, quæ sub sensum non cadunt. 400.
- insensata*, sensu destituta. 323.
- insensatus*, amens, stultus. 393 et alibi.
- insensatum*, sensum non movens, non afficiens, nullam voluptatem creans. 697.
- insensibilis, ἀνόητος*, stolidus, imperitus. 77.
- insigne nomen, ἐπίσημον ὄνομα*, notandum nomen, quod sex litteris constat. 161. not. 4.
- insignis numerus*, id est senarius numerus. 175.
- insigne aurum*, aurum signatum. 660.
- insinuare, προσοικειοῦν*, accommodare. 91.
- insistens, ἐπιστάς*, accedens, superveniens. 91.
- instabilis*, - qui stare nequit, absurdus. insulsus; gr. *ἀσύστατος*, 284 et alibi.
- instabilitas*, absurditas. 362.
- instilitorium*, superbia, elatio animi. 503 not. 1.
- instrumentum, πραγματεία*, molitio, negotium. 123.
- instruo*, ædifico, construo; gr. *οἰκοδομέω*. 431.
- insubstantivum, ἀνυπόστατος*, quod consistere nequeat, quod nihil habeat firmitatis, absurdum. 117 no. 7.
- insubstantivus, ἀνούσιος*, substantiæ expers. 161. 193.
- intellectualis, νοερός*, intelligentia præditus. 61. 79.
- intellectus, ἔννοια*, cogitatio. 19.
- intemporale, ἄχρονον*, temporis expers, æternum. 207.
- intenebrata doctrina*, doctrina obscura, tenebrosa. 556.
- intentio, ἐνθύμιον*, cogitatio. 157.
- intentio*, vide *enthymesis*.
- interpedio*, impedio, obices, offendicula oppono. 550.
- interpretator, ἐξηγητής*, qui exponit, explicat. 3.

e contrario interrogantio, ἀντεπερώτης, mutua interrogatio. 221.
inventio, μεθοδεῖα, versutia, fallacia. 107.

investes pueri, impuberes. 407.
investigabilis, ἀνεξιχνίαστος, qui investigari non potest. 21 et alibi.
inviscera, viscera. 723.
invocari, vocari, appellari. 263.
iris, eos, casia; gr. ἱρίς, ἔως. 369.
irritamentum, illicium, illecebra. 258.
iudiciale, potestas iudicandi; gr. τὸ κριτικόν. 554. 555.
iudicialis, qui iudicat, iudicandi vel discernendi facultate seu potestate praeditus est. 555.

K.

Kakia, malitia; gr. κακία. 263.

L.

labes, passio, defectio Sophiae. Passim occurrit. Vide *deminoratio*.
lacus, torcular; gr. ληνός. 632.
latenter, λεληθότως, clam, occulte. 59 et alibi.
latere semetipsum, fallere seipsum; gr. λανθάνειν ἑαυτόν. 725.
latuit semetipsum incidens, imprudens, incautus incidit; gr. ἔλαθεν ἑαυτόν περιπεσών. 411.
legaliter, legitime, per legem, legis testimonio. 776.
levamen, elevatio, erectio. 373.
logion, λόγιον, rationale summi sacerdotis Iudaeorum. 215.
logos, λόγος, verbum. Sic Iesum suum interdum appellabant Valentiniani. 31.
logos, λόγος, verbum; ex Valentinianorum usu, quinti Aeonis nomen est. Frequens apud Irenaeum.
longiloquium, sermo prolixus. 487.
loquacius exsequi multa, φλυαρεῖν πολλά, multa blaterare, nugari, garrire. 177.
loquellae, διάλεκτοι, linguae, idiomata. 121.
luxuriari, ἀποσιχηρᾶν, aberrare. 197.
Lyttotes, Λυτρωτής, redemptor. Hori Valentinianorum cognomen. 25. 33.

M.

Macaria, Μακαρία, Felix, beata. Decimi octavi Valentinianorum Aeonis, Monogenis coniugis, nomen. 15.
Macariotes, Μακαριότης, Felicitas, beatitudo. Viginti octavi Valentinianorum Aeonis, Ecclesiastici cognomen, nomen. 17.

magnanimis, magnanimus, constans, patiens, benignus; gr. μακρόθυμος. 405. 627. et alibi.

magnanimilas, patientia, perseverantia, constantia; gr. μακροθυμία. 487.

magnanimus exsistere, μακροθυμεῖν, diuturna lenitate ferre, aequo animo sustinere. 125.

male, ἀπιθάνως, citra omnem probabilitatem, fabulas incredibiles venditando. 3.

masculiniler, ἀρσενικῶς, masculino genere. 63.

materia, argumentum. 238.

materia, οὐσία, natura, essentia. 193. 817.

meditari, μελετᾶν, exercere. 77.

meditari, μελετᾶν, sollerter concinnare. 115.

meditari, exerceri, exercere se. 628.

meditatio, exercitatio. 804.

melior, κρείττων, praestantior, illustrior, antiquior. 7. 392. et alibi.

mentiri, ἐπιψεύδεσθαι, confingere, comminisci. 127. 318.

mentiens, ἐπιψευδόμενος, falso attribuens, affingens. 193.

Metagogenes, Μεταγωγέως, deductor, tutor. Hori Valentinianorum cognomen. 25. 53.

Metricos, Μητρικός, Maternus. Viginti tertii Valentinianorum Aeonis nomen. 17.

minus, μῖμος, fabula, commentum. 117.

minutalum, sigillatim, per partes. 275.

minutiloquium, argutiae. 321.

Mixis, Μίξις, Mixtio; decimi Valentinianorum Aeonis, noni coniugis, nomen. 15.

moderari ex contrarietate, ἀντιταλαντεῦειν, compensare. 205.

monas, μονάς, unitas. 133 et alibi.

Monogenes, Μονογενής, Unigenitus. Tertiū Valentinianorum Aeonis cognomen est. Frequenter apud Irenaeum.

Monogenes, Μονογενής, Unigenitus. Decimi septimi Valentinianorum Aeonis nomen. 15.

monotes, μονότης, solitas. 133.

morari, πολιτευεσθαι, civitate donari, municipem fieri. 571.

mortificatum, morticinum, cadaver. 540.

motus, commotus, iratus. 609.

multo magis, multo minus; Graecorum

more. 448.

multo prius, multo magis; Graecorum more. 282. 481.

muneratio, munera, dona; gr. δώρημα. 555. 590.

munilio, securitas; gr. ἀσφάλεια. 801.

munus, τῶν θηριομαχῶν καὶ μονομα-

χίας θέα. Spectaculum gladiatorium, aut bestiarum quibuscum homines pugnent. 75.

muta animalia, ἄλογα ζῶα, bruta animalia, ratione destituta. 65. 669. 702.
in mysterio, μυστηριωδῶς, mystice. 83.
quasi mysticum, μυσταγωγία, mysticus ritus, mysticum munus. 227.

N.

negotiatio, negotium, res, quod contingit; gr. *πραγματεία*. 363.

negotium, res, opus; gr. *πράγμα*. 250.

nitide, splendide; gr. *λαμπρῶς*. 500.

nodus, δεσμός, vinculum. 235.

noētos, νοητός, intelligibilis, qui sola intelligentia percipi potest. 133.

non est dicere, dici non potest. 409. et alibi. *non est pro*: non est possibile.

non stans, ἀλλόκοτον, monstrosum, absurdum. 9.

nullificare, contemnere, spernere; graec. *οὐδενούν*. 634. 657.

Nus, Νοῦς, proprie, mens. Interdum vertit Irenaei interpres: sensus. Ex Valentinianorum usu, tertii Aeonis nomen exprimit. Passim apud Irenaeum.

nymphon, νυμφῶν, thalamus nuptialis, vel cubiculum nuptiale. 79.

O.

obaudire, obedire; gr. *ὕπακούειν*. 645. et alibi.

obauditio, obedientia; gr. *ὕπακοή*. 608.

obduci, ὑπάγεσθαι, referri, adduci. 213.

obligari, teneri, ad angustias, incitas redigi. 337.

obscurare alicui, caliginem offundere alicui; gr. *ἐπισκοπεῖν τινι*. 300.

obtinere, superare, praevalere, fortioorem esse; gr. *ἐπικρατεῖν*. 726.

occasio, praetextus; gr. *πρόφασις*. Passim occurrit. — *sub occasione*, προφάσει, sub specie, praetextu.

occasio, ἀφορμή, ansa, argumentum, probatio, subsidium. 9. 256. 333. 421. et alibi.

oelatio, ογδοάς, ὀγδοάς, numerus octonarius. Frequens apud Irenaeum.

odoratio, ὀδμή, odor. 47.

odorationes, ὀσφορήσεις, nares. 211.

ogdoas, vide *oelatio*.

olim est nomen, παλαιὸν ἔστιν ὄνομα, antiquum est nomen. 169.

oniroppompi, scil. daemones, ὄνειροπομποί, daemones qui somnia iniiciunt. 240. 249.

operabilior, efficacior. 346.

operositas, negotium, id quod contigit, factum est; gr. *πραγματεία*. 326.

operosius, efficacius. 346.

opobalsamum, ὀπὸς ἀπὸ βαλσάμου, ὀποβάλσαμον, liquor balsami. 231.

opus, quod non est opus, quo non est opus, inutile; gr. οὐ οὐκ ἔστι χρεῖα. 539.

ostendere, probare, demonstrare; graec. ἀποδεικνύειν. 344. et alibi.

ostensio, ἀπόδειξις, probatio, argumentum, demonstratio; ἀποδείξεις ποιῆσαι, ostensiones facere, i. e. inferre, probare. 43. et alibi.

ex ostensione, πρὸ τῆς ἀποδείξεως, ante demonstrationem seu argumentationem. 119.

ovilis, ovile, προβάτειος, ον, pro ovillus, um. προβάτειος δορά, ovilis pellis, i. e. ovilla pellis. 7.

P.

poenitetur, poenitet. 691.

Paracletus, Παράκλητος, Consolator. Decimi noni Valentinianorum Aeonis nomen. 17.

parasema, insignia; gr. παράσημα. 497.

paredrus daemon, δαίμων πάρεδρος, daemon cuiuspiam adsistens et familiaris. 240. 249.

pareo, appareo, videor. 481. 524. 547.

participare, ἀνακοινώσασθαι, communicare, participem facere, exponere. 19.

participare, ἐπιδιδόναι, participem facere. 151. et alibi.

participari, communicare, participes efficere. 599. 704.

participari, participem fieri, accipere; gr. μετέχειν. 416. 440. 770. 793.

partiliter, divisim, separatim. 333.

partiri, dividi. 673.

paternaliter, πατρωνυμικῶς, paterno nomine. 47.

Patricos, Πατρικός, Paternus. Vigesimali Valentinianorum Aeonis nomen. 17.

patrodolor, πατροδότω, patris largitor. 169.

patronymice, πατρωνυμικῶς, paterno nomine. 31.

paullo minus, fere, tantum non. 346.

pavor, ἐκπληξις, stupor. 51.

pentas, quinarius numerus; gr. πεντάς. 323.

pepo, cucumeris genus; gr. πέπων. Ab his autem transfertur ad significandum hominem fractum, effeminatum, mollem. 135—137.

per seipsum, seorsim separatim. 579.

percapabilis, capax. 724.

peregrare, commemorare, enarrare, explicare; gr. διεξελθεῖν. 277.
perfectum, perfectio, consummatio. 586.
perfectus, integer, non mutilus. 500.
perfiniens, τελευτών, desinens. 197.
perierga, curiosa; accipitur vero pro *magica*.
periergia, curiositas, mala scilicet, nempe *magia*; gr. περιεργία. 248.
perinane, maxime inane. Vanissimum quid. 135.
perperes Scripturae, νόθοι γραφαί, adulterinae, spuriae Scripturae. 219.
perplexio, προσπλοκή, complexio. 85.
perplexus, επιπλεκόμενος, coniunctus, commistus. 197.
persona, species, forma; gr. πρόσωπον. 472.
perspeculari, perspicere. 399.
pertransiens, διερχόμενος, legens, legendo percurrrens. 201.
pertransire, legendo percurrere, enarrare; gr. διέρχεσθαι. 639.
phantasia, φαντασία, imaginatio. 51.
phantasia, φαντασία, species. 91. 778.
phantasma, φάντασμα, spectrum. 89.
phantasma, φαντασία, species, id quod exterius obicitur sensibus. 5.
phantasmari, imaginari, fingere. 387.
phos, φώς, lux, lumen; vitae, Valentinianorum Aeonis, cognomen. 113.
phronesis, prudentia; gr. φρόνησις. Basilidis Aeon. 243.
phronesis, prudentia, Barbeliatarum Aeon. Gr. φρόνησις. 261.
philonos, invidia; gr. φθόνος. 263.
physiologice, naturali ratione; gr. φυσιο-λογικῶς. 650.
pingere quasi per quandam umbram, σκιαγράφειν, adumbrare. 205.
Pistis, Πίστις, Fides. Vigesiimi Valentinianorum Aeonis, Paracleti coniugis, nomen. 17.
pithanologia, sermo vi quadam alliciendi et suadendi pollens. 325.
plasma Dei, caro a Deo creata. Frequenter occurrit.
plasma, figmentum, res creata. 236 et alibi.
plasmare, πλάττειν, formare, condere, creare, fingere. 63 et alibi.
plasmatio, formatio; a gr. πλάσσω, ἵνγω. 318 et alibi.
plasmatus, conditus, factus; a gr. πλάσσω, ἵνγω, formo. 296. et alibi.
plenitudo, gnosticorum Pleroma; gr. Πλήρωμα. Saepe apud Irenaeum.
Pleroma, Πλήρωμα, plenitudo. Valentinianorum Aeonum sedes, ac veluti caelum. Saepe apud Irenaeum.
podere, es, vestis talaris; gr. ποδήρης. 631.

poeta, ποιητής, artifex. 189.
porro, πόρρω, procul. 203. 385. 400. 770.
portentiloquium, sermo portentosus, absurdus. 332. 438.
possibilia, δυνατά, valida, robusta. 55.
postgenitus, απόγονος, nepos. 143.
postremitas, defectus, labes, passio; gr. ὑστέρημα. 278.
potentari, tyrannidem exercere; gr. καταδυναστεύειν. 646.
potentissima, perfectissima littera, epistola, ἱκανωτάτη γραφή, ἐπιστολή, luculentissima, efficacissima, praeclarissima epistola. 431. 436.
praeconare, κηρύσσειν, praedicare, extollere, annuntiare. 127 et alibi.
praefinio, διορίζομαι, definitio, assero. 211.
praefinitive, omnino, definite. 372.
praefinitus, definitus, certus. 372.
praemeditari, praexerceri, praexercitari. 661. 816.
praemitto, προβάλλω, emitto, produco. 101.
praemittit, προβάλλεται, profert, producit. 23.
praemittor, emitter, immittor; gr. προβάλλομαι. 250.
primiformis, qui primus formatus fuit; gr. πρωτόπλαστος. 547.
primogenitus, ἀρχέγονος; primigenus. 13. 15 et alibi.
primoplastus, primus homo creatus, Adam scilicet; gr. πρωτόπλαστος. 302.
principalis, primaevus, antiquus; gr. ἀρχαῖος. 755. 773.
principalitas, principium. 279.
pro aeonon, πρὸ αἰώνος, ante saecula. 57.
pro, ὑπέρ; *pro masculo*, ὑπὲρ ἄρῶν, super masculum. 25.
pro nobis, penes nos; gr. μεθ' ἡμῶν. 697.
proanenoñtos, προανεννόητος, cogitationem omnem longe superans. 133. 137. 145.
proanypostalos, quae prius non substituerit, recens conficta, quae ante non constiterit. 135.
Proarche, Προαρχή, primum principium; primi Valentinianorum Aeonis cognomen. 11. 135. 137.
probole, emissio, productio; gr. προβολή. 318.
productus, compulsus, impulsus; graec. προηγμένος. 497.
Prognosis, praescientia, Barbeliatarum Aeon; a gr. πρόγνωσις. 261.
proiecitilis, proiectus. 270.
prolatio, vide emissio.

prolativum verbum, prolatitium verbum; gr. *προφορικὸς λόγος*.

prolator, *προβολεύς*, productor. 19.

pronomina, cognomina. 420.

proon, *οντος*, primum ens, rebus omnibus praeexistens. 279.

Propator, *Προπάτωρ*, primus Pater; primi Valentinianorum Aeonis cognomen. 13 et alibi.

propensius, *δαινῶς*, sollerter, callide. 45.

propositum, hypothesis, sententia; graec. *προαίρεσις*. — *propositum initii sui*, hypothesis de primo suo rerum principio. 489.

proprie possidere, *ιδιόκτητον ἔχειν*, proprio iure possidere. 77.

proprius, singularis, specialis; gr. *ἴδιος*. 667.

propocyndomene, ante volubilis. 135.

prosecutor, comes; gr. *παράπομπος*. 498.

protoplastus, qui primus formatus est. 540.

ut provenit, frustra, temere; gr. *ὥς ἔτυχε*. 326 et alibi.

providentiam habere alicuius rei, curam gerere alicuius rei. *morum providentiam habere*, instituendis componendis moribus operam dare. 554.

providere, praevidere. 559.

provisa, praevisa, praescite. 389.

prout evenit, vide *ut evenit*, *obvenit*.

prudens, cognoscens, cognitione praedita. 352.

prudentior, doctior, intelligentior. 189.

psychicus, *ψυχικός*, animalis. 59 et alibi.

Q.

quaecunque evenerint omnia, *τὰ τυχόντα πάντα*, quidquid temere occurrerit. 151.

quam, *ἥ*, sive; particulam graecam *ἥ* perperam vertit interpretes, *quam*. 85 et alibi.

quanto magis pro quanto minus. 281 et alibi.

quassum, *quassus*, concussus, us. 664.

quatenus, *ἐπεὶ*, quandoquidem, quoniam. 3.

quaternatio, *τετρακτύς*, *τετράς*, quaternitas, quaternarius numerus. 13 et alibi.

quibel, *quaelibel*, levis, modicus; a gr. *τυχών*, *τυχοῦσα*. 669 et alibi.

quoniam pro quod. Passim occurrit.

R.

recapitulans, *ἀνακεφαλαιούμενος*, in summam redigens, summam colligens. 111.

recapitulare, *ἀνακεφαλαιῶν*, instaurare, renovare, quidpiam alicui veluti capitulum copulare, summam colligere, in summam redigere. Frequenter occurrit.

recirculatio, reflexio quae sit circuitus quodam. 545.

recommemorare aliquem, in mentem alicui revocare. 760.

recumbere, discumbere in mensa et mortuum iacere; gr. *ἀνακεισθαι*. 637. 663.

recurere, *ἀνδραμεῖν*, ad supera pervenisse. 47 et alibi.

recurere, *ἀπότηχε*, abi. 219.

reddito; explicatio, accommodatio; gr. *ἀπόδοσις*, 365.

redemptio, *ἀπολύτρωσις*, dimissio, exodum. 117.

redemptio, *ἀπολύτρωσις*, profanus initiationis ritus, quo suos consecrabant Gnostici. 157. 223 et alibi.

Redemptor, *Λυτρωτής*. Hori Valentinianorum cognomen. 33.

redhibitus, instauratus, restitutus. 757.

refrigerare, *ἀναπαύεσθαι*, requiescere. 79. 87. 261. 414.

refrigerium, requies; gr. *ἀνάπαυσις*. 503 et alibi.

refrigerium, requies, relaxatio; gr. *ἀνεσις*. 654.

refutare, *παρὰπέμπειν*, spernere, negare, reiicere, repudiare. 499. 722.

regnari sub aliquo, regi alicui subesse. sub eius imperio esse, ab eo regi; gr. *βασιλεύεσθαι*. 672. 781.

regredi, *ἀνδραμεῖν*, recurrere, adscendere. 23 et alibi.

regressio, *ἐπιστροφή*; accepisse regressionem, *λαβεῖν ἐπιστροφήν*, i. e. meliorem mentem induisse. 23.

regula, principium, argumentum, hypothesis. 296 et alibi.

relevatio, *διύλισμός*, percolatio, expurgatio. 177.

religio Dei, *θεοσέβεια*, Dei cultus. 201.

reliqua, *τὰ ὅλα*, universa. 129.

rememorare, recognoscere, in pristinum ordinem restituere, digerere; gr. *ἀνατάξασθαι*. 534.

rememorari, in memoriam revocare, meminisse. 271. 674.

reminisci, *ἐπιμνησέσθαι*, meminisse, mentionem facere. 43.

remitti, *ὑποβάλλεσθαι*, submitti, immitti. 225.

remitto, *ἀφίημι*, dimitto, sino. 95. 109.

remitto, *ἀπολύω*, dimitto. 99. 109.

renuntiare, *ἀποτάξασθαι*, valere iungere, nuntium remittere, dimittere. 95.

resipisse, pro resipuisse. 264.

restauratio, ἀποκατάστασις, restitutio in integrum. 231.

restruere, instaurare, restituere. 678.

retardare, cavillationibus implicare, negotium facessere; gr. ἀναβάλλειν vel ἐπέχειν. 737.

retractare, ambigere, dubitare, disputare; gr. διαλογίζεσθαι, ἀναβάλλεσθαι, διστάζειν, παραιτεῖσθαι. 742.

revolvere, ἀναπύσσειν, explicare. 125.

Rhodanenses regiones, κλίματα τῆς Ῥο-
δανουσίας, Lugdunensis tractus. 159.

rhythmizari, apte disponere, ordinare. 329.

rhythmizatio, concinnus ordo, apta dispositio; a gr. ῥυθμός. 329.

S.

Salvator, Σωτήρ, Iesu Valentinianorum cognomen. 31 et alibi.

in tumore Sapiens, οἰησίσοφος, falsa sapientiae opinione sese venditans, qui sibiipsi sapiens esse videtur. 201.

scarizare, reptare, reptando saltare; ex graeco σκαρίζειν. 242. 267.

secundum, περί, κατά. Qui secundum nos sunt pro nostri vel qui nostra aetate vivunt. Qui secundum nos est mundus pro mundus hic noster. Dispositio quae est secundum Saram pro dispositio pertinens ad Saram, dispositio Sarae, quod evenit Sarae etc. Hellenismi apud Irenaeum et eius inter-
pretem frequentes.

secundum demissionem, κατὰ κάθ' ετον, ad perpendiculum. 207.

secundum subsequentiā, consequenter. 367.

secundum unumquemque, καθ' ἓν, sigillatim. 87.

sedet pro sedebit. 786.

seducibilis, ἐξαπατηθεὶς, seductus. 153.

seductus, χαννοθεὶς, stulte de seipso sentiens, vanus. 151.

de semel, simul et semel, una vice; gr. εἰς ἅπαξ, καθ' ἅπαξ, ἐφ' ἅπαξ. 385.

seminatiter, σπερματικῶς, seminali ratione. 101.

seminata, διεσπαρμένη, disseminata, diffusa. 121.

semotum, inusitatum. 802.

separata, ἀναγεχωρηκότα, abstrusa, ab hominum notitia semota. 51.

separatus, συσταλὲς, qui se contraxit. 129.

sensatio, intelligentia, intellectus, cognitio; gr. νόησις. 311. 772.

sensatio, forma. 323.

sensibilia, sensu praedita. 323.

sensibilitas, αἴσθησις, sensus; ἕνα εἰς

τὴν αἴσθησιν τοῦ ἀνθρώπου κατέλθῃ, ut ad hominis sensum laberetur, ut hominis sensum afficeret. 93. 185.

sensibilitas, notitia, intelligentia, cognitio; gr. νόησις. 273. 292.

sensuabilitas, cogitatio, cognitio; gr. νόησις. 312.

sensuabiliter, intelligibiliter, intellectualiter, quod intelligentia sola percipi possit; gr. νοητῶς vel νοερώς. 768.

sensus, mens; gr. νοῦς. 310. 311 et alibi.

sensus, intellectus, sapientia; gr. νοῦς. 554.

in sensu, sensibilibus, manifeste. 763.

sententia, σύνεσις, sapientia. 127.

sermo, ratio; gr. λόγος. 348.

Sige, Σιγή, proprie: silentium. Ex Gnosticonum usu, secundi Aeonis, Bythi coniugis, nomen. Passim apud Irenaeum occurrit.

similimembrus, uniformis, idem, sibi in omnibus aequalis; gr. ὁμοϊκῶλος vel ὁμοιομερής. 312.

simplex, purus, sincerus; gr. ἐλλικρινής. 535.

sistere, emergere, consistere; gr. συνίστασθαι. 291.

Smyrna, myrrha; gr. σμύρνη. 369.

Sophia, Σοφία, sapientia. Tricesimi Valentinianorum Aeonis, Theleti coniugis, nomen. 17 et alibi.

Soter, Σωτήρ, Salvator. Iesu Valentinianorum cognomen. 35 et alibi.

in speculatu, in conspectu, coram oculis. 403.

Spiritus sanctus, Πνεῦμα ἅγιον, virtus, ex Valentinianis, una cum Christo a Monogene seu Nu prolata, muniendi fulciendique Pleromatis caussa. 27 et alibi.

non slantia, ἀλλόκοτα, monstrosa, absurda. 9.

statuere sensum, mentem figere; gr. ἐρεῖδειν τὸν νοῦν. 331.

status, σύστασις, coagmentatio. 233.

stauros, σταυρός, vallum; Hori Valentinianorum cognomen. 25.

stigmata, κατεστιγμένη, notis compuncta. 189.

stillicidium temporis, momento temporis. 407.

stultiloquium, stultus, absurdus sermo. 384.

suadela, πιθανότης, πιθανολογία, orationis illecebra, lepores, elegantia verba, persuadendi vim habentia. Item: oratio persuadendi vim habens, verisimilis, fallax. 11.

suadenter, πιθανῶς, verisimiliter, ad persuadendum apposite. 5.

suadibile, *πιθανόν*, verisimile, probabile, non suadibile, *ἀπίθανον*, improbable, non verosimile. 53.
suasorium, probabile, verisimile; gr. *πιθανόν*. 361.
suasorius, *πιθανός*, verisimilis, ad persuadendum seu decipiendum appositus, fallax. 5.
suae potestatis esse, *αὐτεξούσιον εἶναι*, arbitrii libertate praeditum esse. 71.
subjacere Deo, penes Deum esse, Deo soli notum esse. 384.
subinvolans, dolosus, fallax; gr. *ἐπίκλος*. 355.
subministratio, *ἐφόδιον*, auxilium, subsidium, argumentum. 11.
subsistentia, *σύστασις*, concretio, constitutio. 63.
subsistentia, *ὑποκείμενα*, in ortum producta, exsistentia. 57.
substantia, *ὑπόστασις*, coagmentatio. 167.
substantia, forma. 321.
substantia, *φύραμα*, massa. 97.
substantia, materia. 303.
substitutio, materia. 321.
subtililoquium, subtilis sermo, argutiae. 500.
subtrahere, *συστέλλειν*, contrahere, subducere. 47.
succedere, cedere, abire. 391. 392.
sufficiens aliqua re, contentus. 280.
sufficientes esse, sive idoneos esse, *ἱκανοὺς εἶναι*, satis ipsis esse, ipsis sufficere. 27.
super haec, *ἐπὶ τούτοις*, post haec, postea. 23.
super, prae. Frequenter occurrit.
super totum sagittantes, *ὑπέρτονα τοξεύοντες*, arcu immodice contento iaculati. 203.
superfari, *ἐπιλέγειν*, insuper effari, addere. 227. 231.
superficiū, vestis quaedam exterior, quae exteris superponitur. 319.
ex superfluo, ex abundanti; gr. *ἐκ περισσοῦ* vel *ἐκ περιουσίας*. 361.
supergradi aliquem, extollere se, efferre se super aliquem, praecedere alicui. 620. 804.
supergradi, *ὑπερβαίνειν*, transilire, despicere, nihil curare. 89.
supergradi leges, transgredi, violare leges. 790.
supergradi ordinem, non servare ordinem, violare ordinem. 804.
suppedito, adsum, provenio. 304.
susceptorium, *ἐκδοχεῖον*, receptaculum, conceptaculum. 159.
suspiciari, *ὑπολαμβάνειν*, existimare. 53.
suspicio, opinio, sententia, cogitatio; gr. *ὑπόληψις*. 441. 442. 620.

suspicio, *προσδοκία*, expectatio, spes. 151.
sustinere, ferre, sinere. 238.
Syncretasis, *Σύγκρασις*, contemperatio. Decimi sexti Valentinianorum Aeonis. Acineti coniugis, nomen. 15.
Synesis, *Σύνεσις*, intellectus. Viginti sexti Valentinianorum Aeonis, *Λείνω* coniugis, nomen. 17.
Synesis, intelligentia, Barbeliotarum Aeonis. gr. *σύνεσις*. 261.
syzygia, *συζυγία*, coniugatio. 77.

T.

taedium, *λύπη*, moeror, tristitia. 23.
temporalis, *ὕπογυιος*, recens. 115.
teneo, *κατέχω*, retineo, detineo. 213.
tenere, imperare, regnare; gr. *κρατεῖν*. 802.
terrenus, *ἐπίσαςθρος*, infirmus, impotens. 153.
testamentum, societas, sodalitium, foedus; gr. *διαθήκη*. 321.
testamentum, foedus, pactum; gr. *συνθήκη*. 615. 641.
tetras, *τετράς*, quaternitas, quaternarium numerus. 37 et alibi.
textus, *εἰρημός*, series. 89.
thelema, *θέλημα*, voluntas. 139.
thelema, Voluntas, Barbeliotarum Aeonis. gr. *θέλημα*. 260 et alibi.
thelesis, *θέλημα*, *θέλησις*, voluntas. 139.
theletis, q. d. Volitio, Barbeliotarum Aeonis. gr. *θέλησις*. 261.
Theletus, *Θελητός*, voluntate expetitus. Viginti noni Valentinianorum Aeonis nomen. 17.
traducere, convincere, in medium proferre, detegere, confutare; gr. *ἐλέγχειν*. 774—776. 712 et alibi.
tractio, detectio, patefactio, declaratio. gr. *ἐλέγχος*. 421.
tractus, detectus, reprehensus; gr. *ἐλεγχομένος*. 440.
tragoedia, *τραγῳδία*, fabula, nugae, insania. 51.
transducere, *παράγειν*, transducere sensum, *παράγειν τὸν νοῦν*, i. e. seducere mentem. 3.
transfictio, *παραποίησης*, falsitas. 109.
transfigurare, *μεταμορφοῦν*, convertere, detorquere. 221.
transfigurare, transmutare, transformare. 320 et alibi.
transfigurari, transformari, transferri. 135.
transfigere, *μεταπλάττειν*, transmutare, refingere. 89.
transgredi, transire; *transgredi per omnes actiones*, transire per omnes actiones. omnes experiri, omnibus defungi. 248.

ansilorium, per quod res transit, via, canalis. 723.

anspositio, μετάθεσις, translatio. 99.

ansverso, παρατρέπω, detorqueo. 109.

triacontas, τριακοντάς, tricenarius numerus. 197 et alibi.

trias, τριάς, ternarius numerus. 199.

tripartile, τριχῆ, trifariam. 17.

tribula, procella, tempestas. 812.

U.

umbra, vide *vacuillas*.

ungula, aromatis genus; gr. ὄνυξ. 369.

unigenitus, vide *Monogenes*.

unilas, ἔνωσις, unio, coniunctio. 215

et pro *utpote*. 27.

ut obvenit, provenit, evenit, fortuito, temere; gr. ὥς ἐτυχε. 665 et alibi.

V.

vacue, κενῶς, vane, inaniter. 151.

vacuillas, κένωμα, vacuum. Spatium inane, quod extra Pleroma fingeant Valentiniani, quod etiam *umbram*, σκιάν dicebant; quod lucis expers esset. 45 et alibi.

vacuum, vide *vacuillas*.

vacuus, κενός, inanis. 151.

vacuus, inutilis, vanus, inanis; gr. κενός. 149. 151.

vaniloquiūm, vanus sermo, nugae, fabulae. 350 et alibi.

varie, multifariam, alio et alio modo, ita ut verba diversis sensibus obnoxia esse possint; gr. διαφόρως. 424.

varietas, versutia, vafrities. Hinc interdum *varie* pro *vastre*, *subdole*. 710.

varius, ποικιλτός, opere vario contextus. 215.

velle pro *malle*. 608.

verbum, ratio; gr. λόγος. 347.

propter verecundiam, δι' αἰδώς, prae pudore. 93.

vesanior, ἀσημότερος, ignobilior. 67.

veterinaria, ars curandi veterinaria seu sarcinaria iumenta; gr. κτηνιατρική. 406.

viatica, subsidia, auxilia, argumenta. 276.

vigere, adolescere, roborari, invalescere; gr. ἀκμάζειν. 816.

violentium pro *violentorum*. 611.

vitreum, ὑαλος, pro vitrum.

vulsio, surculus, ramus a trunco avulsus; gr. ἀπόσπασμα. 462.

Z.

Zoë, Ζωή, Vita; ex Valentinianorum usu, sexti Aeonis, Logi coniugis, nomen est. Frequens apud Irenaeum.

zelos, aemulatio; gr. ζήλος. 263.

III. INDEX LOCORUM SCRIPTURAE S.

AB IRENAEO CITATORUM.

GENESIS.

- I.
 1. p. 209.
 2. p. 209.
 3. p. 664.
 5. p. 780.
 26. p. 547.
 26. p. 716.
 26. p. 760.
 28. p. 589.
- II.
 1. 2. p. 795.
 5. p. 540.
 7. p. 759. 622. 732.
 416.
 8. p. 727.
 16. p. 772.
 16. 17. p. 779. 835.
 23. p. 545.
- III.
 1. p. 779. 832.
 2. 3. p. 779.
 4. p. 779.
 8. 10. p. 763.
 9. p. 760.
 14. p. 548.
 15. p. 708. 773.
 19. p. 760. 835.
- IV.
 7. p. 614. 615.
 9. p. 549.
 10. p. 755.
- IX.
 5. 6. p. 755.

- XIII.
 14. 15. p. 806.
 17. p. 806.
- XIV.
 22. p. 572.
- XV.
 18. p. 807.
- XVII.
 9. p. 603.
- XIX.
 24. p. 443.
 31. 32. p. 662.
 33. p. 662.
 35. p. 662.
- XXVII.
 27. p. 808.
 28. 29. p. 808.
- XLIX.
 10. p. 588.
 18. p. 457.

EXODI.

- I.
 13. 14. p. 659.
- III.
 6. p. 570.
 7. 8. p. 579. 594.
 8. p. 444.
 14. p. 443.
 19. p. 658.
- XIII.
 2. p. 39.
- XX.
 5. p. 263.

12. p. 587.
 13. 14. p. 932.
- XXV.
 40. p. 600.
- XXXI.
 13. p. 603.
- XXXIII.
 2. 3. p. 602.
 11. p. 629.
 20. p. 217. 625. 626.
 21 seqq. p. 629.
- XXXIV.
 6. 7. p. 629.

LEVITICI.

- XX.
 9. p. 931.
- XXIV.
 20. p. 930.
- XXVI.
 12. p. 841.

NUMERORUM.

- XII.
 1 seqq. p. 844.
 14. p. 845.
- XVI.
 15. p. 646.
- XVIII.
 20. et Deuter. X, 9.
 582.
- XXI.
 3. p. 840.
- XXII.
 12. p. 839.

20. p. 839.
 XXIII.
 19. p. 840.
 XXIV.
 17 (falso expressum
 15). p. 453.
 23. p. 836.
 XXVII.
 18. p. 837.
 20. p. 838.
 23. p. 838.
- DEUTERONOMII.**
- V.
 14. p. 607.
 16. p. 775.
 19. p. 446.
2. 3. p. 605.
 8. p. 446.
 22. p. 601. 606.
 24. p. 626.
- I.
 4. p. 563.
 4. 5. 13. p. 777.
 16. p. 777.
- III.
 3. p. 605.
9. p. 582.
 12. p. 606.
 16. p. 604.
- XVI.
 5. 6. p. 588.
 16. p. 614.
- XVIII.
 1. p. 583.
- XXVIII.
 66. p. 589. 768.
- XXX.
 19. 20. p. 606.
- XXXII.
 1. p. 562.
 4. p. 524.
 6. p. 588. 589.
 8. p. 486.
 9. p. 487.
- XXXIII.
 9. p. 582.
- II. SAMUELIS.**
- XI.
 27. p. 648.
- XII.
 1 seqq. p. 648.
- I. REGUM.**
- XII.
 2 seqq. p. 646.
- XV.
 22. p. 608.
- III. REGUM.**
- VIII.
 27. p. 650.
- XI.
 1. p. 650.
- XVIII.
 21. p. 444.
 24. p. 445.
 36. p. 445.
- XIX.
 11. 12. p. 629.
- IV. REGUM.**
- VI.
 6. p. 842.
- PSALMORUM.**
- II.
 8. p. 636.
- III.
 6. p. 663.
- VII.
 11. et CXXIII, 8. p.
 458. 562.
- VIII.
 3. p. 177.
- XIII. (XIV.)
 3. 4. p. 217.
- XV. (XVI.)
 8 seqq. p. 476.
- XVII. (XVIII.)
 46. p. 709.
- XVIII. (XIX.)
 1. p. 177.
 7. p. 674.
- XX. (XXI.)
 5 (falso expressum est
 4). p. 415.
- XXI. (XXII.)
 31. (30.) p. 733.
- XXII. (XXIII.)
 4. p. 805.
- XXIII. (XXIV.)
 1. p. 689.
 7. 9. p. 674.
- XXXI. (XXXII.)
 1. 2. p. 764.
- XXXII. (XXXIII.)
 6. p. 450.
 9. p. 450.
- XXXIII. (XXXIV.)
 13. 14. p. 611. 684.
 17. p. 654.
- XXXIV. (XXXV.)
 9. p. 590.
- XXXIX. (XL.)
 7. p. 608.
- XLIV. (XLV.)
 3. p. 672.
 4. 5. p. 672.
 7 seqq. p. 443.
 8. p. 672.
- XLVIII. (XLIX.)
 13. p. 569.
 21. p. 710. 735.
- XLIX. (L.)
 1. p. 443.
 3. p. 443.
 3. 4. 5. p. 768.
 9 seqq. p. 608.
 14. 15. p. 608.
- L. (LI.)
 14. p. 514.
 18. 19. p. 608.
- LVII. (LVIII.)
 4. p. 455.
 4. 5. p. 710.
- LXVIII. (LXIX.)
 27. p. 543.
- LXXV. (LXXVI.)
 2. 3. p. 452. 673.
- LXXVII. (LXXVIII.)
 5. 6. 7. p. 506.

LXXIX. (LXXX.)

1. 2. p. 469.

LXXX. (LXXXI.)

10. p. 444.

LXXXI. (LXXXII.)

1. p. 443.

6. p. 443.

6. 7. p. 524. 702.

LXXXIV. (LXXXV.)

12. p. 440.

LXXXV. (LXXXVI.)

13. p. 804.

XC. (XCI.)

13. p. 550.

XCIV. (XCV.)

4 seqq. p. 459.

XCV. (XCVI.)

5. p. 444.

XCVII. (XCVIII.)

2. p. 457.

XCVIII. (XCIX.)

1. p. 674.

CI. (CII.)

26 seqq. p. 566.

CIX. (CX.)

2. (1.) p. 387. 443.
462.

CX. (CXI.)

10. et Prov. I, 7. p. 549.

CXIII. (CXV.)

11. (3.) p. 450.

CXXIX. (CXXX.)

4. p. 830.

CXXXI. (CXXXII.)

10. 11. p. 452.

CXLV. (CXLVI.)

6. p. 119.

CXLVIII.

5. 6. p. 283. 415. 709.

PROVERBIIORUM.

I.

20. 21. p. 771.

III

19. 20. p. 623.

V.

22. p. 454.

VIII.

15. p. 781.

22 seqq. p. 623.

27 seqq. p. 624.

XIX.

17. p. 619.

XXI.

1. p. 781.

SAPIENTIAE.

VI.

19. 20. p. 702.

ESAIAE.

I.

2. p. 562. 709.

3. p. 217.

8. p. 568.

10. p. 710.

11. p. 609.

16 seqq. p. 609. 684.
710.

22. p. 592.

23. p. 565.

II.

3. 4. p. 678.

17. p. 675.

V.

6. p. 515.

12. p. 356. 563.

VI.

5. p. 628.

11. p. 812. 814.

12. p. 814.

VII.

10 seqq. p. 536.

14. p. 532.

VIII.

3. p. 673. 507.

4. p. 507.

IX.

6. p. 673. 506.

XI.

1 seqq. p. 453.

2. p. 514.

6. p. 810.

XII.

2. p. 457.

XIII.

9. p. 814.

XXV.

8. p. 745.

9. p. 585.

XXVI.

10. p. 814.

19. p. 673. 757. 81

XXVII.

6. p. 567.

XXIX.

13. p. 503. 928.

XXX.

1. p. 615.

25. 26. p. 812.

XXXI.

9. et XXXII. 1. p. 81

XXXIII.

20. p. 530.

XXXV.

3. 4. p. 530.

5. 6. p. 673.

XL.

12. p. 620.

15. 17. p. 797.

XLI.

4. p. 570.

XLII.

1 seqq. p. 466.

5. p. 562. 745.

10. 12. p. 584.

XLIII.

5 seqq. p. 599.

10 seqq. (falso expr.
sum est XLII.) 56

444. 302.

18. 19. p. 675.

23. p. 610.

XLIV.

9. p. 444.

XLV.

5. 6. p. 65. 263.

7. p. 706.

XLVIII.

22. p. 201.

XLIX.

16. p. 815.

L.

8. 9. p. 675.

LI.

6. p. 566.

LIII.

4. p. 673.

7. 8. p. 385. 525. 673.
 LIV.
 1. p. 127.
 11 seqq. p. 813.
 LVII.
 1. p. 679.
 16. p. 745.
 LVIII.
 6 seqq. p. 611.
 14. p. 812.
 LX.
 17. p. 647.
 LXI.
 1 seqq. p. 454. 514.
 519.
 LXIII.
 9. p. 530.
 LXV.
 1. p. 443.
 17. 18. p. 816.
 18 seqq. p. 813.
 21. p. 814.
 22. p. 758.
 25. p. 810.
 LXVI.
 1. p. 564.
 2. p. 611.
 3. p. 616.
 13. 14. p. 757.
 22. p. 818.

IEREMIAE.
 I.
 5. p. 759.
 II.
 19. p. 698.
 IV.
 22. p. 565.
 V.
 8. p. 710. 735.
 VI.
 17. 18. p. 684.
 20. p. 609.
 VII.
 2. 3. p. 610.
 3. p. 648.
 21. p. 610.
 25 seqq. p. 688.
 29. 30. p. 684.

VIII.
 16. p. 801.
 IX.
 2. p. 642.
 24. p. 610.
 X.
 11. p. 444.
 XI.
 15. p. 611.
 XV.
 9. p. 674.
 XVII.
 9. p. 518. 525. 673.
 XXII.
 17. p. 615.
 24. 25. p. 539.
 28 seqq. p. 539.
 XXIII.
 7. 8. p. 811.
 20. p. 643.
 23. p. 621.
 29. p. 765.
 XXXI.
 10 seqq. p. 450. 812.
 26. p. 663.
 31. 32. p. 584.
 XXXV.
 15. p. 687.
 XXXVI.
 30. 31. p. 540.

THREN.
 IV.
 20. p. 457.

BARUCH.
 IV.
 36. et V. tot. p. 814.

EZECHIELIS.
 I.
 1 seqq. p. 630.
 II.
 1. p. 630.
 XX.
 12. p. 603.
 24. p. 601.
 XXVIII.
 25. 26. p. 811.

XXXVII.
 1 seqq. p. 757.
 12 seqq. p. 758. 811.

DANIELIS.
 II.
 33. 34. p. 788.
 41. 42. p. 788.
 42. 43. p. 788.
 44. 45. p. 788.
 III.
 24 seqq. p. 729.
 29. p. 631.
 VII.
 8. p. 784.
 13. 14. p. 631.
 20 seqq. p. 784.
 23 seqq. p. 785.
 27. p. 812.
 VIII.
 12. p. 786.
 23 seqq. p. 786.
 IX.
 27. p. 786.
 XII.
 3. p. 644.

OSEAE.
 I.
 2. 3. p. 632.
 6. 9. p. 633.
 II.
 23. p. 125.
 IV.
 1. p. 217.
 VI.
 6. p. 612.
 XII.
 10. p. 491. 627.

IOELIS.
 III.
 1. (expressum est II,
 28.) p. 475.
 21. (neque vero 16.)
 p. 531. 673.

AMOS.
 I.
 2. p. 531. 673.

VIII.

9. 10. p. 674.

IONAE.

I.

9. p. 528.

II.

1 seqq. p. 527.

3. p. 528.

III.

8. 9. p. 527.

MICHEAE.

VII.

19. p. 531.

ABACUC.

III.

2. p. 510.

3. 4. p. 531. 673.

ZACHARIAE.

VII.

9. 10. p. 611. 684.

VIII.

16. 17. p. 611. 684.

XII.

10. p. 672.

MALACHIAE.

I.

10. 11. p. 612.

11. p. 613.

II.

10. p. 623.

IV.

1. p. 569.

MATTHAEI.

I.

1. p. 471. 505.

18. p. 471. 505. 536.

20 seqq. p. 505. 638.

22. 23. p. 638. 536.

23. p. 452.

II.

2. p. 453.

13. p. 452.

15. p. 452.

III.

3. p. 451.

7 seqq. p. 451. 578.

10. p. 765. 583. 686.

11 seqq. et Luc. III, 16

seqq. p. 569.

12. p. 672.

16. p. 553.

IV.

3. 4. p. 774.

6. p. 774.

7. p. 774. 777.

10. p. 775.

V.

5. p. 739.

8. p. 625. 585.

12. p. 671.

16. p. 694.

17. 18. p. 37. 676.

20. p. 595.

21. 22. p. 595.

23. 24. p. 613.

27. 28. p. 595.

33. 34. p. 595.

34. 35. p. 564. 567.

687.

37. p. 595.

38. p. 933.

39. p. 933.

41. p. 597.

44. p. 521.

45. p. 356. 690. 791.

VI.

3. p. 661.

12. p. 763.

24. p. 448.

VII.

1. 2. p. 660.

5. p. 660.

7. p. 318. 340. 394.

18. p. 951.

VIII.

9. p. 85.

11. p. 580.

11. 12. p. 691.

13. p. 696.

IX.

2. p. 763.

6. p. 764.

8. p. 763.

27. p. 960.

29. p. 696.

37. p. 960.

X.

6. p. 565.

8. p. 51.

10. p. 583.

18 seqq. p. 520.

20. p. 514.

26. p. 9.

28. p. 520.

29. p. 377.

30. p. 377.

34. p. 41.

35. p. 719.

XI.

9. 11. p. 455.

12. p. 697.

19. p. 663.

23. 24. p. 685.

25 seqq. p. 223. 562.

573. 577.

27. p. 292.

28. p. 223.

XII.

6. p. 584.

7. p. 612.

25. p. 787. 924.

29. p. 449. 776.

36. p. 344. 607.

40. p. 804.

XIII.

10 seqq. p. 657.

17. p. 589. 637.

25. p. 707.

38. p. 643. 707. 708.

40. p. 707.

43. p. 405.

52. p. 583.

XV.

3. p. 592.

3. 4 seqq. p. 587.

3 seqq. p. 928.

6. p. 587.

17. p. 835.

XVI.

6. p. 710.

13 seqq. 16. 17. p

519.

21. p. 519.

24. 25. p. 519.
 XVIII.
 10. p. 165.
 XIX.
 6 seqq. p. 926.
 7. 8. p. 602.
 16. 17. p. 221.
 17 seqq. p. 594.
 21. p. 594.
 29. p. 808.
 XXI.
 9. p. 591.
 13. p. 564.
 16. p. 591.
 23. p. 221.
 31. p. 634.
 33 seqq. p. 682.
 XXII.
 2 seqq. p. 686.
 7. p. 689.
 13. p. 688.
 14. p. 688.
 21. p. 448.
 29. 31. 32. p. 570.
 XXIII.
 2 seqq. p. 593.
 26. p. 615.
 27. 28. p. 615.
 34. p. 583. 520.
 37. 38. p. 691. 696.
 XXIV.
 15. p. 787.
 15 seqq. p. 784.
 21. p. 675. 797.
 23. p. 599.
 35. p. 816.
 42. p. 685.
 45. 46. p. 647.
 48 seqq. (falso expressum est 43.) p. 646.
 XXV.
 21. 23. p. 590.
 32. 34. p. 706.
 34 seqq. p. 619. 660.
 41. p. 548. 672. 706.
 XXVI.
 24. p. 352.
 26. p. 612.
 27 seqq. p. 808.

38. p. 93. 544.
 39. p. 93.
 XXVII.
 46. p. 93.
 XXVIII.
 19. p. 514.
 MARCI.
 I.
 1. p. 471.
 1 seqq. p. 461. 506.
 24. p. 576.
 V.
 31. p. 37.
 41. 43. p. 750.
 VIII.
 31. p. 508.
 IX.
 23 (falso expressum est 22.) p. 696.
 44. p. 405.
 X.
 38. p. 277.
 XIII.
 32. p. 386.
 XVI.
 19. p. 462.
 LUCAE.
 I.
 2. p. 499.
 6. p. 454.
 8. 9. p. 454.
 15 seqq. p. 455.
 17. p. 461.
 26. 30. p. 455.
 32 seqq. p. 455. 507.
 33. p. 453.
 35. p. 536.
 38. p. 545.
 42. p. 538.
 46. 54. 55. p. 455. 578.
 68 seqq. p. 456.
 76 seqq. p. 456.
 78. p. 763.
 II.
 8 seqq. p. 457. 578.
 9. p. 458.
 13. 14. p. 457.
 20. p. 459.

22 seqq. p. 459.
 28. p. 99.
 29 seqq. p. 460. 507.
 577.
 36. p. 99.
 36. 38. p. 460.
 49. p. 221.
 III.
 4 seqq. p. 451.
 8. p. 807.
 11. p. 660.
 17. p. 43.
 23. p. 359.
 IV.
 6. 7. p. 775. 778. 781.
 18. p. 639.
 19 (in marg. non adnotatus locus). p. 356.
 21. p. 639.
 V.
 31. 32. p. 441.
 36. 37. p. 680.
 VI.
 3. 4. p. 582.
 24 seqq. p. 499.
 29 seqq. p. 596.
 40. p. 805.
 46. p. 694. 736.
 VII.
 35. p. 99.
 VIII.
 51. p. 370.
 IX.
 57. 58. p. 95.
 60. p. 95.
 61. 62. p. 95.
 X.
 16. p. 422.
 19. p. 783.
 22. p. 573.
 XI.
 50. 51. p. 755.
 XII.
 20. p. 500.
 35. 36. 37. p. 694.
 685.
 37. 38. p. 812.
 45. 46. p. 694.
 47. p. 694.

50. p. 225.
58. p. 251.
59. p. 252.
- XIII.
6 seqq. p. 691.
15. 16. p. 361. 581.
28. p. 580.
32. p. 710.
- XIV.
12. p. 808.
27. p. 41.
- XVI.
9. p. 661.
11. p. 415.
16. p. 568.
19. p. 563.
31. p. 563.
- XVII.
5. p. 500.
26 seqq. p. 685.
- XVIII.
2. p. 786.
7. 8. p. 654.
7. p. 672.
27. p. 304. 625.
- XIX.
5. p. 95.
8. p. 595.
42. p. 221.
- XXI.
34. p. 694.
34. 35. p. 684.
- XXIII.
34. p. 521.
- XXIV.
25. p. 508.
26. 47. p. 645.
39. p. 719.
44 seqq. p. 508.
47. p. 645.
- IOANNIS.**
- I.
1. 2. p. 101.
1. 2 seqq. p. 463. 471.
767.
3. p. 103. 236. 283.
450. 463. 471. 664.
924.
4. p. 103. 105. 463.
940.
6. 7. 8. p. 465.
10. 11. p. 464. 767.
768.
12. p. 767.
13. 14. p. 506. 525.
14. p. 107. 457. 464.
512. 767.
18. p. 466. 627. 630.
29 seqq. p. 457.
47. p. 466.
49. p. 466.
50. p. 584.
- II.
3. 4. p. 510.
19. 21. p. 732.
23. p. 357.
25. p. 454.
- III.
18 seqq. p. 792.
36. p. 696.
- IV.
6. p. 543.
35 seqq. p. 638.
37. p. 642.
41. 42. p. 565.
50. p. 357.
- V.
1 seqq. p. 357.
14. p. 689. 758.
28. 29. p. 751.
39. 40. p. 587.
43. p. 786.
46. p. 563. 587.
47. p. 563.
- VII.
30. p. 510,
- VIII.
34. p. 449.
36. p. 524.
44. p. 778. 781.
56. p. 360. 571. 578,
57. p. 360.
58. p. 598.
- IX.
3. p. 759.
7. p. 760.
- XI.
25. p. 571.
43. 44. p. 570.
- XII.
1. p. 358.
27. p. 95.
- XIV.
6. 7. p. 579.
7. 9. 10. p. 495.
11. p. 766.
28. p. 388.
- XV.
15. p. 597.
16. p. 599.
- XVII.
5. p. 598.
24. p. 599.
- XIX.
11. p. 616.
15. p. 636.
- XX.
17. p. 804.
31. p. 508.
- ACTORUM APOSTOLORUM**
- I.
16 seqq. p. 475.
20. p. 350. 475.
- II.
22. p. 475.
30 seqq. p. 476.
37. 38. p. 477.
- III.
2. p. 477.
6 seqq. p. 477.
12 seqq. p. 477.
- IV.
8 seqq. p. 479.
22. p. 479.
24 seqq. p. 408.
31. p. 481.
33. p. 481.
- V.
30 seqq. p. 481.
- VII.
2 seqq. p. 488.
38 seqq. p.
55. p. 490.
59. p. 490.

- VIII.
9 seqq. p. 237.
20 seqq. p. 237.
26 seqq. p. 484.
27 seqq. p.
32. p. 484.
37. p. 485.

- IX.
4. 5. p.
15. 16. p.
20. p. 485.

- X.
1 seqq. p. 482.
15. p. 483.
28. 29. p. 493.
34. 35. p. 483.
37 seqq. p. 483.
47. p. 493.

- XIV.
15. p. 487.

- XV.
7 seqq. p. 491.
13 seqq. p. 491.
23 seqq. p. 492.
39. p. 497.

- XVI.
8 seqq. p. 497.
13. p. 497.

- XVII.
24. p. 486.

- XX.
6. p. 497.
17 seqq. p. 498.
25 seqq. p. 498.
29. 30. p. 498.

AD ROMANOS.

- I.
1 seqq. p. 506.
3. 4. p. 542.
17. p. 677.
18. p. 654.
25. p. 666.
28. p. 657.

- II.
4 seqq. p. 692.

- III.
8. p. 250.
21. p. 677.

23. p. 651.
30. p. 638. 456. 777.

- IV.
3. p. 571. 580.

- V.
6 seqq. p. 512.
14. p. 523.
19. p. 844.
20. p. 551.

- VI.
3. 4. p. 512.
9. p. 513.
12. 13. p. 757.

- VII.
7. p. 905.
9. p. 903.
18. p. 530.
24. 25. p. 530.

- VIII.
8. p. 742.
9. p. 734.
9 seqq. p. 742.
11. p. 732.
13. 14. p. 742.
15. p. 443. 734.
19. p. 806.
33. p. 513.
36. p. 356. 604.

- IX.
5. p. 506.
10 seqq. p. 635.
13. p. 635.
25. p. 451.
25. 26. p. 633.

- X.
3. 4. p. 594.
6. 7. p. 517.
9. p. 517.
15. p. 495.

- XI.
16. p. 97.
17. 24. p. 740.
21. 17. p. 651.
26. p. 565.
32. p. 125. 529.
33. p. 127.
34. p. 713.
36. p. 41.

- XII.
1. p. 955.
3. p. 772.
16. p. 778.

- XIII.
1 seqq. p. 689. 781.
10. p. 593.
13. p. 695.

- XIV.
9. p. 517.
15. p. 518.

I. AD CORINTHIOS.

- I.
18. p. 43.
23. p. 517.
26. p. 348.
29. p. 528.

- II.
6. p. 101. 424.
10. p. 387.
14. p. 97.
15. p. 97.

- III.
2. p. 699.
3. p. 701.
16. 17. p. 583. 731.

- V.
6. p. 653.
7. p. 932.
11. p. 653.

- VI.
9 seqq. p. 743. 744.
653. 695.
12. et X, 23. p. 695.
13. 14. p. 732.
15. p. 732.
20. p. 753.

- VII.
5. 6. p. 602.
12. p. 602.
25. p. 602.
31. p. 816. 566.

- VIII.
1. p. 376.
4 seqq. p. 446.
11. p. 519.

- IX.
24 seqq. p. 697.

- X.
1 seqq. p. 652.
4. p. 600.
5. p. 688.
11. p. 600.
16. p. 517.
23. p. 695.
- XI.
10. p. 93.
- XII.
4 seqq. p. 387. 627.
28. p. 552. 647.
- XIII.
9. p. 387.
9. 10. p. 585.
9. 12. p. 734.
- XV.
3. 4. p. 518.
8. p. 93.
10. p. 640.
12. p. 518.
13 seqq. p. 754.
21. p. 754.
22. p. 551.
26. p. 551.
25. 26. p. 551. 819.
27 seqq. p. 819.
32. p. 754.
36. p. 733.
41. p. 335.
42. p. 733.
43. 44. p. 733.
45. 46. p. 746.
48. p. 97. 738.
49. p. 738. 743.
50. p. 272. 737. 741.
744. 750. 751.
53 seqq. p. 125. 742.
551. 752. 754.
- II. AD CORINTHIOS.
- II.
15. 16. p. 656.
17. p. 647.
- III.
3. p. 753.
- IV.
4. p. 657.
10. 11. p. 753. 754.
- V.
4. p. 688.
4. 5. p. 753.
- XII.
7. p. 720.
- AD GALATAS.
- I.
1. p. 496.
15. 16. p. 749. 759.
- II.
1. 2. p. 496.
- III.
5 seqq. p. 634.
6 seqq. p. 807.
13. p. 518.
16. p. 807.
19. p. 447. 773.
- IV.
4. 5. p. 506. 510. 542.
773.
8. 9. p. 445.
26. p. 815.
28. p. 807.
- V.
19 seqq. p. 742.
21. p. 75.
22. p. 743.
- VI.
14. p. 43.
- AD EPHESIOS.
- I.
7. p. 756.
10. p. 41. 772.
13. p. 734.
21. p. 621. 640.
- II.
7. p. 569.
13. p. 518. 756.
14. 15. p. 756.
20. p. 641.
- III.
21. p. 35.
- IV.
5. 6. p. 284. 623. 664.
767.
8. p. 351.
9. p. 637. 804.
16. et Coloss. II, 19.
p. 664.
25. p. 695.
29. p. 695.
- V.
4. p. 695.
6. 7. p. 653.
8. p. 695.
13. p. 105.
30. p. 719.
32. p. 101.
- VI.
12. p. 121.
- AD PHILIPPENSES.
- I.
22. p. 748.
- II.
8. p. 486. 641. 762.
10. p. 121.
15. p. 571.
- III.
10. 11. p. 753.
12. p. 584.
20. 21. p. 752.
- IV.
17. p. 583.
18. p. 616.
- AD COLOSSENSES.
- I.
14. p. 717.
16. p. 53.
18. p. 358.
21. 22. p. 756.
- II.
9. p. 41.
11. p. 604.
14. p. 764.
19. p. 757.
- III.
5. p. 747.
9. p. 748.
10. p. 748.
11. p. 41.
- I. AD THESSALONICENSES.
- V.
3. p. 801.
23. p. 731.

II. AD THESSALONICENSES

- I.
5. p. 686.
6 seqq. p. 672.
6 seqq. p. 654.
9. 10. p. 672.

- II.
3. 4. p. 445. 784.
8 seqq. p. 447. 784.
10 seqq. p. 657. 793.

I. AD TIMOTHEUM.

- I.
4. p. 3.
9. p. 605.
VI.
20. p. 324.

II. AD TIMOTHEUM.

- IV.
9. 10. 11. p. 498.

AD TITUM.

- III.
10. p. 201. 435.

AD HEBRAEOS.

- I.
3. p. 400.
III.
5 (falso expressum est
15). p. 446.

IACOBI.

- II.
23. p. 604.

I. PETRI.

- I.
8. p. 585. 734.
12. p. 337. 820.
II.
16. p. 607.
22. p. 623.
23. p. 513.

II. PETRI.

- III.
8. p. 780.

I. IOANNIS.

- II.
18 seqq. p. 509.
IV.
1. 2. 3. p. 511.
V.
1. p. 512.

II. IOANNIS.

7. 8. p. 511.
11. p. 201.

APOCALYPSIS.

- I.
12 seqq. p. 631.

15. p. 600.
17. p. 632.
17. 18. p. 632.

- III.
7. p. 623.

- IV.
7. p. 469.

- V.
6. p. 632.

- VI.
2. p. 636.

- XI.
19. p. 619.

- XIII.
2 seqq. p. 794.
11 seqq. p. 795.

- XVII.
8. p. 803.
12 seqq. p. 787.

- XIX.
11 seqq. p. 632.

- XX.
6. p. 812.
11. p. 815.
12. 13. 14. p. 815.
15. p. 815.

- XXI.
1 seqq. p. 816.
2. p. 815.
3. p. 619.
5. 6. p. 815.

IV. INDEX RERUM.

Aaron, cur non lepra, sicut Maria, percussus. 844.

In Abel iustorum persecutiones significatae, praedicatae a prophetis, in Christo perfectae. 679. Eius sacrificium cur Deo acceptum. 614. Abelum iustum Deus Caino iniusto subiecit, cur? 548.

Abraham absque legalium observatione per fidem iustificatus. 604. 605. 641. Ei nec Christus, nec Christi Pater incognitus; a quo didicerat? 571. 572. Ad Abraham et Moysen Filius Dei in forma humana locutus est, quem Iudaei nescierunt. 579. Abraham Verbi Dei praecepto fidelis, in quo? 570. 571. Verbo Dei libere obediens, amicus Dei factus est. 602. 603. In Abraham homo Verbum Dei sequi praedidit quomodo? 572. Propter fidem suam per Christum servatus. 573. Ex tribus qui Abrahae apparuerunt, unus fuit Filius Dei, quem adoravit. 577. not. 7. Abraham propheta Christi incarnationem ac passionem in spiritu vidit, et gavisus est. 572. 577. Eius exultatio ad nos manans, et in ipsum regressa; quomodo? 578. Abrahae cur a Deo circumcisio data? 603. Eius circumcisio et ante circumcisionem fides, utriusque Testamenti figura. 641.

Abrahae semen per circumcisionem servatum. 488. Abraham credentium omnium pater, tam ex circumcisione, quam ex praepotio. 571. 578. 635. 641. In eius fidem Christus lapis angularis collegit utriusque Testamenti fideles. 641. In Abraham praesignata fides nostra. 634. 635.

Abraham et posterum eius a salute exclusi, ex Marcione. 257. Refellitur. 580.

Abrahae factas promissiones Christus implevit quomodo? 577. 579. Earum effectum iustorum animae sortiturae in hac terra, quando et quomodo, ex Irenaeo. 569.

Non Abrahae tantum sed et seminis eius, fidelium scilicet, Christus Salvator et vindex. 581. Abraham, Moyses, prophetae Christusque ipse ex una substantia, quo sensu? 563. Gnostici contradicentes refelluntur. 562.

Abrahas Basilidianorum, quid? 247. not. 8.

Achamoth, Enthymeseos superioris Sophiae nomen. 45. Varia eius nomina. 63. Ogdoas appellata. 61. 457. not. 8. Valentinianorum mater. 85. Eius sedes. 63. Achamoth, a Pleromate submotae, formae, figurae et lucis expertis calamitas. 45. Huic, essentiae, non scientiae formam primum indidit superior Christus, cur? 47. Lumen quod eam deseruerat, investigantem coërcet Horos. 47. Hinc multiplex eius perturbatio. 47. Quibus Scripturae locis significata, ex Valentinianis? 91. 97. 101. Ex iis perturbationibus, materiae ex qua hic mundus conflatus est, essentiam ortam dicebant. 99. Id suo quisque modo, nec gratis exponerant. 51. Commenta eorum deridet Irenaeus. 53.

Achamotha ex perturbationibus emergens, ad Christum rogandum convertitur. 53. Salvator angelis satellitibus stipatus ad eam mittitur. 55. Scientiae formam ab eo accipit, ac perturbationibus liberatur. 55. Hae in rerum omnium materiam transmutantur. 55. Duplex ex iis perturbationibus orta substantia; bona et mala. 57. Ex metu et conversione, res anima praeditae. 71. 392. Achamotha an-

gelos Salvatoris comites intuita, par-
tum spiritalem ad eorum imaginem
edit. 57. 392. Spiritale informare
non potest: cur? 57. Partus eius
spiritalis in Demiurgum clam deposi-
tus, et per eum in hominem; quam
ob rem? 69.

chamoth ad animalis substantiae for-
mationem se confert. 59. Ex ea De-
miurgum format. 59. Doctrinas a
Salvatore profectas in lucem edit. 59.
Ad Aeonum honorem et imaginem
omnia facit. 57. 59. 395. Demiurgo
ignota. 394. 395. Per hanc operatur
Salvator. 395. Invisibilis Patris imago
est. 396. Demiurgi erroris causa.
63. E medietatis loco in Pleroma in-
gressura, sponsum suum Salvatorem
acceptura, quando? 79. 389. Eius
imago non sunt res creatae. 299.

chamothae fabula a Marco mago
explicata. 165.

chamoth cum ogdoade sua, Diimi-
nores gentium. 319.

cinetos. Valentinianorum Aeon, Logi
et Zoës proles. 15.

ctiones omnes et cibos ex se indif-
ferentes esse, Cynicorum et Valenti-
nianorum doctrina. 321. Actiones
humanas non ex natura, sed ex sola
hominum opinione bonas aut malas
esse, Gnosticorum omnium principium.
72. Carpocratianorum inprimis. 250.
253. Refellitur. 402. Omnes, etiam
selestissimae, cuilibet in hac vita ex-
periendae, ex iisdem, cur? 401. 402.
Flagitiosum dogma, Christi doctrinae,
et rationi repugnans. 403. 404.

ctionum mentis ordo et series, ex
Irenaeo. 311. Actiones mentis, a
mente aut a se invicem non re aut
substantia differunt, sed modo et no-
mine. 311. 312.

damas. Hominis perfecti Barbelio-
tarum nomen. 261.

dama in paradiso versatum, quidpiam
ab eo sumsisse dicebant Valentiniani.
61. De Adami et Evae lapsu et in-
staurazione, Ophitarum et Sethianorum
deliria. 268.

damus primiformis homo a quo ce-
teri homines appellati. 547. Adama
Deo creatus, ut haberet quem suis
ditaret beneficiis. 558. Christi typus
a Paulo dictus, quo sensu? 544. Sub
Adam testamentum a Deo datum. 471.
472.

dama aeternam salutem consecutum
esse negant Tatianus et Continentes.
258. 259. Quo Scripturae loco abu-
tebantur? 551. Refelluntur. 551. Ada-

mum a Christo prae ceteris salutem
consequi debuisset, quomodo proba-
tur? 546. 547. 552. Nisi salutem con-
secutus est, adhuc in perditione est
omnis homo. 550. Mors non iuste
absorpta dicitur. 551. Eius salus est
evacuatio mortis. 551.

Adam statim post lapsum poenitens,
quomodo? 549. Ob id venia dignus.
550. Adam cur a Deo statim post
lapsum interrogatus. 550. In Adam
proprie lata non est maledictio; sed
in terram. 547. Et serpentem. 548.
Cur e paradiso expulsus mortique fa-
ctus obnoxius? 550.

Adam per peccatum vita privatus, per
incarnationem, victo rursus diabolo,
eandem recuperavit. 550. 551. Ini-
tium morientium factus. 545. 546. 547.
Qua die Christus mortuus est, eadem
et ipse per praevaricationem. 779.
780. In Adam percussus est omnis
homo. 812. In Adam amissum quid?
id in Christo recuperatum. 517.

In Adam mortuos nos Christus vivifica-
turus venit. 746. 747. 748. 760. Ada-
mus Christo opponitur, quomodo?
545. 546. Adami procreationi Christi
generatio similis esse debuit, quare?
540. 541. In secundo Adam usque
ad mortem obedientes facti, eidem Deo
Patri reconciliati sumus, quem in pri-
mo Adam offendimus, non obedientes
ei. 762. 763. 773. 774.

Adonai quid significat, ex Irenaeo? 417.
418. not. 13. 1. 2. 3.

Adoptionis spiritum quinam accipiunt?
561. Adoptionis filiorum munus, in-
carnationis fructus. 524. 525.

Adventus Christi Domini duplex. 119.
A prophetis praenuntiatus. 673. 674.
In adventu secundo insti omnes e
somno excitandi, et in regnum a Chri-
sto constituendi. 638.

Adulterium qui vult committere, adul-
ter est, etiamsi non consequatur effe-
ctus, satente Basilide. 902.

Aegyptiorum spoliatio, cuius typus
fuit. 658 seqq. Ab Aegyptiis iuste
ablatus quod Hebraeis pro laboris
pretio debitum erat, quomodo proba-
tur. 659. 660. Quas Aegyptii in He-
braeorum egressu olim acceperunt
plagas, easdem gentes accipiunt in
Apocalypsi. 661. Sicut per Aegyptio-
rum Israelitae, ita et nos per Iudae-
orum caecitatem, salutem accipimus.
636. Egressus Hebraeorum ex Ae-
gypto, ecclesiae egressus ex gentibus
quomodo typus? 661.

- Aëno's**, Valentinianorum Aeon, hominis et ecclesiae proles. 17.
- Aeonum** Valentinianorum ortus, coniugationes et nomina recensentur. 11 seqq. 916 seqq. Triginta sunt. 17. Numeri huius mysteria et figurae, secundum Valentinianos. 17. Aeonas suos quotuplici nomine nuncupant Gnostici? 561.
- Aeones** Valentinianorum, masculo-feminae. 15. In gloriam Patris emittuntur. 15. Octo priores, paternae gloriae illustrandae causa, alios edunt. 15. Eorum mysteria et figurae. 35 seqq. Taciti et ignoti. 17. not. a. Omnes, praeter Nun, magnitudinem Propatoris ignorant. 17. 19. Ne cognoscant prohibet Sige. 19. Aeonum superiorum forma inferioribus ignota. 163.
- Aeonas** quid docuit Christus, iuxta Valentinianos? 575. Omnes a Spiritu sancto exaequati. 31. Ad producendum Iesum simul conspirant. 31. Ad eorum honorem et imaginem omnia facit Achamoth. 59. 61. Angeli et archangeli a Demingo conditi, eorum imagines. 61.
- Aeonis** perturbati nepotes, Valentiniani. 342. 343.
- Aeonum** Basilidis ortus et nomina. 243.
- Aeones** sub allegorica litterarum et syllabarum farragine a Marco mago traditi. 161. 162. Aeonum prima et secunda quaternitas, decas et duodecas, quibus Mosis locis adumbratae, ex Marcosis? 209. 211. 213. Tricenarius numerus in homine adumbratus, ex Marcosis, quomodo? 209. 211. Quibus Mosis locis significatus, ex iisdem? 213. 215.
- Aeonum** emissiones, a Valentinianis gratis excogitatae. 325. 326. Aeonum emissionis et numeri ratio nulla reddi potest. 328 seqq. 333 seqq. Triginta esse non possunt; cur? 305 et seqq. Per Christum aetatis anno 30 baptizatum non significantur. 553. 554. Aeonum dodecadis typum non esse duodecim apostolos. 351 seqq.
- Aeones** coniugati disiungi ab invicem non possunt. 306. 307. Aeones feminae, masculorum effectiones et virtutes sunt, non substantiae aut personae ab iis diversae. 307. Inter Aeones annumerari non possunt. 306 et seqq.
- Ad Aeonum** imaginem conditae non fuerunt res creatae; cur? 202 et seqq. Aeon passioni obnoxius esse non potuit. 340. 341. Ei Patris inquisitio passionis causa esse non potuit. 341. 342. 343. Aeones omnes a labe ignorantiae immunes, aut universum Pleroma eidem obnoxium. 324 seqq.
- Aeones** Valentiniani, unde hausti? 318. 319. 320. Aeonum duodecim Valentinianorum, imaginēs Dii duodecim ethnicorum. 327. 328. 329. Nominum illorum minus congruentia quam duodecim deorum ethnicorum. 327. 328. Sunt ipsi Dii majores gentilium. 27. Aeon qui erravit, fabricationis munus causa iuxta Gnosticos quosdam. 298.
- Aetas** Christi, paene 50 annorum, quae docendi munus suscepit, iuxta Irenaeum. 358. 359. 360.
- Aetas** omnis a Christi sanctificata; quomodo? 358 seqq. Aetates hominum quinque. 358. 370. Aetas iuvenilis trigesimo anno incipit, ex Irenaeo. 358. Aetas senilis a quadagesimo anno incipit, ex eodem. 359.
- In Aethiopia** Christi adventus praec. Eunuchus a Philippo baptizatus. 634.
- Aethiopissa** uxor a Moyse ducta, cuius rei typus? 633.
- Affectio** separari non potest ab e cuius est. 592.
- Affectiones** et passiones hominum dum cogitant, Deo perperam tribuunt. Valentiniani. 312. 316. 317. 318. 386. 387.
- Agape**, Valentinianorum Aeon, *Μητρὶς τοῦ ζῶντος* coniux, Hominis et Ecclesiae proles. 17.
- Ad Agathopodem** quendam una Valentinii inscripta epistola. 911.
- Ageratos**, Valentinianorum Aeon, Loos et Zoës proles. 15.
- Agnitio** vera quae et quinam eius characteres? 670. not. 6.
- Alethia** Valentinianorum Aeon, Nux coniux. 13. A Bytho et Sige emissa. 14.
- Alexander** episcopus, Evaristi successor. 432.
- Ad altare** Deus indesinenter vult offer creaturam, ut gratum animum testetur. 619. Altare in caelis est et preces et oblationes recipiendas. 619. 620.
- Ambiguitates** verborum studio exquisitae, Ioanni baptistae ab Heraclione affectae. 942. Ambiguitas questionum quomodo solvenda? 303.
- Amor** Dei sincerus, libertatis evangelicae character. 607. Amor Dei, iustitia legis. 604. 605.
- Anacletus**, Lini successor. 431.
- Anaxagoras**, dictus Athenis, et irreligiosus. 320. Eius principia. 320. Ex subiecta materia omnia fuisse con-

dita docuit. 318. Seminis spiritalis Valentinianorum auctor. 319. 320. Maxilaus quis ab Irenaeo memoratus? 145. not. 7. Maximandri principia. 320. Angeli, Iesu Valentinianorum satellites. 31. Ad eorum intuitum parum spiritalem edit Achamoth. 57. Lumina dicuntur. 61. 347. Angeli Salvatoris Valentinianorum; informes et imperfecti; cur? 344. Ad eorum imaginem concipi non potuit spiritale semen Valentinianorum. 344. 345. Angelorum Pleromatis imago non sunt res creatae. 297. 298. Ab Angelis factum esse mundum Simon magus primus dixit. 237. 239. 302. Eadem Saturnini sententia. 241. Menandri. 240. Basilidis. 241. 243. Carpocratis. 247. Angeli prophetiarum auctores, iuxta eosdem. 239. 243. 245. Angelorum mundi fabricatorum princeps, Iudaeorum Deus veteris legis auctor ex Basileide. 244. 245. Angelis homines formidandi, ex Valentino, cur? 912. Angeli, septem caeli a Valentinianorum Demiurgo conditi dicuntur. 61. Angelus ipse Demiurgos. 59. 61. Angeli et Archangeli, imagines Aeonum a Demiurgo facto. 61. Per Angelos aut Virtutes, a Deo separatas, conditus non fuit mundus. 235. 579. 770 seqq. Inscio aut nolente Deo mundum creare non potuerunt. 289. Nec hominem. 622. Iis non indigni Deus; cur? 236. 579. Angelorum et animarum humanarum substantiam natura sua immortalem esse, perspicue docuit Irenaeus. 725. 726. Angeli primum Deum ignorare non potuerunt; cur? 292. 293. Quo nomine Filio et Spiritui sancto serviunt? 450. 580. Ipsi revelatur Pater a Filio Dei. 401. Angeli et homines, cur tales qui legem transgredi possent, a Deo creati. 696. Ex angelis et hominibus cur quidam a Deo defecerint, quidam subiecti perseveraverint; quaestio Deo dimittenda. 387 seqq. Angelos transgressores in terram delapsos in indicium. 605. Veterum quorundam sententia. 605. not. 1. Apostatas angelos cum mulieribus stupri consuetudinem habuisse, Irenaei et aliorum quorundam veterum Patrum sententia. 604. not. 9. 686. Idem opinatus est Heracleon. 966. Ad angelos stupratores et ad homines ab iis corruptos Henochum veluti prophetam et ministrum a Deo missum fuisse credidit Irenaeus.

604. not. 9. Noë in divinae legationis munere Henoch successisse credidit Tertullianus. 604. not. 9. Angelorum multitudo laudem Deo, nascente Christo, canentium, Christi nati Salvatoris argumentum. 457. 458. Hos ab Ogdoade venisse et Christi superioris descensionem manifestasse Valentiniani mentiuntur. 458. Refutantur. 458. Angeli nascente Christo, unum Deum caelestium et terrestrium factorem glorificaverunt, apud Lucam. 459. Christo Deo et homini testimonium reddunt. 576. Anicetus episcopus, Pii successor. 432. Anicetus, Pius, Hyginus, Telesphorus et Sixtus Asiaticis, licet de paschate a se dissidentibus, unitatem et pacem servarunt. 825. Aniceti cum Polycarpo circa paschatis celebrationem controversia unitatem non scidit. 826. Morem suum apostolis uterque acceptum referebat. 826. Anicetus Polycarpo in ecclesia consecrandi munus honoris causa concessit, in unitatis et pacis signum. 827. Et quidem praesente se. 827. not. 1. Animas humanas ex subtilissima materia concretas esse sensit Irenaeus. 347. 414. not. 2. Natura sua tamen immortales esse perspicue docet. 414 seqq. 516. 517. 733. 734. Vide Angeli. An corporeum quendam characterem et figuram post suam a corpore separationem servant. 414. not. 2. Dei beneficio et voluntate immortales esse, quo sensu Irenaeus et alii Patres interdum asseruerint. 415. not. 2. Animam resurgere quo sensu dixit Irenaeus? 618. not. 1. Animae immortalitas ab Heracleone negata. 963. Animae non ipsa vi substantiae suae salvae sunt; cur? 390. 391. 392. Animae vim corpus remoratur. 411. 412 seqq. Animas iustorum statim post suum ab corpore discessum Dei conspectu frui, negat Irenaeus; cur? 804. 805. Tres earum stationes distinguit. 805. Non omnium eadem sors et sedes. 818. Martyrum animas, singulari praerogativa, in caelum statim recipi existimat. 671. Anima sola consequitur salutem; corpus excluditur, ex Basileide. 245. De anima post dissolutionem corporis quid sentiebant Gnostici, carnis resurrectionem negantes. 804. Animabus corpora sua restituentur; omnesque prout in peccatis aut recte factis obierint, talia in resurrectione induent.

830. 831. Soli animae immortalī vitam aeternam largientem Patrem, non autem corporibus, quidam fingentes, quomodo refelluntur? 726. 727. 770 seqq. Animas in alia atque alia transfundi corpora, ex quo apostoli loco eruebat Basilides? 903. Animas e corporibus in corpora migrare, absurdum dogma rationi et fidei adversum. 410 seqq. An Plato primus huius auctor? 411. not. 3. Eas oblivionis poculo potari, absurde finxit. 411.
- Animae motus et operationes ab eo non distinguuntur secundum substantiam. 392. Anima pars hominis esse potest, homo nequaquam. 730. Anima sola et caro sola et Spiritus solus non hominem constituunt perfectum, sed tria haec simul unita. 730. not. 7. 731. Quo sensu? 732. not. 7. Anima in homine media inter carnem et Spiritum sanctum, alteratri consentiens vel erigitur, vel in terrena proruit. 737.
- Anima multiplex iuxta Isidorum haeticum; quo sensu? 907. Animae, quaedam naturae bonae, quaedam naturae malae, ex Valentinianis. 87. Animarum iustarum, quae post mortem sedes, ex Valentinianis? 79. 391. 392. Animae appendices, quid ex Valentiniano? 910. Animae a Pleromate exclusae, ex Valentinianis; cur? 79. 389. 390. 392. Animae ex principiis Valentinianorum totae in medietatem cadere debent, nulla pars earum in Pleroma. 391. Animae spiritali semine Achamothae inspersae, ceteris meliores et Demiurgo cariores, ex Valentinianis. 83. 348. Refelluntur. 348. In prophetas, sacerdotes et reges a Demiurgo constitutae. 83. 84. 348. Absurdum dogma. 348 seqq. Anima quaevis Iesu anima melior et praestantior esse potest, ex Carpocratianis, quomodo? 249 seqq. Castigatur haec insania 407 seqq.
- Animale cur ab apostolo spiritali praeponebatur? 746. Animalis spiritalisque per quae efficitur homo? 730. not. 7. 745. Animalia munda et immunda, in lege quid significant. 735. 736. 737.
- Animalem essentiam seu animas omnes ex Achamothae metu et conversione ortum accepisse dicebant Valentiniani. 49. 57. 59. 65. 392. 393. Ex ea Demiurgus formatur. 393. 394. Animalem esse Demiurgum, Valentinianos vero spirituales, abhorret a ratione. 345. 392. 393 seqq. 397. 398.
399. Animalia eo abeunt, ex Valentinianis, quocunque se inflexerint. 61.
71. Animalia dicta Valentinianis de tra. 59.
- Anna prophetissa, Achamothae signum ex Valentinianis. 99.
- Anni, mensium et dierum divisio, a Pleromatis divisionem non quadrat. 371 seqq. Annus, cur ex 365 diebus constet, ex Basilide? 244. Anni Domini acceptabilis, de quo Esaia quid? 356.
- Anthropos, Propatoris nomen, a Colorbaseis. 143. 144. Anthropos Valentinianorum Aeon, Nu proles. 1. Anthropos et Ecclesia duodecim Aetates emittunt. 15. Eorum nomina. 1. Ab Anthrope et Ecclesia, Logo et Zoa Virtutes emanatas generasse Iesu Marcossii asserebant, quomodo? 187. Anthropi locum in incarnatione Altissimi virtutem adimplevisse Marcos asserebant. 187.
- Anthropiani haeretici. 144. not. a.
- Antichristus quibus signis dignoscendus? 794. Antichristi, diaboli organi, iniquitas, superbia, ambitio quae? 783. 784. Sedes eius, Christus teste. 784. Potestas, bella, praestigiae, iuxta Danielelem. 785. 786. a. Apostolum, causam adventus eius significantem. 785. Impietas. 786. Furor et tyrannidis duratio. 785. not. 7. 786. 803. In Antichristum concurret omnis superiorum aetatum iniquitas et virtus apostolica, cur? 797. Ea diluvio, et deinceps in Anania Azariae, Misaëlis persecutione, quomodo praefigurata? 797. 799. Sub Antichristo apostasiae pristinae infidelitatis et iniquitatis poena erit. 797. 794. Eius adventus a Ioanne quomodo significatus? 794 seqq. Non virtute divina, sed magica operatione operabitur signa. 795. Tribulatio haec iustis necessaria. 796. Per Antichristum Romani imperii dissolutio ac divisio. 787. 788. Antichristi nomen cur a Spiritu sancto non fuerit expressum? 803. Circa Antichristi nomen quidam erraverunt; cur? 799. Alii aliis minus excusabiles. 800. Pluribus nominibus numerus eius convenit. 801. 802. Ea tamen non temere coniicienda. 801. 802. 803. Quod nominis eius numerus? 797. 799. not. 8. 800. 801. 802. Antichristum venisse Christus conculcaturus. 551. Post Antichristi adventum implenda esse prophetarum testimonia de felicitate terrena sanctorum post resurrectionem.

- nem, quomodo probat Irenaens. 814 seqq. Antichristus est qui Christum dividit a Iesu. 509.
- Ad Antiochenos synodalis apostolorum epistola praeclarum eorundem de Deo uno fidei monumentum. 491. 492. 493.
- Antiphones ab Irenaeo memoratus, quis? 318. not. 10. Eius doctrina. 318. 319.
- Aptator. Demiurgi Valentinianorum nomen. 59.
- Apocalypsis a Ioanne quo tempore scripta? 803. In Apocalypsi, a Ioanne quomodo explicatur Danielis prophetia de mundi fine. 787.
- Apostoli ab eodem Deo missi ac prophetae. 688. Apostoli omnes a Filio electi, a Patre edocti. 492. 493. Patrem et filium ignorare non potuerunt. 493. Apostolis omnibus nota fuit veritas. 493. 494 seqq. Solam veritatem alios edocere potuerunt. 440. 441. Sola apostolorum doctrina, vera est agnitio. 670. not. 6. Manifesta est, firma, una et eadem, ac sine dolo; non ita de Valentinianis. 491. 493. 499. 501. 502. Apostoli divino spiritu prius afflati, quam praedicatores facti. 423. Iis non assentire quantum crimen! 424. Duodecastylum firmamentum appellati, cur? 636. not. 3. Duodecim rami propullulantes ex grano sinapeos Christo, gentibus quasi volucribus caeli tegmen praebuere. 843.
- Apostoli doctrinam ad audientium opinioniones non accommodabant. 442. 481. 482. 484. 485. Apostoli Deum nulum alium agnoverunt, praeter unum Deum et Patrem, mundi conditorem et utriusque Testamenti auctorem. 475. 476. 477. 482. 483. 488. 489. 490. 491. 493. 503. 561. 689. 690. 784. Ab iis non nisi Deus verus, Pater Domini nostri, appellatus Deus. 783. 784. Eorum doctrina de Deo uno et omnium creatore non allegorice sumenda. 488.
- Apostoli et fideles omnes eandem cum Abraham fidem sortiti, secuti sunt et ipsi Verbum Dei. 571. Ab apostolis unus tantum Deus, unusque Christus Dei Filius nobis traditus. 424. Christum Filium Dei hominibus annuntiantes alterum Deum non inferebant. 479. 484. Eorum doctrina de Christo Iesu quae, et quibus annuntiata? 475. 476. 477. 478. Filium Dei unigenitum, Verbum Patris incarnatum, Iesum Christum, unum et eundem confitentur. 480. 515. 536. Cur tam facile persuadebant Iesum crucifixum esse Christum Dei filium a Scripturis praenuntiatum? 639. Facilius ad Christi fidem converterunt quos iam instituerant prophetae. 639. Inficilius et maiori cum labore gentiles; cur? 640. 641. Qui per apostolos ad Filii sui nuptias Deus nos vocavit, idem olim ad eas vocabat per prophetas. 686. 687 seqq.
- Apostoli fidem et symbolum ecclesiae tradiderunt. 119. Ab apostolis et prophetis accepta ecclesiae doctrina et fides, una, sibi quaeque constans. 552. Sola vera ac vivifica. 421. Per eos dispositio nostrae salutis cognita. 422. Ab apostolis firmum habet initium ecclesiae; inde eadem semper doctrina perseverans. 484. Ab apostolis quatuor Iudaeorum millia una die baptizata fuisse, unde sumis Irenaeus? 639. not. 5. Ab apostolis traditum offert ecclesiae Deo sacrificium in universo mundo, quodnam, et cur? 612. Ab apostolis plura et quidem maximi momenti dogmata viva tantum voce tradita. 428. not. 4. Apostoli tradebant episcopis, quos instituebant, quaecunque scitu necessaria erant; cur? 428. 429. Piis apostolorum successoribus adhaerendum, a malis vero pastoribus recedendum. 645. quinam hi? 646. Apostolorum pars, promissa a Christo iis qui, omnibus relictis, secuti fuerint eum. 594.
- Ab Apostolis, quibuscum familiariter vixerat Polycarpus, diem celebrandi paschalis tenebat. 826. 827. Ab apostolis praecepta quaedam indulta ob infirmitatem, ad vitandum peius. 602. 603. Permissa legalia Iudaeis oeconomiae causa. 491 seqq. not. 3. Quomodo citata Scriptura; an iuxta fontem Hebraicum, an iuxta versionem Septuaginta. 534. 535. not. 12.
- Apostolus. Vide Paulus.
- Apostolis ipsis prudentiores se putabant haeretici. 489. Apostolorum fides de Christo Iesu Domino nostro, Valentinianorum doctrinae aperte contraria. 504. 505 seqq. Apostolorum doctrina Valentinianis opposita. 559. Apostolos duodecim, typum non esse Aeonum dodecadis. 353 seqq.
- Appendices animae quid ex Valentino? 909. 910.
- Aqua, rerum omnium principium, ex Thalete Milesio. 319.
- Ad Aquae et vini commixtionem in ca-

- lice Irenaeus quomodo alludit? 666. 716. 717. 718.
- Aquila male interpretatus est locum Esiae de virginis partu. 532.
- Archangelus quartus, paradisus secundum Valentinianos. 61.
- In Arelatensi concilio decretum, ut episcopo peregrino locus sacrificandi detur. 827. not. 1.
- Argumenta haeticorum a numeris, litteris et syllabis Graecis petita, vana. 362 seqq. 373. 378. 388. Haec ad rationem exigenda non e contrario. 374.
- Aristaeae historia, an vera? 533.
- Aristoteles sententiam suam de Daemonibus, omnes homines statim induto corpore comitantibus, undenam sumsit? 908.
- Aristotelici quaestionibus subtilioribus gaudet. 321.
- Ascensio Christi a prophetis quomodo praenuntiata? 674.
- Asiaticae ecclesiae, testes apostolicae fidei a Polycarpo transmissae. 435.
- Atomi et vacuum, prima rerum principia ex Democrito et Epicuro. 320.
- Attici quaedam Socrati significata fuisse comitante eum daemone dicebant, Isidoro haeretico teste. 908.
- De Avaritia possessiones nostrae omnes, quum ethnici essemus, aliquo sensu acquisitae, aut ab iniquis parentibus ethnicis perceptae; quid inde contra Gnosticos cavillantes de Aegyptiorum ab Hebraeis iubente Deo facta spoliatio? 658. 659.
- Audacia et irreverentia Caini erga Deum, malum fuit fratricidio peius. 548. 549.
- Ab Augustino Irenaei testimonium de originali peccato contra Iulianum adoptatum. 565. not. 11. 769.
- Autophyes, Valentinianorum Aeon, Logi et Zoes proles. 15.
- A Balaam visus angelus ipsum erat verbum. 839. 840. Balaam propter Christum secundum carnem nasciturum a Deo prohibetur, ne maledicat populo. 835.
- Baptismus per arcam Noë significatus. 686. not. 3. Baptismus aquae a Gnosticis quibusdam spreus, cur? 231. Baptismi sacramentum quomodo a Marco et discipulis eversum, et quidnam ei substitutum? 225. 227. Baptismi effectus, quis ex Menandro. 240.
- Baptizatorum aures igne signatae a quibusdam haeticis. 938. Baptizatus fuit Christus anno aetatis 30. 358. Baptizatus non fuit Christus anno aetatis 30, ut 30 Aeones significare. 355.
- Barbari duo principia honorum et malorum statuunt, ex Basilide: quae 901.
- Barbeliatae, unde sic dicti. 260. Eorum deliria. 260.
- Barbelo, quid? 260. 261.
- Baruch, Dei nomen Hebraicum, duarum litterarum et dimidia 368. Baruchi liber ut propheticus et sacra Irenaeo laudatus. 814.
- Basilides, quis? 241. Isidorus eius filius. 907. Illius hypothesis, 241. seqq. Eius et assecrarum flagitia et perdit mores. 245. 246. Operationes omnes ex se indifferentes esse putant. 245. Homines artificio simulationis eruditi. 247. Ad negandum Christi nomen semper parati. 247. 246. Mystera sua evulgari nolunt. 247. Eorum Ἀβράας, quid? 247. not. 8.
- Iuxta Basilidem Christus iusto Deo a omni sorde mundus pati non potuit. 903. Suam de animarum in alia et alia corpora transfusione opinionem quo ex apostoli loco eruebat? 903. Ab eo Pseudo-Pater excogitata, quae caelum et terram non creaverit. 754. Eius error circa martyrium. 901. 902. 903. Progressum in infinitum vitam non potest. 330. 331. 416. 417. Commentariorum eius fragmenta. 901 seqq. In barbarorum opiniones de bonis et malis inquirunt. 901. Basilidiani mulieres ab animalium carne abstinere. 241. Basilidianorum spernentium martyrii temeritas castigata. 521. Ipsi a Christo confundendi. 521.
- Belis historia ut sacra et canonica a Irenaeo agnita 570. not. 9.
- Per Benjamin Paulus significatus, per quem Christus toto orbe annuntiatus glorificatus est. 837.
- Benignitas Dei inenarrabilis; per eam visus, videntibus praestat vitam. 626.
- In Bethleem Iudaea Christi adventu a prophetis praenuntiatus, quomodo 673.
- Blandinae martyris in tormentis quam scita simul ac libera responsio 832.
- Boni homines aut mali, non natura sed electione; secus nec laudandi nec vituperandi. 693. 694.
- De Bonis et malis quanam barbarorum opiniones? 901.
- Bonum haud multo labore ac studi

acquisitum, vilesceat. 697. Bonum nec suave, nec magnopere appetendum, quod homo in hac vita necessario et sine electione operatur. 696. Boni et mali discrimen in libera hominis potestate et electione positum est, cur? 703. Boni et mali cognitionem quisquis homo refugit, latenter semetipsum occidit. 703.

Bonitas, iustitia et sapientia in Deo quomodo unitae? 555. Bonitas Deo si desit, Deus non est. 555. Ad bonitatis ostensionem iustitiaeque consummationem a Deo praefinita omnia. 698. Bonitas Dei, virtus, et sapientia in rerum omnium creatione elucet. 701. ac praesertim hominis. 702. Bonitas Dei et misericordia erga hominem, maxima. 599. Bonitas Dei talis est, ut nullius indigens, multifarie et apte hominum saluti provideat. 599. 600. Bonitas Dei exceptorium, homo gratus. 590. Bonitas Dei, mundi principium iuxta Platonem. 555. 556.

Borboriani, qui? 260. Vide Barbelioteae.

Bythius, Valentinianorum Aeon, Logi et Zoës proles. 15.

Bythus Valentinianorum, quis? Eius doctes et proprietates. 13. Bythus cum Ennoea Nun emittit, quo consilio? 13. 15. De Bytho quid sentiant Valentiniani quidam? 137. 139.

Bythus haereticorum, circumscriptus et vacuus. 315. Cum ceteris Aeonibus annumerari non debet. 306. Repugnat. 284. Labi ignorantiae obnoxius, aut Aeonem omnes ab ea immunes. 334 seqq. Bythus et Ennoea Nun et Alethian emittere non potuerunt. 310.

Bythus et Aeonem Valentiniani, unde hausti? 320. Bythi et Sigis copulatione a veteribus gnosticis accepta. 127. 129. not. f.

Caianorum errores et flagitia quae et unde petita? 274. 275 seqq. Ab his apocryphi conficti libri. ibidem.

Cain sacrificium cur a Deo reprobatum? 614. Cain cur a Deo maledictus et reprobatus? 548. 549.

Cainistae. Vide Caiani.

Calix mixtus et panis percipientes verbum Dei, sicut eucharistia, id est, corpus et sanguis Christi. 719. Calicem, et panem Christus proprium suum sanguinem et corpus confessus est. 612.

Captivitatis tempore Scripturae cor-

ruptae sunt. 534. Post eam restitutae, a quo, et quomodo? 534. 535. Caro ad imaginem Dei creata fuit. 730.

Caro sola et anima sola et spiritus solus non hominem constituunt; sed tria haec simul unita hominem perfectum efficiunt. 730. 731. Quo sensu? 732, not. 7. Carnem nostram Verbum Dei, Christus Jesus, assumpsit; cur? 714. Caro vere factum est Verbum, cur? 524. Carnem non suscepit Salvator noster, ex Valentinianis, cur? 73. Caro nostra nisi servanda fuisset, Verbum factum caro non fuisset. 754 seqq.

Carnis resurrectio a Gnosticis negata. 236. Caro necessario perit, ex Valentinianis, nec salutem percipere potest. 71. 73. 75. 391. Carnis resurrectionem negantes Gnostici, de anima quid sentiebant post dissolutionem? 804.

In qua carne Christus resurrexit, in eadem et nos resurrecturi. 732. Caro sola, utpote mortalis, resurrectura est, non anima et spiritus, siquidem immortales. 732. 733. 734. Caro quemadmodum corruptelae, sic et incorruptelae, quemadmodum mortis, sic et vitae capax est. 744. Caro eadem ipsa, quae mortua fuerat, resurget, non substantiam amittens, sed concupiscentias deponens. 747. 748. Qui carnem nostram potuit e nihilo creare, eandem a fortiori potest corruptione vindicare. 722. Si caro resurrectura non est, nec Christus sanguine suo redemit nos. 717. not. 3. Caro si capax curationis, cur non vitae et incorruptelae? 750. Si vitae temporalis capax, cur non et resurrectionis? 724. 725. Carnis resurrectio invicte probata ab apostolo, quomodo? 751 seqq. Carnis substantiam non spernebat apostolus, veterem hominem spoliandum dicens. 748. Caro regnum Dei possidere non potest, iuxta apostolum, quo sensu? 737. 738. 739 seqq. 757.

Carnis resurrectionem confirmat eucharistia. 618. 619. quomodo? 717. not. 3. 719. Caro, quae eucharistia, Christi corpore ac sanguine, vescitur ac nutritur, vitae aeternae capax est, nec aeternum perire potest. 617. 618. 619. 719.

In carnis humanae infirmitate virtus Dei et gloria elucet, quomodo? 721. 722. Caro si infirma, Spiritus Dei promptus est, ut vincatur infirmitas. 730. 737. 738. Caro non tam pos-

- sidebit regnum Dei, quam ipsa possidebitur in regno a Spiritu Dei, 738. 739. 740. Caro sine Spiritu Dei mortua est, nec regnum Dei possidere potest, secus vero si vitam ei inspiraret Spiritus Dei. 738. 739. Caro a Spiritu sancto possessa, conformis fit Verbo Dei. 738. 739. Carne perseverante spiritualis quomodo fit homo in hac vita? 734. 737. 738. Carni et animae Spiritus Dei unitus perfectum et spiritalem hominem constituit. 730. 731. 732. Quo sensu? 732. not. 7.
- Carnis opera sunt mortifera. 743. Ea tantum, non ipsam corporis substantiam iustificati deposuimus. 743. 744. Carnis opera qui agunt, vivere Deo non possunt. 743. Carnales et spirituales homines quinam? 735. 736. 741. 742. 743. 747.
- Carpistes. Hori cognomen. 23. 24. not. c.
- Carpocratis et asseclorum impia dogmata, flagitia et superstitiones. 247 seqq. 367. 368. 909. 910. Adversus auctorem legis maledicta. 906. Quid de Domino Jesu sentirent? 247. 248. 249. Seipsos Domino Jesu impudenter vel aequant, vel praeferunt. 249. Artes magicas exercent. 249. Libidinosa et scelerata eorum vita gentibus offensionem praebens. 250. 251. Metempsychosin admittunt. 251. Suos certis quibusdam notis signant, cur? 253. not. 2. Gnosticos sese vocant. 253. Eorum idolatria. 253.
- De castimonia praecepta quaedam moralia Isidori haeretici. 907.
- Castitas haereticis invisa. 75.
- Catabolici daemones, qui? 146. not. a.
- Cataphryges, an Marcosii pseudo-prophetarum nomine ab Irenaeo perstringuntur. 669. not. 4.
- Catholici in eadem doctrina conveniunt 681. 682. Non ita Gnostici secum invicem pugnantes, 681. 682. Catholici a veteribus ecclesiasticorum nomine non raro designati. 501. 502. not. 1. Catholicorum vulgus seu plebem, communes et ecclesiasticos appellabant Valentiniani. 502. not. 1. Catholicorum coetus a Montanistis ecclesia psychicorum nuncupata, quare? 472. 473. not. 1. Catholicis simpliciores decipiuntur a Gnosticis quomodo? 502. not. 4. A Catholicis quibusdam improvido zelo verba aliqua e Lucae exemplaribus abrasa fuisse, queritur Epiphanius. 543. not. 1. Catholica verba Dei lacte significantur. 516. not. 5.
- Cerdonis errores. 256. 257. Eins aetas. 256. 257. 439. In serendis erroribus quot diverticula? 439. 440. Plus semel se ab ecclesia segregavit et eiectus est. 440. not. 1.
- Cerebrum exspere, quid? 6. not. 9.
- Cerinthum in balneo se lavantem fugit Joannes apostolus. 434. not. 6. Illius et asseclorum de mundi conditore, et Jesu doctrina. 253. 254. Jesum ex virgine natum negant, et a Christo dividebant. 254. 255. 462. 463. 467. not. 5. Solo Matthaei evangelio; eoque mutilo, cum Ebionitis utebantur. 467. not. 5. Adversus Cerinthianorum errores a Joanne scriptum evangelium. 462. 463.
- Character corporis in animabus a corpore separatis superstes, ex Irenaeo, quid? 414. not. 2.
- Charis Bythi conjux, iuxta Valentinianos. 13.
- Caritas, adimpletio legis, sine qua omnia vacua et inutilia, perfectum ipsum hominem perficit. 593. 605. Caritas in Hebraeis extincta; idcirco lex ipsis a Deo tradita. 605. Caritatis et iustitiae observationem ante cetera Deus a Judaeis exigebat. 607. 608. Caritas erga proximum perfecta, in quo consistit? 596. 597. Caritatis duplex praeceptum cur Deus homini tradidit? 606. 607. Caritatis tantum privatio, hominumque traditiones a Christo damnatae, non vero lex. 592. Caritas fervens ad sacrificium purum requisita. 616. Absque caritate interna proximi nihil prosunt sacrificia externa. 614. 615. Caritas vera, quia in ecclesia sola reperitur, et in ea sola veri martyres. 671. Caritas munere praecipuo, seu ecclesiae unitate nititur agnitio vera. 670. 671. not. Caritas alienus est quisquis benefaciendi proximis facultatem habens non bene facit. 827. Caritas Dei dives. 421. Sine invidia. 42.
- Chiliastae. Vide Millenarii.
- Christus thesaurus est in scripturis absconditus. 642. 643. 644. Patefactus suo adventu. 644. ac cruce. 644. Christianis revelatus. 644. Iudaeis etiam nunc aenigma, cur? 641. De Christo passim testificantes scripturae, non nisi ab uno eodemque Deo per verbum omnia revelata fuisse demonstrant. 589. Christus est, qui Moysi locutus est. 594. Christi generatio

secundum hominem, a Deo patribus promissa. 505. Ante Christi adventum, Satanam aperte et per se non ausum esse maledicere Deo, irenaei et aliorum sententia. 789. not. 12. Christi adventus ab initio praenuntiatus a Verbo per patriarchas et prophetas. 465. 563. 564. 572. 576. 577. 625. 642. 651. 671. 672. 673. 674. 679. 720. Christi typus Adamus, quomodo? 544. Christi incarnationem ac passionem Abraham propheta in spiritu vidit, et gavisus est. 572. Per Christum Abraham servatus propter fidem suam. 572. Christi et ecclesiae typus, Jacob. 635. 636. 637. Incarnationis, Moysis virga. 539. Corporis, frumentum a Jesu Nave manna cessante datum. 837. Passionis, serpens aeneus. 565. not. 10. Sanguinis, funiculus coccineus a Raab ante fenestras appensus. 634. not. 7. 641. 642. Sacrificii, Isaaci sacrificium. 571. 572. Ecclesiam in gentibus perficientis, Moyses assumens uxorem Aethiopissam. 633. 634. Christus quomodo Dominus David? 668. Christi regnum Davidi promissum. 537. 538. Christi generationem humanam Deus signo indicavit, cur? 538. Christi passio quomodo praefigurata? 642. De Christo Deo et homine Esaias prophetia quomodo explicatur? 536. 537. 538. 539. Christus per Esaias prophetiam semetipsum praenuntiatum ostendit. 639. cur? 638. 639. Christi gloria, regnum, adventus duplex, a prophetis praenuntiata, quomodo? 672. 673. Christi futurum adventum, ipso revelante, prophetae ac discipuli praescientes, videre concupierunt. 589. Christi adventus in Judaea et in Bethleem a prophetis praenunciatus. 673. Christi regnum pacificum futurum ac mite significavit Scriptura, quomodo? 629. 630. 678. Christi varias operationes, ecclesiaeque persecutiones praenuntiaverunt veteres prophetae, ac in se praeformarunt. 671 et seqq. 683 et seqq. Christi gesta prophetae praedicere non potuissent, si ab altero Deo propheticam inspirationem accepissent. 677. De Christi passione omnia a prophetis praenuntiata, impleta iam esse probat Petrus in Act. Apost. 477. 478. 479. Christi mors, resurrectio, ascensio. 674. Regnum et adventus posterior, quomodo a prophetis praenuntiata. 674. In Christo naturae divinae carnem sibi uni-

tam in caelos assumptis, quidnam erat signum? 842.

Christus ille est, de quo prophetae locuti sunt. 591. In Christum solum concurrunt omnia signa a prophetis de Messia praenuntiata 677. 678. De eo solo prophetaverunt, cur? 678. Christum non ab alio Patre quam a Deo legis descendisse, quomodo probatur? 592. 593. 773. 774 seqq. E tribu Juda et Levi genitus. 836. Venit ad nos non quomodo ipse poterat, sed eo modo, quo ipsum videre poteramus. 699. 701. Ex virgine natus. 526. 527. Christi natalis, quo anno? 535. not. 6. Christus Adamo opponitur, quomodo? 546. 547.

Christus idem factus est quod et nos. 542. Non simpliciter in Mariam descendisse, sed vere carnem ex ea assumptis, quomodo probatur? 542. 543. 544. A Christi genealogia cur Matthaeus initium evangelii ducit. 842. 843. Christi generationis initium ab ipso Christo ducit Lucas; cur? 545. 546. Quot generationes recenset, tot linguas et gentes fuisse, veteres crediderunt. 544. not. 2. Christi caro vera, et ea nostra, iustitia quidem et sanctitate, sed non substantia diversa. 755 seqq. De Christo loquens apostolus cur ubique carnis et sanguinis nomine usus est? 754. Si Christus verus homo non est, frustra tot certissima verae humanae naturae protulit signa. 542. 543. 544. Neque veritas fuit in eo, neque is est a prophetis praedictus, sed alius expectandus. 714. 715. Non vere redemit nos. 540. 541. 715. not. 3. 755. 756. Nec homo dici potest, nec filius hominis. 541. 542. Nisi verus homo esset, vereque resurrecta nostra caro, eucharistia verum non esset Christi corpus ac sanguis. 717. not. 3. In Christi generatione Joseph nihil operatus est. 524. 532. 537. 539. 540. 541. 639. 769 seqq. Cur sine viri opera ex virgine nasci debuit? 540. 541. In universa Christi educatione Joseph Mariam accipiens auxilium praestitit, quomodo? 638. 639.

In Christo generatio duplex. 525. Natura duplex. 536. 537. Christi naturarum splendor unde petitus? 829. Christus erat antequam natus. 517. Christus unus cum Patre est Deus vivorum, qui Moysi locutus est et prophetis manifestatus. 570. 571. 582. 583. Christus Spiritu sancto unctus est a Patre. 453. Cur? 454. Christum

verum Deum ac verum hominem, verum Dei filium, et verum hominis filium, Verbum carnem factum, duplicemque in eo naturam, unicam vero personam fuisse, veritas ab Irenaeo constanter propugnata. 111. 113. 432. 437. 438. 453. 454. 504. 505. 506. 523. 524. 525. 526. 537. 576. 577. 597. Christus in se omnia quae in caelis et quae in terris quomodo recapitulatus est? 773. Christus non multiplex, sed unus Dominus Jesus, filius Dei et filius hominis. 424. 477 seqq. 491. 505. 506. 508. 517. 518. 519. 520. 522. 523. 667. 668. 669. not. 1.

Christus Jesus Verbum Dei carnem nostram assumpsit, cur? 526. 527. 529. 550. 551. 624. 713. 747. 748. 754. 773. Christus propter omnes omnino homines venit, tum eos qui ab initio in ipsum crediderant, tum eos qui deinceps credituri erant. 637. 638. Christus Adamum prae ceteris liberare debuit, cur? 546. 547. 550. 551. Christus in se per incarnationem omnes homines recapitulatus est. 543. 544. Omnia ad se revocat, quomodo? 500. 501. 541. Hominem cum Deo reconciliavit. 714. 762. Tribuit nobis vitam et incorruptelam, quomodo? 714. 716. Liberos et amicos effecit, quomodo? 597. Potestatem omnium in terra et sub terra a Patre accepit. 486. 509. 510. 576. 577. 623. 768. Non Abrahae tantum, sed et fidelium Salvator. 581. In Christo, sicut in Jacob, universa benedictio, quomodo? 636. Pius est ille Samaritanus, qui ligavit vulnera nostra, Spiritui sancto nos commendans. 514. 515. In Christo, recuperatum quidquid antea in Adam amissum. 517. Christus Jesus, unigenitus Dei filius, rerum omnium effector, hominumque vera lux. 109. Omnem aetatem sanctificavit; quomodo ex Irenaeo? 358. Christus si finis legis est, initium pariter fuisse necesse est. 594. Fructus est libertatis. 567. Lapis angularis, in unam Abrahae fidem colligens eos, qui ex utroque Testamento sunt apti in aedificationem Dei. 641. Christus quadriformis pro quadriformi evangelio, quadriformibusque mysticis animalibus. 469. 471. 472. Christi adhuc infantis opera quae? 507. 508.

Christus anno aetatis 30 baptizatus fuit. 358. Eum anno aetatis 30 baptizatum fuisse, docere vero coepisse ac mortuum fuisse quadragenario maio-

rem, Irenaei sententia fuit. 356. 357. 358. 359. 360. Tria tamen a Christo baptizato paschata celebrata fuisse docet Irenaeus. 357. Christus Dominus licet omnipotens ad creandum ex nihilo, cur Canae convivas non nisi vino ex aqua facto potaverit. 466. Christus post 40 ieiunii dies esurit, cur? 774. A Christo praecepti eiusdem obiectu victus diabolus, cuius violandi auctor homini fuerat. 776. 777. A Christo tot aegra curata membra, futurae corporum resurrectionis argumenta. 749. 750. Christus sermone tantum languores curabat, cur? 758. 759. Non ita curatus caecus a nativitate, cur? 759. 760. Non uno duntaxat anno praedicavit. 356. Veritas, in veritate loquebatur et agebat. 440. 442. 564. Doctrinam suam ad audientium opiniones non accommodabat. 440. 441. Solus vere magister noster. 522. Deum unum et eundem legis et evangelii Patrem, et creatorem omnium annuntiavit. 561. 562. 564. 574. 587. 591. 594. 595. 682. 683. 685. 689. 711. 777. 778. Patrem a solo filio, et filium a solo Patre cognosci, quo sensu dixit? 574. 575. 576. Tributa potestatibus humanis solvenda exemplo suo monstravit, cur? 781. Quod de divite et Lazaro narrat, non fabula est. 563. Quis narrationis scopus? 563. 564. Non operibus tantum, sed etiam cogitationibus et sermonibus malis abstinere iubet. 407.

Christi praecepta, consilia, adhortationes, sicut et Pauli, liberum et suae potestatis ostendunt hominem. 694. 695. Christus servitutum hominibus primo per legem constituit, postea libertatem donaturus. 598. Legem adimplevit et extendit, quomodo? 568. 596. 597. Naturalia legis praecepta non dissolvit, quinimo implevit et extendit, quomodo? 594. 595. 596. 605. 606. Nihil ex vetitis a lege discipulis praecepit. 596. Curans sabbatorum die, legem adimplebat. 581. Maiorem iustitiam a discipulis requirens, legi non contradicebat, sed adimplebat. 595. 596. Non damnabat legem, sed privationem caritatis hominumque traditiones redarguebat. 592. 593. Primitiarum oblationem suasit discipulis, non quia Deus indigens, sed ne ingrati fiant. 612. Cur e templo nummularios proiecit? 564. 565. Legem perficiens, timorem auxit, quo sensu? 607. A Christo in-

novatum primum et maximum legis mandatum. 592. 593. Abrogata legalia praecepta per testamentum novum, cur? 595. 596. 606. 607. Christus novi testamenti legisque libertatis auctor. 460. not. 12. 677.

Christus quodnam sacrificium veteribus substituit sacrificiis? 612. 613. Christus a Judaeis occidendus, a gentibus recipiendus erat. 633. Summi sacerdotis opera perfecit, quomodo? 581. Discipulos dormientes primo dimittens, patientiam Dei erga dormientes homines significabat. 637. Christum vere passum esse, quomodo probatur? 519. Nulla ei gratia debetur. 521. Si putative tantum passus est, seduxit nos, cur? 521. Eadem die mortuus, qua peccavit Adam. 780. Cur mortuus est? 581. Christus Deus simul et homo tentatur, crucifigitur, moritur, quiescente Verbo; vincit, resurgit, eodem opitulante. 526. Christum post mortem ad inferos descendisse, perspicue tradit Irenaeus. 637. 650. 651. 804. Ad inferos descendens piis fidelibus quum peccata dimiserit, eadem ipsis minime imputanda, cur? 650. 651. Primogenitus mortuorum, quomodo? 623. Christus sepultus et resurgens, per granum sinapis, quomodo significans? 843. fragm. XXXI. Initium viventium factus, quomodo. 546. Christus caput prior resurrexit, reliquum corpus postea resurrectorum. 527. Christus in qua carne resurrexit, in eadem et nos resurrectori. 732. 733.

Christo omnia peracta, ut praecordinata erant a Patre. 510. 789. A Christo datus Spiritus sanctus velut arrha incorruptelae, et ad confirmandam fidem nostram. 552. A Christo Spiritus Patris effusus, in adiunctionem Dei et hominis, quomodo? 716. In Christum a prophetis praenuntiatum fides ex eorum vaticiniis facilius evasit. 638. 639. Ad Christi fidem facilius converterunt apostoli, quos iam instituerant prophetae. 639. Christi adventus in Aethiopia praeco, eunuchus a Philippo baptizatus. 639. Ad Christi fidem homines adhortabatur lex, quomodo? 565. not. 10. 594. De Christo Dei filio tam frequenter loquens vetus testamentum, unum et eundem esse sui auctorem demonstrat. 587. 588. Christus Dei filius si unus et idem in utraque lege, in quo igitur nova vetere praestantior. 585. Christi sanguis lege efficacior. 483.

Christi Domini passionis fructus et effectus. 351. A Christo Adae praevaricatio soluta. 775. Quomodo? 774. seqq. Diabolus captivos homines detinens, devictus. 668. Fortis alligatus, mors evacata, homo vivificatus. 545. 546. 550. 551. Serpens alligatus et potestati hominis subiectus. 551. Ab odientium manibus liberatus homo. 624. Hominis inobedientia sanata. 522. Debita nostra dimissa. 764. Vera eius carne et sanguine homo vere ac iuste redemptus. 716. 717. 756. 757. Evangelii testamentum apertum. 740. Christus solus divina nos docere ac redimere potuit. 713. 714. Redemit nos non vi, sed suadela, cur et quomodo? 714. 715. Per passionem suam, et Patrem unum eundemque creatorem quem offendimus, et semetipsum manifestum fecit, quomodo? 762. Peccata dimittens, ac per crucem solvens debita nostra, verum Deum et verum hominem se ostendit. 764. Christus solus agnus occisus paternum librum aperire et videre potuit. 623.

Christus in nobis implevit promissiones Abrahae factas, quomodo? 578. 579. Ex lapidibus, quosnam, et quomodo suscitavit filios Abrahae. 578. Vineam Dei, a malis colonis ablatam, melioribus, gentibus videlicet, locaturus venit. 683. 684. Christi merces, gentium multitudo in unum fidem convenientium. 635. Christi adventum nemo unquam cognovit nisi per Filium. 577. 578. Per Christum Judaici populi ignorantia manifestata. 597. 598. Nonnisi per fidem in Christum incarnatum et passum homines salvandi 565. Christus per adoptionem quid hominibus largitus est? 607. Per Christi adventum gratia uberior in genus humanum effusa. 590. 596. 597. 686. A Christo nos ideo liberati, non ut a Deo recederemus, sed ut ei serviremus eo perfectius, quo liberius. 596. 597. Christus ministerio nostro non indiget, fructus ad nos totus redit. 598. 599. A Christo Apostolorum pars quibusnam promissa? 594. Christi adventum spernentibus poena aucta, quomodo? 655. Post Christi adventum peccata commissa gravius punienda, remittenda difficilius, cur? 574. 650. 651. 686. Christi caput est Pater super omnia. 767. Christus Patris voluntati deserivit, quo sensu? 510. Christus Filius Dei, iudicii diem et horam concessit

scire solum Patrem; quomodo? 386. 388. In Christi nomine tota trinitas intelligitur. 519. Per Christi nomen, per quem offert ecclesia, glorificatur Pater. 613. Per Christi nomen et Spiritum sanctum homo servatur. 742. 743. Christi corpus omnis homo. 526. 527. 719. Quae ex Christi corporis seu ecclesiae caractere secundum episcoporum successiones manat, sola est vera agnitio. 670. not. 6.

Christi Domini adventus duplex. 119. 666. Christi regnum et mundi finem quanam praecedent? 787. 788. Christus ad externum iudicium venturus est, cur? 509. Omnes homines in fine iudicaturi est. 569. Quando? 803. In eadem carne in qua passus est, venturus. 512. Si non indicat, supervacaneus adventus eius 790. 791. Quibus plus dedit, plus ab eis exacturus. 686. Sequentes se gloriae suae participes reddit, ab ipsis minime gloriam recipiens. 599. Cum Christo terrenum iustorum regnum post resurrectionem, unde probat Irenaeus, et quomodo? 808 seqq.

Christus. Vide Unigenitus.

Ante Christi adventum Deus verus a nullo cognitus, iuxta Gnosticos adulterantes Scripturas. 572. 573. A Christo nuntiatum Patrem, a creatore mundi, seu veterum Deo diversum esse; Gnosticorum error, confutatus. 569. 570. 572. 652. 653. Christi Pater, Deus, secundum Gnosticos quosdam. 503. 604. Christus crucifixus negandus, ex Basilide. 245. A Christo, martyres remunerato, confundendi Basilidiani martyrium vituperantes. 521. Christum sub iusto Deo pati non potuisse, Basilidis opinio. 903. Christus Nus Patris primogenitus, ex Basilide. 243. 244. 245. Quis adventus eius in hunc mundum, finis ex eodem. 244. Christus et Jesus, duo secundum Cerinthianos. 467. not. 5. Christus supernus, et filius fabricatoris mundi, duo secundum Nicolaitas et Cerinthianos. 462. 463. Christum supernum, impassibilem perseverasse, et post descensum suum in Jesum, in suum Pleroma revolasse, Nicolaitarum et Cerinthianorum error. ibid. Christum Dominum ab altero Patre, ab alio autem Deo prophetas, Marcionitae dicentes, quomodo refelluntur? 666. 667 seqq. 676. 679. Christus veniens, licet idem qui a prophetis praenuntiatus, novus tamen rex novitatem omnem attulit, semetipsum af-

ferens praedictaque bona donans. 676. Christus omnia adimplevit veniens, et adhuc implet in ecclesia. 676. 677. Christum fructum labis effutiebant Gnostici. 553. not. 7. Christum superextensum Iloro fingeant Gnostici. 518. Christi extensionis supra Horum passionem Domini typum esse Gnostici dicentes, quomodo refelluntur? 681. Christus non ab hominibus, immo ne quidem a potestatibus et virtutibus caeli apprehensus secundum Gnosticos quosdam. 504. Christus Jesus, non unus secundum Gnosticos, sed duo. 516. Alter passibilis; alter impassibilis, nec factus caro. 457. 464 seqq. 504. 516. 517. Refelluntur. 453. 467. 477. 504 seqq. 564. 574. 575. Christum esse Patrem, Jesum vero filium, dicebant Gnostici quidam. 503. 504. Christum non primum coepisse, quum in hunc mundum advenit, contra Gnosticos probatur, quomodo? 573. Christus, Abraham, Moyses et prophetae ex una substantia, quo sensu? 563. 564. Gnostici contradicentes refelluntur. 564.

Christus Dominus ex quibus partibus confusus, secundum Valentinianos? 81. Per Mariam, seu aqua per tubum, transit. 81. In eum, quum baptismo tingeretur, Salvator descendit. 81. Uno duntaxat anno a baptismo praedicandi munus obit, duodecimoque mense passus est. 36. not. d. 350. 355. 356. 359. Octodecim mensibus post resurrectionem cum discipulis versatus est. 34. Christus, Jesus, Salvator, Verbum, Unigenitus, a se invicem distinguuntur. 504. 559. Christus quis passus est. 83. Ad baptismum venit Christus Dominus, ut 30 Aeones significaret. 17. 35. Refellitur hoc commentum. 355. 356. Passio eius, Sophiae passionis typus. 37. Ridiculum commentum. 351 seqq.

Christus superior unde ortus, ex Valentino? 129. 131. A quo, et ad quid emissus? 504. Volente Patre a Monogene emissus. 309. Christus et Spiritus s. Valentinianorum, a Monogene emittuntur. 27. 308. 309. 504. Propter labem emissus Christus. 559. Aeones confirmat, perficit et docet. 31. 558. Ad producendum Jesum, cum ceteris Aeonibus conspirat. 31. Christus secundus (: Valentinianorum :) Jesu cognomen. 31. 33. 35. Achamothae primum essentiae, non vero scientiae formam indidit; cur? 45.

47. Salvatorem angelis satellitibus stipatum ad eam mittit. 53. 55. Deum nulla ratione cognosci posse Aeonas, docuit. 575. Causa erit ignorantiae, quomodo? 290. Christus ille et Spiritus sanctus in Aeonum numero censi debent. 309.
- De Christo Jesu apostolorum fides, doctrinae Valentinianorum opposita. 504 seqq. 667. Christus a ficto Demurgo affatus locutus non est. 680. Christus rebus a se et a Patre conditis, non ab ignorantia et labe emissis, aut factis ab angelis, usus est ad salutis nostrae oeconomiam. 766.
- Per Christi adventum, notum factum fuisse Deum Patrem, hactenus ignotum, contendebant Marcosii. 217. 219. Christi nomen, quale ex Marco mago? 181. 183. 185. Christus, quis, ex Sethianis? 263. 264. Cur in mundum missus. 664. 665. 666. Christus, quis ex Barbeliotis? 260. 261.
- Christiani veteres ab omni haeresi impioque sermone quantum abhorrebant. 823.
- Christianorum sacrificia quantum Judaicis oblationibus praestant. 614. In Christianis aucta et adimpleta praecepta legis. 597. Christianis et Judaeis naturalia praecepta communia; illi ergo quid istis praecellunt? 597. Christiani pii omnes sunt sacerdotes, quo sensu? 582. not. 4. Christiani munus est mortem meditari. 830. Christianorum servi quidam a Graecis comprehensi simulque ab his de mysteriis Christianorum interrogati, quid respondent. 832. fg. XIII.
- Libros omnes et actiones ex se indifferentes esse, a Cynicis traditum accipere Valentiniani. 321.
- ante Circumcisionem fides erat in Abraham et in reliquis iustis. 641. Absque circumcisione Abraham et plures alii iustificati. 604. Circumcisionis testamentum cur Abraham nonnisi post iustificationem in fidei praepitio recepit? 641. Circumcisio Abrahæ, et eiusdem ante circumcisionem fides utriusque testamenti figura. 641. Circumcisio carnalis, quam circumcisionem significabat. 603. Circumcisio in signum et distinctionis notam data. 488. Per circumcisionem servatum est Abrahæ semen; cur? 488. Circumcisio iustitiae minime consummatoria, cur a Deo data? 603. Circumcisio media obtinuit tempora, quænam? 641.
- Claudius Cæsar Simonem magum statua honestasse dicitur. 238.
- Clemens episcopus Romanus, Anacleti successor. 431. Apostolorum auditor et ipsis familiaris. ibid. Tunc temporis non pauci ab apostolis edocti superstitibus. 431. Sub eo Corinthi orta dissensio. 431. Eius occasione scripta epistola. 431. Adversus Valentinianos quam efficax! 432.
- Climata duodecim, iuxta Marcosios, cur? 207.
- Coelo, terra, et homine renovatis ac perseverantibus, iusti variis pro cuiusque dignitate mansionibus donabuntur, iuxta Irenaeum. 817. 818. 819. Diversae illae habitationes, quibus auctoritatibus innixæ iuxta eundem? 818. 819. In caelis Deus paternaliter videbitur, quomodo? 625. In caelis templum est et altare, ad preces et oblationes recipiendas. 619. Caelum quo sensu thronus Dei dicitur, et terra suppedaneum. 566. Caelum quoduplex, ex Basilide? 243. 244. Caelorum numerus infinitus esse debet, ex Basilidis hypothesi, cur? 416. 417. Caelum et terra quo sensu praeferuntur? iis transeuntibus Deum tamen cum servis suis semper perseveraturum esse, contra Gnosticos quomodo probatur? 566. Caeli et terræ Deus iuxta Gnosticos vere Deus non est; quomodo probant? 565. Eorum cavillis respondetur. 565. 566. 567 seqq. Caeli et terræ creatorem Deum Christus Patrem suum confitetur. 562. Gnostici aliud sentientes refelluntur. 562. 563. Caeli septem a Valentinianorum Demurgo conditi. 61. Intellectualia dicuntur et angeli. 61. Caelorum orbis solidi, iuxta Marcosias. 204. not. f. Caelum quoduplex ex Marcosiis. 205. Quarum rerum signa sint caeli, ex iisdem? 205. 207. Quomodi conditi ex Sethianis? 265.
- Coelestia aliorum caelestium typi esse non possunt. 618. 620.
- Coena pura, quid? 173. not. 8.
- Cogitationes Dei a cogitationibus hominum procul diversae. 312. 384. 385. Cogitationibus malis abstinere iubet Christus. 407. De cogitationibus etiam ac verbis rationem Deo sumus reddituri, quid inde? 607. Cogitatio, sensus, mens et intentio mentis non aliud quid praeter animam sunt. 392. 393.
- Colarbasii dogmata quænam? 141 seqq.
- Colarbasii hominem et ecclesiam ante verbum et vitam posuerunt. 142. not. f. Primum patrem hominem vo-

- cari asserebant. 145. Cur Salvatorem Christum et filium hominis dictum esse vellent? 145. Colarbaseorum pugnantes secum invicem de Salvatoris ortu sententiae. 143. 144.
- Communia omnia ex se, ipsae etiam uxores, ex Epiphane. 904. 905.
- A concupiscentiis abstinere, adimpletio legis est. 595. 596. Concupiscentias tantum deponet caro resurgens, propria semper servata substantia. 747. 748.
- Conditor mundi unum esse Deum, veteres omnes consentiunt. 301. 302. Conditor mundi quidpiam superius fingere, summa impietas. 349. Conditor mundi labis fructum dicere, blasphemia. 349. Conditor mundi, quis et qualis, ex Barbeliotis. 262.
- Confessio Dei, altera fide et vitae institutione, altera voce, ex Heracleone. 936. 937. 938.
- Coniugia Pleromatis, a Paulo significata, ex Valentinianis. 99. 101.
- Conscientia pura sacrificium sanctificat. 616. Absque conscientia pura non prosunt sacrificia. 614. 615. 616.
- Consummatio quando futura, secundum Valentinianos. 73. 163.
- Continentium auctor Tatianus. 259. Eorum dogmata. 258. 259.
- Cor tractabile quisquis ad Dei voluntatem praebet, ab eo perficitur, quomodo? Secus si obdurato corde respiciatur ars eius. 704. Corda nostra carnalia, si nunc Spiritus sancti fiunt capacia, quidni fient et vitae aeternae, per resurrectionem? 753.
- Corinthiorum dissensio. 431. Ipsi a Clemente scripta epistola. 431.
- Corpus et animus terrae nomine ab Irenaeo significata. 542. not. 4. Corpus animae vim remoratur. 412. Corporis character in animabus a corpore separatis, ex Irenaeo, superstes, quid? 414. not. 2.
- Corporum resurrectionem docet. 391. 753. 754. 830. Negans Basilides, (245. 246.) alique Gnostici refelluntur. 728 seqq. 770. Corporibus nostris Deus omnium creator resurrectionem promisit per prophetas. 725. 726. Corpora sola, utpote mortalia, resurrectura sunt, non animae immortales et incorporeae. 732. 733. 734. Corpori unicuique anima sua restituitur, omnesque prout in peccatis aut recte factis obierint, talia in resurrectione induent. 830. 831. Corpora quae in bonorum operum partem cum animabus venerunt, salva cum iisdem fient. 390. 391. Non ex se, sed ex Dei virtute suscitanda, iuxta apostolum. 733. 734. Eorum resurrectionis argumenta, tot aegra a Christo curata membra. 749. 750. Templum Dei quum sint, aeternum corrumpi non possunt. 731. 732. Corpora in eucharistia, vero corpore et sanguine Christi, nutrita resurrectura esse, Verbo Dei operante, quomodo probatur? 719. Corporibus nostris si vitam minime impertit supremus Pater, impotens sit aut invidus necesse est. 725. 726. Corpora animalia, per Spiritum surgentia, fient corpora spiritalia. 733. 734. Corporis substantia servata, opera tantum carnis iustificati deposuimus. 743. 744.
- Res creatae unum esse Deum mundi conditorem testantur. 301. 302. 380. 381. Creatae res, variae, et multae, sed bene consonantes. 373. 374 seqq. Ab uno et eodem Deo omnes. 374. Rebus creatis omnibus Verbum vitam praestat iuxta voluntatem Patris. 767. 768. Totum quo res creatae spatium perseverant, dies unus, 780. Quo sensu? 780. not. 1. Res creatae longe diversae naturae a creatore. 450. 451. Diverso a creatore vocabulo appellari debent. 451. Christo Deo et homini testimonium perhibent. 576. Res creatae omnes quibus Deus Pater et Verbum eius utuntur, propria utriusque virtute et sapientia conditae, non ex ignorantia et labe emissae, aut ab angelis factae. 766. Non sunt umbra Pleromatis. 299. 300. Ad imaginem Aeonum conditae non fuerunt, cur? 293 seqq. Neque ad imaginem Achamothae aut angelorum Pleromatis. 297.
- In Creatione rerum omnium, Dei bonitas, virtus et sapientia elucet. 701. Ac praesertim in creatione hominis. 702. 722. 723. Creatio huius mundi ad imaginem invisibilium facta, ex Marcossii; quomodo? 203 seqq.
- Creator Deus per ea quae condidit, a Verbo revelatur. 575. Creator omnium Deus, unus et idem Pater, a Christo et apostolis annuntiatus, a quo lex et prophetae. 442 seqq. 504. 552 seqq. 556. 561 seqq. 569. 689. 690. 758. 759. Creatorem Deum et Dominum Judaeorum a summo Deo distinguentes Gnostici confutantur. 442 seqq. 559 seqq. 652. 653 seqq. Creator omnium, unde emissus iuxta Valentinianos? 490. 559. Creatorum mundi, non supremum Patrem, a prophetis conspectum fuisse volebant Mar-

- cosii. 217. Creator mundi vel a semetipso rerum condendarum exempla accepit, vel datur progressus in infinitum. 330.
- Crucis efficacia, quae? 842. Per crucem solvens Christus debita nostra peccataque dimittens, verum hominem et verum Deum se ostendit. 764. Crucis extremitates quinque. 370. not. 8. et seqq. Crucis virtutis figura, lignum eductae ex aqua ab Heliseo securi denuo copulatum, quomodo? 764. 765.
- Crux, Hori cognomen. 24. 33. 41.
- Cupiditatem praeteritam eleemosyna solvit. 594. 595. Cupiditatis Deum ipsum auctorem, non nisi ridicula uxoris proximi rerumque eius concupiscentiam prohibere potuisse, Epiphanius et Carpocratis blasphemia. 906.
- Curiositas nimia, vana et periculosa. 377.
- Daemones Christo Deo et homini perhibent testimonium. 576. Daemones ignorantiae in haereticos immissi, temerariam eorum curiositatem castigant. 203.
- Daemones, statim ab induto corpore homines omnes comitari credidit Aristoteles; undenam sumsi? 908. 909. Daemones Paredri, Oneiropompi et Catabolici qui? 148. not. a. Paredri singulis adsunt hominibus ex Isidoro. 907. Daemonum malorum caterva ex moesitia Achamothae orta. 65. Demiurgi creaturae. 65.
- Danielis prophetia de his quae finem mundi et Christi regnum praecedent, quanam? 787. 788. A Ioanne in Apocalypsi quomodo explicatur? 787. A Christo comprobata, unum utriusque Testamenti Deum et Patrem esse demonstrat. 786. 787. 788. 789.
- David, sacerdos apud Deum scitus erat. Quo sensu. 582. not. a. Compunctus et poenitens, Christi redemptoris adventum expectabat. 649. Davidi promissio facta, in Mariae partu fuit impleta. 538.
- Decalogus ante legem ad salutem necessarius, solus sufficebat. 601. Decalogi virtutem iustis patriarchis in cordibus descriptam habentibus, lex minime posita. 605. 606. Decalogus a Deo homini traditus in eius solius utilitatem et salutem. 666. Decalogi praecepta, quot in unaquaque tabula? 371. not. 2. Ad Decalogi observationem, legalia Iudaeis a Deo concessa. 603. Decalogi praecepta, a Christo non abrogata, sed extensa. 602. 603.
- Decas Valentinianorum Aeonum. 15. 17. Eius mysteria et figurae. 35. Decas et duodecas Aeonum, quibus Mosis locis significatae, iuxtae Marcianos? 209. 211. 213. 215.
- Ad Demetrium ab Irenaeo scriptus Sermo. (fragm. VI.) 828.
- Demiurgus, secundum omnes Gnosticos, virtutem sibi superiorem ignorabat. 465. Neque Deus, neque Pater, nisi verbo tenus, sed purus angelus. 561. 621. Demiurgi filium incarnatum fuisse et passum, in eumque descendisse Jesum sentiebant Gnostici. 464.
- Demiurgus, quis ex Valentino? 131. Ex Valentinianis vero, quis? 57. 59. Ab Achamoth formatus. 57. Varia eius nomina. 59. 60. Unigeniti Filii imago est. 59. 61. Animalium omnium, rerum caelestium et terrenarum fabricator. 61. Angelus est, Deo similis. 61. Angelos et archangelos condit. 61. Septem caelos. 61. Matrem ignorat. 61. Animalis est. 65. 66. 389. 390. 391. Ex Achamothae conversione conflatus. 63. 65. Eius sedes. 65. 66. 391. 393. In medietatis locum transiturus, quando? 79. 390. 392. Eius ignorantia et error. 63. 65. 69. 81. 83. 85. Ignorantiae causa, mater Achamoth. 63. Plura a Salvatore didicit. 11. Christum animale produxit, ex Valentinianorum quorundam sententia? 81. Daemoniorum conditor. 65. Per Demiurgum non per Verbum, mundum fuisse creatum; Valentinianorum error. 463. 464. Refellitur. ibid. Demiurgus hominem condit, quomodo? 41. 43. 45. Ab eo inspiratos et missos prophetas dicebant Valentiniani ceterique Gnostici. 679. Demiurgus animas spiritali Achamothae semine inspersas prae ceteris adamabat. 81. 83. 348. Eas in prophetas, sacerdotes et reges constituit. 83. 85. 348. Quamdiu in mundi administrandi munere perseverabit? 85. 87.
- Demiurgia Marciorum ignorantia et impotentia. 203. 205. Eius opus aliquando dissolvendum; cur? 207. Demiurgus Christo inferior, illiusque regnum temporarium et parvum, ex Heracleone. 940. 964. 965.
- Demiurgus primam Deum ignorare non potuit; cur? 292. 293. Super Demiurgum fingere quidquam superius, maxima impietas. 349. 350. Demiurgum dicere labis fructum, blasphemia. 349. Demiurgum animale esse, Va-

lentinianos vero spiritales, abhorret a ratione. 344. 345. 393. 394. Animalis non est, qui spiritalia perfecit. 397. 398. 399. 400. In caelis suis res quasdam spiritales sibi subditas habere, probat Pauli raptus. 397. 398 seqq. Spiritalis seminis demissionem in se non potuit ignorare. 345. 346. A semetipso rerum creandarum exempla accepit. 330. 622. Non a Demiurgo, sed a Deo uno afflati prophetae. 680. Quae in Demiurgo reprehendunt haeretici, eadem recurrunt in Patrem. 290. 291. Si Demiurgus ad imaginem Nu conditus fuerit a Salvatore; vel Nus ignorantiae obnoxius, vel Salvator imperitus artifex fuerit. 294. 295. 296.

Democritus et Epicurus, umbrae et vacui Valentinianorum auctores. 320. Illorum principia rerum ibid. Democriti et Platonis doctrina de ideis, eadem ac Valentiniana de imaginibus supernorum expressis in rebus creatis. 320.

Deus hebraice dicitur Baruch. 368. Non ad numeros, litteras et syllabas exigendus. 365. 366. 367. Deum unum esse, ratio naturalis demonstrat. 292. Unus sit necesse est, vel innumeri Dei. 279 seqq. Deus non est qui super se aliquem patitur. 564. 758. 759. Dei nomina diversa, quae in Scripturis leguntur, unius et eiusdem Dei nomina. 417 seqq. Deus modo substantia, modo substantiae expers a veteribus dictus. 161. Dei perfectiones, hominum perfectionibus quam praestant? 313. Solus perfectus est, quia increatus. 701. 702. Dei infinita simplicitas. 141. 312. 316 seqq. 337. 385. 386. Totus sensus, totus spiritus, totus ratio, etc. 312. 318. 337. 385. 590. Immensus, omnia continens, creavit et conservat omnia. 619. 620. 621. 622. 828. (fragm. VI.) Omnia continet, a nullo contineri potest; cur? 278 seqq. A Deo, quem cogitat et loquitur, affectiones et passionis humanae procul removendae. 312. 384. 385. Deus semper idem, homo non ita. 590. Dei scientiam nihil omnino fugit. 377. 378. Apud eum nihil non mensum. 568. Deus invisibilis quidem, propter eminentiam; ignotus autem nequaquam, propter providentiam. 292. 627. 628. Dei providentia sapientissima est et ad omnia extenditur. 377. 378. 554. Infinitus et incomprehensibilis, temere investigari non debet. 375. Incom-

prehensibilis, invisibilis, quomodo visibilem, comprehensibilemque hominibus se praestat. 626. Dei naturam et immensitatem assequi non valet homo. 620. 621 seqq. Deus sine Deo cognosci non potest. 575. Deum a nemine visum, Verbum eius multis modis conspiciendum se praebere manifestum fecit. 624. 630. 631. 632.

Deus dictus simpliciter Deus, verus est Deus. 444. 445. Secus si sequatur additamentum. ibid. Quomodo probatur? 442. seqq. Deos gentium non simpliciter Deos appellat Scriptura. 444. 445. Deus nullus alius in Scripturis appellatus, praeter Deum omnium Patrem et Filium et eos, qui adoptionem participant. 560. Deus unus et idem; Pater et Verbum. 450. 451. 655. Deus unus Pater super omnia et per quem omnia et in omnibus. 445. 446. 767. Quid ageret, antequam mundum conderet; quaestio, cuius solutio Deo committi debet. 383. 384.

Unus Deus rerum omnium conditorum opifex. 374 seqq. 425. 450. 457. 487. 556. 557. 569. Haec veterum omnium traditio est. 301. 302. Idem clare et aperte demonstrant Scripturae, probantque res creatae. 380. 381. 384. 450 seqq. 622. Corporeum et spiritalium conditor. 397. 399. 400. Unus et solus Deus, Christi Pater. 283. 284. 432. 455. 456. 475. 476. 482. 488. 491. 492 seqq. 503. 559 seqq. 711. 784. Ulriusque legis auctor, a prophetis praedicatus, et ab evangelistis annuntiatus. 451. 484. 485. 487 seqq. 491. 492. 506. 582 seqq. 635. 786. 787. 788. 789. Varia sapienter tribuit testamenta. 585. 586. Novum tamen veteri praestantius. 584 seqq. 590. In semetipso et ex semetipso fecit omnia. 283. 298. 331. 622. Eius voluntas, omnium substantia et causa. 400. not. 5. 828. (fragm. V.) Sua voluntate ac virtute loco materiae usus est, ut res conderet. 303. 304. Fecit omnia libere nullique necessitati servit. 291. 450. Eius bonitas, virtus et sapientia in rerum conditorum creatione elucet. 555. 701; ac praesertim hominis. 702. Bonus quidem est, sed iustus etiam; secus non esset Deus. 554. seqq. 705. 706. Deo Patre inscio aut nolente condi non potuit mundus. 281. Si sciente ac volente conditus fuerit, ille mundi auctor solus dici potest. 282. Idem Deus mundum fe-

cil, qui et mente concepit. 285. 286. Per Verbum et Spiritum sanctum omnia condidit, facit, disponit et gubernat. 236. 283. 400. 463. 560. 622. 623. 640 seqq. Ad condendum mundum angelis non indiguit. 236. Cur? 283. Neque instrumentis, vel organis. 282. 283. Eius manus sunt Verbum et Spiritus sanctus. 540. 541. 716. not. 6. 786. Iis dixit: Faciamus hominem, etc. 560. 622. Extra Deum rerum omnium conditorem nullum principium esse potest; cur? 278 seqq. 280. 281. 292.

ei proprium est facere; hominis vero, fieri. 589. 590. 704. Dei operationis, virtutis, et sapientiae receptaculum est homo. 529. Ad Deum ex hominis creatione et obsequiis nihil redit, totum homini cedit emolumentum. 598. 599. Ad Dei imaginem caro creata fuit. 730. not. 7. Deus, hominis gloria. 529. Non Dei impotentiam arguit hominis imperfectio, sed ipsius hominis infirmitatem. 698. 699. 701. not. 6. A Deo homines aut angelos creari qui transgredi minime possent, non oportebat: contrarium obicientibus quomodo responderetur? 696. 697. A Deo homo liber ab initio creatus, quomodo? 692. 693. Dei cum homine similitudinem non tantum in cognoscendi vi, sed et in arbitrii libertate et ratione repositam esse, Irenaei et ex antiquis non paucorum sententia. 569. 695. 702. 703. Deus homini vim non infert, quem liberum constituit ac eligendi facultate donavit. 692 seqq. Deum aut impotentem aut ignorantem constituent, qui liberum hominem negant. 696. not. 3. A Deo propter transgressionem Adamus et Eva non maledicti sed serpens; cur? 547. 548. 549 seqq. Dei potentiam ac propriam infirmitatem necesse fuit ut homo experimento disceret; cur? 720. 721. not. 7. Deus erga Adamum misericordia motus eiecit eum e paradiso mortisque subiecit; cur? 550. Ex hominis lapsu patefecit, quam sit patiens, benignus et misericors. 527. 528. 529. 698. Abelem iustum Caino iniusto subiecit; cur? 548. 549. Iustum dimittens potestati et malitiae impiorum, non operatur malum. 615. 616. Apud Deum nihil otiosum, nec sine signo, nec sine argumento. 614. 637. A Deo cur inductum diluvium? 687. not. h.

eius unus et idem, a quo patriarchae

electi, populus visitatus, gentes convocatæ. 661. 692. Nullius indignus, patriarchas propter illorum salutem elegit. 599. Deum nunc ignem, nunc misericordem ac pium Moyses ostendebat; cur? 629. Homini Decalogum tradidit, cur? 606. Mosaicæ legis iugum, cur imposuit? 601 seqq. 605 seqq. Sacrificiis non indiget, cur ergo præcipit offerenda? 607 seqq. 613. Sacrificia omnia Israelitis in typos dedit. 619. 620. Per typos Iudaicum populum erudiri curavit. 600. A Iudaeis non holocausta, sed iustitiam exigebat. 607. 608. 609. 610.

Deus unus et idem prophetis omnibus afflavit. 417. 461. 679. Invisibilis, non in una eadem forma prophetis apparuit. 126. 625 seqq. Dei tamen faciem ipsam non videbant, quid igitur? 629. 630. 631. Deum necesse erat a prophetis videri, cur? 628. A Deo uno et eodem, diversis temporibus, missos esse prophetas omnes, variis parabolis confirmatur. 690. 691. 692. A Deo prophetarum testimonium. 532. Dei invocatione servabantur homines, et a daemoniis liberabantur ante adventum Christi. 292.

A Deo omnia præfinita ad bonitatis ostensionem, iustitiæ consummationem, ecclesiæ formationem, hominis denique perfectionem. 697. 698. Deus multis aptisque modis humani generis salutem consultum voluit, quinam illi? 599. 600. A Deo uno eodemque per Verbum omnia revelata fuisse, demonstrant Scripturae de Christo passim testificantes. 589. Deum invisibilem quo sensu videndum ab hominibus præannuntiavit prophetae? 625. 626 seqq. Eius magnanimitas patet in hominis redemptione, 528. 529. Omnipotentia. 529. Cur generationem Christi humanam signo indicavit? 538. 539. A Deo salus hominibus præstita in Verbo per quod facta sunt omnia. 463. 776. 777.

Deus homo factus est. 532. Quod ex Deo natum est, Deus est. 103. Deus solus remittere potest peccata, Christus autem remittebat. 764. Deus homini in Christo unitus. 522. 523. Dei et hominis commixtio facta per incarnationem iuxta Patris beneplacitum. 624. 625. Dei et hominis naturam mediator hominum participare debuit, cur? 522. 523 seqq. Dei imaginem Verbum incarnatum vere in nobis ostendit, et amissam similitu-

dinem instauravit, quomodo? 761 seqq. Deum eundem, sed nove colere per incarnationem docemur. 456. Deum proprie dictum ab iis qui verbo tenus tantum, Christus ipse distinxit, cur? 561. Deum scire sine Deo impossibile; ideo Deus per Verbum docuit homines scire Deum. 570. 575. Deus per Verbum cognoscitur. 572. 573. A Deo Iudaei defecerunt, Patrem per seipsum sine Filio cognosci posse putantes. 579.

Dei eiusdem veri hominis facti sanguine redempti sumus a quo et conditi. 716. Deo sicut nos debitores facti per lignum, ita per lignum a Christo redempti. 764. Deo eidem Patri in secundo Adam reconciliati sumus usque ad mortem obediētes facti, quem in primo Adam offendimus non obediētes ei. 762. 763. Deus idem misit prophetas et salutem hominibus per resurrectionem Filii dedit. 479. A Deo missus est Paracletus, cur? 515. In Dei et hominis aditionem Spiritus Patris a Christo effusus, quomodo? 714. A Deo eodem missi Apostoli, a quo prophetae. 686 seqq. Deus unus Pater in omnibus et per omnia, unum Verbum et unus Spiritus. 577.

Deo sacrificium offerendum, cur, et quomodo? 616. 617. Deus ad altare indesinenter vult offerri sacrificia, nobis, non sibi profutura. 619. 620. Deo acceptum ecclesiae sacrificium, cur? 616. Deo committi debent plura obscura, quae in Scripturis occurrant, nec explicari a nobis possunt. 381. 382. 383. 386. Deus unus, et una salus, sed varia praecepta, cur? 586. 587. Dei gloria, homo vivens. 628. Deo nos ut serviremus perfectius, ideo a Christo liberati. 596. 597. Ei servire, hominis gloria est. 599. Deus vita nostra, sine qua vivere impossibile est. 626. A Deo, non a nobis est bonum salutis nostrae. 530. Deo tribuendum quod nostrum est, id est fides et subiectio, ut recipiamus artem eius et fiamus opus Dei perfectum. 704. Propter Dei dona minime superbiendum, sed ei soli adhaerendum. 778. Deo quisquis non credit, nec voluntati eius parere vult, ipse sibi imperfectionis est causa, non Deus. 704. 705. Deo qui non credunt, filii et angeli diaboli sunt omnes. 708. Quo sensu? 708. 709. 710. Deo non obedire, malum et mors hominis; obedire autem, bonum et

vita eius; utriusque discrimen in libera hominis potestate a Deo positum, cur? 703. 705. 706. 778. Dei amor, legis iustitia. 605. Dei amicitia tribuit immortalitatem. 598. Deum qui amat, quanto plus eum intus fuerit, tanto plus eum diligit. 595. 596. Dei filii sunt omnes secundum naturam soli vero iusti secundum opera, quomodo? 709 seqq. Deo vivere non possunt qui agunt opera carnis. 743. Dei communio, vita et lumen. 791. Separatio autem, mors, tenebrae, bonorum omnium amissio, et quidem aeterna. 792. 793. Ex Dei privatione sentitur magis quam pretiosa eius possessio. 697. A Deo qui recedit, ex filio Dei filius fit diaboli, quo sensu? 710. Ad Deum scala, Spiritus sanctus. 552. 553. A Deo homo per peccatum abscessit, ideo humanis potestatibus subiectus. 782. 783. A Deo solo humanae potestates constitutae. 781. Quis earum constituendarum. ibid. Deus unus et idem et incredulis caecitatem inferens et fideles illuminans. 656. 657. Quo sensu dicitur excaecare. 656. 657. 658.

Deus cur passus est resolutionem in nobis fieri per mortem? 720. Dei gloria et virtus in infirmitate carnis humanae elucet, eam resurrectionis et immortalitatis participem efficiens. 721. Deum eundem Patrem, qui creavit, et a mortuis excitare, ex Esaia et Ezechiele, quomodo probatur? 757. 758. idem ex evangelio. 758. 759. Dei artem et sapientiam quae caro in creatione percipere potuit, eadem et fortiori et virtutem eius resurgendo percipiet. 722. 723. 724. 725. Deo omnia possibile, neque carnis infirmitas supra voluntatem Dei. 729. De virtute suscitanda corpora nostra iuxta apostolum. 732. 733. 734. Si Deus potest vitam temporalem carni humanae impertiri, cur eidem et incorruptelam largiri non poterit. 722. 725. Deus mortuorum non est, sed viventium, cur? 570. Dei visio, hominis vita. 628. Homines efficit immortales. 626. 702. Ex Dei visione vita aeterna. 625. Quomodo? 625. 626. 627. Deus a quibus videtur, et quomodo? ibid. Deum qui vident intrinsecus sunt. 626. 626. Clara Dei visio non nisi post regnum iustorum temporale secutura est in caelis, iuxta Irenaeum. 819.

Deus otiosus factus ab Epicureis, nullan

rerum creaturarum curam habens. 787. not. 4. Refelluntur. 786. Providentia Dei mundum hunc regi ipsimet Ethnici confessi sunt. 554. 555. Deum ex subiecta materia cuncta fecisse, Anaxagorae, Empedoclis et Platonis assertio est, a Valentinianis ascita. 321. Deum unum, bonum et iustum confitens Plato, Gnosticis ipsis religiosior ostenditur. 555. not. 8. 556. not. 3.

eus summus omnibus incognitus, ex Menandro. 240. Deus Indaeorum, angelorum inferiorum princeps, ex Basilide. 244. Ex Saturnino. 242. 243. Circa Dei et Iesu Christi unitatem, Nicolaitarum et Cerinthianorum varii errores. 462. 463. Deus unus, qui omnia visibilia et invisibilia fecit, per Verbum suum ostenditur ex Ioanne contra Cerinthum et Nicolaitas. 462. 463. Deus duplex, alter bonus, alter malus, secundum Marcionem et asseclas. 489. 490. Deus Marcionis sibi repugnat. 284 seqq. Deum dividens Marcion, Deum interimit, quomodo? 555. Duo Marcionis Dii finiti erant. 279. Deus bonus, et Deus iudicandi vim habens, duo secundum Marcionem. Refellitur. 555. Deum creatorem a lege et prophetis annuntiatum, malorum auctorem esse Marcion asseruit. 256. 257. 489. 490. Refellitur. 656 seqq. 605. 606. Ab alio Deo prophetas, ab altero autem Patre Christum Dominum Marcionitae dicentes, perstringuntur. 679. Deum ipsum auctorem cupiditatis, non nisi ridicule uxoris proximi rerumque eius concupiscentiam prohibere potuisse, Epiphanius et Carpocratis blasphemia. 906. 907.

Deo omnia omnibus, tum rationabilibus, tum rationis expertibus facta fuisse communia, ne matrimonio quidem excepto, in eoque sitam iustitiam credidit Epiphanius. 904. 905. 906. Deum verum creatorem omnium blasphemabant Gnostici, super eum alterum Deum se invenisse putantes. 553. Deus caeli et terrae, non vere Deus est iuxta Gnosticos; quomodo probant? 566. Eorum cavillis respondetur. 566. 567. 568. 569. Deum magnum adinvenisse putabant Gnostici, fingentes eum terrena minime administrantem. 553. 554. Deus verus a nullo cognitus ante Christi adventum, iuxta Gnosticos adulterantes Scripturas. 572. 573. Refelluntur. 574. 575 seqq. Deum a prophetis annuntiatum,

Patrem Christi non esse effutiebant. Gnostici. 573. Refelluntur. 573. 574. 575 seqq. Deos plures fingebant. 553. Deus alterius patris typus et imago esse non potest. 619. 620. Contradictentes Gnostici refelluntur. 620. 621.

In Deum creatorem Valentinianorum blasphemia, quatenam? 559 seqq. Deum creatorem Valentiniani ab ea labe, quae extra Pleroma expulsa est, emissum blasphemabant. 489. 490. In hoc peiores Marcionitis. 489. not. 9. Deum corporeum et compositum inducebant. 313. 314. 385. Deus duplex secundum Valentinianos, alter huius saeculi, alter super omnem principatum. 446. 447. Deus unus, invisibilis, sempiternus, ingenuus et incomprehensibilis, ceterorum Aeonum caput, iuxta Valentinianos. 12. 13. Dii maiores gentilium Aeones sunt Valentinianorum, minores mater Achamoth cum Ogdoade sua. 319. Dii duodecim ethnicorum, imagines duodecim Aeonum Valentinianorum. 327. 328. Deorum duodecim ethnicorum nomina congruentiora, quam duodecim Aeonum Valentinianorum. ibid. Deum omnipotentem ex defectu ortum esse asserunt Marcosii. 199. 217. Deum Patrem ante Christi adventum ignotum fuisse, ex Scripturis probare nituntur. 217.

In Deum veteris Testamenti auctorem quae obiciunt haeretici, eadem Christum feriunt quomodo? 655. 656. Deum solius formae et qualitatis causam, materiam vero ingentiam esse quidam affirmantes, refelluntur. 844. 845. 846. Deo mundi conditore fingere quidpiam superius, summa impietas. 349. 350. 489. 584. 585. Deum mundi conditorem labis-fructum dicere, summa blasphemia. 384 seqq. 455. Deus Pater labem et ignorantiam in Pleromate oriri permittere non potuit. 287. 288. 289. 290. Deus sensum emittere non potest, cur? 313. 314 seqq. Deum quidem unum confitentur haeretici omnes, sed per malam sententiam immutant. 236. Dii unde orti, ex Antiphane? 318. Orti ex Oceano et Theti, ex Homero. 319. 320. Ex Deorum pluralitate mundi infiniti consequuntur. 280.

Dextra quae, secundum Valentinianos. 59. 71. Quid iisdem significaret? 372. 373 seqq.

Diabolus quo sensu fortis dicatur? 449. Quatenam eius potestas? 783.

- Diabolus invidia commotum, quod homo ad imaginem Dei conditus esset, id iniquo animo tulisse, veterum quorundam sententia. 551. Diabolus iam ab initio mendax mendaciis primos homines subvertit, quomodo? 779. Diabolus eadem iudicii forma qua serpens olim a Deo damnatus, cur? 560. not. 4. A Deo iuste iterum in captivitatem redactus, cur? 547. Diabolum a Christo victum, iisdem vinculis colligari oportuit, quibus ipse hominem alligaverat, 776. 777. Diabolus homini invidens, hominem sibi subicere molitus est; sed ab homine victus, ipse homini fuit subditus. 783. Mentitur terrena regna sibi vindicans, cur? 782. 783. Per diabolum homo mortificatus, quomodo? 546. 547. Diabolus quum violandi praecepti Dei auctor homini fuisset, eiusdem praecepti obiectu victus ac ligatus a Christo fuit. 776. 777. Diabolus homines captivos detinens, a Christo quomodo devictus? 668. Diabolus Christus tentans, quomodo repulsus? 774. 775. Quia hominem non essurientem non potuit vincere. 774. Ad resistendum diabolo missus a Deo Paracletus. 515. Diaboli propositum quoddam, ut homines perdat? Diabolo praesertim et angelis apostatis paratus ignis aeternus. 548. Diaboli organum Antichristus; eius iniquitas, superbia, ambitio quae? 783. 784. Sedes eius. 784. Potestas, bella, praestigiae. 784. 785. Diabolus nondum damnationis suae accepisse sententiam neque semperternis cruciatibus addictum, trita veterum non paucis sententia; ex ea quid eruebant? 789. not. 12. Cum diabolo qui in abscessione perseverant, angeli eius sunt ac filii, non natura, sed operibus. 709 seqq. Diaboli sortem percipiet quisquis sine poenitentia in operibus malitiae perseverabit. 548. Diaboli vas homo peccator. 546.
- Diabolus.** Vide Daemones. Diaboli ministri Gnostici, in hominum perniciem, in quo? 560. Diabolus, Cosmocrator seu mundi princeps a Valentinianis dictus. 65. Eius sedes. 65. 67. Unde ortus? ex Valentino. 131. Quis? ex Carpocratianis. 251. 252. Diabolo et hominibus quibusdam una et eadem essentia, ex Heracleone. 967. 968.
- Dies retributionis,** de quo Esaias, quid. 355. 356. Die dominico et pentecostes, cur non flectitur genu? ab apostolis haec orta consuetudo. 828. 829.
- Dies in 12 horas dividitur.** 372. Dies duodecim horarum, ex Marcosis, quomodo? 205. 207. not. b. Dierum, mensium et anni divisio ad Pleromatis divisionem non quadrat. 371 seqq.
- Digitis manuum quomodo numeros indicarent antiqui?** 200. not. a.
- Diluvium cur a Deo inductum?** 687. not. 2.
- Discipuli vellentes spicas die sabbati, violatae legis minime rei, cur?** 582. 583. Discipulos dormientes Christus primo dimittens, patientiam Dei erga dormientes homines significabat. 637.
- Discipulus quisnam spiritalis?** hic a nemine iudicatus, ipse iudicat omnes. 665. 666. 670. 675. Quomodo iudicat gentes? 666. Iudaeos. 666. Marcionitas. 666. 667. Valentinianos. 667. 668. Gnosticos. 667. Ebionitas. 667. 668. Haereticos Christum specie tenus hominem esse dicentes. 667. 668. Pseudoprophetas. 669. Schismaticos. 669. 670. Omnes denique qui sunt extra ecclesiam? 670.
- Dispensatio, quid?** 71. not. 13.
- Dives in evangelio a Christo cur damnatus?** 563.
- Divisio Pleromatis non quadrat ad divisionem anni, mensium et dierum.** 371 seqq.
- Docetarum omnium doctrina et argumentationes in veritate non fundatae, si Christus putative tantum homo, cur?** 669. not. 1.
- Dominus, matris Achamoth nomen.** 63.
- Sub Domitiani imperii finem scripsit.** Ioannes Apocalysin. 803.
- Drachmae amissae parabola insane abuntur Marcisii.** 195.
- Duodecas Aeonum Valentinianorum.** 15. 17., Eius mysteria et figurae. 35. Eius typum non esse duodecim apostolos. 353.
- Duodecastylum firmamentum, quid?** 636. not. 3.
- Ebionaeorum pravae consuetudine quae?** 53. 253 seqq. Scripturae quae ab eis reiectae, mutilatae suppositae. 254. 255. Eorum de mundi auctore et Jesu sententia. 254. not. 3. A spiritali discipulo quomodo iudicandi. 667. 678. Incarnationem Filii Dei ex Maria Spiritu sancto cooperante factam respuentes, manent in veteris Adae damnatione. 715. 716. Theodotionem et Aquilam secuti, temere Christum ex Ioseph generatum asserunt. 532. Refelluntur. 532 seqq.

Solum Matthaei evangelium, non tamen integrum, sed mutilum ac depravatum admittebant, Paulum vero reiciebant. 255. 467. not. 3. Lucam admittentes, Paulo apostolo testimonium reddentem, temere Paulum reiciebant. 501.

Ecclesiae typus, statua salis uxoris Lot, quomodo? 663. 671. Iacob et Rachel. 635. 636. 637. Egressus ex gentibus, egressus Hebraeorum ex Aegypto. 661. Ecclesia ex gentibus assumpta, per uxorem Oseae et Moysis significata. 632. 633. 634. Ad ecclesiae formationem hominisque perfectionem a Deo praefinita omnia. 698. Ecclesiae persecutiones variasque Christi operationes praenuntiaverunt veteres prophetae ac in se praeformarunt. 671 seqq. Ecclesia messuit quidquid a patriarchis et prophetis antea disseminatum. 642. Ecclesia, Abrahae semen, a Deo per Christum parenti suo promissam hereditatem recipiens. 580. Ecclesia ex hominibus fornicationis a Deo assumpta, a filii eius communicatione sanctificanda. 632. 633.

Ecclesiae caput est Verbum, per quod omnia. 761. 762. Ecclesia omnis Hierosolymitanae ecclesiae ortum debet. 480. Mater est nutriens in vitam. 553. Persecutionibus non debilitatur, sed augebitur. 671. Ab ecclesia virgine generatio nova repetenda per fidem 668. not. 3. Ecclesiae munus Dei creditum, fides nostra, ad hominis vivificationem. 552. not. 9. Dei Spiritus et veritatis depositorum dives; quicumque ab eius unitate desciunt in partem illius non veniunt, cur? 436. 552. 553. 671. Blasphemi, et impudentes sophistae. 771. Vera Christi ecclesia per universum orbem diffusa. 119. 469. 684. Fidem ac symbolum ab apostolis accepit. 118. not. g. Sola veram ac vivificam fidem ab apostolis acceptam tradit. 421. 122. Catholica, depositoryum dives, in quod apostoli contulerunt omnia, quae sunt veritatis; veritatem ubique praedicans. 436. 437. 770. 771. Extra ipsam non nisi latrones, fugiendi. 436. Soli lumen Dei creditum; 771. Eius una toto orbe anima, unum cor, una si-bique semper et ubique constans fides et doctrina. 121. 123. 127. 258. 552. 770. 771. Eiusdem miracula vera et beneficia. 402. 403. 407. 408. 409. 410. Irenaei aetate adhuc communia. *ibid.* Daemonum invocationi-

bus et magicis artibus adscribi non possunt. *ibid.* In ea sola veri martyres, verum martyrium, puraque ac sancta doctrina. 671.

Ecclesiae Romanae auctoritas propter potentiores principatibus. 428. 429 seqq.

In Ecclesia catholica traditio apostolica pura et illibata semper servata. 427. 428. 429 seqq. Vide *Traditio*. Ad confundendos omnes haereticos, unius ecclesiae Romanae catalogum, omissis aliis, evolvere sufficit; cur? 428. 429 seqq. In ecclesia Romana veri sunt ac pii pastores et episcopi ab apostolis successionem ducentes. 425. 426 seqq. 647. Ab illis solis veritas, germanaque Scripturarum expositio petenda. 647. 665. Hic antiquus ecclesiae status, e quo vera agnitio repetenda. 670. not. 6.

Ecclesiae oblatio a Christo mandata, purum est et acceptum Deo sacrificium. 613. 614. Ecclesia ab apostolis acceptum offert Deo sacrificium in universo mundo, quodnam et cur? 612. 613. Sola pura oblationem corporis et sanguinis Verbi incarnati offert Deo. 616. 617. Eius sacrificium, cur Deo acceptum? 616. In Deo omnipotenti per Iesum Christum offert. 613.

Ecclesiae dissidentes, Aniceti et Polycarpi aetate, pacem et unitatem cum tota ecclesia servabant. 826. 826. (*fragm. III.*)

Ecclesiae quam late iam Irenaei aetate per orbem diffusa. 121. 122.

Ecclesia, spiritale semen Valentinianorum. 69.

Ecclesia, quid ex Sethianis? 263. 264.

Ecclesiasticus, Valentinianorum Aeon, hominis ecclesiae proles. 17.

Ecclesiasticorum nomine catholici a veteribus non raro designati. 502. not. 1. Vulgus eorum et plebem ita appellabant Valentiniani. 501. 502.

Electione, non natura, boni homines aut mali; secus nec laudandi, nec vituperandi. 693. 694.

Eleemosyna praeteritae cupiditatis solutio. 595.

Elementa mundi corporea, ex Achaemthae tristitia et pavore orta secundum Valentinianos. 49. 67. His omnibus insitus ignis exitiosus. 67.

Elementa quatuor, quid significant, ex Marcosis? 203. 205.

Eleutherus episcopus, Soteris successor. 432. 433.

- Eloëuth, quid significat, ex Irenaeo? 417. 418. not. 13.
- Eloë quid significat, ex Irenaeo? *ibid.* not. 13.
- Elpis Valentinianorum Aeon, Patrici coniux, Hominis et Ecclesiae proles. 15. 17.
- Eminentia Dei invisibilis quidem; at eius providentia nequaquam ignota. 292.
- Emissio quid? 313. 314. Emissionum Aeonum explicandarum rationes, quaecunque afferri possunt, repugnant. 332. 333 seqq. Emissiones Aeonum Valentinianae, gratis excogitatae. 325. 326. Nulla earum ratio reddi potest. 328 seqq. A Gnosticis acceptae. 316.
- Empedocles ex subiecta materia facta esse omnia docuit. 321.
- Ennoea Bythi coniux. 13. Nun et Veritatem parit. 13.
- Ennoia quid, ex Irenaeo? 310.
- Enoch sine circumcisione Deo placens, conservatur usque nunc testis iusti iudicii Dei. 604. Enoch et Helias in paradisi terrestrem translati, iuxta apostolorum discipulos. 727. Enoch cum proprio corpore translatio, resurrectionem iustorum praemonstrabat. 727.
- Enthymesis Sophiae, quid? 21. 25. Partus informis est et femineus. 27. Achamoth dicitur. 45. Vide Achamoth. Secunda Ogdoas dicta. 41. A Sophia separari non potuit. 340. 341. Separata, passionem concipere non potuit. *ibid.* Ab ea passionem separari non potuerunt, ut fierent materiae substantia. 341. Eius imago esse non potest Iudae apostasia. 350. 351.
- Ephesina ecclesia a Paulo fundata. 436. In ea permanet Ioannes apostolus usque ad Traiani tempora. *ibid.* Ea fidei a Paulo acceptae et conservatae testis est verus. 436.
- Epicuri et Democriti prima rerum principia. 320. Umbrae et vacui Valentinianorum auctores. *ibid.* Epicurus Marcionis consiliarius a Tertulliano dictus. 554. not. 1.
- Ab Epicureis Deus otiosus fictus, nullam rerum creaturarum curam habens. 554. not. 1.
- Epiphanis dogmata, quatenus? 133. 904. 905. 906 seqq. Iuxta Epiphanem iustitia Dei, quid? 904. 905. Apud Deum nullam esse personarum acceptionem, immo omnibus, etiam animantibus, iuste et aequaliter ab eo bona sua distribui, qua mente asse-
- rebat? 904. 905. Eius adversus auctorem veteris legis maledicta. 905. 906. Eius hypothesin irridet Irenaeus. 133. 135.
- Epiphanius verba aliqua e Lucae exemplaribus a catholicis quibusdam abrasa fuisse queritur. 543. not. 1.
- Episcopis, quos instituebant apostoli, tradita quaecunque scitu necessaria erant; cur? 427 seqq. Ab episcopis solis, qui successionem habent ab apostolis, legitima Scripturarum expositio et doctrinae veritas petenda; cur? 645. Episcoporum legitime ordinatorum successio traditionem apostolicam transmittit. 433. Singulares in ecclesiis constituti ab apostolis episcopi, presbyteris iure divino superiores. 498. not. 8. Episcopis, quibus apostoli tradiderunt ecclesias, haeretici omnes valde posteriores, quo sensu? 770. 771 seqq.
- Episcopi et presbyteri non tantum Ephesi, sed etiam reliquarum proximarum civitatum a Paulo apostolo Miletum convocati. 498. not. 8. Inter episcopos olim mos promiscuus eucharistiam ad sese mutuo transmittendi, paschali tempore. 826. (fragm. III. not. 3.)
- Error prodire timet nudus, sed veritatis speciem induit. 502.
- Esaias quando prophetavit? 532. A Theodotionis, Aquilae, Ebionitarum ac Iudaeorum prava interpretatione vindicatur. 532. 533 seqq.
- Ethnici ab ipsis rebus creatis discunt unum esse Deum mundi conditorem. 302. Dei providentia mundum hunc dirigi confessi sunt. 554. 555.
- Ethnici congruentiora nomina imponunt duodecim Diis suis, quam Valentiniani duodecim Aeonibus suis. 328.
- Eva cur a Deo statim post lapsum interrogatur? 550. Serpens vero nimis, cur? 550. Ob peccatum a Deo non maledicta pluribus tantum aerumnis fit obnoxia. 547. 548. Eva fortior, imbecillior vero Adam in transgressione praecepti; illa digna venia fuit, hic vero minus; cur? 834. 835. (fragm. XIV.) Evae inobedientia generi humano causa facta est mortis. 545. not. 9. Evae virginis contumacia, cum Mariae obedientia confertur. 545. 546. 769. 770. Evae virginis Maria virgo fit advocata, et per obedientiam genus humanum servat. 769.
- Evangelica praecepta legem non solvunt, sed implent, quomodo? 595. 596. Evangelicae historiae plurima

- ac maxime necessaria capita per Lucam solum novimus; quoniam illa? 499. 500.
- Evangelistae** 4. non nisi audita aut inspirata scripserunt. 423. 424. Evangelistis qui non assentit quosnam spernit? 424.
- Ut Evangelii testamentum aperiatur**, mortuus est Christus. 740. Evangelium seu testamentum novum priora alia longe superat. 471. 472. Evangelium, fidei nostrae columna. 422. Evangelium undique spargit incorruptibilitatem et vitam. 469.
- Evangelium Matthaei solum admittebant Ebionaei**. 254. 255. Evangelium Lucae mutilat Marcion. 257. Evangelium Iudae proditori afflictum a Caianis. 274. Evangelium novum fictum a Valentinianis, et ab eis falso veritatis titulo nuncupatum. 474. Evangelii loca quibus abutebantur Marcosii. 221. 223.
- Evangelium imperfectiori legi succedens Deum non immutat**, nec alium Patrem Christumve alium, Dei filium, nec alium Spiritum sanctum annuntiat, in quo igitur lege praestantius? 508. 584. 585. 594. Evangelii doctrina non alia quam Dei unius et eiusdem, creatoris omnium per prophetas annuntiati, legis auctoris, patris Domini Jesu Christi, et praeter eum nullius. 451. 452. 561 seqq. Idem evincitur ex iisdem evangelii partibus quas Gnostici retinent suisque erroribus patrocinari contendunt. 467.
- Evangelia quatuor**, nec plura numero, nec pauciora. 467. 468. Mysticae huius numeri rationes. 467. 468. Alia qui admittunt, audaces et blasphemii. 474. Evangelia quatuor, quatuor ecclesiae columnae. 467. 469. Quatuor mundi regionibus respondent. ibid. Evangelium quadriforme. 469. Ei respondent quatuor testamenta diversis temporibus a Deo generi humano data. 471. 472. Quatuor animalibus Ezechielis mystice significatum. 469. 471. 472. Evangeliorum quatuor spiritus unus et idem. 469.
- EYANΘAZ** nomen Antichristo convenire potest, de hoc tamen nihil affirmandum. 801. not. 6.
- Evaristus**, episcopus Romanus, Clementis successor. 432.
- Eucharistiam consecrare se fingit** Marcus magus vinumque in Christi sanguinem meris praestigiis convertere. 147. 149.
- Eucharistiam verum esse Christi corpus et sanguinem**. 617. 618. not. 1. 666. 667. 717. not. 3. 719. Ea adeo constituit Irenaeo, ut Gnosticos negantes Verbum divinum esse mundi opificis filium veramque carnem suscepisse et carnem aliquando resurrecturam, inde confutet. 617. 618. 619. 666. 667. 717 seqq. Invocatio Dei super panem et vinum, quid efficit? 618. 619. Eucharistico Christi corpore et sanguine carnem nostram alii et nutrir, tam vere quam pie affirmare potuerunt SS. Patres; potuerunt et negare; cur? 717. 719. Eucharistia, ex Irenaeo constans ex duobus rebus, terrena et caelesti, aliud praesentiae realis argumentum. 617. 618. Eam quo sensu sacrificium nominat? 612. 613. 616 seqq. Hoc sacrificium purum ac novum veteribus sacrificiis substituit Christus, toto orbe nomini Domini offerendum. 612. 613. In eucharistia Verbum Deo offerri, quo sensu? 616. not. 8.
- Eucharistia**, vero Christi corpore ac sanguine nutrita caro vitae aeternae capax est. 717. 719. 720. Eucharistia sententiam nostram de resurrectione carnis et de Verbo incarnato confirmat. 618. 619.
- Eulogiarum nomine eucharistiam paschali tempore olim ad sese mutus transmittendi mos inter episcopos promiscuus**. 826. (fragm. III. not. 3.)
- Eunuchus fidem in Christum Iesum Philippus facile suasit**; cur? 639. A Philippo baptizatus, cur cito ab eodem derelictus? ibid. Eunuchus, Christi adventus in Aethiopia praeco suaeque gentis apostolus. 484. 485. 639.
- Excaecare quo sensu Deus dicitur?** 657. 658.
- Exemplum rerum condendarum ab uno Deo sumi potuit**. 298. 331. A semetipso accepit Deus mundi creator; secus progressus in infinitum dabitur. 330.
- Ezechiel non proprie Deum vidit**. 630.
- Faciem Dei vivi in caelis facies nostra videbit**. 734.
- Fato omnia**, et Deum ipsum subiici, Valentiniani a Stoicis et poetis acceperunt. 321.
- In Fide ipsa homo liber et suae potestatis**. 696. Fides in praepotio patriarchis primum ostensa, postea subtracta; cur? 641. 642. Fidei in praepotio typus, Zara; cur? ibid.

- Fides ante circumcisionem erat in Abraham et in reliquis iustis. 642. Fides Abrahae adhuc in praeputio, prima et novissima facta est, quo sensu? *ibid.* Fidei nostrae patriarcha et propheta Abraham. 634. 635. Fides Abrahae et nostra, una et eadem, quomodo? *ibid.* Fides in Messiam venturum non sola iustificabat, quid praeterea? 595. Fidem, iustitiam et obedientiam, non sacrificia, Deus a Iudaeis exigebat, propter illorum salutem. 612. Fides in Christum, ac novi Testamenti libertas a prophetis annuntiata, quomodo? 675. Fides in Christum a prophetis et patriarchis praenuntiata, ex eorum vaticiniis facillior evasit. 638. 639. Fides et vocatio gentium in Isaac et in Rebeccae partu praesignificata. 635.
- Fidem ab apostolis eorumque discipulis accepit ecclesia. 119. 421. Fidei unius et eiusdem transmissio ab apostolis usque ad nos unde eruitur? 433. Fidem nostram soli ab apostolis successionem ducentes pastores custodiunt. 647. Ad fidem Christi converterunt facillius apostoli, quos iam instituerant prophetae. 639. Fides tota hominibus annuntiata, symbolo apostolico explicite non continetur. 428. not. 4. Ad fidei nostrae probationem tradita evangelica libertas. 607. Fides circa Patrem et Filium sat evidenter ostensa, ab omnibus comprobanda fuit, in amicorum salutem, inimicorum vero reprobationem. 576. Fides nostra sola vera, firma et non ficta unde habetur? 535. Fidei nostrae confirmatio, Spiritus sanctus. 552. Fides nostra Dei munus ecclesiae creditum, ad vivificationem hominis. 552. not. 9. Fidem ecclesiae qui effugiunt, putidam aquam de coeno bibunt. 553. Per fidem generatio nova petenda ab ecclesia. 668. not. 3. Fides ecclesiae catholicae a propheta et apostolis orta, una sibi-que semper et ubique constans. 552. Fides una eademque firma in ecclesia sola catholica circa Deum unum patrem, Filii eius incarnationem, Spiritus sancti donationem etc. 771. Fides una et eadem in doctis et indoctis. 123. Fidei consensionem primis temporibus commendat ieiuniorum diversitas, quomodo? 824. 825. Fidei catholicae veritas ex pugnantibus seculum invicem haereticorum sententiis magis elucet. 117. 118. Per fidem et Spiritum Dei homo insertus ex oleastro sit olim fructifera. 741. 742. Secus, si insertionem non assumpf. *ibid.* Fidem qui habent in Patrem et Filium, et eloquia Dei meditantur, mundis animalibus ruminantibus, et ungulam duplicem habentibus quomodo significatur? 736. Fides Mariae, Evae incredulitati opponitur, 545. not. 9. 546.
- Fides Iustini in Deum unum creatorem, Patrem Domini nostri, quam firma! 573. 574. Per fidem cum Deo coniunctus, Deo credit; separatus autem a Deo, qui non credit. 792. Utriusque sors, Verbo iudice, quam diversa! 793. 794. Fides hominibus vitam impertit, veluti anima corpori. 785. not. 5. Fides pura ad sacrificium purum requisita. 616. Per fidem et obedientiam non omnes sunt filii Dei, licet omnes sint per naturam. 709. 710. Fides et spes, quomodo in futuro saeculo perseverabunt. 383. Fides et caritas, sine operibus, ad salutem sufficiunt, ex Carpocratianis. 253.
- Fideles genus sunt Abrahae. 571. 572. Eandem cum Abraham fidem sortiti, secuti sunt et ipsi Verbum Dei. *ibid.* Dii appellati; quare? 443. Non simpliciter sed cum additamento. 444. A Spiritu sancto percipiunt salutem; qui vero contemnunt eum, iustissimo iudicio excipiendi. 675. 676. Ubi primum appellati Christiani? 491.
- Circa Filii Dei incarnationem et veram humanitatem Gnosticorum omnium varii errores. 464. 465. Filium Dei specie tenus factum hominem dicentes Valentiniani, vani sunt. 474.
- Filius seu Verbum semper exstitit cum Patre. 623. 624. 627. 628. Non extra, sed in sinu Patris. 466. Unus cum Patre Deus. 451. Filio Dei communicat in omnibus Pater. 388. In Filio Pater est. 493. Filii nomen proprium Patris. 613. Filii generatio a Patre. 469. 471. Filii invisibile, Pater. 576. Filius visibile Patris. *ibid.* Mittitur a Patre. 574. Filius Dei semper et ab initio revelavit Patrem angelis et omnibus, a quibus vult cognosci Pater. 401. 575. 576. 579 seqq. 627 seqq. Ita revelavit Patrem, ut invisibilitatem eius semper custodierit. 628. Filius, agnitio Patris. 574. 577. Per Filium adoptive visus est Pater. 625. Filius Patrem tanquam Deum annuntiavit, Filio pariter testimonium perhibente Patre. 444. Filius notum facit Patrem, Pater vero Filium. 466. 575.

Filius sine Patris beneplacito cognosci non potest. 574. Filii et Patris dispositiones quasnam pervulgavit Spiritus Dei? 670. Filium et Patrem nullatenus cognosci posse Christus non docuit, alioquin supervacaneus adventus eius. 575. In Filio Patrem viderunt omnes, non omnes crediderunt. 576. Sine Filio Patrem cognosci posse Iudaei putantes, a Deo quoque defecerunt. 579. Filii Dei agnitio, agnitio salutis. 456. 481.

Filius, Deus ac Dominus a Spiritu sancto merito appellatus. 442. 443. Nonnisi per Filium Deus, Christique adventus ab ullo unquam cognitus est. 578. 579. Is est, qui passim in Scripturis vel cum Abraham et Noë loquens, vel Adam quaerens, vel Sodomitas iudicio excipiens, vel Jacob in via dirigens, aut de rubo cum Moyse loquens inducitur. 587. 588. In figura humana ad Abraham et Moysen locutus est. 579. Unus erat ex tribus qui Abrahae apparuerunt, quem adoravit, et Dominum Deum confessus est. 577. not. 7. Salutaris Dei appellatus. 455. Eius incarnatio a Deo promissa. *ibid.* Filius cum Patre Deus ac Dominus. Prophetis et apostolis praedicatus, et praeter eum nulla alia res. 451. Filium Dei filium hominis factum prophetae praenuntiaverunt, quomodo? 673. Filii Dei adventum Moyses et prophetae praedicaverunt. 564. 628. 629. Filii Dei adventus quis et qualis a prophetis annuntiatus? 638, 639. Filii sui incarnationem Deus Pater omnium operatus est, et novam generationem ostendit. 715. 716. Filius missus a Patre, non ad modum prophetarum, sed principalem auctoritatem habens. 683. Filius Dei unigenitus ab eodem Deo Patre qui a lege et prophetis annuntiatus est, in salutem hominum venit. 763. 764. Ipse eiusdem Dei vox, per quam homo praecepta accepit. 764. Filius comprehensibilis et visibilis appellatus. 466. Filio Dei adveniente nova omnia facta sunt. 456.

Filii divinitas et incarnatio adstruuntur. 443. Filius Dei semper existens apud Patrem non tunc coepit quum carnem assumpsit. 517. Filius altissimi et filius David, unus et idem, 507. Filius Dei vere factus est homo. 668. Verus Deus et verus homo. 515. 516. 519. 531. Verbum Patris est simul et Filius hominis. 526. Filium ignorare non potuerunt apostoli.

493. Filius Dei visibilis et passibilis factus, cur? 578. Factus hominis filius ut et homo Filius fieret. 455. 525. A Filio Dei homine facto conteri serpentis caput inimicumque vinci decebat. 773. Cur? *ibid.* Filius Dei magister verus homo fieri debuit, ut doceret nos. 713. Ac redimeret. 714. Non vi, sed suadela. *ibid.* Filius Dei per incarnationem salutem hominibus in compendio praestans. 517. Salus, Salvator, et Salutare vere dicitur et est. 457. Filii imaginem accipit homo per Spiritum sanctum. 515. Ad Filium per Spiritum sanctum, ad Patrem vero per Filium iusti ascensuri. 819.

Filius mensura immensi Patris, quomodo? 568. Filii figuratio ab Irenaeo et SS. Patribus Spiritus sanctus appellatus. 581. not. 16. Patri ad omnia ministrans, quo sensu? 576. 581. 729. Filius et Spiritus sanctus, Verbum et sapientia, Dei manus, quo sensu? 560. 622. not. 10. 716. not. 6. 730. Vide Verbum.

Filii Dei sunt omnes secundum naturam, non autem omnes secundum fidem et obedientiam. 710. 711.

Filiorum lucis et filiorum tenebrarum, Verbo iudice, sors quam diversa! 793. Filiorum maior est obedientia et pietas, quam servorum, cur? 596.

Flagitia quaecunque non inquinant spiritales ex Valentinianis. 75.

Flatus vitae incorporalis et immortalis. 733. 734.

Adversus Florinum epistolae fragmentum ab Irenaeo scriptum. 822. (fragm. II.) Vide Irenaeus. Florinus in imperatoria aula splendida agens ab Irenaeo adhuc puero visus. *ibid.*

Femina et natura et lege mari subiecta 844. (fragm. XXXIII.)

Feminae Aeones, masculorum effectioes sunt, nec ab iis disiungi possunt. 307. 308.

Formae e caelo deciduae, causae rerum exemplares, ex Democrito. 330.

In Galliis Quando primum suscepta fides? 119. 120. quando primum visa martyria? *ibid.*

Generatio Verbi divini inenarrabilis, et soli Deo nota. 386. Non sunt sui compotes qui eum enarrare audent. *ibid.* Generatio duplex in Christo. 525. 526. Generationes quot a Luca memoratae ab Adam usque ad Christum, iuxta Irenaeum. 544. not. 2.

Genus humanum instauravit Verbum

- idem Dei, a quo nos conditi. 759. 760.
- Gentes et linguas tot fuisse quot generationes Christi, plures ex antiquis crediderunt. 543. not. 1.
- Gentium fides et vocatio in Isaac et in Rebecca partu praesignificata. 635. Et per uxorem ab Osea et Moysae assumptam, quomodo? 632. 633. Ex gentibus egressus ecclesiae, egressus Hebraeorum ex Aegypto typus. 661. Gentium ad fidem vocatio, mysterium hominibus impervium. 125. Ad gentes etiam promissionis Abrahae factae fructus manavit. 578. A gentibus Christus recipiendus erat, a Iudaeis autem occidendus. 633. Gentibus melioribus colonis, vineam Dei a malis ablatam, Christus locaturus venit. 683 seqq. Gentium multitudo in unam fidem convenientium, Christi merces. 636. Gentilium conversio difficilior, quam Iudaeorum. 640. 641. Ex gentibus qui credunt, pater eorum Abraham. 635. Gentium fides generosior, quam Iudaeorum. 641. Gentes et infideles iustis ad salutem quomodo prosunt. 796. 797. Gentes iudicat spiritalis discipulis quomodo? 665. 666. A gentilibus si quae ad vitam necessaria accipimus, a fortiori ab Aegyptiis quidquam accipere potuerunt Hebraei. 660. Ii non nisi temere damnari possunt. *ibid.*
- Gloriam eo maiorem accipiemus, quo maior nostra dilectio Christi est. 597.
- Gnostici sese spirituales vocabant. 503. 504. Gnosticorum aetas et princeps. 440 seqq. Gnostici omnes a Simone mago orti. 277.
- Gnostici quidpiam extra Deum fingentes, progressum in infinitum admittant necesse est. 279 seqq. Iuxta Gnosticos adulterantes Scripturas Deus verus a nullo cognitus ante Christum adventum. 572. 573. Gnosticis adversus suum factorem blasphemantibus nulla excusatio. 459. Gnostici alterum Patrem, et quidem incognitum e Christi verbis temere erunt. 579. 580. Parabolis abutuntur ad alterum Deum inducendum. 303. Dicentes Deum Patris alterius typum et imaginem esse, refelluntur. 619. 620. Iuxta Gnosticos Deus caeli et terrae non vere Deus est. 561. 566. Deum caeli et terrae conditorem, Christi Patrem negantes, confutantur. *ibid.* Contra Gnosticos Deum unum et eundem utriusque Testamenti esse auctorem, Senioris cuiusdam auctoritate confirmatur. 664. Gnosticorum errores circa Dei, veteris et novae legis auctorem, ex ipsismet evangelii a se retentis et citatis partibus convelluntur. 467. Contra eosdem etiam unius personae Christi et Iesu passibilis veritas confirmatur. *ibid.* Deum fingentes humano generi minime communicantem, neque terrena administrantem, magnum Deum adinvenisse putabant. 553. 554. Contra Gnosticos, Patrem supremum propriis caruisse instrumentis, per quae vera sine erroris admixtione loqueretur, non nisi temere asseri posse probatur. 679. Gnostici in uno vero Deo animum sistere non potuerunt. 620. Deos plures fingebant. 553. Patres multos simulantes, et Filium Dei dividentes, seductores sunt et pseudoprophetae. 511. 512. Gnosticorum Deus Pater, gratis efficitur. 574. 621.
- Gnosticorum errores circa mundi creationem. 463, 464. Iuxta Gnosticos quatenam creationis mundi causa? 556. Quis mundum creavit? 463. 464. Demiurgum non a semetipso rerum condendarum typos, imagines, et modum, sed desuper accepisse effluentem, refelluntur. 619 seqq. Gnostici prophetas a Demiurgo inspiratos et missos dicebant. 679. Eosdem partim a medietate, partim a Demiurgo afflatos locutos fuisse asserentes, refelluntur. *ibid.* et seqq. 788 seqq.
- Gnosticorum varii errores de Iesu Christo. 458. 503. 504. 516 seqq. Evangelii doctrinae directe oppositi. 508. Unum Christum confiteri tantum lingua, re vero eundem dividere convincuntur. 509. Christum a Iesu temere dividendes, medacii arguuntur. 515. 516. Christum impassibilem a Iesu passibili dividendibus, posterior priore melior contra ipsos demonstratur. 519. Primogenitum mortuorum nesciunt. 564. Christum, aut Salvatorem, aut Verbum incarnatum negant. 464. 465. Passionem Domini extensionis Christi superioris supra Horum typum esse dicentes, refelluntur. 681. Gnosticis negantibus Christum esse Filium Verbum Dei, itemque carnis resurrectionem impugnantibus; eucharistiam vere corpus et sanguinem Domini esse constare non potest. 617. not. 5. 618.
- Gnosticorum errores circa Salvatorem. 457. 458. not. 16. Quemnam supernum Salvatorem appellant? 457. Iuxta Gnosticos Salvatoris origo quae?

464. Et a quo emissus? 511. Salvatorem a Iesu distinguebant. 464.
465. Gnostici Salvatorem in Jesum descendisse ut Patrem annuntiaret, credebant. *ibid.* Eorum Salvator Hesiodi Pandorae similis dictus. cur? 562. not. 10. Hinc Pandorae sophistae appellati. *ibid.*
- Gnostici carnis resurrectionem negant. 236. Negantes a Deo corpora suscitata in aeternum servari posse, refelluntur. 717. 728. 729. Carnis resurrectionem negantes, de anima quid sentiebant post dissolutionem? 804. Gnosticis negantibus carnis resurrectionem et salutem Paulum nusquam fuisse, demonstratur. 737 seqq.
- Gnostici gloriabantur abscondita et inenarrabilia se didicisse sacramenta. 498. Catholicorum unctiones aemulantur. 231. Baptismi Iesu virtutem enervant. 225. 227. Formam immutant. 227. Quidam baptismum aquae et sensibilia quaevis signa reiciunt, cur? 231. 233. Gnosticorum asserentium, Christum et apostolos doctrinam suam ad audientium opinionem accommodasse, audacia. 441. Istud impiissimum dogma confutatur familiaribus exemplis. 441. 442. Nec nou Christi et apostolorum sermonibus. 481. 482 seqq. Gnostici quatuor evangelia non admittebant. 467. Incarnationem negantes, unicum Marci evangelium retinebant. *ibid.* A Gnosticis variae diversae evangeliorum partes retentae. *ibid.* Perperam explicant Scripturas. 303. Ut ab apertis Scripturarum traditionisve testimoniiis sese expediant, quatenus eorum subterfugia? 424. 425. Secum invicem pugnant. 681. Varias de iisdem Scripturis sententias habentes. 682. Catholici vero in eadem doctrina conveniunt. *ibid.* Varia Scripturarum principia admittentes, invicte refelluntur. 679. Eorum varii errores ex ipsismet a se retentis evangeliorum partibus refutantur. 467.
- Gnostici, primi auctores emissionum Valentinianarum. 316. Eorum errores circa Monogenem et Logon. 463. Gnosticorum mater femina a femina. 556. Matrem suam diversis vocabulis cognominant. 561. Digni matris Achaemio filii. 556. Apud eos silentium, res maxima, cur? 681. Gnosticorum quorundam prava dogmata et mores. 259. Quidam morituros redimebant, cur et quomodo? 233. 234. A Gnosticis multarum haereticarum doctrinarum propagines natae. 258. Gnosticos seipsos vocant Carpocratiani. 253. Gnosticorum surculus Nicolaitae. 462. 463. Gnosticorum principia scholae suae accommodavit Valentinus. 126. 127. not. f. Gnostici Valentinianos impugnant propter emissionem hominis et ecclesiae. 316. 317. Gnosticos ab errore revocaturus, quid praestandum? 559. Gnostici omnes, confutatis Valentinianis, simul confutantur. 401. 402.
- Gnostici, Simonis magi discipuli, a spiritali discipulo iudicandi. 667. Gnostici systematis absurditas. 331. Gnosticae haereseos praecipuis capitibus eversis, cetera omnia ruunt. 348. 349. Gnostici secum invicem pugnant. 117. 119. 235. Novitatum amatores. *ibid.* 258. Episcopis, quibus apostoli tradiderunt ecclesias, valde posteriores. 770. 771 seqq. Ethnicis peiores, cur? 302. Ipsi Plato religiosior, in quo? 555. not. 8. 556. not. 3. Epicurei ac Cynici potius quam Christiani. 407. Diaboli ministri in hominum perniciem. 560. Eorum simulatio dolus ac superbia. 501. 502. Doctrina vacua et tenebrosa. 556. Sermōnes captiosi. 516. Vanis promissis credentes sibi deludunt. 560. Purum sacrificium non offerunt Deo, cur? 616. not. 8.
- Gratia maior et uberior in novo Testamento quam in veteri tradita. 590. 591. 675. 686.
- Gratiae Christi medicinalis necessitatem agnovit et probavit Irenaeus. 514. 515.
- Gratiam Catholicis in usu dari, et adimi; sibi vero propriam esse, nec unquam auferri iactabant Valentiniani. 77.
- Haemorrhoidis morbus, Sophiae passionis figura, ex Valentinianis. 37. 350. 360. 361. Nulla inter utrumque affinitas. 361.
- Haereses, novae et apostolis recentiores. 439. 440. Haereseos crimen mitius punitum primis ecclesiae temporibus. 439. not. 3. Ab omni haeresi quantum abhorrebat Polycarpus. 823. (fragm. II.) Nec non veteres Christiani. *ibid.* not. 2.
- Haereseos Gnosticae praecipuis capitibus eversis, cetera omnia ruunt. 348. 349. Haereticarum omnium doctrinarum compendium, Valentinianorum doctrina. 558. 559.

Haeretici, quis eorum pater? 421. Omnes Simonis magi discipuli. 258. Omnes Deum quidem unum confitentur, sed per malam sententiam imitant. 236. Oracula divina depravant. 3. 4. 472. 473. 474. 489. 490. Ab haeticorum consuetudine quantum abhorrebant apostoli ac eorum discipuli. 433. 434. Haeretici similia catholicis loquuntur, dissimilia sentiunt. 7. Haeticorum variae sententiae, cur? 484. Non ita de discipulis apostolorum. *ibid.* Ex haeticorum sentiis secum invicem catholicae fidei veritas confirmatur. 117. lis non tantum respondendum, sed et adversus argumentandum est, cur? 305. Non credentes veritati, perdunt panem vitae verae. 304. 305. Eorum miracula falsa et merae diaboli praestigiae. 402. 403. Diabolo similes, Scripturae auxilio mendacium abscondunt. 774. 775. Vanis scientiae promissis rudiores decipiunt. 3. 5. 7. Pravis artibus imperitos seducunt. *ibid.* Quomodo puniendi? 645. Modestiores monendi et confundendi; feroces et pertinaces fugandi. 402. Eorum temeraria curiositas, immissis in eos ignorantiae daemonibus, iuste castigata. 203. Cur in caecitatem et stultiloquium incidunt? 348. Caeci sunt ac caecorum duces, ideoque fugiendi. 199. 772. Non apostolorum, sed sui errores discipuli. 484. Ea propter variae eorum sententiae. *ibid.*

Harmogenes, Salvatoris nomen ex Barbeliotis. 261.

Hebdomas dicitur Valentinianorum Demiugus, cur? 61.

Hebraei Aegyptios expoliantes quomodo excusantur? 658. 659. 660. 661. Hebraeorum egressus ex Aegypto typus fuit egressus ecclesiae ex gentibus. 658, 662. Hebraeis cur tradita lex? 605. 606. Hebraeo populo legis servitus apte imposita. 601. 602. Hebraeis lex non ab altero Deo data, sed ab eodem illis ad servitutem pronis imposita. 601. 602.

Hebraicae litterae non convenient cum numeris Graecorum. 663 seqq. 666. Quaedam a dextra ad sinistram scribuntur, quaedam e contrario. 666. not. 6. Veteres dictae sacerdotales, cur? 666. not. 4. Arithmetice quomodo disponuntur? 666. not. 6.

Hebraica lingua apostolorum temporibus in Iudaea vulgaris, non vetus illa antiqui Testamenti, sed Syrochaldaica. 423, not. 2.

Hedone, Valentinianorum Aeon, Autophyes coniux, Logi et Zoes proles. 15.

Helena Simonis magi socia, quae et qualis? 238. 239.

Helias indignans valde propter populi transgressionem, mitius agere edoctus est, quare? 630. Proprie Deum non vidit quid igitur? 630. Heliam vere assumptam in carne, minimeque in curru igneo consumptam eius carnem, lonae et trium puerorum conservatio possibile demonstrat. 728. Eius assumptio in proprio corpore, resurrectionem corpoream Patrum quomodo praemonstrabat? 726. 727. Cum Moyse in altitudine montis cum Deo homine locutus est, cur? 629. Ubinam est cum Henoch? 604. not. 10.

Henoch legationis munus obivit ad angelos. 604. Quodnam, et ad quos angelos? 604. not. 9. Quid Spiritu prophético praedixit, iuxta Tertullianum. 604. not. 9. Unde haustus error? *ibid.* In quem locum translatus cum Helia? 604. not. 10. Henochi liber apocryphus Irenaeo et Tertulliano erroris ansam praebuit. 604. not. 9.

Heracleon, Valentini familiaris. 938. Verbi divini aeternitatem, omniaque ab eo condita fuisse negat. 938 seqq. Ioannis evangelium corrumpit. 938. 939. Verba haec: Deum nemo vidit unquam, a Ioanne, non evangelista, sed baptista dicta fuisse putat. 940. 941. Ad solos prophetas baptizandi munus pertinere vult. 942. Ioannem baptistam ambigue respondisse dicit. 942. Mundi opificem, Christo inferiorem esse, illiusque regnum temporarium esse et parvum. 943. 965. 966. Plura Ioannis evangelii loca detorquet ad Gnosticorum commenta pessimeque explicat. 936 seqq. Animam immortalem esse negat. 964. Angelos quosdam ad filias hominum descendisse dicit. 965. Homines quosdam eiusdem essentiae cum diabolo esse putat. 967. 968. Discipulorum eius profana redemptio, qualis? 233. not. 4.

Hermæ pastor, ut canonicus liber ab Irenaeo citatus. 622. not. 11.

Herodes a Domino vulpes appellatus, cur et quo sensu? 710.

Hesdras legem et prophetas restituit quando? 534.

Hesiodus poeta a Valentinianorum matre inspiratus. 354. Hesiodi Pan-

dora, Salvator est Valentinianorum. 321. 354.

ierosolyma temporalis, sicut lex, eandem debuit habere sortem. 568. not. 3. Hierusalem terrenam post resurrectionem reaedificandam esse, et in ea regnatos iustos, quomodo probat Irenaeus? 814 seqq.

x Hierosolymitana ecclesia omnis ecclesia. 480. 481.

ierusalem, matris Achamoth nomen. 63.

olocausta vacua Deus a Iudaeis non exigebat, quid ergo? 608. 609. 610.

olocausta et sacrificia Deus a Iudaeis non exigebat, sed iustitiam, fidem et obedientiam propter illorum salutem. 610. 611. 612.

omerus Valentinianorum propheta, quomodo? 667. A Valentinianorum matre inspiratus. 360. Eius sententia de Deorum ortu. 320. Homericento. 115. Quorsum ab Irenaeo concinnatus? 113. 115. 117. Homerici Iovis imbecillitas. 139. 140.

omo Valentinianorum Aeon, a Logo et Zoë ortus. 15. Hominis et Ecclesiae emissionem a Gnosticis male furati Valentiniani; cur? 317. 318. Propter eam emissionem impugnantur a Gnosticis. ibid. Hominis et Ecclesiae emissiones a Valentinianis confutantur. 317. Ab Homine Verbum perperam derivant Valentiniani. 318.

omo ab angelis factus, ex Saturnino; quomodo? 241. 242. Homines, alii natura boni, alii natura mali, ex eodem. 242. 243. Hominis formatio, qualis ex Ophitis et Sethianis? 267. Quomodo facta secundum Valentinianos. 67.

ominis pars triplex, ex Valentinianis. 69. Varia illius sors. ibid. 389. 390. 391. Hominum tria genera, ex iisdem. 85. 87. Varia eorum sors. ibid. Quibus Scripturae locis significata, secundum eosdem. 95 seqq. Homo spiritualis Valentinianorum, quis? 69. In Demiurgum clam depositus et per eum in animam humanam transmissus, cur? 69. 71. Homo psychicus seu animalis, secundum similitudinem; hylicus seu materialis, secundum imaginem Dei conditus, ex Valentinianis. 67. Homo choicus seu materialis, sive hominis caro necessario perit nec salutem percipere potest. 71. 73. 75. Homines quomodo immor-

tales, ex Valentino? 911. Angelis opificibus formidandi ex eodem, cur? 909. 910. Homo ad supernae virtutis et triacontadis imaginem effectus, ex Marcosis, quomodo? 211. Quo die formatus, iuxta eosdem? 213. Homines quidam, eiusdem cum diacholo essentiae, ex Heracleone. 967. 968. Homo perfectus, quis et a quo emissus, ex Barbeliotis? 261.

Hominem interiorum tantum, non animam neque corpus, vitam aeternam posse recipere, haeretici dicentes refelluntur. 770. 771. Hominem Deus non quasi indigens creavit, cur ergo? 598. Hominis proprium, fieri; facere vero proprium benignitatis Dei. 704. Ex hominis creatione et obsequiis nihil ad Deum redit, totum homini cedit emolumentum. 598. 599. Vivum hominem perfecerunt manus Dei, Filius et Spiritus sanctus, quibus plasmatus est Adam. 716. not. 6. Homo receptaculum sapientiae et virtutis Dei. 529. In hominis creatione sapientia Dei plurimum elucet, virtus autem in resurrectione eius. 723. Homo viveus, gloria Dei. 627. 628. Propter hominem condita omnia. 796. 797. Homo Deo similis, secundum quae? 569.

Homo et angeli non ad modum irrationabilium belluarum creati, sed liberi et eligendi facultate donati. 692 seqq. Homini facultas discernendi bonum a malo, et alterum prae altero eligendi indita et necessaria; cur? 703. Cur versatili voluntatis indifferentiae, qua abuti posset, permissus a Deo? 696 seqq. Liber factus, et suae potestatis, sortem in manibus tenet. 569. Inexcusabilis si infaustam consequitur. ibid. 692. 693. 704. 705. Liber et suae potestatis non tantum in operibus, sed etiam in fide. 696. Homo liber ad similitudinem Dei factus est. 695. Hominem liberum et suae potestatis ostendunt prophetarum adhortationes, sicut et Christi praecepta ac consilia. 696 seqq. Homines non natura, sed electione boni aut mali; secus nec laudandi nec vituperandi. 693. 694.

Homo imperfectus eo ipso quo creatus. 701. not. 6. 702. Hominem cur perfectum non creavit Deus omnipotens? 698. 699. Hominis imperfectio non Dei impotentiam arguit, sed ipsius hominis infirmitatem. 698. 699. 701. not. 6. Ex hominibus et angelis cur quidam a Deo defecerint, quidam sub-

- iecti perseveraverint; quaestio Deo dimittenda. 387 seqq.
- Omnis Homo percussus est in Adam. 812. Ob transgressionem aerumnis obnoxius. 547. 758. Propter peccatum humanis potestatibus subiectus. 782. Ex hominis lapsu patet, quam Deus misericors et patiens. 528. 529. 697. 698. Homo per apostasiam suam eruditus, quomodo? 698. Homo propriam infirmitatem experiri debuit ut inde virtutem Dei colligeret. 720. 721. Ab homine Deus nullius indigens cur requirit obsequia? 598. 599.
- Homines per Verbum, Deus cur scire Deum docuit? 570. Erga hominem quanta Dei benevolentia in concessione legis? 605. Homo in Abraham Verbum Dei sequi praedicit, quomodo? 571. 572. Hominibus sibi subiectis Verbum omni tempore utilitatem praestitit; legem congruentem et aptam singulis proponens. 600. Homo a Deo Decalogum accepit in sui solius utilitatem et salutem. 606. Homo per legem veterem reus ostensus, non vero liberatus. 523. Hominibus cur tradita varia utriusque legis praecepta. 685. 686.
- Hominibus a Deo salus praestita in Verbo, per quod omnia facta sunt. 463. 776. Propter hominum salutem Verbum Dei ab initio assuetum ascendere et descendere. 594. Ad hominum utilitatem Verbum paternae gratiae dispensator factum est. 628. Hominibus quomodo visibilem et comprehensibilem praestat se Deus invisibilis et incomprehensibilis? 626. Hominis et Dei commixtio facta per incarnationem iuxta beneplacitum patris. 522. 624. Hominem peccatorem nonnisi per Salvatorem hominem factum oportebat liberari. 523. 524. 540. 541. Homo immortalitatem haud percepisset nisi Verbum fuisset incarnatum. 525. Propter homines omnes venit Christus, tum eos qui ab initio crediderant in eum, tum eos qui postea credituri erant. 637. Ut homo Deo iungeretur, Verbum factum homo. 624. Ut homo filius Dei fieret, Dei filius factus filius hominis. 455 seqq. 524. 525. Hominibus quid largitus est Christus per adoptionem? 607. Omnis homo corpus Christi est. 527. Homines omnes Christus per incarnationem in se recapitulatus est. 544. Omnes non a semetipsis, sed per Christi adventum iustificantur. 651. Hominis solutio facta est diaboli colligatio, quomodo? 776. Hominis gloriae in paradiso remedium, ieiunium Christi. 774. Ab homine victus diabolus ipse homini fuit subditus. 783.
- Homo ob accepta redemptionis beneficium humiliorem se probare debet. 528. 529. Homo gratus, exceptorium benedictionis Dei et organum clarificationis eius. 590. Ingratus, exceptorium iudicii. ibid. Homo a semetipso non habet unde salvetur. 530. Homo per Dei visionem immortales factus. 625. Homo Dei naturam et immortalitatem assequi non valet. 620. 621. Hominem sensim crescere ac perfici docuit. 589. 698. 699. Ad hominis perfectionem omnia a Deo praefinita. 698.
- Homini Spiritus sanctus quam necessarius. 515. In hominis adiunctione cum Deo Spiritus Patris a Christo effusus. 714. Homo per Spiritum sanctum imaginem Patris et Filii accipit. 515. Per Christi nomen Spiritum sanctum salvatur. 743. Spiritum Dei assumens, vitam invenit per peccatum amissam. 747. Hominem spiritalem et perfectum quatenus constituunt? 730. 731. 732. not. 7. Homo vere spiritalis et perfectus homo est qui ad imaginem et similitudinem Dei factus est. 730. Homo perfectus ex tribus constat, carne, anima, Spiritu sancto, quomodo? 730. 731. 732 not. 7 seqq. Homo quis imperfectus et animalis. 730. not. 7. Hominem efficit animale afflatus vitae spiritalem vero Spiritus Dei vivificare. 744. 745. Hominem veterem exspoliandum esse induendumque novum, quo sensu dixit apostolus? 748. 749. Homines carnales, ii de quibus apostolus dicit: Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt. 742. 743. 747 seqq. Homines omnes per naturae conditionem Filii Dei sunt; non omnes per fidem et obedientiam. 709. 710.
- Hominibus vitam impertit fides, vitalis anima corpori. 552. not. 9. Homo a Deo ditari non cessat. 590. Hominibus gloria Deus est. 529. Hominis gloria est, Deo servire. 599. Homo per quae perit, et per quae salvatur, ex apostolo? 743. Hominis motus non obedire Deo; obedire autem vita eius; utriusque discrimen, in libera eius potestate positum a Deo. 603. 703. Ut homines diabolus perdat, quodnam eius propositum? 561. Homo in ultimo iudicio cur iuste con-

demnandus? 569. Non homini principaliter pariter ignis aeternus. 548. Hominis vita, visio Dei. 628. Homo Deum videbit oculis et vocem eius audiet, quomodo? 628. Homo a se non videt Deum. 625.

onores qui celeriter praeterit, nulla est gratia. 294.

oros quis? 21. 518. A quo et quomodo probatus? 23. Eius cognomina.

41. Eius operatio duplex. 41. 43. A Monogene emissus, secundum quosdam Valentinianos; a Propatore, secundum alios. 308. 309. Dictus Horrothetes. 24. not. c. Dictus etiam Soter. 309. In Aeonum numero censi debet. 308. 309. Horos periclitanti succurrit Sophiae. 21. 23. Hanc confirmat coniugioque restituit. 25. Enthymesis ab ea submovet et a Pleromate disiungit. 25. Iao inclamans, Achamotham coercet. 47. Hori duo a Valentino conficti. 129.

umida omnis substantia ex Achamothae lacrimis orta, secundum Valentinianos. 49.

yginus, octavus ab apostolis episcopus Romanus. 256. not. 3. 432.

yperbata in epistolis Pauli apostoli frequentia; cur? 447 seqq.

ystera, quid ex Caianis? 274. 275.

acob Christi et ecclesiae typus. 635. 636.

acobi prudens oeconomia, secundum Irenaeum, circa legalium observationem. 494. not. 2. Is Iudaicorum rituum observantissimus. ibid. An primum ei inter apostolos tribuerit Irenaeus. ibid.

aldabaoth, quis? 266 seqq.

ao nomen, unde ortum acceperit, ex Valentinianis? 47.

a oth, quid significat ex Irenaeo? 419. not. 5.

dae Platonis, ipsae sunt Valentinianorum imagines. 320.

eiunium Christi, gulae hominis in paradiso remedium. 774. De ieiunii die et forma Irenaei aetate controversa. 824 seqq. Ieiuniorum forma a quibusdam iam a primis ecclesiae temporibus haud accurate retenta. 825. Ieiuniorum diversitas fidei consensionem primis ecclesiae temporibus commendabat. 825. 826.

esus Nave Moysi succedens, Verbi subsistentis figura succedentis legi. 837. 838. (fragm. XIX.)

etus nomen, secundum Hebraeos, litterarum est duarum et dimidia. 363. not. 2. Significat Dominum eum, qui continet caelum et terram. 363. not. 3. 364 seqq. Caelum et terram complectitur; quomodo? 364 seqq. Hebraicum quomodo sit, ad Graecorum numerum transferri non potest. 366. Ogdoadum plenitudo ex haereticis. 363 seqq. Insignis Ogdoas. 173.

etus crucifixus non fuit, sed pro ipso Simon Cyrenaeus, ex Basilide. 244. 245. Iosephi et Mariae filius est, ceteris hominibus natura similis, operibus duntaxat praestantior, ex Carpocrate et Cerintho. 247. 248. 253. 254. Filius est mundi fabricator secundum Nicolaitas. 462. 463. Qualis et cur in hunc mundum venerit ex Marcione? 256. 257. Iesus salutem impiis omnibus impertitur, iustis vero negat, ex eodem. 257. 258. Iesus, Christus, Unigenitus et Salvator, quatuor sunt distincti secundum Gnosticos. 464. 465. 511. A Iesu passibili Christum impassibilem dividentes Gnostici, primogenitum mortuorum nesciunt. 564. Iesum filium esse, Christum vere patrem mentiebantur quidam Gnostici. 503. 504. Iesum receptaculum Christi fuisse credebant quidam Gnostici. ibid. Iesum descendisse in Demiurgi Filium incarnatum sentiebant quidam Gnostici. 464. Iesum a Demiurgo corpus animale sumsisse dicebant Gnostici. 458. not. 4. Iesum tantum, non Christum, ex Ioseph et Maria natum esse, et in eum descendisse Christum sentiebant quidam Gnostici. 464. 465. Iesum tantum incarnatum et passum, per Mariam, velut aquam per tubum, pertransisse Gnostici quidam asserebant. ibid. In Iesum descendisse Salvatorem post annos triginta mentiebantur Gnostici. 458.

etus unde ortus, ex Valentino? 129. 131. Iesus Valentinianorum Omnia vel Omne seu Fatum dicitur. 31. 39. 41. 355 seqq. Ex Aeonum omnium collatione producit. 31. 35. 354. Salvator, Logos et Christus secundus appellatur. 31 seqq. Angeli satellites ei dati. ibid. In Iesum Christum blasphemiae Valentinianorum, quatenus? 559. Tanquam seductores ii ab apostolis praevisi. 559. 560. Iesus divinitatem sibi acquisivit, ex Valentino, quomodo? 911. Corpus eius incorruptibile. ibid. Quorum instinctu vaticinia fudit, secundum

- Valentinianos? 85. A Christo et Salvatore distinctus, passus est, recurrente in Pleroma qui Christum portabat Salvatore. 504. Per Mariam transiisse, et in eum Salvatorem descendisse effutiebant. 503. 504.
- Iesus Christus, quis ex Ophitis et Sethianis? 271. 272. Iesus ex virgine quidem natus, sed purus homo, ex iisdem. 271. Suis discipulis ignotus. 272 seqq. Cur et quomodo crucifixus et resurrexit? 272.
- Iesu nomen quale ex Marco mago? 181. 183. 185. Nomen insigne; cur? 169 seqq. 362. Iesu ortus, ex Marco mago. 181 seqq. A secunda quaternitate productus, -per Mariae uterum transmeat, ex Marco mago. 185. 187. In eum baptismi tempore descendit Salvator instar columbae. 187. De Iesu Christo litteras discente impia Marciorum commenta. 218. not. f.
- Iesu Christi animam ceteris non prae-cellere, insanum dogma. 407 seqq. A Iesu Christum minime revolasse in passione efficaciter probatur. 519. 520. Iesus Christus ex Maria natus unus filius Dei et hominis. 446. 453. 484. 485. 504. 505. 506 seqq. 526. 527. 661. Iesum crucifixum Christum esse Dei Filium a Scripturis praenuntiatum, cur tam facile suadebant apostoli? 639.
- Ignatio teste tribulatio iustis est necessaria. 796. not. 4.
- Ignis in mundo delitescens materiam universam consumet, ipse quoque consumendus; quando ex Valentinianis? 81. 392. Ignis mortifer elementis omnibus insitus, ex Valentinianis. 67. 392. 393.
- Ignis aeternus diabolo praesertim paratus et angelis eius. 548. Praeparatus ab initio peccatoribus. 387.
- Ignorantia perturbationibus Achamothae abdita. 47. 49. 67. Mundi fabricationis causa, iuxta Gnosticos. 556. Ignorantia et labe, materiae principium, ex Valentinianis. 345. Malorum omnium causa, ex iisdem. 338.
- Ignorantia et labe nulla in Pleromate oriri potuit. 287. 288. 289. 290. 338. 339. Ignorantiae obnoxium universum Pleroma, aut Aeonos omnes ab ea immunes. 334 seqq. Ignorantiae obnoxium fuisse Verbum Dei, absurdissimum. 336 seqq. Ignorantia et passio in Sophia Dei nulla esse potuit. 336. Ignorantiae fructum dicere Deum mundi conditorem, maxima blasphemia. 384. Ignorantia et labe mundi causa esse non possunt. 286.
- Imago Nu Demiurgus esse non potest. 294 seqq. Imago Aeonum non sunt res creatae. 293 seqq. Neque Achamothae, aut angelorum Pleromatis. 297. Quae de imagine supernorum in rebus creatis expressa dicebat Valentiniani a Democrito et Platone mutuati fuerant. 320.
- Inter imaginem et similitudinem Dei in homine distinguit Irenaeus. 730. not. 7. Quae utriusque ratio, ex eodem? 729 seqq.
- Immensum, rerum omnium principium, ex Anaximandro. 320.
- Immensus Deus, omnia continens creavit omnia. 622. Immensitatem naturam Dei assequi non valet homo. 620. 621. Incomprehensibilis est. 621.
- Immortalitas animae ab Heracleone negata. 964. Immortalitas animarum et spirituum, quomodo Dei gratia? 415. not. 2. Immortalitatis et incorruptionis pignus est Spiritus sanctus in hac vita. 734. 735. Immortalitatem tribuit amicitia Dei. 598.
- Imperfectus homo quis, iuxta Irenaeum? 730. 731. Imperfectioni sibi ipse causa est quisquis Deo non credit, nec voluntati eius vult parere. 704. 705.
- Impiis omnibus salus a Iesu imperlita, ex Marcione. 257. 258. Impiorum potestati et malitiae Deus iustum dimittit, cur? 616. Quomodo non operatur malum? 615. 616. Impi quomodo resurgunt? 413.
- Incarnationem Filii Dei ex Maria virgine, Spiritu sancto operante factam respuentes Ebionaei, manent in veteris Adae damnatione. 715. 716. Incarnationem Christi contemnentes, confutantur. 769. 770. Incarnationem qui negant, adhuc sunt sub veteri damnatione, quomodo? 523. Incarnationis fide posita pereunt omne haereticorum doctrinae. 714.
- Incarnationem Filii Dei Abraham didicit a Verbo. 577. 578. Incarnationis Filii Dei tempus apertissimum praesignatum a Moyse. 588. 589. Incarnationis Christi typus Moyses virga. 539. Incarnationem Filii sui Deus Pater omnium operatus est, et novam ostendit generationem. 715. 716. Incarnationis necessitas et convenientia. 522. 523. 524. 525. 540. 541. 714. Incarnationis quinam effectus? 509. 525. 529. 530. 544. 551. 625. 627. 628. 730. 731. 761. 762. Per in

- carnationem Deum eundem, sed nove colere docemur. 456.
- Increduli post Christi adventum severius excipiendi, quam ante, cur? 686.
- Infantes vagientes, quid significant, ex Marco? 177.
- Ad inferos Christus descendens quoniam piis fidelibus peccata dimiserit, eadem ipsis minime imputanda, cur? 650. 651. Apud inferos mortui discipuli, per Christi passionem expefacti. 637.
- Infirmos iusti ad salutem prosunt, quomodo? 796. 797.
- Infinitos Deos admittere necesse est, vel unum duntaxat qui a semetipso fecerit omnia. 298.
- Infirmis naturae in Deum qui refundunt, rationi adversantur. 702. Infirmis ipsius hominis, non Dei impotentiam arguit hominis imperfectio. 698. 699. 701. not. 6. Infirmis propriam homo experiri debuit, cur? 720. 721. Ob infirmitatem hominis perfectum Verbum per incarnationem infans cum homine factum est 699. 701.
- Inimicos diligendos. Verbum Dei docuit verbo et exemplo. 521. Inimicos diligere, perfectio legis. 596.
- Iniustitiam ferre non potest Deus idem Pater, iustus, remunerator et iudex. 688. 689. 670.
- Innocentes propter Christum occisi martyres. 508.
- Inobedientia Evae humano generi mortis causa facta est. 545. Inobedientiae fructus, languores et morbi. 758.
- Inquisitio Dei Patris Aeonii perturbationem inferre non potuit. 342. 343.
- Institutorum, quid? 501. not. 1.
- Invocatione Dei servabantur homines, et a daemoniis liberabantur ante adventum Christi. 292.
- Ioannis baptistae figura puer mann Samsonem regens. 841. (fragm. XXVII.) Ioannes bapt. propheta simul et apostolus, prophetae alii simpliciter prophetae. 465. Ioannes baptista salutis notitiam dedit. 456. 457. In praedicatione verba metum inculcentia usurpabat, cur? 843. (: fragm. XXX.) In eum lex desivit. 568.
- Ioannes apostolus Ephesi permanet usque ad Traiani tempora. 359. 436. Cum Ioanne ceterisque qui Dominum viderant, Polycarpo intercessit familiaris consuetudo. 822. 823. (fragm.
- II.) Ioannes apostolus Cerinthum in balneo se lavantem fugit. 435. Eius evangelium adversus errores Nicolaitarum et Cerinthianorum scriptum. 462. 463. Ubi? 423. 424. Ab Heracleone corruptum. 938. 939. Plura eiusdem loca ad Gnosticorum commenta ab eodem detorta et pessime explicata. 938 seqq. A Montanistis admissum, sed a quibusdam decurtatum. 473. not. 1. Ioannis doctrina de Christo Iesu quanam? 504. 505. Christum Iesum, Dei Verbum agnoscit. 111. Unum Deum unumque Unigenitum Christum Iesum, verum Dei Filium praedicat. 109. Quo tempore scripsit Apocalypsin. 803.
- Ionae prophetae signum datum Nini-vitis, ut converterentur et agerent poenitentiam. 527. Ionae prophetae historia, redemptionis nostrae oeconomiam repraesentat. 528. Ex his quae Ionae et tribus pueris acciderunt, resurrectio possibilis demonstratur. 728. 729.
- In Ioseph Christum praefiguratus. 836. (fragm. XVII.)
- Ex Ioseph Christum generatum quidam dicentes, refelluntur. 770. Ex Ioseph qui dicunt Christum generatum, a regno sese abdicant. 540. Iosephi filius non est Christus, sed Dei. 532. 539. 540. 541.
- Iosephus statuam salis uxoris Lot se vidisse testatur. 663. not. 7.
- Iosue, Moysi succedens, Verbi subsistentis figura succedentis legi, quomodo? 837. (fragm. XIX.) Iosue facies clarificata impositione manuum Moysis, licet non pari claritate. 838. (fragm. XX.) A Iosue frumentum manna cessante datum, Christi corporis figura. 838. (fragm. XIX.)
- Iovis Homerici imbecillitas. 139.
- Irenaeus, Polycarpi auditor a teneris, visa a se et audita alte animo impressa retinebat, non quidem in charta, sed in corde consignans. 823. (fragm. II.) Ab Irenaeo adhuc puero visus Florinus in imperatoria aula splendide agens. 822. (fragm. II.) Irenaei humilitas et modestia. 9. Eius zelus et caritas. Pia oratio pro lectoribus suis, fidei suae puritatem exhibens. 445. 446.
- Ab Irenaeo susceptum opus arduum, a pluribus minus feliciter iam tentatum, quo successu ad exitum usque perductum? 559. Irenaeo credita procuratio Valentinianis confutandi. 332. Irenaei in impugnandis Valentinianis consilium et scopus. 7. 9.

- Pugnantes secum invicem Gnosticorum sententias aperire sibi proponit. 117. 118. Portentosa Valentinianorum mysteria reserare aggreditur; quo fine? 7. Apud Celtas tum commorabatur. 9. 10. Ad amicum libros suos mittit, ut argumenta ei adversus Valentinianos suppeditet. 7. 9. 11. Eius caritas erga Gnosticos. 556. 557.
- Irenaeus librum de Ogdoadе scripsit. 821. (fragm. I.) Librum de Pascha. 828. (fragm. VII.) Marcionem a se speciatim confutandum pollicetur. 258. An fidem liberavit? 489. not. 9. Ab Irenaeo scripta ad Victorem episcopum epistola. 824 seqq. (fragm. III.)
- Isaac sacrificium, typus sacrificii Filii Dei. 571. 572. Ex Isaac benedictione, quam filio suo Iacob impertivit, terrenum iustorum cum Christo regnum post resurrectionem probare nititur Irenaeus. 808. 809.
- Isidorus, Basilidis filius. 907. Eius doctrina moralis. 907. 908. Auctor moralium, et expositionum prophetae Parchor, quorum exstant fragmenta duo. 907. 908. 909. Auctor libri de adnata anima, cuius exstat fragmentum. 907.
- Israelitis Verbum praecepit offerri sacrificia, cur? 619. Israelitis sacrificia omnia a Deo uno et eodem in typos data. 619. Israelitae iuste damnati propter inobedientiam, cur? 603. Israelitarum praevaricationes in correptionem nostram descriptae. 651. 652.
- Ex Iuda et Levi Christus secundum carnem, ut rex et sacerdos, genitus. 836. 837. (fragm. XVII.)
- Iudae proditoris apostasia, Sophiae passionis figura ex Valentinianis. 37. 350. Iudae proditoris apostasiam typum esse non posse passionis duodecimi Aenis seu Sophiae. 350 seqq. Nec Enthymeseos. 351. 352. Iudae proditori prae ceteris omnibus nota veritas, ex Caianis. 274. Hinc Christum prodidit. 274. Huic evangelium affingunt. *ibid.*
- Iudaeorum Deus, angelorum inferiorum princeps ex Basilide. 244. Angelus ex Saturnino. 242. Iudaeorum Dominum et creatorem Deum a summo Deo distinctum haeretici volebant. 567. not. 1.
- Iudaeorum et gentium Deus unus et idem, abscondita cognoscens. 635. Iudaicum populum ad idololatriam pronum Deus per typos ad veritatem duxit. 600. Iudaeis a Deo indultae legis observantiae, non propter se, sed propter ipsos. 607. 608. Iudaico populo legalia a Deo concessa, cur? 601. 602. Iudaeorum infirmitati sacrificia vacua a Deo indulta, quibus novum Testamentum significaretur. 608. Eadem Deus deleri voluit. 608. 609. Iudaeorum sacrificia imperfecta, cur? 601. not. 8. Iudaei non ideo ex Aegypto a Deo educti, ut sacrificia ei offerrent, cur ergo? 608. 609. 610 seqq. Iudaico populo quaedam a Moyse propter cervicis duritiam imposita. 602. 603. Iudaeis subrogatos fuisse gentiles ob contentum Christi et prophetarum parabola vinitorum bene demonstrat. 683. 684. A Iudaeis Christus occidendus, a gentibus recipiendus erat. 632. 633. Iudaici populi ignorantia per Christum manifestata. 598. Iudaei Patrem per se ipsum sine Filio cognosci posse putantes a Deo quoque defecerunt. 579.
- Iudaeorum conversio facilius quam gentilium, cur? 640. Ad Iudaeos scriptum fuit Matthaei evangelium. 842. (fragm. XXIX.) Iudaei, lubricum genus, cur? 736. Iudaeorum errores qui? Ipsi a spiritali discipulo iudicandi. 665. 666. Si cognovissent, Scripturis non usuros aliquando fuisse, comburere easdem non dubitassent. 532. Iudaeis Christus etiamnum aenigma est, cur? 643. Quum legitor lex, fabulae similis est, quo sensu? 644. Per Iudaeorum caecitatem salutem nos accepimus, sicut per Aegyptiorum caecitatem acceperunt Israelitae. 656. Iudaeis et Christianis praecepta naturalia communia; istis ergo quid amplius supra illos? 597. 598. Iudaei puram oblationem non offerunt. 616. 617.
- Iudaei Macedonibus obediabant Ptolemaei Lagi filii tempore. 533.
- Ante iudicium iustos in ea terra, in qua aerumnas pertulerunt, regnatos, probare Irenaeus conatur. 804. Iudicii diem et horam Christus concessit a solo Patre sciri, quomodo? 386. 388. Ad iudicium extremum Christus venturus est, cur? 509. In iudicio extremo homo iuste condemnandus. 569.
- Iustini fides in Deum unum creatorem, Patrem Domini nostri, quam firma! 573. 574. Iustini liber contra Marcionem deperditus. 574. not. 3. Ex quonam Iustini libro excerpit Irenaeus, Satanam ante Christi adventum

Deo aperte maledicere ausum non fuisse? 789. not. 8.

- Iustis omnibus, prophetis et Abrahae posteris salus a Iesu negata, ex Marcione. 257. 258. Iustus simul et bonus esse debet, mundum hunc qui regit Deus. 554. 555. Iusti soli secundum opera filii Dei sunt, licet omnes secundum naturam. 711. Iusti omnes sacerdotalem habent ordinem. 582. Quo sensu? not. 4. Iusti in veteri Testamento minus perfecti, quam in novo, cur? 590. 591. Iustorum persecutiones in Abel significatae, a prophetis praedictae, in Christo perfectae. 678. 679. Iustus a Deo impiorum potestati et malitiae dimissus, in iusti ipsius probationem, impiorum vero condemnationem. 615. Iustis tribulatio necessaria. 796. 797. Infideles eis prosunt ad salutem. ibid. Iustorum sanguis nisi inquirendus fuisset, nequaquam Christus sanguinem et carnem sumisset. 754. 755. Iusti, quomodo resurgent? 413. 414. Iustos in ea terra, in qua aerumnas pertulerunt, antequam ad caelum evehantur, regnatura unde et quomodo probat Irenaeus? 806. Ad Patrem per Filium, ad Filium vero per Spiritum sanctum ascensuros esse vult. 819. A Deo variis habitationibus prociusque dignitate donandos. 818. 819.
- Iustitia quaedam cum aequalitate communis, ex Epiphane. 904. Quae definitionis huius consecraria? 904. 905. 906. Iustitiam et iudicandi vim Deo hono indignam haeretici putantes, resellunt. 554. 555. Iustitia si Deo deest, Deus non est. 555. Iustitia, bonitas et sapientia in Deo quomodo uniuntur? ibid. Ad iustitiae consumptionem bonitatisque ostensionem a Deo praefinita omnia. 697. 698. Iustitia Dei eadem, in veterum delicta animadvertens et in nostra. 652. 653. 654. Levius quidem illic, hic vero severius. 654. Iustitiae haud consummatoria circumcisio, cur a Deo praecepta? 603. 604. Iustitia legis, quid? 605. Absque iustitiae operibus vocatio non sufficit. 668. Iustitiam maiorem a discipulis Christus requirens, legi non contradicebat, sed eam adimplebat. 595. 596.
- Iuvenit aetas a trigesimo anno incipit, ex Irenaeo. 359.

Labes et ignorantia, materiae principium secundum Valentinianos. 347.

Mundi caussa. 356. Propter labem Christus et Spiritus sanctus emissi. 559. Labi ignorantiae obnoxium universum Pleroma, nisi Aeonae omnes ab ea sint immunes. 334 seqq. Labes et ignorantia in Pleromate oriri potuit. 287. 288. 289. 290. 338. 339. Labis fructum dicere Deum mundi conditorem, blasphemiam. 349. 384. Labes et ignorantia mundi caussa esse non possunt. 285. 286.

ΛΑΤΕΙΝΟΣ nomen Antichristo convenire potest, de hoc tamen nihil temere affirmandum. 802. not. 1.

Lazarus, symbolum peccatoris. 750.

Legis veteris auctor, angelorum mundi fabricatorum princeps, ex Basilide. 245. 246. Legi veteri et eius auctori impie detrahunt Carpocrates et Epiphane. 906. Legalia ab Ebionaeis studiose servata. 254. 255. Legem et prophetas reiecit Marcion. 257. Leges humanae, legibus divinis omnia omnibus communia facientibus contrariae, iuxta Isidorum haeticum. 905. 906. Lege illa, qua omnibus omnia erant aequalia et communia, per leges humanas meum et tuum admittentes, violata, inde fures et latrones, iuxta Epiphane. ibid. Legis veteris auctor multiplex ex Ptolomeo. 925 seqq. Legis auctor, quis ex Ophitis et Sethianis? 270.

Lex et prophetiae a Christo adimpletae, 676. 677. Quid inde contra Marcionitas? 676. 677. Legis Mosaicae typi praecipui ad commenta Valentinianorum non quadrant. 368 seqq. Ante legem Decalogus, ad salutem necessarius, solus sufficebat. 601. Lex media obtinuit tempora, quanam? 641. Lex Hebraeis non ab altero Deo data, sed ab eodem illis ad servitutem promissis imposita. 601. 602. Legis et evangelii unus et idem Deus Pater, creator omnium, a Christo annuntiatus. 451 seqq. 562 seqq. 592 seqq. 711. 775. 776. 777. Legis auctor nonnisi temere dici potest infirmus propter Israelitas inobedientes et perditos. 603. Legis naturalia, quid? 595. Per ea non tantum qui sub lege, sed etiam qui ante legem, iustificati. ibid. Absque legalium observatione Abraham et alii plures iustificati. 604. 605. Lex patriarchis et iustis non posita, cur? 605. 606. Legalia praecepta cor Deus per Moysen nonnisi post diuturnum tempus populo tradidit? 605. 606. not. 7. Per legem homo oneratus, sed non

- liberatus fuit. 523. Lex vetus manifestabat peccatum, non auferbat. *ibid.* Legis sacrificiis et caeremoniis Deus non placatur; quibus igitur? 608. 609. 610. Legalia quondam a Deo reiecta? 607. 608. 609. Hominem non iustificabant, cur ergo populo tradita? 602. 603. 604. 605. Legis utriusque varia cur hominibus tradita praecepta? 585. 586. 587. Legis servitus Hebraeo populo apte imposita fuit. 601. 602. Lex utraque, vetus et nova, apta temporibus, ad utilitatem humani generis ab uno et eodem Deo praestita. 488. 489. Legis iugum grave Hebraeis necesse fuit addere, cur? 601. 602. Legalia seu servitutis praecepta non nisi in signum data et ideo a Christo abrogata. 606. 607. Legis veteris exteriores munditiae, in futurorum umbram praescriptae. 591. 592. Sabbata a Deo in signum data, quid significabant? 603. 604. Legis antiquae signa minime otiosa. 601. 602. Lex servis posita animam per corporalia erudiebat. 596.
- Lex Moysis** ab Hesdra mire post captivitatem restituta. 534. Lex sabbatorum, quanam permittebat, prohibebat? 581. 582. Perfectio legis in quo consistit? 596. 597. Legis iustitia, quid? 605. Legis initium et finis, Christus. 594. Lex adhortabatur homines ad credendum in Christum. 565. not. 10. Lex, paedagogus noster in Iesum Christum. 563. 564. Lex quomodo adimpletur? 596. 597. Legis praecepta quomodo Christus adimplevit et extendit? 596. 597. Legem adimplebat Christus, curans in die sabbatorum. 581. Lex a Christo non damnata, quid igitur? 592. A lege prohibitum nihil Christus praecepit. 596. Legis praecepta a Christo velut gradus proposita sequi eum volentibus. 594. Legem perficiens Christus, timorem auxit, quo sensu? 607.
- Lex nova**, in quo veteri praestantior? 584 seqq. Lex vetus a Deo servis ac indisciplinatis tradita, nova autem liberis iam ac fide iustificatis. 583. 584. Lex nova quando incipit? 678. Quid novi attulit ac immutavit? *ibid.* Legis utriusque eminentiora praecepta, eadem. 592. Legis naturalia Christus non dissolvit, sed implevit et extendit. 595. 596. Primum et maximum mandatum innovavit. 594. Legalia Iudaeis oeconomiae causa ab apostolis permissa. 494. not. 2. Lex etiamnum Iudaeis quum legitur, fabulae similis est, quo sensu? 644. Legem adimplere est non tantum dicere, sed et facere. 595. 596.
- Leva** men sinistrae manus, quid? 373. not. 1.
- Ex Levi et Iuda** Christus secundum carnem, ut rex et sacerdos, genitus. 836. fragm. XVII.
- Leto**, Valentinianorum mater. 355. Hesiodo et Pindaro inspirat. *ibid.*
- Liber** homo a Deo creatus ab initio, quomodo? 692 seqq. Liberi homines Deo effecti similes. 702. 703. Liberum hominem et suae potestatis ostendunt prophetarum adhortationes, sicut et Christi praecepta atque consilia. 693 seqq. In libera hominis potestate boni et mali positum est discrimen, cur? 703. Liber homo et suae potestatis; si legem transgreditur, suamet culpa est, non Dei. 692. 693. 705. Liber homo factus et suae potestatis sortem in manibus tenet. 596. Inexcusabilis, si infaustam consequitur. *ibid.* Liber homo et suae potestatis non tantum in operibus, sed etiam in fide. 696. Qui liberum eum negant, aut impotentem aut ignorantem Deum constituunt. 696. not. 3. 697.
- Liberis** ac fide iustificatis nova lex tradita. 583. A liberis in ecclesia, non a servis offeruntur sacrificia. 614. Libertatis fructus Christus est. 567. 568. Libertas evangelica ad probationem fidei nostrae tradita. 607.
- Per Lignum** sicut nos Deo debitores facti, ita per lignum a Christo redempti. 764.
- Linus** episcopus, cuius Paulus meminit, episcopatum a Petro et Paulo accepit. 431.
- Litterae** Graecorum a quibus et quando inventae? 189. 190. Litterae viginti quatuor Graecorum, trium superiorum virtutum imagines ex Marco mago, quomodo? 169. 171 seqq. De iisdem litteris alia Marci commenta. 179 seqq. Ex litteris, syllabis et numeris argumenta petita, infirma, cur? 373 seqq. Haec ad rationem exigenda, non e contrario. 373. Vana ab iisdem argumenta ducunt haeretici. 362 seqq. 388. Hebraicae non conveniunt cum numeris Graecorum. 363. 364. 365 seqq. Quaedam a dextra ad sinistram retorquentur, quaedam e contrario. 366. not. 6. 367. not. 1. Veteres, dictae sacerdotales. 366. not. 4. Arithmeticae, quomodo disponuntur? 366. not. 6.

Liturgiae ritus apostolis ipsis accepti referendi. 34. not. d.

Logos, filius Unigeniti seu Monogenis. secundum Gnosticos. 463. Logos Valentinianorum, inferiorum Aeonum Pater totiusque Pleromatis principium et formatio. 15. 101. 103. A Nu et Alethia editur. 13. A Logo coepit passio, secundum quosdam Valentinianos. 335. 336. Logi et Zoës, hominis et ecclesiae emissiones a Valentinianis confictae confutantur. 316. 317. Logos et Sige in eodem Pleromate simul esse non possunt. 308. Logos, Nus Dei Patris. 335. 336. Logos, Iesu Valentinianorum cognomen. 31. Logos, quis ex Barbeliotis? 260. Logi generationem Bytho perperam adscribit Cyrillus Hierosolymitanus. 14. not. a. Eius textus emendatur. 15.

Lot absque circumcisione a Deo liberatus. 604. Ab incestus crimine ab Irenaeo absolvitur. 662 seqq. Excusantur pariter duae eiusdem filiae. 663. Ille Verbi Dei, utriusque synagogae patris, typus. ibid. Ista autem duas synagogas sub unico patre significant. 662. Lot uxoris statua salis, typus ecclesiae, quomodo? 671. Lot uxor, ecclesiae quomodo typus? 663. 664. 671. Eius statua salis diutius perseveravit. 663. not. 7.

Lucas assiduus Pauli comes eiusque laborum et apostolatus consors et particeps. 497. 498. A Paulo ipso didicit, quod scriptis mandavit. 498. 489. Pauli sectator ac interpres. 423. Sectator et discipulus apostolorum. 454. Initium generationis a Domino inchoat, cur? 546. A Luca quot generationes ab Adam usque ad Christum recensitae, iuxta Irenaeum? 544. not. 2. A solo Luca plurima evangelii capita fuisse scripta, cur Deus permiserit? 499. 500. 501. Lucae evangelium et Pauli epistolas decurtabant Marcionitae solaque haec legitima dicebant. 489. Ex iis tamen quae retinebant, convincuntur erroris. ibid. Lucae scripta vel omnia recipienda sunt, vel nulla, cur? 500. Ex Lucae exemplaribus verba aliqua a Catholicis quibusdam improvido zelo abrasa fuisse queritur Epiphanius; quanam illa? 543. not. 1.

Lugdunum Rhodanusia a veteribus dicitur. 158. not. b.

Lumen et tenebrae, principia bonorum et malorum, ex barbaris; quomodo? 901.

Lux ex Achamotheae risu initium accipit, ex Valentinianis. 47. 49.

Lyttotes seu redemptor, Hori cognomen. 25. 33.

Macariotes, Valentinianorum Aeon, Ecclesiastici coniux, hominis et ecclesiae proles. 17.

Macaria. Vide Monogenes.

Macedonibus quo tempore Iudaei parebant? 533. 534.

Magorum munerum mystica significatio. 453.

Magnitudo Dei inenarrabilis est. 621.

Malorum omnium quanam assignata a Valentinianis origo et caussa? 338. 912. 913 seqq. Mala, unde orta, ex Sethianis et Ophitis? 266 seqq. 269. 270. Unde orta, ex Barbeliotis? 262. 263.

Mali et boni discrimen in libera hominis potestate positum est, cur? 703. Mali homines vel boni, non natura, sed electione; secus nec laudandi, nec vituperandi. 693. 694. Malum Deus non operatur, impiorum potestati iustum dimittens. 615. 616. Malitia spiritalis, quid ex Valentinianis, et a quo condita? 65.

Mam, quid? 449. not. 5.

Mamma, vox Syriaca, non Hebraica. 449. not. 4. Quid significat? 449. not. 5.

Mandatum primum et maximum legis a Christo innovatum. 592. 593.

Manna cur a Deo traditum? 605. Manna cessante frumentum a Iosue datum Christi corporis figura. 837. 838. fragm. XIX.

Manus dextra, quid Valentinianis significaret? 372. 373. Manus sinistra, materialia et corruptibilia dicuntur ab haereticis, cur? 372. 373. Manus sinistrae levamen quid? 373. not. 1.

Marcellina Romae multos in errorem induxit. 253.

Marcionis errores quinam? 258. 665. 666 seqq. Defectionis suae tempus. 440. Scripturae quanam ab eo reiectae aut mutilatae? 257. 467. 472. 489. 490. Deum otiosum et sine providentia fingeat. 554 seqq. Quid de Iesu Christo sentiebat? 256. 287. Corporum resurrectionem negabat. 257. Impiis omnibus salutem a Iesu imperitam, iustis vero negatam asserebat. 257. 258. Hunc speciatim confutatum se pollicetur Irenaeus. 258. Marcioni interroganti Polycarpi responsum. 434. not. 7.

Marcionitae Deum bonum a Deo iusto dividentes refelluntur. 555. 666. In hoc tamen tolerabiliores Valentinianis, cur? 489. not. 9. Eorum argumentum, quo Deum malorum auctorem probare nitebantur, diluitur. 656. 657. 658. Negantes ab eodem patre missos prophetas, a quo et Christus, organa Satanae sunt, quomodo? 788. 789. 790. Marcionitarum erroris origo, ignorantia scripturarum et dispositionis Dei. 490. Quasdam scripturas in totum reiicientes, reliquas nonnisi decurtatas admittebant. 489. Ex iis ipsis tamen erroris convincuntur. *ibid.* Solum Lucae evangelium admittebant. 467. 500. Idque decurtatum. 472. not. 13. Totum tamen gloriabantur se habere evangelium, quomodo? 472. not. 15. Abrahae saluti contradicentes refelluntur? 580.

Marcus evangelista, Petri discipulus et interpret. 423. 461. Quo tempore scripserit? utrum post Petri et Pauli interitum et excessum tantum e Roma? 423. not. 4.

Marcus haeresiarcha, quis et qualis? 145. Colorbasicae Sigae vulva et conceptaculum. 159. Ad eum sublimissimam quaternitas descendit. 161. Eius hypothesis. *ibid.* seqq. Valentinianorum systema sub nominum et litterarum involucris exhibet. 161. 162. Pythagoricam quaternitatem velut genesin et matrem omnium induxit. 323. 324. Daemonem paredrum habebat. 149. Anaxilai ludicra cum magorum versutia coniungebat. 145. Philtris ad corruptendas mulieres utebatur. 153. 154. Ditiore praesertim et elegantiores seducebat corrumpebatque. 145. 149. 151. Vanam prophetiae doni spem eis iniiciebat. 149. 151. Vinum eucharisticum in verum sanguinem meris praestigiis convertere se fingit. 147. 149. Mulieribus consecrandae eucharistiae munus committit. 147. Eam pia mulieres exsecrantur. 151. 153. Eius deliria confutat Irenaeus. 189 seqq. In eundem obiurgatoria senioris cuiusdam carmina. 193. 195.

Marcosiorum libido et insana superbia. 155. Omnia sibi licere putant. 155. 157. Mulieres Lugdunenses seducunt. 159. Marcosiorum hypothesis de mundi huius creatione ad imaginem invisibilium facta. 203 seqq. Deum omnipotentem ex defectu ortum esse blasphemant. 217. Deum Patrem ante

Christi adventum nemini notum fuisse, ex Scripturis probare nituntur. 217. 219. Eorum de Iesu Christo litteras discente somnia. 218. not. f. Eorum redemptio quid et quae eius virtus? 154. not. i. 157. 223. 225. Quomodo precibus fictis divinum iudicium effugendum putabant? 157. Plura Mosis loca in suam hypothesin detorquebant. 209. 211. Variis evangelii locis abutebantur, 221. 23. Apocryphas et spurias scripturas confinxerunt. 219. 221. Marcosiorum insania ridenda simul et plangenda. 201.

Mariam Aaronis sororem Deus percutiens lepra, non severi iudicis, sed patris instar castigavit. 844. 845. fragm. XXXIII. Cur sola poenas dedit? *ibid.*

Ex Maria et Ioseph natum Iesum in eumque descendisse Christum Gnostici mentiebantur. 464. Refelluntur. 524 seqq. Per Mariam, ad modum aquae per tubum, Iesum pertransiisse Gnostici asserebant. 464. De Maria virgine Christus natus. 538. Ex Maria Verbum exsistit. 540. Ex Maria natus Christus Iesus, Filius unus Dei est. 484. 507. In eam simpliciter non descendit Christus, sed carnem veram ex ea assumsit. 511. 512 seqq. In Mariae partu impleta est promissio Davidi facta. 538.

Maria virgo comparatur cum Eva et ei opponitur, quomodo? 545. not. 9. 546. 769. Maria virgo Evae virginis fit advocata; et per obedientiam genus humanum servat. 769. Per obedientiam causa facta est salutis. 545.

Martyrium quid et quotuplex martyrum genus, iuxta Basilidem? 901 seqq. Poena praecedentis peccati, aut voluntatis peccandi, ex eodem; quomodo? *ibid.* Martyrium optimum veritatis creditae et praedicatae indicium in apostolis. 490. 491.

Martyres secundum quid contemnunt mortem? 737. 738. In martyribus Spiritus sanctus vincit. *ibid.* A Christo ipso remunerandi. 521.

Martyres Lugdunenses et Viennenses. Vide Lugdunenses, Viennenses.

Masculis a Deo acris et vehementior ad generis perpetuitatem ingenerata cupiditas, iuxta Epiphanem et Carpocratem. 906.

Mater plorans, mundi creationis causa, iuxta Valentinianos. 556. Mater Valentinianorum Achamoth. 53. 55. Mater Valentinianorum, Leto. 355. Hesiodo et Pindaro inspirat. *ibid.*

Ex Materia subiecta omnia a Deo condita, primi ante Valentinianos dixerunt Anaxagoras, Empedocles et Plato. 321. Materiae substantia, unde orta, secundum Valentinianos? 23. Ex labe et ignorantia orta. 345. Materiae, ex qua mundus hic conflatus est, essentiam ex Achamothae perturbationibus ortam dicebant. 49. Quomodo id explicabant? 55. 57. Materia cur incorporea dicatur? 54. not. c. Duplex ex ea fit substantia, bona et mala. 55. 57. Malorum omnium seminarium, ex Valentino; quomodo? 912 seqq. Materia universa igne consumenda; quando? 81. 392. 393.

Materiam ingentiam quidam asserentes, Deum vero solius formae et qualitatis causam, refellunt. 845. 846. fragm. XXXIV. Materia rerum creatarum, virtute ac voluntate Dei condita. 303. 304. Unde vero, et quemadmodum? quaestio Deo committenda. 387. Ex passionibus Enthymeseos fieri non potuit. 341.

Materialis substantia, ex tribus Achamothae affectibus conflata. 53. 65. 392. 393. Materiale nihil a Salvatore susceptum, secundum Valentinianos. 73. 75. Materialia omnia necessario pereunt, secundum eosdem. 71. 73. 75. 392. 393. Materialia, sinistra manus dicta ab haereticis; cur? 372. 373.

Matrimonia promiscua iustitiae congrua nonnisque per leges humanas ei oppositas prohibita, ex haeretico Epiphane. 905. 906.

Matthaeum primum omnium scripsisse evangelium, communis sententia. 423. Si consulatur Irenaeus, maxima difficultas. ibid. 424. Hebraice scripsit. 423. Ad Iudaeos scripsit, cur? 842. fragm. XXIX. Id est Syro-Chaldaice. 467. not. 3. Matthaeus evangelium scribens, a Christi genealogia cur initium duxit? fragm. XXVIII.

Mediator hominum, Dei et hominis naturam debuit participare, cur? 522 seqq.

Membra Christi hominis sumus nos. 478. 479.

Menander, quis? 240. 440. Eius dogmata. 240. 241.

Mendacis primos homines subvertit diabolus iam ab initio mendax, quomodo? 779.

Mens seu Nus, quid ex Irenaeo? 310. 311. Mentis actionum ordo et series, ex eodem. 311. Mens cogitatio, sensus et intentio mentis, non aliud quid

praeter animam sunt. 392. 393. Mentis actiones, varia unius et eiusdem rei nomina. 311.

Mensium, dierum et anni divisio ad Pleromatis divisionem non quadrat. 371. 372.

Metageus, Hori cognomen. 24. not. d.

Metempsychosis, absurdum dogma rationi et fidei repugnans. 410. 411 seqq. An Plato primus eius auctor? 411. not. 3. Metempsychosis ex apostoli verbis probare nitebatur Basilides. 903. A Carpocratianis admissa, quomodo? 251. 252.

Metricos, Valentinianorum Aeon, hominis et ecclesiae proles. 17.

Metropator, Valentinianorum Demiurgi seu mundi inferioris opificis nomen. 59.

Millenianorum seu Chiliarum error ab Irenaeo propugnatus, qua ratione? 804 seqq.

Miracula haeticorum falsa, et merae diaboli praestigiae. 402 seqq. Miracula ecclesiae catholicae vera et benefica. 403. 407. 408. 409. Irenaei aetate adhuc communia. 408. 409. Daemonum invocationibus et magicis artibus adscribi non possunt. 409. 410.

Mixis, Valentinianorum Aeon, Bythii coniux, Logi et Zoës proles. 15.

Momenta Dei non antevertenda, sed manus artificis expectanda opportune omnia facientis. 704.

Monogenes, Valentinianorum Nu nomen. 19. et alibi passim. Principium omnium invisibile. 463. Emittit Christum et Spiritum sanctum, cur? 27.

Monogenes et Macaria, Valentinianorum Aeon, Logi et Zoës proles. 15.

Montanistarum secta, cur ecclesia Spiritus appellata? 473. not. 1. Montanistae prophetiam gratiam ecclesiae catholicae denegabant, sibi solis seu potius pseudoprophetae suis donatum fuisse effutientes. ibid. Ab iis admissum Ioannis evangelium, sed a quibusdam decurtatum. ibid. Montanistae, an Marcossii pseudoprophetarum nomine ab Irenaeo perstringuntur? 669. not. 4.

Morbi et languores, inobedientiae fructus. 758.

Morientium initium Adamus factus est. 546.

Mortem infert inobedientia Dei, idcirco protoparentes debitores mortis effecti. 779. Morti Adam factus obnoxius, ut misericordiam Dei consequeretur.

550. 551. Mortis advocatos se praebent qui Adami salutem negant. 551. 552. Mortis evacuatio Adami salus est, cur? 551. Non dicitur iuste absorpta, si Adam, cui primum dominata est, non fuit liberatus. *ibid.* Per Christum evacuata. 546. 547. 550. 551. Quandonam vere victa erit. 752. Mors Christi quibusnam salus, quibusnam damnatio? 656. Mortem contemnunt martyres, secundum quid? 738. Per mortem in nobis resolutionem fieri cur Deus passus est? 720. Mortem meditari, Christiani munus est. 833. *fragm. XI.*
- Mortuorum non est Deus, sed viventium, cur? 570. Mortuorum Christus primogenitus; quomodo? 623. Mortuos Christus vivificat, in ligno exaltatus a terra. 565. Mortui discipuli apud inferos per Christi passionem expergefatti. 637. Mortui in iisdem corporibus resurgent, sicut in iisdem corporibus surrexerunt et curati sunt, quos suscitavit et sanavit Christus. 750. 751.
- Mosaicae legis typi praecipui commentis Valentinianorum accommodari non possunt. 368 *seqq.*
- Moysis loca a Marcosis in suam hypothesein detorta. 209 *seqq.* Moyses pastor irreprehensibilis. 646. Moyses per quadraginta dies a Deo eruditus, de quibus? 600. Moysi qui loquebatur et apparuit, is erat Verbum Dei. 579. 594. 629. Moyses Deum proprie non vidit, quid igitur? 630. Deus appellatus, quo sensu? 446. Per Moysen cur Deus nonnisi post diuturnum tempus legalia praecepta populo tradidit? 606. 607. A Moyse Iudaico populo quaedam propter duritiam cervicis imposita. 602. Moyses et prophetae unicum caeli et terrae dominum ac Deum Patrem docent. 562 *seqq.* Nisi Moyses ab uno et eodem Patre afflatus fuisset, tam clare et tam frequenter de Filio Dei loqui non potuisset. 587. 588. Filii Dei ubique passim meminit eiusque adventum et passionem, passionisve circumstantias clarissime praevenit. 563. 564. 587. 588. 589. Moysis virga, incarnationis Christi typus est, quomodo? 539. Nuptiae, typus Verbi nuptiarum cum ecclesia. 633. 634. Assumens Aethiopissam uxorem, typus Christi, ecclesiam in gentibus perficientis. *ibid.* Moysis et Christi sermones, *ibidem.* 562. 563. Moyses a Christo excusatus ob libellum repndii, cur? 602. 603. Moyses, prophetae et Abraham Christusque ipse ex una substantia, quo sensu? 563. Gnostici contradicentes refelluntur. 563. 564. Moyses et Helias cum Deo homine locuti sunt in altitudine montis, cur? 629. 630. A Moyse lex inchoavit et in Ioannem desivit. 568.
- Mulier ob transgressionem quot aerumnis obnoxia? 547. 548. Mulier everrens domum et drachmam inveniens superioris Sophiae figura ex Valentinianis. 99.
- Mundi principium Dei bonitas, iuxta Platonem. 555. 556. Mundi opifex bonus est secundum Platonem. 556. *not. 3.* In hoc Gnosticis religiosior. 555. 556.
- Circa Mundi conditorem et originem varii haeticorum errores. 770. Mundum ab angelis esse factum, primus dixit Simon magus. 239. 302. Ab angelis inferioribus conditus, ex Basilide. 243. 244. Ex Carpocratianis 247. 248. Ab inferiori virtute conditus ex Cerintho. 253. 254. Ab angelis factus, ex Menandro. 240. 241. A quo, ex Barbeliotis? 263. Mundus per Verbum non creatus secundum Marcionem et Gnosticos quosdam. 463. 464. Per quem igitur secundum eosdem. *ibid.* Mundus, quamdiu a Demiurgo administrabitur, ex Valentinianis? 85. Eius creatio ad imaginem invisibilium facta, ex Marcosis. 203 *seqq.*
- Mundi substantiam esse ex se natam quidam dicentes, valide refelluntur. 770 *seqq.* Mundus labis et ignorantiae fructus esse non potest. 286. Mundi huius creator unus Deus, pater Domini nostri. 451 *seqq.* 562. 463 *seqq.* 622. 623 *seqq.* Mundi conditorem unum esse Deum, veteres omnes consentiunt. 301. 302. Mundus ab eodem Deo factus, a quo et mente conceptus. 285 *seqq.* 304. Inscio aut nolente Deo Patre condi non potuit. 282. Si sciente ac volente Deo Patre conditus fuerit, hic solus eius auctor dici potest. *ibid.* Mundum in iis, quae continentur a Patre, alii praeter eum creare non potuerunt. 289 *seqq.* Mundus hic per Verbum factus est voluntate Patris, non per angelos, neque per apostasiam, defectionem aut ignorantiam. 767. 768. Per angelos aut virtutes a Deo separatas conditus non fuit. 236. 767. 768. Mundi non est conditor Deus, si materia sit ingenta. 845. 846.

- fragm. XXXIV. Mundum hunc qui regit Deus, iustus simul et bonus esse debet. 554. 555. Mundi infiniti consequuntur ex Deorum pluralitate. 280. Mundi finem quaenam praecedent? 787 seqq. Mundus in resurrectione non penitus exterminandus, iuxta Irenaeum. 816. 817. Mundi delitiae seculariaque oblectamenta a Christo damnata. 800. 801. Mundum si iudicat Christus discernitque inter bonos et malos, iudicat proinde et Pater, omnibusque prospicit ac providet. 835. 836. fragm. XV seqq.
- Mysteria divina quomodo inquirenda?** 381. Ea temere scrutati haeretici, nihilque Deo reservare volentes, misere pereunt. 384. 385.
- Secundum Naturam filii Dei sunt omnes, non omnes secundum fidem et obedientiam.** 709. 710. Naturae infirmitatem in Deum qui refundunt, augmenti ac perfectionis impatientes, rationi adversantur. 702. 703. Naturae humanae quaedam sunt necessaria, quaedam autem simpliciter naturalia, iuxta Isidorum haeticum. 907. 908.
- Necessitati servire non potest Deus; cur?** 291. 292.
- Nicolaitarum dogmata, quaenam?** 254. 255. Nicolaitae, primine Gnostici appellati? ibid. Nicolaitarum errores in assignando rerum visibilibus principio. 462. 463. Refelluntur. 463. Eorum errores circa Christum. 462. 463. Adversus Nicolaitarum errores evangelium a Ioanne scriptum. 462. 463. 464. Nicolaitae, sarculus Gnosticorum. ibid.
- Noë incircumcisis carne Deo placuit.** 464. Sub Noë testamentum a Deo datum. 472. Noë temporibus homines improbi fructificare non poterant, cur? 686. Per Noë arcum baptismus significatus. 686. not. 3. Noë in divinae legationis munere ad libidinosos angelos Enocho successisse, credidit Tertullianus; unde hausit errorem? 604. not. 9.
- Nomen insigne, quod?** 169. not. 4. Nomina varia Dei, quae in Scripturis leguntur, unius et eiusdem Dei appellationes. 417 seqq.
- Notaricon, quid Iudaeis.** 363. not. 3.
- Numeri, rerum omnium principia, ex Pythagoricis.** 322 seqq. Numerus insignis, quis? 175. Ad numeros omnia revocare, a Pythagoricis accepere Valentiniani. 322 seqq. Numeri quaternarii nulla a Valentinianis habita ratio. 370 seqq.
- A Numeris, litteris et syllabis Graecis vana ducunt argumenta haeretici.** 362 seqq. 388. Ex numeris, litteris et syllabis argumenta petita, infirma. 374. Haec ad rationem exigenda, non e contrario. ibid. Numerorum rationes curiosius inquirere, vanum et periculosum. 377 seqq.
- Numeri digitis manuum a veteribus indicati.** 200. not. a. 373. not. 1.
- Nummularios e templo cur proiecit Christus, qui venerat adimplere legem?** 564. 565.
- Nuptiae, a Satana ex Saturnino.** 243. A Tatiano eiusque discipulis damnatae. 259.
- Nus quid, secundum Gnosticos?** 462. 463. Nus Valentinianorum, quis? 13. 15. Bytho Patri similis et aequalis. ibid. Solus capit magnitudinem Patris. ibid. 17. 19. Aliis exponere cogitantem Sige prohibet. 19. Rerum omnium principium et Pater. 13. 101. 103. Logon et Zoën emittit. 13. 15. Nus Dei Patris, Logos. 335. 336.
- Nus a Deo emitti non potest.** 314 seqq. Nus et Alethia a Bytho et Ennoea emitti non potuerunt. 310 seqq. Nus Valentinianorum ignorantiae obnoxius, si ad huius imaginem conditus Demiurgus. 294 seqq.
- Nus quomodo ab Irenaeo definitur?** 310. 311.
- Non Obedere Deo, mors hominis; obedire autem, vita eius; utriusque discrimen in libera hominis potestate positum a Deo.** 703.
- Obedientia filiorum pietasque maior, quam servorum.** 596. Obedientiam a Iudaeis Deus exigebat, non sacrificia. 612. Obedientia Mariae, Evae inobedientiae opposita. 545. 546. 769. 770.
- Oblationum genus a Deo non reprobatur, sed species immutata.** 614. Oblatio ecclesiae a Christo mandata, purum est et acceptum Deo sacrificium. 613. Oblationes et preces ubi recipiuntur, templum est et altare in caelis. 619.
- Oblivionis poculo, quo potari animas corpus subeuntes finxit Plato, quid?** 411.
- Ab Oceano et Theti orti Dii omnes, ex Homero.** 320. Ultra Oceanum populos nullos agnoscebant antiqui. 382. not. 4.
- Ogdoads Valentinianorum primigena, ex**

- duplici tetrade constans, radix et substantia omnium, quomodo? 15. Eius nomina et perfectiones. *ibid.* Ogdoas prima Valentinianorum, quibus Joannis evangelii locis significata secundum eos? 101 seqq. Confutantur eorum commenta. 107 seqq. Ogdoas prima Gnosticorum stare non potest. 308. Ogdoas secunda, quae? 38. not. h. 59. 61. Ogdoas, matris Achamoth nomen. 63. v.
- De Ogdoade scriptus ab Irenaeo liber, qua occasione? 821. fragm. l.
- Omnia, omne, Iesu Valentinianorum cognomen. Vide Iesus Valentinianorum.
- Omnipotentia Dei neminem latere potest. 292.
- Oneir. opompi daemones, qui? 148. not. a.
- Opera nulla per se bona, ex Simone mago. 240. Opera bona ad salutem inutilia, ex eodem mago. *ibid.* Catholicis necessaria, sibi inutilia dicebant Valentiniani. 73. 79. 389 seqq.
- Operationes omnes indifferentes ex Basilidianis. 245.
- A malis Operibus non tantum abstinere, sed etiam a concupiscentiis, adimpletio legis est. 596. Non operibus tantum, sed etiam cogitationibus et sermonibus malis abstinere iubet Christus. 407.
- Ophitarum commenta, et unde petita. 263. not. 7. 266. not. 14. Adversus Ophitarum impurorum haeresiarchiam decertans Irenaeus, quid censuit de serpentis cum muliere colloquio. 835. fragm. XIV.
- Orationum perseverantia et fortitudo fidei significantur per calcholibanum in camino succensum. 632.
- Originale peccatum, serpentis plaga: ab eo homines minime liberandi, nisi per fidem in Christum. 565. De originali peccato Irenaei testimonium a divo Augustino contra Iulianum adoptatum. 565. not. 11.
- Ab Osea uxor fornicaria cur assumpta. 632. Ab Osea et Moyse uxor assumpta, vocationis gentium figura, quomodo? 632. 633.
- Ovis amissae parabola insane abutuntur Marcosii. 195.
- Pandorae Sophistae, Gnostici. 562. not. 10.
- Panis communis iam non est eucharistia post invocationem. 617. 618. 716 seqq. Panem et calicem corpus .et sanguinem suum Christus confessus est. 612. 666. 717. 718.
- Papias spuris traditionibus nimium indulgens, erroris plerisque post ipsum scriptoribus ecclesiasticis ansam praebuit. 809. not. 3.
- Parabolis abutuntur Gnostici ad alterum Deum inducendum. 302. 303. Parabolis de ove drachmaque amissa, quam insane abuterentur Marcosii. 195 seqq. Parabola obscurae et ambiguae, obscuris et ambiguis non solvuntur. 379. 380. 381. Parabola vineae malis colonis locatae explicatur. 682 seqq. Parabola operariorum in vineam diversis horis missorum, quid significat? 690.
- Paracletus a Domino promissus. 514. Cur a Deo super terram missus. 515. Paracletus, Valentinianorum Aeon, hominis et ecclesiae proles. 17.
- Paracletus, salvatoris Valentinianorum nomen. 53.
- Paradisus supra tertium caelum existens. 61. Virtute Archangelus quartus a Valentinianis dictus. *ibid.* In eo versatus Adam. 61.
- E Paradiso Adam expulsus mortique factus obnoxius, Dei misericordia 550. In Paradisum, unde homo eiectus est, Enochum cum Elia translatus fuisse, Irenaei sententia: a quibus didicit? 604. not. 10.
- Parasceue coena pura dicitur. 173. not. 8.
- Parchor prophetae expositionum auctor Isidorus haereticus. 908. 909.
- Paredri daemones, qui? 148. not. a. Singulis adsunt hominibus, ex Isidoro. 908. 909.
- Partus spiritalis Achamothae, quid? 57. 392.
- Pascha ter a Christo celebrata post baptismum. 357. Ab eodem manducatum pridie quam pateretur. 358. De paschatis celebrandi die primis ecclesiae temporibus inter Anicetum et Polycarpum orta controversia, pacem inter eos ceterosque fideles non scidit. 825. 826. 827. fragm. III. Paschalis festivitatis tempore eucharistiam ad alios episcopos Eulogiarum nomine transmittendi mos erat, isque inter episcopos promiscuus. 826. not. 3. De pascha librum scripsit Irenaeus. 829. fragm. XII.
- Passio Christi, quomodo praefigurata? 642. Ut a prophetis praenuntiata, sic et impleta. 477. 478. Circumstantiae a prophetis praenuntiatae. 674 seqq. 681. Soli Domino nostro Iesu Christo

conveniunt. 677. 678. Passionis Christi Domini fructus et effectus. 351. Passio Christi, expergefactio mortuorum discipulorum apud inferos. 637. Per passionem suam Christus et Patrem unum eundemque creatorem quem offendimus, et semetipsum manifestum fecit. 761. 762.

Passionem Domini, extensionis Christi supra Horum typum esse Gnostici dicentes refelluntur. 681. Passio a Verbo seu Logo coepit, secundum quosdam Valentinianos. 335. 336. Passio Christi Domini, novissimi Aeonis passionis figura, ex Valentinianis. 37. 350. 351.

Passio si quae Dei Verbum afficiat, et Patrem afficiat; cur? 335 seqq. Passiones Sophiae typum esse non posse Iudae proditoris apostasiae. 350 seqq. Nec Christi Domini passionem. 351. Passio Aeonem afficere non potuit. 341 seqq. Passio et ignorantia nulla in Sophia Dei esse potuit. 336. 337 seqq. Passioni obnoxium universum Pleroma, aut Aeonem omnes ab ea immunes. 334 seqq. Passiones in Enthymesi separata ab omni Pleromate esse non potuerunt. 340. Separari ab ea non potuerunt, ut fierent materiae substantia. 341.

Pastor Hermiae ut liber canonicus non ab Irenaeo solo citatus. 622. not. 11.

A Pastoribus malis recedendum, piis vero apostolorum successoribus adhaerendum. 646. Quinam ii? 646. 647. Pastores iniqui ac superbientes, a Verbo redarguendi. 645.

Pater Domini et fabricator mundi duo secundum Nicolaitas et Cerinthianos. 462. 463. Ab altero Patre Christum Dominum, ab alio autem Deo prophetas Marcionitae dicentes refutantur. 679. Patrem alterum, praeter unicum caeli et terrae creatorem, Deum Christi Patrem excogitantes Gnostici, refelluntur. 442. 443 seqq. 560. 561 seqq. 593 seqq. 667. 770 seqq. Pater si quis est praeter mundi creatorem, infirmus sit aut invidus necesse est, si corporibus nostris vitam aeternam praestare vel non possit vel nolit. 725. 726. Pater supremus et Aeonem Salvatoris imperio omnia subiiciunt, ut in ipso omnia conderentur. 53. Pater supremus modo coniugii vinculo copulatus, modo supra marem et feminam. 23. 25. Pater omnium dictus Valentinianorum Nus. 13. Pater, Demiurgi-Valentinianorum nomen. 59. 61. Patrem supremum ante Christi

adventum omnibus ignotum fuisse, ex Scripturis probare nituntur Marcosii. 217. 219.

Deī Patris inquisitio perturbationem Aeonis inferre non potuit. 342. 343. Deus Pater passioni obnoxius, si Verbum eidem obnoxium. 335 seqq. In Patrem recurrunt eadem, quae in Demiurgo vituperant haeretici. 290 seqq. Pater a Gnosticis excogitatus, Deus esse non potest. 621. Gratis effectus. 301. 302. Eius nullum in Scripturis vestigium. 379. 380. Patris alterius typus et imago Deus esse non potest. 619. 620. Contradicentes Gnostici refelluntur. ibid. Patrem alterum, et quidem incognitum, Gnostici e Christi verbis temere erunt. 579. 580. Patrem alium supra Deum qui fingunt, insani. 621.

Pater unus est et idem, qui creavit et perfecit nos. 760. 761. Patris voluntate mundus hic per Verbum factus est, non per Angelos, neque per apostasiam, defectionem aut ignorantiam. 767. Pater nullus supra Demiurgum, Deum unum, creatorem omnium. 758. 759. Pater alter minime recipiendus praeter eum, qui a Filio revelatur; isque caeli et terrae creator, non vero pseudo-pater a Gnosticis adinventus. 574. 575. Patrem qui alium praeter Deum creatorem adinvenisse putant, Scripturas nesciunt et errant. 570. Pater, quem Christus suum confessus est, Deus unus et idem super omnia, conditor et rector. 569. 570. Non Patris alterius, praeter unum, Christus Deus simulque verus homo filius est. 666. 667. Patrem supremum propriis caruisse instrumentis, per quae vera sine erroris admixtione loqueretur, non nisi absurde asseri potest. 679. 680. Pater, Deus ac Dominus appellatus a Spiritu sancto. 442. 443. Patrem unicum, caeli ac terrae Deum ac Dominum Moyses et prophetae docent. 561 seqq. Patrem suum Christus Deum solum creatorem omnium esse docet manifeste et sine parabolis 564 seqq. Pater idem qui a lege annuntiatus, a Christo traditus. 586. 587. 591 seqq. 682. 683. 689. 711. Pater Christi, Deus unus omnia Verbo fecit et Sapientia adornavit. 622. 623. Patrem unum et eundem, semetipsumque Christus per passionem suam manifestum fecit. 762. Patrem ignorare non potuerunt apostoli. 493. Unum Patrem, caeli et terrae conditorem a lege celebratum annuntiaverunt. 451.

- Pater Verbum suum portat, Verbum-que portatum a Patre praestat vitam aut spiritum rebus creatis omnibus, quemadmodum vult Pater, et prout unicuique earum convenit. 766. 767. Patris Christi Domini providentia omnia constant, et iussu administrantur. 689. Eius providentia Verbum una cum plasmate semper fuit. 573. Cum Patre Christus unus vivorum est Deus, qui Moysi locutus est et prophetis manifestatus. 570. 571. Ab eodem Patre creatore omnium missi prophetae, a quo et Christus. 788. 789.
- A Patre Christus Spiritu sancto unctus. 453. Propter quid? 454. Pater unus rex et Dominus omnium, praeparans ab initio nuptias Filio suo. 687 seqq. A Patre descendit Filius. 517. Iuxta Patris beneplacitum peractum incarnationis mysterium. 546. Pater omnium Deus Filii sui incarnationem operatus est, et novam generationem ostendit. 715. 716. Verbum suum visibile effecit per incarnationem. 452. Propter omnes omnino homines misit Filium, tum eos qui in eum ab initio crediderant, tum eos qui deinceps credituri erant. 637. 638. Super omnia, et Christi caput est. 767. Omnia sua Christo tradidit. 623. Christo Dei et homini testimonium reddit. 577. Patri invisibili homo per incarnationem consimilis factus est per visibile Verbum. 761. 762. Ut Patri pretiosus homo fieret, Verbum incarnatum hominem sibi metipsi assimilavit. 761. A Patre mundi conditore Christus si non venisset, serpentem sibi vincendum non suscepisset. 773. 774. Pater benedictionem escae et gratiam potus in novissimis temporibus per Filium suum donat humano generi. 466. A Patre quicquid praedictum per prophetas, Christus in fine perfecit, eius voluntati ministrans. 789. Pater cognoscendus per Salvatorem. 504. Patrem in Filio viderunt omnes, non omnes crediderunt. 754. Patrem per se ipsum sine Filio cognosci posse Iudaei putantes, à Deo quoque defece-
runt. 579. Patris per Verbum manifestatio aeternam vitam praestat. 628. Pater diligendus, credendum Filio. 573. 574. A Patre acceptum Spiritum sanctum Dominus donavit hominibus. 515. Patris imaginem homo accipit per Spiritum sanctum. 515. Patris, qui in caelis est, Christique notitia caret, qui Spiritum sanctum in se non habet. 840. 841. fragm. XXVI.
- Patrem intuitiva a Spiritu praeparatus homo videbit. 825. not. 8. 826. Pater omnium sapiens dici non potest, si indicandi potestate careat. 555. Ad Patrem per Filium, ad Filium vero per Spiritum sanctum iustos ascensuros esse, undenam probat Irenaeus? 819.
- Pater cum Filio, Deus ac Dominus a prophetis et apostolis appellatus, et praeter eum nulla alia res. 451. Pater et Filius unus et idem Deus. 452. 453. 655. Pater unus Deus, et Verbum unum, et unus Spiritus in omnibus, et una salus credentibus in eum. 577. A Patre generatio principalis. 469. 470. Apud Patrem Filius semper existens. 516. 517. 627. In Patris sinu Filius est. 466. Pater in Filio, et Filius in Patre. 443. 444. Cum Patre semper exstitit Verbum et Spiritus sanctus. 623. 624. Pater Verbum alloquebatur, quum dixit: faciamus hominem cet. 760. Pater aeternus communicat in omnibus Filio. 388. Patris est proprium nomen Filii. 613. Pater incomprehensibilis et invisibilis dictus. 466. 622 seqq. Pater omnia operans in omnibus, invisibilis quidem et inenarrabilis, incognitus nequaquam. 627 seqq. Pater, ab initio revelante Filio, nunquam non cognitus. 577. Pater, invisibile Filii; Patris visibile, Filius. 576. Patris et Filii dispositiones quasnam pervulgavit Spiritus Dei? 670. Patris voluntas, ut Deus cognoscatur. 574. 575. Sed revelante Filio. 575. Ea quae Patris sunt, Verbum solum enarrare potest. 713. Pater non nisi Verbo revelante cognosci potest. 575. 579. Pater omnibus a quibus vult cognosci, revelatur per Verbum suum. 401. 577. Sine Patris beneplacito Filius cognosci non potest. 574. Pater Filium revelavit, ut per eum et ipse notus fiat omnibus et credentes salvi fiant. 575. Pater notum facit Filium, Filius vero Patrem. 466. In Patre agnitio Filii et per Filium revelata. 577. Patris agnitio est Filii manifestatio. 574. Pater per Filium adoptive visus est. 625. Patrem et Filium nullatenus cognosci posse Christus non docuit, alioquin supervacaneus adventus eius. 575.
- Pater immensus est. 622. Patris immensi mensura, Filius. 568. Pater unxit Filium. 519. Pater mittit Filium. 574. Non ad modum prophetarum, sed principalem auctoritatem habent-

- tem. 683. Patri administrans Filios omnia perficit. 510. 574. 576. 577. 579. 580. 701. 702. Patri ministrans Verbum et Spiritus sanctus, quo sensu? 579. 580. Patris manus, per quas homo fit secundum Dei similitudinem, Filius et Spiritus. 579. 580. 730. Pater Verbo praecipit, quomodo? 450. Patriarchas Deus propter illorum salutem elegit, ipse nullius indigens. 599. Patriarchis et iustis lex non posita. 605. Patriarcharum et prophetarum delicta quae Scriptura non redarguit, ipsis minime exprobranda, sed typus in iis quaerendus. 661 seqq. Patriarchae et prophetae sub veteri Testamento Christum disseminarunt. 642. Patriarchae et nos ab eodem Dei Verbo electi. 691. Ex Patriarcharum et prophetarum vaticiniis facilius evasit in Christum ab iis praenuntiatio fides. 638. 639.
- Patricos, Valentianorum Aeon, hominis et ecclesiae proles. 17.
- Paulus, a quo Christus toto orbe annuntiatus est, per Benjamin significatus. 836. 837. fragm. XVII. Paulus apostolus pastor irreprehensibilis. 646. 647. Ephesiae ecclesiae fundator. 436. A Paulo apostolo convocati Mileti presbyteri non solum Ephesi, sed etiam reliquarum proximarum civitatum. 498. not. 8. Quo anno Hierosolymam adscenderit, de libertate gentium tractaturus? 496. Non Paulo soli nota veritas. 494. 495 seqq. Paulus quae sciebat, simpliciter docebat. 497. 498. Pauli praedicatio, eadem ac ceterorum apostolorum. 485. 486. Pauli doctrina, doctrina veritatis circa Deum unum patrem Christi legisque conditorem. 711. Paulo apostolo quid revelatum de Christo? 485. Fide dignissimus est. 485. 486. Ab eo Deus quis annuntiatus? 486. 487. 506. Pauli doctrina de Christo Iesu. 506. 512. 513. 518 seqq. 754. 755. Pauli verba: Primo quod animale, deinde quod spiritale; cur hoc ordine dicta? 746. Quo sensu dixit: Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt? 737 seqq. 751. 766. 757. A Paulo apostolo praecepta quaedam secundum incontinentiam concessa. 602. Ei hyperbata familiaria. 447. Pauli epistolas curtat Marcion. 257. 489. Pauli epistolas reiciebant Ebionaei. 254. 255. Eius auctoritatem temere elevantes confutantur. 501. 502. Pauli raptus probat res quasdam spirituales creatas esse in caelis Demiurgo subditis. 397 seqq. A Paulo didicit Lucas quod Scripturis mandavit. 498.
- Pauperibus omnia distribuere, perfectio legis. 596.
- Per Peccatum vitam amissam, quomodo inveniet homo? 746. 747. Peccatum a lege manifestatum, sed non ablatum. 523. Peccata Deus solus remittere potest, remittebat autem Christus. 764. Peccatum et mors per Christum evacuata. ibid. 551. A peccato abstinendum, ut prosint sacrificia. 614. 615. 616. Propter peccatum subiectus homo potestatibus humanis. 782.
- Peccator vas diaboli. 546.
- Pentecostes tempore et dominico die non flectitur genu. Ab apostolis haec orta consuetudo. 828. 829. fragm. VII.
- Perfectus apud Gnosticos, quis? 209. Perfectum hominem quatenus constituunt. 729. 730. 731. 732. not. 7. Perfecti et spirituales quinam iuxta apostolum. 730. 731.
- Perfectionis suae ordinem statutum homo immutare non debet. 704.
- Persecutiones iustorum in Abel significatae, a prophetis praedictae, in Christo perfectae. 679. Persecutiones ecclesiae variasque Christi operationes praenuntiaverunt veteres prophetae ac in se praeformarunt. 671 seqq. Propter persecutionem ecclesia primum debilitata, statim auget membra et integra fit, semper perseverans. 671.
- Perseverantia nostra in aeternum, non ex natura nostra, sed ex Christi Verbi magnitudine. 719. 720.
- Personis tribus divinis concurrentibus pervenit homo ad perfectum. 701. 702.
- Perturbationes Achamothae, prima rerum omnium inferiorum materia. 49. 63 seqq.
- Petrus Deum illum annuntiat, qui per prophetam Spiritum sanctum promiserat. 474. 475. Petrus Deum unum, Patrem et Filium, qui et homo factus est, passus et resurrexit, Iudaeis annuntiabat. 475 seqq. 477. 482. 483. Ethnicos primum baptizavit. 493. 494. Conturbat ecclesiam occasione legalium. 494. not. 2.
- Pharao, quo sensu a Deo excaecatus dicitur et induratus? 656. 657. 658. Ex Pharaone excaecato Marcionitae Deum malorum auctorem esse, concludentes, refelluntur. 656. 657. 658.
- Phares cuius populi typus? 641. 642.
- Pharisaei Verbum Dei, Christum, cur

- non receperunt? 564. 565. 592. Publicanis et meretricibus peiores. 634. Phariseorum traditiones, non legem Dei Christus damnabat. 593. 594. Cur a Christo tanquam hypocritae damnantur? 615.
- Philippus** facile eunucho fidem in Iesum Christum suasit, cur? 639. A Philippo eunuchus baptizatus, cur cito derelictus? *ibid.*
- Philosophis** ethnicis ignota fuit veritas. 324. E philosophis ethnicis, Pythagoricis praesertim ac Platonis, Aegyptiisque et Chaldaeis Mystagogis, Gnosticae ac Valentinianae haereseos eruta materia, forma ex ethnicis poetis. 318 *seqq.*
- Pindarus** lyricus, a Valentinianorum matre inspiratus. 355.
- Pistis**, Valentinianorum Aeon, Paracliti coniux, hominis et ecclesiae proles. 15. 17.
- Pius** episcopus, Hygini successor. 432.
- Plato** ex subiecta materia cuncta a Deo condita fuisse sensit. 321. Platonis principia, tria. 320. An primus metempsychoseos inventor? 411. not. 3. Primus oblivionis poculum finxit. 411.
- Platonis** et Democriti doctrina de ideis, eadem ac Valentiniana de imaginibus supernorum expressis in rebus creatis. 320. Plato Deum unum bonum et iustum confitens, eundemque bonitate sua mundi creatorem, Gnosticis ipsis religiosior ostenditur. 555. not. 8. 556. not. 3.
- Pleromatis** Valentiniani divisio. 17. 372. Non quadrat ad divisionem anni, mensium et dierum. 373 *seqq.* Aut Pleroma universum labi ignorantiae obnoxium, aut Aeones omnes ab ea immunes. 334 *seqq.* Intra vel extra Pleroma esse, quomodo explicabant Valentiniani quidam? 286. 287. not. 4. Confutatur ea explicatio. 289. 290. Extra Pleroma nihil esse potest, cur? 278. 279. 280. 300. 301. Pleroma Valentinianorum qui Marcus magus explicabat? 161 *seqq.* Pleroma aliud supra Deum qui fingunt, insani. 621. Pleromatis umbra non sunt res creatae, cur? 300. 301.
- Poenitens** Adam statum post peccatum, ideo venia dignus. 549. 550.
- Poenitentia** publica pro peccatis in ecclesia, Irenaei aetate, usitata. 155. 159. Poenitentiam agentibus pax et amicitia Dei paratur, non poenitentibus vero tenebrae parantur. 705. Sine poenitentia quisquis in operibus malitiae perseverabit, diaboli sortem percipiet. 548.
- Poetae** et Stoici Deum ipsum fato subiciebant. 321.
- Polycarpus** apostolorum discipulus et martyr, ab iisdem Smyrnae constitutus episcopus. 433. Ab Irenaeo visus. *ibid.* Apostolicae traditionis tenax custos. 433. 434. Ipsi cum Ioanne Evang. familiaris consuetudo. 822. A quibus eam disciplinam acceperat? 826. 827. *fragm.* III. Cum illo ea de re dissidet Anicetus. 827. Ea controversia unitatem non scidit. *ibid.* Polycarpus Romam advenit, cur, et quando? 434. 826. Ei Anicetus in ecclesia consecrandi munus, honoris causa, concessit, in unitatis et pacis signum. 827. Et quidem praesente se. *ibid.* not. 1. Ei magis credendum, quam Valentino et Marcioni. 435. Epistolam ad Philippenses scribit, praeclarum fidei suae traditionisque acceptae monumentum. 436. Ab omni haeresi plurimum abhorrens. 823. 824. Ioannis ceterorumque discipulorum Domini, quibuscum illo intercesserat familiaris consuetudo, saepius dicta narrabat. 822. 823. Polycarpi auditor Irenaeus a teneris quaecunque viderat didicerat, alter animo impressa retinebat. 822. 823. 824. Apud Polycarpum in Asia inferiore Florinus ab Irenaeo adhuc puero visus, in aula imperatoria splendide agens. 822.
- Populi** ultra Oceanum veteribus ignoti. 382. not. 4. Populus duplex ortus ex Rebecca; alter maior, minor alter hic liber, servus ille, uterque unius et eiusdem Patris. 635. Populi duplicis typus, Thamaris partus. 641.
- Possessio** Dei, quam pretiosa sit, eius privatione magis sentitur. 697.
- Potestates** humanae a Deo solo constitutae. 781. 782. Quis earum constituendarum finis. 782. Iis subiectus homo propter peccatum. *ibid.* Potestatibus humanis tributa exemplo suo solvenda Christus monstravit. 781. 782.
- Praecepta** Decologi, quot in unaquaque tabula? 371. not. 2. Praecepta naturalia, Iudaeis et Christianis communia. Istis, quid amplius supra illos? 597. 598. Praecepta eminentiora eadem utriusque Testamenti, sua tamen utrique propria. 593. Praecepta variae legis utriusque, cur hominibus tradita? 585. 586. 587. Ad praeceptorum perfectionem lex vera per corporalia veluti per vincula attrahebat animam

596. Praecepta quaedam ab apostolo Paulo secundum incontinentiam concessa. 602. Praecepti Dei violandi diabolus quum auctor homini fuisset, eiusdem praecepti obiectu victus a Christo fuit. 776. 777.
- Preces et oblationes, ubi recipiantur, templum est et altare in caelo. 619.
- Apud Presbyteros ecclesiae apostolica doctrina quaerenda est. 645. 646. A malis presbyteris recedendum, piis vero apostolorum successoribus adhaerendum. 645. 646. Quinam ii. 646. 647. Presbyteri seu pastores mali, iniqui ac superbientes, a Verbo redarguendi. 645. 646.
- Primum inter apostolos an Iacobo tribuerit Irenaeus? 494. not. a.
- Primitiarum oblationem Christus discipulis suasit. 612.
- Principia bonorum et malorum duo ex barbaris, quae? 901. Principia Platonis tria. 320. Principium rerum visibilium et creatarum, non Deus principalis, secundum Nicolaitas. 462. 463. Refelluntur ex Ioannis Evangelio. 463. 464. Principium omnium Nus Valentinianorum dicitur. 13. 101. 103. Principium nullum esse potest extra Deum rerum omnium conditorem. 278 seqq.
- Proarche, Valentinianorum Bythus. 11. 13.
- Probaticam cum Siloae piscina Irenaeus confundit. 581. not. 7.
- Progressus in infinitum admittendus, nisi Deus conditor mundi a semetipso rerum condendarum exempla acceperit. 330. Eum nec Basilides vitare potest. 331.
- Propator, Valentinianorum Bythus. 13. Passim ita vocatur. Soli Monogeni notus, ceteris Aeonibus invisibilis et incomprehensibilis. 17. 19. 167. Propator a Colorbaseis vocatus homo. 145.
- Prophetiae, quaedam ab angelis mundi fabricatoribus, quaedam a Satana, ex Saturnino. 243. Prophetiae a mundi fabricatoribus angelis, ex Basilide. 245. 246.
- Prophetiae donum solus largiri potest Deus. 151. 153. Prophetias fundendi modus multiplex. 628. Per prophetiae spiritum Pater olim visus est. 625. Prophetiae dono insignes multi in ecclesia Irenaei aevi. 408. Prophetia quid est? 625. Antequam adimpleatur, aenigma est. 643. Secus post eventum. ibid. Prophetiae non casu quodam impletae in Christo. 677. 678.
- Prophetiae ab angelis mundi fabricatoribus inspirati, ex Simone mago. 239. Prophetas ab alio Deo, ab altero autem Patre Christum Dominum Marcionitae dicentes, refelluntur. 679 seqq. Prophetas reiecit Marcion. 257. A salute excludit. ibid. A prophetis Deum annuntiatum, Christi Patrem non esse effutiebant Gnostici. 573. Refelluntur. ibid. Prophetas a Demiurgo inspiratos et missos dicebant Valentiniani ceterique Gnostici. 679. Prophetas ex Valentinianis animae spiritali Achamothae semine inspersae. 83. 347. 348. Prophetas, a quibus inspirati vaticinia fuderunt, secundum Valentinianos? 83. 85. Prophetas Creatorem mundi, non supremum Patrem vidisse contendebant Marcosii. 217. Prophetas, a quibus inspirati, ex Ophitis et Sethianis? 271.
- Prophetas ab uno Deo et eodem exstitisse, efficaciter probatur, adversus Marcionitas. 676. A prophetis Christus praedictus, idem per omnia, qui in evangelio annuntiatus. 675. 676. Prophetarum sermones a Christo impleti. 676. 677. Prophetas, Moyses, Abraham Christusque ipse ex una substantia, quo sensu? 563. 564. Gnostici contradicentes refelluntur. ibid. Prophetas a Deo uno, non a Demiurgo afflatus locutos fuisse, probatur contra Valentinianos. 680 seqq. Non ad modum prophetarum Filius a Patre missus, sed principalem auctoritatem habens. 683. Prophetis Verbum divinum, non per visiones modo et sermones, sed et per operationes praemonstrabat futura. 632. 633. Prophetarum testimonium, a Deo. 532. A prophetis Deus adoratus, vivorum Deus est et supra quem nullus alius. 570. 571. Prophetas unicum caeli et terrae Deum Patrem docent. 562 seqq. A prophetis Pater variis significationibus annuntiatus. 462. not. 1. Prophetas quo sensu Deum videri posse praenuntiarunt? 625. Prophetas quum Deum ab hominibus videntum significarent, necesse erat et ab ipsis Deum videri. 628. Quoniam videbant. 627 seqq. Ipsam Dei faciem non videbant, sed dispositiones solas et mysteria. 629. 630. Christum prophetice viderunt. 714. 715. Prophetas Testamentum novum praedicaverunt. 585 seqq. 642. 675. A prophetis incarnatio Verbi praenuntiata.

504. 505. 515. 516. 535. 536. 563. 564. 591. 625. Quot modis Filium Dei incarnatum viderint et annuntiarint? 628. 629. Ceu viva Christi membra, ecclesiae persecutiones variasque Christi operationes praenuntiarunt ac in se praeformarunt. 671 seqq. Ab iis passio Christi descripta. 642. Eiusque circumstantiae praenuntiatae. 681. A prophetis omnia signa de Messia praenuntiata, in Christum solum concurrerunt. 677. 678. Prophetiae veteres persecutionem, sicut et Christus sustinuerunt. 671. Prophetarum et iustorum omnium sanguis effusus, a Christo ideo inquirendus, quia salvandus. 754. 755. Prophetas proprios habere debuit Salvator, qui adventum eius nuntiarent. 680. Prophetiae in parabolis et allegoriis plurima dixerunt. 356. Quidquid de Christo praedixerunt, spiritualis discipulus recte interpretatur. 675. 676. Prophetiae et lex usque ad Ioannem. 568. Prophetarum et Christi sermones iidem. 563. Prophetiae quinam terrenum sanctorum cum Christo regnum post resurrectionem praenuntiarunt, iuxta Irenaeum? 809 seqq. Ex prophetarum patriarcharumque vaticiniis facilius evasit in Christum ab iis praenuntiatum fides. 638. 639 seqq. Ob prophetarum Christique contentum Iudaeis subrogatos gentiles parabola vinitorum demonstrat. 683. 684. Propheeta non est, sed bariolus qui contra Dei legem alteram instituit. 840. fragm. XXV.

Prosicia, prosiciae, quid. 71. not. 11.

Protoparentes eadem ipsa die mortui, qua fructum vitellum degustaverunt. 779. 780. not. 1. 781.

Providentia Deum carentem sibi quae et aliis inutilem fingebant Epicurei. 554. not. 1. Contrarium asseritur. 553. Providentia Dei sapientissime et ad omnia extenditur. 377. 378. 689. Providentia Dei erga hominem, quae? 702. 703. Providentia Dei neminem latere potest. 292.

Proximum diligere sicut se ipsum lex utraque praecipit. 597. Proximi amorem, cur Deus homini praecepit. 606. Proximum gratuito diligere, perfectio legis. 596. 597. Proximo benefaciendi quisquis facultatem habens non benefacit, a caritate alienus est. 827. fragm. IV. Erga proximum caritas, Dei ipsius caritati debet esse similis quomodo? 596. 597. De proximo non temere iudicandum. 660. Abs-

que proximi caritate nihil prosunt sacrificia. 614. 615.

Pseudo-prophetae quinam sunt? 669. not. 4. Ipsi a spiritali discipulo iudicandi. 669. Pseudo-prophetae, Spiritum sanctum sibi falso attribuentes Spiritum sanctum amittunt 474. not. 2.

Psychici, a Montanistis appellati catholici. 473. not. 1. Psychici a Valentinianis appellati ii, qui vel non caeco impetu erroribus eorum adhaerebant, vel qui aperte contradicebant. 502. Psychicum nihil intra Pleroma Valentinianorum admittitur. 81. 390. 392.

Ptolemaei cuiusnam, Lagi an Philadelphii, tempore versae fuerint Scripturae ex Hebraeo in Graecum, magna difficultas; conciliatur a quibusdam. 533. not. 2. Ptolemaeus sub quo translatae sunt Scripturae, Christo multo vetustior. 535. not. 7. Ptolemaeus Lagi filius ut Scripturae in Graecum transferrentur, fuit auctor. 533. Id tamen difficultate non vacat. ibid. not. 2.

Ptolemaeus haeresiarcha apostolos nunquam vidit. 359. Ptolemaei de veteris legis auctore sententia et verba. 922 seqq. Ptolemaei sententia, Valentinianae scholae veluti flosculus. 9.

Ptolemaitarum dogmata recensentur. 37 seqq. Ptolemaei discipulorum sententia. 139. 141. Deo affingunt, quod Homero suo Iovi. 139. 141.

Publicanis et meretricibus Pharisaei peiores. 634.

Pythagorici numeros principia rerum omnium esse volunt. 322. not. 1.

Pythagoricum dogma de animarum in alia et alia corpora transfusione a Basilide admissum. 903.

Quaestionum ambiguitas, quomodo solvenda? 303. Quaestionum de rebus divinis quis modus? 381. Quaestiones quae de numeris sunt, vanae plerumque et periculosae. 377 seqq.

Quaternitas primigena Valentinianorum, quae? 13. Pythagorica et radix omnium dicta. 13. Quaternarius numerus, ex Pythagora et Marco haeresiarcha, genesis et mater omnium. 323. 324. Primae quaternitatis nomina, quae ex Marco mago? 181. Quaternitas utraque Aeonum, quibus Mosis locis significata, iuxta Marcosses? 209. 211. 213. Quaternitas suprema ex Marco mago explicat Valen-

- tinianorum mysteria. 161 seqq. Veritatem e superis aedibus ad eum de-
vehit, cur? 167.
- Quinarii numeri nulla a Valentinianis
habita ratio, cur? 370 seqq.
- A Raab muliere fornicaria tres suscepti
speculatores, quid significabant? 634.
Raabi meretrici signum ab explora-
toribus Iericho datum, sanguinis Christi
figura. 634. not. 7.
- Propter Rachel agens omnia Iacob,
Christi typus. 635. 636. Rachel ec-
clesiae typus, quomodo? 636.
- Ratione et arbitrii libertate hominem
Deo similem esse crediderunt Irenaeus
et ex antiquis non pauci. 635.
- Rebecca partus, typus duorum po-
pulorum. 635.
- Reconciliationis nostrae mysterium
penitus ruit, si Christi caro a nostra
diversa fuit. 756.
- Redemptionis nostrae oeconomiam
Ioniae prophetae historia repraesentat.
528. In redemptionem semetipsum
dedit Verbum, verus homo pro capti-
vis, sanguine suo nos redimens. 714.
- Redemptio Gnosticorum invisibilis et
incomprehensibilis. 223. 225. Ad fidei
et baptismi eversionem a Satana sug-
gesta. 225. Cur et quibus necessaria
redemptio? 225. Per redemptionem
perfectionem comparari, per Iesu ba-
ptismum peccata duntaxat dimitti impie
asserebant. 225. Morituris adhibita
quibusdam, cur et quomodo? 233.
235. Redemptionem in sola agnitione
constituunt Gnostici quidam. 233.
Redemptionis Gnosticorum ritus sacri-
legi. 227. 229. 231.
- Redemptor, Hori cognomen. 24. not. b.
33. Redemptorem oportuit esse Deum
simul et hominem. 522. 523. 524.
- Regnum terrenum non a diabolo, sed
a Deo constitutum ad gentiliū uti-
litate. 782. Regnum Christi et ad-
ventus duplex a prophetis quomodo
praenuntiata? 672. 673. 674. 675.
Regni caelorum scribas ac doctores
Christus dicebat discipulos ipsius. 583.
Regnum Christi et mundi finem quae-
nam praecedent? 787. 788. Non nisi
post regnum iustorum temporale se-
cutora est in caelis clara Dei visio,
iuxta Irenaeum. 819. 820. Regnum
terrenum iustorum post resurrectio-
nem, unde probat Irenaeus? 806 seqq.
Regno temporali destructo, aeternum
Christus inducet. 788. Regnum ae-
ternum, resurrectio iustorum. ibid.
- Regnum caeleste terreno comparatum,
quam pretiosum! 697. Regnum cae-
leste vi et agone comparandum, ne
vilescat. 696. 697. Regni Dei heredes,
qui? 737. 738. Regnum caelo-
rum caro possidere non potest, iuxta
apostolum, quo sensu? 737. Regnum
Dei non tam possidebit caro, quam
ipsa possidebitur in regno a Spiritu
Dei. 738. 739. 740.
- Regula veritatis immobilis, quae? 116
not. d. 117. 236. Regula non ex nu-
meris, sed numeri ex regula. 374.
- Res spiritalis creatas in caelis Demi-
urgo subditas esse; probat Pauli ra-
pius. 397 seqq.
- Resurrectio carnis a Gnosticis ne-
gata. 235. Diserte tradit apostolus.
751 seqq. Possibilis, ex iis quae Ioniae
et tribus pueris acciderunt, demon-
stratur. 728. 729. Resurrectionis spe-
cimen maximum mortui a Christo
suscitati. 750. 751. Argumenta, tot
aegra a Christo curata membra. 749.
750. Resurrectionem carnis confir-
mat eucharistia. 617. 618. 717 seqq.
Resurrectionis capax caro, quae vitam
temporalem participare potest. 723.
724. 725.
- Resurrectio nostra, qua ratione fiet.
413. Iustorum et impiorum resurre-
ctionis discrimen. ibid. Resurgent in
iisdem corporibus mortui, sicut in
iisdem corporibus surrexerunt et cu-
rati sunt quos suscitavit et sanavit
Christus. 750. Resurrecturi nos, in
eadem carne, in qua Christus resur-
rexit. 732. 733. Resurrexit prior
Christus, ceteri postea resurrecturi
sunt. 527. Resurrectio Christi a pro-
phetis praenuntiata. 674. Resurrectio-
nem animae quo sensu asseruit Ire-
naeus? 618. not. 1. Resurrectionis
tempus animae quo in loco expecta-
turae sunt, iuxta Irenaei sententiam?
805. In resurrectione mundus non
penitus exterminandus, iuxta Irenaeum.
816. 817. In resurrectione iustorum
Abraham cum semine eius promissam
sibi in hac terra hereditatem acceptu-
rus est, iuxta Irenaeum. 806. 807.
Post resurrectionem iustos in hac
terra, antequam ad caelum evehantur,
regnaturos esse, quomodo probat Ire-
naeus? ibid. Post resurrectionem
quanta terrae fertilitas, iuxta Ire-
naeum. 809. 810. 811.
- Retributionis dies, de quo Esaias,
quid? 356.
- Rex omnium, Demiurgi Valentinianorum
nomen. 59. Reges, ex Valentinianis,

- animae spiritali Achamothae semine inspersae. 83. 348. Rex omnis iustus sacerdotalem habet ordinem, quo sensu? 582. not. 6. Reges Dei solius iussu constituti, sed non ob eundem finem. 781. 782.
- Romae in insula Tiberina Simoni mago posita statua cum inscriptione. 237. 238.
- Romam cur venit Polycarpus tempore Aniceti? 826. fragm. III. De quibus inter eos orta controversia? 826. 827.
- Romani imperii divisio eiusdemque per Antichristum dissolutio, mundi finem et Christi regnum quomodo praecedet. 787. 788.
- Sabaoth, quid significat, ex Irenaeo? 417. not. 13. 418. 419. not. 2.
- Sabbatorum observatio a Deo imperata, cur? 603. Quid significabat? 605. Sabbati die non opera bona vetabat lex, sed tantum servilia. 581. 582. Die sabbati sacerdotes Dominica ministeria, non saecularia, perficientes, legem adimplebant. 583. Sabbatorum die Christus curans legem non violabat, sed adimplebat. 581. Die sabbati vellentes spicas discipuli, violatae legis minime rei. 582. 583.
- Sacerdotibus libere agere licet, quo casu? 582. Summi sacerdotis Christus operam perfecit. 581. Sacerdotes sunt apostoli omnes, quomodo? 582. Sacerdotalem habent ordinem iusti omnes. *ibid.* Quo sensu? 582. not. 4. not. 6.
- Sacerdotii fundamentum et radix in Aarone, ideo non lepra sicut Maria percussus, sed in sorore castigatus. 844. 845. fragm. XXXIII.
- Sacrificium Deo offerendum. 616. Sacrificiis Deus non indiget, cur ergo praecipit offerenda? 613. Sacrificium sanctificat conscientia pura. 616. Sacrificia externa nisi offerat conscientia pura, nihil prosunt offerentibus. 614. 615. 616. Ad Sacrificium purum, fides sine hypocrisi, spes firma, dilectio fervens, requisitae. 616. Sacrificium si acceptetur, in oblato munere glorificatur is ipse qui offert. 613. Sacrificia omnia ab uno et eodem Deo in typos Israëlitis data. 619. Sacrificia offerre Verbum Israëlitis praecipit, cur? 619. Sacrificia legalia ceteraque legis observationes a Deo, non propter se, sed Iudaeis propter ipsos indultae. 607. 608. Non ut sacrificia Deo offerrent Iudaei ex Aegypto educti, cur ergo? 610. 611. Sacrificia et aliae typicae legis observationes vacuae a Deo reiectae; quid igitur exigebat? 608. 609. 610. 611. Quando a Deo reiectae? 607. 608.
- Sacrificia liberorum Christianorum quantum Iudaicis oblationibus praestant! 614. Sacrificium ecclesiae cur Deo acceptum? 616. Sacrificium purum sola Deo offert ecclesia. 616. 617. Sacrificium purum est et Deo acceptum oblatio ecclesiae a Christo mandata. 613. 614. Sacrificiis veteribus novum et purum sui corporis ac sanguinis substituit Christus toto orbe nomini Domini offerendum. 612. 613. In sacrificio eucharistico Verbum vere Deo offertur. 617. not. 2. Sacrificia ad altare indesinenter offerri vult Deus, nobis, non Deo ipsi profutura. 619.
- Saddai, quid significat? 417. not. 13.
- A Salomone aedificatum templum, veri templi typos. 649. Ab eo praenuntiatum Christi regnum et adventus. *ibid.* A Salomone, quot millia parabolarum et canticorum scripta? Sapientia Dei ab eo physiologice exposita. 650. Salomon quamdiu recte egit, semper Deo placens. 650. Quum vero inique, ab eo increpat. 650.
- Salvatoris origo, secundum Gnosticos, quae? 464. Quid ab eo factum fuisse credebant? 464. not. 4. A quo emissus, secundum eos. 511. Salvatorem supernum quem appellant? 458. Salvator et Iesus non unus et idem iuxta Gnosticos. 464. Salvatorem illum de Pleromate ex omnibus formatum, in Iesum post annos triginta descendisse fingebant? 457. not. 16. Salvatorem in Iesum descendisse, ut annuntiaret Patrem incognitum, Gnosticorum error. 464. Salvatorem nequaquam incarnatum aut passum, sed descendisse quasi columbam in Iesum, postea vero iterum adscendisse in Pleroma sentiebant. 464.
- Salvator, quis et qualis ex Saturnino? 242 seqq. Quis eius adventus finis, ex eodem? *ibid.* De Salvatore Valentiniani quid sentiebant? 31. A quibus ortus? *ibid.* 143. 559. Dictus Totum ac Beneplacitum. 31. 39. 41. 143. Christi superioris universique Pleromatis receptaculum. 503. 504. Christus appellatus. *ibid.* A Iesu, Christo et Verbo distinctus. 504. 559. In Iesum descendit, cur, quando et quomodo? 81. 559. Nihil passus est nec pati potuit. 83. 559.

- Propter quid missus? 504. Salvator Valentinianorum angelis satellitibus stipatus ad Achamotham a Christo mittitur. 53. 55. Illius imperio Pater et Aeonēs omnia subiiciunt. *ibid.* In eo omnia conduntur. *ibid.* et 105. Scientiæ formam Achamothæ tribuit eamque perturbationibus liberat. 55. 57. Perturbationes eius in rerum omnium materiam transmutat. *ibid.* Duplicem substantiam hinc condit, bonam et malam. 57. Primus disciplinarum auctor. 57. 59. Per Achamoth omnia facit. 59. 61. 395. Plura Demiurgum docuit. 85. Salvator in Aeonum numero censi debet. 308. 309. Imperitios artifices, si ad imaginem Nu condiderit Demiurgum. 294. 295. Salvatorem Valentinianorum ignorantiae obnoxio fuisse demonstratur ex eorundem principiis. 290. Item angelos eius informes et imperfectos esse. 344.
- Salvator noster, cur venerit, quidve veniens suscepit, ex Valentinianis? 71. Multiplici ex parte compositus. 71. Hylicum nihil suscepit. 73. Corpus eius quale. 71. Eum Dominum appellare volebant. 17.
- Salvatoris nomen, quale ex Marco mago? 181. Instar columbæ in Iesum descendit, baptismi tempore. 187. Salvator, quis, ex Colorbaseis? 143. Cur Christum et filium hominis dictum esse vellent? 143. 145. Salvator, quis, ex Barbeliotis? 261.
- Salvatoris promissio Davidi facta, a Deo adimpletur. 458. Salvator proprios prophetas habere debuit, qui adventum eius nuntiarent. 680. Salvatoris Christi adventum prophetae prædicaverunt, ab ipso propheticum spiritum recipientes. 505. 624. 625. Salvator hominum neque homo tantum, neque Deus tantum, sed Deus et homo simul. 530. 531. Salvator, salus et salutare vere dicitur Filius Dei, et est. 456. 457. Salvatorem cur oportebat hominem fieri? 523. 524. 544. Salvatorem sequi, salutem participare est. 398. 599. Vide Christus et Iesus.
- Salus impiis omnibus a Iesu impertita, iustis vero negata, ex Marcione. 257. 258. Salus, non operum bonorum fructus, sed solius *γνώσεως*, seu seminis electi privilegium, ex Valentinianis. 73. 75.
- Ad Salutis nostrae oeconomiam Christus usus est rebus, non ab ignorantia et labe emissis, aut factis ab angelis, sed a se et a Patre conditis. 766. Saluti hominum Deus multis aptisque modis consultum voluit. 599. 600.
- Ad salutem Decalogus solus sufficiebat. 601. Ad salutem et perfectionem nostram Verbi incarnatio necessaria. 713. Salutem participare, est sequi Salvatorem. 598. Salus nostra a Deo est, non a nobis. 530. Nulla salus absque Spiritu sancto. 738. 739. Salutem a Spiritu sancto percipiunt fideles omnes, qui vero contemnunt eum, iustissimo iudicio excipiendi. 675. Salutem ii soli percipiunt, qui Deo credunt et eum diligunt. 656.
- Samaritani parabola explicatur. 514. 515.
- Samuel, pastor irreprehensibilis. 646.
- Sanctus et Blandina a Graecis morti traditi. 832. fragm. XIII.
- Sanguis Christi per funiculum coccineum ab exploratoribus Iericho Raabi meretrici datum significatus. 634. not. 7. Sanguine suo redimēs nos Verbum, homo verus, in redemptionem semetipsum dedit pro captivis. 714. Sanguis Christi est in eucharistia. 617. 717 seqq.
- Sapientia Spiritus sanctus appellatus. 556. not. 11. 579. 580. 622. Sapientia Dei in hominis creatione plurimum elucet. 701. 702. 722. 723. Virtus autem in eiusdem resurrectione. 722. 723. Sapientia Deo deest, si iustitia caret. 555.
- Satanas, vox Hebraica, quid significat? 775. Satanās, quis, ex Saturnino? 243. Aliquarum prophetiarum auctor, ex eodem. 243. Satanæ organa sunt Gnostici, negantes ab eodem Patre creatore omnium missos prophetas, a quo et Christus. 788. 789. Satanam ante Christi adventum Deo aperte ac per semetipsum maledicere ausum non fuisse, Irenæi ac veterum quorundam sententia. 789. not. 12. Post Christi autem adventum non ita. 790. Huic opinioni quid ansam præbuit? 789. not. 12. Satanam tentantem non aliunde Christus vicit, quam ex legis ipsius dictis, cur? 773 seqq. A Satana nihil expectandum; soli vero Deo adhaerendum, nec propter eius dona superbiendum. 778. Satanæ mentienti qui adhaeret, ei proxima mors est. 779.
- Saturninus, quis? 241. Eius dogmata. *ibid.* seqq. Saturninus duplex hominum genus, alterum natura bonum, alterum natura malum primus omnium finxit. 242. 243.
- Scabellum pedum Dei, terra, quo sensu? 366.
- Schismatici, sanctitatem extra ecclesiam quaerentes, eo ipso eadem excidunt. 473. 474. not. 2. Schismatici

- redarguuntur. 669. 670. A spiritali discipulo iudicandi. *ibid.* Suam utilitatem, non unitatem ecclesiae considerantes, corpus Christi conscindunt. 473. A Deo quomodo puniendi. 645.
- Scientiam Dei nihil omnino fugit.** 377.
378. Scientia etsi quidam aliis praesent in ecclesia, in una tamen et eadem fide cum indoctis consentiunt. 123. 125. Scientia vero de Deo, quae? 381. Scientia nostrae quatenus subdiderit Deus? 378. Scientia humana angustis omnino limitibus conclusa. 375. 381 seqq. 389. Profunda Dei temere scrutari non debemus. *ibid.* Nihil scire praestat, quam a caritate et fide per scientiam excidere. 375. 376. Scientia quae a Paulo vituperetur? 376. Scientia Gnosticorum, quam superba et vana! *ibid.* Vana pariter ea, qua gloriabantur Valentiniani. 324. 325.
- Scribae et Pharisei, quia Dei et legis contemtores, idcirco Verbum esse Christum non receperunt.** 564. 565.
- Scripturae a Gnosticis perperam explicatae.** 303. 484. 485. De Scripturis iisdem varias Gnostici sententias habentes, secum invicem pugnant. 681. 682. Scripturarum varia principia Gnostici admittentes, refelluntur. 679 seqq. Scripturas authenticas sibi minus faventes detorquebant haeretici. 535. Scripturae quae a Marcione reiectae aut mutilatae. 489. 490. Scripturae a Valentinianis misere corruptae ac detortae. 17. 43. 45. 89 seqq. 107. 109. 111. 115. 117. 348. 349. A Marco mago et discipulis disceptatae, consutae, contortae; apocryphae etiam innumerae confictae. 219. 222.
- Scripturae perfectae sunt, spirituales, et a Verbo Dei et Spiritu eius dictatae.** 381. 382. 383. In Scripturis plura sunt obscura, quae solvi a nobis non possunt Deoque commendari debent. 381. 382. 383. 384. 386. Scripturae ambiguae sunt in iis, quae spectant ad dispositiones Dei. 303. In Scripturis multae parabolae et allegoriae sunt, quae in diversos sensus trahunt. 43. 45. Scripturarum interpretatio legitima, quae usque ad nos nec corrupta nec adulterata pervenit, sola est vera agnitio. 670. not. 8. Scripturarum germana expositio a quibus quaerenda, iuxta Irenaeum? 645. 647. Scripturae apud ecclesiae presbyteros legendae. 665. Scriptura silente ad traditionem recurrendum. 437.
- Scripturae corruptae, tempore captivitatis.** 534. Ab Hesdra mire post 70 annos restitutae. 535. Scripturae in Graecum quando et a quibus translatae? 534. Divino adspirante Spiritu conversas existimavit Irenaeus. 534. Quae versio ab apostolis laudata? 533. not. 10. Non semper secundum verborum ordinem ab evangelistis aut apostolis citata Scriptura. 452. not. 8.
- Scripturas quum admittant Iudaei, facilius eorum conversio.** 640. Scripturis gentiles quum fidem non habeant, difficilius eorum conversio. 640. 641. Sed fides eorum generosior. 641. Scriptura quod non increpat, veteribus oblici non debet, sed typus quaerendus. 661. 662. A Scripturis nullus alius appellatus Deus praeter Deum omnium Patrem et Filium. 560 seqq. Scripturas nesciunt et errant, qui Patrem alium praeter Deum creatorem adinvenisse putant. 570. Scripturae clare et aperte praedicant, unum Deum omnia per Verbum fecisse. 379. 380. 381. 383. 384. 385. Scripturae de Christo passim testificantes, non nisi ab uno eodemque Deo per Verbum omnia revelata fuisse demonstrant. 589. In Scripturis Christus est thesaurus absconditus. 642. 643. 644. 645. Scripturae veteris testamenti tam frequenter de Christo Dei Filio loquentes, unum et eundem esse sui auctorem demonstrant. 587. 588. Ostendunt similiter Christum verum esse Filium Dei et Filium hominis. 525. 526.
- Secundi dogmata quae.** 131. 133. Secundus, in quo a Ptolemaicis et a Valentino discessit. *ibid.*
- Semen spiritale Valentinianorum, quid?** 57. 392. 393. Clam in Demiurgum depositum, et per eum in hominem cur? 69. 71. Hoc semen ecclesiam appellabant Valentiniani. 69. Seminis spiritualis Valentinianorum absurditas multiplex demonstratur. 346 seqq. Ad imaginem angelorum Salvatoris concipi non potuit, cur? 344. Seminis spiritualis demissio, in Demiurgum facta, ab eo ignorari non potuit. 344. 345 seqq. Animas non reddit praestantiores. 348 seqq. Principum, regum et sacerdotum proprium non est. *ibid.* In hac vita perfici, absurdum, cur? 345. 346. Ab Anaxagora acceptum. 320.
- Semina a caelo decidua, prima rerum principia, ex Anaxagora.** 320.
- Senilis aetas a quadragesimo anno incipit, ex Irenaeo.** 359.
- Sensus a Deo emitti non potest, cur?** 313 seqq.

Sermonibus malis abstinere iubet Christus. 407.

De Serpente, a quo seducti Adam et Eva, Ophitarum et Sethianorum somnia. 266. 267. 268. 269. Serpens utrum mulierem allocutus fuerit et quomodo iuxta Irenaeum? 832. 833 seqq. fragm. XIV. Cur a Deo post lapsum Adae non interrogatus? 550. In odium Dei cur incurrit? ibid. In serpentem, protoparentum seductorem, tota cecidit maledictio. 547. 548. 550. Serpentis plaga, originale peccatum, a quo homines per solam fidem in Christum liberandi. 565. not. 11. Serpentis caput Christus calcaturus venit. 550. 773. Serpentem inter et hominem inimicitiam positam Christus factus homo in semetipsum convertit, caput eius calcans. 708. Serpens per Christum alligatus et potestati hominis subiectus. 551. Eius superbia per Christi humilitatem dissoluta. 775. Serpentem Christus non sibi vincendum suscepisset, si a Patre mundi conditore non venisset. 773. 774. Non iuste victus fuisset, nisi ex muliere homo esset, qui vicit eum. 773. Serpentis capite calcato, qui prior interemtus, prior liberari debuit. 550. 551. Serpentis et mortis advocatos se ostendunt, qui Adami salutem negant. 551. 552.

A Servis in ecclesia serviti non offeruntur sacrificia, sed a liberis. 614.

Servis ac indisciplinatis lex vetus tradita. 582.

In Servitutis iugo lex dominabatur. 601. 602.

Sethianorum commenta quae, et unde petita? 258 seqq.

Sige, Bythi Valentinianorum coniux. 13.

Sige, Nu amplitudinem Patris aliis Aeonibus exponere cogitans, impeditur, cur? 17. 19. Sige et Logos in eodem Pleromate simul esse non possunt. 308. Sigen a Bytho genitam perperam asserit Cyrillus Hierosolymitanus. 14. not. a.

Silentium, Bythi coniux, iuxta Valentinianos. 11. 13. Silentium et Verbum in eodem Pleromate simul esse non possunt. 308.

Silo a piscinam cum probatica Irenaeus confundit. 579. not. 15.

Similitudinem Dei per Spiritum sanctum dari, imaginem vero in plasmate repositam, Irenaei et veterum quorundam sententia, 730. not. 7.

Simonem Cyrenaeum, non Iesum crucifixum fuisse, contendebat Basilides. 244. 245.

Simon magus, quis, qualis et unde oriundus? 237 seqq. Haereseon omnium Pater. 238. 277. 421. Helenam sibi adiungit. 238. Magiae se totum dedit, cur? 237. Eius blasphemiae. 238 seqq. A Claudio Caesare statua honestatus dicitur. 237. 238. A Simone pseudo-pater adinventus, qui caelum et terram non creaverit. 754. Primus dixit se esse super omnia Deum mundumque ab angelis esse factum. 302. Simonis magi discipuli Gnostici a spiritali discipulo iudicandi. 667. Simonianorum libido, magicae artes et idololatria. 240.

Simplicitas infinita Dei. 141. 312. 316 seqq. 335. 336. 384. 385. 386.

Sinistra quae, secundum Valentinianos? 59. 71. Sinistrae manus levamen, quid? 373. not. 1. Sinistra manus, materialia et corruptibilia dicuntur ab haeticis, cur? 372. 373.

Sixtus episcopus, Alexandri successor. 432.

Socrati quaedam significata fuisse, daemone eum comitante, dicebant Attici, teste Isidoro haeretico. 908.

Sophia, Valentinianorum Aeon, Theleti coniux, hominis et ecclesiae proles. 17. Sophia Achamothae cognomen. 45. 47. 63.

Sophiae, novissimi Aeonis passio, quae? 17. Eius temeritas. ibid. Extremum periculum. 21. Huic opem fert Horos. ibid. Eius Enthymesis. 25. 27. Passionis eius figurae, quae, ex Valentinianis? 37. 350. 360. 361. Sophiam partus informis. 21. 23. Multiplex eius perturbatio. ibid. Eius ad Patrem conversio. 23. Sophia ad se redit prioremque cogitationem cum passione deponit. 21. 23. Ab Horo mundatur coniugioque restituitur. 21. 23. Enthymesis ab ea submovetur, et a Pleromate disiungitur. 21. 23. 25.

Sophiam Dei sub passione et ignorantia cecidisse, impossibile. 337. 338. 339. Sophiae passionis typum esse non posse Iudae proditoris apostasiam. 350. seqq. Nec Christi Domini passionem. 351. Sophia separatim a coniuge Theleto quidpiam pati aut generare non potuit. 307. A Sophia separari non potuit Enthymesis. 340. 341.

Sophiae casus a Marco mago explicatus. 165. Sophia, serpens facta, ex Gnosticis quibusdam. 274.

Soter seu Salvator, Iesu Valentinianorum cognomen. 31. 35.

Soter, episcopus Aniceti successor. 433. Ante Soterem quinam presbyteri

- ecclesiam romanam gubernarunt? 825.
826. fragm. III. Hi omnes licet a quibusdam circa paschatis celebrandi diem dissidentes, cum eis tamen semper unitatem servarunt. fragm. III.
- Spes** maior caritas. 593. Spes firma ad sacrificium purum requisita. 616. Spes et fides, quomodo in futuro saeculo perseverabunt? 383.
- Spiritus sanctus**, quis ex Sethianis? 263. Quis et unde ortus, ex Barbeliotis? 261. A quibus productus, ex Valentino. 131. Spiritus sanctus Valentinianorum cum Christo a Monogene emittitur. 27. Eius munus. 31. Ad producendum Iesum Valentinianorum cum ceteris Aeonibus conspirat. ibid. Propter labem emissus iuxta Valentinianos. 559. Spiritus sanctus et Christus in Aeonum numero censi debent. 308. 309. Spiritus sanctus, Achamothae cognomen. 47. 63. Spiritus unus, et unus Pater et Verbum unum in omnibus, et una salus credentibus in eum. 577. Aliud Spiritus Dei vivificans, aliud afflatus vitae, quid uterque? 745. Prior sempiternus est, posterior vero temporalis. 746. Spiritus sanctus, Spiritus Dei, Spiritus Patris unus et idem per prophetas promissus in Christum descendit. 513. 514. Spiritus Dei veritas est. 553. Spiritus sanctus sapientiae nomine significatur. 553. not. 11. 580. 622. Patri ministrat. 579. Per Spiritum sanctum cum Verbo omnia a Deo facta, disposita et gubernata. 236. Spiritus sanctus et Filius, Sapientia et Verbum, Dei manus. 560. 622. not. 10. 716. not. 6. 730. 796. Spiritus sanctus figuratio Filii ab Irenaeo et SS. Patribus appellatus. 579. not. 16.
- Spiritus sanctus** unus et idem legis utriusque. 584. 585. Spiritu sancto operante Pater multiplici modo manifestatus. 627. Spiritus Dei, dispositiones Patris et Filii quasnam pervulgavit? 670. Spiritu sancto Christus unctus est a Patre. 453. 454. Spiritus sanctus unctio est, qua Filius unctus est a Patre. 519. Spiritus Christo Deo et homini testimonium reddit. 576. 577. Duplicem Christi significavit naturam. 537. Super discipulos descendit, cur? 513. 514. Spiritum sanctum acceptum a Patre Dominus donavit hominibus. 515. Spiritus idem et in prophetis, et in 70 interpretibus, et in apostolis, ex Irenaeo. 535. Spiritus sanctus a prophetis promissus requiescit in hominibus, Patris operans voluntatem in ipsis et renovans eos. 514. Spiritus Patris a Christo effusus in adunctionem Dei et hominis. 714. Spiritus sanctus a Christo datus velut artha incorruptelae et fidei nostrae confirmatio. 552. 553. Spiritus sancti necessaria est gratia; sine ea aridum nos triticum, massa una cum Christo fieri non possumus. 514. 515. Per Spiritum sanctum dari similitudinem Dei, imaginem vero in plasmate positam esse, Irenaei et veterum quorundam sententia. 530. not. 7. Spiritus sanctus mortalis non est, sed vita eorum, qui percipiunt illum. 732. 733. Ad Deum scala. 552. Per Spiritum sanctum ad Filium, ad Patrem vero per Filium iustos ascensuros esse, unde probat Irenaeus? 819. Sine Spiritu sancto salus regnumque caelorum comparari non potest. 738. 739. Spiritus sancti universa gratia a Deo in caelis tribuenda, similes ei nos efficiet. ibid. In hoc saeculo is tantum pignus immortalitatis. ibid. 740. Spiritum sanctum in se qui non habet, neque creatoris notitiam habet neque Iesu Christi neque Patris, qui in caelis est. 840. 841. fragm. XXVI. Ut Spiritus Dei requiescat super nos, praeter vocationem opera iustitiae adhuc necessaria. 688. not. 1. 689. Ex Spiritu Dei et carne fit homo vivens, quomodo? 738. Spiritus sanctus hominis pars. 730. 731. Quo sensu? 731. not. 2. Ad hominis perfecti constitutionem, quomodo requiritur? 737. Spiritu sancto deficiente in anima, animalis homo vere est et imperfectus, Dei imaginem tantum, non vero similitudinem habens. 730. not. 7. Spiritui sancto qui se subligunt concupiscentiisque carnis minime serviunt, hi spirituales ex apostolo. 735. Carnales vero, qui? ibid. 736.
- Spiritus sanctus** in sola vera ecclesia manet iuxta Irenaeum. 552. 553. 671. Spiritus sancti et operationum eius participes esse non possunt, qui alieni sunt ab ecclesia. 553. Spiritus sanctus is est qui vincit in martyribus. 738. Qui emundat et vivificat carnem. 737. 738. 739. 740. Spiritus sanctus infirmitatem carnis absorbens, eandem hereditate possidet. 737. 738. A Spiritu sancto possessa caro, oblita sui, qualitatem eius assumens, conformis fit Verbo Dei. 738. A Spiritu sancto absorpta carnis infirmitate, fit homo spiritualis. 737. 738. A Spiritu Dei magis in regno possidebitur caro,

- quam ipsa possidebit regnum. 738. 739. 740.
- Spiritus** mortalis non est. 733. 734. Spiritus immortales sunt. 414. 415. An ex Dei gratia? 415. not. 2. Spiritale semen Valentinianorum, quid? 57. 59. 392. Spiritales nec a salute excidere nec flagitiis quibuscunque pollui posse contendebant Valentiniani. 73. 75. 77. 79. Spiritalis seminis Valentinianorum absurditas demonstratur. 346 seqq. Spiritalis Achamothae partus. 57. 59. 392. Informari ab eo non potest. ibid. Spiritale semen Valentinianorum ad imaginem angelorum Salvatoris concipi non potuit, cur? 344. Spiritalis seminis demissio in Demiurgum facta ignorari ab eo non potuit. 345 seqq. Spiritale semen Valentinianorum animas non reddidit praestantiores. 348. Principum, regum et sacerdotum proprium non est. ibid. Hic perfici absurdum, cur? 358. 359. Spiritales esse Valentinianos, Demiurgum vero animale, abhorret a ratione. 245. 392. 393. Spiritalia perfecit Demiurgus, non igitur animalis est. 399. Spiritales, quandom et quomodo in Pleroma ingressuri, ex Valentinianis? 79. 389. 390. 392.
- Spirituales** et perfecti, quinam ex apostolo? 730 seqq. Spiritale, cur ab apostolo animali postponitur? 746. 747. Spiritales homines non sunt spiritus incorporales; sed caro, anima et Spiritus simul unita spiritalem hominem efficiunt. 735. Spiritalem hominem non efficit Spiritus solus, sublesta carne et anima, cur? 730. 731. Spiritalis quomodo fit homo in hac vita, carne perseverante? 734. Spiritalis discipulus quis? hic a nemine indicatus, ipse indicat omnes. 665. 666. 669. 670. 675. Quomodo indicat gentes? 665. 666. Iudaeos. 666. Marcionitas. 666. 667. Valentinianos. 667. Gnosticos. ibid. Ebionitas 667. 668. Haereticos, Christum specie tenus hominem esse dicentes. 669. Pseudoprophetas. 669. Schismaticos 669. Omnes denique qui sunt extra ecclesiam. 670. Spirituali discipulo omnia constant. 670. Spiritalis quisquis est, quaeconque de Christo praedixerunt prophetae, recte interpretatur. 675. 676.
- Spiritalia** ab eodem Deo facta, qui corporea condidit. 397. 399.
- Stauros**, seu. **Crux**, Hori cognomen. 24. not. b. 25. 33.
- Stesichorus** poeta, Helenae infensus. 239. not. 2.
- Stoici** et poetae Deum ipsum fato subiciebant. 321.
- Subtilitates** Aristotelicas in Christianam fidem a Valentinianis inductas conqueritur Irenaeus. 321.
- Symbolum** ab apostolis accepit ecclesia. 119.
- Symeon** Christum excipiens, Demiurgi figura, ex Valentinianis. 99. Symeonis fides de Christo, Deo et homine. 507.
- Synagogae** utriusque Lot cum duabus filiis dormiens, typus. 663.
- Syncrasis**, Valentinianorum Aeon, Acinetos coniux, Logi et Zoës proles. 15.
- Synesis**, Valentinianorum Aeon, Aeno coniux, hominis et ecclesiae proles. 17.
- Systema** Gnosticorum, quam absurdum! 331.
- Tabularum** Decalogi, quot unaquaque praecepta continebat? 371. not. 2.
- Tatianus**, quis? 259. Eius errores et dogmata. ibid. Tatiann salutem Adae negans, quo Scripturae testimonio abutebatur? 551. 552. Refellitur. 546. 547 seqq. Tatiani haeresis nihil aliud quam incomposita variorum errorum congeries. 551. not. 6.
- Teitan** nomen satis apte Antichristo congruit. 564. not. 10. 565. De hoc tamen nihil affirmandum. ibid.
- Telesphorus**, episcopus Romanus et martyr, Sixti successor. 432.
- Temperans** non est neque iustitiam colit, quisquis iuxta rationem caelestisque legis normam non vivit. 841. fragm. XXVI.
- Templum** a Salomone aedificatum, veri templi typus. 649. Templum Hierosolymitanum, templum Dei ex apostolo. 784. In eo sedebit Antichristus. ibid. E templo nummularios Christus qui legem adimplere venerat, cur proiecit? 564. 465. Templi Hierosolymitani post solutam captivitatem Babylonicam instauratio novum Testamentum dici non potest. 678. Templum Dei, corpora nostra. 731. 732. Proindeque aeternum corrumpi non possunt. ibid. Templum in caelis est et altare ad preces et oblationes recipiendas. 619.
- Terra**, matris Achamoth nomen. 63. Gnosticorum mater. 561. Terra in duodecim climata divisa iuxta Marcianos, cur? 207. Terra proprie maledicta a Deo, non Adam. 547. 548. Terra, caelo et homine renovatis ac perseverantibus, iusti variis pro cuiusque dignitate mansionibus donabuntur, iuxta Irenaeum. 817. 818. 819. Terra, pedum Dei scabellum,

- quo sensu? 566. In terra et sub terra potestatem omnium accepit Christus Dominus, Verbum caro factum, cur? 523.
- T**errena typos esse caelestium congruit; caelestia vero aliarum rerum caelestium et ignotarum typos dicere, insanum. 619. 620. 621.
- T**ertulliano erroris ansam praebuit Henochi liber apocryphus. 604. not. 9. Tertullianus emendatur. 23. not. 2. 23. not. 8. 10. 29. not. 1. 52. not. g. 133. not. 5.
- T**estamenta quatuor humano generi data sub Adam, sub Noë, sub Moyse, sub Christo. 471. 472. Testamentum utrumque in Abrahamo praefiguratum, quomodo? 641. 642. Testamenti utriusque figura, columnae duae quibus adnixus est Samson. 841. fragm. XXVII. Testamenta duo ea sunt, quae de thesauro proferunt nova et vetera. 583. 584. In Testamento utroquo eminentiora praecepta eadem, sua licet utrique sint peculiariora. 393. Testamenta duo non ita differunt, quin ipsorum convenientia et unitas demonstrari queat. 490. Inter utrumque Testamentum quae specie tenus interest pugna, haereticis occasio fuit Deum duplicem admittendi. 489. In Testamenti veteris Deum auctorem quaecunque obiciunt haeretici, eadem Christum feriunt. 655. 656. Testamenti utriusque Deus unus et idem auctor. 451 seqq. 562. 563 seqq. 592 seqq. 664. 665. 786. 787. 788. Testamenti utriusque ac populi, Deus unus et idem. 642. Testamenta varia sapienter a Deo uno tradita. 285. not. 10. Testamenti utriusque auctor Christus Iesus, Verbum Dei unum et idem, quod Abrahae et Moysi locutum est. 584. Testamentum vetus non otiose ac frustra a Deo datum. 665. Priori Testamento concurvati homines in servitutem Dei, ad utilitatem ipsorum, non Dei. *ibid.* not. 4. In veteri Testamento iusti minus perfecti, quam in novo. 590. 591. Sub veteri Testamento patriarchae ac prophetae Christum disseminarunt. 642.
- T**estamenti novi libertas et gratia uberior per Christum a prophetis praenuntiata. 585. 675. Testamenti novi velut signa, vetera sacrificia a Deo Iudaeis tradita. 608. Testamentum novum a quo incepit. 678. Testamentum novum nullus ex veteribus resurgens aperuit. 460. not. 12. 678. Testamentum novum, a lege praedictum, Christus usque ad consummationem in ecclesia adimpletur est. 677. Testamentum novum priora alia longe superat. 472. Veteri praestantius, non quod Deum novum annuntiet, sed quod uberiores gratias conferat. 584 seqq. 590. 591. Testamenti novi libertas concessa iis qui nove in Deum per Spiritum sanctum credebant. 493. Testamenti novi maior gratia, maiorem a nobis perfectionem exigit. 655. Testamenti novi novam Christus docuit oblationem. 612.
- T**haletis Milesii principia, quae? 319. 320.
- T**hamaris partus, duplicis populi typus. 641.
- T**heletus, Valentinianorum Aeon, hominis et ecclesiae proles. 17.
- T**heodoretus emendatur. 19. not. 2. 131. not. 9.
- T**heodotion male interpretatus est Esaiam de partu virginis loquentem. 532.
- T**imorem auxit Christus, legem perficiens, quo sensu? 607.
- T**itan forte vocatur Antichristus. 802. 803. De hoc tamen nihil affirmandum. *ibid.*
- T**raditio, non in charta, sed in corde scribitur. 437. not. 9. A Valentinianis quomodo destruitur? 425. 426. Traditioni soli multae gentes barbarae inhaerentes fidem formiter tenuerunt. 437. 438. Illius solius ope haeticorum commenta reiicienda. 439. Traditionis apostolicae veritas unde eruitur? 440. Traditio apostolorum in toto mundo manifestata. 427. Volentibus apparet. 427. Quibus fuit credita. *ibid.* Haereticis contraria. 426. Quomodo ad nos usque pervenit? 428. Traditio antiquissimarum ecclesiarum consulenda pro dirimendis controversiis. 437. not. 3. Traditio consulenda, si Scriptura desit. 436. 437. Traditionis virtus una et eadem ubique. 121. 123. Traditiones hominum tantum, non lex a Christo damnatae. 592. 593.
- T**riacontas Valentinianorum deficit et redundat, cur? 305. 306.
- T**ribulatio iustis necessaria. 796. not. 4. Infidelibus ad salutem prodest. 797.
- T**ributa qui a nobis exigunt, ministri Dei sunt. 481. Tributa Christus potestatibus humanis solvenda exemplo suo monstravit. 780. 781.
- T**ricenarius Aeonum numerus, quibus Mosis locis significatus, ex Marcosis? 215. 216.
- T**riginta Christi Domini nostri anni triginta Aeonis ex Valentinianis significant. 17. 35. Triginta Aeonis per

Christum Dominum anno aetatis 30 baptizatum non significantur. 354. 355. Trinitas tota, Pater, Filius et Spiritus sanctus, a Raab muliere in tribus speculatoribus suscepta. 634. SS. Trinitatis personis tribus concurrentibus, pervenit homo ad perfectum. 701. 702. Trinitas tota in Christi nomine intelligitur. 519. Typi Mosaicae legis praecipui ad commenta Valentianorum non quadrant. 368 seqq.

Umbra et vacuum Valentianorum a Democrito et Epicuro sumta. 320. Umbra Valentianorum omnino repugnat. 286. 287 seqq. Umbra Pleromatis non sunt res creatae. 299. 301. Unctio Christi in quo consistit? 454. Promissa a Deo per prophetas. 455. Unigenitus, Nus seu mens a Bytho et Sige genitus, principium rerum omnium. 13. not. 6. Unigenitus a Verbo distinctus, iuxta Valentianos. 559. Unitas Dei ratione naturali demonstratur. 292. Uxores ex se communes, ex Epiphane et Carpocrate. 905. 906.

Valentini aetas. 439. Eius schola, unde manavit? 274. Veterum Gnosticorum principia scholae suae accommodavit. 126. not. f. Valentinus non omnium primus Bythi et Siges copulationem tradidit. ibid. Valentini dogmata. 127 seqq. Valentinus Horos duos tradit. 129. Valentini de Spiritu sancti productione dogma. 131. De Christi ortu sententia. 129. 131. De Iesu ortu. ibid. De diaboli ortu placita. ibid. De Demiurgo. 131. Valentini de Deo creatore maior blasphemia, quam Marcionis. 489. not. 9. Valentinus et Marcion, apostolis et discipulis unum Deum et Christum confitentibus posteriores. 481. A Valentino pseudo - Pater adinventus caeli et terrae non creator. 574.

Valentianorum parentes, qui? 275. Valentianorum mater, Achamoth. 53. Valentianorum mater, Letho. 355. Hesiodo et Pindaro inspirat. ibid. Valentiani, Aeonis perturbati nepotes. 342. 343. Valentiani, abortus male parientis matris ipsorum 395. 396. Ibidem, feminae. 396. Valentianorum doctrina, haereson omnium compendium. 558. 559. Erroris origo, Scripturarum et dispositionis Dei ignorantia. 490. Valentianorum perditii mores. 75. 77. Va-

lentianiani nullis flagitiis inquinari se posse iactabant. 75. Post Cynicos docent, cibos omnes et actiones ex se indifferentes esse. 321. Valentianorum in disseminandis erroribus quis dolus, quae nefariae artes. 325. Valentianiani, simulatores subdoli, calumniatores. 501. 502. Quibus inenarrabile Plenitudinis suae mysterium enarrant? 502. Quosnam Psychicos appellant? ibid. Valentianorum placitis qui temere velut oves totos sese mancipant, inflati sunt ac superbi. 502. 503. Valentianorum superbus et arrogans animus. 51. 87. 89. Valentianorum mysteria portentosa. 7. 35 seqq. Valentianiani sparsas in Scripturis voces atque dictiones temere colligunt. 113. 115. Perinde faciunt atque ii qui centones ex Homeri versibus concinnant. 113. 115. Valentianiani ab Ethnicis philosophis doctrinae suae principia mutuati sunt. 319 seqq. A Gnosticis initia emissionum acceperunt. 316.

Iuxta Valentianianos Christus quid Aeones docuit. 575. Iuxta eos, creator omnium, unde emissus? 559.

Valentianorum blasphemiae in Christi veram ex virgine incarnationem. 81. 83. Ex Valentianorum principiis Verbum caro non est factum. 111. 113. Valentianiani Christo Salvatore nostro Domini nomen invident. 17. Valentianiani Filium Dei specie tenus factum esse hominem dicentes, vani sunt. 714. 715. Valentianiani a Christo ignotum Deum fuisse praedicatum ex Luca inferebant. 573. not. 6. Valentianorum de Christo Iesu doctrinae apostolica fides aperte contradicit. 504. 505 seqq.

Valentianorum audacia in fabricando novo evangelio ab apostolico omnino diverso. 472. 473. Valentianiani evangelii secundum Lucam depravatores. 500. Valentianiani eo quod secundum Ioannem est evangelio plenissime utebantur. 467. Valentianiani si recipiant evangelium integrum apostolorumque doctrinae adhaereant, poenitentiam agant necesse est, ut salvi fiant. 500. 501.

Valentianiani dicentes hominem non ex hac terra, sed e fluida materia formatum fuisse, refelluntur. 760. Valentianianos spirituales esse, Demiurgum vero animalem, abhorret a ratione. 344. 345. 393 seqq. Valentianianis opposita apostolorum doctrina. 559. 560. Valentianiani ceterique Gno-

stici prophetas partim a summitate, partim a medietate, partim a Demiurgo afflatos, locutos fuisse asserentes; refelluntur. 679 seqq.

Valentiniani minus bene ante Irenaei tempora impugnati. 559.

Per Verbum non creatus mundus, secundum Marcionem et Gnosticos. 463. 464. Verbum in hunc mundum non advenit, si Gnosticis credatur. 464. 465. Nec caro factum nec passibile, secundum Gnosticos omnes. ibid. Nec Christus nec Salvator, secundum eosdem. 464. 465. Verbi divini aeternitas, rerumque omnium creatio ab eo facta, negata ab Heracleone, 938 seqq. A Verbo coepit passio, secundum quosdam Valentinianos. 335. 336. De verbo Dei indigne sentiunt Valentiniani. 316. 385. 386. Verbum a Salvatore et Unigenito distinctum, iuxta Valentinianos. 559. Verbum caro factum non est, ex Valentinianorum principiis. 109. 111. 113.

Verbi et vitae, hominis et ecclesiae emissiones a Valentinianis confictae confutantur. 316. 317 seqq. Verbum ab homine male derivant Valentiniani, cur? 317. Verbum et Silentium in eodem Pleromate simul esse non possunt. 308. Verbum Dei ignorantiae obnoxium fuisse, absurdissimum. 337 seqq. Verbi divini generatio inenarrabilis et soli Deo nota. 386. Sui compotes non sunt, qui eam enarrare audent. ibid. Verbum Dei si passioni obnoxium et ipse Pater obnoxius, cur? 335 seqq. De Verbo divino aliter sentiendum, atque de verbo hominum. 384. 385.

Verbum et Pater, unus et idem Deus. 655. Verbum cum Patre iuste dicitur Deus et Dominus solus. 451. Verbum unum et Pater unus, unusque Spiritus in omnibus et una salus credentibus in eum. 577. Verbum divinum et Spiritum sanctum Deo Patri coaeternos esse, certissima veritas ab Irenaeo constanter propugnata et demonstrata. 375. 401. 598. 622. 623. 624. Utrumque Deo Patri consubstantialium esse, non tantum confletur, sed etiam ex professo probat et demonstrat Irenaeus contra haereticos. 282. 283. 335. 336. 400. 442. 443 seqq. 450. 451. 452. 453. 503. 570. 571. 713. 744. 745. Verbum in Patre 450. Mens Dei Patris. 335. 336. Salutare Patris. 451. 452. Verbo Dei nihil ex rebus creatis assimilandum. 450. Verbum suum solus cognoscit

Pater. 574. Non nisi Verbo revelante Pater cognosci potest. ibid. 529. 530. 624. 627 seqq. 713. Verbum divinum semper et ab initio revelavit Patrem angelis ipsis et omnibus, a quibus vult cognosci Pater. 401. 573. 630 seqq. Verbum visibile faciens Pater, ipsum omnibus revelavit. 474. 630 seqq. A Verbo revelatur creator Deus per ea quae condidit. 575. Per Verbum ad Dei immensi cognitionem ducimur. 622. Per Verbum suum Pater, uterque per legem et prophetas annuntiatus est. 574. Verbum divinum prophetis non per visiones modo et sermones, sed et per operationes praemonstrabat futura. 632. 633. Verbum, progenies Patris, ei ad omnia sua ministrans, quo sensu? 579. 580. Verbum divinum, Dei manus. 540. 579. not. 15. 622. not. 10. 760. 761.

Verbo et Spiritu sancto omnia creavit Deus, Pater Domini nostri. 400. Per Verbum et Spiritum sanctum omnia a Deo facta, disposita et gubernata. 236. 400. 622. 623. 664. 665. Verbo Dei, ad omnium formationem sufficienti, facta sunt omnia. 283 seqq. Verbum alloquebatur Pater, quum dixit: Faciamus hominem, etc. 760. Verbum una cum plasmate semper fuit, providentia Patris. 573. Verbum Dei semper adstitit humano generi, salvans ab initio et condemnans. 655. Verbum solum ex divinis personis veteribus patriarchis et prophetis apparuisse, Irenaei sententia. 579. 580. 629. 630 seqq. Verbum Dei assuetum ab initio ascendere et descendere, propter salutem hominum. 594. Verbi Dei praecepto Abraham fidelis, in quo? 571. 572. Hinc amicus Dei factus. 598. Verbum secutus est Abraham, cognationem deserens, ut cum Verbo moraretur. 571. Verbum Dei sequi in Abraham praedidit homo, quomodo? 572.

Verbum ab initio praenuntiavit Christi adventum, quo salvarentur homines. 624. 625. Verbi incarnatio a prophetis praenuntiata. 673. Verbum Dei in novissimis temporibus hominem vocaturum venit, sicut ad Adam Deus, exquirens eum, vespere locutus est. 759. 760. Ostensum est, quando factum est homo. 761. Factum visibile per incarnationem. 452. Eo ipso quo omnibus visibile, Patrem et Filium omnibus ostendebat. 575. Non tunc incepit, quum passibile et homo factum est. 517. Verbum idem, Deus

et homo; quatenus homo, Spiritu sancto repletum, et unctum ad evangelizandum. 453. 454. In sui generatione secundum hominem, primam hominis plasmationem imitatum est. 540. 543. Verbum aeternum per quod facta sunt omnia, in tempore passibile et homo factum. 516. 517. Verbum Dei Patris, factum Filius hominis. 522. Vere caro factum. 109. 111. 113. 503 seqq. 540. 541. De Verbo incarnato sententiam nostram eucharistia confirmat. 617. 618. 717 seqq. Verbum Dei, unitum carni unione hypostatica et physica. 842. fragm. XXVIII. Homo ex radice Iesse et Filius Abrahæ. 454. Ex Maria existens. 69. Verbum unigenitum quod semper humano generi adest et caro factum, ipse est Christus Iesus Dominus noster, qui passus et resurrexit, iterum venturus ad resuscitandam universam carnem. 509. 510. Verbum, Salvator mundi, unctus a Patre, Iesus Christus factus est. 453. Verbum, Unigenitus, Vita, Lux, Salvator, Christus, Filius Dei, salutis nostræ causa incarnatus, unus et idem. 113. Verbum caro factum non fuisset, nisi servanda fuisset caro nostra. 754. 755. Verbum Dei cur homo factum est? 525. 530. 624. 713. Per Verbum Deus Pater, hominis misertus, salutem dedit. 777. Verbum per incarnationem tale effectum, quod homo infirmus et infans capere posset. 701. A Verbo assumpta humana natura ut homo fieret Filius Dei. 525. Factum homo ut hominem Deo adscriberet. 456. Verbum Dei Christus et homo verus, universorum potestatem habet a Patre. 768. Super humana et invisibilia regnans ac omnia iudicans. ibid. Potestatem omnium in terra et sub terra accepit. 623. Venit in ruinam et in resurrectionem multorum proindeque indicat omnes. 791. Verbo quiescente Christus tentatur, crucifigitur etc. Eodem opitulante, vincit, resurgit etc. 523. 524.

Verbum carnem fieri necesse erat. 523. Verbi incarnatio necessaria, ut immortalitatem perciperemus. 525. Verbum Dei diabolum homini invidentem per hominem vincens, homini subiecit. 783. Per Verbum carnem factum communio cum Deo restituta. 523. Imago Dei vere in nobis ostensa. 761. Et amissa similitudo instaurata. 761. 762. Homo Patri invisibili consimilis factus. 762. Verbum incarnatum ad vitam revocavit hominem eumque per-

fecit. 716. Sanguine suo redemit nos dans animam pro anima nostra et carnem pro carne. 714. Verbum, hominem liberans, absque servitutis vinculis Deum sequi docuit. 596. Libertatem extendit subiectionemque erga Deum auxit. ibid. Verbum redemit nos non vi, sed suadela. 714. Verbum Dei, idem a quo Patriarchæ et nos electi, illos quidem visitans per prophetas, nos vero convocans undique per suum adventum. 691. Paternæ gratiæ dispensator factum, ad utilitatem hominum. 627. 628. Omni tempore sibi subiectis hominibus utilitatem præstitit, legem congruentem et aptam singulis proponens. 600.

Unum et idem Verbum Dei, Dominus noster Iesus Christus, qui et Abrahæ et Moysi collocutus est, utriusque Testamenti auctor. 584. Verbo obedire, lex utraque præcipit. 597. Verbum a Patre annuntiasset legem, Christus per legem ostendit. 776. Israelitis præcepit offerre sacrificia, cur? 619. In lege Deum solum adorandum prædicans, iisdem verbis Satanam tentantem vicit. 777. Inimicos diligendos docuit verbo et exemplo. 521. Verbum Dei, Christum Pharisei non receperunt, quia Dei et legis contemptores. 564. 565. Verbum Dei Iudæi respuentes, de Deo temere gloriabantur. 572. 573. A Patre quoque defecerunt. 579. Verbi nuptiæ cum ecclesia gentium, per nuptias Moysis cum uxore Aethiopissa significatæ. 633. Verbum per quod omnia et ecclesiæ caput est. 767. Nisi Verbum Dei inhabitaverit in nobis, regnum Dei possidere nos impossibile est. 740. Verbo Dei conformis sit caro a Spiritu sancto possessa. 738. Verbo Dei operante resurgent nostra corpora. 719. Verbo Dei qui non credunt et contemnunt eius adventum, gravius puniendi. 655. 685 seqq. A Verbo redarguendi pastores iniqui ac superbientes. 645. 646. Verbi incarnati corporis et sanguinis oblationem puram sola ecclesiæ offert Deo. 616. 617. Verbum Dei percipientes calix mixtus et panis sunt eucharistia, id est, Christi corpus et sanguis. 819.

Verbum Dei ab apostolis annuntiatum in universa terra, nova lex est. 678. Securi simile est. 765. In hoc mundo satum ad modum sinapeos, vim igneam habet. 843. fragm. XXXI. Verba Dei meditantes simulque credentes in Patrem et filium, mundis legis animalis-

- bus, ruminantibus scilicet et duplicem ungulam habentibus, apte significatur. 736.
- Veritas**, Nu Valentinianorum coniux. 13.
- A Bytho et Sige emissa. *ibid.* Veritatis figura ex Marco mago, quae? 167. 169.
- Veritas**, quibus credita, secundum Valentinianos? 425. Veritas si nota fuit ethnicis philosophis, frustra in hunc mundum descendit Salvator. 324. 325. Valentinianis notior esse non potuit, quam philosophis, cur? *ibid.* Veritatis depravatores in Dei lacte gypsum miscent. 516. Veritas solo sine fucio, propter hoc pueris credita. 502. Veritatis regula immobilis, quae? 116. not. d. 117. 235.
- Veritatem** notam fuisse apostolis et fidelibus ex Christi testimonio efficaciter probatur. 491. 492. 494 seqq. Extra ecclesiam frustra quaeritur. 436.
- Versionem** 70 Interpretum quanti fecit Irenaeus? 533 seqq. Versio 70 apostolorum traditioni optime consonat. 335. Et vice versa. 535. 536. not. 12.
- Versionum** Theodotionis et Aquilae quâ occasione meminit Irenaeus? 522.
- Propter veterum peccata qui dicunt alterum fuisse illorum Deum, huncque mundi creatorem, alterum vero a Christo annuntiatum Patrem, indocti, audaces, imprudentes. 652. 653. 654.
- Ad Victorem** episcopum ab Irenaeo scripta epistola. 824 seqq. fragm. III.
- Vineae** sarmenta, licet a Deo facta, cur abscinduntur? 567. Vineae parabola malis colonis locatae explicatur. 682. 683. Vineam Dei a malis colonis ablatam, Christus melioribus, gentilibus videlicet, locaturus venit. 683. 684.
- Vinitorum** parabola diversis horis missorum, quid significat? 690. 691.
- Viperarum** progenies a Christo quinam appellati et quo sensu? 710.
- Virginem** ab Esaia genitricem Dei praenuntiatam, Mariam esse Iosepho ostendit angelus. 638. 639. Ex virgine natus Dei filius, Patribus antea promissus, Salvator, Christus a prophetis est annuntiatus. 505. De virgine natus est quem Deus Davidi promiserat. 537. 538. Ex virgine Christus natus est. 525. 526. 527. 532 seqq. Ex virgine carnem conceptam Christum assumpsisse haeretici negantes refelluntur. 541 seqq.
- Virtus** quo sensu in infirmitate perficitur? 721. 722. 723.
- Visio** Dei incorruptelam tribuit. 722. Visio clara Dei nonnisi post regnum instorum temporale secutura est in caelis, iuxta Irenaeum. 819. 820.
- Vita**, Valentinianorum Aeon, Logi coniux. 15.
- Aliud Vitae** afflatus, aliud Spiritus Dei vivificans. 745. Posterior sempiternus est, prior vero temporalis. 745. 746. Vitae status incorporealis est et immortalis. 732. 733. Vitae caro capex est, siquidem et mortis. 744. Vitae immortalis et resurrectionis argumenta, priscorum vita longaeva, et Henoch ac Heliæ assumptio in propriis corporibus. 726. 727. Si vita temporalis carnem vivificare potest, a fortiori vita aeterna eandem in futuro saeculo vivificabit. 723. 724. 725. Vitam per peccatum amissam recuperabit homo. 746. 747. Vitam Adamus per peccatum amissam, victo rursus diabolo per incarnationem, recuperavit. 551. Vita hominis, caritas. 606. Vita nostra Deus est. 625. 626. Vita hominis, visio Dei. 628. Vita aeterna ex Dei visione. 625. Quomodo? 625. 626. 627.
- Vocatio** gentilium ad fidem, mysterium hominibus impervium. 125. Vocatio non sufficit sine operibus iustitiae. 688. not. 1.
- Voluntas** quid est? Ea libera potestate praedita. 828. fragm. V. Voluntas Dei, omnium substantia, quomodo? 400. not. 3. Omnibus dominatur. 416.
- Voluptatibus** servientes homines, immentis ac irrationabilibus animalibus assimilati a prophetis. 736. 737. Voluptatibus carnalibus qui serviunt, Spiritui sancto resistentes, carnales vocat apostolus. 735. 736. 737. Iumenta et feras appellant prophetae, pecora et irrationabilia interpretatur consuetudo, lex denique imundos enuntiat. 737.
- Zacharias** mutus factus propter infirmitatem. 456. Zacharias Deum unum esse et eundem legis et Evangelii confitetur. 456. 457.
- Zara**, cuius populi typus? 642.
- Zoë** seu Vita, Verbi coniux, ab Unigenito et Alethia una cum Verbo genita. 15. Zoë et Logos decem Aeonas producunt. *ibid.* Eorum nomina. *ibid.*

208.31

Ir25

v.1

Opera omnia /

Irenaeus

24657

208.31

Ir25

v.1

24657

Opera omnia /

Irenaeus

**Flora Lamson Hewlett Library
Graduate Theological Union**

2400 Ridge Road

Berkeley, CA 94709

DENCO

